72-5
6 VI2

LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA

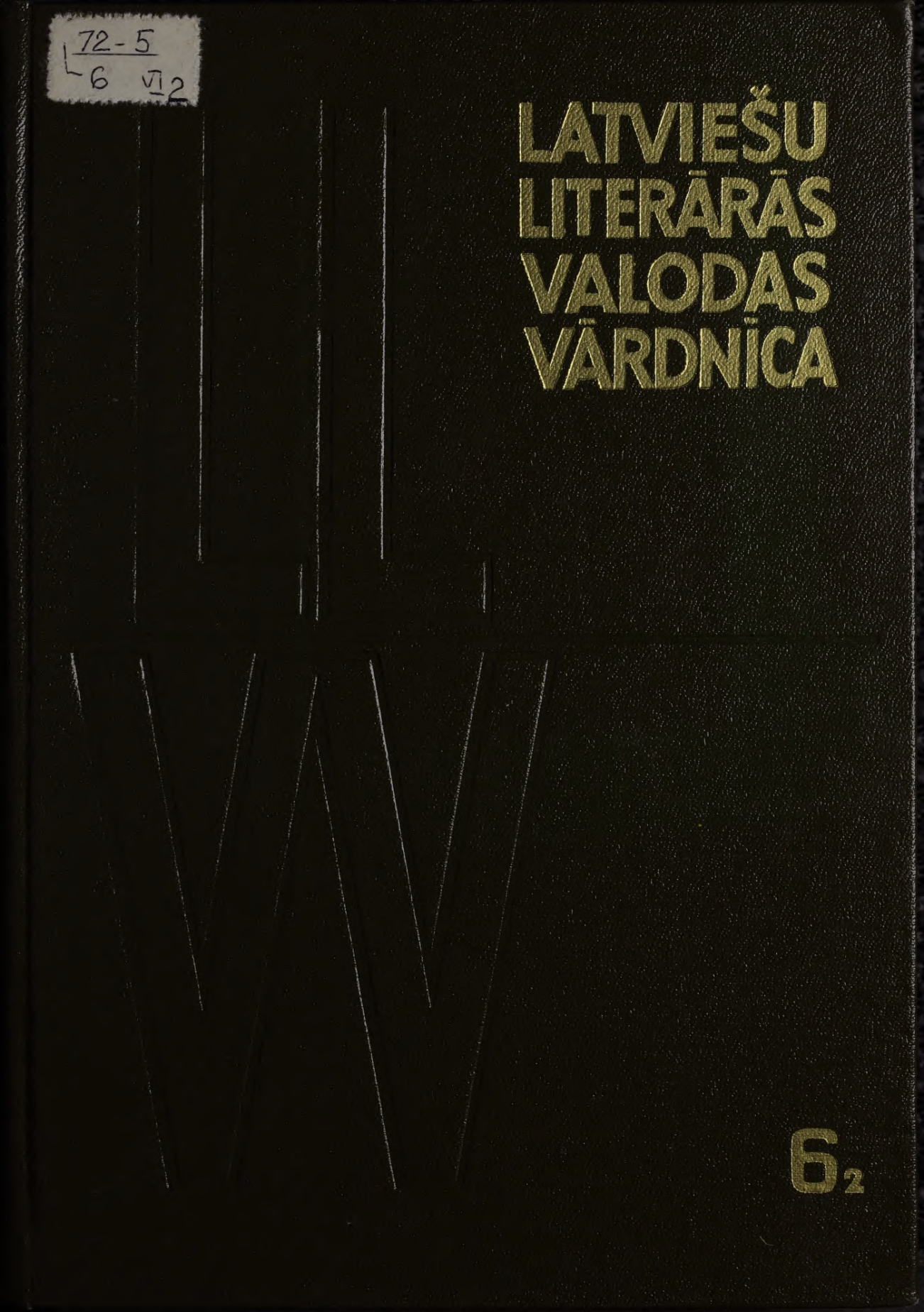

6₂

LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADĒMIJA
ANDREJA UPĪŠA
VALODAS UN LITERATŪRAS INSTITŪTS

LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA

8 SĒJUMOS

IZDEVNIECĪBA «ZINĀTNE»

72-5
6

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADĒMIJA
ANDREJA UPĪŠA
VALODAS UN LITERATŪRAS INSTITŪTS

LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA

6₂ SĒJUMS

P — R

IZDEVNIECĪBA «ZINĀTNE»
RĪGĀ 1987

81. 2L-4
La 802

REDAKCIJAS KOLĒĢIJA: A. BLINKENA, L. CEPLĪTIS, R. GRABIS (priekšsēdētājs), J. KALNIŅŠ, A. LAUA, A. MIĶELSONE, L. ROZE, M. STENGREVICA

Vīļa Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA
88 — 22.375
0304081753

SESTĀ SĒJUMA ATBILDĪGAIS REDAKTORS L. CEPLĪTIS. ATBILDĪGĀ REDAKTORA VIETNIECE A. MIĶELSONE

REDAKTORI: R. BĀLIŅA, Ā. OZOLA, S. RAUHVARGERE, L. ROZE, M. STENGREVICA, J. VALDMANIS

PUBLICĒTS SASKAŅĀ AR LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADĒMIJAS REDAKCIJU UN IZDEVUMU PADOMES LĒMUMU

L 4602020000—086
M 811(11)—87 118—87

© Izdevniecība «Zinātne», 1987

ZINĀTNISKIE KONSULTANTI

G. ĀBELE, biol. zin. kand. doc. — botānikā, L. AKURĀTERE, mākslas zin. kand. — teātra mākslā, V. AVOTIŅŠ, psih. zin. kand. — pedagoģijā, psiholoģijā, Z. BALĒVICS, vēst. zin. doktors — vēstures zinātnē, R. BALTAKMENS, lauks. zin. kand. — lauksaimniecībā, M. BALTVILKA, inženiere — tekstilrūpniecībā, J. BARBARS, lauks. zin. kand. doc. — hidrotehnikā, G. BRIŅĶIS — fiziskajā kultūrā un sportā, O. BUKA, arhit. kand. doc. — arhitektūrā un celtniecībā, M. BUŠS, lauks. zin. kand. — mežkopībā, I. DAUBE, fiz. un mat. zin. kand. — astronomijā, L. DUMPE, vēst. zin. kand. — etnogrāfijā, L. DZENE, mākslas zin. kand. — teātra mākslā, I. EGLĪTIS, med. zin. doktors prof. — medicīnā, cilvēka anatomijā un fizioloģijā, A. GRABINSKIS, tehn. zin. kand. doc. — elektrosakaru tehnikā, O. GRĀVĪTIS, mākslas zin. kand. prof. — mūzikā, J. GREIVULIS, tehn. zin. kand. doc. — elektrotehnikā, O. GRĪNBERGS, jur. zin. kand. prof. — tiesību zinātnē, A. KĻAVIŅA — kulinārijā, E. KOKARE, filol. zin. doktore — folkloristikā, V. LABRENCE, filol. zin. kand. — literatūrzinātnē, R. LĀCE, mākslas zin. kand. doc. — tēlotājā mākslā, S. LĪCE, mākslas zin. kand. — kinomākslā, J. LOČMELIS, tehn. zin. kand. prof. — elektrosakaru tehnikā, O. MALCENIEKS, agronoms — biškopībā, J. MEŽAPUĶE, agronoms — dārzkopībā, A. MIKSONS — grāmatrūpniecībā, A. PASTORS, ģeogr. zin. kand. — meteoroloģijā, J. POMMERS, tehn. zin. kand. doc. — lauksaimniecības tehnikā, K. RAMANS, ģeogr. zin. kand. doc. — ģeogrāfijā, L. REIZIŅŠ, mat. zin. doktors prof. — matemātikā, B. ROLOVS, fiz. un mat. zin. doktors prof. — fizikā, G. RUMBA, ķīm. zin. kand. doc. — ķīmijā, M. SLAVA, vēst. zin. kand. — etnogrāfijā, N. SLOKA, biol. zin. kand. doc. — zooloģijā, E. SOVERS, lauks. zin. kand. — lauksaimniecībā, V. STELLE, ģeol. un min. zin. kand. — ģeoloģijā, H. SŪNA, mākslas zin. kand. — horeogrāfijā, B. TREIJS, ekon. zin. doktors prof. — ekonomikā, O. ŪDENTIŅŠ, ģenerālmajors — militārajās zinātnēs, V. UPĪTIS, biol. zin. doktors — bioloģijā, J. VĒJŠ, filoz. zin. kand. — filozofijā, U. VOLRĀTS, arhit. kand. doc. — arhitektūrā un celtniecībā, V. ZARS, tehn. zin. doktors prof. — tehnikā, metālapstrādē, T. ZEIDS, vēst. zin. kand. — vēstures zinātnē.

Izdevniecības «Zinātne» redaktores: M. KLĒVERE, G. PENCE, I. ROZENŠTRAUHA. Korektores: E. UŽĀNE, I. STAŠULĀNE. Mākslinieciskais redaktors V. KOVAĻOVS. Tehniskā redaktore G. SĻEPKOVA. Vāku un titulu zīmējis G. KĻAVA.

P

pie, priev. ar ģen. **1.** *Norāda uz to (vietu, priekšmetu), kam klāt vai kā tuvumā kas atrodas, uzturas, ir novietots.* Sēdēt pie galda. Dzīvot tuvu pie Rīgas. Garāža piebūvēta pie mājas. Pirts uzcelta pie ezera. □ Pie Āfrikas dienvidaustrumu krasta Indijas okeānā atrodas Madagaskaras sala .. Sk Ģ 80, 2, 9. Kāznieki aizbrauca sapušķotiem zirgiem un zvaniem pie ilkšīm. Sakse 2, 57. // *Norāda uz to (vietu, priekšmetu), kam klāt vai tuvumā kas novietojas, tiek novietots.* Sasēsties pie galda. □ Meitene izskrēja laukā. Nostājās pie dārziņa. Brigadere 2, 59. ..kaķis atlien un nogulstas pie kājām ... PL Siev 59, 1, 15. ..rītā agri viņš devās uz tirgu un ieņēma vietu pie naudas mijēja galda. K Skalbe 1, 67. // savienojumā ar vienas un tās pašas saknes lietv. vai lietv. nozīmē lietotu vārdu. *Norāda, ka kas atrodas, veic kādu darbību, ir novietots, novietojies cits citam cieši blakus, ļoti tuvu, ka ko novieto citu pie cita, ļoti tuvu.* Krāt rubli pie rubļa. Likt ķieģeli pie ķieģeļa. □ ..Aņus muiža ir tāda: dārzs pie dārza, pagalms pie pagalma, māja pie mājas. Brigadere 2, 146. «Dīrājam zemei ādu,» Ādams saka un krauj velēnu pie velēnas. Birznieks-Upītis 5, 38. Pie viena viens, mēs kopā esam simts. Līvzemnieks 2, 28. ..gaļas gabaliņus uzdur uz metāla iesma cieši citu pie cita .. PL Siev 59, 9, 23. // *Norāda uz to (vietu, priekšmetu), kam klāt vai kā tuvumā notiek darbība, noris process.* Padzerties pie akas. Šķirstīt grāmatas pie plaukta. □ ..šur tur kāds pačukstēja otram kaut ko pie auss. Meldere 1, 72. Mārtiņš pie rijas jau jūdza ķēvi ratos. Upīts 4, 220. Eža izbeidzās pie āboliņa lauka. Brigadere 2, 60. // *Norāda uz to (vietu, priekšmetu), ko skar kāda darbība.* Klauvēt pie durvīm. Piedurt pirkstu pie pieres. Spiest mutautu pie acīm. □ Viņi, piebakstīdami viens otram pie sāniem un viens otru apsaukdami: «Klusāk, klusāk!» sacej vēl lielāku troksni .. Kaijaks 2, 133. Apnicis rotaļu, viņš [kaķis] murrādams glaudās pie Vanadziņa kājām .. Lācis 9, 6. // savienojumā ar pers. vietn. vai lietv., kas apzīmē personu. *Norāda, ka personas atrašanās vietā norisinās kāda darbība, eksistē kāds stāvoklis.* Pie jums bieži līstot lietus. □ Vai jūs esat redzējuši ziedošu tulpju lauku? Nevis Holandē, bet tepat pie mums, Daugavas krastā? Māksla 74, 4, 31. Par to [sūtījumu] arī pālieši kaut ko dzirdējuši, tikai pavisam aplam: pie viņiem runāja, ka taisni Brīviņi gaidot naudu no Amerikas. Upīts 4, 243. Nu spītīgais, kas kāvies bij pie spāņiem, Vairs negrib mirt .. Sudrabkalns 1, 76.

2. *Norāda uz to (vietu, priekšmetu), kam klāt vai kam tuvāk kas virzās, tiek virzīts.* Piebraukt pie ezera. Pieiet pie loga. Pieplakt pie zemes. Pie kājām nokrīt lapa. □ Kad raķetes jau bija nolaidušās tuvu pie zemes, tās nomainīja trīs jaunas. A Grigulis 9, 112. Murukakta pļavā Kraupēnu ļaudis vakarā bija salasījušies pie kopīgā ugunskura. Sakse 2, 48. «Tu pārcel zveņģeli vienu robu tuvāk pie malas,» Osis pamācīja. Upīts 4, 211. // *Norāda uz to, ko sasniedz, iegūst.* Nonākt pie secinājuma. Tikt pie pārticības. □ Man .. ļoti gribējās tikt pie savas mājiņas. Sakse 10, 14. Upīšu Mārtiņš nenocietās nepastāstījis, kā vecais Brīviņš tika pie .. slimības. Upīts 4, 164. No pieredzes esmu nācis pie slēdziena, ka tikai retais no mums zina ko sīkāk par Andoras republiku. Grīva 9, 85. // *Norāda uz to (vietu, priekšmetu), kam (ko) piestiprina, piesaista, arī kam (kas) piesaistās, ir piesaistīts.* Pienaglot dēļus pie sijām. Pielikt aizkarus pie loga. □ Tomsons .. uzkāra pie sienām divus melnus dēlīšus ar dziesmu numuriem. Upīts 4, 267. Piesien mani pie zilā viļņa, pie pelēkā akmens kaut, vienalga — es aizlidošu, kā bulta šauts! Krūklis 9, 116. // *Norāda uz cilvēku, arī dzīvnieku, ko apmeklē, kam tuvojas.* Braukt pie brāļa ciemos. Saukt pie tiesas. □ Pie tēva viņi [vīri] .. atnāk uz runāšanu. Brigadere 2, 111. «Nepūt nu!» Laivinieks sacīja. «Katram gribas nokļūt pie laba kapteiņa.» Talcis 7, 188. Vai, atstumjot puisi, viņa to nedzen pie Mares ..? Sakse 2, 27. ..Sarkaļu mamma dusmīgi pamāja ar zodu uz Mirdzas pusi. «..Mirdza, vai iesi pie govīm, ko slaisties apkārt!» viņa uzsauca. Sakse 7, 40.

3. *Norāda uz to (parasti vielu), kam (ko) pievieno.* Bērt sāli pie zupas. Piegriezt dilles pie salātiem. // *Norāda uz to (parasti pārtikas produktu), kam (ko) izmanto (par piedevu, papildinājumu).* Ēst maizi pie zupas. Dzert kafiju pie kūkas. □ Pie vakariņām dzēra parasto divu konjaku vietā trijus .. Berģis 1, 82. «..siļķe der pie visa ... pie ūdens ... pie vīna ... pie šņabja ..» Kalndruva 5, 71. // *Norāda uz to, kam (kas) tiek, piemēram, dots klāt, lai tas palielinātos, pavairotos u. tml.* □ «Brīnos, kāpēc daba pie tava [straujā] rakstura tev nav devusi līdzi spārnus vai četras kājas?» Sakse 7, 115. ..valsts piemaksā no budžeta līdzekļiem pie lopu un piena iepirkuma cenām. Zin T 78, 6, 9.

4. *Norāda uz personu, kuras tuvumā (kāds) uzturas, dzīvo, būdams ar to noteiktās attiecībās.* Dzīvot pie vecākiem. Apmesties pie krustmātes. Uzaugt pie radiniekiem. □ Pāris gadu pie Trīnes turējās arī Ieviņa, tad viņa aizgāja citu meitu pulkā. Birznieks-Upītis 1, 40. Ķiploka dienas pie Asaras sāniem nebija saldas. Viņš bez lielām ierunām centās izpildīt sievas rīkojumus .. Grants 7, 21. // *Norāda uz personu, ar kuru (kāds) stājas noteiktās (parasti darba) attiecībās.* □ ..viņš Rūjienas pusē uz pāris mēnešiem kļuva pie kāda pakūtra jaunekļa par mājskolotāju, nopelnīdams trīsdesmit piecus rubļus. J Kalniņš 8, 53. Dažai

[meitai] tēvs uztaisījis savu mājeli stacijas miestelī, tā dzīvoja tur, pie saimnieka pļaut gāja tikai uz pūravietām .. Upīts 4, 656. Tad viņš kopā ar Kristīni bija apmeklējis muižas skolu, pa vasarām strādājis pie dārznieka un beigās kļuvis par staļļa puisi. Blaumanis 6, 197.

5. *Norāda uz darbību, norisi, kuras veikšanā (kāds) iesaistās, piedalās, (kādu) iesaista.* Ķerties pie darba. □ Ieva .. gāja ziemu un vasaru pie lauku darba .. Apsīšu J 1, 24. Krists [leitnants] nolēma būt klāt pie ēdiena un degvīna izdales. A Grigulis 9, 117. Pie dziedāšanas Švauksts bij allaž pirmais iesācējs un tad rāva visā spēkā. Kaudzītes Ia, 103. // sar. *Norāda uz apstākļiem, kādos noris darbība, pastāv kāda parādība.* □ Ilgas kabinetā, .. kā jau pie sieviešu valdīšanas, visur samanāma spodrība un kārtība .. Rūja 3, 11.

6. *Norāda uz to (priekšmetu), ar ko (kāds) darbojas, ir saistīts.* □ Tad mēs ķērāmies pie zivīm. Plauži bija kā jau plauži: asakaini gan, bet ļoti garšīgi. Saulītis 5, 18. Sešas nedēļas Martai par to bija stingri jānokalpo gan pie siena, gan labības un kartupeļiem, tāpat visās mēslu vešanās un kulšanās. Sakse 7, 158. // *Norāda uz to, ar ko ir saistīts kāds stāvoklis.* □ .. viņam tā sasāpēja mugura, ka pie pusdienām sēdēja pavisam līks. Upīts 4, 254. Šad un tad, it īpaši pie degvīna glāzītes, Tenis joprojām sapņoja, ka tēlos Hamletu, Uldi un Edgaru .. Skujiņš 5, 25. // *Norāda uz to, ar kura audzināšanu, kopšanu (kāds) nodarbojas.* Būt pie bērna par aukli. □ Pie lopiem viņa vietā Ošu Tāle, gana no tās gan vēl nebij .. Upīts 4, 207. «Tad nāc uz muižu pie zirgiem. Punktā par strādnieci,» Jānis papildināja. Sakse 7, 264.

7. *Norāda uz to, kuru satver vai ar kuru (ko) satver, kuram (kas) pieskaras.* Pieķerties **pie žoga. Turēties pie margām.** □ .. gājējs gāja drošiem, pašapzinīgiem soļiem un tumsā nesa pie rokas mazu uguntiņu .. A Grigulis 10, 201. Puisēnu, mazāko, paņēmis klēpī, meiteni pie rokas, tēvs iegāja saimniekistabiņā. Blaumanis 6, 56. «Mēs tevi pie valga neturam . . .» J Plotnieks 6, 110.

8. *Norāda uz grupu, kopumu, kurā (kas) ietilpst, ar kuru (kas) ir saistīts.* □ Devona jūrās un upēs dzīvoja jau samērā labi attīstīti lieli organismi — zivis, kas pieder pie pirmajiem mugurkaulnieku pārstāvjiem uz zemes. Zin T 77, 10, 20. «.. ja cilvēkam jau pāri četriem desmitiem kā man, tad viņu gan vairs nevarēs pieskaitīt pie jaunatnes.» Kalndruva 5, 30. // *Norāda uz teritoriju, kurā (kas) ietilpst, ar kuru (kas) ir saistīts.* □ .. [baznīca] bija celta 1644. gadā, vēl tais laikos, kad Roņu sala piederēja pie Kurzemes. Skujiņš 5, 49. // *Norāda uz nepilnu (kā) skaitu, daudzumu.* Sals pie divdesmit grādiem. □ Bija tuvu pie desmit zem nulles, īsts ātrslidotāju laiks .. Saulītis 12, 243.

9. parasti savienojumā ar verbiem «pierast», «pieradināt» u. tml. *Norāda uz to, ko (kāds) iepazīst, kam (kāds) pielāgojas.* Zēns pieradis pie jaunajiem klases biedriem. □ Cilvēki ātri iedzīvojas, pierod pie visa jaunā. Liesma 58, 8, 7. Darba būs daudz, ai, cik daudz, bet pie tā viņa bija pieradusi un pieradinājusi arī bērnus. Sakse 7, 156.

10. *Norāda uz psihisku vai fizioloģisku stāvokli, kurā (kāds) atrodas, nonāk.* Būt pie pilnas apziņas. Tikt pie skaidrības. □ .. kad Bambāns, acis mirkšķinādams, nāk pie sajēgas, viņš redz pavisam tuvu galda kāju un tīri izmazgātu grīdu .. Dripe 3, 351.

11. *Norāda uz, parasti nesasniegtu, laikposmu, laika momentu.* Tuvu pie Jaungada uznāca liels sals. □ Anna ar Lienu .. pie paša vakara vēl bij aizskrējušas baznīcu pušķot. Upīts 4, 260. // savienojumā ar atkārtotu vienas un tās pašas saknes lietv.; pareti. *Norāda uz laikposmu nepārtrauktu secību; pēc*[2] *(1).* □ .. rīt vajadzēs atkal liekties darbā, rīt un parīt .. dienu pie dienas ... Akuraters 1, 46.

12. novec. *Norāda uz to, uz ko ir vērsta kāda intelektuāla darbība; par (2).* □ Pa to starpu biežāk sāka rādīties Vītelos Paistalu Jānis, .. domādams pie Mares. K Zariņš 1, 133. // *Norāda uz cilvēku, kam ir raksturīgas (psihes, rakstura, personības) īpašības.* □ Kas pie viņas peļams, tad tā ir nepārvaramā ietiepība, pret kuru ne tēvs, ne māte ko spēj un grib darīt. Sudrabu E 3, 269. Naigas rokas, gaviles sirdīs: nezinu, vai pie visiem. Bet pie Vanagu Andra gan laikam tā bij. Blaumanis 2, 67.

○ Pie tam — *norāda uz papildu informācijas pievienojumu iepriekš minētajam; turklāt.* □ Prasība, lai strādājošajiem būtu laba redze, ir svarīga daudzās profesijās. Pie tam šādu profesiju gadu no gada kļūst jo vairāk. Zin T 80, 3, 4. .. viņa redz .. attrūkušu baltu podziņu zilajā kreklā, un tā pie tam šķiet turamies tikai vienā diegā. Zigmonte 1, 50. Pie kam sar. — *turklāt.* □ Liene .. lēja vīnu glāzē, pie kam pudeles kakls viņai vairāk reižu uz glāzes malas uzsitās. Blaumanis 2, 83. Vecā grāmatā Latvijas zeme bija sadalīta septiņās šķirās, pie kam septītā bija pati sliktākā .. Auziņš 1, 179.

pie-, pried. **1.** *Savienojumā ar verbu norāda uz darbības virzību pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk.* Pieiet. Piepeldēt. Pieaicināt.

2. *Savienojumā ar verbu norāda, ka kas tiek saistīts, saistās pie kā, kam klāt.* Piesiet. Piestiprināt. Pielipt. Piesalt.

3. *Savienojumā ar verbu norāda, ka kas tiek pievienots, pievienojas pie kā, kam klāt.* Piebērt. Piemaisīt. Piejaukties. // *Savienojumā ar verbu norāda, ka kas tiek ēsts vai dzerts pie kā klāt.* Pieēst. Piegrauzt. Piedzert. Piestrēbt.

4. *Savienojumā ar verbu norāda uz kā daudzuma papildināšanu.* Piepirkt (vēl maizi). Pielasīt (vēl sēnes). // *Savienojumā ar verbu norāda, ka darbības subjekts papildina iepriekšējo tekstu.* Piebilst. Piemetināt. Piezīmēt.

5. *Savienojumā ar verbu norāda, ka darbības rezultātā ko iegūst, pagatavo lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* Pielasīt. Pieplūkt. Pieadīt. Pieaust. Piecept. Piezāģēt.

6. *Savienojumā ar verbu norāda uz darbības pilnīgumu.* Pieēdināt. Pieēsties. Piekrāt. // *Savienojumā ar verbu norāda uz darbības lielāku intensitāti.* Piedomāt. Piestrādāt.

7. *Savienojumā ar verbu norāda, ka darbības rezultātā kas tiek pilnīgi vai daļēji pārklāts, pārklājas (ar ko).* Piebārstīt. Piekaisīt. Pielīt. // *Savienojumā ar verbu norāda, ka darbības rezultātā kas no iekšpuses pārklājas (ar ko).* Piekūpēt. Piepelēt. Pierūsēt. // *Savienojumā ar verbu norāda, ka darbības rezultātā kas tiek padarīts ļoti netīrs, tiek ļoti notraipīts.* Piebradāt. Piemēslot. Piespļaudīt.

8. *Savienojumā ar verbu norāda, ka darbības rezultātā kas tiek piepildīts, piepildās.* Piebāzt. Piebērt. Pielīt. Pietecēt.

9. *Savienojumā ar verbu norāda, ka darbības rezultātā skaņa, gaisma, smarža u. tml. izplatās, tiek izplatīta viscaur telpā, apkārtnē, vidē.* Piečivināt. Piedimdināt. Pieblāzmot. Piesmaržot.

10. *Savienojumā ar verbu norāda uz darbības nepilnīgumu, vājinātu intensitāti.* Piekārtot. Pieklibot. Pieklust.

11. *Savienojumā ar verbu norāda, ka darbības rezultātā kas tiek pielāgojot izveidots vēlamajā formā.* Pieslīpēt. Pievīlēt.

12. *Savienojumā ar verbu un kopā ar «ko nu», «ko tur» lieto, lai norādītu, ka nav vērts ko darīt, ka ar to neko nepanāks.* Pieraudāt. Piesnaust.

13. *Savienojumā ar lietvārdu norāda uz vietu, teritoriju, kura atrodas blakus, tuvu tam, ko izsaka pamatvārds.* Piejūra. Piekraste. Piepilsēta. // *Savienojumā ar lietvārdu norāda uz to, kas ir cieši saistīts ar ko lielāku, galveno.* Piebūve. Pielapa. Piesakne.

14. *Savienojumā ar lietvārdu norāda uz to, kas papildina ko lielāku, galveno.* Piedeva. Piegarša. Piekrāsa.

pieacis, -ača, v. *Pie iemauktiem piestiprināts acs aizsegs (parasti zirgiem).*

pieadījums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e a d ī t (1); pieadītā (kā) daļa, gabals.* Jakas malas p.

pieadīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Adot izveidot un piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Tagad [jakai] pieadīta apmēram piecus centimetrus plata mala. Rīgas B 66, 157, 4. Mīļāmāte [vecāmāte] plīts priekšā pielāpa veco pelavu seģeni, pieada zeķei pēdu .. Delle 2, 161.

2. *Adot izgatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ .. zeķes viņa pieadīja atliku likām. Zv 84, 3, 12. Pūra cimdi pieadīti. ME III, 237. // *Adot izgatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, pūru).* □ Pilnu pūru pieadījusi. ME III, 237.

pieaicināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Aicinot panākt, ka (kāds) pienāk, pieiet (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Pēc operācijas Kalnleja .. mani pieaicina sev klāt un .. saka: «Jūs, kolēģi, būsit slikts ķirurgs.» J Liepiņš 1, 6. Dažreiz [krogā] pazīstami puiši pie sava galda pieaicina arī Andreju. J Kalniņš 3, 27. Pieaicinājis palīgā otru strēlnieku, Antons lūko izvilkt ievainoto no uguns joslas. Vanags 14, 68. // *Uzaicināt veikt (piemēram, darbu, uzdevumu).* P. viesrežisoru P. konsultantu. P. tiesā par liecinieku. □ «Krievu valoda jāmācās,» viņa apņēmās. «Varbūt varētu pagastā noorganizēt kādu grupu un pieaicināt skolotāju.» Sakse 7, 219. .. tikko Pēterburgas konservatoriju beidza pirmais latviešu komponists Andrejs Jurjāns, Ā. Alunāns viņu pieaicināja uzrakstīt mūziku savai vodeviļai «Piltenieks Rīgā» .. Briede-Bulāvinova 1, 21.

pieairēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Airējot pievirzīt (piemēram, laivu, pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. laivu pie niedrēm. // intrans. *Airējot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Mēs pārsēdāmies trijās gumijas laivās un nakts aizsegā pieairējām pie malas. Cīņa 81, 130, 2. Aizelsies pieairēju krastam .. Puriņš 1, 74.

pieairēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Airējot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); pieairēt.* P. tuvāk krastam. □ .. [zvejnieku] brigāde sakāpj laivās, pieairējas pie .. motorlaivas .. Zv 53, 18, 6. Makšķernieki pieairējās pie Putnu saliņas. Rinkule 8, 134.

pieāķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Āķējot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Portfeļiem ir divējādi rokturi. Garākais ir pieāķējams un paredzēts nēsāšanai pār plecu. Zv 74, 17, 24.

pieāķēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos. *Refl.* → *p i e ā ķ ē t; tikt pieāķētam.* □ Ar mazām metāla trepītēm pie celtņa pieāķējies, Leons triepa krāsu .. Eglons 4, 31.

pieart, -aru, -ar, -ar, pag. -aru. **1.** intrans. *Arot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie kaimiņu robežas. □ Ap pusdienas laiku viņš man pieara klāt. ME III, 237.

2. trans. *Arot (kādu platību), pievienot (to blakus esošajai platībai).* □ Pieart kādu strēmeli klāt pie esoša lauka. ME III, 237.

pieaudzēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Panākt, ka (kas) bioloģiskās attīstības procesā piesaistās (pie kā, kam klāt).* P. potzaru. □ .. nelaimes gadījumā cilvēkam tika norauts pirksts. Izdevās palīdzēt un pirkstu pieaudzēt. Pad J 83, 118, 2.

2. *Izaudzēt (dzīvniekus, augus) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ .. saime kuploja un jaunus plēsumus iestrādāja, lopus pieaudzēja, bišu saimes savairoja .. Purs 9, 32. // *Izaudzēt (augus, dzīvniekus) tādā daudzumā, ka (tie) piepilda, aizņem (ko).* □ «Ziemā mūsu galdnieks uztaisīja jaunus stropus, .. tos visus es šovasar gribu pieaudzēt pilnus ar bitēm.» Bērn 48, 7, 7.

3. *Palielināt (valdziņu skaitu) adījumā.* □ Plecu daļu .. pamazām paplatina, pieaudzējot kreiliskos valdziņus starp labiskajiem. PL Siev 82, 6, 23.

pieaudzis, -augušais; s. -augusi, -augusī. **1.** *Divd.* → *p i e a u g t.*

2. *Tāds, kas ir sasniedzis pilnīgu fizisko un garīgo briedumu (par cilvēku).* □ Ozols viegli pieglauda viņas matus. Skatījās viņā ilgi un it kā brīnījās, vai tiešām viņam jau tik liela meita? Pieaudzis cilvēks. Sakse 7, 219. Bez skol-

nieces formas priekšauta Ita izskatījās vairāk pieaugusi. Brīdaka 2, 123. Viņš pēkšņi jutās pieaudzis un stiprs. Dripe 2, 124. // *Tāds, kas ir bioloģiski pilnīgi attīstījies (par dzīvniekiem).* □ Okeāna siļķes sauszemes tuvumā uzturas tikai savas dzīves pirmajos gados. Tikko tās paaugas, tūlīt atstāj piekrastes ūdeņus un aizpeld okeāna plašumos. Pieaugušās siļķes krastam atkal tuvojas tikai nārsta laikā.. Grīva 5, 85. Viss, ko nedrīkst darīt pieaudzis suns, nav atļaujams arī kucēnam. Lauku Dzīve 78, 1, 31. Ziemā jaunie putni jau ir līdzīgi pieaugušajiem. Zv 82, 4, 15. // *Par augiem.* □ Ja, pieaugušo audzi nocērtot, paauga ir saudzēta, tad jaunaudzēs parasti ir arī daudz eglīšu un ošu. Meža t 36. ..tveicīgums kopā ar putekļiem bija nosēdies dzelzceļa stacijas vēl nepieaugušajās liepiņās.. Saulītis 12, 6.

3. lietv. nozīmē: pieaugušais, -ušā, v.; pieaugusī, -ušās, s. *Cilvēks, kas ir sasniedzis pilnīgu fizisko un garīgo briedumu.* □ Pusaudžiem palaikam gribas ātrāk būt lieliem, un tādēļ viņi bieži vien cenšas atdarināt pieaugušos. Ķirškalne 1, 31. ..viņš savelk seju mīlīgā smaidiņā, kādu dažs pieaugušais lieto, sarunājoties ar bērniem. Gulbis 3, 143. ..iet ūdenī un peldēties mazi bērni drīkst tikai pieaugušā klātbūtnē. PL Siev 77, 6, 16. // ģen.: pieaugušo, adj. nozīmē. *Tāds, kas attiecas uz cilvēkiem, kuri ir sasnieguši pilnīgu fizisko un garīgo briedumu.* □ ..cīņas spara kā pieaugušo, tā arī jauniešu sacensībās netrūka. Sports 62, 48, 3. Aploksnē ir divas biļetes, viena pieaugušo, viena bērnu. Uz Rīgu. Zigmonte 2, 266.

pieaugt, -augu, -audz, -aug, pag. -augu; intrans. **1.** *Augot attīstīties, sasniegt pilnīgu fizisko un garīgo briedumu (par cilvēku).* □ Bērni pieaug dažādi. Viņi saņem pases,.. viņi fiziski nobriest, viņiem jāuzņemas smagumi, atbildība, darbs. ..un tad viņi pārstāj būt bērni. Zigmonte 1, 223. Laikam jau nav ar dēlu tik slikti, kā pirmīt šķita. Ilmis vienkārši pieaug, mainās, sāk iespiesties «pieaugušo sfērā», salīdzina un vērtē. Spāre 6, 157. Tagad Elliņmātes.. bērni sen pieauguši, izskolojušies un izklīduši kur kurais. Ērgle 6, 28. // *Augot kļūt lielākam, augot attīstīties (par dzīvniekiem, augiem).* □ Mazie bezdelīdzēni nu arī bija pieauguši un sāka rāpties ārā no lizdām, laisties pa sētu un sēsties uz žoga un jumtiem. Birznieks-Upītis IV, 48. Ja jaunā attīstības stadijā daudzi augi pacieš ēnu, tad pieaugot tie paliek par saulmīļiem. Sudrabs 1, 86.

2. parasti 3. pers. *Augot piesaistīties (pie kā, kam klāt) — par augiem, to daļām.* Potzars labi pieaudzis. □ Oleandrs uz segas nometa lapu. Lapa tāda pati kā vītolam — gara un smaila. Tā vairs zaram nepieaugs. Birze 5, 219. // *Augot cieši pievirzīties (pie kā, kam klāt) — par augiem, to daļām.* □ Dažreiz auga saknes tā satīklojušas un pieaugušas pie poda malām, ka nevar augu [no puķupoda] atbrīvot. PL Siev 78, 3, pielikumā. «Tai [ceļmallapai] jau ar izkapti pat netiek klāt, tik cieši pie zemes pieaugusi, tikai cietās vārpas izslējusi gaisā..» Muižnieks 1, 191. // *Bioloģiskās attīstības procesā piesaistīties (pie kā, kam klāt) — par organisma daļām.* □ «Vai man tas nags vēl pieaugs?» Andrs asarainām acīm kā lūgdamies skatījās uz.. neveiklajiem.. [Mārtiņa] pirkstiem. Upīts 4, 112. Āda [apdegušajai meitenei] pieaugusi labi, bērna dzīvība glābta. Rīgas B 57, 64, 3. ◇ Vēders pie mugurkaula pieaudzis (arī pielipis) sar. — *saka, ja ir ļoti izsalcis, arī izbadojies.* □ Ēriks: ..jau vēders pie mugurkaula pieaudzis. No četrpadsmitā gada sākām badoties — tagad jau deviņpadsmitais, bet kur vēl karam beigas! Vanags, Rokpelnis 1, 6.

3. parasti 3. pers. *Izaugt lielākā, arī pietiekamā daudzumā (par augiem).* □ Tām [sēnēm] vislabāk tīk smalki, bezvēja, silti lietutiņi.. Tad.. sēņu pieaug tik daudz, ka tās var pļaut vai ar izkapti. Zv 57, 18, 29. «Gan nu, sābru tēv, līdz rudenim visa [raža] pieaugs,» drošināja Līze. Sakse 2, 36.

4. parasti 3. pers. *Augot (kam) lielākā daudzumā, tikt piepildītam, aizņemtam (ar to); aizaugt (par dārzu, lauku u. tml.).* Kārkliem pieaugusi pļava. Dārzs pieaudzis ar nezālēm. □ ..ārā aiz visiem logiem zied jasmīni — pilns dārzs pieaudzis. Indrāne 6, 197. ..kas tā par rūsgani pelēku zāli, ar ko pieauguši Jitlandes lauki? Kar 82, 7, 17. Tepat bija vecās akmeņu lauztuves, pieaugušas vilku zobeniem un melnajiem doņiem. Fimbers 1, 234. Visapkārt ciņains, pundurbērziem pieaudzis purvs. Zv 62, 14, 7. // pārn. *Veidojoties (kam), piepildīties, arī tikt aizklātam (ar to).* □ Visa debess puse aiz meža pieaugusi pilna melniem mākoņu kalniem.. Brigadere 2, 211. Aiz ledus puķēm pieaugušā loga pavīdēja kāda ēna. Birze 1, 38.

5. parasti 3. pers. *Pakāpeniski palielināties (piemēram, daudzumā, apjomā, skaitliskā vērtībā, intensitātē).* Pieaug nacionālais ienākums. Pieaudzis izstāžu apmeklētāju skaits. Pieaug cilvēku vidējais mūža ilgums. □ Ātrumam pieaugot, [lidmodeļa] spārni drebēdami rūca.. Lagzdiņš 2, 86. Pieaug vējš, smagāk sāk locīties priedes. Rokpelnis 2, 30. Lai gan diena tuvojas vakaram, saules svelme likās pieaugusi spēkā. Bels 1, 93. // *Pakāpeniski pastiprināties (par skaņu).* □ Aizvien tuvāk kļuva dzirdams daudzu rēcošu motoru troksnis: tas ātri pieauga, kļuva skaļāks, līdz pārvērtās ellišķīgā dārdoņā. Lukjanskis 2, 104. Aizvien pieaugošā dunoņa pārtrauca mūsu sarunu. Lauku Dzīve 81, 5, 4. Pieaug kņada, vīri lej glāzēs šņabi un šķindina nēģu bļodas, bet muzikanti līdz galam pagriež pastiprinātājus. Lapsa 2, 36. // *Uzkrājoties palielināties apjomā.* □ Kārkls neļāva mēsliem pārāk pieaugt, allaž izveda tos laukā [no kūts]. Upīts IX, 618. Biruta nopūtās, iedomādamās, kādas putekļu kaudzes jau pieaugušas viņas kārtīgi koptajā dzīvoklī. Zigmonte 4, 119. // pārn. *Tiekot krātam, palielināties daudzumā.* □ Ja gadās labāka vieta, lopus var ieaudzēt, bērni paaug, visāda manta pamazām pieaug klāt. Upīts 4, 288.

6. *Izkopjot savas spējas, paplašinot zināšanas, pilnveidoties.* Jaunatne pieaug gudrībā. // *Pilnveidoties, padziļināties (piemēram, par izglītības līmeni, prasmi, meistarību).* □ . . pieaugot mūsu sabiedrības izglītības līmenim, dažādu redakcijas darbinieku dziļāka un diferencētāka profesionalizācija ir elementāra vajadzība. Lit M 72, 11, 12. Apbrīnojami ātri pieauga viņa zināšanu krājums, pieredze. Sudrabkalns 15, 258. // *Pakāpeniski kļūt intensīvākam (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli, tā izpausmi).* Cīnītāju drosme pieaug. Pieaugošas dusmas. Sāpes pieaug. □ Ar katru mirkli pieauga Pepes uzticība un draudzība pret Džimu. Grīva 1, 83. Jautrība pieauga līdz ar iedzeršanu. Kurcijs 4, 46. Jo grūtāka tapa dzīve, jo vairāk [Sūnam] pieauga vēlēšanās izsisties uz augšu. Saulītis 6, 6.

○ Kā pieaudzis — a. *Saka par cilvēku, kas ilgāku laiku nekustīgi atrodas vienā un tajā pašā vietā.* □ . . [Ansis] stāvēja tur [pie naudas mijēju galda] katru dienu, noliecies pār naudas čupu, kā pieaudzis pie galda. K Skalbe 1, 67. b. *Ļoti cieši klāt, tā ka nevar atdalīt, noņemt, novilkt.* □ Sargs: To gredzenu nevar dabūt! Nevar nomaukt tam nabagam no pirksta. Ir gluži kā klāt pieaudzis! Rainis IXb, 503. . . [Jancis] nevarēja ne no vietas tikt. . . Viņš rāva vienu kāju augšā — nu, kā tad — otra paliek, kā pieaugusi zemei! Valdis 1, 176. Zābaki . . sabrieduši. Tie turas kā pieauguši kājām. Ezera 4, 234. ◇ Pieaugt pie sirds, arī pieaugt sirdij — *kļūt ļoti tuvam, mīļam.* □ Jā, mazā, zivīm bagātā upīte, kas iztecēja no Melnezera, Būdeļnieku Ignatam cieši jo cieši pieauga pie sirds, un viņam likās, ka bez tās viņš nevarētu dzīvot . . Grīva 6, 51. Mazs un neglīts [medību taksis], bet tā pieaudzis Vilim pie sirds, ka sunim top atļauts viss. Avotiņa 2, 110. . . īstiem ventspilniekiem, jūras arājiem, zeme nav pārlieku pieaugusi sirdij. Zigmonte 2, 9. ◇ Kājas pieaug (priekšmetam) sar. — *saka, ja (priekšmets) piepeši pazūd.* □ Bet, kā vēlāk izrādījās, «Dusta» kārbiņai noslēpumainā kārtā bija pieaugušas kājas un tā kaut kur izčibējusi. J Plotnieks 7, 24. . . viņu [zvejnieku] pārcēla uz dārzniecību pēc tam, kad daļai zivju pieauga kājas un tieši no Bezvera laivas tās sāka ceļot uz manīgu uzpircēju somām. Lapsa 2, 28.

Sk. p i e a u d z i s.

pieaugums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e a u g t (5).* Nacionālā ienākuma p. Preču apgrozījuma p. Autotransporta kustības p. Dzīvnieku skaita p. Dzīvsvara p. Ražas p. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums — *iedzīvotāju skaita pieaugums, ko nosaka dzimstība.* Iedzīvotāju mehāniskais pieaugums — *iedzīvotāju skaita pieaugums, kura cēlonis ir iedzīvotāju migrācija.* □ Produkcijas pieaugums jāpanāk, nepalielinot nodarbināto skaitu . . Ģeogr 312. Kapitālieguldījumu pieaugums ir svarīgākais sociālistiskās ekonomikas pacēluma priekšnoteikums. Hor 77, 11, 24. Jo tālāk kāda zvaigžņu pasaule atrodas, jo lielāks tās attālināšanās ātrums, pie tam ātruma pieaugums ir proporcionāls attāluma pieaugumam. Ikaunieks 1, 72. Sapratu, ka viņi abi ir likumīgi vīrs un sieva. Gaidāms pat ģimenes pieaugums. Lāms 4, 124.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e a u g t (6).* □ . . J. Vītola daiļradē 90. gados vērojams meistarības pieaugums . . Vītoliņš, Krasinska 1, 200. Sociālistiskā ekonomiskā integrācija ir stabils sociālistisko valstu tuvināšanās, saliedētības un vienotības pieauguma pamats. Hor 77, 5, 9.

pieaulekšot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Aulekšojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Apšķiezdams mani dubļiem, viņš [kazaku virsnieks] pieaulekšo klāt un liek rādīt papīrus. Rihters 1, 361.

pieauļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Auļojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Uz putās saskrieta zirga pieauļo sakarnieks. Kadiķis-Groznijs 1, 326.

pieaurēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pieaurot.* □ pārn. . . sporta zālē palika . . priecīgu uzvaru un skumju zaudējumu smarža, pieaurētas sienas . . Sports 85, 179, 2.

pieaurot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Aurojot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Zirgs bija notriekts putās. Un pats braucējs pieauroja visu Ozoleni . . J Plotnieks 9, 109. Vēja pieaurotā debess noslīdēja līdz viļņu galiem . . Līvs 3, 77. pārn. Viņas . . klausījās negaisa pieaurotajā naktī aiz loga. Līvs 1, 19.

pieauss, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas pie auss (piemēram, par limfmezgliem).* □ Kafijas ietekmē vairāk siekalu producē pieauss dziedzeris. Ves 80, 12, 15. . . vīrusu infekcijas vispārējas pazīmes — paaugstināta temperatūra, augšējo elpošanas ceļu iekaisums, sāpīgi un palielināti pieauss limfmezgli. Ves 81, 8, 11.

pieaust, -aužu, -aud, -auž, pag. -audu; trans. **1.** *Aužot izgatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ . . drēbes viņai pieciem gadiem pieaustas. Upīts 4, 99. // *Aužot izgatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, pūru).* P. pilnu pūru.

2. parasti 3. pers.; pareti. *Veidojot tīklu, piesaistīt (ar to pie kā, kam klāt) — par zirnekli.* □ Spieķa gals ar zirnekļa tīkliem bija pieausts pie sienas. Birze 5, 28. // *Izveidot (tīklus) tādā daudzumā, ka (tie) piepilda, aizņem (ko) — par zirnekli.* Zirneklis pieaudis pilnus kaktus ar tīkliem. □ pārn. . . un kur gan paliek atvasaras tīmekļu pieaustās dienas . . Zigmonte 4, 65.

piebadīt, parasti 3. pers., -a, pag. -īja; intrans. *Strauji piegrūst, piemēram, ragus, pieri (pie kā, kam klāt).* □ Kāds piebadīja pie Asnīša kājas. Viņš satrūkās. Balts jērs ar saitiņu ap kaklu stāvēja gana priekšā . . Purapuķe 1, 30. Pagāns [zirgs] kāpa aiz viņa, brīžiem piebadot ar mīksto purnu plecam . . Kalve 3, 112.

piebaidīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Baidot izraisīt (kādam ko nevēlamu, parasti slimību).* P. bērnam slimību. □ . . Bārtulis nenociešas un, iznākdams no ēnas, noprasa: «Ei, ko tu

meklē . .» — «Dulls tu esi palicis!» Gaidis nospļaujas. «Ja ticētu māņiem, teiktu, ka tā var rozi piebaidīt . .» J Plotnieks 7, 95.

piebakstīt, -u, -i, -a, pag. -īju. **1.** intrans. *Bakstot pieskarties (kādam), parasti, lai pievērstu (tā) uzmanību kam.* □ Sulainis tam piebakstīja: «Celieties° augšā!» ME III, 237.

2. trans.; pareti. *Bakstot, spiežot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, pīpi).* □ Pieci soļi no mācītāja lieveņa viņš vēl pīpi piebaksta! Upīts 18, 288.

piebalsot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** intrans. *Dziedot pievienoties (kāda dziedāšanai).* □ Viļa kaimiņiene pirmā uzsāka «Pūt, vējiņi!», un daudzi piebalsoja. A Grigulis 13, 191. Pie blakus galdiņa divi puiši jūrnieku cepurēm galvā piebalsoja iesāktajai dziesmai. Grīva 5, 8. Žanis ģitāras pavadījumā dziedāja jautru studentu dziesmu. Pārējie klusi piebalsoja. Lukjanskis 5, 121. // *Par putniem.* □ . . kaut kur tuvu vienmuļi sāka griezt grieze, upes līcī tai piebalsoja vientuļa mežapīle. Saulītis 9, 161. // *Pievienoties (kāda) radītām skaņām, radot līdzīgas skaņas.* □ Meijers smejas, un Jānis viņam piebalso. Upīts 10, 331. Prīdis iesmējās pirmais, Uldis piebalsoja, un uzplūdusī jautrība aizskaloja visu neuzticību. Lāms 6, 35. Vīrieši veselīgi šņāc, tiem piebalso cieminš turpat lielistabā, baltos linu palagos noguldināts. Zigmonte 2, 99. pārn. Ložmetējam sāka piebalsot automāti, apkārt spindza lodes. Lukjanskis 1, 39.

2. trans.; pareti. *Radot balss skaņas, būt par cēloni tam, ka tās izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ pārn. . . gāršā . . kūkoja divi dzeguzes — skaļi piebalsodamas dzidro rītu. Zv 51, 3, 15.

3. intrans. *Pievienoties (kādam, kāda teiktajam), izsakot tādu pašu vai līdzīgu domu.* □ Arī pats [Bite] nebij nekāds runātājs, bet tā iedresēts, ka sievas un meitas klātbūtnē drīkstēja tikai piebalsot. Upīts 4, 650. Tikko Sergejs ko ierosināja vai noliedza, nevilcinādamies un ne brīdi nedomādams, viņam piebalsoja padevīgo koris. Dripe 4, 67. // trans. □ «Eh, vasara . . .» nopūšas draugs. — «Jā, īsta skaistule!» es piebalsoju sapņainā noskaņā . . Pad J 59, 150, 3. «Mēs tētim palīdzēsim,» Albīns sacīja. — «Jā,» Egons piebalsoja. Zigmonte 13, 39. «Kā, Garupes silā?» Mirdza nesaprata. «Bet tas taču no mums piecpadsmit kilometru?» — «Apmēram,» Rūdis vienaldzīgi piebalsoja. Sakse 7, 188.

piebalss, -balss, dsk. ģen. -balsu, s.; mūz. *Melodija, kas polifoniskā skaņdarbā tiek pievienota pamatmelodijai.* Piebalsu polifonija — *polifonijas veids (parasti tautas mūzikā), kurā izmanto piebalsis.* □ . . nereti šajos pavadījumos līdzās dziedoņa balsij polifoniski ievijās arī vēl otra — melodiski valdzinoša piebalss klavierēm, skanot duetā ar solistu. Rīgas B 80, 65, 3. Pavadījuma piebalss pasvītro dziesmas raksturu . . Vītoliņš, Krasinska 1, 268.

piebarojums, -a, v. *Barība, ko (zīdainis) saņem papildus mātes pienam.* □ Ja bērns saņem mātes pienu un piebarojumu, tad to sauc par jauktu barošanu. Ves 66, 5, 20.

piebarot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Pilnīgi pabarot (dzīvnieku).* □ Dēls pārved sunīti mājā, bet mātei nemaz pa prātam — pašiem neesot ko ēst, kur nu vēl suņus piebarosi. LTP 387. . . viņas [cielaviņas] ligzdā bija iedējusi olu dzeguze. Dzeguzēns auga liels un nepiebarojams, izstūma no ligzdas pašas bērnus . . Caune 3, 34. // *Sagādāt pietiekami daudz pārtikas, lai spētu paēdināt (piemēram, ģimenes locekļus).* □ «Piebarot jūs [bērnus] visus es, nabaga atraitne, nespēju, un tu vēl gaidi no manis jaunas kleitas?» Dinere 11, 27. «Saimniece nav slikta, bet viņai grūti. Četri bērni — viens iet skolā . . . Četrus vēderus vienai pašai paslimai sievietei piebarot!» Upīts IV, 514.

2. *Apgādāt (zīdaini) ar barību, kas papildina vai aizstāj mātes pienu.* □ Ja mātes piena nepietiek, zīdainis jāpiebaro . . Skulme 3, 63. Rīgā [fašistiskās okupācijas laikā] tikpat kā nevarēja dabūt piena, bet Olgai drīz pēc iznākšanas no slimnīcas vairs nebija ar ko zīdīt mazo Augustu. Viņu katrā ziņā vajadzēja piebarot. Ar ko? Lācis 7, 241. // *Apgādāt (dzīvnieku) ar papildbarību.* □ . . pēc skanīga taures signāla sumbri nāca uz vietām, kur viņus piebaro. Pad J 83, 24, 4. Ziemā zīlītes var piebarot ar speķi . . Lauku Dzīve 79, 12, 25. Gandrīz visi dravnieki pavasarī bišu saimes piebaro. DD 69, 11, 29. // pārn. *Mēslot (augus, augsni) ar virsmēslojumu.* □ Tiklīdz parādās asni, gladiolas piebaro ar slāpekļa mēsliem. Lauku Dzīve 82, 4, 10. Pa vasaru zemi ap dēstiem vairākas reizes irdina, ravē, laista, piebaro. Lauku Dzīve 71, 5, 15.

piebārstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Bārstot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu).* □ Krīt smagie šāviņi, metot gaisā dūmus un zemi, piebārstot visu apkārtni nāvējošām šķembām. Bērce 4, 84. // *Izbārstot (ko) lielākā daudzumā, padarīt nekārtīgu, netīru (piemēram, grīdu).* □ Ielas bruģis un ietves piebārstītas papīra pelniem. Krieviņš 3, 223. // *Birstot, krītot (kam) lielākā daudzumā, tikt pilnīgi vai daļēji pārklātam (ar to).* Dārzs piebārstīts ar lapām. □ Mēs iegājām . . ieplakā, kurai pa vidu vijās paplata, skuju piebārstīta taka. Atm 126. // divd. formā: piebārstīts; pārn. *Tāds, kur (parasti kas sīks) izklaidus atrodas lielākā daudzumā.* □ Grūti izmantot tehniku, jo lauki vietumis vēl ir mazi, piebārstīti akmeņiem. Zv 75, 6, vāku 2. lpp. Atmiņā uznira dienā redzētais pureņu piebārstītais upes līcis . . . Līvs 1, 59. . . jūra atgādina jāņtārpiņiem piebārstītu pļavu: tuvu un tālu mirgo kuģu ugunis. Lapsa 1, 13. Ēnā vēl dzestrums, bet saules un ziedu piebārstītos [pīlādža] zaros jau iedūcas kamene. Kurcijs 4, 332. Debesis bija piebārstītas ar zvaigznēm. Tās trīsuļoja. Un viena no tām krita. Vāczemnieks 5, 137.

2. *Bārstot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, trauku).* P. kastīti ar smiltīm. □ Loms rādījās diezgan labs. Vislabāk bija nolīdis Selgas

tīkls — viss linums šķita piebārstīts sudrabainām zivīm. Lācis 15, 407. pārn. ..šādos mēness staru piebārstītos vakaros taisni sāpīgi izjūti, ka tev, cilvēkam, nav spārnu, lai varētu pacelties labi augstu un aplūkot zemes skaistumu. Bērn 45, 1/2, 6. // pārn. *Panākt, būt par cēloni, ka daudzas īsas, augstas skaņas izplatās viscaur (apkārtnē, vidē).* □ ..cīrulis saviem triļļiem piebārstīja zilo debesjumu. Zv 52, 9, 25. Visskaistākās šīs rīta stundas pavasarī, putnu treļļu piebārstītas, plaukstošo lapu smaržas piesātinātas. Rinkule 5, 108. // pārn. *Izmantot (vienveidīgus izteiksmes līdzekļus, vārdus u. tml.) lielākā daudzumā (piemēram, tekstā, mākslas darbā); arī pieblīvēt.* P. stāstījumu ar svešvārdiem. □ Klēberga kundze augusi stiprā vācu birģeru.. ietekmē. Katra vārda galā viņa lieto vācisko «ah!», viņas valoda ģermānismiem piebārstīta. J Kalniņš 1, 92. ..tajās [lugās] ir raits, nereti paradoksiem piebārstīts dialogs.. Kar 80, 10, 132.

piebārstīties, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās. *Refl.→piebārstīt (1); tikt piebārstītam, parasti neviļus, negribēti.* Grīda piebārstījusies ar miltiem.

piebāzt, -bāžu, -bāz, -bāž, pag. -bāzu; trans. **1.** *Bāžot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, somu).* P. maisu ar salmiem. P. pīpi. P. pilnu muti. □ Viņš ievēro, cik piebāzta ir Annas soma, pat rāvējslēdzis nav aizvelkams.. Ezera 10, 44. Zālē bija sakrituši āboli. Citreiz, garām ejot, būtu piebāzis pilnas kabatas.. Talcis 5, 200. Tur [klētsaugšā] viss labā līču siena piebāzts, tikai pašā priekšā neliels iedobums gulēšanai. Upīts 4, 251. sal. ..viņa galva bija kā ar vati piebāzta, gribējās gulēt, bet troksnis traucēja.. Ezera 9, 110. ◇ Piebāzt (arī piedzīt) pilnu galvu sar. — *samācīties, arī saklausīties daudz (parasti kā nevajadzīga); iemācīt daudz (parasti kā nevajadzīga).* // sar. *Piepildīt, aizņemt (parasti telpu, telpas daļu ar priekšmetiem); ievietot (priekšmetus) lielākā daudzumā (telpā, telpas daļā).* □ Mazā istabiņa ir piekrauta un piebāzta vecām mēbelēm. Lēmanis 9, 11. Gaitenis pats par sevi nemaz nebija šaurs, bet tajā bija piebāzts tik daudz mantu. PL Siev 78, 1, 6. // divd. formā: piebāzts; sar. *Tāds, kas ir ļoti piepildīts, aizņemts (parasti ar cilvēkiem) — piemēram, par telpu, transportlīdzekli.* □ Viņš.., nobeidzis savu runu, degošus skatienus pārlaida pār ļaužu piebāzto zāli. Kurcijs 4, 99. Maija sākumā visi jūrmalas vilcieni bāztin piebāzti. Nāc, cik agri gribēdams, nekad nevienā nav svabadas vietas. Upīts IV, 517. sal. ..baznīcas krogs bij cilvēku kā bāztin piebāzts. Blaumanis 6, 177. sal. Nelielais stacijas laukumiņš kā piebāzts ar pajūgiem. Spāre 5, 167.

2. sar. *Pievirzīt, pielikt (pie kā, kam klāt).* □ ..Māra sameklēja rokas pulkstentiņu, piebāza gandrīz pie pašas sejas, ciparnīcā pūlēdamās saredzēt rādītājus.. Ezera 14, 53. Ugam vēl kabatā auzas, kas, pārberot maisu, bija izbirušas; viņš sagramsta saujā un piebāž savam bērim pie mīkstajām lūpām. Eferts-Klusais 1, 85. // *Ļoti tuvu pievirzīt, arī piespiest (ķermeņa daļu pie kā, kam klāt).* Piebāzt degunu — *ļoti tuvu pievirzīt galvu (piemēram, aplūkojot).* □ Kaimiņš bij piebāzis muti Perjē kungam pie pašas auss. Upīts 18, 199. Džulbars [suns].. savu karsto purnu piebāž pie manām rokām un drebēm. Grīva 11, 83. Osiene jau vērpa, degunu spolei pavisam klāt piebāzusi, citādi vēl neko nevarēja redzēt. Upīts 4, 102.

piebeigt, -beidzu, -beidz, -beidz, pag. -beidzu; trans. **1.** *Ļoti nomocīt.* □ Nabadzīte savās mokās tā piebeigta, ka nespēj ne vīra pazīt. LTP 238. ..kādā pēcpusdienā manu draugu atrada šai silā pavisam piebeigtu. To ar Eidi bija izdarījuši poļu algotņi. J Kalniņš 4, 205.

2. *Nonāvēt.* □ Vēl pērnziem Gunvaldis bija nopriecājies, ka leiši piebeiguši pašu ordeņa mestru un labu skaitu krustnešu uz jūras ledus.. Purs 8, 8. Lauvas nekad netuvojās zilonim, varbūt vienīgi mazuļiem, ko retu reizi piebeidza. Lielais 4, 125.

3. sar. *Apēst, izdzert (iesākto); ēdot, dzerot iztukšot (trauku).* □ «Ar šo [degvīna pudeli] es visu ceļu sildījos. Nu mēs par abiem viņu piebeigsim un tad iesim gulēt. Prozit!» Viņš ieņēma lielu malku un sniedza pudeli Aijai. Jaunsudrabiņš 4, 390.

piebērt, -beru, -ber, -ber, pag. -bēru; trans. **1.** *Berot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, trauku).* P. grozu ar kartupeļiem. P. pilnu maisu. □ ..[vecītis] pagrāba ar roku vienā kabatā un piebēra vecākajam dēlam bļodiņu pilnu ar zirņiem.. Sakse 14, 196. Pa elektrisko dzelzceļa līniju, kas savieno karjeru ar kombinātu, nāk ar kaļķakmens lauskām piebērti vagoni. Zv 73, 10, 2. Nepiebēr vecu aku, kamēr jauna nav izrakta. LSP(N) 29. // divd. formā: piebērts; pārn. *Tāds, kur (parasti kas sīks) izklaidus atrodas lielākā daudzumā.* □ Ērgļos snieg. Ir piebērti meži un apsegti jumti. Snieg visu vakaru. Līvzemnieks 1, 49. ..ciņi bija piebērti ar bezdelīgu actiņām.. Fimbers 1, 198. Tumši zilās debesis bija piebērtas ar zvaigznēm kā ar zelta puteklīšiem. Grīva 2, 62. sal. Rododendri kā piebērti rožainiem un sarkaniem ziedu čemuriem. Ērgle 5, 74. sal. ..ābolu šogad būs pamaz. Ogu krūmi gan kā bērtin piebērti. Delle 2, 63.

2. *Berot pievienot (pie kā, kam klāt).* P. putrai sāli. P. pie zupas garšvielas. □ Pavasarī kartupeļus var padarīt garšīgākus, pieberot druscin cukuru ūdenim, kurā tie vārās. PL Siev 80, 2, 19. Pienu, sviestu, sāli uzvāra, pieber nomazgātus rīsus un trauku.. ievieto cepeškrāsnī.. Kļaviņa 1, 265.

3. *Berot papildināt (kā daudzumu).* P. zupai vēl mazliet sāls.

4. *Berot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu).* P. grīdu ar graudiem kaltēšanai. □ pārn. Vēji liesmas [dzeltenos koku zarus] klana, Dzirkstīm pieber lietus lāmu.. A Skalbe 4, 39.

piebērties, parasti 3. pers., -beras, pag. -bērās. *Refl.→piebērt (1); tikt piebērtam, parasti neviļus, negribēti.* □ Maiss piebēries par pilnu. ME III, 238.

2. *Refl.* → *p i e b ē r t (2); tikt piebērtam, parasti neviļus, negribēti.* □ Pie cukura piebērās milti. ME III, 238.

3. *Refl.* → *p i e b ē r t (4); tikt piebērtam, parasti neviļus, negribēti.* Grīda piebērusies ar pelniem.

piebīde, -es, s.; parasti vsk. *Darbība, process* → *p i e b ī d ī t.* Piebīdes mehānisms.

piebīdīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Bīdot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ «Ēd taču, meitiņ,» viņa piebīdīja sēņu šķīvi Maigai tuvāk .. Sakse 7, 371. Piebīdījis Vasariņam krēslu, priekšnieks nolika lapu viņam priekšā. Bels 6, 47. Šujmašīna tika piebīdīta pie loga un apklāta ar .. sedziņu. Kar 58, 1, 34. // *Bīdot panākt, ka (cilvēks, arī dzīvnieks) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. meiteni pie durvīm. □ pārn. «Mūsu dzīve ar savām lielajām rūpēm ar laiku apdzēš visu to, kas iekšā vienam gruzd pret otru, un piebīda mūs tuvāk, pavisam cieši kopā, plecu pie pleca.» Upīts 9, 302.

piebīdīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos. *Refl.* → *p i e b ī d ī t; tikt piebīdītam.* Krēsls viegli piebīdās pie sienas. // *Lēnām, pakāpeniski pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ .. viens [zēns] palika pie durvīm, otrs arvien tuvāk un tuvāk piebīdījās galdiņam, kur sēdēja ierēdnis, kas izrakstīja dokumentus. Bērn 46, 2, 5.

piebīdnis, -ņa, v. *Ierīce, rīks (kā) piebīdīšanai.* Detaļu p.

piebiedēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Biedējot izraisīt (kādam ko nevēlamu, parasti slimību).* □ «Tpu tu, velns, kā mani nobiedēji,» beidzot iečērkstējās Odiņa balss .. «Ko tu kā dieva nepieņemts dauzies pa nakti apkārt, piebiedēsi man vēl rozi ..» Zv 57, 24, 12. Ar ērmīgu aurēšanu piebiedējot ganu meitām «dzelteno kaiti». ME III, 239.

piebiedroties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Pievienoties (cilvēku grupai, cilvēkam).* □ No mūsmājām līgotāji gāja atkal tālāk. Viņiem piebiedrojās mūsu puiši un meitas. Jaunsudrabiņš 3, 203. Un tad piecām māsiņām piebiedrojās vēl brālītis Valdis. PL Siev 73, 6, 26. Pusceļā [uz skolu] Inārai piebiedrojās Ieva. Zigmonte 8, 76. // *Pievienoties (dzīvnieku grupai, dzīvniekam) — par dzīvniekiem.* □ Cekulainais cīrulis bija pavadījis grūtu ziemu .. Vienu laiku viņš pat bija piebiedrojies zvirbuļu baram, jo redzēja, ka tie lēkā diezgan bezbēdīgi .. Birznieks-Upītis IV, 99. Brīžiem viņš nošķīrās no mātes un piebiedrojās citiem kumeļiem .. Rinkule 8, 79. // *Sākt piedalīties (kur), pievienoties (piemēram, pasākumam, kādai norisei).* □ Pieklājības pēc piebiedrojos sarunai par veselību, apvaicājos, ko teicis ārsts .. Skujiņš 7, 27. .. Mikum patika .. piebiedroties ar savu balsi putnu dziedāšanai. J Kalniņš 9, 5. Kad ieradās vēl divi universitātes studenti .., arī tie kāri piebiedrojās apžāvētā taukuma iznīcināšanā. A Grigulis 13, 11. // pārn. *Pievienoties, tikt pievienotam (kam citam, parasti līdzīgam).* □ Motora vienmērīgai dunoņai piebiedrojās braucēju sarunas. Saulītis 12, 323. Sintaktiskais paralēlisms bieži sastopams tautas dziesmās, un tas parasti piebiedrojas tematiskajam (tas ir, parādību) jeb sematiskajam paralēlismam. Valeinis 1, 218.

piebikstīt, -u, -i, -a, pag. -īju. **1.** intrans. *Bikstot pieskarties (kādam), parasti, lai pievērstu (tā) uzmanību kam; piebakstīt (1).* P. kādam ar elkoni. P. ar elkoni sānos. □ Osis piebikstīja Mārtiņam, acīm redzami baidīdamies, ka tas ar saviem lielajiem smiekliem un pārsteidzību neizjauc labi ievadīto lietu. Upīts 4, 330. Maiznīcas logos dzeltēja gaisma, gaisā manīja saldenu smaržu, un Siliņš, piebikstījis jaunajam paziņam pie sāniem, iesaucās: «Vai tu jūti? Smalkmaizītes!» Vilks 5, 46.

2. trans. *Vairākkārt viegli pieskaroties, parušināt, pagrūstīt, pabīdīt (degošas ogles, pagales).* □ Māte sēdēja pie uguns un piebikstīja to gaišākās liesmās. Fimbers 1, 133. «Malva,» Juris bilst, uguni piebikstīdams, plīts priekšā pietupis, «bez tevis gan mēs galīgi izputētu.» Avotiņa, Šlisers 1, 33.

piebilde, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Izteikums (mutvārdos vai rakstveidā), kas papildina, arī precizē iepriekš teikto.* □ .. saņēmu apsveikumu un piebildi, ka viņa jūtot pret mani simpātijas .. Klints 1, 53. Tieši viņš [skolotājs] ienes klasē nepieciešamos papildinājumus, labojumus, šodienas vēsmas. Tikai šeit nepieciešama piebilde — .. ja viņš prot skatīties dzīvē arī ar jaunatnes acīm .. Dripe 4, 247. .. uzskaitījumam sekoja piebilde, ka konkursā priekšrocības būs jaunajiem sportistiem .. Sk Ģ 76, 11, 7.

2. val. *Teksta (teikuma) daļa, kas norāda uz personu, kuras tiešā runa ir iekļauta šajā tekstā (teikumā).* Tiešā runa ar piebildi. □ Aktieris izpildījuma manierē nešķiro tiešo runu no piebildēm .. Māksla 79, 4, 35. Ja tiešā runa ir savienojumā ar piebildi, tad veidojas īpatnēja sintaktiska konstrukcija — tiešā runa ar piebildi .., kas sevī ietver divu dažādu personu izteikumus: stāstītāja un kādas citas personas izteikumu. Gram II, 888.

piebildums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e b i l s t; arī piebilde (1).* □ .. viņš smaidīdams pavērās Vanagā un Zentā, ar pēdējo piebildumu mēģinādams mīkstināt jautājumu, ko pats, tikko izteicis, atzina par netaktisku. Sakse 7, 442.

piebilst, -bilstu, -bilsti, -bilst, pag. -bildu; trans. *Īsi pateikt (ko), papildinot, precizējot iepriekš teikto.* □ Viņa nosauca savu vārdu un uzvārdu: «Alma Grundava,» — un piebilda: «Feldšere.» J Liepiņš 1, 8. «Nu tad uz redzēšanos, uz redzēšanos!» sirsnīgi atvadījās Arturs un piebilda kā atvainodamies: «Jāsteidzas, sējas laiks!» Stulpāns 2, 71. Viņas sārtie vaigi nobālēja, un tikai pēc brīža viņa piebilda: «Tas nevar būt.» Blaumanis 2, 74.

piebirdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Birdinot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu).* P. palodzi ar putnu barību. // *Izbirdinot (ko) lielākā daudzumā, padarīt nekārtīgu, netīru (piemēram, grīdu).* P. grīdu ar maizes druskām.

2. *Birdinot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, trauku).* □ Kombains piecpadsmit minūtēs piebirdina piectonnu kravas kasti. Cīņa 82, 228, 1. pārn. ..pret kāpjošo sauli šāvās augšup lauka cīrulis, piebirdinādams pasauli ar katram mums tik pazīstamo treļļu krellītēm. Pad J 85, 108, 4.

piebirt, parasti 3. pers., -birst, pag. -bira; intrans. **1.** *Birstot (kam) lielākā daudzumā, tikt pilnīgi vai daļēji pārklātam (ar to) — par kādu virsmu.* □ Augļu koki.. beidz ziedēt. Klētiņas priekša un kāpnes piebirušas rožainām ziedlapiņām. Fimbers 2, 33. Bija izkritusi apakšējā rūts un visa istaba piebirusi smalkiem stikla gabaliem. Viese 2, 75. Dārzs pērno lapu piebiris.. Zālīte 6, 20. // *Sajaukties (ar ko sīku) lielākā daudzumā (piemēram, par matiem, zāli).* Lapām piebirusi zāle. Ar sienu piebiruši mati. □ Viņa atguļas kāpā, nelikdamās zinis, ka mitrie mati piebirst smiltīm. Zigmonte 2, 224. Tur raudāja meitenīte — apmēram piecus gadus veca, putekļiem un kaļķiem piebirušiem gaišiem matiņiem. Lukjanskis 1, 36. pārn. Ar vienu roku viņš bija apskāvis raudošās sievas plecus, ar otru glāstīja viņas sarmas piebirušos, rūsganos matus. Talcis 9, 144. // divd. formā: piebiris; pārn. *Tāds, kur (parasti kas sīks) izklaidus atrodas lielākā daudzumā.* □ ..vasarās aicināja Vietalvas baltie lielceļi, ziediem piebirušās pļavas.. Cīņa 82, 187, 3. ..man zināmas labas zemeņu vietas. Gluži sarkans piebiris. Lāms 5, 95.

2. *Birstot (kam), tikt piepildītam (ar to).* □ Un piebira plaukstas ar graudiem. Peters 4, 16. ..ik sekundi ar baltajām auglības granulām piebirst maiss.. Zv 76, 15, 3. Blindāžas griesti vienā pusē ielauzti, līdz pusei tā zemju piebirusi. Jansons 5, 138. sal. Laiks vilkās kā smilšu piebirušām kurpēm.. Viese 2, 77. pārn. Tā diena, pretī tev kas mani ved, Ir spoža, gaiša, ziediem apsnigusi, Un nakts tā — silta, zvaigznēm piebirusi. A Bārda 1, 69. // pārn. *Tikt strauji piepildītam, aizņemtam (parasti ar cilvēkiem) — par telpu, teritoriju.* □ Nogāze piebira ar strādniekiem — jaunās dzelzceļa stigas racējiem. Viese 1, 50. Tiklīdz nožūst rasa, tiklīdz siens pakaltis, tā.. kolhoza.. tīrumi un pļavas piebirst ar cilvēkiem. Pad J 63, 128, 4. // pārn. *Kļūt tādam, kurā viscaur strauji izplatās (parasti skaņa, gaisma).* □ Istaba piebirst pilna sudraba smieklu. Paegle 3, 28. Trokšņiem piebirst dārzs un upe.. A Grigulis 14, 101. ..viņš nolika sveci uz malkas skaldāmā kluča — un mazā šķūnīša kakti piebira ar drebulīgām ēnām. Līvs 4, 82.

pieblāzmot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans.; pareti. *Būt par cēloni tam, ka blāzma izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ ..Annas pašas brīnišķīgi izšūtie dzeltenie aizkariņi pie loga.. dienā, saulei spīdot, istabiņu pieblāzmoja ar tādu siltu, zeltainu gaismu. Upīts XII, 169. Saulrieta pieblāzmoti, ūdeņi laistījās kā krāsainu reklāmu ugunīs. Draugs 77, 12, 12.

pieblēt, parasti 3. pers., -blēj, pag. -blēja; trans. *Blējot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ pārn. ..smalki un izglītoti ļaudis no Raudavas un pat pašas Rīgas braucot [uz somu pirti] šķīstīties un piekopt kultūru, nevis pieblēt visu apkārtni kā auni. Ezera 14, 61.

pieblietēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Blietējot saplacināt, padarīt blīvu, līdzenu.* □ Pukstēdams ripoja smagais rullis, pieblietēdams akmens šķembas. Bels 4, 83. Dēļus apbēru ar zemi, kuru pieblietēju. Lauku Dzīve 68, 4, 27. ..piedzīt tuvāk un pieblietēt šuves starp čuguna blokiem.. tā, lai starp tiem neiespiestos ne piliens mitruma. Zv 57, 5, 13.

pieblietēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl.* → *pieblietēt; tikt pieblietētam.* □ Vasarā, kad māls jau bija pieblietējies, zēni pāri pauguram nosprauda savu velotrasi. Cīņa 85, 10, 2.

pieblīst, -blīstu, -blīsti, -blīst, pag. -blīdu, retāk **pieblīzt,** -blīstu, -blīsti, -blīst, pag. -blīzu; intrans. *Ievērojami palielināties apjomā.* □ ..purvainā meža zeme lietavās pieblīdusi, pat garsūnainie ciņi izžulguši kā mīkla. Spāre 5, 382. Lijis nav kopš vakara, bet mieža graudi dzeltenajās vārpās miklumā pieblīduši. Cīņa 79, 184, 1. Dievs dod tev tā pieblīst Kā resniem dzīpariem. LD 25387. // *Tikt piepildītam tā, ka izspiežas, izliecas.* □ ..komandieris lepni piesita ar roku pie savas pieblīdušās kabatas. Liesma 72, 7, 10. Beidzot kapteinis no bikšu stilba izvilka garu, pieblīdušu maku, līdzīgu gumijas zeķei. Grīva 7, 57. // *Blīvi piepildīties, tikt blīvi piepildītam.* □ ..tukšā telpa pieblīda ar miglas kamoliem.. J Kalniņš 3, 16.

pieblīvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Padarīt blīvu, līdzenu (piemēram, piespiežot, aizdarot spraugas).* P. zemi ap iestādīto ābelīti. □ ..blīvās augsnes ātrāk iesilst un ātrāk arī izstaro siltumu, tādēļ [koku] ziedēšanas laikā, ja paredzamas rītsalnas, augsne jāpieblīvē.. Sudrabs 1, 95. Pēc [mārrutku] spraudeņu izvietošanas vagā tās aizar un, ja iespējams, vagu virsmu nedaudz pieblīvē pieveļot. Baumane 1, 148.

2. *Cieši piepildīt (ko, piemēram, ar priekšmetiem).* □ Saimniecības ēkas bēniņi bija pieblīvēti ar sienu.. Vilks 6, 337. Viņš bija pieradis dzīvot telpās, kas pieblīvētas ar vajadzīgām un nevajadzīgām mēbelēm.. J Kalniņš 7, 84. ..piekravāju čemodānu ar iedzīvei nepieciešamo, otru pieblīvēju grāmatām.. Lubējs 1, 203. ..plaukti pieblīvēti ar zvanu, piestiņu, vecu grāmatu un citām kolekcijām. Zv 82, 7, 5. pārn. Pieblīvēdams krēslainās telpas kaktus ar ēnu rēgiem, uz galda dūmoja kvēpeklis. Līvs 2, 8. // *Ļoti piepildīt, aizņemt (telpu, platību, parasti ar cilvēkiem vai dzīvniekiem).* Pieblīvēta aitu kūts. □ Lai kaut uz laiku izrautos no tumšās dūmistabas, dzīvojamās rijas vai ļaužu pieblīvētās saimes istabas, vasarā drēbju klētīs dzīvoja meitas, puiši, retāk precētie ļaudis. Cimermanis 1, 73. Sādža līdz pēdējai iespējai bija pieblīvēta ar kādas citas daļas kareivjiem. Grants 5, 60. Visi soli [vilcienā] tā pieblīvēti, ka pakustēties neva-

rēja .. Upīts IX, 546. // *Ļoti piepildīt, aizņemt (platību) — piemēram, par transportlīdzekļiem.* □ Automobiļi pieblīvē pilsētu stāvvietas .. Zv 79, 22, 2. // pārn. *Ļoti aizņemt, piepildīt (laikposmu ar kādām darbībām).* □ .. viņš atvadījās no sekretāra, zinādams, cik pieblīvēta ar darbu tam katra minūte. Sakse 7, 304. // pārn. *Izmantot (vienveidīgus izteiksmes līdzekļus, vārdus u. tml.) lielākā daudzumā (piemēram, tekstā, mākslas darbā).* □ .. rakstnieks neizdomā konfliktus konfliktu dēļ, nepieblīvē mākslīgi savu darbu ar aizraujošiem notikumiem tikai tāpēc, lai radītu spriegu interesi. Lit M 56, 49, 2.

pieblīvētība, -as, s.; parasti vsk. *Stāvoklis → pieblīvēt (2).* □ .. kombinētas mēbeles, kas vienlaikus pilda vairākus uzdevumus, novērš telpas pieblīvētības iespaidu. Cīņa 75, 245, 4. Pazemes urbānistika nav kaprīze. Sakarā ar pilsētu pašreizējo straujo augšanu un pieblīvētību tā ir mūsdienīga nepieciešamība — pilsētām jāaug dziļumā. Zv 79, 23, 5.

pieblīvēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. **1.** *Refl. → pieblīvēt (1); tikt pieblīvētam.* Pēc lietus augsne pieblīvējas.

2. *Refl. → pieblīvēt (2); tikt pieblīvētam (2).* □ .. no rietumu puses jau cits citam uz galvas kāpj dūkani mākoņi. Tikko vēl ne puteklīša nemanīja — nu jau pieblīvējusies visa austrumu pamale. Indrāne 6, 70. .. Līvsalā pienāca tikai viens vienīgs autobuss. Tāpēc jau galapunktā tas pieblīvējās stāvgrūdām pilns. Vāczemnieks 5, 104.

piebļaut, -bļauju, -bļauj, -bļauj, pag. -bļāvu; trans.; sar. **1.** *Piekliegt (1).* □ .. Edgaram mantinieks piebļāvis pilnu māju. Zv 84, 22, 26. Ja vien griba, Paši spēsim Puspasaules piebļaut! A Grigulis 14, 119.

2. parasti 3. pers. *Piekliegt (2).*

piebradāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Staigājot ar netīriem vai slapjiem apaviem, kājām, padarīt netīru, slapju (grīdu, telpu).* □ .. Rozālija negribējusi, ka sniegainām un mēslainām kājām piebradā krāsoto grīdu. Sakse 7, 246. Ciemiņi uzkūlušies! .. dubļainām kājām kā lāči. Piebradās istabu, atkal būs jāmazgā. PL Siev 59, 11, 22.

2. *Piemīdīt (1).* □ Uz ātru roku turpat laukā piebradāja zemi, aplaistīja [ar] māliem atšķaidītu ūdeni .., — un klons bija gatavs. Birznieks-Upītis 6, 215. Pēc brokastīm māte paliks mājās salasīt un sakapāt veprēnam zāles un, kad pārvedīs sienu, piebradāt pantu. Birznieks-Upītis 6, 163.

piebraucams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → piebraukt.*

2. *Tāds, ko izmanto, lai piebrauktu (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — piemēram, par ceļu.* □ Uzsākta tilta piebraucamo ceļu iekārtošana .. Cīņa 81, 116, 1.

piebrauciens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → piebraukt (1).* P. pie noliktavas.

piebraucīt, -brauku, -brauki, -brauka, pag. -braucīju; trans. *Braukot (piemēram, ogu ķekarus, lapas, ziedus), iegūt (tos) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz brūkleņu. □ Piebraucīja ievas ziedu. ME III, 240. // *Braukot (piemēram, ogu ķekarus, lapas, ziedus), iegūt (tos) tādā daudzumā, ka (tie) piepilda (piemēram, trauku).* P. krūzīti ar ogām.

piebraukt, -braucu, -brauc, -brauc, pag. -braucu. **1.** intrans. *Braukšus pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Viņi bij piebraukuši pie vecā klostera. Upīts 18, 320. Pie kioska ar velosipēdu piebrauca zēns un nopirka papirosus. Vilks 5, 7. Piebraucu krastā. .. Man bija grūti tūliņ izkāpt no laivas. Rīgas B 58, 147, 3. // *Braucot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par transportlīdzekli.* □ Pie slimnīcas ar elegantu loku piebrauc žigulis .. Lapsa 4, 269. Tur ostā piebraucot kuģi no tālām zemēm. Kurcijs 1, 76. // trans. *Braucot pievirzīt (transportlīdzekli pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ .. zemnieki piebrauc ratus pie platās dēļu platformas .. Sakse 7, 392. Kad mašīna bija piebraukta, es pati iedomājos braukt Zentai līdzi. Zālīte 5, 265. Bergholcs kaut ko saka vāciski, laikam lūdz piebraukt motociklu tuvāk. Krūmiņš 1, 21. // trans. *Braucot pievirzīt (parasti zirgu, pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Oliņos nopušķoti zirgi jau piebraukti durvju priekšā .. Birznieks-Upītis 6, 53. Kučieris Jēkabs piebrauc zirgus. Birznieks-Upītis 6, 317. // *Braukšus ierasties (pie kāda).* □ Otrā rītā agri Juris piebrauca pie Oliņiem .. Birznieks-Upītis 6, 51. Apgriezis motociklu, Oļģerts aizlaižas, solīdamies pavakarē vēl piebraukt. Indrāne 2, 280.

2. trans.; pareti. *Braucot (pa ko, pāri kam), pieblīvēt (to).* □ Zaigoja klonam līdzīgi piebrauktais sniegs, sals stindzināja .. Kar 56, 7, 36. Trasē sniega nebija daudz, taču piebraukts tas kļuva slidens .. Sports 83, 190, 4.

3. intrans.; vienk. *Savtīgā nolūkā tuvoties (kādam), piemēram, ar liekuļotu laipnību, uzmanību.* □ «.. mākslinieks, prasi, vai viņš maz sētu prot nokrāsot, Viņi to vien zina kā piebraukt tādam .. skuķim!» Zigmonte 7, 6.

Sk. piebraucams.

piebrauktuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Vieta, pa ko piebrauc (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Automobiļu p. □ Viņa iet pa ietvi, no stacijas piebrauktuves uz ielu. Upīts III, 157. Neveikli grozīdamies piebrauktuvju labirintos, zilais autobuss izrīpo uz ielas. Lapsa 2, 52. Modernām rūpnīcām ir tā īpatnība, ka brīžiem tās nevar atšķirt no sabiedriskām ēkām .. — visām gaišpelēkas lielpaneļu sienas, milzīgi logi, plašas piebrauktuves ar apstādījumiem. Zv 75, 3, 1.

piebrāzt, -brāžu, -brāz, -brāž, pag. -brāzu; intrans. *Piebrāzties.*

piebrāzties, -brāžos, -brāzies, -brāžas, pag. -brāzos; refl. *Straujā gaitā (parasti ar troksni) pieskriet, arī piebraukt.* □ Sirēnām kaucot, pie Suvorova ielas 70. mājas piebrāzās divas ugunsdzēsēju automašīnas. Cīņa 55, 282, 4.

piebrēkt, -brēcu, -brēc, -brēc, pag. -brēcu; trans.; sar. **1.** *Piekliegt (1).* □ .. meita piebrēca visu māju. Lit M 84, 22, 11.

2. parasti 3. pers. *Piekliegt (2).* □ .. putns, riekstu laikā .. piebrēc malu malas. Caune

1, 14. pārn. Avīžu pīles piebrēca visu Latviju par dēkaino Gambijas braucēju .. Grīva 8, 198.

piebremzēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Iedarbinot bremzes, palēnināt vai apturēt (transportlīdzekli), parasti uz neilgu laiku.* P. automobili. P. vilcienu. // intrans. *Iedarbināt braucoša transportlīdzekļa bremzes, parasti uz neilgu laiku.* □ Bīne spēji piebremzēja, riepas nošvīkstēja, un meitene nolēca no divriteņa. Kar 58, 9, 43. // intrans. *Tiekot bremzētam, palēnināt gaitu vai apstāties, parasti uz neilgu laiku (par transportlīdzekli).* □ Bažas par šoferu neatsaucību ir pilnīgi nepamatotas. Nepagūstam pat pacelt roku, kad jau pirmā mašīna pati piebremzē. Liesma 70, 1, 6. // intrans.; pareti. *Bremzējot piebraukt.* □ Pie rajona komitejas durvīm bija piebremzējusi ziloņkaula krāsas «Volga» .. Lubējs 2, 19.

2. sar. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst mazāk straujš, aktīvs, intensīvs.* □ 1812. gads. Šis liktenīgais gads Rīgas attīstību krietni vien piebremzēja. Pad J 82, 184, 2. Maija un jūnija karstums krietni piebremzēja zāles un vasarāju augšanu. PL Siev 79, 10, 3. «Vai jūs par daudz nenosodāt sevi?» es uzmanīgi iebildu, gribēdams panākt, lai viņa sāk novērtēt stāvokli ar mazliet vēsāku prātu, mazliet piebremzējot jūtas. Vilks 2, 41.

piebriedēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (augi, to daļas) piebriest.* □ Ja mazie strauti čalot sāks, — Kas atstās ziemai varu? No zemes dzīlēm sulas nāks Un piebriedēs ik zaru. Kar 56, 3, 85.

piebriedināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; trans. *Piebriedēt.* □ Košuma krūmi piebriedinājuši pumpurus ar dzīvības sulām. Drīz tie vērsies vaļā .. Jansons 5, 261. Piebriedināt miežus. ME III, 240.

piebriest, -briestu, -briesti, -briest, pag. -briedu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Briestot ievērojami palielināties apjomā (par augiem, to daļām); nogatavojoties ievērojami palielināties apjomā.* □ Daži no šiem pumpuriem jau tā piebrieduši, ka dzelteni zaļās, jaunās lapiņas pārplēsušas savas cietuma durvis .. Apsīšu J 3, 3. Uz galda vāzē ielikts ābeles zars ar piebriedušiem pumpuriem. Bundzeniece 2, 151. .. kviešiem uzkalniņā vārpas piebrieda resnas un četrstūrainas. Lēmanis 8, 114. pārn. .. smaržo ar augļiem piebriedušie dārzi. Salnāja 1, 118.

2. *Kļūt apjomīgākam, lielākam, arī spēcīgākam (par cilvēkiem vai dzīvniekiem, to ķermeņa daļām).* □ «Nemaz neesi piebriedis,» viņš konstatēja un tūliņ papildināja: «Tas ir — fiziski piebriedis.» Talcis 7, 200. Man bija vēršēns, kaulos slaiks, Bet miesās gan tāds pasīciņš. Tam piebriest atlika vēl laiks, Jo tikai otrā gadā viņš .. Pērsietis 1, 38. Zem svītrainā krekla nokustējās jaunekļa piebriedušie muskuļi .. Lapsa 3, 138. pārn. Rētainais izlīda no kakta, savādi piebriedis. Dažās minūtēs viņam bija radies kupls vēders un augstas, atlētiskas krūtis. Lācis 5, 99. // *Uztūkt, piepampt.* □ Deniņos .. pulsēja sārti piebriedusi vēna. Spāre 6, 200. Pietika apskatīt tesmeni, lai viss kļūtu skaidrs. Tas bija piebriedis un sapampis, un pat mazākais pieskāriens nodarīja Agatei [govij] sāpes. Cīņa 57, 225, 3.

3. parasti 3. pers. *Uzsūcot, uzkrājot šķidrumu, palielināties apjomā; piesūcoties ar šķidrumu, mitrumu, kļūt cietākam, stingrākam, biezākam.* Piebriedušas durvis. □ Ja ūdens pēc augsnes poru piepildīšanās arvien vēl pieplūst, tad augsne piebriest jeb, kā mēdz teikt, pārsātinās ar ūdeni .. Sudrabs 1, 143. Antons noņēma no galvas bereti un to izskaloja jūras ūdenī. Pie karstajām kuģa krāsnīm tumši zilais filcs bija piesūcies ar sviedriem un jūras sāļajā ūdenī piebriedis ciets kā āda. Grīva 7, 53. pārn. Pamalē melnā mākoņa mala piepūtās, piebrieda un kāpa uz augšu. Vilks 1, 94. pārn. Jo vairāk mēs tuvojamies Mellakores grīvai, jo no Futadžalonas mums straujāk nāk pretim melni piebriedušie padebeši. Grīva 8, 270.

4. parasti 3. pers. *Tikt piepildītam tā, ka izspiežas, izliecas.* □ .. šodien viņas portfelis bija sevišķi piebriedis. Tanī atradās tēvam nopirktā dāvana — liela šokolādes kaste. Grīva 4, 10. Abas bikšu kabatas bija vareni piebriedušas, un laukā rēgojās pa pudeles kaklam. Eglons 1, 132. .. Undīne virtuvē sāka izkravāt plastmasas maisiņu, pienbaltu un piebriedušu .. Ezera 18, 60.

piebrist, -brienu, -brien, -brien, pag. -bridu; intrans. **1.** *Brienot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Vienurīt piebridu ceļmalā pamestam siena zārdam. Kar 80, 3, 35. .. viņš atskārta, ka istabā iedegusies gaisma, piebrida tuvāk, palūkojās caur stiklu un uzreiz ieraudzīja Almu. Ezera 8, 161. pārn. Visapkārt plešas āboliņa lauki, droši un sulīgi piebriduši pie pašas šosejas. Vējāns 5, 150.

2. *Piebradāt (1).* □ Piebrist istabu. ME III, 240.

piebrukt, parasti 3. pers., -brūk, pag. -bruka; intrans. **1.** *Brūkot, grūstot (kam), tikt pilnīgi vai daļēji piepildītam, arī aizsprostotam (ar to).* Ar smiltīm piebrukusi bedre. Ala piebrūk ar akmeņiem.

2. *Tikt strauji piepildītam, aizņemtam (parasti ar cilvēkiem) — par telpu, teritoriju.* □ Istaba piebruka pilna ar ļaudīm. Fimbers 1, 367. .. nākamajā stacijā vagons piebrūk pilns skaļu .. vīru .. Zigmonte 10, 306. Piebrūk pilna rija ar velniem. ME III, 240.

piebrūvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; novec. *Pagatavot (parasti alkoholisku dzērienu) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. alu kāzām. □ Nākamajās dienās alu [veikalā] nepieveda. Nevarēja laikam tik daudz piebrūvēt, lai pietiktu visām šīm tveicē izslāpušām rīklēm. Zigmonte 12, 227. // *Pagatavot (parasti alkoholisku dzērienu) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* P. mucu alus.

piebungāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju, arī **piebungot,** -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Skaļi pieklauvēt.* □ Un tad, zaudējusi pacietību, viņa piebungoja [pie sienas] ar visu dūri. Ezera 14, 55. Arvīds pieklauvēja [pie loga]. Klusums. Elpu aizturējis, acīm urbdamies melnajā stiklā, viņš klausījās. Piebungoja vēlreiz. Kar 57, 2, 69.

Vija [illegible] Latv. PSR VALSTS BIBLIOTEKA 88 — 22. 375

pieburāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Burājot piebraukt (burukuģi, burulaivu u. tml. pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. jahtu pie piestātnes. // intrans. *Burājot piebraukt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie krasta.

pieburt, -buru, -bur, -bur, pag. -būru; trans. *Burot izraisīt (kādam ko), arī piesaistīt (kādam ko).* □ ..lūpas mēmi kustinādama, iegrozīja to [akmeni] vagas galā zemē. Laikam pieburdama.. sazēlušajiem kāpostu stādiem akmens cietas galvas. Niedre 6, 267. Neprati sev vieglu dienu pieburt, Ašķu krekls sviedros mirka. Losberga 1, 112. Beidzot Magone neizturēja un izsūdzēja savas bēdas Driģenei, par kuru runāja, ka tā protot vīriešus pieburt. Sakse 14, 96. sal. ..manu tēvu un māti neatvairāmi vilināja zeme. Tā viņus bija kā piebūrusi un nelaida vaļā.. Avotiņa 7, 16.

piebūve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Celtne, arī konstrukcija, kas ir piebūvēta pie kādas citas celtnes un kas, salīdzinot ar to, ir mazāka, vienkāršāka.* Pagaidu p. Rijas p. □ Klubs un restorāna virtuves bloks ir atsevišķā vienstāva piebūvē, kas pieslēdzas galvenajam korpusam.. Māksla 62, 1, 52. Mājas galā atrodas krietni liela piebūve ķēvei un saimniecības piederumiem. Auziņš 1, 47. Ar pārējām kompleksa ēkām piebūvi savienos koridors. Rīgas B 84, 289, 3.

piebūvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Būvēt (ko) tieši blakus (kādai celtnei), cieši saistot (ar to).* □ Gandrīz visiem [dzīvojamo māju] projektiem paredzētas garāžas — vai nu iebūvētas mājā, vai piebūvētas pie tās. Lit M 58, 41, 1. Kopš 19. gadsimta sākuma Latvijā vaļinieki, amatnieki, veci ļaudis.. mitinājās pirtij piebūvētā istabiņā. Cimermanis 1, 67. // *Būvējot (ko), papildināt (gatavu celtni ar to).* □ Vēlāk tēvs piebūvēja [mājai] divas istabas klāt. Viena mājas daļa — priekšējā istaba — ir pāris simts gadu veca.. Sakse 15, 52. Kādreizējā nelielā mājiņa ar divām mazām istabiņām.. tagad pārvērtusies līdz nepazīšanai. Guntis piebūvējis vēl divas istabas un virtuvi.. Rīgas B 84, 25, 4.

piec-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajā ietilpst piecas sastāvdaļas.* Piecciņa. Piecdiene. // savienojumā ar lietv. dsk. ģen. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktie ir pieci.* Piecasmeņu. Piecdzīvokļu. Piecelementu. Pieclampu. Pieclapu. Pieclocekļu. Piecsēriju. Piecstīgu. Piecstundu.

2. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība pastāv vai izpaužas piecos veidos, piecās sastāvdaļās.* Pieckrāsains. Piecvērtīgs.

piecarpus, nelok.; daļu skait. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa* $5^1/_2$. P. un p. ir vienpadsmit.

2. *Daudzums, skaits* $5^1/_2$. P. litri piena. P. rubļi. Nostrādāt p. stundas. □ ..mediķiem ir īsāka darba diena (sešas stundas, atsevišķās specialitātēs — pat piecas vai piecarpus stundas).. Ves 80, 6, 2. Katras spēkstacijas jauda pārsniedz miljonu kilovatu, kas ļaus katru gadu izstrādāt piecarpus.. miljardus kilovatstundu elektroenerģijas. Hor 77, 1, 29.

piecatā, apst. *Pa pieciem (cilvēkiem) kopā.* □ Kulšana rijā ar spriguļiem bija kopdarbs, ko veica garajās rudens un ziemas naktīs piecatā, sešatā. Vītoliņš, Krasinska 1, 26. Piecatā izdara šo rotaļu. ME III, 240.

piecbalsīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piecbalsīgi;** mūz. *Tāds (skaņdarbs), kas rakstīts piecām balsīm; tāds (skaņdarba izpildījums), ko veic pieci izpildītāji.* P. skaņdarbs. Piecbalsīga dziesma. Dziedāt piecbalsīgi. // *Tāds (ansamblis), kas izpilda šādus skaņdarbus.* P. ansamblis.

piecbalsu, ģen., nelok.; mūz. *Piecbalsīgs.* P. salikums.

pieccēlienu, ģen., nelok. *Tāds, kas sastāv no pieciem cēlieniem (par lugu, izrādi u. tml.).* P. luga.

pieccīņa, -as, s.; parasti vsk.; fizk. *Daudzcīņa piecās disciplīnās.* Pieccīņas dalībnieks. Startēt pieccīņā. □ Enciklopēdijā rakstīts: «Modernā pieccīņa ir komplekss sporta veids, kas aptver piecu dažādu sporta veidu atsevišķas disciplīnas — jāšanu, pārvarot šķēršļus, paukošanu ar špagu, šaušanu ar pistoli, peldēšanu un krosa skrējienu. Sports 68, 82, 2. Pentatlons, kā jaušams no paša vārda, bija [senajā Grieķijā] pieccīņa. Tā sastāvēja no skrējiena īsajā distancē, tāllēkšanas, šķēpa un diska mešanas un cīņas. Zv 60, 1, 28.

pieccīņnieks, -a, v.; **pieccīņniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Sportists, kas specializējies pieccīņā.* □ ..viņš vēlreiz [sacensībās] pierādīja, ka ir spēcīgākais pasaules pieccīņnieks. Pad J 59, 193, 4. Pieccīņnieki 50 gadu atceri atzīmē ar veselu virkni sacensību.. Sports 62, 59, 4. ..uz starta stājās 39 pieccīņnieces un 40 desmitcīņnieki.. Sports 66, 163, 2.

piecciparu, ģen., nelok. *Tāds (skaitlis), kas sastāv no pieciem cipariem.* □ Es pārrakstu telefonus Nākamgada kalendārā.. Bet daudz ko vairs nepārrakstu — Pazudušos un pazaudētos, Un tos, kurus zinu no galvas — Piecciparu šifrus svētos. Čaklais 1, 104.

piecdaļīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir piecas daļas.* Piecdaļīga svīta kamerorķestrim.

piecdesmit, nelok.; pamata skait. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa 50.* P. un divdesmit ir septiņdesmit. Pieci simti p. □ ..Annele skaita: divdesmit, piecdesmit.. — bet debess paliek kā izmirusi. Brigadere 2, 331.

2. *Daudzums, skaits 50.* P. litru. P. metru augsts. □ Buldozeru vadīja Linājs. Todien līdz akmeņiem bija palikuši kādi piecdesmit metri. Bels 1, 24. «Andrikson, jūs man tagad atnesīsiet piecdesmit rubļus. Tos otrus piecdesmit — pēc sešiem gadiem.» Blaumanis 6, 142. ..viesuļuguns [frontē] aprima un no sādžas sāka skriet vācieši — pieci, desmit, piecdesmit, simts, vairāk un vairāk. A Grigulis 18, 56. // lietv. nozīmē: piecdesmiti, dat., instr. piecdesmitiem, lok. piecdesmitos, v.: sar. *Piecdesmit gadu (cilvēkam).* □ ..Līdakam toreiz bija tikai nedaudz pāri piecdesmitiem. Talcis 7, 160.

piecdesmitais; s. -ā. *Kārtas skait.* → *piecdesmit (50.).* P. numurs. Piecdesmitā minūte. □ «Trešajā stāvā, piecdesmitajā istabā,» māsa nosauca pakaļ nepacietīgajai apmeklētājai. Sakse 7, 273. Atceros mūsu pirmo iepazīšanos. Rīgā piecdesmitajos gados .. Vējāns 5, 104.

piecdesmitgadīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir piecdesmit gadu.* Piecdesmitgadīga sieviete. □ Ar neatlaidīgo sekošanu Zentai viņš bija kļuvis smieklīgs citu un savās acīs un tomēr nevarēja pavēlēt savai piecdesmitgadīgajai sirdij izslēgt ziedošo meiteni no savu ilgu aplokiem. Sakse 7, 40.

piecdesmitkapeika, -as, s. **1.** reti. *Piecdesmit kapeiku monēta.* Izmainīt piecdesmitkapeiku. **2.** ģen.: piecdesmitkapeiku, adj. nozīmē. *Tāds, kura vērtība ir piecdesmit kapeiku (par monētu).*

piecdesmitnieki, -u, vsk. piecdesmitnieks, -a, v.; piecdesmitniece, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Kristiešu sekta — vasarsvētku draudze; šīs sektas locekļi.* □ ..«runāt svešās mēlēs» ir piecdesmitnieku dievam patīkams darbs. Zv 64, 17, 20. Mūsdienās visvairāk izplatīts ir katolicisms, luterānisms, baptisms,.. vecticībniecība, piecdesmitnieki .. Sk Ģ 79, 4, 32.

piecdesmitnieks, -a, v.; sar. *Naudas zīme piecdesmit vienību vērtībā.* □ Patlaban biju saņēmis algu un, lai kaut cik kaimiņieni apmierinātu, iedevu piecdesmitnieku. Lubējs 1, 121. Pirmie nozibēja rozīgi zilgani zaļie piecdesmitnieki. Tie bija gludi un cieti. Jakubāns 2, 53.

piecdesmitrubļu, ģen., nelok. *Tāds, kura vērtība ir piecdesmit rubļu (par naudas zīmi).*

piecdiapazonu, ģen., nelok. *Tāds (radiouztvērējs), kam ir pieci frekvenču diapazoni.* P. radioaparāts.

piecdienu, ģen., nelok. *Tāds, kas ilgst piecas dienas; tāds, kas paredzēts piecām dienām.* P. konference. P. ekskursija.

piecējāds, -ais; s. -a, -ā; apst. **piecējādi.** *Tāds, kam ir pieci veidi; tāds, kas izpaužas piecos veidos.* Piecējādas skanējuma variācijas.

piecēji; s. -as; kopuma skait.; savienojumā ar daudzskaitliniekiem vai pāra priekšmetu apzīmējumiem. *Pieci, arī pieci dažādi.* P. rati. □ «Man dažkārt tik karsti ... smoku nost, domāt, kājās piecējas vadmalas bikses savilktas un galvā visas tās jērenīcas, kas šeit istabā.» Salenieks 3, 114.

piecelt, -ceļu, -cel, -ceļ, pag. -cēlu; trans. **1.** *Ceļot pievirzīt, novietot (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. solu pie sienas. // *Pierīkot (pie kā augstāka).* □ Bērnu istaba. Tēva pagatavotās guļamvietas pieceltas pie griestiem, tā ka iznāk pietiekami vietas trim galdiem .. Sports 84, 153, 2.

2. *Nostādīt stāvus (cilvēku vai dzīvnieku).* P. paklupušo bērnu. □ Varbūt tev niķi prātā nāks — Ar kurpi kavēt slieces Vai tīši velties kupenā, Bet māte tevi piecels. A Skalbe 4, 8. Pusskriešus Robis devās pie Artūra un ar vienu rāvienu piecēla viņu kājās. Dripe 2, 146. pārn. Naids prot ne iedzelt vien, bet arī piecelt No dubļiem samīto. Pēlmanis 3, 103. // *Novietot vertikāli (parasti nokritušu, apgāztu priekšmetu).* P. apgāzto krēslu. // *Ceļot mazliet pavirzīt (parasti uz augšu).* P. un atbalstīt baļķa galu.

3. *Likt (kādam) piecelties.* □ ..Ilga [skolniece] trinas savā solā kā nelabā apsēsta. ..Piecelsi tu viņu, liksi pastāvēt kājās — stāvēs arī .. Zigmonte 1, 115. Kūla [sapulces vadītājs] piecēla kājās savu kolēģi Apini, bet tas palaikam nebij nekāds veikls runātājs. Upīts 9, 240. // *Likt (kādam) piecelties, lai (tas) veiktu kādu darbību.* □ Un tad leitnants piecēla palikušos četrdesmit karavīrus durkļu trieciena .. Ienaidnieka pretuzbrukums apstājās .. Zv 65, 19, 6.

4. *Pamodināt.* □ Arturs laikam gan nebūtu pats pamodies, ja Astra nepieceltu. Stulpāns 2, 86. Janko Beiziķis sameklēja un piecēla galveno inženieri jau puskrēslā. Saulītis 12, 343. Taču rīts uzaust, un mani no dusas Jaunieši piecel ar skanīgu dziesmu ... Brička, Saulītis 1, 56. ◇ Piecelt (arī uzcelt) no miroņiem (arī no kapa) — a. *Izārstēt, panākt, ka atveseļojas smagi slims cilvēks.* □ Viņa to piecēla no miroņiem un atdeva dzīvei. Vilks 5, 76. b. *Atdot dzīvību, atdzīvināt.* □ Piecel mirušos mīļos no kapa Bērna balstiņa sīkā. Auziņš 3, 86.

piecelties, -ceļos, -celies, -ceļas, pag. -cēlos; refl. **1.** *Nostāties stāvus (parasti no sēdus, guļus stāvokļa).* □ ..ķēniņš piecēlās no krēsla un lika aizdegt savas zelta lampas. K Skalbe 1, 95. Sīmanis klusi piecēlās no galda un izgāja laukā. Lācis 15, 48. Artūrs piecēlās kājās un bikli tuvojās mājai. Dripe 2, 161. pārn. ..no pamales mākoņu gultas piecēlās nomiegojies mēness .. PL Siev 59, 12, 10. // *Novietoties sēdus (no guļus stāvokļa).* □ Andrejs tagad ir piecēlies gultā sēdus. Līvs 2, 126.

2. *Atstāt guļasvietu pēc pamošanās.* □ Otrā rītā, tikko piecēlos, slaidais lezgīns man ienesa ledus aukstu upes ūdeni nomazgāties .. Birznieks-Upītis 6, 226. ..drīz viņa, kādu rītu piecēlusies, pēdējo reizi ies uz skolu. Vilks 5, 158. Kādā rītā piecēlies, ieraudzīju uz galda divas baltas papīra lapas. J Kalniņš 2, 21.

3. *Atveseļoties.* □ Andris no savas slimības piecēlās tikai pēc Jēkabiem .. Sakse 2, 92. ○◇ Piecelties (arī uzcelties) no miroņiem (arī no kapa) — a. *Izārstēties, atveseļoties (par smagi slimu cilvēku).* b. *Kļūt dzīvam, atgūt dzīvību.* □ «Ja no kapa pieceltos mans tēvs, kas nomira pirms desmit gadiem, viņš, visu to redzot, neticētu savām acīm.» Grīva 8, 82.

piecepināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Cepot pieļaut, ka (kas) pielīp (parasti pie pannas).* P. gaļu pie pannas. □ pārn. Iznesuši molbertus pagalmā, krāso un sodās, ka saule visu piecepinot. Pad J 68, 90, 3.

piecept, -cepu, -cep, -cep, pag. -cepu. **1.** trans. *Cepot pagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ «Tik daudz kotlešu piecepu, bļoda ar kaudzi ..» Ezera 2, 166. Piecepa papilnam plāceņu. ME III, 241. Nespēj .. maizi piecept. ME III, 241. // *Cepot pagatavot (ko)*

tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku). P. pilnu bļodu ar kotletēm.

2. trans. *Cepot papildināt (kā daudzumu).* P. vēl dažas pankūkas klāt.

3. trans. *Cepot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ Bet Annusiene, no tirgus braukdama, nupat atvedusi sutinātu Valmieras šķiņķi. Trīs četras olas tur varot vēl piecept klāt. Upīts 18, 288. ..dabūjām [kara laikā] gabalu sabirstošas un rūgtas maizes, kurai klāt bija pieceptas zāģu skaidas. Ķempe 9, 18.

4. parasti 3. pers.; intrans. *Cepoties pielipt (parasti pie pannas).* □ Cepot zivis, apmēram tā līdz pannas maliņai jāuzlej eļļa. Par daudz? Nē. Tad zivis skaisti peld, un nav jābaidās, ka tās varētu piecept. Zunde 2, 28. // *Karstumā pielipt, piekalst.* □ Ja mūrītis ir par karstu, zem abras [mīklu raudzējot] jāpaliek pāris malkas šķilu, jo citādi mīkla abras dibenā var piecept. Andersone 1, 133.

piecepums, -a, v. **1.** *Cepamā produkta (piemēram, maizes) masas palielinājums, ko rada tam pievienotais šķidrums.* □ Maizītes labums dažām šķirnēm gan vēl atkarīgs arī no cepēju godīguma — vai mīklā nokļūst visas tur paredzētās piedevas, vai tās neizkūp uz piecepuma rēķina ... Zv 79, 16, 7.

2. *Produkta kārta, kas cepšanas procesā ir pielipusi (parasti pie pannas).* Nokasīt no pannas piecepumu.

piecgade, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Piecus gadus ilgs laikposms.* □ Piecgades laikā Rīgas uzņēmumi apguvuši vairāk nekā 500 jaunu mašīnu un aparātu veidu ražošanu. Hor 76, 4, 2. Pirmajā pēckara jeb ceturtajā piecgadē (1946. g.—1950. g.) tika atjaunota ne tikai kara laikā izpostītā rūpniecība, bet gūti arī izšķiroši panākumi Latvijas PSR sociālistiskajā industrializācijā. Zv 77, 14, 3. Svarīga divpadsmitās piecgades īpatnība ir tāda, ka ievērojami — 1,8 reizes — tiek palielināti kapitālieguldījumi mašīnbūves kompleksā.. Cīņa 86, 54/55, 3.

piecgadējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ilgst piecus gadus.* P. darba cikls. Piecgadēji eksperimenti.

piecgadīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir pieci gadi.* P. zēns. Piecgadīga meitene. □ Mani sagaidīja sirmie dzīvokļa saimnieki un piecgadīgais mazdēliņš.. Lit M 60, 16, 2. Parādījās arī Sašas sieva ar puisēnu uz rokām, piecgadīga meitene — pieķērusies pie mātes sāniem. Lāms 4, 72. // *Tāds, kas ilgst piecus gadus; tāds, kas paredzēts pieciem gadiem.* P. cikls. □ ..mums paziņoja, ka ģimnāzijas kurss pārvērsts piecgadīgā. Sakse 1, 156.

piecgadu, ģen., nelok. *Tāds, kas ilgst piecus gadus; tāds, kas paredzēts pieciem gadiem.* Piecgadu plāns — *piecu gadu ilgam laikposmam paredzēts PSRS tautas saimniecības attīstības plāns.* □ Republikas rūpniecība kopumā sekmīgi izpildījusi piecgadu plānu. Hor 76, 5, 4. Piecgadu plānā liela uzmanība pievērsta apkārtējās vides aizsardzībai un dabas resursu racionālai izmantošanai. Hor 77, 11, 26.

pieci; s. -as; pamata skait. **1.** nelok. *Skaitlis, cipars 5.* P. un p. ir desmit. ◇ Nesacīt (arī neteikt) ne pieci sar. — *nesacīt nekā, klusēt; arī neiebilst.* // lokāms; sar. *Skaitlis 5.* No pieciem atņemt četrus. // *Sekmju vērtējums, atzīme «teicami» (parasti skolā); piecnieks.* □ Mārtiņš skatījās, skatījās un neticēja pats savām acīm: uzvedībā — pieci, ģeogrāfijā — pieci.. Vāczemnieks 4, 225. «Viņi [bērni] tādi labi ir. Edviņš visu uz pieci vien mācās. Mašīnas taisa pats.» Sakse 7, 381. ..trijnieks [skolēnam] nav nekāda labā atzīme, jāmācās uz četri un pieci. PL Siev 59, 9, 18. ◇ Uz pieci ar krustu sar. — *ļoti labs, izcils.* □ Viņš ir puika uz pieci ar krustu. Strādā, mācās, trenējas. Saulītis 12, 325.

2. dsk. vai divsk. *Daudzums, skaits 5.* P. litri. Piecas glāzes. Izlasīt piecas grāmatas. Satikties ar pieciem cilvēkiem. □ Zaldātos tam [puisim] bij jāiet.. Aizbēga uz Ameriku. Pieci gadi kā ūdenī.. Upīts 4, 243. «Mājā, kā jau tu zini, būs piecas istabas: trīs apakšā, divas augšā.» Talcis 5, 183. Tagad jau viņam bija piecas [kļavu] lapas, vesela buķete. Vilks 5, 6. ◇ Kā (savus, retāk rokas) piecus pirkstus sar. — *ļoti labi (pazīt, zināt).* □ Cilvēka psiholoģiju viņš [izmeklētājs] pazina kā savus piecus pirkstus. Kar 59, 9, 39. Jau sesto gadu slaucu govis Vecauces paraugsaimniecībā.. Šais gados govis esmu iepazinusi kā savus piecus pirkstus. Pad J 63, 96, 2. ◇ Visi pieci (arī prāts) (kādam) nav mājā (arī mājās) sar. — *saka par cilvēku, kurš nav rīkojies saprātīgi, vai par ne visai gudru cilvēku.* □ ..Krauklis apsvērti un droši iesāka: «Esmu krimināluzraugs. Kur jūs likāt to paciņu, ko stacijā saņēmāt no aizbēgušās Zīles?» ..Sausais saņēmās un gandrīz nikni noprasīja: «Kas par Zīli, un kas par paciņu? Jums laikam nav visi pieci mājā!» Rozītis III, 292. ◇ Nedot ne pieci sar. — *saka, ja nav drošas pārliecības par ko.* □ ..iztēlojos rāpšanos uz malkas, par kuras krāvuma noturību, kā saka, neviens nedeva ne pieci.. Ezera 15, 33.

3. *Pulksteņa laika moments: piecas stundas pēc pusnakts.* Pulkstenis ir p. □ Uzbrukums nolikts pulksten piecos no rīta, bet vēl nav četri, kad iedārdas lielgabali.. Rihters 1, 315. No rīta piecos atmostoties, paskatos logā. Bels 1, 64. ..Pičuku ar cūkām katru rītu piecos trieca laukā. Upīts 4, 713. // parasti savienojumā ar «pēc pusdienas», «pēcpusdienā». *Pulksteņa laika moments: piecas stundas pēc divpadsmitiem; septiņpadsmit.* Lekcija beidzas piecos pēc pusdienas. □ No rīta līdz pieciem pēcpusdienā skraidīju pa pilsētu, meklēdams ziņas laikrakstam. Bērce 1, 35. Piecos pārnāca māte. Pēc tam iegriezās kāds bijušais darba biedrs.. Bels 1, 42.

pieciest, -ciešu, -ciet, -cieš, pag. -cietu; trans. **1.** *Paciest (kādu, ko), samierināties (ar kādu, ar ko), parasti neilgu laiku.* □ Ka vecāki Āriju vārdoja desmit reižu dienā, par to nebija šaubu. Kādu laiku viņa to visu piecieta. Skujiņš 12, 26. Viņa pārlaiž acis abiem sēdētājiem, tad saka: «Šodien jums vēl būs jāpie-

cieš mana klātbūtne. Es braucu projām tikai rīt.» Zigmonte 4, 165. . . stārķim [ziemu kūtī] ir siltums un interesanta sabiedrība. Var pieciest pat dižmanīgo gaili, jo lielībnieks baidās no stārķa garā un smagā knābja. Goba 1, 88.

2. *Iztikt bez (kā), parasti neilgu laiku.* □ Pasmaidīja arī Blaumanis. «Lai kāzas svinētu, vispirms vajadzīga mīlestība, naudu var pieciest.» J Kalniņš 8, 168. «Mana prece [pārtika] jau ir tāda, ko nevar pieciest, jo visiem gribas ēst.» Rozītis 1, 23.

pieciesties, -ciešos, -cieties, -ciešas, pag. -cietos; refl.; pareti. *Paciesties, parasti neilgu laiku.* □ Ja tas notiktu vienatnē, Īriss vēl kaut kā būtu piecieties, bet Magonei gribējās citu sievu priekšā padižoties ar savu varu pār vīru. Sakse 14, 95.

piecietēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans. *Cietējot pielipt (pie kā, kam klāt).* □ Acīmredzot tur bitumens uzklāts agrāk. Ar laiku piecietēs arī te un būs labi. Sports 70, 87, 4.

piecilpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Cilpojot pieskriet (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par dzīvniekiem.* Zaķis piecilpo pie celma. □ Pēc saulrieta rēnā puskrēslā jēru zaglis [vilks] piecilpoja pie Gaigalu kūts, apsēdās kupenā un sastinga kā pelēks celms. Mauliņš 2, 15. // pārn.; sar. *Par cilvēku.* Zēni piecilpo pie veikala.

piecirpt, -cērpu, -cērp, -cērp, pag. -cirpu; trans. *Cērpot iegūt (vilnu) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz vilnas. // *Cērpot iegūt (vilnu) tādā daudzumā, ka (tā) piepilda (piemēram, grozu).* □ Piecirpt vilnas pilnu grozu. ME III, 241.

piecirst, -cērtu, -cērt, -cērt, pag. -cirtu. **1.** trans. *Cērtot iegūt, sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. malku visai ziemai. □ Sīmanis piecirta mežā zarus un saplēsa sūnas pakaišiem. Sakse 2, 136. . . es piecērtu bērzu zarus un atvases . . un krauju vezumā. Akuraters 1, 49. Ar raudāšanu nepiecirtīsi malkas, nedz ar vaimanām aparsi tīrumu . . R Kaudzīte 1, 104. // *Cērtot iegūt, sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (piemēram, telpu).* P. pilnu šķūnīti ar malku. P. pilnu vezumu ar zariem.

2. trans. *Cērtot izveidot (kam) vēlamo formu, veidu, parasti, (to) pielāgojot.* P. baļķi. P. šķērssiju. P. savienojumu.

3. trans. *Strauji, ar sparu aizvērt; aizcirst (2).* □ . . tālākā sarunā viņš neielaidās un aizgāja prom, nikni piecirzdams durvis. Kaijaks 5, 95. Aiziedams dzirdu, ka viņa man aiz muguras cieši piecērt vārtiņus . . Ezera 11, 124.

4. trans. *Strauji, spēcīgi pielikt (kāju, parasti pie zemes, grīdas u. tml.); piesist, piespert.* □ Reihvalde ar apvainotas dāmas nesavaldību piecirta kāju pie zemes. Sakse 7, 378. «Mājās! Skic, mājās!» un [saimniece] piecirta kāju. Ezera 9, 307. Melnis nemierīgi piecirta kāju. Viese 2, 181. // *Strauji pielikt (roku pie kā, kam klāt).* □ Sasit [kareivis] papēžus, piecērt roku pie cepures . . Jansons 5, 93. «Klausos, atrast ūdeni!» Viktors . . kareiviski atbildēja un piecirta roku pie gaišā . . matu cekula . . Talcis 9, 177. // *Strauji, spēcīgi piesist (priekšmetu pie kā).* □ Tā [cūkkope] kapā pie kūts tādā garā silē kartupeļus, spēcīgi un stingrā rakstā piecērtot dzelzi. Delle 2, 17. // intrans. *Strauji, spēcīgi piesist (ar ko).* □ «Tā!» Egle dusmīgi piecirta ar spieķi. Birze 5, 66. // *Strauji pievilkt, pieraut (savu ķermeņa daļu) sev klāt.* □ Zvērēns [vāvere] piecirta kuplo asti un vienā lēcienā pazuda . . Kaijaks 5, 57.

5. intrans. *Makšķerējot strauji paraut makšķerēšanas rīku, lai āķis ieķertos zivs ķermenī.* □ Kad zivs paņēmusi ēsmu mutē un makšķernieks piecērt, uzmaviņa noslīd un atspere attālina žuburus vienu no otra. Lauku Dzīve 68, 2, 32. . . rāmi peldošais spalvas pludiņš strauji iegrima. Es piecirtu un pēc īsas, bet vētrainas cīņas turēju rokās apaļu resnuli sapalu . . Zv 78, 9, 15. Ēsmu forele parasti kampj ļoti strauji, un makšķernieks to tūlīt jūt. Kad piecirst? . . Vienas vispārējas atbildes visiem gadījumiem nav. Rušiņš 1, 51.

6. intrans.; vienk. *Tuvoties (kādai sievietei), lai iepazītos un kopā pavadītu laiku.* □ «Sestdienās der iemest vai piecirst kādam skuķim. Varbūt atkal iesi ar Balvu uz balli?» Imermanis 2, 7.

piecirsties, -cērtos, -cērties, -cērtas, pag. -cirtos; refl.; trans.; reti. *Piecirst sev (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Esmu jau žagaru piecirties diezgan. ME pap II, 245.

piecirtiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → p i e c i r s t (3).* Vārtu p. □ Šai brīdī Klinta saklausa negantu durvju piecirtienu, skarbas balsis . . Indrāne 6, 36. No durvju piecirtiena [atbraucējs] pamodās un atvēra acis. A Grigulis 13, 87.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → p i e c i r s t (4).* □ . . līdz ar mūziku straujāks kļūst soļu ritms. Zeme iedunas no papēžu piecirtieniem. Viese 1, 78. Kad vecene gribēja pakārt pie sienas pavārnīcu, noklaudzēja smags [saimnieka] kājas piecirtiens. Druknais sieviņas stāvs sarāvās . . Salenieks 5, 13.

3. *Vienreizēja paveikta darbība → p i e c i r s t (5).* □ . . pietiekami ass un momentāns piecirtiens iznāks vienīgi ar tādu makšķerkātu, kam ir mēreni cieta smaile. Zv 79, 9, 30. Laiks ritēja. Pēkšņi — piecirtiens! Auklas galā mētājās smaga zivs. Lauku Dzīve 75, 4, 32.

piecirtums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e c i r s t (2).* Šķērssiju p. Savienojuma p.

piecistabu, ģen., nelok. *Tāds, kurā ir piecas istabas.* P. dzīvoklis.

piecīši, -u, vsk. piecītis, -ša, v. *Pieci bērni, kas reizē piedzimuši vienai mātei.* □ Četrīši piedzimst vienā gadījumā no 100 līdz 200 tūkstošiem dzemdību, bet piecīši — vienās no 50 miljoniem dzemdību. Zin T 76, 2, 27. Somu zemniece . . dzemdējusi piecīšus: trīs dēlus un divas meitas. Pad J 77, 232, 3.

pieckapeika, -as, s. **1.** reti. *Piecu kapeiku monēta.* Saņemt divas pieckapeikas. □ Paulo

jau kuro reizi iemeta mūzikas kastē pieckapeiku un klausījās bojāto plati .. Lapsa 2, 83. Autobusa automātā iestrieg pieckapeika. Kroma 5, 21.

2. ģen.: pieckapeiku, adj. nozīmē. *Tāds, kura vērtība ir piecas kapeikas (par monētu).*

pieckāršojums, -a, v. *Rezultāts → p i e c k ā r š o t.* Summas p.

pieckāršot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Palielināt piecas reizes.* P. produkcijas izlaidi.

pieckāršoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās. *Refl. → p i e c k ā r š o t; tikt pieckāršotam.* Produkcijas izlaide pieckāršojusies. □ Pēdējos trijos gados izbūvēto līniju garums vairāk nekā pieckāršojies. Cīņa 66, 58, 1.

pieckāršs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pieckārši.** **1.** *Piecas reizes lielāks; pieckārtīgs (1).* □ Šo apdzīvoto vietu pūlējās sagrābt baltgvardi, kuriem bija pieckāršs skaitliskais pārsvars. Hor 80, 6, 12.

2. *Tāds, kas sastāv no piecām kārtām; pieckārtīgs (2).*

pieckārt, apst. **1.** *Piecreiz.*

2. *Piecām kārtām, pieckārtīgi.* P. salocīts audums.

pieckārtains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pieckārtaini** (reti). *Tāds, kas sastāv no piecām kārtām.* Pieckārtaina torte.

pieckārtējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas atkārtojas vai ko atkārto piecas reizes; piecreizējs.* Pieckārtēja apgaita.

pieckārtīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pieckārtīgi.** **1.** *Piecas reizes lielāks.* Pieckārtīga summa. □ ..vārāmā sāls daudzums uzturā var pieaugt pat pieckārtīgi. Ves 81, 1, 6. ..kamerā žāvēšanas laiks saīsinājies gandrīz pieckārtīgi, bet elektroenerģijas un tvaika patēriņš — divas trīs reizes. Zin T 67, 11, 39.

2. *Tāds, ko veido piecas kārtas.*

piecklasīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāda (izglītība), ko iegūst, beidzot skolas pirmās piecas klases.* Piecklasīga izglītība.

piecklašu, ģen., nelok. *Tāds, kam pamatā ir piecu klašu kurss, programma.*

pieclemešu, ģen., nelok.; lauks. *Ar pieciem lemešiem.* □ Patlaban septiņi dīzeļi ar pieclemešu korpusa arkliem .. devās dienas maiņā uz stepi .. Talcis 4, 108. Tāpat kā citus gadus ar trim pieclemešu rušinātājiem 170 hektārus apkops. Cīņa 70, 122, 1.

piecmēnešu, ģen., nelok. *Tāds, kas ilgst piecus mēnešus; tāds, kas paredzēts pieciem mēnešiem.* P. lekciju cikls. □ Sabiedriskajā ēdināšanā piecmēnešu plāns izpildīts .. Cīņa 67, 152, 2.

piecnedēļu, ģen., nelok. *Tāds, kas ilgst piecas nedēļas; tāds, kas paredzēts piecām nedēļām.* P. kursi. P. apmācības cikls.

piecnieks, -a, v. **1.** *Cipars 5.* Uzrakstīt piecnieku. □ Aplūkosim, piemēram, skaitli 593, kura pirmajā kārtā ir trijnieks, otrajā — deviņnieks, trešajā — piecnieks. Zin T 64, 12, 32. // *Sekmju vērtējums, atzīme «teicami» (parasti skolā); pieci.* □ Skolotājs šķīra [uzdevumu burtnīcu] no paša gada sākuma lapu pa lapai, apskatīja atzīmes — piecniekus, tikai retais četrinieks bija redzams .. Indrāne 1, 231. ..mans mazdēls, priekā starodams, ieskrēja istabā un pasniedza man liecību. «Divi četrinieki, visi pārējie — piecnieki!» Sk Ģ 79, 4, 31. Gadiem viņam liecībā nav bijis neviena četrinieka un piecnieka un arī neviena divnieka, tikai tīri .. trijnieki. Gulbis 3, 105.

2. *Piecu (cilvēku, priekšmetu u. tml.) kopa.* □ ..tēvs ar dēlu [mehanizatori] — šogad labāko piecniekā netika, taču strādāja dūšīgi. Cīņa 76, 259, 1. ..nedēļas vidū Jelgavas rajona zemkopji bija republikas labāko piecniekā. Cīņa 80, 98, 1. Dažādās klausītāju aptaujās viņa ik gadus allaž ierindojusies labāko estrādes dziedātāju pirmajā piecniekā. Zv 78, 7, 27. // fizk. *Sportistu komanda, kurā ir pieci locekļi; laiva ar pieciem airētājiem.* □ Spēles sākums nebija visai veiksmīgs padomju sportistiem. Pamatsastāva pirmais piecnieks .. puslaika atpūtā devās ar 34 : 40. Cīņa 63, 118, 3. // *Spēļu kārts ar piecām acīm.* Kārava p.

3. sar. *Naudas zīme piecu vienību vērtībā.* □ Stūris atvēra kabatas portfeli, tur bija trīs desmitrubļu zīmes un viens piecnieks. Saulītis 12, 58. «Cik tev vajag? Daudz man nav līdzi. Trijnieku? Piecnieku?» ..Izņem piecus rubļus, sniedz. Ezera 2, 129. ..mēs esam notērējuši visu naudu. Piecnieks vien palicis. Belševica 1, 82.

piecpadsmit, nelok.; pamata skait. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa 15.* Desmit un pieci ir p.

2. *Daudzums, skaits 15.* P. litru. P. gadu. □ ..pat visrāmākajā laikā nav iespējams sadzirdēt vilcienu piecpadsmit kilometru attālumā. Ezera 11, 50. Klusais lauku puisis Mārtiņš .. apbrīnojami atgādināja 1929. gada Žani Katlapu. Tas būtībā bija paštēls, tikai gadu piecpadsmit jaunāks par mākslinieku. Katlape, Ceplītis 1, 76. Andrejs sēdēja ar muguru pret krastu un neredzēja Līviju, viņi atradās soļus piecpadsmit viens no otra. Lācis 15, 371.

3. arī locījumu formas: dat., instr. piecpadsmitiem, lok. piecpadsmitos. *Pulksteņa laika moments: trīs stundas pēc divpadsmitiem.* Izbraukt pulksten piecpadsmitos. Strādāt no deviņiem līdz piecpadsmitiem.

piecpadsmitais; s. -ā. *Kārtas skait. → p i e c p a d s m i t (15.).* P. gads. Piecpadsmitā istaba viesnīcā.

piecpadsmitgadīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir piecpadsmit gadu.* P. zēns. □ Un manā piecpadsmitgadīga zeņķa iztēlē, .. — katrs no šiem komjaunatnes vadītājiem bija apbrīnojama personība .. Bērce 5, 20. Piecpadsmitgadīgs skuķis pērk veikalā cigaretes — sev, divdesmit gadu vecumā jau viss ir zināms un apnicis .. Dzene 2, 99. Vairumā Rietumeiropas valstu smēķē aptuveni viena trešdaļa piecpadsmitgadīgo skolēnu .. Ves 78, 9, 2.

piecpadsmitkapeika, -as, s. **1.** reti. *Piecpadsmit kapeiku monēta.*

2. ģen.: piecpadsmitkapeiku, adj. nozīmē. *Tāds, kura vērtība ir piecpadsmit kapeiku (par monētu).*

piecpēdu, ģen., nelok.; literat. *Tāds, kam ir piecas pēdas (parasti par dzejas rindu).* P. vārsmas. □ «Vara kalna saimniece» rakstīta anapestā, bet atdzejota piecpēdu jambā. Lit M 67, 10, 12. Saskaitījuši pēdas, konstatējam, ka [Raiņa] dzejolis «Kalnā kāpējs» uzrakstīts piecpēdu jambos . . Valeinis 1, 247.

piecprocentīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas satur piecus procentus (kādas vielas).* P. nātrija šķīdums.

piecreiz, apst. *Piecas reizes.* P. trīs ir piecpadsmit. P. vairāk. P. mazāks. □ Ar retu aukstasinību un vīrišķību divdesmit sešas stundas no vietas viņš [strēlnieku pulks] iztur četrreiz, piecreiz un sešreiz spēkā lielākas vācu gvardijas [gvardes] triecienus. Rihters 1, 358. «Silvīt, un no sākuma taču viņš par tevi smējās — tavs nodegušais deguns esot kā piecreiz nolobīts sīpols.» Kroma 3, 72.

piecreizējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas atkārtojas vai ko atkārto piecas reizes; pieckārtējs.* P. uzaicinājums. Piecreizēja neveiksme.

piecrinda, -as, s. *Piecrinde.* □ No desmitrindām vēl ir pazīstama, īpaši austrumtautu dzejā, tā sauktā «salauztā» decima, kas sastāv no divām piecrindām . . Valeinis 1, 282.

piecrinde, -es, dsk. ģen. -žu, s.; literat. *Pants, dzejolis, kam ir piecas rindas.*

piecrindenis, -ņa, v.; literat. *Pants, dzejolis, kam ir piecas rindas; piecrinde.*

piecrindu, ģen., nelok.; literat. *Tāds (pants, dzejolis), kam ir piecas rindas.* □ Piecrindu pants jeb kvinta, salīdzinot ar kvartu, sastopama retāk. Valeinis 1, 276.

piecrubļu, ģen., nelok. *Tāds, kura vērtība ir pieci rubļi (par naudas zīmi).* □ . . viņš pasmaidīja, izvilka no kabatas piecrubļu gabalu . . Gulbis 3, 186.

piecsējumu, ģen., nelok. *Tāds, kas sastāv no pieciem sējumiem.* P. kopoti raksti.

piecsimt, retāk **piecisimt,** nelok.; pamata skait. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa 500; pieci simti.* Divsimt un trīssimt ir p.

2. *Daudzums, skaits 500.* P. gadu. P. lappušu. □ Varētu domāt, nu reiz Janim Rozentālam pienākuši labāki laiki — viņš prēmēts par darbiem akadēmiskajā izstādē, viņam pasūtījums par piecsimt rubļiem . . Stankevičs 4, 100. Pikillo kabatā piecsimt lati — tā ir liela nauda . . M Zariņš 2, 232. Soļus piecsimt no kluba vecais parks robežojas ar Daugavu. Priede 3, 257.

piecsimtais; s. -ā; retāk **piecisimtais;** s. -ā. *Kārtas skait.* → *piecsimt (500.).* Piecsimtā lappuse.

piecskaldnis, -ņa, v.; mat. *Daudzskaldnis, ko ierobežo piecas plaknes.* Regulārs p. □ . . institūts izstrādājis jaunas konstrukcijas griežņus ar plāksnītēm, kurām ir četrskaldņa, piecskaldņa un sešskaldņa forma . . Zin T 65, 3, 35.

piecskaldņu, ģen., nelok. *Ar piecām skaldnēm.* P. prizma.

piecstarains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir pieci stari; tāds, kam ir pieci stariem līdzīgi veidojumi.* □ . . piecstaraīnā zvaigzne Apspīdēja latvju zemi . . Sudrabkalns 1, 32. Lai arī tas būtu tikai tāds nieks, tāds piecstarains ceriņzieds, . . cilvēks pasmaida . . Goba 1, 10. Līdzīgi citiem šis jūras ezis ir piecstarains un ieapaļš. D kal 72, 125.

piecstaru, ģen., nelok. *Piecstarains.* □ Padomju piecstaru zvaigzne mirdz varonim vairogā spožā . . Sudrabkalns 1, 108. Pāri sētām pārliekušies ceriņu zari. . . Sauc apstāties: «Nāc, paslēp seju manī, pameklē laimes piecstaru ziediņu . . .» Sports 69, 92, 2.

piecstāvu, ģen., nelok. *Ar pieciem stāviem.* P. ēka. P. dzīvojamā māja. □ . . jaunajā apbūvē dominē piecstāvu ēkas. Zv 77, 2, 7. . . Brīvkalns nopirka jauno piecstāvu namu . . Lācis 15, 38.

piecstūrains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir pieci stūri; tāds, kam ir piecstūraina forma, veids.* P. nocietinājums. □ . . Rūta izgatavojusi lidmašīnu ar piecstūrainu zvaigzni un nokrāsojusi sarkanu. Bērn 59, 10, 11. Serde [kokiem] šķērsgriezumā var veidot dažādu zīmējumu. Tā, piemēram, bērzu sugām serde ir divšķautņaina vai pat plakana, alkšņiem — trijstūraina, bet dižskābaržiem, skābaržiem, ozoliem un apsēm — piecstūraina vai pat piecstaraina. D kal 65, 65.

piecstūris, -ra, v. **1.** mat. *Daudzstūris ar piecām virsotnēm.* Regulārs p. Uzzīmēt piecstūri.

2. *Tas, kam ir šāda daudzstūra forma.* □ Medikamentu ķīmisko formulu piecstūri un sešstūri pārklāj veselas lapas. Birze 5, 59.

piectik, apst.; sar. *Piecreiz tikpat (daudz, liels u. tml.).* P. liels. P. smags.

piectonnīgs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kura celtspēja ir piecas tonnas.* □ . . brīdinājuma signālam skanot, atkal tuvojas piectonnīgais portālais celtnis. Cīrulis 1, 17. «Pirksim automašīnu, biedri Lauski! Kooperatīvs var dabūt piectonnīgo.» Sakse 7, 450.

2. *Tāds, kurā var iepildīt piecas tonnas.* Piectonnīga cisterna.

piecūkot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; vienk. *Padarīt ļoti netīru, neizmantojamu (piemēram, telpu, apkārtni).* □ «Kas notiks, ja viņš [piedzērušais] piecūkos mašīnu?» Saulītis 12, 181. . . kāds novērotājs pasūdzas redakcijai, ka nolauzts kociņš vai piecūkota peldēšanās vieta. Lit M 75, 9, 2. // *Padarīt ļoti nekārtīgu.* □ «Skaidu čupu te bija pa pilnam, vai nu celtnieki, smalki meistari būdami, satīrīs, ko paši piecūkojuši.» Avotiņa, Šlisers 1, 269.

piecvietīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kurā ir piecas vietas.* □ Netālu no Dārzciema . . Vīzemanis lika šoferim apturēt piecvietīgo kabrioletu. Birze 3, 53.

pieczilbīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir piecas zilbes.* P. vārds.

pieczilbju, ģen., nelok. *Pieczilbīgs.* P. vārds.

pieczīmju, ģen., nelok.; mat. *Tāds (skaitlis), kas rakstāms ar pieciem ticamiem cipariem.* P. skaitlis.

piečuburains, -ais; s. -a, -ā. *Piečuburu.*

piečuburu, ģen., nelok. *Ar pieciem žuburiem.* □ Īpaši gribētos atzīmēt viņa centrālā kompozīcijā risināto piečuburu svečturi, kas

ir klasisks latviskā jumtiņa plastiskais atrisinājums. Tēl M 58, 186.

piečalot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Čalojot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Viņš ilgi domāja par to savas dzīves cēlienu, kad auga bērni, kad pagalmu piečaloja skanīgas balsis. Kar 74, 6, 49. . . no putnu piečalotajiem Vaidavas līkumiem ceļas migla . . Kar 82, 9, 90.

piečāpot, -oju, -o, -o, pag. -oju, arī **piečāpāt,** -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. *Čāpojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Piečāpoju pie spoguļa Un lūkojos ilgi, ilgi Tad pats uz sevi. Dorbe 5, 16. Te pēkšņi no taigas . . lepni iznāk mazs lācītis, piečāpo pie mūsu loma un sāk notiesāt vienu zivi pēc otras. Grīva 11, 80. Ezītis . . kautrīgi piečāpoja pie aso skuju krūma. Kaldupe 12, 130.

piečivināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Čivinot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Zvirbuļi piečivina pagalmu.

piedabūt, -dabūju, -dabū, -dabū, pag. -dabūju; trans. *Ar pūlēm, grūtībām panākt, lai (kāds) dara (ko).* P. zēnu pie darba. □ Tāle neparko nebij piedabūjama stāvēt pie lopiem salas krūmājā, baidījās no Glāžšķūņu lielajiem suņiem . . Upīts 4, 90. Krodzinieks viņu grib piedabūt, lai dzer un spēlē kārtis, bet muļķītis ar viņu neielaižas. LTP 183. Citā dienā māte tomēr Vilmu piedabūja pie grāmatas. J Kalniņš 2, 236.

piedalīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Pārdalot, pārveidojot pievienot (pie kā, kam klāt); pievienot (kādam kopumam).* □ «. . muižas kungs fon Bērs manas Ģēģeru mājas noplēsa un izārdīja un tos laukus . . pie savas muižas laukiem piedalīja . . .» J Kalniņš 3, 13. . . latviešu strēlnieku bataljonu piedalīja pulkam, kuru pēc pārformēšanas komandēja Meļņikovs. Grīva 4, 353.

piedalīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Darboties kopā ar citiem (kāda darbā, pasākumā u. tml.).* □ Otrā dienā pļavā bija vēl vairāk dzīvības. Piedalījās vairāk sieviešu; pat bērni atskrēja pie siena ārdīšanas . . Birznieks-Upītis 6, 162. Ziemas puteņos un aukstumā viņi [strēlnieki] bija cīnījušies Maskavas pievārtē, piedalījušies citās bargās kaujās . . Sudrabkalns II, 545. Lidija labprāt piedalījās skolas un rajona olimpiādēs . . Sk Ģ 80, 1, 22. pārn. . . šis lielgabals esot piedalījies Pirmajā pasaules karā . . Jansons 5, 39.

piedancot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; novec. *Piedejot.* □ Piedancot pie sienas. ME pap II, 246.

piedangāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; pareti. *Dangājot padarīt ļoti netīru.* □ Govis pašas sāk rāpties ārā no piedangātā mārka. Upīts 5, 29.

piedarbs, -a, v. *Telpa, arī celtne labības kulšanai, vētīšanai un citiem labības apstrādes darbiem.* □ Zem kopēja rijas jumta atradās divas galvenās telpas: rija labības žāvēšanai un piedarbs kulšanai un vētīšanai. Latv etn 134. Pelavu govīm vajadzēja daudz, bet grūti bija tās aizdabūt no piedarba uz laidaru . . Birznieks-Upītis I, 307. Arī ražas nogādāšanu no piedarbiem uz labības pieņemšanas punktiem . . šogad organizēja pa jaunam — to veda centralizētas autovilcienu kolonnas. Cīņa 77, 178, 1. Izkultos graudus tūlīt nogādā uz segtu piedarbu, kurā darbs rit dienu un nakti. Tur graudus tīra un žāvē. Cīņa 57, 201, 1.

piedārdēt, parasti 3. pers., -dārd, pag. -dārdēja. **1.** trans. *Dārdot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Troksnis piedārd ielu un klusdams izklīst mazajos dārzos. Zigmonte 1, 196. pārn. . . manu mājokli veco Piedārd ar jaunu prieku. Bārbale 3, 85.

2. intrans. *Dārdot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Rati piedārd pie šķūņa.

piedārdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Dārdinot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Bundzinieces piedārdina zāli. □ . . nerimstoši pērkona grāvieni piedārdināja visu telpu. Zin T 84, 11, 31. Laukumu piedārdināja skaļruņi . . Lit M 84, 52, 4.

2. intrans. *Dārdinot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Braucēji piedārdina pie upes. // trans. *Dārdinot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. ratus pie šķūņa.

piedarināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Izgatavot, sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz dvieļu. □ Nav jau gan [pūrā] nekāda kungu bagātība, bet viss, ko jauna meita piedarinājusi, netaupot ne roku, ne soļu, ne nakts stundu. Zunde 1, 35. // *Izgatavot, sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (ko).* □ «Viens šķirsts un viens skapis manai meitai jau piedarināti, ka dzijas galiņam un vilnas sprodziņai tur vairs nav rūmes [vietas] . .» Zeiboltu J IV, 17.

2. *Darinot (ko), piestiprināt (to pie kā, kam klāt).* □ Celiņa vidus daļa šūta no nebalināta linu auduma. Galos ar cauro vīli piedarināta zilgani zaļa linu auduma josla. Rubene 1, 5.

piedarīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Pagatavot (parasti alu) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Te kādu reizi kaimiņi piedara alu un uzlūdz arī vīru. LTP 30. // *Pagatavot (parasti alu) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (trauku).* P. mucu alus.

2. *Piedarināt (1).* □ Kas to pūru piedarīja Saimenieka [saimnieka] meitiņām? Kalpa sievas piedarīja, Savus bērnus auklēdamas. DV 244.

piedaudzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. **1.** *Stāstot, arī tenkojot piedēvēt (kādam ko).* □ Piedaudzināt kam lielu mantu. ME III, 243.

2. *Vairākkārt pieminēt.* □ Es sadzirdēju, ka viņi jūsu un manu vārdu arī piedaudzināja. ME III, 243.

piedauzība, -as, s. *Rupja, aizskaroša nepieklājība.* Būt par piedauzību — *būt tādam, kas aizskar pieklājības jūtas; būt ļoti neiederīgam, nepiemērotam.* □ . . Treilibs: Mācītāji [Amerikā] tāpat spēlē futbolu un piedalās boksa sacīkstēs. Un neviens tur neredz nekādu pie-

dauzību. Upīts XIII, 552. Mirdzas Šmithenes Pameitā nebija ne grama piedauzības, tēlam piemita elegance un šarms .. Dzene 3, 125. ..kā jau jaunieši, viņi bija jautri un drastiski, bet bez jebkādas piedauzības. Māksla 81, 3, 40. sal. Augstā televizora antena uz ielāpainā skaidu jumta jau izskatās kā piedauzība. Kaijaks 2, 13. Arturs: Tāds visam kolhozam par piedauzību. Viņš grauj mūsu labo slavu .. Brodele 5, 54.

○◇ Piedauzības (arī klupšanas) akmens — *traucēklis, šķērslis, kas parasti rada sarežģījumus, nepatikšanas.* □ ..miegs bija un palika Viļa Vēdzeles piedauzības akmens, kas sagādāja tam ne visai pamatotu sliņķa un miegamices slavu. Vanags 8, 136. ..puikas ar mopēdiem un motocikliem kļūst par īstu piedauzības akmeni gan rīdziniekiem, gan citu pilsētu .. iedzīvotājiem. Cīņa 84, 129, 2.

piedauzīgs, -aīs; s. -a, -ā; apst. **piedauzīgi.** *Tāds, kas aizskar pieklājības jūtas, tāds, kas izraisa pretīgumu (piemēram, par izturēšanos, rīcību, runu).* □ ..Erika aicinājums viņai likās tik rupjš, pat piedauzīgs, ka viņa nevarēja savaldīties un, izrāvusi roku, pateica: «Es brīnos, kā tu nesaproti, ka šovakar es nevaru dejot!» Sakse 7, 350. Zēni turpat meiteņu klātbūtnē apmainās piedauzīgiem teicieniem. Sk Ģ 80, 6, 13. // *Tāds, kas ar savu izturēšanos, rīcību, runu aizskar pieklājības jūtas, izraisa pretīgumu.* □ «Uz mums skatās visa vecā un jaunā paaudze. Nelabvēļu mums vēl daudz. Pietiek kādam piedauzīgam tipam iespiesties mūsu vidū, un tūlīt desmit pirkstu rādīs . .» Sakse 7, 221.

piedauzīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p i e d a u z ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Anekdotes p.

piedauzīt, -u, -i, -a, pag. -īju. **1.** intrans. *Skaļi pieklauvēt, pieklaudzināt.* □ «Jāni, celies!» sauc saimnieks un piedauza pie durvīm. Akuraters 1, 17. Pie durvīm veltīgi izgrabinājies, Edmunts piedauzīja arī pie loga. Rozītis III, 181. // *Vairākkārt spēcīgi piesist, lai radītu, piemēram, troksni, satricinājumu.* □ Leinasars piedauzīja ar kāju pie grīdas. Grauzējs [pele] mirkli apklusa, tad ņēmās vēl skaļāk. A Grigulis 13, 247. Tad piedauza pie poda malas un dibena un atbrīvo auga sakņu kamolu no poda malām. Lauku Dzīve 74, 3, 19. // trans. □ Veidenbaums mīņājās, salstošās kājas uz klona piedauzīdams. Upīts 9, 95.

2. trans. *Piesitot (pie kā), atsitot (pret ko), padarīt sāpīgu (ķermeņa daļu).* □ ..[ievainotais] puiciski strauji uzslejas savos kruķos un lec .. bez mazākā apdoma, ka .. steigā varētu slimo papēdi kur piedauzīt. Strāls 2, 292.

3. trans.; sar. *Stipri piekaut.* □ Valerijs prātoja, ka vajadzētu Landavu [huligānu] krietni piedauzīt — sasist to zili melnu. Eglons 2, 77. «..nevarēja vairs ilgāk to visu panest. Divus no mums [gūstekņiem] uzraugi bija tā piedauzījuši, ka tie tai pašā naktī nonīka.» Strāls 3, 75.

piedauzīties, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās. *Refl. → p i e d a u z ī t (2); tikt piedauzītam, parasti neviļus, negribēti.* Kāja piedauzījusies pie sliekšņa.

piedāvājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e d ā v ā t (1).* P. nogaršot augļus.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e d ā v ā t (2); preču kopums, kas atrodas tirdzniecībā.* □ «Lūdzu, apskatiet pirmssvētku jaunumus!» tādi laipni piedāvājumi dzirdami gan veikalos, gan tirgos. Cīņa 57, 250, 1. ..cena ir tāda lieta, kas atkarīga no preču piedāvājuma. Noteiksi pārāk augstu — nepārdosi. Zv 58, 2, 6. // *Ekonomiska kategorija, kas saistīta ar preču apgrozību un ko galvenokārt nosaka ražošanas attīstības līmenis.* □ Ekonomikas attīstība liecināja, ka starp abām preču ražošanas svirām — pieprasījumu un piedāvājumu — var izveidoties daudz sarežģītākas sakarības. Zin T 66, 9, 35.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e d ā v ā t (3).* □ ..Vairogs ievietoja vietējā laikrakstā sludinājumu, ka iestādes darbinieks meklē istabu. Viņam drīz vien pienāca divi piedāvājumi. Dorbe 8, 147.

4. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e d ā v ā t (4).* Darba p. □ Tad sekoja piedāvājums filmēties Olgas lomā filmā «Uz jauno krastu ..» Kin 79, 103. Aizstāvējis diplomdarbu, es saņēmu piedāvājumu pāriet uz rajonu. Lāms 4, 217.

5. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e d ā v ā t (5).* Draudzības p. □ Atraidīju Elmāra piedāvājumu aizvest mani līdz autobusa pieturai ar motociklu. Kaldupe 13, 75.

piedāvāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Uzaicināt paņemt un apēst, izdzert, arī izmantot (ko).* P. cepumus. P. augļus. □ «Darbdienā tāda cienāšanās,» viņš ieminas, kad Aina piedāvā sviestu un medu, un pērno aveņu ievārījumu. Zigmonte 10, 278. «Vai drīkstu jums vēl piedāvāt tēju?» Gundega prasa .. Preilis 1, 24. «Še nu nogaršo! ..» Pičs piedāvāja lielu, zeltainu ābolu. Vāczemnieks 1, 112. // intrans. □ Viņš izvilka papirosu kārbiņu un piedāvāja arī Didzim. Tas paņēma gan vienu, bet neiededzinādams virpināja pirkstos. Ezera 2, 43. // *Uzaicināt saņemt, izmantot (ko).* □ ..partijas rajona komiteja Arturam piedāvāja ceļazīmi uz dienvidiem, uz sanatoriju. Stulpāns 2, 41. Pagāja kāda nedēļa. Džamaledīns nebija prasījis naudu izdevumiem. Piedāvāju viņam naudu, cik man vēl bija. Birznieks-Upītis 6, 246. Neļāvu Zentai iet mājās kājām, bet piedāvāju savu auto. Zālīte 5, 265. pārn. Šovasar ielās mēs jau redzam sievietes garos, raibos svārkos — mode tos jau piedāvāja pagājušās vasaras nogalē. Liesma 75, 7, 7. // *Ieteikt (ko darīt).* □ ..kasiere piedāvāja pie viena arī automobili apdrošināt. Zv 79, 8, 18.

2. *Uzaicināt pirkt, nomāt u. tml.; reklamēt pirkšanai, nomāšanai u. tml.* P. jaunākās grāmatas. P. sadzīves pakalpojumus. □ «..dienā, kad stāvu aiz letes un man jāsmaida, jāpiedāvā preces, vienmēr jābūt laipnai un pieklājīgai, dzīve liekas nežēlīgi gara.» Lukjanskis 4, 202. // *Ražot un nodot tirdzniecībai.* □ Tuvākajā nākotnē rūpnīca plašam patēriņam cer

piedāvāt aparātus matu žāvēšanai .. Zv 73, 16, 8. .. uzmanību varētu saistīt «Rīgas manufaktūras» piedāvātais kokvilnas kreklu audums .. Zv 79, 9, 32.

3. *Dot iespēju izmantot (dzīvojamās telpas, apmešanās vietu).* □ Attāla radiniece .. piedāvāja viņiem istabiņu un virtuvi. Vectēvs par to bija priecīgs. Vāczemnieks 6, 17. Tas nekas, ka Zenta nepiedāvā naktsmāju .. Sakse 7, 198. Ramona mazliet apmulst. Vai viņa bija cerējusi, ka viņai te tūlīt piedāvās pajumti, atbalstīs? Gulbis 3, 333. // *Uzaicināt, dot iespēju (apmesties kur, pie kā).* □ .. atnāca Jessens un piedāvāja, lai apmetamies pie viņa Kurmanova ielā. Birznieks-Upītis 6, 23.

4. *Izteikt kādam priekšlikumu strādāt (kādā vietā, darbā).* □ .. Līdakam piedāvā otrā stūrmaņa vietu uz zvejas refrižeratora .. Talcis 7, 205. «Zini, visādi ir gājis un bijis. Pāris reižu piedāvāja pat lielus posteņus Rīgā.» Avotiņa, Peters 1, 75. // *Uzaicināt, dot iespēju vadīt, pārzināt (ko).* □ .. viņam [kapteinim] piedāvāja gluži jaunu, tikko saņemtu vidējo zvejas kuģi ar uzdevumu strādāt ar trali Ziemeļjūrā. Talcis 7, 237. // *Uzaicināt, dot iespēju (ko darīt).* □ .. laboratorijā ienāca Arvīds Salums un kā izbrīnījies paziņoja: «Vīlerts man piedāvāja vadīt laboratoriju.» Purs 4, 124.

5. *Izteikt gatavību darīt (ko) kāda labā.* □ Dzelme tūlīt pieteicās: «Varu piedāvāt jums savu palīdzību.» Eglons 2, 178. // *Sniegt, sagādāt (ko), arī rosināt (ar ko) kādai darbībai, uzdevuma veikšanai.* □ «Pilsēta apnikusi, ko?» Arturs ievaicājās, nepagriezdams galvu uz Ģirta pusi. — «Nē, bet konkrētajā situācijā province man piedāvā lielākas iespējas.» Dripe 2, 12. Literatūra radoši rosina kinomākslu, piedāvādama tai problēmu, sižetu un tēlu bagātību. Kin 74, 36. Tikai tad atdzīvojas izrāde, kad tēlotājs spēj radoši piepildīt režisora piedāvāto formu .. Zv 83, 21, 10.

○ ◇ Piedāvāt vietu (arī krēslu) — *uzaicināt apsēsties.* □ .. viņa iekāpa tramvajā. Kāds viņai piedāvāja vietu. Bels 2, 37. Puisis ar garajām rokām un vēl kāds jauneklis piedāvāja meitenēm savas vietas. Lubējs 1, 51. Segals piedāvāja krēslu un brīdi klusēja. Saulītis 12, 262. ◇ Piedāvāt roku — *sniegt roku atbalstam.* ◇ Piedāvāt roku (arī roku un sirdi) — *bildināt.* □ Strautiņš: Sniedziņa jaunkundze, es jums citu gandarījumu nespēju dot pret tik briesmīgu apvainojumu kā .. jums piedāvāt roku un sirdi .. Aspazija 3, 272.

piedāvāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Izteikt vēlēšanos, arī gatavību (ko darīt).* □ Salenieks piedāvājās Mirdzu aizvest, bet viņa noraidīja. Sakse 7, 127. Kādreiz Millers piedāvājās Robertu apciemot, bet Roberts no šīs laipnības atteicās. Grīva 4, 30. «Es aiznesīšu,» Ieva piedāvājas. — «Tu tik ej uz piestātni, pie laivām.» Zigmonte 2, 218. // *Piedāvāt savu palīdzību, pakalpojumu.* □ .. viņi [nesēji] paši steidzas pretim katram pienākošam vilcienam, spraužas iekšā vagonos un paši piedāvājas. Birznieks-Upītis IV, 336. // novec. *Pieteikties (darbā).* □ Saimnieks aiziet par namdari piedāvāties. ME III, 243. Vairākas reizes Gustavs piedāvājās [dārzniecībā] par vienkāršu strādnieku .. Gulbis 4, 25.

2. *Piedāvāt sevi vīrietim (par sievieti).* □ Guna Normundam: Teic, teic — ak, kā lai tevim [tev] patīku? Un kādā veidā lai tev piedāvājos? Aspazija 3, 386.

piededzināt, -inu, -ini, -ināt, pag. -ināju; trans. **1.** *Pieļaut, ka (kas) piedeg (1).* P. biezputru. □ sal. Skraida, kā iesalu piededzinājis. ME III, 243. // *Karsējot piesaistīt (pie kā, kam klāt).* P. stikla pulveri pie metāla plāksnes. **2.** med. *Ārstnieciski iznīcināt (mīkstos audus) augstā temperatūrā vai ar ķīmiskām vielām.* P. brūci. P. kārpas.

piededži, -u, vsk. piededzis, -dža, v. *Viela, vielu kopums, kas ir piededzis (1).* Eļļas piededži. Koksa piededži. □ .. institūta studenti radījuši «tvaika lielgabalu», kas likvidēs piededžus, kuri izveidojas uz termoelektrocentrāļu katlu virsmas. Rīgas B 83, 25, 1.

piedegas, -u, vsk. piedega, -as, s. *Piedegušās vielas kārta, kas atrodas pie trauka dibena, sienām.* Nokasīt piedegas.

piedegt, parasti 3. pers., -deg, pag. -dega; intrans. **1.** *Karstumā daļēji sadegt un pielipt pie (kā) virsmas.* Piededzis piens. Piedegusi maize. Piededzis metāla lējums. □ Artas tantei .. cūkas cepetis piedeg uz pannas .. Vējāns 6, 5. Gadās, ka zupa pārsālās, tāpat gadās, ka gaļa piedeg. Liesma 76, 12, 15. Pagājis garām sakarsušajiem katla sāniem, kapteinis apstājās šaurās, tumšās ejas galā. Vecais Kārkls, kas pašlaik uzlauzīja krāsnīs piedegušos izdedžus, viņu neredzēja. Lācis 15, 29. pārn. «Kas viņam īsti ir?» Nikolajs grib zināt. — «Nekas.» — «Muldies! Kaut kas ir piededzis. Tu nestāsti man.» Atbildu, ka ikvienam kādreiz kas piedeg .. Saulītis 13, 101.

2. *Kļūt tādam, kam pie dibena, sienām pielīp kas karstumā daļēji sadedzis (parasti par trauku).* □ «.. katls ir piededzis, kamēr mēs pusdienas taisījām ..» Sakse 7, 254.

piedegums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e d e g t (1); piedegušās vielas kārta.* □ No virtuves plūda sūri piedeguma dūmi .. Zigmonte 7, 77. Saimnieks deva dzert okupācijas laika ļergu, kurai bija stipra piedeguma garša. Caune 1, 143. Kūku druskas mēs uzbērām uz šķīvja — tur bija gluži prāvas atbiras no ābolmaizīšu plātnēm, .. no Aleksandra kūku pannu piedegumiem. Zemzaris 2, 146. Daudz degšanas produktu [šaujamieroču] stobros rodas, ja lieto patronas ar dūmu pulveri. Lai piedegumu padarītu mazāk noturīgu, pirms tīrīšanas stobrus izmazgā ar karstu sodas vai ziepju šķīdumu. Lauku Dzīve 76, 11, 32.

piedejot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Dejojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie zāles durvīm. □ .. man [festivālā] piedejo klāt čehu puisis un sniedz krāšņu skatu albumu par savu zemi. Pad J 85, 215, 3.

piedēklis, -ļa, v. **1.** val. *Morfēma, kas atrodas starp vārda sakni un galotni.* □ Ar pa-

mazinājuma piedēkļiem *-iņ-, -īt-* visbiežāk izsaka pozitīvu vērtējumu — piešķir vārdiem mīļuma, maiguma, labvēlības nokrāsu, piemēram, kājiņa, solītis .. Laua 1, 105.

2. anat. *Neliels veidojums (cilvēka vai dzīvnieka organismā), kas atzarojas no kāda orgāna vai kā patstāvīgs orgāns piegul kādam citam orgānam, ir anatomiski cieši saistīts ar kādu citu orgānu.* □ Hormonus izdala asinīs iekšējās sekrēcijas dziedzeri, kuru vidū izcila loma organisma dzīvības procesu regulācijā ir hipofīzei jeb smadzeņu piedēklim .. Skulme 3, 5. .. aklās zarnas piedēkļa iekaisumam ir sakarība ar balastvielu nepietiekamību uzturā. Ves 80, 12, 13. // *Audu izaugums uz kāda no auga orgāniem.* Lapas p.

3. tehn. *Neliels veidojums (pie kādas detaļas), kam ir noteiktas funkcijas.* Sviras p.

4. *Parādība (parasti sabiedrībā), kas ir atkarīga no kādas citas parādības.* □ Nelielajai valstiņai, kurai kapitālistiskās pasaules varasvīri tika piešķīruši agrāra piedēkļa lomu, nebija iespējams izveidot savu tehniski pietiekami labi apgādātu tirdzniecības floti. Zv 79, 13, 1. pārn. Taču tikpat skaidrs, ka cilvēks nedrīkst palikt par vienkāršu darba piedēkli, tā ēnu. Lit M 81, 34, 6.

piedelverēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; sar. *Nevienādi soļojot, klūpot pieiet, pienākt.* P. pie durvīm.

piederēt, -deru, -deri, -der, pag. -derēju; intrans. **1.** *Būt (kāda) īpašumam.* Viņam pieder mašīna. Zēnam pieder velosipēds. □ Kādam saimniekam piederēja varens, balts kuilis. Ādamsons 2, 103. Man pieder tēvu zeme Ar visiem līdumiem. DV 904. pārn. Tā gaisma, kas visu mūžu mums pieder, ir tēva un mātes iedegta .. Purvs 4, 94. // *Būt (kāda) izveidotam, radītam.* Viņam pieder šīs dzejas rindas. Sportistam pieder pasaules rekords augstlēkšanā. Šis ierosinājums piederēja viņam. // *Būt tādam, kam ir tiesības (uz ko).* Viņam šajā jautājumā pieder pēdējais vārds. □ Kārlis Markss pilsoņu tiesības vēlēt tautas pārstāvības iestādes atzina par visaugstākajām tiesībām, kādas vien var pilsoņiem piederēt. Cīņa 84, 30, 2.

2. *Būt iekļautam (kādā sistēmā, klasifikācijas grupā u. tml.).* Egles pieder pie priežu dzimtas. Fosfors pieder pie nemetāliem. □ Pie pārnadžu kārtas pieder vidēji un lieli sauszemes dzīvnieki. Latv dzīvn 27. .. stāsts «Negaisu stepe» .. pieder pie autobiogrāfiskā rakstura darbiem. Jaun gr 67, 3, 30. // *Būt iekļautam (cilvēku grupā, organizācijā u. tml.).* P. pie strādnieku šķiras. □ Viņa piederēja pie tiem retajiem, kas prot klausīties .. Ezera 17, 55. Piederu pie studentu saimes, un tāpēc mani draugi ir viņu vidū. Pad J 81, 103, 2.

3. *Būt (ar kādu) intīmās attiecībās (parasti par sievieti).* □ Kas man tika, kas mīlēja, Tam es pati piederēju .. LD 10050, var. Viņš negribēja precēt sievieti, kas bija piederējusi citam .. Sk Ģ 84, 7, 30.

4. tikai 3. pers. *Piederēties (1).* □ Piederēja ganiņam zaļa rīkste rociņā. ME III, 244.

5. *Derot pielīgt.* □ Pie algas piederēju vēl vienai aitai barību. ME III, 244.

piederēties, -deros, -deries, -deras, pag. -derējos; refl. **1.** tikai 3. pers. *Pieklāties.* □ «Tu esi tagad zellis. Tu esi pilntiesīgs cilvēks, ņem pīpi un nu velc dūmu, kā īstam zellim piederas.» Sēlis 4a, 88. .. viņš piesēja zirgu pie slitas un, šļūceniski vilkdams kājas, kā atkal jātniekam piederas, nesteidzīgi iesoļoja krogus lielistabā. K Zariņš 1, 27. Vienu nedēļu vecais Kļava nostaigāja ar sērīgu seju, kā piederas bēdu sagrauztam vīram. Lācis 11, 154.

2. *Būt piemērotam.* □ Slaidajam, gandrīz trauslajam stāvam labi piederētos paplats un īss mētelītis .. Ezera 10, 43. «.. tik uzbāzīgas smaržas man nepiederas ..» Zigmonte 2, 129. Pie ugunskura labi piederas jautras, saskanīgas dziesmas .. Tavare 1, 53.

3. pareti. *Būt (kā) sastāvdaļai; būt atbilstošam (kam).* □ Viņa .. vingrina vēdera muskuļus, desmit divdesmit reizes tos savelkot un atlaižot. Arī tas piederējās pie treniņa. Ērgle 7, 102.

piederība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Stāvoklis, attieksme, kam ir raksturīgas ciešas saiknes (ar ko).* □ Vāciskajā vidē pavadītie jaunības gadi — Saldus, Kuldīgas un Rīgas skolas un darba vietas — nebija varējuši notrulināt Rozentāla piederības apziņu savai tautai, savai dzimtenei .. Stankevičs 4, 54. Ziņāmu uzmundrinājumu Žanim Katlapam šajā laikā sniedza piedalīšanās latviešu klasiķu darbu iestudējumos, jo tieši tas ļāva mākslinieka aplecināt piederību savai tautai .. Katlape, Ceplītis 1, 71. Es vēlējos kļūt par savējo starp savējiem vidē .., kur piederības sajūta ir stiprāka par pāristāvēšanas apziņu .. Ezera 17, 27.

2. *Stāvoklis, kad (kas) ir iekļauts (kādā sistēmā, klasifikācijas grupā u. tml.).* Dzīvnieka piederība pie zīdītāju klases. Noteikt auga piederību pie kādas dzimtas. □ Piederību pie ķirzakām nosaka tās [glodenes] skeleta uzbūve. Kļava 3, 18. // *Stāvoklis, kad (kāds) ir iekļauts (cilvēku grupā, organizācijā u. tml.).* P. pie partijas. □ .. Komunistiskā partija un komjaunatne vecajā Latvijā bija spiestas darboties nelegāli, un tikai par piederību vien pie šīm organizācijām varēja gadiem nokļūt cietumā .. Rīgas B 83, 297, 5.

3. *Stāvoklis, kad (kādam) ir īpašuma tiesības (uz ko), kad (kas) ir (kāda) īpašumā.* Noteikt mantas piederību.

○ Piederības vietniekvārds val. — *vietniekvārds, kas izsaka norādījumu uz to, kuram kas pieder vai kurš ir saistīts (ar ko).* □ Piederības vietniekvārdi ir mans, tavs, savs, sieviešu dzimtē mana, tava, sava, tāpat viņa, viņas, mūsu, jūsu, viņu. Gram I, 509.

piederīgie, -o, vsk. piederīgais, -ā, v.; piederīgā, -ās, s. **1.** *Ģimenes locekļi attiecībā pret citiem šīs ģimenes locekļiem; arī radinieki.* □ «Bet vai tad viņiem piederīgo nebija?» — «Četri dēli, bet visi krituši frontē. Vecīši bija pēdējie savā dzimtā.» Vilks 5, 55. .. viņi par katru cenu vēl gribēja satikt piederīgos — sievas, bērnus, vecākus. Zv 57, 21, 14. Nav tā-

das ģimenes šajā piekrastē, kura kādreiz nebūtu apraudājusi sava piederīgā — tēva, dēla vai brāļa bojāeju jūras dzelmē .. Lācis 11, 40. sal. Džamaledīns par ērgli rūpējās kā par savu vistuvāko piederīgo. Birznieks-Upītis 6, 245.

2. *Tautas, sociālas vai sabiedriski organizētas grupas locekļi.* □ Dažādu tautību piederīgie .. allaž raduši .. prieku .. Marka Tvena sarakstītajās grāmatās. Lit M 60, 16, 4. Šubergs, pats būdams līvu [lībiešu] tautas piederīgais, savu tautību nekad un nekur nenoliedza .. Dorbe 6, 20. Neiespējama šāda grupēšana [pēc sociālās piederības] tādos darbos, kuros tēloti vienas šķiras vai sociāla slāņa piederīgie .. Valeinis 1, 122. .. viņš nevarēja iedomāties, ka Jasiešu draudzes piederīgie būs tik atturīgi baznīcas kunga uzņemšanā. Niedre 6, 258.

piederīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **piederīgi. 1.** *Piemērots, atbilstošs.* □ Jādomā, ka nav piederīgāka uzvalka kā Kukažiņai, kura nebūtu Kukažiņa, ja tai, piemēram, trūktu raibā galvas lakata. Poruks 3, 182. .. skrēju uz klētiņu, lai šai dienai piederīgi apģērbtos. Jaunsudrabiņš 7, 173. Ikkatrai pilsētai savs profils, sava seja, Kaut kas vienvienīgi tai piederīgs .. Vējāns 7, 125.

2. *Tāds, kas ir iekļauts (kādā sistēmā, klasifikācijas grupā u. tml.).* □ No plēsoņu kārtai piederīgām sugām lielāka nozīme vispirms ir lapsai. Saudz dabu 169. // *Tāds, kas ir iekļauts (cilvēku grupā, organizācijā u. tml.).* P. strādnieku šķirai.

3. *Tāds, kas ir (kādam) raksturīgs.* Cilvēkam piederīgas īpašības.

4. *Tāds, kas ir (kā) sastāvdaļa, piederums; tāds, kas ir cieši saistīts (ar ko).* □ Juris ikkatru vismazāko kustību sajuta tā, it kā ritenis būtu piederīgs ne tikai pie automašīnas, bet arī pie viņa ķermeņa, piesaistīts ar nerviem un asinsvadiem. Ezera 2, 254. Apdzīvotā vieta Atkalne, kur atradās skola un citas piederīgas ēkas, bija par mazu, lai oficiāli sauktos par ciematu .. Zigmonte 12, 284.

piederums, -a, v. **1.** parasti dsk. *Noteiktam uzdevumam paredzētu priekšmetu kopums.* Dārza piederumi. Medību piederumi. Skūšanās piederumi. Kurpnieka piederumi. Apģērba piederumi. □ Uz vienas rokas [saimnieks] nesa sakas un citus aizjūga piederumus .. Upīts II, 179. Līvijai izsniedza traukus, slauktuvi, kāstuvi un vēl citus piederumus, kas nepieciešami lopkopei. Muižnieks 1, 205. Tāpat nepieciešami galda piederumi ēdienu paņemšanai: zupas kausi, salātu karotes .., kūku lāpstiņas, citrona, siļķu dakšiņas u. c. Mājtur 354.

2. novec. *Īpašums (parasti priekšmeti).* □ .. viņš bija atbraucis kārtu drēbju mugurā, veļas sainīti vienā padusē un vijoli otrā — tas bija viss viņa senais piederums. Zeiboltu J IV, 92. Kop un apgādā ikkatru radījumu nevis tāpēc vien, ka viņš tava mantas daļa, tavs piederums, bet tāpēc, ka viņiem dzīvība kā tevim [tev] pašam. R Kaudzīte 1, 17.

3. *Tas, kas ir cieši saistīts (ar ko), noder (tam), papildina (to).* □ Piederums, tas ir, lieta, kura paredzēta kalpošanai galvenajai lietai un kuru ar to saista kopējs saimniecisks vai cits uzdevums, seko galvenās lietas liktenim, ja likumā vai līgumā nav noteikts citādi. Civilk 1, 66. Poētismi ir galvenokārt dzejas valodas piederums, bet tie sastopami arī prozas tekstos. Laua 1, 88.

piedēstīt, -u, -i, -a, retāk -īju, -ī, -ī, pag. -īju; trans. **1.** *Iedēstīt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* Kāposti jau piedēstīti. // *Iedēstīt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) aizņem (piemēram, dobi, dārzu).* P. pilnu dobi. □ Un — par prieku skaugiem un meļiem — piedēstīju dārzu pelēkiem kartupeļiem. Krūklis 9, 87. Man vēl prātā Čingiza Aliogli stāstījums par vecotēvu, kurš simt astoņpadsmit gadu vecumā pavasarī piedēstīja dārzu ar ābelītēm. Avotiņa, Peters 1, 161.

2. *Dēstot papildināt (dēstījumu).* P. zemeņu dobē vēl dažus stādus.

piedēt, parasti 3. pers., -dēj, pag. -dēja; trans. **1.** *Izdēt (olas) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ .. viņiem mājās ir pulka vistu, un tās pa garo ziemu piedējušas daudz olu. Austriņš 2, 155. Saimniecei bij vairāk vistu, tāpēc viņas katliņā bij olu daudz, bet mūsu pelēcīte necik nevarēja piedēt .. Jaunsudrabiņš 3, 120.

2. *Dējot piepildīt (ko) ar olām.* □ Kad putns bija piedējis kāda koka dobumu, cilts virsaitis viņu pārnesa uz citu koku .. Sakse 14, 237. .. uz bitēm esošo ērču sagūstīšanai ligzdas vidū jāieliek .. kāres ar izvilktām tukšām darba bišu šūnām. Māte tās piedēs, un pēc cirmeņu izšķilšanās visas uz bitēm esošās ērces steigsies pie šiem cirmeņiem .. Lauku Dzīve 81, 6, 11.

piedeva, -as, s. **1.** *Tas (parasti viela), ko pievieno (kam) kādu īpašību radīšanai, arī uzlabošanai.* Sāls p. ēdienam. Cukura p. cepumiem. Miltu p. Aromātiska p. Piejaukt piedevas. □ Mērču pagatavošanai nepieciešami sīpoli, burkāni, pētersīļi, selerijas, tomātu biezenis, mārrutki .. Dažreiz no šīm piedevām mērces iegūst nosaukumus — sīpolu, tomātu, mārrutku mērce. Mājtur 201. Burkānus .. notīra, sagriež un kopā ar taukvielas un ūdens piedevu izsautē mīkstus. Kļaviņa 1, 78. Dolomīta piedevas stikla šihtai paaugstina no tās iegūtā stikla ķīmisko noturību, mehānisko stiprību un caurspīdīgumu .. Zin T 79, 6, 12. sal. No skujām iegūto hlorofila un karotīna pastu zinātnieki ieteic iekļaut lopbarībā kā vitaminizētu piedevu. Lauku Dzīve 78, 1, 12. // *Pārtikas produkts vai ēdiens, kas papildina pamatēdienu.* □ .. pārmaiņus nogaršoju gan stori marinādē, gan pīli ar ceptiem āboliem un citām piedevām .. Klints 1, 50. .. zīdaini sāk piebarot 5.—6. dzīvības mēnesī .. Pirmās piedevas ir šķidras; lēnām sāk dot biezākus ēdienus .. Skulme 3, 62. Ēdienu piedevas jāpieskaņo pamatēdiena garšai .. Pavāru gr 24. sal. Burkānu biezeni pasniedz kā piedevu zivju, putnu gaļas un aknu ēdieniem. Kļaviņa 1, 78. // *Papildu ēdiena porcija.* □ Nedodiet [bērnam] sākumā lielas porcijas, lai bērns nogaršo, pierod pie ēdiena un pats palūdz piedevu. Ves 86, 2, 7.

2. *Detaļa, elements, ko (kādam nolūkam) pievieno galvenajai daļai, pamatdaļai.* □ ..apģērba piedeva padara tērpu interesantāku, glītāku. Lauku Dzīve 76, 11, 36.

3. *Tas, ko pievieno (kam) papildus.* □ Arī pie viņiem rūpnīcā strādāja ne mazums tādu jaunu cilvēku, kam alga nozīmēja niecīgu piedevu pie vecāku ikmēneša pabalsta. Skujiņš 10, 36. ..neraugoties uz to, ka republika ieskaitīta lieka mitruma zonā, vairākumā gadu ūdens piedeva dārzeņiem bija nepieciešama. DD 66, 9, 12. «Ne velna nav no tā smukuma, es viņu ar piedevām nemainu pret savu Māru. Pakulu Bērziņa Liena, tā vien viņu visi sauc ...» Upīts 4, 13. pārn. Lipsts: ..es ņemšu Trīni ar naudu. — Bierns: Nauda ir, un garš deguns iet vēl līdzi par piedevu. Rainis IXb, 379. // *Tas (parasti kas mazāk nozīmīgs), kas pastāv līdztekus (kam galvenajam), vienlaikus (ar ko nozīmīgāku).* □ ..kad mīlestības karstums pārskrējis, viņš arī uz sievu sāk raudzīties kā uz nepieciešamu piedevu dzīvei.. Bels 3, 28. Jānim viņš bija brālis, asinsradinieks un viena likteņa biedrs, bet Marītei tikai viņu dzīves drūma piedeva. Lācis 15, 109. Sieva mīļi, bet ar nelielu ironijas piedevu balsī jautāja: «Un tāpēc tu vakar skatījies pasaulē kā tāds vecs un pārbaidīts ūpis?» Kaijaks 5, 245.

4. parasti dsk. *Papildu sniegums, izpildījums ārpus programmas (piemēram, koncertā).* □ ..koncertā daudzas dziesmas bija jāatkārto, un pēc plašas programmas un diezgan daudzām piedevām publika vēl negribēja izklīst. Lit M 58, 50, 3. Helgai [dziedātājai] vajadzēja parādīties vēl un vēl, viņai prasīja piedevas, un no tām atteikties nekādi nebija iespējams. Saulītis 12, 333. Ar sajūsmu bērni dziedāja pieaugušajiem līdzi noslēguma koncerta daudzajās piedevās. Vītoliņš 2, 215.

○ Ķermeņa piedevas — *kustīgas dzīvnieku ķermeņa daļas, kas pievienotas tā pamatdaļai (piemēram, spārni, spuras).*

piedevām, apst. *Turklāt; papildus.* □ ..Alnim bija ne tikai ar ķiršu zaru izrotāts mopēds, bet vēl piedevām jauns, koši sarkans svīteris mugurā. Ezera 8, 201. «Pati saproti, ka tādā [lietainā] laikā iešana nav nekāda patīkamā. Piedevām vēl noberzu kreisās kājas papēdi.» Liesma 72, 3, 4. Mežcirtējam tāds zvēra darbs, piedevām vēl spelgoņā, kad acis no pieres sprāgst laukā.. J Plotnieks 9, 206. // *Papildinot, pastiprinot iepriekš teikto, darīto.* □ Nē, viņai jāiet atpakaļ tūlīt, kamēr konflikts nav iesalis, kamēr to var nokārtot ar pāris atklātiem vārdiem, nu, kaut arī pāris asarām piedevām. Sakse 7, 140. ..Lapa.. saņēmis visu partiju kāršu, cērt uz galda, tā ka tās aizlido kur kurā, pāri pusistabai, un visi spēlētāji satrūkušies paceļ galvas un skatās šurp. Piedevām Lapa vēl uzdrāž kulaku uz galda. Upīts 18, 32.

piedēvējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e d ē v ē t; īpašība, pazīme u. tml., ko kāds ir piedēvējis (kam).* □ Daudz monologu ir M. Ķempes «Mīlestībā». Bet M. Ķempe tieši ar šo dzejas izlasi palīdzēja latviešu literārajā dzīvē attīrīt vārdu «es» no aizspriedumiem, no subjektīvisma piedēvējumiem.. M Kalve 1, 127.

piedēvēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Piešķirt (kam īpašību, pazīmi u. tml.), piemēram, runājot, rakstot, arī domās, iztēlē.* □ Dažbrīd esmu kļūdījies [aprakstu veidojot], tad Arturs liek labot, īpaši uztraucas, ka vienā vietā esmu piedēvējis viņam to, ko izdarījis cits. Stulpāns 2, 91. Kurš gan nepazīst Juhana niķi — vienmēr saviem traļiem piedēvēt nezin kādas tur noslēpumainības.. Līvs 3, 64. Cilvēks mēdz piedēvēt savas īpašības un paradumus arī pārējiem.. Liesma 77, 2, 11. Dabas parādības [cilvēki senatnē] personificēja, piedēvējot tām noslēpumainus, maģiskus spēkus. D kal 72, 240.

piediegt[1], -diedzu, -diedz, -diedz, pag. -diedzu; trans. *Lieliem dūrieniem, arī ātri vai pavirši piešūt (pie kā, kam klāt).* □ ..un jau pēc brīža veikli pirksti piediedza pie baltā sporta krekliņa emblēmu.. Saulītis 12, 112. Ķērsta tik nevīžīgi piediegusi ielāpu, ka tas atiris.. Sakse 14, 109. Ja piediegtā apkakle met krokas, tas nozīmē, ka tā ir par garu vai piediegta neprecīzi.. PL Siev 80, 10, pielikumā.

piediegt[2], -diedzu, -diedz, -diedz, pag. -diedzu; intrans.; sar. *Ātri, veikli pieskriet (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Zēns piediedz pie mātes.

piedienēt, parasti 3. pers., -dien, pag. -dienēja; intrans.; sar. **1.** *Pieklāties (1); piestāvēt*[1] *(2).* □ «Ko tā šaudīkla [vedekla],» viņa [vīramāte] pukojās, «ar slēpēm no kalna skrien, līkumus mezdama, vai tas sievai piedien!» Bels 2, 27. «Mēs abi esam jūrnieki, un tādas runas mums nepiedien.» Līvs 3, 18. «Tētuk, tavos gados vairs nepiedien kāpelēt pa jumtu.» Klīvers 3, 9.

2. *Piestāvēt*[1] *(1).* □ «Tie zvaigžņotie lindraciņi tev labi piedien,» Baltais vīrs tiešām ierunājās.. Kaldupe 10, 111. Gustiņš: Jāsaka, viņam [bārda] tīri labi piedienēja. Putniņš 1, 43.

piedienētīes, tikai 3. pers., -dienas, pag. -dienējās; refl.; sar. *Pieklāties.* □ Salīdzinot ar otrkursniekiem, trešā kursa puiši.. ir daudz nosvērtāki, daudz nopietnāki, kā tas viņiem arī piedienas. Liesma 75, 8, vāku 2. lpp. «Nastja! Profesora kabinetā tik rupji joki gan nepiedienas.» A Grigulis 13, 95.

piedienīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piedienīgi;** sar. **1.** *Piemērots (2), atbilstošs.* □ Bet vecāmāte vēl arvien kravājās gar lielo mantu kasti, lai izmeklētu vispiedienīgāko un skaistāko apģērba gabalu. Grīva 3, 16. ..vēl vakar izgludinātās bikses, īkšķa lielumā sasietais kaklasaites mezgls un druknajam augumam piedienīgās, pagausās kustības piedeva Lauskim solīdu izskatu.. Birze 1, 153. Viena lieta — dāvanu sagatavot vai pagatavot, otra — to piedienīgi pasniegt.. Dorbe 6, 18.

2. *Pieklājīgs.* □ ..[skolēns] sāka grozīties.. un bārstīt dažādus ne visai piedienīgus jokus.

Lit M 60, 51, 2. . . svilpot uz ielas nav īsti piedienīgi . . Kar 82, 8, 47.

piedīet, -deju, -dej, -dej, pag. -deju; novec. *Piedejot.* P. pie durvīm.

piedīkt, -dīcu, -dīc, -dīc, pag. -dīcu; trans. *Dīcot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* P. visu māju. □ Kaut malārijas odu piedīkti, piekrastes purvi jau toreiz jutīgiem deguniem uzvēdījuši kūrorta smaržu. Kar 85, 2, 93.

piedimdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Dimdinot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Zvanu dunoņa . . , kā man likās, piedimdināja visu apkārtni. Lauku Dzīve 84, 8, 23. Melni zirgi uz priekšu auļo . . Gar krauju kraujām skrējiens . . bez ceļa, bez mērķa, pasauli aulekšiem piedimdinot. Jurciņš 1, 57. Ai, kā revolūcijas laikā šie šineļos tērptie vīri piedimdinājuši Pēterpili! Kad atskaņojuši Internacionāli, līdzi dziedājuši ļaužu tūkstoši . . Zv 76, 9, 7. // *Dimdinot pavadīt (melodiju), padarīt uztveramāku (tās ritmu).* □ Nebija ģitāru, bet savu melodiju viņas vilka tāpat uz ķemmītēm un izlīdzējās bez bungām, piedimdinādamas taktsmēru uz ķeblīšu finiera plāksnēm . . . Cīņa 79, 255, 3.

2. intrans. *Dimdinot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ . . pie avota . . piedimdināja asinīm noplūdusi antilope, kam pakaļ dzinās divpadsmit savvaļas suņi. Ezera 15, 94.

piedipināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. *Dipinot pieiet, pienākt, arī pieskriet (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ . . viņa ātri izrāpjas no gultiņas un, garajā naktskreklā pīdamās, basām kājām piedipina pie Anša un parausta aiz svārku stūra. Avotiņa 3, 71. Kājiņas piedipina pie kumodes, pie skapja, tad apklust pie gultiņas. Birznieks-Upītis IV, 91. «. . brauksim ar fūrmani [ormani],» Reinis teica un pamāja ar roku kādam vājam zirģelim. Tas steidzīgi piedipināja klāt, un resns ormanis pakalpīgi stiepa rokas pēc groza. Zālīte 5, 77.

piedomāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju. **1.** intrans. *Intensīvi, arī ilgāku laiku domāt (par ko).* □ Reizēm, kad bija ilgāk piedomājis, sacīja «jūs», reizēm ātrumā izspruka «tu». Dripe 2, 30. Viņš [rakstnieks] jau cieši piedomā par lugu, kurā apstrādās vielu, kas vairākkārt piesaistījusi pasaulē pazīstamu lielu rakstnieku uzmanību. J Kalniņš 8, 183. Atliek ciešāk piedomāt, lai iztēlē pabūtu tēva pļavā. Kar 82, 5, 98. // sar. *Domās apsvērt, novērtēt (ko).* □ Pēdējos gados vispār vērojama tieksme nopietni piedomāt pie telpas apdares un iekārtas detaļām . . Zv 74, 22, 3. Bija reizes, kad uzvedos izmeklēti un piedomāju pie katra vārda. Skujiņš 13, 248.

2. trans. *Domāšanas procesā radīt, izveidot (ko no jauna), papildinot (ar to, piemēram, mākslas darbu).* □ Ja dzejolim vai dziesmai pietrūka īsti pienācīga nobeiguma, viņa pati piedomāja jaunus vārdus . . Vējāns 5, 97. // *Runājot, rakstot, arī domās, iztēlē pievienot (kam esošam, parasti ko izdomātu, īstenībai neatbilstošu).* □ Tante labprāt pastāsta citām tantēm kinostudijas dzīves jaunumus, . . un, ko viņa nenoskaidro, to mierīgi piedomā klāt. Zigmonte 4, 34. Tā bija viņa autobiogrāfija plus piedomātie varoņdarbi, kurus Sergejs klusībā vēlējies veikt. Dripe 4, 64. Kaut gan Paulīna labi zināja, ka Ieviņa nemēdz svešās mājās kavēties, šoreiz viņa piedomāja tai dažādas vainas un īpašības . . Sakse 2, 210.

piedošana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process* → *p i e d o t*[2].

2. *Ar vārdiem vai izturēšanos izpausts savstarpējo konflikta attiecību izlīdzinājums.* □ «Lienīt, nācu lūgt tavas piedošanas.» Pēdējos vārdus jaunais vīrs izrunāja tik žēli un mīksti, ka Liene gandrīz nemanot nodrebēja. Blaumanis 6, 118. Viņa gribēja pieklauvēt, ieiet pie Ārijas, izlūgties piedošanu, ka to apbēdinājusi, piespiest galvu māsas plecam, izraudāties . . Kalndruva 2, 59.

○ Grēku piedošana rel. — *reliģisks rituāls, reliģisku darbību kopums, ar ko noņem atbildību par reliģisko normu pārkāpumiem.*

piedot[1], -dodu, -dod, -dod, pag. -devu; trans. **1.** *Dot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Pilnām mutēm viņas [govis] ēda svaigo barību, tā ka saimniece ar meitām nespēja ne piedot . . Birznieks-Upītis IV, 113. «Viņi [melioratori] tik daudz dzer, ka nespēj ne piedot,» saimniece, nākdama atpakaļ, stāstīja. Kalndruva 5, 57.

2. *Ēdinot (bērnu), pievienot (tā) uzturam (ko) papildus.* □ Ja bērna attīstība noris normāli, mātei piena pietiekami, no mēneša vecuma iesaka zīdainim piedot tikai sulas . . Ves 77, 12, 12. // *Ēdinot (dzīvnieku), pievienot (tā) barībai (ko) papildus.* □ Atkarībā no izēdināmās barības sastāva pēc vajadzības piedodot arī kaļķi, fosforu un citas minerālvielas. Lauku Dzīve 71, 3, 1. «Kūtī . . manas kaželes . . Pagānīsi pāris stundiņu priekšpusdienā, pāris — pavakarē, un pietiek. Pārējo piedosim no rokas.» Delle 2, 35. // *Mēslot (augus, augsni) ar papildmēslojumu.* □ . . augsnes nevēlamās īpašības var samazināt, piedodot organiskās vielas — kūdru, dūņas . . Sudrabs 1, 145.

3. *Panākt, ka (kam) rodas (jauna īpašība, pazīme).* □ Citā cehā [dzintara] gabaliņiem atskalda lieko un piedod vajadzīgo formu, te jau iezīmējas topošais kulons, gredzena acs . . . Zv 72, 21, 17. «Kapteini Drēģi,» pūlēdamies piedot balsij vajadzīgo svinīgumu, atsāk priekšsēdētājs. «Saņem karogu un centies noturēt to arī ceturtajā ceturksnī.» Līvs 1, 27. Purvasloka sakustējās un centās domai piedot lietišķāku raksturu. Kar 45, 1/2, 48. // *Būt par cēloni tam, ka (kam) rodas (jauna īpašība, pazīme).* □ Dzērvju klaigas piedeva apvidum° lielu teiksmainību . . Jaunsudrabiņš 6, 333. Pēteris . . sasukāja uz augšu kuplās ūsas, kas sejai piedeva mazliet zobgalīgu izteiksmi . . Grīva 4, 8. Vairākiem darbiem īpašu siltumu piedod . . autoru humoristiskais skatījums. Rīgas B 79, 152, 3.

4. *Palielināt (piemēram, spēku, ātrumu).* Piedot gāzi — *palielināt degvielas padevi (iekšdedzes motorā).* □ Lidmašīna šūpojās, krita gaisa bedrēs; es izlīdzināju gaitu,.. spārni čīkstēja un locījās. Piedevu ātrumu. Lāms 1, 53. Vanags piedod gāzi, un «Moskvičs» ar strauju rāvienu pašaujas autobusiņam garām. Ezera 12, 4. // *Būt par cēloni tam, ka (kas, piemēram, spēks, ātrums) palielinās.* □ ..sīkajam [vīra] augumam sparu piedeva apziņa, ka nu viņš pats ir saimnieks un rīko ļaudis.. Fimbers 1, 112. Viņš.. sāka liet vienu krūzīti aukstā ūdens pēc otras uz pēdām, stilbiem, ceļiem. Tas darīja labu, spirdzināja un piedeva spēkus. Birznieks-Upītis III, 302.

piedot[2], -dodu, -dod, -dod, pag. -devu; trans. *Izlīdzinot konflikta attiecības (ar kādu), vairs neļaunoties, nedusmoties; pieņemt atvainošanos.* □ Tieši tāpēc, ka māte tā mīlējusi Kristapu, viņa dēlam nespēja piedot notikušo — aiziešanu, varbūtējo neuzticību. Zigmonte 2, 74. «To [karu] nevar aizmirst, nevar piedot.» Sudrabkalns 1, 115. // intrans. □ Jāzeps: Kas piedot ir? Vai ļaunu teikt par labu? Ļaunam tapt? Nē, ļaunu vērst par labu, tas ir piedot. Rainis XIb, 240. «Piedodiet,» viņa dejojot pakniksēja. «Es negribēju jūs apvainot.» Saulītis 12, 178. «Piedodiet,» sieviete saka un paiet dažus soļus Krišam tuvāk. «Šīs taču ir «Stūrīšu» mājas?» Lukjanskis 2, 139. // divd. formā: piedodams, adj. nozīmē. *Tāds, ko var piedot.* □ «Esmu izdarījusi kaut ko ļoti sliktu, kaut ko nepiedodamu...» viņas [Mirdzas] galvā urbās doma, «jo Elza aizbraucot bija tik vēsa.» Sakse 7, 126. Liekas, ka viņa vēlētos šo savu pārdrošo soli padarīt vēl nepiedodamāku, tādēļ viņa paskatās Andrejam acīs un spītīgi atkārto: «Es pati gāju. Aizgāju un gaidīju viņu.» Līvs 2, 186. // divd. formā: piedodošs, adj. nozīmē. *Tāds, kurā izpaužas konflikta attiecību izlīdzinājums (ar kādu) — piemēram, par skatienu.* □ ..viņa ar piedodošu skatienu noraugās vīrā, kad tas — atkal jau! — kaut ko nav izdarījis, aizmirsis svēti solīto. Zigmonte 4, 45. Arnis piedodoši pasmaida. Brodele 17, 131.

○ Piedot grēkus rel. — *ar reliģisku rituālu, reliģiskām darbībām noņemt atbildību par reliģisko normu pārkāpumiem.*

piedraņķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju, arī **piedraņķot,** -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; sar. *Piesārņot.* □ ..pasaule tiek piedraņķēta ar ķīmijas atkritumiem.. Lit M 83, 7, 6. Vai mēs patiešām būsim lieli, ja lasīsim.. daudz labu grāmatu.., bet.. piedraņķosim upes un ezerus, padarīdami ūdeņus mēmus, smirdošus, mirušus? Lit M 83, 13, 2. Viņš raudzīja grāvi piedraņķot: viņš tur dzina iekšā ezera dūņas, sūnas. ME pap II, 247.

piedraņķēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos, arī **piedraņķoties,** -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl.; sar. *Tikt piesārņotam.* Dīķis piedraņķējies. // pārn. *Piedzerties.* □ ..kad tas [barons] bij pārāk piedraņķējies, tad sāka palaist muti.. A Deglavs 1, 998.

piedraudējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *piedraudēt; vārdi, darbība, ar ko kādam piedraud.* □ ..kad krodzinieks pagriežas pret pūli, ik vārdā skan dzelžains spēks, savas varas apziņa, piedraudējums. Lit M 74, 51, 5. Suņi visu laiku arī neuzdrošinājās stirniņu aiztikt.., varbūt atcerējās Ernesta piedraudējumu ar stibu.. Birznieks-Upītis IV, 177.

piedraudēt, -draudu, -draudi, -draud, pag. -draudēju; trans. *Vērsties pie kāda ar draudiem; brīdināt, ka sekos naidīga, nepatīkama rīcība.* P. atriebties. □ Strādnieki protestēja un piedraudēja pārtraukt darbu.. Lēmanis 8, 99. Liepam tas istabas kakts pašam nepieciešams, viņš bij piedraudējis visas tās [Bērziņa] grabažas izsviest sētsvidū. Upītis 4, 379. «Nu, tad vēl ievēro, — ja neturēsi muti ciet un ziņosi.. milicijai, tad nākošreiz mēs tevi dzīvu neatstāsim!» piedraudēja pirmais [bandīts]. Sakse 7, 199. // intrans. Piedraudēt zēnam ar pērienu.

piedravas, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas dravas tuvumā.* P. lauks.

piedrazāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju, arī **piedrazot,** -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Nenovācot sīkus, parasti nederīgus, priekšmetus, drazas, padarīt (telpu, apkārtni) nekārtīgu, netīru; arī piemētāt.* □ Puika.. rūpīgi iztaustīja visu melno, ar pukpodu lauskām un skaidām piedrazāto kaktu. Vāczemnieks 4, 199. Mēs apstājamies piedrazotā pagalmā pretī palielai mūra mājai. Visapkārt netīrumi, lūžņi, nātres. Gulbis 3, 133. Aizejam uz pilskalnu. Bet tas piedrazāts ar sadauzītām un nesadauzītām pudelēm, tukšām konservu kārbām.. Zv 83, 24, 15.

piedrāzt[1], -drāžu, -drāz, -drāž, pag. -drāzu; trans. **1.** *Drāžot izgatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ ..kūtsaugšas lūkā sēdēja Antons un drāza grābeklim zarus. Man ienāca prātā, ka nu to droši vien būs jau piedrāzts veseliem divdesmit gadiem. Ezera 11, 58. Pēdējā ziemā grābekļu zaru bija jau piedrāzts visam viņa mūžam. A Grigulis 18, 323.

2. *Drāžot izveidot (kam) vēlamo formu, parasti, (to) pielāgojot.* □ Nags [zirgam] nočūkstēja, parādījās smirdoši dūmi. Pēc tam piededzinātās vietas piedrāza, pievīlēja, atkal karsēja un kala pakavu, kamēr tas piegula, kā vajag. Gulbis 4, 334.

piedrāzt[2], -drāžu, -drāz, -drāž, pag. -drāzu; intrans.; sar. *Piedrāzties.*

piedrāzties, -drāžos, -drāzies, -drāžas, pag. -drāzos; refl. *Ātri, steigā pieskriet, piebraukt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie mājas. Piedrāžas ugunsdzēsēju mašīna. □ Piestātnē mēs norunājam, ka rīt es piezvanīšu, tad piedrāžas vilciens un man jāiekāpj. Brodele 17, 81. Ārsta «Jaguārs» [automobilis] piedrāžas kā dīvains nezvērs. Purs 5, 39.

piedrīvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Drīvējot piepildīt (plaisu, spraugu, caurumu).* □ ..Andžēns piedrīvēja atvērušās sienu šķirbas, apmeta izgriezušos pamatus.. Birznieks-Upītis 6, 55. // *Drīvējot izlabot.* P. laivu.

piedrukāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; sar. **1.** *Iespiest (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Kāpēc nevarētu būt maza formāta pavadzīmes..? Nav! Kādas piedrukātas, tādas izraksta. Cīņa 84, 71, 3.

2. *Drukājot pārklāt (piemēram, lappusi) ar rakstu zīmēm, attēliem.* □ Es tev atnesu kalendāru, kur vesela lappuse piedrukāta ar visādām skolām. Kar 84, 9, 78.

3. *Veidojot iespieddarbu, papildināt ar rakstu zīmēm, attēliem (piemēram, lappusi).* P. tekstu krievu valodā.

piedrupināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Drupinot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu); drupinot piebārstīt (piemēram, grīdu).* P. galdu. P. grīdu. □ pārn. No tevis [jūra] esmu mācījies izsviest niekus no sevis, nomazgāt lieko, nevajadzīgo, kas piedrupina dvēseli. Zemzaris 2, 127.

2. *Drupinot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ Ziemas mēnešos [pāvu barībā] pie graudiem piedrupina raugu. Lauku Dzīve 84, 6, 13.

piedubļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; reti. *Staigājot ar dubļainiem vai slapjiem apaviem, kājām, padarīt netīru, slapju (grīdu, telpu).* P. grīdu. P. istabu.

pieducināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Ducinot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Pērkons pieducina visu apkārtni.

2. intrans. *Ducinot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Traktors pieducina pie darbnīcām.

piedūcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Pieducināt (1).* □ ..ceļus piedūcina automašīnas, motocikli un mopēdi. Liesma 82, 10, 25.

2. intrans. *Pieducināt (2).* Automobilis piedūcina pie garāžas.

piedūdot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Dūdojot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Baloži piedūdo pagalmu.

piedugt, parasti 3. pers., -dugst, pag. -duga; intrans.; parasti divd. formā: piedudzis. *Kļūt dūmakainam, smacīgam, arī piemākties (parasti par gaisu, debesīm).* □ Pēc vienmērīgās ūdeņu šalkas esmu iemanījies noteikt, kāda būs gaidāmā diena, jo piedugušā.. gaisā upes dziesma liekas tāda kā dobjāka un smagnējāka. Goba 1, 145. Kur grūti vēji pūta, Kur smaga saule bij piedugusi, Tavi vārdi, tava dziesma Vispirms auga klusi, klusi. Bārbale 3, 25. sal. Pār strādnieku Pārdaugavu rūpes sagulušas kā piedudzis mākonis. Upīts 9, 389. pārn. Purapuķem dusmas pieduga kā pērkona mākonis. Upīts XII, 552.

piedūkt, -dūcu, -dūc, -dūc, pag. -dūcu; trans. *Dūcot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Viņai ir mierīga, melodiska balss, liekas — kamene būtu piedūkusi telpu. Indrāne 2, 198. Karuselis.. pierūc parku, kā agrāk laukos kuļmašīna piedūca puspagastu. Cīņa 75, 184, 4. pārn. ..Bites, kas meklēt skrien nārbuļu ziedus, Ausis ar medainu dziesmu tev piedūks... Elksne 5, 27.

pieduļķot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (kas) kļūst ļoti duļķains.* P. grāvī ūdeni. □ pārn. ..pārpratumi gan uz brīdi aizēno skaidro draudzības jūtu dzelmi, bet nepieduļķo to ar vilšanās sārņiem. Jaun Gr 67, 4, 24.

piedūmojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e d ū m o t.* □ ..ugunsgrēka laikā.. [augstceltņu] ēkās var izveidoties sarežģīta situācija, kam raksturīga siltuma straumju ātra kustība, spēcīgs telpu piedūmojums.. Ves 80, 4, 6.

piedūmot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (telpa, apkārtne, vide) piepildās ar dūmiem.* □ Viņš iznesa pusdzīvo Intaru no piedūmotās istabas kāpņu telpā.. Ves 81, 8, 8. Vidēji piedūmotā apvidū katrā kubikmetrā gaisa atrodas gandrīz pusmiligrama dažādu netīrumu.. Zin T 65, 12, 5. Lielākās pilsētas [Dienvidslāvijā].. piedūmotas, gaiss tik zili biezs, ka grūti elpot. Zv 78, 1, 10. ..darbnīca tiešām piedūmo pagalmu. Rīgas B 75, 44, 3.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Piepildīties ar dūmiem (parasti par telpu).* Dzīvoklis piedūmo. □ pārn. Istaba piedūmo ar nepatīkamu gruzdošas vilnas smaku.. Indrāne 2, 247.

piedungot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Dungojot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* P. istabu ar jautru dziesmiņu.

piedūņojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e d ū ņ o t.* Ūdenstilpes p. □ ..niedres un liels piedūņojums ezeros ir ļoti kaitīgas parādības.. Zin T 63, 2, 12.

piedūņot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (parasti ūdenstilpe) piepildās ar dūņām.* □ Seklos, stipri piedūņotos ezeros, kur ūdens viļņodamies sajauc dūņas, tām atkal nosēžoties, tiek iznīcināts.. bentoss un samazināti zivju barības krājumi. Cīņa 62, 174, 2.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Piepildīties ar dūņām (parasti par ūdenstilpi); piedūņoties.* Dīķis piedūņo. □ Cauri purvam.. kādreiz stiepies plats grāvis, kas sen jau piedūņojis. Fimbers 1, 79.

piedūņoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Piepildīties ar dūņām (parasti par ūdenstilpi).* Dīķis piedūņojas.

piedura, -as, s.; būvn. *Konstruktīvs izvirzījums pie loga vai durvīm.* Loga (arī durvju) piedura — *konstruktīva daļa, kas norobežo (logu, durvis) no mūra sienas.*

piedūriens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība* → *p i e d u r t (1).* □ Kamēlija, tāpat kā mimoza, necieš ne vieglākā pirkstu piedūriena, ne iesaiņojuma. Nejauši skartās ziedlapiņas dažās minūtēs nobrūnē.. Cīņa 80, 137, 3.

piedurkne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Apģērba gabala (piemēram, žaketes, mēteļa, blūzes, virskrekļa) daļa, kas aptver roku.* Jakas p. Kuplas piedurknes. Pusgarās piedurknes. Piedurkņu odere. Uzlocīt piedurknes. Atlocīt pie-

durknes. Piešūt piedurkni. Pavilkt zēnu aiz piedurknes. Kimono piedurknes — *kopā ar apģērba augšdaļu piegrieztas piedurknes.* Krist pie piedurknes (arī rokas) novec. — *strauji noliekties un skūpstīt (piedurkni, roku).* □ Jurka tikko bija .. apvilcis violeto kreklu ar īsajām piedurknēm .. Talcis 4, 94. Kad Annele atgriežas pie [saspridzinātā] akmens, tēvs stāv un slauka piedurknē sviedrus. «Gatavs!» Brigadere 2, 333. Līze parāva Andri aiz piedurknes, un abi apsēdās uz mūrīša. Sakse 2, 34. ..kalpi .. krita tam [baronam] pie piedurknes. Sēlis 1, 144. ◇ Atlocīt (arī atrotīt, atbraucīt) piedurknes (arī rokas) sar. — *dedzīgi ķerties pie darba; dedzīgi strādāt, darboties.* □ Kas būtu jāteic, lai izrautu viņus no stinguma, kā sapurināt un iedvest gribu — sak, atlocīsim piedurknes un sāksim vēlreiz no gala! Brodele 16, 22. Tagad iestājies lielās sējas laiks, kad jāsviež cīņā visi spēki un jāstrādā ar atrotītām piedurknēm. Pad J 63, 95, 1. Viņš [jaunais direktors] sīki iepazinās ar visu, konstatēja vajadzības un trūkumus un ķērās pie darba, kā mēdz teikt, atbraucītām piedurknēm. Lācis 8, 392.

piedurlīste, -es, dsk. ģen. -stu, s.; būvn. *Apmale (durvīm, logam).*

piedursajūgums, -a, v.; būvn. *Durvju, loga ailas sajūgums ar koka vai mūra sienu.*

piedursavienojums, -a, v.; būvn. *Durvju, loga ailas sajūgums ar koka vai mūra sienu; piedursajūgums.*

piedurt, -duru, -dur, -dur, pag. -dūru; trans. **1.** *Piespiest (parasti ko smailu, pie kā, kam klāt), pieskarties (parasti ar ko smailu, pie kā, kam klāt).* P. pirkstu pie pogas. □ Vītoliene pataustīja palagu un piedūra pirkstu gultas maisam. Upīts 4, 383. Melita izņēma no somiņas smaržu flakonu un saslapināto pirksta galu izklaidīgi piedūra te vienai, te otrai ausu ļipiņai. Skujiņš 12, 19. ..korespondente pāršķīra jaunu lapu un piedūra zīmuļa smaili papīram. Zemzaris 3, 62. ◇ (Ne)piedurt (arī (ne)pielikt) pirkstu (arī pirkstiņu, retāk roku) — a. *(Ne)aizskart (kādu, ko), arī (ne)paņemt (ko).* □ ..[galdā] cepetis, šķiņķis un pīrāgi. Mums ar Klāvu slienas saskrien mutē, bet saimniece saka — galvu norausu, ja kaut pirkstu piedursiet svētku galdam. Ērgle 1, 406. «Esmu viņu audzinājusi kā acuraugu, viņš savas rokas pie svešas mantas nepiedurs.» Brigadere 3, 17. b. *(Ne)nodarīt ko ļaunu, (ne)kaitēt (kādam).* □ Es labi zināju, cik Justam ātra un špetna daba, bet nekad nebiju nedz redzējusi, nedz dzirdējusi, ka Justs būtu Elīzai piedūris kaut pirkstu .. Ezera 17, 99. Viņš visas savas iepriekšējās mīļākās bija sitis. ..Maņka viņam tā sadeva pretī, ka nekad vairs tai nemēģināja pirkstu piedurt. Dinere 10, 315. c. *(Ne)darīt ko.* □ Tā bija vienīgā reize mūžā, kad māte man nepieļāva darbā ne pirkstiņa piedurt. Salenieks 6, 49. // *Cieši pieskarties (kādam ar ko asu, smailu), parasti, izraisot sāpju sajūtu; cieši piespiest (ko asu, smailu).* □ Virsnieks nospļāvās. Piedūra piešus zirgam sānos un aizlēkšoja pakaļ savai nodaļai. Upīts VIII, 292. // *Pielikt (parasti ķermeņa daļu, pie kā, kam klāt).* P. papēdi pie zemes. P. roku mugurai. □ ..izbijusies [Rutiņa] piedūra roku lūpām. Zigmonte 9, 175. ..pelēcis [zirgs] nobubinājās no jauna, pagrieza it kā izbrīnējies galvu un piedūra purnu pie Andra elkoņa. Blaumanis 6, 271. // intrans. *Piebikstīt (1).* □ Viņš [Mārtiņš] viegliņām piedur Jānim. «Paskaties, tava sieva ..» Upīts 10, 21. ..Vanags piedūra Mārtiņa mugurā. «Vai tu redzi tos brīnumus?» Upīts 4, 262. Kad pircēju vairs nav, tad [tatārs] .. piedur viņam [ēzelim] ar garo nūju sānos un dodas ārā pa vārtiem. Birznieks-Upītis 6, 260.

2. *Durot (ar ko smailu, asu), cieši piespiest (pie kā, kam klāt).* □ Piedur sumpurni ar zobinu [zobenu] pie zemes! ME III, 246. pārn. ..Un ar saviem smiekliem Viņi piedūra pie sienas Nabaga velnu. Ļūdēns 3, 33.

3. refl. *Iespraust (pie kā, kam klāt).* □ Tu piedursi apiņiem jaunas maikstis. ME III, 246. ..bieži bija arī jāatdzenā mušas no Kārlēna, tas jāpazīda, jāpiedur kāds alkšņu zars ēnai .. Birznieks-Upītis 6, 59.

○ Piedurtā siena būvn. — *šķērssiena, iekšsiena, kas ir savienota ar kapitālo sienu.*

piedurties, -duros, -duries, -duras, pag. -dūros; refl. *Pieskarties (pie kā, kam klāt).* □ Garām ejot, es tai [kannai] nejauši piedūros, un skārda trauks ieskanējās īsi un nespodri .. Ezera 13, 13. Čurkstītes lido zemu, zemu. Viņas pieduras ar knābjiem gan ūdenim, gan koku lapām, gan krasta zālei. Zunde 2, 32. Bet katru reizi, kad viņš nejauši ar elkoni piedūrās Silvijas plecam, viņa tikpat nejauši atvirzījās tālāk .. Preilis 1, 98. // *Kustībā skart (kādu virsmu).* □ Laiva vēl nebij lāgā piedūrusies pie krasta, kad Maigais jau izlēca malā .. Upīts II, 228. Viņa .. atkāra galvu atpakaļ, tā ka zeltainie mati piedūrās pie zemes. Blaumanis 6, 90. Tīri nemanot [zēna] pirksts piedūrās taures spīdošai, vēsai miesai un atstāja uz tās apaļu, vāru miglojumu .. Caks II, 17.

piedurve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Vieta pie durvīm.* Baznīcas p. □ Remontētāji, kas sēdēja viņam iepretim rakstāmgaldiem pieblīvētās istabas brīvajā piedurvē, pacēla acis uz tāfeli, bet nekā neatbildēja. Talcis 9, 275. pārn. Zīlānu kolhozs ir Jēkabpils piedurvē. Pad J 79, 200, 3.

piedvakot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka smaka izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ Ar bailēm gaidījām, kad pārnāks tēvs, zinājām: pārnāks piedzēries un .. liksies gulēt, piedvakodams dzīvokli ar alkohola dvingu. Rīgas B 83, 288, 4. pārn. Tādā asins piedvakotā laikā — 1945. gada agrā pavasarī — tēva mājās atgriezās .. Pāvels. Zv 85, 23, 22.

piedvašot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. *Izplatīties viscaur (telpā, apkārtnē, vidē) — par smaržu, gaisa strāvu; arī piedvesmot.* □ Virtuve ēdiena smaržu piedvašota. Lit M 56, 21, 3. Puika ienāk zāļu piedvašotajā istabā. Zigmonte 8, 50. Gājējs iedomāja karstu krāsni,

kas piedvašojusi istabu ar mīlīgu elpu .. Kar 63, 11, 95.

piedvesmot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. *Izplatīties viscaur (telpā, apkārtnē, vidē) — par vieglu smaržu, gaisa strāvu; arī piedvašot.* □ ..viņa atkal aiziet savā ceriņu smaržas piedvesmotajā istabā .. Avotiņa 7, 181.

piedvests, -ais; s. -a, -ā; val. *Tāds, ko izrunā ar piedvesumu (par valodas skaņu).* P. līdzskanis.

piedvesums, -a, v.; val. *Dažu skaņu artikulācijā — izelpas radīta, dvesmai līdzīga skaņa.*

piedzejot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Rakstot (dzejoļus), piepildīt (ar to tekstiem, piemēram, burtnīcu, kladi).* P. pilnu kladi.

2. *Runājot, rakstot, arī domās, iztēlē pievienot (kam esošam, parasti ko izdomātu, īstenībai neatbilstošu).* □ Viņi atcerējās katru sīkumu, katru runātu vārdu un, protams, piedzejoja daudz ko klāt, kas nemaz nebija bijis. Brigadere 3, 410.

piedzemdēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Dzemdēt.* □ Nē, viņš nav mans dēls, Prane nevarēja tādu piedzemdēt .. Kar 82, 1, 101. Citu pēc cita Ligita šajā mājā piedzemdēja trīs dēlus. Cīņa 81, 165, 3. // intrans. □ Zaiga: Arī Spulga priecājās — tikko piedzemdēs, tā brauks pie tēva ar visu mazo .. Kar 81, 5, 106. ..par katra bērna nākotni jādomā ar vislielāko atbildību. Jo piedzemdēt vien ir daudz par maz. Ves 81, 3, 3.

piedzēries, -ušais; s. -usies, -usī. **1.** *Divd.* → *piedzertīties.*

2. *Tāds, kas lietojis alkoholiskus dzērienus un ir pilnīgi noreibis.* □ Pie blakusgalda kāds piedzēries vīrietis, norāvis kaklasaiti un vicinādams to pa gaisu, mēģinājis uzsākt dziesmu. Bērce 4, 207. ..viņa iedomājās, kā tas [vīrs] ieskurbis, bet nereti pat pilnīgi piedzēries trieksies ar motociklu pa tumsu — un sirds sažņaudzās ļaunā priekšnojautā: ja nu šoreiz... Ezera 7, 76. sal. Viņa aizspieda ausis abām rokām, elkoņiem atbīdīja āra durvis un grīļodamās, kā piedzērusies, izgāja laukā. Upīts II, 161.

3. lietv. nozīmē: piedzērušais, -ā, v.; piedzērusī, -ušās, s. *No alkoholisko dzērienu lietošanas pilnīgi noreibis cilvēks.* □ Piedzērušais, atrotīdams krekla piedurknes, pagājās uz sievas pusi, izšāva lamu vārdu birumu .. Lauku Dzīve 68, 3, 12. «Tu tik i-ir puika,» labsirdīgi šļupstēja piedzērušais .. Zv 55, 1, 12.

piedzēris, -ušais; s. -usi, -usī. **1.** *Divd.* → *piedzert.*

2. *Piedzēries (2).* □ ..bija jāpabrauc garām arī bagātā Cīruļa sētai, kur bļaustījās piedzērušī kāzinieki. Sakse 2, 10. Harijam sārtums sakāpj vaigos. Galu galā viņam nav jāklausās piedzēruša cilvēka aizvainojošās runās. Lapsa 3, 98.

3. lietv. nozīmē: piedzēris, -uša, v.; piedzērusi, -ušas, s. *Piedzēries (3).* □ Viņa redzēja, kā Jānis, piedzērušu tēlodams, lēja pašbrūvēto sev virsū vai veikli noslēpa pusizdzerto glāzīti aiz maizes klaipa .. Kalnāruva 7, 57.

piedzert, -dzeru, -dzer, -dzer, pag. -dzēru; trans. *Ēdot dzert klāt (ko).* □ Istabā viņš bija viens un tiesāja savu vakariņu devu — rupju maizi un alus desas, piedzerdams pienu .. Jansons 4, 347. Mārkalns un Irita nesteigdamies ēd kūkas un piedzer kafiju. Lapsa 4, 288. Ēdam svaigo karašu ar biezpienu un sviestu, piedzeram paniņas .. Andersone 1, 21.

Sk. piedzēris.

piedzerties, -dzeros, -dzeries, -dzeras, pag. -dzēros; refl. *Dzerot alkoholiskus dzērienus, pilnīgi noreibt.* □ Sestdienas vakarā kalsnais apciemoja Brulīnu. Viņi krietni piedzērās. Bels 1, 30. Patēvs ilgi nebija dzēris, bet šī notikuma dēļ viņš pamatīgi piedzērās un, atmeimurojis mājās, iekrita dīvānā ar visām drēbēm un tūliņ sāka krākt. Dinere 12, 24. Viņš centās spert stingrus, taisnus soļus, bet viena vai otra kāja reizēm paskrēja sāņus, un tai līdzi nosvērās viss slaidais stāvs. Arturs bija piedzēries. Sakse 7, 94. ◇ Piedzerties kā lūkam sar. — *ļoti piedzerties.* □ ..[estrādes orķestra diriģents] vispirms sacēla traci par apmaksu, bet pēc tam, saņēmis no ciema padomes vēl nenopelnīto, piedzērās kā lūks. Cīņa 66, 58, 4.

Sk. piedzēries.

piedziedājums, -a, v.; mūz. *Dziesmas daļa, kas periodiski atkārtojas ar vienu un to pašu tekstu un melodiju; refrēns.* □ Masu dziesmās bieži vien mēdz būt piedziedājumi, refrēni. ..arī tad, kad ne visi zināja dziesmas tekstu, piedziedājums ļāva katram iekļauties kopīgajā dziesmā. Valeinis 2, 102. Tajās [Jāņu dziesmās] muzikālo struktūru nosaka «līgo!» piedziedājums ik pēc katras teksta rindiņas .. Vītoliņš, Krasinska 1, 17. Kaut kur tepat atskan priecīga, daudzreiz dzirdēta dziesma, un tās piedziedājums it kā atkārto šīs pilsētas veco, skanīgo vārdu: Ulala! Elala! Ziedonis 1, 8.

piedziedāt, -dziedu, -dziedi, -dzied, pag. -dziedāju. **1.** trans. *Dziedot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* P. koncertzāli. □ ..dziedātājs korī es biju diezgan varens. Ne velti savā laikā piedziedāju visas Skrīveru ganības. Lit M 81, 17, 4. Latgales strīpainie lindraki, «Aulejas» — lauku māja... Sešas sievas to pilnu Līdz jumtam piedziedāja. Kalna 2, 63. Mūsu puses meži ir putnu piedziedāti .. Cīņa 83, 236, 3. ◇ Piedziedāt (arī piestāstīt, piepūst) (pilnas) ausis (retāk pilnu galvu) sar. — *sastāstīt ļoti daudz (parasti ko maz ticamu).* □ Pēc sievas nāves viņu vairākkārt apciemojis baptistu sludinātājs, piedziedājis pilnas ausis par debesu labumiem .. Avotiņa, Slisers 1, 29. ..nakts ir šķelmīgs, viltīgs burvju māksliniek, kas piedzied ausis saldām debesu melodijām un uzceļ pasakainas kristālrožu pilis. Salenieks 6, 36.

2. intrans. *Dziedāt līdzi.* □ Viens otrs jaunāks puisis mēģināja Bušam piedziedāt, bet vārdi nesaskanēja, un dziesma izbeidzās smieklos. K Zariņš 1, 25. pārn. Trompetes turēja meldiņu, saksofoni piedziedāja. Zv 85,

13, 18. // trans. *Dziedot (ko), pievienoties (kāda dziedāšanai).* □ Pateicību pelna arī māmuļa, kas kopš bērnības pieradināja pie dziesmas, pati allaž abām māsām piedziedot otro balsi — altu. Rīgas B 82, 148, 5.

3. trans. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts dziedāt, ka ar dziedāšanu neko nepanāks.* □ Ko nu piedziedāsi tukšā dūšā? ME III, 249.

piedzimt, -dzimstu, -dzimsti, -dzimst, pag. -dzimu; intrans. **1.** *Atdalīties no mātes organisma un sākt patstāvīgu eksistenci.* □ Puisēns piedzima jūlijā labiekārtotā slimnīcā rajona centrā.. Bels 6, 211. «Runā, ka tie esot ļoti laimīgi tēvi, kuriem rītausmā piedzimstot meitas.» Preilis 1, 40. Tepat viņš bija piedzimis un uzaudzis, nodzīvojis sūru, ērkšķainu mūžu.. Lācis 15, 307. Ezēni piedzimst labi apslēptā midzenī, nāk pasaulē kurli, akli, bez zobiem. Zv 84, 18, 20. pārn. ..Piedzimst sīka zeltgalvīša dziesma Pazarē un uzkāpj galotnē. Kaldupe 14, 109. ◇ Kā no jauna piedzimis — *saka, ja jūtas ļoti labi, viegli (parasti pēc tam, kad zudis nogurums, beidzies nepatīkams stāvoklis).* □ Pēc paēšanas viss nogurums izzuda un jutāmies dzidrajā kalnu gaisā kā no jauna piedzimuši. Birznieks-Upītis 6, 243. Kājai nekādas vainas, un ribas arī salāpītas. Viņš jutās kā no jauna piedzimis, atvadījās no palātas karavīriem.. Dinere 10, 256. ◇ Piedzimis zem laimīgas zvaigznes — *saka par cilvēku, kam viss veicas, vienmēr laimējas.* ◇ Piedzimis zem nelaimīgas zvaigznes — *saka par cilvēku, kam nekas neveicas, nekad nelaimējas.* // pārn. *Rasties, izveidoties (par parādībām dabā).* □ ..kalna mugura atgādināja pasaules malu, kur piedzimst skaidrās debesis un kur iesākas nakts. Vilks 5, 50. Saule brien dziļāk mākonī, pazūd sārtums, un nemanot piedzimst vasaras vakara caurspīdīgā, zilganā krēsla. Bērn 59, 6, 26. // pārn. *Rasties, izveidoties (par parādībām sabiedrībā); tikt izveidotam.* □ ..Atnāciet ciemos pie manis, grūtie, liesmainie gadi, Kad uz drupām piedzima pirmā Padomju valsts. Elksne 1, 10. Mirdzas Šmithenes saulaini gaišā māksla piedzima sūrā laikmetā. Dzene 3, 18. Stučkas vīru koris «Staburags» piedzima jaunveidotā rajona pirmajā pavasarī. Zv 77, 12, 13. // pārn. *Rasties, izveidoties (piemēram, par domām, jūtām).* □ «Tātad tu atnāksi?» Pudiķis jautāja vēlreiz. Viņa galvā bija piedzimusi lieliska ideja. Zigmonte 7, 44. ..Tavs dzīves stiprums piedzima reiz sāpēs.. Bārbale 5, 2.

2. *Būt no dzimšanas piemērotam kādai profesijai; būt no dzimšanas apveltītam ar noteiktām īpašībām.* □ «..vietnieks man ir izaudzināts, re — Harijs Līdaks! Gan jauns vēl, bet droši var dot kuģi rokās. Viņš ir piedzimis par jūras zvejnieku...» Talcis 7, 239. «Neviens mēs neesam jūrnieki piedzimuši, bet tā kārtība, kāda pie mums tagad, vienu otru par jūrnieku pataisīs.» Līvs 3, 55. Laikam esmu piedzimis par romantiķi, un tādēļ jau no bērna dienām ne tikai dabas ainavas, bet arī skati uz pilsētas jumtiem, ostu ūdeņiem un drūzmainajām ielām mani spēj aizkustināt līdz sirds dziļumiem. Grīva 9, 111. Bet, ja tu esi piedzimis nemiernieks, tad tāda nemierīga ir visa tava dzīve. Liesma 75, 5, 14.

piedziņa, -as, s. **1.** tehn. *Tehniskas sistēmas daļa, kas pievada enerģiju; iekārta, kas piedzen ierīci, mehānismu u. tml.* Automātiskā p. Hidrauliskā p. Riteņu p. Sūkņa p. Siksnas p. □ ..galveno vietu modernajā tehnikā ieņēmusi elektriskā piedziņa. Zin T 62, 10, 16. Šiem darbgaldiem ir īpašas programmēšanas ierīces, kas domātas to vadīšanai, elektroniskā piedziņa.. Zin T 68, 2, 9. ..kad apstājās elevatora piedziņas ķēde, plecu pie pleca kopā ar tēvu ātri un veikli turpat uz lauka tika izdarīts nepieciešamais remonts. Rinkule 7, 33.

2. jur. *Ar tiesas spriedumu vai citu oficiālu aktu pamatota (kāda maksājuma) piespiedu iekasēšana.* Nodarīto zaudējumu p. Darba algas p. □ Tiesas spriedumus par alimentu piedziņu realizē tiesu izpildītāji. Hor 77, 7, 26. Zaudējumu piedziņā neatlaidīgāk jāpiedalās uzņēmumu, organizāciju un iestāžu juridiskajiem dienestiem. Cīņa 82, 123, 3. ..tiesa piesprieda naudas piedziņu no sodītajiem par piesavinātajām mantām. Rīgas B 71, 176, 5.

piedzirdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Piedzirdīt.* □ Velta: Manu tēvu tu esi piedzirdinājis un kā blēdis ar viņu apgājies. Aspazija VI, 118.

piedzirdīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Pilnīgi apreibināt ar alkoholisku dzērienu; apdzirdīt.* □ Cits par citu steidza stāstīt dažādus jokus,.. ka dziedāšana negājusi, ka Šķestera puisi piedzirdījuši.. Kaudzītes 1a, 112. «Lai nu, Vasaraudzi, lai... diezgan jau viņam visi spiež [dzert], jūs tā viņu piedzirdīsiet.» Apsīšu J 3, 70. «Tev vajag uzmanīties. Ne vienreiz vien tādi Augusti mēģinās tevi piedzirdīt, lai vēlāk viss pagasts rāda ar pirkstiem.» Sakse 7, 73.

piedzīt[1] [piedzīt], -dzenu, -dzen, -dzen, pag. -dzīnu; trans. **1.** *Dzenot panākt, ka (dzīvnieki, arī cilvēki) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Lopus pie siles piedzīt. ME III, 248. // *Dzenot panākt, ka (dzīvnieki, arī cilvēki) pārvietojas straujāk, pievienojas pārējiem.* □ Māte ar Ieviņu gāja nopakaļus, gosniņu piedzīdamas. Birznieks-Upītis IV, 148. // pārn. *Darot (ko) ātrāk, intensīvāk, paveikt, atgūt (nokavēto), panākt (citus, piemēram, darbā).* □ «Organizēdami darbus, esam drusku tos ielaiduši. Tagad nokavēto vajag piedzīt klāt.» Cilv b 156.

2. *Ar spēku bīdot, stumjot, pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Gundars piedzen riču pie cepļa un verdošajā uguns rīklē iemet vairākas lāpstas jaunas barības. Klīvers 3, 46. // *Pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par parādībām dabā.* □ ..Stepanu, manu biedru [izpletņu lēcēju],.. vējš piedzina tuvu uguns joslai, un apjukumā viņš bija sapinies izpletņa auklās.. Stankevičs 2, 114. Divi baļķi peldēja pa upes vidu. Kad straume tos piedzina tuvāk vienam vai otram krastam, neviens tos neievēroja, jo peldoši baļķi te nebija retums. Birze 3, 80. Spēcīga straume

sagrāba mūsu ledus atlūzu un piedzina to pie citas atlūzas .. Pad J 82, 166, 4.

3. parasti 3. pers. *Strauji virzoties, pārklāt, piepildīt (ko, parasti ar sniegu, smiltīm) — par vēju.* □ Malu malas, spraugu spraugas piedzītas sniega vai līdz pašai paspārnei. Austriņš 2, 404. Sniegputenis centies visu nolīdzināt: ko kalnam atrāvis, to palejai devis — piekalnes piedzītas irdenām, augstām kupenām. Andersone 1, 92. Visas kara ziemas bija sniegotas. Ielas tā piedzītas, ne pabraukt, ne velteņos pārbrist. Cīņa 85, 77, 2. // *Ievirzīt (ko kur) lielākā daudzumā (parasti par vēju).* □ Un visi aizgāja, līdz vidum brizdami pa purvā piedzīto sniegu. Kar 45, 9/10, 853. Vējš piedzina drēbju krokās sniegu. Strāls 2, 490. // *Blīvi pārklāt (ar ko sīku, smalku); stipri piesūcināt (ar ko).* □ Nu viņa redzēja, ka patiesi mēteļa mugura bij piedzīta ar miltiem .. Jaunsudrabiņš 4, 389. Viņu [strādnieku] sejas ir cietas un bez smaidiem, acis vējā asaro, un viņi tās slauka cimdos vai kabatas lakatiņos, kas sviedriem un darba putekļiem piedzīti tā, ka pilnīgi zudusi to pamatkrāsa. Lēmanis 9, 15. sal. .. audi palpācijā liekas cieti, it kā piedzīti ar šķidrumu. Visp ķir 163.

4. divd. formā: piedzīts. *Tāds, kurā ir iedzīts, iedurts, iedūries u. tml. kas ass, smails lielākā daudzumā.* □ Ar Viju Artmani daudzus gadus plecu pie pleca esam kopīgi cīnījušies uz vecā Dailes teātra neskaitāmu naglu un nagliņu piedzītajiem skatuves dēļiem. Artmane 20. Zeme bija tik piedzīta šķembām un lodēm, ka mēs, karavīri, tikai ar pārcilvēcīgām pūlēm varējām izrakt sev ierakumus .. Draugs 80, 10, vāku 3. lpp. .. ērkšķu piedzītos pirkstus Pacelt pie vaiga un sāpju saldumu glabāt Visu sāpes mūžu. Belševica 3, 98.

5. *Liekot (iekšā), cieši piepildīt (ko).* □ Marcinkevičs pavēra šķūņa durvis. Tas bija piedzīts ar āboliņu un pļavu sienu līdz pašai augšai. Sakse 7, 245. Piedzīt maisu ar pelavām. ME III, 248. Kaktā iespiestā etažere piedzīta pilna ar divdesmit santīmu romānu burtnīcām un lata romāniem. Kļava 1, 11. ◇ Piedzīt (arī piebāzt) pilnu galvu sar. — *samācīties, arī saklausīties daudz (parasti kā nevajadzīga); iemācīt daudz (parasti kā nevajadzīga).* // sar. *Novietojot (ko) lielākā daudzumā, piepildīt, aizņemt (ar to, piemēram, telpu).* □ Gultu [nabagu mājā] piedzīts, ka ne apgriezties .. Sudrabu E 3, 347. «Tad velns, kur piedzinis ar mantām pilnu šķūni!» beidzot Jānim izlauzās sauciens. Sakse 7, 107. .. [autobuss] ripoja pieslānīts un piedzīts, murdošs un ņudzošs kā pilns venteris. Ezera 14, 106.

6. *Darbināt (ierīci, mehānismu u. tml.) — parasti par motoru, enerģijas avotu.* Piedzīt zobratu — *panākt, ka zobrats sāk rotēt.* □ Doku izsūknēšanai izmanto .. sūkņus, ko piedzen elektriskā strāva vai patstāvīga dīzeļiekārta. Zin T 68, 1, 24. .. braucamo piedzen neliels motoriņš .. Sports 84, 153, 3.

7. jur. *Iekasēt (naudu), parasti piespiedu kārtā.* P. soda naudu. P. nodokļus. □ Tiesa vai tiesnesis, ievērojot pilsoņa mantisko stāvokli, var vienai vai abām pusēm atlikt valsts ienākumos piedzenamo tiesas izdevumu samaksu, sadalīt to termiņos vai samazināt. Civilpr k 1, 56. .. trešdien tēvam jāiet uz muižu, .. kungs varbūt ar tiesu liks piedzīt parādu. Birznieks-Upītis 1, 157.

piedzīt[2] [piedzît], parasti 3. pers., -dzīst, pag. -dzija; intrans. *Dzīstot piesaistīties (pie kā, kam klāt).* □ .. mazdiferencētu audu transplantāti (radzene, kaulaudi ..) piedzīst daudz labāk nekā audi ar intensīvu vielmaiņu .. Visp ķir 360.

piedzīties, -dzenos, -dzenies, -dzenas, pag. -dzinos; refl. **1.** *Tikt cieši piepildītam (ar ko).* □ Viņš .. nogāžas garšļaukus, acis un mute piedzenas ar sniegu. Sk Ģ 84, 2, 9.

2. reti. *Ar pūlēm, grūtībām pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Pļāvējs piedzinās citiem klāt. ME III, 248.

3. vienk. *Pieēsties.* □ Tas nu gan ir piedzinies pilns: vēders kā bumba! ME pap II, 249. «Ta tad nu piedzinos!» saka labi paēdis cilvēks pats uz sevi. ME III, 248. // trans. □ Viņš kāzās piedzinās visādus labumus. ME pap II, 249.

piedzīvojis, -ušais; s. -usi, -usī. **1.** *Divd.* → *p i e d z ī v o t.*

2. *Tāds, kam ir dzīves pieredze.* □ Stūrmani viņš uzskatīja par gudru cilvēku, .. acīm redzot, daudz piedzīvojušu, kas ar kuru katru nemaz tā neielaižas sarunās .. Talcis 7, 266. Tajās [sanāksmēs] jaunieši kopā ar vairāk piedzīvojušiem ļaudīm pārrunāja dzīves apstākļus valstī. Pad J 59, 206, 3. .. Bērnsons saprata, ka jaunais cilvēks nav ļauns, pat ne muļķis, tikai nepiedzīvojis. Birze 5, 234. // *Tāds, kam ir pieredze, praktiskas iemaņas kādā nozarē; pieredzējis.* □ Viņš bija piedzīvojis zvejnieks un savos ilgajos jūras darba gados ne vienreiz vien atradies dažādos sarežģītos stāvokļos. Lācis 15, 409. Pēc gada viņš no zaļa lauku puiša pārvērtās piedzīvojušā krāvējā, kas prata apvienot spēku un veiklību ar katram darbam nepieciešamo saprātu. Cīrulis 1, 17.

piedzīvojums, -a, v. **1.** *Spilgts, negaidīts, arī satraucošs notikums.* Dīvains p. Romantisks p. Piedzīvojumu meklētājs. □ Plunkš! Tajā brīdī esmu līdz kaklam vēsajā aprīļa ūdenī un steidzīgi peldu uz malu, vairīdamies no upē pludinātajiem baļķiem. Še tev pirmais pavasara piedzīvojums! Auziņš 4, 91. .. vīrs .. aicina bērnus uz plosta. Ilga iet .. apdomīgi, bet Valdis nevar noturēt ne savu prieku, ne piedzīvojumu kāri. Zigmonte 1, 176. sal. Liesmai dzīve šķita kā brīnišķīgs piedzīvojums, jautra dēka, kura .. jāieelpo pilnu krūti. Liesma 83, 2, 15. // ģen.: piedzīvojumu, adj. nozīmē. *Tāds, kam raksturīgs aizraujošs sižeta risinājums, reālu vai izdomātu notikumu, piedzīvojumu, dēku atveidojums (parasti par literāru darbu, kinofilmu).* Piedzīvojumu romāns. Piedzīvojumu literatūra. Piedzīvojumu filma. □ Filma ir tipisks romantizēts piedzīvojumu žanra darbs ar kautiņiem, vajāšanu, nāves briesmām .. Kin 79, 22.

2. parasti dsk. *Praktiskā darbībā iegūtais zināšanu, prasmju, iemaņu kopums; pieredze (2).* □ Veckalacis laikam no rūgtiem piedzīvojumiem zināja, ka katra tūļāšanās var nākt tikai pašam par ļaunu. Upīts 4, 341. Vecās vālodzes no piedzīvojumiem zināja: kurš bērnelis paēdis, tas ievelk kakliņu un mierīgi guļ.. Birznieks-Upītis IV, 125.

piedzīvot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** trans. *Dzīvojot sasniegt (piemēram, vecumu, kādu mūža posmu).* □ Par spīti dzīves likstām, viņa piedzīvo sirmu vecumu.. PL Siev 79, 10, 9. «..ilgus gadus jau mūsu tēvi nepiedzīvoja, nepaguva nosirmot kā tagad dēli...» Zigmonte 2, 89. Viņa piedzīvoja 105. mūža gadu. Vējāns 5, 99. pārn. ..ne jau visām jaunajām iecerēm ir lemts gūt atsaucību, piedzīvot ilgu mūžu.. Rīgas B 79, 80, 4. // *Dzīvojot sagaidīt, pieredzēt (piemēram, nozīmīgu notikumu).* □ Vai nāks tādi laiki, kur viņi [brīnumi] atkal rādīsies. To gan Annele vēlētos piedzīvot! Brigadere 2, 334. Un tik ļoti, ļoti viņš ilgojās piedzīvot savu dēlu saprašanos, izlīgšanu.. Lācis 15, 264. // pārn. *Pastāvot, attīstoties tikt pakļautam kādām pārmaiņām (piemēram, par procesu, darbības rezultātu).* □ Kulmināciju piedzīvo [no 1900. gada līdz 1917. gadam] un atrisinās tās pretrunas, tie procesi, kas aizsākušies jau 90. gados. Valeinis 2, 6. ..reti kāds ainavas elements ir piedzīvojis tik strauju evolūciju kā ceļi. Zv 75, 21, 8. Laika gaitā attīstoties tehnikai un būvniecības iespējām, uzplaukumu piedzīvoja arī tilti. Draugs 84, 8, 32. // pārn. *Sasniegt (piemēram, noteiktu izrāžu, izdevumu skaitu) — par mākslas darbu.* □ «Ugunī» paliks repertuārā sešus gadus un piedzīvoja 115 izrādes. Katlape, Ceplītis 1, 98. Tā ir pirmā no latviešu padomju operām, kas uz mūsu skatuves piedzīvo atkārtotu inscenējumu. Lit M 84, 25, 9. ..stāsts «Negaisu stepe», kas krievu valodā īsā laikā piedzīvojis divus izdevumus un tagad pārtulkots arī latviski, pieder pie autobiogrāfiska rakstura darbiem. Jaun Gr 67, 3, 30.

2. trans. *Kļūt kāda notikuma līdzdalībniekam, kādas parādības vērotājam.* P. vētru. P. traģisku gadījumu. P. neveiksmi. P. jaukus brīžus. P. patīkamu notikumu. □ Daudz Upīšu Mārtiņš bij piedzīvojis un pieredzējis pats, vēl vairāk dzirdējis no citiem. Upīts 4, 117. Aigars pašķoba lūpas, pasmaida un tad izstāsta gandrīz visu, ko piedzīvojis. Gulbis 8, 278. // *Kļūt tādam, kam izraisās (piemēram, kāds psihisks stāvoklis).* P. prieku. P. mātes laimi. P. pārsteigumu. P. kaunu. P. daudz bēdu. □ Atgriezies dzimtenē, Rimeiks piedzīvo rūgtu vilšanos — sieva apprecējusies ar citu.. Kar 63, 4, 137. ..nopietnu psihisku traumu pusaudzis piedzīvo, ja viņam gadās savā ideālā vilties.. Sk Ģ 78, 12, 38. Otrreiz tādu pazemojumu viņa nekad vairs nevēlējās piedzīvot. Vēl pēc gadiem viņa no šīm atmiņām sarāvās sevī kā no karstas dzelzs. Gulbis 3, 47. // divd. formā: nepiedzīvots, arī nav piedzīvots. *Tāds, kas līdz šim nav pieredzēts, novērots.* □ Nepiedzīvoti barga bija.. ziema. Augļu koki izsalā, putni krita lidojumā.. Eglons 2, 438. Bufetes istabu aizņēmuši dīvajieši paši. Tāda balle vēl nekad nebij piedzīvota. Upīts 4, 338.

3. intrans. *Dzīvot (pie kāda, kāda mājā, dzīvoklī).* □ ..viņa jau bij zaudējusi acu gaismu un piedzīvoja savā krāsns kaktiņā. Birznieks-Upītis I, 157. // sar. *Dzīvot (pie kāda, kāda mājā, dzīvoklī) un būt ar to intīmās attiecībās.* □ Maigurs (sāk skumji): Ir tādas meitenes, kas piedzīvo pie tevis un jūtas kā mājās — nedēļu, divas... Putniņš 2, 63.

4. trans.; sar. *Dzimumattiecībās iegūt (bērnu).* □ «Nekas,» otra kaimiņu sieva saka, «Aina vēl jauns cilvēks, gan piedzīvos trīs bērnus tā viena [mirušā] vietā, ja vien gribēs.» Zigmonte 10, 261. Apprecējies un piedzīvojis dēlu. ME III, 248.

5. trans.; sar. *Padarīt ļoti netīru, arī nekārtīgu (telpu, grīdu).* □ «Paskaties,» sieva pirmā uzsāka valodu.. «kā viņš [dēls] te man virtuvi piedzīvo. Es vairs nespēju izslaucīt.» Zv 52, 14, 21. ..viņa teica, ka notikšot lielā mājas uzkopšana, cik tālu līdz Maija svētkiem, bet viss te esot piedzīvots netīrs kā ellē. Lauku Dzīve 85, 8, 19.

Sk. piedzīvojis.

piedzīvotājs, -a, v.; **piedzīvotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → piedzīvot.*

2. *Cilvēks, kas dzīvo (pie kāda, kāda mājā, dzīvoklī).* □ Dzīve te bija tagad vientuļa un klusa. Pēdējie piedzīvotāji.. Jurģos aizgāja. Birznieks-Upītis V, 69. «Istabiņa, kuru priekš piedzīvotājiem savai pirtij° piebūvēju, ir ar vaļu. Negadījās šopavasar ņēmāju pēc mana prāta.» Blaumanis 6, 108. // sar. *Cilvēks, kurš dzīvo (pie kāda, kāda mājā, dzīvoklī) un kuram (ar to) ir intīmas attiecības.* □ «Tas nevar būt, ka tēva piedzīvotāja saņems visu, bet es — tēva vienīgais dēls un mantinieks — neko!...» Lauku Dzīve 86, 2, 28.

pieecēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** intrans. *Ecējot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie dārza malas.

2. trans. *Ecējot pielīdzināt.* □ Kad.. dārzs ir aparts, tad to pieecē.. ME pap II, 250.

pieēdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Ēdinot panākt, ka (cilvēks vai dzīvnieks) pilnīgi paēd.* □ ..kad [ēdnīcas šefpavārs] redzēja, ka puisis šodien grasās iztikt tikai ar zupu, ņēma un par velti pieēdināja ar kārtīgu gaļu. Liepa 1, 19. «Jau tad, kad mazs biju, māte vienmēr teica, ka es esot nepieēdināms. Apēdu maizes gabalu vai ceptus kartupeļus, izskrējos pa lauku, un gribas atkal ēst.» Sakse 2, 266. Nu sākās īsts darba laiks abām lielajām vārnām, lai pieēdinātu mazos vārnēnus.. Birznieks-Upītis IV, 31.

pieeja, -as, s. **1.** *Vieta, kas paredzēta pieiešanai, piekļūšanai (pie kā, kam klāt), vieta, pa kuru var piekļūt, pieiet (pie kā, kam klāt).* Tilta p. Ostas p. □ Austrumos, kur atradās tiešā pieeja pilij, abās vārtu pusēs celti lieli, pusapaļi torņi. Zv 80, 9, 23. ..demonstrācija nenokļuva līdz firmas administrācijas ēkai — visas pieejas bija aizbarikādētas ar automašī-

nām .. Zv 64, 3, 24. Mēs labu laiku meklējam kādu pieeju upei, jo viss aizaudzis ar krūmiem .. Grīva 8, 252.

2. parasti vsk. *Darbība → p i e i e t (1).* □ Sākās sīva, vairāku dienu asiņaina cīņa par sādžu, kas kavēja pieeju pilsētai. Krieviņš 3, 89. Šīs iekārtas trūkums ir tās zemais ražīgums un apgrūtināta pieeja remonta gadījumā. Lauku Dzīve 71, 5, 12.

3. *Attieksme, izturēšanās veids (pret kādu).* Atrast pareizo pieeju. □ .. skolotājs [mācību stundā] var īstenot diferencētu pieeju, sniedzot individuālu palīdzību bērniem ar zemāku mācāmības līmeni un dodot papilduzdevumus labāk sagatavotiem bērniem. Sk Ģ 80, 4, 17. Mēs neparko nemainītu Bumbu pret citu zirgu. Ar viņu tikai jāprot apieties. Tā sakot, individuāla pieeja vajadzīga. Vilks 2, 211. // *Attieksme, veids, kādā analizē, izstrādā, izveido (piemēram, mākslas darbu).* Režisora p. lugai. Vienkāršota p. sarežģītām problēmām. Reālistiska p. dzīves parādībām. □ Mākslā allaž bijušas, ir un būs atšķirīgas pieejas un pretēji vērtējumi .. Ezera 18, 165. Zinātniska, dialektiska pieeja parādībām prasa skatīt tās attīstībā, vēsturiski .. Cīņa 64, 62, 2. Arī pašreiz sakarā ar atomu kodolu uzbūves teorijas un elementāro daļiņu teorijas attīstību ir jāizveido jauna pieeja telpas un laika izpratnei. Karpovics 1, 9.

pieejamība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i e e j a m s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. 12. aprīlī visu pasauli apskrēja satraucoša, priecīga vēsts par Jurija Gagarina lidojumu kosmosā. Vēl pēc trim mēnešiem kosmosa pieejamību apliecināja Hermaņa Titova lidojums. Pad J 82, 71, 3.

2. *Vispārināta īpašība → p i e e j a m s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. līmēto koka konstrukciju priekšrocība ir koksnes pieejamība, apstrādes vienkāršība .. Lauku Dzīve 76, 12, 10.

3. *Vispārināta īpašība → p i e e j a m s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. Lidijas Freimanes mākslā cilvēks ir izjutis aktrises sirds atsaucību, pieejamību. Dzene 2, 33. Kāds gan viņš būtu pionieru vadītājs, ja uzliktu sava paša būtībai un sava darba būtībai neatbilstošu atturības, vēsuma, nepieejamības masku! Liesma 76, 10, 14.

4. *Vispārināta īpašība → p i e e j a m s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Varētu vēlēties, lai jaunie meklējumu ceļi vairāk savienotos ar lielāku vienkāršību, dziesmu lielāku pieejamību visiem koriem. Vītoliņš 2, 225.

pieejams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → p i e i e t.*

2. *Tāds, kur var nokļūt, pie kā var pieiet (parasti par vietu); tāds, kas ir ērti sasniedzams.* □ .. liča stāvajā klinšu krastā mēs atradām grūti pieejamu un vēl grūtāk pamanāmu stalagmītu un stalaktītu alu. Grīva 9, 78. Nepiedodama ir dažādu medikamentu atstāšana bērniem pieejamās vietās. Ves 81, 3, 6. .. katram [slimniekam] ir pieejams sausais un smaržīgais Kurzemes sils, kurā ved takas tieši no slimnīcas pagalma. J Liepiņš 1, 39. .. lai gulošu [slimnieku] ērtāk varētu apkopt, gultai jābūt pieejamai no visām pusēm. Birze 8, 80. // *Tāds, ko var aptvert, aplūkot.* □ .. novērojumiem pieejamā telpā esošās zvaigžņu pasaules veido divas augstākās pakāpes pasaules. Ikaunieks 1, 50.

3. *Tāds, ko var saņemt, iegūt (parasti bez grūtībām) lietošanai, izmantošanai.* □ .. man bija pieejama visa labākā bērnu un jaunatnes literatūra krievu un vācu valodā. Birznieks-Upītis 6, 26. Ja ir pieejams medus, pusi no paredzētā cukura vai sīrupa daudzuma ieteicams aizstāt ar medu .. Lauku Dzīve 76, 2, 37. .. rudens periodā, kad dārzeņi ir visvairāk pieejami, ieteicams gatavot dārzeņu konservus. Ves 82, 8, 10. // *Tāds, ar ko var iepazīties (piemēram, par dokumentiem, informāciju).* □ Vēlētāju sarakstus padara pieejamus pilsoņiem 20 dienas pirms vēlēšanām, lai varētu notikt vispārēja iepazīšanās ar tiem. Cīņa 78, 156, 2.

4. *Tāds, kas viegli veido saikni ar citiem, ir atsaucīgs, izpalīdzīgs, arī atklāts.* □ R. Birgere Aurēlijas tanti veido vienkāršāku, sirsnīgāku, cilvēcīgāku un pieejamāku. Tādēļ arī labāk tiek akcentēta doma, kāpēc meitenes nāk pie viņas dalīties gan priekos, gan bēdās. Kar 75, 3, 136. Viņš [direktors] bija .. kļuvis atklāts, pieejams, tā ka tieši varēja redzēt, ka pie tāda vīra kurš katrs var atnākt, griezties pie tā .. Bērce 3, 28. Un Ģirts tad līdzinātos ja nu ne tieši māksliniekam vai aktierim, tad vismaz cilvēkam ar bagātu un ne ikkuram pieejamu iekšējo pasauli. Dripe 2, 6.

5. *Tāds, kas ir samērā viegli uztverams, saprotams.* □ Par savu uzdevumu Leonardo [da Vinči] uzskatīja visiem pieejamas zinātnes radīšanu. Tāpēc savos rakstos viņš atsakās no tautai nesaprotamās latīņu valodas un raksta itāliski. Zv 52, 8, 25. Mūzikas valoda kopumā kļūst pieejamāka, komponists [Alfrēds Kalniņš] it kā nāk pretī masu auditorijas uztveres iespējām. Kloliņš 1, 207. // *Tāds (piemēram, darbs, nodarbošanās), kura apgūšana nav sevišķi sarežģīta.* □ .. pēdējos gadu desmitos krāsainā fotogrāfija tik tālu pilnveidojusies, ka tagad tā praktiski pieejama katram fotoamatierim. Zin T 66, 4, 39. Peldēšana un slēpošana ir labākie un pieejamākie sporta veidi, jo tie palīdz vispusīgi nostiprināt organismu. PL Skola 61, 11, 39.

pieelpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Elpojot piepildīt (parasti telpu) ar ogļskābo gāzi.* □ Šaurā telpa — divkāršām durvīm nožogots gaiteņa gals — bija sutīga, pieelpota. Lācis VI, 315. Kaut kur tālumā noskanēja gongs, pār skatuvi pārplūda pieelpotās zāles tveicīgais gaiss .. Niedre 10, 161. .. otrā dienā atkal vajadzēja tikpat veikli strādāt šaurajā telpā, kuru biezu pieelpoja tie desmiti un desmiti sievišķu. Lit M 80, 5, 4. pārn. Celiņš vijās pārdesmit soļu no ezera malas. Vienā pusē tam sākās zaļš grīslis, vakara puskrēslu pieelpodams ar miglainu miklumu. Birze 3, 149. // *Elpojot piesātināt (gaisu) ar ogļskābo gāzi.* □ Daudzu cilvēku pieelpotais pagraba gaiss

kļuva arvien biezāks. Sviedru lāses izspiedās uz darbā nogrimušo cilvēku pierēm. Kar 51, 1, 7. Pēc dienas saspīlētajiem pārdzīvojumiem Agnesei sāpēja galva. Arī gaiss pieelpots un uzmācīgu smaržu piesātināts. Sakse 6, 122.

pieelpoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl.; trans. *Elpojot uzņemt (parasti svaigu gaisu, skābekli) lielākā daudzumā.* □ ..tur, Staļģu līcī, izcirtām vislielāko āliņģi, un zivis tur mutuļoja kā katlā. ..Paskatīšos, vai ir jau pieelpojušās gaisu un aizgājušas dziļumā gulēt.. Indrāne 4, 52.

pieēnot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Mazliet apēnot, pasargāt no saules staru tiešas iedarbības.* □ Ja puķes aug pie logiem dienvidu pusē, vasaras mēnešos jāpieēno pat vislielākās saulmīles. PL Siev 79, 10, 19. Tuvojoties pavasarim, dravniekiem jāseko, lai siltie saules stari bites neizvilinātu laukā, tāpēc stropi jāpieēno ar vairodziņiem. DD 63, 1, 28. ..vietai [lāču migai] jābūt sausai, mazliet pieēnotai un apaugušai ar sīkiem krūmiem. Cīņa 79, 120, 3.

pieēst, -ēdu, -ēd, -ēd, pag. -ēdu; trans. **1.** *Pieēsties.* Pieēst pilnu vēderu sar. — *pilnīgi paēst.* □ ..Haris izskribina šķīvi tā, ka tas spīd vien. «Gandrīz var atlikt mazgāšanu,» māte grūtsirdīgi domā. «Kad gan viņš pieēdīs pilnu vēderu?» Zigmonte 1, 235. ..Gusts, tāpat kā savā laikā tēvs,.. — nu reiz bija un palika tāds nesamanīgs puisietis, kas ir ciemos nemācēja pieēst pilnu vēderu.. Ezera 9, 301.

2. *Ēdot vai dzerot, ēst klāt (ko).* □ ..Ragainis nolauž pa gabalam baltmaizes un pieēd klāt veikalā pirktu ievārījumu.. Vilks 3, 14. Muraška.. atcerējās trūcīgos studiju gadus, kad ar Eidi no Iekšrīgas istabiņas gāja uz studentu virtuvi dzert glāzi piena, jo tur maizi varēja pieēst klāt, cik tīk.. Birze 5, 264. Tagad vakaros galdā kūp bļoda ar pašu audzētiem.. kartupeļiem, bet klāt var pieēst tuvējā mežā pašu salasītas sēnes. Pad J 79, 233, 1.

pieēsties, -ēdos, -ēdies, -ēdas, pag. -ēdos; refl. *Pilnīgi paēst.* □ Kāziniekam neviens pasākums nebūs labs, ja viņš nedabūs pieēsties trīs reizes pāri mēram. Sk Ģ 80, 3, 35. Govis jau bija pieēdušās un gar grāvi vien grozījās, un skatījās pāri uz sētu.. Birznieks-Upītis IV, 461. ◇ Pieēsties līdz kaklam (arī acīm) sar. — *pilnīgi paēst, arī pārāk daudz ieēst.* □ Svētkos.. pieēdas līdz kaklam. Ērgle 5, 18. Pārbraucējs pieēdās līdz kaklam, izdzēra dažas glāzes vīna.. Lācis 11, 192. ..[govis] piestāja maurot tikai tad, kad bija pieēdušās līdz acīm.. J Plotnieks 9, 249. // trans. P. medu. P. ābolus. □ «Mēs katrā laikā esam ar mieru tā pieēsties ogas!» Pūpoliņš atjoko. Sēlis 5, 322.

pieēvelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Ēvelējot izveidot (kam) vēlamo formu, veidu, parasti, (to) pielāgojot; ēvelējot pielīdzināt.* P. dēļa malu.

pieezera, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas pie ezera, tā tuvumā (par lauku, teritoriju u. tml.).* □ ..[vējš] satver zilu, no papīra salocītu «virpulīti» un aizripina pa sniega virsu — lejā no skolas kalna, pāri plašai pieezera pļavai.. Indrāne 1, 244.

piefantazējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e f a n t a z ē t.* □ Grūti būs atrast otru literāru darbu, kas būtu piedzīvojis tik daudz dažādu apdaru un redakciju, atstāstījumu, piefantazējumu un saīsinājumu [kā D. Defo «Robinsons Kruzo»]. Jaun Gr 66, 5, 33.

piefantazēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Fantazējot radīt, izveidot (ko no jauna), papildinot (ar to, piemēram, mākslas darbu).* □ Īsā laikā viņš ievingrinās spēlēt korāļus un piefantazēt klāt tiem ievadus un noslēgumus.. Klotiņš 1, 25. // intrans. □ Jānobalansē [kinofilmu veidojot] tā, lai darba vērtētājam nebūtu jārisina krustvārdu mīklas, bet netiktu atņemta arī iespēja pašam piedomāt, piefantazēt, likt lietā savu subjektīvo pieredzi. Kin 79, 57. // *Runājot, rakstot, arī domās, iztēlē pievienot (kam esošam, parasti ko izdomātu, īstenībai neatbilstošu).* □ Kas Inkava stāstos patiesība, kas piefantazēts klāt, to laikam neviens nevar izšķirt. Bērce 3, 364.

piefermas, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas pie fermas, tās tuvumā (par lauku, teritoriju u. tml.).* □ Līdztekus tiešajam darbam lopkopē apkopj arī vairāk nekā divus hektārus lielu piefermas lauku, kurā audzē bietes un kartupeļus izbarošanai cūkām ziemā. Cīņa 57, 198, 1. Citi kolhoza celtnieki līdzina piefermas teritoriju. Zv 79, 13, 12.

piefilmējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e f i l m ē t.* □ Tā veidota kā montāžas filma no 72 valstu kinohronikas materiāla un nedaudziem operatora.. piefilmējumiem. Lit M 82, 51, 11. ..par rakstnieku var veidot tīri informatīva rakstura filmu, kas balstīta uz foto un kino materiāliem, dokumentiem, piefilmējumiem viņa dzīves un darbības vietās. Cīņa 80, 121, 3.

piefilmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Filmējot papildināt (esošo materiālu); filmējot iegūt (trūkstošos, nepieciešamos kadrus).* □ Domājam [kinofilmu montējot] par to, ko īsināt, no kā atteikties, ko pārveidot, ko pārfilmēt vai piefilmēt. Kino 80, 3, 13.

piefotografējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e f o t o g r a f ē t.*

piefotografēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Fotografējot papildināt (esošo fotoattēlu krājumu); fotografējot iegūt (trūkstošos, nepieciešamos fotoattēlus).* P. dabas skatus fotoattēlu albumam.

piefrontes, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, noris netālu no frontes (tās aizmugurē).* □ Tajās vētrainajās un trauksmainajās dienās Rīga bija piefrontes pilsēta. Zv 77, 9, 7. Padomju karaspēkam ienākot, viņš kādu laiku piefrontes joslā strādāja par pajūdznieku pie ievainoto transporta. Eglons 4, 13. ..ceļā uz piefrontes hospitāli vilciena sastāvam uzlidojuši vācu bumbvedēji.. Grīva 8, 80. Piefrontes vakars Bāraiņos — Aizvējā gunskuru liesmas, Kareivji steigā biksta tos, Mielastu cepot uz iesma. M Rudzītis 6, 8. pārn. Pamestajā un iz-

postītajā ciemā bija jūtama piefrontes tukšuma un vientulības elpa. Avotiņa, Šlisers 1, 89.

piegādāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Sūtot, vedot, nesot u. tml., panākt, ka (kas) tiek saņemts.* □ Pilsētai un novadam visu nepieciešamo piegādā galvenokārt pa jūru un gaisu. Zv 73, 21, 16. Fermas tapšanas laikā daudz kas bija atkarīgs tieši no brigadiera mākas darbus organizēt un materiālus piegādāt tā, lai nebūtu dīkstāves. Hor 79, 14, 14. Siltu ēdienu un munīciju [karavīriem] piegādāja tikai naktī.. A Grigulis 18, 15. // *Sagādāt.* □ Viņa [Annuža] kā labais mājas gars zināja visu piegādāt un visu padarīt, kas vien bij spējams. Kaudzītes 1a, 354. Vecā kaķe bij katru dienu ļoti aizņemta, piegādājot jautrajam bērnu baram barību. Birznieks-Upītis 5, 49. // *Darbojoties pievadīt (piemēram, strāvu, ūdeni) — par ierīcēm, mehānismiem u. tml.* □ Strāvu elektrisko zāģu darbināšanai piegādā pārvietojamās elektrostacijas.. Indāns 1, 218. Pats savām rokām viņš [saimnieks] bija uzcēlis vēja rotoru, kas piegādāja ūdeni virtuvei un govīm tieši silēs.. Sakse 7, 430. // *Virzot (kā plūsmu), pievadīt (to kam) — piemēram, par vadiem.* □ Gar mugurkaulāju iet vēdera aorta — ļoti liela artērija, kas piegādā asinis visiem orgāniem vēdera dobumā un arī kājām. Ves 64, 11, 10. // *Būt tādam, no kā iegūst (ko).* Augļi piegādā organismam vitamīnus. □ Dzelzi organismam piegādā olu dzeltenumi, zaļie dārzeņi, tumši sārta gaļa. Kļaviņa 1, 12.

piegāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Darbība, process* → *p i e g ā d ā t.* Būvmateriālu p. Lopbarības p. Enerģijas p. Ūdens p. Siltuma p. Munīcijas p. Organisko vielu p. augsnei. □ Pircējiem tagad ērtības sagādā arī iespēja vajadzīgo preci pasūtīt pēc paraugiem un saņemt ar piegādi mājās. Zv 74, 20, 13. Rudenī kaut kā aizkavējusies kokvilnas piegāde, tagad pa dzelzceļu tā pienāca ar lieliem nokavējumiem. Upīts XII, 1000. ..augšanai un audu atjaunošanai ir nepieciešama nepārtraukta olbaltumvielu piegāde. Pavāru gr 5.

piegājiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība* → *p i e i e t (1).* □ ..[kamene] iznesīgi laidelējas un pat izraudzītā zieda pašā tuvumā vēl izdara īsus, mundrus piegājienus. Caune 3, 32.

2. fiziol. *Viena no starta reizēm sporta veidos, kuros startē vairākkārt.* □ Kad bulgāru sportists trešajā piegājienā uzgrūda 227,5 kg,.. neviens vairs nešaubījās par viņa uzvaru.. Sports 83, 170, 4.

3. sar. *Paņēmiens, veids (darbības veikšanai); arī pieeja (3).* □ Sevišķus panākumus teātris gūst, savdabīgā piegājienā interpretējot krievu klasiku. Kar 56, 2, 88. Tēmu, piegājienu un skatījuma atkārtošanās [dai]literatūrā] lasītājos var izsaukt vienīgi garlaicību un skumjas. Skujiņš 11, 110. Stundu vadu reizē kā spēli un darbu. Tāds piegājiens saista skolēnus. Ciņa 82, 95, 3. // *Atsevišķs (darbības, procesa) posms; arī reize.* □ Tiek apstrīdēts agronoma.. ieteikums nedot slāpekļa mēslojumu pavasarī uzreiz visai ganību platībai, bet pirmajā piegājienā tikai kādai trešdaļai aploku. Ciņa 81, 97, 1. Reizēm gluži vai žēl, apķērīgs puisis, visu aptver pirmajā piegājienā, bet trūkst tāda «sīkuma» — pacietības... Pad J 84, 103, 1.

piegalēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; novec. **1.** *Ļoti nomocīt.* □ ..skrienu — kamēr pakrītu un palieku bez samaņas guļam... ilgi ilgi, piegalēts no nežēlīgām bailēm, bailēm no trakā suņa — no sevis paša — no sava paša iedomām.. Plūdonis 2, 393.

2. *Nonāvēt.* □ Abi karavīri sēdēja izpostītu māju pagalmā, un viņiem nebija prieka nedz par rāmo klusumu, kādā šai rītā iegrimusi pasaule, nedz cilvēkiem, kas gulēja piegalēti, nevarēdami vairs kaitēt nedz sev, nedz citiem. J Kalniņš 4, 249. Buržuāzija, mietpilsonība nespēja piegalēt titānu, ģēniju, bet dzīvi smagu un īsāku viņam [rakstniekam] darīja. Sudrabkalns 15, 156.

piegandēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; pareti. *Piesārņot; arī sagandēt.* □ ..1976. gada oktobrī te avarēja tankkuģis «Belen» un naftas vilnis atkal piegandēja Francijas liedagus. Kar 82, 9, 74. Pavasara palu sanešām [sanešiem] piegandētajos kārklos slinki čurkstošā upe.. laikam ir Mazā Susēja. Niedre 14, 9.

pieganīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Ganot panākt, ka (lauksaimniecības dzīvnieki) pilnīgi paēd.* □ Māte vēl nopakaļus noteica: «Tad nu labi gan pieganiet° cūciņas.» Birznieks-Upītis 6, 132. ..govis ganīt man patika, un šis darbs man veicās, jo es pratu govis labi pieganīt. Hausmanis 1, 8.

piegānīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans.; sar. *Padarīt ļoti netīru, neizmantojamu (piemēram, telpu, apkārtni).* □ ..lopi.. piegānīja visas malas. Upīts 4, 67. «No kura gala tad nu sāksim?» noprasīja Pakalns, nostājies durvīs un ar skatu novērtēdams piegānītās telpas. Sakse 7, 147. pārn. «Bet saki man,» viņš iebaksta Harijam krūtīs, «kāpēc nesoda tos, kas piegāna otra cilvēka dvēseli?» Lapsa 3, 96.

piegānīties, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās; refl. *Ganoties pilnīgi paēst (par lauksaimniecības dzīvniekiem).* □ Zirgi, pieganījušies rasainajā zālē, jau palēnām griezās uz upmālas pusi, kur alkšņu paēnā cerēja paglābties no dunduru spietiem. Ciņa 67, 123, 4.

piegarša, -as, s. *Īpatnēja (parasti pārtikas produktu, ēdienu) papildu garša.* Rūgta p. Iesāļa p. Nepatīkama p. □ Ja balto pupiņu biezenim sīpolu vietā pierīvē muskatriekstu, iegūst īpatnēju, smalku piegaršu.. Kļaviņa 1, 83. ..piens bija vēss un tīrs kā avotūdens, bez mazākās piegaršas.. Purs 4, 41. Putrai bija zemes un pelējumu piegarša.. Lēmanis 16, 37. // pārn.; sar. *Nianse, nokrāsa.* □ Puika gan nav pats lielākais delveris klasē, bet viņa padarītajām palaidnībām allaž klāt izteiktas ļaunprātības piegarša. Zigmonte 2, 101. Pa mazliet apdrupušiem, bet vēl pamatīgiem hercoga Jēkaba laika vārtiem iegāju vecajā dārzā, kam, kā jau daudzu pilīs ierīkoto Kurzemes skolu parkiem, ir tikko manāma vāciska piegarša. J Liepiņš 1, 105. ..diez vai bija vēlams

visai programmai kopumā piešķirt salkanu salonmūzikas .. piegaršu. Pad J 80, 60, 4.

piegaudot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** parasti 3. pers. *Gaudojot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Vilki piegaudo mežu. □ pārn. Labais pavards! Kā tu proti sildīt Vēja piegaudotās rudens naktīs! Saulītis 16, 79.

2. *Atdarinot gaudošanu, pievilināt (parasti vilku).* □ ..Ventspils kolektīviem izdevies plēsoņas sekmīgi iznīcināt arī vasarā. Pareizāk sakot, tas kļuvis iespējams, pateicoties .. [mednieka] prasmei vilkus piegaudot. Ciņa 79, 201, 3.

piegāze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Nogāze (kalnam, pauguram, ielejai, krastam).* □ Augusts .. bija sācis kāpt viņiem līdz pa stāvo piegāzi, un viņam reizes trīs bija nācies atpūsties, līdz nokļuva kalna galā. Strāls 2, 425. ..[kokaudzētavām] jāizraugās vai nu pilnīgi līdzena virsma, vai arī nelielas .. piegāzes. Sudrabs 1, 143. Pret Lejassmeltēniem Andrs nenocietās neparādījis to balto un sarkano puķu plankumu, kas krēslā vēl labi saskatāms pret krasta piegāzi. Upīts 4, 691.

piegāzēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka gāze izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ Ļoti bīstamas var būt piegāzētas dzīvojamās mājas koplietošanas telpas. Ciņa 85, 216, 2.

piegāzt, -gāžu, -gāz, -gāž, pag. -gāzu; trans. **1.** *Gāžot panākt, būt par cēloni, ka (kas) novietojas (pie kā, kam klāt).* P. akmeni pie sienas.

2. *Gāžoties lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ko) — parasti par kokiem.* □ Liela māja meža nomalē. Visapkārt biezi, vētrā krītušiem kokiem piegāzti sili. Bels 2, 119. // *Strauji, arī nevērīgi metot, berot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu).* □ Bet Lubausis, ne gaidījis, ne pierakstījies, pirmais saņēma divas kravas automašīnas un piegāza pilnu sētsvidu ar skanīgiem bērzu klučiem. Preilis 1, 9. Kuģa klājs piegāzts ar zivīm no viena borta līdz otram .. Lapsa 1, 65. ..celīte ieved kapsētas krūmos, kas piegāzti ar sakaltušu puķu, kroņu un nezāļu vezumiem. Indrāne 7, 83. // *Novietot (ko) lielākā daudzumā tā, ka (tas) piepilda, aizņem (piemēram, telpu).* □ «Piegāzām apcirkņus līdz griestiem. Trīs gadus varam dzīvot ar pašu maizi.» Indrāne 6, 56. pārn. Komisijas veikali stāvēja piegāzti ar milzīgām ozolkoka bufetēm, mahagonija skapjiem un Karēlijas bērza guļamistabas iekārtām. Skujiņš 7, 6. pārn. Ja kāda saimniecība uzdomātu tirgoties ar pūpolzariem, Rīgu varētu piegāzt pilnu. Lit M 76, 44, 5.

3. *Spēcīgi līstot, sniegot, arī šļācot ūdeni, piepildīt (ko).* □ Dienu iepriekš strauji nolijušais lietus ir piegāzis visas lejas un grāvjus ar ūdeni. Sēlis 1, 213. Sniegs ir tas, kas piegāž dziļās ieplaku bedres .. Indrāne 10, 233. Beiguši vilkt lomu, kad klāt ar bijis stiprais vējš .. Saplēsis pīķa stūri, piegāzis laivu ar ūdeni. Ciņa 85, 184, 3. // *Strauji, arī nevērīgi lejot, piepildīt (piemēram, trauku).* P. pilnu krūzi ar alu.

4. *Strauji, arī nevērīgi lejot, papildināt (kā daudzumu).* P. mucā vēl vienu spaini ūdens.

piegāzties, -gāžos, -gāzies, -gāžas, pag. -gāzos; refl. **1.** *Refl. → p i e g ā z t (1); tikt piegāztam.* □ Šis [Tiltiņš] bij piegāzies pie egles stumbra un .. iemidzis. Blaumanis Ia, 12.

2. parasti 3. pers. *Refl. → p i e g ā z t (2); tikt piegāztam.*

3. parasti 3. pers. *Refl. → p i e g ā z t (3).* □ ..upes grava otrpus kalna .. līdz acīm ar sniegu piegāzusies. Indrāne 6, 104.

4. parasti 3. pers.; sar. *Tikt strauji piepildītam, aizņemtam (parasti ar cilvēkiem) — par telpu, teritoriju.* □ ..pagalms piegāzās pilns ar kādu garāmejošu vācu daļu. Grants 3, 132.

5. vienk. *Piedzerties.* □ «Kaptein! E, kaptein, tas esmu es — Juhans. Tu redzi — es esmu piegāzies kā pēdējais draņķis.» Līvs 3, 57.

pieglabāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Rūpīgi, labi glabāt.* □ «..tikai pieglabā it īpaši šo lakatu labi, lai nepazūd.» LTP 317. Ja šo dvieli pieglabāsi, tad tev arvienu būs zvejā laime. ME III, 250. // *Pietaupīt.* □ Katrs kārtīgs cilvēks sēklas tiesu pieglabā. Svīre 2, 40. Viņš spēlēja labi, rezultatīvi, bet ... man šķiet, tādu basketbolistu vajadzētu pieglabāt izšķirošajām cīņām. Rīgas B 76, 77, 8.

pieglaimība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p i e g l a i m ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Andrejs Dripe prot runāt ar viņiem [pusaudžiem] kā vīrs ar vīru .. un arī bez liekulīgas pieglaimības. Jaun Gr 66, 11, 30. Cik lipīga tu esi, liekulība, .. Tu visumīļā pieglaimības māsa .. Lasmanis 4, 94.

pieglaimīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pieglaimīgi.** *Tāds, kas glaimo; tāds, kas cenšas iztapt.* □ Pieglaimīgs cilvēks. ME III, 250. ..[aktieris] prata iekausēt tēlā tā turpmākās evolūcijas iezīmes, likdams pieglaimīgā, sīkā blēža vaibstos samanīt nākamā plēsoņa ilkņus .. Māksla 62, 2, 29. pārn. ..sunim suņa daba, dabūjis pērienu, tas kļūst vēl pieglaimīgāks. Liesma 59, 11, 10. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Gundegai nezin kādēļ nekas nepatika viņā [vīrietī]. Ne apaļā, patiesību sakot, tīri paglītā seja, ne platais, pieglaimīgais smaids .. Ezera 1, 287. «Bet vai jūs nesteidzaties?» Siņakovs jautāja pieklājīgā, pieglaimīgā balsī .. Lit M 85, 1, 13.

pieglaimoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Glaimojot, arī iztopot censties iegūt (kāda) labvēlību.* □ «Tu jau pats zini, kā reizēm ir,» Valks, kā mūrniekmeistaram pieglaimoties vēlēdamies, ierunājās citā mēlē. Kalnāruva 5, 134. Ar skatītāju jārēķinās. Bet ir starpība — izpatikt, pieglaimoties vai celt viņu līdz savam līmenim. Lit M 81, 38, 2. pārn. Viņa aiz siksnas veda to atpakaļ uz būdu. Suns lūkojās viņā, luncinādams asti, cenzdamies pieglaimoties .. Ezera 1, 317.

pieglaudība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i e g l a u d ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..es nespēju piedot Adai neko: ne daiļumu un kaķenes pie-

glaudību, .. ne viņas izturēšanos pret Danielu ... Kaijaks 5, 166.

2. *Vispārināta īpašība → p i e g l a u d ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Auduma p.

pieglaudīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pieglaudīgi. 1.** *Tāds, kas izpauž mīļumu, sirsnīgumu un mēdz pieglausties.* □ Vai gan Pēteris Stučka nepazīst savu seno draugu? Bezgala ātri aizskaramu un reizē gluži sieviškīgi pieglaudīgu, bezgala uzticīgu. J Kalniņš 7, 115. Klāva nopūšas, un viņas acis pieglauž Ulda izspūrušos, ar sienu piebirušos matus. Nekad viņai nav gribējies būt tik maigai un pieglaudīgai ... Jansons 3, 195. // *Tāds, kurā izpaužas mīļums, sirsnīgums.* Pieglaudīga balss. // *Tāds, kas mēdz pieglausties (par dzīvniekiem).* □ Slimības pirmās stadijas laikā suņiem novēro izturēšanās maiņu: tie kļūst ļoti pieglaudīgi, laiski .. Ves 63, 3, 18.

2. *Tāds, kas, viegli piekļaujoties, pieskarоties, izraisa patīkamu sajūtu (parasti par audumu).* □ .. Līvija valkāja tikai tumšpelēkas vai melnas drēbes, pieglaudīgas un gludi šūtas .. Zeiboltu J IV, 159. Kur iešu, palikšu — un kam es došu šo pieglaudīgas drānas kreklu košo? E Plaudis 5, 37. .. saru daļa, ja tā [ota] pareizi gatavota, — elastīga un pieglaudīga. Zv 79, 13, 15.

pieglaudīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Pieglaudība (1).* Bērna p.

2. *Pieglaudība (2).* Krekla p.

pieglaudīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Glaudot pielīdzināt (parasti matus).* □ Mācītāja muižas pagalmā nonācis, viņš .. pieglaudīja šķidros matus, pielīdzināja bārdu .. Saulietis IV, 88. .. [Baumanis] nosukāja savus iesirmos, garos matus papriekš uz leju, .. vēl ar susekli pieglaudīja .. Birznieks-Upītis IIa, 39. .. puika jau ir istabā. Ilga seko, ar roku drusku pieglaudīdama matus. Zigmonte 1, 64.

pieglaudums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e g l a u s t (1).* □ Mati nebija paguvuši nosirmot, tikai kļuvuši retāki, un tumšais, gludais pieglaudums tikko vairs nosedza galvvidu. Saulītis 12, 18.

pieglaust, -glaužu, -glaud, -glauž, pag. -glaudu; trans. **1.** *Glaužot pielīdzināt (parasti matus).* □ Lakatiņš atslīdējis pakausī, atsedzot tumšos, pieglaustos matus. Delle 2, 32. Kreisā roka centās pieglaust gaišo matu cekulu, kas neparko neklausīja un slīdēja uz pieres. Jansons 2, 6. Nemierīgi [meitenes] pirkstī cilā un pieglauž kuplo svārciņu krokas, nevar vien sakārtot tās. Delle 2, 40.

2. *Viegli, maigi piekļaut (ķermeņa daļu pie kā, kam klāt).* □ Liene pieglauda savu galvu pie brāļa pleca .. Blaumanis 6, 125. .. viņš atkal neatrada īstos vārdus, tikai pieglauda vaigu viņas plaukstai. Birze 8, 175. Annele .. skrēja, skrēja, iekrita atmatas zālē kā mātes klēpī. Pieglauda vaigu zemei. Brigadere 2, 305. pārn. .. narcises maigi pieglaudušas smalkās ziedlapas mitrajai zemei. Zigmonte 2, 120. pārn. Tik dzērvenes liesmos uz vientuļiem ciņiem. Un gribas man sirdi pieglaust pie viņiem ... Avotiņa 8, 5. // *Piekļaut (parasti ausis) — par dzīvniekiem.* □ Citrons [suns] pieglauž ausis, iegrūž tai [meitenei] saujā purnu. Brigadere 2, 41. Pieglaudis ausis, mums taisni virsū pa mežu joņo zaķēns. Rihters 1, 527.

3. *Viegli, maigi piekļaut (kādu, ko) sev klāt.* □ .. viņš mani tik cieši pieglauda sev klāt, ka es sajutu [dejojot] viņa spēcīgos sirds pukstienus. Zālīte 5, 191. Viņa pacilāja un pieglauda vaigam zaļus, ar baltiem auseklīšiem izrakstītus cimdus .. Birze 3, 139.

pieglausties, -glaužos, -glaudies, -glaužas, pag. -glaudos; refl. **1.** *Viegli, maigi piekļauties.* □ «Tēti, kaut tu zinātu, kā esmu ar sevi cīnījusies,» Mirdza pieglaudās tēvam. «Bet ir tik grūti piespiest sevi būt tādai, kādai gribētos būt.» Sakse 7, 219. Aiz pieraduma vēl varbūt Tu miegot pieglaudīsies ciešāk. Vācietis 5, 134. .. roka meklē roku, plecs pieglaužas plecam, un abi [jaunieši] jūt, ka pat runāt nevajag .. Bērce 3, 130. pārn. Noliecas vakars un ieguļas priedēs, pieglaudies logam jau mijkrēšļa vaigs. Lukss 1, 47. // *Par dzīvniekiem.* □ Es apsēdos uz akmens kāpnēm, pienāca pelēks kaķis un pieglaudās pie kājām. A Grigulis 18, 251.

2. parasti 3. pers. *Viegli pieskarties, piekļauties, izraisot patīkamu sajūtu (parasti par audumu).* □ Baltais zīds maigi pieglaužas kaklam .. Spāre 5, 398.

piegludināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Mazliet nogludināt.* □ .. piegludināt jau izveidotos klaipiņus un tos ievietot krāsnī — tā ir Annas .. darba daļa .. Zv 79, 16, 9. «Kur nu algebrā dzeju meklēt!» Anatols Kārklītis novilka, piegludinādams savu spītīgo matu cekulu. Brīdaka 2, 172. Piegludināt ārumus. ME III, 251. pārn. Esmu par asu un spurainu, par nepiegludinātu teātri! Lit M 83, 33, 3. // pārn. *Mazliet izlabot, precizēt (parasti valodu, stilu).* □ Ievietotajos rakstos nekas būtiski nav labots, šur tur piegludināts stils vai arī atmests kāds nenozīmīgs sīkums. J Kalniņš 1, 6.

pieglumēt, parasti 3. pers., -glumē, pag. -glumēja (retāk -gluma, 1. konj.); intrans. *Piepildīties, arī pārklāties ar ko glumu (piemēram, ar gļotām).* □ Brūni zaļganā krāsā, kā pieglumējušais Daugavas ūdens. ME III, 251. Tikai tas, kurš klejojis pa Sahāru, izdzēris pēdējo pieglumējušo šķidruma malku no blašķes .., tikai tas zina, ka ūdens ir pati lielākā bagātība pasaulē. Zv 81, 22, 23.

pieglumt, parasti 3. pers., -glumst, arī -glum, pag. -gluma; intrans. *Pieglumēt.* □ pārn. .. Pārāk ilgi ja bēdājas cilvēks, dvēsele sasmok un pieglum, Tajā tāpat kā stāvošā dīķī visādi ērmīgi augi sazeļ .. Elksne 2, 11.

piegoze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *No vēja aizsargāta, saulaina vieta; piesaule.* □ Piegozē pārāk silts. ME III, 253.

piegrābāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Piegrābstīt.* P. sienu.

piegrabināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. *Klusu pieklauvēt.* □ Viņš beidzot viegli piegrabināja pie rūts un pats ierāvās ēnā .. Kaijaks 5, 16. Kad piegrabinu pie durvīm, neviens iekšā neatsaucas. Ezera 11, 124. pārn. Ikreiz, kad dārzam pārskrien straujāka

vēja pūsma,.. lielās kļavas zars viegli piegrabina pie loga rūts. Bendrupe 1, 266.

piegrabināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Piegrabināt.* □ Piegrabinājies pie.. verandas durvīm, pavēru tās.. Zemzaris 3, 161.

piegrābstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Grābstot savākt vienkopus (piemēram, sienu).* □ Vidulis nesa sapļauto zāli klēpīšiem kopā, māte piegrābstīja smalkumus. Birznieks-Upītis VI, 115.

piegrābt, -grābju, -grāb, -grābj, pag. -grābu; trans. **1.** *Grābjot, tverot, vācot u. tml., piepildīt (ko).* □ Viņš piegrāba abas plaukstas pilnas ar spēcīgu, sārtu mālzemi. Kaldupe 8, 86. Te paceļas, te plok.. superfosfāta kaudzes. Pārslīd tilta celtnis, piegrābj vienu kausu, tad otru... Cīņa 63, 298, 1. // *Grābjot, tverot, vācot u. tml., iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz kartupeļu.

2. *Grābjot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. lapas pie ugunskura. // *Grābjot savākt vienkopus (piemēram, sienu).* P. sienu. // intrans. □ Līdz brokastīm visi trīs strādāja pļavā: Stepiņš ar Miku pļāva, un māte piegrāba. Birznieks-Upītis 6, 163.

piegrābties, -grābjos, -grābies, -grābjas, pag. -grābos; refl. **1.** *Grābjot, tverot, vācot u. tml., iegūt sev (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Andris: Tikai paši [Kūleņi, lasot dzērvenes] piegrābās pūriem. Tās citas sapuva, bet cilvēkiem lasīt neļāva. Brodele 5, 13. // trans. P. kartupeļus.

2. parasti 3. pers. *Tikt piegrābtam (1), parasti neviļus, negribēti.* Spainis piegrābies ar kaudzi.

3. sar.; trans. *Dabūt, iegūt sev (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Ekur nu mantas tavs vīrs būtu piegrābies. ME III, 252.

piegramstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans.; sar. *Piegrābstīt.* □ Piegramstīt sienu, kas nobiris. ME III, 251.

piegrauzdēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Grauzdējot pagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz sausiņu. // *Grauzdējot pagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* □ Piegrauzdēt pilnu pannu zirņu. ME III, 251.

2. *Grauzdējot papildināt (kā daudzumu).* Piegrauzdēt dažas maizītes klāt.

piegrauzt, -graužu, -grauz, -graužu, pag. -grauzu; trans. *Pieēst (ko cietu).* □ Gūstekņi strēba karsto melno zupu, piegrauzdami pelēku, pusdienā aiztaupītu maizes gabaliņu. Upītis VIII, 560. ..vakaros tikai tēju dzēra, ja daudz, piegrauzdama sausu maizi. Upītis 9, 161.

piegrēdot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; reti. *Novietojot (daudzus priekšmetus), piepildīt, aizņemt (ar tiem telpu, platību).* □ Jurģi ieved mazgātavā, no turienes — aiztrepju kambarī. Ar audumu krāvumiem, tērpa gabaliem, cepurēm, apaviem, ar drānu tīnēm, klūgu groziem piegrēdotā mantnīcā. Niedre 15, 138.

piegriezējs, -a, v.; **piegriezēja,** -as, s. **1.** *Darītājs →piegriezt*[2].

2. *Amatnieks, kas piegriež*[2] *(1).*

piegriezt[1] [piegriēzt], -griežu, -griez, -griež, pag. -griezu. **1.** trans. *Pieskrūvēt (2).* P. uzgriezni. P. krānu. □ Es atgriežu skrūves riteņu asīm, nomaucu, iesmērēju un atkal piegriežu. Akuraters 1, 80. ..atlaižu vakarā piegrieztās skrūvspīles. Selis 4a, 14.

2. trans. *Panākt, ka (parasti transportlīdzeklis, zirgs) pagriežas un pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Nojumēs pie malkas šķūnīša piegrieztas vairākas automašīnas un pajūgi.. Indrāne 1, 326. Iebraucis.. pagalmā, Liepsargs slaidi piegrieza mašīnīti pie garāžas. Bels 6, 244. Miķelis pievelk pavadu, piegriež zirgu ceļmalā. Jansons 5, 42.

3. trans.; sar. *Pievērst.* Piegriezt uzmanību (arī vērību) — *pievērst uzmanību.* □ «Klusāk! Klusāk!» sauc zālē, un visu skatieni piegriezti balsu skaitītājam, kas priekšsēdētājam pasniedz zīmīti. Sēlis 5, 40. Tēvs bij acis piegriezis kļavām. ME III, 252. Normunds: Met nost šo drūmo veidu — skaties mani! Ak, piegriez man kā saule zemei vaigu. Aspazija 3, 363. Līvija nepiegrieza šai sarunai sevišķu vērību.. Lācis 15, 345.

4. intrans.; sar. *Piezvanīt pa telefonu.* □ «..nevarēju šo [milici] sazvanīt. Jā, bet ko tad nu? Tad es ņēmu, piegriezu uz rajonu..» Kaijaks 5, 331.

piegriezt[2] [piegriēzt], -griežu, -griez, -griež, pag. -griezu; trans. **1.** *Griežot kādu materiālu, izveidot detaļas (kā, parasti apģērba, apavu) izgatavošanai.* P. kleitu. P. vesti. P. zābakus. □ Skolotāja atritināja lielo samta baķi, piegrieza blūzītes, bikšeles un izdalīja [pulciņā] meitenēm. Bērn 59, 12, 29. Tālāk sēdēja jauneklis moderni piegrieztā uzvalkā.. Eglons 2, 258. Svārki piegriezti no sešiem uz leju paplatinātiem gabaliem. Zv 80, 6, 32. // *Griežot kādu materiālu, izveidot (detaļu) kā, parasti apģērba, apavu, izgatavošanai.* P. piedurkni. P. apavu virsas. P. pazoli. □ Tupelīšu virsu piegriež.. no sagatavotas biezākas vilnas, pusvilnas vai kokvilnas drānas.. Bērn 48, 1, 28. // *Noteiktā veidā sagriezt (kādu materiālu), lai izveidotu kā, parasti apģērba, apavu, detaļas.* P. ādas. □ ..Laura ar lielām, neveiklām šķērēm piegrieza audumu Zaigas skolas kleitai. Ezera 7, 109.

2. *Griežot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz salātu. // *Griežot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* P. bļodu ar kartupeļiem.

3. *Griežot papildināt (kā daudzumu).* Jāpiegriež vēl dažas šķēles maizes.

4. *Griežot pievienot (pie kā, kam klāt).* P. zupai kartupeļus. P. pie zupas saknes.

5. *Mērījot iedalīt (parasti zemi) no kādas platības.* □ Marta Sūna dzīvoja pirtiņā, kas bija palikusi no kara laikā nodegušām mājām. ..Martai Sūnai tepat piegrieza zemi.. Bērce 1, 79. Vakar vakarā pāri pusnaktij viņa bija stāstījusi, kā Sarkalis atņēmis padomju gadā piegrieztos piecus hektārus. Sakse 7, 15.

piegriezties[1] [piegriēzties], -griežos, -griezies, -griežas, pag. -griezos; refl. **1.** *Pievērsties (kā-*

dam). □ Tad viņš piegriezās strādniekiem, gribēdams tos vēl uz dūšīgāku strādāšanu pamudināt. Blaumanis 6, 153. . . Mare, Reču kaitinādama, sāka ķircināties ar Upesrīju puisi, Rečs vēl sirsnīgāk piegriezās Zanei. Sakse 2, 24. // *Pagriezties (pret ko), pievēršot skatienu (kam).* □ Izņemu spogulīti un, sienai piegriezusies, pētu savu seju un matus. Brodele 17, 60. . . visi kā uz klusu pavēli piegriezās ezera līcim°. Blaumanis 6, 150. // sar. *Sākt nodarboties (ar ko).* □ Es pamatīgi apsvēru un pārsvēru mūsu jaunās saimniecības lietas. Un . . piegriezos aitkopībai. Kurcijs 4, 286.

2. *Mainot kustības virzienu, pieiet, piebraukt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Mežsargs Būgulis bija apcēlis lapsas alu un savos gājienos pa mežu bieži piegriezās arī pie lapsas kalniņa. Birznieks-Upītis IV, 181. . . garām iedams, viņš piegriežas pie Dārtes un paliek tur tērzējam ilgi jo ilgi. Birznieks-Upītis 1, 20.

piegriezties[2] [piegriẽzties], parasti 3. pers., -griežas, pag. -griezās; refl. **1.** *Tikt piegrieztam*[2] *(1), parasti neviļus, negribēti.* Veste piegriezusies par platu.

2. *Tikt piegrieztam*[2] *(2), parasti neviļus, negribēti.*

piegrieztne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Paraugs, šablons, pēc kura piegrież detaļu (kā, parasti apģērba, apavu) izgatavošanai.* Kleitas p. Zoles p. Zīmēt piegrieztni. □ . . mammai tā viena piegrieztne vien ir, un pēc tās tad arī visas kleitas top. Draugs 84, 8, 14. Daudzu šuvēju darba raksturs ir radikāli mainījies. Viņas tikai seko mašīnu darbam un ievieto to kasetēs nākamo žakešu un bikšu piegrieztnes. Cīņa 85, 99, 2.

piegriezums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e g r i e z t*[2] *(1).* Drānas p. Apavu virsas p. // savienojumā ar apzīmētāju. *Izveidojums, forma (parasti apģērbam, apaviem).* Glīts blūzes p. Moderns p. Kimono p. □ Joprojām modē ir trapeces piegriezuma mēteļi . . Rīgas B 76, 250, 6. Korpulentam augumam labi izskatās arī ērtais reglāna piegriezums. PL Siev 82, 2, 22.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e g r i e z t*[2] *(2); papildus iemērītā, piešķirtā zeme.* Zemes p. Neliels pļavas p.

piegrīļoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Grīļojoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Ienācējs piegrīļojās pie galda, satvēra glāzi un . . vienā rāvienā izdzēra. Grīva 5, 9.

piegrūst, -grūžu, -grūd, -grūž, pag. -grūdu; trans. **1.** *Grūžot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. dīvānu pie sienas. P. galdu pie loga. // *Grūžot panākt, būt par cēloni, ka (kāds) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Ļaužu straume piegrūž viņa plecam garāmejošu meiteni zaļā neilona lietus mētelī. Klīvers 3, 75. . . gadās negaidīts vilnis, un viņu [jūrnieku] piegrūž sienai tieši tajā vietā, kur kāds nevīža atstājis darvas nospiedumu. Lapsa 1, 56. // *Ar grūdienu pievērt, aizdarīt.* □ Valdis . . piegrūž mašīnas durvis. Gulbis 3, 115.

2. *Ar strauju kustību pievirzīt, pielikt (pie kā, kam klāt).* P. pirkstu pie gludekļa. P. roku pie pieres. □ «Labvakar!» piegrūdis divus pirkstus pie cepures naga, sacīja Smilga. Skujiņš 5, 74. Viņš piegrūž pie deguna smaržīgu kabatas lakatiņu . . Zunde 1, 25. Dūzis [zirgs] piegrūž purnu Miķeļa plecam un iepūš viņam sejā divus miglas mākonīšus. Jansons 5, 45. // *Strauji pievirzīt, pielikt (kādam), parasti roku, lai pievērstu (tā) uzmanību kam.* □ Es piegrūžu Kristam pie sāniem un pamāju ar galvu uz loga pusi. Sēlis 4a, 44. «Paskaties!» viena meitene piegrūž otrai. «Tas taču ir Skrīne, komponists!» Saulītis 13, 115. Puiši priecīgi sasmaidījās un piegrūda viens otram ar elkoni. Birze 5, 102. // *Ar strauju kustību pielikt (ko degošu pie kā, kam klāt), lai (to) aizdedzinātu.* P. degošu sērkociņu pie papīriem. □ «Es viņam kādreiz skalu piegrūdīšu tām pinkām, viss pagasts piesmirdēs dūmiem!» Upīts 4, 330. «Droši vien pats būs piegrūdis uguni pie virtuves žagariem.» Salenieks 5, 271. Vilis . . piegrūda liesmu papīram. Lēnā vēja pūsmā ziņojums sadega. A Grigulis 13, 195. // sar. *Ar strauju kustību pievienot (pie kā, kam klāt).* □ . . nu vairs nebija arī neviena putraima, ko skābenēm piegrūst, par gaļu nerunājot, — un ēdienam nebija sāta. Kar 85, 2, 59.

3. *Strauji piepildīt, aizņemt (piemēram, telpu, platību).* □ Šaurā iela šonakt atkal piegrūsta ar kupenām. Indrāne 2, 168.

piegrūsties, -grūžos, -grūdies, -grūžas, pag. -grūdos; refl. *Ar grūdienu pieskarties (pie kā, kam klāt), parasti neviļus, negribēti.* P. pie sienas. Burzmā p. pie garāmgājēja. □ «Es tev vēlreiz gribēju atgādināt,» Janka piegrūžas Romanam ar plecu, «ka darbs būs cits.» Kalndruva 5, 77. Viņas brūnajam koferim piegrūdās kāds kareivis un atvainojās. Zālīte 5, 26.

piegrūt, parasti 3. pers., -grūst, pag. -gruva; intrans. **1.** *Grūstot (kam), tikt pilnīgi vai daļēji piepildītam, aizbērtam (ar to).* □ Vecā mājas aka bija piegruvusi un izsusējusi . . Kalndruva 5, 96. Parasti šādas alas ir mitras, dubļainas, piegruvušas akmens bluķiem. Lielais 1, 18. Vecpilsēta gulēja drupās. . . Piegruvušo pagrabu tumšajās dzīlēs mitinājās treknas žurkas . . Skujiņš 8, 68.

2. *Tikt strauji piepildītam, aizņemtam (parasti ar cilvēkiem) — par telpu, teritoriju.* □ Līvānu mājiņa bija piegruvusi pilna ar viesiem. PL Siev 80, 5, 8. Mācītājmuižas pagalms piegruva ļaužu pilns. A Gulbis 3, 45. Klusā Marsa iela piegruva ar strādniekiem. Eglons 2, 301.

piegružot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Nenovācot grūžus, arī atkritumus, padarīt (telpu, apkārtni) netīru, nekārtīgu; arī piemētāt (1).* □ Istaba bija piegružota un šķebinošu papirosu dūmu pilna . . Vilks 7, 324. . . piepilsētu mežī ārkārtīgi strauji zaudē pievilcību, jo tos piegružo ar atkritumiem . . Kronītis 2, 9. Uzņē-

muma teritorija pielūžņota un piegružota .. Cīņa 79, 130, 1.

piegružoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Tikt piegružotam, parasti neviļus, negribēti.* □ .. virtuves grīda ātri piegružojas, tādēļ tai jābūt viegli mazgājamai. Pavāru gr 39.

piegudrot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Izgudrojot, izdomājot (ko no jauna), papildināt (ar to jau zināmo, esošo); piedomāt (2).* □ «Iespējams, ka šis un tas pa vidu [pasakā] būs piemirsies, tad man vajadzēs kaut ko izlaist vai kaut ko piegudrot klāt.» Ezera 10, 121. .. [man] patika piegudrot interesantus nosaukumus saviem zīmējumiem. Pad J 83, 133, 4.

pieguldināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Pieguldīt (1).*

pieguldīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Apguldīt (daudzus); dot (daudziem) naktsmājas.* □ Kas visus var pieguldīt? ME pap II, 252.

2. parasti 3. pers. *Noliekt un pieplacināt (piemēram, labību).* □ 'Abavas' mieži turējās kājās vēl tad, kad citi jau bija lietus un veldres pieguldīti. Cīņa 79, 95, 1.

piegulēt, -guļu, -guli, -guļ (arī -gul), pag. -gulēju. **1.** parasti 3. pers.; intrans. *Būt cieši piekļautam (pie kā) atbilstoši (tā) formai.* □ Atnāca arī Zeinals ar lielu grozu mugurā. Grozs bija pīts taisni pēc Zeinala muguras: viena mala plakana, lai labāk piegulētu mugurai, otra apaļa. Birznieks-Upītis 6, 255. Parasta, stingri būvēta koka kaste ar cieši piegulošu vāku ir piemērota terārija izgatavošanai. Sloka 1, 7. .. pļavu zeltenēm .. ir ložņājošs, augsnei piegulošs stumbrs. Galenieks 2, 342. // *Pilnīgi atbilst (ķermenim, tā daļām) pēc lieluma un formas (par apģērbu, apaviem); samērā cieši apņemt (ķermeni) — par apģērbu.* □ Viktors nostājās pie spoguļa un vēroja, kā pieguļ ārzemju uzvalks .. Lapsa 3, 45. Arī viņa būvdarbu tērps bija šūts ar gaumi un arvien labi piegulēja slaidajam augumam .. Avotiņa, Šlisers 1, 215. Viņa iebāza roku cieši piegulošās kostīma jaciņas kabatā un izvilka rūpīgi salocītu papīra loksnīti. Skujiņš 5, 95. Ieteicams izvēlēties tērpu ar piegulošu, vienkāršu krūšu daļu, ar vertikāla virziena nošuvēm .. Kalniņa 1, 6.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Atrasties, būt novietotam cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt).* □ Cieši pie Pārdaugavas .. krastiem pieguļ Ķīpsala. Zin T 62, 8, 13. Dzejnieks .. nesen pārbraucis no mūsu Tālajiem Austrumiem piegulošās kaimiņu zemes — Japānas. Lit M 63, 4, 2. Ceļi un celiņi jāizbūvē tā, lai pēc seguma iestrādāšanas to virsma būtu nedaudz augstāka par piegulošo zālienu. Lauku Dzīve 79, 9, 16.

3. trans. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts (daudz) gulēt, ka ar gulēšanu neko nepanāks.* □ «Nu, ko tad tu gulēdama piegulēsi?» Jaunsudrabiņš 7, 79.

4. trans.; sar. *Panākt, ka (sieviete, parasti neprecēta) nonāk intīmās attiecībās (ar kādu), arī nokļūst grūtniecības stāvoklī.* Piegulēt bērnu — *nokļūt grūtniecības stāvoklī.* □ Cita šāda, cita tāda, cita puišu piegulēta. ME III, 253.

piegult, -gulstu, -gulsti, -gulst, pag. -gūlu, arī -gulu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Piegulēt (1).* □ Durvis augšā un apakšā labi nepiegūla, un sniegs nāca priekšnamā .. Jaunsudrabiņš 3, 16. Kedu priekšrocības: tās ir vieglas, labi piegulst kājai, ātri izžūst .. Sports 72, 52, 4. Aldonai gan nepatika vējablūzes — tās bija bezgaumīgas, bet tomēr labi piegūla Ojara augumam. Eglons 1, 97.

2. parasti 3. pers. *Piegulēt (2).* □ Latvijas PSR teritorijai piegulstošais Baltkrievijas partizānu rajons .. visā drīzumā varēja nonākt padomju karaspēka aizmugurē. Hor 80, 10, 16.

3. *Nogulties un pieplakt (pie kā, kam klāt).* □ Viņš ir piegulis uz sniega un gaida, elpu aizturējis. Upīts V, 139. .. viņam nebija spēka līdz ar Mitjas stāstu izstaigāt karalauku, skatīt pelēkos stāvus, kas ceļas uzbrukumā, piegulst zem ložu uguns .. Sakse 7, 334. pārn. Vienā pusē ieliņai stiepās Hofmaņa savrupmājas sēta, pretim piegulusi zema akmens ēka ar maziem lodziņiem .. Lapsa 3, 203. // *Nogulties blakus (pie kā, kam klāt).* □ Pieguluši [laivā] cieši sānu pie sāna, viņi vēl ilgi klausījās noslēpumainajos vakara trokšņos .. Vāczemnieks 5, 109. Es piegulu pie tautieša. ME III, 253. // *Piespiesties (pie kā, kam klāt).* □ .. Jorģis, pats vīrs kā lācis, kur piegula ar krūtīm, tur vēlās [akmens] .. Upīts 4, 394. Linards paraustīja laivu. Tā nekustējās. Piegula ar visu spēku. Izdevās nedaudz iešūpot. Svīre 2, 66.

4. pareti. *Apgulties, parasti uz neilgu laiku.* □ pārn. Tālumā bija saredzami kalni ar baltām cepurēm virsotnēs: vai nu tas bija no sniega, vai no mākoņiem, kas te piegūluši atpūsties ... Liesma 82, 9, 20.

piegulties, -gulstos, -gulsties, -gulstas, arī -guļos, -gulies, -guļas, pag. -gūlos, arī -gulos; refl. **1.** *Novietoties guļus stāvoklī (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ .. tikko kaķēnus ielikām atpakaļ iegulētajā ligzdiņā, vecā kaķe tiem piegūlās garšļaukus klāt .. Birznieks-Upītis 5, 46. pārn. .. agrāko [noslēpumu] varbūt es aizmirstu, bet nu tam bij piegulies klāt otrais .. un urdīja arī to pirmo augšā. Upīts IX, 531. // *Pieplakt, arī piespiesties (pie kā, kam klāt).* □ .. [suns] bija atradis ezi un tagad lēkāja tam apkārt, te pieguldamies ar krūtīm pie zemes .., te uzšaudamies .. Sudrabu E 3, 186. .. sakaltušās lapas simtiem lidoja, vēja dzītas: tikko piegūlās zemei un atrada mierīgāku vietiņu, piekļāvās cita citai .. Bērce 1, 109.

2. parasti 3. pers. *Cieši piekļauties (pie kā, kam klāt) — parasti par ko plānu.* □ Salpetra maisu drēbe, vienā pusē ar eļļotu papīru augsnei ciešāk pieguldamās, pārspēj ruberoīdu. Apsīts 1, 254.

piegultne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; ģeogr. *Josla (upes) ielejā līdztekus krastam.* Upes p. Piegultnes seklums. Piegultnes valnis.

pieguļa, -as, s. *Zirgu ganīšana naktī.* Jāt zirgus pieguļā. □ .. Jāņu nakti pieguļā zirgu neviens nelaida. Austriņš 1, 209. Saimnieks .. kalpam lika arī vēlīnajās miglas naktīs vest

zirgus pieguļā. Kaldupe 5, 104. Ai, pieguļa, pieguļiņa, tā man laba nedarīja: rasā manas kājas sala, migla bira vainagā°. ME III, 253.

pieguļnieks, -a, v.; **pieguļniece,** -es, dsk. -ču, s. *Cilvēks, kas gana zirgus pieguļā.* □ Te gulējši [gulējuši] pieguļnieki, te kūruši ugunstiņu. ME III, 253.

piegurt, -gurstu, -gursti, -gurst, pag. -guru; intrans. *Nogurt (parasti mazliet) — par cilvēkiem vai dzīvniekiem.* □ Eba: Iesim labāk istabā, laiks uzkost, no ceļa būsi pieguris. Fainis IXb, 349. Robežsargi, skrienot aiz suņa, piegura, bet tempu nedrīkstēja samazināt. Zv 76, 24, 2. Koku kuplajos zaros nepiegurdami vīteroja putni .. Vāczemnieks 4, 7. sal. Mežs, balts un tīrs, it kā no rudens vētrām pieguris, atpūšas. Liesma 70, 6, 5. pārn. Zem resniem maisiem pieguruši sten svari. Ziedonis 7, 74. pārn. Vilciens. .. Nepieguris viņš tagad ielauzās meža dziļajā klusumā .. Vāczemnieks 1, 5. // *Par ķermeni, tā daļām.* □ Mājā, ejot augšā pa kāpnēm, arī Ervīns jūt kaulos mazu smeldzīti. Muskuļi pieguruši, un kājas tikko cilājas. Dripe 5, 132. Rokas piegura un nespēja vairs tik vingri mest pāri grāvja malai melno dumbru. Fimbers 1, 144. Slāpst. Bet slinkums celties un lauzīt piegurušās kājas pēc veldzes. Kar 45, 1/2, 102. // pārn. *Kļūt vājākam, mazāk intensīvam (par parādībām dabā); pierimt.* □ Vējš, kas dienā no viļņu galiem dzenāja sāļā ūdens šļāces, piegura .. Līvs 4, 87. .. lietus piegurst, uz palmu vēdekļiem izklādams zilu un kūpošu miglu. Cīņa 63, 300, 4.

piegurums, -a, v.; parasti vsk. *Rezultāts* → *p i e g u r t.* □ Aiz pieguruma grūti nostenējās. ME III, 253.

piegeņģerēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; sar. *Piestreipuļot.* P. pie žoga.

piehalturēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; niev. *Halturējot piepelnīt, iegūt (blakus peļņu); arī piepelnīt.* □ Un bez .. skolām Felikss nopelna ap divi simti rubļu! Vēl piehalturē pāris simtiņu mēnesī — ministra alga! Spāre 6, 282. // intrans. P. pa vakariem. □ «Tagad Ivo strādā par automehāniķi un šur tur piehalturē.» Draugs 84, 5, 21.

pieiet, -eju, -ej, -iet, pag. -gāju; intrans. **1.** *Ejot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Viņš piecēlās, piegāja pie Velgas un ieskatījās grāmatā. Saulītis 12, 91. Viņš piegāja pie loga un to aizvēra .. Ādamsons 2, 116. Viņa pavēra durvis un klusi piegāja pie meitas gultas .. Dinere 10, 19. // pārn. *Izturēties (pret kādu) tā, ka izraisa (tā) uzticību, atsaucību, atklātību.* □ .. nu nezini vairs, kā pie viņas pieiet, kādiem vārdiem saukt pie prāta. Zigmonte 2, 13. Tēvs domīgi klausās, jo viņš ir zemnieks, viņš saprot, pa kuru taku var vistuvāk pieiet lauku cilvēka sirdij. Vējāns 5, 133.

2. *Ieiet (pie kāda), parasti uz neilgu laiku.* □ Varbūt jau svētdien pavakarē pieiešu pie Jums .. Lit M 76, 38, 16. Otrā dienā vairākas reizes [zēns] gribēja pieiet pasacīt paldies, bet Strautmanis vienmēr bija aizņemts .. Dripe 2, 113.

3. parasti 3. pers. *Atrasties, būt novietotam blakus, tuvu (pie kā, kam klāt)* — *piemēram, par ceļu, upi.* Ceļš pieiet pie pašas mājas. □ Tā [noliktava] bija plaša ēka, kurai dzelzceļa atzarojums piegāja tieši klāt. Sakse 7, 393.

4. *Pievērsties (kam) ar kādu attieksmi.* □ .. darbam viņš pieiet ar lielu atbildības sajūtu .. Zv 76, 23, 17. Ja profesijai pieiet ar visu sirdi, tad iespējas ir neierobežotas. Zv 79, 15, 11. Tikko sākam audzināšanas jautājumam pieiet ar tam nepieciešamo atbildības sajūtu, .. tā uzreiz atklājas, ka šīs problēmas ir sarežģītas .. Dripe 4, 170.

5. parasti 3. pers. *Piepildīties (ar ko).* □ Rasule ravēja. Mugura nolīka, čulgas delnās piegāja smiltīm un sūrkstēja stiprāk .. Paegle 3, 207. (Pastalas) pieies pilnas zemju, bradājot pa vagām. ME pap II, 252.

Sk. p i e e j a m s.

pieirt, -iru, -ir, -īr, pag. -īru; trans. *Irot, airējot pievirzīt (piemēram, laivu, pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); pieairēt.* P. laivu pie krasta.

pieirties, -iros, -iries, -iras, pag. -īros; refl. *Irot, airējot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); pieairēties.* □ Viņš pieīrās pie saliņas, izlēca krastā, uzvilka laivas priekšgalu smiltīs .. Brīdaka 2, 78. Laivinieki pieīrušies pie vaļa, un viens no jūrniekiem sviedis harpūnu .. Lielais 3, 147.

piejāt, -jāju, -jāj, -jāj, pag. -jāju. **1.** intrans. *Jājot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Mameds, piejājis pie stabiņa, piesēja ēzeli .. Birznieks-Upītis 6, 255. .. milicis piejājis klāt, paviršī pametis acis uz šiem [gājējiem], bet neko neteicis, jājis tālāk. A Grigulis 13, 403. Pie lodziņa piejādams, Meitu godu nolūkoju .. DV 830.

2. trans. *Jājot (parasti uz zirga), panākt, ka (tas) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. zirgu pie slitas.

piejaucēt, -jaucēju, -jaucē, -jaucē, pag. -jaucēju; trans. *Pieradināt (savvaļas dzīvnieku) pie cilvēka, pārveidot (savvaļas dzīvnieku) par mājdzīvnieku.* □ Bērnībā vairākkārt biju mēģinājis piejaucēt no būrīša izkritušus strazdulēnus, taču manas pūles bija nesekmīgas: lai kā centos, viņi neparko negribēja rīt tārpus, kurus mēģināju iespiest knābī. Pad J 78, 109, 5. Drīz viņi medībās devās kopā: piejaucētais vilks pēc cilvēka pavēles nodibināja «sakarus» ar saviem ciltsbrāļiem. Cīņa 85, 189, 3. Nerons uz vēdera piešļūca pavisam klāt un sastinga labpatikā un svētlaimīgā padevībā, ar kādu no visām piejaucētajām dzīvajām būtnēm pret cilvēku izturas laikam gan vienīgi suns. Ezera 13, 243.

piejaukt, -jaucu, -jauc, -jauc, pag. -jaucu; trans. **1.** *Jaucot (piemēram, maisot), pievienot (ko pamatsastāvam); arī piemaisīt.* □ Pie izsijātās grants piejauca kaļķus un pārlāpstoja .. Lāms 5, 283. Dārzeņu un puķu dēstu audzētāji piejauc dēstu augsnei labu tiesu smalkas kūdras .. Sudrabs 1, 204. .. olu saputo ar cukuru, pievieno vanilīnu, miltus, atšķaida ar nelielu daudzumu piena un pēc tam piejauc visam

pienam. PL Siev 80, 2, 24. pārn. Tu gudri spried ar ironisku smīnu, Ka skaidriem ūdeņiem laiks piejauc duļķes klāt.. Purvs 1, 79. pārn. ..egles [rudens] atstājis gandrīz melni zaļas, priedēm piejaucis gaišākus zaļganus toņus.. Purs 4, 287. // pārn. *Pievienot (kam citam, parasti lielākam, nozīmīgākam).* □ Mazs vējiņš iečabējās koku galotnēs un piejauca savādu troksni ūdens krākšanai klāt. Blaumanis 6, 215. «Es mīlu katru šī sacerējuma rindu, mīlu tādēļ, ka tas māca.. mūs pārvarēt grūtības, pie bēdām piejaukt smieklu dzīvinošo spēku..» Dzene 2, 162.

2. *Izsvaidot, novietojot (ko) izklaidus, padarīt nekārtīgu (parasti telpu).* □ Janka.. grib it kā piekopt saimnieku pošanās laikā nedaudz piejaukto istabu.. Putniņš 2, 157. Vakarā pārnāks un atkal piejauks pilnu māju ar krāsām un putekļiem. Pad J 81, 215, 4.

piejaukties, parasti 3. pers., -jaucas, pag. -jaucās. *Reíl.* → *p i e j a u k t (1); tikt piejauktam; arī piemaisīties.* □ Ražīgi birst lielas, zaļganbaltas valgas skaidu pikas. Dzīva pirmviela, kurai drīz piejaucas mirušās daļas brūnganums. Caune 1, 13. // pārn. *Būt, pastāvēt kopā (ar ko citu, parasti lielāku, nozīmīgāku).* □ Tuvāk upei kadiķiem piejaucās lazdas°, kamēr krasta piegāzē auga vairs tikai pēdējās.. Sudrabu E 3, 171. // pārn. *Pievienoties (kam citam, parasti lielākam, nozīmīgākam).* □ Smaidā atplaiksnījās salda melanholija, kas allaž piejaucās zemnieka dzimtenes atmiņām. Upīts 18, 296. Svētki nosvinēti,.. rozes vāzēs sāk vīst, un tādā brīdī līdzās gandarījumam piejaucas arī skumju smeldze. Hausmanis 4, 160. Pie galvenās sarunu tēmas piejaucās smiekli un joki. Strāls 2, 53.

piejaukums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e j a u k t (1); tas, kas ir piejaukts (kā pamatsastāvam); arī piemaisījums.* Šķidrs p. Kaitīgs p. Māls ar oļu piejaukumu. □ Augsnēs ar lielāku māla daļiņu piejaukumu egle aug labāk.. Meža t 24. Ja gribi iegūt zeltu ar zaļganu nokrāsu, tad pievieno vairāk sudraba, ja iesārtu, — tad varu.. .šo citu metālu piejaukumu sauc par ligatūru. Zv 57, 14, 27. Sportiskā stila apģērbam piemēroti stingri, blīvi audumi: lins, vistra ar lavsāna piejaukumu.. PL Siev 77, 5, 28. // pārn. *Tas, kas ir pievienots, piejaukts (kam citam, parasti lielākam, nozīmīgākam).* □ Viņa runā savas cilts valodā ar dažu franču vārdu piejaukumu. Grīva 8, 249. ..visniecīgākais melīguma, neīstuma piejaukums audzināšanu vērš neveiksmīgu. Sk Ģ 81, 8, 9. ..Šīs pazīmes — ieplakana seja, mazliet izvirzīts deguns, vājāk attīstītais terciārais matojums — saskatāms Austrumvidzemes rajonos un liecina par dažu Baltijas somu cilšu.. piejaukumu. Latv etn 48.

piejaut, -jauju, -jauj, -jauj, pag. -jāvu; trans. **1.** *Jaujot pievienot (pie kā, kam klāt).* P. mīklai pienu.

2. *Jaujot sagatavot (mīklu) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. mīklu vairākiem cepieniem. // *Jaujot sagatavot (mīklu) tādā daudzumā, ka (tā) piepilda (trauku).* P. abru.

piejokot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Izjokot.* □ Muļķītis gudros brāļus piejoko. ME III, 254. Cik ātri barons Bunduls piejokots, izāzēts saskaitās, tikpat ātri viņš.. salaba.. Zeiboltu J III, 122.

2. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts jokot, ka ar jokošanu neko nepanāks.* □ «Un tā māja laikam jau ne tev, ne man nav nepieciešama.» — «Nu, protams!» Velta dedzīgi izsaucas. «Ja tikai tu nopietni...» — «Ko nu tur piejokos. Tev viņa kā rūgta nāve, es taču redzu.» Zigmonte 5, 201.

piejoņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Joņojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Automobilis piejoņo pie stacijas.

piejozt[1], -jožu, -joz, -jož, pag. -jozu; trans. *Piesaistīt ar jostu; piesaistīt pie jostas.* □ Puisis piejož zobenu°. ME III, 254. Deniss piejož vēl vienu zobenu un klusītēm izslīd pa durvīm. Pad J 81, 220, 3.

piejozt[2], -jožu, -joz, -jož, pag. -jozu; intrans.; sar. *Ātri, strauji pieskriet, arī pieiet, pienākt.* □ Puika piejoza pie manis. ME pap II, 253.

piejūgt, -jūdzu, -jūdz, -jūdz, pag. -jūdzu; trans. **1.** *Ar iejūgu piesaistīt (darba dzīvnieku pie transportlīdzekļa, darbarīka).* □ Lielais zobrats augšā iestiprināts sevišķā, šai vajadzībai iekaltā sijā, apakšā dīstelei piejūgts Galiņa pelēcis.. Upīts 4, 353. // *Ar iejūgu piesaistīt (darba dzīvniekam).* □ Viņš nocirta dažus bērziņus [siena vešanai], iesēja resgaļus virvē un piejūdza ērzelim.. Birznieks-Upītis 6, 213.

2. *Piesaistīt (pie spēkratiem).* P. traktoram aiklu. // *Piesaistīt (spēkratus pie kā pārvietojama, transportējama).* □ Piejūguši mājai traktoru priekšā un vilkuši uz nodomāto centru. Zv 73, 3, 18. Vilcienam piejūgtā lokomotīve.. spīdināja trīs milzīgas ugunis.. Upīts 9, 20.

3. sar. *Likt veikt (kādu, parasti nepatīkamu, smagu, darbu, uzdevumu).* □ «Neesi vēl sailgojusies pēc mājām?» — «Kādas nu tur ilgas! Tūlīt piejūgs pie grīdu mazgāšanas.» Ezera 13, 252.

piejukt, parasti 3. pers., -jūk, pag. -juka; intrans. *Iejūkot pievienoties (pie kā, kam klāt).* Dokumenti piejukuši pie vēstulēm.

piejume, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Nojume (pie celtnes sienas); arī piebūve.* □ Vistas staigāja pa piejumi, graudus meklēdamas. ME III, 254. Līdz ar ausmu tīrumos izgāja vāciešu atdzītie karagūstekņi, kurus saimnieki mitināja gan salmu šķūņos, gan ratnīcas piejumē.. Niedre 3, 82.

piejūra, -as, s.; parasti vsk. *Teritorija, apvidus pie jūras; jūras piekraste.* □ «Visu piejūru kailu noslaucīšu, ja kāds mana lielā danča naktī iedrošināsies nākt krastā,» kliedza vētra.. Kaldupe 12, 14. ..Krišs Sakars.. izkāpa uz šauras, līkumotas šosejas lentes Vidzemes piejūrā. Avotiņa, Šlisers 1, 153. // ģen.: piejūras, adj. nozīmē. *Tāds, kas atrodas, noris, arī dzīvo pie jūras.* Piejūras ezers. Piejūras meži. Piejūras kūrorts. Piejūras klimats. Pie-

jūras zemnieki. □ Latvija ir piejūras zeme. Tāpēc mūsu mākslas ievērību vienmēr saista jūra un zvejnieku dzīve. PL Kom 54, 12, 39. Tallina ir piejūras pilsēta. Pati daba to apveltījusi ar trim līčiem, kas iespiežas pilsētā. Zv 72, 22, 18. Piejūras zemiene, kā arī iekšzemē upju un ezeru piekrastes periodiski pārplūst .. D kal 78, 159.

piejūrietis, -ša, v.; **piejūriete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas dzīvo teritorijā, apvidū pie jūras.* □ Zālē var sastapt gandrīz visu brālīgo republiku pārstāvjus. Blakus piejūrietim latvietim ieraudzīsiet krievu puisi .. Ciņa 63, 245, 2.

piekabe, -es, dsk. ģen. -bju, s. **1.** *Transportlīdzeklis (bez dzinēja), ko piekabina (parasti pie automobiļa, traktora).* Traktora p. Vienass p. Divasu p. □ Ceļu brīdi aizsprostoja auto piekabe ar baltiem ķieģeļiem. Birze 5, 21. Mūsmājās vienam vīram ir motocikls ar piekabi .. Zigmonte 8, 104. Rīgas eksperimentālajā automobiļu rūpnīcā .. izgatavots autovilciens cilvēku pārvadāšanai pazemes karjeros. Tas sastāv no vilcēja un divām divpadsmitvietīgām piekabēm. Zin T 65, 2, 33.

2. parasti vsk. lok. *Stāvoklis, kad (kas, parasti transportlīdzeklis) ir piekabināts (pie kāda cita transportlīdzekļa).* □ .. saņemts rīkojums abas liellaivas, ko mūsu barkass velk piekabē, piekraut ar kukurūzu. Zv 64, 2, 6.

piekabinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e k a b i n ā t (1).*

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e k a b i n ā t (2).* Arkla p. pie traktora.

3. sar. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e k a b i n ā t (3); tas, kas, piemēram, mākslas darbā, ir lieks, neiederīgs.* □ Protams, nav teikts, ka [fabulās] morāle pavisam jāatmet, bet var rakstīt arī tā kā Andrejs Upīts, kas «Fabulās bez morāles» izticis bez didaktiskā piekabinājuma. Lit M 58, 16, 2.

piekabināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Kabinot piestiprināt, pielikt (pie kā, kam klāt).* P. nazi pie jostas. □ Kas tas par zobenu° te durvīm iekšpusē piekabināts? ME III, 254.

2. *Sajūgt (transportlīdzekli, darbarīku) īpašā ierīcē ar vilcēju.* P. vagoneti. Piekabināmais apputinātājs. □ Līdz Vasas stacijai mūs aizvizināja Antons, piekabinājis motocikletam blakusvāģi. Ezera 11, 102. .. vagonus piekabina citām lokomotīvēm, kas tos aizved dažādos virzienos, pie dažādiem adresātiem. Zv 74, 5, 13. Ieteicams aršanu un šļūkšanu veikt reizē, piekabinot arklam blakus mazu šļūcīti. Apsīts 1, 258.

3. sar. *Pievienot (piemēram, mākslas darbam, ko lieku, neiederīgu).* □ Bet teātris šai traģēdijai piekabināja klāt idilli. J Kalniņš 1, 200. Žēl, ka [kinofilmas] beigās piekabināti kadri, kas neko jaunu vairs nepasaka. Lit M 82, 5, 13.

piekaisīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Kaisot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu).* P. ar ziediem grīdu. // *Būt par cēloni tam, ka, birstot, krītot (kam) lielākā daudzumā, tiek (kas) pilnīgi vai daļēji pārklāts (ar to).* □ Tam [šķūnim] blakus auga milzīga divžuburu mežābele, kas bija piekaisījusi visu zāli ar sīkiem āboltēniem. Ezera 11, 27. .. uz šķūņiem šūpojas smaržīgi siena vezumi, ceļmalas sakaltušām smilgām un puķēm piekaisīdami. Andersone 1, 96. // divd. formā: piekaisīts; pārn. *Tāds, kur (parasti kas sīks) izklaidus atrodas lielākā daudzumā (piemēram, par pļavu).* □ Viņi iznāca nelielā, ziediem piekaisītā pļaviņā un pārsteigti apstājās. Krieviņš 3, 216. Apakšā bija purvs, piekaisīts kroplām, apsnigušām priedītēm. Saulītis 12, 346.

piekāje, -es, dsk. ģen. -ju, s. **1.** *Apakšējā (reljefa paaugstinājuma vai ielejas, ezerdobes) daļa.* □ Urālu kalnu un piekājes stepju dzīlēs slēpjas dažādas rūdas .. Talcis 4, 8. Kalna uzmērīšanu sāk no piekājes tajā vietā, kur sākas kāpums. Zin T 66, 1, 46. Zemgalei tik raksturīgais līdzenums te sakrokojies, paceldams pauguru mugurā baltu birztalu, piekājē nolicis alkšņu pudurus .. Stulpāns 2, 5.

2. *Pati apakšējā (piemēram, augstas celtnes) daļa; vieta pie šādas daļas.* Kolonnas p. □ Profesors atcerējās kādreiz Eifeļa torņa piekājē dzirdēto pamācību: «Lai augšā nereibtu galva, vispirms nedrīkst baidīties augstuma.» Purs 4, 33.

piekalne, -es, dsk. ģen. -ļņu, s. *Vieta pie reljefa veidojuma (parasti kalna, paugura) nogāzes vai (tā) nogāzes lejasdaļā.* Paugura p. □ Redzam — piekalnē kāpj neliels, kustīgs večuks .. J Plotnieks 2, 92. Pāri dakstiņu jumtiem atvērās skats uz dziļu leju un plašām, zilām tālēm .. Cēsis atrodas stāvā piekalnē. M Zariņš 4, 130. Man negribas nosaukt par lielceļiem tos, kas tur augstu pār piekalni balo. Tie ir dvieļi, ko aukstos un skaidros ezeros stipras sievas skalo .. Lisovska 3, 38.

piekalst, parasti 3. pers., -kalst, pag. -kalta; intrans. **1.** *Kalstot pielipt (pie kā, kam klāt) — par šķidrumu, masu u. tml.; kalstot (šķidrumam, masai u. tml.), pielipt (pie kā, kam klāt) — par priekšmetiem.* □ .. cilvēku augumi [purvā] nošķīda melnu un lipīgu masu, kas vējā izžuva un piekalta miesai. Lācis VI, 304. Pirksts vairs tik traki nesāpēja, arī asinis vairāk nesūcās, laikam aprecējušas un piekaltā lupatā. Upīts 4, 116. Salmi pielipuši, piekaltuši pie klona, .. atplēst nemaz tik vienkārši nevar. Auziņš 1, 29.

2. *Kļūt tādam, kam (parasti iekšpusē) ir viscaur pielipis kas kalstošs.* □ Viņš izdauzīja pret klonu dubļiem piekaltušo vīzi. Upīts 4, 102. .. izlietnē .. piekalst iztukšota krējuma burciņa .. Ves 82, 2, 12.

piekalt, -kaļu, -kal, -kaļ, pag. -kalu; trans. **1.** *Kaļot piestiprināt, pievienot (pie kā, kam klāt).* Piekalts stienis. Kā piekalts — a. *Saka, ja (kāds) nekustīgi, parasti ilgāku laiku, atrodas kādā stāvoklī.* b. *Saka, ja acis, skatiens ir pievērsts (kam) nekustīgi, parasti ilgāku laiku.* □ .. saniknotie dievi piekala Prometeju pie klints .. J Kalniņš 5, 29. pārn. .. visasākos prāta pakavus Es piekalšu savām ilgām. Brīdaka 4, 7. pārn. .. stindzinošas bailes viņu

[briedēnu] piekala pie zemes, ka ne pakustēt. Kaijaks 5, 286. pārn. Laukmalis reti pacēla acis pret debesīm. Viņa skatiens bija piekalts pie zemes kā apslēptu dārgumu meklētājam. Jansons 3, 21. Kamēr zēns kā piekalts sēdēja pie ekrāna, Edgars varēja atpūsties .. Gulbis 3, 127. Slimnieks tā savādi smīn, acis kā piekaltas seko katram ārstes vaibstam. Spāre 6, 167. // reti. *Piestiprināt (pie kā, kam klāt), piemēram, ar naglām.* □ .. varēs aprēķināt arī, cik gulšņu pamatos nolikts, ar cik naglām pie gulšņiem sliedes piekaltas. Kar 75, 12, 110.

2. *Kaļot izgatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Bija piekalts vesels lērums bultu uzgaļu, smēdes stūrī tie krājās kā graudi apcirknī .. Purs 9, 113. // *Kaļot izgatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, kādu priekšmetu).* P. pilnu kasti ar naglām. □ Piekalis pilnu kaktu pakavu. ME pap II, 253.

piekaltēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Kaltējot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz ābolu. P. tējas visai ziemai. □ .. lai pielasītu sēņu grozus tā, ka nespēj kustināt, nemaz nav tālu jāiet .. Divu nedēļu laikā viņi tik daudz sanesuši, samarinējuši, piekaltējuši, .. ka prom dabūt nespēj. Zv 81, 17, 29. // *Kaltējot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, maisu).* P. veselu maisiņu sēņu.

piekalties, -kaļos, -kalies, -kaļas, pag. -kalos; refl. **1.** trans. *Piekalt savām vajadzībām (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. zirgiem pakavus.

2. parasti 3. pers.; reti. *Tikt piekaltam (1).* Detaļa piekalusies viegli. □ pārn. Tam visam Ellas skatiens pārskrien paviršī pāri un piekaļas vienai vietai pie pretējās sienas. Upīts II, 423.

piekampt, -kampju, -kamp, -kampj, pag. -kampu; trans. *Strauji satverot (barību), piepildīt (ar to muti) — parasti par dzīvniekiem.* □ .. pie slitām piesieti zirgi mētāja uz augšu purniem uzmauktas auzu tarbas, pūloties piekampt pilnāku muti graudu. Lapsa 3, 209. .. Melnis piekampa pilnu muti siena. Purs 2, 15.

piekantēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. *Ar savu izturēšanos, rīcību, runu iegūt (kāda, parasti pretējā dzimuma cilvēka) labvēlību, simpātijas u. tml.* □ «Kas par glītu meiču izaugusi ..» Roberts klusāk° teica. «Vai tad neviens vēl nav mēģinājis viņai piekantēties?» Lācis 4, 37. .. «Ģirts piekantējies kādai kolhoza rēķinvedei. Pagājušo svētdien ballē tai vien lipa klāt.» Eglons 1, 188.

piekapāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Kapājot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Piekapāt cūkām ēdamo. ME III, 255. // *Kapājot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, trauku).* P. pilnu sili ar lapām.

piekāpība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p i e k ā p ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Ar piekāpību un pazemīgu laipnību viņš līdz šim bija vadījis savu dzīvi .. Lācis 15, 201. Alvilam pat sāka riebties Ināras mūžīgā piekāpība. Purs 4, 259. .. Ceplis ne ar ko nerēķinājās, bet piekāpību vienmēr un visur gaidīja tikai no sievas. Rozītis 1, 51.

piekāpīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piekāpīgi.** *Tāds, kas (parasti viegli) mēdz piekāpties.* □ Tikai kad pelēcis jau griezās gar akmeņa stabu uz Brīviņu ceļa, viņa nopūtās smagi un pateica pavisam piekāpīga un rāma: «Jā, mājas ir labas, dzīve tev tur būtu gan.» Upīts 4, 379. Viņa [meitene], citkārt bailīga, piekāpīga, nostājas tagad pirmā man priekšā un sniedz roku .. Brigadere 3, 296. Vainodams Taubi par vāju un piekāpīgu administratoru, viņš to pazemina no meistara par palīgu .. Sēlis 4a, 159. // *Tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ «Kas to nu nezin,» viņš teica piekāpīgi .. Upīts 4, 304. «Es ceru, ka Rutai nebūs iebildumu,» Arturs pievērsās Rutai, piemiedzis vienu aci. «Protams, ne,» piekāpīgi atbildēja Ruta. Rinkule 2, 134.

piekāpt, -kāpju, -kāp, -kāpj, pag. -kāpu; intrans. **1.** *Kāpjot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ .. Ješka .. piekāpa vēl tuvāk krastam, pāri ierakumam .. Strāls 3, 48.

2. parasti 3. pers. *Iekāpjot daudziem cilvēkiem, tikt piepildītam, aizņemtam (parasti par transportlīdzekli).* Trolejbuss piekāpis pilns.

3. sar. *Ieiet (pie kāda, kur) uz neilgu laiku, parasti garāmejot, dodoties uz citu vietu.* □ «Kad atbrauc Rīgā, piekāp, adresi zini!» Birze 5, 258. Oficiāli skaitījos tantes Betsijas dzīvoklī. Tas man .. uzlika zināmus pienākumus pret viņu. Šā vai tā, retumis vajadzēja pie viņas piekāpt. Ezera 15, 159.

piekāpties, -kāpjos, -kāpies, -kāpjas, pag. -kāpos; refl. *Atsakoties (pilnīgi vai daļēji) no saviem uzskatiem, nodomiem, gribas, pakļauties (pilnīgi vai daļēji) citu uzskatiem, nodomiem, gribai.* □ Marta nebij no tām, kas lēti piekāpjas. No laika gala dabūjusi viņu tādā mazā klausībā, nevarēja taču ierādīt, ka tas [Kalvicu Andrs] var turēt arī pats savu galvu. Upīts 9, 123. Vienmēr taču Ansis bija piekāpies pret viņu [draugu] visās lietās, nosmīnēdams un it kā pie sevis teikdams: nu lai nu arī° ir, kā tu gribi .. Saulietis XIV, 116. Viņš ir brigadieris Rīgas vagonu rūpnīcā, viņa — skolotāja Kurskā. Pēc ilgām pārrunām viņa piekāpjas atstāt skolu un braukt pie sava nākamā vīra. Grīva 5, 21. Ģimenes labklājības pamatā .. ir māka piekāpties. Pad J 82, 105, 4.

piekar-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietvārdu. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir piekārts (pie kā, kam klāt), tiek izmantots piekārtā stāvoklī.* Piekaratspere. Piekarekrāns. Piekargriesti. Piekargultnis. Piekarritenis. Piekarsaite. Piekarsastatnes. Piekarsiksna. Piekarsvira. Piekarvads.

piekarams, -ais; s. -a, -ā; apst. **piekarami.** **1.** *Divd. → p i e k ā r t.*

2. *Tāds, kas ir paredzēts piekāršanai (pie kā, kam klāt).* Piekaramais motors. Piekaramā (arī priekškaramā) atslēga (arī slēdzene) — *atslēga (slēdzene), ko noslēdzamai vietai piekar priekšā.*

piekarceļš, -a, v. *Virs zemes pacelts, pie balstiem piestiprinātu trošu vai viensliedes ceļš.* □ Troses piekarceļus sāka būvēt apmēram pirms simt gadiem — pēc tērauda troses izgudrošanas. Zin T 70, 7, 34.

piekare, -es, dsk. ģen. -ru, s.; tehn. **1.** *Mehānismu un detaļu sistēma atbalsta elementu (piemēram, riteņu, veltņu) savienojumam ar mašīnas korpusu, lai kustībā samazinātu dinamisko slodzi un to vienmērīgi sadalītu pa visiem atbalsta elementiem.* Cietā p. Mīkstā p. Atkarīgā p. Neatkarīgā p.

2. *Iekārta, detaļa, kas paredzēta (kā) piekāršanai.* □ Iecirknī .. izgatavo piekares. Tie ir taisnstūra rāmji ar šķērseniskām caurulītēm, pie caurulītēm — dažāda veida āķi, un pie šiem āķiem piekar galvanizēšanai paredzētās detaļas. Rīgas B 78, 52, 2. Drošības piekare .. pasargā strādniekus no krišanas bīstamās darbavietās. Zin T 65, 3, 40.

piekareklis, -ļa, v. *Piekariņš.* □ .. uz kumodes, kas bija pārklāta ar pelēcīgu .. Piebalgas auduma dvieli, es pamanīju apaļu krūšu rotu, saktu ar sīkiem piekarekļiem. Birze 4, 73.

piekarināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Piekārt (1).* P. ierīci. Piekarināmais ritenis. Piekarinātais luksofors. Piekarināmā atslēga (arī slēdzene) — *piekaramā atslēga (slēdzene).* □ Rumāņu zemnieki .. [sajozušies] platām ādas jostām, pie kurām piekarina visu mantību: tabakmaku, pīpi, cirvīti. Zv 58, 18, 23. .. pie sienas tikšķ vecs pulkstenis ar misiņa ķēdēs piekarinātiem atsvariem. Kaijaks 5, 142. Māja bija aizslēgta ar prāvu piekarināmo slēdzeni. Avotiņa, Slisers 1, 160. // pārn.; sar. *Pievienot (parasti ko lieku, nevajadzīgu).* □ Reizēm ir samanāma tendence izprast nacionālo specifiku kā kaut kādu mākslīgi klāt piekarinātu elementu izskaistināšanas nolūkos .. J Kalniņš 1, 79.

2. *Piekārt (2).* P. pagalmu ar veļu.

piekariņš, -a, v. *Neliels piekarams rotājums; neliela piekarama rotas lietas detaļa.* Kulons ar piekariņiem. □ Lai rotu padarītu skanīgu, pie važiņām mēdza piekārt bronzas zvārgulīšus, zvaniņus vai citus kādus piekariņus. Zv 57, 7, 17. Pēdējā laikā modē nākušas metāla rokasspārdzes ar piekariņiem. Rīgas B 79, 64, 3. Pie griestiem karājās milzīga lustra, kur katrs piekariņš laistījās no citas krāsas stikla. Bels 6, 224.

piekars, -a, v. *Piekarams rotājums; piekarama rotas lietas detaļa; arī piekariņš.* □ Saktām nereti uzvērti važiņu piekari: važiņu galus grezno lībiešiem tipiskie, ažūri veidotie dzīvnieku figūru piekariņi. Zv 66, 18, 8. Īpatnējas un raupji plastiskas formas piemīt arī .. veidojumiem, kas sastopami pakavsaktās, aproču galu darinājumos, rotu piekaros un amuletos. Novadniece 1, 13. Pie darba redzam .. juvelierus. Viņi prot darināt gredzenus, auskarus, piekarus, aproču pogas un citas rotaslietas no dārgmetāliem .. Rīgas B 75, 178, 3.

piekarsēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, parasti telpa, apkārtne, vide) piekarst.* □ Saule nelielo telpu pa dienu piekarsējusi kā pirti. Avotiņa 7, 97. Autoostā Jānis iesēdās saules piekarsētā autobusā .. Līvs 5, 38. Ir spirgta rīta stunda, kad jūlija saule vēl nav paspējusi piekarsēt akmenī iekalto Rīgu un zem zaļajām liepām dvesmo patīkams vēsums. Saulītis 13, 133.

2. *Sakarsēt (piemēram, ūdeni) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. ūdeni veļas mazgāšanai.

piekarst, parasti 3. pers., -karst, pag. -karsa; intrans. *Kļūt karstam (parasti par telpu, apkārtni, vidi).* Piekarsusi istaba. □ «Volga» ir piekarsusi, gaiss tajā smags, kaut gan visi lodziņi atbīdīti vaļā. Zigmonte 8, 55.

piekārst, -kāršu, -kārs, -kārš, pag. -kārsu; trans. *Kāršot sagatavot (vilnu, kokvilnu u. tml.) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Tur varēja cimdiem piekārst vilnu°. ME pap II, 254. // *Sakārst (vilnu, kokvilnu u. tml.) tādā daudzumā, ka (tā) piepilda (ko).* □ Piekārst pilnu grozu vilnas. ME pap II, 254.

piekārstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans.; niev. *Piekārt (ko) lielākā daudzumā.* □ Ko tu te esi piekārstījis? ME III, 257. // *Piekārt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (piemēram, telpu).* P. priekšnamu ar virsdrēbēm. □ pārn. .. ik koku pudurītis piekārstīts dzelteni sārtu lapu vainagiem. Niedre 6, 232. pārn. Viņš atvirzās aiz bieza, sniega lēveriem piekārstīta vilkābeļu krūma un nosēstas. Upīts 10, 139.

piekārt, -karu, -kar, -kar, pag. -kāru; trans. **1.** *Karot novietot, piestiprināt (pie kā, kam klāt).* P. gleznu. P. lustru pie griestiem. P. zeķes pie krāsns. □ Pirmo reizi laidīs solīšanā Oša sienas pulksteni — Rīteru istabiņā to tā kā tā nevarēja piekārt, griesti tik zemi, ka bumbu čiekuriem nebij kur ķēdes izstiept līdz klonam. Upīts 4, 670. Vedekla piekāra šūpuli vecā Gatviņa gultai ieblakus. Birznieks-Upītis 1, 95. Spoguli parasti piekar pie sienas, bet to var arī piestiprināt skapja durvju iekšpusē. PL Siev 77, 4, 28. ◇ Piekārt pie (lielā) zvana sar. — *padarīt zināmu daudziem (parasti ko nevēlamu).* □ Kļūmīgo gadījumu piekāra pie lielā zvana. Dzēruši! Skurbulī vizinājušies pa upi, kamēr noslīcinājuši cilvēku! Lapsa 3, 88. Viņus piekāra pie lielā zvana un saudzīgi apzīmēja par valsts kases tukšotājiem. Rozītis III, 154. // *Piestiprināt (priekšmetu pie kā, kam klāt) tā, ka (tas) karājas.* □ Sijai piekārti vismaz desmit gabaļi brūni apžāvētas gaļas. Upīts 4, 281. Nožļarkstēja pulksteņa ķēde, kurai galā bija piesiets kādreiz apsudrabots čuguna čiekurs un vēlāk smaguma dēļ piekārts arī pakavs. Vilks 3, 44. // *Pakārt (kur).* □ Ieva: Māt, ķeķi pie vadža ir tava ganu kulīte. — Māte: Jā, govis sadzinusi°, to nupat tur piekāru. Blaumanis 6, 376. Ar grūtībām jaunais pāris izspraucās no mašīnas, un sākās tradicionālās izdarības: zāģēja malkas pagali, mazgāja lelli, abi ēda auklā piekārtu ābolu. Sk Ģ 81, 2, 26. // pārn.; sar. *Pievienot (piemēram, mākslas darbam, parasti ko lieku, neiederīgu).* □ Ja dēkām kāds rakstnieks piekar klāt kailu pamācību, tā saboļā visu grāmatu. Bērn 55, 3, 22.

2. *Sakārt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (piemēram, telpu).* P. skapi ar tērpiem. Ar spožiem rotājumiem piekārta egle. □ ..logs un griesti [veikalā] piekārti vijolēm, mandolīnām un cītarām. Kurcijs 4, 81. Vienā laidā [mežinieku] būda piekārta ar slapjām drēbēm, autiem, lupatām.. Berģis 1, 9. Alma ļoti jūsmojusi par Leonīdu Sobinovu. Sienas bijušas piekārtas pilnas ar slavenā operdziedoņa fotogrāfijām. Sk Ģ 83, 3, 26.

Sk. piekarams.

piekārties, parasti 3. pers., -karas, pag. -kārās; pareti. *Refl.* → *piekārt (1); tikt piekārtam.* □ Īsā ziemas diena slīgst rietā.. .Pēdējā lāse, no jumta tecēdama, netiek vairs nekur, var tikai piekārties galā lāstekas caurspīdīgajam pirkstam. Zigmonte 1, 112.

piekārtojums, -a, v. **1.** poligr. *Paveikta darbība, rezultāts* → *piekārtot (4).* Piekārtojuma loksne.

2. mat., loģ. *Paveikta darbība, rezultāts* → *piekārtot (5).* Skaitļa p.

3. parasti vsk.; val. *Divu gramatiski samērā neatkarīgu valodas vienību (parasti salikta teikuma daļu) saistījums bez vārdiski izteiktiem saistījuma rādītājiem.* Piekārtojuma sintaktiskais sakars. □ Salikta piekārtojuma teikuma uzbūve un starp komponentiem esošā sintaktiskā sakara raksturs neļauj šos teikumus pilnīgi pielīdzināt ne saliktiem sakārtojuma, ne saliktiem pakārtojuma teikumiem.. Gram II, 792.

piekārtot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Kārtojot novērst (piemēram, telpā, apģērbā) nekārtību (parasti nelielu).* □ It neko negribas darīt, pat istabu piekārtot ne. Bundzeniece 2, 41. «Tā, tā,» mamma māj ar galvu, staigā pa istabu un šo to ar saimnieces roku piekārto. Brodele 17, 159. ..viņa.. aizvien piekārtoja savus kuplos, iesarkani zeltainos matus, lai gan to sukājums bija nevainojams. Jansons 3, 115.

2. *Noteiktā veidā, secībā pielikt, piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Šī [vitrāžas darināšanas] tehnika ļauj bez svina stiegrojuma citu pie cita piekārtot vienkāršas formas dekoratīvus laukumus. Freimanis 1, 97. Krastmalas atbalsta sienas augstums.. optiski rada.. pamatu vecpilsētas ažūrajam siluetam, bet rūpīgi piekārtotās pelēkā granīta plātnes papildina Rīgas panorāmas krāsu gammu.. Māksla 84, 4, 27. // *Pielikt, piestiprināt (ko) tā, lai (tas) būtu lietošanas kārtībā.* □ Piekārtojot automobiļos drošības jostas, stingri jāievēro instrukcija. Pad J 78, 70, 4.

3. *Mazliet pārkārtot, mainīt vietām (ko).* P. izstādes ekspozīciju. // *Pakļaut (kā, piemēram, mākslas darba, sastāvdaļas, elementus) noteiktai iecerei, mērķim, sistēmai.* □ Abstraktajā mākslā tiek izmantotas dažādas krāsu kombinācijas, kuras nezinātājs nevar saprast. Izrādās, ka te ir vispirms izgudrots algoritms, katrai krāsai piekārtots, piemēram, kāds noteikts priekšmets, priekšstats. Lit M 82, 6,* 11. Dažās vietās nepārprotami redzams, ka autors savus tēlus vai atsevišķu situāciju «piekārtojis» darba idejiskajai iecerei, un šīs vietas tad ir bez mākslas dzīvīguma, ir ilustratīvas. J Kalniņš 1, 179.

4. poligr. *Pirms iespiešanas izlīdzināt augstākās un zemākās daļas (salikumā), lai iespiedums būtu vienmērīgs.*

5. mat., loģ. *Pēc noteiktām kārtulām pievienot (kam jaunu vienību, sastāvdaļu u. tml.).* P. definējamam jēdzienam ģints jēdzienu. □ Katru [matemātisko] darbību izpilda ar diviem dotajiem skaitļiem jeb darbības komponentēm, kurām pēc noteikta algoritma tiek piekārtots trešais skaitlis jeb darbības rezultāts. Mat 80.

6. val. *Saistīt (divas valodas vienības, parasti salikta teikuma daļas) bez vārdiski izteiktiem saistījuma rādītājiem.*

piekaru, ģen., nelok. *Tāds, kas ir piekārts (pie kā), tiek izmantots piekārtā stāvoklī.* Piekaru ceļš — *piekarceļš.*

piekasīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piekasīgi;** sar. *Tāds, kas mēdz saskatīt sīkas kļūdas, trūkumus un norādīt uz tiem; tāds, kas izraisa strīdu.* □ Taču katrā rakstniekā pašā sēž kritiķis. Par savējo es varu sacīt, ka tas ir nejauka rakstura, agresīvs un piekasīgs. Skujiņš 11, 116. Drīz Ramona atklāja, ka viņai grūti noņemties ilgāku laiku ar vieniem un tiem pašiem cilvēkiem, neatlaidīgi kaut ko no viņiem prasīt, būt piekasīgai, sīkumainai.. Gulbis 3, 45. Bet vai mēs pašas, allaž tik piekasīgas pasūtītājas, neesam sākušas redzēt sadzīves pakalpojumu dienesta darbu tikai tumšās krāsās? Zv 80, 6, 6. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Viņi regulāri nāca veikalā, sīki jo sīki, piekasīgi apskatīja preci, tūlīt pamanīja, ja plauktā ielikts jauns svečturis.. Lit M 67, 6, 10.

piekasīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Kasot (ko nost), atdalīt (to) lielākā daudzumā.*

2. *Kasot izveidot (kam) vēlamo formu vai gludu virsmu, parasti (to) pielāgojot.* P. plāksni. Piekasīts tvaikdalis.

3. apv. *Piegrābt (parasti sienu).* □ Piekasīju desmit gabanu siena. ME pap II, 254.

piekasīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** sar. *Saskatīt sīkas kļūdas, trūkumus un norādīt uz tiem; izraisīt strīdu.* □ «Nekas tev nav labi, vienmēr visiem piekasies, uzbāzies un nekad neļauj cilvēkam godīgi strādāt.» Lukjanskis 4, 166. Strautmanis vienkārši šķita sausiņš un sīkumains, kas mīlēja piekasīties un pavēlēt. Dripe 2, 74. «Tu neņem ļaunā to pirmītējo sarunu pie galda. Mans tēvocis aizvien mīl piekasīties. Viņš nevar dzīvot bez strīdiem.» Brodele 17, 56.

2. vienk. *Rupjā veidā, uzmācīgi parādīt (kādai) uzmanību.* □ «Bet vai tie lauķi [ballē] nepiekasīsies?» prātoja Baiba, vakarā apdrukāto kreklu cilādama. Birze 7, 98.

piekāst, -kāšu, -kās, -kāš, pag. -kāsu; trans. *Kāšot (ko), piepildīt (ar to trauku).* □ ..no tikko piekāstiem spainīšiem vēdīja svaiga silta piena smaka. Upīts XI, 57.

piekašāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Piekašņāt.*

piekašņāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Kašņājot (piemēram, zemi, augsni), pielīdzināt (to).* □ Frēliha madama .. svaidījās pa pagalmu, vienā otrā vietā piekašņādama dobaināk izmīto smilkti [smilti] .. Upīts 9, 415.

piekaukt, -kaucu, -kauc, -kauc, pag. -kaucu; trans. **1.** parasti 3. pers. *Kaucot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē) — par dzīvniekiem.* □ Suns piekauca pilnu visu pamali. ME III, 256. // *Par vēju, vētru.* □ .. viņam līdzās neliels darbabiedru pulciņš mazajā .. ciematiņā, kas noklīdis vēju piekauktās un saules izdedzinātās stepes bezgalīgajos plašumos. Lit M 81, 43, 6.

2. sar. *Skaļi, neapvaldīti raudot, būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Bērns piekauc visu māju ar savu raudāšanu. ME pap II, 254.

3. *Kaucot izraisīt (parasti ko nevēlamu).* □ Suns piekauca badu. ME pap II, 254. Vējš piekauc lietu. ME pap II, 254.

piekaulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Kaulējoties panākt, ka iegūst (ko) papildus.* □ Viņš tomēr neuzdrošinājās nosaukt [aizdevuma] summu un būtu priecīgs, ja Ceplis pats to noteiktu. Tad varbūt varētu vēl kaut ko klāt piekaulēt. Rozītis III, 27. No Rīgas .. atbrauca [mājas] pircējs: pamazs bārdainītis ar smuku sieviņu. .. Bārdainītis piekaulēja klāt vēl petrolejas lampu un veco pulksteni .. M Zariņš 5, 116.

piekaunēties, -os, -ies, -as, pag. -ējos; refl. *Nokaunēties (parasti mazliet).* □ Būtu jel pats no sava slinkā auguma piekaunējies! ME III, 256. No nerātnās pārgalvības vairs ne vēsts ... Viņa dziļi piesārtusi un piekaunējusies° un beidzot apslēpj vaigu ar rokām ... A Deglavs 1, 69.

piekausējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e k a u s ē t; kausējot pievienotā daļa.* □ .. zelta izstrādājums ar raudzes skaitli 583 sastāv no 583 svara daļām tīra zelta un 417 svara daļām piekausējuma metālu — ligatūras. Zin T 79, 8, 24.

piekausēt[1]**,** -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Kausējot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ Ja grib iegūt zeltu ar zaļganu nokrāsu, tad piekausē vairāk sudraba, ja iesārtu — varu. Ciņa 77, 147, 4. Smago kristālstiklu .. iegūst .., maisījumam piekausējot noteiktu daudzumu svina oksīda. Zin T 77, 8, 30.

2. *Kausējot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. taukus visai ziemai. // *Kausējot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* P. bļodiņu tauku. □ Akas pieputinātas pilnas .., pat putras vārīšanai katls no sniega jāpiekausē. Upīts 3, 23.

piekausēt[2]**,** -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Nogurdināt.* □ Ievainojums galvā un cīņa ar romieti Hipiju piekausējusi — Kilonam likās, ka tas, uz zobena balstīdamies, iet lēniem soļiem. Upīts III, 572. Savu pretinieku droši uzvarēt — Pasaules gudrība ir: to pirms piekausēt. R Kaudzīte 1, 41. .. dažu pēdējo gadu trauksmainais ritums zēnu piekausējis .. Eglons 4, 26.

piekaut, -kauju, -kauj, -kauj, pag. -kāvu; trans. *Sitot (parasti vairākkārt), radīt (kādam) stipras sāpes, ievainojumus (parasti smagus).* □ Gandrīz katru dienu viņš [barons] pašrocīgi piekāva kādu no muižas kalpiem ar dūrēm, jātnieka pātagu vai ar kādu citu priekšmetu, kas gadījās pie rokas. Zv 58, 21, 19. «Vakarnakt bandīti piekāvuši kurpnieku Vēveri,» pastāstīja Zenta. «Līdz nesamaņai sasituši vecīti.» Sakse 7, 280. Ak tu kungs — Strazdiņu Kārlēns tevi pat piekaut gribēja, kad tu Līzi reiz uz māju vadīji. J Kalniņš 2, 102.

pieklabināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Vairākkārt, parasti viegli, piesist.* □ .. viņa .. dzēra ilgi, ar degunu krūzē knābādama un apakšzobus malai pieklabinādama ... Upīts 4, 318. // intrans. *Pieklauvēt.* □ Pēc krietnas stundas, paslējusies uz pirkstgaliem, meitene steidzīgi pieklabināja ar pirkstu pie nospodrinātās loga rūts. Salenieks 3, 153.

piekladzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** parasti 3. pers. *Kladzinot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē) — parasti par vistām.* Vistas pieklad zinājušas pagalmu.

2. sar. *Daudz runājot (parasti vienu un to pašu, arī ko nevajadzīgu, lieku), padarīt (to) zināmu (daudziem kādā vietā, apkārtnē u. tml.).* □ Inga skumji lūkojās iesilušajā draudzenē: kas šai nekaitēja, varēja piekladzināt pilnu māju, viņai šī māja bija un vīrs Leons .. Zv 84, 22, 26.

○ ◇ Piekladzināt (pilnas) ausis sar. — *ilgstoši, apnicīgi runāt vienu un to pašu, arī ko nevajadzīgu, lieku.* □ Otiņš allažiņ nāca ar kādu pārsteigumu. Iesāka briesmīgi nopietni, aizrāvās, piekladzināja pilnas ausis, bet pēc gadiem trim četriem atsala. Liesma 81, 12, 10.

pieklaigāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Klaigājot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Tā nešpetnā sieva, todien visu Alūksni pieklaigādama, iedeva mazajam ezeriņam vārdu. Kaldupe 12, 142. Gadījās tukši tīkli, gadījās apledojušas tauvas, vīri nepieklaigāja pasauli, zūdīdamies vai savu nelaimi lamādami. Kaldupe 1, 112. Te [purva ielokā] viņš [briedis] jutās drošībā. Pat medību laikā, pat ogotājiem pieklaigājot purvu. Lit M 82, 5, 4.

2. parasti 3. pers. *Radot raksturīgas, samērā skaļas balss skaņas, būt par cēloni tam, ka tās izplatās viscaur (telpā, apkārtnē) — par dažiem putniem.* Kaijas pieklaigā jūrmalu.

pieklājība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Pieņemtajām normām atbilstošu uzvedības, izturēšanās nosacījumu kopums (attiecībās ar citiem sabiedrības locekļiem).* Pieklājības likumi. Pieklājības normas. Ievērot pieklājību. □ Mūsu pieklājība balstās uz patiesu savstarpēju cieņu. Tavare 1, 65. Roberts te [pie slimās mātes] parādījās tikai uz brītiņu, — tik daudz, cik prasīja pieklājība. Lācis 11, 150. Arī šoreiz Aleksandrs tomēr nesacīja tēvam nekā pretim —

viņš audzināts pieklājībā un paklausībā. J Kalniņš 8, 288. // ģen.: pieklājības, adj. nozīmē. *Tāds, kurā izpaužas atbilstība pieņemtajām uzvedības, izturēšanās normām.* Pieklājības teicieni — *tradicionāli teicieni, ko lieto sasveicinoties, pateicoties, uzrunājot kādu.* □ Ilga ver durvis, lūpas pieklājības smaidā savilkusi. Zigmonte 1, 194. Atvadoties viņš izteica cerību vēl kādreiz sastapties, bet tā bija tikai pieklājības frāze, kādas šādās reizēs mēdz teikt vienmēr. Meldere 1, 96.

2. *Vispārināta īpašība* → *p i e k l ā j ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Aplaudēt aiz pieklājības. □ Pieklājība var būt brīvi sirsnīga, atturīgi laipna vai dziļas cieņas un godbijības pilna, tā var būt arī stingri korekta, oficiāla. Tavare 1, 15. Otrā rītā Edgars un Kristīne satikās pie brokasta galda. Viņš izskatījās bāls un spītīgs un sveicināja viņu īsi, bet ar tādu pašu pieklājību kā agrāk. Blaumanis 6, 218. Vanags tāpat pieklājības pēc piemetās parunāt .. Upīts 4, 228.

pieklājīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pieklājīgi. 1.** *Tāds, kas izturas atbilstoši pieklājības normām.* Pieklājīga meitene. Pieklājīgi bērni. □ Pieklājīgam ir jābūt pret visiem — gan pret tuviniekiem, draugiem, paziņām un darba biedriem, gan arī pret maz pazīstamiem un pat pilnīgi svešiem cilvēkiem. Tavare 1, 15. Vienmēr labi ģērbies, pieklājīgs un atturīgs, viņš uzreiz piesaistīja meitenes uzmanību .. Lukjanskis 4, 213. .. pieklājīgs cilvēks jau sabiedrībā neizrādīs savu nepatiku .. Saulītis 12, 345. // *Tāds, kas atbilst pieklājības normām; tāds, kurā izpaužas pieklājība.* P. smaids. Pieklājīga rīcība. Uzvesties pieklājīgi. Pieklājīgi apģērbties. □ Visos gadījumos atteikums [dejot] jāizsaka smalkjūtīgā, pieklājīgā formā, lai cilvēku lieki neaizvainotu. Tavare 1, 62. «Labdien, tēvoc!» Ojārs pieklājīgi sveicināja, augstu paceldams cepuri .. Bērn 59, 1, 11. Direktors tagad bija cits, viņš Mellaci nepazina, bet ļoti pieklājīgi pateica: «Lūdzu, sēstieties! Un atvainojiet, ka jums būs mazliet jāpagaida. Tūlīt beigsies piektā stunda un mēs iesim zālē.» Saulītis 12, 302.

2. *Samērā labs, apmierinošs.* □ Pieklājīgs uzvalks maksāja pāri par 200 kronām .. A Grigulis 13, 300. Ilmāram būs pieklājīgs atestāts, kaut gan varētu būt ļoti labs. Spāre 6, 262. Maruta kādreiz bija gribējusi kļūt aktrise, viņa pieklājīgi zīmēja un mazliet spēlēja klavieres. Saulītis 13, 158. .. lomu var notēlot pieklājīgi vai pat labi, tomēr tā nekļūs par īpašu notikumu, ja to nedarīs bagātāku aktiera personība. Hausmanis 4, 72.

3. *Samērā liels, arī pietiekams (par kā daudzumu, skaitu).* □ Tomēr īsti novērtēt bijušo, pārvērtēt sevi varam tikai pēc gadiem. Un divdesmit pieci — tas jau ir pieklājīgs skaitlis. Teātris 75, 87. Ļaužu [koncertā] nebija pārāk daudz: apmēram tas skaits, par kuru mēdz teikt — pieklājīgi. Saulītis 13, 52. Tāpat sāka ritēt arī viņa dzīve — nesteidzīga, vienmuļa. Astoņas stundas gara darbadiena, trešdienās pieklājīga, kaut arī ne sevišķi liela alga .. A Grigulis 13, 304. // *Pietiekami ilgs (par laiku, laikposmu).* □ Šoreiz viņš jutās [dejojot] mazliet nedroši, jo trīs gadi tomēr ir pieklājīgs starplaiks. Saulītis 12, 176. // *Samērā spēcīgs (piemēram, par vēju, vētru).* □ «Visu laiku turējās tāds pieklājīgs .. pūtiens, gājām ar buru Ziemeļu vārtu virzienā.» Talcis 8, 115.

pieklāties, tikai 3. pers., -klājas, pag. -klājās; refl. **1.** *Būt atbilstošam pieklājības normām.* □ .. iepazīšanās iznāca tāda pastrupa, un Džemma nepaguva nosaukt pat savu vārdu, kā tas šobrīd pieklātos. Ezera 13, 178. Ilga pagriežas [uz iešanu]. Haris nāk līdz durvīm pavadīt, kā pieklājas. Zigmonte 1, 234. Tagad viņai [meitenei] vairs nepieklājās steigties pretim savas jaunības draugam, jo nu tie abi vairs nebija bērni, kas bez aizspriedumiem varēja satikties un par visu nekautrīgi izpļāpāties. Birznieks-Upītis 6, 192.

2. *Būt atbilstošam kādām prasībām, normām, priekšstatiem; būt atbilstošam kādiem apstākļiem, situācijai.* □ Mārtiņš mani pēkšņi sagrāba aiz vatnieka un strauji pierāva sev klāt. «Tu man strādāsi, kā īstam vīram pieklājas!» viņš bļāva sejā. Lukjanskis 4, 83. Viņš bija nebēdīgs, rosīgs, nemēģināja risināt neatrisināmo, bet dzīvoja un izturējās, kā kārtīgam puikam pieklājas. Saulītis 12, 120. Vecākiem pieklātos atbalstīt itin visus skolas pasākumus .. . Spāre 6, 186. .. dažs slinkāks vēl steidza iesmērēt slēpes, gatavoja provīziju līdzņemšanai, jo pusdienas pieklājas ēst pie ugunskura. Kolbergs 1, 23.

pieklaudzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. **1.** *Pieklauvēt.* □ Daudz neprātodams, puisis uzskrēja uz lieveņa un skaļi pieklaudzināja. Skujiņš 5, 90. Bet, kad jāiet cauri virtuvei, Imants allaž pieklaudzina klusām klusītiņām, gaida, kamēr atver .. Ezera 2, 165. Pie durvīm sparīgi pieklaudzina: «Dakter, palīdziet!» Lauku Dzīve 79, 12, 8.

2. *Ar klaudzināšanu pavadīt (kādu norisi, darbību).* □ Daudz jaunu cilvēku — tupelītēm pieklaudzinādami, viņi slīd gar eksponātiem. Čaklais 10, 183. // trans. *Klaudzinot pavadīt (melodiju), padarīt uztveramāku (tās ritmu).* □ .. iekšā [krogā] džīgāja vijole, kāds dziedāja līdzi, ar koka tupeli takti pieklaudzinādams. Upītis 4, 289.

pieklauvējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e k l a u v ē t.* Atvērt durvis pēc pirmā pieklauvējuma. □ .. pēkšņi iemirdzas gaismas svītra un izceļ no tumsas kādu saliekušos ķermeni, kādu pieklauvējumam atvēztu veseri. Sudrabkalns 4, 7.

pieklauvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Piesist (piemēram, pie durvīm, loga, sienas), lai, radot troksni, signalizētu.* Klusu p. □ Ārā norībēja ratu troksnis, un pēc brītiņa pie durvīm kāds pieklauvēja. Sakse 7, 78. Nepacietīgi nospiežu zvana pogu — vienreiz, otrreiz. Klusums. Pieklauvēju — lēni, spēcīgāk un vēl spēcīgāk. Atbildes nav. J Plotnieks 7, 184. Pēkšņi likās, ka pie tuvējā loga kāds pieklauvētu. Leinasars ieklausījās. Nē, nebija nekā. A Grigulis 13, 248. ◇ Pieklauvēt pie durvīm

(arī loga) — *būt klāt, iestāties (piemēram, par notikumiem, arī laikposmu).* □ «Pie mūsu mājas durvīm ir pieklauvējusi nāve... pieklauvējusi nāve..» Es šausmās apsviežos uz sāniem. Brodele 17, 88. Lai arī kā būtu dzīvojis virs zemes, lielā, kaulainā, vienalga, katram reiz pieklauvēs pie loga un aicinās līdzi... Kar 75, 4, 66 ..nakts.. jo dienas agrāk pieklauvē pie kuģa iluminatoru stikliem. Lapsa 1, 62. ◇ Pieklauvēt pie sirds (arī sirdsapziņas) — *atgādināt (kādam) par savu esamību.* □ Un nezin no kā man kļūst sērīgi ap dūšu. Varbūt tās ir mājas, varbūt Zina, kas pēkšņi pieklauvējusi pie manas sirds?... Vilks 2, 204. Skatoties izrādi, personiskās atbildības nepieciešamība pieklauvē pie katra sirdsapziņas.. Teātris 75, 67. Nav mīla jāmeklē. Par velti zūdies, Pie pašas sirds tev mīla pieklauvēs.. Gāliņš 5, 132.

pieklibot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Mazliet klibot.* □ Alma gāja drusku nevienādā gaitā, pieklibojot ar vienu kāju, kas bija īsāka par otru.. Ezera 8, 156. Bērnībā lauzusi kāju, viņa viegli pieklibo ja.. Skujiņš 7, 48. Pieklibodama, taču ašā solī viņa nāk gar pludmali tieši uz laivu. Klīvers 4, 82. // pārn. *Būt ar nelieliem trūkumiem (piemēram, par kādu parādību, pasākumu).* □ ..darbalaika zudumi neattaisnotu iemeslu dēļ uzskatāmi liecināja, ka disciplīna rūpnīcā sākusi manāmi pieklibot.. Cīņa 79, 220, 3. Vīrs [būvdarbu vadītājs] kā nazis, bet būvdarbu kvalitāte.. arvien pieklibo ja... Zv 80, 9, 7.

2. *Klibojot pieiet, pienākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..pieklibo Lambuliņu tēvs, vaidēdams un braucīdams gurnus. «..Mana ķēve sadauzīja ratus, sarāva iejūgu...» Salenieks 5, 148. Pieklibo ja priesteris Gevehards, turot šķēpu tik neveikli, ka reižu reizēm iebikstīja te ar vienu galu, te otru tuvumā stāvošajiem. Purs 9, 134.

pieklīdenis, -ņa, v.; **pieklīdene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; niev. *Pieklīdis dzīvnieks, arī cilvēks.* □ Pāris reižu Dīriķis mēģināja pieklīdeni pielabināt tuvāk, bet suns tādus aicinājumus vai nu nesaprata, vai neatzina un tiem nepaklausīja.. Kaijaks 5, 68.

pieklidzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. *Klidzinot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Zirgs pieklidzina pie vārtiem.

piekliegt, -kliedzu, -kliedz, -kliedz, pag. -kliedzu; trans. **1.** *Kliedzot, arī ļoti skaļi runājot, būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Bārdamās iekaisa arvien vairāk, viena pati piekliedza visu muižas pagalmu, mežs centās aizgūtnēm, bet nepaspēja atskaņot Lauķienes lamu plūsmi. Upīts X, 509. Kalve piekliedza visu māju, gānījās, lamājās.. Purs 1, 182. «Mēs negribam, ka Ojārs arī piedalās pārgājienā, viņš jau neprot uzvesties: atkal raustīs mūs aiz bizēm un piekliegs visu pasauli.» Ķiršķalne 1, 72. ◇ Piekliegt (pilnas) ausis (retāk pilnu galvu) sar. — *ļoti daudz un skaļi runāt, censties iestāstīt (ko), arī kliegt (parasti, līdz kādam rodas nepatīkamas izjūtas).* □ «..priekšsēdis.. lika Armantiņu sameklēt. Tāds varen bargs, abas ausis piekliedza.» Klīvers 4, 83. Sievas aizies uz kantori un piekliegs priekšsēdētājam pilnu galvu. Kalndruva 2, 114.

2. parasti 3. pers. *Radot raksturīgas balss skaņas, būt par cēloni tam, ka tās izplatās viscaur (telpā, apkārtnē) — par dzīvniekiem.* □ Smej jūra baltiem viļņu smiekliem, Un kūpot kāpu smiltis san, Un debess jums — viss kaiju piekliegts.. Purvs 1, 183. Kovārņu bari.. piekliedz gaisu ar skarbiem ķērcieniem.. Fimbers 2, 78. Izkritīs tāds bezdelīdzēns no ligzdas — vecāki piekliegs puspasauli, palīgā saukdami. Liesma 81, 3, 32.

pieklīst, -klīstu, -klīsti, -klīst, pag. -klīdu; intrans. **1.** *Klīstot pievienoties (pie kā, kam klāt).* □ ..Un kāpās pieklīda pie manis.. suns. Vācietis 4, 96. Par pieklīdušiem dzīvniekiem (medību vai dienesta suņiem).. jāziņo veterinārajai iestādei. Ves 63, 3, 19. «Karam sākoties, pie mūsu bataljona pieklīda mazs puišelis no Rūjienas..» Liesma 58, 9, 2.

2. *Klīstot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Rūsganajā āboliņa laukā.. ganījās aitas, pieklīdušas pavisam tuvu mežmalai. Kaijaks 5, 73.

piekluburot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Pieklumburot.*

pieklumburot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Neveiklā, grīļīgā gaitā pieiet, pienākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie gultas.

pieklupt, -klūpu, -klūpi, -klūp, pag. -klupu; intrans. *Strauji, ar sparu (klupšus) pievirzīties (pie kā, kam klāt).* P. pie loga. □ Traļmeistars pieklūp pie vinčas, ieslēdz motoru.. Lapsa 1, 52. Rati apstājās taisni pretī lievenim, aizvakarējā lietus pielijušā peļķē. Bite pieklupa sakārtot sēdamo maisu.. Upīts XI, 9. // *Strauji (parasti ar lēcienu) pievirzīties (pie kā, kam klāt) — par dzīvniekiem.* □ Ķēve vairs nebij skrējēja... acīm redzami sāka sašļukt.. vai tikai toreiz slapja sabraukta [ķēve] nebij par agru palaista ganos un pieklupusi upē.. pie auksta ūdens? Upīts 4, 322. ..viņa [hiēna] klupšus pieklupa pie lāmas un dzēra aizgūtnēm un ilgi.. Ezera 9, 165. // *Strauji pievirzīties (pie kā, kam klāt), parasti uzbrūkot (par dzīvniekiem).* □ Pamatīgs saniknotu kukaiņu kamols vērpās ap galvu, grasīdamies pieklupt un iedzelt. «Lapsenes!..» Uģis pārbīlī iebļāvās.. Vāczemnieks 1, 78.

pieklusināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, ka (kāds) pieklust; panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, skaņa) kļūst mazliet klusāks.* P. raudošo bērnu. □ ..Jānis pieklusina balsi, saklausījis mātes soļus gaitenī. Spāre 6, 278. Māte gāja pie govīm un centās pieklusināt viņu balsis. J Kalniņš 2, 16. «Pūķi, Pūķi!» viņš atkārto, jo suns.. [pēc] pirmā uzsauciena tikai drusku pieklusinājis rējienu. Zigmonte 2, 186. // *Panākt, būt par cēloni, ka (ierīce, mehānisms u. tml.) rada mazliet klusākas skaņas.* □ ..mūzika tomēr kļuva par skaļu, bija jāiet un jāpasaka,.. lai pieklusina magnetofonu. Kaijaks 5, 260. // pārn. *Padarīt*

vājāk uztveramu, arī neizcelt (ko, piemēram, mākslas darbā). □ ..šāda protokoliska notikumu norise pieklusina [aprakstā] galveno — cilvēku atklāsmi. Lit M 63, 5, 2. ..[režisors] inscenējumā rīkojies negaidīti: raksturos sakāpinātas līdz galējībai to dominējošās īpašības un pieklusinātas mazāk svarīgās. Teātris 75, 28. Fakti kādreiz ir pieklusināmi, bet nav apklusināmi. Zv 73, 12, 17.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (psihisks vai fizioloģisks stāvoklis) kļūst vājāks, izpaužas vājāk.* P. sirdsapziņu. □ «Vai tu viens, Grāvīt, māju uzcēli!» mana māte pieklusināja vecā Grāvja īgnumu .. J Kalniņš 2, 46. ..miera laiks atmiņā pieklusinājis un apgludinājis karā pārdzīvoto .. Zv 76, 9, 1. Šīs dzejas patvaldīgs saimnieks ir prāts, emocijas pieklusinātas, griba — atslābināta. Lit M 81, 52, 12. // *Mazliet nomierināt, apvaldīt (kādu).* □ Ievai viņš [Vīranauda] patīk, viņa .. ir pārliecināta, ka tam dzīvē vajadzīgs tikai viens — tikpat laba sieva kā viņš pats, kas pie reizes prastu pieklusināt nemierīgo vīru. Zigmonte 2, 93.

pieklust, -klustu, -klusti, -klust, pag. -klusu; intrans. **1.** *Apklust, parasti uz neilgu laiku (par cilvēkiem vai dzīvniekiem); kļūt mazliet klusākam.* □ Dziedātāja uz brīdi pieklust, pianists muzicē viens .. Lapsa 2, 33. ..[aktrisei] jau uznākot uz skatuves, publika pieklusa, it kā baiļodamās zaudēt kādu no mākslinieces pārdzīvojuma niansēm. Klints 1, 62. ..rubeņu gaiļi, šāvienu atbalss iztraucēti, mirklīti pieklust, bet tad sāk savu dziesmu ar jaunu sparu. Dripe 1, 81. // *Par skaņām.* Smiekli pieklusuši. Mūzika uz brīdi pieklususi. □ «Pasaulē ir daudz labu cilvēku. Palīdzēja ..» Dzintras balss vēl vairāk pieklust .. J Plotnieks 2, 12. ..kad nāk krēsla, tad zūd krāsas, pieklust trokšņi, zūd viss sīkais .. J Kalniņš 7, 647. Svilpšana un burbuļošana Pauļatēva krūtīs tā kā drusku pieklusa .. Skujiņš 7, 34. // *Pārstāt radīt skaņas, parasti uz neilgu laiku; radīt mazliet klusākas skaņas (par ierīcēm, mehānismiem u. tml.).* □ ..lielgabali uz acumirkli pieklusa. Bet tūlīt atsāka atkal no jauna, vēl jo dūcošāk un niknāk. Štrāls 3, 49. // pārn. *Kļūt klusam vai mazliet klusākam (par, parasti trokšņainu, telpu, apkārtni).* □ Sākas jauna stunda, skolas ēka pieklust .. Zigmonte 2, 101. ..[aktrisē] raudzīties nebija apnicīgi; viņas patiesīguma spēks lika skatītāju zālei .. uzmanībā pieklust. Klints 1, 122.

2. *Pārstāt darboties, parasti uz neilgu laiku; darboties ar vājāku intensitāti (kādā jomā).* □ Vēl nākotni, to tālo redzēt un neapklust an nepieklust, un tuvredzībā nesarecēt. Peters 1, 66. // *Izbeigties vai norisēt ar vājāku intensitāti.* Strīdi pieklususi. □ ..rudens darbi pieklusa, un atlikās brīvāks brīdis .. J Kalniņš 2, 235. Runas par mācīšanos konservatorijā un akadēmijā pieklusa pašas no sevis .. Gulbis 3, 39. Sarunas ir pieklusušas, un vairāki acu pāri dursta Baibu no priekšpuses, no sāniem, no muguras. Dripe 5, 88. // *Pierimt (par parādībām dabā).* Pieklust vējš. □ Pērkons pieklusa, lietus kļuva rāms, kā caur sietu izsijāts. Stulpāns 2, 86. // pārn. *Pavājināties, pārstāt izpausties (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* □ ..kad sastapāmies, sāpe par tuvā cilvēka zaudējumu bija pieklususi .. Hausmanis 4, 135.

pieklusums, -a, v. **1.** *Stāvoklis → p i e k l u s t (2).* □ Pēcpusdienas miegaino pieklusumu visapkārt atkal nomainīja augoša rosība. Skujiņš 10, 7. ..[aktrise] prot audzēt radošos spēkus, lai pēc zināma pieklusuma posma atmirdzētu jaunās krāsās .. Cīņa 83, 197, 3.

2. *Stāvoklis → p i e k l u s t (1).*

piekļaut, -kļauju, -kļauj, -kļauj, pag. -kļāvu; trans. **1.** *Cieši piespiest, arī pievirzīt, pielikt (pie kā, kam klāt).* P. bērnu sev pie krūtīm. □ ..Marga sāka sūri raudāt, galvu pie vecā kapteiņa pleca piekļāvusi. Avotiņa, Šlisers 1, 285. Māte grieza maizi, piekļāvusi krūtīm zeltaini brūnu klaipu .. Kaldupe 6, 29. ..Jānis satvēra Elzu aiz rokas un, piecēlis kājās, piekļāva sev klāt. Kalndruva 7, 60. // *Piespiest, arī pievirzīt (piemēram, ķermeņa daļu) savam ķermenim.* □ ..[slēpotāji] nonākuši augstieņu virsotnēs, joņoja lejup, atgādinādami putnus, kas piekļāvuši spārnus straujam kritienam. Cīņa 54, 40, 6.

2. *Būt izveidotam tā, ka atrodas, pievirzās (kam) cieši klāt no vairākām vai visām pusēm; būt par cēloni tam, ka (kas) pievirzās cieši klāt no vairākām vai visām pusēm.* □ Spradzene .. no meža zemenes atšķiras ar abpusēji matainām lapām un auglim piekļautām kauslapām. Sudrabs 1, 125. ..vējš vienā mirklī ar ātru, bet maigu tvērienu piekļauj drēbes cieši viņas augumam .. Kalndruva 5, 6. // *Pievienojot (kādam kopumam, sistēmai), padarīt par (tās) sastāvdaļu, daļu.* □ ..jāmeklē jauni risinājumi, lai Gorkiju nepārplūdinātu ar standartceltnēm, bet jauno organiski piekļautu pilsētas senatnes vērtībām, Volgas plašumiem un dabas gleznumam. Zv 75, 15, 8.

3. divd. formā: piekļauts; val. *Tāds, kas ir saistīts piekļāvuma attieksmēs.* Piekļautais apzīmētājs. Piekļautais papildinātājs. □ Piekļāvums ir visbrīvākais sintaktiskā saistījuma veids starp komponentiem vārdkopās. Piekļāvuma saistījumā atkarīgais jeb piekļautais komponents ir nelokāms vārds vai vārda nelokāma forma, piemēram, *staigāt lēni, domāt skaidri, ļoti labs.* Gram II, 8.

piekļauties, -kļaujos, -kļaujies, -kļaujas, pag. -kļāvos; refl. **1.** *Cieši piespiesties, pievirzīties, novietoties (pie kā, kam klāt).* P. pie koka. P. sienai klāt. □ Kuldams gaisu spārniem, [sašautais putns] vēl cēlās — krita, cēlās — krita, tad palika izstieptu kaklu, piekļāvies pie zemes. Brigadere 2, 298. Mazā meitenīte, piekļāvusies mātes krūtīm, snauž. Spāre 5, 169. «Kāpēc tu neguli?» Mirdza uzlika roku uz vīra krūtīm un piekļāvās tuvāk. Purs 4, 233. // *Tikt piekļautam (1).* □ ..vaigs piekļaujas [šautenes] laidei vietā, no kuras sviedri jau sen noēduši laku. Liesma 75, 3, 13. Īsie, kreisajā pusē ar celiņu pāršķirtie mati gludi piekļāvās galvai. Jansons 4, 609.

2. parasti 3. pers. *Apņemot no vairākām vai visām pusēm, būt cieši klāt (pie ķermeņa, auguma) — par apģērbu.* □ ..tīrais linu krekls vēsi piekļaujas miesai. Indrāne 6, 353. Naktskrekls piekļāvās krūtīm un tad brīvi krita lejup līdz klēpim. Birze 5, 192.

3. *Atrasties, būt novietotam cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt).* □ Tas ir parasts Ziemeļspānijas zvejnieku ciems, ar savām pelēkajām mājiņām cieši piekļāvies mazā jūras līcīša lēzenajam krastam. Grīva 1, 99. Mājai piekļāvās neliels augļu dārzs ar ābelēm, ķiršiem un ogu krūmiem, starp kuriem saulē vizēja un dūca bišu pilni stropi. Kaijaks 3, 14. Pilsētas mūrim piekļāvies, kuploja liels sudrabvītols.. Kaldupe 12, 63. // *Būt atbilstošam (kādam kopumam, sistēmai).* □ ..atsevišķi stāsti tematikas ziņā piekļaujas gan «Fornarīnai», gan «Sudrabotajiem mākoņiem», taču tajos ir patstāvīgas domas par cilvēku attiecībām un par attieksmi pret laikmetu. Jaun Gr 68, 5, 5. Sadarbojoties ar dažādiem režisoriem, mākslinieks prata piekļauties režisora iecerei, saplūst ar to, allaž mainīties izteiksmē. LPTV II, 25.

piekļāvība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p i e k ļ ā v ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* P. mīļotajam cilvēkam. □ Viņas [aktrises] vācu runa ir ne vien precīza, bet tai piemīt arī.. piekļāvība skandējamās dzejas poētiskajai, ritmiskajai īpatnībai. Lit M 70, 8, 6.

piekļāvīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piekļāvīgi.** **1.** *Tāds, ko var viegli piekļaut; arī lokans.* □ Lapas saulē sačervelējušās un sagriezušās, bet nakts valgumā atkal kļuvušas mīkstas un piekļāvīgas kā spilvens. Vilks 5, 63. // *Tāds, kas ļauj sevi piekļaut; tāds, kas piekļaujas (1).* □ Kādreiz viņš bija turējis skaujās šo augumu — piekļāvīgu un karstu... Kaijaks 5, 30. Patiesībā viņš šajā brīdī nealka ne pēc Elzas neprātīgās mutes, ne piekļāvīgā auguma. Kalndruva 7, 116. pārn. Vējš, silts un piekļāvīgs, glaudās gar sejām. Fimbers 1, 173. // *Tāds, kas piekļaujas augumam (par apģērbu).* □ Velga bija tērpusies melnā, piekļāvīgā kostīmā, izskatījās daiļa.. Stankevičs 2, 203. Piekļāvīgs krēmkrāsas džemperis.. ne tikai izceļ krūšu un vidukļa līniju, bet padara viņu arī drusciņ pilnīgāku.. Dripe 5, 68.

2. *Tāds, kas ir iecietīgs, lēns, maigs, tāds, kas pielāgojas, arī pakļaujas citu gribai.* □ ..Ilona pēc savas dabas bija padevīga, lēna, piekļāvīga un mīļa kā liepu lapa.. Zeiboltu J III, 217. Ka Brigita ir iespītīga, to viņš ievērojis jau agrāk. Bet viņa prot arī būt tik brīnišķīgi piekļāvīga. Zigmonte 6, 78. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Piekļāvīga daba. □ Viņš juta, cik šī roka ir mīksta, silta un nevarīga. Un tikpat mīksts un piekļāvīgs droši vien bija sievietes raksturs. Kaijaks 4, 45. // pārn. *Atbilstošs.* □ Par to, cik piekļāvīgi satura, intonācijas izteikšanai kalpo valodas skaniskais materiāls, varam pārliecināties Raiņa dzejolī «Pavasara dienas».. Valeinis 1, 233.

piekļāvīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i e k ļ ā v ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Tērpa p. □ pārn. Pirmo akmentiņu metusi viņa — vai nu ar valšķīgiem smaidiem, vai apiņa piekļāvīgumu. Nu būtu reize triumfēt — lūk, kā esmu iepatikusies. Liesma 75, 1, 9.

2. *Vispārināta īpašība → p i e k ļ ā v ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; piekļāvība.* Rakstura p.

piekļāvums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e k ļ a u t (1).* Putna spārnu p.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e k ļ a u t (2).* Detaļas p. plāksnei.

3. parasti vsk.; val. *Divu valodas vienību (parasti vārdu) saistījums bez īpašiem formāliem saistījuma rādītājiem.* Piekļāvuma attieksmes. □ Tā kā piekļāvuma saistījums nevar izpausties atkarīgā vārda formālajās kategorijās, tad te galvenie vārdu saistījuma faktori ir abu komponentu semantiskais sakars, novietojums un atkarīgā komponenta nepatstāvīgā daba. Gram II, 8.

piekļūt, -kļūstu, -kļūsti, -kļūst, pag. -kļuvu; intrans. **1.** *Pievirzīties, nonākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk), parasti ar grūtībām, pārvarot šķēršļus (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* P. pie upes. □ Eglēm noaugušā purva saliņai, kurai apkārt stiepjas neizbrienams muklājs.., var piekļūt tikai zinātājs, lecot no ciņa uz cini.. Samsons 1, 114. Donavas tumšo ūdeņu straume klusi plūda uz Dūņezera pusi. Tikai gar malām stiepās plāna ledus garoza, kas neļāva piekļūt straumei pavisam klāt. A Grigulis 18, 334. ..ja.. caunai izdodas iekļūt vistu kūtī vai baložu mājiņā, tā nokož visus putnus, kuriem tikai var piekļūt. A Kalniņš 1, 44. // *Ar grūtībām panākt, ka sastop (kādu).* □ Kādā dienā, būdams Jelgavā, viņš [Vecais Stenders] piekļuva pie hercoga un.. stāstīja par nobeigto darbu. J Kalniņš 8, 248. Divas dienas no vietas Vilis un Leinasars ieradās Dancigā. Pie konsula tie pat nepiekļuva. A Grigulis 13, 203. // *Rīkojoties, darbojoties, arī piepūloties tikt klāt (piemēram, kādai vietai, kādam priekšmetam).* □ Pa to laiku šoferis benzīna sūkņa diafragmu bija apmainījis, dīvainā kārtā tomēr piekļūdams klāt tur, kur nevar piekļūt pat trīsgadīga bērna roka. A Grigulis 13, 545. Lai labāk varētu piekļūt [koku] saknēm, kuras ir dziļāk zemē, lieto kaltu ar kātu.. Indāns 1, 197. ..dārzā vispirms vajadzēja noplūkt virzu un tīteņus, lai piekļūtu kartupeļiem. Caune 1, 165. // *Pienākot (pie kā, kam klāt), aizsniegt, sasniegt (piemēram, kādu priekšmetu).* □ ..Aigars ieteica vienu no atslēdziņām noslēpt tādā vietā, kur no pagalma viegli var piekļūt. Gulbis 3, 190. Grāmatvedis Blīgzna.. atvelk krēslu, lai Nadīna varētu piekļūt bufetei. Preilis 1, 50. Saindētas ēsmas nedrīkst izlikt atklāti uz lauka, lai tām nepiekļūtu dažādi derīgi dzīvnieki vai putni. Rupais, Kalniņa 1, 44. // *Izplatoties sasniegt (ko), nonākt (pie kā, kam klāt) — piemēram, par gaisu, gaismu, ūdens plūsmu.* □ Vislabāk apģērbu un veļu glabāt

plauktos vai pakarināt skapī, lai tiem piekļūtu gaiss. Ves 81, 12, 24. Gārša nevaicādama izņēma no rokassomas brūna stikla burku, kādā glabājas zāles, kurām nedrīkst piekļūt gaisma. Birze 5, 81. Nutrija var augu dienu dzīvot ūdenī, taču ūdens pie ādas nepiekļūst — to aiztur smalkā un biezā spalva.. Zv 53, 24, 7.

2. *Pakāpeniski, pārvarot grūtības, iepazīt, saprast, apgūt.* P. pie lomas kodola. P. tēlam. □ ..būt aktrisei — tas nenozīmē tikai to, kas ir tevī pašā. Ir jāmeklē ceļi, lai piekļūtu tuvāk cilvēkam, kas vilinošs, bet vēl svešs dzīvo lugas lappusēs. Dzene 3, 67. Kādreizējā līksmā, drosmīgā kara laika meitene nesa vaigā slepenas rūpes. Ilgi Jorens nevarēja piekļūt to iemeslam.. Zigmonte 2, 34. «Manuprāt, tam Grišam, dzīvojot pilsētas tuvumā, daudz vairāk izredžu piekļūt pie izglītības nekā jums.» Salenieks 7, 84. // *Iegūt (kāda) uzticību.* □ Viņš pazina sava pagasta laukstrādniekus, bezzemniekus un bēgļus, pusgraudniekus un sīkos rentnieciņus, un zināja, kā tiem piekļūt. Upīts II, 742.

○◇ Piekļūt sirdij — *iegūt (kāda) uzticību, simpātijas.* □ Daudzas reizes lasot un domājot, Strautmanis asi un spilgti saskatīja savu vājumu — neprasmi piekļūt cilvēku sirdīm. Dripe 2, 118.

pieknābāt, parasti 3. pers., -knābā, pag. -knābāja; trans. *Knābājot piepildīt (parasti guzu).* Cāļi pieknābājuši pilnu guzu.

pieknābātīties, -knābājos, -knābājies, -knābājas, pag. -knābājos; refl. *Knābājot pilnīgi pabēst (par putniem).* // pārn.; sar. *Mazliet, šad tad ko iedot, pabēst (par cilvēkiem).* □ Koks pieknābājies, virtuvē vārot pusdienas, un tāpēc neēd, bet tikai sēž.. Grīva 5, 186.

pieknapināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; sar. *Mazliet knapināt.* □ ..tikai tad, kad lielum lielā daļa izdalīta, viņš pamana, ka katlā putras nemaz tik daudz vairs nav. Jāsāk pieknapināt. Jansons 5, 58.

piekniebt, parasti 3. pers., -kniebj, pag. -kniebā; intrans. *Stipri saldēt, arī ievērojami pastiprināties (parasti par salu).* □ ..termometra stabiņš bija noslīdējis zem −20°. Kā saka, piekniebj! Sports 72, 16, 1. Todien brangi pieknieba sals. Zv 82, 4, 3.

piekniedējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e k n i e d ē t.* □ Rokturi.. jāpielaiko zāģa austiņai un stingri jāiestiprina tanī ar ķīļu palīdzību, dzenot pēdējos šķērsām zāģa kustības virzienam, lai neatplēstu austiņu piekniedējumu. Indāns 1, 73.

piekniedēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Piestiprināt ar kniedēm (pie kā, kam klāt).* P. uzliktni. □ ..šim roktura veidam var pielikt maināmu.. zāģa plātni, tikai tad austiņa tai nav piekniedējama nekustīgi, bet pieskrūvējama ar spārnu uzgriežņa skrūvēm. Indāns 1, 49. Tikai galva [arklam] ar plato velēnas vēlēju ausi un smailo piekniedēto lemesi nekrāsota.. Upīts 4, 210.

piekņupt, -kņūpu, -kņūpi, -kņūp, pag. -kņupu, arī **pieknupt,** -knūpu, -knūpi, -knūp, pag. -knupu; intrans. *Kņūpot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Kokains, neveikls, nevarīgs piekņupu pie loga un raudzījos ielas ņirboņā. Lāms 4, 44. Pieknupt pie zemes. ME III, 258. pārn. ..vēl bija arī tveice un odi. Un kāds desmits Daugavmalai piekņupušu mājeļu.. Zv 72, 20, 19.

piekoda, -as, s. *Ēdiens, ko ēd klāt dzērienam, retāk ēdienam.* □ Viņš apsūtīja mums degvīnu un piekodas — laša maizīti, etiķī ietaisītas zivtiņas un kaut kādu aukstu cepeti.. Upīts IX, 393. Viņš domāja, ka varēs iedzert bez piekodas, bet pretīgā smaka, kas iesitās nāsīs.. it kā aizsēja rīkli. Kalndruva 7, 82.

piekodām, arī **piekodam,** apst. *Tā, ka tiek izmantots par piekodu.* □ Mēs izdzērām [degvīna] glāzes un piekodām iemetām mutē gabaliņu.. siļķes. Grīva 5, 7. Uzvārījusi tēju, strēbdama no krūzes ar graudu cukuru piekodām, palēnām atkal atminējās sastapšanos ar Hugo.. Ezera 13, 234.

piekodinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e k o d i n ā t; arī norādījums, brīdinājums.* □ Saimnieku Jāņam.. bija cieti piesacīts sargāt māju, bet taisni šis piekodinājums viņu dīdīt dīdīja — kaut kur aizskriet. Jaunsudrabiņš 3, 233. Pārpilnam es saņemu viņas [mātes].. piekodinājumus un pamācības: labi mācīties un klausīt meistaru.. Sēlis 4, 8.

piekodināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Stingri pieteikt, norādīt, arī nobrīdināt (lai ko paveic, izdara).* Cieši p. palikt mājās. P., lai sagatavo stundas. □ Sportistu ģērbtuvē Roberts Strauts vēlreiz sapulcināja savus audzēkņus un piekodināja cīnīties godīgi, kā īstiem sportistiem pieklājas. Ērgle 4, 51. Māte bija izgājusi un man piekodinājusi, lai es guļu mierīgi — tūlīt, tūlīt viņa būšot atpakaļ. Zemzaris 2, 112. «Tūlīt aptiekā pasūtiet izrakstītās zāles un pēc nedēļas atkal atnāciet. Neaizmirstiet,» ārste piekodina. Lauku Dzīve 79, 12, 7. Māte ātri izgāja, piekodinādama Pēterim palikt pie slimā un raudzīt, vai tam ko nevajadzēs. Zigmonte 10, 39.

piekomandēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; mil. *Ar pavēli likt pievienoties (piemēram, bruņoto spēku daļai, apakšvienībai), parasti noteikta uzdevuma veikšanai.* □ ..1944. gada augustā viņu piekomandē 3. triecienarmijas pretizlūkošanas nodaļai. Par tulku. Liesma 75, 5, 1. Agrāk Laimiņš bija dienējis strēlnieku pulkā, pēc smaga ievainojuma gulējis hospitālī, tagad piekomandēts avīzei. Spāre 5, 280. pārn. Profesoram Lielkalnam piekomandēti divi aspiranti no kaimiņu republikām. Niedre 6, 186.

piekombinēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Kombinējot pievienot, arī piesaistīt (atsevišķu sastāvdaļu pie kā, kam klāt).* □ Liela, uz augšu atlocīta platmale un maza, nožēlojami mirdzoša «pelerīnīte» uz viena pleca. To aktrise tērpam piekombinēja pati. Dzene 2, 110.

piekomplektēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Komplektējot (kādu kopumu, sistēmu), pievienot (tam kādu vienību).* □ Pēdējos 20 gados

paralēli jaunajai literatūrai ir piekomplektēti daudzi vērtīgi un seni izdevumi .. Kar 75, 9, 183.

piekomponēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Komponējot (mūziku), pieskaņot (to kādam tekstam).* □ Palaikam viņš [R. Blaumanis] bija sacerējis kādu zobgalīgu tekstu, kuram, ja jau nebija meldija gatava, to piekomponēja A. Būmanis .. Atm 51. Un tad radās sacerējums, kuram mūziku piekomponēja ievērojama pianiste. A Grigulis 13, 166.

2. refl. *Komponēt papildus (piemēram, skaņdarba daļu).* □ .. tika demonstrēta vidējā no «Trīs latviešu tautasdziesmu apdaru» cikla. Tā arī patiešām labākā. Pārējās šķiet klāt piekomponētas, lai būtu cikls. Cīņa 82, 88, 3.

piekonstruēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Izveidot un noteiktā veidā piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ .. racionalizatori kartupeļu kombainam piekonstruējuši īpašu rausēju. Cīņa 85, 29, 2. Vasarā kaktusus vēlams novietot loga ārpusē uz palodzes, plaukta vai logam piekonstruētā nelielā siltumnīciņā. Lauku Dzīve 82, 1, 16.

2. *Radot (mākslas darbu), samāksloti, neatbilstoši īstenībai izveidot (tā atsevišķas sastāvdaļas, elementus).* □ Virzot visu savu uzmanību uz to, lai rastos pamācīgs stāsts, iepriekš sadomātai idejai piekonstruējot tēlus, neglābjami jānonāk pie atkārtošanās. J Kalniņš 1, 56.

piekopt, -kopju, -kop, -kopj, pag. -kopu; trans. **1.** *Kārtojot novērst (telpā, apkārtnē) nekārtību (parasti nelielu); piekārtot (1).* P. istabu. □ Piekopusi virtuvi, māte devās pie miera. Ērgle 6, 17. .. tētis rūpēsies par produktiem un piekops māju. Ērgle 4, 10. Iela šajā laikā [no rīta] bija vēl klusa, rets gājējs nezin kur steidzās, sētnieki piekopa savu rajonu. Talcis 9, 269. // *Notīrīt, sakārtot lietošanai, darbam (priekšmetus).* □ Kamēr viņi žāvēja, lāpīja un piekopa savu zvejas ierīci, apkārt staigāja zvīņenieku vīri un puiši. Lācis 4, 165. Tādā aukstā dienā, kad māte tikko bija piekopusi pusdienas traukus, sētā nikni sāka riet suns. J Kalniņš 2, 240. Aņa ienāca piekopt viņa gultu. Pārmainīja matraci un uzklāja tīrus palagus. Sakse 3, 83. // *Novākt un novietot noteiktā, paredzētā vietā.* □ Sievietes steidzās piekopt siena smalkumu un apdarināt sakrautās kaudzes. Vāczemnieks I, 73. Piekopām nopļautā lauka gabalu un ar tumsu devāmies vakariņot. Lāms 6, 68.

2. *Realizēt, īstenot (ko), parasti, darbojoties ilgstoši, pastāvīgi.* P. miera politiku. □ .. romāns vēršas pret buržuāziskajā vēstures zinātnē piekopto zviedru un viņu kundzības laikmeta cildināšanu, idealizāciju. J Kalniņš 1, 138. Daudzās cionistu organizācijas .. piekopj aktīvu graujošu darbību pret Padomju Savienību un citām sociālistiskās sadraudzības zemēm .. Hor 77, 7, 34. // *Ilgstoši, pastāvīgi veikt, izpildīt (piemēram, reliģiskus rituālus).* □ .. neliela daļa mūsu iedzīvotāju joprojām tic dievam, piekopj reliģiskos rituālus. Hor 76, 11, 19.

3. novec. *Nodarboties (piemēram, ar kādu amatu), piedalīties (kādā pasākumā).* □ .. Nagainis jaunībā bija mācījies par kalēju un ilgāku laiku šo amatu godam piekopis. Rozītis 1, 12. Dziļā tumsā viņš [kontrabandists] piekopa savu amatu, pārvadādams pār robežu dažādas mantas .. Ezeriņš 1, 182. Arī teātris tika piekopts, par ko sevišķi rūpējās Rihards Tomsons, vadīdams izrādes un gādādams par lugām .. A Deglavs 1, 217. Viņām [meitenēm] trūka sajēgas par visām tām rotaļām, ko bērni piekopa svētkos un ziemas svētdienās. Jaunsudrabiņš 4, 346.

○ ◇ Piekopt mājas soli sar. — *paveikt nepieciešamos mājas darbus.* □ .. Aivars vienmēr palīdz māmiņai piekopt mājas soli — uzslaucīt un uzmazgāt istabas, gatavot ēdienu ... Pion 56, 50, 3. Toreiz, kad jau krietni nosirmojušais Mārtiņš vēl strādāja ostā par loci, mājas soli piekopa vecā atraitne no kaimiņu nameļa. Līvs 3, 10.

piekopties, -kopjos, -kopies, -kopjas, pag. -kopos; refl. *Paveikt ikdienas darbus saimniecībā.* P. pa mājām.

piekoriģēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Mazliet koriģēt.* P. tekstu. □ Lai šādā veidā piekoriģētu autoru, ir vajadzīgs .. viņa akcepts .. Rīgas B 80, 65, 3.

piekost, -kožu, -kod, -kož, pag. -kodu; trans. **1.** *Pieēst (2) ko cietu, nedaudz.* □ Es izdzeru glāzi, divas glāzes piena, piekozdams saldenskābu rudzu maizi .. Jaunsudrabiņš 5, 50. Arī ezermalā sanāca vīru kompānijas, dzēra degvīnu, piekoda skābus gurķus un ķilavas .. Dripe 3, 78. Viņi paēda savas liesās vakariņas. Visbiežāk tās bija baltas, miltainas kartupeļu šķēles. Klāt varēja piekost pa sālītai sēnei .. Delle 2, 160.

2. *Viegli ar zobiem skart (ko).* □ Pašlaik meitas sarauktā piere, nemierīgais skatiens un piekostā apakšlūpa rāda, ka viņai uz sirds kāds svarīgs noslēpums .. Kar 56, 9, 46.

piekosties, -kožos, -kodies, -kožas, pag. -kodos; refl. *Satvert ēsmu tā, ka piekeras pie zvejas rīka āķa (par zivīm).* □ «.. skaties, kādas līdakas piekodušās!» Upīts II, 56. Zivs bija piekodusies spininga vizulim. Rīgas B 85, 172, 5. // pārn.; sar. *Ļoti piekerties (piemēram, kādam cilvēkam).* □ Gaisarags: .. tu ... muļķa meitietis! Domā, ka šis jau tev tā piekodies. Kas tādam pasaules gājējam: šodien viņš te, rītu nezin kur ... Upīts XIII, 55.

piekrāmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. **1.** *Izvietot (priekšmetus) tādā daudzumā, ka (tie) piepilda, aizņem (telpu, vietu).* Piekrāmēta istaba. □ .. telpa piekrāmēta ar papīra kastēm, dēļu galiem .. Rīgas B 82, 241, 3.

2. *Piekārtot (piemēram, telpu).* □ Kamēr Zane piekrāmēja dzīvokli, es mielojos ar granātābolu .. Liesma 84, 12, 11.

piekrampēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Cieši apņemt (rokas) ap ko.* □ .. [kāpņu] margai pieplacis kāds vīrs. Rokas tam cieši piekrampētas atbalstam, .. pleci joņaini cilājas. Skaidri redzams — tālāk cilvēks vairs netiek. Kalndruva 8, 96.

piekrampēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. *Cieši piekerties.* □ Marta .. abām

rokām loga aplocei piekrampējusies,.. sargājās pakustēties, lai [bite] neiedze]. Upīts 9, 699.

piekrāpt, -krāpju, -krāp, -krāpj, pag. -krāpu; trans. **1.** *Piemānīt (kādu), lai iegūtu sev labumu.* □ Kangars: Tos [latvjus] piekrāpsim, Tik kungu vārdu tiem atstāsim, Bet meslus visus ņemsim sev, Lai ļaudis kalpo man un tev. Rainis IXb, 271. Vecāki iedevuši meitas vietā zosi. ..Zalktis pamanījis, ka piekrāpts. LTP 207.

2. *Piemānīt, pievilt (kādu), piemēram, melojot, neizpildot solīto, neattaisnojot cerības.* □ Sarma.. teica: «Piekrāpāt mani. Toreiz sarīkojumā neatnācāt.» Garkalns netaisnojās, kaut gan ierasties nebija solījis. Grants 7, 124. Pēkšņi viņa jutās piekrāpta un apvainota. Acīs saskrēja asaras. Kā viņš tik viegli spēja atteikties no mākslas! Skujiņš 6, 53.

3. *Kļūt neuzticīgam, pievilt (laulības dzīvē, arī draudzībā).* □ «Tu mani nepiekrāpsi?» viņa vaicāja, un nopietnais skatiens pauda tādu paļāvību, tik stipru uzticību, ka Jānim sakāpa karstums vaigos. Kalndruva 7, 115. Sagādājot viņam vienu smagu pārbaudījumu pēc otra, liktenis neaizmirsa arī šo — pašu smagāko: viņu piekrāpa draugs. Laganovskis 2, 169.

piekrāpties, -krāpjos, -krāpies, -krāpjas, pag. -krāpos; refl.: sar. *Pievilties.* □ Ar šīm precībām viņš bija.. piekrāpies, bet viņam negribējās atzīt savu vainu. Sakse 2, 47.

piekrāsa, -as, s. *Krāsa, kas piešķir pamatkrāsai citādu toni, niansi.* □ Mongoloīdu rasei.. raksturīga dažāda ādas krāsa no gaišas ar iedzeltenu piekrāsu līdz melnīgsnējai, bet bez iesārtas piekrāsas.. Zin T 66, 6, 28. pārn. ..šajā lomā kā maiņīgā skalā ir izpaustas visas tipiskās kapitālista negācijas — varas kāre, demagoģija, rasisms, pat pārcilvēka kults ar nīčeānisma piekrāsu. Dzene 6, 29.

piekrāsot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Krāsojot (parasti atsevišķas vietas), panākt, ka (piemēram, priekšmets) ir vienādā krāsā; izlabot krāsas bojājumus.* □ Pat junga, piekrāsodams reliņus, svilpo.. Cīņa 70, 93, 1. Moskvičs izbraukts no garāžas, motora vāks pacelts, Rollītis ar Bertu ņemas spodrinādami, skrūves pievilkdami, nobrāzumus piekrāsodami. Lāms 4, 79. // intrans. □ Tētukam zelta rokas. Viņš iztaisnoja [avarējušajam automobilim], kas taisnojams, piekrāsoja, ielika lukturiem stiklus, un «Volga» atkal bez vainas. Bundzeniece 2, 115.

2. *Krāsojot pieskaņot (kā) krāsu vēlamajam, paredzētajam paraugam.* P. trauku. P. dziju. □ Mati šinjonam jāsaskaņo ar klientes matu krāsu. Ja nepieciešams, šinjonu piekrāso. Friz 173. // pārn. *Attēlot (faktus, notikumus) mazliet labākus, nekā (tie) ir īstenībā.* □ ..viņa sāka izklāstīt atgadījumu.., kurš bija balta patiesība un kuru Gundega piekrāsoja pavisam drusku,.. tā ka viņas atstāstā svešinieks izskatījās tikai mazliet šaubīgāks un uzvedās nedaudz aizdomīgāk, nekā bija izskatījies un uzvedies īstenībā. Ezera 14, 161. Protams, var jau vēl un vēl atsaukties uz tagad jau patālo pagātni, kad īstenība [mākslas darbos] tika piekrāsota un pirmie «tīrās» patiesības mirkļi šķita kā ieguvums. Māksla 77, 1, 32.

piekraste, -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Zemes josla gar krastu; krastmala (1).* Upes p. Okeāna p. Mežiem apaugusi p. Piekrastes pļavas. Staigāt pa piekrasti. □ Plecus cieši kopā saspiedušas, piekrastē drūzmējās divstāvu koka mājas ar nelieliem balkoniem un slaikiem karogu mastiem jumta korē. Vāczemnieks 6, 9. ..svētelis rudeņos aizlaidās, bet līdz ar pirmajiem aprīļa vējiem bija atkal ezera piekrastē. Kaldupe 8, 71. // *Sauszemes platība ūdenstilpes tuvumā.* Piekrastes iedzīvotāji. □ Baltijas jūras piekrastē dzīvo ap 20 miljonu cilvēku. Zv 76, 3, 7. ..[mākslinieks] vasarā kādu laiku uzturējās Ķemeros, kur ne tikai atpūtās, bet tālos klejojumos pa piekrastes zvejnieku ciemiem arī gleznoja. Stankevičs 4, 68.

2. *Sauszemes mala (ūdenstilpei); saskares līnija starp ūdenstilpi un sauszemi.* □ Tētis iedarbina motoru, un mēs strauji aizslīdam garām piekrastes smiltājam, kas apaudzis ar lēpju lapām un kārklu puduriem. Zunde 2, 25. Veselu dienu kuģis peld pa izrobotajām šērām gar Somijas piekrasti līdz Hangei — pēdējai somu ostas pilsētiņai pie Botnijas līča... Stankevičs 4, 98. Jūras piekrastei biezajā naktsmiglā tuvojās maza gumijas laiviņa. Tā viegli slīdēja pa gurdajiem viļņiem uz priekšu, kamēr atdūrās sēkļa smiltīs. Grīva 6, 69.

3. *Ūdenstilpes josla sauszemes tuvumā.* Piekrastes straume. Piekrastes kuģniecība. Piekrastes zveja — *zveja sauszemes tuvumā.* □ Ūdensaugi Baltijas jūrā un Rīgas jūras līcī sastopami gandrīz tikai piekrastes zonās. Ģeogr 73. Jaungvinejas upēs un purvos, tāpat arī seklajos.. piekrastes ūdeņos dzīvo krokodili. Ērgle 5, 39. ..filmu veido divas noveles — par vecajiem zvejniekiem, kuru brigāde nodarbojas ar piekrastes zveju, un jaunajiem, kas tralē atklātā jūrā. Māksla 73, 2, 42.

4. *Sauszemes josla gar ūdenstilpi kopā ar ūdenstilpes joslu sauszemes tuvumā.* □ Īpatnējā un skaistā Dzintarjūras piekraste ar kāpu priedēm, saulē mirdzošo dzelteno smilšu liedagu, jūras zilo tāli, baltajām kaijām, zvejnieku darba piederumiem — tīkliem un laivām — allaž ir valdzinājušas mūsu gleznotājus. Zv 55, 7, 9. Pēc ziņojumiem no Honkongas, patlaban.. taifūns trako Ķīnas austrumu piekrastē. Cīņa 75, 225, 3.

piekrāt, -krāju, -krāj, -krāj, pag. -krāju; trans. **1.** *Sakrāt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ «Naudu esot piekrājuši, lai nu pēdējās dzīves stundās atpūtinot vecos kaulus.» Rihters 1, 489. ..uz šīs mazās Zemes piekrāts tik daudz bumbu.. Zv 81, 20, 18. // *Sakrāt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (ko).* P. marku albumu.

2. *Krājot papildināt (kā daudzumu).* □ ..nauda te iepelnīta, jāpiekrāj klāt, pirksim mašīnu! PL Siev 82, 10, 18.

piekrāties, parasti 3. pers., -krājas, pag. -krājās. *Refl.* → *p i e k r ā t (1); tikt piekrātam.* □ Man ir piekrājušās mapes ar idejām. Ienāk

prātā jauna doma, lieku klāt jaunu lapu. Zv 81, 22, 12. Šādu dziesmu mums drīz vien bija piekrājies kupls pūrs. Māksla 85, 2, 32.

piekratīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Kratot (ko), piepildīt (ar to).* □ Nav vairs zušu gadu, jau sen vairs nav bijis! Agrāk, stāsta, puslaivas varējis piekratīt. Upīts II, 190.

2. *Kratot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ Piekratīt salmiem sienu .. klāt. ME pap II, 255.

piekraukāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Atklepojot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, trauku).* □ Slimnieks piekraukājis bļodu. ME III, 259.

piekraut, -krauju, -krauj, -krauj, pag. -krāvu; trans. **1.** *Kraujot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, transportlīdzekli).* P. vagonu. P. pilnus ratus. □ Pie spīķeriem piekrāva kādu lielu kuģi. Noputējuši maisu nesēji tekāja pa augstām laipām turp un atpakaļ. Kurcijs 2, 34. .. garām brauca ar kārniņiem piekrauta smagā mašīna .. Niedre 13, 128. Pirmo viņi ievēroja piekrauto pajūgu — galds, krēsli, drēbju vīstokļi — viss rūpīgi salikts un nosiets. Purs 1, 83. // *Liekot, novietojot, arī kraujot (ko), piepildīt, aizņemt (ar to telpu).* Šķūnītis piekrauts ar malku. P. kūtsaugšu ar sienu. □ Veikaliņš mazs, .. visādiem dzelzs un koka daiktiem tā piekrauts un apkārts, ka spraugā gar leti tikko varēja aizlīst garām. Upīts IX, 511. Pieliekamais stāvgrūdām piekrauts ar visādiem labumiem. Bundzeniece 2, 128. Trešais stūris [istabā] bija piekrauts šādiem tādiem krāmiem .. Austriņš 2, 29. // *Liekot, novietojot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, somu).* □ Grozs ar kaudzi bija piekrauts pilns zaļiem, dzelteniem un sarkaniem vīnogu ķekariem. Birznieks-Upītis 6, 256. No pārtikas veikala puses ar smagi piekrautām somām .. nāca divas sievietes. Ērgle 6, 20. Tā bija liela, nesen balsināta telpa, ko pārdalīja divas kopā saliktas sekcijas, kas bija līdz augšai piekrautas grāmatām. Lapsa 3, 147.

2. *Liekot, novietojot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji aizņemt (ar to kādu virsmu).* □ Durvis ar grubuļainu matstiklu, aiz tām virtuve, galds piekrauts ar visādu ēdamo. Dripe 5, 105. .. nelielais dīvāns piekrauts raibi izšūtiem spilveniem .. Lukjanskis 6, 131.

3. *Liekot, novietojot (ko) citu uz cita vai citu pie cita, izveidot (piemēram, kaudzi, nastu).* □ Piekrāvusi siena nastiņu, savilkusi labi cieši seģenes stūrus, Klinta brīdi atliec muguru .. Indrāne 6, 99.

4. *Kraujot novietot (pie kā, kam klāt).* P. malku pie pagraba sienas.

piekravāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Kravājot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, somu).* □ Vasarā [meitene] piekravāja čemodānu un pateica, ka brauks uz Rīgu gatavoties iestājpārbaudījumiem augstskolā. Kalndruva 9, 165. // *Liekot, novietojot, arī kravājot (ko), piepildīt, aizņemt (ar to telpu).* □ .. mājai bija tikai viens stāvs, bet tam pāri pletās tumši, plaši un visādu vērtīgu lietu piekravāti bēniņi .. Zigmonte 11, 6. Klētiņa bij piekravāta pilna līdz griestiem. Upīts 4, 281.

2. *Liekot, novietojot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji aizņemt (ar to kādu virsmu)* P. galdu ar traukiem.

piekrēpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Krēpojot piepildīt (ar krēpām, piemēram, trauku).*

piekrimst, -kremtu, -kremt, -kremt, pag. -krimtu; trans. *Pieēst (ko cietu, sausu), ar zobiem drupinot, smalcinot.* □ Tēju dzerot, piekremt cukuru. ME III, 260.

piekrist[1], -krītu, -krīti, -krīt, pag. -kritu; intrans. **1.** *Krītot novietoties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Tā man piekrīt pie rokas. ME III, 260. Es piekritu raudādama pie arāja kājiņām. ME III, 260.

2. *Krītot (kam) lielākā daudzumā, tikt pilnīgi vai daļēji pārklātam (ar to) — par kādu virsmu.* Pagalms piekritis ar lapām. // *Nokrist (kam) lielākā daudzumā.* Kas te ābolu piekritis.

3. *Krītot papildināt (kā daudzumu).* □ Sniegs turējās jau trešo dienu, un nakti bija jauns piekritis klāt. Kar 81, 4, 82.

piekrist[2], tikai 3. pers., -krīt, pag. -krita; intrans. **1.** *Tikt iekļautam (kā) darbībā, uzdevumos; attiekties (uz ko).* □ Tiesām piekrīt lietas .., kas ar likumu nodotas tiesu iestāžu kompetencei. AT Bil 61, 4, 36.

2. novec. *Pienākties.* □ Vecākajam, Andrim, piekrita Upmaļi — vidējam, Tenim, jau bija ciems salūkots, tie bija Vasaraudži, tik vien Pēteris kā jaunākais bija tukšā. Apsīšu J 3, 28. Jāja [zirgus] slaveni džokeji [žokeji], .. tā ka grūti bija teikt, kam piekritīs uzvara. A Deglavs 1, 991. // *Būt piemērotam, piestāvēt.* □ Andra tēvs man atteica, saukdams šoreiz mani par dēlu, laikam domādams, ka «dēliņa» vārds pieaugušam vairs nepiekrīt .. Apsīšu J 3, 40. «Tev, Gailēn, par skolotāju vajadzētu tikt,» Robežnieks saka. «Tas amats tev piekristu kā likts.» Upīts 6, 31. Es zinu, jaunībai piekrīt dziedāt un smiet .. Balodis 9, 62.

piekrist[3], -krītu, -krīti, -krīt, pag. -kritu; intrans. *Atzīstot par pareizu, pievienoties (iepriekš teiktajam).* □ «Jums, cienītā kundze, ir apbrīnojami skaista meita. Un laba skolniece.» — «Tas tiesa,» mamma piekrita «Puiši tā vien met acis.» Lukjanskis 4, 163. // *Atzīstot par pareizu, pievienoties (piemēram, kādam viedoklim, uzskatam, ierosinājumam); būt vienisprātis (ar kādu).* P. jaunajai teorijai. P. sarunbiedram. □ Revolucionāro notikumu gaitā partijā stājās daudz jaunu biedru, kuri piekrita partijas politikai .. Lauku Dzīve 81, 3, 1. .. negribas gluži piekrist domai, ka nav lielu un mazu darbu, ir tikai lieli un mazi darītāji, jo tikai lieli uzdevumi var radīt lielu personību. Priede 3, 5 (ievadā). Sapulcēs viņš strīdējās pretī un nepiekrita nevienam lēmumam, par kura pareizību nebija pārliecināts. Avotiņa, Slisers 1, 107. // *Dot pozitīvu atbildi, radot iespēju kam notikt, norisināties, būt ar mieru ko darīt.* □ Viņš pats uzņēmies tādu atbildību, piekrizdams kļūt par šīs milzu saimes vadītāju. Piekritis, ne jau uz vieglumu

cerēdams. Avotiņa, Peters 1, 165. Aleksandrs Johans Stenders bija iepriecināts un Anša un Ievas laulībai piekrita. J Kalniņš 8, 269. «Vai atļausiet pavadīt līdz mājām?» Ģirts jautāja. Sākumā Inga negribēja piekrist, bet tad bija ar mieru. Dripe 2, 48. «Brauksim uz jūrmalu peldēties!» — «Brauksim!» pirmais ar prieku piekrita Lāpstiņš. Bērce 2, 19.

Sk. piekrītošs.

piekrišana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Pievienošanās (kādam viedoklim, uzskatam, ierosinājumam); pozitīva atbilde, kas rada iespēju kam notikt, norisināties vai apliecina gatavību ko darīt.* Iepriekšēja p. □ Īrnieks var ievietot īrētajā dzīvojamā telpā ģimenes locekļus un citus pilsoņus tikai ar visu tai pašā telpā dzīvojošo pilngadīgo ģimenes locekļu rakstveida piekrišanu. Civilk 1, 129. Ja bērnam ir vecāki, tad adopcijai vajadzīga viņu piekrišana. Šāda piekrišana jāizsaka rakstveidā. Sk Ģ 80, 4, 14. Pirmā apspriede nevilkās ilgi. Nolēma runāt ar direktoru, dabūt viņa piekrišanu elektrostacijas iekārtas ražošanas paātrināšanai. Jansons 2, 146.

2. *Atzinība sabiedrībā, patika, kas izpaužas aktīvā rīcībā, darbībā.* □ Tikko viens iesāk kādu krievu tautas dziesmu, visi izrāda savu piekrišanu, sirsnīgi vilkdami līdzi. Birznieks-Upītis III, 285. Sporta sarīkojums bija labi apmeklēts un guva lielu piekrišanu skatītājos. Sports 63, 116, 2. Kafejnīcai ir liela piekrišana. Lauku Dzīve 68, 1, 21. // *Patika (pret kādu), ko izpauž daudzi pretējā dzimuma cilvēki.* □ Piekrišana jau Ingum bija liela — plecīgs, dedzīgs, pārgalvīgs, — tur vajadzēja būt bez acu, lai to neredzētu. Ezera 13, 292. Meitenes šoreiz ir patīkamā mazākumā, par piekrišanu nav ko uztraukties .. Dripe 5, 100. Tam pie sieviešiem nebija piekrišanas, lai gan izskata un auguma ziņā puisis nav zemē metams. Kāpēc? Trūka iznesības un sabiedriskuma. Lācis 15, 231.

piekritējs, -a, v.; **piekritēja,** -as, s. **1.** *Darītājs →* p i e k r i s t [3].

2. *Cilvēks, kas piekrīt (piemēram, kādam viedoklim, uzskatam, kāda darbībai), aizstāv, atbalsta (to).* Miera piekritēju kustība. Revolūcijas piekritēji. □ Nākusi pie varas, buržuāzija ar padomju varas piekritējiem nežēlīgi izrēķinājās. Birziņa 1, 98. Voltērs bija angļu materiālista Loka piekritējs un propagandēja viņa mācību .. A Putniņš 1, 17. .. viņa [režisora] darbiem ir bijuši kaismīgi piekritēji un tikpat kaismīgi noliedzēji .. Kin 76, 120.

piekritība, -as, s.; parasti vsk.; jur. *Likumā paredzēts pieļaujamo darbību, veicamo pienākumu kopums (parasti tiesisku, pārvaldes jautājumu kārtošanā).* Līgumiskā p. Tiesas p. Izmeklēšanas p. Iztiesāšanas p. □ Piekritības jautājumu izšķir prokurors pēc krimināllietas ierosināšanas vietas. Krim pr 1, 77. PSRS Augstākajā Tiesā tiesvedība civillietās notiek pēc PSR Savienības un tās savienotās republikas civilprocesa likumiem, kuras tiesas izskatījušas vai kurām bija jāizskata lieta saskaņā ar teritoriālās piekritības noteikumiem. AT Bil 61, 4, 35.

piekritīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piekritīgi**; jur. *Tāds, kas ietilpst (kā) piekritībā.* □ Rajona (pilsētas) tautas tiesai ir piekritīgas visas kriminālllietas, izņemot tās, kuras piekritīgas Latvijas PSR Augstākajai Tiesai vai kara tribunālam. Krim pr 1, 19.

piekrītošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piekrītoši.** *Tāds, kurā izpaužas piekrišana (1).* Piekrītoša atbilde. □ Klusi un uzmanīgi viņi klausījās, lai neizlaistu nevienu viņiem teikto vārdu, reizēm tikai piekrītoši palokot galvu. A Gulbis 3, 37. Tāds lēmums galu galā visiem bija pieņemams, un vīri piekrītoši pamāja .. Fimbers 1, 207. Rakstnieks Melnūdris nenovērsa acis no Nīkura sejas un pēc katra teikuma piekrītoši salocījās ar visu augumu, it kā sacīdams: «Jā, jā, jums taisnība, ministra kungs ... Jums vienmēr taisnība.» Lācis VI, 277.

piekrokojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts →* p i e k r o k o t. Piedurknes p. Volāna p. □ Neliels piekrokojums [kleitai] plecu daļā. Zv 77, 3, 32. Svārku augšdaļā vairākās kārtās ievilktā gumija rada piekrokojumu. Zv 77, 13, 32. . . ar piekrokojumu zem jostas vai ieloču grupu [svārkiem] tiek uzsvērta gurnu daļa .. Zv 80, 3, 32.

piekrokot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Krokojot mazliet savilkt (audumu, apģērba detaļu); krokojot piestiprināt (piemēram, apģērba detaļu pie apģērba).* □ Viegli piekrokotos piedurkņu galus noslēdz ērta aproce. Zv 76, 23, 32. Jaunām un slaidām sievietēm piestāv gan plecu daļā, gan viduklī piekrokota un ar jostu apņemta kleita no viegla zīda auduma. Zv 80, 7, 32. Svārku apakšmalu veido nedaudz piekrokots tā paša auduma volāns .. Zv 79, 9, 32.

piektais; s. -ā. *Kārtas skait. →* p i e c i *(5.).* Piektā diena. Piektās klases skolnieks. Piektais gads — *1905.—1907. gada buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pirmais gads, arī šīs revolūcijas norises laiks.* Piektā gada revolūcija — *1905.—1907. gada buržuāziski demokrātiskā revolūcija.* □ Andris bija savā piektajā dzīvības gadā, neliels, izstīdzējis puika .. Caks II, 7. Dabūjām jaunu dzīvokli. Imantā. Blakus Sudrabkalniņam, paneļu nama piektajā stāvā. Lāms 4, 44. Četras piektdaļas pirmskolas vecuma bērnu iestāžu uzturēšanas izdevumus sedz valsts, un tikai vienu piekto daļu apmaksā vecāki. Ves 76, 11, 3. Zinu, ka Andžum nav ne tēva, ne mātes. Tos piektajā gadā nošāvusi melnā sotņa. Avotiņa 2, 42. ◇ (Kā) piektais ritenis sar. — *lieks, nevajadzīgs, citiem traucējošs cilvēks (kādā vietā, kādā situācijā).* □ Ansim sanāca dusmas. Kas viņš bija šajā mājā? Piektais ritenis? Nē. Vienkārši tukša vieta. Nulle. Lapsa 3, 108. «Tu jau arī šo to jēdz no tādām lietām, nāc šurp un netēlo piekto riteni.» Ezera 11, 95. Rīta agrumā, nonācis pie lielas celtnes vadītājiem, žurnālists jūtas kā piektais ritenis, kas tikai traucē. Zv 73, 15, 2. ◇ No baltās ķēves piektā (arī trešā,

septītā, devītā) augumā vienk.; iron. — *ļoti tālā radniecībā.*

piektdaļa, -as, s. *Piektā daļa.* □ Apmēram četras piektdaļas no republikā izlietojamā nacionālā ienākuma .. izmantos iedzīvotāju patēriņam .. Zv 76, 3, 1. .. dzejnieks apmēram vienu piektdaļu no trioletiem nav ieturējis franču klasiskajā formā .. Valeinis 1, 288.

piektdien, apst. *Piektdienā.* □ «Ceturtdien es nevarēšu,» Janko kļuva domīgs. «Un piektdien arī ne. Ejam sestdien!» Saulītis 12, 123. Braukšu mājās piektdien ar vakara vilcienu. Zemzaris 2, 25. Piektdien jau no brokastīm tveicēja nejauki .. Upīts 4, 126.

piektdiena, -as, s. *Nedēļas piektā diena (skaitot no pirmdienas).* Piektdienas vakars. □ Kādā piektdienas rītā vecais Gatviņš necēlās ar citiem reizē augšā un negāja pie darba. Birznieks-Upītis 6, 96. .. vislabākā atpūta sestdienas vakarā tomēr ir dejas. Katru piektdienu viņš agri vai vēlu nonācis pie šāda secinājuma. Jakubāns 1, 88.

piektkārt, apst. *Kā piektais pēc kārtas; piektajā vietā.*

piekuģot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Braucot ar kuģi, pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie upes grīvas. □ pārn. Pašlaik atkal [pie notekas malas] piekuģo liels, dzeltens salms .. Zigmonte 1, 13.

piekūkot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. *Kūkojot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (apkārtnē).* □ Vai tad kāds varēja teikt, ka te, Vidrižos, nebija skaisti — te, kur tik daudz .. zilo puķīšu piekaisītu un dzegužu piekūkotu gravu .. Lit M 81, 41, 16. .. dzeguzes bija silus tā piekūkojušas, ka tie skanēja ganiem līdzi paši no sevis. Rozītis 3, 107.

piekukuļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Kukuļojot panākt, ka (kāds) rīkojas kukuļa devēja interesēs.* □ Parasti [nelegālo grāmatu] sūtījumus ieveda [pirmsrevolūcijas] Krievijā kontrabandas ceļā, bieži arī piekukuļojot muitas ierēdņus. Jaun Gr 60, 11, 45. Nabagu mājas vecis — iebaidīts vai piekukuļots — pēc tam vairs skaidri neatcerējās, kā viss bija noticis, un ar to lieta beidzās. Lācis 15, 99.

piekūleņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; pareti. *Kūleņojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Kucēns piekūleņo pie durvīm.

piekult, -kuļu, -kul, -kuļ, pag. -kūlu; trans. **1.** *Kuļot labību, iegūt (graudus) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. graudus. P. rudzus gan pašiem, gan pārdošanai. □ Vai daudz piekūlāt? ME pap II, 256. // *Kuļot labību, iegūt (graudus) tādā daudzumā, ka (tie) piepilda (ko).* P. apcirkņus. □ «.. Sarkaļu mamma piekūla pilnu klēti ..» Sakse 7, 190. Piekūlis graudu tvertni, kombainieris strauji pagrieza savu mašīnu uz graudu vedēja automobiļa pusi. Cīņa 84, 180, 1.

2. *Strauji maisot, pievienot (ko kādam šķidrumam, kādai masai).* □ Mērcei sviestu sabrūnina ar miltiem, palēnām pielej karstu pienu, piekuļ olas. PL Siev 69, 9, 22.

piekultie, -kuļos, -kulies, -kuļas, pag. -kūlos; refl.; sar. *Pieklīst.* Suns piekūlies pie pļāvējiem.

piekumpt, -kumpstu, -kumpsti, -kumpst, pag. -kumpu; intrans.; pareti. *Mazliet sakumpt.* □ Pie viena no tiem [bišu stropiem] kūp viegli dūmi un rosās kāds piekumpis stāvs ar dīvainu ķiveri galvā. Vanags 8, 102.

piekūns, -a, v. *Piekūnveidīgo kārtas vidēja vai neliela auguma putns ar ļoti spēcīgu ķermeni un šauriem, smailiem spārniem.* Bezdelīgu p. Kukaiņu p. Purva p. □ .. spārnus gandrīz nekustinādams, lido piekūns. Ezera 11, 32. Var teikt, ka lielais piekūns .. ir apmēram vārnas lieluma putns, un apzīmējums «lielais» viņam piestāv galvenokārt tādēļ, ka liela ir viņa meistarība lidojošu putnu ķeršanā. Zin T 77, 2, 31. Ļoti derīgs putns ir [Latvijā] bieži sastopamais lauku piekūns .. Ikviens šis vaska dzeltenais dzeguzes lieluma putns, kas bieži redzams sēžam uz kāda mieta, staba vai vadiem vai plivinoties uz vietas virs lauka .., iznīcina ļoti daudz kaitīgo grauzēju .. Latv dzīvn 46.

piekūnveidīgie, -o, vsk. piekūnveidīgais, -ā, v.; zool. *Putnu kārta, pie kuras pieder plēsīgie dienas putni (piemēram, piekūns, vanags, ērglis), kam raksturīgs līks, ass knābis, asi, spēcīgi nagi, laba redze un dzirde, augsti attīstīta lidošanas spēja; šīs kārtas putni.* □ No Latvijas piekūnveidīgajiem putniem visizplatītākais ir peļu klijāns .. D kal 72, 98. Ūdensputnu ziemošanas lielāko vietu tuvumā labprāt mēdz uzturēties dabas retums — majestātiskais jūras ērglis .., kurš pārstāv piekūnveidīgos putnus .. D kal 78, 66.

piekūpēt, parasti 3. pers., -kūp, pag. -kūpēja; intrans. *Kūpot, degot, arī garojot (kam), tikt piepildītam ar dūmiem, arī ar garaiņiem, iztvaikojumiem (par telpu, apkārtni, vidi); piekvēpt.* □ «Stiprs ir viņa pīpes dūms,» nosaka vīri. Istaba drīz piekūp zila kā Daugavas pļavas pavasara miglā. Vējāns 5, 52. Otrpus meža ziemeļu pusē ir maza mājiņa. Tajā dzīvoja ogļu dedzinātājs. Agrāk man šis piekūpējušais meža stūris ar melno būdu un kvēpaino cepli nepatika. Jaunsudrabiņš 7, 5. Piekūpējis, pietvīcis gaiss izplūda pa vienīgo logu .. Brigadere 3, 333. // *Degot, arī garojot (kam), tikt pārklātam, piemēram, ar kvēpiem, sodrējiem, parasti no iekšpuses.* Piekūpējusi istaba. □ sal. Debesis bija pelēkas un dūmakainas, it kā būtu no liela ugunskura piekūpējušas .. Laicens I, 177. // *Pieputēt.* □ .. aizkari pie logiem gauži piekūpējuši, tie jāaiznes uz ķīmisko tīrītavu. Zigmonte 7, 73. Galva piekūp ar putekļiem. ME III, 262.

piekūpināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (telpa, apkārtne, vide) piekūp.* □ Saimniece necieta, ka viņas istabu piekūpināja. ME III, 262. Puspilsētas te šašliks piekūpina Ar dūmiem kodīgiem un stipro smārdu .. Balodis 7, 123. Viņas cigarete sīvi piekūpināja gaisu. Bundzeniece 2, 110.

piekūpt, parasti 3. pers., -kūp, pag. -kūpa; intrans. *Piekūpēt.* □ Visa māja skanēja [no

šāvieniem], un koridors piekūpa dūmu pilns. Kar 59, 9, 41. . . sprēgājošas liesmas apvijās koku stumbriem, krūmu iejoms piekūpa . . dūmiem . . Upīts 8, 202. Virs durvīm pie pašiem griestiem uzkārtā piekūpusī lampele deva ļoti maz gaismas . . Niedre 10, 294. . . saule, sarkana un nespodra kā putekļiem piekūpusi acs, noplaka pavisam lejā . . Upīts III, 554.

piekurināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Kurinot ļoti, arī pietiekami, sasildīt (telpu).* □ Pēc āra vēsuma istaba likās silta, pat pārlieku piekurināta. Ezera 1, 185. Mazās Kalnu ielas istabiņa ziemā grūti piekurināma. Kar 75, 5, 87. Aukstu istabu nevar piekurināt vien. ME III, 261. sal. Kafejnīca, saules piesildīta, šķita kā piekurināta. Saulītis 13, 37. // *Kurinot ļoti, arī pietiekami, sasildīt (krāsni, pavardu).* Veco krāsni nevar p.

piekurnēt, -kurnu, -kurni, -kurn, pag. -kurnēju; trans. **1.** *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts kurnēt, ka ar kurnēšanu neko nepanāks.* □ Bet Agris Živa nekurn. Ko tu piekurnēsi. Sports 70, 136, 2.

2. *Kurnot izraisīt (ko nevēlamu).* □ Piekurnēsi vēl bēdas! ME III, 261.

piekurt, -kuru, -kur, -kur, pag. -kūru; trans.; reti. *Iekurt.* □ Vecais Akmanis piekūra uguni . . Fimbers 1, 115.

piekust[1], -kūstu, -kūsti, -kūst, pag. -kusu; intrans. **1.** *Kļūt nogurušam, nespēcīgam pēc piepūles.* □ Meitene . . izskatījās gaužām piekususi. Seja likās pavisam bezkrāsaina aiz dziļā noguruma . . Ezera 14, 20. Viņi pārzāģē vienu pagali, pārzāģē otru. Justs tik rauj, bet Jēcis jau drīz vien piekusis. «Es vairs nevaru,» viņš bēdīgi nopūšas. Skujiņš 2, 30. Atsēdies, atpūties, Mana veca māmuliņa! Gan tu biji piekususi, Mani mazu auklēdama . . DV 343. pārn. Jau sāka piekust lakstīgala, bet vēl nebija piekususi dzeguze. Kaldupe 12, 93. pārn. Bet, nelūgts atnācis, stāv vecums blakus, stāv piekusis, uz spieķa atspiedies. Brīdaka 9, 31. pārn. Nu diena piekususi un saule dusēt iet, un mākoņsievas klusi ver debess vārtus ciet. Bārda 1, 261. // *Par ķermeni, tā daļām.* □ No piepūles un pārdzīvojumiem piekusušais organisms prasīja atpūtu . . Bērn 56, 12, 33. Kājas piekususas, dubļaino ceļu mērīdamas. Sūrst ievainojums. Rihters 1, 362. Bērns ilgi zīmēja pavasari, Nolūza zīmuļi, piekusa roka . . PL Siev 59, 12, 22.

2. parasti 3. pers.; pēt. *Pierimt (par parādībām dabā).* □ Piekusa rudens vēji, atskrēja sniega kupenu vēlēji. Kaldupe 12, 220. . . jūrā piekūst trakot ziemeļvējš. Kar 56, 7, 50.

piekust[2], parasti 3. pers., -kūst, pag. -kusa; intrans. *Kūstot piesaistīties (pie kā, kam klāt).* Sveču tauki piekusuši pie svečturа.

piekusums[1], -a, v. *Rezultāts* → *p i e k u s t*[1] *(1); nogurums.* □ «. . kad citi par piekusumu sūrojas, tad tev jāsmejas un jāvaicā, kas piekušana ir . .» Blaumanis Ia, 77. Bija tāda sajūta, it kā būtu noiets milzīgi garš ceļš un pēkšņi justu piekusumu un nogurumu. Zv 74, 19, 15. Es gribu atnākt un nevis ierasties. Bez ceļa piekusuma, Bez ceļa vientulības. Vācietis 10, 5.

piekusums[2], -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e k u s t*[2]; *piekusušās vielas kopums.* Metāla p.

piekveldēt, parasti 3. pers., -kveldē, arī -kveld, pag. -kveldēja; trans. *Kveldējot piekarsēt.* Saule piekveldējusi gaisu. □ . . gar automašīnas logu vīd saules piekveldētas ielejas un bezgalīgas baltu stabiņu rindas vīnogu plantācijās. Pad J 82, 235, 2. Pūš krasta vējš, un no tumšās Kurzemes pamales tas, liekas, atnesis saules piekveldētu priežu meža smaržu. Lapsa 6, 5.

piekveldināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; trans. *Kveldinot piekarsēt.* □ Dzīvoklis ir saules piekveldināts, bez gaisa. No pēclietus svaiguma, kas ārā, šeit ne jausmas. Kar 74, 11, 22. Bija augusta vidus, dienas tveices piekveldinātā zeme izelpoja siltumu . . Lapsa 4, 63.

piekvēlot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. *Kvēlojot izplatīt (gaismu) viscaur (telpā, apkārtnē).* □ pārn. Vēl acis piekvēlo man vakarblāzmas skaistums . . Losberga 1, 116.

piekvēpināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (kas) piekvēpst.* □ «Sēž un ļuļķē,» viņa parasti sacīja [par vīru], «vai tad nu nekā cita nav ko darīt kā piekvēpināt istabu.» Jansons 3, 25. Iestādēs, kuras piekvēpinātas ar tabakas dūmiem, nesmēķētāji reizēm pasīvi «izsmēķē» divdesmit cigaretes dienā. Pad J 83, 43, 4. Saimnieks iededz tīši piekvēpināto vējlukturi pie bedres griestiem. Indrāne 6, 186.

piekvēpt, parasti 3. pers., -kvēpst, pag. -kvēpa; intrans. *Kūpot, degot (kam), tikt piepildītam ar dūmiem (par telpu, apkārtni, vidi).* □ Kalpa vīra istabiņa Ar dūmiem piekvēpusi . . DV 204. pārn. Visa viņa bērnība ir piekvēpusi, jo māte viņam mira divu gadu vecam un man [tēvam] vienam nebij četru roku. Jaunsudrabiņš 7, 12. // *Degot (kam), tikt pārklātam ar kvēpiem, sodrējiem, parasti no iekšpuses.* □ Kalējs augu dienu kaļ Piekvēpušā smēdē. Čaklais 1, 75. Piekvēpst ne tikai skursteņi — dažkārt ar sadzīves sārņiem apkvēpst arī ļaužu sirdis. Lit M 75, 8, 4.

piekviekt, parasti 3. pers., -kviec, pag. -kvieca; trans. *Kviecot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Sivēni un barokļi piekviec ne tikai tirgus laukumu, bet visa Valmiera ir viņu satraukuma pilna. Rozītis 2, 140.

pieķēdēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Piesaistīt ar ķēdi (parasti dzīvnieku).* □ Tur ir nikns suns, pieķēdēts būdas stūrī . . Austriņš 2, 308. pārn. Viņa domas likās tāpat uz vienas vietas pieķēdētas. Upīts 18, 305. // neakt. *Sodot vai spīdzinot piesaistīt ar ķēdi (cilvēku).* Pieķēdēts katordznieks.

2. *Piestiprināt (priekšmetu) ar ķēdi (pie kā, kam klāt).* □ Ieraugu turpat pie loga ārpusē ūdensmucu ar pieķēdētu krūzīti . . Birznieks-Upītis 6, 301. Jau pulksten trijos makšķernieki kājās, Jau pieķēdētās laivas gaida tos . . Ļūdēns 2, 103.

pieķēdēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Piesaistīt sevi ar ķēdi (pie kā, kam klāt).* P. vētrā pie masta. □ Bocmanis pieķēdējies pusmastā un skrāpē rūsu. Kar 82, 9, 87.

pieķeksēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Ķeksējot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. baļķi pie upes krasta. □ pārn. «Nu panāc tak! Man ar tevi jāaprunājas,» es drošināju un pieķeksēju ar kāju pie ēvelbeņķa [ēvelsola] vēl vienu ķeblīti. Kalndruva 10, 176.

pieķemmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Ķemmējot pieglaust, pielīdzināt.* P. matus. □ sal. ..kāpu priedes, pilsētu [Ventspili] sargādamas, stāv uz tās pusi noliekušās kā pieķemmētas. Zv 76, 3, 10. pārn. Raženu un apaļu vīri met kaudzi, apaļu pieķemmē un nogludina. Ziedonis 11, 113.

pieķēpāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Padarīt ļoti netīru.* □ Kad Akots sāka cisternā vircu sūknēt, Valts nosūkstījās: «Tik skaistu, jaunu mašīnu ar vircu pieķēpāt!» Delle 2, 29. Es redzēju viņa tēvu sēžam pie netīra, pieķēpāta galda un raudam dzērāja asaras.. Kar 75, 4, 52.

pieķepēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; sar. **1.** trans. *Pieziest (ar ko mīkstu, lipīgu).* □ ..Lapas tēlā nebija nekā nejauša. Gluma parūka, ar matu ešļu pieķepēta. Dzene 1, 36.

2. trans. *Pielipināt (ar ko mīkstu, lipīgu).* □ Vēlāk, atkal noārdījusi rūpīgi meklēto grimu — frizūru un pieķepēto degunu, — Lidija Freimane atrada ilgoto dvēseļu radniecību [ar lomu]. Dzene 2, 145.

3. parasti 3. pers.; intrans. *Pieķept (1).* Pīpe pieķepējusi.

pieķepināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Pielipināt (ko mīkstu, lipīgu vai ar ko mīkstu, lipīgu); pavirši pielipināt.* P. sniegavīram acīsis.

2. *Pamākt, būt par cēloni, ka (kas) pieķep (1).* P. grīdas spraugas ar tepi. □ Arī cepumi pieķepina zobstarpas. Ves 85, 4, 16.

pieķept, parasti 3. pers., -ķep, pag. -ķepa; intrans. **1.** *Piepildīties, piesūkties (ar ko mīkstu, lipīgu).* □ Tur [dubļos] taču skaidri varēja izšķirt cilvēka plecu, galvas apveidu un dubļiem pieķepušus matus! Zv 80, 16, 32. ..[skolotāja] noslauka pirkstus mitrajā sūklī, kas vēl nav paspējis pieķept ar krīta masu. Zigmonte 1, 59.

2. *Pielipt (pie kā, kam klāt) — par ko mīkstu, lipīgu.* □ Jānis gāja pa meža ceļu, sniegs gurkstēja zem kājām un pieķepa papēžiem. Kar 45, 9/10, 861. ..sveķi tikai pie egles stumbra ir dzintara krāsā, rokām pieķepuši, tie dziļi iesūcas ādā un kļūst melni. Indrāne 2, 125.

pieķepurošties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Ķepurojoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Bērns pieķepurojies pie krēsla.

pieķere, -es, dsk. ģen. -ru, s.; fizk. *Sīks izcilnis, arī plaisa, kur iespējams pieķerties, kāpjot kalnā.* □ ..centīgākie klinšu kāpēji jau treniņos izložņājuši tā, ka likās, sacensībās visu izšķirs atmiņa. Tikai jāatceras, uz kuras pieķeres un kādā secībā novietojama roka — kāja — roka utt. Sports 84, 103, 4. Citās vietās plaisā varēja ielikt roku pirkstus, citur iebāzt čību purngalus. Citu pieķeru nebija. Zv 80, 24, 12.

pieķērība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p i e ķ ē r ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Bērna p.

pieķērīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **pieķērīgi.** *Tāds, kas izjūt sirsnību, draudzību (pret kādu) un cenšas būt (tā) tuvumā; tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* Izturēties pieķērīgi. □ Marta atver rokassomiņu un izņem gabaliņu šokolādes. «Vai drīkst?» viņa pajautā. Puisēns ir pieķērīgs. Lit M 84, 30, 10. // *Tāds, kas ir ciešā saistībā (ar cilvēku), izturas draudzīgi, pakļāvīgi (pret ko) — par dzīvniekiem; tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ ..vectēvs jau bija sācis stāstīt par saviem kādreizējiem suņiem, tie visi kā viens bijuši.. gudri un pieķērīgi.. Zigmonte 11, 59. Es skatos, cik cilvēkam pieķērīgi pingvīns staigā pa ledājiem.. Zv 82, 24, 22.

pieķērīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p i e ķ ē r ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; pieķērība.* Suņa p.

pieķērkt, parasti 3. pers., -ķērc, pag. -ķērca; trans. *Ķērcot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Galu galā — kas man daļas! Vai nu dzīvē maz ir vārnu — Pasauli tās pieķērc skaļas, Visur plivina tās spārnus. Sirmbārdis 4, 16.

pieķērnāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; sar. *Padarīt ļoti netīru; pieķēpāt.* □ Ar dubļainām kājām pieķērnā istabu. ME III, 264. Paulis ēda no pannas vai no katliņa. «Kāpēc pieķērnāt šķīvi?» Lit M 83, 23, 4.

pieķert, -ķeru, -ķer, -ķer, pag. -ķēru; trans. **1.** *Strauji pievirzīt (parasti roku, pie kā, kam klāt).* □ Reizēm Zuze pat pieķer roku pie krūtīm un apsēžas. Vajadzētu rītos dzert medusūdeni. Tas esot labs pret visādām kaitēm. Avotiņa 2, 9. Salst.. kā jau decembra rītā.. šad un tad [cilvēki] pieķer cimdainās rokas pie ausīm, pie deguna. Pērsietis 1, 223. Viņa sagrīļojās un pieķēra roku pierei. Laikam galva reiba.. Upīts 4, 714. // intrans. P. ar roku pie sāniem. // *Strauji pielikt (rokas pie kā, kam klāt), lai celtu, nestu.* □ ..Ješka pieķēra baltās rokas šķilas galam, it kā gribētu to ar vienu vēzienu iesviest ratos. Upīts 4, 396. // intrans. □ Neskatoties apkārt, tas taisnā līnijā devās pie ratiem un viens pats pabāza savus platos plecus zem skapja gala. «Tad nu pieķeriet otram galam!» viņš pēc iespējas mierīgi teica. A Grigulis 18, 324.

2. *Sagūstīt, nomedīt (parasti nelielus dzīvniekus) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Kaķis... pieķēra.. daudz peļu. ME pap II, 257. ..stārķu pāris četrus mazuļus nemaz nespēj izbarot,.. nejaudā viņiem pieķert, pienest ēdamo. Ciņa 84, 230, 3.

3. *Pieēst (ko) nedaudz, parasti steigā.* □ ..lauž maizi un pie katra kumosa pieķer karoti biezputras. Birznieks-Upītis 1, 333.

4. *Atklāt, arī pārsteigt (kādu, kas dara ko morāles, tiesiskām normām neatbilstošu); atklāt, arī pārsteigt (kādu morāles, tiesiskām*

normām neatbilstošā darbībā). P. zagli. P. zēnu nedarbos. □ Citi sprieda, ka Grabuliene laikam ne pirmo reizi tā palaidusi nagus, tikai nekad nav pieķerta. Dinere 11, 47. . . bērns norakstījis uzdevumu no otra, melojis, tad pieķerts un sodīts. PL Siev 77, 4, 28. «Skaties tu man,» māte nerimstas, «ja pieķeršu melos, maksās dibens . .» Luginska 1, 17. ◇ Pieķert sevi — *pēkšņi apzināties (piemēram, savu psihisko stāvokli).* □ Ģirts pieķēra sevi, ka priecājas par saņemto algu. Dripe 2, 130. Dažkārt viņš tīri apkaunējās, pieķēris pats sevi tādā smieklīgā prātošanā . . Skujiņš 12, 348.

5. sar. *Pagarinot kādai darbībai, rīcībai nepieciešamo laiku, papildus izmantot, pieņemt klāt (citu laikposmu).* □ Ravētāji [talkā] arī bija mudīgi, strādāja sestdienās, svētdienās, pat darbdienu pievakares pieķēra klāt. Lauku Dzīve 79, 9, 15. Uzvariešus slavēja. Par to, ka raujas no agra rīta līdz naktij. Un arī nakti vēl pieķer klāt. Cīņa 76, 78, 2.

pieķerties, -ķeros, -ķeries, -ķeras, pag. -ķēros; refl. **1.** *Cieši satvert, saņemt (ko ar rokām), lai turētos (pie tā).* □ . . Brikūns tā satrūkās, ka caurcaurēm nosvīda un cieši pieķērās galda malai ar abām rokām . . Kaijaks 5, 19. Pavasarī viņš reižu reizēm iznāca ārā no smēdes, pieķērās pie žoga un dažreiz it ilgi klepoja . . Birznieks-Upītis 1, 16. . . puisēns, nolicis somu sev pie kājām, pieķeras pie autobusa niķelētā stieņa. Draugs 82, 10, 14. // *Augot piesaistīties (pie kā, kam klāt) — par augiem.* □ Koku zariem pieķērušās, uz augšu stīdz baltas, rožainas un sarkanas orhidejas. Ērgle 5, 43.

2. *Cieši pielikt rokas, plecus (pie kā) vai cieši satvert (ko), lai (to), piemēram, bīdītu, celtu.* □ «Taisīsim ciet durvis . . .» Valerijs aicināja. Gunars izpalīdzīgi pieķērās garāžas durvīm; viņam nenācās viegli tās kustināt. Eglons 2, 9. Puiši satvēra skapi. Tas nekustējās. Pieķērās palīgos dzirnavnieks, vedējs un pati mantas īpašniece. Cēla. A Grigulis 18, 324.

3. parasti 3. pers. *Piesaistīties, pielipt (pie kā, kam klāt).* □ Pie rūtainā mēteļa bija pieķērusies rūsgana suņa spalva. Saulītis 12, 132. Marga uzlēca kājās, nopurināja kleitai pieķērušos zāļu stiebriņus . . Ērgle 4, 16. Āķīšiem apbruņotas nezāļu sēklas pārnēsā putni, dzīvnieki un cilvēki, kuriem tās pieķeras un pēc tam atbrīvojas. Apsītis 1, 117. // *Būt tādam, pie kā (kas) ir piesaistījies, arī pielipis, parasti lielākā daudzumā.* □ Koki visi balti, zari pieķērušies pilni sniega un noliekušies . . Birznieks-Upītis 6, 115.

4. parasti 3. pers. *Satvert zvejas rīka āķi (par zivīm).* □ Tēvs arī kļūst nervozs — forele jau trīsreiz pieķērusies un norāvusies. Indrāne 8, 57. No pludiņa piesitiena Toms iemācījās noteikt, kāda zivs pieķērusies. A Grigulis 10, 88. // *Cieši satvert (ar zobiem, spīlēm u. tml.).* □ . . viņam [zēnam] tik jāiebāž pacerē roka, vēzis pats tai pieķeras . . Sudrabu E 3, 156.

5. *Iesākt darīt, veikt (ko).* □ Kad atnācu mājā, arī nekam nevarēju īsti pieķerties, gulēju un lasīju . . Sakse 15, 34. Oskars sarosījās, pastaigāja pa istabu, nezināmdams, kam īsti pieķerties. Ezera 2, 103. Viss, pie kā Alīda pieķeras, iznāk šķībs un greizs. Ezera 6, 73.

6. *Izjust dziļu sirsnību, draudzību (pret kādu) un izveidot ciešu saikni (ar to).* □ Savādi, ka tā var pieķerties svešam bērnam, atdot tam tik daudz no sava mūža un sirds. Avotiņa 2, 81. Viņš nepavisam nebija Asjas dēļ zaudējis galvu. . . Un tomēr viņai pieķērās. Skujiņš 12, 72. Cilvēkam, zināma lieta, allaž vajag, ko mīlēt. Nu, un Alfs pieķērās Fridolīnam [kaķim]. Ezera 15, 174. // *Būt ciešā saistībā (ar cilvēku), izturēties draudzīgi, pakļāvīgi (pret to) — par dzīvniekiem.* Suns pieķēries saimniekam. // *Ar interesi, aizrautīgi nodoties (kam), nodarboties (ar ko).* □ Justuss Lībigs . . jau zēna gados pieķērās ķīmijai. Straduņš 2, 35.

7. *Ļoti, arī nepamatoti ticēt (piemēram, kādai domai, vārdiem).* □ Bija cerības arī uz pilnīgu izveseļošanos — un Ģirts pieķērās tiešām, atstumjot sānis visas komplikāciju iespējas. Dripe 2, 170. «Būtu jau labi, ja, kā tu saki, mēs te [pēc kara] atrastu mājas,» Baldiņu māte pieķērās Irmas vārdiem. Sakse 7, 58.

8. sar. *Kritizējot, arī vērojot atrast vainu (kādam).* □ «Tu zini, siev, ja grib, saimnieks gājējam var pieķerties katrā vietā.» Lēmanis 17, 41. Viņš [skolotājs] pārsteigts paceļ galvu, kad dzird skolnieku no «neapmierinošo» ailes atbildam labi . . Nav kur pieķerties. Zigmonte 1, 115. Žandarms staigā bargu seju un meklējas, vai viņš nevarētu kādam kur pieķerties. Upīts VIII, 47.

pieķēzīt, -ķēzīju, -ķēzī, -ķēzī, arī -ķēzu, -ķēzi, -ķēza, pag. -ķēzīju; trans.; vienk. *Piemēslot (1); padarīt ļoti netīru, neizmantojamu.* □ «Tiš, ti-iš, glābiņa nav! Ir gan nešķīsti putni, pieķēza visu durpriekšu, ka pēcāk tev, cilvēkam, nav kur savu kāju spert.» Ezera 2, 26. . . totiesu niknāk lamājās zeļļi, it sevišķi resnais Rozenbergs ar tām baltajām ūsām: ieberamo zābaku [dzirnavās] vien pieķēzīja ar tām nabagu kulēm . . Upīts 4, 381.

pieķīlēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Nostiprināt, saspriegt ar ķīli.* P. cirvja kātu. □ . . jāpārbauda, vai latas ir vienā plaknē, pretējā gadījumā tās jāpietēš vai jāpieķīlē . . Šterns 2, 242. Sagataves vienu galu pieķīlē, lai tā nekustīgi piekļautos . . iecirtumam . . Lauku Dzīve 82, 3, 22.

pielabināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Ar laipnību, labvēlību, arī iztapību panākt, ka (cilvēks vai dzīvnieks) paklausa, nepretojas, arī kļūst pieļāvīgs, draudzīgs.* □ «Pakalnu tēv!» Mirdza iesaucās un paskrēja viņam pakaļ. «Pakalnu tēv, tā tas nebija domāts!» — «Lai nu arī ausis man vecas, bet, kad tik skaļi runā, tad es vēl gluži labi dzirdu,» viņš neļāvās sevi pielabināt. Sakse 7, 281. Gribēja jaunajiem [zirgiem] skriet pakaļ arī ķēve ar kumeļu, bet saimnieks sāka tos pielabināt un aizturēt . . Birznieks-Upītis IV, 134. sal. «Tu taču mani klausīsi, Ģirt!» Inga ierunājās kā pielabinot . . Dripe 2, 137.

pielabināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Laipni, labvēlīgi, arī iztapīgi izturoties (pret kādu), izraisīt (kāda) labvēlīgu attieksmi pret sevi.* □ Zemītis mēģina pielabināties [saimniecei], aptaujājas par cenām tirgū, lai gan tās tam labi zināmas. Sudrabu E 3, 438. Viņš varētu būt lepns, ka Puszeķe arī ārpus fabrikas baidījās no tā, tāpēc pielabinādamies pieņēma atpakaļ darbā. Upītis XII, 936. Ernests mēģināja pielabināties ar maizi. Stirniņa pienāca, paostīja, izstiepa purniņu maizei pretim, bet pati turējās atstatu .. Birznieks-Upītis IV, 178. Runcis jutās garlaikots. Viņš nolēca uz grīdas, piegāja pie Valtera un sāka glaust galvu gar Valtera bikšu stilbu. «Necenties pielabināties. Nekas neiznāks.» Zigmonte 9, 159.

pielabojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e l a b o t.* □ Istabās vēl vajadzēja izdarīt dažus pielabojumus: izkrāsot grīdas un virtuvē pat ielikt jaunu grīdu. Birznieks-Upītis IV, 155.

pielabot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Labojot novērst (piemēram, priekšmetam) bojājumus (parasti nelielus).* P. jumtu. P. žogu. P. motoru. □ .. vecas, lai gan kārtīgi pielabotas, izskatījās arī saimniecības ēkas. Kaijaks 5, 409. Ceļus var pielabot, bet vienā mirklī uzburt tos asfaltētus un gludus nevar. Cīņa 75, 30, 2. Tēvam bija visi kurpnieka amata rīki, un viņš pielaboja gan mūsu, gan kaimiņu kurpes .. Pad J 82, 142, 2. pārn. Mīlestība vismazāk ir rupjiem pirkstiem aptaustāma, un vismazāk tā ir svešu roku pielabojama un pārkārtojama. J Kalniņš 7, 607. // *Mazliet papildinot, pārveidojot u. tml., uzlabot (piemēram, tekstu, mākslas darbu).* P. sacerējumu. □ Studijas audzēkņu lielum lielā daļa visas šīs nodarbības nostrādāja pie viena zīmējuma, iesākto aizvien pielabojot un papildinot .. Ezera 9, 92.

pielāčot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; sar.; niev. **1.** *Staigājot ar netīriem vai slapjiem apaviem, kājām, padarīt netīru, slapju (grīdu, telpu).* □ Lapas istaba katru svētdienas pēcpusdienu pilna. Krustmāte Sapa paīgni nolūkojās, kā tie atkal pielāčoja grīdu .. Upītis XII, 687. Basis ienāca manā istabā. Viņš bija stipri salijis. .. «Es te pielācošu jūsu istabu,» viņš teica. Jaunsudrabiņš 7, 80.

2. *Neveiklā, tūļīgā, arī smagnējā gaitā pieiet, pienākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie durvīm.

pielādēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Ielikt (šaujamierocī) patronu vai šāviņu ar dzenošu lādiņu.* □ Saulesvīrs ātri izņēma izšauto čaulu, pielādēja pistoli un izšāva otrreiz. A Grigulis 18, 50. Kuģa ļaudis žigli pielādēja lielgabalu un izšāva .. Lielais 3, 140. Piepeši mijkrēslī pamanu Andžu ar šauteni. Viņš pašlaik pielādē to. Avotiņa 2, 77. pārn. Stila skaidrību un iedarbību .. veicina dzejas sintakses vienkāršums un ar asociācijām pielādētā doma .. M Kalve 1, 131. // *Piepildīt ar pulveri (patronas čaulu), piepildīt ar sprāgstvielu (šāviņa, mīnas, bumbas korpusu).* P. patronu. P. mīnu.

2. tehn. *Ievadīt (aparātā, ierīcē u. tml.) elektrisko lādiņu; uzlādēt.* P. akumulatoru. P. aparātu.

3. sar. *Piekraut (1).* □ Ceplis [kaļķu ceplis] pielādēts un noslogots°. Malka jau iemesta krāsnī. Austriņš 1, 71. Vergu tirdzniecības laikā uz šīm salām nometināti kontinentā saķertie vergi, lai viņi vairs netiktu atpakaļ uz krastu, kamēr pielādē kuģi pilnu. Grīva 8, 203.

pielāgojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e l ā g o t (1).* Detaļas p. mehānismam.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e l ā g o t (2).* Cepures p. mētelim.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e l ā g o t (3).* Celtnes p. klimatam.

pielāgot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Apstrādājot, veidojot (piemēram, priekšmetu), panākt, ka (tā) forma atbilst (kā cita) formai.* P. vārpstu gultnim. P. slēdzeni atslēgai. □ Papes plātnes jāzāģē ar smalkzobu zāģi. Vislabāk — ar metāla zāģi. Plātnes vienu otrai var pielāgot ar ēveli. Lauku Dzīve 80, 8, 18. Cilvēka ķermeņa ģeometrija ir tik sarežģīta, ka gadu tūkstošiem apģērba piegriezumu atrada, pielāgojot drēbes augumam. Rīgas B 71, 91, 2. // *Veidojot, pārveidojot (piemēram, priekšmetu, celtni), padarīt (to) labāk izmantojamu (noteiktā darbībā, procesā u. tml.).* □ Parasti papīrrūpniecībā katra mašīna tiek pielāgota tikai vienas noteiktas šķirnes ražošanai .. Liesma 75, 2, vāku 2. lpp. .. zāļu sēklu tīrīšanai var pielāgot arī dažas kombinētās sēklu tīrāmās mašīnas. Tērauds 1, 387. Zirgi izvietoti astoņās izmantošanai daudzmaz pielāgotās novietnēs. Baltakmens, Stukuls 1, 44. // *Pārveidot (norisi, parādību) tā, lai (tā) būtu labāk izmantojama (noteiktā darbībā, procesā u. tml.).* P. elektriskās strāvas stiprumu aparātam.

2. *Izvēlēties atbilstoši (kam), arī padarīt atbilstošu (kam), piemēram, pēc krāsas, arī formas.* □ .. vajadzēja pielāgot cepuri izvēlētajam mētelim. Jauno a 54, 23. Gaumīgi pielāgota kaklasaite ar ziedu rakstu un kabatas lakatiņš mazajā kabatiņā .. ar līdzīgu ziedu rakstu. Bels 2, 75. .. Karmena rotaļājās ar košu magones ziedu, pielāgodama to gan sarkanajai zīda blūzītei, gan melnajiem matiem .. Vilks 2, 5.

3. *Izveidot (ko) atbilstoši izmantošanas mērķim, apstākļiem.* □ Ēkas ir pielāgotas Sibīrijas skarbajam klimatam .. Hor 79, 13, 29. Ik pavasari .. no Pelču zivju audzētavas atbrauc īpaši pielāgota automašīna. Un drīz vien pa speciālu tekni Ventā ieplūst lašu mazuļi. Cīņa 73, 121, 4. Audzējot dilles kā starpaugu, to audzēšanas režīms jāpielāgo pamataugam .. Baumane 1, 71. // divd. formā: pielāgots. *Tāds, kas ir izveidojies atbilstoši noteiktas funkcijas veikšanai (par organisma daļām).* □ Āpša .. garie, labi attīstītie nagi pielāgoti zemes rakšanai. A Kalniņš 1, 35.

pielāgotība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Stāvoklis, kad (kas) ir pielāgots (1).* Virzuļa p. cilindram. **2.** *Stāvoklis, kad (kas) ir pielāgots (2).* Rotājuma p. telpai. **3.** *Stāvoklis, kad (kas) ir pielāgots (3).* Dzīvnieku sugas p. videi.

pielāgoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. **1.** *Pārmainīt savu izturēšanos, rīcību sociālu nosacījumu, citu cilvēku, kādas situācijas u. tml. ietekmē.* □ Blaumanis ļoti ātri pielāgojās otra cilvēka dvēseles noskaņai un jūtām. Atm 141. «..mums droši vien vajadzēja strīdēties jau sen un noskaidrot, kas mēs viens otram esam, nevis pieklājīgi pielāgoties — sīkumos, lai pēc tam lielajās lietās viss sajuktu...» Zigmonte 4, 157. Pat vecas māmuļas un tēvi, iznākuši pagalmos, mēļoja dažādus niekus un centās pielāgoties vispārējai pavasarīgajai noskaņai.. Jansons 1, 168. **2.** parasti 3. pers. *Attīstības gaitā, arī noteiktos apstākļos pārmainīties atkarā no pārmaiņām apkārtējā vidē (par organismu, tā daļām).* □ Pielāgojoties dzīvei uz sauszemes, atšķirībā no zivīm abiniekiem izveidojušies labāk attīstīti maņu orgāni. Sloka 1, 13. ..stādi, pielāgojoties sausumam, izveido garas, biezi sazarojušās saknes, lai uzsūktu no zemes pēc iespējas vairāk mitruma. Bērn 46, 1, 25. Kad tiek mainīts apgaismojums, mainās arī redzes jutīgums, acis pielāgojas jaunajiem apstākļiem.. Lauku Dzīve 80, 2, 5.

pielaide, -es, dsk. ģen. -žu, s.; tehn. *Starpība starp lielāko un mazāko robežizmēru.* Spraugas p. Uzspīlējuma p. Sēžas pielaide — *urbuma un vārpstas pielaižu summa.* □ Posmu galu savienojumiem jāsaskan. Pilnīgi. Lielākā pielaide var būt tikai pāris milimetru. Cīņa 75, 117, 1.

pielaidība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → pielaidīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; piekāpība, arī iecietība.* □ Karuško kā suns, izlasījis pielaidību manās acīs, strauji pārgāja uzbrukumā. Zemzaris 1, 34.

pielaidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pielaidīgi.** *Piekāpīgs, arī iecietīgs.* □ Amalija: Agrāk viņš [tēvs] bij kā tērauds: varēja nākt kas nākdams, viņš neliecās. ..Nu viņš kļuvis mīksts un pielaidīgs, un šaubīgs. Upīts XIV, 127. Sākumā viņš pret Žani izturējās ērcīgi, bet, kad apskatīja labi,.. kļuva pielaidīgāks un Žani paslavēja. Lapsa 3, 201. «Un kā tu pēkšņi sadomājies mani uzmeklēt?» Niklāvs tikko jūtami pasmīnēja. Drauga balss skanēja pielaidīgāk. Klīvers 4, 133.

pielaidīgums, -a, v.; parasti vsk. *Pielaidība.*

pielaikot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Uzģērbt (piemēram, apģērba gabalu) un pārbaudīt, vai (tas) ir piemērots augumam.* P. uzvalku. P. kurpes. □ ..pircējs uzskata, ka viņam vajadzīgs 48. izmērs, jo kādreiz tā patiešām arī bijis, un viņš neatlaidīgi pielaiko sev šī izmēra apģērbu. Lauku Dzīve 79, 1, 17. Pārgājusi mājās, pielaikoju cepures un tērpus, nolemdama, ka vislabāk man piestāvēja jaunais, tumši mēļais kostīms.. Zālīte 5, 336. pārn. «Diemžēl pārāk bieži mēs šādas atziņas sev pielaikojam kā drānas,» sekretārs iebilst. Klīvers 3, 89.

2. *Pārbaudīt, parasti izgatavošanas gaitā (kā) apjoma, formas atbilstību, parasti novietojot (to) lietošanas stāvoklī, arī (mazliet) pārveidojot.* P. detaļu. □ Gatavo pinumu piesardzīgi (lai neizjuktu) pielaiko podam. Atraisa nostiprinātos aukliņu galus un sasien vieglā mezglā, tā savienojot pinuma pretējās puses. Lauku Dzīve 68, 3, 38.

pielaipot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Laipojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Ar kailo kāju pirkstgaliem grīdu taustīdama, viņa pielaipoja pie loga.. Kaijaks 2, 150. Ar laisku grāciju klāt pielaipoja kaķis.. Ezera 13, 106.

pielaist, -laižu, -laid, -laiž, pag. -laidu. **1.** trans. *Ļaut (kādam) pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..leitnants apbrunojās ar automātu un granātām un, pielaidis hitleriešus tuvāk, atklāja nāvējošu uguni. Hor 79, 14, 18. ..garo [policistu] ķēdi partizāņi sagaidīja kaut kur klusā stūrī, pielaida tuvu klāt, tad ar spēcīgu uguni to pārrāva.. Samsons 1, 117. // *Ļaut (kādam) pietuvoties (par dzīvniekiem).* □ Kā tas varēja notikt, ka suns pielaida sev klāt svešu cilvēku? Sakse 9, 100. Šajā laikā [rudenī] zaķu tēviņi parasti gul arumos vai nopļautos tīrumos un nepielaiž medniekus savā tuvumā.. A Kalniņš 1, 77. // *Ļaut pieiet (dzīvnieku mazuļiem pie mātes).* □ Tītarēnus pielaiž pie tītarienes pēc tam, kad tie ir apžuvuši. Lauku Dzīve 79, 4, 12. // *Panākt, arī ļaut, ka (kas) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ «Ko blandāties apkārt!» Līdaks uzsauca, lēnām pielaizdams velkoni steķiem. Talcis 8, 62.

2. trans. *Atļaut piedalīties (darbībā, pasākumā u. tml.).* □ ..viņš [J. Rozentāls] vēlas iestāties par brīvklausītāju gleznieccības nodaļā un lūdz pielaist pie iestāju pārbaudījumiem. Stankevičs 4, 30. No sākuma vecos vīrus sacensībā negribēja pielaist aiz diviem iemesliem: viņi nebija iepriekš pieteikušies, bet galvenais — gadi. Grants 7, 115. Izskatot lietu slēgtā tiesas sēdē, var būt klāt personas, kas piedalās lietā, sabiedrisko organizāciju un darba kolektīvu pārstāvji, ja viņi pielaisti lietas iztiesāšanā.. Civilpr k 1, 9. // *Atļaut ierasties (pie kāda), satikties (ar kādu).* □ Viņa nebija pie vecā mācītāja pielaista, jo cilvēki mācītājmuižā staigājuši satraukti un savu rūpju aizņemti. J Kalniņš 8, 279. ..guberņas augstākā administrācija cietuma priekšniecībai devusi rīkojumu pie apcietinātā pielaist tikai vistuvākos radiniekus. Sēlis 5, 338. // *Atļaut rīkoties, darboties (piemēram, ar mašīnu).* P. pie virpas. Pielaist pie stūres — *atļaut vadīt transportlīdzekli (parasti automobili).* □ «Kas te ko smiet? Pielaiž tādu muļķi pie stūres.» Dripe 2, 56.

3. trans. *Piekļaut, arī novietot (pie kā, kam klāt).* □ Mazs iedobums [pļavā] neļauj cieši pielaist izkapti.. Caune 1, 36. Lai samazinātu skaņu vadāmību, [celtnes] starpsienas nepie-

laiž tieši pie blakus sienām un pārseguma, bet atstāj 2 cm spraugu .. Sterns 2, 189.

4. trans. *Tecinot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, trauku).* P. spaini ar ūdeni. Tvertne pielaista ar benzīnu. □ Labajā rokā viņam bij skārda pusstops, Zemītis to tikko pielaidis pilnu .. Upīts 4, 340. .. vissaldākās sulas esot kļavām — sīrupaini garšīgas, taču pārāk maz, lai pielaistu veselu mucu .. J Plotnieks 9, 98. // *Tecinot (ko), pievienot (to pie kā, kam klāt).* □ .. [sieviete] ielej [glāzē] no kanniņas tēju, pielaiž no lielā niķeļa patvāra ūdeni un ņemas strēbt .. Sudrabu E 3, 462. Pēc masāžas atgulieties uz dažām minūtēm ūdenī un ļaujiet ķermenim atslābt. Tad pakāpeniski izlaidiet no vannas silto un pielaidiet auksto ūdeni. PL Siev 66, 9, 23.

5. trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (parasti telpa) piepildās (piemēram, ar dūmiem).* P. virtuvi ar dūmiem. □ «Vazājas ...» vecene norūca. «Pielaiž tik' istabu ar saltumu ...» Upīts II, 167.

6. trans. *Paplašinot (piemēram, celtni), pievienot klāt (piemēram, kādu telpu).* □ Šopavasar Vilmers pats uz sava rēķina ir paplašinājis zirgu stalli, pielaižot klāt divus malkas šķūnīšus un ieliekot jaunu dēļu grīdu. Sēlis 5, 216.

7. trans.; sar. *Pieļaut (kādu stāvokli, darbību).* □ Upīšu Mārtiņš mīņājās kā uz adatām — nevarēja taču pielaist, ka saimnieks aiziet, ne ar vienu vārdu nepaslavējis .. Upīts 4, 115. «Vai tad sieva atstāja, vai?» atkal pārprasīja Sermuliņš. — «Tik tālu Kalniņš nepielaida, bet daudz netrūka.» A Grigulis 18, 218. «Mums jāturas vienkopus, un nedrīkstam pielaist, lai kāds paliktu par nodevēju!» Berģis 1, 131. // *Pieļaut, atzīt par iespējamu (kādu domu, ideju).* □ Brauskas kundze ar šausmām pielaida varbūtību, ka vācietim varētu būt arī taisnība .. Birze 3, 93. // *Pieļaut (kļūdu, novirzi no kā vēlama, normā paredzēta).* □ .. kļūda pielaista no paša sākuma, kad [zemnieki] sākuši maksāt kaut mazumiņu par ezera pļavu lietošanu. Nevajadzējis maksāt, lai baroni tad būtu sūdzējuši [tiesā] .. Birznieks-Upītis 6, 158. .. ja veidzemes sagatavotāji pielaidīs paviršību, tad lējumu tīrītāji, lai kā viņi censtos, no brāķa vairs vaļā netiks .. Cīņa 75, 51, 2. Vītols vēl nespēja sevi salauzt. Viņa cieto domu kā kosmosa kuģi dzina precīzi nomērots raķetes spēks, kas nepielaida ne mazāko novirzi no iepriekš aprēķinātās orbītas. J Liepiņš 1, 56.

8. trans.; sar. *Iedarbināt (dzinēju, motoru); iedarbināt dzinēju, motoru (iekārtai, ierīcei).* □ Varēja dzirdēt, ka pielaiž motoru. Dadz 79, 16, 8. .. agrāk, par zonas sekretāru strādādams, es pratu traktoru pielaist, pratu braukt .. Zv 76, 7, 8.

9. trans.; sar. *Inficēt.* P. bērnam iesnas. □ pārn. «Skaties, kāds, es nemaz nezināju, ka tu tik jūtīgs. Jauni cilvēki, kam pielaista «zvaigžņu slimība», parasti tādi nav.» Krūmiņš 1, 54. pārn. Priekšmetiem pielīp mūsu īpašības. Mēs tiem tās pielaižam. Liesma 75, 6, 9.

10. intrans.; sar. *Strauji piebraukt.* □ .. tai brīdī pie kāpnēm pielaida vēl viena ekipāža .. K Zariņš 1, 34.

○ Pielaist (arī pielikt) uguni — *aizdedzināt.* □ Iebāžu krāsnī saplēsto skalu sauju, saslienu tai pāri un apkārt malku, pielaižu uguni. Kaijaks 5, 147. .. vecais Krūze cēlās augšā, aizgāja līdz galdam un pielaida svecei uguni. Lācis 15, 276. .. vectēvs rīkojās ap ugunskuru. Viņš papriekš sadrāza skaidiņas, .. tad .. pielaida pie skaidiņām uguni. Birznieks-Upītis IV, 246. Pielaist sērkociņu — *aizdedzināt ar sērkociņu.* □ Saimnieks .. pielaida sērkociņu krāsnī sabāztiem iekuriem un malkai. Kaijaks 5, 81.

pielaisties[1], parasti 3. pers., -laižas, pag. -laidās; refl. **1.** *Laižoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); pielidot (1).* Zīlīte pielaidās pie loga.

2. pareti. *Nolaižoties, ielaižoties (parasti putniem, kukaiņiem) lielākā daudzumā, tikt aizņemtam, piepildītam (ar tiem) — par vietu, telpu.* □ Pagalms pielaidās pilns ar zīlītēm un citiem sīkiem meža putniņiem. Mauliņš 2, 46.

pielaisties[2], -laižos, -laidies, -laižas, pag. -laidos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Kļūt mazliet siltākam (par laikapstākļiem ziemā).* □ Ja teteri māju tuvumā nāk, tad laiks pielaidīsies. ME III, 265. Laiks bij silts un pielaidies. ME III, 265. // *Mazināties, kļūt mazāk intensīvam (piemēram, par salu, vēju).* □ .. Velga sajuta, ka vējš kļuvis tā kā maigāks un sals nedaudz pielaidies. Kalndruva 2, 79. Negaiss ārā mazuliet pielaidās. ME III, 265.

2. *Piekāpties.* □ Bet, kad Pumpurs paplēta svārku malu un parādīja pudeles kaklu, un vēl pasolīja pēc tam aizvest līdz Salakrogam, viņš tūliņ pielaidās. Upīts 4, 374. Vectēvs no sākuma grozīja galvu, bet vēlāk pielaidās un atļāva [zēnam] malkas šķūnītī strādāt. Lēmanis 18, 136.

pielaistīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Izlaistot (ko) lielākā daudzumā, padarīt slapju, arī netīru (grīdu, telpu).* □ .. netīra bija mazā istabele. Dobuļainais kuls vismaz nedēļu neslaucīts, pielaistīts un dubļains .. Sakse 2, 32.

pielaistīties, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās. *Refl. → pielaistīt; tikt pielaistītam, parasti neviļus, negribēti.* Grīda pielaistījās ar ūdeni.

pielaizīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Laizot pilnīgi paēst.* Kaķis jau pielaizījies. // trans. □ .. lai cik skops ir fabrikas meistars, es tomēr varētu sīrupu pielaizīties līdz kaklam .. Avotiņa 2, 86.

2. vienk. *Pieglaimoties, pielabināties (kādam).* □ «.. tev jāpaskatās pēc uzticamiem ļaudīm, īstiem darba cilvēkiem, kas nedomā pielaizīties saimniekiem.» Jansons 1, 122.

pielakt, parasti 3. pers., -lok, pag. -lācis; trans.; pareti. *Pielakties (1).* □ .. nezvērs pielok asiņu. ME III, 265.

pielakties, -lokos, -lokies, -lokas, pag. -lakos; refl. **1.** *Lokot pilnīgi padzerties, paēst (par dzīvniekiem).* □ Suns pielacies gluži stīvs. ME pap II, 258. // trans. Kaķis pielokas pienu.

2. sar. *Piedzerties.* □ .. viņa [bandīta] dieniņas, iespējams, pat stundiņas jau bija skai-

tītas. Pēdējo reizi pielaksies, pēdējo reizi savā riebekļa dzīvē . . . J Plotnieks 9, 303. «. . pietika tikai atraut durtiņas, un es būtu izvēlies no auto kā īsts kartupeļu bads, biju tā pielacies, ka vienīgi turējos pie stūres.» Bels 3, 67.

pielape, -es, dsk. ģen. -pju, s.; bot. *Lapas plātnes izaugums, kas atrodas pie lapas pamata un sākumā aizsargā jaunās lapas.* □ Pie zirņa saliktās lapas pamata atrodas divas samērā lielas pielapes. Pielapes palielina zirņa lapas virsmu. Švinka 1, 22. Japānas cidonija ir pusmetru augsts krūms ar tieviem, lokaniem zariem un tumši zaļām, lāpstveidīgām lapām un pielapēm. Zv 59, 10, 31.

pielāpīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Lāpot novērst (piemēram, apģērbam, apaviem) bojājumus (parasti nelielus).* P. zeķes. P. kreklu. □ Jūrmalā viņa ar lielu aizrautību kopa dārzu, laistīja puķes, labprāt gatavoja ēst vai ko pielāpīja . . Ērgle 6, 39. Pārgājis mājās, Krišus saka Ķērstai, lai nu pielāpot maisu . . Sakse 14, 109. Augusts pa nakts melnumu pielāpīja sievas zābakus . . Indrāne 2, 462. pārn. . . pasaulē vienmēr ir kaut kas salāpāms un pielāpāms, sāc tikai aizrauties ar šo pasaules lāpīšanu, un tu pie savas dzīves netiksi. J Kalniņš 7, 169. // sar. *Pielabot (piemēram, priekšmetu).* □ Norīkoja Bramani aplokam sētu pielāpīt . . Upīts 4, 206. Jumtus rudeņos allaž pielāpīja ar garkūļu salmiem . . Kar 75, 1, 146. Starp pavasari un vasaru ir īss brīdis, kad zemkopis var noslaucīt sviedrus un nedaudz atpūtināt rokas. Pārlūkot, kas no tehnikas pielāpāms nākamajai sezonai . . Cīņa 80, 131, 1.

2. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts lāpīt, ka ar lāpīšanu neko nepanāks.* □ . . Juris kāpa uz jumta un lūkoja lielākos caurumus aizsist ar papes gabaliem, bet ko pielāpīsi, kad viss jumts caurs kā tamborējums. Svīre 2, 135. «Vai netek virsū?» ormanis pabāza galvu zem jumta. «Vakar lāpīju, bet ko tu pielāpīsi, kad viss jūk laukā.» Skujiņš 7, 73.

○ ✧ Pielāpīt paģiras sar. — *mazliet iedzert alkoholisku dzērienu, lai mazinātu paģiras.* □ . . Markons teica: «Slēdz to savu garāžu ciet un nāc pie manis! Pielāpīsim paģiras. Šis tas no vakardienas ir vēl palicis.» Kaijaks 1, 182.

pielāsēt. *Sk.* pielāsot.

pielasīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Lasot iegūt (piemēram, ogas, sēnes) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ . . pielasīt sēnes divdesmit slimniekiem nemaz nebija tik viegli. J Liepiņš 1, 44. // *Lasot iegūt (piemēram, ogas, sēnes) tādā daudzumā, ka (tās) piepilda (ko).* □ Taču aveņu tur patiesi bija kā gružu, ātri pielasīju pilnu groziņu. Ezera 17, 84. Divas dobītes tikai, bet kas tur gurķu bija saaudzis! Einis pielasīja spainīti un devās to izbērt . . Zigmonte II, 39. Ganos līdzi tika dots maiss, ko vajadzēja pielasīt . . ar lapām un zāli . . Brutāne 8, 140. // *Pa vienam ceļot no zemes vai raujot (ko), piepildīt (ar to guzu) — par putniem.* □ . . zosis un zoslēni mierīgi plūca zāli, pielasīja guzas un gāja lejā upītē dzert un plunčāties. Birznieks-Upītis IV, 60. Izpēries smiltīs, izķīvējies un pielasījis guznas ar pusgatavām zāļu sēklām, pelēkais zvirbuļu bariņš nometās atpūsties uz zirņu maikstīm. Bērn 59, 10, 26.

2. *Lasot papildināt (kā, piemēram, ogu, sēņu, daudzumu).* □ Kad sēnes tika mājā iztīrītas un novārītas, tad viņas stipri sarāvās, un dažreiz vajadzēja vēl pagaidīt, kamēr Marija pielasa klāt, lai iznāktu visiem pusdiena. Austriņš 1, 111.

pielasīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** trans. *Lasot iegūt sev (piemēram, ogas, sēnes) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Kamēr viņas tur plosījās pie kantora un aizstāvēja sabiedrības intereses, šitā Krēsliņiete pirmā pielasījusies avenes. Lit M 83, 5, 12. . . agrīnā pavasarī staigā [pa purvu] kā pa cietzemi no ciņa uz cini un pielasies tumšsārtās bumbiņas [dzērvenes] . . Kar 80, 11, 48.

2. parasti 3. pers. *Sapulcējoties (cilvēkiem) lielākā daudzumā, tikt aizņemtam, piepildītam (ar tiem) — piemēram, par telpu.* □ Pielasījās ļaužu° pilna baznīca. ME pap II, 258. // *Tikt pakāpeniski piepildītam (piemēram, par grozu).* □ Ļaudis apstājuši bariem vien ubagu un metuši kulē ko nu kurais: cits kliņģeri, cits vara gabalu, līdz tarba pielasījusies pilna. Austriņš 1, 190.

3. *Pakāpeniski pievienoties, tikt pievienotam (pie kāda kopuma).* □ Gadu aiz gada pieauga preses izdevumu tirāžas, pamazām pielasījās klāt jauni izdevumi . . Zv 74, 8, 20.

pielāsot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja, arī **pielāsēt,** parasti 3. pers., -lās, pag. -lāsēja; intrans. *Lāsojot pārklāt, arī piepildīt (ko) — par šķidrumu.* □ Bērzam sāp, bet vai tad neizplauks tas, Ja reiz stumbrā sula pielāso? Stulpāns 1, 6. pārn. Visa telpa likās bālzilās [ceriņu] smaržas pielāsojusi, katrs priekšmets mīkstajā krēslā elpoja to . . Kar 57, 3, 69. // *Lāsojot (piemēram, asarām), tikt pārklātam, arī piepildītam (ar tām).* □ Redzu — acis asarām pielās, Saprast grūti — no sāpēm vai prieka. Kar 55, 11, 88.

pielaulāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Saistīt laulībā.* □ . . pats Daiglis nemaz lāgā neticēja tam, ka viņam pielaulāta viņa māsīca Lavīze . . Austriņš 2, 249. Mācītājs gan bija Ievu ar Ansi salaulājis, bet pusnaktī sievas aubi viņai galvā uzlikt nepaspēja. Ja tā noticis, vai tad Ieva ir Ansim īsteni pielaulāta? Ar vārdiem vien! . . . J Kalniņš 8, 277. // divd. formā: pielaulāts; pārn. *Tāds, ar ko pastāvīgi ir kopā, tāds, no kā nevar šķirties.* □ Vai tas matainis [pagasta vecākais] pagastam pielaulāts? Upītis 4, 172. sal. «Tu jau esi pie tā nolāpītā dīvāna kā pielaulāts. Un šodien, kā rādās, tu kroņa vajadzībām neesi uzrakstījis ne rindu.» J Kalniņš 8, 124.

pielaupīt[1], -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Laupot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Pielaupīt daudz naudas. ME III, 265.

pielaupīt[2], -u, -i, -a, pag. -īju; trans.; apv. *Piemizot; arī pielobīt.* P. daudz kartupeļu.

P. olas. □ Pielaupīt ziņņu pilnu bļodu. ME III, 265.

pielauzīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Lauzot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Pielauzīt daudz žagaru. ME III, 265. // *Lauzot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, grozu).* P. pilnu grozu ar žagariem.

pielauzt, -laužu, -lauz, -lauž, pag. -lauzu; trans. **1.** *Laužot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Cits salauzis pazares, cits atnesis slaidas atvases, vēl kāds prāvus zaru žuburus. Velti būtu taujāt, kur tad visa šī bagātība gūta? .. Tepat piepilsētas zaļajā zonā pazagšus pielauzta. Lit M 80, 28, 7. Muļķītis pielauzis uz ātru roku sēnes, kādas gadījušās, un gājis uz māju. LTP 339. // *Laužot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (piemēram, grozu).* P. grozu ar atvasēm.

2. *Laužot papildināt (kā daudzumu).* □ Nudien, māte par tiem [jumstiņiem] būtu priecīga. Es salasu jau atlauztos, pielaužu klāt jaunus, līdz sanāk pilns klēpis, un nesu mātei. J Kalniņš 2, 229.

3. sar. *Pierunāt (parasti ar pūlēm, grūtībām).* □ «Harij ... bet, ja tava māte tā negrib ... mēs varētu dzīvot pie manis. Es zinu ... es savējos pielauztu.» Brodele 17, 166. Viens meitēns no vietējās komitejas — atbildīgā par pašdarbību — bija pielauzis Alfu spēlēt mandolīnu orķestrī. Ezera 15, 173.

pielavīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Paslepus pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); piezagties (1).* P. pie loga. P. dzīvniekam klāt. P. putniem tuvāk. □ Zaglīgi pielavījos miegā iegrimušās mājas galam, ilgi skatījos augšējā logā .. Kalndruva 2, 110. .. bruņoti sargi, torņos pakāpušies, vērīgi raugās, lai pa tumsu nepamanīti nepielavītos ienaidnieki. Ērgle 5, 86. Kad vilki bija pielavījušies jau itin tuvu, abi vīri iekliedzās .. J Kalniņš 4, 241. pārn. .. Vēl zaglīgi dun soļi klusināti, Bet tur kāds nāk un nāk ... Tā tikai nemiers pielavīties māk. Bendrupe 3, 23.

pielēciens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → p i e l ē k t (1).* Veikls p. Straujš p.

pielējums, -a, v. **1.** tehn. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e l i e t (4); pielejot izveidotā detaļa, elements.* Piestiprināšanas p. Konusveida p. P. skrūvei. Nocirst pielējumu.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e l i e t (2).*

pielēkāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. *Lēkājot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Minka ieraudzīja zvirbuļu baru. Ilgi tupēja krūmos, kamēr putni pielēkāja tuvāk. Ar negaidītu lēcienu viņš noķēra pašu neuzmanīgāko. Sk Ģ 78, 5, pielikumā 12.

pielēkšot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Lēkšiem pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Pēc pusstundas Ervīns pielēkšo pie Maldas istabas pulētajām durvīm un nepieklauvējis gāžas iekšā. Dripe 5, 245.

pielēkt, -lecu, -lec, -lec, pag. -lēcu; intrans. **1.** *Lecot, ar lēcienu vai lēcieniem pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ .. kapteinis pats pielēca pie stūres rata un mēģināja griezt .. Lācis 15, 387. Kabīnes durvīm viņi pielēca katrs no savas puses un gandrīz reizē. Skujiņš 6, 216. Zirgi pielēca pie siles, redzēja, ka te tikai ūdens vien bez miltiem, nedzēra un skatījās apkārt. Birznieks-Upītis IV, 134.

2. *Savienojumā ar «kājās», «stāvus» u. tml.: strauji, pēkšņi piecelties.* □ Pēkšņi viņa pielec kājās tik sparīgi, ka adīklis un dzijas kamoli noripo uz grīdas. Kaijaks 3, 157. Vilmārs pārliek kājas pār dīvāna malu, atsperas, elastīgi pielec stāvus un izdara vairākus vingrojumus. Dripe 6, 77. .. ratnīcas durvīs iestājas tumšs stāvs. Suns ierūcas un pielec kājās. Sakse 9, 112. Pulkstenis zvanīja ilgi .. Nākošajā mirklī Velta pielēca sēdus un platām acīm vērās Leinasarā. A Grigulis 13, 579.

3. parasti 3. pers.; sar. *Iesākt darboties (par motoru).* □ Durvis aizcērtas. Starteris iežvarkstas un apklust: motors viegli dūc ... «Pielec .. !» kliedz Noldiņš. M Zariņš 5, 120. Starteris veica tikai pāris apgriezienu, un motors «pielēca» viegli un droši. Dūkoņa bija tīra un mierīga, bez kādiem blakus trokšņiem .. Dripe 2, 9.

pieleņķis, -ķa, v.; mat. *Leņķis, kam viena no malām sakrīt ar kāda daudzstūra malu.* Pieleņķa kosinuss.

pielīdējs, -a, v.; **pielīdēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → p i e l ī s t.*

2. *Cilvēks, kas liekuļo, iztop; līdējs.* □ Kādā naktī partizāņi nošāva mežsargu — visā apkārtnē pazīstamo nodevēju un vācu pielīdēju, kurš cerībā uz izsolīto godalgu bija sācis izsekot partizāņus. A Grigulis 13, 255. Kultūras nama ansamblis .. Trīni [komēdijas «Trīnes grēki» izrādē] parādījis ne vien kā precību kāru vecmeitu, bet arī kā intriganti un pielīdēju. J Kalniņš 1, 332.

pielīdenis, -ņa, v.; **pielīdene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; reti. *Pielīdējs (2).* □ «Pielīdenis!» Ilgi krātais naids tagad neslēpdamies liesmoja Bauzes acīs, spiedās kopā ar siekalām uz lūpām, drebēja pirkstos. Līvs 3, 156.

pielidojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e l i d o t.* P. pie lidlauka.

pielidot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Lidojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — parasti par putniem, kukaiņiem.* □ Strazdi ir tā pieraduši pie cilvēkiem, ka pielido pie dzīvokļu logiem saņemt barību. Rīgas B 58, 27, 4. Pēkšņi viena no zīlītēm pielidoja man klāt. Rīgas B 84, 41, 5. // *Par lidaparātiem, to apkalpi, pasažieriem.* □ «Harrier» [lidmašīna] pielidoja Argentīnas lidmašīnai tik tuvu, ka tikai tās pilota aukstasinība un pašsavaldīšanās novērsa katastrofu. Pad J 82, 78, 3.

pielīdzinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e l ī d z i n ā t (1).* Ceļa grambu p.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e l ī d z i n ā t (2).* □ .. pirmajā rindā [dzejolī] ir salīdzinājums — dzimtās zemes pielīdzinājums skaistulei .. Valeinis 1, 200. Šis vieglums autoram nav ļāvis arī pameklēt un atrast attiecīgām parādībām un norisēm īpatnējākus, raksturīgākus pielīdzinājumus .. Lit M 75, 23, 4.

pielīdzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Nolīdzināt, izlīdzināt (piemēram, nelielas bedres, ieplakas); samazināt (negludumus, izcēlumus, krokas).* □ ..meža ceļu braucamā joslā ar greideri pielīdzina visas šķīdoņa laikā iespiestās grambas un bedres.. Kronītis 1, 184. Mārtiņš ar kāju pielīdzina izcēlušos sasalušu zemes piku.. Upīts 10, 292. // *Padarīt (ko) līdzenāku.* P. celiņu. □ Zuze.. vēl ar delnu pielīdzina jau tā gludo puķu dobi.. Avotiņa 2, 7. ..Gundars.. atsāka ar stūraino koka āmuru pielīdzināt jumtiņa cinkoto skārdu.. Kolbergs 1, 142.

2. *Novērtēt par līdzīgu, līdzvērtīgu (kam); arī salīdzināt.* □ «Neskarto zemju aršanu nevar pielīdzināt kaut kādai aršanai. Tāda piepūle.» Talcis 9, 202. ..tīri simboliski bērnu audzināšana allaž pielīdzināta stāda audzēšanai, kas tāpat prasa milzīgas rūpes, mīlestību un māku. Lauku Dzīve 80, 12, 13. Mēs bieži saulei māti pielīdzinām Un vienmēr ticam — viņa neaiziet... Osmanis 1, 25. // *Padarīt vienādu (ar ko), līdzvērtīgu (kam).* □ ..paredzēts algas [tekstilrūpniecībā] paaugstināt un pielīdzināt strādnieku izpeļņai smagajā rūpniecībā. Zv 72, 3, 4. Augstākajās [ģimnāzijas] klasēs no skolēniem prasīja lielu patstāvību mācībās, pielīdzinot viņus šai ziņā gandrīz studentiem. Klotiņš 1, 24.

pielīdzināties, -inos, -inies, -inās, pag. -ināj̄os; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl.→pielīdzināt (1); tikt pielīdzinātam.* □ Ja arī stiprā vētrā kāpu pakāje nograuzta stāva, gandrīz vai cilvēka augumā, tad pēc gada viss jau atkal būs pielīdzinājies. D kal 66, 97.

2. *Kļūt līdzīgam (ar ko), līdzvērtīgam (kam); līdzināties.* □ ..viņa slāpa pielīdzināties tiem cilvēkiem, kuru vērtību tikai tagad bija.. sapratusi. Sakse 6, 84. ..veiklie dejotāji demonstrēja savu māku, un neveikļi centās tiem pielīdzināties. Lāms 4, 89. Tautas radošais gars izpaužas mākslinieciskajā pašdarbībā, kas bieži vien jau pielīdzinās profesionāļu sniegumam.. Rīgas B 57, 28, 2.

pieliekams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.→pieliekt.*

2. lietv. nozīmē: pieliekamais, -ā, v. *Neliela, vēsa telpa pārtikas produktu glabāšanai.* □ Viņš pats uzlika vārīt kafiju, tad no pieliekamā izņēma krietnu bļodiņu ar sviestu.. Jansons 4, 486. Tajā vakarā Ošu Anna līdz pat tumsai nebij skaidrībā, ko lai ceļ vīriešiem galdā. Tikai pusgroziņa kartupeļu vēl pieliekamajā. Upīts 9, 161.

○ Pieliekamais kambaris novec. — *pieliekamais.* □ Pieliekamajā kambarī bija sakrauta plauktos svaiga maize, gaļa, olas, sviests un citi labumi. Zeiboltu J IV, 100. ..abi ilgi pētīja naminu un pieliekamo kambari, pusgraudnieks pat ar collu mēru izmeta gar sienām. Upīts XI, 338.

pieliekt, -liecu, -liec, -liec, pag. -liecu; trans. **1.** *Mazliet noliekt uz priekšu vai sānis, arī mazliet saliekt (ķermeni, tā daļu).* Pieliekt (arī palocīt) celi — *izdarīt nelielu reveransu (par bērniem).* □ ..dravnieks iet no stropa pie stropa, pieliec galvu un vērīgi klausās. Stulpāns 2, 63. ..sveču gaisma uzmet pieliektajai sejai šķietamas noslēpumainības plīvuru.. Luginska 1, 7. Uzmanīgi pieliecis pakaļkājas, zirgs kāpa lejup pa apsarmojušo krauju. Kar 52, 2, 121. Meitene pieliec celi, kā skolā mācīts. Kurcijs 2, 213. // *Mazliet noliekt (priekšmetu).* □ Viņi gāja.. klusu, pieliecot zarus un uzmanīgi skatoties apkārt. Ērgle 1, 54. «..jānogriež viens ķeksis, ar ko pieliekt lazdas, ar rokām riekstus nevarēs aizsniegt.» K Grigulis 2, 67.

2. *Liecot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Dārznieki tievo stādu stumbrus pielieca pie zemes, piestiprināja.. Bērn 48, 11, 24. No rīta televizoru antenas bija pieliektas jumtiem, bet vētra vēl nedomāja rimt. Goba 1, 37. «Tu esi labs,» Ilzīte negaidot sacīja, pasmaidīja, pielieca savu gaišmataino galviņu pie viņa ādas jakas.. Lukjanskis 6, 19.

pieliekties, -liecos, -liecies, -liecas, pag. -liecos; refl. **1.** *Refl.→pieliekt (1); tikt pieliektam.* □ Ejot viņam vajadzēja pieliekties, lai nesadauzītu galvu pret spāru šķērskokiem. Lācis 15, 83. Uzvilcis bruņu cepuri dziļi uz acīm, Krists apstaigāja sardzi, ierakuma seklākās vietās pieliecoties. A Grigulis 9, 115. Zigim šķita, ka [slidojot] viņš jau jūt pretvēju, augums drusku pieliecās, labais plecs pavērsās uz priekšu. Saulītis 12, 66.

2. *Liecoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..viņš pieliecās man klāt un čukstēja: «No jums nekādu taisnošanos neprasīs..» Kaijaks 5, 229. Aiz loga pazib laterna. Pie rūts pieliecas kāda vīrieša seja. Avotiņa 2, 76. ..Melita pieliecās tuvāk iluminatoram un paraudzījās laukā. Skujiņš 12, 20.

pieliet, -leju, -lej, -lej, pag. -lēju; trans. **1.** *Ļejot piepildīt (parasti trauku).* P. mucu ar ūdeni. □ Sāka šķindēt naži un dakšiņas, tika pielietas un tukšotas glāzes. Birze 4, 188. Juris izņēma no svārku kabatas paprāvu glāzi, pielēja to līdz pusei un izdzēra. Kalndruva 9, 155. Viņa piešķieba mucu un pielēja spaini pilnu. Ezera 2, 40. ◇ Kā (ar) svinu pieliets — *saka, ja pēc lielas piepūles vai traumas sajūt lielu nogurumu, smagumu ķermenī, tā daļās.* □ Galva reiba, asinis pulsēja deniņos, un visi locekļi bija tik smagi kā svina pielieti. Jansons 4, 413. Pati nezinu, kā es paliku dzīva. Un kā aiziešu mājās! Kājas tik smagas kā ar svinu pielietas. Grīva 8, 79. ..labais plecs [pēc kritiena] mazliet sāpēja un galva bija kā ar svinu pielieta. Talcis 9, 185. ◇ Pieliet sirdi (arī dvēseli) — *izraisīt (parasti pozitīvu) psihisko stāvokli.* □ ..[«Zelta zirga»] izrādē saaužas domas un jūtas, kas pielej sirdi ar ticību saulgriežu spēkam.. J Kalniņš 7, 342. Bet kolhoznieku skati, kas gaiši un mierīgi viņā raudzījās, pielēja sirdi ar spēku un drosmi. Kar 50, 2, 123. // *Panākt, būt par cēloni, ka (piemēram, šķidrums) piepilda (ko).* □ ..bangas to [laivu] piespieda pie krasta, pielēja.. Zv 80, 4, 19. pārn. Vakaros nogurums ievēla gultā un pielēja plakstus ar miegu. PL Siev 75, 5, 2. pārn. Sirds siltums ir tas

spēks, kas rada patiesu draudzību, patiesu tuvumu, pielej visu dzīvi ar gaismu un skaistumu. Jaun Gr 67, 6, 21. // pārn. *Būt par cēloni tam, ka (kas, parasti gaisma, siltums) izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ Ilze atmodās, kad saule ar zeltītu gaismu pielēja visu istabu. A Grigulis 8, 243. . . staroja mierīga atvasaras saule, pieliedama ar zeltaini rāmu gaismu pilsētiņas ielas un laukumu . . Saulītis 6, 3. Vairākas stundas ilga cīņa vasaras svelmes pielietajā . . trasē. Sports 82, 119, 1.

2. *Lejot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ Vārīta zivs ir mīkstāka un garšīgāka, ja ūdenim pielej pienu. PL Siev 80, 2, 19. «Drīz jau nebūs vairs piena, ko pusdienā putrai pieliet.» Upīts 4, 125. Dārzeņus apcep, pielej nedaudz ūdens . . Kļaviņa 1, 49. ◇ Pieliet eļļu ugunī — *ar savu izturēšanos, rīcību, runu pastiprināt (parasti kā nevēlama) norisi.* □ Strīdu ugunī eļļu pielēja feļetonists Bultiņš. Jansons 4, 400. // *Lejot papildināt (kā daudzumu).* □ Kāju pelde jāsāk ar +37 °C karstu ūdeni, pamazām pielejot klāt vēl karstāku ūdeni. Ves 81, 10, 15. «Vaski, ej atnes vēl vienu korteli, pieliesim butelē [pudelē] klāt, ko uz māju nest . .» Apsīšu J 3, 56.

3. *Izlejot (ko) lielākā daudzumā, parasti neviļus, negribēti, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu).* □ . . slimais . . grābādamies bij apgāzis krūzi un visu klonu pielējis pilnu. Upīts 4, 248.

4. tehn. *Lejot (parasti šķidru metālu, plastmasu), izveidot un pievienot (detaļu, elementu pie kā, kam klāt).* P. izcilni.

pielieties, -lejos, -lejies, -lejas, pag. -lējos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → p i e l i e t (1); tikt pielietam.* □ pārn. Un kristāla glāzes Ar dienvidu spīdumu pielejas . . Ļūdēns 3, 95. pārn. Arbūzi pielejas sulām, vīnogas tvīkdamas gaida Plūcēju rokas. Ķempe 2, 22. pārn. . . visas noras pielejas ar pieneņu dzeltenumu. Indrāne 2, 580.

2. parasti 3. pers. *Refl. → p i e l i e t (2); tikt pielietam, parasti neviļus, negribēti.* Piens kafijai pielējies par daudz.

3. sar. *Piedzerties.* □ . . šoferis iebraucis smago mašīnu grāvī, nu kas tur gan bija sagaidāms, stāstīja, pielējies pilns kā mārks. Lauku Dzīve 82, 2, 26.

pielietojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e l i e t o t.* □ Jā, teorētiskā zināšanu apgūšana [augstskolā] un praktiskais to pielietojums [rūpnīcā] bija kaut kas pavisam cits. Mauliņš 3, 136. Nākošie [dzejoļu] krājumi variē, izvērš, papildina . . iesāktos motīvus, filozofiskās atziņas, izteiksmes līdzekļu pielietojumus. Viese 3, 197. Ikviens, kas apskatīja šo izstādi, varēja pārliecināties par elektrotehnikas plašo pielietojumu mūsdienās. Zv 82, 19, 8.

pielietot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Mērķtiecīgi, konkrētos apstākļos lietot (piemēram, paņēmienu, metodi, līdzekli).* □ Režisors . . , pielietojot jau pieminēto moderno dramaturģijas paņēmienu, no romāna atlasījis tekstu un sadalījis dialogu formā. Lit M 82, 10, 10. . . augstie tituli PSRS Nopelniem bagātajai sporta meistarei piešķirti par kopā ar kolēģiem izstrādāto un veiksmīgi pielietoto metodi kaulu lūzumu ārstēšanā. Pad J 82, 101, 3. Darbs laboratorijās ar preparātu, kuru pagaidām sauca par F-37, ir visumā pabeigts. Farmakoloģijas komiteja atļāvusi to pielietot cilvēkiem. Birze 5, 58.

pielīgot[1], -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Līgojoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Pēcpusdienā pie govju kūtīm gāzelēdamies pielīgo trīs smagi piekrauti vezumi. J Plotnieks 7, 47. Ežu kalnā jau dūc kuļmašīna, un rudzu vezumi pielīgo tai no visām pusēm. Indrāne 2, 501. Brokastis paēduši, ap Līdumu ugunskuru sāka rasties citi bēgļi. Pirmā pielīgoja Sarkaļu mamma . . Sakse 7, 37.

pielīgot[2], -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** trans, *Dziedot līgodziesmas, panākt, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Jāņu bērni pielīgoja visas mājas. ME III, 268.

2. intrans. *Pievienoties (kāda) līgošanai.* □ Kaimiņi jau līgo — vajadzētu mums pielīgot. ME pap II, 259.

pielīgt, -līgstu, -līgsti, -līgst, pag. -līgu; trans. **1.** *Līgt papildus (kalpus, strādniekus).* □ Uz lielajiem darbiem Krists Pliekšāns pielīga ļaudis no malas. Viese 1, 41. // *Līgstot (pie kāda), vienoties, ka saņems (ko) papildus.* □ . . māte priecājās, kad rudenī saimnieks atveda manam brālim pirmajā ganu vasarā pielīgtos rudzu miltus . . Jansons 3, 82. Kalpiem bija pielīgta reizi gadā zirgu dabūšana aizbraukšanai uz pilsētu pēc siļķēm. Birznieks-Upītis II, 338.

2. *Līgstot vienoties par (kā, piemēram, tiesību) piešķiršanu (kādam).* □ Ja trešā persona atteikusies no tiesībām, kādas tai pēc līguma piešķirtas, tad puse, kura šīs tiesības pielīgusi, var pati tās izlietot . . Civilk 1, 78.

pielikt, -lieku, -liec, -liek, pag. -liku; trans. **1.** *Liekot pievirzīt, pietuvināt, arī novietot (pie kā, kam klāt).* Pielikt (arī pielaist) uguni — *aizdedzināt.* □ Salums pielika pulksteni pie auss, jo šķita, ka tas apstājies. Purs 4, 179. Mārkalns pieliek glāzīti pie lūpām un nenobaudījis noliek atpakaļ. Lapsa 4, 287. . . pie brūces jāpieliek ūdeņraža pārskābē samērcēts vates vai marles tampons. Rupais, Kalniņa 1, 69. . . rudenī «Pelašķi» nodega. Kā viņam stāstīja, kādi sēņotāji laikam pielikuši sausajai koka mājai uguni. Bels 6, 199. ◇ Pielikt pie mutes (arī lūpām) — *ieēst; arī iedzert.* □ . . viņa pāris dienas nebija ēdiena ne pie mutes pielikusi . . Birznieks-Upītis 6, 76. Lai kā Made pūlējās un izvārīja labu labo putru, Andrejs jau iepriekš visu nopēla, ne karoti pie mutes nepielicis. Sakse 2, 70. . . brīžiem viņam uzplaiksnī atmiņā Ainas balti klātais galds un tumši sarkanā vīna glāze, kuru viņš atvadīšanās reizē pie lūpām pielicis. Zigmonte 10, 397. ◇ Pielikt pie sienas sar. — *nostādīt, lai nošautu; arī nošaut.* □ «Varēja apbrīnot, ar kādu neatlaidību un drosmi viņš aizstāvēja savus uzskatus. Bet kas no tā iznāca? Bermontieši pielika viņu pie sienas.» Jansons 4, 357. Ko tad viņš [bēglis] tādu izdarījis? Vilcinājās

līdz pēdējam, atpirkās, cūku nežēloja, lai tikai neiesauktu leģionā. Un aizgāja tikai tad, kad neiet vairs nevarēja, ja negribēja, ka pašu pie sienas pieliek. Kaijaks 2, 143. // *Pievirzīt, pietuvināt (ķermeņa daļu pie kā, kam klāt).* P. roku pie cepures. P. ausi pie durvīm. Pielikt pirkstu pie lūpām — *tuvinot pirkstu, parasti savām lūpām, likt kādam apklust, klusēt.* □ Viens no viņiem izkāpa no ierakuma un, pielicis plaukstu virs acīm, raudzījās rīta saules apspīdētajos nācējos. A Grigulis 18, 91. «Csst!» Kirils pieliek pirkstu pie lūpām. «Māksliniekiem ir kā bērni, bet ar bērniem citādi nevar.» Saulītis 13, 62. Pētersons pielika pirkstu pie lūpām, kas nozīmēja — ciet klusu! Zv 52, 7, 14. ◇ Pielikt plecu — *ar savu rīcību, darbību sekmēt (kā) attīstību, norisi.* □ ..paskaties vērīgāk sava kolhoza dzīvē — tur atradīsim ne mazums darbu, kam komjaunieši varētu pielikt plecu. Pad J 59, 209, 2. ..jāiesaistās sabiedriskajā darbā tur, kur katrs atrodas, jo savu plecu var pielikt ikvienā vietā. Liesma 71, 11, 6. ◇ (Ne)pielikt (arī (ne)piedurt) pirkstu (arī pirkstiņu, retāk roku) — a. *(Ne)aizskart (kādu, ko), arī (ne)paņemt (ko).* b. *(Ne)nodarīt ko ļaunu, (ne)kaitēt (kādam).* □ ..viņa nemaz nejutās droša, ka pie tā nelāgā darba nav bijis pielikts viņas vīra pirksts. Avotiņa, Šlisers 1, 237. «Kāvies gan esmu, cik uziet, — kas tad es par Velnakaulu bez kaušanās.., bet cilvēka dzīvībai nekad roku neesmu pielicis.» Līvs 2, 7. c. *(Ne)darīt ko.* □ Lai Adele ne pirkstu nepieliek pie zāģeriešu ikdienas darbiem, Klaucāns apdarīs visu, lai Adele tikai sēd pie Noras.. Zigmonte 10, 325. Kad uzdzirdēja par ciemata būvi, ka visiem tur vajadzēšot pārcelties uz dzīvi, viņš [vecais Dambrāns] pajukušajam žogam un caurajam jumtam vairs pirkstu nepielika — nav vērts, cik tad ilgi viņš dzīvos. Vilks 3, 37. ◇ Pielikt sev roku — *izdarīt pašnāvību.* □ Kalekaurs pieļāva, ka tāds cilvēks kā Jūlijs Rons, kas slimoja ar neārstējamu vēzi, ir spējīgs pats sev pielikt roku. Kaijaks 4, 56.

2. *Piestiprināt, piemontēt (kam, piemēram, detaļu).* P. durvīm rokturi. P. logiem slēģus. P. jaunu krānu. P. aizkarus. Pielikta detaļa. □ Vecāmāte nevarēja vien Aigaru noslavēt par gudro galviņu, ka tik mazs puika prot pielikt tik sarežģītu slēdzeni.. Gulbis 3, 191. Majors.. pavēlēja nekavējoties pielikt slēpes un doties tālāk. A Grigulis 18, 77. pārn. Ir grūti precīzi klasificēt nelielus darbus, pieliekot katram apzīmējumu, kurš labāks, kurš sliktāks. Kar 59, 8, 146. // *Piestiprināt (ko, piemēram, apaviem, apģērbam), labojot, izgatavojot (to).* P. zābakiem papēžus. □ ..vīra apaviem nesen bija pieliktas jaunas pazoles.. Ezera 15, 131.

3. *Piejaukt, piebērt u. tml. klāt (piemēram, kādu vielu); pievienot (3).* P. zupai aizdaru. P. sviestu mīklai. □ ..tēvs nesteigdamies ar kaudzi piebēra [tējai] cukuru, pielika ievārījumu. Zigmonte 2, 48. Notīrītus dārzeņus un ābolu sarīvē skaidās, uzlej krējumu, izmaisa, pēc garšas pieliek sāli, cukuru. Kļaviņa 1, 43. Ievārījums necukurojas, ja tam pielikts klāt nedaudz citrona sulas vai citronskābes. PL Siev 80, 2, 19.

4. *Liekot papildus (ko klāt), izveidot (kā) kopumu.* □ ..Līzbete iebēra viņam kādu vīkšķīti kaņepju un pielika klāt vēl ribas gabalu gaļas. Upīts 4, 254. Traktorists.. pielika pie konfektēm pāris paciņu cepumu. Kalnduva 5, 69. Acu ziedes rūpniecība parasti gatavo īpašā iepakojumā, kam ir klāt pielikta stikla vai plastmasas nūjiņa (lāpstiņa), ar ko ziede jāiezież. Ves 81, 11, 15. // *Liekot (ko klāt), papildināt (kādu kopumu).* □ Nočīkst plīts durtiņas. Dīnermāte pieliek malku. Rinkule 7, 71. Daru to visu labprāt, jo zinu, ka saimnieki neskoposies, rudenī pieliks lieku rubli pie algas, nosvērs prāvāku gaļas gabalu. Avotiņa 2, 15. // *Piebilst.* □ Kristīne atspieda elkoni pret kumodi, lūkojās baltajos ziedos, kuri aiz loga rūtīm līgojās, un pielika par brītiņu: «Akmentiņš arī bija [baznīcā].» Blaumanis 6, 193. «Drīzāk..!» Vītols piebiksta ar plints [šautenes] resgali. Un viens no pārējiem pieliek: «Uz baznīcu jau nava jātaisās.» Upīts 10, 50. «Ak,» Adele atteic, vienu vārdu tikai, bet tas pasacīts tā, ka lēti vis neatradīsi, ko galā pielikt. Zigmonte 10, 261. // *Palielināt (maksājuma summu); pievienot maksājumam (noteiktu summu).* P. algu. P. īri. □ Matilde [krodzinieces] arī pielika produktiem cenu un priecājās, ka ienākumi auga. Fimbers 1, 357. ..[strādnieki] cīnās, lai paaugstina darba algu, lai pieliek vismaz desmit santīmu dienā.. K Zariņš 2, 126.

5. *Liekot (ko) iekšā, piepildīt (ar to, piemēram, trauku).* Pielikt (pilnu) vēderu vienk. — *pieēsties.* □ Tūlīt pēc brokastīm māte pielika kurvīti ar svaigiem plāceņiem un Pičiņš devās ceļā. Strāls 3, 55. Pielikusi šķīvi ar kartupeļiem, viņa aplēja tos ar mērci.. Brodele 14, 11. ..slaucēja.. pieliek siles pilnas ar dārzeņu lapām, atālu, lai govis ēd, cik grib. Cīņa 57, 234, 3.

6. *Intensīvi izlietot, izmantot (piemēram, spēkus) kādas darbības veikšanai, kāda mērķa sasniegšanai.* Pielikt spēku fiz. — *sākt iedarboties ar spēku (uz ko).* □ Viņa pielikusi visas pūles, lai izskatītos pēc simtprocentīgas pilsētnieces, un domā, ka nav izdevies slikti. Dripe 8, 18. Ne mazums spēku tiek pielikti šās problēmas atrisināšanai.. Ves 81, 12, 13. Roberts: ..cik daudz sūra darba jāpieliek, lai no neaptēsta puiša iztaisītu kaut cik pieklājīgu kultūras cilvēku.. Upīts XIII, 592. Mācība par dinamiku ir mehānikas daļa, kurā ķermeņa kustības apskata atkarībā no pieliktā spēka rakstura un lieluma.. Freimanis 1, 136.

7. sar. *Norīkot (pie kāda darba); norīkot darbā (kādā vietā).* □ Andulis: Kūtis ceļ Starpkolhozu celtniecības organizācijas strādnieki. Mūs pielika pie sakņaugu glabātavas. Priede 3, 20. ◇ Pielikt pie darba — *likt strādāt, veikt darbu (cilvēkam vai dzīvniekam).* □ Arī šodien, maija priekšvakarā, viņa pielikusi pie

darba abas meitas .. Zigmonte 2, 62. .. mājās [vīrus] gaidīja sievas, lai vakarā pieliktu pie neatliekama darba. Bels 6, 329. // *Norīkot, novietot (kādu kam klāt), piemēram, kāda uzdevuma veikšanai.* □ Kad nu Andrejs [vājprātīgais] vienādi izturējās mierīgs un lēns, tad arī mājinieki neturēja par vajadzīgu tam pielikt sevišķu sargu. Apsīšu J 2, 54. «Visu laiku es [cietumnieks] esmu gaidījis, kad man kādu otru pieliks klāt.» Upīts 18, 171.

○◇ Pielikt soli — *paātrināt gaitu (parasti ejot).* □ Ja Žuburs paātrināja gaitu, arī svešais pielika soli. Lācis VI, 417. Žībalts bija aizgājis labu gabalu uz priekšu, un Rudiņš ar Priedi pielika soli, lai viņu panāktu. Grīva 4, 303. ◇ Pielikt (kam) punktu — *pilnīgi pabeigt, izbeigt (ko).* □ «Padomāsim, kā visu to nokārtot,» Klāvs pielika sarunām punktu. Saulītis 6, 57. «Darīju tā, kā ieteica pa radio. Pēdējā dienā vēl krietni sasmēķējos un tad uzreiz pieliku punktu.» Ezera 15, 161. ◇ Pielikt (ko) no sevis — *pievienot (piemēram, stāstījumam) ko savu, izdomātu.* □ «Stāstot par izlasītajām grāmatām, es arvien biežāk piekēru sevi, ka stāstu aplam, sagrozīdams lasīto, pielikdams šo to no sevis, savas pieredzes.» Vējāns 5, 39. .. arī visi pārējie uzzina, ka šodien .. meistaru .. gaida pie sevis priekšnieks. «Sakarā ar prēmiju,» Minniņa pieliek pati no sevis, jo kas gan cits tur varētu būt, ja jau visu laiku par šo prēmiju runāts. Dripe 8, 40. ◇ Ne (ko) pielikt, ne (ko) atņemt — *saka par ko ļoti labu, labi paveiktu, pateiktu u. tml.* □ .. zvejnieks tāds, ka ne pielikt, ne atņemt. Katru ceturksni saņem brangu prēmiju. Avotiņa, Šlisers 1, 271. «Vai slikts būtu mani ņēmis?» Arnis atjautā tik vienkārši, ka tur vairs nav ne ko pielikt, ne atņemt. Zigmonte 10, 301.

Sk. pieliekams.

pielīkt, -līkstu, -līksti, -līkst, pag. -līku; intrans. *Mazliet pieliekties.* □ No trešās [frontes] līnijas uz otro un no otrās uz trešo ved savienojošas ejas — pasekli grāvji, pa kuriem jāpārskrien pielīkušam ... Vanags 14, 119. Lūse pielīkusi bikli steidzas apsēsties, bet visas labās vietas, visi tālākie nostūri ir jau aizņemti. Gulbis 3, 70. «Uzroti, cik vari, augstu ūzu stilbus,» Miklāss pamāca Jurģi un pielīkst atauties. Niedre 15, 76.

pielikties, -liekos, -liecies, -liekas, pag. -likos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Tikt pieliktam (3), parasti nevilus, negribēti.* Zupai pielicies sāls par daudz.

2. vienk. *Pieēsties; arī piedzerties.* □ «Celies, Anton! ... Kas ar tevi? ... Kur tu tā pielikies? Tu taču nedrīksti ..» Lubējs 3, 115.

pielikums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *pielikt (4).* Algas p. P. pie algas. □ .. Prātnieks stāstīja labi gari par mērnieku atnākšanu, vēl ar šādiem tādiem paša pielikumiem savu stāstu kuplinādams .. Kaudzītes 1a, 51.

2. *Papildu lapa vai papildu lapu komplekts, kam ir noteikta tematika un ko parasti pievieno pie periodiska izdevuma, zinātniska darba.* Laikraksta p. Disertācijas pielikumi. □ «Velniņi» pirmo reizi publicēti 1895. gadā «Mājas Viesa» literārajā pielikumā. Jaun Gr 67, 12, 24. Krājumu viņš nosauca «Laika šalkas», un to bija ar mieru nodrukāt «Pēterburgas Avīzes» — pielikuma veidā ikreiz pa pusloksnei — tā, lai vēlāk šo pielikumu avīzes pircējs varētu sabrošēt grāmatā. J Kalniņš 7, 258. Sākot ar šo numuru, mūsu žurnālam būs lielāks pielikums. Tajā atradīsit piegrieztnes .., rokdarbu paraugus, kā arī kulinārijas receptes .. PL Siev 78, 1, 21.

3. val. *Teikuma palīgloceklis, kas raksturo lietvārdu vai lietvārda nozīmē lietotu vārdu, atrodas aiz tā un saskan ar to locījumā, arī dzimtē un skaitlī.* □ Atkarībā no atrašanās vietas teikumā vēl izdala pielikuma epitetu, kas atrodas aiz apzīmējamā vārda: «tautu meita, melnacīte», «saule, bāru sildītāja», «dziesmiņ, mana nabadzīte». Valeinis 1, 186.

pielīmējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *pielīmēt; pielīmētā daļa.* □ Ja lapai norauts tikai stūrītis, piemeklējiet tāda paša biezuma .. papīru, pielīmējiet to un apgrieziet tā, lai pielīmējums nebūtu manāms ārpus lapu kopējā apgriezuma. Cīņa 82, 42, 3.

pielīmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Līmējot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* P. pie dēļa afišu. □ .. pēc nedēļas pie veikala durvīm tika pielīmēts .. uzsaukums .. Lapsa 3, 201. .. zoles piestiprinās ķīmiski, visvairāk — pielīmējot. Cīņa 80, 7, 2. Mākslinieks sākumā .. gribēja pielīmēt kādu sirmumu sejā, ūsu .. Bet tad atmeta šo nolūku. Dzene 1, 122. sal. Mutes kaktiņā kā pielīmēts stāv nodzisis «Prīmas» gals. Lapsa 1, 42.

pielīmēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl.* → *pielīmēt; tikt pielīmētam.* □ Pēc grūtiem meklējumiem viņi atrada sastāvu, kas poliuretānam deva spēju pielīmēties pie apavu virsas. Rīgas B 84, 205, 5.

pielipe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Asarveidīgo kārtas jūras zivs, kam pirmā muguras spura atrodas uz galvas un ir pārveidojusies par piesūcekni.*

pielipīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pielipīgi;** reti. **1.** *Tāds, kas pielīp (1).*

2. *Tāds, kas pielīp (2).* □ pārn. Laiku pa laikam visam pāri izskan radista Erdmaņa skaļie, pielipīgie smiekli. Lit M 75, 11, 7.

pielipināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Lipinot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* P. tapetes pie sienas. P. pastmarku. □ Puika pielipināja sveci uz apgāztas kastītes dibena .. Vāczemnieks 4, 199. .. [keramiķe] paņem kausiņu, atbrīvo to no liekajiem māla pikučiem un pielipina tos tur, kur vajadzīgs .. Dripe 3, 178. .. tūliņ jau ieraugāms kāds egles mizai meistariski pielipināts vai zarā iekārts perēklis. Upīts 4, 84. pārn. .. ziemeļrietenis trenc pa ielu un tad pielipina pie miklajiem bruģa akmeņiem raibu nobirušu lapu spietus. Kaijaks 5, 327.

2. sar. *Inficēt.* P. masalas. □ pārn. .. vēl

brīdis un viņš savas nolāpītās žāvas būs pielipinājis arī man. Ezera 11, 40.

pielipināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos. *Refl. → pielipināt (1); tikt pielipinātam, parasti neviļus, negribēti.* Pūkas pielipinājušās pie drēbēm. □ pārn. Pēdējā vakarā mēs paēdām .. ciematiņā, kas kā bezdelīgligzda pielipinājies kalnu nokarei augstu virs jūras. Zv 83, 16, 28.

pielipt, -līpu, -līpi, -līp, pag. -lipu; intrans. **1.** *Līpot piesaistīties (pie kā, kam klāt).* Pie zābakiem pielipuši dubļi. Notīrīt pielipušās smiltis. Pie sveķiem pielīp kukaiņi. □ Tīkami smaržoja saulē sasilušais, pie rokām pielipušais māls. Kaldupe 8, 25. Valgā zeme pielipa pie kājām, Tā ka grūti bija soli spert. Sirmbārdis 1, 52. Mājās smaržo pēc miežu karašas, kas tikko izvilkta no krāsns un kam māte no apakšējās garozas nokasa pielipušās kļavu lapas. Andersone 1, 20. // *Piesaistīties (pie kā, kam klāt), parasti mitruma iedarbībā.* □ .. viss viņa tumšais krekls bija izmircis un pielipis pie auguma. Vilks 5, 29. .. rūsgana matu šķipsniņa pielipusi pie nosvīdušajiem deniņiem. Ezera 5, 23. Vējš trieca logos rupjas, retas lāses, arī kādu slapju, dzeltenu bērza lapu, tā pielipa stiklam un palika. Brīdaka 5, 74. // *Piesaistīties (pie kā, kam klāt) — par putekļiem, gružiem u. tml.* □ Tēvs pasniedzās un noņēma [meitas] mugurai pielipušu pienenes pūciņu. Upīts 4, 230. Sakārtojis čemodāniņu, viņš pieceļas, nevērīgi norauš no ceļgala pielipušās drazas un paskatās uz augšu. Klīvers 3, 36. // parasti divd. formā: pielipis. *Būt pārklātam, sajauktam (ar ko sīku, lipīgu).* □ Viņš tikai redz puiša zvīņām pielipušo bārdu, zibošos zobus un vējā sajauktos matus. Līvs 3, 96. // pārn. *Cieši piekļauties (pie kā, kam klāt) — par cilvēkiem.* □ Salonos pasažieri liptin pielipa pie [lidmašīnas] iluminatoriem, priecādamies par zilgansudraboto Araratu .. Rīgas B 73, 256, 6. Pielipuši komandtiltiņam, mēs ar kapteini Klāvu visu laiku binokļos aplūkojam šo neparasti skaisto dabas ainavu. Grīva 8, 141. // pārn. *Būt nekustīgi pievērstam (kam) — par acīm, skatienu.* □ Svešais panākas vairāk telpas vidū, un puiku acis tūlīt pat pielīp viņa spodrajiem, garajiem zābakiem un galifē biksēm. Zigmonte 1, 255. // pārn. *Atrasties, būt novietotam (kam) cieši klāt.* □ Karpatos aizkustina mājiņas augstu kalnos, pielipušas tiem kā bezdelīgu ligzdas .. Zv 74, 14, 13. Vienīgi tad, kad laide pielipa plecam, atvaļinātais mežsargs jutās atkal jauns un stiprs .. Bels 6, 83. // pārn. *Neatlaidīgi atrasties (kāda) tuvumā; uzmācīgi izturoties, censties iegūt (kāda) labvēlību; arī piekļerties (kādam).* □ «Pagājušo nedēļu .. es sastapu Vildi uz ielas .. Viņš man pielipa, staigāja līdzi.» Lācis VI, 351. Tikai Ūdris viens stāvēja kā atšķelta skabarga un nevarēja lāgā pielipt gludi ēvelētiem Cepļa draugiem. Rozītis 1, 43. Cilvēkam .. allaž vajag, ko mīlēt. Nu, un Alfs piekērās Fridolīnam. Un Fridolīns pielipa Alfam. Ezera 15, 174.

2. parasti 3. pers. *Izraisīties organismā intīcēšanās ceļā (par slimību).* Pielīp masalas. Pielipa vējbakas. □ Nostāstos teikts, ka ziedojumi bijuši neaizskarami. Ja kāds pacēlis svešu ziedu, tad tam pielipusi zieda atstājēja slimība. D kal 78, 200. // pārn. *Tiekot pārņemtam, izraisīties, rasties (kādā) — par cita cilvēka psihisko stāvokli, īpašībām u. tml.* □ .. tēva uztraukums pielipa arī man. J Plotnieks 9, 196. Eglājam patīk pētīt kartes, tas pielipis arī mazbērniem. Cīņa 82, 192, 3. Kā jau kuģa mediķim pienākas, viņš ēd pie viena galdiņa ar kapteini, ģērbjas akurāti kā kapteinis, un arī kustībās un manierēs viņam kaut kas pielipis no šī cilvēka. Lapsa 5, 55. // pārn. *Tikt pārņemtam, piesavinātam (piemēram, par vārdiem, skaņām).* □ «Jādzīvo vien ir,» Miks nopietni teica, pie sevis nodomādams, ka šis sakāmais viņam pielipis no Teda .. Vilks 7, 330. Dziesma ātri pielipa, .. to jau dungoja visa pilsētiņa. A Grigulis 8, 199.

○ Kā pielipis — a. *Saka par cilvēku, kas ilgāku laiku nekustīgi atrodas vienā un tajā pašā vietā.* □ Kaut kas gāzās un krita aiz mums. Daži no mums aizslēpās aiz tvaika āmura, daži piespiedās pie biezās, melnās sienas un palika stāvam kā pielipuši .. Birznieks-Upītis 6, 303. Kad pa televizoru rāda spiegu filmu .., tad Noldiņu neviens vairs no zilā ekrāna nevar dabūt nost. Viņš tur sēž kā pielipis. M Zariņš 5, 108. b. *Saka par cilvēku, retāk dzīvnieku, kas uzmācīgi kādam seko.* □ Viņš cēlās iet, Bite, kā pielipis, steigšus līdzi. Upīts 4, 653. «.. aizvakar vakarā bija atnācis atkal tas Kārniņš. Kā pielipis, netiek no viņa vaļā.» Purs 1, 221. ◇ Pielīp (klāt) kā dadzis (retāk piķis) sar. — a. *Saka par apnicīgi neatlaidīgu, uzmācīgu cilvēku.* □ Vilis, ilgi nīcis bezsieviešu sabiedrībā, tūlīt pielipa meitenei kā dadzis. Tagad tie abi sēdēja blakus, cieši jo cieši saspiedušies. A Grigulis 13, 189. «Laidies, ka tev saka! Pielipusi kā tāds piķis!» Vāczemnieks 6, 36. b. *Saka par to, kas ļoti ietekmē (parasti pret paša gribu).* □ Bet tā jau iekārtota cilvēka domāšana, ka reizumis tāds sīkums tev pielīp kā dadzis, neatlaižas .. Lit M 58, 45, 2. ◇ (Kādam) pielīp pie pirkstiem (arī pie nagiem) sar. — *saka par cilvēku, kas mēdz zagt.* □ Velns, kur viņš jau dabūjis zināt, ka Gobiņam pie pirkstiem pielipusi bāriņu nauda? Rihters 1, 123. Ne kapeika nebija pielipusi pie viņa pirkstiem. Un tomēr .. Viņš bija izdarījis smagu finanšu disciplīnas pārkāpumu. Avotiņa, Slisers 1, 242. ◇ Vēders pie mugurkaula pielipis (arī pieaudzis) sar. — *saka, ja ir ļoti izsalcis, arī izbadojies.* □ Bet Mārīte .. gādā par veselīgu tūristu ēdienu. Ja vēders pielipis pie mugurkaula, nekāds braucējs vis nebūsi. Pad J 81, 190, 4.

pielīst, -lienu, -lien, -lien, pag. -līdu; intrans. **1.** *Lienot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par rāpuļiem, tārpiem, arī par kukaiņiem.* Čūska pielīdusi pie celma. Tārps pielien tuvāk lapai. // *Lienot, pieplokot ar ķermeni pie zemes, pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. uz vēdera pie ierakumiem. □ Saulesvīrs pielīda pie [kritušā]

Kūdras, izņēma no tā kabatas komjaunieša kartīti, paņēma Kūdras vieglo ložmetēju un līda tālāk. A Grigulis 18, 51.

2. *Lēni, klusi, arī slepeni ejot, pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Artūrs piecēlās kājās un bikli tuvojās mājai. Slēpdamies aiz krūmiem, viņš pielīda pie loga. Dripe 2, 161. pārn. «Vecums pielien kā zaglis, vienu dienu tikai apķeries, ka garozu vairs nevari saēst . .» Upīts 4, 99.

3. parasti divd. formā: pielīdis; pareti. *Būt pārklātam, sajauktam (ar ko sīku, smalku) lielākā daudzumā.* □ Arājam grūtas kājas, pilnas smilšu pielīdušas. ME III, 268. Durvis atvērās. Aiz tām . . parādījās kāds cilvēka tēls gariem matiem, dūnām pielīdušā . . mētelī . . A Deglavs 1, 727.

4. sar. *Pielabināties, izpatikt (kādam), parasti savtīgos nolūkos.* □ . . Osu Jānis pieņemts par pārcēlāju. Daudzi viņu par to apskauda un paklusām runāja, ka viņš protot kungiem pielīst. Strāls 3, 24. «Tu pielīdi tēvam, tāpēc tu viens pats dabūji visu mantojumu!» kliedza Mārtiņš. Lācis 15, 58.

pielišķēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Lišķējot pielabināties (kādam), parasti savtīgos nolūkos.* □ Leļa: Kad viņai kā vajag, tad es esmu laba, tad zina pielišķēties! Putniņš 1, 34.

pielīt, parasti 3. pers., -līst, pag. -lija; intrans. **1.** *Līstot lietum, izveidoties no lietus lāsēm (parasti par peļķēm).* □ Uģis atāva kājas un izmetās pagalmā. Bradāja pa sētsvidū pielijušajām pančkām, ka šļakstēja vien. Vāczemnieks 1, 35. Sētsvidū lāma pielijusi, ai, kur plata! Tur debesis atspīd ar baltiem mākoņiem. Delle 2, 3. // *Līstot lietum, kļūt viscaur dubļainam, staignam (piemēram, par ceļu, zemi).* Pielijuši lauki. Pielijusi pļava. □ Ceļš bija pielijis, un mālainas duļķes nošķieda mašīnu un braucēju. Klīvers 2, 107. No nesen pielijušās zemes . . pretim cēlās viegla, rūgtena smarža un miklums. Dripe 2, 111. // *Līstot lietum, samirkt, piesūkties ar mitrumu (piemēram, par augiem, to daļām); līstot lietum, kļūt mitram (piemēram, par augiem kādā platībā).* Ieiet pielijušā mežā. □ Grūti pūta sila priede, Smalka lietus pielijusi . . DV 872. No pielijušo koku zariem pil smagas lāses. Vanags 9, 30. No pielijušās ataugas sāka kūpēt laukā migliņa, ūdens peļķēs likās pavisam silts. Upīts 4, 129. // *Līstot lietum, papildināties ar ūdeni (par ūdenstilpēm).* Pielijusi upe. □ Dīķis pielijis līdz malām pilns. ME III, 268. sal. Elzas acis Ozols bija paradis redzēt dzirkstoša prieka apstarotas, bet šodien tās bija skumjas kā pielijuši meža ezeri. Sakse 7, 6.

2. *Līstot (šķidrumam), tikt piepildītam (ar to).* Muca pielijusi ar ūdeni. Vanna pielijusi līdz malām. □ Rolavs jūt, kā garie gumijas stulmeņi pielīst ar ledaini stindzinošu ūdeni. Avotiņa, Slisers 1, 305. // *Līstot (šķidrumam) lielākā daudzumā, tikt pilnīgi vai daļēji pārklātam (ar to) — par kādu virsmu.* □ Es slauku pielijušo grīdu. Avotiņa 2, 68. sal. Kursantu grupa iebrauca Liepājā nemīlīgā septembra rītā: smidzināja smalks lietus, debesis bija kā ar svinu pielijušas. Talcis 7, 187. pārn. Dienvidu piekalnes pielijušas ar vizbuļu zilumu . . Indrāne 2, 268. // *Pārklājoties, piesūcoties (ar rasu, miglu), kļūt mitram.* □ No rītiem, kad zāle vēl bija rasas pielijusi, puiši appļāva malas un krūmiem pieaugušos meža kaktus. Jauno v 58, 49. Pļavas zāle, ar rasu pielijusi, arvien aukstāka kļaujas pie kājām. Zunde 2, 18. // *Pārklāties, piepildīties (ar asarām) — par acīm.* □ Solvitas lūpu kaktiņi notrīsēja, acis pielija asarām. Ezera 17, 232. pārn. Viņš pat skata nepaceļ, lai tikai neredzētu Annas acis, kas pielijušas pilnas skumju un bēdu. Sēlis 1, 6.

3. *Izplatīties viscaur (telpā, apkārtnē, vidē) — par gaismu, arī smaržu, gaisa strāvu.* □ Zenta pagrieza elektrības slēdzi, un no griestu oranžās lustras telpa pielija ar nespodru gaismu. Grīva 4, 12. Mežs bija pielijis saules gaismas, smagas tveices, sveķu smaržas. Lāms 5, 30. Tikpat pēkšņi, kā sācies, negaiss atkal pierima. Melnie mākoņi aizvēlās pāri pļavai, un debesis pielija ar rāmu mirdzumu. Vāczemnieks 1, 81. // *Par skaņu.* □ . . visa veranda pielīst pilna ar viņas skanīgajiem smiekliem. Ezera 11, 133. Zilgmājos cīruļu sveiciens jau dzirdams. Dziesmām un gavilēm birztalas pielīst. Rūja 1, 49. // pārn. *Nonākot (kādā fizioloģiskā vai psihiskā stāvoklī), tikt pārņemtam (ar to).* □ . . viss ķermenis pielija ar smagu nogurumu, tik smagu, ka vairs negribējās pirkstu pakustināt. Jansons 3, 345. Pavasaris . . . Lida pasmaida, viņa mirklī pielīst atmiņu kā vaska kāre medus. Zigmonte 2, 51. ◇ Sirds pielīst — *saka, ja cilvēku pārņem pozitīvas, retāk negatīvas, jūtas.* □ Viņa sirds pielīst ar prieku, kad viņš Kalāčos iet pa iemīļotām takām. J Kalniņš 8, 88. Sirds man pielija smagām skumjām. Lēmanis 16, 253.

pielīts [pi-elīts], -a, v.; med. *Nieru bļodiņu iekaisums.* □ Viens no visbiežāk sastopamajiem mikrobiem, kas izraisa pielītu, ir zarnu nūjiņa . . Ves 82, 7, 8.

pielobīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Nolobīt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz zirņu. P. brokastīm pupas. // *Nolobīt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* □ Jēkabs bij pielobījis pilnu šķīvi ar pupām. ME III, 269.

2. *Lobot papildināt (kā daudzumu).* P. vēl zirņus klāt.

pielobt, -lobju, -lob, -lobj, pag. -lobu; intrans.; sar. *Ātri pieskriet (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).*

pielocīt, -loku, -loki, -loka, pag. -locīju; trans. **1.** *Vairākkārt lokot, mazliet pieliekt (parasti augus, to daļas).* □ Jā, tā bij tā pati vecā liepu gatve. Zāli aizaugusi, retās riteņu sliedes to tikai vietvietām pielocījušas. Upīts 8, 20. // pārn. *Piespiest (kādu) mainīt savus uzskatus, piespiest piekāpties.* □ Es viņam centos iestāstīt, ka tas savas sargājamās ēkas droši var pamest Dieva ziņā . . Bet vecītis nebija pielokāms. Caks 6, 37. Gan es viņu pielocīšu. ME pap II, 260.

2. *Lokot pievirzīt (piemēram, priekšmetu, tā daļu pie kā, kam klāt).* □ Mūrējot skursteni, tam visapkārt .. atstāj rievu, kurā ielaiž un pieloka skārdu. Šterns 2, 248. «Rati un ragavas jāapkaļ, ratu asis jāpieloka pie koka, riteņiem jāapvelk stīpas.» Zv 80, 3, 1.

○ ◇ Pielocīt (retāk salocīt) pūru folkl. — *sagādāt (parasti aužot, adot, izšujot) nepieciešamo nākamajai ģimenes dzīvei.* □ Tautu dēls mani sauca: Nāc meitiņa, šoruden! Es neiešu šo rudeni, Ne vēl citu rudentiņu; Kad gaidīji uzaugam, Gaidi pūru pielokām. LTD III, 1467. Adu cimdus, adu zeķes, Nevar pūru pielocīt; Audīš' [audīšu] raibas villainītes, Tad pūriņu pielocīšu. LTD III, 1618. ◇ Pielocīt (dziesmu, dzejas, zināšanu u. tml.) pūru — *uzkrāt, arī bagātināt garīgo vērtību kopumu.* □ Jaunajiem rūjēniešiem kuplu dziesmu pūru pielocīt palīdzējis dziedāšanas skolotājs un komponists Ēvalds Siliņš. Rūja 3, 19. Bagātajā, gadsimtiem ilgi pielocītajā dzejas pūrā īpaša vieta ir dabas lirikai. D kal 74, 59. ◇ Pielocīt (pilnu) vēderu sar. — *pieēsties.*

pielocīties, -lokos, -lokies, -lokās, pag. -locījos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Līku loču pievirzīties (pie kā, kam klāt) — piemēram, par ceļu, upi.* □ Upe vietām pielocījās laukam, tad atkal aizmeta līkumu tālu prom .. Fimbers 1, 88. Tikai reizēm ceļš pielokās pavisam tuvu ezeriem, kas ir neparasti zili, bet aiz ezeriem — kalni ... Auziņš 1, 68.

2. sar. *Pieēsties.* □ .. viņš ir kārtīgi pielocījies pie sievasmātes vakariņu galda .. Zigmonte 2, 160. // trans. □ «Kārtīgi pielocījos šķiņķīti un tad .. uz gultu.» Lāms 3, 13.

pielodējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e l o d ē t.* Vada p. Rūpīgs p.

pielodēt, -ēju, -ē, -ēja, pag. -ēju; trans. *Lodējot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* P. detaļu. □ Ar savu karsto dzelksni lodāmurs nokniebj gabaliņu lodalvas. Tūlīt pēc tam spīdīgais šķidrā metāla piliens uzsēstas uz radiouztvērēja «Rīga-104» bloka. Tiek pielodēts kārtējais izvads. Sports 75, 142, 1. .. pāri saknēm braucot, nepielodētais dubļusargs patiešām tik spalgi klabēja, ka tikko varēju saklausīt Grundavas vārdus. J Liepiņš 1, 13.

pielonefrīts [pi-elonefrīts], -a, v.; med. *Nieru iekaisums, kas bieži sākas ar nieru bļodiņu iekaisumu.* □ Pielonefrīts ir viena no visbiežāk izplatītajām nieru slimībām .. Ves 83, 1, 6. .. pielonefrīta pamatpazīmes ir paaugstināta temperatūra, nogurums, sāpes vēderā, jostas vietā, urinēšanas traucējumi. Ves 80, 1, 8.

pielūdzējs, -a, v.; **pielūdzēja,** -as, s. **1.** *Cilvēks, kas izjūt patiku (pret kādu) vai mīl (kādu) un cenšas iegūt (tā) labvēlību.* □ Vienreiz Lita atbrauca ar savu pielūdzēju. Šis bija slaids jauneklis glītu, tikai pabālu seju, un .. skaidri redzams, ka iemīlējies ne pa jokam. Zigmonte 9, 181. Koļa neatlaidīgi uzplijās ar savu uzmanību. Vilma diez kā vēl neprata apieties ar pielūdzējiem un te diegan jautri .. atbildēja puisim .., te atteica ko strupu, izaicinošu. Bērce 3, 411. «.. visu gādību, uzmanību un cienību jūs atdodat savām sievām, kuras smejas par jums, kad tiek kopā ar saviem mīļākajiem° vai pielūdzējiem, kā viņas tos dēvē.» Rozītis III, 208.

2. *Cilvēks, kas dedzīgi (pat pārmērīgi) jūsmo, aktīvi interesējas (par kādu, piemēram, izcilu aktieri, mākslinieku) un parasti cenšas sev pievērst (tā) uzmanību.* □ .. viņam [aktierim] jau toreiz netrūka ne puķu, ne vēstuļu, ne pielūdzēju. Katlape, Ceplītis 1, 198. «.. man [kinoaktierim] nepiemīt «zvaigznes» īpašības. Uz ielas mani neviens neievēro, pielūdzējas zvana reti ...» Liesma 77, 3, 19. pārn. .. vislielāko ļaunumu grafoloģijai nodarīja tās karstākie pielūdzēji .. Zv 65, 19, 31.

pielūgsme, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Attieksme, kurai raksturīga sevišķa (pat pārmērīga) cieņa un mīlestība; šīs attieksmes izpausme.* □ Es ieraugu meitenes acīs tādu sajūsmu, tādu pielūgsmi, kādu vēl nekad dzīvē neesmu redzējis, un man jādomā par to, ka viņa taču mīl šo puisi ar mīlestību, kas ir stiprāka nekā uguns. Vilks 3, 30. Mātei, krustmātei un vecmāmiņām [zēns] bijis vienīgais pielūgsmes objekts. Dripe 4, 65.

2. rel. *Ļoti (pat pārmērīgi) dziļa reliģioza attieksme (pret ko).* □ Ticīgam cilvēkam viss, kas saistīts ar reliģiju, ir svēts un izraisa .. pielūgsmi. Rīgas B 85, 7, 5.

pielūgt, -lūdzu, -lūdz, -lūdz, pag. -lūdzu; trans. **1.** *Lūdzot, laipni izturoties, censties panākt (no kāda) vēlamu rīcību.* □ To dziesmu Vladimirs nespēlē vairs nekad. Nav pielūdzams, nav pierunājams. Zigmonte 1, 207. Nu pielūdzu meitas māti, nu būs jauna līgaviņa. ME III, 269. Siltā, saulainā laikā ūdens virspusē .. uznāk karpas, taču ēsmu tur paņemt tās tomēr nav pielūdzamas. Lauku Dzīve 80, 6, 30. pārn. .. domas ir nepielūdzamas, tās pašas izvēlas brīdi, kad ierasties un kad aiziet. Dripe 3, 48. pārn. Kāds nepielūdzams paradokss — no tā, kas daudz dara, prasa arvien vairāk un vairāk ... Māksla 64, 1, 47. // intrans. □ «.. Pēteris jau tā vēl pielūdza, lai tevis neaizmirstot ... bērēs lai lūdzot.» Apsīšu J 3, 69.

2. *Izjust un izpaust (pret kādu) sevišķu (pat pārmērīgu) cieņu un mīlestību; dievināt.* □ «Vai tiešām jūs viņu tik augstu vērtējat?» — «Augstu? Es viņu dievinu! Es viņu pielūdzu. Viņš ir vienīgais, kurš augstu nes idejas lāpu.» A Grigulis 13, 251. Mēs bijām daudzi. Jānis bija viens un tika palutināts, apbrīnots, pat pielūgts. Kar 82, 5, 171.

3. parasti savienojumā «pielūgt dievu»; rel. *Pievērsties (dievam) ar lūgšanu.* □ «Ja tu vēlies dievu pielūgt ar mani, tad meties ceļos, mans bērns.» Upīts 18, 316.

pielūgties, -lūdzos, -lūdzies, -lūdzas, pag. -lūdzos; refl. *Lūdzoties panākt piedošanu.* □ Kaukēns: Ar tiem vecajiem būtu atkal jāsalīgst. — Ieva: Jā, un mēs lai esam tie labiņie, kas pielūdzas! Blaumanis 6, 410. .. pēc tās [kildas] vismaz pāris dienu Linards peld kā leduskalns, kamēr man izdodas pielabināties, pielūgties un nožēlot savu vainu, kuru neapzinos .. Svīre 2, 37. // trans. □ Pielūdzies nu tēva, tad būs labi! ME III, 269.

pielūkot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Uzmanīties; arī ievērot (ko).* □ «Pielūko, ka tik viņš tev galvu nesagroza,» māte saka. Dinere 11, 65. «Bet otrreiz lai govis vairs nebūtu labībā. Pielūko!» Paegle 3, 228. . . govis un visi citi lopiņi saka: «Pielūko, kā barosi, tā saņemsi atpakaļ!» Talcis 8, 140.

2. *Uzmanīt, uzraudzīt (parasti mazu bērnu).* □ . . viņam . . bija jāsāk pielūkot mazais brālītis Pēčiņš. Veseliem cēlieniem tie tur tad divi vien spēlējās . . Birznieks-Upītis 1, 8. «Indriķi, pielūko puiku, lai neiet palaidnībās, un aizstāvi, ja citi viņam dara pāri.» Sēlis 1, 9.

pielumpačot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Smagiem, neveikliem soļiem, arī neveiklā gaitā pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ No ezermalas uzskrēja abi bērni un kucēns, kas Rūdolfu pamanīja pirmais un, pīdamies pelašķos, pielumpačoja klāt. Ezera 7, 10. Trīne pielumpačoja pie kūts durvīm. ME III, 269.

pieluncināties, -inos, -inies, -inās, pag. -ināJos; refl.; sar. *Pielabināties, pieglaimoties.* □ Vēl vairāk viņi [kapitālisti] cerēja no šiem upuriem: pieluncināties patvaldības varenajiem, ka tie pēc spožās uzvaras uzdāvinātu latviešiem, tas ir, lauku un pilsētas privātīpašniekiem, dažas, pašlaik tikai vācu kungiem atļautas ekspluatācijas tiesības. Cīņa 61, 15, 4. Puisis grib meitai pieluncināties. ME III, 269.

pielupināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Nolupināt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. pupas konservēšanai. // *Nolupināt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* □ Pielupināt zirņu pilnu trauku. ME III, 269.

pielūžņojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e l ū ž ņ o t (1).* □ Daba jāsargā — no neattīrītiem notekūdeņiem, no fabriku dūmiem, no ķimikālijām, no pielūžņojumiem, dažkārt pat no meliorācijas . . Lit M 75, 9, 2. Lai satīrītu pielūžņojumus, kurus jaunā dzīvojamā masīva iedzīvotāji atstāj aiz sevis, trests pieņems meža aptīrītāju. Rīgas B 75, 171, 2. Parka centrālā masīva lielākajā daļā jau izcirsta mazvērtīgā paauga un krūmi, iztīrīti pielūžņojumi. Pad J 78, 110, 4.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e l ū ž ņ o t (2).*

pielūžņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Novietojot bez noteiktas kārtības, arī nenovācot (parasti bojātus, lietošanai nederīgus priekšmetus), padarīt (telpu, apkārtni) netīru, nekārtīgu.* P. pagalmu. □ Palīgtelpas bija pielūžņotas, netīras. Rīgas B 85, 205, 4. Uzņēmuma teritorija pielūžņota un piegružota . . Cīņa 79, 130, 1. Aiz nekopta, pielūžņota lauka un neiekārtota sporta laukuma . . plešas alkšņiem un krūmiem pieaudzis mežs. Cīņa 85, 237, 2.

2. parasti 3. pers. *Būt par cēloni tam, ka (kas, piemēram, apkārtne, vieta) tiek pārklāts vai piepildīts, piemēram, ar nolauztiem zariem, kokiem.* □ Meži bijuši pielūžņoti ar kritalām, uz kuru trūdiem augušas jaunas egles . . Saudz dabu 36. . . noslīdeņu dēļ bija pielūžņota Kraukļu aiza, kas tagad attīrīta. Pad J 80, 239, 4. Ūdele . . reti sastopama. Tā dzīvo pie tekošiem, aizaugušiem un pielūžņotiem ūdensbaseiniem. Latv dzīvn 20.

pieļaujams, -ais; s. -a, -ā; apst. **pieļaujami. 1.** *Divd.* → *p i e ļ a u t.*

2. *Tāds, kas var, kam ir iespējams būt, norisināties un kas neizraisa ko nevēlamu (parasti noteiktos apstākļos).* Pieļaujamais spriegums. Pieļaujamais braukšanas ātrums. Pieļaujamā kļūda aprēķinos. □ Kā liecina pētījumi, pieļaujamais starplaiks starp rīta un vakara slaukšanas reizēm, kas neietekmē izslaukumu, ir 10 stundas . . Cīņa 81, 32, 2.

pieļaut, -ļauju, -ļauj, -ļauj, pag. -ļāvu; trans. **1.** *Ar savu izturēšanos, rīcību, runu panākt, būt par cēloni, ka (kas) notiek, īstenojas.* □ Krustiņš: Es jau tev sacīju: precēšu Matildi, tad viss atkal būs kārtībā. — Māte: Un tu domā, kas tēvs to pieļaus? Blaumanis 6, 322. . . varonīgi izdzeru [konjaku], jo nekādi negribu pieļaut, lai Harijs mani noturētu par naivu aitiņu. Brodele 17, 62. . . meitene tūlīt grib šķirties, lai Edgaram nav lieki jāuzkavējas, bet to viņš nepieļauj. Pavada Mirjamu līdz mājai. Zigmonte 2, 169. pārn. Dabā kraukļi izpilda sanitāro dienestu — aprok kritušos dzīvniekus, jo savā «mantkārībā» viņi nevar pieļaut, ka jel mazākais kriksītis paliktu nenoslēpts. Sakse 8, 22.

2. *Izdarīt (parasti ko nevēlamu), ļaut izveidoties (kam nevēlamam).* □ «Un kāpēc būtu jānodzīvo? Šķiros — un viss. Kļūda, kas pieļauta ar šīm laulībām, būs izlabota . . .» Purs 4, 259. Stundas beigās visi kopīgi novērtē paveikto, analizē pieļautos trūkumus . . PL Skola 62, 7, 43. // *Atzīt par iespējamu, arī patiesu (kādu domu, ideju).* □ . . viņa nespēj pieļaut ne domu, ka viņas dēls varētu būt kaut kādā ziņā vainīgs. Pad J 75, 69, 4. Regulārie novērojumi liecina, ka šais sešos gados mitrums [stratosfērā] palielinājies pusotras reizes. Zinātnieki pieļauj iespēju, ka tam par iemeslu ir saule ar savu vienpadsmit gadus ilgo aktivitātes ciklu. Lauku Dzīve 71, 3, 33.

3. parasti 3. pers. *Būt par cēloni tam, ka (kas, parasti darbība) kļūst iespējams.* □ Zivtiņa peld, līkumus liekdama, cik to pieļauj īsā [makšķeres] saite . . Jaunsudrabiņš 5, 16. Mācītājs pameta skatienu atpakaļ. Bet te nebij neviena, kas varētu palīdzēt viņam. Cietumnieks virzījās tuvāk — cik tālu vien ķēde to pieļāva. Upīts 18, 306. Sviķis sataisīja ļoti bēdīgu seju, tik bēdīgu, cik vien pieļāva uztūkušie vaigi . . A Grigulis 13, 293.

Sk. p i e ļ a u j a m s.

pieļauties, -ļaujos, -ļaujies, -ļaujas, pag. -ļāvos; refl. *Pakļauties (kāda rīcībai, prasībām); piekāpties.* □ Kaukēns: Nu, nu! Vai tad nu Edvarts būs tik nepievarams! — Tēvs (asi): Edvarts? Prasi, vai es pieļaušos! Blaumanis 6, 404. «Bet vai labāk tomēr nevajadzētu pagaidīt līdz nākamai sestdienai. Var būt, ka tēvs pieļaujas . . .» Upīts II, 514. «Ja es pieļaušos un darīšu tā, kā katram iegribas, tad no mūsu bāzes drīz nekas nepaliks pāri.» Lācis 11, 109.

pieļāvība, -as, s.: parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p i e ļ ā v ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viņai bij slima sirds un apziņa. Gruznas viltīgā pieļāvība un saimnieka glūnošā laipnība viņai atgādināja viņējos nelaimes laikus. Upīts II, 176. Ģimenes dzīve, kas balstīta tikai uz viena pieļāvību, piekāpšanos, nevar solīt laimi. PL Siev 79, 11, 19.

pieļāvīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pieļāvīgi.** *Tāds, kas neiebilst, nepretojas, pakļaujas; piekāpīgs.* □ ..kad Rūdolfs [Blaumanis] jau bija ieguvis zināmu ievērību literatūrā, māte kļuva pieļāvīgāka un Rūdolfs pirka grāmatas pēc patikas. Atm 17. Man vairāk patīk atturīgas, pat spurainas, nevis pieļāvīgas, kaut arī cildenu jūtu pārņemtas meitenes. PL Siev 79, 11, 18. Ķerubniece acīmredzot nebija no tām sievām, kas, reiz izklaigājusies, norimstas un kļūst pieļāvīgāka. Niedre 13, 94. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ ..balss negribot kļuva klusāka, pieļāvīgāka .. Zeiboltu J III, 79.

pieļāvīgums, -a, v.: parasti vsk. *Pieļāvība.*

pieļāvums, -a, v. **1.** *Doma, ideja, spriedums par kā iespējamu, varbūtēju pastāvēšanu (kādos apstākļos).* □ Kas viņai zināms par otra cilvēka pasauli? Tikai noģiedas, tikai pieļāvumi, tikai atskārsme .. Ezera 13, 55.

2. *Atzinums, saskaņā ar kuru kas var, arī drīkst būt, norisināties un kas neizraisa ko nevēlamu (parasti noteiktos apstākļos).* Mērījumu kļūdas p.

3. parasti vsk.; val. *Gramatikas kategorija, kas izsaka darbības, stāvokļa īstenojumu, norādot uz iemeslu, cēloni, kura dēļ šāds īstenojums varētu nebūt.* Pieļāvuma apstākļa palīgteikums. Pieļāvuma attieksme. Pieļāvuma nozīmes nokrāsa. □ Pieļāvuma saikļiem *kaut, kaut arī, kaut gan, lai, lai arī, lai gan* dažreiz sinonīms var būt saiklis *ja* kopā ar *arī*: *ja arī* .. Gram I, 768.

pieļēpāt. *Sk.* p i e ļ ē p o t [2].

pieļepatot, -oju, -o, -o, pag. -oju, arī **pieļēpatot,** -oju, -o, -o, pag. -oju, arī **pieļepatāt,** -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans.; sar. *Neveiklā, gāzelīgā gaitā, arī palēcieniem pieiet, pienākt, pieskriet (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — parasti par dzīvniekiem; pieļēpot.* Zaķis pieļepato pie krūma. □ ..pie mums, tikko no siltas istabas izskrējis, vakara drēgnumā trīcēdams, pieļepatoja mežsarga suņuks. Liesma 82, 9, 30.

pieļēpot[1], -oju, -o, -o, pag. -oju, arī **pieļepot,** -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Neveiklā, gāzelīgā gaitā, arī palēcieniem pieiet, pienākt, pieskriet (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — parasti par dzīvniekiem.* □ ..pie Gundegas pieļepoja mazs, melns kveksītis un ņēmās vanksķēt. Ezera 1, 370.

pieļēpot[2], -oju, -o, -o, pag. -oju, arī **pieļepot,** -oju, -o, -o, pag. -oju, arī **pieļēpāt,** -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; sar. *Piebradāt (1).* □ Droši vien instinktīvi ar suņa ožu nojauzdams nelikumību, Snukijs .. divreiz izlec no vannas, pieļepo .. grīdu ar ūdeni .. Kar 80, 2, 54. Pieļēpāja netīrām kājām istabu. ME III, 270.

pieļinkāt, parasti 3. pers., -ā, pag. -āja; intrans.; sar. *Pieskriet (parasti par zaķi); pieļipot.* Zaķis pieļinkā pie ābeles.

pieļipot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Pieskriet (parasti par zaķi); pieļinkāt.* Zaķis pieļipojis pie žoga.

pieļurboties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos, arī **pieļurbāties,** -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; vienk. *Stipri piedzerties.* □ «Es biju pieļurbojies un laikam samuldēju nez ko.» Saulītis 12, 329. «Puika pieļurbojies!» viņš īgni domāja, šobrīd jūtot dusmas pret šo bezrūpīgo uzdzīvotāju. Eglons 2, 162. Ivars centās kājas likt ļoti klusi un ilgi grabinājās, līdz uzkāra vējjaku. Pieļurbājies! — tas nu Astrīdai bija skaidrs. Lit M 85, 46, 13.

piemācīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Iemācīt papildus.* □ «..otrā [mūža] puse mums vēl daudz piemācīja klāt: mēs zinoši gājām pretī savam darbam un liktenim, bet tomēr gājām.» J Kalniņš 7, 462.

2. *Iemācīt ļoti daudz.* □ Jūs, pieaugušie, esat mums piemācījuši pilnas galvas, turklāt mēs lasām avīzes un grāmatas .. Bels 3, 116.

3. *Samācīt, pamācīt.* □ Piemācīja nelaimīgo sieviņu, lai tā meklētu palīdzību. ME III, 271.

piemācīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Iemācīties papildus.* □ Kaut krusttēvam jau ir balta bārda, viņš arvien vēl pūlas piemācīties, lai izprastu .. visu to, kas labam biškopim vajadzīgs. Bērn 48, 8, 10. ..esmu centies labi krietni piemācīties klāt, vienā otrā vietā varbūt nepieciešami pāraudzis paša agrākos ieskatus .. Kar 59, 8, 123. // trans. □ ..viņš dūc kādu melodiju, no mēģinājuma atgriezies, un labprāt pastāsta mātei, ko jaunu atkal piemācījies klāt. Zigmonte 6, 193.

piemaisījums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e m a i s ī t; tas, kas maisot ir pievienots, arī pievienojies klāt pie pamatsastāva.* Pastāvīgs p. Indīgs p. Speciāls p. □ Mālu lielākā daļa satur kaitīgus piemaisījumus — markazītu, kvarca graudus, kā arī brūnogli. Izrakt 195. Putraimus pirms biezputras gatavošanas izsijā vai pārlasa, lai atdalītu piemaisījumus .. Mājtur 262. Visiem zināma zaļās zonas nozīme gaisa attīrīšanā no kaitīgiem piemaisījumiem .. Ves 76, 8, 29.

piemaisīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Maisot pievienot (pie kā, kam klāt).* P. piedevas. □ Kad ieraugs sāk rūgt, .. tam piemaisa miltus. Andersone 1, 132. Gatavās tomātu mērces var padarīt maigākas, piemaisot tām pēc vēlēšanās eļļu, majonēzi vai krējumu. Kļaviņa 1, 45. Kukurūzas skābbarībā, kurai bija piemaisīti kaļķi, stipri palielinājās pienskābes saturs .. Lauku Dzīve 80, 8, 28.

piemaisīties, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās. *Refl. → p i e m a i s ī t; tikt piemaisītam, parasti nevēlus, negribēti.*

piemāja, -as, s.; sar. *Piemājas saimniecība.* □ Leļa: Pats ar puiku strādā uz ceļiem — un pati kolhozā nemaz, bet piemāja, tici vai netici, divreiz lielāka nekā citiem. Putniņš 1, 28. Ap savu piemāju nomalies, Tu redzi Nevis

pilsētas augošās nomales, Bet visas pasaules Šodienas nomales. Osmanis 1, 122.

piemājas, ģen., nelok. *Saistīts ar kolhoznieka personisko māju, saimniecību.* P. saimniecība. □ Šopavasar citiem vēl nebija ierādītas piemājas zemes, bet Lubauša dārzā kartupeļi jau stiepa virs zemes zaļus asnus. Preilis 1, 9. Katrai ģimenei ir piemājas dārziņš, bez tam atsevišķā laukā ir iestādīti kartupeļi .. Zv 79, 5, 13. Plieņos [mājās] abi vecīši piemājas lauciņā raka kartupeļus. Bels 2, 52.

piemājināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; refl. *Piejaucēt.* □ Sākās domestikācija — cilvēki centās piemājināt šinšillu. Mūsu gadsimta divdesmitajos gados šinšillas audzēja jau daudzās zemēs. Cīņa 77, 128, 4.

piemājot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Dzīvot, atrasties (kur, kādā vietā).* □ Te piemājo cilvēki, kam sava turība un galvenais — lepnums nav maizē apēsts. Indrāne 6, 87. Iniņa apklausās, vai kaut kur nav dabūjams kāds jauks kaķis, kas varētu piemājot šais divās istabiņās. J Kalniņš 7, 144. Cauruma tuvumā pamanīju dažus apgrauztus kaulus. Varbūt kāds suns te agrāk piemājojis. Birznieks-Upītis 6, 309. pārn. Man pati interesantākā likās .. pirmā patstāvīgā universitātes ēka, celta 1563. gadā, kur tagad piemājo pilsētas bibliotēka un muzejs. Straḍiņš 3, 19.

piemaksa, -as, s. *Papildu maksa.* □ ..Romualds saņēma savu visnotaļ pieklājīgo algu un premiālās piemaksas .. Zigmonte 7, 125. Īpašas piemaksas .. par augstu kvalifikāciju un profesionālu meistarību paredzētas strādniekiem, kas veic sevišķi atbildīgu darbu .. Zv 79, 22, 5. Mums [kolhozā] ir noteikta piemaksa par teicamu darba kvalitāti. Lauku Dzīve 68, 4, 12.

piemaksāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. *Samaksāt papildus.* □ Valsts piemaksā, lai saimniecības pacenstos aizvest uz pienotavu augstākā labuma pienu. Zv 75, 19, 16. «Par to, ka mums [muzikantiem] te jānīkst, es prasīšu, lai piemaksā.» Kalndruva 9, 53. «Galva tā vien griežas riņķī no visas šīs burzmas un trokšņa. Nē, Rīgā es nedzīvotu neparko, kaut arī man piemaksātu!» Zv 67, 2, 4.

piemakšķerēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Makšķerējot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Piemakšķerēt daudz zivju. ME III, 270. // *Makšķerējot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (ko).* □ Piemakšķerēt pilnu tarbu. ME III, 270.

piemākties, -mācos, -mācies, -mācas, pag. -mācos; refl. *Mazliet apmākties (parasti par debesīm).* □ Pievakarē debesis piemācās, sāka smidzināt lietus. Bendrupe 2, 96. Varbūt nākamo nakti atkal piesals, bet šobrīd debesis bija piemākušās, drīzāk jau uzlīs lietus vai uznāks migla .. Kaijaks 2, 30. Saraustīti, balti padebeši plūda pa augšu. Saule piemācās. Poruks 3, 226. // *Kļūt tādam, kad debesis ir mazliet mākoņainas (par laikapstākļiem, laikposmu).* □ Laiks bij piemācies. Debesis pelēkas kā nebalināts linu audeklis. Jaunsudrabiņš 3, 213. Piemākusies diena gāja uz beigām. Ass ziemeļrītenis pa debesu klajumu dzenāja pinkainus mākoņu barus .. Kar 58, 11, 86. Rīts bija piemācies, un cilvēku sejas izskatījās pelēkas kā debesis. Paegle 3, 371. // pārn. *Kļūt mazliet skumjam, drūmam, arī īgnam.* □ ..šo vārdu nosaucot, jaunā miliča seja piemācās. Kaijaks 5, 362.

piemalt, -maļu, -mal, -maļ, pag. -malu; trans. **1.** *Maļot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. kafiju visai dienai. // *Maļot pagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* P. bļodu ar gaļu.

2. *Maļot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ Zivij izņem iekšas, gaļu atdala no asakām, samaļ 2 reizes gaļas mašīnā kopā ar izmērcētu baltmaizi un, ja vēlas, piemaļ sīpolu .. Kļaviņa 1, 241.

piemānīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) iegūst nepareizu informāciju.* □ «..dzejnieks, no kura mutes nenāk patiesības un taisnības vārds, ir nicināms kā pēdīgais nelietis, jo tāds dziesminieks piemāna tos, kas viņam uzticas.» J Kalniņš 3, 45. ..viņš tos bija piemānījis un apkrāpis. Kurcijs 3, 59. Tautā saka: vienreiz piemānīsi, citreiz neviens nenoticēs. Rīgas B 81, 288, 3.

piemanīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Paslepus (parasti, nogaidot izdevīgu brīdi) pieiet, pienākt, arī pieskriet (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); pielavīties.* □ Droši vien [zirgs], kamēr pieguļnieks guļ, vai nu Ozoliņu rudziem piemanījies, vai turpat gar ežmalu pietempies līdz kaklam .. Upīts 4, 85.

piemaršēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Pieiet, pienākt marša solī (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie tribīnēm. □ ..meitenes visas baltās blūzēs, puiši baltos kreklos ar prievītēm ap kaklu .. — tādi mēs ar dziesmu piemaršējām pie kolhoza kantora. Pad J 82, 136, 4.

piemauroť, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. *Maurojot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Vērsis piemauro visu kūti.

piemaut, parasti 3. pers., -mauj, pag. -māva; trans. *Maujot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Govis piemauj visu apkārtni.

piemazgāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Mazgājot, mazgājoties padarīt ļoti netīru (parasti ūdeni traukā, arī trauku ar ūdeni).* □ Jānis uzceļas, aiziet pie mazgājamās bļodas, ar .. piemazgāto ūdeni izberzē acis. Upīts IV, 468. Divus .. ūdens ķipjus Osiene piemazgāja, kamēr acis, ausis un kaklu dabūja tīrus. Upīts XI, 328.

piemedīt, -īju, -ī, -ī, pag. -īju; trans. *Medījot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Dziļš sniegs, — neko nevar piemedīt. ME pap II, 261.

piemeimuroť, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Meimurojot pieiet, pienākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Dragūns, no āra tiem garām spraukdamies, piemeimuro pie pašа galda; roku pie cepures, grīļodamies, atņirdzies stostās. Upīts XIV, 471.

piemeistarot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; sar. *Piestiprināt (parasti ar primitīviem līdzekļiem vai neprasmīgi).* □ Veselāko kāju ieauj galošā, mēģina likt pie zemes, otrai, satuntuļotajai, Liniņš pats piemeistarojis zem pēdas plānu dēlīti .. Spāre 5, 381. Vienmēr viņš [mehanizators] rod īstāko un ātrāko atrisinājumu. Jau pašam rušinātājam piemeistaroja katrai sekcijai klāt krietnu atsperi. Cīņa 63, 159, 1.

piemeklēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Sameklēt (ko piemērotu, atbilstošu).* □ ..visbiežāk koksnes virsmu vispirms apstrādā ar kādu kodni (beici), bet pēc tam lako. Piemeklēt šķīstošu organisko krāsvielu ar attiecīgu toni nav viegli. Zin T 79, 2, 34. Muzeja memoriālo daļu un tās iekārtojumu centīsimies atveidot pēc iespējas līdzīgu tam, kā bija K. Barona laikā. Dažas mēbeles un priekšmetus, kas nav saglabājušies, piemeklēsim, vadoties pēc dzīvokļa fotogrāfijām. Lit M 85, 1, 5. // *Izvēlēties (ko piemērotu, atbilstošu).* □ ..kinorežisori daudzkārt ļoti šabloniski piemeklē aktierus lomām .. Kin 76, 90. Kultūras nama orķestris svinīgajam brīdim bija piemeklējis piemērotu repertuāru. Draugs 85, 9, 26.

2. parasti 3. pers. *Negaidīti iestāties, notikt (par ko nevēlamu).* □ ..krīze piemeklēja augsti attīstīto valsts monopolistisko ekonomiku, kas izveidojusies pēckara periodā. Hor 76, 6, 4. ..nelaime mūs ar Annu piemeklēja vienā jaukā pavasarī. Bērzu un ozolu birze sāka degt .. J Plotnieks 9, 118. Dēls jau studēja Pēterburgā, kad veco Liekni piemeklēja smaga slimība. Jansons 4, 268. ◇ Būt (smagi, arī bargi) piemeklētam — *pārdzīvot lielu nelaimi.* □ Viņš juta līdz .. cilvēku nelaimei, varbūt jo vairāk tāpēc, ka viņa paša dzimtā puse bija smagi piemeklēta. J Kalniņš 7, 468. «Brāli, tu esi bargi piemeklēts ..» Pēteris beidzot saņēmās un pateica. «Tavs nams ir nodedzis līdz pašiem pamatiem.» Lācis 4, 412. ◇ Dievs piemeklē novec. — *saka, ja notiek liela nelaime.* □ ..kārtu kārtām kopā sanāca vīri, kuriem piederēja vara šai aukstajā un miklajā, kā šķita, dieva piemeklētajā zemē, un viņi lēma, kas darāms .. J Kalniņš 8, 320. «Dievs piemeklē jūsu namu,» kaimiņiene šņaukājas. Avotiņa 2, 35.

piemeldēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; novec. *Pieteikt (kādu).* □ «Lūdzu mani piemeldēt Sergejam Nikolajevičam ..» Salenieks 7, 82. // intrans. *Paziņot (par kādu).* □ ..visdrošākais .. iegriezties pie policijas priekšnieka Rodes un par bēguli piemeldēt, lai tas tad izlemj, kā rīkoties. Kaijaks 2, 71.

piemeldēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; novec. *Pieteikties.* □ ..piemeldējies kongresa mandātu komisijā, viņš kopā ar pārējiem strēlniekiem devās uz mītiņu. Jokums 1, 26.

piemelot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Melojot pievienot (iepriekš teiktajam, zināmajam u. tml.).* □ Levis un Arnis bija ne tikai teikuši, ka viņi likti pie dzēšanas darbiem, bet vēl piemelojuši klāt, ka tas .. vecis skrējis viņiem ar koku virsū .. J Plotnieks 9, 113. ..man arvien bijušas mīļas pasakas, .. kuras visām cilvēka nedienām grib piemelot laimīgas beigas .. Kaijaks 5, 185. // intrans. □ Tās ir atmiņas, piedzīvojumi, pārdzīvojumi. Piemelots un piepušķots pavisam maz. Tieši tik daudz, cik savus stāstus par pasaulē piedzīvoto papušķo ikviens godīgs cilvēks .. Kalndruva 9, 6.

piemeloties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Sameloties.* □ Bet tad piemelojos gan. Un viss tik dumji iznāca. Nezin vai malu mednieks ticēja tam, ko es teicu? Dripe 1, 58.

piemelst, -melšu, -mels, -melš, pag. -melsu; trans. *Melšot pievienot (iepriekš teiktajam, zināmajam u. tml.).*

piemēram, apst. *Lieto, lai norādītu, ka tekstā ir iekļauts piemērs.* □ «Bet ko darīsim ar mājām, kur nav saimnieku?» iejautājās Lauskis. «Piemēram, tie paši Stenderi, kur tagad es dzīvoju.» Sakse 7, 163. Skolu prakse liecina, ka audzēkņi bieži neprot patstāvīgi sagatavot, piemēram, referātu, pārrunu, lekciju. Sk Ģ 81, 2, 11. Un es turpināju gudrot, par ko es varētu kļūt. Labi, ja cilvēks ir skaists, kā, piemēram, Rita. Brodele 17, 174.

piemērība, -as, s.; parasti vsk.; novec. *Vispārināta īpašība → p i e m ē r ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

piemērīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piemērīgi;** novec. *Tāds, kas atbilst (kam) pēc kādām normām, nosacījumiem.* □ Pie tam viņam [ierēdnim] nāca prātā, ka direktoram lieliski piemērīgs uzvārds .. Laicens 2, 166. «Augsts stāvoklis un atbildīga vieta prasa arī piemērīgu uzvešanos un ārējo izskatu.» Rozītis 3, 233. ..tas [suns] tiesā kaulus vai nu turpat uz vietas, vai stiepj tos bēdzināt pa sniega kupenām, nevarēdams viegli atrast tik dziļas un piemērīgas vietas, kas to pilnīgi apmierinātu .. Brigadere 2, 351.

piemērīt, -īju, -ī, -ī, arī -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Pārbaudīt (kā) lieluma, formas atbilstību (kam citam), piemēram, pieliekot klāt, uzvelkot virsū.* □ ..pie skrodera bija jāpiemērī uzvalks. Cīņa 85, 188, 2. ..Zepe jāataicina pie Joninas: lai šujamo pielaikotu, piemērītu vai ko citu. Niedre 12, 70. Vīra tēvam kreklu šuvu, pie stumbura piemērīju. ME III, 272.

2. *Mērījot pievienot (kam klāt).* □ Saimniekam [zīlējot nākotni] gadījās pacelt šķīvi ar zemēm. Iztulkoja, ka tam nākošā gadā piemērīšot vai nu zemi klāt, vai būšot auglīgs gads. Birznieks-Upītis 6, 81.

piemērkt, -mērcu, -mērc, -mērc, pag. -mērcu; trans. *Iemērkt (ko) lielākā daudzumā.* P. daudz veļas. // *Iemērkt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* □ Piemērkt drēbju baļļu. ME III, 272. Drēbju diezgan: kubuli piemērkti. ME pap II, 261.

piemērot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Pārbaudīt (kā) lieluma, formas atbilstību (kam citam), piemēram, pieliekot klāt, uzvelkot virsū; piemērīt (1).* □ Spodrīte ar bērniem ir klasē un piemēro šāvakara kostīmus. Paegle 3, 37. Kalējs šad un tad iznāk no smēdes un

piemēro tiem [ratiem] nokaltos dzelžus. Saulietis II, 70. Paņēma pat brūkleņu mētru pīnes rokā un pats gribēja piemērot, kurā vietā pie tribīnes labāk tās piestāvēs. Lēmanis 17, 86.

2. *Padarīt atbilstošu (piemēram, apstākļiem, iespējām); pielāgot (3).* □ Aktierim jāprot kustību piemērot visiem apstākļiem .. Hausmanis 1, 32. Māte bija liela dziedātāja un dziedāja vienmēr, piemērodama savas dziesmas laika apstākļiem; saulainā dienā dziedāja jautras, priecīgas dziesmas, lietainā laikā — bēdīgas. Zv 77, 3, 17. // *Pārveidojot padarīt atbilstošu, lietošanai noderīgu.* □ Baltmaizi cepot, automatizētus mīcītājus lieto jau sen. Bet rīdzinieki bija pirmie Padomju Savienībā, kas tos piemēroja arī rupjmaizes izgatavošanai. Cīņa 73, 248, 1. ..jāveic pasākumi, lai pārkārtotu un piemērotu esošās parastās labības sējmašīnas [darbam kolhozā]. PL Kom 55, 3, 29.

3. *Izvēlēties atbilstoši (kam), arī padarīt atbilstošu (kam), piemēram, pēc krāsas, arī formas; pielāgot (2).* □ ..mode jāpiemēro sev. Tādēļ labi jāpazīst savs augums, lai būtu iespēja visus savus trūkumus apslēpt .. Kalniņa 1, 5.

4. jur. *Izraudzīties (piemēram, realizējamo likumu, sodu) sakarā ar konkrētu situāciju, konkrētiem apstākļiem.* □ Ja nav likuma, kas regulē strīdīgo attiecību, tiesa piemēro likumu, kas regulē līdzīgas attiecības .. AT Bil 61, 4, 37. Piemērojot nosacītu notiesāšanu, tiesa likumā noteiktajā kārtībā izlemj, kam uzlikt nosacīti notiesātā pārraudzīšanu un audzināšanu. Krim pr 1, 180. Sodu piemēro, ne vien lai sodītu par izdarīto noziegumu, bet soda mērķis ir arī labot .. Krim k 1, 15.

Sk. piemērots.

piemērotība, -as, s.; parasti vsk. *Derīgums, atbilstība.* □ «Katrs nākošais karš nežēlīgāks par iepriekšējo. Cilvēku nervu izturība un ieroču piemērotība tiek pārbaudīta sīkākos, vietēja rakstura karos.» Jansons 5, 271. Inženieres .. pienākumos ietilpst rūpes par putuplasta sastāva kvalitāti, par saņemto ķīmikāliju piemērotību. Lauku Dzīve 80, 2, 6. Cilvēks pats īsti savu piemērotību skatuvei vai ekrānam nevar noteikt. Zv 79, 15, 11.

piemēroties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. **1.** *Izturēties, rīkoties, runāt saskaņā (ar ko); pielāgoties (1).* □ Būtu taču šausmīgi, ja mēs sāktu piemēroties katram ceļā sastaptajam cilvēkam, jau pēc īsa laika mēs pilnīgi pazaudētu savu individualitāti .. Zigmonte 4, 124. ..skolas darba vadošais kodols, galvenā toņa noteicējs visos pasākumos ir radoši cilvēki, un pārējie cenšas piemēroties, tikt līdzi. PL Skola 62, 4, 49. ..sevišķi pārpūlēties nebija Leinasara interesēs, un viņš centās piemēroties vispārējam darba tempam. A Grigulis 13, 304. pārn. Priekšpilsēta piemērojās ziemai. Ormaņi jūdza zirgus ragavās, pilsoņi tērpās kažokos un mēteļos. Eglons 2, 29.

2. parasti 3. pers. *Pielāgoties (2).* □ Dzīvnieku attīstības vēsturē paši pirmie mugurkaulnieki, kuriem izdevās pilnīgi .. piemēroties sauszemes dzīvei, bija rāpuļi. Sloka 1, 44. Piejūras rajonu mainīgie meteoroloģiskie apstākļi spiež organismu piemēroties apkārtējās vides mainīgumam .. D kal 75, 124.

piemērots, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *piemērot.*

2. *Labs, derīgs, atbilstošs (kam attiecīgajos apstākļos).* P. darbarīks. Dārzam piemērota vieta. Mācībām piemērota telpa. Liniem piemērota augsne. □ ..viņš mācēja sameklēt katram uzdevumam, sektoram vai laboratorijai vispiemērotākos cilvēkus un tos prasmīgi izkārtot. Purs 4, 54. ..spēcīgās rokas šķita vairāk piemērotas kalēja veserim nekā dziesmu grāmatas šķirstīšanai. Saulītis 12, 276. Piemērotākie apavi dejošanai ir kurpes ar augstiem papēžiem .. Liesma 58, 4, 21. // *Atbilstošs kā veikšanai (par laikposmu, laikapstākļiem).* □ Brīdis sarunai nav piemērots .. Dripe 3, 329.

piemērs, -a, v. **1.** *Konkrēts fakts, konkrēta doma, kas pakļaujas kādiem vispārīgiem spriedumiem, pamato, ilustrē tos.* Par piemēru novec. — *piemēram.* □ Viņam gan stāstīja, minēja piemērus no grāmatām, no bargajām kara dienām, bet Ģirtam pašam nekad nebija gadījies redzēt lielu varonību. Dripe 2, 96. Latviešu operas literatūrā viens no spilgtākajiem ariozo piemēriem ir Baņutas dziedājums Alfrēda Kalniņa operā «Baņuta» .. Vēriņa 1, 52. Spilgts paralēlisma piemērs ir V. Luksa dzejolī «Upes traucas uz jūru». Valeinis 1, 144. «Nu, tas jau nav vienīgais naudas avots, citi ar to arī var izlīdzēt — par piemēru, es!» Blaumanis 6, 66.

2. *Izturēšanās, rīcības paraugs.* □ Zigis palūkojās viņā caur pieri un izlēma: ja es esmu piemērs, tad man jābūt par piemēru līdz galam. Un, acis nepamirkšķinājis, viņš atbildēja: «Sportistam jābūt arī labam skolniekam.» Saulītis 12, 304. Liela nozīme [darbaļaužu] audzināšanā ir darba kolektīvam, ražošanas pirmrindnieku un novatoru pozitīvā piemēra spēkam. Ekon zin 5. Indēns dažu labu reizi jau sacījis viņai un Valdai: «Ņemiet piemēru no Zelmas. Frizētavā viņa ir friziere un tikai.» Ezera 2, 225.

piemēslot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** parasti 3. pers. *Padarīt ļoti netīru, ļoti notraipīt ar mēsliem (parasti par dzīvniekiem).* □ Visa Tērbatas iela .. zirgu .. piemēslota .. Upīts 9, 92. Ierakušies sapelējušā, vistu piemēslotā sienā, .. guļ Aigars un Ervīns. Gulbis 3, 187. «Baloži piemēslo bēniņus.» Indrāne 4, 10.

2. *Padarīt* ļoti netīru (ar atkritumiem, netīrumiem, grīdu, telpu, apkārtni).* □ ..grīda piemēslota ar saslaukām un papīra driskām .. Niedre 10, 284. Uzgaidāmā telpa [autobusu pieturā] piemēslota. Cīņa 84, 292, 3. ..visur smaržoja grauzdētas [saulespuķu] sēklas, un ielu trotuāri bija piemēsloti ar čaumalām. Zv 57, 9, 20.

piemest, -metu, -met, -met, pag. -metu; trans. **1.** *Ar metienu pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); piesviest (1).* P. bumbu pie vārtiem. □ Tikai «zvērināts» forelists uzdrošinās lauzties gandrīz vai necaurejamos, apiņu

stīgu cauraustos ievu un kārklu biezokņos, lai .. vizulīti precīzi piemestu pie pacerēm .. un citām iespējamām foreļu vietām. Lauku Dzīve 84, 5, 30. // *Strauji pievirzīt, pielikt (pie kā, kam klāt).* □ Tad piepeši viens no tiem [kavalēristiem] apstājās un, varēja saskatīt, ātri piemeta šauteni pie vaiga. Štrāls 2, 504. // *Strauji pielikt (piemēram, roku, pirkstus, pie kā, kam klāt).* □ Ēvalds piemeta roku pie cepures un apstājās. Saulītis 12, 94. «Sveika!» Tēvocis piemeta divus pirkstus cepures nagam. Dripe 2, 8.

2. *Metot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, bedri); piesviest (2).* □ Tikpat tek straujupīte, ir piemesta žagariņu. ME III, 271. Baumanis .. liek priekšā man braukt vienam pašam. Dāvis varēšot palīdzēt Ādamam laidarā piemest [mēslu] vezumus. Birznieks-Upītis 5, 36.

3. *Metot papildināt (kā daudzumu); piesviest (3).* □ Viņš pietupās un piemeta plītī malku. Kar 84, 11, 90. Piemetu ugunskurā vēl dažus skujotus zarus .. Ezera 11, 12. Kokzars staigāja no krāsns pie krāsns, piemezdams ogles .. Bels 3, 23. Jānis dzer kafiju, bet Zetiņa sēd turpat. Pielej viņam tasē šalti krējuma un piemet vēl vienu gabaliņu cukura. Upīts IV, 732.

4. *Metot pievienot (pie kā, kam klāt).* P. zupai grūbas. □ Mare, pusdienu vārīdama, putrai divas reizes piemetusi sāli. Avotiņa, Slisers 1, 27.

5. sar. *Iedot, piešķirt papildus; piesviest (5).* □ Kalpam pie algas piemest. ME III, 271. «Pateicos, jūsu dzeramnauda mani pazemo!» — «Tātad gribi, lai piemetu klāt,» es, klients, sāku uztraukties. Dadz 79, 16, 2.

6. sar. *Piebilst.* □ «Ūdens kā tējiņa. Paslaik labākā nopeldēšanās,» šoferis piemeta, atlaizdams gāzes pedāli vaļīgāk. Lubējs 2, 106. Aigars uzbur vienu ainu fantastiskāku par otru. Guntis un Aldonis spēj piemest tikai pa teikumam .. Gulbis 3, 154. Pie galda viņa labāko kumosu aizvien pastūma vīram, piemezdama, ka viņš tas pelnītājs. Jaunsudrabiņš Va, 347. // *Atgādināt (ko nepatīkamu).* □ .. ja kāds mēģināja piemest vīra grēkus, tad Domicella prata sameklēt baļķi runātāja paša acī un tas apklusa. Gulbis 3, 178. Taisnību sakot, Steķīts jau labprāt iegāja krogā, .. bet, ja viņam, nedzērušam, piemeta, ka viņš liels dzērājs, tad viņš reizēm to ņēma ļaunā. Saulietis IV, 11.

piemesties, -metos, -meties, -metas, pag. -metos; refl. **1.** *Atsēsties, parasti uz neilgu laiku, arī uz kā neērta, nepiemērota.* □ .. Līzbete pacēla Osienei krēslu, pati piemetās uz gultas. Upīts 4, 213. Viņi piemetas uz augstiem ķebļiem. Kafija ir karsta un stipra. Klīvers 3, 83. Beidzot kapteinis .. atkrīt krēslā, pārējie piemetas kur nu kurais. Līvs 4, 19. // *Uzlaisties (par putniem); uzmesties.* □ Bērza kailajā zarotnē piemeties melnais strazds un vienā paņēmienā cenšas izgavilēt pavasara rītu. Goba 1, 7. Kur putnam piemesties, ja koka zars To nepatvertu vēju pilnā klajā? Kar 56, 2, 37.

2. *Apmesties (pie kāda), parasti uz neilgu laiku.* □ Viņa vecā māte .. dzīvoja Krostos. Tur Nātiņš [dēls] piemetās tās retās reizes, kad pārnāca mājā. Fimbers 1, 6. Kur Maijai piemesties? Viņai še nebija neviena paziņas. Vienīgi Ints. Dorbe 3, 32. .. viņa piemetusies pie tuvākajā sādžā palikušajiem iedzīvotājiem .. Zv 74, 18, 15. // *Piebiedroties (kādam).* □ Paši šoferi, kam piemetos par līdzbraucēju, bija ļoti dažādi .. Lagzdiņš 3, 72. Ēriks tūliņ, līdzko Jānis pastaigājās pa pagalmu, piemetās viņam draugos. Kalndruva 7, 36. «Manai meitai par draudzeni piemetās studente ..» Dinere 10, 27. sal. .. izrādījās, ka, apmetis līkumu ezerā, viņš atgriezies šajā pašā krastā, it kā viņam būtu piemeties vadātājs. Ezera 7, 220.

3. *Strauji pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Rūsganajam, tā stāvot, piemetās klāt viena no sievām. Niedre 12, 9. // *Strauji pieskarties.* □ Garš, kupls zars sniedzās līdz pat atvērtam logam un piemetās pa reizei viegli viegli pie .. rūtīm. Blaumanis 6, 192.

4. parasti 3. pers.; sar. *Gadīties, rasties (par ko nevēlamu).* □ Par Būci nosauktais .. bija ticis pāri pirmajam satraukumam, kas piemetas ikvienam runātājam pašā sākumā. Saulītis 6, 110. Viņš [puisis] bijis tas lielākais stiprinieks, vārdā Buls. Tik viena nelaime jaunajam piemetusies: dažreiz nevarējis no miega atkauties. Zunde 2, 30. «Gaļa sāks jau maitāties. Ja līdz pirmdienai nenogādās Rīgā, piemetīsies smaka un nevarēs vairs pārdot tīrā veidā.» Lācis 8, 396. // *Pēkšņi izraisīties (par slimību).* □ Pēterburgā, apskatīdams kuģa kravu, iekritis rudens laikā Ņevā, saaukstējies, un tad piemetusies ļaunā slimība. Ķempe 9, 47. .. man uz mirkli piemetās sirdsklauves. Liepa 1, 150. «Vai, puisi, būs tavām acīm kāda kaite piemetusies, ja tikai trejas krāsas [saullēktam] saskatīji!» Kaldupe 12, 28.

5. parasti 3. pers. Refl. → *p i e m e s t (4); tikt piemestam, parasti neviļus, negribēti.* □ Ēdienu gatavošana viņai [saimniecei] nepadevās. Putra piedega, .. sāls piemetās par daudz vai maz .. Sakse 2, 35.

6. sar. *Piedzerties.* □ Droši vien [Ernests] atraus pudeli, vienatnē galīgi piemetīsies un lamās ģimeni .. Dzene 1, 53.

piemētāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Nometot, izmētājot (ko) lielākā daudzumā, padarīt (grīdu, telpu, apkārtni) netīru, nekārtīgu.* □ Virtuve izskatījās savandīta, piemētāta. Uz grīdas pie plīts izbiruši sērkociņi. Ezera 1, 378. .. zemnīcas .. bija piemētātas ar izjaukto guļvietu salmiem .. Grants 5, 24. Neasfaltētas ielas, kaili, dažnedažādām drazām piemētāti laukumi. Zv 73, 10, 2.

2. *Vairākkārt metot (parasti ko nederīgu), piepildīt, aizņemt (ar to, piemēram, grāvi).* □ Tur ceļu šķērsoja zariem piemētāts grāvis. Birze 3, 40. Aizaugušais, žagariem un visādu lauzu piemētātais avots piekalnē iztīrīts .. Upīts 3, 176.

piemetinājums[1], -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e m e t i n ā t*[1] *(1). Detaļas p.*

2. *Paveikta darbība, rezultāts →* *p i e m e t i n ā t*[1] *(2).* Dēļa p.

piemetinājums[2], -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts →* *p i e m e t i n ā t*[2] *(1); īss izteikums, ar ko papildina iepriekš teikto; piebildums.* Asprātīgs p.

2. *Paveikta darbība, rezultāts →* *p i e m e t i n ā t*[2] *(2).*

3. *Paveikta darbība, rezultāts →* *p i e m e t i n ā t*[2] *(3).*

piemetināt[1], -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Tehnoloģiskā procesā, parasti karsējot, pievienot, piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Darbarīkiem, kurus trin tikai no vienas puses, asmeni var arī piemetināt. Indāns 1, 161. . . kuģa korpusam piemetināja pamatīgu kāsi . . Krūmiņš 1, 59.

2. *Pievienot, piestiprināt (būvkoka galu pie kā, kam klāt).* P. siju.

piemetināt[2], -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Pateikt (ko), papildinot iepriekš teikto; piebilst.* □ «Aiziesim paskatīties, kā ledus iet,» Ilgai ienāk prātā. — «Jā?» Imants neticīgi pārjautā, pēc tam piemetina: «Gribas jau gan.» Ezera 2, 241. «Mēs jau, kā pati redzat, strādājam,» nopurpina Lācīte. Un piemetina, kā ar sevi sarunādamās: «Kam mums lieki vārdus tērēt?» Kalndruva 5, 20. «Tu tikai pasaki, kāpēc koferi bija tik velnišķīgi smagi.» — «Arī to es tev nedrīkstu teikt,» atbildēja vīrietis un piemetināja: «Cik brīnišķīgs laiks!» Grīva 9, 60.

2. *Piestiprināt (parasti āķējot, kabinot, pogājot); arī piesiet.* □ Jānis izkāpj no ratiem, piemetina zirģeli. Upīts IV, 465. . . Jurķis, piemetinājis grožu sētas stabam, tuvojas bikliem, stomīgiem soļiem. Indrāne 6, 59. Šis ciemats līdzinājās bezdelīgu kolonijai, kas te perēkli pie perēkļa piemetinājušas. Apsīšu J 2, 36.

3. *Piešūt ar palieliem dūrieniem.* P. apkakli.

piemīcīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Mīcot pievienot (pie kā, kam klāt).* Mīklai vēl jāpiemīca milti. P. garšvielas. □ Keramiķi jau sen zināja, ja māls . . ir trekns un žūstot deformējas, tad jāpiemīca liesinātāji . . Lit M 74, 33, 9.

piemīcīties, parasti 3. pers., -mīcās, pag. -mīcījās; refl. *Tikt piemīcītam, parasti neviļus, negribēti.* Mīklai piemīcījies par daudz miltu.

piemīdīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Mīdot saspiest, padarīt blīvāku.* □ Sienu bāžot, puisis dakšoja, bet saimnieks pie lūkas saņēma, kamēr Anna šķūnī piemīdīja. Rozītis 3, 157. Šķūnī . . kustīgus zēnus gaidīt gaida. Viņiem . . jāpiemīda siena pants sienmaļos. Delle 2, 84.

2. *Staigājot ar netīriem vai slapjiem apaviem, kājām, padarīt netīru, slapju (grīdu, telpu).* □ Grīdas bija izmazgātas un neapklātās vietas gandrīz no jauna piemīdītas . . Laicens I, 336.

piemiegt, -miedzu, -miedz, -miedz, pag. -miedzu; trans. **1.** *Pievērt, mazliet sašaurināt (acis, plakstiņus).* □ Vējš trauca slapjo sniegu sejās, acis nācās piemiegt. Lācis 15, 87. Uz acumirkli viņam jāpiemiedz acis no tā spilgtuma, kas te līst pār baltajiem celiņiem un rasotajiem krūmājiem. Upīts 18, 123. . . viņš apstājas un, piemiedzis plakstus, pārlaiž acis pāri šim dažādos toņos zvīļojošajam un dzirkstošajam mirdzumam . . Ezera 13, 19. pārn. Vakars piemiegtām acīm Tumstošu reibumu dvesa. E Plaudis 1, 136. ◇ Piemiegt acis (arī aci) — *izlikties ko nepamanām.* □ . . piemiegsim aci pret teksta pārkārtojumiem, bet nez vai vecajam, labajam Šeridanam būtu jākarina klāt tik daudz lieka teksta? Teātris 75, 10.

2. parasti 3. pers. *Pieglaust (parasti ausis) — par dzīvniekiem.* □ Zaķītis tāpat nogūlās zālē un piemiedza ausis . . Birznieks-Upītis IV, 189.

3. *Cieši piespiest.* □ Mārtiņa ceļgals tik cieši piemiedza viņas kājas ratu dēlim . . . Upīts 4, 617. // vienk. *Varmācīgi (piemēram, spiežot, žņaudzot) pieveikt.* □ . . Žandarms sitot ņurd: «Kā uti Piemiegšu.» Un zēna muti Aizžņaudz vīšķis rūgts un netīrs. Čaks 2, 179.

piemiegties, parasti 3. pers., -miedzas, pag. -miedzās. **1.** *Refl. →* *p i e m i e g t (1); tikt piemiegtam.* □ Meitenes lielās acis piemiedzās. Jauno v 59, 15. Jānim no pēkšņā gaišuma piemiedzās plaksti. Kar 52, 1, 23.

2. *Refl. →* *p i e m i e g t (2); tikt piemiegtam.* Sunim ausis piemiegušās.

piemiglot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; parasti divd. formā: piemiglots. *Būt par cēloni tam, ka, parasti migla, izplatās viscaur (apkārtnē, vidē).* □ Pašķīris meldrus, viņš piesardzīgi vēroja viegli piemigloto upes klajumu. Vāczemnieks 5, 110. Tīri romantisks tāds brauciens pa piemiglotu silāju . . . J Liepiņš 1, 32. Visa pasaule man likās kā dūmakām piemiglota pamale. Čaks 6, 93.

piemigt, -miegu, -miedz, -mieg, pag. -migu; intrans. *Iemigt, parasti uz īsu brīdi.* □ . . Zelma piemiga. Austra uzvilka segu Zelmas izdilušajiem pleciem . . Birze 4, 168. Uz pēdējā sola pie radiatoriem ar snaudu mokās kāds ūsains jauneklis. Brīžiem piemieg, brīžiem . . pamostas un mirkšķina acis. Dripe 7, 115. pārn. Nē, pavasars [pavasaris] nepiedzimst upē, Uz ceļa viņš piedzimst, man šķiet, Un sākumā mīkstā kupenā Pa nakti vēl piemieg mazliet. Elksne 4, 50.

piemīlība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība →* *p i e m ī l ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Šmithenes lirisms, piemīlība un maigums pilnam saskanēja ar Dubura priekšstatu par Rūtiņu. Dzene 3, 32. «Mums vajag uzkrāsot jaunavas Marijas laipno piemīlību un, iespējams, arī elles valdnieka darbu nejaukumu.» [Saka klostera priekšnieks.] J Kalniņš 4, 99.

2. *Vispārināta īpašība →* *p i e m ī l ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Lopi ēda tīri labi kā jau pļavā, bet rudens vēsums un vēji noplēsa un iznīcināja visu vasaras burvību un piemīlību. Austriņš 1, 219.

3. *Vispārināta īpašība →* *p i e m ī l ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Istabas p.

piemīlīgs, -aiš; s. -a, -ā; apst. **piemīlīgi. 1.** *Mīlīgs, draudzīgs (par cilvēkiem).* □ . . Pakalnu Rečs . . bija ņēmis Zani dancot vienu otru reizi, līdz viņam iepatikusies lēnā, pie-

mīlīgā meita. Sakse 2, 24. Biežāk vectēvs ir laipns un piemīlīgs un labprāt ar bērniem noņemas. Kaijaks 2, 135. Tāds piemīlīgs jauneklis, šad tad pameta acis uz manu pusi... Vilks 5, 133. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* P. smaids. □ Tā bija jauna meitene vidēju, spēcīgu augumu un piemīlīgu seju. Brigadere 3, 7. Leonam patika jaunietes kuplie, kastaņbrūnie mati, piemīlīgās, zaļganās acis.. Eglons 4, 56. ..Cepurītes daba bija visai piemīlīga un netiecās uz ļaunu. Talcis 5, 93. // *Pieglaudīgs (par dzīvniekiem); tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* P. kaķēns. □ Gaiši pelēks kucēns ar melnu muguriņu,.. ļoti kustīgs, pūkains un bezgala piemīlīgs ir Jānīša Ričs. Rinkule 8, 49. Suns stāv pie durvīm. Šajā brīdī tas nemaz vairs nav ne draudzīgs, ne piemīlīgs. Jansons 5, 232.

2. *Samērā silts, patīkams (par laiku, laikapstākļiem).* □ ..vējš atnes pielaidīgāku, piemīlīgāku laiku. Pēc divdesmit pieciem grādiem piecpadsmit jau tīrā debesu dāvana. Jansons 5, 85. ..piemīlīgais klimats [Moldāvijā] ļauj audzēt daudzus siltumu mīlošus augus. Zv 72, 23, 13.

3. *Patīkams, glīts.* □ «Vecā celtne ir pārbūvēta un izskatās daudz piemīlīgāka nekā toreiz.» Lācis 15, 119. Lai kādā gadalaikā uz salu noraudzītos, tā izskatās miera apvēsmota un piemīlīga. Bendrupe 2, 61. ..vāzēs un māla krūzēs bija sniegbalti flokši, piemīlīgas lauvmutītes.. Birze 1, 117. // *Patīkami mīksts (par apģērbu).* □ Pusvilna un kupldzija.. apģērbu vērš vieglu, siltu un piemīlīgu. Cīņa 81, 111, 2.

piemīlīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i e m ī l ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; piemīlība (1).* Bērna p.

2. *Vispārināta īpašība → p i e m ī l ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; piemīlība (2).* □ Rudens vēji izaurējuši istabā beidzamo vasaras piemīlīgumu. Indrāne 7, 88.

3. *Vispārināta īpašība → p i e m ī l ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; piemīlība (3).* □ Buncis.. sāka gausties, ka viņa vijoli [godībās] izspiežot ermonikas.. Lai gan neesot tā piemīlīguma, kas viņa vijolei, tomēr ermonikas to izdēdīšot pavisam. Birznieks-Upītis 6, 100.

piemilzt, parasti 3. pers., -milst, pag. -milza; intrans. *Pietūkt (piemēram, rodoties zemādas sastrutojumam, iekaisumam) — par ķermeņa daļām.* Sadurtais pirksts piemilzis. □ ..saimniecei kāja piemilzusi kā bluķis un deg vienās ugunīs, ka skaidri un gaiši redzams — tā būs roze. Cīņa 85, 136, 2. ..tēvs ar piemilzušu seju gulēja nesamaņā.. Kar 85, 7, 60. ..deniņos piemilst dzīslas no spēja asins pieplūduma. Avotiņa, Slisers 1, 325. pārn. Svešais vīrs.. nolika uz krēsla piemilzušo portfeli.. Grīva 5, 80. // pārn. *Ievērojami palielināties apjomā (par mākoņiem).* □ ..[vējš] smags un valguma pilns, grūti pūš no vakariem, dzīdams pa priekšu piemilzušus mākoņus. Avotiņa, Slisers 1, 7. ..pāri koku galotnēm traucas piemilzuši lietus mākoņi. Cīņa 85, 178, 3. // pārn. *Kļūt tādam, kurā viscaur izplatās (piemēram, vāja gaisma, tvaiki) — par telpu, apkārtni.* □ Tagad rija līdz pat augšai, līdz ārdiem piemilst ar skalu atgaismu. Niedre 15, 163. Vērptuves telpa piemilzusi viegliem tvaikiem.. Bērn 47, 4, 11. Pagalms piemilza melnām nakts ēnām.. J Kalniņš 7, 581.

piemīnējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e m i n ē t (1).* □ Bez šīs [Karību] jūras piemīnējuma grūti iedomāties Kubu, tāpat kā bez Baltijas bangām nevar rasties priekšstats par Latviju. Cīņa 63, 300, 4.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e m i n ē t (2).*

piemineklis, -ļa, v. **1.** *Monumentālās mākslas darbs — arhitektonisks, skulpturāls veidojums (kāda cilvēka vai notikuma) atcerei.* Monumentāls p. □ No jebkura pilsētas punkta var redzēt Kirova piemineklī. Vējāns 5, 162. Laukuma vidū uzcelts piemineklis koloniālisma mocekļiem, kas krituši cīņā par Āfrikas brīvību. Grīva 8, 227. Piemineklis celts 360 ārstu piemiņai, kuri savā laikā gājuši bojā no rentgena staru iedarbības, citus ārstējot. Birze 5, 256. // *Akmens, metāla veidojums pie kapa (miruša) piemiņai.* □ Kapu piemineklim, kapu zīmei sava vieta ir arī latviešu padomju skulptūrā.. Māksla 59, 3, 6. Kapa galvgalī tagad pacēlās ar baltu drānu pārklāts piemineklis divu cilvēku augumā. Birze 5, 265. Visi T. Zaļkalna kapa pieminekļi ir lieli mākslas darbi, no kuriem sevišķi izceļas divi — pieminekļi dzejniekam Jānim Porukam un Fricim Bārdam. D kal 76, 250.

2. *Saglabājams objekts, kam ir liela nozīme kādā kultūras jomā.* Kultūras piemineklis — *materiāls objekts, kam ir liela kultūrvēsturiska vērtība.* Arheoloģiskais piemineklis — *kultūras piemineklis — vēsturiskas nozīmes objekts, ko pētī ar arheoloģijas metodēm.* Vēstures piemineklis — *kultūras piemineklis, kam ir liela vēsturiska vērtība.* Arhitektūras piemineklis — *kultūras piemineklis — pilnīgi vai daļēji saglabājusies celtne ar zinātnisku vai vēsturiski mākslinieciskū nozīmi.* Rakstu piemineklis — *sens rokraksts, sens uzraksts, sena grāmata.* Dabas piemineklis — *ar likumu aizsargāts rets, savdabīgs dabas objekts, kas saglabājams nākamajām paaudzēm.* □ ..Āraišu ezerpils ir unikāls piemineklis ne tikai Austrumeiropā, citur nekur tādi pieminekļi tik pamatīgi nav pētīti un tik bagātīgu materiālu nav devuši... Cīņa 81, 1, 3. ..vēstures un kultūras pieminekļi, kas ir tautas īpašums, jāsaglabā un jāizmanto.. Hor 77, 3, 19. Daugavpils vēsture sniedzas tālu pagātnē. Atrastie arheoloģiskie pieminekļi Daugavas un Stropu ezera krastos liecina, ka kopš seniem laikiem vieta, kur tagad plešas pilsēta, bijusi apdzīvota. Zv 75, 16, 3. Salas vidū starp slaidām priedēm atrodas vēl kāds vēstures piemineklis — 1877. gadā celtā bāka, kas daudziem no senāko jūrnieku audzēm saglabājusi dzīvību. Zv 75, 12, 16. ..Pulvera tornis ir viens no interesantākajiem arhitektūras pieminekļiem Rīgā. Zin T 81, 2, 23. ..Vasilija Buslajeva vārds minēts Novgorodas rakstu pieminekļos jau 12. gadsimta beigās.. Kar 75, 4, 188. Dabas

pieminekļi var būt īpatnējas klintis, alas, ūdenskritumi, kritenes .. Pad J 70, 101, 4.

3. *Priekšmets, mākslas darbs u. tml., kas izraisa atmiņas par tā veidotāju.* □ Cilvēki, aizejot no dzīves, atstāj aiz sevis pieminekļus: lepnas pilis un upēm pārsviestus tiltus, ābeļu dārzus un kosmosa kuģus .. Goba 1, 21.

pieminēt, -minu, -mini, -min, pag. -minēju. **1.** trans. *Pateikt, uzrakstīt (vārdu, nosaukumu u. tml.), parasti kādā sazināšanās norisē.* □ Es paskatījos uz runātājiem, kad dzirdēju pieminam manu vārdu .. Birznieks-Upītis 6, 353. Uz Vidagu un Toru, kas varonīgi atsakās no savas mīlestības, jau norādījām. Te vēl īpaši pieminams Kaspars. J Kalniņš 1, 404. // *Izklāstīt (ko), pateikt vai uzrakstīt (par ko).* □ «Lienu pieminot, nevar Annužu aizmirst — viņu abēju liktenis ir cieti savienots.» Kaudzītes 1a, 12. Vēsturiskos dokumentos Dundaga esot pieminēta jau 13. gadu simtenī. Lauku Dzīve 76, 7, 6. Katrreiz sēžoties pie galda, māte nopūzdamās pieminēja, nez kur nu tēvs ēdot pusdienu vai vakariņas .. Austriņš 1, 37.

2. intrans. *Atgādināt (kādam par ko).* □ «Zanda, mīļā, paliec! Es nekad tev par Kasparu nepieminēšu ... Nevienu pašu reizi ...» Līvs 2, 187. // trans. *Atcerēties, saglabāt atmiņā; arī iegaumēt.* □ «Mēs ilgi bijām kopā. Piemini mani ar labu. Es gan reizēm klaigāju, bet ...» Birze 5, 131. «Tu, Geņa, esi labs cilvēks, ja nepiemini vecus rēķinus.» Talcis 4, 167. Pats starp brīnumiem tu esi brīnums, Pats tu esi viens no viņiem, piemini! Vācietis 5, 10.

pieminа, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Atmiņu kopums (parasti par to, kas pagājis, vairs neeksistē).* □ Pieminu var atstāt labu vai arī launu. Kas atstājis labu pieminu, to ilgi daudzina ļaudis .. Brigadere 2, 336. Atsevišķi vienā galā [vēdināties] izkārtas drēbes, ar kurām [Lībai] saistījās pieminа no agrākiem laikiem. Upīts 4, 140. // *Atmiņas ar cieņas pilnu attieksmi (parasti pret mirušu cilvēku, pagātnes faktu).* Paturēt draugu mīļā pieminā. Gaiša pieminа — *atmiņas par ko labu, kas parasti saistīts ar mirušu cilvēku.* □ Ar mīlestību mēs parasti atceramies savas vecmāmuļas. Arī Steponam Seiļam dārga un tuva pieminā dzīvo tēvamāte Veronika. Vējāns 5, 99. ..cik aizkustinoši, ka cilvēks ciena tuvinieka pieminu pat ilgu laiku pēc viņa nāves .. Kin 74, 157. // dat.: pieminai, arī savienojumā «par pieminu», apst. nozīmē. *Tā, lai atcerētos (ko); tā, lai saglabātu atmiņā (ko), lai būtu uzskatāms priekšstats (par ko bijušu).* □ Padomju Latvijas mežos ir daudz lielu, krāšņu koku, kurus lietderīgi atstāt veco mežaudžu pieminai. Kronītis 1, 332. «Kaspar, tev šodien ir svētki,» saka tēvs, naudas maku cilādams. «Nopērc arī tu sev kaut ko prātīgu, vērtīgu par pieminu, ko saglabāt no šīs dienas!» Indrāne 8, 10.

2. ģen.: pieminas, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir saistīts ar (miruša cilvēka, pagātnes fakta) pieminēšanu un godināšanu.* Revolūcijas upuru pieminas vakars. Gleznotāja pieminas izstāde. □ Pieminas plāksne, kas piestiprināta 1933. gadā, vēstī, ka šeit dzimis un dzīvojis ievērojamais rakstnieks — klasiķis Rūdolfs Blaumanis .. Zv 57, 12, 21. ..te atskaņos rekviēmu, pieminas dziesmas aizgājušajiem, bet viņš pēdējās nedēļās centās izvairīties no visa, kas lieki atgādinātu nāvi .. Birze 5, 180. // *Tāds, kas ir saistīts ar pagātnes faktu, tāds, kas atgādina kādu pagātnes faktu.* □ ..Rīgā ir arī visvairāk pieminas vietu, ar kurām saistās atminas par darbaļaužu revolucionārajām cīņām. Bērn 49, 10, 12. ..aktrise necieš relikvijas un senas pieminas lietinas .. Hausmanis 4, 17. // *Tāds, kas ir darināts miruša cilvēka, pagātnes fakta atcerei.* Pieminas medaļa. □ 1984. gada 3. janvārī tiek laista apgrozībā pieminas monēta 1 rubļa vērtībā sakarā ar 400. gadadienu kopš krievu pirmā grāmatu iespiedēja Ivana Fjodorova .. nāves dienas. Rīgas B 84, 2, 1. Otrās vietas ieguvējs saņems pieminas vimpeli .. Pad J 63, 93, 1.

3. *Priekšmets, kas ir saistīts ar mirušu cilvēku, kādu pagātnes faktu un izraisa cieņas pilnu attieksmi pret to.* Šī grāmata ir p. no mana tēva. □ sal. Starp daudzajiem Jāņa Misiņa rokrakstiem kā dārga pieminа glabājas Kr. Valdemāra 1882. gadā rakstītā vēstule .. Zv 74, 5, 19.

piemīņāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Mīņājot saspiest, padarīt blīvāku; piemīdīt (1).* □ Pēc tam bedrīti aizmetu atkal ciet, nolīdzinu virspusi, piemīņāju, lai labāk nosēžas. Ezera 17, 167.

piemiņlieta, -as, s. *Priekšmets (parasti mākslinieciski izstrādāts), kas paredzēts, lai ko saglabātu atmiņā.* □ Sporta pilī spartakiādes spēļu laikā darbosies piemiņlietu kioski .. Sports 75, 82, 1.

piemirdzēt, parasti 3. pers., -mirdz, pag. -mirdzēja; trans. *Mirdzot būt par cēloni tam, ka gaisma izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* Lustras piemirdz zāli. □ Saules piemirdzētajā istabā .. uz galda stāv caurspīdīga kafijas kanna. Pad J 81, 99, 5. Viņi iegāja saules piemirdzētā dārzā. Sakse 9, 218. ..Sīmanis aizlāčo ar pilnu sētuvi pa ežu uz savu lauku. Rasas piemirdzētajā zālē paliek divas tumšas svītras. Avotiņa 7, 54.

piemirkt, parasti 3. pers., -mirkst, pag. -mirka; intrans. *Kļūt tādam, kurā ir iesūcies šķidrums; uzsūcot šķidrumu, kļūt smagam, piebriest.* Zābaki piemirkst dubļos. Rasā piemirkst kurpes. Piemirkuši tīkli. Piemirkusi koksne. □ «Labvakar, Zanda!» novilcis rudens miglā piemirkušos svārkus, klusi teica Andrejs. Līvs 2, 86. Trīs četras reizes dienā Zanei bija jāliek pār pleciem nēši ar smagiem, piemirkušiem koka spaiņiem un jākāpj uz upi. Sakse 2, 28. ..zem piemirkušajām un apglumējušām siekstām droši vien snauda kāda paprāva līdaka. Vāczemnieks 1, 13. pārn. ..janvārī sākās .. īsts marta atkusnis ar lāsteku sudraba lijumu no jumtiem un pelēkām, piemirkušām debesīm. Indrāne 2, 227. pārn. Dzied Karlīne dziedājumu sērā, grūtā, kā asarām piemirkušā meldijā .. Brigadere 3, 25. // *Pārklāties ar mitrumu (par augiem, to daļām); kļūt viscaur mitram, slapjam (par augiem kādā platībā).* □ ..lietus

bija pārstājis. Koki šosejas malās locījās smagi, piemirkuši; lapas spīdēja vakara saulē. Lubējs 1, 72. Zāle, rasas piemirkusi, nejauki slapināja lakkurpes .. Upīts 18, 279. Vējš šmīkstina zarus un svilpo. Viss piemircis. No kokiem krīt ūdens lāses arī tad, kad nelīst. Jansons 3, 109. // *Mitrumā kļūt ļoti slapjam, staignam (piemēram, par ceļu, zemi).* □ Piemirkusi un smaga bija Zemgales zeme. Purs 8, 5. .. zemākajā vietā pie ceļa lauks vēl bija pamelns, droši vien piemircis pēc ilgās stāvēšanas zem ūdens. Lit M 84, 24, 5.

piemirst, -mirstu, -mirsti, -mirst, pag. -mirsu; trans. **1.** *Aizmirst (piemēram, dažus datus, faktus), parasti uz kādu laiku.* P. formulu. Viņa piemirsusi dzejnieces uzvārdu. □ Klāvs patiešām bija piemirsis, ka rīt Jāņu diena. Zv 59, 13, 26. Kādu laiku turēju šo sarunu atmiņā. Pēc tam piemirsu un no jauna atcerējos pēc pieciem gadiem, rakstot romānu .. Bērce 6, 23. // *Vāji saglabāt atmiņā.* □ Nedēļas divas pēc [pagastvecākā] amata nolikšanas Vanags bij jau puslīdz piemirsts, tikai viņa kunga nosaukums un lielmanīgās dēkas ilgi palika ļaužu atmiņā .. Upīts 4, 644. Viņu nebiju aizmirsusi, bet — piemirsusi gan. Kaut tolaik .. viņa bija viena no tām sievietēm, kurām toreiz gribēju līdzināties. Avotiņa, Peters 1, 59.

2. *Neiedomāties (ko izdarīt), piemēram, pārdzīvojuma, notikuma ietekmē; neviļus, negribēti neizdarīt (ko).* □ Mikus: Piemirsu sieviešiem izstāstīt darbu. Blaumanis 6, 282. Tikai tagad Māra iedomājās, ka piemirsusi nolikt atslēgu parastajā vietā — zem kājslauķa. Kļava 1, 8. Viņa bija rosīgi strādājusi, pat pusdienas piemirsusi paēst. Bels 6, 328. // *Neviļus, negribēti atstāt (priekšmetu kādā vietā), nepaņemt (to) sev līdzi.* P. dokumentus viesnīcā. □ Pulkstenis piemirsts dzīvoklī. Salenieks 7, 8.

3. *Neiedomāties, neapzināties; atstāt novārtā, neievērot (parasti uz kādu laiku).* □ Viņš bija piemirsis to, ka laime ir tikai tad, ja dzīvo kopā ar tautu .. A Grigulis 13, 238. Daži cilvēki neapzinās vai arī piemirsuši darba vērtību .. Dripe 4, 56. Uzkalniņa sānā starp celmiem kaut kas kustas. Pelēks zvērs dedzīgi kaš [kašņā] alu. Tā aizrāvies, ka piemirsis uzmanību. Caune 1, 142. // *Atstāt neievērotu (kādu cilvēku).* □ Mēs visi .. protam priecāties par šķietami nelielu uzmanības izpausmi un skumt, ja esam piemirsti ... Liesma 71, 12, 32. .. puiši vērīgi klausījās, ko skolotājs saka, un zēnu, ja arī pamanīja ienākam, tūdaļ piemirsa. Avotiņa, Šlisers 1, 81. // *Nesajust, nepārdzīvot vairs (ko), nepievērst vairs uzmanību (kam).* □ Visu aizmirst. Varbūt piemirst, varbūt tā ir precīzāk. Piemirst katrā ziņā, jo citādi jau dzīve nevirzītos uz priekšu, ja mēs visi būtu iekalti savās un savu tuvinieku sāpēs. Zigmonte 13, 24. «Nekas, tūlīt būšu mājās,» Zigis mēģināja piemirst slāpes .. Saulītis 12, 24.

piemirsties, -mirstos, -mirsties, -mirstas, pag. -mirsos; refl. **1.** *Refl. → p i e m i r s t (1); tikt piemirstam.* □ .. kā bija viņas vārds? Ina? Inta? Inita? Biminita? Piemirsies. Ezera 15, 103.

2. parasti 3. pers. *Refl. → p i e m i r s t (2); tikt piemirstam.* Nauda piemirsusies mājās. □ Guļamistabas durvis čīkst, arvien piemirstas pateikt, lai ieeļļo. Spāre 6, 318. Upīšu Mārtiņam apvainojums tā sakāpa krūtīs un kaklā, ka mārks ar liniem tūliņ atkal piemirsās .. Upīts 4, 295.

3. parasti 3. pers. *Refl. → p i e m i r s t (3); tikt piemirstam.* □ Pienāk rīts, Domicella aiziet uz darbu, satiekas ar sievām, un viss atkal piemirstas līdz nākošai bezmiega naktij. Gulbis 3, 172.

piemist, -mītu, -mīti, -mīt, pag. -mitu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Būt tādam, kas ir raksturīgs (kam); būt par (kā), parasti nozīmīgu, būtisku, īpašību.* □ .. cilvēkus viņš nekļūdīgi pazina un sajuta uzreiz ar kaut kādu viņam vien piemītošu sesto prātu. Rūja 3, 67. Zentai piemīt apbrīnojama spēja — iedvest cilvēkam optimismu. Brodele 13, 145. Vēlā rudens ainavai piemita skumja burvība. Ezera 17, 91. .. magnētiskais lauks piemīt arī Saulei, dažām Saules sistēmas planētām, zvaigznēm un pat miglājiem. Zin T 77, 4, 5.

2. novec. *Dzīvot, uzturēties (kur, pie kāda).* □ Divas [istabas] apdzīvoja pats Grīvis ar sievu un dēlu .. Trešajā° istabā piemita fabrikas strādnieks Pērkonis, vecpuisis. Sudrabu E 3, 359. .. Edīte .. aizskrēja rādīt pusnopostīto dārza mājiņu, kur agrāk piemitušas vistas. Birznieks-Upītis IV, 155. .. dzīvi palikušais pastarītis vēl zēniņš, kas piemīt pie savas mātes .. Lāms 5, 142.

piemistrojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e m i s t r o t.* □ .. [damaksnī] parasti aug mistrotas priežu-egļu vai arī egļu-priežu audzes ar bērziem piemistrojumā. Meža t 27. Egle kā ēncietīga suga var augt mērenā apēnojumā arī audzes otrajā stāvā, tāpēc egles piemistrojums vēlams visās audzēs. Kronītis 1, 211.

piemistrot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Mistrojot pievienot (augu kopai augus).* □ .. Lielo Kangaru vidusdaļā, priežu un egļu mežaudzēs piemistroti platlapu koki. Ģeogr 169. Lai nodrošinātu lapegļu kultūras vajadzīgo sākotnējo biezību, lapeglei piemistro egli vai liepu. Kronītis 1, 96.

piemīt, -miņu, -min, -min, pag. -miņu; trans. **1.** *Minot, mīdot saspiest, padarīt blīvāku.* □ .. cik māsa siena no dakšām pretim saņem, tik es pažobelēs un paspārnēs sabāžu, stingri jo stingri piemīdama. Andersone 1, 101. Bez vārda tos kapā iesvieda, Ar kājām vēl zemi piemina .. Rainis Ib, 263. // *Minot saplacināt, piespiest (pie kādas virsmas).* □ .. večuks nometa papirosa nodeguli sniegā un piemina ar kāju. Avotiņa, Šlisers 1, 229. «.. viņš [kalps] vienmēr pārāk lielīgs. Krīt vai uz ceļiem kungiem priekšā un pakaļā un lokās kā piemīts tārps.» Sēlis 1, 176. .. māju sievas viņai kodināja, lai pie altāra pieminot brūtgānam kāju. ME II, 341. // *Piespiest (parasti ar kāju).* □ .. notupies, kātu ar ceļgalu pieminis, izslie-

tās izkapts galu saujā samiedzis, .. [Bramanis] grieza ar aso duncīti tā, ka sīkās tērauda skaidiņas zibēdamas bira pār roku. Upīts 4, 202. Egle uztraukumā piemina gāzes pedāli. Birze 5, 73.

2. *Staigājot ar netīriem vai slapjiem apaviem, kājām, padarīt netīru, slapju (grīdu, telpu).* □ «Vai jūs nesadauzījāties?» Mācītājs papurināja galvu un lūkoja notīrīt piemītās grīdas savazāto apģērbu. Upīts 18, 311. // intrans. □ ..Lieknājs .. aši izgāja pa durvīm laukā. Pakalpīgs un lunkans [iekšā] iemanījās Skrastiņš un izslaucīja, kur viņš uz grīdas pieminis sniega apsalušiem bezgalošu zābakiem. Upīts VII, 264.

piemitība, -as, s.; parasti vsk. *Raksturīgas īpašības, pazīmes, nozīmīgas, būtiskas sastāvdaļas pastāvēšana (kādā sistēmā).* Muzikālo spēju p. Līdzsvara p. ķermenim.

piemitīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas pastāv, ir būtisks, raksturīgs (kam).* Cilvēkam piemitīgas spējas.

piemitināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; refl. *Iekārtot (kādu) savā mājā, dzīvoklī u. tml.* P. brāļameitu savā dzīvoklī.

piemitināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Dzīvot, mitināties (kāda mājā, dzīvoklī u. tml.).* □ «Jūs domājat: piesolīsiet mums iespēju vēl kādu laiciņu šais istabās piemitināties un mēs metīsimies ceļos jūsu priekšā .. Pie pirmās izdevības aiziešu no šejienes ..» Jansons 1, 175.

piemizot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Nomizot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Pievakarē mani palaiž uz mājām, lai palīdzot vecaimātei piemizot tupeņus. Salenieks 7, 332. // *Nomizot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, trauku).* P. spaini kartupeļu. □ Piemizot rāceņu pilnu bļodu. ME III, 273.

2. *Mizojot papildināt (kā daudzumu).* P. kartupeļus vēl klāt.

3. sar. *Piekaut; arī nopērt.* □ «..tu piemizoji Lielaušu Fredi.» Vāczemnieks 6, 37.

piemontēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Montējot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Zem dzinēja rāmim piemontēti divi viegli noņemami gumijoti (riepoti) riteņi .. Lauku Dzīve 83, 1, 11. Tam [motociklam] var piemontēt parasto vai vieglākas konstrukcijas blakusvāģi. Zin T 62, 4, 17.

piemuldēt, -muldu, -muldi, -muld, pag. -muldēju; trans.; vienk. *Daudz sarunāt (ko bezjēdzīgu, nesakarīgu).* P. daudz muļķību.

piemulst, -mulstu, -mulsti, -mulst, pag. -mulsu; intrans. *Mazliet apmulst.* □ ..nenācās brīnīties, ka ap dzejnieci liptin lipa pārdesmit jauniešu, mazliet piemulsušu, mazliet nedrošu .. Kar 82, 2, 154.

piemuļķot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Ar viltu, negodīgi izmantot (kādu); panākt, ka (kāds) nokļūst muļķīgā, smieklīgā stāvoklī.* □ ..bieži malumednieku uzskata par varoni, kam izdevies piemuļķot meža sardzi. Bels 6, 266. ..liriskajā un heroiskajā Totā pamostas gudrs viltus, ass smiekls, un viņš piemuļķo, izņirgā velnus. Liepa 1, 26. Mājās Tu elsodama iekriti gultā. Paslēpi seju spilvenos. Ļāvi asarām vaļu. Juties piemuļķota, apsmieta un pazemota. Rinkule 5, 130.

piemūrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Mūrējot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* P. ķieģeli. // *Mūrējot izveidot (ko), papildinot iepriekš uzcelto.* P. mājas galā ķieģeļu sienu. □ ..vecajām korpusa sienām blakus piemūrēta telpa otras ugunsdzēšanas mašīnas novietošanai. Cīņa 82, 231, 2.

piemutnis, -ņa, v. *Pūšamo mūzikas instrumentu detaļa, ko tur pie lūpām vai mutē.* Taures p. □ Viens no [muzikantu] vīriem izmēģinādams īsi iepūta sava raga piemutni .. Kolbergs 2, 9. Vecākais brālis Ernests pacietīgi ierādīja, kā vajag pielikt lūpas instrumenta piemutnim, kā ievilkt gaisu un rīkoties ar ventiļa podziņām. Bērn 54, 7, 34. // *Telefona klausules detaļa, ko tur pie mutes.* Telefona p.

pienabālgans, -ais; s. -a, -ā; apst. **pienabālgani;** refl. *Bālgans ar baltu (pienam līdzīgu) nokrāsu.* □ Spīdola: Bez krāsas pienabālgani vaigi, Un tie viņam likās tik mīļi, tik maigi! Rainis IXb, 207.

pienācīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pienācīgi. 1.** *Tāds, kas ir atbilstošs kādām (parasti uzvedības, morāles) prasībām, normām.* Pievērst viesim pienācīgu uzmanību. □ ..es izgludināju un kapteiņa klātbūtnē pielaikoju savu gaišo pavasara uzvalku, lai Londonā varētu pienācīgā izskatā nokāpt krastā. Grīva 9, 145. Vietējo, katrai apdzīvotai vietai piemītošo īpatnību pienācīga novērtēšana ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem, kas izvirzās mūsu arhitektiem .. Māksla 72, 2, 15. // *Atbilstošs, piemērots.* □ No oša un kļavas klučiem šo un to atlasīja [ratiem], bet pienācīga ozola riteņu spieķiem te nevarēja atrast .. Upīts 4, 145. // apst. *Tā, kā vajag; labi, kārtīgi.* □ Augsne rudenī pietiekami agri sagatavojama sējai, lai tā līdz sala iestāšanās laikam pienācīgi nosēstos .. Apsīts 1, 390. ..nosēdāmies atkal uz saviem lakatiem pakaļējā sēdeklī, atritinājām segu, aizpogājām to pienācīgi .. Birznieks-Upītis II, 229.

2. *Tāds, ko (kāds) ir tiesīgs saņemt, iegūt.* □ Viņa .. iekasēja akcijsabiedrībai «Ceplis» pienācīgās naudas summas, noguldīja tās bankā .. Rozītis III, 162.

○ Pienācīgā mērā — *pietiekami; diezgan (2).* ◇ Turēt pienācīgā (arī zināmā) attālumā (retāk atstatumā) — *nepieļaut tuvas, draudzīgas attiecības.*

pienaglot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Naglojot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Latiņas pienaglojamas pie sienām tā, lai būtu 25 cm atstarpes .. Lauku Dzīve 81, 11, 30. Tikko Rūta apgalvoja, ka apšuvuma dēlīšus pie mājiņas karkasa var pienaglot ar divcollīgām naglām, tā Toma deguns saraucās .. J Plotnieks 6, 85. Ar smago mucinieka āmuru viņš pienaglo aizvākotajām mucām birkas. Līvs 3, 95. // *Izdurot cauri smailu priekšmetu (piemēram,*

durkli, naglu), piesaistīt (cilvēku pie kā, kam klāt). □ Tu nevari zināt, gājēj, vai tieši zem šīs priedes negul Piektā gada cīnītājs, ko žandarmi ar durkļiem dzīvu pienagloja sienai... Zigmonte 2, 71. ..Tevi [mirušu] pabāzīs zem zemes, krustu uzliks, Mani atstās virszemē un pie šī krusta pienaglos. Vācietis 5, 157. ◇ Pienaglot pie kauna staba — *atklāt (kā, kāda) amorālumu.* □ ..pasaulē ir tādas zemes.., kas jau sen citu tautu paverdzināšanu pienaglojušas pie mūsu gadsimta kauna staba un cīnās par apspiesto tautu atbrīvošanu un patstāvību. Grīva 8, 299. // pārn. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) nespēj kustēties.* □ ..spāņu futbolists, ko automašīnā gūtais ievainojums uz ilgākām dienām pienagloja pie gultas, aiz gara laika sācis dziedāt. Lit M 81, 10, 16. Kad Oktāvijas skatiens atdūrās pret Teresa acīm, viņam likās, it kā zibens izskrietu līdz papēžiem un pienaglotu viņu pie zemes. Sakse 14, 187.

○ Kā pienaglots — a. *Saka, ja (kāds) nekustīgi, parasti ilgāku laiku, atrodas kādā stāvoklī.* □ Janka stāvēja kā pienaglots un ļāva acīm vēl un vēlreiz mieloties pie Daugavas mirgojošās zilgmes.. Jansons 4, 311. b. *Saka, ja acis, skatiens ir pievērsts (kam) nekustīgi, parasti ilgāku laiku.* □ ..viņa [karagūstekņa] acis kā pienaglotas bija ieurbušās toverītī ar cūkām novārītajiem kartupeļiem. J Plotnieks 9, 187.

pienaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Cepurīšu sēne, kuras augļķermenis satur piensulu.* Pelēkā p. □ ..purvmalās augošā pienaine.. var izraisīt vieglu saindēšanos. Ves 62, 8, 26.

pienains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pienaini. 1.** *Tāds, kas no iekšpuses ir pārklāts ar pienu; tāds, kas ir notraipīts ar pienu.* □ ..Ferdinands ir gatavs labāk cīnīties nekā... nekā palikt par apsmieklu un mazgāt šīs pienainās pudeles. Līvs 2, 51. ..telēni.., kad slauca govis, dzēra pienu no pasniegtā ķipīša un pēc tam nozīda viens otram pienainos purniņus. Birznieks-Upītis IVa, 102.

2. *Tāds, kas (parasti pēc krāsas) atgādina pienu, tāds, kas ir līdzīgs pienam.* □ Pie debesīm neredz nevienas zvaigznes, tikai mēness, ietinies pienainos plīvuros, nespodri blāv.. Skujiņš 3, 38. ..pienainā dūmaka starp koku stāviem pamazām un negribīgi sāka retināties.. Ezera 15, 61. Ir tumši brūns, ir gandrīz pienaini balts, ir pelēcīgs, pat zils dzintars. Zv 72, 21, 17.

pienākt, -nāku, -nāc, -nāk, pag. -nācu. **1.** intrans. *Nākot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie loga. P. tuvāk galdam. P. tuvu klāt žogam. □ Vakara migla jau klājās pār pļavām, kad pienācām pie Aiviekstas [Aiviekstes].. Austriņš 1, 320. Zanda ar bērniem jau bija pagājusi labu gabalu pa grīšļu pļavu. Tad viņa apstājās un, šūpodama rokās Velnakaula dvīņus, gaidīja pienākam Andreju. Līvs 2, 197. Pagalmā Jurim pienāca klāt suns. Ezera 2, 265. // *Pārvietojoties sasniegt (kādu vietu); ierasties (kur, pie kā).* □ Pirmais pie mērķa pienāca Mellacis, pleca tiesu aiz viņa Stūris. Saulītis 12, 113. // *Atrodoties kustībā, pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Viļņi pienāk pie krastmalas. □ ..uzzināju, ka fronte pienākusi pie Jelgavas.. Liesma 73, 5, 9.

2. intrans. *Piebraukt (par transportlīdzekļiem, to apkalpi, pasažieriem).* Trolejbuss drīz pienāks. Ostā pienāk kuģis. □ ..astoņpadsmitos.. dzelzceļa stacijā pienāca vilciens.. Jakubāns 2, 15. Kad gala piestātnē pienāk tramvajs, dispečers pieraksta tā numuru un pienākšanas laiku. Zin T 62, 8, 8. Vakar — pēc tīklu izņemšanas — visu dienu atradāmies ceļā un tikai pulksten vienos naktī pienācām pie bāzes kuģa «Kaļiņingrad». Talcis 7, 123. // *Tikt piesūtītam, piegādātam (par pasta sūtījumiem, ziņām u. tml.).* Pienākusi telegramma. Bibliotēkai pienākušas grāmatas. □ Katru dienu redakcijas pasta kastītē pienāk vēstules, daždien tikai pāris, citreiz krietnāks birums. Hor 79, 12, 25. Liela daļa izejvielu [rūpnīcai] pienāk no ārvalstīm.. Zv 73, 13, 6. Pienāca štāba pavēle: Sala jāaizstāv līdz pēdējam vīram. A Grigulis 18, 20. // *Tikt pievadītam (piemēram, par elektrisko strāvu).* □ Elektrība pienāk pa elektroenerģijas pārvades līnijām, kuras savieno elektrostacijas ar patērētājiem. Zin T 80, 8, 10.

3. parasti 3. pers.; intrans. *Iestākties, iestāties (par laikposmu).* Pienākusi ziema. Nemanot pienāk rīts. □ Atkal bija pienācis sulīgi zaļš un tveicīgi karsts jūnijs. J Plotnieks 9, 147. ..bija pienācis rudens, lapas gulēja, krāsainos vaigus pie zemes piespiedušas.. Zigmonte 8, 15. Pienāca vakars, satumsa nakts, un pie.. debesīm neparādījās neviena zvaigznīte. Lācis 15, 413. // *Par mūža posmu.* □ Tik viegli nepadošos. Nē! Un ja nu tomēr pienāks vecums? Tad lūkošos es bērzu galotnēs, Un tie man atlieks sakumpušos plecus! A Skalbe 3, 85. Gan jau arī man pienāks reiz gadi, kad par jūras braucieniem un svešām pilsētām varēšu tikai sapņot.. Grīva 8, 207. «..man pienāca pensijas laiks.» Avotiņa, Peters 1, 96. // *Par laika momentu, laikposmu, kurā sākas vai beidzas kāda darbība, norise.* Pienākusi šķiršanās stunda. □ Ilma uzskatīja, ka pienācis brīdis izrunāties tieši. Ezera 1, 209. Nu pienākusi viņa lielā diena, kad tēvs solīja paņemt agri no rīta līdzi uz mežu.. Bels 6, 10. Pienāca laiks, kad vajadzēja no mārka vilkt linus ārā. Salenieks 5, 266. ◇ Pienāk (pēdējā) stundiņa (arī stunda) — *saka par nāves iestāšanos, par brīdi pirms nāves.* □ «Silgaiļu radu māsa Anna teicās uzstādīšot kapam vēl puķes, apkopšot.. Lai nu guļ izvārdzies, tāpat mums visiem reiz pienāks stundiņa..» Apsīšu J 3, 34. Kad Ričam [sunim] purvā iedzēla lapsene, suņuks tik žēli vaimanāja, it kā tam pēdējā stundiņa būtu pienākusi. Rinkule 8, 50. // *Iesākties (par vienu no secīgām situācijām, kurā tiek pieļauta, ir iespējama kāda darbība, rīcība).* □ Kad pienāca reize ievēlēt jaunu izpildkomitejas priekšsēdētāju, ļaudis izraudzījās Valentīnu.. PL Siev 73, 6, 22. ..pirms pus-

gada pienāca rinda uz jauno «Žiguli».. Lukjanskis 4, 179. Izskanēja.. Raiņa vārsmas, pienāca kārta vienam no visdārgākajiem mākslinieces dzejoļiem — Arvīda Griguļa «Naktī, kad lasu». Dzene 2, 119. // *Iestāties, iesākties (par notikumiem, parādībām, apstākļu maiņu).* Pienāk (kam) gals — *saka, ja kas izbeidzas vai pārstāj eksistēt.* □ Noģidu svētkus pienākušus, jo no ciema puses smaržoja pretim arī raušu smarža un kūpēja pirtis. Birznieks-Upītis 1, 19. «..ja tev kāda.. nediena pienāk, pavicini šo pavedienu vējā..» Kaldupe 12, 61. Vienu [lapiņu viņa] bija paturējusi savām vajadzībām, un nu šī vajadzība pienākusi. A Grigulis 13, 399. Draudzībai pienāca gals, kaut arī abi [mākslinieki] prata palikt lietišķi korekti darba attiecībās. Stankevičs 4, 116.

4. intrans. *Pievienoties, palielinot (kā) daudzumu, apjomu.* Pienāca klāt daudz jaunu rūpju. □ «Pāri par simts ratu aizbrauca [uz kāzām], un Dobelē vēl sava rinda pienāks klāt.» Brigadere 2, 448. Jaunas [darba] rokas klāt pienākam negaidīja. Berģis 1, 5. // *Pievienoties, papildinot (kā) kopumu.* □ ..pienāca vēl aizelsies Oļiņa otrs puisis.. Kaudzītes 1a, 33. Pienāca vēl dažas aizkavējušās apakšvienības. A Grigulis 9, 129.

5. parasti 3. pers.; intrans. *Tikt piepildītam, aizņemtam (ar ienācējiem, apmeklētājiem) — piemēram, par telpu.* Pienāca pilna skatītāju zāle. □ Istaba pienākusi (pilna) ļaužu. ME III, 275.

6. intrans. *Ieiet (pie kāda, kur), parasti uz neilgu laiku; iegriezties.* □ ..iznācu [no veikala] ārā, solīdamās pēc dažām dienām pienākt, jo no esošiem mēteļiem neviens manu izsmalcināto gaumi neapmierināja. Zālīte 5, 105. Viņš pateicās par pusdienu un atvadījās, solīdamies šad tad pienākt. Sakse 7, 325.

7. parasti 3. pers.; intrans. *Atrasties, būt novietotam blakus, tuvu (pie kā, kam klāt) — piemēram, par ceļu, upi.* □ ..taciņa pienāca krastmalā. Zv 58, 10, 18. Pie pašas gravas pienāk biezi saaugusi egļu jaunaudze. Gulbis 3, 141.

8. trans.; novec. *Pieķert (kādu nevēlamā rīcībā).* □ Pagājušā pavasarī Antons tika pienākts zogam sienu no muižas šķūņa. Kar 83, 5, 37. «Varu jums apgalvot, ka es to cilvēku dzīvu neatstātu, kuru pienāktu kopā ar savu sievu!» Rozītis III, 101. Viņa teikto uzklausīja varbūt tāpēc, ka viņš ne reizi nebija pienākts runājam par tukšu. Lāms 3, 8.

pienākties, tikai 3. pers., -nākas, pag. -nācās; refl. **1.** *Būt tādam, ko (kāds) ir tiesīgs saņemt, iegūt.* Pēc padarīta darba pienākas atpūta. □ Zvejnieka darbs ir grūts, saistīts ar dzīvības briesmām, un, ja viņš nopelna vairāk par dažu citas nozares darbinieku, tad tas viņam taisnīgi pienākas. Talcis 8, 125. ..sava daļa no Brīviņiem viņam tā kā tā pienācās. Upītis 4, 243. Austrai dzīvoklis pienāktos — kantorī viņa strādā piekto gadu.. Lapsa 4, 105.

2. *Būt atbilstošam kādām (parasti uzvedības, morāles) prasībām, normām.* □ Tas ir jautājums kārtības labad, tāpēc, ka tā pienākas, tā ir pieņemts. Dripe 4, 144. Tikai Zanda pati brīžiem, šķiet, aizmirsusi, ka tagad viņa ir apprecējusies un ka tā skatīties viņai nepienāktos... Līvs 2, 157.

3. *Būt veicamam (par darbu, pienākumu u. tml.); būt morāli nepieciešamam (par rīcību, darbību).* □ ..man jāsteidzas, lai kāds aiz līdzjūtības nepadara to, kas pienākas man. Preilis 1, 24. Ubags: Ja tavi senči bija varmākas, Tev asins traipus izdzēst pienākas. Paegle 2, 138. Tev pienākas tēvam klausīt. ME III, 275.

○ Kā pienākas — *tā, kā ir vajadzīgs; labi, kārtīgi.* □ Vanags papakšināja pāra reižu [pīpi], bet lāga dūmu nedabūja, laikam nebij aizkurināts, kā pienākas. Upītis 4, 162. ..karš paies, nevar jau karš mūžību ilgt, tad cilvēki atkal dzīvos, kā pienākas.. Zigmonte 10, 82. Kartītes bija raibas un jautras, kā jau pienākas svētku reizēs. Ezera 5, 69.

pienākums, -a, v. **1.** *Indivīda personiskā obligātā, ar morāles normām saistītā ievirze (darboties, izturēties noteiktā veidā).* P. pret dzimteni. P. pret savu tautu. Svēts p. Attieksme pret pienākumu. Vecāku pienākums audzināt bērnus. Uzskatīt par savu pienākumu. Pienākuma apziņa — *personības īpašība, kurai raksturīga cieša, apzināta saikne starp morāles normu sistēmu un indivīda darbību, izturēšanos.* Pienākuma cilvēks — *cilvēks, kam ir raksturīga augsti attīstīta pienākuma apziņa.* □ Katra darba spējīga pilsoņa pienākums ir godīgi strādāt un dot savu ieguldījumu sabiedrības bagātību palielināšanā. Hor 80, 1, 27. Ne dēļ baudas mūsu dzīve, Pienākumā mēs to nesam.. Rainis IVb, 326. Regulāra uzdevumu izpilde attīsta bērnā pienākuma apziņu, atbildību par uzdoto darbu. Mājtur 58. ..Māra nemēdza dotos solījumus lauzt,.. tāpēc ka dziļākajā būtībā viņa bija pienākuma cilvēks. Ezera 14, 52.

2. *Darbību, darbu kopums, arī uzdevums, kas (kādam) noteikti jāpaveic.* Sabiedriskie pienākumi. Izvairīties no saviem pienākumiem. □ ..viņiem piedzima dēls, radās jaunas rūpes un pienākumi. Rīgas B 57, 63, 3. ..zēna pienākums bija iztīrīt kūti, sanest ūdeni no akas, sagādāt malku plītij un krāsnij. Bels 6, 191. pārn. ..pietika jau ko ņemties ar to bēro [zirgu].., kas čāpoja tik negribīgi, it kā ratu vilkšana nemaz nebijusi viņa pienākums.. Upītis 4, 419. // *Darbu, darbību kopums, kas ir saistīts ar kādu profesiju, amatu.* Klases audzinātājas pienākumi. Ārsta pienākumi. □ Divdesmit vienu gadu vecam viņam.. uzticēja jaunākā būvdarbu vadītāja pienākumus ciemata celtniecībā. Talcis 4, 27. «Kamēr direktors komandējumā, izpildu, tā teikt, viņa pienākumus.» Lubējs 1, 193. Operas «Sprīdītis» pirmizrāde notika 1927. gada 22. janvārī. Diriģenta pienākumus veica Jānis Mediņš.. Briede-Bulāvinova 1, 171.

pienapuika, ģen. -as, dat. -am, v.; sar.; niev. *Jauns, nezinošs, nepieredzējis vīrietis.* □ ..atbraucis kaut kāds pienapuika inženieris, kas vēl lāgā nebija paostījis būvlaukuma putekļus. Kalnruva 5, 134. Tas, kas tur gāja, noteikti nebija staltais, pašapzinīgais Leons Rīders, bet

kāds cits — drebulīgs un nobijies pienapuika. Eglons 2, 159. . . sievasmāte kaimiņienēm žēlabaini sūdzējās par pienapuiku [znotu], no kura sieviešu cilvēkiem neesot ne atbalsta, ne padoma, tikai krusts uz kakla . . Ezera 9, 19.

pienbalts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir pienam līdzīga krāsa, arī zema caurspīdīguma pakāpe.* Pienbalta viela. □ Dzintars var būt sārti dzeltens, medus brūns, pienbalts . . Pad J 80, 237, 3. Majestātiski aizpeld pienbaltie . . mākoņu kalni. Lauku Dzīve 78, 12, 33. Vakaros pilsēta iegrimst biezā, pienbaltā miglā . . Kurcijs 2, 168.

piencukurs, -a, v.; parasti vsk. *Piena cukurs; laktoze.*

pienēde, -ēdes, s.; parasti vsk.; med. *Sēņu izraisīta slimība, kam raksturīgi balti, sarecējušam pienam līdzīgi aplikumi uz gļotādām.* □ Ārstējot pienēdi, labi palīdz mutes dobuma mazgāšana ar . . dzeramās sodas šķīdumu. Ves 78, 10, 8.

pienene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Daudzgadīgs asteru (kurvjziežu) dzimtas lakstaugs ar dzelteniem ziediem kurvīšos un piensulu.* Ārstniecības p. Purva p. Pieneņu lapas. □ . . ceļš bija sauss un tīrs kā balināts audekls, pienenes staroja ceļmalās kā saulītes . . K Skalbe 1, 85. Pienenes mauriņā vēl nebija atvērušas zeltainos ziedus. Birze 5, 132. . . Kirils nopūš pieneņu pūku, kas pieķērusies pie piedurknes. Saulītis 13, 122.

2. *Asteru (kurvjziežu) dzimtas augs ar pienenei līdzīgiem ziediem (piemēram, cietpiene, mīkstpiene, rūgtpiene).*

pieneņpūka, -as, s. *Pieneņu pūka.* □ . . aizlido pieneņpūkas. . . Sēkliņa maza, bet cieta, laikam kaut kas svarīgs tai sevī glabājams . . Toties pūka ir liela un pavisam nesvarīga, bet sēklu tā aiznes tālu, tālu . . Goba 1, 89. sal. Un saulessargs! Piespied podziņu, un . . — izplešas kā pieneņpūka pirms aizlidošanas. Indrāne 7, 23. pārn. Prieka mirklis, gaiša pieneņpūka, Lido, atvasaras vēju nests . . Vīksna 2, 113.

pieneņzieds, -a, v. *Pieneņu zieds.* □ . . Mēs pie pieneņziediem satiksimies abi. Ja tos kāds drīkst plūkt, tad — tikai bērni. Vācietis 5, 120. Sirms krupis, uzvilcis pelēki mēļus svārkus un aizlicis pieneņziedu dzeltenu krūtežu, uzrāpās uz akas apsūnojušajiem grodiem. Kaldupe 5, 106. pārn. . . caur birzi ziedonis brauc pieneņziedu ratos . . Krūklis 9, 142.

pienēsāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Vairākkārt nesot, piegādāt.* P. klāt ķieģeļus.

2. *Staigājot ar netīriem vai slapjiem apaviem, kājām, padarīt netīru, slapju (grīdu, telpu).* P. istabu ar sniegu. □ . . [remonta] darbi jāplāno tā, lai . . maksimāli maz tiktu pienēsātas ar remonta gružiem jau izremontētās telpas. Sk Ģ 81, 5, 36. . . viņai vēl jānokopj trauki, jāizslauka daudzu kāju pienēsātā grīda . . Avotiņa, Peters 1, 131.

pienest, -nesu, -nes, -nes, pag. -nesu; trans. **1.** *Nesot piegādāt; nesot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. mūrniekam ķieģeļus. P. slimniekam brokastis pie gultas. P. bērnu pie loga. □ Mārtiņš, kūpošu tējas krūzi vectēvam pie gultas pienesdams, nemierīgi klausījās viņa smagajā sēkšanā. Vāczemnieks 6, 32. Mani biedri kustas kā pelēkas ēnas, viņi pienes lielgabaliem munīciju. Jansons 5, 22. . . meistars man, pienesis zīmējumu, uzdod, lai es pēc tā uztaisot no bērza koka duci krēslu. Sēlis 4a, 29. Apmācīti ūdri labi ķer zivis un pienes tās dzīvas savam saimniekam. A Kalniņš 1, 34. // pārn. *Paziņot, darīt zināmu (kādam).* □ «Nepagāja ne divi mēneši, kad man pienesa ziņu — vecais slimnīcā.» Jansons 4, 282. Pēc pienestajām ziņām viņi [streika komitejas locekļi] atzīmē visas tās darbnīcas, kas pārtraukušas darbus . . Sēlis 5, 215. «Man viņš [jaunais darbinieks] rādās iztapoņa un intrigants. Bail, ka drīzi viņa roku jutīsim visā kolektīvā. Sarīdīs citu pret citu, pienesīs Dzelvim tenkas . . .» Avotiņa, Slīsers 1, 149.

2. *Nesot sagādāt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz malkas. // *Nesot sagādāt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, trauku, telpu).* □ Velns stiepa, ka stiepa, kamēr maisu pienesa pilnu. ME III, 276. // *Piepildīt (šūnas, kāres ar medu) — par bitēm.* □ . . Itālijas dzeltenās bites . . nedēļas laikā bija pienesušas pilnas medus kāres. Zv 79, 17, 9. pārn. . . Un dzīvot ir, neskaitot dienas, Kā pelēkais darba bitei . . Savu šūnu līdz malām pienest. Purvs 1, 179.

3. parasti 3. pers. *Virzot, raujot sev līdzi (smiltis), piepildīt (ar tām ko) — par straumi, vēju u. tml.* □ Izbagarēto gultni jūra pamazām no jauna pienesa ar smiltīm. Avotiņa, Slīsers 1, 257. // *Pieputināt.* □ Vējš aizputina akas, pienes sētas ar sniegu . . Grīva 6, 5. Cilvēki ar lāpstām atraka naktī sniega pienestos pagalmus . . Līvs 2, 145.

4. *Staigājot ar netīriem vai slapjiem apaviem, kājām, padarīt netīru, slapju (grīdu, telpu).* □ . . netīra bija mazā istabele. Dobuļainais kuls vismaz nedēļu neslaucīts, pielaistīts un dubļains, kūts mēslu pienests . . Sakse 2, 32.

pienesums, -a, v. *Produktu, sadzīves priekšmetu kopums, ko nodod kādam (piemēram, slimnīcā, cietumā).* Saņemt pienesumu. □ Ap lodziņu, pa kuru pieņēma pienesumus dzemdību nodaļai, drūzmējās cilvēku pulciņš. Ezera 9, 131. Mēs [cietumnieki] bijām pilnīgi izolēti no ārpasaules, jo nesaņēmām ne pienesumus, ne vēstules, ne arī kādas ziņas. Lēmanis 14, 179.

piengatavība, -as, s.; parasti vsk. *Agrīnā (graudaugu, graudzāļu) gatavības pakāpe, kurā grauds ir elastīgs un saspiests izdala baltu masu.* □ Graudiem ir trīs gatavības pakāpes: piengatavība, dzeltengatavība un pilngatavība. Piengatavībā grauds ir zaļš; ja to saspiež, tad izdalās balts šķidrums. Švinka 1, 31. Ziemāji jau piengatavības stadijā, vasarājs sāk vārpot. Cīņa 67, 157, 1. . . tā [meža cūka] pilnām mutēm plūca auzu skaras ar graudiem piengatavībā . . Ezera 15, 15.

pienība, -as, s.; parasti vsk. *Pienīgums.* □ . . vienā [ciemā] piena sagāde rit, kā plānots, otrā — pat puse nav no tā. Atšķirība

nav vis govju pienībā, bet gan sagādes organizēšanā. Ciņa 79, 147, 1.

pienīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pienīgi.** *Tāds (dzīvnieks, parasti govs), no kura var iegūt daudz piena.* □ .. jaunā govs varen pienīga. M Zariņš 5, 107. Iegriezāmies laidarā, kur mūs saņēma Aizbeitņu māte, ievezdama kūtī un izrādīdama savas pienīgākās govis. Austriņš 1, 132. .. ielītes audzēšanai atstāj tikai no vispienīgākajām govīm .. Lauku Dzīve 71, 3, 1.

pienīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p i e n ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Piena govju šķirnēm svarīgākā īpašība ir pienīgums. Jaun Gr 68, 4, 31. Selekcionējot jāpievērš liela uzmanība ķēvju pienīgumam. Baltakmens, Stukuls 1, 54.

pieniņš, -a, v. **1.** *Dem. → p i e n s.*

2. biškop. *Savienojumā «peru pieniņš»: darba bišu īpašu dziedzeru sekrēts, ar ko baro bišu mātes cirmeni.* □ Liofilizēto, tas ir, īpašā vidē pulverveidā izžāvēto peru pieniņu var uzglabāt vairākus gadus. Rīgas B 76, 60, 4.

pienotava, -as, s. *Piena pārstrādāšanas uzņēmums.* □ Priekules «vecajā krogā», kur pirms turpat piecdesmit pieciem gadiem sāka strādāt pienotava, tagad gadā ražo pāri par 1100 tonnām sviesta un 750 tonnām siera. Zv 77, 12, 8. Antons sajūdza zirgu un aizveda pienu uz pienotavu .. Lācis 12, 88.

pienrūpniecība, -as, s.; parasti vsk. *Pārtikas rūpniecības nozare, kas ietver piena pārstrādāšanu, dažādu piena produktu ražošanu; piena rūpniecība.* Pienrūpniecības centrs. Pienrūpniecības uzņēmums.

piens, -a, v. **1.** *Īpašs (mātes) dziedzeru izstrādāts balts sekrēts, kas rodas pēcdzemdību periodā un ir fizioloģiski paredzēts bērnu un dzīvnieku mazuļu barošanai.* Krūts p. Govs p. Kazas p. Ķēves p. Aitas p. Slaukt pienu. Piena sekrēcija. Tauku saturs pienā. Piena dziedzeris — *dziedzeris, kas izstrādā un izdala pienu.* Piena drudzis — *piena dziedzeru iekaisums (pēc dzemdībām).* Piena trieka — *smaga, akūta govju, retāk kazu, aitu, cūku, vielmaiņas slimība, parasti pirmajās dienās pēc dzemdībām.* Noraut (arī apraut) pienu — *sākt dot daudz mazāk piena vai pārtraukt dot to (par dzīvniekiem).* Piena zobi anat. — *pirmie zobi, kas bērnam sāk izkrist pēc piecu gadu vecuma.* Piena māsa (arī brālis) — *bērns, kas pieņemts zīdīt, attieksmē pret pašas zīdītājas bērnu.* Peru piens — *darba bišu īpašu dziedzeru sekrēts, ar ko baro bišu mātes cirmeni; peru pieniņš.* Balts kā piens — *ļoti balts.* Silts kā piens — *ļoti silts (parasti par ūdeni ūdenstilpē).* □ .. Bitīte [telīte] izauga par lielu govi, un viņai pieradās jau savs teliņš, un viņa sāka dot pienu. Birznieks-Upītis IV, 148. .. drīz čirkstēja piens, slaukts skārda traukā. Fimbers 1, 290. Zīdaiņa vislabākā barība ir mātes piens. Ves 83, 11, 14. «Diez, kas Zīmaļai lēcies ... Norāva pienu. Vienmēr slaucene pilna, bet šodien knapi pusē.» Jansons 5, 16. Caur pakaļējo [mašīnas] logu uz mani raudzījās zēns ar vasarasraibumiem apsijātu degungalu un izkritušiem piena zobiem. Skujiņš 10, 333. .. Hornemanis griezās pie savas piena māsas [ķeizarienes Marijas Fjodorovnas] ar lūgumu, lai atļauj tam izdot Rīgā vācu avīzi .. A Deglavs 1, 857. Ūdens [strautā] tikko tek, ir silts kā piens .. J Kalniņš 9, 27. ◇ Iezīst ar mātes pienu — *iemantot kopš dzimšanas (piemēram, kādu paradumu).* □ Viņi tēvzemes mīlu Un naidu pret karu No mātes asinīm Ar mātes pienu iezīda .. J Plotnieks 1, 18. ◇ Mātes piens (kādam) uz (arī aiz) lūpām sar. — *saka, ja kāds tiek uzskatīts par ļoti jaunu, pārāk jaunu.* □ Kitija uzskatot klases puikas par knēveļiem, kam mātes piens uz lūpām. Dinere 10, 26. // *Savienojumā ar kārtas skaitļa vārdu: kārtējais laikposms no (dzīvnieka, parasti govs) atnešanās līdz aizlaišanai; laktācija.* □ «Pārdodama laba slaucama govs (piektā piena) ..» Ezera 17, 194. Dūmaļa veca, devītā piena .. Upīts 4, 572. // *Šāds dzīvnieku (parasti govju) sekrēts, ko izmanto par pārtikas produktu.* Svaigs p. Auksts p. Vārīts p. Pasterizēts p. Kondensētais p. Acidofilais p. Vitaminizēts p. Iebiezināts p. Nokrejots p. Nopirkt pudeli piena. Ieliet krūzē pienu. Izdzert glāzi piena. Kaķis lok pienu. Piena lopkopība. Piena ražošana. Piena rūpniecība. Piena kombināts. Piena veikals. Piena separators. Piena kanna. Piena govs — *govs, ko izmanto piena ražošanai.* Salds piens — *svaigs (nesaskābis, nesaraudzēts) piens.* Skābais piens — *rūgušpiens.* Sausais piens — *piena produkts, ko iegūst, samazinot piena mitrumu līdz 4—7 procentiem.* Piena pulveris — *sausais piens.* Ķērnes piens apv. — *paniņas.* Kupināts piens apv. — *biezpiens.* Jonītu piens — *svaigs, sterilizēts govs piens, kas apstrādāts ar katjonītiem.* Piena cukurs — *laktoze.* Piena virtuve — *iestāde, kas zīdaiņus apgādā ar speciāli sagatavotu, viņu vecumam atbilstošu uzturu.* Malt pienu sar. — krejot pienu ar separatoru. Izlaist pienu sar. — *nokrejot pienu ar separatoru.* Piena mašīna sar. — *piena separators.* □ Māte pienāca [pie gultas], nolika uz krēsla pienu un baltmaizi. Jaunsudrabiņš 7, 85. Pa lodziņu, kurš bij aizaudzis kuplām dadžu lapām, kaķītis nolaidās pagrabā. Kas tur bij piena un krējuma! K Skalbe 1, 84. Piena govīm jāuzņem un jāpārstrādā daudz lielāki barības daudzumi nekā gaļas vai darba lopiem. Būcis 1, 86. Krāslavas sausā piena fabrikai ir sava filiāle Indrā. Tur izgatavo sauso pienu no pilnpiena. Iegūtais piena pulveris ir lielisks piena aizstājējs .. Zv 73, 6, 2. Brokastīs ir šķidra miltu putra ar cūku taukiem un ķērnes pienu. Akuraters 1, 22. Mežlauku saimniece patlaban virtuvē mala pienu. Centrifūga vienmērīgi dūca, un viņa savā nodabā kaut ko klusi vilka līdzi. Kaijaks 2, 77. // ģen.: piena, adj. nozīmē. *Tāds, kurš ir pagatavots no šāda dzīvnieku (parasti govju) sekrēta, tāds, kura sastāvā ir samērā daudz šāda dzīvnieku (parasti govju) sekrēta (par ēdienu, pārtikas produktu).* Piena ķīselis. Piena saldējums. Piena putra. Piena dzēriens. Piena mērce. Piena produkti — *piens un tā izstrādājumi (piemēram, krējums, biezpiens, siers, sviests).* □ Viņa

[Mirdza] tikai attapās, ka citi noliek karotes uz šķīvja, tātad paēduši, bet viņai vēl puse piena zupas neizstrēbta. Sakse 7, 312. . . līdz gada vecumam bērnam vakaros ieteicams piena maisījums, kefīrs, piens. Ves 76, 11, vāku 3. lpp. Ar katru gadu paplašinās siera, biezpiena un arī vairāku citu olbaltumvielām bagātu piena produktu ražošana. Lauku Dzīve 79, 9, 11. // ģen.: piena, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir šādam sekrētam līdzīgs krāsas tonis, arī zema caurspīdīguma pakāpe.* Piena stikls — *pienstikls.* □ Visizplatītākie nefrīta veidi ir — piena zaļais, pelēkzaļais, zaļais ar melniem punktiņiem . . Pad J 77, 215, 6. Necaurspīdīgs ir piena stikls . . Mājtur 406.

2. *Dažu augu šūnsula baltā krāsā.* □ . . nēģeru zēni . . lien pēc kokosriekstiem, pēc tam tos uz akmeņiem pāršķeļ un no riekstu čaulām kāri dzer vēso un gardo pienu. Grīva 8, 223.

3. savienojumā ar apzīmētāju. *Šķidrums (parasti vielu maisījums) baltā krāsā.* Kaļķu piens — *kalcija hidroksīda suspensija ūdenī.* □ Vakaros vienmēr notīriet seju ar tualetes pienu . . PL Siev 77, 3, 27. Lai kaļķi labāk turētos pie koka, kaļķu pienam pievieno 3—5% dzelzs vitriolu. Lauku Dzīve 68, 3, 39.

○ Piena teļš — *teļš, kas ir barots tikai vai galvenokārt ar pienu.* Piena vads — *pienvads.* Kaņepju piens — *no kaņepēm un ūdens gatavots ēdiens pienam līdzīgā krāsā.* Piena sēnīte — *pienēde.* ◇ Piena puika sar.; niev. — *pienapuika.* □ «Es nesaprotu, no kā viņam šī iedomība. Piena puika, vēl nav dzīvi apostījis, bet lec jau acīs vīriem.» Liesma 58, 1, 11. ◇ Piens un medus tek — *saka par lielu labklājību.* □ Domā, ka piens mums še tecēs un medus, Rokas ja klēpī mēs turēsim paši? Brička, Saulītis 1, 67. Viņai tika stāstīts, ka tur [klosterī] piens un medus tekot . . Pad J 59, 239, 2. ◇ Netrūkst ne putna piena, arī trūkst tikai (arī vien) putna piena — *saka, ja ir pārpilnība, ja nekā netrūkst (parasti par ēdieniem, pārtikas produktiem).* □ . . mūs [ciemos] vareni samieloja, kas gan tur viss nebija uz galda, trūka tikai putna piena. Austriņš 1, 96. Nu vecajam [tēvam] netrūka ne putna piena. Visu, ko tik sirds vēlējās, varēja dabūt no dēliem bez prasīšanas. LTP 481. ◇ Ja (arī kad) (jau) nav kazai piena, lai (arī tad) nav sar. — *saka par ko tādu (darbību, darbu u. tml.), kuram nav gaidīto rezultātu un no kura tāpēc bez sevišķas nožēlas atsakās.* □ «Ja jau nav kazai piena, lai nav. Beigsim darbu un brauksim mājās.» Grīva 9, 200. ◇ Piens un asinis sar. — *saka par veselīgu cilvēku; saka par veselīgu, sārtu sejas ādu (parasti sievietēm).* □ «. . [meistaram] madama kā blāķis, kā nozīdīta, piens un asinis.» Upīts 4, 165.

piensaimniecība, -as, s.; parasti vsk. *Lauksaimniecības nozare, kas ietver piena ieguvi, piena produktu ražošanu.* Piensaimniecības speciālisti. Piensaimniecības komplekss. □ Piensaimniecības pārkārtošana uz industriālu lielražošanu dod iespēju kompleksi mehanizēt darbietilpīgos procesus fermās. Hor 76, 3, 5. . . izstrādāti un sekmīgi ieviesti pasākumi, kas piensaimniecībā par 40 procentiem paaugstina darba ražīgumu . . Cīņa 76, 236, 1. . . Holande ir slavena ar ļoti produktīvu piensaimniecību. Rīgas B 58, 235, 6.

piensaimnieks, -a, v.; **piensaimniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; neakt. *Cilvēks, kas (plaši) nodarbojas ar piensaimniecību.* Piensaimnieku sabiedrības.

pienskābe, -es, s.; parasti vsk.; ķīm. *Organiska skābe — biezs, bezkrāsains šķidrums, kas rodas pienskābās rūgšanas procesā.* Gaļas p. Muskuļu p. Pienskābes sāls. Pienskābes kazeīns. Pienskābes baktērijas.

pienskābs, -ais; s. -a, -ā; ķīm. *Tāds, kas veido, rada pienskābi.* Pienskābā rūgšana. // *Tāds, kas satur pienskābi.* Pienskābie produkti.

pienstikls, -a, v. *Balts stikls ar zemu caurspīdīguma pakāpi.* □ Lielā pienstikla spuldze . . dega visu nakti. Bīrze 5, 222.

pienstobrs, -a, v.; bot. *Ļoti liela, ar piensulu pildīta šūna (augā, tā orgānā).* □ No [pulkstenīšu] anatomiskām īpatnībām jāatzīmē pienstobri stumbrā un lapās. Galenieks 2, 373.

piensula, -as, s.; bot. *Šūnsula (parasti baltā krāsā), ko satur daudzi augi.* Kaučukaugu p. □ Ārstniecības pienenes ir daudzgadīgi lakstaugi . . Visās auga daļās ir piensula. Ves 81, 4, 29. No . . opija magones iegūst opiju, kas ir negatavu pogaļu sabiezējusi piensula. Galenieks 2, 289. Bultu sazāļošanai bušmeņi lietoja arī kokveida eiforbiju piensulu . . Lielais 4, 125.

pienvads, -a, v. *Vads, pa kuru piens no slaukšanas aparāta nonāk kopējā piena tvertnē.* □ . . lielfermā pienu slauc pienvadā, govis baro mehanizēti un arī mēslus izvāc mehānismi. Pad J 85, 196, 4.

pienveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pienam līdzīga krāsa, konsistence, arī zema caurspīdīguma pakāpe.*

pienveidīgs, -ais; s. -a, -ā. *Pienveida.* □ Rīcineļļu . . ielej karstajā ūdenī un saku, līdz eļļa pāriet emulsijā — kļūst pienveidīga. Lauku Dzīve 74, 3, 37.

pieņaudēt, -ņaudu, -ņaudi, -ņaud, pag. -ņaudēju; trans. *Ņaudot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Kaķi visu māju pieņaudējuši.

pieņemams, -ais; s. -a, -ā; apst. **pieņemami.** **1.** *Divd.* → *p i e ņ e m t.*

2. *Tāds, kas ir atzīstams par pietiekami, samērā labu.* Darbs veikts pieņemami. □ Viņa zīmēja četrus [burtus] pēc kārtas, un tikai pēdējais izdevās pieņemams . . Zigmonte 1, 31. Dažviet kaislību uzspēle vērojama citādi it pieņemamā . . Matildes tēlā. J Kalniņš 1, 335. Pirmajā acumirklī viņai istabiņā bija licies pārāk šauri. . . Bet pamazām viss kļuva pieņemamāks un pat tīkams. Jaunsudrabiņš Va, 263.

3. ar not. galotni. *Tāds, kas (iestādē, uzņēmumā u. tml.) ir paredzēts, iekārtots apmeklētāju pieņemšanai.* Pieņemamais laiks. Pieņemamā diena. □ Gotlībs M. Stūris iegāja pieņemamajā istabā . . Saulītis 12, 278.

pieņemt, -ņemu, -ņem, -ņem, pag. -ņēmu; trans. **1.** *Saņemt (ko no kāda); būt ar mieru saņemt (ko) īpašumā, rīcībā, lietošanā.* P. dāvanu. P. cienastu. □ ..Margai katru vakaru [kapteinis] nesa šokolādi un puķes, kuras viņa nevēlējās pieņemt, bet — kā lai nepieņem? Avotiņa, Šlisers 1, 285. Šajos gados .. [donors] devis savas asinis aptuveni astoņdesmit reizes un nekad nav pieņēmis par to samaksu. Ves 81, 11, 6. Lauvēns tā pie viņas [meitenes] pieradis, ka no citu kopēju rokām barību nepieņem. Liesma 75, 3, 29. // *Saņemt (ko) uzglabāšanai, pārsūtīšanai, pārstrādāšanai u. tml.* Pieņemt (retāk paņemt) komisijā — *par zināmu atlīdzību pieņemt kādu preci pārdošanai.* □ Elksnis šeit strādā jau no stacijas uzcelšanas laikiem. Pieņem un izsniedz bagāžu .. Saienieks 7, 256. Ap lodziņu, pa kuru pieņēma pienesumus dzemdību nodaļai, drūzmējās cilvēku pulciņš. Ezera 9, 131. Bāzes kuģis nav no gumijas un var pieņemt un pārstrādāt tikai zināmu daudzumu zivju. Lapsa 1, 66. ..visos stacionārajos kompleksajos pieņemšanas punktos tagad pieņemam veļu mazgāšanai un apģērbus ķīmiskajai tīrīšanai. Lauku Dzīve 81, 1, 10. // *Ļaut, lai kāds iesniedz (piemēram, dokumentu, pieteikumu, iesniegumu), un oficiāli saņemt (to).* P. lietu iztiesāšanai. Laikraksts pieņem sludinājumus. Administrācija atlūgumu pieņēmusi. □ Ļeņina prēmiju komiteja .. sākusi pieņemt darbus .. Ļeņina prēmiju pieškiršanai. Lit M 64, 26, 2. Grieze [pagasta vecākais] sāka pieņemt .. zemes pieprasījumus. Fimbers 1, 34. Kad Persijs [oficiants] smaidīdams pasūtījumu pieņem angļu valodā, viesu sajūsma ir pilnīga. Līvs 5, 79.

2. *Ieskaitīt, iekļaut (piemēram, iestādes, uzņēmuma darbinieku sastāvā); nolīgt (kāda darba veikšanai).* P. jaunu darbinieku. P. darbā. P. par mašīnrakstītāju. □ «Jūs esat pieņemts. Ejiet uz mehānisko cehu un uzmeklējiet meistaru Dzērvi.» Lukjanskis 4, 33. Mazais tatārēns melnajā papahā ziņkārīgi noraudzījās uz .. skolēniem, kuri neskrēja vis tūliņ ārā, bet gribēja dzirdēt, vai Mamedu pieņems skolā. Birznieks-Upītis 6, 253. Osiene arī bij saimnieka laukā linus plūkt .. Arī vecā Zvirbuliene no Garančiem pieņemta palīgos .. Upīts 4, 256. // *Būt ar mieru veikt (amata pienākumus); uzsākt (amata pienākumu) veikšanu.* □ Rita bija atbraukusi pieņemt skolotājas vietu, un tādēļ viņai tagad jādodas pie skolas priekšnieka. Rozītis 2, 21. Iesvētīts, viņš tur [sādžā] bij gribējis tikt par mācītāja palīgu un veselu pusgadu gaidījis. Bet, tā kā viņa tēvs bij tikai sādžas kalējs .., tad atlikās tikai pieņemt šo pašu [cietuma mācītāja] vietu. Upīts 18, 296. Kapteinis sacīja: «Jūs esat iecelts par .. pretgaisa aizsardzības vada komandieri. Vads stāv jūsu priekšā. Pieņemiet komandēšanu.» Vanags 14, 9. // *Ar oficiālu rīkojumu uzsākt (piemēram, iestādes, grupas) vadību; saņemt savā pārziņā, vadībā (piemēram, transportlīdzekli).* P. divīziju. P. kuģi. □ Viņš ir inženieris ģeologs. Brauc uz Mirniju pieņemt dimanta raktuves. Tā sakot, nākamais direktors. Grīva 9, 161. ..Mišu kopā ar trim darbabiedriem komandēja uz bāzi pieņemt un pārvest smago tehniku — traktorus un buldozerus. Talcis 9, 223. // *Uzsākt kārtējo (darba, dienesta, sabiedriska) pienākuma veikšanu, nomainot šī pienākuma iepriekšējo veicēju.* □ Četros pēcpusdienā kapteiņa vecākais palīgs Sika pieņēma sardzi. Lapsa 3, 17. Vilks labprāt turpinātu tērzēšanu, bet kapteinim bija laiks pieņemt dežūru. Imermanis 2, 84. Tikai Mārcis, pieņemdams maiņu, apstājās līdzās Valdim un pateica: «Komanda gaida, ko tu esi izlēmis.» Līvs 3, 126. // *Uzsākt (militāru pretdarbību, cīņu), parasti pretinieka radītajā situācijā; darboties (sacensībās) atbilstoši pretinieka radītajai situācijai.* □ Ik [bataljona] vīrs turēja roku uz automāta, gatavs pieņemt kauju. A Grigulis 18, 84. ..Dienvidslāvijas futbolisti .. pieņēma laukuma saimnieku diktēto ātro tempu .. Sports 82, 97, 4.

3. *Ļaut apmesties (kādam) savā mājā, dzīvoklī u. tml.* P. apakšīrnieku. □ Naudas trūkuma dēļ Leinasars .. pārgāja dzīvot pie Veltas. Velta viņu pieņēma bez iebildumiem. A Grigulis 13, 583. ..es vēl nezaudēju cerības, ka saimniece varbūt mani pieņems atpakaļ. Lukjanskis 1, 96. // *Uzņemt (svešu bērnu) savā ģimenē, savā dzīvoklī, apgādāt un audzināt (viņu); arī adoptēt.* □ Meitene .. bija bārenīte, attālu radu bērns, ko Lietiņi bija pieņēmuši audzināšanā. Kalndruva 9, 132. «Domāju, ja visas tās sievietes, kas nav paspējušas nodibināt ģimeni, pieņemtu pa audžubērnam, viņas arī izdarītu lielu labumu ..» Rinkule 7, 46. // *Ļaut, lai (piemēram, viesi) ierodas, un rūpēties, gādāt (par viņiem).* □ Robis sākumā negribēja ne dzirdēt par tādu uzdevumu kā pieņemt viesus .. K Zariņš 2, 103. Māte un radinieces veda plašu saraksti, lai it visur, kur ieradīsies Elli [dziedātāja], viņu sagaidītu un pieņemtu pazīstami cilvēki. Stankevičs 4, 142. «..[māte] aiz garlaicības nekā cita nezina kā atļaut dēlam visu, kas ienāk prātā, un paslepeni pieņem pielūdzējus.» Dripe 3, 206. // *Ļaut (kādam) iesaistīties (piemēram, savā organizācijā, cilvēku grupā).* □ ..Kaspars klausās uzmanīgi — tūlīt, tūlīt viņš uzzinās, vai vīri viņu ir pieņēmuši savā pulkā vai arī Kaspara ierašanās tiem gluži vienaldzīga .. Līvs 2, 75. ..mēs stundām dežurējām laukuma malā, pienesām lielajiem tālu aizlidojušu bumbu, un sajūsmai nebija gala, ja kādu no mums uz brīdi pieņēma laukumā .. Auziņš 4, 71.

4. *Ļaut, lai (piemēram, apmeklētājs) ierodas (parasti paredzētajā laikā, noteiktā nolūkā).* P. apmeklētājus. □ ..viņu pieņēma viņa majestāte Zviedrijas karalis. Cīņa 73, 81, 3. «Pagaidām nevienu nepieņemšu. Trīsdesmit minūtes,» viņš painformēja sekretāri. Purs 4, 200. // *Ļaut, lai (apmeklētāji) noteiktā laikā ierodas medicīniskā iestādē, un sniegt (tiem) medicīnisko palīdzību, konsultāciju.* Stomatologs pieņem pirmdienās. □ Ārstnieciskās fiziskās kultūras nodaļā pieņem slimniekus ar sirds un asinsvadu, nervu sistēmas un citām slimībām .. Ves 76, 3, 9.

5. *Dot iespēju, ļaut (lidaparātam) nolaisties (par lidlauku, pilsētu, kurā atrodas lidlauks).* □ «Taisni neticami, ka aerodroms pieņem lidmašīnu tādā nelaikā.» Skujiņš 8, 6. . . Bogučani nepieņem lidmašīnu jau trešo dienu. Zv 80, 3, 27. // *Dot iespēju, ļaut (transportlīdzeklim) iebraukt noteiktā teritorijā.* □ . . uz perona stāv stacijas priekšnieks sarkanā cepurē, pieņemdams un atlaizdams vilcienus . . . Rinkule 1, 64. Pēc ilgākas gaidīšanas bāze naktī tomēr mūs pieņēma, sākām kraut laukā siļķu mucas. Talcis 9, 335.

6. *Uztvert un reģistrēt (piemēram, radiogrammu, telefonogrammu).* □ . . 8. maijā no rīta Ļeņingradas frontes štāba radisti pieņēma radiogrammu . . Samsons 2, 537. Radists jau pusstundu mocīja rāciju, . . nepārtraukti atkārtodams: «Četrdesmit četri . . te vienpadsmit . . . pieņemu.» Knakšķēja pārslēdzējs, bet nebija nekā, ko pieņemt, Krūze neatsaucās. A Grigulis 18, 111. // *Uzklausīt (ziņojumu).* P. ziņojumu.

7. *Uzklausīt vai izlasīt (kāda piedāvājumu, priekšlikumu, lūgumu u. tml.) un ar pozitīvu atbildi vai rīcību reaģēt (uz to).* P. bildinājumu. P. padomu. □ Profesora kundze . . lūdza Ievu dažas dienas viesoties viņas vasarnīcā. Ieva ielūgumu pieņēma un aizbrauca. A Grigulis 10, 81. Nevēlēdamies vientulīgi klaiņāt ļaužu drūzmā, viņš pieņēma Litas aicinājumu svētkos turēties kopā. Eglons 1, 215. . . skolotājam nav patīkami pieņemt pamācības pat tad, ja tās būtu pareizas. Dripe 4, 239. // *Ļaut (kādam) izpaust (piemēram, labvēlību, draudzīgu attieksmi); ļaut (kādam) rīkoties savā labā.* □ «Ja jums vajadzīga palīdzība, pieņemiet to no manis,» Ozols sirsnīgi teica. Sakse 7, 402. Pieņemiet manus visdziļākās cieņas apliecinājumus. Lācis 15, 166. Piesarcis vaigā, Kārlis pieņēma . . uzslavu . . A Deglavs 1, 522. «Jūs vēlat meitenei visu labu, bet vai viņa gribēs pieņemt no jums šo labdarību?» Vilks 5, 108.

8. *Oficiāli vienojoties, sastādīt, formulēt (piemēram, likumus, statūtus, saistības) un akceptēt (tos).* P. rezolūciju. P. likumu. □ Tiesa spriedumu pieņem ar balsu vairākumu, izsaka rakstveidā, un to paraksta visi tiesneši. Civilpr k 1, 111. Latvijas PSR pieņēma savu konstitūciju pilnīgi patstāvīgi, un tā stājās spēkā tūlīt pēc pieņemšanas . . Zv 72, 22, 4. . . šogad apmēram simts . . uzņēmumu . . pieņēma paaugstinātus plānus un tagad tos sekmīgi pilda. Rīgas B 80, 253, 3.

9. *Oficiāli atzīt (paveikto) par pabeigtu un kvalitatīvu.* □ . . remontu pabeidza, darbu pieņēma . . Rīgas B 58, 30, 3. . . viņš nedrīkstēja . . atrauties no disertācijas, kura gan bija uzrakstīta un pieņemta, bet kuras aizstāvēšanas termiņš strauji tuvojās . . Purs 4, 62. «Tuvojās pirmizrāde, notika tā saucamā pieņemšanas izrāde, bet iestudējumu nepieņēma . .» Hausmanis 4, 70. // *Oficiāli atzīt (ko) par kvalitatīvu, atbilstošu (kādām prasībām); savstarpēji vienojoties, atzīt (ko) par vispiemērotāko (kādam nolūkam).* P. izstrādājumu ieviešanai ražošanā. □ . . žūrijas atlasei iesniegtās Rozentāla studijas tiek izstādei pieņemtas. Stankevičs 4, 71. Tekstu [lozungam] meklēja katrs [skolēns], bet sapulcē pieņēma Itas izraudzītos dzejnieka vārdus . . Brīdaka 2, 119. Pulciņš pieņēma nosaukumu «Saules dēli». Sēlis 7, 39. // *Oficiāli (ar attiecīgu lēmumu) atzīt par pabeigtu, lietošanai, izmantošanai derīgu (parasti celtni, objektu).* □ . . no rīta komisija pieņēma jaunajā ciematā mājas . . Ziedonis 9, 54. Pieņemdama objektu, valsts komisija atzīmēja būvdarbu labo kvalitāti. Pad J 83, 1, 1.

10. *Atzīt par pareizu, arī pastāvošu, eksistējošu; būt mierā (ar ko).* P. lugas traktējumu. P. romānā ietverto saturu. □ . . filozofu būtiskos atzinumus viņš [K. Markss] pieņēma vai noraidīja tikai pēc jautājuma pilnīgas noskaidrošanas. A Putniņš 1, 67. . . pieņemot mākslas skaistumu, pieņemam arī tās patiesību. M Kalve 1, 61. «Parasti es uz ekrāna pati sev ļoti nepatīku. Šī ir pirmā reize, kad varu sevi pieņemt.» Kin 79, 102. // *Ar attiecīgu darbību, arī rituālu, iesaistīties, tikt iesaistītam (kādā reliģijā, reliģiskā konfesijā).* P. kristīgo ticību. □ Armēņi kristietību pieņēma 4. gadsimtā . . Zv 68, 2, 3.

11. *Uzskatīt, būt kādās domās (par ko), parasti bez stingra pamatojuma.* □ Var droši pieņemt, ka pazudušo laivu brauks meklēt . . ar motorlaivu. Gulbis 3, 255. Šamanisms pieņem, ka cilvēkā iemājo vairākas dvēseles, kurām ir dažādas funkcijas. Zv 75, 10, 17. // *Uzskatīt (ko) par nenovēršamu, negrozāmu un būt mierā (ar to).* □ Es redzēju, ka šāds stāvoklis [atlaišanas draudi] nevienu īpaši neuztrauca, un arī es to jau pieņēmu kā nenovēršamu ļaunumu. Kaijaks 5, 251. Pieņem par likumu likteņa lēmumu . . Peters 4, 100. // *Ķīdaini uzskatīt (par ko citu), piemēram, pārpratuma vai zināšanu trūkuma dēļ.* □ . . dažreiz ārēji slimība noris tik viegli, ka to var pieņemt par augšējo elpošanas ceļu kataru. Ves 62, 5, 27. Mēs nepamanām asi trīto dūci, Mēs uzticamies, esam vaļsirdīgi Un indes kausu pieņemam par vīnu. Saulītis 15, 114.

12. parasti divd. formā: pieņemts. *Ieviest, iedibināt (parasti pēc iepriekšējas savstarpējas vienošanās).* Pieņemts vārds — *vārds vai uzvārds, ko cilvēks izvēlas sava īstā vārda vai uzvārda vietā.* □ Elmārs . . ieraudzīja draugu un uzsvilpa pieņemto pazīšanās sveicienu — trīs stieptus svilpienus, pirmo augstākā tonī, abus pārējos zemākā. Sakse 9, 198. Stūres mājā atļauts uzturēties tikai maiņas stūrmaņiem un matrozim. Šoreiz Valdis atkāpās no stingri pieņemtās kārtības. Līvs 3, 77. // *Ieviest, iedibināt (pēc paraduma, tradīcijas).* □ Jūru pieņemts dēvēt par zilu, lai gan patiesībā tās toņi mainās . . Lapsa 5, 50. Agrāk bija pieņemts monogrammas izšūt uz kabatlakatiņiem, gultas un galda veļas, grezniem priekšautiem, dvieļiem. PL Siev 80, 1, pielikumā. «Labdien,» Arnis sveicina, kā tas laukos pieņemts. Zigmonte 10, 300. // *Pēc savstarpējas vienošanās uzskatīt (ko, piemēram, par mērvienību, simbolisku apzīmējumu).* Pieņemtā apzīmēšana.

Pieņemtais apvārsnis. □ Par gaismas stipruma mērvienību ir pieņemta svece .. Zeltiņš 1, 28.

13. *Pārņemt, apgūt no citiem (piemēram, paradumus).* □ «Nudien, vai tas nebija šīspuses muižas kungs! Novakarēs tādi nešķīsteņi mēdz pieņemt nelabā niķus un noklausīties, ko ļaudis par viņiem runā.» J Kalniņš 3, 15. Ungārijā sieviete apprecoties pieņem ne vien vīra uzvārdu, bet pat arī vārdu ... Zv 72, 22, 15. .. dziedātājputns uz visu mūžu par savu pieņem to dziesmu, ko viņš agrā bērnībā pastāvīgi dzirdējis savā tuvumā! D kal 82, 137. // *Iegūt (citādu izskatu, veidu, formu u. tml.); kļūt citādam (pēc izskata, veida, formas u. tml.).* □ Tai brīdī lēca saule. .. un rasa pieņēma briljanta mirdzumu. A Grigulis 10, 93. Pirms stundas astotajā klasē Gundega ciešāk saglauda matus, pieņēma nopietnu stāju .. Jauno v 59, 77. Pārvērtās pat viņa aizsmakusī balss, pieņemdama solīda baņķiera tembru. K Zariņš 2, 124. // *Atrodoties kādā vietā, vidē, iegūt (attiecīgās vietas, vides īpašības, piemēram, smaržu, garšu u. tml.) — par vielām, priekšmetiem.* P. īpatnēju smaku. P. nelabu garšu.

14. *Piēst (ko), ņemot (to, parasti no kāda trauka).* □ Viņi piedzēra saldu tēju, pieņemot pa karotei brūkleņu vai melleņu ievārījuma. Delle 2, 160.

15. *Viegli satvert, saņemt (pie kā); saņemot ar rokām, mazliet pievirzīt (pie kā, kam klāt).* □ Es esmu makšķeri izvilcis un āķi ar auklu pieņēmis pie kāta .. Jaunsudrabiņš 5, 15. Laura aizgāja uz klēti, brunčus pieņēmusi, pa pančkām pielijušu celiņu laipodama. Upīts 4, 379. .. visiem pa priekšu skrien Marija .. gaišo, šauro uzvalku vienā pusē pieņēmusi, tā ka redzamas sarkandzeltenas kurpes augstiem papēžiem un baltas zeķes ... Upīts IV, 776.

16. parasti savienojumā ar «klāt». *Paņemt papildus.* □ Pumpuru [acošanai] nogriežot, mizai un gremzdiem pieņem klāt nedaudz jaunās koksnes. Sudrabs 1, 182. .. [slaucēja] pat pieņēma savā grupā klāt vēl četras govis. Cīņa 57, 301, 3. // *Pagarinot kādai darbībai, rīcībai vajadzīgo laiku, papildus izmantot (citu laikposmu).* □ «Neraizējieties, lielskungs, ja dienas nepietiks, pieņemsim nakti klāt.» Upīts X, 477. Mums radās divas brīvas dienas, un, pieņemot klāt vienu rīta cēlienu, apskatījām trīs pilsētas .. Zv 78, 11, 28. Tautiets [tautietis] manu tēvu lūdza Visu cauru svētu nakti; Vēl pieņēma svētu rītu, Līdz pielūdza māmulīti .. LD 15061.

17. nevēl. *Pakļaut sevi (ārstniecisku vai higiēnisku procedūru) ietekmei.* P. zāles.

○ Pieņemt lēmumu — a. *Oficiāli vienojoties, sastādīt, formulēt rīkojumu, norādījumu un akceptēt to (par valsts vai administratīvajiem orgāniem, organizācijām).* □ Pēdējos gados pieņemtie ļoti svarīgie partijas lēmumi un mūsu zemes Konstitūcija paver padomēm jaunas, plašas iespējas. Cīņa 80, 214, 1. b. *Pārdomājot, apsverot izvēlēties kādu no vairākām iespējām; izlemt.* □ .. lēmumus nepieņem tikai valstsvīri, karavadoņi un ražošanas vadītāji vien. Lēmumus visdažādākajos dzīves gadījumos nākas pieņemt katram cilvēkam .. Zv 74, 18, 7. Bieži pēc pirmās veiksmīgās pastaigas kopā ar putnu labu pazinēju mazais cilvēks pieņem lēmumu kļūt par putnu pētnieku .. Sk Ģ 81, 1, 12. Pieņemt delegāciju pol. — *sākt sarunas ar savas valsts vai ārvalsts sabiedrības pārstāvjiem vai ārvalstu diplomātiem.* Pieņemt parādi — *būt par, piemēram, valdības, ārvalstu delegācijas, pārstāvi, kurai ir rīkota parāde.* Pieņemt eksāmenu — *eksāmenā uzklausīt pārbaudāmās personas atbildi un dot oficiālu novērtējumu zināšanām (kādā mācību priekšmetā).* Pieņemt mērus nevēl. — *attiecīgi rīkoties, izmantot attiecīgus līdzekļus.* □ Sāku pārdomāt dzīvi pavisam nopietni. Nolēmu pieņemt mērus. Lit M 84, 26, 10. ◇ Kā dieva nepieņemts sar. — *saka par cilvēku, kurš nezina, ko iesākt.* □ «Jau vairāk nekā mēnesi Armands blandās kā dieva nepieņemts. Nodzēries līdz kreklam.» Kļīvers 4, 82. «Nu kur tu tagad tumsā drāzīsi kā dieva nepieņemts. Diez ko sadomājies. Apmaldīsies vēl ..» Lubējs 3, 54. ◇ Dievs (arī dieviņš, nāve) pieņem novec. — *saka, kad kāds mirst.* □ «Cik tas liktenis gan ir nežēlīgs un netaisns ... Kāpēc vajadzēja nomirt Jānim? Kāpēc viņa vietā dievs nepieņēma to otru, kas kā tāda nelaimes čupiņa nīkst virs zemes?» Lācis 15, 115. «Osis vēl vienmēr valkājas — dzīvotājs nav, bet nost arī nemirst. Taisni brīnums, kā dieviņš tādu nepieņem.» Upīts 4, 651. Taču gadās, ka nāve ne vienmēr pieņem tos, kas tai nolemti. Grīva 9, 36.

Sk. pieņemams.

pieņemties, -ņemos, -ņemies, -ņemas, pag. -ņēmos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Kļūt spēcīgākam, intensīvākam (par parādībām dabā).* Karstums pieņemas. Sals stipri pieņēmies. Putenis pieņēmies. □ Lietus pieņēmās, un rupjas lāses bungoja pa palodzēm. Fimbers 1, 69. Vējš vēl aizvien pieņēmās, vērsdamies par īstu vētru, vēla krēpainus, baltus viļņus, svilpa krūmos .. Ezera 2, 111. .. diena arvien pieņemas garumā, kamēr pienāk tas brīdis, kad diena ir visgarākā un nakts visīsākā. Vanags 8, 72. Saule norietēja, krēsla silā pieņēmās. Blaumanis 6, 156. // *Kļūt intensīvākam, pastiprināties (par darbību, norisi).* □ Līdz ar gaismu artilērijas apšaude pieņemas. Zv 57, 16, 11. Kustība pieņemas, policists nostājies sateces centrā un diriģē mašīnu srautu. Čaklais 10, 202. .. ar īgnumu uzņemu lidmašīnas dīvaino zvalstīšanos, kas tagad pieņemas. Zemzaris 2, 109. // *Kļūt skaļākam, pastiprināties (par skaņu).* □ Skaņas brīžam pieņēmās, brīžam dzisa. Jaunsudrabiņš 7, 13. .. ledus savādi sāka krakšķēt. Krakšķēšana pieņēmās .. Blaumanis 2, 158. // *Pastiprināties (par slimību, tās simptomiem).* □ .. slimībai pieņemoties, elpas trūkums var uznākt arī miera stāvoklī. Ves 81, 4, 9. Otrā dienā līdz pusdienai Jancis jutās it labi, bet pēcpusdienā un pret vakaru galvassāpes un karstums atkal pieņēmās. Birznieks-Upītis 6, 102. .. Andris no plostiem pārnāca pavisam novārdzis. Klepus atkal bija pieņēmies, sauss, ass

klepus. Sakse 2, 89. // *Kļūt intensīvākam (par psihisku stāvokli).* □ Vilcienam tuvojoties Latvijai, pieņēmās Leo ilgas [pēc savējiem]. Bērn 47, 2, 23.

2. *Augot attīstīties, palielināties (par augiem, to daļām).* □ Siltais laiks .. licis strauji pieņemties zālājiem un uzziedēt pļavām. Cīņa 75, 127, 1. ..mazās eglītes, kas te zaļoja arī senāk, pieņēmušās kuplumā un garumā .. Kaijaks 5, 15. Ar gadiem dižozols arvien vēl pieņēmās resnumā .. Sk Ģ 80, 6, 34. // *Palielināties (masā), kļūt pilnīgākam (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* Pieņemties (arī apvelties) miesās sar. — *uzbaroties; paaugties.* □ ..[māte] klusu nolūkojās [uz dēlu], domādama: «Tāds pats tievs vien ir, nav nemaz pieņēmies un pastiepies.» Talcis 7, 244. Dzīvnieki diennaktī vidēji pieņemas svarā par sešsimt gramiem. Lauku Dzīve 81, 1, 3. «Tu esi tāda kā izdēdējusi. Tev vajag pieņemties miesās ..» Grants 7, 44. // *Palielināties (apmērā, daudzumā, plašumā u. tml.).* □ Uguns mēles šāvās augstāk un pieņēmās plašumā. Branks 1, 38. Bet vilnis, šķiet, pieņemas augstumā, tagad jau biežāk tas apšļāc [traļa] priekšvadni .. Talcis 8, 183.

3. pareti. *Paņemt sev ko lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ pārn. Brīžiem šķita, ka tur lejā .. vēl zeme, saules un tvīkainā gaisa pieņēmusies, smagi dvašotu. Ķ Zariņš 1, 22.

○ Pieņemties spēkā — a. *Pastiprināties; kļūt spēcīgākam.* □ Šodien ir viena no reizēm, kad vējš pret vakaru nenorimst, bet tieši pieņemas spēkā. Zigmonte 2, 41. Nodārd pirmais klavieru akords, un sieviete sāk dziedāt. Sākumā klusu, tad viņas balss pieņemas spēkā .. Lapsa 2, 32. ..augiem vajag nostiprināties un pieņemties spēkā, lai varētu pārziemot. Lauku Dzīve 76, 3, 18. b. *Kļūt spēcīgākam, nozīmīgākam (par parādībām sabiedrībā).* □ Sociālistiskā sacensība mūsu republikā pieņemas spēkā. Tajā iesaistījušies vairāk nekā 1 miljons 120 tūkstoši cilvēku. Hor 79, 6, 2. ..redzēt nebeidzamu dialektisku cīņu, kas, pierimdama un no jauna pieņemdamās spēkā, turpinās cauri laikmetiem, nozīmē redzēt arī indivīda dzīves jēgu un mērķi. Viese 3, 258. Pieņemties prātā — *kļūt gudrākam, saprātīgākam.* □ ..tēvs viņu [dēlu] uz mežu līdz vēl lāgā negrib ņemt, saka, lai paaugoties un pieņemoties prātā. Dripe 1, 32. Veci ļauži [ļaudis] saka: ja tukšā mēnesī darbi iesākti — ne bērni prātā pieņemsies, ne sivēni astes gredzenā griezīs. Kaldupe 8, 42. Pieņemties gudrībā (arī gudrībās) — *kļūt gudrākam, zinošākam.* □ Ceļot ir labi. Ne tikai tādēļ, ka pieņemamies gudrībā savā profesijā, bet arī tādēļ, ka, no svešuma kalna raugoties, dzimtā mala ir daudz mīļāka. Klints 1, 240. Žaņiņš atgriezās no Ēģiptes izstiepies un gudrībās pieņēmies. Viese 2, 87.

pieņēmums, -a, v. *Doma, ideja, spriedums, priekšstats, ko uzskata par patiesu, parasti bez stingra pamatojuma.* □ Arī zinātnieki var kļūdīties. Jo sevišķi, ja sāk balstīties uz vispārējiem pieņēmumiem, nevis pētījumiem konkrētā vietā un apstākļos. Avotiņa, Šlisers 1, 260. ..padomju zinātnieks .. izteica pieņēmumu par elektromagnētisko izmaiņu iedarbību uz organisma regulācijas mehānismu .. Ves 83, 7, 5. Tas, ko es ieraudzīju, pārsniedza visus manus pieņēmumus. Istaba līdzinājās fotostudijai — visās malās lampas un lukturi .. Draugs 83, 2, 13.

pieņi, -u, v.; tikai dsk. *Sēklinieku un sēklas šķidruma kopums (zivju tēviņiem).* □ Jo dziļāka būs upes lejtece, jo mierīgāk pa to iegriezīsies ikru un pieņu pilnie laši .. Avotiņa, Šlisers 1, 257. Daudzi jūras bezmugurkaulnieki .. nārsto, laizdami ūdenī ikrus un pieņus .. Zin T 65, 2, 25.

pieogot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Ogojot iegūt (ogas) lielākā, arī pietiekamā daudzumā; pielasīt (1).* P. daudz aveņu. // *Ogojot piepildīt ar ogām (piemēram, grozu).* □ Viņa pieogoja pilnu groziņu. ME III, 307. Kad pastaiga sāk [bērnus] nogurdināt, palīgā var nākt interesanta rotaļa — sacensība: kurš pirmais ieraudzīs zīlīti, .. atradīs baraviku, ātrāk pieogos krūzīti. Sk Ģ 66, 6, 3.

2. *Ogojot papildināt (ogu daudzumu); pielasīt (2).* P. vēl nedaudz dzērveņu.

pieosta, -as, s.; parasti vsk. *Vieta, teritorija ostas tuvumā.* □ Jūlija tveice mūsu praktikantiem .. lika izklīst ēnainajās vecpilsētas ieliņās, parkos un valgajā pieostā. Kar 80, 1, 168.

piepacelt, -ceļu, -cel, -ceļ, pag. -cēlu; trans.; nevēl. *Mazliet pacelt.* □ Brīvi krītoša jaka, .. piepacelta apkakle — šāds stils, iemīļots kā sieviešu, tā vīriešu vidū, ir arī laikmetīgs. Sports 82, 203/204, 6. // divd. formā: piepacelts; pārn. *Svinīgs, sakāpināts (parasti nepamatoti).* □ ..teātrī .. samērā spēcīga vēl bija arī attēlošanas teātra skolas ietekme, kurai raksturīgs piepacelts spēles veids, psiholoģiski neatbilstošs teatrālisms un sentiments. Kin 79, 116.

piepakot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Saiņojot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, somu).* □ Sestdienās ar autobusu atlaiž uz Rūjienu, pirmdienās brauc atpakaļ, paņēmis līdzi čemodāniņu, ko gādīgā mamma piepakojusi ar visādiem gardumiem. Zv 67, 2, 5.

piepalīdzēt, -palīdzu, -palīdzi, -palīdz, pag. -palīdzēju; intrans. *Mazliet palīdzēt.* P. steidzamos darbos. □ Abiem Kalnasmeltēnu puikām piepalīdzot, Lejassmeltēnu Jorģis noņēma savu lampu un iesaiņoja grozā. Upīts 4, 249. Kaut gan Rita bija vienīgā meita, tomēr tēvam un mātei veikalā piepalīdzēt vajadzēja jau no bērnības. Rozītis 2, 21. Vecaistēvs gāja uz tirgu piepalīdzēt zemniekiem zirgus novietot, pārdot saknes .. Ķempe 9, 57.

piepalīdzība, -as, s.; parasti vsk. *Neliela palīdzība.* □ Tā palēnām ar iebūviešu neatlaidību un sievastēva atturīgu piepalīdzību aug jaunsaimniecība .. Rūja 3, 48.

piepalīgs, -a, v.; **piepalīdze,** -es, dsk. ģen. -džu, s. *Cilvēks, kas mazliet palīdz (kādam); cilvēks, kas veic palīgdarbus, palīguzdevumus.* □ ..lūpu uzmetusi, [Marta] neatbildēja pat tad, kad viņš ievaicājās, vai šovakar tai piepalīga nevajagot. Upīts 9, 162. ..tika nolemts,

ka bodītē jātiek galā mātei, paturot par piepalīgu mani. Avotiņa 7, 8. Lielākās [cirka] slavenības ceļoja kopā ar piepalīgiem un svītas ļaudīm .. Skujiņš 12, 224. Pieveikti tika arī bruņinieku piepalīgi .., un tikai vienam .. izdevās paglābt savu dzīvību .. Purs 9, 281.

piepampt, parasti 3. pers., -pampst, pag. -pampa; intrans. *Pampstot palielināties apjomā (par ķermeņa daļu); pietūkt.* □ Pret vakaru Kalniņam piepampa kāja. No kadiķzara izmeistarojis nūju, viņš kliboja visiem nopakaļ .. Spāre 5, 156. Dažreiz, kad Vanadziņam matos bija ieķērušies gruži, tēva neveiklie, piepampušie pirksti izņēma tos tik viegli, ka to nemaz nemanīja. Lācis 15, 13. Pametu skatienu spogulī un satrūkos no savas saraudātās sejas. Uz vaigiem bija sarkani plankumi un acu plakstiņi piepampuši. Zālīte 5, 291.

piepampums, -a, v. *Rezultāts → p i e p a m p t; piepampusi ķermeņa vieta; pietūkums.* □ .. no piepampuma mutes kaktiņš ir uzvilkts nedaudz uz augšu .. Ezera 17, 83. Pēcoperācijas periods ilgst 10—12 dienas. Tomēr piepampums, audu blīvums, jušanas zudums izjūtams vairākus mēnešus. Ves 77, 10, 26. .. sērgas galvenās pazīmes bija asins spļaušana, durošas sāpes zem lāpstiņām un kakla dziedzeru piepampums. D kal 82, 201.

piepe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Sēne, kas parazitē uz kokiem.* Brūnā bērzu p. Dzeltenā p. Baltā ēku p. Slapjā ēku p. □ Uz kokiem bieži attīstās piepes. Šīs sēnes augļķermenis cieši pieaudzis pie koka stumbra, bet sēņotne iespiežas koksnē un to sabojā. Švinka 1, 132. Melnā bērzu piepe .. attīstās uz bērzu stumbriem ievainojumu vietās un veido dažāda lieluma grumbuļainus izaugumus. Ves 79, 9, 24. Vērbaļķi un grīdas dēļi bija mazliet jau aptrunējuši. Pāris vietās izlikās, ka būtu sākušas augt piepes. Birznieks-Upītis 6, 309.

piepēdot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Pārvietojoties atstāt (kā virsmā) pēdu nospiedumus lielākā daudzumā.* □ .. [medībās] daudz staigāt apkārt un piepēdot mežu nedrīkst. A Kalniņš 1, 310. Dobe ir kaķu piepēdota .. Lit M 83, 42, 4. // *Pārvietojoties un atstājot pēdu nospiedumus lielākā daudzumā, notraipīt (parasti grīdu).* □ Un Alise ienes kannu virtuvē un turpat atstāj arī saslapušās virsdrēbes un gumijniekus, jo nav ko piepēdot un piesliedēt istabā grīdu. Ezera 13, 384.

piepeldēt, -peldu, -peldi, -peld, pag. -peldēju; intrans. **1.** *Peldot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Ar spēcīgu vēzienu Paulis piepeldēja tēvam blakus. Lācis 15, 88. .. virsnieks piepeldēja laivai klāt un piesējās pie tās ķīļa. Pad J 82, 11, 3. Te pie krasta piepeldēja gulbji. Rinkule 8, 31. // *Pārvietojoties pa ūdeni, pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par ūdens transportlīdzekļiem vai peldošiem priekšmetiem, arī par cilvēkiem un dzīvniekiem, kas atrodas uz tiem.* □ .. laiva .. slīdēja pa straumi lēni lejup. Piepeldējusi pie bieza meldru pudura, viņa palika stāvam. Plūdonis 3, 30. .. svešs kuģis bija piepeldējis Ķērpju krastmalai. Kaldupe 6, 129.

2. sar. *Līganā, slīdošā gaitā pieiet, pienākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Kad atkal pavēros atpakaļ, redzēju, ka pie feldšera piepeldējis mašīnu stacijas puisis. Kalndruva 5, 33.

piepelēt, parasti 3. pers., -pelē, arī -pel, pag. -pelēja; intrans.; parasti divd. formā: piepelējis. *Pārklāties no iekšpuses ar pelējumu.* □ Istaba ir mitra, piepelējusi, tur nav iespējams dzīvot. Rīgas B 70, 27, 3. .. Liepu dienestmeitas jau skrēja .. izmēzt reiz to piepelējušo, piesmirdušo kaktu. Upītis XI, 351.

piepelnīt, -pelnu, -pelni, -pelna, arī -pelnīju, -pelnī, -pelnī, pag. -pelnīju; trans. **1.** *Strādājot, pelnot iegūt papildus (piemēram, naudas summu); nopelnīt (ko) papildus.* □ Ziemā, lai piepelnītu kādu latu, Jēkabs brauca mežā baļķus vest. Jansons 1, 71. Cerībā piepelnīt kādu grasi viņš sācis sūtīt žurnālam «Austrums» dzejoļu tulkojumus .. J Kalniņš 8, 69. Dzelzsgriezeji, lējēji, atslēdznieki allaž vien kādu nieku piepelnīja klāt, sastīpodami kaimiņienei pārplīsušo katliņu vai aizlodēdami cauro trumuli .. Upītis 9, 231.

2. *Pelnot sagādāt (materiālos līdzekļus) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ No sākuma gan turēja meitu, bet, kad Marija paaugās, lūkoja izspiesties paši vien, jo nevarēja tēvs tik daudz piepelnīt, lai izmaksātu lielās algas .. Austriņš 1, 44.

piepelnīties, -pelnos, -pelnies, -pelnās, arī -pelnījos, -pelnījies, -pelnījas, pag. -pelnījos; refl. *Strādājot, pelnot iegūt sev papildu materiālos līdzekļus.* P. gadījuma darbos. □ Imants atcerējās savu jaunību, kad viņam .. vajadzēja preču stacijā kraut vagonus, lai piepelnītos, lai tikai varētu studēt .. Lukjanskis 6, 32. Rubenis .. bija mehāniķis; viņš strādāja vietējā kokzāģētavā, bet piepelnījās arī ar automašīnu un citādu motoru remontiem. Kaijaks 5, 94. «Bet kam man nauda, pensiju no valsts saņemu, vēl piepelnos, strādājot par apkopēju.» Ērgle 6, 23.

piepeļņa, -as, s.; parasti vsk. *Papildu samaksa, atlīdzība, ko saņem par padarīto darbu.* □ Par pēdējām 120 tonnām kombainieris saņems jau 60 procentu lielu papildsamaksu. Piepeļņa būs atkarīga arī no kūluma kvalitātes. Cīņa 74, 196, 2. // *Darbs, ar ko var iegūt papildu samaksu, atlīdzību.* □ Tā [mašīnrakstīšana] tomēr nav slikta piepeļņa, Nikolajs nodomāja, skaties, viena, otra, desmitā lapiņa, un nauda nāk. Zigmonte 9, 11. Ķēpāties ap svešu mašīnu negribējās, kaut vai zelta kalnus solītu. Kopš kāda laika viņš šo piepeļņu atmetis. Kar 84, 1, 18.

piepērt, -peru, -per, -per, pag. -pēru; trans. *Stipri nopērt; izpērt.* □ .. Andrejs vēl iedomā Mārča tēva dēlu, kas pirms gadiem par nepaklausību tika muižā piepērts līdz nāvei un vēlāk nomira. J Kalniņš 3, 10. .. dažus, kuri bija sūdzējušies, aizveda uz malkas šķūni un piepēra. Birznieks-Upītis 6, 238.

piepešs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piepeši.** *Pēkšņs, negaidīts.* □ Meteoroloģiskais birojs brīdināja, ka pavasaris iesākšoties strauji, tomēr, ka tas

būs tik piepešs, tas nevienam ne prātā nenāca. Avotiņa, Slisers 1, 228. Viņš apklusa, jo piepeši suns ārā sāka riet. Blaumanis 6, 57. Abas rokas izpletis, viņš piepeši metās māsai ap kaklu. Viese 2, 78.

piepilde, -es, s.; parasti vsk. *Darbība, process, arī rezultāts* → *p i e p i l d ī t (6).* □ Visiem nodomiem, draugs, skaistu piepildi rīt.. Vējāns 3, 42. ..J. Sudrabkalns savā dzejā cildinājis darba tautu, kas iet cīņā par brīvību un visas cilvēces labāko centienu piepildi. Valeinis 1, 25. Viņš praktiski realizēja šī projekta piepildi dzīvē. Cīņa 70, 297, 1.

piepildījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e p i l d ī t (1).* □ ..ielej [katlā] aukstu ūdeni līdz burku piepildījuma līmenim un karsē uz straujas uguns. Lauku Dzīve 76, 8, 36.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e p i l d ī t (2).* □ Lai uzlabotu mācību organizāciju.., atzīts par nepieciešamu: samazināt maksimālo klases piepildījumu līdz 30 cilvēkiem.. Pad J 84, 84, 2.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e p i l d ī t (5); saturs, jēga.* □ Arī šodien ir daudz, ļoti daudz radošu cilvēku, kuri darbā jūt savu aicinājumu un dzīves piepildījumu. Stulpāns 2, 63. Viņš ir nelaimīgs, vientuļš cilvēks, kas savā dzīvē nav atradis piepildījumu.. Zigmonte 7, 118. Ir radies savdabīgs, viegli ironisks un smeldzīgs stāstījums par dzīvi, par cilvēkiem, par vilšanos un sevis piepildījumu. Kin 76, 35.

4. *Process, arī paveikta darbība, rezultāts* → *p i e p i l d ī t (6).* Ilgu p. □ «Aņa, mana Aņa!» viņa dzirdēja balsi. Un prieks un līksme, un sapņu piepildījums atbalsojās šajos saucienos. Birznieks-Upītis 6, 223. Viņu mīlestība ir vienīgais gaismas stars šajos zaudētā kara gruvešos, bet arī tam jāapdziest, pirms paspējis atmirdzēt piepildījuma gaismā. Jaun Gr 68, 8, 17. Starp ieceri un piepildījumu uz ekrāna ne vienmēr var likt vienlīdzības zīmi.. Kin 74, 30.

piepildīt, -u, -i, -ā, pag. -īju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, trauks, telpa) kļūst pilns (ar vielu, priekšmetiem u. tml.).* P. krūzi. P. veidni. □ Trīs reņģu kārbas meitene.. piepildīja nepilnās divās minūtēs! Sk Ģ 78, 6, 4. Tēvocis Mārtiņš.. uzmanīgi atkorķēja pudeli un, piepildījis glāzes, atkal piecēlās. Līvs 3, 14. Lielais pagrabs būs ērti piepildāms un iztukšojams, visus darbus veiks mehānismi. Lauku Dzīve 74, 3, 7. // *Panākt, būt par cēloni, ka (piemēram, sprauga, dobums) kļūst pilns (ar vielu, priekšmetiem u. tml.).* P. plaisas sienā. □ Rabarberu audzēšanai izrok 50 cm dziļas un 70 cm platas bedres, kuras līdz pusei piepilda ar kūtsmēsliem.. Lauku Dzīve 81, 3, 12. Gurķus nomizo, pārgriež gareniski uz pusēm, izņem sēklas.. un piepilda katru pusi, pēc tam puses saliek kopā, vidū liekot pildījumu.. Kļaviņa 1, 298. ..jādomā, ka šie mazie ezeriņi nav senās jūras formas, ne arī senu vecupju un atteku atliekas, bet ir ar grunts ūdeni piepildīti dobumi starp kāpām. Spuris 1, 21.

2. *Ierodoties, sapulcējoties lielākā daudzumā, panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, telpa, apkārtne) kļūst pilns, aizņemts.* □ Riteņus pret sliedēm.. klaudzināds, atnāk uz aiziet vientuļš tramvajs, ko pāris reižu dienā piepilda un pārpilda skaļi strādnieku puiši un meitenes. J Plotnieks 2, 102. ..1933. gada 16. februārī — Rīgas ielas atkal piepildīja bezdarbnieki. Cīņa 83, 38, 2. // *Būt par cēloni tam, ka (piemēram, gaisma, skaņa, smarža) izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* Lustra piepilda istabu ar spilgtu gaismu. □ ..skaļi vakara klusumā skanēja jauneklīgās balsis, uzreiz piepildīdamas šķērsielu ar klaigām un trokšņiem. Bērce 6, 22. ..bites, iedamas ziedos, piepilda gaisu ar priecīgu sanoņu. Austriņš 1, 282. ..sāk smaržot aizdedzies skujas zars, piepildot istabu ar meža vīraka smaržu.. Cīņa 54, 1, 5. No Suslejas līča pļavām cēlās migla.. un piepildīja apkārtni ar patīkamu vēsumu. A Grigulis 18, 212. // *Izplatīties viscaur (telpā, apkārtnē, vidē) — piemēram, par gaismu, skaņu, smaržu.* □ Sārta blāzma piepilda istabu un nolīst pār mūsu sejām. J Plotnieks 2, 116. Saldi sīvi dūmi drīz piepilda pirti un veļas ārā pa durvīm.. Caune 1, 157. Kārdinoša ceptas gaļas smarža piepildīja visu dzīvokli. Ērgle 6, 34. // *Būt par cēloni tam, ka (kāda psihiskais stāvoklis) ietekmē vairākus, visus cilvēkus (piemēram, telpā, apkārtnē).* □ Māte piepildīja visu māju ar īpašu maigumu un gaismu. Viese 2, 171. Pāris reižu iegriezās Koļa, tūlīt piepildīdams Indriksonu mazo namiņu ar jautrību. Lapsa 2, 113. // *Pilnīgi pārņemt (par psihisku stāvokli).* □ Viņu piepildīja jau pa pusei aizmirsts maigums un jauneklīga nepacietība.. Ezera 9, 129. Miers sirdi piepilda kā medus kāri. Sirmbārdis 5, 64.

3. *Materiāli apmierināt (kādu); arī piedināt.* □ ..Simtiem stirnu dienā šāva, Nevar kungus piepildīt. DV 351. Viņa laikam redzēja manu vilka izsalkumu un priecājās, ka varēs mani piepildīt. Jaunsudrabiņš Va, 20. pārn. «Bez darba pasaule un cilvēks nevar pastāvēt.. Ja viens grūtāk un otrs vieglāk savu vēderu piepilda, tam nu nav lielas nozīmes.» Upīts 4, 702.

4. *Aizņemt (laikposmu ar kādu darbību, norisi).* □ «Nu, tad strādā, piepildi ik stundu, ik mirkli ar darbu, ar mācībām..» Sakse 7, 416. Partijas rajona komitejas sekretāra diena piepildīta ar daudziem uzdevumiem, daudzām raizēm.. Vējāns 5, 131.

5. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst pilnvērtīgs, saturīgs, izraisa gandarījumu, apmierinājumu.* □ ..jāatrod sev piemērots, iekšējam aicinājumam atbilstošs darbs, kas piepildītu dzīvi, sniegtu morālu gandarījumu. Cīrulis 1, 226. «Bet vai savā laimē es būšu tik piepildīta kā tagad sāpēs?» Zigmonte 2, 261. Dvēsele dziļā, Nepiepildāmā, Kvēlo un salksti Neizsakāmas Mīlestības.. Rainis Ib, 212. // *Padarīt (ko) pilnvērtīgu, saturīgu (ar ko).* □ Egons visiem spēkiem neatlaidīgi ir tiecies sevi piepildīt ar aktiera mākslas zināšanām.

Liesma 76, 4, 22. . . tēls vēl jāpiepilda ar lielāku emocionālu piesātinājumu, kas, cerams, arī notiks turpmākajā izrāžu gaitā. Lit M 85, 5, 11.

6. *Realizēt, īstenot (piemēram, iecerēto, nodomāto).* P. savas ieceres. P. nodomus. □ Kas zina, varbūt zēni ar priežu mizas buriniekiem kādreiz būs lielu un slavenu darbu veicēji, kas piepildīs brīnumainus sapņus. Sudrabkalns 5, 90. . . viņu apžilbināja jaunie apstākļi, jahtas greznums, ērtības, gandrīz neaprobežotās iespējas piepildīt katru vēlēšanos . . Lācis 10, 158. Domāt un nolemt ir viegli, turpretim piepildīt labo apņemšanos dažkārt nākas diezgan grūti. Saulītis 12, 35.

piepildīties, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās. **1.** *Refl.* → *p i e p i l d ī t (1); tikt piepildītam.* □ Kad sākās garās rudens lietavas, bedre līdz malām piepildījās ar brūnu, žurgainu ūdeni . . Goba 1, 71. Katrā trauciņā neliela drusciņa [sveķu]. Bet no šīm drusciņām piepildījās prāvās skārda mucas, kas stāvēja šepat mežmalā. Ezera 2, 59. . . alveolas . . ieelpošanas procesā piepildās ar gaisu. Gailis 1, 34.

2. *Refl.* → *p i e p i l d ī t (2); tikt piepildītam.* Ielas piepildās ar cilvēkiem. □ Nemanot zāle bija piepildījusies ar ļaudīm. Sakse III, 362. . . [kuģa] salons piepildās ar ceptas maizes smaržu. Grīva 8, 84. Mārcis pagrieza [radiouztvērēja] regulētāju, un istaba uzreiz piepildījās ar lielu troksni. Kar 59, 10, 19.

3. pareti. *Refl.* → *p i e p i l d ī t (5); tikt piepildītam.* □ . . nav pareizi sacīt, ka cilvēks dodas atpūsties pie dabas. Ne atpūsties, bet atjaunoties . . , piepildīties, atgūt dzīvības spēkus . . Lauku Dzīve 81, 1, 24. Starp jaunekļa jūsmu un sirmgalvja smagajām domām ir radies un piepildījies viens no lielākajiem mūsu gadsimta dzejniekiem [Rainis]. Auziņš 7, 4. Guna: Es eju turp, kur vētra nāk un iet, — Es eju pati sevī piepildīties. Aspazija 3, 405.

4. *Refl.* → *p i e p i l d ī t (6); realizēties, īstenoties.* Nodomi piepildījušies. □ Esmu dzirdējis, ka, redzot krītošu zvaigzni, vajagot vēlēties kaut ko labu un skaistu, tas noteikti piepildoties. Goba 1, 103. Jaņa [Rozentāla] sapnis — studēt slavenajā Pēterburgas Mākslas akadēmijā — bija piepildījies. Stankevičs 4, 31. . . piepildījušies ārsta vārdi, kurus Valters toreiz uzklausīja neticēdams, — ka viņš atkal staigās tāpat kā agrāk . . Zigmonte 9, 163.

piepilēt, parasti 3. pers., -pil, pag. -pilēja; intrans. **1.** *Pilot pievienoties (pie kā, kam klāt).* Pienam piepilējis ūdens.

2. *Pilot (kam), tikt piepildītam (ar to).* Spainis piepilējis pilns.

3. *Pilot (kam) lielākā daudzumā, kļūt slapjam, arī notraipītam (ar to) — piemēram, par grīdu.* Grīda piepilējusi ar sveču taukiem.

piepilināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Pilinot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ . . [ķīselim] pieber sakapātus riekstu kodolus vai piepilina mandeļu esenci. Mājtur 303. Pienu var . . sarecināt ar citrona sulu, ko pa pilienam piepilina klāt . . Skulme 3, 63.

2. *Pilinot (ko) lielākā daudzumā, padarīt slapju, arī notraipīt (piemēram, grīdu).* □ . . ar slapjiem matiem, slapjo kleitu un slapjo kaprona tīkliņu Inita ir piepilinājusi istabā visu grīdu . . Ezera 14, 43.

piepilsēta, -as, s. *Apdzīvota (parasti pilsētas tipa) vieta, kas atrodas kādas lielākas pilsētas tuvumā.* □ Tā kā pēdējos gados Ļeņingrada strauji paplašinājusies, tās sastāvā iekļautas kādreizējās piepilsētas . . Draugs 84, 8, 32.

piepilsētas, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, noris, arī dzīvo pilsētas tuvumā.* □ . . raudzījos [vagona] logā, izklaidīgi vērodams garāmslīdošās piepilsētas ainavas . . Lubējs 1, 49. Pilsētu gaisa tīrības pakāpe ļoti atkarīga no piepilsētas rajona. Vēlams, lai tajā būtu pēc iespējas vairāk mežu . . Ves 78, 6, 15. . . viņš izkāpa no piepilsētas vilciena, izkāpa nelielā dzelzceļa stacijā meža vidū . . Bels 6, 355.

piepīpēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju, arī **piepīpot,** -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** trans. *Piesmēķēt (1).* □ Nesmēķētāji, atrazdamies piepīpētā telpā, stundas laikā ieelpo tik daudz tabakas dūmu, it kā būtu nopīpējuši četras cigaretes. Ves 77, 8, 4. Gaiss te [krogā] arvienu piepīpēts un pilns alus un alkohola tvaiku . . Austriņš 1, 304. Šaurajās telpās griezās un virpuļoja putekļu mākoņi . . Gaiss smacīgs, piepīpots zils, biezs. Atm 193.

2. intrans. *Piesmēķēt (2).* □ Sarušinājis ugunskuru, viņš izvelk kvēlojošu apdeguli un piepīpē. Vanags 6, 65.

piepirkt, -pērku, -pērc, -pērk, pag. -pirku; trans. **1.** *Nopirkt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. malku visai ziemai. □ «Nevar vien piepirkt resgaļiem kreklus un bikses . .» Zv 83, 2, 23. // *Nopirkt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, somu).* □ Tika iztukšotas pat Ezeru centra mājsaimnieču nupat piepirktās tirgus somas un grozi. Avotiņa, Slisers 1, 21. Meitenes tik silti ieteica preci, ka, pašai nemanot, piepirku pilnu somu. Rīgas B 85, 227, 3. Piepircis kabatas pilnas ar mantām. ME III, 279.

2. *Nopirkt papildus; pērkot papildināt (kā daudzumu).* □ Par mūsu pašu zirgiem sauca Mašku un viņas kumeļus, bet vecais Bērais bij tirgū piepirkts. Birznieks-Upītis 6, 354. Drīz vien viņa ieņēma galvā, ka jūras cūciņai vienai esot garlaicīgi, un zooveikalā piepirka klāt, smalki izsakoties, jūras kuilīti. Ezera 15, 164. . . iegādātajām mēbelēm grūti piepirkt krāsā, drānā vai tekstūrā pieskaņotus priekšmetus. Cīņa 75, 34, 2.

piepirkties, -pērkos, -pērcies, -pērkas, pag. -pirkos; refl.; trans. *Pērkot iegādāties sev (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. ābolus. // *Pērkot iegādāties sev (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, somu).* P. somu ar dārzeņiem.

piepīt, -pinu, -pin, -pīn, pag. -pinu; trans. **1.** *Pinot izgatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* Vainagi piepīti visiem līgotājiem. □ Puikas pa ganiem piepin grozus. ME pap II, 265. // *Pinot izgatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, grozu).* □ Piepīt

grozu pilnu ar vainagiem. ME III, 279. Tikai vēlā rudenī viņš .. sāka pīt grozus. Piepina savu būdu Noriešos pilnu, lai pavasarī kartupeļu laikā pārdotu. Kar 84, 1, 40.

2. *Pinot piestiprināt (pie kā, kam klāt); pinot pievienot (pie kā, kam klāt).* P. ozollapu vainagam ziedus. □ .. brašās dziedātājas parasti bija tērpušās greznos Nīcas tērpos, ar augsto zīļu vainagu virs piepītām bizēm. Zv 85, 12, 8. // pārn. *Pievienojot (kādu satura elementu, izteikumu, vārdu), papildināt (ar to tekstu).* □ Liela daļa [stāstā] .. pilnīgi izdomāti tēli vai arī dzīvajiem piepīts tik daudz kas klāt, ka vairs nevar pazīt. Atm 26. Villainais tulko kā mācēdams, no sevis piepīdams visvisādus lamu vārdus un rupjības. Upīts 10, 178.

3. sar. *Piesaistīt, iesaistīt (kādā, parasti nevēlamā, pasākumā, stāvoklī), padarīt par (kāda, parasti nevēlama, pasākuma) līdzdalībnieku, līdzzinātāju.* □ Vairāk Anna neskatījās, negribēja zināt [ko kaimiņi dara], ka nepiepin pašu par līdzzinātāju. Upīts 4, 616. .. Caune aizstāvējās, jo viņš pavisam nevarēja iedomāties, ka nevainīgu cilvēku var piepīt noziegumam. Rozītis 1, 258.

piepīties, -pinos, -pinies, -pinas, pag. -pinos. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → piepīt (2); tikt piepītam, parasti neviļus, negribēti.* Vainagā ziediem piepinušās klāt arī smilgas. □ pārn. Labi, ka tādiem traģiskiem gadījumiem piepinas klāt kāds joka numurs, tas atvēsina prātus. Talcis 7, 135.

2. sar. *Refl. → piepīt (3).* □ Kūla no laika gala švauksts .. un jaunstrāvniekiem piepinies tikai kā Apiņa palīgs .. Upīts 9, 517.

piepjains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kur aug (daudzas) piepes.* P. zars.

pieplacināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Cieši piespiest (pie kā, kam klāt).* □ Zentai mugurā bija tumši zils kostīms, maza, šķīvjveidīga cepurīte pieplacināta pie vienas auss .. Zālīte 5, 90. Kaķe .. nogulstas uz vēdera, pieplacina krūtis pavisam pie zemes .. Birznieks-Upītis IV, 27. pārn. Brīdi viņa skatījās vakara pusē, kur violeti oranžā svītra nu jau bij pie paša apvāršņa pieplacināta. PL Siev 77, 12, 15. // *Mazliet noliekt (augus, to daļas).* □ Marta beigās sals vēl turējās un eglītes izskatījās sulīgas, svaigas, tikai mazliet sniega pieplacinātas. Bels 6, 124. Mežs [vētrā] atgādina Gaujas palu pieplacinātas kārklu vasas. Goba 1, 38. // *Panākt, būt par cēloni, ka (parasti kā kārta, slānis) kļūst plānāks (piemēram, spiešanas, kušanas rezultātā).* □ Nesen īslaicīgs, bet lietains atkusnis pirmo sniegu krietni pieplacināja .. Purs 8, 63. // *Padarīt mazliet plakanu.* □ Selekcionāru rīcībā ir vairāk nekā pustūkstotis [rāceņu] paraugu: lieli, sīki, plakani, apaļi, ovāli, pieplacināti .. Lauku Dzīve 83, 6, 13. // *Sablīvēt; arī pielīdzināt.* □ .. viņš ilgi gāja pa pašu liedaga slīpni, pa cieti pieplacinātajām smiltīm. Grants 4, 6.

pieplakt, -ploku, -ploc, -plok, pag. -plaku; intrans. **1.** *Piespiesties, piekļauties ar augumu (pie kā, kam klāt) — par cilvēkiem.* □ Spindža lodes .. Astoņpadsmit vīri pieplaka pie zemes .. A Grigulis 18, 50. Sīļa brīdinošais sauciens viņai [meitenei] lika pieplakt priedes stumbram un izbiedētai lūkoties apkārt. Kaijaks 2, 80. Es pieplaku istabas logam. Skatījos, vai rati patiešām pazuduši Rīgas ceļā. J Kalniņš 2, 84. // *Par dzīvniekiem.* □ Ezis apstājas un pagriež snuķīti uz soļu pusi. Aizbēgt vairs nevar, jāaizsargājas tāpat. Un viņš pieplok pie zemes .. Birznieks-Upītis IV, 71. Galvu izslējis, lūpu raustīdams, garausis klausās, tad lēni pieplok zemei .. Dripe 1, 76. Stārķi, izpletuši spārnus, pieplaka saviem bērniem. Rinkule 8, 5. // *Cieši pieskarties, piekļauties (ar ķermeņa daļu pie kā, kam klāt).* □ Perjē kunga kaimiņš tupēja uz ceļiem, kā turku dervišs ar pieri klonam pieplacis .. Upīts III, 512. Elpu aizturējusi, baidīdamās kaut ko pagrūst .., pieplaka ar ausi spraugai plānajā dēļu sienā. Brodele 14, 211. .. zirgi ar purniem gandrīz zemei pieplaka, kamēr vezumu .. izvilka sētsvidū. Upīts 4, 207. // *Atrasties, būt novietotam cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt) — par priekšmetiem.* □ No ārpuses raugoties, teātra nams liekas pilnīgi pieplacis augstai klinšu sienai. Cīņa 85, 3, 3. .. pie pāļa pieplakusi, šūpojās laiva. Vāczemnieks 6, 35. Laivas, plosti slīdēja garām mazajam miestam, kas ar saviem dārziņiem un koka nameļiem bija pieplacis upes krastam. Zv 75, 7, 19.

2. *Kļūt plānākam (piemēram, tiekot spiestam, grūstam) — parasti par (kā) kārtu, slāni.* Sniegs saulē pieplok. □ Pēc pirmā apmīduma [mīdīšanas] metiens [rijā] manāmi pieplok, bet rudzu stiebri vēl ir veseli, nesaspaidīti, tikai piebristi. Birznieks-Upītis 5, 102. // *Pietuvoties (kā, parasti zemes) virsmai (piemēram, par dūmiem, miglu).* Dūmi pieplok pie zemes. □ Liesmu mēles te pastiepjas pretī zemajiem padebešiem, te pieplok pie zemes .. Liesma 70, 1, 3. Pārlaidis skatienu jūrai, viņš redz, ka migla jau pieplakusi ūdens virsmai kā līgans palags .. Līvs 2, 36. // *Būt pazemam (parasti par celtnēm).* □ Aiz [vilciena] loga aizvien tā pati vienmuļā aina. Balti lauki, piesnieguši meži, pie zemes pieplakušas mājas. J Kalniņš 7, 26. Saules staros labi redzamas rūsganajai zemei pieplakušās vienstāva mājiņas. Ves 80, 4, 29. // *Nolīkt (par augiem, to daļām).* □ Atbraucējs .. pārgāja pāri .. šosejai, aiz kuras atkal bija .. pa retai, zemei pieplakušai eglītei. Lapsa 2, 5. Maija otrajā pusē krāšņās puķes nokalst un pieplok pie zemes. Kar 51, 3, 236. // *Sēdēt (kur) salīkušā stāvoklī; arī sakņupt.* □ .. es pieplacis tupu laivas .. galā bāls un drebēdams no bailēm par gaidāmo sodu. Plūdonis 3, 32. Tagad viņa atkal sēdēja gultas galā pieplakusi .. Upīts 4, 421.

3. parasti 3. pers. *Pierimt (par parādībām dabā).* □ Vējš brāžas un šaudās no vienas puses uz otru celdamies un pieplakdams. Liesma 70, 6, 3. .. bija jau rudzu pļaujas mēnesis, kad vasaras karstums pieplok. J Kalniņš 4, 234. // pārn. *Par parādībām sabiedrībā.* □ Kārlis Zemītis skatījās ļaudīs, bet brīžam

pavisam aizmirsa to burzmu un kņadu, kas gan pieplaka, gan kāpa augumā vai telpā. J Kalniņš 8, 112. Reizēm šīs kaislības pieplaka, reizēm atkal sita augstu vilni .. Lauku Dzīve 83, 11, 1.

pieplanēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Planējot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie mākoņa.

pieplanētas, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas, noris planētas tuvumā.* P. vide.

pieplaukt, parasti 3. pers., -plaukst, pag. -plauka; intrans. *Saplaukt lielākā daudzumā.* □ ..mēļu un baltu ziedu pilni pieplauka ceriņu krūmi istabas galā. Vanags 9, 11. Viss dārzs pieplaucis ziediem. ME III, 280.

pieplēst, -plēšu, -plēs, -plēš, pag. -plēsu; trans. **1.** *Plēšot, raujot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Aizbraukuši un sākuši sūnas plēst, vienā vezumā pieplēsuši no celmiem ķērpjus, otrā mīkstas purva sūnas. LTP 278. // *Plēšot, raujot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, maisu).* P. grozu ar zāli.

2. *Plēšot, šķeļot pagatavot, sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ ..Robis apgūlās. Skali jau bija aizvakar pieplēsti .. Salenieks 3, 137. Akmeņi gan jau pieplēsti. ME III, 280. // *Plēšot, šķeļot pagatavot, sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, grozu).* P. grozu ar skaliem.

3. *Plēšot, raujot papildināt (kā daudzumu).* P. sūnu vēl klāt. // sar. *Pieprasīt un iegūt (ko) papildus.* □ Par .. lūgumrakstu viņš noprasīja veselu rubli. Mikums sasolīja kvartu, bet tad skrīveris° pieplēsa vēl klāt kočiņu .. A Deglavs 1, 29. Vēl vilnainu vesti es pats no savas puses pieplēsu klāt. ME III, 280.

pieplūde, -es; parasti vsk. **1.** *Darbība, process → p i e p l ū s t (1).* Degvielas p. motoram. Gruntsūdens p. Pieplūdes caurule. □ Šajās [automātiskajās] pipetēs un biretēs šķidumu pieplūdi un izplūdi regulē attiecīgi vārstuļi. Zin T 63, 6, 35. // ģeogr. *Ūdens daudzums, kas noteiktā laikposmā papildina ūdenstilpes ūdens daudzumu.* □ Saldūdeņu pieplūde no visām upēm, kas ietek Rīgas jūras līcī, vidēji ir 31,2 km^3 gadā .. Ģeogr 60.

2. *Darbība, process → p i e p l ū s t (2).* Skābekļa p. Aukstuma p. Pieplūdes vēdināšana. □ ..svarīga nozīme ir ventilācijai, kuras uzdevums ir nodrošināt nepārtrauktu svaiga gaisa pieplūdi. Friz 33.

3. *Darbība, process → p i e p l ū s t (3).* Jaunu darbinieku p.

piepludināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Pludinot (ko), piepildīt, aizņemt (ar to, piemēram, ūdenstilpi).* □ Upe piepludināta pilna ar malku. ME III, 280. pārn. ..komēdijas uzdevums ir teātra telpu piepludināt ar dzirkstošu jautrību, pacelt skatītājus uz gaiša, aizraujoša viļņa. Lit M 83, 26, 11.

2. *Pludinot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Piepludināt .. kokus pie krasta. ME III, 280.

pieplūdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) pieplūst (1).* □ Pieplūdināt pļavu ar ūdeni. ME III, 280. pārn. «Dzērves aiznes launagu. Jaukās atmiņas pieplūdināja viņa muti ar sājām siekalām.» Lāms 3, 7.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (parasti gaisma, skaņa, smarža) izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ Atvēru durvis, pieplūdinādams pustumšo priekšnamu ar dienas gaismu. Lubējs 1, 129. Cilindrveida nespodra stikla lampas pieplūdināja telpā .. siltu spožumu .. Upīts IX, 453. ..pāragri aiztaisītie krāsns dūmeņi pieplūdināja dzīvokli ar tvana gāzi. Lit M 83, 52, 5. // *Izplatīties viscaur (telpā, apkārtnē, vidē) — parasti par gaismu, skaņu, smaržu.* Saules gaisma pieplūdina telpu. □ ..tūkstošu balsu celta un balstīta — dziesma cēlās pāri namiem, tā pieplūdināja ielas un ziemas sniegā dusošos apstādījumus. Sakse 6, 276. ..sāka noteiktiem, īsiem cirtieniem kapāt dilles, — gaisu pieplūdināja stipra, elpu aizraujoša smarža .. Ķempe 9, 13.

pieplūdums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e p l ū s t (1).* Asiņu p. orgānos. □ Reizē ar okeāna sālsūdens pieplūdumu uz upes augšu aizies arī mūsu saldūdens zivis. Grīva 8, 275. Upju iztaisnošana un padziļināšana, lauku un mežu meliorācija palielina sanesu pieplūdumu tajās .. Zin T 82, 11, 14. pārn. ..labi padarīts darbs cilvēku .. iedvesmo, dod enerģiju un spēku pieplūdumu. PL Siev 78, 6, 7.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e p l ū s t (2).* □ Saules gaismas un siltuma pieplūdums ir atkarīgs no dienas garuma un Saules augstuma virs horizonta. Ģeogr 46.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e p l ū s t (3).* Pasažieru p. Pircēju p. Skatītāju p. izrādē. □ ..sanatorija darbojas augu gadu, lai gan lielākais ļaužu pieplūdums ir vasaras mēnešos. Ves 79, 2, 18. Ogļrūpniecībā, tāpat kā citās kalnrūpniecības nozarēs, nepieciešams pastāvīgs jauno darbaroku pieplūdums. Pad J 80, 22, 2. // *Dzīvnieku skaita palielinājums (noteiktos apstākļos).* □ ..meža rajonos ar labu riekstu vai čiekuru ražu novērojams liels vāveru pieplūdums .. A Kalniņš 1, 229. // *Lielāka daudzuma priekšmetu, materiālu u. tml. iesaistījums (ražošanā, tirdzniecībā).* Preču p. tirgū. □ ..ne pieņemšanas punkti, ne pārstrādāšanas un apstrādāšanas kombināti nav sagatavojušies tādam .. zivju pieplūdumam .. Talcis 8, 215.

pieplūkt, -plūcu, -plūc, -plūc, pag. -plūcu; trans. **1.** *Plūcot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. trušiem zāli. P. daudz puķu. // *Plūcot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (ko).* □ Trausli zari [ievām]. Tik vieglu roku Veselu klēpi pieplūkt var. Belševica 3, 41. Šur tur pa pļavām zib kā putas naktsvijoles. Es dodos lasīt tās .. un, sauju pieplūcis, tai [meitenei] sniedzu. Sudrabu E 3, 68. Silvija pieplūkusi pilnas rokas ar tulpēm .. Kroma 3, 73.

2. *Plūcot papildināt (kā daudzumu).* □ Ātri Valts nolauza tepat loga priekšā dažus smaržīgā dievkociņa zariņus. Vēl pieplūca klāt kliņģerīšu ziedus .. Delle 2, 100.

pieplūsme, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Pieplūde (1).* □ pārn. Kāds iekšējs prieks, kāda jaunības pārgalvība un nesavaldāma spēka pieplūsme atstaroja šajā iesārtušajā sejā. Upīts II, 646. **2.** *Pieplūde (2).* □ Pārklājumam jābūt tik blīvam, lai tas aizsargātu koksni pret saskari ar liesmu, kā arī pret gaisa skābekļa pieplūsmi. Lauku Dzīve 76, 2, 31. **3.** *Pieplūde (3).* □ Mūsu literatūrā ienāk arvien jauni [autoru] vārdi. Šī jauno spēku pieplūsme jo spilgti jūtama tieši bērnu dzejā. Kar 58, 8, 140.

pieplūst, -plūstu, -plūsti, -plūst, pag. -plūdu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Plūstot (kam), tikt piepildītam, pārklātam (ar to).* Grāvis pieplūst ar ūdeni. □ Dumbrāja malā viņš izraudzījās prāvu bedri, kas bija pieplūdusi ar ūdeni, un iesvieda tajā savu nesamo. Kaijaks 5, 59. Pieplūdušos smilšu karjeros, jūrmalas kāpās un upju krastos retumis dzirdam smilšu krupja tirkšķošo balsi.. D kal 78, 86. Strazdiene nebij no drošajām, bet tagad sirds viņai apskrējās un acis pieplūda asarām. Upīts 4, 361. // *Plūstot nokļūt, ievirzīties (kādā sistēmā), parasti, nodrošinot tās darbību, funkcijas.* □ Benzīns un eļļa normāli pieplūda motoram.. Zv 53, 18, 14. Reinis [kurinātājs] ļoti labi zina, kā ir, kad pašā spalgākajā ziemas salā ceham vairs nepieplūst tvaiks. Krūmiņš 1, 66. Ādas asinsvadi paplašinās, tajos pieplūst asinis, āda top stipri siltāka.. Ciņa 54, 5, 4. pārn. Vaigi pieplūda ar drudžainu sārtumu. Grīva 8, 59. **2.** parasti 3. pers. *Kļūt tādam, kurā viscaur izplatās (parasti, gaisma, skaņa, smarža).* □ ..mazā telpa caur lodziņu pieplūdusi aumaļām pilna baltas gaismas. Ezera 2, 155. Aizdegās [māja]..., visa telpa ar reizi pieplūda virmojošu liesmu pilna.. Upīts 9, 756. Istaba pēkšņi pieplūda ar svinīgas simfonijas skaņām. Jauno a 54, 77. Māte izvelk no krāsns pannu ar izcepušajām maizītēm. Visa virtuve pieplūst ar jauku, saldu smaržu.. Rinkule 1, 74. **3.** *Tikt piepildītam, aizņemtam (ar, parasti daudziem, cilvēkiem).* □ Ielas atkal pieplūda ļaužu pilnas. Upīts VIII, 280. Vienības gatve pieplūst pilna cilvēkiem, atveras logi kā ziņkāras acis. Zigmonte 1, 33. // *Iestāties (piemēram, kādā organizācijā), piedalīties, iesaistīties (kādā pasākumā) — par lielāku daudzumu cilvēku.* □ Sašas galvenā rūpe jau bija, lai [sporta klubā] nepārtraukti pieplūstu puišeļi, pakāpeniski viņi nomainītu jauniešus.. Lāms 4, 83.

4. parasti 3. pers. *Plūstot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par šķidrumu, gāzi.* Viļņi pieplūst pie krasta. Gāze pieplūst pie griestiem.

piepļauj, -pļauju, -pļauj, -pļauj, pag. -pļāvu; trans. **1.** *Pļaujot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. sienu visai ziemai. // *Pļaujot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, transportlīdzekli).* P. pilnu vezumu. **2.** *Pļaujot papildināt (kā daudzumu).* P. vēl sienu. □ Kad aptrūka ganību zāles, piepļāvām lupīnu un devām vēl katram [dzīvniekam] pa 0,5 kg spēkbarības. Ciņa 64, 220, 2. **3.** *Nopļaut papildus (kādu platību).* □ Cik viņam siena, tik viss no šejienes. Vecs cilvēks jau nevar tos gabalus izstaigāt, pameklēt, kur kādu pļavas stūri piepļaut... Zigmonte 2, 192.

piepogāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Pogājot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* Piepogāja mana kapuce. □ Kad pārradās no kāpiem mājās, viss sētsvidus bij pilns ragavām un lakotām kamanām ar piepogātām kažoksegām. Upīts 4, 664. Biksītes [zīdainim] turas uz saitēm, kas sasietas uz pleciem, vai uz lencītēm, kas piepogājamas priekšpusē. Mājtur 9. ..kājās [makšķerniekam] garie gumijas zābaki, stulmi līdz viduklim augšā un pie jostas ar biezām pogām piepogāti. Bels 6, 229.

piepolārs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas atrodas pola tuvumā.* □ Piepolārā zonā savstarpēji iedarbojas siltās un aukstās okeāna straumes.. Zv 59, 11, 8. Īpašu attieksmi pelna reģioni, kuru bioloģiskā produkcija ir niecīga, — piepolārās teritorijas, tuksneši, augstkalnes. Zin T 78, 4, 28.

piepotēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Potējot pievienot, pieaudzēt (ko).* □ «Draudzības koks» ir vienīgais pasaulē. Uz vienas saknes aug 45 sugu un šķirņu citrusi. Tos kokam piepotējuši 125 valstu pārstāvji! Ciņa 66, 146, 4. pārn. ..latviešu reakcionārās avīzes un māmuļnieciskie runātāji pagaidām pārāk vientiesīgi un paviršī, lai kaut cik izglītotam darba cilvēkam piepotētu savus uzskatus. Upīts XII, 1062.

pieprasījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e p r a s ī t (1).* □ Ventspils pienotavas ķimeņu sieram nav vajadzīga reklāma. Pēc tā ir liels pieprasījums visā republikā. Rīgas B 73, 300, 6. Mūsdienās liels pieprasījums ir pēc audumiem, kas izgatavoti no ķīmiskajām šķiedrām. Ves 80, 1, 20. ..pieprasījums pēc augstvērtīgiem minerālmēsliem nesamazināsies. Lauku Dzīve 76, 1, 7. // *Ekonomiska kategorija, kas saistīta ar preču apgrozību un izsaka maksātspējīgo pircēju vajadzības (pēc kādas noteiktas preces vai preču grupas).* □ Ar maksātspējīgo pieprasījumu jāsaprot tā pieprasījuma daļa, kura nodrošināta ar naudas ekvivalentu.. Siliņš 1, 12. Ekonomikas attīstība liecināja, ka starp abām preču ražošanas svirām — pieprasījumu un piedāvājumu — var izveidoties daudz sarežģītākas sakarības. Zin T 66, 9, 35. Krīzei, kas pašlaik aptvērusi kapitālistisko pasauli, raksturīga preču pārprodukcija, pieprasījuma samazināšanās, darba algas pazemināšanās.. Hor 77, 4, 39. **2.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e p r a s ī t (3).* □ ..radās arvien lielāks pieprasījums pēc māksliniekiem.. Gulbis 3, 39. Attīstoties rūpniecībai un augot pieprasījumam pēc papildu darbaspēka pilsētās, tajās vērsās plašumā arī dzīvokļu celtniecība. Mežgailis, Zvidriņš 1, 17. ..republikas lauku iedzīvotāju dabiskais pieaugums nespēj segt pilsētu augošo pieprasījumu pēc darba rokām.. Latv etn 13.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e p r a s ī t (4); dokuments, kurā izteikta prasība.* □ Iesnieguši zemes pieprasījumus, vīri tik ātri neizklīda .. Fimbers 1, 36. Valsts garantē noguldījumu noslēpumu, to saglabāšanu un izsniegšanu pēc noguldītāja pirmā pieprasījuma. Civilk 1, 301. «Tu iesniedz arī rakstisku pieprasījumu,» .. pamācīja Ozols. Sakse 7, 324.

pieprasīt, -u, -i, -a, pag. -ījis; trans. **1.** *Izteikt prasību (pēc kā).* □ Diendienā strādājot bibliotēkā, .. var labi iepazīt lasītāju gaumi un prasības, uzzināt, kādas grāmatas visvairāk mīl un pieprasa. Lit M 58, 20, 2. Cilvēki pieprasa arvien vairāk un vairāk labas kvalitātes modernu preču. Tavare 2, 22. Erna atgriezās pēc maza brītiņa .. un atnesa Brikūna pieprasīto segu un kažoku. Kaijaks 5, 41. pārn. Nez no kurienes uzradās trīs baltpelēkas zosis, apstāja Didzi, nekautrēdamās, uzstājīgi un skaļi sāka pieprasīt kādu kārumu. Ezera 2, 26.

2. *Izvirzīt par uzdevumu, pienākumu.* □ Partija savos lēmumos taču pieprasa arī vērsties pret sliņķiem, darba disciplīnas grāvējiem .. Dripe 7, 81. Valsts standarts pieprasa, lai uzņēmumi ražotu produkciju, kas nebūtu sliktāka par nozares vidējo sniegumu. Zv 76, 12, 4. // *Izvirzīt par nosacījumu.* □ .. gribēja [zēns] iestāties zvejniecības jūrskolā, bet pa to laiku, kamēr beidza astoņas klases, jūrskolā jau pieprasīja vidējo izglītību .. Talcis 7, 248.

3. *Izteikt prasību, lai (kāds) ierodas un veic noteiktu darbu, uzdevumu.* □ .. naktī atbraucām [uz frontes avīzes redakciju] kopā ar avīzes redaktoru, kas šķiet diezgan ciešams zellis .. Kad mūs šurp pieprasīja, mēs rokām un kājām turējāmies pretim .. Vanags 14, 78. Divīzijas štābs pieprasīja īpaši svarīgam uzdevumam komandēt latviešu lidotāju .. Zv 79, 9, 5. Es vai skriešus dodos uz iekšpilsētu, kur tiek pieprasīti divi galdnieku zeļļi un viens buršs. Sēlis 4a, 53.

4. *Likt, arī lūgt, lai izsniedz (informāciju); uzdot oficiāli iesniegt (ko).* □ Par Ādolfu nekā nezinu, arī par citiem, par kuriem pieprasīju ziņas evakuācijas birojā. Vanags 14, 20. No Oliņa [rakstveža] Krists [komandieris] pieprasīja rotas sarakstu ar iespējami pilnīgākām ziņām par katru. A Grigulis 9, 118. Lietiskos pierādījumus, kurus tiesa pieprasa no valsts uzņēmumiem, iestādēm, organizācijām .., nosūta tieši tiesai. Civilpr k 1, 42. // *Oficiāli lūgt (piemēram, atļauju, iespēju runāt sanāksmē, sapulcē u. tml.).* □ Bija ieradusies Alvīne Dzeguze un pieprasīja Vīlertam atļauju piedalīties dēla personiskās lietas apspriešanā. Purs 4, 353. Vārdu pieprasīja Tamāra Kārkle. Purs 4, 356. .. [trenera] pieprasītais pārtraukums palīdz spēli sabalansēt .. un skaistā uzvara ir klāt! Sports 83, 202, 4. // *Ierosināt (tiesā, piemēram, soda apmēru).* □ .. prokurors Nāts zināja, ka pieprasīt nāves sodu ir viena, bet to izpildīt — pavisam cita lieta .. Kurcijs 4, 24.

pieprasī, -protu, -proti, -prot, pag. -pratu; trans. *Prast, mācēt (parasti mazliet).* □ .. Otis, kas pieprata galdnieka darbus, jau kaut ko meistaroja .. Ezera 2, 84. Tēvs pieprot korāļu un vienkāršu prelūdiju spēlēšanu, citādu harmonijam piemērotu nošu jau nemaz mājās nav. Klotiņš 1, 25. .. senie latvieši cēluši ne tikai koka pilis, bet piepratuši arī mūrnieka mākslu vēl pirms vācu iebrukuma. Zv 74, 23, 1.

piepresēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Presējot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Sākumā pārbauda režģu kvalitāti .. Un tikai pēc tam veic gala operāciju — piepresē režģim speciālu marli. Cīņa 82, 190, 2.

piepūderēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pārklāt ar pūderi (parasti parūku, matus).* Piepūderēta parūka.

piepukšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **piepukšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. *Pukšķinot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Kādu dienu pie mūsu kuģa piepukšķina kuterītis un uz klāja uzkāpj banānu firmas tehniskais direktors .. Lapsa 5, 97. .. pie krasta piepukšķinājusi motorlaiva. Avotiņa, Peters 1, 130.

piepulcēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Piesaistīt, pievienot (kādai cilvēku grupai).* □ Viņa [Majoriene] ir gatava piepulcēt Gestu savam kavalieru pulkam .. Hausmanis 4, 10. Paņēmu viņu aiz rokas un drošinot piepulcēju pārējiem. Brutāne 8, 153. .. izveidojies visai saskanīgs vokālais kvartets. Tas drīz vien piepulcējis vēl pāris entuziastu, un līdz ar to radies vīru vokālais sekstets .. Liesma 70, 6, 22. // *Pievienot (kādai sistēmai, kopumam), attiecināt (uz to).* □ Viņa [I. Ziedoņa] pasaule kļuvusi tik plaša, ka rodas nepieciešamība ne tik daudz vairs iziet plašumā, bet gan, piepulcējot jaunas .. tēlainības vienības, pievērsties tēlainības pamatelementiem .. Čaklais 10, 60. Edvīna Kalnenieka pasteļgleznojumus tikai nosacīti varam piepulcēt figurālajam žanram, jo autoru tajos vienlīdz interesē gan cilvēks, gan daba. Nodieva 2, 136.

piepulcēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos. *Refl. → p i e p u l c ē t.* □ Kirils Tāms mums piepulcējās krietni vēlāk, bet ar Pēteri Skrīni mēs esam seni paziņas .. Saulītis 13, 12. Piepulcēties zvērinātiem naudas krājējiem nenāca ne prātā. Skujiņš 7, 9. .. teātra vadošajam kodolam piepulcējās jauni spēki. Katlape, Ceplītis 1, 179.

piepulcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Piepulcēt.* □ .. Vēl priecīgs piepulcinātu Es jaunus amata brāļus Ar mīļu un vēlīgu prātu. Dorbe 7, 87. Sapulci oficiāli izziņoja gandrīz vai pēdējā brīdī, uz to varēja nenākt, taču tās neparastums piepulcināja lekciju zālē diezgan daudz interesentu. Purs 4, 352. pārn. Tā [egle] savējos ar saknēm piepulcina Un pulkā slaidi aug, un savu spēku zina .. Losberga 1, 80.

piepūle, -es, s.; parasti vsk. *Fizisko, garīgo spēku ievērojams intensitātes, koncentrācijas palielinājums; ievērojami palielināts fizisko, garīgo spēku patēriņš.* □ Liepsargs atpalika, jo savainotā kāja kļuva aizvien nepaklausīgāka, katrs solis prasīja piepūli. Bels 6, 351. Rokas un kājas viņai aiz piepūles trīcēja, pirksti un plaukstas dega. Kalndruva 2, 76. Kopš 5. maija esmu piedalījies septiņās sacensībās,

un šī piepūle ir atstājusi manī pēdas. Sports 84, 130, 2. // pārn. *Maksimāls jaudas palielinājums, arī patēriņš (ierīcei, iekārtai u. tml.).* □ Sākas Semanas pāreja. Deviņus kilometrus mašīna piepūlē īd un lēni pieveic līkumu pēc līkuma. Ziedonis 1, 15. Aiz piepūles drebēdams, motocikls drāzās uz priekšu .. PL Siev 59, 12, 11. Mašīna laižas ūdens un dubļu pilnajās grambās .., motors piepūlē gaudo. Caune 4, 6.

piepūlēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Intensīvi nodarbināt, sasprindzināt, ievērojami koncentrēt (piemēram, atmiņu, domāšanu, uztveri).* □ Kamēr viņš stāvēja, pulkstenis nosita septiņi. Tas bija vecs stundenis, un Dzenis piepūlēja atmiņu, vai tāds viņiem toreiz piederēja vai ne .. Ezera 5, 35. Šovakar nepavisam negribējās piepūlēt galvu. Grūtsirdība joprojām māca sirdi .. Mauliņš 3, 28. Intensīvais darbs skolā un ārpusklases nodarbības stipri piepūlē redzi. Cīņa 76, 81, 4.

2. *Intensīvi nodarbināt (ķermeņa daļas), parasti tā, ka (tās) nogurst.* P. rokas. □ Viņa piepūlētās acis ar viegli apsarkušiem plakstiem aiz biezajiem briļļu stikliem lāga nesaskanēja ar jauneklīgo seju. Brodele 14, 233. Lai tevi [cehā] sadzirdētu blakus stāvošais, nākas piepūlēt balss saites. Cīņa 82, 290, 2.

piepūlēties, -os, -ies, -as, pag. -ējos; refl. *Darīt, veikt ko ar piepūli.* □ .. viņam nācās piepūlēties, sperot soļus tēva pēdās. Bels 6, 17. .. [zēns] skriešus metās pa taciņu lejup no kalna. Uģim bija stipri vien jāpiepūlas, lai neatpaliktu no sava jaunā drauga. Vāczemnieks 1, 21. .. ja cilvēks ierod brīžiem paslinkot, tad arī vajadzīgajā brīdī viņš vairs .. nespēj īsti .. piepūlēties. Sports 75, 25, 3.

piepumpēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. **1.** *Piesūknēt (1).* P. spaini ar ūdeni. □ Divritenis bija tik stipri sagrabējis, ka ik pēc katra kilometra nācās par jaunu piepumpēt riepas. Ezera 9, 21. Šosejas sacensībās nav ieteicams riepas piepumpēt pārāk stingri, jo kā pārāk vāji, tā arī pārāk stingri piepumpētām riepām ir savas negatīvās īpašības. Strods 1, 30.

2. *Piesūknēt (2).* P. ūdeni laistīšanai.

piepurināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Purinot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu).* P. visu zemi ar āboliem.

2. *Purinot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz plūmju konservēšanai. // *Purinot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, trauku).* P. grozu ar āboliem.

piepūst, -pūšu, -pūt, -pūš, pag. -pūtu; trans. **1.** *Pūšot piepildīt (ko) ar gāzi.* P. plēšas. Piepūšamais matracis. Piepūšama konstrukcija. □ Jēkaupiņš paceļ pie mutes kaut ko baltu un sāk piepūst balonu. Belševica 1, 109. .. tūristi gan parastās koka, gan piepūšamās gumijas laivās .. ceļo pa straumi uz leju. D kal 66, 65. Ugunskrupis peldot dzied grāvjos un dīķos, piepūtis savus zemādas maisus .. D kal 78, 86. ◇ Piepūst (arī piestāstīt, piedziedāt) (pilnas) ausis (retāk pilnu galvu) sar. — *sastāstīt ļoti daudz (parasti ko maz ticamu).* □ «Tad vakar tas bijāt jūs?» viņš smejas. «Bet sieva man piepūta pilnu galvu.» Ezera 11, 141. // *Pūšot piepildīt (ko, parasti ar sniegu, smiltīm).* Vējš piepūtis bedri ar smiltīm. □ Viena ugunsdzēsēju mašīna 5—10 minūšu laikā ar putām var piepūst paprāvu ģimenes māju .. Zv 66, 12, 10.

2. parasti 3. pers. *Pūšot pārklāt (ko), parasti ar biezu sniega, smilšu kārtu (par vēju).* □ Bija ziemas diena .. Lēni, gluži pēc sava ieraduma, viņš soļoja pa diezgan piepūsto lielceļu .. Pērsietis 1, 322. Kalaču bērzu gatve piepūsta ar [sniega] valni, Veidenbaums brida pa to .. Upīts XII, 410.

3. *Pūšot saspriegt, arī izplest (ko).* Piepūst vaigus — *piepildot muti ar gaisu, izspīlēt vaigus.* □ .. pavīd baltas, vēja piepūstas buras .. Bērn 47, 8, 23. .. spirgts lauku vējš piepūta kreklus. Pad J 82, 127, 4. Orķestranti piepūta vaigus .. Branks 1, 5. ◇ Piepūst vaigus sar. — *koncentrēties, koncentrēt spēkus (kādai darbībai).* □ Puisis izslējās, piepūta vaigus pašapzinīgā pārākumā .. Dripe 4, 83.

4. *Pūšot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Vējš piepūtis lapas pie žoga.

5. *Pūšot (ko), izveidot (tā) kopumu (kādā vietā).* □ Čupā sakrautie ķipji, spaiņi un toveri mirdzoši apsarmojuši [priekšnamā], kaktā piepūsta prāva sniega čupa. Upīts II, 168.

piepūsties, -pūšos, -pūties, -pūšas, pag. -pūtos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Kļūt lielākam apjomā, parasti, piepildoties ar šķidrumu, gāzi.* □ Vēnas sabrieda un piepūtās ar katru mirkli vairāk, plēsdamas miesas audus kaklā, rokās un uz krūtīm. Niedre 3, 75. Tēva platā seja pamazām piepūtās no iekšpuses, acis kļuva stīvas .. Spāre 6, 199. Strazds .. sēž koka zarā un skandina savu dziesmu. Kakliņš piepūšas, spārniņi nokarājas .. Bērn 46, 6, 12. // *Kļūt tādam, kam ir uzpūsts vēders (parasti par dzīvniekiem).* □ «Man aita beidzas galīgi nost. Piepūtusies un gārdz. Laikam ko ieēdusi.» Ezera 13, 223. // *Kļūt apjomīgākam, saceļot spalvas.* □ Bet baloži tup uz jumta un gaida. Piepūtušies vēl resnāki un guļ uz savām kājiņām. Indrāne 4, 12. pārn. Pumpuri piepūtušies kā zvirbulēni, lai tik nu ziedu laikā nepiezagtos salna. Lauku Dzīve 80, 4, 2.

2. parasti 3. pers. *Kļūt saspriegtam, arī izplesties, uztverot gaisa plūsmu.* □ .. bura te piepūtās vējā, te ļengani nokarājās. Ērgle 1, 185. // *Tiekot piepildītam, izspīlēties.* □ Kad somā iedabūju vēl konservus, tā piepūtās kā pūslis .. Ezera 5, 136.

3. sar. *Kļūt dusmīgam; arī apvainoties.* □ Staigājām viens pret otru piepūtušies .. Pārmainījām pa strupam vārdam .. Niedre 12, 57. Bērzs piepūtās zaļš un izgāja no kabineta, pat ardievas nepateicis. Bels 2, 70. «Ko šis tā staigā, piepūties kā tītars. Ne vārda pateikt uz mums nevar.» Jaunsudrabiņš Va, 166. // *Kļūt iedomīgam, augstprātīgam.* □ .. gadījās, ka skolotāja viņu nozīmēja par klases sanitāru. Maigonis no lepnuma piepūtās — viņš nu drīkstēja visiem .. paskatīties nagus un ausis ..

Ērgle 1, 79. Aigaram piemita neliels trūkums — viņš nebija sevišķi muzikāls, .. bet spēlēt gribējās tāpat kā tiem, kas piepūtušies mīņājās pa skatuvi. Gulbis 3, 86.

○ ◇ Piepūšas (arī iepūšas, uzpūšas) kā pāvs sar. — *saka par ļoti iedomīgu, augstprātīgu cilvēku.* □ Tagad zināju, ka kļūšu tēvs. Protams, piepūtos lepns kā pāvs. Bels 1, 92.

piepušķojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e p u š ķ o t; tas, kas ir izdomāts, arī pārspīlēts un iekļauts tekstā.*

piepušķot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Runājot, rakstot, arī domās, iztēlē pievienot (kam esošam, parasti ko izdomātu, arī pārspīlētu).* □ «Tavs modrais mājas sargs guļ un krāc, ka būdai jumts ceļas nost,» Mētra .. pateica .. Neris tiešām gulēja būdā, bet par to krākšanu Mētra gan bija piepušķojis klāt. Ezera 1, 326. Tās ir atmiņas, piedzīvojumi, pārdzīvojumi. Piemelots un piepušķots pavisam maz. Tieši tik daudz, cik savus stāstus par pasaulē piedzīvoto papušķo ikviens godīgs cilvēks .. Kalndruva 9, 6. «Ja gribi zināt, tad otras tādas ēdnīcas nesameklēsi visā rajonā.» — .. «Tu nu gan drusku piepušķo,» es pasmaidīju. Lācis 15, 120. // trans. □ Viņš izstāstīja visos sīkumos, ko tikko bija piedzīvojis, no sevis šo to vēl izsvērdams un piepušķodams. Upīts VII, 602.

pieputekļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (telpa, apkārtne, vide) piepildās ar putekļiem.* P. istabu. □ Pārtikas preču veikalus nedrīkst ierīkot tuvu rūpnīcām, kas pieputekļo gaisu .. Ves 62, 12, 20. Ja istabas kopj ar sausu suku, slotu un sausu drānu, gaiss uzkopšanas laikā tiek stipri pieputekļots. Ves 76, 5, 9.

pieputēt, parasti 3. pers., -put, pag. -putēja; intrans. *Pārklāties no iekšpuses ar putekļiem.* Pieputējusi istaba. □ .. pieputējušā skatlogā neskaidri vīdēja uz skārda paplātēm cieši sarindotas kūkas .. Ves 81, 5, 32. Ar Grīnblata bisi nav šauts vismaz dažus mēnešus — tā ir gluži apputējusi un pieputējusi. Kaijaks 5, 404. // *Kļūt tādam, kurā ir iejaukušies, iesūkušies putekļi.* Pieputējis mētelis. Pieputējušas grāmatas. □ Novakarē .. kulšanas putekļu pilnas bija ne tikai virsējās drēbes .. Pat uzacis pieputējušas sirmas .. Delle 2, 160. Varētu ielīst siltā, sausā sienā, kaut arī tas būtu mazliet piegružots vai pieputējis. Gulbis 3, 253.

pieputināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** parasti 3. pers. *Putinot piepildīt (ko, parasti ar sniegu, smiltīm).* □ Var putenī vējš aizvilkt ceļu ciet, Var pieputināt arī dziļu gravu .. Vāczemnieks 8, 15. Resnā vītola stumbeņa apaļos dobumus pieputinājis sniegs .. Bundzeniece 2, 95. Strādājot mežā, cirvi nedrīkst iecirst vecos celmos, jo tiem plaisas bieži ir pieputinātas ar smiltīm. Indāns 1, 179.

2. parasti 3. pers. *Putinot pārklāt (ko), parasti ar biezu sniega, smilšu kārtu.* □ Viņi iet starp nosnigušām mājām un pieputinātiem dārziem, sadzītām kupenām un balti apbirušiem kokiem .. Ezera 13, 27. Bet iet pret vēju bija grūtāk, sniegs pieputināja visas maliņas .. Spāre 5, 262. pārn. Pilsēta pieputināta ceriņziedu kupenām .. Ciņa 75, 133, 4.

3. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (kas) pieput.* P. istabu. □ Saimnieces kuplās, kā ar putekļiem pieputinātās uzacis saraucās, mutes kaktiņi sāpīgi nodrebēja. Ezera 2, 270.

pierādījums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e r ā d ī t; tas (piemēram, fakts, spriedumu sistēma), ko izmanto, lai pamatotu (kā) patiesumu, pareizumu.* Teorēmas p. Spēju p. □ «Kādu pierādījumu par to, ka mani mīli°, man tad vēl vajag°? Es nekādu negribu ...» Blaumanis 6, 48. Ko neiespēj zinātnieks pierādījumu ceļā, to panāk mākslas darbs ar savu emocionālo iedarbi. Hausmanis 3, 106. // jur. *Ziņas, uz kuru pamata kompetentas valsts iestādes noteic tādu apstākļu esamību vai neesamību, kuriem ir nozīme lietas pareizā izlemšanā.* Lietiskie pierādījumi — *priekšmeti, kuriem ir pierādījuma nozīme krimināllietā.* □ Pierādījumi civillietā ir jebkuri faktiskie dati, uz kuru pamata likumā noteiktā kārtībā tiesa nosaka tādu apstākļu esamību vai neesamību, uz kuriem pamatoti prasījumi un pušu iebildumi .. AT Bij 60, 3, 57. Lietiskie pierādījumi ir priekšmeti, kas noderējuši par nozieguma izdarīšanas rīkiem, saglabājuši nozieguma pēdas .. Krim pr 1, 35.

pieradināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kādam) kļūst par paradumu, ieražu (kāda darbība, rīcība, izturēšanās veids).* □ Nekādi nevaru Vili pieradināt makaros kārtīgi nomazgāties .. Avotiņa 2, 111. Praktiskā dzīve agri bija Elzu pieradinājusi izmantot visu derīgo, ko var apgūt par brīvu .. Dzene 4, 13. // *Panākt, ka (dzīvniekam) rodas noteikts izturēšanās veids.* □ Kucēns jāpieradina .. neuzticēties svešiem cilvēkiem .. Medn 183. .. sagūstītie dzīvnieki jāpieradina dzīvei terārijā. Par pieradinātiem var uzskatīt tikai tos dzīvniekus, kas gūstā uzņem barību .. Sloka 1, 9. Tikko izšķīlušies tītarēni kopējiem sagādā daudz rūpju, jo tie grūti pieradināmi pie patstāvīgas ēšanas .. Lauku Dzīve 80, 6, 28.

2. *Panākt, ka (kāds) pierod (pie kā).* □ Jā, Leonīds mani visur mēģināja pieradināt pie publikas. Bels 1, 129. Bērna norūdīšana jāsāk jau ar pirmo dzīvības mēnesi, pieradinot bērnu pie svaiga gaisa, gaisa peldēm .. Mājtur 27. Visi soli salaboti un nokrāsoti gaišā krāsā, lai pieradinātu skolniekus pie tīrības. Ērgle 1, 408. // *Sistemātiski, pakāpeniski sagatavot (ķermeņa daļu) kādai slodzei.* □ Lai nepārpūlētu sirdi, [medībās] sākumā nedrīkst soļot pārāk strauji. Sirds un plaušas pakāpeniski jāpieradina intensīvākai darbībai. A Kalniņš 1, 298. // *Panākt, ka (augs) normāli attīstās (kādos apstākļos).* □ Kad spraudeņi iesakņojušies, tos pieradina pie normāliem augšanas apstākļiem .. Sudrabs 1, 162.

3. *Panākt, ka (savvaļas dzīvnieks) pierod pie cilvēkiem, pie mājas apstākļiem.* □ Ja [meža cūkas] sivēni noķerti pavisam mazi, tos viegli pieradināt. Viņi tā pierod pie cilvēka, ka tek tam līdz kā sunīši. A Kalniņš 1, 85. Visvieglāk pieradināt līdz nedēļai vecus brie-

dēnus. Tos baro no pudelītes ar siltu govs vai kazas pienu .. Zv 56, 5, 23.

pieradināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos. **1.** *Refl. → p i e r a d i n ā t (1).* □ Nevajag pieradināties bez vajadzības klaiņot pa veikaliem, jo tā tiek bezjēdzīgi nosists laiks. Tavare 1, 56.

2. *Refl. → p i e r a d i n ā t (2); tikt pieradinātam.* □ Kluss Vilnis ir jau no dabas. Pie klusuma viņš pieradinājies arī ar [mēmo] Indriķi, ar kuru tikai žestiem un rokām jāsaprotas. Upīts 10, 267. Cilvēks, kas vēlas pieradināties peldei ledainā ūdenī, trenējas un norūdās pakāpeniski. Zv 76, 10, 3. Acis pieradinājās slepšus pārslīdēt pār rindām, varēja domāt, ka viņš nelasa [referātu], bet runā. Upīts 9, 226.

3. parasti 3. pers. *Refl. → p i e r a d i n ā t (3); tikt pieradinātam.*

pierādīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Pamatot (kā) patiesumu, pareizumu, izmantojot, piemēram, faktus, spriedumu sistēmas.* P. savas tiesības. P. teorēmu. □ Viņš iegrima domās un sāka apcerēt, ar kādiem argumentiem vissekmīgāk pierādīt savas rīcības pareizību. Lācis 10, 240. Darba stāžs pierādāms ar dokumentiem .. Lauku Dzīve 79, 12, 6. // *Apliecināt; ļaut secināt.* □ «Biedri, līdzšinējās kaujās jūs pierādījāt, ka protat sist ienaidnieku.» Grants 5, 247. Kaut snaiperi parasti ir vīrieši, viņa, būdama vēl pavisam meitene, nolēma pierādīt, ka arī sievietei tas pa spēkam. Rīgas B 84, 232, 2. Vietvārdi pierāda, ka mūsu mežos kādreiz mituši tauri, vilki, lāči, lūši un citi mūsdienās daudz retāk sastopami vai nemaz nesastopami dzīvnieki. Zin T 82, 5, 24.

pierādīties, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās. *Refl. → p i e r ā d ī t; tikt pierādītam.* □ .. pētījumos pierādījies, ka ļoti strauji nitrifikācija risinās un nitrāti iekrājas āboliņa papuves augsnē pēc tās uzaršanas. Apsīts 1, 301. Praksē pierādījies, ka labākā darba organizācijas forma lauku darbos ir mehanizētu grupu darbs .. Lauku Dzīve 74, 3, 2. // *Atklāties, noskaidroties.* □ .. no malas viss izskatoties pilnīgi citādi, bet tad, kad īsti sākts strādāt, — tad tikai pierādoties, ka šis darbs nepavisam neatbilstot viņa spējām un vēlmēm. Zigmonte 9, 71. Taču tanī vakarā pierādījās, ka biju maldījies. Lagzdiņš 3, 124. Kas vairs ticēs šim terminam — pēc tam, kad pierādījās pirmā solījuma melīgums. Cīņa 74, 163, 1.

pieradums, -a, v. **1.** *Stabils, ierasts (cilvēka) darbības, rīcības, izturēšanās veids; paradums.* □ Savādi ar tiem pieradumiem — rokas un kājas pašas kust, kur vienmēr kustējušas, ka tur vai pasaules gals. Belševica 1, 91. Ja arī vecis bija mantkārīgs, tad vienīgi neapzināti, pieraduma pēc. Bels 1, 68. Nav tāda mīļuma vairs apkārt, vien saglabājies pieradums uz katru pavasari cerēt it kā uz bērna mošanos .. Brīdaka 8, 75.

2. *Rezultāts → p i e r a s t (2).* P. pie narkotiskajām vielām.

pierakste, -es, s.; parasti vsk. *Darbība, process → p i e r a k s t ī t (1).* □ Darbs ar grāmatu ir nesaraujami saistīts ar izstudētās vielas pieraksti. Cīņa 55, 20, 3. Funkcionālo biostrāvu pierakstei un atveidei .. [zinātnieks] izstrādājis īpašu aparātu .. Zin T 77, 3, 2.

pierakstījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e r a k s t ī t (1).* □ Diezgan daudzos pierakstījumos atrodam sakāmvārdu «Runas ir garas, darbs ir īss» .. Niedre 11, 15. Sākot ar 19. gadsimta 70. gadiem, ir jau daudz latviešu tautas melodiju pierakstījumu .. Vītoliņš, Krasinska 1, 80.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e r a k s t ī t (2).* Jauna panta p. dzejolim. // *Nepatiesu (skaitliski lielāku) faktu uzrādījums.* □ Pierakstījumi putina ne vien valsts līdzekļus, bet arī sagandē pašus darba darītājus. Cīņa 63, 13, 2. Runāja [sapulcē] par pierakstījumiem, par brāķi, par darba kavējumiem .. Dripe 8, 95.

pierakstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Rakstot fiksēt (ko).* P. liecinieka liecību. P. atmiņas. P. dabas novērojumus. P. izdevumus. □ Korespondents izvilka bloku un, uzšķīris tukšu lapu, pustumsā kaut ko pierakstīja. Laganovskis 1, 103. Erna, gatavodamās lekciju pierakstīt, nolika sev priekšā divus zīmuļus. Sakse 6, 101. Patiesi, viss režisora teiktais tika līdz pēdējai zilbei pierakstīts vai atmiņā paturēts .. Dzene 1, 28. // *Grafiski, ar pieņemtām zīmēm, arī ar fizikāliem paņēmieniem fiksēt (ko).* P. melodiju. P. magnetofona lentē skaņdarbu. □ «Tā ir vesela «ķīniešu ābece» — pierakstīt putnu dziesmas. Katrs to dara pēc savas metodes: ar svītriņām, punktiņiem un citām zīmēm.» K Grigulis 2, 66.

2. *Rakstot (ko) papildus, pievienot (to uzrakstītajam).* □ Es iegāju otrā istabā, samekļēju tinti un spalvu un pierakstīju vēl vienu rindiņu pie Spodra raksta klāt. Jaunsudrabiņš 7, 35. .. burtnīcās skolēni var, piemēram, svarīgāko pasvītrot ar krāsainiem zīmuļiem, grūtāk iegaumējamo ierāmēt, pierakstīt: «Iegaumē!» PL Skola 62, 5, 55. // nevēl. *Piedēvēt.* □ .. daļa vēlētāju tai [valdošajai partijai] pieraksta atbildību par visām tām kapitālisma likstām, kas starpvēlēšanu posmā manifestējušās konkrētā valstī. Zv 76, 24, 26.

3. *Uzrakstīt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz citātu. // *Uzrakstīt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (piemēram, burtnīcu).* □ Izrādījās, ka Bernhardam .. bija pierakstīta vesela klade ar dzejoļiem. Viese 2, 94. Es esmu godīgi nogājusi skolā veselu ziemu. Taisni žēl, cik daudz baltu burtnīcu ir melnas pierakstītas! Indrāne 7, 76. Rūpīgi sagrafētā un ar skaitļiem pierakstītā kartona lapa patiešām izskatās raiba. PL Siev 79, 11, 4.

4. *Likumā paredzētajā kārtībā reģistrēt (kādu) noteiktā dzīvesvietā, piešķirot likumā noteiktās tiesības.* P. uz laiku. P. savā dzīvoklī radinieku. □ «Rīgā pierakstīts esat?» — «Esmu,» Lipsts izvelk no krūšu kabatas pasi .. Skujiņš 4, 10. «Vai tavs tēvs joprojām ir pierakstīts Dairas dzīvoklī?» sekretārs savukārt prasa Robertam. «Un vai tev liekas, ka viņš

tur kādu laiciņu vēl varētu mitināties?» Klīvers 3, 90. // *Reģistrējot (datus par kādu), iekļaut (to, piemēram, pasākumā, cilvēku kopumā).* P. skolēnus angļu valodas pulciņā. // *Dokumentāri nokārtot transportlīdzekļa (parasti kuģa) piederību.* □ Kuģis bija pierakstīts Liepājā, tāpēc vajadzēja doties turp saņemt zvejas piederumus un apgādi. Talcis 7, 258.

pierakstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Ierakstīt savu vārdu un uzvārdu oficiālā sarakstā; tikt pierakstītam oficiālā sarakstā; oficiāli pieteikties, piereģistrēties (piemēram, pasākumā, cilvēku grupā).* P. pie ārsta. P. bibliotēkā. □ ..šovakar pat varēs pierakstīties tie, kas grib piedalīties lielajā talkā. Sakse 7, 455. Ugunsdzēsēju depo zālē pa vakariem toreiz vingrinājās jaunie bokseri. Zigis aizgāja turp un pierakstījās. Saulītis 12, 26. Tad Kārkls savāca savas lietas un gāja malā, pierakstījās jaunā komandā un brauca pakaļ jaunam kuģim. Lācis 15, 35. // sar. *Reģistrēt laulību.* □ ..kāzas arī viņi rīko pa jaunam: pierakstīšoties tikai pagasta izpildkomitejā. Salenieks 1, 32. «Vai tad [laulājoties] liecinieku arī vajag?» Jānis satrūkās. «Es domāju, ka tāpat, aiziet un pierakstās.» Sakse 7, 382.

2. *Likumā paredzētajā kārtībā reģistrēties noteiktā dzīvesvietā, iegūstot likumā noteiktās tiesības.* □ Radiniece palīdzēja viņai iekārtoties — pierakstīties un dabūt vietu tuvākajā ēdnīcā.. Ezera 9, 254. «Viņiem ir liels dzīvoklis... Kvadratūra atļauj. Un man ir izredzes pierakstīties..» Kalnaruva 9, 167.

pieraksts, -a, v. **1.** *Rezultāts → pierakstīt (1); rakstu zīmju, pieņemtu zīmju, arī fizikālu signālu kopums, ar ko ir fiksēts kāds fakts, kā saturs.* Lekcijas p. Folkloras materiālu pieraksti. Pierakstu burtnīca. Optiskais skaņu p. □ Autors ir centies pilnīgāk izmantot notikumu dalībnieku un aculiecinieku atmiņu pierakstus.. Samsons 2, 11. Tagad neviens vairs nebrīnās, ieraugot pierakstu 1+1=10, kas ir pareizs binārajā (divnieku) skaitīšanas sistēmā. Zin T 64, 12, 32. Elektrokardiogramma.. ir grafisks sirds biostrāvu pieraksts.. Ves 75, 4, 29.

2. *Rezultāts → pierakstīt (2); tas, kas ir pierakstīts kļāt.* Pieraksti pie lekcijas konspekta.

3. *Rezultāts → pierakstīt (4), pierakstīties (2).* □ Tie, kuri dzīvo bez pieraksta.., sodāmi administratīvā kārtā un ar naudas sodu. Pad J 83, 50, 4.

pierakt, -roku, -roc, -rok, pag. -raku; trans. **1.** *Rokot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. kartupeļus visai ziemai. // *Rokot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, trauku).* □ Pierakt pilnu kurvi ar kartupeļiem. ME III, 282.

2. *Nedziļi ierakt (auga apakšējo daļu).* □ Uzglabājamos [augļaugu] spraudeņus sasien sainīšos.., pierok pagrabā mitrā smiltī vai brīvā laukā 30 cm dziļumā. Sudrabs 1, 158. Vecos [artišoku] cerus.. ziemā uzglabā pagrabā pieraktus. Lauku Dzīve 81, 3, 13. Neiestādītos augļu kociņus pierok ziemošanai. D kal 64, 87.

pierakties, -rokos, -rocies, -rokas, pag. -rakos; refl. *Rokoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Naudas šķirstam jau pierakušies klāt. ME III, 282. ..uzzinājis par gardumu [beigto putnu], kurmis pieracies tam klāt un ievilcis savā apakšzemes valstībā. Lauku Dzīve 83, 3, 27.

pierakums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → pierakt (2).* □ Rudenī iegādātos augļu kociņus labāk līdz pavasarim atstāt pierakumā, nosegt ar skujām.. un stādīt tikai pavasarī. Cīņa 81, 243, 3.

pierāpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Rāpojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Santa pierāpoja pie suņa un sāka pliķēt viņa kaklu. Rinkule 8, 24. Bet vēzis.. pierāpoja pie manas guļvietas.. Kalnaruva 5, 170. pārn. Kad traktors pierāpoja tuvāk, Ansis ieraudzīja, ka tas, ko viņš noturēja par.. putnubiedēkli, ir puika. Draugs 82, 9, 8.

pierāpties, -rāpjos, -rāpies, -rāpjas, pag. -rāpos; refl. *Rāpjoties, arī rāpus pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Nometies garšļaukus uz ledus, draugs rāpoja klāt. Ledus gan plaisāja sīkās strēlēs, tomēr izturēja. Voldis pierāpās gandrīz līdz ielūzuma vietai un pastiepa koku: «Ķeries klāt!» Talcis 7, 214. Pa grāvjiem, pa tīrumu ežām Jurka aizlīda līdz sakņu dārzam un pierāpās pavisam klāt posta vietai. Lācis VII, 526. Viņš tikko dzīvs esot pie ērgļu ligzdas pierāpies. ME III, 284.

pierasēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Rasējot papildināt (uzrasēto).* P. trūkstošās līnijas. P. detaļu.

2. *Izgatavot (rasējumus) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz rasējumu.

pierasot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja. **1.** intrans. *Pārklāties, kļūt pilnam ar rasu, ar ūdens pilieniem.* □ Vēja nebij nemaz, vītoli stāvēja smagi pierasojuši.. Upīts 4, 82. ..divriči mīksti ripo cauri pierasojušajam mežam. Lauku Dzīve 85, 1, 22. pārn. Rīts pirms saules lēkta bija pierasojis un kluss. Brodele 14, 286.

2. trans. *Pārklāt, piepildīt (ko) — par rasu, ūdens pilieniem.* □ Līkumainais, ratu platais ceļš pierasotām smilgām biezi aizaudzis. Upīts 8, 153. Lietus pierasotas pļavas. ME pap II, 267. // *Pārklāt (ko) ar sīkiem pilieniem lielākā daudzumā (par sviedriem).* □ Ko pauž šī — gandrīz vēl puikas sviedru pērlītēm pierasotā, tikko zelt sākusī padegune.. Pad J 80, 191, 4.

pierast, -rodu, -rodi, -rod, pag. -radu; intrans. **1.** *Iegūt, izveidot stabilu, ierastu darbības, rīcības, izturēšanās veidu.* □ ..viņš.. bija pieradis vienmēr, ja vien kas nopietni skāra viņa dzīvi, atrast pie mātes visdrošāko, visuzticamāko atbalstu un izpratni. Akurātere 3, 64. Labā ģimenē jau bērns iemācās just līdzi savu tuvinieku priekiem un bēdām, pierod rūpēties par viņiem, iepriecināt viņus. Tavare 1, 26. Pārāk esam pieraduši saņemt visu gatavu. Sports 82, 162, 2. // *Kļūt tādam, kam (kas, piemēram, darbība, rīcība) ir parasts, regulārs.* □ «Galvenais, lai Inta neaug par baltrocīti

un pierod pie darba.» PL Siev 58, 4, 16. Darbu dalīšanas rezultātā iegūst visa ģimene, it īpaši bērni, kas pierod pie pienākuma, atbildības, kopējām rūpēm. Tavare 1, 28.

2. *Pielāgoties (piemēram, kādiem apstākļiem), neizjust par traucējošu, nepatīkamu (ko).* P. pie nikotīna. □ Pagāja labs laiks, līdz pie visa pierada, un mācību dienas ieritēja kā rati sen iebraukta ceļa grambās. Viese 2, 88. Neesmu no tiem, kas ātri pierod pie jauniem apstākļiem. Bundzeniece 2, 75. . . daudzi kaitēkļi pie ķimikālijām pierod un iegūst pret tām imunitāti. Kronītis 2, 10. // *Pielāgoties un justies labi (kādā vidē, noteiktos apstākļos).* □ Pieradis cauru dienu aukstos vējos, viņš [kapteinis] istabā ātri sakarsa. Zigmonte 2, 59. Kazlēnus iesloga kūtiņā. Bet tie, brīvībā pieraduši, tik briesmīgi vēkšķ, ka vai ausis ar mālu jāmūrē ciet. Indrāne 7, 46. // *Pielāgoties (par organisma daļām).* □ Pamazām acis pierada pie vājās gaismas. Upīts XV, 18. Mūs apņem melna, necaurredzama tumsa. . . Pēc kāda brīža acis nedaudz pierod. Ērgle 1, 398. Pie smaga darba pieradušās rokas tik ātri nepiegura . . Fimbers 1, 147. // *Uztvert (ko) par labi zināmu, arī parastu, ikdienišķu.* □ Vīri . . jau pārāk bija pieraduši pie šīs [slokas] dziesmas un vairs nedzirdēja to. A Grigulis 18, 163. . . ja nu mēs kādam arvien dodam, dāvinām, pakalpojam, tas . . pierod pie ņēmēja prieka . . Sakse 1, 126. . . biju jau pieradusi pie apziņas, ka man ir kāds cilvēks, ar kuru var dalīties priekos un bēdās. Brodele 13, 33.

3. *Pakāpeniski sākt izjust (ko) par labi pazīstamu, tuvu.* □ . . pie ļaudīm viņš [zēns] bija pieradis un kluba telpās droši maisījās arī starp baronu un ceļavīru gari zābakotajām kājām . . Klotiņš 1, 22. Mēs [pacienti] cienījām viņas [medicīnas māsas] miermīlību un iecietību pret slimnieku untumiem, bijām pie viņas pieraduši . . Kar 59, 8, 66. . . viņa pati tā pieradusi pie sava ceha, it kā tur būtu pavadīti desmit gadi . . Purs 1, 7. // *Pakāpeniski sākt uztvert (kādu) par pazīstamu, justies drošībā (pie kā) — par dzīvniekiem.* □ Apriņķa priekšniekam . . atsūtīja pie cilvēkiem pieradušu kalnu buku ar lieliem, resniem ragiem. Birznieks-Upītis 6, 231. . . strazdi pie mums jau pieraduši, pabēg tik tālāk un neliekas traucēties. Ērgle 1, 355. Lore [sašautā vārna] bija pilnīgi pieradusi pie savas saimnieces. Kopā viņas gāja uz dārzu. Saimniece lasīja kartupeļus, Lore tārpus. K Grigulis 2, 17.

Sk. pierasts.

pierastība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → pierasts (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Būtu briesmīgi, ja . . mums būtu darbdienas vien, ikdiena un pierastība. Zigmonte 4, 107. Cilvēku kā pinekļi saista pierastība pie tā, kas jau zināms, un šaubas par to, kas jauns un nepārbaudīts. Avotiņa, Peters 1, 99. Un, ja ap tevi bijusi ikdienas pierastība, izrāde satricina to, noārda kā kodolam čaulu. Zv 74, 22, 8.

pierasties, -rodos, -rodies, -rodas, pag. -rados; refl. **1.** *Ierodoties pievienoties (piemēram, cilvēku grupai).* □ Visa Brīviņu saime . . bij sapulcējusies sētsvidū . . Pašās beigās pieradās arī Preimanis ar savu Dārču . . Upīts 4, 260. Sākām [deju vakaru] agrā pēcpusdienā (citi pieradās vēlāk) . . Lāms 4, 88. // *Rasties, izveidoties, papildinot (kā) kopumu.* □ Šodien . . [ieskaišu] grāmatiņā klāt pieradies vēl viens četrinieks. Preilis 1, 63. Varbūt par tiem biedriem domā, kuru vairs nav līdzās, par darbu, kas ik dienas pierodas klāt, dari to, cik darīdams? Cīņa 82, 120, 2. . . nenožuvušam burtam sānos bija pieradusies pēkšņi melna, līka strīpa . . Valdis 1, 201.

2. *Piedzimt, papildinot (kā, parasti ģimenes locekļu) skaitu.* □ Pēc kāda gada pieradās vēl trešais Gatviņš. Vedekla piekāra šūpuli vecā Gatviņa gultai ieblakus. Birznieks-Upītis 6, 89. Pirms vairāk nekā divdesmit trīs gadiem te pirmoreiz atskanēja . . dēla brēciens, vēstīdams, ka Grīziņkalna rajonam pieradies atkal viens puika. Saulītis 12, 27. // *Piedzimt, papildinot (dzīvnieku) skaitu.* □ . . Bitīte izauga par lielu govi, un viņai pieradās jau savs teliņš . . Birznieks-Upītis IV, 148.

pierasts, -ais; s. -a, -ā; apst. **pierasti. 1.** *Divd.* → *p i e r a s t.*

2. *Tāds, kas ir kļuvis labi zināms, ikdienišķs.* P. darbs. Pierasti vārdi. Pierasta rīcība. Klasē valda pierastais klusums. □ Kad beigsies karš, cilvēki atkal ies pierastajās gaitās — dosies jūrā, lāpīs cauros meldru jumtus . . Līvs 2, 35. . . dzīvokļos pierasti kļuvuši televizori . . A Gulbis 3, 5.

pierāt, -rāju, -rāj, -rāj, pag. -rāju; trans. **1.** *Mazliet sarāt, izrāt.* □ Es domāju pierāt viņu par tādu runāšanu. ME III, 284. Nu jau man pašam ar vecums klāt. Bet, kur vajag, pierāju vēl tagad ar. Apsīšu J 3, 55.

2. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts rāt, ka ar rāšanu neko nepanāks.* □ Māte: . . ko nu lielā cilvēkā vairs pierāsi, vai t' [tad] prāta pašam nav diezgan. Blaumanis 6, 283.

pieraudāt, -raudu, -raudi, -raud, pag. -raudāju; trans. **1.** *Daudz raudot, padarīt slapju (ko).* □ Esmu . . naktīs pieraudājusi spilvenu ar vientulības asarām. PL Siev 83, 3, 14. Vakar [Melānija] divas kabatdrāniņas bija pieraudājusi. Kar 83, 11, 78. pārn. Pametis skatienu lietus pieraudātajā logā, Arājs nolēma gaidīt. Birze 1, 50. // *Daudz raudot, piepildīt (ko ar asarām).* □ Ielieku galvu tēva rokās un pieraudu tās pilnas asarām. Zunde 2, 45. Gara, gara upe tek. Kas jel tādu pieraudāja? Raud sērdieņi, raud bāreņi, Raud nabaga gājējiņi . . DV 162.

2. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts raudāt, ka ar raudāšanu neko nepanāks.* □ Raudi, raudi, māmuliņa, Ap to pūru staigādama: Ko nu, vilku, pieraudāsi, Kad nav pūra darījusi°? LD 7813. «Māt, es teicu, lai tu neraudi.» — «Ko nu pieraudāšu, bet veca sirds, nevar savaldīties.» Rozītis 2, 304. «Klausies, met to pinkšķēšanu pie malas. Vēl garu garais ceļš mums priekšā, ko pieraudāsi.» Zunde 2, 24.

pieraudzēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Raudzējot sagatavot (piemēram, mīklu) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz mīklas. // *Raudzējot sagatavot (piemēram, mīklu) tādā daudzumā, ka (tā) piepilda (piemēram, trauku).* □ Ar nelielu rauga gabaliņu vai raudzētas mīklas ieraugu var pieraudzēt pilnu abru .. Ves 79, 10, 24.

pieraudzīt, -raugu, -raugi, -rauga, pag. -raudzīju; trans. *Skatoties, vērojot uzmanīt, pārbaudīt; pieskatīt.* P. bērnus. □ Māte: Tu, Kārli, vecāks un gudrāks. Pieraugi mazākos. Paegle 2, 618. Vien vecaistēvs pa dārzu solī lēnā Viens staigāja vai sēdēja kur ēnā. Tam uzdots bija bites pieraudzīt. A Bārda 1, 239.

pieraust, -raušu, -raus, -rauš, pag. -rausu; trans. **1.** *Raušot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..kartupeļu tīrumus līdz ziedēšanai 2—3 reizes vago un ceriem pierauš mitru augsni. Švinka 1, 20. Kad gurķiem parādās pirmās īstās lapas, tie jāretina .. Līdz ar retināšanu pierauš jaunajiem stādiņiem augsni līdz dīgļlapām .. Dārzeņk 133. Pēc tam pieraust zemi un piespiest. Citādi bietītes nogāžas gar zemi ... apkrīt ... Kalndruva 5, 17.

2. *Raušot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, trauku).* P. pilnu sieku ar graudiem. P. spaini ar smiltīm.

3. sar. *Sagādāt sev (piemēram, naudu, mantu) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz naudas. □ Guste: Ko nu es varu pieraust! ... Gājējam tak arī pa reizei vajaga sava labāka kumosa. Blaumanis 6, 372.

pierausties, -raušos, -rausies, -raušas, pag. -rausos; refl. *Raušoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie krāsns. □ Viens otrs .. pierausās pēc iespējas tuvāk gunskuru siltumam .. K Zariņš 1, 104. // *Piecelties (parasti smagnēji).* □ Izas tante stāvēja uz ceļiem sniegā, ar vienu roku aptvērusi sētas mietiņu, .. un visiem spēkiem pūlējās pierausties kājās. Lubējs 4, 130. Pamanījis nācējus, puisis strauji pieraušas sēdus, un viņa dzidri zilajās acīs pavīd satraukums. Klīvers 4, 84.

pierausums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e r a u s t (1); augs, tā daļa, kam ir pierausta augsne.* □ Pie šķirtņiem pieder sakņu atvases, krūmu dalījumi, pierausumi, noliektņi .. Sudrabs 1, 162.

pierauj, -rauju, -rauj, -rauj, pag. -rāvu; trans. **1.** *Strauji, ar rāvienu pievilkt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. grožus. P. bērnu sev klāt. □ Jātnieks pierāva pavadu, un zirgs, salēcies uz pakaļkājām, apstājās. Grīva 3, 37. .. Gelzis satver Reiņa žaketes atlokus un pierauj viņu sev tik tuvu, ka pieres gandrīz saskaras. Līvs 5, 142. Bramanis .. pierāva bļodu tuvāk, ar nazi smalstīja biezāko gaļas šķēli. Upīts 4, 203. // *Pievirzīt, pievilkt klāt (piemēram, ķermeņa daļu pie ķermeņa).* □ .. ceļgalus zodam pierāvis, rokām kāju stilbus aptvēris, mēģināju sasildīties. J Plotnieks 9, 74. Suns .. kaunīgi pierāva asti un negribīgi nolikās uz istabas lielā paklāja. Lāms 4, 147.

2. *Raujot savākt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz ābolu. // *Raujot savākt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, trauku).* □ Kurvi pieraut pilnu ar plūmēm. ME III, 283.

pierauties, -raujos, -raujies, -raujas, pag. -rāvos; refl. **1.** *Pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk), parasti, lai aizņemtu mazāk vietas.* P. malā. □ Māte guļ, pie sienas pierāvusies. Upīts 6, 89. Kaimiņš, pierāvies pie dēļu sētas, drebinājās. Likās, ka viņš gaida jau veselu mūžību .. A Grigulis 13, 505. Ineta pierāvās tuvāk [automobiļa] durvīm .. Lāms 4, 111. // *Samazināties apjomā, intensitātē u. tml.* □ .. sīkais personiskais ienaids un tīksme pierāvās un kļuva nesaredzami maziņa un niecīga. Upīts II, 743. // *Samazināt (kā, piemēram, savas darbības, izdevumu) apjomu, vērienu.* □ Tagad .. Lielaušiem vajadzēja stipri vien pierauties un sašaurināties .. Vāczemnieks 4, 77. // pārn. *Pievaldīties.* □ «Jūsu stundās viņa [skolniece] pieraujas, bet pret dažiem citiem skolotājiem izturas dīvaini — tīri vai izaicinoši.» Brīdaka 2, 171. Večuks, redzēdams, ka jaunie nelabprāt grib uzņemt ar viņu valodu, savu ziņkāri apslāpēdams, pierāvās, lai nogaidītu, līdz valodas atraisās. Dorbe 3, 6.

2. *Ar strauju kustību pārmainīt ķermeņa stāvokli.* P. kājās. P. gultā sēdus.

pieravēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; reti. *Ravējot izraut (nezāles) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Pieravēt cūkām virzu. ME III, 283.

pieražot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Saražot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Stučkā spēj pieražot .. telefona aparātus visas mūsu lielās valsts vajadzībām. Zv 80, 8, 17.

piere, -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Sejas daļa starp uzacīm un matiem (cilvēkam); galvas virsējā priekšdaļa (dzīvniekam).* Augsta p. Plata p. Šaura p. Zema p. Pieres kauls. Noslaucīt sviedrus no pieres. (Sa)raukt (arī (sa)raut, (sa)vilkt) pieri (grumbās, krunkās) — *savilkt pieres ādu tā, ka tajā izveidojas grumbas, krunkas.* Noliekt pieri (arī seju, vaigu) pie kā — *noliekt galvu tā, ka piere (seja, vaigs) ir tuvu pie kā, arī skar ko.* □ Platās acis ar augstiem uzacu lokiem, ieliektais deguns un stāvā piere piešķīra sejai mazliet stūrgalvīgu, bet atklātu izteiksmi. Birze 4, 33. Viņš strādāja tik uzcītīgi, ka .. no viņa pieres tecēja sviedri .. Blaumanis 6, 65. Līze uzstiepa spaiņus augšā un noslaucīja pieri. Sakse 2, 31. Kur bijis, kur ne — atskrēja kumeļš pie upes padzert — zili ābolains, melnām acīm, zvaigzne pierē. Jurciņš 1, 10. .. banālais pants diez kā neaizkustina Edgaru. Viņš nepatikā sarauc pieri. Gulbis 3, 286. ◇ Glabāt kā aci pierē — *rūpīgi glabāt, arī saudzēt.* ◇ Uz pieres (nevienam) nav rakstīts — *saka, norādot, ka pēc ārējā izskata cilvēku nevar novērtēt.* □ Nevienam nav uz pieres rakstīts, kāds tas ir. LSP(N) 133. ◇ Caur pieri — *ar mazliet pieliektu galvu skatoties uz augšu (parasti, paužot naidīgu, nedraudzīgu, arī neti-*

cīgu attieksmi). □ Imants paskatās caur pieri un īsi, spītīgi izmet: «Es aizbēgu no mammas.» Ezera 2, 213. «Labvakar,» beidzot viņš dobji ierunājās un, it kā nedarbus izdarījis, caur pieri paskatījās Kasparā. Līvs 2, 99. «..man liekas, jums būs jāārstējas [sanatorijā].» Meitene neticīgi paraudzījās caur pieri. «Man?» Birze 5, 94. ◇ Acis sprāgst no pieres ārā (arī laukā) — a. *Saka, ja stipri salst.* □ Māte: Bet ta' [tad] nu salst! Acis sprāgst no pieres laukā! Pion 55, 4, 4. Salst. Acis no pieres sprāgst laukā! Sirmbārdis 2, 47. b. *Saka, ja skatās sasprindzināti vai ar lielu ziņkāri.* □ Dažam labam aiz skaudības.. acis sprāga no pieres laukā, kad šis [skaistais] pāris ar bezdelīgas vieglumu laidās pa zāli. Kalndruva 2, 12. ◇ Acis krīt no pieres ārā (arī laukā) — *saka, ja ļoti tīko ko iegūt un kārīgi skatās uz to.* □ «Mantrauši nolādētie! Acis jums krīt no pieres ārā, kad pamanāt mantu.» Lēmanis 17, 145. Kristīne: Tev mūždien tikai muļķības galvā, vecais ķēms! Domā, es neredzu: glūn uz jauniem skuķiem kā ... — Teodors: Es? — Kristīne: Tu pats! Blenž, ka vai acis krīt no pieres laukā. Ezera 10, 116. ◇ Acis (vai) izsprāgst (arī sprāgst, lec, kāpj) no pieres (retāk dobuļiem) ārā (arī laukā) — *saka, ja (kādam) no pārsteiguma, izbrīna, skaudības u. tml. acu izteiksme saspringst.* □ Ilzes acis, liekas, aiz pārsteiguma izsprāgs no pieres. Avotiņa 2, 175. No brīnumiem kungam acis lec no pieres laukā. Kaldupe 5, 62. ◇ Ar pieri (arī galvu) mūrī (arī sienā, caur sienu) skriet, arī mesties (vai) ar pieri sienā (retāk mūrī) — *mēģināt izdarīt, panākt ko neiespējamu.* □ «Es neesmu no tiem, kas ar pieri mūrī skries, un arī ne no tiem, kam viss vienalga.» Jansons 5, 235. Mengdens nebija histēriķis, kas par katru pārpratumu skries ar pieri sienā.. K Zariņš 1, 80. ◇ (Ar) slapju pieri (arī galvu, muguru) — a. *Nosvīdis.* b. *Ļoti intensīvi, ar lielu piepūli.* ◇ Ņemt pierē (biežāk galvā) sar. — *pārdzīvot (ko); uztraukties, raizēties (par ko).* □ ..durvis atvēra meita.. «Kopš viņu atstāja Kurts, tāda jocīga,» Lauriņš kā atvainodamies čukstēja. «Bet tu jūties kā mājās un neņem pierē..» Dinere 10, 291. ◇ Kā ar āmuru (arī cirvi, mietu, bomi) pa pieri sar. — *saka, ja kas pēkšņi, negaidīti pārsteidz, ja ko pēkšņi, negaidīti aptver, saprot.* □ It kā kāds ar āmuru Griezem iesita pa pieri. Šī balss bija pazīstama. Tas taču bija — Nātiņš! Fimbers 1, 389. ..pirmajā brīdī Vaska ir tik pārsteigts, it kā būtu dabūjis ar mietu pa pieri. J Plotnieks 7, 64. ◇ Bieza piere (kādam), arī biezs pakausis (kādam) sar. — *saka, ja cilvēks ir neapķērīgs, arī ietiepīgs.* □ Salums: Nu, protams, kas gan tev jāmācās. Tāpat tur nekas neiznāks. Tev pārāk bieza piere... Brodele 4, 13. ◇ Acis ir pierē sar. — *saka par spēju pašam redzēt, spriest.* □ Skolā katrs, kam acis pierē, saprot, ka Arnis un Dina ir gandrīz nedalāma vienība. Dripe 6, 7. Kopš ieraudzīja veco pie rijas sarunājamies ar to velosipēdistu, viņai ir skaidrs, par ko tie divi runāja. Viņai tak acis pierē ir! Kaijaks 2, 46. ◇ Raut (arī zagt) aci (arī acis) no pieres ārā (arī laukā) sar. — a. *Nekaunīgi, pārdroši zagt.* □ ..tas nelietis, tas puika te atkal bijis un apzadzis viņu. Aci no pieres rāva laukā.. Upīts 4, 252. «Saka jau,.. ka vilcienā aci no pieres zogot ārā.» Sakse 6, 5. b. *Rīkoties alkatīgi, nerēķinoties ar citiem.* □ «Visādi laiki bijuši, bet tādi, kad acis rauj no pieres laukā, tādi nu gan nav redzēti.» Talcis 9, 149. ◇ Izzagt (arī izraut) aci (arī acis) no pieres sar. — *nekaunīgi, pārdroši apzagt, apkrāpt, apmānīt (kādu).* □ Ar smagu sirdi pošos ceļā. ..Tur godīgam cilvēkam vai aci no pieres izraujot. Sēlis 4a, 6. ◇ Kož (vai) acis no pieres laukā (arī ārā) sar. — *saka, ja (kādu) apstāj uzmācīgi kukaiņi (parasti dunduri, mušas, odi).* □ «Dunduri [govīm] kož acis no pieres laukā..» Liesma 59, 9, 7. ◇ Lode pierē (arī ribās, krūtīs) sar. — *saka, ja kāds tiek nošauts; saka, ja kāds nošaujas.* □ «Viņi nežēlo nevienu. Vainīgs vai nevainīgs: lode pierē, un beigas.» Grīva 8, 76. ..katram sava gudrība, sava pārliecība, kas nesadzīvo ar cita pārliecību. Kara laikā par to triec lodi pierē un sarkano gaili jumtā. Kaijaks 2, 192.

2. bot. *Sarucis stumbrs, uz kā virsmas attīstās lapas.* □ Miza [burkānam].. oranža, ar zaļganu pieres daļu. Veisteris 1, 28. Ļoti laba jēru barība rudenī ir cukurbiešu lapas kopā ar biešu pierēm. Lauku Dzīve 80, 8, 11. Bieti sagrāba aiz lakstiem, ar naža muguru pāris rausienos liekā zeme nost, spēcīgs grieziens — un cietā piere ar lapu cekulu nokrīt zemē, bet gatavā biete slaidā lokā aizlido kaudzē pie citām. Birze 1, 141.

3. *Gala, parasti plakana, virsma (garenam priekšmetam).* Sijas p. Pieres virpa. Pieres zobrats. Pieres siksna. Zāģēt pieri. □ Spāres atbalstīšanai tās pierē izzāģē taisnleņķa robu.. Šterns 2, 113. Visas malas smaržoja pēc kokiem un sveķiem. Lielām lāsēm karstajā saulē tie spiedās no baļķu pierēm un laiski ritēja lejā. Viese 1, 60. // *Plakanā, paplatinātā (sitamo rīku) daļa, kas cirtienā, sitienā saskaras ar apstrādājamo priekšmetu.* □ ..āmura pierei jābūt paralēli naglas galvas plaknei, pretējā gadījumā nagla lieksies. Šterns 2, 23. ..pirmais saules stars slīd pa grīdu un sameties atdzirkstī zemē nomesta spoža āmura pierē... Upīts 10, 24.

4. *Virsotne, stāvākā vieta (piemēram, kalnam, pauguram).* Kalna p. □ Iesim te gar to upīti. Pāvulāna pirtiņa tur aiz līkuma, pašā gravas pierē. Vanags 3, 119.

5. *Līdzenā, gludā (akmens) virsmas daļa.* □ «Tā, tā, tā...» klusi dudina pieguļnieku Mārcis, tad iespļauj rokās un atvēzējies cērt Lielajam akmenim tieši pa pieri. Kaldupe 5, 66. Tēvs pakampj lauzni, iesit [spridzināmam] akmenim pāra reizes pierē.. Brigadere 2, 333.

○ Auna piere ģeol. — *ledāju nogludināts cietu iežu izcilnis vai paugurs.* □ Šļūdonis bija pirmais tēlnieks un akmeņkalis, kas sablīvēja taisnās grēdās milzīgos klintsbluķus un noslīpēja tos gludus kā ķirbjus. Vēlāk šīs

«auna pieres» gludināja un drupināja vējš un ūdens .. Zv 72, 21, 14.

pieredze, -es, s.; parasti vsk. **1.** filoz. *Ārējās pasaules jutekliski empīriskais atspoguļojums, kas izveidojies mijiedarbībā ar šo pasauli, veidojot pamatu zināšanām par to.* □ .. Kants pasludināja, ka telpa un laiks nenāk no pieredzes, bet ir apriori un transcendentāli. Karpovics 1, 32. Jebkura zinātniska hipotēze un teorija tiek atmesta, ja to neapstiprina pieredze, prakse .. Zin T 63, 4, 10.

2. *Praktiskajā darbībā iegūtais zināšanu, prasmju, iemaņu kopums.* Pagātnes p. Uzkrāt pieredzi. Pārņemt pieredzi. Iegūt pieredzi darbā. Dalīties pieredzē. Pieredzes apmaiņa. □ Uz kuģa viņš [zivju meistars] kopā ar zvejas meistaru ir pieredzes bagātākie zvejnieki, jo tiem abiem aiz muguras vairākas zvejas sezonas. Grīva 5, 59. Viņš paļāvās uz savām zināšanām un diezgan prāvo pieredzi. Talcis 7, 297. Darba ražīguma celšanā liela nozīme ir pirmrindnieku pieredzei, pilnīgākai darba paņēmienu, darba rīku un ierīču lietošanai. Šterns 2, 10. // *Tas, kas ir bijis, noticis; tas, kas ir pārdzīvots, izjusts.* Personiskā p. Rūgta p. Pieredzes trūkums. □ .. vecajam strēlniekam Krastiņam aiz pleciem bija pieredze pirmajā pasaules un pilsoņu karā, un tāpēc viņš tagad iecelts par brīvprātīgo vada komandieri. Vilks 5, 75. Visās .. [rakstnieka] grāmatās, lai viņš rakstītu kādā žanrā rakstīdams, vērojama liela dzīves pieredze un plašas zināšanas. Jaun Gr 67, 9, 22. Mūzikas novirzienā specializēto skolu pieredze rāda, ka muzikāli izglītoti bērni sekmīgāk apgūst arī citus priekšmetus .. Lauku Dzīve 77, 7, 18.

pieredzējis, -ušais; s. -usi, -usī. **1.** *Divd.* → *pieredzēt.*

2. *Tāds, kam ir labas praktiskajā darbībā iegūtas zināšanas, iemaņas.* P. strādnieks. P. pedagogs. Pieredzējusi darbiniece. □ «Pieredzējis ķirurgs mums tiešām ļoti vajadzīgs,» Bratkuss kļuva lietišķs. Lapsa 2, 92. Bez pieredzējuša loča šajos seklajos piekrastes ūdeņos bīstami kuģot .. Grīva 8, 270. Pieredzējis autobraucējs savā profesionālajā atmiņā glabā ne vien priekšstatus par raksturīgākajām kritiskajām situācijām, kas var atgadīties ceļā, bet viņam arī ir zināms, kā tās pārvarēt. Pad J 83, 18, 4.

pieredzējums, -a, v. *Rezultāts* → *pieredzēt.* □ Abi komitejas locekļi iebraukuši no laukiem. Viņi stāsta viens otram savus pieredzējumus. Jansons 3, 43. Parasts domāt, ka Jaunsudrabiņš precīzi aprakstījis un apkopojis savas bērnības pieredzējumus un tad no tiem izveidojis «Balto grāmatu». Čaklais 10, 83. .. tas varbūt ir vienīgais kopējais visiem [teātra aktieriem] — kara šausmu pieredzējums, miera dzīves alkas .. Dzene 6, 20.

pieredzēt, -redzu, -redzi, -redz, pag. -redzēju; trans. *Būt, piemēram, par dažādu notikumu aculiecinieku vai dalībnieku (parasti ilgākā laikposmā); pārdzīvot, izjust (ko).* P. daudz grūtību. □ «Cilvēks mūžā pieredz gan daudz laba, gan slikta, bet tas viss nepavisam nav tūdaļ jādara ļaužu prātiem zināms.» J Kalniņš 4, 159. Kas viss nav pieredzēts garu garajos gados! Purvs 3, 38. Iemeties gultā, Ģirts piespieda rokas pie pieres. Galva dūca no šodien pieredzētā un dzirdētā. Dripe 2, 67. pārn. Daudz šis pelēkais akmens pieredzējis savā sirmajā mūžā. Birznieks-Upītis 6, 37. // *Kļūt, piemēram, par nozīmīga notikuma aculiecinieku vai dalībnieku; sagaidīt (piemēram, nozīmīgu notikumu).* P. karu. □ «Gan es līdz sava mūža beigām vēl pieredzēšu, ka Vīranauda kļūst ne tikai par kapteini,» tēvs nosaka. Zigmonte 2, 227. Bērnus viņa netika pieredzējusi, kaut gaužām bija gribējusi. Avotiņa, Slisers 1, 281. // *divd. formā:* nepieredzēts, arī nav pieredzēts. *Tāds, kas līdz šim nav redzēts, novērots.* □ Aglonas ļaudis priecājas .. par nekad nepieredzēto ražu savu dzimto ezeru krastmalās. Vējāns 5, 123. «Šodien jauks laiks.» — «Brīnišķīgs. Tāds augusta sākumā sen nav pieredzēts.» Upīts 18, 302.

Sk. pieredzējis.

pieregulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Mazliet regulējot, panākt, ka (iekārtai, ierīcei u. tml.) rodas vēlamais stāvoklis, vēlamās īpašības.* P. automašīnu. P. televizoram krāsu toņus. □ Pirmajai reizei, kamēr tralis vēl nav īsti pieregulēts, pietiek ar to pašu [lomu]. Lapsa 1, 39.

piereģistrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Reģistrējot pierakstīt, fiksēt.* P. transportlīdzekli. □ Pārdevēja sniedz grāmatu, kurā .. piereģistrētas pircēju izteiktās vēlēšanās. Zv 72, 3, 3. Ar īpaša mehānisma palīdzību matu garumu mainīšanos piereģistrē uz .. lentes. Zin T 66, 5, 41. Valkā strādāja Tērbatā un arī Rīgā piereģistrētie .. meistari. Lit M 83, 33, 16.

piereģistrēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Piereģistrēt sevi; tikt piereģistrētam.* □ Vairāk nekā tūkstotis cilvēku pulcējās pie vietējās autobusu pārvaldes kantora cerībā .. kaut vai piereģistrēties darba saņemšanai .. Rīgas B 82, 120, 6.

pierēķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Pievienot aprēķinam, skaitam, daudzumam (kādu skaitlisku lielumu); pieskaitīt (1).* □ Cik laika tas prasa? Apmēram 7 minūtes. Ja pierēķina vēl 5 minūtes, kas paiet, vingrojot pie atvērta loga, iznāk, ka pietiek ar nepilnu stundas ceturksni, lai justos mundri, svaigi, enerģiski. Ves 83, 2, 23. pārn. .. lai kur kaut kas fabrikā gadījās, daļu vainas katrreiz pierēķināja viņam. Upīts 9, 588.

pieremdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Ēdot, dzerot panākt, ka mazliet mazinās (izsalkums, slāpes).* □ Izsalkums, kas pirmīt tika pieremdināts ar maizi, tagad sāk īsti uzstāties. Zigmonte 1, 139. // pārn. *Mazliet samazināt (fizioloģiska vai psihiska stāvokļa) intensitāti.* □ Tūlīt iekuršu uguni, ūdeni uzkarsēšu, siltums visas sāpes pieremdina. Indrāne 10, 23.

pieremontēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Remontējot novērst bojājumus (parasti nelielus).* □ Parīzieši parasti pēc trim gadiem savus automobiļus nodod atpakaļ firmām, kur

tos pieremontē un atkal realizē .. Cīņa 80, 252, 3. Agregāta detaļas pieremontēja un nostiprināja mehanizators .. Cīņa 83, 161, 1.

pieretušēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Izretušēt (atsevišķās vietās).* □ No .. avīžu melnbaltajās slejās pieretušētajām .. sejām pretī viedās viens vienīgs .. dzīvotprieks. Lit M 84, 6, 15.

pierībināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Rībinot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Ak, šaurās, akmeņiem bruģētās, koka namiņu ieskautās Jelgavas ieliņas! Tirgus dienās jūs pierībināja simtiem ratu .. Zv 64, 12, pielikumā 3. Tālu aiz meža stūra pa šoseju brauca tanki, pierībinādami visu apkārtni. Grīva 4, 116. Tā vien liekas — tūlīt ieradīsies vesels orķestris un pierībinās tuvējo apkārtni ar kādu sen pazīstamu maršu. Pad J 80, 160, 4.

2. intrans. *Rībinot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Rati pierībina pie veikala. // trans. *Rībinot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. ratus pie pienotavas.

pieriest[1], parasti 3. pers., -riest, pag. -rieta; intrans.; pareti. *Pierietēt (1).* Pierietis tesmenis. □ pārn. Vasara guļ uz laukiem un dārziem kā pierietusi sieva .. Akuraters 1, 75.

pieriest[2], parasti 3. pers., -rieš, pag. -rieta, arī -riesa; trans. **1.** *Būt par cēloni tam, ka (kas) kļūst pilns (ar šķidrumu).* □ Spējš lietus brāziens .. pieriesa koku lapotnes ar ūdeni .. Eglons 2, 282. // parasti divd. formā: pierietis. *Uzkrāt sevī šķidrumu lielākā daudzumā (par augiem); uzkrāt, koncentrēt sevī (šķidrumu) lielākā daudzumā un palielināties apjomā (par augļiem, ogām).* □ Egles mājas galā stāv smagas, tumšas, ūdeņu pierietušas. Indrāne 2, 460. .. tur [siltumnīcās] viņš rādīja melones, kas bija tiešām brīnišķi pierietušas .. Brigadere 3, 378. .. viņa pavērsa pret mani lielas acis, tumšas kā saulē pierietušas ķiršogas. Niedre 6, 272.

2. parasti divd. formā: pieriests, pierietis. *Kļūt pilnam (piemēram, ar ziediem, atvasēm, augļiem) — parasti par augiem.* □ Vecais Brīģis jau zvanīja baznīcas tornī, kalnā, aiz ziedu pieriestām liepām. Upīts 18, 272. Stingā zeme sakņu pieriesta .. Caune 2, 47. .. miglai cauri mirdz mazs, ar baltām ogām pierietis krūmiņš. Kaldupe 8, 60.

pieriesties, parasti 3. pers., -riešas, pag. -rietās, arī -riesās; refl. **1.** *Piepildīties, pārklāties (ar asarām) — par acīm.* Acis pieriešas asarām. □ pārn. .. Jo viņš redz, šīs acis, kas nupat tā dzēla, Arvien vairāk ar maigumu pieriešas pilnas. Kroma 4, 78. // *Ieplūst (acīs) — par asarām.* Asaras pieriešas acīs.

2. pareti. *Pierietēt (3); pietecēt*[1] *(2).* □ sal. Pūpolvītols Sauleslejā izskatās kā pieriesies resnām lāsēm. Caune 3, 16.

3. parasti divd. formā: pieriesies. *Kļūt pilnam (ar ziediem, atvasēm, augļiem) — par augiem, to daļām.* Avenes pieriesušās ar ogām.

pieriet, parasti 3. pers., -rej, pag. -rēja; trans. *Rejot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Neizskatās, ka pagalmu sargātu suns teļa lielumā, gatavs pieriet vai visu kvartālu, ja kāds mēģinās pieskarties dārza vārtiņiem. Kar 84, 11, 108.

pierietenis, -ņa, v.; etn. *Sieviešu krekla apakšējā daļa, kas darināta no rupjāka (parasti pakulu) auduma.* □ Spožo, balto linu taču izmantoja tikai svētku kreklam, un arī tam piešuva pakulu pierieteni. Zv 84, 4, 25. Ak tu kungs, veseli divi plaukti ar drēbēm! Krekli ar pierieteņiem, dvieļi un palagi .. Indrāne 7, 26.

pierietēt, parasti 3. pers., -riet, pag. -rietēja; intrans. **1.** *Piepildīties ar pienu (parasti par tesmeni); piepildīt tesmeni (par pienu).* Piens labi pieriet. □ Abas slaucamās govis labsirdīgi īdēja .. un vēlīgi ļāva atvieglināt savus pierietējušos tesmeņus. Birznieks-Upītis 6, 212. Gotiņām tesmeņi pierietējuši un prasīt prasās pēc slaukšanas .. Ves 83, 8, 13. // *Kļūt tādam, kam tesmenis ir pilns ar pienu (par dzīvnieku).* □ Pa reizei jau aizstaigājot [uz fermu] un dažu dienu arī nostrādājot .., jo lieku cilvēku nav kur ķert un govis nav kam slaukt, taču lopiņš pierietējis nevarot stāvēt. Ezera 17, 91. Pierietējušās govis kūtī māva .. Niedre 12, 95.

2. *Ieplūst (acīs) — par asarām.* □ Maija tur klēpī savu jēriņu. Šad un tad viņa to noglauda, un acīs tai pieriet asaras. Kar 54, 10, 36. Viņa pūlējās apspiest .. acīs pierietējušās asaras. Upīts 11, 148. // *Piepildīties, pārklāties (ar asarām) — par acīm.* □ .. vecāmāte ar abām rokām saņēma viņa spēcīgo saulē nodegušo roku, ilgi glāstīja to un asaru pierietējušām acīm raudzījās mazdēlā .. Lācis 11, 131.

3. *Uzkrāt, koncentrēt sevī šķidrumu lielākā daudzumā un palielināties apjomā; piepildīties (ar šķidrumu).* □ .. liesās savvaļas upenes pieriet saldām sulām. Goba 1, 16. Daždien jūras pusē savelkas padebeši un briest negaisam, bet ik reizi smagie, pierietējušie mākoņi, pērkonu aprībināti un apdārdināti, pamūk sāņus un aizskrien pilsētai garām. Lit M 83, 42, 4.

pierīkot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Piestiprināt lietošanai, izmantošanai (piemēram, kādu ierīci, konstrukciju, priekšmetu).* P. atslēgu. □ Pie jaunbūves sienas bija pierīkotas dažādas trices un bomji, lai vieglāk dabūtu augšā garos un smagos baļķus. Fimbers 1, 372. Nākamajā pavasarī te [cirsmā] iesēja priedes. To darīja viens cilvēks ar īpašu, traktoram pierīkotu arkla sējmašīnu. Bels 6, 65. .. pie resna, zemē ierakta staba pierīkots mazgājamais trauks .. Kaijaks 5, 193.

pierikšot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Rikšojot, rikšiem pieskriet (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Zirgs pierikšo pie žoga. // sar. *Ātri pieskriet (par cilvēku).*

pierimt, -rimstu, -rimsti, -rimst, pag. -rimu; intrans. **1.** *Darboties ar vājāku intensitāti vai pārstāt darboties, parasti uz neilgu laiku (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Viss, ar ko cilvēks nelaimīgs un laimīgs, Jau slēpjas bērna meklējošā skatā, Kad viņš .. Uz kādu

brīdi rotaļāties pierimst .. Belševica 3, 54. Kad pirmie rudens vēstneši iekrāso debesis un jūru, laukus un kokus, arī cilvēks pierimst savā atvasaras skrejā un tiecas pārvērtēt padarīto, apcerēt tālākejamo. Lit M 80, 42, 8. Saule rādīja pašu dienas vidu, un varbūt tāpēc putni bija pierimuši dziedāt un mežs stāvēja visapkārt neparasti kluss. J Kalniņš 4, 199. // *Par ierīcēm, mašīnām u. tml.* □ .. ne brītiņu šujmašīnas nepierima tarkšķēt un neapstāja zibēt piegriezējas lielās šķēres. Kļava 1, 17. // *Samazināties intensitātē vai izbeigties, tikt pārtrauktam, parasti uz neilgu laiku (par norisi, darbību).* Strīdi pierimst. Kauja pierima. Apšaude pierimusi. □ .. redzēt nebeidzamu dialektisku cīņu, kas, pierimdama un no jauna pieņemdamās spēkā, turpinās cauri laikmetiem, nozīmē redzēt arī indivīda dzīves jēgu un mērķi. Viese 3, 258. Pāris nedēļu [par ugunsgrēku] runāja krustām un šķērsām. Tad valodas pierima. J Plotnieks 9, 269. // *Samazināties intensitātē vai pārstāt, parasti uz neilgu laiku (par parādībām dabā); kļūt tādam, kurā kāda parādība dabā samazinās intensitātē vai pārstāj, parasti uz neilgu laiku.* Negaiss pierimst. Tveice pierimusi. Vakarā vētra mazliet pierimst. □ .. lietus jau klāt. Sākumā tas gāž baltām strūklām, tad mazliet pierimst .. Dripe 3, 145. Kā ceturtdien sācis snigt, snieg visu piektdienu un sestdienu. Pa brīžam pierimst, bet tad lielas pārslas gaisā šūpojas atkal. Andersone 1, 152. Vējš gandrīz pavisam pierimis. Krūmiņš 1, 111. Jūra ir pierimusi, vējš vairs negaudo vantīs kā vakar, bet viļņi vēl šalkdami līst pār klāju. Grīva 5, 147. // *Kļūt klusākam vai apklust, parasti uz neilgu laiku (par skaņu).* □ Bija krietni vēla nakts stunda, kad uz ielas visi trokšņi pierimuši .. J Kalniņš 8, 35. Līdz pat mežmalai viņus pavadīja Asēkles burbuļošana, te pieņemdamās spēkā, te pierimdama .. Ezera 2, 18. Dunoņa virs Pieres kalna pierimusi, nakts apšaude beigusies. Līvs 2, 36. // *Kļūt mazāk intensīvam vai izbeigties, parasti uz neilgu laiku (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* □ Pamazām uztraukums pierima, elpa izlīdzinājās .. Bels 6, 20. Līdz rītam skolmeistara dusmas bija pierimušas, viņš nāca klasē mierīgu garu. J Kalniņš 9, 12. Pēc dažām dienām sāpes pierima .. Lapsa 3, 21. Slimība te pierimst, te progresē. Rīgas B 85, 169, 2.

2. *Kļūt mierīgākam, (mazliet) nomierināties pēc satraukuma, uzbudinājuma (par cilvēku).* □ Valerijs nespēja pierimt, viņa nemiers auga ar katru brīdi; beidzot viņš uzrāva mēteli un devās laukā. Eglons 2, 26. Bet, izteicis skarbos vārdus, Aleksis tūlīt pierima, kļuva ārēji mierīgs. Katlape, Ceplītis 1, 132.

pierimties, -rimstos, -rimsties, -rimstas, pag. -rimos; refl. **1.** *Pierimt (1).* □ Uz nedēļas beigām visi [skolēni] tā kā pierimstas, daži dauza bumbu, pārējie tāpat gurdeni valkājas pa celiņiem .. Indrāne 1, 215. Pret launaglaiku jaunā mežiniece ļāva, lai vislielākais ugunskurs drusku pierimstas. Kaldupe 12, 31. Vēlāk vējš pierimstas un kļūst manāmi siltāks. Lukjanskis 1, 40. Troksnis krogā uz acumirkli bij pierimies. Upīts 4, 339.

2. *Pierimt (2).*

pieripināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Ripinot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Pieripināt mucu pie dīķa. ME III, 285. Līdz starta mirklim viņš vēl sazinās ar lidmašīnas apkalpes komandieri. Bahtižans pieripina kāpnītes. Pad J 80, 158, 5.

2. intrans. *Piebraukt (par transportlīdzekli); pieripot (2).* □ Līkumā parādījās trolejbuss .. un, kad tas bija pieripinājis tuvāk, skaidri varēja salasīt uzrakstu — «Uz depo». Vilks 7, 303. .. divi traktori pēc brīža pieripina laukmalē. Cīņa 78, 126, 3. // *Piebraukt (ar transportlīdzekli).* □ Jumpravs pieripināja Cirpiņos tieši tajā brīdī, kad Maija stūma puiku ar ratiem ārā pagulēt. Cīņa 82, 217, 3. Priekšsēdētājs ar auto .. pa asfaltu pieripina klāt vecajai pagastmājai. Liesma 83, 2, 23.

pieripināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos. **1.** *Refl.* → *pieripināt (1); tikt pieripinātam.* Bumba pieripinājusies pie žoga.

2. *Refl.* → *pieripināt (2); tikt pieripinātam.* □ Tūlīt arī gaidītais autobuss, riepām nošalcot, pieripinājās pie perona. Bels 6, 231.

pieripot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Ripojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Tikai kādā sētā puikas spārdīja bumbu. Tā pārlidoja pār žogu un pieripoja Elmāram pie kājām. Jauno v 58, 230.

2. *Piebraukt (par transportlīdzekli); pieripināt (2).* □ No Krāmu ielas klusi izslīd tumšzaļa jaunā «Volga», lēni pieripo pie krustojuma un apstājas .. Dripe 5, 44. Dzirksteles šķiezdams un dienas ieskaņas takti dudinādams, pieripoja elektrovilciens .. Lapsa 2, 11. .. rati pieripoja pie lieveņa tik klusi, ka neviens neiznāca pretī. Austriņš IV, 209. // *Piebraukt (ar transportlīdzekli).* □ Te pa ceļu no viņas puses kāds brauc. Pieripo pie tiltiņa un laiž tam pāri, ka rīb vien. Birznieks-Upītis IV, 10.

pierīt, -riju, -rij, -rij, pag. -rīju; trans. *Rijot neviļus, negribēti ievirzīt elpošanas ceļos (parasti dūmus, ūdeni) lielākā daudzumā; pierīties (1).* □ Galvenais — netaisīt muti vaļā. Galvenais — nepierīt ūdeni. Tēvs mani ir diezgan peldinājis. Indrāne 4, 34.

pieritēt, parasti 3. pers., -rit, pag. -ritēja (retāk -rita, 1. konj.); intrans. **1.** *Ritot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Bumba pierit pie vārtiem. □ pārn. Tagad, kad dzīve pieritējusi pusmūžam, izrādās, viņi abi palikuši vientuļi. Zigmonte 9, 103.

2. *Piebraukt (par transportlīdzekli); pieripot (2).* □ .. pie lievenēm pieritēja divu meļņu vilkta puskariete .. Sudrabu E 3, 349.

pierīties, -rijos, -rijies, -rijas, pag. -rijos; refl. **1.** trans. *Rijot neviļus, negribēti ievirzīt elpošanas ceļos (parasti dūmus, ūdeni) lielākā daudzumā; pierīt.* P. putekļus. □ Miķelītis bija bez samaņas, bet elpoja, apdedzis viņš nebija, tikai pierijies dūmu. Sakse 2, 86.

2. trans.; vienk. *Pieēsties (ko), parasti steigā, lielākā daudzumā.* □ «..pierīsies [noliktavā] konfektes, cepumus, vafeles līdz nesamaņai.» Gulbis 3, 87. pārn. «Ek, tas Klāstiņš! Pierijies pagasta labumus, nezin, kur naudu grūst!» Fimbers 1, 425. // intrans. □ ..viesos pie kaimiņiem.. viņš pierijās tā, ka bija jānoņem bikšu josta.. Zv 56, 2, 13.

pieritināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; refl. *Ritinot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. mucu pie žoga.

pieritināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ritinoties novietoties cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt).* □ ..viņš atlaižas pie mājas mauriņā, bet Rudīte pieritinās blakus, cieši, cieši pie tēva sāniem. Zv 58, 19, 4. Īgni pasperu Džimīti, kurš pieritinājies man pie kājām. Avotiņa 2, 132.

pierīvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Rīvējot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ Ķirbjus un ābolus sarīvē skaidās, pierīvē citrona miziņas dzelteno slānīti.. Kļaviņa 1, 44. Gaļu atbrīvo no cīpslām, izmaļ, pievieno izmērcētu baltmaizi,.. pierīvē muskatriekstu.. PL Siev 79, 1, 23.

2. *Rīvējot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. kartupeļus pankūkām. // *Rīvējot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* P. pilnu bļodu ar burkāniem.

pierobeža, -as, s.; parasti vsk. *Teritorija, apvidus zemes vai valsts robežas tuvumā.* □ Ķoņi ir pats tālākais punkts [mūsu] republikas ziemeļos, Igaunijas pierobežā. Hor 81, 6, 14. No pierobežas ceļš ved uz republikas galvaspilsētu Ļubļanu. Zv 81, 15, 18. // ģen.: pierobežas, adj. nozīmē. *Tāds, kas atrodas, noris, arī dzīvo šādā teritorijā, apvidū.* Pierobežas zemes. Pierobežas iedzīvotāji. □ Pierobežas zonā ietilpst valsts rajoni un apdzīvotas vietas, kas atrodas pie valsts robežas.. Pierobežas josla ir ne platāka par 2 kilometriem. Tajā robežapsardzības karaspēka daļas nosaka papildu ierobežojumus. Fogels, Grīnbergs 1, 112.

pierūcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Rūcinot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Ar savu jauno, zaļo mašīnu tas pierūcināja un sacēla kājās visu sētu. Delle 2, 29.

2. intrans. *Rūcinot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..pie manas pašreizējās mītnes pierūcina divas mašīnas. Lit M 77, 50, 2. Parasti Lielkājs vakaros apbraukāja brigādes ļaudis. Klusi pierūcināja uz motocikla, aizpīpēja, uzsāka.. nesteidzīgu sarunu. Zv 85, 13, 21. // trans. *Rūcinot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. motorlaivu pie laipām.

pierūgt, parasti 3. pers., -rūgst, pag. -rūga; intrans. **1.** *Rūgstot (kam), tikt piepildītam (ar to).* Abra pierūgusi pilna ar mīklu. □ pārn. Viņa maz runā par sevi, bet, ja ko pasaka, tad katrs vārds kā pierūdzis ar sāpēm. Avotiņa 2, 94.

2. *Pārklāties no iekšpuses ar ko rūgstošu (par trauku).* □ Pierūdzis trauks ar netīrumiem. ME pap II, 269.

pierūkt, parasti 3. pers., -rūc, pag. -rūca. **1.** trans. *Rūcot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Karuselis.. pierūc parku, kā agrāk laukos kuļmašīna piedūca puspagastu. Ciņa 75, 184, 4.

2. intrans. *Rūcot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Tikko uzaususi gaisma, pierūc autobuss, no kura izbirst.. trīs desmiti jauniešu.. Zv 79, 5, 22.

pierullēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pielīdzināt, nogludināt (parasti augsni) ar veltni; pievelt.* □ Puišādams aiz mums izsēto tūliņ ieecē, un Dāvis iesēto pierullē. Birznieks-Upītis 5, 36. Zemi pieecē un ar rulli pierullē. ME pap II, 268.

pierunāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Runājot (mudinot, lūdzot u. tml.) pārliecināt (kādu), lai ko dara.* □ ..Upīšu Reinis pierunāja Jūliju uzņemties skolas amatnieka, gandrīz vai tāda kā saimniecības pārziņa pienākumus.. J Plotnieks 9, 140. Anna centās pierunāt Rutu mazliet ieēst. Jansons 4, 474. Čukurs nebija pierunājams piedalīties neatļautās medībās. Bels 6, 88.

2. *Daudz runājot, būt par cēloni tam, ka (kas) notiek, izraisās.* □ Biju no mātes dzirdējis, ka ļaudis — par kaut ko runāt sākuši, to arī pierunājot: gan jauniešiem kāzas, gan meitai bērnu, gan precētam vīram brūti, gan visu ko citu. Lāms 5, 92. ..liela vajadzība visiem stāstīt. Vēl nelaimi pierunās. Liesma 82, 10, 5. Ko runā, reiz pierunā. LSP(N) 149.

3. *Runājot panākt, ka skaņas izplatās viscaur (parasti telpā); runāt tā, ka teiktais ir dzirdams, uztverams daudziem (parasti telpā).* □ Kad Luksemburga sāk pirmos vārdus, drusku sagrābj bažas, vai šis spriganais meitietis spēs savā paklusajā, zemajā krūšu balsī pierunāt tik lielu zāli. Zv 83, 14, 19. Milzīgā skatuve un zāle viņam liekas kā tuksnesis, kuru nevar ne pierunāt, ne piepildīt. Lit M 74, 26, 8. Vārdiem telpā drīz vairs nav vietas. Tā pierunāta kā graudiem piebērts apcirknis. Liesma 70, 6, 3.

pierunāties, infinitīva formā; refl. *Savienojumā «ļauties pierunāties»: ļaut sevi pierunāt.* □ Te, kalnos, visi ierēdņi aiz gara laika nodevušies kāršu spēlei. Arī es reizēm ļaujos pierunāties un grēkoju līdzi. Birznieks-Upītis 6, 246. Augenbergs tomēr neļāvās pierunāties — viņam esot laiks posties tālāk. J Kalniņš 8, 134.

pierūsēt, parasti 3. pers., -rūsē, arī -rūs, pag. -rūsēja (retāk -rūsa, 1. konj.); intrans. **1.** *Pārklāties no iekšpuses ar rūsu.* □ ..vajadzēs apskatīt paštaisīto divstobreni, ka tik nav pierūsējusi! Indrāne 6, 105.

2. *Rūsējot piesaistīties (pie kā, kam klāt).* □ ..lielas grūtības sagādā [automobiļa] pakaļējo riteņu bremžu skriemeļu noņemšana, kuri ir stipri pierūsējuši pie pusass. Lauku Dzīve 77, 12, 35.

pierūsināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (kas) pierūsē.*

□ ..pēc mirkļa [spuldzes] ietvere jau ņerkstēja un ļodzījās spēcīgajos strādnieku puiša pirkstos. «Ir gan pierūsinājuši,» Zigis viebdamies errojās. Saulītis 12, 86.

pierušināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Rušinot (zemi, augsni), pievirzīt (to pie augiem, to daļām); pieraust (1).* P. zemi pie bietēm.

2. *Rušinot (piemēram, zemi, augsni), pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to, parasti augus).* □ Es savu burkānu pierušināju. ME III, 286.

piesacīt, -saku, -saki, -saka, pag. -sacīju; trans. **1.** *Izteikt norādījumu, arī brīdinājumu; pieteikt (2).* □ «Un salej [dārzu].. kārtīgi..» mamma piesacīja. Ezera 14, 140. Valdis: ..man šodien skolotājs piesacīja, lai beidzot aiznesot skolas naudu, citādi mani izslēgšot. Aspazija 3, 233. Man māmiņa piesacīja.. Audz, meitiņa, dar' [dari] pūriņu, Nes ar godu vainadziņu! DV 813.

2. *Oficiāli pieprasīt (ko); pieteikt (1).* P. tālsarunu. □ ..ir pareizi, piesakot ārsta izsaukumu, pāris vārdos aptuveni paskaidrot, kas saslimušajam kait. Ves 63, 1, 12. «Piezvani frizierei, piesaki mani rindā!» Birze 1, 156. // *Paziņot klausītājiem, skatītājiem (nākamo priekšnesumu koncertā, uzvedumā u. tml.).* □ ..čaklā pašdarbniece Daina piesaka nākamo priekšnesumu.. Rūja 3, 19.

3. *Pieteikt (3).* □ ..latviešu dzejā [pēc kara] sevi piesaka Imermanis, Kroma, Sils, Dinere. Lit M 75, 19, 4.

piesacīties, -sakos, -sakies, -sakās, pag. -sacījos; refl.; pareti. *Pieteikties (1).* □ ..Rolands apstājās. «Kad Sūna ies pensijā, piesakies viņa vietā par skolmeistaru. Tev ir talants.» Saulītis 6, 9.

piesaiste, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process* → *piesaistīt (1).* □ Kad jaunietim paliek astoņpadsmit, tālākais dzīves ceļš bieži vien ved projām no laukiem, no savas saimniecības, jo pietrūkst piesaistes. Cīņa 82, 189, 2. ..diezin vai daudzi vīrieši izturētu sievietes dzīves monotono ritmu, viņas nesaraujamo piesaisti pie bērniem un mājām.. Kino 84, 5, 17. Ieskicējas kaut kas jauns, kas nerod piesaisti [dzejoļa] pirmajai daļai, nerod kopīgu atrisinājumu. Čaklais 6, 155.

2. *Darbība, process* → *piesaistīt (2).* Jauniešu p. sportam. // būvn. *Celtnes projekta pielāgošana konkrētajai vietai.* □ Viņš kolhozā atbild par jaunceļamo objektu piesaisti dabai.. Pad J 81, 119, 3.

3. *Darbība, process* → *piesaistīt (3).* □ ..publikas piesaistē operai ir savas priekšrocības — repertuārs galvenokārt sastāv no laika gaitā pārbaudītiem darbiem.. Māksla 73, 3, 21.

piesaistīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Saistot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Tad viņš sataisīja cilpu un otru galu pamatīgi piesaistīja šķērskokam.. Lācis 15, 83. Es sastingu, it kā milzu magnēts manas kājas būtu zemei piesaistījis. Puriņš 1, 92. ◇ Piesaistīt pie gultas — *būt par cēloni tam, ka (kādam) jāatrodas guļus stāvoklī, ka (kāds) nevar pārvietoties (par slimību, fizisku trūkumu).* □ Ilgāku laiku pie gultas bija piesaistīta viņa sieva, kas sirga ar kādu iekšķīgu kaiti.. Dorbe 6, 23. ..sarežģīta lūzuma dēļ viņš uz ilgāku laiku piesaistīts pie gultas. Zin T 81, 2, 5. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) atrodas, uzturas noteiktā vietā.* □ Muižnieki palielināja zemnieku klaušas un piesaistīja viņus pie zemes, padarot par dzimtcilvēkiem. A Gulbis 2, 5. Lūcija ar Elzu — šejienietes, strādā kolhozā kopš tā dibināšanas. Dzimtā puse viņas piesaistījusi ar stiprām saitēm. Zv 73, 3, 8. Baltais stārķis.. ir vienīgā atklātās ligzdās perējošā suga, kuru izdevies sekmīgi piesaistīt, izliekot mākslīgus ligzdu pamatus. Latv dzīvn 44. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) ir ciešā saskarē, saistībā (ar ko).* □ ..[karavīrs] tika smagi ievainots un uz mūžu piesaistīts invalīda kruķiem... J Plotnieks 9, 216. Veca gudrība, ka tad, kad prāts nemierīgs, vismaz rokas jāpiesaista darbam. Zigmonte 10, 167. Visciešākām saitēm piesaistīts pie sveša teksta, vietas un laika, tāds ir ikviens tulkotājs. Lit M 81, 26, 5. // *Panākt, būt par cēloni, ka (skatiens) tiek pievērsts (kam).* □ Skatienu [kajītē] piesaistīja puķainais pārvalks, kas klāja koju.. Cīrulis 4, 195. ..skatu arvien piesaista senā Durbes pils, kas stāv pašā augstākajā pakalnā netālu no Tukuma. Cīņa 84, 36, 2. ..Klaucāns stāvēja un skatījās, viņš pat nesaprata, kāpēc acis tā piesaistītas Noras rokām. Zigmonte 10, 335.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) piedalās, pievienojas (piemēram, darbam, pasākumam, organizācijai).* P. jauniešus sportam. □ Ja viss labi veiksies,.. es viņu pie šī darba piesaistīšu pat līdzautoru. Grīva 9, 191. Ne mazā loma te mācību iestādes vadībai, kas prot piesaistīt labus skolotājus.. Lit M 81, 46, 7. Par vienu no saviem galvenajiem uzdevumiem Vispasaules Miera padome uzskata pastāvīgu ciņu par miera piekritēju kustības bāzes paplašināšanu, piesaistot šai kustībai arvien jaunas dažādu valstu iedzīvotāju grupas un noslāņojumus. Kar 58, 7, 117. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) ir saistīts (ar ko) kādā darbībā, procesā.* □ Atjaunotā padomju vara piesaistīja sev latviešu radošās inteliģences lielum lielo vairākumu.. Vēstis 79, 6, 41. Šī [Voroņežas] fronte piesaistīja ne mazāk kā trīsdesmit ienaidnieka divīziju, kuras vācu fašistiskajai pavēlniecībai būtu ļoti noderējušas pie Staļingradas. Hor 76, 8, 21. Atrazdamies pie tīkla,.. [volejbolists] parasti piesaista sev pat divus pretspēlētājus, tādējādi dodams iespēju uzbrukt citiem. Pad J 83, 48, 3. // *Panākt, ka (kāds) kļūst atkarīgs no cita; pakļaut (kādu) pienākumam, saistībai būt kopā.* □ «Tevi piesaistīt es nedrīkstu, es, vecāka par tevi, jau sirmiem matiem un ar bērnu.» Zigmonte 2, 201. Lai šo cilvēku ciešāk piesaistītu, iestāstījusi, ka Rīgā viņai esot divistabu dzīvoklis, vasarnīca un automašīna. Cīņa 73, 145, 4. Gundars: Modernais, intelektuālais cilvēks saskaras ar sev līdzīgiem brīvi, bez tieksmes kādu pakļaut un piesaistīt sev uz mūžīgiem laikiem.

Gulbis 1, 23. // būvn. *Pielāgot (celtnes projektu) konkrētajai vietai.* □ ..projekta autori — Ļeņingradas arhitekti un inženieri — pašlaik projektu piesaista izvēlētajam gruntsgabalam. Cīņa 65, 6, 1. // *Pievienot.* □ Augļu dārza drenu sistēma jāpiesaista visas saimniecības drenu sistēmai.. Sudrabs 1, 289. // *Pievienot sev klāt, iekļaut savā sastāvā (par vielām).* □ Nonākot audos, hemoglobīns atbrīvo skābekli un piesaista ogļskābo gāzi.. Ves 64, 12, 6. Skābeņskābes kaitīgā iedarbe izpaužas tādējādi, ka tā piesaista no uzturproduktiem organismam nepieciešamo kalciju.. Ves 75, 2, 31.

3. *Pievērst sev (piemēram, kāda uzmanību, interesi).* □ ..liels aktieris pat niecīgā lomiņā staro un piesaista sev uzmanību. Dunkers 1, 62. // *Būt par cēloni tam, ka (kādam) rodas, izraisās (piemēram, uzmanība, interese).* Grāmata piesaista lasītāju interesi. □ Vienmēr labi ģērbies, pieklājīgs un atturīgs, viņš uzreiz piesaistīja meitenes uzmanību.. Lukjanskis 4, 213. Ar izdomas mākslinieciskumu dažādu motīvu variācijās piesaista Ziemeļvidzemes svītrotās [segas] un šatiersegas, dreļļu dvieļi ar bārkstiņām.. Rīgas B 81, 165, 5. // *Izraisīt (kādā) patiku, interesi (par ko).* □ ..muzicēšanā atklājās.. vēlme izteikt Brāmsa mākslas vērtības, piesaistīt un pārliecināt klausītāju par sava skatījuma māksliniecisko patiesību. Lit M 84, 22, 7. Un tomēr mums jādomā arī par to, kā bērnus vispār piesaistīt grāmatai. Pad J 83, 72, 2. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kādam) izraisās pozitīva attieksme, patika (pret ko).* □ Tas neredzamais, kas ar katru gadu viņu arvien vairāk piesaistīja Ivaram, bija kaut kāda dīvaina, viņam nesaprotama skaidrība, kas mājoja draugā. Puriņš 2, 78. Un kas īsti varēja piesaistīt manu skolas biedru Strautu saimniecei? Vai miers, kas nāca no viņas viegliem viļņiem tāpat kā smarža no matiolu dobes? Kar 56, 8, 44. ..īsteni tautas vadoņi.. spēj ar visu sirdi piesaistīt sev tos, kuru dēļ viņi nākuši pasaulē.. Zin T 65, 4, 5. // *Izraisīt (kādā) interesi, patiku (pret sevi).* □ Pirmo valsi pieklājas dejot ar savu dzīvesbiedri, bet, ja tādas vēl nav, gribas uzmeklēt tieši to jaunieti, kas patīk vislabāk, piesaista visvairāk. Saulītis 12, 173. Lielpilsētas vilina cilvēkus ar iespēju izvēlēties darbu pēc sirds patikas, turpināt izglītību, piesaista ar dažādām ērtībām. Zv 79, 14, 4. ..sacensības bija piesaistījušas lielu interesentu pulku. Cīņa 85, 139, 1.

piesaistīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos. **1.** *Refl.* → *piesaistīt (1); tikt piesaistītam.* □ ..piesējām telti pie virvēm, arī paši piesaistījāmies ar karabīnēm pie tām.. Lauku Dzīve 80, 1, 20. Ja pagraba sienas ir ļoti gludas, pirms apmešanas tās ar asu veseri jāuzkapā, lai apmetums labāk piesaistītos. Lauku Dzīve 81, 12, 25.

2. *Refl.* → *piesaistīt (2); tikt piesaistītam.*

3. *Refl.* → *piesaistīt (3); tikt piesaistītam.* □ ..viņa sēž uz dīvāniņa un lasa, bet acis slīd rakstu rindām pāri, doma nespēj piesaistīties grāmatai un lido kaut kur prom. Hausmanis 4, 100.

piesaitēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Saitējot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Virs kompreses liek vaskadrānu vai komprešu papīru.. un tad ar saiti vai dvieli piesaitē tā, lai komprese cieši piegulētu miesai un nelaistu garām gaisu. Ves 64, 11, 21. // *Saitējot piesaistīt (ķermeni, tā daļu), piemēram, lai ierobežotu kustības.* □ Uz automašīnas priekšējā sēdekļa viņš uzmontēja pašizgatavotu bērna krēsliņu, kur puiku piesaitēja ar platām siksnām. Bels 6, 214. Viena roka bija piesaitēta, lai saudzētu pārgrieztos muguras muskuļus. Birze 5, 200.

piesakne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; bot. **1.** *Sakne, kas veidojas, attīstās no auga stumbra.* □ ..saknes, kas izaug no stumbra, sauc par piesaknēm. Piesaknes veicina ūdens un minerālsāļu uzņemšanu no augsnes.. Švinka 1, 15. Galvenā sakne [viendīgļlapjiem] dzīvo tikai īsu laiku, un tās vietā stumbra lejgalā parasti attīstās daudzas piesaknes. Galenieks 2, 382. Monsterām no stumbra mezglu vietām izaug garas piesaknes, kas nokarājas uz leju. Lauku Dzīve 76, 6, 12.

2. ģen.: piesakņu, adj. noz. *Tāds, kas augam ir izveidojies pie saknes, saknes tuvumā.* □ Apakšzāles parasti ir mazāka auguma nekā virszāles.. Toties tām daudz tā saukto piesakņu lapu, kas dod lielu zāles masu un labi ataug. Tērauds 1, 24.

piesala, -as, s. *Ledus josla (gar upju, ezeru u. tml. krastiem), kas veidojas, pirms aizsalst pārējā ūdens platība.* □ Lēnākos upes posmos, sevišķi pie krastiem, vižņi uzkrājas un, kopā sasalstot, veido.. piesalas. D kal 78, 56.

piesaldēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Būt par cēloni, arī pieļaut, ka (kas) piesalst.* □ ..Karnups nejūt spēcīgo salu, kas piesaldē pie ūsām lāstekas. Fimbers 2, 242.

piesālīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Sālot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. sēnes visai ziemai. // *Sālot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, trauku).* □ «Puķes jau tikai priecē acis. Sēnes, tas ir kas paliekošāks. Dzintra vienmēr piesāla kādus trīs spaiņus.» Zigmonte 13, 67. Piesālīta pilna muca siļķu. ME III, 287.

piesalt, parasti 3. pers., -salst, pag. -sala; intrans. **1.** *Aukstuma iedarbībā piesaistīties (pie kā, kam klāt).* □ Augšup vērstajos zaros sniegs palss, ātri nobirst, bet apakšējiem cieši piesalis klāt. Caune 1, 9. Ziemas spelgonī dažam [partizānam] drēbes bija piesalušas pie miesas... Cīņa 80, 85, 3. ..Sniegpulkstenītei pie nokārtā zvaniņa bija piesalusi liela un dzidra asara. Sakse 14, 29. // *Mazliet sasalt.* □ Sniegs, kas kritis visu iepriekšējo vakaru, ir drusku piesalis.. Saulītis 12, 160. Un atkal brienu pa arumiem. Tikai šoreiz tie ir piesaluši Ezeres arumi — laiks vēl ziemīgs.. Zv 75, 9, 13. // pareti. *Salā pārklāties (ar ledus gabaliņiem) lielākā daudzumā — piemēram, par bārdu, ūsām.* □ Viņa ūsas un bārda iz-

skatījās kā garas sudraba bārkstis, piesalušas zilām un zaļām ledus zīlēm .. Ķ Skalbe 1, 79. No staļļa stūra parādās neliels vīrietis ērtā puskažokā un zābakos, baltu, ledus piesalušu bārdu, kas mēnesnīcā spīgo. Kurcijs 4, 64.

2. *Pazemināties par dažiem grādiem zem nulles (pēc Celsija skalas) — par gaisa temperatūru.* Sāk piesalt. Naktīs krietni piesalst. □ Ārā bija piesalis. Ejot gar parku, zem kājām čaukstēja sasalušas lapas un asfalta iedobumos skrapstēja ledus. Lapsa 2, 4. Vēl tikai oktobra sākums, bet rītos jau piesalst .. Talcis 4, 134. Ziema paliek ziema. Mūsu klimatiskajos apstākļos tā ir īpaši niķīga — te snieg, te līst, te piesalst .. Pad J 74, 248, 4.

piesardzība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i e s a r d z ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Brulina piesardzība un godkāre ļāva spēlēt tikai tad, ja vinnests drošs. Bels 1, 26. Ja svešiem cilvēkiem laimējas sarunā skart abiem tuvu jautājumu, tad pirmais mulsums un piesardzība drūp ātri. Dripe 2, 13. Dzīvojot aprūpētam, meža dzīvniekam zūd iedzimtā piesardzība, tramīgums. Tas nebēg no cilvēka, bet nāk klāt vai mierīgi ganās. Lauku Dzīve 79, 9, 21.

2. *Izturēšanās, rīcība, runa, ar ko cenšas pasargāt (sevi no kā nevēlama).* □ Šad tad viņš ierāvās kādā pievārtē — nevis lai meklētu patvērumu no lietus, bet gan lai pamestu ātrus, pētījošus skatienus tumsā. Tādā suņa laikā politiskās pārvaldes aģenti nelabprāt mēdza ložņāt, tomēr piesardzība nekad nav lieka. Imermanis 2, 30. Cirka kupolā viņš [mākslinieks] lidoja un virpuļoja, pārkāpdams pašus vienkāršākos drošības un piesardzības likumus. Skujiņš 12, 229. .. novācot latvāņus, it īpaši to sēklas, jāievēro vislielākā piesardzība, sevišķi jāsargā seja, rokas un kājas. Lauku Dzīve 68, 4, 16.

piesardzīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piesardzīgi.** *Tāds, kas mēdz izturēties, rīkoties, arī runāt uzmanīgi, ar apdomu, izvairoties no pārsteidzības, konflikta situācijām.* □ Kad cilvēki nāk vecākos gados, viņi kļūst piesardzīgi. Pirms soli sper, viņi kā aklie vispirms iztausta ceļu ar spieķi. Zigmonte 10, 83. .. viņai [sievai] sāka likties, vai nebūtu labāk, ja Dumpis kļūtu piesardzīgāks, prastu vienu otru reizi atturēties no sava viedokļa atklātas izklāstīšanas .. Bērce 3, 328. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* P. skatiens. Piesardzīga izturēšanās. Runāt piesardzīgi. □ Sākās putenis. Ledus turpināja čirkstēt un sprakšķēt. Pārvietoties vajadzēja ļoti piesardzīgi, lai neiekristu kādā ar sniegu apputinātā plaisā. Liesma 75, 12, 15. Viņš atkal sagrozījās gultā — ļoti piesardzīgi, lai tikai neuzmodinātu Rasmu. Zigmonte 9, 15. .. klauvējiens, kautrīgs, piesardzīgs un tai pašā laikā nopietni neatlaidīgs, atkārtojās vēl reizes četras .. PL Siev 64, 1, 2. // *Tāds, kas mēdz izturēties tā, lai varētu izvairīties no kā bīstama, neizraisītu ko bīstamu (par dzīvniekiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Putns [vārna] bija kļuvis neparasti tramīgs un piesardzīgs — tikko pamanīja savā tuvumā cilvēku, tā paslēpās koku lapotnē vai steigšus laidās prom. K Grigulis 3, 65. Zālainos klajumos šur tur staigāja strausu pāri un vadāja mazuļus. Šiem piesardzīgajiem putniem neviens nevarēja piezagties nepamanīts. Lielais 5, 120. Krēslo. No meža malas izskrien stirnas. Piesardzīgi sastingst. Skujiņš 12, 8.

piesargāt, -sargāju, -sargā, -sargā, arī -sargu, -sargi, -sarga, pag. -sargāju; trans. *Censties pasargāt (no kā nevēlama).* □ Vanags arī nokāpa lejā, jaunos zābakus piesargādams no dubļiem. Upīts 4, 8. «Man ir lieliska sieva,» pats sev teica cilvēks, kas bija nomodā. «Lieliska, tikai viņa ir kā liels bērns, un viņa vienmēr jāpiesarga, jāpažēlo.» Saulītis 13, 183.

piesargāties, -sargājos, -sargājies, -sargājas, arī -sargos, -sargies, -sargās, pag. -sargājos; refl. *Piesargāt sevi.* P. no slimībām. □ Nakts bij silta un zvaigžņota, zāle tomēr smagas rasas pilna, Kalvics brīdinādams sauca [Annai] pakaļ, lai piesargās un nesabradā kurpes. Upīts 4, 697. «Vajag piesargāties no caurvēja,» Vītols lietišķīgi pamācīja. Klīvers 1, 67. Ne sevišķi daudz bija to cilvēku, kas viņiem [trimdiniekiem] rakstīja uz Pleskavu vēstules. Viņi arī negaidīja tās, jo zināja, ka paziņas piesargājas .. J Kalniņš 7, 64. pārn. Putra, kājas apāvusi, Pie bērniem ciemos iet. Piesargies tu, putriņa, Ka tev' [tevi] bērni neapēd! DV 989.

piesarkt, -sarkstu, -sarksti, -sarkst, pag. -sarku; intrans. *Nosarkt (par cilvēku).* P. no kauna. Dusmās p. Piesarkt (arī nosarkt, sasarkt, retāk pietvīkt) līdz ausu galiem (arī līdz ausīm) — *ļoti stipri nosarkt.* Piesarkst (arī pietvikst) kā magone — *saka, ja spēji nosarkst.* Piesarkst kā biete sar. — *ļoti piesarkst.* □ Irma no nāciena un vēja bija piesarkusi, viņa juta, ka vaigi silst. Grants 5, 232. Taču Asja nezin kāpēc piesarkst vēl vairāk. Vaigi viņai kvēlo kā ugunīs, un no tā meitene kļūst vēl skaistāka. Vilks 2, 202. Kristīni ieraudzīdams, viesis pacēlās un palocījās, mazliet piesarkdams. Blaumanis 6, 203. Juris piesarkst līdz ausu galiem. Brigadere 3, 311. Viņa bija piesarkusi gluži kā ziedoša magone. Purs 4, 347. Piesarkusi kā biete, .. saimniece raudzījās bērnos. PL Siev 59, 11, 22. // *Kļūt sārtam, pieplūstot asinīm asinsvados (par seju, tās daļām).* □ «Flagman, paklausies, flagman!» .. dusmās piesarkušu seju kliedza Valdis. Līvs 3, 102. Sarmītes vaigi bija piesarkuši. Acis tā vien sprikstēja uz visām pusēm. Ezera 2, 69. Ai, kā nu Dundurs [skolēns] centās! Plānais deguns aiz piepūles piesarka gluži sarkans .. Vāczemnieks 4, 85. // *Kļūt sārtam (no asarām, piepūles) — par acīm, plakstiņiem.* □ «Vai tev jau atkal bailes no Edgara?» Kristīne parūgti ievaicājās. — «Zināms!» māte atbildēja, un viņas acis piesarka. Blaumanis 6, 195. .. alfabēta kārtotājs pacēla galvu un samirkšķināja piesarkušās, mazliet īsredzīgās acis. Saulītis 13, 150. Ienāk māsa, paraugās ārsta noguruša jā sejā, uz piesarkušajiem acu plakstiem un sāk kārtot medikamentu skapīti. Lukjanskis 1, 114. // pārn. *Kļūt sārtam, sārtoties (par pa-*

rādībām dabā). □ Saule piesarka un ieripoja eglēs. PL Siev 76, 10, 16. Tuvojās saules riets. Rietumu pamale piesarka. Jansons 3, 180. Birzēs bērzi jau nodzeltējuši, apses piesarkušas. Birznieks-Upītis II, 99.

piesarkums, -a, v.; parasti vsk. *Rezultāts → p i e s a r k t.* □ . . cauri nodegumam piesarkumu tikko varēja sazīmēt. Upīts 4, 75. . . bija kļuvis jau tik gaišs, ka viņš Ritas acīs redzēja asaru piesarkumu. Skujiņš 5, 124. Akūtas saslimšanas sākumā parasti paaugstinās ķermeņa temperatūra no 39 līdz 40 grādiem, parādās . . sāpes muskuļos, locītavās, sejas un acs ābolu piesarkums . . Rīgas B 81, 122, 5.

piesarmot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Pārkļāties, kļūt pilnam ar sarmu.* Koki pamazām piesarmo. □ Zari bij piesarmojuši, kā baltā vilnā apmērcēti. Upīts 3, 135. Mežs piesarmojis, it kā tūkstošiem kumeļu būtu savas elpas pūtuši. Zemzaris 2, 64. Sirms vecis . . iznāca no piesarmojušā dārza . . K Skalbe 1, 79.

piesārņojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e s ā r ņ o t.* Gaisa p. Vides p. Apkārtnes p. Upju piesārņojuma līmenis. □ . . ir iespējas samazināt atmosfēras piesārņojumu, lietojot apkurē elektroenerģiju un gāzi. Ves 62, 2, 6. Ūdens piesārņošanas novēršana ir viena no mūsdienu svarīgākajām problēmām visās pasaules zemēs. Ja piesārņojums nepārsniedz zināmu pakāpi, daba pati ar to tiek galā. D kal 78, 110. // *Tas (piemēram, vielu kopums), kas ir piesārņojis (ko).* □ Augsne uzņem nokrišņus, tā ir bioloģiskās mikropasaules mājoklis un dabiskā daudzu piesārņojumu attīrītāja. Zv 75, 21, 15. . . zaļie augi attīra gaisu no putekļiem un cita piesārņojuma. D kal 77, 231. Jūras ūdenim, tāpat kā saldūdeņiem, piemīt «pašattīrīšanās» spēja. Šis jēdziens ietver kā bioloģisko, tā arī ķīmisko un fizikālo procesu kopumu, kuru rezultātā ūdenstilpes atbrīvojas no piesārņojumiem. D kal 75, 234.

piesārņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (kam, piemēram, videi, apkārtnei) tiek piejaukts (kas nevēlams, kaitīgs, arī neizmantojams, nederīgs).* P. upi ar notekūdeņiem. Piesārņota vide. P. apkārtni. Nezāles piesārņo augsni. □ Apdzīvotās vietās, īpaši lielās pilsētās un rūpniecības centros, atmosfēras gaiss tiek piesārņots ar dažādām vielām. D kal 73, 135. Lielie rūpniecības uzņēmumi saindē gaisu un piesārņo ūdeņus simtiem kilometru plašā apkārtnē. Ērgle 5, 34. . . pilsētas mežus piesārņo ne tikai nevīžīgi svētdienas atpūtnieki, privāto auto īpašnieki un telšu pilsētiņu iemītnieki. Liesma 70, 6, 8. pārn. Bet pasaule jau trokšņiem piesārņota: Pa šoseju dārd automobiļu [automobiļu] rota, Pa sliedēm vilciens drāžas dunēdams, Rēc lidmašīna pāri visam tam. Elksne 9, 117. // pārn. *Piejaukt, pievienot (kam ko nevajadzīgu, kaitīgu), parasti cilvēka garīgajā darbībā, tās izpausmē.* □ Vienkāršrunas vārdi un vulgārismi ir neliterārās valodas piederums, tie piesārņo valodu, tāpēc literārajā valodā tos nemēdz lietot. Laua 1, 87. Fašistiskie iebrucēji . . centās piesārņot cilvēku apziņu ar nacionālsociālisma, rasu teorijas un ideālistiskās filozofijas idejām. LPTV I, 55.

piesārņotība, -as, s.; parasti vsk. *Stāvoklis, kad (kam, piemēram, videi, apkārtnei) ir piejaukts kas nevēlams, kaitīgs, arī neizmantojams, nederīgs.* Gaisa p. Vides p. Pētīt atmosfēras piesārņotību. Augsnes p. ar nezāļu saknēm. □ . . mūsu republikā ir apturēts ūdens baseinu piesārņotības pieaugums, gandrīz visās upēs uzlabojas skābekļa režīms . . Hor 81, 8, 27. . . tiek pētīta Daugavas un tuvējo ezeru piesārņotība un tās ietekme uz zooplanktonu un mikrobioloģiskajiem procesiem. Zv 82, 18, 8.

piesārņoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās. *Refl. → p i e s ā r ņ o t; tikt piesārņotam.* □ . . sējumu ķimizēšana vien labu iznākumu negarantē, vienīgi paaugstinās cukurbiešu pašizmaksa un piesārņojas vide. Cīņa 83, 71, 1. Zemes atmosfēra turpina piesārņoties ar putekļiem, oglekļa oksīdu, sēra savienojumiem, svinu, slāpekļa oksīdiem, pesticīdiem. Ves 81, 12, 13. pārn. Cilvēki labprātāk piesārņojas, Nekā pārlaiž pār sevi Visus kroplumus vaļā sedzošo Skaidrības gaismu. Vācietis 5, 138.

piesārst, parasti pag. -sārtu, -sārti, -sārta; intrans.; reti. *Piesarkt.* □ . . Faustine tumši piesārta tikpat kā biete . . . A Deglavs 1, 429. Un piepeši seja līdz cilindra malām piesārta tumši sarkana. Upīts 18, 207. Viņa neskatījās Aldim acīs, bet joprojām raudzījās pa logu. Seja viņai nedaudz piesārta. Mauliņš 3, 107.

Sk. p i e s ā r t i s.

piesārtis, -ušais; s. -usi, -usī. **1.** *Divd. → p i e s ā r s t.*

2. *Tāds, kas ir piesarcis; tāds, kas ir kļuvis sārts.* □ Viņa ienāca enerģiska un smaidoša, mazliet piesārtusi no straujā nāciena . . Zv 64, 24, 8. Ap kādu galdu sēdēja seši vīri piesārtušām sejām . . Rozītis III, 8. Sālzirņa mati . . uz deniņiem ir vēl mazliet mikli no izkususšā sniega un vaigi piesārtuši no āra dzestruma . . Ezera 10, 109.

piesārtums, -a, v.; parasti vsk. *Piesarkums.* □ . . viņš sajūt, ka notvīkst, apjūk par savu piesārtumu un sasarkst vēl stiprāk. Ezera 13, 29.

piesātinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e s ā t i n ā t (1).* □ Kad marli piesātina ar dažādām dezinficējošām vielām — jodu, antibiotikām, piesātinājums mēdz būt ļoti nenoturīgs. Cīņa 64, 222, 4.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e s ā t i n ā t (2).* □ Gaisa piesātinājums ar ūdens tvaikiem dienas stundās samazinās. D kal 71, 76. Mākslīgā elpināšana nepieciešama visos gadījumos (stāvokļos), kad cietušā (slimā) patstāvīgā elpošana nevar nodrošināt asins pietiekamu piesātinājumu ar skābekli. Ves 79, 4, 14.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e s ā t i n ā t (3).* □ Viss [sacerējumā] virmo emocionālajā piesātinājumā, mūs atkal uzrunā rakstnieces dedzīgā balss. Lit M 72, 7, 11. Tēlu attiecību piesātinājums un izvērsums viscaur atsegts ar psiholoģiskās drāmas līdzekļiem . . Teātris 80, 122. Izstādē jūtamas divas ievirzes — liriskā un ar zināmu dramatisku pie-

sātinājumu bagātā. Cīņa 74, 281, 4. // pareti. *Intensitāte (parasti jūtām).* □ Pārdzīvojuma piesātinājumam jābūt gudram, aktierim jāievēro cilvēka psihiskās struktūras īpatnības .. Hausmanis 4, 12.

4. fiz. *Fizikāls lielums, kas izsaka krāsas tīrību un ko mērī ar spektrālās krāsas spožuma attiecību (procentos) pret kopējo spektrālās krāsas un baltās gaismas spožumu.* Krāsas toņa p. □ Krāsas tīrību jeb piesātinājumu raksturo ar dominējošiem noteikta garuma gaismas viļņiem. Zeltiņš 1, 35. Apskatot jebkuras krāsas plankumu, mēs spriežam ne tikai par tā gaišuma pakāpi, toni un piesātinājumu, bet arī par tā telpisko izvietojumu gleznā .. Ves 76, 1, 4. // *Fizikāla lieluma maksimālā vērtība, ko pieļauj dotie apstākļi.*

5. ķīm. *Paveikta darbība, rezultāts* → *piesātināt (4).* Šķīduma p.

piesātināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) piesūcas (ar kādu vielu); piesūcināt.* □ Gatavo smailīti vispirms piesātina ar karstu pernicu. PL Skola 62, 1, 86. Uz katra hektāra viņš devis 30—35 tonnas ar vircu piesātinātas kūdras. Cīņa 54, 57, 4. Ja augsne piesātināta ar mitrumu, veidojas reducējoši apstākļi, kas kopumā veicina vieglāk šķīstošu ķīmisko savienojumu veidošanos. Zin T 75, 10, 30.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (telpā, apkārtnē, vidē) viscaur izplatās (viela, arī smarža, skaņa).* □ Ziemas mēnešos gaiss ir piesātināts ar ūdens tvaikiem. D kal 71, 56. .. gaiss ziedošo dārzu smaržas piesātināts. Rīgas B 82, 131, 4. // *Izplatīties viscaur (telpā, apkārtnē, vidē) — par vielu, arī smaržu, skaņu.* □ Pretīga gruzduma smaka tā piesātinājusi visu apkārtni, ka grūti bija elpot. Jansons 2, 22. .. rit Riharda Vāgnera operas «Tanheizers» izrāde. Zālē skaņu piesātināta puskrēsla. Vīksna 1, 5. // *Būt tādam, kas spēcīgi iedarbojas uz ožas orgāniem (par smaržu).* □ No ziediem, augiem un krūmiem garoja spēcīgas, piesātinātas smaržas. Skujiņš 12, 62.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (piemēram, mākslas darbs) ietver daudz (domu, informācijas u. tml.), dziļi, pārliecinoši izpauž (jūtas, pārdzīvojumus).* □ .. dramatiskais darbs ir piesātināts ar vērojumiem un atziņām, kas krājušies gadiem ilgi. Hausmanis 3, 156. Katrs kadrs filmā ir piesātināts ar informāciju .. Kin 76, 132. Laba, šodienas ideju piesātināta luga palīdz režisoram un aktierim, tā labvēlīgi noskaņo arī skatītāju. Lit M 64, 26, 4. Sākās izrāde. Ļoti laba, emocionāli piesātināta .. Dzene 2, 52. // *Panākt, būt par cēloni, ka (laiksposms) tiek aizņemts, piepildīts (piemēram, ar notikumiem).* □ Aizvadīts bija vēl viens bagāts, notikumiem piesātināts gads. Stankevičs 4, 229. Un dzīve pēkšņi kļūst neredzētu bagātību pārpilna .. tā kļūst rosmes, darba un prieka piesātināta. Bērce 5, 92. Tas .. viņa dzīvē bija pats veiksmīgākais un piesātinātākais pavasaris. Liesma 84, 5, 14. // *Būt tādam, kas ir uzkrājis daudz (piemēram, domu, atziņu).* □ Jansons allaž piesātināts jaunām idejām. Viese 3, 31. Ļermontovs zināja, ka cilvēks ir piesātināts ar ilgām, atmiņām, sapņiem. Lāms 4, 184.

4. ķīm. *Panākt, būt par cēloni, ka (šķīdumā) dotajā temperatūrā ir sasniegts stabila līdzsvara stāvoklis starp komponentiem (piemēram, starp šķīdinātāju un šķīdināmo vielu).* P. ūdeni ar vārāmo sāli.

Sk. piesātināts.

piesātinātība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Stāvoklis, kad (kas) ir piesūcināts ar kādu vielu.* Augsnes p.

2. *Stāvoklis, kad (kādā vidē) ir izplatījies (kas, piemēram, viela, smarža).* □ .. pēdējos gados veiktie pētījumi neapšaubāmi konstatējuši Baltijas jūras ķīmiskā sastāva izmaiņas — aug piesātinātība ar naftu .. Zv 73, 16, 15.

3. *Stāvoklis, kad (kas) ir caurstrāvots, piepildīts ar (kādas parādības) spēcīgu izpausmi; stāvoklis, kad (kas) ir pakļauts (kā) spēcīgai ietekmei.* □ Tika uzsvērta lugas emocionālā piesātinātība .. Liesma 75, 9, 19. .. viņš [režisors] aktieriem bagātīgi dod papilduzdevumus, lai panāktu ainas vai skata dramatisko piesātinātību un dziļumu. Teātris 75, 14. .. domājot par Lilitas [Bērziņas] aktierisko būtību, kā pašu raksturīgāko īpašību gribu izcelt viņas tēlojuma neparasto piesātinātību. Hausmanis 4, 9.

4. ķīm. *Vispārināta īpašība* → *piesātināts (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Šķīduma p.

5. fiz. *Vispārināta īpašība* → *piesātināts (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Darbu [gleznu] toņi sākumā vēl ne ikreiz gluži tīri, kolorīts vietumis duļķains, bez tā dzidruma, svaiguma, krāsu piesātinātības, kas raksturo viņa vēlākos darbus. Tēl M 58, 296.

piesātināties, -os, -ies, -ās, pag. -ājos. **1.** parasti 3. pers. *Refl.* → *piesātināt (1); tikt piesātinātam.* Augsne piesātinājusies ar notekūdeņiem.

2. parasti 3. pers. *Refl.* → *piesātināt (2); tikt piesātinātam.* □ .. gaiss var piesātināties ar ūdens tvaikiem. Zirnītis 1, 16. Šeit [plaušās] no venozajām asinīm izdalās ogļskābā gāze, bet asinis, piesātinoties ar skābekli, kļūst arteriālas. Ves 77, 6, 22. Atmosfēra .. ar katru gadu arvien vairāk piesātinās ar indīgajām vielām. Pad J 75, 22, 4.

3. *Refl.* → *piesātināt (3); tikt piesātinātam.* P. ar ceļojuma iespaidiem. □ Viņi [jaunieši] ir piesātinājušies ar filozofu, rakstnieku un zinātnieku atziņām .. Kar 82, 11, 135.

4. parasti 3. pers.; ķīm. *Refl.* → *piesātināt (4); tikt piesātinātam.* Šķīdums piesātinājies.

piesātināts, -ais; s. -a, -ā; apst. **piesātināti.** **1.** *Divd.* → *piesātināt.*

2. ķīm. *Tāds (piemēram, šķīdums), kurā dotajā temperatūrā ir sasniegts stabila līdzsvara stāvoklis starp komponentiem (piemēram, starp šķīdinātāju un šķīdināmo vielu).* P. šķīdums. P. tvaiks.

3. ķīm. *Tāds, kura molekulās starp oglekļa atomiem ir tikai vienkāršās saites.* Piesātinā-

tie oglekļa savienojumi. P. ogļūdeņradis. Piesātinātie spirti.

4. fiz. *Tāds, kam ir samērā augsta piesātinājuma pakāpe (par krāsu, krāsas toni).* Piesātināta zaļā krāsa. P. sarkanās krāsas tonis. □ ..nudien, liekas, tikai tagad [pēc lietus] lapas ieguvušas savu īsto krāsu, košu, piesātinātu .. Zigmonte 4, 39.

piesaukt, -saucu, -sauc, -sauc, pag. -saucu; trans. **1.** *Saucot pieaicināt; saucot panākt, ka (kāds) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. bērnu tuvāk. P. kaimiņu palīgā. □ Meistars Taube rūpīgi aplūko mašīnu. Viņš piesauc priekšstrādnieku .. Sēlis 4a, 79. Ramona piesauca Aigaru klāt, kauninâja, bāra .. Gulbis 3, 180. Es .. nogaidīju izdevīgu brīdi, kad zēns mazliet aizgāja projām no citiem bērniem, un piesaucu to pie sevis. Ādamsons 2, 101. // *Maģiskos priekšstatos — nosaucot (ko) vārdā, pieaicināt (to), arī izraisīt (ko ļaunu, nevēlamu).* □ ..pirtī nedrīkstēja bārties, spļaut un lādēties, lai nepiesauktu nelabos garus .. Cimermanis 1, 65. Izsalies un pacietību zaudējis, Lēruma Eidis beidzot izgrūda: «Vai te nebūtu jāpiesauc pats nelabais?» Grants 7, 75. ◇ Piesaukt nelaimi — *ar savu izturēšanos, rīcību, runu būt par (parasti šķietamu) cēloni nelaimei.* □ ..nelaimi, kaut arī tā būtu iedomāta, neviens labprāt sev netuvina, to nepiesauc .. Dorbe 6, 17. Tu jau zini, ka es neticu ne dievam, ne velnam, bet ar šiem vārdiem viņa piesauca nelaimi. Pēc dažiem kilometriem «Pobeda» sasviedās kā šūpoles un mīksti noslīdēja no ceļa. Preilis 1, 30.

2. *Nosaukt, minēt (ko, parasti vairākkārt).* □ Nekas nav tik bieži piesaukts kā laika trūkums un tik nesaprātīgi šķiests kā atvēlētais laiks. Ezera 17, 146. Mēs mēdzam piesaukt cilvēcisko attiecību krāšņumu un pēc tā ilgoties, kā mēdz sapņot par siltu, zilu jūru, pie kuras var nokļūt reti un pabūt vien īsu brīdi. Pad J 85, 29, 4.

piesaule, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *No vēja aizsargāta, saulaina vieta.* □ ..aitas sāka atgulties piesaulē .. Upīts 4, 346. Tītarmāte ar mazuļiem gozējās piesaulē jasmīnkrūma tuvumā .. K Grigulis 3, 39. ..pusdienas laikā no jumtiem lāstekas krīt gan piesaulē, gan ēnainās vietās. Liesma 59, 6, 31. pārn. Vai nav par daudz miermīlīgas piesaules mūsu literatūrā? Ir jau jauki dažkārt pasēdēt tādā piesaulītē, bet pienāk stunda, kad tu jūti — «miers kā smiltis grauž». J Kalniņš 1, 185.

piesautēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Sautējot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Piesautēt sēnes. ME III, 287. // *Sautējot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* □ Piesautēt pilnu bļodu kāpostu. ME III, 287.

piesavināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Nelikumīgi, arī vardarbīgi iegūt (ko) savā īpašumā, rīcībā; piesavināties (1).* □ Neviens no mūsu cilvēkiem te nav ieradies .. piesavināt zemi, zelta un dimanta raktuves .. Grīva 8, 220. Biedru tiesas priekšā stājās .. lopkopji, kuru personisko lopiņu silēs atradās no saimniecības krājumiem piesavināta barība. Pad J 84, 60, 2. Katrs gribēja savām cūkām labākas ganības piesavināt. ME III, 287.

2. *Apgūt, iemācīties, arī pārņemt; piesavināties (2).* □ Neilgajā darbības laikā ir jau piesavināta viena noteikta kustība. Zigmonte 1, 115. Visiem, kas mācās, ir zināms, ka jaunu vielu iegaumēt nav nemaz tik vienkārši. Materiāls nebūt nav tik viegli piesavināms .. Zv 64, 8, 18.

piesavināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl.; trans. **1.** *Nelikumīgi, arī vardarbīgi iegūt (ko) savā īpašumā, rīcībā.* P. atrasto naudu. P. cita cilvēka mantu. P. varu. □ ..Klāstiņš [darbvedis] reizē ar Milžu [māju] nopirkšanu sācis piesavināties pagasta naudu. Fimbers 1, 449. Uldis no dzirdētā saprata, ka ķeizars licis apšaut nevainīgus cilvēkus, baroni piesavinājušies tautai piederošu zemi .. Branks 1, 47.

2. *Apgūt, iemācīties, arī pārņemt.* □ ..aktierim jāpiesavinās .. dažādu žestu un pozu izpratne. Hausmanis 1, 33. Un tā tas dzīvē taču ir, ka dēls vai meita piesavinās no tēva vai mātes viņu personiskās dzīves režīmu .. Ves 63, 3, 29.

piesēdēt, -sēžu, -sēdi, -sēž, arī -sēdu, -sēdi, -sēd, pag. -sēdēju. **1.** intrans. *Intensīvi, arī ilgāku laiku strādāt darbu, kas veicams sēžot.* □ ..šo priekšmetu pa pusstundai dienā biju pamācījies vasaras brīvlaikā. ..Atlikušajā nedēļā piesēdēju stingrāk un eksāmenu nokārtoju. Skujiņš 13, 103. Viņa piesēdēs [lāpīdama] lieku pusstundu, un atkal krekls būs velkams mugurā. Zigmonte 13, 83.

2. trans. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts sēdēt, ka ar sēdēšanu neko nepanāks.* □ «Ko nu tā piesēdēsi, kad darba apkārt vai cik?» J Liepiņš 1, 63.

3. intrans. *Piesēsties (2).* □ «Piesēdiet!» mājastēvs norādīja uz solu pie galda. Kalndruva 5, 203.

piesēdētājs, -a, v.; **piesēdētāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → p i e s ē d ē t.*

2. jur. *Savienojumā «tautas piesēdētājs»: ievēlēts padomju sabiedrības pārstāvis, kas piedalās tiesas sastāvā.* □ Tiesneši un tautas piesēdētāji ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam. LPSR Konstitūcija 55. Visas tiesas republikā izveido, ievēlot tiesnešus un tautas piesēdētājus. Cīņa 82, 140, 3. Civillietas visās tiesās izskata tiesneši un tautas piesēdētāji, kas ievēlēti likumā noteiktajā kārtībā. Civilpr k 1, 8.

3. neakt. *Savienojumā «zvērinātais piesēdētājs»: koleģiālās padomes loceklis, kam tiesas procesā ir lēmēja tiesības.* □ ..Anglijā zvērinātie piesēdētāji parasti ir lielburžuāzijas un vidējās buržuāzijas pārstāvji. Rīgas B 79, 116, 2.

piesēdiens, -a, v. *Kustība no stāvus stāvokļa sēdus vai tupus stāvoklī.*

piesēdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt (aicinot, liekot), ka (kāds) novietojas sēdus (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); palīdzēt novietoties sēdus (pie kā, kam klāt, arī*

kam tuvāk). P. bērnu pie galda. □ Grauduma .. [skolotāju istabā] piesēdinājusi kaktā pie loga vienu puišeli, kas visu laiku šņaukādams velk pirkstu pa grāmatu. Zigmonte 2, 15. Ar visu liegšanos un aizbildināšanos, ka pirms šurpnākšanas esmu krietni ieturējies, tieku piesēdināts pie galda arī es. Zv 73, 15, 8. Mājinieki°, zinādami, ka ar labiem cilvēkiem darīšana, viņus piesēdina pie galda. ME III, 288.

2. *Panākt, ka (kāds) strādā (parasti darbu, kas veicams sēžot).* P. pie vērpšanas. Piesēdināt pie grāmatas — *likt mācīties lasīt; likt mācīties no grāmatas.* □ Marta — tas bij tīrais brīnums. Līdz astoņi gadi māte to palaida kā dzīvo lopiņu, bet pagājušā rudenī piesēdināja pie grāmatas .. Upīts 4, 352.

piesegt, -sedzu, -sedz, -sedz, pag. -sedzu; trans. **1.** *Apsegt, pārklāt, parasti uz neilgu laiku.* □ Stādījumus vēlams piesegt ar kūdru vai kādu citu segmateriālu, jo tad ķiploki labāk iesakņojas .. Baumane 1, 44. .. podus ar augiem pārvietojām aukstā lecektī. Naktīs, kad bija sagaidāmas salnas, to piesedzām ar stikliem. PL Skola 62, 1, 36. Sagatavotos piparus liek uz pannā saceptiem sīpoliem, piesedz ar vāku un 10 minūtes sautē. Kļaviņa 1, 316.

2. *Aizklāt, parasti mazliet, daļēji.* □ Salipušiem plakstiem viņš blenž istabas melnumā, līdz sazīmē blāvu gaismas strēli, kas krīt no piesegtā loga puses. Lubējs 3, 69. Garās, meitenīgās skropstas piesedz acis .. Dripe 6, 13. Acis, piesegtas ar uzblīdušajiem plakstiem, nepasmaida Aijai pretī kā parasti .. Spāre 6, 173. // pārn. *Daļēji apslēpt.* □ Protams, ir slikti, ja strādā slinki un nevīžīgi, bet vēl bēdīgāk ir tad, ja to piesedz ar skaistiem vārdiem. Draugs 84, 4, 7. ..[filmā] atklājas tieksme ar ražošanas tēmu piesegt visikdienišķāko melodrāmu. Lit M 81, 12, 4.

3. mil. *Nodrošināt (sava karaspēka) darbības, novēršot, parasti daļēji, uz neilgu laiku, pretinieka uzbrukuma iespējas.* □ .. bija stingri norunāts ar kareivjiem mūsu priekšējās pozīcijās: atgriezīsimies pa to pašu ceļu, un, ja kas atgadīsies, viņi mūs piesegs. Pad J 84, 142, 2. Te pulks veica vairāk nekā septiņi simti kaujas lidojumu, piesedzot mūsu karaspēku, kas uzbruka pilsētai .. Kar 85, 5, 38.

4. fizk. *Darboties (parasti sporta spēlē) tā, ka aizkavē, parasti daļēji, uz neilgu laiku (pretinieka) aktīvu darbību.* P. pretinieka uzbrucēju.

piesegties, -sedzos, -sedzies, -sedzas, pag. -sedzos; refl. *Apsegties, parasti uz neilgu laiku.* P. ar villaini.

piesegums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e s e g t (1); tas, ko izmanto (kā) piesegšanai.* Pēc pieseguma augsnē saglabājās siltums. □ Dārzā laiku pa laikam jāpārbauda rožu un vārīgāko ziemciešu puķu piesegumi. Lauku Dzīve 74, 11, 18. Pareizi rīkojušies tie dārzkopji, kas jau rudenī koku un krūmu apdobes noseguši ar kūtsmēsliem, .. jo tāds piesegums .. pasargā augļu koku un krūmu sakņu sistēmu no kailsala. Lauku Dzīve 74, 3, 19.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e s e g t (2).* Pēc logu pieseguma telpā bija krēsla.

piesēja, -as, s.; lauks. *Sēja, ko veic papildus, lai atjaunotu pamatsējas normālu biezību.* □ Zāļu piesēju vislabāk izdarīt pēc iespējas agrāk pavasarī, kamēr vēl nav sazēlis vecais zelmenis .. Tērauds 1, 215. Vairāku kolhozu pieredze rāda, ka pat tikai pļavu ecēšana vien, nelielas mēslojumu devas un zāļu piesēja .. efektīvi ceļ pļavu ražību. PL Kom 54, 10, 13.

piesējs, -a, v.; pareti. *Tas, kas noder vai ko lieto (kā) piesiešanai.* □ Jaunajos augļu dārzos .. jāpārbauda kociņu piesēji mietiņiem. D kal 64, 68.

piesējums, -a, v.; pareti. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e s i e t (1); saite, ar ko (kas) ir piesiets.* □ Aprīļa sākumā atbrīvoju ķiršu stumbrus no piesējuma .. Lauku Dzīve 75, 7, 18.

piesēņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Sēņojot iegūt (sēnes) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz baraviku. // *Sēņojot piepildīt ar sēnēm (parasti grozu).* □ Aizsils .. skatījās, kā Rollītis ar Helgu novieto piesēņotos grozus žiguļa bagāžniekā. Lāms 4, 153.

2. *Sēņojot papildināt (sēņu daudzumu).* P. vēl mazliet baraviku.

piesērējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e s ē r ē t (1).* Ūdenskrātuves p. Kuģu ceļa p. □ Mainīsies arī sanešu kustības režīms [Daugavā]. Sevišķas izmaiņas izskalojumu un piesērējumu zonās gaidāmas Rīgas ostas rajonā .. D kal 66, 60.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e s ē r ē t (2).* Dūmvada p.

piesērēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans. **1.** *Pieplūstot smilts, dūņu, dubļu u. tml. sanesumiem, kļūt seklam, netīram (parasti par ūdenstilpi).* Kanāls piesērē. □ .. grāvis birztalas malā bija piesērējis, un ūdens pludoja pa visu lauku. Jansons 3, 311. Jo ezeram vairāk pieteku, jo ātrāk tas piesērē ar smiltīm, māliem utt. Spuris 1, 28. Piesērēja vecā aka, .. pieauga ūdenszālēm .. Saulietis XIV, 114.

2. *Piepildīties, piekļept (ar netīrumiem, gružiem u. tml.).* □ Caur krāsns muti telpā ieplūda piesērējušā skursteņa kvēpu mākulis ... Branks 4, 108. // trans. *Būt par cēloni tam, ka (kas) piekļep (par netīrumiem, gružiem u. tml.).* □ «.. biju .. ielējis [automobiļa] tvertnē netīru benzīnu ... no sarūsējušas mucas. .. tas draņķis piesērē karburatoru.» Kaijaks 5, 422. pārn. Drusku žēl sievas — nav bijusi spējīga aptvert šī laika dižumu. Sīkumi piesērējuši galviņu. Sakse 3, 82.

piesērt[1], -seru, -ser, -ser, pag. -sēru; trans.; novec. *Piepildīt (rijas) ārdus, parasti ar labību, liniem, kaltēšanai.* □ No rīta bez gaismiņas velk piedarbā metienu, steidzas līdz pusdienai nokult, lai pēcpusdienā piesērtu riju no jauna žāvēšanai. Birznieks-Upītis II, 111. Sestdienas rītā miežu rija līdz brokastīm bij nokulta un piesērta. Upīts 4, 367.

piesērt[2], -seru, -ser, -ser, pag. -sēru; trans.; reti. *Piepildīt (ūdenstilpi ar smiltīm, akmeņiem u. tml.).* P. strautu.

piesērums[1], -a, v.; novec. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e s ē r t* [1]. Rijas p.

piesērums[2], -a, v.; retl. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e s ē r t* [2]. Dīķa p.

2. *Aizsprostojums.* □ Pusceļā gruvešu piesērums bija aizturējis malkas nastu, bet vismazākais pieskāriens ar priedes resgali iekustināja nastu no jauna, un apaļais malkas riņķis aizripoja palēkdamies lejā .. Birznieks-Upītis 6, 195.

piesēst, -sēstu, -sēsti, -sēst, pag. -sēdu; intrans. **1.** *Novietoties sēdus, parasti uz neilgu laiku.* □ Saimnieks pats, piesēdis otrā pusē galdam, mīlīgām acīm nolūkojās pakaļ katram malkam, ko viesis iesūca no glāzes. Upīts XII, 408. Pēc palaunaga, kad bija piesēdis bērza paēnā, Akots vairs negribēja celties. Lēmanis 17, 167. «Piesēsti, pastāsti, no kurienes nākdams, kāda rada esi,» Līze aicināja. Sakse 2, 128.

2. *Piesēsties (3).* □ Savu referātu arī viņš nemaz neesot sācis, un dievs vien zinot, kad pie tā varēšot piesēst. Jansons 4, 378. Šad tad dzejnieks piesēda pie «Vitauta», bet allaž atlika cerībā, kurai pats neticēja, ka varbūt kādā dienā darbs pašķirsies .. J Kalniņš 7, 669. Pianino spīdēja melni un auksti,.. arī viņa pati te kādreiz piesēda, un viesi vientiesīgi sauca par mūziku to, ko viņa izmocīja no šī instrumenta. Upīts 9, 63.

piesēsties, -sēžos, -sēdies, -sēžas, arī -sēstos, -sēsties, -sēstas, pag. -sēdos; refl. **1.** *Novietoties sēdus (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); sēdus stāvoklī pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie loga. P. pie ugunskura. □ Tikai Kirils ar savu talantu te var sadabūt galdiņu, kur piesēsties, un man šķiet, ka nelielā rinda pie bufetes viņam arī pašķiras .. Saulītis 13, 95. Pārnākusi mājā, Zenta nomazgājās un .. piesēdās pie pusdienas galda .. Sakse 7, 371. Grabuliene .., lakatiņu pārvilkusi tālu pār acīm, piesēdās mātei tuvāk. Dinere 11, 44. Zintrai kļuva vēsi, un viņa piesēdās man tuvāk. Lukjanskis 1, 112.

2. *Nosēsties, parasti uz neilgu laiku.* □ «Vai tu nepiesēstos?» namatēvs norādīja uz ādas krēslu. Saulītis 12, 279. «Piesēdieties, biedri Pīpenštāl!» Pēteris diezgan negaidīti uzaicināja. Saulītis 13, 39.

3. *Sākt veikt darbu, kas darāms sēžot.* Piesēsties pie grāmatas — *sākt mācīties no grāmatas; sākt lasīt.* □ Likās, Oskars vairs neatrada mieru. Piesēdās atkal pie apavu labošanas .. Ezera 2, 103. Rasma jau piesēdusies pie rakstāmmašīnas, caur logiem dzirdēja pieklusinātu klaboņu. Zigmonte 9, 10. Laura salūkoja mazo soliņu .., piesēdās pie govs, nomazgāja tesmeni, sāka slaukt .. Ezera 7, 277. Katru vakaru Zigis nolēma piesēsties pie grāmatām un dažās stundās iekalt garām palaisto .. Saulītis 12, 265.

4. parasti 3. pers. *Pielaisties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) un uzmesties (uz tā) — parasti par putniem, kukaiņiem.* □ Visvieglāk rubeņus pievilināt ar izbāztu .. rubeni. Ja šādu rubeni ieliek kokā riesta vietas tuvumā, tad pēc saules lēkta tam piesēdīsies klāt kāds no riestojošiem tēviņiem. A Kalniņš 1, 146.

piesēt, -sēju, -sēj, -sēj, pag. -sēju; trans. **1.** *Sējot pievienot klāt (citu augu) sēklas.* □ Lai paaugstinātu olbaltuma saturu skābbarībā, 30 hektāros kukurūzai piesēta klāt lupīna, vīķi un zirņi. Cīņa 63, 164, 1.

2. *Iesēt papildus.* □ Agri pavasarī tās [ganības] noecēja, pielīdzināja kurmju rakumus, kur vājāks botāniskais sastāvs, piesēja vajadzīgās zāles. Cīņa 64, 119, 1. // intrans. *Apsēt papildus (kādu vietu, platību).* □ Kur [tīrumā] bijusi pančka vai citādi kāds robiņš, tur piesēj ar rokām. Zv 83, 14, 2.

3. *Iesēt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ .. Daudz piesēju rācenīš' [rācenīšu]. LD 28572, 1. // *Iesēt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (kādu platību).* □ Piesēt pilnu dobi ar puķēm. ME III, 289.

4. divd. formā: piesēts. *Tāds, kur (parasti kas sīks) izklaidus atrodas lielākā daudzumā.* □ .. prāva zemes daļa purvaina vai laukakmeņiem piesēta pelēka smilts. Eglons 1, 171. Tepat pretī izpletās tā [purva] klajums, piesēts ar ciņiem, kadiķu krūmiem un vietām sīkām priedītēm un bērziņiem. Fimbers 1, 79. Debesis ir zvaigžņu piesētas. J Kalniņš 3, 16.

piesēties, parasti 3. pers., -sējas, pag. -sējās. *Refl.* → *p i e s ē t (1); tikt piesētam, parasti neviļus, negribēti.* Auzām piesējušies klāt mieži.

piesiet, -sienu, -sien, -sien, pag. -sēju; trans. **1.** *Sienot piesaistīt (dzīvnieku pie kā, kam klāt).* P. govi pie ratiem. □ Arvils palīdzēja kannu aiznest līdz kūtiņas galam, kur piesietas stāvēja govis. Kaijaks 3, 113. Divi vīri izkāpj no ratiem; viens nojumē piesien zirgu .. Kaijaks 2, 202. Viņš .. pasauca suni un piesēja ķēdē pie kūts durvīm. Lācis 15, 261. // *Sienot piesaistīt (cilvēku pie kā, kam klāt).* □ Pie viena no zirgiem bija piesiets Jēkabs. Birznieks-Upītis 1, 46. Es sēdu augstā kokā, cieši piesiets ar auklu pie koka zariem .. Bērn 50, 1, 23. Dzirkstīte (caur pūli spiezdamās): Es gribu tikt pie viņas! Mīļā, dārgā! Pie staba viņi tevi piesējuši .. Aspazija 3, 358. sal. .. Līdaciene rāpās laukā vilcinādamās, it kā bijusi ratos piesieta un ar varu atvesta. Upīts 4, 227. // pārn. *Būt par cēloni tam, ka (kādam) tiek ierobežota kustības brīvība.* □ Ziemu mēs, bērni, bijām piesieti pie istabas un tiem cieti noledojušiem celiņiem, kas no mājas aizveda uz klēti, kūti un aku. J Kalniņš 2, 251. .. man šis darbiņš [dzijas spolēšana] tīri labi patika, bet, kad tas sāka mani stipri piesiet pie mājas .., es pamazām pret mašīnu atsalu. A Gulbis 3, 22. Bet pieklājības saites tik cieši piesējušas mani pie krēsla, ka es pat baidos pārāk strauji sakustēties, jo šis čīkst .. Salenieks 7, 85.

2. *Sienot piestiprināt (priekšmetu pie kā, kam klāt).* □ Didzis pievilka laivu tuvāk un piesēja pie krūma. Ezera 2, 11. Kāzinieki sapušķo zirgus, piesien zvārguļus .. Sakse 2, 9. .. kopējā diegā piesieti divi zili baloni .. Ādamsons 2, 101. // *Sienot piestiprināt (augus,*

to daļas pie kā, kam klāt), lai padarītu (tos) stabilākus. □ Viņš apstājās blakus pavasarī stādītajai birzij. Bērziņi vēl bija piesieti pie balstu kokiem. Birze 5, 248. . .zars, kas bija nolīcis pāri celtņa sliedēm, uzmanīgi atliekts un piesiets pie stumbra. J Plotnieks 2, 126.

3. sar. *Uzskatīt, arī censties padarīt par vainīgu (kādā nodarījumā).* □ «. . es, vecs cilvēks, savu mūžu neesmu neviena uz nesatikšanu kūdījusi . . Tādu grēku tu man nepiesien!» Avotiņa, Slisers 1, 62. «Es sabraucu cilvēku, bet lietu man nepiesēja.» Klīvers 4, 48. . . aktīva vācu atbalstītāja nosaukumu viņam nevarēs piesiet, un trīsdesmit hektāru viņš varēs paturēt. Sakse 7, 153.

○ ◇ Piesiet acis (arī sirdi u. tml.) sar. — *ieinteresēt, izraisīt patiku.* □ Pie kantora parādās strūklaka. Ir kur acis piesiet. Zv 82, 17, 7. Ja cilvēkam ir kur piesiet sirdi, tad prātā nestāv nieki . . Talcis 8, 29. Jāiet labāk aplūkot skatlogus. Taču kādu laiku varēs domas kaut kur piesiet. Sakse 1, 196. ◇ Piesiet dūšu sar. — *labi, sātīgi paēst; ieēst vai iedzert ko ļoti kārotu, atspirdzinošu; izraisīt sātīguma sajūtu (par ļoti kārotu, atspirdzinošu ēdienu).* □ Vajadzīgs taču tāds ēdiens, kas dūšu piesien. Ciņa 74, 223, 1. Krietnas brokastis un turpat pusdienas piesien dūšu. Rihters 1, 459.

piesieties, -sienos, -sienies, -sienas, pag. -sējos; refl. **1.** *Piestiprināties (piemēram, ar saiti); piesaistīties.* □ Veselu diennakti, ar jostām piesējušies kuplas egles galotnei, viņi [izlūki] bija vērojuši vilcienus . . Grīva 4, 404. . . virsnieks piepeldēja [glābšanas] laivai klāt un piesējās pie tās ķīļa. Pad J 82, 11, 3. // pārn.; sar. *Piesaistoties, pievēršoties (kam), ierobežot savu kustības, rīcības brīvību, tikt ierobežotam.* □ Juris nespēja veselībā vārgo māti pamest vienu un piesējās zemes gabalam, kur katru pēdu slacījuši tēva sviedri. Sakse 7, 16. . . tādi jau esot tie puisieši, jau piesējušies pie pudeles, nevajadzējis visu pusstopu galdā likt . . Ezera 17, 144. . . manīju, ka Amelitas [meitenes] skatiens piesējās pie manis. Pad J 59, 254, 3. // *Tikt piesaistītam, parasti neviļus, negribēti.* □ Velns gan plēsās un lauzās ērkšķiem cauri, bet beidzot sapinās un piesējās. LTP 288.

2. parasti 3. pers. *Refl.→piesiet (2); tikt piesietam.* □ Kad tīkls izmests, . . kuģis piesienas vadošās tauvas vienā galā . . Grīva 5, 90.

3. sar. *Uzmācīgi tuvoties (pretējā dzimuma cilvēkam, parasti sievietei).* □ Iznācis no veikala, uzdūros Mairai. Viņai piesējies garš puisis — tas nekauņa Agris. Lāms 4, 178. «Nevaru vairs še ciemā dzīvot. . . Tas Planders man piesējies . . . Ļaudis tagad par to vien runā un smej.» Jansons 1, 99. Agnesei piesējās kāds vīrelis. Vienkārši nāca līdzi un iztaujāja . . Sakse 6, 95.

4. sar. *Sekot (kādam), lai (to) novērotu, uzmanītu.* □ Var būt, ka svešajam bija pašam sava gaita, savs gājiena mērķis; bet varbūt viņš apzinīgi piesējies [pagrīdniekam] Žuburam . . Lācis VI, 418. . . Spriedu: nav tomēr izturējuši [bandīti], piesējušies astē, grib izošņāt — no kurienes nāku, kurp eju. J Plotnieks 9, 294.

5. sar. *Pievērst uzmanību kļūdām, trūkumiem, norādīt uz tiem; arī kritizēt.* □ . . būtu labāk klusējis, viņš par visu ņurd, atrod, kur piesieties. Bels 4, 117. Uz kafejnīcu šis vīrs nāca pareti, dzēra maz, bet piesējās pie katra sīkuma. Lapsa 2, 83. «Tu mīli piesieties vārdiem, iztulkot visu pēc sava prāta.» Grants 4, 141. «Ko viņi mums piesienas?» Meitenei atkal sāka birt asaras. «Vai tas kas ļauns, ka mēs ar Pēteri draudzējamies?» Ērgle 4, 35.

piesijāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Sijājot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, trauku).* □ Piesijāt bļodu pilnu ar miltiem. ME III, 289.

2. *Sijājot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ Mīklai . . pievieno sāli, pienu, piesijā miltus un visu labi sakuļ. PL Siev 81, 12, 23.

3. *Sijājot papildināt (kā daudzumu).* P. vēl miltus.

piesīkt, parasti 3. pers., -sīc, pag. -sīca; trans. *Sīcot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Odi piesīca visu istabu. ME III, 289.

piesildīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (telpa, apkārtne, vide) piesilst.* Kurinot krāsni, p. telpu. P. māju. □ Ziemā mazo dzīvoklīti nevarot pietiekami piesildīt, rītos pat sarma zvīļojot kaktos. Lauku Dzīve 82, 10, 5. Aiz loga un dūmenī svilpoja putenis, bet mazo istabiņu piesildīja mūrītis . . Purs 4, 48. . . sakarsētajai krāsnij [pirtī] uzlēja aukstu ūdeni, kas strauji iztvaikoja un piesildīja telpu. Cimermanis 1, 63. Dienas sākums bija grūts. Karstā saule rīta stundās bija piesildījusi istabu. Rīgas B 66, 179, 3.

2. *Sasildīt (piemēram, ūdeni) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. ūdeni veļas mazgāšanai. // *Sasildīt (piemēram, ūdeni) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* P. veselu toveri ūdens.

piesilt, parasti 3. pers., -silst, pag. -sila; intrans. *Kļūt siltam (par telpu, apkārtni, vidi); pilnīgi sasilt.* Gaiss saulē piesilis. □ Kurināt vēl nevajadzēja, istabas dienā piesila no saules . . Birze 5, 231. Saulainās vasaras dienās darba telpas vienmēr ātri piesilst . . Rīgas B 70, 23, 4. Istabiņa bija saules piesilusi . . Lit M 77, 38, 6.

piesis, -ša, v. **1.** *Smails ragveida (dažu putnu) kāju izaugums.* □ Pie dārza sētiņas piesaulē . . gozējas vecais gailis. Viņa . . kāju pieši gari, līki kā kāši. Sēlis 4a, 19.

2. *Garš, samērā tievs, parasti līks, izaugums vainaglapām, kauslapām.* □ Vīrceļu ziedam ir piesis, kurā sakrājas nektārs. Galenieks 2, 359. Krešu vainaglapām apakšējā daļā ir pagarinājums, ko sauc par piesi. Svinka 1, 43.

3. *Pie jātnieka apavu papēžiem piestiprināms metāla pusloks ar izvirzījumu labākai zirga vadīšanai.* □ Pēc acumirkļa priekšsēdētājs jau sēdēja zirga mugurā. «Aidā!» viņš nokliedza un tramīgā lopa sānos iespieda piešus. Grīva 3, 37. Viņu sarunu pārtrauca. Piešiem strinkšināda ms, ienāca pats komandants . . Upīts 18, 303.

4. tehn. *Smails, samērā tievs izvirzījums (priekšmetam), kas ir paredzēts, lai tas iespiestos (kur).* Kāpurķēdes p. Riteņa p. Statīva p.

piesist, -situ, -sit, -sit, pag. -situ. **1.** trans. *Sitot, ar sitieniem virzot kam cauri naglas, tapas u. tml., piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Arī pie durvīm .. piestiprināja vijas un piesita ar naglu pie katras stenderes pa meijai .. Austriņš 1, 208. Pirtiņā katrs dēlītis un latiņa pamatīgi nostrādāti un īstajā vietā piesisti. Cīņa 84, 274, 4. Kurpnieks piesit atplīsušu pazoli .. Ērgle 3, 60.

2. trans. *Strauji, spēcīgi pielikt (kāju, parasti pie zemes, grīdas u. tml.).* □ Lulīte piesit kāju pie zemes. Bargi uzsauc: «Vai iesi prom, nejaukais puika!» Brigadere 2, 40. .. viņš smiedamies piesita uz klona jaunos čīkstošos zābakus .. Upīts 4, 260. Viņa griezās un virpuļoja, piesizdama savu sidraba kurpīšu skanošos papēdīšus .. Sakse 14, 11. // *Strauji, spēcīgi pielikt (piemēram, roku, nūju pie kā, kam klāt).* □ Rūdis ar varenu blīkšķi piesit roku krūtīm .. Indrāne 2, 116. .. ar .. vadītājiem sastopoties, saimnieki vēl dažbrīd piesita savus strupos pirkstus pie cepures .. Eferts-Klusais 1, 184. Viņš piesit pātagas kātu pie spožā zābaka stulma. Delle 2, 118. // intrans. □ Viņi .. paskatījās uz [priedes] galotni, tā pavisam plika; piesita pie stumbra, tas sausi skan kā sasalis. Birznieks-Upītis IV, 15. .. Sīlis piesita ar plaukstu pie ādas pusmētelīša kabatas. Niedre 6, 252.

3. intrans. *Ar, parasti nedaudziem, sitieniem (pret ko) radīt skaņu signālus.* □ .. pie durvīm piegājusi, nedroši pieklauvēja. Neviens nenāca. Ilze piesita vēlreiz. Brodele 14, 207. Piepeši bikli pie ārdurvīm piesit. Bričķa, Saulītis 1, 57. Kristīne Dziesma piesit rūtij, ne par skaļu, lai Lita neizbīstas. Jāsauc taču reiz meitene iekšā .. Zigmonte 2, 10.

4. intrans. *Ar vieglu sitienu pieskarties (kādam priekšmetam), lai radītu skaņu.* □ .. kāds glāzei piesita ar karotīti. Birze 8, 83. .. vecāsmātes stāstījums uzbur Valta acu priekšā smalkus un mirdzoši baltus traukus — tu piesit vieglītēm, tie skan kā tāli zvani. Delle 2, 21. Tad, gluži negaidot, [viesis] slējās kājās un, piesitis šķīvja malai, pieteicās runāt. Zemzaris 1, 58. // *Pieskandināt pirms, parasti alkoholiska dzēriena, dzeršanas.* □ Tagad viņi jau piesita nevilcinādamies, augstu paceltām glāzēm .. Upīts 4, 156. // trans. □ Mērnieks arī paņēma glāzi kā aiz gara laika, ļāva Prātniekam savu glāzi pie tās piesist un tad izdzēra. Kaudzītes 1a, 145.

5. trans. *Ar rokas kustību iedarbinot taustiņu vai sitamo mūzikas instrumentu, izraisīt (skaņu); ar īpašu kustību iedarbināt (mūzikas instrumenta taustiņu).* P. klavieru taustiņu. □ Kamēr Gijo piesita toni, .. skolotāji paguva steigā sačukstēties. Upīts XII, 271. // *Sitot (piemēram, ar kāju, roku), pavadīt (melodiju), padarīt uztveramāku (tās ritmu).* □ Es [zēns] šļūcu, griežos riņķī, piesitu takti, bet citi dejotāji, slīdot mums garām, grūsta ar elkoņiem .. Sēlis 4a, 49. Pret Elīzas gribu Justs grieza viņu apkārt dejas ritmā — riņķī, riņķī, riņķī, piesizdams ar kāju takti .. Ezera 17, 221. // *Ar rokas kustību iedarbināt (taustiņu iekārtai, ierīcei).* P. rakstāmmašīnas taustiņu.

6. trans. *Strauji, parasti ar troksni, aizvērt (piemēram, logu, durvis).* P. durvis. P. vārtus.

7. trans. *Pārsitot olas čaumalu, pievienot (olas saturu pie kā, kam klāt).* P. olu pie mīklas. □ «.. pacepu šorīt pankūkas. Divas oliņas .. piesitu, tauciņus nežēloju.» Delle 2, 17. Katlu no uguns noņem, padzesē, tad piesit olu un atkal krietni samaisa. PL Siev 83, 5, 23.

8. trans.; sar. *Stipri piekaut, sasist.* □ Ta, ta viņu piesitām, ka piesitām. ME III, 289. Brālis brāli piesitis, aizvests uz slimnīcu. Kar 83, 7, 19.

○ Piesist (arī sasist) papēžus — *strauji satuvināt apautu kāju papēžus un radīt troksni.* Piesist mēli sar. — *neskaidri izrunāt (kādas skaņas); arī šļupstēt.* □ .. Irmiņas lomā es drusku piesitu mēli, iznāca tāda kā pašļupstēšana. Hausmanis 4, 28. .. Angustiasa bija neglīta, drusku piesita mēli .. Dzene 4, 184. ◇ Piesist pēdu vienk. — *aizbēgt.* □ .. no kuģa dezertēja, jeb, kā jūrnieks teiktu, «piesita pēdu» matrozis Jenčs. Kar 80, 9, 24.

piesisties, -sitos, -sities, -sitas, pag. -sitos; refl. **1.** *Ar triecienu pieskarties; strauji pieskarties.* □ Riteņi joņiem piesitās akmeņiem. Upīts VIII, 280. Katliņi, piesizdamies [kareivjiem] pie nēsājamām lāpstiņām, ik uz soļa skanēja. Strāls 2, 424. .. taksometrs salecas, un galvas mums piesitas pie jumta. Saulītis 13, 63. No krūmiem izšaujas kāds brūns un lunkans zvērs, piesitas .. pie kājām .. un kā zibens pazūd atpakaļ krūmos. Vanags 3, 99.

2. parasti 3. pers. *Tikt piesistam (5), parasti neviļus, negribēti.* Piesities nepareizs taustiņš.

3. parasti 3. pers.; sar. *Pēkšņi izraisīties (par slimību, nevēlamu fizioloģisku stāvokli).* □ «Plaušu karsonis piesities. Dakteri nemaz neļauj no gultas celties ..» Avotiņa, Slisers 1, 312. Muļķīgi, ja tiešām piesitusies gripa. Talcis 7, 41. .. piesitās tāds elpas trūkums, ka vai gar zemi jākrīt. Kalndruva 5, 54. «Zaudēju ēstgribu, piesitās bezmiegs ..» Grants 3, 129. // *Pēkšņi izraisīties un spēcīgi ietekmēt (par psihisku stāvokli, domu u. tml.).* □ Tā ir telpa, .. kurā man viss zināms un pazīstams. Bet torīt piesitās sajūta, ka esmu šeit ienācis pirmoreiz. Skujiņš 13, 108. Vienu brīdi viņam bija piesitusies vēlēšanās aizbraukt līdz Āgenskalnam un pasēdēt vienalga kādā mīlīgā ūķītī .. Zigmonte 5, 121. «Nedod dievs, ja viņi izdzers arī šo pudeli,» man piesitās bažīga doma. Kalndruva 9, 54.

4. sar. *Pēkšņi, negaidīti, arī uzmācīgi piebiedroties.* □ Sanitārajā bataljonā par draugu man piesitās kāds ņiprs un runīgs puisis. Bērce 5, 49. Pie Matīsa kapiem viņai piesitās kāds tips. Lācis VI, 317. «Paklausies, Sabīn, ko tu teiktu par šitādu burlakstāstu? Tu nes Renātei brokastis. Mežā tev piesitas divi skrandaiņi un prasa ēst.» Ezera 6, 34. // *Piekļūst (par dzīvniekiem).* □ Gandrīz pie paša meža viņiem piesitās brūns šunelis. .. no mā-

jām izmucis, tas tagad šķita meklējam sev jaunus paziņas.. Zigmonte 4, 115. ..Pludiņš [suns] bija piesities tikai pērnajā vasarā: nez kam un kā atklīdis un atskrējis mātei līdzi no tirgus. Birznieks-Upītis V, 71.

5. *Pēc mītiskiem priekšstatiem: piekļūt un pārņemt savā varā (par mītiskām būtnēm).* □ Kad viņa govij sāk piens rauties, viņš tic, ka lietuvēns piesities, un uzvelk tai uz ragiem lietuvēna krustu. Akuraters 1, 36. «Es esmu apmaldījies. Nudien, vadātājs piesitās.» Jansons 5, 111. Un Griškas Jašam reiz pieguļā piesities pats velns.. Plūdonis 2, 391.

piesitiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → p i e s i s t (2).* Papēža p. □ Cieti nobrauktā ceļā klaudz soļi un spieķa piesitieni. Ķlīvers 3, 98. Uztraukuma brīžos Nagainis savus vārdus vienmēr pavadīja ar dūres sitienu uz galda, kas atgādināja kalēja piesitienu. Rozītis 1, 12. Klusu skanēja lietus piesitieni pie jumta. A Grigulis 18, 46.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → p i e s i s t (4).* □ ..vietumis atskanēja pa skaļākam uzsaucienam un piesitienam pie glāzes.. Lapsa 2, 77.

3. *Rokas kustība, arī raksturīgu rokas kustību kopums, ar ko iedarbina taustiņu vai sitamo mūzikas instrumentu; skanējums, ko rada ar šādu kustību.* Viegls p. Melodisks p. □ ..pianista piesitiens kļuvis noteiktāks, vīrišķīgāks. Lit M 63, 3. ..mūzikas speciālisti atzīmēja pianista spēles vērienīgumu, smalko muzikalitāti, daudzkrāsaino, niansēto piesitienu. Rīgas B 82, 235, 3. // pārn. *Īpatnējs, raksturīgs (mākslas darba, tā elementu) izveides paņēmiens, arī paņēmienu kopums.* □ ..[romānā] varones un autores viedokļi krustojas, viens otru nomaina un papildina. Tas viss dots tīkamā liriskā intonācijā ar tikko jaušamu dramatisku piesitienu. Kar 60, 2, 140. Zeberiņa mākslas veselīgais satīriskais piesitiens bieži ļoti asi graiza sadzīves negatīvās parādības. Liesma 59, 5, 16. // *Rokas kustība, ar ko iedarbina iekārtu, ierīci, kurai ir taustiņi.* □ ..mašīnrakstītāja laiž darbā visus desmit pirkstus ar katram pirkstam noteiktu piesitiena spēku pa klaviatūru. Ves 62, 6, 31. ..pāri linotipa klaviatūrai vieglā piesitienā slīd linotipistes.. pirksti. Pad J 77, 43, 4.

pieskābēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Skābējot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. kāpostus visai ziemai. // *Skābējot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* □ Mucu viņš izplaucēja ar verdošu ūdeni.. un pieskābēja pilnu ar kāpostgalvām. Dadz 74, 15, 12.

pieskābt, parasti 3. pers., -skābst, pag. -skāba; intrans. *Pārklāties no iekšpuses ar (kā) skāba kārtu.* Pieskābusi piena kanna. □ Kaspars vēl aizvien grozīja pirkstos pieskābušās piena pudeles. Līvs 2, 84. Milti nostājas dibenā, paliek neizēsti, un vēlāk pieskābst siles. ME III, 291.

pieskaitāmība, -as, s.; parasti vsk.; jur. *Spēja apzināties un vadīt savu rīcību un būt atbildīgam par sabiedriski bīstamu nodarījumu.* □ Par slimnieka pieskaitāmību (kriminālatbildību) un rīcības spējām (aizbildniecības nepieciešamību) lemj ārstu komisija.. I Eglītis 1, 292. Ekspertīze ir obligāta: ..aizdomās turētā vai apsūdzētā psihiskā stāvokļa noteikšanai tais gadījumos, kad.. prokuroram vai tiesai rodas šaubas par viņu pieskaitāmību.. Krim pr 1, 33.

pieskaitāms, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → p i e s k a i t ī t.*

2. jur. *Tāds, kas spēj apzināties un vadīt savu rīcību un būt atbildīgs par sabiedriski bīstamu nodarījumu.* □ ..rodas pamatotas šaubas par jaunā cilvēka prāta skaidrību. Taču speciālistu mediķu komisijas slēdziens pierāda pretējo — pusaudzis ir pieskaitāms un viņa prāta spējas atrodas normas robežās. Dripe 4, 62.

pieskaitīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Skaitot pievienot (pie kā, kam klāt), iekļaut (kādā kopumā).* □ ..dažus desmitniekus, dažus simtniekus atskaitīt vai pieskaitīt, procentus aprēķināt var katrs, kam vien galva uz pleciem.. Zigmonte 4, 28. ..nav grūti jebkuram skaitlim pieskaitīt skaitli, mazāku par 10. Zin T 64, 12, 32. «Mēs esam trīs» (pie šiem vārdiem viņš žigli paraudzījās Ritā, kuru nebija pieskaitījis). Skujiņš 5, 118.

2. *Vērtējot, salīdzinot, arī grupējot pievienot (pie kāda kopuma), iekļaut (kādā kopumā).* □ ..diezgan skaidri nogrupējās strādnieki, saimnieki un inteliģenti. Likās, ka Skudru nevarēja ne pie vieniem lāgā pieskaitīt. Laicens 1, 60. ..Gorkija romānu «Māte» pieskaita pie sociālistiskā reālisma darbiem.. Kar 54, 3, 113.

Sk. p i e s k a i t ā m s.

pieskaldīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Skaldot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. malku visai nedēļai. // *Skaldot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, telpu).* P. pilnu šķūnīti ar malku.

2. *Skaldot izveidot (kam) vēlamo formu, parasti, (to) pielāgojot.* P. akmeni. P. ķieģeli.

pieskalot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Skalojot ar ūdens strūklu, plūsmu, pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Viļņi pieskalo smiltis pie krasta. Straume pieskaloja zarus upes malai.

2. parasti 3. pers. *Piepildīt (piemēram, ar sanesumiem) — par ūdens strūklu, plūsmu.* Ūdeņi pieskalojuši grāvi ar smiltīm.

3. *Izskalot (piemēram, veļu) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz veļas. // *Izskalot (piemēram, veļu) tādā daudzumā, ka (tā) piepilda (piemēram, trauku).*

pieskaloties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās. **1.** *Refl. → p i e s k a l o t (1); tikt pieskalotam.* □ Pēc pārstādīšanas palma jāaplej, augsne pieskalosies ciešāk saknēm un vēl sēdīsies. PL Siev 78, 3, pielikumā.

2. *Refl. → p i e s k a l o t (2); tikt pieskalotam.* □ Turklāt alas taču mainās: pieskalojas, aizgrūst un veidojas no jauna... Lit M 77, 38, 13.

pieskandēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Skandējot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Mazs or-

ķestrītis spēlēja populāru frontes maršu, ar pamatīgu troksni pieskandēdams plašo telpu.. Salnāja 1, 56. ..par spīti dzīves grūtumam, ar dziesmu cēlos, ar dziesmu gūlos — sētu un lauku pieskandēju. Andersone I, 159. ..Smiltenes pakalnus pieskandēja ceļa vīru dziesmas. Zv 79, 22, 8.

pieskandināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** intrans. *Viegli piesist (parasti pie kāda trauka), lai radītu skaņu.* □ Vanags ar karotīti pieskandināja pēc kārtas visām glāzēm. Notankšēja spodri, [groks] gatavs bij. Upīts 4, 148. ..kā atminējies kādu vajadzību, pieskandināja ar dakšiņu pie šķīvja [restorānā]. Fimbers 1, 391. // *Viegli pieskarties (parasti ar savu glāzi pie kāda cita glāzes), lai radītu skaņu pirms, parasti alkoholiska dzēriena, dzeršanas.* □ Grūbers pieskandināja ar savējo pie Annas glāzes. «Uz jūsu veselību..» Ezera 11, 202. // trans. P. glāzi pie galda biedra glāzes.

2. trans. *Pieskandēt.* □ Viņa palika un tagad pieskandināja ar saviem smiekliem visu apkaimi. Purs 1, 130. ..meža stūri pieskandina dziedātājs strazds. Caune 3, 43.

○ ◇ Pieskandināt visas malas (arī malu malas) sar. — *izpaust skaļi, arī netaktiski daudziem, daudzās vietās.*

pieskanēt, -skanu, -skani, -skan, pag. -skanēju; intrans. **1.** *Kļūt tādam, kurā viscaur izplatās skaņas (par telpu, apkārtni, vidi).* Telpa pieskan ar mūziku. □ Tagad, brīvlaikā, [skolas] ēka vientulīgi slēpās lielos, svinīgos kokos, kas jau pēc pāris nedēļām pieskanēs pilni saucieniem, smiekliem.. Ezera 7, 128. // trans. *Panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ pārn. Pagalmam pārlido klusai ēnai līdzīgais vakarlēpis, lai pēc tam no birztalas laukmalē ar savu nerimtīgo tarkšķi.. pieskanētu visu sulīgo vasaras nakti. Andersone 1, 30. // trans. *Izplatīties viscaur (telpā, apkārtnē, vidē) — par skaņu.* □ Bramanim tādas blēņas [lasīšana] neinteresēja, viņš pēc vakariņām tūliņ aizgāja pusgraudnieka galā gulēt, līdzko istabu sāka pieskanēt Andra skanīgā balss. Upīts 4, 391.

2. pareti. *Atbilst, būt piemērotam (kam).* □ Savā dendija lomā viņš nebūt neizskatījās smieklīgs, viņam pat pieskanēja monoklis, kas Rīgas publikai bija diezgan neparasta lieta. K Zariņš 2, 8. Tēva balss sākumā nepieskan sejas izskatam. Upīts 6, 16.

pieskanīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pieskanīgi;** pareti. *Atbilstošs, piemērots.* □ ..Selderiņa balss pieskanīga viņa raksturam — paklusa. Kalndruva 5, 148. ..likās, ka taujāšana par brāli šai dienai nebūtu īsti pieskanīga. Sakse 2, 205.

pieskaņa, -as, s. *Skaņas tembra, izrunas īpatnība (parasti neliela).* Nazāla p. balsij. □ Balss tembram bija dūdojoša pieskaņa.. Kalndruva 5, 246. Raudsepi bij igauņu gājuma.., un abi runāja bez vismazākās svešas pieskaņas. Upīts XII, 1046. // pārn. *Nianse, arī nokrāsa (piemēram, kā saturā, veidojumā).* □ ..puiši.. sēdēja tā stundām, skatoties saulē, kuras smaidam bija jau rudenīga pieskaņa. A Grigulis 18, 35. Pēdējo teikumu izrunādama, Solveiga vairs nesmaida. Gluži otrādi — vārdiem ir skumja pieskaņa. Kalndruva 5, 13. Hokejs. Šajā vārdā maģisku pieskaņu saklausa deviņi zēni no desmita. Liesma 77, 6, 1.

pieskaņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Pielāgot (kā cita formai, krāsai).* □ Rotas lietas jāpieskaņo tērpam. Liesma 58, 4, 25. Man nebija jaunajam kostīmam pieskaņotas cepures, tādēļ nolēmu braukt kailu galvu. Zālīte 5, 135. Košā krāsā, piemēram, var būt virtuves galds. Tā krāsai var pieskaņot traukus, pašu gatavotas salvetes. Lauku Dzīve 80, 9, 31. // *Izveidot, padarīt atbilstošu (piemēram, kādiem apstākļiem), pielāgot (kāda mērķa sasniegšanai).* □ ..likdams lielus un lēnus soļus, [zēns] centās pieskaņot savas kustības tēva gaitai. Grīva 1, 30. ..O. Skulmes veidotās kostīmu skices vienmēr bija pieskaņotas tēlotāju individualitātei. LPTV I, 166. Visa dzīve kazarmās bija pieskaņota rūpnīcas vajadzībām. Darbs te ritēja bez pārtraukuma dienu un nakti. Birznieks-Upītis 6, 259.

pieskaņoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. **1.** *Refl. → p i e s k a ņ o t; tikt pieskaņotam.* □ Ielas, pieskaņojoties reljefam, ir ar vieglu liekumu. Zv 76, 1, 8. Jaunās ēkas arhitektoniski pieskaņosies senajai pilsētas daļai. Cīņa 84, 240, 4. ..gājiens pieskaņojās mūzikas ritmam, ļaudis soļoja sparīgi.. Upīts 9, 572. Skatos pa logu uz svina smagajiem mākoņiem, kas aizklāj debesis. Garastāvoklis pieskaņojies laikam. Cīņa 76, 81, 4. // *Pielāgoties (1).* □ ..laimīgi laulībā būs tie, kas pratīs pieskaņoties viens otram. Pad J 82, 105, 4. Grūtāk, protams, pieskaņoties bērna pasaulei un viņa domāšanai. Vieglāk pieskaņot bērnu pieaugušo pasaulei un pieaugušo domāšanai. Kar 82, 4, 127.

2. reti. *Dziedot pielāgoties (citu dziedājumam).* □ ..viņa jautri pieskaņojās dziesmai, lai aizrautu arī dažu saīgušāku prātu. Brīdaka 2, 34.

pieskare, -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** mat. *Taisne, kas krusto līkni divos punktos, kuri neaprobežoti tuvojas viens otram.* Riņķa līnijas p. Pieskares nogrieznis. Pieskaru plakne. □ ..līdz Leibnicam nebija kopīgas metodes pieskaru novilkšanā.. Briedis 1, 40. Jebkura horda sadala riņķa līniju divos lokos, katram no tiem atbilst hordas — pieskares jeb sekantes — pieskares leņķis. Mat 372.

2. parasti vsk. *Darbība, process → p i e s k a r t i e s (1).*

3. parasti vsk. *Darbība, process → p i e s k a r t i e s (2).* Pieskares punkts. Pieskares spriegums.

pieskāriens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → p i e s k a r t i e s (1).* □ Sajūtu Annas rokas pieskārienu pie savējās.. Ezera 10, 87. ..viņš tikai juta meitenes pleca pieskārienu, draudzīgu un uzmundrinošu. Līvs 3, 151. Sa-

just palso smilgu Pieskārienu maigu, Dzegužpuķes ziedam zilgam Brīdi pieglaust vaigu. Belševica 3, 108.

pieskarties, -skaros, -skaries, -skaras, pag. -skāros; refl. **1.** *Pievirzīties (ar savu ķermeņa daļu), pievirzīt (savu ķermeņa daļu) tik tuvu (kam), ka viegli skar (to) — par cilvēkiem vai dzīvniekiem.* □ Eduards ar pirkstu galiem pieskārās biezam kristāla augļu traukam .. Lukjanskis 6, 23. ..skatītāji uzgavilēja sportistam, kas pirmais pieskārās finiša lentītei .. Rīgas B 82, 116, 7. pārn. Rīta saulē linu ziedi izskatās tik trausli kā brīnums: lai neizirtu, drīkst pieskarties vienīgi ar skatu. Andersone 1, 32. pārn. Tad rudens pieskārās kokiem otrreiz. Dzedra vējpūta notrauca lapas. Liesma 66, 10, ielikumā 1. // *Tikt pievirzītam tik tuvu (kam), ka viegli skar (to) — par ķermeņa daļām.* □ ..Edžiņa pierei pieskārās mātes cietā, sastrādātā roka. Lācis 15, 193. Egle .. apņēma Gāršas plecus. Pie viņa zoda pieskārās mati, un viņš juta to smaržu. Birze 5, 131. // *Nonākt saskarē (ar ko) — par priekšmetiem.* □ ..lidmašīnas riteņi pieskārās betona skrejceļam. Sk Ģ 76, 11, 12. Vaigam pieskaras valga lapa. Ezera 4, 103. // *Paņemt un nedaudz apēst.* □ Ēdienam, ko noteiktajās reizēs ienes sanitāres, [slimnieki] tikko pieskaras. Daudz, ja pamēģina pāris karošu viras .. Kalndruva 8, 3. Viņš bija izsalcis, kā jau augošs zēns, bet kaunējās pieskarties maizei, ja māte neko neēda. Lācis 15, 193. // pārn. *Skarot (ko), iedarboties (uz to), arī pārveidot (to).* □ Zeme te patiešām bija cieta. Droši vien tai nekad nebija pieskāries arkla lemesis. Ezera 2, 83. Bet dzintars iemirdzas tikai tad, kad tam pieskaras cilvēka rokas. Citādi tas paliek blāvs un nespodrs kā māla lauska. Lit M 64, 25, 5. // pārn. *Nonākt saskarē (piemēram, ar darbu, darbību).* □ Un tur .. Zirņa vedekla, kas diez vai kad pie darba pieskārusies, tik balta tā liekas ... Eferts-Klusais 1, 143. // pārn. *Darīt pāri (kādam).* □ «Ja tie būs uzdrīkstējušies tev pieskarties, vecotēv, viņi dārgi, dārgi par to samaksās.» Lācis 15, 323.

2. *Atrasties tik tuvu (kam), ka skar (to).* Zīmējumā taisne pieskaras riņķa līnijai. □ pārn. ..nevienu lauksaimniecības zinātnes nozari nevar ar pilnīgi noteiktām robežām atdalīt no citām; nozares cita citai pieskaras, atsevišķiem pavedieniem cita ar citu saistās .. Apsīts 1, 7.

3. *Iekļaut, aplūkot (kādā tekstā, domās u. tml.), parasti mazliet.* □ ..šo lugu parasti tikai garāmejot esam pieminējuši, skolās tai tikai ar nedaudziem teikumiem pieskaramies. J Kalniņš 1, 267. Pirms dažiem gadiem sarunā ar kādu no mūsu kinorežisoriem pieskārāmies jautājumam par latviešu literatūras ekranizējumiem. Kin 74, 35.

pieskatīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Skatoties, vērojot uzmanīt, pārbaudīt.* P. bērnu. □ Kad mēs rītā cēlāmies, viņa [krustmāte] pieskatīja, kā mēs savelkam zeķes un bikšeles. J Kalniņš 2, 195. «Bet ej nu, pieskati gotiņu,» viņa piebilda. Sakse 7, 44. «Meitiņ!» viņa pavēra otras istabas durvis. «Pieskati virtuvi. Un sanes veļu istabā!» Stulpāns 2, 31.

pieskatīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl.; reti. *Uzmanīties.* □ «Es nemaz nezināju, ka mana māsiņa ir jau tik liela,» viņš smiedamies teica .. «Nu gan, māt, būs ciešāk jāpieskatās, lai kāds .. neaizved pāri upei!» Birznieks-Upītis 6, 193.

pieskrējiens, -a, v. *Vienreizēju paveikta darbība → p i e s k r i e t (1).* P. pie loga. □ sal. Sāku .. vērot sulaiņus. ..centos uztvert vienreizējo sulaiņa gaitu ar tādu kā pieskrējienu. Dzene 1, 21.

pieskriet, -skrienu, -skrien, -skrien, arī -skreju, -skrej, -skrej, pag. -skrēju; intrans. **1.** *Skrienot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..redzēju tēti pārnākam. Tūlīt pieskrēju viņam klāt. Zunde 2, 5. «Uzreiz dzirdam, viens pieskrien, parausta durvis un sāk slēgt.» Ērgle 1, 91. pārn. Tikai vējš bija pieskrējis Man labrītu pateikt ... A Grigulis 14, 16.

2. sar. *Ieiet (pie kāda, kur) uz neilgu laiku, steigā, parasti garāmejot, dodoties uz citu vietu.* □ «Kāda meitene pēc jums taujāja, atstāja ziedus, teicās rīt atkal pieskriet, lai uzzinātu, kā jums klājas.» Jansons 5, 185. «Kad iznāks braukšana uz tavu pusi, pieskriešu.» Rinkule 5, 78.

3. parasti 3. pers. *Strauji pieplūst (parasti ar šķidrumu, gāzi).* □ Zem jumta stūra paliktā vanniņa pieskrējusi pilna ar [lietus] ūdeni .. Sakse 9, 111. ..acis pieskrēja asarām, taču nenoritēja neviena .. Ezera 17, 115.

pieskrūvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Skrūvējot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* P. vāku. P. gultni. □ Rāmja ārējos stūrus nosedz ar dzelzs plati .., pieskrūvējot to rāmja konstrukcijas dēļiem ar koka skrūvēm. Šterns 2, 125. Pieskrūvējis dēli, Justs atceļ gultu atpakaļ savā vietā. Sēlis 5, 335. Vai grieza lemeša priekšā pieskrūvējama augstāk vai palaižama lejāk, arī tai īsto dziļumu vēl nevarēja zināt. Upītis 4, 211.

2. *Skrūvējot piegriezt ciešāk (piemēram, uzgriezni).* P. rokturi stingrāk.

pieskubināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; reti. *Paskubināt.* □ Krišelis pieskubina balto un steidz uz sudmalām. ME III, 291.

pieskurināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; reti. *Skurinot, skurinoties padarīt slapju, arī notraipīt (piemēram, grīdu).* □ ..Snukijs [suns] .. izlec no vannas, pieļepo un pieskurina grīdu ar ūdeni .. Kar 80, 2, 54.

pieslacināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Pieslacīt.* □ Pīle tūliņ situsi ar spārniem un pieslacinājusi laupītājam pilnas acis ar ūdeni. LTP 83.

pieslacīt, -slaku, -slaki, -slaka, pag. -slacīju; trans. *Slakot (ko) lielākā daudzumā, padarīt slapju, arī notraipīt (ar to, piemēram, grīdu).*

pieslampāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; sar.; niev. **1.** intrans. *Nevīžīgi, kājas velkot, šļūcot pieiet, pienākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie loga.

2. trans. *Piebradāt (1).* P. grīdu. □ Pieslampāt istabu ar slapjām kājām. ME III, 291.

pieslānīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans.; sar. *Blīvi kraujot, piepildīt.* □ Gar [istabas] vienu pusi lāvas gulēšanai, salmiem un visādiem apģērba gabaliem pieslānītas. Upīts VIII, 101. Pieslānīt pilnu kastīti ar zivīm es nedz cerēju, nedz kāroju. Ezera 8, 60. pārn. Sproģis .. savu autobusu pieslānīja gods godam, ka nebija, kā saka, ābolam kur nokrist. Ezera 14, 10.

pieslāpējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts →p i e s l ā p ē t (1).* Liesmu p.

2. *Paveikta darbība, rezultāts →p i e s l ā p ē t (2).* Skaņas p.

pieslapēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; pareti. *Pieslapināt.* □ Linus par daudz pieslapēt. ME III, 291.

pieslāpēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (piemēram, uguns, liesmas) kļūst vājākas.* □ Pieslāpēt ugunsgrēku. ME III, 292. // pārn. *Daļēji pārvarēt (psihisku vai fizioloģisku stāvokli, tā izpausmi).* □ ..sāpju sajūtu pieslāpēt palīdz ārstes optimisms .. Ves 84, 3, 13.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (skaņa) kļūst vājāk dzirdama.* □ Mīksta grīda, klusas, pieslāpētas skaņas .. rada mājīguma gaisotni. Zv 82, 17, 15. Kaut arī lietus mazliet pieslāpēja .. instrumentus, zaļumballe, par spīti visiem laika untumiem, gāja vaļā! Pad J 83, 83, 2.

pieslapināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Slapinot panākt, ka (kas) kļūst mitrs, slapjš.* P. matus. // *Urinējot padarīt mitru, slapju, notraipīt (ko).* □ ..kucēns, jau paguvis pieslapināt paklāju, ar izaicinošu līksmību vazāja viņa zeķes. Ezera 9, 238. Pieslapināt gultu. ME III, 291.

pieslāpt, parasti 3. pers., -slāpst, pag. -slāpa; intrans. **1.** *Skābekļa trūkuma dēļ sākt degt vājāk (piemēram, par uguni, liesmām).* Ugunskurs lietū pieslāpis. □ pārn. ..zvēra acīs pamazām pieslāpa ļauni zaļganā plēsoņas uguns .. Draugs 84, 3, 24.

2. *Kļūt vājāk dzirdamam (par skaņu).* Troksnis pieslāpa.

pieslāt, -slāju, -slāj, -slāj, pag. -slāju; intrans.; niev. *Lempīgi, kājas velkot, pieiet, pienākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie galda.

pieslaucīt, -slauku, -slauki, -slauka, pag. -slaucīju; trans. **1.** *Slaukot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. gružus pie plīts. □ pārn. ..vējš pie sienas pieslaucījis apbrīnojami biezu atkritumu kārtu. Pad J 83, 187, 3. // *Slaukot (piemēram, netīrumus) lielākā daudzumā, panākt, ka (tie) piepilda, aizņem (ko).* P. spaini ar gružiem. □ Pieslaucīt kaktu pilnu mēsliem. ME III, 291.

2. *Slaukot (grīdu), novērst (tajā) netīrību, nekārtību (parasti nelielu).* □ Viņa tīšām vilcinās, pieslauka virtuvē grīdu .. Draugs 83, 1, 12.

3. *Slaukoties vai slaukot (ko), padarīt ļoti netīru, arī slapju (piemēram, dvieli, kabatlakatu).* □ Šī ceremonija notiek bez pūtēju orķestra un asarām pieslaucītiem kabatas lakatiņiem. Lapsa 1, 4. Nikolajs .. slaucīja rokas nez no kurienes izrautā avīzes lapā un nezināja, kur pieslaucīto papīru nomest. Kar 83, 3, 114.

pieslaukt, -slaucu, -slauc, -slauc, pag. -slaucu; trans. *Slaucot iegūt (pienu) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ «Ar pirkstiem, meit, neko daudz nepieslauksi — stingrāk saņem!» PL Siev 81, 6, 7. ..tikai ar glaudīšanu un rūpīgu aprūpēšanu vien kannās vairāk piena nav pieslaucams. Liesma 76, 10, 3. // *Slaucot iegūt (pienu) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* P. pilnu spaini.

pieslēgs, -a, v.; tehn. *Ierīce, arī detaļa vadu, kabeļu, līniju pieslēgšanai pie iekārtas vai pie enerģijas patērētāja.*

pieslēgt, -slēdzu, -slēdz, -slēdz, pag. -slēdzu; trans. **1.** *Slēdzot aizdarīt (piemēram, durvis, vārtus); aizslēgt (1).* □ Brikūns dzirdēja, ka sieva pieslēdz durvis. Kaijaks 5, 18. Toms palika viens. Pieslēdza durvis uz kāpņu telpām un atstāja slēdzenes neizņemtas. A Grigulis 10, 35. Ienākdama [klētiņā] biju durvis pieslēgusi un atslēgu .. palikusi pagalvī. Jaunsudrabiņš 7, 52. // *Slēdzot, piemēram, durvis, vāku, padarīt nepieejamu (telpu, priekšmetu).* P. istabu. P. lādi. □ Bernsons .. iznāca pagalmā un ar lielu atslēgu pieslēdza darbnīcu. Vilks 6, 336. // *Slēdzot piestiprināt, piesaistīt (pie kā, kam klāt).* □ Viņš pieslēdza laivu pie steķa .. Lapsa 3, 105. Satinis makšķeri, .. viņš nobāza airus alkšņu krūmā, pieslēdza laivu un .. skrēja kalnup uz Tomariņiem. Ezera 7, 57. ..soliņš un galds bija pieslēgti pie sienas ar ķēdi un piekaramo atslēgu. Laicens 1, 103.

2. *Pievienot (ierīci, tās sastāvdaļas, parasti elektriskās, enerģijas avotam).* □ Zibspuldzi var pieslēgt .. 127 vai 220 voltu apgaismošanas tīklam. Zin T 65, 2, 23. Traumatologiem un ortopēdiem tagad talkā nācis jauns aparātu komplekss, kas pieslēdzams parastajam elektroapgaismes tīklam. Cīņa 83, 219, 3. // *Pievienot (ko kādai sistēmai), izveidojot (to) savstarpēju saistību.* P. iekārtai vadu. □ Centralizētajam ūdensvadam 1973. gadā bija pieslēgti 98% kopējā dzīvokļu fonda. Ģeogr 492. Gāzes vadiem parasti tiek pieslēgta nevis viena saimniecība, bet gan vesela kolhozu un padomju saimniecību grupa. Cīņa 83, 54, 2. 1882. gada 14. jūlijā Rīgā .. sāka darboties pirmā Rīgas telefonu centrāle, kam bija pieslēgti 53 abonentu aparāti. Zv 78, 1, 14. // *Pievienot (pie kādas ierīces), izveidojot savstarpēju saistību.* □ ..radiolu var pieslēgt magnetofonam ierakstīšanai un atskaņošanai. Pad J 75, 254, 3. Slimnieku .. pieslēdz pie mākslīgās nieres aparāta .. Ves 77, 5, 5. // *Panākt, ka sākas (piemēram, elektriskās enerģijas, ūdens, gāzes) piegāde (kam).* P. elektrību. P. karsto ūdeni. P. gāzi.

pieslēgties, -slēdzos, -slēdzies, -slēdzas, pag. -slēdzos; refl. **1.** *Refl. →p i e s l ē g t (2); tikt pieslēgtam.* □ ..turpmāk paredzēts pieslēgties neparasti bagātajām Tjumeņas apgabala gāzes atradnēm. Ģeogr 321. ..celtnieki jau 7. augustā pabeidza Kamišinas—Staļingradas

posmu, kas ļāva pieslēgties dzelzceļa tīklam Aizvolgā .. Zv 77, 16, 13. // *Ieslēdzot attiecīgu sakaru sistēmu, padarīt (ko) uztveramu.* P. koncertzālei. // pārn. *Pievienoties (piemēram, kopējai darbībai, norisei).* □ ..latviešu tautas dzīvē noticis lūzums, kas prasa izšķirties: vai nu palikt individuālista pozīcijā, vai pieslēgties revolucionāri noskaņoto masu kustībai. Dzene 6, 135. Aizsargi .. bieži pieslēdzās uzbrukumam un paši apdraudēja pretinieka vārtus. Sports 81, 197, 4.

2. parasti 3. pers. *Atrasties, būt novietotam cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt); piekļauties (3).* □ Mežsarga mājas Stintes atrodas lēzenā pacēlumā, ko no trim pusēm apņem mežs, tikai rietumos pieslēdzas lauki. Caune 3, 15. ..[ezerā] attīstās peldoša ūdensaugu kārta — līgšņa, kas pieslēdzas krastam. Maldavs 1, 161. pārn. ..lugas centrālajai idejai cieši pieslēdzas otra idejiskā līnija. J Kalniņš 1, 287.

pieslēgums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *pieslēgt (2).* □ Apmēram puse no Jūrmalas ceļa tagad izbūvēta citā vietā, vienlaicīgi atrisinot arī vecā Jūrmalas virziena pieslēgumu jaunajai maģistrālei .. Zv 81, 1, 10. ..transformatoru apakšstacijai būs ierīkots dubults pieslēgums. Cīņa 82, 298, 2. Īpatnēju kompozicionālu risinājumu radījusi projektētāju iecere: sporta zāles un slēgtā peldbaseina terasveidīgs pieslēgums pie dzīvojamā kvartāla. Zv 76, 1, 8.

pieslēpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Slēpojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie upes. □ Pieslēpojis viņam klāt, rādīju ar nūju uz parka pusi .. J Plotnieks 9, 93.

pieslēpt, -slēpju, -slēp, -slēpj, pag. -slēpu; trans. **1.** *Novietot, nolikt tā, lai citi uzreiz nevar ieraudzīt, atrast.* P. dāvanu. // *Daļēji apslēpt (parasti kādu defektu).* P. robu sienā.

2. *Panākt, ka (psihisks stāvoklis, domas) neizpaužas pilnīgi.* □ Vai viņš neredzēja Daumanta sejā slikti pieslēptu nievu? Kar 84, 1, 62.

pieslīdēt, -slīdu, -slīdi, -slīd, pag. -slīdēju, -slīdēji, -slīdēja (retāk -slīda, 1. konj.); intrans. *Slīdot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par priekšmetiem.* □ Lai novāktu .. ziedus, vienai strādniecei būs vajadzīga tikai pusstunda, jo plaukti ar podiem cits pēc cita pieslīdēs viņai klāt. Lauku Dzīve 74, 3, 14. // *Vieglā, slīdošā gaitā pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par cilvēkiem vai dzīvniekiem.* □ Uzmanīgi paklausījušies, viņi klusi pieslīdēja pie .. durvīm. Cīņa 57, 255, 3. Sieviete bez skaņas pieslīdēja tuvāk logam .. Skujiņš 5, 107. Rodiņš .. pieslīdēja Dzenīša sievai klāt .. un sāka burbuļot kā pavasara strautiņš .. Kalndruva 8, 16. // *Slīdot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par slīdošiem transportlīdzekļiem, arī par braucējiem tajos.* Ragaviņas pieslīd pie vārtiem. Laiva pieslīdēja pie krasta. □ ..viņš uzsvilpa fūrmanim [ormanim], kurš pieslīdēja ar savām kamanām. A Deglavs 1, 252. // *Viegli, slīdoši piebraukt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par ripojošiem transportlīdzekļiem, arī par braucējiem tajos.* □ Riepām švīkstot, pie ieejas pieslīd automašīnas. Zv 80, 3, 25.

pieslidināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Slidinot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. hokeja ripu pie vārtiem. P. ragavas tuvāk. // intrans.; pārn. *Viegli, slīdoši piebraukt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par transportlīdzekļiem, arī par braucējiem tajos.* □ Vai būtu citādi, ja viņš šeit pieslidinātu mašīnā? Lit M 83, 14, 5.

pieslīdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Slīdinot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. ragaviņas pie ceļa malas. □ pārn. Jāievēro, lai atsevišķas dažāda augstuma skaņas netiktu saistītas ar tā saucamo «piebraucienu» .., iepriekšējo skaņu pakāpeniski pieslīdinot nākošajai. Gailis 1, 61.

pieslidinātīes, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Slidinoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie dīķa malas.

pieslidot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Slidojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie laukuma apmales. Hokejists pieslido tuvāk laukuma centram.

pieslīedēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pārvietojoties (piemēram, pa zāli, labību), atstāt nelielu sliedi (tajā), mazliet sabojāt (to).* □ Pīles labību pieslīedējušas. ME III, 292.

pieslīegties, -sliedzos, -sliedzies, -sliedzas, pag. -sliedzos; refl.; reti. *Piesliekties.* □ Ņemot patumšajā koridorā no vadža cepuri, Augustam it kā nejauši piesliedzās kāds pie sāniem. Tā bija ekstravagantā Zete. Strāls 2, 53.

piesliekties, -sliecos, -sliecies, -sliecas, pag. -sliecos; refl.; reti. *Pieliekties (2).* □ Un viņa, drusku apdomājusies, piesliecās pie viņa, lai viņš liek roku ap viņas viduci .. A Deglavs 1, 253.

piesliepnēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Nosliepnēt atsevišķas vietas; piešpaktelēt.* P. grīdu.

piesliet, -slienu, -slien, -slien, arī -sleju, -slej, -slej, pag. -slēju; trans. *Novietojot ieslīpi, pielikt (pie kā, kam klāt).* Pieslienamās kāpnes — *pārvietojamas kāpnes, kuras izmanto, pieslienot pie atbalsta.* Piesliet kājās sar. — *piecelt (no sēdus vai guļus stāvokļa).* □ Rūdis pieslēja divriteni mājas galā pie sienas .. Brodele 14, 14. Pirmais, ko ieraugu, ir liela krāsns. Tai pieslietas vairākas ieapaļas divzaru dakšas. Spāre 5, 171. ..pie jumta lūkas bija pieslietas kāpnes. Fimbers 1, 417. Pēteris mēģina uzraut segu pār galvu, bet veltīgi .. Vienā mirklī mūsu komponists ir satverts aiz padusēm un piesliets kājās. Saulītis 13, 89.

pieslieties, -slienos, -slienies, -slienas, arī -slejos, -slejies, -slejas, pag. -slējos; refl. **1.** *Novietoties (pie kā, kam klāt) tā, ka atbalstās (pret to).* P. pie sienas. P. pie koka. □ ..iegājusi savā istabā, Ārija neatguļas, stāv, pieslējusies pie durvju stenderes, un lūkojas logā .. Ezera 8, 31. Rokas Mārtiņam bikšu kabatās sabāztas, ar plecu viņš pie loga stenderes pieslējies. Upīts IV, 293. // *Atrasties, būt novietotam cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā,*

kam klāt); piekļautīes. □ Pie mājām dienvidu pusē pieslējies augļu dārzs .. Brodele 13, 219. Ciematam pieslejas liels, sens parks ar līčloču upīti ielejā un vecām dzirnavām uz tās. Lauku Dzīve 76, 1, 8. // *Būt atbilstošam, piemērotam (kādam iedalījumam, klasifikācijai).* □ ..«Čičorliņkist» .. atšķiras no Kurzemes dziesmām, vairāk pieslejas somu ugru un igauņu dziesmām. Lit M 81, 43, 11. Vēl noteiktāk bestselleram pieslienas [filma] «Vīrietis labākajos gados». Kin 79, 41.

2. *Piecelties (parasti no sēdus vai guļus stāvokļa).* □ Aleksis pieslienas kājās, pacel glāzīti un .. paziņo: «Te kopā ar mums atrodas ievērojams cilvēks.» Dripe 5, 178. ..[pienu] atdeva sivēnam, kas savā aizgaldā, pakaļkājās pieslējies, kvieca pēc ēdiena. Sakse 2, 91. Gulētājs, brigadiera pabukņīts, pieslējās pussēdus .. Purs 2, 86.

3. *Pievienoties (kādai cilvēku grupai, organizācijai, tās paustajiem uzskatiem).* □ Dibinot Rīgas Latviešu biedrību, censoņu pulkam pieslējās arī turīgi vīri .. Cīņa 82, 91, 3. «Raksturā Kalniņa paglēva; vienmēr pieslienas tai pusei, kurā nojauš uzvarētājus.» Jauno v 59, 113. ..mācīdamies Valkas skolotāju seminārā, viņš pieslienas jaunstrāvniekiem. Jaun Gr 69, 1, 9. // *Pievienoties (kādai norisei, darbībai).* □ Šai kustībai [par vergu atbrīvošanu] pieslējās daudzi tā laika progresīvie sabiedriskie darbinieki .. Zv 53, 24, 20.

pieslīpējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e s l ī p ē t (1).* □ Daži veiksmīgi iegriezumi, iecirtumi .. vai pieslīpējumi piešķir ragainim izteiksmi, raksturu, temperamentu. Pad J 83, 51, 4. Sākumā ne jau viss gāja gludi. Jaunās mašīnas prasīties prasījās pēc dažādiem uzlabojumiem un pieslīpējumiem. Zv 83, 3, 13.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e s l ī p ē t (2).*

pieslīpēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Slīpējot izveidot (kam) vēlamo formu, veidu, parasti, (to) pielāgojot; slīpējot pielīdzināt.* P. aizbāzni. P. ventili. □ ..tēlniece gandrīz vienmēr īsi pirms izstāžu atklāšanas ir klāt pie sava darba, lai vēl kaut ko pieslīpētu .. Cīņa 81, 199, 3. Porcelāna zobi [protēzēm] nedilst, bet tos grūtāk pieslīpēt. Ves 79, 8, 11. pārn. Šai mūsu taisnajā taisnībā Viss novīlēts, pieslīpēts gludi. Avotiņa 1, 24. // *Mazliet, vietumis slīpējot, padarīt (ko) asāku.* □ ..virpotāji pieslīpēja griežņus un atslēdznieki urbjus .. Eglons 2, 220.

2. *Pilnveidot (piemēram, iemaņas, prasmi, meistarību), izkopt (tās) atbilstoši kādām prasībām.* □ Mūsu republikas tenisisti uz saulaino Uzbekiju izbrauca 10 dienas pirms turnīra sākuma, lai vēl pieslīpētu meistarību un paspētu aklimatizēties. Sports 83, 76, 2.

pieslīpēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos. **1.** *Refl.* → *p i e s l ī p ē t (1); tikt pieslīpētam.* Vārsts pieslīpējies labi. // sar. *Pielāgoties (1).* □ ..mums vajadzēja laika gaitā citam pie cita kā zobratiem pieslīpēties, lai veidotos mērķtiecīgi saliedēts kolektīvs. Pad J 83, 123, 4. ..ilgajās sportošanas .. gaitās Ainis un Ainārs ir tā viens otram pieslīpējušies, ka par strīdu nevar būt ne runas. Pad J 83, 55, 3. ..mūža otrajā pusē grūti pieslīpēties pie krasām pārmaiņām. Ezera 15, 152.

2. parasti 3. pers. *Refl.* → *p i e s l ī p ē t (2); tikt pieslīpētam.* □ ..aug [sportistu] izturība, pieslīpējas tehnikas elementi ... Sports 69, 167, 2.

pieslīpnis, -ņa, v. *Pieslīpēts mazs materiāla gabals mikroskopiskai izpētei.* Tērauda p.

piesmadzēt, parasti 3. pers., -smadzē, pag. -smadzēja, arī **piesmagt,** parasti 3. pers., -smog, pag. -smaga; intrans.; parasti divd. formā: piesmadzējis, piesmadzis. *Kļūt smagam, piesūcoties ar šķidrumu (piemēram, par koka priekšmetu).* Piesmadzējusi sieksta. Piesmadzis ozolkoka spainis. □ Veseli baļķi guļ upes līkumos piesmadzējuši, apdūņojušies. Jaunsudrabiņš 5, 47. No ilgas stāvēšanas ūdenī laiva piesmadzējusi .. ME III, 292. pārn. Kārļa Skalbes agrīnās dzejas trauslais, daiļjūtīgais cilvēks arī cieš zem .. piesmagušās dzīves sloga. Klotiņš 1, 94. // *Kļūt mitram (par gaisu, parasti telpā).* □ No velvētās, tumšās priekštelpas sitās pretī miklu mūru piesmadzējis gaiss. Upīts X, 29.

piesmaka, -as, s. *Ļīpatnēja nepatīkama (piemēram, pārtikas produktu, priekšmetu) papildu smaka.* □ ..trauku mazgāšanai var lietot arī sintētiskos mazgāšanas līdzekļus, bet tad jāievēro, ka tiem parasti ir kāda piesmaka. Lauku Dzīve 80, 8, 31. ..te .. bija drusku aizvējš, toties .. gaiss ar asu dūmu un apdegušu zivju piesmaku. Cīņa 63, 275, 4. Zvērs [lācis] dineju nesāk uzreiz, pagaida vairākas dienas. Bet pa to laiku .. [medījumam] jau ir piesmaka ... Cīņa 79, 120, 3.

piesmakot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; pareti. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (kam, parasti gaisam telpā) rodas kāda nepatīkama smaka.* □ Lai nepiesmakotu istabu, Alise to [kūts jaku] turēja priekšnamā. Gulbis 4, 282. Plaša, visādām smakām piesmakota istaba .. Sudrabu E 3, 300.

piesmakt[1], -smoku, -smoc, -smok, pag. -smaku; intrans. **1.** *Daļēji zaudēt skanīgumu, dzidrumu (par balsi).* □ Dzejolis ir krietni garš, un lasītājas balss zaudē vēso skaidrību, piesmok. J Kalniņš 7, 601. ..Viktorijas balss kā vienmēr skan piesmakusi, drusku nespodri, it kā caur stiklu vai sienu .. Skujiņš 12, 267. Un vecāmāte dzied — piesmakušā, bet vēl arvien labskanīgā balsī .. Andersone 1, 65. ..vecā Mare skaļi nogrudzināja piesmakušu smiekliņu .. Avotiņa, Slisers 1, 63. // *Iekaist tā, ka daļēji zūd balss skanīgums, dzidrums (par kaklu, rīkli).* □ Dāvim kakls bija piesmacis, viņš vairs nespēja kaimiņus pārkliegt .. Grants 7, 182. // *Daļēji zaudēt balss skanīgumu, dzidrumu (par cilvēku).* □ Tev baileš piesmakt, Tev baileš sirgt .. A Skalbe 6, 103.

2. parasti divd. formā: piesmacis. *Kļūt tādam, kam nav pietiekama skanīguma; kļūt tādam, kam nav pietiekamas toņa tīrības (par skaņu, skaņas avotu).* □ Tieši no turienes arī nāca

piesmakušie elpas svilpieni, gurdās nopūtas un čerkstošie krekšķi. Skujiņš 7, 25. Riekstrozim patīk sēdēt augstas egles galotnē, no kuras tā piesmakušie brēcieni tālu dzirdami .. Pad J 85, 25, 4. ..sienas pulkstenis .. piesmacis nošķinda divpadsmit reizes. Birze 4, 83.

piesmakt[2], parasti 3. pers., -smok, pag. -smaka; intrans.; parasti divd. formā: piesmacis. *Tiekot maz vēdinātam vai netiekot vēdinātam, iegūt nepatīkamu smaku (parasti par telpu).* □ Mazā, krēslainā istaba bija drēgna un piesmakusi. Lubējs 1, 124. ..negribējās līst piesmakušajās zvejnieku būdās, kur sienas un grīda, un griesti, viss, viss izdvesa nepanesamu, specifisku zivju smaku. Plūdonis 2, 351. Šaurā telpa [kubriks] viņas atmiņā palikusi kā mazliet nekārtīgs un piesmacis kakts. Kalndruva 2, 42. pārn. Politiskā atmosfēra kā aiz robežas, tā pašu mājās bija pārāk piesmakusi, un cilvēki gaidīja negaisu. Jansons 4, 333. // *Iegūt nepatikamu smaku (par gaisu neizvēdinātā telpā).* □ No kāpņu telpas pretī sitās piesmacis gaiss, kas smaržoja pēc putekļiem. Kar 52, 5, 427. Gaiss istabās šķita piesmacis un sabiezējis kā receklis. Jansons 4, 534. // *Trūkstot gaisa pieplūdei, arī netiekot tīrītam, mazgātam, iegūt nepatīkamu smaku (parasti par traukiem).* Piesmacis termoss. Piesmakusi piena pudele. □ Sile viņām netīra un piesmakusi. ME III, 293. // *Bojājoties iegūt nepatīkamu smaku (parasti par pārtikas produktiem).* □ Ziņi bija garšīgi, tikai gaļa drusku piesmakusi .. A Grigulis 13, 130. ..uzdzēra piesmakušu ūdeni no mucas. Talcis 8, 18.

piesmakums[1], -a, v.; parasti vsk. *Rezultāts, arī stāvoklis* → *piesmakt*[1] *(1).* □ ..piano vietās [dziedātājam] asi izjūtams piesmakums .. Rīgas B 78, 254, 5.

piesmakums[2], -a, v.; parasti vsk. *Rezultāts, arī stāvoklis* → *piesmakt*[2]. □ No melnās, petrolejā un mašīneļļā samirkušās grīdas dvesa pretim visām šaurām un saspiestām tipogrāfijām īpatnējais piesmakums. Grīva 4, 16. ..telpa ož pēc piesmakuma. Zemzaris 1, 115.

piesmalstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Nosmalstīt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz krējuma. // *Nosmalstīt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, trauku).* P. pilnu bļodu. □ pārn. «Bites .. piesmalstīs ar medu pilnus stropus ..» Zv 52, 14, 9.

piesmaržināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka smarža izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ ..mandeļu koki ziedēja un piesmaržināja lauku .. Laicens 2, 216. Spēcīgi smaržoja zupa, varbūt uzraugi ar nolūku piesmaržināja koridoru, lai ierosinātu mums [bada streika dalībniekiem] apetīti. Zv 80, 13, 5. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst ļoti smaržīgs.* P. kabatlakatiņu. □ ..elpoju tīro, ziedu piesmaržināto gaisu un palika labi. Kar 82, 4, 79.

piesmaržot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** trans. *Būt par cēloni tam, ka smarža izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ ..un meiju piesmaržotā zālē lēni nāk viņi — absolventi. Draugs 82, 9, vāku 2. lpp. ..šalko sausi skuju meži, piesmaržodami Ogres Zilos kalnus.. un gleznos līdzenumus ar sveķu aromātu. Cīņa 80, 10, 3. Vējš savērpa gaisā vieglus ziedputekļu mākonīšus, tie piesmaržoja pilsētu ar gaidāmās vasaras līksmo elpu. Zigmonte 2, 144. // *Būt par cēloni tam, ka (kas) kļūst ļoti smaržīgs.* □ Pilnu krūti elpoju putnu dziesmām pieskandināto un rudzziediem piesmaržoto gaisu .. Purs 5, 82.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Kļūt tādam, kurā viscaur izplatās smarža (par telpu, apkārtni, vidi).* □ ..visa māja piesmaržo ar paegļu ogām .. Indrāne 10, 292.

piesmēķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** trans. *Smēķējot piepildīt ar dūmiem (parasti telpu).* □ Meta piesmēķējusi istabu, un Nora vispirms steidzas pie loga. Spāre 6, 259. Telpa bija piesmēķēta. Zili dūmi slīga līdz pašai grīdai. Jansons 1, 178. Stundu ilga uzturēšanās slēgtā piesmēķētā telpā ir tikpat kaitīga, cik četru cigarešu izsmēķēšana. Ves 81, 4, 21. // *Smēķējot piesātināt ar dūmiem (gaisu).* □ ..no tabakas dūmiem cieš ne tikai paši smēķētāji, bet arī citi cilvēki, kas spiesti elpot piesmēķēto gaisu. Ves 79, 4, 6.

2. intrans. *Aizdedzināt, aizkvēlināt papirosu, cigareti u. tml. smēķēšanai.* □ Viņš meklēja cigareti, ilgi dricināja [kratīja] šķiltavas, līdz izdevās iedegt uguni un piesmēķēt. Kar 83, 11, 70. // *Aizkvēlināt papirosu vai cigareti ar citu, degošu papirosu, cigareti.* □ ..viņam pietuvojās divi aizdomīgi vīri — viens prasīja piesmēķēt, otrs turēja roku aiz muguras. Mauliņš 3, 116.

piesmelt, -smeļu, -smel, -smeļ, pag. -smēlu; trans. *Smeļot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, trauku).* P. krūzi ar ūdeni. □ Ar vienu vēzienu piesmēlusi tukšo spaini līdz malām pilnu .., viņa liek nēšus plecos .. Indrāne 6, 83. ..viņš .. piesmēla kanniņu par jaunu .. Ezera 17, 109. ..viņš noliecās [pie strauta], piesmēla pilnas saujas ar vēso valgumu .. Kar 58, 3, 35. // *Pieļaut, ka (parasti šķidrums) ieplūst (apavos).* □ Anita veda Ivaru aiz rokas kā mazu bērnu. Peļķē viņš piesmēla kurpi .. Bels 1, 98. Toreiz, 1942. gada aprīļa rītā, ierados 122. strēlnieku pulka sanitārajā rotā noguris, dubļiem nošķiedies, piesmeltiem zābakiem. PL Siev 85, 3, 6. Piesmeldams kurpes ar sniegu, Askolds aizlaipo līdz logam .. Ezera 13, 85. // *Būt par cēloni tam, ka (kas) tiek piepildīts (ar šķidrumu).* □ Dāvis .. vēroja, ka stāvie, uz sēkļiem šķīstošie viļņi šļācas pāri kārbai, draud to piesmelt .. Grants 7, 82. Piesmelto laiviņu uzrāva uz kuģa klāja .. A Grigulis 13, 121.

piesmelties, -smeļos, -smelies, -smeļas, pag. -smēlos. *Refl.* → *piesmelt; tikt piesmeltam.* □ Spainis piesmēlies līdz malām pilns ar ūdeni. ME III, 293. Iebridusi upē, lapsa grūž krūzi ūdenī dziļākā vietā. Krūze piesmeļas, kļūst smaga un rauj lapsu līdz. LTP 55. pārn. Es piesmēlies ar ziliem rītiem Un dienu viducīem kā kauss .. Sirmbārdis 5, 18. // *Ieplūstot (šķidrumam), tikt piepildītam (ar to) — piemēram, par laivu.* □ Pagājušo nakti traleris .. dabūjis sūci. Tas pamazām piesmēlies ar ūdeni

un sācis grimt .. Grīva 8, 115. ..kuģa saceltajos viļņos mētājas līdz pusei piesmēlusies laiva. Saulītis 13, 68. ..Aļņa pēdas, iemītas naktī uz takas, Piesmēlušās ar rāvu kā nedziļas akas .. Bendrupe 3, 15. // *Ieplūstot (parasti šķidrumam), tikt piepildītam (ar to) — par apaviem.* □ Vietām tā [pļava] bija pārplūdusi, kurpes piesmēlās pilnas ūdens. Kar 57, 3, 66. Viņa zābaks piesmēlās ar dubļiem .. Kar 51, 4, 294. Ilga dusmīgi piesper kāju zemei, un paseklā kurpīte uzreiz piesmeļas pilna smiltīm. Zigmonte 1, 30.

piesmērēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *ļoti notraipīt, padarīt ļoti netīru.* P. dvieli. □ pārn. Nē, vai nu prāts, neiešu darba grāmatiņu piesmērēt! Rīgas B 82, 80, 4.

piesmērēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. **1.** parasti 3. pers. *Tikt ļoti notraipītam, parasti neviļus, negribēti.* Dvielis piesmērējies.

2. *Ar viltu, iziikšanos, pieglaimošanos iegūt (kāda) labvēlību, arī panākt, ka tiek pieņemts (piemēram, kādā organizācijā, kolektīvā).* □ «Un ko jūs abi tagad gribat? Piesmērēties Pederei?» Saulītis 13, 103. ..dažiem strādnieku kolektīviem centās piesmērēties antisociālistiski elementi. Cīņa 80, 205, 4.

piesmidzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Smidzinot (šķidrumu), panākt, ka (tas) izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* P. istabu ar smaržām.

piesmiet, -smeju, -smej, -smej, pag. -smēju; trans. **1.** *Izsmiet, piezobot.* □ Viņa [saimnieka] vārdos skanēja tā pati zobgalība un nicināšana, kas atspoguļojās un aizskāra Lienes uztrauktās jūtas. ..Kāpēc viņš viņu piesmēja? Vai ne tādēļ, ka viņa bij zema, nabaga kalpone? Blaumanis 2, 78. Es nejātu mazu zirgu Diža ciema meitiņās: Dižs cieminis [ciems], daudz meitiņu, Piesmej manu kumeliņu. LD 29713.

2. *Pazemojot, vardarbīgi, arī krāpjot iesaistīt dzimumaktā (sievieti).* □ Mežā bandīti .. abas nelaimīgās jaunietes piesmēja, tad piekāva un nošāva. Pad J 84, 42, 2. Stāsta — kāda barona piesmieta meitene tepat aiz ozola ielēkusi upē. Avotiņa 7, 44. «Nudien, Kudupam taisnība, kad tas jaunkundzes biedināja no [skrodera] Kuķa: divas jau piesmējis šis nelietis ..» Austriņš 2, 70.

3. pareti. *Smejoties panākt, būt par cēloni, ka smieklu skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* P. visu istabu. □ pārn. Bet bezdelīga, auša, pievidžina un piesmej pilnu puspasauli. Kaldupe 6, 94.

piesmirdēt, -smirdu, -smirdi, -smird, pag. -smirdēju (3. pers. arī -smirda, 1. konj.); intrans. *Kļūt tādam, kurā viscaur izplatās smaka (par telpu, apkārtni, vidi).* Piesmirdējis pagrabs. □ ..istaba .. nelabojami piesmirdusi ar rūgtajiem smēķa dūmiem. Indrāne 2, 568. «Kārtībā!» es sacīju, nodzēsdams un izlikdams aizdurvē vējlukturi, lai istaba nepiesmirdētu ar petroleju. Grīva 12, 95. // *Piesūkties ar smaku, kļūt viscaur smirdīgam.* □ ..abi [vīri] .. dūmos piesmirduši kā divi seski .. Ezera 9, 60.

piesmirdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka smaka izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ «Mums kaimiņos ir neliela mehāniskā darbnīca. Tā reizēm ar karbīdu piesmirdina visu apkārtni.» Ērgle 4, 21. ..pasaule ir mašīnu dūmu piesmirdināta .. Ves 75, 3, 16.

piesmirkt, parasti 3. pers., -smirkst, pag. smirka; intrans. *Piemirkt.* □ Cik mīļš ir karsts mūrītis, to novērtēt prot vienīgi īsts lauku cilvēks. Kur gan žāvētu rudenī piesmirkušās drēbes, ja nebūtu mūrīša? Andersone 1, 131. ..sijāja rudenīgs lietus; mežs piesmircis .. Kaijaks 5, 8. Pilni aukstu trīsu koki un krūmi. Pazares miglas piesmirkušas. Bendrupe 4, 85. // *Piesūcoties ar mitrumu, kļūt smacīgam, iegūt nepatīkamu smaku.* □ ..bija grūti elpot, jo trūdiem piesmirkušais gaiss spriedās un ķērās trahejā un bronhos .. Ezera 15, 59. pārn. Viņš [Edgars] ir tas, kas lišķības un pazemības gara piesmirkušajā Alainē spēj droši un atklāti staigāt ar augsti paceltu galvu .. J Kalniņš 1, 347.

piesnaust, -snaužu, -snaud, -snauž, pag. -snaudu. **1.** intrans. *Piesnausties.* □ Paga, piesnaudīšu, man stipri iet miegs. ME pap II, 272. Kāpuši ozolā, domādami tajā piesnauzdami nakti pavadīt. ME pap II, 272. Gadījās pat tā, ka mūsu puišus, tikai mazliet piesnaudušus, jau cēla no naktsmiega .. Kar 84, 12, 142. pārn. Lietus .. uz rīta pusi piesnauda .. Sports 66, 120, 1.

2. trans. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts (daudz) snaust, ka ar snaušanu neko nepanāks.* □ Amālija: Ko nu daudz svešā mājā piesnaudīs, tikai kaulus drusciņ atlaidu. Brodele 12, 8.

piesnausties, -snaužos, -snaudies, -snaužas, pag. -snaudos; refl. *Ieslīgt vieglā snaudā, parasti uz neilgu laiku.* □ Tikai rīta pusē piesnaudies, viņš .. pavēra acis, kad bija jau gaišs .. Klīvers 3, 80. Piesnaudies viņš kūkoja un klanījās. ME III, 294.

piesnigt, parasti 3. pers., -snieg, pag. -sniga; intrans. **1.** *Sniegot sniegam lielākā daudzumā, tikt pilnīgi pārklātam (ar to), parasti biezā kārtā; sniegot sniegam lielākā daudzumā, tikt piepildītam (ar to).* Piesnidzis ceļš. Piesnigusi meža taka. Piesnigusi grava. Koki piesnigušī balti. □ Tad pienāca ziema. Upes ātri aizsala, meži piesniga .. Lukjanskis 1, 116. Koki stāvēja nekustīgi — piesnigušiem, zemu noliektiem zariem. Lēmanis 2, 69. Ierakumu priekšā tukšs, piesnidzis lauks, tālumā nosarmojis mežs. Krieviņš 3, 69. // *Sniegot sniegam, tikt sajauktam (ar to), samirkt, piesūkties ar mitrumu (parasti par augiem, to daļām).* □ Gadījās, ka vajadzēja pārnakšņot piesnigušā sienā .. Lauku Dzīve 68, 4, 22. Tomēr kraut [sienu] pie fermām kaudzēs arī nav izdevīgi. Pielīst, piesnieg, bojājas .. Cīņa 83, 155, 1. pārn. Romantiskais matu cekuls ir piesnidzis balts, bet acis aiz briļļu stikliem joprojām mirdz tikpat jauneklīgi un draiski. Kar 82, 11, 178.

2. *Sniegot izveidoties sniega kārtai.* □ Sniga lēnām .. piesniga pēdu, divas, tad jau savas

četras .. Upīts 3, 21. .. vienā naktī piesniga tik daudz, cik nebija piesnidzis pa visu ziemu. Laganovskis 1, 33. Sportistiem, tiesnešiem un treneriem nācās ķerties pie lāpstām un slotām, lai attīrītu trasi no naktī piesnigušās biezās sniega kārtas. Sports 82, 22, 1. // *Sniegot papildināties sniega daudzumam.* □ Sniega ir pietiekoši, un turklāt — gandrīz ik dienu vēl piesnieg klāt. Rīgas B 81, 36, 3.

piesolījums, -a, v. *Piedāvājums.* □ «Tavs piesolījums ir ļoti laipns,» Silabriedis .. runāja, «es viņu arī ar prieku pieņemtu, bet mans apņēmumies [mana apņemšanās] ir tas, netaisīt vairāk parādu.» Blaumanis 6, 67. .. viņa negaidīto piesolījumu mēs saņēmām ar gandarījumu. Ezeriņš 1, 220.

piesolīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Piedāvāt (ko saņemt, izmantot).* P. brokastis. □ Pienu [tūristiem] izdodas dabūt kādās citās mājās. Saimniece piesola arī olas. Zv 58, 16, 19. Viņš [kaijēns] kļuva nemierīgs, čiepstēja, atteicās ņemt barību. Tad tikai iekrita prātā piesolīt viņam ūdeni. Sakse 8, 7. // intrans. □ Viss .. bulvāris° kā nosēts ar teltīm un būdām. Piesola, piedāvā, pat aiz svārku stūra nekautrējas paraustīt, lai nāk tik iekšā, lai pērk. Austriņš 2, 143. // *Piedāvāt (kāda labā ko paveikt, izdarīt).* □ Ormaņi .. uzmācās lauciniekiem, piesolīdami viņus lēti aizvest pēc vajadzības. Fimbers 1, 158. «Paliec pie mums pa nakti,» Līze piesolīja .. Sakse 2, 129.

2. *Apsolīt (ko iedot, piešķirt).* □ Kādā mazā kalnu sādžā viņiem piesolīja darbu: vienam pienotavā, otram .. par puisi. Lācis 1, 6. Man piesolīja 30 rubļus mēnesī .. Klints 1, 34. // *Apsolīt (ko paveikt, izdarīt).* P. atnākt ciemos. □ Par noganīto auzu lauku tēvs piesola ziemā mūs abus zirgu vietā jūgt ragavās .. J Plotnieks 9, 164.

piesolīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Piedāvāties (ko paveikt, izdarīt).* □ Meitenes piecēlās, lai ietu, bet Grundonis piesolījās viņas pavadīt. Sakse 6, 201. «Es pie jums ienākšu vakarā, jā?» Trūdiņš piesolās, un Ķirškalns pamāj. Dripe 3, 39. Mārtiņš piesolījās palīdzēt grozu aiznest .. Vāczemnieks 4, 63. // *Apsolīties būt par (kāda darba, uzdevuma) veicēju.* P. par palīgu. □ Tā kā ūdens vajadzēja daudz, Oskars piesolījās par nesēju, jo kaut kādā ziņā taču vajadzēja vecākajam [brālim] palīdzēt. Kalndruva 5, 54.

piesoļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Soļojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Demonstrantu kolonna piesoļo pie tribīnes. □ Iznāca tēvs no klēts, cēli, laiski kā arvien piesoļoja klāt [dēlam]. Sudrabu E 3, 276. Krustdēls lēni piesoļoja un iemetās koka ratos. ME III, 299.

piespalvot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (kas) aplīp, pārklājas ar spalvām vielākā daudzumā.* □ .. Brigita .. pie sevis priecīgi iesmejas, atcerēdamās Jura zūdīšanos, ka šis nešķīstais dzīvnieks [kaķis] piespalvojot viņa gultu. Zigmonte 6, 126.

piespēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; fizk. *Darbība, process → p i e s p ē l ē t.* Precīza p. □ Jau otrajā [spēles] minūtē es saņēmu teicamu piespēli un metos uz pretinieka vārtiem. Liesma 71, 10, 26. Aizsardzībā ļoti aktīvs bija Valters, kas pārtvēra daudzas pretinieku piespēles un ievadīja ātrus pretuzbrukumus. Sports 81, 87, 1. .. katru pēcpusdienu trenējamies futbolā. .. vingrināmies piespēlēs .. Ērgle 1, 289.

piespēlējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e s p ē l ē t.*

piespēlēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; fizk. *Sporta spēlēs — pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk, piemēram, bumbu, ripu).* □ Jāprot [volejbolā] viss — uzbrukt, aizsargāties, piespēlēt. Pad J 75, 34, 6. Turot bumbu pirkstu galos, viņš to veikli no apakšas piespēlē Ronim .. Zv 50, 9, 25. .. Jānītis strādā — jož pēc tālu aizsistās bumbas, lai ar kājeli piespēlētu lielajiem puišiem. Auziņš 4, 16. pārn. .. pati dzīve Kārlim Sebrim allaž ir piespēlējusi amizantus faktus vai gleznainas sakritības .. Kar 82, 2, 141. // sar. *Padot, piegādāt (ko).* □ Zēnam .. gāja grūti ar mācībām. Es pie reizes palīdzēju, piespēlēju kādu špikeri. Lāms 4, 144.

piespēriens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → p i e s p e r t (1).* □ Viss dreb no kāju piespērieniem. ME pap II, 272.

piespert, -speru, -sper, -sper, pag. -spēru. **1.** trans. *Ar spērienu pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. sprunguli pie ugunskura. // *Strauji, spēcīgi pielikt (kāju, parasti pie zemes, grīdas u. tml.).* □ «Sakiet puikām, lai tūliņ atdod papahu ar sarkano uzšuvi,» varasvīrs piespēra kāju pie grīdas, zobena rokturi nikni satvēris. Branks 1, 14. Ilga dusmīgi piesper kāju zemei .. Zigmonte 1, 30. // intrans. *Sperot trāpīt (kam).* □ Inese ar kurpes purngalu piebiksta kaimiņienes kājai, piesper vienreiz un otrreiz, bet Kristīne neatbild ne durstīgajam skatienam, ne kustībai. Indrāne 2, 121.

2. trans.; sar. *Pievienot (pie kā, kam klāt), piemēram, strauji lejot, berot.* □ «Litru krējuma piespēra pie mērces.» Sakse 7, 148. .. Sarkanbārdis .. baidoties dzert [kandžu], varbūt ziepakmens piesperts klāt .. J Plotnieks 9, 302. // *Pievienot (pie kā, kam klāt) papildus.* □ «Daudz stopiņu ūdens pielēji [pienam] klāt?» — «Trīs mēriņus, vecīt ...» — .. «Tūliņ piesper vēl pāris stopiņu klāt.» Salenieks 5, 11.

piespīdēt, parasti 3. pers., -spīd, pag. -spīdēja (retāk -spīda, 1. konj.); trans. *Būt par cēloni tam, ka gaisma izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* Spuldžu piespīdēta istaba. □ Saules piespīdētā sētā. ME pap II, 272.

piespiede, -es, s.; parasti vsk.; tehn. *Darbība, process → p i e s p i e s t (1).* Iekšējās piespiedes bremze.

piespiedējatspere, -es, dsk. ģen. -ru, s.; tehn. *Atspere (kā) piespiešanai.* Sajūga p.

piespiedējs, -a, v.; **piespiedēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → p i e s p i e s t.*

2. v.; tehn. *Iekārta, ierīce (kā) piespiešanai.* □ Vairogu noturību uz lentes nodrošina sānu piespiedēji. Šterns 2, 187.

piespiedējskrūve, -es, dsk. ģen. -vju, s.; tehn. *Skrūve (kā) piespiešanai.*

piespiedējuzgrieznis, -žņa, v.; tehn. *Uzgrieznis (kā) piespiešanai; piespieduzgrieznis.* □ .. piespiedējuzgrieznis griežas ar visu bronzas ieliktni .. Pad J 71, 73, 2.

piespiediens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → p i e s p i e s t (1).* □ Pietiek ar pogas piespiedienu, un pēc brīža mācību kabinetā jau valda pilnīga tumsa — logus automātiski aizklājusi melna sega .. Zv 79, 17, 6. Sēžot pie vadības pults, ar tā vai cita slēdža piespiedienu viņš vada un kontrolē mīklas tapšanu. Ciņa 73, 248, 1. Asināšanas laikā cirvis ar vieglu piespiedienu lēnām jāpārbīda no vienas tecīlas malas uz otru .. Indāns 1, 176.

piespiednis, -ņa, v.; tehn. *Ierīce, rīks (kā) piespiešanai.* Atvāžamais p.

piespiedu, ģen., nelok. **1.** *Tāds, kas tiek veikts, organizēts pēc pavēles, rīkojuma, tiesas sprieduma, pakļaujot (kādu) noteiktas darbības, rīcības obligātai izpildei.* P. nodoklis. P. nodeva. P. ārstēšana. □ Tiesas spriedumu piespiedu izpildīšanu izdara pēc tam, kad notecējis tiesas sprieduma labprātīgas izpildīšanas termiņš .. Civilpr k 1, 196. Izmantodami vietējo iedzīvotāju piespiedu darbu, iekarotāji būvēja mūra pilis .. Ģeogr 274. Ja apsūdzētais [tiesā] neierodas bez dibinātiem iemesliem, .. viņu var atvest piespiedu kārtā. Krim pr 1, 88. // *Tāds, kas notiek, izraisās pret paša gribu, parasti nelabvēlīgu apstākļu dēļ.* Lidaparāta p. nolaišanās. Darba p. kavējums. □ .. aktierim nav nekā briesmīgāka par piespiedu bezdarbu, gaidīšanu. Liesma 77, 7, 21. .. viņš [neredzīgais] baiļojās un kautrējās kādu apgrūtināt ar savu piespiedu nevarību. Kaijaks 5, 156. Montētāju, betonētāju, mūrnieku .. darbs prasa lielu fizisku piepūli rokām un ķermeņa piespiedu pozu. Ves 79, 12, 12.

2. tehn. *Tāds, kam ar tehniskiem līdzekļiem tiek piešķirts noteikts virziens, arī noteikta intensitāte.* P. padeve. P. eļļošana. P. kustība. □ Tas [apkures katls] apgādāts ar .. nelielu sūkni ūdens piespiedu cirkulācijai apkures sistēmā. Zin T 77, 1, 11. Toreiz centrālapkures galvenokārt ierīkoja ar pašteci un apakšējo sadali; tikai pēc kara pārgāja uz piespiedu teci .. Lāms 2, 157. .. siena piespiedu ventilācija palielina tā barības vērtību par apmēram 40 procentiem .. Ciņa 67, 157, 1.

piespiedus, apst. *Pret paša gribu; pēc pavēles, rīkojuma.* □ Tiesa nolēma .. par piespiedus kavēto laiku piedzīt darba algu no kombināta direktora, kas vainojams darbinieka nepareizā atlaišanā. Pad J 54, 245, 3.

piespieduzgrieznis, -žņa, v.; tehn. *Uzgrieznis (kā) piespiešanai; piespiedējuzgrieznis.*

piespiest, -spiežu, -spied, -spiež, pag. -spiedu. **1.** trans. *Spiežot pievirzīt, cieši piekļaut (pie kā, kam klāt).* P. telefona klausuli pie auss. P. bērnu sev klāt. P. seju pie loga rūts. P. zirgam piešus. P. augsni auga saknēm. □ Pienāca arī meitene, piespiedusi pie krūtīm veselu žūksni spoži sarkanu kļavas lapu. Ezera 8, 112. Māte pievilka viņu sev klāt, piespieda dēla galvu pie savām krūtīm un noglāstīja. Lācis 15, 221. .. var metināt tādējādi, ka divas detaļas cieši piespiež vienu otrai un sakarsē līdz 375 °C. Alksnis 1, 78. // *Spiežot (piemēram, slēdzi, pogu), iedarbināt (ierīci, mehānismu).* P. pedāli. □ Štancē ielej ugunīgā šķidrā metāla porciju, strādnieks piespiež pogu, un spiednis lēni slīd uz leju .. Zin T 63, 8, 22. Leinasars vairākkārt piespieda zvana pogu. Varēja dzirdēt, ka iekšā atskan skaļš trillis. Taču durvis neviens neatvēra. A Grigulis 13, 576. Un saulessargs! Piespied podziņu — .. izplešas kā pieneņpūka pirms aizlidošanas. Indrāne 7, 23. // *Ar spiedienu iedarboties (uz ko).* □ Piespiežu labi cieši izkapti, tā griež mazo zāli ar visiem sūnu spilventiņiem .. Caune 1, 38. Valts stājas [māla bedrē] ar lāpstu klāt. Dur, piespiež ar kāju — nekā. Lāpsta nelien iekšā. Delle 2, 22. .. monologs bija ļoti pārdomāts un mākslinieciski spilgts. It kā šo vietu aktieris būtu pārrakstījis savā skaistajā, kaligrāfiskajā rokrakstā, spalvu te piespiezdams, te atkal vieglāk palaizdams .. Dzene 1, 74.

2. trans. *Spiežot, grūžot panākt, būt par cēloni, ka (kāds) pievirzās cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt).* □ Pūlis .. piespiež viņu pie mucām, kas nokrautas gar noliktavas sienu. Kar 57, 1, 71. // divd. formā: piespiests. *Tāds, kas atrodas, ir novietots cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt).* □ Pie pašas mājas piespiests, maz kopts ogu un puķu dārzs. Lit M 80, 45, 10.

3. trans. *Spiežot augļus, pievienot (iegūto šķidrumu pie kā, kam klāt).* □ Margarīnu izkausē, pievieno cukuru, olas, saku, pierīvē citrona miziņu, piespiež citrona sulu .. Kļaviņa 1, 402.

4. trans. *Spiežot augļus, iegūt (sulu) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. ābolu sulu ziemai. P. daudz sulas. // *Spiežot augļus, iegūt (sulu) tādā daudzumā, ka (tā) piepilda (piemēram, burku, pudeli).* P. pilnu burku ar sulu.

5. trans. *Likt (kādam) ko darīt, izmantojot, piemēram, savu spēku, varu; panākt, ka (kāds) ko dara, pakļaujoties rīkotāja gribai.* P. ienaidnieku atkāpties. P. bērnu klusēt. Piespiest sevi — *piespiesties (4).* □ Ķēniņiene — tā stāstījuši — esot ļoti nelaimīga, jo ķēniņš piespiedis viņu ar varu laulāties .. Valdis 1, 279. Vīriņš gan negribēja iet, bet sieva viņu piespieda. LTP 126. Jāatceras, ka slimnieku nedrīkst piespiest ēst, ja viņš pats nevēlas .. Ves 81, 4, 15. Rūdis gulēja aizvērtām acīm un centās sevi piespiest iemigt, skaitīdams līdz simtam un atpakaļ. Kar 55, 6, 11. // *Būt par cēloni tam, ka (kāds) ko dara pret savu gribu.* □ Kad tēvu no fabrikas padzina, .. nabadzība piespieda meiteni izstāties no ģimnāzijas, kaut arī ļoti gribējās mācīties. Dzene 3, 6. .. [pretinieks] stāvēja uz Sanas kreisā krasta, un tikai rudens pali atturēja viņu no šīs upes forsēšanas, piespiezdami viņu še palikt kā iestingumā uz vietas. Strāls 2, 256. Sāpes ir tik stipras, ka piespiež slimnieku atgulties .. Ves 81, 11, 14.

6. intrans.; sar. *Palielināt (piemēram, veicamā darba) intensitāti, tempu.* □ ..pēcpusdienas stundās mazliet atslābušais darba temps atkal ieguva sparīgumu .. Ikviens pēdējā brīdī vēl piespieda, lai paveiktu iesākto un nevajadzētu darbu atstāt pusratā. Skujiņš 3, 212. ..Ojars .. šmaugi [ar velosipēdu] aizlaida pa ceļu. ..Ģirtam nācās krietni piespiest, lai notvertu Ojaru. Eglons 1, 189. ..zēns dod kājām vaļu. «Piespied, piespied, citādi vilciens aizies bez tevis!» uzsauc kāds garāmgājējs .. Delle 2, 221.

○ ◇ Piespiest (kādu) pie sienas — *likt (kādam) ko darīt pret (tā) gribu; padarīt (kādu) pretoties nespējīgu.* □ «Ko tad vēl gaidāt? Taisiet taču jūs arī muti vaļā ..» Aina asi uzsauca Kraujam. Viņš bija piespiests pie sienas, bija jādzied. A Grigulis 8, 153. Tik gudra un sparīga mātes valoda tēvu piespieda pie sienas. Viņš padevās. J Plotnieks 9, 183. Pie sienas piespiestais Vījgriezis [malu mednieka līdzzinātājs] vairs neslēpj nekā, tikai cenšas visu vainu uzvelt Baizgam .. Dripe 1, 94.

Sk. piespiests.

piespiestība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → piespiests (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..[jaunie aktieri] debitēja spoži. Nezinātājs pat nevarētu pateikt, ka tās bija viņu pirmās lomas, — nejuta ne skolnieciskumu, ne piespiestību. Klints 1, 259.

piespiesties, -spiežos, -spiedies, -spiežas, pag. -spiedos; refl. **1.** *Pievirzīties, novietoties cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt).* P. pie koka. P. pie sienas. P. pie krāsns. P. pie tēva pleca. Suns piespiedies saimniekam pie kājām. □ ..Arta jau labu laiku stāvēja mājas ārdurvīs, stenderei piespiedusies .. Zigmonte 8, 15. Meitene .. piespiežas Indulim pie krūtīm un laimīga klausās, kā pukst tur pasaulē dārgākā sirds .. Dzene 3, 54. ..viņi ilgi sēdēja uz vecā akmens, cieši viens otram piespiedušies .. Dripe 2, 124.

2. *Apmesties uz dzīvi pie kāda (ierobežotā telpā, platībā); novietoties (ierobežotā telpā, platībā).* □ Pelēkā mājā vienmēr klusums. Iedzīvotāju te maz, jo ne labprāt te kāds apmetas, ja vien citur kur var piespiesties. Birznieks-Upītis I, 223. ..sētas rūmēs [vietās] lūkoja kaut kur piespiesties tie [tirdzinieki], kuri savas preces pārdevuši. A Deglavs 1, 23.

3. parasti 3. pers. *Atrasties, būt novietotam cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt).* □ Kauslapas [kazenei] piespiedušās pie augļa. Sudrabs 1, 132. ..koki, piespiedušies upei, mīlinās ar saviem atspulgiem rāmajā ūdenī .. A Gulbis 3, 10. Brīžiem taciņa no upes aizgriežas, brīžiem piespiežas pie paša krasta .. Gulbis 3, 234.

4. *Sakopojot spēkus, enerģiju, pārvarot nevēlēšanos u. tml., piespiest sevi paveikt, padarīt (ko).* □ Darbi akcijsabiedrībā arvien vairojās, un Caunem vajadzēja stipri piespiesties, lai visus tos veiktu. Rozītis III, 87. ..viņš atrada sevī spēku, lai piespiestos nolīdzināt robus zināšanās .. Pad J 81, 54, 4. Ziemā uzrakstījis pirmo cēlienu, dzejnieks vairs nepiespiedās, un darbs pie «Induļa» pārtrūka. J Kaliņš 7, 368.

piespiests, -ais; s. -a, -ā; apst. **piespiesti.** **1.** *Divd. → piespiest.*

2. *Tāds, kurā izpaužas lieks sasprindzinājums, lieka piepūle; neīsts, nedabisks.* Piespiesta izturēšanās. □ «Neuztraucieties, biedri,» ārsts pasmaidīja, bet Vītolam likās, ka smaids iznāk piespiests, samocīts. Sakse 3, 53. ..viņa smiekli skanēja piespiesti un nedabiski. Paegle 4, 91. Līdz septiņiem balle ritēja bez sevišķiem starpgadījumiem, lai gan mazliet tā kā piespiesti, bez īstas līksmes. Upīts XII, 552.

3. *Tāds, kas ir veicams, izpildāms pret savu gribu.* P. darbs. Piespiesta bezdarbība.

piespīlēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; pareti. *Piepildot panākt, būt par cēloni, ka (kas) izspiežas; ļoti izspīlēt.* □ Mārcis ir jau saņēmis visus iepirkumus, — ir jau piespīlējis visas kabatas .. Eferts-Klusais 1, 24. ..buras visu laiku bija piespīlētas. Lācis 10, 201. sal. Ignums Gustava Līča sirdī neplaka. Tieši otrādi, tas milza arvien lielāks kā piespīlēts augonis .. Sakse 1, 37.

piespļaudīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Spļaudot ļoti notraipīt, padarīt ļoti netīru (piemēram, grīdu, telpu).* □ Lība lādēdamās slaucīja piemēsloto un piespļaudīto klonu .. Upīts 4, 250.

piespļaut, -spļauju, -spļauj, -spļauj, pag. -spļāvu; trans. **1.** *Spļaujot ļoti notraipīt, padarīt ļoti netīru (piemēram, grīdu, telpu).* □ Tēvs sēdēja savās domās, piespļaudams krāsns stūri. ME III, 295.

2. *Spļaujot ļoti notraipīt, padarīt ļoti netīru no iekšpuses (parasti trauku).* □ Pats bļodu (karoti) piespļāvis, pašam jāizstrebj. LSP(N) 41. Nepiespļauj aku, vēlāk pats dzersi. LSP(N) 29.

piespolēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Spolējot pietīt (spoli).* □ Meitene nespējusi spolīšu piespolēt. ME III, 296.

piesprādzēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Piestiprināt ar sprādzi (pie kā, kam klāt).* □ Pienāk kāds matrozis ar gumijas trosi padusē. Vienu tās galu viņš piesprādzē viduklim apžņaugtai jostai .. Lapsa 5, 60. ..Andris steidzīgi piesprādzēja slēpes. Lagzdiņš 2, 44. Smilkstēdama viņa [kuce] tik ilgi prasījās ārā, ka biju spiests uzlikt tai uzpurni, aplikt ap kaklu siksnu un piesprādzēt jēlādas pavadu .. Imermanis 5, 29.

piesprādzēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Piesaistīt sevi ar sprādzi (pie kā, kam klāt).* □ Viņa [krāsotāja] nodoms bija apsiet tornim vajadzīgo skaitu virvju gredzenu, pie kuriem pats varētu piesprādzēties un kāpt, cik augstu patīkas. Ezeriņš 3, 20. Visi lidmašīnā piesprādzējas pie krēsliem .. Vējāns 6, 22. ..pie tievā stumbra krietni piesprādzējos ar siksnas gabalu .. Goba 1, 68.

piesprāgt, parasti 3. pers., -sprāgst, pag. -sprāga; intrans. **1.** *Strauji, pēkšņi pieplūst (ar asarām) — par acīm.* □ ..viņu māca tādas kauns, ka acis piesprāga asarām. Lācis 1, 51. ..asarām piesprāgušās acis berzēdams, es [zēns] biju gatavs Žanīti nogalināt ... Lubējs 4, 23.

2. *Piešļākties.* □ Acis piesprāga ar dubļiem. ME III, 295.

piespraude, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Piespraužama rotas lieta.* Dzintara (arī granāta, rubīna u. tml.) piespraude — *piespraude, kurā iestiprināts dzintars (granāts, rubīns u. tml.).* □ Juvelierveikalos pārdod gredzenus, auskarus un piespraudes no Urālu pusdārgakmeņiem. Zv 78, 13, 13. Un mugurā viņai tā pati zaļganā kleita ar dzintara piespraudi. Spāre 6, 285. Iznāca māte. Izejamā tērpā ar granāta piespraudi pie apkakles. Skujiņš 13, 325.

2. *Spraudīte.* □ Mamma pieiet pie kartes, kas spožām metāla piespraudēm piestiprināta pie sienas. Zigmonte 1, 224.

piespraudīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Spraudot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Ar knaģīšiem, kurus māte lieto veļas žaušanai, Dace piespraudījusi palagu pie gultas maisa. Bundzeniece 1, 6.

2. *Spraudot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu).* □ Griesti [klētij] no vienas vietas bija piespraudīti ar ozolu zariem. Jaunsudrabiņš 7, 24.

piespraukties, -spraucos, -spraucies, -spraucas, pag. -spraucos; refl. *Spraucoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Vīrietis piespraucās man klāt un pasmaidījis sacīja: «Sveiki, jaunais cilvēk!» Puriņš 1, 270. Viņš enerģiski pamāja Urzulai un tūlīt arī pats piespraucās viņai klāt. Klīvers 3, 129.

piespraust, -spraužu, -spraud, -sprauž, pag. -spraudu; trans. **1.** *Spraužot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Noplūc āboliņa ziedu, piesprauž pie cepures.. Kaldupe 12, 225. ..žaketes atlokam piesprausta maza nozīmīte.. Dripe 2, 167. ..šuvēja uzvelk tikai vienu piedurkni, piesprauž to, adatiņas vienu pēc otras no lūpām ņemdama. Zigmonte 1, 18. pārn. Riets kad ciemos nāk ar nakti, Birztala vēl daiļāk pošas, Piesprauž vara mēness saktu, Zvaigžņu lakatu sien košu.. Pēlmanis 2, 9. // *Piestiprināt ar spraudītēm (pie kā, kam klāt).* □ Ievēroju, ka arī pie sienām nekas nav pavirši piesprausts ar spraudītēm vai pielīmēts.. Rinkule 7, 68. Nedēļu pirms koncerta Kirils man atnesa afišu, to piespraudām pie sienas. Saulītis 13, 51.

2. *Iespraust cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt).* □ Mārtiņš pašķīra vanagzirņu staipekņus — kā tad, viņai [cielaviņai] tur perēklis ar sešām olām. Te nu vajadzētu piespraust meijiņu, lai pļāvēji neuzkāpj virsū.. Upīts 4, 82.

3. *Piebilst, pievienot (tekstam).* □ Uz jautājumiem viņš atbildēja «jā» vai «nē», daudz, kad vēl piesprauda «varbūt», «nezinu». Birznieks-Upītis 6, 94. Lasīja [brālis] diktā balsī vācu valodā, tad tulkoja brīvi latviski un piesprauda klāt savus komentārus. Kurcijs 1, 150.

piespriest, -sprieżu, -spried, -sprież, pag. -spriedu; trans.; jur. **1.** *Noteikt ar tiesas spriedumu (sodu).* □ ..Akardo piesprieda cietumsodu par nodokļu likuma pārkāpšanu. Cīņa 63, 11, 3. Viņš [prokurors] prasot piespriest apsūdzētai astoņi gadi pārmācības nama. Zālīte 5, 349. Tiesa viņam piesprieda 12 gadus ieslodzījuma cietumā. Rīgas B 73, 130, 8.

2. *Piešķirt ar tiesas spriedumu.* □ Ja piespriež mantu natūrā, tiesa spriedumā norāda mantas vērtību, kura piedzenama no atbildētāja.. Civilpr k 1, 114. Ieva: Bet ja nu tiesa jums piespriež visu māju atpakaļ! Nogaidiet taču labāk spriedumu. Piektdiena jau vairs nav tālu. Blaumanis 6, 412.

piesprukt, -sprūku, -sprūc, -sprūk, pag. -spruku; intrans.; sar. **1.** *Strauji, arī slēpjoties, ar grūtībām piekļūt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Šad un tad dabūja piesprukt pie zemenēm. ME III, 295. «Viņam jau, velnam, naudas žēl, tāpēc nedzer. ..Bet pamēģini tu viņam izmaksāt, tad gan Bernsons strēbs, kā pie sveša dīķa piesprucis.» Vilks 6, 323.

2. parasti 3. pers. *Strauji pievirzīties (pie kā, kam klāt) tā, ka (tas) aizdegas (par uguni).* □ Uguns piespruka pie pakulām. ME III, 295. ..kaltētavā piespruka uguns, un viss izdega tā, ka dažām velvēm veseli ķieģeļi sāka velties laukā.. Upīts 9, 658.

piesta, -as, s. *Trauks vielas sasmalcināšanai beržot vai ar sitieniem.* Koka p. Bronzas p. Ķeta p. □ Tad Mārtiņš no sausa kļavas kluča izcirta piestu, oglēm izdedzināja iekšpusi gludu — nu Inta varēja pagatavot grūdeni. Upīts X, 858. Ļoti noderīgi arī citi virtuves piederumi: dažādi putojamie, sasmalcināšanas ierīces — piesta, kafijas dzirnaviņas.. Pavāru gr 37. Tā kā ahāts ir ļoti ciets materiāls.., to plaši lieto tehnikā piestu izgatavošanai, kas nepieciešamas laboratorijās un rūpnīcu praksē.. Upīte 1, 116. sal. ..ļaudis drūzmējās un trinās kā piestā. Rozītis III, 71. sal. Resna kā piesta. LSP(N) 133.

piestādināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. **1.** *Pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) un apstādināt.* □ Sniedze piestādināja laivas ezera rietumu krastā.. Birze 3, 156. Piestādināt laivu pie malas. ME III, 296.

2. *Likt nostāties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) un stāvēt.* □ Piestādināt zēnu pie vezuma. ME III, 296.

piestādīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Iestādīt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Ap klēti bij piestādīts ceriņu, cik tālu zeme bija sausa. ME III, 296. // *Iestādīt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) aizņem (piemēram, lauku, dārzu).* □ Bietes [saimnieks] stādot sen, kur tie gadi, piestādīti visapkārt plaši lauki. Sudrabu E 3, 318. Visu akmeņdārza platību nevajag blīvi piestādīt ar augiem. Šādā stādījumā neizceļas augu individualitāte. Lauku Dzīve 78, 1, 16.

2. *Stādot papildināt (kā daudzumu).* □ «Vēl es te ābeles piestādītu.. Ābolus pilsētā apēdīs..» Zigmonte 10, 52.

3. *Iestādīt cieši blakus, ļoti tuvu (pie kā, kam klāt).* □ ..pagalam bija Sarmītes mammas rozes un divas mazās ābelītes, kuras tuvu pie sienas piestādītas, tāpat. Draugs 82, 10, 20.

4. nevēl. *Iesniegt (dokumentu), parasti pieprasot samaksu, atlīdzību.* □ Leļa: Tos aktus

vari piestādīt, cik uziet, un sodus arī° es samaksāšu, bet aitas paliks. Putniņš 1, 53. . . par darbu un izlietotajiem materiāliem saimniecība rēķinu piestādīs vainīgajam. Ciņa 81, 18, 2.

piestaigāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju. **1.** trans. *Staigājot ar netīriem vai slapjiem apaviem, kājām, padarīt netīru, slapju (grīdu, telpu).* P. grīdu. P. izmazgāto istabu.

2. trans. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts (daudz) staigāt, ka ar staigāšanu neko nepanāks.* □ «Nevarēja jau pa veikaliem staigāt, ko piestaigāsi, naudas . . tam nebija!» Zigmonte 11, 38. «Ek,» Topiņš noglauda rūsgano matu cekulu. «Apsēdīsimies, ko tur vispārīgi daudz piestaigās.» Saulītis 6, 124.

3. intrans.; sar. *Iegriezties (pie kāda), apciemot (kādu).* □ «Mēs tā arī vēl neesam apnājušies . . . Varbūt tu piestaigātu pie manis?» Kaspars pameta ar galvu uz mežmalu. Līvs 2, 91. «Varbūt vēl piestaigāsiet?» Māra sieva jautāja, kad Elna jau gāja laukā. Zigmonte 13, 36.

piestaipīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Izstiepjot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu); arī piemētāt (ar ko tievu, garu).* □ Viss kā zirnekļu tīkliem piestaipīts. ME III, 296. Pļava esot salmu piestaipīta. ME III, 296.

piestala, -as, s. *Rīks vielas sasmalcināšanai piestā.* Koka p. □ Aptiekā pašreiz vēl glabājas senlaicīgi trauki no dibināšanas laikiem — piesta ar piestalu un korķu presējamais. Ves 79, 8, 14. Tukšajos ciematos [Āfrikā] mētājās dzirnakmeņi un kvarca piestalas — liecība, ka ļaudis no šejienes aizbēguši kauju laikā, citādi viņi būtu paņēmuši akmens rīkus līdzi uz jaunajām mājvietām. Lielais 4, 227.

piestampāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; sar. **1.** *Spiežot, stumjot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, somu).* □ . . apsēdās, iecēla klēpī piestampātu mugursomu . . Lapsa 2, 51. Iespiedis piestampātajā portfelī piezīmju grāmatiņu, . . viņš piecēlās un pastiepa Valdim roku. Līvs 3, 56. Ar slaidu, lokanu meistara pirkstu kaļķīti piestampājis, sedlinieks vāza vaļā sērkociņu cību. Upīts XI, 15.

2. *Piebradāt, piedangāt.* □ . . briesmīgi gribas dzert, vai mārkā jālien iekšā! Bet tas ir govju piestampāts, smird pa gabalu . . Indrāne 7, 156.

piestarot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Starojot būt par cēloni tam, ka gaisma izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ Tagad, kad būdu piestaroja saules gaisma, varēju nejaušo ceļabiedru aplūkot labāk. Kalndruva 5, 25. Saule spoži piestaroja istabu . . Sakse 1, 24. Saules piestarotā sudraba miglā jūra viņu priekšā saplūda ar bāli zilajām debesīm. Birze 8, 180. pārn. . . viņas ciešais skats un smaids, kurš piestaroja visu telpu, lika arī Eglem pagriezties uz durvju pusi un pasmaidīt . . Birze 5, 250.

piestartēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Iedarbināt (dzinēju, motoru) ar starteri; iedarbināt (iekārtu, ierīci, kam ir dzinējs, motors) ar starteri.* □ Pat aukstā laikā gāzturbīnu dzinēju var piestartēt 15 līdz 30 sekundēs. Nākošajās 15 līdz 30 sekundēs tas jau var strādāt ar maksimālo jaudu. Zin T 67, 6, 19. Andis noskrēja lejā, piestartēja automašīnu. Motors atdzisis, raustījās, noslāpa. Lāms 4, 232. // intrans. □ Uzmācīgā doma, kas visu dienu bija urdījusi smadzenes, Rasam lika iesēsties mašīnā un piestartēt. Lapsa 3, 135. Rollītis atkal piestartēja un aizbrauca izmest līkumu pa ielu. Lāms 4, 80.

piestāstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Ļoti daudz izstāstīt.* □ Vecmāte viņam un Annelei piestāstīja tik daudz pasaku pa garajiem ziemas vakariem, un, jo vairāk tā teica, jo vairāk tikās klausīties. Sudrabu E 3, 261. ◇ Piestāstīt (arī piedziedāt, piepūst) (pilnas) ausis (retāk pilnu galvu) sar. — *sastāstīt ļoti daudz (parasti ko maz ticamu).* □ Man tika piestāstītas pilnas ausis par seno Kubes kalnu, kas kādreiz stāvējis tajā vietā, kur pašlaik atrodas Valsts Mākslas akadēmijas ēka. Pad J 81, 134, 4. Piestāstījusi pilnu galvu, kā kurā pusē noticis. Sakse 7, 365. Par tevi viņš paguva dažās minūtēs piestāstīt pilnu galvu. Liesma 82, 5, 15.

2. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts (daudz) stāstīt, ka ar stāstīšanu neko nepanāks.* □ Ak baidies, ka diez ko nesastāstu? Ko nu piestāstīs, ko noklusēs . . Pasaulei muti neaizbāzīsi. Kar 83, 1, 93.

piestāt, -stāju, -stāj, -stāj, pag. -stāju. **1.** intrans. *Pieiet, pieskriet un apstāties (pie kā, kam klāt, arī kā tuvumā); ejot, skrienot apstāties (parasti uz neilgu laiku); piestāties (1).* Gājējs piestāj pie skatloga. □ Skolotājs klusi piestāj pie loga, viņš netraucēs — lai Mārtiņš stāsta vien tālāk no tās vietas, līdz kurai ticis. J Kalniņš 9, 123. «Nepaspēs, nepietiks laika,» garāmejot izmet tēvs, tad pussolī piestāj, pacēlis galvu, ieklausās . . J Plotnieks 9, 210. Ratus šūpo līgana purva pļava, un zirga solis kļūst uzmanīgs. Arvien biežāk gudrais dzīvnieks nosprauslājas un piestāj. Andersone 1, 33. pārn. Eduarda acis piestāja Jura piezīmju kladei . . J Kalniņš 8, 46. // *Nostāties (kādam) blakus, arī tuvu.* □ Pa ciematu sāka staigāt iedzīvotāji. Vīrieši piestāja pie kareivju pulciņiem — parunāja, sapīpēja . . Grants 5, 139. Bet namamāte . . neapgurusi tekalē apkārt kā irbe — te piesteidzas pie viena, te piestāj pie otra . . Vējāns 5, 71. // *Apstāties kādā virzībā.* □ Zem ievas piestāj strauts Savā skrējienā žiglā. Jurciņš 1, 15. Liesmās kūst metāls. Pa renīti kā sīka urdziņa tīģelī satek spoži sudrabots metāls. Tas ir svins. Kad urdziņa tecēt piestājusi, . . svinu salej veidnēs. Ciņa 83, 88, 2. Dažreiz aiz zemā loga skaidri jaušami soļi: uz brīdi piestāj, sastomās, tad aizšvīkst tālāk. Indrāne 2, 84.

2. intrans. *Piebraukt un apstāties (pie kā, kam klāt, arī kā tuvumā) — par transportlīdzekļiem, arī par braucējiem tajos; piestāties (2).* □ Apaļiem akmeņiem bruģētā tirgus laukuma mala, kur parasti piestāja autobuss, bija kā nosēta ar kritušām lapām. Vilks 5, 5.

Lokomotīve .. elsdama piestāja uz brīdi mazajā Ugāles stacijā .. Lit M 58, 2, 2. ..kad zvejnieki piestāja malā, viņš [kaķis] klusi ņaudēdams staigāja tēvam apkārt .. Lācis 1, 355. // *Piebraukt, lai apmestos (kur).* □ Viņš meklēja vietu, kur piestāt un pasildīties. J Kalniņš 2, 241.

3. parasti 3. pers.; intrans. *Pierimt (par parādībām dabā); piestāties (3).* □ Vakara pusē vējš piestāja. Jansons 3, 5. Tumsai metoties, lietus piestāja, sacēlās pastiprs vējš .. Upīts XI, 119.

4. trans. *Pārtraukt (ko darīt); pārstāt.* □ ..tās [govis] piestāja maurot tikai tad, kad bija pieēdušās līdz acīm .. J Plotnieks 9, 249. // intrans. □ Kaut kur pretējā upes krastā skaļi un nepiestādams parkšķina kāds nedzirdēts putns .. Bērn 59, 10, 22.

5. intrans.; novec. *Iesaistīties darbā; piestāties (4).* □ ..aizgājis [krusttēvs] uz Rīgu un kādā iebraucamā vietā Ārrīgas Kaļķu ielā piestājis par sētas puisi. A Deglavs 1, 7. ..viņš bija piestājis skrīveram par tādu puspalīgu. Upīts 4, 194.

6. trans.; novec. *Pieprasīt.* □ Tikpat labi tad es būtu varējis mātei atprasīt savu rubli un piestāt, lai saimnieks atdod man līdaku. Jaunsudrabiņš Va, 109.

piestāties, -stājos, -stājies, -stājas, pag. -stājos; refl. **1.** *Pieiet, pieskriet un apstāties (pie kā, kam klāt, arī kā tuvumā); piestāt (1).* □ Istabā ienācis, atbraucējs piestājas pie loga, zem kura zied viršu lauks. J Liepiņš 2, 88. Neieraudzījusi nevienu brīvu krēslu [zālē], viņa piestājās turpat pie sienas un sāka klausīties. Vilks 3, 51. Nopirka [veikalā] vajadzīgo, piestājās aiz letes pretī Nadīnai un, ja vien bija brīvs laiks, tērzēja stundām. Preilis 1, 44. // *Nostāties (kādam) blakus, arī tuvu.* □ ..[pasažieris] bija iebāzis .. roku mēteļa sānu kabatā un meklēja naudu. Konduktors piestājās viņam blakus .. Lēmanis 18, 17. Viņa bija piestājusies Mārim ļoti tuvu, bija bailes, vai tikai Māris neuzskata, ka tas darīts ar nodomu. Zigmonte 13, 71. «Jūs kādu meklējat?» draugiem piestājās drukns puisis, uzrunādams viņus krievu valodā. Saulītis 12, 95. pārn. ..kāds nelādzīgs nemiers vecajam vīram bija piestājies un vairs neatlaidās. Saulītis 6, 97.

2. *Piebraukt un apstāties (pie kā, kam klāt, arī kā tuvumā) — par transportlīdzekļiem, arī par braucējiem tajos; piestāt (2).* □ Trolejbuss, kas piestājās Ļeņina ielas stūrī, bija patukšs. Saulītis 12, 166. Zivju pieņemšanas punktā pie garā baļķu steķa piestājušās arī citas zvejnieku laivas. Avotiņa, Peters 1, 146. Tikko kuģis piestājās [ostā], ekskursanti steidzās krastā. Zv 53, 11, 7.

3. parasti 3. pers. *Pierimt (par parādībām dabā); piestāt (3).* □ ..vējš piestājās, un laiks noskaidrojās. Blaumanis 6, 42. Kad piestājas vētra, rīts asiņains most, Rimst vēji ar atbalsi sūru. Kar 56, 7, 43. // *Kļūt mazāk intensīvam (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* Dusmas piestājas. □ Sāpes acīm redzot drusku piestājušās. Upīts III, 242.

4. novec. *Iesaistīties darbā; piestāt (5).* □ Gandrīz visu šo sezonu Vismunds nostrādāja pie kādas jaunceltnes. Kad to nobeidza, viņš piestājās pie jumtu darvotājiem, lai vēl ierautu līdz mācību gada sākumam .. Dorbe 4, 32.

5. novec. *Apmesties (pie kāda, parasti uz neilgu laiku).* □ «Vai var pie jums uz kādu laiciņu piestāties? Nolikt lietas?» Sudrabu E 3, 412.

piestatīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Piesliet, pielikt, parasti stāvus (pie kā, kam klāt).* □ ..pie sienas piestatīts galdiņš ar aizlūzušu kāju .. Sakse 6, 199. ..vienā no blakusmājām tika apzinātas milzīgas kāpnes .. Ar pūlēm tās atstiepām un piestatījām pie priedes stumbra. Ezera 15, 27.

piestātne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Regulāras (transportlīdzekļu) apstāšanās vieta (parasti īpaši iekārtota).* Autobusu p. Upes p. Peldošā p. □ Trolejbuss nogriezās no galvenās satiksmes maģistrāles. Katrā piestātnē izkāpa daudzi, bet iekāpa vairs tikai daži. Saulītis 12, 80. Šī ir viena no tām mazajām piestātnēm, kur vilcieni pietur pāris reižu dienā .. Lubējs 1, 202. Visgarām gar pilsētu ir kuģu piestātnes .. Te tiek pārkravātas visādas mantas gan no kuģiem, gan kuģos. Jaunsudrabiņš 5, 39. pārn. Pienācis laiks, kad būvlaukumam jāatsakās kļūt par pagaidu piestātni gadījuma ļaudīm .. Zv 75, 22, 2.

piestāvēt[1], parasti 3. pers., -stāv, pag. -stāvēja; intrans. **1.** *Būt saskaņotam (ar cilvēku, tā augumu), atbilst (cilvēkam, tā augumam) — par apģērbu, tā krāsu.* □ ..pielaikoju cepures un tērpus, nolemdama, ka vislabāk man piestāvēja jaunais, tumši mēļais kostīms .. Zālīte 5, 336. ..melns dara slaidu, tas allaž ir moderns .., un tas ārkārtīgi labi piestāv blondīnēm. Zigmonte 1, 216. ..koši sarkanie un koraļļkrāsas toņi nepiestāv katrai sievietei. Pad J 73, 230, 3. // *Būt saskaņotam (ar ķermeņa daļu), atbilst (ķermeņa daļai) — piemēram, par krāsu, matu sakārtojumu.* □ Viņas melnajiem matiem piestāv koši toņi. Spāre 6, 246. Vieglus, zaļganus toņus viņš [līgavainis] izraudzījās tādēļ, ka šī krāsa piestāvot maniem brūnajiem matiem .. Zālīte 5, 167. Ovālai sejai piestāv jebkura frizūra .. Liesma 76, 2, 21. // *Būt saskaņotam (ar apģērbu, tā daļām), atbilst (apģērbam, tā daļām).* □ Vienkāršam vilnas tērpam piestāvēs vienkāršāka šalle — rūtaina, svītraina, arī vienkrāsaina .. PL Siev 66, 7, 20.

2. *Būt tādam, kas ir piemērots, atbilstošs (cilvēkam) — piemēram, par darbību, stāvokli.* □ «Tev piestāv, ka tu smaidi. It sevišķi, ja paver lūpas un var redzēt zobus.» Brodele 17, 8. ..visu dejas laiku viņa aizvadīja piesarkusi. Tas viņai piestāvēja. Bels 6, 197. Visi vārdi, ko saka par ļoti laimīgiem cilvēkiem, tobrīd būtu piestāvējuši Vijai — starojoša, spārnota, visu pasauli mīloša ... Artmane 28. pārn. Man pilsētas vienmēr likušās kā milzu laboratorijas. Novosibirskai šis salīdzinājums piestāv visvairāk. Auziņš 1, 167.

3. *Labi saderēties (ar ko).* □ Rakstainajam klūdziņu traukam labi piestāv ābolu aromāts.

Goba 1, 22. Sniegotām naktīm piestāv zvaigžņotas debesis un gaiša mēnesnīca. Skujiņš 8, 186.

piestāvēt[2], -stāvu, -stāvi, -stāv, pag. -stāvēju; trans. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts (daudz) stāvēt, ka ar stāvēšanu neko nepanāks.* □ «Būtu apsēdies, vai! Ko nu tā piestāvēs! Mums runāšana būs pagara.» Preilis 1, 88.

piesteberēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; sar. *Steberējot, neveiklā gaitā ejot, pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Pietrūcies Pāvils ilgi sēdēja uz gultas malas, tad piesteberēja pie spaiņa, kur parasti bija vēss dzeramais ūdens .. Stulpāns 2, 46. ..kazlēni bija noguruši. Viņi piesteberēja pie sava dūšīgā drauga [kumeļa] un iekārtojās uz viņa siltā kakla .. Rinkule 8, 83.

piesteigt, -steidzu, -steidz, -steidz, pag. -steidzu; intrans.; pareti. *Piesteigties.* □ ..viņa piesteidza un nesa [kūļus] tikpat kā citi. Birznieks-Upītis 1, 32.

piesteigties, -steidzos, -steidzies, -steidzas, pag. -steidzos; refl. *Steidzīgi, ātri pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..izvedīgs, lokans piesteidzās Fišbergs, aicināja piesēst .. Upīts 9, 356. Bet namamāte .. neapgurusi tekalē apkārt kā irbe — te piesteidzas pie viena, te piestāj pie otra .. Vējāns 5, 71. ..ja nebūtu piesteidzies palīgā Kadiķis ar znotu, zilās liesmās nosviltu Vālodžu iedzīve .. Ezera 9, 61.

piestiept, -stiepju, -stiep, -stiepj, pag. -stiepu; trans. **1.** *Izstiepjot, izklājot (ko) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar to kādu virsmu).* □ Visu pļavu gandrīz piestiepa baltu ar audekliem. ME pap II, 274.

2. *Ar pūlēm pienest (2); ar pūlēm pienest (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ «Labi, būs dzeltenas lapas, es piestiepšu jums to pilnas malas.» Zigmonte 10, 76. Piestiepis saimniekam lērumu naudas. ME pap II, 274.

piestiepties, parasti 3. pers., -stiepjas, pag. -stiepās; refl. *Atrasties, būt novietotam blakus, tuvu (pie kā, kam klāt) — piemēram, par ceļu, upi.* □ Un mēs sākām kasīt no tā pļavas stūra, kas piestiepās tuvāk Paipalām. J Liepiņš 1, 87. ..kalna stūris piestiepās gandrīz līdz pašai upei .. Štrāls 3, 89.

piestīgot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. *Stīgojot izplatīties (kur) lielākā daudzumā (par augiem, to daļām); stīgojot pilnīgi vai daļēji pārklāt (ko).* □ Pirmā vaga jau atarta. Kartupeļu tikpat kā neredz — tie niecīgi kā mežāboltēni, ieķepuši vārpatas piestīgotās velēnās. Indrāne 2, 52. ..satvēris pusstingušajā rokā sausu egles zaru, Rijkuris sāka kārpīt sūnu un ar saknēm piestīgoto zemi. Birze 1, 111. pārn. «Nu brauc, brauc,» Salamons norūca, tikko atvēris acis ar asinsdzīsliņu piestīgotiem baltumiem .. Zv 57, 21, 23.

piestiķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. **1.** *Piestiprināt (ko), parasti piešujot, lai pagarinātu, paplatinātu auduma, apģērba gabalu.*

2. *Piemaksāt (parasti savu daļu).* □ Kompānijā Robis nekad nav skops. Nebūs tev ko piestiķēt, izliks no savas kabatas .. Dripe 2, 31.

piestiprinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → piestiprināt.* Riteņa p. Konstrukcijas p. □ Skārda ruporam .. ir ieliekts sāns un atsprukusi roktura piestiprinājuma kniede. Niedre 14, 30. ..garāka [velotūrisma] ceļojuma laikā ļoti liela nozīme ir vienkāršam, bet drošam bagāžas piestiprinājumam. Sports 82, 91, 2.

piestiprināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt (piemēram, naglojot, līmējot, sienot), ka (kas) stingri turas (pie kā, kam klāt).* P. plāksni ar skrūvēm. P. pie kājas slēpi. □ Projektētāji šīs paneļu sienas pie blokiem bija paredzējuši piestiprināt ar stieņiem. J Plotnieks 2, 40. ..nopirka kastīti vislielāko spraudīšu un rūpīgi piestiprināja afišu ne tikai četrās, bet sešās vietās .. Saulītis 6, 108. Vālodze .. ligzdu piestiprina zariem tā, ka veselu to var noņemt vienīgi līdz ar visu zara mizu. Zv 57, 9, 32.

piestiprināties, -inos, -inies, -inās, pag. -ināmies; refl. *Piestiprināt sevi; tikt piestiprinātam.* Strādnieki piestiprinājās pie staba ar ķēdi. □ Pie balstiem mežvīteņi piestiprinās ar vijīgiem lapu kātiņiem. Lauku Dzīve 80, 8, 16. Ezeros sastop arī sūneņus .. Tie ir sīki koloniāli dzīvnieki, kas tāpat kā sūkļi piestiprinās pie substrāta. Spuris 1, 50. Izšķīlušies jaunie kāpuri pēc neilgas barošanās piestiprinās un pārziemo uz [lapegļu] dzinumiem. Rupais, Kalniņa 1, 182.

piestrādāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju. **1.** intrans. *Intensīvi, arī ilgāku laiku strādāt (lai sasniegtu kādu mērķi).* □ Daudz vairāk jāpiestrādā, lai .. jaunzirgi saņemtu savam vecumam un attīstības pakāpei atbilstošu pilnvērtīgu barību .. Baltakmens, Stukuls 1, 54. Frizieriem bija ko piestrādāt, lai izveidotu šo oriģinālo [matu] savijumu. Dzene 2, 128. Mirdza Šmithene nebija nekad īpaši piestrādājusi pie Raiņa dzejas skandējuma. Viņa, kā pati saka, runāja Raini tikai pēc izjūtas. Dzene 3, 46.

2. trans. *Piestiprināt (parasti pielāgojot).* □ Apdares detaļu piestrādā pie kleitiņas kakla izgriezuma .. PL Siev 78, 8, pielikumā. Pleciem piestrādātās pagarinātās detaļas un arī kabatas rotā rūtiņveida nošuvums un poga. Zv 79, 23, 32. Parasto rokas zāģi izgatavo no 0,7 m garas tērauda sloksnes, kam piestrādā koka vai metāla rokturi. Sterns 2, 27.

3. intrans. *Strādāt papildus, lai piepelnītu.* □ Pa vakariem viņš piestrādā, asinādams slidas. Līvs 4, 203.

4. trans. *Izgatavot (ko) tā, ka (tas) pēc novietojuma, formas atbilst (piemēram, citai detaļai, elementam).* □ Darbs nebija pārāk grūts vai komplicēts: pēc šablona jāpiestrādā dažādas lauksaimniecības mašīnu detaļas, tās jāurbj un jākniedē. Eglons 2, 104. Pēc pielīmēšanas bremžu uzlikas sānu malas ar vīli piestrādā vienādā platumā ar bremžu loku. Zin T 82, 9, 27.

5. trans.; tehn. *Darbinot panākt, ka (iekārtas, ierīces, detaļas, elementi) noregulējas, iegūst pareizu savstarpēju novietojumu; piestrādināt.* □ Kā zināms, lai jaunu vai izremontētu traktoru piestrādātu, tas ir, attiecīgās berzējošās daļas pielāgotos viena otrai, vajadzīgs vairāk nekā 100 stundu. Zv 63, 3, 3. Īstas pieredzes nav ne strādniecēm, ne meistara palīgam. Bet darīšana ar ļoti komplicētu, nepiestrādātu iekārtu .. Ciņa 73, 107, 2.

piestrādāties, parasti 3. pers., -ājas, pag. -ājās; tehn. *Refl. → p i e s t r ā d ā t (5); tikt piestrādātam.* □ Ja mašīnu ieliktņu poras piepilda ar smērvielu, tie .. labi piestrādājas vārpstām. Zin T 62, 4, 32. Lai jauna vai izremontēta traktora vai automobiļa motora rotējošās un berzējošās daļas piestrādātos, motors speciāli jādarbina vairākas dienas. Liesma 64, 6, 15.

piestrāde, -es, s.; parasti vsk. **1.** tehn. *Darbība, process → p i e s t r ā d ā t (5), p i e s t r ā d i n ā t.* Zobrata p. Gultņa p. □ Kā zināms, piestrādei pakļautas mašīnas, kam ir berzes pāri. Piestrāde ir obligāta iekšdedzes dzinējiem, sūkņiem un virknei citu ierīču. Zin T 63, 12, 11. Instrumentu atslēdznieka darbs ir noslēdzošā fāzē — pēdējā piestrāde, salāgošana. Pad J 75, 58, 3. Kombainus, sējmašīnas un citu jauno tehniku samontē, noregulē un pārbauda piestrādēs iepraktizējušies meistari .. Lauku Dzīve 79, 2, 3.

2. *Darbība, process → p i e s t r ā d ā t (1); arī apdare.* □ Masveida šūšanai ir savi .. ierobežojumi, un lielāku dažādību tērpos var panākt ar individuālu piestrādi. Zv 78, 1, 32. Māksliniecei .. pie Audriņu pieminekļa darba vairs nav palicis daudz — pēdējā piestrāde ģipša formām. Zv 68, 7, 24. Dejotājiem pietrūkst tīrības, pārliecības par savām tehniskajām iespējām, emocionālo noskaņu, lielāka prasīguma pret sevi, arī piestrādes. Lit M 74, 28, 15.

piestrādināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; tehn. *Darbinot panākt, ka (iekārtas, ierīces, detaļas, elementi) noregulējas, iegūst pareizu savstarpējo novietojumu.* P. dzinēju. P. riteņus. P. vārpstu. Piestrādināts mehānisms.

piestraume, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Piekrastes straume.* □ .. pieredzes bagātākie makšķernieki meklē krūmu segtas piestraumes un dobuļus .. Bērn 50, 7, 24. .. sagatavojis zvejas rīku, iemetu ēsmu ar pludiņu piestraumē. Ciņa 74, 168, 4.

piestrāvot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. **1.** *Strāvojot izplatīties viscaur (telpā, apkārtnē, vidē) — parasti par gaismu.* □ Ārā vēl tumsa, bet šeit [telpā] — viss gaismas piestrāvots. Kar 51, 11, 1017. .. balsī satraukums, bet acis, zaļas bērzu gaismas piestrāvotas, tādas kā pārgalvīgas vien izskatās. Indrāne 6, 226. Blaumanis zibsnīgi smaidīja pār briļļu stikliem .. Mazā istabiņa likās šo zibšņu piestrāvota. Kar 58, 9, 138. sal. Man šis brīdis palicis atmiņā kā siltu vēju piestrāvots, oranžsārts rīts .. Lapsa 5, 58.

2. *Pārņemt, spēcīgi ietekmēt (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli); jūtami izpausties (ķermenī, tā daļā).* □ Vēl mirkli viņa priekšā [iztēlē] iznira tēvs, slims, bet nesalaužamas gribas piestrāvots cīnīties ar slimību .. Bērn 47, 5, 6. .. redzam naida un noguruma piestrāvotas sejas, kuras pauž protestu pret kapitālistiskās pasaules izraisītajiem konfliktiem. Zv 77, 1, 25. Satraukums un nogurums pēc kaujas māca viņa locekļus, tomēr dzīvība un cīņas alkas piestrāvoja asinis .. Birze 3, 81. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) spēcīgi izpaužas (mākslas darbā, tekstā).* □ .. viņa [operatora] filmas ir poēzijas piestrāvotas .. Kin 74, 135. Režisors centās izrādi piestrāvot ar brāzmainas, karstas jaunības elpas atmosfēru .. Dzene 3, 48. .. [dzejnieka] mīlas lirika ir dziļa maiguma un dvēseliskas skaidrības piestrāvota. Kar 74, 12, 176.

piestrēbt, -strebju, -streb, -strebj, pag. -strēbu; trans.; sar. *Strebjot pieēst, arī piedzert (pie kā, kam klāt).* □ Nosēdāmies zemē un sākām ēst sviestmaizes ar kupināto pienu un piestrēbām skābo putru. Birznieks-Upītis V, 281. Pilnām karotēm viņš grāba balto virumu [biezputru] un piestrēba dzērveņu mērci no visas krūzes. Sakse 6, 104. Ēda viņš vairāk maizi nekā biezputru un kefīru piestrēba maziem malciņiem. Bels 1, 54.

piestrēbties, -strebjos, -strebies, -strebjas, pag. -strēbos; refl.; sar. **1.** *Strebjot pieēsties, arī pilnīgi padzerties.* □ «Ēdīs, kad vaļas būs,» viņš attrauca braši. «Kad par daudz piestrebjas, tad nevar vis lāgā palocīties.» Upīts 18, 55. // trans. □ .. baltu piena putru piestrēbušās .. slaukšanas agregātu operatores .. Lit M 84, 6, 15.

2. *Piedzerties.* □ «.. dēliņš piestrēbies kā teļš. Tas tos Brīviņus nolaidīs pa vienu gadu ..» Upīts 4, 245.

piestrēdzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Piesātināt (3), arī pieblīvēt.* □ .. republikas latviešu teātros padomju lugu uzvedumi, kas piestrēdzināti ar lielu politisku asumu, nav sevišķi cieņā vai arī tajos iezogas retorika, deklaratīvisms. J Kalniņš 1, 261. .. tā vien šķiet, ka «Stenkā Razinā» no pārestībām un asām pretrunām būtu piestrēdzināts gaiss. Kar 75, 9, 147. Tajos [dzejoļu krājumos] ir tas pats briļļainais jauneklis, kas 1929. gadā literatūrā ienāca ar satrauktu rindu piestrēdzinātu krājumu «Reportiera piezīmes». Zv 76, 19, 20. .. pirmie pēckara gadi mūsu republikas dzīvē bija piestrēdzināti ar asām kolīzijām un notikumiem. Kino 83, 12, 1.

piestrēgt, parasti 3. pers., -strēdz, arī -strēgst, pag. -strēdza, arī -strēga; intrans. *Tikt piepildītam (ar ko, parasti šaurā vietā); aizsprostoties.* □ Vai te tuvumā nav akas, saimniecīt? Kādu malku ūdens, ja drīkstu lūgt. Mana rīkle piestrēgusi ar ceļa putekļiem. Bendrupe 2, 199. // *Kļūt tādam, kurā intensīvi izplatās (piemēram, skaņa, gaisma) — par telpu, apkārtni, vidi.* □ .. gaiss pilns piestrēdzis bazničas zvanu balsīm. Pirmajās dienās atbraucējiem šie zvani ir tik nepierasti, ka viņiem šķiet — tie skan bez pierimas .. J Kalniņš 7, 41.

piestreipuļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Streipuļojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Piestreipuļoja vecais Dzirklis .. Rokās viņš turēja divas degvīna glāzes .. Vāczemnieks 1, 67.

piestrīpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; sar. *Piesvītrot.* □ .. Jānis atsēstas uz sava vienīgā stiebru krēsla, nolīkst atkal pār piestrīpoto grāmatu. Upīts IV, 459. .. Ciemalds pamanīja sarkaniem ķekšiem un aplīšiem piestrīpotu sarakstu uz galda. Lubējs 2, 6.

piestūķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Piebāzt, arī piepildīt (parasti neveikli, nevīžīgi).* □ Viņš uzmeta plecos garu, zili svītrainu gultas maisu, cieši piestūķētu ar salmiem .. Birze 4, 152. Kādu pusstundu pavadu .. maizes veikalos, piestūķēdams somu .. Ezera 11, 125. .. Uldis iesmējās, piestūķējis pilnu muti ar torti. Jansons 3, 258.

piestumbra, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas pie stumbra, tā tuvumā.* □ Augļu dārzos piestumbra joslā vai arī starp rindām iesaka sēt dilles, pētersīļus un citus čemurziežus .. Rupais 1, 77. .. traktori sastrādā koku rindstarpas, ļaudis irdina piestumbru joslas, uzlasa nokritušos ābolus. Pad J 63, 155, 2.

piestumdīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Stumdot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. krēslus pie sienas.

piestumt, -stumju, -stum, -stumj, pag. -stūmu; trans. *Stumjot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ «Zigo, iekod!» Janko piestūma tuvāk sviestmaižu šķīvi. Saulītis 12, 121. «Viss kārtībā. Alonso, piestum truli!» Grīva 1, 206.

piestumties, -stumjos, -stumies, -stumjas, pag. -stūmos. *Refl. → p i e s t u m t; tikt piestumtam.* □ Zelmenis, sausi izkaltis vīrietis, piestūmās ar visu krēslu blakus Ķāzim. Muižnieks 1, 107.

piestūrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** trans. *Stūrējot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk, parasti transportlīdzekli).* □ .. agrā rīta stundā Tenis Urga piestūrēja savu kārbu [laivu] pie krasta .. Lācis 15, 320.

2. intrans.; sar. *Piebraukt (par transportlīdzekli, arī par braucējiem tajā).* □ .. vērtīgo kravu [graudus] auto izber milzīgā bunkurā un tūdaļ piestūrē pie tvertnes .. Lauku Dzīve 81, 5, 5. Zvejnieki tagad dzīvo turīgi, uz darbu turpat vai līdz pašam muliņam piestūrē ar personisko auto .. Cīņa 85, 192, 2.

piestutēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Piesliet.* P. dēļi pie sienas. // *Atbalstīt.* □ Durvis ar dēļi piestutētas. Kar 84, 1, 32.

piestutēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. *Pieslieties (1), arī atbalstīties.* P. pie sienas. // *Ar pūlēm piecelties, uzslieties.* □ Pasēdēja Klibācis, atelsās no Kates grābiena un piestutējās atkal kājās. Indrāne 6, 78. Kad piestutējos augšā un nostājos uz savām kājām, Junce .. priecīgi iebubinājās. Draugs 77, 4, 25.

piesūbēt, parasti 3. pers., -sūb, pag. -sūbēja; intrans. *Pārklāties no iekšpuses, arī piepildīties ar netīrumiem.* Caurule piesūbējusi.

piesūce, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process → p i e s ū k t (1).*

2. *Darbība, process → p i e s ū k t (2).* Ūdens p. baseinā.

piesūceknis, -ņa, v. **1.** biol. *Orgāns (dzīvniekiem, augiem), ar ko (tie) piesūcas (pie kā).* □ .. dēlēm ir piesūcekņi, ar kuriem .. [tās] stingri piekeras pie zemūdens priekšmetiem. Spuris 1, 51. Noņemot piesūkušos ērci, insekts rūpīgi jāatrauj no ādas kopā ar piesūcekni. Rīgas B 71, 141, 6. .. ar saviem piesūcekņiem āmuļi ieaug saimniekauga mizā un saņem no tā audiem ūdeni un minerālvielas. Zin T 78, 1, 16.

2. tehn. *Detaļa, kas rada vakuumu un ir paredzēta (kā) piestiprināšanai pie kādas virsmas.* □ Sagataves padod un apstrādātās detaļas nokrauj mehāniskās rokas ar vakuuma piesūcekņiem. Cīņa 74, 156, 2. Šo nelielo ventilatoru, kas piestiprināts automobiļa priekšējam stiklam ar piesūcekņiem, sauc «Autorallijs». Zin T 76, 5, 46.

piesūcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) piesūcas (ar kādu vielu).* P. koksni. P. pazoles ar lineļļu. □ Ierokamā koka virsmu apdedzina un pēc tam piesūcina ar karstu karbolineju .. Sterns 2, 82. Lai pasargātu sīpolus no šī bīstamā kaitēkļa, rindstarpas ieteicams apkaisīt ar pelniem, kas piesūcināti ar tehnisko karbolskābi .. Lauku Dzīve 71, 5, 30. // *Piepildīt (kā) spraugas, poras u. tml. (par vielu).* □ Spēcīgi, gandrīz slāpējoši smaržoja .. ievziedu vītums, pavasara mikluma piesūcinātā zeme .. Upīts XI, 17. Skatuves aizmuguri sedza skumji pelēks, putekļu piesūcināts kulišu kroku fons. Birze 7, 260.

piesukāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Sukājot pieglaust, pielīdzināt.* □ Mati viņam pareti un gludi piesukāti .. Ādamsons 2, 205. .. viņam bija plati pleci un gludi piesukāti mati, kas pakausī atsedza labi saskatāmu gaišāku laukumiņu. Saulītis 12, 171.

piesūknēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Sūknējot (šķidrumu, gāzi), piepildīt (ar to, piemēram, tvertni).* □ Kad .. baseins piesūknēts, kuģis mazdrusciņ sasveras uz viena sāna .. Lapsa 1, 63. Piesūknēta riteņa diametrs — 3,20 metri. Cīņa 85, 158, 3.

2. *Sūknējot pievadīt (ko).* □ .. celtnieki ar spēcīgiem zemes sūcējiem un sūkņu stacijām piesūknēja kanālā Donas ūdeni. Zv 52, 15, 7.

piesūkt, -sūcu, -sūc, -sūc, pag. -sūcu; trans. **1.** *Sūcot (šķidrumu, gaisu), piepildīt (ar to, piemēram, muti).* □ Piesūkt muti pilnu ar šķidrumu. ME III, 299.

2. *Sūcot pievadīt (ko).* P. ūdeni. P. gaisu. □ Cilvēkam elpojot tiek piesūktas asinis no vēdera orgāniem uz ribeņa jeb krūšukurvja orgānu asinsvadiem. Ves 63, 1, 8.

piesūkties, -sūcos, -sūcies, -sūcas, pag. -sūcos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Sūcoties (šķidrumam), tikt piepildītam (ar to).* □ Četrus nelielus akmeņus Mārtiņš .. bij izcēlis malā. Dobes tūliņ piesūcās brūnas kūdras putras pilnas. Upīts 4, 104. .. Akots atkal iekāpa grāvī, kas līdz pusei bija piesūcies ar brūnu, saduļkotu ūdeni .. Lēmanis 17, 234. Aiz tām [raga-

vām] paliek vagas, kas tūliņ piesūcas ar ūdeni. Cīņa 57, 250, 3. pārn. ..viņš līdz matu galiem piesūcies ar visādiem niķiem un stiķiem, kas ļauj izcelties un iekarot stāvokli pašpuiku barā. Dripe 3, 182.

2. parasti 3. pers. *Kļūt viscaur mitram, slapjam (par apģērbu, audumu, apaviem u. tml.).* Apģērbs piesūcās ar mitrumu. □ Antons noņēma no galvas bereti un to izskaloja jūras ūdenī. Pie karstajām kuģa krāsnīm tumši zilais filcs bija piesūcies ar sviedriem.. Grīva 7, 53. Dažiem brūces sāka asiņot no jauna, apsēji piesūcās sarkani.. Grants 5, 278. ..vecmāmiņa.. pilina no tādas mazītiņas pudelītes savus sirdspilienus.. Līdz cukurgrauds piesūcies brūns, iemet to mutē. Delle 2, 20. pārn. Un šai pilsētā [Parīzē] arī katrs akmens vēstures piesūcies. Zv 67, 23, 25. // *Kļūt tādam, kurā uzkrājas smarža (piemēram, par apģērbu).* □ ..apģērbs piesūcas ar ēdienu smaržām.. Pavāru gr 41. Aina noskūpsta vīra matus; biezi, gaiši, tie jau piesūkušies slimnīcas aso zāļu smaku. Zigmonte 2, 312. pārn. Slapju degošu žagaru dvingas piesūkusies tumsa. Upītis VIII, 559.

3. parasti 3. pers. *Piesaistīties, piestiprināties, parasti ar piesūcekni (par dzīvniekiem, augiem).* □ Ja ērce piesūkusies pie ādas, tā jānoņem ļoti uzmanīgi. Ves 75, 5, 30. Varonis bija tas, kurš bez drebināšanās gaidīja, kamēr pie katra pirksta piesūcas pa nēģim, un tad izcēla roku no mucas. Zv 74, 8, 14. Āboliņa vija ir parazīts, tai nav pašai savas saknes, bet tā piesūcas āboliņa stublājam un pārtiek no tā sulas. Tērauds 1, 394. pārn. Spiežas [Zetiņa] Mārtiņam tuvāk, skatiem piesūcas viņa sejai. Upītis 6, 67.

4. parasti 3. pers.; trans. *Sūcot uzņemt barību lielākā daudzumā (parasti par kukaiņiem).* □ Asinis piesūkusies [dunduru] mātīte, kas dzīvo apmēram mēnesi uz augu stublājiem, izdēj līdz tūkstotim olu.. Cīņa 84, 270, 3.

5. sar. *Piedzerties.* □ Tā piesūcies, ka vairs nesajēdz, ko runā. Fimbers 1, 416. Te viņi klaigā nekrietnus vārdus, piesūkušies aiziet, bet viņu dzīru nepatīkamās paliekas jānovāc māju ļaudīm. Cīņa 75, 14, 2.

○◇ Piesūcies (arī piezīdies) (pilns) kā ods (arī kā dēle) — *saka par piedzērušu cilvēku.* □ ..gluži pilnā viņu dabūt, tas šiem jaunekļiem nebija varams; tie paši drīzāk piesūcās kā odi. Zeiboltu J II, 127. ◇ Piesūcies (biežāk piezīdies) kā dēle (arī kā ērce) — *saka par cilvēku, kas izmanto cita darbu, lai iegūtu sev labumu.* □ ..kā dēles [feodāļi] bija piesūkušies mongoļu tautas miesai. Zv 51, 15, 14.

piesutināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Sutinot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. kāpostus vairākām dienām. // *Sutinot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* □ Piesutinājis sēņu pusmucu.° ME III, 299.

piesūtīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Piegādāt (parasti ar sakaru iestāžu vai kādu personu starpniecību).* □ Izpildu komitejā jau bija piesūtīti dokumenti no apriņķa Izglītības nodaļas par Salenieka apstiprināšanu skolas direktora vietas izpildītāja postenī. Sakse 7, 143. Lai gan viņš mācījās kā kroņa stipendiāts, tomēr reizēm vēl ievajadzējās naudas, un tā bija jāpiesūta no mājām. Birznieks-Upītis 6, 187. Skatītāji piesūtīja zīmītes,.. viesis atbildēja, tiesa — diezgan īgni, jo jautājumi bija parastie un pierastie.. Lit M 81, 12, 13.

2. *Likt ierasties (pie kāda).* □ Augustam [virsniekam] palīgā tika piesūtīta otrā rota ar karodznieku Šulcu.. Strāls 2, 509.

piesvaidīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Nosviežot, izsvaidot (ko) lielākā daudzumā, padarīt (grīdu, telpu, apkārtni) netīru, nekārtīgu; piemētāt (1).* □ Istaba drēbju.. piesvaidīta. Avotiņa 3, 55. Paveru durvis, paskatos — veča gulta pie brūnās dēļu sienas piesvaidīta ar tām pašām stērbeļainajām lupatām.. Zemzaris 1, 115. ..pēc šo neorganizēto viesu [tūristu] apmeklējumiem mūsu meži ir piesvaidīti ar papīriem, pudeļu lauskām, skārda kārbām.. Ves 80, 3, 25.

2. *Vairākkārt sviežot (parasti ko nederīgu), piepildīt, aizņemt (ar to, piemēram, grāvi); piemētāt (2).* P. grāvi ar akmeņiem.

piesvars, -a, v.; sar. *Masas pieaugums (dzīvniekiem).* □ Darba patēriņš viena centnera [cūkgaļas] piesvara iegūšanai kompleksos ir gandrīz divas reizes mazāks nekā pārējās saimniecībās. Lauku Dzīve 82, 2, 6. Dzīvnieku [cūku] vidējais piesvars šai piecgadē ir krietni pāri puskilogramam dienā.. Zv 79, 15, 7.

piesvelmēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; trans. *Ļoti piekarsēt (1).* □ Tā piesvelmējis istabu, ka var pērties. ME III, 299. ..mani iekļauj saules piesvelmēts gaiss.. Liesma 77, 6, 22. pārn. Bija.. karsts, saules piesvelmēts dienas vidus.. Kar 80, 1, 117.

piesvelpt, -svelpju, -svelp, -svelpj, pag. -svelpu; trans. **1.** *Piesvilpt (1).* □ pārn. Austrenis piesvelpj ausis, Piesvelpj ausis un sirdi. Bārbale 3, 15.

2. *Piesvilpt (2).* P. suni.

piesvempties, -svempjos, -svempies, -svempjas, pag. -svempos; refl.; niev. **1.** *Lēni, parasti ar grūtībām, arī neveikli piecelties.* □ ..resnais [vīrietis], pablenzis apkārt, piesvempjas kājās. Talcis 5, 84. Alfrēds piesvempās kājās, ievilka elpu un dziļi nopūtās. Puriņš 1, 141. Pakritušais dzērājs nevar piesvempties. ME III, 299.

2. *Lēni, parasti ar grūtībām, arī neveikli pieiet, pienākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie loga.

piesvēpt, parasti 3. pers., -svēpst, pag. -svēpa; intrans.; reti. *Piekvēpt.* □ Piesvēpis kā skurstenis. ME III, 299.

piesvērt, -sveru, -sver, -sver, pag. -svēru; trans. **1.** *Nosvērt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz miltu. // *Nosvērt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, trauku).* □ Piesvērt trauku pilnu ar sviestu. ME III, 299.

2. *Sverot papildināt (kā daudzumu).* P. vēl kilogramu cukura.

piesvērties[1], parasti 3. pers., -sveras, pag. -svērās; refl. *Tikt piesvērtam (2), parasti neviļus, negribēti.* Piesvēries par daudz miltu.

piesvērties[2], -sveros, -sveries, -sveras, pag. -svēros; refl.; pareti. *Sasveroties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Kundze .. ar plecu piesvērās vīram tuvāk .. Upīts IX, 460.

piesviedrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka (kas) piesūcas ar sviedriem.* P. kreklu. □ Deviņos vakarā slēpotāji .. izklīda pa savām mājām, lai beidzot noģērbtu piesviedrētos tērpus. Sports 81, 65, 3.

piesviest, -sviežu, -svied, -sviež, pag. -sviedu; trans. **1.** *Ar sviedienu pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); piemest (1).* □ .. govis visas sāka nepacietīgi maut, raustīt saites un dīžāties, kamēr katrai piesvieda pa klēpim pureņu. Birznieks-Upītis IV, 113. pārn. .. abas ar draudzeni apsēdās uz akmens sola, ar muguru pret jūru, kura šad tad piesvieda pa vilnim. Birze 5, 144. // *Strauji pievirzīt, pielikt (pie kā, kam klāt).* □ .. viņš ar zēnisku kaismi piesvieda bises laidi pie krunkainā vaiga, tēmēdams vientuļai vārnai .. Vanags 10, 13. Piesviedu atklātni vēlreiz pie acīm. PL Siev 77, 3, 6. // *Strauji pielikt (pie kā, kam klāt, piemēram, roku, pirkstus).* □ .. pamāja, lai brauc, un vēl piesvieda roku pie cepures. A Grigulis 13, 227. Spricis, jautri smaidīdams, piesviež divus pirkstus pie cepures .. : «Sveika, saimniecīt!» Skujiņš 4, 22. .. piesvieda plaukstu ūsām un gari nosprauslojās .. Upīts 9, 173.

2. *Sviežot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, bedri); piemest (2).* P. bedri ar žagariem. // *Strauji piepildīt (ko).* □ .. nāca prāvs vilnis un, piesviedis laiviņu pilnu ar ūdeni, apgāza to. A Grigulis 13, 121.

3. *Sviežot papildināt (kā daudzumu); piemest (3).* □ Lai dežurants laikus piesviež jaunas pagales ugunij! Nakts būs salta. A Grigulis 18, 148.

4. *Sviežot (ko) lielākā daudzumā, padarīt (grīdu, telpu, apkārtni) netīru, nekārtīgu; piesvaidīt (1).* P. grīdu. □ pārn. Vietumis [upes] nobrukušais krasts piesviests izrautiem kokiem krustām šķērsām. Zunde 2, 42. // intrans. □ Sētniece iznāk sētsvidū un sāk sodīties, kādi netīreļi gan šai mājā mīt, soli tu nevari paspert, visur piesviests un piemētāts. Zigmonte 11, 144.

5. sar. *Iedot, piešķirt (ko) papildus; piemest (5).* □ Pie manas algas rudeņos .. piesviež pa liekam latam. Avotiņa 2, 85. .. arī par spēkbarības sadali tenkojot: sak, tā jau nevarot būt, ka zootehniķe nepiesviež savai māsai kilogramu lopbarības vairāk nekā citiem .. Lauku Dzīve 82, 10, 5.

6. sar. *Piesūtīt, norīkot papildus (piemēram, palīgspēkus).* □ Tikai automašīnu rūkoņa liecināja, ka pretējā puse neguļ, piesviež munīciju un papildu spēkus. Grīva 4, 184. Pagalmā cienīgs un svarīgs rosījās Fredis. Viņam palīgos bija piesviesta turpat pusrota sievišķu. Skujiņš 10, 339. «Varēji piesviest vēl kādu palīgā .. . divi vien ar Pēteri mēs vedīsim [mēslus] līdz Jāņiem.» Brodele 14, 99.

7. sar. *Strauji piebilst.* P. pa vārdam pie teiktā.

piesviesties, -sviežos, -sviedies, -sviežas, pag. -sviedos; refl. **1.** *Strauji pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); piemesties (3).* □ Altiņa kungs spēcīgi atgrūda sievu, piesviedās mūrim un mēģināja pa to rāpties uz vaļējo logu. Upīts II, 872. Arī šī māja beidzot aizdegās. .. tai piesviedās liesma no blakus mājas kūts. A Grigulis 18, 115. // *Tikt strauji pievirzītam, pieliktam (pie kā, kam klāt) — piemēram, par roku, pirkstiem.* □ Ozolnieka roka piesviežas pie cepures naga. Dripe 3, 67.

2. parasti 3. pers. *Refl.* → *piesviest (3); tikt piesviestam, parasti neviļus, negribēti; piemesties (5).* Ugunskuram piesviedās par daudz žagaru.

3. sar. *Strauji piebiedroties (kādam).* □ Viņš tūliņ piesviedās Andrejam palīdzēt aizjūgt viņa veco bēro .. Birznieks-Upītis I, 255. .. Kārlis rīdziniecei lipt klāt negribēja, kurai atkal piesviedās skolotājs Miesnieks .. A Deglavs 1, 465.

piesvilpiens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība* → *piesvilpot (2).* □ Kļuva smacīgi, un viņš pabāza laukā galvu. Tagad bija dzirdama krākšana un smalki piesvilpieni .. Lit M 79, 22, 10. Dziedājām arī citas visiem zināmas dziesmas, kuru ritms atbilda gājiena solim. Daži piedziedājumi iznāca ar piesvilpieniem .. Pad J 85, 88, 3. Bet no rīta [lakstīgala] sāka dziedāt — vispirms nedroši, bet vēlāk tik skanīgi, ar tādiem treļļiem .. piesvilpieniem! Rīgas B 85, 87, 5.

piesvilpot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** trans. *Svilpojot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Strazdi piesvilpoja pasauli. ME III, 299.

2. intrans. *Ar svilpšanu pavadīt, papildināt (kādu norisi, darbību).* □ .. viņš pievēra acis un sāka vienmērīgi, dziļi elpot, mazliet piesvilpodams caur degunu .. Vilks 7, 263. pārn. Ieklausoties sliežu un [vilciena] riteņu dunā, pat domas sāk skanēt vistīrākajā jambā. Pavasarīgs vējš aiz loga piesvilpo klāt: «Cēsis, Āraiši, Ieriķi, Līgatne .. . Rīga.» Cīņa 84, 122, 3.

piesvilpt, -svilpju, -svilp, -svilpj, pag. -svilpu; trans. **1.** *Svilpjot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Tur, Vidrižos, .. tālu no fabriku piesvilptā Iļģuciema .. muižas kalpu ģimenē piedzima pirmais bērns .. Lit M 81, 41, 16.

2. *Ar svilpienu piesaukt, pieaicināt.* □ Piesvilpt putnu. ME III, 299.

piesvilt, parasti 3. pers., -svilst, pag. -svila; intrans.; sar. *Piedegt (par ēdienu, arī par trauku ar ēdienu).* Biezputra vāroties piesvilusi. □ «Tavam vīram laikam tas biezputras katls piesvila .» J Kalniņš 3, 25.

piesvīst, -svīstu, -svīsti, -svīst, pag. -svīdu; intrans. **1.** *Piesūkties ar sviedriem.* Piesvīduši mati. □ Saslimu ar gripu .. Murgoju bezsa-

maņā, tikai jutu, ka mani valsta, mainot piesvīdušos palagus. Vanags 14, 208. Nekādi nevaru Vili pieradināt vakaros kārtīgi nomazgāties, mainīt piesvīdušās zeķes. Avotiņa 2, 111. Vīri [zvejnieki] kā pēc komandas stīvē nost piesvīdušos spectērpus .. Lapsa 1, 17.

2. parasti 3. pers. *Tvaikiem atdziestot, pārklāties no iekšpuses ar mitrumu.* Rūts piesvīdusi. □ Kļuvis vēsāks, un logs tāpēc šoreiz pie palodzes mazliet piesvīdis. Purs 5, 44.

piesvītrot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Savilkt svītras (kur) lielākā daudzumā.* □ Viņa [korektore] uznāk pietvīkusi, ar sarkani piesvītrotu laikrakstu rokā. Kar 59, 8, 50.

piešalkot, parasti 3. pers., -šalko, pag. -šalkoja; trans. *Piešalkt.* □ Atausīs rīts, atkal sāksies kustība šajā svešajā dienvidu pilsētā, kas .. palmu piešalkota. Lit M 68, 5, 11. Kamerteātra izrādes bijušas kustības un skaņas piešalkotas .. Hausmanis 1, 15. pārn. .. viss teātris bija aizrautīga darba piešalkots, jo noritēja mēģinājumi .. «Skroderdienām Silmačos». Dzene 4, 60.

piešalkt, parasti 3. pers., -šalc, pag. -šalca; trans. *Šalcot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Skaņas cēlās svinīgi un grima, brīžiem piešalkdamas visu telpu .. Lubējs 1, 186. .. viņiem sports nozīmēja tikai ar prožektoriem apgaismoto vai aplausiem piešalkto sporta zāli .. Bels 3, 77. Es nevaru aizmirst attēlu, kurā bija redzama vasaras lietus piešalkta bērzu birzs un tās vidū — meitene. Pad J 81, 191, 6. pārn. Revolucionārās elpas piešalktajā Valmierā viņš iesaistījās semināra sociāldemokrātiskajā pulciņā .. Zv 77, 3, 8.

piešaude, -es, s.; parasti vsk. *Stobra pareizā stāvokļa noteikšana, izdarot izmēģinājuma šāvienus.* Automāta p. Piešaudes šāviņi. Piešaudes uguns. □ Piešaudi izdara no katra diviziona tikai divi lielgabali. Jansons 5, 69. Tad piešaude vienmērīgi pieauga un pārgāja artilērijas viesuļugunī. Grants 2, 52.

piešaudīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Piešaut (1).* □ .. fašisti piešaudījuši apmēram simt metru gar savu bijušo ierakumu malu. Spāre 5, 386.

piešaut, -šauju, -šauj, -šauj, pag. -šāvu; trans. **1.** *Ar izmēģinājuma šāvieniem noteikt pareizu (šaujamieroča) stobra stāvokli.* □ .. kaut vai neilgi pirms sacensībām labi jāiepazīst šautene — tā jāpiešauj. Sports 75, 89, 3. Katrs bises stobrs jāpiešauj atsevišķi vismaz ar 5 lādiņu variantiem, izdarot katram variantam 5 šāvienus. Medn 116. // *Šādā veidā noteikt (trāpījuma vietu).* □ Trešās dienas rītā nokrita pieci artilērijas šāviņi. Krists saprata, ka Salu piešauj. A Grigulis 18, 31. Katra pēda zemes bija savlaicīgi piešauta, katram mīnmetējam un lielgabalam bija iedalīts savs apšaudes sektors. Lācis 7, 300.

2. *Šaujot papildināt (medījuma daudzumu).* □ Pa vasaru katra cūka atnesīs caurmērā ap desmit sivēnu, rudenī varēs vēl piešaut klāt meža cūkas .. Birznieks-Upītis III, 26.

3. *Strauji piebērt, pieliet (ko).* □ Kādreiz Gundegai jau bija nācies nomēģināt vīnu, bet skābu kā etiķi, tā vien gribējās piešaut karotīti cukura. Ezera 1, 80. Pusdienās izvārīju kartupeļu biezputru, piena nežēlodama. Pat drusciņ salda krējuma piešāvu .. Belševica 1, 66. Jānis no krāna piešauj [tējai] klāt ūdeni: esot par karstu. Spāre 6, 182.

4. *Strauji pielikt (piemēram, roku, pirkstus pie kā, kam klāt).* □ Pazīstamu ieraudzījis, nevērīgi piešauj divus pirkstus pie cepures spodrā naga. Preilis 1, 70. Mēs [bērni] ieklūpam istabā kopā ar baltu garaiņu klēpi un piešaujam plaukstas krāsnij. Indrāne 8, 35. Viņa ātri piešāva savu silto plaukstiņu manai pierei .. Skujiņš 7, 58. .. uz puišiem ne aci! Lai rauga kāds piešaut Aņus Trīnei nagus, tad redzēs .. Brigadere 2, 148.

5. *Strauji pievirzīt (ko degošu), lai aizdedzinātu (ko).* Piešaut uguni — *strauji pievirzīt (kā degoša liesmu), lai aizdedzinātu (ko).* □ .. piešāva sērkociņu gāzes riņķim .. Bels 6, 39. .. piešāva sveces deglim sērkociņa liesmu. Rinkule 5, 123. .. mēs varētu piešaut uguni un izkaltēties pie krāsns sausi kā skangali .. Vāczemnieks 5, 64.

piešauties, -šaujos, -šaujies, -šaujas, pag. -šāvos; refl. **1.** *Ļoti ātri pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Viņš piešāvās pie pirmās straumes vietas. Bija tikai tukšs iedobums ar akmeņiem un dažām peļķēm dziļākajās vietās. Birznieks-Upītis 6, 217.

2. parasti 3. pers. *Tikt strauji pielietam, piebērtam, parasti neviļus, negribēti.* Zupai piešāvies par daudz sāls.

3. parasti 3. pers. *Strauji pievirzīties (par uguni).* Uguns piešāvusies pie skaliem.

4. sar. *Pierast, aprast.* □ Uzmanību jau linu kombains prasa lielāku nekā cita veida tehnika. Bet, ja «piešaujas», veicas itin labi .. Pad J 82, 178, 1. Un paies vismaz divi trīs gadi, kamēr Dzintra un Dainis «piešausies» starptautiskajām mākslīgā ledus trasēm. Pad J 83, 222, 3.

piešķaidīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Šķaidot (ko) lielākā daudzumā, padarīt slapju, arī notraipīt (ar to, piemēram, grīdu, telpu).* P. grīdu ar ūdeni. P. istabu ar dubļiem.

piešķeterēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Šķeterējot pievienot (pie kā, kam klāt diegu, dziju).* P. vilnas dzijai linu diegu.

2. *Šķeterējot sagatavot (diegus, dziju) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ .. maiņas laikā pēc normas viņai jāpiešķeterē 3000 pavedienu .. Rīgas B 75, 46, 1. // *Šķeterējot (diegus, dziju), pietīt (spoli).* □ Piešķeterēt divi spoles. ME III, 300.

piešķetināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Piešķeterēt (1).* □ Atšķetini kamolu un piešķetini sarkano pavedienu klāt! ME III, 300.

2. *Piešķeterēt (2).* P. spoli.

piešķiebt, -šķiebju, -šķieb, -šķiebj, pag. -šķiebu; trans. *Mazliet pašķiebt (sānis, uz vienu pusi).* □ Viņa piešķieba mucu un pielēja spaini pilnu. Ezera 2, 40. .. lai šķīvi labāk iztukšotu, atļausimies ar kreiso roku to pie-

šķiebt uz galda centra pusi. Tavare 1, 101. Galvu piešķiebis, Isidore klausījās sarunā .. Jaun Gr 66, 6, 19.

piešķiebties, -šķiebjos, -šķiebies, -šķiebjas, pag. -šķiebos. *Refl.* → *p i e š ķ i e b t; tikt piešķiebtam.* □ Spainis piešķiebjas. Sidrabaina ūdens strūkla līst uz Veronikas kājām. Ezera 4, 137. Regīna tipina ātri, nagliņu papēdīši mazliet piešķiebjas. Dripe 8, 52.

piešķiest, -šķiežu, -šķied, -šķiež, pag. -šķiedu; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) strauji, pēkšņi izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ Kā šķiltavas piešķiež tumšu istabu dzirkstīm, tā tur [frontē] visapkārt sprēgāja briesmas. A Grigulis 18, 61. Apbrīnojams ir Ventspils vējš. Nav tādas vietas pilsētā, kur tas neatrastu pietiekamu daudzumu visādu smilšu, lai pieputinātu, piekaisītu, piešķiestu gaisu. Cīņa 79, 82, 2.

2. *Šķiežot (ko) lielākā daudzumā, padarīt slapju, arī notraipīt (ar to, piemēram, grīdu, telpu).* P. visu grīdu ar ūdeni. P. priekšnamu ar dubļiem.

piešķindēt, parasti 3. pers., -šķind, pag. -šķindēja (retāk -šķinda, 1. konj.); intrans. *Šķindot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Strādnieki kala, vīlēja .. Spalgi, metāliski trokšņi piešķindēja plašo telpu .. Eglons 2, 104.

piešķindināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, ka (kas) nošķind; piesist (ko pret kādu priekšmetu), lai radītu skaņu.* □ Važonis piešķindina zvaniņu .. Rīgas B 58, 97, 6. Ja tēvam bija kaut kas vajadzīgs, viņš mūs aicināja, piešķindinot tējkaroti pret glāzi .. Ķempe 9, 52. // intrans. □ Viņš .. piešķindināja savam šķīvim ar dakšiņu. Fimbers 1, 163.

piešķirt, -šķiru, -šķir, -šķir, pag. -šķīru; trans. **1.** *Juridiski dot tiesības lietot, saņemt vai iegūt īpašumā (parasti kādas materiālas vērtības).* P. dzīvokli. P. pensiju. P. pabalstu. P. aizdevumu. □ Zemi, tās dzīles, ūdeņus un mežus, kas ir valsts .. īpašums, var piešķirt vienīgi lietošanā. Civilk 1, 46. Tenim Ezergailim .. piešķīra zemi Lejasmūrniekos, kurus līdz tam viņš apsaimniekoja kā rentnieks. Talcis 9, 91. Abām slaucējām .. tagad ir savs vieglais auto «Žiguļi», kuru viņām piešķīra ārpus rindas kā lieliskām sava amata meistarēm. Zv 74, 4, 2. // *Juridiski, oficiāli sagādāt, nodrošināt (kādu stāvokli, apstākļus); būt par pamatu, nosacījumu (piemēram, kādam stāvoklim, apstākļiem).* P. brīvdienas. P. priekšrocības. □ Kad sākās vasaras brīvlaiks, Gundegai [skolotājai] piešķīra nostrādātajam laikam atbilstošu atvaļinājumu. Jauno v 59, 119. Šķirot laulību, tiesa piešķīra mātei uzvārdu, kāds viņai bijis pirms laulībām .. Sk Ģ 66, 7, 24. Likums piešķir darbaļaužu kolektīviem lielas tiesības, bet arī uzliek lielus pienākumus. Hor 78, 6, 34. Pilsētas tiesības Daugavpilij piešķirtas 1582. gadā. Zv 75, 16, 2. // *Oficiāli atzīt par atbilstošu (kādām prasībām) un dot iespēju (kādam) saņemt (piemēram, apbalvojumu, medaļu).* P. ordeni. P. goda rakstu. P. pirmo godalgu. P. milicijas pulkveža pakāpi. P. zinātņu kandidāta grādu. Piešķirt vārdu (arī nosaukumu) — *nosaukt, parasti oficiāli, (ko) kādā vārdā.* □ Par ģipša galvas zīmējumu akadēmija 1888. gadā Janim Rozentālam piešķīra sudraba medaļu. Stankevičs 4, 29. Par augstvērtīgajiem iestudējumiem galvenajam režisoram .. 1972. gadā piešķir Latvijas PSR Valsts prēmiju, bet 1973. gadā — PSRS Tautas skatuves mākslinieka goda nosaukumu. Dzene 6, 255. Jutos ļoti priecīgs par man piešķirto augsto apbalvojumu. Talcis 7, 310. Rūjieniešu ražotajam sieram piešķirta valsts kvalitātes zīme .. Rūja 3, 113.

2. *Sagādāt apstākļus (kādai darbībai, stāvoklim); būt par cēloni tam, ka rodas (kāds stāvoklis).* □ Turpmākajās sezonās viņš [režisors] atkal piešķīra jaunajam aktierim nozīmīgus uzdevumus savos iestudējumos. Akurātere 3, 42. «Cilvēki, .. par savām patiesākajām jūtām kaunēdamies, .. steidz projām no laimes brīžiem un pēcgalā brīnās, kāpēc šādus brīžus liktenis piešķīris pārāk reti.» J Kalniņš 7, 30. Krustiņš: Ar tevi runā brālis, Ilze. Viņš zina, ka tu pie Mikus atradīsi laimi, kādu tev palaidņa Krustiņš nekad nebūtu varējis piešķirt. Blaumanis 6, 321. ◇ Piešķirt vārdu — *atļaut, dot tiesības uzstāties, izteikties (sanāksmē, sēdē u. tml.); radīt iespēju izteikt savas domas (presē).* □ Vārdu piešķīra Bertramu Kārļa kungam. Tas uzlēca katedrā žigls un veikls .. Upīts 9, 36. // *Izraisīt (psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* □ .. apziņa, ka nupat var atpūsties .., piešķir spēku. Jansons 5, 63.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (kam) izveidojas, rodas (piemēram, kādas īpašības).* P. detaļai magnētiskas īpašības. P. izrādei aktuālu skanējumu. P. skaņdarbam lirisku noskaņu. P. romānam laikmeta kolorītu. □ «Sagatavojiet rokas granātas!» viņš [komandieris] sacīja, cenzdamies piešķirt savai balsij mierīgu, metālisku skaņu. A Grigulis 9, 136. Jaunajai spēlei bija nepieciešami daudzi jauni termini. Tos radīja, izmantojot dažādus paņēmienus: tulkojot .., aizgūstot, piešķirot nepieciešamo nozīmi valodā jau esošam vārdam, darinot jaunu vārdu. Sports 82, 100, 2. Darbs .. [dzejnieka] uztverē bija tas, kas piešķir dzīvei jēgu .. Jaun Gr 67, 6, 18. Novēlojies pavasaris lieca pāri žogiem violetus un baltus ceriņziedu čemurus, kas ikdienai piešķīra svētdienīgumu. Kļava 1, 3. // *Savienojumā «piešķirt nozīmi»: uzskatīt (ko) par ļoti nozīmīgu, svarīgu, arī par galveno.* □ Padomju Savienībā .. atomenerģijas izmantošanai mierlaika vajadzībām piešķir ļoti lielu nozīmi. Cīņa 63, 157, 3. PSRS Veselības aizsardzības ministrija piešķir sevišķu nozīmi sirds un asinsvadu slimību profilakses un ārstēšanas darbam. Ves 75, 4, 7. .. viņa lielu nozīmi piešķir glītam apģērbam .. Kar 59, 8, 49.

piešķīrums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e š ķ i r t (1).* Īpašuma p. Lielu naudas līdzekļu p.

piešķīst, parasti 3. pers., -šķīst, pag. -šķīda; intrans. *Šķīstot (parasti kā sīka kopumam) lielākā daudzumā, tikt pilnīgi vai daļēji pārklā-*

tam (ar to); šķīstot (parasti kā sīka kopumam), tikt piepildītam (ar to). □ Beigās izauga milzīgs zeltainu vālīšu kalns, tam blakus mazā kaudzītē sasvieda nenobriedušas un iepuvušas vālītes, pagalms viscaur piešķīda ar mizām un lapām. Lauku Dzīve 81, 3, 26. Nu puikas [rotaļādamies liedagā] apmeta man jau tik tuvu līkumu, ka grāmatā iesprakstēja smiltis. Acis nepiešķīda, brilles bija priekšā. Belševica 1, 100. pārn. ..pārpilnais vilciens pienāca, un stacija piešķīda pilna zaļumu braucējiem .. Upīts 4, 687. // *Šķīstot, šķaidoties (šķidrumam, masai) lielākā daudzumā, tikt saslapinātam, arī notraipītam (ar to) — piemēram, par grīdu.* Kāpnes piešķīdušas ar dubļiem. // *Kļūt tādam, kurā pēkšņi, strauji izplatās (piemēram, dzirksteles, uguns) — par telpu, apkārtni, vidi.* □ Kad Ilgvars iegremdē kausu verdošajā metālā, telpa piešķīst dzirkstelēm un baltin baltu gaismu .. Liesma 75, 2, 5. Pasaule piešķīda ar baltu uguni .. Bargs dārdiens pāršķēla padebešus .. Vanags 9, 13.

piešķīt, -šķinu, -šķi, -šķin, pag. -šķinu; trans. **1.** *Šķinot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz riekstu. □ ..saimniece bij piešķinusi zaļas ērkšķogas un vārīja slimniecei ķīseli. Upīts 4, 260. Būtu šovakar piešķītas lapas, govi varētu atstāt kūtī .. Indrāne 10, 56. // *Šķinot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* P. pilnu grozu ar zirņiem. □ Dienvidlaikā jāpiešķin pieci grozi ar runkuļlapām un jāsakapā. Indrāne 7, 156. Caurām dienām nodzīvoju pa upmali, lasīdams riekstus, kuru togad bija padevies brīnum daudz. Katru vakaru nācu mājā, piešķinis pilnas visas kabatas, cepuri, azotes un kamzoļu piedurknes. Plūdonis 3, 58.

2. *Šķinot papildināt (kā daudzumu).* P. vēl dažus riekstus klāt.

piešķūrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Šķūrējot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. sniegu pie žoga.

2. *Šķūrējot (ko), piepildīt (ar to, piemēram, grāvi).* □ Piešķūrēt bedri pilnu ar granti. ME III, 301.

piešļakstēt, parasti 3. pers., -šļakst, pag. -šļakstēja; intrans. **1.** *Šļakstoties (kam) lielākā daudzumā, tikt saslapinātam, arī notraipītam (ar to) — piemēram, par grīdu.* Kāpnes piešļakst ar dubļiem. □ Ūdens piešļakstējušās bizes. ME pap II, 275.

2. *Šļakstoties (kam) lielākā daudzumā, tikt piepildītam (ar to).* Laiva piešļakst ar ūdeni.

piešļakstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Šļakstinot (ko) lielākā daudzumā, padarīt slapju, arī notraipīt (ar to, piemēram, grīdu).* P. kāpnes ar ūdeni.

2. *Šļakstinot (ko) lielākā daudzumā, piepildīt (ar to, piemēram, laivu).* P. laivu ar ūdeni.

piešļakstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Šļakstot (ko) lielākā daudzumā, padarīt slapju, arī notraipīt (ar to, piemēram, grīdu).* P. grīdu ar ūdeni.

2. *Šļakstot (ko) lielākā daudzumā, piepildīt (ar to, piemēram, trauku).* □ ..apkārt tumsa, lietus, dubļi līdz ceļiem. ..Biju pārvarējusi tikai dažus simtus metru, kad katliņi [ar ēdienu] bija dubļiem piešļakstīti. PL Siev 83, 5, 1.

piešļākt, -šļācu, -šļāc, -šļāc, pag. -šļācu; trans. **1.** *Šļācot pieliet (pie kā, kam klāt).* □ Saimniece piešļāca biezputrai vēl drusku piena klāt. ME III, 301.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) strauji piepildās ar šķidrumu.* □ «Vairāk ar kreiso! Nelaid sāniski vilnim! Piešļāksi laivu!» Krūmiņš 1, 11. ..krietnāks pūtiens no jūras draudēja piešļākt būvbedri. Zv 81, 1, 8.

piešļākties, parasti 3. pers., -šļācas, pag. -šļācās; refl. *Šļācoties (kam), tikt piepildītam (ar to), parasti neviļus, negribēti.* □ Lielajos viļņos laiva piešļācās ar ūdeni, sāka grimt .. Sports 66, 147, 3. pārn. Iedegās lustra pie griestiem, un istaba piešļācās ar baltu gaismu. Līvs 5, 183.

piešļūkāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. *Šļūkājot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Zēns lielajos zābakos piešļūkāja pie durvīm°. ME III, 301.

piešļūkt, -šļūcu, -šļūc, -šļūc, pag. -šļūcu; intrans. *Šļūcot, šļūcošā gaitā pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Platās, izmīdītās kamieļvilnas rīta kurpēs viņa piešļūca Mirdzai tuvāk .. Lēmanis 16, 168. Nerons uz vēdera piešļūca pavisam klāt un sastinga labpatikā un svētlaimīgā padevībā .. Ezera 13, 243.

piešļupstēt, -šļupstu, -šļupsti, -šļupst, pag. -šļupstēju. **1.** intrans. *Mazliet šļupstēt.* Meitene runājot piešļupst.

2. trans. *Šļupstot, arī neskaidri runājot, piebilst.* □ Visi pacēla galvas un grozīja, kaut ko piešļupstot .. Ezeriņš 3, 34.

piešmaukt, -šmaucu, -šmauc, -šmauc, pag. -šmaucu. **1.** trans.; sar. *Piekrāpt, piemānīt.* □ Kapteiņa vecākais palīgs Stabulnieks, .. pārbaudot Liepājā saņemto speciālo apģērbu, kopā ar bocmani atklājis, ka apgādes vīri tos steigā piešmaukuši. Grīva 5, 41. sal. ..Guntis nojauš, ka trijnieks viņam laikam iznāks, un, laimīgi un reizē blēdīgi smaidot, it kā būtu kādu virtuozi piešmaucis, nosvīdis apsēžas solā. Gulbis 3, 245.

2. intrans.; vienk. *Paslepus pieiet, pienākt, piekļūt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Puišelis piešmauca pie ratiem. ME pap II, 276.

piešņākt, -šņācu, -šņāc, -šņāc, pag. -šņācu; trans. *Šņācot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Skroderis šūdams piešņāca pilnu istabu. ME pap II, 276.

piešņāpt, -šņāpju, -šņāp, -šņāpj, pag. -šņāpu; trans.; sar. *Ātri, pavirši pierakstīt; ātri, pavirši piezīmēt.* □ Un atkal [zēns] vilka ar zīmuli sarakstā un pie atrastā ceļotāja vārda piešņāpa treknu kāsi. Vanags 6, 7. pārn. ..tam [redaktoram] zīmulis kā ilgi aizcieties pārskrēja rindu pēc rindas, reižu reizēm .. kaut ko piešņāpdams slejas baltajā malā. Upīts 9, 215.

piešņaukāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Piešņaukt (parasti ilgākā laikā).* □ ..tas droši vien nenotiks tik drīz. Līdz tam bailēs un neziņas mokās piešņaukās pāris desmit kabatas lakatiņu. A Grigulis 13, 597.

piešņaukt, -šņaucu, -šņauc, -šņauc, pag. -šņaucu; trans. *Šņaucot (degunu), padarīt viscaur slapju, arī netīru (parasti kabatlakatu).* P. kabatlakatu.

piešņorēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Šņorējot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ ..ārpusē [somai] piešņorēts kāds papīra tīstoklis .. Indrāne 10, 149.

piešots, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir jātnieka pieši.* □ Nikanors, vecākais no brāļadēliem, drūms milzenis haki drēbēs, piešotos zābakos .., devās pēc notāra. Kar 83, 3, 119. ..tas [jaunsaimnieks] šķita redzam piešotos virsniekus dejojam Ozolu istabās. Rozītis 3, 113.

piešpaktelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Nošpaktelēt atsevišķas vietas; piesliepnēt.* □ ..zēns strādāja tēva brigādē un prata itin veikli rīkoties ar smidzināmo aparātu, sajaukt krāsas un piešpaktelēt nelīdzenumus un plaisas. Ērgle 4, 55.

pieštancēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Štancējot izgatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz detaļu. // *Štancējot izgatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, tvertni, trauku).* P. detaļas pilnu kasti. □ «Tālredzīgie friči visu paredzējuši: medaļu pieštancējuši veselu vagonu, bikses uzpletējuši parādei Sarkanajā laukumā ..» Krieviņš 3, 74.

piešūdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Šūdinot pagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā; piešūt (2).* P. daudz apģērba gabalu. // *Šūdinot pagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, skapi).* □ Piešūdināt pilnu pūru. ME III, 302.

piešūpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Šūpojot pievirzīt, būt par cēloni, ka pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Jūra ir nemierīga .. tā veļ uz krastu zaļganus viļņus ar baltām putu galotnēm, bet, klāt piešūpoti, viļņi pēkšņi zaudē spēku, izplūst un izčākst slapjajās smiltīs. Brodele 17, 28.

piešūpoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Šūpojoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Viens no logieriem visu dienu dreifē netālu no mums. Brīžiem tas paceļas viļņu kalnam pašā galotnē .. un atkal iekrīt dziļā ielejā .. Vakara pusē tas piešūpojas pavisam tuvu mums .. Grīva 5, 135.

piešūt, -šuju, -šuj, -šuj, pag. -šuvu; trans. **1.** *Šujot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* P. aproces pie tērpa. P. kurpei zoli. P. ielāpu. □ Barba: Tik to vienu es redzēju, Poga svārkiem iztrūkusi, Es to būtu piešuvusi. Rainis Xa, 356. ..ja nevarat saprast, kur [cepurei] priekšmala un kur aizmugure, sameklējiet firmas zīmi — tā tiek piešūta pakauša daļā. PL Siev 84, 1, 24. ◇ Piešūt bārdu vienk. — *izjokot, apmānīt.* □ «Bārdu tev netaisos piešūt, tā jau tev izaugusi ..» Talcis 7, 308. «Mēs smalkā vīzē piešuvām viņiem bārdu.» Imermanis 2, 99. // *Replantēt.* □ Vairāki ārsti pierādījuši, ka var replantēt (piešūt no jauna) traumas gadījumā zaudētus pirkstus vai pat plaukstu. Zv 84, 21, 4. Kreiso roku, kas bija atrauta kopā ar lāpstiņu, glābt nevarēja. Taču labo roku ķirurgi nolēma replantēt, tas ir, piešūt atpakaļ. Cīņa 83, 98, 3.

2. *Šujot pagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. meitai daudz kleitu. // *Šujot pagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, skapi).* □ Piešuvusi pilnu skapi ar jaunām drēbēm. ME III, 302.

piešūties, parasti 3. pers., -šujas, pag. -šuvās. *Refl.* → *p i e š ū t (1); tikt piešūtam, parasti neviļus, negribēti.* □ Poga piešuvusies nepareizā vietā. ME III, 302. Dūrieni padevās dažāda lieluma, ielāpi piešuvās spuraiņi — mezglojās diegs. Lēmanis 10, 24.

piešuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Auduma, ādas u. tml. veidojums, kas piešūts (parasti) apģērba gabalam (piemēram, tā pagarināšanai, rotāšanai).* P. piedurknes galā.

piešuvums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e š ū t (1); tas, kas ir piešūts (piemēram, tērpa pagarināšanai).* Veiksmīgs piedurkņu p. Zvērādas p. mētelim.

piešvīkāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Savilkt švīkas (kur) lielākā daudzumā.* P. burtnīcu. Piešvīkāta tāfele.

piešvīkstēt, parasti 3. pers., -švīkst, pag. -švīkstēja; intrans. *Švīkstot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..[galvenais konstruktors] aicina pagalmā, kur tūlīt piešvīkst svaigi krāsotā mašīna. Cīņa 83, 220, 1.

pietā [pi-etā], nelok., s. *Klasiskajā tēlotājā mākslā — darbs, kurā attēlota Marija ar mirušo Jēzu Kristu klēpī; mūsdienu tēlotājā mākslā — darbs, kas veltīts karā kritušo piemiņai.*

pietaisīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans.; sar. **1.** *Pierīkot; arī piebūvēt.* P. logiem slēģus. P. pie kūts nojumi.

2. *Pagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Pietaisījis daudz podu un bļodu. ME pap II, 276. // *Pagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, grozu).* □ Es pūriņu pietaisīju. ME III, 302.

3. *Pievērt (1).* □ Ieviņa vēl aizsteidzas pietaisīt naktij laidara durvis. Birznieks-Upītis I, 358.

4. *Notraipīt ar saviem izkārnījumiem (parasti par bērnu).* □ Ja kristījot bērns drēbītes pietaisa, tad tam gaidāma slikta dzīve. ME III, 302.

pietaisīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl.; sar. *Piebiedroties, pievienoties (piemēram, cilvēkam, cilvēku grupai), parasti uzmācīgi.* □ Studenti pietaisās par sarunu dalībniekiem. ME III, 302.

pietakts, -takts, dsk. ģen. -taktu, s.; mūz. *Nepilna takts skaņdarba vai tā daļas sākumā; uztakts.* □ Bieži dziesmas sākas ne ar stipro, bet ar vājo taktsdaļu, un šinī vājajā taktsdaļā ietilpstošās notis raksta pirms pirmās takts. Tā izveidojas nepilna takts, ko sauc par pietakti. Gailis 1, 89.

pietamborēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Tamborējot izveidot un piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Visus gatavos kvadrātus satamborē kopā un pietamborē pie lakata. PL Siev

80, 11, pielikumā. Katru nākošo gatavo kvadrātu pietamborē iepriekšējam .. PL Siev 81, 3, pielikumā. Izdomāt, kā atsvaidzināt tērpu ar kādu jaunu detaļu, .. kā no vairākiem jau valkātiem apģērba gabaliem izveidot jaunu ansambli, kaut ko pieadot, pietamborējot, uzšujot ... Tas neprasa lielus izdevumus .. PL Siev 78, 7, 24.

2. *Tamborējot izgatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz sedziņu. // *Tamborējot izgatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, kārbu, atvilktni).* □ .. vienai [māsai] pilna kārba pietamborēta ar čībām — sev un māsām .. Zv 82, 5, 5.

pietapt, -topu, -topi, -top, pag. -tapu; intrans.; novec. *Piekļūt.* □ Annele kur vien pietapdama bij strādājusi [meitām] līdz tādā pat darbības karstumā. Brigadere 2, 59.

pietarkšķēt, parasti 3. pers., -tarkšķ, pag. -tarkšķēja, retāk **pietarkšēt,** parasti 3. pers., -tarkš, pag. -tarkšēja; trans. *Tarkšķot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Mopēdi pietarkšķ visu apkārtni.

pietarkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **pietarkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Tarkšķinot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Rūpnīca «Spēkrats» apgādāja veikalus ar mopēdiem un motovelosipēdiem. Puikas .., manīgi izvairīdamies no autoinspekcijas patruļām, pietarkšķināja visas nomaļu ieliņas. Lāms 4, 60. .. sanāca tāds vēja motors, kas pietarkšķināja un piedārdināja visu pasauli. J Plotnieks 2, 20.

pietašķīt, -īju, -ī, -ī, arī -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Tašķot (ko) lielākā daudzumā, notraipīt, arī padarīt slapju (ar to, piemēram, grīdu, telpu).* P. grīdu. □ .. virtuve pielieta un pietašķīta dubļiem. Bērn 49, 1, 13. Līze apskatīja Upesriju sētsvidu. Gadiem neslaucīts, salmu un pērno lopu mēslu pietašķīts .. Sakse 2, 37.

pietašķīties, parasti 3. pers., -ījas, arī -ās, pag. -ījās. *Refl.* → *p i e t a š ķ ī t; tikt pietašķītam, parasti neviļus, negribēti.* Grīda pietašķījusies.

pietāte [pi-etāte], -es, s.; parasti vsk. *Dziļa cieņa; arī godbijība.* P. pret autora darbu. Izturēties ar pietāti. □ Ekskursanti izjūt pietāti, ienākot memoriālajā dzīvoklī. Hor 77, 7, 5. .. pietāte pret cilvēka likteni, pret dzīvības brīnumu, pret dzīves piepildījumu ir .. [dzejnieces] galvenās tēmas. Čaklais 10, 14. Viss, ko jaunie bija uzrakstījuši, tika vērtēts ar lielu pietāti un cieņu. Liesma 75, 6, 6.

pietaukšķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju, retāk **pietaukšēt,** -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Taukšķējot sagatavot (piemēram, zirņus) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. zirņus vakariņām. // *Taukšķējot (piemēram, zirņus), sagatavot (tos) tādā daudzumā, ka (tie) piepilda (piemēram, trauku).* P. bļodiņu ar zirņiem.

pietaupīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Taupīgi rīkojoties, censties lieki neiztērēt (piemēram, naudu).* P. lopbarību. P. elektroenerģiju. □ Naudu tērēt — tur visiem ir prāta diezgan, bet pietaupīt — to prot tikai retais. Zigmonte 9, 187. Tas varēs notikt tikai ar kauju, tāpēc jāpietaupa munīcija — patronas un rokas granātas. Lācis 15, 284. // *Censties saglabāt, lieki neiztērēt (piemēram, enerģiju, spēkus).* □ «Spēki [jaunībā] plūst pāri malām, un nezini, kur lietā likt. Ļoti gribas tos izšķiest visus uzreiz, kaut arī nekas nepaliktu pāri. Bet vai tomēr nederētu pietaupīt?» Talcis 7, 86. .. pašos pēdējos mēģinājumos viņa [aktrise] vietumis it kā pietaupīja gan balsi, gan jūtas .. Klints 1, 125. // *Censties nenolietot.* P. jauno kleitu. □ .. kurpes man jāpietaupa, citādi rudenī būs jāiet skolā ar riebīgajām klikatām, kas klaudz kā zirga nagi. Ezera 6, 19. // *Atstāt neizlietotu, pataupīt, aiztaupīt (kam).* □ Lielajam Pēterim pietaupītā cigarete sabirzusi. Ajas halāta kabatā. Spāre 6, 173.

pietaupīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos. *Refl.* → *p i e t a u p ī t; tikt pietaupītam.* □ «Tu pietaupies, uzmani vairāk sevi, ka nepārstrādājies.» Vilks 2, 231.

pietaurēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Taurējot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ «Visu pasauli pietaurējām, tev signalizēdami. Laikam tālu [mežā] biji aizklīdis,» sacīja Rollītis. Lāms 4, 54. // pārn.; sar. *Daudz un skaļi runājot, panākt, ka (kas) kļūst zināms (parasti daudziem plašākā apkārtnē).* □ .. māte — ak žēliņ! Pasauli pietaurē ar savām gudrībām. Ciņa 82, 285, 3.

pietaustīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Taustoties pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Pāri puķu dobēm Viļumsons pietaustījies [logam] pavisam klāt, pielicis aci pie stikla un spraugā ieraudzījis vīrišķi. Ezera 17, 97.

pietauvojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e t a u v o t.* Jahtas p.

pietauvot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Piesaistīt (ūdens transportlīdzekli, piemēram, piestātnei) ar tauvām, trosēm u. tml.* □ Pretējā krastā .. jauni afrikāņi .. gaidīja, kad viņiem ļaus satvert pamestos galus, lai pietauvotu no izbrauciena atgriezušos kuterus. Zv 77, 14, 25. Te [piestātnē] bija platas kāpnes lejup uz upes krastu, kur stāvēja pietauvots balts divklāju motorkuģis. Vanags 3, 157. .. tuvodamies krastmalai, viņi ieraudzīja pie tās pietauvotus .. četrus traļus. Lagzdiņš 2, 25.

pietauvoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Tikt pietauvotam.* Okeāna laineris pietauvojās ostā. □ Pie jūras pasažieru stacijas piestātnes pietauvojies viens no pasaules lielākajiem buriniekiem — barka «Sedovs» .. Ciņa 81, 154, 1. Pilsētā ir vairākas ostas, kur nemitīgi pietauvojas vai pacelkuģi, zvejnieku traleri .. Zv 80, 16, 20. Kuģis pietauvojās krastmalā. Cīrulis 1, 45. // *Pietauvot.* □ Pēc pāris dienām atgriezāmies ostā. «Pietauvoties ar kreiso bortu!» kapteinis kliedza skārda ruporā. Lapsa 1, 31. Kuģu pieturā daudz laivu un kuteru, ka ne pietauvoties lāgā nevar. Vējāns 6, 82. Pietauvojāmies pie borta aizvēja pusē, un milzīgais motorkuģis mūs pasargāja no viļņiem un stiprā vēja. Rīgas B 84, 169, 3.

pietece, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process* → *p i e t e c ē t*[1] *(1).* Upes p. □ Rīgas jūras līcī sakarā ar tā nelielo dziļumu un intensīvo saldūdens pieteci sāļums ir vēl mazāks nekā Baltijas jūrā. Ģeogr 63. . . atsūknēt atļauts tikai tos ezerus, kuru dabiskā pietece nodrošina ūdens līmeņa atjaunošanos viena gada laikā. Zin T 73, 8, 25. Attīstoties aterosklerozei, sirds vainagartērijas sašaurinās un tādējādi tiek kavēta asiņu pietece sirds muskulim. Ves 82, 1, 7.

2. *Ūdens daudzums, kas noteiktā laikposmā papildina ūdenstilpes ūdens daudzumu; pieplūde (1).*

pietecēt[1], parasti 3. pers., -tek, pag. -tecēja; intrans. **1.** *Tekot, plūstot pievienoties (pie kā, kam klāt) — parasti par šķidrumu.* □ . . nav nemaz jāraksta romāns par mīlestību, pietiek, ja apraksta divas lietus lāses, kas uz stieples pietek klāt viena otrai un tad abas reizē nokrīt zemē, lai mūžam paliktu kopā. Liesma 72, 3, 3. Kur ūdens daudz, tur ūdens pietek. LSP(N) 175. pārn. Cerams, ka atraisītais tautas jaunrades gars . . šalks Daugavas plašumā un neiznīcībā, pietekot klāt arvien jaunām . . mākslinieciskās pašdarbības straumēm. Lit M 58, 51, 1.

2. *Tekot, plūstot (parasti šķidrumam), tikt piepildītam (ar to).* Pagrabs pietecējis pilns ar ūdeni.

pietecēt[2], -teku, -teci, -tek, pag. -tecēju; intrans. *Teciņus pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Sasarkusi un uztraukusies pie priekšsēdētāja galda uz pirkstgaliem pietek kluba vadītāja. Lapsa 2, 30. Te Alvīnei klāt pietecēja kaķis, pelēks kā pele, ņaudēja un ņaudēja . . Ezera 7, 188. . . māte uzbēra uz dēlīša biezpienu un nolika pagalmā. Cielaviņa tūdaļ pietecēja klāt un sāka ēst. K Grigulis 2, 63.

pietecināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Tecinot (šķidrumu), piepildīt (ar to, parasti trauku).* P. spaini. P. mucu ar ūdeni. □ . . no akmeņu starpām sūcas dzidras, aukstas ūdens lāses. Pietecinām pudeli, pa kārtai padzeramies . . Zv 58, 18, 22. Einis atgrieza krānu un pietecināja pilnu krūzi ūdens . . Zigmonte 11, 63.

2. *Karsējot (treknu gaļu), iegūt (taukus) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz tauku. // *Karsējot (treknu gaļu), iegūt (taukus) tādā daudzumā, ka (tie) piepilda (parasti trauku).* P. bļodiņu ar taukiem.

3. novec. *Piespolēt.* □ Tēvs ļauj viņai tā pietecināt dažas spolītes, bet Annele redz gan, ka viņas nav nekur liekamas. Brigadere 2, 160.

pieteiciens, -a, v.; reti. *Vienreizēja paveikta darbība* → *p i e t e i k t (2).* Bargs p.

pieteikt, -teicu, -teic, -teic (tagadnes formas parasti nelieto), pag. -teicu; trans. **1.** *Oficiāli (iepriekš) paziņot.* P. karu. □ Trīsdesmit trešā gada vasarā iegājām Roterdamā, Šidamas ostā. Pieteicām streiku. Talcis 8, 34. pārn. Bet aiz tā [loga] jau savas tiesības uz pastāvēšanu bija pieteikusi tumsa. Vilks 5, 24. // *Oficiāli pieprasīt (ko).* □ . . Maurs pieteica tālsarunu ar Maskavu. Skujiņš 7, 84. Kaut arī 13. gadsimtā Rīgas bīskapi un arhibīskapi saglabāja savu feodālā senjora stāvokli, . . prasības uz Rīgu pieteica arī ordenis. Vēstis 73, 6, 85. // *Padarīt iepriekš zināmu.* P. apmeklētāju. P. vizīti. P. programmu. P. referāta tematu. □ . . piezvanīju Puķudruvam, pieteicu apmeklējumu un devos pie viņa. Kaijaks 5, 375. Zigurds Mārkalns nesteidzās, jo neviens nebija speciāli pieteicis ne viņa ierašanās dienu, ne stundu. Lapsa 2, 90. Dalību pieteica astoņas rajona komandas . . Sports 82, 26, 1. // *Piereģistrēt.* P. bērnu skolā. P. sportistus sacensībām. □ Uz kuģa ierodos steigā, iepriekš lāgā nepieteikts, un vienīgi jūrnieka pase un komandējuma apliecība paver ceļu uz trapu. Lapsa 5, 6. Sīva cīņa par uzvaru izvērtās starp sievietēm . . , bija pieteiktas 42 daudzcīņnieces. Pad J 83, 164, 2.

2. *Izteikt norādījumu, arī brīdinājumu.* □ Dārte, sienot Sapai ar apsējām svārkus, pieteica Jurim, lai tik nu labi izšūpojot . . Birznieks-Upītis 1, 20. . . māte pieteica, lai līdz vakaram būtu izravētas biešu dobes un suķēnam sakapātas lapas. A Gulbis 3, 31. Pieteicu Natašai neatstāt istabu, jo drīz atgriezīšos. Lukjanskis 1, 38.

3. savienojumā ar «sevi». *Parādīt, atklāt (piemēram, savas spējas, talantu); radīt iespēju iepazīt (sevi).* □ 1965. gadā jaunais režisors iestudē savu diplomdarbu . . , kurā pieteic sevi kā jūtīgu psihologu . . Dzene 6, 248. Igauņu rakstnieks Pauls Kūsbergs . . aktīvi sevi pieteica literatūrā pēc PSKP XX kongresa. Jaun Gr 67, 4, 19. Patīk raksturlomas, jo ar tām var sevi interesanti pieteikt. Liesma 74, 11, 30. // *Izpausties.* □ Dāsna bija mākslinieka humora izjūta. Tā pieteica sevi ik reizi, tiklīdz lomas materiāls pieļāva kaut visniecīgākās komikas iespējas. LPTV I, 222. Beidzot uzsniga sniegs, un ilgi gaidītā ziema pieteica sevi visā spēkā. Rīgas B 83, 33, 3. // *Iesākties, kļūt uztveramam.* □ . . Krišs pārlapoja uz galda noliktos laikrakstus. Pamatīgāk lasīs vakarā, bet, ar ko sevi pieteic diena visā zemē un planētā, tas jāzina no rīta. Avotiņa, Slisers 1, 213. . . šai periodā [pirms 1914. gada] sevi pieteic jaunā pilsētas dzeja . . Valeinis 2, 220. Latviešu scenogrāfijas skola sevi pieteica vēlu, tikai mūsu gadsimta pirmā gadu desmita beigās un otrā gadu desmita sākumā . . Cīņa 84, 94, 3.

○ Pieteikt matu (arī šahu) — *šaha spēlē — izveidot pozīciju, kurā pretiniekam ir mata (šaha) stāvoklis; brīdinot pretinieku par to, ka ir izveidota attiecīgā pozīcija, pateikt vārdu «mats» («šahs»).* □ «Te,» viņš pabakstīja ar pirkstu kādā žurnālā, «teikts, ka trijos gājienos baltajiem jāpiesakot mats.» Ezera 2, 54. ◇ Pieteikt karu — a. *Darīt zināmu (kādam), ka pret to ir naidīgs noskaņojums, nostāties opozīcijā (pret kādu).* b. *Uzsākt cīņu (pret nevēlamu parādību).* □ Jāpiesaka bargs karš ticībām un māņticībām. Sakse 7, 430. ◇ Pieteikt savu vārdu — *kļūt pazīstamam (piemēram, mākslā, sportā); gūt pirmos panākumus*

(kādā nozarē). □ ..pa šo laiku mākslinieces ir arī pieteikusi savu vārdu literatūrā. «Dienas Lapā», «Tēvijā», «Baltijas Vēstnesī» publicēti pirmie dzejoļi. Viese 3, 21. Viņi [jaunie sportisti] gatavi pieteikt savu vārdu jau sezonas sākumā. Cīņa 64, 140, 3.

pieteikties, -teicos, -teicies, -teicas (tagadnes formas parasti nelieto), pag. -teicos; refl. **1.** *Izteikt vēlēšanos strādāt, darboties (kur) un to oficiāli nokārtot; arī piereģistrēties.* P. darbā. P. deju kolektīvā. P. sacensībās. P. ekskursijā. P. debatēs. □ Valmieras avīzē parādās aicinājums skolniekiem, kas .. grib turpināt izglītību, pieteikties skolās. Fimbers 2, 69. Pieteicos .. snaiperu rotā. Rīgas B 84, 236, 5. // *Izteikt vēlēšanos, būt ar mieru (ko darīt, veikt); arī piesolīties.* □ «Vēlos paklausīties jūsu stundu, biedre Alksne,» zvanam skanot, laipni pieteicās direktors. Jauno v 59, 103. Lidija viena no pirmajām pieteicās doties uz neapgūto zemju apgabaliem .. Talcis 4, 45. Fricis pieteicās pavadīt Silviju. Kļava 1, 33. // *Uzņemties, būt ar mieru izpildīt (kādu pienākumu, darbu).* □ Viņa pati atnāca pie kolhoza valdes priekšsēdētāja un pieteicās par .. traktoristi. Zv 53, 8, 26.

2. *Padarīt iepriekš zināmu savu ierašanos, apmeklējumu.* □ Otrais mehāniķis pieteicās pie ārsta .. Talcis 7, 127. Pieteicos varenā vīra sekretārei .. Zālīte 5, 119. pārn. Reidā atskanēja zems, dūcošs kuģa signāls. Pieteicās viesis, kurš te iegriezās no tāla ceļojuma .. Birze 5, 145. // *Ierodoties (kur), oficiāli piereģistrēt sevi.* □ Viņi tūliņ uzmeklēja karaspēku pavēlniecības štābu un pieteicās kadru daļā. Lācis 11, 225.

3. *Labprātīgi atzīt sevi (par ko) un oficiāli to paziņot.* P. par vainīgu. □ Vilis atkal netika vaļā no brūnās somas. Neviens par tās īpašnieku nepieteicās. A Grigulis 13, 194. Vienreiz viņš [bandīts] tiešām aiziešot un pieteikšoties, uzņemšoties sodu. Tikai patlaban vien lai viņu uz to vēl nespiežot .. Kaijaks 5, 23.

○◇ Pieteikties pie vārda — *izteikt vēlēšanos runāt (parasti sapulcē).* □ Šodienas apspriedes beigās neatlaidīgi pieteicās pie vārda kapteinis Rozītis .. Talcis 7, 67. ..Pakalns tūlīt pieteicās pie vārda, kaut gan gala slēdzienu vēl nebija paguvis izdomāt .. Kurcijs 3, 171.

pieteikums, -a, v. **1.** *Oficiāls (parasti īpašā formā uzrakstīts) raksts, ko iesniedz iestādei vai amatpersonai, lai ko lūgtu, paziņotu, pieteiktu u. tml.; arī iesniegums.* Uzrakstīt pieteikumu. Atsūtīt pieteikumu par piedalīšanos sacīkstēs. Patenta p. Prasības p. tiesā. □ Iesniedzot pieteikumu, personām, kas vēlas stāties laulībā, jāuzrāda savi personas dokumenti. Laul k 73. Līdz šim ir bijis tā, ka mēs saņemam krietni vairāk pieteikumu, nekā spējam uzņemt kursos. Zv 81, 13, 12. Pagājušajā gadā vien Zinātņu akadēmijā ar jauno zinātnieku līdzdalību iesniegti pieteikumi 80 izgudrojumiem. Rīgas B 84, 115, 2.

2. *Rezultāts → p i e t e i k t (1).* Kara p. Streika p. □ Rudenim iestājoties, .. [poliklīnikā] biežāk zvanīs telefoni, pa kuriem pieņem mājas vizīšu pieteikumus. PL Siev 79, 9, 6. Imperiālistiskās valstis bieži sāk karu bez iepriekšēja pieteikuma vai arī šo pieteikumu izdara pēc tam, kad karadarbība jau sākusies. Fogels, Grīnbergs 1, 200.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e t e i k t (3); tas (piemēram, mākslas darbs), ar ko (kāds) apliecina, atklāj savas spējas; pirmā (spēju, talanta) izpausme.* Savdabīgs p. mākslā. □ Nākamie uzvedumi rādīs, kā tālāk attīstīsies .. [režisora] talants. Pagaidām pieteikums ir labs. Māksla 64, 1, 33. Es līdz šim esmu vienīgi sniedzis pieteikumu par savām varbūtējām spējām .. Zigmonte 6, 146. // *Priekšdarbs, arī iesākums (lielākam, plašākam darbam).* □ ..katram režisoram ir savas prasības, atšķirīga spēja scenārija pieteikumā saskatīt filmas «pirmos soļus». Lit M 74, 45, 13. Filma būtībā ir pieteikums dziļākam tēmas risinājumam nākotnē .. Kin 79, 29.

4. pareti. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e t e i k t (2).* Paklausīt mātes stingrajam pieteikumam.

pieteka, -as, s. *Upe, kas ietek citā (parasti lielākā) upē vai ezerā.* □ Ventas lielākās pietekas ir Varduva, Ciecere, Abava. Ģeogr 80. ..Edžiņš raudzījās upes rāmajā straumē un domāja: «Varbūt tā ir Aiviekstes pieteka. Tad šī straume aiztek uz Daugavu, ieplūst tajā un tek garām mūsmājām uz jūru.» Lācis 15, 193. Jeņisejas pieteku nosaukumi skan satraucoši, neparasti — Džoja, Kantegira. Liesma 77, 4, 8.

pietēlot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Mazliet izlikties; mazliet notēlot (kādu psihisku, parasti emocionālu, stāvokli).* □ ..sievietei, kam nedaudz pāri trīsdesmit, un vīrietim, kam krietni pāri četrdesmit, vienmēr kaut ko vajadzēs darīt saskaņas labā, kaut vai drusku pietēlot. Gulbis 3, 7. «Paldies,» dāvanu apskatīdama, Austra drusciņ pietēlo prieku lielāku .. Kar 74, 10, 12.

pietempties, -tempjos, -tempies, -tempjas, pag. -tempos; refl.; sar. *Piedzerties.* □ «To vīru jau viss ciems pazīst. ..Tempj kā teļš. Un, kad pietempjas, tad nav valdāms.» Kalnduva 9, 32. Piedzēries! Savu kāzu vakarā pietempties .. Tad jau droši vien bieži ieskatās pudelē. Avotiņa 7, 167.

pietenterēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; sar. *Tenterējot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..Alda pietenterē pie krāsns un lūkojas uz to. Kaijaks 2, 69.

pieterases, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas (nogāzes) terases piekājē.* P. purvs. □ Plūdu nomales jeb pieterases pļavas atrodas viszemākā un attālākā vietā no upes gultnes. Tērauds 1, 129.

pietērgāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; sar. *Daudz tērgājot, izplatīt ziņas, parasti nepatiesas (daudziem, plašākā apkārtnē).* □ Toreiz pietērgāja vai pusi Liepājas .. Cīņa 70, 287, 4.

pietēst, -tēšu, -tēs, -tēš, pag. -tēsu; trans. **1.** *Tēšot izveidot (kam) vēlamo formu, veidu, parasti, (to) pielāgojot; tēšot pielīdzināt.* P. baļķi. □ Pirms latu piesišanas .. jāpārbauda,

vai latas ir vienā plaknē, pretējā gadījumā tās jāpietēš vai jāpieķīlē .. Sterns 2, 242. Vispirms planciņas vienu platāko un abas šaurākās malas noēvelē gludas. ..Pēc tam ceturto pusi pietēš vajadzīgajā biezumā .. Indāns 1, 61.

2. *Tēšot izgatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz cirvja kātu.

pieticība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i e t i c ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ «Ja būs galvas, būs arī līdzekļi,» Dzeguze pārliecinoši paziņoja. «Mūsu [zinātnieku] nelaime slēpjas pieticībā.» Purs 4, 32. Mazās lomiņas pieradināja pie tādas ikdienišķas pieticības, pie vienkāršas eksistēšanas teātrī. Dzene 1, 19. Vecais Žuburs .. savam vienīgajam dēlam kopš mazām dienām bija mācījis pieticību .. Lācis 6, 7.

2. *Vispārināta īpašība → p i e t i c ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

3. *Vispārināta īpašība → p i e t i c ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Dzīvesveida p. □ Gundega .. visu mūžu nodzīvojusi ja arī ne trūkumā, tad lielā pieticībā, kur ikkatrs rublis tika apgrozīts, pirms to nolēma izdot .. Ezera 1, 58.

4. *Vispārināta īpašība → p i e t i c ī g s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Augu p.

pieticīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **pieticīgi.** **1.** *Tāds, kam nav augstu prasību; tāds, kas samierinās ar esošo vai viegli sasniedzamo.* □ .. viņš [vecais saimnieks] bija tik pieticīgs un nekā .. neprasīja. K Skalbe 1, 182. Kristīnei gan likās, ka vīrs ir pārāk pieticīgs un neuzņēmīgs: saņem tādu algu, ka var apgrozīties, vairāk viņam nekā nevajag. Bērce 3, 416. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ «Es esmu pieticīgas dabas cilvēks, par savu dzīvīti neko daudz negribu ne brēkt, ne sūroties.» Bendrupe 1, 274. Grāmatā daudzas lappuses stāsta, kādu varoņi iedomājas dzīvi kolhozā .. Cik pieticīgi ir šie sapņi salīdzinājumā ar mūsdienu realitāti! Lit M 76, 45, 8.

2. *Neliels, minimāls (piemēram, par kā vērtību, apjomu).* P. atalgojums. Pieticīga pārtika. □ ..Rīgas Latviešu biedrības piešķirtie trīssimt rubļi bija pārāk pieticīga summa divu valstu apmeklējumam. Stankevičs 4, 97. Laksti gan izaug, bet bumbuļu raža visai pieticīga. Caune 1, 160.

3. *Tāds, kam nav izcilības, vēriena, plašuma vai greznuma; vienkāršs.* P. mielasts. Ģērbties pieticīgi. □ Viņš nedomāja vairs par sevi vien un par savu mazo, pieticīgo dzīvi. Lācis 15, 175. Jau gluži vēls, un pēc pieticīgām vakariņām pošamies gulēt. Liesma 75, 8, 25. Elza domā par Jūlijas kluso un gaišo istabu lauku ciematā, pieticīgo iekārtu, bet vērtīgo grāmatu krājumu .. Kar 59, 8, 37.

4. *Tāds, kam nav nepieciešami īpaši labvēlīgi augšanas apstākļi, īpaši rūpīga kopšana (par augiem).* □ Sparģeļi ir pieticīgi un izturīgi augi. Lauku Dzīve 75, 1, 16. ..prīmulas ir pieticīgas un nelielo cilvēka piepūli .. bagātīgi atalgo ar nepārtrauktu ziedēšanu. Mājtur 451. Nezāles ir pieticīgas, mazprasīgas. Tās aug laukā arī tad, ja kultūraugu augšanai apstākļi maz piemēroti. Apsīts 1, 120. // *Tāds, kam nav nepieciešami īpaši labvēlīgi apstākļi, vide (par dzīvniekiem).* □ Lama .. ir viens no svarīgākajiem nastu nesējiem dzīvniekiem .., taču ir ļoti pieticīgs dzīvnieks, spēj sameklēt barību kailās kalnu nogāzēs un ilgi iztikt bez ūdens .. Lielais 2, 73. ..zivtiņas akrobātes bieži var satikt .. akvārijos. Tās ļoti pieticīgas un viegli uzturamas. Zv 57, 11, 11.

pieticīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i e t i c ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; pieticība (1).* □ ..liriskajai varonei nav nevarīga cilvēka dvēseles, tomēr nereti tā pieraujas maliņā, pasvītro savu pieticīgumu, klusumu .. M Kalve 1, 109.

2. *Vispārināta īpašība → p i e t i c ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; pieticība (2).* Atalgojuma p.

3. *Vispārināta īpašība → p i e t i c ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; pieticība (3).* Dzīves apstākļu p.

4. *Vispārināta īpašība → p i e t i c ī g s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme; pieticība (4).* □ Latvijas brūnaļas vērtīgās īpašības ir pieticīgums mazāk labvēlīgos turēšanas un ēdināšanas apstākļos .. Lauku Dzīve 77, 8, 21.

pietiekams, -āis; s. -a, -ā; apst. **pietiekami.** **1.** *Divd. → p i e t i k t*[1].

2. *Tāds, kam ir vajadzīgais, nepieciešamais, arī vēlamais apjoms, kvalitāte, intensitāte; tāds, kas atbilst kādām prasībām, normām.* Apgāde bija pietiekama. Zālē ir p. vietu skaits. Nodrošināt ražojumiem pietiekamu kvalitāti. □ Tās [atombaterijas] jauda ir niecīga, bet pietiekama neliela pulksteņa mehānisma dzīšanai. Zv 58, 19, 12. Kalnu upe Almatinka un daudzie strauti dod zemei pietiekamu valgmi .. Bērn 50, 8, 33. Mēs zinām viens otru ļoti īsu laiku, bet tas ir pietiekams, lai beidzot jautātu pats sev: cik ilgi vēl, un ko tu nolēmi darīt? Zigmonte 2, 223. // *Tāds, kas samērā labi apmierina kādas vajadzības, nodrošina kādu darbību.* □ Ja ir pietiekamas ziņas, ka ar noziegumu nodarīti materiāli zaudējumi, izmeklētājam jāgādā par .. civilprasības nodrošināšanu. Krim pr 1, 85.

3. apst. *Tik, cik ir vajadzīgs, nepieciešams, arī vēlams; diezgan (2).* Rūpnīcai izejvielu bija pietiekami. Vairāk nekā pietiekami — *daudz.* □ ..zvejnieks nopelnīja pietiekami, lai nodrošinātu sev un ģimenei pieklājīgu iztiku .. Talcis 8, 127. Mēslojums augļu kokiem jādod pietiekami lielā apdobju platībā .. Lauku Dzīve 74, 3, 19. Augsne rudenī pietiekami agri sagatavojama sējai .. Apsīts 1, 390. ..[jauneklis] viegli un veikli dažos stiepienos uzlidoja pa kāpnēm uz perona, kaut arī laika vēl atlika vairāk nekā pietiekami. Ezera 9, 290.

4. apst. *Tā, kā ir vajadzīgs, nepieciešams.* □ ..Griša runā lēni, bet pietiekami labā un skaidrā latviešu valodā .. J Plotnieks 9, 216.

pietiekošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pietiekoši.** **1.** *Divd. → p i e t i k t*[1].

2. *Tāds, kam ir vajadzīgais, nepieciešamais, arī vēlamais apjoms, kvalitāte, intensitāte; tāds, kas atbilst kādām prasībām, normām;*

pietiekams (2). □ Izvērtās dzīvas pārrunas un strīdi, kā attiecīgajā situācijā būtu vispareizāk rīkoties, vai slepkavībai bijis pietiekošs pamats.. A Grigulis 13, 305. // *Tāds, kas samērā labi apmierina kādas vajadzības, nodrošina kādu darbību.* Pietiekoša informācija eksperimentam.

3. apst. *Tik, cik ir vajadzīgs, nepieciešams, arī vēlams; pietiekams (3).* □ ..šī ziema lopkopjiem nav viegla. Barība gan ir pietiekoši, bet tās kvalitāte ir sliktāka nekā pērngad. Hor 78, 10, 2. Par šīs dienas lielisko darbu runāts pietiekoši.. Upīts 4, 403. ..izrādījās, ka [vilcienā] vietu vēl pietiekoši. Pat kājās nebija jāstāv. A Grigulis 13, 30.

4. apst. *Tā, kā ir vajadzīgs, nepieciešams; pietiekams (4).* Pietiekoši svaigs gaiss.

pietīkloties, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. **1.** *Pieaust ar tīkliem (par zirnekli).* Zirneklis pietīklojis istabas kaktu.

2. *Blīvi piestīgot.* □ ..ļaujot vārpatai brīvi augt, tā ar stīgām ātri pietīklo visu aramkārtu. Apsīts 1, 110. To [velēnu trūdzemi] sagatavo no plānas zālaugu velēnas virsējās kārtas, kas pietīklota un caurausta ar sīkajām bārkšu saknītēm. Dindonis 1, 23.

pietikt[1], parasti 3. pers., -tiek, pag. -tika; intrans. **1.** *Būt tādā daudzumā, cik ir vajadzīgs, nepieciešams, arī vēlams.* □ Mazā upīte aptek taisni pa robežu Kaķīšu zemi, tur vēžu, ka mudž, un arī zivju pietiek. Lācis 15, 201. Sāls pietiek ne tikai vietējam patēriņam, bet to var izvest arī uz ārzemēm. Rīgas B 58, 63, 6. pārn. Tikai lai tās ievas ziedētu... Ātrāk. Mazlietiņ. Kamēr vēl lakstīgalu pietiek acīs. Vācietis 8, 34. ◇ (Ne)pietikt pulvera sar. — *(ne)pietikt spēka, izturības (ko paveikt).* // *Tikt veiktam, darītam līdz tādai pakāpei, ka turpināt (darbību, norisi) vairs nav vajadzīgs, nepieciešams, arī vēlams.* □ «Bet šovakar pietiks runāt,» viņš atģidās, «taču esi atbraukusi tālu ceļu..» Sakse 7, 219. Pietiek! Gana domāts.. Tagad atkal viņa pāris stundu nevarēs aizmigt.. Zigmonte 1, 190. // *Iztikt, samierināties.* □ «Tagad esi mazliet ieēdis?» Inga ievaicājās un pati atbildēja. «Jāpietiek vien ir, vairāk es tev nedošu.» Dripe 2, 84.

2. savienojumā ar verbu infinitīva formā. *Lieto, lai norādītu, ka kādas darbības, stāvokļa sākšanās tūlīt izraisa citu darbību, stāvokli.* □ ..pietika uz mirkli izlaist airus no rokām, lai mani [vējš].. dzītu atpakaļ uz Nīgrandi. Lagzdiņš 3, 19. ..kamēr sēdi istabā, nekas, bet pietiek iznākt uz ielas, kad uzreiz nemiers klāt.. Zigmonte 8, 108. ..pietika tikai uzmanīgāk palaist acis apkārt [ataugā], tūliņ jau ieraugāms kāds.. zarā iekārts perēklis. Upīts 4, 84.

Sk. pietiekams, pietiekošs.

pietikt[2], -tieku, -tiec, -tiek, pag. -tiku; intrans. *Piekļūt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par cilvēkiem.* □ Kad mājā viss apklusis, cieminš pa tumsu aiztaustījies līdz piena kambarim cerībā tur pietikt pie krējumpoda. Klints 1, 19. ..šodien pat viņš sanaglos garākas trepes, lai pie loga varētu pietikt no lejas... PL Siev 79, 1, 18. «Tādi jūs visi esat, tie mācītie un turīgie. Raujat katrs, kur pietiekat..» A Deglavs 1, 446. // *Par dzīvniekiem.* □ Kad stirniņa pietikusi pie piena, tad bļodiņa acīm redzot plok.. Birznieks-Upītis IV, 178. Lācim tagad [ziemā] Sirds nav smaga — Medum klāt reiz pietiks.. A Skalbe 4, 23.

pietiktīties, parasti 3. pers., -tiekas, pag. -tikās; refl.; sar. *Pietikt*[1] *(1).* □ Bet, ja tev pietiktos ar mazu, niecīgu kumosiņu, es labprāt tevi pacienātu. Kaldupe 12, 93. Man ar vienu zvaigzni pietiktos, Spulgotu ja tā caur manu logu.. A Bārda 1, 67.

pietipināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. *Tipinot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ «Nāc šurp,» viņa teica puikam, tas pietipināja, iebāza galvu mātei klēpī.. PL Siev 78, 1, 8. Pie apmēram gadu veca puišeļa pludmalē pietipina kucēns.. PL Siev 77, 5, 20.

pietīsms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Protestantiska kustība, kas radās 17. gadsimtā un kam raksturīga dievbijīga didaktika un askētisms ikdienas dzīvē.* □ 18. gadsimta pirmajā pusē, protestējot pret dogmātisko luterānismu, Latvijā sāka izplatīties pietisms kā reformācijas sākotnējo ideju paudējs. Cīņa 77, 208, 2.

2. *Uzsvērta, arī liekuļota dievbijība.*

pietists, -a, v.; **pietiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Pietisma (1) piekritējs.* □ Nespēdams samierināties ar pietistu reliģisko fanātismu, viņš [Vecais Stenders] nonāca konfliktā ar Halles universitātes vadību.. Vēstis 78, 10, 31.

2. *Uzsvērti, arī liekuļoti dievbijīgs cilvēks.*

pietīt, -tinu, -tin, -tin, pag. -tinu; trans. **1.** *Tinot piespiest, pielikt (pie kā, kam klāt); tinot piesaistīt.* □ Kaitīgi ir bērnu cieši ietīt autiņos, kā arī pietīt rociņas. Mājtur 8. Māte ar tievu stieplīti klūgai pietin pušķi pēc pušķa.. Vainags iznāk kupls jo kupls. Andersone 1, 152. ..Klibācis atkal aizvelkas aiz nobrukušā mūra stūra; pietin ciešāk stērbeļaino kaklautu un stāv. Indrāne 6, 77.

2. *Satīt (piemēram, dziju) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz dzijas. // *Tinot (piemēram, dziju), piepildīt (ar to, parasti spoli).* □ Siksnas šaudās un knakšķ, rati griežas zibēdami, resnās spoles, baltiem diegiem pietītas, ātri sadilst.. Lēmanis 8, 193. Atģērbies Laksts [jūrnieks] sameklēja saivu, pietina ar dziju: pamēģinās aust zivju ķeseli.. Grants 7, 314.

3. *Aptīt, satīt papildus.* □ Jau no agra rīta viņu [meiteni] satina lakatiem un vēlāk vēl pietina klāt dažus.. Brigadere 2, 18.

4. *Tinot (piemēram, atritināto dziju), pabeigt veidot (kamolu).* □ Kristīne steidzīgi pietin kamolu, sasprauž adatas, noslēpj darbu zem spilvena.. Indrāne 2, 244.

pietīties, parasti 3. pers., -tinas, pag. -tinās; refl. **1.** *Refl. → pietīt (1); tikt pietītam.* □ Te nu telīte garlaikojās un māva un, aiz gara laika staigājot ap ābeli, tina savu saitīti tai apkārt; pietinās ābelei pavisam klāt un nu stāvēja uz vietas.. Birznieks-Upītis IV, 147.

2. *Refl. → pietīt (2); tikt pietītam.* Spole ātri pietinās pilna.

pietrallināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Trallinot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Nadīna .. pietrallina visas četras mūsu istabas gluži kā cīrulis. Avotiņa 2, 93.

pietraukt, -traucu, -trauc, -trauc, pag. -traucu. **1.** parasti 3. pers.; trans. *Notraukt (piemēram, augļus) lielākā daudzumā (parasti par vēju).* Vējš pietraucis daudz lapu. // *Notraucot (piemēram, augļus) lielākā daudzumā, pilnīgi vai daļēji pārklāt (ar tiem kādu virsmu) — parasti par vēju.* □ «Nāciet pie manis ābolos!» viņa aicina Jānīti un Imu. ..«Naktī bija liels vējš,» Mārīte skaidro, «pietraucis pilnu zemi.» Rinkule 1, 79.

2. intrans. *Pietraukties (2).* □ Vienā mirklī pietrauca mašīna, vienā mirklī ūdens mucas bija izceltas .. Kroma 3, 52.

3. trans. *Strauji pacelt.* □ ..bargs mātes sauciens pietrauc meiteni kājās. Sakse 1, 25.

pietraukties, -traucos, -traucies, -traucas, pag. -traucos; refl. **1.** *Strauji pacelties.* □ Kad Mārtiņš pietraucās kājās, tepat aiz zemajām eglītēm viņš pamanīja Akotu .. Lēmanis 17, 193. Tā viņš tagad stāvēja, kājās pietraucies. ME III, 305.

2. *Ātri pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Automobilis pietraucas pie tilta.

pietrausties, -traušos, -trausies, -traušas, pag. -trausos; refl. *Lēnām, parasti ar grūtībām, pacelties (kājās, arī sēdus).* □ Tusnīdams Šrāders pietrausās kājās. Upīts 8, 396. Kad klauvēšana aiz durvīm nepierima, Ravinskis negribot pietrausās kājās. Kar 58, 9, 81. Lielais brālis pavēra acis un pietrausās sēdus. Saulītis 12, 109.

pietrenkt, -trencu, -trenc, -trenc, pag. -trencu; trans. *Trencot panākt, ka (dzīvnieks, arī cilvēks) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. aitas pie kūts durvīm.

pietriekt, -triecu, -triec, -triec, pag. -triecu; trans. **1.** *Ar triecienu pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Vētra pietrieca laivu pie krasta.

2. *Strauji, ar triecienu virzot (ko), piepildīt, arī pārklāt (ar to, piemēram, bedri, ieplaku).* Vējš pietriec grāvi ar smiltīm. □ ..vējš viņam pietrieca pilnas acis sausa, ledaina sniega. Upīts XV, 17.

3. *Triecot panākt, ka (dzīvnieks, arī cilvēks) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. vistas pie vārtiem.

pietriept, -triepju, -triep, -triepj, pag. -triepu; trans. *Ļoti notraipīt, padarīt ļoti netīru.* □ Priekšnamā karājas [gleznotāja] mētelītis, krāsām pietrieptās darbabikses. Zemzaris 2, 213. Nomazgā rokas labi, nepietriep dvieļa! ME III, 305.

pietrūkt, -trūkstu, -trūksti, -trūkst, pag. -trūku; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Nebūt pietiekamā daudzumā; nebūt tik, cik vajadzīgs, nepieciešams, arī vēlams.* Pietrūkst strādnieku. Pietrūkst naudas. □ Uguni varēja apdzēst. Taču pietrūka īstu dzēsēju. J Plotnieks 9, 112. ..skolai paplašinoties, pietrūka telpu Mangaļos. Talcis 7, 184. Un, kad dziesmu pietrūka, mēs tās sacerējām paši. Grīva 8, 19. Ja uzturā trūkst vitamīnu, tiek traucēta organisma vielmaiņa, pietrūkst spēju pretoties infekcijām. Kļaviņa 1, 8. ◇ Pietrūkt pulvera sar. — *pietrūkt spēka, izturības (ko paveikt).* // *Nebūt pietiekamam, lai veiktu kādu darbību, nodrošinātu kādu norisi (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* □ ..man patiešām neiznāca laika vasaras mītni sameklēt. Varbūt arī pietrūka entuziasma. Skujiņš 10, 304. ..Karnītis atkal turpināja skriet un apstājās tikai tad, kad galīgi pietrūka elpas. A Grigulis 13, 101. ..no ēnas izlidoja pelēkais vilka ķermenis, bet lēcienam pietrūka spēka, un atņirgtie ilkņi noklakšķēja tukšā gaisā. Vanags 10, 42.

2. parasti 3. pers. *Būt tādam, kas veido starpību starp esošo un vajadzīgo (kā) skaitu, daudzumu.* □ «Bet kā lai es pametu savus darba biedrus, pietrūks viena strādnieka?» viņa šaubījās. Sakse 7, 116. ..ja pietrūkst viena paneļa vai mašīnai pārplīst riepa, sairst visi plāni .. J Plotnieks 2, 61. ..kūtīs nav ierīkots ūdensvads, pietrūcis 500 m cauruļu. Ciņa 60, 4, 1.

3. parasti 3. pers. *Nebūt (par ko vajadzīgu, nepieciešamu, arī vēlamu).* □ Dažreiz sabojājās vienkāršā, pašu celtā pagaidu maizes cepšanas vieta un pietrūka maizes ... Kroma 3, 39. ..viņam pietrūka skaidra skata uz nākotni, un neviens padomdevējs neradās. Eglons 4, 26. «..ja kādreiz padoma pietrūkst, atnāc pie manis.» Kaldupe 12, 130.

4. *Kļūt tādam, ar ko (kādam) vairs nav vajadzīgo, nepieciešamo, arī vēlamo saikņu (par cilvēkiem).* □ ..Arvīds .. vakaros savā vientulīgajā istabā aizvien asāk izjuta — pietrūkst otra, lai nejustos viens, pietrūkst tieši Ivas. Purs 4, 234.

pietrūkties[1]**,** -trūkstos, -trūksties, -trūkstas, pag. -trūkos; refl. **1.** *Pēkšņi un strauji pacelties (parasti kājās, sēdus).* □ Ieraudzījis ienākam bataljona komandieri un komisāru, Ķipāns pietrūkās kājās .. Grīva 4, 75. Es pietrūkos sēdus un aizsviedu segu kājgalī. Puriņš 1, 4. Mazo Rasmu sagrāba šausmas. Viņa pietrūkās no sola un metās ārā. Niedre 6, 207.

2. *Pēkšņi atmosties.* □ Ap pusnakti Garkalns pietrūkās no miega. Grants 7, 22. ..naktī man uzbāžas nezvēri sarkaniem, zaļiem, ziliem purniem ... Pietrūkstos un dzeru aukstu ūdeni .. Salenieks 7, 311. // *Pēkšņi attapties.* □ Oļģerts, pietrūcies no saviem sapņiem, .. savilka seju smaidā; tas iznāca greizs un muļķīgs. Salenieks 5, 165.

pietrūkties[2]**,** parasti 3. pers., -trūkstas, pag. -trūkās; refl.; sar. *Pietrūkt (1).* □ Pietrūcies auksta ūdens. ME III, 306.

piets, -a, v. *Plakanā, paplatinātā (cērtamo, šķeļamo u. tml. rīku) mugurējā daļa.* □ Cirvja aso šķautni sauc par asmeni, plato — par cirvja pietu. Asmeni parasti izgatavo no tērauda, bet piets var būt arī no dzelzs. Šterns 2, 25. Dzelzs ķīļi ir diezgan neizturīgi, jo tiem ātri tiek atdauzīts piets .. Indāns 1, 190. Ilgi

viņš ar cirvja pietu dauzīja rudenī salasītās ozolzīles .. Līvs 2, 159.

pietūcīt, -tūcu, -tūci, -tūca, pag. -tūcīju; trans.; sar. *Piebāzt ļoti pilnu.* □ Istabas vidū uz pietūcīta čemodāna sēdēja Jānis .. Liesma 59, 10, 15. Pietūcīt pilnu muti. ME III, 306.

pietūkt, -tūkstu, -tūksti, -tūkst, pag. -tūku; intrans. *Tūkstot palielināties apjomā (parasti par ķermeņa daļu).* □ ..no raudāšanas viņai apsarka acis un pietūka seja .. Ezera 14, 159. Tikai tagad viņš ievēroja drauga ausis: kādas tās milzīgas, pietūkušas un atkārušās .. Lācis 15, 80. Ja kājas vakaros ļoti nogurušas, smagas, pietūkušas, labi palīdz pelde pārmaiņus siltā un aukstā ūdenī. Ves 78, 10, 32. pārn. ..tumši guldza ūdeņu pietūkušās upes. Zigmonte 11, 81. pārn. Reizēm uzspīdēja saule, bet brīžiem aiz meža uzvēlās pietūcis mākonis .. Birze 4, 163. // parasti divd. formā: pietūcis; sar. *Kļūt tādam, kam seja tūkstot palielinās apjomā.* □ ..Vārna-Vārtiņš stāvēja, sāniski bufetei piezvēlies, vēl no pagājušās nakts pietūcis un sarkanām acīm. Upīts 9, 345.

pietūkums, -a, v. *Rezultāts → p i e t ū k t; pietūkusi ķermeņa vieta.* Kāju p. Sāpīgs p. □ Pēc [bites] dzēliena bišu inde nonāk organismā un izraisa vietēju reakciju: sāpes dzēliena vietā, sārtumu, pietūkumu, niezi .. Lauku Dzīve 74, 3, 29.

pietumst, -tumstu, -tumsti, -tumst, pag. -tumsu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Kļūt tumšākam.* □ Saule pamazām iegriezās aiz kokiem, kas ieskāva ļaužu pieblīvēto estrādes laukumu. Nedaudz pietumsa. Ēnas izplūda. PL Siev 82, 9, 17. Saulriets dziesmu it kā paceļ spārnos un nes pāri pietumsušiem mežiem .. Zv 76, 24, 2. Kad Stepiņš beidzot atlieca muguru un izbrīnījies pavērās uz pietumsušajām debesīm, tajās jau mirguļoja daža zvaigznīte. Draugs 77, 10, 33.

2. *Kļūt drūmam (par cilvēku).* □ «Debates šodien nav paredzētas,» pastrupi atcirta pulka komandieris. Un, manāmi pietumsdams, īgni piebilda: «Pietiks ..!» Jokums 1, 41. // pārn. *Par acīm, skatienu.* □ ..Spēs acis iedegties mīlā, spēs acis naidā pietumst .. J Plotnieks 1, 56.

pietupiens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → p i e t u p t i e s.* □ Pietupieniem, skrējieniem un citiem intensīviem vingrojumiem ir jāmijas ar elpošanas un atslodzes vingrojumiem .. Ves 75, 6, 30. Pieci vīri ar pietupieniem dancoja kazačoku .. Dinere 10, 212. Bet Kalinkas Elīzai likās, ka «jo vairāk govju, jo mazāk piena». Tad jau labāk divas pabarot krietnāk un ar vienu pietupienu izslaukt to pašu, ko citas sievas ar diviem trim. Sakse 7, 24.

pietupt, -tupstu, -tupsti, -tupst, pag. -tupu; intrans.; refl. *Pietupties.* □ «Malva,» Juris bilst, uguni piebikstīdams, plīts priekšā pietupis, «bez tevis gan mēs galīgi izputētu.» Avotiņa, Slisers 1, 33.

pietupties, -tupstos, -tupsties, -tupstas, pag. -tupos; refl. *Novietoties tupus stāvoklī; arī piesēsties (1).* □ ..meitenīte palika iepakaļ, pietupās, sāka lasīt kļavas nobirušās lapas .. Ezera 8, 110. Alpīnistam, piemēram, esot jāspēj pievilkties pie stieņa ne mazāk par vienpadsmit reizēm un pietupties uz vienas kājas vismaz septiņpadsmit reižu. Lagzdiņš 3, 89. ..policists jau iegrūda Viktoru ragavās un uzkliedza arī mātei ātrāk sēsties. Māte pietupās Viktoram blakus. Lēmanis 16, 27. Kā Minka tad lēkāja! Kā pietupās kaktā un uzglūnēja puļķītim .. Lācis 9, 6.

pietura, -as, s. **1.** *Noteikta vieta, kur regulāri pietur sabiedriskie satiksmes līdzekļi; pieturvieta.* Kuģu p. Pieturas vieta — *pieturvieta.* Pieturas punkts — *neliela pieturvieta.* □ Pie tramvaja pieturas bija drūzma. Skujiņš 4, 13. ..devos uz devītā trolejbusa gala pieturu .. Lukjanskis 1, 103. Arvīds zināja — Iva šodien brauc, un viņš gaidīja kā nepacietīgais taksometru pieturā .. Purs 4, 177. Autobusa pieturas vietā Vītols nokļuva laikus. Kalndruva 2, 89. Pieturas punktā uz koferiem sēž divas sievas, viņas mazrunīgi atņem labrītu. Zigmonte 2, 258.

2. *Apstāšanās, parasti uz samērā neilgu laiku.* □ Mūsu pēdējās pieturas vietas Kanādā — Vankūveras pilsēta Klusā okeāna krastā un Viktorijas pilsēta Vankūveras salā .. Zv 75, 3, 18. Galvenie paredzētie pieturas punkti bija: Maskava — Lisabona — Havanna — Lima — Bogota — Ņujorka — Maskava. Zv 78, 2, 24.

○ Pieturas zīme — *pieturzīme.* □ Līdz šim interpunkcijas jeb pieturas zīmju lietošanas teorētiskajai izpētei latviešu valodā lingvisti nebija īpaši pievērsušies. Cīņa 70, 279, 4. «Kaut kur ... jau ... tomēr ir.» Jurovskis [režisors] bija mācījis vērīgi lasīt pieturas zīmes. Šī Mahtas atbilde arī slēpās daudzpunktos. Dzene 2, 90. ◇ Pieturas punkts — *tas (piemēram, fakts, izteikums, atziņa), ko var izmantot par pamatu secinājumam, domas risināšanai, arī noteiktai rīcībai.* □ ..Ints piesēdās pie rakstāmgalda un pārlūkoja uz lapiņas uzmestās runas galvenos pieturas punktus. Dorbe 3, 57. ..[izrakumos] atrastās senlietas nedeva pieturas punktu akas izbūves datēšanai. D kal 78, 203.

pieturēt, -turu, -turi, -tur, pag. -turēju; trans. **1.** *Pārtraukt (transportlīdzekļa) kustību, parasti uz neilgu laiku.* P. automobili. P. vilcienu. □ ..Ralfs stāvēja ielas malā ar nodriskātu skolēna portfelīti rokā, kad tur pieturēju savu mašīnu. Zemzaris 2, 101. «Pieturi laivu, pasažieri nāk!» Maruta dusmīgi uzkliedza .. Vāczemnieks 6, 37. // intrans. □ Visiem pakalpo mazais autobuss, tā šoferis pietur kura katra lauku ceļa galā .. Zigmonte 2, 259. // intrans. *Apstāties, parasti uz neilgu laiku (par transportlīdzekli).* □ ..ceļa malā stāvēja cilvēks. Vieglā mašīna pieturēja. A Grigulis 13, 227. Netālu no Tukuma auto pieturēja un uzņēma kādu karavīru. Talcis 9, 155. Šī ir viena no tām mazajām piestātnēm, kur vilcieni pietur pāris reižu dienā .. Lubējs 4, 135. // *Panākt, ka (piemēram, darba dzīvnieks) apstājas, parasti uz neilgu laiku; apstādināt (1).* □ ..lū-

dzu pieturēt zirgus un izlaist mani pavisam no kulbas .. Birznieks-Upītis 6, 224. .. tuvojās divi jātnieki. Uz mirkli viņi pieturēja nodzītos zirgus. J Plotnieks 9, 160. Tēvs pieturēja zirgu un ieņēma mani ratos. Austriņš 1, 28. // *Pievaldīt (parasti darba dzīvnieku), lai nepieļautu ātru gaitu.* □ Mārtiņš pieturēja zirgus lēnākā riksī. Upīts 4, 264.

2. *Atbalstīt (priekšmetu), lai (tas) nekristu, arī nekustētos.* □ Andrs brauca, uzmanīgi grozīdams zirgu pa tām dziļajām grambām un akmeņiem, lai nekrata, ar otru roku pieturēdams zārku. Upīts 4, 373. Pa stāvo gravas ceļu augšup veda katru vezumu atsevišķi, un katru pavadīja tēvs stumdams un pieturēdams .. Brigadere 2, 21. // *Satvert, saturēt (priekšmetu), lai (tas) nekustētos.* □ Pieturēdama lakatu ar roku, viņa gāja pret vēju .. Kar 57, 8, 35. Egles zarā sēž iesarkana vāvere un grauž čiekuru, abām ķepām to pieturēdama. Rihters 1, 507. // *Viegli satvert ar roku un atbalstīt (kādu).* □ .. Laura sēdēja ratos starp abiem [vīriešiem], pārmelderis pieturēdams bij apņēmis roku viņai apkārt .. Upīts 4, 306. .. vīrietis viegli pietur sievieti pie elkoņa. Tavare 1, 46. Anna un Jencis varbūt pieturēja māti, lai tā uz ielas nepakrīt ... Saulietis IV, 188.

3. sar. *Ļaut uzturēties, dzīvot savā mājā, dzīvoklī, parasti uz neilgu laiku, neoficiāli.* □ «Varbūt esat dzirdējis, ka bez pierakstīšanās vācieši neļauj nevienu mājās pieturēt?» Kaijaks 2, 92. Plida piemita pie kāda rada, bet tas viņu vairs neparko negribēja pieturēt. Pērsietis 1, 274. // *Likt uzturēties (piemēram, savā tuvumā).* □ Štāba priekšnieks aizvien cenšas viņu pieturēt savā tuvumā. Te attapīgs zēns var noderēt. Jansons 5, 44.

4. refl. *Panākt, ka (piemēram, īpašība, pazīme) paliek nemainīga.* □ Ieradis veikalā apkalpot pircējus, viņš balsī arvien pieturēja glāstošu pieskaņu. Birze 3, 86.

pieturēties, -turos, -turies, -turas, pag. -turējos; refl. **1.** *Turoties (pie kā), atbalstīties (pret to).* □ Pārkāpusi pāri slieksnim, Sabīne ar roku pieturējās pie stenderes .. Līvs 3, 128. Inga, pieturēdamās pie palodzes, paliecās iekšā istabā .. Dripe 2, 85. .. viņš drošības pēc pieturējās pie krēsla atzveltnes. K Zariņš 2, 49. pārn. .. Ļauj man pieturēties pie bērzu baltās, Pie egļu tumšās mūžības klāt! Lisovska 4, 28.

2. sar. *Ievērot (ko) savā darbībā, rīcībā; balstīties, pamatoties (uz ko).* □ Pieturēdamies tieši pie faktiem, .. kādus viņš tos izdibinājis, krājot materiālus .., K. Fimbers pārvērties no romānista laikagrāmatas autorā .. Kar 58, 8, 111. .. Knospiņš šai jautājumā pieturējās pie citiem uzskatiem. Zv 54, 3, 22. Un, pieturēdamies pie Raiņa vārdiem — «pirms tālāk aizejiet [aizejat], bijušo klusi pieminiet», arī es šodien aizbraucu kapus apkopt .. Katlape, Ceplītis 1, 100. // *Regulāri ievērot (ko) savā darbībā, rīcībā; regulāri balstīties (uz ko).* □ Eksāmenu laikā stingri jāpieturas pie dienas režīma. Bērn 50, 5, 34. Blaumanis .. veidoja savus darbus, pieturēdamies pie reālās dzīves pamatiem .. Atm 45. // *Būt cieši saistītam (ar ko), neatteikties (no kā).* □ Daži zvejnieku kolhozi pieturējās vēl pie lauksaimniecības. Pa vecam paradumam — kā zvejnieki agrāk saimniekojuši. Talcis 8, 127.

3. parasti 3. pers. *Pastāvēt kādu laiku, turpināties (par laikapstākļiem); būt tādam, kad pastāv, turpinās noteikti laikapstākļi (par laikposmu).* □ Laiks arvien vēl pieturas vēss un vējains, brīžiem uzmirgo lietiņš. Vanags 14, 193. .. sals pieturas diezgan stingrs, bet sniegs nesnieg. Purs 7, 167. «Šovasar nedabiski pieturas karstums . .» Talcis 8, 7. Augusts šogad Ziemeļjūrā pieturējās mierīgs, ar lēniem, svaigiem vējiem .. Līvs 3, 89. Arī turpmākās dienas pieturējās skaistas. Skujiņš 13, 314. // *Ilgt, turpināties (par stāvokli, apstākļiem).* □ .. slimnieka veselības stāvoklis pasliktinājies: pieturējusies paaugstināta temperatūra .. Ves 58, 2, 6. Diagnozes noteikšanai ārstam ir svarīgi uzzināt, vai sāpes pieturas jau ilgāku laiku .. Ves 82, 8, 14. // *Nemainīgi pastāvēt (par cenām).* □ Spekulanti [okupācijas laikā] rūpējās, lai tirgū pieturētos augstas cenas. A Grigulis 13, 381.

4. sar. *Uzturēties, dzīvot.* □ .. kā noburts [jūrnieks] grib atpakaļ jūrā. Vari skaisties. Ja būtu bērni, varbūt ilgāk pieturētos krastā. Spāre 6, 176. Ne visām lauku sievietēm ziema atnāk ar garākiem pavaļas brīžiem, kad var vairāk pieturēties pie mājām. PL Siev 68, 2, 11. // *Palikt, uzturēties (kādā vietā).* □ Neviens, protams, nevarēja paredzēt, cik ilgi uznākušie reņģu bari pieturēsies. Grants 4, 57.

pieturis, -ra, v. *Garens priekšmets (piemēram, stienis, trose, siksna), pie kā var pieturēties, virzoties (parasti augšup vai lejup).* □ Turēdamies aiz pieturiem uz [orbitālās] stacijas ārējā apšuvuma, .. [kosmonauts] lēnām virzījās uz priekšu. Pad J 80, 71, 3. Arī kapteinis .. Lī Grehems, daudz neuztraukdamies, saķēra pieturus un uzrāpās uz klāja. Pad J 78, 6, 8.

pieturpunkts, -a, v. **1.** *Apstāšanās vieta.* □ Mūsu brauciena nākamais pieturpunkts — padomju saimniecība «Voshod». Cīņa 83, 194, 1.

2. *Tas (piemēram, fakts, izteikums, atziņa), ko var izmantot par pamatu secinājumam, domas risināšanai, arī noteiktai rīcībai; pieturas punkts.* □ Kad skatījos projektā, likās viss skaidrs un nepārprotams, bet laukā jau izskatījās citādi. Dabā bija jāatrod pirmais pieturpunkts .. Cīņa 70, 301, 1. Svarīgākais idejiskais pieturpunkts ir mūsdienu strādnieka psiholoģija .. Kar 81, 5, 172.

pieturvieta, -as, s. *Noteikta vieta, kur regulāri pietur sabiedriskie satiksmes līdzekļi; pietura (1).* □ Vispirms es uzgrūdos Andim. Viņš pieturvietā gaidīja trolejbusu. Lāms 4, 124. Katra [trolejbusa] bremzēšana vai jauna gaitas atsākšana patērē daudzus liekus kilovatus. Tāpēc, lūk, nedrīkst sākt braukt no pieturvietas, ja dažus metrus priekšā tikko iededzies luksofora sarkanais signāls. Cīņa 76, 74, 2.

pieturzīme, -es, dsk. ģen. -mju, s.; val. *Noteikta grafiska zīme gramatisko vai jēdzienisko*

teksta vienību atdalīšanai. □ Pēc gramatiskā principa ar pieturzīmēm atdala, piemēram, salikta teikuma komponentus .. Blinkena 1, 11.

pietuvinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e t u v i n ā t.* □ pārn. .. abi režisori parādās spēcīgi katrs savā ziņā, un tai pašā laikā te ir maksimāls viņu darba metodes pietuvinājums, kas apliecina divu personību savstarpēju bagātināšanās procesu. Dzene 6, 174.

pietuvināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Pievirzīt tuvāk.* Zemei pietuvināts auga stumbrs. □ .. cilvēks .. pietuvina sejai tikko manāmi sārtos .. ziedus un ir pārsteigts: puķe taču smaržo! Zigmonte 13, 5. // pārn. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst tuvs (piemēram, izpratnē, attieksmēs).* □ Tautas teātra mērķis .. ir iespējami pietuvināt cilvēkus mākslai .. Lit M 80, 12, 13. // pārn. *Padarīt līdzīgu (kam), pielīdzināt (ko atšķirīgu).* □ Lugā «Kāzas kāzās» viss ir pēc iespējas pietuvināts reālajiem ikdienas apstākļiem. Pad J 84, 18, 3.

pietuvināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** *Refl.* → *p i e t u v i n ā t; tikt pietuvinātam.* □ Halleja kāmēta Zemei pietuvinās ar zināmu intervālu. Draugs 84, 6, 19. pārn. .. estrādes mūzika .. pārāk pietuvinājusies patērētāju vēlmēm. Rīgas B 84, 216, 5.

2. parasti 3. pers. *Atrasties, būt novietotam blakus, tuvu (pie kā, kam kļāt) — piemēram, par ceļu, upi.* □ Platais, līkumainais meža ceļš, kas gan pietuvinās Gaujai, gan nedaudz attālinās no tās, ved un ved uz priekšu .. Lauku Dzīve 79, 6, 20.

pietuvoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. **1.** *Pievirzīties tuvāk; tikt pievirzītam tuvāk.* □ Kādā tumšā ielas pagriezienā viņam pietuvojās divi aizdomīgi vīri .. Mauliņš 3, 116. Kad gājiens bija pietuvojies, Agnese visu uzmanību pievērsa lozungiem. Sakse 6, 276. Gludinot drēbes, roka nevīļus pietuvojas spožajai [gludekļa] tērauda virsmai. Sk Ģ 81, 9, 11. // pārn. *Kļūt (kam) tuvākam (piemēram, izpratnē, attieksmēs).* □ Neizdevās [filmējot] panākt Rūdolfa patieso atbrīvotību .. Iznāca liekulīga .. pilsētas inteliģenta cenšanās pietuvoties lauku cilvēkam. Kin 79, 56. Humora pilnajā izrādē, dziesmās, dejās, pantomīmās aktieriem jau izdevās pietuvoties bērnu priekšstatam par dzīvniekiem. LPTV I, 253.

2. parasti 3. pers. *Atrasties, būt novietotam blakus, tuvu (pie kā, kam klāt) — piemēram, par ceļu, upi.* □ Ceļš vijas pa apbrīnojami skaistu novadu, vietām pietuvodamies okeānam .. Ērgle 3, 60. pārn. .. darbā [romānā] ir vairākas līnijas, kuras gan vietumis krustojas un pietuvojas cita citai .. Kar 63, 4, 135.

pietvaikot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja. **1.** intrans. *Kļūt tādam, kurā viscaur izplatās tvaiks (parasti par telpu); piepildīties ar tvaiku (parasti par trauku).* Katls pietvaikojis. □ Virtuve pietvaikojusi. Liesma 82, 3, 4.

2. trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka tvaiks izplatās viscaur (parasti telpā).* □ Alise bija vēlējusies, lai kūtī iebūvētu arī lopu virtuvi, lai lielais kartupeļu katls vienmēr nepietvaikotu istabas .. Gulbis 4, 319.

pietvanot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja, arī **pietvanēt,** parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja. **1.** intrans. *Kļūt tādam, kurā viscaur izplatās tvans (parasti par telpu); piesātināties (ar tvanu, dūmiem u. tml.) — par vidi.* □ Kad agri aiztaisa krāsni, tad istaba pietvanē. ME pap II, 277. Gaiss bija pietvanējis ar slāpekli. ME III, 306.

2. trans. *Pieļaut, būt par cēloni, ka tvans, arī dūmi u. tml. izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ Klajas liesmas vairs nebija redzamas. Toties gaiss bija pietvanots ar degoša kūdraspurva dvingu. Skujiņš 12, 116.

pietveicēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; trans. *Tveicējot piekarsēt.* □ Vakarā es nekādi nevaru saņemties tiktāl, lai ieietu dienas svelmes pietveicētajā teltī. Līvs 4, 50. .. Rozentāla gleznas atsauc atmiņā mātes un bērna tēlojumus, gavilējošus bērnus vasaras saules pietveicētās pļavās .. Māksla 61, 2, 37.

pietverties, -tveros, -tveries, -tveras, pag. -tvēros; refl. *Pieturēties; arī pieķerties.* □ Ar abām rokām pietvērusies Arvīda elkonim, viņa pieglaudās un lēnām soļoja līdzi. Purs 4, 390. «Es .. esmu ar rokām pietvērusies gultas galam ..» Indrāne 1, 28. pārn. Tik daudz ko gribējās man vārdos ietvert, pie maza vārda paļāvīgi pietverties ... Brutāne 9, 53.

pietvīkt, -tvīkstu, -tvīksti, -tvīkst, pag. -tvīku; intrans. **1.** *Piesarkt (par cilvēkiem).* Pietvīkt (biežāk nosarkt, piesarkt, sasarkt) līdz ausu galiem (arī līdz ausīm) — *ļoti stipri nosarkt.* Pietvīkst (arī piesarkst) kā magone — *saka, ja spēji piesarkst.* □ Spēcīgais puisis tā pietvīka, ka to varēja redzēt pat cauri tumšajam iedegumam. Kroma 3, 43. Jauna sieva, sārta un pietvīkusi, kā tikko pie maizes krāsns stāvējusi, atņēma labvakaru .. Kaldupe 6, 117. «Pasakas!» Silva pietvīkst un uzmet lūpu. Kalndruva 5, 180. Viņa pietvīka kā magone, plaukdama rīta agrumā .. Zeiboltu J IV, 135. // *Par cilvēka ķermeņa daļām.* □ .. viņai ieplūda sejā asinis, vaigi pietvīka. Grants 6, 44. Vīranaudas vājā seja pietvīkst. Jā, viņš zina, ka dažs labs atklāti smejas par viņu .. Zigmonte 2, 283. // pārn. *Kļūt sārtam, sarkanam (par augiem, to daļām, parasti augļiem).* □ «Man liekas, daži lielie [āboli] ir nokrituši arī zemē. Paskat, gluži sarkani pietvīkuši.» J Kalniņš 2, 151. Pie pašas zemes nolīkušas vecvīru bārdiņas. Tām ziedu ķekari ir pietvīkuši tumši sarkani. Zunde 2, 24.

2. parasti 3. pers. *Ļoti piekarst (piemēram, par vidi, apkārtni).* □ Piekūpējis, pietvīcis gaiss izplūda pa vienīgo logu .. Brigadere 3, 333.

pietvīkums, -a, v. *Rezultāts* → *p i e t v ī k t (1); piesarkums.* □ .. Ina droši varēja galvot, ka arī šis pietvīkums mātei tikai no dusmām. Zigmonte 9, 215. Vaigos iesities tīkams pietvīkums. Ezera 2, 112.

pieūjināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Ūjinot piesaukt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. sēņotājus.

2. *Ūjinot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Gani pieūjina birzi. □ ..smaržo medains siens baložu pieūjinātā šķūnī. Kar 82, 12, 100.

pieupe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Upes piekraste, tuvākā apkārtne.* □ Caur pieupes slīkšņas kroplo priežu čemuriem blāvs mēness durstīja atvilgušo sniegu. Kar 57, 2, 68.

pieurbt, -urbju, -urb, -urbj, pag. -urbu; trans. *Urbjot izveidot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz caurumu.

pieurbties, -urbjos, -urbies, -urbjas, pag. -urbos; refl. *Urbjot vai urbjoties piekļūt (pie kā).* P. pie akmeņogļu slāņa.

pievad-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir paredzēts kā (piemēram, vielas, enerģijas) pievadīšanai.* Pievadaukla. Pievadcaurule. Pievadcaurums. Pievadierīce. Pievadkamera. Pievadsistēma.

pievadcaurule, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Caurule (kā) pievadīšanai.* □ Viņš ieteica ierīkot sūkni, septiņas pievadcaurules un septiņas bākas lakas glabāšanai ražošanas iecirknī. Rīgas B 68, 91, 3.

pievadceļš, -a, v. **1.** *Pievedceļš (1).* □ ..osta kļūs par nozīmīgu Melnās jūras transporta mezglu. Tas rosinās pievadceļu un dažādu komunikāciju tālāku attīstību. Zv 78, 4, 5. ..pajūgi nogriezās [no lielceļa] pa pievadceļu uz cukurbiešu lauku.. Niedre 5, 47.

2. *Pievedceļš (2).*

pievade, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process* → *p i e v a d ī t (2).* □ ..jāiekārto spēcīga vilkmes un pievades ventilācija, ar kuras palīdzību no darba telpas nosūc un novada netīro gaisu un tā vietā pievada tīro gaisu. Ves 64, 4, 31. Sakarā ar paaugstinātu fosfora pievadi organismam ir jāsaņem attiecīgi vairāk kalcija.. Skulme 3, 130.

2. *Darbība, process* → *p i e v a d ī t (3).* Sakaru līnijas p.

pievadīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Dodoties līdzi, rādot ceļu, pievest (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Pamazām, kā pa slidenu vietu iedams, viņš mani pievadīja pie vaļējām klētsdurvīm.. Kalndruva 9, 137. // *Vadot (transportlīdzekli), pievirzīt (to pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Raims, pievadīdams kuģi tikliem, tik enerģiski ņēmās pa stūres māju, ka vai visu logeru gāza apkārt. Talcis 7, 278.

2. *Virzot (piemēram, vielu, enerģiju) pa attiecīgām iekārtām, ietaisēm, panākt, ka (tā) sasniedz (noteiktu objektu).* P. rūpnīcai dabas gāzi. P. telpai siltumu. □ Ja ganības atrodas tuvu lopu ziemas novietnēm, tajās var ierīkot arī automātisko dzirdināšanu, pievadot ūdeni no kūts pa īpašiem vadiem. Tērauds 1, 342. ..montētāji darbu sākuši ar cauruļvadiem, pa kuriem turbīnai pievadīs tvaiku. Zv 78, 13, 5. // *Panākt, būt par cēloni, ka (parasti viela) sasniedz (organismu, tā daļu).* Ar uzturu p. organismam minerālvielas. Mākslīgi p. kunģim barību. □ ..radās doma pievadīt pretvēža preparātu audzējam.. Ves 62, 8, 6.

3. *Būvējot (piemēram, vadu, cauruļu sistēmu), pievienot (to kādam objektam).* P. telefona līniju ciematam.

pievadkanāls, -a, v. *Kanāls (kā) pievadīšanai.* Ūdens p. Irigācijas sistēmas p. Ventilācijas p. □ Tā kā poliamīdi atdziestot ātri sacietē, cilindriskā pievadkanāla garumam jābūt minimālam. Alksnis 1, 48.

pievads, -a, v. *Sistēma, ietaise, iekārta (kā) pievadīšanai.* Hidraulisks p. Elektriskās enerģijas p. Bremžu p. Sajūga p. □ Kad vārīšana beigusies, katrā ziņā pārbaudiet, vai noslēgti visi gāzes pievadi.. Lauku Dzīve 68, 2, 39.

pievadtīkls, -a, v. *Iekārtu, ietaišu u. tml. tīkls (kā) pievadīšanai.* Apūdeņošanas p. □ Sāksim būvēt.. ūdensvadu un tā pievadtīklu.. Zv 76, 18, 13.

pievairoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Savairoties lielākā daudzumā (par dzīvniekiem, augiem).* Nezāles strauji pievairojas. □ ..tūlīt pēc kara, kad vēl tie vilki.. daudzījās apkārt, pievairojies bija pelēču, ka mudž. Ezera 10, 59.

pievaisloties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Savaisloties lielākā daudzumā.* Odi pievaislojušies.

pievakare, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Laikposms no vēlas pēcpusdienas līdz vakaram.* Pievakares stunda. Pievakares krēsla. □ Bija rāma, ļoti silta, zeltaini starojoša atvasaras pievakare. Bendrupe 2, 166. Visu dienu mēs sauļojamies un pievakarē esam iedeguši sarkani kā novārīti vēži. Grīva 8, 138. Bieži pievakarēs, kad beidzies darbs, stāvam pie Juglas avīžu kioska.. J Plotnieks 2, 106. pārn. ..ikvienam nemanot pienāk dzīves pievakare. Un tad ir patīkami, ja bez izkalpotās pensijas ir vēl lieks rublis.. Lauku Dzīve 71, 3, 9.

pievakars, -a, v. *Pievakare.* □ Tuvojās pievakars. Saules stari krita slīpāk un vairs tik karsti nesvilināja. A Grigulis 18, 312.

pievākt, -vācu, -vāc, -vāc, pag. -vācu; trans.; sar. **1.** *Paņemt.* □ Ineta pastiepa roku, lai pievāktu tukšo tasi un aiznestu uz virtuvi. Lāms 4, 149. No rīta.. tīklus ceļ laukā un pievāc zivis. Talcis 7, 261. ..visu noslēdzu, bet atslēgas pievācu. Grīva 8, 106. // *Paņemt sev.* □ Akmeņu lielāko daļu apkārtējie zemnieki un kungi pievākuši ēku būvei.. Viese 2, 153. Vārnu un kovārņu bari ķērkdami laidelējās virs muižas laukiem, pievākdami tur palikušo ēsmu. Branks 1, 45.

2. *Pieņemt un paturēt, piemēram, savā dzīvoklī, savā ģimenē (cilvēku vai dzīvnieku).* □ ..Anniņa visu nedēļu Zaķkāju pievāks pie sevis. Sēlis 4a, 144. Pamesto zīdaini pievākuši labsirdīgi ļaudis un audzinājuši viņu vairākus gadus.. Lielais 2, 15. «Kas tas par suni?» — «Tas taču Seska šunelis,» Dižgalvis paskaidroja. «Palicis bez saimnieka, laikam kāds pievācis.» A Grigulis 13, 498.

pievalcēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Ar valcēšanas ierīci piestiprināt.* □ Burkām uzliek novārītus metāla vāciņus, pievalcē, liek siltā ūdenī un pasterizē 80 grādu temperatūrā.. Lauku Dzīve 83, 11, 9.

pievaldīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Padarīt lēnāku, arī savaldīgāku.* □ ..Spodrim neesot tēva, kas puiku pievaldītu ar vīrieša roku. Ezera 9, 60. // *Panākt, ka (dzīvnieks) sāk izturēties mierīgāk, kustas lēnāk.* □ ..zirgi sākumā vēl bij tikai pievaldāmi. Upīts 4, 261.

2. *Saturēt.* □ Kuplos, pakausī īsi apcirptos matus arvien, arī ziemā, pievaldīja padziļi uz pieres uzvilktā žokejcepure.. Sakse 6, 136. // *Padarīt klusāku, mierīgāku (piemēram, balsi, izturēšanos).* □ Pat vecais Aizpurs savu vareno balsi pievaldījis. Andersone 1, 153. Ints gribēja mazliet pievaldīt Ilzītes steigu un skaļumu, bet kur tu vēju saķersi! Dorbe 3, 37.

○◇ Pievaldīt (arī savaldīt) muti (arī mēli) — *neizpļāpāt; censties nerunāt asi.* □ «Tikai tu pievaldi muti, nevienam ne vārdu, ka esi redzējis mani..» Upīts X, 174. Rudmiesis nikni ievaicājās: «Vai tu, Janson, esi pļāpājis? Mēli tu pievaldi!» Upīts 10, 371. ◇ Pievaldīt rokas — *savaldīties (parasti, lai kādam nesistu).*

pievaldīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Mazliet savaldīties.* □ Zirnis tomēr sāka pievaldīties. Viņš jau arī pats redzēja: puiši strādā cītīgi un it nemaz nezobojas par viņa «zaķa lūpu».. Talcis 7, 195. Kādu gadu liekulīgi pievaldījies, sāka dzīvot vēl nebēdīgāk°. ME III, 308.

pievārdot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; sar. **1.** *Pierunāt (kādu).* □ Ilga ir braša meitene, ka viņa tā sadomājusi [izbraukumu]. «Es jau ne, vecmāmiņa,» Ilga paškritiski paskaidro. «..Viņa pievārdoja.» Zigmonte 1, 181. Bet pievārdot, lai.. ziedu nogriež ar garāku kātu — nē, tas neizdosies.. Rožu audzētājs rūpējās par to, lai saglabātu kuplāku, veselīgāku stādu. Lit M 58, 1, 2.

2. *Ar vārdošanu izraisīt (kādam ko), arī piesaistīt (kādam ko).* □ sal. Ernas vārdi dīvainā kārtā sākuši piepildīties. Armands pielipis kā pievārdots. Kalve 3, 45.

pievārds, -a, v. *Vārds, kuru (cilvēks) iegūst, pievieno papildus savam īstajam vārdam.* □ Viņa [zinātnieka] tēvatēvs bija ienācējs no Lietuvas, tāpēc tam bijis pievārds Ļitovskis, ko vēlāk zinātnieks izvēlējās par savu otro uzvārdu. Kar 82, 8, 146. ..tieši lepnais gars viņam [režisoram] licis izvēlēties pievārdu «Briedītis», atgādinot par meža karaļa lepni pacelto galvu. Kar 83, 9, 140. ..Pols, saukts Gaišmatis, atradās ielenktajā Ruānas pilsētā. ..no klostera skolas biedriem dabūjis savu pievārdu. Upīts III, 755.

pievārēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju, retāk **pievarēt,** -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Pakļaut, pārspēt ar fizisku spēku; pieveikt.* □ Tad abi draugi sāka strādāt ar dūrēm, un pāris mirkļos visi pieci pusaudži bija pievārēti. Dinere 10, 163. Vītelis tomēr svārstījās līdzīgi Panku Ansim: vai ar nesagatavotiem spēkiem tik vienkārši izdosies zaldātus pievārēt.. K Zariņš 1, 100. pārn. Pavasaris beidzot tomēr pievarējis ziemu.. Zigmonte 9, 211. // pārn. *Nomākt, pārvarēt (cilvēku) — par apstākļiem, fizioloģisku vai psihisku stāvokli.* □ Divas negulētas naktis un neprātīgais skrējiens bez mirkļa atpūtas pa mežiem un dumbrājiem.. bij pievarējis arī šo spēcīgo vīru. Upīts X, 940. Pēc kāda laika zēns mierīgi elpo savā gultiņā. Arī vectēvu atkal pievārējis miegs. Kalndruva 5, 164. ..nogurums bija beidzot mani pievārējis, un es kļuvu miegains. Kaijaks 5, 241.

2. *Pārvarēt (piemēram, šķēršļus); paveikt (parasti grūtu, arī laikietilpīgu) darbu.* □ ..esi iepazinis grūtības un zini, kāds prieks pārņem, kad tās ir pievārētas. Liesma 75, 3, 13. Kā lai to nedienu pievaru, prom no acīm vedu? Kalna 2, 65. «Kā jums veicas? Vai drīz purvu pievārēsiet?» — «Stundu jautājums,» palielos.. Preilis 1, 18. Alvīne devās gulēt, redzams, metusi ābolu mizošanai mieru, jo visus šovakar nebūtu pievārējusi tik un tā.. Ezera 7, 27.

pievārīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Vārot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Pievārīju papilnam gaļas. ME III, 309. «Smalko ziepju vien mums esot pievārīts tik daudz, ka desmit gadu varot ar viņām mazgāties..» Rozītis III, 19. // *Vārot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (parasti trauku).* □ Pievārīta pilna bļoda ar putru. ME III, 309. Meitenes pa kārtai iedzer tēju, kuras pievārīts pilns spainis.. Ciņa 83, 55, 1.

2. *Vārot papildināt (kā daudzumu).* P. vēl kādus desmit kartupeļus.

3. *Vārot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ Tai [pernicai] vēl pievārītas vielas, kas žūšanu paveicina. ME III, 309.

4. *Vārot pieļaut, ka (kas) pielīp (pie kā, kam klāt).* P. putru pie katla dibena. □ Putra rūgta, pievārīta. ME III, 309.

pievārīties, parasti 3. pers., -vārās, pag. -vārījās. **1.** *Refl.* → *p i e v ā r ī t (1); tikt pievārītam.* □ «Labs būs,» Platais saka, raudams katlu no uguns. «Citādi pievārīsies tik daudz, ka pa nedēļu nevarēs noēst.» Zv 58, 16, 18.

2. *Refl.* → *p i e v ā r ī t (4); tikt pievārītam, parasti neviļus, negribēti.* Putra pievārījusies pie katla sienām. // *Kļūt tādam, pie kura kas vāroties ir pielipis.* □ Stukuliene, plīts priekšā notupusies, ar pelniem izberž katlam pievārījušos dibenu. Upīts 10, 301.

pievārte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Vieta pie vārtiem.* □ Juhaneņu es parasti sastapu pievārtē ganām kazu.. Skujiņš 5, 53. // pārn. *Vieta, teritorija, kas atrodas samērā tuvu kam (parasti apdzīvotai vietai).* □ ..kolhozniekiu ģimenes bija iegādājušās no arteļa vai pašu spēkiem uzcēlušas personiskās mājas.. Liepājas pievārtē. Talcis 8, 135. Tā kā Jūrmala ir Rīgas pievārtē, tā ir arī viena no iecienītākajām rīdzinieku atpūtas vietām. Hor 81, 11, 9. Saule piesarka un ieripoja eglēs. Lielā sila pievārtē tās stāvēja cildeni mierīgas. PL Siev 76, 10, 16. // pārn. *Laikposms neilgi pirms kāda cita laikposma.* □ Ieva labprāt klejo pa Pārventas mežiem. Reiz, jau pavasara pievārtē, viņa tur satika Jorenu Akmeņkalnu. Zigmonte 2, 19. Vasaras pievārtē sākas ceriņu un ievu ziedu laiks, uzzied rudzupuķes un naktsvijoles. Rīgas B 80, 160, 5.

pievasa, -as, s.; bot. *Vasa, kas izveidojas no papildu pumpuriem uz auga virszemes daļām.* □ ..[biezlapju dzimtas] augs vairojas veģetatīvi ar sīkām pievasām, kas kā mazas rozetītes līdz ar sakni attīstās lapas apmales robos un pie mazākā pieskāriena nokrīt un sāk patstāvīgu dzīvi. Galenieks 2, 224.

pievazāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Nevīžīgi izmētājot, novietojot nepiemērotā vietā (dažādus priekšmetus), padarīt nekārtīgu, arī netīru (piemēram, telpu, apkārtni).* □ Maurs starp ēkām bija salmiem pievazāts un žagariem piemētāts. Lēmanis 10, 107.

2. *Staigājot ar netīriem vai slapjiem apaviem, kājām, padarīt netīru, slapju (grīdu, telpu).* □ ..nekad viņas istabā grīda nav spīdējusi, bet aizvien dubļu pievazāta. Brodele 14, 64.

pievedceļš, -a, v. **1.** *Ceļš, kas savieno (kādu citu ceļu) ar noteiktu objektu vai maģistrāli.* □ Ceļš asi pagriezās pa labi, it kā tiekdamies pretim pievedceļam, kas tūliņ aiz pagrieziena savienojās ar lielceļu. Lācis 15, 208. ..Rīgai,.. tāpat kā Maskavai, ir atrisināti laikmeta prasībām atbilstoši galvenie pievedceļi un loka maģistrāle.. Zv 81, 1, 11. Pārveidos arī automaģistrāles pievedceļus pašā Siguldā. Zv 79, 11, 7.

2. *Sliežu ceļš, kas savieno (kādu citu sliežu ceļu) ar noteiktu objektu vai maģistrāli; pievedzelzceļš.* □ Vagons jau iebīdīts pievedceļā no stacijas uz dārzeņu bāzi. Lāms 4, 103. Līdzās tai [jaunceltnei] top pievedceļš — sliežu atzarojums no dzelzceļa līnijas. Pad J 63, 199, 2. Uz rūpnīcas pievedceļa stāv vilciens — četri aveņkrāsas vagoni.. Cīņa 70, 21, 1.

pievedzelzceļš, -a, v. *Sliežu ceļš, kas savieno (kādu citu sliežu ceļu) ar noteiktu objektu vai maģistrāli.*

pievedums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i e v e s t (1).* □ ..dzīvnieki [mežā] uzskatīja par labāku uzturēties barotavu tuvumā un gaidīt barības pievedumu, nekā meklēt to patstāvīgi.. Kaijaks 5, 296. Labības pievedums organizēts tā, ka elevatora vārtos ar apbrīnojamu precizitāti ik pēc 2—3 minūtēm iebrauc pa trīstonnīgai mašīnai ar graudiem. Zv 60, 2, 20. Latvijas ostas saistīja Krieviju ar aizjūras valstīm, nodrošināja lētu kurināmā un izejvielu pievedumu. Ģeogr 10.

pieveikt, -veicu, -veic, -veic, pag. -veicu; trans. **1.** *Pakļaut, pārspēt ar fizisku spēku; padarīt nekaitīgu, arī iznīcināt.* □ ..kurši un lībieši cīnījās.. ar ģermāņu melnajiem bruņiniekiem, līdz, pārspēka pieveikti, tika nospiesti sveša zemnieku verdzības jūgā. Samsons 1, 5. Tie tur ar varu, ar rupju spēku un varmācībām mēģināja viņu pieveikt. Upīts 18, 167. Dažs no vecajiem medniekiem savā mūžā ne vienu vien lielo kaķi pieveicis, cits turpretim lūsi pat lāgā nav redzējis.. Dripe 1, 17. Ezis ir visēdājs.., bet galvenokārt pārtiek no dzīvniekiem, pie tam uzbrūk visiem, kurus var pārsteigt un pieveikt. Tauriņš 1, 28. // *Ietekmējot (kāda) psihi, panākt, ka (tas) padodas, nepretojas.* □ «Tu domā, ka mani pieveiksi ar savu stūrgalvību?» Ilga to saka vēl pavisam mierīgi.. Ezera 2, 152. Ja Aina domājusi pieveikt vīru ar boikotu, ar klusēšanu, ar aizvērstu skatienu, tad viņa maldījusies. Zigmonte 2, 137. // *Panākt, ka vairs nav jācieš (no kā nepatīkama, nevēlama); panākt, ka izzūd (kas nepatīkams, nevēlams).* □ Pēckara gados republikā pieveiktas daudzas infekcijas slimības.. tīfs, malārija, poliomielīts. Ves 82, 12, 4. ..jāpalīdz Mārai pieveikt izmisumu un pārvarēt sāpes... Purs 1, 224. // pārn. *Nevēlami iedarboties (uz ko), arī iznīcināt (ko) — par parādībām dabā.* □ Turklāt mūsu zvejas kuģi tiešām ir ļoti izturīgi un veikli. Ja vien pīķis atrodas pret vilni, tad nekāda vētra to nespēj pieveikt.. Talcis 7, 120. Sals [kalnos] pieveica cilvēkus, un neviens pat nenoģida, ka zem baltā sniega sastinguši guļ laimes meklētāji. Lielais 2, 184. // pārn. *Par slimībām, neveiksmēm.* □ ..nomiris Auseklis! Nomiris, pēkšņas slimības pieveikts, tālajā Pēterburgā. J Kalniņš 3, 289. Pamazām pierimst sūrme sirdī par pirmā vīra.. pāragro nāvi — viņu pieveica ātrā tuberkuloze.. Rīgas B 84, 199, 2.

2. *Cīnoties pārspēt, uzvarēt (kādu).* □ ..ikviena citas republikas komanda uzskatīs par savu goda lietu pieveikt čempiones. Zv 79, 13, 11. Viņam bijis tāds spēks kaulos, ka spējis pat deviņus vīrus pieveikt, izsvaidīdams tos kā izkaltušu salmu kūļus. J Kalniņš 9, 133. «..nāc.. ar mani cīksties. Ja pieveiksi, tad dabūsi aitu, ja ne — tavs zelta gabals būs man.» [Saka puika milzim.] K Skalbe 1, 109.

3. *Tikt galā (ar kādu darbu), padarīt (lielāku darba daudzumu).* □ Kamēr nokavētos darbus pieveikšot. ME III, 309. Vīri rauj no gaismas līdz tumsai, pieveicot pusotras normas. Cīņa 82, 85, 1. Šodien čaklās kolhoznieces kontā jau daudz pieveiktu hektāru. Cīņa 64, 143, 1. ..posāmies uz māju, jo bija vakars un cukurbiešu grēdu mēs bijām pieveikuši.. J Kalniņš 4, 32. pārn. ..palīdzēju [kuģa] komandai pieveikt sviesta bļodas, gulašus, makaronu pudiņus.. Talcis 7, 150.

pievējš, -a, v.; jūrn. *Slīps pretvējš.* □ Apsoļo kuģim visapkārt, atrodi pievēju un aizmirsti dažbrīd visu pasauli. Kar 58, 9, 114.

pievelt, -veļu, -vel, -veļ, pag. -vēlu; trans. **1.** *Veļot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. akmeni pie sienas. □ Anna pievēla klāt saimnieces lielo krija [krijas] vilnas grozu un apsēdās uz vāka. Upīts 4, 349. Muguru atliekt var tikai visi [talcinieki] reizē, kad garā [ziņņu] grīste pievelta ķirpas vietai. Indrāne 2, 65.

2. *Apstrādāt ar veltni (piemēram, augsni).* □ ..pirms zāļu sēšanas lauks jāpievelē, lai nolīdzinātu augsnes virspusi, kā arī lai veicinātu labāku mitruma piekļūšanu zāļu sēklām. Tērauds 1, 374. ..šopavasar, kad augsnē maz mitruma, sējumus vajadzētu pievelt. Pad J 75, 70, 1. ..asfaltbetonu izlīdzināja ar greideru.. un pievēla ar veltni. Rīgas B 81, 122, 5.

pievelties, -veļos, -velies, -veļas, pag. -vēlos; refl. *Veļoties pievirzīties (pie kā, kam klāt,*

arī kam tuvāk). Akmens pievēlies pie pašas sienas.

pieveltnēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pievelt (2).* P. augsni.

pievemt, -vemju, -vem, -vemj, pag. -vēmu; trans. *Vemjot padarīt netīru, slapju (grīdu, telpu).* □ ..vienreiz pasta kungs istabu pievēma.. Sakse 7, 229. // *Vemjot piepildīt (trauku).* P. bļodu.

pieverba, arī **pieverbu,** ģen., nelok.; val. *Tāds, ko lieto savienojumā ar verbu.* □ Akuzatīvs ir galvenokārt pieverbu locījums. Gram I, 398.

pievērpt, -vērpju, -vērp, -vērpj, pag. -vērpu; trans. **1.** *Vērpjot izgatavot (dziju) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz dzijas. // *Vērpjot (dziju), piepildīt (ar to, parasti spoli).* □ Vai spolīti nepievērpu par trijām nedēļām? ME III, 310.

2. *Vērpjot papildināt (kā daudzumu).* P. vēl linus.

pievērst, -vēršu, -vērs, -vērš, pag. -vērsu; trans. **1.** *Ar kustību panākt, ka (ķermenis, tā daļa) atrodas pretī (kam).* □ ..viņš pievērsa seju lodziņam un sāka vērot upi. Kalndruva 5, 31. Krists atskatījās un ieraudzīja, ka blakus stāv Līcis un kaut ko kliedz, bet viņš nekā nedzirdēja. Tad Krists pievērsa Līcim kreiso ausi. A Grigulis 9, 124. pārn. ..saule atkal ir pievērsusi zemei laipnāku vaigu. Kar 59, 8, 50. // *Pavirzīt (skatienu) tā, lai redzētu (ko).* P. skatienu ienācējam. P. acis gleznai. □ Viņš neredzēja sev pievērsto Valda skatienu. Līvs 3, 51. Rīt atbrauks māte. Ļoti gribējās atkal parunāt ar viņu, dzirdēt viņas balsi un sajust sev pievērsto acu skatienu. Dripe 2, 131. Solveiga pieceļas, ielūkojas pulkstenītī uz brūnās rokas un atkal pievērš acis ceļam. Kalndruva 5, 6. // *Pagriezt, pacelt (pret ko).* □ ..suns bija iegaumējis reizi par visām reizēm, kas ir ierocis, ko nozīmē viņam pievērsts stobrs.. Kaijaks 5, 97.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) iesaistās, iekļaujas (kādā darbībā, norisē).* Pievērst uzmanību (arī vērību) — a. *Uzmanīgi aplūkot, vērot; izrādīt interesi (par ko).* b. *Uzskatīt (ko) par svarīgu, nozīmīgu un intensīvi nodarboties (ar to).* □ Vēlēšanās komponēt operu pievērsa 1918. gadā A. Kalniņu.. «Baņutas» libretam. Vītoliņš 1, 26. ..skolā pievērsa izcilu uzmanību fiziskajai kultūrai, norūdīšanai fiziskā darbā.. Klotiņš 1, 24. Lielu vērību ģeometrijai pievērsa grieķu filozofi. Karpovics 1, 12.

pievērsties, -vēršos, -vērsies, -vēršas, pag. -vērsos; refl. **1.** *Pagriežoties (pret kādu), uzrunāt (to), pievērst (tam) uzmanību.* □ «Lūdzu, man kukuli maizes.» Meitene laipni pasniedz prasīto, saņem naudu un tūliņ pievēršas nākošajam pircējam.. Dinere 11, 62. Māte brīdi skatās pārzinē, tad pievēršas darbvedei: «Mēs gribam runāt ar direktoru.» Gulbis 3, 264. «Zomberg,» Valdis pievēršās traļmeistaram. Līvs 3, 66. Skolotāja lika atzīmes. Pēkšņi viņa pievērsās pēdējam solam. «Jūs, šķiet, sauca par Mellaci?» Saulītis 12, 195. // *Tikt pievērstam (par acīm, skatienu).* □ ..šodien visas acis pievērsās Jansonam [referentam]. Viņa diženais stāvs, spēcīgā, dziļi izjustā balss visus.. saistīja.. Kurcijs 3, 24. Brīdi tumšo acu skatiens vērtē Ervīnu, vēlāk pievēršas grīdsegai.. Krūmiņš 1, 32. Kur vien tikai pievēršas skatiens — visur lieli un mazi karogi.. Rīgas B 57, 32, 2.

2. *Aktīvi iesaistīt savā interešu lokā, darbību kopumā.* □ Rozentāls arvien vairāk pievērsās darbiem un pasākumiem, kas varēja sekmēt latviešu nacionālās mākslas un kultūras straujāku attīstību.. Stankevičs 4, 144. Brītiņu palūkojies pa [vilciena] logu, atkal pievērsos avīzei. Ezera 5, 142. ..J. Raiņa Dailes teātris pievērsies Ļesjas Ukrainkas dramaturģijai.. Pad J 63, 99, 1. // pārn. *Tikt pievērstam (kam citam) — piemēram, par domām, sarunām.* Viņas domas pievērsās bērniem. Sarunas pievērsās mākslai.

pievērt, -veru, -ver, -ver, pag. -vēru; trans. **1.** *Vērot aizdarīt, aiztaisīt, parasti daļēji, nepilnīgi.* P. loga slēģus. □ Uz jumta dzirdami soļi un brakšķēšana. Istabas durvis, kuras Druviņu tēvs, iekšā nākot, tikai pievēris, tagad atveras pavisam vaļā. Birznieks-Upītis 6, 138. Vēsma, caur dārzu no ezera nākdama, klusām piever logu.. Indrāne 6, 59. ..Īzas tante iznāca no mājas ar paprāvu saini padusē un, rūpīgi pievērusi vārtiņus,.. aizgāja stacijas virzienā. Lubējs 4, 126. // *Vērot durvis, vārtus u. tml., aizdarīt, aiztaisīt (ko), parasti daļēji, nepilnīgi.* P. naktsskapīti. □ Mazliet nepievērts palicis grāmatu skapis.. Caune 1, 24. // *Aizvērt, aizdarīt (acis, plakstiņus), parasti daļēji, nepilnīgi vai uz neilgu laiku.* □ ..Pēteris atlaidās mīkstajā krēslā un pievēra acis. Saulītis 13, 19. ..Salums sēdēja, kā sēdējis, — galvu noliecis, mazliet pievēris plakstus.. Purs 4, 20. Aiz laimes es uz mirkli pieveru acis. Brodele 17, 63. pārn. Rozes ezerā pievērušas savas ziedu lapiņas. ME III, 310.

2. *Vērot (ko) virsū lielākā daudzumā, piepildīt (ar to pavedienu, auklu u. tml.).* □ Katra dzītiņa pievērta pērlītēm, baltām jo baltām. Zunde 1, 22.

3. *Vērot pievienot (pie kā, kam klāt).* □ Pievērt vienu zīli pie otras. ME III, 310.

pievērties, parasti 3. pers., -veras, pag. -vērās. *Refl. → p i e v ē r t (1); tikt pievērtam, parasti neviļus, negribēti.* □ Logs nočīkstēja un, vēja brāzmas grūsts, pievērās. Viese 2, 79. «Ir nu gan sievišķis padevies!» man ienāk prātā, kad durvis aiz Klāvas pievērušās. Preilis 1, 64. Pievērušās acis uz snaudienu. ME pap II, 279.

pievēsmot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; refl. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, viegla gaisa plūsma, smarža) izplatās viscaur (telpā, apkārtnē, vidē).* □ Lidija staigāja šurpu turpu, svaigi pūderēta, un pievēsmoja istabas gaisu ar smaržām un drēbju čaukstoņu. Lācis 4, 9.

pievest, -vedu, -ved, -ved, pag. -vedu; trans. **1.** *Vedot (ar transportlīdzekli), piegādāt (ko).* P. būvmateriālus. P. lopbarību. □ Edvarts: Jāpieved vēl pie šķūņa vakar saliktās gubas. Atnācu tikai sakām paka]. Blaumanis 6, 368. Karjerā nodarbinātajiem ēdienu pieved klāt

termosos. Zv 77, 23, 3. Strādnieces pieved un krauj plauktos apdedzināšanai sagatavoto porcelānu. Klīvers 3, 43. // *Piegādāt (ko) — par transportlīdzekli.* □ ..strādnieki lauž no ietvēm vecos akmeņus, bet smagās automašīnas pieved grantī, smiltis un akmeņu šķembas.. Rinkule 1, 57. Velkoņi pieveda pie kuģa ar resnām tērauda ķēdēm apjoztus baļķus.. Rīgas B 84, 188, 4. ..cilvēkam, kas strādā tālu mežā, autoveikals pieved maizi klāt. Ziedonis 9, 318. // *Piegādāt (preces tirdzniecības uzņēmumam).* □ «Mjā,» Dzērvīte negribīgi atbild, «ir jau cilvēki, kuri to vien pētī, kas kurā veikalā pievests.» Kalndruva 5, 183. // *Piegādāt (piemēram, izejvielas no cita valsts rajona, apgabala u. tml.).* □ Pērn uzņēmums izmantoja galvenokārt pievestu izejmateriālu. Lauku Dzīve 80, 6, 7. ..Latvijas kviešus vairāk izlieto lopbarībai, bet maizei graudus pieved no saulainākajiem apgabaliem.. Zv 79, 16, 7.

2. *Vedot sagādāt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Vēl atliek labi daudz laika līdz siena pļaujamam laikam. Varēs.. pievest žagarus un salauzt celmus sveķmalkai. Birznieks-Upītis II, 44. Kas tad var pievest Un no kurienes — Citus, Labāk izdedzinātus, Ķieģeļus? A Grigulis 14, 34. // *Vedot sagādāt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (telpu, platību).* P. pilnu pagalmu ar granti.

3. *Vedot (liekot iet sev līdzi), panākt, ka (kāds) pieiet, pienāk (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..tēvs, satvēris atnācēju aiz rokas, pieveda pie mātes. J Plotnieks 9, 7. ..Jēkabu pieveda un piesēja pie ābeles. Birznieks-Upītis 1, 46. Meistars Ritu virpai pieved klāt un saka: «Tā nu, meit, ir tava. Saudzē, cienī, kop!» Lukss 1, 342. pārn. Ko viņš Edei bija devis par tās mīlestību? Bēdas viņš pieveda viņu dzīvei kūmās jau kāzu vakarā.. J Kaln iņš 3, 349. // *Vedot (piemēram, aiz pavadas), panākt, ka (dzīvnieks) pieiet, pienāk (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. zirgu pie akas. // *Vedot nogādāt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par transportlīdzekli.* □ Kuteris pieved mani gandrīz pie pašas slimnīcas, jo tā atrodas krastmalā. Ves 84, 5, 6.

4. parasti 3. pers.; trans. *Būt tādam, pa ko var nokļūt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par ceļiem, takām u. tml.* Ceļš pieved gājēju pie upes. // intrans. □ Mašīna.. uzgriezās uz bedrainas takas, kas pieveda pie stāvvietas. Lāms 4, 8.

5. nevēl. *Nosaukt, minēt (piemēram, faktus, argumentus u. tml.).*

pievētīt, -vētīju, -vētī, -vētī, arī -vētu, -vēti, -vēta, pag. -vētīju; trans. *Vētījot attīrīt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Pievētīt daudz labības. ME III, 310. // *Izvētīt (piemēram, graudus) tādā daudzumā, ka (tie) piepilda (ko).* P. veselu sieku linsēklu.

pievēžot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Vēžojot iegūt (vēžus) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. viesībām vēžus. P. daudz vēžu. // *Vēžojot iegūt (vēžus) tādā daudzumā, ka (tie) piepilda (ko).* □ Kuru vēzi noķēra, to svārku piedurknē.. Pievēžojis abas piedurknes, Dauka sadzina lopus mājā.. Sudrabu E 3, 152. Klāvs un Janka pievēžojuši pilnas kules. Ērgle 1, 328.

pievidžināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; trans. *Vidžinot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ Bet bezdelīga, auša, pievidžina un piesmej pilnu puspasauli. Kaldupe 6, 94. pārn. Visapkārt ziedi, smaržīgi rīti, jau pirms saules putnu pievidžināti. Kar 84, 2, 76.

pievienojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p i e v i e n o t (1).* Ilustrāciju p. grāmatai. // val. *Gramatiski vai leksiski izteikts vārda vai vārdu grupas savienojums ar iepriekšējo izteikuma daļu.* P. ar saikli.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e v i e n o t (2).* Vadu p.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → p i e v i e n o t (3).*

pievienot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Panākt, ka (kas) kļūst par (kāda gatava, pabeigta kopuma, sistēmas) sastāvdaļu.* □ Veiklām, precīzi izstrādātām kustībām viņas nostiprina niecīgo kristālu uz pamatnes, citu pēc cita pievieno smalkos zelta izvadus, kuru diametrs ir tikai trīsdesmit mikroni.. Pad J 82, 240, 1. ..paredzēts kapitāli izremontēt veco viesnīcu «Rīga», tai pievienojot divas blakusesošās ēkas. Zv 81, 11, 5. Pussimts individuālo māju.. pievienotas gāzes sadales tīklam. Lauku Dzīve 81, 1, 13. // *Organizatoriski padarīt par (kādas valsts, organizācijas u. tml.) sastāvdaļu.* □ Latviešu revolucionārie sociāldemokrāti.. uzstājās pret mēģinājumiem pievienot Latviju Vācijas impērijai.. Vēstis 79, 1, 9. Pienāk.. raksts, ka no 219 arodbiedrības biedriem tiek izslēgti 62 rakstnieki un pēc tam pārējie tiek pievienoti Latvijas Preses biedrībai. Birznieks-Upītis 6, 28. // *Iekļaut (ko) kādā kopumā, sastāvā, to papildinot.* □ Izlasei pievienots.. pēcvārds, kurā pirmo reizi.. apskatīta A. Kurcija dzīve.. un viņa dzeja. Lit M 58, 49, 2. Šad tad smaržīgajās zaru līgotnēs iesēdās arī dzeguze un pievienoja daudzbalsīgajam skaņu audumam savu noslēpumaino, samtaino «kukū». Kalndruva 7, 11. pārn. «Mīļā Ņina, ja Helmūts tevi izvēlējies, tad zini, ka būsi mums tikpat kā meita,» arī māte pievieno savu sirsnību. Rinkule 5, 75.

2. *Radīt, izveidot (piemēram, vada, līnijas) darbību; panākt, ka (kas, piemēram, elektriskā enerģija, ūdens) tiek piegādāts; arī pieslēgt.* P. mājai ūdensvadu. P. vadu maģistrālei. P. dzīvoklim telefonu. P. radiouztvērēju tīklam. P. gāzi. P. karsto ūdeni.

3. *Pielikt (pie kā, kam klāt).* P. iesniegumam dokumentus. P. lietiskos pierādījumus. □ ..vēstulei bija pievienota biļete uz slavenas dziedones vieskoncertu.. Rinkule 5, 129. Tikko pudeles bija novietotas galdā, meita tām pievienoja rēķinu. Fimbers 1, 177. // *Piejaukt, piebērt u. tml. (pie kā, kam klāt).* □ Pirms pasniegšanas zupai pievieno svaiga krējuma un olas dzeltenuma maisījumu. Kļaviņa 1, 304.

pievienoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. **1.** *Pievienot, iekļaut sevi (piemēram, kolektīvā, grupā).* □ ..pamanījis draugus ejam uz ezeru, Jukums devās tiem nopakaļ un mēģināja pievienoties tā, it kā starp viņiem nekas nebūtu noticis. Avotiņa, Slisers 1, 57. Otrās dienas rītā mēs saņēmām pavēli steidzīgi izbraukt uz staciju un pievienoties divīzijas kolonnai, kas devās uz fronti. Grīva 8, 67. Kad māsa mani sāk ņemt līdzi uz ganiem, abām raibaļām pievienojas gaišbrūnā Mandžala. Andersone 1, 75. // *Piesaistīt sevi (kam, piemēram, cilvēkam, cilvēku grupai) kopējas darbības veikšanai; iesaistīt sevi (kopējā darbībā, rīcībā).* P. sarunai. P. kopējai dziedāšanai. P. revolucionārajai kustībai. □ Siena laikā zvejā brauca tikai Ingus un Ernests. Vēlāk arī Kārlis ar Janku pievienojās brāļiem. Lācis 13, 121. Kārkliņa sāka aplaudēt. Viņai pievienojās citas audējas .. Sakse 4, 39. Jūrnieku streiks bija aptvēris visus kuģus, bet tam nepievienojās ostas strādnieki. Lācis 10, 69.

2. *Atzīt (piemēram, kāda izteikto viedokli), būt vienisprātis (ar kādu).* □ Vispār viņa allaž piekrita Arturam, jo tas vienmēr izteica domas, kurām varēja tikai pievienoties, domas, kādas domāja vai varētu domāt pati Elita. Zigmonte 9, 233. «Protams,» es viņam pievienojos. Nevarēja būt šaubu, aiziet būtu vislabākais, bet uz kurieni? Saulītis 13, 19.

3. parasti 3. pers. *Kļūt tādam, ko pievieno, ar ko papildina, arī veido (kādu kopumu); kļūt par (kāda kopuma) sastāvdaļu.* □ Mēnešiem viņš varēja staigāt gar veikalu skatlogiem, līdz sadabūja naudu un iekārotā lietiņa pievienojās krājumam. A Grigulis 13, 14. ..gandrīz vienā laikā atskanēja zvani skolā un darbnīcās, iedūcās arī svilpes tvaika nodaļās. Tam visam pievienojās spalgi dūcieni arī no apkārtējām kurinātavām, vēstījot par pusdienas pārtraukumu. Birznieks-Upītis 6, 322. Vētrai drīz pievienojās auksta un bieza migla. Grīva 6, 146. pārn. Nu naidam un bailēm no Apenāja pievienojās arī greizsirdība .. Birze 3, 143.

4. parasti 3. pers. *Atrasties, būt novietotam tā (pie kā, kam klāt), ka veido savienojumu, vienotu sistēmu.* □ Šis balti flīzētais gaitenis bija ļoti garš, kā tunelis tas stiepās cauri visai vecajai slimnīcai, un no sāniem tam pievienojās gaiteņi uz nodaļām. Birze 5, 193. Čkalova, kādreizējā Orenburga, tagad atrodas pie Urālas upes, kur tai pievienojas [pieteka] Sakmara. Talcis 4, 6.

pievienties, parasti 3. pers., -viešas, pag. -viesās; refl. *Ieviesties (kur) lielākā daudzumā (parasti par kaitīgiem dzīvniekiem vai augiem).* □ Tur pieviesušās žurkas. ME III, 312. Labībā pieviesies daudz nezāļu. ME pap II, 279. Zedeņu stūris avenāju pieviesies. Austriņš 2, 107.

pievietot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; novec. *Novietot (priekšmetu).* □ Klases galā bija īpaša šaura istaba, kuru sauca par lāžu kambari: te pievietoja čubu maisiņus, ēdienu lādes .. Birznieks-Upītis II, 161. // *Iekārtot, ievietot (kādu kur, pie kā), parasti uz neilgu laiku.* □ Arina: Mēs tevi šovakar vēl negaidījām. Es nezinu, kur tevi te pa nakti pievietosim. Upīts XIV, 607. Brīvi cilvēki vajadzīgi visos amatos — gan tēvocis mani kaut kur pievietos. ME pap II, 279.

pievietoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl.; novec. *Novietoties.* □ Upīšu Mārtiņš pievietojās pie tā paša galda .. Upīts 4, 334.

pievilcība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i e v i l c ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Jaunības p. Sievišķīga p. Ārēja p. Zaudēt pievilcību. □ Kā visām skaistulēm, Skaidrītei pastāvīgi vajadzēja sajust un baudīt savas pievilcības spēku un varu .. Ezera 14, 74. Koķeta salmu cepurīte ar tīkliņu viņas sejai piešķīra neatvairāmu pievilcību. Lācis VI, 321. ..pilsētas pievilcība slēpjas ne tikai krāšņajos Gaujas līčos .., Valmiera ir slavena revolucionāru tradīciju pilsēta. Cīņa 60, 8, 4.

2. *Vispārināta īpašība → p i e v i l c ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Ak dievs, kā viņš vēlējās dzīvot — mierīgi, pieticīgi, bez briesmām. Tikai tagad [kaujas laukā] viņam atklājās visa dzīves pievilcība .. Lācis 15, 283. Lielāku idejisku dziļumu lugā veltīgi meklēt, tās spēks un pievilcība ir raibie sadzīves skati, krāsainie raksturi .. J Kalniņš 1, 341. // *Spēja ar savu būtību, personību piesaistīt citu cilvēku uzmanību un izraisīt viņos patiku.* □ ..viņš [aktieris] nepavisam nebija varoņa mīlētāja tips, taču radošā apgarotība piešķīra viņa personībai neatvairāmu pievilcību .. Dzene 4, 21. Uz skatuves .. [mākslinieka] tēlos sajūtam personības spēku un pievilcību. Zv 76, 23, 17. Recenzijās uzsvērta jaunā aktiera vienkāršība, dabiskums, skatuviskā pievilcība .. Teātris 79, 124.

3. *Vispārināta īpašība → p i e v i l c ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Aktiera profesijas p. □ Grūti pateikt, kura no šīm paražām ir jaukāka, vai nu vainagu pīšana, vai aplīgošanās, vai arī darvas mucas pacelšana. Visām tām ir sava valdzinoša pievilcība. Bērn 59, 6, 1. Nē, tomēr — pasaule un dzīve ir kontrastu pilna. Arī bēgļa un klaidoņa dzīvei sava pievilcība. Upīts VIII, 95.

pievilciens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → p i e v i l k t (1).* Pievilciena solis.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → p i e v i l k t (4).* Grožu p.

pievilcīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **pievilcīgi.** **1.** *Tāds, kas atbilst kādām estētiskām prasībām un izraisa patiku (par cilvēku, tā ķermeņa daļām); arī glīts, skaists.* P. aktieris. Pievilcīga meitene. □ Alma bija pievilcīga sieviete, viņa patika daudziem .. Eglons 2, 194. Indrai .. bija jāatzīst, ka māsa ir neparasti pievilcīga un skaista. Kalnāruva 2, 21. Direktors pasmaidīja, un tas uz mirkli viņa skarbo seju darīja ļoti pievilcīgu. Kroma 3, 34. // *Tāds, kurā izpaužas atbilstība kādām estētiskām prasībām un kurš izraisa patiku.* P. izskats. Pievilcīga āriene. □ ..viņa seju apstaro tik nemākslots, pievilcīgs smaids, ka nav iespējams neredzēt savā priekšā šā cilvēka skaidro sirdi. Katlape, Ceplītis 1, 84. Tiesa, diez cik pievilcīgi viņš

patlaban neizskatās, ir diezgan mežonīgs, taču to vajag saprast. Kaijaks 2, 140. // *Skaists, patīkams (par parādībām dabā, ainavu).* Pievilcīga apkārtne. □ Sevišķi pievilcīgi plauksmes brīdī ir bērzi: daba baltajam koka stumbram prot pieskaņot košas krāsas cepuri, kas .. izskatās līdzīga iezaļganai dūmakai .. Goba 1, 52. .. gleznaini pauguri, ielejas, ezeri vai upes dara vietu pievilcīgāku .. Zv 76, 1, 8. // *Tāds, kas ir gaumīgi, prasmīgi izgatavots, izveidots vai iekārtots un izraisa patiku (piemēram, par priekšmetu, telpu).* P. tērpa piegriezums. Pievilcīga frizūra. P. skatloga dekorējums. □ .. gaumīgs nama krāsojums .. palīdz izcelt un padarīt glītu un pievilcīgu pat visvienkāršāko namu. Rīgas B 58, 241, 3. Pievilcīgu, gluži neparastu izskatu ieguvuši vienkārši koka atpūtas krēsli, atdzīvināti ar gaiši zaļgana mezglojuma pārvalku. Cīņa 81, 120, 3. Istabiņa izbalsināta, tīra. Un tas uzreiz padarīja to pievilcīgāku. Bērce 1, 80.

2. *Tāds, kas izraisa patiku (parasti ar savu saturu, raksturīgām īpašībām); arī saistošs.* Pievilcīgi dabas tēlojumi. □ Sapnim jābūt lielam, ilgām dedzīgām, gribai cietai — tad .. dzīve kļūst kvēla un pievilcīga, tad cilvēkam vērts dzīvot. Sudrabkalns 5, 90. .. pavisam klusa [Osiene] bij palikusi, meitas velti gaidīja viņas pievilcīgos stāstus par darbiem, par veciem notikumiem pagastā .. Upīts 4, 257. Skaņdarbs pievilcīgs ar .. dinamisko, vitālo mūzikas materiāla attīstību, piesātināto un vienlaikus krāsaino orķestra skanējumu. Cīņa 82, 86, 3. // *Tāds, kura būtība, personība piesaista citu cilvēku uzmanību un izraisa viņos patiku.* □ .. mākslinieces personība ir pievilcīga un aizraujoša. LPTV II, 93. Sevišķi pievilcīgs bija Volgins, kura sīkstо enerģiju un darba entuziasmu Andris prata pienācīgi novērtēt. Imermanis 2, 131.

3. *Tāds, kas saista, valdzina; arī vilinošs.* □ Īstā mākslas darbā vienmēr ir brīnums — līdz galam neizskaidrojams un neizanalizējams, tāpēc tik vilinošs un pievilcīgs. Hausmanis 4, 6. Un stepe nu kļuvusi drūma, barga, tomēr kaut kā neizprotami pievilcīga. Talcis 4, 130.

pievilcīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Pievilcība (1).* Sievietes p.

2. *Pievilcība (2).* Skaņdarba p.

3. *Pievilcība (3).* Svētku p. □ Rostova pie Donas ir miljona pilsēta, un tai ir raksturīgs tāds pats pievilcīgums kā citām dienvidu pilsētām. Pad J 85, 59, 1.

pievīlēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Vīlējot izveidot (kam) vēlamo formu, parasti, (to) pielāgojot.* □ «Miķelsona kundze lūdza, lai tu atslēgu pievīlējot ..» Gāliņš 4, 133. Arī viņam [šoferim] pašam dažkārt ir nācies kādu vajadzīgu detaļu izvirpot vai pievīlēt. Pad J 82, 111, 4. // *Vīlējot (atsevišķās vietās), panākt, ka (kas) iegūst vēlamo formu.* □ Nags nočūkstēja, parādījās smirdoši dūmi. Pēc tam piededzinātās vietas .. pievīlēja, atkal karsēja un kala pakavu, kamēr tas piegula, kā vajag. Gulbis 4, 334.

pievilgt, parasti 3. pers., -vilgst, pag. -vilga; intrans. *Piesūkties ar mitrumu, tvaikiem.* □ Zirgiem bija grūti, ļoti grūti, kājas sāka slīdēt piemirkušajā zemē, aizjūgs no mitruma pievilga smags .. Cīņa 78, 102, 3. Gājām pa pievilgušo jūrmalas smilti .. Liesma 74, 8, 24. Drēbes smaga mitruma pievilgušas. Nezin vai diennaktī pie siltas krāsns izžūtu? Spāre 5, 272. // *Piesūkties ar smaku (parasti par apģērbu).* □ Vienlaikus ar .. pavarda dvakām pievilgušo ikdienas tērpu viņa bija novilkusi arī visu līdz apnikumam pierasto, pelēki garlaicīgo .. Kar 80, 1, 77. Un tikai tagad, stāvot pie atvērtā drēbju skapja, Artūrs sajuta, ka viņa apģērbs pievildzis ar dezinfekcijas un nevēdidātu telpu dvaku. Kar 81, 8, 72.

pievilināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Vilinot panākt, ka (parasti dzīvnieks) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk); panākt, ka (parasti dzīvnieks) uzturas (kur, pie kā, kā tuvumā).* □ Visvieglāk rubeņus pievilināt ar izbāztu vai no drēbes pagatavotu māņu rubeni. A Kalniņš 1, 146. Mednieki .., atdarinot zaķa brēcienu, pievilina lapsu un vilku, atdarinot peles pīkstienu, pievilina lūsi vai lapsu. Pad J 68, 180, 4. «Vai zini, Kriš, man šogad izdevās pievilināt pie mūsu mājām dārza ķauķi ..» K Grigulis 2, 22. // *Būt par cēloni tam, ka (parasti dzīvnieks) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Saldā [ziedu] smarža pievilina kukainīšus, un tie, pēc nektāra tiekdamies, pielīp pie sīkajām [zieda] pūciņām .. Ērgle 5, 41. .. rožu nosegšanai nav derīgi materiāli, kas izraisa pūšanu vai pievilina peles, tas ir, mēsli, salmi, siens, sūna. Lauku Dzīve 78, 10, 17.

2. *Vilinot, arī ar viltīgiem paņēmieniem panākt, ka (kāds) ierodas (kur, pie kā); šādā veidā izraisīt (kāda) labvēlīgu attieksmi.* □ .. [students] vedināja viešņas uz kādu brīnišķīgu ēdienu veikaliņu Iekšrīgā, kas tikai nesen atvērts un tāpēc vēl gatavojot lielas porcijas, lai pievilinātu apmeklētājus. Sakse 6, 240. Bet tagad cilvēki, kas labi strādā, visur nopelna pieklājīgi. Ar rubli reti kuru pievilināsi. Zv 79, 10, 6. Neviens pat nepaskatījās uz lētajām rotas lietām, kuras portugāļi bija paņēmuši līdzi dāvanām, lai ar tām pievilinātu iezemiešus un varētu tos izklaušināt. Lielais 3, 114. // *Būt par cēloni tam, ka (kāds) ierodas (kur, pie kā).* □ .. neviens liedags nav pievilinājis tik daudz atpūtnieku kā Baltijas jūras piekraste .. Lit M 72, 11, 8. Mēs labi maksājam: sezonā var pelnīt līdz 500 rubļiem mēnesī. Tas pievilina lielas naudas tīkotājus. Pad J 81, 215, 4.

pievilkt, -velku, -velc, -velk, pag. -vilku; trans. **1.** *Velkot pievirzīt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. ragavas pie šķūņa. P. laivu tuvāk krastam. P. šķīvi sev klāt. □ Trali jūrā iesviež ar rokām. Divas stundas traleris to velk vajadzīgajā virzienā, pēc tam ar motorvinču pievelk pie borta .. Grīva 5, 93. Viņš pievilka sev klāt krēslu un arī apsēdās .. Vilks 5, 88. Pievilcis ūdens malai nāvīgi ievainoto indiāni, viņš tam sniedza dzert .. Viese 2, 84.

// *Velkot (parasti aiz rokas), panākt, ka (kāds) pievirzās (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..Marta piesteidzās pie meitenes, apskāva to un pievilka sev cieši klāt.. PL Siev 58, 8, 11. Artūrs pieskārās .. Antras gaišajiem matiem un pievilka viņu pie sevis. Lukjanskis 1, 68. Kristaps ar lielo, stipro roku pievelk zēnu sev tuvāk, lai, sašūpojoties laivai, Uldis nepakristu. Zigmonte 2, 247. // *Pievirzīt (ķermeņa daļu pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..viņš [zēns] apsēdās uz kāpnēm, pievilka ceļgalus pie krūtīm, noguldīja uz tiem smago galvu un tā arī aizmiga. Cīrulis 1, 150. Ina sēdēja, kājas klāt pievilkusi .. Lāms 4, 94. Acu neatvēris, bet saviļņots, viņš [ievainotais] pievilka māsas roku sev pie lūpām. Štrāls 2, 350. // *Velkot pievest (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par transportlīdzekļiem.* □ Esam sasnieguši savu ceļa mērķi. Pukstēdams un stenēdams mazs velkonītis pievelk mūs pie krasta. Zv 58, 17, 5.

2. parasti 3. pers.; fiz. *Sava fizikālā lauka iedarbības rezultātā pievirzīt (pie sevis, sev klāt) — piemēram, par ko magnetizētu, elektrizētu.* □ ..klīda valodas par magnēta kalnu, kas pievelkot kuģus un izraujot no tiem visas dzelzs daļas .. Lielais 3, 61. Ja dzintaru berzē ar vilnas drēbi, tas elektrizējas negatīvi un pievelk sīkus papīra gabaliņus. Upīte 1, 91. // intrans. □ Kaut arī zināms, ka magnētisms ir viena no matērijas pamatīpašībām, tomēr jautājums — kādēļ magnēts pievelk — vēl nav atrisināts. Ves 81, 9, 5.

3. parasti 3. pers. *Būt tādam, kas uzsūc, arī piesaista (piemēram, smaržu).* □ Pārtikas produkti ātri pievelk nepatīkamas smakas. Ves 62, 12, 21. «Un, kad arī viena otra vieta aukstumu pievelk, tas nekas. Ja tik tūlīt strādā tālāk, asinis sadala visu nelabumu,» tēvs jautri atsaka. Brigadere 2, 334. // sar. *Palielināt (par optiskām ierīcēm).* □ Paņemu lielo jūras binokli un uzkāpju uz augšējā tiltiņa. Ar to Daugavas krastmalu pievelk gluži vai degungalā. Lapsa 1, 5. Valgais pērkona gaiss atstatumus vērta mānīgus. Kā binokļa lēca tas pievilka Lejas-Eriņus pavisam klāt. Ezera 17, 112.

4. *Savilkt ciešāk (piemēram, auklu), velkot (ko), palielināt (tā) spriegumu.* P. ciešāk jostu. P. tauvu stingrāk. P. pavadu. P. velosipēda ķēdi. P. stīgas. □ Ratos sēdošais pusmūža vīrietis ar izbalojušu platmali galvā pievilka grožus un skaļi iesaucās: «Tprū!» Brodele 14, 5. Ar pedantisku rūpību viņš uzmana un apkalpo to [riņķazāģi]: eļļo, pievelk dzensiksnas, loka un asina vienmērīgos riņķazāģa zobus. Sēlis 4a, 68. Vinčas mašīnists virvi brīžiem pievilka, brīžiem atlaida. Skujiņš 12, 340. ◇ Pievilkt grožus, arī saņemt grožus stingrāk — *ierobežot rīcības brīvību, sākt izturēties stingri.* □ «Es tevi esmu par daudz izlaidis. Būs jāpievelk groži ciešāk.» Rozītis 2, 91. «Piķis un zēvele, kas šeit par ļaudīm?» .. šķendējās Štībelis. «..Jāpievelk stingrāk groži, tad būs kārtība.» Avotiņa, Šlisers 1, 194. // *Piegriezt, pieskrūvēt ciešāk (piemēram, uzgriezni).* P. uzgriezni līdz galam. □ «Paņem atslēgu, liekas, ka riteņiem skrūves atslābušas, pievelc!» Zv 75, 15, 3. Moskvičs izbraukts no garāžas, motora vāks pacelts, Rollītis ar Bertu ņemas spodrinādami, skrūves pievilkdami, nobrāzumus piekrāsodami. Lāms 4, 79. // *Velkot uz savu pusi, aizdarīt (piemēram, durvis, logu).* □ ..viņa, kā prata, aizbarikādējās — no iekšpuses cieši pievilka šķūnīša šķirbainās durvis un, sirdij skaļi pukstot, bažījās, ka tikai viņu nenāk meklēt. Kalndruva 8, 45.

5. *Likt (savam karaspēkam, tā vienībām) pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Revko dod rīkojumu pievilkt artilērijas uguns pozīcijas tuvāk priekšējai līnijai. Jansons 5, 213. Pievilkuši papildspēkus, baltgvardi mēģināja pavērst notikumu gaitu sev par labu. Rīgas B 79, 239, 3. Naktī pretinieks bija pievilcis rezerves. Zv 75, 4, 8.

6. *Pievienot (piemēram, ar vadiem saistītās iekārtas, ierīces).* □ ..brigāde tolaik būvēja cūku novietnes. Augstsprieguma līniju pievilka ar lielu nokavēšanos .. Zv 75, 13, 7. Pie apdegušajiem mūriem bija pievilktas trulīšu sliedes, un ķieģeļu kaudzes liecināja, ka sākti atjaunošanas darbi. Zv 52, 8, 9.

7. *Sūcot piepildīt (piemēram, muti ar šķidrumu).* □ Es, kā jau nepraša, kad pievilku pilnu muti [ar degvīnu] .., aizrijos, man aizsitās elpa .. Liesma 70, 6, 27. ..ziloņi ņudzēja upē kā krokodili. Tie pievilka pilnus snuķus ar ūdeni un aplaistīja sevi .. Ezera 9, 188. // *Dziļi elpojot, piepildīt (plaušas ar gaisu).* □ Kaspars atviegloti pievilka krūtis ar rīta dzestro gaisu. Līvs 2, 28. ..gribas pievilkt pilnas plaušas dzestrā un jau pavasarīgā gaisa. Kļotiņš 1, 184.

8. *Velkot, vācot sagādāt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (piemēram, telpu).* □ ..īgst Purva Kapeika. Negul. Pievilcis pilnu virtuvi, pilnu priekšnamu ar ratu lokiem, ragavu sliecēm, ilksīm. Indrāne 6, 94. Pele pievilkusi pilnu alu ar labību. ME III, 310.

9. *Sakrokot, savilkt (piemēram, apģērbu, tā daļu).* □ Blūze viegli pārkrītoša, viduklī pievilkta. Zv 80, 6, 32. ..īsās piedurknes [blūzei] kupli pievilktas. Kļava 1, 30. Rudās bikses salāpītiem ceļgaliem un dibenu ir gan pievilktas ar galīgi nodilušu un izstaipītu siksnu .. Andersone 1, 35.

10. *Iezīmēt (grafisku zīmi), parasti, lai norādītu uz ko.* P. sarakstā ķeksīšus. □ ..tām saimniecībām, kam varēja būt graudu pārpalikumi, [sekretārs] pievilka vēl otru krustiņu, ar sarkanu zīmuli. Sakse 7, 319.

11. parasti 3. pers. *Piepildīt, pārklāt (parasti ar sniegu, smiltīm) — par vēju; aizvilkt (4).* □ Nieka pūsma vien jau pievelk visas [ceļa] grambas ar smalkiem sniega putekļiem. Indrāne 2, 454. Visas malas ir pievilktas, būs mīksts laiks. ME pap II, 279. // *Virzot sniegu lielākā daudzumā, būt par cēloni tam, ka izveidojas (piemēram, kupenas) — par vēju.* □ ..vienā pusē kaimiņu sēta ar lielu lazdu dzīvžogu, tāpēc tur vējš [ziemā] pievelk milzīgus, baltus kūkumus. Indrāne 2, 221.

12. *Būt tādam, kas saista (kādu), izraisa (kāda) interesi, patiku (par cilvēku).* □ Būdams ne tikai labs mākslinieks, bet arī ievērojams skolotājs, Rozentāls aizvien pievelk daudz skolnieku .. Stankevičs 4, 223. «Neviena sieviete mani nav pievilkusi tā kā tu. Es degu tavā tuvumā, tu esi vienreizēji skaista un kļūsi slavena.» Jansons 4, 416. // intrans. □ Būt interesantam — tas .. nozīmē būt personībai. Personībai, kas pievelk ne tikai ar savu neatkārtojamību, bet ir arī neizsmeļami bagāta. Ves 84, 4, 25. // *Būt tādam, kas saista, valdzina, izraisa interesi.* Sports pievelk jaunatni. Laba izrāde pievelk skatītājus. □ Jūrmala viņus [dzejniekus] allaž pievilka ar jūras šalkoņu un tālēm. J Kalniņš 7, 257. .. viņai bija no Pētera tādas kā bailes, mulsināja viņa straujums un krasie izteicieni, bet reizē arī pievilka skarbā vīrišķība viņa acīs un sejas pantos. Sakse 7, 260. // intrans. □ Celtnieks skaidrāk par citu aroda strādnieku redz savu padarīto. Tas saista un pievelk šajā profesijā. Zv 81, 15, 11. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kādam) rodas interese, izraisās patika; piesaistīt.* Reklāma pievelk pircējus. □ «Tam meitiešam jau vai pats nelabais palīdz puišus pievilkt pie sevis!» Blaumanis 6, 113. .. Pēteris .. bija .. cilvēks, kas prata kundes pievilkt! A Deglavs 1, 151. «Es vēroju, ka jums te ir jauki cilvēki. Vajag tikai viņus pievilkt, aktivizēt.» Sakse 7, 295. // *Piesaistīt (piemēram, uzmanību, skatienu).* □ Visvairāk Alda uzmanību pievelk kombains, kas nostājies pašā pagalma vidū .. Purs 5, 58. Pārāk liels bij viņā pašā parastās garās dienas smagums, lai apkārtne uz ilgāku laiku pievilktu viņa uzmanību. Upīts VII, 17.

○ Pievilkt kāju — a. *Klibojot mazliet vilkt kāju gar zemi.* □ Mēs staigājām pa veco slimnīcas parku. Līvija balstījās uz spieķa un vienu kāju drusku pievilka, taču kustējās pietiekoši varīgi. Skujiņš 10, 342. .. viņš [tēvs] tur pļauj, kūkumu uzmetis, šķībi šķērsām pievilkdams klibo kāju. Indrāne 7, 129. b. *Sveicinot vai pateicoties mazliet pievirzīt vienu kāju pie otras (parasti par maziem zēniem).* □ Kamēr Rūdolfs apkopa Māra pēdu, Alvīne stāvēja klāt .. un pēc tam par pateicību ārstam lika mazdēlam pievilkt kāju. Ezera 7, 99. Sals pievelk — *saka, ja laiks kļūst ievērojami aukstāks.* □ .. naktīs sals vēl pievilka un atkusušās ūdens peļķes apvizēja ar plānu ledu. Rozītis 2, 234. ◇ Pievelk kā magnēts — *saka par to, kas neatvairāmi saista uzmanību.* □ Vārdā nenosaucams spēks izstrāvoja no Valerija un pievilka kā magnēts. Eglons 2, 39. Tā bija pirmā saskare ar sportu, kas stiprus raksturus pievelk kā magnēts, vājus atbīda nost. Zv 79, 16, 25. ◇ Aiz matiem pievilkt sar. — *atzīt par pieņemamu ko nepilnīgu, īsti neatbilstošu.* □ Man gan likās, ka pierādījums aiz matiem pievilkts .. Grīziņš 1, 54. Krietni vairāk ir bijis tādu scenāriju, kuriem ideju var pievilkt klāt tikai aiz matiem. Lit M 81, 12, 2.

pievilkties, -velkos, -velcies, -velkas, pag. -vilkos; refl. **1.** sar. *Lēnā gaitā pieiet, pienākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Viņš vilkšus pievilkās pie galdiņa, attaisīja atvilktni un meklēja. Purs 4, 45. Tad kādu rītu, pieturēdamies pie krēsla, viņš bija pievilcies logam un, satraukumā drebēdams, skatījies jaunas dienas atnākšanu .. Vilks 5, 21. .. es no ganību puses pievilkos pa auzu tīruma grāvi tik tuvu Rušķu mājām, ka varēju jau saredzēt istabas durvis .. Laicens II, 21. // *Lēnām piebraukt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — par transportlīdzekļiem.* □ Klusu elsodama, lokomotīve lēni pievilkās klāt un apstājās. A Grīgulis 13, 214.

2. *Pievilkt savu ķermeni (pie kā, kam klāt).* □ Vija dziļi ievilka elpu, apvija rokas ap Ģirta kaklu un, pievilkusies viņam vēl tuvāk, piespiedās cieši un paļāvīgi. Dripe 2, 106. Es dievināju skolotāju līdz pirmajai vingrošanas stundai, kad viņš visus tos, kas nevarēja pievilkties pie stieņa, stiepa uz augšu aiz ausīm. Bels 4, 15.

3. parasti 3. pers.; fiz. *Savu fizikālo lauku mijiedarbības rezultātā pievirzīties vienam pie otra, citam pie cita.* Pretēja nosaukuma elektriskie lādiņi pievelkas. Ķermeņi pievelkas gravitācijas laukā. □ «Kādreiz [par pretējiem raksturiem] teica, ka pretēji poli pievelkas,» Ozols pasmaidīja. Sakse 7, 238.

4. parasti 3. pers. *Piesūkties (ar smaku, smaržu).* □ Visas sienas [vecajai mājai] šķiet zivju smakas pievilkušās .. Zigmonte 2, 173. Pārnesusi pirkumus mājās, viņa .. izvēdināja ar naftalīna dvaku pievilkušos kleitu .. Lit M 82, 17, 10. Gaiss, taigas skuju ekstrakta pievilcies, bija tik svaigs, ka gribējās papilnam to savilkt savās plaušās. Liesma 82, 9, 20. // *Piesūkties (ar mitrumu, šķidrumu).* □ Sāk līņāt. Rudenīgie lauku ceļi, jau tā mitruma pievilkušies, pārklājās peļķēm .. Pad J 59, 222, 1. Tur [Normandijā] tapušas gleznas, kas ataino ātri skrejošo, ar Atlantijas valgmi pievilkušos mākoņu mainīgo un savdabīgo apgaismojumu. Liesma 84, 2, 27. // *Sūcoties (šķidrumam), tikt piepildītam (ar to) — par bedrēm, ieplakām.* □ Pēc [šāviņa] sprādziena bedre tūlīt pievilkās pilna ar ūdeni. Krieviņš 3, 124.

5. sar. *Piedzerties.* □ «Tas pats kučiers [kučieris]: kad madama viņam barona dzimšanas dienā otru šņabi piesola, tad tas vai nosarkst aiz kauna, bet vakarā krogā viņš uz barona laimēm pievelkas stīvs un pilns.» Blaumanis 6, 213.

pievilkums, -a, v. **1.** *Auduma krokojums; savilkums (apģērbam, tā daļām).* □ Plastiska, sievišķīga tērpa augšdaļa veidojas, ja reglāna piegriezuma kleitai visapkārt kakla izgriezumam ir pievilkums. PL Siev 76, 11, 27. Viduklī un ap aprocēm pievilkumu veido ar iešūtu gumijotu lenti. Zv 79, 23, 32.

2. val. *Pakārtojums, kurā pakārtotais vārds ir atkarīgais komponents vienlaikus divās dažādās vārdkopās.*

pievilt, -viļu, -vil, -viļ, pag. -vīlu; trans. **1.** *Ar viltu panākt, ka (kādam) izveidojas nepareizs priekšstats, doma (par ko); panākt, būt par cēloni, ka (kāda) uzticēšanās, cerības u. tml.*

neattaisnojas. P. skatītājus. □ Viņa arī nepateica īsti, kad atgriezīsies mājās. Nezināja, negribēja Rihardu ne baidīt ar ilgu prombūtni, ne pievilt ar ātru solījumu, kas var izrādīties neiespējams. Indrāne 6, 268. Tas ir briesmīgi,.. ka tie, ar kuriem esi saistījis savas labākās cerības, labākās domas..., tevi pievil un apkauno. Kalndruva 9, 157. pārn. Vienreiz suni pievil ar kaulu, otrreiz ne ar gaļu nepievils. LSP(N) 163. // pārn. *Būt par cēloni tam, ka (kāda) gaidītais, cerētais nenotiek.* □ Nojauta mūs [karavīrus] nepievīla. Kādu dienu rietumu pamalē sāka dunēt un zibēt. Lapsa 1, 58. Kā cilvēku var pievilt kalnu rāmā skaidrība! Viņš bija viens, un tomēr šais kalnos vientulības nebija. J Kalniņš 5, 17.

2. *Kļūt neuzticīgam (laulības dzīvē, draudzībā).* □ Un tā ar mani notika, kā laikam notiek ar daudzām sievām, kas nemīl savus vīrus: es jau biju iekārojusi citu un pievīlusi vīru pirms faktiskās laulības pārkāpšanas. Zālīte 5, 211. Biju dzirdējusi pasakas par nārām. Tās esot pieviltas jaunavas, kas noslīcinājušās nelaimīgas mīlestības dēļ. Dinere 11, 91.

pievīlties, -viļos, -vīlies, -viļas, pag. -vīlos; refl. *Piedzīvot, pārdzīvot vilšanos.* Rūgti p. P. cerībās. P. mīlestībā. □ Bet tie, kas uz Kalna Spijēniem bij atnākuši apmierināt savu ziņkārību, tie šoreiz pievīlās. Nekas ārkārtīgs nenotika. Blaumanis 6, 104. Un Sproģis nekļūdījās un nepievīlās, nē! Viņa ieradās. Ezera 14, 198.

pievirpuļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Virpuļojot pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* Sniega pārslas pievirpuļo pie loga. // pārn. *Strauji griežoties, dejojot, pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ Viņi pievirpuļo viens otram klāt. ME III, 311.

pievirzīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Virzot panākt, būt par cēloni, ka (kāds, kas) pārvietojas (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ ..lai gan rokas kustējās strauji, tās vairs nespēja pievirzīt peldētāju tuvāk krastam. Dripe 2, 104. «Vai smēķēsi?» viņš vaicā, izvilkdams no krūšu kabatas cigarešu kārbiņu un pievirzīdams man. Zemzaris 2, 14. Tikai 4. baterija.., pievirzījusi savus lielgabalus ienaidnieka nocietinājumiem 700—800 metru attālumā, tiešā tēmējumā iznīcina vairākus dzotus. Pad J 82, 89, 3.

pievirzīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Virzoties pārvietoties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie sienas. P. cieši klāt. Automobilis pievirzās tuvu šosejas malai. □ Uzmanīgi.. Selderiņš pievirzās pie loga un palūkojas ārā. Kalndruva 5, 154. Viņš pievirzījās tuvāk pie galda.. un pabīdīja kājas zem tā. Blaumanis 6, 241. Pret vakara pusi viņi pievirzījās tik tuvu piekrastei, ka austrumos virs horizonta varēja saredzēt baznīcas torņa galu. Lācis 15, 320. // *Izplatoties pārvietoties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk) — piemēram, par skaņu.* □ Lielgabalu dunoņa bija pievirzījusies krietni tuvāk.. Kar 46, 7/8, 659.

2. parasti 3. pers. *Atrasties, būt novietotam blakus, tuvu (pie kā, kam klāt) — piemēram, par ceļu, upi.* □ ..pa taciņu gar silu, kas šajā vietā pievirzījās pavisam klāt Upeslīčiem, kāds nāca. Vāczemnieks 1, 15. Tieši vienā no labākajām [medību] vietām — šeit no abām pusēm stigai pievirzās biezoknis — stāv paresns vīrs. Dripe 1, 21.

pievīt, -viju, -vij, -vij, pag. -vīju; trans. **1.** *Vijot piestiprināt (pie kā, kam klāt).* □ Sievišķībai vienmēr vajag spoguli — «Vai es skaista esmu?» pajautāt, vienmēr vajag kādu atrisušu sprogu citām neklausīgām sprogām pievīt klāt.. Brīdaka 9, 46. pārn. Dēkla vija pinekliņu, pievij dažu mātes meitu pie netikla tēva dēla. ME III, 311. pārn. Ja pietrūka zīļu līgavas vainagam, Pievija māmuļa biti un liepziedu klāt. Kaldupe 14, 235.

2. *Vijot izveidot, izgatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* Putni pievijuši daudz ligzdu. □ Raibas vien man telītes,.. diezgan darba tautiešam, zīda valgu pievijot. ME III, 311.

pievīterot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. *Vīterojot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Putni pievītero mežu. □ pārn. Rīts atnāk kā meitene skaļa. Izkāpj no jūras, Pievītero visu liedagu.. E Plaudis 1, 15.

pievīties, parasti 3. pers., -vijas, pag. -vijās; refl. **1.** *Refl. → p i e v ī t (1); tikt pievītam.* Vainagam ziedi pievijušies cieši. □ pārn. Bērzi man šalkos brīvāk un dedzīgāk, Sirds pie zemes pievīties tieksies.. Bārbale 5, 76. // pārn. *Tikt pievienotam.* □ Starp izteiksmīgi veidotām sadzīves ainām [romānā] atzīmējamas.. ainas, kurās blakus dziļi traģiskiem pārdzīvojumiem pievijas komiskas situācijas. Lit M 54, 32, 4.

2. *Līku loču pievirzīties (pie kā, kam klāt) — piemēram, par ceļu, upi.* □ Paejot vēl uz priekšu, lielceļš pievijās.. māju pudurim, cik noprotams, vecas muižas centram.. Purs 1, 78.

pievizināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Vizinot (ar transportlīdzekli), pievest (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. braucējus pie pašām durvīm. □ Autobusu satiksme Latvijā taču ir tik kupli sazarojusi, ka mūs, pasažierus, var pievizināt pie jebkura nomaļa ciema.. Ciņa 83, 277, 3. // *Pievest (par transportlīdzekli).* Autobuss pievizina mūs pie mājām.

piezagt, -zogu, -zodz, -zog, pag. -zagu; trans. *Nozagt (ko) lielākā daudzumā.* □ Piezaga.. daudz zelta. ME pap II, 279.

piezagties, -zogos, -zodzies, -zogas, pag. -zagos; refl. **1.** *Zagšus pievirzīties (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* P. pie durvīm. □ Gaisma istabā dega un dega. Brikūns piezagās logam pilnīgi klāt un uzmanīgi klausījās.. Kaijaks 5, 16. Zālainos klajumos šur tur staigāja strausu pāri un vadāja mazuļus. Šiem piesardzīgajiem putniem neviens nevarēja piezagties nepamanīts. Lielais 5, 120. // pārn. *Nemanāmi iesākties, iestāties (par laikposmu, parādībām dabā).* □ Kamēr.. vīri tā trieca, tukšodami kausu pēc kausa labi norūgušā alus, nemanot piezagās vakars. Austriņš 2, 395. Nogranda pērkons. Istabā bija kļuvis tveicīgi.

Negaiss bija piezadzies nemanot. Puriņš 1, 170. Pumpuri piepūtušies kā zvirbulēni, lai tik nu ziedu laikā nepiezagtos salna. Lauku Dzīve 80, 4, 2. // pārn. *Nemanāmi, negaidot iestāties, gadīties (par slimībām, nelaimi).* □ .. slimība bieži piezogas nemanāmi un sākumā cilvēku neapgrūtina. Ves 80, 2, 5. Nelaime piezagās negaidīta — kā tas šai viešņai parasts, lai cilvēki lieki jau iepriekš nebaiļotos. J Kalniņš 7, 32. // pārn. *Neviļus, negribēti izraisīties (piemēram, par psihisku stāvokli).* □ .. vairs nesēdējām vienā solā, un man piezagās bažas, ka nesašķobās mūsu draudzība. Kalndruva 9, 131. .. Rozentāls tolaik pārdzīvoja smagus satraukuma un neziņas brīžus, kad izmisums te piezogas, te pagaist, kad rītdienas izredzes tinas neskaidrības miglā. Stankevičs 4, 47.

2. trans.; pareti. *Piezagt sev (ko) lielākā daudzumā.* □ Piezadzies labības. ME pap II, 279.

piezāģēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Zāģējot sagatavot (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz malkas. // *Zāģējot sagatavot (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (piemēram, telpu).* □ Piezāģējis pilnu šķūni ar malku. ME III, 312.

2. *Zāģējot papildināt (kā daudzumu).* P. vēl dažus klēpjus malkas.

piezāģelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; sar. *Pieburāt.* Jahta piezāģelē pie krasta. // pārn. *Līganā gaitā pieiet, pienākt (pie kā, kam klāt, arī kam tuvāk).* □ No otras puses piezāģelē saimniece. ME III, 312.

piezemes, ģen., nelok. *Tāds, kas atrodas tuvu zemes virsai.* P. vējš. □ .. biezais piezemes atmosfēras slānis izkliedē spektra violetos un zilos starus, un Saule pirms iegrimšanas jūrā izskatās sarkanīga .. D kal 81, 95. .. zemes virsa naktī atdziest vairāk nekā ūdens virsa, un vēsais piezemes gaiss plūst uz jūras pusi — sākas krasta brīze. D kal 71, 99. // *Tāds, kas atrodas pie augsnes virskārtas, tās tuvumā (parasti par augu daļām).* □ .. piezemes lapas [retējiem] ziedēšanas laikā nokalst. Ves 63, 4, 30. Lapas [prīmulai] līdz 25 cm garas, sakārtotas piezemes rozetē. DD 66, 7, 19.

piezemēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Nosēdināt (lidaparātu).* □ Lidotājs piezemēja helikopteru sniega putrā, nezināmas, vai vairs izdosies pacelties gaisā. Liesma 77, 7, 5. // *Pārvietot (parasti bumbu) tā, ka (tā) skar zemi vai kādu virsmu.* □ Spēlētāju galvenais uzdevums [regbijā] ir — piezemēt bumbu aiz pretinieku laukuma gala līnijas, tā saucamajā ieskaites laukumā .. Sports 83, 174, 2. // pārn. *Pazemināt, padarīt ikdienišķu, parastu.* □ Tulkojot «Faustu», bija vajadzīgi gan jauni un veci, gan dzejiski un filozofiski, gan patētiski un piezemēta stila vārdi. Draugs 81, 9, 10. Jo izteikta [dažu tēlnieku darbos] ir tieksme piezemēt tēlu, parādīt ikdienišķi tipisko un nozīmīgo .. Lit M 76, 39, 8.

piezemēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Nolaisties (par lidaparātiem, braucējiem tajos).* □ Šodien lidmašīna nolaidusies Kuveitā. Pirms tam tā īslaicīgi piezemējās Kairas aerodromā, lai uzņemtu degvielu. Rīgas B 73, 210, 8. «Piezemējāmies Tokijas lidostā deviņos no rīta.» Sports 80, 179, 2. pārn. .. bravūrīgi čiepstēja zvirbuļi. Piezemējušies tie metās nokampt balodim no knābja apakšas graudu vai maizes drupaču. Jansons 5, 262. // *Nolaisties (ar izpletni).* □ Prasmīgi rīkojoties ar izpletni, sportists piezemējas piecus metrus no apļa centra. Pad J 60, 9, 4. Viņi piezemējās biezā eglainē, ātri savāca izpletņus un noregulēja savas rācijas. Zv 73, 9, 2. // *Ar lēcienu, lēcienā sasniegt pamatu.* □ Mūsu tāllēcēja sacensībās Viļņas sporta manēžā piezemējusies divus centimetrus aiz 6,60 m atzīmes. Zv 82, 8, 18. // *Krītot sasniegt zemi (par mestiem priekšmetiem).* □ .. pirmo reizi lode piezemējās tieši 22 metrus tālu. Sports 83, 45, 3. .. brālis .. sašūpoja roku un, strauji apgriezies, palaida disku skaistā lidojumā. Tas piezemējās gabaliņu aiz rīdzinieka tālākā sasnieguma. Zv 74, 8, 16. // pārn. *Pazemināties, kļūt ikdienišķam, parastam.* □ Kritēriji, protams, nedrīkst piezemēties. Kino 81, 6, 5. Pēc dažiem kopā pavadītiem vakariem .. Litas rožainās cerības it kā piezemējās .. Liesma 81, 8, 27.

pieziedēt, parasti 3. pers., -zied, pag. -ziedēja; intrans. *Kļūt tādam, kur (kas) uzziedējis lielākā daudzumā (piemēram, par pļavu, dārzu).* □ .. līkumotā grava .. tā piezziedējusi ar zilajiem un dzeltenajiem vizbuļiem, ka nudien nav kur kāju spert .. Avotiņa 7, 5. Tāpat ik gadus ļaudis priecājas par pirmo mālļēpeni .. Bet tad piezied visa pļava un interese manāmi atslābst. Lit M 78, 13, 10. pārn. Septiņdesmito gadu dzejas lauks piezziedējis raibiem ziediem .. Čaklais 10, 142.

piezieddlapa, -as, s.; bot. *Lapa pie zieda pamata vai netālu no tā.*

piezīest, -ziežu, -zied, -zież, pag. -ziedu; trans. **1.** *Ziežot ļoti notraipīt, padarīt ļoti netīru.* □ Atskanot zvanam, Kaņeps palūdza salasīt izmētātos, krāsām piezziestos papīrus .. Jauno v 59, 32. Uz durvīm piezziests ar krītu. ME pap II, 280.

2. *Ziežot piepildīt (piemēram, spraugas).* P. visas plaisas ar māliem. □ Vientuļa, pamesta viņa neglābjami noveco — ne ar kādu smiņķi vairs nepiezziest dziļās grumbas .. Dzene 3, 178.

piezīme, -es, dsk. ģen. -mju, s. **1.** *Īss izteikums (parasti mutvārdos).* Asprātīga p. Dzēlīga p. Kodīga p. □ Un viņa pati arī atrada katram viesim pa kādam laipnam vārdam, smaidam vai jautrai piezīmei. Lācis 15, 121. Nepārprotami zobgalīgo piezīmi katrs no klātesošajiem uztvēra savādāk. Skujiņš 5, 72. Viņš atgriezās Jūrmalciemā un veselu mēnesi no kauna nerādījās cilvēkiem acīs, baidīdamies izsmieklu un nicīgas piezīmes. Grīva 6, 34. // *Aizrādījums.* Izteikt piezīmi. Personiskā (arī personīgā) piezīme fizk. — *soda veids dažās sporta spēlēs.* □ Rakstnieki par saviem darbiem diezgan bieži dzird pabargas kritiskas piezīmes .. Saulītis 13, 56. «Kāpēc pirms stundas nav notīrīta tāfele?» viņa [skolotāja] dzelžaini noprasīja un ierakstīja dežurantam piezīmi .. Brīdaka 2, 83. Kad vakarā visi bija sa-

gūlušies uz lāvām, Arveds saņēmās un skaļi pasacīja: «Seržant, sākot no rītdienas, man piezīmju vairs nebūs.» Spāre 5, 256.

2. *Īss teksts, kurā fiksēts kāds fakts, doma u. tml.; teksts, kurā ir fiksēts (piemēram, lekcijas, grāmatas) galvenais saturs.* Piezīmju burtnīca. Ceļojuma piezīmes. Lekciju piezīmes. □ Žanis Sprundzēns ieraksta bloknotā pēdējās piezīmes un atliec muguru. Lapsa 4, 88. Kas pamudināja mani atkad doties uz Mežaziņiem? Nedz atmiņās, nedz piezīmēs par toreizējām izjūtām nav saglabājušās nekādas pēdas. Ezera 17, 73. . . abi [vīri] ilgi pētīja Novicka piezīmju grāmatiņu, kurā ik lappuse bija pierakstīta dažādām atzīmēm. Zv 56, 24, 5. // *Papildu ieraksts, atzīme (kādā tekstā).* Rakstīt piezīmes uz grāmatas malām. □ . . grāmatvedības reģistros pie ierakstiem, kuros konstatētas kļūdas, jāieraksta piezīme par konstatētās kļūdas raksturu . . Bērziņš 1, 259. Parindes piezīmēs sniegti bagātīgi paskaidrojumi un vācisko izteicienu pārtulkojumi . . Kar 63, 1, 148.

piezīmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Pateikt (ko), parasti papildinot iepriekš teikto; piebilst.* □ Lola klausījās, lūpas sakniebusi, un, kad tēvs beidza, viņa piezīmēja: «Es nedomāju, ka te būtu īstā vieta šādām runām.» Grīva 1, 162. Pat ja Žurdiņš, Doveinis vai Filipa jaunkundze šo to piezīmēja, tam neviens nepiegrieza nopietnu vērību . . K Zariņš 2, 113. Skaidrības labad tūlīt piezīmēsim, ka Pērnavas pilsēta ir īpaša administratīva vienība . . Zv 74, 8, 13.

2. *Pierakstīt (īsu tekstu), fiksējot kādu faktu, domu u. tml.* □ Raikurs iezvēlās dziļāk sēdeklī un, izvilcis no piebāztā portfeļa kladi, sāka šo to piezīmēt. Lubējs 2, 12. Kaupurs piezīmēja kabatas grāmatiņā Vārpkalniņa dzīvesvietu . . Zeiboltu J IV, 28. Atkal ilgāku laiku neesmu neko piezīmējis. Neprotu rakstīt dienasgrāmatas! Vanags 14, 14.

3. *Zīmējot, ar zīmējumu papildināt (attēlu, rakstu u. tml.).* □ «Es būšu lidotājs,» pēc tam rakstīju savā glītrakstīšanas burtnīcā, piezīmēdams klāt divplāksni un izkrāsodams to ar zīmuļkrāsām. Zemzaris 2, 95. Uzstādītie priekšmeti ir balti, un katram skolēnam tie jāglezno tādā krāsā, kādā viņš to vēlas. Pēc izvēles traukus var rotāt. Var piezīmēt arī tādus priekšmetus, kādu uzstādījumā nemaz nav. Zv 82, 10, 9.

4. *Sazīmēt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda, aizņem (piemēram, burtnīcu, kladi).* P. visu albumu. P. pilnu burtnīcu.

piezīst, -zīžu, -zīd, -zīž, pag. -zīdu; trans. *Zīžot piepildīt (piemēram, kuņģi).* □ Piezīst pilnu vēderu. ME pap II, 280.

piezīsties, -zīžos, -zīdies, -zīžas, pag. -zīdos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Piesūkties (piemēram, par dēlēm, dažiem kukaiņiem).* □ Govīm te, krūmājā, patika. Ja piezīdās pārāk daudz dunduru, varēja izskriet cauri ceriem un asinssūcējus nobraucīt . . Gulbis 4, 11. Zirgi ik brīdi stājās pret ilkss galu noberzēt purnam vai pierei piezīdušās aklās mušas . . Upīts 8, 113. . . lietavām ieilgstot, [ceļš] pārvērtās staignā masā, kura kā brūna dēle piezīdās visam. Purs 4, 34.

2. parasti 3. pers. *Zīžot uzņemt barību pietiekamā, arī lielākā daudzumā; zīžot pilnīgi paēst.* Kaķēni piezīdušies guļ. // trans. □ «Bet, ja [jaundzimušais] sivēns nedabū laikā pienu piezīsties, beigas ir.» Dripe 7, 39. // *Sūcot uzņemt (šķidrumu) pietiekamā, arī lielākā daudzumā; sūcot piepildīt sevi ar šķidrumu (piemēram, par dēlēm, dažiem kukaiņiem).* □ Ja nakti dega gaisma, pa jumtistabas šķirbām līda odi . . No rīta viņi, sarkani piezīdušies, karājās pie griestiem. Belševica 1, 103. // trans. Asiņu piezīdusies dēle. // *Kļūt tādam, kurā (kas, piemēram, putekļi, mitrums) ir dziļi iespiedies, iesūcies.* □ Visas tās [sejas] bija vēja nopūstas, saules iededzinātas un zemes un darba putekļiem piezīdušās. Lēmanis 16, 175. // trans. □ Zenta piecēlās, piegāja pie kroplas priedes un ar plaukstu pataustīja tās stumbru. Vienā pusē roka sajuta nakts valguma piezīdušos sūnu, bet otrā — sausu un zvīņainu mizu. Grīva 4, 131. pārn. Jums, o bijušie cūkgani, klausaities [klausieties], Talkā nāku es — pilsētas zēns, Ielu smakas un rupjības piezīdies, Nīstot visu, kas mierīgs un lēns. Čaks I, 67. pārn. . . piekvēpusī, netīrā, kalpu bēdu piezīdusies Grunduļu istaba noskanēja vien. Lēmanis 17, 281.

○ ◇ Piezīdies (retāk piesūcies) kā dēle (arī kā ērce) — *saka par cilvēku, kas izmanto cita darbu, lai iegūtu sev labumu.* □ Zvīnis [uzņēmējs] kā dēle ciema asinīm piezīdies! Grīva 6, 41. «Skaties, kas tam par purnu,» dzelzceļnieks nenocietās piegrūst ar elkoni Ērikam. «Taisni puskieģeļa prasās. Sārti rozā, asinis piezīdies kā ērce. Īstais rīkļurāvējs!» Talcis 9, 140. ◇ Piezīdies (arī piesūcies) (pilns) kā ods (arī kā dēle) — *saka par piedzērušu cilvēku.* □ Grieta: Gan jau atkal [Sniedziņš] pārsvempsies, piezīdies kā dēle. Aspazija 3, 226.

piezobot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Mazliet (parasti bez ļaunuma) izzobot.* □ Šo ūsiņu dēļ vīri Edvardu pa druskai piezoboja . . Ezera 11, 20. Visi citi [zvejnieki] sajuta, ka Grīntāls puisi piezoboja, tikai viņš pats vien zvejnieka vārdus turēja par glaimu. Blaumanis 6, 24. Viņš . . ņēmās to [sievu] drusku piezobot, ka tā šorīt gan esot aizgulējusies, ka nule tik brokastu taisot. Aspazija II, 411.

piezvanīt, -u, -i, -a, pag. -īju. **1.** intrans. *Zvanot (pa telefonu), noraidīt signālu, lai uzsāktu sarunu.* P. pa telefonu. □ Jūs varat man piezvanīt. Mums mājās ir telefons. Zigmonte 9, 156. Tūlīt no stacijas viņa piezvanīja uz māju, bet neviens pie tālruņa nepienāca. Bels 2, 37. Piezvani man no tās vietas, kur būsi, kad uzkritīs pirmais sniegs. Vācietis 9, 148. // *Zvanot panākt, ka (durvju, vārtu) zvans noskan.* □ Savas mājas sestajā stāvā viņš uzskrēja vienā elpas vilcienā, steidzīgi, cigāru no mutes neizņēmis, piezvanīja pie dzīvokļa durvīm. Jakubāns 2, 17. Ilgi stāvēju kāpņu telpā, līdz beidzot saņēmos un piezvanīju. Liesma

75, 1, 3. Tad kādu vakaru pie durvīm īsi un aprauti divas reizes piezvanīja. Vilks 5, 126.

2. trans. *Zvanot panākt, būt par cēloni, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* □ pārn. Jūra tagad kļuvusi pavisam citāda nekā toreiz pavasarī, kad ciruļi piekrastes pļavas sudraba zvārguļu skaņām pilnas piezvanīja. Cīņa 77, 240, 1. // *Skanot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (apkārtnē, telpā).* □ Divu mietu starpā šķērsim piekārts vecs vāczemnieka lemesis piezvana visu ataugu .. Upīts 5, 33. pārn. Zilie pulksteņi atkal man piezvana pilnas ausis ar birztalu priekiem un bēdām. Belševica 3, 63.

piezvejot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Zvejojot iegūt (ko) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz reņģu. □ Te gadījies vilks, kurš [lapsai] prasījis, kur šī tik daudz zivju ņēmusi? Lapsa teikusi, ka šī esot pati piezvejojusi. LPT I, 143. // *Zvejojot iegūt (ko) tādā daudzumā, ka (tas) piepilda (piemēram, trauku).*

2. *Zvejojot papildināt (kā daudzumu).* □ Viņš piezvejoja vēl dažas zivis klāt. ME III, 313.

piežaut, -žauju, -žauj, -žauj, pag. -žāvu; trans. *Izžaut (piemēram, veļu) lielākā daudzumā.* P. lielu daudzumu veļas. □ ..krāsns apgaismotā švītrā [svītrā] vēl varēja redzēt dažus zeķes piežaujam. Berģis 1, 22. // *Izžaut (piemēram, veļu) tādā daudzumā, ka (tā) piepilda, aizņem (telpu, platību).* □ Piežaut pagalmu ar veļu. ME III, 313. ..ir redzēts, kā .. [komponists] rudenslaikā iekrīt upītē un pēc tam Priekules .. viesnīcas vestibilu piežauj ar savām drēbēm .. Lit M 82, 7, 16.

piežāvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Žāvējot sagatavot (ko, piemēram, augļus) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* □ Piežāvēt daudz ābolu. ME III, 313. ..tad lai kurina droši veco plīti, uz kuras var labi žāvēt ābolus rudeņos. Donāts nekurina. Jo rudens garām. Āboli piežāvēti. Karogs 84, 4, 27. // *Žāvējot sagatavot (piemēram, augļus) tādā daudzumā, ka (tie) piepilda (ko).* P. maisiņu ar āboliem.

2. *Žāvējot (parasti dūmos), sagatavot (piemēram, gaļu, zivis) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. gaļu visai ziemai. // *Žāvējot (parasti dūmos), sagatavot (piemēram, gaļu, zivis) tādā daudzumā, ka (tās) piepilda (ko).* P. pilnu kasti ar reņģēm.

3. *Izžāvēt (piemēram, veļu) lielākā, arī pietiekamā daudzumā.* P. daudz veļas. // *Izžāvēt (piemēram, veļu) tādā daudzumā, ka (tā) piepilda, aizņem (telpu, platību).*

piežēlot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Parasti savienojumā ar «ko nu», «ko tur»: lieto, lai norādītu, ka nav vērts žēlot, ka ar žēlošanu neko nepanāks.* □ Viņa [draudzene] žēloja .., bet ko tur varēja piežēlot? To, kas noticis, klusībā vajadzēja pārdzīvot Inārai vienai pašai. Zigmonte 8, 85. «Ko tur piežēlos? Vai es viņas [vecenītes] vietā kartupeļus rakšu? Jau pašai dažreiz tā apnīk, tā apnīk ..» Štrāls 1, 228.

piežmiegt, -žmiedzu, -žmiedz, -žmiedz, pag. -žmiedzu; trans. **1.** sar. *Cieši piespiest (1).* □ Kraminš mundri pietrūkās augšā .., rokas piežmiedza pie sāniem un zēniski skaļā balsī atbildēja: «Klausos! Izpildu pavēli!» Branks 4, 11. pārn. ..rūpnīcas vecie korpusi izskatās kā piežmiegti jūrai. Zv 74, 14, 13.

2. vienk. *Padarīt nespējīgu rīkoties; arī nonāvēt, iznīcināt.* □ Ja šeit Taurijas stepēs piežmiegs kontru [kontrrevolucionārus], tad dzīves pārvērtības iezvanīs jaunu laikmetu. Branks 4, 190. «Sieveles, tās gan laikam bandītu baidās. Bet ko nu vairs .. visus mūdžus četrdesmit sestajā piežmiedzām.» Bels 1, 18. Mēs malu medniekus tā piežmiedzām, ka tagad aļņi jau vairs no cilvēka nebaidās. Cīņa 67, 164, 2.

piežņaugt, -žņaudzu, -žņaudz, -žņaudz, pag. -žņaudzu; trans. **1.** sar. *Cieši piespiest (1).* □ ..viņa .. gūstīja acīmredzot pasprukušo kaķi. Grāvmalā noķērusi, krūtīm piežņaugtu, .. skriešus stiepa atpakaļ uz vārtiem. Lubējs 4, 27.

2. refl. *Žņaudzot nonāvēt (ko) lielākā daudzumā.* □ Nerātņi piežņaudza putniņu veselu kaudzi. ME III, 313.

piežulgt, parasti 3. pers., -žulgst, pag. -žulga; intrans. *Piemirkt.* □ ..visa smilkts [smilts] piežulgusi, pat apsēsties nevar. Upīts 9, 465. Iztīrīja dīķus, noraka daudzus kubikmetrus ar degvielu piežulgušas, mirušas zemes un vietā atveda melnzemi. PL Siev 80, 1, 10.

piežūpoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl.; sar. *Piedzerties.* □ Tu esi piežūpojies! ME III, 314.

piežūt, parasti 3. pers., -žūst, pag. -žuva; intrans. *Žūstot pielipt (pie kā, kam klāt); piekalst.* Krāsas piežuvušas pie audekla.

piežūžot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Žūžojot būt par cēloni tam, ka skaņas izplatās viscaur (telpā, apkārtnē).* Vēja piežūžota bērzu birzs. □ pārn. Pūlējušies un pūlas vēstures viltotāji .. mums piežūžot ausis par iebrucēju vēsturiskām tiesībām uz Māras zemi. Kar 82, 9, 85.

pif, izsauk.; parasti savienojumā «pif, paf» vai atkārtojumā «pif, pif». *Lieto, lai atdarinātu, piemēram, šautenes, pistoles šāvienu troksni.* □ Pašā vakarā no upes līča paceļas pīles. Pif-paf! — un mums ir atkal krietnas vakariņas. Zv 62, 14, 7.

piga, -as, s. *Žests, kas pauž nievājošu attieikumu, noraidījumu — roka ar dūrē savilktiem pirkstiem un parasti starp otro un trešo pirkstu izbāztu īkšķi.* Še tev piga! sar. — *saka, nievājoši atsakot, noraidot un (parasti) rādot šādu žestu.* □ Viņš pienāk Imantam klāt un klusi pavaicā: «Vai končas [konfektes] nav?» — «Tu šito esi redzējis?» Imants pārjautā un parāda mazu, glītu pigu. Ezera 2, 244. «Cik reižu tumsā nav pārbraukts mājās, ja gadās garāks reiss. Vai to man kāds ir samaksājis? Pigu.» Dripe 2, 66. ◇ (Pa)rādīt (kādam) pigu sar. — *nievājoši (iz)paust atteikumu, noraidījumu.* □ «Ar viņu nav nozīmes runāt. Vienreiz jau mums pigu parādīja,» zēni atmeta ar roku. Ērgle 1, 121. ◇ Dabūt pigu

sar. — *tikt noraidītam, nedabūt neko.* □ «..tēvs pasolīja dot skolu. Fricis [vecākais brālis] dabūja māju, bet es skolas vietā dabūju — šo te! Pigu es dabūju.» Ezera 1, 224.

pigmeji, -u, v.; **pigmejs,** -a, v.; **pigmejiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Ciltis (Centrālajā Āfrikā), kuru piederīgajiem ir raksturīgs mazs augums.* □ Kāds vergs no Tetes.. vakaros pie ugunskura stāstīja par dīvainu cilti — pigmejiem, ko sastapis tālu, tālu zemes vidienē. Vergs apgalvoja, ka šie ļaudis esot pavisam neliela auguma — četras pēdas gari.. Lielais 5, 42.

2. arī vsk. *Šo cilšu piederīgais.*

○ Āzijas pigmeji — *negroīdu etnisko grupu kopums (Āzijas dienvidaustrumos), kuru piederīgajiem ir raksturīgs mazs augums; šo etnisko grupu piederīgie; negritosi.*

pigmentācija, -as, s. **1.** biol. *Process, arī rezultāts → p i g m e n t ē t (1); krāsa, ko rada pigmenti (1).* Ādas p. □ Latviešiem raksturīga gaiša matu krāsa, zilas vai pelēkas acis.. Tādējādi latvieši starp Padomju Savienības tautām izceļas ar visgaišāko pigmentāciju. Latv etn 49. Brūna ādas krāsa veseliem cilvēkiem rodas vasarā saules staru ietekmē gan kā difūza iedeguma pigmentācija, gan kā vasaras raibumi.. K Rudzītis 2, 58. Ir izdarīts mēģinājums ielaist pleksti akvārijā, kura dibens nokrāsots līdzīgi šaha dēlītim. Pēc kāda laika plekstes pigmentācija izmainījusies un kļuvusi virspusē līdzīga šaha dēlītim. D kal 64, 108. Šī auga [piparmētras] paveidu ar zaļu stumbru sauc par Francijas piparmētru, bet ar sarkanīgu stumbra pigmentāciju — par Anglijas piparmētru. Baumane 1, 102.

2. *Darbība, process, arī rezultāts → p i g m e n t ē t (2); krāsa, ko rada pigmenti (2).* Vielas p.

pigmentējums, -a, v. **1.** biol. *Paveikta darbība, rezultāts → p i g m e n t ē t (1).* □ Uz [kāposta] lapu kātiņiem un lapu dzīslām nereti novērojams violets pigmentējums. Veisteris 1, 24.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p i g m e n t ē t (2).* Papīra p. Plastmasas p.

pigmentēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** parasti 3. pers.; biol. *Būt par cēloni tam, ka (šūnās, audos) veidojas, uzkrājas pigmenti (1).* Ultravioletais starojums pigmentē ādu. □ Ja vasaras raibumu daudz un tie tumši pigmentēti, nepieciešamas ārstnieciskas procedūras kosmētikas kabinetā.. PL Siev 78, 6, pielikumā.

2. *Jaukt ar pigmentiem (2), ievadīt pigmentus.* P. fotokopiju. P. vielu. □ No balti pigmentētas polivinilhlorīda masas izveido nepārtrauktu sloksni. Zin T 68, 9, 44.

pigmentēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. **1.** biol. *Refl. → p i g m e n t ē t (1); tikt pigmentētam.* □ Apstarotajā vietā āda pigmentējas un kļūst sausa. Ves 81, 2, 16.

2. *Refl. → p i g m e n t ē t (2); tikt pigmentētam.* Fotofilma gaismā pigmentējusies.

pigmentpapīrs, -a, v. *Ar pigmentiem un gaismjutīgu želatīna kārtu klāts papīrs, ko izmanto attēla iegūšanai (parasti dobspieduma tehnikā).*

pigmentplankums, -a, v. *Ādas plankums, kas rodas, pastiprināti veidojoties kādam pigmentam.*

pigments, -a, v. **1.** biol. *Sīku krāsvielas daļiņu kopums šūnās, audos.* □ Varš.. vajadzīgs, lai organismam būtu labas pretošanās spējas un veidotos pigmenti (piemēram, matu krāsai).. Skulme 3, 18. Ikviens būs priecājies par brūno baraviku, iesarkano apšu beku, koši sarkano mušmiri un citām mūsu mežu sēņu krāsām. Sēņu augļkermeņu dažādās krāsas atkarīgas no.. pigmentiem. Vimba 1, 12. ..tikai augi, kas satur zaļo pigmentu — hlorofilu, var pārvērst Saules staru enerģiju organiskās vielas ķīmiskajā enerģijā. PL Skola 62, 5, 85.

2. *Pulverveida krāsaina viela, kas nešķīst saistvielā, kam ir liels gaismas laušanas koeficients un kas, sajaukta ar saistvielu un citām piedevām, rada tām krāsu.* Dabiskais p. Mākslīgais p. Metāla p. □ Atsevišķā tīrā traukā ieber krītu un pigmentu un mazām porcijām pielej atlikušo ūdens daudzumu, un maisa, līdz iegūst vienmērīgu duļķi. Lauku Dzīve 76, 8, 32.

pigmentšūna, -as, s.; biol. *Šūna, kas satur pigmentu.*

pigori, -u, vsk. pigors, -a, v.; sar. *Joki, arī aušības.* □ ..gudrs viņš bij.. uz visādiem niķiem un pigoriem.. Upīts 4, 336. Kļava izskatījās gluži jocīgs — it kā uz pigoriem, bet tai pašā laikā samulsis. Lācis 11, 156. ◇ Taisīt pigorus — *jokoties; arī aušoties.* □ No veciem drāšu gabaliem izliec brilles, apseglo degunu, pielīmē ūsas un bārdu — nu tik cienīgs kungs, tik cienīgs. Ar vienu vārdu — mīl pigorus taisīt. Salenieks 7, 162.

pigorīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pigorīgi;** sar. *Jocīgs; arī aušīgs.* □ ..tās nav parastas vai, ja gribat, vieglas filmas, kurās bērns tiktu uzrunāts dažādu pigorīgu un jokainu zīmējumu un kustību.. valodā. Lit M 80, 40, 8.

pigornieks, -a, v.; **pigorniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. *Jokdaris; arī auša.* □ ..Vili Pērkonu šā komiskā nostāsta dēļ saukāja par jokupēteri un pigornieku.. Ezera 13, 94. pārn. «Tas jau ir ezis!» Baumanis dikti ieteicās. «Ak tu viens pigornieks tāds! Un mēs te minam, kas tas varētu būt.» Birznieks-Upītis 6, 346.

pijole, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; novec. *Vijole.* □ Visur, kurp tas vasarā gāja, viņš ņēma savu pijoli līdzi. Poruks 3, 258. Auguste: Atminu, kad tas Jūļa skuķis vēl bija pavisam mazs, bet tagad tāda dāma iztaisījusies — staigā ar pijoli rokā kā tāds spoks. Putniņš 1, 26. pārn. Trīs egļu svilpīši pijoles skaņoja.. Kaldupe 12, 210.

pik, arī **pīk,** izsauk. *Lieto, lai atdarinātu augstas, samērā īsas skaņas.* □ Pīk, pik, pik... garas un īsas skaņu zīmes ielaužas telpā gluži kā ar automātu raidīta ložu krusa, tikai krietni klusākas — tie ir signāli, kas nes priecīgas un patīkamas vēstis. Pad J 68, 197, 2. // parasti «pik». *Lieto, lai atdarinātu troksni, kas rodas, šķidruma pilienam atsitoties pret ko.* □ Laiks atmeties mīksts. Tek jumti. Pik! Pik! Piles ir milzīgi lielas un smagas. Jaunsudrabiņš 2, 239.

pika, -as, s. *Neliels, blīvs, apaļš vai ieapaļš (parasti kā mīksta) veidojums, gabals.* Māla p. Zemes p. Dubļu p. Tauku p. Vates p. Ielikt sviesta piku putrā. Sniega pika — *kultivēta irbene ar baltiem ziediem lodveida ziedkopā.* Sniega pikas — *ēdiens — saputota olbaltuma pikas saldā mērcē.* Zirņu pikas — *ēdiens — no vārītu, sagrūstu zirņu (arī pupu), kartupeļu un taukvielu masas veidotas lodītes.* Piku pikām — *bez noteiktas kārtības, kā pagadās; juku jukām.* □ Sniegs ir tik brīnum mīksts un vai pats prasās, lai to saspiež skaistā, apaļā pikā. Dripe 1, 7. . . māmiņa cep baltmaizi. Tik aši zib viņas rokas, viļājot mīksto mīklas piku, no kuras izveidojas vai nu apaļa maizīte, vai garens pīrāgs. Rinkule 1, 73. Meitene satrūkās. Ievārījuma pika uzkrita uz jaunā, baltā skolnieces priekšautiņa. Bundzeniece 1, 53. Visapkārt mājai ir sēts zālājs. Austrumu pusē no kartupeļu dārza to norobežo pāris potēto ceriņu krūmu, jasmīns, «sniega pika» un dažas neparastu šķirņu egles. PL Siev 77, 6, 15. No masas ar rokām veido apaļas bumbiņas — zirņu pikas. Pasniedz ar rūgušpienu vai paniņām. Lauku Dzīve 79, 8, 31. Grāmatas saņēmis, viņš tās piku pikām sasvieda skapja plauktā atpakaļ. Saulietis II, 155.

pikadors, -a, v.; **pikadore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Vēršu cīņas dalībnieks — jātnieks, kas kaitina vērsi ar pīķa dūrieniem.* □ Arī sajūsmai par toreadora drosmi it kā nebūtu pamata, jo — viņš tiekas ar vērsi tikai pēc tam, kad matadori, pikadori . . jau dzīvnieku nokausējuši. Ves 79, 4, 29.

pikains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas sastāv no pikām; tāds, kurā ir pikas.* Pikaini māli. Pikaina zeme. □ Bieži lija vai krita slapjš, pikains sniegs, kas tūliņ pārvērtās dubļos. Grants 3, 54. Miltu kodes kāpuri mitinās mitros miltos, atdala lipīgu šķidrumu un izveido ligzdiņas, milti paliek pikaini . . Mājtur 155. Saldēts krējums gan nav bojāts, bet ēdienu gatavošanā tas nevar noderēt ne salātiem, ne pievienošanai mērcēm un zupām, jo ir pikains, negaršīgs. Kļaviņa 1, 20.

pikantērija, -as, s. *Erotisku, juteklīgu izjūtu kopums; attēls, teksts, skats u. tml., kas izraisa šādas izjūtas.* □ Vislielākā piekrišana bija pikantērijām, grāmatām ar puskailu sieviešu bildēm uz vāka. Lācis VI, 326. Esiet interesanti un smejiet, Visas anekdotes ņemiet līdzi. Visas pikantērijas, cik zināt. Kura sieva krāpj un pievil vīru. Ziedonis 4, 43. Kā saldumus atēdies cilvēks kāri iekožas rudzu maizes šķēlē, tā E. Feldmanis pēc rafinētas salonlugu pikantērijas apliecina savu mākslinieka reālista spēku R. Šerifa drāmā «Ceļa galā» . . Dzene 6, 104.

pikants, -ais; s. -a, -ā; apst. **pikanti. 1.** *Vircots, ass (par ēdienu, tā garšu).* Pikanta mērce. Pikanta garša. □ Uzkožamo uzdevums ir ēstgribas ierosināšana . . , tāpēc tiem jābūt garšvielām bagātiem, pikantiem un to daudzumam nelielam. Pavāru gr 25. Pēc katra garšas sajūtas receptūru var mainīt, gatavojot salātus pikantākus (ar mārrutkiem, sinepēm) vai maigākus. Ves 78, 8, 30. Sālīti un žāvēti produkti, pikanti konservi . . kairina kuņģi . . Ves 62, 12, 4.

2. *Tāds, kas izraisa erotisku, juteklīgu interesi, arī mazliet nepieklājīgs (parasti par sievieti).* □ «Pietiek, ka vīrietis ir gudrs, sievietei jābūt tikai skaistai vai, kas vēl labāk, pikantai.» Zālīte 5, 53. . . Lilijas Ērikas daiļrades raksturojumā pilnīgi patstāvīgu līniju ievelk lomas, kurās aktrise attālinās no savas būtības un rada cēlo dāmu pretstatu — vieglprātīgas koķetes, pikantas skaistules, dzīves prieka baudītājas. Hausmanis 2, 103. Viņai bija . . slaids, ļoti sievišķīgs augums. Superīsi, sarkani svārciņi, balta blūzīte un baltas augstpapēžu kurpes. Viņa izskatījās uzkrītoši gracioza un pikanta. Lukjanskis 5, 141. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Viņa atgādināja pusaudzi: varbūt akcentējot šo līdzību, viņa niķojās un draiskuļoja arī kā skolas meitene. Tas Nīkura acīs piešķīra viņai pikantu pievilcību. Lācis VI, 385. . . Austra valdonīgi atgāzās krēslā un, kājas pikanti sakrustojusi, iesmējās . . Rozītis III, 164. // *Tāds, kura saturs ir erotisks, juteklīgs, arī mazliet nepieklājīgs.* P. izteiciens. □ No vieglā, pikantā franču humora līdz Gogoļa asajai, iznīcinošajai satīrai — tāda ir Ernesta Feldmaņa smieklu gradācija. Teātris 75, 140. Romānists Alksnis nu varēja sākt stāstīt savas pikantās anekdotes . . Lācis VI, 280. Dāmas nevienas — tad jau nebij daudz ko kautrēties. Jau no paša sākuma viesībām tāds valļīgāks, intīmāks raksturs. Izlaidīgākas, brīvākas pozas, atklātākas, nemaskoti divdomīgas valodas. Ikkatram laimes vēlējumam, uzsaukumam un dziesmai drusciņ pikanta piejaukuma . . Upīts VII, 285.

pikantums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i k a n t s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ «. . man vakariņās kartupeļus ar gaļu! Sīpolu tik vien, cik pikantumam. Vienu ripiņu . .» Niedre 10, 38.

2. *Vispārināta īpašība → p i k a n t s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ankedotes p. □ Rasa gribēja sievu noskūpstīt, kā to allaž darīja, vakaros atgriezies mājās, bet pēkšņi ieraudzīja, ka uz mazās dzimumzīmītes, kas viņas zodam piešķīra jauku pikantumu, izaudzis rupjš, rūsgans mats. Lapsa 3, 134.

pikapauna. *Sk.* p i k p a u n a.

pikaps, -a, v. *Neliels, īpašas formas kravas automobilis.* □ No pikapa puisis izvēla saldējuma cilindrus un iecēla tos kioska ledus mucās. Birze 7, 29. Tagad Rēzeknes ielās aizvien biežāk redzami . . pikapi ar zilu svītru un uzrakstu uz sāniem: «Sadzīves pakalpojumi». Pad J 63, 234, 3. Steidzami izsauca pikapu, ar mokām smago aukstuma devēju [ledusskapi] iestūķēja mašīnā . . Cīņa 64, 51, 2.

pikāt. *Sk.* p i k o t.

pikāties. *Sk.* p i k o t i e s.

pikē, nelok., v. *Izturīgs kokvilnas vai mākslīgā zīda audums ar reljefu rakstu.* P. apkaklīte. P. rītasvārki. □ Stirnu ādas gulēja uz grīdas pie vienkāršā rakstāmgalda un līdzās niķelētai gultai, kas bija pārklāta ar baltu pikē segu. Lācis VI, 433.

pikējums, -a, v.; av. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i k ē t.* □ ..nesasniedzis savu teritoriju, pēkšņi viņš [lidotājs] metās vertikālā pikējumā un ietrieca lidmašīnu starp dzelzceļa sliedēm.. Zv 63, 4, 4. ..lidmodelis pēkšņi sasvērās uz priekšu un pārgāja pikējumā. Ātrumam pieaugot, spārni drebēdami rūca, klusi svilpa šķeltais gaiss. Lagzdiņš 2, 86.

pikēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; av. *Laisties lejup pa trajektoriju, kas ar horizontu veido no 30 līdz 90 grādiem lielu leņķi (par lidaparātu, tā apkalpi).* Pikējošais bumbvedējs — *bumbvedējs, kas ir konstruēts bumbu nomešanai, pikējot uz mērķi.* □ Virs mērķa pirmais bumbvedējs pikēja lejā gandrīz līdz priežu galotnēm un nometa savu nāves kravu. Krieviņš 3, 109. Zuda vadāmība, lidmašīna sāka pikēt. Zv 75, 5, 2. Lidmašīnas.. pikējot šāva ar ložmetējiem. A Grigulis 13, 193. pārn. Lūk, viena kaija noliec galvu, tad sasveras līdzīgi lidmašīnai, kas grasās nolaisties, pikē un lidojumā.. satver peldošo riecienu. Cīrulis 1, 12. pārn. ..albatrosi pikē lejā pie kreisā borta un pa kuģa apakšu nirst pie zivīm. Talcis 7, 120.

piketāža, -as, s. *Nivelēšanā — punktu izvēle dabā un iezīmēšana ar mietiņiem.* Maģistrāles p. Trases p.

piketēt[1], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Apsargāt, uzturēt kārtību ar piketu*[1] *(1).* P. karavīru atpūtas nometni.

2. *Paust savu negatīvo attieksmi (pret ko), aizkavēt (ko) ar piketu*[1] *(2).* □ Viņi [strādnieki] piketēja uzņēmumu, kura darbaļaudis, protestējot pret divu arodkustības aktīvistu atlaišanu, bija pieteikuši streiku. Rīgas B 77, 132, 7. «Lai piesaistītu plašu visas sabiedrības un valdības uzmanību bezdarba problēmai,.. organizējam daudz manifestāciju, piketējam darba aģentūras..» Liesma 75, 12, 3. Pie [izstādes] paviljona vārtiem redzams Džonsona attēls, bet ieeju piketē amerikāņu jaunieši — Vjetnamas kara pretinieki, kuri prasa ASV agresijas izbeigšanu. Zv 67, 18, 24. // intrans. □ ..attēlā redzam Tokijas telefonistes, kas piketē pie ministrijas ieejas, prasot oficiāli atzīt valsts ierēdņu tiesības streikot. Liesma 76, 6, 26.

piketēt[2], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veikt (kā) piketāžu.*

piketmietiņš, -a, v. *Pikets*[2] *(2).*

pikets[1], -a, v. **1.** *Neliela (apbruņotu karavīru, kārtības sargu u. tml.) grupa apsardzei, kārtības uzturēšanai.* Karavīru p.

2. *Cilvēku grupa, kas, atrodoties kādā vietā, pauž savu negatīvo attieksmi (pret ko), aizkavē (ko).* □ Taču piketi drīz atnesa satraucošu ziņu, ka cara žandarmi un karaspēka daļas aplenc fabriku. PL Siev 64, 4, 3. Līdzās teātrim, kur notika mūsu baleta viesizrādes, bija iekārtojies streikojošo metalurgu pikets.. Zv 78, 11, 32. Kā modri sargi pie šahtām dežurē strādnieku piketi. Pad J 63, 65, 3.

3. *Kāršu spēle.*

pikets[2], -a, v. **1.** *Apvidus punkts, kura stāvokli nosaka ģeodēziskajā mērīšanā.*

2. *Ar ciparu apzīmēts, neliels mietiņš ģeodēziskajai mērīšanai.*

3. *Apzīmēts trases punkts (plānā vai teritorijā).*

4. *Dzelzceļa līnijas garuma mērvienība (Padomju Savienībā — 100 metri).*

pikniks, -a, v. *Izpriecas izbraukums ārpus pilsētas, parasti plašākā sabiedrībā, ar maltīti.* □ Piepilsētas meži ir iemīļota pastaigu, pikniku, izbraukumu, sēņošanas un ogošanas vieta. D kal 82, 122. Jaunzēlandē ļoti populāri ir pikniki.. Ērgle 5, 77.

pikniķis, -ķa, v.; **pikniķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Cilvēks, kam ir spilgti izteiktas pikniskā tipa pazīmes.*

piknisks, -ais; s. -a, -ā. *Resns, korpulents (par cilvēkiem, to ķermeni).* Pikniskais tips — *ķermeņa uzbūves tips, kam raksturīgs plats, korpulents augums, īss kakls un liels vēders.* □ ..[ir] cilvēki ar pastāvīgi pacilātu garastāvokli. Šie cilvēki parasti ir pikniskas konstitūcijas, ar ātrām kustībām, izteiksmīgu un dzīvu mīmiku. I Eglītis 1, 225.

piknometrs, -a, v. *Neliels noteikta tilpuma trauks, ko izmanto, lai noteiktu šķidrumu un cietvielu īpatnējo masu vai blīvumu, nosverot šajā traukā iepildīto vielu.* □ ..ar piknometra palīdzību nosaka sausas augsnes svaru noteikta tilpuma augsnes paraugā.. Apsīts 1, 34. Rīgā V. Ostvalds izgudroja arī vairākus aparātus, kurus laboratoriju praksē lieto vēl šodien: tie ir Ostvalda piknometrs, Ostvalda viskozimetrs, Ostvalda gāzes krāsniņa.. Stradiņš 2, 55.

pikofarads, -a, v. *10^{-12} farada.*

pikolo[1], nelok., v.; mūz. *Mazā flauta; pikolo*[2] *flauta.*

pikolo[2], nelok.; mūz. *Tāds, kam attiecīgā mūzikas instrumenta tipā ir vismazākais apjoms un visaugstākā tesitūra (par mūzikas instrumentu).* P. kokle. P. domra. P. klarnete. □ ..itāliešu komponists Otorino Respigi, simfoniskās poēmas «Romas pīnijas» autors,.. izpildītājiem norāda, ka lakstīgalas dziesmu nav iespējams atveidot ar putnu dziesmu atdarināšanai tradicionāli lietoto pikolo flautu, bet vajadzīgajās vietās labāk izmantot gramofona ierakstus. Ves 80, 4, 26.

pikolo[3], nelok., v.; neakt. *Viesmīļa māceklis.* □ ..viņa sacīja un pievērsās mazajam bāra zēnam, kas mums stāvēja blakus ar mirdzošu paplāti un sniegbaltu dvieli rokās. «Pikolo, atnesiet man labi karstu kafiju!» Grīva 6, 97.

pikosekunde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *10^{-12} sekundes.* □ Fiziķi, elektroniķi, kosmosa telpas pētnieki izdara aprēķinus ar precizitāti ne vien līdz tūkstošdaļsekundei, bet arī līdz.. pikosekundei.. Pad J 70, 41, 4.

pikot, -oju, -o, -o, pag. -oju, retāk **pikāt,** -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Mest (kādam) ar sniega pikām.* P. brāli.

2. *Veidot (kā) piku vai pikas.* P. mīklu. // pārn. *Saburzot, sagumzot, arī nekārtīgi, nevērīgi ievietot, ielikt (kur iekšā).* □ Visi zina, kā viņš glabā savu mantu — bikses un svārkus pa nakti piko zem matrača, cimdus — spilvendrānā.. Indrāne 6, 177.

pikoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos, retāk **pikāties,** -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. *Apmētāt citam citu ar sniega pikām.* □ Brīnums, kā mazuļiem neapnīk pikoties. . . spiedz un lēkā, it kā pirmoreiz sniegu ieraudzījuši! Indrāne 7, 134. «Atceros, kas tie bija par ziemas priekiem — pikoties, laisties tieši iekšā sniega kupenā, velties un kūleņot.» Pad J 75, 254, 7. . . mežā sniega seģenei saule neko ļaunu nespēj padarīt. . . bērniem prieka dienas turpinās. Slēpojot, vizinoties ar ragaviņām un tāpat vien — pikojoties. Sports 80, 178, 1. Skolnieki sākuši pagalmā pikāties. ME pap II, 231.

pikpauna, -as, s.; arī **pikapauna,** -as, s.; **pikupauna,** -as, s.; **pičpauna,** -as, s.; parasti lok.: pikpaunā, arī pikapaunā, pikupaunā, pičpaunā. *Kukuragas.* □ Viļa pirksti satvēra Andreja elkoni: «Tagad tu zini, kāds man bija dēls . . . Viņš taču kādreiz bija maziņš un sacīja: «Tēt, ņem mani pikpaunā . . .»» Jansons 3, 380. . . viņam taču bija tētis — lielais, stiprais draugs, kas pašūpoja uz ceļa un dažreiz pikapaunā atnesa no liedaga līdz mājām. Lācis 9, 5.

pikrīnskābe, -es, s.; parasti vsk. *Eksplozīva, indīga viela — dzelteni kristāli.* □ Akmens mūriem nav noderīgi dedzināti un ar pikrīnskābi spridzināti akmeņi. Izrakt 78.

pīkste, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Neliela karpveidīgo zivju kārtas saldūdens zivs ar slaidu, cilindrisku dzeltenīgi brūnganu ķermeni, tumšbrūnām sānu svītrām un taustekļiem ap muti.* □ Dūņu pīkste ir 15—30 centimetrus gara. . . Latvijā biežāk sastop ūdens augiem bagātos stāvošos ūdeņos. Latv dzīvn 83. «Sausā laikā pīkstes lien dūņās gulēt un nemaz nekustas, bet tagad [pirms lietus] gatavas izlīst no ūdens.» Ošiņa 1, 86.

pīkstenis, -ņa, v.; tehn. *Elektromagnētiska vibrācijas iekārta, kas līdzstrāvu pārvērš maiņstrāvā, radot īpatnēju dūkoņu; zummers.*

pīkstēt, pīkstu, pīksti, pīkst, pag. pīkstēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt augstas, parasti stieptas, raksturīgas balss skaņas (par nelieliem dzīvniekiem); atskanēt šādām skaņām.* □ Mazie kaķēni visi bija saspiedušies čupiņā, žēli pīkstēja bez mātes un visu laiku līda viens zem otra. Birznieks-Upītis IV, 196. Arī te [zārdā] kaut kas pīkstēdams čaukstinājās turpat blakus, droši vien pele. Lagzdiņš 3, 17. // *Radīt augstu, parasti stieptu, skaņu (piemēram, par ierīcēm, iekārtām); atskanēt šādai skaņai.* □ Telefons nepārtraukti pīkstēja kā slazdā iekritusi pele. Bērce 4, 103. Tas katram zināms — Rotaļu lācītis mīksts. Un tik nepanesami gribas zināt, Kas iekšā pīkst. Lisovska 3, 21. Žagari bij aplipuši ar sniegu un apledojuši, [krāsnī] tie pīkstēja un spiedza, bet, kad sakarsa, tad kurējās gaiši un karsti. Jaunsudrabiņš 3, 45.

2. *Runāt vai dziedāt, retāk smieties sīkā, smalkā balsī.* □ Karpam šausmīgi patīk joki, bet viņš ir pakurls, un tādēļ dialogā ar Ščastļivcevu viņš reaģē tikai uz to, ko var saklausīt, un tad smej pīkstēdams. Dzene 1, 73. // trans. □ Viņš pat nekad nebārās, uzkliegt vispār nespēja. Rīkle nebija tā iekārtota. Tikai pīkstēja tādu peles pīkstienu, un, kad netika kaut kas izdarīts pa prātam, šajos pīkstienos varēja saklausīt izmisumu un asaras. A Grigulis 13, 224.

3. sar. *Činkstēt (1).* □ Aizskrēja [Andrs] un uzkāpa klētsaugšā, istabā gulēšana vairs nebij, tur tas mazais šūpulī pīkstēja. Upītis 4, 307. Dzintars šovakar nemierīgs, viņam tāda indeve uznāk ne no šā, ne no tā, pēkšņi vaigi sārti, acis spožas, viņš čīkst un pīkst, un gulēt viņš negrib. Zigmonte 6, 101.

4. sar. *Činkstēt (2).* □ Astoņus gadus vecs Ansis sāka iet tēvam līdzi jūrā. Kad vētrā kļuva baigi, kad skaudrajā launadzī sala, kad, sāļā ūdens saēsti, sāka sūrstēt pirksti, Ansis pīkstēja, bet tēvs smīnēja. Un Ansis iemācījās nepīkstēt. A Grigulis 13, 16. . . visiem [gūstekņiem] bija bailes teikt kaut vārdu. Uzraugi piedraudēja piedauzīt vēlāk līdz nāvei katru, kas tikai pīkstēs. Štrāls 3, 77. // trans. □ «Mājās gribu!» pīkst Mārīte. «Paņemiet mazo pie rokas!» komandē māmiņa. Indrāne 8, 83.

○◇ Nedrīkstēt (arī neiedrošināties) (ne) pīkstēt — *nedrīkstēt, neiedrošināties nekā bilst pretī; nedrīkstēt, neiedrošināties ne vārda bilst.* □ «Lopu kārtā te cilvēki tiek turēti. Darbs kā katorgā, bet ēdamā tikai sapuvušas zivis un sapelējusi maize. Bet pīkstēt nedrīkst. Tūliņ žandarmam un zaldātos prom.» Upītis VIII, 110. Sieva viņam bija Kristīne. . . Kad vecais mājās — nedrīkst pīkstēt. Šis tikai paskatās ar baltu aci, šī sastingst un tad sāk tecēt kā pele. A Grigulis 18, 209. «. . es par Cauni [grāmatvedi] nemaz nerunāju! Tas puika nedrīkstēs ne pīkstēt.» Rozītis III, 121. Bet par . . dzeramnaudu mammai, protams, nedrīkstēja ne pīkstēt. Mamma tad sāktu uztraukties un bažīties . . Ezera 14, 71.

pīkstiens, -a, v. **1.** *Īslaicīga vienreizēja skaņa → pīkstēt (1).* Kāmja p. □ Dīvaini valdzinoša ir meža dziesma. Tās skaņu kāpe neaptverami plaša. . . no vissīkākā kukaiņīša sīkšanas līdz staltradža brieža varenajiem auriem, no bikla stirnas pīkstiena līdz šaušalīgām vilka gaudām nakts tumsā . . Vanags 10, 3. Es, piemēram, dzirdu, kā eksperimentālās medicīnas institūtā peles pīkst, un mirstošo pūkaiņu pīkstienos dzirdu, cik izglābtu bērnu kliedz savu uzvaras kliedzienu . . Vācietis 8, 114. . . Krusts bīda automāta spraugā jaunu monētu. Klausule met ausī steidzīgus monotonus pīkstienus — kā trauksmes signālus. Aiz-ņemts . . . aiz-ņemts . . . aiz-ņemts . . . Lubējs 3, 21.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → pīkstēt (2).* □ . . [līgavainis] klusus, maigus vārdus pa pīkstienam izpīkstēja. Kaldupe 12, 131.

3. sar. *Vienreizēja paveikta darbība → pīkstēt (3).* □ «Bijuši jūs lielāki, viss būtu daudz vienkāršāk. Tagad tikai mutītes ciet, mani mazie. Nevienu pīkstienu, nevienu pašu. Aijā-aijā . .» Līvs 2, 21.

4. sar. *Vienreizēja paveikta darbība → pīkstēt (4).* □ . . tikai no labās dzīves jau rodas pārmetumi. Noliec cilvēku patiesā bez-

izejas stāvoklī un paklausies tad, un tu nedzirdēsi ne pīkstiena. Zigmonte 1, 189.

pīkstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, parasti iekārta, ierīce) vairākkārt pīkst.* P. rotaļlietu. □ Saša pīkstina rāciju. Velti. Kur antena? Nav! Jansons 5, 184.

pīkstoņa, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → pīkstēt (1).* □ Šur tur [bēniņos] bija dzirdama peļu pīkstoņa. Lācis 15, 83. Cauri čirkstošajam troksnim, rūkoņai un pīkstoņai telefona klausulē skanēja divīzijas politdaļas priekšnieka mierīgā balss. Krieviņš 3, 91.

2. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → pīkstēt (2).*

pīksts, -a, v.; reti. *Pīkstiens (1).* Peles p. Klausulē atskan p. □ Dažādbalsīgi skanēja stepe no putnu dziesmām, kāmju pīkstiem, kukaiņu čirkstiem. Jokums 1, 198.

pīkstulis, -ļa, v.; **pīkstule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** v. *Pīkste.* □ Mūsu republikas ezeros no.. mazāku dzimtu zivīm [dzīvo] — ..zandarts, akmeņgrauzis, pīkstulis, sams, zutis, vēdzele.. Spuris 1, 59. Pieaugušie sami galvenokārt pārtiek no zivīm — pīkstuļiem, vēdzelēm, raudām, asariem, ķīšiem.. Lauku Dzīve 71, 3, 28.

2. v. *Īpaši izveidota caurulīte, kura, gaisam vibrējot, rada pīkstošu skaņu.* □ ..[Ādamiņš] izvilka [no kabatas] plānu gumijas baloniņu, kas bija piestiprināts pie tievas koka caurulītes. Pielicis caurulīti pie mutes, Ādamiņš iepūta baloņā gaisu un ļāva tam strauji izplūst. Atskanēja spalgs pīkstiens. ..tāds pīkstulis man arī jādabū.. Mūsu g 116. Skolotājas priekšā viņš [zēns] nolika bāli zilu, sašļukušu gumijas pūslīti, piestiprinātu pie brūna koka kātiņa. ..Skolotāja iemeta pīkstuli galda atvilktnē.. Ošiņa 1, 14.

3. sar.; niev. *Čīkstulis.* □ «Nu tu gan to bērnu būsi pārsaldējusi.. Dod šurp man to pīkstuli un žigli sien lakatus nost, lai siltums tiek pie kauliem.» Upīts 4, 486.

pikša, -as, s. *Mencveidīgo kārtas zivs ar slaidu, sudrabainu ķermeni, tumši pelēku muguru un melnu plankumu pie sānu līnijas.* □ Vēl retāk [nekā jūras vēdzele] Latvijas piekrastē sastopama.. pikša.. Latv dzīvn 84. «Ja cītīgi strādā, tad Ziemeļjūrā gūst vēl gluži labus panākumus. Siļķu gan pamazāk, pārsvarā pikšas un arī mencas..» Talcis 8, 188.

piktogrāfija, -as, s.; parasti vsk.; val. **1.** *Rakstīšana ar piktogrammām.*

2. *Piktogrāfiskais raksts.* □ Zīmējumi pamazām saistījās ar valodu un kļuva par domu apmaiņas līdzekli; izveidojās.. bilžu raksts jeb piktogrāfija. Jaun Gr 60, 2, 43.

piktogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **piktogrāfiski;** val. *Saistīts ar piktogrāfiju (1), tai raksturīgs.* Piktogrāfiskās zīmes. □ Ceturtajā gadu tūkstotī pirms mūsu ēras Mezopotāmijā pēkšņi parādījās noslēpumaina tauta.. Tā nodibināja šeit pirmās pilsētas, attīstīja un pilnveidoja piktogrāfisko rakstības sistēmu, izmantojot apmēram divus tūkstošus zīmju. Hor 79, 9, 46. Jaunākajos laikos piktogrāfiskais raksts visplašāk lietots Ziemeļamerikas indiāņu dzīvē. ..Viņi veido šos zīmējumus uz koka, ādas, kaula, metāla.. Jaun Gr 60, 2, 43.

piktogramma, -as, s.; val. **1.** *Rakstu zīme (piemēram, nosacīts attēls), kas apzīmē jēdzienu (bet ne valodas formas).* □ Šajās alās senatnē mitinājušies [Kubas] salas pirmiedzīvotāji indiāņi, kas uz akmens velvēm samērā mīkstajā iezī ar primitīviem kaltiem iegravējuši izteiksmīgus zīmējumus — piktogrammas. Lielais 1, 18. Maskavas olimpiskajām spēlēm būs arī savas piktogrammas, kuras orgkomiteja apstiprinājusi kā oficiālus «vizuālo komunikāciju» līdzekļus. Zv 78, 13, 8. Gaumīgi zīmētās piktogrammas dod iespēju katram rajona iedzīvotājam viegli atrast vajadzīgo iestādi vai uzņēmumu. Hor 78, 16, 23.

2. *Teksts, kas uzrakstīts ar šādām zīmēm.*

piktoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Būt piktam, paust piktumu.* P. par slikto laiku. P. uz kaimiņiem. □ «Nav pareizi dusmoties. Viņa nauda tik ilgi pie mums stāvējusi°, ka nedrīkstam piktoties, ka mums tā tik ātrā vīzē jāatdod.» Blaumanis 6, 59. Kamēr viena roka turas pie laivas malas, otra snaikstās ap meldriem. Satver vienu: lūst, saliecas, bet pušu netrūkst. Sīksts. Ar otru nekas labāks. Valts piktojas. Delle 2, 5. «Tā tas notiek vienmēr,» Valda piktojas. «Gadās tev brīvs brīdis, un televizorā noteikti nekā nav.» Zigmonte 4, 50. pārn. Puiši nopakaļ nošķielē, Večiem piktojas dūša. Visiem acis ir jāpiedur Pie meitenīgā mūža. Bārbale 3, 18.

pikts, -ais; s. -a, -ā; apst. **pikti. 1.** *Tāds (cilvēks), kam ir dusmas; dusmīgs (1).* Būt piktam uz sevi. □ Vecais Strautiņš par savu neveiksmi bija tik pikts un tā uzbruka dēlam, ka tas samulsis tikai noteica: «Tēv..» Fimbers 1, 256. Pēteris atgriezās pikts. Tuvējo māju saimniece teikusi: esot sabraukuši vasarnieki no Rīgas, tie pienu nodzerot. Liesma 76, 8, 20. Varbūt es reizēm nelaipns esmu bijis, Pikts, dažu labvēlību noraidījis, Tā būdams neatsaucīgs šad un tad.. Dorbe 5, 56. pārn. Jau pļavas versme krūtīs kūsā, Kaut brīžiem rājas pērkons pikts. Bārbale 2, 21. // *Tāds (cilvēks), kam bieži un ātri rodas dusmas; tāds (cilvēks), kas pastāvīgi ir īgns, neapmierināts.* □ ..mērnieks bij īgns, pikts.., viņš plosījās un brēca uz ikkatru saimes cilvēku, sakratīja kučieri.. Kaudzītes 1a, 173. Grūti saprast, kas saista miermīlīgo, laipno onkuli ar šo nelielo, vienmēr pikto un neapmierināto cilvēciņu. Saulītis 13, 81. // *Nikns (par dzīvniekiem).* P. tītars. Pikta kaķene. □ Piktiem (nikniem) suņiem saplēsta āda. LSP(N) 167.

2. *Tāds, kurā izpaužas dusmas, īgnums (piemēram, par cilvēka skatienu, acīm, žestiem, vārdiem); dusmīgs (2).* P. skatiens. □ ..viņš,.. sataisījis bargu seju, pikti piecirta kāju un sāka bārties: «Ko jūs smejaties? Kas te ko smiet?» Vilks 2, 130. ..viņš [puika] pakampa sprunguli, atvēzējās un svieda dzenim.. «Vai liksi putnam mieru!» Dāviene pikti uzkliedza. «Met koku tūlīt pie malas!» Grants 7, 33. Andis neiedomājās, ka viņš pat lāgā nav apsvei-

cinājies, tikai izgrūdis piktu vārdu brīdī, kad mašīna bukšēja uz vietas. Lāms 4, 232. // *Tāds, kurā izpaužas dusmas, niknums (par dzīvnieku izturēšanos).* □ Pelēcis bij apnicis stāvēdams, .. sāka skriet strupiem, piktiem rikšiem. Upīts XI, 357. ..Kāds šunelis sāk pikti riet. Pērsietis 1, 36.

piktulis, -ļa, v.; **piktule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; reti. *Cilvēks, kas bieži ir pikts.* □ Piktulei nepateicu patiesību. ME III, 213.

piktums, -a, v.; parasti vsk. *Dusmas.* □ Drīzi izsteidzās vecais Oliņu tēvs pats ar cirvi rokā un ar lielu skubu un piktumu sacirta šūpotnes. Birznieks-Upītis 6, 51. Viņas piktums pret Vanagu norima, un sirds nemiers zuda .. Blaumanis 6, 268. Saimnieces balsī skan tāds kā piktums. Avotiņa 2, 54.

pikucis, -ča, v. *Neliela pika.* Zemes p. Tauku p. Biezpiena p. Vates p. □ ..viņš lupina ledus pikučus no ūsām un bārdas. Upīts VIII, 103. ..[keramiķe] noliek uz galda finiera plāksnīti un nokniebj no lielā gabala pikuci māla. Dripe 3, 173. Kas gan ir garšīgāks par rudzu maizes riecienu — un ja vēl piena krūze, sviesta vai medus pikucis .. Jansons 5, 81.

pikupauna. *Sk.* pikpauna.

piķains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir notriepts ar piķi; tāds, kas ir pārklāts, piesūcināts ar piķi.* Piķainas rokas. P. materiāls.

piķakmens, -akmens, dsk. -akmeņi, v.; ģeol. *Urāna rūda, kas sastāv galvenokārt no uraninīta; šīs rūdas gabals.*

piķamelns, -ais; s. -a, -ā. *Ļoti melns; piķmelns.* □ Viņai bij viscaur spilgti sarkans kostīms, kas ļoti saderēja kopā ar viņas čigānisko izskatu un piķamelniem matiem .. Atm 66.

piķamice, -es, dsk. ģen. -ču, s.; niev. *Apaļa, galvai pieguļoša (parasti adīta) cepure bez apmales un naga.* □ Galvā piķamice, padusē mazais, sastumjamais makšķernieku soliņš. Zemzaris 1, 85. Kāds pabāž .. galvu ar sarkanu piķamici. ME pap II, 231. ..ap mājas stūri negaidīti parādījās Jānis pats, ģērbies neiedomājami saplēstās .. biksēs, vecā .. vatenī. Galvā viņam bija cieši uzspīlēta piķamice .. Zigmonte 5, 100.

piķējums, -a, v.; lauks. *Paveikta darbība, rezultāts* → *piķēt*[1]. □ Ja piķēšanas laikā ir lietainas dienas, tad bieži vien pietiek ar piķējumu vienreizēju apliešanu tieši pēc piķēšanas .. Sudrabs 1, 205.

piķelējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *piķelēt.* Apkakles p. Kažoka p.

piķelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Ar labajā pusē neredzamiem dūrieniem šūt stīvdrēbi pie (apģērba gabala) kreisās puses, lai (tas) kļūtu stingrāks.* P. apkakli.

piķēt[1], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; lauks. *Stādīt (dēstus) lielākos augšanas attālumos.* □ Piķējot kāpostu stādus, rīkojas šādi. Kad jaunie augi izveidojuši dīgļlapiņas .., tos no zemes aiz stublāja izrauj un 3—5 centimetri attālumos pārstāda lecektī vai dobē, iegremdējot augsnē līdz dīgļlapiņām. Apsīts 1, 385. Dārzniecībā gatavos augsni puķu stādīšanai, strādnieces sēs un piķēs neļķes, lefkojas, samtenes un citas puķes .. Ciņa 79, 80, 1. // intrans. □ ..meitenes un zēni siltumnīcās gatavoja augsni, sēja un piķēja. Sk Av 63, 51, 2. ..dēstam piķējot nokniebj saknes galotni .. PL Skola 62, 10, 23.

piķēt[2], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Piķot.* □ Viņa palīdzēja tēvam [kurpniekam] piķēt diegus, mērcēt ādas .. Jakubāns 1, 12. Kurpnieki° piķē šujamos° diegus. ME pap II, 231.

piķieris, -ra, v.; vēst. *Kalpotājs (parasti muižā), kas kopa un apmācīja medību suņus, uzraudzīja tos medībās.* □ Piķieris, tas tik ir vīrs! Medībās viņš jāj kungu baram priekšgalā. Viņam apkārt suņi, tie rausta pavadas, rej un laužas ātrāk tikt mežā. A Gulbis 3, 17. Vēlāk viņš tapa par piķieri pacelts: uzvilcis kunga vecus svārkus un paņēmis kančuku rokā, viņš ar suņu baru pavadīja lielkungu uz medībām. Birznieks-Upītis VI, 357.

piķīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piķīgi;** pareti. *Lipīgs.* P. māls.

piķis, -ķa, v.; parasti vsk. **1.** *No naftas vai darvas destilācijas atlikumiem iegūta cieta vai stīgra melna viela.* Akmeņogļu p. Koksnes p. Kūdras p. Mīksts p. Piķa smaka. Vārīt piķi. Dedzināt piķi. Naftas piķis — *bitumens.* Melns kā piķis — *ļoti melns.* □ Uz ielas strādāja asfaltētāju brigāde. Čuguna katlos kūpēja melnais, verdošais piķis. Bels 4, 83. Ja mālusalmu jumta seguma kūlīšus samērcē darvas un piķa maisījumā, tad jumta segums var būt 5—8 centimetri plānāks. Sterns 2, 261. Kononovs lika aizdedzināt piķa lāpas un visos logos sveces. Birznieks-Upītis 6, 235. pārn. Līst. Melns lietus, piķa lietus kā pasakā par sērdienīti. Tie — no stepes pāri kalniem atnestie putekļi. Ziedonis 1, 6. ..viss plašais ūdens klajs .. šķita melns kā piķis. Talcis 8, 123.

2. *No darvas, vaska, taukiem, sēra un citām sastāvdaļām savārīts vielu maisījums, ko izmanto, piemēram, kāda materiāla stiprības palielināšanai, tā aizsargāšanai no mitruma.* Kurpnieku p. Gaišais p. Melnais p. □ Katrā zābaku pārī, ko viņš pagatavoja, kurpnieks ielika māla zemes smaržu. Ar stipriem, piķī samērcētiem linu diegiem iešuva. Kaldupe 10, 60. Es eju pie letes, novelku kurpi un sāku gaidīt. Kaut kur gaisā lidinājas izmērcētu zoļādu un piķa smarža. Līvs 4, 74.

○ Piķa melns — *ļoti melns; piķamelns, piķmelns.* □ Sieviete ir jauna un glīta — melnīgsnēja, ar piķa melniem matiem. Kalndruva 5, 156. Saltās zemnīcas piķa melnajā tumsā ar sarkanu, kvēpošu liesmu deg kvēpeklis. Grīva 5, 26. Piķa melnumā — *melnā vai ļoti tumšā krāsā.* Piķa melnums — *dziļa tumsa.* □ Autobusa pieturas nojumē valdīja piķa melnums. Klīvers 3, 77. Piķa rūda ģeol. — *melns, sarkanīgs vai gaiši zaļš vulkāniskais stikls ar taukainu spīdumu.* ◇ Līp klāt (arī pielīp) kā piķis (biežāk dadzis) sar. — a. *Saka par apnicīgi neatlaidīgu, uzmācīgu cilvēku.* □ Kā izkusis piķis līp trešais klāt .. Es arī

no tāda glābjos labprāt .. Bendrupe 3, 88. «Laidies, ka tev saka! Pielipusi kā tāds piķis!» Vāczemnieks 6, 36. b. *Saka par to, kas ļoti ietekmē (parasti pret paša gribu).* ◇ (Ak) tu piķis! arī Kad tevi piķis! sar. — *izsaucas neapmierinātībā, sašutumā, arī izbrīnā, pārsteigumā.* □ Laipodams uz norunāto tikšanās vietu, klusi šķendējos: ak tu piķis, vienreiz mūžā cilvēks sataisījies uz medībām, bet nekā — tādā slapjdraņķī biszāles samirks putrā un bises nešaus. Lauku Dzīve 77, 2, 30. Ak tu piķis, svaigie gurķīši tomēr izkrita no prāta! Elza rūks, ka tie mūžīgie salāti galīgi apnikuši. Ezera 12, 4. Tu piķis, kāda meitene, Kāds augums, kāda gaita! Pats niknākais pūķis tādai Kā sunītis sekos saitē! Elksne 3, 113. Viegliņa, ai, cik viegliņa bija kļuvusi mana Ieviņa! Kas tur ko nest, var teikt ... Bet pie sliekšņa — kad tevi piķis! — man kājas kaut kādīgi [kaut kā] sapinas, un mēs abi nokrītam zemē. Kalndruva 2, 139. ◇ Piķis un zēvele! sar. — *izsaucas neapmierinātībā, sašutumā, arī izbrīnā, pārsteigumā.* □ .. [makšķernieks] izcēla savu makšķeri, .. tai trūka ēsmas. «Piķis un zēvele, kad viņš [asaris] to paspējis nokampt?» Vīķītis pikti izmeta .. Zv 60, 2, 30. Piķis un zēvele! Nevis jūras slimība, bet gripa klāt. Esam jaunajā bāzēšanās vietā pie Šetlendas salām, bet man aizliegts iet laukā. Talcis 7, 40. «Piķis un zēvele, kā steidzas tas laiks! .. trīsdesmit divi gadi jau pagājuši ..» Talcis 8, 40. ◇ Rauj piķis! arī Lai piķis parauj! arī Kaut piķis parautu! sar. — *izsaucas neapmierinātībā, sašutumā.* □ «.. tu nedrīkstot [sacensībās] riskēt ar savu dzīvību. Rauj piķis visu pirmo godalgu, ka tik vesels ...» Salenieks 5, 285. «Makšķere! Tava makšķere palika!» sauc Ojārs. — «Rauj viņu piķis,» Ansis atmeta ar roku, «man jāsteidzas.» Jansons 3, 169. Tagad [sieva] sadomājusi nopirkt ēdamistabai jaunas mēbeles. Lai piķis tās parauj! Kādas ir, tādas labas. Bundzeniece 2, 99. ◇ Piķis (viņu) (sa)zin(a)! sar. — *izsaucas neapmierinātībā, sašutumā, ja kas nav saprotams, zināms.* □ «Redzēju taču, kā viņa mācās: klade priekšā, bet acis ... piķis zina, kur!» Lubējs 1, 94. «Ta piķis viņu sazin, kāds vējš iepūtis,» brigadieris savilka seju kā sāpēs. «.. Bet ko nu vairs. Kas izdarīts, izdarīts ...» Kalndruva 5, 246. ◇ Spļaut piķi un zēveli sar. — *būt neapmierinātam, sašutušam.* □ Domāju, ka pilsētā saņemšu pateicību .. Taču priekšniecība spļāva piķi un zēveli. Mana vēstule nebija nonākusi pie adresāta. Liesma 77, 6, 15. ◇ Piķis (arī velns) ar ārā! vienk. — *saka dusmojoties, lādoties, arī esot neapmierinātam ar ko.*

pīķis, -ķa, v. **1.** *Duramais ierocis — garā kātā nostiprināts smails asmens.* □ Uz kreisās rokas pīķu nesēji uzlika biezu vilnas polsteri, pret ko balstīja pīķa galu. Šķēpu, pīķu un bultu smailes peruāņi izgatavoja no vara. Lielais 2, 66. Jātnieki ar gariem pīķiem, kumeļos auļodami, centās uzdurt gaisā pakārtos vainagus. M Zariņš 2, 148. «Tad šeit pār Vidzemi nāca gadi, kad vienu dienu par [pa] mūsu laukiem staigāja ar pīķiem rokā poļi, bet citu dienu krievi vai zviedri.» J Kalniņš 4, 204. sal. Esam kalnu valstībā. No visām pusēm mūs apņem smailas kalnu virsotnes, kas kā pīķi duras spilgti zilajās bezmākoņu debesīs. Ērgle 3, 18. pārn. Nākamajā acumirklī kļuva redzami abi asie pīķi pie vēža acīm .. Kalndruva 5, 170. pārn. Ja vējš saviļņoja ezeru, meldri čukstēja skaļāk. Lapu tiem nebija. Ass pīķis un vairāk nekas. U Plotnieks 1, 32.

2. *Garš, smails elements, detaļa (mehānismā, ierīcē u. tml.).*

3. jūrn. *Priekšgala vai pakaļgala nodalījums (kuģim).* □ Uz kuģa sākās klusa trauksme, ko pīķī kurinātāju un matrožu kajītēs vēl nezināja. Lācis 15, 386.

4. *Spēļu kāršu suga, ko apzīmē ar pīķa asmens vai liepas, bērza u. tml. lapas shematizētu attēlu; šīs sugas kārts.* □ Nīkurs .. paņēma savu kārti. Tas bija pīķa kalps. Lācis VI, 367. .. trīs cilvēki .. spēlēja kārtis. «Nolādēts!» teica viens no spēlētājiem un izspēlēja pīķa dāmu. A Grigulis 10, 147. Pīķus sarindosim uz galda pēc «vērtības»: divnieks, trijnieks, četrinieks, ... kungs, dūzis .. Zin T 76, 9, 30.

pīķmelns, -ais; s. -a, -ā. *Ļoti melns; pīķamelns.* □ Spāniski melnīgsnēju vecāku ģimenē, kur visi bērni .. ogļmelnām ačelēm un pīķmelniem matiem, pēkšņi kā atgādinājums par tālajiem senčiem piedzimst blonds zēns vai meitene .. Lit M 68, 51, 16.

pīķmice, -es, dsk. ģen. -ču, s.; niev. *Pīķamice.* □ Es gan tādu pīķmici neliktu galvā. ME III, 214.

pīķnesis, -ša, v.; vēst. *Karavīrs, kura apbruņojumā bija pīķis.* □ Jātnieki veltīgi lūkoja uzbrukt .. no aizmugures, taču labi apmācītie pīķneši tāpat slēgtā ierindā pagriezās un neļāva sevi pārsteigt. Lielais 2, 272.

pīķot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Ziest, piesūcināt ar pīķi.* Pīķots diegs. □ .. pēc brīdiņa atgriezies atkal pie saviem ļleniem, ādas gabaliem un pīķotu drāti apkrautā galda, kurpnieks uzvilka savu dziesmu par noskumušo dārznieku. Austriņš 1, 331.

pīķveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pīķa (1), tā asmens forma, veids.* P. niedres. P. ilkņi.

pīķveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pīķveidīgi.** *Pīķveida.* □ Manā sasodītajā iztēlē visu laiku tepat krūmos apkārt ložņāja melns, spalvains kuilis ar līku muguru un gariem pīķveidīgiem ilkņiem. Grīva 9, 10.

pīlādzis, -dža, v. **1.** *Rožu dzimtas koks, retāk krūms ar vienkāršām plūksnaini saliktām lapām, baltiem ziediem vairogveida ziedkopās un oranžsarkaniem, dzelteniem vai brūniem augļiem.* Parastais p. Zviedrijas p. P. pilnos ziedos. Melnais pīlādzis — *aronija.* □ Izplatīts mūsu mežu koks ir sērmūkslis jeb pīlādzis .., kam ir plūksnainas lapas. Galenieks 2, 234. Pīlādža stumbrs sasniedz 3—10 metru augstumu. Zied maijā un jūnijā ar baltiem ziediem, kas sakopoti vairogveida ziedkopā. Ziediem ir rūgta mandeļu smarža. Ves 68, 10, 31. .. gar mazās upītes kraujaino krastu stāv nodzeltējušu bērzu rindas, un starp viņiem šur

un tur pa rudam pīlādzim ar lieliem sarkaniem ogu čemuriem. Saulietis VIII, 66. Melno pīlādžu ogas un to sula pazemina [paaugstinātu] asinsspiedienu .. Ves 79, 11, 23.

2. *Šī auga auglis.* Pīlādžu ievārījums. Pīlādžu tēja. Pīlādžu uzlējums. Pīlādžu vīns. □ Vislabāk pīlādžus novākt pēc pirmajām rudens salnām, kad augļiem rūgtums samazinājies. Ves 78, 7, 15. Pīlādžu sula satur fitoncīdus .. Ves 77, 9, vāku 3. lpp. .. Rudens pīlādžu sūrmi viršu medū var just .. Kaldupe 11, 11.

pīlādžkoks, -a, v. *Pīlādzis (1).* □ Labi, ir bezgala labi, ja runāt tu proti ar smilgu, Priede ja tevi vēl dzird, pīlādžkoks tevi ja mīl. A Grigulis 16, 12. Tādu viņu [vijolnieku] pazina daudzi Vidzemes ceļi — vijole piekļauta pie krūtīm, pīlādžkoka nūja pār plecu pārmesta. Kaldupe 12, 45.

pīlādžoga, -as, s. *Pīlādža auglis.* □ Krīt ilgu pilns un klusi smeldzošs būrums un sirdij liek kā jāņtārpiņam degt, kad oranžsārtais pīlādžogu sūrums no manas zemes pīlādžogām tek. Vācietis 8, 33. Gada vissarkanākais mēnesis atplandīja ar svētku karogiem un aizšalca, notraukdams beidzamās pīlādžogas un ozolu brūnganās lapas .. Brīdaka 2, 37. .. lielās krūkās kāzu dienai rūgst pīlādžogu vīns. Kaldupe 6, 40.

pīlādžziedi, -u, vsk. pīlādžzieds, -a, v. *Pīlādža ziedi, pīlādža ziedkopa.* □ sal. Viens prasa no manis dziesmu — baltu kā pīlādžziedu, cits — ugunīgu kā pīlādžogu ķekaru .. Kaldupe 12, 47.

pīlārs, -ra, v. **1.** arhit. *Masīvs balsts (parasti ar taisnstūrveida vai daudzstūrveida šķērsgriezumu) pārsedzošam būvelementam.* Akmens p. Balkona pīlāri. Tilta pīlāri. Pīlāru arkāde. □ Viņi atraka grezni apdarinātus marmora pīlārus, mozaīku grīdas .. J Kalniņš 3, 281. Netālu no šosejas redzama balta vienstāva mūra ēka ar ampīra stila pīlāriem. Pad J 59, 145, 2. Upes vidū pēc kāda laika pacēlās astoņi vareni pīlāri. Uz tiem novietoja milzīgas dzelzs fermas, kurām pārklāja grīdu. Zv 65, 18, 6.

2. iron. *Cilvēks, kam ir ļoti ietekmīgs, nozīmīgs sabiedriskais stāvoklis.* □ Sabiedrības pīlāri sadalīs miljonus, būvēs jaunus kuģus, cels jaunus namus .. Lācis 10, 246. Savu padevību ķeizaram nu kā vien spēdami izrādīja guberņas varas vīri un tiem līdzi arī Rīgas Latviešu biedrības pīlāri .. Stankevičs 4, 204. .. Ernsts Plates .. apmeklēja jo bieži Latviešu biedrību, sagājās ar latviešu pīlāriem personīgi .. A Deglavs 1, 282.

pīlārveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pīlāra (1) forma, veids.* P. balsts.

pīlārveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pīlārveidīgi.** *Pīlārveida.*

pilastrs, -a, v.; arhit. *Sienā iebūvēts, uz priekšu izvirzīts balsts (parasti ar taisnstūrveida šķērsgriezumu) pārsedzošam būvelementam.* Sienas p. □ Logu un durvju ailes [baroka laikmeta pilī] .. tiek akcentētas ar kolonnām, pilastriem, frontoniem .. Māksla 62, 1, 17. .. fasādē redzam slaidus pilastrus, bagāti rotātus ieejas portālus .. Rīgas B 69, 38, 4. Ir izzudušas savā laikā ļoti iecienītās griestu rozetes, pilastri, kapiteļi un dzegas .. Freimanis 1, 20.

pilavs, -a, v.; parasti vsk. *Plovs.*

pildāmspalva, -as, s. *Pildspalva.* □ .. pildāmspalva .. ievelk krāsainus teikumus baltajā papīra lapā .. Vējāns 5, 78.

pildbetons, -a, v.; parasti vsk. *Betons, kas paredzēts (kā, piemēram, spraugu, starpu) pildīšanai.*

pildbumba, -as, s.; fizk. *Pildīta, noteikta smaguma bumba (piemēram, vingrošanai).* □ Visi bērni piedalījās šādu vingrinājumu izpildē: .. skrējiens ar pildbumbas pārnešanu, tāllēkšana no vietas, vienu kilogramu smagas pildbumbas mešana .. Sports 78, 81, 2.

pildenis, -ņa, v.; poligr. *Dažāda izmēra metāla taisnstūris iespiežamo formu starpu pildīšanai.* Saslēgt pildeņus.

pildījums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p i l d ī t (1); viela, materiāls u. tml., ko izmanto (kā) pildīšanai.* Veidņu p. Eļļojošs p. Koksa p. Pakulu p. □ Ja degvielu uzglabā rezervuāros, to pildīšanas pakāpe var būt dažāda: rezervuārs var būt jebkurā pildījuma stāvoklī — no tukša līdz pilnam. Lauku Dzīve 79, 4, 26. Koka sienu pildījumam vajag izmantot visus šķautņu .. vai dēļu atgriezumus. Sterns 2, 346. // *Īpaši sagatavota produktu masa, kas tiek pildīta kulinārijas izstrādājumā, arī augļos, dārzeņos.* Konfekšu p. Desu p. Pīrādziņi ar gaļas pildījumu. Tomāti ar salātu pildījumu. Sagatavot tīteņiem sēņu pildījumu. □ .. Lankevica kungs ļoti mīlēja pīrādziņus ar saldinātu olu pildījumu. Upīts III, 189. Kartupeļu masu .. izveltnē, sagriež kvadrātos, to vidū uzliek sautētu dārzeņu pildījumu .. Kļaviņa 1, 66.

pildiņdurvis, -vju, s.; tikai dsk. *Durvis, kuru elementi ir pildiņi.*

pildiņš, -a, v. **1.** *Koka konstrukcijas elements — dēļu, finiera plāksne, ko iemontē konstrukcijas rāmī.* Mēbeļu p. Saplākšņu p. □ Durvis izbūvē no .. priedes koka dēļiem, izgatavojot vienkāršus pildiņus un ielaižot tos ar rievu durvju vērtnes rāmī. Šterns 2, 297. Baltās pildiņu durvis atvērusi, viņa palika stāvam .. Birze 8, 90. Es gludinu ar ēveli ozola finierētus pildiņus .. Sēlis 4a, 78.

2. novec. *Lādiņš (1).* □ Troksnis likās sevišķi skarbs, ja reizē sprāga divi pildiņi. .. Mieriņš tikai tad nāca ārā no aizsega, kad izskaitīja, ka visi viņa ieliktie pildiņi izsprāguši. Fimbers 1, 252. pārn. Viss kārtībā: deglis, skābekļa balons, acenes, stieple — atlika tikai iegremdēt karbīda pildiņu aparātā un aizskrūvēt vāku. Lāms 2, 9.

pildīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Lejot, berot, spiežot u. tml. virzīt (vielu) dobā priekšmetā, spraugā, caurumā u. tml.* P. betonu veidnē. Labību pilda apcirkņos. P. gāzi balonā. □ Ietaukotā veidnē pilda makaronus, gabaliņos sagrieztu šķiņķi, sieru. Kļaviņa 1, 266. Meitenes rokas sāka vēl žiglāk pildīt ķieģeļu starpās javu. Kalndruva 5, 232.

Mieriņš steidzīgi pildīja pulveri izkaltajos caurumos. Fimbers 1, 245. // *Lejot, berot, spiežot u. tml. panākt, ka viela virzās (dobā priekšmetā, spraugā, caurumā u. tml.).* P. krūzes ar pienu. P. paciņas ar konfektēm. P. balonu ar gāzi. □ ..priekšnieks turēja rokā ūdens kannu un pildīja glāzi ar ūdeni, pielēja to un lēni.. dzēra.. Arājs-Bērce 1, 90. Georgs apsēdās uz sola un ilgi pildīja pīpi ar zaļu, rūgti smaržojošu tabaku. Lukjanskis 1, 10. Iztīrītu zosi.. pilda ar sagrieztiem saldskābiem āboliem.. PL Siev 79, 1, 23. pārn. ..Es, kļavu lapām apbirusi, ar rudens sauli pildu glāzi... Elksne 5, 91. // *Novietot (ko) gatavojamā produkta iekšienē, apņemot (to), piemēram, ar kādu masu; gatavot (produktu), iekļaujot (tā) iekšienē ko.* P. speķi pīrāgos. P. pīrāgus ar gaļu. Pildīta kotlete. Pildīta konfekte.

2. *Izplatoties kļūt sajūtamam, uztveramam (telpā, vidē u. tml.) — par skaņām, smaržām u. tml.* Mežu pilda putnu dziesmas. □ Istabu pilda neizturams, juceklīgs troksnis. Upīts IV, 772. ..jautrs smieklu mutulis pildīja gaisu. A Deglavs 1, 522. Pavasaros, kad tie [koki] lapos jaunā zaļumā, pat istabu pildīs spēcīgā smarža. Fimbers 1, 74. pārn. Savāds žēlums pārņēma viņu, neizsakāmas jūtas pildīja viņas krūtis.. Blaumanis 6, 80. // *Panākt, būt par cēloni, ka (telpā, vidē u. tml.) kļūst sajūtamas, uztveramas (skaņas, smaržas u. tml.).* □ Bezdelīgas un čurkstes lidoja ap savām ligzdām un pildīja gaisu ar patīkamu čirkstēšanu. Blaumanis 6, 70. Kaut kur klusi spēlēja neredzams radiouztvērējs; tas pildīja istabu skumjām, mazliet sentimentālām skaņām. Lukjanskis 1, 89. pārn. ..likās, ka caur miglas pilno gaisu lauztos cauri stīgoti, gaiši stari, kas pilda cilvēku sirdis ar priecīgu nemieru. Saulietis 1, 21.

3. *Veikt, īstenot (ieplānoto, iecerēto, uzdoto).* P. plānu. P. sociālistiskās saistības. □ ..Mucenieks sev uzticēto goda pilno uzdevumu gribēja apzinīgi pildīt. Rozītis 1, 36. «Kārtīgi puiši,» Harijs sacīja. «Par lielāko daļu varam būt droši, savu darbu viņi zina un pildīs to apzinīgi.» Talcis 7, 274. Mūsu sabiedrības lielum lielais vairākums apzinīgi pilda savu konstitucionālo pienākumu saudzēt dabu, sargāt tās bagātības. Hor 79, 20, 29. pārn. Asja piegāja tuvāk gaišzilajam plastmasas galdam uz alumīnija kājām, kas.. šeit pildīja letes pienākumus. Skujiņš 12, 41. // *Veikt, īstenot (apsolīto).* □ Dubravins atbīdīja papīrus un piecēlās, viņš bija apmierināts, jo zināja, ka direktors solījumus pilda. Kroma 3, 33. «Gribu zvejniekam doto solījumu visu mūžu pildīt..» Kaldupe 12, 14. Piecus gadus pēc kara, kad nomira māte, viņš bija nozvērējies uzaudzināt mazās māšeles un pildīja šo zvērestu pēc vislabākās sirdsapziņas. Saulītis 12, 323. // *Rīkojoties, darbojoties (saskaņā ar noteikumiem, likumu u. tml.), īstenot, realizēt (tos).* □ ..izstrādāt un pieņemt labu likumu vēl ir par maz. Likums darbojas tikai tad, kad tas tiek pildīts. Hor 76, 9, 14. Padomju Sociālistisko Republiku Savienība noslēdz un pilda starptautiskos līgumus,.. ievērodama vispāratzītos starptautisko tiesību principus un normas. Cīņa 78, 156, 1.

4. *Darboties (kādā laikposmā) nepārtraukti, nemitīgi.* □ Grāfs Rīders: Man.. vajag zināt, ko tu dari, ar ko pildi.. savas dienas? Aspazija I, 356. // *Būt tādam, ko veic (kādā laikposmā) nepārtraukti, nemitīgi (par darbību, darbu).* □ Cilvēks laimīgs, ja viņa darbs pilda dzīvi.., apmierina viņu pašu un dara labu citiem. Zv 50, 1, 6.

○ Pildītie ziedi — *ziedi ar palielinātu vainaglapu daudzumu, kas radies, putekšņlapām pārveidojoties vainaglapās.* □ Vairākos apļos novietotas vainaglapas ir pildītiem ziediem. Pildītos ziedos arī putekšņlapas un reizēm augļlapas ir līdzīgas vainaglapām, tāpēc zieds izskatās kuplāks. Sudrabs 1, 43.

pildītājs, -a, v.; **pildītāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → p i l d ī t.*

2. v. *Graudains materiāls, akmens šķembu kopums u. tml., kas ietilpst betona pamatsastāvā.* □ Bloku mehāniskā izturība ir atkarīga no lietotās saistvielas kvalitātes un daudzuma, inerto pildītāju.. sastāva, tīrības pakāpes un cietēšanas apstākļiem. Izrakt 82.

3. v.; tehn. *Ierīce (kā) pildīšanai.*

pildīties, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās; refl. **1.** *Refl. → p i l d ī t (1); tikt pildītam.* Sula pildās traukā. Labība pildās apcirkņos. Bedre pildās ar ūdeni. □ Un Kārlēna zilās, skaidrās acis pildījās ar asarām. Blaumanis 5, 9. Strādniekiem šī dziesma patika, un vecā vīra cepure pildījās ar cara naudas gabaliem. Grīva 1, 130. Traktoru piekabes un automašīnu kravas kastes pildās ar zaļo masu un stūrainajiem [siena] saiņiem. Liesma 74, 8, 9.

2. *Refl. → p i l d ī t (2); tikt pildītam.* Dūmi pildās telpā. Telpa pildās ar priecīgām čalām. □ Tur jau kūpēja pīpes, istaba sāka pildīties ziliem dūmiem.. Upīts 4, 231. Nelielā telpa pildījās spēcīgām skaņām, kas klīda laukā pa vaļējo logu.. A Grigulis 10, 40. ..uz pannas čurkst brūnas kotletes, un māja pildās ar tādu smaržu, ka siekalas saskrien mutē. Dinere 11, 52. pārn. Lienes sirds pildījās ar lepnu prieku. Blaumanis 2, 79. // *Pulcējoties daudziem, kļūt pilnam (par telpu, platību).* □ ..[kuģa] salons sāka pildīties cilvēkiem. Līvs 3, 31. Restorāns pakāpeniski sāk pildīties, oficiantes nu jau skraida pusteciņus.. Brīdaka 5, 8. Skatītāju vietas pamazām atkal sāka pildīties. Sasildījušies un izspriedelējušies ļaudis apsēdās un sāka gaidīt. Saulītis 12, 253.

3. sar. *Tikt veiktam, īstenotam.* □ Sagāde pagasta mērogā līdz šim pildījās pēc plāna.. Sakse 7, 427.

pildmateriāls, -a, v. **1.** *Materiāls (kā, piemēram, spraugu, starpu) pildīšanai.* □ Starp dēļu seguma kārtām ieber pildmateriālu un noblietē. Sterns 2, 204.

2. *Pildviela.* □ Mūsdienās betons ir galvenais būvmateriāls. Tā izgatavošanā kā pildmateriālu.. plaši lieto dolomīta šķembas. Zin T 79, 6, 12. ..par nozīmīgu būvmateriālu rūpniecības nozari kļuvusi arī pildmateriālu.. ieguve un ražošana. Ģeogr 352.

3. poligr. *Starpināmais materiāls, kailmateriāls.*

pildne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; arī **pildnis,** -ņa, v. *Ierīce, iekārta (kā) pildīšanai ar kādu vielu.* Benzīna pildne. Desu pildnis.

pildpālis, -ļa, v. *Betona vai dzelzsbetona pālis, ko izgatavo, betonējot gruntī novietotā tērauda caurulē vai grunts urbumā.*

pildspalva, -as, s. *Rakstāmrīks, kura korpusā iepildāma tinte, arī krāsaina masa, kas pieplūst rakstāmspalvai.* Iepildīt pildspalvā tinti. Lodīšu pildspalva — *pildspalva, kam rakstāmspalvu aizstāj mazs lodveida elements.* □ Ulpe .. sēdēja aiz galda un rakstīja ar zaļganu pildspalvu, kurai cauri redzēja tintes līmeni. Birze 8, 101. Andra atvēra kārbiņu, pildspalva bija šmauga, ar gaišpelēku kā apsudrabotu korpusu. Ezera 5, 49. Guntis attaisa kastīti, uzmanīgi izņem no tās pildspalvu ar spoži zeltītu uzgali .. un vairākas reizes uz bloknota lapas cenšas uzvilkt savu vārdu un uzvārdu .. Talcis 9, 193.

pildviela, -as, s. *Viela, ko izmanto par citas vielas sastāvdaļu, lai nodrošinātu tai vēlamās īpašības.* Asfalta p. Betona p. Papīra p. Rupja p. Smalka p. □ Pildvielu uzdevums ir uzlabot plastmasu mehāniskās, termiskās .. un arī citas īpašības. Alksnis 1, 10. .. augstas kvalitātes fasādes paneļu izgatavošanai būs nepieciešamas krāsainas pildvielas, krāsainie cementi. Zv 79, 9, 4.

pildzeme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Veidzeme, ar ko piepilda veidkasti, bet kas tieši nepieskaras veidulim.*

pildzīmulis, -ļa, v. *Mehānisks zīmulis, kura korpusā ievietojams kodols rakstīšanai.* Zīmēt ar pildzīmuli. □ .. gleznotāja ņem rokā nelielas papīra lapiņas un ar pildzīmuli skicē sejas, pozas, kustības. PL Siev 76, 10, 4. .. neviens nerakstīja. Visi [skolnieki] sēdēja, rokas sakrustojuši, un pat nepieskārās pildzīmuļiem. Dripe 4, 69. Annija no rokassomiņas izņēma pildzīmuli .. un uz galdiņa nolika papīru. Birze 7, 213.

pile, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Piliens (1).* □ Pašā galā [baļķim] izspiedušās spožas sveķu piles kā gaišas asaras. Birznieks-Upītis II, 206. Smilgas uz viņas [gājējas] kājām purināja vēsas rasas piles, un zeķes izmirka pavisam slapjas .. Birze 4, 24. .. ogu plānā āda viegli pārsprāga un apšķaidīja apavus un drēbes sarkanām pilēm. Ādamsons 2, 109. Aizezere jau balta — tur līst. Sāk arī pie mums krist pa retai pilei. Austriņš 1, 68. ◇ Kā divas ūdens piles (arī kā divi ūdens pilieni) — *saka, ja divi (parasti) cilvēki, priekšmeti ir ļoti līdzīgi.* □ .. Andrejs .. pavēl: visīsākā laikā tieši tai pašā vietā uzbūvēt jaunu šķūni, līdzīgu vecajam kā divas ūdens piles .. Salenieks 7, 39.

2. parasti vsk. *Piliens (3).* □ Ne Harijs, ne nelaimīgā meitene tovakar nebija baudījuši ne piles .. Lapsa 3, 88. Skrīveros lija lietus, bet Rīgā ne piles. Līvzemnieks 1, 5.

3. tikai dsk.; novec. *Pilieni (2).* □ Tagad riju tikai piles, lai vairotu asinis un lai rastos ēstgrība. Jaunsudrabiņš 7, 67.

pīle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Zosveidīgo putnu kārtas liels vai vidēja lieluma ūdensputns ar vārpstveida ķermeni, īsām kājām un spārniem, saplacinātu knābi.* Mājas p. Meža p. Pīles plezna. Pīļu olas. Pīļu mātīte. Pīļu ligzdošanas vietas. Pīļu audzētava. □ Pīles augustā pa dienu uzturas nelielos baros klajās vietās lielākos ūdens baseinos vai arī ar ūdensaugiem stipri aizaugušās, seklās vietās. Medn 70. Augu dienu līdz pat vēlai tumsai dziļajā klusumā vienmuļi čikstēja airi, pēkšķināja pīles, gāgināja zosis. Vāczemnieks 6, 10. Tās [putnu kūtis] ceļ vistām, pīlēm, zosīm .. un šo putnu sugu mazuļiem .. Šterns 2, 295. ◇ Kā pīlei ūdens sar. — *saka, ja kāds neņem ko vērā, nereaģē uz teikto.* □ «Neplātīties!» sauc kāds no tiem, kuri stāv zāles ejā. Bet Drēģim tādi saucieni tikpat kā pīlei ūdens. Vēl aizvien smaidīdams, viņš saņem ceļojošo karodziņu .. Līvs 1, 27. Tēvs domā labi un cenšas kā prazdams runāt ar dēlu, viņu pamācīt, bet zēnam tas viss kā pīlei ūdens — noripo gar spārniem, ne atveldzējot, ne saslapinot. Ciņa 70, 34, 4. ◇ Kā pīle uz ledus sar. — a. *Saka par cilvēku, kuram ir nedroša, gāzelīga gaita.* b. *Saka par cilvēku, kura rīcība, uzvedība ir nedroša, nepārliecinoša.* // pārn. *Nepatiess izdomājums, arī apmelojums.* □ Pirmo trekno avīžu pīli manas puses ūdeņos bija ielaidis kāds students .. Proti: Kronvalds neesot miris dabīgā nāvē! Austriņš 2, 201.

2. *No šāda putna kautķermeņa pagatavots ēdiens.* Pildīta p. □ .. nogaršoju gan stori marinādē, gan pīli ar ceptiem āboliem un citām piedevām .. Klints 1, 50. // ģen.: pīles, adj. nozīmē. *Tāds (ēdiens), kas pagatavots no šāda putna kautķermeņa.* Pīles cepetis.

3. dsk.; zool. *Zosveidīgo putnu kārtas dzimta, kurā ietilpst šādi putni.*

4. sar. *Urīna trauks slimniekiem, kam jāievēro gultas režīms.*

pilene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Vieta, kas tiek uzskatīta par pilskalnu, bet kam nav tā raksturīgo pazīmju.*

pīlēns, -a, v. *Pīļu mazulis.* Pūkains p. Izšķīlies p. □ Cepurē, sūnās ietupināti, neveikli kustējās četri dzeltenīgi pelēki, it kā noplucināti, izspūruši pīlēni. Ingra noskurinājās — tādiem platiem knābjiem, nemaz nav mīlīgi kā cālīši. Un tā savādi pīkst. Ošiņa 1, 65. Dažā olā jau sāk knibināties mazā pīlēna knābītis, un pēc dažām dienām jau čiepst pa visiem kaktiem. Birznieks-Upītis IV, 58. pārn. Iecirkņa saimniece smaida un atceras, kāds nevarīgs pīlēns bijusi pēc vidusskolas beigšanas. Lauku Dzīve 76, 3, 7.

pīlēt, parasti 3. pers., pil, pag. pilēja; intrans. *Krist, arī tecēt pa pilieniem (par šķidrumu); krist, arī tecēt (par pilieniem).* No slapjajām drēbēm uz grīdas pil ūdens. No rokas pilēja asinis. No bērza stumbra sāka p. sulas. □ Kā mazas saules dārzā zied kāršrozes. Pēc lietus ziedlapiņas sakļāvušās, no lapām pil rasa. Preilis 1, 19. Sviedri viņam pilēja gar rokām uz lāpstas kāta .. Fimbers 1, 147. Rati tik ba-

gātīgi iesmērēti, ka darva no visiem četriem assgaliem pilēja zemē. Upīts 4, 295. Sāka pilēt retas lietus lāses, pēc tam nolija neliels lietutiņš. Talcis 4, 99. pārn. Kā krītošas lāses Skan laika puksti. Mirkļi mūžības upē pil. Vanags 12, 16. // *Būt tādam, no kura (kas) aidalās un krīt, tek pa pilieniem.* Lāstekas pil saulē. □ Ir marts, kūst sniegs, pil jumti, vējā lokās kailie koki .. Priede 3, 303. .. viņš pilošām drānām stāvēja ziņkāri satrauktu ļaužu barā .. Vēl pirms brīža pludmale likās no ļaudīm kā izslaucīta. Klīvers 4, 4. Trīne arvien vēl klusi elsa. Viņas deguns pilēja. Brigadere 2, 149.

pilieninfekcija, -as, s.; med. *Infekcija, ko izraisa (parasti) siekalas, kurās ir slimības izraisītāji.*

piliens, -a, v. **1.** *Mazs, atsevišķs šķidruma veidojums, kas radies, krītošam, šļakstītam u. tml. šķidrumam sadaloties sīkās (parasti lodveida vai iegarenās) daļiņās vai kondensējoties tvaikiem (uz kā virsmas vai gaisā); šāds šķidruma veidojums, kas radies dziedzeru darbības rezultātā uz dzīvu būtņu, augu ķermeņa.* Ūdens pilieni. Eļļas p. Uz pieres parādās sviedru pilieni. Pilienu infekcija — *pilieninfekcija.* □ Virtuvē, sievietei ap pavardu rīkojoties, uz rokas uzšļācas sakarsis tauku piliens. Sk Ģ 81, 9, 11. Kasparam kļuva it kā vieglāk. Vēlreiz notraucis no sejas rasas pilienus, viņš piecēlās un iegāja istabā. Līvs 2, 7. Viņš sēdēja ceļa malā un saīdzis skatījās uz neskaidra ūdens° peļķēm, kurās lietus pilieni, lēni plīkšķēdami, iekrita. Blaumanis 6, 10. pārn. To, kas tevī, kas manī pa pilienam krājas — nepratām pateikt. Kā stikla siena tas dala mūs! Kalna 1, 14. Slimības [vējbaku] avots ir slimais cilvēks, kuram elpojot, runājot vai klepojot slimības dīgļi izplatās .. pilienu infekcijas veidā. Ves 62, 12, 18. ◇ Pilienu pa pilienam — *pakāpeniski.* □ .. pilienu pa pilienam kāpa augšup rūgtums, līdz sasniedza pirmā nopietnā strīda līmeni .. Gulbis 3, 125. ◇ Cīnīties līdz pēdējam asins pilienam (arī līdz pēdējai asins lāsei) — *cīnīties neatlaidīgi, nežēlojot dzīvību.* ◇ Cīņa līdz pēdējam asins pilienam (arī līdz pēdējai asins lāsei) — *neatlaidīga cīņa par uzvaru, nežēlojot dzīvību.* ◇ Kā divi ūdens pilieni (arī kā divas ūdens piles) — *saka, ja divi (parasti) cilvēki, priekšmeti ir ļoti līdzīgi.* ◇ (Kā) piliens jūrā — *ļoti maz, ļoti niecīgā daudzumā.* □ Jo kas gan ir tumšie mirkļi — Tikai tāds piliens jūrā ... Čaklais 1, 11. ◇ Vērmeļu (arī darvas, rūgts) piliens — *nepatīkams, arī aizvainojošs, pazemojošs pārdzīvojums, notikums.* □ Ar dažādām niecībām ņēmāmies abi, Lai abiem no rūgtā piliena tiek. Bārbale 3, 81.

2. tikai dsk. *Šķidrā zāļu forma, kuras devu nosaka pēc šādu veidojumu skaita.* Deguna pilieni. Kunģa pilieni. □ Šai brīdī palātā bijusi māsiņa. Viņa sakārto manu segu un līdzcietīgi uzprasa: «Vai jums slikti? Iedošu pilienus.» Salenieks 7, 10. .. mājās acu pilieni jāuzglabā rūpīgi, noslēgti, iepilināšanai lietojot tīru, sterilu pipeti. Ves 64, 10, 19.

3. parasti vsk. *Ļoti mazs, arī pats mazākais kāda šķidruma daudzums; lāse (2).* □ «Man arī kāds piliens palika?» Un meitene strauji pieliecās [bišu] ligzdai, .. izcēla to no valgās zemes un ar lielajām, mīkstajām lūpām kāri iekodās kanniņās. J Liepiņš 1, 88. Izrādījās, ka mežu masīvā .. izcēlies ugunsgrēks. .. Varat iedomāties, kā tur dega, ja veselu mēnesi nebija nolijis ne piliens. Stankevičs 2, 114. pārn. «Bet, ja citas [dzīves] nebūs, tad jāizdzīvo šī viena līdz pēdējam pilienam ..» Brodele 17, 64.

pilienveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir piliena (1) forma, veids.* P. nokrišņi.

pilienveidā, apst. *Pilienveida stāvoklī; arī pa pilienam.* □ Novokaīna ievadīšana vēnā jāizdara lēnām, pilienveidā. Visp ķir 105.

pilienveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilienveidīgi.** *Pilienveida.*

piligrims, -a, v. *Svētceļnieks.* □ 1201. gadā līdz ar nedaudziem piligrimiem .. atgriezies no Vācijas, .. bīskaps Alberts .. sāka celt savu mītni. Zv 57, 13, 6.

pilināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Panākt, ka (kas) pil.* P. eļļu. Pilināmā pudelīte — *neliela (parasti zāļu) pudele ar izliekumu pilienu veidošanai.* □ Gulēt ejot, Daktu tēvs mātei arvienu pilināja zāles acīs, ar kurām vairs tā diez cik labi neredzēja. Austriņš 2, 161. Miks ber mēģenītē kaut kādu pulveriti, pilina virsū šķidrumu no pudelītes .. Ezera 2, 168. Degunā zāles pilina arī ar pipeti .. Ves 64, 11, 20.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Līt ar retām lāsēm (par lietu).* □ .. tēvs teica: «Tūliņ būs lietus, jau drusku pilina.» Fimbers 1, 152.

pilinātājs, -a, v.; **pilinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → p i l i n ā t.*

2. v. *Ierīce (kā) pilināšanai.* Eļļas p. □ Ja asinis [slimniekam] jāpārlej lēnām, sistēmā pievieno speciālus pilinātājus .. Visp ķir 149.

pīlīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem. → p ī l e.*

2. etn. *Māla svilpe mazas pīles figūras veidā.* ◇ Pūst pīlītes sar. — *stāstīt ko sadomātu, īstenībai neatbilstošu; melot.* □ «Es eju uz Vārnupi,» viņš aizsmakušā balsī paskaidro. Pūš pīlītes, Kaiva domā. Izliekas par vientiesi. Klīvers 4, 65. «Šaļapins tu neesi. Bet pasaules mērogs tev ir.» — «Nepūt pīlītes, draudziņ!» Jūlijs greizi pasmaidīja .. J Plotnieks 9, 15.

○ ◇ Palaist (arī papūst) pīlīti sar. — *izplatīt kādu nepatiesu ziņu, pateikt ko patiesībai neatbilstošu.* □ «Neko nezinu,» es, protams, palaidu pīlīti. «Nekādu pavēsti neesmu saņēmis.» Klīvers 4, 99.

piln-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais (parasti process, parādība) savā izpausmē sasniedzis augstāko pakāpi, arī galējo robežu.* Pilnkvēle. Pilnplaukums. Pilnbriedums. Pilngatavība. Pilnputenis. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais (parasti process, parādība) aptver visu (kā) apjomu, kopumu.* Pilndestilācija. Pilnmontāža. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam ir apjoma, masas u. tml. augstākā pakāpe.* Pilnķieģelis. Pilnlīmenis.

2. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība, pazīme aptver visu (kā) apjomu, kopumu.* Pilnciklisks. Pilnkristālisks. Pilnnozīmīgs. Pilntiesisks.

pilnam, apst. *Pilnām.* □ Kad Lilija bija aizgājusi, tikai tad Roberts sāka pilnam aptvert notikušo. Rozītis 3, 75. Viņu nodoms pilnam izdevās. A Grigulis 13, 349.

pilnām, apst. *Pilnīgi.* P. baudīt dzīvi. P. īstenot savus nodomus. □ .. ģimnāzijas perspektīva tagad [meitenei] atsver visu ar bagātīgu mēru, pilnām, neskopojoties. Zigmonte 1, 259.

pilnasinība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i l n a s i n ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

2. *Vispārināta īpašība → p i l n a s i n ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Visi romāna tēli ir pievilcīgi ar savu pilnasinību, mīlestību un naidu. Jaun Gr 69, 4, 20.

3. *Vispārināta īpašība → p i l n a s i n ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ 19. gadsimta reālistu meistardarbi ar savu sociālo un psiholoģisko problemātiku, ar tēlojuma pilnasinību Aspazijai bija daudzkārt palīdzējuši dziļāk izprast dzīves īstenību. Viese 3, 117.

pilnasinīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilnasinīgi.** **1.** *Veselīgs (par cilvēkiem); fiziski un garīgi spēcīgs.* □ Līdz mūža vakaram komponists atceras .. ziedošās un pilnasinīgās aukles glāstus, bet nekur nerunā par mātes izrādītu mīlestību. Klotiņš 1, 22. // *Veselīgi sārts (parasti par seju, tās daļām).* Pilnasinīgi vaigi. □ Pastiepis pilnasinīgās, tumšsarkanās lūpas, viņš dungoja kaut kur dzirdētus vārdus .. Klīvers 2, 192.

2. *Tāds, kas ir izveidots dzīvi, reāli, saturīgi (par mākslas tēlu, mākslas darbu).* □ Aspazijas varoņi .. ieguvuši lielu dzīvīgumu. Kad nu šādi pilnīgi noticami, pilnasinīgi tēli izrādē sanāk konfliktos, tad mēs dzīvojam līdzi viņu dzīvei .. J Kalniņš 1, 355. Andrejs Upīts savā romānā «Plaisa mākoņos» radījis pilnasinīgus, atmiņā paliekošus pirmo proletariāta revolucionāru tēlus. PL Kom 54, 1, 50. Ar rakstnieka spalvu cīnīties par mieru nozīmē radīt pilnasinīgus, spilgtus, patiesīgus darbus, kuros ar lielu mākslinieciskū meistarību būtu atainota mūsu dzīves īstenība visā tās bagātībā, daudzveidībā .. PL Kom 54, 5, 35.

3. *Tāds, kas noris, izpaužas aktīvi, pilnvērtīgi; tāds, kas ir saistīts ar šādu norisi, izpausmi.* □ Cilvēki spriegi strādāja, ciemā virmodama ritēja pilnasinīga dzīve. Grants 7, 92. Jaunatnei pieder pilnasinīgas, meklējumiem un atklājumiem bagātas dienas. Jaunības asins ir radoša, pilna saules un uguns. Viese 3, 254. Vērojams zināms atslābums, salīdzinot ar kādreiz aizrautīgo, pilnasinīgo muzicēšanu. Lit M 64, 25, 7.

pilnasinīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i l n a s i n ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; pilnasinība (1).*

2. *Vispārināta īpašība → p i l n a s i n ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; pilnasinība (2).* □ Izrādes veidotāji .. meklējuši lugas varoņos Šekspīram raksturīgo tēlu pilnasinīgumu. Un tā ir pati lielākā veiksme, izrādē ir šis pilnasinīgums. J Kalniņš 1, 355.

3. *Vispārināta īpašība → p i l n a s i n ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; pilnasinība (3).*

pilnasiņu, ģen., nelok. *Tāds, kas daudzās paaudzēs audzēts un izkopts noteiktā virzienā bez citu šķirņu piejaukuma un noteiktam mērķim (par dažu šķirņu zirgiem).*

pilnaudze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; mežs. *Ciršanas vecumu sasniegusi kokaudze.*

pilnbārda, -as, s. *Plata, gara, kupla bārda un ūsas, kas sedz lielu sejas daļu.* □ Sīkais Aleksis bija plecos plats bārdains zvejnieks, tikai maza auguma. Viņa melnā, spīdīgā pilnbārda zaigoja spuldžu gaismā .. Kaijaks 4, 14. .. Elmāra kaimiņš .. ar platu plaukstu nobraucīja melno pilnbārdu .. Lubējs 1, 78. Skolas pārziņa brūnā pilnbārda draudīgi drebēja, kad viņš mūs [skolēnus] nostādīja kaktā. Lēmanis 13, 160.

pilnbrieds, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Augstākā brieduma pakāpe (augiem, to daļām); arī pilngatavība.* Rudzi pilnbriedā. Ābeļdārzi rudens pilnbriedā. □ .. abos nogabalos mežs, galvenokārt egles un apses, bija sasniedzis pilnbriedu un bija jāizmanto. Ciņa 76, 77, 4. Un zeme nodrebēs, kā sevi atskārtusi Par augli pilnbriedā, kam nācis laiks, Un sniegsies uz tās dāsnās rokas pusi Viss zemes sulu pārmērs, karsts un maigs. Belševica 3, 187. // *Augstākā brieduma pakāpe (dzīvniekiem).*

2. *Augstākā brieduma pakāpe (garīgām spējām, talantam, spēkam u. tml.).* Sasniegt radošo spēku pilnbriedu. Būt talanta pilnbriedā. □ Jāzeps pieder pie tām lomām, ko, pēc Žaņa Katlapa ieskata, aktieris var atveidot savas personības un meistarības pilnbriedā — tad, kad viņam ir sava pārliecība, noteikts viedoklis, ko paust skatītājiem. Katlape, Ceplītis 1, 105. .. dažs tikai vecumā attopas, ka jaunība un pilnbrieda gadi aizvadīti pelēcībā un vienmuļībā. Bels 3, 82. Mākslinieka dzīves un mākslas ceļu pašā pilnbriedā — četrdesmit četru gadu vecumā — pārcirta nāve. LPTV I, 222. // *Augstākā attīstības pakāpe (norisei, stāvoklim u. tml.).* □ «Jauno grāmatu» [biļetena] kārtējā — simtā numura izlaide jāuzlūko par šā izdevuma pilnbrieda posma turpinājumu. Jaun Gr 66, 10, 3.

pilnbriedums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Pilnbrieds (1).* □ Visizturīgākie [pret salu] augļu koki ir .. pilnbriedumā, kad tie dod iespējami augstas ražas. Augļkop 54. Stirnu āži ar labu eksterjeru savu pilnbriedumu sasniedz 4—6 gadu vecumā. A Kalniņš 1, 115.

2. *Pilnbrieds (2).* □ Ik mirkli dāvājot, visu atdodot, viņš [mākslinieks] kļūst vēl bagātāks, iegūst pilnbriedumu, lai katrs jauns darbs kļūtu par dzīves skaistuma paraugu. Māksla 73, 2, 48.

pilnestība, -as, s.; parasti vsk.; pareti. *Pilnība (3).* □ Visai tautas mākslai piemīt dziļš, nesalaužams optimisms, dziesmas par dziedāšanu arī pauž šo veselīgo dzīves spēku, dzīves pilnestības izjūtu. Vītoliņš, Krasinska 1, 46. .. Viss iet uz pilnestību — Kā sēkla arājsē-

tuvē. Kā gars uz apskaidrību. Kar 58, 7, 106.

pilnestīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilnestīgi;** pareti. *Pilnīgs (2).* □ ..[teātra] izrādes pilnestīga līdzautore ir arī kostīmu māksliniece .. Dzene 6, 250.

pilnformas, ģen., nelok.; val. *Tāds, kam ir visas (kādas vārdšķiras) paradigmas formas (par vārdu).* P. īpašības vārds.

pilngadība, -as, s.; parasti vsk. *Likumā noteikts vecums, ko sasniedzot, pilsonis iegūst pilnu civilo rīcībspēju, politiskās tiesības un kļūst atbildīgs par savu pilsoņa pienākumu pildīšanu.* Sasniegt pilngadību. Pilngadības svētki — *svētki, ko organizē sabiedriskās organizācijas jauniešiem, kas sasnieguši pilngadību.* □ Jaunieši saņem pilngadības apliecības, veltes un ziedus. Sk Av 66, 31, 4. sal. Dzejā cilvēks ienāk tāpat kā pilngadībā — ienāk ar savu pasauli, savām domām, meklējumiem un jautājumiem. Jaun Gr 67, 8, 11.

pilngadīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir sasniedzis pilngadību.* □ ..lai gan viņa [meita] sen pilngadīga, tēvs neciešot, ja viņa bez sevišķa iemesla pārnākot mājās vēlāk par vienpadsmitiem. Lapsa 2, 112. «Bet mēs taču esam jau lieli, Mišel, vai ne? Pilngadīgi! Tu rudenī iesi zaldātos ..» Indrāne 6, 296. // lietv. nozīmē: pilngadīgais, -ā, v.; pilngadīgā, -ās, s. *Pilsonis, kas ir sasniedzis pilngadību.*

pilngadnieks, -a, v.; **pilngadniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Pilsonis, kas tikko ir sasniedzis pilngadību; arī pilngadīgais.* □ Pilngadnieki tagad sēž katrs savējo pulciņā. Viņus tomēr viegli sazīmēt gan pēc tērpa, gan pēc grāmatas, pilngadības apliecības vai ziediem rokās. Priede 3, 282. Ozola ēnā maršu spēlē pūtēji. Augšā uz kraujas parādās pirmie pilngadnieki — zēni un meitenes. Viņus sagaida ar aplausiem. Priede 3, 260.

pilngatavība, -as, s.; parasti vsk. *Gatavības augstākā pakāpe, kad augu produktam ir vislielākā vērtība.* □ Graudiem ir trīs gatavības pakāpes: piengatavība, dzeltengatavība un pilngatavība. ..Pilngatavībā grauds kļūst cietsun viegli izbirst no vārpas. Švinka 1, 31.

pilngraudu, ģen., nelok. *Tāds, kas ir malts no neskrotētiem graudiem (par miltiem); tāds, kas ir pagatavots no miltiem, kuri ir malti no neskrotētiem graudiem.* P. milti. □ ..pilngraudu maize, augļi, ogas un dārzāji pieder pie mūsu labākajiem uzturlīdzekļiem. Skulme 3, 34. Pie lēni asimilējamiem ogļhidrātu produktiem pieder rupjmaize, kviešu un miežu karaša .. un citas pilngraudu maizes .. Ves 76, 12, 8.

pilnība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i l n ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..tiesību pilnība reizē ir arī atkarīga no tā, cik apzinīgi un precīzi pilsoņi pilda savus pienākumus, tā stiprinot sociālistisko sabiedrību .. Zv 78, 10, 2.

2. *Vispārināta īpašība → p i l n ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Jo rosīgāks ir cilvēka intelekts, jo aktīvāk viņš tiecas pēc savu zināšanu pilnības un pamatīguma. Zv 79, 14, 6. Skaņdarbi veidoti ar īstu simfonisku vērienu, ar saturā bagātību un izteiksmes līdzekļu pilnību. Lit M 76, 42, 13. // lok.: pilnībā, apst. nozīmē. *Tā, ka aptver visu (kā) apjomu, kopumu; pilnīgi.* Izprast jautājumu pilnībā. Pilnībā apzināties savu vainu. Pilnībā piekrist kāda uzskatiem. □ Cilvēks neko nevar iegūt pilnībā un neko nevar paturēt. Dzīve ir tikai izjūtu un notikumu virkne, kas nepārtraukti mainās .. Zemzaris 2, 24. Un Jaunzems vēlējās sajust sevi pilnībā, ar visām saknēm, līdz pēdējai nervu trīsai. Kurcijs 3, 33. Visā pilnībā un veselumā vienīgi māksla spēj dot vienotu un spilgtu priekšstatu par cilvēka un sabiedrības dzīvi. Valeinis 1, 9.

3. *Tas, kas atbilst cildenam paraugam, augstākajam galamērķim.* Tiekties pēc pilnības. Sasniegt pilnību. □ Ticība dzīves attīstībai, aktivitāte, garīgas pilnības alkas, nozīmīgi ētiski ideāli, humānisms — tās ir lielas mākslas pazīmes, kas saglabājas no paaudzes paaudzē. Viese 3, 283. Garš ir cilvēka ceļš uz pilnību — vienmēr kāds trūkums un vienmēr kāds robs. Brīdaka 8, 74. Guna: Visaugstāko es dzīvē sasniegusi, Šis brīdis mani ved uz pilnību, Pēc tā es nespēju vairs augstāk celties .. Aspazija 3, 364.

4. *Pārpilnība, arī bagātība.* Dzīvot pilnībā. □ Visur bija kārtība, spodrība, pilnība, un tomēr viņai tā izlikās, it kā visur kaut kā trūktu. Blaumanis 6, 222. Un pilnības ar bērēs bija diezgan, ne tiem trūka ēdiena, ne dzēriena. Tik otrā dienā ap vakaru radi vēl sāka šķirties. Apsīšu J 3, 34. ◇ Birst kā no pilnības (arī pārpilnības) raga, arī birst kā no maisa — *saka par to, kas parādās, tiek izveidots lielā daudzumā.* □ ..jautājumi bira kā no pilnības raga. Bērn 55, 2, 11. Avīzēs sāka birt raksti kā no pilnības raga. Saulītis 13, 59. // *Liels (kā) daudzums.* □ Lauma bija pamanījusi sarkanas, no sulas pilnības pat miklas zemenes un noliecās pie tām. Birze 8, 31.

pilnīgot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Panākt, ka (kas) kļūst atbilstošāks kādām prasībām, iecerēm, arī iegūst augstāku kvalitāti.* P. savas zināšanas. P. racionalizācijas priekšlikumu. □ Partija aicina nemitīgi pilnīgot sociālistiskās sacensības formas, palielināt visu darbinieku atbildību par savu pienākumu izpildi. Cīņa 75, 11, 1. Iztēlē pavīd prāva auguma, vienmēr gludi skuvies vīrs, vērīgām acīm, skaļu, paskarbu balsi. Veltīgi Nelda pūlas savākt vienkopus vēl citas atmiņu drumstalas, pilnīgot tēva portretu. Klīvers 3, 68. ..esmu ceļā pie mākslinieces, lai sarunā par viņas biogrāfiju, dzīvi un mākslu pilnīgotu priekšstatu, kas par gleznotāju veidojies uz izstādēs redzēto darbu pamata. PL Siev 76, 10, 4.

pilnīgoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos. *Refl. → p i l n ī g o t; tikt pilnīgotam.* □ Pedagogu un augstskolu zinātnisko kolektīvu ikdienas darbā mācību un audzināšanas process pilnīgosies, celsies tā kvalitāte un efektivitāte. Cīņa 76, 148, 2.

pilnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilnīgi. 1.** *Tāds, kas savā izpausmē, arī atbilstībā, piemērotībā (kam) ir sasniedzis augstāko pakāpi, kvalitāti;*

tāds, kas izpaužas ļoti izteikti (par parādībām dabā, sabiedrībā). P. klusums. Pilnīga tumsa. P. haoss. Gūt pilnīgu uzvaru. Māja ir pilnīgā kārtībā. Atrasties pilnīgā drošībā. Pilnīga atstarošana. Siens ir pilnīgi sauss. □ Ap pieciem izejam uz ceļa. Vēl ir pilnīga nakts. . . tumsā brauc garām vezumnieki. Vanags 14, 71. Bija pilnīgs bezvējš. Zilajā lagūnā nekustējās ne vilnītis. Ērgle 2, 31. Pašam nemanot, Žuburs jau bija pilnīgi pakļāvies šīs jaunās meitenes autoritātei. Viņam nenāca prātā apšaubīt viņas secinājumu pareizību . . Lācis VI, 310. Nekas neatsaldē cilvēku no cilvēka ātrāk un pilnīgāk kā spītīgi atraidīta labvēlība. Blaumanis 6, 142. ◇ Ar pilnīgām (arī pilnām) tiesībām — *pilnīgi pamatoti, likumīgi.* □ Puškins ar pilnīgām tiesībām «Piemineklī» [dzejolī] ieraksta savos nopelnos to, ka viņš modinājis jūtas . . Lit M 62, 6, 1. // *Tāds, kas pēc savām īpašībām, izskata ir ļoti līdzīgs (kam) citam (piemēram, par priekšmetiem, vielām).* Zupa savārījusies pilnīgā biezputrā. // *Tāds, kas izpaužas ļoti spēcīgi (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* Pilnīga sajūsma. Viņš ir pilnīgā izmisumā. P. nervu sabrukums. Izjust pilnīgu nespēku. □ Sākās parastie precinieku joki. Made bija pilnīgi vienaldzīga, pārliecināta, ka svešie braukuši Mares un viņas tūkstošu pēc. Sakse 2, 16. Aina pilnīgi mēma klausās sarunu. Lai nu ko viņa būtu gaidījusi no tēva, tikai ne to, ka viņš pats tik vienkārši sauks Edgaru iedzert. Zigmonte 2, 225. Viņa bij pilnīgi kurla, sen jau atradinājusies klausīties un mēģināt saprast, ko citi runāja . . Upīts 4, 420.

2. *Tāds, kas ļoti izteikti atbilst kādai darbības sfērai, stāvoklim (par cilvēku).* P. sava amata pratējs. P. noteicējs savā ģimenē. □ Ja tu gaidi par savu darbu spriedumu no citiem, tad neesi tai darbā vēl pilnīgs, bet tikai māceklis. R Kaudzīte 1, 24. Šinī mājā viņš [uzraugs] bija pilnīgs valdnieks, kas viņam nepadevās, tam ar pletni . . Apsīšu J 3, 50. Edvīns Gulbis: Visplikākais velns nēsā pie sevis vismaz vienu ozola zīli un, ja viņš arī netic, ka no tās spēs izaudzēt koku, tad tomēr nesviež to prom, jo citādi kļūtu pilnīgi nabags. A Grigulis 9, 594. // *Tāds, kas atbilst personības ideālam (par cilvēku).* □ Lai dzīvi būtu iespējams pārveidot pēc Veidenbauma ieskatiem, vajag spēcīgu individuālu cilvēku. Un tā šo lielo, pilnīgo personību veltos meklējumos domu biedru starpā un pats sevī viņš paliek viens ar savu vilšanos un šaubām. Veidenbaums 2, 14 (ievadā). Potifers: Ja gribi pilnīgs būt un sevī liels, Tad neprasi, lai dod par darbu algu, Par jūtām baudu un par sāpēm veldzi. Rainis XIb, 204. // *Tāds, kam piemīt ļoti izteikti negatīvas rakstura, personības īpašības.* P. muļķis.

3. *Tāds, kas aptver visu (kā) apjomu, kopumu.* P. jautājuma izklāsts. P. Saules aptumsums. Gūt pilnīgu informāciju. Pilnīgi pārvaldīt svešvalodu. □ . . neviens svarīgāks, monumentāls veidojums nevar tikt pilnīgs un nobeigts bez sīkajām detaļām. Upīts 14, 692. Viņa paša pēdas bija aizsnigušas, bet viņš atrada automašīnas riepas iespiestu grambu, ko vējš vēl nebija paguvis pilnīgi aizvilkt . . Ezera 5, 27. Taciņa . . pilnīgi aizaugusi un ir tik tikko pamanāma. Lagzdiņš 3, 137. // *Tāds, kurā ir visas paredzētās, nepieciešamās daļas, detaļas u. tml.* P. kopotu rakstu izdevums. P. sporta sacensību dalībnieku saraksts.

4. *Samērā tukls (par cilvēku, tā ķermeņa daļām).* Pilnīga auguma cilvēks. □ Viena no vecenītēm bija izkaltusi un salīkusi, bet ļoti kustīga un izdarīga, otra varen pilnīga un cienīga sēdēja vecmodīgā pītā krēslā . . Jansons 4, 489. Kristīne Dziesma ir liela, veselīga sieviete, varbūt tikai mazliet pilnīgāka, nekā būtu nepieciešami vajadzīgs . . Zigmonte 2, 10. Ovālajā sejā ar labi veidotām pilnīgām lūpām jaušama pašpārliecība . . Talcis 9, 349.

5. sar. *Tāds, kas ir ļiziski un garīgi vesels.* □ Ilgu laiku pēc tam [pēc ievainošanas] Klinta neredzēja nevienu veselu cilvēku un neticēja iespējām, ka no šī kara kāds var atgriezties pilnīgs. Indrāne 6, 165. . . [saimniece] bija palaidusi valodas, ka šuvēja Lapsiņu Frīda vairs neesot gluži pilnīga. Caurām dienām dzīvojot pa savu istabu, viena pati sarunājoties un dziedot. Rozītis 2, 173.

6. apst.; part. nozīmē. *Lieto, lai pastiprinātu nianšējamā vārda izteikto īpašību, pazīmi.* □ Viņa atmeta galvu un aiziedama nokāsējās, viņai viena alga, pilnīgi viena alga, ko tāda pusgraudniece rej paka]. Upīts 4, 135. «Jūsu istabā — vai drīkst?» viņš jautā. Biruta noteikti pakrata galvu. «Pilnīgi izslēgts.» — «Tā jau es domāju,» Lūsis sērīgi saka. Zigmonte 4, 82. Man bija domas pat mainīt specialitāti. Pārāk nenozīmīga likās. Bet tagad man pilnīgi cits uzskats. Auziņš 1, 193.

7. apst. *Tieši, īsti atbilstoši.* Nopirkt pilnīgi vienādas grāmatas. Pilnīgi manas domas.

pilnīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i l n ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; pilnība (1).* Sasniegt brieduma pilnīgumu.

2. *Vispārināta īpašība → p i l n ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; pilnība (2).* □ Lai nodrošinātu lietas izskatīšanas ātrumu un pilnīgumu, atsevišķos gadījumos to var izskatīt pēc . . apsūdzētā vai liecinieku vairākuma atrašanās vietas. Krim pr 1, 20.

3. *Vispārināta īpašība → p i l n ī g s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viņi bija viena auguma, bet Elziņš plecīgāks, ar slieksmi uz pilnīgumu, veselīgu sejas krāsu. Birze 3, 55.

4. *Apkārtmēra lielums (parasti standarta apģērbam, apaviem).* □ . . vajadzētu . . sieviešu un vīriešu apavu izmērus papildināt ar lielākiem pilnīgumiem. Cīņa 80, 7, 2.

pilnkrūtains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilnkrūtaini.** *Tāds, kam ir pilnīgas krūtis.* □ Viņš pamāja, un pilnkrūtainā pārdevēja pasniedza citu uzvalku, kam auduma daudzo krāsu jūklī dominēja brūnais. Eglons 2, 116.

pilnmēness, -mēness, v.; parasti vsk. *Mēness fāze, kad no Zemes ir redzams viss tā apgaismotais disks; pilns Mēness.* Pilnmēness nak-

tis. □ Pār mežu bija pacēlies pilnmēness, koki stāvēja nekustīgi, kā saldas burvestības pārņemti .. Sakse 14, 116. ..zinu, kas tūlīt notiks — pilnmēness gaisma man iecirtīs acīs kā pātaga .. Ezera 15, 101. Vēlamākais vākšanas laiks visiem [ārstniecības] augiem — dienas vidū un labāk pilnmēness periodā. Ves 78, 6, 20. sal. Viens [vīrietis] .. ar apaļu, spīdīgu seju kā pilnmēness. Kalndruva 5, 79.

pilnmēslojums, -a, v. *Komplekss mēslojums, kurā ietilpst visas augiem nepieciešamās minerālvielas un mikroelementi.* Aplaistīt augus ar pilnmēslojuma šķīdumu. □ Izsijātai kūdrai pievieno nedaudz velēnzemes un trūdzemes maisījuma, kā arī pilnmēslojumu .. Baumane 1, 11.

pilnmetrāžas, ģen., nelok. *Tāds, kura garums ir vismaz piecas daļas (par dokumentālu kinofilmu), tāds, kura garums ir vismaz septiņas daļas (par mākslas kinofilmu).* □ Ievērojams jau pats filmas apjoms — deviņas daļas, tātad īsta pilnmetrāžas lente. Māksla 62, 3, 45. ..novele ir par īsu pilnmetrāžas filmai, te nepieciešams darbības izvērsums .. Kin 74, 53.

pilnmiesīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilnmiesīgi.** *Pilnīgs (4).* □ ..Mateus Svikkes kungs, liela auguma pilnmiesīgs vīrs, pāri pusmūžam .. Kar 57, 1, 57. ..pilnmiesīgais vīrs lielpilsētā gādāto kukuli neparasti svinīgi sniedz Vilnim. Salenieks 6, 171.

pilnnozīmes, ģen., nelok.; val. *Tāds, kam ir sava patstāvīga nozīme (par vārdu).* P. darbības vārdi.

pilnpiens, -a, v. *Piens ar tādu ķīmisko sastāvu un īpašībām, kādu izdala lauksaimniecības dzīvnieku piena dziedzeri normālā laktācijas periodā.* Saraudzēt pilnpienu. □ Ja biezpienu iegūst no pilnpiena, tad tas satur arī piena taukus. Mājtur 151. Dzert pilnpienu — tā viņam vislielākā izšķērdība. Sakse 7, 24. // ģen.: pilnpiena, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir gatavots no šāda piena.* Pilnpiena kefīrs. Pilnpiena biezpiens.

pilns, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kurā (kas, piemēram, viela, priekšmets) ir ievietots tādā daudzumā, ka tajā nav brīvas vietas.* Pilna bļoda. Pilna kanna ar pienu. Trauks pietecējis p. ar bērza sulām. Piebērt pilnus grozus ar kartupeļiem. Piesmelt pilnu spaini ar ūdeni. Pilns kā mārks — *ļoti pilns.* Ēst ar pilnu muti — *ēst ar lielu apetīti, arī daudz ēst.* □ Beidzot maisi bija pilni. ..Velga tos aizsēja un sāka celt ratos. Kalndruva 2, 75. ..Ielīkst apcirkņi, līdz malām pilni. Sirmbārdis 1, 44. Sarmīte skrēja gar ceļmalu šurp. Cepurīte noslīdējusi pakausī. Rokas pilnas kļavu lapu. Ezera 2, 71. ..Brīviņš neklausījās, basās kājas augstu cilādams, aizbrida gar ūdens pilnajiem mārkiem. Upīts 4, 115. Ar pilnu muti drīkstēja ēst tikai zemnieks vai melna darba strādnieks, bet inteliģences pārstāvim vajadzēja ap ēdienu tikai kā garlaikojoties paknibināties .. Zālīte 5, 117. ◇ Pilns kā acs — *ļoti pilns, līdz malām pilns.* □ Viņa gan pirmīt pielēja pilnu kā aci veļas vanniņu, lai neaptrūkstas [ūdens] un nav jāiet pakaļ uz ezeru. Ezera 7, 15. ◇ Darba pilnas rokas — *saka, ja ir ļoti daudz steidzamu darbu.* □ «Tagad man darba pilnas rokas, visi nokaltušie dārzi jālaista!» Kaldupe 3, 74. Dodos aprunāties ar [kuģa] bocmani, bet viņam darba vēl pilnas rokas. Cīrulis 1, 10. ◇ Pilns vēders sar. — *saka, ja ir ēsts tik, cik gribas, ja jūtas pilnīgi paēdis.* □ Viņš domājis, ka .. dabūs pieēsties pilnu vēderu .. Talcis 8, 17. Katru dienu pelīte izložņāja visu dārzu, visus krūmus .. Vienmēr atrada ko derīgu uzkodai, vienmēr atgriezās mājās ar pilnu vēderu. Birznieks-Upītis 6, 391. ◇ Pielocīt pilnu vēderu sar. — *pieēsties.* // *Tāds, kas ir aizņemts (ar ko ievietotu, novietotu, noliktu) — par priekšmetu, telpu, platību.* P. skapis ar drēbēm. P. penālis ar zīmuļiem. Nojume pilna ar malku. Piekraut pilnu šķūni ar sienu. □ Skapis pilns ar grāmatām .. Niedre 12, 12. Ai darbiņi, ai darbiņi! Bez darbiņa nevarēju: Darbiņš man prieku deva, Pilnu klēti labībiņas. DV 27. ..viss sētsvidus bij pilns ragavām un lakotām kamanām .. Upīts 4, 664. // *Tāds, kura virsma ir aizņemta (ar ko); tāds, uz kura virsmas (kas) atrodas lielā daudzumā.* Piebārstīt pilnu grīdu ar skaidām. Zeme piebirusi pilna ar āboliem. Pilns galds — *galds, uz kura ir daudz ēdienu, dzērienu.* □ Rokas [sievietei] bija pilnas cietu tulznu .. Sakse 2, 54. Es skatījos viņa dzeltenīgajā sejā, kas nogurusi dusēja spilvenos. Dienā .. tā izskatījās diezgan gluda, bet tagad bija .. pilna grumbu un rievu. Zālīte 5, 231. Kalns atveras, zemnieks ieiet, redz — galds pilns gaļas, medus, maizes un alus. LTP 372. // *Tāds, kas ir pierakstīts, piezīmēts u. tml. līdz beigām, pēdējai lappusei, arī tāds, kur ir daudz teksta, zīmējumu u. tml. (piemēram, par burtnīcu, kladi, grāmatu).* Pierakstīt pilnu kladi ar lekcijām. Burtnīca pilna ar stundu plāniem. Grāmata pilna ar krāsainiem zīmējumiem. □ Pilna burtnīca bija pierakstīta ar paša sacerētiem dzejoļiem. Vīksna 1, 113.

2. *Tāds, kur atrodas (parasti uz noteiktu laiku) daudzi cilvēki (par telpu, platību); tāds, kur aizņemtas visas sēdvietas, stāvvietas (par telpu, transportlīdzekli).* P. veikals ar pircējiem. Ielas pilnas tūristu. Mežs p. ar sēņotājiem. Autobuss p. ar pasažieriem. □ ..pazemā telpa pilna gandrīz līdz durvīm, visas divpadsmit krēslu rindas piesēstas .. Upīts 9, 31. Vītnēm izgreznotā zāle ir pilna līdz pēdējai vietai. Paegle 4, 69. Pilna mūsu sētiņa Zīžainu meitiņu, Samtainu māmiņu .. Rainis Ib, 312. Tramvajs ir pilns. Spiežoties un grūžot ar elkoņiem, man izdodas iespraukties pēdējā vagona priekšējā platformā. Lēmanis 9, 15. // *Tāds, kur atrodas daudzi dzīvnieki (par telpu, platību, vidi).* Strops p. ar bitēm. Murds pielīdis p. ar zivīm. P. parks ar vāverēm. Purvs p. odu. □ ..krūmi ap smilkšaino dejas laukumu izjūgtu un neizjūgtu zirgu pilni. Upīts 4, 720. ..gani salaida [upes] straumē govis, un, kad tās sanāca no abiem krastiem, visa Ogre bija lopu pilna. Sudrabkalns II, 519. ..Pilni meži vilku, lāču .. J A Jansons 1, 62.

// *Tāds, kur aug, atrodas daudzi augi, to daļas (parasti par platību).* P. dārzs ar ābelēm. Lauks p. ar nezālēm. Šogad meži pilni sēņu. ▭ «Rudenī te [meža izcirtumā] viss būs virsziedu pilns,» Ieva iedomājas. Zigmonte 2, 182. Pilna sēta vītoliņu Sudrabiņa lapiņām. DV 912. // *Tāds, kam ir daudz ziedu, augļu (par augiem, to daļām).* Liepas pilnas ar smaržīgiem ziediem. Noliekt riekstu pilnu lazdas zaru. ▭ Tie [zari] bija varen kupli un tik pilni bālgani dzeltenajiem ziediem, ka gandrīz ir lapu nevarēja saredzēt. Valdis 1, 77. ..kad kolhoznieki.. juta, cik smagi sveras uz zemi graudu pilnās vārpas, viņi ticēja nākotnei. Jansons 2, 23. ..aiz dārzu žogiem zeltainu augļu pilnas stāv ābeles. Vāczemnieks 4, 239.

3. *Tāds, kam ir (kā) piejaukums lielā daudzumā; tāds, kurā (kas) atrodas lielā daudzumā (parasti par vielām).* Graudi pilni pelavām. Kaļķi pilni ar smiltīm. Duļķu p. ūdens. Nogulsnēm p. sārms.

4. *Tāds, kur (kas) atrodas, ir izveidojies lielā daudzumā (parasti par parādībām dabā).* Ieleja pilna ar biezu miglu. Zeme pilna valgmes. Ceļi pilni ar dubļiem. ▭ Nakts bij silta un zvaigžņota, zāle tomēr smagas rasas pilna.. Upīts 4, 697. Iestājās netraucēts klusums. Tikai dzirdams bija, kā rūgst trūdu pilnā pavasara zeme. Kurcijs 4, 36. Viņa paraudzījās uz debesīm: tās bija pelēkas, pilnas ar ātri skrejošiem mākoņiem un lietu. Lukjanskis 1, 66. Pagalms bija pilns saules. Retie, vēl nesalapojošie bērzi to nespēja aizturēt. Ezera 1, 254. // *Tāds, kur (kas, piemēram, tvaiks, smarža, skaņa) ir izplatījies, izplatoties koncentrējies (par vietu, telpu, vidi).* Virtuve pilna ar dūmiem. Pagalms p. ar bērnu čalām. ▭ Saules atspulgi ezera rāmajā līmenī.., ūdeņu smaržas pilnais gaiss, atveldze vasaras bulā — kā par to nejūsmot? Vīksna 1, 39. Vakars ir silts, un gaiss jasmīnu dedzīgā tvana pilns. Brodele 17, 54. ..trešdienās, kad bija nedēļas tirgus, [lielceļš] kūpēja kā rija un gaiss bija ratu rīboņas, pātagu švīkstoņas un laucinieku valodu pilns. Zālīte 5, 9. Tikko mēs pustumsā bijām pār slieksni pārkāpušas, noknakšķēja slēdzis, un telpa pielija pilna ar dzirkstošu, žilbinošu gaismu. J Plotnieks 6, 94.

5. *Tāds, kur (norise, stāvoklis, apstākļi) izpaužas spēcīgi (par vietu, telpu, vidi).* Istaba ir rosības pilna. ▭ ..visa telpa bij pilna cēlas svinības un svētku jausmas. Upīts 4, 267. Svētdienās, kad arī tēvs pārnāca, viņi ar māti nevarēja beigt vien noskatīties puikās un nopriecāties. Arī es bieži labprāt nolūkojos klusajā, miera un laimes pilnajā būdiņā. Birznieks-Upītis 6, 40. ..viņam likās, ka viņš staigā pa svešu pasauli un viss te ir savāds, nepazīts, baismas un draudu pilns. Lācis 15, 307. // *Tāds, kas ir saistīts ar (kā, piemēram, kāda stāvokļa, norises, apstākļu) pastiprinātu, spēcīgu izpausmi.* Grūtību p. ceļojums. Pārliecības pilna rīcība. ▭ ..jaunā iemiesošana dzīvē vienmēr prasa darbu, enerģijas pilnu prāta un muskuļu darbu. J Plotnieks 7, 147. Pēkšņi iestājās sasprindzinājuma pilns klusums. Dripe 2, 35. Es.. iegrimu murgu pilnā miegā. Grīva 9, 122. Meitenes it kā pamira baiļu pilnās gaidās, līdzīgi dabai pirms negaisa. Jauno v 59, 16. // *Par laiku, laikposmu.* Gaidu pilnas stundas. Pārdzīvot laimes pilnus mirkļus. ▭ Pagāja vesela darba nedēļa, pilna šaubu un domu, kas būs un kas notiks. Fimbers 1, 301. Gaiša saviļņojuma pilnas Kravalam aizritēja šīs dienas, un tad nu viņam vajadzēja doties mājup uz Rīgu.. Lācis 15, 93. ..nemiera pilns, grūts un skaists bijis viņas aktrises mūžs. Hausmanis 2, 181. // *Par tekstu.* Optimisma p. romāns. ▭ Uzrakstīju viņam karstu, ilgu pilnu vēstuli, attēlodama savas sāpes un noskumšanu. Zālīte 5, 307.

6. *Tāds, kas izjūt (psihisku stāvokli) pastiprināti, spēcīgi; tāds, kam piemīt (kāda īpašība, pazīme) izteikti, spēcīgi (par cilvēku).* Prieka p. bērns. Pārliecības p. cilvēks. Spēka p. jauneklis. ▭ ..Zeltiņš.. sēdēja pilns sīva niknuma, visapkārt tikai nelietību un grēku juzdams. Upīts 4, 266. Viņa pati bija tik pilna laimes, ka likās netaisni, ja Eriks justos nelaimīgs.. Sakse 7, 417. Viens otrs [jaunietis] šķita bravūras pilns, dažs kluss un pabailīgs.. Saulītis 12, 12. Zēns apņēmības pilns piecēlās no galda. Rīt pat viņš uzzinās Jura adresi un ies piedāvāt viņam savu palīdzību. Dinere 10, 85. // *Tāds, kurā spēcīgi izpaužas psihisks stāvoklis, rakstura, personības īpašība, pazīme (piemēram, par skatienu, balsi).* Neizpratnes pilna seja. Prieka p. sauciens. ▭ Jānis pamet dziļas sirsnības pilnu skatienu uz savām grāmatām.. Upīts 10, 329. Ilga paraugās dēla mirdzošajās, sajūsmas pilnajās acīs, un viņai negribas Imantu sarūgtināt.. Ezera 2, 132. Viņa aizsmakusī balss bija pārmetumu pilna. Talcis 4, 33. Kuģinieki kļuva domīgi,.. kajītēs sākās paklusa, aizdomu pilna sačukstēšanās. Lācis 15, 375.

7. parasti lok. *Tāds, kas savā izpausmē ir sasniedzis augstāko pakāpi, arī galējo robežu (par norisi, procesu, parādību).* Braukt pilnā ātrumā. Pilnā vadītspēja. Pilna slodze. Ar pilnu jaudu, arī pilnā jaudā — *ar visiem spēkiem.* Pilnā balsī (runāt, dziedāt, kliegt) — *skaļi (runāt, dziedāt, kliegt).* ▭ Pilnos rikšos jātnieks laiž uz tilta zirgu. Salenieks 5, 49. Aiz sienas pilnā skaļumā sāk dārdēt.. melodija.. Dripe 6, 54. Pērkons bija iespēris kūtī, tā dega pilnās liesmās. Kaijaks 3, 22. Motors iegaudojās ar pilnu jaudu, un mašīna sāka gausi vilkties pa bedraino ceļu. Dripe 2, 58. Ārija iesmejas pilnā balsī un atmet galvu. Zigmonte 1, 213. ◇ Pilnā gaitā (arī sparā, spēkā), retāk ar pilnu gaitu (arī sparu, spēku) — *ar iespējami lielāko ātrumu, jaudu.* ▭ Laiva pilnā gaitā brauca uz priekšu.. Hor 79, 13, 44. Kad atmostos, kombains iet pilnā sparā.. Auziņš 1, 50. ◇ Pilnā kaklā — *ļoti skaļi, neapvaldīti (piemēram, runāt, smieties).* ▭ Nu viņi vairs nerunāja čukstus, bet pilnā kaklā, tāpēc ka olnīca tukša un nekā bīstama tuvumā nebij. Upīts 3, 178. Priekštelpās, nezin par ko pilnā kaklā smiedamās, viņam ieskrēja

krūtīs jaunākā medicīnas māsa .. Bendrupe 2, 186. ◇ Pilnās burās, arī ar pilnām burām — a. sar. *Ļoti strauji, ar lielu sparu un apņēmību.* □ ..dzīve tur [uz zvejas kuģa] nav slikta, lai gan darbs ir enkura smagumā. Kad jāstrādā, tad jāstrādā ar pilnām burām. Grīva 5, 7. b. vienk. *Stipri iereibis.* // *Tāds, kas pilnīgi atbilst noteiktām prasībām (parasti par stāvokli).* □ ..piecpadsmit minūšu laikā visi septiņdesmit pieci tīkli .. bija izmesti pilnā kārtībā. Ar tādiem vīriem var piedalīties tīklu mešanas sacensībās. Talcis 7, 145. Tehnika pavasara darbiem stāv pilnā kaujas gatavībā .. Hor 76, 7, 19. // *Tāds, kas ir sasniedzis savas attīstības augstāko pakāpi; tāds, kas pilnīgi atbilst noteiktas attīstības pakāpes prasībām (parasti par augu stāvokli).* Rudzi ir pilnā briedumā. Ķirši ir pilnā gatavībā. □ Puķu dārza malā pie sētas divi milzīgi ceriņu krūmi, violetais jau pilnos ziedos, baltais vēl tikko plauka. Upīts 4, 138.

8. *Tāds, kas aptver visu (kā) apjomu, kopumu; tāds, kurā ir visas paredzētās, nepieciešamās daļas, detaļas u. tml. (par ko kompleksu).* P. apmācību kurss. Noklausīties pilnu lekciju ciklu. Pilna biogrāfija. P. komplekts. □ Pilna vidējā izglītība ir tas sociālais minimums, kurš nepieciešams mūsdienu cilvēkam .. Hor 76, 11, 13 ..te [sarakstā] bija lasāms pilns vārds un uzvārds: Krišs Karodznieks. Vanags 8, 132. // *Tāds, kurā ir visi paredzētie dalībnieki, grupas locekļi.* P. lidmašīnas personālsastāvs. Hokeja komanda spēlē pilnā sastāvā. □ «Kāpēc jūs nenākat volejbolu spēlēt? Mums ir gandrīz pilna skolotāju komanda,» kā vienmēr priecīgi, Biruta .. uzrunāja Initu. Brīdaka 2, 44. Nav šaubu, ka mātei vienai daudz grūtāk .. audzināt bērnu, nekā tas ir pilnā ģimenē. Cīņa 74, 279, 4. // *Savienojumā ar mērvienības nosaukumu: tāds, kas atbilst minētajai mērvienībai, skaitliskajam lielumam precīzi vai arī nedaudz pārsniedz to.* Nostrādāt pilnu darba nedēļu. Sasniegt pilnus astoņpadsmit gadus. □ Satumsa ātri, it kā saule jau laistos zemē, lai gan pēc kalendāra tai vēl gandrīz pilna stunda laika. Upīts 9, 11. ..nepagāja ne pilna minūte, un notikumi sāka strauji attīstīties. Ezera 14, 210. ..ne vienam, ne otram [no vīriešiem] vēl nebija pilni četrdesmit [gadi]. Birze 3, 55. // *Nepārtraukts, noslēgts (par riņķi, riņķa līniju).* P. apgrieziens. □ ..kad zemu lido lidmašīna, mēs redzam tās ātri virpojošo propelleri līdzīgu pilnam, nepārtrauktam aplim. Zv 52, 8, 28. // *Tāds, kas jau ir iestājies (par diennakts posmu).* Pamosties pilnā dienā. Darbi tika pabeigti tikai pilnā naktī.

9. *Pilnīgs (4).* □ ..viņš [mācītājs] izskatījās vēl mazāks un sīkāks, ko vēl jo spilgtāk izcēla viņam blakus stāvošais, miesās pilnais un pelēcīgais ērģelnieks. Birznieks-Upītis 6, 152. Viņš tīksminājās par tās [sievietes] pilno lūpu skaisto veidojumu .. Kar 56, 8, 19.

10. sar. *Tāds, kas ir ļoti piedzēries.* □ ..[istabas] iemītnieki bij iereibuši. Daži tik pilni, ka streipuļoja. Berģis 1, 238. Mirušās saimnieces pusbrāļa Rudbārža sieva .. pieliecas tuvāk savai kaimiņienei Ziediņai un pačukst: «Dzēruma asaras. Viņš jau ir pilns.» Kalndruva 2, 130. ◇ Piesūcies (arī piezīdies) pilns kā ods (arī kā dēle) — *saka par piedzērušu cilvēku.* ◇ Pilns (retāk pilnā) kā mārks (arī lūks, mākonis, zeķe) — *ļoti apreibis, piedzēries.* □ ..dažreiz Oto parādījās jūrmalā pilns kā mārks un, laivā iekāpis, nespēja noturēties kājās. Lācis 11, 252. «Pilnā, nudien, pilnā kā mārks!» iesaucās Jadviga. — «Kas pilnā?» bargi noprasa Ješka. — «Nu, kas tad cits kā tavs draugelis Jegoruška,» viņa dzēlīgi atcērt .. J Plotnieks 7, 50. // lok.: pilnā, apst. nozīmē; savienojumā ar verba «būt» formām. *Stipra dzēruma pakāpē.* □ Beigās tomēr notika kaut kas tāds, no kā Līzbete visu laiku baidījās. Ješka bij jau tik pilnā, ka lāgā vairs neapjēdza pats, ko dara. Burkšķēdams plātījās, gāza glāzi apkārt. Upīts 4, 404. ..tēvs arvien biežāk pārnāk mājās galīgi pilnā, kliedz un ārdās. Ērgle 4, 39.

○ Goda pilns — *godpilns.* □ ..Leo Svempa gleznas vienmēr ieņems goda pilnu vietu Latvijas gleznecībā .. Māksla 75, 2, 11. Pilns leņķis mat. — *plakans leņķis, kura lielums ir 6,283 radiāni (360 grādi).* Pilns teikums val. — *teikums, kurā ir teikuma priekšmets un izteicējs.* Pilna loze — *laimējusi loterijas biļete.* □ Grīntāls piegāja pie Sīļa. Nu taču vajadzēja ķerties pilnai lozei. Sīļa rokas tā drebēja, ka tas tikko papīru varēja attīt vaļā. Blaumanis 6, 45. Pilns Mēness — *Mēness fāze, kad no Zemes ir redzams viss tā apgaismotais disks; pilnmēness.* □ ..pēc katrām 7 dienām iestājas galvenās Mēness fāzes — jauns Mēness, pirmais ceturksnis, pilns Mēness un pēdējais ceturksnis. Zin T 62, 10, 42. Uz mežu viņš brauks jau rīt. Laiks brīnišķīgs. Mēness pilns. Skujiņš 12, 9. Pilnā mērā — *pilnīgi.* □ Impulsīvs, sprikstošs dialogs ir paša Upīša komēdijās pilnā mērā. J Kalniņš 6, 283. Pilnā apmērā (arī pilnos apmēros) — *pilnīgi; bez atlaides.* Pilna vaļa — *stāvoklis, kad (kāds) nav ierobežots, var darīt, ko grib.* Mērs ir pilns — *saka, ja vairs nespēj, negrib paciest, pārdzīvot (ko nevēlamu).* □ «Tik tad es reiz šauteni likšu, Kad pilns būs mans atriebes mērs.» Sudrabkalns 1, 148. Pacietības mērs ir pilns — *saka, ja vairs nespēj, negrib paciest, pārdzīvot (ko nevēlamu).* □ Kaut kas bija jādara, citādi es zaudētu jebkādu cilvēka vērtības sajūtu. Pacietības mērs bija pilns. Bels 1, 84. Pilns kā piebērts — *ļoti pilns (parasti par kādu virsmu).* □ ..[dārzā] auga dažas ābeles un viena veca bumbiere, kas pavasaros lieliski ziedēja, bet rudeņos bija pilna kā piebērta. Grīva 7, 39. Pa pilnam — *ļoti daudz.* Pilns (arī dziļš) malks — *liels malks.* Izslieties pilnā (arī visā) augumā — *pilnīgi izslieties.* Pilns kā maiss sar. — a. *Ļoti pilns.* □ Raudas krogs pilns kā maiss. Upīts 4, 337. b. *Stipri iereibis.* ◇ Galva pilna — *saka, ja ir daudz ieceru, nodomu, plānu.* □ Brīviņu kungs tādus neklausījās, viņam galva pilna paša plāniem. Upīts 4, 667. Inga nedzirdēja, par ko

viņi tur runājās. Tas viņu arī neinteresēja. Pašam galva bija visādu domu pilna. Lācis 15, 394. ◇ Piebāzt (arī piedzīt) pilnu galvu sar. — *samācīties, arī saklausīties daudz (parasti kā nevajadzīga); iemācīt daudz (parasti kā nevajadzīga).* ◇ Piekliegt pilnas ausis (retāk pilnu galvu) sar. — *ļoti daudz un skaļi runāt, censties iestāstīt (ko), arī kliegt (parasti, līdz kādam rodas nepatīkamas izjūtas).* □ Sievas aizies uz kantori un piekliegs priekšsēdētājam pilnu galvu. Kalndruva 2, 114. ◇ Piestāstīt (arī piepūst, piedziedāt) pilnas ausis (retāk pilnu galvu) sar. — *sastāstīt ļoti daudz (parasti ko maz ticamu).* □ Pēc sievas nāves viņu vairākkārt apciemojis baptistu sludinātājs, piedziedājis pilnas ausis par debesu labumiem .. Avotiņa, Slisers 1, 29. ◇ Piekladzināt pilnas ausis sar. — *ilgstoši, apnicīgi runāt vienu un to pašu, arī ko nevajadzīgu, lieku.* ◇ Pilna sirds — *saka, ja ļoti nomāc sāpīgi, citiem neizpausti pārdzīvojumi; saka, ja izjūt saspringtu, negatīvu psihisku (emocionālu) stāvokli.* □ Zigis nerunāja ne vārda, sirds bija pārāk pilna, un labāk šķita klusēt nekā gvelzt simtreiz teiktas un dzirdētas muļķības. Saulītis 12, 177. .. Un sirds tik pilna, Ka nav kur likt: Kā tumša tūce, Kā lielceļš sens, Kā vaļā brūce, Kā kapakmens .. Auziņš 6, 56. Anlīze: .. ko lai dara, kad pilna sirds? Kad izraudas, tad paliek tā kā vieglāk. Lēmanis 3, 8. ◇ Pilna sirds (ar ko, kā) — *saka, ja izjūt spēcīgu psihisku (emocionālu) stāvokli un atrodas pilnīgā tā varā.* □ Sirds bija tik pilna bēdu, ka meitenei nemanot sāka birt asaras. Kalndruva 2, 77. Man sirds ir pilna mīlas, Kā maija zaļais ārs .. Rainis Ib, 114. ◇ Sirds pilna līdz malām — *saka, ja pārdzīvo lielu sarūgtinājumu, bēdas u. tml.* □ Kādu vakaru, kad Rozes sirds bija līdz malām pilna, viņa sacīja Mārtiņam: «Dari, kā zini, līdz algai es izdzīvot nevaru.» Skujiņš 5, 38. ◇ No pilnas sirds — *aizrautīgi, dedzīgi.* □ .. uz skatuves skanēja Raiņa plūstošā dzeja, to runāja Jaunā teātra aktieri no pilnas .. sirds .. Dzene 3, 77. ◇ Pilna dūša sar. — *saka, ja nomāc lielas raizes, nepatikšanas.* □ Osienei todien jau tā pilna dūša un acis saraudātas sarkanas. Upīts 4, 318. ◇ Vēja pilns — *saka par nenoteiktu, arī vieglprātīgu cilvēku.* □ «Jūs esat vēja pilns, grozīgs, neapdomīgs un pārsteidzīgs kā bērns.» Upīts IV, 451. ◇ Ar pilnām (arī pilnīgām) tiesībām — *pilnīgi pamatoti, likumīgi.* □ Biogrāfijā viņš ar pilnām tiesībām ierakstīja audžuvecākus: Annu un Andžu Griķus. Purs 4, 216. ◇ Ar pilnu (arī visu) krūti — *dedzīgi, aizrautīgi.* □ Beidzot varēs strādāt ar pilnu krūti. J Plotnieks 2, 56. «Pirms brīža,» viņa saka Žībaltam, «tu Dikmani aizstāvēji, bet tagad jau ar pilnu krūti pretim.» Klīvers 3, 94. ◇ Pilnā mutē, arī ar pilnu (arī platu) muti sar. — *saka, ja kāds daudz, arī skaļi vai nekaunīgi runā.* □ Švauksts, kurš teicās atbraucis pagājušu nakti no pilsētas, runāja pilnā mutē, ka cena liniem esot laba un brāķa nekāda .. Kaudzītes Ia, 104. Runā [kaimiņiene] pilnu muti, tik daudz viņai vienmēr ko pārspriest. Zigmonte 2, 63. ◇ Ņemt par pilnu — *atzīt par saprātīgu, nopietnu (ko); attiekties nopietni (pret ko).* □ .. tā mežsarga Elkšņa sieva, vai to var par pilnu ņemt? Upīts 4, 154. Tas varbūt ir oriģināli izdomāts, tikai ticami tas nav. Vismaz man. Bet abi Ormaņi, cik manāms, ņem par pilnu šīs Induļa pasakas. Ezera 11, 158. «Es jūs laikam apvainoju .. . Neņemiet par pilnu . . .» pirksti kā apmaldījušies tvarstās pēc rokassomiņas .. Lubējs 3, 190. ◇ Būt pie pilna prāta sar. — *būt spējīgam apzināti domāt, rīkoties.* □ .. saimnieks laikam vairs neesot pie pilna prāta, jo staigājot pa Sauso gravu uz priekšu un atpakaļ, mētājoties rokām un pats ar sevi pilnā balsī sarunājoties. Atm 127. .. tas .. ir vecais Plenišķis, kam vācieši abus dēlus paņēmuši armijā, un tādēļ zveji spriež, ka no tā laika vecais nav īsti pie pilna prāta. Līvs 2, 18. ◇ Ar pilnu padusi sar. — *ar dāvanām, cienastiem.*

Sk. pilnam, pilnām.

pilnsapulce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Sapulce, kurā aicināti piedalīties visi (kādas organizācijas, kolektīva u. tml.) locekļi.* Kooperatīva biedru p. □ .. pilnsapulcē Brigita .. atkal runāja par bērnudārzu. Kolhozniekiem šo vēsti uzņēma atsaucīgi. Tika izteikts ierosinājums, ka jākomplektē diennakts bērnudārzs. PL Siev 66, 11, 5.

pilnskanība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → pilnskanīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Es atkal dienas viņu pilnskanībā Un mainībā, un pārvērtības redzu .. Sirmbārdis 3, 72.

2. *Vispārināta īpašība → pilnskanīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Patlaban [korī] visās balsīs apmēram līdzvērtīgs materiāls. Sevišķi tomēr iepriecina sonorie alti un basu impozantā pilnskanība .. Lit M 58, 50, 3.

pilnskanīgs, -āis; s. -a, -ā; apst. **pilnskanīgi. 1.** *Tāds, kas pastāv, izpaužas saskanīgā daudzveidībā, daudzpusībā.* □ Māksla palīdz dzīvot, dara mūsu dzīvi pilnskanīgāku, apgaro mūs ar cildeniem mērķiem un ideāliem .. Valeinis 1, 7. .. māksliniece aizvien vairāk domā ne tikai par vizuāli pilnskanīgu formu, bet arī par darba idejas nozīmīgumu. Nodieva 1, 98. Gaismas stari, iedami cauri krāsotai stikla masai, stikla īpatnējo krāsu mirdzumu parāda ļoti pilnskanīgi. Freimanis 1, 29.

2. *Tāds, kam piemīt daudzveidība, visas nepieciešamās, arī iespējamās akustiskās īpašības (par skaņu, balsi).* Pilnskanīga balss. □ Tokātas ir virtuozi darbi, veidoti ātrā, asi ritmiskā kustībā, kas vietām pāriet pilnskanīgos akordos. B Briede 1, 9. .. kamenes dudina visapkārt. Pilnskanīgu altu dziedošajai pie pakaļkājām putekšņu lodītes, ar kādu medainu svīdumu salipinātas. Caune 3, 19.

pilnskanīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Pilnskanība (1).*

2. *Pilnskanība (2).* □ Ar rezonatoru palīdzību skaņa iegūst savu īpatnējo tembru, tas ir, nokrāsu un pilnskanīgumu. Gailis 1, 37.

pilnskaņa, -as, s.: parasti vsk.: pareti. **1.** *Pilnskanība (1).* □ Dzīve turpinājās visā savā pilnskaņā .. Lācis 7, 96.

2. *Pilnskanība (2).*

pilntiesība, -as, s.: parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p i l n t i e s ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Igauņu Dziesmu svētkos pēc Lielā Tēvijas kara pilntiesību ieguvuši bērni. Bērni dzied koros, spēlē skolu pūtēju orķestros, veido vijolnieku orķestrus. Vītoliņš 2, 215.

pilntiesīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilntiesīgi.** *Tāds, kas ir ieguvis visas tiesības būt (par ko).* Kļūt par pilntiesīgu kolektīva locekli. □ Svinīgajā aktā izsniegtie diplomi apliecināja, ka mēs nu esam pilntiesīgi skolotāji, esam pieauguši un patstāvīgi cilvēki. Ķiršķalne 1, 9. Zane nolīda kaktiņā .. Zem vīramātes dzedrajām acīm viņa nejutās pilntiesīga mājiniece. Sakse 2, 31. Dažos mēnešos beidzu atslēdznieka mācekļa gaitas un kļuvu par pilntiesīgu atslēdznieku. A Grigulis 18, 298. pārn. Rotaļās vienmēr ir lieliski mākslas elementi, tajās fantāzija allaž ir pilntiesīga valdniece. Dunkers 1, 118.

pilntiesīgums, -a, v.; parasti vsk. *Pilntiesība.*

pilnum, apst. *Savienojumā ar adjektīva «pilns» formām izsaka īpašības pastiprinājumu.* □ .. jāņogu krūmi vēl esot pilnum pilni kā ar krellēm, .. un dzeltenajām plūmēm jau gadoties pa gatavai ogai. Ezera 11, 41. .. zāle jau ļaužu pilnum pilna. Klusi un dobji dūc kā bišu strops pirms spieta. Avotiņa 7, 190.

pilnumpilns, -ais; s. -a, -ā. *Pilnum pilns.*

pilnums, -a, v. **1.** *Vispārināta īpašība → p i l n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Trauka pilnuma pakāpe. □ Jānoskaidro .., kāda ir [slimnieka] izjūta pēc ēšanas (sāta, pilnuma sajūta, spiediens, sāpes pakrūtē) .. K Rudzītis 2, 26.

2. *Pilnīgums (1).* □ Acumirkļiem tur [mūzikā] .. haoss .. Bet galu galā arī tā ir tikai rotaļa. Lai labāk būtu izmanāms un novērtējams uzvarētāja motīva spēks un pilnums. Upīts 18, 101.

pilnvara, -as, s. *Oficiāli apstiprinātas (atsevišķas personas, organizācijas u. tml.) tiesības (ko darīt); dokuments, kas apliecina šādas tiesības.* Apstiprināt deputāta pilnvaras. Parakstīt pilnvaru. Speciāla p. Vienreizēja p. Likumdošanas pilnvaras. Neaprobežotas (arī neierobežotas) pilnvaras. Pilnvaras devējs — *tas (tāds), kas izdod pilnvaru (par personu, organizāciju u. tml.); pilnvardevējs, pilnvarotājs.* □ Juridiskajai personai var izdot pilnvaru tikai tādu darījumu slēgšanai, kas nav pretrunā ar tās statūtiem .. Civilk 1, 34. Pēc ciema padomes pilnvaru izbeigšanās izpildu komiteja patur savas pilnvaras, līdz jaunā sasaukuma ciema padome ievēlē jaunu izpildu komiteju. Birziņa 1, 202. Savas pilnvaras kriminālprocesā prokurors realizē neatkarīgi no jebkādām iestādēm un amatpersonām .. Krim pr 1, 15. ◇ Nolikt pilnvaras — *atteikties no pilnvaru izmantošanas. // Dokuments, ko pilnvardevējs izdod pilnvarniekam, kas leģitimējas trešajām personām.* Saņemt naudu pēc pilnvaras. □ Nauda? Izrādās, Rolavai bijusi pilnvara rīkoties ar Žorža noguldījumu. Ezera 15, 111. // parasti dsk. *Neoficiālas tiesības (ko darīt).* □ .. tomēr vēl ir kaut kas [naudas skapis], no kā Ārijai nav atslēgas, kur viņai nav neaprobežotu pilnvaru iet un ņemt, ko grib. Zigmonte 1, 221. «Ūdrim [bankas darbiniekam] nebij nekādu pilnvaru uzstāties mūsu sabiedrības vārdā ..,» Ceplis bij atkal sevi atguvis .. Rozītis III, 95.

pilnvardevējs, -a, v.; **pilnvardevēja,** -as, s. *Tas (tāds), kas izdod pilnvaru (par personu, organizāciju u. tml.); pilnvaras devējs, pilnvarotājs.* □ Pilnvardevējam bez kavēšanās jāpieņem no pilnvarnieka viss, ko pilnvarnieks izpildījis saskaņā ar līgumu. Civilk 1, 164. Pilsoņa pilnvaru lietas vešanai tiesā var apliecināt arī uzņēmums, iestāde vai organizācija, vai iestāde, kurā pilnvardevējs strādā vai mācās .. Civilpr k 1, 30.

pilnvarnieks, -a, v.; **pilnvarniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Persona, organizācija u. tml., kas ir saņēmusi pilnvaru.* □ Pilnvarniekam personīgi jāizdara tās darbības, kurām viņš pilnvarots. Civilk 1, 36. Prokurors, kā arī valsts pārvaldes orgāni, .. kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju pilnvarnieki vai atsevišķi pilsoņi, kuri griezušies tiesā, lai aizstāvētu citu personu tiesības un likuma sargātās intereses, uzstājas tiesu debatēs pirmie. Civilpr k 1, 107. Kā sūdzētāju pilnvarnieks tiesā uzstājās Millers, kas uzturēja prasību pret Varžupes pagasta Vālodžu [māju] saimnieku .. Fimbers 1, 267. // *Persona, kas neoficiāli ir pilnvarota, piemēram, noteikta uzdevuma veikšanai.* □ «Tu, Jukum, paliec [mājās] par pilnvarnieku. Pagaidām tas viss ir tavs īpašums, kas te paliek. Sargā un glabā to ..» Lācis VII, 670.

pilnvarojums, -a, v. *Vienpusīgs akts, ar ko pilnvardevējs pilnvaro personu, organizāciju u. tml. veikt noteiktu darbību.* □ Pārstāvja pilnvarojumam jābūt izteiktam pilnvaras veidā, kas izsniegta un noformēta atbilstoši likumam. Civilpr k 1, 30.

pilnvarot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Dot (personai, organizācijai u. tml.) oficiālas tiesības, oficiālu atļauju (ko darīt); izdot pilnvaru.* P. fabrikas pārstāvi pieņemt kravu. □ Valsts ārpolitikas realizētāji .. ir diplomāti — amatpersonas, kuras attiecīgu valstu valdības ir pilnvarojušas uzturēt sakarus vai vest sarunas ar ārvalstu pārstāvjiem. Fogels, Grīnbergs 1, 30. // *Dot neoficiālas tiesības, neoficiālu atļauju (ko darīt).* □ «Varbūt Nulle [kapteinis] tevi pilnvarojis tā rīkoties, bet mēs, komanda, to nepieļausim.» Līvs 3, 65.

Sk. p i l n v a r o t s.

pilnvarotājs, -a, v.; **pilnvarotāja,** -as, s. *Tas (tāds), kas izdod pilnvaru (par personu, organizāciju u. tml.); pilnvaras devējs, pilnvardevējs.* Izpildīt pilnvarotāja norādījumus. Pilnvarotāja iestāde.

pilnvarots, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → p i l n v a r o t.*

2. ar not. galotni. *Tāds, kas ir saņēmis pilnvaru noteikta uzdevuma veikšanai (par personu, organizāciju u. tml.).* Pilnvarotais lietvedis — *lietu pilnvarotais.* // lietv. nozīmē: pilnvarotais, -ā, v.; pilnvarotā, -ās, s. *Persona, organizācija u. tml., kas ir saņēmusi pilnvaru noteikta uzdevuma veikšanai.* Valdības pilnvarotais. Partijas pilnvarotais. Lietu pilnvarotais — *diplomātiskais pārstāvis, kas pēc ranga ir zemāks par vēstnieku.* □ Milicijas pilnvarotais .. ielūkojās vaļējā lūkā, kas veda zem grīdas ierīkotajā pagrabā. Jansons 2, 167. Par pārstāvjiem tiesā var būt .. arodbiedrību pilnvarotie .. Civilpr k 1, 29. «Un te es biju pirmajā kolhoza dibināšanas sapulcē. Apriņķa pilnvarotā ..» Spāre 6, 135. Ja rezidences valstī ir .. akreditēts sūtnis vai arī pastāvīgais lietu pilnvarotais, tad pārstāvniecību sauc par misiju. Fogels, Grīnbergs 1, 151.

pilnveide, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process* → *p i l n v e i d o t (1), p i l n v e i d o t i e s (1).* Iekārtas p. Rūdas apstrādes p.

2. *Darbība, process* → *p i l n v e i d o t (2), p i l n v e i d o t i e s (2).* Izglītības sistēmas p.

3. *Darbība, process* → *p i l n v e i d o t (3), p i l n v e i d o t i e s (3).* Pianista tehnikas p.

4. *Darbība, process* → *p i l n v e i d o t (4), p i l n v e i d o t i e s (4).* Ābeļu šķirņu p.

pilnveidība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *p i l n v e i d ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viņi [koristi] meklē pilnveidību mākslā. Meklēšana un atrašana padara cilvēku garīgi bagātāku. Zv 77, 12, 13.

pilnveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilnveidīgi.** *Tāds, kas pastāv, izpaužas daudzveidīgi, pilnīgi.* □ ..[rakstniece] alkst cilvēku, kas saprastu un novērtētu viņas centienus izrauties citā — pilnveidīgākā dzīvē. Sakse 15, 6.

pilnveidojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i l n v e i d o t (1).* Medicīniskās aparatūras p.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i l n v e i d o t (2).* Zinātniskā darba p.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i l n v e i d o t (3).* Darba iemaņu p.

4. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i l n v e i d o t (4).* Labības šķirnes p.

pilnveidot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Panākt, ka (kas, piemēram, ierīce, iekārta u. tml.) kļūst kvalitatīvāks, piemērotāks noteiktām lietošanas, izmantošanas prasībām.* P. ražošanas iekārtu. P. radiomodeli. □ Zvejnieki vēl joprojām domā .., kā pilnveidot pašu gatavoto trali un kā to labāk pielietot zvejā. Talcis 8, 196. Pēc viņa [racionalizatora] izstrādātā projekta tika pilnveidota spole drenēšanas troses nospraušanai, pārveidota palīgierīce traktora .. ķēžu uzmontēšanai .. Liesma 74, 12, 19. ..pilnveidot [vingrošanas] rīkus ar tādu aprēķinu, lai traumu gūšanas iespējas tiktu samazinātas līdz minimumam. Sports 81, 182, 2. // *Panākt, ka (parasti darbība, norise) dod kvalitatīvākus, vēlamākus rezultātus.* P. koksnes apstrādi. P. robota darbību. □ Sirds elektriskā lauka pārbaudīšana tiek pastāvīgi pilnveidota .. Zin T 75, 4, 11. 19. gadsimtā izveidojās šī žanra jauns paveids — koncertetīdes. Tie ir mākslinieciski nozīmīgi darbi, kuri ne vien pilnveido izpildītāja tehniku, bet prasa dziļu iejūtu .. B Briede 1, 11.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, parādība sabiedrībā) sasniedz augstāku pakāpi, kļūst pilnīgāks, dod vēlamākus rezultātus.* P. pedagoģisko darbu. P. kultūras sakarus. □ Pati dzīve veido tikumus: veido tādus tikumus, kas attiecīgajos apstākļos dod cilvēkam iespēju ne tikvien eksistēt, bet arī celt un pilnveidot dzīvi. J A Jansons 1, 66. Saskaņā ar mūsu valsts ekonomiskās un sociālās attīstības uzdevumiem kompleksveidīgi tiek pilnveidota tautas izglītības sistēma .. Cīņa 76, 253, 2. ..pilnveidota teorija par planētu izcelšanos palīdzēs saprast, kāda ir Zemes iekšējā uzbūve .. Zv d 68, 3, 1.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, garīgā vai fiziskā attīstība, darba prasme) sasniedz augstāku pakāpi, atbilst augstākām prasībām.* P. sportista sagatavotību. P. muzikālās dotības. P. fizisko stāju. □ Savu gleznošanas tehniku mākslinieks ar katru dienu pilnveido, meklē jaunus izteiksmes līdzekļus .. Liesma 58, 9, 8. Savu valodu .. Apsīšu Jēkabs allaž apzinīgi kopis, vienmēr centies pilnveidot, vērīgi ieklausīdamies tautas valodā .. Lit M 58, 49, 3. Iecere mazliet mainījās, tomēr pamatos tā palika tāda, kāda bija radusies. Dzīve to pilnveidoja, piešķīra tai savu daudzkrāsainību .. Bērce 5, 68. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) sasniedz augstāku pakāpi garīgajā vai fiziskajā attīstībā.* □ ..ja esam pārliecināti, ka mūsu aizrādījumi var novērst kādu kļūmi vai palīdzēt cilvēkam sevi pilnveidot, mums ir morālas tiesības tos izteikt. Tavare 1, 5.

4. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, šķirne, suga) tiek uzlabots.* P. rožu šķirnes. □ Kompleksā attīstības programmā paredzēts plašāk intensificēt lopkopības attīstību, .. pilnveidot lopu un putnu šķirnes .. Lauku Dzīve 78, 10, 1.

pilnveidoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos. **1.** parasti 3. pers. *Refl.* → *p i l n v e i d o t (1); tikt pilnveidotam.* Lauksaimniecības mašīnas pastāvīgi pilnveidojas. □ Tehnika nedrīkst stāvēt uz vietas, tai visu laiku vajag pilnveidoties, vecās tehnikas vietā jānāk jaunai .. Cīņa 53, 172, 1.

2. parasti 3. pers. *Refl.* → *p i l n v e i d o t (2); tikt pilnveidotam.* □ Strauji pieaug mūsu zemes ekonomiskais potenciāls, attīstās un pilnveidojas plānveidīgas vadīšanas mehānisms, mainās darba un tā organizācijas raksturs. PL Kom 79, 3, 3. ..sociālisma celtniecības gaitā nemitīgi pilnveidojusies padomju organizācija .. Birziņa 1, 208. Dailes teātra uzdevumi pilnveidojās, tapa bagātāki, psiholoģiski dziļāki .. Hausmanis 1, 31.

3. *Refl.* → *p i l n v e i d o t (3); tikt pilnveidotam.* □ Gadu gaitā ieceres pilnveidojas un paplašinās. Vēl 1940. gada 7. februārī Aspazija uzmet jaunu plašu darba plānu .. Viese 3, 232. Meistarība veidojas ne tikai klasē, darbnīcā, tīrumā. Tā slīpējas un pilnveidojas, mē-

rojoties spēkiem ar citiem, apgūstot labāko pieredzi .. Liesma 75, 8, 24. // *Sasniegt augstāku pakāpi garīgajā vai fiziskajā attīstībā.* Garīgi un fiziski p. □ Mākslinieks Poruka daiļradē ir cilvēku rosinātājs pilnveidoties gan ētiski, gan estētiski, rosinātājs saskatīt cilvēku dvēseles bagātību .. Lit M 81, 42, 7. «Mācot biedru, arī pats pilnveidojos.» Liesma 74, 12, 5.

4. parasti 3. pers. *Refl.* → *p i l n v e i d o t (4); tikt pilnveidotam.*

pilnvērtība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *p i l n v ē r t ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Šo [kuņģa] slimību ārstēšanai vispirms jābūt pilnvērtīgam uzturam. Šī pilnvērtība nav jāsaprot tikai kaloriju ziņā, bet daudz vairāk satura ziņā, tāpēc uzturam jābūt savā sastāvā dažādam. Ves 64, 2, 26. Aļņu fizioloģiskās pilnvērtības pazīme ir ragi. Lauku Dzīve 68, 1, 32.

2. *Vispārināta īpašība* → *p i l n v ē r t ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Morālā p. □ Kādos vārdos ietvert dziļo gandarījumu .., ko radošs darbs sniedz pašam darītājam, pildīdams viņu ar pilnvērtības, sava spēka apziņu .. Cīņa 63, 11, 1.

3. *Vispārināta īpašība* → *p i l n v ē r t ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Stāsts par Mārci ir stāsts par kalpa zēna ceļu uz revolucionārās cīņas patiesību .., kas .. spēj radīt dzīves pilnvērtības un līdz ar to laimes izjūtu. Jaun Gr 68, 1, 17.

pilnvērtīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilnvērtīgi. 1.** *Tāds, kas pilnīgi, no dažādiem viedokļiem atbilst, ir pilnīgi piemērots noteiktām lietošanas, izmantošanas prasībām.* Pilnvērtīga produkcija. Pilnvērtīga lopbarība. Pilnvērtīgas taukvielas. Stādīt dēstus pilnvērtīgā zemē. □ Pilnvērtīgi ir tādi kokmateriāli, kas kaltuši zem nojumes 2 gadus .. Sterns 2, 68. Uzturā [vasarā] aizvien vairāk lietojam salātus, ogas, svaigus dārzeņus, tā padarot uzturu dažādāku un pilnvērtīgāku. Ves 71, 7, 26. Soli bez atzveltnēm atpūtai nav pilnvērtīgi, jo, uz tiem sēžot, cilvēks galvenokārt atpūtina kājas, bet ķermeņa augšdaļu tikai daļēji. Lauku Dzīve 79, 1, 20.

2. *Tāds, kura personības īpašības, darba prasme, zināšanas pilnīgi atbilst noteiktām sabiedrības prasībām, arī sabiedrības ideālam.* P. strādnieks. P. mākslinieks. Kļūt par pilnvērtīgu speciālistu. □ Janīna ir izveidojusies par pilnvērtīgu cilvēku, kurš pirmoreiz apzinās pats sevi .. Kar 59, 7, 148. Lai bērns izaugtu par pilnvērtīgu sabiedrības locekli, viņa audzināšana jāuzsāk ar pirmajām dzīves dienām. Ves 72, 4, 10. Tās ir rūpes, lai visa mūsu jaunatne augtu skaista, morāli pilnvērtīga .. J Kalniņš 1, 388.

3. *Tāds, kas pilnīgi atbilst noteiktām prasībām, uzskatiem (piemēram, par parādībām sabiedrībā).* Darīt pilnvērtīgu darbu. Pilnvērtīgi atpūsties. □ Tautas dziesmu tēlojumā pilnvērtīgu dzīvi darba cilvēkam nosaka darba tikums. J A Jansons 1, 19. Izraisa bažas dzejnieku, īpaši jaunākās paaudzes autoru dzejoļu vienveidība. Bet vēl jo vairāk tās izraisa zināms publicistiskās dzejas pieklusums un sociālais indiferentums. Bez sociālā morāles problemātika nav pilnvērtīga. Kritikas g 79, 35. .. licejā, kas ir vienīgā mācību iestāde [Francijā], kur iegūst pilnvērtīgu vidējo izglītību, iekļūst gandrīz tikai augsti situētu vecāku bērni. Sk Ģ 80, 11, 34. // *Tāds, kura saturā izpaužas kas nozīmīgs, vērtīgs, pilnīgi atbilstošs noteiktām prasībām, uzskatiem.* P. referāts. P. skaņdarbs. □ Lieki aizrādīt, ka paturēt acīs to galveno, ko ar mākslas darbu gribēts pasacīt, vienmēr ir obligāts vērtētāja pienākums. Ja tas nenotiek, recenzija nekādā gadījumā nebūs pilnvērtīga .. J Kalniņš 1, 224. Šais [tautas dziesmu] melodiju tūkstošos redzam tautas mākslas augsto meistarību, pilnvērtīgus muzikālā un dzejas skaistuma paraugus. Lit M 72, 8, 13. Ir .. skaidrs, ka pilnvērtīgs literatūras darbs var rasties tikai tad, ja autors labi pazīst vielu — vidi, notikumus, cilvēkus .. Lit M 55, 2, 3.

pilnvērtīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Pilnvērtība (1).* Uztura p.

2. *Pilnvērtība (2).*

3. *Pilnvērtība (3).* Mākslas darba p.

pilnzieds, -a, v. *Ziedu pilnīgs plaukums (augam, augu kopumam).* Ceriņu p. □ Mēs [uz baznīcu] vienmēr gājām kājām. Parasti pavasarī, kad viss pirmā plaukumā, vai arī jūlijā, kad liepas pilnziedā. Kalndruva 9, 140. Vaivariņu audzes pilnziedā izplata reibinošu smaržu. Galenieks 2, 336. Līgo svētkos pilnziedā ir .. madaras, kuru baltie ziedi bagātīgi redzami ceļmalās. D kal 76, 27.

pilons, -a, v. **1.** arhit. *Liels, masīvs stabs (parasti ar apaļu šķērsgriezumu), ko izmanto par balsta konstrukcijas elementu.* □ Pievirzīts tuvāk Daugavas kreisajam krastam, upē pacelsies gandrīz 100 metru augsts pilons. Zin T 76, 6, 2. Kad [tilta] troses būs savērtas, tās savienos saišķos — vantīs. Bet to darīs tad, kad pilona betons būs nobriedis izturībai. Cīņa 80, 213, 1. Vairāk nekā simts marmorā ietērptu pilonu un tikpat daudz stikla vitrīnu izveido teātra ēkas fasādes. Māksla 61, 4, 15.

2. vēst. *Celtne nošķeltas piramīdas veidā, ko senajā Ēģiptē būvēja templu priekšā abās pusēs portālam.* □ Templis ir tiešām vienreizīgs savā vērienā un mērogā. Tuvojoties pa sfinksu aleju galvenās ieejas mīlzu piloniem, vēl .. nav priekšstata, ka visa kompleksa teritorija aizņem 500×500 metru. Zv 72, 5, 17.

pilotāža, -as, s. *Lidaparāta manevrēšana gaisā, lai veidotu noteiktas figūras.* Vienkāršā p. Sarežģītā p. Augstākā p. □ .. kļūst skaidrs, kāpēc visi kursanti, kurus sagatavojusi instruktore .., kļuvuši lieliski lidotāji: viņa tos apmācījusi ne tikai pilotāžā, bet iedvesusi arī savu mīlestību uz aviāciju. Zv 62, 21, 2.

pilotbalons, -a, v.; meteorol. *Atmosfērā palaižams, ar ūdeņradi pildīts neliels balons vēja virziena un ātruma noteikšanai atmosfēras slāņos.* Brīvais p. Līdzsvarotais p. Pilotbalonu novērojumi. Pilotbalonu metode.

pilotēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Vadīt (lidaparātu).* P. lidmašīnu. P. helikopteru. Pilotējams aerostats. □ ..tika palaists vēl viens kosmosa kuģis .., ko pilotēja kuģa komandieris .. Zv 76, 20, 3. // *Vadīt (ūdens vai sauszemes transportlīdzekli), parasti sarežģītā braucienā.* P. dziļūdens kameru. P. automobili rallijā.

pilotiekārta, -as, s. *Galvenā iekārta ar vadības pulti kādā iekārtu sistēmā.* □ Ināra stāvēja pie pilotiekārtas un laiku pa laikam ieskatījās temperatūras un spiediena rādītājos. Purs 4, 60.

pilots, -a, v.; **pilote,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Speciālists lidaparāta vadīšanā.* Automātiskais pilots — *autopilots.* □ Lidmašīna laidās tik zemu, ka saskatīju iekšā sēdošo pilotu. Brutāne 8, 128. ..pilotu kabīnē ritēja parastais darbs. Augstuma mērītāja strēle griezās nemitīgi, un spēcīgā lidmašīna, celdamās aizvien augstāk, rādīja līdz pilnībai izkopto komandiera rokrakstu. Rīgas B 73, 256, 6. // *Cilvēks, kas, parasti sarežģītā braucienā, vada ūdens vai sauszemes transportlīdzekli.* Rallija p. □ Batiskafa klājā bija šaura lūka, no kuras veda lejup vertikālas kāpnes. ..viņi nokļuva lodveida telpā .. Pilots sāka pildīt savus pienākumus, un batiskafs grima aizvien dziļāk. PL Siev 66, 5, 5. Ivars un Andris [rallija ātrumposmā] hipodromā bija četrpadsmitie. Uzvarēja poļa Marjana Bubļeviča vadītā ekipāža, otrs labākais pilots — čehs Jiržī Urbāns. Pad J 86, 54, 4.

pils, pils, dsk. ģen. piļu, s. **1.** vēst. *Verdzības un feodālisma laikmetā — liela, arī grezni būvēta, iekārtota valdnieka, vergtura, feodāļa mītne (parasti nocietināta).* Barona p. Kalnu p. Pils mūri. Pils tornis. Pils drupas — *pilsdrupas.* □ 13. gadsimtā vācu feodāļi dzīvoja lauku nocietinātās pilīs un ieradās pie zemniekiem tikai ievākt pagasta naturālās nodevas .. V Kalniņš 1, 46. ..šajā upes krastā, jaukajā sila ielokā, kāds bruņinieks uzcēlis sev lielu pili. Tā bijusi koka, būvēta no resniem, apaļiem baļķiem uz netēstu akmeņu pamata. Sēlis 1, 38. Cik skaista ar terasēm, tēliem un arkām Uz ziedoša krasta stāv Cesvaines pils! Saulītis 1, 69. Apskatījām dodžu pili, kuras .. iekšiene bija pasakaini grezna .. Zālīte 5, 209. pārn. Uz savām šķautņainām mugurām tie [mākoņi] nes torņus un pilis .. Brigadere 2, 301. pārn. Vai tiešām cerības man visas pīšļos grūs Un bargais liktenis man sapņu pili dragās .. Plūdonis 1, 34.

2. *Monumentāla reprezentatīva rakstura, parasti grezna, celtne.* Laulību p. Kultūras pils (arī nams) — *kluba tipa iestāde, kas veic plašu, vispusīgu masu politisko un kultūras un izglītības darbu (parasti kādā rajonā, pilsētā, uzņēmumā, organizācijā).* Pionieru pils (arī nams) — *bērnu ārpusskolas mācību un audzināšanas iestāde.* Sporta pils — *plaša celtne, kas paredzēta sporta sacensībām, masu pasākumiem fiziskajā kultūrā.* Ledus pils (arī arēna, halle) — *celtne, telpa, kurā atrodas mākslīgā ledus laukums (parasti hokejam, daiļslidošanai).* □ ..atklāja Pionieru pili, un Jaungada vakarā uguņos mirdzošās zālēs pie pirmās kopīgās eglītes pulcējās Rīgas bērni .. Bērce 5, 36.

○◇ Gaismas pils poēt. — *skola; kultūras un izglītības iestāde.* □ Visur nostiprina skolu materiālo bāzi: ceļ jaunas gaismas pilis .. Ciņa 75, 191, 1. ◇ Gaisa pilis — *nerealizējami plāni, nodomi.* □ Arī viņam ir savas jauneklīgas gaisa pilis, tikai daudz tuvākas un reālākas, nekā man reiz bija. Kurcijs 2, 239. ◇ Celt (retāk būvēt) gaisa pilis — *fantazēt, sapņot par to, kas nav realizējams.* □ Necelsim gaisa pilis un nedomāsim, ka tuvākajos mēnešos mums būs pāri par trīsdesmit scenāriju. Lit M 57, 4, 3. Kāds gan Briedim [rūpniekam] varēja būt plāns, ja pašas naudas vēl nebija? Dodiet° tikai naudu, gan tad radīsies plāni un nodomi. Nevar taču iepriekš būvēt diezin kādas gaisa pilis! Rozītis III, 8.

pils-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar pili, attiecas uz pili.* Pilslaukums. Pilsparks. Pilsvārti. Pilszāle. Pilskungs.

pilsdrupas, -u, s.; tikai dsk. *Atliekas pēc pils sagraušanas vai sagrūšanas.* Bruņinieku p. Atjaunot pilsdrupas. □ Viņi nonāca veco pilsdrupu pakājē. Gadsimtu vēju purinātas, neatlaidīgā laika zoba drupinātas, karos sagrautas, bet neizkustinātas, slējās biezās mūra sienas. Brīdaka 2, 185. ..no ordeņa pilsdrupām vedot sena apakšzemes eja uz baznīckalnu. Rūja 3, 101. Kokneses parks ir dabas aizsardzības objekts, bet Kokneses pilsdrupas — arhitektūras un vēstures piemineklis. Ģeogr 549.

pilsēta, -as, s. *Liela, biezi apdzīvota vieta ar rūpniecības, tirdzniecības, kultūras, veselības aizsardzības, administratīvi politiska centra nozīmi.* Ostas p. Rūpniecības p. Provinces p. Pilsētas tautas deputātu padome. Pilsētas iedzīvotāji. Pilsētas ielas. Pilsētas centrs. Pilsētas transports. Pilsētas bibliotēkas. Pilsētas nomale. Dzīvot pilsētā. Izbraukt ārpus pilsētas. Pilsētas tipa (arī pilsēttipa) apmetne — *pilsētapmetne.* Galvas pilsēta — *galvaspilsēta.* Pilsētas tiesības — *tiesiska norma, kas piešķir pilsētai administratīvu autonomiju.* Atklāta pilsēta — *pilsēta, ko kara laikā pasludina par militāri neaizsargātu, lai paglābtu no kara postījumiem.* Pilsētas dome vēst. — *pilsētas pašvaldības orgāns (pirmsrevolūcijas Krievijā, buržuāziskajā Latvijā).* Pilsētas valde vēst. — *pilsētas domes izpildu orgāns.* Pilsētas galva vēst. — *augstākā administratīvā persona pilsētā.* Pilsētas skola vēst. — *vispārizglītojoša mācību iestāde (pirmsrevolūcijas Krievijā un dažās citās valstīs).* □ Lūk, iela pie ielas, nams pie nama — pilsēta plešas plašumā. Dzīvojamās ēkas, iestāžu nami, skolas, institūti, klubi, rūpnīcas, osta. Miljoniem cilvēku ... Bērce 2, 206. Boloņa ir slavena universitātes pilsēta — te darbojas pati vecākā .. Eiropas universitāte .. Stradiņš 3, 19. Abas [sievietes] bij ģērbušās vairāk pēc pilsētas modes .. Blaumanis 6, 112. ..[skolā] atkārtojām pie lielās kartes pilsētas pie upēm, valstis un

galvas pilsētas .. Birznieks-Upītis II, 255. Pilsētas tiesības Liepāja ieguva tikai 1625. gadā, kad tā kļuva par Kurzemes hercogistes galveno ostu. Ģeogr 612. Pēc reformām Baltijas novada pilsētās vēlēja pilsētas domi, kura savukārt ievēlēja izpildu orgānu — pilsētas valdi. V Kalniņš 1, 296.

pilsētapmetne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; etn. *Apmetne, kam ir pilsētai raksturīgas pazīmes.*

pilsētbūvniecība, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes un prakses nozare, kas ietver pilsētu plānošanu un apbūvi.* □ Par Latvijas pilsētbūvniecības vēsturi varam spriest pēc arhitektūras pieminekļiem, kas saglabājušies no 12. gadsimta .. Ģeogr 382. Pilsētu pārveidošanās process ir bezgalīgs, un, jo pilsēta vecāka, jo asāk tajā kā fokusā koncentrējas visas mūsdienu pilsētbūvniecības problēmas un pretrunas. Māksla 68, 4, 17.

pilsētbūvniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilsētbūvnieciski.** *Saistīts ar pilsētbūvniecību, tai raksturīgs.* □ .. vismazākais pilsētbūvnieciskais elements, kuram piemīt mākslinieciskā vienreizība un estētiskā vērtība, vairs nevar sastāvēt no vienas ēkas, bet gan no telpiski sakārtota pilsētbūvnieciskā kompleksa. Māksla 72, 4, 20. Lai varētu pilsētbūvnieciski pareizi un ekonomiski pamatoti nospraust turpmākos pilsētas komunālā transporta un ielu struktūras attīstības virzienus .., izstrādāta Rīgas transporta shēma .. Zin T 76, 9, 2.

pilsētbūvnieks, -a, v.; **pilsētbūvniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Pilsētbūvniecības speciālists.*

pilsētceltniecība, -as, s.; parasti vsk. *Pilsētu celtniecības process.* □ .. pilsētas ģenerālplāns .. paredz kompleksi risināt pilsētceltniecības problēmas. Cīņa 79, 80, 1.

pilsētceltniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilsētceltnieciski.** *Saistīts ar pilsētceltniecību, tai raksturīgs.* Pilsētceltniecisko likumību ievērošana.

pilsētceltnieks, -a, v.; **pilsētceltniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Pilsētceltniecības speciālists.* □ .. paredzēts veikt eksperimentu, kura gaitā pilsētceltnieki, ekonomisti un sociālās psiholoģijas speciālisti iegūs datus nākamā gadsimta dzīvojamo namu masīvu projektēšanai. Rīgas B 82, 93, 2.

pilsētciemats, -a, v. *Zemākā ranga pilsēttipa apdzīvota vieta (Latvijas PSR kopš 1949. gada).* □ Jauna tipa apdzīvotās vietas ir pilsētciemati, kas izveidojušies padomju laikā sakarā ar strauju rūpniecības attīstību. Ģeogr 249. .. visām Latvijas pilsētām un pilsētciematiem ir tieša autobusu satiksme ar Rīgu .. Zv 75, 21, 8. .. Baldones pilsētciemata bibliotēkā notika dzejniekam veltīts vakars. Lit M 76, 45, 15.

pilsētciems, -a, v. *Pilsētciemats.* □ Elitu norīkoja darbā ne pārāk tālu no Rīgas. Kāda pilsētciema bibliotēkā .. Liesma 82, 3, 29.

pilsētiedzīvotājs, -a, v.; **pilsētiedzīvotāja,** -as, s. *Pilsētas iedzīvotājs.* □ .. 1977. gadā pilsētiedzīvotāju skaits veidoja 62 procentus no kopīgā iedzīvotāju skaita valstī, bet pēc iepriekšējo prognožu datiem, tuvā nākotnē pilsētiedzīvotāju skaits var pieaugt līdz 70—75 procentiem. Pad J 79, 181, 4. Vācijas Demokrātiskajā Republikā daudz lielpilsētu. Vispār pilsētiedzīvotāju procents šai zemē ir krietni augstāks nekā citās sociālistiskajās valstīs. Cīņa 78, 30, 3.

pilsētiņa, -as, s. **1.** *Dem.* → *pilsēta.*

2. *Funkcionāli vienots dzīvojamo vai sabiedrisko celtņu komplekss; vieta, kur atrodas šāds komplekss.* Ķīmiķu p. Telšu pilsētiņa — *vasaras atpūtai speciāli iekārtota vieta ar teltīm.* □ .. priežu meža malā izaugusi slimnīcas pilsētiņa ar 260 vietām. Hor 80, 10, 10. Ķīpsalā tiek celta studentu pilsētiņa, kur izvietosies Rīgas Politehniskā institūta studentu kopmītņu ēkas un 16 mācību korpusi .. Ģeogr 500. Sevišķi plašu vērienu gūst darbaļaužu veselīgas atpūtas organizēšana vasaras mēnešos — tūrisms, telšu pilsētiņas upju un ezeru krastos. Ves 63, 7, 28.

pilsētniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilsētniecīski.** *Tāds, kas ir raksturīgs pilsētai vai pilsētniekiem; tāds, kurā izpaužas kas pilsētai vai pilsētniekiem raksturīgs.* Pilsētnieciska ainava. □ .. lielsaimniekam .. bija paticis pilsētniecisks dzīvojamās mājas iekārtojums: sadalījis .. saimnieka galu ar šķērssienām atsevišķās istabiņās .. Niedre 13, 121. .. Liepkalns beidzot Ozolenē pārveda dēlu Eduardu. Tas bija garš, izstīdzējis, pilsētnieciski bāls pusaudzis .. J Plotnieks 9, 125. Bija pat grūti iedomāties šo safrizēto, moderno, pilsētnieciski trauslo sievieti ņemoties ap govi. Ezera 2, 273.

pilsētnieciskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *pilsētnieciska, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Pilsētnieciskuma izpausmes.

pilsētnieks, -a, v.; **pilsētniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Pilsētas iedzīvotājs.* □ Viņas vīrs bija pilsētnieks, pilsētā dzimis, pilsētā audzis. Sudrabu E 3, 452. Soņa ir dzimusi pilsētniece, nekad nav baļām kājām staigājusi pa zāli. Spāre 5, 134. Līdzās pilsētnieku dzīves veida un kultūras internacionālajām līnijām pilsētai ir savas nacionālas un attīstības īpatnības, kas vienas pilsētas dzīves veidu un kultūru atšķir no citas. Latv etn 16.

pilsētsavienība, -as, s.; vēst. *Divu vai vairāku pilsētu savienība.* □ Viduslaikos Hamburga kopā ar Lībeku dibinājušas .. Hanzas pilsētsavienību, kas ziedu laikos, no 14. līdz 16. gadsimtam, apvienoja daudzas piejūras novadu pilsētas. Cīņa 80, 35, 3.

pilsēttipa, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pilsētai, tās videi raksturīgas īpašības.* P. dzīvojamie nami. Pilsēttipa apdzīvota vieta — *pilsēta vai pilsētciemats.* Pilsēttipa (arī pilsētas tipa) apmetne — *pilsētapmetne.* □ Lauku mājas virtuves stilistiskajai veidošanai ir daudz lielākas iespējas nekā daudzstāvu māju pilsēttipa dzīvokļos. Lauku Dzīve 80, 9, 31.

pilsētvalsts, -valsts, dsk. ģen. -valstu, s.; vēst. *Sociālekonomiski un politiski suverēna pilsēta kopā ar tās apkārtējo teritoriju (senajā Grieķijā, Romā); polisa.* □ Visa seno grieķu dzīve bija saistīta ar «starptautiskumu», jo Grieķija

sastāvēja no ļoti daudzām valstiskām vienībām — pilsētvalstīm ([grieķu] polis). . . Jūras krastos attīstījās pilsētas, kuras katra sevi uzskatīja par suverēnu un tiecās pēc hegemonijas pār kaimiņiem. Pilsētvalstis piekopa aktīvu ārpolitiku, paplašināja savu teritoriju un ieguva jaunus vergus un preču tirgus. Fogels, Grīnbergs 1, 8.

pilsētveidojošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilsētveidoji.** *Tāds, kas rada pilsētai raksturīgu vidi, ainavu; tāds, kam ir pilsētas veidotājas funkcijas.* Pilsētveidojošie objekti.

pilsētvide, -es, s.; parasti vsk. *Pilsētai specifiska, raksturīga vide.* □ . . modernās pilsētvides iekārtošana obligāti prasa kompleksu pieeju . . Lit M 78, 27, 2.

pilskalns, -a, v.; arheol. *Sena nocietināta dzīves vieta (parasti paaugstinājumā, ezera vai upes tuvumā), kas saglabājusi senlaiku apmetņu paliekas un agrākā dzīves veida vēsturiskās iezīmes.* Pilskalna pakāje. Patvēruma p. □ Dienvidos no Dobeles, Tērvetes upītes krastos, slejas viens no lielākajiem Latvijas pilskalniem — Tērvetes pilskalns, ar kuru saistās ievērojami vēsturiski notikumi. Ģeogr 541. Latviešu etnogrāfiskā raksta attīstības sākumus iespējams izsekot pēc materiāliem, kas iegūti arheoloģiskajos izrakumos pilskalnos, kapenēs un apmetņu vietās. Freimanis 1, 159. . . aiz tā [parka] . . paceļas . . paaugstinājums, pēc nostāstiem — senlatviešu pilskalns. Laganovskis 1, 8.

pilskundze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; vēst. *Pilskunga sieva.*

pilskungs, -a, v.; vēst. *Pils un tās novada valdnieks vai pārvaldnieks; administratīvas teritorijas pārvaldnieks.* Pilskunga tiesa — *tiesa, ko vadīja pilskungs.*

pilsonība, -as, s.; parasti vsk. **1.** jur. *Personas piederība pie noteiktas valsts.* □ Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā noteikta vienota Savienības pilsonība. Ikviens savienotās republikas pilsonis ir PSRS pilsonis. Padomju pilsonības iegūšanas un zaudēšanas pamatus un kārtību nosaka Likums par PSRS pilsonību. PSRS Konstitūcija 14. Valstu iekšējos likumos ir paredzēti divi galvenie pilsonības iegūšanas veidi: piedzimšana (filiācija) un uzņemšana pilsonībā (naturalizācija). Fogels, Grīnbergs 1, 95.

2. novec. *Mantīgā šķira, parasti buržuāzija.* □ Dzejnieks [J. Rainis] ar rūgtumu . . sajuta, ka tiešī Cīrihes latviešu kolonija, ar kuru viņam bija visciešākie kontakti, arvien noteiktāk no pamatšķiras centieniem aizslīd pilsonībā. J Kalniņš 7, 471. Iznāca tā: teātris no strādniekiem atrāvās, bet pilsonība, tā toreiz sauca mantīgos slāņus, izrādījās nespēcīga teātri pabalstīt. Dzene 3, 79.

pilsonis, -ņa, v.; **pilsone,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** jur. *Persona, kas pieder pie noteiktas valsts.* Pilsoņu tiesības. Pilsoņu brīvības. Ārvalsts p. Goda pilsonis — *persona, kam valsts pilsonība vai pilsētas pilsoņa nosaukums piešķirts kā pagodinājums sevišķu nopelnu dēļ; attiecīgais nosaukums.* □ Saskaņā ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā noteikto vienoto Savienības pilsonību ikviens Latvijas PSR pilsonis ir PSRS pilsonis. LPSR Konstitūcija 14. Dažādu rasu un nacionalitāšu PSRS pilsoņiem ir vienlīdzīgas tiesības. PSRS Konstitūcija 14. Tēlniece atzīst, ka patiesība prasa no mākslinieka drosmi, godīgumu, vīrišķību un spēju apzināties savu pilsoņa pienākumu. Jaun Gr 67, 12, 37.

2. *Atsevišķs cilvēks, sabiedrības loceklis attiecībā pret noteiktu cilvēku kopumu, sabiedrību.* Pilsoņu karš — *organizēta bruņota cīņa (starp šķirām, sociālām grupām) valsts iekšienē par varu valstī.* □ Kalna Spijēnos viena dvēsele bij vairāk. Bet līdz ar šā mazā pasaules pilsoņa atnākšanu Lienes sirdī ieradās rūpes, kas dienu° no dienas palika lielākas. Blaumanis 6, 110. . . mūsdienu teātra estētika izvirza prasību, lai aktieris būtu kā cilvēks, kā savas sabiedrības pilsonis dziļi personiski ieinteresēts tajā problemātikā, kādu risina uz skatuves. Dzene 2, 5. . . Krievijas gāztās ekspluatatoru šķiras negribēja noiet no skatuves un izraisīja pilsoņu karu. Birziņa 1, 42. // *Oficiāla uzrunas forma; šāda uzrunas forma, ko pievieno personas uzvārda vai amata nosaukuma priekšā.* Pilsoni Bērziņ! □ . . metos pāri ielai fotopiederumu veikalā nopirkt filmas. Ielas vidū mani apturēja miliča svilpe. «Pilsoni, jūs neatļautā vietā krustojāt ielu.» Grīva 5, 11. «Pilsoni šofer, ko tas nozīmē — ceļazīmes nav! Jūs taču zināt, ka iestādes mašīna nedrīkst braukt ārpus teritorijas nevienu soli bez ceļazīmes.» A Grigulis 13, 588.

3. novec. *Mantīgās šķiras, parasti buržuāzijas, pārstāvis.* □ Lai spļauj tev acīs, tu noslauki vien, Jo pilsonim pretī sist nepiedien! Rainis Ib, 46.

pilsonisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pilsoniski.** **1.** *Saistīts ar pilsoni, tā tiesisko stāvokli, pilsonim, tā tiesiskajam stāvoklim raksturīgs.* Pilsoniskā atbildība. Pilsoniskā apziņa. □ Pirmie krievu revolucionāri dekabristi. Tie ir cilvēki ar ļoti augstu pilsoniskā pienākuma izjūtu pret saviem tautiešiem, savu dzimteni. Hor 79, 20, 24. «. . dziesmās vairāk varu ielikt savu pilsonisko pārliecību, savu attieksmi pret šodienas problēmām, ko ne vienmēr iespējams iekausēt klasiskajos operu tēlos.» Zv 76, 23, 17.

2. novec. *Saistīts ar pilsonību (2), tai raksturīgs.* Pilsoniskā sabiedrība — *kapitālistiskā sabiedrība.* □ Revolucionārā darbaļaužu cīņa pret pilsonisko valdību Latvijā [1932. gadā] paasinās, un upuru skaits pieaug ar katru dienu . . Deglavs 1, 173. // *Tāds, kas pieder pie pilsonības (2).* □ . . viņai bija kauns pie tā griezties — ārsts varētu ieskatīt viņas neapmierinātību par pilsoniskas bezbērnu kundzītes niķošanos. Sakse 7, 83.

pilsoniskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p i l s o n i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Profesionalitāte un sava darba jēgas izpratne — tātad augsts pilsoniskums kļūst par galveno, par noteicošo panākumu kaldinātāju it visās nozarēs. Salnāja 2, 96. Ar savu pilsoniskumu, estētiski ētisko kon-

cepciju .. 60. gadu [latviešu] lirika kļuva par nepieciešamu sabiedrības domāšanas un kultūras sastāvdaļu. Valeinis 3, 332.

pilsoņkarš, -a, v. *Pilsoņu karš.* □ Viņš .. bija vairākus gadus cīnījies pilsoņkara frontēs .. Lācis 12, 32. «.. es arī esmu Spānijas pilsoņkara dalībnieks.» Grīva 8, 295. .. latvju strēlnieki Bij pilsoņkarā neuzvarams pulks. Sudrabkalns 1, 42.

pilsoņtiesības, -u, s.; tikai dsk. *Pilsoņu tiesības.* □ .. pilsoņtiesību pamatu pamati savā būtībā pastāv Padomju valsts Konstitūcijā kopš tās pirmajām dienām. Zv 77, 16, 7.

pilssardze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; vēst. *Pils sargu kopums.*

pilssargs, -a, v.; vēst. *Pils sargs.* □ Vecais pilssargs rāda visu ar lielu godbijību, noņemdams cepuri .. Austriņš 2, 441.

pilsvieta, -as, s.; vēst. *Vieta, kur atrodas pils.* □ Šo ūdens apjozto, dabiski aizsargāto salu jau 13. gadsimtā par pilsvietu izraudzījās ordeņa mestrs, lai cīnītos pret zemgaļu un leišu ciltīm. Zv 76, 12, 5.

pilt, parasti 3. pers., pilst, pag. pila; intrans.; reti. *Pildīties.* □ .. Pa upeslejām kalst vēl siena vāļi [vāli]; Viss gaiss ar zemesdvašas smaržām [smaržām] pilst. Rainis IIb, 230. Vārpas rāmi klanās, šūpo smagus graudus, Kas ar zemes dvašu, pļauju gaidot pilst. Lit M 67, 24, 7.

piltuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. **1.** *Konusveida priekšmets (ar plānām sienām un parasti cauruļveida apakšdaļu), kas paredzēts (kā) iepildīšanai traukos, tvertnēs ar samērā šauru atveri.* Plastmasas p. Metāla p. Stikla p. Pilināmā p. Iebēršanas p. P. ar filtru. Pildīt sulu pudelēs caur piltuvi.

2. *Konusveida padziļinājums zemes (planētas) virsā.* □ Pie kājām milzīga, kilometru dziļa piltuve — izdzisuša vulkāna krāteris. Ērgle 3, 19. Riņķveida struktūras, dažādas piltuves un krāteri .. ir kritušu debess ķermeņu atstātās pēdas. Zv 79, 20, 31.

piltuvene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Ēdama sēne ar krāsainu piltuvveida cepurīti.* Dūmainā p. Lapu p. □ Koši dzeltenas uz mums no sūnām lūkojas gailenes. To «līdzinieces» ir zeltainās piltuvenes jeb neīstās gailenes, kuru augļķermeņi ir oranži, ar sarkanīgu nokrāsu. D kal 76, 34. .. cik bieži neesam atgriezušies no meža ar pustukšu grozu, kurš tiktu pārpārēm pilns, ja būtu ņēmuši visas ēdamās piltuvenes .. Cīņa 76, 245, 4.

piltuvspalva, -as, s. *Rasēšanas spalva ar piltuvveida tvertni tušas iepildīšanai.*

piltuvveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir piltuves forma, veids.* P. vāze. P. tvertne. P. patrona. P. zieds. □ Vietās, kur pazemes ūdeņi izskalojuši dolomītu un ģipsi, veidojušās piltuvveida ieplakas un iegruvumi. Ģeogr 43. Elkoņkaula lūzuma vietā redzams dziļš piltuvveida iespiedums .. Derums 1, 160.

piltuvveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piltuvveidīgi.** *Piltuvveida.* □ .. Leons ieraudzīja priežu stumbros slīpus iegriezumus, kuru lejas galā bija piestiprināti piltuvveidīgi skārda trauciņi [sveķiem]. Lagzdiņš 1, 45. Lauku iekare meža trijstūrī .. piltuvveidīgām bedrēm izrobota. Upīts VIII, 374.

pilula, -as, s. *Zāļu forma — zirnītis.* □ Vālīšu staipekņu sporas plaši pielieto medicīnā, īpaši pilulu apkaisīšanai .. Birkmane 1, 18.

pīļknābis, -bja, v. *Pirmzīdītāju apakšklases dzīvnieks (Austrālijā) ar garu, plakanu knābi, ko klāj ragvielas kārta.* □ .. visiem zvēriem ir īpatnība, kas viņus apvieno: visi viņi savus bērnus baro ar pienu — gan vaļi un pīļknābji, gan sikspārņi. No tā arī dzimtas nosaukums — zīdītāji. Cīņa 76, 198, 4.

pīļkopējs, -a, v.; **pīļkopēja,** -as, s. *Cilvēks, kas kopj pīles; pīļkopis.*

pīļkopība, -as, s.; parasti vsk. *Pīļu audzēšana gaļas un olu iegūšanai; attiecīgā putnkopības nozare.* Nodarboties ar pīļkopību. □ Pīļkopība ir ļoti ienesīga — realizētā produkcija devusi kopsaimniecībai 7700 rubļu peļņas. Pad J 62, 182, 2.

pīļkopis, -pja, v.; **pīļkope,** -es, dsk. ģen. -pju, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar pīļkopību; pīļkopības speciālists.*

pīļtēviņš, -a, v. *Pīļu tēviņš.* □ Mēs pavērojām arī pīles, kas peldēja nelielā baseinā. Vērojām pelēkās, pieticīgās mātītes un zilkaklainos, kauslīgos pīļtēviņus. Rīgas B 81, 61, 5.

pimberis, -ra, v.; novec. *Sena sudraba monēta.*

pimi, -u, vsk. pims, -a, v. *No briežādas izgatavoti silti, ar ornamentu rotāti garie zābaki.*

pinakotēka, -as, s. **1.** *Gleznu galerija (dažās Rietumeiropas zemēs).*

2. vēst. *Senajā Grieķijā — telpa, kurā glabājās tēlotājas mākslas darbi.*

pincete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Instruments (piemēram, sīku, glumu, trauslu priekšmetu satveršanai), kas sastāv no diviem kustīgi savienotiem plakaniem metāla elementiem.* Metāla p. Paņemt ar pinceti injekcijas adatu. □ Māsu baltie stāvi slīdēja no medikamentu galdiņa pie ievainotā un atkal atpakaļ. «Skalpeli ... šķēres ... pincetes ...» nesatricināmā mierā skanēja ķirurga balss. Rinkule 2, 11. Skabargas, adatas un citus nelielus iedūrušos priekšmetus izvelk ar pincetes palīdzību .. Ves 79, 9, 5.

pinckāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl.; sar. *Nemākulīgi, arī nevajadzīgi ko darīt.* □ Ko tu gar cita lietām pinckājies? ME III, 219.

pinčers, -a, v. *Neliels medību suns ar smailām ausīm un īsu, gludu apmatojumu; attiecīgā suņu šķirne.*

pindele, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. *Sainis, pauna.* □ Noriņš un Viļumsons savāca pindeles [uz kuģa] un aizgāja krastā. Skujiņš 12, 299.

pindzele, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. **1.** *Ota.* □ Alise sapirkās krītu un līmi, krāsas un pindzeles un izremontēja visu māju .. Ezera 13, 357. Bet Tālrītiene āža ragā iesietu pindzeli mērcēja krāsu podā un vilka gar žoga dēļiem .. Vāczemnieks 4, 191.

2. niev. *Vieglprātīga, nenopietna sieviete.* □ «Kā jums nav kauna!? Lai tikai tā pindzele te parādās.» Klīvers 4, 105.

pindzelējums, -a, v.; sar. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i n d z e l ē t (1).* Nemākulīgs griestu p.

2. niev. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p i n d z e l ē t (2).*

pindzelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. **1.** *Krāsot.*

2. niev. *Nemākulīgi gleznot.* P. attēlu. // intrans. □ «To otro stāvu es izīrēšu kādam māksliniekam: lai skatās pa logu un pindzelē, nemaz laukā nav jāiet.» Ezera 2, 81.

pindzelēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar.; niev. *Tūļāties, kavēties.* □ «Marta, ko tu tur pindzelējies, mēs gaidām!» Jansons 3, 219. «Ko tu pindzelējies!» viņš rājās. «Re, šitā jāstiprina [tralis],» viņš rādīja.. Talcis 7, 194.

pindzelmanis, -ņa, v.; sar. **1.** *Krāsotājs.*

2. niev. *Cilvēks, kas nemākulīgi glezno.*

pīne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Trīs vai vairāku pavedienu, slokšņu u. tml. garens pinums.* Dzijas p. Diegu pīnes. Sapīt pīni no auklām. □ No.. salmiem kaimiņš pin garu garās pīnes, ritina kamolos spožos kā saule un pēc tam šuj salmu cepures platām jo platām malām. Andersone 1, 145. No jumta spārēm [bēniņos] karājas paltraki, pakulu un linu pīnes.. Indrāne 7, 115. ..nogriež sažuvušās sakņu atliekas un sīpolus sapin pīnē. Tieši tā sīpoli vislabāk glabājas. Lauku Dzīve 80, 8, 10. pārn. Pin bērzu pīnes vasara, pin dziedādama.. Brīdaka 8, 11. // *Šāds matu pinums.* Gara, bieza matu p. □ Andra aukle bija liela, kupla sieviete krāšņām, brūnām matu pīnēm, kuras tā nēsāja apvītas galvai, un tās šķita pret viņas glezno pieri kā tumšs zelta vainags. Čaks II, 7. Tumši bija arī viņas mati, sapīti pīnēs un savīti pakausī mezglā. Bendrupe 2, 68. // pārn. *Vijīga (kā, piemēram, ūdens, dūmu) plūsma; vijīga, kustīga (vienveidīgu cits citam sekojošu priekšmetu, dzīvu būtņu) rinda.* □ Upīte mirdzēdama graužas gar akmeņiem, citur veido slaidas viļņu pīnes, spīdina atvarus, gludus kā logus. Caune 3, 24. Melnu dūmu pīnes kāpa no svina pelēkās un aukstās jūras pret debesīm.. Vilks 1, 34. Neviens [ugunsdzēsējs] neizkustējās no vietas, lai neizjauktu darba pīni. Brigadere 3, 424.

2. *Adījuma elements, ko veido, krustojot valdziņus dažādās kombinācijās.* Izadīt pīnes jakas priekšdaļā. □ Rakstā elementus [adījumos] var sakārtot dažādi. Latviešu tautas folkloras materiālos biežāk sastopami saulīšu, mēness, zvaigžņu, ziedu un dzīvnieku motīvi. Tos var atdalīt ar krāsu joslām, pīnēm, skujiņām. PL Siev 78, 2, pielikumā. Komplektu [apģērbu] papildina pīņu rakstā adīts džemperis ar jostiņu.. Zv 79, 5, 32.

pinējs, -a, v.; **pinēja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *p ī t.*

2. *Mākslinieks, kas nodarbojas ar pinumu darināšanu; pīšanas speciālists.* Klūdziņu p. □ ..Miks bij smalks kurvju pinējs. Viņš pina gan apaļus, gan garenus, gan četrkantīgus kurvīšus.. Jaunsudrabiņš 1a, 201.

pineklis, -ļa, v.; retāk **pinekls,** -a, v. *Izturīgs, mīksts valgs, arī aizslēdzams dzelzs veidojums, kas paredzēts dzīvnieka (parasti zirga) priekšāju sapīšanai.* □ Citus [zirgus] piesēja garākā virvē, citiem uzlika pinekļus un palaida tāpat.. Purs 8, 97. ..tēvs bij aris reiz.. zemi, kvēpekļa gaismā pinekļus pinis.. Krūklis 7, 95. Jaunie zirgi visi uzlēca viens pēc otra, pinekļiem žļerkstinādami, kad saimnieks gāja klāt tos pārpīt. Birznieks-Upītis IV, 133. Jaunais vīrs.. bij atritinājis kaņepāju sauju un vija kādu pineklu. Blaumanis 6, 52. sal. Viņas izskaidrojums bija vienkāršs, ar atteikšanās salnaino gudrību: «Tevi piesaistīt es nedrīkstu, es, vecāka par tevi, jau sirmiem matiem un bērnu. ..Tad tev būs kā pinekļi pie kājām: varbūt vairs nepatiks, varbūt jau nožēlosi, bet sievu atstāt būs neērti, žēl.» Zigmonte 2, 201. // pārn. *Tas, kas ir sapinies, samezglojies; tas, kurā var sapīties, iepīties.* □ Pāri [gājēju] galvām šalc milzīgu koku lapotnes.. Šmaugi zari sāpīgi cērtas sejā. Visvisādi pinekļi un karekļi ik uz soļa lien acīs un ausīs. Zv 57, 20, 27. // pārn. *Tas, kas traucē, kavē, apgrūtina.* □ Darbs nedrīkst kļūt par pinekļiem; tam cilvēks jāatraisa, jāspārno, jāuzmundrina! J Liepiņš 1, 53. «Jau sen vajadzētu jaunas mājas,» nopūtās vecaistēvs, «bet ko nu domāt par māju, ja netiekam ārā no parādu pinekļiem.» Rīgas B 70, 38, 4. Un pēkšņi puisis jūt, cik noguris viņš ļoti, kad šaubu pinekļi kā vīram jāpārcērt. M Rudzītis 6, 62.

pingāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans.; sar.; niev. *Raudāt.* □ Pavisam nevarīgs pēdējā brīdī kļuva Bušs. Atvadīdamies no sievas, viņš sāka pirmais pingāt.. K Zariņš 1, 138.

pingpongs, -a, v.; sar. *Galda teniss.* □ ..viņš atrod arī laiku savam iemīļotajam sportam — pingpongam. Zv 57, 20, 2.

pingvīns, -a, v. *Liels nelidošs putns ar masīvu ķermeni, peldēšanai pielāgotām airveida pleznām, labi attīstītu krūšu ķīli un spēcīgiem krūšu muskuļiem.* Pingvīnu kolonijas.

pīnija, -as, s. *Skuju koks ar zarotu vainagu lietussarga veidā; Itālijas priede.* Pīniju čiekuri. □ Mēs abi paraudzījāmies uz kalniem. Kā varens milzis, uzmetis pleciem granītkrāsas mēteli, starp zaļiem pīniju mežiem palsoja klints. Kaldupe 4, 115. Silts vējš plivināja pīniju garās un mīkstās skujas. Elksne 8, 140.

pinkainis, -ņa, v.; **pinkaine,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Pinkains dzīvnieks.* □ Skaļi riedami, mums pretī izskrēja divi pinkaiņi, vecais, pakurlais Belka un jaunais, sirdīgais Lācis. Austriņš 1, 51. Gaiņādamās ar balto ādas somiņu, viņa atmuguriski kāpās uz vārtu pusi, taču pinkainis nu vēl tik īsti iedegās vajāšanas priekā. Brīdaka 2, 6.

2. niev. *Cilvēks ar pinkainiem, nesakoptiem matiem.*

pinkains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pinkaini.** *Tāds, kas ir savēlies pinkās (par matiem, bārdu u. tml.); tāds, kura apmatojums ir savēlies pinkās.* Izķemmēt pinkainos matus. □ Parā-

dījās kāds krusttēvs ar garu, pinkainu bārdu .. Birznieks-Upītis 5, 76. .. viņš gurdi pacēla pinkainās uzacis. Klīvers 3, 28. Hermanis piecēlās, sameklēja skapī pinkainu trušādas cepuri .. Kalve 2, 5. // *Tāds, kam ir pinkas, arī tāds, kas ir apaudzis ar biezu, parasti cirtainu, apmatojumu (par dzīvnieku).* P. kaķis. □ Kristjāns ar nolūku neņēma skrāpi un ķēvi nesukāja — labāk, lai tā izskatās pinkaināka .. Kaijaks 2, 165. Pa vārtiem pretī izdrāzās neliels pinkains suns .. Skujiņš 13, 264. // niev. *Tāds, kam ir pinkaini, nesakopti mati (par cilvēku).* □ «Stāviet vien kaktā! Kādas jums tās galvas — vienās pinkās! Es tādām pinkainām [meitenēm] roku nedodu.» J Kalniņš 2, 147. // pārn. *Tāds, kam ir pinkām līdzīgi veidojumi.* □ .. kūla tur [parkā] bija savēlusies pamatīgi pinkaina un liesmas uzplandīja ar nepieredzētu spēku. J Plotnieks 9, 111. .. varēja redzēt .. pinkainiem krūmiem apaugušus .. kalnus .. Saulietis VII, 158. Pāri Baltijas ūdeņiem ieskrējies, vējš ar visu krūti stumj krastā pinkainu viļņu blāķus .. Zv 76, 3, 20.

pinkas, -u, vsk. pinka, -as, s. *Izspūrušas, samudžinājušās, arī nesakoptas (matu, bārdas) šķipsnas.* Matu pinkas līdz pleciem. □ Saulē izbalējušie mati, garās pinkās savēlušies, nekārtīgi krita pāri [vīrieša] pierei un vaigu kauliem, gandrīz pilnīgi aizsegdami iegrimušās acis. Grīva 4, 182. .. viņš stāv un vienaldzīgi skatās manī. Pelnu pelēkie mati nekārtīgās pinkās nokarājas līdz pleciem. Gulbis 3, 135. Bet kad ķemmes .. aizmetās tajā visvārīgākajā pinkā uz kakla, atskanēja pirmais bļāviens .. Upīts 4, 132. // *Izspūrušas, samudžinājušās apmatojuma, apspalvojuma šķipsnas (dzīvniekiem).* □ .. tās ziemas pinkas [zirgam] neiet no muguras nost. Upīts 4, 60. Uz vara trūkumu lauksaimniecības dzīvnieku organismā norāda vārgums, anēmija .., lopiem spalva kļūst rupjāka, zūd tās cirtainums un dabiskā krāsa, tā saveļas pinkās. Zin T 63, 11, 13.

pinkot, -oju, -o, -o, pag. -oju, arī **pinkāt,** -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Skarot jaukt, velt pinkās (parasti apmatojumu, apspalvojumu).* □ Aplaimots viņš ieskatījās Raitam acīs un sāka pinkot viņa garos, kuplos matus. Kadiķis-Groznijs 1, 195. Viņa savāc savu pelēko matu mežonību, kas izklīdusi pa spilvenu, iejukusi palagos, it kā kāras rokas tos būtu visu nakti glāstījušas, pinkojušas, cauri pirkstiem laidušas. Indrāne 6, 9.

pinkoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās, arī **pinkāties,** parasti 3. pers., -ājas, pag. -ājās; refl. *Velties pinkās (parasti par apmatojumu, apspalvojumu).* Sunim pinkojas spalva. □ Mateļi spurojās, pinkojās, lūza, izskatījās pavisam nedabīgi .. Vīksna 1, 69. Mati pinkājas. ME III, 220.

pinkšķēt, pinkšķu, pinkšķi, pinkšķ, pag. pinkšķēju, retāk **pinkšēt,** pinkšu, pinkši, pinkš, pag. pinkšēju; intrans. **1.** sar.; niev. *Raudāt.* □ Un pēkšņi viņa sāka pinkšķēt. Viss viņā bija liels un spēcīgs, arī asaras bija lielas .. Jansons 5, 260. Zēns skatījās pāri kapsētas žogam un pinkšķēja. Brīžiem ieelsodamies, viņš plūdināja divas straumes pār vaigiem. Lāms 4, 175. Spodris uzsauc viņai, lai nebīstoties un nepinkšķot, šis uguni tūdaļ apdzēsīšot .. Ezera 9, 58. // *Žēloties, gausties.* □ Nav jāizvirza tie, kas tikai pinkšķ un meklē visādus attaisnojumus savai atpalicībai .. Cīņa 63, 8, 1.

2. parasti 3. pers. *Radīt samērā skaļas, paasas, īsas balss skaņas (parasti par putniem).* □ .. dārzos pinkšķēja dažādu sugu zīles .. Lit M 68, 13, 16. Dzirdēja paipalu pinkšam. ME III, 220.

pinkšķiens, -a, v., retāk **pinkšiens,** -a, v. **1.** sar.; niev. *Raudiens.* □ Apakšlūpa jau drusku drebēja, tas nozīmēja, ka viņai [meitenei] drīz nāks virsū pinkšķiens. Bērn 46, 4, 22.

2. *Vienreizēja paveikta darbība* → *pinkšķēt (2).* Zīlītes pinkšķieni.

pinkšķīgs, -ais; s. -a -ā; apst. **pinkšķīgi;** sar.; niev. *Raudulīgs.* P. bērns.

pinkšķis, -ķa, v.; **pinkšķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s., retāk **pinkšis,** -ša, v.; **pinkše,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; sar.; niev. **1.** *Cilvēks (parasti bērns), kas bieži raud; raudulis.* □ «Saimniece todien palika mājās. Palūdzu viņu manus pinkšķus pievaldīt.» Salenieks 3, 84. .. aiz bailēm [zēns] .. sāk raudāt, bet fotogrāfa sieva mierina pinkšķi, un bilde gatava. Austriņš 2, 443. «Es jau jums [zēniem] toreiz teicu, neaiztieciet tās pinkšķes!» Ērgle 1, 16.

2. v. *Raudas (parasti bērniem).* □ Nabadziņš [muļķītis] laiž atkal pinkšķi vaļā. Ķēniņš vairāk neliekas neko zināt, iet projām un atstāj muļķīti raudam. LTP 348.

pinkulis, -ļa, v. *Neliela pika, neliels gabals; arī neliels kunkulis.* Dubļu p. Māla p. Mīklas p. □ .. zemes pinkuļi ratu izdangātajā lielceļā kā izbrīnījušies sastinga visdažādākajās pozās .. Lapsa 3, 209. Viņš gāja, apkārt neskatīdamies. Smagie zābaki klaudzēja pret sasalušajiem smilšu pinkuļiem. Lācis 4, 14. Reizes desmit, divpadsmit nākas pārbraukāt ar ecēšām, līdz velēnu saplosa sīkos pinkuļos. Pad J 68, 187, 2. // *Apaļš vai ieapaļš veidojums, kas rodas, ja satin, arī samudžina (ko, piemēram, dziju, diegu).* Dzijas p. □ Tad nāk prātā bērnu dienas, kad no sērkociņu kastītēm būvējām vilcienus .. un par dūmiem itin labi noderēja vates pinkulis. Zv 58, 14, 17. // *Neliels (parasti savēlies, matu, spalvu) kopums; šķipsna; kušķis.* Bārdas p. Saru p. Astru p. □ .. līdzko ķemmes nonāca tuvāk ausīm vai pie kakla, vienmēr atradās kāds paslepens pinkulis, nāca spiedziens, dunka .. Upīts 4, 133. «Kurš no zēniem tavs brālis? Ar gaišo matu pinkuli?» Purs 6, 28. // *Neliels apaļš vai ieapaļš (miglas, dūmu u. tml.) kopums.* □ Lejā, no Jelgavas puses, nāk vilciens. Reti, balti garaiņu pinkuļi uzkāpj līdz pat augšai .. Zigmonte 1, 138. .. migla pavisam izkūpējusi, vējš augšā ātri trieca prom nelielus baltus mākoņu pinkuļus .. Upīts 4, 105.

pinkuļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pinkuļaini.** *Tāds, kur ir pinkuļi.* P. tīrums. P. audums. Pinkuļaini mati. □ .. vērstuve [arklam] bieži sarausa slapjos mēslus čupā, kas izkratāma laukā, arums, kā parasti, bij pinkuļains. Upīts

4, 210. Visu Pudānu dzimtas mūža stāstu izvilka Kazimira acu priekšā, iztaustīja to tāpat, kā vērpēja iztausta pinkuļainu vērpjamā pavedienu. Niedre 12, 47. Viņš paskatījās tam [bandītam] sejā. Tā bija zvēra seja,.. apaugusi ar netīru, sajukušu, pinkuļainu bārdu. Pad J 75, 33, 4. Ārā pūš pastiprs vējš. Balti pinkuļaini mākoņi ātri skrien. Vēja pusē no apvāršņa kāpj arvien pinkuļaināki un biezāki. Laikam lietus nāk. Upīts IV, 722.

pinkuļots, -ais; s. -a, -ā; apst. **pinkuļoti.** *Pinkuļains.* □ Gulēt tikai un necelties — tā tagad vienīgā doma un sajūta. Acis ciet, bet tomēr gar tām griezās savādi pinkuļoti ripuļi. Upīts VII, 198.

pinnes, -ņņu, vsk. pinne, -es, s. **1.** med. *Ādas slimība, ko izraisa nepareiza tauku dziedzeru darbība; mezgliņi, strutu pūslīši, kas raksturīgi šai slimībai.* Baltās pinnes. Melnās pinnes. Parastās pinnes. Zīdaiņu pinnes. □ Nepievilcīga izskatās sejas āda, ja tā klāta ar pinnēm. Lauku Dzīve 77, 1, 34. Medikamentozās pinnes rodas cilvēkiem, kuri ilgstoši lieto joda un broma preparātus. Ves 76, 2, 14.

2. vsk.; jūrn. *Rokturis ūdens transportlīdzekļa stūres grozīšanai.*

pinte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tilpuma mērvienība — 0,57 kubikdecimentri (angļu mērvienību sistēmā) vai 0,47 kubikdecimetri šķidrumam, 0,55 kubikdecimetri beramām vielām (Amerikas Savienoto Valstu mērvienību sistēmā).* □ Sāka izsīkt [portugāļu jūrniekiem] dzeramā ūdens krājumi, un vīri saņēma tikai nepilnu pinti dienā. Ēdienu jau vārīja no jūras ūdens. Lielais 3, 155.

pintiķīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pintiķīgi;** sar. *Ākstīgs, muļķīgs, arī nemākulīgs.* P. zēns.

pintiķis, -ķa, v.; sar. *Ākstīgs, muļķīgs, arī nemākulīgs cilvēks.* □ «Švauksts! Āksts! Vecais pintiķis!..» Lipsts viņam gudroja jaunus un jaunus nonicinājumus. Skujiņš 4, 14. «Pintiķi, kaut sievas jūs pamestu!... Nu, ko tu guli?!» Juhans paspēja būt klāt visur, viņš darīja triju vīru darbu, bet arī tas bija par maz. Līvs 3, 82. ..rati dīvaini sazveļas uz sāniem, ritenis skaisti aizripo pa ceļu metrus piecdesmit... «Pintiķi tādi, uzgriezni noskrūvējuši,» konstatē Lielais Jānis. Auziņš 4, 106. pārn. Visu vakaru pēc tam viņš [kucēns pēc pēriena] nelīda laukā no būdas.. Par spīti visai Ilmas labināšanai, Pelēcītis pie bļodiņas negāja. «Skat, kāds pintiķis..» Ilma pie sevis nosmēja.. Ezera 1, 366.

pinums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → pīt (1); pinot darināts izstrādājums, priekšmets.* Tīklveida p. Atlasa p. Rakstains p. Lūku p. Stiepļu p. Salmu p.

2. anat. *Šūnu, audu sakopojums kādā organisma vietā.* □ Norobežotas galvas sāpes ir arī, ja bojāti nervu pinumi galvas asinsvadu sienās, piemēram, miega, deniņu artērijās. Ves 75, 8, 6.

piņģerots, -a, v.; novec. *Uzpirkstenis.* □ sal. Visi nosprieda, ka viņi nav nekādi alkoholiķi un no pudeles nedzers. Ausma aizdeva lūpu krāsas vāciņu. «Kā no piņģerota,» puiši uzjautrinājās. Dripe 4, 77. // pārn. *Maza glāze.* □ Vanagam nebija vīna glāžu, un viņš uzlika mazu, nejauki biezu šnaba glāzīti uz galda. «Ko tad ar to piņģerotu lai darām?» Mālnieks izsaucās smiedamies. Blaumanis 6, 267. Tu slavē spaini, gods kam gods — Tam sāncensis nav piņģerots. Rinkule 6, 20.

piņķerēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Piņķēt.*

piņķerēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. **1.** *Piņķēties (1).* □ Nē, šeit [pulciņā] patiešām nav nekā interesanta.. Visi piņķerējas ap saviem māļiem. Dripe 3, 177. «Nu kas tur atkal piņķerējas ap to traktoru..» Liesma 59, 9, 7. ..viņai nepatika, ka Caune sācis piņķerēties ar Austru. Rozītis 1, 153.

2. *Piņķēties (2).* Dzijas piķerējas.

piņķerīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piņķerīgi;** sar. **1.** *Grūts, sarežģīts.* □ Tad — ļoti piņķerīgais jautājums par Tomariņu pagātni, par bagātā Tomariņa kalponi Alvīni. Pirmo reizi ieraugot [kinofilmā] Alvīni, mums jāsaprot, ka viņas dzīve bijusi kļūdu un sāpju pilna.. Kin 79, 55. ..virkne sarežģītu un piņķerīgu lietu, kas šķita tikai cilvēka rokām paveicamas, tagad jau uzticētas automātiem. Liesma 76, 6, 1. Arvien biežāk viņu redzēja vientulīgi sēžam ar sevī vērstu skatienu, it kā būtu jāizdomā garas, piņķerīgas domas.. Kalnāruva 8, 60.

2. *Tāds, kas viegli samudžinās (parasti par diegiem, dziju).* Piņķerīgi diegi.

piņķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Parasti savienojumā «piņķēt vaļā»: ar grūtībām raisīt, risināt (ko sasietu, sapinušos).* □ Pie zirgu neganti apgrauztas slitas vēl stāvēja bēris ar ratiem, un sieviete brūnā jakā, apaļa kā rozīne, piņķēja vaļā sametušos grožus. Ezera 5, 155. ..sākām tīklus izmest arī stiprā laikā [vētrā]. Un — uztinām tīklus dzenskrūvei! Dabūjām.. piņķēt vaļā. Talcis 7, 95. // *Parasti savienojumā «piņķēt ārā»: ar grūtībām ņemt ārā (ko iesietu, iepinušos).* □ «Mjā,» nopūšas traļmeistars un sirdīgi piņķē ārā no linuma mazās haizivis, kas ar aso ādu ieķērušās tīkla acīs. Lapsa 4, 229.

piņķēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. **1.** *Darboties, pūlēties (parasti ar ko sīku, arī sarežģītu, kura veikšanai nepieciešama pacietība); neveikli darīt (ko).* □ Uz platajām krūtīm visa «foto saimniecība», pilnīgā kaujas gatavībā. Ādas apvalks aparātam jau atvāzts vaļā, lai nebūtu ilgi jāpiņķējas, vajadzīgo momentu knipsējot. Dzene 1, 88. Viņš.. savelk grožus un uzsauc Miķelim: «Nav te ko piņķēties! Kāp iekšā, un laižam uz māju!» Jansons 5, 223. Pašdarbība? Kāpēc ar to piņķēties ciemam, ja ir trīs kolhozi, kuri var algot kultūras darbiniekus! Lauku Dzīve 68, 3, 12. // *Būt nodarbinātam, aizņemtam (ar kādu); būt kādās attiecībās (ar kādu).* □ «Viņa saka, man gan tie bērni, vai tu gribēsi ar svešiem piņķēties..» Sakse 7, 381. «Nepatīk ar tevi [svešinieku] piņķēties un sabojāt savu brīvo laiku.» Grīva 9, 183.

2. parasti 3. pers. *Mudžināties, mesties (piemēram, par diegiem, auklām).* Tīkli piņķējas.

□ Valdis sāka tīt vaļā paku, bet uztraukumā viņam neveicās, aukla piņķējās, līdz beidzot viņš to nepacietībā sarāva. Stankevičs 2, 86. Kalpone Elza steidzīgi rāva drēbes mugurā .. Tomēr viņai neveicās. Viss pinās un piņķējās, drēbju gabali bija nozuduši un īstos pa tumsu nevarēja un nevarēja atrast. Rozītis 1, 45. // *Parasti savienojumā «piņķēties vaļā»: raisīties, risināties (par ko sasietu, sapinušos).* Aukla piņķējas vaļā.

piņņains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kur ir pinnes.* Piņņaina āda. □ ..viņš stāvā izmisumā savu trūkumu bija gatavs mainīt pret vispiņņaināko seju .. Ezera 15, 230.

piodermija, -as, s.; med. *Infekcioza strutaina ādas slimība.* □ Par ādas strutainu infekciju liecina piodermija, kad uz ādas rodas dzelteni, ar strutainu saturu pildīti dažāda lieluma pūslīši .. Ves 79, 3, 2. Ir ļoti daudz ādas slimību, to starpā visizplatītākās — ādas iekaisums jeb dermatīts, .. ādas sastrutojumi jeb piodermijas. Skulme 3, 115.

pioniergrāvis, -vja, dsk. ģen. -vju, v. *Neliels grāvis, kuru rok pirmo ūdeņainos purvos un staignās upju palienēs (lieko ūdeņu aizvadīšanai un noturīgāku grunts apstākļu radīšanai).*

pionieris, -ra, v.; **pioniere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Brīvprātīgās bērnu komunistiskās organizācijas biedrs.* Pionieru posms. Pionieru pulciņš. Pionieru vadītājs. Pionieru sauksme. Pionieru sanāksme. Iestāties pionieros. Uzņemt pionieros. V. I. Ļeņina pionieru organizācija — *brīvprātīga bērnu komunistiskā masu organizācija, kas apvieno savās rindās PSRS skolu audzēkņus no 10 līdz 15 gadu vecumam un vada to morāli politisko audzināšanu.* Pionieru pils (arī nams) — *bērnu ārpusskolas mācību un audzināšanas iestāde.* Pionieru nometne — *iestāde, kas skolēnu vasaras un ziemas brīvdienās organizē pionieru un skolēnu atpūtu.* Pionieru maršs — *Vissavienības V. I. Ļeņina pionieru organizācijas masveida sacensība, kam parasti ir tematiska ievirze.* □ No sarunām Guntiņa uzzināja, ka pionieris vienmēr ir pirmais — vislabākais, visgudrākais, drošākais par visiem — un ir citiem bērniem paraugs kā mācībās, tā arī uzvedībā. Ošiņa 1, 26. Šajās dienās daudzi oktobrēni kļūst par pionieriem. Pirmo reizi mūžā tiek apsiets sarkanais kaklauts .. Sk Ģ 79, 4, 3. Katrā pionieru vienībā vairāk uzmanības jāveltī tradīciju veidošanai, pionieru simbolikas un rituālu ievērošanai. Sk Av 63, 8, 2. Jauns pasākums bērnu veselības nostiprināšanā mūsu republikā bija pionieru nometnes, kuras noorganizēja 1941. gadā. Ves 79, 7, 4.

2. *Cilvēks, kas aizsāk ko jaunu (kādā nozarē); celmlauzis.* P. zinātnē. Raķešu būves p. Kosmosa apgūšanas p. □ Vindsērfings vairs nav jauns sporta veids. ..taču skolēni to tikai sāk apgūt. Pionieri šajā jomā ir Rīgas Jauno tehniķu stacijas audzēkņi. Sk Ģ 78, 6, 18.

3. v.; vēst. *Sapieris.* □ Kādreiz par pionieriem sauca arī sapieru daļu kareivjus, kas gāja pa priekšu sagatavot ceļu karaspēkam. Bērn 48, 7, 27.

pioniersuga, -as, s. *Augu suga, kas kādā atklātā vietā (piemēram, meža izcirtumā) iesakņojas pirmā un rada pirmo augu kopu.* □ Parastākā koku pioniersuga ir bērzs, kas strauji ierodas visdažādākajās augtenēs. Lit M 81, 11, 10. Sūnas bioloģija ir ļoti interesanta. Kā pioniersuga tā aug vietās, kur nav dabiskās velēnas, — uz nobrukumiem upju krastmalās, tīrumos. Pad J 75, 39, 8.

pions, -a, v.; fiz. *Nestabila elementārdaļiņa, kuras masa ir aptuveni 270 elektronu masa.*

pioreja, -as, s.; parasti vsk.; med. *Strutu izdalīšanās.*

piparbodīte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; sar.; niev. *Neliels veikals.* □ «Bezdarbs, fabrikas panīkst. ..atveras visādas ziepju darbnīciņas un piparbodītes.» Lēmanis 15, 55. «Kāds nu Eisakam vispār bija veikals!» vecāmāte teica kā no augšas. «Piparbodīte. Paši ar sievu turēja ...» Zigmonte 11, 37. Esmu bijis [Parīzes] mazajās piparbodītēs, kuru skatlogos arī naktīs nenodziest gaisma. Zemzaris 2, 36.

piparbodnieks, -a, v.; **piparbodniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar.; niev. *Neliela veikala īpašnieks.* □ «..lielai firmai bankrots deguna galā, un tad meklē vekselīšus arī no piparbodniekiem, tādiem kā es, kuriem agrāk ne virsū neskatījās.» Birze 3, 86. Bukinistu veikaliņos to [pastkaršu] vispār nav — tie ir ciet. Šur tur vienīgi vējā plandās kāda pie aizvirām pamesta oleogrāfija. Nē, pie šiem piparbodniekiem es nebūtu to atradis. Zemzaris 2, 38.

piparguŗķītis, -ša, v. *Līdz 6 centimetriem garš marinēts gurķis ar spēcīgi izteiktu piparu garšu.* □ «Rudenī atbrauc, kad būs palikuši mazākie [gurķi] — no tiem iznāk krietni piparguŗķīši.» Cīņa 71, 3, 4. «Un kāda velna pēc tā asā uzkoda — burciņa ar maziem piparguŗķīšiem?» Cīņa 71, 264, 4.

piparkoks, -a, v. *Pipars (1).* □ ..Maz ticams, ka tajā zemē Ir tikai pipari vien; Zem piparkoka zariem, Šķiet, šķelmīgas meitenes skrien. A Grigulis 14, 45.

piparkrūms, -a, v. *Pipars (1).* Kupls p.

piparkūka, -as, s. *Cepums, ko gatavo no izveltnētas mīklas, kurai parasti pievieno piparus un citas asas garšvielas.* Glazēta p. □ ..tradicionāla šajā skolā ir pionieru aktīva eglīte ar pašu ceptajām piparkūkām .. Sk Ģ 80, 5, 4. ..piebērusi pilnas kabatas ar brūnām, spīdīgām piparkūkām, aizskrēja uz Ragutiņu kalnu. Kaldupe 8, 89. Puiši meitām pērk .. piparkūku sirdis, lai meitas ēdot sajustu to, ko .. nav nemaz tik viegli izteikt. Rozītis 2, 141.

piparlapa, -as, s. *Kumelpēda.* □ Zemsegā diezgan daudz īstu ozolmeža elementu — gārsas, miešķi .., piparlapas .., kaņepenes .. Veģet 31.

piparmētra, -as, s. *Daudzgadīgs panātru (lūpziežu) dzimtas aromātisks lakstaugs ar bāli zaļu vai iesarkanu stublāju, vienkāršām pretējām lapām un nekārtniem violetiem ziediem lapu žāklēs vai galotnēs.* Savvaļas p. Piparmētras lapas. □ ..mentolu iegūst no pipar-

mētrām .., ko kultivē dārzos; tās ir divu savvaļas mētru krustojums. Galenieks 2, 356. Liepu ziedi, baldriāns, kalme, piparmētra, asinszāle .. ir tautas dziedniecībā sen pazīstami ārstniecības augi. Zin T 65, 4, 32. ..piparmētras, ko parasti izmantojam tikai tējām, var pievienot gaļas, zivju un dārzeņu ēdieniem, zupām, kartupeļiem vai dzērieniem. PL Siev 78, 4, pielikumā.

piparnīca, -as, s. *Neliels trauks piparu pasniegšanai galdā; pipartrauciņš.* P. ar caurumotu vāciņu.

piparot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Pievienot (ēdienam) piparus.* P. gaļu. P. cepeti.

piparots, -ais; s. -a, -ā; apst. **piparoti.** **1.** *Divd.* → *piparot.*

2. *Tāds, kam ir pievienots samērā daudz piparu.* P. cepetis. P. biftēks. □ Tija ēda kā vienmēr — ar apetīti, vienalga, vai tie būtu visparastākie eļļā apceptie kartupeļi vai svaigs lasis ar attiecīgām piparotām piedevām. Purs 4, 149. Glaukomas slimniekam jāizvairās no .. piparotiem un sāļiem ēdieniem. Ves 78, 4, 13. ..gaisā strāvoja stroganova vai gulaša piparoti asais smārds. Ezera 15, 129.

3. sar. *Nepiekļājīgs, rupjš (parasti par vārdiem, izteicieniem).* □ ..tādi sārņi kā piparoti vārdi te izzuduši no vīru valodas. Lauku Dzīve 76, 11, 14. ..[bēgļi] nepārtrauca sarunu ne uz acumirkli, aizdarīdami to stipri piparotiem izteicieniem. ..viņi rupjus vārdus paraduši lietot kā dusmās, tā arī pie laba prāta .. Sudrabu E 3, 514. ..iebrauc Viņsilu Jānis, parasti jautrs cilvēks, pie glāzītes — piparotu anekdošu stāstītājs. J Plotnieks 9, 175.

pipars, -a, v. **1.** *Tropu lakstaugs vai krūms ar sikiem bezapziedņa ziediem vārpās vai vālītēs un augļiem — kauleņiem, kam ir viena sēkla.*

2. parasti dsk. *Šī auga auglis.* Smalkie pipari. Berzt piparus. Piparu degvīns. Pielikt zupai piparus. Piparu bode sar. — *piparbodīte.* □ Notīrītas, apmazgātas, nosusinātas butes ierīvē ar sāli, pipariem, novieto pannā uz restēm. Kļaviņa 1, 262. «Raudas kungs! Vai te ir kārtīgs krogs vai kāda piparu bode!» Upīts 4, 338. ◇ Uzbērt (arī sadot) (kādam) piparus sar. — *bargi izbārt, sodīt kādu.* □ «Nu, kad zeņķis atgriezīsies, tad tu viņam vienreiz uzber tādus piparus, kā nākas.» Ezera 2, 225.

○ Saldais (arī spāņu) pipars — a. *Paprika (1).* □ Saldie pipari ir vitamīnaugs, kam ir liela nozīme uzturā, it sevišķi ziemā un pavasarī, kad pārtikā ir maz vitamīnu. Ves 77, 11, 14. Ievērojams garšas augs ir paprika jeb spāņu pipari .. Galenieks 2, 358. b. *Paprika (2).* □ Skābējot gurķus, ieteicams pievienot saldos piparus .., jo tie ir bagāti ar vitamīniem. Ves 76, 7, 21. Ūdens pipars — *ūdenspipars.* □ Kā garšvielas var izmantot ūdens pipara, pļavu ķērsas, ķimeņu, maurloku lapas .. D kal 66, 82.

pipartrauciņš, -a, v. *Neliels trauks piparu pasniegšanai galdā; piparnīca.* Iebērt piparus pipartrauciņā.

pipartrauks, -a, v. *Pipartrauciņš.* □ ..māksliniece .. ir oriģinālu sāls [trauku] un piparu trauku komplektu .. autore. Rīgas B 70, 2, 3.

pīpe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Rīks smēķēšanai, kurš sastāv no galviņas un kāta ar iemuti.* Kaula p. Māla p. Akmens p. Dzelzs p. Pīpju tabaka. Piebāzt pīpi ar tabaku. Aizdedzināt pīpi. Smēķēt pīpi. Kūpināt pīpi. Izdauzīt pīpi. Ūdens pīpe — *pīpe, kurā dūmi tiek atdzesēti, tiem plūstot pa spirālisku cauruli, ko apņem ūdens.* Miera pīpe vēst. — *kopēja pīpe, kuru smēķējot, indiāņi apliecinājuši draudzību un salīguši mieru.* Ietaisīt pīpi sar. — *iebāzt tabaku pīpē un aizsmēķēt.* □ Līzbete atnesa porcelāna pīpi ar līko kātu .. Upīts 4, 162. Piecdesmit pīpes — gan ābeļkoka, gan viršu saknes, gan melnkoka, gan porcelāna, gan jūras putu — skuma statīvā uz galda. Bels 2, 6. pārn. Mājās iegājis, vakars aizdedzina pīpi, Nolaidās siltajā krāsns priekšā slīpi .. Jaun Gr 68, 12, 21. pārn. Fabrikas paslēpa dūmu pīpes, Kā jau vecākie gados, Kad blakām tiem piedzimst mazulis. Līvzemnieks 1, 23. Arābu zemēs gatavoja varenas «ūdens pīpes» .. Zv 68, 14, 17. Kaut kur Lorenca upes krastos viņi bija sapīpējuši miera pīpi ar sarkanādainajiem .. Lāms 1, 66. ..Mārtiņš saka savu pazīstamo: «Ietaisīsim pīpi.» Viņš pīpē, es sēdu un atpūtinu rokas. Akuraters 1, 62. ◇ Nebūt pirmo reizi ar pīpi uz jumta sar. — *nebūt iesācējam, neprašam.* □ Linards nav pirmo reizi ar pīpi uz jumta. Viņš vienā mirklī piemērojas Glorijas tonim. J Plotnieks 3, 31.

pīpene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Daudzgadīgs asteru (kurvjziežu) dzimtas lakstaugs ar vienkāršām, pamīšus sakārtotām lapām, parasti baltiem un dzelteniem ziediem.* Parastā p. □ Šopavasar parkā paredzēts ierīkot celiņus un iestādīt ziemcietes: skarbās saulesactiņas, milzu pīpenes, ragainās vijolītes .. Lauku Dzīve 76, 3, 23. «Pīpenes Vidzemē sauc arī par baltajām puķēm.» Viņš runāja lēni, lai Dāle nesajustu, ka bieži jāatvelk elpa. Birze 5, 83. ..kuplajā zālē .. baltas zied pīpenes un rūgtenie pelašķu puduri. Delle 2, 32.

pīpēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Smēķēt.* □ ..Zenta pastāstīja, ka jaunkundze pati arī pīpējot, jo viņa esot no Rīgas, un Rīgā visas dāmas smēķējot .. Zālīte 5, 11. Slaucējs tagad piedāvāja viesim cigāru, un, kamēr abi vīri uzsāka pīpēt, Liene ienāca ar vīnu. Blaumanis 6, 75. Vairums vīru sēdēja uz klāja un pīpēja, domīgi raudzīdamies miglā, no kurienes vajadzēja iznirt bocmaņa oranžajai laiviņai. Lapsa 3, 63. pārn. Dūmeņi gar Daugavmalu pīpē. Kuģa svilpiens jūras pusē gaist. Sirmbārdis 4, 41. // trans. *Smēķēt (pīpi, cigareti u. tml.).* □ Kocings pīpēja resnus papirosus, ar stipru tabaku piebāztus, katru dūmu dziļi iekšā ievilkdams un tad viņu pa muti un degunu ārā pūzdams .. Zeiboltu J III, 89. Pīpēt cigaretes viņš arī jau bija ieradinājies .. Stankevičs 4, 25. pārn. ..vien kaimiņu bērns savā šūpulī pīpēja savu knupi .. Vācietis 7, 68. pārn. Saules siltumu krājis, saules karstumu zadzis,

Pīpē okeāns miglu un paceļ dūmakas lokus. J Plotnieks 1, 95.

pīpētava, -as, s. *Smēķētava.* □ ..[slimniekiem] gadās arī tāds vārgums, kad līdz pīpētavai aiziet nevar.. Kalndruva 8, 4.

pipete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Caurspīdīga materiāla caurule (kādas vielas) neliela daudzuma dozēšanai, arī šķidruma pilināšanai.* Graduēta p. Gāzes p. Automātiskā p. □ Degunā zāles pilina.. ar pipeti.. Ves 64, 11, 20. Līdz pirmajai barošanai tītarēniem ar pipeti iepilina knābī vitamīniem bagātu šķīdinājumu.. Lauku Dzīve 82, 2, 9.

pīpināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans.; sar. *Dot, arī ļaut (kādam) pīpēt.* □ «Iedod man cigareti,» beidzot saka Ēriks. Man cigaretes ir kabatā, bet gaužām maz. Ja es sākšu pīpināt visu pasauli, tad jau rīt pat pašam pietrūks. «Man nav,» es tāpēc atbildu. Vilks 2, 197. ..Prātiņš mērnieku, vezdams no apriņķa pilsētas, pa krogiem dzirdīdams un pīpinādams ar cigāriem, tā esot sagrozījis, ka šim [Irbem] noņemts caur Prātiņa viltību pats labākais pļavas stūris.. Apsīšu J 2, 62.

2. intrans.; parasti 3. pers. *Radīt raksturīgas augstas balss skaņas (piemēram, par zīlīti).*

pīpis, -pja, dsk. ģen. -pju, v.; sar. **1.** *Pīpe.* ◇ Viens pīpis — *vienalga.* □ «Man viens pīpis. Nebūs šajā muižā darbs, būs citā!» atteic Rauda. Sēlis 1, 176. Viņa patikšana vai nepatikšana — tas taču viens pīpis. Kalndruva 7, 110.

2. *Snīpis (piemēram, tējkannai).*

pipka, -as, s.; sar. *Pātaga, kas parasti ir pīta no ādas sloksnēm; arī nagaika.* □ Kazaka nežēlīgā pipka bij saplēsusi zēna kreklu un plāno ādu. Sitienu viņš [zēns] laikam bij dabūjis par to, ka galvā tam bij atradusies izaicinoši sarkana cepure.. Kadiķis-Groznijs 1, 228. Melnā sotņa jau muižā. Ar gumijas pipkām sadzinuši cilvēkus rijā, tur sitot un pratinot. Indrāne 1, 55. Čigānam ādas pipka. ME III, 222.

pīpkanna, -as, s.; sar. *Kanna ar snīpi.* □ Pīpkanna — trauks, kam viens galds [dēlis] ar šķību zaru, kas gareniski izurbts caurs. ME III, 233.

pipkot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Sist ar pipku.* □ Tikai divi [sargi] ir atrasti gārdzot, Tie vairs arī ne pipkos, ne jās. Čaks 2, 28.

pīpmanis, -ņa, v.; **pīpmane,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar.; niev. *Smēķētājs.* □ Pirmos pīpmaņus Eiropa ieraudzīja tikai 1585. gadā, kad grupa spāņu un portugāļu kareivju atgriezās no Jaunās pasaules un nodemonstrēja savu māku laist dūmus pa muti un degunu. Zv 68, 14, 17. Jau pirms 100 gadiem radās problēma — tabaka un sieviete. Mūsu dienās šī problēma kļuvusi sevišķi asa, jo sieviešu pīpmaņu skaits nemitīgi pieaug. PL Siev 81, 11, 15. «Liecies nu mierā, vai es kāds pīpmanis!» Vilnis norūca. «Kurš puika tad nav pamēģinājis?» Saulītis 12, 43.

pīpmanīša, -as, s.; sar.; niev. *Smēķētāja.* □ ..mēs tagad ar nicinājumu skatāmies uz pīpmaņiem un pīpmanīšām ne tik daudz rūpēs par viņu pašu, cik [par] viņu apdūmoto upuru veselību.. Lit M 75, 32, 2. «Pīpmanīša!» tas [tēvs] saka ar aizturētām dusmām un atklātām nievām un raugās lejup uz viņu.. Ezera 13, 51.

pīpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Pīpēt.* □ «..tēvs dienām tarkšina pa krogu, bet dēls ne dzer, ne pīpo.» Upīts 4, 150. ..Druviņu tēvs visu laiku turpat sēdēja un pīpoja. Birznieks-Upītis 6, 135. Viņš pīpoja, nostājies zem prāvā uzraksta «Pie mums nesmēķē!» Dripe 2, 46. // trans. *Pīpēt (pīpi, cigareti u. tml.).* □ Uz mūrīša mans vectēvs sēd Un pīpo savu pīpi. A Bārda 1, 199. ..viņi brauca spīdošos vāģos, pīpoja dārgus cigārus.. Upīts 4, 269. Viņi tuvojās vidēja auguma vīram zilā kombinezonā. Tas, pīpodams cigareti, gaidīja pie darbnīcas. Dripe 2, 26.

pīpotājs, -a, v.; **pīpotāja,** -as, s. *Smēķētājs.*

pīppauze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; sar. *Atpūtas brīdis, neliels darba pārtraukums, ko parasti izmanto smēķēšanai.* □ «Pīppauze!» Mārtiņš izziņoja, un, kad mašīna aizbrauca, veči atsēdās uz noliktavas paaugstinājuma un sāka kāri smēķēt. Lukjanskis 4, 81. «..viens izrīko, divi strādā, četri dod padomus. Tad taisa lielo pīppauzi..» Klīvers 4, 6. Sasvīduši, sakarsuši vīri, protams, uzreiz nevar pierimt, un sākas tāda nesteidzīga pīppauzes saruna. Liesma 75, 4, 3.

pīrāgs, -a, v. *No rauga (arī citas) mīklas cepts (parasti ovāls) izstrādājums ar pildījumu.* Speķa p. Maltas gaļas p. Kāpostu p. Izcept pīrāgus. Svētku p. Mīcīt pīrāgus — *mīcīt mīklu pīrāgu cepšanai.* □ Pīrāgus gatavo no rauga vai kārtainās sviesta mīklas. Tos izveido dažādi: mazus pīrādziņus vai lielus pīrāgus ar gaļas vai zivju, dārzāju, rīsu, sēņu, augļu, ogu u. c. pildījumiem. Pavāru gr 275. ..māmiņa cep baltmaizi. Tik aši zib viņas rokas, viļājot mīksto mīklas piku, no kuras izveidojas vai nu apaļa maizīte, vai garens pīrāgs. Rinkule 1, 73. ..nabagu pīrāgus ar ziņu cepa nelielus.., iznāca ko dalīt vecenēm un arī večiem uzkodai pie čarkas. Upīts 4, 238. sal. «Ko tad jūs gribat, — lai citi izkaro uzvaru un noliek mums priekšā kā pīrāgu?» Sakse 7, 68. pārn. Uz tumšās debess pannas, kas nobārstīta ar sudrabainu zvaigžņu cukuru, vakars cep dzeltenu mēness pīrāgu. Grīva 8, 316.

piraija, -as, s. *Plēsīga karpu dzimtas zivs (Dienvidamerikā) ar spēcīgiem žokļiem, asiem zobiem un līdz 60 centimetriem garu ķermeni.* Parastā p. Lielā p. □ ..akvārijos var sastapt.., piemēram, briesmīgo piraiju. Savās dzimtajās upēs piraiju bars spēj pāris minūtēs apgrauzt līdz ģindenim jebkuru dzīvu būtni, kas tur nejauši nokļuvusi. Zin T 75, 5, 27. ..mūsu ūdeņos nedzīvo piraijas — visbīstamākās Latīņamerikas upju iemītnieces. Tās ir sarkanacainas, greznas zivtiņas, kas nepārsniedz parastas karūsas lielumu. Taču no piraijas paglābties nav iespējams. Tās barā uzbrūk pat vēršiem, un pēc neilga laika no dzīvniekiem paliek pāri tikai kauli. Sports 69, 37, 3.

piramīda, -as, s. **1.** ģeom. *Daudzskaldnis, kam viena skaldne (pamats) ir daudzstūris, bet pārējās skaldnes — trijstūri ar kopēju virsotni.* Regulāra p. Piramīdas sānu skaldnes. Piramīdas tilpums. □ Plakne, kas ir paralēla piramīdas pamata plaknei un krusto tās sānu šķautnes, sadala piramīdu divos ķermeņos. Viens no tiem ir piramīda, otru sauc par nošķeltu piramīdu. Mat 431.

2. *Veidojums, kas ir līdzīgs šādam daudzskaldnim.* □ ..bumbieru zaļganās piramīdas slienas pāri, debesīs iekšā. Tik augstu, ka acis apgurst viņām līdzi sekot.. Upīts 18, 97. Strauta malā starp melnīgsnēji zaļo kadiķu piramīdām un kamoliem kā no paša zemes klēpja iznira akmens dārzs. Bērn 59, 11, 25. sal. ..dzirdama tikai tāla traktoru rūkoņa kaut kur stepē un čukstošas sarunas pretējā teltī, kas kā miglas piramīda tikko jaušami paceļas tumsā. Talcis 4, 82. // ģen.: piramīdu, arī piramīdas, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir šāda daudzskaldņa forma.* □ Piramīdas jumtus visbiežāk izbūvē četrstūra ēkām vai kādai ēkas daļai. Šterns 2, 233.

3. vēst. *Liela akmens celtne (Ēģiptē) ar kvadrātveida pamatu un sānu skaldnēm, kurām ir kopēja smaila virsotne.* Piramīdas ieeja. □ Ēģiptē ir desmitiem piramīdu. Un, kā tagad noskaidrots, to nozīme bijusi tikai viena — būt par kapenēm. Tanīs visās glabājušies sarkofāgi ar faraonu atliekām. Zv 73, 19, 25.

4. *Vingrošanas vai akrobātikas figūra, ko veido dalībnieki, novietojoties cits uz cita.* Vienstāva p. Divstāvu p. Nekustīga p. Kustīga p. □ ..akrobātes.. veidoja sarežģītas piramīdas, rādīja akrobātiskus lēcienus. Zv 78, 2, 7.

5. *Biljarda spēle ar piecpadsmit bumbām; biljarda bumbas, kuras spēles sākumā saliek trijstūrveidīgi.*

piramidāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **piramidāli.** *Saistīts ar piramīdu (1), tai raksturīgs; tāds, kam ir piramīdas forma.* P. priekšmets. Piramidālā tūja. Piramidālā apse. Piramidālā papele. P. koka vainags. □ ..uzcēla 133 metrus augstu torni ar gotiskā manierē izveidotu piramidālu smaili. Zin T 71, 11, 22. Oriģinālas konstrukcijas kultivatoru izgatavojusi kāda dāņu firma: uzkarināmā kultivatora rāmim ir piramidāla forma. Cīņa 78, 293, 2. Sevišķi skaistas ir paegļu kolonnveida un piramidālās formas, kas varētu kļūt par ikviena parka vai dārza lepnumu. D kal 64, 90.

piramidons, -a, v.; parasti vsk. *Pretsāpju un pretdrudža līdzeklis — balta, kristāliska viela; amidopirīns.*

piramīdveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir piramīdas (1) forma, veids.* P. jumts. P. obelisks. P. celtne. □ Rūsganās meža skudras dzīvo piramīdveida mājokļos — skudru pūžņos. Lauku Dzīve 82, 8, 16.

piramīdveidā, lok., nelok. *Tā, ka ir piramīdas (1) forma, veids.* □ Vieniem vainagi piramīdveidā kā cipresei, citiem konusveidīgi, vēl cits paeglis izskatījās pēc skolas globusa. Zv 75, 20, 16.

piramīdveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **piramīdveidīgi.** *Piramīdveida.* P. jumts. □ Tā [meitene] uzmeklēja starp daudziem aizaugušiem kapiem savu iemīļoto apsūnojošo akmeni ar izdzisušu rakstu, ko apēnoja tumši piramīdveidīgi ozoli. Brigadere 2, 606. Durvju priekšā ir atkal cits rožu krūms. Augsts, piramīdveidīgs, kupliem, liesmaini sārtiem pumpuriem, kā altāra svecēm nospraudīts. Atm 218. Ļoti efektīga Karmenas pirmā parādīšanās uz kāpnēm, kur viņa iezīmējas kā visas milzīgās skatuves piramīdveidīgās uzbūves virsotne. Lit M 67, 48, 12.

piranogrāfs, -a, v.; astr. *Aparāts Saules radiācijas vai atmosfērā izkliedētās radiācijas pastāvīgai reģistrēšanai.*

piranometrs, -a, v.; astr. *Aparāts Saules radiācijas vai atmosfērā izkliedētās radiācijas mērīšanai.*

pirātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirātiski.** *Saistīts ar pirātismu, tam raksturīgs.*

pirātisms, -a, v.; parasti vsk. *Kuģu aplaupīšana, piesavināšanās jūrā.* □ Pirātisms līdz pat mūsu dienām ir un paliek īsts lāsts zvejas un tirdzniecības kuģiem, kas šķērso Dienvidķīnas jūru. Hor 79, 3, 47. Jūrās, kas atrodas starp Kluso un Indijas okeānu.., pirātisms zeļ jau ne vienu gadsimtu vien. Pad J 73, 26, 3. // *Lidaparātu vardarbīga sagrābšana lidojuma laikā.* □ Starptautiskajā konvencijā par cīņu pret gaisa kuģu nelikumīgu sagrābšanu pasažieru lidmašīnas nolaupīšana kvalificēta kā noziedzīgs gaisa pirātisma akts. Pad J 76, 129, 2.

pirāts, -a, v.; **pirāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar kuģu aplaupīšanu, piesavināšanos jūrā.* Pirātu kuģis. Pirātu karogs. Pirātu kapteinis. □ ..kuģiem uzbruka pirāti, kas, sasēdušies laivās, pēkšņi parādījās pie kāda klinšu raga — jūras laupītāju slēptuves. Lielais 3, 209. ..izrādījās, ka tiem [angļu kuģiem] bija īsti pirātu nolūki. Peru piekrastes tuvumā tie uzbruka spāņu preču kuģiem, kas veda zeltu un garšvielas. Zv 57, 7, 23. pārn. Īsts pirāts kartupeļu laukos ir Kolorado vabole. Rīgas B 66, 192, 4. // *Cilvēks, kas vardarbīgi sagrābj lidaparātu lidojuma laikā.*

pircējs, -a, v.; **pircēja,** -as, s. *Cilvēks, kas pērk (ko).* □ ..pārdevējs apņemas nodot mantu pircējam īpašumā, bet pircējs apņemas mantu pieņemt un samaksāt par to noteiktu naudas summu. Civilk 1, 102. ..veikalā jāievēro lietišķa pieklājība un savstarpēja cieņa kā no pircēju, tā pārdevēju puses. Tavare 1, 55. Tieši pārdevējs vēro, ko veikalā grib atrast pircējs un ko neatrod, ar ko apmierināts un kādus ražojumus peļ. Pad J 73, 204, 1.

pirē, nelok., s. *Biezenis.* Burkānu p. □ Kuģa koka iemīļots dežūrēdiens bija kartupeļu pirē ar vērša sirdi.. Liesma 77, 8, 12.

piretra, -as, s. *Zeltpīpenīte.* □ Ja pavasarī apkārt augļu koku stumbriem iesēj piretras, tad kokos neiemetas laputis, ābolu tinēji un citi kaitēkļi. Lauku Dzīve 75, 6, 16.

piridoksīns, -a, v.; parasti vsk. *Organiska viela, kas ietilpst fermentos, kuri nepieciešami olbaltumvielu maiņai cilvēka un dzīvnieka or-*

ganismā (B_6 vitamīns). □ Piridoksīns (B_6 vitamīns) ir kāpostos, burkānos, bietēs, zirnīšos, spinātos, tomātos, ķirbjos. Ves 76, 7, 20. Pirmais piridoksīna ražošanas cehs .. nesen sācis darbu Krasnodarā, bioķīmijas un vitamīnu preparātu kombinātā. Cīņa 70, 221, 2.

pirihijs, -a, v.; literat. *Divzilbju palīgpēda, kas sastāv no neuzsvērtām zilbēm (sillabotoniskajā vārsmošanas sistēmā) vai īsām zilbēm (antīkajā vārsmošanas sistēmā).* □ Pirmās divas neuzsvērtās zilbes var lasīt arī vai nu kā trohaju, vai pirihiju, un tad pārējās visas zilbes rindā iznāk daktiliskas, un arī vārdi tādā gadījumā netiek dalīti uz pusēm. Valeinis 1, 249.

pirīts, -a, v. *Minerāls — sulfīdu dzelzsrūda.* Pirīta izdedži. □ Pirīts .. ir viens no visizplatītākiem sulfīdiem zemes garozā. Maldavs 1, 45. Pirītu .. pazīstam pēc zeltam līdzīgā spīduma .. Upīte 1, 7.

pirkstainieki, -u, vsk. pirkstainieks, -a, v.; retāk **pirkstainnieki,** -u, vsk. pirkstainnieks, -a, v.; apv. *Pirkstaiņi.* □ «Mārša adīs pūra cimdus .. Adīs mīkstus pirkstainiekus ar .. divām kārtām bārkšu.» Niedre 15, 173. «Vai tu baltos pirkstainiekus jau iegādājies?» sieva nopietnā balsī jautāja. Krieviņš 3, 29. .. Alfreds it kā apvainots lēni vilka kreisā rokā ādas pirkstainieku. Kadiķis-Groznijs 1, 244.

pirkstains, -ais. *Tāds, kam ir izveidoti visi pieci pirksti (par cimdu).* □ .. Juris mauc rokā pirkstaiņus cimdus .. Birznieks-Upītis 1, 24.

pirkstaiņi, -u, vsk. pirkstainis, -ņa, v. *Cimdi, kam ir izveidoti visi pieci pirksti.* Ādas pirkstaiņi. Sieviešu pirkstaiņi. Vīriešu pirkstaiņi. □ Katja ada baltus pirkstaiņus no rupjas dzijas. Spāre 6, 172.

pirkstgals, -a, v. *Pirksta (1) gals.* Roku pirkstgali. Kāju pirkstgali. Pacelties (retāk pastiepties) uz pirkstgaliem (arī pirkstgalos) — *nostāties uz kāju pirkstgaliem.* □ Asinis izmeklēšanai ņem no pirkstgala un no vēnas. Ves 80, 5, 15. Atsviedu segu un strauji piecēlos; ar kāju pirkstgaliem sataustīju čības .. Kaijaks 5, 243. Pujeņu krūms ir noziedējis, viens mazs sarkans bumbulītis pirkstgala lielumā vēl pūlas raisīties vaļā .. Zigmonte 4, 220. pārn. Es ļauju, lai lāses ar vēsiem pirkstgaliem dungo man uz pieres un vaigiem kādu sen aizmirstu melodiju. Brutāne 3, 47. Ieejas durvis tik lielas un augstas, ka Jurītim uz pirkstgaliem vajadzētu pacelties, lai aizsniegtu smago rokturi. Bērn 49, 9, 29. Māte piegāja pie Imanta un, lai varētu aizsniegt viņa pieri, mazliet pacēlās pirkstgalos. Lukjanskis 1, 57. ◇ Uz pirkstgaliem — *ļoti klusu (iet, staigāt u. tml.).* □ Tēvs pa māju staigā uz pirkstgaliem, šķiet, viņš domā tikai par to, lai mazāk liktu sevi manīt. Spāre 6, 192. Pārdevējs uz pirkstgaliem piezagās slēģu spraugai un paskatījās ārā. Lapsa 3, 204. Zēni uz pirkstgaliem ieslīdēja zālē un apsēdās turpat pie durvīm. Bērn 46, 4, 11. // *Cimda daļa, kas sedz pirkstu galus.* Noraukt pirkstgalu. // *Purngals (apavam).* □ .. Ārija uzmetas uz sola un šūpo kājas, pati ar labpatiku noskatīdamās kurpju pirkstgalos. Zigmonte 1, 212.

pirkstiņš, -a, v. *Dem.* → *p i r k s t s.* ○ Mazais pirkstiņš — *plaukstas, arī pēdas pēdējais (piektais) pirksts.* □ Vienu roku viņa bija iespiedusi sānos, otras mazo pirkstiņu turēja atliektu gaisā .. Lubējs 1, 50. Pamāt ar pirkstiņu (biežāk ar pirkstu) — *ar pirksta kustību izpaust uzaicinājumu tuvoties.* □ Ja pierādīsies, ka viņas ir vinnējušas derībās, ja pierādīsies, ka pasaulē ir īstas meitenes — lepnas un neatkarīgas, kurām nevar pamāt ar mazo pirkstiņu un pasaukt: «Nāc pie manis, čabulīt!» — tad .. tieši tad Evelīna un Žozefīne būs vislielākās zaudētājas. J Plotnieks 3, 132. ◇ (Ne)piedurt (arī (ne)pielikt) pirkstiņu (arī pirkstu, retāk roku) — a. *(Ne)aizskart (kādu, ko), arī (ne)paņemt (ko).* b. *(Ne)nodarīt ko ļaunu, (ne)kaitēt (kādam).* □ «Vai es kauju savu sievu? .. Nekad ne pirkstiņa neesmu piedūris.» Dinere 10, 346. c. *(Ne)darīt ko.* □ Tā bija vienīgā reize mūžā, kad māte man nepieļāva darbā ne pirkstiņa piedurt. Salenieks 6, 49. ◇ Nepakustināt (retāk nepacelt, nepacilāt) (ne) (mazo) pirkstiņu (arī (ne) pirkstu) — *nekā nedarīt (piemēram, lai ko pārmainītu, lai kādam palīdzētu).* □ Dažkārt atkal grupas priekšlikumus, vērtīgos ierosinājumus gan uzklausa, bet ne pirkstiņu nepakustina, lai tos realizētu. Cīņa 63, 253, 1. .. Kristjāns Pētertāle ir cilvēks, kas ne mazo pirkstiņu nepakustina cita labā .. Kaijaks 2, 34. Viņš nepacēla Lienes un viņas piederīgo labā .. ne mazā pirkstiņa. Blaumanis 6, 109. «Ja cilvēki labos manas laivas, man par to jāmaksā — par tīru velti neviens pirkstu nepacilās.» Līvs 2, 118. Klāvs: .. sit mani, dari ar mani, ko gribi, — ne pirkstiņa nepacelšu pretī! Brodele 7, 83. ◇ Tāds, ka pirkstiņus (arī pirkstus) var aplaizīt, arī tāds, ka pirkstiņus (arī pirkstus) aplaiza sar. — *saka par ko ļoti garšīgu; saka par ko ļoti patīkamu.* □ «Tur aiz letes tādi sievišķi, ka pirkstiņus aplaizīsi. .. Abas žēlo vīriešus, tikai izliekas lepnas.» Dinere 10, 390. ◇ (Ap)tīt (kādu) ap pirkstiņu (biežāk pirkstu) sar. — *pilnīgi pakļaut savai ietekmei.* □ Mēs klaigājām, bet Nese aptina direktoru ap pirkstiņu un panāca, ka mūs [pēc sadales] visas četras norīkoja vienuviet. Spāre 5, 306.

pirkstis, pirkstu, s.; tikai dsk. *Kvēlojošas ogļu daļiņas pelnos, arī karsti pelni.* □ Pēc sakārņiem krāsniņa brīdi kurināta ar smalkiem kārklu un bērzu žagariem, lai sakrājas kaudzīte pelnu un sīku oglīšu. Šajās pirkstīs jācep kartupeļi. Caune 3, 13. .. varbūt taču vēl kaut kur bij pirkstis, iz kurām varēja izperināties liesmiņa! Blaumanis 6, 146. «Tas no manis kukulim° uz jaunas dzīves sākumu.» Klaucāns klusē, un Nora jūtas kā karstās pirkstīs iekāpusi. Zigmonte 10, 108. pārn. «.. kad tēvs rājis un vēl rāj, tad citam ar nav daļas pirkstu piedurt pie zaldāta bērna, ja negrib to iegrūst karstās pirkstīs ..» Apsīšu J 3, 57.

pirkstlampa, -as, s.; el. *Miniatūra vakuumlampa.*

pirksts, -a, v. **1.** *Katrs no pieciem kustīgajiem (cilvēka) plaukstas vai pēdas beigu posma locekļiem.* Slaidi pirksti. Veikli pirksti. Līki pirksti. Sastrādāti pirksti. Pirksta locītava. Pirksta kauli. Pirkstu gali. Pirkstu nospiedums. Zīst pirkstu. Pamāt ar pirkstu. Brīdinoši pacelt pirkstu. Pirmais pirksts — *īkšķis.* Otrais (arī trešais, ceturtais, piektais) pirksts — *pirksts, kas ir blakus īkšķim (otrajam, trešajam, ceturtajam pirkstam).* Garais pirksts — *rokas vidējais (trešais) pirksts.* Rādītāja (retāk rādāmais) pirksts — *rokas otrais pirksts; rādītājpirksts.* Lielais pirksts — *(kājas) īkšķis.* Kratīt pirkstu — *ātri kustinot roku ar paceltu pirkstu, norāt, brīdināt (kādu).* Pielikt pirkstu pie lūpām — *tuvinot pirkstu, parasti savām, lūpām, likt kādam apklust, klusēt.* Savilkt (arī sažņaugt) pirkstus (arī roku, plaukstu) dūrē — *izveidot dūri.* Ēd, pirkstus (arī pirkstu galus) laizīdams — *saka, ja ēd ar lielu patiku.* Trīs pirkstu kombinācija sar. — *piga.* □ Andrs atkal bij sagrābis saujā ievainoto pirkstu un turējās zobus sakodis .. Upīts 4, 111. Plaukstas kauli .. iedalāmi trijās joslās: plaukstas pamata kaulos, delnas kaulos un pirkstu falangās. Med 1, 81. Sausi noslaucītas kājas iezież ar barojošu krēmu un viegli pamasē virzienā no kājas pirkstiem uz papēdi. Lauku Dzīve 78, 10, 31. sal. Mīlestība ir silta kā saule, viņi dzīvos draudzīgi kā pirksti siltā cimdā. Birze 3, 140. pārn. Tālumā šāva trasējošām lodēm. Gar pamalēm grābstījās prožektoru pirksti. A Grigulis 18, 54. Uzlaikojot apavus, uzmanība jāveltī tam, lai lielais pirksts neatspiestos pret apava purngalu. Ves 82, 1, 4. «Csst!» Kirils pieliek pirkstu pie lūpām. «Mākslinieki ir kā bērni, bet ar bērniem citādi nevar.» Saulītis 13, 62. Saimnieks bij vienas rokas pirkstus savilcis dūrē .. Blaumanis 6, 132. Cūku gani gaļu ēda, pirkstu galus laizīdami. ME II, 415. ◇ Viens kā pirksts — *saka par vientuļu cilvēku.* □ «Man jau nav ko meklēt [piederīgos]. Viens kā pirksts. Patversmē izaugu,» viņš atbildēja, kā likās, bez īpašām skumjām. Ezera 11, 61. ◇ Ņemt acis pirkstos (retāk rokā), arī turēt acis pirkstos — *ļoti uzmanīgi, vērīgi skatīties.* □ «Acis pirkstos turēšu, bet tādas blēdības nepieļaušu ...» PL Siev 64, 2, 3. ◇ Skatīties (kādam) uz pirkstiem — *ļoti vērīgi uzraudzīt, uzmanīt (kādu).* □ Cilvēki kļūst skaudīgi, neuzticīgi, sāk skatīties viens otram uz pirkstiem, vai tikai kāds neizbaro savām cūkām svešu barību .. J Plotnieks 7, 79. «Uz plosta nav slikti. ..Un var izdomāties domu domas, jo neviens vagars tev uz pirkstiem neskatās.» J Kalniņš 3, 10. ◇ Skatīties caur pirkstiem — *izlikties ko nepamanām, pavirši vērot.* □ Fabriku pārvaldnieki zināja ļoti labi, kādas nodevas tie [meistari] izspieda no jaunajiem, .. skatījās tomēr caur pirkstiem. Upīts 9, 712. ..kamēr kupejas vēl bija patukšas, dažs pasažieris nolikās visā garumā uz apakšējā sola. ..No soda neviens nebaidījās, jo uz šādiem atpūtas cienītājiem .. arī konduktori skatījās caur pirkstiem. Dorbe 2, 25. ◇ Durt ar pirkstu (arī īkšķi) gaisā — *runājot pacelt pirkstu, lai vairāk pievērstu citu uzmanību teiktajam.* □ Blics ar pirkstu dūra galdam pāri gaisā, taisni pretim Roblapaiņu Kārļa sejai. Upīts VII, 286. ◇ Pirksti deg — *saka, ja kāds vēlas ātrāk ko paspēt, panākt, veikt.* □ «Man deg pirksti, tā vajag skriet pie darba.» Brigadere 2, 201. Katram dega pirksti pašam aptaustīt grāmatiņu .. Niedre 2, 52. ◇ Pirksti (arī nagi, retāk rokas) niez sar. — *saka, ja dedzīgi vēlas ko darīt.* □ Ēbaram nepierasta sajūta — mācīt otru, uzmanīt, ko šis dara. Ēbars sprieda, ka viņš gan neder skolotāja lomai, pirksti niezēja pašam strādāt. Lāms 2, 74. Pabrauks [Krišs] pāris gadus jūrā. Pirksti niezēt niez atkal uzkonstruēt kādu jaunu trali. Avotiņa, Slisers 1, 273. ◇ Nepakustināt (retāk nepacelt, nepacilāt) (ne) pirkstu (arī (mazo) pirkstiņu) — *nekā nedarīt (piemēram, lai ko pārmainītu, lai kādam palīdzētu).* □ ..kandžas vecis bez naudas pirkstu nepakustinās. A Grigulis 13, 398. ◇ (Ne)piedurt (arī (ne)pielikt) pirkstu (arī pirkstiņu, retāk roku) — a. *(Ne)aizskart (kādu, ko), arī (ne)paņemt (ko).* □ Ceļā viņš desmitām reižu dabūja apsolīt, ka Vijai nepiedurs ne pirksta, ka Viju nemīl, nekad nav mīlējis un nemīlēs. Dripe 2, 129. ..saimniece saka — galvu norausu, ja kaut pirkstu piedursiet svētku galdam. Ērgle 1, 406. b. *(Ne)nodarīt ko ļaunu, (ne)kaitēt (kādam).* c. *(Ne)darīt ko.* □ «Jā, speciālists tu nu gan esi varens! Iedomājies, veselus trīs mēnešus mācījies!» brigadieris grozīja galvu. «Tad jau it nemaz nedrīkst pirkstus piedurt pie cita darba, tūliņ jāmeklē traktors.» Talcis 4, 39. Lai Adele ne pirkstu nepieliek pie Zāģeriešu ikdienas darbiem, Klaucāns apdarīs visu, lai Adele tikai sēd pie Noras .. Zigmonte 10, 325. ◇ Nelikt (ne) pirkstu klāt, arī nelikt rokas klāt — *nekā nedarīt (ar ko, kur).* □ «Ja motoram kas notiek — pirkstus pats klāt neliec.» Talcis 4, 111. «Ja man uz Valtersalām pēc gudrības jāiet, tad es pienam un krējumam ne pirkstu klāt nelikšu.» J Kalniņš 2, 114. ◇ Rādīt ar pirkstu (arī ar roku) — *tieši teikt, arī tieši rādīt, kas ir darāms, kā jārīkojas, jāizturas.* □ Arnis .. Norai izrādās labu labais palīgs, tāds, kuram nekad nav ar pirkstu jārāda, kurš pamana un izdara pats. Zigmonte 10, 187. ◇ Rādīt ar pirkstu (arī ar pirkstiem) (uz kādu) sar. — *norādīt uz kādu, atklāti paužot nosodījumu, nicinājumu; ņirgāties, zobīties par kādu.* □ «Ernest, Ernest, apdomā, ko tu runā! Tu zini, kā tevi esmu mīlējusi°, tu zini, kā tev esmu uzticējusi°, uzticējusi° pat vēl tad, kad jau par mani smējās un uz mani rādīja ar pirkstiem ...» Blaumanis 6, 121. «No mājām laukā vairs nedrīkst rādīties, viss pagasts ar pirkstu rāda.» Upīts 4, 323. ◇ (Ar) pirkstiem nobakstīt (arī nobadīt) sar. — *ar atklāti nosodošu, naidīgu izturēšanos, attieksmi radīt (kādam) neciešamus apstākļus.* □ «Ne sevis, Malvas dēļ bēdājos. Domāju, pasaule ar pirkstiem nobadīs, bandu bērns paliek bandu bērns.» Avotiņa, Slisers 1, 152. Kauna nav, vēl melot, ar meliem tīšu un tīru palaidnību slēpt! ..Kā tu domā savu mūžu nodzī-

vot — nories, pirkstiem nobakstīs, kurmja alā vari ielīst, arī tur glābiņa nebūs.» Upīts 4, 419. ◇ Uz (vienas rokas) pirkstiem (sa)skaitīt — *saka par to, kas ir nelielā skaitā.* □ ..vecmāmiņa un māja ir viens, un uz pirkstiem saskaitāmas tās reizes, kad viņa kaut kur aizgājusi tīri savās interesēs, nevis uz tirgu vai veikalu. Zigmonte 1, 169. Divdesmit gadu noturēties.. aktīvās lasītāju intereses pašā centrā — to latviešu dzejā spējuši tikai pāris cilvēku, katrā ziņā uz vienas rokas pirkstiem saskaitāmi. Caklais 10, 64. Šobrīd jau uz pirkstiem skaitām tos, kas nav iekļuvuši pirmrindniekos.. Pad J 59, 193, 2. ◇ Uz katra pirksta (kādam) sar. — *saka, ja kas kādam ir lielā daudzumā, skaitā.* □ Mežmaliene: Tādai varenai meičai var būt uz katra pirksta pa desmit puišiem! Brodele 4, 51. «..tev jau puiši uz katra pirksta, jaudā tikai izvēlēties.» Zigmonte 4, 198. ◇ Ne ar pirkstu pamaisīt sar. — *saka, ja kur ir ļoti daudz kā.* □ Un tad to kalpu, to [muižā] ir tāds biezums, ka ne ar pirkstu pamaisīt! Brigadere 2, 146. ◇ (Iz)zīst (retāk (iz)sūkt) no pirksta sar. — *stāstīt, apgalvot ko izdomātu, nepatiesu.* □ Strikti ņemot, viņa vārdos nebija nekā tāda, kas būtu acīm redzami un nepārprotami no pirksta zīsts un pa gaisu sagrābstīts.. Ezera 13, 93. No pirksta neko nevar izzīst. LSP(N) 135. ◇ Apdedzināt pirkstus (arī nagus) sar. — *ciest neveiksmi, saņemt pārmetumus; ciest zaudējumus kādā (parasti ar risku saistītā) pasākumā.* □ ..tā [lugas simbolika] brīdina kara kurinātājus neapdedzināt pirkstus, jo, kā saka veca paruna, «kas citam bedri rok, pats iekrīt..» Lit M 58, 14, 3. ◇ Bāzt pirkstus (arī roku) ugunī — *ļoti riskēt.* ◇ Kost (vai) pirkstos (arī pirkstā), retāk kost (vai) pirkstus (nost) — *ļoti nožēlot ko nepareizi veiktu, darītu.* □ «Bet, kurš ir tiepša, lai pirkstos sev kož, Kad kaimiņa rovītē cepeti ož.» Rainis Ib, 46. «Tur pirtī — tas kurvju pinējs. Slikts cilvēks... zaglis, pa cietumiem nez cik lāgu izgulējies... Uz strīdēšanos un tiesām... Saimnieks vai pirkstos kož, ka ielaida.» Upīts II, 169. Lielkungi.. koda sev pirkstus nost, ka nebija pratuši savus zemniekus pietiekoši izsūkt. A Deglavs 1, 319. ◇ (Iz)laist caur(i) pirkstiem — *neprast paturēt, izmantot.* □ ..mēs tik daudz ko izlaižam caur pirkstiem, neapjauzdami īsteno vērtību, jā, pat nevēlēdamies to uzzināt. Zigmonte 4, 28. ◇ Laist no (saviem) pirkstiem (laukā, arī ārā) — *izdot (naudu); izšķērdēt.* □ Kaimiņi un pušelnieki krusttēvu pazina kā sīkstu cilvēku, kurš lēti nelaida graša no pirkstiem laukā. Austriņš 2, 322. ◇ (Aiz)tek kā smiltis caur pirkstiem — *saka, ja (kas, parasti nauda) viegli tiek izdots.* □ ..aprēķini rāda: no tādām acumirklī nesaskatāmām kapeikām, kas dažuviet aiztek kā smiltis caur pirkstiem,.. rodas lielas summas. Cīņa 70, 82, 2. ◇ Apgrozīt (naudu) pirkstos (arī rokās) — *negribot, vilcinoties, ar šaubām izdot, atdot vai izlietot (naudu).* □ Laksts bija zvērināts vecpuisis, dzīvoja skopi, katru kapeiku pirms izdošanas apgrozīdams pirkstos. Grants 7, 145. ◇ Kā (savus, retāk rokas) piecus (retāk desmit) pirkstus sar. — *ļoti labi (pazīt, zināt).* □ Mārča tēva nedienas Andrejam zināmas kā savi pieci pirksti, tāpēc viņš klausījās tikai ar pusausi. J Kalniņš 3, 10. ..valsts inspektoriem savi kolhozi un padomju saimniecības jāpazīst kā rokas pieci pirksti. Lauku Dzīve 80, 1, 10. Tādas aplamības Upīšu Mārtiņš nevarēja pielaist. Vai viņš te [Brīviņos] nedzīvoja un nezināja visu tikpat kā savus desmit pirkstus? Upīts 4, 243. ◇ Gari pirksti, arī gari (arī netīri) nagi sar. — *saka, ja kāds zog, ir iejaukts zādzībā.* □ Sadraudzējies ar citiem bankas darbiniekiem.. Kas gan ir sabiedrībā tāds vīrelis bez naudas?... Tā sākās garo pirkstu augšana... Niedre 2, 149. ◇ (Kādam) (pie)līp pie pirkstiem (arī pie nagiem) sar. — *saka par cilvēku, kas mēdz zagt.* □ «Zini, ja par kādu cilvēku saka: viņam līp pie pirkstiem — tas nozīmē, ka viņš zog.» Ezera 2, 140. «..viņam [priekšstrādniekam] es nevaru uzticēt klēts atslēgu, tam līp pie pirkstiem...» Zeiboltu J III, 34. ..Gobiņam pie pirkstiem pielipusi bāriņu nauda? Rihters 1, 123. ◇ Palaist pirkstus (arī nagus) vienk. — a. *Izdarīt, parasti sīku, zādzību.* □ «..tu skaties, lai tavs meitēns nepalaiž pirkstus! Lai nu man kāda skāde ceļas, bet nevar ciemā zagli audzināt!» Sakse 2, 121. b. *Kauties.* ◇ Smērēt pirkstus sar. — *nonākt negodā, darot ko neatļautu.* □ «Baumanis ar pāris pussapuvušiem dēļiem pirkstus nesmērēs.» J Kalniņš 3, 214. ◇ Sadot pa pirkstiem sar. — *iesist; arī nopērt.* □ Žēl, ka papīrs nespēj brēkt, ka tas rakstītājam nevar sadot pa pirkstiem. Salenieks 5, 76. ◇ (Ap)tīt (kādu) ap pirkstu (retāk pirkstiņu) sar. — *pilnīgi pakļaut savai ietekmei.* □ ..veco Kleistu gan tā [jaunā sieva] aptītu ap pirkstu un paliktu par īstu mājas valdnieci. Austriņš 2, 341. «Es biju Rīgā pirmā skaistule. Es varēju jebkuru vīrieti aptīt ap pirkstu.» Vilks 5, 129. ◇ (Sa)turēt naudu pirkstos — *stingri ierobežot naudas izdevumus; skopi tērēt naudu.* □ Un vai viņas vīrs, kurš sava pamīkstā rakstura dēļ neprata naudu pirkstos saturēt, būtu kļuvis par cienījamu pilsoni bez Rozālijas veiklās izmaņas? Klotiņš 1, 16. ◇ Tāds, ka pirkstus (arī pirkstiņus) var aplaizīt, arī tāds, ka pirkstus (arī pirkstiņus) aplaiza sar. — *saka par ko ļoti garšīgu; saka par ko ļoti patīkamu.* □ «Kāpostiņi tādi, ka pirkstus var aplaizīt. Sievas mani vien meklē tirgū. Es zinu skābēšanas noslēpumus.» Dinere 10, 97. ◇ Dieva pirksts novec. — *saka par to, kas ir it kā radies, noticis pēc dieva gribas, ar dieva ziņu.* □ Tieši dzīvības parādībās visvisādi ideālisti saskatīja aiz izzināmības robežām eksistējošu spēku darbību — «dieva pirkstu». Cīņa 63, 288, 2. ◇ Velna pirksts novec. — *saka par to, kas it kā radies, noticis pēc velna gribas, ar velna ziņu.* □ ..lepnības un greznības sērga sāka izplatīties arvien vairāk. Tā kā tas nepārprotams velna pirksts, tad viņu arī nevarēja nepieminēt arvien biežāk. [Saka mācītājs.] Upīts 4, 270. ◇ Likteņa pirksts sar. — a. *Saka par to, kas ir noticis it kā pārdabisku spēku*

ietekmē. b. *Saka par to, kas uzskatāms par noteiktu apstākļu, faktoru likumsakarīgām sekām; saka par to, kas uzskatāms par nenovēršamu.* □ «Tas ir likteņa pirksts, ka es jūs atradu.. Nesacelieties pret to.» A Grigulis 10, 113. «Meitenes,» viņa, elpai aizraujoties, izgrūda, «tā nav nejaušība, tas ir likteņa pirksts!» Ezera 9, 207. // *Cimda daļa, ko velk uz šāda plaukstas locekļa.* Noadīt cimda pirkstu. // lok.: pirkstā, apst. nozīmē. *Uz šāda plaukstas vai pēdas locekļa, ap to (ko uzvilkt, aplikt).* Vilkt gredzenu pirkstā. // savienojumā ar apzīmētāju; pārn. *Rīcība; ietekme.* □ Sīmanis: Es jau redzu. Tas manas vecenes pirksts. Tā jau viena pati visu pasauli sagrābtu kā kāds amerikānis. Brodele 5, 38. ..skolmeistara pirksts no tiem lien laukā tik uzbāzīgi kā nevienā citā literatūras nozarē. Un dramatiskā forma didaktikai un moralizējošai pamācībai pati tā parocīgākā.. J Kalniņš 1, 62. // *Ekstremitātes beigu posma locekļis (zīdītājiem, putniem, abiniekiem, rāpuļiem).* □ Pieaugušiem abiniekiem ir divi pāri kāju, pie kam priekšējām ir četri, bet pakaļējām — pieci pirksti. Kāju pirkstiem nav nagu. Sloka 1, 13. ..pārlidojumā cieši pieskardamies laupījuma mugurai, piekūns to plēš ar pakaļējā pirksta nagu, un trieciena šokētais upuris krīt zemē. Zin T 77, 2, 31. Atsevišķās spīļu daļas pieņemts apzīmēt šādi: visvairāk paplašinātā spīļu daļa — delna, atsevišķie pagarinātie izaugumi — pirksti. Priedītis 1, 161.

2. tehn. *Iegarens, parasti apaļš, elements, detaļa; arī tapa.* Kloķa p. Virzuļa p. Klaņa p. Pirksta frēze. □ ..resnākus celmus izrauj ar īpašām celmu raujamām mašīnām. ..Šās mašīnas galvenais darba orgāns ir 4 masīvi tērauda pirksti un rāmis. Tērauds 1, 176. Labības kombainus ražo rūpnīcā, un šiem kombainiem ir tā saucamie pirksti jeb pīķi, kas paceļ labību. Liesma 76, 5, 6. Līdz virsnieku namam ko braukt bija piecas minūtes, ne vairāk. Pa logu lodāja dreboši pilieni, vienmuļi staigāja tīrītāja pirksts. Skujiņš 7, 100.

pirkststarpa, -as, s. *Pirkstu starpa (cilvēkam vai dzīvniekam).* □ Dibenistabā Ansonu Mārtiņš beidzot bij dabūjis gan kur piesēst.. Niedres iemuti no pirkststarpas neizlaizdams, pūlējās runāt pēc iespējas smalkāk.. Upīts 4, 247. Tēvs piegrābj maišelī gaišbrūnās, slidenās linsēklas, kas, saņemtas plaukstās, pa pirkststarpām iztek kā dzīvs ūdens.. Andersone 1, 31.

pirkstveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pirksta (1) forma, veids.* □ Aste [zaļajām laputīm] pirkstveida, melna. Rupais, Kalniņa 1, 168.

pirkstveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirkstveidīgi.** *Pirkstveida.* □ ..veikalos brīžiem pārdošanā tādi kā dīvaini sakārņi bietes resnumā, ar pirkstveidīgiem pieaugumiem. Cīņa 71, 11, 2. Vietām ledus bija bīdījies pirkstveidīgi, radot līdz puskilometru dziļus un vairākus simtus metru platus līkloču uzlūzuma ķīļus. D kal 71, 159.

pirkt, pērku, pērc, pērk, pag. pirku; trans. *Par attiecīgu samaksu, atlīdzību iegūt (mantu, produktu u. tml.) savā īpašumā, rīcībā.* P. pārtiku. P. lakatu. P. zābakus. P. gleznu. P. biļeti. □ ..lai arī pirka tikai pašu visnepieciešamāko, nauda tā ir šķīda, bet vasaras laikā ienākumu nebija nekādu. Sakse 2, 88. Savu veco bēri Lagzda pārdeva par nieka naudu. Brauca uz Igauniju pirkt jaunu zirgu. Bet igauņi lauž tādu maksu, ka nopirkt ne domas. Kurcijs 4, 275. ..Ragainis nolauž pa gabalam baltmaizes un pieēd klāt veikalā pirktu ievārījumu.. Vilks 3, 14. ..vecais Brīviņš taisījās iepirkt mājas. Taisīt taisījās, bet nevarēja, nebij naudas. ..Bet mājas jāpērk, lai tur vai plīst.. Upīts 4, 241. ◇ Dārgi pirkt — *iegūt, panākt ar lielām grūtībām, arī upuriem.* □ Uguns mums aprija mājas, Un lauks mūsu asinis dzēra — Vai tā par dārgi gan pirkts Nākotnes brīvības vārds? Rainis Ib, 295. ◇ Pirkt kaķi (arī cūku, sivēnu) maisā sar. — *iesaistīties kādā darījumā, pasākumā, nezinot, nepārbaudot patiesos apstākļus.* □ «Varbūt derētu vismaz redzēt viņus [mācekļus],» es ierosinu.. — «Pareizi.. Kaķi maisā nepērk, bet arī nenoraida.» Cīrulis 1, 144. «Ko jūs pērkat cūku maisā?» Aļeksejevs teica.. «Papriekš vajadzēja pārbaudīt.. hipotēku bankā, kasē — un tikai tad parakstīt līgumu.» Upīts XII, 972. // intrans. □ ..Tajos tvaikos ļaudis Pērk un pārdod, drusku cits citu krāpj, Klaigā, tekalē, rosās. Bendrupe 3, 46. ..30% preču cilvēks nopērk citu ietekmē, vai nu pārdevēja pierunāts, vai.. masu psihozes ietekmē. Visi pērk, tātad arī man jāpērk. Lauku Dzīve 79, 1, 16. // *Iegūt savā īpašumā (piemēram, mājas, zemi).* // pārn. *Dabūt (kādu) savā pusē, pielabinoties ar naudu, solījumiem u. tml.* // pārn. *Panākt (ko), sasniegt (kādu rezultātu), upurējot, parasti ko vērtīgu.* □ Arī Kristjānam Pētertālem nebija viegli. Vai viņš savu un savējo dzīvības bija pircis par Miķeļa un viņa tuvinieku dzīvību cenu? Tā nedrīkstēja būt. Kaijaks 2, 184. Par milzīgu asinscenu pirkta uzvara pār vismilzīgāko draudu godīgumam, taisnīgumam un vispārcilvēcīgumam — fašismu. Draugs 75, 1, 1.

Sk. pirkts.

pirkties, pērkos, pērcies, pērkas, pag. pirkos; refl. *Pirkt sev ko.* □ Pērkas visi nesteigdamies. Prātīgi un apdomādami. Sapirkušies tūdaļ vis neskrien prom, vēl pavēro, ko pirks kaimiņiene. Avotiņa, Peters 1, 10. ..visi labprātāk pirkās veikalā pie pagastmājas, uz turieni darīšanās aizbraukuši. Avotiņa 7, 8. Tā gan! Kad vēl Zupurs bija dzīvs, tad pirkās, mainījās, līkopus, kumeļu kristības un cūku bēres kopus dzēra. Indrāne 7, 61.

pirkts, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *pirkt.*

2. *Tāds, kas ir izgatavots, audzēts nevis mājas apstākļos, bet rūpniecībā, uzņēmumā u. tml. un pērkams, piemēram, tirgotavās, tirgos.* □ Pirktas diegu zeķes — viņas [Osienes] adītās jau [Tāle] nemauca kājās. Upīts 4, 715. ..loga priekšā ziedēja jasmīni, dārzā ziedēja rozes, es Ligitai ļoti bieži pasniedzu rozes, gan pirktās, gan no mūsu dārza.. Lukjanskis 2, 118.

pirktspēja, -as, s.; ekon. **1.** *Preču daudzums, ko var nopirkt par noteiktu naudas vienību; pakalpojumu apjoms, kurus ar noteiktu naudas vienību var samaksāt.* Rubļa p. Markas p. Dolāra p. □ Mūsdienu reālo naudas apgrozību raksturo īpatnējs papīra un kredītnaudas sajaukums. Šīs naudas pirktspēju regulē tās emisijas monopols. Hor 79, 18, 28. Angļu mārciņu inflācija skārusi vairāk nekā citas rietumvalstu valūtas, un tās pirktspēja ir krasi mazinājusies .. Hor 76, 23, 36.

2. *Naudas līdzekļi, ko var izmantot preču pirkšanai.* Pircēju p. Darbaļaužu p. Pensionāru p. □ Padomju iekārtas gados Latvijas PSR tirdzniecība strauji attīstījusies, jo ievērojami pieaugusi iedzīvotāju materiālā labklājība, pieaugusi pirktspēja. Ģeogr 448. Pieaug tautas patēriņa preču ražošana, palielinās iedzīvotāju pirktspēja. Tas izraisa strauju mazumtirdzniecības preču apgrozījuma pieaugumu. Zin T 78, 6, 9. Uzlabojoties ģimenes materiālajiem apstākļiem, palielinās pirktspēja, tāpēc laika gaitā dzīvoklī uzkrājas lietas .. Zeltiņš 1, 25.

pirkums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība* → *p i r k t.* Izdarīt pirkumus. □ ..no Ventspils pienāca pilsētas galvas brīdinājums, ka Rozentāls joprojām nav nokārtojis gruntsgabalu pirkuma līgumā paredzētās prasības .. Stankevičs 4, 131. ..ir ģimenes, kurās jau 14—15 gadus veciem pusaudžiem uztic izdarīt lielus pirkumus .. Dripe 4, 219. Jānokārto pirkums mazs, Pierē liela grumba: Mājās stāv bez kameras Jauna volejbumba. Osmanis 3, 31.

2. parasti dsk. *Nopirkto produktu, preču u. tml. kopums.* Soma ar pirkumiem. Nest smagus pirkumus. Samaksāt par pirkumiem. Iesaiņot pirkumus. □ Viņa bija nopirkusi par saimnieces līdzdoto vērdiņu plāceni un piedāvāja Mikam pusi no pirkuma. K Zariņš 1, 63. Vienā rokā Stūrītis nesa portfeli, otrā tīkliņu ar apelsīniem, burkāniem un vēl kaut kādiem pirkumiem. Skujiņš 10, 16. Daudzos gadījumos apmierinājums, ko mums sagādā pirkums, ļoti lielā mērā ir atkarīgs no preces iesaiņojuma. Un to nevar neņemt vērā. Zin T 79, 4, 13.

pirm-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. **1.** *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir pirmais kādā secībā, kopumā.* Pirmatskaņojums. Pirmiespiedums. Pirmizrāde. Pirmpārbaude. Pirmveids. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir paveicis ko pirmo reizi.* Pirmapguvējs. Pirmatklājējs. Pirmatskaņotājs. Pirmradītājs.

2. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais attiecas uz kā attīstības, izveides pirmo, sākotnējo posmu, stadiju.* Pirmapdare. Pirmmets. Pirmprodukts. Pirmprojekts. Pirmvariants. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir sākotnējs, arī galvenais.* Pirmcēlonis. Pirmnoteikums. Pirmpamats.

3. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir pirmatnējs, vissenākais, arī sākotnējs.* Pirmputns. Pirmģermāņi. Pirmcivilizācija. Pirmdzimtene.

pirmais; s. -ā. **1.** *Kārtas skait.* → *v i e n s (1); tāds, pirms kura nav neviena cita (no kā vienveidīga virknes, kopuma); pretstats: pēdējais.* Pirmā maiņa. P. janvāris. Pirmā skolas diena. P. ēdiens. P. termodinamikas likums. Pirmās pakāpes reakcija. Pirmā zilbe. P. sniegs. Spert pirmos soļus. Pirmais Maijs, retāk Maija svētki — *Darbaļaužu starptautiskās solidaritātes diena.* Pirmā Internacionāle vēst. — *starptautiskā strādnieku apvienība (no 1864. gada līdz 1876. gadam).* Pirmais pasaules karš vēst. — *pasaules karš no 1914. līdz 1918. gadam.* Pirmais kosmiskais ātrums — *minimālais ātrums, kas ķermenim jāsasniedz, lai tas sāktu kustēties apkārt Zemei pa riņķveida orbītu; riņķa ātrums.* Pirmā (medicīniskā) palīdzība — *vienkāršāko neatliekamo medicīnisko pasākumu komplekss pēkšņas saslimšanas un nelaimes gadījumos.* Pirmās nepieciešamības priekšmeti (arī preces, uzturlīdzekļi u. tml.) — *priekšmeti (preces, uzturlīdzekļi u. tml.), bez kuriem nekādā gadījumā nevar iztikt.* Pirmā puse — *daļa no (kā, piemēram, laikposma) sākuma aptuveni līdz (tā) vidum.* Pirmie gaiļi — *laiks, kad gailis (ļoti agri rītā) mēdz dziedāt pirmo reizi.* Pirmā nakts — a. *Kāzu nakts.* b. *Pirmās dzimumattiecības.* Pirmās nakts tiesības vēst. — *muižnieku patvaļai piedēvētas tiesības pārgulēt ar sava dzimtcilvēka jaunlaulāto sievu pirmo nakti pēc kāzām.* Pie pirmās (arī katras) izdevības, arī pie pirmās iespējas sar. — *tikko ir izdevīgs gadījums.* □ Katra pavasara diena nes sev līdz pārsteigumu pēc pārsteiguma — te ieraugām pirmos gājputnus, te čaklo biti .. Sloka 1, 5. ..pirmais sals bija nosusinājis ceļus .. Kalndruva 2, 61. ..pēc katrām septiņām dienām iestājas galvenās Mēness fāzes — jauns Mēness, pirmais ceturksnis, pilns Mēness un pēdējais ceturksnis. Zin T 62, 10, 42. Kas pirmais brauc, pirmais maļ. LSP(N) 135. ..1888. gadā II Internacionāles pirmais kongress, kas notika Parīzē, pasludināja Pirmo Maiju par visu zemju darbaļaužu starptautiskās solidaritātes dienu. Hor 76, 8, 2. «Un ja nu viņš bija tas, kas pirmajā pasaules karā smagi ievainoja tavu vectēvu?» Ezera 11, 116. Pirmās palīdzības paņēmieni jāzina visiem, palīdzēt nelaimes gadījumos jāprot katram. Ves 79, 1, 11. Nu puisis ceļas augšā pirmajos gaiļos un iet raudzīties, kāds īsti ir dzimtais ciems. Kaldupe 8, 43. Viņš neglābjami juta, ka ir iemīlējies Inesē .. Ansis saprata, ka tas nav tikai īslaicīgs kaisles uzliesmojums, jo tad jau tam vajadzēja padzist tūlīt pēc viņu pirmās nakts ... Lukjanskis 5, 178. «Mellakores krastus nekad neaizmirsīšu. Pie pirmās izdevības atkal braukšu ciemos.» Grīva 8, 315. ..pie pirmās iespējas viņš pilnīgi nodevās literatūrai. Caklais 10, 21. ◇ Pirmām (arī vispirmām) kārtām, arī pirmā (arī vispirmā) kārtā — *vispirms; arī galvenokārt.* □ Eduards [Veidenbaums] pastāsta par dažu no saviem biedriem. Pirmām kārtām par Aleksandru Daugi, jūsmīgu, sirsnīgu jaunekli .. J Kalniņš 8, 51. «Pirmā kārtā jādomā par zirgu un tikai tad pašiem par sevi.» Upīts

3, 103. ◇ Pirmā bezdelīga — *kādas parādības pirmais vēstnesis, kāda pasākuma pirmais veicējs, arī rezultāts.* □ Izdevumi no «Dienas Lapas» līdz «Sociāldemokrātam» bija latviešu revolucionārās preses pirmās bezdelīgas, kas palīdzēja tuvināt lielās atbrīvošanās cīņas pavasari. Rīgas B 58, 104, 3. ◇ No pirmā acu uzmetiena — *no pirmā skatiena; no paša sākuma.* □ «Man Ilga jau no pirmā acu uzmetiena likās ļoti simpātiska.» Vilks 5, 104. . . viens gads taču nav ilgs laika sprīdis, un grāmatas reti kad iemīl tā kā dažu cilvēku — uzreiz, no pirmā acu uzmetiena. Brīdaka 2, 89. ◇ Mīlestība (arī mīla) no pirmā acu uzmetiena — *mīlestība, kas sākas tūlīt vai drīz pēc iepazīšanās.* ◇ Spert pirmo soli — *sākt darīt ko jaunu.* □ . . domāt — tas jau nozīmē spert pirmo soli, nozīmē — meklēt, atrast, sākt. Un darīt! J Plotnieks 6, 193. ◇ Pirmais solis — *sākums (kam), sākums kam jaunam, neierastam (kādā darbībā, pasākumā).* □ «Es viņu lūdzu ierasties pie manis pieklājīgā izskatā, un tas būtu pirmais solis uz labošanos . .» Dinere 10, 191. Visu viņu kopdzīvi no paša pirmā soļa noteikusi, virzījusi un vadījusi Aurora . . Ezera 13, 45. ◇ Mest pirmo akmeni — *būt pirmajam, kas nosoda, apvaino.* □ . . māte, cenšoties saglabāt dēla ģimenes stiprumu, meta pirmo akmeni [uz vedeklu], un kas zina, vai nepalika plaisa, kas arī, blakus dzīvojot, var kļūt jo dienas, jo lielāka. PL Siev 62, 2, 5. ◇ Pirmās kristības — *pirmais nopietnais pārbaudījums; ugunskristības (2).* □ «Skaties, jau Atlantijā bijis un dabūjis pirmās kristības.» Talcis 7, 227. ◇ Nebūt pirmo reizi ar pīpi uz jumta sar. — *nebūt iesācējam, neprašam.* □ . . viņš nebija, kā mēdz teikt, pirmo reizi ar pīpi uz jumta. Pie [tēraudkausēšanas] krāsnīm strādāts ne mazums. Ciņa 63, 171, 2. ◇ Pirmā dzirdēšana sar. — *saka parasti pārsteigumā, paužot izbrīnu par ko jaunu, pēkšņi uzzinātu.* ◇ Pirmā numura, arī uz pirmo numuru sar. — *saka par ko izcilu, svarīgu.* □ Viņš saka, lai velns paliekot par stenderi, ja viņš mani par pirmā numura spridzinātāju neiztaisīšot. Ezera 13, 366. Kad ūdens sadalījies pa miltiem, Kīlens pielej vēl un vēl, līdz masa kļūst mīksta un vijīga. «Tā, nu [klīsteris] ir gatavs,» viņš beidzot saka. «Pirmā numura!» Talcis 9, 35. Tagad dažus gadus kungs mierina ar niedru jumtiem, tas daudz neizmaksāšot — pāris simtu, un visām ēkām būšot jumti uz pirmo numuru. Birznieks-Upītis 6, 124. ◇ Pa (arī par) pirmo vienk. — *saka par ko ļoti labu.* □ «Nu, vai nav pa pirmo, ko?» viņš jautāja, peldēdams apkārt meitenei. Dripe 2, 103. «Kāda jušana, vājiniek?» . . — «Pa pirmo, dakter. Viss ir kārtībā.» Lubējs 3, 135. ◇ No (paša) pirmā gala, retāk pirmā galā novec. — *no sākuma, sākumā.* □ No pirmā gala gan tas tā bija — vecais tēvs pašūpoja savu dēladēlu tikai, kamēr māte bija aizmigusi . . Birznieks-Upītis 6, 89. Tātad Ādams priekš sevis cīnījās izkarot divi titulus: no jauniem «krusttēva», no vecākiem «meistera» godu. Varu teikt, ka ikkatrs no paša pirmā gala bija pazaudējis viņa laipnību, kas nemācēja tā ievērot . . Apsīšu J 2, 18. . . pašu pagasta puiši pirmā galā atturējās no piesolīšanās [nākt iegātņos], jo kur tad no citiem varētu likt acis, ja neizdotos. Apsīšu J 2, 85. // *Priekšējais (salīdzinājumā ar ko citu līdzīgu).* Sēdēt skolā pirmajos solos. Pirmā (arī priekšējā) līnija mil. — *teritorija, kur notiek karadarbība.* □ Uzvaras kaldināšanā lielu ieguldījumu deva kara mediķi, kuru darbs sākās pirmajās pozīcijās, pirmajos ierakumos . . Ves 75, 2, 1. Pirmās Sarkanās Armijas daļas jau bija aizsteigušās pa lielceļu. Sakse 7, 48. . . pusnaktī, uzvēluši plecos smagas patronu kastes, stiepām tās līdz pirmajām līnijām. Bērce 5, 48. // *Tāds, kas pēc veicamajiem uzdevumiem, funkcijām ir nozīmīgāks, arī visnozīmīgākais (salīdzinājumā ar ko citu līdzīgu).* P. stūrmanis. P. vijolnieks. Pirmais mīlētājs novec. — *aktieris, kas tēlo galvenās mīlētāju lomas.* □ Kapteiņa pirmais palīgs . . gatavojas glābšanas laivā aizbraukt jūrā uz Ruma salu . . Grīva 8, 229. . . sieviete saka, lai uzgaidot pie pirmā sekretāra kabineta. Spāre 5, 133. . . meitene . . centās visiem spēkiem iepriecināt mazo gauduli [jēriņu]. Krančelis tai bij pirmais palīgs. Brigadere 2, 296. ◇ Spēlēt pirmo vijoli sar. — *būt galvenajam, vadošajam, arī noteicējam (kur, kādos apstākļos).* □ Kā tas jau pierādījies daudzās sacensībās, daiļlēkšanā mūsu republikā pirmo vijoli arvien spēlē jaunietes. Sports 66, 103, 4. ◇ Pirmā vijole sar. — *cilvēks, kas ir galvenais, vadošais, arī noteicējs (kur, kādos apstākļos).* □ . . Latvijas kartinga sportā kandavnieki ir apliecinājuši sevi par pirmo vijoli. Zv 79, 14, 25. Nebūtu Lolita ģimenē bijusi «pirmā vijole», viņa tā nepārdzīvotu brālīša piedzimšanu. Sk Ģ 81, 10, 39.

2. *Ievērojamākais; izcilākais.* P. skolnieks klasē. □ Lejassmeltēns ir pirmais saimnieks pagastā, vienmēr viņam ir plāni, katru gadu kas jauns nāk klāt. Upīts 4, 686. «Es biju Rīgā pirmā skaistule.» Vilks 5, 129. «Kas pateica, ka lauksaimnieks ir pirmais cilvēks valstī . . ?» Sakse 7, 171. // *Savienojumā ar «šķira», «kategorija» u. tml.: norāda uz (kā) augstāku kvalitāti (salīdzinājumā ar ko citu līdzīgu).* Pirmās šķiras vērpums. Pirmās šķiras graudaugu sēkla. □ Pirmās šķiras cūkgaļa. Nesaldēta. Labāku gaļu nemaz nevar nopirkt . . Jakubāns 2, 80. . . visa produkcija, ko izgatavo uzņēmumi, tiek atestēta pēc trīs kvalitātes kategorijām — augstākās, pirmās un otrās. Hor 76, 2, 8. Bija klāt stacija, un mēs izšķīrāmies. Spricis Jampadricis iekāpa pirmās klases vagonā. Grīva 9, 52. . . konkurss noslēdzies. Pirmo prēmiju saņem autors . . Kalndruva 5, 19. pārn. Olimpiādes preses centrā akreditēti 1500 žurnālistu. Viņi . . medī pirmā lieluma zvaigznes. Pad J 64, 204, 4. // *Tāds, kas ir zemākas pakāpes, arī tāds, kas ir nenozīmīgāks (par ko citu līdzīgu).* Pirmās klases skolnieks. Pirmā kursa students. Pirmās instances tiesa. □ Viņš bija beidzis pirmās pakāpes draudzes skolu . . A Grigulis 18, 178. Izšķir trīs apsaldējumu pakāpes:

pirmajā pakāpē apsaldētā daļa vispirms stipri nobāl, pēc tam kļūst sārta un uztūkst. Anat 138. Pirmās pakāpes apdegumu gadījumos āda apsarkst, pietūkst un ir sāpīga. Ves 82, 2, 11.

3. *Savienojumā ar laika nozīmes lietvārdiem: sākotnējs, tāds, kas ir, noris pašā sākumā, iesākumā.* Pirmajā laikā — *sākotnēji, sākumā.* Pirmais sākums — *pats sākums, iesākums.* □ Es aizgāju pēc būvmateriāliem. Krītušo koku nemaz nebija tik daudz, kā pirmajā brīdī likās. J Kalniņš 2, 136. Pirmajā mirklī krēslainajā telpā viņš neatšķīra, kas svešs, kas savs.. Sakse 2, 23. ..Svikls.. nekādas muļķības un nepieklājības nepielaida, pirmajā acumirklī attapa īsto valodu ar večiem un pienācīgos jokus ar sievietēm. Upīts 4, 244. Pirmajā laikā vēl [dēls] kādu reizi iegriezās pie vecākiem, vēlāk vairs ne. Dzīvoja pie kāda pazīstama puiša un mēģināja strādāt. Bels 1, 52. Tēvs apņēmās dot [dēlam] pilnu vezumu ar visu aizjūgu un vēl pirmam sākumam rīcības kapitālu, lai tad strādā tālāk un cīnās pats. Austriņš 1, 260. ..tikai retais pirmā sākumā saprata, ka klaušas nevis atceltas, bet pārvērstas naudas nodevā.. K Zariņš 1, 11.

4. lietv. nozīmē. *Tas, kas ir iepriekš, vispirms minēts (salīdzinājumā ar ko citu līdzīgu).* □ Kad otrā dienā saimnieks ar saimnieci vieni paši bij istabā, pirmais vārdu pa vārdam sievai atstāstīja vakar dzirdēto. Blaumanis 6, 165. ..dzīvai silķei ir gluži cits izskats nekā sālītai. Ja pēdējā.. rada ne visai estētiskas izjūtas, tad pirmā ar savu neparasto skaistumu jūs pilnīgi apburtu. Grīva 5, 84. Stāv divi — stāv Pliekšāns un Rainis, Tas otrais teic pirmajam: «Mainies!» Lasmanis 2, 133.

pirmaizmetums, -a, v.; reti. *Attīstības, veidošanās pirmā, sākotnējā stadija (piemēram, augiem).* □ Dārzā jūs priecājaties par dižciltīgo šķirņu krāšņumu. Taču šo šķirņu pirmaizmetumi vērojami jau dabā, savvaļas formu mežonīgajā skaistumā. DD 70, 10, 21.

pirmāk, apst.; novec. **1.** *Iepriekš, arī agrāk.* □ ..[Oļiņš] sēdēja vēl tai pašā vietā un tāpat kā pirmāk, rokas klēpī krustām salicis un galvu nodūris.. Kaudzītes 1a, 217. Arī Andra tēva un Andra mātes ģimjiem nozuda pirmējie prieka stari, kad atkal jautāju kā pirmāk: «Bet kur tad nu abi iedami?» Apsīšu J 3, 39. ..āra gaiss vairs nelikās ne tuvu tik dzestrs un knaibīgs kā pirmāk un prāts bija možs un žirgts.. Ezera 9, 202.

2. *Vispirms.* □ Sančiene pirmāk stāvēja kā apjukusi, tad it kā atjēdzās un vaimanādama nokrita pie miroņa kājām. Kurcijs 4, 58. Krūtīs salijusi līkšme. ..Nemaz apjaust, kas šobrīd darāms pirmāk. Ir skriet, ir klaigāt gribas, ir griezties uz vietas kā vilciņam. Delle 2, 14.

pirmāks, -ais; s. -a, -ā; novec. *Iepriekšējs, arī agrāks.* □ Nu radu pirmākā kurnēšana pārgāja lielā sadursmē.. Poruks 3, 187.

pirmapdare, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Pirmā, sākotnējā (kā) apdare, kurā (to) sagatavo galīgai apdarei.* Sienu p.

pirmapguvējs, -a, v.; **pirmapguvēja,** -as, s. *Cilvēks, kas pirmais (ko) apgūst.* □ Neskarto zemju pirmapguvēji parādīja padomju cilvēku cildenās tikumiskās īpašības.. Pad J 79, 53, 1. ..bija pirmapguvēji, bija pirmie ražas novākšanas talcinieki, kuri no visas Padomju Savienības ieradās Kazahijas plašumos. Zv 79, 4, 1.

pirmapmācība, -as, s. *Pirmā, sākotnējā apmācība (parasti kā elementāro pamatu, iemaņu apguvei).* Ražošanas p. □ Militārā pirmapmācība ir daļa no jauniešu vispārējās sagatavošanas dienestam armijā. Cīņa 78, 82, 4. Sporta tipa zirgiem jābūt labiem jauno, topošo jātnieku pirmapmācības partneriem. Baltakmens, Stukuls 1, 53.

pirmapstrāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Pirmā, sākotnējā (kā) apstrāde, kurā (to) sagatavo galīgai apstrādei.* Termiskā p. Rūdas p. Metāla p. Piena p. Gaļas p. Graudu p. Dārgakmeņu p. Informācijas p. Novērojumu p. □ Linu pirmapstrādes fabrikas izvietojušās Viļānos, Daugavpilī, Krāslavā.. Ģeogr 357. Medījumu pirmapstrāde jāsāk pašam medniekam: nošautiem lielajiem medījumiem — aļņiem, staltbriežiem, stirnām, meža cūkām — nekavējoties jānolaiž asinis un, tiklīdz tās pārstāj tecēt, medījums jāuzšķērž. A Kalniņš 1, 325. Ar šo sarežģīto mašīnu — tabulatoru — palīdzību tiks sakopoti Vissavienības tautas skaitīšanas dati. ..Mašīnskaitļošanas stacijā notiks datu pirmapstrāde par mūsu [Latvijas] republiku. Zv 59, 1, 6. ..top zivju pirmapstrādes cehs.. Šeit zivis pieņems, mazgās, ķidēs [ķidās], sasaldētās jūru iemītnieces atlaidinās.. Zv 79, 5, 15.

pirmatklājējs, -a, v.; **pirmatklājēja,** -as, s. **1.** *Cilvēks, kas pirmais veic (kā) atklājumu.* Salu grupas p. Dabas likuma p. Matemātiskās sakarības p. □ Par pirmatklājējiem atzīstamas personas, kas atklājušas agrāk nezināmu rūpnieciskas nozīmes atradni, kā arī agrāk zināmā atradnē atklājušas derīgo izrakteņu papildkrājumus vai jaunu minerālo izejvielu.. Cīņa 75, 160, 2. Mēs esam pirmais [ekskursantu] vilnis. Aiz mums sekos vēl divas grupas, arī skolotāji.. Un tomēr šā maršruta pirmatklājēji esam mēs.. Rīgas B 69, 77, 4.

2. *Cilvēks, kas pirmais ir paveicis, arī aizsācis (ko).* □ Jurijs Gagarins ir ne tikai kosmosa pirmatklājējs vien. Viņš bija un allaž paliks lielisks jaunās, sociālistiskās sabiedrības cilvēka, īsta komunista, slavena lielās krievu tautas dēla paraugs. Cīņa 80, 155, 1. ..aizmirst nedrīkstam to reizi, kad pūlēs sasniegta pirmā olimpiskā virsotne. Pirmatklājēji nezūd, jo citiem iet viņu izlauztajā ceļā ir vieglāk. Sports 80, 38, 2.

pirmatklājums, -a, v. *Pirmais (kā) atklājums.* Jauna vīrusa p. Zelta atradnes p. □ Zinātnieku aprindas raķetes lidojumu atzina par pirmatklājumu, kas ievada svarīgu posmu debess ķermeņu izpētē.. Pad J 76, 23, 4.

pirmatklāsme, -es, s.; parasti vsk. *Pirmā, sākotnējā (kā) atklāsme.* □ Kosmisko pētījumu jomā patlaban atrodamies fundamentālu atklā-

jumu priekšvakarā. Pirmatklāsmes un ceļa ciršanas posms pamatos ir pabeigts .. Pad J 78, 71, 6. Cik vienreizīgs un mūžam paliekošs ir pirmatklāsmes brīdis! Kar 80, 8, 126.

pirmatklāts, -ais, s. -ā, -ā. *Tāds, kas ir atklāts tikko, pirmo reizi; arī jaunatklāts.* □ Sevišķu ievērību gūst komandas, kuras izgājušas pirmatklāto maršrutu vai veikušas pirmgājienu uz vēl neiekarotu smaili. Sports 78, 16, 2.

pirmatne, -es, s.; poēt. *Senatne; arī (kā) sākotne.* □ Pirmatnes cilvēki spēja ilgi badoties .. A Gulbis 1, 33. Bet šajā melnūdens dairumā Pirmatnes spēkus jaušu, Un tie mani kairināt kairina. Lit M 77, 5, 10.

pirmatnējība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i r m a t n ē j s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Cilvēks vairs nestāv pirmatnējības klusumā. Ne vairs vien vēji šalc un vētras dun. Cilvēkam pašam pienācis: «Kas tālāk būs?» Vācietis 10, 134.

2. *Vispārināta īpašība → p i r m a t n ē j s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Augu sugu p. Ainavas p.

pirmatnējs, -ais; s. -ā, -ā; apst. **pirmatnēji.** **1.** *Raksturīgs cilvēces vēstures vissenākajiem posmiem, saistīts ar tiem.* Pirmatnējā sabiedrība. Pirmatnējā ģimene. Pirmatnējā dzīve. Pirmatnējā kultūra. Pirmatnējās mākslas priekšmeti. Pirmatnējā kopiena vēst. — *vissenākā sabiedriski ekonomiskā formācija cilvēces vēsturē.* □ Pirmatnējais cilvēks guva sev pārtiku, medījot un sameklējot dažādus augus. Liesma 64, 3, 6. ..mežu iznīcināšana ganību ierīkošanai bija tikai tuvojošās katastrofas sākums. Tā pa īstam sākās līdz ar pirmatnējās zemkopības rašanos .. Kronītis 2, 7. Lai uzirdinātu vienu hektāru ar akmens kapli, pirmatnējam zemkopim bija jāstrādā 200 astoņstundu darba dienas. Lauku Dzīve 68, 4, 1. Pirmatnējās kopienas un agrīnā feodālisma sociālajā izpētē nopietnu ieguldījumu jau devuši republikas arheologi un etnogrāfi. Vēstis 73, 6, 118. // *Raksturīgs cilvēka, cilvēces attīstības sākumam, saistīts ar to; tāds, kas ir saglabājies no cilvēka, cilvēces attīstības sākuma.* Pirmatnējā pasaules uztvere. □ Satumstot naktij, tumšāki kļuva arī ļaužu prāti, un pirmatnējie instinkti sāka runāt ar viņu mutēm. Lācis 15, 54. Viņa mīlestība iedegās ar pirmatnēju spēku. Viņš nevarēja runāt. Viņš negribēja savas dziļās jūtas izlikt seklos vārdos .. Jaunsudrabiņš III, 367.

2. *Raksturīgs dabas parādību attīstības vissenākajiem posmiem, saistīts ar tiem.* P. mežs. Pirmatnēja dabas ainava. Pirmatnējais haoss. □ Bišu pirmatnējā dzimtene ir mūžamežs. D kal 72, 92. Ļoti iespējams, ka pirmatnējiem rāpuļiem to individuālās attīstības sākumā bijušas arī kāpuru formas. Sloka 1, 44. // *Tāds, ko nav pārveidojusi cilvēka darbība (par parādībām dabā).* □ Cilvēka postošās rokas neaizskarts, savā pirmatnējā skaistumā snauda milzīgais mežs .. Paegle 4, 137. pārn. Meža klusi šņāca, piebalsodams jūras vienmuļajai šalkoņai, taču arī troksnī bija miers, pilnīgs pirmatnējs miers. Laiks šķita apstājies. Skujiņš 5, 48.

3. *Sākotnējs.* □ ..vēl 19. gadsimtā ir daudz komponistu, kas lieto veco, pirmatnējo kavatīnes jēdzienu. Vēriņa 1, 49. ..vēl mūsdienu kāzu norisēs atrodam daudz visai senu elementu, kuru pirmatnējā, senākā jēga sen aizmirsta, pazaudēta, taču senā ieraža turpina eksistēt. Pad J 77, 161, 4.

pirmatnība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i r m a t n ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..mūžam man būs tuva dabas pirmatnība — smilšu kalni un rasotas pļavas, sausais priežu mežs un bērzu birztalu baltzaļais košums .. Purs 7, 93. ..sarūk to zemju platība, kur vēl jūt pirmatnību, cilvēks radītājs un pārveidotājs pieradina vismežonīgāko ainavu ar savu pastāvīgo klātbūtni .. Gūtmanis 1, 95. Tīģeri bija atrauti no ierastajiem apstākļiem, no dabas svaiguma, no pirmatnības, bet arī dresētājs bija gluži šķirts no ierastajiem cilvēku priekiem. Liesma 72, 7, 6.

2. *Vispārināta īpašība → p i r m a t n ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viss te [ostmalā] bija kā senāk — smags un vienkāršs līdz pirmatnībai: noliktavu durvis norūsējušām dzelzs bultām un stieņiem, lielām aizkaramām atslēgām, veikali — sašķobītām izkārtnēm, nami viduslaicīgām fasādēm un ciļņiem. Kurcijs 3, 158.

pirmatnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmatnīgi.** **1.** *Pirmatnējs (2).* □ Darbīgas dzīvības piepildīta pasaule V. Astafjeva redzīgajām acīm paveras visur — arī pirmatnīgas ţaigas biezoknī un slīkšņā. Lit M 79, 43, 7. Nevienas cilvēka pēdas. Pludmale ir pirmatnīgi neskarta. Tikai lāči šeit gājuši krustām šķērsām .. Draugs 72, 2, 24.

2. *Pirmatnējs (3).* □ ..smailais deguns rāda tieši uz pelēcīgajiem, kādreiz ziloņkaula krāsas griestiem, kas jau sen zaudējuši savu pirmatnīgo skaistumu .. Kaijaks 2, 9.

3. *Ļoti vienkāršs, nesarežģīts, arī nepilnīgs; primitīvs (2).* P. darba paņēmiens.

4. val. *Tāds, kura sastāvā nav atvasināšanas morfēmu vai salikteņa sastāvdaļu (parasti par vārdu).* P. vārds. Pirmatnīga sakne.

pirmatnīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i r m a t n ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; pirmatnība (1).* □ Bet dabas pirmatnīgums tomēr izsauc [no pilsētas] ārā .. Brīdaka 9, 112. ..tieši tādēļ, ka šis milzis [kalns] sēdēja meža vidū tik vientuļš un sadrūvējies, vēl spilgtāk bija uztverams tā savdabīgais skaistums, vēl spēcīgāk varēja izbaudīt pirmatnīguma sajūtu, ko radīja stāvās kraujas, tumstošie biezieni [biezokņi], aizmiglotās tāles .. Lagzdiņš 3, 139.

2. *Vispārināta īpašība → p i r m a t n ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; pirmatnība (2).*

pirmatskaņojums, -a, v. *Pirmais (skaņdarba) publiskais atskaņojums.* Simfonijas p. Klavieru sonātes p. Oratorijas p. □ Programmas centrālie jaundarbi, sniegti pirmatskaņojumos, bija tautas dziesmu cikls sieviešu korim ar

orķestri — «Pavasara dziesmas» un Tautas dziesmas stīgu kvartetam.. Vītoliņš 2, 222. 1975. gadā, kad komponists viesojās Rīgā, viņš izteica vēlēšanos, lai šī poēma pirmo reizi izskanētu Minskā un Rīgā. Tātad šovakar poēmas pirmatskaņojums. Lit M 76, 45, 3. Pirmatskaņojumu klāstā jāmin Austras Tauriņas ar īstu kamerdziedones prasmi sniegtā dziesma «Jāņtārpiņš».. Cīņa 67, 92, 4.

pirmatskaņotājs, -a, v.; **pirmatskaņotāja,** -as, s. *Pirmais (skaņdarba) publiskais atskaņotājs.* Sonātes p. □ Orķestris praktizē autorkoncertu rīkošanu un parasti ir Ļeņingradas komponistu darbu pirmatskaņotājs. Lit M 60, 51, 4.

pirmavots, -a, v. **1.** *Tas (priekšmets, parādība u. tml.), no kā tieši iegūst (ko, parasti tālāk apstrādājamu), kas tieši apgādā, nodrošina (ar ko, parasti tālāk apstrādājamu).* □ ..daba nav zaudējusi savu milzīgo vērtību ne kā materiālo labumu pirmavots, ne kā ikviena cilvēka veselības, prieka, dzīves mīlestības un garīgās bagātības neizsīkstošs avots. Pad J 67, 217, 3. Vitamīnu pirmavots ir augi, ar kuriem tos uzņem dzīvnieki un cilvēki. Ves 71, 12, 7.

2. *Oriģināls, īsts dokuments, raksts, grāmata, ko izmanto, piemēram, pētniecības darbā.* Marksisma-Ļeņinisma pirmavoti. Studēt pirmavotus. Citēt no pirmavotiem. □ Izstādē ir eksponēti unikāli vēstures pirmavoti, kas sniedz liecības par dažādu laikmetu, dažādu paaudžu radītām vērtībām, par sabiedrības attīstības kopsakarībām, tradīcijām, sadzīvi. Lit M 81, 22, 14. // *Mākslas darbs (parasti daiļdarbs), ko izmanto par pamatu cita mākslas darba (piemēram, kinofilmas, lugas) radīšanai.* □ «Ezera sonāte» pagaidām ir viens no nedaudzajiem gadījumiem mūsu kinematogrāfijā, kad literārais pirmavots — šai gadījumā R. Ezeras romāns «Aka» — ieguvis uz ekrāna līdzvērtīgu atveidojumu. Kin 79, 13. Filma dzīvo labā saskaņā ar pirmavotu un nebūt nav tikai tā ilustrācija. Tas ir.. daudzo ekranizācijas iespēju stabilākais pamatvariants. Kin 74, 42. Kāzu maršs un sēru maršs [operā «Baņuta»].. stāv it kā tālāk no tēmas sākotnējā varianta.. Taču nav grūti pārliecināties, ka šīs mūzikas pirmavots ir Baņutas tēma. Briede-Bulāvinova 1, 65. // *Tas, no kā tieši gūst informāciju, ierosmes, kas ir turpmākās darbības pamatā.* □ ..dzīves īstenība ir katra mākslas darba pirmavots un spēcīgāka par tīras fantāzijas radīta tēla darbošanos. Dzene 3, 121. Viņam [rakstniekam] dzīvē par visu svarīgāk ir pārdomāt visu pieredzēto. Te, šķiet, meklējami daiļrades pirmavoti. Bērce 6, 78. // *Tiešs pamats, arī sākums (ziņām, baumām u. tml.).* □ Ligita: ..par Albīnu Varakalnu un Lāsmu izplatījušās baumiņas. Vairākas manas lasītājas, pretīgi mīlīgas tantes, mani par to jau intervējušas, tā sakot, mēģinājušas tikt tuvāk pirmavotiem. Gulbis 1, 61.

pirmbaltu, ģen., nelok.; vēst. *Saistīts ar pirmatnējām baltu ciltīm, tām raksturīgs.* □ Kādreiz zinātnē valdīja uzskats par vienotu baltuslāvu pirmvalodu, kura vēlāk sadalījusies pirmbaltu un pirmslāvu valodās. Jaunākās valodnieku atziņas parāda šādas kopējas pirmvalodas neiespējamību. Kar 81, 5, 189. Lubānas klānu senās apmetnes devušas arī jaunus datus par lietuviešu un latviešu tiešajiem priekštečiem — pirmbaltu ciltīm. Zin T 65, 4, 39.

pirmbūtne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Vissenākā, sākotnējā būtne.* □ Atklāts vēl viens fakts, kurš liecina par labu hipotēzei, ka augi un dzīvnieki attīstījušies no kopīga pirmbūtņu tipa. Zin T 70, 2, 47. «Stādoties priekšā dievību, es domāju par mūžīgo, bezgalīgo un darbīgo pirmbūtni, kas viscaur piepilda mūžīgo un bezgalīgo telpu.» Vēstis 78, 10, 33.

pirmcēlonība, -as, s.; parasti vsk. *Sākotnējā, arī galvenā cēlonība.* □ Ļaunuma pirmcēlonība taču nav apkarota, jo kriminalitāte ar dziļām saknēm ieaugusi [Amerikas Savienoto Valstu] nācijas organismā. Cīņa 75, 7, 3.

pirmcēlonis, -ņa, v. *Sākotnējais, arī galvenais cēlonis.* Slimības p. Nesaprašanās p. Naida p. □ Laika gaitā naivo ticējumu vietā ir stājušies vēsi apsvērumi, tomēr nav mainījusies pamatdoma, ka daudzu Zemes notikumu pirmcēloņi meklējami kosmosā. D kal 82, 104. Mākslinieks aizvien ielūkojies savu varoņu būtībā un centies atrast un atsegt viņu rīcības pirmcēloņus. Zv 75, 13, 25.

pirmcilvēks, -a, v. *Cilvēks tā evolūcijas sākotnējā posmā.* □ Senvēstures liecinieku Mongolijā ir liels skaits, un pētnieku uzmanību saista ne vien aizvēsturisku dzīvnieku ģindeņi. Stepē un tuksnesī atrod pirmcilvēka darba rīkus, rotas lietas, traukus un vēl ko citu. Zv 74, 24, 14. Fantastisku formu un nokrāsu akmens bluķi un klintis vieš to mūžīguma izjūtu, kas piedien akmeņiem, uz kuriem savas zīmes atstājusi pirmcilvēka roka. Lit M 78, 49, 10. Jau pirmcilvēki izmantoja ugunskuru, lai ne tikai gatavotu ēdienu, bet arī sasildītos, nomierinātos, justos droši, aizsargāti. Ves 80, 5, 6.

pirmcivilizācija, -as, s. *Sākotnējā, pirmatnējā civilizācija.* □ Kur lai meklē šīs pirmcivilizācijas šūpuli? Pad J 71, 154, 6.

pirmdarva, -as, s. *Cietā kurināmā (ogļu, kūdras, degslānekļu) termiskās pārstrādes (puskoksēšanas) produkts.* Akmeņogļu p.

pirmdati, -u, v.; tikai dsk. *Pirmie, sākotnējie dati, ko izmanto turpmākajām darbībām.* □ ..skaitļošanas mašīna pēc tai esošajiem pirmdatiem var izdarīt smalkāku analīzi.. Zin T 76, 5, 15.

pirmdien, apst. *Pirmdienā.* Delegācija atlidos p. Treniņi sāksies p. □ ..līdz Daugavpilij tomēr gaisa gabals. Pa svētdienu jau gan varētu un pirmdien būt atpakaļ Rīgā. Lubējs 1, 134. ..pirmdien Vanags pasauca Osi, un abi ilgi pētīja namiņu un pieliekamo kambari.. Upīts 4, 366.

pirmdiena, -as, s. *Nedēļas pirmā diena.* Ārsts pieņem pirmdienās un trešdienās. □ Skolā no pirmdienas līdz sestdienai dzīvoja visi tie skolēni, kuru mājas bija patālu no skolas. Ķirškalne 1, 14. Nupat vēl bija pirmdiena, bet, palūk, šodien jau sestdiena. Avo-

tiņa 2, 92. Pirmdienas rīts atgadījās gluži tāds pats kā šodien, no sākuma miglains, vēlāk saule .. Upīts 4, 109. ◇ Zilā pirmdiena sar. — *saka par nākamo dienu pēc pārmērīgas alkoholisko dzērienu lietošanas.* □ Nosvētīju savu pirmo «zilo pirmdienu», mājā gulēdams un klusi sevī sodīdamies. ..Vai zvērēdams apņemos alu un degvīnu nekad vairs neņemt mutē. Sēlis 4a, 97.

pirmdīglis, -ļa, v. **1.** *Dīglis.* Pirmdīgļa attīstība. □ pārn. Lai visu pasakām, lai saskaitām bez saudzes .. Tās dzīves zudušās, tās nedzimušās audzes, Jau tālā pirmdīglī ar asu lodi dzeltās. Balodis 2, 20. // *Auga organisms savā pirmajā, sākotnējā attīstības stadijā.* Sūnas p. Papardes p. □ Staipekņiem, tāpat kā citiem paparžaugiem, novērojama paaudžu maiņa — no sporām izaug pirmdīgļi (protāliji), uz kuriem attīstās dzimuma paaudze, pēc apaugļošanās izaug jauns augs .. Birkmane 1, 17. Sporas [sūnai], nokļuvušas mitrā augsnē, dīgst un izveido tievus, zarainus, zaļus paveidus: pirmdīgļus. Švinka 1, 137.*

2. *Pirmsākums, aizsākums; pirmā, sākotnējā izpausme (kādai parādībai).* Revolūcijas p. □ Katrs panākums pirmdīglī dzimst partijas pirmorganizācijā — tur saklausa un atbalsta ierosmi .. Zv 77, 6, 3. Materiālos par gotisko katedrāļu celtniecisko tapšanu ir atrastas pašas vispieticīgākās skices, projekta pirmdīglis — ēkas plāns, pilonu šķērsgriezumi. Lit M 81, 20, 2. Kā no priedes ciekura sēkla Dīgst augsnē gaismas aklā, Tā skaņas pirmdīglis veikli Dzimst spīdīgas taures kaklā. Dorbe 7, 105.

pirmdobuma, ģen., nelok.; zool. *Tāds, kam ir pirmatnējais ķermeņa dobums (par dzīvniekiem).* P. tārpi.

pirmdokuments, -a, v. *Pirmais, arī oriģinālais dokuments, ko parasti izmanto turpmākajām darbībām.* □ Grāmatvedis dod informāciju par saimniecības kopējo finansiālo stāvokli, savācot datus no pirmdokumentiem, ekonomisti izdara savākto datu sīkāku analīzi .. Lauku Dzīve 78, 10, 10. ..vēl joprojām nav kārtības sākotnējā uzskaitē, ar nokavēšanos un nepareizi sastāda pirmdokumentus .. Cīņa 78, 234, 1. Skaitļotāju darba apjoms it sevišķi palielinājies pēdējā laikā. Pirmdokumentus apstrādei te nodod septiņas padomju saimniecības .. Cīņa 70, 221, 2.

pirmdzemdētāja, -as, s. *Sieviete, kas dzemdē pirmo reizi.* □ ..dvīņi biežāk dzimst mātēm, kuras vecākas par trīsdesmit gadiem, turklāt atkārtotu dzemdību gadījumos biežāk nekā pirmdzemdētājām. Ves 64, 8, 13.

pirmdzimtais, -ā, v.; **pirmdzimtā,** -ās, s. *Bērns, kas ģimenē ir piedzimis pirmais.* □ Pirmdzimtais arī pēdējais palika: viņai divus audzināt likās par smagu .. Brīdaka 9, 97. «Mana meita gaida savu pirmdzimto, un tādās reizēs nav brīnums, ka jauna sieva ir vieglāk satraucama nekā citkārt.» J Kalniņš 8, 309. // pārn. *Tas, kas ir radies, radīts, izveidots pirmais (kādā secībā, kopumā).* □ Šo mūsu traktoru rūpnīcas pirmdzimto [1924. gada traktoru] tagad daudzas saimniecības novietojušas uz goda postamenta redzamā vietā kā neaizmirstamu seno dienu liecinieku. Lauku Dzīve 79, 12, 1. Lietuvas ziemeļrietumos ceļ Mažeiķu naftas pārstrādes rūpnīcu — republikas naftas ķīmijas pirmdzimto. Rīgas B 71, 141, 5. ..mūsu pirmdzimtais — «Mērnieku laiki» — arvien no jauna izdots un lasīts, dramatizēts un ekranizēts un atkal no jauna lasīts — pāri simtgades slieksnim ieiet mūžībā. Zv 79, 17, 15.

pirmdzimtene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Vissenākā, sākotnējā (parasti cilts, cilšu grupas) uzturēšanās vieta, teritorija.* □ Līdz šim vēl nav izdevies noskaidrot, kur notikusi pērtiķu pārvēršanās par cilvēku. Taču viens ir skaidrs, ka cilvēka pirmdzimtene ir meklējama Vecajā pasaulē. Gaudiņš 1, 41. Iespējams, ka pilnīgi ticama ir teorija par kopīgo pirmdzimteni, no kuras cilvēki vēlāk izklīduši pa visiem kontinentiem. Zin T 75, 1, 6. Baltu pirmdzimtene, teritorija, kur veidojās šīs ciltis, pagaidām nosprausta diezgan aptuveni, tas ir, starp Baltijas jūru rietumos, Dņepras un Okas augšteci austrumos, Daugavu ziemeļos un Visla-Pripeti dienvidos. Vēstis 78, 2, 118. pārn. Republikas teātri ir bijuši ļoti atsaucīgi uz .. aicinājumu iznest šos svētkus no teātra šaurajām telpām plašākās skatītāju masās, uz laukuma, teātra mākslas pirmdzimteni .. Cīņa 78, 72, 3. // *Sākotnējā, vissenākā vieta, teritorija, kur (kas, piemēram, dzīvnieku, augu suga, šķirne) ir radies.* Palmu p. □ Uzskata, ka pelēkās žurkas pirmdzimtene ir Āzijas dienvidaustrumi vai Dienvidķīna, no kurienes tā ar dažādu transporta līdzekļu palīdzību pasīvi izplatījusies pa visiem kontinentiem .. Tauriņš 1, 94.

pirmdzimtība, -as, s.; parasti vsk.; neakt. *Stāvoklis (parasti privileģēts), ko ieņem vecākais dēls.* Pirmdzimtības tiesības — *buržuāziskajās valstīs — tiesības, pēc kurām vecākajam dēlam ģimenē ir īpašas priekšrocības kapitālistiskā mantojuma saņemšanā.* □ Senos laikos pastāvēja pirmdzimtības paradums — vai pareizāk — likums. Vecākais dzimtā bija neapstrīdama autoritāte, kaut arī ne vienmēr bija to pelnījis. Lit M 81, 9, 14. // pārn. *Stāvoklis, kad (kas) ir radies, radīts, izveidots pirmais, tiek uzskatīts par galveno (kādā secībā, kopumā).* □ Vairāki stāsti un dabas tēlojumi publicēti žurnālos un laikrakstos. Tad 1977. gadā — «Uzmanību, Vanaga Acs!», kura pirmdzimtība sākās oktobrēnu avīzītē «Iļjiča zvaigznīte». Kar 79, 10, 186. Ikvienam no mums nopietni jāsargā padomju literatūras sociālistiskā pirmdzimtība. ..Tas nozīmē pārmantot visu to labāko, ko uzkrājusi padomju literatūra, attīstīt un vairot to .. Kar 63, 7, 114.

pirmdzimts, -ais; s. -a, -ā; refl. *Tāds (bērns), kas ģimenē ir piedzimis pirmais.* Pirmdzimtās tiesības novec. — *pirmdzimtības tiesības.* □ Vajadzēja pirmdzimtam būt. ME III, 226. Bierns: Es esmu vecākais dēls, un, ko vien viņš [tēvs] dod, tas man. Man pirmdzimtās tiesības. Rainis IXb, 368.

pirmdzīvnieki, -u, vsk. pirmdzīvnieks, -a, v.; novec. *Vienšūņi.* □ ..sīpoli satur antiseptiskas

vielas, tā saucamos fitoncīdus, kas cilvēka mutē un barības traktā iznīcina daudzas baktērijas un pirmdzīvniekus. Galenieks 2, 389.

pirmējs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kas ir pirmajā, sākotnējā attīstības stadijā.* □ Nogulumiežos atrastie floras un faunas pārakmeņojumi .. noder, lai noskaidrotu kādreizējo paleoģeogrāfisko situāciju — konkrētās vietas pirmējo reljefu un klimatu. Zin T 79, 6, 11. Pirmējā atmosfēra pārvēršas otrējā uz Zemes virsmas ūdens tvaiku iedarbībā. Zv d 68, 3, 3.

2. ķīm. *Tāds, kas vispirms rodas kādas ķīmiskas reakcijas, procesa rezultātā; arī primārs.* Pirmējais amīns. Pirmējais spirts. Pirmējais sāls. Pirmējais māls.

3. *Tāds, kas ir izveidojies, noticis agrāk par ko citu līdzīgu; sākotnējais; pirmais.* □ No pirmējās skumjības un grūtsirdības nebij Lienas sejā pazīstamas vairs gandrīz ne pēdas .. Kaudzītes 1a, 141. Veselus piecus gadus viņš [ģeologs] gan tiešā, gan pārnestā nozīmē klupa pār apatītu un tik un tā palika pie sava pirmējā slēdziena — šie bluķi esot parasti laukakmeņi. Zv 77, 23, 2.

pirmelements, -a, v. **1.** *Sākotnējais, vissenākais elements (parādībām dabā).* □ .. ķīniešu domātāji izvirzīja mācību par pieciem pirmelementiem — ūdeni, uguni, koku, metālu un zemi, kas esot visu lietu pamatā. Kar 56, 2, 93. Mīlestība var dzīvību doţ un atņemt tāpat kā pirmelementi — uguns, ūdens un vējš. Lit M 80, 50, 14.

2. *Pirmais, sākotnējais elements (piemēram, mākslas darbā).* Zināšanu pirmelementi. □ .. dzīves un mākslas drāmu paralēles taustot, varētu tās rindot bez gala. Te paralēlās parādības mākslas darbos pieminētas, lai uzsvērtu tām atbilstošo dzīves pirmelementu dramatisko būtību. Lit M 79, 16, 7. Ar improvizatorisku, pat nejaušības izvēlētu skaņu prelūdēšanu kā prelūdijas formas pirmelementu savu Prelūdiju un fūgu Sol mažorā uzsāk J. Karlsons. Lit M 80, 16, 13. .. katrs cilvēks ir neatkārtojams kultūras demiurgs un centrējums, tās pirmelements un pamatelements .. Lit M 85, 47, 6.

pirmforma, -as, s. *Sākotnējā, vissenākā (kā) forma.* □ Mežābeli uzskata par Viduskrievijas un Eiropas lielaugļu kultūršķirņu pirmformu. Aug|kop 14.

pirmgadnieks, -a, v.; **pirmgadniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Bērns vai dzīvnieks viena gada vecumā.* □ .. pirmgadnieks — mazā zivtiņa pirmajā vasarā vai rudenī pirms pārziemošanas jau ar pilnīgi izveidotu zvīņu segu .. Priedītis 1, 82.

pirmgājējs, -a, v.; **pirmgājēja,** -as, s. *Cilvēks, kas pirmo reizi iet, virzās pa kādu (piemēram, tūrisma) maršrutu.* □ Statistika liecina, ka nākamajās reizēs grupas to pašu maršrutu iziet par vienu trešdaļu ātrāk nekā pirmgājēji. Pad J 77, 228, 4.

pirmgājiens, -a, v. *Pirmais gājiens pa kādu (piemēram, tūrisma) maršrutu.* □ Sevišķu ievērību gūst komandas, kuras izgājušas pirmatklāto maršrutu vai veikušas pirmgājienu uz vēl neiekarotu smaili. Sports 78, 16, 2.

pirmgliemji, -u, vsk. pirmgliemis, -mja, v. *Gliemju apakštips, kurā ietilpst senākie un primitīvākie gliemji; šī apakštipa dzīvnieki.*

pirmģenerators, -a, v. *Nelielas jaudas pašierosmes radiofrekvences elektrisko svārstību ģenerators, kas pārveido nemainīgas frekvences un amplitūdas svārstības.*

pirmģermāņu, ģen., nelok.; vēst. *Saistīts ar pirmatnējām ģermāņu ciltīm, tām raksturīgs.* P. valoda. P. teritorijas.

pirmiedzīvotāji, -u, v.; **pirmiedzīvotājs,** -a, v.; **pirmiedzīvotāja,** -as, s. *Iedzīvotāji, kuru senči no seniem laikiem dzīvojuši kādā zemē, apvidū.* Āfrikas pirmiedzīvotāji. □ .. trīssimt gadu ilgā kolonizatoru kundzība bija atstājusi neizdzēšamas pēdas, atstājusi atpalicību, badu, trūkumu, gara tumsību, kas jo sevišķi māca indiāņus, Peru pirmiedzīvotājus. Lielais 2, 294. Daudzi zinātnieki .. interesējas par Amerikas pirmiedzīvotāju problēmu. Zin T 76, 1, 15. Eirāzijas un Ziemeļamerikas pirmiedzīvotājiem .. pastāvējis .. bebru kults. Lit M 81, 42, 10.

pirmiekarotājs, -a, v.; **pirmiekarotāja,** -as, s. *Pirmais (kā) iekarotājs.* Kolonijas pirmiekarotāji. □ pārn. Aleksejs Ļeonovs un Valerijs Kubasovs pieiet pie Visuma pirmiekarotāja J. Gagarina pieminekļa un noliek pakājē ziedus. Cīņa 75, 172, 1.

pirmiesaucamais, -ā, v.; reti. *Jauniesaucamais.* □ Mūsu DOSAAF biedri sekmīgi startēja .. pirmiesaucamo un iesaucamo jauniešu spartakiādē. Rīgas B 71, 219, 3.

pirmiesaukums, -a, v.; reti. *Pirmais, kārtējais (noteikta vecuma pilsoņu) iesaukums aktīvajā karadienestā.* □ Kara mašīnai sāka aptrūkt pārmaļamās masas, radušos robus vajadzēja aizpildīt, un tā pienāca kārta baltbiļetniekiem, tiem, kas pirmiesaukumā bija atzīti par karaklausībai nederīgiem. Dorbe 4, 534. Puisis bija pirmiesaukuma vecumā. Viņu uzaicināja uz kara komisariātu. Hor 76, 5, 12. .. organizācijas veic lielu darbu, lai pirmiesaukuma un iesaukuma vecuma jauniešus sagatavotu dienestam armijā. Pad J 63, 252, 2.

pirmiespaids, -a, v. *Pirmais, sākotnējais iespaids.* □ Izsmalcinātība, elegance, šarms — tā gribas raksturot Edītes Paulas-Vīgneres mākslas pirmiespaidu, ko gūstam, mākslinieces personālizstādē ieejot. Pad J 79, 9, 4. Nemitīga kustība, trauksme, ne brīdi miera vai apstāšanās — tāds ir no gleznām gūtais pirmiespaids. Kar 81, 12, 173.

pirmiespiedējs, -a, v. *Pirmais grāmatu iespiedējs (pasaulē, arī kādā zemē).* □ Francisks Skorina .. Viņš bija ievērojams baltkrievu zinātnieks, filozofs, mediķis, grāmatu pirmiespiedējs. Rīgas B 70, 302, 4.

pirmiespiedums, -a, v. *Pirmais (kā) tipogrāfiskais iespiedums.* Pirmiespieduma teksts. □ .. Friča Bārdas dzejoļu krājumi «Zemes dēls» .., tāpat «Dziesmas un lūgšanas dzīvības kokam» (pirmiespiedums 1923. gadā) bija no tām grāmatām, kuras dāvāja draugam, ar kurām apveltīja svinību, godu reizēs .. Cīņa

80, 21, 3. ..vērīgam lasītājam, kas grib tuvāk iepazīt sava iecienītā rakstnieka daiļrades gaitu,.. jāmeklē rokā pirmpublicējumi laikrakstos un žurnālos, pirmiespiedumi grāmatās. Kar 63, 1, 141.

pirmiestudējums, -a, v. *Pirmais (kā) iestudējums.* Drāmas p. □ Latviešu oriģināldramaturģijas pirmiestudējumus republikas teātros apvieno pamatdoma — filozofisks ieskats jaunās sabiedrības cilvēka veidošanās sarežģītajos ceļos. Lit M 79, 48, 2. Lilija Ērika tēlojusi galvenās lomas visu ievērojamāko Raiņa darbu pirmiestudējumos. Lit M 63, 4, 4.

pirmiezis, -ža, v. *Cilmiezis.*

pirminscenējums, -a, v. *Pirmais (kā) inscenējums.* Traģēdijas p. Komēdijas p. Operas p.

pirmintegrālis, -ļa, v.; mat. *Funkcija, kuras kreisā puse pie jebkura atrisinājuma saglabā pastāvīgu nozīmi, tomēr nav identiska konstante.*

pirmiņ, apst.; novec. *Pirmīt.* □ «Deguma smaka te jau daudz stiprāka nekā pirmiņ..» Blaumanis 6, 153. Pirmiņ viņa noturējās, zobus sakodusi, bet tagad ļāva, lai dažas asaras nobirst uz krūtīm. Upīts XII, 1052. «Tā jūs pirmiņ teicāt. Bet man nav garlaicīgi. Jūs varat ticēt, es runāju patiesību.» Vilks 5, 51.

pirmīt, apst. *Tikko, nesen pagājušajā laikposmā; agrāk; iepriekš.* □ Visi tūliņ atdzīvojās, un pirmīt pamestās glāzītes atkal pildījās un tukšojās. Rozītis 1, 38. Laukā bija vēl tumšāks nekā pirmīt. Daugava šalca spēcīgāk, vējš pieņēmās. Ezera 2, 108. Reinis pamanīja divus no tiem četriem, kuri pirmīt palika dārzā. Tie gulēja aiz ceriņu krūma, nedrīkstēdami nedz atkāpties, nedz arī lauzties mājā. Birze 3, 66.

pirmītējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir bijis tikko, nesen pagājušajā laikposmā.* Pirmītējais prieks. Pirmītējais īgnums. Pirmītējais apvainojums. Pirmītējais jautājums. Pirmītējā jautrība. Pirmītējā negaisa mākoņi. □ ..tagad visas bažas ir izgaisušas un pirmītējā vilšanās sajūta man pašam liekas savāda... Ezera 11, 42. Un kļūst žēl pirmītējās sarunas, rodas neapmierinātība ar paša teiktajiem vārdiem. Dripe 3, 248. ..traktors sāk strādāt.. — ne vēsts no pirmītējā klusuma, dzird tikai spalgu troksni.. Purs 5, 59. Roka locītavā sūrkstēja no pirmītējā belziena. Upīts 18, 191. // *Tāds, kas ir bijis, darbojies tikko, nesen pagājušajā laikposmā.* □ Manai pirmītējai līdzbraucējai bija gadījies cits vedējs. Apsīšu J 3, 69. «Vai nav kas pīpējams?» pēc sasveicināšanās un maza klusuma brīža pirmītējais muzicētājs ierunājās. Saulītis 13, 72. ..jau mazliet iestiprinājušies, pie viņiem pienāca abi pirmītējie jaunieši. Klīvers 4, 32. // *Tāds, kas ir ticis lietots, ar ko ir bijusi saskare tikko, nesen pagājušajā laikposmā.* □ Laborante nesapratusi pablenza Rijkurī, bet tas jau sniedza viņai pretī pirmītējo zīmi, kur bija ierakstīts — [labības] mitrums 17 procentu. Sakse 7, 390. Viņi iet pa pirmītējo ceļu. Zigmonte 2, 253. // pareti. *Tāds, kas tikko, nesen ir pagājis (par laikposmu); iepriekšējais.* □ Viņa nemaz nešaubījās par savas rīcības pareizību. Pirmītējais vājuma brīdis bija pārgājis, un viņa atkal zināja, kas jādara. Kaijaks 2, 149.

pirmizdevums, -a, v. *Pirmais (iespieddarba) izdevums.* Lugas p. Romāna p. □ Revolucionāra Jāņa Ozola apgādā Cēsīs 1905. gada oktobrī iznāca Jāņa Raiņa «Vētras sējas» pirmizdevums. Cīņa 79, 53, 3. Blaumaņa Kopoto rakstu pirmizdevumā attēlots notikums, kas Vidzemē veicinājis uzsākt māju pārdošanu zemniekiem. Rūja 3, 104. Vairākos 90. gadu dzejoļos, kas cenzūras dēļ nav ievietoti [Aspazijas] «Sarkano puķu» pirmizdevumā.., skan revolucionārs aicinājums cīņā pret veco pasauli. Viese 3, 76.

pirmizglītība, -as, s.; parasti vsk. *Izglītība, ko iegūst vispārizglītojošās skolas pirmajās klasēs.* □ Konstitūcijas 93. pantā teikts: «Latvijas PSR pilsoņiem ir tiesības uz izglītību.» Šo tiesību nodrošina ar vispārēju obligāto pirmizglītību, ar bezmaksas izglītību, ieskaitot augstāko izglītību, ar valsts stipendiju sistēmu.. Pad J 80, 85, 2.

pirmizpildījums, -a, v. *Pirmatskaņojums.* Simfonijas p. □ ..A. Honegera Kantātes pirmizpildījums neapšaubāmi bija liels notikums Ļeņingradas kultūras dzīvē. Cīņa 80, 66, 3.

pirmizrāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Pirmā (skatuves mākslas darba, kinofilmas) izrāde vai kāda no pirmajām izrādēm.* Jaunās lugas p. Operetes p. Pirmizrāžu abonements. Noskatīties pirmizrādi. □ Mūsdienās pārsteidz to laiku [trīsdesmito gadu] teātru straujais darba temps un smagā aktieru un režisoru slodze. Sezonā bija 20—30 pirmizrāžu.. Katlape, Ceplītis 1, 17. Abu sastāvu pirmizrādēs jaunā opera [«Princese Gundega»] gūst klausītāju dzīvu, nedalītu piekrišanu. Vītoliņš 2, 346. Šī filma veidota Zviedrijā. Tās pirmizrāde notika vienlaikus divos Gēteborgas kinoteātros. Lit M 60, 51, 4.

pirmkārt, apst. *Kā pirmais pēc kārtas; pirmajā vietā.* □ Rakstot šo nodaļu, autore izvirzīja sev divus uzdevumus: pirmkārt, detalizētāk atklāt attiecīgā meistara mākslas pamatus un īpatnības.., un, otrkārt, iespēju robežās iepazīstināt lasītāju ar pašu māksliniekuizteikumiem.. Nodieva 1, 4. ..Markss aplūkoja reliģiju, pirmkārt, kā sabiedrisku parādību, otrkārt, kā parādību, kas nav vis sabiedriskās dzīves noteicēja, bet gan pati ir atkarīga no sabiedrības. A Putniņš 1, 93. Ozols apzinājās savu vainu, pirmkārt, pašā priekšsēdētāja izvēlē, otrkārt — par maz bija runājis ar Priedi, par maz devis norādījumus. Sakse 7, 228. // *Vispirms, arī galvenokārt.* □ Ubāna māksla vienmēr ir dziļu jūtu caurausta. Viņa darbi nekad nav tikai vietas, bet pirmkārt noskaņas, pārdzīvojuma tēlojums. Māksla 73, 4, 17. Gan partijas birojs, gan kolhoza valde ir vienisprātis: pirmkārt, jaunajiem vajag perspektīvu, interesantu darbu. Hor 79, 9, 3. ..visas pūles mums [revolucionāriem] jāpieliek, lai izskaidrotu strēlniekiem, ka ienaidnieks nav vācu mobilizētais strādnieks un zemnieks, bet mūsu pašu mantīgā

šķira un pirmkārt valdība, muižnieki, buržuāzija. Rihters 1, 301.

pirmklasīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmklasīgi.** **1.** *Tāds, kas atbilst augstām prasībām; tāds, kam ir augsta kvalitāte; pirmšķirīgs (1).* P. darbs. P. dzēriens. P. veikals. □ ..pirmklasīgas būvmateriālu ražošanas bāzes radīšana.. ir liels uzdevums.. Zv 80, 16, 2. Daudzu mūsu zemes muzeju.. portretu nodaļās bieži vien ir pirmklasīgi grafikas un gleznieciības paraugi. Rīgas B 80, 19, 5. «Redze man pirmklasīga.» Dripe 2, 42.

2. *Tāds, kas izceļas ar savām spējām, talantu, amata prasmi; arī izcils; pirmšķirīgs (2).* P. sportists. □ ..Māris par pirmklasīgu operatoru kļuva tieši tāpēc, ka neierāvās savas profesijas rāmjos. Kin 74, 29. ..Indiānas koledža izglīto pirmklasīgus solistus, diriģentus, dekoratorus, skatuves inženierus, pat suflierus. M Zariņš 3, 209. «Mana Ruta ir pirmklasīga saimniece,» Štībelis palielījās.. Avotiņa, Šlisers 1, 196.

pirmklasniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmklasnieciski;** reti. *Saistīts ar pirmklasnieku, tam raksturīgs.* □ ..Leinasars pieļāva kļūdu un kā pirmklasnieks vaicāja: «Kā jūs sauc?» Viņš saņēma arī pelnītu pirmklasniecisku atbildi: «Tā, kā govi slauc!» A Grigulis 13, 541.

pirmklasnieks, -a, v.; **pirmklasniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Pirmās klases skolēns.* □ Skola bija liela un skaista; tik liela, ka pirmklasnieki, to pirmoreiz ieraudzījuši, izbijās.. Zigmonte 8, 73. Šorīt agrāk piecēlās mātes, agrāk pamodās bērni. Ar patīkamu uztraukumu sagatavoja skolas somu pirmajai skolas dienai pirmklasnieks. Cīņa 71, 203, 2. Der saglabāt vai, vēl labāk, mācīt dēlam pašam saglabāt ar pirmklasnieka roku vilktos neveiklos burtus.. Sk Ģ 79, 5, 33. sal. ..neviens tev neprasa kā pirmklasniekam: vai tu iemācījies dzejolīti? Liesma 58, 9, 18.

pirmkolektīvs, -a, v. *Kolektīvs, kas veido (uzņēmuma, tā nodaļas, iestādes u. tml.) zemāko organizatorisko pamatvienību.* □ Šāds pie mums pašreiz ir to cilvēku pulks, kas gādā par rosīgu jaunrades procesu rūpnīcas darba pirmkolektīvos. Cīņa 75, 55, 2. Iegūtā informācija rāda, ka darba pirmkolektīvos (iecirkņos, brigādēs utt.) strādājošo savstarpējās attiecības attīstās uz tās ražošanas, tehniskās un organizatoriskās bāzes, kas ir ražošanas pamatā. Cīņa 73, 270, 3. Ir pierādījies, ka darba pirmkolektīvs sastāv no atsevišķām cilvēku grupām, kuras veidojas vai nu pēc ražošanas, vai personiskajām interesēm. Cīņa 73, 270, 3. // *Pirmais kolektīvs (kādā secībā, kopumā).* □ Bērnam, kas jau ģimenes pirmkolektīvā ir guvis priekšstatu par sabiedriski aktīva cilvēka dzīves principiem, nedraud kļūme kļūt par «balto zeķīšu» aktīvistu, kas reprezentē klasi vai skolu svētku pasākumos.. Cīņa 75, 133, 1.

pirmkristiānisms, -a, v.; parasti vsk., arī **pirmkristietība,** -as, s.; parasti vsk. *Kristietības vēstures posms no tās izcelšanās līdz katoliskās baznīcas sākumiem.*

pirmkultūra, -as, s.; lauks. *Kultūra, ko audzē pirmo no vairākām kultūrām vienā un tai pašā laukā, vienā un tai pašā sezonā.* □ Kolrābjus sēj vairākos paņēmienos un audzē gan kā pamatkultūru, gan arī kā pirmkultūru un starpkultūru. Lauku Dzīve 79, 8, 12.

pirmkursnieks, -a, v.; **pirmkursniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas mācās (mācību iestādes) pirmajā kursā.* Tehnikuma pirmkursnieki. □ Aizgājusi vasara, aizsteigušās studentu atpūtas dienas. Un atkal P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes audzēkņi uzņem savā saimē pirmkursniekus. Rīgas B 68, 207, 1. Sākām cītīgi apmeklēt pirmkursnieku sanāksmes. Niedre 6, 231.

pirmķērpji, -pju, vsk. pirmķērpis, -pja, v. *Visprimitīvākie ķērpji, kas veido uz koku stumbriem miltveida masu, kura sastāv no aļģēm un sēņu micēlija pavedieniem ar vāji izteiktām savstarpējām attiecībām.*

pirmlaiki, -u, vsk. pirmlaiks, -a, v. *Senatne.* □ Milzīgi akmeņi, kādus satricinātie jūras ūdeņi pirmlaikos bija atnesuši, pa pusei nogrimuši, gulēja ap to [ozolu].. Blaumanis IIa, 141. ..dodos uz purva ieplaku, kas rīta mierā izskatās rāma un zilgmaina kā nepārredzams ezers. Tiešām — zemes pirmlaikos tas te bijis. Caune 4, 88. Jūtu es, dziļi kā guldz it kā miljardu avotu lūpām Pilsētas pirmlaiku gars.. Sudrabkalns 12, 9.

pirmmācība, -as, s. *Pirmais mācību posms, kurā ietverta elementāru zināšanu sniegšana, elementāru prasmju, iemaņu veidošana.* Pirmmācības skola vēst. — *mācību iestāde, kur tika sniegtas elementāras zināšanas, veidotas elementāras prasmes un iemaņas.* □ Vai ābecē un līdz ar to citās pirmmācību grāmatās nav pārāk daudz pamudinājumu un uzdevumu iemācīties dzejolīti, bet pārāk maz analītiskās domāšanas ierosu? Lit M 79, 47, 2. «Jaunkareivji, nu ir izbeidzies jūsu pirmmācības laiks.. jūs no jaunkareivjiem tiekat ieskaitīti karavīros kā īsti kareivji [buržuāziskās Latvijas armijā].» Plaudis 2, 75.

pirmmantinieks, -a, v.; **pirmmantiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; jur. *Mantinieks, kam mantojuma atstājējs uzliek par pienākumu izsniegt mantojumu (vai tā daļu) kādai citai personai.*

pirmmateriāls, -a, v. *Pirmais, sākotnējais (kā izveides) materiāls; arī izejmateriāls.* □ Dzintara veidošanās.. ieņem pavisam noteiktu vietu tiklab laikā, kā telpā. Pirmmateriāls bija īpašu priežu un purva ciprešu sveķi. Zin T 77, 3, 23. Domāju, ka daļēji apzināta sarunvalodas, pat barbarismu un vulgārismu izmantošana viņa dzejā nav pašmērķis, bet gan organiska dzejas pirmmateriāla izjūta.. Pad J 79, 215, 4. Pēc skaitīšanas materiālu apstrādes iegūstam datus par iedzīvotājiem, un tie ir vērtīgs pirmmateriāls demogrāfiskiem pētījumiem. Pad J 70, 11, 2.

pirmmatērija, -as, s. *Pirmatnējā matērija, viela.* □ Gadsimtu agrāk par Miletas filozofu Talesu, kas izvirzīja atzinumu par ūdeni kā pirmmatēriju, leģendārais prātnieks Udalaka

mācīja, ka visu lietu pamatā ir materiālā substance. Kar 56, 8, 90.

pirmmets, -a, v. **1.** *Pirmais, sākotnējais (kā) mets.* □ Raiņa «Uguns un nakts», kas radās 1903.—1904. gadā un pirmmetā bija iecerēta kā operas librets, vēl pirms uzveduma uz dramatiskā teātra skatuves savaldzināja komponistus. Vītoliņš 2, 308. Modesta Musorgska galvas pirmmetā Zaļkalns nelieto šķautnaino veidošanas paņēmienu, bet modelē ar mīkstākām, plastiskākām pārejām. Māksla 61, 4, 38. pārn. Darbaļaužu idejiskajā audzināšanā lielu un rosīgu darbu aizsāka Proletāriskā augstskola, tagadējo Tautas universitāšu pirmmets. Cīņa 79, 69, 2.

2. *Attēls, pēc kura (ko) veido vai kuru reproducē.* □ Litogrāfija salīdzinājumā ar citām estampa tehnikām visuzskatāmāk un tiešāk spēj estampa novilkumā saglabāt mākslinieka zīmējuma manieri, stilu un arī zīmējuma pirmmeta svaigumu. Lit M 79, 48, 10.

pirmmežs, -a, v. *Cilvēku darbības neskarts, nepārveidots mežs; arī mūžamežs.* □ Morica sala ir apaugusi ar mežu, te var sastapt egles, kuru augstums sasniedz 40 metrus, bet gar krastmalu aug platlapju kokiem bagāts pirmmežs. Zv 67, 11, 32.

pirmmiedzis, -dža, v., retāk **pirmmiedze,** -es, s.; parasti vsk. *Stāvoklis, kad kāds tikko, nesen ir iemidzis.* □ Brītiņu viņš gaidīja, bet, kad iekšā viss palika klusu kā bijis, tad piedauzīja stiprāk. Pirmmiedzē jau bija stiprs miegs. Jaunsudrabiņš Va, 337. pārn. Pļavas dzelzenēm daudz brūnu pumpuru, kurus bērnības pirmmiedzī vēl tin pelēks pūkojums. Caune 1, 30.

pirmmutnieki, -u, vsk. pirmmutnieks, -a, v.; zool. *Bezmugurkaulnieki (piemēram, plakantārpi, gliemji), kam pieaugušā stāvoklī ir funkcionāli pārveidota digļa mute.*

pirmnosacījums, -a, v. *Sākotnējais, arī galvenais nosacījums.* □ Vai tas nav visu mākslu, arī dzejas, pirmnosacījums — ..prast, mācēt strādāt ar akmeni, krāsu, skaņu, vārdu? Auziņš 7, 185.

pirmnoteikums, -a, v. *Sākotnējais, arī galvenais noteikums.* □ Par kora tīrskaņu īstenībā nebūtu nemaz jārunā — tā ir katra kvalificējama kora snieguma pirmnoteikums un pamats .. Vītoliņš 2, 196.

pirmnozīme, -es, dsk. ģen. -mju, s. **1.** *Sākotnējā, arī galvenā (kā) nozīme.* Ražošanas plāna p.

2. val. *Sākotnējā, vissenākā (valodas vienības) nozīme.* Vārda p. Lokatīva p.

pirmnozīmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmnozīmīgi.** *Tāds, kam ir galvenā nozīme (piemēram, kādā procesā, norisē, kopumā).* □ Atliek vienīgi sevī vairāk apzināties, ka šie darbi ir pirmnozīmīgi, un veltīt tiem institūtu vadītāju, partijas pirmorganizāciju un pārējo sabiedrisko organizāciju paaugstinātu uzmanību, lai tos pēc iespējas ātrāk izstrādātu .. Cīņa 79, 15, 1.

pirmoreiz, apst. *Pirmo reizi.* □ Andra tēvs skubina, lai kliedzu stiprāk, bet man nav vairāk spēka, un atbalss atsaucas ne dziļāk kā pirmoreiz. Apsīšu J 3, 10. Jubilejas svētku ceremoniāls aizsākās tur, kur 1864. gadā iedzirkstījās pirmoreiz Dziesmu svētku ideja. Tas bija Dikļos. Māksla 73, 4, 4. ..Zanda pavēra plakstus, un viņš ieraudzīja viņas acis. Viņš tās bija redzējis daudzreiz, bet tanī rītā tās ieraudzīja it kā pirmoreiz. Līvs 2, 80.

pirmorganizācija, -as, s. *Mazākā (piemēram, partijas, organizācijas, apvienības) organizatoriskā vienība, kuras darbība parasti saistīta ar kādu uzņēmumu, tā nodaļu, iestādi, arī teritoriju.* Padomju Savienības Komunistiskās partijas pirmorganizācijas. Vissavienības Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes Savienības pirmorganizācijas. □ Pašlaik partijas pirmorganizācijas praktiski atrodas visos darbaļaužu kolektīvos pilsētās un laukos. Zv 73, 17, 1. Tuvākajās dienās mūsu republikas komjaunatnes pirmorganizācijās sāksies pārskata un vēlēšanu sapulces. Pad J 59, 197, 2. Dabas un piemineklu aizsardzības biedrības, tāpat kā citu sabiedrisko organizāciju sekmīgas darbības pamatā ir rosīgas pirmorganizācijas, rajonu un pilsētu nodaļas. Zv 79, 8, 14. Par Sarkanā Krusta pirmorganizāciju darba neatņemamu sastāvdaļu kļuvusi sanitāro aktīvistu medicīnisko zināšanu līmeņa celšana .. Ves 76, 3, 11.

pirmpamats, -a, v. *Sākotnējais, arī galvenais (kā, piemēram, stāvokļa, norises, attīstības) pamats; arī pamatfaktors.* Zinātnes p. □ Sabruka vecie, klasiskie priekšstati par atomiem kā visa esošā nemainīgu pirmpamatu .. Zin T 64, 1, 26. Cilvēka zinātkāre, spēja paplašināt mūsu zināšanas par apkārtējo pasauli ir zinātniskās jaunrades pirmpamats. Pad J 74, 248, 3.

pirmpapardes, -žu, vsk. pirmpaparde, -es, s.; bot. *Vissenākās un vienkāršākās paleozoja ēras papardes (tagadējo paparžu priekšteces), kam ir raksturīgas ļoti sīkas lapas.*

pirmparaugs, -a, v. *Pirmais, sākotnējais (kā) paraugs.* Kokgriezuma p. Iekārtas p. □ Autors ir gluži kā ieaudzis dzimtās zemes laukos, mežos, ūdeņos un, uztverdams to mūžīgo atjaunotni, izsakot atziņas par dzīvi, pasauli, darbu un skaistumu, nemitīgi samēro tēloto ar harmonijas un pilnības pirmparaugu — dabu. Lit M 80, 38, 10. Konstruktoru ideja, iecere, kas jāmaterializē katra jauna aparāta pirmparaugā, protams, ir augstākais likums montētājai. Zv 76, 4, 13.

pirmpārbaude, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Pirmā (kā) pārbaude.* □ Nesen speciālisti Ļeņingradā pabeidza vieglā mopēda «Rīga-9» pirmpārbaudi. Rīgas B 71, 73, 4.

pirmpiene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Zīdītājdzīvnieks, parasti govs, kas pirmo reizi ir atnesies.* □ Ciltslietu zootehniķe rūpīgi ievēro .., lai katra slaucēja savu pirmpieni saņemtu apmēram divus mēnešus pirms atnešanās, jo tas dos iespēju nākamo slaucamo govi pieradināt pie slaukšanas aparātu darbības trokšņiem .. Lauku Dzīve 77, 7, 5. ..izvērsta Latvijas brūno govju krustošana ar melnraibajām. Par rezultātiem šimbrīžam varam spriest tikai pēc vienas tādas govs, kura atnākusi slaucama. 17 kilogrami dienā no pirmpienes ir daudzsološi.

Zv 75, 7, 2. Tas ir nemierīgs darbs — kopt pirmpienes, saņemt no tām pirmos teliņus, pieradināt jaunās gotiņas pie slaukšanas aparātiem. Liesma 77, 6, 2.

pirmpiens, -a, v.; parasti vsk. *Jaunpiens.* □ Vairāk B_{12} vitamīnu satur pirmpiens. Vēlāk pienā B_{12} vitamīna saturs samazinās. Ves 62, 3, 31. Jaunpiedzimušā teļa vienīgā pareizā fizioloģiskā barība ir mātes pirmpiens, kas nodrošina pilnīgu un normālu augšanu un strauju attīstību. Lauku Dzīve 74, 3, 12. Klimpiņu gatavošanai var izmantot pirmpienu .. Kļaviņa 1, 186. Es viņai [draudzenei] atnesīšu gabaliņu pirmpiena sacepuma — brūnu virsiņu, ar cukuru apkaisītu. Indrāne 7, 138. // *Piens, kas izdalās no krūšu galiem grūtniecības otrajā pusē un otrajā, trešajā dienā pēc bērna piedzimšanas.* □ Dažkārt grūtniecības otrajā pusē izdalās pirmpiens, kas uz krūšgaliem veido sausas krevelītes. Ves 75, 10, 5. Pirmās 2—3 dienas pēc piedzimšanas bērns uzņem pirmpienu, kas ir daudz bagātāks ar uzturvielām, fermentiem, hormoniem un vitamīniem nekā parastais mātes piens .. Ves 77, 11, 12. Ar [mātes] pirmpienu bērns saņem imunitāti pret slimībām. Ves 77, 10, 12.

pirmpirkuma, ģen., nelok. *Parasti savienojumā ar «tiesības»: pirkšanas pirmtiesības.* □ Ja kopīpašuma dalībnieks pārdod savu daļu trešajai personai, pārējiem daļējā kopīpašuma dalībniekiem ir pārdodamās daļas pirmpirkuma tiesības .. Civilk 1, 57.

pirmplanēta, -as, s. *Planēta savā pirmatnējā attīstības stadijā.* □ Jupitera atmosfēru varam uzskatīt par milzīgu laboratoriju, kurā iespējams studēt procesus, kas norisinājušies uz mūsu pašu pirmplanētas pirms 4—5 miljardiem gadu. Zin T 66, 12, 22.

pirmprodukts, -a, v. *Pirmais, sākotnējais (kā) produkts.* □ Apģērba problēmas risināšanā piedalīsies arī mūsu rūpnīca. Kā pirmprodukts sintētisko šķiedru ražošanai noder nafta un akmeņogles, no kā iegūst fenolu. Cīņa 63, 142, 4.

pirmprojekts, -a, v. *Pirmais, sākotnējais (kā) projekts.* □ Pārstrādes uzņēmuma jauda pēc tā pirmprojekta bija .. 1 200 000 nosacīto kārbu .. DD 69, 9, 14.

pirmpublicējums, -a, v. *Pirmais (kā) publicējums.* Romāna p. Dzejoļa p. Tiesības uz pirmpublicējumu. □ «Cīņas» darbinieki vienmēr atceras, kā savā laikā Vladimirs Iļjičs Ļeņins sekoja presei. Mēs allaž lepojamies ar to, ka «Cīņā» ir 3 viņa darbu pirmpublicējumi. Zv 79, 9, 3. .. vērīgam lasītājam, kas grib tuvāk iepazīt sava iecienītā rakstnieka daiļrades gaitu, .. jāmeklē pirmpublicējumi laikrakstos un žurnālos, pirmiespiedumi grāmatās. Kar 63, 1, 141. 90 gados, kas aizritējuši kopš romāna [«Mērnieku laiki»] pirmpublicējuma, brāļu Kaudzīšu darbs nav nedz aizmirsts, nedz novecojis. Rīgas B 68, 194, 4.

pirmpublikācija, -as, s. *Pirmā (kā) publikācija.* Stāsta p. žurnālā. □ .. gadagrāmatas nodoms ir sniegt tikai pirmpublikācijas .. Jaun Gr 67, 12, 20. Pirmpublikācija no Latvijas PSR Centrālā valsts vēstures arhīva fondiem. Cīņa 79, 10, 2.

pirmpulks, -a, v.; reti. *Avangards (2).* □ Un šo meklējošo speciālistu pirmpulkā izvirzās mūsu Koksnes ķīmijas institūta darbinieki. Cīņa 78, 266, 4.

pirmputni, -u, vsk. pirmputns, -a, v. *Pirmatnējie putni.* □ Zemes garozas slāņos, kas izveidojušies vidējā ērā, atrada īpatnēja putna skeleta nospiedumus. Šis putns bija baloža lielumā un līdzinājās rāpuļiem vairāk nekā tagadējie putni .. Šo dzīvnieku nosauca par pirmputnu. Zool 113.

pirmradītājs, -a, v.; **pirmradītāja,** -as, s. *Pirmais (kā) radītājs.* □ Ceļš uz īstām mākslas vērtībām Elzai Radziņai vienmēr ir bijis bruģēts ar pietāti, godbijību pret rakstnieku, tēla pirmradītāju. Dzene 4, 129.

pirmraksts, -a, v. *Pirmais (kā) teksts, pieraksts, manuskripta variants.* Dzejoļa p. □ Šis darbs bija ievērojamā «Komunistiskās partijas manifesta» pirmraksts. Cīņa 70, 275, 3. Šie ir F. Laizāna folkloras vākuma pirmraksti uz 1262 lappusēm .. Kar 81, 4, 181. Koncertējot Harkovā, māsa apciemoja Jurjānu Andreju un saņēma no tā «Latvju deju» pirmrakstu klavierēm .. Jēk Mediņš 2, 12.

pirmreizējs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmreizēji. 1.** *Tāds, ko veic, kas notiek, noris, ir radies pirmo reizi.* □ Republikas saimniecībās ir veikta pirmreizējā skābo augšņu kaļķošana. Tagad katru gadu notiek atkārtota kaļķošana .. Lauku Dzīve 78, 1, 2. // *Vēl nebijis.* □ Pameitas lomu režisors uzticēja Mirdzai Šmithenei. Visiem par lielu brīnumu — gaišajai, liriskajai Šmithenei. Tas bija pirmreizējs uzdevums aktrises jaunradē. Te aktrisei bija iespēja atklāt savas personības būtību .. Dzene 3, 124. Cilvēka drosmīgās domas triumfs iemiesots [Ādolfa Skultes] Trešajā — «Kosmiskajā simfonijā» (1963). Tas ir pirmreizējs šādas tēmas vispārinājums padomju mūzikā. Lit M 79, 43, 5.

2. *Pirmreizīgs (1).* □ .. viņiem šī saskatīšanās nebij banāls dzejnieka izdomājums, bet gan īsta, pirmreizēja un liktenīga. Plaudis 2, 247. .. dzejnieks spēj un arī prot rakstīt bez izpušķojumiem, nereti pirmreizēji grodiem, patiesiem un trāpīgiem vārdiem un izteicieniem .. Lit M 62, 28, 2. .. par simtprocentīgi pirmreizēju jaunās filmas scenāriju nevar nosaukt .. Cīņa 85, 188, 2.

pirmreizība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → pirmreizīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Katram kaut cik piedzīvojušam jūras braucējam ir savs pirmās pārdzīvotās vētras stāsts. Dažkārt notikums nav nemaz tik sevišķi nozīmīgs, tomēr ar savu pirmreizību palicis uz mūžu atmiņā. Talcis 7, 126. Izprastajā, vairākkārt pārdzīvotajā tēlā nezaudēt pirmreizības svaigumu — tas ir visu patiesi izcilo mākslinieku vienkāršais, bet lielais daiļrades noslēpums. Dzene 3, 62. .. neaizmirstami ļaudis un notikumi .. paliek mūžam jauni un dzīvi, ar to pirmreizību, kas piemīt

katram diža laikmeta ievadījumam. Kar 58, 12, 132.

2. *Vispārināta īpašība → p i r m r e i z ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

pirmreizīgs, -aiš; s. -a, -ā; apst. **pirmreizīgi. 1.** *Tāds, kas ir tikko atklāts, radīts u. tml. un izceļas ar savu kvalitāti, savdabīgumu, neikdienišķumu.* □ ..luga izraisa daudzas pārdomas par to, cik dziļi, pirmreizīgi lugā notēloti notikumi un cilvēki, cik spēcīgi izvirzītas problēmas. J Kalniņš 1, 361. ..jātiecas savākt interesantus, pirmreizīgus un vērtīgus materiālus. Jaun Gr 67, 12, 20. ..nekad viņa [meitene] tik vēlu nav viena bijusi ārpus mājas, nekad. Nu, bet šī diena pati par sevi ir savāda, pirmreizīga. Zigmonte 1, 182.

2. *Pirmreizējs (1).* □ Mokas zaudēja savu pirmreizīgo asumu. Atkārtojoties vienām un tām pašām ciešanām, cilvēka apziņa samierinājās ar tām kā ar kaut ko nenovēršamu. Lācis 5, 40. Reiz līdzīgā «grēkā» atzinās pat rakstniece Anna Sakse (proti, ka viņai jāapskaužot M. Birzes un Ē. Vilka izdoma). ..arī Annas Sakses atzīšanās bija pirmreizīga, kaut kas nebijis visā mūsu literatūrā. Lit M 56, 44, 2.

pirmreizīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p i r m r e i z ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; pirmreizība (1).* Jūtu p. □ Dažreiz tas ir tikai īss, zibenīgs mirklis, taču tikko manāmais kustības vai vārda pārrāvums piešķir notiekošajam darbības pirmreizīguma efektu. Artmane 46. Pieaugušo literatūrai jākļūst aizvien emocionālākai, tajā.. jāpieaug pirmreizīguma vērtībai. Lit M 80, 6, 10. Mēdz uzskatīt, ka lielas personības mākslā jābūt pirmreizīguma, pārsteiguma momentam. Tēl M 60, 117.

2. *Vispārināta īpašība → p i r m r e i z ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; pirmreizība (2).*

pirmreizinātāji, -u, vsk. pirmreizinātājs, -a, v.; mat. *Divi vai vairāki pirmskaitļi, kuru reizinājums ir vienāds ar doto skaitli.* Sadalīt skaitli pirmreizinātājos — *izteikt skaitli kā pirmskaitļu reizinājumu.*

pirmrekordists, -a, v.; **pirmrekordiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sportists, kas ir sasniedzis pirmrekordu.*

pirmrekords, -a, v.; fizk. *Pirmais augstākais rezultāts (jaunā disciplīnā vai jaunā sporta veidā).* □ ..rezultātu, kas pārsniegs šo summu un tiks uzrādīts pēc 1981. gada 30. aprīļa, apstiprinās par pasaules oficiālo pirmrekordu septiņcīņā. Sports 81, 72, 1. Šī [1975.] gada 24. augustā pagāja 100 gadi, kopš M. Vebs uzstādīja pirmrekordu — pārpeldēja Lamanšu. Liesma 75, 9, 16.

pirmrindas, ģen., nelok. *Tāds, kas darbā ir sasniedzis augstākos rādītājus, labākos rezultātus (salīdzinājumā ar citiem līdzīgiem); tāds, kas atbilst augstām prasībām, normām.* P. uzņēmums. P. kolhozs. P. brigāde. P. kolektīvs. P. strādnieks. P. darbinieks. P. adītāja. □ Pirmo piecgadu plānu.. akceptēja VK(b)P XIV konference.. Pirmās piecgades galveno uzdevumu — radīt varenu industrijas bāzi, pirmrindas rūpniecību, kas spējīga pārkārtot visu tautas saimniecību.. Zv 79, 20, 1. Apstiprināta krūšu nozīmīte, kas apliecina piederību pie pirmrindas kuģa. Rīgas B 81, 29, 2.

pirmrindnieks, -a, v.; **pirmrindniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas darbā ir sasniedzis augstākos rādītājus, labākos rezultātus (salīdzinājumā ar citiem līdzīgiem).* Darba p. Lauksaimniecības p. Ražošanas p. Pirmrindnieku salidojums. □ Pirmrindnieks — tas ir meklētājs, jaunā, progresīvā nesējs. Cīņa 75, 195, 1. Kļūt par pirmrindnieku nenozīmē strādāt līdz pārpūlei, samocīt sevi. Pirmrindnieks rodas prasmē radoši savienot fizisko un garīgo slodzi, ietaupot laiku un kustības. Liesma 75, 12, 10. Darba ražīguma celšanā liela nozīme ir pirmrindnieku pieredzei, pilnīgākai darba paņēmienu, darba rīku un ierīču lietošanai. Sterns 2, 10.

pirms[1], apst. *Laikposmā, kurā vēl nav sākusies kāda darbība, norise, iestājies kāds stāvoklis.* □ Skaties pirms vietu, kur mīt kāju, tad nebūs jāskatās, kur esi minis kāju.. R Kaudzīte 1, 56. Vizbulīte: Kas vīrs, ne zēns, tas dara pirms, tad runa. Rainis Xb, 104. Kāpēc jūs sevi aizliedzat, kāpēc, un zināt negribat, kas paliks pēc? Bet kam es zavēju [pareģoju] kā zintnieks sirms, jūs taču nezināt, kas bija pirms... Peters 4, 128. Bet tad viņai iekrita prātā pirms iet uz jūrmalu un samest čupās jūras mēslus, iekams tos citi nav nogrābstījuši. Plūdonis 2, 343.

pirms[2], priev. ar ģen. **1.** *Norāda uz laikposmu, laika momentu, kas tuvojas, kad notiek kāda darbība, norise, eksistē kāds stāvoklis.* Tas notika pirms vairākiem gadiem. Sākt siena pļauju pirms Jāņiem. Iziet no mājas piecas minūtes pirms septiņiem. Pirms (arī bez sar.) laika — *par agru, nelaikā.* Pirms saules — *pirms saules lēkta.* □ Cilvēki jau pirms daudziem gadu tūkstošiem atrada.. stiklu. Zv 53, 17, 4. Ar Dailes teātra aktrisi Viju Artmani dzīves ceļi saveda kopā pirms gadsimta ceturkšņa — 1953. gadā. Artmane 34. Liepājas muzejā glabājas rotas, kas gatavotas 1500 gadus pirms mūsu ēras. Zin T 77, 3, 23. Nevar koks pirms laika lapas atraisīt.. A Bārda 1, 259. Rītā agri pirms saules. ME III, 227. // *Norāda uz darbību, norisi, stāvokli, kam vēl nesākoties, notiek cita darbība, norise, eksistē cits stāvoklis.* Pārbaude pirms kaujas. Notīrīt mašīnu pirms braukšanas. Piecelties pirms brokastīm. Klusums pirms vētras. □ Pirms gulētiešanas viņš vēl paņēma rokās veco albumu. Lācis 15, 323. Es jau zināju sen pirms šī rieta, Ka ir kalni un kalngalu sniegs.. Elksne 9, 27. Sieva bija tīri atlabusi, bet tad, kā aizgāja pirms īstas veselības uz tīrumu mēslus ārdīt, tā iegūla par jaunu. J Kalniņš 3, 10. Bet pirms tēlnieka Induļa Rankas bija gleznotājs Indulis Ranka. Liesma 71, 11, 9. // teikumā ar noliegtu verbu. *Agrāk par.* □ «No Ansonu Mārtiņa neviens pirms pusgada [ratus uztaisām] nav sagaidījis.» Upīts 4, 29.

2. *Norāda uz to, kas laika un telpas secībā vēl nav sasniegts, paveikts u. tml.* □ Viņš nebrauca līdz pašai Ainei,.. bet izkāpa vienu

pieturu pirms pilsētas .. Gulbis 3, 276. Vakars ir dzestras valgmes piesūcies un tik kluss, ka Noras soļus viņš samanīs krietni tālu jau pirms ostas steķiem. Līvs 1, 41. Pirms puskilometra Gauja likās pietiekami sekla, lai pārbristu tai pāri .. Gulbis 3, 235.

pirms[3], saiklis. *Saista salikta teikuma komponentu ar palīgteikumu, norādot uz laika secīguma attieksmi starp tiem (palīgteikuma darbība notiek pēc teikuma komponentā minētās darbības).* □ Ko ielikt lepnajā traukā, pirms to parādīt radiem un kaimiņiem? Kaldupe 8, 29. «Mums vēl jānostiprina sava pilsēta, pirms mēs dodamies tik tālā ceļā,» atbildēja bīskaps. J Kalniņš 4, 47. Kaut tikai mākonis neizlītu, pirms paspēj atnākt pie viņiem! Grīva 7, 52.

pirms-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. ģen. *Norāda, ka kas pastāv, noris pirms salikteņa otrajā daļā nosauktā.* Pirmsakcelerācijas. Pirmsapgaismības. Pirmsaviācijas. Pirmsfināla. Pirmsizlaiduma. Pirmsizlozes. Pirmsklasicisma. Pirmspensijas. Pirmsplūdu. Pirmslēciena. Pirmsolimpiādes. Pirmspaleozoja. Pirmssacīkšu. Pirmssezonas. Pirmstalkas.

2. savienojumā ar adj. *Norāda, ka kāda īpašība, pazīme pastāv, izpaužas pirms salikteņa otrajā daļā nosauktā.* Pirmskapitālistisks. Pirmsmonopolistisks. Pirmsbioloģisks.

pirmsācējs, -a, v.; **pirmsācēja,** -as, s. *Cilvēks, kas pirmais sāk, ievieš ko jaunu, vēl nebijušu.* □ .. Rīgas badmintonisti, šī sporta veida pirmsācēji Baltijas republikās, sarīkojuši pirmās savstarpējās tikšanās Baltijas kausa izcīņā. Sports 79, 87, 2. Kontaktos ar citu republiku mākslinieķiem esmu no jauna vērtējis ne tikai paša, bet visu Latvijas akvareļgleznieciību kopumā. Mūsmāju akvarelisti bija sava veida pirmsācēji šai žanrā. Lit M 75, 31, 2.

pirmsākums, -a, v. *Sākums, sākuma posms (kam jaunam, vēl nebijušam).* Zemkopības pirmsākumi. Pilsētas p. Draudzības p. □ Grāmatas pirmsākums, protams, ir manuskripts. Cīņa 79, 205, 3. Vēsture uzskata, ka vīna lietošanas pirmsākums saistīts ar simbolisko brālības ceremoniju. Pēc tam vīns kļuva arī par citu kultūras un rituālo ceremoniju pavadoni. Zv 79, 5, 29. Himnu žanra pirmsākumi meklējami seno grieķu mūzikā, kur ar šo vārdu apzīmēja slavināšanas, cildināšanas dziesmas. Vēriņa 1, 30.

pirmsaudzēja, ģen., nelok.; med. *Tāds, kas pastāv, noris pirms audzēja attīstības, izveidošanās.* □ .. pirms vēža slimnieks vienmēr ir sirdzis ar kādu hronisku slimību, ar tā saukto pirmsaudzēja slimību. Pad J 70, 68, 3.

pirmsausmas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms ausmas.* P. stunda. P. migla. □ Visapkārt vēl tumšs, vienīgi austrumi viz viegli zaļganajā pirmsausmas blāzmā. Ezera 11, 13. Istaba bija pilna pavasarīgi zaļganas pirmsausmas krēslas un smaržas. Avotiņa 7, 55. Pāri Priekšpilsētas siliem jau kāpa jauna diena. Kanāla ūdeņi it kā iesūca sevī melno nakts tumsu, un pelēkās pirmsausmas ēnas pamazām salīda niedru biezokņos. Vāczemnieks 4, 169. pārn. Dzeja reizēm šķiet tāda pirmsausmas atskārsme. Auziņš 7, 260.

pirmsbioloģisks, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas pastāv, noris pirms bioloģiskām parādībām.* □ .. saprātīgo būtņu evolūcija no pirmsbioloģiskas vielas ilgst ne mazāk par vienu miljardu .. gadu. Zv 62, 5, 6. Zinātnieki atraduši un izpētījuši neparasti ātrus polimerizācijas procesus temperatūrā, kas tuva absolūtajai nullei. Tie parāda jaunā gaismā pirmsbioloģiskās evolūcijas procesu norisi. Cīņa 80, 94, 3.

pirmsdarba, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms darba procesa sākšanās.* □ Staņislavska [skatuves mākslas] sistēma nespēj aizstāt talantu, bet tai jārada aktierī vajadzīgais pirmsdarba noskaņojums, kas paver durvis uz iedvesmas valstību. Cīņa 63, 11, 4.

pirmsdienesta, ģen., nelok.; mil. *Tāds, kas pastāv, noris pirms dienesta bruņotajos spēkos.* □ Arvien pieaugošā fiziskā slodze, pie tam saīsinātā dienesta laikā, prasa arī lielāku morālo un psiholoģisko sagatavotību, augstāku pirmsdienesta sagatavotību. Liesma 70, 2, 1. Jūras kluba darbinieki lielu uzmanību veltī arī jauniesaucamo pirmsdienesta apmācībām. Rīgas B 70, 5, 2.

pirmsdiploma, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms diplomdarba, diplomprojekta izstrādes; pirmsdiplomdarba, pirmsdiplomprojekta.* □ Pirmsdiploma praksē V kursa studenti sīki iepazīst un salīdzina ražošanas tehniskos procesus .. rūpnīcās, kā arī ievāc un apkopo nepieciešamos datus savu diplomprojektu izstrādāšanai. Cīņa 63, 13, 2.

pirmsdiplomdarba, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms diplomdarba izstrādes.* □ Pēdējā kursa audzēkņiem līdzšinējās pirmsdiplomdarba prakses vietā paredzēts praktizēties zinātniskajā pētniecībā. Cīņa 71, 210, 4.

pirmsdiplomprojekta, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms diplomprojekta izstrādes.* P. prakse.

pirmsdzemdību, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms dzemdībām.* P. komplikācijas. □ No 1973. gada visām strādājošām sievietēm neatkarīgi no darba stāža pirmsdzemdību un pēcdzemdību atvaļinājumu apmaksā pilnā algas apmērā .. Hor 79, 13, 33. // *Tāds, kas ir paredzēts grūtniecēm (neilgi) pirms dzemdībām.* P. nodaļa slimnīcā. P. palāta.

pirmseksāmenu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms eksāmeniem.* P. konsultācijas.

pirmsekspluatācijas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms (kā) nodošanas ekspluatācijā.* □ Kā parādīja pirmsekspluatācijas izmēģinājumi, mezgli bija samontēti ar tādu meistarību, ka tos nevajadzēja pat noregulēt. Pad J 82, 7, 1.

pirmsenči, -u, v.; vsk. **pirmsencis,** -ča, v.; **pirmsence,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Pirmatnējie, sākotnējie (parasti dzīvnieku) senči.* □ Tagad dzīvojošo abinieku pirmsenči uz Zemes parādījušies jau ļoti sen — apmēram pirms 300 miljoniem gadu. Sloka 1, 22.

pirmsēnes, -ņu, vsk. pirmsēne, -es, s. *Visprimitīvākās sēnes — mikroskopiski vienšūnas organismi, kas dzīvo mitrā vidē (piemēram, ūdenī uz aļģēm, mitrā zemē vai sauszemes augu šūnās) un kas vairojas ar zoosporām.*

pirmsfeodālisma, ģen., nelok. *Pirmsfeodāls.*

pirmsfeodāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmsfeodāli.** *Tāds, kas pastāv, noris pirms feodālisma.* Pirmsfeodālās formācijas.

pirmsfestivāla, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms festivāla.* □ Vispasaules jaunatnes un studentu festivālam ar lielu aizrautību gatavojas arī rīdzinieki. Krāšņi uzzied Rīga pirmsfestivāla dienās. Zv 57, 12, 4. Izgatavots tūkstošiem dāvanu, sarīkots apmēram 5 tūkstoši dažādu pirmsfestivāla tikšanos, vakaru, svētku un koncertu. Cīņa 62, 174, 3.

pirmsiesaukuma, ģen., nelok.; mil. *Tāds, kas pastāv, noris pirms iesaukuma bruņotajos spēkos.* P. apmācības. □ . . gandrīz visi pirmsiesaukuma vecuma jaunieši tiek attiecīgi sagatavoti. Cīņa 67, 74, 2. Pirmsiesaukuma jauniešu apmācības punkts šajā rūpnīcā bija pirmais visā republikā. Rīgas B 71, 241, 6.

pirmsiesaukumnieks, -a, v.; mil. *Jaunietis, kas pirms iesaukuma vecuma sasniegšanas ir pakļauts reģistrācijai militārajās iestādēs.*

pirmsignāls, -a, v. *Pirmais, sākotnējais signāls.* □ Nebūt nav jābūt tehniķim, lai saprastu, cik garš un sarežģīts ceļš jānoiet TV pirmsignālam no Lužņikiem . . , līdz tas kļūst par krāsainu attēlu, teiksim, kaut kur Meksikā vai Angolā. Pad J 79, 155, 2.

pirmsindustrijas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms industrijas attīstības.* □ . . daudzi . . autori šķiet līdzīgi jauniem nelgām, kas cīnās pret tehnikas kundzību . . un sapņo par pirmsindustrijas laikmeta idillisko dzīvi. Lit M 67, 27, 14. «Pirmsindustrijas stadija», kas lielākajās kapitālistiskajās valstīs beigusies 18. gadsimta nogalē, vēl turpinās Āzijas, Āfrikas un Latīņamerikas zemēs. Cīņa 71, 209, 2.

pirmsinfarkta, ģen., nelok. *Tāds kas pastāv, noris (neilgi) pirms infarkta izveidošanās.* □ Grūti uzskaitīt visas preparāta dziednieciskās īpašības. Piebildīsim tikai, ka tas palīdz labi dziedināt reimokardītu, stenokardiju, kā arī slimniekus pirmsinfarkta un pēcinfarkta stāvoklī. Rīgas B 68, 33, 4.

pirmskaitlis, -ļa, v.; mat. *Naturāls skaitlis, kas ir lielāks par 1 un dalās tikai ar 1 un pats ar sevi.* Savstarpēji pirmskaitļi — *divi skaitļi, kam nav kopīga dalītāja, izņemot dalītāju 1 (piemēram, 8 un 5).* □ Lai noteiktu, vai dotais skaitlis ir pirmskaitlis, jāpārbauda tā dalāmība pēc kārtas ar visiem pirmskaitļiem 2, 3, 5, 7, 11 utt., kuru kvadrāti ir mazāki nekā dotais skaitlis. Ja ne ar vienu no šiem pirmskaitļiem dotais skaitlis nedalās, tad tas ir pirmskaitlis. Mat 54.

pirmskapitālisma, ģen., nelok. *Pirmskapitālistisks.*

pirmskapitālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmskapitālistiski.** *Tāds, kas pastāv, noris pirms kapitālisma.* Pirmskapitālistiskās formācijas. □ . . attīstībā aizkavējušās tautas un zemes var pāriet no pirmskapitālistiskām sabiedriskām attiecībām tieši uz sociālismu un komunismu. Zv 74, 24, 15. . . [vārds] tautība apzīmē sociāli etnisku kopību pirmskapitālistiskajā laikmetā. Lit M 80, 42, 2.

pirmskarš, -a, v. *Laikposms pirms kara.* □ Oskars . . iziet tomēr cauri visām Vācijas vēsturiskās attīstības fāzēm — pirmskaram, **karam, pēckaram.** Lit M 82, 3, 15. // ģen.: pirmskara, adj. nozīmē. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms kara.* P. laiks. □ Kaut arī pēckara periodā rūpniecība kaut cik atdzīvojās, tomēr 1929. gadā tās kopprodukcijas vērtība sasniedza tikai 54% no pirmskara līmeņa. Mežgailis, Zvidriņš 1, 41. . . vesela kuteru flotile . . dod ventspilniekiem iespēju vairākkārtīgi pārsniegt pirmskara nozveju. Cīrulis 1, 19. Cepure gan vairs nav tā, kas toreiz, tomēr stipri līdzīga — ar tādu pašu melnu nagu un pastāvu virsu — tāpat droši vien pirmskara manta, tikai gadus pārdesmit nevalkāta un tāpēc tik labi saglabājusies. Purs 5, 99.

pirmskatastrofas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms katastrofas.* □ Viņš spēja pat iedomāties atsevišķas pirmskatastrofas notikumu detaļas. Pad J 70, 52, 5. Par to, ka pirmskatastrofas periodā vajadzēja jau būt civilizācijām ar pietiekami augstu zināšanu līmeni, vēstī arī daudzi norādījumi par vēlēšanos glābt savas zināšanas no uzbrūkošās katastrofas. Pad J 71, 139, 6.

pirmskaujas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms kaujas.* P. rīkojumi. □ . . laikam nav neviena tik stipra vīra, kuru nedīdītu pirmskaujas drudzis. Kar 58, 9, 55.

pirmskāzu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms kāzām.* □ Šī nakts likās neparasta tāpēc, ka tā bija Silvijas pirmskāzu nakts. Kroma 3, 71. Šajās pēdējās dienās, kopš viņš atgriezies no ekspedīcijas, Baiba viņu uzmana kā slepenpolicists. Ir atsākušies vecie pirmskāzu triki. Dripe 5, 280.

pirmskembrijs, -a, v.; parasti vsk.; ģeol. *Laikposms pirms kembrija.* Pirmskembrija slāņojums. □ Pirmskembrijs aptver apmēram $^6/_7$ no Zemes garozas mūža, tādēļ tas ieņem mūsu planētas vēsturē sevišķi svarīgu vietu. Tagad jau noteikts atsevišķu pirmskembrija iežu vecums. Tas pārsniedz 3,5 miljardus gadu. Rīgas B 62, 120, 2. Divas visvecākās un visgarākās ģeoloģiskās vēstures ēras — arhaju un proterozoju parasti apvieno zem nosaukuma pirmskembrijs jeb prekembrijs. Maldavs 1, 175. Paleozoja sākumā Zemes garoza iegrimusi un pirmskembrija iežu virsa Latvijas teritorijā pārklājusies ar paleozoja nogulumiem. Ģeogr 22.

pirmskola, -as, s. *Organizēta apmācība pirms pamatskolas pirmās klases (buržuāziskajā Latvijā un citās valstīs), kad audzēkņi apgūst pirmos lasīšanas, rakstīšanas, rēķināšanas pamatus; arī attiecīgā mācību iestāde.* □ . . mani ievietoja kādā vācu bērnudārzā, jo citas pirmskolas mūsu mājokļa tuvumā nebija. Jēk Mediņš 2, 17. pārn. Kross ir visu auto un motosporta disciplīnu pamats. Tā ir ābece un pirmskola, kas jāizmācās . . , lai varētu gūt panā-

kumus sarežģītākās šo sporta veidu disciplīnās. Sports 79, 181, 2.

pirmskolhozu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms kolhozu nodibināšanas.* □ Tikai mazliet ielūkojoties pirmskolhozu laika vēstures lappusēs, skaidri redzamas tās grandiozās pārmaiņas, kas republikas laukos notikušas padomju varas gados. Lauku Dzīve 77, 10, 17.

pirmskolnieks, -a, v.; **pirmskolniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Sagatavošanas klases audzēknis.* □ Viņa dēlēns uzsāka pirmskolnieka gaitas, un tēvs bija atvedis dēlu uz skolu. Ķiršakne 1, 30.

pirmskongresa, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms kongresa.* P. posms. P. sociālistiskā sacensība. □ ..par uzvaru pirmskongresa darba sardzē.. kolektīvam piešķirts VĻKJS XVII kongresa nosaukums.. Liesma 75, 9, 4.

pirmskristiānisma, ģen., nelok., arī **pirmskristietības,** ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms kristietības rašanās, attīstības, arī ieviešanas.* □ ..luterāņu reliģija.. nespēja pārliecināt zemnieku masas. Tie pielūdza vēl sensenos pirmskristiānisma dievus. V Kalniņš 1, 183. ..šie svētki [ziemsvētki] saplūda ar seno slāvu svētkiem, kurus arī svinēja decembra beigās. Izspiedusi pirmskristiānisma dievu pielūgšanu, «Kristus dzimšana» šeit uzsūca daudz pagānisko svētku paradumu.. Hor 76, 24, 21. ..evaņģēliju leģendas par Kristu satur daudz patapinājumu no pirmskristietības reliģiju mītiem, piemēram, leģendām par Budu, Ozirisu, Dionīsu, Mitru, Adonisu un citām.. Hor 76, 24, 21. Pirmskristietības laikā slāvi uzskatīja, ka agrāk bijusi tikai jūra, no kuras pēc tam radusies Zeme. Pad J 71, 149, 6.

pirmskvartārs[1], -a, v.; ģeol. *Laikposms pirms kvartāra.* Pirmskvartāra iezis.

pirmskvartārs[2], -āis; s. -a, -ā; ģeol. *Tāds, kas pastāv, noris pirms kvartāra.* □ No Latvijas teritorijas pirmskvartārās veģetācijas ir saglabājušies daži fragmenti pārakmeņojumu.. veidā. Ģeogr 100.

pirmslaulību, dsk. ģen., arī **pirmslaulības,** ģen.; nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms laulībām.* Pirmslaulības uzvārds. □ Saderinātie ierodas pirmslaulību konsultācijā, kur viņiem pastāsta par laulību no visdažādākajiem aspektiem. Zv 78, 11, 19. ..pirmslaulību pazīšanās ilgums ļauj netieši spriest, cik nopietni nākamie dzīvesbiedri ir samērojuši savas personības. PL Siev 80, 10, 18.

pirmslāvi, -u, v.; tikai dsk. *Pirmatnējo slāvu cilšu kopums.* □ Pirmslāvi atradās visciešākajās attiecībās ar rietumbaltiem.. Kar 80, 1, 188. Pirmslāvu valodas sākumu valodnieki mēdz datēt ar 500.—400. gadu pirms mūsu ēras. Kar 80, 1, 188. Šai [Ščecinas] vietā jau pirms divarpus gadu tūkstošiem bija ar mietu žogu apjozta apmetne, kur dzīvoja tā dēvētās Lužicas (pirmslāvu) kultūras ļaudis. Rīgas B 70, 110, 6.

pirmsledāja, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms ledāja izveidošanās.* □ Ledāji daļēji noārdīja pirmskvartāra reljefa virsu, noguldīja atnesto materiālu, apraka seno pirmsledāja reljefu. Ģeogr 35.

pirmsleduslaikmets, -a, v.; parasti vsk.; ģeol. *Laikposms pirms leduslaikmeta.* □ Botāniķi te [Žiguļu kalnos] atrod.. reliktus — pirmsleduslaikmeta augu pēctečus. Cīrulis 1, 97. ..zinātnieki meklēja atbildi uz jautājumu, kad un kāpēc izmiruši šie milzīgie pirmsleduslaikmeta dzīvnieki.. Zv 74, 20, 14.

pirmslidojumu, dsk. ģen., arī **pirmslidojuma,** ģen.; nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms lidojumiem (lidojuma).* Pirmslidojuma pārbaude. □ Te ir.. īpaši kabineti pirmslidojumu treniņiem.. Cīņa 67, 159, 1. Ne mazāk enerģijas kā speciālos trenažieros mums nācies likt lietā vispārējās fiziskās sagatavotības nodarbībās, kas, it sevišķi pirmslidojumu periodos, virzīta uz izturības izstrādāšanu. Sports 80, 57, 2.

pirmslietus, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms lietus.* P. mākoņi.

pirmslīguma, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms līguma noslēgšanas.* P. sarunas. P. strīdi jur.

pirmsmaija, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms Pirmā Maija svētkiem.* P. dienas. □ ..rūpnīcā.. izvērsusies pirmsmaija sociālistiskā sacensība. Cīņa 67, 92, 2.

pirmsmarksisma, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms marksisma; pirmsmarksistisks.* □ ..pirmsmarksisma filozofija nevarēja atrisināt jautājumu par telpas un laika bezgalību. Tās galvenais trūkums bija bezgalības aplūkošana metafiziski, vienpusīgi, atrauti no galīgā. Karpovics 1, 56.

pirmsmarksistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmsmarksistiski.** *Tāds, kas pastāv, noris pirms marksisma; pirmsmarksisma.* □ Vēstures materiālistiskā izpratne deva iespēju parādīt tautas masu un vispirms strādnieku šķiras izšķirošo lomu vēstures procesā. Kā zināms, daudzi pirmsmarksistiskās filozofijas pārstāvji uzskatīja, ka vēsturi veido karaļi, karavadoņi, atsevišķi varoņi. Pad J 68, 88, 1.

pirmsmonopolistisks, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas pastāv, noris pirms monopolisma.* □ Kapitālisma attīstība šai periodā [19. gadsimta otrajā pusē] Krievijas impērijā un reizē arī Baltijas novadā raksturojama kā pirmsmonopolistiska, pakāpeniski augoša, kas vēl ilgi saglabāja feodālās iekārtas paliekas.. V Kalniņš 1, 278. ..veco, pirmsmonopolistisko kapitālismu nomainīja monopolistiskais kapitālisms.. Cīņa 55, 161, 2.

pirmsnārsta, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms nārsta.* □ Līdakām pienācis pirmsnārsta laiks, un tās kļuvušas sevišķi rijīgas.. Bērn 55, 3, 40. ..malu mednieki.. nodara lielus zaudējumus republikas zivju krājumiem — iznīcinot zivis pirmsnārsta un nārsta periodā.. Pad J 69, 83, 6.

pirmsnāves, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms nāves.* P. stāvoklis. □ ..izmantojot infrasarkanos starus, nodaļas darbinieki atjauno Lielā Tēvijas kara varoņu, fašistu cietumu gūstekņu pirmsnāves piezīmju tekstus. Rīgas B 67, 41, 4. pārn. Es neciešu dā-

lijas, šos nekaunīgi spilgtos pirmsnāves ziedus, šo pēdējo rudenīgo akordu .. Lit M 68, 14, 7.

pirmsoktobra, ģen., nelok. **1.** *Tāds, kas pastāv, noris pirms Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas.* □ Plašu ievadu grāmatai uzrakstījis profesors V. Miške. Spilgti parādot revolucionārās kustības izaugsmi pirmsoktobra periodā .. Jaun Gr 67, 6, 6. Daudzas Raiņa pirmsoktobra dzejas vārsmas .. skan kā kvēls aicinājums cīņā par kapitālistiskās pasaules sagrāvi. Vēstis 79, 1, 73. A. Glazunova daiļrade saista pirmsoktobra klasiku ar jauno padomju mūziku. Jaun Gr 67, 12, 39.

2. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas kārtējās gadadienas.* P. sociālistiskā sacensība. □ Stājoties pirmsoktobra darba sardzē, republikas rūpniecības uzņēmumu .. kolektīvi uzņēmušies paaugstinātas saistības .. Pad J 67, 34, 1.

pirmsolimpiādes, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms olimpiādes; pirmsolimpisks.* P. treniņi. □ .. žurnāls «Liesma» .. iepazīstināja lasītājus ar tiem Padomju Latvijas labākajiem jaunajiem sportistiem, kas pirmsolimpiādes gadā bija guvuši visievērojamākos panākumus .. čempionātos. Liesma 74, 12, 12. Šis gads, Tautu spartakiādes un pirmsolimpiādes gads, ir iezīmējies ar jauno sportistu panākumiem. Sports 63, 116, 2.

pirmsolimpisks, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas pastāv, noris pirms olimpiādes; pirmsolimpiādes.* □ Grenoblē noslēgušās pirmsolimpiskās sacensības ātrslidošanā. Cīņa 67, 21, 3. Pērn notika pirmsolimpiskais kross .. Sports 81, 182, 4. .. teicamas sporta bāzes, kurās jau sākušies pirmsolimpiskie treniņi. Sports 80, 105, 2.

pirmsoperācijas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms ķirurģiskas operācijas.* □ Pirmsoperācijas periods apzīmē laika sprīdi no slimnieka stacionēšanas līdz operācijas izdarīšanai. Pirmsoperācijas periodu var iedalīt diagnozes precizēšanas un operācijas sagatavošanas posmos. Visp ķir 54.

pirmspadomju, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms padomju iekārtas nodibināšanās.* P. literatūra. P. dzeja. □ Īsumā aplūkosim ekonomiskos likumus un teorijas, kuru zināmā ietekmē pirmspadomju periodā Latvijas teritorijā veidojās iedzīvotāju skaits, sastāvs un nodarbinātība. Mežgailis, Zvidriņš 1, 7. Latviešu pirmspadomju dramaturģijā liela vieta ir teiksmu un pasaku lugām — tās aizņem apmēram trešo daļu no visas mūsu pirmspadomju dramaturģijas vērtīgākās daļas. J Kaln 1, 96. Pēckara gados par Drāmas teātra galveno režisoru kļūst A. Amtmanis-Briedītis, pirmspadomju mākslas labāko reālisma tradīciju pārstāvis. Dzene 6, 146.

pirmspavasaris, -ra, v. *Laikposms pirms pavasara; priekšpavasaris.* □ Pirmspavasarī — februāra beigās, marta sākumā — Saules augstums sasniedz 25° virs horizonta. Pieaug ultravioletās radiācijas aktivitāte. Ves 77, 3, 5.

pirmspēdējais; s. -ā. *Priekšpēdējais.* □ «.. malači bijāt — uzkāpt no [klases sekmības] pirmspēdējās vietas līdz ceturtajai, tas nav pa jokam.» Brīdaka 2, 95.

pirmspensijas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms pensijas vecuma sasniegšanas, arī pirms došanās pensijā.* □ .. mūsu republikas darba resursi pakāpeniski noveco. Aizvien lielāku īpatsvaru tajos iegūst pirmspensijas vecuma ļaudis. Hor 76, 23, 17. Komunistiskās partijas veterāna pirmspensijas biogrāfija noslēdzās viņpus Ventas cīņā pret latviešu buržuāziskajiem nacionālistiem un fašistu pakalpiņiem .. Cīņa 70, 96, 1.

pirmspieredzes, ģen., nelok. *Tāds, kas vēl nav izveidojies, fiksēts pieredzē.* P. koncepti.

pirmsplanētu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms planētu veidošanās.* □ Debess ķermeņiem izveidojoties no pirmsplanētu vielas, ķīmisko savienojumu reakcijas turpinājās .. Zv d 68, 3, 1.

pirmsplūdu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms plūdiem.* P. aizsardzības pasākumi. ◇ No pirmsplūdu laikiem sar. — *saka par ko ļoti vecu, novecojušu.* □ Vecās Latvijas laikā man nācās braukt ar lieliem, gan ar maziem kuģiem. Tie bija gandrīz vai no pirmsplūdu laikiem. Visa apkalpe dzīvoja kopējā kajītē, ēda no vienas bļodas. Zv 79, 13, 1.

pirmspļaujas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms pļaujas.* P. laiks. P. darbi.

pirmsreformas, ģen., **pirmsreformu,** dsk. ģen.; nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms reformas (reformām).* Pirmsreformu posms.

pirmsrevolūcijas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms revolūcijas.* P. māksla. Pirmsrevolūcijas Krievija — *Krievija pirms Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas.* □ Režisors un mēs [aktieri] gribējām panākt izrādē dzīvu, emocionālu pulsējumu, lai cilvēki sajustu, ka pārdzīvojumi kādā pirmsrevolūcijas ģimenē skar arī viņus. Vējāns 5, 50. A. Arhipova gleznās redzam galvenokārt pirmsrevolūcijas laika krievu sādžu, tās sadzīvi, tipus un dabu. Lit M 64, 25, 5.

pirmsrieta, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms rieta.* P. debesis.

pirmsrudens, -rudens, dsk. -rudeņi, v. *Laikposms pirms rudens.* □ Kad lietus padebeši pirmsrudeni atnes, Pie tevis klusi nopūšas dažs garāmgājējs, vēsais akmen .. Kaldupe 7, 98.

pirmssacensību, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms sacensībām.* □ Treneru māku pārbauda ilgi nodarbību gadi un īsas stundas, pat minūtes sacensībās. Īsts katalizators ir pirmssacensību dienas. Sports 81, 21, 2. Pretēji pieņemtajai tradīcijai japāņi atteicās no pirmssacensību demonstrējumiem. Sports 66, 150, 3.

pirmssacīkšu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms sacīkstēm.* □ Jau pirmssacīkšu kontroles braucienos vairāki sportisti traucās rekordu ātrumos. Sports 81, 122, 4.

pirmssajūta, -as, s. *Raksturīga sajūta, kas liecina par kāda fizioloģiska vai psihiska procesa sākšanos.* Lēkmes p. Vemšanas p.

pirmssējas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms sējas.* Augsnes p. apstrāde. Sēklu p. apstrāde. P. laistīšana. □ ..šogad [kukurūzas] pirmssējas kultivācijā katram hektāram augsnē iestrādā 3 centnerus amonjakūdens. Pad J 63, 97, 1. Laukus klāj sniegs, pavasaris vēl tālu. Taču Bauskas sēklu kontroles laboratorijā valda īsta pirmssējas rosme. Pad J 63, 253, 1.

pirmssezonas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms sezonas sākuma.* □ Divās līdzšinējās pirmssezonas turnīru spēlēs rīdzinieki kijeviešiem bija zaudējuši .. Sports 70, 202, 4. Viņi [ātrslidotāji] piedalījās .. pirmssezonas treniņu darba skatē. Sports 66, 169, 3. Šajā brīdī mūsu meitenes bija sasniegušas optimālo pirmssezonas formu .. Pad J 82, 12, 2.

pirmsskolas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms bērns sāk mācīties vispārizglītojošā skolā.* P. izglītība. P. audzināšana. P. bērnu iestādes. Pirmsskolas vecums — *bērnības posms no 3 līdz 6 gadu vecumam.* □ Izglītības nodaļas pārziņā [1919. gadā] atradās arī bērnu patversmes. Tika veikti pirmie pasākumi bērnudārzu izveidošanai, bērnu pirmsskolas apmācībai un bērnu vasaras koloniju iekārtošanai. Birziņa 1, 71. Visos daudzveidīgajos pirmsskolas iestādes pasākumos izpaužas un atklājas bērna personības īpašības, kuru attīstībā un izveidē noteicēja loma bijusi ģimenei. Sk Av 72, 15, 3.

pirmsslaukšanas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms slaukšanas.* P. darbi.

pirmsspartakiādes, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms spartakiādes.* □ Pirmsspartakiādes gadā esam paveikuši daudz. Sports 67, 27, 2.

pirmsspēles, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms sporta spēles.* □ Ventspilniekiem, izņemot pirmsspēles cerības, vairāk nekas netika. Sports 66, 137, 4.

pirmsstādes, ģen., nelok.; lauks. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms (kā) stādīšanas.* Augsnes p. apstrāde.

pirmsstarta, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms starta.* P. sagatavotība. P. prognozes. P. mirkļi. P. satraukums. □ Izšķir .. [sporta sacensībās] normālu starta gatavību, starta drudzi un pirmsstarta apātiju. Ves 77, 5, 17. Pat bargajā salā Tjumeņā, kad termometrs rādīja ap četrdesmit, automobilis, nostāvējis visu nakti laukā, sāka darboties burtiski pēc dažām minūtēm, jo ir apgādāts ar speciālu pirmsstarta uzsildītāju. Cīņa 73, 274, 1.

pirmssvētku, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms svētkiem.* P. noskaņojums. P. sociālistiskā sacensība.

pirmsšķiru, ģen., nelok.; vēst. *Tāds, kas pastāv, noris pirms šķiru, arī šķiru sabiedrības izveidošanās.* P. iekārta. P. sabiedriskās attiecības. □ Pirmsšķiru sabiedrībai raksturīgā etniskās kopības un sabiedriskās organizācijas forma bija cilts ar kopīgu dialektu, nosaukumu, kā arī kopīgu teritoriju un izcelsmi no kopīgiem senčiem. Latv etn 14.

pirmstadija, -as, s. *Pirmais (kā) stadijas periods, sākuma posms.* Projektēšanas p. □ Ārsti nemitīgi meklē pazīmes, pēc kurām reimatismu varētu noteikt jau tā pirmstadijā. Ves 66, 5, 4.

pirmstalkas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms talkas.* P. organizatoriskie pasākumi. □ Vēl pirmstalkas trešdienā tiks precizētas pēdējās detaļas, un tad — pie darba! Sports 82, 57, 1. Tiek gādāti grābekļi, ķerras, tiek spriesti darba uzdevumi un laiki, un nevienam nenāk pat prātā iebilst, ja talkas diena pārvēršas pirmstalkas nedēļā. Sports 82, 58, 2. Rīgas preču stacijas darbinieku pirmstalkas mītiņā runāja PSKP biedrs no 1918. gada .. Pad J 70, 72, 7.

pirmstāvoklis, -ļa, v. *Pirmatnējais (kā) stāvoklis.* □ Civilizācijas un dabas koeksistence, kā zināms, ir saglabājama, nevis mēģinot atgriezt dabu atpakaļ kādā ideālā pirmstāvoklī, bet palīdzot dabai izdzīvot ar civilizācijas izstrādātiem līdzekļiem. Lit M 81, 37, 7.

pirmstermiņa, ģen., nelok. *Tāds, ko paveic, īsteno pirms termiņa.* Plāna p. izpilde. Līguma p. izbeigšana. □ Saistības pirmstermiņa izpildījums starp valsts, kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām atļauts tikai likumā vai līgumā paredzētajos gadījumos, kā arī ar kreditora piekrišanu. Civilk 1, 89. Neviens viņu negaidīja, jo viņš nebija rakstījis, ka paredzēta pirmstermiņa atbrīvošana. Vairāk kā puse soda bija «nolauzta», kā šeit mēdza sacīt. Dripe 2, 165.

pirmstiesas, ģen., nelok.; jur. *Tāds, kas pastāv, noris pirms tiesas procesa sākšanās.*

pirmsveģetācijas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms veģetācijas sākuma.* P. periods. P. laistīšana.

pirmsvēlēšanu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms vēlēšanām; priekšvēlēšanu.* Apgabala p. apspriedes. □ Pirmo deputātu kandidātu vidū, kuru vārdus nosauc daudzajās pirmsvēlēšanu sanāksmēs, redzam partijas un valdības vadītājus .. Lit M 63, 5, 1. ..mūsu zemē nav pirmsvēlēšanu ķīviņu, kad deputātu kandidāti zvejo vēlētāju balsis, cits citu pārspēdami daiļrunībā un liekulīgā iztapībā. PL Siev 77, 9, 11.

pirmsvēsture, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Senākais vēstures laikmets, par kuru nav rakstveida liecību.* □ pārn. Mūsu paaudze no septiņiem gadiem ganos gāja. Jaunatnei šķiet, ka tā bijis briesmīgi sen, gandrīz vai pirmsvēstures laikos, jo gribot negribot katrs īsto «vēsturi» sāk ar savu dzīvi. Lauku Dzīve 79, 12, 17.

2. *Situācija, apstākļu, darbību kopums, kas pakāpeniski izraisa (ko, piemēram, notikumu).* □ Plašāk par 5. augusta pirmsvēsturi šodien mūsu laikrakstā pastāsta revolucionārās kustības dalībnieks .. Cīņa 80, 180, 1.

pirmsvēsturisks, -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar pirmsvēsturi (1), tai raksturīgs; arī ļoti sens.* □ Pazīstamās pirmsvēsturiskās .. freskas Sahārā radījušas dažādas tautas ilgā laika periodā, sākot apmēram ar 8. gadu tūkstoti pirms mūsu ēras. Zv 73, 19, 25.

pirmsvētras, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris (neilgi) pirms vētras.* P. laikapstākļi. □ pārn. ..pirms olimpiādēm cilvēki dzīvo it kā zem augsta spiediena. ..Prasme izlādēt pirmsvētras koncentrāciju ir liela māksla. Sports 81, 21, 3. pārn. Kritizētāja reālisma attīstībā taisni pēdējos pirmsvētras gados izauga gan tie nedaudzie, lai gan paliekošie sacerējumi, kas agrāk [pirms 1905. gada] pieminēti. Cīņa 61, 3, 4.

pirmsvēzis, -ža, v.; med. *Organisma stāvoklis, slimība, kas var izraisīt vēzi.* □ Profesors.. pētīja arī pārmaiņas pirms ļaundabīgo audzēju parādīšanās — pirmsvēzi. Rīgas B 62, 182, 5. ..pirmsvēža.. agrīnai atklāšanai pēdējos trīs gados sekmīgi izmantojam automatizēto citoloģisko izmeklēšanu.. Ves 75, 5, 2. // ģen.: **pirmsvēža,** adj. nozīmē. *Tāds, kas pastāv, noris pirms vēža attīstīšanās.* □ Kas ir pirmsvēža slimības? Tās ir čūla, kuņģa polips, dzemdes kakliņa erozija, dažādi nelieli ādas labdabīgie audzēji. Ves 77, 1, 2.

pirmsziemas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms ziemas; priekšziemas.* P. laiks. □ Pirms sala iestāšanās, vislabāk novembra pirmajā pusē, iespējama dārzeņu pirmsziemas sēja. D kal 64, 100. ..siltuma tīklu vadītājiem pirmsziemas periodā jābeidz katlu un siltuma tīklu profilaktiskais remonts. Rīgas B 70, 221, 3.

pirmszvaigžņu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms zvaigžņu veidošanās.* □ Arvien vairāk un vairāk faktu rāda, ka jāpastāv t. s. pirmszvaigžņu matērijai, no kuras rodas jaunas zvaigznes. Iespējams, ka pirmszvaigžņu matērija ir arī tās milzīgās enerģijas avots, ko izstaro dažas jaunas zvaigznes.. Ikaunieks 1, 63.

pirmšķirīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmšķirīgi. 1.** *Tāds, kas atbilst augstām prasībām; tāds, kam ir augsta kvalitāte.* P. zīds. Pirmšķirīga frizētava. Pirmšķirīga tehnika. □ Ik gadus no plašajiem stepju laukiem kolhozi un padomju saimniecības iegūst miljoniem centneru pirmšķirīgas labības, īpaši kviešus, kas ar savu augsto olbaltuma saturu.. jau senos laikos bijusi pasaulslavena eksportprece. Talcis 4, 8. «Mēs protam gatavot arī pirmšķirīgu mēteļu vatelīnu..» Preilis 1, 54. Pļaujamās platības, kuras saimniecības iedala individuālajam sektoram, nav sliktas. Zāles sastāvs ir labs, un, ja vien to nopļauj laikā un rūpīgi izkaltē, tad pirmšķirīga produkcija nodrošināta. Lauku Dzīve 81, 5, 14. // *Tāds, kas ir svarīgāks, nozīmīgāks, arī vērtīgāks par ko citu līdzīgu; galvenais.* □ Jau kopš Dailes teātra darba sākuma kustībai un žestam, darbības dinamikai uz skatuves bijusi pirmšķirīga nozīme.. Hausmanis 1, 26. Specializācijas jautājumu praktiskā risināšanā pirmšķirīga nozīme ir ekonomiski pamatotu specializācijas organizatorisko formu izvēlei. Lauku Dzīve 81, 3, 18.

2. *Tāds, kas izceļas ar savām spējām, talantu, amata prasmi; arī izcils.* P. mūziķis. P. sportists. P. virpotājs. □ Uz kuģa vajadzīgs ap simt cilvēku, daudz pirmšķirīgu speciālistu.. Talcis 8, 220. Teātris spējis izvirzīt visām operas galvenajām lomām pirmšķirīgus interpretus. Vītoliņš 2, 328. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Sākumā [zveja] veicās pirmšķirīgi, mēs slavējām novatorus.. Talcis 8, 215.

pirmtauta, -as, s.; vēst. *Hipotētiska etniska vienība, no kuras izveidojušās radniecīgu tautu grupas.* Somugru p. Hamītu p. Semītu p. □ Indoeiropiešu pirmtauta, no kuras cēlušies arī latvieši, pazina divus līgavas ņemšanas veidus — zagšanu un pirkšanu. Pad J 70, 203, 4.

pirmteksts, -a, v. *Pirmais, sākotnējais (kā) teksts; arī oriģināls.* □ Tagad mēdz runāt par.. jaunāko paaudžu tulkotājiem, kas sparīgi apgūst tālīnas valodas, lai paši varētu lasīt, spriest, izvēlēties autorus un — lai tulkotu no pirmteksta. Lit M 79, 52, 11. Pilnībā restaurēt senos spēles paņēmienus nemaz nav iespējams, jo trūkst precīza faktu materiāla. Baha laika nošu izdevumos — pirmtekstos — nav norādījumu šai virzienā. Cīņa 71, 158, 4.

pirmtēls, -a, v. *Sākotnēji iecerētais, izveidotais (kā) tēls (parasti mākslas darbā).* Lugas varoņa p.

pirmtiesības, -u, vsk. pirmtiesība, -as, s.; jur. *Tiesības, arī priekšrocības ko darīt, iegūt pirmajam, ārpus kārtas.* □ ..māju īpašniekiem ir tiesības pārdot savu īpašumu pēc sava prāta un izvēles. Ir gan noteikums, ka tādi darījumi saskaņojami ar vietējā kolhoza vai padomju saimniecības administrāciju, kam ir pirkšanas pirmtiesības.. Cīņa 80, 71, 2. ..kinopreču pārdošanu mazumtirdzniecībā būtu lietderīgi organizēt pēc mednieku veikalu parauga, materiālu iegādes pirmtiesības piešķirot tiem pašdarbniekiem, kas ir kinoamatieru biedrības biedri. Lit M 67, 26, 15. 1896. gadā krievu inženieris V. Šuhovs saņēma pirmtiesības metāla torņa konstruēšanai. Pad J 79, 92, 2.

pirmtiesīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmtiesīgi;** jur. *Tāds, kam pieder pirmtiesības.* P. pircējs.

pirmtips, -a, v. *Pirmtēls; prototips.* □ Tā kā pie ļoti daudziem Rūdolfa Blaumaņa rakstiem esmu bijis tuvumā to rašanās brīdī, tad lūkošu atminēties, kas ir ņemts tieši no dzīves un kāds ir stāsta personas pirmtips. Atm 19. Pilnīgi novatorisks pirmtips, kas palika par pamatu vēlākajiem tēlojumiem, bija Kristapa Koškina Didzis, ko vai visi bija iedomājušies kā bargu Ulda apsargātāju, bet ko Koškins izveidoja par joviālu Ulda pavadoni — piekto riteni, kam pašam vajag līdzjutēja. Kar 75, 10, 186.

pirmuzmetums, -a, v. *Pirmais, sākotnējais (kā) uzmetums.* Romāna p. □ Sabiedriski nozīmīgi motīvi skan vairākām lugām savāktajos materiālos un pirmuzmetumos. Viese 3, 252. Muzejs glabā lielum lielo daļu no tā, ko dzejnieks ar savu roku uzrakstījis: darbu pirmuzmetumus, labojumus, tīrrakstus. J Kalniņš 5, 53.

pirmuzskaite, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Pirmā, sākotnējā uzskaite.* □ Katrs mazulis tūlīt pēc piedzimšanas jānosver un jāreģistrē žurnālā. Arī to dara pašas lopkopes, un zootehniķe uz viņām var paļauties. Visa pirmuzskaite tiek

veikta ļoti precīzi. PL Siev 81, 7, 10. Kuldīgas, Stučkas, Liepājas, Ogres un Preiļu rajonā .. nav pienācīgi noorganizēta bērnu pirmuzskaite. Pad J 70, 88, 2.

pirmuzvedums, -a, v. *Pirmais (kā) uzvedums.* Operas p. □ Pirmā izrāde, kas piedzīvo savu 100. izrādi, ir vēsturiskais Raiņa lugas «Uguns un nakts» pirmuzvedums 1911. gadā. Rīgas B 80, 40, 4. «Vaidelotes» pirmuzveduma lomu izrakstos atrodas kāds režijas svītrots monologs .. Viese 3, 39. Šajā sezonā paredzēta M. Zariņa jaunās oriģināloperas [«Uz jauno krastu»] pirmuzvedums. Cīņa 54, 301, 4.

pirmvaloda, -as, s.; val. *Hipotētiska valoda, kas pastāv pirms divu vai vairāku cilmes ziņā radniecīgu valodu rašanās; kopvaloda, pamatvaloda.* Baltu p. Somugru p. Semītu p. □ Zinātnieki ir konstatējuši, ka baltu valodas saglabājušas arhaisku, indoeiropiešu pirmvalodai samērā tuvu valodas modeli. Zin T 77, 5, 28. Kad izraisījās saruna par dažādu tautu valodām, Neru atcerējās seno sanskrita valodu, ko uzskata par hindi pirmvalodu. Zv 79, 5, 10.

pirmvariants, -a, v. *Pirmais, sākotnējais (kā) variants.* Filmas scenārija p. Rasējuma p. □ ..sasteigtajā [atdzejojumu] pirmvariantā tiek vairāk jaunrades prieka, kamēr pilnveidojumi ir vajadzīgs, bet sūrs darbs. Auziņš 7, 204. Enerģiskā, straujā kustībā veidotais finmāls pārliecinoši izdevās atkārtojuma variantā, tādējādi koriģējot pirmvarianta pasmago pavadījumu, palēno tempu .. Lit M 80, 10, 11.

pirmveiddobums, -a, v.; tehn. *Padziļinājums, kas sākotnēji izveidots velmēšanas veltnīša virsmā, lai iegūtu noteikta profila velmējumu.*

pirmveidojums, -a, v. *Pirmais, sākotnējais (kā, piemēram, mākslas darba) veidojums.* Skulptūras p.

pirmveids, -a, v. *Pirmais, sākotnējais (kā) veids.* Projekta p. □ Tā laika [16. un 17. gadsimta] populāros instrumentus — mūsdienu ģitārai līdzīgo lautu, vijoles pirmveidu violu, ērģeles .. sāka izmantot kā patstāvīgus solo instrumentus. B Briede 1, 3. Septiņdesmitajos gados daudz dirdēja runājam par romantisma atgriešanos mūzikā un intelektuālisma laikmeta «pārvarēšanu». Tomēr vēsturē nekas neatgriežas pirmveidā .. Lit M 80, 31, 13. Vasks savā pirmveidā ir dzeltenīgs .. Rīgas B 71, 189, 5.

pirmviela, -as, s. **1.** *Viela tās sākotnējā stāvoklī.* □ ..komētas viela, domājams, ir tā pirmviela, no kuras pirms apmēram 4,5 miljardiem gadu radusies mūsu planētu sistēma un kura kopš tā laika saglabājusies nemainīga. Zv d 85, 1, 8. Ķermeņi, kurus šodien novērojam pie debesīm, ir ilgstošas attīstības rezultāts: tie izveidojās no pirmvielas, kas līdzinājās mākonim. Vēstis 78, 10, 35.

2. *Pirmais, sākotnējais faktu, iztēles u. tml. materiāls, kas ir pamatā (kam), ko izmanto (kā) radīšanai, veidošanai.* □ Filmas mākslinieciskā rezultāta vienreizību un personisko skanējumu nenosaka tās pirmviela, ārējie notikumi .. Kin 79, 79.

pirmzīdītāji, -u, vsk. pirmzīdītājs, -a, v. *Primitīvāko zīdītāju apakšklase; šīs apakšklases dzīvnieki.*

pirmziemniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirmziemnieciski;** novec. *Saistīts ar pirmziemnieku, tam raksturīgs.* □ pārn. Viņa pretinieks I. Novikovs (vēlākais bronzas laureāts) no Saratovas diezgan pirmziemnieciski izpildīja atkārtotus sitienus ar labo roku pāri Anatolija kreisajai rokai. Sports 80, 79, 2.

pirmziemnieks, -a, v.; **pirmziemniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; novec. *Pirmklasnieks.* □ Nākamajiem pirmziemniekiem divas nedēļas pavasara plaukumā un vēl divas — siena laikā bija jāierodas uz nodarbībām tā saucamajā vasaras skolā. Lit M 80, 40, 4. Bet jau rītu vaļā skola, kā gan pirmziemniekiem ies? Lukss 7, 15. sal. ..lēni, kā pirmziemnieks burtodams, viņš pārlasīja savādi apcerīgā noskaņā: «Laip-ni lūdzam darbā ...» Zv 77, 16, 7. pārn. Izmeklēšanas izolators ir laba skola. Īstas dzirnavas. Kas tām izgājis cauri, vairs nav nekāds pirmziemnieks. Dripe 3, 47.

pirmzvaigzne, -es, dsk. ģen. -žņu, s.; astr. *Zvaigzne pirmajā, sākotnējā attīstības stadijā.* □ Planētām un pirmzvaigznēm ir viena kopīga īpašība — ķīmiskajos procesos to dzīlēs vienmēr rodas .. ūdens, amonjaks, metāns, sērūdeņradis .., kuri veido sākotnējās planētu un pirmzvaigžņu atmosfēras. Zin T 75, 10, 27.

piro-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. **1.** *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar uguns vai augstas temperatūras izmantošanu, to iedarbību.* Pirolīze. Pirometrija. Piropapīrs. Piroplastika. Pirotehnika.

2. ķīm. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā skābe mazāk satur ķīmiski saistītu ūdeni (salīdzinājumā ar citām atbilstošajām skābēm).* Piroantimonskābe. Piroarsēnskābe. Pirosērskābe. Pirofosforskābe. Piroskābe.

piroelektrība, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Pozitīvie un negatīvie elektriskie lādiņi, kas rodas uz dažu kristālisku dielektriķu (piroelektriķu) pretējām virsmām, ja tos karsē vai dzesē.*

piroelektriķis, -ķa, v.; fiz. *Dielektriķis, kurā eksistē spontānā elektriskā polarizācija, kas ir atkarīga no temperatūras maiņas.*

piroelektrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **piroelektriski;** fiz. *Saistīts ar piroelektrību, tai raksturīgs.* Piroelektriska parādība. Piroelektriskais efekts — *elektrisku lādiņu rašanās uz dažu dielektriķu (piroelektriķu) virsmas, ja tos karsē vai dzesē.*

piroforitāte, -es, s.; parasti vsk.; fiz. *Vispārināta īpašība → p i r o f o r s ², šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vielas p.

pirofors¹, -a, v.; fiz. *Metālu sakausējums, kas neliela trieciena, berzes iedarbībā rada dzirksteles.*

pirofors², -ais; s. -a, -ā; apst. **pirofori;** fiz. *Tāds, kas gaisā samērā zemā temperatūrā spontāni uzliesmo; tāds, kas neliela trieciena vai berzes iedarbībā rada dzirksteles.* Piroforā dzelzs. Piroforie metāli. Piroforie sakausējumi. □ Šādam [jauktā metāla] sastāvam piemīt

piroforas īpašības: gar nelīdzenu tērauda virsmu atšķeļot sīkas daļiņas, tās pašas no sevis aizdegas, tāpēc jaukto metālu lieto šķiltavu akmeņiem, kā arī trasējošo ložu un šāviņu ražošanā. Upīte 1, 32.

pirofosfāts, -a, v.; ķīm. *Pirofosforskābes sāls.* Amonija p. Nātrija p. Tiamīna p. □ ..zinātnieki izstrādājuši kompleksus pirofosfāta elektrolītus cinka, alvas, vara, niķeļa, kobalta, svina un sudraba elektrolītiskai izgulsnēšanai. Zin T 72, 5, 15.

pirofosforskābe, -es, s.; parasti vsk.; ķīm. *Fosforskābe, kas mazāk satur ķīmiski saistītu ūdeni (salīdzinājumā ar citām atbilstošajām skābēm).*

piroga, -as, s. *Šaura, gara, koka karkasa vai no koka stumbra izdedzināta vai izdobta laiva (parasti Dienvidamerikas indiāņiem).* □ Indiāņu karotāji, sakāpuši pirogās, braukāja apkārt [spāņu] karavelām,.. izaicinoši kliegdami. Lielais 2, 31.

pirogēns, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirogēni.** *Tāds, kas paaugstina ķermeņa temperatūru (par vielām).*

piroģenētisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **piroģenētiski;** ķīm. *Tāds, kas saistīts ar augstu temperatūru; tāds, kurā izmanto augstu temperatūru.* Piroģenētiska reakcija. Piroģenētiskā sadalīšana. Piroģenētiskā aromatizācija.

piroksēni, -u, vsk. piroksēns, -a, v.; ģeol. *Tumši zaļi vai brūni līdz melni iežu veidotāji minerāli, kas satur galvenokārt dzelzi un magniju un kam piemīt laba skaldnība.* Rombiskie piroksēni. Piroksēna gneisu rašanās. □ Mūsu jūrmalas smilšu analīzes rāda, ka tajās ir galvenokārt granāti, piroksēni, ilmenīts, cirkons.. Upīte 1, 38. Mēness garoza ir līdz 60 km bieza un satur galvenokārt laukšpatu. Augšējā mantija ir 250 km bieza un veidota no olivīniem un piroksēniem. Lauku Dzīve 76, 2, 28. Starp monominerālu graudiem tagad identificēti.. olivīns, piroksēns un ilmenīts, tas ir, galvenie bazalta iežu minerāli. Cīņa 70, 253, 3.

piroksenīts, -a, v.; ģeol. *Melns magmatisks iezis, kas galvenokārt sastāv no piroksēniem.* Slānekļains p.

piroksilīns, -a, v.; parasti vsk. *Sprāgstviela, ko iegūst, apstrādājot celulozi ar sērskābes un slāpekļskābes maisījumu.* Piroksilīna šaujampulveris. Piroksilīna patrona. □ ..piroksilīns izārdīja tikai gabalu no baļķu sienas un daļu mūra. Austriņš 2, 325. ..dzelzceļa stacijā.. savākuši lielu daudzumu piroksilīna. Ienaidnieka nodoms bija ļauns un viltīgs: uzspridzināt tiltu.. Hor 76, 6, 27.

piroķīmija, -as, s.; parasti vsk. *Ķīmijas nozare, kas pētī ķīmiskos procesus augstās temperatūrās.*

piroķīmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **piroķīmiski.** *Saistīts ar piroķīmiju, tai raksturīgs.*

pirolatrija, -as, s.; parasti vsk.; rel., mit. *Uguns pielūgšana.*

pirolītisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirolītiski;** fiz., ķīm. *Saistīts ar pirolīzi, tai raksturīgs.* □ Nākošais posms pavardu evolūcijā ir pirolītiskā cepeškrāsns tīrīšana, tas ir, virsmas, kas pašas attīrās. Rīgas B 83, 41, 4.

pirolīze, -es, dsk. ģen. -žu; s.; fiz., ķīm. *Organisku vielu sadalīšanās (destrukcija) augstas temperatūras iedarbībā bez gaisa, ķīmisku, fizikālu faktoru (piemēram, gaismas) ietekmes.* Koksnes p. Ogļūdeņražu p. Pirolīzes gāzes. □ ..teorētiski ir pilnīgi iespējams radīt tādus pirolīzes režīmus, lai no kūdras un dažādu veidu degslānekļiem varētu iegūt tikpat kā vienīgi tvaika un gāzes veida produktus bez cietā degošā atlikuma. Zin T 77, 7, 11. Zinātnieki un konstruktori.. radīja iekārtu nekompostējamo atkritumu apstrādei. Tos pakļauj pirolīzei — karsēšanai augstā temperatūrā bez gaisa klātbūtnes. Cīņa 79, 65, 2.

pirolizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; fiz., ķīm. *Sadalīt (organisku vielu), izmantojot augstas temperatūras iedarbību bez gaisa, ķīmisku, fizikālu faktoru (piemēram, gaismas) ietekmes.* P. koksni.

piromānija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Slimīgs psihisks stāvoklis, kam raksturīga nepārvarama tieksme dedzināt.* □ Piromānija — reti sastopama patoloģija — ir nepārvarama dziņa dedzināt — bez vajadzības, nevēloties kādam kaitēt. I Eglītis 1, 49.

pirometalurģija, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Metālu un metālu sakausējumu iegūšanas un attīrīšanas procesu kopums, kas noris augstā temperatūrā un ir saistīts ar metāla atrašanos šķidrā stāvoklī.*

pirometalurģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirometalurģiski;** tehn. *Saistīts ar pirometalurģiju, tai raksturīgs.* Pirometalurģiskā rafinēšana.

pirometrija, -as, s.; parasti vsk. *Optisko metožu kopums augstas (virs 600 °C) temperatūras mērīšanai, izmantojot pirometrus.*

pirometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirometriski.** *Saistīts ar pirometriju, tai raksturīgs.*

pirometrs, -a, v. *Ierīce augstas (virs 600 °C) temperatūras mērīšanai.* Termoelektriskais p. Fotoelektriskais p. Radiācijas p. Pretestības p. □ Optiskais pirometrs paredzēts karsto temperatūru mērīšanai: tā diapazons ir no 900 [grādiem] līdz 10 tūkstošiem grādu. Pad J 79, 3, 2.

piroplazmas, -u, vsk. piroplazma, -as, s. *Zīdītāju (piemēram, govju, suņu) eritrocītu parazīti.*

piroplazmoze, -es, s.; parasti vsk.; vet. *Akūta lauksaimniecības dzīvnieku, suņu infekcijas slimība, ko izraisa piroplazmas un kam raksturīga augsta temperatūra, iekaisušas gļotādas un gremošanas traucējumi.* □ Tie [labākie gani] arī piesargās govis ganīt alkšņiem aizaugušos zālienos, kur nereti sastopamas ērces, kas rada piroplazmozi.. Pad J 59, 130, 2.

pirops, -a, v. *Granātu grupas minerāls, kuram raksturīga rožaini sarkana, violeta vai melna krāsa un kura dzidrie paveidi ir dārgakmeņi.* □ Padomju zinātnieki izmantoja Āfrikas dimantu meklētāju iegūto pieredzi, ka kopā ar dimantiem vienmēr atrodami sarkanie granāti — piropi.. Upīte 1, 61. ..viņi [ģeologi]

virzījās . . , izdarot iežu pārbaudi. Te pēkšņi minerāli — piropi — dimantu parastie pavadoņi — pazuda. Zv 57, 5, 23.

pirotehnika, -as, s.; parasti vsk. *Tehnikas nozare, kas saistīta ar degošu maisījumu un to lietošanas ierīču izgatavošanu, apkalpošanu.*

pirotehniķis, -ķa, v.; **pirotehniķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Pirotehnikas speciālists.* □ . . sapieri un pirotehniķi sāka apkārtnes izlūkošanu, un tikai tad noskaidrojās draudošo briesmu apmēri . . Cīņa 70, 210, 2. . . ieradušies pirotehniķi — uguņošanas meistari, kas pēc koncerta lielajā estrādē un Ķīšezera krastā žilbinās rīdziniekus ar ilgi neredzētām «uguns bildēm». Lit M 56, 26, 1. Reportāžās no [kinofilmas] uzņemšanas laukumiem jau izstāstīts viss par pirotehniķiem un triku meistariem . . Pad J 82, 17, 4.

pirotehnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pirotehniski.** *Saistīts ar pirotehniku, tai raksturīgs.* □ Šī [filmēšanas sagatavošanas] ceha pārziņā ir mēbeļu, mantu un kostīmu rekvizītu noliktavas, pirotehniskā darbnīca . . un grimētava. Zin T 67, 10, 34. . . [kinofilmā] ir apšaudīšanās, vajāšanas, iespaidīgi pirotehniskie triki . . Rīgas B 70, 75, 5.

piroterapeitisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **piroterapeitiski;** med. *Saistīts ar piroterapiju, tai raksturīgs.*

piroterapija, -as, s.; parasti vsk. *Ārstēšana, kurā izmanto ķermeņa temperatūras mākslīgu paaugstināšanu.* □ Piroterapiju . . līdz gadsimta vidum realizēja, inficējot ar malāriju . . I Eglītis 1, 159.

pirotipija, -as, s.; parasti vsk. *Zīmju iededzināšana kokā ar sakarsētiem rīkiem.*

pirtnieks, -a, v.; **pirtniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Cilvēks, kas ir nodarbināts pirtī.* Strādāt par pirtnieku. □ Vecais pirtnieks gandrīz visu mūžu bija berzis muguras kungiem, izpildīdams turklāt arī masiera pienākumus. Austriņš 2, 362. Tā [ķirurģija] pilnīgi atradās zemākā medicīnas personāla — pirtnieku un bārddziņu rokās, kuri Rīgā parādījās 1250. gadā. Pirtniekiem bija tiesības pirtīs cirpt matus, . . nolaist asinis, izskaust kārpas un strutojošus audzējus. Visp ķir 22. . . pa puspievērtajām durvīm viņš redzēja pirtnieci, kas . . rīkojās ar liekšķeri un slotu, slaucīdama klonu. Kaijaks 1, 56.

2. parasti dsk.; vēst. *Bezzemnieki, kas dzīvoja saimnieka pirtī un atstrādāja saimniekam vasarā noteiktu dienu skaitu (Latvijas laukos feodālismā un kapitālisma sākumperiodā).* □ Te [pirtīs] dzīvojuši arī no citiem apvidiem aizbēgušie zemnieki, bāreņi u. c. ļaudis, kam nebija iespējams atrast labāku mājokli. Šie ļaudis, ko dēvēja par pirtniekiem, ietilpa pirts īpašnieka saimē. Cimermanis 1, 66. . . klaušās bija iejūgti tiešie muižas gājēji: kalpi, deputātnieki, . . pirtnieki, . . tie iedzīvotāji, kas mitinājās pie pūrniekiem vai pirtniekiem un ko dažā ziņā varēja pielīdzināt pagasta nabagu kārtai. Dorbe 6, 60.

pirts, pirts, dsk. ģen. pirtu, s. **1.** *Celtne vai telpu kopums, kas ir īpaši iekārtots mazgāšanās vajadzībām, arī veselības uzlabošanas procedūrām.* Lauku p. Komunālā p. Dūmu p. Tvaika p. Pirts diena. Kurināt pirti. Nomazgāties pirtī. Krievu pirts — *pirts, kas sastāv no uzgaidāmās telpas, ģērbtuves, mazgājamās un lāvas telpas un kur ir augsta temperatūra, ūdens temperatūras krasa maiņa, ar ūdens tvaikiem piesātināts gaiss.* Somu pirts — *pirts, kas sastāv no lāvas telpas, dušas telpas, atpūtas telpas un peldbaseina (ar aukstu ūdeni) un kur ir augsta temperatūra, sauss gaiss; sauna.* Romiešu pirts — *pirts ar divdaļīgu lāvas telpu un ļoti sausu gaisu.* Caurlaides tipa pirts — *pretepidēmiska pirts, kur notiek pilnīga sanitārā apdare (mazgāšanās, matu apgriešana, veļas un drēbju dezinfekcija).* Pirts krāsns — *pirtskrāsns.* Pirts slota — *pirtsslota.* Pirts vārdi mit. — *maģiskas formulas, kuras skaitīja pirtī ejot, peroties un iznākot no pirts.* □ . . sestdienas vakaros, kad pārnākam no pirts . . un es nolieku vectēva smaržojošo slotu priekšiņā uz soliņa, dzirnavas vēl mal . . Austriņš 2, 134. Tuvojas vakars. Zemes iekšienē virs Futadžalonas kalniem, savannas un džungļiem nepārtraukti rībina pērkons. Ārā valda pirts svelme. Grīva 8, 214. . . pirtīs [līdz 19. gadsimtam] dzīvojuši vaļinieki, kas nodarbojušies ar amatniecību, zveju u. tml. Cimermanis 1, 66. sal. Osiene sarāja viņu [Andru], apguldīja un apsedza, lai gan istabā bija karsts kā pirtī. Upīts 4, 209. pārn. Pēc tveicīgās dienas, kad gailošā saule riet un tāles smaržo pēc putekļiem, sviedriem un siena, — zeme uz pērkona pirti iet. Krūklis 6, 103. Pie mums plaši izplatīta krievu pirts, kur notiek mazgāšanās un pēršanās uz lāvas sutā. Ves 58, 5, 26. Patiešām, burvju līdzeklis ir sauna jeb somu pirts. Tā veicina asins cirkulāciju, atslābina muskulatūru un norūda organismu pret saaukstēšanos. PL Siev 77, 3, 26. Romiešu pirtīs bijis aukstais un karstais ūdens, tajās valdījis komforts un greznība . . Ves 78, 1, 32. Vējos alkšņi kļuva pelēki kā vecas pirts slotas, vienīgi brūklenāji zaļoja tāpat kā vasaru. Kaldupe 3, 134. ◇ Sakurināt (arī sakurt, sadot) pirti sar. — *izteikt bargu rājienu, arī izlamāt.* □ . . jūs . . domājat, kā tiem mūžīgajiem ķildiniekiem sakurināt pirti. Pie vienas reizes vajadzētu sapērt vieglas peļņas tīkotājus. Stulpāns 2, 60. . . kādu pirti viņš [kriminālaģents] man varēja sakurt! Labi, ka vēl tā tikšu ar veselu ādu cauri. [Domā virsnieks.] Rozītis III, 295. Ar muti Upīšu Mārtiņš cik reižu jau nebij bijis Ansonos un sadevis ratniekam tādu pirti, ka tas palika bāls un mēms. Upīts 4, 254.

2. *Mazgāšanās, veselības uzlabošanas procedūras šādā celtnē, telpu kopumā.* Dzert tēju pēc pirts. Asins pirts poēt. — *asinspirts.* □ Nomazgājās vienā ūdenī — kļuva vieglāk, nomazgājās otrā — bija vēl labāk, nomazgājās trešajā — kļuva pavisam labi. Tāda sajūta viņam bija tagad, it kā būtu izgājis trīskāršu pirti un iznācis ārā tīrs, svaigs un atjaunots. Vilks 1, 64. sal. Pēc ceha kopsapulces [virpotājs] . . jutās kā pēc krietnas pirts. It kā viņu tur būtu sutinājuši uz pašas augstākās lāvas, nopēruši ar bērza slotu un tad nomazgājuši

kā nākas. Cīņa 53, 174, 4. pārn. «Skolotāja, vai jūs arī nenāksit paskatīties, kā mēs strūklaku būvējam?» [Jautā skolēns.] ..«Pēc tādas pirts [eksāmena] vajadzīga izklaidēšanās. Tie, kuri tikuši vaļā, jau raujas...» Brīdaka 2, 218. ..augstākās instances, redzams, pārdomājušas, ka asinspirti rīkot nav izdevīgi, jo tas tomēr nenāktu par labu jaunizceptai «tautas vadoņa» slavai. Brodele 13, 194.

pirtsaugša, -as, s. *Telpa starp pirts griestiem un jumta segumu.* □ Savā laikā, kad zārks tikko bijis uztaisīts un mājās atvests, to vajadzējis pa redeļu kāpnēm pirtsaugšā uzdabūt. Andersone 1, 10.

pirtskrāsns, -krāsns, dsk. ģen. -krāšņu, s. *Bezskursteņa (parasti akmens) krāsns; arī zema krāsns, uz kuras virsmas salikti akmeņi (lauku pirtīs).*

pirtskuris, -ra, v.; novec. *Cilvēks, kas kurina pirts krāsni.* □ Tagad jau Viktors katru sestdienu tas pirtskuris. Cīņa 70, 283, 4.

pirtsslota, -as, s. *Slota (parasti no bērza zariem), ar kuru peras pirtī.* Sasiet pirtsslotas. □ ..uz greizā sola [pirtī] pavīdēja kaut kāds bezveidīgs murskulis, kas pēc otrā sērkociņa uzraušanas izrādījās visparastākā pirtsslota. Ezera 7, 29. ..atceros tālu bērnības ainu: vecāmāte mani, gargarā šallē ietuntuļotu, ņem līdzi uz tuvējo Biķernieku mežu — pēc kadiķa pirtsslotas. Liesma 75, 8, 12. Uz galdiņa pie gultas mētājās.. papirosu kastīte, no kuras ganu zēns, kas Jūļam pielipa kā pirtsslotas lapa, šad tad pazagšus izrāva pa dūmam. Austriņš 1, 247.

piruete, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Baletā, akrobātikā — pilns ķermeņa apgrieziens ap savu asi.* □ Dejā smaidīt var tad, ja nav jādomā — izdosies vai neizdosies man šī piruete... PL Siev 77, 6, 7. Tagad tāds premjers stāv uz vietas un sešpadsmit taktis virpuļo lielajās piruetēs uz vienas kājas. Liepa 1, 165. Manēžā uz celiņa iesildījās akrobāti. Viņi stāvēja rindā zem orķestra ložas, ieskrējās, lēca un lidoja gaisā, veidodami dažnedažādas piruetes. Bels 1, 110.

2. *Daiļslidošanā — ātrs apgrieziens uz slidas purngala.* Ledus p.

3. *Smagatlētikā — paņēmiens (klasiskajā cīņā), ko izpilda, parasti parterā, uz galvas, lai izvairītos no plecu piespiešanas bīstamā stāvoklī.*

4. *Jāšanas mākslā — zirga pagrieziens uz pakaļkājām par 360 grādiem attiecībā pret jāšanas virzienu.*

pistācija, -as, s. **1.** *Neliels mūžzaļš vai vasarzaļš divmāju koks vai krūms, kas satur eļļu un sveķus un kam ir sīki skarveida ziedi un augļi kauleņi.* Mastikas p. Pistāciju aleja. □ Īsto pistāciju.. sēklu dēļ arī kultivē. Šis ap 7 metrus augstais koks savvaļā veido lielus mežus Tadžikijas kalnos, kā arī Turkmēnijā, Uzbekijā un Kirgīzijā. Galenieks 2, 275. Kirgīzijas mežkopji, kas šodien sākuši mežu stādīšanu, izveidos jaunas riekstkoku un pistāciju birzis.. Cīņa 79, 68, 2.

2. *Šī koka vai krūma auglis.*

pistole[1], -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Individuālais šaujamierocis tuvu mērķu iznīcināšanai.* Kaujas p. Sporta p. Automātiskā p. Pistoles maksts. Pistoles spals. Raķešu pistole — *pistole raķešu (2) šaušanai.* □ Krists apgriezās, atspiedās uz elkoņa un, rūpīgi mērķēdams, izšāva visu pistoles aptveri.. A Grigulis 9, 125. Divi sportisti viegli ielieca ceļus un pietupās. Tribīnes, kur nebija nevienas brīvas vietas, apklusa, lēnām augšup cēlās startera roka ar pistoli. Saulītis 12, 355. Bises laidēm izšķir trīs galvenās formas: taisno, pistoles un puspistoles tipa laides. Medn 100.

2. *Mehāniska ierīce, darbarīks, kam ir šāda šaujamieroča forma.* P. krāsas izsmidzināšanai. Metināšanas p. □ ..benzīna kolonnu iekārta un uzpildes pistoles tik tiešām iziet no ierindas atsevišķu transportlīdzekļu vadītāju nevērības dēļ. Cīņa 80, 187, 2. Tās ir montējamās pistoles, no kurām «izšauj» speciālas naglas, kas, izsitot caurumu, stingri iestrēgst sienā vai griestos. Zv 62, 16, 7. Ienāca Bērsons [ārsts] un ērti iezvēlās ādas klubkrēslā. Egle viņam piedāvāja cigaretes un ar pistoli-šķiltavu piešāva uguni. Birze 5, 229.

pistole[2], -es, dsk. ģen. -ļu, s.; arī **pistols,** -a, v. *Sena zelta monēta (Spānijā, vēlāk arī Francijā, Itālijā, Vācijā un citās zemēs).*

pistonga, -as, s. *Papīra veidojums (maza formāta aplītis, kvadrāts u. tml.) ar nelielu daudzumu sprāgstvielas (rotaļu pistolēm, šautenēm).* Šaut ar pistongām.

pistons, -a, v. **1.** *Metāla kapsula, kas pildīta ar sprāgstvielu (pulvera lādiņa aizdedzināšanai).* Spridzināmie pistoni. Detonējamie pistoni. P. laika degļa aizdedzināšanai. □ Varas iestādes nekādi negribēja dot atļauju Livingstonam [dabas pētniekam] pirkt pulveri un svinu pietiekamā daudzumā, un viņam vajadzēja enerģiski cīnīties, lai iegādātos dažas kastītes pistonu. Lielais 4, 115. Kad ar mokām nospiežu atsperi, pistona liesmiņa man nozib tepat deguna galā. Kurcijs 1, 189.

2. mūz. *Virzulis ar pogu, ko spēles laikā nospiež ar pirkstu (dažiem metāla pūšamiem instrumentiem).* Kornetes p.

pisuārs, -a, v. *Izlietne ar urīna noteku.*

pīšļains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kur ir pīšļi (1), tāds, kas ir klāts ar pīšļiem.* Pīšļaina zeme.

pīšļi, -u, vsk. pīslis, -šļa, v. **1.** *Vissīkākās (kā) daļiņas, atliekas; arī putekļi.* Zemes p. Pārvērsties pīšļos. Sabirt pīšļos. □ ..ikviena lieta vai dzīva radība, cilvēks vai mašīna un pat visgudrāk izgudrotais rīks, ja tas stāvot dīkā, allaž rūsējot un ar laiku sakrītot pīšļos un putekļos. Vanags 3, 91. Tie peldēja cauri skumīgiem grīšļiem Uz vietu, no kā nevar pārnākt, Bet nebij uz sēres pat viena pīšļa Un pat vienas asakas vārnai. Vācietis 7, 59. sal. Senatnes cilvēks, neizprazdams [dabas] parādību būtību un cēloņus, jutās kā niecīgs pīslis un nespēja nekā cita, kā tikai zemoties to priekšā.. PL Siev 64, 9, 4. ◇ (Sa)mīt (arī samalt, satriekt u. tml.) pīšļos — *pilnīgi iznīcināt.* □ Guna: Ak, pacelies, tu pīšļos mītais spēks! Liec atkal augsti kvēlot savai liesmai Un esi

atkal lepns°, varens, cēls! Aspazija 3, 345. . . Bij toreiz [karā] vācu tankiem pilna zemes pamale, Tie cilvēkus un viņu mājas pīšļos samala . . Sudrabkalns 1, 102. Nevienam nebūtu nekas pretī ar vienu vēzienu satriekt pīšļos zagļus, alkoholiķus, nelgas un nejēgas, taču liekas, ja tas būtu tik vienkārši, nekādas filozofiskas pārdomas par cilvēku neizraisītos. Lit M 81, 47, 7. Cilvēks nedrīkst aizmirst, ka ir to titānu pēctecis, kuri nogalināja un apēda dievu un tāpēc tika sasperti pīšļos. Pad J 80, 114, 4. ◇ Nokratīt pīšļus no (savām) kājām pareti — *atteikties no (savas) pagātnes; atteikties no visa, kas bijis.* ◇ Krist pīšļos pareti — a. *Pārvērsties pīšļos.* b. *Būt ļoti pazemīgam, justies ļoti niecīgam (kā priekšā).* □ . . profesors Plaudis ienīda visus cilvēkus, kuri nekrita pīšļos . . varenās zinātnes priekšā. Rozītis 3, 95.

2. *Cilvēka ķermenis pēc nāves; mirstīgās atliekas.* Miers viņa pīšļiem! □ Dekartu apglabā Stokholmā, un tikai 1666. gadā progresīvie tā laika Francijas cilvēki panāk, ka lielā zinātnieka pīšļus pārved uz dzimteni kā nacionālu dārgumu. Briedis 1, 29. Tūkstošiem zāļu aug pār dzejnieku kapiem, tādēļ noliecieties pār tiem un jūs redzēsiet, ka skaldu pīšļi uzziedina dažādas puķes — gan krāšņas kā ugunis, gan mierīgas kā atvasaras debesis, gan satraucošas kā karogs. Avotiņa, Peters 1, 55. Vēl šodien Cēsīs stāv Jāņa baznīca, kura uzcelta 1287. gadā. Tās dziļajās velvēs glabāti Valtera Pletenberga un citu Livonijas valdoņu pīšļi. Zv 74, 23, 1.

3. niev. *Niecīgs, arī mazvērtīgs radījums.* □ «Ko tu, pats pīslis un puteklis, domā celties bez spārniem!» [Saka mācītājs.] Upīts 4, 269.

pīt, pinu, pin, pin, pag. pinu; trans. **1.** *Krusteniski, pamīšus liekot (kāda materiāla šķiedras, sloksnes, pavedienus, arī tievus zarus, saknes u. tml.) pāri citu citam vai pamīšus virzot (tos) cauri kādam karkasam, veidot (to) savienojumu; šādā veidā darināt (priekšmetu).* P. auklu. P. tauvu. P. jostu. P. vainagu. Pīts grozs. Pīts žogs. Pītās mēbeles. Pītā maize — *baltmaize, kuras klaipa virsma izveidota pīnes formā.* □ Uzvērusi uz rokas no meldriem pītu somu . . , Elvīra vakarpusē devās pie Matīsa. Birze 8, 12. Tekstilgalantērijas izstrādājumus gatavo fabrika «Lenta», kas specializējusies austo un pīto lenšu, mežģīņu ražošanā . . Ģeogr 358. Uz brīdi visiem šķita, ka viņi nokļuvuši citā pasaulē — salauzts, pīts šūpuļkrēsls, veca etažere . . Ērgle 6, 33. // *Krusteniski, pamīšus liekot citu citai pāri (matu šķipsnas), savienot (tās); šādā veidā radīt (matu kārtojumu, parasti pīni), pievienot (tam) rotājumu.* P. matus. P. bizi. □ . . Maija stāvēja, drusku apmulsusi un nokaunējusies par savu pirmītējo izbīli, pina vaļā un ciet bizes galu. Ezera 11, 55. Matos pīdama krāsainus dzīpariņus, par sarkanām lentām sapņoja tā. Lisovska 4, 19. pārn. Pin bērzu pīnes vasara, pin dziedādama, pa Gauju lejup ziedu laivā brauks . . Brīdaka 8, 11. pārn. Tikai vējš kā traks, kā traks Tavas melnās pīnes pin. Krūklis 9, 104. // pārn. *Savienot (piemēram, vārdus, nojēgumus), parasti nepareizi, arī nevajadzīgi.* □ Taču nevar būt, ka viņš pītu filozofiju kopā ar reliģiju? Sakse 6, 25. . . kad ausij pieglaudās Vairas balss, vēršot ierasto frāzi «Cinīte klausās» par kaut ko līdzīgu brīnišķīgai dziesmai, sapratu, ka redakcija te [sarunā] nav pinama klāt. Kalndruva 5, 252.

2. *Saistīt (ko, parasti dzīvnieka kājas) tā, ka (tam) ir grūti vai neiespējami kustēties, pārvietoties.* P. zirgus pieguļā. □ «Vistām — aploku! Tā kā zirgiem? Vai tu nedomā viņas arī sapīt?» . . — «Nē, pīt nemaz nebūs vajadzīgs. Tas nebūs aploks, bet vistu dārzs . .» Upīts 4, 298. pārn. Zem ķermeņa svara sūnājs ieliecās un grima. Sīki augi un saknes pina rokas un kājas. A Grigulis 9, 113.

3. sar. *Saistīt (piemēram, kādā, parasti nevēlamā, pasākumā).* □ Leļa: Cik no tiem kartupeļiem tu nesagrūdi rīklē savām cūkām! — Nonnija: . . Kad pati ar varu stiepi šurp! Tagad nu mani sāks pīt iekšā . . . Putniņš 1, 35. // *Panākt (piemēram, apmelojot), ka (pret kādu) rodas nevēlama attieksme.* □ Vai manos vārdos tu vairs klausīsies? Es neesmu ap tevi melus pinis . . Saulītis 16, 11.

pitagorietis, -ša, v.; **pitagoriete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Pitagorisma piekritējs.*

pitagorisms, -a, v.; parasti vsk.; filoz. *Senģrieķu filozofa Pitagora mācība.* □ . . te [ģeometrizētajā abstrakcionismā] platonisms apvienojas ar pitagorismu un mūsdienu neotomismu. Lit M 63, 4, 3.

pīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Sagrūstu novārītu zirņu pika ar sīpoliem, sāli un citām piedevām.* Sajaukt pītes ar taukiem. □ Nu māte stāstīja un priecājās. Kā tikai šī tikusi izcienāta un izmielota: sivēna gaļa, kartupeļi, sagrūstas pītes ar pakrējumu. Jaunsudrabiņš Va, 16.

2. *Pikai vai kamolam līdzīgs veidojums.* Zemes p. □ Augi jālej reti, bet pamatīgi, tas ir tā, lai kļūst mitra visa sakņu pīte . . Lauku Dzīve 76, 12, 16. Ūdens te neparasti spilgti zils. Tas pulsē smagi, savelš baltas putu pītes un izveido pasaulē vienīgo jūras ūdenskritumu. Zv 74, 18, 5. pārn. Grieta: Ak tu grēku pīte! Ne viņš tev bēdā par sievu, ne par bērniem, dzīvo tik kā bullis pa pļavu. Aspazija 3, 228. // *Pīne, pinums.* □ sal. Māsa . . . Sīka — sīciņa, bet stiprām, kopš bērnības rūdītām rokām. . . Ar garu un biezu . . matu pīni, kura senāk kūļājās uz muguras kā izkulstīta, mīksta linu pīte . . Avotiņa 7, 94. // *Grīste (2).* □ «Deg!» viņš iesaucās, pavēries logā. Tiešām — melnas dūmu pītes pacēlās kaut kur muižas viņā galā. K Zariņš 1, 123. Reizēm priežu vainagos atraisās sniega pīte, zars nošūpojas un lejup birst saulē vizuļojošu kristālu mākonis. Dripe 5, 121.

pitekantrops, -a, v. *Senākais fosilais pērtiķveida cilvēks, kura skeleta atliekas atrastas Javas salā (no 1890. gada līdz 1893. gadam).* □ . . atrastā galvaskausa daļa piederējusi būtnei, kura bijusi starpforma starp pērtiķi un cilvēku. Tāpēc šo būtni nosauca par pērtiķ-

cilvēku jeb pitekantropu .. Gaudiņš 1, 43. 1892. gadā franču ārsts E. Dibuā Javas salā pirmo reizi atrada cilvēkveidīgā pērtiķa — pitekantropa — atliekas. Pad J 77, 21, 6. Evolūcijas attīstības procesā starp pērtiķi un cilvēku antropologi atraduši un izdalījuši vairākas pakāpes — pitekantropu, sinantropu, neandertālieti. Ves 63, 4, 10.

pītene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Pītenis.* □ Tēvs mani purvā mazu ņēma līdzi, mācīja likt putniem cilpas. Pītenes no zirgu astriem. Bridām gan laikā, gan nelaikā. Niedre 15, 29. Grezni frizēto dāmiņu un dāmu galvas jau sāka greznot filca cepurītes vieglo vasaras berešu vai dažādu pīteņu vietā. Laicens 2, 459.

pītenis, -ņa, v. *Pīts priekšmets, izstrādājums.* Meldru pīteņi. Krāsainu stiepļu p. Siksnu p. □ Mēs .. stiepjam katrs° savu nastu: māsa maizes aizsaini, es kādu lielu pīteni ar pelavām, kurās glabājas .. olas. Austriņš 2, 158. Zem kupla mango koka izklāts pītenis, uz tā sarindoti kokosrieksti un papaijas augļi. Ērgle 3, 73. Istabas lodziņam salmu pītenis aizlaists priekšā, gar kūtiņas stūri redzamas tukšas ragavas. Upīts 3, 21. .. atnesiet no terases divus ērtākus krēslus, klūgu pīteņus. Kaijaks 5, 148.

pīties, pinos, pinies, pinas, pag. pinos; refl. **1.** *Kustēties, virzīties lēni, ar traucējumiem (piemēram, aizķeroties aiz kā, arī slikti orientējoties).* □ Kājas bija nogurušas no ilgās dīkā stāvēšanas un tādēļ tagad negribēja lāgā klausīt, pinās viena aiz otras un nepadevās iešanas ritma noteiktai stingrībai. Rozītis 1, 45. Kājas pinās saknēs, zari un mežapiņstīgas ķērās aiz drēbēm un plēsa seju .. Austriņš 2, 436. pārn. Mēness stari manos matos pinas .. Sirmbārdis 2, 36. pārn. Tajā [ģimenes dzīvē] viņš taustās kā aklais, pinas un klūp, nevarēdams atrast pareizo ceļu, un tieši tādēļ piespiež sevi nedomāt .. Dripe 3, 287. // sar. *Lēni, arī nemākulīgi darboties (ar ko, ap ko).* □ Vajadzēs ap krāsni ilgāk pīties, Lai ir mājīgums. Lai atkal silts. Bārbale 2, 24. .. aizgūtnēm [meitene] sāk ģērbties. .. Sīki, nepacietīgi pirksti tausta pogas un āķīšus — neviens no tiem labprātīgi negrib pakļauties. Ilga nervozē un pinas vēl vairāk. Zigmonte 1, 80. // sar. *Ilgāku laiku darboties, kavēties (ar kādu, ap kādu), piemēram, aprūpējot (to).* □ Tēvs un māte katrs gājuši savu ceļu. Neviens negribējis ar puiku pīties. A Grigulis 17, 51. Braucot viņš [Nagainis] dusmojās: kādēļ man vajadzēja ap šo iedomīgo vīreli tik ilgi pīties un laiku tērēt? Rozītis III, 21. .. Ogu Lācis vēl pinās ap akmens lāci, negāja prom un žēlīgi kaut ko murmulēja-burbulēja. Ziedonis 12, 11. // pārn. *Lēni, ar grūtībām runāt, bieži apraujoties runas plūsmā.* □ .. viss prāvais īres nams .. — arī tas šovakar klusē. It kā klausās, ko tagad runā Ilga, nomākta un zemē iespiesta, pīdamās, stostīdamās, pārteikdamās. Zigmonte 1, 232. Stāstot par ceļojumu, viņš tomēr manāmi nervozēja, pinās vārdos, šķita neatceramies, kur un cik ilgi .. uzturējies. Kaijaks 5, 420. Es [skolotājs] ilgi neliekos lūgties, sāku arī taisīt savas atzīmes. Bet brīnums. Jūtu pats, ka pinos savos teikumos, ka man trūkst attiecīgu vārdu. Salenieks 5, 125.

2. parasti 3. pers. *Vīties, augot apvīt (ko) — piemēram, par augiem, to daļām.* □ Sārts kūp kupliem, baltiem dūmiem — uguns aprij zarus, kur pavasarī pinās sārtbaltas ziedu vijas .. Upīts 6, 42. Ziediņi [madaras] sīksīki kā cukura graudiņi, kā sniegpārslu kristāliņi rindām vien savērti uz garajiem kātiem, kas tinas un pinas, ložņā pa zemi .. Indrāne 8, 67. pārn. Melnas nojausmas tinas un pinas ap kājām, rokām un domām, taču, kas īsti tajās man draud, nespēju saprast. Avotiņa 2, 177. // *Būt juceklīgam (par domām, atmiņām u. tml.).* □ Galvā nāca un gāja, pinās un mežģījās daudzas domas, un citas no tām pazuda, līdz galam neizdomātas. Zigmonte 11, 78. Visas viņas [Martas] domas un jūtas kā zirnekļa tīklā pinās un gura savādā slepenā nojautā. Šī nojauta pamazām tika asāka un gaišāka .. Upīts II, 149.

3. sar. *Uzturēt (parasti tuvas, draudzīgas) attiecības (ar kādu).* □ «Ja es iedzeru draugu vidū, tad tas vēl nenozīmē, ka pinos ar sievietēm.» Rozītis III, 63. .. labas ģimenes bērnam, bet laba ģimene ir Hertas Sūnas sapnis — vispār nav ko pīties ar ielas bērniem. Zigmonte 1, 9. // *Saistīt sevi (parasti ar ko nevēlamu, nosodāmu).* □ «Vai varam runāt par godu un biedriskumu, ja pinamies ar meliem?» Kalndruva 5, 269.

4. *Refl.* → *p ī t (1); tikt pītam.* Josta pinas viegli. □ pārn. Lielākas un pavisam sīkas nelaimes tuvākā un tālākā apkaimē pinās arvien pieaugošā virknē, biedēdamas ar tumšu nojaudu un nelabām, tramīgām gaidām .. Upīts 9, 392.

○ ◇ Mēle pinas (arī metas, mežģījas) — *saka, ja kāds runā neveikli, stostīdamies.* □ .. viņš tā sadzērās alu, ka sāka galda biedriem stāstīt par kādu tur .. liellaivu karavānu, kas slīdējusi upes doņos un niedrās. Uz beigām mēle tā metās un pinās, ka nevis karavāna, bet doņi slīdējuši liellaivās. Grants 7, 53. Runāt par Sprīža morālo pagrimumu viņa klātbūtnē bija neiedomājami grūti. Paulam mēle pinās kā pakulās .. Avotiņa, Slisers 1, 176. ◇ Pinas (arī kuļas, peras, tinas) kā (akla) vista (retāk gailis) pakulās (arī pa pakulām) sar. — *saka par cilvēku, kam neveicas darbs; saka par neveiklu cilvēku.* □ .. viņš pratīs visādos sarežģījumos rīkoties, nepinoties kā vista pakulās. Dorbe 6, 20. Augusts Pulvermahers: Ak tu mūžs, pinas kā vista pa pakulām! A Grigulis 9, 624. «Tu jau nupat [sarunā] sāc pīties kā gailis pakulās — un griezies vienādi uz tām pašām pēdām kā vilciņš.» Apsīšu J 2, 91. ◇ Pīties (arī maisīties, kulties, būt, jaukties) pa kājām sar. — *būt par traucēkli kādam.* □ Daudzreiz man bija nepatīkami, redzot veco sievu tā pūlamies. Es gāju virtuvē un rīkojos pats. Bet arī te Anna man stājās ceļā. Lai nepinoties pa kājām. Lēmanis 9, 65. Viņa tagad staigāja kā apjukusi no istabas pagalmā, no pagalma dārzā, un es viņai visur pinos pa kājām. J Kalniņš 2, 200.

pītija, -as, s.; mit. *Priesteriene pareģe (Apollona templī Delfos no 7. līdz 6. gadsimtam pirms mūsu ēras).*

pītne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Pīne (1).* □ Apmaņa kundzei jau virsjaka mugurā. Patlaban pie spoguļa sprauda adatu cepurei un matu pītnei cauri. Upīts III, 202. Sīpoli vislabāk uzglabājas savīti pītnēs. ME III, 236. Sausa, balta malka stāv strēķītī, sveķiem kā medus lāsēm aplipusi. Kā tādu pagali uzmet [ugunskuram], liesmas cērt sprakšķēdamas.. Rokās svērdams, [tēvs] izmeklē vēl smagākas sveķu pītnes. Nu jo augstāk uzšaujas liesmas. Brigadere 2, 333.

pitons, -a, v. *Milzu žņaudzējčūska ar garu rudu, brūnganu vai plankumainu ķermeni.* Tīklainais p. □ Pitons bija apbruņots ar asiem zobiem un spēcīgiem žokļiem, taču indes tam nebija. Rāpulis parasti sagrāba upuri ar zobiem un turēja, kamēr apvijās ap medījumu, tad to nožņaudza un aprija veselu. Lielais 5, 54. Varirata ir kalnaina mežu savanna. ..te mītot koku ķenguri,.. pa kokiem rāpojot zaļie pitoni — viens no lielākajiem papuasu gardumiem. Ērgle 5, 37. «Kur tad te pilsētā čūskas!» es iesaucos. — «Te!» Kampars iesmejas. «Pagājušo reizi mazliet tālāk šīs pašas ielas notekā kāds gvinejietis nošāva milzīgu pitonu.» Grīva 8, 216.

pjedestāls, -a, v. **1.** *Arhitektonisks pamats (piemēram, monumentālai skulptūrai, kolonnai); postaments.* Akmens p. Kolonnas p. Novietot skulptūru uz pjedestāla. □ Pieminekļa pamatnei Zaļkalns izvēlas maksimāli vienkāršu formu ar izteiktu vertikalitāti. Zemes pamatni no pjedestāla šķir tikai viens taisnleņķa profila sašaurinājums. Māksla 61, 4, 38. Uz augsta pjedestāla stāv strādnieks. Viņa paceltā roka aicina turpināt cīņu. Pieminekļa pamata reljefā attēloti 1905. gada janvāra notikumi. Zv 62, 15, 20. Viņa [olimpisko spēļu uzvarētāja] bronzas krūšu tēlu novietoja blakus paša Zeva statujai, bet pjedestālā iecirta vārdus: «Olimpisko uzvaru iegūst ne nauda, bet ātras kājas un spēks.» Liesma 64, 10, 28. pārn. ..cēliem soļiem iet tatāri — laucinieki, uzlikuši uz galvas mīkstus riņķus par pjedestālu milzīgām koka bļodām ar aitu sieru, bifeļu sviestu.. Sudrabu E 3, 467.

2. *Paaugstinājums (ar dažāda augstuma pakāpieniem), uz kura nostājas apbalvojamie, godināmie sporta sacensību uzvarētāji.* □ Kaut kur spēlēja orķestris, radiomezgls ziņoja rezultātus: Rīgas kauss bija palicis Rīgā! Komjaunietis Stūris bija pirmais! ..Ēvaldu aicināja uz goda pjedestāla. Saulītis 12, 360. «Šovasar pēc septiņu gadu pārtraukuma atkal tiku uz goda pjedestāla republikas čempionātā, divas bronzas medaļas — trīssoļlēkšanā un vesera mešanā nopelnīju arī Rīgas sporta spēlēs.» [Saka sportists.] Liesma 76, 12, 23. sal. Viņš nozākāja un noliedza visu sev apkārt, iedomās paceldamies uz šī pazemātā fona kā uz pjedestāla. Ezera 9, 178. pārn. Viņa [meitene] kā tikko uzplaucis zieds liek atmaigt pašapzinīgajam veiksminiekam Kostjam, kas dzīvē uz visu radis nolūkoties no slavas un panākumu pjedestāla. Jaun Gr 68, 8, 7.

○◇ Uz pjedestāla (no)stādīt (arī (uz)celt, (pa)celt u. tml.) — *pārmērīgi slavināt (kādu, ko), pārspīlēt (tā) nozīmīgumu, pozitīvās īpašības.* □ Tikai buržuāziskie zinātnieki varēja nostādīt Kolumbu uz progresa cīnītāja un humānista pjedestāla, cildināt viņu kā civilizācijas nesēju. Jaun Gr 67, 5, 24. «Atgādina Ālēnu Delonu,» caur Glorijas smadzenēm izskrien dzirkstele, kas gandrīz uz viena pjedestāla pacel un izgaismo gan slaveno franču kinoaktieri.., gan arī mazās Alakstes skursteņtīrītāju un ugunsdzēsēju šoferi Linardu Pūci. J Plotnieks 3, 20. ..ķīmijas vētrainā uzplaukuma ērā uz pjedestāla pacēla trīs dabas varenos — naftu, gāzi un akmeņogles.. Zv 77, 3, 6. ◇ Uzkāpt uz pjedestāla — *kļūt slavenam, atšķirties no citiem; nostādīt sevi izņēmuma stāvoklī, uzsvērt savu pārākumu.* ◇ Nokāpt (arī nokrist) no pjedestāla — *kļūt tādam pašam kā citi, zaudēt savu slavu, pārākumu.* □ Vai daiļuma ideāls nav iesīkstējusi dogma, kults, kas vienā dienā var nokrist no pjedestāla, lai arī kā vecā paaudze to balstītu? Dinere 10, 156. ◇ No pjedestāla (no)gāzt (arī (no)celt, (no)raut u. tml.) — *beigt (kāda, kā) pārmērīgu slavināšanu, atsegt (tā) patieso, parasti negatīvo, būtību.* □ Dažs valdnieks gāzts no pjedestāla un laika mēslainē sen mirkst.. Brutāne 3, 73. Ar ironisku smaidu tā [vēsture], klusu ciešot, nocel sava laika varenos no viņu pašu celtajiem pjedestāliem, atņem nepelnītus ordeņus un lēti pirktu slavu, ignorē rangus, kārtas bagātības.. Straumiņš 1, 9. Luga ir ironiska. Tā norauj augstu paceltos no pjedestāliem un nodod viņu rīcību, uzvedību mērošanai ar visikdienišķāko mērauklu. Dzene 4, 157.

pjeza, -as, s. *Spiediena un mehāniskā sprieguma mērvienība.*

pjezoelektrība, -as, s.; parasti vsk. *Elektriskie lādiņi, kas rodas dažu kristālisku dielektriķu (piemēram, kvarca, turmalīna, segnetsāls) mehāniskās deformācijas (saspiešanas vai stiepšanas) rezultātā.* □ Te viņa iepazinās ar fiziķi Pjēru Kirī, kurš gan bija vēl jauns, bet jau slavens ar saviem magnētisma pētījumiem un pjezoelektrības atklāšanu.. Straumiņš 2, 61.

pjezoelektriķis, -ķa, v. *Kristālisks dielektriķis, kurā pastāv lineāra sakarība starp elektrisko polarizāciju un mehānisko deformāciju (saspiešanu vai stiepšanu).* □ Ja uz pjezoelektriķi iedarbojas ar radioimpulsu pāri, kuru intervāls ir simtmiljonā sekundes daļa, tad tādu pašu laika sprīdi pēc otrā impulsa parauga uz īsu laiku rodas intensīvas skaņu svārstības. Cīņa 80, 4, 2. Jau agrāk bija pazīstami atseviķi kristāli, piemēram, kvarcs, kas spiediena ietekmē uz savām virsmām izdalīja elektrisku lādiņu. Tāpēc tos nosauca par pjezoelektriķiem. Burtiskā tulkojumā tas nozīmē — elektriski jutīgs pret spiedienu. Rīgas B 71, 179, 4.

pjezoelektrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pjezoelektriski.** *Saistīts ar pjezoelektrību, tai raksturīgs.* P. pārveidotājs. P. vibrators. P. kris-

tāls. P. dinamometrs. P. telefons. Pjezoelektriskie materiāli. Pjezoelektriskais starotājs. Pjezoelektriskais uztvērējs. Pjezoelektriskais stabilizators. Pjezoelektriskais efekts — *parādība, ko nosaka elektriskās polarizācijas un mehāniskās deformācijas saistība dažos dielektriķos (pjezoelektriķos).* Pjezoelektriskais pārveidotājs — *ierīce, kas mehānisko svārstību enerģiju pārvērš elektrisko svārstību enerģijā vai otrādi, izmantojot pjezoelektrisko efektu.* □ Pjezoelektriskās īpašības ir novērotas ne tikai kvarcam, bet arī turmalīna . . , cukura, bārija titanāta, Senjeta sāls un citiem vielu kristāliem, kuriem ir līdzīga simetrija. Upīte 1, 136. Ļeņingradas un Kazaņas zinātnieki . . konstatējuši elektroakustisku atbalsi pjezoelektriskajās vielās. Cīņa 80, 4, 2. Līdztekus magnetostrikcijas un pjezoelektriskajiem efektiem izmanto arī citas fizikālas parādības, kas rada skaņu viļņu izstarojumu. Zīn T 69, 9, 23.

pjezoelements, -a, v. *Pjezoelektriska materiāla (galvenokārt pjezokeramikas) vienkāršas ģeometriskas formas detaļa (piemēram, stienis, plāksne, disks, gredzens), kam uz noteiktām virsmām uzklāti elektrodi.*

pjezokeramika, -as, s.; parasti vsk. *Polikristālisks keramikas materiāls, kam piemīt pjezoelektriskas īpašības.*

pjezokeramisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pjezokeramiski.** *Saistīts ar pjezokeramiku, tai raksturīgs.*

pjezokristāls, -a, v. *Kristāls, kam piemīt pjezoelektriskas īpašības.*

pjezokvarcs, -a, v.; parasti vsk. *Kvarca paveids, kam piemīt pjezoelektriskas īpašības.*

pjezometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pjezometriski.** *Saistīts ar vielas tilpuma maiņu, tai raksturīgs.* Pjezometriskais spiediens. P. slīpums. □ Jāizzina pjezometriskais līmenis — augstums, kurā paceļas artēziskais ūdens spiediena iedarbībā. Pad J 80, 76, 2.

pjezometrs, -a, v. *Ierīce gāzu, šķidrumu un cietu ķermeņu tilpuma mērīšanai.* Vertikālais p. Slīpais p.

placdarms, -a, v.; mil. **1.** *Piekrastes teritorija, kas ir ieņemta pēc ūdenstilpes forsēšanas, desanta izsēdināšanas vai ko aizsargā atkāpjoties; rajons, kas ir sagatavots karaspēka izvēršanai, lai pārietu uzbrukumā.* □ Todien Kahovkas placdarmā neviens no latviešu strēlniekiem neatcerējās, cik ienaidnieka uzbrukumu atsists . . Zv 80, 16, 6.

2. *Teritorija, ko kāda valsts izmanto uzbrukuma sagatavošanai citai valstij.*

plācenis, -ņa, v. *No rupja maluma (kviešu vai miežu) miltiem gatavota, krāsnī cepta (parasti plakana, apaļas formas) maize; šāda maize ar, piemēram, olu, biezpiena, krējuma, ķimeņu maisījuma virsu.* □ Arī tik tikko cepta maize uz paklāja sakrauta — kādi četri lieli un apaļi plāceņi . . Liesma 75, 11, 14. . . uz galdiņa neaiztikta stāvēja saimnieces ienestā kāpostu bļoda, vesels pusklaips maizes un divi griķu plāceņi. Upīts 4, 208. Stikla šķīvī sakārtotas dažādas sviestmaizes, bet galda vidū dzeltenbrūns, acīmredzot mājās cepts plācenis, ar riekstiem un cukuru apkaisīts. Avotiņa, Slisers 1, 313. sal. «Paldies, paldies tev!» vēl priecīgāk nodimdēja otra [balss]. Pēc brīža atkal kā silts sestdienas plācenis naktssarga rokās iekrita — sirsnīgs paldies! Kaldupe 5, 53. pārn. Jājējam gluži blakus iznira nātnā seģenē ievīstījies augumiņš ar garu rīksti rokā, kājām siltā govju plācenī iekāpis. Viese 2, 179.

plācenītis, -ša, v. **1.** *Dem.* → *p l ā c e n i s.*

2. *Neliels, apaļš kādas (piemēram, biezpiena, kartupeļu) masas veidojums, kas ir cepts pannā uz pavarda virsmas.* Kartupeļu p. Piena p. Cukura p.

placenta, -as, dsk. ģen. -tu, s. **1.** anat. *Orgāns, kas saista augli ar mātes organismu un regulē augļa dzīvības un vielmaiņas procesus.* □ Ar bārkstiņu kārtas palīdzību dīglis piestiprinās pie dzemdes sienas gļotādas . . , kas tajā laikā ir stipri piebriedusi un it kā uzirdināta. Bārkstiņas cieši saaug ar gļotādu un veido placentu. Placenta saista dīgli ar mātes organismu. Anat 205. Auglis caur placentu saņem visu nepieciešamo dzīvības procesu norisei, tā izpilda arī aizsargfunkciju, selektīvi laiž cauri vienas vielas un aiztur citas. Ves 81, 7, 10. Govju leikozes vīruss no slimā dzīvnieka uz veselo pāriet kontakta ceļā, tikai retos gadījumos var pārvietoties ar asins šūnām no slimas govs caur placentu uz pēcnācēju. Lauku Dzīve 81, 1, 15.

2. bot. *Sēklotnes vieta, uz kuras veidojas sēklaizmetnis; sēklnesis.* □ Sēklaizmetņi . . veidojas uz sēklnešiem jeb placentām, kas ir pabiezinātas augļlapu saaugšanas vietas uz sēklotnes sienas. Sudrabs 1, 55.

placentācija, -as, s. **1.** fiziol. *Placentas (1) un embrija orgānu veidošanās.*

2. bot. *Sēklaizmetņu novietojums placentā (2).*

placentāļi, -u, vsk. placentālis, -ļa, v.; zool. *Zīdītāji, kam ir placenta; šo zīdītāju apakšklase.*

placentārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **placentāri.** **1.** anat. *Saistīts ar placentu (1), tai raksturīgs.* □ Dažreiz asins recekļi aizķeras pie placentas, pakāpeniski uzslāņojas cits citam, organizējas un pārvēršas blīvā veidojumā, ko sauc par placentāro polipu. Feldš 327.

2. bot. *Saistīts ar placentu (2), tai raksturīgs.*

placīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **placīgi.** *Tāds, ko ir samērā viegli placināt; tāds, kas samērā viegli plok.* Placīga grunts.

placinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p l a c i n ā t.* Vārpstas p. Stiebru p.

placināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst plakans vai plakanāks, plāns vai plānāks.* □ Sākotnējās figūras rāda, ka meistara rokas uz sevi vēl īsti nepaļaujas. Vienai un tai pašai detaļai tās pieskārušās atkal un atkal, līdzinādamas, gludinādamas un placinādamas. Priede 3, 324. . . lielais mitruma daudzums un augu ķīmiskais sastāvs liek masu pastiprināti apstrādāt — placināt, smalcināt, ārdīt . . Pad J 76, 121, 1. Lai skābgraudus sagatavotu izēdināšanai, vajadzīgas tikai valču dzirnavas, kas tos placina. Lauku Dzīve 75, 2, 11. . . saule jau pla-

cināja sniegu .. Kalndruva 8, 359. pārn. .. iespējami viskļūdīgākie pārpratumi — dažs sevi iedomājas par pasaules centru, cits varbūt pārāk zemu sevi placina. Lubējs 3, 66. pārn. Saērcinātība un neziņa vienmēr ir placinājusi strādātprieku. Cīņa 78, 270, 2.

placināties, parasti 3. pers., -inās, pag. -ājās. *Refl. → p l a c i n ā t; tikt placinātam.* Augsne placinās. Sniegs saulē placinās.

plada, -as, s.; arī **plade,** -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *No rupja maluma (parasti kviešu) miltiem cepts (plāns, plakans) neraudzēts plācenis.* □ Jau nedēļām nebij redzēta katra maizes cepiena nepieciešamā piedeva un gardums — plade ar iespiestiem gaļas gabaliņiem un sāls graudiņiem .. Upīts 3, 25.

2. *Mīklas plāksne (parasti plakana, apaļa), ko grież mazos gabaliņos un vāra, parasti pienā.*

plafonēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Veidot (kam) plafonu (1).*

2. *Veidot (kam) plafonu (2).*

plafons, -a, v. **1.** *Griesti vai griestu daļa, kas rotāti ar gleznojumiem vai ciļņiem; vispārējā griestu dekoratīvā kompozīcija (gleznojumi, ciļņi, ornamentāli veidojumi, arhitektoniskā dalījuma elementi u. tml.).* □ .. Rundāles pils iekštelpu griestu plafonus .. un skulpturālos veidojumus darinājuši slaveni Vakareiropas mākslinieki .. Māksla 59, 2, 25. Griestu plafons .. attēlo rītausmas dievieti Auroru. Rīgas B 78, 220, 6.

2. *Griestos iebūvēts gaismas ķermenis.* □ Mazurs pasniedza Tihomirovam noskrūvēto stikla plafonu un iegremdēja abas rokas spraugā starp griestiem un nākamo klāju. Cīrulis 4, 296.

plagioklazi, -u, vsk. plagioklazs, -a, v.; ģeol. *Iežu veidotāji minerāli — nātrija un kalcija laukšpati.*

plagiotropisms, -a, v.; parasti vsk.; bot. *Auga sānu orgānu augšana horizontāli vai slīpi pret ass orgānu atkarībā no kairinājuma avota.*

plaģiators, -a, v.; **plaģiatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Persona, kas izdarījusi plaģiātu.* □ Lielu mākslinieku paēnā bieži dzīvo arī mazāki, niecīgāki talanti, bieži pat plaģiatori un diletanti. Peters 5, 215.

plaģiāts, -a, v. *Cita autora darba vai tā daļas uzdošana par savu; literāra zādzība.* Literārs p. □ .. vairāki no tiem [skaņdarbiem] gājuši zudumā tādēļ, ka komponistu noveda izmisumā nepatiesais apvainojums plaģiātā. Stankevičs 3, 179. Uzmanīgi, tā, lai nevienam ir prātā neienāktu sataustīt plaģiātu, Ella kopē savos dzejoļos citu dzejnieku tematiku, domu gaitu, pat salīdzinājumus. Tik naiva Ella nav, lai pati nemanītu, ka dara kaut ko ne visai tīru. Bendrupe 1, 52.

plaģiēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Uzdot (cita autora darbu vai tā daļu) par savu; izdarīt literāru zādzību.* □ Ingress, kurš plaģiējis daudzas slavenas antīkas freskas, vēlāk sācis atdarināt pats savus jaunības darbus. Lit M 67, 20, 14.

plaiksmot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; reti. *Plaiksnīt.* □ Piedzīvotais un pārdzīvotais iznīcinājis to intīmo, kas normālā dzīvē kā palsi mēnesnīcas plankumi plaiksmo zem kājām uz ceļa. Upīts VIII, 570.

plaiksnāt, parasti 3. pers., -ā, pag. -āja; intrans.; reti. *Plaiksnīt.* □ Aizvērtās acīs slābana rūsa plaiksnā. Gulošā miesā — bula sagurums smags. Belševica 2, 21.

plaiksnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plaiksnīgi.** *Tāds, kas plaiksnī.* Plaiksnīgas liesmas. □ .. viņš arī ir redzējis dabas spēku cīņā Lielupes straujo diženumu, vēja šausto pļavu zāli otrpus upes un garās sidrabvītolu rindas plaiksnīgo plosīšanos .. Brigadere XX, 190. pārn. Ikdienas plaiksnīgajā drūzmainībā viņš prata atrast un gaismot cilvēka pamatvērtības — vienkārši, bez pompozitātes un ārējas, gaisīgas satrauktības. Lit M 76, 38, 5.

plaiksnījums, -a, v. *Rezultāts → p l a i k s n ī t.* □ Viņa stāvēs .., nez kāpēc nespējot novērst acis no reklāmas sarkanajiem un zaļajiem plaiksnījumiem. Ezera 15, 124. Tikai tad, kad iekurta krāsns un liesmas aiz restotām durtiņām ierūcas, istabā ieplūst ziemas novakara domīgais plaiksnījums. Lit M 78, 50, 4. Rūsas plaiksnījumi pamazām kļūst aizvien retāki un bālāki. Negaiss aizvirzās kaut kur projām .. Ezera 11, 51. pārn. Monumentālajā vēstījumā [A. Upīša romānā «Plaisa mākoņos»] par Rīgas proletariāta apziņas veidošanās procesu pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados Ošu Annas liktenis iezīmējas līdzīgi spožam plaiksnījumam. PL Siev 77, 12, 12.

plaiksnis, -šņa, v. *Plaiksnījums.* Rūsas plaikšņi. Liesmas p. □ Plaikšņu zibens vērojams uz paša lietus mākoņa virsmas .. D kal 72, 115. Attiecībā uz tēlniecību nojaušu, ka vārdiem maz spēka, lai atsegtu šīs mākslas būtību, tāpat kā vēja uzsistu šļakatu plaikšņi pat saules palos neatklāj okeāna noslēpumus. Liesma 74, 10, 24.

plaiksnīt, parasti 3. pers., -ī, pag. -īja; intrans. *Izplatīt samērā spožu, parasti mazliet mainīga stipruma, gaismu (par gaismas avotu); būt samērā spožam, parasti ar mazliet mainīgu stiprumu (par gaismu); arī plaiksnīties.* □ Nakts kā jau nakts: ir mēness spīd, Ir tālē rūsa plaiksnī .. Saulītis 8, 37. Pie debesīm virs jūras vēl plaiksnīja šaura blāzmas svītra, un Kriša prātā uzplaiksnīja tāda pati maza cerība, ka varbūt nekas ļauns nebūs noticis. Avotiņa, Šlisers 1, 82. Logi aizsaluši. Caur ledus puķēm plaiksnī iesārtens gaišums, un no tā tiek vēl vēsāk. Upīts VIII, 73. pārn. Pāri gājienam tēva rokās Plaiksnī karoga sarkanā liesma .. Krūklis 2, 7. // *Samērā spoži spīdēt, atstarojot, parasti mazliet mainīga stipruma, gaismu.* Raķešu gaismā plaiksnī logu rūtis. // *Samērā spoži spīdēt, atstarojot gaismu (par acīm).* □ Eksaminators ir pasīks, iesirms vīriņš ar jestrām acīm, kas sarunājoties plaiksnīt plaiksnī aiz viņa briļļu ovālajiem stikliem. Niedre 14, 120. // pārn. *Spēji, spilgti izpausties (parasti acīs, skatienā) — par psihisku, parasti emocionālu, stāvokli.* □ Acis stīvi urbās griestos, un cauri

drudža kvēlei tajās plaiksnīja izbailes. Lubējs 1, 125. . . Kāda apņēmība, Kādas skumjas tiem acīs plaiksnī. Čaklais 1, 80. Aktiera sejā vēl plaiksnīja tā brīža [ceļojuma iespaida] aizrautība. Viese 4, 53.

plaiksnīties, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās; refl. *Samērā spoži spīdēt, parasti ar mazliet mainīgu stiprumu, izstarojot vai atstarojot gaismu; arī plaiksnīt.* □ Metinātāju nodaļas tumšajā telpā plaiksnījās zili balta autogēna liesma. Trīcošās gaismas spožums staipīja strādājošo vīru ēnas dīvainos veidos uz nokvēpušām sienām. Klīvers 1, 148. Lietus gāza kā ar spaiņiem. Gandrīz nepārtraukti rībēja pērkons un plaiksnījās zibens. Grīva 1, 116. Logos plaiksnījās riets, Sarkans kā ziemeļu kāvi. Krūklis 3, 79. // *Atstarojot gaismu, izdalīties, atšķirties no apkārtnes ar savu krāsu.* □ Puķes vasaras nakts krēslā plaiksnījās blāviem, baltiem, sarkaniem, ziliem un dzelteniem plankumiem. Upīts 4, 246. // *Samērā spoži spīdēt, atstarojot gaismu (par acīm).* □ Rutons bija maza auguma, pelēcīgu un it kā sakaltētu seju, kurā plaiksnījās vēsas, mazas, miegulīgas ačeles. Liesma 66, 8, 18. // pārn. *Spēji, spilgti izpausties (parasti acīs, skatienā) — par psihisku, parasti emocionālu, stāvokli.* □ Viņa . . sejā allaž plaiksnījās sajūsma, vismaz līksms satraukums par kaut ko jauku un krietnu . . Upīts XII, 289.

plaiksnot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; reti. *Plaiksnīt.*

plaikšņot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; reti. *Plaiksnīt.*

plaikšņoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl.; reti. *Plaiksnīties.* □ . . kas tur tālāk tā sīksīki knakst un sprēgā un zibošiem liesmu raibumiem plaikšņojas pret gultas kājgali, tas ir [degošās] klēts skaidu jumts. Upīts 10, 128.

plaisa, -as, s. *Tukša, garena, parasti samērā šaura, vieta, telpa (piemēram, priekšmetā, materiālā), kas parasti rodas kādas deformācijas rezultātā.* P. grīdā. P. sienā. P. akmenī. Ledus p. Klinšu p. Sala p. Vēja p. Gaisa plaisas — *plaisas, kas rodas, koksnei ātri žūstot.* □ . . Rūdolfs, rūpīgi iebāzis skaidu jumta plaisā, pienagloja. Ezera 7, 121. Tecīlas akmenim nedrīkst būt plaisu, caurumu un atsevišķu cietāku graudiņu . . Tiklīdz šādi bojājumi pamanīti, tecīlas akmens nekavējoties jāuzslīpē. Indāns 1, 169. Ekspedīcijas locekļi kalnos piedzīvoja briesmīgu zemestrīci . . Zemi pāršķēla platas plaisas, un no tām kūpēja sēra tvaiki. Lielais 2, 220. pārn. . . starp sapņu pasauli un īstenību atklājusies dziļa plaisa. Viese 3, 123. pārn. Ja nesam sevī laikmetu, tad nesam sevī arī šī laikmeta plaisas un brūces. Čaklais 10, 39. . . gaisa plaisas . . rodas, kokam . . žūstot. Tās iet virzienā no stumbra ārpuses uz tā centru, pakāpeniski sašaurinoties. Sterns 2, 63. // *Sasprēgājums, arī plīsums (ādā).* P. ādā. P. pirkstā. // pārn. *Atšķirības, pretrunas, arī naidīgums (starp cilvēkiem).* □ Baltijas guberņās pastāv liela plaisa, pirmkārt, šķiru starpība un, otrkārt, tautiskā vai cilšu starpība . . A Deglavs 1, 369. Māte tagad meitas neparko negribēja ieraudzīt. Plaisa starp abām palika arvien lielāka. Apsīšu J 2, 112. . . strādnieku neapzinīgums var radīt kolektīvā arī plaisas. Sēlis 5, 317.

plaisains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plaisaini.** *Tāds, kam ir plaisas.* P. akmens. Plaisaina miza. P. ledus. □ Ūdens šai [nesējslāņu] kompleksā cirkulē galvenokārt plaisainos, vietām dobumainos . . dolomītos . . Ģeogr 92.

plaisainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → plaisains, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Iežu p. Dēļa p.

plaisājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → plaisāt; arī plaisa.* Akmens p. □ Plankumi [uz bumbuļsīpoliem] paplašinās, iegrimst, kļūst cieti, bet uz tiem nav plaisājumu . . Rupais, Kalniņa 1, 132. Maizes kvalitāti nosaka 22 rādītāji, no kuriem nozīmīgākie ir skābums, aromātisko vielu un gaistošo skābju daudzums, porainība, mitrums, . . gludums vai plaisājumi. Ves 81, 2, 12. Sīkie un pavisam niecīgie ādas ievainojumi — ieskrāpējumi, nobrāzumi, plaisājumi — parasti sāpes nerada un ātri sadzīst. Ves 76, 11, 27.

plaisāt, parasti 3. pers., -ā, pag. -āja; intrans. *Kļūt tādam, kurā rodas plaisa vai plaisas.* Māls plaisā. □ Augsnei plaisājot, saraustās augu saknītes: līmeniskās plaisas atdala virskārtu no apakšējām kārtām . . Apsīts 1, 239. Baļķus nomizojot, atstāj lūksnes kārtu, lai koksne mazāk plaisātu. Sterns 2, 67. Uz ezera skanīgi plaisāja ledus, troksnis lika zēniem nodrebēt. Branks 1, 67. // *Sprēgāt (par ādu); kļūt tādam, kur sprēgā āda (par ķermeņa daļām).* □ Reizēm roku āda pastiprināti svīst, kļūst sausa, plaisā . . Ves 75, 5, 10. Lai lūpas neplaisātu, mazgājoties tās jāpamasē ar zobu suku . . , bet, dodoties svaigā gaisā, jālieto lūpu krāsa . . Ves 80, 12, 22. // pārn. *Kļūt nestabilam, tuvoties bojāejai (par parādībām sabiedrībā).* □ Militārās varas pamatiem sabrūkot, šķiebās, plaisāja un gāzās viss, kas uz tās celts. Upīts VIII, 644. Kapitālistiskā iekārta grūst un plaisā saskaņā ar objektīvajiem vēstures attīstības likumiem. Cīņa 63, 141, 2.

plaisma[1], -as, s.; pareti. *Plaisa.* □ . . klinšu plaismā Dzimst upes: baltcirtainā Oksu Un zaļace lēcēja Koksu, . . Un ērgļi lidināja Kalnu sniegotā gaismā. Ķempe 2, 77. Bet pēkšņi spēja vēja brāzma izklaidēja padebešus, debess uz brīdi noskaidrojās, un, bēgdams padebešu plaismā, uzpeldēja . . mēness. K Zariņš 1, 139. pārn. Vientulība pāri ir Tumsas plaismai: Vakaru no rīta šķir Jaunai gaismai. Rainis IIb, 351. pārn. . . nekādu plaismu vēl nebija . . Labāku vienprātību kā to, kas valdīja starp viņiem, . . vairs nevarēja vēlēties. A Deglavs 1, 198. pārn. Ai, sveces degošās, kā slieksnis esat jūs Starp tumsu un starp gaismu, . . Starp kopību un plaismu! Lasmanis 4, 114.

plaisma[2], -as, s.; reti. *Plaismojums*[2]. □ Paretam šķeļas saules plaismas, Un šur un tur pa staram krīt . . . Lasmanis 2, 72. sal. Doma nakti šķeļ kā zibens plaisma . . Sudrabkalns 9, 18.

plaismains[1], -ais; s. -a, -ā; apst. **plaismaini;** pareti. *Plaisains.*

plaismains[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **plaismaini;** reti. *Plaiksnīgs.* Plaismaina gaisma.

plaismojums[1], -a, v.; pareti. *Plaisājums.* Klinšu p. □ pārn. ..vērotājs reālisms .. saskata attīstības radīto plaismojumu tautas sociālajā organismā, augošo antagonismu mantīgās un nemantīgās šķiras starpā. Upīts 13, 11. pārn. Mums šķiet, ka palikuši zināmi plaismojumi, nesaskaņas starp iecerēto un panākto, atkāpes no vispārējā uzveduma principa. Vītoliņš 2, 298.

plaismojums[2], -a, v.; reti. *Plaiksnījums.* Zibens p.

plaismot[1], parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; pareti. *Plaisāt.* □ Augstākos gaisos pār zemēm un laikiem Templis kāds uzslejas cēls — Mūžīga gaisma tur lejas pa logiem, Neplaismo topāzu klons .. Sudrabkalns 12, 154.

plaismot[2], parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; reti. *Plaiksnīt.* □ Liesmas nāca tieši no zemes, tās šķita no tās izaugam kā neparasti lielas lapas ar tieviem kātiem, plētās uz augšu, galos plaismodamas kā milzīgas mēles. Brigadere XX, 195. pārn. Pārpūlētajās, naktīs un dienās nomāktajās smadzenēs plaismoja Jāņa parādīšanās grāmatas drausmais pareģojums .. Viese 2, 125.

plaisnāt, parasti 3. pers., -ā, pag. -āja; arī **plaisnīt**, parasti 3. pers., -ī, pag. -īja; intrans.; reti. *Plaiksnīt.* □ Zibeņi šaudījās un plaisnāja bez mitas .. Skujiņš 12, 87. Pretī plaisnā preses fotogrāfu zibeņi ... Skujiņš 8, 11.

plaisnāties, parasti 3. pers., -ājas, pag. -ājās; arī **plaisnīties**, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās; refl.; reti. *Plaiksnīties.* □ Līdz vēlam vakaram laukmalē plaisnījās ugunis. Kadiķis-Groznijs 1, 56.

plaisveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plaisas forma, veids.* P. puve.

plaisveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plaisveidīgi.** *Plaisveida.*

plakan-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam vai tā sastāvdaļām ir plakana forma.* Plakanatspere. Plakangriesti. Plakanierievis. Plakanizcilnis. Plakankabelis. Plakankīlis. Plakanpaugurs. Plakansprūds. Plakanvītne. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā darbība, process rada (kam) plakanu formu.* Plakanadīšana. Plakangriešana. Plakankalšana. Plakanplūsma. Plakanpulēšana.

2. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam ir raksturīga plakana forma.* Plakancilindrisks.

plakandēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Dēle, kam ir raksturīgs muguras—vēdera virzienā stipri saplacināts ķermenis.*

plakandibena, ģen., nelok. **1.** *Tāds, kam ir plakana pamatne.* P. pudele. □ Plakandibena laivai piekonstruēts dzinējs, kas darbina lāpstiņu dzenskrūvi. Zin T 68, 1, 46. // *Tāds, kam ir plakana virsa (par cepuri).* □ ..otrs [pasažieris] .. turēja klēpī cieto plakandibena salmeni, ar iekšpusi uz augšu, tā, lai visiem būtu salasāma firmas zīme uz baltās zīda oderes. Lācis 6, 5.

2. *Tāds, kam ir plakans pamats, dibens (parasti par ielejām).* P. ieleja. P. kanjons.

plakandibene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Laiva ar plakanu dibenu.* □ Tā bija veca, pelēka plakandibene, tādu laivu Purezera un Daugavas piekrastē varētu atrast kaut vai duci, ja ne vairāk. Ezera 2, 11. Pie nelielas, baltas plakandibenes ar zaļu svītru sānos viņa apstājās, izņēma no somiņas slēdzeni, kurai bija piesiets zvejas tīkla pludiņš .. Lapsa 2, 110.

plakandzelzis, -ža, dsk. ģen. -žu, v.; arī **plakandzelzs,** -dzelzs, dsk. ģen. -dzelzu, s. *Plakans dzelzs elements, detaļa, standartizēts velmēts profildzelzs elements.* □ ..pie plakandzelžiem ar bultskrūvēm vai naglām piestiprina 4×8 līdz 5×10 cm šķērsgriezuma rigeļus. Lauku Dzīve 79, 2, 16. Tās [aptveres] izgatavo no 10—15 mm biezas un 30—100 mm platas plakandzelzs. Šterns 2, 138. Augu barotāju novietoja virs siena preses gliemeža labā galā. To nostiprināja ar balstiem, kuri izgatavoti no plakandzelzs. Cīņa 67, 176, 2.

plakangalvas, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plakana galva (piemēram, par naglu, skrūvi).* P. nagla. P. skrūve. P. kniede.

plakanība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p l a k a n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; plakanums (1).* Akmens p. Virsmas p. □ pārn. Tomēr zināma plakanība gleznas vispārējā un detaļu veidojumā nenāk darbam par labu. Tēl M 62, 13.

2. *Vispārināta īpašība → p l a k a n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; plakanums (2).* Jumta p. □ ..Nakts dziļumu un jaunu veidu gūs, Un debess klaja plakanība blāvā Par ķekarotu zvaigžņu dārzu kļūs. Belševica 3, 187.

plakanīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plakanīgi. 1.** *Mazliet plakans (1); ieplakans.* P. akmens. □ Blusas ķermenis plakanīgs, no sāniem saspiests, ar cietu hitīna apvalku .. Rupais 1, 82. Cukurbiešu vairums plakanīgas, ar abās pusēs meistarīgi vilktām, spēcīgām rievām. Caune 2, 56. Sīpoli var būt dažādas formas (apaļi, plakani, plakanīgi apaļi, uz apakšu izstiepti) .. Baumane 1, 6.

2. *Mazliet plakans (2).* P. deguns.

plakanisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **plakaniski. 1.** *Tāds, kurā (kas) ir vērsts, atrodas, tiek pārvietots, novietots ar plakano, arī platāko daļu, pusi noteiktā virzienā, stāvoklī (par darbību, procesu).* P. dēļu savienojums. Likt ķieģeļus plakaniski. □ Vajadzēja prast airus pareizi ielaist ūdenī. Ieslīdināt nemanot. Tad rokās sagriezt, lai tāpat iznāktu no ūdens ar sānu, nevis plakaniski. Talcis 8, 111. Komandanta palīgs turēja portfeli plakaniski rokās. Upīts 18, 318.

2. pareti. *Plakans (parasti mazliet).* P. instruments. □ Milzīga, mazliet plakaniski saspiesta saules bumba karājās tieši virs viļņu galiem .. J Plotnieks 6, 71.

plakankalne, -es, dsk. ģen. -ļņu, s.; ģeogr. *Plašs zemes virsas pacēlums ar samērā līdzenu, upju erozijas saposmotu virsu.* Kaila p. Augsta p. Plakankalnes ledājs. □ Aimaras ciltis aizņēma gandrīz trešdaļu no inku valsts

un mitinājās tās dienvidu daļā, plakankalnēs plašā rajonā ap Titikakas ezeru. Lielais 2, 57. Katrovas plakankalne, aktīvu vulkānu rajons, atrodas salas dienvidos un aizņem ap 500 kvadrātkilometru lielu platību. Ērgle 3, 19. Rītausma, no okeāna puses nākdama, vispirms pamodina virsotnes, kas augsti izslējušās pāri paugurainajai plakankalnei .. Liesma 66, 4, 22.

plakankalns, -a, v. *Kalns ar samērā plašu, līdzenu virsotni.*

plakanknābis, -bja, v.; **plakanknābe,** -es, dsk. ģen. -bju, s. *Tas (tāds), kam ir plakans knābis.* □ ..plakanknābji ir lieli vai vidēji ūdens putni .. Šo putnu lielākajai daļai knābis ir plats un plakans .. A Kalniņš 1, 168.

plakanknaibles, -ļu, s.; tikai dsk. *Knaibles, kuru galiem ir plakana iekšējā virsma.* Kombinētās p. □ Sevišķu uzmanību prasa [makšķeres] āķi: vispirms to atsperība. Ar mazām plakanknaiblēm mēģiniet nedaudz paliekt smailes daļu. Zv 80, 7, 29. ..Cukera nodaļā zem palodzes atrasts paliels paštaisīts duncis un plakanknaibles .. Dripe 3, 187.

plakankode, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Kode, kam ir raksturīgs muguras—vēdera virzienā saplacināts ķermenis.*

plakanķēde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Plakana ķēde.*

plakanot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Veidot (ko) plakanu; placināt.*

plakans, -ais; s. -a, -ā; apst. **plakani. 1.** *Tāds, kura garums, platums ir ievērojami lielāks par šķērsgriezumu, biezumu un kuram parasti ir līdzena virsma (piemēram, par priekšmetiem, vielu veidojumiem).* Plakana kārba. Plakana vāze. Plakana pudele. Plakana tauva. Plakana siksna. Plakana spole. P. akmens. Plakana māla pika. Plakana virsma — *plakana priekšmeta, vielas veidojuma, parasti līdzena, virsma.* □ Izvilcis plakanu skārda krūzīti, svešais vīrs ar to pasmēla ūdeni no spaiņa. Bendrupe 2, 200. Šaudīkla nošņirkstēja Līzbetes saujā — ..saiva saplakusi plakana. Upīts 4, 124. Sīpoli ir daudzgadīgi lakstaugi ar sulīgām, stobrveida vai plakanām lapām, kas sakārtotas rozetē. Galenieks 2, 388. Savdabīga ir Berenikes Matu kopa. Zvaigžņu pasauļu skaits te sasniedz 800. Redz gan apaļas, gan ovālas, gan plakanas zvaigžņu pasaules .. Ikaunieks 1, 44. // *Par cilvēku vai dzīvnieku ķermeņa daļām, arī par dzīvnieku ķermeni.* Plakana plauksta. Plakanie tārpi zool. — *bezmugurkaulnieku tips, kurā ietilpst zemāk attīstītie tārpi ar lentveida vai lapveida ķermeni (piemēram, skropstiņtārpi, lenteņi); šī tipa dzīvnieki; plakantārpi.* □ Plakano tārpu ir kādas 12 000 sugas, no kurām lielākā daļa ir cilvēka un dzīvnieku parazīti. Latv dzīvn 215. // pārn. *Tāds, kam ir raksturīgs vienpusīgums, šauri uzskati, šaura izpratne.* □ Pusaudžu taisnības izjūta, ja tā varētu sacīt, ir ārkārtīgi plakana un šauri norobežota .. Dripe 4, 202. ..Majakovska dzeja ir daudz plašāka par to plakano standartpriekšstatu, kāds ir lielai lasītāju daļai .. Čaklais 6, 181. Jānim visapkārt ir kolorīti, reljefi zīmēti cilvēki. Neviens no viņiem nav plakans pozitīvais tēls. Čaklais 10, 80.

2. *Tāds, kam ir samērā līdzena horizontāla virsa (par reljefa veidojumiem, to daļām).* Plakana kalna virsotne. □ Zemienes dienviddaļā reljefa vienveidību pārtrauc nelieli, lēzeni, 5—10 m augsti paaugstinājumi un plakanu ieplaku virkne. Ģeogr 206. // *Tāds, kam nav ieliekumu vai izliekumu (par priekšmetiem, to daļām).* □ Grozs bija pīts pēc Zeinala muguras: viena mala plakana, lai labāk piegulētu mugurai, otra apaļa. Birznieks-Upītis 6, 255. // *Tāds, kam ir mazāks izvirzījums nekā parasti (par ķermeņa daļām); tāds, kura daļām ir mazāks izvirzījums nekā parasti (par seju).* P. deguns. P. zods. □ Viņa bija aizelsusies, plakanās krūtis cilāja satraukta elpa, to varēja manīt pat cauri pārlieku platajam, slikti pašūtajam mētelim. Ezera 8, 118. Lapiņa bija neliela auguma kustīga sieva ar smalkiem locekļiem un plakanu, it kā galvaskausā iespiestu seju. Spāre 6, 59. // *Tāds, kurā veido ko tā, ka tam nav ieliekumu vai izliekumu (par darbību, procesu); arī plakanisks.* P. griezums. Plakani slīpēta detaļa.

3. mat. *Tāds, kam visi punkti atrodas vienā un tai pašā plaknē.* Plakana ģeometriska figūra. P. leņķis. Plakana līkne. P. trijstūris. ○ Plakanā pēda — *pēdas izliekuma deformējums.* □ Visbiežāk sastopamā pēdas deformācija ir plakanā pēda, kad izzudusi pēdas gareniskā velve, kas normālos apstākļos nodrošina cilvēkam vieglu, atsperīgu gaitu. Ves 80, 10, 20.

plakantārpi, -u, vsk. plakantārps, -a, v.; zool. *Bezmugurkaulnieku tips, kurā ietilpst zemāk attīstītie tārpi ar lentveida vai lapveida ķermeni (piemēram, skropstiņtārpi, lenteņi); šī tipa dzīvnieki.*

plakanums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p l a k a n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; plakanība (1).* Trauka p.

2. *Vispārināta īpašība → p l a k a n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; plakanība (2).* Grīdas p.

plakanvīle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Vīle ar plakanu virsmu.*

plakātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **plakātiski. 1.** *Tāds, kam nevēlami piemīt plakātam raksturīgais lakoniskums, vispārinājums (par cita mākslas veida darbu, tā sastāvdaļām).* □ Plakātisks ilustratīvisms diemžēl dominē filmas fināla kadros. Galveno varoņu personisko izjūtu skala .. atspoguļojas tikai vispārējās prieka, laimes kategorijās. Artmane 78. Pozitīvais .. parādās daudzveidīgā tēlainībā, bet kontrastainā negāciju pasaule krietni vien plakātiskāka. Čaklais 6, 79.

2. *Saistīts ar plakātu, tam raksturīgs.* □ ..mākslinieka darbiem piemīt plakātiska skaidrība un tiešums. Plakātiska tādā nozīmē, ka pamatdoma atklājas uzreiz. Nodieva 2, 150. Panno saista skatītāju uzmanību jau no tālienes. ..Ainas no pionieru dzīves izpildītas plakātiski — vispārināti ar enerģiskām līnijām un kontūrām. Māksla 62, 3, 15.

plakātiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → plakātisks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; plakātisms (1).* □ Šāda žanra darbos bieži var ieslīgt retorikā un plakātiskumā. Rīgas B 74, 193, 3. Plakātiskums raksturīgs ne šim raidījumam vien. Lit M 80, 46, 9.

2. *Vispārināta īpašība → plakātisks (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; plakātisms (2).*

plakātisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → plakātisks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; plakātiskums (1).* □ Vērtējot izstādēs eksponētos tēlniecības darbus visumā, jākonstatē patīkams atzinums, ka šajos gados skulpturālo tēmu atklāsmē arvien vairāk izzūd frāžainība, trafarets, plakātisms un atkārtošanās. Tēl M 58, 160. Ar visām iebildēm pret dramaturģisko materiālu un dažu ainu plakātismu šis ir pirmais veiksmīgākais A. Amtmaņa-Briedīša padomju lugas iestudējums. Dzene 6, 149. Tieši deklarētas, bez dzejiskas apgarotības tās [dzejoļa rindas] ar savu plakātismu neiekļaujas Čaka dzejas tēlainajā izteiksmē. Lit M 61, 18, 2.

2. *Vispārināta īpašība → plakātisks (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; plakātiskums (2).*

plakātists, -a, v.; **plakātiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Mākslinieks, kas strādā plakāta mākslā.* □ Mums ļoti vajadzīgi mākslinieki, kas mācījušies, apguvuši un iemīlējuši plakāta specifiku. Es negribu teikt, ka mums vispār nebūtu plakātistu vai ka citu žanru vecie un jaunie meistari nevarētu sekmīgi strādāt šajā novadā. Taču stājgrafiķim un gleznotājam ir citas pamatintereses .. Māksla 61, 1, 8. Latvijas plakāta pozīcijas nostiprinās. .. Par to liecina mūsu plakātistu panākumi starptautiskās izstādēs. Zv 78, 7, 20.

plakāts, -a, v. *Lakonisks, uzskatāms, arī vispārināts grafikas darbs, kas ar, parasti krāsaina, zīmējuma un teksta palīdzību veic masu aģitācijas un reklāmas uzdevumus.* Politiskais p. Instruktīvais p. Plakātu izstāde. Piestiprināt plakātu. □ Aerodroms caur kabīnes logiem izskatījās krāsains un jautrs, šķita, ka tā nav īstenība, bet pārspilgtināts reklāmas plakāts ceļojumu aģentūras vitrīnā. Skujiņš 8, 11.

2. parasti vsk. *Parasti savienojumā «plakāta māksla»: grafikas nozare, kas ietver šādu darbu darināšanu.* □ Plakāta mākslas .. iespēja krasi parādīt mākslinieka pilsonisko attieksmi laikam gan ir tas faktors, kas plakātu vispirms padara par jaunatnes mākslu. Hor 76, 7, 20. .. plakāta mākslas pamatkritērijs visos tā žanros .. paliek idejiskā mērķtiecība un izteiktās domas precizitāte .. Māksla 71, 2, 6. Ceturtajā un piektajā gadā studenti zināmā mērā specializējās kādā no trim nozarēm — stājgrafikā, plakātā, grāmatu iekārtošanā un ilustrēšanā. Tidomane 1, 66.

plakātveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plakāta forma, veids.* P. reklāma.

plakātveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plakātveidīgi.** *Plakātveida.*

plakete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Taisnstūra formas, parasti maza, plāksne ar reljefu attēlu (rotājums, piemiņas vai atšķirības zīme).* □ Medaļa un medaljons ir stingras, sen lietotas formas ar zināmām, ilgi izkoptām tradīcijām, .. plakete dod vairāk improvizācijas iespēju. Var jau būt, ka ar laiku plaketes forma būs tik iecienīta, ka varēs rīkot atsevišķas medaļu un atsevišķas plakešu izstādes. PL Siev 79, 11, 7. 1969. gada vasarā Mākslinieku savienība un kombināts «Māksla» izsludināja Ļeņina 100. dzimšanas dienai veltītu piemiņas medaļu un plakešu konkursu. Pad J 70, 8, 2. .. kombināta «Māksla» mākslinieki .. izgatavojuši Latvijas PSR spartakiādes uzvarētājiem mākslinieciski izstrādātas koka un metāla plaketes par sporta tēmām. Lit M 63, 28, 6.

plakne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** mat. *Punktu kopa, kurai ir tikai divas dimensijas (garums un platums) un kurā jebkurus divus tās punktus var savienot ar taisni tā, ka tā atrodas šajā punktu kopā.* Paralēlas plaknes. Simetrijas p. Horizonta plakne — *plakne, kas ir perpendikulāra vertikālai līnijai.* Plaknes kvadrants — *plaknes daļa, ko ierobežo divas savstarpēji perpendikulāras taisnes.* □ Planimetrijā pēta figūras, kas atrodas vienā un tajā pašā plaknē. Katras šāda veida figūras visi punkti pieder pie plaknes, tāpēc tādas figūras sauc par plaknes figūrām jeb plakanām figūrām. Mat 348. Viņi [grafiķi] gandrīz pilnīgi atsacījušies no tēlojuma trijdimensiju vidē un cenšas savas idejas reducēt uz plakni, to ārkārtīgi bagātinot un komplicējot. Māksla 71, 4, 3.

2. *Virsma (piemēram, priekšmetam), kam ir šādas punktu kopas forma; arī skaldne.* Jumta p. Zāģa p. □ Kristālu daudzskaldņus ierobežo plaknes jeb skaldnes. Līniju, kurā krustojas plaknes, sauc par šķautni. Maldavs 1, 30. Uz sienu plaknēm ar līmes un ģipša palīdzību var izveidot dažādu fakturējumu .. Freimanis 1, 19.

plaknulis, -ļa, v.; būvn. *Gara līste, ar ko, veicot apmešanas darbus, izlīdzina kādu masu, šķīdumu.* Apmetēja p. □ Gribējām ar pilnu sparu ķerties pie darba, bet būvlaukumā nebija pat dēļu, lai mēs varētu izgatavot plaknuli — vienu no mūsu nepieciešamajiem darba rīkiem. Rīgas B 75, 238, 5.

plakņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plaknes forma, veids.* □ Plakņveida jumtu pārsegumi veido terases, kas vērstas uz ūdens pusi. Pad J 68, 185, 4.

plakņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plakņveidīgi.** *Plakņveida.*

plāksne, -es, dsk. ģen. -šņu, s. **1.** *Plakans, samērā plāns cietas vielas veidojums (piemēram, kā nosegšanai).* Finiera p. Skaidu p. Betona p. Grīdas p. Plākšņu aizsargs. Plākšņu jumts. □ .. Alisei nevilšus ienāk prātā, ka jumtā starp divām šīfera plāksnēm salaiduma vietā sācis sūkties slapjums .. Ezera 13, 362. Egle paņēma klēpī kartona plāksni, nolika uz tās papīru un sāka rakstīt. Birze 5, 220. // *Plakans, parasti plāns, mīkstas vielas veidojums.*

□ Izceptas, atdzesētas biezpiena tortes plāksnes kārto vienu virs otras, starpā zież putukrējuma un zemeņu krēmu .. Virsu grezno ar krēmu, zemenēm. Kļaviņa 1, 260. .. mīklu [makaroniem] sadala mazākos gabalos, izveltnē plānā plāksnē (2—3 mm) .. Pavāru gr 170. Kad mīkla kļuvusi viendabīga, to izrullē 4 mm biezā plāksnē, pārzież ar sakultu olu un sagriež strēmelēs. PL Siev 76, 4, 27.

2. *Plakans, samērā plāns cietas vielas veidojums, ko izmanto, piemēram, par (kā) zīmi.* Memoriālā plāksne — *memoriālplāksne.* Goda plāksne — *viens no atzinības un godinājuma veidiem Padomju Savienībā — sabiedriskā vietā novietota plāksne, kurā ievietoti sociālistiskās sacensības uzvarētāju (uzņēmumu un kolektīvu) nosaukumi, izcilāko darba pirmrindnieku attēli.* □ Jelgava! Ilga pazīst šo snaudulīgo Lielupes piekrastes pilsētu; .. viņa izložņājusi visklusākās ielas, ieskatījusies ar zāli pieaugušos pagalmos, kasījusi sūnu no izdzisušiem kapu plākšņu uzrakstiem. Zigmonte 1, 283. Piemiņas plāksnes uzraksts sākas ar vārdiem: «Šajā mājā dzīvojis raķešu būvniecības pionieris F. Canders . . .» Zv 77, 16, 17. // *Šāds veidojums informatīvu materiālu piestiprināšanai.* Ziņojumu p. □ Leinasars vēl pasēdēja kanāla malā, tad, ejot gar Drāmas teātri, apstājās pie reklāmu plāksnes. A Grigulis 13, 405.

3. *Plakana, plāna detaļa.* Tītavu p. Žalūziju p.

4. *Šķēra, joma, kurā (ko) attēlo, izsaka; viedoklis, no kā (ko) aplūko, analizē.* □ .. sadzīves plāksnē veidotajos raksturos viņš [aktieris] cilvēka iekšējos pārdzīvojumus atklāj ar lielu dramatisku, līdz traģikai sakāpinātu spēku. Gudriķe 1, 12. Kultūras plāksnē tā («Pēterburgas Avīžu» rosinātā cīņa] bija cīņa par izglītības apguvi dzimtajā valodā, par latviešu valodas izkopšanu līdzās citu lielo kultūrtautu valodām .. Ozols 4, 558. .. režisors tiecās izrādi risināt psiholoģiskā plāksnē ar saasinātiem raksturiem, atklājot visā komplicētībā to iekšējo būtību. Teātris 75, 38. .. centrā mūsdienu cilvēks — zinātnieks. Tā tēls nav individualizēts, bet gan tipizēts, kas to paceļ cildena vispārinājuma plāksnē. Liesma 76, 5, 16.

5. *Plakne.* □ .. dažos gadījumos arī vienam un tam pašam minerālam, vienam un tam pašam kristālam atkarībā no plāksnes un virziena, kādā to skrāpējam, cietība ir stipri atšķirīga. Upīte 1, 41. Apakšējo ziedu kāti [ābeleļi] ir garāki, augšējie — īsāki, tā ka ziedi novietojas apmēram vienā plāksnē. Sudrabs 1, 111. Viņa [porcelāna apgleznotāja] gleznojums, kas dekoratīvi tiecas uz divdimensionālo plāksni, nesalauž trauka formu, bet to izteiksmīgi rotā. Māksla 59, 2, 18.

plāksnis, -šņa, v.; av. *Plakans, izvirzīts (lidaparāta) elements (tā) stabilitātes un vadāmības nodrošināšanai.* Lidmašīnas astes p.

plāksteris, -ra, v. *Lipīga zāļu forma ārīgai lietošanai.* Uzlikt plāksteri. Sinepju p. □ Visai iecienīti [ārstniecības līdzekļi] bija dažādi maisījumi: piles, uzlējumi, esences, novārījumi, tinktūras, ziedes, arī plāksteri. Derums 1, 199. Amoliņa drogu tēja saaukstēšanās gadījumā palīdz atkrēpot. No tās gatavo arī plāksterus un ziedes ārīgai lietošanai. Ves 75, 3, 28. Ap desmitiem Zigis beidzot pārnāca. Labā roka viņam bija saitē uz krūtīm, bet virs uzacs blāvoja meistariski uzlipināts milzīgs plāksteris .. Saulītis 12, 340. sal. Ervīns sēž un skatās, kur zilajā cigarešu dūmu miglā stumdās dejotāji. Arī tēvam Vikija ir pielipusi kā plāksteris. Dripe 5, 317. pārn. .. skaidri saredzams sienas izdrupumam uzliktais ģipša plāksteris. Kalndruva 2, 107. pārn. Sūci, pa kuru tralerī ieplūst ūdens, drīz aizsedz ar cieto plāksteri. Sākas ūdens izsūknēšana ar rokas sūkni. Vispirms no kravas tilpnēm, tad no pārējām telpām. Grīva 8, 114. ◇ Nelīdz ne zāles, ne plāksteris sar. — *saka, ja nespēj neko mainīt.*

plakstēt, parasti 3. pers., plakst, pag. plakstēja; intrans. *Plakšķēt.* □ Kaut kur aiz dūmu mutuļiem klaudzēja cirvji, plakstēja kapļi pret saknēm .. Upīts 3, 178. Lode nospindza Rugājam gar pašu ausi un plakstēdama ieurbās šķūņa durvīs. Jokums 1, 90.

plakstiens, -a, v.; novec. *Plakstiņš.* □ Kā uguntiņas iedegās viņa acu zīlēs, bet uz gribas pavēli acu plakstieni šo uguntiņu apsedza un noslāpēja. Zeiboltu J III, 238. Kad dienvidū viss iegrimst snaudā Un augšā zvēro Saules acs, Līst savāds gurdums katrā audā, Bez maņas aizkrīt plakstiens pats. Stērste 1, 18. pārn. Un puķes, no miega uztrauktas, mulst Un skatās kā nesajēdzot, Un uz lapu spilveniem atpakaļ gulst, Pamazām plakstienus slēdzot . . . Aspazija 3, 116. pārn. Vēl loga plakstiens miegā puspievērts, vēl aizkars skropstas siltā ēnā mērc. Brutāne 7, 7.

plakstiņš, -a, v. *Acs orgāns tās aizsargāšanai — divas saistaudu plātnes, ko no ārpuses klāj āda, bet no iekšpuses — plāns epitēlija apvalks.* Augšējais p. Apakšējais p. Atvērt plakstiņus. Aizvērt plakstiņus. Piemiegt plakstiņus. □ Plakstiņi aizsargā acs ābolu no izžūšanas, putekļiem un nelieliem ievainojumiem. Ves 62, 12, 19. Pametu skatienu spogulī un satrūkos no savas saraudātās sejas. Uz vaigiem bija sarkani plankumi un acu plakstiņi piepampuši. Zālīte 5, 291. Acis abiniekiem labi attīstītas, kustīgas, parasti ar plakstiņiem. Sloka 1, 13. ◇ Plakstiņi (arī plaksti, acis) aizkrīt — *saka, ja kāds pēkšņi iemieg.*

plaksts, -a, v. *Plakstiņš.* □ Zēns ar mokām izberzē acis, plaksti liptin līp kopā, aiz miklajām logu rūtīm tikko svīst pelēka, salta gaisma . . . Vanags 9, 27. Mūža gadiem aizritot, par atslābumu sāk liecināt arī acu plaksti. Tie, it sevišķi apakšējais, var pat dubultoties un veidot tā sauktos plakstu maisiņus. Zin T 65, 1, 32. Prasmīgi krāsoti plaksti un skropstas padara acis izteiksmīgākas, tās izliekas lielākas, izteiktākas, spožākas. Ves 77, 7, 27. pārn. .. logi ver cieti plakstus un pārāk miegaini šķiet. Sirmbārdis 2, 39. ◇ Plaksti (arī plakstiņi, acis) aizkrīt — *saka, ja kāds pēkšņi iemieg.* ◇ Aizdarīt (arī aizlikt) plakstus (arī acis) —

iemigt, aizmigt. ◇ Acis (arī plaksti) aizdarās — *(cilvēks) iemieg, aizmieg.*

plakš, izsauk. *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, dobju, samērā spēcīgu troksni, kas rodas, piemēram, kam plakanam, arī šķidram atsitoties, sitoties pret ko.* □ ..plakš — varde nolēca no akmens un, pārkūleņojusi mazo lāmu, uzrāpās krastā. Kaldupe 6, 91. Plakš! Spalgs astes sitiens pa ūdeni. Tas nozīmē, ka jābūt uzmanīgiem, kaut kur tuvumā paslēpies ienaidnieks. Liesma 74, 12, 30. Cauri bangām skan kaiju ķērcieni. ..Tad atkal klusums, kāds aizkavējies jūsmotājs iemet tajā trīs četras aplausu piles. «Plakš, plakš, plakš!» Bels 1, 122.

plākš, izsauk.; parasti savienojumā «plīkš, plākš». *Lieto, lai atdarinātu troksni, kas rodas, piemēram, šķidruma lāsēm atsitoties pret ko vai kādam priekšmetam atsitoties (parasti) pret ko šķidru, mīkstu vai arī saskaroties ar to.* □ Visi trīs viņi gāja blakus — kā kareivji ierindā, nemeklēdami pat sausāku ceļa maliņu vai taciņu, bet plīkš, plākš — tieši peļķē iekšā un pāri tai .. Cīņa 72, 177, 4.

plakšķēt, parasti 3. pers., plakšķ, pag. plakšķēja, retāk **plakšēt,** parasti 3. pers., plakš, pag. plakšēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, dobju, samērā spēcīgu troksni (piemēram, par ko plakanu, arī šķidru, kas atsitas, sitas pret ko); atskanēt šādam troksnim.* Lietus lāses plakšķ. Palagi plakšķ vējā. □ ..ota viegli plakšķēja, krāsas jaucot, un maigi iecīkstējās molberts .. J Liepiņš 1, 76. ..basās pēdas skanīgi plakšķēja uz spodri noberztajiem dēļiem. Ezera 8, 78. Airī klakšēja duļļos, ūdens plakšēja [laivai] abās malās .. Upīts XV, 192.

plakšķiens, -a, v., retāk **plakšiens,** -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → p l a k š ķ ē t.* □ Ar tikko dzirdamiem plakšķieniem tukšajās pudelēs krita sulas pilieni. Viese 4, 95.

plakšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **plakšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt plakšķ.* Plakšķināt plaukstas. Plakšķināt spārnus. □ Sargādamies plakšķināt lielās galošas, vecis klusu kā balts spoks iezogas virtuvē. Lit M 82, 13, 10. Astoņi cilvēki .., tupeles pret kailajiem papēžiem plakšinādami, gāja pa ogļu izdegām nobērto loka ceļiņu .. Upīts 18, 165.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Vairākkārt plakšķēt.* □ Lietus plakšķināja ne tikai pret stikliem, bet arī pret palodzi .. Ezera 13, 244. No pāri slīdošā mākoņa uz jumta grabēja krusa, sīki, steidzīgi plakšķināja atrautās papes skranda. Grants 7, 24. Šņāko un plakšķina siksnas, rītēdamas pa spoži noberztajiem tīteņiem. Jokums 1, 472.

plakšķināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos, retāk **plakšināties,** -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** *Ilgstoši, intensīvi plakšķināt (1).*

2. parasti 3. pers. *Ilgstoši, intensīvi plakšķināt (2).* Lietus lāses plakšķinās pa jumtu.

plakšķis, -ķa, v., retāk **plakšis,** -ša, v. *Īslaicīgs, dobjš, samērā spēcīgs troksnis, kas rodas, piemēram, kam plakanam, arī šķidram atsitoties, sitoties pret ko.* □ Dārdoņa un rūkoņa [negaisa laikā] pāriet spalgos plakšķos, kas, liekas, tepat virs galvas sašķeļas. Andersone 1, 101. Ar skaļu plakšķi kaut kas nokrita uz grīdas. ..«Lūdzu!» meitene sniedza grāmatu. Lubējs 1, 76. ..astoņu pakavu plakši noklusa aiz [ielas] līkuma. Upīts 9, 748.

plākšņains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plākšņaini.** *Tāds, kas sastāv no plāksnēm (1); tāds, kur ir daudz plākšņu (1).* □ ..izgrauztās radzes [ir] plākšņainas .. Upīts 4, 22. Pāri ietvei uzlauzts asfalts .., apkārt izmētātas asfalta melnās, plākšņainās drumslas un .. akmeņi. Lit M 58, 6, 2.

plākšņots, -ais; s. -a, -ā; apst. **plākšņoti.** *Plākšņains.* □ Kluba priekšā pa plākšņoto klājumu vējš dancināja sniega vilciņus. PL Siev 80, 5, 8.

plākšņtaustekleņi, -u, vsk. plākšņtausteklenis, -ņa, v.; zool. *Vaboļu dzimta, kuras pārstāvju taustekļiem ir raksturīgi 3—7 plākšņveida posmi; šīs dzimtas vaboles.*

plākšņūsainis, -u, vsk. plākšņūsainis, -ņa, v. *Plākšņtaustekleņi.*

plākšņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plāksnes (1) forma, veids.* P. atspere. □ Mēbeļu plākšņveida detaļu maliņu apstrādes un finierēšanas līnija ievērojami samazināja šai operācijai nepieciešamo laiku .. Hor 76, 6, 10.

plākšņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plākšņveidīgi.** *Plākšņveida.* □ Ogu īve .. ir mūžzaļš koks vai krūms ar sarkanīgi brūnu, samērā gludu, vēlāk plākšņveidīgi zvīņainu mizu. Birkmane 1, 16.

plakt, ploku, ploc, plok, pag. plaku; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Kļūt tādam, kam mazinās apjoms (parasti augstums, biezums), zūdot vai pārvēršoties kādām sastāvdaļām.* Sniegs plok saulē. Migla plok. □ Sārts rūc, žagari liesmās kustin kūst un manāmi plok. Caune 1, 15. Glāzē lēni plaka alus putas. Vilks 5, 91. pārn. Jo vairāk krustmāte runāja, jo dziļāk sevī ierāvās Agnese. Likās, ka viņa plok un plok arvien mazāka un drīz pazudīs tajā netīrumu blāķī, ko Marta gāž viņai uz galvas. Sakse 6, 73. // *Kļūt zemākam (par ūdens līmeni ūdenstilpē); kļūt tādam, kur pazemināts ūdens līmenis (par ūdenstilpi).* Ūdens upē plok. Dīķis plok. □ Grāvjos, ūdenim plokot, ķeram no upes plūdu laikā ienākušās zivis .. Auziņš 4, 17. ..Pali nedomā, kas vēlāk, Straumei plokot, būs, Pali nāk un tic, ka zeme Ziedošāka kļūs. Elksne 4, 51. // *Mazināties, arī tikt lietotam (par kā kopumu); būt tādam, kurā (kas) mazinās, arī tiek lietots.* □ Kad stirniņa pietikusi pie piena, tad bļodiņa acīm redzot plok .. Birznieks-Upītis IV, 178. // *Kļūt klusākam, vājāk dzirdamam (par skaņām).* Pērkona dārdi plok. □ Caur gaisu sastingušu, rēnu Auss sadzird dziesmas skaņu lēnu, Kas plok un aug, un atkal rimst. Gāliņš 1, 14. ..viļņu rūkoņa cēlās un plaka, te noplaka un atkal cēlās no jauna. Grants 7, 131.

2. parasti 3. pers. *Vājināties (par psihisku stāvokli).* Drosme plok. Satraukums plok. □ Jau pa Silagaiļu kūtīm un klēti staigājot, viņa [Osiene] juta, ka sirds nesaprotamā kārtā

atvilgst un ilgi kurinātās dusmas plok un plok. Upīts 4, 421. Ģnums Gustava Līča sirdī neplaka. Tieši otrādi, tas milza arvien lielāks .. Sakse 1, 37. Šai varbūtībai gribēja pieslieties arī Vītelis, kaut gan ticība uz labu iznākumu viņā jūtami plaka. K Zariņš 1, 114.

3. *Cieši tuvināties, arī lipt (pie kādas virsmas).* P. pie zemes. □ Pie slapjām rūtīm plok tvīkstošais vaigs .. Kurcijs 5, 53. .. pie ceļiem plaka mitrās linu bikses. Birze 3, 12. pārn. .. viņas augums, kā no neredzama, smaga svara spiests, jau plaktin plaka uz leju ... Saulietis III, 179. pārn. Vīra skatiens, kā sevī gremdējoties, it kā no pasaules vairoties, atkal un atkal plok pie kājām. Niedre 15, 7. pārn. Kopš sazaļot sācis dzīvības koks, tā slāpuši nav vēl uz zemes starp jūrām — pie skaidras dvēseles avota dvēsele plok daudzstāvu pilsētu mūros. Brīdaka 9, 44. // *Stigt, arī grimt (parasti par priekšmetiem).* □ Autobuss, salocīts kā vecs skārda spainis, lēnām plaka zaļā ceļmalas grāvī. Indrāne 9, 37. Domās viņš [kapteinis] iztēlojās sabangoto Rīgas jūras līci un mazu, melnu punktiņu [kuģi], kas ceļas un plok krēpjainajos viļņos. Cīrulis I, 46.

plaktene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; apv. *Zvagulis.* □ Viss saimnieku gals nepļauts, smilgas jau pārziedējušas, sabālējušas, pieplakušas pār sveķenēm, ugunspuķēm, plaktenēm un brūno bišu dāboliņu. Upīts 8, 114.

plakties, parasti 3. pers., plokas, pag. plakās; reti. *Refl.* → *p l a k t (1).* □ pārn. Vai pēdējā būšu, kura dzers To glāzi ar tumši sarkanām mokām, Jūs, draugi, mani labākie draugi, Kuru dzīvības blāzmojums plokas? Losberga 1, 58.

plaktiņš, -a, v. *Zvagulis.* □ .. lielie zvaguļi, lielie plaktiņi .. Viengadīga pusparazītiska nezāle. Var augt patstāvīgi, bet parasti ar sakņu kārpiņu palīdzību ņem barību no citu augu saknēm. Aug galvenokārt pļavās, reti laukos. Apsīts 1, 149.

plakums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p l a k t (1).* Sniega p.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p l a k t (2).* □ Cik vien gadus es profesoru Hilleru pazīstu, cik vien gadu desmitus citi viņu pazīst — neviens nespēj sacīt, ka būtu manījis viņa impulsīvās, enerģiskās, idejām un rīcībām pārbagātās darbības plakumu. Cīņa 75, 11, 2.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p l a k t (3).*

4. arheol. *Virsotnes līdzenā daļa (pilskalnam).* □ No atklātās puses pilskalna plakumu aizsedz divi valņi .. Vēstis 78, 3, 65. Daugavai ir stāsts par Oliņkalnu — pilskalnu ar milzīgu plakumu — 20 000 kvadrātmetru .. PL Siev 77, 4, 25. Valdena dzimtā māja atradās ļoti romantiskā vietā — sena lībiešu pilskalna plakumā, ozolu un liepu ieskauta. Stradiņš 1, 219.

plančka, -as, s.; sar. *Peļķe.* □ Krusts sastumj rokas pa vecam paradumam mēteļkabatās. .. Tik tā ir atkal neērtāk laipot, un zoles — te viena, te otra pārmaiņus — izšļakstinās pa plančkām. Lubējs 3, 260. .. pagalms pelēks, lietus laikā plančkas, sausā putekļains. Lāms 4, 219. Ledīte bija iedrāzusies saules izkarsētā darvas plančkā. Klīvers 4, 142.

planda. *Sk.* p l a n d s.

plandains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plandaini;** reti. *Tāds, kas pland; plandīgs.* □ Sīc vējā priedītes. Skrien mākoņi, mēnesstaru saraustīti. Skrien plandainas ēnas pār purvu. Rihters 1, 193.

plandēt, parasti 3. pers., pland, pag. plandēja; intrans. *Būt tādam, kurā veidojas kustīgas krokas, viļņi, parasti gaisa plūsmas iedarbībā (par audumu, matiem u. tml.); plandīt (2).* Aizkari pland vējā. □ Mirdz saulē sniegs, vizuļo koku zaros, un visur namu ģēvelēs pland priecīgi karogi par godu svinībām. Kurcijs 4, 326. Peld laiva ... vējā pland buras ... Zv 58, 14, ielikumā 4. Viņa trokšņaini staigāja pa virtuvi, garajiem brunčiem plandot .. Ezera 2, 274. Pland vējā mati sievietēm. Vējāns 6, 89. pārn. Saraustītiem mākoņiem plandot pāri purvam, pusdienas laikā Strautiņš [saimnieks] ieradās lauztuvēs .. Fimbers 1, 252. pārn. .. pāri visai ainavai .. pland tvaikoņa dūmi .. Cīrulis 1, 142. // *Lidināties, parasti vienmērīgi, līgani.* Tauriņš pland. // *Būt kustīgam, ar mainīgu stiprumu (par gaismu, gaismas avotu).* Liesmas pland. □ Pa brīdim nosprakst malka, uz sienas pland liesmu atspīdumi. Ezera 12, 79. Kaiva domā par cilvēkiem un jaunu dienu. .. aiz loga pland miglas saraustītā mēnesgaisma. Klīvers 4, 70. // pārn. *Plesties kam pāri (par, parasti mākoņainām, debesīm).* □ Pelēkas debesis kā piemirkuši maisi pland zemu pār māju jumtiem .. Indrāne 2, 134. Parks tumst vakara krēslā. Tam pāri debesis pland kā mēļš lakats ar melniem daudzveidīgiem koku zaru ornamentiem. Kaldupe 4, 68.

plandēties, parasti 3. pers., plandas, pag. plandējās. *Refl.* → *p l a n d ē t; plandīties.* Karogs vējā plandas.

plandīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plandīgi;** reti. *Tāds, kas pland; plandains.* □ Kurpes viņam aizvien bija par lielām, bikses par garām, uzvalka piedurknes plandīgas un apskrandušas. Kar 79, 8, 73.

plandīt, -u, -i, -a, pag. -īju. **1.** trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) pland.* □ Ap māju staigā vējš, brāzmainais Kurzemes vējš, nedod mieru svētku karogiem, planda tos neredzamai jundai. Zigmonte 2, 100. .. viņa vērās kaut kur lejā, un vējš plandīja aizkaru un viņas matus, pa atvērto logu iekšā plūda sīksīku lietus lāsīšu strāva .. Ezera 9, 33. Brīdi viņa, šalku un smaržu apņemta, stāv gluži nekustīgi, tikai vējš planda katūna svārciņus. Kalndruva 5, 6. pārn. Brīnišķā dāma ar bālganu delnu Pēdējos sapņus no acīm tev dzēš, Smagi un sēri tās plīvuru melnu Pēdējais rietenis planda un plēš. Stērste 1, 187.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Būt tādam, kurā veidojas kustīgas krokas, viļņi, parasti gaisa plūsmas iedarbībā (par audumu, matiem u.tml.); plandēt.* □ .. strādnieku svētku rītā padomju karogs atkal plandīja sašautajā priedē virs Daugavas krasta .. Niedre 6, 280. Smaidīdams viņš vēdināja pretī savu cepuri. Bet tūlīt motorlaivā .. parādījās smalks sievietes augums

un balta kabatdrāna plandīja vējā. Lācis 4, 32. pārn. Vārti [ceptuvei] stāvēja slēgti, skurstenis nekūpēja, dūmi neplandīja vējā — kā jau svētdienā .. Ezera 9, 219. pārn. ..Lai tev pasaka rītausmā, Kad pāri pilsētai diena sāk plandīt Un tramvaji — zvanīt, .. Ka vairs nav manis. Vācietis 3, 122. // *Lidināties, parasti vienmērīgi, līgani.* □ Vakaros pāri pagalmam neplandīja sikspārņi, tagad patvērušies sazin kur. Ezera 9, 143.

plandīties, parasti 3. pers., -ās, pag. -ījās. *Refl.* → *plandīt (2).* □ Vēja pūsmās plandījās karogs .. Lācis 10, 35. ..pagalmos pavasara vējā plandījās izžautā veļa. Dripe 2, 166. Kvēloja visa debess mala, ugunsgrēks atblāzmojās mākoņos, it kā arī tur plandītos liesmas. Branks 1, 38.

plands, -a, v., retāk **planda,** -as, s. *Viļņveida kustību kopums, kas parasti rodas (audumā, matos u. tml.) gaisa plūsmas iedarbībā; troksnis, ko rada šādas kustības.* □ Tumšajā meža stūrī nošķīda liesmu plandi, uzvijās dūmu mutuļi. Grants 5, 248. Karogu spītīgais ienaids, gadiem kas kvēlojis klusi, Tagad izraujas sarkanās sarkanās plandās. Brodele 13, 177. ..bija dzirdami karoga plandi .. Laicens 2, 181.

planējums[1], -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *planēt*[1]. Planiera p. □ ..mežos [dzīvo] koku čipste .., ko var dzirdēt dziedam kāda koka galotnē, vai, visbiežāk, pārlidojot slīpā planējumā no augstākas galotnes uz zemāku .. Latv dzīvn 55.

planējums[2], -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *planēt*[2]. □ Nāca viesuļvētra un svaigo planējumu aizpūta ielejā, atsedzot pilnīgi kailas smiltis. Lauku Dzīve 76, 8, 10.

planēt[1], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Lidot bez vilkmes, izmantojot gaisa strāvas (par planieriem, to apkalpi, pasažieriem); laisties lejup bez vilkmes pa slīpu vienmērīgu trajektoriju (par lidaparātiem, to apkalpi, pasažieriem).* Planieris planē. □ Tuvojoties bumbošanas objektam, pilots izslēdza motoru un bez skaņas planēja virsū izraudzītai vietai .. Lācis 7, 343. // *Lidot, arī turēties gaisā ar nekustīgi izplestiem spārniem (parasti par putniem, kukaiņiem).* □ Vienreiz es redzēju, kā planēja stārķis. Meta un meta lokus augstu gaisā, spārnus gandrīz nekustinādams .. Ezera 12, 99. Abi vīri labu brīdi vēroja vanagu, kurš mierīgi planēja virs egļu galotnēm. A Grīgulis 18, 303. ..taurenītis vairs nespēj lidot, viņš kaut kā slīpi planē lejup .. Sk Ģ 73, 10, pielikumā 13. // fizk. *Slēpošanā — virzīties pa gaisu pēc atraušanās no tramplīna.* // pārn. *Lidināties (parasti par ko vieglu, ko nes gaisa plūsma).* □ Silta rudens diena. No kokiem nedzirdami planēja dzeltenas lapas. Bels 2, 94. Es nācis no pļavām, kur pieneņpūkas planēja .. Auziņš 2, 9.

planēt[2], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veidot (zemes virsu) atbilstoši projektētajam profilam; līdzināt (zemes virsu).* P. gruntsgabalu. P. grāvja nogāzes.

planēta, -as, s. *Tumšs debess ķermenis, kas saņem gaismu un siltumu no zvaigznes (saules) un riņķo ap to pa eliptisku orbītu.* Planētu sistēma. Planētu veidošanās. Planētas opozīcija. Pētīt planētas virsmu. Planētu telefotogrāfija. Mākslīgais planētas pavadonis. Mazās planētas — *nelieli debess ķermeņi, kas kustas ap Sauli pa eliptiskām orbītām, kuru lielākā daļa atrodas starp Marsa un Jupitera orbītu.* □ ..daudzām zvaigznēm apkārt riņķo tumši, auksti ķermeņi — planētas. Ikaunieks 1, 10. Planētām un pirmzvaigznēm ir viena kopīga īpašība — ķīmiskajos procesos to dzīlēs vienmēr rodas .. ūdens, amonjaks, metāns, sērūdeņradis .., kuri veido sākotnējās planētu un pirmzvaigžņu atmosfēras. Zin T 75, 10, 27. pārn. Bet acis redz, domas skrien, dzīves planēta griežas .. Vācietis 10, 65. // *Zemeslode.* □ Varbūt nekad agrāk cilvēks nav tik asi izjutis savu vēsturisko un bioloģisko saikni ar visu planētu, tās biosfēru kā tieši mūsu dienās, kad zinātne un prakse ļāvušas cilvēcei saskatīt gan Zemes resursu ierobežotību, gan tautu neierobežotās iespējas nosargāt un uzlabot apkārtējo vidi .. Zv 75, 21, 15. Rudens visai planētai apliek kvēlošu uguns jostu, meži un tālumi šalc dīvainās ceļa jūtīs. Krūklis 6, 60.

planētājs, -a, v.; **planētāja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *planēt*[2].

2. v.; tehn. *Mašīna zemes virsas planēšanai; arī greiders.* □ Vēlāk no Igaunijas saņēmām planētāju, ar kuru iekārtojām Rūjienas—Mazsalacas ceļu. Cīņa 79, 216, 2. Plaši izvērsta lauku planēšana, lai gan tā rada zināmas grūtības, jo saimniecībā nav platā planētāja. Lauku Dzīve 77, 6, 5.

planetārijs, -a, v. **1.** *Projekcijas aparāts, ar ko uz kupolveida ekrāna demonstrē debess sfēras ainu; ierīce, ar ko demonstrē planētu sistēmas uzbūvi un planētu kustību ap Sauli.* □ Planetārijs imitē Saules un Mēness aptumsumu, zvaigžņu lietu un polārblāzmu. Rīgas B 79, 252, 5. Lai uzzinātu, kā putni atrod ceļu nakts lidojumos, ornitologi nolēma izmantot planetāriju. Lauku Dzīve 74, 3, 34.

2. *Zinātniski izglītojoša iestāde, kur lasa lekcijas astronomijā un ar šādiem aparātiem, ierīcēm demonstrē debess sfēras ainas; celtne, telpas, kur darbojas šāda iestāde.* Apmeklēt planetāriju. □ Planetārija zāles lielajā priekštelpā izvietoti eksponāti, kas stāsta par .. sasniegumiem kosmosa iekarošanā un astronomijas jaunumiem. Zin T 64, 7, 11. ..planetārija darbinieki ved mūs [skatītājus] tālāk debess parādību noslēpumos. PL Siev 64, 9, 4.

planetārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **planetāri. 1.** astr. *Saistīts ar planētām, tām raksturīgs.* Planetārās pievilkšanas spēki. Planetārā zona. Planetārā cirkulācija. Planetārais ciklons. Planetārā precesija. Planetārais miglājs — *apaļš vai gredzenveida miglājs, kas parasti atgādina planētas disku.* □ Ziņas par planetāro miglāju skaitu un formām papildina debess fotografēšana. ..astronomi atklāja, ka planetāro miglāju centros atrodas ļoti karstas zvaigznes, kas visvairāk izstaro neredzamos ultravioletos starus. Zin T 79, 3, 9.

2. tehn. *Tāds, kurš vienlaikus rotē gan ap savu, gan ap cita elementa, detaļas asi; tāds,*

kurā kādi elementi, detaļas atrodas šādā kustībā. P. zobrats. Planetārais pārvads. Planetārā kārba. Planetārie mehānismi.

planetologs, -a, v.; **planetoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Planetoloģijas speciālists.*

planetoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Astronomijas nozare, kas pētī planētas.* □ . . Zemes aparātiem iekļūstot citu planētu atmosfērā un nokļūstot uz to virsmas, planetoloģija no vērojošas zinātnes kļuvusi par eksperimentālu zinātni. Pad J 78, 251, 3.

planetoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **planetoloģiski.** *Saistīts ar planetoloģiju, tai raksturīgs.* P. pētījums.

planetomobilis, -ļa, v. *Transportlīdzeklis braukšanai pa citām planētām.*

planieris, -ra, v. *Par gaisu smagāks lidaparāts, kam nav dzinēja un kas lido, izmantojot gaisa strāvas.* Vienplākšņa (arī monoplāna) p. □ . . debess zilgmē kā milzīgas, baltas kaijas slīdēja divi planieri. . . Sākumā tie trauca taisni uz priekšu, tad sāka lēnām slīdēt lejup. Iekļuvuši labvēlīgā gaisa strāvā, planieri atkal kāpa uz augšu. Mūsu g 81. . . tāda jau Melita bijusi vienmēr, visu viņa paveica it kā spēlēdamās . . ; vidusskolu beidza ar sudraba medaļu, lidoja ar planieriem . . Skujiņš 12, 17. Mūslaiku planieriem plākšņu profils ir aprēķināts līdz milimetra desmitdaļai . . Zin T 80, 8, 19.

planierisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Planieru vadīšanas teorija un prakse.*

2. *Sporta veids — lidošana ar planieriem.* Sacensības planierismā. □ . . viņiem ceļš uz lielo aviāciju sākas ar planierismu. Zin T 80, 8, 18.

planierists, -a, v.; **planieriste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Cilvēks, kas vada planieri.*

2. *Sportists, kas specializējies planierismā.* □ Ja planierista mērķis ir pirmā sporta klase, mācībām jāziedo vēl trešā ziema. Zin T 80, 8, 18. Kursantiem un tiem jaunajiem planieristiem, kam lielā sporta lauri vēl tikai priekšā, pietika darba pie planieriem un lidmašīnām. Pārbaudīt, pielabot, mazgāt, tīrīt . . . Liesma 75, 9, 24.

planierlauks, -a, v. *Planieriem paredzēts lidlauks.*

planimetrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Mērīt (ko) ar planimetru.* P. laukumu.

planimetrija, -as, s.; parasti vsk. *Ģeometrijas nozare, kas pētī figūras, kuras atrodas vienā un tajā pašā plaknē.* Planimetrijas aksiomas. □ Planimetrijas pamatjēdzieni ir punkts, taisne un attālums starp punktiem. Mat 349.

planimetrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **planimetriski.** *Saistīts ar planimetriju, tai raksturīgs.*

planimetrs, -a, v. *Mehāniska ierīce laukumu mērīšanai pēc kartēm, plāniem u. tml.* Lineārais p. Polārais p. Radiālais p. Planimetra iedaļas.

plānināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Padarīt (ko) plānu vai plānāku.* P. metāla plāksni. P. apavu ādas malas.

plānīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Plāna pankūka, ko gatavo no miltiem, olām un piena vai ūdens.* P. ar ievārījumu.

planka, -as, s. *Zāģmateriāls, kas iegūts, garenvirzienā sazāģējot platu baļķi (apaļkoku) biezās plāksnēs.* Priedes p. Ozola p. Griestu plankas. Planku grīda. Planku ietvars. □ Daudzās mežmalās vēl bija savesti baļķi, kas pavasarī gaidīja gaterus, lai apaļos stumbrus sagrieztu plankās un dēļos . . Fimbers 1, 96. Viņš bija nokļuvis kādā kokmateriālu laukumā; mazliet tālāk tumsā rēgoja augstas planku un malkas grēdas. Lācis VI, 420. Būvbaļķus gaterī sazāģē dēļos, šķautņos, plankās, latās un citos zāģmateriālos. Sterns 2, 67.

plānkārtains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plānkārtaini.** *Tāds, ko veido (kā) plānas kārtas.* P. saplāksnis.

plānkārtas, ģen., nelok. *Tāds, ko veido (kā) plāna kārta.* P. segums.

plankojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p l a n k o t.* □ Otru planku kārtu var likt tāpat vertikāli. Tomēr jāievēro, lai vienas plankojumu kārtas šuves nesakristu ar otras plankojumu kārtas šuvēm. Šterns 2, 182.

plankot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Veidot (ko) no plankām; klāt (ko) ar plankām.* P. sienas. □ Rajonā aizbraucis, Kaija neatrod vecāko desmitnieku kantora tuvumā. Aizgājis ar strādniekiem, kuriem steidzīgi plankojams ceļa gabals netālu no dzelzceļa. Upīts VIII, 267.

planktonēdājs, -a, v.; **planktonēdāja,** -as, s.; zool. *Tas (tāds), kura galvenā barība ir planktons (par ūdens dzīvniekiem).* □ Brētliņa, tāpat kā reņģe, ir planktonēdāja, un tā uzturas vietās, kur ir zooplanktona liela koncentrācija. Ģeogr 123. Tipiskas planktonēdājas zivis ir repši, sniedzes un vīķes, kas visu mūžu pārtiek no zooplanktona. D kal 78, 104.

planktons, -a, v. *Ekoloģiska organismu kopa, kura apdzīvo ūdens slāni un kurai trūkst spēju aktīvi pārvietoties vai arī tās ir ierobežotas.* Saldūdens p. Jūras p. Planktona biomasa. Planktona attīstība upēs. □ Abinieku kāpuri sākumā barojas ar aļģēm un planktona organismiem, neizmantojot savai barībai citus ūdensaugus. Sloka 1, 17. Ezeru ūdens krāsa . . ir atkarīga no vairākiem faktoriem, proti, no ūdenī izšķīdušām un uzduļķotām vielām, no planktona daudzuma un rakstura. Spuris 1, 8.

planktonts, -a, v. *Organisms, kas ietilpst planktonā.*

plankumainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *p l a n k u m a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Auduma p.

2. bot. *Augu slimība, kurai raksturīga plankumu veidošanās no atmirušajām šūnām uz augu daļām.* □ No slimībām mārrutkus visbiežāk bojā lapu plankumainība . . Baumane 1, 149.

plankumains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plankumaini.** *Tāds, kam ir plankumi.* Plankumaina seja. □ Nabagmāja guļ kā palejā, pa pusei aiz ceriņu krūmiem aizslēpusies. Plankumaino mūri nemaz vairs saskatīt. Upīts II, 466. Ledus šai laikā [pavasarī] parasti ir plankumains,

ejot jācenšas izmantot gaišākās vietas .. Lauku Dzīve 74, 3, 32. Nevienmērīga uzturēšanās saulē var izraisīt galvas sāpes .., apdegumus. Pēc apdeguma āda kļūst plankumaina .. Ves 64, 5, 29. // ar not. galotni. *Tāds, kam ir raksturīgi plankumi, salīdzinot ar ko citu tajā pašā, piemēram, dzimtā, šķirnē (par augiem, dzīvniekiem).* Plankumainā asinszāle. □ Plankumainais suņstobrs parasti atrodams nezālienēs, sētmalēs .. D kal 81, 87. No roņu dzimtas .. Latvijas piekrastē var sastapt trīs sugas: pelēko roni .., plankumaino roni .. un pogaino roni .. Latv dzīvn 21. .. sopku mežos ganās tūkstošiem plankumaino briežu. Zv 80, 16, 20.

plankumainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p l a n k u m a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; plankumainība (1).* Ādas p.

plankumot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; reti. *Kļūt plankumainam; izdalīties, atšķirties no apkārtnes ar savu plankumainību (1).* □ Oktobrī .. uz lauka kaudzēs sakrautais vasarājs tumši plankumoja nekults, raibs, kā rūsas sēnīšu aplipušas pupu pākstis. Niedre 4, 164.

plankumots, -ais; s. -a, -ā; apst. **plankumoti.** *Plankumains.* □ Uz papīra [gleznojot] jaucas dažādas krāsas. Pelēki sarkanīgs, zaļi plankumots akmens milzis. J Plotnieks 9, 162. Dažreiz slimības pazīmju uz [gladiolas] lapām nav. Ziedi kļūst bezkrāsaini, sārti plankumoti .. Rupais, Kalniņa 1, 136.

plankums, -a, v. *Atšķirīgas krāsas, nokrāsas norobežota vieta uz (kā) virsmas.* Tumši plankumi uz grīdas. Pigmenta plankumi uz ādas. Sejā parādījās sārti plankumi. Eļļains p. uz drēbēm. Aklais plankums anat. — *gaismas nejutīga vieta acī.* Dzeltenais plankums anat. — *pret gaismu visjutīgākā vieta acs tīklenē.* Saules plankumi astr. — *periodiski novērojami tumši laukumi uz Saules virsmas, kas saistīti ar aktīviem fizikāli ķīmiskiem procesiem tās dzīlēs.* Baltie plankumi (arī laukumi), arī baltās vietas (kartē) — *neizpētītas teritorijas.* □ Kuģa sāni un augstais komandtilts izraibināti zaļiem un brūniem plankumiem. Lācis VI, 292. Brīžam plaukstas sadzēla nātres tā, ka āda pārklājās baltiem plankumiem .. Ādamsons 2, 108. .. pavardā sprakstēdami deg žagari un met gaismas plankumus uz istabas klona. Kurcijs 1, 17. Sniedzem [saimniekam] pretī steidzās melns suns baltām uzacīm un gaišu plankumu pakaklē. Tas kā balta kravate greznoja suņuka krūtis. Birze 3, 25. Ilgstoši novērojot aktīvos procesus uz Saules, atklājās, ka to intensitātei ir periodisks raksturs. Galvenais ir vienpadsmit gadu periods, kas saistīts ar Saules plankumu un aktīvo apgabalu skaita mainīšanos. Zin T 78, 1, 32. // *Tas, kas (parasti šķietamas norobežotas vietas veidā) izdalās apkārtējā vidē ar savu atšķirīgo krāsu, nokrāsu.* □ Pagaidām tur [dārzā] vēl tikai kupls zaļums, bet pašā augšā spilgti balts plankums, tur narcises ziedēja. Upīts 4, 684. Tā bija birzs, jo cauri tumsai, kura šķita kā taustāma, no bezzvaigžņu debesīm nolaidusies tumša migla, redzēju baltu stumbru plankumus. Birze 5, 241. Paceļot tīklu, jau metrus desmit no enkura melni zaļganajā ūdenī var redzēt bālus plankumus un just tīkla virves raustīšanos. Laši. Divi, trīs, četri, tālāk vēl. Krūmiņš 1, 92. sal. Vēl kādu brīdi uz melnā ceļa atspīdēja Ellas svīteris kā gaišs, kustīgs plankums, līdz saplūda ar tumsu .. Ezera 2, 261. // pārn. *Nevēlams, negatīvi vērtējams fakts, parādība, norise.* □ Slava ir saule, kas apžilbina un neļauj saredzēt arī plankumus. Bet kam gan tādu nav? Purs 4, 218. Viņa dzīvē bijuši arī daži tumši plankumi. Jansons 3, 130.

plankumveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plankuma forma, veids.*

plankumveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plankumveidīgi.** *Plankumveida.*

plānledus, -us, v. *Jauns, plāns ledus.* Tumšais plānledus — *līdz 5 centimetriem biezs plānledus.* Gaišais plānledus — *no 5 līdz 10 centimetriem biezs plānledus.*

plānmatains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir plāni mati.* P. bērns. // *Ar plāniem matiem (par galvu).*

plānmatis, -ta, v.; **plānmate,** -es, dsk. ģen. -tu, s. *Tas (tāds), kam ir plāni mati.* P. zēns.

plānmizas, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plāna miza (par augiem, to daļām).* P. auglis.

plānojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p l ā n o t (1); kādu objektu (piemēram, celtņu, telpu) izkārtojums noteiktās savstarpējās attiecībās, noteiktā veidā.* Ciemata p. Celtniecības ēku p. Parka p. Skatuves p. □ Celtniecībai paredzētā būvlaukuma izvēle ir atkarīga no vispārējā apdzīvotās vietas plānojuma. Šterns 2, 6. Pilsētas plānojumu nosaka apstāklis, ka tā atrodas šaurā joslā starp jūru un ezeru. Ģeogr 616.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p l ā n o t (2).* Ceļojuma p. □ Viņa dienu plānojumā nav bijis tādu stundu un minūšu, kad varētu netraucētā bezrūpībā pasēdēt kopā ar māti, ar brāļiem, ar māsām. J Kalniņš 8, 90.

plānošana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība → p l ā n o t.*

2. ekon. *Tautas saimniecības vadības forma, kas pamatojas uz zinātniski izstrādātiem plāniem, kuri izriet no objektīviem ekonomikas likumiem, zinātnes un tehnikas sasniegumiem.* Tautas saimniecības p. Plānošanas metodes. □ Tautsaimniecības plānošana ir viena no sociālisma būtiskākajām izpausmēm. Cīņa 79, 98, 2.

plānot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Veidot (kāda objekta, piemēram, celtnes) plānu, projektu.* P. dzīvojamo ēku. □ «Bet pēc trim gadiem, kad viss, ko arhitekts plānojis, būs uzcelts, te gan būs skaisti ..» Kroma 3, 56. // intrans. □ Tikai pareizi plānojot, var veidot racionālu pilsētas apbūvi. Zv 73, 14, 1.

2. *Veidot plānu (kā) atīstībai, norisei, darbībai.* P. lauksaimniecības preču ražošanu. Darbs tiek pareizi plānots. □ .. teātrī plānoja jaunus iestudējumus. Dzene 3, 98. Ģimeņu budžetu statistika palīdz zinātniskāk plānot tautas patēriņu un tam atbilstošu materiālo vērtību ražošanu. Zv 68, 6, 15. // *Gatavoties (ko) darīt, veikt, domās apsverot (tā) norisi; domās*

apsvērt (ko), lai (to) īstenotu. P. braucienu uz ārzemēm. P. svētku norisi. P. kļūt par skolotāju. □ Iecavniekus [mājas] tēvs bija lielai ģimenei plānojis, un plašais nams nu stāvēja pustukšs. J Liepiņš 2, 71. ..tirdzniecības problēmām pievērsušies arī psihologi. Visus pirkumus viņi iedala plānotajos un neplānotajos .. pirkumos. Lauku Dzīve 77, 7, 22. ..pasaulē vēl ir daudz valodu, ko viņš plāno iemācīties. Sk Ģ 80, 11, 37. // *Iepriekš sadalīt (laiku) pa posmiem (kā veikšanai); iepriekš noteikt (kā) izpildes laiku.* P. darbadienu. Vasaru p. atpūtai.

plānotājs, -a, v.; **plānotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → p l ā n o t.*

2. novec. *Ekonomists.* □ Visa pārvalde toreiz sastāvēja no dažiem cilvēkiem, un tie paši sēdēja vienā istabā: priekšsēdētājs un vietnieks, plānotājs, grāmatvedis, kasieris ... Talcis 8, 128.

plānprātība, -as, s.; parasti vsk. *Pavājināta psihiskā darbība, kam raksturīgas pārmaiņas visā cilvēka personībā, it īpaši domāšanā.* □ Iestājoties plānprātībai, slimnieka dzīve izmainās, kļūst nabadzīgāka. Mainās viņa raksturs, personība .. I Eglītis 1, 88.

plānprātīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plānprātīgi.** *Tāds, kas slimo ar plānprātību, tāds, kam piemīt plānprātība.* □ Andrejs gan no auguma izskatījās vesels un brangs, gandrīz jau tukls, bet garā plānprātīgs. Apsīšu J 3, 16. Ar galvu pret slieksni priekšnamā uz muguras gulēja vecais Mieriņu Rūdis, saimnieka plānprātīgais brālis, balto bārdiņu uz augšu paslējis. ..Vecais vīrs nebija darījis nevienam ļauna, tikai sirdzis ar dīvainu māniju .. Sakse 7, 8. // *Tāds, kurā izpaužas plānprātība.* Plānprātīgi smiekli. P. skatiens.

plānprātiņš, -a, v.; **plānprātiņa,** -as, s.; sar. *Plānprātīgs cilvēks.* □ Otrs [zemnieks] izrādījās plānprātiņš, kas nesaprata neko, tikai ar lielu patiku vēroja, kā mana mute vārstījās .. Upīts X, 713. Ļaudis noraudzījās viņā gan ar nožēlu, gan ar derdzību, kā jau plānprātiņā. Lācis 15, 103.

plānprātis, -ša, v.; **plānprāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; sar. *Plānprātīgs cilvēks; plānprātiņš.*

plānripa, -as, s.; tehn. *Uz virpas darba vārpstas nostiprināts liels disks detaļas iespīlēšanai.*

plāns[1] [plāns], -a, v. **1.** *Sīki izstrādāts (kāda objekta, piemēram, celtnes, teritorijas) rasējums, shēma.* Skolas p. Dzīvokļa p. Parka p. Stadiona p. Izstrādāt ēkas plānu. Labojumi ciemata plānā. □ Telpas plānā atzīmējams arī griestu, durvju, palodžu, logu un citu raksturīgo detaļu augstums. Augstuma uzmērījumi nepieciešami telpas sienu projekciju attēlošanai. Zeltiņš 1, 17. Būs arī nama pārseguma un siju plāni, šķērsgriezums un telpu apraksts ar visiem izmēriem un izlietojamo materiālu saraksts .. J Plotnieks 6, 82. Rokā viņam bija atritināta papīra lapa — skolas dārza plāns. Lubējs 1, 105. // *Rasējums, arī zīmējums, kurā shematiski norādīta (kā) pārvietošanās, arī pārvietošanas ceļš, virziens, secība.* Evakuācijas p. Karaspēka virzības p. Ekspedīcijas pārvietošanās p. □ Šeit [mežā] pionieru grupai jāatrod sīki uzzīmēts plāns, kā nokļūt atpūtas vietā. Bundzeniece 1, 46. Vecās Zemīšu mātes dotais plāns tomēr izrādās pavisam precīzs. No lielās stigas nošķiras meža taka, tad no tās jāpagriežas vēl pa labi .. Zigmonte 2, 120. Ceļa smiltīs Gundega uzzīmēja plānu, kā jābrauc, lai atrastu Puskāļu mājas. A Grigulis 8, 134.

2. *Detalizēti izstrādāta (kā, piemēram, darba, darbības) nākamā norise, gaita; attiecīgais teksts, dokuments.* Ražošanas p. Lauksaimniecības produktu sagādes p. Ekonomiskās un sociālās attīstības kompleksais p. Izstrādāt plānu. Nospraust plānu. Apstiprināt plānu. Nodrošināt plāna izpildi. Veikt darbu saskaņā ar plānu. Ražot produkciju virs plāna. Ģenerālais plāns — *ģenerālplāns.* □ Latvijas PSR saimniecisko dzīvi noteic un virza valsts tautas saimniecības plāns. Civilk 1, 8. Dzīve ātri iegāja citās sliedēs — bija apstiprināts pirmās pēckara piecgades plāns .. Bērce 6, 125. Trīsdesmit miljonus būvķieģeļu gadā. Lai šo plānu izpildītu, man pašam ir tiesības rūpēties par kadriem. Preilis 1, 89. Nākošais students pētīja atsūtītos fakultāšu sarakstus, mācību plānus un profesoru uzvārdus. Viese 2, 182. Pilsētu ģenerālie plāni nosaka to attīstību galvenos virzienos. Ves 64, 10, 4. // *Iepriekš izstrādāta (kādas norises, pasākuma) nākamā gaita, secība; attiecīgais teksts, dokuments.* Dziesmu svētku p. Konferences norises p. Sastādīt ekskursijas plānu. Izmaiņas ceļojuma plānā. □ Pirms aiziešanas uz slimnīcu vēl vajadzēja redzēt, kā klājas tiem, kuriem viņš [ārsts] bija noteicis ārstēšanās plānus. Birze 5, 170. Izmēģinājumu vadītājs izvirza pētījamos jautājumus, uzmet pētīšanas plānu .. Apsīts 1, 398. // *Nodoms, iecere, to domās apsvērtā, noteiktā (kā) nākamā realizēšanas gaita.* □ Ludis klāstīja viņai priecīgos plānus, kā viņš ar tēvu par pārdotajiem akmeņiem nosusinās muklāja purvu, kā tur augs un kuplos druvas. Fimbers 1, 239. «Lejassmeltēns ir pirmais saimnieks pagastā, vienmēr viņam ir plāni, katru gadu kas jauns nāk klāt.» Upīts 4, 686. ..man galvā jaucas dažādi plāni — kā dzīvot tālāk, ko darīt .. Brodele 17, 73.

3. *Secīgs (teksta) sadalījums (nodaļās, apakšnodaļās, paragrāfos u. tml.); šāda sadalījuma lakonisks formulējums.* Sacerējuma p. Disertācijas p. Nolasīt lekcijas plānu. □ Tad rakstnieks .. paņēma baltu papīra lapu un sāka uzmest romāna plānu. Bels 2, 87. ..skolotājiem rūpīgāk jāpārbauda, vai visi skolēni ir izpratuši klasē analizējamo literāro materiālu, jāliek viņiem rakstīt konspektus, plānus .. PL Skola 62, 10, 18.

4. *Skatījums no noteikta viedokļa, arī kā izpausmes sfēra, aspekts.* □ Nemanāmi cieši abās lugās kopā savijušies sociālais un individuālais plāns. Hausmanis 3, 141. Aktieris meistarīgi tēloja vairākos plānos: veica dažādas praktiskās darbības, sarunājās par tīri ikdienišķām lietām un tai pašā laikā galveno uz-

manību vērsa uz neatrisināto jautājumu .. Katlape, Ceplītis 1, 132.

5. *Priekšmeta, (kā) joslas, daļas atrašanās vieta, izvietojums atkarībā no skatītāja novērošanas punkta.* Nama siluets gleznas tālākajā plānā. □ ..[gleznotajās] ainavās it kā sastopas dienvidi ar ziemeļiem, dziļuma plānu monumentālais zīmējums ar priekšplāna sīko krāsmiņu kautro skaistumu. Zv 66, 22, 16. Skatuves iekārtojumā izšķir trīs plānus — priekšējo, vidējo un dziļo plānu. Ferda 1, 104. // *Noteikts mērogs, kādā uzņem filmējamo objektu kinokadrā; kinokadra uzņēmums noteikta mēroga robežās.* □ Dažreiz uzņemtā aina, epizode, atsevišķs plāns jāiemontē pavisam citā filmas vietā, nekā scenārijā bijis paredzēts. Kin 76, 100. // lok.: plānā, apst. nozīmē; pārn. *Parasti savienojumā ar «pirmais», «otrais», «trešais», «pēdējais»: lieto, lai norādītu uz kādu no svarīguma, nozīmīguma pakāpēm (noteiktos apstākļos).* □ Ja vairāk pirmajā plānā izvirzītos autora iecerētā doma, lugas pamatideja izrādē izskanētu vēl spēcīgāk, emocionālāk, pārliecinošāk. J Kalniņš 1, 407. ..kopš pašām pirmajām darba dienām viņas [skolotājas] personīgā dzīve attālinājās kaut kur otrajā plānā. Brīdaka 2, 62. ..rakstnieks šo tēlu atstājis trešajā plānā, mēs viņu jūtam galvenokārt pārējo personāžu pārstāstos .. Kar 63, 4, 134.

○ Kalendāra plāns — *plāns, kurā norādīta (darbību, pasākumu u. tml. kopuma) veikšana pa noteiktām laika vienībām; kalendārplāns.* □ Ik mēnesi izstrādā sīku kalendāra plānu, kurā atzīmē, ko katrā dienā paredzējusi darīt partijas organizācija, rūpnīcas komiteja .. Cīņa 57, 202, 2. Kalendārais plāns — *kalendāra plāns, kalendārplāns.* □ Katrā fermā jāizstrādā lopbarības izlietojuma kalendārie plāni .. Pad J 73, 207, 1. Kontu plāns — *visu tekošās grāmatvedības kontu sistematizēts saraksts, kas šifrēts noteiktā kārtībā.* Tonālais plāns mūz. — *tonalitāšu maiņas plāns skaņdarbā.*

plāns² [plāns], -ais; s. -a, -ā; apst. **plāni.** **1.** *Tāds, kam ir mazs caurmērs, šķērsgriezums; pretstats: biezs.* P. dēlis. Plāna siena. P. stikls. P. ledus. P. alvojums. Nogriezt plānu maizes šķēli. Mizot ābolam plānas mizas. Plāns kā papīrs — *ļoti plāns.* Plāns maks (kādam) — *saka, ja kādam ir maz naudas.* □ Aiz plānajām durvīm bija dzirdama priekšistabas čala .. Fimbers 1, 48. ..Voldiņš pacēla dēli un atrada nelielu grāmatiņu plānām zīdpapīra lapiņām .. Lēmanis 7, 4. Vietām pie krūmiem vējš savilcis prāvas kupenas, bet citur sniegs tikai plānā kārtā sedz sastingušo zemi. Dripe 1, 3. Es sēžu, turēdams rokā nodeldētu vecu duncīti, plānu kā papīrs. Ezera 11, 78. ..sakarā ar negaidīto .. markas devalvāciju mans maks bija kļuvis desmitkārt plānāks .. Klints 1, 227. ◇ Plānā galdiņa urbējs iron. — *cilvēks, kas veic nenozīmīgu darbu; arī sliņķis.* □ Tā bija tēva vaina. Tas plencis un plānā galdiņa urbējs ienīda Domicellu un droši vien mājās bija .. tā saukājis savu sievasmāti. Gulbis 3, 180. Ēriks Pīlādzis ar savu darbu pierādīja, ka nav nekāds plānā galdiņa urbējs. Liesma 76, 7, 2. Kas tad nepazīst Kārli — niekkalbis un plānā galdiņa urbējs .. Dadzis 75, 5, 2. // *Tāds (augs), kam nav pildīto ziedu.* Plānās lefkojas. □ Krokainās rozes gan plānās, gan kuplās .. zied no pavasara līdz rudenim. Galenieks 2, 232. Vēl nevar pazīt ceriņus — vai tie ir plānie vai ir biezie. Vācietis 10, 143. // *Tāds, kam ir mazs šķērsgriezums, tāds, kas nav blīvs, ciešs (par audumu, adījumu, apģērbu); viegls, caurspīdīgs.* P. audums. Plāna šalle. Plāna blūze. Plānas mežģīnes. □ ..tur bij divi zīda galvas lakatiņi, tik plāni, ka saujā varēja samiegt .. Upīts 4, 140. Meitenīte — gadus četrus veca, gaiši mati, plāna, savalkāta kleitiņa. Ezera 2, 9. Sjūzija noliek karotīti un trin lūpas kabatlakatiņā, tik plānā un gaisīgā kā zirnekļa tīkls. Lapsa 5, 104. // apst. *Tā, ka mugurā ir maz drēbju; tā, ka nav karsti (ģērbties, staigāt u. tml.).* □ Sviedri mums plūda vienā plūšanā, kaut gan bijām ģērbušies, cik plāni vien bij iespējams. Es strādāju vienā kreklā un rupjām .. nātna biksēm, bez cepures. Jaunsudrabiņš 4, 50. «Tu esi plāni apģērbusies. Šeit nemaz nav tik silti.» Lukjanskis 1, 63. «Kā tu vari tik plāni staigāt? Taisni drebuļi sāk kratīt, uz tevi skatoties. Tāds nomācies rīts.» Sakse 7, 135.

2. *Tāds, kura sastāvdaļas atrodas tālu cita no citas (parasti par apmatojumu).* Plānas skropstas. Plānas uzacis. □ Tur pie galdiņa sēdēja sirmgalvis ar pliku galvvidu un plāniem, baltiem matiem, paplānu, garu, sirmu bārdu° .. Blaumanis 2, 76. Direktore .. skatījās uz nervozo sievieti melnajā tērpā. Ap tievo kaklu zīda volāniņš, plānie mati veltīgi centās aizsegt ausis. Brīdaka 2, 226. ..Vladislavs Voite pārbrauca ar roku pār plānajiem matiem un pliko galvvidu .. Kaijaks 4, 96. // pārn.; sar. *Nesablīvēts, rets (par cilvēku kopumu).* □ Deju starplaikos drūzma zāles vidū neko plānāka nekļuva .. Skujiņš 12, 262.

3. *Tāds, kurā kādu uzturlīdzekļu ir par maz (par ēdienu, dzērienu).* Plāna putra. □ ..Kleistene [saimniece] pārāk skopi baroja savus ļaudis, .. aizvien siļķe .. plānā, ūdeņainā mērcītē .. Austriņš 2, 357. Pēc vakariņām, kurās ir plāna sēņu zupa, Ojārs iziet pie akas nomazgāties. Ezera 5, 21. // *Tāds, kas nav blīvs, koncentrēts, arī tāds, kas nav piesātināts (par gāzveidīgām vielām, miglu, dūmiem u. tml.); caurredzams.* Plāna dūmaka. □ Migla sāka šķetināties, kļuva plānāka un palēnām cēlās augšup. Vāczemnieks 5, 85. Laukā sniegputenis ir pierimis. Aiz plānajiem mākoņiem peld nespodrs mēness. Pret rītu piesals. Preilis 1, 59. ..viņš .. skatījās uz kalnu, aiz kura mājas skursteņa gals bij redzams. Plāns dūmu stabiņš rādīja, ka brokastīs būs kaut kas silts. Blaumanis 2, 68.

4. *Kalsns, vājš (par cilvēku, tā ķermeņa daļām); šaurs (par lūpām).* P. deguns. □ Lai gan ziemā Lauks šad tad bija pacilājis hanteles, rokas rādījās nepatīkami garas, tievas un šļauganas ar lielām, plānām plaukstām .. Kalndruva 7, 225. ..Vladislavs ievēroja, ka sievas vaigi kļuvuši plānāki, nedaudz iekrituši .. Kai-

jaks 4, 78. Viņš ienāca sētā nerunīgs, plānās lūpas sakniebis .. Lapsa 3, 105.

5. sar. *Trūcīgs, nabadzīgs.* □ Labā Liepas māte! .. . To viņa neteica, cik dažreiz no sava plānā zupas trauka arī man ielējusi pa šķīvītim.° Sēlis 4a, 59. Zivju [tīklos] pavisam maz. To nebūs vairāk par trim mucām. Tomēr, neraugoties uz plāno lomu un visām klizmām, komandai garastāvoklis ļoti labs. Grīva 5, 121.

6. reti. *Nepilnīgs, vājš (par fizioloģisku vai psihisku stāvokli, tā izpausmi).* □ Būrī iečirkstas sarkankrūtītis: šādā [elektriskajā] gaismā putna miegs ir plāns. Zigmonte 1, 141. Bērziņš mēģināja saviebties, bet viņa apaļajā sejā krunkas neradās, tikai smaids palika tā kā plānāks. Upīts 4, 10.

○ Ir (arī kļūst, metas) plāna dūša sar. — a. *Saka, ja mokoši izjūt sātīga, stipra ēdiena trūkumu.* b. *Saka, ja ir nepatīkama, mokoša vemšanas pirmssajūta.* □ Zigis ņēma palīgā bērzūdeni, griezās un grozījās, sukājās un pārsukājās tik ilgi, kamēr arī kalējmeistaram Ansim Mellacim kļuva plāna dūša. Saulītis 12, 164. Ir (arī kļūst, metas) plāni ap sirdi (retāk ap dūšu sar.) — *ir (rodas) slikta pašsajūta.* □ .. Topiņš .. piegrūda Rolandam: «Zini ko, dod man vienu cigareti, pavisam plāni ap sirdi. Pamēģinās ievilkt, varbūt, ka palīdz.» Saulītis 6, 80. Iz(iet) (arī klāties) plāni sar. — *klāties slikti.* □ Milda: Bet tavam Bremzem, kā dzird, iešot plāni? — Krastiene: Vai tad šo glaudīs — kā tu domā? Brodele 4, 56. Jaunajam jūrniekam lāgiem klājās pavisam plāni. Lācis 13, 83. Plāns prāts — *plānprātība.* □ Vilmai .. aiz brīnumiem ieplešas acis — vai vecais no tiesas jau sareibis! Pa kuru laiku? Bet nu taisni kā plānā prātā! Skujiņš 3, 96. ◇ Plānas (arī smalkas) ausis — *laba dzirde, arī uztvere.*

plāns[3] [plāns], -a, v.; apv. *Klons; arī grīda.* Rijas p. Virtuves p. □ Kambarītim° nebij grīdas, tāpat kā istabai; bet plāns te izskatījās gludāks, tīrāks, sausāks, jo vistas netika iekšā. Jaunsudrabiņš 3, 17. Klukšķe [vista] sēdēja un sēdēja savā cisu grozā tumšajā kaktā zem gultas, tikai reižu reizēm iznāca plānā drusku iekost un padzert, tad steidzās atkal atpakaļ perēt. Birznieks-Upītis IV, 95. Ja man vēl šodien istabai kakti jāizslauka tikpat tīri kā plāna vidus, tad to man tika mācījusi pamāte. Klints 1, 33. Pirmajā pārī plāna vidū izgāja Šubergs ar Barbu, veikli uzņemot dejas soli .. Dorbe 6, 13.

plānsaimniecība, -as, s. *Tautas saimniecība, kura pamatojas uz ražošanas līdzekļu sabiedrisko īpašumu un brīvu radošu darbu un kuru sabiedrība vada pēc plāna, saskaņā ar tautas saimniecības plānveidīgās, proporcionālās attīstības likuma prasībām.* □ Kad ir nacionalizēti lielie rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumi, bankas, nami un kad zeme ar tās bagātībām ir visas tautas īpašums, arī Latvijā likts pamats sociālistiskai plānsaimniecībai. F Deglavs II, 7.

plānsienu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plānas sienas.* P. dārza māja. P. velve. P. porcelāna servīze. □ Lai lidmašīna kalpotu cilvēku un kravas pārvadāšanai, .. tā jāizgatavo no vieglmetālu sakausējumiem un tās konstrukcijā jāizmanto plānsienu elementi. Zv 76, 10, 2. Atsevišķiem plānsienu traukiem dibeni bija plānāki, tāpēc tie ieguvuši lielāku stiprību. Vēstis 78, 3, 66. Reaktora 10 000 darba kanālus — plānsienu caurules — var piepildīt ar dažādiem materiāliem, kas izveido reaktora aktīvo joslu. Pad J 71, 5, 1.

plānšete, -es, dsk. ģen. -tu, s. **1.** *Neliela, plakana četrstūraina soma, kuras viena puse ir veidota no caurspīdīga materiāla (parasti kādas teritorijas kartes, plāna ievietošanai).* □ Vaļējā plānšete gulēja viņam uz ceļiem, un palaikam viņš noliecās apskatīt karti. Lācis 6, 545. Vilks [lidotājs] izvilka no plānšetes savu, mazāka apmēra karti. Imermanis 2, 71. Juris izvelk no plānšetes plānu, lepni kompasu virsū tam liek .. Lukss 5, 25.

2. *Neliela plāksne ar piestiprinātu papīru (topogrāfiskā plāna atzīmēšanai, kādu datu fiksēšanai u. tml.).* Uzmērīšanas p. □ Zivju .. pārvietošanās ceļus un laiku [pētnieki] atzīmē zvejas plānšetēs. Zin T 81, 7, 9. .. [kuģa] kapteinis uz plānšetes vienā no milimetru papīra kvadrātiem atzīmē mūsu atrašanās vietu. Grīva 5, 113.

3. *Plāksne informatīviem ziņojumiem sabiedriskās vietās.* □ .. skolas visplašākajā gaitenī, visu acu priekšā izvietots dzimtās saimniecības ciemata perspektīvais attīstības plāns. Tā ir glīta plānšete ar mazītiņām elektrolampiņām lielāko ēku, lopkopības kompleksu .. apzīmēšanai. Sk Ģ 78, 1, 4. Daudzpusīgus priekšstatus [izstādē] par dizaina vērienīgumu radīja arī plānšetes ar grafiskā rakstura informāciju .. Māksla 74, 3, 6. Modeļu nama pārstāvji apņemas veikalā izstādīt plānšetes ar fotoattēliem, kas popularizētu jaunos izstrādājumus, ko veikalā varēs iegādāties. Rīgas B 78, 130, 2.

4. *Skatuves grīdas detaļa — grozāma vai paceļama un nolaižama plāksne.* □ Skatuves grīdā atradīsies grozāmā plānšete. Māksla 61, 4, 45.

5. ģeod. *Topogrāfiskā plāna atsevišķa daļa, ko veido ģeodēzisko darbu rezultātā.*

plantācija, -as, s. **1.** *Liela platība (kolhozā, padomju saimniecībā, arī mežsaimniecībā), kur audzē viena veida augus.* Kokvilnas plantācijas. □ Nepārredzamā tālē plešas vīnogulāju un dārzi, saulespuķu, kukurūzas un ēterisko eļļu augu plantācijas. Zv 72, 23, 13. Fermas tuvumā sēs daudz zaļbarības, ierīkos plašu kacenkāpostu plantāciju. Būs ar ko govis piebarot gan vasarā, gan rudenī. Pad J 63, 96, 1. Sēklu plantācijas ierīkošanai jāizvēlas attiecīgai koku sugai vispiemērotākā augsne, kurā normāls mitruma režīms. Kronītis 1, 73. pārn. .. jaunaudzēs jau radās izcirtumi, kuros varējām mieloties plašās zemeņu plantācijās. Auziņš 4, 86. pārn. Kādā piekalnē apstājāmies un ieraudzījām ziedam ēdelveisu. Un nevis vienu vai divus ziediņus, bet gandrīz vai ve-

selu plantāciju, ko nebija skārusi cilvēka roka. Zv 74, 24, 15.

2. neakt. *Lielsaimniecība (kapitālistiskajās valstīs), kur audzē viena veida augus (piemēram, kafiju, cukurniedres, tēju).* □ Augstu kalnu nogāzēs pletās plašas kafijas kociņu plantācijas. Misionāri bija atveduši uz šejieni labākās šķirnes moka kafijas sēklas un sākuši audzēt kafiju. Lielais 4, 200. Pa retam bija tikai dažādi gadījuma darbi — te pie akmeņu skaldīšanas .., te pie ūdens rezervuāru mūrēšanas lielajās oranžu un citronu plantācijās .. Laicens 2, 233.

plantators, -a, v.; **plantatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s.; neakt. *Plantācijas (2) īpašnieks.* □ Skaistajā, ziedu ieskautajā mājā .. vēl arvien valdīja plantatoru nežēlīgie likumi. LPTV I, 208. .. Ai, melno ciltis! Ilgi tām Bij vergot lemts kokvilnas krūmos Zem plantatoru pātagām. Ādamsons 2, 25.

plānum [plānum], apst. *Savienojumā ar adjektīva «plāns» formām vai apstākļa vārdu «plāni» izsaka īpašības, pazīmes pastiprinājumu.* □ Pilnīgs bezvējš, debesis aizvilktas plānum plāniem mākoņu plīvuriem. Zigmonte 10, 105.

plānums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → plāns*[2] *(1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Papīra p. □ Nekaunīgais sals uzmeklēja plaisiņas un šķirbiņas namos, uz ielas ļaužu drēbēs plānumus, izdilumus un caurumiņus. Salenieks 3, 10.

plānveida, ģen., nelok. *Plānveidīgs.* □ Tautsaimniecības plānveida vadība visas valsts mērogā ir principiāli jauna parādība visā ekonomikas vēsturē .. Cīņa 79, 98, 2.

plānveidā, lok., nelok. *Atbilstoši plānam; plānveidīgi.* □ Enerģētisko resursu taupīšana jāveic sistemātiski un plānveidā. Cīņa 78, 297, 2.

plānveidība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → plānveidīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Darba p. □ .. cik svarīgi sekot, lai no bērnu dienām ieaudzinātu mērķtiecību, laika izjūtu, plānveidību .. PL Siev 80, 10, 14.

plānveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plānveidīgi.** *Tāds, kas tiek īstenots, noris pēc noteikta plāna.* P. darbs. Plānveidīga tautsaimniecības attīstība. Gatavoties eksāmeniem plānveidīgi. □ Strauji pieaug mūsu zemes ekonomiskais potenciāls, attīstās un pilnveidojas plānveidīgas vadīšanas mehānisms .. PL Kom 79, 3, 3. Teodors Lācis kā režisors strādā plānveidīgi, mērķtiecīgi, konsekventi. Gudriķe 1, 109. .. viss sporta darbs mūsu republikā notiek plānveidīgi .. Zv 79, 13, 10.

plānveidīgums, -a, v.; parasti vsk. *Plānveidība.* Darba organizācijas p.

plānvidus, -us, v.; apv. *Plāna*[3] *vidus; kāda laukuma vidus.* □ Asniņš [zēns] bija sameklējis slotu un ņēmās pa plānvidu, ka švīkstēja vien. Vāczemnieks 5, 18. .. to [jaunpiedzimušo jēru] nereti ienesa istabā, kur vairāk siltuma un gaismas. Tur tad viņš stāvēja plānvidū izbrīnījies, ieplestām kājelēm .. Kalndruva 8, 324. Apkūlībās, kad danči iet vaļā, plānvidus arvien par šauru. Indrāne 6, 43.

plarkšķēt, plarkšķu, plarkšķi, plarkšķ, pag. plarkšķēju, retāk **plarkšēt,** plarkšu, plarkši, plarkš, pag. plarkšēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt griezīgu, nevienmērīgu troksni (piemēram, par motoru, arī par to, kas plīst, sprāgst); atskanēt šādam troksnim.* Motocikla motors sāk plarkšķēt. □ Visapkārt kauca šāvieni, plarkšķēdamas sprāga granātas .. Jokums 1, 76. Dūmakā plarkšķ krogus mūzika. ME III, 319.

2. sar.; niev. *Pļāpāt.*

plarkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **plarkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt plarkšķ.* Plarkšķināt veco motoru. // intrans. □ Tālumā plarkšķināja motorlaiva. Drīz jānāk kuģītim. Rimts brīdis starp divām nebeidzamas steigas straumēm. Lāms 4, 141. «Es būšu lidotājs,» .. rakstīju savā glītrakstīšanas burtnīcā, piezīmēdams klāt divplāksni un izkrāsodams to ar zīmuļkrāsām. Plarkšķinādams tāds bija skrējis pāri mūsu jumtam .. Zemzaris 2, 95.

plarkšķis, -ķa, v., retāk **plarkšis,** -ša, v. *Griezīgs, nevienmērīgs troksnis, kas rodas, piemēram, darbojoties motoram, arī kam plīstot, sprāgstot.* Tālumā dzirdams motocikla motora plarkšķis. □ «Tā ir primitīva mūzika, plarkšķis,» es turpinu kaitināt .. muzikantu. Saulītis 13, 102. .. Jēkabs grozījās ap muzikantiem un, dabūjis no tiem ragu, izpūta tādus plarkšķus, ka meičas spiegdamas bāza pirkstus ausīs. PL Siev 59, 12, 8.

plasēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; fizk. *Raidīt bumbu uz tādu vietu, kur pretiniekam ir grūti to uztvert.* Veikli p. // trans. P. bumbu.

plasticēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; ķīm., fiz. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, parasti cietviela) siltuma, bīdes spēka iedarbībā kļūst plastisks vai plastiskāks.* P. kaučuku.

plasticitāte, -es, s.; parasti vsk. *Plastiskums (1).* □ Metālrūpniecības veidņu smiltīm jābūt ar .. pietiekošu plasticitāti, lai no tām varētu izgatavot vissarežģītāko profilu veidņus .. Izrakt 113.

plastīdi, -u, vsk. plastīds, -a, v.; bot. *Dažāda lieluma un formas bezkrāsaini vai krāsaini veidojumi augu šūnu citoplazmā.*

plastificēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; ķīm., fiz. *Ievadīt plastifikatoru (vielā, materiālā).* P. polimērus. P. cementu. Plastificēts kaučuks. Plastificējošās piedevas. □ Polivinilhlorīdu iespējams plastificēt, ievadot tajā dažādus zemmolekulārus savienojumus .. Alksnis 1, 28. .. plastificētā koksne var aizstāt arī metālus. D kal 65, 55.

plastifikācija, -as, s.; ķīm., fiz. *Darbība, process → plastificēt.* Koksnes p. Lakas p. Polimēru p. Gumijas p. □ .. parastā ozola dēlīši plastifikācijas procesā ieguvuši cēlkoka izskatu. Zv 77, 3, 6.

plastifikators, -a, v.; ķīm., fiz. *Viela, ko pievieno citai vielai, materiālam, lai palielinātu tā plastiskumu; mīkstinātājs.* Kaučuka p. Krā-

sas p. Sveķu p. □ Plastifikatori padara plastmasas elastīgākas .. Alksnis 1, 11.

plastika, -as, s. **1.** parasti vsk. *Tēlotājā mākslā — telpisku, apjomīgu darbu veidojums; arī tēlniecība, skulptūra.* Koka p. Dekoratīvā p. □ ..māla plastikā var gūt atveidu viscildenākās tēmas .. Kučinska 1, 62. Pats tēlnieks [G. Šķilters] bronzā realizētus darbus redzējis maz, kaut gan par bronzas plastiku nepārtraukti domāts. Zv 74, 22, 8. ..monumentālisms tēlniecībā izpaudās ne tikai kā īstenības vērtējuma rakurss un stilistisks paņēmiens, bet arī kā izteikts monumentālā tēla veidošanas principu attiecinājums uz visām plastikas jomām. Lit M 76, 39, 8. // *Telpiskums, apjomīgums (parasti tēlotājas mākslas darbam).* □ Ir iespējams apgaismot priekšmetu tā, lai gaismas stari sevišķi izceltu rotājuma plastiku, līdz ar to radot iespaidīgu gaismas un ēnu rotaļu .. Freimanis 1, 79. ..labāka būs ēku arhitektūra un plastika, uzlabosies pašu māju un dzīvokļu plānojums .. Zv 77, 16, 15.

2. parasti vsk. *Kustību lokanums, vijīgums, arī harmoniskums; arī kustību izveides paņēmienu kopums.* Dejas p. □ Ķermeņa vijīguma izkopšanas vingrinājumi palīdz attīstīt ķermeņa plastiku, panākt kustību harmoniskumu un iepazīstina ar klasiskā baleta pamatelementiem .. Ferda 1, 21. Indiešu dejas skola ir ļoti sena un ļoti grūta, sevišķi grūti apgūt roku plastiku. Zv 63, 16, 13.

3. parasti vsk. *Plastiskums (1).* □ Dominējošā interese par māla dabisko plastiku dod šī [sešdesmito gadu otrās puses] perioda keramikā bagātu un interesantu darbu klāstu. Nodieva 1, 30.

4. *Plasts (1).* □ ..celtniecībā un mašīnbūvē arvien vairāk lieto jauna tipa sintētiskas vielas — stiegrotu plastiku. Zv 63, 15, 15. ..strauji paplašināsies plastmasu un sintētisko sveķu ražošana. Tas dos iespēju plaši izmantot jau gatavas plastikas un plēves .. Zin T 64, 11, 32.

5. parasti vsk.; med. *Ķermeņa formu, funkciju ķirurģisks atjaunojums vai uzlabojums.* Ādas p. Muskuļu p. Kaulu p.

plastikācija, -as, s.; ķīm., fiz. *Darbība, process* → *plastificēt.* Kaučuka p.

plastikāts, -a, v.; ķīm., fiz. *Ar plastikāciju, plastifikāciju iegūta viela, materiāls.* Mitrumizturīgs p. Stikla p. Noklāt grīdu ar plastikātu. □ Mēbeļu virsmas [bērnistabā] ieteicams noklāt ar .. laku vai uzlīmēt tām kārtainā plastikāta loksni. Zeltiņš 1, 76. ..pati dzīve izvirza arī otru mūsdienām raksturīgu iezīmi — tā ir alkaina pieķeršanās dabai, jūrai, meža klusumam, tā ir vēlēšanās savā mājoklī starp modernajiem plastikātiem ienest kaut ko īstu, dabisku — no koka vai māla darinātu. Dzene 4, 104.

plastilīns, -a, v. *Plastiska masa, kas sastāv no māla un citu vielu (piemēram, vaska) piejaukuma un ko lieto veidošanā.* Krāsainais p. Izveidot no plastilīna figūras. □ Patīkamu krāsainību un daudzšķautņainību izstādē ienes .. Līzes Dzeguzes kokgriezumi un Gaidas Grundbergas plastilīna veidojumi. Māksla 62, 1, 42. Ja priekšmets trīsdimensionāls, tad iespējami formu studiju veidojumi plastilīnā vai mālā. Freimanis 1, 99. Bērnus ļoti saista .. veidošana, tādēļ viņu rīcībā jābūt .. plastilīnam un citam piemērotam materiālam. Sk Ģ 78, 12, 30.

plastisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **plastiski. 1.** ķīm., fiz. *Tāds, kas viegli padodas deformācijai un saglabā pēc tās radušos formu (par cietvielām, materiāliem u. tml.).* P. materiāls. Plastiska masa. P. kaučuks. Plastiskais betons. □ Drenu caurules ir no plastiska māla bez uzmavas veidoti un apdedzināti cilindriski izstrādājumi, kas noderīgi meliorācijai. Izrakt 241. Sniegs ir plastisks — tas noder rotaļām, no sniega var veidot sniega vīrus, dzīvniekus, celt cietokšņus. Mājtur 66. Bērnu kauli satur vairāk organisku vielu nekā pieaugušo, tāpēc tie ir plastiski un viegli maina formu. Ves 63, 4, 10. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības; tāds, kurā izmanto šādas īpašības.* Plastiska konsistence. Plastiskā deformācija — *deformācija, kas paliek pēc ārēja spēka iedarbības izbeigšanās.* □ Krāsns ķieģeļus veido pēc plastiskā veidošanas paņēmiena .. Izrakt 239. Deformāciju, kas paliek ķermenī, spēka darbībai izbeidzoties, sauc par paliekošo jeb plastisko deformāciju. Fiz k II, 151.

2. *Lokans, vijīgs, arī harmonisks (par kustībām).* Plastiska deja. □ ..dienvidu tautām piedēvē plastisku, vijīgu gaitu, atbrīvotu stāju. Ferda 1, 86. Lai .. reiboņi vai ģībonis neatkārtotos, dažreiz pietiek kādu laiku nodoties plastiskiem vingrojumiem .. Ves 62, 10, 13. // *Tāds, kam ir raksturīgas šādas kustības (parasti par cilvēku); tāds, kas ir lokans, kustīgs (par ķermeni, tā daļām).* □ Tāpat kā E. Feldmanis, arī A. Amtmanis-Briedītis tiecas padarīt Nacionālā teātra aktierus plastiskākus, aicinot talkā labas deju un plastikas speciālistes .. Dzene 6, 63. Lielajā teātrī ir tāds jauns, jauks puisis .. Garas, plastiskas kājas, romantisks veidols, fenomenāls solis. Liepa 1, 167.

3. *Brīvi krītošs, arī vijīgs (parasti par tērpu, audumu).* □ Plastiska, sievišķīga tērpa augšdaļa veidojas, ja reglāna piegriezuma kleitai visapkārt kakla izgriezumam ir pievilkums. PL Siev 76, 11, 27. Šajā sezonā pēcpusdienas kleitas ir vieglas, plastiskas, ne pārāk kuplas. Zv 80, 7, 32.

4. biol. *Tāds, kas viegli pielāgojas vai ko ir viegli pielāgot (parasti mainīgiem apstākļiem).* □ Vilks ir ļoti plastiska dzīvnieku suga, kas piemērojas visādiem dzīves apstākļiem. Kronītis 1, 259. Savvaļas augu ieviešana kultūrā nav saistīta ar lielām grūtībām, gluži otrādi — vairums [augu] .. ātri un viegli piemērojas kultūras apstākļiem, ir ļoti plastiski un labos augšanas apstākļos ātri izmainās un kļūst vēl krāšņāki. D kal 64, 89. ..sakņu sistēma [augļu kokam] ir ļoti plastiska .., ļoti ātri reaģē uz pārmaiņām, kas notiek augsnē. Augļkop 43.

5. biol. *Tāds, kas ir saistīts ar jaunu šūnu un to sastāvdaļu veidošanos organismā.* □ ..augs rada olbaltumu un citu plastisko vielu rezerves, kurām ir liela nozīme nākamā

gada veģetācijas perioda sākumā un izšķiroša nozīme ražas nodrošināšanai ziedēšanas laikā. Sudrabs 1, 104. Augšanas procesus, jaunu šūnu un to sastāvdaļu veidošanu apzīmē par plastiskiem procesiem. Tātad uzturvielas dzīvais organisms izmanto par uzbūves jeb plastisko materiālu. Ves 62, 3, 2.

6. *Tāds, kas ir telpisks, apjomīgs, tāds, kam ir gaismēnas radīta iluzora forma (parasti par tēlotājas mākslas darbu).* □ ..rotājumus pēc izpildījuma mēdz dalīt a) lineārajā jeb grafiskajā rotājumā (darināts ar svītru vai laukumu palīdzību un cieši piekļaujas priekšmeta virsmai); b) plastiskajā jeb veidotajā rotājumā (..iezīmīgs ar savu plastiskumu). Freimanis 1, 78. Apjomīgām, plastiskām dekorācijām pretstatā plakani gleznotajām frontālais, plakanais apgaismojums var būt tikai kaitīgs.. Pašd sk 126. ..ainavās mākslinieka meistarība atklājas galvenokārt spējā uzgleznot sniega plastisko struktūru, kad tas sedz nelīdzenu virsmu.. Kačalova 1, 132.

7. med. *Tāds, kas ir saistīts ar ķermeņa formu, funkciju ķirurģisku atjaunošanu vai uzlabošanu.* □ Plastiskās ķirurģijas tiešais uzdevums ir atvieglot cilvēkam dzīvi,.. novēršot iedzimtos defektus vai izlīdzinot izkropļojumus, kas iegūti nelaimes gadījumos.. Zin T 65, 1, 31. No spoguļa viņai pretī raugās nepazīstama meitene: mati apgriezti ļoti īsi, sejā vēl samanāmas rētas, kuras atstājušas vairākas ādas pārstādīšanas un plastiskās operācijas. J Plotnieks 3, 114.

plastiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** ķīm., fiz. *Vispārināta īpašība → plastisks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; spēja (cietvielām) viegli padoties deformācijai un saglabāt pēc tās radušos formu.* Vielas p. Plastiskuma koeficients. □ ..materiāla plastiskums ir ļoti nozīmīga īpašība, kas nosaka tā pārstrādes iespējas rūpniecībā. Alksnis 1, 5. Plastiskums ir mālu svarīgākā, bet komplicēta tehniskā īpašība, kas dod iespēju veidot no māla dažādus keramikas izstrādājumus. Izrakt 144.

2. *Vispārināta īpašība → plastisks (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kustību p. □ Šī meitene ir kā radīta mākslas vingrošanai, viņas iedzimtais plastiskums, liegās kustības apvieno sevī visu to, ko dēvējam par skaistu. Sports 81, 61, 3. Velta Vilciņa apveltīta ar neparastu roku un ķermeņa plastiskumu, kas savienots ar spožo [dejas] tehniku un dziļi izteiksmīgu tēlu veidojumu. Zv 63, 6, 12.

3. *Vispārināta īpašība → plastisks (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

4. biol. *Vispārināta īpašība → plastisks (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..dzīvībai raksturīgs apbrīnojams plastiskums,.. tā pārsteidzoši piemērojas visdažādākajai eksistences videi. Cīņa 63, 13, 4.

5. biol. *Vispārināta īpašība → plastisks (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

6. *Vispārināta īpašība → plastisks (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sienas rotājumu p. □ Sniegu gleznotājs prata parādīt ar apbrīnojamu plastiskumu, un viņa ainavas pārliecināja ar kolorīta smalkumu, kas radīja izjustu poētisku noskaņojumu. Kačalova 1, 50.

plastmasa, -as, s.; ķīm. *Sintētiski iegūta lielmolekulāra viela, kas pakļaujas plastiskai apstrādei.* Caurspīdīga p. Plastmasas plēve. Plastmasas detaļa. Plastmasu ražošana. Termoplastiskās plastmasas — *plastmasas, kuras plastiskai apstrādei pakļaujas siltuma iedarbībā.* Termoreaktīvās plastmasas — *plastmasas, kuru plastiskums izpaužas tikai to apstrādes laikā.* □ Plastmasas viegli pārstrādājamas valcējot, presējot, štancējot, lejot.. Zin T 77, 9, 24. Reinis pabīda augstāk uz pieres plastmasas rāmju ietvertās aizsargacenes. Krūmiņš 1, 79. «Kur mums ir plastmasas vāciņi, māt?» izklaidīgi ierunājās Laura. Ezera 7, 199.

plastolīts, -a, v. *Plastikāts.* □ Stikla plastolītu māja būs ļoti higiēniska, jo tie laiž cauri ultravioletos starus, kas sterilizē gaisu.. Cīņa 63, 2, 4.

plastomētrs, -a, v. *Iekārta vielas plastiskuma mērīšanai.*

plasts, -a, v. **1.** ķīm. *Mākslīga lielmolekulāra organiska viela, ko iegūst sintēzes ceļā, vai arī pārveidojot dabas vielas.* Koksnes p. Olbaltumvielas p. Šūnu p. Stiegrots p. □ No stikla šķiedras un stikla auduma, tos piesūcinot ar poliestera sveķiem un attiecīgi apstrādājot, iegūst stikla plastu. Liesma 64, 5, 32.

2. reti. *Plastiska viela.* □ ..aktīvā pievēršanās veidošanai no [māla] plasta ļauj labāk iepazīt māla plastiskās īpašības.. Nodieva 1, 19.

plašināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst plašs vai plašāks.* □ ..pati dzīve diktēja nepieciešamību kolhozus plašināt. Cīņa 78, 232, 3.

plaškots, -a, v.; jūrn. *Plakandibena kuģis bez klāja kravu pārvadāšanai ostas teritorijas rajonā, arī pagaidu tiltu celšanai un piestātņu ierīkošanai.*

plašs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plaši.** **1.** *Tāds, kura robežas atrodas tālu uz visām pusēm no tā vidus, centra (par platību); tāds, kas aptver lielu teritoriju, aizņem lielu vietu.* P. tīrums. Plašas ganības. P. kalnains apgabals. Visapkārt plešas plaša jūra. Aiziet plašajā pasaulē (arī ļaudīs, dzīvē) — *atstāt dzimto māju, līdzšinējo dzīvi; uzsākt patstāvīgas dzīves gaitas.* □ ..priekšā atklājās plašs, acij neaptverams līdzenums ar pļavām, ganībām, nopļautām druvām.. Strāls 2, 283. Plašā apkārtnē par Līdaku kāzām runāja rītā un vakarā. Brigadere 2, 447. Sākumā tika izlemts, ka mājās viņš [karavīrs] neatgriezīsies, jo diezgan plaša ir arī mazā Latvijas republika. Saulītis 12, 13. Gundegu rindas lakstaugi plašāk izplatīti, turpretim kokiem ir šaurāki areāli. Galenieks 2, 214. // *Tāds, kas aizņem lielu platību (par telpu, celtni).* Plaša viesistaba. Plaša sporta zāle. □ Tautas sapulce bija sarīkota muižā, jo citur nebija tik plašu telpu. Sakse 7, 295. Vēlāk apskatām plašas siltumnīcas, kur strādā piecas meitenes. Auziņš 1, 190. // *Tāds, kas ir tālu, parasti uz visām pusēm, pārredzams (par dabasskatu).* □ Lejā, slaidā ieliecē aizplūst Daugava, bet

pāri tai lēzenā līdzenumā saulē zvīļo zaļie labības lauki. Šī plašā ainava viņam atkal atgādina bērnību, kad ganos no vecā ozola vēries tālā vasaras apvārsnī. Sēlis 5, 262. No ciemata paveras plašs skats: .. tālas mežu ainavas, kuru zilgme sniedzas desmitiem kilometru tālu .. Lauku Dzīve 81, 1, 8. .. pa .. logiem tieši lapkritī atklājās plaši tālumi ar Vidzemes krasta mežiem un Daugavas strēmeli .. Ezera 9, 142. // *Tāds, kas ir vērsts uz visām pusēm (piemēram, par augu daļām); kupls (1).* P. zieda čemurs. □ Vārpiņas ar vīrišķiem ziediem atrodas [kukurūzas] stumbra augšgalā plašā skarā .. Galenieks 2, 406. Klajās, vējiem pakļautās vietās [priedes] stumbri ir zaraini, arī vainags veidojas plašs. Birkmane 1, 10. // *Tāds, kam starp sākuma un beigu punktu ir samērā liels attālums (par kustībām, žestiem).* Iet plašiem soļiem. P. rokas mājiens. □ Nu brigadieris paslēja roku un ar plašu vēzienu uzlika uz sirds. Kalndruva 5, 70. Sieva plašā atvēzienā pacēla virs galvas vāli un ar varenu blīkšķi zvēla pa mietiņu. Bels 6, 338. «Īpašnieks būs šis skaistais jauneklis,» tēvocis ar plašu žestu pamāja uz Ģirta pusi. Dripe 2, 90. // *Tāds, kam ir raksturīga samērā stipri uz abiem sāniem vērsta lūpu, mutes līnija (par smaidu); plats.* □ Oskara sejā parādījās plašs, līksms smaids. Kalndruva 5, 61. // parasti apst. *Tāds, kas pārsniedz parasto platumu, atvērumu, atstarpi u. tml.* Plaši izplest pirkstus. □ Klēts durvis plaši atvērtas .. Austriņš 2, 176. Mētelis un svārki viņam stāvēja plaši vaļā .. Kaudzītes 1a, 41. Plaši ieplestām acīm meitene raudzījās tumsā. Dripe 6, 204.

2. *Tāds, kas sastāv no daudziem, kuri parasti ir saistīti ar noteiktu darbību, sistēmu (par cilvēku vai dzīvnieku grupu).* Plaša klausītāju auditorija. Plašas lasītāju aprindas. Plaša dzīvnieku ģints. □ Proletariāta un reizē plašu masu politiskā atmoda veicina visu radošo tautas spēku uzplaukumu .. Valeinis 2, 7. Dzejnieka cienītāju plašā saime vasarās labprāt aizbrauc uz tām mājām, kur bērna un pusaudža gadus pavadījis nākamais dzejnieks. J Kalniņš 5, 128. Plaša ir baložu un dūju cilts, par visiem šiem spārnaiņiem mums nemaz nav ziņu .. Sudrabkalns 5, 104. // *Tāds, kas veido lielu, daudzveidīgu kopumu (piemēram, par priekšmetiem, produkciju).* Plaša rūpniecības preču produkcija. Plaša ziedu izstāde. □ Reizi nedēļā grāmatas izsniedza skolas bibliotēka. Tās krājumi sevišķi plaši vis nebija — pāris skapju. Vīksna 1, 60. Rūpniecībā plašā sortimentā ražo germānija un silīcija pusvadītāju aparātus .. Zin T 80, 1, 10.

3. *Tāds, kas noris, izpaužas intensīvi, arī daudzveidīgi (par darbību, norisi, pasākumu); tāds, kurā piedalās, iesaistās daudzi.* Plaša konference. Plašas svinības. Plaša skolu celtniecība. Plaša koncertdarbība. P. preču patēriņš. Plaši izmantot jaunās metodes. □ Darbs ar akmeņu vešanu solījās izvērsties īsti plašs. .. Zirgu aiz zirga piebrauca un atkal aizbrauca ar piekrautu vezumu. Fimbers 1, 319. Tēvs centās norentēt mājas, saimniekot plašā vērienā. Aizņēmās naudu un aizdeva naudu. Tāpēc allaž bija kaut kādi plāni un kādas rūpes, kam dzīvoja līdzi arī Pliekšāna bērni. J Kalniņš 7, 107. Pārāk plašas bēres nebij rīkotas .. Lūdza tikai pašus tuvākos .. Upīts 4, 226. Kultūrvēsturisko novadu izpēte dod iespēju plaši analizēt latviešu etnoģenēzi, materiālās kultūras un dzīves veida vēsturi .. Latv etn 40. // *Tāds, ko atzīst, arī veicina, atbalsta daudzi (par kā slavu, popularitāti u. tml.).* Plaša kinomākslas popularitāte. Plaši pazīstams skaņdarbs. □ Jo tuvāk rudenim, jo plašāka auga Brīviņu kunga slava, Rijnieks ar visiem grantskalniem, bodi un dārznieka māju arvien vairāk palika ēnā. Upīts 4, 423. // *Tāds, kam ir daudzveidīgs, daudzas parādības aptverošs saturs, arī liels apjoms (piemēram, par tekstu, zināšanām).* P. raksts. P. vēsturisks apskats. Plašas zināšanas. Plašas intereses. Plašas iespējas mācīties. Plaši mērķi. Stāstīt gari un plaši. □ .. romāns ir stipri plašs — ar daudzām sižetiskām līnijām, ar cilvēkiem, kas strādā rūpnīcās, kolhozu laukos .., mācās skolās. J Kalniņš 1, 174. Kapteinis, atgūlies savā kojā, lasa .. Plauktā virs viņa guļvietas vēl vesela rinda grāmatu .. Redzams — plašs interešu loks kapteinim. Talcis 7, 109. A. Upīts savā plašajā daiļradē notēlojis tautas dzīvi un cīņas vesela pusgadsimta laikā .. Valeinis 1, 24.

○ Dzīvot plaši — *dzīvot pārticībā, bezrūpīgi.* Plašā frontē — *izvērsti, ļoti plašos apmēros.* □ Pētījumos, kas notiek plašā frontē un straujos tempos, pielieto visu metodisko līdzekļu arsenālu .. Zin T 65, 9, 5.

plašums, -a, v. **1.** *Platība, kas ir tālu pārredzama; liela platība, teritorija, arī brīva, neierobežota vieta.* Stepes p. Nepārredzams jūras p. Kosmosa plašumi. □ Tālu klīst skatiens pa visu apkārtni, kur milzīgais plašums saskaras ar padebešiem. Jansons 2, 142. Tikai piekalnē, kur atklājās viss Daugavas plašums, viņa atkal apstājās. Ezera 2, 113. Mēs staigājām pa Vecrīgas šaurajām ieliņām, raudzījāmies stāvo māju mazajos logos un runājām, kādēļ senāk cilvēki nav vēlējušies vairāk plašuma un gaismas. Lukjanskis 1, 105. Mūzika cēlās augšup un līgojās kaut kur starp debesu plašumiem. Viese 2, 112. // pārn. *Lielas, neierobežotas (piemēram, darbības, rīcības) iespējas, arī vērienīgums.* □ .. ak Erik, ko gan tagad nevarētu padarīt, kādus milzu darbus veikt! Bet Eriks raujas prom no plašuma, sabiedrība viņu it kā apgrūtina .. Sakse 7, 406. Un reizēm tikai laimes spēle paver to plašumu, kur izteikties vēlas aktiera sirds .. Dzene 3, 40. Pats laikmets ar savu plašumu un iespējām pacēla jauno cilvēku pāri ģimenes sīkmanībai. Purs 4, 118.

2. parasti vsk. *Vispārināta īpašība →* plašs *(2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Ne vien «Vētrā» [romānā] tēlotie notikumi, bet arī atveidoto tēlu galerija pārsteidz ar savu plašumu. Tur ir pārstāvji no visām sabiedriskajām šķirām un grupām .. Kar 54, 5, 104.

3. parasti vsk. *Vispārināta īpašība →* plašs *(3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Interešu p.

□ ..Čehovs savās novelēs ietvēris milzīgu, gandrīz neaptveramu dzīves plašumu. Cīņa 60, 24, 3. Angļu progresīvais zinātnieks un sabiedriskais darbinieks Džons Bērnals uzlūko Ļeņinu pēc viņa domāšanas spēka un redzes loka plašuma par sava laika lielāko zinātnieku. Zv 54, 2, 1.

○ Plesties (arī vērsties, iet) plašumā — *paplašināties.* □ Patiesībā saimniecība pletās plašumā, vienam pašam to vadīt jau kļuva pavisam grūti. Talcis 8, 129. Celtniecība laukos vēršas plašumā, kļūst aizvien intensīvāka. Zin T 78, 3, 21. Pašreiz saimniecībā plašumā iet rudens aršana. Cīņa 63, 228, 2.

plāt, plāju, plāj, plāj, pag. plāju. **1.** trans. *Klāt, novietot, parasti plānā slānī.* □ ..viņa.. plāja podā diļļu kārtu, tad vīnogulāju un upeņu lapu slāni.. Ķempe 9, 13. Cik vienkāršs un patīkams ir šis varenais, skaidu plātņu prizmām plātais griestu segums visā zāles garumā! Lit M 63, 6, 3. Mana karoga krāsa — sarkana. Plājiet virsū baltu vai melnu, šķiediet raibu, nevar nekā, vienalga — sarkana! Līvzemnieks 1, 55. // *Likt (uz kā, parasti uz galda).* □ ..Vende.. plāja cepuri galdā.. Jokums 1, 348. // *Gāzt (zemē).* □ Plāt labību gar zemi. ME III, 331.

2. trans. *Darīt plānāku, placināt; darot plānāku, placinot, veidot (ko).* □ ..kalējs izcēla [no ēzes] knaiblēs balti nokarsušo dzelzs gabalu un ar rokas āmuru sparīgi plāja to plānāku. Fimbers 1, 222. Smēdē līdz brokastlaikam [Mārtiņš] rīkojās pavisam bīstami: plāja dzelzi tā, it kā te nebūtu kaļams pakavs, bet viss resnais stienis jāsaplāj plakans, lai var sacirst naglās. Upīts X, 877.

3. intrans. *Sist (pa ko).* □ ..Ormanis sāk plāt man pa plecu tā, ka jāatzīst — spēka šim vecajam frontiniekam netrūkst arī vienīgajā rokā. Ezera 11, 142. Švīkst slotas [pirtī], sēc elpas, un liekas, ka tā vairs nav mana mugura, pa kuru es plāju un plāju kā bez prāta. Līvs 4, 14. // trans. *Sist (ko).* □ ..vīri.. sāk ar maisiem pērt un plāt degošos viršus un kūlu. Ezera 9, 60.

4. trans.; sar. *Klāstīt (1).* □ Vaņa atmet ar roku, bet Semjons.. nu tik plāj un plāj, kā kāršu spēlēs izput milzu bagātības. Salenieks 7, 211.

5. intrans.; sar. *Iet, doties (uz noteiktu vietu, noteiktā virzienā u. tml.).* □ Ar smagu sirdi plāja mājup arī mežsarga dēls. Kaldupe 12, 205. Melnais zirgs tiešām klāt. Padzeras Ventā, trīsreiz sāpīgi nozviedzas, tad smagiem soļiem plāj kalnā. Kaldupe 8, 127.

platacains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir platas acis (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* Platacaina meitene. □ pārn. ..tieši tāpēc ir vajadzīgi tādi mākslinieki kā Helga Melnbārde-Krisberga, lai palīdzētu mūsos rosināt šo brīnišķīgo spēju saglabāt bērna naivo skatienu, platacaino izbrīnu par vienkāršām lietām. PL Siev 79, 1, 13.

platacis, -ča, v.; **platace,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Tas (tāds), kam ir platas acis.* □ Un tur, uz tā akmens sūnainā, Pakāpies platacis puisēns kāds. Lisovska 1, 41.

platāna, -as, s. *Vasarzaļš koks ar staraini daivainām garkātainām lapām un ziediem bumbierveida galviņās.* Platānu aleja. □ Platānas ļoti bieži audzē kā aleju kokus pilsētās, jo tās ir visai dekoratīvas; skaistus ielu apstādījumus ar platānām redz, piemēram, Tbilisi un Batumi.. Galenieks 2, 228. Armēnijā, Sjunikas kalnos, izveidota platānu dēstu audzētava. Šeit atrodas mūsu zemes vienīgā platānu birzs, kuras platība ir 60 hektāru. Rīgas B 79, 26, 3.

platasmens, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plats asmens.* □ Pārmaiņas [no 10. līdz 12. gadsimtam Latvijā] skar arī svarīgo darba rīku — cirvi. Šaurasmens cirvi nomaina platasmens cirvis, kurš noderīgāks koku un krūmu izciršanai, kā arī namdara darbā. Zv 57, 7, 15.

platausainis, -ņa, v.; **platausaine,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; arī **platausis,** -ša, v.; **platause,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tas (tāds), kam ir platas ausis (parasti par dzīvniekiem).*

platausu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir platas ausis (parasti par dzīvniekiem).*

platbārdains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir plata bārda.* P. vīrs.

platbārdis, -ža, v.; **platbārde,** -es, dsk. ģen. -žu, s.; reti. *Tas (tāds), kam ir plata bārda.* Platbārde kaza.

platdeguna, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plats deguns, kura nāsis novietotas samērā tālu viena no otras.* P. pērtiķis.

platdegunains, -ais; s. -a, -ā. *Platdeguna.*

platdibene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Laiva ar platu, plakanu dibenu.* □ Pāri Daugavai Emma pārcēlās naktī, aklā tumsā, ar krastmalas kārkliem nomaskētā platdibenē. Niedre 14, 8. Platdibene.. viļņos viegli var apsviesties. Krūmiņš 1, 13.

plate, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Plakans, parasti gluds, taisnstūrveida (dažāda materiāla, piemēram, koksnes, metāla) veidojums, ko izmanto par izejmateriālu (kā) izgatavošanai; arī plātne (1).* Koka p. Tērauda p. Korķa p. Kārtaina p. Galdnieka p. Izolācijas p. Kūdras plate — *no kūdras gatavots siltumizolācijas materiāls celtniecībā.* Koksnes (šķiedru) plate (arī plātne) — *plate, ko izgatavo, saspiežot koksnes šķiedras vai koksnes skaidas.* Asējuma plate — *ar īpašu necaurlaidīgas vielas kārtu pārklāta metāla plate, uz kuras pārnes zīmējumu.* □ Daži konstruktori ieteic siju galus novietot uz.. sienā iemūrētas dzelzsbetona plates vai tērauda aptveres. Šterns 2, 201. ..cehs ražo cietās skaidu plates no zāģu skaidām.. Ģeogr 631. Mūsdienās koka grebumam jeb dzelumam lieto speciāli sagatavotu un slīpētu koka plati, kurā šķiedra novietota galeniski, perpendikulāri virsmai.. PL Siev 64, 6, 20. Koksnes šķiedru plates, it īpaši cietās un sevišķi cietās, var izmantot elektrovagonu un tramvaju iekšējās konstrukcijās.. Zin T 63, 6, 11. // *Īpašs paplātveidīgs trauks ar nodalījumiem dažādu auksto ēdienu pasniegšanai galdā.* □ Platēs ēdienus kārto apļos vai rindās. PL Siev 77, 6, 28.

2. *Ar fotoemulsiju pārklāts taisnstūrveida stikla gabals fotografēšanai; fotoplate.* □ Kopēšanu uz gaismjutīgās .. plates izdara automātiskajā kopēšanas rāmī. Zin T 77, 2, 21.

3. *Parasti savienojumā «skaņu plate»: skaņuplate.* □ Simfonija, kas daudziem pazīstama jau no skaņu platēm, koncertzālē pie mums izskanēja pirmo reizi. Vītoliņš 2, 207. Katra tauta uzskata par pienākumu ieskaņot platēs savas klasikas pamatdarbus, mūzikas antoloģijas skaņu platēs kļūst par populāru mūzikas izglītības formu. Māksla 61, 2, 18. Viņš ieslēdza radio un uzlika atskaņotāja adatu uz plates malas, lai klausītos atkal no paša sākuma. Vilks 5, 95.

4. med. *Izņemama zobu protēze — plāna pamatne, uz kuras ir nostiprināti mākslīgie kroņi un kura cieši piegul pie žokļiem un mutes gļotādas.* Pilnā (arī totālā) plate — *plate, ko gatavo, ja mutē nav neviena zoba.* Daļējā (arī parciālā) plate — *plate, ko gatavo, ja ir saglabājies viens zobs vai daži zobi.*

plāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Taisnstūraina plāna panna (kā) cepšanai krāsnī, cepeškrāsnī.* □ ..[mīklas] ripiņas vēl pavalstīja pa galdu, savēla tās apaļos riekstiņos un lika uz plātes cept. Birznieks-Upītis IV, 95. ..uz platām galdu virsām rindojas plātes ar siltām, dzelteni brūnganām smalkmaizītēm, trausliem cepumiem .. Zv 74, 20, 8. Maizes cepamās plātes un cepešpannas parasti gatavotas no skārda. Maizes plātēm viens gals valējs .. Pavāru gr 36.

2. *Plātne (2).* □ Aizlikusi krāsns mutei plāti, saimniece papurina Asjas mammu aiz pleca un čukst tai ausī. Spāre 5, 172. Pa labi no durvīm slējās milzīgs rakstāmgalds ar biezu marmora plāti. Bels 1, 71.

platekrāns, -a, v. *Ekrāns (kinofilmu projicēšanai), kura malu attiecība ir no 1 : 1,66 līdz 1 : 2,33.* Demonstrēt filmu uz platekrāna. // ģen.: platekrāna, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir paredzēts projicēšanai uz šāda ekrāna (parasti par kinofilmu); tāds, kur atrodas šāds ekrāns (par telpām).* Platekrāna kinofilma. Platekrāna kinoteātris. □ Rīgas kinostudijas dokumentālisti uzkrājuši bagātu un daudzpusīgu pieredzi dažādu veidu un žanru filmu veidošanā — no īsiem krāsainiem rullīšiem un nelielām fotofilmām līdz pilnmetrāžas platekrāna darbiem. Kin 76, 129. // ģen.: platekrāna, adj. nozīmē. *Tāds, ar ko projicē attēlu uz šāda ekrāna.* Platekrāna kinoprojektors.

platēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pārklāt (mazāk vērtīga metāla virsmu) ar plānu, parasti cēlmetāla, kārtu.*

platfilma, -as, s. *Filma, kuras kadrs ir samērā plats.*

platforma, -as, s. **1.** *Samērā bieza, izturīga (parasti nostiprināta un paaugstināta) konstrukcija ar plātņveida virsmu (kā) balstīšanai, pārvietošanai u. tml.* Dēļu p. Pārvietot kravu uz platformas. Kāpņu platforma — *neliela horizontāla konstrukcija starp kāpņu posmiem.* □ Augstu gaisā virs valējās [kuģa] lūkas parādījās platforma, uz kuras bija sakrautas kastes un saiņi. Lācis VI, 292. Uz bīdāmas platformas strādnieks sakrāva finiera plāksnes .. Lēmanis 18, 30. Kāpņu platformā tagad stāvēja bērnu ratiņi. Millijas māte divreiz dienā staipīja tos augšā un lejā. Skujiņš 12, 252. // *Līdzens paaugstinājums, piemēram, gar sliežu ceļiem dzelzceļa stacijā, gar upi piestātnē.* Dzelzceļa p. □ Pasažieri izklīda ātri un klusi, pa platformu steidzās stacijas kalpotāji .., kāds kaut ko uzsauca un iesvilpās, un tad vilciens jau arī sāka ripot tālāk. Lēmanis 16, 136. Kapsētas dārzos jau zaļoja kopiņas, vītoli spīdēja medaini silti, bet no piestātnes platformas bij redzami vēl tikai ūdeņi .. Brigadere XIX, 216. // *Ietaise (transportlīdzekļos) iekāpšanai un izkāpšanai.* □ Izkļuvusi uz platformas, viņa atvēra lietussargu un nedrošiem soļiem nokāpa pa [lidmašīnas] līganajām atumīnija kāpnēm. Skujiņš 12, 192. Pie viaduktiem .. es nolecu no [tramvaja] platformas, izmantojot palēninājumu līkumā, un tālāk dodos kājām .. Zemzaris 2, 37. Makšķernieks .. nepārtraukti mēģina uzsākt sarunu ar konduktori. Tā atjoko un iziet uz priekšējās platformas patriekties ar vadītāju. A Grigulis 13, 500.

2. *Nesegts, atklāts preču vagons; nesegta, atklāta daļa (transportlīdzeklim), uz kuras novieto kravu.* Vilciena p. Kāpurķēžu p. Izkraut platformu. □ Blakus krautuvei mazā atstatumā cits no cita kā izirusi kreļļu virkne stāv vagoni. Platformas jau piekrautas ar baļķiem, un tagad vīri nes bērza klučus, kurus sūtīs uz finiera fabrikām. Vilks 3, 10. Mēs, zenītnieki, atkal braucām kopējā ešelonā ar artilērijas pulka divizioniem. Lielgabali .. tika novietoti uz platformām, bet kaujinieki iekārtojās brūnajos preču vagonos. E Arājs 1, 70. Smagās mašīnas platforma bija tukša, bet kabīnē blakus šoferim sēdēja meitene. Kroma 3, 67.

3. ģeol. *Viena no planētas garozas galvenajām struktūrformām, kas sastāv no līmeniskiem nogulumiežu slāņiem un vāji padodas iekšējo spēku darbībai.* □ Latvijas teritorija atrodas Krievijas platformas ziemeļrietumu malā. Tai raksturīga platformas apvidu ģeoloģiskā uzbūve .. Ģeogr 21. Zemes garoza nepārtraukti mainās. Kustīgie apgabali .. pārvēršas relatīvi mierīgos — platformās. Zin T 78, 10, 19.

4. *Noteikti formulēta darbības programma, prasību, uzskatu kopums (piemēram, politiskai partijai, šķirai, sociālai grupai).* □ Galvenais uzdevums bija atrast kopēju valodu ar sociāldemokrātiskās jaunatnes vietējām organizācijām un mēģināt izstrādāt ar tām kopīgu cīņas platformu. Jansons 4, 524. Jau no pašiem pirmajiem pastāvēšanas gadiem teātris izvirzīja noteiktu darbības platformu — parādīt jaunajiem skatītājiem mūsdienu jauno cilvēku .. Tēl M 77, 65.

platformāta, ģen., nelok. *Tāds, kā uzņemšanā un projicēšanā tiek izmantota filma, kuras platums ir no 50 līdz 70 milimetriem (parasti par kinofilmu); tāds, kas ir paredzēts šāda izmēra filmas uzņemšanai un projicēšanai.* Demonstrēt p. kinofilmu. P. ekrāns. □ «Karš un miers»

un «Mūzikas skaņas» ... Mūsdienu tik vērienīgās platformāta stereofoniskās krāsainās lielfilmas jau vairs nerada izbrīnu. Liesma 75, 2, 12.

platformveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir platformas veids.* P. izbūve.

platformveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **platformveidīgi.** *Platformveida.*

platgalis, -ļa, v.; arī **platgals,** -a, v.; tehn. *Atsevišķa cauruļveida detaļa ar atveres paplašinājumu vienā galā; cauruļveida priekšmetu gala atveres paplašinājums (piemēram, taurei, piltuvei).* Piltuves platgalis. Zvanveida platgalis. Konisks platgals. Caurule ar platgalu. □ Uz šasijas uzmontēts spēcīgs ventilators, kas viļņveidīgi dzen gaisa plūsmu caur platgali. Zin T 78, 7, 39.

platgalu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plati gali.* □ Viņiem apkārt dīdījās arī Skroderēns,.. zilā divrindu žaketē un gaišās, sārtsvītrainās platgalu biksēs. Birze 7, 237.

platgalvas, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plata galva (par naglām, skrūvēm u. tml.).* P. nagla.

platgalve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Asarveidīgo kārtas līdz 15 centimetriem gara zivs ar platu, gludu galvu un vienkrāsainām vēdera spurām.* □ Platgalve.. dzīvo jūrā un saldūdeņos.. Tā 10—15 cm gara. Nārsto aprīlī, maijā. Latv dzīvn 90.

platgalvis, -vja, v.; **platgalve,** -es, dsk. ģen. -vju, s.; sar. *Tas (tāds), kam ir liela, plata galva, arī izspūruši mati.*

platība, -as, s. **1.** *Zemes virsas, parasti norobežota, daļa, kas ir aizņemta (ar ko), arī paredzēta (kam).* Augļu dārza p. Graudaugu sējumu p. Izmantot visu apbūves platību. Skolas būvniecībai paredzētā zemes p. Meži aizņem lielas zemes platības. □ ..govis nekur nenometās uz ilgstošu ēšanu, bet nemitīgi siroja pa ganāmo platību, šur tur pa mutei ieplūkdamas. Kalndruva 8, 42. Sēklu iegūšanai jāizrauga tādas sēto zālāju platības, kur mazāk nezāļu.. Tērauds 1, 390. Losa salu grupa gan neiestiepjas tik dziļi jūrā kā Bisaguša salas.. To nav arī tik daudz, un tās neaizņem tik lielu platību. Grīva 8, 202. // *Zeme, ko kādas apsaimnieko; zeme, kas kādam pieder.* Piemājas zemes p. □ Upīšu Mārtiņš apstājās un pārlaida sajūsmīgu skatienu Brīviņu platībai, kuru pārstaigāja jau sesto gadu.. Upīts 4, 88. Zemes platība Ceplīšam jau liela. Ar divi zirgi nevar vis apstrādāt. Austriņš 1, 96. Sarkaļu mamma, lai kaut cik saglabātu lielo zemes platību, ataicināja pie sevis savu meitu Malvīni.. Sakse 7, 152. // *Norobežota vieta, kur audzē (noteiktas sugas, ģints, šķirnes u. tml. augus vai to grupas).* Rudzu p. Ziemāju p.

2. *Lielums (telpai), ko nosaka pēc (tās) kvadrātūras.* Liela uzgaidāmo telpu p. Izmērīt dzīvokļa platību. Daļu no zāles platības aizņem skatuve. (Ap)dzīvojamā platība — *dzīvošanai paredzētā platība (mājā, dzīvoklī).* Lietderīgā platība — *kopējā (mājas, dzīvokļa) platība.* □ «Nu jums, Zuze, jāpārceļas pie manis,» viņa aicināja. «Citādi es viena tik lielā platībā pazudīšu.» Avotiņa 2, 93. Ekspozīcijas autori ievērojamu platību šajā zālē atvēlējuši arī lielformāta krāsu diapozitīviem.. Māksla 73, 4, 19. ..dzīvokļu lietderīgā platība svārstās no 22 līdz 70 kvadrātmetriem. Lit M 62, 3, 3.

3. *Laukuma mērvienībās izteikts (kā) virsmas lielums.* Rudzu lauks piecu hektāru platībā. Ūdenstilpes p. □ Jaunajai padomju saimniecībai iedalīti trīsdesmit trīs tūkstoši hektāru zemes; tā ir apmēram piecas reizes lielāka platība nekā visa Krimuldas ciema teritorija.. Talcis 4, 37. Koka būvju pamatā likti paprāvi bērza baļķi. Virs tiem uzcelts taisnstūrveida atbalsta konstrukciju režģis 25×31 m platībā. Derums 1, 84. Ādas platība cilvēkam ir caurmērā 1,5—2 m^2. Ves 76, 2, 13.

plātība, -as, s.; parasti vsk.; sar. *Lielība.* □ Zobgaļi pasmējās: vainīgs esot mūsu.. plātības gars.. Zv 73, 15, 2. Es jums atdodu: savas ēzeļa ausis un plātību, savas tukšās runas un savu neasprātību. Ziedonis 4, 54.

plātībnieks, -a, v.; **plātībniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. *Lielībnieks.* □ «Pašreizējo MTS [mašīnu un traktoru stacijas] direktoru jūs redzējāt,.. plātībnieks. Tik vien zina, kā lielīties ar saviem agrāko laiku nopelniem.» Niedre 5, 74.

plātīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plātīgi;** sar. *Lielīgs.* □ ..viņi bij plātīgi. Viens lielījās ar to, ka bijis reiz leitnants, citam dēls uzdienējis par kaprāli.. Plaudis 2, 154. ..pie virtuves mīdījās seši zēni. Cits bikls pusaudzis, cits pilnīgi nobriedis puisis, plātīgs un skaļš. Niedre 10, 41. Sāka runāt tēvs. Tādā sliktā sapulču runātāja stilā, kur reizēm ieskanējās gan tīri formālistiski, gan nevarīgi, gan plātīgi, gan liekulīgi toņi. Gulbis 3, 185.

plātīgums, -a, v.; parasti vsk.; sar. *Lielīgums.* □ ..pārmērīgs brašulis, kas visu saprot un visu var. Smīns un noklausītas asprātības, pārākuma pilni smiekliņi, plātīgums — lūk, viņa ieroči. Dripe 4, 225. Kas tad ir vīrišķība? Ne jau plātīgums, pārspīlēta dižošanās, cinisms vai balamutība. Cīņa 81, 118, 3.

platinēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pārklāt ar platīna kārtu.*

platīnlapsa, -as, s. *Rudo lapsu mākslīgi izveidota varietāte, kuras pārstāvju apmatojumam ir platīna krāsa; šīs varietātes lapsa.* □ Pēdējos gados izaudzēta.. lapsu varietāte — platīnlapsa, kurai gaiši sudrabaini akotmatu gali dod muguras spalvai platīna nokrāsu. A Kalniņš 1, 17.

platīns, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — peļēkbalts metāls ar augstu kušanas temperatūru.* Platīna oksīds. Platīna kontakts. Platīna stieple. □ ..arvien lielāku nozīmi iegūst platīns un tā analogi.. Šiem metāliem piemīt sevišķa izturība pret koroziju augstās temperatūrās.. Zin T 64, 1, 38. Kad pienāca 19. gadsimts ar pieprasījumu pēc metāliem ar ļoti augstu kušanas temperatūru un izturību pret skābēm, platīns kļuva par visdārgāko metālu. Arī tagad tas ir dārgāks par zeltu. Zv 63, 3, 7.

plātīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Vairākkārt plest (ķermeņa daļas, piemēram, rokas, pirkstus, spārnus).* Plātīt rokas — *ar roku kustī-*

bām sānis paust neziņu, nevarību. □ Kāds garš vīrietis tur kaut ko stāstīja, plātīja rokas un cilāja āmuru. Birznieks-Upītis 6, 58. Veckalaču Ancis pie lielā galda runāja, roku izlocīdams un pirkstus plātīdams .. Upīts 4, 247. Dziedādams viņš [putns] plātīja spārnus un raustīja asti .. Ezera 17, 191. Kuģi .. devās jūrā, tralēja .., bet atgriezās krastā ar niecīgiem lomiem, dažkārt pavisam tukšā. «Zivis pazudušas!» Kapteiņi plātīja rokas. ..«Kur šīs var pazust?» Talcis 8, 130. // *Vairākkārt vērt vaļā un ciet (piemēram, muti, knābi).* Plātīt muti — a. *Verot muti vaļā un ciet, paust izbrīnu.* b. *Lieki, nevajadzīgi runāt.* □ Barons Bunduls atkrita savā krēslā un plātīja muti kā zivs uz sausuma .. Zeiboltu J III, 119. Rudis nolūkojās, kā putniņš dziedot plātīja knābīti .. Birznieks-Upītis I, 211. ..zeltainie līņi laivas dibenā .. žaunas vien plātīja .. Austriņš 1, 225. «Untumains skuķis!» viņam gribētos tai nosaukt pakaļ, bet labāk sakost zobus. ..Vai tur ar bija vērts muti plātīt! Brigadere 3, 311. // *Vairākkārt plest, arī plandīt (piemēram, audumu), parasti rādot, apskatot (to).* □ «Tepat .. vajadzēja būt. Vai neesam pašāvuši garām?» Krusts plāta saburznītu [saburzītu] papīra strēmeli. Lubējs 3, 302.

plātīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Plaši kustināt rokas, parasti pastiprinot izteikuma saturu.* □ ..dzinēji [medībās] redz, ka mednieki° stāv pūlī, plātās rokām, dedzīgi strīdas un skatās uz upītes pusi. Upīts 18, 45. Kapteinis Zvaigznīte stāstīdams bija piecēlies kājās, reizumis plātījās ar rokām, paspēra dažus soļus šurp un turp pa nelielo kajīti .. Talcis 7, 139. Dažreiz darbnīcā gāja īsti skaļi, vīri strīdējās, klaigāja, plātījās rokām, centās cits citu pārliecināt. Dripe 2, 115. // *Vairākkārt vērties vaļā un ciet (parasti par muti).* □ Reizēm viņas balss aizrāvās, mute dīvaini plātījās, it kā trūktu elpas vai būtu pietrūcis vārdu, ar kuriem izteikt savu izmisumu un pretestības garu. Talcis 5, 124.

2. sar. *Lielīties.* □ Man likās, ka viņš visās lietās grib tikai plātīties un rādīt, cik viņš drošs un varens .. Jaunsudrabiņš 4, 24. Tā [grāmata] veikalos nebija pārdodama, bet krusttēvs Pauls plātījās, ka viņš varot dabūt tādas. Dinere 10, 205. Un tiem, kuri lielās — ar savu cilvēces mīlu plātās, sirds nav liela, tikai — paplašināta ... Purvs 1, 13.

plātīzeris, -ra, v.; sar. *Lielībnieks.* □ ..draugu pulkā stāstot, cik lielu zivi esmu noķēris, varēšu plest rokas platumā, cik gribu, un tomēr nevienam nebūs tiesību mani saukt par meli un plātīzeri. Lapsa 1, 76.

platkājiņš, -a, v. *Daudzgadīgs rožu dzimtas augs ar dzelteniem vai baltiem ziediem, plūksnainām vai starainām lapām; retējs.* □ Platkājiņi [pļavā] tālu dzen sārtas dzīslas un vietvietām robainiem sirmu lapu spārniem maigi apsedz rētas .. Caune 4, 90.

platkakla, ģen., nelok. *Tāds (parasti trauks), kam ir plats kakls.* □ Platkakla pudeles vai burkas .. nedrīkst novietot tieši uz katla dibena .. Vimba 1, 40.

platkaklains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds (parasti trauks), kam ir plats kakls; platkakla.* □ Iegūto masu [ābolu biezeni] pilda platkaklainās pudelēs .. Mājtur 371.

platknābis, -bja, v. *Zosveidīgo kārtas putns, kam raksturīgs garš, galā ļoti paplatināts knābis.* □ Platknābis .. ir diezgan bieži Latvijas PSR sastopams gājputns un caurceļotājs. ..Šīs pīļu sugas raksturīgākā pazīme ir 6—7 cm garais, lielais un platais knābis .. A Kalniņš 1, 175. Platknābji, cekulpīles ziemā mājvietu atrod Baltijas jūras rietumu piekrastē .. Cīņa 67, 173, 4.

platknaibles, -ļu, s.; tikai dsk. *Knaibles ar platiem galiem.* □ Ar divu platknaibļu palīdzību satver gredzena galus netālu no to sadurvietas un savērpj tik daudz, lai gredzenu varētu uzmaukt uz stīpas. Zin T 76, 1, 39.

platkrūtains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir plata krūšu daļa (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Čingishana rumaks .., rūsgans, platkrūtains rikšotājs ar melnām kājām un melnu ādas sloksni pāri mugurai, nekad neatradās tālāk par trijiem soļiem. Skujiņš 7, 159.

platlapains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir platas lapas (par augiem); platlapu.* Platlapainie lakstaugi. □ Apkārt aug platlapaini dadži un sudrabainas vībotnes .. Goba 1, 31. ..dzidri [saulē] staroja jauna, platlapaina kļava .. Kalndruva 5, 127. Visbiežāk audzē platlapaino kuplo granātu .. Dindonis 1, 152.

platlapis, -pja, v.; **platlape,** -es, dsk. ģen. -pju, s. **1.** *Tas (tāds), kam ir platas lapas (par augiem).* □ Lai gan Rīgai ir daudz dārzu un lai gan tās ielu troksni maigi slāpē platlapes liepas, .. jūlija skaistums tomēr atklājas īsti tikai laukos. J Liepiņš 1, 81. Dižais zeltzarainis osis, vecā platlape kļava .. te, no augšas raugoties, izlikās neparasti un sveši ... Kalndruva 8, 67.

2. v.; parasti dsk.; bot. *Lapu koku grupa, kurā ietilpst koki ar platām lapām (piemēram, ozoli, kļavas, liepas, oši).* □ ..šajā [atlantiskajā laika] posmā [Latvijā] ieceļoja tie dzīvnieki, kas raksturīgi platlapju mežiem vai lokalizējas galvenokārt gravās. Latv dzīvn 6.

3. v.; parasti dsk.; bot. *Divdīgļlapju lakstaugu grupa, kurā ietilpst augi ar platām lapām (piemēram, ceļtekas, cūkpienes, rasaskrēsliņi).* □ Seklās reljefa ieplakās, kur mitrums saglabājas neilgi, ir platlapju .. pļavas. Ģeogr 110.

platlapu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir platas lapas (par augiem).* P. liepa. □ Platlapu kokiem — ozolam, liepai, kļavai, osim, vīksnai un gobai — ir lielas lapas, kas iztvaiko daudz ūdens. Švinka 1, 191. Pa mākoņu spraugām saulstari apgaismo kupliem platlapu kokiem cieši apaugušu nogāzi .. Caune 2, 12. ..[ezera] krastā ļoti seklās dūņainās vietās aug .. platlapu vilkvālītes .. Spuris 1, 26.

platleņķa, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plats leņķis.* P. objektīvs. □ Trijstūri, kuram viens leņķis ir plats, sauc par platleņķa trijstūri .. Mat 359.

platleņķis, -ķa, v.; reti. *Plats leņķis.*

platmalains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir plata mala (parasti par cepuri).* □ Platmalainā, dzeltenā salmu cepure .. uzkrita dziļi uz pieres, jo matu nu viņam bija palicis krietni mazāk .. Zv 59, 13, 27.

platmale, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Cepure ar samērā augstu vidusdaļu, kurai visapkārt ir samērā plata mala.* P. ar lenti. Uzlikt galvā platmali. □ Tā bija īsta platmale! Pelēka un spīdēja kā zīds. Ar tādu platmali arī galva uz ielas bija jānes augstāk, nekā parasts. A Grigulis 18, 194. Kasparjusts uzlika salmu platmali ar melnu lentu, un viņi devās pusdienot. Birze 7, 18. Vārtiņos satiku jaunekli modernā, bet jau apnēsātā velūra platmalē .. Lubējs 4, 132. sal. ..ar nazi taču jāapdarina baravikām kāti. ..Rau, šī pati: brūna un liela kā tēva platmale .. Vanags 9, 28.

platmalu, ģen., nelok. *Platmalains.*

platmuguraiņs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir plata mugura (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* P. zirgs. □ Prokurors Nāts iedomājās savas sievas plato muguru, tuklos, gredzenotos pirkstus .., atminējās reiz slaiko studenti, un instinktīvs naids modās viņam pret to tur platmuguraino sievieti. Kurcijs 4, 27.

platmutis, -ta, v.; **platmute,** -es, dsk. ģen. -tu, s. **1.** *Tas (tāds), kam ir plata mute (parasti par dzīvniekiem).* □ ..stāvvadu kastē iemaldījusies un atpakaļ ceļu nav atradusi arī prāva, savi četri kilogrami smaga platmute menca. Cīņa 55, 132, 2.

2. niev. *Cilvēks, kas daudz un nepārdomāti, arī nepatiesi runā, lielās.*

plātne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Plakans, parasti gluds, dažādas formas (kāda materiāla, piemēram, koksnes, metāla) veidojums, ko izmanto par izejmateriālu (kā) izgatavošanai, apdarei u. tml.; arī plate (1).* Finiera p. Dzelzsbetona p. Stiegrota p. Putuplasta p. Plātņu tilts. Izklāt laukumu ar cementa plātnēm. Pārseguma p. Galdnieka p. Skaņu izolācijas p. Koksnes (šķiedru) plātne (arī plate) — *plātne, ko izgatavo, saspiežot koksnes šķiedras vai koksnes skaidas.* □ Ģipša plātņu starpsienām, salīdzinot ar citiem materiāliem, ir laba skaņu izolācija. Šterns 2, 188. ..jādara viss, lai ļoti lētā izejviela — sīkkoksne pārvērstos par celtniecības plātnēm, plastmasām .. Zin T 63, 3, 13. Lai izgatavotu vienu saliekamo namu, ir nepieciešami aptuveni 20 kubikmetru zāģmateriālu un aptuveni tikpat daudz skaidu plātņu. Zv 80, 7, 10.

2. *Plakans (kā, piemēram, darba rīka, iekārtas) elements, detaļa; arī plāksne.* Lāpstas p. Cirvja p. □ Zāģis ir darba rīks ar daudziem zobiem, kas iecirsti tērauda plātnes vienā malā. Indāns 1, 13. Rievēveles pēda izveidota no metāla plātnes, kas stāvus iestiprināta koka spalā .. Šterns 2, 31.

3. bot. *Daļa (lapai), kas veidojas no lapas aizmetņa augšdaļas.* Lapas plātne — *lapas plakanā daļa.* □ Rudzu lapas sastāv no šauras lapas plātnes un garas stobrveida maksts .. Švinka 1, 30.

4. anat. *Plakans, samērā plāns (audu) veidojums.* Saistaudu p. Ragvielas p. Naga p. □ Gaujas smilšakmens klintīs bieži atrod zivju skeletu fragmentus — galvas, bruņu plātņu gabalus, .. zvīņas un citas atliekas. Zin T 77, 10, 20.

plātņot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Veidot (kam) plātnes (1) formu.* P. stiebrus. P. plastmasu.

plātņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plātnes (1) forma, veids.* □ ..saliekamām mājām paredzēti speciālas konstrukcijas plātņveida pamati .. Lauku Dzīve 77, 4, 30.

plātņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plātņveidīgi.** *Plātņveida.* Plātņveidīga detaļa.

plato, nelok., v.; ģeogr. *Zemes virsas pacēlums, kam ir līdzena vai viļņota virsa un ko no apkārtējām zemienēm norobežo izteikts kāpums.* Kalnu plato — *augsts zemes virsas pacēlums ar samērā līdzenu virsu.* □ ..ekspedīcija pārcēlās pār Kalomo upi [Āfrikā], vienīgo straumi, kas šajā sausajā plato neizsīka .. Lielais 4, 230. Sarkas sala ir klinšu ierobežots, augsts plato. Klintis sastāv no irdeniem iežiem .. Uz plato nav mežu — vienīgi auglīgi lauki un ziedoši dārzi. Zv 64, 7, 30. pārn. Vajag salauzt dvēseles plato Un mierīgās plakankalnes .. Ziedonis 2, 147.

platonisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **platoniski.** **1.** filoz. *Saistīts ar platonismu, tam raksturīgs; platonistisks.*

2. *Tāds, kas balstās tikai uz garīgām simpātijām (parasti par mīlestību).* Platoniska mīlestība.

3. *Tāds, kas nerealizējas, neizpaužas praksē.* Platoniskas ieceres. Platoniskas idejas.

platonisms, -a, v.; parasti vsk.; filoz. *Platona filozofija un uz tās pamata radušies filozofijas virzieni.*

platonistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **platonistiski;** filoz. *Saistīts ar platonismu, tam raksturīgs.*

plātoņa, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; sar.; niev. *Lielībnieks.* □ «Mans Maksis [zirgs] .. skrien ilgi, un es tieku pat vēl tālāk nekā tie plātoņas, kas aulekšo ar lepniem vēja ķērājiem.» J Kalniņš 8, 80.

platpaeglis, -ļa, v. *Īve.*

platpapēžu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plati papēži (par apaviem).* P. zābaki. □ Pēc desmit minūtēm Irita tiešām stāvēja uz ielas, steigā apmainījusi džinsus pret pieguļošiem svārciņiem, bet kedu vietā uzvilkusi .. platpapēžu kurpes. Lapsa 2, 126.

platpierains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam ir plata piere (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* P. zirgs.

2. *Tāds, kam ir plata piere (3) — par priekšmetiem.* □ ..melno platpieraino āmuru karalī, kas svēra tepat veselu pudu, tēvs [kalējs] pacēla ar vienu roku .. Lēmanis 18, 7.

platplecains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir plati pleci (par cilvēkiem).* □ Vecaistēvs un mātesbrāļi bija zvejnieki, lieli, platplecaini vīri, mierīgi kustībās un valodā. Zv 74, 8, 14.

platplecis, -ča, v.; **platplece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Tas (tāds), kam ir plati pleci.* □ ..tas

[vīrietis] bij pazems, padrukns platplecis .. Upīts 4, 782. Ja spriestu tikai no ārpuses, būtu grūti iedomāties, ka šis platplecis nerok vis grāvjus, bet vada lielu zinātnisku institūtu .. Purs 4, 72.

platradzis, -dža, v.; **platradze,** -es, dsk. ģen. -džu, s. *Tas (tāds), kam ir plati, lāpstveida ragi (par dzīvniekiem).* □ .. sniegā redzamas lielas, dziļas pēdas tālu viena no otras. .. Te gājis briedis — platradzis. Dripe 1, 19. Drīz izrikšo no meža divi vēl jo prāvāki bēgļi: platradzis briedis ar mātīti. Janševskis 3, 369.

platrindu, ģen., nelok.; lauks. *Tāds, kam atstarpes starp rindām ir no 25 līdz 70 centimetriem (par sējumiem, stādījumiem); tālrindu.* P. sēja.

plats, -ais; s. -a, -ā; apst. **plati. 1.** *Tāds, kam šķērsvirzienā ir samērā liels attālums no vienas malas līdz otrai; pretstats: šaurs.* P. dēlis. P. sols. Platas durvis. Plata šoseja. P. grāvis. Plata delna. Vīrietis ar platiem pleciem. Putns ar platu knābi. Koki ar platām lapām. □ .. māju ceļš gludi nograntēts un tik plats, ka ar četri zirgi blakus varēja braukt. Upīts 4, 707. Paulis grieza maizi ar platu nazi .. Bels 4, 18. Māsa .. vēlreiz paskatās uz ārstu. Viņa platais, spēcīgais augums ir aizsedzis gandrīz visu logu. Lukjanskis 1, 115. Pret krastu upe rit Un plešas plati, Ak platā upe, vai tu vēl Tā pati? Aspazija 3, 199. // ar not. galotni. *Tāds, kas pārsniedz parasto, piemēram, savas dzimtas sugu, šķirņu, noteiktas priekšmetu grupas, platumu.* Platais lentenis. // *Savienojumā ar garuma mērvienības nosaukumu: tāds, kam šķērsvirzienā ir noteikts attālums no vienas malas līdz otrai.* Vienu metru p. audums. Desmit metru plata upe. □ Kombains vienmērīgā gaitā slīdēja gar labības sloksni, nopļaudams uzreiz gandrīz piecu metru platu vālu. Talcis 4, 75. Sala bija astoņdesmit metru plata un simt trīsdesmit metru gara augstiene purva rietumu malā. A Grigulis 9, 113. // *Tāds, kas pārsniedz parasto, arī vajadzīgo platumu, lielumu.* P. krekls. Blūze ir par platu. □ Allaž tā [kleita] bija tik plata, ka to varēja vismaz pusotras reizes aptīt apkārt .. Zālīte 5, 15. Viņa bija aizelsusies, plakanās krūtis cilāja satraukta elpa, to varēja manīt pat cauri pārlieku platajam, slikti pašūtajam mētelim. Ezera 8, 118. Viņi [gvinejieši] ģērbušies ļoti spilgtos, daudzkrāsainos un platos apģērbos. Grīva 8, 212. // *Tāds, kam starp sākuma un beigu punktu ir samērā liels attālums (par kustībām).* □ Grieze iet lepnu gaitu, platiem soļiem. Kur Pālim trīs soļi, tur viņam divi. Lēmanis 4, 15. Goba .. dēvās augšā platiem, ātriem lēcieniem, pāri diviem, pat trim pakāpieniem. Bērce 1, 58. Klusi guldzēja platu rokas vēzienu šķeltais ūdens. Zelma peldēja uz krūtīm .. Cīrulis 1, 93. Gāja viņš lēni, rokas plati vēcinādams, ne reizi neatskatīdamies. Līvs 2, 139. // *Tāds, kam ir raksturīga samērā stipri uz abiem sāniem vērsta lūpu, mutes līnija (par smaidu).* □ Bumbuļu Pidriķis saņēma viņu .. ar laipnu, neliekuļotu un ārkārtīgi platu smaidu. .. Tas sākās kaut kur no deguna apakšas un lēni, bet neatvairāmi slīdēja tālāk pār visu seju. K Zariņš 2, 38. .. Māra sejā atplauka iesākumā nedrošs, pēc tam platāks smaids, samulsinādams zēnu pašu. Ezera 7, 11. Leonīds pasmaidīja platu atklāta cilvēka smaidu. Lapsa 3, 76. Jānis plati uzsmaidīja māsai .. Lācis 12, 25. // val. *Tāds, kura artikulācijai ir raksturīgs samērā liels mutes atvērums un zems mēles pacēlums (par patskaņiem, divskaņa komponentiem).* Platais patskanis — *platais «e» vai «ē».* □ Pēc komponentu sakārtojuma izšķirami šādi divskaņi: 1) divskaņi ar platu (zema vai vidēja pacēluma) pirmo komponentu un šauru (augsta pacēluma) otro komponentu — ai, au ..; 2) divskaņi ar šauriem komponentiem — iu, ui ..; 3) divskaņi ar šauru pirmo komponentu un platu otro komponentu — ie, uo .. Laua 2, 28. // parasti apst. *Tāds, kas pārsniedz parasto platumu, atvērumu, atstarpi u. tml.* Plati atvērt muti. □ Paver savas acis platāk, Lai tur sabirst zvaigžņu spiets. Vācietis 5, 116.

2. *Tāds, kam ir samērā liels diametrs (par apaļas, ieapaļas formas priekšmetiem, veidojumiem).* Ieliet dzērienu platā traukā. Plata caurule. Sakārtot ziedus platā vāzē. □ Barons .. tuvojās lēniem soļiem galdiņam, uz kura melnās marmora virsas stāvēja plata sudraba bļoda ar caurspīdīgiem ledus gabaliņiem un sifona pudeli. Blaumanis 2, 121. Ja konstatēts, ka cietušais neelpo .., acu zīlītes platas, nekavējoties jāuzsāk mākslīgā bezaparātu elpināšana un netiešā sirds masāža. Ves 75, 6, 15. Sētsvidū lāma pielijusi, ai, kur plata! Tur debesis atspīd ar baltiem mākoņiem. Delle 2, 3.

3. novec. *Plašs (1).* □ Viņā pusē, jaunajā dēstītā mežā vēl spīd sarkana apmiglota saule. Viss platais, līdzenais klajums te apsedzies ar biezu zaļpelēku smilgu vadmalu. Upīts IV, 290. Doties platā pasaulē. ME III, 322.

○ Plats leņķis mat. — *plakans leņķis, kas ir lielāks par 1,571 radiānu (90 grādiem) un mazāks par 3,142 radiāniem (180 grādiem).* ◇ (Ar) platām (arī vaļējām) acīm — *uzmanīgi, vērīgi; skaidri.* □ Pēkšņi biezoknī kaut kas nočab. .. Mikiņš paraujas aiz paegļa krūma un platām acīm raugās uz to pusi. Vanags 9, 30. Tad viņš palika kā ierakts stāvot un skatījās platām acīm vēl nekad neredzētā ūdens plašumā .. Valdis 1, 13. ◇ Ar platu (arī pilnu) muti sar. — *saka, ja kāds daudz, arī skaļi vai nekaunīgi runā.* □ Visnepatīkamāk bij Osienei. Saimniece noskatījās ar neslēptu pārmetumu: ko tad tā apgalvo ar platu muti, kad pati neko nezin! Upīts 4, 217.

plāts, plāts, dsk. ģen. plāšu, s. *Plāte.* □ No uzrūgušās mīklas veido kukulīšus, liek uz ieziestas plāts, uzraudzē, pārziež ar sakultu olu un cep. Mājtur 326. Uzglabāšanai plācenīšus novieto uz plāts vienā kārtā un ieliek siltumkrāsnī vai siltā cepeškrāsnī. Kļaviņa 1, 68.

platsēja, -as, s.; lauks. *Izkliedsēja.*

platsējmašīna, -as, s. *Sējmašīna, kuras sētuves platums ir līdz 4 metriem.* □ Labības un pākšaugus sēj ar platsējmašīnām .., ko dar-

bina ar zirgiem vai mehānisko spēku. Apsīts 1, 373.

platsliežu, ģen., nelok. *Savienojumā ar «dzelzceļš»: tāds dzelzceļš, kam attālums starp sliežu galvu iekšmalām ir no 1435 līdz 1520 milimetriem.* □ . . mežos izcirstos kokus ar automašīnām un pa šaursliežu dzelzceļu pieved pie Krustpils—Jelgavas platsliežu dzelzceļa, no kurienes tos nosūta Latvijas PSR uzņēmumiem. Ģeogr 545. // *Tāds, kas ir paredzēts braukšanai pa šādām sliedēm.* P. vagons. P. drezīna.

plātsmaize, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Maize (piemēram, ar augļu, biezpiena virsu), ko cep uz plātes, izklājot mīklu pa visu tās virsmu.* Ābolu p. □ Uzrūgušo mīklu izplāj uz ietaukotas plāts . . Rabarberus vienmērīgi izlīdzina pa mīklas virsu, tad pārlej sagatavoto šķidrumu. Plātsmaizi krāsnī izcep, atdzisušu griež gabaliņos, pārkaisa ar pūdercukuru. Kļaviņa 1, 222. Pie kafijas pasniedz dažādas maza formāta smalkmaizītes, dzeltenmaizi, plātsmaizi . . Pavāru gr 322. Krūkļu sievietes visu pavakari cep plātsmaizi — ar biezpienu un ar drumstalām . . Ezera 8, 8.

platspārnains, -ais; s. -a, -ā; apst. **platspārnaini.** *Tāds, kam ir plati spārni (par dzīvniekiem); platspārnu.* P. putns. □ pārn. Ai, to egļu, to egļu! Platspārnaini sniegotos mēteļus izplētušas, sīkos egļu bērnus sargādamas. Brigadere 2, 349.

platspārnu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plati spārni (par dzīvniekiem).* P. kukaiņi. // *Par iekārtām, ierīcēm u. tml., parasti lidaparātiem.* P. lidmašīna.

platspīļu, ģen., nelok. **1.** *Tāds, kam ir platas spīles (parasti par darbarīkiem).* P. dakšas.

2. *Savienojumā «platspīļu vēzis»: vēzis, kam ir raksturīgas platas spīles; upes vēzis.* □ . . Baltijas republiku apstākļos visperspektīvākā un ekonomiski izdevīgākā ezeru un upju saimniecības blakus nozare ir platspīļu vēžu audzēšana. Zin T 66, 7, 25.

platstikla, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plats stikls (parasti par logiem).* □ Lai arī ielikti jaunmodes platstikla logi, tādās . . guļbaļķu dzīvojamās ēkās smaržo senatnīgums. Purs 6, 81.

platstulmains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir plati stulmi (par apaviem).* Platstulmaini zābaki.

platšķiedras, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plata šķiedra.* P. koksne.

platumgrāds, -a, v. *Platuma grāds.* □ . . dziļā ziemā kuģi sasniedza neredzēti augstus platumgrādus, tādā kārtā paverot navigācijas iespēju uz Tālajiem Ziemeļiem visu gadu. Hor 81, 3, 16.

platumot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst plats vai platāks.* P. fiilcu.

platums, -a, v. **1.** *Attālums šķērsvirzienā no (kā) vienas malas līdz otrai.* Dēļa p. Šosejas p. Upes p. Telpas p. Loga p. Svārku p. Šalles p. Ģeogrāfiskais platums — *kādas vietas attālums (grādos) no ekvatora ziemeļu vai dienvidu virzienā.* Dienvidu platums — *ģeogrāfiskais platums, ko skaita no ekvatora uz dienvidiem.* Ziemeļu platums — *ģeogrāfiskais platums, ko skaita no ekvatora uz ziemeļiem.* Platuma grāds — $^1/_{360}$ *daļa no Zemes meridiāna.* □ Pļāvumu viņš pazina. Tas te Mārtiņa vāls, no platuma vien jau redzams — taisni slidinās pa to varēja. Upīts 4, 204. Mazais [pirts] lodziņš baļķa platumā jau gaismas nekādas iekšā nelaida. Austriņš 1, 72. . . pie celtnes piebrauca mašīna ar pārseguma paneļiem. Izmērīju to platumu, garumu. J Plotnieks 2, 44. Savstarpēji salīdzinot šīs [priežu] rases variantus, krasi redzama ģeogrāfiskā platuma ietekme. Zin T 73, 8, 31. Jūnija vidū ledus sala sasniedza 78°40′ ziemeļu platuma. Liesma 75, 12, 15. Bija tikai aprīļa vidus, bet šajos platuma grādos [tropos] saule cepināja kā Latvijā bula laikā . . Lapsa 3, 17. ◇ Ne par mata platumu (arī tiesu), arī ne par matu — *nemaz.* □ . . mērķim tuvāk nebija tikts ne par mata platumu. Režisors uz viņu pat nepaskatījās. Skujiņš 7, 91. ◇ Par naga platumu (arī melnumu, tiesu) sar. — *mazliet, nedaudz.* // *Attālums šķērsvirzienā no (kā) izplatības joslas vienas malas līdz otrai.* Radiācijas p. Enerģijas līmeņa p.

2. lok.: platumā, apst. nozīmē; savienojumā ar «visā». *Cik plati (arī plaši) vien iespējams (novietot, izplatīties u. tml.).* Izklāt granti visā ceļa platumā. □ Es grozos pa vienu no [siltumnīcu] korpusiem — visā garumā un platumā te sastādītas rozes. Brodele 17, 99. Drīz° izcirtums visā savā platumā kūpēja un dega. Blaumanis 6, 147.

platvirsas, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plata virsa.* □ . . bārdains ļihačs krokainā bezapkakles mētelī . . un ar platvirsas gardibeni galvā. Upīts 9, 9.

platzarains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam ir plati, kupli zari (parasti par kokiem); platzaru (1).* Platzarainā kļava. □ Viņu tuvumā platzaraina priedīte šūpojās vējā. Izskatījās, ka tā putniem paklanītos un aicinātu vīt ligzdu savos zaros. K Grigulis 3, 78. No mežmalas egles izlidojusi sēkliņa . . , kādreiz nometusies grāvmalā. Tagad tur platzaraina eglīte. Caune 1, 112. . . Un mana čaklā tauta dzīvo te Zem platzarainiem ozoliem un gobām. Elksne 1, 7.

2. *Tāds, kam ir plati zari, arī platas atstarpes starp zariem (par darbarīkiem, piemēram, dakšām, grābekli); platzaru (2).* P. grābeklis. □ Duru sīkstajā grāvmalas mugurā platzaraino dārznieka dakšu. Sakņu muskuļi tik stipri, ka, ceļot velēnu, zari draud liekties. Caune 1, 57.

platzaru, ģen., nelok. **1.** *Tāds, kam ir plati, kupli zari (parasti par kokiem).* P. liepa.

2. *Tāds, kam ir plati zari, arī platas atstarpes starp zariem (par darbarīkiem, piemēram, dakšām, grābekli).* P. dakšas.

platžuburu, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plati žuburi (parasti par kokiem).* P. ozols. □ Platžuburu egles tumšas rokas pleš, — Es pie tevis nāku, bērnu dienu mežs. Lisovska 1, 22.

plaucējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p l a u c ē t*[1] *(1).* □ Plaucējumam pievieno ieraugu un atstāj rūgt vismaz trīs četras stundas. Ieraudzēšanas laikā plaucējumam pievieno pusi no paredzētā cukura daudzuma .. Lauku Dzīve 75, 4, 37.

plaucēt[1] [plàucēt], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Īslaicīgi karsēt (piemēram, dārzeņus, gaļu, miltus) karstā, parasti verdošā, šķidrumā; apliet ar karstu ūdeni (miltus), gatavojot maizes javu.* P. burkānus. P. subproduktus. Plaucēta maize — *maize, ko gatavo no plaucētiem miltiem.* □ Atlikušos miežu miltus .. plaucēja vēlreiz ar vārītu ūdeni .. Birznieks-Upītis 6, 197. // *Dezinficēt (parasti trauku) ar verdošu ūdeni vai karstu tvaiku.* P. mucu. P. konservu traukus.

2. parasti 3. pers. *Kaitīgi iedarboties ar savu karstumu, ķīmisko sastāvu (par šķidrumu, tvaiku, arī par kodīgu vielu).* □ Tvaiks plaucēja rokas un seju, bet .. metinātājs .. [caurules] plīsumam ātri uzlika uzmavu. Lapsa 5, 74. // intrans. □ Temperatūra [pirtī] patiešām lēni kāpa, līdz kļuva grūti elpot; ķermeņi pārklājās sīkām sviedru lāsītēm, degunā un kaklā it kā knieba un plaucēja .. Kaijaks 4, 91.

plaucēt[2] [plaûcēt], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka plaukst (pumpuri, ziedi, lapas); panākt, būt par cēloni, ka (augam, tā daļām) plaukst pumpuri, ziedi, lapas.* P. ābeļziedus. P. ievu ziedus. P. ķiršu zarus. P. maijpuķītes. □ .. daba vēl īsi pirms rudens salnām plaucē asteres ziedus, tā gribēdama saglabāt skaisto dzīvību cauri ziemai. Birze 3, 44. Sijā smalks .. lietutiņš .. Tas plaucē lapas bērziem un apsēm .. Ērgle 5, 88. pārn. Turgeņeva vārds ir lēni plaucēts, izmeklēts, iekšējā pasaulē dziļi iesakņojies un arī teikumā kārtots kā zieds gaumīgā pušķī. Dzene 4, 42.

plaudeniski, apst.; novec. *Uz vēdera (gulēt, nogulties u. tml.); arī garšļaukus.* □ Tad viņš negaidot metās plaudeniski gultā. Valdis 1, 9. Viņš bij plaudeniski nolicies gulēt. ME III, 323. pārn. Žogs, kur kritis, tur arī palika plaudeniski guļam. Ezera 17, 205.

plaudēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju, intrans.; reti. *Aplaudēt.* □ Lietus beidzot aprimis, tagad var lietussargus nolikt .. un plaudēt, un kliegt pēc patikas [sporta sacensībās]. Sports 79, 135, 2.

plaudis, -ža, v. *Līdz 60 centimetriem gara karpu dzimtas saldūdens zivs, kam raksturīgs no sāniem saplacināts ķermenis un lielas zvīņas.* Plaužu mazuļi. □ Karpu dzimtas zivis veido Latvijas ezeru un upju zivju pamatfondu. Vērtīgākās no tām ir plaudis .., līnis .. Ģeogr 122. No rītiem ķērās plauži. Melnām mugurām un plati kā lāpstas tie ar velnišķu spēku cīnījās par savu dzīvību .. A Grigulis 10, 88. Sams, plaudis un zandarts [rudenī] uzmeklē dziļākus atvarus un bedres, kur ūdens siltāks, un neēduši guļ līdz pavasarim. D kal 71, 119.

plauka[1], -as, s.; novec. **1.** *Krāsa.* □ Kumeļš tumši dzeltenā plaukā. ME III, 324.

2. *Izskats; arī veids, (kā) grupa, kopums.* □ .. tas [vīrietis] bija pavisam citādu plauku. Glaunas, pelēkas drēbes, spoži, lakoti° zābaki .. mati īsi apcirpti .. A Deglavs 1, 136. Puikas, mani puikas .. Viens tēvā atsities: ir izskats, ir raksturs, ir gaita. Harijs gan mana plauka. Un Valija gluži kā es jaunībā. Lauku Dzīve 68, 3, 1.

plauka[2], -as, s.; poēt. *Plaukums (1).* □ .. Es gribu pavasari just ne tikai bērzu plaukā, Bet arī tundras atkusnī un stepes tulpju laukā .. Elksne 1, 97.

plaukas, -u, vsk. plauka, -as, s. *Sacietējumi šķiedrā (sliktas kvalitātes liniem, kaņepēm).* □ Slikti lini, — daudz plauku, kad tos kulsta. ME III, 324. Osis [no linu kulstīšanas] atnāca plaukām nolipis .. Upītis XI, 380. Elmārs atcerējās, kā viņa mātei aužot zem stellēm allaž sakrājās bieza plauku un spilviņu sega .. Sakse 9, 225. pārn. Ja uz pusdienas laiku sacelsies vējš, tad sapūtīs sarkanas liesmas žagaru gubā .., savērps gaisā melnas dūmu grīstes, tad gaiss kļūs biezs no pelēkām, ņirbošām plaukām. Upītis IV, 343.

plauks. *Sk.* p l a u k š.

plauksme, -es, dsk. ģen. -mju, s.; poēt. **1.** *Plaukums (1).* □ Sevišķi pievilcīgi plauksmes brīdī ir bērzi: daba baltajam koka stumbram prot pieskaņot košas krāsas cepuri, kas pašā sākumā, pa gabalu raugoties, izskatās līdzīga iezaļganai dūmakai .. Goba 1, 52. Kur šalko vārpas un kūlīši zaigo, Kur vīndārzu zaļums un ābeļu plauksme, Tur jūt tavu roku stipro un maigo .. Ķempe 2, 21.

2. *Plaukums (2).* □ Kļūst Rīga skaistāka kā dārzs Ar savu jauno celtņu plauksmi. Čaks 1, 123.

plauksta, -as, s. **1.** *Rokas apakšējā, noslēdzošā, satverošā daļa, kas sastāv no pamata, delnas un pirkstiem.* Liela p. Plāna p. Satvert plaukstā rokturi. Sakrustot plaukstas. Atbalstīt galvu plaukstās. Sist plaukstas — *aplaudēt.* Sasist plaukstas — *piesitot vienu plaukstu pie otras, paust, piemēram, izbrīnu, pārsteigumu, prieku.* Savilkt (arī sažņaugt) plaukstu (arī pirkstus, roku) dūrē — *izveidot dūri.* □ Sieviete pacēla plaukstu pie acīm, lai skatīdamās izvairītos no saules, kas rīta agrumā spīdēja jo spoža. J Kalniņš 4, 282. .. uzrauju sērkociņu. Plaukstu velve sargā trīsošo liesmas dzīvībiņu .. Ezera 10, 14. pārn. .. dārzā dīga stādi. Divas zaļas plaukstas pacēla puķu pupa .. Viese 1, 19. Audzinātājs pagriezās pret Zigi Mellaci un sāka sist plaukstas, visa zāle aplaudēja līdzi. Saulītis 12, 304. Meitenīte priecīgi sasit plaukstas un dziedādama rosās pa istabu. «Man ir brālītis! Mazs brālītis! Brālītis!» Rinkule 5, 33.

2. *Delna (1).* □ Saulesvīrs pastiepa roku un norāva salauzītu vārpu, uzlika uz plaukstas un izberza graudus. A Grigulis 18, 48. Otru [airi] Maruta neparko neatdeva. Tagad .. katrs ar savu irkli kulstīja ūdeņus. Plaukstas Mārtiņam smeldza un sūrstēja, kā kaķa saskrāpētas. Vāczemnieks 6, 36. Andžus plauksta pieskaras manam vaigam. Sajūtu, cik tā ir cieta un tul-

znaina. Avotiņa 2, 46. ◇ (Ie)krist (pašam) (no sevis) plaukstā (arī rokās, klēpī, mutē) — *rasties, tikt iegūtam viegli, bez pūlēm.* ◇ Berzēt plaukstas (arī rokas) sar. — *būt apmierinātam, priecīgam.* □ Meistars apmierināts berzēja plaukstas. Upīts VIII, 508.

3. *Priekšējās ekstremitātes noslēdzošā daļa (dzīvniekiem).* □ . . plaukstā [putniem] ir vairāki kauliņi ar triju neattīstītu pirkstu atliekām. Tāda uzbūve norāda, ka putna spārns ir attīstījies no piecpirkstu kustību orgāna, kas tipisks sauszemes mugurkaulniekiem. Zool 106.

plaukš, retāk **plauks,** izsauk. *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, dobju, spēcīgu troksni, kas rodas, piemēram, kam plakanam, arī šķidram atsitoties, sitoties pret ko.*

plaukšķene[1], -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Daudzgadīgs neļķu dzimtas lakstaugs ar baltiem vai dzeltenīgi zaļganiem ziediem un augļiem — pogaļām.* Nokarenā p. □ . . Latvijas PSR visbiežāk sastopamas parastās plaukšķenes . . ar uzpūstu kausu. Galenieks 2, 332. . . bālgani zied plaukšķenes, līdzās . . piparmētras . . Goba 1, 31. Tikai naktī atvērti ziedi ir plaukšķenēm, puķu tabakai . . D kal 71, 103.

plaukšķene[2], -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Rotaļu šaujamrīks, kas paredzēts iluminācijai un ko izšaujot rodas troksnis.* □ Pat plaukšķenes daudziem bērniem radījušas smagus acu apdegumus . . Ves 77, 7, 24.

plaukšķēt, parasti 3. pers., plaukšķ, pag. plaukšķēja, retāk **plaukšēt,** parasti 3. pers., plaukš, pag. plaukšēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, dobju, spēcīgu troksni (piemēram, par ko plakanu, arī šķidru, kas atsitas, sitas pret ko); atskanēt šādam troksnim.* □ . . māte ber pavērtajā grozā nopirktos sīpolus. Tad, brunčiem plaukšķot, steidzas atkal tā, ka es tikko paspēju līdz izskriet . . Grīziņš 1, 144. Katiņai patika grozīties šī baltā nemiera [žūstošas veļas] vidū un klausīties, kā tīrās, vieglās drānas vējā plīkšķēja, šmīkstēja un plaukšķēja, visas kopā saceldamas savādu dūcošu šalkoņu. Kalndruva 5, 117. Bij tik sekls, ka viņi, tāpat sēdēdami, airiem viegli stūma laivu uz priekšu. Platās, mīkstās lapas vien plaukšēja . . Upīts XV, 156.

plaukšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **plaukšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt plaukšķ.* Plaukšķināt airus pret ūdeni. □ Bērni stāv [jūras] malā un plaukšķina roķeles . . Kaldupe 4, 132. // intrans. □ Tur [pirtī] stāvēja slaids, muskuļots jauneklis, . . tas . . plaukšķināja pa krūtīm tā, ka sīki ūdens pilieni sprikstēja uz visām pusēm. Kaijaks 1, 62. Metamies dārzā un sākam kliegt un plaukšķināt rokām. Tas līdz. Strazdi pazūd. Ērgle 1, 355. Dauka izbēra vēžus no abām piedurknēm, . . citi nokrita augšpēdu uz grīdas un sāka griezties riņķī, ātri astēm plaukšķinādami. Sudrabu E 3, 152.

plaukšķināties, -inos, -inies, -inās, pag. -ājos, retāk **plaukšināties,** -inos, -inies, -inās, pag. -ājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi plaukšķināt.* Lietus plaukšķinās pa jumtu.

plaukšķis, -ķa, v., retāk **plaukšis,** -ša, v. *Īslaicīgs, dobjš, spēcīgs troksnis, kas rodas, piemēram, kam plakanam, arī šķidram atsitoties, sitoties pret ko.* □ . . grāmata, noslīdējusi no segas, nokrīt uz grīdas . . ar tādu plaukšķi . . , ka jānodreb gribot negribot. Ezera 13, 363. Slapjā lupata izslīdēja [sievietei] no rokām un ar dobju plaukšķi nokrita pie kājām. Niedre 12, 75. Māla pods . . izslīdēja no rokām un ar dobju plaukšķi pazuda ledus saltajā ūdenī. Kar 58, 9, 83.

plaukt, plaukstu, plauksti, plaukst, pag. plauku; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Vērties vaļā, raisīties (par pumpuriem, ziediem, lapām); lapot, ziedēt (par augiem).* Pavasarī plaukst pumpuri. Plaukstoši ziedi. □ Pa kreisi skaistais Varžupītes pļavas līcis, kur tagad plauka dzeltenās vizbulītes. Fimbers 1, 87. . . no nupat atkusušās zemes patlaban spraucās ārā svaiga pavasara zālīte un smaržojošiem krūmiņiem tikko plauka lapas un raisījās ziedi. Birznieks-Upītis 6, 201. . . tikko pienāca pavasaris, kastaņkoks sāka plaukt, izdzīdams lielus, brūnus, gluži kā medū mērcētus pumpurus . . Skujiņš 7, 45. Ziedu taurenus kaisot, Ābele kraujā plaukst . . Pēlmanis 1, 29. pārn. Ja pasaulē plaukst brīnums, tad tā ir — dzeja. Brutāne 3, 9. pārn. . . Kā uguns liesmo sārtā atvasara, Jo rudens krāsas mēdz visspilgtāk plaukt. Vanags 12, 57. ◇ Kad cirvja kātam lapas plauks sar. — *nekad.* □ Kad pūcei aste ziedēs, Cirvja kātam lapas plauks, Es atkal atgriezīšos No kara mājās, draugs. Balodis 7, 78. // pareti. *Kļūt zaļojošam, ziedošam (par dārziem, pļavām, laukiem u. tml.).* Plaukst meži. □ pārn. . . Reiz plauks un zels kā brīnums laimes dārzs . . Sudrabkalns 1, 42. // pārn. *Rasties, veidoties (par gaismu); parādīties pie debesīm (par debess spīdekļiem).* □ Rīta pusē plauka sarkana blāzma. Jaunsudrabiņš 2, 199. No rīta mākoņiem lēni kā sarkanas magones zieds plauka liela saule. Birze 3, 126. Redz jau zvaigznes plaukstam, Tuvu nakts, un tālē aizpeld riets. Brička 1, 186. // pārn. *Pakāpeniski parādīties, izpausties aizvien uztveramāk (acīs, sejā u. tml.) — piemēram, par smaidu, jūtām.* □ Kristīne smaida, smaids plaukst arvien gaišāks. Lēmanis 16, 184. Es redzēju, ka tev acīs Smaids tikko jaužami plaukst. Saulītis 8, 77. // pārn. *Rasties, kļūt intensīvākam savā izpausmē (piemēram, par psihisku, parasti emocionālu, stāvokli, domām).* □ Gobaiņu mātē plaukst lepnums: «Raug, ar katru dienu mani bērniņi kļūst savā starpā mīļāki!» Salenieks 5, 323. . . galvā domas plaukst kā maija naktī ziedi. Mākonis 1, 131. Iecere plauka, nostiprinājās, uzsūca sevī jaunu vielu, pildījās ar dzīves saturu. Bērce 5, 62.

2. *Attīstīties, pilnveidoties, arī vērsties plašumā (par parādībām sabiedrībā, arī par cilvēka dzīvi).* □ Visa padomju māksla, un līdz ar to arī latviešu māksla, plaukst spēcīga, veselīga, daudzveidīga. Lit M 62, 4, 4. Leidene slavena ar savu universitāti, kur plauka dabas zinātnes, medicīna, jurisprudence. Kar 56, 7, 113. . . pie Daugavas plaukst mirdzot Rīga, Ko [cē-

lis] zemgalis un latgalis, un kūrs .. Vīlips 1, 7. .. dzīve plauks kā kupla graudu vārpa. Sudrabkalns 1, 173. // *Attīstīties garīgi, fiziski, arī pilnveidoties (par cilvēku, arī cilvēku kopumu).* □ .. otrs [cilvēks], it kā apbalvots ar mūžīgu jaunību, plauka tik un ziedēja, un nezaudēja nekā no savas ārējās pilnības ... Skujiņš 3, 190. .. Padomju tautas plauks laimīgas, brīvas! Sudrabkalns 1, 144.

plauktene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; poligr. *Galds ar slīpu virsmu, uz kura novietojama, piemēram, burtene burtu salikšanai.* Burteņu p. Sleju p. Plauktenes statnis.

plauktenis, -ņa, v. *Karkass ar tajā ievietotiem plauktiem.* □ Grāmatu, žurnālu un avīžu glabāšanai bibliotēkās ļoti izdevīgi izmantot pārvietojamus plāna metāla plaukteņus .. Zin T 65, 11, 2.

plauktiņš, -a, v. *Dem.* → *plaukts.* ◇ Salikt (retāk izkārtot) (visu) pa plauktiņiem (arī plauktiem) — a. *Ļoti rūpīgi, pedantiski kārtīgi visu novietot.* b. *Pēc iepriekšējā plāna, ļoti mērķtiecīgi izveidot.*

plaukts, -a, v. *Plāksne, kas horizontāli piestiprināta pie sienas, sienas padziļinājumā vai šādā veidā ievietota skapī, bufetē u. tml. kā (piemēram, trauku, drēbju, grāmatu) novietošanai; mēbele, ko veido šādas karkasā iestiprinātas plāksnes un kam parasti ir sānu malas, starpsienas.* Koka p. Pulēts p. Novietot šķīvjus sekcijas augšējā plauktā. Nolikt laikrakstu uz plaukta. Grāmatu plaukts — *grāmatplaukts.* □ Vakaros Marija sarindo traukus uz plaukta .. Indrāne 2, 87. .. retāk lietojamu lietu novietošanai ieteicams pie gaiteņa griestiem izgatavot dziļu plauktu. PL Siev 77, 4, 28. Te, tumši brūnā skapja apakšējais plaukts, ir Helēnas pūrs. Mantu te noglabāts maz .. Birze 3, 139. Veselu sienu aizņēma paša taisīts grāmatu plaukts .. Dripe 2, 117. ◇ Nokrist kā no plaukta — *būt pēkšņi ļoti pārsteigtam (piemēram, uzzinot ko negaidītu).* □ .. Cecīlija Gailim neteica ne vārda, lai tas, rītu vai parītu pāršķirstot laikrakstus, nokristu kā no plaukta. Tas .. vientiesīgajam stulbulim būs liels pārsteigums. Rozītis 3, 179. ◇ Salikt (retāk izkārtot) (visu) pa plauktiem (arī plauktiņiem) — a. *Ļoti rūpīgi, pedantiski kārtīgi visu novietot.* b. *Pēc iepriekšējā plāna, ļoti mērķtiecīgi izveidot.* □ Ne jau viss šai dzīvē izkārtots pa plauktiem .. A Grigulis 14, 110. // *Plata, pie sienas piestiprināta plāksne (parasti vilciena vagonā) gulēšanai, arī bagāžas novietošanai.* Gulēt vilcienā uz plaukta.

plauktveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plaukta forma, veids.* □ Mājas apstākļos apiņus žāvē tumšā vietā uz plauktveida zārdiem nojumē .. Lauku Dzīve 82, 2, 22. Augļus var glabāt uz sastatnēm, izvelkamās plauktveida kastēs .. Lauku Dzīve 79, 8, 11.

plauktveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plauktveidīgi.** *Plauktveida.*

plaukums, -a, v. **1.** *Darbība, rezultāts* → *plaukt (1); pumpuru raisīšanās laiks; ziedēšanas laiks.* Ābeles pašā plaukumā. Dārzi pavasara plaukumā. □ .. viņš stāv pie loga un lūkojas uz .. jaunajām liepām, kas maigi un klusi vizmoja pirmajā plaukumā .. Kalndruva 2, 16. «Paskat, kas krāsu!» priecājās māte, lapu plaukumā raudzīdamās. Viese 1, 21. Kaut arī asais jūras vējš bija mazliet aizkavējis plaukumu un te lielākā daļa ziedu vēl atradās pumpuros, bišu bari jau bija ielenkuši visas ābeles. A Grigulis 13, 37.

2. *Augstākā pakāpe (kā) attīstībā, norisē, izpausmē.* Kultūras un mākslas p. □ .. miestiņš šeit sāka veidoties tikai pagājušā gadsimta otrajā pusē. Tā attīstības dzinējspēks bija Krišjāņa Valdemāra iedvesmotās un rosinātās piekrastes kuģniecības un tirdzniecības zēlums un plaukums. Zv 78, 7, 7. // *Augstākā (garīgo spēju, talanta, fiziskā spēka u. tml.) izpausme, atraisītība.* Talanta p. □ Savu radošo spēku plaukumā Leibnics izgudro aritmometru un mehānismu aptuvenai integrēšanai. Briedis 1, 40. .. A. Grigulis, V. Lukss, A. Balodis .. tikai īsti ar Tēvijas kara gadiem izaug pilnā plaukumā un spēkā. J Kalniņš 1, 42. Kuģa komandieris .. ir cilvēks spēku plaukumā .. Lapsa 5, 15.

plaušas, -u, vsk. plauša, -as, s. **1.** *Iekšējais elpošanas pāra orgāns (cilvēkam vai daļai dzīvnieku), kurā notiek gāzu apmaiņa starp organismu un ārējo vidi.* Plaušu audi. Plaušu daivas. Labā plauša. Kreisā plauša. Plaušu ventilācija. Plaušu slimnieks. Ārstēt plaušas. Plaušu dzīvības tilpums — *izelpotā gaisa daudzums pēc visdziļākās ieelpas.* Plaušas pamatne — *plaušas daļa, kas piegulē diafragmai.* Plaušu karsonis med. — *iekaisuma process mazākos vai lielākos plaušu apvidos; pneimonija.* Plaušu emfizēma med. — *plaušu paplašināšanās un ar to saistītā gaisa uzkrāšanās plaušās.* Atklātā plaušu tuberkuloze med. — *tuberkulozes forma, kad krēpās atrodami tuberkulozes baciļi.* Plaušu mēra forma (arī plaušu mēris) med. — *mēra forma, kas rodas, ja cilvēks inficējas ar pilieniem gaisā.* □ Aizcirtis ar sparu durvis, viņš vēja ātrumā izlec uz ceļa un aulekšiem skrej projām .. Ausīs džinkst°, atvērtajā mutē jūtams neparasts sausums, rīklē un plaušās trūkst elpas. Birznieks-Upītis 6, 108. Tveice. Tāda tveice, ka grūti ievilkt plaušās gaisu, liekas, tas ir verdošs .. Zigmonte 1, 171. Ja cilvēks elpo normāli, atmosfēras gaiss nokļūst plaušās, plūstot caur degunu, rīkli, balseni, traheju. Ves 64, 1, 29. pārn. .. plēšu plaušas elpo skaļāk. Čaklais 5, 19. .. viņai pēc ešelonā pārciestā plaušu karsoņa nerimstas klepus un lēkā temperatūra. Spāre 5, 173.

2. dsk. *Šis dzīvnieka orgāns kā pārtikas produkts.* Maltas plaušas. □ Plaušām maza uzturvērtība, jo tajās ļoti daudz saistaudu, kas grūti sagremojami un slikti izmantojami. Mājtur 139.

plaušgliemeži, -u, vsk. plaušgliemezis, -ža, v.; zool. *Gliemežu apakšklase, kuras pārstāvjiem ir plaušas; šīs apakšklases dzīvnieki.* □ Visi plaušgliemeži elpo ar plaušām, un tāpēc tiem, kas dzīvo ūdenī, laiku pa laikam jāpaceļas virs ūdens, lai ieelpotu gaisu. Latv dzīvn 99.

plāva, -as, s. **1.** *Oksīda kārta, kas rodas metāla un skābekļa mijiedarbībā uz sakarsēta metāla virsmas.* Dzelzs p. Kaluma p. □ Ieskatieties uzmanīgi, kādā krāsā ir biezās tērauda plāksnes, no kurām izgatavo kuģu bortus! Tās ir zilas, pārklātas ar plāvu, kas izveidojusies plākšņu velmēšanas laikā. Zin T 62, 7, 16.

2. refl. *Kārta (1).* □ Griestu un sienu .. dēļus ārdītāji plēsa nost veselām plāvām .. Upīts IX, 158.

plāvains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plāvaini.** *Tāds, ko pārklāj plāva (1).* Plāvaina plāksne.

plāvāt, parasti 3. pers., -ā, pag. -āja; intrans.; apv. *Plaiksnīt.* □ Skatos, kā ugunis [krāsnī] plāvā, Nodziest un atkal jau zib. Gāliņš 3, 73.

plāvāties, parasti 3. pers., -ājas, pag. -ājās; refl.; apv. *Plaiksnīties.* □ Tālumā aiz pelēkās lietus blīvas nespodri plāvājās Līvsalas ugunis. Vāczemnieks 5, 25.

plazma, -as, s. **1.** fiziol. *Asiņu sastāvdaļa — bezkrāsains, viskozs šķidrums.* □ Asins plazmas ķīmiskais sastāvs ir relatīvi stabils, citādi normāla dzīvības procesu norise būtu apgrūtināta vai pat neiespējama. Ves 66, 8, 14. Asinis veido šķidrā daļa — plazma ar tajā suspendētiem formas elementiem [formelementiem]: eritrocītiem, leikocītiem, trombocītiem. Ves 64, 12, 6.

2. fiz. *Daļēji vai pilnīgi jonizēta gāze, kas rodas gāzu izlādē zvaigžņu atmosfērās, augstu temperatūru procesos un iekārtās, kurās tiek sintezēti vieglie atomu kodoli.* Ūdeņraža p. Augstas temperatūras p. Kodoltermiskā p. Plazmas dzinējs. Plazmas ķīmija — *ķīmijas nozare, kas pētī ķīmiskās reakcijas zemas temperatūras plazmā; plazmoķīmija.* □ Milzīgie plazmas mākoņi, kuru izplatīšanās ātrums sasniedz vairākus simtus kilometru sekundē, atstāj Saules atmosfēru, aizlidojot kosmiskajā telpā. Zin T 81, 6, 11.

plazmatisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **plazmatiski. 1.** fiziol. *Saistīts ar plazmu (1), tai raksturīgs.* Plazmatiskas šūnas.

2. fiz. *Saistīts ar plazmu (2), tai raksturīgs.*

plazmodijs, -a, v. *Sporaiņu klases parazīts.* Malārijas p.

plazmoķīmija, -as, s.; parasti vsk. *Ķīmijas nozare, kas pētī ķīmiskās reakcijas zemas temperatūras plazmā; plazmas ķīmija.*

plazmoķīmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **plazmoķīmiski.** *Saistīts ar plazmoķīmiju, tai raksturīgs.* Plazmoķīmiskie pētījumi.

plazmolīze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; biol. *Augu šūnas ķermeņa saspiešanās un atdalīšanās no apvalka, kas noris, šūnu ievietojot koncentrētā sāls vai cukura šķīdumā.*

plazmotrons, -a, v.; tehn. *Iekārta zemas temperatūras plazmas (2) iegūšanai.* □ .. konstruēts rūpnieciskais plazmotrons, kas ģenerē plazmas strūklu ar temperatūru līdz 15 000 grādu. Rīgas B 79, 196, 4.

plazmveida, ģen., nelok.; fiz. *Tāds, kam ir plazmas (2) veids, īpašības.* □ Atkarībā no ārējiem apstākļiem jebkura viela var atrasties četros agregātstāvokļos: cietā, šķidrā, gāzveida un plazmveida. Zin T 75, 9, 20.

plazmveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plazmveidīgi;** fiz. *Plazmveida.*

plebejisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **plebejiski;** vēst. **1.** *Saistīts ar plebeju (2), tam raksturīgs.* Plebejiska izturēšanās. □ .. pilsētas plebejisko masu aizvien papildināja zemnieki, kas bēga no nepanesamā klaušu darba un bada laukos. V Kalniņš 1, 109. .. ap aktrisi sastājušās dekoltētas dāmas, frakoti kungi, viņu vidū Mirdzas Šmithenes Lote izskatās maziņa un mazliet pat plebejiska. Dzene 3, 117.

2. *Saistīts ar plebeju (1), tam raksturīgs.*

plebejs, -a, v.; **plebejiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. **1.** *Brīvais iedzīvotājs (senajā Romā), kuram sākumā nebija politisku tiesību pretstatā privileģētajam patricietim.* Plebeju aristokrātija. □ Tagad man [Spartaka lomas iestudētājam] vajadzēja dzīvot Romā, sarast, saaugt ar to, vajadzēja visu laiku just .. patriciešu un plebeju, vergu un gladiatoru Romas staltumu. Liepa 1, 96.

2. *Cilvēks (sākot ar viduslaikiem), kas piederēja pie pilsētu trūcīgajiem iedzīvotājiem; zemas kārtas cilvēks.*

plebiscīts, -a, v.; pol. *Tautas balsošana teritorijas piederības jautājumos.*

plecīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir plati, spēcīgi pleci (par cilvēkiem, retāk dzīvniekiem).* □ .. viņš bija spēcīgs, plecīgs vīrs, īsts latviešu zemnieka tips. Zeiboltu J II, 65. Lielais, plecīgais zvejnieks sēdēja uz sola, plaukstas starp ceļiem iespiedis .. Līvs 2, 71. .. lopiņš [suns] bija krietni padevies garumā un izskatījās īsti plecīgs. Lagzdiņš 3, 103. // *Tāds, kam ir raksturīgi plati pleci (par augumu); arī padrukns.* □ .. Baltazars bija vīrs pašos spēka gados. Viņa plecīgais, padruknais augums beidzās ar gludi skūtu galvu .. Saulītis 12, 69. .. parādās augsts un visai plecīgs sievietes stāvs. Delle 2, 32. .. nelielais, plecīgais augums izstaro kaut kādu neparastu, trauksmainu spēku. J Plotnieks 7, 21.

plecīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p l e c ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Auguma p.

pleciņš, -a, v. **1.** *Dem. → p l e c s.*

2. dsk.; sar. *Drēbju pakaramais, kas atbilst apģērba gabala plecu formai.* □ Halāts karājās uz pleciņiem, čības ar raibajiem zīda puškiem stāvēja pie tahtas .. Ezera 9, 128. Ielas virsdrēbes .. jānovieto uz pleciņiem, pakārtas pēc iespējas brīvi .. Zeltiņš 1, 49.

pleckāji, -u, vsk. pleckājis, -ja, v. *Pie substrāta piestiprinājušies jūras dzīvnieki, kuru ķermeni no muguras un vēdera puses sedz nesimetriska divvāku čaula.* □ Silūra un devona nogulumos Latvijas teritorijā saglabājušies tādu tipisku sāļu jūru iemītnieku kā .. koraļļpolipu, pleckāju un galvkāju pārakmeņojumi. Ģeogr 114.

plecs, -a, v. **1.** *Ķermeņa daļa (cilvēkam, ko veido rokas savienojums ar vidukli; šīs ķermeņa daļas augšējā virsma.* Taisni pleci. Šauri pleci. Saliekt plecus. Uzlikt mugursomu uz pleciem. Atskatīties pār plecu. Ieraut galvu plecos. Atliekt plecus. Plecu lakats. Plecu

šalle. Plecu siksna. (Pa)raustīt (arī noraustīt) plecus — *(pa)kustināt plecus augšup, lejup, paužot nesapratni, neziņu, izbrīnu u. tml.* Plecu josla anat. — *ķermeņa josla, kas savieno roku ar vidukli un ko veido kaulu un muskuļu sistēma.* □ ..tēvs viņam aplika roku ap pleciem un vieglītēm piespieda sev.. Lācis 9, 7. ..māte.. noskatījās, kā aizgāja tēvs, pārlicis pāri plecam izkapti.. Birze 5, 87. Kad Artūrs vēl mīnstinājās, tēvocis vēlīgi uzsita viņam uz pleca. «Ej, ej, kad es saku! Tā būs labāk.» Dripe 2, 61. pārn. ..Nes platus ceļus zemes zaļais plecs.. Ļūdēns 2, 30. Mieriņš vēl neziņā raustīja plecus. Nebija izšķīries, ko darīt. Fimbers 1, 375. ◇ Nolikt uz pleciem (arī uz lāpstiņām) — a. *Nogāzt (kādu) uz muguras, augšpēdus (parasti cīņas sportā).* □ Klasiskajā cīņā tīra uzvara ir iegūta, kad pretinieks ir nolikts uz pleciem. Zv 50, 10, 30. b. sar. *Gūt pilnīgu uzvaru, virsroku (pār ko).* □ ..piecdesmit cilvēku noskatās un noklausās divu vīru, divu pasaules uzskatu divkaujā, un viņam jāatbild tā, lai visi redzētu, ka pretinieks guļ, nolikts uz pleciem. Sakse 7, 69. ◇ Galva uz pleciem — *saka, ja cilvēks ir spējīgs pareizi domāt, spriest.* □ Puikām bija galvas uz pleciem. Viņi tūdaļ aptvēra, kas darāms, un veikli nostājās rindā cits pie cita kā fizkultūras stundā. Vāczemnieks 6, 19. ◇ Pašam (sava) galva uz pleciem — *saka, ja cilvēks ir patstāvīgs.* □ ..vakarā pie Teņa iegriezās Juris un teica: Neālējies! Kam tev, darba zemniekam, dancot pēc meldera stabules? Vai tev pašam nav galvas uz pleciem? A Grigulis 18, 152. ..Rūdis pateiks Alsteram, ka viņš ir pielīdējs un meņševiks. Lai tad audzinātājs priecājas par to, ka skolēniem ir pašiem savas galvas uz pleciem! Indrāne 2, 416. ◇ Plecu pie pleca — a. *Tieši blakus, līdzās.* □ Pēdējā taisnē Mellacis un Stūris [ātrslidotāji] iznāca plecu pie pleca. Viņi bija atlaiduši rokas un lidoja pa ledu kā divi melni putni. Saulītis 12, 252. b. *Kopīgi, arī vienoti.* □ Strādājot plecu pie pleca, norūdās cilvēku raksturi, tiek apgūti labākie darba paņēmieni. Cīņa 73, 110, 1. ◇ Likt plecu pie pleca — *darboties kopīgiem spēkiem.* □ Darbā vairs nebij nekāda skaišanās, tur viens neko nevarēja, jāliek plecs pie pleca.. Upīts 4, 103. ◇ Pielikt plecu — *ar savu rīcību, darbību sekmēt (kā) attīstību, norisi.* □ ..paskaties vērīgāk sava kolhoza dzīvē — tur atradīsies ne mazums darbu, kam komjaunieši varētu pielikt plecu. Pad J 59, 209, 2. Statistika ir nepielūdzama. Šķietami sausie skaitļi allaž parāda,.. kas paveikts un kur vēl spēcīgāk pieliekams plecs. Cīņa 78, 123, 1. ◇ (Iz)nest uz saviem pleciem (retāk uz savas muguras) sar. — *pārvarēt, pārciest kādas grūtības bez citu palīdzības.* □ ..Strautmanis virzīja un vadīja visu kolhoza tehnikas remontu, ik brīdi un nenovērsdamies nesa uz saviem pleciem lielo atbildību par visu un visiem.. Dripe 2, 53. ◇ Uzņemt(ies) uz saviem pleciem — *sākt veikt (parasti) ko grūtu.* □ Aspaziju smagi nomāc saimniecības rūpes, kuras viņa uzņem uz saviem pleciem.. Viese 3, 158. ◇ Ņemt savu krustu uz pleciem — *nevairīties grūtību, ciešanu.* ◇ (Kā) nasta spiež plecus — *saka par ilgstošām, nepārvaramām grūtībām.* □ ..No granātu izplēstām vagām Ir krājusies atmiņu nasta, Spiež plecus atmiņu nasta.. Kaldupe 2, 21. ◇ Liekt plecus (arī muguru) — a. *Smagi strādāt (parasti apspiestībā).* □ Vai pleci pārāk maz ir liekti darbā, Vai mīļam draugam pelnīts glāsts ir liegts.. Zālīte 6, 89. b. *Zemoties, izrādīt pazemību.* ◇ Noveļas (arī nokrīt) kā akmens (arī slogs) no pleciem (arī no sirds, no krūtīm) — *saka, ja pēkšņi iestājas atvieglojums, miers (pēc smaga pārdzīvojuma, ilgstošām rūpēm, nepatikšanām).* □ Sarkanarmiešu patruļa! Kā akmens noveļas no pleciem, brīdi parunājamies, ejam mājās. Auziņš 4, 32. Vīranaudam novēlās kā slogs no pleciem, viņš bija mocījies bezgala, domādams par garo laiku, kāds vēl jāgaida.., kamēr gausais kuteris aizsniegs krastu. Zigmonte 2, 301. ◇ Novelt (arī nokratīt) no (saviem) pleciem — *atbrīvoties no kā nevēlama, nepatīkama (piemēram, darba, pienākuma).* □ «Nedomā, ka es tevi ar vieglu sirdi novelšu no saviem pleciem..» Grants 7, 169. ◇ Novelt uz (kāda) pleciem — *atbrīvojoties no kā nevēlama, nepatīkama (piemēram, darba, pienākuma), panākt, ka to uzņemas kāds cits.* □ Tagad visu darīs tēvs un milicis, viņiem [zēniem] atliek tikai noskatīties. Lielā atbildības sajūta novelta uz daudz platākiem pleciem. Dripe 1, 88. ◇ Uzvelt (uz) (kāda) pleciem — *panākt, ka kāds uzņemas ko nevēlamu, nepatīkamu (piemēram, darbu, pienākumu).* □ Lai iztaptu Vidzemes muižniecībai, zviedru kolonizatori uzvēla visus nodokļus, nodevas un klaušas Vidzemes dzimtzemnieku pleciem. V Kalniņš 1, 156. ◇ Būt pa plecam sar. — *saka, ja kāds ir spējīgs, ja kādam ir pietiekama prasme ko darīt, veikt.* □ Agrākajam.. kalpam.. brigadiera palīga pienākumi bija īsti pa plecam. Niedre 5, 37. ..zvejnieku darbs nav no vieglajiem. Un tikai rūdītiem, drošiem un izturīgiem tas ir pa plecam. Sports 80, 136, 2. ◇ Ņemt (arī likt) kājas pār pleciem sar. — a. *Iet prom, doties ceļā.* □ Viņš ņem kājas pār pleciem un iet.., kamēr notiek lielā mežā. LTP 261. b. *Bēgt.* □ Ja pļāvējs nebij sevišķi drošsirdīgs, tad.. viņš drīz vien lika kājas pār pleciem. Un pagāja labs brīdis, kamēr bites nomierinājās tādā mērā, ka cilvēks varēja iet un atkal turpināt cirtienu. Jaunsudrabiņš 3, 206. ◇ Noņemt galvu no pleciem sar. — *nonāvēt.* □ Zarēns: Es — nodevis? ..Nekad! Lai man galvu noņem no pleciem! Upīts XIV, 444. // lok.: plecā, plecos, apst. nozīmē. *Uz šīs ķermeņa daļas (uzlikt, novietot, atrasties).* □ ..tas [tēvs] pacel Anneli plecos un lieliem, gariem soļiem.. aiznes to pāri straumainajiem ūdeņiem. Brigadere 2, 212. Puika.. uzsvieda plecā mugursomu un aizsoļoja kopā ar savu klasi. Indrāne 8, 49. Georgs apāva kājas un, uzmetis plecos kažoku, izgāja laukā. Lukjanskis 1, 19. pārn. Nav tiltam viegli ceļu plecos pārnest.. Pēlmanis 3, 104. ◇ Kārt (ubaga) tarbu (retāk kuli) plecos (biežāk kaklā) — *nonākt galējā trū-*

kumā; sākt ubagot. □ «Ne grauds [tādā sausumā] varēs izaugt, ne salms, saimniekiem rudenī kulīte būs jākar plecos.» Upīts 4, 126. // *Ķermeņa augšējā, priekšējā daļa (dzīvniekam) no kakla līdz priekšējās ekstremitātes pamatam.* □ . . piesiets pie mieta, snauda zirgs. . . tas veltīgi cīnās ar odiem un mušām, kas kā pelēkas pērles aplipušas tam ap acu melnajām rievām un . . plecu galiem. Kurcijs 4, 262. Žirafu mazuļi bija ļoti jauki, bet nesamērīgi veidoti radījumi ar milzīgiem pleciem un ceļgaliem, īsu kaklu un pārlieku lielu galvu. Lielais 5, 132. // pārn. *Klātbūtne, atbalsts.* □ Varēju vientulībā labāk pārdomāt redzētos iespaidus un tomēr just tuvumā īsta drauga stingro plecu. Grīva 9, 159. Vai var nopirkt īsta drauga plecu sev blakus? Dripe 2, 131.

2. *Apģērba daļa, kas sedz šo cilvēka ķermeņa daļu.* □ Tur [gaitenī] parādījās elegantais arhitekts . . , kuram žaketes kreisais plecs bija polsterēts, lai neredzētu, ka tas zemāks. Birze 5, 176. Melnais koncerta tērps šķita Rihteram nepiemērots: nepiemērots viņa lielajām darba cilvēka rokām, pārāk šaurs plecos. Bērce 5, 71.

3. *Augšējā, arī vairāk izvirzītā (priekšmeta) daļa, kas parasti atrodas noteiktā leņķī attiecībā pret tā galveno daļu.* Krusta pleci. □ Laiks klusēt laktas plecam skaļam Un veseriem, kas rakstā klaudz . . M Rudzītis 5, 115.

4. tehn. *Priekšmeta daļa no atbalsta punkta līdz spēka pielikšanas punktam.* Sviras p. Kloķa p.

○ Plecu uzvara fizk. — *uzvaras veids cīņas sportā — pretinieka lāpstiņu piespiešana pie paklāja.* ◇ Nasta plecos (arī uz pleciem) — *saka par smagu uzdevumu, pienākumu.* □ Nasta uz galvenā režisora pleciem ir smaga un atbildīga. Dzene 7, 123. ◇ Gulties (arī gult, gulēt) uz pleciem (arī plecos) — *sagādāt pūles, grūtības, nomākt.* □ . . mājas rūpes gūlās uz mātes pleciem, Ede tikai piepalīdzēja . . J Kalniņš 3, 244. . . viņš zina, ka daudzo mehānismu remonta smagums gulst uz viņa . . pleciem. Lauku Dzīve 68, 2, 7. . . uz Aigista pleciem guļ valsts, un tai draud iebrucēju karapulki. Dzene 2, 158. ◇ Būt uz pleciem (arī plecos) — *būt nodzīvotam (par laikposmu).* □ . . vecaistēvs Jukums, kam jau bija uz pleciem septiņdesmit astoņi gadi, vēl turējās ņipri . . Kalndruva 2, 81.

pleculakats, -a, v. *Plecu lakats.* □ Kādu laiku šalles nozīme modē nedaudz pierima, to daļēji centās konkurēt ponču un pleculakati. Zv 80, 6, 30.

pleds, -a, v. **1.** *Liels, parasti bārkstains, rūtains, vilnas auduma izstrādājums, ko izmanto par segu vai klāj uz pleciem.* □ Spilveniem aiz muguras, pledu pārsegtām kājām tā sēdēja pie kamīna. Upīts VII, 561. Istabiņā atradās ar rūtainu pledu pārklāts matracis, brūns galds un veca kumode. Birze 4, 71.

2. *Vilnas, parasti rūtains, četrstūrains apmetnis (Skotijā).*

pleicība, -as, s.; parasti vsk. *Vietumējs apmatojuma trūkums.*

pleicka, -as, s.; apv. *Pātaga; arī priekšmets pēršanai.* □ «Pie ķeizara gultas simt dakteru stāv un aiz katra daktera palkavnieks ar pleicku. Ja labi nedakterēsi, dabūsi pa mīkstumiem.» Salenieks 3, 149.

pleika, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; sar. *Žūpa; arī vieglprātīgs, izšķērdīgs cilvēks; plencis.* □ . . Vanags palika nopietns. «Vai tad . . tas Miķelis strādā ar'?» — «Kad jau mājās, tad strādā, bet cik tas ir? Viņnedēļ divas dienas pa Klidziņu plostojis.» . . Brīviņš bēdīgi nogrozīja galvu. «Pleika un puteklis.» Upīts XI, 31.

pleikot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Žūpot; arī nelietderīgi šķērdēt.* □ Kad viņš dienu pleikoja un vakarā nebij mājās, vai tur citiem naktī kāda gulēšana? Upīts 4, 149.

pleiķis, -ķa, v. **1.** *Laukums (ādā), kur trūkst apmatojuma.* □ . . pleiķis sprogainu matu vietā. ME III, 334. . . bebrādas apkaklē izēsts pleiķis plaukstas lielumā. Cīņa 81, 20, 3.

2. *Cilvēks, kam pilnīgi vai daļēji trūkst matu; plikgalvis.*

3. sar. *Noskrandis, nabadzīgs cilvēks; skrandainis.* □ Ko tad nu tāds pleiķis godīgu ļaužu pulkā darīs! ME III, 334.

pleira, -as, s.; anat. *Plāns, gluds, mitrs apvalks, kas ietver plaušu un kas no iekšpuses klāj krūškurvja sienas.* Ribu p. Diafragmas p. Videnes p. □ Krūšu dobuma iekšējā virsa un katra plauša no ārienes pārklāta ar gludu un vienmēr valgu epitēlija kārtu — pleiru. Pie bronhu un asinsvadu ieejas plaušās plaušu pleira pāriet pleirā, kas izklāj krūšu dobumu. Anat 88. Pleiras iekaisums var būt stipra krūšu kurvja sasituma vai ievainojuma rezultāts. Med II, 136. Vaļēju krūšu sienas ievainojumu gadījumos atmosfēras gaiss ieplūst pleiras dobumā, rodas . . pneimotorakss. Ves 78, 1, 10.

pleirāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **pleirāli;** anat. *Saistīts ar pleiru, tai raksturīgs.*

pleirīts, -a, v.; parasti vsk.; med. *Pleiras iekaisums.* Sausais p. Slapjais p. □ . . iekaisuma process pāriet uz plaušu plēves dobumu, izveidojot strutaino pleirītu. Ves 64, 12, 24. . . Gundega saslima ar pleirītu un slimnīcā sagulēja vairāk nekā divus mēnešus. Ezera 1, 10.

pleistocēns, -a, v.; parasti vsk.; ģeol. *Kvartāra perioda vecākā, ilgākā daļa, kurai raksturīga varākkārtēja ļoti plašu apledojumu izveidošanās, samērā daudzu jaunu dzīvības formu rašanās.* Pleistocēna apledojums. □ Pleistocēnā vairākkārt izveidojušās kontinentālo ledāju segas, kas pārklājušas plašas teritorijas. Ģeogr 26. . . no juras perioda līdz ledus laikmeta periodam jeb pleistocēnam . . Latvija bijusi sauszeme. Latv dzīvn 5.

pleistons, -a, v. *Daļēji iegrimušu, ūdens virsējā slānī pasīvi peldošu organismu kopums.*

pleistoseista, -as, s. *Līnija (ģeogrāfiskajā kartē), kas ierobežo apgabalu ar vislielāko zemestrīces intensitāti.*

pleitēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** trans. *Sist, parasti stipri (ar pletni, pātagu u. tml.).* □ . . Treicis . . sāka pleitēt zirgu ar pātagu. Spāre 5, 368.

2. intrans.; sar. *Žūpot.*

pleitēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl. *Sisties (pret ko), parasti ievainojot, bojājot.* □ Gunda saudzīgi atvaira dzīvības koku zarus, lai nepleitējas Vilgai sejā. Indrāne 7, 84.

plejāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Ievērojamu cilvēku kopums, kurus saista kopīgi uzdevumi, kopīgi uzskati u. tml.* Matemātiķu p. Ārstu p. Aktieru p. Cīnītāju p. □ Renesanses laikmetā visspožāk attīstījās māksla, taču to deva ne viens, ne divi mākslinieki, bet izcila mākslinieku plejāde, kuras pārstāvji darbojās ciešā kopsakarībā.. Tēl M 57, 11. Arī tajos laikos [1907. gadā] latviešu dzeja.. sita augstu vilni, lirikas koks stāvēja pilnā plaukumā, — Rainis, Aspazija, Jānis Poruks, Kārlis Skalbe — vesela mirdzoša plejāde savdabīgu, neatkārtojamu vārda mākslas meistaru. Kar 58, 9, 100. Pēckara posmā Liepājā izaugusi lieliska dzintara slīpētāju plejāde, kas formu meklējumos min jaunus ceļus.. Māksla 62, 1, 47.

2. ķīm. *Viena un tā paša ķīmiskā elementa izotopu kopums (ķīmisko elementu periodiskās sistēmas vienā un tai pašā vietā).*

plēka, -as, s. **1.** reti. *Plēksne (1).* □ ..viaduķta pelēkais granīta pamats laiku pa laikam notrīcēja, apbērdams ar netīrām plēkām un putekļiem svaigo ierakumu. Grīva 4, 86. ..Uz pasauli blenž brīnīdamies Viens vienīgs nesagāzies logs. Tam līdzās izslienas kā dūre Greizs dūmenis, no plēkām melns.. Dorbe 7, 36.

2. arī v. (v. dat. plēkam); sar. *Pleika.* □ «Plēka tāds!» viņš domās izlamājās. «Pats atvilkies.., lai palīdz, bet nu, kad darbs nav pa prātam,.. nu tu muksi!» Kalndruva 5, 88.

plēkne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; reti. *Plēksne (1).*

pleknēt, pleknu, plekni, plekn, arī pleknēju, pleknē, pleknē, pag. pleknēju; intrans.; sar. **1.** parasti 3. pers. *Ilgstoši atrasties (kur) — parasti par ko neizmantotu, arī nederīgu.* □ Stūrī.. pleknēja sagāzušās, apzaļojušās ķieģeļu grēdas, pamazām apaugdamas nātrām. Upīts 9, 126. Košajam zelmenim sekoja pa pusei novākts kartupeļu tīrums. Vietām virs vagām pleknēja jau pussatrunējuši laksti.. Bīrze 4, 181. Gravu dziļumā, pakrūmēs vēl šur tur pleknē melns sniegs un ledus, bet dienvidu kraujas jau zaļo. Indrāne 7, 202.

2. *Būt bezdarbībā, garlaikoties.*

pleksiglass, -a, v. *Pleksistikls.* □ ..ūdenī, prāvos pleksiglasa traukos, kas piestiprināti sienām, dzīvo sīki vienšūnas ūdensaugi. Zv 62, 18, 4. Dažādos niršanas aparātos cilvēku no ūdens šķir biezas tērauda, stikla plastiku vai pleksiglasa bruņas. Pad J 66, 49, 4. ..nojume paredzēta ar gaismu caurlaidošu pleksiglasa segumu. Lit M 62, 6, 4.

pleksistikls, -a, v. *Organiskais stikls.* Pleksistikla plāksne. Pleksistikla logs. □ ..sēdot tūlīt aiz kabīnes pleksistikla, viņa.. aplūkoja šofera muguru un pakausi.. Ezera 8, 6. Ceļotājs iesēdīsies mazā, divvietīgā kabīnītē, kuras pamatne darināta no nerūsējoša tērauda, bet augšdaļu veido caurspīdīgs pleksistikla kupols. Rīgas B 66, 183, 7.

pleksīts, -a, v.; parasti vsk.; med. *Nervu pinuma iekaisums.* Pleca p. Jostas p. Krustu p. □ ..rokas pleksītam galvenā pazīme ir sāpes plecā, rokā, tirpšanas sajūta rokā.. Ves 69, 6, 10.

plēksne, -es, dsk. ģen. -šņu, s. **1.** *Ļoti plāns, neliels (kādas vielas, vielu kopuma) viendabīgs veidojums.* Pelnu p. Kvēpu p. Putekļu p. Papīra p. Ziepju p. Ledus plēksnes. □ Pie durvīm katrs atnācējs rūpīgi nodauza no kājām atlaidenā sniega plēksnes. Cīņa 66, 4, 2. Veidni ietauko, liek kārtu makaronu, kārtu aknu mērces. Virsējā kārtā liek sarīvēta siera un sakultas olas maisījumu, uzkaisa rīvmaizi, pārliek sviesta plēksnes un visu cepeškrāsnī sacep. Kļaviņa 1, 223. ..izšķīdināto vielu molekulas salipušas kopā plēksnēs. Cīņa 73, 111, 4.

2. bot. *Lapa (graudzāļu, grīšļu dzimtas augiem), kuras žāklē ir zieds vai vārpiņa.* □ Katru [rudzu] ziedu ietver divas zieda plēksnes. Ārējā zieda plēksne ir garāka par iekšējo, un galotnē tā pāriet zobainā akotā. Švinka 1, 31. Ja lielākajā daļā vārpiņu ir sēklas vai arī tām palikušas vairs tikai vārpiņu plēksnes (sēklas izbirušas), tad siens ir pļauts pēc sēklu ienākšanās. Tērauds 1, 305. Ozola zīles, kas morfoloģiski ir rieksti, atrodas plēksnēm apklātā vīkalā jeb bļodiņā. Galenieks 2, 315.

3. poligr. *Plāna (svina, vara) sloksne, ko novieto starp rindām salikuma starpināšanai.*

plēksnenis, -ņa, v.; bot. *Grauds, kas neizbirst no zieda plēksnēm un parasti ir saaudzis ar tām.*

plekste, -es, dsk. ģen. -šu, arī -stu, s. **1.** *Plakana jūras zivs ar acīm vienā galvas pusē.* Gludā plekste — *gludā limanda.* □ Plekste jeb bute.. ir svarīga rūpnieciska zivs. D kal 75, 96. Visizplatītākā [Latvijā] ir Baltijas plekste.., kura parasti uzturas jūrā, bet reizēm sastopama arī ar jūru savienotās upēs un ezeros. Latv dzīvn 91. sal. Tur nu viņa guļ uz galda, šī burtnīca pelēkos vākos, kā plekste izmesta smiltīs. Salenieks 7, 167.

2. dsk.; zool. *Plekstveidīgo zivju kārtas dzimta, kuras pārstāvjiem acis parasti ir ķermeņa labajā pusē.*

plekstēt, parasti 3. pers., plekst, pag. plekstēja; intrans. *Plakstēt.* □ Tagad viņš [Vilnis] bij viens. Četri zilpelēkie bez šautenēm un kaskām aizgāja garām, plekstošiem gumijas zābakiem pārbrida viņa atmiņām. Upīts VIII, 480.

plekstveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plekstveidīgi. 1.** *Tāds, kas ir līdzīgs plekstei.*

2. zool. *Savienojumā «plekstveidīgās zivis»: zivju kārta, kuras pieaugušajiem pārstāvjiem ir raksturīgs no sāniem saplacināts ķermenis, acu novietojums vienā galvas pusē un atšķirīga labās un kreisās ķermeņa puses krāsa (piemēram, plekste, akmeņplekste, limanda).*

plekšķēt, parasti 3. pers., plekšķ, pag. plekšķēja, retāk **plekšēt,** parasti 3. pers., plekš, pag. plekšēja; intrans. *Plakšķēt.* □ ..viņš [policists] cenšas stingrāk likt zābaku uz trotuāra. Bet zābaks tikai plekšķ un savādi līp pie miklā asfalta.. Talcis 5, 23.

plekšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **plekšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Plakšķināt.* □ Sikspārnis pārlaidās pāri, jēliem spārniem plekšinādams un miklu gaisu ievēdinādams sejā. Upīts 8, 45.

plekšķis, -ķa, v. *Plakšķis.*

plēkšņainība, -as, s.; parasti vsk.; bot. *Vispārināta īpašība → p l ē k š ņ a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Labības p. □ Putraimu un auzu pārslu ražotājus .. interesē graudu plēkšņainība .. Zv 79, 16, 7.

plēkšņains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plēkšņaini;** bot. *Tāds, kam ir (daudzas) plēksnes (2).* Plēkšņaina labība. Plēkšņaina kukurūza.

plēkšņveida, ģen., nelok. **1.** *Tāds, kam ir plēksnes (2) forma, veids.* □ Tā kā saules-krēsliņu ziedus apputeksnē vējš, tad to apziednis ir sīks, plēkšņveida .. Galenieks 2, 219.

2. *Tāds, kam ir plēksnes (1) forma, veids.* P. sniegs.

plēkšņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plēkšņveidīgi. 1.** *Plēkšņveida (1).* P. izaugums.

2. *Plēkšņveida (2).* Plēkšņveidīgi putekļi.

plektrs, -a, v.; mūz. *Plāna, lokā saliekta plāksne ar tievu galu dažu mūzikas instrumentu strinkšķināšanai.* Plastmasas p. Kaula p. Metāla p.

pleķains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pleķaini;** sar. *Traipains; arī plankumains.* □ Tikai sētā Rudis ierauga, cik pleķaini melni ir Janelis, Mikiņš un arī Druviņu māte: i rokas, i ģīmis viņiem kā sodrējiem nosmērēti. Birznieks-Upītis 6, 140.

pleķis, -ķa, v.; sar. **1.** *Apstrādājams zemes gabals; arī kādas teritorijas vieta, laukums.* □ Tev zirga vajag? Nieka lieta! Raksti obligāciju uz savu zemes pleķi ar visu, kas tur virsū, un saņem piecdesmit rubļu skaidros ķeizara papīros. Vanags 3, 71. Par maz, lai pamestu māju, pamestu kartupeļu pleķi kāpas ieplakā .. Līvs 2, 83. .. manā bērnībā futbola bumbu dauzīja uz katra brīvā pleķa .. Liesma 76, 8, 11.

2. *Traips; arī plankums.* □ «Aizpogā svārkus,» tēvs turpināja. «Skaties, jau pleķis uz biksēm.» Lācis 15, 46. «Cilvēks, kas pats nav iegādājies ne galdu, ne krēslu, ne gultu, neprot arī sveša mantu vērtē turēt. Tādam viens divi kaut kas atgadās — gan pleķis galda vidū, gan krēslam kāja nost.» J Kalniņš 7, 42. «Gleznas guļamistabā!» — «Bet tad jau pie sienām paliks pleķi,» Rigonda teica. Zigmonte 7, 44.

plēnains. *Sk.* p l ē ņ a i n s.

plenārlekcija, -as, s. *Lekcija, kas ir paredzēta visiem (piemēram, sanāksmes, konferences, organizācijas) locekļiem, dalībniekiem.* □ Katras lielas konferences sejas veidotājas ir plenārlekcijas, uz kurām organizācijas komiteja īpaši uzaicina izcilākos nozares lietpratējus. Cīņa 80, 132, 2. Kongresā notika plenārlekcijas un sekciju sēdes. No rītiem plenārlekcijās nozaru izcilākie zinātnieki ziņoja par plašu pētījumu rezultātiem. Pad J 71, 224, 6.

plenārreferāts, -a, v. *Referāts, kas ir paredzēts visiem (piemēram, sanāksmes, konferences, organizācijas) locekļiem, dalībniekiem.*

plenārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plenāri.** *Tāds, kurā paredzēts piedalīties visiem (piemēram, sanāksmes, konferences, organizācijas) locekļiem, dalībniekiem (par sēdi, sapulci u. tml.); pilns, vispārējs.* Konferences plenārā sanāksme.

plenārsēde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Sēde, kurā piedalās visi (piemēram, sanāksmes, konferences, organizācijas) locekļi, dalībnieki.* □ Konferencē darbojās trīs komisijas, kuras detalizēti apsprieda plenārsēdē nolasītos dažādu zemju pārstāvju referātus. Zv 74, 20, 1. Divās plenārsēdēs un divpadsmit sekciju sēdēs tika apspriesti vairāk nekā 100 referāti. Ves 80, 1, 24.

plencēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju, retāk **plenčot,** -oju, -o, -o, pag. -oju; sar. **1.** intrans. *Žūpot; arī šķērdēt.* □ Traktorists pazūd ar visu traktoru vairākas dienas. Izrādās, ka meklējamais vienkārši plencējis. Cīņa 67, 156, 2. .. acis apsarkušas, diez ko visu nakti sadarījis, laikam jau plenčojis ... Luginska 1, 31.

2. trans. *Pērt, sist (piemēram, ar pātagu).* □ .. bērnus plencēt nav° labi: vajag ar labu. ME III, 335.

plencēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos, retāk **plenčoties,** -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl.; sar. *Plencēt (1).* □ Plencēties un no veikala atrauties, tas nebija viņa dabā. Viņš, kad dzer, tad dzer, bet, kad strādā, tad strādā. A Deglavs 1, 392. Tas bija trekns kumoss .. — viens sasprings darba cēliens, pēc tam līdzekļi, lai veselu nedēļu plencētos .. Lāms 2, 63.

plencība, -as, s.; parasti vsk.; sar. *Vispārināta īpašība → p l e n c ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Par katru plencību un nolaidību darbā tūliņ tiesas priekšā — vai nu turpat uz lauka, vai vakarā saimnieku galā. Lēmanis 17, 40. Šaurākas rocības gados disciplīnu varēja regulēt ar rubli. Par strādību pievieda klāt, par plencību atskaitīja nost. Cīņa 76, 4, 2.

plencīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plencīgi;** sar. *Tāds, kas bieži žūpo; arī izšķērdīgs.* □ Lai gan Kazis bija cauri un cauri plencīgs puisis, viņam nevarēja liegt arī dažu labu īpašību .. Dorbe 4, 43. Marta «vilkusi un kopusi» savus dēlus, viņa ienīst un reizē mīl savu plencīgo vīru. Lit M 77, 43, 13.

plencis, -ča, v.; sar. *Žūpa; arī vieglprātīgs, izšķērdīgs cilvēks.* □ Ļaudis Johanu gluži atklāti dēvēja par plenci .. Ja pavēroja viņa saņurcīto, eļļām noziesto cepuri, melno, naftā un tavotā konservēto apģērbu .., tad gribot negribot bija jānotic .. Zv 65, 16, 5. «Nevar tak tik daudz naudas nopelnīt, lai uzturētu vienu tādu plenci, kas tērē uz nebēdu.» Rozītis III, 62. .. vai tiešām bērniem vajadzīgi tēvi — kaušļi un plenči? Vai bērniem nebūtu labāk augt .. bez netīrības, tēva dzērāja rupjiem vārdiem un pazemojošiem sitieniem? PL Siev 78, 4, 8.

plenčot. *Sk.* p l e n c ē t.

plenčoties. *Sk.* p l e n c ē t i e s.

plenderēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; sar. *Vieglprātīgi tērēt, šķērdēt; nelietderīgi lietot, izmantot; arī žūpot.* □ Kas tas būtu par varenu puisi, ja tā neplenderētu! ME III, 336.

plenderēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. *Plenderēt.* P. pa dzertuvēm.

plenderis, -ŗa, v.; retāk **plenders,** -a, v.; sar. *Žūpa; arī vieglprātīgs, izšķērdīgs cilvēks; plencis.* □ ..Vanags muldēja kaut ko par pasaules palaidņiem un plenderiem, kas mācīties nevīžoja, pa krogiem dauzījās un ar meitām, visai pilsētai par apsmieklu. Upīts 4, 293. «Malka saskaldīta, nav jūsu darīšana. Kaimiņos te mums ir tādi plenderi, kuri par pustopu visu māju nojauks un skalos saplēsīs.» Jansons 5, 233. Un tā jau arī bija: šie plenderi ieradušies mājās tikai otrās dienas pievakarē un arī tad vēl, kā ļaudis stāsta, nav metuši žūpošanai mieru. Cīņa 57, 294, 3.

plene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Plosta daļa, posms, parasti viena baļķa garumā.* Sasiet baļķus plenēs. □ ..plosts sastāv no vairākiem apmēram 15 kvadrātmetru lieliem posmiem. «Nu ja!» pasmaida mans ceļabiedrs. «Un tos posmus sauc par plenēm. Vienā plostā parasti ir deviņas plenes.» Pad J 70, 184, 3. Uz Gaujas tilta apstājāmies un vērojām, kā zem mums no tilta apakšas izslīdēja no priežu stumbriem siets plosts. Uz pēdējās plenes atradās telts.. Birze 8, 111.

2. reti. *Pīne, arī grīste.* Kaņepāju p. □ Lopus pirmo reizi ganos laižot, jāiesien kaklā plene. ME III, 336. // *Plakana ādas pātaga, arī siksnas gabals, kas piestiprināts pie kāta šišanai.* □ Vajadzēs uzdot ar pleni, varbūt ka paliks rāmāks. ME III, 336.

3. reti. *Virkne, rinda.* □ ..pār tīrumu gāja vesela plene zosu. ME III, 336.

plēne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Viendabīga, plāna vispirms atdzisušas vielas kārta, kas rodas uz kā kvēlojoša (parasti uz oglēm).* □ Ogles izgail un pārklājas ar baltām plēnēm. Grīva 6, 13. Zēns atvēra acis un mirkli nevarēja aptvert, kur atrodas. Ugunskurā ogles vēl nebija pārklājušās ar plēnēm, tātad viņš bija snaudis dažas minūtes. Lagzdiņš 2, 43. Kad zvejnieki atgriezās pie ugunskura, ogles jau dzisa. Uz tām kā netīra sniega kārta bija sabirušas plēnes. Liesma 64, 1, 6. pārn. Gars pagurst, rokas slābst: ne celt, ne locīt! Tik retu siržu plēnēs kvēls vēl rakts, Ko domas dzelt, ko dvēsli sapņiem mocīt! Rainis Ib, 86. // *Ļoti plāns, viegls kādas sadegušas vielas veidojums, kas nav pilnīgi sabirzis.* □ ..debesis kvēloja ugunsgrēku blāzmā. ..uz ielas bruģa, uz celiņiem parkos bira melnas, trauslas pelnu plēnes. Lācis VII, 684. Bija trešā pēckara vasara. Pa pilsētas ielām vēji vēl dzenāja pelēkas pelnu plēnes. Vāczemnieks 4, 5. Augsti pasitas liesma, un gaisos uzlido dzirksteļu spieti, apdziest, un tad uz zemi krīt melnas plēnes. J Kalniņš 2, 254. pārn. Nenokavē saules rietu, Blāzma nodzisīs, un viss, Paliks sarkanzelta vietā Krēslas plēnes debesīs. Elksne 9, 82.

2. *Ļoti plāns, neliels (kādas vielas, vielu kopuma) viendabīgs veidojums; plēksne (1).* □ ..skarbi kaukdama, garām aizlidoja tanka izšautā lielgabala granāta, iesizdamās viņpus ielas mājas sienā. Uz visām pusēm pašķīda apmetuma baltās kaļķu plēnes.. Grīva 4, 95. Ir šalcis lapās vējš, klusām, baltām plēnēm nolaidies sniegs.., aleja nekad nav bijusi tā pati, kas vakar.. Bels 4, 126. sal. Pāri abu [gājēju] galvām pilnīgi bez skaņas kā melna plēne pārlaidās sikspārnis. Ezera 7, 17. pārn. Kopā ar Ainu no kalna uz kalnu Gribētos soļot, kur sudraba salnu Izklāj pār Purvaines tīrumiem mēness, Pārsedzot ūdeņiem vizmainas plēnes.. Vējāns 2, 137.

plenērisms, -a, v.; parasti vsk. *Gleznošana brīvā dabā, atspoguļojot krāsās gaisa un gaismas mijiedarbību; arī plenērs.*

plenērs, -a, v.; parasti vsk. *Gleznošana brīvā dabā, atspoguļojot krāsās gaisa un gaismas mijiedarbību; dabas mākslinieciska studēšana ārpus mākslinieka darbnīcas.* □ Mākslinieks ļoti daudz zīmē un glezno dabā, mazāk strādā darbnīcā atšķirībā no daudziem mākslinieki. Plenērā tapuši arī visi portreti. Rīgas B 79, 123, 5. Viens no poļu mākslinieku jaunrades attīstības stimuliem ir daudzie plenēri, ko galvenokārt rīko vasarā. Rīgas B 79, 122, 6.

plenēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Siet, savienot (kokmateriālus) plosta plenēs.*

plēnēt, parasti 3. pers., plēn, arī plēnē, pag. plēnēja; intrans. *Pakāpeniski beigt degt (pārstājot liesmot, dziestot oglēm u. tml.).* Ugunskurs plēn. Pavards plēn. Liesmas plēnē. □ Visi sēdēja katrs uz savas lažas un sarunājās vēlu jo vēlu, kamēr vien uguns plēnēja plītiņā. Birznieks-Upītis I, 226. Istabas grīda bija nule izberzta un puķes aprasinātas ar ūdeni. Krāsnī plēnēja ogles. Viese 4, 113. ..milzīgā karavīru pamestā ugunskurā.. plēnējošu pelnu starpā kvēloja daudz ogļu. A Grigulis 18, 58. pārn. Lēni plēnēdams, dzisa prieks. Līvs 3, 12. pārn. Inga skatās manī ilgi, ilgi, un ar katru mirkli viņas pārgalvīgais un degošais skatiens gaist un plēnē, līdz zilajās acīs palicis vairs tikai salts vienaldzības ledus. Līvs 4, 45. pārn. Dzīvotgriba vēl plēnēja manī kā vāja dzirksts zem pesimisma pelniem. Bels 1, 44. // *Pakāpeniski zaudēt spilgtumu (piemēram, par gaismu).* Blāzma plēn. □ Roberts apsēdās uz dīvāna un gaidīja. Rūtīs plēnēja saules pēdējais mirdzums. No kaktiem izlīda krēsla. Grīva 4, 59. Lapu virpuļi griežas gar tramvaja riteņiem. Logus aizmiglo šķidrauts, kuram grūti cauri saredzēt. Vasaras krāsas plēn. Lubējs 3, 49.

plenica, -as, s.; apv. **1.** *Plene (1).* □ Plosts liels — septiņām plenicām, kas.. reizēm sagrūžas, it kā čukstēdamas.. Strāls 1, 377. ..Jēkabs vairākkārt pārstaigā garo, no četriem posmiem — plenicām — sasieto plostu. Niedre 14, 209.

2. *Plene (2).* Linu p.

plēnums, -a, v. *Vadošā (partijas, valsts, sabiedriskas) organizācijas vēlētā orgāna locekļu pilnsapulce.* Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas plēnumi.

PSRS Augstākās Tiesas p. Plēnumu sēdes. Sasaukt plēnumu. Plēnuma lēmums. □ Katrā rajona komitejas plēnumā vai aktīva sapulcē darba noslēgumā vai dodoties talkā mēs dziedājām «Jauno gvardi», dziesmu, kas toreiz skaitījās par komjaunatnes himnu. Bērce 5, 20. Par Rīgas jauno rajonu labiekārtošanu nesen runāja Latvijas PSR Arhitektu savienības valdes plēnumā. Zv 79, 4, 11.

plēņains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plēņaini,** retāk **plēnains,** -ais; s. -a, -ā; apst. **plēnaini. 1.** *Tāds, kas ir pārklāts ar plēnēm (1).* Plēņainas ogles. □ Pa abām logu caurumu rindām .. vēlās laukā pelēki un melni dzirksteļaini — plēnaini mutuļi. Upīts 9, 761.

2. *Tāds, ko veido plēnes (2).* Plēņaina sniega kārta.

pleohroisms [pleohro-isms], -a, v.; parasti vsk. *Dažu minerālu spēja nevienādi absorbēt gaismas staru dažādos virzienos.* □ Dažiem minerāliem (caurspīdīgiem) krāsa mainās atkarībā no caurskatīšanās virziena. Šo īpašību sauc par pleohroismu .. Maldavs 1, 34. Vēl interesantāki ir daži topāzi, kas no viena sāna šķiet gaiši zili, bet no otra — dzelteni. Šo īpašību, ka minerālu krāsa ir atkarīga no virziena, kādā to apskata, sauc par pleohroismu. Upīte 1, 79.

pleonasms, -a, v.; literat., val. *Izteikums, kurā izmanto divus vai vairākus pēc nozīmes vienādus vārdus vai vārdu savienojumus.*

pleonastisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pleonastiski;** literat., val. *Saistīts ar pleonasmu, tam raksturīgs.* P. izteiciens.

plerkšķēt, plerkšķu, plerkšķi, plerkšķ, pag. plerkšķēju, retāk **plerkšēt,** plerkšu, plerkši, plerkš, pag. plerkšēju. **1.** parasti 3. pers.; intrans. *Radīt samērā augstu, skaļu, nevienmērīgu, griezīgu troksni (piemēram, par plāniem metāla priekšmetiem, kas vibrē, sitas cits pret citu); atskanēt šādam troksnim.* Skārda gabali plerkšķ. Motovelosipēds plerkšķ. □ ..kājās stāvēdams, [zēns] brauc atpakaļ .. Panākt Lagzdu — viens redzējums. Laiž abi, ka rati plerkšķ .. Sudrabu E 3, 373. Ermoņikas stipri nolietotas, savā mūžā ūdeni, sauli un vēju redzējušas, plerkšķēja vien. Zv 57, 8, 22.

2. trans.; sar.; niev. *Pļāpāt.* □ «Tā kundze, liekas, gan par daudz plerkšķ visādus niekus; bet — meitiešu būšana!» Saulietis VII, 41.

plerkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **plerkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt plerkšķ.* Plerkšķināt motociklu. Plerkšķināt akordeonu.

plerkšķis, -ķa, v. *Samērā augsts, skaļš, nevienmērīgs, griezīgs troksnis, kas rodas, piemēram, plāniem metāla priekšmetiem vibrējot, sitoties citam pret citu.* Alumīnija bļodu plerkšķi. Skaļš motocikla p. // pārn.; sar.; niev. *Priekšmets, kas rada šādu troksni.* □ Kam rūp ne pats process, pati tapšana, bet rezultāts, tas ar zirgiem velti nopūlas, tam jāsēžas uz dažādkalibra plerkšķiem un zilo dūmu izsmirdinātājiem. Ves 75, 3, 17.

plēsa, -as, s.; apv. **1.** *Vieta (upē), kur ir padziļinājums.* □ Augšpus dzirnavupītei, plēsā, kur ūdens lēns kā ezerā, nolasmaņi [nolasmeņi] Vidzemes un Kurzemes pusē sniedzās gandrīz jau līdz Daugavas vidum .. Valdis 1, 190.

2. *Plezna.*

plēsējdzīvnieks, -a, v. *Plēsīgs dzīvnieks (parasti plēsējs, piekūnveidīgo kārtas putns).* □ ..atšķirībā no citiem .. plēsējdzīvniekiem gepardi nebrīvē vairojas ļoti retos gadījumos. Zv 74, 5, 17. Galvenie ondatru dabiskie ienaidnieki ir plēsējdzīvnieki — lapsas, seski, dažādi plēsējputni un vārnas, kuri katru gadu iznīcina ap vienu ceturto daļu no ondatru pieauguma. DD 66, 7, 7.

plēsējērces, -ču, vsk. plēsējērce, -es, s.; zool. *Ekoloģiska ērču grupa, kuras pārstāvji barību iegūst kā plēsēji; šīs grupas ērces.* □ Siltumnīcās, plēvju blokos un pat lecektīs pret parasto tīklērci lieto plēsējērci. ..uz 1 m^2 vairākas reizes izlaiž 20—200 plēsējērču. Rupais, Kalniņa 1, 29.

plēsējputns, -a, v. *Plēsīgs (parasti piekūnveidīgo kārtas) putns.* □ ..ar speciālām Mežsaimniecības un mežrūpniecības ministrijas izdotām atļaujām drīkst ierobežot vistu vanagu un niedru liju skaitu. Par visu pārējo plēsējputnu šaušanu vai ligzdu postīšanu paredzēts sods. Medn 160. ..plēsējputni pozitīvi ietekmē to putnu populācijas, kurus viņi medī. Zin T 77, 2, 31.

plēsējs, -a, v.; **plēsēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → p l ē s t.*

2. dsk., v.; zool. *Zīdītāju klases kārta, kurā ietilpst dzīvnieki, kas pārtiek galvenokārt no dzīvnieku valsts barības un kam raksturīgi spēcīgi ilkņi un nagi (piemēram, lāči, vilki, lūši, āpši); šīs kārtas dzīvnieki.* □ Īpatnēji ir plēsēju zobi: priekšzobi neliели, bet ilkņi ļoti spēcīgi, piemēroti laupījuma saplosīšanai. Latv dzīvn 17. Plēsējiem parasti ir skaists un izturīgs apmatojums, tāpēc tos izmanto kažokādu ieguvei. Ģeogr 119.

3. *Dzīvnieks, kas pārtiek no citiem dzīvniekiem, tos iepriekš nogalinot, saplosot vai aprijot veselus.* □ Raugoties no ekoloģiskā viedokļa, plēsējs ir jebkurš zoofāgs (dzīvnieku ēdājs) .. D kal 72, 98. Barošanās veidi vabolēm ir ļoti dažādi. Šo kukaiņu vidū ir īsti plēsēji .., beigtu dzīvnieku un augu atlieku ēdāji. Rupais 1, 84.

4. *Ļoti alkatīgs, ļoti mantkārīgs cilvēks; arī ļoti naidīgs cilvēks.* □ Andrejs [kalps] ar laiku palika skops. Šī bija viņa rēķināšanas ēnas puse. Tomēr par plēsēju un rāvēju vis viņa nevarēja saukt. Apsīšu J 2, 42. Par lielāko plēsēju un izdzinēju pagastā viņš .. tiek daudzināts. Lēmanis 17, 8.

5. v. *Iekārta, ierīce (kā) sadalīšanai, atdalīšanai.* Zemsegas p.

○ ◇ Joku plēsējs sar. — *cilvēks, kas daudz joko; jautrs cilvēks, jokdaris.* □ ..strēlnieki ir drūmi nopietni. Šķiet, šie puiši nekad nav bijuši trakulīgi joku plēsēji, nav dziedājuši nerātnas, pārgalvīgas dziesmas. Niedre 14, 39. Neliela auguma, plecīgs, mūždien kustīgs un

omulīgs, pirmais joku plēsējs atpūtas brīžos, seržants bija karavīriem pa prātam. Sports 78, 191, 3. Daudz draugu, kuru vidū viņu uzskatīja par joku plēsēju un balamuti. Rīgas B 79, 239, 5.

plēsiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → p l ē s t (1).* □ Tāle turējās, turējās, šausmās pirmo īsto [ķemmes] plēsienu gaidīdama .. Upīts 4, 132.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → p l ē s t (5).* P. aiz bizes.

plēsīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plēsīgi. 1.** *Tāds, kas pārtiek no dzīvniekiem, tos medījot barībai, un kam ir raksturīga (piemēram, zobu, knābja, nagu) uzbūve (par dzīvniekiem).* Plēsīga zīvs. □ Daži putni, piemēram, plēsīgie, sāk perēt, tiklīdz izdēta pirmā ola — tiem mazuļi šķiļas ar starplaikiem. Latv dzīvn 33. Ledus lācim, vislielākajam no plēsīgajiem zvēriem (tas sver apmēram vienu tonnu), ir milzīgs spēks. Lauku Dzīve 77, 8, 33. // *Tāds, kas ir raksturīgs šādiem dzīvniekiem, to izturēšanās veidam.* □ Un pēkšņi gurdo ceļinieku [gājputnu] pulkā, plēsīgi, plēsīgi brēkdamas, ietriecas kaijas. Nolūko sev upuri un dzen to lejup — arvien tuvāk, tuvāk bangām. Avotiņa, Slisers 1, 328. // *Nikns, agresīvs (parasti par mājdzīvniekiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ .. Pūces suns, kas nebija mazāk ķildīgs un plēsīgs par savu saimnieku, bija sakodis Andra mātes sivēnu .. Apsīšu J 3, 27. Kad cilvēks ķērās pie barības, suns stāvēja pa gabalu, nenovērsdams no Dīriķa izsalkušu, plēsīgu skatienu .. Kaijaks 5, 67.

2. *Ļoti alkatīgs, ļoti mantkārīgs; plēsonīgs (2).* □ Bairona dzeja liesmo naidā .. pret mežonīgi plēsīgo, nepiepildāmi rijīgo kapitālistisko buržuāziju. Upīts 14, 58. Šai mirklī [hipodroma] braucējiem uz bukas līdzās nosēdās tūkstošgalvu pūļa azarts, mantkārība, plēsīgs un nežēlīgs egoisms. Lācis VI, 322. // *Ļoti naidīgs, arī nikns; nesamierināms.* □ Miermīlīgais un vienmēr kautrīgais Nodievs [saimnieks], savu sāņcensi ieraudzījis, uzreiz kļuva pavisam plēsīgs. Viņš strauji izlēca no ormaņa kamanām, izrāva Akotam [ormanim] pātagu un uzbruka baronam. Rozītis 2, 219. Aizvien drūmāk un plēsīgāk viņš noraudzījās sāncensī un kādu vakaru, rudenī, saticis Ūdru Jāni uz ceļa, ļāva savām trakajām jūtām vaļu. Lācis 15, 102.

plēsīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p l ē s ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vanaga p. Suņa p.

2. *Vispārināta īpašība → p l ē s ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kapitālisma p.

plēsonība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p l ē s o n ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vilka p. Līdakas p.

2. *Vispārināta īpašība → p l ē s o n ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Ar streikiem tur [Austrālijā un citur] piespieda fabrikantus piekāpties kaut soli, kaut pussoli, viņu plēsonībai un patvaļai tomēr bij novilktas zināmas robežas. Upīts XII, 675. Viņu [lielsaimnieku] plēsonība — izmantošanas un iedzīvošanās kāre — ir tikpat nikna kā vācu muižniekiem. Zv 52, 19, 14.

plēsonīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plēsonīgi. 1.** *Plēsīgs (1).* □ Dažkārt viņš [vilks] glēvs un bailīgs, bet badā kļūst bezkaunīgs un plēsonīgs. Cik reižu nav gadījies, ka vilks ieskrien sētsvidū un nokož suni tieši cilvēku acu priekšā! Dripe 1, 11. Plēsonīgās līdakas pārlaiž ziemas aukstumu, noiedamas atvaros .. D kal 72, 57.

2. *Ļoti alkatīgs, ļoti mantkārīgs; plēsīgs (2).* P. cilvēks. □ Tālo Austrumu tautu mieru un brīvību tagad apdraud vēl plēsonīgāks ienaidnieks — amerikāņu imperiālisms. Lit M 52, 4, 4. Inku zemes iekarošanai sekoja plēsonīga indiāņu kultūras iznīcināšana .. Lielais 2, 284. // *Ļoti naidīgs, arī nikns; nesamierināms.* □ Ja viņš būtu viens .., varbūt kungs Cepurīte būtu .. pārdomājis šīs pasaules plēsonīgo dzīvi un to, cik maz gan vajag, lai otrai radībai izpūstu dzīvības sveci. Talcis 9, 84.

plēsonīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p l ē s o n ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; plēsonība (1).* Vilka p.

2. *Vispārināta īpašība → p l ē s o n ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; plēsonība (2).* Ienaidnieka p.

plēsonis, -ņa, v.; **plēsone,** -es, dsk. ģen. -ņu, s., arī **plēsoņa,** ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz. **1.** *Plēsīgs dzīvnieks.* □ Meža cauna ir neliels plēsonis ar slaidu, vijīgu ķermeni. A Kalniņš 1, 40. Krokodils bija īsts plēsonis, kas rija visu vai gandrīz visu, ko spēja sagrābt, varēja nogalināt pat degunradzi, kurš vairākkārt smagāks par to. Lielais 5, 39. Ceļā uzbruka vilki, divi gudri plēsoņas trenētiem žokļiem. Ziedonis 1, 20. sal. .. izauga tāds, kādu vecāki vēlas redzēt savu dēlu: veikls un stiprs, izmanīgs kā plēsoņa, turklāt nevērīgi elegants, apveltīts ar milzīgu, bet rūpīgi slēptu fizisko spēku. Lit M 75, 18, 10.

2. *Ļoti alkatīgs, ļoti mantkārīgs cilvēks; arī ļoti naidīgs cilvēks.* Varmācīgs plēsoņa. □ Ikvienam pie tā [Aizpura] kaut kas meklējams un apsūtāms — saukāja par plēsoņu, bet bez viņa nevarēja iztikt. Upīts VIII, 625. .. nekur nav mazināta jaunās ierāvēju paaudzes cietsirdība, tās alkatīgā tieksme kļūt bagātai. Tā ir plēsoņu pasaule, kas [lugā «Indrāni»] ar Edvartu uznāk uz vēstures skatuves. J Kalniņš 1, 336. .. [aktieris] prata iekausēt tēlā tā turpmākās evolūcijas iezīmes, likdams pieglaimīgā, sīkā blēža vaibstos samanīt nākamā plēsoņas ilkņus .. Māksla 62, 2, 29.

plest, plešu, plet, pleš, pag. pletu, arī plētu; trans. **1.** *Stiept sānis (piemēram, rokas, kājas, spārnus); stiept un atvirzīt citu no cita, arī iztaisnot (pirkstus).* □ Rokas plešot, traucu pļavā. Rasa! Purenes zied gravā .. Osmanis 2, 38. Indulis: Ar plati plestiem spārniem, nekustot, Stāv gaisā vanags .. Rainis Xb, 254. Pirkstus, saliektus dzelžainā lokā, pret vecumu [māte] nespēj vairs taisnus plest. Brīdaka 8, 37. pārn. .. Prieks tā kā meža gulbis Baltus spārnus pleš ... Kaldupe 2, 66. // *Plati vērt vaļā (piemēram, acis, muti).* □ «Un tev ir pamāte?»

meitenes pleš lielas acis. Zigmonte 1, 212. Mājā [meitene] neuzdrīkstējusies plest muti vaļā un teikt taisnību, ko nolēmusi darīt. J Plotnieks 6, 39. // *Būt tādam, kam (kas, piemēram, zari, lapas) ir vērsts uz vairākām vai visām pusēm (par augiem).* □ Pāri dzīvojamai ēkai savus .. zaru žuburus plēta simtgadēja sūrābele. A Grigulis 18, 149. Jānis Krūze atmodās biezā krūmājā. Lielas papardes pleta pāri viņam savas kuplās lapas. Lācis 15, 257. Netāl no krasta it kā niķelēts Pleš sudrabvītols lapas margojošas .. Silazars 1, 36. pārn. Nākotnei lielākai jātop, Lai varētu viņu mēs cienīt: Saknes tai dziļāk būs laist, Zarus tai plašāk būs plest. Rainis Ib, 381.

2. *Ritināt, arī locīt vaļā, klāt (ko saritinātu, salocītu, sakļautu).* P. buru. P. vēdekli. □ «No kurienes tad jūs?» kontrolieris turpināja. «Man te uz zemēm bija tādas darīšanas,» Akmens atbildēja un plēta vaļā savu avīzi. Birznieks-Upītis 6, 179. Ne zemei, Ne pumpuros briestošam mežam, Ne karogam, Kuru maija viesulis pleš, — Mūsu dziesma Nav svešа .. J Plotnieks 1, 75. Pār mežiem rūsa pland kā atvadās plests lakats, Jau rudens vēsumu var karstā plaukstā just .. Kaldupe 2, 55. pārn. Ar žestu valdonīgu glābējs mežs pār mani šalcošu un zaļu mieru pleš .. Paegle 1, 195. // pārn. *Vērst plašumā, izplatīt.* □ Iemet oli! Ūdens mirkli pleš Gausus apļus, tad tas atkal sastingst .. Kar 55, 7, 33. .. nu čaloja viss kakts, ja Osis reiz ko teica, tas pielipa, uz to atsaucās, turpināja tālāk, plēta plašāk. Upīts 4, 330.

plēst, plēšu, plēs, plēš, pag. plēsu; trans. **1.** *Stiepjot (ko), dažādos, parasti pretējos, virzienos, dalīt (to) atsevišķos gabalos, arī radīt (tajā) plaisas.* P. papīru. P. drānas gabalu. □ Nu tas bija uzrakstīts. Šo vēstuli viņa neplēsīs, bet rīt pat aizvedīs uz pastu un nosūtīs. Sakse 7, 184. Plēš un dīrā lapas, papīra plēnes lido ap viņu .. Bels 1, 63. Redzēju, cik tu biji satraukts, kad pirms stundām trim plēsi vaļā aploksni .. Kalndruva 5, 225. pārn. Cilvēks bija par agru izņācis no meža; viņš juta savu saraustīto elpu, kas plēsa krūtis, juta pēkšņu nogurumu, kas vilka pie zemes, un apstājās, apstājās, lai saņemtos, lai sevi pārvarētu .. Kaijaks 2, 89. pārn. Māte: .. viss būs labi. — Kaukēns: Lai dievs dod. Ir jau nu tā: jo mazāk vāti plēš, jo ātrāk tā sadzīst. Blaumanis 6, 383. pārn. Reaktīvo lidmašīnu plēstas, debesis kā bērzu tāsis švirkst ... Brīdaka 6, 41. pārn. Plēš vētra mākoņus kā slapjas buras, No miega iztraucēta, kaija kliedz. Liesma 59, 1, 25. ◇ Plēst (arī raut) pušu (arī uz pusēm) — *panākt, būt par cēloni, ka kādam ir ļoti daudz darbu, pienākumu.* □ Tad nu Kalniņu sāka plēst pušu. No vienas puses kolhozs rauj uz savu pusi, no otras — sieva pilsētā — uz savu. A Grigulis 17, 74. ◇ Plēst (vai) ausis (pušu) — *izraisīt nepatīkamas dzirdes sajūtas (par stipru troksni).* □ .. visapkārt lidoja šķembas un akmeņi, un ausis nemitīgi plēsa sprāgstošo šāviņu troksnis. Lukjanskis 5, 51. Reizumis .. gatera troksnis kantorī sēdētājiem plēsa vai ausis pušu. Talcis 8, 126. ◇ Plēst (vai) galvu pušu — *izraisīt nepatīkamas sajūtas (parasti par stipru troksni, arī galvassāpēm).* □ Tramvaju zvanu šķinda un automašīnu nepārtrauktā taurēšana grieza nervus, plēsa galvu pušu. Lubējs 1, 155. Rasma: Nevaru es paciest to troksni ... Galvu plēš pušu. Visu dienu kā pulksteņiem zvana ... Upīts XIV, 127. ◇ Plēst (vai) sirdi pušu — *izraisīt ļoti spēcīgu pārdzīvojumu, ļoti spēcīgas izjūtas.* □ .. žēlums sirdi plēš pušu. Brutāne 9, 152. // *Stiepjot, velkot (ko piestiprinātu, pieaugušu), dalīt (to) nost (no kā).* P. vecās tapetes no sienas. P. sūnas no stumbra. □ .. garām pa miglu stalti un majestātiski aizgāja alnis. Dzirdējām, kā dzīvnieks apstājas mežmalā un plēš mizu no mazo apsīšu stumbriem. Bels 3, 53. pārn. .. Ak, cik biezas skumjas vakaros vajadzēs tev plēst no sevis nost! Elksne 2, 106. ◇ Plēst matus — *būt izmisušam, ļoti uztrauktam, nezinot, ko iesākt.* □ Un daudz kas šķietot nieki, Par ko ir jaunās dienās dažs plēsis matus pats. Auziņš 6, 115. ◇ Dzīvam ādu plēst nost sar. — *nežēlīgi izmantot.* ◇ Plēst (arī maukt, raut, vilkt) ādu pār acīm vienk. — *nežēlīgi izmantot, nežēlīgi izturēties.* □ .. nebij brīnums, ka ar galvasnaudām cilvēkiem ādu plēsa pār acīm nost. Upīts 4, 292. Tīkli paliek dārgāki, jo tirgotāji apvienojušies un plēš zvejniekam ādu pār acīm. Jansons 4, 494. ◇ Plēst (arī dīrāt, ģērēt, maukt) divas (arī trīs utt.) ādas vienk. — *ļoti nežēlīgi, nesaudzīgi izmantot.* □ Bagātie zvejnieki — uzņēmēji plēsa no saviem kalpiem kā no sīpoliem septiņas ādas, bet paši pa sauszemi dzīvoja, cepures kuldami. Grīva II, 55. .. pie stacijas taču vienmēr dežurēja šoferi haltūristi, kas plēsa deviņas ādas! Līvs 5, 156. // *Stiepjot ar zobiem, nagiem, arī kožot, dalīt atsevišķos gabalos, arī nonāvēt (medījumu) — par dzīvniekiem.* P. gaļu ar zobiem. P. medījumu ar nagiem. □ Vilkus, kas šeit pēc kara bija ieklīduši un sāka plēst aitas, nomedīja. Avotiņa, Šlisers 1, 100. Gatiņš: .. Uzkrīt vanags irbītei, Stirnu plēš meža vilks .. Rainis Xb, 430. pārn. Pie manas miesas pamieloties Skrien sāpju ērglis katru dien' [dienu], Plēš mani, nagiem iecērtoties. Rainis V, 67. // *Stiepjot, laužot, arī kožot dalīt nost (auga daļu).* □ Pāris brangu zirgu pilnām mutēm plēsa trekno zāli lielajā pļavā .. Pērsietis 1, 101. Gobu mājas ganapuika bija gājis dienas vidū uz priežu jaunaudzi plēst saknes kartupeļu groziem .. J Kalniņš 8, 246. pārn. .. kupenas, sabirušas priežu kuplajos cekulos, lauza un plēsa zarus. Te pavasarī būs postaža, ja vēl kādu laiku iedomāsies pieturēties sals. Zigmonte 10, 331. // *Atdalot, arī iearot nevajadzīgos augus, gatavot (zemes gabalu) lauksaimnieciskai izmantošanai; atdalīt, arī ieart (nevajadzīgos augus, to daļas), lai gatavotu zemes gabalu lauksaimnieciskai izmantošanai.* □ Tā [grieza] ir domāta zāles velēnai — kad plēsumu plēš vai kad rudenī aparams. Mēsliem viņa neder. Upīts 4, 211. Nu, tā es aru, plēšu augšā stepi, un man atkal tik labi pēc tās lielās burzmas Maskavā un pēc briesmīgās sutas vilcienā. Talcis 4, 170. .. Vec-

tēvs apņēma sievu, kūla rijas, plēsa līdumā celmus un ara .. Saulītis 15, 130. // *Ar strauju kustību ņemt nost (ko).* P. nost krelles. □ pārn. .. šaubas cēla priekšā vienu jautājumu pēc otra un plēsa tiem nost cerības tērpus. Birznieks-Upītis 6, 299.

2. *Šķeļot (piemēram, cērtot, spridzinot), dalīt (ko) atsevišķos gabalos; šādā veidā gatavot (ko).* P. malkas šķilas. P. akmeņus. Plēsti mucas dēļi. □ Kultūras namam gribas saglabāt vecās pils ārskatu, ar plēsta laukakmens mūriem, metāla kalumiem logos. Ziedonis 9, 113. Klēts sienu baļķu iekšpusē iecirstos robos cits virs cita guldītie apaļkoki vai plēstās plankas veidoja apcirkņus graudu bēršanai. Cimermanis 1, 75. Es pacilāju sausās malkas šķilas, .. izvelku kabatas nazi, plēšu skalus .. Kaijaks 5, 147. // *Ar sitienu, triecienu panākt, būt par cēloni, ka (kas trausls) šķeļas, drūp.* P. stiklu. P. krūzi. □ Pilsētā, kurā piedzimst vējš, dzintara latvieši krogos sēž, paēd, padzer un traukus plēš .. Caklais 5, 144. pārn. Brālis nesaudzīgi plēš Kristapa priekšstatus. Spāre 6, 279.

3. *Ilgstoši, arī nevērīgi lietojot, pieļaut, ka kas kļūst plānāks, caurumains.* P. uzvalku. P. zeķes. P. apavus. □ .. [puika] pavasarī pa eglēm vien dzīvoja, visas bikses plēsa nost, lāpīt vien nebeidza. Upīts 4, 276.

4. *Jaukt, arī ārdīt (piemēram, celtni, tās daļas).* P. šķūni. P. žogu. □ «Tas ir pareizi,» domu pilns atsaucās Zeibolts. «Pēc Jaunā gada plēsīsim nost. Tad tā būda vairs te nerēgos.» Lācis 15, 95. Vispirms [mājai] izcēla logus un durvis, .. tad, naglām strikšķot, sāka plēst dēļu sienas .. Zemzaris 2, 149.

5. *Spēcīgi, ar asu kustību vilkt (ko, kādu aiz kā).* □ Gūstekņus [kolonizatori] dauzīja, plēsa aiz matiem un spārdīja kājām, bet tie turpināja klusēt. Lācis 10, 276. «Vai mani pamāte maz aiz ausīm plēsusi?» aizbildinās mazais ceļa vīrs, skumji noskatīdamies uz saviem dzērvju zābakiem. Kaldupe 12, 61.

6. sar. *Likt maksāt, atlīdzināt (ļoti daudz, arī par daudz).* P. nodokļus. □ Namelis, kurā mēs mitinājāmies, bija mazs un vecs, un saimniece tikpat par istabeli ik mēnesi plēsa septiņdesmit rubļu. Ezera 1, 34. «.. vai mēs kādam [vasarniekam] uzplijamies ar savu lieveni? Citi jau plēš vēl bargāku naudu!» Bendrupe 1, 320. Beidzamā laikā Kapeika tāds kā kreņķīgs, kā slimīgs un plēš pēc velna — gaļu, maizi, auzas, miltus, it kā viņam vai septiņi bērni no galvas matus ēstu nost. Indrāne 6, 207.

7. intrans.; sar. *Strauji virzīties.* □ .. viņa pārmetusi [meža] kuilim krusta zīmi. Tad gan šis uzreiz pamatīgi notrūcies .. un plēsis projām. Ezera 15, 18. // *Strādāt, darboties strauji, arī ar pūlēm.* □ Viņš [meistars] nievājot cilā noēvelētos kokus un .. nicīgi noliecas uz manu pusi .. Un tad es plēšu, dažreiz līdz desmitiem vakarā. Sēlis 4a, 54.

8. parasti savienojumā ar «vaļā»; sar. *Runāt, dziedāt, arī spēlēt, parasti skaļi.* □ Vaivariņš vēl brītiņu domāja, tad ieņēma plaušās gaisu un pilnā balsī plēsa vaļā Toreadora āriju. Jansons 4, 659. // intrans. □ Mēs tur lasām .. par 16 Limbažu latviešiem, kas kādās mājas viesībās plēsuši visi tikai vāciski, jo kaunējušies runāt latviski. Zv 73, 19, 17.

○ Plēsta brūce med. — *brūce, kas rodas, ja audos virzās kas (parasti) neass vai ja audi tiek sarauti.* □ Plēsta brūce ceļas, ja kādu locekli vai ķermeņa daļu ar varu atrauj vai atplēš. Bune 1, 136. .. 7 gadus vecais Ivars, pūloties [ar īlenu] atraisīt kurpju aukliņu, ierāva īlenu tieši acī. Radās plēsta radzenes brūce ar lēcas ievainojumu .. Ves 75, 5, 14. ◇ Plēst (arī dzīt, triekt) jokus sar. — *jokot, jokoties.* □ .. Gaņģis smējās, jo domāja, ka puikas ar viņu tikai jokus plēš. Rozītis 2, 167. Prese sirdījās, ka uz skatuves plēšot tukšus jokus. Dzene 1, 41. ◇ Kā (vēja, arī velna) plēsts sar. — *saka par ko tādu, kas virzās ļoti ātri; saka par ko tādu, kas noris ļoti ātri.* □ Kā plēsts Augustiņš ieskrēja smēdē [pie tēva]. Nostājies kaktā, viņš papleta muti un acis un aizmirsa visu pasauli. Lēmanis 18, 7. Lienītei ganu dienas arvien bija likušās garlaicīgas. Ja mājā vai pļavā diena aizskrien kā vēja plēsta, tad ganos tā velkas kā sapīta govs. Sakse 9, 86. .. ko tas puika, kā velna plēsts .., skrēja garām? Upīts 4, 152.

plesties, parasti 3. pers., plešas, pag. pletās, arī plētās; refl. **1.** *Refl. → plest (1).* Spārni plešas. Rokas plešas. Acis plešas. Koka zari plešas tālu. □ Vai man' [manu] dieniņ! Nupat sāks, Nu jau lielais raudiens nāks, Mute plati, plati plešas, Elpa tikko, tikko dvešas! Zv 57, 24, 28. Guna: Man krūtis cilājas un nāsis plešas Un spēku šausmas visu miesu krata. Aspazija 3, 393. .. dārzeņiem sulīgi, zaļi laksti plētās jau ap Jāņu dienu .. Niedre 4, 24.

2. *Refl. → plest (2).* Lakats plešas vējā.

3. *Kļūt lielākam, plašākam, aizņemot aizvien lielāku platību.* □ Uz gaišā krekla muguras arvien platāks plētās tumšs sviedru plankums. Dripe 2, 142. Un pavasaros mežābeles Tur pletās platām kupenām, Un lakstīgalu dzidrās mēles Kā kokles skanēja zem tām. Stērste 1, 33. .. radās plaisa, kas ar laiku starp tēvu un dēlu pārvērtās nepārejamā bezdibenī. Un jo sevišķi ātri tā pletās, kad Emīls ieminējās, ka gribētu kļūt par mūziķi. Stankevičs 3, 32. // *Pakāpeniski izplatīties (kur) — par parādībām dabā.* □ Viņa lūkojās ārā pa logu, kur pāri ezeram jau sāka plesties rīta gaišums. Sakse 7, 352. Liesmu mēles .. švirkstēdamas plētās pāri zariem .. Fimbers 1, 231. .. sestdien virs Baltijas pletīsies anticiklons .. Rīgas B 73, 138, 8. // *Novietojoties, arī atrodoties (kur), ieņemt samērā lielu telpu, laukumu.* □ Apvidus ezera apkaimē bija zems un auglīgs, vietām purvains. Dienvidu daļā starp mežainiem pauguriem pletās krāšņas ielejas .. Lielais 5, 182. Aiz klajuma, ieslīdēdama tāles zilgmē, pletās pilsēta. Kalndruva 8, 52. Visur pletās ūdens, tikai ūdens, kurā krūmi izskatījās pēc saspraudītām zaru slotām. Ezera 2, 258.

plēsties, plēšos, plēsies, plēšas, pag. plēsos; refl.; sar. **1.** *Strīdēties; arī kauties.* □ Man gan ir laimējies, guļ un domā vecais Jēkabs. Tāda sieva, tāda sieva ... Savu mūžu ne-

esam .. plēsušies. Es pēc dabas lēnīgs, viņa — pacietīga ... M Zariņš 5, 103. Viņa [zēna] vecāki ne strīdas, ne plēšas. Mierīgi un lietiški kārto formalitātes, apspriež dzīvokļu jautājumu. Rinkule 5, 83. // *Kauties (par dzīvniekiem).* □ Priekšā, kur dvakoja bifeļa atliekas, ņēmās vairāki šakāļi — kā jau šakāļi, neganti plēšoties ap gaļu. Ezera 15, 82.

2. *Strādāt, darboties ar lielu piepūli; ļoti pūlēties, mocīties kādā darbā, darbībā.* □ .. saimnieks palicis viens ar mazu meitenīti un parādiem. Galvu tomēr nenokāris, dzīvojot tālāk, no rīta ausmiņas līdz naktij plēsdamies pa savu zemi, kur atradis darbu un darbā dzīves vienīgo jēgu. Sudrabkalns II, 516. Savā mūžā viņa [veļas mazgātāja] nebij vieglas dienas redzējusi. Skrējusi un plēsusies, lai tikai būtu gabaliņš maizes pašai un dēlam. Rozītis III, 178. Zemnieks redzēja, ka kungs nestrādā, bet ir bagāts, kamēr viņš pats, plēsdamies melnās miesās, — nabags. Bērn 45, 1/2, 29.

3. *Darīt daudz, arī visu iespējamo, lai ko panāktu, sasniegtu.* □ .. viņš neplēšas atpakaļ uz fronti. Lai to darītu, vajadzīgs liels idejisks spēks .. Nu, tā spēka viņā nav. Sakse 7, 275. Tas, ka Ziņģu Ješka nāk no trūcīgām apstākļiem un ar kājām un rokām plēšas, lai iekļūtu pagasta varasvīros, padara viņu jo sevišķi pretīgu. J Kalniņš 1, 298. Arī Pičs, kurš pērnvasar pabeidza pamatskolu, plēstin plēsās brālim līdzi uz mežu, bet nekādi netiek — vienam jāpaliek mājās un jāsaimnieko .. Avotiņa, Slisers 1, 43.

○ ◇ Plēsties (arī rauties) pušu (arī uz pusēm) — *ļoti daudz, ļoti intensīvi strādāt.* □ Visi cilvēki aizņemti, nav ko aicināt palīgā — plēsies pušu, vecais vīrs. Lācis 15, 340. .. vai nu Mežuliene nezināms padomu? Un Mežuliene plēšas vai pušu, lai tikai visu izkārtotu .. Zigmonte 6, 56. «Tu, cilvēks, plēsies uz pusēm. Tu audzē ūdensputnus, lai būtu labāka gaļa, tu uzcel siltumnīcu, lai ziemā būtu salāti. Tu skrien, klapatājies un gādā.» Kalndruva 5, 124. «Vai vajadzēs uz pusēm plēsties?» — «Nē!» manā pūcē niknums briest. «Pie viena darba labāk sēsties, Kādēļ tev trejos laiku šķiest?» Saulītis 15, 71. ◇ Plēsties (arī kauties, rauties, sisties) ar darbiem — *saka, ja nepārtraukti ir ļoti daudz jāstrādā.* □ Viņš pats, māte un māsas plēsās ar darbiem bez atpūtas, bet vairāk par ēdienu un drēbēm nevienam neiznāca. Sakse 2, 168.

plēsums, -a, v.; lauks. *Uzarts (piemēram, neskartās zemes, vecaines, atmatas vai ilggadīgo zālāju) lauks, kura augsnei parasti ir labas fizikāli ķīmiskās īpašības un samērā maza nezāļainība.* Art plēsumu. Plēst plēsumu. Plēsuma (arī krūmāju, retāk krūmu) arkls — *traktoram uzkarināms speciāls arkls ar krūmiem apaugušas zemes apstrādāšanai.* □ Lieknes pusē katru pavasari viļņoja zaļi zilie labības lauki leknajā plēsumā .. Birznieks-Upītis 6, 156. Labas linu ražas iegūst, ja tos sēj .. plēsumos. Švinka 1, 42. .. tās [tvaika mašīnas] nepieciešamas krūmiem un koku saknēm bagātos plēsumos, kur pārvarama liela pretestība. Apsīts 1, 265. pārn. Astoņpadsmit gadi latviešu literatūrai pagājuši varenā plēsuma uzaršanas un apsējas darbā, līdz kamēr parādās pirmās ražas briedums. Lit M 58, 39, 3. Pirmreizējai dabisko zālāju aršanai lieto īpašus plēsuma jeb krūmu arklus, kas velēnu labi apvērš. Tērauds 1, 178.

plēšas, -u, vsk. plēša, -as, s. *Ierīce gaisa plūsmas radīšanai — maināma tilpuma kamera, kurai ir ieplūdes un izplūdes vārstuļi.* Kalēja plēšas. Ērģeļu plēšas. Akordeona plēšas. Pūst plēšas — *radīt ar plēšām gaisa plūsmu.* □ Pāris spēcīgiem plēšas vilcieniem uzpūtis ēzē lielāku liesmu, kalējs izcēla knaiblēs balti nokarsušo dzelzs gabalu .. Fīmbers 1, 222. Uguns tumši kvēloja ēzē, jo toreiz vēl plēšu nebija, kas to uzpūstu gaišās liesmās. Paegle 4, 12. Ķesteris ērģelnieks pazvanīja plēšu minējam un sāka spēlēt ievadu nākošajai dziesmai. Birznieks-Upītis 6, 148. sal. .. sāni viņiem [zirgiem] cilājās kā plēšas .. Upīts 4, 261. .. kungs .. kals, un kučieris pūtīs plēšas. LTP 425.

pletēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; novec. *Gludināt.* P. veļu. // intrans. □ Picelinskis: Nu vairs nevar izturēt! .. pletēt, pletēt, pletēt, pletēt ... .. Beigu beigās — kas mūs piesējis pie šī nolāpītā vācu vārda? Pašiem mums ir — gludināt, presēt ... kaut vai — iztaisnot. Putniņš 1, 116.

pletīzeris, -ra, v., arī **pletīzers,** -a, v.; novec. *Gludeklis.* □ Bet, kur Kristīnes kundze uzlaiž .. gludekli — to laiku valodā pletīzeru, — tur uzreiz viss spīd un laistās. Salenieks 7, 129.

pletkrekls, -a, v.; novec. *Virskrekls (parasti balts), kas ir jāgludina, arī jācietina.* □ Tad [kursants] noņem apkaklīti un, piepogājis to pie pletkrekla krūts, pakar nagliņā pie sienas. Austriņš 2, 27. Viktors — īsti atbilstošs savam jaunajam uzvalkam ar vareni polsterētajiem pleciem, zīda pletkreklam un zili lāsumotajam mutautiņam krūšu kabatā. Indrāne 2, 28. .. vecītis manos gados. Nu bet tāds ar pasauli neapmierināts rūcējs, ka bail. Mūsdienās ne lāga pletkreklu kāds protot pašūt .. Salenieks 6, 183.

pletne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Rīks cilvēku vai dzīvnieku pēršanai — ādas, auklu, arī metāla, parasti savītas, sloksnes, kurām var būt iesieti mezgli, piestiprināti metāla gabali.* Pērt ar pletni. Drāšu p. □ Policijas jātnieki sēdās seglos. Naida pāršķiebtām sejām tie jāja iekšā cilvēku masā, šmīkstošām pletnēm plīvēja pa labi un pa kreisi. Lācis VI, 446. Viņi [bērzi] esot stādīti .., kad bijuši vēl vergu laiki, kad ļaudis sieti pie stabiem un vēlāk arī pie šiem bērziem un sisti pletnēm un rīkstēm bez žēlastības. Rihters 1, 85. pārn. Es varu tevi [ziņkārīgo] projām dzīt Ar kazenāju pletnēm asām Vai — vēl jo ļaunāk — sagūstīt Ar maigām vanagziņu vasām. Belševica 3, 156.

pletnēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Sist ar pletni.* □ «Nu, diezgan tu savā laikā puiku pletnējis, diezgan bikstījis ar olekti, reiz tak tev pašam arī jādod pabaudīt, kā ir uz paša muguras ...» Apsīšu J 3, 54. pārn. .. nespēdams paciest šo ārējo un iekšējo kairinājumu gūz-

mu, kas dūrās krūtīs kā pīķi, kas šaustīja, pletnēja un pātagoja gludo smilškrāsas ādu, Leo .. izverda dobju, varenu rēcienu .. Ezera 9, 173.

plēvains. *Sk.* plēvjains.

plēve, -es, dsk. ģen. -vju, s. **1.** *Viendabīga, parasti plāna, samērā blīva (piemēram, vielas, organiska veidojuma) kārta, kas atrodas virs citām, parasti mazāk blīvām (to) kārtām vai pārklāj (to) virsmu.* Piena p. Ķīseļa p. Eļļas p. Pelējuma p. Taukaina p. □ Atdzesējot mērces vajag apmaisīt, lai virsmai nepārvilktos plēve. Kļaviņa 1, 100. Ja krāsa pārvilkusies ar plēvi, tā nemaz nav obligāti jāizkāš. Lauku Dzīve 80, 9, 31. ..oktobra vidū Kurzemes pusē ne vienmēr ūdens pārvelkas ar ledus plēvi. Cīņa 76, 259, 1. pārn. ..atmiņas bija it kā ar neskaidru plēvi pārvilkušās, un maz tajās bija prieka, jo Zanda nemīlēja viņu un nemīlēja arī Janku un Anneli. Līvs 2, 196. // *Viendabīga, parasti plāna (samērā sīku vielas daļiņu) kārta uz kā virsmas.* □ Uz bērzu lapām, krūmiem un grāvmalas zāles gulēja lielceļa putekļu pelēkā plēve. Grīva 4, 113. Kamīns pamazām izdzisa, ogles izplēnēja un pārklājās ar pelēku pelnu plēvi. Grīva 5, 77. Pa mašīnas logiem, kurus viņa dvaša vietām bija pārklājusi ar miglainu plēvi, Andris raudzījās te uz vienu, te uz otru pusi. Imermanis 2, 121. // pārn. *Gaisā izveidojies (miglas, dūmakas u. tml.) slānis, kas padara ko grūti saskatāmu vai nesaskatāmu.* □ Saule aizvilkās ar pelēku plēvi, kļuva blāvāka un blāvāka, līdz izzuda pavisam, tomēr sutoņa nemitējās. Kaijaks 4, 126. ..debesis aizvelkas ar pelēcīgu plēvi. Tā ātri sabiezē. Saule iebrien mākoņos. Arvien raženāk rasina lietus. Zv 62, 14, 14.

2. *Blīvs, gluds, parasti samērā plāns, saistaudu veidojums, kas pārklāj, izklāj orgānus.* Plaušu p. Krūšu p. Smadzeņu p. □ Vēdera plēve ir serozs apvalks, kas sastāv no plāna ar epitēliju pārklāta saistaudu slāņa. Bune 1, 268. No ārpuses kauli pārklāti ar blīvu, tiem pieaugušu plēvi. Tā ir kaulu plēve. Anat 23. Vēdera sienas ārējo trūci var ārstēt tikai operējot — tiek sašūts vēdera plēves plīsums. Ves 80, 12, 16. // *Blīvs veidojums, ar ko, parasti slimības gadījumā, pārklājas kāda ķermeņa daļa.* □ Difterijas slimniekam degunā, žāvā un uz citām gļotādām rodas blīvi, rupji, plaši aplikumi — plēves. Ves 62, 10, 8. Tā viņam ar ārstēšanos negribēja veikties. Bet acīm jau sāka pāraugt dīvaina balta plēve, kas visu pasauli pamazām pārvērta no vakara par tumšu nakti. Ezeriņš 1, 49.

3. *Ļoti plāns (kādas vielas) materiāls, ko izmanto, piemēram, kā pārklāšanai, iesaiņošanai.* Sintētiska p. Plastmasas p. Gutaperčas p. Lateksa p. Plēves higrometrs. □ Uzturproduktu iesaiņojumam pašreiz plaši izmanto dažādus polimērus: celofānu, polietilēna un kombinēto celofāna un polietilēna, .. lavsāna un citu materiālu plēves. Ves 81, 8, 30. Audzējot dēstus apkurināmās plēves seguma siltumnīcās vai ziemas siltumnīcās, visbiežāk sēklas izsēj kastītēs .. Baumane 1, 11.

plēvjains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plēvjaini,** arī **plēvains,** -ais; s. -a, -ā; apst. **plēvaini. 1.** *Tāds, kam ir plēves (1) vai plēve, tāds, kas ir segts ar plēvēm vai plēvi.* Plēvjaina krāsa. Plēvains ķīselis.

2. *Tāds, kam ir plēves (2) vai plēve, tāds, kas ir segts ar plēvēm vai plēvi.* Plēvaina augu plātne. □ Bārbeļu krūmam ir asi trijzaru ērkšķi — attīstības gaitā pārveidojušās lapas, no kuru žāklēm izaug īstās lapas — plānas, plēvjainas, robainām malām .. Lauku Dzīve 79, 8, 12. ..čigānu sēnei [čigānenei], līdzīgi mušmirēm, augļķermeņiem ir divi plīvuri .., bet uz kātiņa .. plēvains gredzentiņš. Ves 62, 8, 27.

plēvspārns, -a, v.; zool. *Plēvveida spārns (kukaiņiem).*

plēvspārņi, -u, vsk. plēvspārnis, -ņa, v.; zool. *Kukaiņu kārta, kurā ietilpst kukaiņi ar diviem pāriem caurspīdīgu plēvveida spārnu (piemēram, bites, lapsenes, kamenes); šīs kārtas kukaiņi.* □ Turpmākajos .. pētījumos [Latvijā] varētu atrast vēl vismaz 4300 kukaiņu sugas, galvenokārt divspārņus un plēvspārņus .. Latv dzīvn 8.

plēvveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plēves forma, veids.* P. izaugums. □ ..viņš ieteica somu oderi piegriezt no plēvveida materiāla. Galvenais ekonomists, brīdi apsvēris, šo priekšlikumu noraidīja. ..Plēvveidīgā odere vairāk piemērota pludmales tipa somām. Plēvveidīgie materiāli aukstā laikā sacietē un plaisā. Rīgas B 68, 30, 3.

plēvveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plēvveidīgi.** *Plēvveida.* □ Starp jaunumiem ir caurspīdīgs plēvveidīgs plāksteris, kas veidojas no aerosola. Pad J 66, 155, 1. Sevišķi raksturīga sikspārņu pazīme ir lidplēve — plāna plēvveidīga āda bez apmatojuma, kas stiepjas no ķermeņa sāniem līdz pagarinātajām priekškājām, pakaļkājām un astei. D kal 77, 160.

pleziozaurs, -a, v. *Ļoti liels mezozoja ēras jūras rāpulis ar mazu galvu, garu kaklu, mucveida ķermeni, īsu asti un peldēšanai pielāgotām spēcīgām ekstremitātēm.* □ Ūdeņos [krīta periodā] dzīvo arī daudzi reptiļi, kas attīstījušies jau juras periodā, — pleziozauri, ihtiozauri. Maldavs 1, 193. Aptuveni 140 miljonu gadu vecajos juras perioda nogulumos konstatētas rāpuļu pleziozauru atliekas. Latv dzīvn 5.

plezna, -as, s. **1.** zool. *Kāja ar peldplēvi (piemēram, pīlēm, zosīm, roņiem, valzirgiem).* □ Mēs virzāmies uz priekšu kā uzmanīgs mednieks pīļu medībās; lai kādam putnam neuzmītu uz pleznas, ejam divus soļus uz priekšu un atkal apstājamies .. Grīva 8, 127. ..vējš atdzina līcī nelielu ledus gabalu, uz kura atdusējās ronis, vienaldzīgi raudzīdamies apkārtnē un ar pakaļējo pleznu pievēdinādams sev svaigu gaisu. Cīrulis 1, 200. sal. Bij ota plata kā pīles plezna, Un kambara durvis kļuva par gleznu. Ļūdēns 4, 146. pārn. Palejā .. augšup slējās pusauga ošu leknās slotas un kļavu jaunās, vēl ruzganās pleznas. Upīts XI, 16. // pārn. *Pēda (cilvēkam).* □ Sievasbrāļa seja uztraukumā bija kļuvusi tikpat balta kā krekls

vai sniegs zem viņa kailajām pleznām. Grīva 9, 135.

2. parasti dsk. *Speciāli peldētāju un ūdenslīdēju, parasti gumijas, apavi ar pagarinātu, paplatinātu apakšdaļu.* Peldēt ar pleznām. □ Laivā uz tilaudām mētājās gumijas pleznas, nirēja acenes, pa grābienam megafons. Birze 7, 188. . . es piecēlos, uzliku peldmasku un pleznas, ielaidos siltajā ūdenī un sāku peldēt. Kaijaks 1, 12. Kausa izcīņas programmā: 50 m niršana, 100 un 800 m peldējumi ar pleznām, divas jauktās stafetes . . Sports 79, 199, 2.

3. *Plata, parasti plakana (mašīnu, ierīču u. tml.) darbīgā daļa.* Kultivatora p. □ Ekskavators sāk grimt, jo attālums starp tā pleznām un rokamo robu nav liels . . Caune 4, 26. Airu pleznas apsita ar skārdu, bet iramās vietas aptina ar auklām — tad neizdils tik ātri. Lācis 13, 133.

pleznains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir pleznas (1).* P. dzīvnieks.

pleznot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; reti. *Iet, pārvietoties smagiem, neveikliem soļiem, arī gāzelēdamies.* □ Starp dejotājiem [karnevālā] pavīd pirmās maskas. . . Vēderu izgāzis, cienīgi plezno pingvīns. Pad J 59, 68, 1.

pleznveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pleznas (1) forma, veids.* P. kājas. Peldkurpes p. daļa.

pleznveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pleznveidīgi.** *Pleznveida.* Pleznveidīgas kājas.

plicināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Nesaimnieciski rikojoties, mazināt (kur) augu daudzumu; nesaimnieciski rīkojoties, mazināt (augsnes) auglību.* P. mežu. P. dārza augsni. □ . . kolhoznieki nolēma izbeigt plicināt savus koku pudurus un radīt īstu, kārtīgu mežu. A Grigulis 8, 187. . . esam nodarījuši pāri dabai, to darba steigā tīšām un netīšām postījuši un plicinājuši. Jaun Gr 67, 9, 34.

2. *Mazināt (kāda) īpašumu; mazināt kādam (materiālās vērtības).* □ Jā, kādi tik nodokļi nav izgudroti [buržuāziskajā Rumānijā], lai likumīgi aplaupītu īsto darba darītāju! Tikai viens gan ir skaidrs — jo vairāk tas plicināts, jo nabagāks kļuvis ne tikai viņš vien, bet visa valsts. Zv 56, 16, 15. Gramzda tūliņ saprata, ka, kalpojot Šipkam, viņam nebūs jāplicina savs maks. Fimbers 1, 428.

plicis, -ča, v. *Karpveidīgo kārtas līdz 30 centimetriem gara saldūdens zivs, kurai ir no sāniem saplacināts ķermenis un vidēja lieluma zvīņas.* □ Plicis līdz 30 cm garš, svars līdz 1,2 kg. Viena no vislēnāk augošajām zivju sugām. . . Latvijā ļoti bieži sastopama; zivsaimniecībā kaitīga un grūti iznīcināma zivs. Latv dzīvn 81. Mūsu republikas ezeros no karpu dzimtas zivīm dzīvo ausleja, . . karūsa, līnis, mailīte, plaudis, plicis, rauda, rudulis, salate, sapals . . Spuris 1, 59.

pliederi, -u, vsk. pliederis, -ra, v.; apv. **1.** *Ceriņi.* □ Sākumā [saulrietā] jūrā sakrīt gaiši zilas strēles kā pavasara pliederu ziedi kāpās . . Kaldupe 12, 24. sal. Ar visiem kauliem un miesu Zem debesīm, zilām kā pliederi, Tu baltbērzu birztalā iederies! A Skalbe 4, 145.

2. *Plūškoki.* □ Meitas lūpas iekvēlojās kā pliederu ogas salnas rītā. Kaldupe 6, 116. Tajā zaļajā, zaļajā ielejā Visām mājām ir dzelteni aizkari, No ilzīšu ziediem, no pliederiem, Ar saules atspolēm izausti, Dzelteni, dzelteni aizkari. Kaldupe 7, 100.

pliekanība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p l i e k a n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Garšas p.

2. *Vispārināta īpašība → p l i e k a n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Garastāvokļa p.

3. *Vispārināta īpašība → p l i e k a n s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; bezgaumība, banalitāte.* Garīgās dzīves p. Runāt pliekanības. □ . . no izrādes iznākam ar vilšanās sajūtu — autors pieteic nopietnu satīru, bet galā tā sairst dažādu izdarību virknē, aizved pelēcībā un pliekanībā. J Kalniņš 1, 421. . . Elksnes emocionālajās vārsmās rodama arī domu bagātība, zinātne tām uzspiedusi savu dziļuma zīmogu, pasargā no lētas jūsmiņas, pliekanības. Zv 64, 11, 18.

pliekans, -ais; s. -a, -ā; apst. **pliekani. 1.** *Tāds, kas ir sājš, bezgaršīgs; tāds, kam ir maza barības vērtība; arī novadējies.* P. dzēriens. P. plācenis. Pliekana zupa. Pliekana putra. □ Pašam šķita, ka tik rūgta un pliekana dzira nekad vēl nav ņemta mutē, bet pieklājīgs cilvēks jau sabiedrībā neizrādīs savu nepatiku . . Saulītis 12, 345. Čapstiņš zināja, ka Bārdam nav naudas, ja jau tas ēd pliekanos rīsus un dzer kefīru. Bels 1, 54.

2. *Slikts, gurdens (parasti par psihisku stāvokli, fizisko pašsajūtu).* Kļūt pliekani ap sirdi. Pliekana (arī šķebīga) dūša sar. — *nepatīkama fiziskā pašsajūta, kas rodas, piemēram, daudz ēdot ko saldu.* □ Noēda otru, trešo, ceturto [saldējumu] . . . Bet tad jau arī sāka mesties tāda kā pliekana dūša. Breicis 1, 31.

3. *Aprobežots, bez dziļāka satura, arī bez oriģinalitātes (piemēram, par izturēšanos, runas veidu, daiļrades paņēmienu); bezgaumīgs, banāls.* P. tosts. Pliekana jūsmošana. Pliekana asprātība. □ . . rakstnieks atkāpies no dzīves īstenības, . . noslīdējis pliekanā paviršībā un bezgaumībā. Upīts 14, 370. . . visvairāk grēkojam dažādu gadadienu, svētku utt. reizēs, kad bieži vien laikraksti samērā mierīgu sirdi ievieto pliekanus svētku dzejoļus vai didaktiskus stāstiņus . . J Kalniņš 1, 220. Aizstājot īstas, bagātīgi fakturētas vitrāžas stiklus ar leduspuķu rakstā fakturētajiem, parastajiem stikliem, . . māksliniecieskais šarms izdziest. Vitrāža kļūst pelēcīga, nedzīva, pliekana. Tēl M 58, 126. Man briesmīgi negribējās: uz Ģildi, uz deju vakaru, ak kungs, tik pliekani nogalēt laiku. Skujiņš 12, 261.

pliekanums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Pliekanība (1).* Dzēriena p.

2. *Pliekanība (2).*

3. *Pliekanība (3).* Dzejas p.

plienains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plienaini. 1.** *Tāds, kas satur daudz pliena (1).* □ Elita nokāpa līdz upei. Plienainajos krastos ziedēja pēdējās vīgriezes . . Zigmonte 9, 239. Viņš sasprindzis skatās ūdenī, šķiet, redzēdams cauri

līdz pat plienainajai pamatnei. Zigmonte 1, 179. Esmu šīs plienainās kraujas sargājis pirmajā karā .. Elksne 5, 16.

2. *Tāds, kas satur daudz pliena (2).* Plienaina augsne. □ ..lemeši sagraiza plienainus tīrumus .. Līvzemnieks 1, 9.

plienājs, -a, v. *Augsne, kas satur blīvu dolomītu, merģeli.*

plienakmens, -akmens, dsk. -akmeņi, v. *Ciets noguluma iezis, kura galvenā sastāvdaļa ir kalcija karbonāts vai dolomīts; šī ieža gabals.* Baltsp. Plienakmens slānis. Plienakmens žogs. Plienakmens plāksne. □ Zem virskārtas plienakmens kļuva zilgans un ciets. Tas vairs tā nepadevās laužņiem un kaltiem. Fimbers 1, 244. ..pa labi gulēja no plienakmeņiem celta divstāvu māja .. Viese 4, 118. Aizsargmūri .. mūrēti ar kaļķu javu no dažāda lieluma neapstrādātiem plienakmeņiem. D kal 72, 217.

pliens, -a, v. **1.** *Plienakmens, merģelis; ļoti sablīvēta zemes kārta.* Saplaisājis p. Kāpnes no pliena. □ ..Vilis un Leinasars gozējās Slites liedagā. Visapkārt dolomīts un pliens, bet te — skaista, balta smilts. A Grigulis 13, 114. ..pliena gabali cits aiz cita sagulst un izveido krāvumu .. Fimbers 1, 292. Vēl glabā kalnu grēdas Uz sniegiem sārtas pēdas — Deg Pireneju pliens. Ķempe 1, 65. sal. Viņš gribot ap māju ierīkot dārziņu. Bet te visapkārt bijusī ganība, zeme cieta kā pliens un akmeņaina. Ezera 2, 83. pārn. Lēnām padodas un sadrūp gadu simtu pliens. Nojūk aizspriedumu sprosti, kas vēl ļaudis šķir .. Lasmanis 1, 15.

2. *Sablīvējies māls.* Pliena augsne lauks. — *bezstruktūras māla augsne, kuras daļiņas saķep blīvā masā.* □ Desmit silmalas hektāri .., sekli uzarti, pagrieza pret sauli zilganu plienu kā izbalojušus kaulus. Indrāne 2, 100. «Vai tad par šitādu ražu kāds agrāk sapņoja mūsu vieglajā zemītē? Trīsdesmit septiņi centneri no hektāra, Daugavas plienā un tajā mūsu kūdrājā!» viņš saka. Priede 3, 267. Mazāk piemērotas zāļu sēklu audzēšanai ir smagas pliena augsnes, kā arī vieglas un sausas smilts augsnes, kur zāles vāji aug un dod mazas sēklu ražas. Tērauds 1, 372.

plikādas, ģen., nelok. *Tāds, kam miecētā puse ir vērsta uz āru, bet apmatojuma puse — uz iekšu (par ādas izstrādājumu, parasti kažoku).* □ Plostnieki paklāja zemē plikādas kažociņus un nometās guļus. Viese 1, 32.

plikadīda, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.: sar.; niev. *Ļoti nabadzīgs cilvēks.* □ Lipsts: Es arī precēšos, bet es nebūšu tik muļķis ņemt tādu plikadīdu; es ņemšu Trīni ar naudu. Rainis VII, 401. Ja Rečs būtu paņēmis kādu saimnieka meitu, Mare to pārciestu vieglāk. Bet tā — vest mājā vienkāršu plikadīdu .. Sakse 2, 47. «Es viņai [sievasmātei] biju un paliku plikadīda .. Ne man slavas, ne mantas. Tikai šķembas — sānos, mugurā, vēderā.» Indrāne 9, 10.

plikaļa, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; sar.; niev. *Ļoti nabadzīgs cilvēks; plikadīda.* □ Un savam paslepnumam vajag būt, lai varētu pierādīt, ka plikatu dēli spēj sasniegt to pašu, ko tie, kam nekā netrūkst. Avotiņa 7, 96

plikatnieks, -a, v.; **plikatniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar.; niev. *Plikadīda.*

plikgalvains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam pilnīgi vai daļēji trūkst matu (par cilvēkiem).* P. vīrietis. □ Viens no plikgalvainajiem kaimiņiem, Boku sveicinādams, pacēla savējo [glāzi]. Birze 7, 53. pārn. ..visapkārt Gaiziņam, ezeriem pa starpām, varētu sadēstīt gan drūmo, apaugušo Liepkalnu, gan drukno, plikgalvaino Elku kalnu, gan Mākoņu un citus kalnus ... Lagzdiņš 3, 153.

plikgalvība, -as, s.; parasti vsk. *Daļējs vai pilnīgs matu trūkums (cilvēkiem).* Perēkļaināp. □ ..mati sāk strauji izkrist, rodas plikgalvība. Ves 76, 4, 28. Laiku pa laikam presē parādās ziņas par to, ka izgudrots kārtējais līdzeklis pret plikgalvību, un tomēr cīņa pret matu priekšlaicīgu izkrišanu joprojām ir kosmetologu aktuālākā problēma .. Lauku Dzīve 76, 1, 34. ..pastāv .. anomālijas: pārāk sausi vai pārāk taukaini mati, kā arī plikgalvības izveidošanās. Zv 58, 2, 30.

plikgalvīgs, -ais; s. -a, -ā; reti. *Plikgalvains.* □ Pretīgi bija vērot plikgalvīgo notāru Jozvichu .. Kurcijs 2, 162.

plikgalvis, -vja, v.; **plikgalve,** -es, dsk. ģen. -vju, s. *Cilvēks, kam pilnīgi vai daļēji trūkst matu; pleiķis (2).* □ Vecātēva mati vēl vienmēr biezi, kaut arī sirmi, bet šim [draugam] te tikai tāds vainadziņš gar ausīm palicis. Tas gan ir briesmīgi, kad jāstaigā apkārt plikgalvim. Zigmonte 9, 119. Omulīgs plikgalvis labā uzvalkā, tikpat omulīgi piepampušu cūkādas portfeli padusē. Zemzaris 1, 23. Jau tas vien, ka jāsēž pie viena galda ar šo šļaugano, garo plikgalvi, Silvu apvaino. Kalndruva 5, 181.

pliknis, -ņa, v. **1.** *Cilvēka kailķermeņa attēlojums gleznā, grafikas vai tēlniecības darbā; arī akts.* □ Viņš interesējās par Edgara gleznām: Vai nevar kaut ko nopirkt? Vēl vienmēr viņam miera nedeva Edītes pliknis. Lācis 7, 252. Pie sienām karājās noputējušas gleznas. Viena Purvīša oriģinālainava, kāds Rozentāla pliknis un vairākas citas gleznas .. Bels 1, 71. Vecmeistaru brūnganais kolorīts, klasiskajai akadēmijas mākslai raksturīgie plikņi, kas gleznā papildina konkrētu strādnieku tēlu grupu, netraucē skaudri izjust 1905. gada revolūcijas traģisko izskaņu. Māksla 61, 1, 10.

2. sar. *Kails, arī gandrīz gluži kails cilvēks.* □ Lejā liedagā gozējās brūni iedeguši plikņi (ne jau pavisam — peldkostīmos!), citi šķiedās ar ūdeni vai peldējās. Talcis 8, 7. Tālāk taka veda uz upmalu. Tur Bērtulis izbrida cauri saules nogurdinātiem plikņiem, atvariņā izpeldējās, izmazgāja zeķes .. Birze 7, 56.

plikpaurains, -ais; s. -a, -ā. *Plikgalvains.* □ ..nebija arī kurp braukt, un [praktikantei] bija jāpaliek un jāsamierinās: ar plikpauraino, zobgalīgo večuku, ar kareivīgo Melāniju .. Ezera 13, 189. ..manēžā iznāca maza auguma, gandrīz plikpaurains, raudulīgs vīrelis [klauns]. Liesma 72, 7, 6.

plikpaurība, -as, s.; parasti vsk. *Plikgalvība.* □ Tagad bieži sastopamā priekšlaicīgā plikpaurība droši vien ir saistīta ar ilgstošu pārpūli. Pad J 68, 197, 4. Meistari izgatavo arī daļējas parūkas vīriešiem, kurus piemeklējusi plikpaurība .. Lauku Dzīve 68, 4, 39. Mēģinājumi efektīvi cīnīties pret plikpaurību līdz šim nebija devuši jūtamus rezultātus. Zin T 66, 8, 33.

plikpaurīgs, -ais; s. -a, -ā; reti. *Plikgalvains.*

plikpauris, -ra, v.; **plikpaure,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Plikgalvis.* □ Vai viņai kāda daļa gar tādu vecu plikpauri Līču Mārtiņu .. Upīts 4, 335. Viņa šķita par košu šim plikpaurim, lai arī pati bija jau gados. Lāms 4, 86. «Jūs jau strādājāt?» jautāja priekšsēdētājs Burmeisters, gadus piecdesmit vecs, pilnīga auguma plikpauris .. Birze 4, 110.

2. v.; reti. *Galva, arī galvvidus, kam pilnīgi vai daļēji trūkst apmatojuma.* □ Pakāpeniski izveidojas plikpauris. Šī stabilā matu izkrišana var rasties pat agrā jaunībā. Plikgalvība jāārstē ilgstoši un pacietīgi ārsta uzraudzībā. Ves 72, 4, 19.

pliks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pliki. 1.** *Tāds, kam nav ietērpa, apsega; kails (1).* P. bērns. Mesties plikam — *ģērbt nost visu apģērbu.* □ .. iznāca Jankas māte — vēl pajauna sieviete, slaida auguma, .. plikām kājām. Delle 2, 62. Ienāca pastīdzējis jauneklis džinsos, kedās, kreklā, kura apakšējie stūri bija sasieti modernā mezglā virs plikās nabas. Birze 7, 25. ◇ Nav ar pliku roku (pa)ņemams — *saka par gudru, attapīgu, arī pieredzējušu cilvēku.* □ Cinne nomanīja, ka šī te [sieviete] nav pliku roku ņemama. Tā mācēja ķert uz vārdiem. Upīts II, 821. Tagad mūsu brigādes vīri vairs nav ar pliku roku ņemami. Mēs, kā avīzēs mēdz rakstīt, esam celtnieki ar pieredzi. J Plotnieks 2, 48. Ir vīri, kas sargās pirkstus apdedzināt un nav ar pliku roku tā paņemami. Dorbe 6, 13. ◇ Kuļas (arī peras, sitas) kā pliks pa nātrēm sar. — *saka, ja kāds ar lielām pūlēm, grūtībām, bet neveiksmīgi cenšas ko panākt (parasti uzlabot savus dzīves apstākļus).* □ «Tev nekad nav. Tāpēc ka saimniekot neproti. Cits Kalačos bagāts būtu palicis, tu kulies kā pliks pa nātrām un mums visiem jākuļas līdzi.» Upīts XII, 159. Kuļos es kā pliks pa nātrām, Raizes moca nakt' [nakti] un dien' [dienu] .. Veidenbaums 2, 22. Nav viņam ne tāda ķēriena, ne apjēgas. Sitas kā pliks pa nātrēm. Kopš jaunām dienām neko citu nav darījis kā nemitīgi kāvies ar mūžīgo nabadzību. Avotiņa, Slisers 1, 32. // *Tāds, kam nav apvalka, pārklāja, aizsega.* □ Sēdamais maiss [ratos] pliks, pat segas Ģērdai nebij ko uzklāt virsū. Upīts 4, 226. «Neguli vis, meitiņ, tā uz plikiem akmeņiem. Dabūsi vēl kaulu sāpes,» viņa saka. Avotiņa 3, 42.

2. *Tāds, kam nav apmatojuma, apspalvojuma; kails (2).* P. galvvidus. P. pakausis. □ .. viņš [būdnieks] noņēma cepuri un pārvilka plaukstu plikajam galvvirsam. Upīts 4, 227. Salmenes vairs [tēvam] nebija galvā. Plikais, baltais pauris saulē spilgti atšķīrās no brūni nodegušās sejas. Birznieks-Upītis 6, 167. Pār manu [līgavas] roku skūpstā liecās gan plikas, gan bagātīgi matiem apaugušas kungu galvas. Zālīte 5, 187.

3. *Tāds, kam nav lapu, skuju (par kokiem, krūmiem, to zariem); kails (3).* Plika rīkste. □ Tikai osis vien vēl stāvēja tāds pats pliks un kails, kā aukstajā ziemā bija bijis. LTP 108. Mans ir Latvijas rudens, kad vesela krāsu orģija trako pa lapotnēm .., manas ir tās spīdīgās, spītīgās lapas, kas nenotriecamas turas pie plikajiem zariem .. Čaklais 10, 226. Viņi ieraudzīja nobirušās dzeltenās skujiņas un sakaltušos ciekurus; paskatījās uz [priedes] galotni, tā pavisam plika .. Birznieks-Upītis IV, 15. // *Tāds, kam nav sānu žuburu, zaru, mizas (par augiem, to daļām).* P. stumbrs.

4. *Tāds, kam nav augu segas vai tā ir niecīga; tāds, kas nav apaudzis ar kokiem, krūmiem; kails (4).* □ .. saules plankumiņš paņirbēja plikajā plienā .. Upīts 4, 89. .. lopus pārdzina saimnieka plikajās ganībās .. Birznieks-Upītis I, 412. // *Tāds, kura tuvumā nav koku, zaļumu.* □ .. braucējiem garām .. slīdēja mājas, mājas ar dārziem, tādu īsti pliku māju te nebija. Zigmonte 11, 13. // *Tāds, kam nav sniega segas.* Plika (biežāk kaila) ziema — *ziema, kad nav sniega vai tā ir ļoti maz.* □ .. un tiltu ziemeļa mēle ir nolaizījusi pliku un tīru. Ezera 13, 61. .. tādā plikā ziemā kā šī dažkārt vesela nedēļa bij puslīdz brīva. Upīts XII, 1005.

5. *Trūcīgi iekārtots, neizrotāts (parasti par māju, telpu, tās sastāvdaļām); arī nemājīgs; kails (5).* Plika (biežāk kaila) grīda — *grīda, kas nav ne ar ko pārklāta, apsegta.* □ Sienās vietām spīd skalu pinums, vietām pliks akmens, un tad pa vidu kāds puķots, krāsots plankumiņš. Indrāne 7, 179. // *Neapbūvēts, neizveidots, klajš (par vietu, teritoriju).* P. laukums. Plika vieta.

6. *Trūcīgs, nabadzīgs (par cilvēku).* P. mazsaimnieks. □ Tagadējais Lejas Spijēnu īpašnieks iesākumā bij bijis pliks puika. Blaumanis 6, 61. Poriešu Zanei, tai viņa [Jorģa māte] gan bij pretī: četras meitas, tēvs tikai gultiņu un divas aitas var iedot līdzi. Tik pliku tak kauna pēc nevar vest mājās. Upīts 4, 303. «Tas kungs pats ir pliks,» viņa teica .. «Viņam nekā nav. Tukšas istabas.» Paegle 4, 216. // reti. *Tāds, kad kā trūkst (par laikposmu).* □ Produktu sanests maz, lai gan ar nodomu nav skopojies neviens. Jo ko gan tu nesīsi tagad pašā tuk šākajā, pašā plikākajā pavasara laikā? Zigmonte 1, 260.

7. *Tāds, kas ir pats par sevi, bez papildinājuma; kails (6).* □ Nu, dzīvība tomēr esot dārgāka par vietu. Tam Caune nevarēja piekrist. Kur lai pliku dzīvību liekot, ja neesot darba un maizes? Rozītis 1, 261. Bet kas liek sēdēt uz plikas algas? Nezvilni vakaros, ej piepelnīties, un tev būs! Es visādus amatnieka darbus esmu apguvis. Spāre 6, 99. // *Tāds, kas ir bez piedevām, bez pavalga, pliekans (par ēdienu, dzērienu).* □ Jēcis: Šiem žēl ir azaidā dot gaļu, — Tik plikas putras liek mums rīt .. Rainis IXb, 14. .. todien mēs uzdzīvojām, bet

pēcāk sākās viss no gala. Tauku putra, asinsdesa, plika siļķe no tām iesākajām, ierūsējušām. Belševica 1, 19. «Kam es tās pankūkas cepu?» vecāmāte teica.. «Nudien, rīt pat likšu galdā pliku maizes kukuli un sviestu, un tad ēd!» Zigmonte 11, 39.

8. *Tāds, kam nav pamatojuma, pierādījuma; nepārliecinošs; kails (7).* □ Bieži vien es nezinu nenieka, bet izlāpos ar pliku nojautu. Kar 75, 1, 11. // *Tāds, kam nav paskaidrojuma; tāds, kam nav ilustratīvā materiāla; tāds, kam nav mākslinieciska ietērpa.* Plikas frāzes.

9. *Vāji slēpts, arī neslēpts; viegli pamanāms, uztverams; kails (8).* Plika (arī kaila) nabadzība — *ļoti liela, acīm redzama nabadzība.* □ Vai tiešām viņus apmierina plika naudas pelnīšana, alkohola izraisīta jautrība.. Cīrulis 4, 101. Posts tam, ko pārņem nicība, Ka tādas balvas nav, Ka viss ir plika nīcība! Draugs 75, 7, 22. «..ja tu iespītēsies un teiksies kārojam to pliko nabadzību, tad es tev [meitai] patiešām arī nedošu ne apdilušu grasi.» J Kalniņš 3, 202.

○ Plikas (arī atkailinātas) saknes — *saknes, kas nav segtas ar augsni.* ◇ (Ar) plikām (arī kailām) rokām — a. *Bez ieroča; neapbruņots.* □ Kliģis (beidz dalīt ieročus): Cauri ir. Kaste tukša. — Strādnieki: Kā cauri? Un man? Mēs lai paliekam ar plikām rokām? Vanags, Rokpelnis 1, 13. b. *Bez darbarīkiem.* c. *Ar tukšām rokām, nekā neņemot līdzi.* □ ..plikām rokām [bez portfeļa] atnācis? Padomā, te tev nav sādžas analfabēti, te ir vidusskolas priekšpēdējā klase! [Domā skolēni.] Indrāne 3, 14. ◇ Pliks un kails sar. — *ļoti nabadzīgs.* ◇ Pliks un nabags sar. — *pavisam nabags, ļoti nabadzīgs.* □ Viss [pūra gatavošana] tiek darīts lielā slepenībā no Mintauta, lai viņš domā vien, ka apņems Brigitu pliku un nabagu, un lai tad vēlāk pabrīnās. Zigmonte 6, 99. Kad viņi apprecējās, Zenta atnāca dzīvot pie vīra vecākiem plika un nabaga kā noskrējies zvirbulēns. Lapsa 3, 112. «Plikāki un nabagāki mēs kļūstam ar katru dienu.» Tālāk māte nerunāja. J Kalniņš 2, 244. ◇ Pliks kā baznīcas žurka, arī pliks kā zutis (arī zirnis) sar. — *ļoti nabadzīgs.* □ ..svētais brālis.. pamazām par saimnieku ieplētās uz visas brāļu zemes, un nekāda tiesāšanās nelīdzēja: palaida visus plikus kā zušus.. Vanags 8, 58. ..man nepietika naudas, jo es atkal esmu pliks kā zirnis, un vienīgā cerība uz studijas avansiem.. Zigmonte 4, 83. ◇ Nevar izspiest ne plika vērdiņa — *saka, ja (kādam) nav ar ko atlīdzināt.* ◇ Nav (ne) plika (arī sarkana) graša pie dvēseles, arī (nav) ne kapeikas pie dvēseles sar. — *saka, ja kādam nav nemaz naudas.* ◇ Nav ne plika (arī sarkana) graša (arī vērdiņa) vērts sar. — *saka par ko nevērtīgu.* □ Nav ne plika vērdiņa (graša) vērts. LSP(N) 185. ◇ Plika graša vērts sar. — *mazvērtīgs.* □ Plika graša vērta ir lekcija par pīpēšanas kaitīgumu, ja lektors, tikko nokāpis no tribīnes, steigšus ar trīcošiem pirkstiem kabatā satver savu kvēpekli un ar kāri sāk to zīst! Ves 75, 6, 10. ◇ Par pliku (arī tukšu) paldies sar. — *bez atlīdzības.* □ Tur pie viņa veda ārstu, kas laikam gan nebrauca par pliku paldies. Lit M 80, 48, 11. Ik gadus Austrālijas valdība piešķir lielas summas [Papua-Jaungvinejai].. ne jau par pliku paldies, bet saņemot pretim šīs zemes dabas bagātības, galvenokārt vara rūdu.. Ērgle 5, 50.

plīks. *Sk.* plīkš.

pliksals, -a, v.; retāk **pliksala,** -as, s. *Kailsals.* □ Īsu atkusni pamaina pliksals, un katram koka un krūma zariņam stingri piedrīvētas ledus strēles.. Sudrabkalns 5, 92. Rudens dubļus nomainīja pliksals. Delle 2, 159. Pēc pliksala puikām bija labu labā slidotava, bet vasarā — varžu koncerti, odu un dunduru mākoņi. Zv 73, 5, 2. Kad uznāca pliksala, ceļi pārklājās tādiem kruvešiem, ka zirgi kājas lauza nost. Upīts IX, 557.

plikstēt, parasti 3. pers., plikst, pag. plikstēja; intrans. *Plikšķēt.*

plikstināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Plikšķināt.* □ «Mārtiņ, šauj!..» uztrauktā sieviete mudināja vīrieti, kas nepārtraukti plikstināja šaujamo ieroci. Grīva 9, 182.

plikstiņš, -a, v. *Viengadīgs parazītisks kāpostu (krustziežu) dzimtas lakstaugs ar zarainu stumbru, vienkāršām plūksnainām lapām, sīkiem, baltiem ziediem un trijstūrainu augli.* Parastais p. Ganu p. □ Kā sakņu dārzos, tā tīrumos ļoti izplatīti ir plikstiņi.. ar rozetē sakārtotām apakšējām lapām un trīsstūrainiem pākstenīšiem. Galenieks 2, 295. Uz balandām, usnēm, plikstiņiem un citām [nezālēm] masveidā attīstās pupu laputs, persiku laputs, tripši, pūcītes kāpuri.. Rupais, Kalniņa 1, 18. «..tie ir plikstiņi — asins apturēšanai. Vai tu šos augus pazīsti?» Ošiņa 1, 61.

plikš, izsauk. *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, paklusu troksni, kas rodas, piemēram, šķidruma lāsēm atsitoties pret ko vai kādam priekšmetam atsitoties (parasti) pret ko šķidru, mīkstu vai arī saskaroties ar to.*

plīkš, retāk **plīks,** izsauk.; parasti savienojumā «plīkš, plākš». *Lieto, lai atdarinātu paklusu troksni, kas rodas, piemēram, šķidruma lāsēm atsitoties pret ko vai kādam priekšmetam atsitoties (parasti) pret ko šķidru, mīkstu vai arī saskaroties ar to.* □ Visi trīs viņi gāja blakus — kā karaviji ierindā, nemeklēdami pat sausāku ceļa maliņu vai taciņu, bet — plīkš, plākš — tieši peļķē iekšā un pāri tai.. Cīņa 72, 177, 4. Tāpēc autobusiņš ar uzrakstu «Rīga» ir tik priecīgs, tāpēc labo garastāvokli nespēj izbojāt pat lietus, kas atkal atsāk savu vienmuļo plīkš-plākš. Sports 68, 111, 3. // *Lieto, lai atdarinātu (parasti pistoles, šautenes) šāviena troksni.*

plikšķēt, parasti 3. pers., plikšķ, pag. **plikšķēja,** retāk **plikšēt,** parasti 3. pers., plikš, pag. plikšēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, paklusu troksni, piemēram, par šķidruma lāsēm, kas atsitas pret ko, vai par kādiem priekšmetiem, kas atsitas (parasti) pret ko šķidru, mīkstu vai arī saskaras ar to; atskanēt šādam troksnim.* Lietus lāses plikšķ uz palodzes. □ Es dzirdu, ka dobji šalc mežs, es dzirdu, ka lietus lāses plikš slapjajā

pagalmā. Rihters 1, 46. Basās kāju pēdas plikšēja riebīgā glumā lipeklī. Upīts 18, 249. «Līdzko es palieku viena un apkārt kluss, ausīs tūliņ ataust Zengbuša [fabrikas] dūkoņa ar plikšķošām siksnām.» Upīts 9, 314. Koridorā plikš pumpis. Čaks 6, 89.

plīkšķēt, parasti 3. pers., plīkšķ, pag. plīkšķēja, retāk **plīkšēt,** parasti 3. pers., plīkš, pag. plīkšēja; intrans. *Radīt paklusu troksni, piemēram, par šķidruma lāsēm, kas atsitas pret ko, vai par kādiem priekšmetiem, kas atsitas (parasti) pret ko šķidru, mīkstu vai arī saskaras ar to; atskanēt šādam troksnim.* Lietus plīkšķ uz jumta. Dubļi plīkšķ zem kājām. Pātaga plīkšķ. □ ..pār tumšo ostu vairs šalca un plīkšķēja tikai ražens pērkona lietus, silts un biezs. Līvs 5, 72. Airi sāka atkal plīkšķēt ūdenī, duļļi klakstēja tikko sadzirdami. Upīts XV, 163. Pāri mītiņa dalībnieku galvām spindz lodes, visapkārt plīkš sitamie steki, klaudz šauteņu laides.. J Kalniņš 7, 563. // *Radīt šāviena troksni (parasti par pistoli, šauteni); būt par cēloni, ka rodas šāds troksnis (par šāvienu); atskanēt šādam troksnim.* Pistole plīkšķ. Šāviens plīkšķ.

plikšķiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis* → *plikšķēt.* Ūdens plikšķieni.

plīkšķiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis* → *plīkšķēt.* Viegls p. Pātagas p. □ Lodes ar asu plīkšķienu atsitās aizmugures klintīs.. Grīva 1, 90.

plikšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **plikšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt plikšķ.* Plikšķināt pātagu. □ Katrs vēzis, iekritis maisā pie citiem, ilgi plikšķina asti. Birznieks-Upītis II, 95. Lūk, zirgs! ..Visi to mīļi plikšķinājuši pa kaklu.. Salenieks 6, 74. Atkal un atkal māla pika tiek viļāta un spaidīta, plikšķināta un līdzināta. Delle 2, 23.

plīkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **plīkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt plīkšķ.* Lietus plīkšķina jumtu. □ Žirgts vējelis plīkšināja ielām pārstieptās audekla strēles.. Upīts VII, 636. // intrans. □ No tuvākā krūma izskrēja divi putni un, steidzīgi spārniem plīkšķinādami, aizlidoja uz augsto koku galotnēm. Bērce 1, 45. ..laiku pa laikam ierejas ložmetēji, plīkšķina šautenes. Jansons 5, 128.

plikšķināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos, retāk **plikšināties,** -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi plikšķināt.* □ Ziemelis ar patiku uzrotī piedurknes, spurkdams sāk plikšķināties pa ūdeni ar plaukstām, mazgājas ilgi. Spāre 5, 399. Upe guldz un plikšķinās krasta pacerēs. Indrāne 2, 15. Meitenei gribas, lai arī viņai kāds uzsmaidītu. Viņa plikšķinās, klaigā tāpat kā Pāvils. Bundzeniece 2, 20.

plīkšķināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos, retāk **plīkšināties,** -inos, -inies, -inās; pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi plīkšķināt.* □ ..Daugava laistās — Stagars tur plīkšķinās lustīgs, un spurains un štrams [brašs].. Sudrabkalns 10, 24. ..Lietus sāk smidzināt ilgs, un rensteles plīkšķinās skaļi. Sudrabkalns 10, 38. ..upē.. plīkšķinājās zivis.. Sudrabkalns 4, 116.

plikšķis, -ķa, v. *Īslaicīgs, paklusš troksnis, kas rodas, piemēram, šķidruma lāsēm atsitoties pret ko vai kādam priekšmetam atsitoties (parasti) pret ko šķidru, mīkstu vai arī saskaroties ar to.* Lietus plikšķi. Pātagas p.

plīkšķis, -ķa, v. *Paklusš troksnis, kas rodas, piemēram, šķidruma lāsēm atsitoties pret ko vai kādam priekšmetam atsitoties (parasti) pret ko šķidru, mīkstu vai arī saskaroties ar to.* Lietus plīkšķi. □ Te pēkšņi kaut kas balts krita pāri manai galvai un ar milzīgu plīkšķi nozuda ūdenī. Strūklas pašķīda uz visām pusēm. A Grigulis 18, 227. Jaunā pāra rati ripoja, un braucējiem nezin kāpēc likās, ka būtu nepieklājīgi klusumu pārtraukt kaut ar pātagas plīkšķi. J Kalniņš 4, 199. ..grāmata, noslīdējusi no segas, nokrīt uz grīdas, un istabas klusumā tas notiek ar tādu pēkšņumu, ar tādu plaukšķi un plīkšķi, ka jānodreb gribot negribot. Ezera 13, 363. // *Troksnis, ko rada (parasti pistoles, šautenes) šāviens.* □ ..viņi [fašistu okupanti] sarīkoja mērķī šaušanu; dienu dienā skanēja šāvienu plīkšķi.. Zigmonte 2, 108. ..nosprakšķ mazkalibra šautenes plīkšķis. No upmalas alkšņiem ķērkdami paceļas spārnos kovārņi.. Lapsa 3, 101.

plikucis, -ča, v.; **plikuce,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Kails (parasti mazs) bērns.*

plikums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *pliks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; kailums (1).* □ ..viņi izklaidējās, vērojot, kā izģērbjas un saģērbjas peldētājas, bet plikuma te bija tik daudz un kautrības tik maz, ka drīz vien arī tas kļuva neinteresanti.. A Grigulis 13, 114. Svārciņi [meitenei] tik īsi, ka varēja arī vispār nevilkt. Tāpat visus tos plikumus var redzēt! Lukjanskis 5, 201. pārn. ..tradīcija ir norise, kas atkārtojas. Tai ir jāatkārtojas allaž mainīgai. Ja tā neatjaunota tiek gadiem deldēta, tā nobružājas. Līdz plikumam. Pad J 79, 197, 4.

2. *Vispārināta īpašība* → *pliks (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; kailums (2).* □ Mati [Vanagam] gludi nosukāti, nelielais plikums pakausī spīdēja balti un svinīgi. Upīts 4, 129. Viņam jau nāca četrdesmit pieci gadi un pakausī taisījās plikums.. Zālīte 5, 88. Karakula apkakli kodes izvagojušas brīnišķīgiem izlokiem, plikuma tur vairāk nekā vilnas. Upīts XII, 632.

3. *Vispārināta īpašība* → *pliks (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; kailums (3).* Rudenīgs koku p.

4. *Vispārināta īpašība* → *pliks (4), šīs īpašības konkrēta izpausme; kailums (4).* □ Visapkārt tāds klusums, tāds plikums! Kad zaļu zariņu gribi redzēt, tad galva jāgroza un jāmeklē, kur būs... Blaumanis 6, 404. Savāds, nemīlīgs plikums bija izpleties gar visu lielo māju, tādēļ reizēm jo smeldzīgāk sakustējās atmiņas par tām dienām, kad tur auga koki un krūmi, un puķes. Kalndruva 8, 271. Ceļš bij nelāgs, vietām aizvilkts, vietām pliks. ..zirdziņš uz plikuma nostājās rikšot un ragavu

slieces šņirkstēdamas šļūca pa kruvešiem. Upīts XV, 19.

5. *Vispārināta īpašība → p l i k s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme; kailums (5).* Nemīlīgs telpu p.

6. *Vispārināta īpašība → p l i k s (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

7. *Vispārināta īpašība → p l i k s (7), šīs īpašības konkrēta izpausme; kailums (6).*

8. *Vispārināta īpašība → p l i k s (8), šīs īpašības konkrēta izpausme; kailums (7).*

9. *Vispārināta īpašība → p l i k s (9), šīs īpašības konkrēta izpausme; kailums (8).*

pliķēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Sist, parasti vairākkārt, ar plaukstu (parasti pa vaigu); pļaukāt.* P. vaigu □ Iekaitinātais nekā tik maz nevar panest no pretinieka kā viņa mierīgu vārdu, mierīgu lēnu acu skatienu; tāpēc, ja pretinieku gribi pliķēt, tad dari to no šās puses .. R Kaudzīte 1, 53. Pliķēt un sist sevi liek Un, kad sāp, tad tik smilkst. Dumjajās galviņas, Ilgs vēl jums ciešanas laiks! Veidenbaums 2, 68. pārn. Es [bērns] iesmejos un pliķēju ar lāpstiņu zemi. Zemzaris 2, 97. pārn. .. spirgts pūtiens joņoja šurp no dienvidrietumiem, klajās dzelmju vietās veldams sev pa priekšu nervozus viļņus, kas .. steidzīgi pliķēja manas laivas priekšgalu. Lagzdiņš 3, 23.

2. *Viegli sitot, masēt, arī izraisīt labsajūtu, nomierināt u. tml.* □ Viņa [friziere] uzmet baltas piciņas [krēma] un ņemas .. izraiboto ģīmi viegli ar pirkstu galiem pliķēt un masēt. Lubējs 3, 257. Parasti paģībušais ātri atgūst apziņu. To var paātrināt ar kairināšanu: cietušajam viegli pliķē vaigus, to aplej ar aukstu ūdeni, kairina deguna gļotādu, dodot ieelpot ožamo spirtu, odekolonu .. Ves 79, 6, 13. Bērsons apklusa, tad ar plaukstu sāka pliķēt sev pieri. «Tiešām.» Bet tūlīt viņš atkal atdzīvojās. Birze 5, 152.

pliķis, -ķa, v. *Sitiens ar plaukstu (parasti pa vaigu); pļauka.* Skaļš p. Spēcīgs p. Saņemt pliķi. □ sal. .. sapalēna rotaļīgs lēciens virs ūdens noskan kā spalgs pliķis .. D kal 66, 88. pārn. Pret mācītāja melnajiem svārkiem tautai vēl bija tik daudz bijāšanas, ka tieši to valkātājus neaizskāra, bet pliķus viņš saņēma citādi — no atbalsīm tukšajā baznīcā. Sakse 4, 7. ◇ (Ie)cirst pliķi (arī pļauku) — *strauji (ie)sist ar plaukstu (parasti pa vaigu).* □ «Bezkaunīgais bērns!» tēvs izsaucās, dusmu pārņemts, un cirta Krustiņam pliķi vaigā .. Blaumanis 6, 166. Sejā iecirstais pliķis [Ceplim] arī vairs nesāpēja, jo to Austra bij darījusi tikai aiz mīlestības. Rozītis III, 210.

plimāža, -as, s. *Spalvu pušķis (kā, piemēram, tērpa, cepures, zirglietu) greznošanai.*

plink, izsauk. *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, parasti augstu, skaņu, ko rada, piemēram, stīgu instruments.* □ Žaniņš iemērca roku straumē un atkal pacēla ārā. Pār pirkstiem noritēja siltas lāsītes. Plink! Plink! Plink! Viese 2, 71.

plinkšķēt, parasti 3. pers., plinkšķ, pag. plinkšķēja, retāk **plinkšēt,** parasti 3. pers., plinkš, pag. plinkšēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, parasti augstu, skaņu (piemēram, par stīgu instrumentu); atskanēt šādai skaņai.* Klavieres plinkšķ. □ Viņš .. klausījās, kā plinkšķēja mandolīna. Kar 56, 5, 52. Izkāpa krastā bīskaps. Pelēkais olis bruģī zem viņa zābakiem plinkšķēja. Krūklis 8, 10.

plinkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **plinkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt plinkšķ.* Plinkšķināt ģitāras stīgas.

2. sar. *Spēlēt, parasti nemākulīgi (piemēram, klavieres), arī atskaņot (ko, piemēram, uz klavierēm), parasti nemākulīgi.* □ Jau aiz durvīm dzirdu Pētera mazo māšeli plinkšķinām gammas uz klavierēm. Dinere 12, 26. .. Ruta, skaistā dziedāšanas skolotāja, plinkšķina korāli, un bērni slinki, gaudulīgi velk līdzi. Zigmonte 1, 86. .. zālē maisījās visa .. kņadīgā sabiedrība. Viens plinkšināja klavieres, otrs mēģināja dziedāt līdzi, citi čaloja kā tirgū .. Upīts 9, 32.

plinkšķināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos, retāk **plinkšināties,** -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** *Ilgstoši, intensīvi plinkšķināt (1).*

2. sar. *Ilgstoši, intensīvi plinkšķināt (2).* □ «Kas pirms manis spēlējis [klavieres], Olav?» — «Neviens. Māsīcas plinkšķinājās pa lieliem svētkiem, kad ciemos sabrauca.» Indrāne 6, 34.

plinkšķis, -ķa, v. *Īslaicīga, parasti augsta, skaņa, ko rada, piemēram, stīgu instruments.* 15, 330. «Tēt, ja mums būtu plintes,» klusu sa- Klavieru stīgas p.

plinte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; novec. *Šautene.* □ Plinti plecos, prom pa laukiem un mežiem, pa zariem un kupenām. Upīts 18, 38. Apsargā tiltu un krustceli. Desmit zaldātu un feldfēbelis. Visiem ir plintes un automāti .. Lācis cīja Indriķis, «mēs no Lejasvillu krūmiem varētu mūsējiem palīdzēt.» Talcis 9, 111. ◇ Mest (arī sviest) plinti krūmos sar. — *atteikties no sava nodoma, ieceres u. tml.; padoties neveiksmei.* □ Kas saskaitīs, cik garu vakaru un brīvdienu nosēdēts stellēs? Tas, kuram šāds vaļasprieks nav prieks, sen būtu metis plinti krūmos. Zv 79, 5, 20. «Kas tad ir, dūša saskrējusi papēžos?» es pavaicāju. «Taisies mest plinti krūmos?» Liesma 77, 8, 19. ◇ Tukšs kā izšauta plinte sar. — a. *Bez naudas, bez līdzekļiem.* b. *Nenozīmīgs, bezsaturīgs.* □ «Ja esi kluba biedrs, tad pakļaujies! .. Citādi runas par disciplīnu ir tukšas kā izšauta plinte.» Sports 66, 196, 2.

plintuss, -a, v.; arhit. *Pamatne, apakšējā daļa (piemēram, kolonnai, skulptūrai).*

pliocēns, -a, v.; parasti vsk.; ģeol. *Neogēna perioda otrā puse, kam ir raksturīga, piemēram, intensīva vulkāniskā darbība, jūru un kontinentu kontūru izveidošanās un dzīvības formu izmaiņas.* □ Platspīļu vēzis .. izveidojies terciāra periodā — pliocēnā — Kaspijas baseinā, no kurienes, virzoties uz ziemeļrietumiem, tas pēcledus laikmetā ieceļojis Baltijas ezeros un upēs. Ģeogr 116. Pliocēnā kopā ar tagad izmirušām zāļu sugām auga jau daudzas sugas, kas sastopamas vēl mūsu laikos. Galenieks 2, 405.

pliozaurs, -a, v. *Juras un krīta perioda milzīgs, spēcīgs jūras rāpulis ar lielu galvu un samērā īsu kaklu.*

plirkš, izsauk. *Lieto, lai atdarinātu griezīgu, parasti augstu, skaņu, kas rodas, piemēram, metāla priekšmetam beržoties gar ko, plīstot audumam.*

plirkšķēt, parasti 3. pers., plirkšķ, pag. plirkšķēja, retāk **plirkšēt,** parasti 3. pers., plirkš, pag. plirkšēja; intrans. *Radīt griezīgu, parasti augstu, skaņu (piemēram, par metāla priekšmetu, kas beržas gar ko, par plīstošu audumu); atskanēt šādai skaņai.* Modinātājs plirkšķ. □ Lielais «Ižs» rībināja rupji kā krusa pa jumtu, bet šis plirkšķēja kā plēsts audekls, kaut kāds sīkais . . . Ezera 8, 199.

plirkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **plirkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt plirkšķ.* Plirkšķināt riteņus. Plirkšķināt audumu. // intrans. □ . . upes krastā nenoguris plirkšķināja zemesvēzis. Vilks 2, 12.

plirkšķis, -ķa, v. *Griezīga, parasti augsta, skaņa, kas rodas, piemēram, metāla priekšmetam beržoties gar ko, plīstot audumam.*

plisē [pli sē], nelok., v. *Plisējums.*

plisējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p l i s ē t; speciāli apstrādātu sīku, regulāru ieloču kopums (piemēram, tērpā, audumā).* □ Plisējums — sīkas ieloces, kas stingri iegludinātas ar mašīnas palīdzību. Kalniņa 1, 12. Tērpos netrūkst tādu romantiskajam stilam raksturīgu elementu, kādi ir volāni, rišas, plisējums, mežģīnes un izšuvums. PL Siev 77, 5, 28. Viegla auduma kleita ar plisējumu tērpa apakšdaļā. Piedurknes pie aprocēm kuplas, piekrokotas. Zv 73, 1, 32. pārn. . . saulainā rudens dienā skolotāja zīmēšanas stundā ienesa klasē sēnes: trauslās bērzlapītes ar balto, brīnišķīgi smalko plisējumu zem sarkanajām cepurītēm . . Skujiņš 6, 72.

plisēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veidot (parasti ar speciālu mašīnu) sīkas, regulāras ieloces (piemēram, tērpā, audumā).* P. audumu. □ Pelēkās plisētās kleitas drāna, lai kā sasēdēta, neburzījās ne drusku. Birze 4, 112. . . Guntiņa iekliedzas, jo karstā tēja uzlijusi tieši uz viņas plisētajiem svārkiem. Dinere 12, 83. Šī stila tērpos tad arī visbiežāk parādās pašreiz ļoti modernie plisētie vai platie, jostas vietā piekrokotie svārki . . PL Siev 77, 11, 31.

plīsīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plīsīgi;** reti. *Tāds, kas viegli plīst.* □ . . Ansis, izvēlējies plīsīgāku priedes klucēnu, . . saskaldīja [to]. Zv 81, 13, 15.

plīst, parasti 3. pers., plīst, pag. plīsa; intrans. **1.** *Dalīties atsevišķos gabalos, arī plaisāt, parasti tiekot stieptam, spiestam dažādos, pretējos virzienos.* Papīra lapa plīst. □ . . Plīst arbūzs uz pusēm, un sēklas **pa gaisu . . izbirst . .** Peters 4, 71. Edgars strādāja ar drusku pārliecīgu spēku, viss, ko viņš ņēma rokās, ira un plīsa . . Blaumanis 6, 219. Salam strauji pieņemoties, . . ezeros vai jūras līcī plīst ledus . . D kal 71, 58. Tad nepārtraukti plīsa klintis un laikam lūza arī koki, un nekā nevarēja redzēt — šķīda balts un balts, un balts. Ziedonis 6, 11. pārn. . . klimst garās rindās bezdarbnieku stāvi, plīst kliedzieni un nikni skaļi lāsti . . Čaks 4, 77. // *Plaukstot, briestot vērties vaļā (par augu daļām).* Linu pogaļas plīst. □ Katru dieņu tagad Arnis skatās un salīdzina, un katru dienu viņam liekas, ka nupat plīsīs spožais pumpuru apvalks un laukā izsprakstēs mazas zaļas lapu dzirkstelītes. Zigmonte 10, 209. Lapegļu aleja žūžo kā maigs zīds. Karaganām plīst slaidās pākstis. Sk Ģ 80, 8, 3. // *Strauji deformēties, dalīties, plakt (par viļņiem).* □ Lubavs . . cauri vētras auriem dzirdēja, kā pret piekrastes klintīm būkšķēdami plīst viļņi. Lapsa 3, 38. No vēja brāzmas jūra iekaucas, Ar šalti augšā šļaksta bangu šļāces, Plīst viļņi, putas šķīst un apkārt šņāc . . Rainis Ib, 182.

2. *Tiekot šķeltam (piemēram, cirstam, spridzinātam), dalīties atsevišķos gabalos.* □ . . viņš sacīja man: «Necērt blakus, bet tēmē, dēls, zarā — Arī zarainas pagales plīst!» Lasmanis 1, 57. // *Šķelties, drupt pēc sitiena, trieciena.* □ Viņš . . meta to [akmeni] logā. Rūts šķindēdama plīsa . . Fimbers 1, 57. . . kurzemnieks sagrābj galdauta stūri un parauj to gaisā. Tinkšķēdami un žvadzēdami plīst un ripo šķīvji . . Rihters 1, 256. // *Sprāgt, eksplodēt.* Mīna plīst. □ Pēc brīža aiz Auruciema kāpām iedunējās gaiss. Pāri kalnam — Vējaraga pusē . . plīsa granātas. Līvs 2, 59.

3. *Tiekot pakļautam ilgstošai saskarei ar ko, arī tiekot ilgstoši, arī nevērīgi lietotam, kļūt plānākam, caurumainam, bojāties.* Zeķes plīst. Apavi plīst. □ . . par bērna sūtīšanu draudzes skolā bija ko padomāt. Grāmatas maksāja naudu, pastalas plīsa . . Sakse 2, 136. pārn. Un sašķīst miers kā straume viļņu prizmās. Kā bura nedzimusī dziesma plīst . . Vējāns 7, 37.

4. *Sprēgāt, plaisāt (par ādu); kļūt tādam, kam sprēgā, plaisā āda (par ķermeņa daļām).* Pirkstiem plīst āda. Papēži plīst. // *Kļūt tādam, kam patoloģiska procesa vai traumas rezultātā pilnīgi atveras siena (par dobu orgānu, ķermeņa dobumu).* Katastrofā cietušajam plīsis kuņģis.

○ ◇ Lūst vai plīst, arī plīst vai lūst sar. — *katrā ziņā, neraugoties ne uz kādiem šķēršļiem.* □ Ja viņu [gleznotāju] pārņēma kāda ideja, tad ātrāk miera neatrada, iekams nodoms nav realizēts. Par tādu ideju kļuva ķīmiķe Galotne, lūst vai plīst, bet portrets jāuzglezno. Purs 4, 327. . . tas bija viens velnišķīgi sīksts un iespītīgs vīrs — ja kaut ko ieņēma galvā, tad vienalga — lūst vai plīst, bet savu panāks. Jansons 4, 278. Cieši noņēmos, lai tur plīst vai lūst, šogad tikt uz Limbažu gada tirgu. Avotiņa, Peters 1, 152. ◇ Ausis plīst (vai) pušu — *saka par ļoti skaļu, arī nepatīkamu troksni.* □ . . jūra pienākusi gandrīz pie pašām kāpām, mutuļo un krāc, ka vai ausis plīst pušu! Rinkule 1, 41. ◇ Galva plīst (vai) pušu — *saka, ja rodas nepatīkamas sajūtas, izjūtas; saka, ja ir stipras galvassāpes.* □ «Galva plīst pušu no tā trokšņa. Man jau nav dzelzs nervi.» Muižnieks 1, 184. Smadzenēm

uzgūlies nogurums, galva vai pušu plīst, prāts satraukts .. Kar 63, 2, 133. .. likās, ka galva no rūgtām paģirām gatava plīst pušu, it kā kāds būtu iekrāvis ar akmeni pa pakausi. Kadiķis-Groznijs 1, 217. ◇ Seja (arī vaigi) (vai) plīst aiz veselības sar. — *saka par veselīgu, sārtu cilvēku.* □ Jaunekļa paplatā seja vai plīsa aiz veselības. Tumšie, pakausī cirtotie mati nosedza atlētisku kaklu. Birze 1, 157. ◇ Sirds (arī krūtis) (vai) plīst (pušu) — *saka, ja ir ļoti spēcīgs, parasti negatīvs, pārdzīvojums, ļoti spēcīgas izjūtas.* □ Asaras straumēm tecēja [Vītolam] pār seju, koda sasvīdušos vaigus, sāļas un lipīgas sūcās mutē. Sirds plīsa no skumjām un nelaimes .. Upīts II, 541. Tad nu vecajam Eņģelim sirds vai plīsa aiz žēlabām, skatoties, kā .. nojāja viņa zirdziņus putās. Austriņš 2, 266. «Un, kad viņa tā runā, man krūtis aiz žēluma vai pušu plīst.» Kalndruva 2, 141. ◇ Plīst (vai) pušu — *pārdzīvot, izjust ko ļoti spēcīgi.* □ .. varēja redzēt, ka meistars no īgnuma plīst vai pušu. Purs 4, 301. ◇ Plīst no (arī aiz) smiekliem sar. — *ļoti smieties.* □ «Bebij, tu man esi vienīgā,» es centos nopietni atbildēt, lai gan abi plīsām no smiekliem. Grīva 9, 56. Dzērām atkal, un Osis vai plīsa no smiekliem. Sēlis 4a, 64. Tas [bērns] kādreiz varēja tik jocīgi jautāt, ka varēja plīst aiz smiekliem. Brigadere 3, 444. ◇ (Vai) plīst no (arī aiz) ziņkārības sar. — *būt ļoti ziņkārīgam.* □ Juris vai plīsa aiz ziņkārības par manu pazušanu. J Plotnieks 9, 309. ◇ (Vai) plīst no (arī aiz) skaudības sar. — *būt ļoti skaudīgam.* □ Freidenfelds jau gāja jūrskolā .. Kad bija mājās, staigāja ar dungriņu mugurā, gāja makšķerēt, — mēs vai plīsām aiz skaudības. Talcis 8, 29.

plīsums, -a, v. **1.** *Rezultāts → p l ī s t (1).* □ Šoferis pārbaudīja pamatu un, neatrazdams nekādas ledus plīsuma pazīmes, iekāpa mašīnā. Grīva 4, 425.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p l ī s t (2); bojājums, plaisa.* P. stikla vāzē.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → p l ī s t (3); izdilusi (kā) vieta, arī caurums.* Aizlāpīt plīsumu zeķē.

4. *Paveikta darbība, rezultāts → p l ī s t (4).* □ .. artēriju skleroze un pārkaļķošanās var būt par cēloni asinsvada plīsumam .. Visp ķir 118. Dzemdes plīsums ir ļoti smaga komplikācija dzemdībās .. Med III, 233.

plīšs, -a, v. *Plūksnains, pamīksts kokvilnas audums (parasti mēbeļu pārvilkšanai).* Divpusējais p. Rievotais p. Plīša lācītis. □ Mūsdienu dzīvoklī vairs neiederas ne plīša mēbeles, ne smagi drapēti plīša vai auduma aizkari .. Mājtur 403. .. istabas vidū stāvēja ar zaļu plīšu apklāts galds un ap to ar baltu audeklu apvilkti mīksti plīša krēsli .. Zālīte 5, 16. Viņa labprāt uzģērba .. sen gādātu plīša mēteli .. Kalndruva 9, 81. pārn. Tev [lauku sievietei] ne prātā neienāk, ka ciemiņam neglīta var likties platā krāsnsaugša, kur zem bieza putekļu plīša rindojas kapļi, sīpolu virtenes, grabošas aitādas .. PL Siev 64, 5, 21.

plītēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** intrans.; sar. *Žūpot, arī uzdzīvot (parasti iztērējot lielas materiālas vērtības).* □ .. viņš bija vairākas stundas krogā plītējis kopā ar dažiem citiem saimniekdēliem .. Lācis 15, 102. Automobilis viņus aizrāva uz kādu klubu Vecrīgā, kur visu nakti varēja plītēt. .. Viņi apmetās pie kāda nomaļāka galdiņa, kur tos netraucētu jautro dzīrotāju brīvās kustības. Rozītis 3, 214.

2. trans. *Sist (piemēram, ar pātagu).* □ «Es jau visu laiku skatos, ko viņš tos sivēnus dzenā pa sētsvidu, ar tādu tievu pātadziņu plītēdams.» Upīts 4, 151. Mārtiņš Spāre .. raudzījās uz svešo kungu, kas .., ar cimdu plītēdams apsnigušo puskažoka stūri, pagāja garām pa ielu. Lācis VI, 366. pārn. .. viļņi no aizmugures mūs pamatīgi plītēja, reizēm viss kuģis tā nodrebēja, it kā mēs uz klintīm būtu uzdrāzušies. Talcis 7, 133. // intrans. □ Policijas jātnieki sēdās seglos. Naida pāršķiebtām sejām tie jāja iekšā cilvēku masā, šmīkstošām pletnēm plītēja pa labi un pa kreisi. Lācis VI, 446.

plītēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Ilgstoši, spēcīgi sisties.* Puikas upē peldēdamies plītējas. □ Pret lukturi uz augstas dēļu sētas uzķērusies vārna, šūpojas vēja grūdienos un plītējas spārniem. Upīts II, 223. Lidmašīna strauji zaudēja augstumu .. Viņpus apaļo logu dubultstikliem šaudīgi plītējās stērbeļainas mākoņu skrandas .. Skujiņš 8, 5.

plīties, plijos, plijies, plijas, pag. plijos; refl. *Nekautrīgi, uzmācīgi censties iekļūt (kur), arī panākt, iegūt (ko).* □ Bet trešais, mazākais no šiem [puišiem], Jo drīzi atdalījās Un tik starp puišiem lielajiem Kā piektais riten's [ritenis] plijās. Pērsietis 1, 59. Melķertei blakus skolotājs Valdis Zālītis, tas rakstīja dzejas un plijās viņu precēt .. Upīts 9, 52. // *Parasti savienojumā ar «virsū»: mākties virsū; nelikt mierā.* □ Buncis tad katru reizi plijās virsū Jancim, lai aizlienot [aizdodot] tam naudu iegādāt vijolei stīgas. Birznieks-Upītis 6, 102. Pavasara pusē sākās darbavietu volejbola turnīrs. Viņu vārdoja, viņam plijās virsū: Gunār, saproti stāvokli, tu esi mūsu galvenais cīnītājs pie tīkla ... Skujiņš 12, 48. .. Valdis man un Jurkam plijās virsū kā lietuvēns, nepārtraukti piezvanīdams pilnas ausis, ka mums abiem .. esot uzdots noorganizēt .. dzejas vakaru Dubultos .. J Plotnieks 6, 172.

plītiņa, -as, s. **1.** *Dem. → p l ī t s.*

2. *Neliela, pārnēsājama elektriskā vai gāzes plīts.* □ «Uz elektriskās plītiņas [tēja] ātri sasils.» Meldere 1, 36. Rīgā bija daudzas sīkas darbnīcas, kurās laboja .. elektriskās plītiņas un gludekļus. Jansons 4, 516. «.. tagad, kad .. ikviens var paņemt ceļojumā līdzi portatīvo gāzes plītiņu, tāds ugunskurs ir tīrais atavisms, palieka no mežoņu laikiem.» Liesma 70, 1, 3.

plītiņš, -a, v. **1.** sar. *Žūpošana, uzdzīve.* □ Petrovs pārradās ar lidmašīnu no komandējuma .., kā pieklājas apzinīgam, visu cienītam un talantīgam kalpotājam — noteiktā laikā, bez .. plītiņiem un citām komandējuma izpriecām .. Lit M 80, 17, 13.

2. reti. *Pēriens (parasti ar rīkstēm, pātagu u. tml.).* □ Nu būs plītiņš kā likts par kāļu raušanu. ME III, 349.

plītmanis, -ņa, v.; **plītmane,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar. *Žūpa, uzdzīvotājs; plītnieks.* □ Pagasta lielie kāršu spēlmaņi un alus plītmaņi .. kārtējo reizi salasījušies Ģērķēnu krogā. Andersone 1, 138. Ko ar plītmani lai iesāk? Sanāk cehā biedru tiesa. Skata lietu. Osmanis 3, 52.

plītnīca, -as, s.; sar. *Dzertuve.* □ ..Ūdris .. bēga no savas mājas, dienas un naktis pavadīdams Rīgas plītnīcās dažnedažādu dzērāju vidū. Rozītis III, 46. ..[strādnieks] atrada kādu krodziņu, kurā .. to ieveda pats plītnīcas saimnieks. Kurcijs 4, 108. ..ezera krastā stāvēja vientuļa plītnīca, kur pilsētnieki brauca izklaidēties brīvos vakaros. Lācis 6, 400.

plītniecība, -as, s.; parasti vsk.; sar. *Žūpība, uzdzīve.*

plītnieks, -a, v.; **plītniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. *Žūpa, uzdzīvotājs.* □ Kā lai pasaka viņai briesmīgo vēsti, ka mīļotais Žaks tagad ir negants razbainieks un plītnieks? Sakse 14, 232. ..Aurorai jābūt laimīgai, ka viņai ir tāds vīrs, kurš turklāt vēl nav ne meitinieks, ne plītnieks. Ezera 13, 57.

plīts, plīts, dsk. ģen. plīšu, s. *Kurināmā, arī sildāmā ierīce (parasti virtuvē) ēdienu un dzērienu gatavošanai.* Malkas p. Gāzes p. Elektriskā p. Podiņu p. Plīts kurtuve. Plīts mute. Karsta p. Pārkurināta p. Iekurināt plīti. Bāzt plītī malku. Plīts riņķis — *viens no metāla riņķiem, kas sedz malkas plīts caurumu un ko izmanto tā atvēruma lieluma mainīšanai.* □ 19. gadsimta otrajā pusē zemnieku dzīvojamās rijās vai kambaros līdzās krāsnij ierīkoja plītis .. Cimermanis 1, 55. Plītī dega malka. Oskars atvēra durtiņas, un gaisma uzzīmēja uz baltās, nekrāsotās grīdas iesārtu celiņu .. Ezera 2, 106. Tie bija grūtie pēckara gadi. ..Ziemā uz [istabas] sienām vizēja sarma. Tepat dega petrolejas plīts .. Hor 79, 16, 27.

plītskatls, -a, v. *Malkas plītī iemūrēts katls (piemēram, ūdens sildīšanai).* □ ..ielēja bļodā ūdeni no plītskatla, pasniedza ziepes. Ezera 5, 45. Viņa paņem spaini un ielej plītskatlā ūdeni .. Zigmonte 13, 303.

plītskrāsns, -krāsns, dsk. ģen. -krāšņu, s. **1.** *Cepeškrāsns.* □ ..[māte] sāka kravāt no plītskrāsns alumīnija un emaljētus skārda traukus, kuros Gustam bija glabājusi siltu ēdienu .. Ezera 9, 301. Zēni reti nāk reizē, tāpēc plītskrāsnī kārtīgās porcijās sadalīti aizdara kumosi. Spāre 6, 273. Viņa salūkoja plītskrāsnī skābeņu zupu, ielēja Vijai, pielika krējumu, nogrieza maizi. Ezera 7, 107.

2. *Plīts, kas ir savienota ar krāsni.* □ Drīz vien plītskrāsnī sprakšķēja uguns, mīlīgi sīca tējkanna. Ērgle 4, 26.

plītsmala, -as, s. *Plīts virsmas mala.* □ ..tēja atkal uz plītsmalas būs pārvārījusies un omlete sakritusies. Svīre 2, 17.

plītspriekša, -as, s. *Laukums uz grīdas pie plīts kurtuves durvīm; laukums, arī telpa plīts tiešā tuvumā pie tās kurtuves durvīm.* Uzslaucīt plītspriekšu. □ Kad viņa apmetās uz ķebliša plītspriekšā, lai iekurtu uguni, Tobis [suns] apsēdās blakus, uzlika purnu uz viņas ceļgala .. Ezera 7, 119. Nolicis plītspriekšā zemu bluķēnu, apsēdās uz tā un raudzījās uguns dīvainajā rotaļā. Vilks 7, 532. Skujkoku sakārņi deg kā lāpas, plītspriekšā pilnīgi pietiek gaismas strādāšanai. Caune 2, 89. pārn. ..pa svešām plītspriekšām Kapeika nav mētājies. Katru vakaru mājās. Indrāne 6, 209.

plītsriņķis, -ķa, v. *Plīts riņķis.* □ Klintai tējas ūdens uzšļācās uz nokaitušiem plītsriņķiem, tvaiku mutulis noplaucē seju tumšu un sviedrainu. Indrāne 6, 89.

plītsvirsa, -as, s. *Plīts virsa.* □ ..pie krūma ir plīts. Te apmūrēti ķieģeļi, kam virsū uzlikta čuguna plītsvirsa ar vienu riņķu vietu. Zunde 2, 44.

pliukš, arī **pliukšķ,** arī **pliuks,** izsauk. *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, asu troksni, kas rodas, piemēram, pātagai, siksnai atsitoties pret ko; lieto, lai atdarinātu (parasti pistoles, šautenes) šāviena troksni.* □ Blaukt, vēlreiz blaukt! Tad atkal — nomērķējis: pliukš! Pad J 66, 154, 4.

pliukšķēt, parasti 3. pers., pliukšķ, pag. pliukšķēja, retāk **pliukšēt,** parasti 3. pers., pliukš, pag. pliukšēja; intrans. *Radīt īslaicīgu, asu troksni (piemēram, par pātagu, siksnu, kas atsitas pret ko); atskanēt šādam troksnim.* □ Groži Jura rokās tagad raustījās straujāk, pātaga cilājās un pliukšķēja gaisā. Jaunsudrabiņš Va, 270. ..kādā dienā nelabi čīkst rati, skan lamas, pliukšķ pātaga. J Kalniņš 2, 105. ..pretiniekam [skolēns] sit ar jostas vidu, kas gan stipri pliukš, tomēr jūtamas sāpes nenodara. Rozītis 2, 145. // *Radīt šāviena troksni (parasti par pistoli, šauteni); būt par cēloni tam, ka rodas šāds troksnis (par šāvienu); atskanēt šādam troksnim.* Šāviens pliukšķ.

pliukšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **pliukšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt pliukšķ.* Pliukšķināt plaukstas. Pliukšķināt bisi. □ ..pusaudzis .. pliukšķina pātagu un klaigā pļavas otrā galā. Laganovskis 1, 158. Brālītis, plaukstas pliukšķinādams, sauca: «Nepalaid, ķer!» Dorbe 2, 115. Te nu ceļš iet kalnā, un pasta puisis pliukšina garo pātagu .. Austriņš 2, 446.

pliukšķināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos, retāk **pliukšināties,** -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi pliukšķināt.* Spārni pliukšķinās. Plaukstas pliukšķinās.

pliukšķis, -ķa, v. *Īslaicīgs, ass troksnis, kas rodas, piemēram, pātagai, siksnai atsitoties pret ko.* □ Viens pātagas pliukšķis, un, ļaužu pūļa pavadīts, Katlakalna vecītis izbrauc pa Šāļu vārtiem. M Zariņš 2, 216. Direktora jautājums mani .. atdzīvina kā spēcīga zāļu deva, vēl labāk — kā zirgu skaņš pātagas pliukšķis. Salenieks 7, 132. // *Troksnis, ko rada (parasti pistoles, šautenes) šāviens.* Šāviena p.

plīva, -as, s.; arī **plīvs,** -a, v. **1.** *Viļņveida kustību kopums, kas parasti rodas (plānos, vieglos, parasti vienā galā, malā, piestiprinātos priekšmetos, veidojumos u. tml.) kādas plūsmas iedarbībā.* Lakata plīva. Spārnu plīvi.

□ Un tad pazīstamas spēcīgas rokas apņem viņu ar brālīti un paceļ abus augšā, saulītē... Zelta spožums un sarkana karogu plīva pielīst viņai acīs.. Upīts II, 716. // *Virziena, arī apjoma bieža maiņa (piemēram, gāzu plūsmai, liesmām, sīku daļiņu kopumam).* □ Un apģērbs.. neredzama vēja plīvā atkal plūsmoja un viļņoja.. Ezera 14, 200. Tādēļ gala nav uguņu plīvai, tādēļ taisnība mūžīga ir, Ka bij nolēmis vienkāršais dzīvais vai nu dzīvot, vai godīgi mirt. Lasmanis 1, 10. ..saplosītu mākoņu plīvs, traucoties garām debess spīdeklim, radīja iespaidu, it kā uz zemes kristu lāsumainas gaismas lietus. Kar 56, 4, 7.

2. *Tas (parasti parādība dabā), kas izplatās plaši, pārklājot, iekļaujot ko.* Miglas plīvs. □ ..zeme šķita izelpojam saldu reibumu, un visu iekļāva krēslas plīvs. Eglons 1, 100. pārn. Bet saule raud kā atraitne un melnā plīvā staigā, Aiz tumšiem lietus mākoņiem tā paslēpusi vaigu. PL Siev 54, 10, 11. pārn. ..strauji pagriezusies pret viņu, [Marga] cieši un ilgi veras acīs kā gribēdama, lai Krišs izlasa visu, kas slēpts aiz asaru plīvas. Avotiņa, Slisers 1, 322. pārn. Pasaule tik milzum lielā.. Noslēpumu plīvā tīta. Balodis 7, 69.

plīvains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plīvaini;** pareti. *Tāds, kas plīvo; plīvīgs.* □ No komposta grēdām dārzniecībās.. kūpēja augšā plīvaini tvaiki.. Upīts 9, 792.

plīvēt, parasti 3. pers., plīv, pag. plīvēja; intrans.; reti. *Plīvot.* □ Mūžīgā uguns virs tava kapa oktobra naktī mirdz — plīv kā vējota lapa, sitas kā dumpīga sirds. Krūklis 6, 164. pārn. Pie Islandes krastiem dzelmē noslēpums plīv.. Čaklais 7, 37.

plīvīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plīvīgi;** pareti. *Tāds, kas plīvo; plīvains.* Plīvīgi aizkari. □ Un tad [naktī] pāri mežam, tur uz muižas pusi, sāka celties plīvīgs spožums. Tur dega kāda ēka, varbūt pašā muižā. Saulietis XIV, 122.

plivināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) plīvo.* P. lenti. P. aizkarus. P. liesmas. □ ..meitene puķainā kleitā gāja, ieķērusies puisim elkonī, plivinādama zīda lakatiņu.. Skujiņš 10, 333. ..draugi ieraudzīja karogu plandām baznīcas tornī. Spirgtais rīta vējš plivināja drānu, kas koši lāsmoja saulē. Branks 1, 26. Vējš plivināja melnu matu sprogas un saplosītu svārciņu stūri. Lēmanis 4, 34. ..ūdenszāles.. savā skrējienā locīja un plivināja straume. Birze 4, 140. // *Vēcināt (spārnus), parasti lidojumā.* □ Laukirbes ļoti ātri skrien. No zemes paceļas ar troksni un skaļām klaigām; strauji plivinādamas spārnus, lido ātri, taisnā līnijā un zemu. A Kalniņš 1, 150. Bet putns nepadevās, atkal un atkal cēlās gaisā, plivināja spārnus un lauzās pretim vējam. Baltais, skaistais putns, kaija... Lācis 15, 324. // intrans.; reti. *Lidot, lidināties, parasti vienmērīgi, līgani.* □ Putni skrej no viena koka uz otru, un gaisā augstu plivina vanags. Akuraters 1, 45.

plivināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos. *Refl.* → *plivināt; tikt plivinātam.* Lakats plivinās. Mati plivinās. □ ..virs otras mājas durvīm plivinājās Sarkanā Krusta karodziņš.. Štrāls 2, 427. ..Reti vien smildziņas Diendusā plivinās. Rainis Ib, 194. Sveču liesmiņas plivinājās, dienas gaismā tas izskatījās tik sveši un svinīgi.. Upīts 4, 221. // *Lidināties, parasti vienmērīgi, līgani (parasti par putniem, kukaiņiem).* □ Ikviens šis vaska dzeltenais dzeguzes lieluma putns [lauku piekūns].. bieži redzams sēžam uz kāda mieta, staba vai vadiem vai plivinoties uz vietas virs lauka vai pļavas.. Latv dzīvn 46. ..augstu augstu plivinās vanags — melns punkts debesīs.. Valdis, acis nenovērsdams, seko tā lidojumam. Zigmonte 1, 175. ..pāri tīrumiem nolaidās klusums, kurā daudzbalsīgi lirināja cīruļi, plivinādamies lielā augstumā.. Ezera 13, 266. // *Par viegliem priekšmetiem.* □ Melnas, apdegušas papīra plēnes.. lidoja vējā, plivinājās pāri namu jumtiem. Lācis VI, 441. // pārn. *Kustēties, pārvietoties, parasti strauji, bieži mainot virzienu.* □ Neganta ziema gadījusies! Ja svētdienā bērnus laidīsi ar slēpēm pa kalnvirsām plivināties, tad skaties vien, vai vakarā ausis nenolūzīs.. Indrāne 8, 33. Dāmas vizošos zīdos kā milzīgi košas, sārtas magones plivinājās pa dārzu. Kaldupe 12, 216. Jānis pirmais metās pie Asjas, pakampa viņas nesamo, laimīgs plivinājās apkārt. Skujiņš 12, 195.

plīvojiens, -a, v.; pareti. *Vienreizēja paveikta darbība* → *plīvot.* Karogu p. Liesmas p. □ pārn. Pirkstu ziba — nejaušs skropstu plīvojiens, — klausa, jaunībai sienot, pavediens.. Kar 80, 8, 154.

plīvot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Būt tādam, kurā veidojas viļņveida kustības, kas parasti rodas kādas plūsmas iedarbībā (par ko plānu, vieglu, parasti vienā galā, malā piestiprinātu).* Aizkari caurvējā plīvo. Buras plīvo. □ Vējš iegriezās austrumos. Kā dūmi laukos izklīda migla. Pāri ciemam, pāri visam pagastam rīta saulē plīvoja sarkanais karogs. Jansons 1, 228. Pār plecu pārmestā šalle plīvoja un plandīja vējā līdzīgi aizlauztam spārnam. Ezera 11, 215. Pa mežu iet sirms, bet vēl stalts vīrs. Garie, baltie mati plīvo vējā. A Auziņš 1, 36. Aiz atvara ir sekls posms ar steidzīgu straumi, kur mūžīgā nemierā plīvo garas, zaļas ūdenszāles. Zv 79, 13, 30. // *Kustēties lidojumā, parasti vienmērīgi, ar plašiem vēzieniem (par spārniem).* □ Es kaiju saprotu, kas vētrā dzīvo, Jo vētra viņas šūpulis un kaps, Un spārnos, kuri augas naktis plīvo, Kāds iluzoras dzīves gaišums taps. E Plaudis 2, 87. // trans.; pareti. *Būt par cēloni tam, ka (kam plānam, vieglam, parasti vienā galā, malā piestiprinātam) rodas viļņveida kustības.* □ Vējš plīvoja gleznotāja kuplos matus. Lācis 6, 243. // *Būt tādam, kam bieži mainās kustības virziens, arī apjoms (piemēram, par gāzu plūsmu, liesmām, sīku daļiņu kopumu).* Dūmi plīvo virs skursteņa. □ Sveces dega, klusi švirkstot. Nemanāmās gaisa strāvās dakts galos drebot plīvoja liesmu mēlītes.. Ezera 9, 45. Vēl klusēt piederētos novakarā, Kad blāzma pārstāj plīvot.. Bendrupe 3, 93. pārn. Pār Maksima Gorkija grāmatām plīvo jaunības un mūžības elpa. Vējāns

5, 51. // *Lidot, lidināties, parasti vienmērīgi, līgani.* Krītošās lapas plīvo. Cīrulis gaisā plīvo. □ Man patīk skatīties, kā tauriņš gaisā plīvo, Es domāju — lūk, cik viņš brīvi dzīvo! Elksne 9, 123. Vāvere .. mudīgi, mudīgi lupināja pērno ciekuru, vieglās plāksniņas [plēksnītes] plīvodamas lidinājās zemē .. Upīts 8, 395. Ne jau ar pieneņu pūkām Plīvojis: Esmu dzīvojis! Esmu dzīvojis. Auziņš 3, 54. // *Izplatīties, parasti ar mainīgu intensitāti (par skaņu, gaismu).* □ Dziesma pār dārzu plīvoja .. Auziņš 2, 35. Akordu lauskās Dziesma Birusi, Bet visa vēl puteņos plīvo. Dinere 13, 31. pārn. Ieslēdzu radio. Diktora balsī plīvoja prieks .. Čaklais 8, 72.

plīvs. *Sk.* plīva.

plīvurains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plīvuraini.** *Tāds, kam ir plīvurs (1).* Plīvuraina cepure. // *Tāds, kas pēc izskata atgādina plīvuru (1).* □ Mums visapkārt garoja nekustīgi ūdeņi. Bet pamazām plīvurainie garaiņi — ezera vēsā elpa — izgaisa. Kalndruva 1, 186.

plīvuraste, -es, dsk. ģen. -stu, s. *Selekcijas ceļā no sudrabkarūsas izaudzēta akvāriju zivs, kam raksturīgas divas plīvurveida astes spuras.*

plīvuraudums, -a, v. *Ļoti plāns, caurspīdīgs audums ar sīki caurumotu rakstu (piemēram, tills).*

plīvurpūce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Neliels pūčveidīgo kārtas putns ar gaišu, smalku spalvu zīmējumu un labi izveidotu, gandrīz trīsstūrveida plīvuru ap acīm.* □ Kā ļoti reti perētāji atsevišķās vietās republikas dienvidu daļā (Zemgales līdzenumā) sastopami arī mājas apogs .. un skaistā, zeltaini vai sudrabaini pelēkā plīvurpūce .. Saudz dabu 123. Plīvurpūce ir ļoti derīgs un saudzējams putns .. K Grigulis 5, 171.

plīvurs, -a, v. **1.** *Izstrādājums no plāna, parasti caurspīdīga, auduma sieviešu apģērbam (piemēram, sejas aizsegšanai, galvassegas rotāšanai).* □ .. es ievēroju kādu glītu un gaumīgi ģērbušos sievieti ar cepuri galvā un plīvuru pār acīm. Brodele 13, 243. .. sērās tērptā staltā sieviete noņēma cepurīti ar melno plīvuru .. Dzene 4, 48. .. sēru plīvuru pār saraudātajām acīm pārvilkusi, .. dzīvoklī uzkāpa Knāģeļa atraitne .. Dinere 10, 66. pārn. Krēsla jau bija pārsegusi Venēcijai zilgi pelēku plīvuru, soļu dipoņa kļuvusi nedaudz rāmāka .. Liesma 77, 1, 25. pārn. Viņas personību un likteni arī šodien klāj noslēpumainības un neekstravagantas individualitātes plīvurs. Zv 78, 7, 34. pārn. «Latvieši noslēgtākas dabas. Bieži vien cenšas bēdas no kaimiņa acīm aizsegt ar smaida plīvuru.» Sakse 7, 91. // *No šāda auduma gatavota līgavas galvasrota.* □ Jaunākajos laikos vainadziņu aizstāj plīvurs — tas ir gan jaunas, neprecētas meitas simbols, gan vienlaikus viņas tikuma un nevainības simbols .. Pad J 77, 161, 4. Aurēlija: .. bez savas nozīmes un nesvarīgs kāzās nav itin nekas, kur nu vēl līgavas plīvurs! Priede 3, 116. .. sākas līgavas deja. Līgava ienāk aplī, peld pretī dejotāju straumei, plīvo viņas plīvurs, un visi redz viņu viņas vislaimīgākajā dienā. Liesma 77, 2, 18.

2. *Plāns plēvveida vai ādveida (augu, dzīvnieku ķermeņa) izaugums.* □ .. čigānu sēnei, līdzīgi mušmirēm, augļķermeņiem ir divi plīvuri, kuru atliekas redzamas uz cepurītes kā pārslains apsarmojums, bet uz kātiņa — kā plēvains gredzentiņš. Ves 62, 8, 27.

3. *Samērā labi caurredzams (nokrišņu, dūmu, putekļu u. tml.) slānis, kopums.* Miglas p. □ .. caur pelēcīgo lietus plīvuru parādās kravas automobilis. Lagzdiņš 3, 125. Uguns gandrīz noslāpst, arī skurstenis nevelk, un vannas istabā pie griestiem plānā plīvurā sāk krāties dūmi. Gulbis 3, 248. Tālskatis rāda, ka arī Sietiņa zvaigznes tītas gaišā putekļu plīvurā. Ikaunieks 1, 23. // *Neliels (attēla) kontūru asuma samazinājums.* Televīzijas attēla p.

plīvurveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plīvura forma, veids.* □ Tajā [akvārijā] var redzēt .. zivis ar .. caurspīdīgām plīvurveida spurām .. Zv 56, 18, 13.

plīvurveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plīvurveidīgi.** *Plīvurveida.*

plomba, -as, s. **1.** *Apzīmogots kāda materiāla veidojums, ko piestiprina (pie kā), lai varētu kontrolēt noteikumiem atbilstošas darbības (ar to).* Vagona p. Noliktavas p. Iekārtas p. Svina p. Plombu knaibles. □ .. plombas, ar ko aizzīmogotas naudas somas, nedrīkst aizmest .. Kalndruva 5, 181. Sāku skatīties: kā tad, plomba noņemta! Bet bez brigadiera atļaujas pie dzinēja nemaz klāt nedrīkst ķerties. Talcis 4, 160.

2. med. *Neorganiska viela, ar ko piepilda dobumu zoba cietajos audos; šādas vielas kopums, ar ko ir piepildīts dobums zoba cietajos audos.* Metāla p. Plastmasas p. Ielikt zobā plombu. Pastāvīga p. Pagaidu p. Izkritusi p.

3. tehn. *Ātri cietējošs materiāls, ar ko piepilda (kā) plaisas, caurumus; šāda materiāla kopums, ar ko ir piepildīta (kā) plaisa, caurums.* Caurules p.

plombēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Piestiprināt plombu (1), nodrošināt ar plombu.* P. preču kārbu. P. vagonu. P. noliktavu. P. mēraparātu.

2. med. *Pildīt (dobumu zoba cietajos audos) ar plombu (2).* □ Galvenais amalgamas trūkums ir zobam nepiemērotā metāliskā krāsa, tāpēc ar to plombē sānu zobus .. Ves 68, 10, 13.

3. tehn. *Pildīt (kā) plaisas, caurumus ar plombu (3).* P. aizsargplāksni.

plombīrs, -a, v. *Saldējums, ko gatavo no putu krējuma (parasti pievienojot piedevas).* Krējuma p. □ .. Sergejs mežmalā saldējuma kioskā nopirka sev un draudzenei plombīru kartona turziņās. Dripe 4, 63. Krējumu puto, pievienojot pūdercukura un kakao maisījumu, vaniļu. Saputoto krējumu pilda stikla trauciņos .., rotā ar šokolādes gabaliņiem. .. krēmu ledus kamerā var sasaldēt — būs šokolādes plombīrs. Kļaviņa 1, 266.

plosīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plosīgi. 1.** *Tāds, kas izpaužas ar lielu postošu spēku, parasti radot skaļu troksni (par parādībām dabā).*

P. negaiss. □ ..ik pa brīdim nez no kurienes atbrāzās plosīgs vējš.. Sports 84, 112, 1. Ūdens vēl nespodrs un steidzīgs, bet vairs nepavisam bargs un plosīgs, kāds tas bija pirms nedēļas vai divām. Goba 1, 79. ..skaidrs — deg vecā Saldumu rija. Saldumu kalns, pārspēdams vētras balsi, plosīgās liesmās šalc. Andersone 1, 128.

2. sar. *Tāds, kas bieži ir ļoti kustīgs, izturas skaļi, parasti rotaļājoties, priecājoties; arī draiskulīgs.* □ Cik Irena sīka, gandrīz trausla un plosīga, tik Elza liela, drukna un smagnēja. Eglons 2, 88.

plosīt, plosu, plosi, plosa, pag. plosīju; trans. **1.** *Vairākkārt raujot, plēšot (parasti spēcīgi, arī dažādos virzienos), dalīt (ko) daļās, radīt (kam) plaisas, caurumus.* □ Gundegas pirksti burzīja ielūgumu. ..Gundega to plosīja smalkās druskās un svieda vējam. Ezera 1, 125. ..putns ielaida dziļi čūskas kaklā asos, neatvairāmos nagus. Ar spēcīgo knābi viņš sāka plosīt čūsku.. Bērn 56, 6, 29. pārn. Purvs it kā vaidēja sāpēs, ka viņa krūtis plosīja nesaudzīgās cilvēka rokas, kas atvēra tā miesā dziļas rētas. Fimbers 1, 252. pārn. Pilsētas, muižas un lauku pagastus plosa soda ekspedīciju nežēlība un varmācība. Zv 75, 11, 16. // *Postoši iedarboties (parasti par vēju, vētru).* □ Kuģi bija iekļuvuši vētru.. joslā. Pēkšņas viesuļa brāzmas plosīja buras un sapostīja takelāžu. Lielais 3, 137. Dārzu plosa rudens vēju auri. A Skalbe 6, 54. ..Vējš tīrumā plosa samītās vārpas.. Sudrabkalns 1, 148. // pārn. *Radīt lielus viļņus (ūdenstilpē) — par vēju, vētru.* □ Okeānu atkal plosa vētra. Grīva 5, 175. ..Tumšs viesulis, ūdeņus plosīdams, skrej. Līt M 56, 17, 4.

2. parasti 3. pers. *Spēcīgi iedarbojoties, izraisīt nepatīkamas sajūtas, izjūtas, arī ļoti traucēt (parasti par skaņām).* □ ..šīs skaņas kā truls nazis plosīja dzirdi un nervus.. Jansons 3, 346. ..viņš iegāja zāģētavā; ausis plosīja griezīga zāģu šņerkstēšana.. Kar 56, 2, 9. Ausis plosošie skaļruņu džinksti.. Niedre 12, 83. // *Spēcīgi, parasti negatīvi, ietekmēt (kādu, kāda psihi) — piemēram, par jūtām, domām.* □ Vairākas reizes viņš pūlējās piekļūt mājai. Viņu plosīja izmisīga drosme un bailes. Ezera 11, 231. Kā sarežģītu, pretrunu plosītu cilvēku Alma Ābele tēloja Elizabeti. Hausmanis 1, 72. Bet kas tad Reini visvairāk mocīja cietumā? Viņa dvēseli visvairāk plosīja veltīgas bojā ejas apziņa. Birze 3, 45. Naids un žēlums plosīja sirdi. Lācis 15, 332. // *Spēcīgi, nevēlami iedarboties (par fizioloģisku stāvokli).* □ Bet slāpes nerimstas. ..Arī izsalkums turpina plosīt, bet tas nav jūtams tik stipri kā slāpes. Lukjanskis 1, 42. ..Plosīja drudzis, kad vakarā slepus lometās pakrūtē stūrgalvīgs klepus. Vējāns 2, 106.

3. parasti 3. pers. *Postoši iedarboties (uz cilvēkiem), nevēlami ietekmēt, arī iznīcināt (cilvēkus) — par parādībām sabiedrībā.* □ Karš plosīja milzīgas tautas masas, iedzina tās badā, postā un nabadzībā. Kar 57, 5, 104.

plosīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Būt tādam, kas iedarbojas ar lielu postošu spēku, parasti radot skaļu troksni (par parādībām dabā).* □ ..jau no paša rīta pār Rīgu plosījās asi vēji.. Rozītis 1, 5. Vēl arvien plosījās vētra un straumēm lija. Grīva 1, 205. Negaiss plosījās taisni virs galvas. Spēriens. Dārdiens. Viese 2, 177. // pareti. *Būt tādam, kad parādības dabā iedarbojas ar lielu postošu spēku, parasti radot skaļu troksni (par laikposmu).* □ Laukā plosījās vējaina, nemierīga nakts, vecā māja krakšķēja un brikšķēja, mežs smagi šalca.. Ezera 9, 145.

2. *Būt tādam, kurā iet bojā daudzi cilvēki, lielas materiālās vērtības (parasti par bruņotu cīņu).* Valstī plosās nemieri. □ Visapkārt plosījās Otrais pasaules karš. Grīva 7, 7. Plosījās nikns policijas terors. Visi laikraksti bija pakļauti cenzūrai. A Putniņš 1, 13. // *Piedaloties bruņotā cīņā, uzbrūkot, panākt, ka iet bojā daudzi cilvēki, lielas materiālās vērtības.* □ Pusstundu plosījās fašistu lidotāji virs Liellejeļa, tad nozuda. Lācis 15, 196. // *Kauties; arī trakot.* □ Kungs plosījās kā bez prāta — gan sēja, gan pēra, gan dauzīja katru, ko dabūja rokā. Zunde 1, 13. Viņš [dzērumā] plosījās kā aizvainots zvērs, gāzdams galdiņus, sizdams traukus un pudeles, apšļākdams grīdu ar dzēriena peļķēm. Kadiķis-Groznijs 1, 170. ..mērnieks bij īgns, pikts.., viņš plosījās un brēca uz ikkatru saimes cilvēku, sakratīja kučieri.. Kaudzītes 1a, 173.

3. parasti 3. pers. *Plaši izplatoties, būt par cēloni postam, (kā) bojāejai (piemēram, par uguni, dabas katastrofām, slimībām).* □ Pirms dažiem gadiem tur [mežā] plosījās briesmīgs ugunsgrēks — pērkons iespēra. Draugs 75, 3, 28. ..1710. gadā Jelgavā esot plosījies mēris un izmirusi vai puse iedzīvotāju. Vanags 6, 121. 1956. gadā pasaulē plosās briesmīgā poliomielīta epidēmija. Zv 75, 24, 2.

4. parasti 3. pers. *Būt spēcīgam, ļoti, parasti negatīvi, ietekmīgam (piemēram, par jūtām, domām).* □ Neizsakāmas dusmas plosījās viņa krūtīs.. Blaumanis 1a, 176. Viņas sirdī plosījās briesmīgs izmisums. Jauno a 54, 58. Domas kā sagūstīts putns plosās uz āru, bet.. tām nevar ļaut izlauzties. Niedre 10, 19.

5. *Būt ļoti kustīgam, izturēties skaļi, parasti rotaļājoties, priecājoties; arī draiskuļoties.* □ Vai var gulēt tādā vakarā, tādā naktī, kad gribas gavilēt, plosīties, būt jaunam? Sakse 7, 48. Citi puikas.. sāka.. plosīties smiltīs. A Gulbis 3, 14. Mazās lapsiņas visas kādu brīdi plosījās gar māti: skraidīja tai apkārt, lēkāja pāri, ķerstīja asti. Birznieks-Upītis IV, 185.

plosoņa, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; pareti. *Plēsonis (1).* □ «Līdzko pēc saules norieta uzlec mēness, no slēpņiem izlien ežī, lapsas, nakts plosoņas un kļūst valdnieki,» viņš piebilst. Niedre 15, 114.

plostbārdis, -ža, v. *Asteru (kurvjziežu) dzimtas augs ar zarainu stumbru un dzelteniem ziediem.* Pūkainais p. □ Lieli augi ar platiem ziedu kurvīšiem ir plostbārži.. Galenieks 2, 381. Līdztekus lāčauzai divgadīgu sēklu nezāļu grupā ietilpst.. pļavas plostbārdis.. Apsīts 1, 148.

plostķīlis, -ļa, v.; jūrn. *Ķīlis (jahtai), kam metāla daļa ir piestiprināta pie korpusa.*

plostnieks, -a, v. *Cilvēks, kas nodarbojas ar plostu sagatavošanu un pludināšanu.* Upju p. □ Jēkabpils .. sākusi veidoties 16. gadsimta otrajā pusē kā Daugavas strūdzinieku un plostnieku apmetne .. Ģeogr 545. Daudzu Latvijas upju krasti glabā nostāstus par plostniekiem — stipriem un brīžiem pārgalvīgiem vīriem, kas .. vadījuši plostus no upju augšteču mežainajiem apvidiem uz rūpniecības un tirdzniecības centriem. Zv 59, 10, 8. Mans vecaistēvs, kādreiz būdams slavens plostnieks .., arī baltā sirmumā bija saglabājis mīlestību pret ūdeņiem .. J Plotnieks 10, 90.

plostot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Virzīties, pārvietoties pa ūdenstilpēm ar plostu (1).* □ Ziemā cirzdams mežus un vasarā plostodams pa Daugavu, Ziltars savā jaunībā bija tik daudz ietaupījis, ka spēja iepirkt zemi Dievkalnā. Paegle 3, 177. // trans. *Pludināt (kokmateriālus) ar plostu.* □ Ābols nebij vairs par puisi — dzīvoja uz savu roku. Ziemu gāja linus kulstīdams, vasaru plostoja baļķus pa Ogri un Daugavu .. Upīts II, 25. // divd. formā: plostojams. *Tāds, kur ir iespējams pludināt kokmateriālus ar plostiem.* □ Kuģojama un plostojama upe. ME III, 365.

2. *Virzīties, pārvietoties pa ūdenstilpēm ar plostu (2).* □ ..Kārlēns .. iet dīķī plostot. Birznieks-Upītis 6, 63.

3. sar. *Žūpot.* □ Jautri plostots ir daudzās ostās .. Lācis 15, 139.

plosts, -a, v. **1.** *Noteiktā veidā sasaistītu kokmateriālu kopums pludināšanai pa ūdenstilpēm.* Velkamais p. Vienrindas p. Vairākrindu p. Siet plostus. Pa upi iet plosti. Braukt ar plostu. Pludināt plostus. Plostu ceļš. Plostu dārzs — *koku dārzs.* □ ..plosti slīdēja un slīdēja garām, lēni un bezgalīgi, un viņa visu laiku centās pagriezt laivu, lai to nenestu baļķiem virsū. Ezera 12, 100. Ātrāk par nākamo pavasari, kad atkal izbrauks plostus, naudu neredzēt .. Sakse 2, 58. Viņš jau nolēma .. doties līdz vecākajam brālim Pēterim, kas laida pa Daugavu plostus, bet ziemā cirta mežus. Grants 3, 125. pārn. Debesīs dzērves velk zeltainu saules plostu .. Krūklis 6, 60. ◇ Palaist plostu sar. — *uzdzīvot, dzert (parasti vairākas dienas).* □ «Ir visādi vīri. Vieni, tikko dabū aldziņu, tūlīt .. palaiž lielo plostu. Kamēr atjēdzas, kabatas tukšas ..» Dripe 2, 93.

2. *Ūdens transportlīdzeklis, ko veido, sasaistot, parasti vienā kārtā, kādus kokmateriālus.* Plosta tilts — *tilts, kas sastāv no savstarpēji saistītiem peldošiem kokmateriālu veidojumiem.* □ Kad cilvēks iemācījās sasaistīt vairākus koka stumbrus kopā, izveidojās plosts, kas .. vēl šodien kalpo kā viens no vieglāk pagatavojamajiem un stabilākajiem ūdens transporta līdzekļiem. Zv 57, 10, 24. ..tūristi gan parastās koka, gan piepūšamās gumijas laivās, gan ar nelieliem plostiem, sākot no upes augšteces, ceļo pa straumi uz leju. D kal 66, 65. Bērni ierauga .. lielu plostu, melni nodarvotu, un laivu tam pie sāniem. Zigmonte 1, 173. sal. Šodien Druskininkos ieklīdis vējš, kurš te parādās reti. ..sacelē veselu dzeltenu un sarkanu lapu puteni .., nes lapas pāri Nemunai. Dažas aizsniedz viņējo krastu, citas iekrīt zaļajā straumē un šūpojas pa to kā mazi, krāsaini plosti, kamēr nogrimst. Lit M 72, 1, 2. pārn. Ledus plosts slīdēja tālāk, jūra šņāca un sāka viņa malas postīt. Blaumanis 5, 23. ..pienācām pie Aiviekstes, pār kuru toreiz vēl bija tikai plosta tilts. Austriņš 1, 320.

3. sar. *Žūpošana.* □ Daļa slimnieku nokļuvusi [narkoloģiskajā] nodaļā pēc tam, kad bija sasniegusi kulminācijas stāvokli savās alkoholiķa gaitās, pašu slimnieku vārdiem runājot, pēc lielā plosta. Ves 77, 12, 26. Paģiru mocīts pēc vakardienas plosta, finanšu ministrs bija piecēlies un lējis no karafes ūdeni glāzē, pēc tam padzēries. Lācis VI, 414.

ploška, -as, s.; sar. *Mazs gaismeklis — trauks, kurā ievietots kurināmais un dakts.* □ Uz galda dega tikai dažas ploškas. Birznieks-Upītis 6, 31. Visādās ploškās un ploškiņās daktis kūpēja pēckara tumšajās naktīs. Sirmbārdis 6, 79. Večuks .. sataustīja kabatā sērkociņus un aizdedza uz palodzes tauku plošku. Gūtmanis 2, 110.

plovs, -a, v. *Ēdiens no rīsiem un gaļas, dārzeņiem, augļiem ar dažādu garšvielu piedevām.* Jēra p. Cūkgaļas p. Maltas gaļas p. Sēņu p. □ Plovam var pievienot arī 2 uz sakņu rīves sarīvētus un eļļā apceptus burkānus, sasmalcinātus sīpolus, 1—2 ēdamkarotes asās tomātu mērces. PL Siev 77, 9, 28.

plucināt[1], -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Raujot, ar rāvieniem dalīt nost (parasti ko sīku) no kā; raujot, ar rāvieniem atbrīvot (ko) no (parasti) kā sīka; arī plūkt (1).* P. zosij spalvas. P. vistu. □ pārn. ..nāca revidenti. Tie .. priekšniecību plucināja, ka spalvas vien putēja. A Deglavs 1, 444.

2. *Raujot, ar rāvieniem dalīt sīkās daļās.* P. lupatas. □ Kaķīt's [kaķītis] vilnu plucināja, Aizkrāsnē tupēdams; Kaķītim° piecas meitas, Piecu sagšu vajadzēja. DV 142. Miltus ar cukuru, vaniļu sajauc, pievieno, plucinot sīkās piciņās, sviestu un saberž ar rokām nelielas drumstalas. Mājtur 329. pārn. Skrejošus mākoņus plucina aprīlis vējains .. A Skalbe 3, 82.

3. *Spēcīgi raustīt (parasti par vēju).* □ Vējiņš matus plucināja. ME III, 353. ..vēja brāzmas plucināja un plivināja viņa drēbes. Ezera 8, 62. // *Raustot viegli burzīt.* □ Māte tikko manāmi pašūpoja galvu, klusi nopūtās un ar pirkstiem bez vajadzības plucināja segas stūri. Brodele 17, 171. Meitene tad nodūra galvu un plucināja mutautiņa stūri .. Birze 5, 90. Dabrelis: Viens tāds garš .. apnēsātā vadmalas svārkā stāv un plucina ūsas. Skujiņš 9, 8. // *Raustīt (aiz ķermeņa daļas), lai izraisītu sāpes.* □ Skolotāji mani plucināja aiz ausīm, bet tēvs .. kaustīja ar striķa galu. Lubējs 3, 283.

plucināt[2], -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Plaucēt[1] (1).* □ ..Tibils rīkojās uz svētkiem dēla pārbraukšanai par godu: grauzdēja miežus, vārīja apīņus, samala sagrauzdētos

miežus, plucināja brūnos miltus.. Birznieks-Upītis 6, 197.

2. parasti 3. pers. *Plaucēt*[1] *(2).*

pluči, -u, v.; tikai dsk. *Otrreizēja izejviela, ko iegūst, plucinot audumu.* □ Linu pluči vainu apsiešanai. ME III, 353. ..viņa kaut ko vērpa.., adīja vai plucināja plučus.. Birznieks-Upītis I, 362. Liela tamborēta sega no vienkārša materiāla, baltas pluču dzijas, gaumīgi izstrādāta, ir tīkama un grezna. Cīņa 83, 144, 3.

plūči, -u, v.; tikai dsk. *Dzīvnieku iekšējie orgāni, kas ir izmantojami par pārtikas produktu.* Plūču pīrāgs. □ Ūdenī apvārītus dzīvnieku plūčus (sirdi, plaušas, nieres, tesmeni) gaļas mašīnā samaļ. Pavāru gr 128. Brokastīs° jēra plūči ar.. putraimiem. ME III, 360.

plūdenis, -ņa, v. **1.** val. *Skanenis, kura artikulācijā gaiss plūst pa mutes dobumu (piemēram, l, ļ, r).*

2. ģeol. *Ar ūdeni piesātināta smalkgraudaina, putekļaina smilts vai mālsmilts, kas rada grunts plūšanu.*

plūdens, -ais; s. -a, -ā; apst. **plūdeni.** *Tāds, kura formai nav asu līniju, lauzumu.* Plūdena kontūra. P. apveids. Plūdena pāreja. □ Jaunākajos [skulptora] darbos dominē plūdenas, noapaļotas, plastiski izteiksmīgas formas. Māksla 72, 2, 11. pārn. Pie Šmithenes balss plūdenajām intonācijām pieradušo skatītāju pārsteidza strupais runas veids, kad Lizalka, mūžam ar visu neapmierināta, rēja uz cilvēkiem gluži kā suns. Dzene 3, 139. pārn. ..viņa braukšanas stils pasažieriem rada iespaidu, ka mašīna traucas.., nesastopot nekādus šķēršļus. Viss notiek plūdeni, bez jūtamiem paātrinājumiem un palēninājumiem. Rīgas B 82, 151, 5.

plūdenums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *plūdens, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ceļa p. □ No māla virpo trauku, kas priecē ar formas plūdenumu.. Māksla 71, 2, 9.

plūdi, -u, v.; tikai dsk. *Teritorijas pārplūšana, parasti ar palu ūdeņiem, lietus uzplūdienu ūdeņiem.* Pavasara p. Milzīgi p. □ Lietavas un sniega kušana centrālās Norvēģijas kalnos izraisījušas stiprus plūdus. Rīgas B 73, 130, 8. «Līst un līst vienā līšanā. Būs tiešām vai ūdens plūdi!» Poruks 3, 139. Plūdi bija noskrējuši, Atteka atkal atgriezusies savos krastos. Vāczemnieks 4, 185. sal. Un saulīte — tā nekavējas arī ilgi aiz mākoņiem un izgāž savus spožos starus kā plūdus pār kalnu un leju, mežu un birzi. Apsīšu J 3, 3. ◇ Grēku plūdi — *ļoti lieli plūdi; ļoti liels posts, arī nelaime, bojāeja.* □ Zvejnieks: Ja kalni lūztu, aizas sagrūtu Un ātri grēku plūdi izgāztos, Lai dzīves mītnes visas rautu līdz! Rainis XII, 707. «Staigātāji gan tā dara.. Šodien te, rīt prom, parīt kaut vai grēku plūdi,» iebilst Liniņu māte. PL Siev 64, 1, 7. // pārn. *Liels, parasti kustīgs (cilvēku) kopums.* □ Vācieši arvien vairāk mācās virsū.. Sākās bēgļu plūdi, Vidzemē no Daugavmalas joslas iedzīvotājus raidīja prom. Upītis IX, 43. // pārn. *Norise, kurā (kas, parasti nevēlams) rodas ļoti lielā daudzumā; ļoti intensīva (kā, parasti nevēlama) norise.* □ Kultūras daļas vadītājs ļoti nopietni un uzmanīgi noklausījās satrauktā diriģenta vārdu plūdos. Rinkule 2, 124. Večuka runas plūdi gāzās pār Laukmaļa galvu kā aukstas ūdens šaltis. Jansons 3, 117. Kādu laiku bija uznākuši īsti mīlestības un dabas lirikas plūdi. Kar 58, 9, 105. ..sieva Lavīze arvien vēl zāģēja veco par postu, kas viņus piemeklējis. «Neba tu viena,» vīrs centās mierināt, bet ik vārds izraisīja jaunus dusmu plūdus. Dinere 10, 170.

pludinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *pludināt (1).* Koku p. Kokmateriālu pavasara p.

2. *Plūdinājums.* □ Akvareļa gleznieciības tradicionālā metode — krāsu dzidrināšana ar pludinājumu — piešķir tai.. vieglumu un skaidrību.. Māksla 59, 4, 9.

plūdinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *plūdināt.* Krāsas p. Ūdens p.

pludināms, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *pludināt.*

2. *Tāds, kur ir iespējams pludināt kokmateriālus.* Pludināma upe.

pludināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Virzīt (peldošus kokmateriālus) pa ūdenstilpēm.* P. kokus. □ Tūlīt pēc kara viņš Gaujā pludināja baļķus un dabūja krietni palēkāt no viena stumbra uz otru. Lapsa 2, 35. Tā [dziesma] palīdzēja.. plostniekam, kas pludināja plostus pa straujajām ziemeļu upēm. Zv 60, 3, 28. // *Panākt, ka (kas, parasti peldošs priekšmets) virzās pa ūdenstilpēm.* □ Ar spēcīgajiem zobiem bebrs nograuž pat lielus kokus.., kurus, sadalījis gabalos, pludina uz savām mītnēm. Latv dzīvn 23. Daži makšķernieki dabīgo ēsmu pludina pa straumi uz leju. Rušiņš 1, 47.

2. *Plūdināt.* □ Negaiss, nerātnis, Apgāzis debesu traukus, Lietu aumaļām lej Un pludina laukus. Aspazija 3, 207. pārn. ..centrālapkures sildķermeņi dienu un nakti pludināja mīlīgu siltumu plašajās istabās. Lāms 6, 18.

Sk. pludināms.

plūdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (parasti šķidrums) plūst (piemēram, pa kādu virsmu).* P. ūdeni. P. krāsu. // pārn. *Izplatīt (piemēram, smaržu, gaismu, skaņu).* □ ..piesnigušie meži plūdina dvesmu, kuras krūtīm nav un nav diezgan. Caune 2, 19.

pludiņmakšķere, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Makšķere ar pludiņu; pludiņa makšķere.* □ Tiem, kas aizraujas ar žibulēšanu, makšķerniecībā pārtraukumu nav. Citādi ir ar tiem biedriem, kuru vienīgā kaislība ir makšķerēšana ar pludiņmakšķeri atklātos ūdeņos. Lauku Dzīve 76, 1, 32.

pludiņš, -a, v. **1.** *Zvejas rīka peldošs elements, detaļa, kas notur to vai tā daļu noteiktā ūdenstilpes dziļumā.* Pludiņa makšķere — *makšķere ar pludiņu; pludiņmakšķere.* □ Klusā atvarā šūpojās makšķeres pludiņš. J Plotnieks 4, 7. Tīkls, daudzu roku mests, ielidojis jūrā, kur viļņos šūpojamies palika stikla pludiņu izveidots loks. Vilks 2, 126. sal. «Tu vienmēr esi peldējis viegli kā plu-

diņš dzīvei pa virsu.» Ērgle 7, 143. sal. ..laiva grozījās kā pludiņš virs dzelmes. Gūtmanis 2, 130. Līdaku makšķerei vajadzīgs lielāks pludiņš nekā parastajām pludiņa makšķerēm.. Priedītis 1, 19.

2. tehn. *Šķidrumā peldoša detaļa, elements, kas uztver un pārraida uz mērierīci vai regulējošo iekārtu šķidruma līmeņa maiņas.* Karburatora p. Hidrometriskais p. □ Pirms motora iedarbināšanas ar tapiņu noregulē pludiņu, pārplūdinot karburatoru. TAM 77.

plūdlīnija, -as, s.; tehn. *Laidena forma (transportlīdzeklim), kas mazina vides pretestību.* Automobiļa p. □ Jaunais kuģis izceļas ar stingrām korpusa līnijām un atsevišķo daļu plūdlīniju formu. Zin T 62, 11, 22. pārn. Benita tikai paraustīja nolaidenos, apaļos plecus, ko izcēla tērpa plūdlīniju griezums.. Kar 55, 6, 83.

plūdmaiņas, -u, s.; tikai dsk.; ģeogr. *Paisuma un bēguma maiņa.* Regulārās p. Neregulārās p. Plūdmaiņu periods. Plūdmaiņu straume. □ Amplitūda starp paisuma un bēguma līmeni [Rīgas jūras līcī] vidēji ir ap 10 cm, un tā izpaužas kā neregulāras diennakts plūdmaiņas. Ģeogr 58.

pludmale, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Krasta sastāvdaļa, kas veidojas viļņu uzkrituma, straumju iedarbībā un kur uzkrājas, piemēram, smilts, grants, oļi.* Smilšaina p. Oļaina p. Saulaina p. Kūrorta labiekārtota p. □ Jūrmalas.. plašā balto smilšu pludmale, mērenais klimats.. piešķir Jūrmalas pilsētai izcilu vietu citu.. kūrortu vidū. Māksla 61, 2, 11. Nonākuši pludmalē, bērni redz: liedags sarāvies pavisam šaurs, jūra pienākusi gandrīz pie pašām kāpām, mutuļo un krāc.. Rinkule 1, 41. Vidzemes jūrmala ir krāšņa un tai pašā laikā padrūma. ..Aiz Salacas atkal smilšu kāpas un priedes, zālaina, meldriem un biezu niedrāju aizaugusi pludmale. Talcis 7, 158.

pludot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Atrasties, arī izplatīties (piemēram, uz kā virsmas) samērā lielā daudzumā (parasti par šķidrumu).* Pagalmā pludo lietus ūdens. □ ..grāvis birztalas malā bija piesērējis, un ūdens pludoja pa visu lauku. Jansons 3, 311. pārn. ..viņš bieži sarīkoja tās lielās dzīres, kur pludoja ārzemju konjaks un vīni.. Upīts IX, 605. pārn. Lielgabali dārdēja, zobeni šķinda un asinis pludoja šīs dzejas desmit pantos. Upīts VIII, 319. // *Pakāpeniski klāties kam pāri, arī plūst (par miglu, dūmiem u. tml.).* □ No purva pludo migla, lien virsū tīrumiem kā salti, pelēki ledus blāķi. Indrāne 2, 68. // *Izplatīties (plašā vietā, vidē) — par gaismu.* □ Debesīs pludo sarkanā gaisma [ziemeļblāzma]. Auziņš 1, 53. // *Par gaisa strāvu, siltumu, smaržu.* Dārzā pludo ceriņu smarža. □ Šorīt es agri esmu piecēlies, logi ir vaļā, spirgtas gaisa strāvas pludo pa tiem kopā ar vasarīgās pilsētas trokšņiem. Saulītis 13, 61. Gaiss pludoja drēgns un mikls. Bels 2, 8. Saules svelme pludoja pār laukiem, ielejā nejuta vēja. Brodele 2, 59. // reti. *Par skaņām.* □ Plūsti, mana dziesmiņa, pludo Pār zemi rūsgani rudo.. Mākonis 1, 146.

2. *Būt tādam, uz kā virsmas atrodas, arī izplatās šķidrums samērā lielā daudzumā (par vietu, telpas grīdu u. tml.).* Ielas pludo pēc lietus gāzes. □ Pagalms pludoja kā dīķis, taču lietus brāzma bija pārī. Skujiņš 5, 62. Katru rītu Ernests nemazgājās, bet, kad sāka mazgāties, tad visa virtuve pludoja.. Ādamsons 2, 157. pārn. Kur vien tu kāju nemin — It visur rasa lās! Es staigāju pa zemi, Kas pludo asarās. E Plaudis 1, 37. // *Būt tādam, ko klāj samērā lielā daudzumā (sviedri, asaras) — par cilvēku, tā ķermeņa daļām.* Gājējs pludo sviedros. Vaigi pludo asarās. □ Vecā [kurinātāja] miesa pludoja sviedros. Sāļas lāses ritēja pār pieri un vaigiem, sakrājās un koda acu kaktiņos. Lācis 15, 30.

3. parasti 3. pers. *Plūst pāri (kā, piemēram, ūdenstilpes, trauka malām); būt tādam, kura malām plūst pāri šķidrums (piemēram, par ūdenstilpi, trauku).* Ūdens pludo no cisternas. Strauts pēc lietus pludo. Tvertne pludo. □ pārn. Viskarstākajā darba laikā strādnieki pamet darbu — viņu ciešanu mērs pludo pāri malām. Lit M 56, 51, 2.

plūdums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p l ū s t (1).* Ūdens p. □ Man nomirušam nenes rožu kaudzi, Es nejūtu, cik smaržu plūdums kairs. A Skalbe 4, 112.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p l ū s t (2).* Rāms upes p.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → p l ū s t (3).* Graudu p. elevatorā.

4. *Paveikta darbība, rezultāts → p l ū s t (4).* Pasažieru p.

5. *Paveikta darbība, rezultāts → p l ū s t (5).* Runas p. □ Skaņu plūdumi viļņo starp augstajiem izvelmējumiem. ME I, 827.

6. *Paveikta darbība, rezultāts → p l ū s t (6).* Laika p. □ Mums vienu gaitu dzīves plūdums lēmis.. Sirmbārdis 1, 65.

pluinīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** parasti 3. pers. *Raustīt, purināt, plivināt (parasti par vēju).* □ Janvāra atkušņa smagais vējš iegula tuvējos kokos. Tas rēca un stenēja vecu liepu dobumos, pluinīja melnalkšņus un plliederu krūmus. Kalve 1,6. Maija nejuta aukstumu, nejuta, ka aukstais vējš pluinīja matus, spraucās aiz drēbēm. Liesma 4, 8, 11.

2. *Raustīt, plucināt, arī burzīt.* □ Pagriezis ģirtam muguru, viņš ātri piegāja pie malkas grēdas un sāka pluinīt atplīsušu bērza tāsi. Dripe 2, 133. ..vājie, slimības laikā vēl vairāk izdilušie pirksti pluinīja segas malu. Lubējs 1, 127. pārn. Lāsumaini bērzu stumbri kā sveces atdalījās pret ūdeņu zilumu, tumšas egles ar galotnēm pluinīja vieglas, gaisīgas mākoņu kodeļas. Viese 2, 160.

3. sar. *Sist (kādam), arī grūstīt (kādu).* □ Kārkls bij teicis: ko tu, lielais lamzak, pieļaujies, ka tevi katru dienu pluinī kā kādu ganu puiku, vai tev pašam naga nemaz navī Upīts 4, 290. Pēteriene tā noskaitusies°, ka ir gatava skuķi pat pluinīt. ME III, 354. ..strazdi pluinīja nešpetnos zvirbuļus, kas īsto saimnieku prombūtnē nelūgti bija ieņēmuši viņu mājokļus. PL Siev 59, 6, 11.

pluinīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → p l u i n ī t (1); tikt pluinītam.* Mati pluinās vējā. Koku zari pluinās vētrā.

2. sar. *Kauties.* Zēni pluinās.

plūkāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. **1.** *Ar rāvieniem vairākkārt vilkt, plēst (ko).* □ . . Goba domīgi plūkāja savu iesarkano bārdu. Ērgle 1, 135. Irmiņa . . nervozi plūkāja resnu, brūnu matu bizi . . Laganovskis 1, 82. Ir cilvēki, kas paraduši gumzīt galdautu vai plūkāt tā bārkstis . . Tavare 1, 18. pārn. Atskrēja vējš, meža galotnes plūkādams . . Ziedonis 19, 41.

2. *Ar rāvieniem dalīt ko nost, padarot retāku (kādu kopumu).* □ Aleksandro Ortega apsēdās, norāva egles zariņu un ar pirkstiem lēni plūkāja asās skujas. Grīva 1, 225. Lai nenosaltu [paeglis], tinies skrandainā kamzolī. . . Labi, ka nav zinājušas vārnas: būtu plūkājušas ligzdu oderēšanai. Caune 1, 124. // *Ar rāvieniem, arī kodieniem dalīt (ko) nost (no kā), lai apēstu (par dzīvniekiem).* □ . . govis, iebridušas, kā saka, līdz ragiem zālē, plūkā tās galus. Cīņa 73, 232, 2.

plukata, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.: sar.; niev. **1.** *Ļoti nabadzīgs, parasti skrandainā apģērbā tērpies, cilvēks.* □ «Pat bagātākais šejienes [Salgales] lielskungs ir tikai nožēlojams plukata daudzu to augstmaņu priekšā, kādus esmu redzējis, apceļodams tālas zemes.» J Kalniņš 4, 111. Tu plukata, tev nekā nav pie dvēseles! ME III, 355.

2. *Cilvēks, kam nevar uzticēties; cilvēks ar vāju raksturu; gļēvulis.* □ «Cilvēkam vajag to, ko sauc par vīra vārdu. Un kas vārdu dod un netur°, tas ir plukata.» Upīts IV, 653. «Es nupat redzēju izbailes tavās acīs, gļēvs plukata tu esi, lielākām lietām nederīgs.» Lācis 4, 186. «Un . . . kaunies no sava bērna! Arī mans vecais kādreiz ieņēma pāri mēram. Vai tu zini, kā sāp bērna sirds, kad otrs tāds pats Uga rāda ar pirkstu uz plukatu un saka: «Tas ir tavs tētis».» Birze 1, 56.

plūkāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl.; sar. *Kauties, parasti plēšot, velkot (citam citu, piemēram, aiz drēbēm, matiem).* □ Beidzot abi meitieši krita matos un plūkājās, kamēr abas iekrita gravā aiz lazdu krūmiem. Poruks 3, 87.

plūksna, -as, s. **1.** *Sīks veidojums no vaļējiem šķeltiem kāda materiāla galiem, kurš atrodas uz (kā) virsmas.* Apavu ādas p. □ Tvaiks sacels auduma plūksnas, un spīdums izzudīs. Lauku Dzīve 68, 2, 38.

2. *Sīka daļa, kas rodas, saplucinot, saraujot (ko); sīka, plāna daļa, kas iegūta, atdalot kādu kārtu (no kā).* □ Gundegas pirksti burzīja ielūgumu. . . Gundega to plosīja smalkās druskās un svieda vējam. Sīkajām papīra plūksnām kāri uzbruka lietus . . Ezera 1, 125. Dārzkopji dažkārt ap atsevišķu augļu koku zariem apsien mitras sūnas, koka plūksnas . . Sudrabs 1, 159. Austra ņēma ābolus un lika tos kastēs starp koka plūksnām. Birze 4, 168. pārn. Melniem, lēveraiņiem padebešu kalniem pa apakšu šņākdamas brāžas baltas mākoņu plūksnas . . Andersone 1, 101.

3. bot. *Lapu pirmās pakāpes dalījuma segments (pie lapas kāta).*

4. *Pludiņš (zvejas tīklam).* □ Visa Oskara spaile bija pagalam — četras jedas, astoņi labi tīkli. Nebija neviena, ko vēl varētu salāpīt, vienīgi plūksnas un auklas varēja izlietot citur. Lācis 4, 244.

plūksnains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plūksnaini. 1.** *Tāds, kam ir daudz plūksnu (1).* P. audums. Plūksnaina apavu āda. □ Ja zobu augstums nav vienāds, jūtama zāģa ķeršanās koksnē un griezuma malas nav gludas, bet plūksnainas. Indāns 1, 35. Bet nu viņai bija pašai savs bērziņš ar balsnēji plūksnainu kātiņu . . Birznieks-Upītis VI, 153. Divi cilvēki sēž pie galda, priekšā papīra lapa ar apskrubinātu, plūksnainu malu. Ezera 12, 142.

2. bot. *Tāds, kam plātnes šķēlumi atrodas cits citam pretī (par augu lapām).* Plūksnaini daivaina lapa — *vienkārša lapa, kam plātnes šķēlumi nesniedzas dziļāk par plātnes vienu ceturto daļu un atrodas aptuveni viens otram pretī (piemēram, ozola lapa).* Plūksnaini dalīta lapa — *vienkārša lapa, kam plātnes šķēlumi sniedzas līdz galvenajai dzīslai vai plātnes pamatnei un atrodas aptuveni viens otram pretī (piemēram, strutenes lapa).* Plūksnaini salikta lapa — *lapa, kas sastāv no divām vai vairākām patstāvīgām plātnēm, kuras atrodas pie galvenās ass aptuveni viena otrai pretī (piemēram, maijrozītes lapa).* Plūksnaini šķelta lapa — *lapa, kam plātnes šķēlumi sniedzas pāri plātnes pusei un atrodas aptuveni viens otram pretī (piemēram, pienenes lapa).* □ Lapas [meža avenei] trīsstaraini vai plūksnaini saliktas . . Sudrabs 1, 131.

plūksnot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja, retāk **plūksnāt,** parasti 3. pers., -ā, pag. -āja; intrans. *Būt tādam, kam veidojas, atdalās plūksnas (1); plūksnoties.* Audums plūksno. Plūksnota vadmala.

plūksnoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās, retāk **plūksnāties,** parasti 3. pers., -ājas, pag. -ājās; refl. *Būt tādam, kam veidojas, atdalās plūksnas (1); plūksnot.* Vadmala plūksnojas.

plukšķis, -ķa, v. *Zivrbuļveidīgo kārtas putns (mazākais no meža strazdiem) ar gaišu uzacu svītru, rūsganiem sāniem un tumšām svītrām uz krūtīm.* □ Plukšķis . . atšķiras no izskatā līdzīgā sila un dziedātāja strazda ar labi redzamu baltu uzacs svītru. Latv dzīvn 57. Vakaros, egļu zarā tupēdams, saldu melldiju velk plukšķis. Lit M 75, 20, 6. Plukšķis ir cītīgs dziedātājs . . K Grigulis 5, 68.

plukt, parasti 3. pers., plūk, pag. pluka; intrans. **1.** *Mitruma iedarbībā zaudēt krāsu vai tās spilgtumu.* □ «Es gribētu nomazgāt rokas,» viņš sacīja, aplūkojis plaukstas, kas bija kļuvušas gandrīz pelēkas, laikam saslapušie cimdi pluka. Ezera 5, 45. Kreisās kājas zeķe sievai līdz pat potītei bija tumši sarkana! . . «Virtuvē uz čības drusku uzlija ūdens. Odere laikam mazliet plūk.» Skujiņš 3, 90. // *Mitruma iedarbībā zaudēt spilgtumu, kļūt gaišākam (par*

krāsu). □ ..krāsas.. labi neturoties, neieēdoties drānā un.. plūkot. A Gulbis 3, 46.

2. *Atdalīties no ķermeņa (par apmatojumu, apspalvojumu).* □ Pavasarī govīm plūk spalva. ME III, 356.

3. pareti. *Tikt apdedzinātam, piemēram, karsta šķidruma, kodīgas vielas iedarbībā (par ķermeņa daļu).* □ Man plūk kājas šinī ūdenī, jāpielej auksts klāt. ME III, 356. No sārma° rokas plūk. ME III, 356.

plūkt, plūcu, plūc, plūc, pag. plūcu; trans. **1.** *Raujot, ar rāvienu dalīt (ko, parasti augu daļas) nost (no kā); šādā veidā dalot nost, vākt (ko).* P. augļus. □ Annele plūca jēram labāko zāli, baroja ar savu rīta maizi.. Brigadere 2, 296. ..Un roka pirmo tulpi plūc.. Stērste 1, 48. Kad dārzos vēl ābolu gana, Kurš pīlādžu ogas ies plūkt? Purvs 1, 319. Māci mani, māmuliņa, Visādos darbiņos: Linus plūkt, linus vērpt, Noaust skaistu audeklīņu! DV 740. pārn. Tā ērti — veģetēt, plūkt mietpilsoņa baudas Un slepus priecāties: «Pats sev es gan vistuvāks...» Kar 58, 9, 86. ◇ Plūkt laurus — *gūt slavu, panākumus.* □ Lugas izrāde bija notikusi, vislielākos laurus esot plūcis Gustavs Žibalts.. Teātris 75, 128. // *Raujot, ar rāvieniem dalīt nost (spalvas) nogalinātam putnam; raujot, ar rāvieniem atbrīvot no spalvām (nogalinātu putnu).* P. zosij spalvas. P. vistu. □ Putnus noplūc tad, kad tos gatavo. Tie jāplūc pret spalvu un pēc noplūkšanas sīkākās pūciņas jānosvilina. Medn 80. Mežsargs tūliņ plūc pīli nost un nu ceps. ME III, 362.

2. parasti 3. pers. *Ar rāvieniem, arī kožot dalīt (ko) nost (no kā), lai apēstu (par dzīvniekiem).* □ Govīm atgriezās piens. Tās atkal plūca zāli un vairs neskatījās ūdeņainām acīm debesīs un neīdēja. J Kalniņš 2, 63. ..bariņš netīru aitu plūc zāli ar lielu cītību. Kurcijs 4, 285. ..krūmos iepriekšējā gada kūlu plūca divi liesi zirgi. Fimbers 1, 141. pārn. Miglas govis nāks no pļavām, Zāli plūks pie kājām tavām.. Ziedonis 19, 79.

○ Plūkt matus (arī aiz matiem, bizes, aiz bizēm) — *raustīt matus (bizes), lai izraisītu sāpes.* □ Sēdējām vienā klasē, kopīgi blēņas dzinām, špikojām, meitenes plūcām aiz bizēm... Sirmbārdis 6, 96.

plūkties, plūcos, plūcies, plūcas, pag. plūcos; refl.; sar. *Kauties; arī strīdēties.* □ ..[tirgū] var iekulties vēl kādā ķezā,.. kad sāk iereibušie plūkties.. Austriņš 1, 319. Kņada [strādnieku barakā] pieaug arvien skaļāka. Liekas, ka sāk jau vai plūkties. ..Plūkties gan neplūcas. Bet tikai retais apātiskais guļ savā vietā. Upīts VIII, 140. Niekošanās ar zīmītēm. Satikšanās pie kino. Katru reizi ar citu zēnu. ..Un tad, kad tie sāk plūkties, tad Nelda aplaimota iepeld pie manis: «Lūdzu, skolotāj, ko lai es daru — viņi neliek man mieru.» Indrāne 6, 320. // *Kauties (par dzīvniekiem).* □ Rudeņos pāri koku galotnēm ķērkdami un plūkdamies griežas melni kovārņu bari. J Plotnieks 2, 50. Kaijas un albatrosi milzīgiem bariem aplido kuģi, plūcas ap jūrā izsviestām bojātām vai no tikliem atpakaļ atkritušām zivīm. Talcis 7, 120.

plūme, -es, dsk. ģen. -mju, s. **1.** *Rožu dzimtas augļu koks vai krūms ar plašu vainagu, pamīšus sakārtotām vienkāršām lapām, gareniem vai apaļīgiem dzelteniem, ziliem vai sarkani zilganiem augļiem — kauleņiem.* Mājas (arī dārza) p. Mazā ērkšķu p. Kaukāza p. Plūmju šķirnes. Plūmju stādījumi. □ Zemgales līdzenums ir galvenais ābeļu, bumbieru, ķiršu un plūmju audzēšanas rajons Latvijas PSR. Ģeogr 528. Šaurlapainā plūme.. ir krūms vai neliels koks ar tieviem, sārtiem zariem. Lapas šauras. Augļi līdzīgi ķiršiem, sārti vai dzelteni, sulīgi. Sudrabs 1, 120.

2. *Šī augļu koka vai krūma auglis.* Dzeltena p. Plūmju sula. Žāvētu plūmju kompots. Plūmju liķieris. Mīksts kā plūme sar. — *ļoti mīksts.* □ Āboli, bumbieri, ķirši, plūmes satur mūsu organismam nepieciešamas vielas — cukuru, dažādas skābes.., vitamīnus. Svinka 1, 235.

plūmjveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir plūmes augļa forma, veids.* P. oga.

plūmjveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plūmjveidīgi.** *Plūmjveida.*

plūmkoks, -a, v.; reti. *Plūme (1).*

plunčāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos, arī **plunčoties,** -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Kustēties, arī peldēt ūdenī, šļakstinot to (par cilvēkiem).* □ ..meičas.. nevairīdamās un nedrebināmās brida viļņojošā jūrā, kur citas jau plunčājās. Fimbers 1, 347. Gar krastmalu viļņos.. plunčājās atpūtnieki. Grīva 8, 193. Elza iedomājās, cik skumji sēdēt krastā, kad citi plunčojas un šļakstās.. Ezera 12, 172. pārn. Kuras pavards, vārās ūdens, un māte plunčojas ap veļas trauku pa garaiņiem. Birznieks-Upītis IV, 352. pārn. ..ar zvejnieku traleriem un motorlaivām esmu plunčājies pa Rīgas jūras līci. Grīva 5, 5. pārn. Marta remdenās saules atkusušie stari laiski plunčājās pa ūdens virsu. Berģis 1, 262. // *Par dzīvniekiem.* □ Bet zosis un zoslēni.. gāja lejā upītē dzert un plunčāties. Birznieks-Upītis IV, 60. Putni peldēja, plunčājās, bet pēc tam nira ūdenī. U Plotnieks 1, 56.

plunkšķ, retāk **plunkš,** izsauk. *Lieto, lai atdarinātu raksturīgu troksni, kas rodas, ja kas iekrīt, tiek strauji ievirzīts šķidrumā.* □ Plunkš! Tajā brīdī esmu līdz kaklam vēsajā aprīļa ūdenī.. Auziņš 4, 91.

plunkšķēt, parasti 3. pers., plunkšķ, pag. plunkšķēja, retāk **plunkšēt,** parasti 3. pers., plunkš, pag. plunkšēja; intrans. *Radīt raksturīgu troksni (par ko tādu, kas iekrīt, tiek strauji ievirzīts šķidrumā, arī par šķidrumu, kurā kas iekrīt, tiek strauji ievirzīts); atskanēt šādam troksnim.* Ūdenī plunkšķ akmeņi. Ezerā plunkšķ. □ Plunkšķēdama seklumā iekrita spīdīga zivtiņa. U Plotnieks 1, 56. Airiem plunkšot, nevarēja sadzirdēt, ko viņš runāja.. Upīts II, 72. ..sāka plunkšķēt ūdens. Puikas mazgāja kājas. Belševica 1, 103.

plunkšķiens, -a, v. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → p l u n k š ķ ē t.* Skaļš p. upē.

plunkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **plunkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.

Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt plunkšķ. Plunkšķināt ūdeni. // intrans. □ Divas zaļas līdaciņas pa upīti plunkšķināja. ME III, 358.

plunkšķināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos, retāk **plunkšināties,** -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Ilgstoši, intensīvi plunkšķināt.* □ Tur plunkšinās pīles. ME III, 358.

plunkšķis, -ķa, v. *Raksturīgs troksnis, kas rodas, ja kas iekrīt, tiek strauji ievirzīts šķidrumā.* Airu plunkšķi. Ūdens p. □ Aiz klēts abi atsēdās dīķa malā. Izbiedēta varde ar skaļu plunkšķi ielēca ūdenī.. Birze 1, 85. Un zirgs cienīgi brien kā kungs. Pēc tam, nodūris galvu, piebāž purnu pie ūdens, it kā gribēdams saost, cik apakšā dziļš, ar milzīgu plunkšķi metas peldus.. Ezera 6, 136. ..makšķere jāiemet.. tik klusi kā elpas pūtiens. Nekādu plīkšķu un plunkšķu. Vanags 6, 71.

plunžeris, -ra, v.; tehn. *No viena gabala veidots virzulis, kam diametrs ir vienāds ar kāta diametru.* Sūkņa p. Spiednes p.

plurālis, -ļa, v.; parasti vsk.; val. *Daudzskaitlis.*

plurālisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** filoz. *Ideālistiska koncepcija, pēc kuras viss esošais sastāv no daudzām viennozīmīgām būtībām, kas nav reducējamas uz vienu principu.*

2. *Buržuāziska teorija, pēc kuras ir nepieciešama vairāku pasaules uzskatu, politisku partiju u. tml. vienlaicīga pastāvēšana sabiedrībā.* □ Dažādiem revizionistiskās politiskā plurālisma ideoloģijas variantiem pārsvarā ir propagandistisks saturs.. Cīņa 77, 301, 2.

plurālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **plurālistiski.** **1.** filoz. *Saistīts ar plurālismu (1), tam raksturīgs.* Plurālistiski uzskati.

2. *Saistīts ar plurālismu (2), tam raksturīgs.* Plurālistiska politika.

plurālists, -a, v.; **plurālistе,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Plurālisma (1) piekritējs.*

2. *Plurālisma (2) piekritējs.*

plurāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **plurāli.** *Tāds, kas sastāv no daudzām vienībām.* Plurālais votums — *vēlētājā tiesība (dažās buržuāziskajās valstīs) nodot vairākas balsis atkarā no īpašuma, izglītības u. tml. cenza vairākās dzīvesvietās.*

plus, apst.; mat. *Starp diviem skaitļu apzīmējumiem norāda, ka šie skaitļi ir saskaitāmi; skaitļa apzīmējuma priekšā norāda uz pozitīvu lielumu.* Desmit p. pieci. P. četri. □ Saskaitīšanas darbību pieraksta šādi: a+b=c un lasa «a plus b ir (vienāds ar) c».. Mat 83. Pāris dienas Rīgā pieturējās plus 25 grādi. Zv 80, 16, 13. pārn. Šā [mākslas] darba tapšanas pamatā ir.. mākslinieciskās domāšanas process, kura aizsākumā ir.. dabas norišu izpratne plus konkrētajā jēdzienā ietvertais emocionālais lādiņš. Nodieva 1, 99.

pluska, -as, s.; sar. **1.** parasti dsk. *Noskrandis apģērbs; arī skrandas; kankars (1).* □ Vecajām drēbēm piedurknes vienās pluskās.. ME III, 358.

2. arī v. (v. dat. pluskam); niev. *Ļoti nabadzīgs, parasti skrandainā apģērbā tērpies, cilvēks; plukata (1).* □ Sauc dzīrās kropļus, tizlus, pluskas. ME III, 358.

pluskains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pluskaini;** sar. **1.** *Tāds, kas ir tērpies noskrandušā apģērbā; noskrandis, netīrs (par apģērbu, tā daļām); kankarains (1).* P. cilvēks. Pluskaini svārki.

2. *Tāds, kam ir savēlies, sapinkojies, arī netīrs apmatojums, apspalvojums (par dzīvniekiem); kankarains (2).* □ ..Juris nejauši uzkāpa uz astes mammas pluskainajam kaķim.. Zigmonte 7, 104. ..pievārtēs satupuši, pluskaini un ziņkārīgi suņi aprēja garāmgājējus.. Kaijaks 3, 52. // *Savēlies, sapinkojies (par apmatojumu, apspalvojumu).* □ ..Voldis pirmo reizi pēc sešām nedēļām noskuva bārdu, kas pa šo laiku bija izaugusi gara un pluskaina. Lācis 5, 336.

pluskata, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; sar.; niev. *Pluska (2).*

pluskatains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pluskataini;** sar. **1.** *Pluskains (1).*

2. *Pluskains (2).* □ Pluskatainais šunelis, kas nācēju labi pazina, ar priecīgiem smilkstieniem pirmais padeva ziņu. Kalndruva 5, 102.

pluskoks, -a, v.; mežs. *Koks, kas pārspēj pārējos audzes kokus ar kādu cilvēkam vajadzīgu īpašību (stumbra taisnumu, mazzarainumu, ātraudzību, sveķainumu, izturību pret kaitēkļiem un slimībām).* □ Mežu mežus toreiz pārstaigāja simtiem zinātnieku, mežsaimniecības darbinieku, meklējot pašas staltākās priedes, egles, bērzus, apses. Katru atradumu viņi rūpīgi pētīja, reģistrēja, sastādīja tam «pasi» un ieskaitīja pluskoku jeb izcilo koku sarakstā. Cīņa 75, 21, 4. Izcilie koki (pluskoki) meklējami attiecīgai koku sugai vispiemērotāko, ražīgāko mežu tipu.. audzēs.. Kronītis 1, 65.

pluskvamperfekts, -a, v.; parasti vsk.; val. *Laika forma (darbības vārdiem), kas apzīmē darbību, kura ir notikusi pirms kādas citas pagātnes darbības.* □ Pēc nozīmes [latviešu valodas] saliktā pagātne līdzinās senajam grieķu valodas un sanskrita pluskvamperfektam.. Gram I, 594.

plūsma, -as, s. **1.** *Darbība, process → p l ū s t (1).* Ūdens p. Gaisa p. Elektriskās strāvas p. Neitronu p. Siltuma p. Atmosfēras p. Magnētiskā p. Plūsmas blīvums. Stacionāra plūsma fiz. — *šķidruma vai gāzes plūsma, kurā daļiņu ātrums nemainās.* □ ..sakaitētās lavas plūsma, kas izlaužas no krāteriem, iznīcina visu savā ceļā. Lauku Dzīve 77, 8, 33. Kamēr Saule ir mierīga, mierīga ir arī tās radioviļņu plūsma. Zv 78, 13, 23. Nemitīgi pieaug informācijas plūsma.. Hor 80, 1, 32.

2. *Darbība, process → p l ū s t (2).* Upes p.

3. *Darbība, process → p l ū s t (3).* Smilšu p. kāpās. Graudu p. elevatorā.

4. *Darbība, process → p l ū s t (4).* Gājēju p. Pasažieru p.

5. *Darbība, process → p l ū s t (5).* Runas p. Melodiju p. □ ..mēs sarunas laikā izsakām tikai niecīgu daudzumu no mūsu domu plūsmas, tā allaž ir bagātāka par vārdiem. Haus-

manis 3, 168. Apziņas plūsma, iekšējais monologs — raksturīgie 20. gadsimta romāna paņēmieni — strauji izplatās arī mūsu prozā. Kritikas g 79, 119.

6. *Darbība, process* → *plūst (6).* Laika p. **7.** *Darbība, norise, kuras atsevišķas sastāvdaļas ir savstarpēji, secīgi saskaņotas.* Plūsmas metode — *darbu sadalīšana sīkākos darba procesos, kurus izpilda citu pēc cita noteiktā secībā.* Plūsmas līnija — *ražošanas iekārta, kas nodrošina saskaņotu un efektīvu ražošanas procesa norisi.* □ Republikas saimniecībās izveidojušies objektīvi priekšnoteikumi sējas organizēšanai lielās kompleksās grupās pēc plūsmas metodes. Cīņa 76, 77, 2. . . speciālisti iepazinās ar jauno plūsmas līniju vīriešu kreklu šūšanai . . Hor 79, 11, 7.

8. *Viens no paralēlajiem nodalījumiem vai nozarojumiem, kas parasti atšķiras valodas ziņā (piemēram, mācību iestādēs).* Divu plūsmu skola.

plūsmdalis, -ļa, v.; tehn. *Iekārta, ierīce (parasti vielas) plūsmas sadalīšanai.* Gāzes p. Cilindriskais p.

plūsmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plūsmīgi;** reti. *Plūstošs (2).* □ . . visgrūtākās un riskantākās kustības — piemēram, akrobātiskais vingrojums, stāvot uz puiša pleciem — viņai izdevās viegli un plūsmīgi. Lācis 8, 323.

plūsmot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. **1.** poēt. *Izplatīties (plašā vietā, vidē) — par gaismu.* □ . . pār Rīgu sāk plūsmot iepelēks oranžums . . Sudrabkalns 4, 78. // *Par gaisa strāvu, smaržu.* □ . . no Dižupes ūdens jau vilka dzestrums. Tas plūsmoja pa logu iekšā manā istabā. Bendrupe 2, 117. pārn. Māls domāja . . . domāja, un arī domām un atmiņām cauri plūsmoja neatvairāmā zemes smarža. Kalndruva 5, 99. // pārn. *Pārņemt, izpausties (par psihisku stāvokli).* □ Laimes un sāpju plūsma plūsmoja caur maniem locekļiem. ME III, 363. . . dzejolī . . plūsmo ilgas izdzīvot raženu dzīvi, izjust visus likteņus un darbus . . Kar 63, 12, 120. **2.** reti. *Plīvot.* □ Un apģērbs . . vēja plīvā atkal plūsmoja un viļņoja . . Ezera 14, 200.

plūsmvirzis, -ža, v.; tehn. *Iekārta, ierīce (parasti vielas) plūsmas virzīšanai.* Raķetes p.

pluss, -a, v. **1.** mat. *Zīme (+), ar ko apzīmē saskaitīšanu vai pozitīvu lielumu.* □ Darbības zīmi «+» sauc par plusa zīmi (pluss). Mat 83. **2.** *Pozitīva parādība, vēlama īpašība.* □ Daudzi minētie fakti un izteiktās atziņas palīdz dziļāk izprast atsevišķas parādības un rakstniekus, viņu . . daiļrades plusus un mīnusus. Jaun Gr 67, 12, 21. Kalniņa vienīgais mīnuss vai varbūt pluss bija tas, ka dažkārt strīdu gadījumos viņš ieņēma pārāk atturīgu pozīciju . . Purs 4, 107. . . Guntas lielais pluss bija viņas vienreizīgā pacietība un labsirdība. Sk Ģ 84, 7, 30.

plūst, plūstu, plūsti, plūst, pag. plūdu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Pārvietoties, parasti ar nemainīgu ātrumu, samērā lielā daudzumā (par šķidrumu, gāzi).* Plūst avota ūdens. Plūst izkausētais metāls. Pa cauruli plūst gāze. □ . . brūni pavasara ūdeņi plūda uz Dīvaju . . Upīts 4, 88. Pa atvērto logu plūda istabā svaigs pavasara gaiss . . Talcis 9, 88. pārn. Pavasara, jaunības, radoša darba elpa pirmajā vakarā plūda mums pretī no milzīgās, uguņu apmirdzētās Obas pilsētas. Auziņš 1, 168. ◇ Plūst (arī kūsāt, iet) pāri malām — *strauji, spēcīgi izpausties (parasti par psihisku stāvokli).* □ . . viņas balsī nebija tāda prieka, kāds kūsāja Mirdzā un plūda pāri malām. Sakse 7, 198. Šofera mājā pie Lielā Liepu kalna viesmīlība, varēja teikt, plūda pāri malām. Lagzdiņš 3, 143. // *Būt tādam, kas, iesūcoties kādā materiālā (parasti papīrā), rada nenoteiktas kontūras, robežas rakstam, līnijām u. tml. (piemēram, par tinti, krāsu).* // *Tikt vienmērīgi, arī nepārtraukti pārvadītam, raidītam.* Plūst elektriskā strāva. □ Informācija plūst pa gaisa vadiem, apakšzemes daudzkanālu kabeļiem, . . pa radio. Zin T 66, 11, 5. // *Izdalīties un tecēt, parasti lielā daudzumā (par asarām, sviedriem); tecēt (no ievainojuma), parasti lielā daudzumā (par asinīm).* □ . . aizturētās asaras plūst un plūst. Dinere 11, 35. . . līdām [pa kalnu] augšup, sviedri plūda aumaļām . . Gūtmanis 2, 170. Dārdēja lielgabali. Plūda asinis. J Plotnieks 9, 149. // *Vienmērīgi virzīties, izplatīties (par miglu, dūmiem u. tml.).* □ Migla lēni plūda. . . Bet debesis kļuva aizvien gaišākas un gaišākas. Skujiņš 5, 125. No virtuves plūda sūri piedeguma dūmi . . Zigmonte 7, 77. // *Vienmērīgi izplatīties (par gaismu); pakāpeniski iestāties (piemēram, par krēslu).* □ . . rīta blāzmas gaisma plūst uz mani, un es ceļos . . . Akuraters 1, 9. Stari plūst, un stari lejas [saullēktā], Kalngali jau liesmās dzirkst. Balodis 7, 61. Pa miglas upēm tumsa lēni plūst, jūt briestam rudzus, siens kaut kur vēl žūst. Lukss 2, 265. Istabā pa logu plūda bieza, mīksta krēsla. Grīva 4, 11. // *Vienmērīgi izplatīties (piemēram, par smaržu, siltumu).* □ . . pa vaļējo logu istabā plūda reibinoša diļļu smarža. Lapsa 2, 101. No virtuves plūdusi gāzes smaka. Rinkule 8, 24. No mitrajām delnām pa visu augumu plūda veldzējošs vēsums. Viese 2, 71. // *Par gaisa strāvām.* □ . . vējš plivināja [gājēja] matus, sejā plūda svaiga dvesma. Ezera 7, 296. . . Droši kara ceļu eju, Karsti vēji sejā plūst. A Grigulis 2, 52.

2. parasti 3. pers. *Būt tādam, pa kuru virzās ūdens (par ūdenstilpi).* □ Tepat divdesmit soļu tālāk mierīgi plūst Gauja. Gulbis 3, 230. Upēs, kuras plūst caur mežiem, skābekļa saturs ir par 25—50% augstāks nekā tajās, gar kurām tie izcirsti . . Ves 85, 1, 11. . . paklusām urdza strauts, plūzdams laikam kaut kur no egļu meža, kas puslokā ieskāva pļavu . . Ezera 7, 237. pārn. . . Cik strauji laika upe plūst, Kā joņo pulkstenis! Vanags 13, 107. // *Atrasties virzībā, kustībā (par straumi).* □ «Mēs peldam siltajā Golfā,» kapteinis atkal sāka stāstīt. «Šī straume plūst pāri okeānam no Meksikas līča . .» Grīva 7, 29. // pārn. *Būt ar noteiktu virzienu, parasti braucēja, gājēja uztverē (piemēram, par ceļu).* □ Brīdi viņš [šoferis] dziļdomīgi raudzījās caur rasaino rūti uz ceļu, kas nemitīgi plūda mums pretī . . Lag-

zdiņš 3, 127. Viena vienīga iela [ciematā], taisna un smilšaina plūst līdztekus upei .. Bērn 59, 10, 24.

3. parasti 3. pers. *Nepārtraukti virzīties, tikt virzītam (par sīku cietvielas daļiņu kopumu).* Plūstoši putekļi. Plūstoša grunts. □ .. graudi platā straumē plūda pa slīpo dēli .. Upīts 4, 309. Labība, cements .. no liellaivām uz elevatoriem plūdīs pa pneimatisko pārkrāvēju caurulēm. Zv 52, 15, 6. Plūst, plūst, plūst — tā kā sekundes smiltis plūst ... Lisovska 3, 43. // *Nepārtraukti tikt transportētam; nepārtraukti tikt saņemtam vai nosūtītam.* Preces plūst no noliktavas uz veikaliem. □ Amatas lejasgala krautuve — tā sauc vietu, uz kurieni no apkārtējiem mežu masīviem plūst nogāztie priežu, egļu, bērzu un apšu stumbri. Zin T 66, 3, 30. Lieta [parakstu vākšana] sekmējās. Paraksti, tā sakot, plūstin plūda no visām Vidzemes malām uz Rīgu .. A Deglavs 1, 298. // *Būt nepārtrauktā apgrozībā (parasti par naudu); tikt nepārtraukti ieņemtam vai izdotam.* □ .. miljonāram nauda plūstot klāt kā ar straumi. Berģis 1, 34.

4. *Vienmērīgi iet, virzīties (parasti par daudziem cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ .. pa pludmali garā, nepārtrauktā straumē abos virzienos plūst ļaudis. Brodele 17, 38. Mirdzēja spuldzes un gaismas reklāmas, ielās plūda gājēji .. Skujiņš 3, 220. .. ļaužu drūzma plūst — pa ielu, pa trotuāriem. Upīts 18, 77. // *Par organizētu cilvēku kopumu.* □ Pa Aleksandra ielu gājiens plūst uz Gaisa tilta pusi. Upīts 18, 81. Nu viņu [strēlnieku] rindas ielā plūst kā ziediem sēta upe plata. Brutāne 1, 14. // *Vienmērīgi braukt (par daudziem transportlīdzekļiem).* Pa ielām plūst automobiļi.

5. parasti 3. pers. *Vienmērīgi veidoties, skanēt (par runu, arī balss skaņām).* □ .. viņš lāgā neapjauda, ko te sarunāja. Bet vārdi viņam plūda bez pārtraukuma vienā laidā .. Upīts VII, 415. Viņš [aktieris] ir vienkāršs un sirsnīgs, viņa valoda plūst asprātīga, tautas gudrības pilna. Dunkers 1, 128. Priecīgās, vieglās dienvidu dvēseles, Kā es reizēm apskaužu jūs! Cik jums raiti valodas raisās, Cik jums smiekli skanīgi plūst! Elksne 4, 38. // *Vienmērīgi skanēt (par mūzikas skaņām).* □ Pa logu laukā plūst lēnas, it kā iemidzinošas skaņas, viegla melodija. J Plotnieks 9, 79. Kūp viegla krēsla dejlaukumam pāri. Plūst vienkāršs valsis cauri liepu zariem. Vācietis 3, 102. Zemu noliekti .. kauju karogi. Plūst sēru melodijas. Pad J 73, 92, 1. Dziesma līgani, plūdeni plūst. Čaklais 7, 92. // *Nepārtraukti, parasti spēcīgi, izpausties (par psihisku, parasti emocionālu, stāvokli).* □ Šī ir tāda [mākslinieka] sirds. Plūst un palo no tās mīlestība pret savu tautu un savas zemes skaistumu. Liesma 70, 6, 3. .. no viņa vārdiem plūda tāda sirsnība un prieks .. Kar 52, 2, 127. .. Var varoni nokaut, viņš postā grūst, Bet mūžam no viņa sajūsma plūst. Rainis Ib, 277. // *Secīgi izpausties (piemēram, runā), arī secīgi risināties (par domām, atmiņām u. tml.).* □ Elita ar patiku klausījās, kad viņš runāja .. — doma plūda loģiski un sakarīgi. Jansons 3, 268. Ozols mēģināja ar varu atrauties no atmiņu ainām, bet tās plūst un plūst .. Sakse 7, 17.

6. parasti 3. pers. *Būt ar nepārtrauktu virzību (par laiku, laikposmu subjektīvā uztverē).* □ Laiks plūda — strauji, nepielūdzami, kā Daugavas straume uz jūru. Zv 51, 3, 6. .. Zelta buras, zelta masti, Viegli tavas dienas plūst. Grots 2, 155. Es zināju, ka dzīve pastāvīgi plūst kā upe tur lejā .. Jaunsudrabiņš III, 124.

Sk. plūstošs.

plūstamība, -as, s.; parasti vsk. *Spēja plūst (vielai).* Šķidruma p. Metāla p. Grunts p. Putekļu p. Plūstamības sākuma temperatūra. Plūstamības robeža. □ pārn. .. aktieri labā un ļaunā cīņu izprata kā galveno mākslas uzdevumu. Robežu plūstamība, rakstura skaldīšana, sīkdaļu izpēte viņus mulsināja. Dzene 8, 103.

plūstošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **plūstoši. 1.** *Divd. → plūst.*

2. *Vienmērīgs, arī nepārtraukts (parasti par darbību, kustībām).* Plūstoša gaita. □ .. gleznas «Sieviete ar bērnu» kompozīcija atšķiras ar .. plūstošu līniju ritmu .. Māksla 62, 3, 5.

3. *Nenoteikts, arī mainīgs (par kā apveidu, virzību).* Plūstošas robežas.

plūškoks, -a, v. *Krūms vai koks ar iedzeltenīem vai baltiem ziediem čemurveida skarās un sarkaniem vai melni violetiem augļiem.* Sarkanais p. □ .. pamežā sastopams pīlādzis, ieva, plūškoks, korinte un citi ziedoši kokaugi .. Kronītis 1, 220. Plūškoku serdes lieto mikroskopijas tehnikā materiālu iestiprināšanai .. Galenieks 2, 369. Kakla skalošanai ieteic gatavot uzlējumu no salviju lapām, malvu ziediem un melnā plūškoka ziediem .. Ves 75, 5, 28.

plušķains, -ais; s. -a, -ā; apst. **plušķaini;** sar. *Tāds, kam ir pinkains apmatojums (par dzīvniekiem, parasti suņiem).* □ Melns, plušķains suns. ME III, 359. Ap viņa kājām glaudās melns, plušķains nenosakāmas sugas kucēns. Ezera 2, 102. pārn. .. uz otras rokas bijis uzmests vecs, plušķains kažoks. Kaldupe 13, 237.

plušķis, -ķa, v.; sar. *Dzīvnieks ar pinkainu apmatojumu (parasti suns).* □ Mazākais māju suns — melnais plušķis Poģis. ME III, 359. .. Zirgs ilgi šķielēja ar baltu aci Uz suņuku, pie klētsdurvīm kas snauda, — Mazliet tam plušķa dīkdienība skauda .. Kalnājs 1, 25. .. pamanu Almas plušķi zirdziņu. Rihters 1, 411.

plutokrātija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Bagātnieku kundzība; valsts iekārta, kur vara pieder bagātajai valdošās šķiras virsotnei (piemēram, senajā Grieķijā).*

2. *Plutokrātu kopums.*

plutokrātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **plutokrātiski. 1.** *Saistīts ar plutokrātiju (1), tai raksturīgs.* Plutokrātiska valsts iekārta.

2. *Saistīts ar plutokrātiju (2), tai raksturīgs.*

plutokrāts, -a, v. *Cilvēks, kam viņa bagātības dēļ ir ekonomiska un politiska vara.*

plutonijs, -a, v.; parasti vsk. *Mākslīgi radīts ķīmiskais elements.* Plutonija reaktors. Plutonija bumba.

plutonīts, -a, v.; ģeol. *Dziļumiezis.*

pluviogrāfs, -a, v. *Pašrakstītājs aparāts lietus ilguma un daudzuma reģistrēšanai.*

pļāpa, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz. *Pļāpīgs cilvēks.* □ ..pļāpa un muļķis dzīvē allaž iet blakām. Purvs 4, 163. ..Dartfordā notikušajās pļāpu sacensībās kāds Šihins.. neaizvēra muti 133 stundas! Rīgas B 83, 219, 4. // *Cilvēks, kas pauž ko slēpjamu.*

pļāpas, -u, s.; tikai dsk. *Nenopietna, nenozīmīga saruna; arī tenkas, tukšvārdība.* □ Vakaru nokāva tukšām pļāpām. ME III, 367. ◇ Pļāpu kule sar. — *pļāpa.*

pļāpāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. *Sarunāties par ko nenozīmīgu, mazsvarīgu, runāt ko nenozīmīgu, mazsvarīgu, arī nevajadzīgu.* □ Veci cilvēki daudz pļāpā. ME III, 367. Ārsts.. nemēdza pļāpāt par delikātām lietām. Kļava 1, 242. // trans. □ Bet man gribas tikai niekus pļāpāt: Prasu es, cik divas vardes sver. E Plaudis 5, 105. // *Paust ko slēpjamu.*

pļāpība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → pļāpīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Pārmērīga p.

pļāpīgs, -aīs; s. -a, -ā; apst. **pļāpīgi.** *Tāds, kas mēdz daudz, bieži pļāpāt.* □ Pļāpīgs kā veca sieva. ME III, 367. Mute kā jau pļāpīga sievišķa mute.. Kaldupe 13, 121. // *Tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ Bet tev patīk — iznākt un vecišķi pļāpīgi Vai katram izsūdzēt savas sāpītes. Purvs 4, 92. // *Tāds, kas pauž ko slēpjamu.*

pļāpīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → pļāpīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; pļāpība.* □ Daudziem mūsu [telefona] abonentiem diemžēl piemīt pļāpīgums. Rīgas B 82, 160, 4.

pļauja, -as, s. **1.** *Process, darbība → pļaut.* Siena p. Ziemāju p. Kviešu p. Pļaujas (arī pļaujamais) laiks. Pļaujas svētki — *zemkopības svētki, ko svin sakarā ar ražas novākšanu.* □ pārn. ..katram postam seko atplaukums, pēc katras nāves pļaujas kāpināti pulsē dzīvība.. PL Siev 83, 8, 17.

2. reti. *Raža, ko vāc pļaujot.* □ Jēkaba diena apsola bagātu pļauju. ME III, 365.

pļaujmašīna, -as, s. *Mašīna zāles vai labības pļaušanai.* Zāles p. Labības p. Rindu p. Frontālā p. □ Pļaujmašīna brauca un tikai grieza un grieza. Katrai sējējai vajadzēja paspēt sasiet kūlīšus savā gabalā, kamēr zirgs nemina uz papēžiem. Kļava 1, 75.

pļauka, -as, s. *Sitiens ar plaukstu (parasti pa vaigu).* Spēcīga p. □ Es viņam devu pļauku pa muti. ME III, 366. Zēna sejā bieži vien varēja redzēt vieglu nicīgu smaidu, kas tēvā izraisīja vēlēšanos kaut reizi dēlam iesist pļauku. Sk Ģ 84, 3, 13. pārn. ..Zibens pļauka sit tavā vaigā. E Plaudis 5, 106. ◇ (Ie)cirst pļauku (arī pliķi) — *strauji (ie)sist ar plaukstu (parasti pa vaigu).* □ Skārdiņam viņš iecirtis negantu pļauku. ME III, 366. ..Teteris — ieraudzījis saplēsto motoru — ierēcās un iecirta pļauku viņa [mācekļa] sejā. Eglons 2, 272.

pļaukāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Sist, parasti vairākkārt, ar plaukstu (parasti pa vaigu).* □ Lielāks zēns nogāzis mazāku gar zemi un pļaukā. ME III, 366.

pļaustīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans.; pareti. *Vairākkārt, arī vietumis pļaut.* □ Mēs jau tagad neprasām, lai cilvēki ar rokas izkaptīm saimniecības ganāmpulkam pļaustītu nastiņas. Cīņa 84, 143, 2. pārn. Krūmus.. bez mitas pļausta lidmašīnu ložmetēju kārtas.. E Arājs 1, 30.

pļaut, pļauju, pļauj, pļauj, pag. pļāvu; trans. *Ar izkapti, sirpi vai pļaujmašīnu griezt (lakstaugu, parasti zāles, labības) virszemes daļas.* P. zāli. P. kviešus. P. kartupeļu lakstus. Pļaujamais (arī pļaujas) laiks. Pļaut sienu — *pļaut zāli siena gatavošanai.* Pļaujamie svētki reti — *pļaujas svētki.* □ Rudzus sāka pļaut tuvākajā laukā.. Kļava 1, 74. ..mājās [vīrus] gaidīja sievas, lai vakarā pieliktu pie neatliekama darba. Vai nu sienu pļaut, vai kartupeļus vagot.. Bels 6, 329. «Tak viņš [ratu meistars] saimniekam tos ratus līdz pļaujamiem svētkiem nepataisīs!» Upīts 4, 253. // intrans. Prast labi p. Pļaujošs lidojums — *lidaparāta lidojums no 10 līdz 100 metru augstumā.* □ Viņš pļāva sparīgi. Pirmie sviedri izsitās uz pieres. Izkapts vālā gūla labi. Liesma 82, 3, 4. Tas izskatījās skaisti, kā viņš pļāva.. Ezera 17, 78. pārn. Nepārvarama vēlēšanās atgulties pļāva vai nost. Ezera 17, 72. // *Šādā veidā griezt lakstaugu, parasti zāles, labības, virszemes daļas (kādā platībā).* P. kviešu druvu. □ Pļaujamos laukos pēc vakardienas gāziena ūdens līdz potītēm. Cīņa 81, 152, 1. ..Nu tā pļava ir nost un pļauta. Ziedonis 17, 102. // intrans.; pārn. *Šaut intensīvi (par šaujamieročiem); būt intensīvam (par apšaudi).* □ ..ložmetējs pie mājas stūra atsācis šaut, tam pievienojās vēl otrs, vēl pāris rokas ložmetēju, un visi kopā tie pļāva tā, ka vācieši vairs neuzdrīkstējās ne galvu pacelt.. Lāms 5, 34. Mūsu lielgabali atklāj pļaujošu uguni pa visu kolonnu. E Arājs 1, 137.

pļava, -as, s. *Dabisko vai sēto zālaugu platība, kur zāli izmanto pļaušanai vai ganīšanai; zālājs (mēreni vēsā, nokrišņiem bagāta klimata joslās), kurā ir bieza lakstaugu (galvenokārt graudaugu) sega.* Dabiskā p. Palienes p. Līča p. Alpīnā p. Pļavu augi. Pļavu augsnes. Ierīkot pļavu. Nopļaut pļavu. Siena pļava — *pļava, kurā gatavo sienu.* □ Galvenās mūsu republikas augu kopas ir mežs, pļava un purvs. Švinka 1, 183. ..man vislabāk bija šeit, kur strauti no meža pļavām vēl nesa tik tīrus ūdeņus, ka varēja padzerties no saujas.. Ezera 17, 23. Pļava pārpurvojusies, jo grāvis nu jau pārdesmit gadu nebija tīrīts. Bels 6, 333. // ģen.: pļavas, retāk pļavu, adj. nozīmē. *Tāds, kas parasti aug šādā platībā, zālājā (par augiem, to sugām).* Pļavas kosa. Pļavas ķērsa. Pļavas ķimene. Pļavas salvija. □ Kopš Linneja laikiem augus nosauc sugas un ģints vārdā: meža priede.., mīkstā roze.., pļavu auzene.. Galenieks 2, 15. // ģen.: pļavu, adj. nozīmē. *Tāds, kas parasti ir sastopams šādā*

platībā, zālājā (par savvaļas dzīvniekiem, to sugām). Pļavu ķirzaka.

pļavains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kur ir daudz pļavu.* P. apvidus.

pļavauzīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Graudzāļu dzimtas augs ar stāvu vai pacilu stumbru, zeltaini dzeltenām vārpiņām un ziedu plēksnēm, kā arī ar akotiem.* Pūkainā p. Kailā p.

pļāvējs, -a, v.; **pļāvēja,** -as, s. **1.** *Cilvēks, kas pļauj.*

2. v. *Mašīna zāles vai labības pļaušanai; pļaujmašīna.* Labības p. □ ..ekspozīcijā redzējām daudzas jaunas mašīnas — ..zāles pļāvējus,.. skābbarības kombainus.. Lauku Dzīve 76, 1, 18. Uzņēmuma ļaudis rūpējas par pļāvēju tehnisko sagatavotību sezonas darbam. Zv 82, 7, 8.

pļāviens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → p ļ a u t; arī pļāvums.* Labs p.

pļavkopība, -as, s.; parasti vsk. *Augkopības nozare, kas ietver pļavu un ganību izmantošanu un uzlabošanu.*

pļavkopis, -pja, v.; **pļavkope,** -es, dsk. ģen. -pju, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar pļavkopību; pļavkopības speciālists.*

pļavmala, -as, s.; retāk **pļavmale,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Pļavas malējā josla; josla gar pļavu.* □Pļavmalā sprauslo zirgi, zāli grauzdami. ME III, 367. Pļavmala piebira košām zvaigznītēm — māllēpēm. U Plotnieks 1, 5.

pļavparks, -a, v. *Pļavā izveidots parks.*

pļāvums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p ļ a u t; pļaujot iegūtais augu daļu kopums.* Līdzens p. Zems p. Rīta p. Pirmais p. □ ..ja timotiņu labi mēslo ar slāpekli, tas dod trīs pļāvumus. Lauku Dzīve 76, 1, 4. Pēc tam pļāvumu savālo.. Cīņa 64, 159, 1. Labi vēl, ja ar vecu maizīti jaunu pļāvumu sagaiditu. ME III, 366.

pļēgurība, -as, s.; parasti vsk.; sar. *Žūpība.* □ ..viņš.. bija savas pļēgurības upuris — dzērumā iegrūdās transmisijās.. Lāms 6, 184.

pļēgurot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Žūpot.* □ Īstenībā viņi pļēguro tāpēc, ka pašiem pavasara izstādē nav neviena darba... Kaldupe 13, 165.

pļēgurs, -a, v.; sar. *Žūpa.* □ Viņš.. ar pļēgura vaļsirdību izstāstīja.. ME III, 370. ..meklē rokā to pļēguru, kas mašīnu atstājis tīrumā. Dzene 8, 123.

pļekstēt, pļekstu, pļeksti, pļekst, pag. pļekstēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Pļekšķēt (1).* □ ..viņa čību zoles pļekstēja pret akmens klonu. Kar 83, 11, 96.

2. vienk. *Pļekšķēt (2).* □ Kā tā var pļekstēt: kā viņas mute nepiekūst! ME III, 368.

pļekšķēt, pļekšķu, pļekšķi, pļekšķ, pag. pļekšķēju, retāk **pļekšēt,** pļekšu, pļekši, pļekš, pag. pļekšēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt īslaicīgu, klusu troksni (piemēram, par ko mīkstu, kas atsitas pret ko); atskanēt šādam troksnim.* Lupata pļekšķ.

2. vienk. *Pļāpāt.*

pļepināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; intrans. *Vairākkārt radīt īslaicīgu, paklusu troksni, plīstot burbuļiem (par biezputru, kas vārās); atskanēt šādam troksnim.* Putra katlā pļepina.

pļerkstēt, pļerkstu, pļerksti, pļerkst, pag. pļerkstēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Pļerkšķēt (1).* Skaļrunis pļerkst. // trans. □ ..nospēlētās patafona plates pļerkst skumjus valšus.. Eglons 2, 195.

2. vienk. *Pļerkšķēt (2).* □ Ko nu pļerksti, turi muti! ME III, 369.

pļerkšķēt, pļerkšķu, pļerkšķi, pļerkšķ, pag. pļerkšķēju, retāk **pļerkšēt,** pļerkšu, pļerkši, pļerkš, pag. pļerkšēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt skarbu, griezīgu skaņu (piemēram, par mašīnām, mūzikas instrumentiem); atskanēt šādai skaņai.* □ Pļerkšķēja taures. ME pap II, 308. Viena stīga klavierēm pļerkš. ME pap II, 307.

2. vienk. *Pļāpāt.*

pļerkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **pļerkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt pļerkšķ (1).* P. motoru. P. skaļruni.

pļerkšķis, -ķa, v. *Skarba, griezīga skaņa, ko rada, piemēram, mašīnas, mūzikas instrumenti.* Patafona pļerkšķi.

pļurkstēt, pļurkstu, pļurksti, pļurkst, pag. pļurkstēju; intrans.; vienk. *Pļurkšķēt.* □ ..lai nepļurkst tik pulka. ME III, 374.

pļurkšķēt, pļurkšķu, pļurkšķi, pļurkšķ, pag. pļurkšķēju, retāk **pļurkšēt,** pļurkšu, pļurkši, pļurkš, pag. pļurkšēju; intrans.; vienk. *Pļāpāt.*

pļurkšķis, -ķa, v.; vienk. *Pļāpa.* □ Pļurkšķis lai nepļurkst tik pulka! ME III, 374.

pneimatika, -as, s. **1.** parasti vsk. *Tehnikas nozare, kas ietver saspiesta gaisa, retāk citu gāzu maisījuma vai gāzes izmantošanu.*

2. *Ierīču, iekārtu kopums, kuras rada saspiestu gaisu, retāk citu gāzu maisījumu vai gāzi, vai kuras darbina ar saspiestu gaisu, retāk citu gāzu maisījumu vai gāzi.* Ērģeļu p.

pneimatisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pneimatiski.** *Tāds, ko darbina ar saspiestu gaisu, retāk citu gāzu maisījumu vai gāzi, tāds, kurā izmanto saspiestu gaisu, retāk citu gāzu maisījumu vai gāzi.* Pneimatiskā bremze. Pneimatiskā šautene. Pneimatiskais veseris. Pneimatiskā žāvētava. Pneimatiskā riepa. Pneimatiskais pasts — *īpašās patronās ieliktas korespondences aizvadīšana pa cauruļu sistēmu, izmantojot saspiestu vai retinātu gaisu.* □ ..strauju rakstu sit pneimatiskās gludināmās un spodrināmās ierīces. Rīgas B 82, 204, 3. ..būvei ierosināta oriģināla metode ar inerto materiālu pneimatisku transportēšanu. Rīgas B 84, 73, 2.

pneimo-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir pneimatisks.* Pneimoapputinātājs. Pneimobremze. Pneimodirižablis. Pneimoiekārta. Pneimokonstrukcija. Pneimopārvads. Pneimopiedziņa. Pneimosistēma. Pneimotransports.

pneimokonioze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; med. *Slimība, ko izraisa ilgstoša putekļu ieelpošana.*

pneimonija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Iekaisuma process mazākos vai lielākos plaušu apvidos; plaušu karsonis.* Bakteriālā p. Vīrusu p.

pneimoskleroze, -es, s.; parasti vsk.; med. *Pastiprināta saistaudu veidošanās plaušās.*

pneimotoraksa, -a, v.; parasti vsk.; med. *Gaisa uzkrāšanās vai ārstnieciska ievadīšana pleiras dobumā.* Traumatiskais p. Spontānais p. Mākslīgais p. Uzsākt pneimotoraksu. Pneimotoraksa aparāts.

pobedīts, -a, v.; parasti vsk. *Volframa un kobalta monokarbīda sakausējums.* Pobedīta grieznis.

podagra, -as, s.; parasti vsk.; med. *Vispārēji vielmaiņas traucējumi, kas saistīti ar urīnskābes sāļu uzkrāšanos organismā un to nogulsnēšanos, piemēram, locītavās, zemādā.* Podagras lēkme. □ Mūsdienās podagra sastopama diezgan bieži. Eiropā ar šo slimību slimo līdz divi procenti vīriešu .. Rīgas B 83, 274, 5.

podagrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **podagriski;** med. *Saistīts ar podagru, tai raksturīgs.* Podagriskie mezgli.

podests, -a, v. *Paaugstinājums (parasti uz skatuves, estrādes).* □ Pa podestu dejojošā vai enerģiskā gaitā .. defilē profesionālas [tērpu] demonstrētājas .. Zv 82, 5, 7. .. uz masīva ozolkoka podestiem [cirkā] savas vietas ieņēma tīģeri. Bels 5, 7. Kāpņu pilnīgas pārbūves darbi jāveic šādā kārtībā: .. jāuzstāda kāpņu nesējelementi (podests, sijas, laids, pasijas). Sterns 2, 331. // *Pamatne (kā, piemēram, skulptūras) novietošanai.*

podestūra, -as, s. *Podestu kopums, sistēma (parasti uz skatuves, estrādes).* □ .. scenogrāfs liek mums it kā Grigorija acīm ieraudzīt saplaisājušo zemi .. Un cilvēkus, kas stāv uz divām mēnessirpim līdzīgām kustīgām podestūrām. Cīņa 81, 183, 3. Podestūras nelielā augstuma dēļ [izstādē] paliek neievērotas .. trauku izteiksmīgās aprises glazūras .. Lit M 84, 4, 9.

podijs, -a, v. **1.** *Tēlnieku un gleznotāju darbnīcās — paaugstinājums modelim.*

2. vēst. *Senajā Romā — paaugstinājums ar sēdvietām cirkā vai amfiteātrī privileģētiem skatītājiem.*

3. vēst. *Senajā Romā — templa pamatne ar pakāpieniem vienā malā.*

podiņš, -a, v. **1.** *Dem.* → *p o d s.*

2. *Keramikas izstrādājums (parasti krāsns, plīts, kamīna) ārējās sienas veidošanai.* Krāsns p. □ Cik podiņu krāsnis neuztaisīju četrdesmit gados .. Kalndruva 10, 54. Ar raibiem zīmējumiem rotātajā veclaicīgajā podiņu krāsnī sprakšķēja malkas šķilas. Draugs 84, 8, 18.

3. *Neliels cilindrveida augsnes kopums dēstu audzēšanai.* Kūdras trūdzemes p.

4. *Jauna sēne (parasti bērzlape).* □ Tvirtie podiņi zem mūsu duncīšiem izvēlās no sūnas kā gaiši kastaņi. Ezera 17, 156. Klajumiņa vidū mazs, dzeltens podiņš mazliet pabāzis galviņu no zaļajām sūnām. No tālienes tas izskatās kā dzeltena bērza lapiņa. Tāpēc to sauc par bērzlapi. Pion 53, 35, 4.

○ Rasas podiņš (retāk pods) — *rasaskrēsliņš.*

podlaiža, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; sar. **1.** *Kārumnieks.*

2. v. *Rādītāja pirksts.*

podniecība, -as, s.; parasti vsk. *Amatniecības nozare, kas ietver apdedzinātu māla izstrādājumu (parasti trauku, krāsns podiņu) izgatavošanu.* Podniecības izstrādājumi. Podniecības trauki. Podniecības māls. Podniecības krāsns. □ .. svarīgi atklājumi gūti, pētījot pēdas, ko Lubāna klānos atstājis neolīts. Šai laika posmā, ko sauc arī par jauno akmens laikmetu (no 3. līdz 2. gadu tūkstoša vidum pirms mūsu ēras), parādās senā podniecība .. Zin T 65, 4, 39.

podnieks, -a, v.; **podniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Amatnieks, kas izgatavo apdedzinātus māla izstrādājumus (parasti traukus, krāsns podiņus).* Podnieka darbnīca. Podnieka darba rīki. Podnieka ripa — *rotējoša ripa māla trauku veidošanai.* □ Pirmais terīnveida pods ar zivju kauliem atrasts 60 cm dziļumā. Tas .. darināts uz podnieka ripas no māla masas ar zvirgzdu piejaukumu. D kal 84, 213.

2. v. *Amatnieks, kas izgatavo (podiņu) krāsnis, plītis, kamīnus.*

pods, -a, v. **1.** *Dažādas formas (parasti māla, metāla) trauks, ko parasti izmanto pārtikas vielu uzglabāšanai, transportēšanai.* Ievārījuma p. Krējuma p. Puķu pods — *trauks (parasti māla, ar caurumu apakšējā sienā) puķu audzēšanai; puķupods, puķpods.* Podu puķe — *dekoratīvs augs, ko audzē puķu podā.* Rasas pods (biežāk podiņš) — *rasaskrēsliņš.* □ .. gleznojām pulciņu [gruzīnu] sieviešu, kuras, atnākušas ar māla podiem pēc ūdens, brīdi pa brīdim šķielē uz mūsu pusi. Liesma 83, 6, 10. Pāris puķu podu, dažas fotogrāfijas pie sienas, etažere ar grāmatām — tā bija visa Rubeņu bagātība. Lācis VI, 362. Asparāģi jeb sparģeļi sava smalkā lapojuma dēļ ir plaši pazīstami gan kā podu puķe .., gan arī kā dārza suga .. Zv 59, 10, 31. Kad atskatīsies, tad ieraudzīsi: bērns tavs kā vālodzēns no rasas poda ūdeni dzer. Čaklais 3, 126. ◇ Kādu(s) medus podu(s) es tev (arī viņam, viņai u. tml.) esmu izēdis sar. — *saka, reaģējot uz kāda nelaipnību, naidīgu attieksmi.* □ Nezinu, kādus podus esmu viņiem izēdis, ja tā noskaitušies? Ziedonis 6, 245. ◇ Niķu pods (arī maiss, polis) sar. — *niķīgs cilvēks (parasti bērns).* ◇ Izgāzt podu(s) vienk. — *izrīkoties, izrunāties tā, kā nevajag, aplam, netaktiski.* □ .. kā viņš pirmiņ [pirmīt] bija izrunājies par vadību .. Mājās sieva bija teikusi, ka viņš taču šeit, laukos, nekādus podus neizgāzīšot, bet .. izgāza. Vilks 7, 261. // *Šāds trauks (kā) vārīšanai, sautēšanai.* Vārāmais p. □ Kukņā patiesi uguns sprēgāja pavardā, podos un katliņos cepās° un vārījās nezin kas .. Zeiboltu J IV, 98.

2. *Īpašs podveida trauks ar osu, kas paredzēts dabisko vajadzību kārtošanai; naktspods.*

3. reti. *Podiņš (2).* □ Materiāli — plankas, dēļi, .. podi krāsnīm — bija sagādāti. Lācis 4, 364.

podveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir poda (1) forma, veids.* P. trauks.

podveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **podveidīgi.** *Podveida.*

podzolaugsne [pod-zolaugsne], -es, dsk. ģen. -šņu, s. *Pelnveida, barības vielām un sāļiem nabadzīga, lauksaimniecībai nelabvēlīga augsne; podzolēta augsne, podzols.*

podzolēšies [pod-zolēties], parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl. *Kļūt tādam, kurā sairst un izskalojas minerāli (par augsni).* □ Pēc mežu izciršanas, samazinoties ūdens iztvaikošanai .., ar laiku augsne podzolējās, .. tā kļuva pārlieku mitra, vienlaikus arī mazāk auglīga. D kal 78, 149. Kaļķi tika izskaloti no lesveida smilšmālu segiežiem, kas bija izveidojušies, meža augsnēm aukstajā periodā podzolējoties. Zin T 76, 4, 19.

podzolēts [pod-zolēts], -ais; s. -a, -ā. *Pelnveida, barības vielām un sāļiem nabadzīgs, lauksaimniecībai nelabvēlīgs (par augsni).* □ Podzolētās augsnes izveidojušās stipras izskalošanās rezultātā. Kronītis 1, 28. Podzolēto augšņu agronomiskās īpašības ir sliktas: skāba reakcija, nedaudz humusa, trūdvielu akumulācijas horizonts plāns, pa lielākai daļai bezstruktūras, tajā ir maz augiem uzņemamo barības vielu. Ģeogr 95. Silos uz ģeoloģiski jaunām kāpām augsne ir vēl vāji podzolēta, turpretī smiltāju līdzenumos un iekšzemes kāpās tā ir jau stipri podzolēta .. Meža t 18.

podzols [pod-zols], -a, v.; parasti vsk. *Pelnveida, barības vielām un sāļiem nabadzīga, lauksaimniecībai nelabvēlīga augsne; podzolēta augsne, podzolaugsne.* □ Velēnu vidēji un stipri podzolētās augsnēs zem neliela trūdvielu akumulācijas horizonta izveidots gaiši pelēks, barības vielām nabadzīgs podzola horizonts .. Ģeogr 95. Gaišā stikla iegūšanai no kvartārām smiltīm par labākajām jāatzīst podzola smiltis. Izrakt 104.

poēma, -as, s. **1.** literat. *Liroepikas žanrs, kam raksturīgs dzejisks vēstījums par svarīgiem, izšķirošiem notikumiem tautas, kādas sociālas grupas vai atsevišķa cilvēka dzīvē; šī žanra daiļdarbs.* Episka p. Liriska p. Reālistiska p. □ Rainis uzraksta savdabīgu revolucionāri romantisku poēmu «Ave, sol!» .. Tā ir alegoriska poēma ar liriskā elementa pārsvaru pār episko. Valeinis 1, 65. Krasu pagriezienu romantiskās poēmas attīstībā ienes Dž. Bairons, kas nodibina revolucionāri romantisko poēmu. Tajā cildinoši vēstīts par atsevišķa indivīda prāta, jūtu un gribas spēku cīņā pret valdošo kārtību, kas nomāc cilvēka personību. .. Bairona poēmās tēloti lepni un stipri cilvēki .. Valeinis 1, 64. .. [režisors] izmēģināja spēkus dažādos žanros — iestudēja drāmas, traģēdijas, dramatiskas poēmas, komēdijas .. Māksla 60, 2, 40.

2. mūz. *Neliels lirisks vai liriski vēstījošs skaņdarbs kādam instrumentam; lielas formas, parasti programmatisks, viendaļīgs skaņdarbs orķestrim vai solo instrumentam ar orķestri; vokāls vai vokāli simfonisks skaņdarbs.* □ Līsts rada jaunu mūzikas formu — simfonisko poēmu, kas ir viendaļīgs darbs, apvienots ar vienu kopēju muzikālu domu, ietverot sevī konkrētu programmu. Lit M 56, 32, 3. .. [Alfrēda] Kalniņa poēmā [«Pie Staburaga»] skrejošo ūdeņu tēlojums viegli pārtop plosošu cīņu ainā .. Klotiņš 1, 126. Vokāli simfoniskā poēma «Hatiņa» — mecosoprānam, bērnu korim, jauktajam korim, teicējam un lielam simfoniskam orķestrim — sacerēta 1975. gadā par godu trīsdesmitajai gadadienai kopš uzvaras pār fašistisko Vāciju. Lit M 76, 45, 3.

poēmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **poēmiski;** literat. *Saistīts ar poēmu (1), tai raksturīgs.* □ .. virkni pēdējo gadu lirikas krājumu .. var nosaukt par poēmiskiem; tie it kā rakstīti vienā elpas vilcienā, iekšēji cieši saistīti problemātiski, tēlaini, stilistiski. Atsevišķu dzejoļu patstāvība samazinās. Kritikas g 79, 44.

poēmiskums, -a, v.; parasti vsk.; literat. *Vispārināta īpašība → p o ē m i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. viegli pamanāms .. veselu [dzejoļu] krājumu poēmiskums. Lit M 80, 46, 13.

poētika, -as, s. **1.** parasti vsk. *Literatūras zinātnes nozare, kas pētī daiļdarba izveides likumības un paņēmienus, tā struktūru, formu, elementus un analīzes principus; arī literatūras teorija.* □ Šai grāmatā .. par uzdevumu izvirzīts daiļdarba elementu raksturojums. Tanī aplūkoti poētikas pamatjautājumi — daiļdarbu klasifikācija, žanru specifika, kompozīcija, valoda (stilistika un metrika). Valeinis 1, 298. Zīmīgi, ka diezgan lielu vērību Kaudzītes Matīss velta ritma un metrikas jautājumiem, uzrādot daudziem autoriem ritma un metrikas kļūdas. Tas liecina, ka poētikas jautājumi jau tā laika autoriem ir uzmanības centrā. LLK I, 28.

2. *Mākslinieciski izteiksmes līdzekļu kopums (parasti kāda žanra daiļdarbā, kāda autora daiļradē, tautas, laikmeta daiļliteratūrā).* □ Ceļš no literārās poētikas uz kinematogrāfisko poētiku ir ceļš no atmiņas priekšstatiem uz uztveres priekšstatiem. Domai un tēliem jāmaterializējas, jāiemiesojas kustīgu attēlu rindā — filmas kadros un jākļūst par konkrēti tveramu (ne vārdos izteiktu) realitāti. Kin 79, 83. .. operatora ziņkārīgā, dzīvi mīlošā, visu redzošā kamera uzbūra uz ekrāna brīžiem reālu, brīžiem pasakainu, brīžiem pat mazliet sirreālistisku pasauli, kurā seno laiku romantika organiski savijās ar šodienas poētiku. Kin 76, 137.

poētisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **poētiski. 1.** *Saistīts ar dzeju, tai raksturīgs.* □ Dziesma ir vokālās mūzikas vissenākais pamatžanrs, kurā muzikālais tēls apvienojas ar poētisko. Vēriņa 1, 9. .. mēs allaž vēršamies pie Raiņa, pie agrāko paaudžu mūžiem, cīņas, mākslas. Pie gadsimtu poētiskās pieredzes. Auziņš 7, 163. .. dabas dzejā nepieciešama ne tikai smalka, jūtīga parādību uztvere un laba poētiska tehnika; dzejā tikpat nepieciešama fantāzija, izdoma .. Lit M 56, 19, 2.

2. *Tēlains, arī lirisks (par mākslas darbu); tāds, kurā ir dzejai raksturīgā tēlainība, emocionāls īstenības atspoguļojums.* P. stāsts. Poētiska valoda miniatūrā. Poētiska mūzika. Poētiska noskaņa kora dziesmā. Poētiski veidots

tēls lugas izrādē. Poētiska stilistiskā nokrāsa. □ J. Smūls ir dzejnieks, un, šķiet, tieši tādēļ viņa apraksti tik poētiski un ieviļņojoši. Lit M 56, 16, 2. Patlaban kā pretsvars dzīves progresējošai racionalizācijai mūzikas pasaulē pastiprinās intīmi poētiskās meditatīvās ievirzes. Lit M 80, 49, 9. Sevišķi izteiksmīgi ir veidojumi no porcelāna, jo tie parāda izsmalcinātu plastiku un formu vijīgumu, un porcelāna masas caurspīdīgums padara visas gaismēnas robežas maigas un poētiskas. Freimanis 1, 37.

3. *Tāds, kam ir raksturīga pozitīvi emocionāla īstenības uztvere, izpratne (par cilvēku, tā psihi, raksturu, personību); arī lirisks (4).* P. cilvēks. P. noskaņojums. □ Tēvam .. bija poētiska dvēsele, viņš ļoti uzticējās cilvēkiem, bet saimnieciskā dzīve tēvu maz interesēja. Hausmanis 1, 8.

4. *Ļoti skaists, valdzinošs, pievilcīgs (piemēram, par parādībām dabā).* P. pavasara vakars. □ Klausāmies dzeju īsti poētiskā atmosfērā — zilas nakts, zalgu zvaigžņu un apskapstējuši sudrabaina mēness sabiedrībā. J Plotnieks 6, 207.

5. *Saistīts ar poētiku (1), tai raksturīgs.*

poētiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p o ē t i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

2. *Vispārināta īpašība → p o ē t i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Skaņdarba p. Baleta p. □ Valodā .. bagātīgi lietoti vārdi, kas izsaka smalkas nianses un poētiskumu .. Valeinis 2, 89. .. pašreiz top [filma] «Apburtā Desna». Ir paša acīm jāredz šī gleznainā upe, ar kuru A. Dovženko dzīvē saistīts tik daudz, lai kļūtu skaidrs, kur meklējami viņa dziļa poētiskuma piesātinātās daiļrades avoti. Tie ir Ukrainas daba, ukraiņu tautas poētiskā dvēsele. Lit M 64, 27, 7. «Staburadze» savā melodiskajā pārpilnībā un poētiskumā ir viens no A. Kalniņa skaistākajiem darbiem .. Vītoliņš 1, 126.

3. *Vispārināta īpašība → p o ē t i s k s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Meitenes p. Personības p.

4. *Vispārināta īpašība → p o ē t i s k s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Dabas p. Pavasara vakara p. □ «Baņutas» 3. cēliens ir gaiša lirika pēc iepriekšējo cēlienu skaudrā traģisma. Tas dod klausītājam atveldzi Jāņu nakts un cilvēku laimes poētiskumā. Vītoliņš 2, 339.

poētisms, -a, v.; val. *Vārds, vārdu savienojums, kam ir liriska, svinīga emocionāli ekspresīva nokrāsa.* □ Par poētismiem parasti sauc leksiskās vienības, kas pēc tradīcijas lietojamas dzejas valodā. Veidemane 1, 118. Poētismiem, tāpat kā visai ekspresīvajai leksikai, valodas sistēmā atbilst stilistiski neitrāli vārdi, piemēram, ziedonis 'pavasaris', daile 'skaistums', latvis 'latvietis' .. Laua 1, 88.

poetizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process → p o e t i z ē t.* □ .. sabiedrības attīstības gaitā māksla zaudējusi sākotnēji maģisko, reliģisko vai rotājošo nozīmi un pārtapusi par dzīves apzināšanas un poetizācijas līdzekli. PL Siev 76, 11, 10.

poetizējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p o e t i z ē t.* □ Īpatnēju ikdienišķa un senatnīgā, raksturīgā un dekoratīvā poetizējumu sniedz .. krāsotā kokskulptūra «Meitene ar kaķi». Lit M 76, 39, 8.

poetizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Parādīt, attēlot (ko) tēlaini, emocionāli, arī idealizēti.* P. cilvēku attiecības. P. pagātni. P. patriarhālo lauku sētu. □ Baleta darbību lielā mērā poetizē A. Lapiņa krāšņās dekorācijas, kurās visos cēlienos centrā ļoti gleznaini Daugavas skati. Vītoliņš 2, 289. Liels vairums dziesmu tēlo šo tēvu zemi sudraba un zelta spožumā. .. Literatūrā to poetizētā veidā rādījis J. Purapuķe, bet it sevišķi R. Blaumanis savos «Indrānos». J A Jansons 1, 63. Daudzajām latviešu tautas leģendām un teikām, kas no gadsimtu pagātnes nes nākamām paaudzēm mākslas tēlos vispārinātās idejas un poetizētus īstenības atspulgus, pāri paceļas diženais Lāčplēša eps. Kar 58, 12, 140.

poetizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl. → p o e t i z ē t; tikt poetizētam.* □ Klusi pateiktie vārdi, maigais glāsts, tik nomierinoši skanošā mūzikas kastīte — tā ir bērnu dienu pasaule, kura allaž mūsu atmiņā ar gadiem poetizējas un no kuras mēs, pieaugušie, .. esam aizgājuši tik tālu. Dzene 3, 201. Šīs gadu gaitā saglabātās atmiņas [par izrādi] — ar laiku pat vēl vairāk poetizējušās — bija viens no iemesliem, kādēļ Drāmas teātris ieslēdza šo darbu repertuārā. Māksla 63, 4, 49.

poēzija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Saistītā valodā uzrakstītu (lirisku, liroepisku vai humoristiski satīrisku) daiļdarbu kopums (piemēram, kāda autora daiļradē, tautas, laikmeta daiļliteratūrā); arī dzeja (3).* □ Itālijā plašas lasītāju aprindas ļoti interesējas par padomju poēziju, tāpēc lielās izdevniecības .. laidušas klajā .. padomju dzejnieku darbus. Cīņa 75, 245, 3. Šī grāmata diemžēl ir tikai neliels stūrītis no franču poēzijas zemes, kurā tiks ievests mūsu mazais lasītājs. Jaun Gr 67, 8, 31. Stingri noteikto strofu un dzejoļu formu pasaules poēzijā ir daudz .. Kritikas g 75, 98.

2. *Māksla tēlaini, emocionāli izteikt savas domas vārdos, tekstā.* □ Puškins jau no bērnības pazīstamo pasaku pasauli parāda jaunā skatījumā — savas poēzijas spilgtajās krāsās, krievu pasakām raksturīgajās gleznās .. Jaun Gr 67, 11, 27.

3. *Valdzinošs, pievilcīgs skaistums.* Jaunības p. Krāsu p. Jūras p. □ Tagad [dzejoļu] krājumā skan taifūna šalkoņa, melnās, raganiskās vasaras nakts poēzija .. Viese 3, 253. Daba bija pirmais un galvenais Purvīša skolotājs. Kā reti kāds cits, viņš saprata dabas poēziju un savos darbos spēja spilgti parādīt tās raksturu un skaistumu. Lit M 62, 9, 4.

poga, -as, s. **1.** *Neliels, parasti ripas vai puslodes formas, priekšmets (ar caurumiņiem vai kājiņu), ko parasti piešuj apģērbam, veidojot tā aizdari vai rotājot to.* Stikla p. Plast-

masas p. Koka p. Metāla p. Iegarena p. Kvadrātveida p. Apvilkta p. Kleitas p. Veļas p. Apkaklītes p. Iztrūkusi p. Piešūt pogu. Svārki ar divrindu pogām. Pogas caurums — *pogcaurums.* Aiztaisīt pogas — *aizpogāt.* Acis kā pogas (arī spoles) sar. — *lielas acis.* □ ..par sīkumu nevar uzskatīt pogas. Tās nepieciešamas ne tikai apģērba aizpogāšanai, tām arī jāgrezno cilvēka apģērbs. Zin T 64, 5, 26. ..Roberts atslīga dīvāna stūrī. Atpogāja svārku vienīgo pogu, kas tikko vēl turējās diegā. Lubējs 1, 191. ..kājās [makšķerniekam] garie gumijas zābaki, stulmi līdz viduklim augšā un pie jostas ar biezām pogām piepogāti. Bels 6, 229. pārn. Atkal no septembra melnajiem svārkiem Mirdzoša zvaigžņu poga notrūkst... Elksne 2, 96. ..pogas caurums bij mazs un vēl neiestaipījies.. Blaumanis Ia, 127. Jankas acis izplētās apaļas kā pogas. Jansons 4, 406. ◇ (Iz)griezt pogas (ārā) sar. — *pārspēt (kādu) un iegūt to, ko cits vēlējies; būt pārākam.* □ Tā jau bija sensācija. Divi līdz šim nepazīstami ātrslidotāji izgrieza pogas čempionam un nekautrējās ķerties pie rekordu sarakstiem. Saulītis 12, 245. «Jūs visiem izgriezāt pogas!.. Tik jauns un jau tādas lielas laboratorijas vadītājs!» Purs 4, 212. Pagaidām vienpadsmit Latvijas lauku profesionāli tehniskajās skolās meiteņu skaits nav sevišķi liels. ..Bet zīmīgi, ka ne tikai sabiedriskajā darbā vien meitenes bieži «griež puišiem pogas ārā». Pad J 69, 131, 2. // pārn. *Neliels, apaļš priekšmets, veidojums.* □ Es paskatījos kailajos zaros. Patiešām, visur bija pumpuru pogas.. Kar 75, 7, 76. ..zāļu stiebri piegūluši sārtām āboliņu ziedu pogām. Zunde 2, 11. Liniņami, bāliņami, Zelta poga galiņā: Būs manā pūriņā Apzeltīti gabaliņi. DV 433. ..Juze graciozi kā mazu četrstūrainu tamburīnu pavēdīja skaitāmos kauliņus, nobērdama knaukstošās pogas vienā malā.. Skujiņš 7, 97.

2. tehn. *Piespiežama vai pagriežama detaļa, ar ko iedarbina (ierīces, iekārtas, mašīnas u. tml.) slēdzi, regulatoru.* Elektriskā slēdža p. Lifta p. Modinātājpulksteņa p. Bajāna p. □ Jaunais lielskungs piedūra pirkstu pie zvana pogas, pēc kam slaikais sulainis atkal parādījās. Blaumanis 6, 130. Ceturtā stāvā Ziediņš piespiež elektriskā zvana pogu. Turpat aiz durvīm sīki, bet griezīgi ieskanas zvaniņš. Plaudis 2, 81. Radio nebija ieslēgts. Janko pagrieza pogu pa labi un.. skatījās, kā lēni uzplaukst zaļā actiņa skalas augšējā daļā. Saulītis 12, 335.

pogains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pogaini. 1.** *Tāds, kura apģērbam ir daudzas (parasti spožas, dekoratīvas) pogas; tāds, kam ir daudzas (parasti spožas, dekoratīvas) pogas (par apģērbu); pogots.* P. šveicars. □ Garš, izstīdzējis sulainis pogainos svārkos sagaida mūs pils durvīs. Sēlis 4a, 157.

2. *Tāds, kura apmatojumā, apspalvojumā ir ieapaļi, gaiši plankumi.* P. suns. P. balodis. □ No roņu dzimtas.. Latvijas piekrastē var sastapt trīs sugas: pelēko roni.., plankumaino roni un pogaino roni.. Latv dzīvn 21.

pogājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p o g ā t (1); daļa, josla (piemēram, apģērbam), kur ir izvietotas pogas, arī pogcaurumi.* □ Žaketēm var būt vienrindas, kā arī divrindu pogājums ar iegrieztām taisnām kabatām. Lauku Dzīve 68, 1, 36. Pusmēteli apņem nošūta josta. Divrindu pogājums. Zv 81, 1, 32. Mazā, apaļā apkakle un atsevišķi piegrieztā priekšpuses pogājuma josla rotāta ar krāsainu apmalīti. Zv 80, 8, 32.

pogaļa, -as, s. *Sauss, retāk sulīgs veronis, kas attīstījies no auglenīcas, kura saaugusi no vismaz trim, retumis no divām augļlapām un satur daudz sēklu.* Kokvilnas p. □ ..es grabinu magoņu pogaļas.. Ziedonis 7, 124. Vēl nesen Krāslavas pusē linu druvas ziedēja zilganiem ziediņiem. Nu jau nobriedušās pogaļas sākušas brūnēt. Cīņa 80, 183, 1.

pogāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju. **1.** trans. *Virzot pogu pa pogcaurumu, cilpu, vērt (apģērba gabalu) ciet vai vaļā.* P. ciet mēteli. P. vaļā kreklu. □ Nākamā rītā, kad Egle hallē dzēra kafiju, vēl samiegojies, rūtaino kreklu greizi pogādams, ienāca Janelis. Birze 5, 65. pārn. Kāds krūmiņš, stipri uztraucies, Visus pumpurus vaļā pogā.. Aspazija 3, 125.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Pogot.* □ ..šur tur, viņā pusē, šai pusē upei pogāja lakstīgalas. Blaumanis 6, 210. pārn. ..Tautas māksliniece Elfrīda Pakule viņai ļoti patika: tā lokot un pogājot kā lakstīgala. Birznieks-Upītis 2, 38. // trans. □ Man plaši vērtā logā Līst sēras gaviles, — Tās lakstīgala pogā Dziļdziļi iz dvēseles. Rainis Ib, 108.

pogāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Pogāt sev apģērbu.* Ātri p. P. pie spoguļa.

2. parasti 3. pers. *Refl. → p o g ā t (1).* Mētelis pogājas vaļā.

pogcaurums, -a, v. *Īpaši izveidota sprauga, atvere pogas ievietošanai, ievēršanai.* Apmetināt pogcaurumu. Iešūt aprocē pogcaurumu. Ieadīt jakas priekšpusē pogcaurumus. □ Lida.. ņēmās ap stingrajiem pogcaurumiem, kas neparko negribēja laist cauri pogas.. PL Siev 59, 11, 10. Pogcauruma garums atkarīgs ne tikai no pogas diametra, bet arī no tās biezuma (augstuma). Kalniņa 1, 243. Džesija piesprauda vienu rozes ziedu pie zilās jakas, bet otru ievēra Ozoliņa pelēkās žaketes atloka pogcaurumā. Zv 60, 3, 11.

pogonofori, -u, vsk. pogonofors, -a, v.; zool. *Bezmugurkaulnieki, kam raksturīgs pavedienveida ķermenis, kurš ieslēgts ragvielas caurulē, un sēdošs dzīves veids.*

pogot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Radīt raksturīgas balss skaņas (par lakstīgalu).* □ ..es vakarā paliku mazliet vēlāk ārā vienkārši tādēļ, lai paklausītos, kā upmalā pogo lakstīgala.. Zālīte 5, 21. ..ievā virs mūsu galvas nosēstas mazs, pelēks putniņš, tāds pavisam sīks un neglīts, un sāk pogot. Ērgle 1, 361. «Nekur nav tik skaista vieta kā mūsu mežmalā: strautiņš čalo, ievas zied, lakstīgalas pogo...» Rihters 1, 210.

pogots, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kura apģērbam ir daudzas (parasti spožas, dekoratīvas) po-*

gas; tāds, kam ir daudzas (parasti spožas, dekoratīvas) pogas (par apģērbu); pogains (1). □ Automobilis pieturēja Jura ielā. Pogots šveicars steidzās .. uznest bagāžu. Upīts VII, 350. Brīžiem atsprāgst durvis, parādās pogots policists .. Sudrabu E 3, 442. Tūlīt pamanāma viņa [Andreja Pumpura] vecmodīgā bārda, un kuram gan citam vēl tāda pogota uniforma .. J Kalniņš 3, 355.

pogveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pogas (1) forma, veids.* P. zieds.

pogveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pogveidīgi.** *Pogveida.*

pointers, -a, v. *Putnu suns, kam raksturīgs gluds, īss apmatojums; attiecīgā suņu šķirne.* □ Pointeri ir īsspalvaini putnu suņi ar kalsnu ķermeņa uzbūvi. Meklējot medījumu, skrien enerģiskiem, augstiem lēcieniem. Medn 175. .. pointers ir skaists suns, ar lielisku ožu un teicamu gaitu .. Pointera spalvas krāsa ir dažāda, sākot ar baltu un beidzot ar melnu. A Kalniņš 1, 271.

pojene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar. *Peonija.* □ Pašlaik ziedēja pojenes lielām sarkanām un baltām galvām. Dripe 2, 83. .. man māte bija atnesusi sarkanas pojenes. Zālīte 5, 134. Elzīte: Man visas pojenes apsala .. Putniņš 1, 42.

pokāls, -a, v. *Paliels, parasti grezns, stikla vai metāla dzeramais trauks ar kāju un reizumis ar vāku.* Kristāla p. □ Dzēriens [šampanietis] jāpasniedz tulpes ziedam līdzīgā slaidā pokālā. PL Siev 77, 11, 27. .. gar logiem nodrāzās signālraķete. Viesi trokšņodami devās ārā, daži pat pokāliem vai dakšiņām rokās. Ezeriņš 3, 31. // *Šāds trauks kopā ar tā saturu.* □ .. šīs gleznās glāzes atgrieza jausmu par svētkiem, kuriem noteikti jābūt, par acu skatieniem, kas krustosies Jaungada naktī, dziedošos pokālus saskandinot. Dzene 4, 28. Vēl mēs plūksim sārtās rozes, Dejosim zem ozoliem, Skandināsim, saulei lecot, Dzidriem vīna pokāliem. Mākonis 1, 140.

pokālveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pokāla forma, veids.* P. zieds. □ Zieda kauss līdz pamatam četrdaļīgs, vainags pokālveida .. Birkmane 1, 34.

pokālveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pokālveidīgi.** *Pokālveida.*

pokers, -a, v.; parasti vsk. *Kāršu spēle.*

polārapgabals, -a, v. *Apgabals starp zemeslodes (planētas) polāro loku un tās ziemeļpolu vai dienvidpolu; polārais apgabals.*

polārblāzma, -as, s. *Atmosfēras augšējo slāņu spīdēšana, kas novērojama polārajos apgabalos krāsainu loku, staru, joslu veidā.* Polārblāzmu loki. Polārblāzmu zona. □ .. debesīs iekvēlojas krāšņi, visās varavīksnes krāsās zaigojoši loki, kas drīz pazūd, drīz atkal no jauna iezaigojas. Tā ir polārblāzma jeb kāvi. Zin T 64, 7, 12. Saule .. izsviež arī elektriski lādētas korpuskulas. .. Ar milzīgu ātrumu tās iedrāžas Zemes atmosfērā, saduras **ar atmosfēras daļiņām,** izraisa to spīdēšanu un spīd arī pašas. Tā rodas polārblāzma .. PL Siev 64, 6, 4.

polārekspedīcija, -as, s. *Ekspedīcija polāro apgabalu pētīšanai.*

polarimetrija, -as, s.; parasti vsk. *Metode vielu identificēšanai, izmantojot gaismas polarizācijas plaknes griešanu.*

polarimetrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **polarimetriski.** *Saistīts ar polarimetriju, tai raksturīgs.* Polarimetriskā analīze.

polarimetrs, -a, v. *Mēraparāts, ar ko nosaka gaismas polarizācijas pakāpi.* Izkliedētas gaismas p. □ Tas [teleskops] apgādāts ar polarimetru, spektrogrāfu, elektrofotometru, kolorimetru. Ciņa 67, 123, 4.

polariskops, -a, v. *Optiska ierīce, ar ko nosaka gaismas polarizācijas pakāpi.* Interferences p.

polaritāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Magnetizēta vai elektrizēta ķermeņa spēja polos izpaust noteiktas īpašības ar lielāku intensitāti nekā citos punktos.* Elektronu p. Atoma kodola p. Molekulu p. Elektrisko lādiņu p. □ Saules lauka polaritāte mainās aptuveni pēc 11 gadiem. Zin T 79, 6, 24. // *Stāvoklis, kad (kam) ir pols vai poli.* Videosignāla p. Magnēta p. Kompasa adatas p. Līdzsprieguma avota p.

2. biol. *Morfoloģiskā un fizioloģiskā atšķirība starp augšējo un apakšējo daļu (augam, tā daļām).* □ Stādot [spraudeņus] jāievēro sakņu polaritāte: resnākais gals jāstāda uz augšu. Sudrabs 1, 161.

3. *Pretstats, krasa atšķirība.* Uzskatu p. Interešu p. □ Izjūtam arī dažādo īpašību polaritāti — no melna līdz gaišam, no dramatiska, pastoza līdz maigi liriskam, no dziļu jūtu uzbangojuma līdz pat pārgalvībai, no pasīvas nogaidīšanas līdz spējai dzirkstelei visu spektra krāsu uzzaigojumā. Lit M 75, 12, 8.

polarizācija, -as, s. **1.** *Noteikta virziena veidošanās, arī radīšana (kādai parādībai, tās izpausmei).* Elektriskā p. Lineārā p. Eliptiskā p. Jonu p. Molekulu p. Ķīmiskā p. Polarizācijas plakne. Polarizācijas aparāts. Polarizācijas mikroskops. □ Jebkuru, tajā skaitā arī elektromagnētisko, vilni raksturo četri parametri: frekvence, amplitūda, fāze un polarizācija. .. polarizācija norāda plakni, kurā vilnis izplatās. Zin T 66, 11, 6. Saules gaisma tiek daļēji polarizēta. Uz šo parādību balstās polarizācijas filtru lietošana ainavu fotogrāfijā. D kal 77, 152. Saistīto lādiņu nobīdīšanos elektriskajā laukā sauc par dielektrisko polarizāciju .. Zin T 76, 2, 15.

2. *Pretstatu, krasu atšķirību veidošanās, radīšana.* □ Polarizācija uzskatos un nostājā notika pamazām .. Kritikas g 75, 4. .. Latvijas neokupētajā daļā jau Oktobra revolūcijas priekšvakarā bija noticis šķiru spēku konsolidācijas process un to polarizācija .. Vēstis 79, 1, 135.

polarizators, -a, v. *Optiska ierīce, ar ko iegūst lineāri polarizētu gaismu.*

polarizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Radīt (kādai parādībai, tās izpausmei) noteiktu virzienu.* Polarizēta gaisma — *gaismai atbilstošo elektromagnētisko viļņu svārstību plaknes orientācija noteiktā virzienā.* □ Pa dobu,

apaļu 50 milimetru resnu viļņvadu (cauruli), kurā izplatās cirkulāri polarizēts elektromagnētiskais vilnis, var pārraidīt 50 000 līdz 75 000 megahercu platu frekvenču joslu. Zin T 66, 9, 27. Saules gaisma tiek daļēji polarizēta. D kal 77, 152.

2. *Radīt (kam) pretstatu, krasu atšķirību.* P. sabiedriskos spēkus.

polarizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. **1.** *Refl.* → *polarizēt (1); tikt polarizētam.* □ Nonākot spēcīgā elektriskā laukā, cilvēks polarizējas. Elektriskais lauks it kā pievelk sev tuvāk vienas zīmes lādiņus, atgrūžot pretējos. Zin T 80, 1, 35.

2. *Refl.* → *polarizēt (2); tikt polarizētam.* □ ..nevar nepamanīt, ka salīdzinājumā ar mums pašiem četrdesmitajos, piecdesmitajos gados šodienas jaunatne ir vairāk diferencējusies, pat polarizējusies. Lit M 76, 42, 4.

polārkamanas, -u, s.; tikai dsk. *Nartas.*

polārlācis, -ča, v. *Plēsēju kārtas lāču dzimtas dzīvnieks (parasti arktiskajā apgabalā) ar masīvu ķermeni, vidēji garām kājām, ļoti īsu asti un baltu apmatojumu; leduslācis.*

polārlapsa, -as, s. *Plēsēju kārtas suņu dzimtas vidēja lieluma dzīvnieks (parasti arktiskajā apgabalā) ar smailu purnu, garu, kuplu asti un pelēcīgu (vasarā) vai baltu (ziemā) apmatojumu.* Zilā polārlapsa — *polārlapsa ar iezilganu apmatojumu.* □ Vilki, lapsas, polārlapsas, Usūrijas jenoti un citi suņu dzimtas plēsoņas dzīvo apmēram 16 gadus. Zv 59, 12, 16. Pat pastmarka no dzīvnieku sērijas — balta polārlapsa uz zilgana sniega fona. Dripe 3, 115. Ar kažokādu zvēru audzēšanu nodarbojas ap 60 Latvijas kolhozi, kuru fermās ir polārlapsas, sudrablapsas un ūdeles. Cīņa 53, 171, 4. Pēdējos piecos gados viņa izaudzējusi 1072 zilās polārlapsas. Cīņa 67, 28, 4. // *Šī dzīvnieka āda (parasti kažokāda).* Polārlapsas apkakle. □ ..Sala tētim mugurā bija kažoks, galvā polārlapsas cepure.. PL Siev 76, 12, 18.

polārloks, -a, v.; reti. *Polārais loks.* □ Banāni pie polārloka aug Islandē. Tas notiek siltumnīcās.. Zv 62, 7, 24.

polārnakts, -nakts, dsk. ģen. -nakšu, s. *Polārā nakts.* □ Reiz, garās polārnakts vidū, viņš bija atradis vistālākajā slazdā šo savādo skaisto lapsu. Lācis 1, 239. ..lasītājs.. ielūkojas daudzveidīgajā, savdabīgi skaistajā tālo ziemeļu dabā, kurā dzīvība pulsē arī vistumšākajā polārnaktī. Jaun Gr 67, 10, 33. Šo pulksteņu ciparnīca iedalīta nevis 12, bet 24 stundās un stundu rādītājs izdara diennaktī nevis divus, bet vienu apgriezienu. Tas tādēļ, lai polārnakts apstākļos nejauktu dienas un nakts laiku. Rīgas B 70, 209, 1.

polārnieks, -a, v.; **polārniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. *Polārpētnieks.* □ Ja sastopi [Tālajos ziemeļos] cilvēku ar bisi uz muguras, paturi prātā, ka tas nav mednieks, bet ierindas polārnieks, kas apbruņojies dodas kārtējā apgaitā, riskēdams satikt ledus lāci. Cīrulis 1, 236.

polarogrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Metode, ar ko nosaka izšķīdinātu vielu dabu un koncentrāciju.* □ Runājot par Čehoslovakijas zinātni, tās dižāko sniegumu skaitā pirmajā vietā allaž minēs polarogrāfiju. Šo fizikāli ķīmisko metodi ir radījis čehu zinātnieks.. Jaroslavs Heirovskis. Zin T 64, 5, 17. Organisko vielu fizikālai pētniecībai izmanto.. polarogrāfiju.. un vēl dažas citas metodes. Zin T 63, 3, 26.

polarogrāfisks, -āis; s. -a, -ā; apst. **polarogrāfiski.** *Saistīts ar polarogrāfiju, tai raksturīgs.* Polarogrāfiskais gāzu analizators. Polarogrāfiskā analīze. Polarogrāfiskais vilnis.

polarogrāfs, -a, v. *Aparāts izšķīdinātu vielu dabas un koncentrācijas noteikšanai.* □ Ķīmiskajās rūpnīcās arvien plašāk ievieš polarogrāfus.., kas ļauj īsā laika sprīdī noteikt vairākus komponentus vielu maisījumā. Zin T 63, 6, 35.

polaroīds, -a, v. *Īpaša caurspīdīga plēve, kas polarizē gaismu.* □ Laižot šādu [dabiskās gaismas] staru cauri polarizācijas ierīcei, piemēram, Nikola prizmai vai polaroīdam, iegūst pārveidotu staru.. Zin T 72, 5, 21. Brilles sastāv no diviem polaroīdiem un elektrooptiskās keramikas plāksnītes. Polaroīds.. pārvērš dabisko gaismu polarizētā gaismā, kur elektriskais lauks svārstās vienā noteiktā plaknē. Zin T 76, 7, 3. Automobiļa karosērijas virspusi var izgatavot no polaroīda — plastmasas, kas ir caurspīdīga, bet aiztur zilbinošus tiešos saules starus. Zv 58, 15, 2.

polārpētnieks, -a, v.; **polārpētniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Polāro apgabalu pētnieks, polārekspedīcijas dalībnieks.* Polārpētnieku nometne. □ Helikopteri ir uzticami palīgi polārpētniekiem, kam aviatori Galējo Ziemeļu sarežģītajos apstākļos piegādā pastu, produktus, nepieciešamo iekārtu. Pad J 80, 13, 2. Antarktīdā nederēja parastie polārpētnieku apģērbi, vajadzēja pārveidot arī traktoru motorus.. Pad J 62, 32, 3. Šmita — polārpētnieka — biogrāfijas kulminācija ir lidojums uz Ziemeļpolu un dreifējošās stacijas noorganizēšana.. Briedis 1, 103.

polārpilsēta, -as, s. *Pilsēta polārajā apgabalā.* □ Lielajā padomju polārpilsētā Murmanskā turpinās Ziemeļeiropas valstu miera un draudzības svētki. Rīgas B 66, 191, 1.

polārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **polāri. 1.** *Tāds, kas atrodas pie zemeslodes (planētas) ziemeļpola vai dienvidpola; tāds, kas ir raksturīgs teritorijām ap zemeslodes (planētas) ziemeļpolu vai dienvidpolu.* Polārais klimats. Polārais aukstums. Polārā vasara. Polārā ziema. Polārais ezers. Polārais gaiss. Polārais ledus. Polārais anticiklons. Polārais loks (arī riņķis) — *viena no divām paralēlēm, kas atrodas 66 grādus un 33 minūtes uz ziemeļiem un uz dienvidiem no ekvatora.* Polārais apgabals — *apgabals starp zemeslodes (planētas) polāro loku un tās ziemeļpolu vai dienvidpolu.* Polārā nakts — *laikposms polārajos apgabalos, kad saule neparādās virs horizonta.* Polārā diena — *laikposms polārajos apgabalos, kad saule nenoriet.* Polārā blāzma — *polārblāzma.* Polārais (arī baltais, ledus) lācis — *polārlācis.* Polārā lapsa — *polārlapsa.* Polā-

rais suns — *izturīgs un spēcīgs suns, kam ir raksturīgs biezs apmatojums un ko jūdz nartās.* Polārā pilsēta — *polārpilsēta.* Polārā ekspedīcija — *polārekspedīcija.* Polārais pētnieks — *polārpētnieks.* Polārā stacija — *polārstacija.* □ ..polārajās jūrās mītošās zivis spēj izstrādāt olbaltumvielas, kas pazemina asins sasalšanas punktu .. Lauku Dzīve 80, 4, 23. ..no polāriem ūdeņiem atnestie, klīstošie ledus kalni kādreiz nogremdējuši pasaulē diženāko tvaikoni «Titaniku». Talcis 7, 211. Padomju polāro sektoru šķērso Ziemeļu jūras ceļš, kas ir galvenā PSRS nacionālā komunikācija Arktikā. Fogels, Grīnbergs 1, 119. Tādu pēc nostāstiem biju iedomājies augustu aiz polārā loka — dzestru, drēgnu. Cīrulis 1, 187. 25. septembrī Ziemeļpolā saule nogrima aiz apvāršņa uz 176 diennaktīm. Gandrīz pusgadu viss dzīvais pola rajonā neredzēs sauli. Iestājās garā polārā nakts. Zv 55, 8, 14. Ziemeļi .. Nezin kāpēc tie vienmēr mani vilinājuši. ..Cik interesanti tur būtu polārajā dienā, kad saule pat naktī nenoriet ... Pad J 63, 98, 2. Nelielā polārajā pilsētiņā Intā, kur pa ziemu saule uz ilgiem mēnešiem pazūd aiz horizonta, bet vasara ir tik īsa, ka pat lāga pamanīt nevar, dzīvoja neliela ģimene. Cīņa 64, 140, 2. Īsi pirms savas nāves Lomonosovs noorganizēja 2 polārās ekspedīcijas. ..Paša novērojumi, veco kapteiņu stāsti ļāva viņam secināt, ka Ziemeļu Ledus okeānā ir salas. Bērn 45, 1/2, 22. Pašā aukstuma valstības sirdī darbojas padomju polārās stacijas .. Zin T 62, 10, 28.

2. fiz., ķīm. *Saistīts ar polu vai poliem, tiem raksturīgs; tāds, kas ir attiecināts uz polu vai poliem.* Polāra saistība. Polārās molekulas. Polārais leņķis. Polārā ass. □ Vēl stiprākus un siltumizturīgākus polimērus var iegūt, kristalizējot polimērus, kuru makromolekulā ietilpst polāras grupas (grupas, kurās pozitīvie un negatīvie lādiņi ir atdalīti). Zin T 77, 6, 26.

3. *Pretējs, krasi atšķirīgs.* Polāri uzskati. Polāras intereses. □ Viņa [komponista] emociju paletē traģika un humors .. apzīmē tikai jūtu polāros punktus, starp kuriem daudz toņu un nianšu .. Lit M 58, 48, 3.

polārstacija, -as, s. *Zinātniski pētnieciska stacija polārajā apgabalā.* □ Antarktīdā ir sešas padomju polārstacijas. Pati vecākā no tām ir observatorija «Mirnija». Cīņa 80, 19, 2. Šeit [Arktikā] darbojas lieliskie padomju ledlauži, šeit radīts polārstaciju tīkls, ik gadu šeit notiek ekspedīcijas. Pad J 67, 223, 3. Pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas tvaikoni «Sibirjakov» iekļāva arktiskās flotes sastāvā. Vasarā tas apkalpoja tālas apmetnes un polārstacijas Arktikā .. Pad J 63, 95, 4.

polderēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; lauks. *Izveidot, ierīkot polderus (kādā platībā, teritorijā).* P. piejūras zemienes. P. upju palienes. □ PSRS ziemeļrietumu rajonā polderētās platības aizņem vairāk nekā 200 000 hektāru .. D kal 78, 159. Nosusinātajās auglīgajās zemienēs zemkopji iegūst augstas un stabilas ražas. Piemēram, padomju saimniecībā «Nīca» uz apgūtajām polderētajām zemēm (900 hektāri) 1960. gadā iegūtas šādas ražas: kvieši — 36 centneri no hektāra, rudzi — 27 centneri .. Zin T 64, 9, 10.

polderis, -ra, v.; lauks. *Auglīga sauszemes platība, kas atrodas zemāk par apkārtējo ūdenstilpju līmeni un kas ir norobežota ar dambjiem, lai tā neapplūstu.* Palienes p. □ Lielas lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības augsto jūras, upju vai ezeru ūdenslīmeņu dēļ pavasara palu vai vasaras plūdu laikā pārplūst un intensīvai lauksaimnieciskai izmantošanai nav lietojamas, ja netiek ierīkoti polderi. Ģeogr 397. Pa labi un kreisi mums garām slīd tipiskas šīs zemes [Holandes] ainavas — polderi, tas ir, nosusinātās un kultivētās zemes, kas atrodas zemāk par jūras līmeni .. Zv 56, 21, 19. Salienā nosusinātās zemienēs simtiem hektāros aug burkāni, kāposti .., kartupeļi, .. Liela daļa no šiem laukiem ir polderi — zemāki par apkārtējo ezeru līmeni. Pad J 63, 196, 1.

polemika, -as, s. *Strīds, kas saistīts ar krasi atšķirīgu (parasti politikas, zinātnes, mākslas) uzskatu iztirzājumu (iespieddarbos, sanāksmēs u. tml.).* Piedalīties polemikā. □ Polemikā ar politiskajiem pretiniekiem V. I. Ļeņins bija aktīvs, ass, nesaudzīgs. Hor 80, 1, 5. Asprātībās dzirkstošās, izteiksmē spožās, loģiski graujošās literārās polemikas .. aizrauj ar asajiem ideoloģiskajiem konfliktiem un brīžiem lasāmas gandrīz jau kā beletristiski darbi. Kar 59, 3, 90. Rakstnieki pret recenzentiem — tā gribētos formulēt «Literatūrā un Mākslā» izvērsto polemiku par diviem pagājušajā gadā publicētajiem stāstiem .. Lit M 58, 4, 2.

polemiķis, -ķa, v.; **polemiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Cilvēks, kas piedalās polemikā.* Gudrs p. Asprātīgs p. Dedzīgs p. □ Mēdz sacīt, ka A. Skalbe nav polemiķis. Tam grūti piekrist. Vismaz sešdesmitajos gados viņa dzejā polemika skan bieži. Auziņš 7, 149.

polemisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **polemiski.** *Saistīts ar polemiku, tai raksturīgs.* Polemiska grāmata. Recenzija ar polemisku ievirzi. □ Izcila nozīme šajā laikā [pēc 1905.—1907. gada revolūcijas] bija P. Stučkas, F. Roziņa un citu Latvijas revolucionāro sociāldemokrātu polemiskajiem rakstiem, kuros viņi marksistiski izskaidroja darbaļaudīm personības un masu lomu vēsturē .. Vēstis 73, 6, 67. Savā mūžā E. Melngailis ir daudz nodarbojies ar publicistiku — rakstījis recenzijas, kritikas, polemiskus rakstus, kuros bez žēlastības un ar lielu asprātības dzirksti ir šaustījis savu domu pretiniekus .. Māksla 59, 4, 53. Ar polemisku kaisli dzīves patērētāja filozofija šaustīta Imanta Ziedoņa dzejā .. Hausmanis 3, 76.

polemiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *polemisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Esejas p. □ Šo polemiskumu rada jau pati problēma, gan arī tās izrisinājums, negaidītais pagrieziens. Lit M 62, 9, 2.

polemisms, -a, v.; parasti vsk. *Polemiskums.* □ Viens no [Arvīda] Skalbes dzejas jaunajiem, uzplaukušajiem paņēmieniem ir pole-

misms. Nevis sīka rēķinu kārtošana, bet polemisms kā motors, kā dzinējspēks, polemisms kā nopietna piedalīšanās pasaulē eksistējošā, dzīvojošā domā. Kar 82, 4, 169.

polemists, -a, v.; **polemiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kas piedalās polemikā; polemiķis.* □ Dedzīgs polemists, viņš prata aizstāvēt savu pozīciju, ja runa bija par lieliem principiāliem jautājumiem. Kar 63, 1, 156. Piemēram, tas pats Grundonis — asprātīgs polemists, gudrs, prot pārliecināt ar savas runas neapgāžamo loģiku. Sakse 6, 246.

polemizēt, -ēju, -ē, -ēs, pag. -ēju; intrans. *Piedalīties polemikā.* □ «Vai tā nu ir?» viņš vēlreiz sev pārjautāja un pat pasmaidīja, iedomādamies, kā vakar polemizēja ar zemniekiem par to, kas pārsvarā — ļaunais vai labais. Sakse 7, 400. Presē pēdējā laikā parādās raksti par mūzikas nozīmi jaunatnes estētiskajā audzināšanā. Polemizē dažāda vecuma un profesiju pārstāvji par estrādes un klasiskās mūzikas lomu cilvēka garīgās pasaules pilnveidošanā. Pad J 73, 229, 4. Autors polemizē ar agrāk publicēto apcerējumu secinājumiem un dod virkni pamatotu oriģinālu novērtējumu. Jaun Gr 67, 9, 44.

polemizētājs, -a, v.; **polemizētāja,** -as, s. *Polemiķis.* □ Tas sākās ar viņa lugu «Pozitīvais tēls», turpinājās ar «Vikas pirmo balli», kad G. Priede no «liriķa» kļūst par polemizētāju. J Kalniņš 1, 17.

poleris, -ra, v.; jūrn. *Divi metāla stabiņi, retāk viens stabiņš (uz kuģa klāja vai ostā), pie kuriem piesien tauvu kuģa vilkšanai vai pietauvošanai; slīdrags.* □ Pie poleriem sastinguši tankkuģi . . , ceļš uz plašajiem ūdeņiem tiem vedīs caur rūpnīcas dokiem. Lapsa 5, 11. Uz Tālajām salām vedam degvielu . . ziemotājiem. Ostu tur nav, poleru, kur pietauvoties, arī ne . . Kar 82, 9, 88.

poli-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktie ir vairāki, daudzi; norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar vairākiem, daudziem.* Polikondensācija. Polikristāls. Polimetāli. Polimerāls. Polipeptīdi. Polipropilēns. Polisaharīdi. Polisulfīdi. Polivitamīni.

2. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība ir saistīta ar vairākiem, daudziem.* Polifāzisks. Polifunkcionāls. Poligonāls. Polihroms. Polikristālisks. Polimetālisks. Polisintētisks.

poliakrilnitrils, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Sintētisks polimērs — cieta, balta viela, no kā iegūst šķiedras.* □ . . šīs divas izejvielas — acetilēns un zilskābe — ir mākslīgās vilnas sintēzes sākuma produkti. Tiem savienojoties un polimerizējoties, rodas poliakrilnitrils — balts pulveris . . Zin T 64, 8, 3.

poliamīdi, -u, vsk. poliamīds, -a, v.; ķīm. *Sintētiski polimēri — baltas, cietas, elastīgas sveķveida vielas, no kurām iegūst, piemēram, mākslīgās šķiedras, plastmasu.* □ Rūpnieciska poliamīdu ražošana sākās pirms 20 gadiem, bet tā attīstās ļoti strauji, un poliamīdi jau ieņem ievērojamu vietu vispasaules polimēru produkcijā. Alksnis 1, 44.

poliandrija, -as, s.; parasti vsk. **1.** neakt. *Laulības forma — sievietes kopdzīve ar vairākiem vīriem; daudzvīrība.* □ Ģimenes dzīvē [Tibetā] bieži vērojama ar likumu atļauta . . poliandrija (vienai sievietei vairāki vīri). Zv 50, 10, 16.

2. zool. *Dzīvnieku kopdzīves veids, kad mātīte vairošanās periodā pārojas ar vairākiem tēviņiem.*

3. bot. *Parādība, kad vienā ziedā ir daudz putekšņlapu.*

poliandrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **poliandri.** **1.** neakt. *Saistīts ar poliandriju (1), tai raksturīgs.* Poliandra laulība.

2. zool. *Saistīts ar poliandriju (2), tai raksturīgs.* □ Dzeguzeš ir . . poliandri putni. Latv dzīvn 50.

3. bot. *Tāds, kam ir daudz putekšņlapu (par ziedu).* P. zieds.

poliartrīts, -a, v.; parasti vsk.; med. *Vienlaicīgs vai pakāpenisks vairāku vai visu locītavu iekaisums.* Hroniskais p. Reimatiskais p. Infekciozais p. □ . . mikrobi un to izstrādātās vielas no zobu audiem var izplatīties visā organismā un izraisīt smagas slimības — poliartrītu, . . sirds un asinsvadu un nieru slimības. Ves 75, 2, 15.

policejisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **policejiski.** *Saistīts ar policiju, tai raksturīgs; saistīts ar policijas varmācību, tai raksturīgs.* P. režīms. Policejiska kārtība. Militāri policejiska valsts. □ Policijas ģenerālim Jekelnam . . radās ideja nodibināt Kurzemē īpašu latviešu buržuāzisko nacionālistu policejisku vienību partizānu apkarošanai, piekrastes apsardzībai un cīņai pret vietējiem iedzīvotājiem. A Grigulis 13, 253. 1899. gada 3. oktobrī N. Krupskaja iesniedza policijas departamenta direktoram lūgumu atļaut viņai atlikušo atklātās policejiskās uzraudzības laiku pavadīt Pleskavā. Hor 77, 7, 5. . . rasistiskā valsts Dienvidāfrikā DĀR [Dienvidāfrikas Republika] būtībā pārvērtusies par agresīvu policejisku spēku, kas apdraud ne tikai valsts pamatiedzīvotājus, bet arī Āfrikas kontinenta neatkarīgās valstis. Ciņa 63, 118, 3.

policija, -as, s.; parasti vsk.; neakt. *Valsts administratīvs izpildu orgāns sabiedriskās kārtības un sabiedriskās drošības sargāšanai.* Kārtības p. Politiskā p. Drošības p. Policijas priekšnieks. Tautas policija — *valsts administratīvs izpildu orgāns sabiedriskās kārtības un sabiedriskās drošības sargāšanai (Vācijas Demokrātiskajā Republikā).* Kriminālā policija — *kriminālpolicija.* Slepenā policija — *slepenpolicija.* Policijas iecirknis — a. *Pilsētas policijas mazākā administratīvā vienība.* b. *Celtne, telpa, kurā darbojas šāda vienība.* Policijas stunda — *noteikts diennakts laiks (parasti karastāvoklī), kad civiliedzīvotāji drīkst uzturēties ielās tikai ar īpašu atļauju; komandanta stunda.* □ . . policija mobilizēja pret viņiem [revolucionāriem] visus savus spēkus un nepacietīgi glūnēja katrā dzelzceļa piestātnē . . Kurcijs 4, 345. Valstiņas policijas

spēkos pašlaik ir 45 vīri, un viņu galvenais uzdevums ir drošas satiksmes organizēšana Lihtenšteinas teritorijā. Pad J 82, 50, 2. Ūdens policija [Zviedrijā] uzmana ne tikai navigāciju šērās, bet seko arī tam, lai garāmbraucošie kuģi un kuģīši neizmestu ūdenī dažādus atkritumus. Hor 76, 15, 26. Kriminālās policijas komisārs meklē anonīmas draudu vēstules autoru. Jaun Gr 69, 12, 18. Policijas stundas bija atceltas, taču ļaudis tumsā nelabprāt izgāja uz ielas, ja vien neradās cieša vajadzība. Jansons 4, 584. // *Šāda izpildu orgāna darbinieku grupa, vienība, nodaļa u. tml.* □ Durvīs nevis vairs klauvēja, bet dauzīja ar dūrēm un kaut ko cietu. . . māte skriešus devās uz durvīm. — «Policija! . . .» Divpadsmit apbruņotu vīru, zobenu makstīm klaudzot, sabruka istabā. Grīziņš 1, 217. Pēc pusstundas policija būs «Gauros» . . Birze 3, 14. ASV universitāšu pilsētiņās . . notiek streiki, demonstrācijas, sadursmes ar policiju . . Liesma 70, 2, 26. // *Celtne, telpa, kurā darbojas šāds izpildu orgāns.* Ierasties policijā. □ Viņš mani pavadīja uz policiju. Tur mūs abus nopratināja. . . Mani paturēja izmeklēšanas apcietinājumā. Zālīte 5, 339. Policijā esot gan bijuši, bet policijmeistara neatraduši mājās un atstājuši rakstu. Birznieks-Upītis 6, 298. . . saimniece jau ieminas, lai dodot kādu dokumentu no ģimnāzijas . . . mani vajagot policijā pierakstīt . . . Salenieks 7, 342.

policijmeistars, -a, v.; neakt. *Pilsētas policijas priekšnieks (pirmsrevolūcijas Krievijā un dažās kapitālistiskajās valstīs).* □ Pulksten sešos vakarā ieradās . . gorodovoji, Grobiņas policijmeistars un 35 zaldāti. Rīgas B 75, 54, 2. . . pašam notiesātajam par . . [apmešanās vietu] ziņots netiek — kad aizbrauks, tad uzzinās Vjatkā no policijmeistara. J Kalniņš 7, 90.

policists, -a, v.; **policiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s.; neakt. *Jaunākā dienesta pakāpe policijā; cilvēks, kam ir šāda dienesta pakāpe; arī policijas darbinieks.* □ . . divos naktī politapsardzes ierēdņi un policisti ieradās ar kratīšanas un aresta orderi Silenieka dzīvoklī . . Lācis VI, 328. Kad bija noņemti pirkstu nospiedumi, resnītis piecēlās . . un teica: «Tas, kungi, viss. Tagad es jūs nododu šī laipnā ierēdņa rīcībā,» viņš norādīja ar pirkstu uz policistu galda galā. A Grigulis 13, 54. Pretī angļu drūmajām kaskām, pretī plastmasas vairogiem, pretī policistu stekiem, pretī dūmu smakai . . — iet īrs . . Losberga 1, 14.

policmeistars, -a, v.; neakt. *Policijmeistars.* □ Kopā ar Lucavu viņš apmeklēja policmeistaru un pilsētas galvu, lai izprasītu atļauju koncertam. Lit M 67, 45, 16.

polidiēns, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Sintētisks polimērs ar eļļas īpašībām.* □ Logu tepes ražošanā augu eļļas tagad aizstāj ar polidiēna un valzivju tauku maisījumu. Cīņa 64, 63, 2.

poliedrs [poli-edrs], -a, v. **1.** mat. *Daudzskaldnis.* Poliedra tilpums. Poliedra šķautne. **2.** *Priekšmets, veidojums, kam ir daudzskaldņa forma.* □ Kukaiņu audos izveidojas olbaltumvielu daudzskaldņu ķermenīši — poliedri, kuros ieslēgtas nūjiņveida vai lodīšveida vīrusu daļiņas. Zin T 67, 1, 13.

poliekrāns [poli-ekrāns], -a, v. *Vairāku ekrānu sistēma vai viens ekrāns savstarpēji saistītu filmas fragmentu vienlaicīgai demonstrēšanai.* □ Čehu kinematogrāfisti spēruši soli uz priekšu poliekrāna apgūšanā. Zv 67, 14, 16. Izrāde [leļļu teātrī] iecerēta kā parodija par rietumu televīzijas pārraidēm. Uzveduma veidošanā izmantots čehu poliekrāna princips. Zv 67, 4, 24. Cirka celtnieki padomājuši par poliekrānu sistēmu, zāles elektroakustiku, kondicionētu gaisu. Zv 66, 23, 10.

poliesteri [poli-esteri], -u, vsk. poliesteris, -rā, v.; ķīm. *Sintētiski polimēri, no kuriem iegūst, piemēram, sveķus, lakas, līmvielas.* Vienkārši poliesteri. Salikti poliesteri. Poliesteru stiklaplasts. Poliesteru sveķi. □ Pašlaik radiokastes apstrādājam . . ar poliesteru laku, kas ir ļoti izturīga pret gaismu, salu un ūdeni . . Zin T 67, 9, 3. Čehoslovakijā jau vairākus gadus ekspluatācijas apstākļos pārbauda tērauda tiltus, kuriem visas detaļas savienotas ar poliesteru līmēm. Zin T 68, 1, 38.

polietilēns [poli-etilēns], -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Sintētisks polimērs — bezkrāsaina puscaurspīdīga viela, ko iegūst, polimerizējot etilēnu.* Polietilēna aizbāznis. Polietilēna maisiņš. Polietilēna pudele. Polietilēna spainis. Polietilēna caurules. □ Polimerizējot atkritumvielas, kas rodas naftas pārstrādē . . , var iegūt desmitiem un simtiem tūkstošu tonnu bezkrāsainā, puscaurspīdīgā polietilēna. Cīņa 63, 2, 4. Polietilēns labi iztur zemas temperatūras . . Alksnis 1, 53. Ar kvēpiem stabilizētu polietilēna plēvi lieto Bada stepē apūdeņošanas sistēmās . . Zin T 63, 3, 10.

polifāgi, -u, vsk. polifāgs, -a, v.; biol. *Organismi, kas pārtiek no dažādu sugu augiem un dzīvniekiem.*

polifāgija, -as, s.; parasti vsk.; biol. *Uztura režīms, kurā organismi izmanto dažādu sugu augus un dzīvniekus.*

polifāgs, -ais; s. -a, -ā; biol. *Tāds, kas pārtiek no dažādu sugu augiem un dzīvniekiem (par organismiem).* □ . . var savairoties daudzgadīgie polifāgie augsnes kaitēkļi, kas spēj pārciest augsnes apstrādāšanu. Latv dzīvn 11.

polifonija, -as, s.; mūz. **1.** *Daudzbalsība, kas pamatojas uz vairāku patstāvīgu, pēc noteiktiem likumiem saistītu, melodiju vienlaicīgu skanējumu un attīstību; kontrapunkts (1).* Kontrastu p. □ Lai sasniegtu melodiju nepārtrauktu plūdumu un visa skaņdarba vienību, . . [komponists] ļoti bieži izmanto polifoniju. Lit M 56, 44, 4. Lineārais domāšanas veids savu uzplaukumu sasniedza polifonijas lielmeistaru darbos (Hendelis, Bahs u. c.) . . Māksla 62, 2, 26. [Pēteris] Barisons lieliski izmanto daudzveidīgas kora faktūras līdzekļus: četrbalsīgu līdz astoņbalsīgu kora salikumu, dažādus polifonijas paņēmienus, dziļos basu ērģeļpunktus, solo balss ievijumus. Vītoliņš 2, 210. pārn. Līdz pēdējai robežai saasinot personu raksturus un to savstarpējās attiecības, . . [režisors] īpaši

neizceļ nevienu tēlu, neizakcentē kādu galveno konfliktu. Viņam ir svarīga izrādes polifonija. Teātris 75, 39. pārn. Tikai rakstnieku personību polifonija, dzīves uztveres dažādība, rokrakstu daudzveidība, visam savstarpēji summējoties un papildinoties, var dot garīgo maizi lasītāju dažādo personību kopumam. Zv 76, 4, 17.

2. *Mācība par šo daudzbalsības veidu; kontrapunkts (2).* □ Harmonija, polifonija.. — grūti pat iedomāties, kāda mūzikas teorijas brīnumpasaule slēpjas aiz šiem nosaukumiem. Zv 63, 16, 15. Viņš [profesors] manos studiju gados pasniedza gandrīz visus priekšmetus: harmoniju, polifoniju un kompozīciju.. Māksla 63, 2, 19.

polifoniķis, -ķa, v.; **polifoniķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s.; mūz. *Komponists, kas raksta skaņdarbus tikai vai galvenokārt pēc polifonijas principiem.* □ ..krājumos ir ne mazums seno polifoniķu dziesmu.. Vītoliņš, Krasinska 1, 129.

polifonisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **polifoniski;** mūz. *Polifons.* □ Daudzkrāsainajā mūzikas audumā jo kupli sazarojas polifoniski veidotas pretbalsis. Kar 60, 2, 150. Augusta nogalē uz Rīgu steidza vēsts, ka Itālijas pilsētā Areco Tautas koris «Ave sol».. izcīnījis pirmo vietu polifoniskās tautas mūzikas konkursā. Liesma 74, 11, 16. pārn. ..nav nejaušība, ka revolucionārās mākslas balss jau no paša sākuma kļuva polifoniska, ka māksliniecīskās jaunrades dažādie veidi un žanri.. apvienojās centienos pēc maksimālās izteiksmības un iedarbības spēka. Māksla 73, 2, 24. pārn. Žanru satuvināšanās un savstarpējas ietekmes rezultātā lirika kļūst žanriski tik polifoniska, polimorfiska, ka to nav iespējams klasificēt.. Valeinis 2, 75.

polifoniskums, -a, v.; parasti vsk.; mūz. *Polifonums.* □ pārn. Šekspīra pasaule ir traģikomiska. Tieši no tā izriet tās pilnasinība un vitalitāte, tās polifoniskums. Lit M 81, 48, 2.

polifonizācija, -as, s.; parasti vsk.; mūz. *Darbība, process* → *polifonizēt.* □ ..A. Skultes mūzikā [poēmā «Ave sol!»] kora balsis traktētas kā viscaur orķestrim līdzvērtīgs faktors. Šāda paplašināta kora iespēju izmantošana bagātina krāsu gammu un skaņu raksta polifonizācijas iespējas. Māksla 59, 4, 21.

polifonizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; mūz. *Pievienot (melodijai) vairākas pavadošās, papildinošās balsis.* P. tautasdziesmu.

polifons, -ais; s. -a, -ā; apst. **polifoni;** mūz. *Saistīts ar polifoniju (1), tai raksturīgs.* □ Jo sevišķi lielu uzplaukumu tie [kori] sasniedza 15., 16. gadsimtā, kad attīstījās meistarīga polifono koru māksla. Vokālās kompozīcijas tiek rakstītas pat divdesmitčetrbalsīgas un skan ļoti grandiozi, jo katrai balsij ir patstāvīga melodija. Vēriņa 1, 57. ..Ilzei visvairāk patika skaņdarbi, kas veidojās no daudzām balsīm — polifonā mūzika.. Zv 63, 2, 8. Kopš 18. gadsimta otrās puses polifonās formas zaudēja savu vadošo nozīmi. Krasinska, Utkins 1, 276.

polifonums, -a, v.; parasti vsk.; mūz. *Vispārināta īpašība* → *polifons, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Skaņdarba p.

polifosfāti, -u, vsk. polifosfāts, -a, v.; ķīm. *Vielas, ko iegūst, polimerizējot fosforskābes sāļus.* □ ..pētniecības institūts izstrādā rekomendācijas jauna mēslošanas līdzekļa — šķidrā amonija polifosfāta — lietošanai. Lauku Dzīve 78, 2, 6.

polifunkcionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **polifunkcionāli.** *Tāds, kam ir vairākas, daudzas funkcijas.* □ Izplatītāks ir [mēbeļu] kārtojums.., centru atstājot tukšu. Taču iespējams arī gluži pretējs variants, veidojot telpas centrā polifunkcionālu mēbeļu grupu un tādējādi atbrīvojot platību gar sienām. PL Siev 76, 11, 11.

poligāmija, -as, s.; parasti vsk. **1.** neakt. *Laulības forma — viena dzimuma īpatņa kopdzīve ar vairākiem otra dzimuma īpatņiem.* □ ..mums atļāva apmeklēt vadoņa harēmu. Izrādījās, ka esam pirmie eiropieši, kuriem laimējies iepazīties ar vienu no poligāmijas veidiem, kas joprojām pastāv Āfrikā. Pad J 65, 116, 4.

2. zool. *Dzīvnieku kopdzīves veids, kad viena dzimuma īpatnis vairošanās periodā pārojas ar vairākiem otra dzimuma īpatņiem.* □ Alnim nav stingri izteikta ne poligāmija, ne monogāmija. Vietās, kur katram vaislas spējīgam bullim iznāk 1 govs, alnis ir monogāms, kur liels govju pārsvars, viņš ir poligāms. Medn 16.

3. bot. *Parādība, kad vienas un tās pašas sugas augiem vai vienam augam ir viendzimuma un divdzimuma ziedi.*

poligāmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **poligāmiski.** *Poligāms (1).* □ «..tev ir tieksme uz daudzsievību.» — «Vai tad tu neesi dzirdējusi, ka visi vīrieši pēc savas dabas esot poligāmiski noskaņoti?» Zālīte 5, 175.

poligāms, -ais; s. -a, -ā; apst. **poligāmi.** **1.** neakt. *Saistīts ar poligāmiju (1), tai raksturīgs.* Poligāmas ģimenes.

2. zool. *Saistīts ar poligāmiju (2), tai raksturīgs.* □ Rubenis ir poligāms putns, par ligzdu un mazuļiem rūpējas tikai mātīte. Latv dzīvn 36. Slokas ir poligāmi putni, sloku tēviņi pēc riesta ģimenes lietās vairs neiejaucas un turpina «vilkt» ar pilnu dziesmu līdz pat jūnijam un jūlijam. Zv 78, 7, 34. Mizgraužu vaboles grauž ejas mizā vai zem tās. Poligāmajām sugām tēviņi vispirms izgrauž mizā tā saucamās kopulācijas telpas. ..Monogāmās sugas kopulācijas telpas parasti neveido.. Kronītis 1, 141.

3. bot. *Saistīts ar poligāmiju (3), tai raksturīgs.* P. augs.

poligīnija, -as, s.; parasti vsk. **1.** neakt. *Laulības forma — vīrieša kopdzīve ar vairākām sievām; daudzsievība.*

2. zool. *Dzīvnieku kopdzīves veids, kad tēviņš vairošanās periodā pārojas ar vairākām mātītēm.*

3. bot. *Parādība, kad vienā ziedā ir vairākas augļenīcas.*

poligīns, -ais; s. -a, -ā; apst. **poligīni. 1.** neakt. *Saistīts ar poligīniju (1), tai raksturīgs.* Poligīna ģimene.

2. zool. *Saistīts ar poligīniju (2), tai raksturīgs.* P. putns.

3. bot. *Saistīts ar poligīniju (3), tai raksturīgs.*

poliglota, -as, s. *Grāmata ar vienu un to pašu tekstu vairākās valodās.*

poliglotisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **poliglotiski. 1.** *Tāds, ko veido cilvēki, kas prot daudzas valodas; daudzvalodu (1).* □ ..tur [mājās] palaikam runā kādās astoņās valodās un izloksnēs. Taču latviešu tautas dziesmas Raiņa māte mīl, tās .. ierosa viņa nacionālo mākslas izjūtu un neļauj tai noslīkt šajā poliglotiskās apkārtnes jūklī, kur viņš klausās latgaliešu, lietuviešu, baltkrievu, krievu, poļu un ebreju žargona sarunas un dziesmas. Upīts 13, 215.

2. *Tāds, kas sastādīts daudzās valodās; daudzvalodu (2).* Poliglotiska vārdnīca.

poliglots, -a, v.; **poliglote,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas prot daudzas valodas.* □ ..Milans Mikešs ir vienīgais cilvēks Čehoslovakijā, kas pārvalda vairāk nekā 100 valodu .. Pats poliglots uzskata, ka pasaulē vēl ir daudz valodu, ko viņš plāno iemācīties. Sk Ģ 80, 11, 37. Bieži mēs brīnāmies par poliglotiem — cilvēkiem, kas prot daudz svešvalodu. Taču diez vai daudz būs tādu, kas prot 16 valodu. Pad J 63, 127, 2. Viņš lasa Feihtvangeru vāciski, Igo — franciski un Čehovu — krieviski, taču .. laba atmiņa un poliglota talants vēl nebūt nav viņa galvenās dotības. Zv 62, 2, 6.

poligonāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **poligonāli.** *Tāds, kam ir poligona (3) veids; daudzstūrains.* P. laukums. Poligonāla arka. Poligonāla kopne.

poligonometrija, -as, s.; parasti vsk. *Ģeodēzisko darbu mērīšanas metode — tādu punktu izvēle un iezīmēšana dabā, kuri ir daudzstūru virsotnes un kuru atrašanās vietu nosaka, izmērījot leņķus un malu garumu.*

poligonometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **poligonometriski.** *Saistīts ar poligonometriju, tai raksturīgs.* Poligonometriskais punkts. Poligonometriskais tīkls.

poligons, -a, v. **1.** *Vieta, teritorija, kas iekārtota tehnisko līdzekļu izmēģināšanai, karaspēka apmācīšanai.* Artilērijas p. Raķešu p. Aviācijas p. □ ..Maskavas tuvumā pašreiz izbūvē .. automobiļu un automotoru zinātniski pētnieciskā institūta izmēģinājumu poligonu. Biezā mežā, 40 kvadrātkilometru lielā teritorijā izbūvēts dažādu ceļu tīkls, uzceltas garāžas, darbnīcas, laboratorijas .. Zv 66, 10, 24. ..artilēristi brauca šaut uz lielo poligonu. Lācis 7, 91. ..bez poligona nevar — kazarmās vadīt tanku neiemācīsies, tāpat arī šaut mērķī ne. Liesma 75, 2, 18.

2. būvn. *Īpaša atklāta teritorija saliekamo būvkonstrukciju izgatavošanai.* □ ..celtniecības pārvaldes .. poligonā izgatavotas betona plātnes .. Cīņa 64, 140, 2. Ekspluatācijā nodots .. dzelzsbetona konstrukciju poligons. Ģeogr 599.

3. mat. *Daudzstūris.* Regulārs p. Poligona malas. Poligona virsotne.

poligrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Rūpniecības un tehnikas nozare, kas ietver iespieddarbu izgatavošanu.* Poligrāfijas kombināts. Poligrāfijas mašīnas. Poligrāfijas darbinieks. □ Tie ir .. jaunekļi un jaunietes, kas mācās par kvalificētiem poligrāfijas arodu pratējiem — burtličiem, iespiedējiem, cinkogrāfiem, grāmatsējējiem. Bērn 48, 10, 29.

poligrāfiķis, -ķa, v.; **poligrāfiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Poligrāfijas darbinieks.* □ Poligrāfiķu pamatprofesiju ir daudz: iespiedēji, burtliči, grāmatsējēji, retušētāji, mašīnu iekārtu regulētāji .. Pad J 68, 119, 3. Mūsu republikas poligrāfiķiem ir ar ko palepoties. Arī šajā izstādē .. bija redzami .. grāmatsējēju darbi, kas Vispasaules izstādē Briselē ieguva zelta medaļu. Lit M 60, 51, 4.

poligrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **poligrāfiski.** *Saistīts ar poligrāfiju, tai raksturīgs.* P. darbs. Poligrāfiskais process. Poligrāfiskā apdare. Poligrāfiskās krāsas. Poligrāfiskā izglītība. □ Attēlu poligrāfiskās pavairošanas — iespiešanas tehnikas — pamatā ir spiediena princips — ar spiediena palīdzību arī iegūstams liels skaits vienādu novilkumu. Poligr 7. Grāmatu lieliskā poligrāfiskā kvalitāte vēlreiz apstiprina vācu grāmatu izdevēju un poligrāfiķu izsenis pazīstamo augsto meistarību. Lit M 76, 41, 3. Tagad viņa [cenzora] vienīgā vēlēšanās bija, lai katra jauniznākusī grāmata, žurnāls, bilde vai no ārzemēm ievedamie poligrāfiskie ražojumi nenokļūtu nevienam citam pirmam rokā kā tikai vienīgi viņam .. Laicens 2, 308.

poligrāfists, -a, v.; **poligrāfiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Poligrāfiķis.* □ Drīz vien tipogrāfijā salasījās nepieciešamie darbinieki, un pēcpusdienā burtliči jau sāka salikt pirmos manuskriptus. Es, kā kādreizējais poligrāfists, rosījos spiestuvē, bet blakus telpā mūsu mazais redakcijas kolektīvs cītīgi rakstīja. Grīva 8, 106. VDR poligrāfisti Maskavas olimpiskajām spēlēm sagatavojuši astoņpadsmit izziņu krājumus un ceļvežus pusotra miljona kopējā tirāžā. Cīņa 80, 134, 4.

polihromija, -as, s.; parasti vsk. *Daudzkrāsainība (parasti lietišķajā mākslā, arhitektūrā).* Attēla p. Reprodukcijas p. □ Daudzos [māju] projektos .. fasādes apdarē izmantota polihromija: atsevišķu māju sienas krāsotas gan zilā, gan dzeltenā, gan sarkanā krāsā. Lit M 58, 41, 1. Runājot par polihromiju, nāk prātā jaunie dzīvojamie namu kvartāli Gdaņskā, kur katra ēka nokrāsota arī savā atšķirīgā krāsā vai pat divās dažādās krāsās. Lit M 56, 42, 4.

polihroms, -ais; s. -a, -ā; apst. **polihromi.** *Tāds, kas ir veidots daudzās krāsās; daudzkrāsains (1).* P. attēls. Polihroma reprodukcija. □ Katras gleznas pamatā meistars liek stingru zīmējumu. Pats gleznojums pēc būtības viņam ir polihroms zīmējums, kur formas tiek ar otu krāsās modulētas. Lit M 60, 51, 3.

polikarps, -ais; s. -a, -ā; apst. **polikarpi;** bot. *Tāds, kas ražo augļus vairākas reizes mūžā (par augiem).* □ Augļaugi ražo vairākus ga-

dus, pat dažus gadu desmitus, tādus augus apzīmē par polikarpiem augiem. Sudrabs 1, 110.

poliklīnika, -as, s. *Ārstniecības un profilakses iestāde, kuras personāls plaši sniedz specializētu medicīnisku palīdzību pēc dzīves vai darba vietas.* Pilsētas p. Rajona p. Kūrorta p. Bērnu p. Maksas p. □ Annas Sakses stāstiņā «Māsiņa smaida» lasām par Dzintru, kura ļoti vēlas, lai slimā māsiņa Vita sāktu smaidīt, jo tad tā kļūtu vesela un no poliklīnikas vairs nenāktu māsa ar aso adatu. Jaun Gr 67, 7, 31. . . bērni uz stomatoloģijas poliklīniku no skolām vai bērnudārziem atnāk audzinātāju pavadībā . . Te tad stomatologi apskata bērnu zobu stāvokli . . un, ja vajadzīgs, tūlīt uzsāk slimo zobu ārstēšanu. Ves 58, 5, 16.

poliklīnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **poliklīniski.** *Saistīts ar poliklīniku, tai raksturīgs; tāds, ko veic poliklīnikā.* □ . . poliklīnisko palīdzību slimajiem vispirms sniedz republikas rajonu un pilsētu poliklīniku parastajos acu kabinetos . . Ves 80, 12, 3.

polimērisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **polimēriski;** ķīm. *Polimērs*[2]. □ Prognozēt, kā izturēsies un mainīsies polimēriskas sistēmas . . , ir sarežģīts uzdevums. Zin T 76, 4, 32. . . autori parādīja, ka jebkuru polimērisku materiālu . . ievadīšana organismā . . izraisa aizsargreakcijas. Zin T 72, 3, 3.

polimerizācija, -as, s.; ķīm. *Ķīmiska reakcija, kurā savstarpēji reaģē daudzas molekulas, kam ir vairākkāršas saites, un kuras rezultātā izveidojas jaunas vielas makromolekula.* Emulsijas p. Jonu p. Termiskā p. Polimerizācijas katalizators.

polimerizators, -a, v.; ķīm. *Polimerizācijas iekārta, ierīce.*

polimerizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; ķīm. *Pakļaut polimerizācijai.* Polimerizētā pernica. □ Ar polimerizētām eļļām . . , taukiem . . un dažādiem sintētiskiem sveķiem piesūcinātie audumi kļūst arī gaisu necaurlaidoši . . Ves 63, 5, 18.

polimerizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; ķīm. *Refl.* → *polimerizēt; tikt polimerizētam.*

polimērs[1], -a, v.; ķīm. *Ķīmisks savienojums, kas radies polimerizācijā un kam raksturīgas makromolekulas.* Organiskie polimēri. Dabiskie polimēri. Sintētiskie polimēri. Polimēru materiāli. Polimēru ķīmija. Polimēru ražošana. Polimēru rūpniecība. Sintezēt polimērus. □ Mūsdienu sintētiskie materiāli, tāpat kā dabiskie (celuloze, kaučuks, zīds), ir polimēri, kas uzbūvēti no ļoti lielām daļiņām . . Zin T 63, 3, 24. . . uzsākts darbs fizioloģiski aktīvu polimēru sintēzē. Tie ir tādi polimēri, kuru īpašības tuvas dabā esošajiem optiski un bioloģiski aktīvajiem polimēriem, piemēram, cukuriem, celulozei, olbaltumiem un citiem. Ves 68, 12, 5. Ar polimēriem sastopamies it visur dzīvajā dabā, celtniecībā, mašīnbūvē, ikdienā. Mākslīgi tos iegūst no naftas produktiem un dabiskās gāzes, un pēc savas ķīmiskās struktūras polimēri ir īpaši savienojumi ar ļoti lielu atomu skaitu ikvienā molekulā. Zv 63, 15, 14.

polimērs[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **polimēri;** ķīm. *Saistīts ar polimēru*[1], *tam raksturīgs.* P. savienojums. Polimēra molekula — *molekula ar lielu molekulmasu; makromolekula.* □ . . ir iespējams iegūt polimēros šķidrumus ar dažādu stigrības pakāpi . . Zin T 63, 3, 16. Parasti līmes kompozīcijā ietilpst līmvielas, šķīdinātāji un dažādas papildvielas. Līmviela ir galvenā kompozīcijas sastāvdaļa. Parasti tā ir polimēra viela. Zin T 68, 1, 39. Polimērās vielas ārstniecisko efektu ietekmē polimēra un farmakoloģiskā preparāta ķīmiskās saites daba. Zin T 81, 9, 27. // *Tāds, kas ir izgatavots no polimēriem*[1]. □ Aizvien pieaugošais polimēro materiālu daudzums nodrošina tehnikas progresu . . Zin T 63, 3, 6. . . viņas pirmo reizi pasaulē radījušas polimērus ārstnieciskos preparātus . . Cīņa 79, 189, 2.

polimetāli, -u, vsk. polimetāls, -a, v. *Rūdas, kuru sastāvā ir vairāku metālu komponenti; polimetāliskās rūdas.* □ . . atklātas bagātas polimetālu iegulas, kuras sedz zelta «cepure». Rīgas B 66, 218, 1. . . tuvumā atrodas . . polimetālu atradnes . . Pad J 59, 102, 2.

polimetālisks, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kura sastāvā ir vairāku metālu komponenti.* Polimetāliska rūda.

polimetrija, -as, s.; parasti vsk. **1.** mūz. *Dažādu metru vienlaicīgs apvienojums skaņdarbā.* □ Polimetrija atšķiras no citiem metra veidiem ar to, ka tajā dažādu balsu metriskie akcenti nesakrīt. Polimetrija reti sastopama klasiskajā mūzikā, bet plaši izplatīta 20. gadsimta komponistu daiļradē. Krasinska, Utkins 1, 81.

2. literat. *Vairāku pantmēru apvienojums daiļdarbā.*

polimetrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **polimetriski.** **1.** mūz. *Saistīts ar polimetriju (1), tai raksturīgs.* □ Dažreiz polimetriskās mūzikas veidojumā katra metra apzīmējums dots nošu sistēmā. Krasinska, Utkins 1, 82.

2. literat. *Saistīts ar polimetriju (2), tai raksturīgs.* P. dzejolis.

polimorfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **polimorfiski.** **1.** biol. *Polimorfs (1).*

2. ķīm. *Polimorfs (2).* □ pārn. Žanru satuvināšanās un savstarpējas ietekmes rezultātā lirika kļūst žanriski tik polifoniska, polimorfiska, ka to nav iespējams klasificēt . . Valeinis 2, 75.

polimorfisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** biol. *Vairāku ģenētiski atšķirīgu formu pastāvēšana vienā dzīvnieku vai augu sugā.* Dzimuma p. Vecuma p. Sezonas p. Bišu p.

2. ķīm. *Vielas spēja kristalizēties dažādās modifikācijās, pastāvot vienam un tam pašam ķīmiskajam sastāvam.* Sēra p. Oglekļa p.

polimorfs, -ais; s. -a, -ā; apst. **polimorfi.** **1.** biol. *Saistīts ar polimorfismu (1), tam raksturīgs.* Polimorfas bites. Polimorfas skudras. □ Jāatzīmē, ka parastais pīlādzis ir ļoti polimorfs un tam ir daudz vēl neizpētītu variantu un formu. Sudrabs 1, 117. Rožu ģints ir sevišķi

polimorfa, un sugu norobežošana te kļūst gandrīz pilnīgi neiespējama .. Galenieks 2, 232. Ļoti polimorfajā tabakaugu ģintī ir vairāk nekā 70 sugu. Lauku Dzīve 75, 7, 17.

2. ķīm. *Saistīts ar polimorfismu (2), tam raksturīgs.* Polimorfa viela. □ Molekulārie kristāli pēc savas dabas ir polimorfas vielas, tas ir, tie var veidot daudzas .. modifikācijas ar ļoti atšķirīgām īpašībām. Zin T 76, 1, 5.

polineirīts, -a, v.; med. *Daudzu nervu iekaisums.* □ Daudzu perifēro nervu un nervu saknīšu bojājumu — polineirītu .. gadījumos ir sāpes, jušanas traucējumi .. Ves 69, 6, 11.

polinēziešu, -u, v.; **polinēzietis,** -ša, v.; **polinēziete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Polinēzijas pirmiedzīvotāji.* Polinēziešu valoda. Polinēziešu dejas. □ .. polinēziešiem bija ticējums, ka apēst ienaidnieku nozīmē pārņemt sevī viņa spēku, drošsirdību, gudrību. Ērgle 5, 63.

polinoms, -a, v.; mat. *Monomu summa.* Polinoma normālforma. Polinoma sakne. Racionālais p. □ Monomus, kas ietilpst polinomā kā saskaitāmie, sauc par polinoma locekļiem. Loceklis ar augstāko (lielāko) pakāpi nosaka arī polinoma pakāpi. Mat 129. Pirmā stunda tai dienā gadījās algebra .. Dažus izsauca, tie rakstīja uz tāfeles polinomus .. Saulītis 12, 195.

polioencefalīts, -a, v.; med. *Galvas smadzeņu pelēkās vielas iekaisums.*

poliomielīts [poliomi-elīts], -a, v.; parasti vsk.; med. *Mugurkaula smadzeņu pelēkās vielas iekaisums.* Poliomielīta vīruss. Poliomielīta aizsargvakcīna.

polipeptīdi, -u, vsk. polipeptīds, -a, v.; ķīm. *Organisks savienojums, kas sastāv no trim vai vairākām aminoskābēm un kas ietilpst olbaltumvielās.* □ .. N. Zeļinskis kopā ar savu līdzstrādnieku V. Sadikovu .. izvirzīja domu, ka olbaltumvielu skeletu veido ne vien polipeptīdu ķēdītes, bet to sastāvā ir arī cikliski grupējumi .. Straduņš 2, 72.

polipropilēns, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Sintētisks polimērs — cieta, bezkrāsaina viela, no kā iegūst šķiedras, plastmasu.* □ Drīz plastiku saimi papildinās .. polipropilēns. Daudzu īpašību ziņā tas ir līdzīgs polietilēnam, taču tam ir arī savas priekšrocības. Polipropilēnam ir ievērojami augstāka kušanas temperatūra, un tā sloksne ir absolūti caurspīdīga. Zin T 63, 3, 23. Ķīmiski polipropilēns ir ļoti neaktīvs. Līdz 80 °C tas nešķīst gandrīz visos plašāk pazīstamos šķīdinātājos. Alksnis 1, 57.

polips, -a, v. **1.** zool. *Zarndobumaiņu tipa sēdošs jūras vai saldūdens dzīvnieks ar cilindrveida ķermeni.* Koraļļu polipi — *koraļļpolipi.* □ .. no [medūzas] kāpuriņa rodas neliels polips ar vairākiem tausteklīšiem. D kal 64, 108. Šī rāmā zivtiņa dzīvo starp koraļļiem un barojas ar polipiem, kuri reizēm neuzmanīgi izlien no savām mājiņām. Zv 63, 17, 32. .. Golfa straume .. ļauj mitināties šajos ūdeņos koraļļu polipiem, tipiskajiem tropu jūras sīkajiem dzīvnieciņiem. Lielais 1, 9.

2. med. *Patoloģisks bārkstveida vai sēņveida izaugums uz gļotādas.*

poliptihs, -a, v. *Vairāku saturā saistītu tēlotājas mākslas darbu (piemēram, gleznu) kopums uz vienas pamatnes vai vairākām pamatnēm.* □ Izstādē sižeta attīstības secībā izvietotais «Pēra Ginta» scenogrāfiskais poliptihs rada pārsteidzošu iespaidu. Pad J 80, 137, 4.

polipveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir polipa forma, veids.* P. organismi. P. izaugums.

polipveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **polipveidīgi.** *Polipveida.*

poliritmija, -as, s.; parasti vsk. **1.** mūz. *Dažādu ritmu vienlaicīgs apvienojums skaņdarbā.* □ .. poliritmija sastopama vislielākajā skaņdarbu vairumā .. Krasinska, Utkins 1, 88.

2. literat. *Dažādu ritmu apvienojums dzejā, kas nav veidota pēc brīvo vārsmu principa.* □ 20. gadsimts nāk kā intensīvu meklējumu laiks arī versifikācijā. Pastiprinās poliritmijas tendences .. Valeinis 3, 97.

poliritmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **poliritmiski. 1.** mūz. *Saistīts ar poliritmiju (1), tai raksturīgs.* P. skaņdarbs.

2. literat. *Saistīts ar poliritmiju (2), tai raksturīgs.* □ Versifikācijā pastiprinās poliritmiskas tendences, kas ļauj vārsmās elastīgāk atbalsot dzīves daudzveidību tās dažādajās noskaņās .. Valeinis 2, 103.

polisa, -as, s.; vēst. *Sociālekonomiski un politiski suverēna pilsēta kopā ar tās apkārtējo teritoriju (senajā Grieķijā, Romā); pilsētvalsts.* □ .. [senā] Grieķija sastāvēja no ļoti daudzām valstiskām vienībām — pilsētvalstīm ([grieķu] polis). .. Senajā Grieķijā attīstījās aktīva diplomātiskā darbība, kas izpaudās sarunās, vēstniecību nosūtīšanā un pieņemšanā, polisu kopēju apspriežu sasaukšanā .. Fogels, Grīnbergs 1, 8.

polisaharīdi, -u, vsk. polisaharīds, -a, v. *Saliktu ogļhidrātu grupa, kuru hidrolīzē rodas vairākas vienkāršo cukuru — monosaharīdu — molekulas (piemēram, ciete, celuloze, glikogēns).* Polisaharīdu hidrolīze. □ .. polisaharīdiem (stērķelei un celulozei) nav nekādu cukuru īpašību, lai gan pēc savas uzbūves tie ir vienkāršo cukuru kondensācijas produkti. Zin T 64, 7, 14.

polise, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Apliecība, ko apdrošināšanas iestāde izsniedz personai vai iestādei, kura ir ko apdrošinājusi.* Apdrošināšanas p. Parastā p. Tipveida p. Jauktā p. Vienreizējā p.

polisemantisks, -ais; s. -a, -ā; val. *Polisēmisks.*

polisēmija, -as, s.; parasti vsk.; val. *Divu vai vairāku nozīmju piemitība (valodas vienībai).* Vārda p. Locījuma formas p.

polisēmisks, -ais; s. -a, -ā; val. *Tāds, kam ir divas vai vairākas nozīmes (par valodas vienību).* Polisēmiska vārdkopa. □ Sarunvalodas vai vienkāršrunas stilistisko papildkomponentu diezgan bieži iegūst polisēmiska vārda atsevišķa nozīme .. Laua 1, 89.

polisērskābe, -es, s.; parasti vsk.; ķīm. *Sērskābe, kuras molekulā ir vairāki sēra atomi ar oksidēšanas pakāpi VI.*

polisindetons, -a, v.: literat., val. *Sintaktiska konstrukcija, kurai raksturīga saikļu skaita palielināšana.* □ ..polisindetons ir figūra, kas saistās ar tīšu saikļu skaita palielinājumu, tādējādi izdalot atsevišķus vārdus.. Piemēram: Cik tāli vien aizlaižas skats, pļavas un lauki, un mežmalas tērces, un ūdens klajums zils un plats. Valeinis 1, 226.

polisintētisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **polisintētiski.** *Tāds, kas sastāv no vairākām, daudzām daļām.* Polisintētiskās valodas val. — *valodas, kurās raksturīgas izteikuma veida vienības, ko veido, saistot dažāda tipa semantiskus elementus.* □ Viens no vienkāršākajiem ir tā saucamais paralēlais saaugums jeb polisintētiskie dvīņi, kur paralēli saaugušas visas vienādi orientētās kristālu skaldnes un šķautnes. Tādus polisintētiskos dvīņus var novērot dažiem laukšpatiem.. Upīte 1, 108.

polisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **poliski.** *Tāds, kas ir rakstīts, runāts poļu valodā; raksturīgs poļu valodai, saistīts ar to; raksturīgs poļiem.* P. ornaments. Poliska izruna. □ Komandieris ar garajām ūsām un polisko uzvārdu Kupčinskis atnesa drēbju kaudzi. Spāre 5, 310. Broņevickis piedevām runāja poliski, bet es tajā laikā vēl nebiju īsti apguvusi krievu valodu... Zv 75, 6, 17. Tad nāca slaveno futbolistu sērija, kuriem bija poliska izcelsme. Sports 66, 105, 3.

polismenis, -ņa, v.; **polismene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Policists (Anglijā, Amerikas Savienotajās Valstīs).* □ ..jāatzīmē ārkārtīgi daudzo [angļu] autovadītāju apbrīnojamā izveicība un omulīgo polismeņu — satiksmes regulētāju — olimpiskais miers.. Lit M 56, 46, 4. Vestibilā [parlamenta ēkā] polismene, lietišķi kā Anglijas muzejos, pārmeklē rokassomiņas.. Liesma 82, 5, 25.

polispasts, -a, v.; tehn. *Kravas ceļamais mehānisms, kas sastāv no vairākiem kustīgiem un nekustīgiem blokiem, kuriem pārlikta pāri trose vai virve.* Ķēdes p. Polispasta trose.

polistirols, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Sintētisks polimērs — cieta, bezkrāsaina viela, no kā iegūst, piemēram, plastmasu.* Putu p. Polistirola antena. □ Sevišķi strauji pēdējā laikā aug pieprasījums pēc polietilēna, polistirola, polivinilhlorīda un citiem polimēriem, kuriem piemīt universālas fizikāli mehāniskās īpašības un kurus tāpēc var plaši izmantot dažādās tautas saimniecības nozarēs. Zin T 63, 3, 7. Par dielektriķi parasti izmanto dažādas plastmasas — polistirolu, polivinilhlorīdu.. Zin T 62, 5, 26. ..pēdējā laikā Holandē gurķu augsnei ieteic piejaukt saputotu un pēc tam izžāvētu polistirolu, kas izveido graudainu struktūru un padara augsni gaisa caurlaidīgu. DD 66, 12, 9.

politapsardze, -es, s.; parasti vsk.; vēst. *Politiskā apsardze.* □ ..nebija šaubu, ka politapsardze uzmanīja katru Jāņa Līduma soli brīvībā. Lācis 12, 127.

politbirojs, -a, v. *Marksistiski ļeņiniskas partijas Centrālās Komitejas vēlēts orgāns kārtējā partijas darba vadīšanai Centrālās Komitejas plēnumu starplaikos.*

politdaļa, -as, s.; vēst. *Politiskā (kādas organizācijas, orgāna u. tml.) daļa.* □ 1919. gada sākumā viņš jau atkal ir Latvijā, Daugavpilī. Šeit viņš aktīvi darbojas Padomju Latvijas armijas politdaļas orgānos. Zv 75, 11, 16. Latviešu divīzija steidzās Latvijas proletariātam palīgā, un Kārli Dozīti kopā ar divīzijas štābu un politdaļu 1919. gada janvāra sākumā varēja sastapt gan Valmierā, gan citās vietās. Zv 66, 18, 15. Tad prātā nāca dienesta pienākumi, politdaļas priekšnieks. Kādā darbā viņš tagad Imšu norīkos: vai atstās turpat politdaļā par instruktoru vai aizsūtīs uz pulku. Krieviņš 3, 146.

politdarbinieks, -a, v.; **politdarbiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; vēst. *Padomju Savienības Komunistiskās partijas pilnvarotais Sarkanajā Armijā (no 1918. gada līdz 1942. gadam), kas veica politiskās izglītības un audzināšanas darbu; politiskais vadītājs.* □ Pirmais atnāca partijas Centrālkomitejas sūtītais politdarbinieks Jānis Vimba.. Lācis VII, 469. Daudzi strēlnieki, komandieri un politdarbinieki turpināja dienestu Sarkanās Armijas rindās arī pēc pilsoņu kara. D kal 78, 210. ..Ziemelis vienmēr izmanto izdevību aprunāties ar citu karaspēka vienību politdarbiniekiem. Spāre 5, 405.

politdarbs, -a, v. *Politiskās izglītības un audzināšanas darbs.* □ Pulka komisārs Vimba uzstāja, ka Akmentiņam ar Kapeiku.. jāizraugās vietnieki politdarbam. «Tiem nāksies veikt audzināšanas darbu ne vien starp partizāniem, bet arī iedzīvotāju vidū.» Lācis VII, 475. Darbojos galvenokārt politdarbā vairākos rajonos. Dažreiz klājās labi, citreiz pagrūti. Avotiņa, Peters 1, 75.

politdiena, -as, s. *Diena, kurā partijas, organizāciju un uzņēmumu vadošie darbinieki tiekas ar darbaļaužu kolektīviem, lai apspriestu aktuālus jautājumus.* □ Jau vairākus gadus mūsu republikā tiek organizētas vienotās politdienas. Ik mēneša otrajā otrdienā lektori — partijas un padomju vadošie darbinieki, ministriju, resoru, svarīgāko dienestu vadītāji — ierodas darba kolektīvos, pilsoņu dzīvesvietās, lai runātu par svarīgām mūsu politikas un ekonomikas aktualitātēm, par sociālās attīstības perspektīvām.. Cīņa 81, 17, 1. Pilsētā ieviesta vienota politdiena, kad katram uzņēmumam, organizācijai ir iespējas tikties ar pilsētas vadošajiem darbiniekiem. Cīņa 78, 231, 2. ..Rīgā ikmēneša politdienas kļuvušas jau par tradīciju, par vienu no idejiski politiskā masu darba ietekmīgākajām formām. Rīgas B 82, 17, 2.

politehnikums, -a, v. *Vidējā vai augstākā tehniskā mācību iestāde, kurā ir dažādu tehnikas nozaru nodaļas.* □ Domāju, ka drīz ikvienam strādniekam būs nepieciešama speciālā tehniskā izglītība, tāpēc iestājos un šogad beigšu industriālā politehnikuma vakara nodaļu. Liesma 58, 9, 1. Gdaņskas politehnikumā 8 fakultātes ar 7000 studentiem.. Arhitektū-

ras fakultātē mācās 470 studentu. Lit M 56, 43, 4. Laikā no 1862. gada līdz 1918. gadam lielu ieguldījumu ķīmijas, matemātikas un vairāku tehnisko zinātņu nozaru attīstībā devis Rīgas politehniskais institūts (tā sākotnējais nosaukums — Rīgas politehnikums). Vēstis 73, 8, 26.

politehnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **politehniski.** *Saistīts ar dažādām tehnikas, ražošanas nozarēm, tām raksturīgs (parasti izglītībā).* Politehniskais institūts. Politehniskā izglītība — *izglītība, kuras saturā iekļauts zināšanu kopums par galvenajiem ražošanas principiem un nozarēm, vispārtehnisko prasmju un iemaņu izveide.* □ 1862. gadā dibinātais Rīgas Politehnikums bija vecākā politehniskā augstskola Krievijā. Stradiņš 1, 172. ..rajonā izveidojās stabils skolu tīkls: piecas politehniskā darba vidusskolas, viena vakara vidusskola ar neklātienes nodaļu.. PL Skola 62, 8, 8. ..politehniskās sagatavošanas.. jēdzienā ietverama vispirms zinātņu pamatu saiknes nostiprināšana ar dzīvi, ar darbu.. Sk Av 66, 31, 2.

politehnisms, -a, v.; parasti vsk. *Mācību sistēma, kuras mērķis ir sniegt teorētiskas un praktiskas zināšanas par ražošanas principiem un nozarēm, izveidot vispārtehniskas prasmes un iemaņas.*

politehnizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process* → *politehnizēt.* □ Politehnizācija vispārizglītojošā skolā, pārrunas klasē un pionieru pulciņā, satikšanās ar pirmrindniekiem, ekskursijas uz rūpniecības uzņēmumiem.. var daudz palīdzēt profesijas izvēlē. PL Siev 54, 2, 22. ..skolās pašlaik liela uzmanība tiek veltīta politehnizācijai. ..jāpanāk, lai skolas sagatavotu jauniešus.. ražošanas darbam. Rīgas B 58, 17, 2.

politehnizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Plaši ieviest politehnisko izglītību (mācību iestādēs, mācību sistēmā).*

politeisms [polite-isms], -a, v.; parasti vsk. *Reliģija, kuras pamatā ir daudzu dievu kults; daudzdievība.* □ ..kā dabas pētnieks viņš [J. V. Gēte] bija panteists, bet dzejiskajā pasaules izjūtā bieži ieslīdēja duālismā un pat politeismā.. Kar 82, 4, 158.

politeistisks [polite-istisks], -ais; s. -a, -ā; apst. **politeistiski.** *Saistīts ar politeismu, tam raksturīgs.* Politeistiska reliģija. P. kults.

politeists [polite-ists], -a, v.; **politeiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Politeisma piekritējs.*

politekonomija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātne par ražošanas attiecību attīstību; politiskā ekonomija.*

politekonomisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **politekonomiski.** *Saistīts ar politisko ekonomiju, tai raksturīgs.*

politemigrants, -a, v.; **politemigrante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Politiskais emigrants.* □ Mani tuvinieki bieži tikās ar tādiem pašiem politemigrantiem kā mēs.. Bērce 6, 100. Sarkanā Palīdzība cīnās par revolucionāro politemigrantu tiesībām. F Deglavs I, 172.

politieslodzītais, -ā, v.; **politieslodzītā,** -ās, s. *Politiskais ieslodzītais.* □ Revolucionārā darbaļaužu cīņa pret pilsonisko valdību Latvijā [1932. gadā] paasinās, un upuru skaits pieaug ar katru dienu. ..cietumi pilni politieslodzīto. F Deglavs I, 173. Tad mani biedri nolēma, ka jāpalīdz politieslodzītajiem Spānijas cietumos. Cīņa 69, 102, 2. Sevišķi daudz demonstrantu sapulcējās pie Centrālcietuma, kurā atradās lielākā daļa politieslodzīto, nelokāmo revolūcijas cīnītāju. Zv 76, 12, 3.

politika, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Sabiedriskās darbības nozare, kurā ietilpst valsts iekārta, pārvalde, darbība, attiecības starp šķirām, sociālām grupām, tautām, valstīm.* Padomju Sociālistisko Republiku Savienības p. Valsts p. Komunistisko partiju p. Mierīgas līdzāspastāvēšanas p. Nacionālā p. Neitralitātes p. Buržuāzijas p. Reakcionāra p. Agrārā p. Orientēties politikā. Iekšējā politika — *iekšpolitika.* Ārējā politika — *ārpolitika.* Ekonomiskā politika — *saimnieciskie pasākumi, kurus valsts vara realizē valdošās šķiras interesēs.* Politikas zinātne — *zinātnes nozare, kas pētī politikas jautājumus; politoloģija.* □ Partija uzskata sociālo politiku par spēcīgu mūsu zemes attīstības paātrināšanas, masu darba rosmes un sabiedriski politiskās aktivitātes kāpināšanas, jauna cilvēka veidošanas un sociālistiskā dzīves veida nostiprināšanas līdzekli, par svarīgu sabiedrības politiskās stabilitātes faktoru. PSKP Programma 30. Padomju Savienība arī turpmāk paliek uzticīga miera un drošības politikai, tautu vienlīdzības un draudzības politikai. Zv 52, 6, 2. Viktors īsu mirkli klausījās, it kā pārliecinādamies, vai tiešām vēl pēdējā brīdī [pirms kara] nevarētu būt noticis kāds lūzums pasaules politikā.. Strāls 2, 28. ..valsts suverenitāte ir valsts augstākā vara tās teritorijā, kurā tā realizē valdošās šķiras iekšējo politiku, tā ir valsts neatkarība starptautiskajos sakaros, kad valsts realizē savu ārējo politiku, kas ir tās iekšējās politikas turpinājums attiecībās ar citām valstīm. Fogels, Grīnbergs 1, 55.

2. *Iepriekš pārdomāta, apsvērta, arī attapīga izturēšanās, rīcība, arī paņēmienu kopums kāda (parasti savtīga) mērķa sasniegšanai.* □ Atstāt gaļu uz šķīvja, to nepieļauj mūsu [mācekļu] politika: lai madama [meistara sieva] nedomātu, ka porcija par lielu un tāpēc samazināma. Sēlis 4a, 14. Mātei sava politika — palikt malā. Jānis sen atšifrējis šo it kā pedagoģisko paņēmienu. Aiz bažām, ka bērni pārmetīs viņai, māte slēpj patiesību. Spāre 6, 278.

politikānis, -ņa, v.; **politikāne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; niev. *Bezprincipu politiķis, cilvēks, kas darbojas kādas pretējas, naidīgas šķiras politikas interesēs.* □ Divdesmito gadu beigās un trīsdesmito gadu sākumā viņš ar vairākiem pseidonīmiem publicētos rakstos un satīriskās replikās nosodīja klerikālismu, atmaskoja buržuāzisko politikāņu tumšās mahinācijas. Vējāns 5, 101. ..kad [domes vēlēšanās] balsis bija sazvejotas, visi šie solījumi pagaisa kā ziepju burbuļi. Šiem politikāņiem taču nebija jāatbild saviem vēlētājiem. Cīņa 63, 23, 2.

politiķis, -ķa, v.; **politiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Cilvēks, kas darbojas politikā; politisks darbinieks.* Gudrs p. Tālredzīgs p. Progresīvs p. Buržuāziskie politiķi. □ Bet Ceplis jūsmoja tāļāk: «..es tikšu nākošā saeimā. Rūpniekam jābūt arī politiķim un jāpiedalās valsts likumu došanā.» Rozītis III, 114. De Golls jau kopš savas politiskās karjeras sākuma pazīstams kā reakcionāra virziena politiķis. Zv 63, 2, 30. sal. Savādi: tavā priekšā ir vienkāršs cilvēks, kam būtu jādomā un jārūpējas par ģeogrāfisko datu savākšanu, bet viņš spriež, runā, secina kā politiķis, kā plaša vēriena valstsvīrs. Vējāns 5, 217.

politinformācija, -as, s. *Mutvārdu propagandā un aģitācijā — aktuālu politisku jautājumu izskaidrošana; attiecīgā nodarbība; politiskā informācija.* □ Skolēni politinformācijās stāsta par jaunākajiem notikumiem mūsu valstī un ārzemēs. PL Skola 62, 5, 55. Visā rūpnīcā noteikta konkrēta diena politinformācijām. Hor 76, 23, 6.

politinformators, -a, v.; **politinformatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Cilvēks, kas veic politisko informāciju, vada attiecīgās nodarbības; politiskais informators.* □ Cilvēki vienmēr ir informēti par jaunākajiem notikumiem. Politinformatoram vai propagandistam vairs nav jāstāsta par notikumu, bet gan tas jākomentē, jāizskaidro, lai cilvēks pareizi saprastu un novērtētu. Hor 76, 1, 7. Politinformatoru grupu apstiprina partijas komitejas sēdē, arī pārrunu grafikus apstiprina partijas komiteja. Hor 76, 23, 6. Aģitatoram, politinformatoram, lektoram jāizskaidro, kas tiek darīts un kas jādara, lai sekmīgi atrisinātu kārtējos uzdevumus sociālajā, ekonomiskajā un kultūras celtniecības jomā. Hor 79, 12, 3.

politipisks, -ais; s. -a, -ā; biol. *Savienojumā «politipiska suga»: suga, kas sastāv no vairākām pasugām.* □ Sugas, kuras ir ļoti plaši izplatītas lielās teritorijās, bieži ir politipiskas.. Zin T 82, 8, 19. ..sugas, kas apdzīvo lielus areālus un sastāv no atsevišķām pasugām, ir politipiskas. Zin T 81, 8, 24.

politisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **politiski. 1.** *Saistīts ar politiku (1), tai raksturīgs.* Politiskā iekārta. Politiskais režīms. Politiska partija. Politiskas pārmaiņas. Politiska krīze. Politiskās tiesības. Politiskā apziņa. Politiskā izglītība. Politiskais masu darbs. Politiska darbība. P. darbinieks. Sabiedriski politiskā literatūra. P. streiks. P. noziegums. Politiskā policija. Politiskā ģeogrāfija. Politiskā ekonomija — *zināme par ražošanas attiecību attīstību.* Politiskā informācija — *mutvārdu propagandā un aģitācijā — aktuālu politisku jautājumu izskaidrošana; attiecīgā nodarbība; politinformācija.* Politiskais informators — *cilvēks, kas veic politisko informāciju, vada attiecīgās nodarbības; politinformators.* Politiskās mācības — *sistemātisku zināšanu apguve politikas jautājumos; attiecīgās nodarbības; politmācības.* Politiskā pārruna — *mutvārdu aģitācijas forma — pārruna par aktuāliem politiskiem jautājumiem; politpārruna.* Politiskā nodaļa vēst. — *Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas, vēlāk — Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas politisks orgāns (līdz 1956. gadam), ko nodibināja atsevišķos sociālisma celtniecības iecirkņos, Bruņotajos Spēkos partijas vadības un politiskā darba pastiprināšanai.* Politiskais vadītājs vēst. — *Padomju Savienības Komunistiskās partijas pilnvarotais Sarkanajā Armijā (no 1918. gada līdz 1942. gadam), kas veica politiskās izglītības un audzināšanas darbu.* Politiskais ieslodzītais — *persona, kas atrodas ieslodzījumā likumā aizliegtas politiskās darbības dēļ.* Politiskā diskriminācija — *politisko tiesību ierobežošana vai pilnīgs aizliegums.* Politiskā nāve — *sods — visu politisko un pilsoņa tiesību atņemšana.* Politiskā (arī politiskās policijas) pārvalde, arī politiskā apsardze vēst. — *politiskā policija (buržuāziskajā Latvijā no 1920. gada līdz 1940. gadam), kuras galvenais uzdevums bija cīņa pret Latvijas Komunistiskās partijas vadīto revolucionāro kustību.* □ Padomju sabiedrības vadošais un virzošais spēks, tās politiskās sistēmas, valsts un sabiedrisko organizāciju kodols ir Padomju Savienības Komunistiskā partija. PSRS Konstitūcija 7. Padomju valstī tautvaldība ir sociālisma politiskās sistēmas pašā pamatā. Cīņa 80, 163, 2. Pie [starptautiskiem] politiskiem līgumiem pieskaita līgumus par valstu starptautisku savienību, par savstarpēju palīdzību, neuzbrukšanu, neitralitāti, par diplomātisko sakaru izveidošanu, par sadarbību kosmosā.. Fogels, Grīnbergs 1, 80. Krievu buržuāzija centās nostiprināt Pagaidu valdības politiskās pozīcijas, koncentrēt tās rokās visu politisko varu. Hor 77, 5, 12.

2. lietv. nozīmē: politiskais, -ā, v.; politiskā, -ās, s. *Cilvēks, kas izcieš sodu par likumā aizliegtu politisku darbību.* □ Pagājušā gada trauksmainajās jūnija dienās, kad Rīgas darbaļaudis atvēra Centrālcietuma vārtus, Mārtiņš Biezais kopā ar citiem politiskajiem iznāca brīvībā. Krieviņš 3, 5.

politizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process, arī rezultāts* → *politizēt (1).*

politizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** trans. *Radīt (kam) politisku raksturu; ciešāk saistīt (ko) ar politiku.* □ Uzsūcot sevī.. reliģijas politizētās dogmas, cionisms izvirzīja trīs pamattēzes.. Cīņa 81, 125, 2.

2. intrans.; iron. *Spriedelēt par politikas jautājumiem.*

politizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Reil.* → *politizēt (1); tikt politizētam.* □ Pašlaik Eiropā un Amerikā kino politizējas un sociologizējas, aizvien vairāk filmās — arī masu produkcijā — tiek skarti politiski un sociāli jautājumi. Cīņa 74, 299, 4.

politizspiedze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; niev. *Politiskā pārvalde.* □ Mēs sēžam tajā pašā namā, kur politizspiedzes okšķeri ne vienreiz vien rīkojuši kratīšanas, meklējot pagrīdes literatūru. Zv 64, 16, 4. ..21 gadu veco meiteni politizspiedze jau izsekojusi un apcietina. Kar 81, 12, 178.

politkatordznieks, -a, v.; **politkatordzniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; neakt. *Persona, kam piespriesta katorga par likumā aizliegtu politisku darbību.* □ ..gāja pa Krievijas plašumiem uz Sibīriju važās iekalto politkatordznieku kolonnas. Pad J 70, 223, 3. Pie mums uz 4. korpusa viennīcām pārveda sešus politkatordzniekus ar vienu dzeltenu uzšuvi uz rokas. Tas nozīmēja, ka viņi bija iedalīti zemākajā kategorijā. Cīņa 67, 176, 2.

politmācības, -u, vsk. politmācība, -as, s. *Sistemātisku zināšanu apguve politikas jautājumos; attiecīgās nodarbības; politiskās mācības.* □ Ventspils rajonā.. politmācību gadā strādāja 8 marksisma-ļeņinisma pamatu skolas, 22 politskolas un 13 teorētiskie semināri. Cīņa 71, 178, 1. Kaujas mācības mijās ar politmācībām.. Saulītis 12, 13. Annai tovakar bija aspriede ar politmācību pulciņu vadītājiem.. Lācis 12, 522.

politmasu, ģen., nelok. *Saistīts ar plašu iedzīvotāju masu politisko izglītošanu un audzināšanu.* □ ..politmasu sektors kontrolē politinformāciju norisi skolā. Hor 79, 16, 11.

politminimums, -a, v.; parasti vsk. *Galveno, nepieciešamāko politisko zināšanu kopums.* Apgūt politminimumu.

politnodaļa, -as, s.; vēst. *Politiskā nodaļa.*

politnodarbība, -as, s. *Politisko mācību nodarbība.* Apmeklēt politnodarbības. Politnodarbību vadītājs.

politologs, -a, v.; **politoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Politoloģijas speciālists.* □ Rietumu politologi ne velti apgalvo: 70. gadu pieredze liecina, ka astoņdesmitajiem gadiem ir jāizstrādā vispārēja kapitālisma izdzīvošanas stratēģija, lai ierobežotu kreiso spēku politisko aktivitāti. Cīņa 81, 3, 3. Daži buržuāziskie politologi cenšas kritizēt demokrātisko tēzi, ka pilsoņu tiesības un brīvības garantē tautas un valsts interešu vienotība. Lit M 79, 40, 2. Viņš labi pārvalda to īpašo «konceptuālo» valodu, kurā runā amerikāņu sociologi un politologi. Hor 80, 6, 37.

politoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes nozare, kas pētī politikas jautājumus; politikas zinātne.* □ Ilgus gadus militārās huntas pamatu nostiprināšanos sekmēja Brazīlijas ekonomikas straujais pieaugums, ko buržuāziskā politoloģija mēdza dēvēt par «brazīliešu brīnumu».. Cīņa 78, 238, 3.

politoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **politoloģiski.** *Saistīts ar politoloģiju, tai raksturīgs.*

politonalitāte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; mūz. *Dažādu (parasti divu) tonalitāšu vienlaicīgs apvienojums skaņdarbā.* □ 20. gadsimta mūzikā dažreiz sastopams īpatnējs skanējums, ko veido politonalitāte. Krasinska, Utkins 1, 280. Plaši [simfonijā] izmantota politonalitāte, kuras dažādie slāņi var piešķirt mūzikai īpašu krāsainību un izteiksmību. Lit M 67, 30, 8. Stipri evolucionējusi viņa [komponista] harmoniskā valoda, dažkārt ļoti krāsaina un izsmalcināta, bet pēdējā perioda darbos neskaidrāka, ar zināmu pašmērķīgu saasināšanās tendenci, brīžam politonalitātes paņēmieniem, stipru disonanses kultu. Māksla 59, 1, 27.

politonāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **politonāli;** mūz. *Saistīts ar politonalitāti, tai raksturīgs.* □ Piezīmēsim, ka visi trīs instrumenti spēlē dažādās toņkārtās.. Rezultātā rodas.. politonālās attiecības.. Māksla 61, 4, 19. Vairāku jauno autoru daiļradē stabilāk iezīmējušās tādas muzikālās domāšanas likumsakarības un principi kā lineārā harmonija, politonālā linearitāte, dodekafonija, sonoristika.. Lit M 68, 4, 8.

politpārruna, -as, s. *Mutvārdu aģitācijas forma — pārruna par aktuāliem politiskiem jautājumiem; politiskā pārruna.* □ Skolā bērni rūdās idejiski, veidojas viņu pilsoniskā apziņa un gatavība aktīvai cīņai par virzību uz priekšu, par komunisma ideāliem. Šai darbā ļoti liela nozīme politpārrunai. Cīņa 82, 24, 2. Politpārrunā atklājas skolēnu idejiskā pārliecība, prasme izsacīties, aizstāvēt savus uzskatus. Cīņa 82, 24, 2.

politpārvalde, -es, dsk. ģen. -žu, s.; vēst. *Politiskā pārvalde.* Politpārvaldes aģents. □ Ar manīga provokatora palīdzību fašistiskā politpārvalde 11. aprīļa naktī mēģināja pilnīgi paralizēt dziļā pagrīdē iedzīto revolucionāro kustību. Tika apcietināti cīņās rūdīti komunistiskās partijas biedri.. Zv 64, 8, 17. ..«par līdzdalību komunistiskā organizācijā» ārsti apcietināja un kādu laiku turēja politpārvaldē, bet pēc tam atlaida no darba. Ves 79, 3, vāku 3. lpp. «Jā, katru gadu pirms strādnieku svētkiem viņi sabāž politpārvaldē un prefektūrā visas aresta telpas pilnas ar kreisajiem.» Sakse 6, 296.

politpulciņš, -a, v. *Politisko mācību pulciņš.* □ Jaunajā mācību gadā skolotāju politpulciņu un teorētisko semināru pamatuzdevums ir saistīt visu plašo apskatāmo jautājumu loku ar PSKP XXII kongresa lēmumiem.. PL Skola 62, 9, 5.

politskola, -as, s. *Politisko mācību forma politisko pamatjautājumu apgūšanai.* □ ..rajonā.. politmācību gadā strādāja 8 marksisma-ļeņinisma pamatu skolas, 22 politskolas un 13 teorētiskie semināri. Cīņa 71, 178, 1.

politstunda, -as, s. *Politisko mācību nodarbība.*

politūra, -as, s. *Laka, sveķu šķīdums spirtā, ko parasti izmanto koksnes izstrādājumu virsmas spodrināšanai.* Gaišā p. Tumšā p. □ Mēbeļu apdarē lieto caurspīdīgas lakas vai politūru, kas dod iespēju cauri uzklājuma kārtai redzēt dabisko koksni.. Zin T 64, 11, 31. Dobeles fabrika «Spodrība» mēbeļu tīrīšanai un pulēšanai ražo politūru.. Ves 75, 12, 14. Mitrs gaiss ir dzelzs priekšmetu ienaidnieks: tie sāk rūsēt. Lai to novērstu, laiku pa laikam priekšmetus vajag noberzt ar politūru. PL Siev 82, 11, 23.

politvadītājs, -a, v.; **politvadītāja,** -as, s.; vēst. *Politiskais vadītājs.* □ ..partijas, padomju un komjaunatnes darbiniekus iecēla par daļu komisāriem un apakšvienību politvadītājiem. Zv 74, 19, 5. Laukums ap ugunskuru drīz pārvērtās par savdabīgu rotas vai batal-

jona klubu, kuru vadīja kāds uzņēmīgs strēlnieks vai rotas politvadītājs. Krieviņš 3, 58.

poliuretāni [poli-uretāni], -u, vsk. poliuretāns, -a, v.; ķīm. *Sintētiski polimēri — cietas, elastīgas vielas, no kā iegūst, piemēram, putuplastus, plēves, kaučuku.* □ Poliuretāni ir viegli mehāniski apstrādājami .. Zin T 77, 4, 21.

polivinilhlorīds, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Sintētisks polimērs — balta, cieta, izturīga viela, no kā iegūst, piemēram, šķiedras, plēves.* □ Polivinilhlorīda plēve ir elastīga, labi stiepjama, ūdens un gaisa necaurlaidīga .. DD 70, 11, 8. No polivinilhlorīda sveķiem ražo divu veidu linolejus .. Lauku Dzīve 76, 12, 29.

polivinilspirts, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Bezkrāsains termoplastisks materiāls, ko izmanto ārstniecības vielu, asins un plazmas aizstājēju ražošanā.* □ Klīnikas pacienti apgalvo, ka polivinilspirta apsējs radot patīkamu siltuma izjūtu un atvieglojot sāpes. Rīgas B 70, 274, 6.

polivitamīni, -u, v.; tikai dsk. *Preparāti, kas satur vairākus vitamīnus.* □ ..dažādu slimību profilaksei un ārstēšanai tiek lietoti kombinētie vitamīnu preparāti — polivitamīni. Ves 78, 1, 30. Tā kā grūtniecības laikā ir liels vitamīnu patēriņš, tad ieteicams papildus lietot polivitamīnus. Ves 68, 7, 7.

polivitaminizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Bagātināt (pārtikas produktu) ar vairākiem vitamīniem.* □ Polivitaminizētais medus ir dabiskais medus ar organismam svarīgāko vitamīnu (A, B_1, B_2, C, PP, D) un kalcija sāļu piedevu. Ves 77, 5, 13.

polka, -as, s. *Strauja deja $^2/_4$ taktsmērā; šīs dejas mūzika.* □ Ivans ar akordeonu arī pārnāca uz telpām, un tūlīt sākās deja, strauja polka, kas tik labi saderēja ar šīvakara noskaņu. Sakse 7, 350. Polkas solis — pat to viņa gāja mācīties pie Bārsritiņas, viņas abas lēca pa Ritiņas lielajām, spodrajām istabām. Zigmonte 1, 83. Viņi [spēlmaņi] bija krietni saspēlējušies, droši un saskaņoti rāva vaļā maršus, polkas .. Dorbe 6, 10.

pollūcija, -as, s.; med. *Nepatvaļīga sēklas noplūšana (parasti miegā).*

polo, nelok., v.; fizk. *Komandu sporta spēle, kuras mērķis ir (parasti jājot uz zirgiem, arī braucot ar velosipēdiem) ar īpašu nūju ieraidīt nelielu bumbu pretinieka vārtos.* P. laukums. P. nūja. P. sacensības. Ūdens polo — *komandu sporta spēle uz ūdens, kuras mērķis ir ieraidīt bumbu pretinieka vārtos; ūdenspolo.* □ Uz kāda laukuma spēlēja polo. Drukni vīrieši, jādami gudros zirgos, dzenāja bumbiņu, .. un tūkstoš cilvēku sekoja katrai viņu kustībai. Lācis 5, 304. Indijas pilsētā Džaipūrā salasījās 70 000 skatītāju, lai noraudzītos neparastu maču. Te pirmo reizi notika polo spēle uz ziloņiem. Zv 76, 17, 8. Vairākos sporta veidos — peldēšanā, ūdens polo, riteņbraukšanā trekā, modernajā pieccīņā — mūsu republikas sportisti izrādījās pilnīgi nesagatavoti .. Lit M 56, 34, 1.

polonēze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Lēna, svinīga poļu deja, arī sarīkojumu deja $^3/_4$ taktsmērā (ar ko parasti sāk dejas svinīgos sarīkojumos); šīs dejas mūzika.* □ Viesi, noskatījušies balles atklāšanas ceremoniālu, kārtojās polonēzei. M Zariņš 4, 17. ..orķestris viņu sagaidīja ar maršu, un viņš .. uzsāka dejas laukumā polonēzi. Fimbers 1, 381. Patriotiskās idejas [F. Šopēna skaņdarbos] sevišķi skaidri izpaužas polonēzēs, kas gan cildina poļu tautu .., gan ir traģisku pārdzīvojumu un smeldzes iezīmētas .. Māksla 60, 1, 45.

polonijs, -a, v.; parasti vsk. *Radioaktīvs ķīmiskais elements — sudrabaini balts metāls.* Polonija izotopi. □ ..1898. gada jūlijā abi zinātnieki [Marija un Pjērs Kirī] atklāja vienu no šiem jaunajiem elementiem, kuru Marija Kirī par godu savai dzimtenei Polijai nosauca par poloniju .. Upīte 1, 33. Pēdējos divos gados tabakas degšanas produktos atrada radioaktīvo poloniju .. Zin T 67, 6, 44.

polonisms, -a, v.; val. *Aizguvums no poļu valodas.*

polovcieši, -u, v.; **polovcietis,** -ša, v.; **polovciete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. **1.** dsk., v. *Mongoloīdu izcelsmes klejotāju tauta (no 11. gadsimta līdz 13. gadsimtam) Krievijas dienvidu stepju apgabalos.* □ Atcerēsimies .. M. Gļinkas, A. Borodina .. un citu komponistu mākslu, kurā blakus krieviskajām noskaņām rodami arī spilgti spāņu, itāļu, polovciešu, somu un citu tautu mūzikas elementi. Lit M 56, 18, 4.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.*

pols, -a, v. **1.** *Viens no diviem debess ķermeņa punktiem, kurā iedomātā rotācijas ass krustojas ar ķermeņa virsu.* Debess (arī pasaules) pols — *punkts, kurā debess sfēra krustojas ar pasaules asi.* □ Viszemākā temperatūra uz Marsa novērota abu polu rajonā — tur tā sasniedz −100 °C. Zv 62, 23, 3. // *Apgabals, teritorija šāda punkta tuvumā, ap šādu punktu.* Ekspedīcijas uz polu. □ ..jāņem vērā .. polu ledussegas biezums .. Zin T 78, 2, 38. // *Debess ķermeņa virsas vieta, punkts, kur kāda parādība izpaužas visintensīvāk.* Zemeslodes magnētiskais p. □ ..visaukstākā vieta uz zemeslodes — aukstuma pols — ir Antarktīdā; padomju antarktiskajā stacijā Vostok 1960. gada 24. augustā gaisa temperatūra bija −88,3° .. D kal 66, 11. // pārn. *Viens no diviem (kā) galiem.* □ ..[augu šūnu] jaunie hromosomu pāri novietojas šūnas ekvatoriālā plāksnē. Šajā brīdī izzūd kodola apvalks un hromosomu pāru puses sāk attālināties uz šūnas poliem, kur no tām izveidojas divi jauni kodoli. Sudrabs 1, 51. // pārn. *Viens no diviem (kā) krasiem pretstatiem.* □ Tu dzīvo uz zemes Un atceries: Tās poli ir Miers un Nemiers. Osmanis 1, 122. Mēs [buržuāziskajā Latvijā] redzam atkal krasi nodalījušos 2 polus — vienā pusē lauku buržuāziju .. un, no otras puses, ļoti lielo lauku proletāriešu un pusproletāriešu armiju. F Deglavs I, 50. Mēs esam dažādu politisko uzskatu, var pat teikt, dažādu polu cilvēki, un mūsu uzskati par to, kas ir labs un kas slikts sabiedrības dzīvē, ir atšķirīgi. Cīņa 62, 168, 1.

2. fiz. *Savienojumā «magnētiskais pols»: pastāvīga magnēta vai elektromagnēta virsmas*

rajons, no kura iznāk magnētiskā lauka spēka līnijas (ziemeļpols) vai kurā tās ieiet (dienvidpols). // tehn. *Magnetizēta detaļa vai tās daļa, kam ir šāds rajons.* □ Ierosmes tinumu radīto magnētisko plūsmu novada caur gaisa spraugu uz rotējošiem magnēta poliem. TAM 112.

3. el. *Elektriskās strāvas (parasti līdzstrāvas) avota spaile, kurai ir pievienota ārējā ķēde.* Strāvas avota pozitīvais p.

4. fiz. *Nekustīgs punkts, ap ko pagriežas kāds ķermenis.*

polstējums, -a, v. **1.** *Polsterējums (1).* □ Vieglo ratu mīkstais sēdekļu ādas polstējums aicināt aicina nogurušo gājēju piesēsties .. Klīvers 1, 31. .. saimniecei patika dīvāna rāmja, arī krēsla graciozās līnijas. Meistars atjaunojis koka daļas, uzlicis jaunu polstējumu. PL Siev 77, 4, 21.

2. *Polsterējums (2).* Plecu p.

3. *Polsterējums (3).*

polsterējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p o l s t e r ē t (1); arī polsteris (1).* Pabeigt dīvāna polsterējumu. Jūraszāļu p. Vates p. Ādas p. □ Mīkstām mēbelēm vispirms iztīra to mīkstās daļas. Polsterējums var būt pārvilkts ar audumu, ādu, dermatīnu, plastmasu. Mājtur 476. Vieglākas, elegantākas kļuvušas mēbeles ēdnīcām un kafejnīcām. Krēsli — pusmīkstie, ar porolona polsterējumu .. Zin T 65, 4, 18.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p o l s t e r ē t (2); arī polsteris (2).* □ Pleci [kažokam] pagarināti ar polsterējumu. Zv 79, 21, 32. .. sporta jakām biezs plecu polsterējums nebūs tik ērts .. Zv 79, 23, 32. Lai aplikācija izskatītos īpaši dekoratīva, izmanto polsterējumu, reljefu nošuvi .. PL Siev 83, 5, 24.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → p o l s t e r ē t (3); arī polsteris (3).* □ Lai [grimējot] radītu sevišķi lielus, apaļus vaigus, dubultzodu vai skaustu, attiecīgās formas vates polsterus izveido starp divām auduma kārtām. Lai šāds polsterējums būtu mīksts, to nepiesūcina ar laku un jau sākumā virsējo auduma kārtu piekrāso sejas pamattonim. Strēle 1, 45. .. vitāla spēka pārpilno spāņu zemnieku viņš [baletdejotājs] atveidojis .. tādā ķermeņa polsterējumā, ka Sančo Pansa izskatās cik garš, tik arī resns. Māksla 61, 1, 43.

polsterēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Pārklāt (parasti mēbeles vai to daļas) ar polsteri (1).* □ Sevišķi ērti ir mīkstie — polsterētie krēsli. Mājtur 417. Kabinetā stāvēja ar ādu apvilkts dīvāns .. Viss bija polsterēts, durvis sedza biezs popējums .. Bels 4, 65. Telpu norobežošanai gatavo blīvas durvis. Vajadzības gadījumos, trokšņu klusināšanai, tās pat polsterē un pārvelk ar dermatīnu. Mājtur 407.

2. *Iešūt (apģērbā) polsteri (2).* P. vesti. P. mēteli. Polsterēti rītasvārki. □ Viņš valkā polsterētas žaketes, lai slēptu iekritušo krūšukurvi. Spāre 6, 87. Viņš bija ģērbies košās biksēs un plecos stipri polsterētā rūtainā žaketē .. Kar 59, 5, 55.

3. *Piestiprināt (kam) polsteri (3).* □ Ja aktiera seja ļoti vāja, īsti apaļu, pilnīgu vaigu iespaidu ar grimu krāsu palīdzību nevarēs panākt. Tādā gadījumā vaigi jāpolsterē ar vates un auduma līmējumiem .. Strēle 1, 30.

polsteris, -ra, v. **1.** *Ar audumu, ādu u. tml. materiālu apvilkta elastīga spilvenveida detaļa (piemēram, mēbelēm).* Jūraszāļu p. Vates p. Samta p. Dīvāna p. Durvju p. Automobiļa sienu polsteri. Polsteru audums. □ Mīkstām mēbelēm parasti izveido trīs polstera slāņus. Pirmo slāni ieteicams izveidot no jūras zālēm, otro — no zirgu astriem. Trešo — sedzējslāni — izveido no vates. Zin T 62, 11, 26.

2. *Pildījums (piemēram, no vates, vatelīna) starp (apģērba) virsdrēbi un oderi; detaļa, ko iešuj apģērbā, lai veidotu tam vēlamo formu, arī, lai palielinātu tā biezumu.* Jakas p. Vestes p. Rītasvārku p. □ Ja augumam slīpi pleci, ieteicami mazi, mīksti plecu polsteri. Kalniņa 1, 6. Spēlētāji [amerikāņu futbolā] vairāk atgādina hokejistus — biezi polsteri un bruņas uz elkoņiem, pleciem, ceļgaliem, ķiveres, žokļu sargi. Liesma 76, 6, 29. Uz kreisās rokas [peruāņu] pīķu nesēji uzlika biezu vilnas polsteri, pret ko balstīja pīķa galu. Lielais 2, 66.

3. *Elastīgs veidojums, ko piestiprina, lai radītu (kam) vēlamo formu.* □ Lai [grimējot] radītu sevišķi lielus, apaļus vaigus, dubultzodu vai skaustu, attiecīgās formas vates polsterus izveido starp divām auduma kārtām. Strēle 1, 45.

polstēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Polsterēt (1).* □ .. kaimiņu puiši nesa tālāk no uguns nost saimnieka izglābtās polstētās mēbeles. Upīts 18, 71. .. viņš [mācītājs] aiz dusmām .. sita ar dūrēm pret sarkani polstētām kanceles malām .. Laicens 2, 148.

2. *Polsterēt (2).* Polstēti pleci.

3. *Polsterēt (3).*

poļi, -u, v.; **polis,** -ļa, v.; **poliete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Rietumslāvu tauta, Polijas pamatiedzīvotāji.* Poļu valoda. Poļu māksla. □ Mūsdienu poļu literatūra ir bagāta savdabīgiem, spilgtiem talantiem. Jaun Gr 69, 12, 18. Šeit [operas uvertīrā], tāpat kā piedevā spēlētajā mazurkā (ar kori), visspilgtāk izpaudās poļu mūzikas krāšņais tautas kolorīts .. M Zariņš 3, 19. Pēc Livonijas kara poļi ieguva Vidzemi un Latgali .. D kal 82, 109.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.* □ Pusmūža sieviete, pēc tautības poliete, ir atbraukusi ekskursijā no dzimtās Varšavas .. Jaun Gr 66, 12, 9.

○ ◇ Niķu polis (arī pods, maiss) sar. — *niķīgs cilvēks (parasti bērns).* □ Kurā viņš man tāds niķu polis iedzimis, tas meitēns, to lai man kāds pasaka .. Bendrupe 2, 94.

pomāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Kosmētisks līdzeklis — smaržīga, taukaina ziede (piemēram, matiem, lūpām).* Pomādes tūbiņa. Ieziest ūsas ar pomādi. Lūpu pomāde — *kosmētisks līdzeklis — ziede lūpu krāsošanai, arī aizsargāšanai pret vēju, lietus u. tml. iedarbību.* □ .. Skudram frizieris .. labi trekni ar po-

mādi iesmērēja retos matus, lai tie labāk° piegulētu un apsegtu spīdīgi pliko pakausi. Rozītis 3, 208. Roberts Kempsters .. savus šķidros, baltos matus ar pomādes palīdzību bija pielīmējis pie galvaskausa. Lācis 10, 137. Blondīnēm ar gaišo ādu nav ieteicams lietot tumšas krāsas lūpu pomādi. Ves 77, 7, 27.

2. *Konditorejas izstrādājums — aromātiska no cukura, sīrupa, augļu un ogu sulas vai to esenču savārījuma iegūta lipīga, želejveida masa, ko pilda karamelēs.* Šokolādes p. Pomādes konfektes.

pomadēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Ziest, klāt (piemēram, matus, lūpas) ar pomādi (1).* P. lūpas. □ Žaņa Katlapa atveidojumā baltgvardu poručiks Mihails Jarovojs ārēji bija ļoti pievilcīgs — elegantā virsnieka tērpā, gludiem, pomadētiem matiem, skaistu, inteliģentu seju. Katlape, Ceplītis 1, 67.

2. *Pildīt (piemēram, konfekti) ar pomādi (2).* P. konfektes.

pomerance, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Subtropu augļu koks vai krūms, kam ir aromātiski, parasti oranži, skābi augļi ar rūgtu mizu.* Pomeranču ziedi.

2. *Šī koka vai krūma auglis.* Pomeranču sula. Pomeranču liķieris.

pomologs, -a, v.; **pomoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Pomoloģijas speciālists.* □ «Potēšana ir aroda mākas uzvara pār dabu,» saka franču pomologs .. H. Baltē. Sudrabs 1, 167.

pomoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Botānikas nozare, kas pētī augļu koku un krūmu sugas un šķirnes.*

pomoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pomoloģiski.** *Saistīts ar pomoloģiju, tai raksturīgs.* □ Vēl Dobeles pomoloģiskajā dārzā būdams, viņš darīja visu, lai kaut ko līdzīgu paradīzei veidotu tepat zemes virsū. Lit M 76, 40, 10.

pompa, -as, s.; parasti vsk. *Ārišķīgs, pārmērīgs svinīgums, greznums.* Rīkot viesības ar pompu. □ .. dažkārt mani biedējusi šo [bērnības] svētku pārspīlētā masveidība un pompa, priekšplānā izvirzot parādes gājienus un deficītdāvanas. PL Siev 83, 5, 13. Vašingtonā ar lielu pompu pasludināta «Demokrātijas un publiskās diplomātijas programma». Cīņa 83, 41, 4. Ít viss, kas nopietnībā Ar skaļu pompu teikts, Tas nogrimis aizmirstībā .. Balodis 7, 162.

pompadūrs, -a, v. *Neliela, grezna maisiņa formas sieviešu rokassoma garā saitē; arī šāds rokdarbu maisiņš.*

pompons, -a, v. *Apaļš (parasti zīda, vilnas) pušķis (apģērba gabalu, apavu rotāšanai).*

pompozitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p o m p o z s, šīs īpašības konkrēta izpausme; pompozums.* □ Liels [kinofilmas] autoru nopelns ir atteikšanās no pompozitātes. Lit M 67, 47, 8. .. viņš prata atrast un gaismot cilvēka pamatvērtības — vienkārši, bez pompozitātes un ārējas, gaisīgas satrauktības. Lit M 76, 38, 5.

pompozs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pompozi.** *Krāšņs, grezns; arī svinīgs.* Pompozas svinības. P. maršs. Pompoza celtne. □ Rīgas Latviešu biedrība ar kājām un rokām bija par jo pompozu [Rīgas] gadadienas atzīmēšanu .. Stankevičs 4, 125. Nacionālās operas operešu uzvedumos saistīja grandiozais, dekoratīvi krāšņais, pompozais inscenējums .. Lit M 56, 51, 3. Uzdāvini man šo pasauli čukstus — skaļu es vairs nevaru izturēt. To vispompozāko runu, to visdārdošāko ielu — lai viņa pamēģina izčukstēt. Čaklais 3, 111.

pompozums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p o m p o z s, šis īpašības konkrēta izpausme; pompozitāte.* Izrādes p. Svinību p.

poncho, nelok., v. *Četrstūrains apmetnis ar izgriezumu galvai.* □ Sievām uz muguras daudzkrāsainos ponču ievīstīti, mierīgi guļ bērni. Ves 79, 2, 26. Kādu laiku šalles nozīme modē nedaudz pierima, to daļēji centās konkurēt poncho un pleculakati. Zv 80, 6, 30. «Poncho jaunieši nēsā visā pasaulē,» iečivinājās Baiba. Birze 7, 99.

ponijs, -a, v. **1.** *Sena zirgu populācija, kuras īpatņiem augums skaustā nav lielāks par 120 centimetriem; šīs populācijas zirgs.* □ .. bērniem ir savi poniji, kas ziemā velk ragaviņas. Zv 79, 5, 13. Dēla ikdienas ceļojumam uz kilometru attālo skolu vecāki nez kur sadabū pat poniju ar visu aizjūgu .. Klotiņš 1, 23. Abas viņa meitenes uz pelēkiem ponijiem mēdza pa ceļu gar mūsu māju jāt uz Spriņģu veikaliem. Brutāne 8, 143.

2. *Frizūra, kurai raksturīgi uz pieres sasukāti īsi, līdzeni nogriezti mati.*

pontifikāts, -a, v.; rel. *Pāvesta vara, darbība; pāvesta amata izpildīšanas periods.* □ Runājot par Pāvila VI pontifikātu un viņa laikā notikušo Vispasaules koncila sesiju rezultātiem, jāuzsver, ka to progresīvo .. raksturu nebūt nenoteica kaut kādas Pāvila VI personībai piemītošas izcilas īpašības .. Hor 81, 5, 29. Apritējis gads, kopš Jānis Pāvils II ir Romas pāvests. Pirms gada daudzus satrauca, kāds būs šis pontifikāts .. Hor 80, 10, 30.

pontonceltnis, -ņa, v. *Uz pontona uzmontēts celtnis.*

pontons, -a, v. *Peldoša plakandibena, laivveida konstrukcija, kas uzņem (kā) slodzi.* Celtņa p. □ .. ir arī peldošie doki, kas sastāv no gara pontona, kura abās pusēs uzstādītas sienas .. Zin T 68, 1, 24. «Kurzemes purvus pieveiksim ar šajā trasē vēl nelietotu paņēmienu: naftas vadu neguldīsim vis ūdenī, bet nostiprināsim uz pontoniem ..» Zv 67, 10, 13. // ģen.: pontonu, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir uzmontēts uz pontoniem vai pontona.* Pontonu pārceltuve. Pontonu tilts — *tilts, par kura balstiem ir izmantoti pontoni; pontontilts.* □ Viņa apstājās iepretī pontonu piestātnei, kur pietauvojās traleris .. Kaijaks 5, 199.

pontontilts, -a, v. *Tilts, par kura balstiem ir izmantoti pontoni; pontonu tilts.* □ Ventspilī .. bijušā pontontilta vietā uzcelts dzelzsbetona tilts, kas savieno abas pilsētas daļas. Ģeogr 627. .. 2. aprīļa vakarā pieci velkonīši bez grūtībām izjauca pontontiltu. Zv 78, 10, 19.

popārtisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **popārtiski.** *Saistīts ar popārtu, tam raksturīgs.*

popārts, -a, v.; parasti vsk. *Tēlotājas mākslas virziens (sākot aptuveni ar 1960. gadu), kam raksturīgi veidojumi no reāliem priekšmetiem, apkārtējās vides fragmentiem u. tml.* □ Mākslas darbā nepieciešamo tēlainību nevar radīt ģeometriskais abstrakcionisms vai naturāls utilitārs priekšmets. Tāpēc mūsu plakāta mākslā nav ieviesušies opārts un popārts. Māksla 71, 2, 7.

popdziedonis, -ņa, v.; **popdziedone,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Dziedonis, kas specializējies popmūzikas skaņdarbu izpildīšanai.* □ Vispirms jāmin divi simpātiski jaunieši .. Viņi bija vislīstākie .. popdziedoņi, kuri pie mikrofona prot tikai vai nu čukstēt, vai kliegt, pavadot paši [sevi] uz ģitārām. Pad J 68, 205, 2.

popējums, -a, v. *Polsterējums (1).* □ Viņi iztika ar svešām mēbelēm, kamēr pamazām sāka gādāt pa kādai mantai, un pirmo nopirka bērza koka krēslu ar porolona popējumu .. Ezera 5, 75. .. kāda atspere līda laukā no sēdekļa popējuma un nejauki spieda. Skujiņš 7, 73. Riekstkoka mēbeles ar tumšzilu popējumu. Zālīte 5, 149.

popēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Polsterēt (1).* □ .. starp viņu un saiņu atnesēju ir brūnais, klucīgais popētais krēsls .. Niedre 14, 54.

popgrupa, -as, s. *Mūziķu grupa (ansamblis), kas izpilda popmūziku.*

popiene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Popa*[1] *sieva.*

poplīns, -a, v. *Kokvilnas vai zīda audums audekla pinumā, kurā šķēru pavedieni ir ievērojami tievāki par audu pavedieniem.* Poplīna virskrekls. Poplīna kleita. □ Nākamā gada vasaras modes sortimentā mēs redzēsim jaunus raibus zīda, kašmira, ripsa un poplīna materiālus, kas apdrukāti ar lielām un sīkām puķēm .. Pad J 63, 196, 4. No poplīna, ripsa vai cita stingrāka auduma var šūt viengabala, viduklī piegulošus .. tērpus .. Zv 64, 24, 32. Materiālu tērpam izvēlieties pēc iespējas vienkāršāku: te var noderēt plāni vai blīvāki zīda audumi, tafts, poplīns, kokvilnas mežģīnes. Zv 64, 24, 32.

popmāksla, -as, s. *Mākslas virziens (sākot aptuveni ar 1960. gadu), kam raksturīgi samērā vienkārši, plašu masu gaumei pielāgoti darbi (tēlotājā mākslā, mūzikā, literatūrā); arī popārts.* □ Bet ja nu .. popmākslas pārstāvja radītais neizprotamais āža izbāznis ar piekonstruēto automašīnas pārsegu pēc divdesmit gadiem nonāk Luvrā? Pad J 68, 151, 5. .. popmākslas ansambļi Eiropā, dzenoties pēc eksotikas, visbiežāk stilizē Āzijas un Āfrikas tembrus, ritmus un izpildījuma manieri. Māksla 71, 4, 27.

popmūzika, -as, s.; parasti vsk. *Estrādes mūzikas žanrs (sākot aptuveni ar 1960. gadu), kam raksturīgas vienkāršas, asi ritmiskas melodijas, kurās izmantoti, piemēram, afrikāņu tautas mūzikas elementi, elektroģitāras un sitamie instrumenti.* □ .. Anglijā radusies un veidojusies modernā popmūzika, kuras spilgtākais pārstāvis bija .. ansamblis «The Beatles». Zv 78, 13, 28. Mūsdienu popmūzikā harmonisko funkciju veic daži akordi un standartizētas basu figūras. Pad J 73, 229, 4. Popmūzikā no sākta gala viss plūst un mainās, jo nepastāvīgā un untumainā mode rada aizvien jaunus ritmus un stilus. Pad J 78, 125, 2.

popopera, -as, s. *Popmūzikas stila opera.*

pops[1]**,** -a, v. *Krievu pareizticīgo baznīcas garīdznieks (parasti draudzes prāvests, diakons).* □ Selantija brālis pat ir tā kunga kalps — pareizticīgo pops. Jansons 4, 665. Iepazīstot tuvāk izsenis krātās slāvu gara un arhitektūras vērtības, mūs saviļņoja šīs kādreizējo muižturu, popu un kupču verdzinātās [krievu] tautas dzimtļaužu bērnu neremdināmās slāpes pēc brīvības, apgaismības. Rūja 4, 79. «.. brīžiem tu man atgādini popu, tādu kā dieva vietnieku zemes virsū, kuram jāizsūdz visi grēki.» Grants 4, 98.

pops[2]**,** -a, v. *Laucis (2).* □ Aizaugušos ezeros, galvenokārt jūrmalas joslā, bieži sastopams laucis jeb pops .. Mūsu republikā tas ir parasts medību putns. Latv dzīvn 38. Ūdenskrātuvēs, upēs un ezeros pīļu ir daudz .. Un kur tad vēl mazie kriķīši, .. popi un citas mazāk dižciltīgas pīļu sugas! Sports 71, 151, 3.

populācija, -as, s.; biol. *Vienas sugas ģenētiski dažādu, savstarpēji brīvi krustojošos īpatņu kopa, kas aizņem noteiktu teritoriju un kādā veidā ir atdalīta no citām tās pašas sugas īpatņu kopām.* □ Cilvēku populācijās vienmēr ir zināms kaitīgo mutāciju daudzums, tā sauktais ģenētiskais slogs. Zin T 79, 2, 7. Izšķir pavasarī un rudenī nārstojošas reņģu populācijas. Latv dzīvn 77. Visi [Latvijas PSR] aizsargājamie augi atkarībā no to izplatījuma daudzuma, atrašanās vietas un populācijas rakstura iedalīti trīs grupās ar dažādu aizsardzības režīmu. Ves 79, 12, 26.

popularitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p o p u l ā r s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Plaša p. Rakstnieka p. Grāmatas p. Televīzijas p. Hokeja p. Iemantot popularitāti. Iegūt popularitāti. Iekarot popularitāti. Tiekties pēc popularitātes. Zaudēt popularitāti. □ Popularitāte. Tās dzejniekam netrūka. Gan laikabiedru atmiņas, gan fotouzņēmumi rāda Leonu Paegli pārpildītās auditorijās, milzīga pūļa ielenktu mītiņos, uz brīvdabas estrādēm, Tautas augstskolā. Avotiņa, Peters 1, 57. Dziesma ieguva zināmu popularitāti, to dziedāja arī neprofesionāļi, iespieda, aranžēja bērnu korim, pūtēju orķestrim, radio sniedza savās pārraidēs. Lit M 57, 9, 3. .. ar katru gadu pieaug Jūrmalas popularitāte Vissavienības mērogā .. Tāpēc arvien kuplāks kļūst atpūtnieku skaits no citām republikām. Zin T 65, 7, 8.

2. *Vispārināta īpašība → p o p u l ā r s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Lekcijas izklāsta p.

popularizācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process → p o p u l a r i z ē t (1).* □ .. noteikti izvirzījās folkloras popularizācijas virsuzdevums. Lit M 82, 22, 3. Latviešu un krievu mākslas popularizācijas nolūkos turpinājās skrejlapu izdošana. Tēl M 62, 151.

2. *Darbība, process* → *p o p u l a r i z ē t (2).* □ Tās [populārzinātniskās filmas] izvirza un risina zināšanu popularizācijas uzdevumus, stāsta par atsevišķu zinātnes nozaru pamatiem, par jauniem zinātnes un tehnikas sasniegumiem. Zin T 79, 4, 4. Otra jaunā mūsdienu .. popularizācijas iezīme ir tā, ka par populārzinātniskās literatūras lasītājiem aizvien vairāk un vairāk kļūst zinātnieki paši. Zin T 76, 9, 15.

popularizators, -a, v.; **popularizatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Cilvēks, kas popularizē (1); popularizētājs (1).* □ Stenders bija viens no tiem domātājiem un dabaszinātņu popularizatoriem Latvijā, kas jau 18. gadsimtā atteicās no metafiziskā viedokļa par dabu kā nekustīgu un sastingušu esamību. Vēstis 78, 10, 35. Nav šaubu, ka Stendera aizraušanās ar dabaszinātnēm un viņa pazīšanās ar Koriju ietekmējušas viņa popularizatora darbību un slavenās «Augstas gudrības grāmatas» (1774. gadā) tapšanu. Straumiņš 3, 105.

2. *Cilvēks, kas popularizē (2); popularizētājs (2).*

popularizējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p o p u l a r i z ē t (2).* □ Divdesmito gadu sākumā .. parādījās Einšteina ideju pirmie popularizējumi arī latviešu valodā. Straumiņš 3, 207. Varēja izlietot vienīgi no cietuma bibliotēkas lasīšanai saņemamās pamatskolu mācību grāmatas un 19. gadsimta zinātnisko darbu vājos popularizējumus. Niedre 2, 46.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p o p u l a r i z ē t (1).* Dziesmas p.

popularizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Darīt plaši zināmu, pazīstamu, iepazīstināt daudzus.* P. filmu. P. dzeju. P. ideju. P. pirmrindnieku pieredzi. □ «Cīņa» savās slejās ļoti plaši popularizēja .. Padomju Latvijas pirmo tautas saimniecības plānu .. F Deglavs II, 34. Ar savām daudzajām apdarēm J. Vītols ir plaši popularizējis skaistākās latviešu tautas dziesmas, tās iedzīvinājis, ievadījis koros, skolā, sadzīvē. Lit M 58, 17, 3. Popularizējot latviešu lietišķo mākslu, skola ar saviem izstrādājumiem ir piedalījusies izstādēs gan dažādās Padomju Savienības pilsētās, gan tautas demokrātijas valstīs un ārzemēs. Tēl M 60, 216.

2. *Iztirzāt, izklāstīt viegli saprotamā, uztveramā veidā.* P. mūsdienu fizikas atziņas.

popularizētājs, -a, v.; **popularizētāja,** -as, s. **1.** *Cilvēks, kas popularizē (1).* □ .. Jānis Žīgurs, kuru līdz šim pazinām galvenokārt kā igauņu literatūras nenogurstošu popularizētāju latviešu valodā, uzrakstījis romānu «Kāpu ļaudis». J Kalniņš 1, 168. Lietuviešu akadēmiķis Kosts Korsaks ir liels un sens A. Upīša talanta cienītājs, dedzīgs viņa tulkotājs un popularizētājs. Kar 63, 4, 131. 19. un 20. gadsimtu mijā Rīgā bija jau vairākas zinātniskās biedrības, kurās darbojās lielāks skaits (vairāki simti) zinātnes pašdarbnieku un popularizētāju. Vēstis 73, 8, 27. // *Iestāde, organizācija, kas nodarbojas ar (kā) popularizēšanu.* □ PSRS Tautas Saimniecības sasniegumu izstāde kļuvusi par visa jaunā, progresīvā popularizētāju. Cīņa 64, 140, 2.

2. *Cilvēks, kas popularizē (2).*

populārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **populāri.** **1.** *Tāds, kas ir daudziem vai visiem zināms; tāds, kas daudziem vai visiem izraisa interesi, saista uzmanību.* P. dzejnieks. Populāra grāmata. Populāra kinofilma. P. žurnāls. P. sporta veids. P. vārds. Populāra atpūtas vieta. Kļūt populāram. □ Gandrīz visu latviešu novelistu un stāstnieku darbos vērojama arī [Antona] Čehova ietekme, jo viņš mūsu tautā vienmēr bijis ļoti populārs. Cīņa 60, 24, 3. Visā pasaulē ļoti populāra ir pastmarku krāšana. Miljoniem dažādu profesiju ļaudis daudz brīvā laika veltī filatēlijai. PL Skola 62, 10, 83.

2. *Viegli saprotams, uztverams (piemēram, par tekstu).* Populāri zinātnisks, retāk zinātniski populārs — *populārzinātnisks.* □ .. [brošūra] «Mūzikas žanri un formas» domāta visplašākajām mūzikas klausītāju aprindām, un tas nosaka .. vienkāršotu, populāru izteiksmes veidu. Māksla 59, 2, 55. «Ja pāriesim uz dzeju, tad jau lai Arnis mums nolasa populāru lekciju par poētikas likumiem,» iesmējās Gaigala. A Grigulis 13, 418. .. institūta valodnieki veic arī vairākus virsplāna darbus, sagatavojot populāri zinātniskus izdevumus. Lit M 62, 3, 4. Īpaša vērība [skolās] tiek veltīta darbam ar zinātniski populāro .. literatūru .. PL Skola 62, 5, 19.

populārzinātnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **populārzinātniski.** *Tāds, kas ir viegli saprotams, uztverams (par zinātnes, tehnikas, mākslas atziņu izklāstu, atspoguļojumu).* P. raksts. Populārzinātniska grāmata. Rakstīt brošūru populārzinātniski. □ .. grāmata [«Zvaigžņotais Visums»] būs palīgs arī lektoriem, kas lasa populārzinātniskas lekcijas dabaszinātņu jautājumos. Ikaunieks 1, 3. .. kinematogrāfisti ik gadus ražo ievērojamu skaitu vērtīgu kinoapraksta, dokumentālo un populārzinātnisko filmu. Lit M 63, 4, 1. .. mēģināšu jums pastāstīt par mūsu darbu tādā vienkāršā, populārzinātniskā valodā. Sports 68, 57, 2.

populatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **populatīvi;** biol. *Saistīts ar populāciju, tai raksturīgs.* □ .. dzīves cīņā uzvarētāji izrādījušies ne tikai augstākie dzīvnieki un augi, bet arī neskaitāmas zemāko organismu grupas, kurām ir milzīgs indivīdu skaits sugā un sarežģīta populatīvā struktūra. Zin T 78, 4, 26.

popurijs, -a, v.; mūz. *Skaņdarbs, ko kāds komponists ir izveidojis no dažādām citu komponistu vai tautas mūzikas melodijām, to fragmentiem un kam parasti nav tematiskas attīstības.* □ Kapela iesāka spēlēt kādu popuriju, to ievadot ar [Franča] Šūberta dziesmas apdari «Pie jūras». Dorbe 3, 78. Šo [džeza] orķestru repertuārā varēja atrast visu — sākot no jaunākā šlāgera līdz pat operu popurijiem .. Liesma 76, 6, 28. Aiz loga sāk skanēt .. latviešu tautasdziesmu popurijs .. Liesma 71, 11, 14.

pora, -as, s. **1.** biol. *Sīka atvere (organisma, tā daļas virsmā).* □ .. saule karsēja tik nežē-

līgi, ka sviedri spiedās ārā pa visām miesas porām .. Jansons 4, 341. Karstas augu novilkumu kompreses mīkstina sejas ādu, tīra poras, un līdz ar to āda sāk elpot un labāk uzsūc krēmu. Ves 75, 12, 18. Tomēr dažu rāpuļu grupām (ķirzakām) augšstilbu .. iekšpusē atrodas vairodziņi ar dziedzeru 11—14 porām, kuras sevišķi lielas ir tēviņiem pārošanās laikā. Sloka 1, 36.

2. *Sīks caurums, dobums, sīka sprauga (vielā, masā, materiālā u. tml.).* Šūnakmens poras. Metāla poras. Auduma poras. Maizes poras. Siera poras. Noslēgta p. Ieapaļa p. □ ..porainajos materiālos cietā viela ieņem tikai daļu kopējā tilpuma; pārējo tilpumu aizņem dažādi dobumi, poras un kanāli, kas pildīti ar gaisu. Zin T 65, 3, 28. Kapilārais ūdens piepilda kapilārās poras, ko veido augsnes daļiņas, savā starpā saskaroties. Sudrabs 1, 96.

porainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** biol. *Vispārināta īpašība → p o r a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; porainums (1).* Sejas p. Lapu p. □ Visbiežāk sastopamās [kosmētiskās] kaites ir parastās un strutojošās pinnes, ādas porainība .. Ves 79, 5, 29.

2. *Vispārināta īpašība → p o r a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; porainums (2).* Šūnakmens p. Augsnes p. Koksnes p. Auduma p. Siera p. □ Tukšumi un plaisas starp ieža atsevišķiem graudiem rada porainību. Zin T 62, 8, 26. Porainība ir viena no svarīgākajām īpašībām, lai raksturotu tiklab keramisko izejvielu, kā arī apdedzināto keramiku masu. Pēc porainības nosaka saķepšanas temperatūru un var arī spriest par saķepšanas un deformēšanās intervālu. Izrakt 145. Maizes kvalitāti nosaka 22 rādītāji, no kuriem nozīmīgākie ir skābums, aromātisko vielu un gaistošo skābju daudzums, porainība .. Ves 81, 2, 12.

porains, -ais; s. -a, -ā; apst. **poraini. 1.** biol. *Tāds, kam ir poras (1); tāds, kam ir daudz lielu poru.* Poraina āda. P. stumbrs. □ Plaušu pāris .. veidojas no porainiem, sūklim līdzīgiem audiem. Gailis 1, 33. Dziļākā kaula kārta sastāv no porainiem jeb sūkļveida kaula audiem. Anat 24. Ja āda ir taukaina un poraina .., to var ieziepēt ar mīkstām ziepēm un noskalot ar ūdeni. PL Siev 71, 1, 23.

2. *Tāds, kam ir daudz poru (2) — par vielu, masu, materiālu u. tml.* P. tērauds. P. iezis. Poraina augsne. P. betons. P. ķieģelis. Poraina gumija. P. sniegs. P. siers. Poraina virsma. Porainais filtrs. Poraina starpsiena. Poraina struktūra. □ ..uzklātas uz būvmateriāla virsmas, tās [fosfātu krāsas] reaģē ar virsmu un veido porainu pārklājumu, kas laiž cauri gaisu un mitrumu. Zin T 81, 10, 4. Dažkārt ķieģeļus izgatavo iekšpusē porainus, tad tie mazāk sver un ir labāki siltuma izolētāji. Sk Ģ 79, 10, 37. Slikti siltumu vada tādi materiāli, kas ir poraini, starp kuru šķiedrām atrodas ar gaisu pildītas poras. Tādēļ arī biezi un pūkaini audumi ir siltāki nekā blīvie un gludie audumi. Ves 82, 2, 7.

porainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** biol. *Vispārināta īpašība → p o r a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; porainība (1).* Palielināts ādas p.

2. *Vispārināta īpašība → p o r a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; porainība (2).* Iežu p. Koksnes p. Materiāla porainuma koeficients.

porcelāns, -a, v. **1.** parasti vsk. *Blīvs, balts, retāk ietonēts un plānās kārtās caurspīdīgs, keramisks materiāls.* Mākslas p. Servīžu p. Sadzīves p. Elektrotehniskais p. Ķīnas p. Meisenes p. Porcelāna servīze. Porcelāna tase. Porcelāna izolators. □ Keramikas vissmalkākais materiāls, kas ar savu dzidrumu un caurspīdīgumu uzskatāmi atdalās no pārējiem, ir porcelāns. Freimanis 1, 36. ..porcelāns ir keramikas izstrādājums .. Porcelāna masas sastāvā ir 50% mālaino vielu, 25% kvarca smilšu un 25% laukšpata. Zin T 62, 3, 13. Jau no neatminamiem laikiem baltais, caurspīdīgais, skanīgais porcelāns slēpa sevī valdzinājuma burvību. Māksla 73, 2, 13. sal. Laternas gaismā viņas seja bija bāli caurspīdīga, kā smalks porcelāns. Jansons 4, 362. sal. ..Balti kā porcelāns mākoņi laižas. Čaks 4, 27.

2. *No šāda materiāla darināts izstrādājums.* Kolekcionēt porcelānu. □ ..viņai māja bija pilna porcelāna — vāzītes un tasītes, un šķīvji, un figūriņas .. Zigmonte 6, 234.

3. ģen.: porcelāna, adj. nozīmē. *Tāds, kam raksturīga balta krāsa, arī caurspīdīgums.* □ Porcelāna un pelēkās tintenes .. jaunie augļķermeņi ir garšīgas ēdamās sēnes. Ves 62, 8, 26. Retāk vēži slimo ar baltplankumu (porcelāna) slimību .. Tad vēžiem parādās uz muguras un spīlēm balti plankumi. Zin T 66, 7, 27.

porcija, -as, s. **1.** *Vienai ēdienreizei vienam cilvēkam (retāk cilvēku grupai) paredzēts (ēdiena, dzēriena) daudzums.* Ēdiena p. Pusdienu p. Zupas p. Maza p. Divkāršа p. Papildu p. Apēst divas saldējuma porcijas. □ ..[students] vedināja viešņas uz kādu brīnišķīgu ēdienu veikaliņu Iekšrīgā, kas tikai nesen atvērts un tāpēc vēl gatavojot lielas porcijas, lai pievilinātu apmeklētājus. Sakse 6, 240. Pusdienas ēdam virtuvē, katrs savu nodalīto [galdnieka zeļļa] porciju. Ja pavalgam ir gaļa, tā bieži man paliek pāri un, madamai nemanot, ātri pārslīd uz Krista šķīvja, kam nekad no savas porcijas nepietiek. Sēlis 4a, 14. Zivju fileju sagriež porciju gabalos (150 gramu), pārlaista ar citronskābes šķīdumu .. Ves 76, 2, 26. // *Vienai ēdienreizei vienam dzīvniekam (retāk dzīvnieku grupai) paredzēts (ēdiena, dzēriena) daudzums.* □ Braucot kūtī pāri silēm, sadalītājs .. ieber katrai govij zootehniķa noteikto spēkbarības porciju .. Lauku Dzīve 72, 1, 10.

2. *Noteikts (kā) daudzums, daļa, deva.* □ ..ikviena vielas porcija, pārvietodamās pa šūnu, nes kādu informāciju un ietekmē reakciju norisi. Zin T 68, 1, 4. ..sievas, kas pirmoreiz saņem veļu no mazgātavas, to pārbauda, pat paosta, bet pēc nedēļas atnes divtik lielu porciju. Lauku Dzīve 76, 1, 13. Bet šos uzskatus krietnā porcijā var atrast visur tur, kur

sastopamies ar vienlaik par modes lietu kļuvušo spriedelēšanu .. J Kalniņš 1, 59.

porēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; tehn. *Panākt, būt par cēloni, ka (vielā, masā, materiālā u. tml.) veidojas poras.* P. ķieģeļus.

porfīra, -as, s. *Sārtaļģu grupas jūras aļģe.* □ Ja porfīras ūdenī atstātu vēl ilgāk, tad tās pavasarī izjuktu monosporās. Galenieks 2, 57.

porfīrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **porfīriski;** ģeol. *Saistīts ar porfīru, tam raksturīgs.* Iežu porfīriskā struktūra.

porfirīts, -a, v.; ģeol. *Sens, magmatisks paleozoja iezis, parasti pelēcīgā, sarkanīgā vai zaļganā krāsā.* Bazalta p. □ Speciālisti norāda, ka šļūdoņu atnesto laukakmeņu tipu pie mums ir tik, cik Somijā un Zviedrijā dažādo iežu. Starp tiem ir daudz Somijas un Skandināvijas .. kristālisko iežu: granīti .., gneisi .., dažādi porfīri un porfirīti .. Izrakt 46. Karēlijas pilsētas Kondopogas tuvumā atklātas bagātīgas .. porfirītu iegulas. No šiem kūstošajiem akmeņiem var izgatavot minerālvates plātnes. Rīgas B 80, 118, 4.

porfīrs, -a, v.; ģeol. *Magmatisks iezis, kura sīkkristāliskā, sīkgraudainā vai stiklveida uzbūves pamatmasā ir ieslēgti lieli kristāli.* Kvarca p. Porfīra kaklarota. □ .. iezis atgādina porfīru, tas ir, iezi, kura pamatmasas kristāliem ir nelieli izmēri, bet starp tiem novietoti lielāka izmēra kristāli. Izrakt 15. Gandrīz vai pa zemes virsu .. viņi vāca smaragdus, ahātus, porfīrus .. un ametistus. Rīgas B 69, 4, 6.

pornogrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Amorāls, piedauzīgs, naturāls kā seksuāla attēlojums (parasti literatūrā, attēlos, kinofilmās).* □ «.. esmu notiesāts par tikumībai kaitīgu rakstu sacerēšanu — par pornogrāfiju.» Laicens 2, 299. Savienotajās Valstīs pornogrāfija kļuvusi par industriju, biznesu, preci, ko neatlaidīgi piedāvā katram. PL Siev 78, 1, 23.

pornogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pornogrāfiski.** *Saistīts ar pornogrāfiju, tai raksturīgs.* Pornogrāfiska literatūra. Pornogrāfiska fotogrāfija. □ Venecuēlas progresīvās sabiedriskās aprindas vēršas pret ārzemju pornogrāfisko filmu demonstrēšanu. Cīņa 71, 167, 3.

porolons, -a, v.; parasti vsk. *Porains, viegls, elastīgs materiāls, ko iegūst no poliuretāna.* □ Pēdējos gados mēbeļu rūpniecībā sāk lietot mākslīgos polsterēšanas materiālus — porolonu, šūnainu gumiju .. Zin T 62, 11, 26. .. ir lecamā bedre tāllēkšanai un augstlēkšanai ar porolona ieklājumu .. Sports 68, 195, 2. Ķīmija jau iegājusi mūsu teātros, tur porolons aizstāj daudzus materiālus .. Māksla 64, 1, 12.

poroplasti, -u, vsk. poroplasts, -a, v. *Poraini, viegli, elastīgi materiāli, ko iegūst no polimēriem; putuplasti.* □ Poroplastus lieto gaisa attīrīšanai no rūpnieciskajiem putekļiem putekļuztverošās iekārtās. Cīņa 70, 288, 2.

porozitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** biol. *Porainība (1), porainums (1).*

2. *Porainība (2), porainums (2).* □ Presējot var iegūt detaļas, kuru porozitāte ir no nulles līdz 60 procentiem. Cīņa 63, 116, 3. Trauka kvalitāti nosaka ne tikai lielākais pieļaujamais svina daudzums tanī, bet arī tā porozitāte. Ves 62, 3, 28. .. ecēšas .. apakšējā aramkārtas daļā samazina nekapilāro porozitāti .. Apsīts 1, 236.

porozs, -ais; s. -a, -ā; apst. **porozi. 1.** biol. *Porains (1).*

2. *Porains (2).* Poroza viela. □ Māla augsnes, nokrišņu ūdeņus uztverot, ievērojami uzbriest, .. drenām ūdeni atdodot, māla augsnes neatiet pirmatnējā stāvoklī, bet saglabā spraugas, kļūst porozākas, irdenākas. Apsīts 1, 40.

portālceltnis, -ņa, v. *Celtnis, kura balsta konstrukcija ir portāls.* □ Virs dzelzsbetonā tērptajām piestātnēm lepni slejas varenie portālceltņi. Cīņa 64, 54, 2. Tagad cilvēka muskuļu spēku [ostās] aizvietojuši spēcīgie .. portālceltņi ar dažādiem kravas satveršanas mehānismiem. Zin T 65, 1, 25.

portāls[1], -a, v. **1.** arhit. *Arhitektoniski izcelta, izrotāta celtnes (parasti galvenā) ieeja.* Pils p. Doma p. Romāniskais p. Gotiskais p. Portāla kolonnas. Portāla velves. □ Celtnes [Pētera baznīcas] veidolā sevišķi nozīmīgs ir barokālais tornis un rietumu fasāde ar portāliem .. D kal 81, 167. Velvēto portālu un sienu gleznojumi iedzīvina senatnes ainas .. Zv 63, 12, 19. Krakovas vecpilsētā gandrīz ik uz soļa varēja ieraudzīt kādu skaistu arhitektūras detaļu, viduslaiku pagalmiņu ar raksturīgām galerijām, interesantu portālu vai metālkalumu. Lit M 56, 42, 4. // *Skatuves arhitektoniskais ietvars.* □ .. skatuves priekšējo daļu ierāmē ar skatuves portālu vai portāla arku. Pašd sk 111. Aiz atvirzītā skatuves portāla izvietotais ekrāns ļaus izmantot zāli kinoizrāžu vajadzībām .. Lit M 63, 6, 3.

2. tehn. *Konstrukcija, kas sastāv no diviem vai četriem balstiem un pārseguma (piemēram, celtņiem, mašīnām, darbgaldiem).* Portāla (arī portālais) celtnis — *portālceltnis.* □ 1954. gadā Kolomnas smago darbgaldu rūpnīcā pirmo reizi izgatavoja garenēvelēšanas darbgaldu, kam visas lielās detaļas (galds, statne, šķērslis un portāls) bija no dzelzsbetona. Zin T 65, 9, 4. Jaunā [autobusa] modeļa jumtu metinās no trim detaļām ar metināšanas portāla palīdzību. Pad J 75, 248, 2.

portāls[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **portāli. 1.** arhit. *Saistīts ar portālu*[1] *(1), tam raksturīgs.* Portāla arka. Portālās kolonnas. □ .. 27. decembra vakarā Maskavā vērās Lielā teātra priekškars, atsedzot Rīgas lietišķās mākslas skolas audzēkņu speciāli šim koncertam darināto portālo priekškaru .. Lit M 56, 5, 2.

2. tehn. *Saistīts ar portālu*[1] *(2), tam raksturīgs.* Portālā ēvelmašīna. Portālā frēzmašīna. Portālais (arī portāla) celtnis — *portālceltnis.* □ .. brīdinājuma signālam skanot, atkal tuvojas piectonnīgais portālais celtnis. Cīrulis 1, 17.

portativitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → portatīvs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Divdesmitais gadsimts iezīmējas

ar racionālisma un konstruktīvisma uzvaras gājienu. Ir izceltas tādas vērtības kā lietu mobilitāte, portativitāte .. PL Siev 76, 11, 10.

portatīvs, -aīs; s. -a, -ā; apst. **portatīvi.** *Tāds, kas ir speciāli izgatavots tā, lai to varētu (parasti nesot) pārvietot (uz citu vietu) — parasti par iekārtu, ierīci; arī pārnēsājams (2).* P. radioaparāts. Portatīva raidstacija. □ .. es pārlaidu skatienu pāri lielajam grāmatu plauktam, zem kura atradās mazā, portatīvā vācu rakstāmmašīna .. Lukjanskis 3, 66. Mūsu valstī palielinās pieprasījums pēc portatīvajiem magnetofoniem, magnetolām, televizoriem un radiouztvērējiem. Zin T 77, 3, 7. Veikalos var iegādāties .. portatīvu aparātu, kas ģenerē negatīvos jonus. Ves 76, 7, 29.

porteris, -ra, v. **1.** *Alkoholisks tumšs, rūgtens dzēriens, ko gatavo no grauzdēta iesala, apiņiem, cukura un rīsiem.*

2. *Bezalkoholisks iesala dzēriens.* □ Vairāk barojošu vielu nekā limonādē un daži vitamīni ir «Veselības dzērienā» jeb porterī. Ves 66, 8, 13.

portfelis, -ļa, v. **1.** *Ādas vai tās aizstājēja četrstūrveida soma ar vairākiem nodalījumiem un slēdzi (piemēram, dokumentu, grāmatu pārnešanai).* Ādas p. Sieviešu p. Vīriešu p. Skolnieku p. Portfeļa atslēga. Aizslēgt portfeli. Kabatas portfelis — *neliela, kabatā nēsājama mape (piemēram, dokumentu, papīrnaudas novietošanai).* Redakcijas portfelis — *manuskripti, ko redakcija pieņēmusi izdošanai.* □ Svešais no portfeļa izņēma apzīmogotu dokumentu un tuvojās letei. Fimbers 1, 213. Ināra sašūpoja rokā portfeli .. Grāmatas tur paļāvīgi gulēja cita citai pie vaiga, un turpat novietotas burtnīcas .. Zigmonte 8, 76. .. Modris .. atcerējās savu apdilušo portfeli, kas ar visiem lekciju konspektiem bija palicis uz sola ... Lubējs 1, 146. Stūris atvēra kabatas portfeli, tur bija trīs desmitrubļu zīmes un viens piecnieks. Saulītis 12, 58. Redakcijas portfelī jau atrodas arī jaunākās Arvīda Žilinska, Oļģerta Grāvīša, Valda Breģa sadzīves dziesmas. Lit M 64, 25, 5.

2. *Nozīmīgs politisks amats.* Ministrs bez portfeļa neakt. — *ministrs, kas ar balss tiesībām piedalās ministru kabineta sēdēs, bet nepārvalda nevienu ministriju.* □ «Tad, kad vajadzēja dalīt posteņus un portfeļus, tad visi [ministri] bija žigli un nadzīgi.» Lācis VI, 374. Līdzšinējais ārlietu ministrs .. saņēmis aizsardzības ministra portfeli .. Rīgas B 66, 266, 8.

portiks, -a, v.; arhit. *Galerija nelielas, atklātas piebūves veidā ar kolonnām, stabiem vai arī segta lieveņa veidā ar vairākiem kolonnu pāriem.* □ Boloņā daudz viduslaicīgā; pilsētai raksturīgākais ir vēsturiskajā apbūvē ļoti plaši izmantotais portiku princips, tas ir, otrā stāva izvirzījums uz kolonādēm vai arkādēm, pārsedzot ietvi līdz ielas brauktuvei. Zv 74, 23, 17. Klasicisma arhitektūrai raksturīga antīko formu kopēšana .., galvenokārt, sabiedrisko ēku celtniecībā. Plānos izmantoti taisnstūri, ārējās fasādēs — portiki, bagātīgs tēlniecības dekors. Liesma 70, 4, 25. .. mēs izbraucām cauri lieliem akmens vārtiem, kas izbūvēti antīka portika veidā. Zv 62, 22, 19.

portjē [portjē], nelok., v. un s.; neakt. *Durvju sargs; kalpotājs (viesnīcā), kas saņem apmeklētājus.* □ Reizē ar mani viesnīcā ieradās kāda jauka francūziete. Pirmo reizi mēs satikāmies vestibilā pie portjē. Portjē viņai pasniedza atslēgu un nosauca istabas numuru. Grīva 9, 109. Portjē gulēja. Es tumsā nevarēju atrast zvana pogu. Patiesību sakot, man bija žēl modināt portjē. Grīva 9, 116.

portjera, -as, s. *Priekškars (parasti no bieza, smaga auduma) durvīm, logiem, nišām.* Samta portjeras. □ .. biezas portjeras aizsedza durvis .. Sudrabkalns II, 478. Pēc brīdiņa sienā pavērās portjeras un istabā ienāca gadus trīsdesmit veca sieviete. Jansons 4, 609.

portlandcements, -a, v.; parasti vsk. *Cements, kura galvenā sastāvdaļa ir kalcija silikāts.* Baltais p. Krāsainais p. Dekoratīvais p. □ Beidzot 18. un 19. gadsimta mijā Eiropā .. atrada ūdenī cietējošo javu saistvielu — cementu. Gandrīz vienlaikus sāka lietot romāncementu, kura nosaukums atvasināts no Romas pilsētas, un portlandcementu, kas nosaukts Anglijas pilsētas Portlandes vārdā. Zv 63, 21, 14.

portmonejs, -a, v. *Naudas maks ar vairākiem nodalījumiem.* Saliekams p. □ .. portmonejs vēl bija skaisti brūns, smaržoja pēc krāsas, tam bija vairākas kabatiņas .. un vienā no tām — tīra, jauna naudas zīme. Rinkule 5, 118. .. [fabrikants] izņēma no kabatas uzpūtušos ādas portmoneju. Tas bija pilns ar zilganām un violetām naudas zīmēm. Niedre 6, 242. Portmoneja lielākajā nodalījumā es ieliku .. pasi, bet vēlāk — laulības apliecību. Rinkule 5, 119.

portreja, -as, s.; novec. **1.** *Portrets (1).* □ Ir zināms, ka [J. Rozentāla] Šteinheiles-Kameņevas portrets veikts dažās stundās, sevišķā gleznotāja sajūsmas brīdī. Šī portreja ir viens no izcilākajiem pasteļdarbiem visā latviešu glezniecībā. Māksla 66, 1, 7. Gaitenī atradās vēsās, pelēcīgās krāsās gleznota sievietes portreja .. Māksla 66, 1, 13.

2. *Portrets (2).* □ Man mājā bija kāda slavena vijolnieka portreja, pastkarte .. Jaunsudrabiņš 7, 16. Uz viņa uzaicinājumu gāju tam līdzi uz viņa dzīvokli, kur viņš man solīja parādīt savu dēlu portrejas un jaunākās vēstules. Birznieks-Upītis 6, 121. Parādījās arī žurnālos viņa portreja .. Laicens 2, 176.

portretējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → portretēt (1).* □ .. gleznojot arī tradicionālo viena modeļa atveidu, .. [gleznotāja] radījusi spilgtus, psiholoģiski pārliecinošus laikabiedru portretējumus .. Nodieva 2, 32. Gan fotogrāfijas, gan saglabājušies mākslinieku portretējumi liecina, ka Marija Dārziņa jaunībā bijusi skaista. Stankevičs 3, 23.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → portretēt (2).* □ .. [stāstos] ir trāpīgi portretējumi (vecajai Katrīnītei «seja sīka, brūna, krunciņu izvagota kā sakaltusi meža baraviciņa») .. Jaun Gr 69, 4, 9. Psiholoģiskajos portretējumos [noveļu] autors pratis izvairīties no trafareta, tie veidoti dažādiem izteiksmes līdzekļiem.

Rīgas B 68, 271, 4. Pie visvairāk lasītajām dokumentālās prozas grāmatām .. pieder arī izcilu skatuves mākslinieku portretējumi .. Kritikas g 76, 7.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p o r t r e t ē t (3).* □ Liels īpatsvars kinoamatieru filmu kilometros ir portretējumiem. Zv 75, 3, 20. Daži skatuves tēlu portretējumi parāda interesantākos veikumus pēdējā laika aktieru darbā. Jaun Gr 68, 7, 27.

portretēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Ar tēlotājas mākslas līdzekļiem radīt (kāda) portretu.* □ Gribu vēl pieminēt gleznu, kurā meistars portretējis savu brāļadēlu — veselīgu zēnu uz zila ezera fona, simbolizējot možumu un dzīvesprieku. Zemzaris 2, 190. Cilvēku var portretēt sabiedrībā, saistībā ar dabu vai lietām .. Pad J 80, 44, 8. Korpulentas vecākas dāmas [18. gadsimtā] portretētas .. attiecīgā kokļetā pozā .. PL Siev 82, 5, 22. // intrans. □ Mums jāportretē daudz — tas ir svarīgi un tālredzīgi. Lit M 61, 5, 3.

2. *Radīt (kāda) portretu (daiļliteratūrā, biogrāfiskos darbos u. tml.).* P. stāsta galveno tēlu.

3. *Radīt (kāda) portretu (piemēram, skatuves un kino mākslā, mūzikā).*

portretfilma, -as, s. *Dokumentāra filma, reportāža par kādu cilvēku vai cilvēku grupu.* □ Portretfilmas gan kļuvušas organiskākas, pagājušajā gadā parādījušās filmas par «neizņēmuma» cilvēkiem, kas vienkārši dzīvo un strādā .. Lit M 82, 6, 3. «Kārlis Zariņš» šajā skatē bija vienīgā tradicionālā portretfilma. Pad J 83, 19, 4.

portretgleznie cība, -as, s.; parasti vsk. *Portretu gleznie cība.* □ Šajā portretā spilgti jūtama M. Ņesterova dziļā radnie cība ar sava laikabiedra V. Serova portretgleznie cības tradīcijām. Māksla 62, 2, 40. Šķiet, ka iepriekšējo četru piecu gadu romantiskais portretgleznie cības varonis zināmā mērā pats sev apnicis .. Nodieva 2, 36.

portretisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **portretiski.** *Saistīts ar portretu (1), tam raksturīgs.* Portretiskā līdzība — *aktiera radītā tēla un atveidojamās vēsturiskās personas līdzība izskatā.* □ Šķita, ka Valdemāra Tones ceļš šinī [reālisma] virzienā attīstīsies vēl tālāk, vēl dziļāk uz plašāku un vispusīgāku laikmetīgā cilvēka portretisku atklāsmi. Māksla 59, 2, 9. No jaunajām portretiskajām kompozīcijām ļoti veiksmīgs ir mākslinieka dekoratīvā plānā risinātais pašportrets. Tas griezts Latvijas melnajā ozolā. Zv 72, 3, 16. .. viņa [vitrāžista] darināto portretisko un figurālo kompozīciju vidū jāmin arī «Nikolajs Brīnumdarītājs», «Svētais Juris» .. Tēl M 58, 104. Laimīga sakritība [V. I. Ļeņina tēlu veidojot], ka ar neuzbāzīgu grimu (pēc rūpīgām ikonogrāfiskām studijām) ir panākta arī portretiskā līdzība. Dzene 6, 153.

portretists, -a, v.; **portretiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Mākslinieks, kas strādā portreta žanrā.* □ Portretisti mēdz teikt: labi uzzīmēta seja vēl nav portrets. Lit M 64, 27, 4.

portrets, -a, v. **1.** *Tēlotājas mākslas žanrs, kam raksturīga pievēršanās cilvēka individualizētam attēlojumam; šī žanra mākslas darbs.* P. eļļā. P. grafikā. Skulpturāls p. Portretu tēlniecība. Bērna p. Mātes p. Ģimenes p. Grupas p. Reālistiskais p. Tipoloģiskais p. Parādes p. Portretu cikls. Gleznot portretu. Veidot portretu. Pasūtīt portretu. □ Jānis Tilbergs savos portretos galveno vērību veltīja sejai un rokām. Gleznotājs meklēja modeļus ar labi veidotu galvas formu, izteiksmīgiem sejas vaibstiem. Zv 80, 12, 15. Jaņa Rozentāla mākslas kāpumu portretu gleznie cībā raksturo viņa pieaugošā spēja dziļāk ielūkoties cilvēku dvēselēs. Māksla 66, 1, 7. .. [tēlnieks] izveidojis enerģiski raksturotu Padomju Savienības Varoņa Imanta Sudmaļa portretu bronzā piemineklim Ventspilī. Kar 59, 11, 150.

2. *Fotogrāfisks (cilvēka, parasti tā sejas) attēls; ģīmetne (1).* □ Aspazijas fotoattēlu albumā līdz mūža beigām glabājas Sofijas Perovskas un izcilās matemātiķes Sofijas Kovaļevskas portreti. Viese 3, 20. Pārlaižu skatienu pāri istabai. Saliekamā gulta, galds .. Jā, vēl no kāda poļu žurnāla izgriezts mazs Hemingveja portrets. Lukjanskis 2, 68.

3. *Cilvēka, literāra tēla izskata atveidojums (daiļliteratūrā, biogrāfiskos darbos u. tml.).* □ Vieni rakstnieki varoņa portretu sniedz vienkop .., citi — pa daļām, pakāpeniski, saistot ar citiem tēlu veidošanas paņēmieniem — rādot darbībā, runā, ārējā izskata aprakstu saistot ar personas psiholoģisko raksturojumu un analīzi. Valeinis 1, 100. .. Ž. Grīva atklāj šī viltīgā ienaidnieka sejā vaibstu pēc vaibsta, līdz beigās mēs ieraugām ne tikai šā cilvēka ārējo portretu, bet visu tā satrunējušo garīgo būtību. Lit M 62, 2, 2. pārn. Līdz šim, veidojot aktiera literāro portretu, autori parasti rīkojušies šādi: pastāsta aktiera dzīves gaitas, sākot ar pirmajiem soļiem pasaulē, tad hronoloģiskā secībā vai tematiski grupējot sniegta lomu analīze .. J Kalniņš 1, 243.

4. *Cilvēka individualizēts attēlojums (piemēram, skatuves un kino mākslā, mūzikā).* Portreta filma — *portretfilma.* □ Cieņa pret aktieri un prasme veidot smalkus, noskaņām bagātus psiholoģiskus portretus ir .. [kinooperatora] meistarības stiprā puse. Kin 74, 30. .. pēdējos piecos gados vien ir uzņemts ap divdesmit portretu filmu par mūsu laikabiedriem. Māksla 73, 2, 42.

5. *Raksturīgu (kā) īpašību, īpatnību kopums.* □ .. rokraksta zīmējums gan visumā, gan arī atsevišķās detaļās ir stingri individuāls. Tomēr tas vēl nenozīmē, ka rokrakstā izpaužas pilnīgi noteiktas rakstītāja rakstura iezīmes, viņa psiholoģiskais portrets. Zv 65, 19, 31. Šajos [PSRS tautu skaitīšanas] jautājumos kā gigantiskā spogulī atainosies visu pāri par 200 miljoniem Padomju Savienības iedzīvotāju kolektīvais portrets. Bez tam būs arī mazāka mēroga «spoguļu» rinda, kas rādīs atsevišķu republiku, novadu, apgabalu pilsoņu kolektīvos portretus .. Zv 59, 1, 6. Iet gadi. Krājas vērojumi, no dzirdētā, redzētā un paša pār-

dzīvotā veidojas tāds kā šo gadu portrets. Auziņš 1, 207.

○ Vārdisks portrets jur. — *kādas personas izskata raksturīgāko pazīmju apraksts.*

portrettēlniecība, -as, s.; parasti vsk. *Portretu tēlniecība.* □ Kopš 60. gadiem plaši uzplaukusi latviešu portrettēlniecība. Cīņa 80, 187, 3.

portsigārs, -a, v. *Maza, plāna, kabatā nēsājama kārba (tabakas izstrādājumu glabāšanai); arī etvija.* □ «Jūs smēķējat?» Ingus atsita portsigāru un piedāvāja viesim cigareti. Lācis 13, 117. . .[vīrietis] izvelk no brūnas žaketes resnu portsigāru, atvāž, izņem cigāru, aizknakšķina vāku . . Sudrabu E 3, 485. . . viņš saņēmās, pasmaidīja sāju smaidiņu un, izvilcis no kabatas sudraba portsigāru, aizsmēķēja cigareti. Jansons 4, 416.

portugāļi, -u, v.; **portugālis,** -ļa, v.; **portugāliete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Romāņu tauta, Portugāles pamatiedzīvotāji.* □ Senesnos laikos šajā vietā ūdenī nolaida izturīgās portugāļu karavelas. Zv 77, 3, 18. Aiz mums palika zili zaļi dzeltenā Karību jūra, sākās spāņu un portugāļu valodā runājošais raibais Latīņamerikas kontinents. Zv 78, 2, 24.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.* □ Beidzot ekspedīcijas pavadonis portugālis pavēstīja, ka tālāk upē kuģi nesastapšot nekādus šķēršļus . . Lielais 5, 44. Viņai ir mātes — portugālietes — melnās acis, ugunīgais temperaments un slaidais augums . . M Zariņš 4, 15.

portulaka, -as, s. *Viengadīgs vai daudzgadīgs lakstaugs, retāk puskrūms vai krūms ar sulīgām lapām bez pielapēm, maigiem ziediem un augli — pogaļu.* □ Portulakas var stādīt puķu dobju malās vai paklājdobēs. . . visbiežāk audzē lielziedu portulakas . . Dindonis 1, 79.

portupeja, -as, s. *Pleca vai jostas siksna ieroča vai planšetes piestiprināšanai.* □ Sardzes seržants apģērbts tā, lai viņu uzreiz varētu ieraudzīt — balta portupeja, balta ķivere ar melniem burtiem MP — armijas policija. Pad J 75, 60, 4. Preimanis mēdza valkāt spīdīgas ādas vidusjostu un portupeju, lai tādējādi vairāk izceltu savu brašumu . . Pad J 68, 15, 2.

portvīns, -a, v. *Stiprs, salds vīnogu vīns.* Sarkanais p. Baltais p. □ Par «sausu» vīnu dēvē tādu, kurā viss cukurs pārstrādāts spirtā. Ar to «sausais» atšķiras no stipriem portvīniem, kuri . . satur arī zināmu daudzumu cukura . . Zv 56, 18, 25. Spirtotais portvīns bija stiprs, bet negaršīgs, saldeni sājš . . Ezera 9, 135. Deserta vīniem un portvīniem lieto nelielas . . glāzes . . Tavare 1, 97.

poručiks, -a, v. *Dienesta pakāpe dažu valstu armijās (pirmsrevolūcijas Krievijas armijā — dienesta pakāpe starp podporučika un štāba kapteiņa vai štāba rotmistra pakāpēm); karavīrs, kam ir šāda dienesta pakāpe.* □ Rotai pa priekšu jāja jauniņš poručiks, braši sēdēdams uz nenosakāmas spalvas klepera. Dorbe 6, 49. Ložmetēju komandas priekšnieks — gara auguma poručiks, gados pavisam jauniņš — sapulcināja savus kareivjus . . Zv 78, 1, 4.

posa, -as, s.; novec. *Strutas, pūžņi (acīs).*

posāt, parasti 3. pers., -ā, pag. -āja; intrans.; novec. *Strutot, pūžņot (par acīm).* □ Kad acis posā, ieslauc krūšu pienu. ME III, 457.

pose, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Komiska luga ar parupjiem jokiem, pārspīlētām situācijām.* □ Poses žanrā daudzas savas lugas saraksta arī Ā. Alunāns. J Kalniņš 6, 8.

posesīvs, -ais; s. -a, -ā; val. *Tāds, kam ir piederības nozīme; tāds, kas ir saistīts ar piederību.* Posesīvais pronomens.

posmains, -ais; s. -a, -ā; apst. **posmaini. 1.** *Tāds, kas sastāv no posmiem (3) — par dzīvnieku ķermeni, tā daļām.* P. snuķis. Posmaini taustekļi. Posmainie tārpi — *posmtārpi.* □ Maijvaboles ķermenī . . ir trīs daļas: galva, krūtis un vēderiņš. Krūtīm ir trīs posmiņi. Katram no tiem ir pāris posmainu kāju . . Maijvaboles vēderiņš ir posmains. Zool 43.

2. *Tāds, kas sastāv no posmiem (4) — par augiem, to daļām.* P. stublājs. □ Vasas [kosām] ir posmainas, katra posma apakšējo daļu ietver zvīņveidīgu lapu mieturis. Svinka 1, 142. Mieturaļģes ir visai neparasti augi. Tām nav ne sakņu, ne lapu, pēc ārējā izskata tās atgādina zarainu un posmainu ziedaugu stumbru. Spuris 1, 27. Dārznieks mums parādīja siltumnīcu, kur audzē sukulentus . . — gan apaļus, garenus, čūskveidīgus un posmainus, gan adatainus, gan gludus . . Bundzeniece 2, 129.

3. *Tāds, kas sastāv no posmiem (2).* P. šautenes stobrs. Posmaina antena. Posmaina caurule.

posminieks, -a, v.; **posminiece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Neliela ražošanas posma vadītājs (parasti lauksaimniecībā).* □ Šogad viņai uzticēja vadīt kartupeļu audzēšanas mehanizēto posmu. . . Izaudzēt 1000 tonnu kartupeļu — tāda ir jaunās posminieces apņemšanās. Cīņa 64, 140, 1. Linu kopšanā, sevišķi ravēšanā, te [kolhozā] lielu palīdzību sniedz skolēni, kas organizēti nelielās 8—10 cilvēku grupās, kuras strādā posminieka vadībā. Cīņa 53, 141, 1. Kur nu tie laiki, kad viņš bija posminieks . . republikas pirmajā kolhozā. Stulpāns 2, 41.

posmkāji, -u, vsk. posmkājis, -ja, v.; zool. *Bezmugurkaulnieku tips, kura pārstāvjiem ir raksturīgs hitīna apvalks, posmains ķermenis un posmainas ekstremitātes; šī tipa dzīvnieki.* □ Aplūkojot posmkāju tipu, mēs iepazīsimies ar vēžveidīgo klasi, zirnekļveidīgo klasi un kukaiņu klasi. Zool 38. Posmkāji ir sugām bagātākais dzīvnieku tips. Latv dzīvn 107. Līdz šim nav izdevies konstatēt, vai pirms abiniekiem no ūdens uz sauszemes bija izlīduši kādi gliemji, tārpi vai posmkāji. D kal 77, 116.

posmots, -ais; s. -a, -ā; apst. **posmoti. 1.** *Posmains (1).* □ . . vardes kājas ir posmotas. Pakaļkāja sastāv no augšstilba, apakšstilba un pēdas . . Zool 85. Kāpuri [raibajam ošu lūksngrauzim] labi posmoti, dzeltenīgi balti, līdz 4—5 milimetri gari. Rupais, Kalniņa 1, 214.

2. *Posmains (2).* □ . . ir skaistas palmas ar plūksnotām lapām un tievu, posmotu stumbru. Dindonis 1, 199.

3. *Posmains (3).* P. žogs.

posms, -a, v. **1.** *Atsevišķa (kā) daļa ar noteiktām īpašībām, pazīmēm.* Ceļa līkumai-

nais p. Žoga posmi. Sadalīt ceļojumu trīs posmos. □ ..virzījāmies augšup līdz tā sauktajai pārkarei, tas ir, klints sienas posmam, kuras stāvums pārsniedz deviņdesmit grādus. Lauku Dzīve 80, 1, 20. Dzirnavu iela, kā zināms, nekad nav kaut cik būtiski iespaidojusi pilsētas seju. Atsevišķos posmos tās apbūve ir morāli un fiziski novecojoša. Zv 75, 22, 16. Uz Čirčikas upes [Vidusāzijā] 90 kilometru garā posmā uzceltas 35 elektrostacijas. Rīgas B 58, 236, 3. Kāds stumbru bija sazāģējis divus metrus garos posmos un pēc tam pametis.. Ezera 17, 89.

2. *Savienojoša, pievienojoša (kā) daļa, detaļa, elements.* Sliežu p. Caurules p. □ Gadiem ritot, tilta paceļamais posms jūras kuģiem kļuva par šauru. Pad J 75, 254, 8. Augšā Harijs jau slēdz durvis. ..Es skriešus uzskrienu pēdējo kāpņu posmu.. Brodele 17, 155.

3. *Atsevišķa, kustīgi savienota (parasti bezmugurkaulnieku) ķermeņa daļa; segments.* Sliekas p. Bites vēdera posmi. Vaboles kāju posmi. □ ..vēža vēderiņš ir posmains. ..Katram vēderiņa posmam ir pāris īsu kājiņu. Zool 34.

4. *Daļa (auga stumbram, zaram) starp diviem mezgliem.* □ Mezgli sadala [zāļu] stumbru posmos. Katra posma apakšējo daļu ietver pa lielākai tiesai vaļēja lapas maksts. Galenieks 2, 402. Stumbra daļu [rudziem] starp mezgliem sauc par posmu. Augšējā stumbra daļā posmi ir garāki, bet apakšējā — īsāki. Posmu apakšējā daļā stumbrs ir mīksts, sulīgs.. Švinka 1, 30. Tās vietas, kur uz [auga] stumbra (zara) atrodas lapas, sauc par mezgliem, bet stumbra (zara) daļu starp tiem — par internodijiem jeb posmiem. Sudrabs 1, 35.

5. *Atsevišķs laika sprīdis, periods (parasti kādā norisē, procesā), kam raksturīga noteiktu parādību, apstākļu pastāvēšana.* Nozīmīgs vēstures p. Rakstnieka daiļrades jaunības p. Desmit gadu darba p. Laika posms — *laika sprīdis, kam raksturīga kādu, parasti nozīmīgu, parādību pastāvēšana; laikposms.* □ Kapitālisma attīstībai ir raksturīgi ne tikai augšupejas posmi ar ražošanas pieaugumu, bet arī krīžu un stagnācijas periodi. Mežgailis, Zvidriņš 1, 16. Cilvēka mūža posmus parasti salīdzina ar gadalaikiem — jaunību ar pavasari, brieduma gadus ar vasaru un vecumu ar rudeni. Ves 75, 3, 18. // *Samērā neilgs laika sprīdis, kad notiek kāda norise, kāds process.* Sējas p. Eksāmenu p. Visgrūtākais sacensību p. Ekspedīcijas nākamais p. □ Ziemas rudzu attīstībā vērojami vairāki posmi ar raksturīgām ārējām pārmaiņām. Šos posmus sauc arī par auga augšanas fāzēm. Švinka 1, 34. Un tagad mūsu laukos iestājies atbildīgais posms — graudaugu novākšana. Zv 52, 16, 2. Latviešu teātra kritikas sākuma posmā nav atsevišķu kritiķu personību, kas ar savu darbību spētu ietekmēt.. kritikas procesu. Vēstis 78, 1, 117. ..operācijas noslēguma posmā uzliesmoja īsa, bet nikna kauja, kuras rezultātā Skujiņa banda nokļuva padomju iestāžu rokās. Zv 80, 16, 3.

6. *Mazākā organizatoriskā (kā) vienība, arī neliela cilvēku grupa, kas ir izveidota noteikta uzdevuma, darba veikšanai.* Mehanizatoru p. Pionieru p. □ Katrā brigādē organizē 4—5 posmus ar 8—10 kolhozniekiem katrā. Katra posma kopšanā nodod apmēram 6 hektārus linu sējumu. PL Kom 54, 7, 23. Namdara darbus parasti veic 2—5 cilvēku liels posms, pie tam katra posma strādnieka darba uzdevumam jāatbilst viņa kvalifikācijai. Sterns 2, 11.

7. *Atsevišķa (kādas sistēmas) vienība, sastāvdaļa, kam ir noteikta vieta, uzdevums.* □ ..radīti kvalificēti kadri visās saimniecības nozarēs, visos valsts pārvaldes posmos, zinātnē un kultūrā. Pad J 79, 55, 2. ..pilsētas partijas organizācija sistemātiski un plānveidīgi strādā, lai celtu darba ražīgumu visos posmos — rūpniecībā, transportā, celtniecībā.. Zv 76, 18, 13. ..«evolūcijas ķēdē» trūka viena «locekļa», kas saistītu cilvēku ar dzīvnieku pasauli. Darvina piekritēji nešaubījās, ka šo trūkstošo posmu atradīs. Zv 60, 2, 19.

8. *Daļa (dzelzceļa līnijai) starp divām stacijām, pieturām.* □ ..posmā Strenči—Valka nošauti divi [vācu] kareivji, kas sargāja kādu tiltu. Atskrūvētas sliedes.. Birze 3, 57. Elza neizlaida [dzelzceļa] stigu no acīm, tādēļ zināja, ka Jāņa posmā saimniekoja cits cilvēks. Kalndruva 7, 143.

9. *Daļa (parasti daiļdarbā, tekstā), kam ir samērā nobeigts saturs.* Lugas kulminācijas p. Sižeta posmi. □ ..piedzīvojumu literatūra prasa noteiktā kārtībā salikt detaļas un faktus, kuri posms aiz posma savienojas loģiskā ķēdē. Kar 58, 10, 126. Gredzens ir vienāda posma atkārtojums panta vai dzejoļa sākumā un beigās. Valeinis 1, 222. // *Daļa (skaņdarbā), kam ir samērā patstāvīga muzikālā doma.* □ Skerco veidoti pa lielākai daļai trijos posmos, pie kam abi malējie posmi ir vienādi, bet vidusdaļa kontrastējoša, piemēram, dzirkstošo, straujo mūziku uz brīdi nomaina liriska epizode. B Briede 1, 13. Malējos posmos skan izjusta, no sirds dzīlēm nākusi melodija, ko ar pārliecību var nosaukt par vienu no krāšņākajiem Jāņa Ivanova lirisko tēmu paraugiem. Lit M 76, 40, 3.

10. *Noteikta atsevišķa daļa (kāda pasākuma, piemēram, sporta sacensību) norises secībā.* Iekļūt konkursa otrajā posmā. Organizēt skati vairākos posmos. □ Kultūras un atpūtas parka trasē 25. un 26. maijā risināsies PSRS motobraucēju meistarsacīkšu pirmā posma cīņas. Cīņa 63, 9, 3. Labi, ka katrā posmā pirmās ir spēles ar vājākām komandām, tikšanās ar tuvākajām sāncensēm seko pēc tam. Pad J 75, 42, 3. Sekoja atlases konkurss Maskavā. Šajā grūtajā un atbildīgajā spēku pārbaudē, kas notika trijos posmos, piedalījās ap piecdesmit jauno dejotāju no visas Padomju Savienības.. Zv 74, 21, 13.

posmsavienojums, -a, v.; tehn. *Savienojums, kas sastāv no posmiem (2).* Lokanais p.

posmsecīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **posmsecīgi.** *Tāds, kam ir raksturīga viena (norises, pro-*

cesa) posma pakāpeniska, secīga nomaiņa ar otru. Posmsecīga attīstība.

posmsnuķaiņi, -u, vsk. posmsnuķainis, -ņa, v.; zool. *Parazītisku kukaiņu kārta, kuras pārstāvjiem raksturīgi dūrējsūcējtipa mutes orgāni, kas sastāv no posmaina snuķa un duramiem sariem; šīs kārtas kukaiņi.*

posmtārpi, -u, vsk. posmtārps, -a, v.; zool. *Bezmugurkaulnieku tips, kura pārstāvjiem raksturīgs posmains tārpveida ķermenis; šī tipa dzīvnieki.*

posmvārpsta, -as, s.; tehn. *Vārpsta, kas sastāv no posmiem.*

posmvedis, -ža, v.; **posmvede,** -es, dsk. ģen. -žu, s. *Pionieru organizācijas posma vadītājs.* □ Posmvedim vienmēr kopā ar visu posmu jāapspriež jau iepriekš, ko katrā sanāksmē darīs .. Bērn 45, 1/2, 38. Zēns kā jau zēns, tikai neatlaidīgs gan. Šobrīd viņš mācās 7. klasē, ir posmvedis un labākais basketbolists. Liesma 76, 2, 20. .. posma sanāksmes sākumā .. posmvede Modra nolasīja redkolēģijas pieprasījumu .. Lagzdiņš 2, 54.

posmveida, ģen., nelok. **1.** *Tāds, kas sastāv no posmiem; tāds, ko veido posmi.* P. kāpnes. P. tilts. P. mehānisms. P. tārps. P. augs. P. skaņdarbs.

2. *Tāds, kas noris pa posmiem.* P. attīstība. P. sacensības. □ .. vajadzēja izdarīt posmveida operāciju — vispirms apakšējās dobās [sirds] vēnas nosiešanu, bet pēc tam mitrālā vārstuļa protezēšanu. Ves 58, 1, 8.

posmveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **posmveidīgi. 1.** *Posmveida (1).* P. antena.

2. *Posmveida (2).* P. darbība. □ .. augu attīstība nenotiek vienmērīgi un pakāpeniski, bet posmveidīgi; šie posmi viens otru nomaina. Darvinisma pam 80.

poss, -a, v. *Izkaltēta, smalki saberzta (parasti bērza) piepe, kurā ar šķiltavu kramu iešķil dzirksteli.* □ Pa priedulāju [Mārcis] aizvilkās līdz veco dzirnavu sūneklim, salauza tur bērzu piepes, izžāvēja uz rijas krāsns un pagatavoja posus, lai karavīriem mežā būtu kur uguni piešķilt. Upīts X, 486. Mironim, kas dzīvodams pīpojis, lika pagalvī pīpi, posu .. ME III, 458. sal. Sūnas starp baļķiem sapresēsies, sažūs sausas un vieglas kā poss, ko lietoja senajās šķiltavās. Caune 2, 95. sal. .. uz tirgu ved [stādus] un nedēļām tur, kamēr kāds iedomājas nopirkt. Tad saknītes gan izkalst kā poss, kas tur vairs par audzēju. Zigmonte 10, 281.

post, pošu, pos, poš, pag. posu; trans. **1.** *Kārtot, tīrīt (piemēram, telpas, celtņu apkārtni).* P. zāli sarīkojumam. P. pagalmu. □ Māte taisījās uz viesa saņemšanu. Divas dienas viņa tīrīja, mazgāja, posa dzīvoklī malu maliņas. Upīts II, 121. Gunta, posdama no rīta steigā pamesto istabu, sāka viņu gaidīt. Kar 59, 1, 20. .. citi posa telpas otrajā stāvā, sagatavojot darbu fronti krāsotājiem un tehnoloģiskās iekārtas montētājiem. Rīgas B 80, 93, 2. sal. Gan jau atstaigās saule ... iesāks pieneņu deju, Visi pakalni vizēs kā svētdienai posti. Kaldupe 14, 178. // *Rīkoties, lai (kas) būtu lietošanas kārtībā.* P. galdu maltītei. □ Otrā rītā iepazinos ar Vili Stepanu. Viņš pašlaik posa traktoru darbam. Lauku Dzīve 68, 3, 25. // *Veidot (apģērbam, ārienei u. tml.) kārtīgu, vēlamu izskatu.* □ Ūdensmucā grūda, Sāka Miku [puiku] post, Bērza slotām drāza Netīrumus nost; Ņēmās sukāt, berzēt — Mikum bij ko ciest; Viens ar lielām dzirklēm Nāca pinkas griezt. Rainis IVb, 219.

2. *Greznot, rotāt (piemēram, priekšmetu, telpas).* □ .. Un zaļām meijām meitas istabas poš, Un Jāņu dziesmas līksmi līgo. Veidenbaums 2, 48. Tiem jaunajiem ļaudīm, kas posa eglīti un tevi mīļi aicināja goda istabā, vajadzēja dāvināt cīruli. Kaldupe 6, 118. Es savus vārtus, Tevi gaidot, ar vītnēm posīs. Purvs 1, 280. // *Veidot (apģērbam, ārienei u. tml.) greznu izskatu.* □ .. Ārijai kalpodama, Āriju posdama, Vizbulīte caur Āriju sniedz Indulim savu mīlestību. Dzene 3, 54. pārn. .. līdz galam ver vasara pūru pļavas un dārzus kā meitenes post — Kur tik vien paskaties — dzeltens un zils. Kamzoli jaunu pat uzvilcis sils. Lukss 5, 5. pārn. Es zelta rotu raušu nost No vakarzvaigznes tevi post .. Rainis VIIIb, 31. pārn. Kā agrīnajai lazdas skarai jau šūpoties pret pavasari, ar zelta ziedputekšņiem svētkos sevi post .. Brīdaka 8, 64.

3. *Gatavot (piemēram, ceļam, braucienam), kravājot nepieciešamos priekšmetus.* □ .. kad Ogres krustmāte mūsmājās beidza ciemoties, māte mani tomēr posa ceļam. J Kalniņš 2, 170. Līziņa domās pārcilāja visas tās reizes, kad viņa posusi Žaniņu ceļam. Viese 2, 183. Ja zvaigžņu ceļā sievas vīrus posīs Un atvadoties nāks tiem skūpstu dot, Tad šķiršanās tāpat tām sirdi plosīs .. Elksne 6, 13.

postaments, -a, v. *Paaugstināta pamatne (piemēram, kolonnai, statujai).* Skulptūras p. □ .. [jūras] kaujas skati atainoti uz kolonnas postamenta sienām. Liesma 74, 12, 25. Pieminekļis veidots uz četrstūraina, diezgan paaugsta, taisnās plaknēs cirsta postamenta .. Tēl M 58, 83. Lauvu tēli smagi un mitri gulēja uz saviem postamentiem .. Laicens I, 331. // *Paaugstinājums, paaugstināts paliktnis, pamatne (kā) novietošanai.* □ Sēru procesija sasniegusi Mauzoleju. Urnu ar nelaiķa pīšļiem novieto uz postamenta. Rīgas B 83, 125, 1. .. liela vēdekļa palma tika nostādīta uz marmora postamenta starp zāles logiem .. Laicens 2, 169. .. viņš uzmeta acis divām lielām ķīniešu vāzēm, kas veidotas no sudraba. Viņas stāvēja uz postamentiem rakstāmgaldam abās pusēs .. Rozītis III, 23.

postaža, -as, s. *Vieta, kur (kas, parasti celtnes) ir nopostīts, pilnīgi iznīcināts, pārvērsts drupās; tas, kas ir atlicis pēc (kā) postīšanas, graušanas.* Kara p. Ugunsgrēka p. □ Hitlerieši .. atkāpjoties aiz sevis atstāja postažu. Viņi sagrāva un dedzināja mājas, skolas, slimnīcas, sādžas un pilsētas .. Ves 75, 2, 1. Tagad pretī dvesa postaža. Nebija vairs ne mājas, ne ēnainā vītola ... Liela pelnu kaudze ar apsvilušu skursteni, vītols ar apdegušiem melniem zariem un dīķis, kurā ūdens bija klāts ar pelnu un kvēpu plēnēm. Muižnieks 1, 142.

..nekas nebija spējīgs noslēpt postažu, kas atklājās Daugavas krastos. Vecpilsēta gulēja gruvešos.. Bērn 49, 10, 3. // *Izpostīta, sajaukta, ļoti lielā nekārtībā pamesta vieta.* □ Istabas stūrī gulēja tukša, apgāzta dzelzs gulta, tai pāri pārsviesta bērna gultiņa.. Istaba piemētāta saplēstām grāmatām. Pie sienas pakārtajā spogulī kāds ietriecis ar smagu priekšmetu. Pāris krēslu, nolauztām kājām, nomesti sienmalē. Atstātā postaža it kā ņirgājās par cilvēkiem.. Sakse 7, 4. Ai, ai, kāds nule izskatījās tirgus laukums! ..pēc tirgus tur bija īsta postaža: mētājās salauzti grozi, kastes, maisi, sasisti podi un spainīši, pat riteņi un sarauti aizjūga gabali. A Gulbis 3, 68. ..smuidrākie bērzi bija noliekti līdz pašai zemei, un kupenas, sabirušas priežu kuplajos cekulos, lauza un plēsa zarus. Te pavasarī būs postaža, ja vēl kādu laiku iedomās pieturēties sals. Zigmonte 10, 331.

postembrionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **postembrionāli;** biol. *Tāds, kas sākas, pastāv, noris pēc embrionālās attīstības; pēcembrionāls.* Postembrionālā attīstība. Postembrionālais periods.

postenis, -ņa, v. **1.** *Vieta, no kuras (ko) novēro vai apsargā.* Robežapsardzības p. Hidroloģiskais p. Ieņemt posteni. Stāvēt postenī. Atstāt posteni. □ Cauri silam aizvijas plats, smilšains ceļš. ..Vērīgāk ielūkojoties, pavēnī pamanāmi posteņu kareivji, kas modri sargā pieejas savu apakšvienību novietnēm. Vanags 14, 101. Mūsu karavīriem izdevās atklāt kādu vācu posteni. Rūpīgi to novērojot, izdibināja arī laiku, kad sargi mainās. Cīņa 44, 64, 6. Novērotājs [slīcēju glābšanas dienestā], kas ar tālskati pārlūko ūdens spoguli, savā postenī nedrīkst atrasties ilgāk par divām stundām. Lauku Dzīve 77, 7, 24. sal. Tas [ASV provokācijas] liek ikvienam kubietim — strādniekam, zemniekam.. — ik mirkli justies kā postenī, strādāt vārda tiešā nozīmē ar šauteni plecā. Liesma 64, 11, 10. // *Vieta, kur (kādam) jāveic attiecīgais darbs, jāpilda attiecīgais uzdevums, pienākums.* Muitas p. □ Dispečeru punktā.. ieraksta ziņojumus no visiem saimniecības posteņiem.. Zv 73, 13, 7. Pēc divdesmit minūtēm garām trauksies vilciens. Tad viņai ar karodziņu un lākturi jābūt ārpusē pie posteņa. Klīvers 4, 65.

2. *Viens vai vairāki cilvēki, kas (ko) novēro vai apsargā.* Robežsargu p. Bruņots p. □ Rītausmā viņu aizturēja sarkanarmiešu postenis. Rāmnieks nezināja caurlaidi. Lācis 15, 299. Izvietojuši apkārt sādžai posteņus, partizāni ierīkojās uz naktsmītni. Spāre 5, 263. ..[spāniešī] apmetās laukumā un rūpīgi izlika posteņus, lai pasargātos no pēkšņa uzbrukuma. Lielais 2, 124. // *Neliela cilvēku grupa pastāvīga uzdevuma, pienākuma veikšanai.* □ ..tautas kontroles grupas un posteņi.. seko plāna izpildei, meklē rezerves darba ražīguma celšanai.. Cīņa 76, 160, 1. Nepieciešams pēc iespējas vairāk uz automaģistrālēm un šosejām organizēt sanitāros posteņus, kas nelaimes gadījumos cietušajiem sniegtu pirmo palīdzību. Ves 79, 2, 24. Pionieru postenis apzinīgi rūpējas par tīrību un labu uzvedību savā klasē.. Pion 56, 21, 1.

3. *Ieņemamais (parasti administratīvais) amats.* Direktora p. Iecelt postenī. □ Jaunajam un atbildīgajam.. Bruņoto Spēku virspavēlnieka postenim V. I. Ļeņins izraudzīja Jukumu Vācieti. Cīņa 73, 275, 2. Pamazām vien kāpdams uz augšu pa posteņu kāpnēm, viņš bija labi iepazinis rūpnīcas dzīvi visdažādākajos līmeņos. Skujiņš 10, 53. Pēc Leonīda Lavrovska aiziešanas no Lielā teātra galvenā baletmeistara posteņa sešdesmito gadu vidū sāka mainīties klasiskā baleta pirmā dejotāja veidols. Liepa 1, 164.

4. fin. *Finanšu dokumenta, budžeta daļa, kurā norādīts ieņēmuma avots; ieņēmuma vai izdevuma veids un apjoms.* Bilances p. □ ..ienākumi no rudziem, miežiem, auzām, kartupeļiem, liniem ir ļoti strauji gājuši uz leju. Un tie taču ir galvenie darba zemniecības ienākuma posteņi. F Deglavs 1, 76. Izdevumi pārtikai, apģērbam, kultūras un sadzīves priekšmetu iegādei ir galvenie padomju ģimenes budžeta izdevumu posteņi. Zv 68, 6, 15. // *Kādas (parasti finansiālas, saimnieciskas) darbības atsevišķa nozare, daļa, atsevišķs veids.* Nozīmīgs eksporta p. □ Svarīgs postenis Ķīnas importā no Anglijas ir aviācijas tehnika. Hor 76, 9, 23.

posters, -a, v. *Dekoratīvs plakāta tipa darinājums.* □ ..[māksliniece] brīvi.. veido zīmējumu ar citu, grafisku līniju, plaknes organizācijā izmantojot neparastākus krāsu salikumus, pat «posteru» tipa variācijas. Pad J 80, 29, 8. Kur brīvajā laikā iegriežamies? Kafejnīcā? ..Dekorācijas ar Pugačovas vai Belmondo posteru pie sienas. Kar 83, 3, 132.

postfikss, -a, v.; val. *Morfēma, kas atrodas aiz vārda saknes (piemēram, piedēklis, galotne).*

postglaciāls, -ais; s. -a, -ā. *Savienojumā «postglaciālais laikmets»: pēcleduslaikmets; holocēns.*

posties, pošos, posies, pošas, pag. posos; refl. **1.** *Darīt visu nepieciešamo (kādas darbības, norises, pasākuma) veikšanai; iecerēt, paredzēt (ko darīt); gatavoties (1).* P. svētkiem. P. uz svinībām. P. sējai. P. sēņošanai. P. pārgājienam. □ Tāpat kā visur republikā, 15. aprīļa talkai pošas arī Preiļu rajonā. Tautas izglītības nodaļā satek aizvien pilnīgākas ziņas, ko šajā dienā iecerējuši darīt skolu kolektīvi. Sk Av 72, 15, 1. Uz Mariņas kāzām viņa posās sevišķi rūpīgi. Piešuva apakšbrunčiem platu pašas tamborētu mežģīni, šūdināja strīpainus svārkus un balināja izrakstīto villaini. Sakse 2, 56. ..Stūris, apvilcis goda drānas, posās ceļam. Saulītis 12, 271. pārn. Šis ir tas laiks, kad uz miegu Pošas krūmi un kailie oši,.. Un lietus šmīkst iemidzinoši. Losberga 1, 73. ◇ Posties pie miera — *kārtoties gulēšanai (parasti vakarā).* □ ..abas pavakariņoja.. un posās pie miera. Ezera 7, 77. Mūsu mājas ļaudis jau posās pie miera. J Kalniņš 2, 218. // *Iecerēt, paredzēt doties, arī sākt doties (noteiktā virzienā, uz noteiktu vietu u. tml.).*

P. līdzi tēvam. P. uz pilsētu. □ Kirilam bija jāizkāpj, viņš padeva man roku un posās uz priekšu. Saulītis 13, 30. Skolā paliku visu nedēļu .. Mājās atgriezos sestdienās, bet svētdienas vakarā posos atpakaļ. Brutāne 8, 142. Pēc vakariņām viesi vairs tikai pieklājības pēc kādu laiciņu uzkavējās un tad posās mājup. Rozītis 2, 72. pārn. Un debess bij tumši zila, Un augusta zvaigznes krita, Un vasara projām posās, Un es teicu sev: atnāks cita ... Lisovska 4, 103. // pārn. *Izturēties noteiktā veidā pirms kādas darbības (par dzīvniekiem).* □ Vasarai līdzi aizlido gājputni. Pirmās pošas projām garkājes dzērves. Vanags 9, 32. ..zem ūrbenāju krūma sausās lapas čabināja ezis, laikam posdamies novēlotai ziemas guļai. Kaijaks 3, 5. Suns .. ēda ar prieku un, kad viņi gāja tālāk, pilnīgi pašsaprotamā kārtā posās līdzi. Zigmonte 4, 115.

2. *Ģērbties, kārtoties, arī rotāties, lai radītu (savam apģērbam, ārienei u. tml.) vēlamu, arī skaistu, greznu izskatu.* □ Māte nu lika meitenei tūlīt posties: nomazgāties, sapīt cieši bizes .. Atvēlēja vilkt svētdienas drēbes, siet jauno rožaino lakatiņu .. Brigadere 2, 309. Lilija bija izvilkusi no krustmātes skapja savu tautas tērpu un jau laikus sāka posties, grozīdamās spoguļīša priekšā .. Sakse 6, 89. pārn. Ziedonis pošas: Purpurmākoņa vainagu° liek sev galvā, Sīrija dimantus kar .. Aspazija 3, 182. pārn. Riets, kad ciemos nāk ar nakti, Birztala vēl daiļāk pošas, Piesprauž vara mēness saktu, Zvaigžņu lakatu sien košu .. Pēlmanis 2, 9. pārn. Jā, arī Vecrīga pošas, daudzas namu fasādes skaisti pārkrāsotas, vairākas vēl pašreiz krāso .. Ciņa 57, 250, 2.

postīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **postīgi. 1.** *Tāds, kas izraisa (kā) bojāeju, arī iedarbojas ļoti nevēlami (par parādībām sabiedrībā).* □ Arī pašā Rietumvācijā aug spēki, kas negrib samierināties ar postīgo jauna kara gatavošanas politiku .. Ciņa 63, 14, 2. // *Tāds, kas izraisa ko (parasti cilvēkam) ļoti nevēlamu (par parādībām dabā, vidi, vielām u. tml.).* □ Postīgo pavasara un rudens salnu kaitīgās ietekmes mazināšana laukos apskatīta šīs grāmatas sākumā. Apsīts 1, 389. Smilšu sēre ir dzīvības sargs, tālais viļņlauzis sēklis uz muguras iznes cīņu ar gāzmām, notur vētras satrakotā ūdens postīgo tuvošanos. Zemzaris 2, 125. // *Par dzīvniekiem, augiem.* Nezāļu postīgā ietekme. □ Republikas saimniecību biešu sējumos intensīvi lido un dēj olas postīgais biešu kaitēklis — biešu muša. Ciņa 78, 127, 4.

2. *Tāds, kas ļoti negatīvi ietekmē cilvēka psihi, arī sabiedrību.* Alkohola postīgā iedarbība. □ Ir tādas ietekmes, kas apvieno un bagātina mūs visus, atsvaidzina kultūras asinis. Bet ir arī postīgas ietekmes — es te domāju antihumānu literatūru, kurā izpaužas neuzticēšanās cilvēkam, cilvēka nicināšana. Lit M 81, 9, 14. Raudāja [meita] un dziļās, postīgās sāpēs nenoģieda, ka uz viņu glūn vēl dziļāks un nāvīgāks pazemojums. Upīts II, 180.

postīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → postīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kara p. Ilgstoša sausuma p. Kaitēkļu p.

2. *Vispārināta īpašība → postīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Vairākkārtīgi tādiem [īgnuma] stāvokļiem atkārtojoties, atkarība no baudas līdzekļa kļūst tik spēcīga, ka īstenībā mums jau ir darīšana ar narkomāniju visā tās postīgumā. PL Siev 83, 8, 19.

postījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → postīt (1).* Ugunsgrēka radīts p. □ ..Ingas apziņā jēdziens par milzīgajiem kara postījumiem vienmēr saistījās ar Vecrīgu: sagrautais rātsnams un Pētera baznīca, apkvēpušas drupu kaudzes .. Skujiņš 1, 87. Karš nodarīja milzīgus postījumus mūsu valsts tautas saimniecībai. Uz laiku okupētajos rajonos fašisti izpostīja desmitiem tūkstošu fabriku un rūpnīcu, kolhozu un padomju saimniecību, pilsētu un ciemu. Ekon zin 12.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → postīt (2).* Plūdu nodarītie postījumi. □ Viesuļvētra plosījās četras stundas. Kuģis stipri cieta, taču jūrnieki saviem spēkiem visus postījumus salaboja .. Rīgas B 68, 275, 1. ..tīrumā Grieze ieraudzīja krusas negaisa postījumus .. Fimbers 1, 394. Ļoti raksturīgi ir caunas postījumi. Ja būrīša jumtiņš nav stingri piestiprināts, cauna to norauj, ligzdu sajauc un daļēji izvelk to pa būrīša augšu vai skreju. Kronītis 1, 171.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → postīt (3).* □ Pēdējos 200 gados iznīkušas arī 44 putnu sugas un 43 pasugas. Vēl lielāki postījumi dabā radās, strauji attīstoties rūpniecībai. Kronītis 2, 8. ..ziemā aļņu postījumi priežu jaunaudzēs ir tik nopietni, ka nepieciešams aļņu skaitu regulēt. Medn 16. Upenēm, ērkšķogām un avenēm lielus postījumus nodara laputis .. Lauku Dzīve 80, 1, 18.

postimpresionisms, -a, v.; parasti vsk. *Parādību kopums (mākslā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā), kam raksturīgs impresionisma paņēmienu noliegums, citu paņēmienu meklējumi; pēcimpresionisms.* Franču p. □ Ainava gleznota postimpresionismam raksturīgā vienkāršotā manierē. Kačalova 1, 153.

postimpresionistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **postimpresionistiski.** *Saistīts ar postimpresionismu, tam raksturīgs; pēcimpresionistisks.* P. gleznošanas veids. P. stils.

postimpresionists, -a, v.; **postimpresioniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Postimpresionisma pārstāvis; pēcimpresionists.* Franču postimpresionisti. Postimpresionistu gleznas. □ Impresionisti un postimpresionisti pievērsās dzīves atsevišķu momentu attēlojumam. Kačalova 1, 31. Ar lielu gaumi noformētā postimpresionista Bonāra izstāde sakarā ar mākslinieka 100. dzimšanas dienas atceri bija tikpat labi apmeklēta kā Pikaso ekspozīcija. Lit M 67, 11, 12.

postīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, celtnes, teritorija) tiek iznīcināts, pārvēršas drupās.* □ Pāri Cēsīm brāzās kari, to postīja ugunsgrēki — 1671. gadā pilsēta nodega līdz pamatiem. Zv 74, 23, 1. Hitleriskie barbari, atkāp-

joties 1944. gadā no Līgatnes, bija spridzinājuši un postījuši ne tikai fabriku, bet nodedzinājuši arī nelielo biedrības māju .. Zv 52, 8, 9. // intrans. □ Iebrūk vāci Daugavgrīvā, Posta, laupa, slepkavo. Sudrabkalns 1, 159. «Kaut taču tie sarkanarmieši būtu ātrāk nākuši viņiem [fašistiem] virsū, lai nepaspētu tik daudz postīt un dedzināt!» Sakse 7, 36. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, vide, vieta) vairs nepastāv līdzšinējā, vēlamajā veidā.* P. purvus. P. putnu pārziemošanas vietas. □ Direktors neparko neatļautu postīt mežsaimniecībai tik vajadzīgo ceļu. Bels 6, 120.

2. *Nodarīt lielus zaudējumus (kam), ļoti nevēlami iedarboties (uz ko) — par parādībām dabā, vidi, vielām u. tml.* Plūdi posta sējumus. Nikotīns posta veselību. □ Ļaunāk ir ar mūsdienu lielpilsētas piesārņoto gaisu. Nosēdumi .. posta marmoru un travertīnu. Zv 74, 22, 15. Daudz ko savā ceļā ziemelis locījis, lauzis un postījis, bet ne visu pieveicis. Dorbe 3, 299. // intrans. □ .. Ik dārzam uzklūp saule kā bez prāta, Kož, svilina un posta. Bendrupe 3, 52. // *Nodarīt lielus zaudējumus (piemēram, bojājot, iznīcinot).* P. sabiedrisko īpašumu. P. mežu. □ Pašreiz pie mums nevēlami savairojušies sīļi, kas posta sīko putnu ligzdas .. D kal 73, 64. Diezgan bieži būrīšus posta dižraibie dzeņi, kuri parasti paplašina būrīšu skrejas vai izkaļ caurumus būrīšu sienās. Kronītis 1, 171. Ja dzīvniekus [meža cūkas] pieradinām visu rudeni nākt baroties uz slikti novāktiem kartupelājiem un labības laukiem, tad to pašu viņi darīs arī pavasarī, postot jaunos sējumus un stādījumus. Lauku Dzīve 77, 1, 32.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēki) iet bojā.* □ Pirms revolūcijas tādas drausmīgas slimības kā trahoma un dilonis postīja gandrīz katru burjatu ģimeni. Zv 59, 13, 11. // *Panākt, būt par cēloni, ka (dzīvnieki, augi) iet bojā.* P. kokus. P. puķes. □ .. sprakšķu kāpuri rudenī vairāk posta agri nekā vēlu sētus rudzus .. Apsīts 1, 347.

4. *Panākt, būt par cēloni, ka izbeidzas, izzūd (vēlamas attiecības starp cilvēkiem, pozitīvs psihisks stāvoklis, rakstura, personības īpašības).* P. draudzību. □ Kases labā slava sabiedrībā tika atklāti un slepus postīta. Upīts VII, 270. Bet tiem, kuri salti no viņas [mātes] aiziet Un dzīvības saskaņu posta, — Tiem lielā māte atņem maizi, liek trūdu ābolā kost un noslauka no dzīves nost. Losberga 1, 7. // *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, piemēram, iecere) nav realizējams.* P. nodomus. P. cerības. P. ilūzijas. // *Jaukt, nevēlami pārveidot (parasti ko ierastu, iedibinātu).* P. dzīves kārtību. P. ģimenes dzīvi.

Sk. postošs.

postlūdija, -as, s.; mūz. *Instrumentāls noslēgums, parasti pēc dziedājuma; pēcspēle.* Dziesmas p. Korāļa p. Operas p. □ Vajadzēja gaidīt īsos brīžus pēc dziedāšanas un runāšanas, jo mani interesēja tikai prelūdija un postlūdija. Pad J 79, 69, 5. Cildenā patosā izskanēja orķestru .. izpildītās savdabīgās prelūdijas un postlūdijas. Cīņa 71, 165, 4.

postmodernisms, -a, v.; parasti vsk. *Modernisma turpinājums (imperiālisma laikmetā); pēcmodernisms.* □ Postmodernisma pirmsākums meklējams 20. gadsimta Rietumeiropas mākslas virzienos — futūrismā, kubismā, dadaismā, sirreālismā un konstruktīvismā, kas ļoti ietekmēja amerikāņu mākslu. Postmodernisma sākotni var pamanīt tā laika lielāko amerikāņu rakstnieku un dzejnieku daiļradē .. Lit M 82, 46, 15. .. būtiskākās postmodernisma izpausmes — orientācija uz ierindas cilvēku gaumi un emocionālajām prasībām, pagātnes stilu kompozīcijas elementu un formu izmantošana, dekoratīvisms un formālās izteiksmes daudzveidīgums — ir raksturīgs daudzu mūsdienu amerikāņu, kā arī Eiropas arhitektu darbiem. Lit M 82, 17, 15. Neparastums, savāda pievilcība, varbūt pretrunīgums un postmodernisma stila interpretācijas apvienoja visus igauņu projektus. Lit M 81, 40, 15.

postmodernistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **postmodernistiski.** *Saistīts ar postmodernismu, tam raksturīgs; pēcmodernistisks.* P. stils.

postmodernists, -a, v.; **postmoderniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Postmodernisma pārstāvis; pēcmodernists.* Amerikāņu postmodernisti. □ Postmodernisti vēlējās saistīt mākslu ar zinātni un tehniku .. Lit M 82, 46, 15. Teiktais tomēr nenozīmē, ka mums vajadzētu mehāniski pārņemt un atkārtot izcilāko postmodernistu formālos paņēmienus. Lit M 82, 17, 15.

postnatāls, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas attiecas uz periodu (neilgi) pēc dzimšanas.*

postošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **postoši. 1.** *Divd.* → *p o s t ī t.*

2. *Tāds, kas izraisa (kā) bojāeju, arī iedarbojas ļoti nevēlami (par parādībām sabiedrībā); postīgs (1).* □ Bieži un postoši bija šie [bruņinieku] iebrukumi, tie traucēja zemes saimniecisko uzplaukumu. Samsons 1, 6. // *Tāds, kas izraisa ko (parasti cilvēkam) ļoti nevēlamu (par parādībām dabā, vidi, vielām u. tml.).* □ .. postošas zemestrīces atgadās tikai salas austrumu daļā. Lielais 1, 14. .. mitrais gaiss postoši ietekmē viņas veselību. Zv 54, 8, 22. Bieži vien no novada uz novadu, no valsts uz valsti kā postošas vētras vēlās epidēmijas, pārvēršot pilsētas un laukus tuksnešos. Zv 52, 8, 11. // *Par dzīvniekiem, augiem.* □ .. svarīgi ir ievērot starpsaimniecību un saimniecības iekšējos karantīnas pasākumus, kas ierobežo atsevišķu postošu kaitēkļu un slimības ierosinātāju izplatīšanos. Rupais, Kalniņa 1, 6.

3. *Tāds, kas ļoti negatīvi ietekmē cilvēka psihi, arī sabiedrību; postīgs (2).* □ Bet nodarījums, kurā Geņa Romana apsūdzēta, ir ļaundarīgs un postošs .. — spekulācija ar degvīnu. Cīņa 81, 93, 3.

postpozīcija, -as, s.; val. **1.** *Vārda novietojums aiz cita vārda, ar kuru tas veido savienojumu.* Izteicēja p.

2. *Vārds, ko lieto aiz cita vārda, ar kuru tas veido savienojumu.* □ Prievārds «dēļ» ir postpozīcija, tāpēc lietojams tikai aiz pārvaldāmā vārda. Pad J 81, 101, 3.

postpozitīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **postpozitīvi;** val. **1.** *Tāds, ko lieto aiz cita vārda, ar kuru tas veido savienojumu (par vārdu).* P. prievārds. P. artikuls.

2. *Saistīts ar postpozīciju (1), tai raksturīgs.* Izteicēja p. novietojums.

posts, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Notikums, apstāklis, to kopums, kas ir saistīts ar lieliem materiāliem zaudējumiem, saimnieciski ekonomiskās dzīves pilnīgu sabrukumu.* Kara p. Posta darbs sar. — *postīšana; posts.* □ Fašistu nodarītais posts Daugavpilij bija liels .. Vairāk nekā puse pilsētas bija nodedzināta un sagrauta. Vanags 8, 46. ..dažkārt varenais dabas spēks izlaužas neapvaldītā brīvībā, nodarot lielu postu. Vēsture un pavisam nesena pagātne zina gadījumus, kad liesmas aprijušas veselas pilsētas un ciemus, nepārskatāmus meža masīvus, rūpnīcas un kuģus. Zv 66, 12, 10. Mūsu paaudzē nepieredzētas vētras nodarījušas mežiem lielu postu. Veselām joslām izgāzti un nolauzti staltākie koki .. Caune 1, 5. Iepriekšējā gadā lielu postu kartupeļu tīrumos nodarīja lakstu puve. Pad J 73, 93, 1. Ēkas ārpuseī nolupusi krāsa, .. visus kara gadus nekas te nav krāsots, bet vējš, saule un lietus cietsirdīgi dara savu posta darbu — vēl pāris gadu ļaut tam turpināties, un apšuvuma dēļi sāks pūt, logu aplodas pārvērtīsies par prauliem. Lācis 11, 17. // *Notikums, apstāklis, to kopums, kas ir saistīts ar dzīvības briesmām, cilvēku upuriem, smagiem dzīves apstākļiem.* □ Baismīgi un posta pilni mēneši bija jāpārdzīvo Kurzemei līdz atbrīvošanas dienai. Samsons 2, 313. Sausums un plūdi, viesuļvētras un zibens, neražas gadi, medījuma trūkums [senatnē] nodarīja cilvēkiem lielu postu, pat apdraudēja dzīvību. D kal 82, 54. Tādas slimības kā mēris, holera, bakas, dažādie tīfi radīja neiedomājamu postu tautām, apstādināja dzīves ekonomisko gaitu un kavēja tautu attīstību, izraisīja māņticību .. Zv 52, 8, 11. Vecais Skaigals piedzīvojis smagas nedienas: divi dēli krituši kaujā pret sirotājiem, sievu paņēmis mēris .. Bet katram postam seko atplaukums .. PL Siev 83, 8, 17.

2. *Notikums, apstāklis, to kopums, kas izraisa smagus, sāpīgus pārdzīvojumus, dziļas bēdas, ciešanas.* □ Sievietes. Uz viņu pleciem gūlās kara un fašisma nasta. Viņas cieta vislielāko pazemojumu un visnežēlīgāko postu. Viņas zaudēja vīrus un dēlus, tēvus un brāļus. Viņas zaudēja visdārgāko — cilvēces nākotni, bērnus. Zv 55, 23, 25. Par vienu vecais Krūze bija skaidrībā: ja kādreiz atgadītos tāds posts, ka viņiem būtu jāaiziet no Dzērvītēm, tad tas nu gan vairs nenotiktu, ka ceturtā Krūzes paaudze ietu celmos un purvā kopt jaunas mājas. Lācis 15, 227. Un Krustiņš draugam sūdzēja savu postu, tam visu izstāstīdams, kas starp viņu un tēvu bij noticis. Blaumanis 6, 172.

3. *Dziļa nabadzība, liels trūkums.* □ ..Agnese lasīja par bezdarba rēgu un strādnieku postu. Tur bija attēlota strādnieku bada dzīve, izdēdējušu un noskrandušu bezdarbnieku bari Rīgas ostmalā. Sakse 6, 112. «Nonācu galīgā postā. Dažu dienu mana pārtika bija tikai viens ūdens kliņģeris.» Fimbers 1, 391. Man radās iespaids, ka Šaļapina mākslas tuvumā bagātie aizmirsa savus makus .., bet nabagi — savu postu. Klints 1, 63.

4. *Liels ļaunums.* □ Strādnieku aroda slimības ir tas smagākais pilsētas darbaļaužu posts, tas sagrauž pieaugušos un apdraud visas mūsu jaunās paaudzes nākotni. Upīts 9, 42. ..M. Birzes stāstā — «Dubļi» — viss jau tik acīm redzami virzīts uz to, ka dzeršana ir kaitīga un nodara daudz posta .. J Kalniņš 1, 56. Es baidījos no sava laikmeta lielākā posta — virspusības. Ezera 17, 27. // *Rūpes, raizes, arī nepatikšanas.* □ Cukurniedres ir salas iedzīvotāju svētība un reizē arī posts. Jēlcukurs sastāda 95 procentus eksporta. Ja orkāni izposta sējumus vai arī ja jēlcukura cenas pasaules tirgū krītas, valstī sākas trūkums. Ērgle 3, 32. Vislielākais posts sākās ar to, ka siena šķūni [naktsmājām] atrast nemaz nebija tik viegli. Jansons 3, 194. Ņiprs kucēns, sagādā daudz jautrības, .. tikai posts ar kopšanu: saimniece katru rītu šķendējas, ka piemēslojot priekšnamu, kur suns guļ pa nakti. Vanags 14, 142.

5. *Stāvoklis, kad kas ir nokļuvis ļoti nelabvēlīgos apstākļos.* □ Sen baznīca postā, te nenāk neviens. Šurp ceļu uz [zvanu] torni es staigāju viens. Osmanis 1, 136. Posts arvien vairāk izplēta savus spārnus pār «Telefunken» debesīm. ..Sāka nīkuļot viena fabrikas nodaļa pēc otras. A Grigulis 13, 26.

○ (Kā) par postu, retāk tavu postu — *saka, paužot nožēlu (par ko); diemžēl.* □ ..veltīgs man šķita paša darbs. ..man ienāca prātā, ka manas rokas ir pilnīgi liekas un pat par postu — cilvēkiem tās nebija vajadzīgas. J Kalniņš 4, 172. Tu atnāc basa, un jūra šalko, bet krastā laivas par postu nav. Auziņš 3, 82. Šodien, kā par postu, svētdiena. Arī tēvs mājā, bet man tā negribētos satikties ne ar vienu. Man liekas, ka viss, kas noticis, gaiši izlasāms manā sejā. Brodele 17, 195. Taču no rīta — tavu postu! — tā kā svilušas vilnas smaka piedvašojusi istabā, un Gundas pelēkās skolas zeķes vairs nav kājās velkamas. Indrāne 7, 89. ◇ Iet uz postu — *nīkt; pagrimt.* □ Viss gāja uz postu. Vienīgā govs nobeidzās, jo visu ziemu bija barības trūkums. ..Smēde vēl vairāk saguba uz vieniem sāniem, un istabiņas jumts gluži apauga ar sūnām. Paegle 4, 104. No bankas pavēstes, viss iet uz postu, [ūtrupes] āmurs tepat jau aiz durvīm .. Upīts 4, 162. ◇ (Aiz)iet postā — a. *(Iz)nīkt.* □ ..koku no ēnainas vietas nedrīkst piepeši gaismā pārstādīt .., tad koks nīkuļo un aiziet postā. Bels 6, 288. b. *(No)mirt.* □ ..jādomā arī par to, lai tie, kas bez darba, ar visām savām ģimenēm neaiziet postā ... Upīts 9, 164. «Man bija knapi četrpadsmit gadu, kad es pasaulē paliku viens pats,» Leo nikni nodomāja. «Bet es neaizgāju postā, izkūlos.» Gāliņš 4, 123. No briesmām tauta neiet postā, Ne tik vēl visu tautu zieds .. Rainis Ib, 433. c. *Tikt (iz)postī-*

tam, iznīcinātam. □ ..uguns bij ierobežota, sils glābts. Andriksons to domāja, bet viņš nesajuta pie tam ne mazākā prieka. Vai nebūtu bijis labāk, ja mežs būtu izdedzis un viņa mājas līdzi postā gājušas? Blaumanis 6, 158. ..viss, ko uzcēlis prāts, iet postā.. Losberga 1, 95. d. *(Sa)bojāties.* □ Ziemāju kulšana bija aizkavējusies. Gaidītā kuļmašīna tā arī neieradās. Bet vai tāpēc visam birumam jāaiziet postā? A Grigulis 13, 224. ◇ (Aiz)laist postā (arī bojā) — *pieļaut, ka iznīkst, panīkst.* □ «Ozol, Ozol, ja tikai tu gribētu, tu būtu pats labākais skolēns klasē... Tāda galva! Tu taču laid postā savas spējas!» Zigmonte 5, 8. ..tagad Māris.. ēd tieši to pašu vistu, uzsildītu — nevar taču laist mantu postā. Un viņam pat garšo. Zigmonte 13, 140. Ko var darīt jaunietes? Vienīgi tik daudz, ka neaizlaist postā ne gramu no pievestās barības. Pad J 80, 236, 1. ◇ (Ie)grūst (arī iedzīt) postā — *panākt, būt par cēloni, ka (kādam) notiek nelaime; sagādāt (kādam) nepatikšanas.* □ «Jāni, Jāni, negrūd jel viņu pēdīgā postā. Apdomā, tas ir mūsu bērns. Kad tam pie mums vairs nav° glābenes [glābiņa], kur tad lai viņš iet!» Blaumanis 6, 97. Draudzība pret suņiem vēl otrreiz Miķeli [kaķi] iedzina postā. Domādams, ka visi suņi ir labi, viņš bija droši iegājis kaimiņu sētā, kur medību kuce Leda to uztriekusi augstā priedē. Sakse 8, 33. ◇ Posta dzīve — *grūta, arī trūcīga, nabadzīga dzīve.* □ Lielais Andrs viņā bij pamodinājis nemiera garu, tas vairs nenorima, meklēja uzzināt un izprast strādnieku posta dzīves cēloņus.. Upīts XII, 307. Viņa atminējās gluži labi, kāda posta dzīve mātei pie tēva bija bijusi°, un apņēmās cieti turpmāk no Edgara sargāties. Blaumanis 6, 198. ◇ Tīrais (retāk gatavais, taisni) posts, arī nelaime un posts — *saka par to, kas sagādā daudz rūpju, raižu.* □ No paša pieredzes viņš zināja, ka ceļa gabals gar purvu bija malciniekiem tīrais posts. Te krita vezumi, lūza ilksis un riteņi. Kalndruva 2, 87. «Tīrais posts ar to iekuršanu. Nav nevienas pagalītes sausas malkas. Tu ieliec veselu sauju sausu skalu, tie izsvilst, bet pie žagariem neķeras.» Jaunsudrabiņš Va, 238. Tas bij gatavais posts! Tā bij izputēšana.. Upīts 18, 284. Tīrumos neesot arta neviena vaga, un tie sākuši aizaugt skābenēm, usnēm un citām nezālēm. Nelaime un posts! A Gulbis 3, 114. ◇ Posts (man) (ar kādu), arī ak tu posts! — *izsaucas neapmierinātībā, sašutumā par to, kas sagādā daudz rūpju, raižu.* □ «Posts man te ar jums visiem!» beidzot Jakuboviciene nopūtās.. Ezera 9, 308. «Ak tu posts, visas mantiņas salīst!».. māte vaidēja.. Fimbers 1, 153. ◇ Būt par postu — *saka par ko ļoti apgrūtinošu, nepatīkamu.* □ ..kad cilvēks kļuvis vecs un nevarīgs, tad viņš saviem tuviniekiem ir tikai par postu. Tāds vecs ķēms ir ciešāk kopjams par mazu bērnu, tikai spītīgāks un neiecietīgāks.. J Kalniņš 3, 135. ..kad viņš [Auseklis] iegriezās pagasta vai draudzes skolās, kas ceļā pagadījās, un viņu uzrunāja latvietis vācu valodā, tad Mikum šķita, ka šī zeme ir piegānīta ar ļaudīm, kas kļuvuši par atgrieztu riecienu savai tēvijai un tāpēc ir tai par postu un nelaimi. J Kalniņš 9, 106. ◇ (Kā) posts (arī krusts, nelaime, slogs) uz kakla (arī kaklā) sar. — *saka par ko ļoti apgrūtinošu, nepatīkamu.* □ «Turklāt man pašam arī posts uz kakla, — būs vai nu krietni Sētmalu Mada jāprec°, vai...» Blaumanis 6, 180.

postskripts, -a, v. *Papildinājums uzrakstītai un parakstītai vēstulei.*

postulāts, -a, v. *Princips, atzinums u. tml., ko, piemēram, teorijā, jēdzienu, spriedumu sistēmā, pieņem par sākotnēju un kas nav pierādāms šīs teorijas, sistēmas ietvaros; arī aksioma.* □ Īpatnējs ir piektais Eiklīda postulāts par dotajai taisnei paralēlas taisnes novilkšanu caur plaknes punktu, kas neatrodas uz dotās taisnes. ..šis postulāts nav «acīm redzams». Mat 347. Teorijas izejpunkts ir četri postulāti, kuriem ir principiāla nozīme.. Zin T 76, 4, 34. // pārn. *Pamatprincips, pamatpieņēmums, ko izvirza, parasti kādā praktiskās darbības jomā.* □ Vissavienības modes «likumdevēji» ir komisija 94 cilvēku sastāvā. Par šīgada modes virzieniem viņi pasludinājuši vairākus postulātus. Tā mēs uzzinām, ka modē ir visdažādākie audumi.., tik ar vienu noteikumu — izvēlēties piemēroto krāsu.. Zv 67, 3, 3. Aizdomās.. jau slēpjas vainas pārliecības postulāts. Upīts IX, 371.

postulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Izvirzīt (principu, atzinumu u. tml.) postulāta veidā.* □ Matemātikā nedaudzus objektus postulē, bet visus pārējos atvasina no iepriekš postulētajiem objektiem. Zin T 69, 7, 6. Izmantojot Kekulē postulēto organisko molekulu savienošanās shēmu, Butļerovs radīja viengabalainu un loģisku struktūrteoriju.. Straduņš 2, 49. Interesanti atzīmēt, ka lāzeru.. darbības pamatā esošo principu jau 1917. gadā postulējis.. Alberts Einšteins. Zin T 64, 7, 16.

potaša, -as, s.; arī **potašs,** -a, v. *Kālija karbonāts — balta higroskopiska viela.* □ Īpaši jāatzīmē kālija karbonāts jeb potaša, kas narcīšu mēslošanā dod ļoti labus rezultātus. Lauku Dzīve 75, 7, 18. Lai cepumi, kūkas un tortes būtu porainas, irdenas, tad mīklām pievieno briežraga sāli, sodu vai potašu. Mājtur 332.

potcelms, -a, v. *Augs vai tā atsevišķa daļa, uz kā uzpotē un pieaudzē radniecīga auga potzaru vai potpumpuru.* □ Augus kokaudzētavā pavairo ar sēklām, stumbra spraudeņiem vai ar potēšanu. Potējot saaudzē divus augus — potcelmu un potzaru. Potcelmus izaudzē no izturīgāko augu sēklām. Švinka 1, 226. Ar sēklām rozes pavairo tad, ja grib iegūt mežeņus, tas ir, potcelmus gleznāko šķirņu pavairošanai. Dindonis 1, 136. ..izcilo koku zariņus uzpotē uz 2—3 gadus veciem, spēcīgi augošiem potcelmiem.. Tā kā potzars ir stadiāli vecs, bet potcelms jauns, no potzara izaugušais koks saglabā sava māteskoka iedzimtību. Zin T 62, 1, 15.

pote, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** med. *Preparāts, ko iegūst no dzīviem vai nonāvētiem infekcijas slimību ierosinātājiem vai to dzīvības no-*

rīšu produktiem un ko ievada organismā, lai to padarītu neuzņēmīgu pret kādu (parasti lipīgu) slimību, retāk — lai ārstētu slimību; vakcīna. Izdarīt poti — *ievadīt poti organismā.* □ . . padomju zinātnieku pašaizliedzīgais darbs palīdzēja noskaidrot encefalīta slimības cēloņus. . . izgatavoja pretencefalīta potes. Tās pasargā no saslimšanas, tāpat kā potes, ko lieto pret bakām. Zool 42. . . katra . . apzinīga pilsoņa pienākums ir laikus saņemt noteiktas potes smagu infekcijas slimību novēršanai, ja tādas iesaka medicīnas darbinieki. Ves 64, 2, 22.

2. *Potzars, potpumpurs.* □ Augu, uz kā potē, sauc par potcelmu; auga daļu, ko izlieto potēšanai, — par poti jeb potzaru . . Sudrabs 1, 168.

potējums, -a, v. **1.** med. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p o t ē t (1); vakcinējums.* □ Pirms [ārzemju] brauciena iesakāms izdarīt profilaktiskus potējumus pret infekcijām, ar kurām risks saslimt vislielākais. Ves 62, 4, 17. . . dažkārt atgadās, ka pēc potes rodas zināms pagurums, galvas sāpes . . Ādā, potējuma vietā, reakcija var parādīties kā tikko manāms sarkanums un satūkums. Ves 58, 1, 5.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p o t ē t (2); vieta (augam), kur ir pārstādīts cita auga veģetatīvais orgāns.* P. ar zariņu. P. ar pumpuru. P. aiz mizas. Ķīlveida p. □ Potējumam griezumu izdara pie saknes kakliņa. Griezuma garums nedrīkst pārsniegt 3—4 centimetrus. Kronītis 1, 70. Plūmju dārzā pienācis laiks veikt visus potējumus un pārpotējumus. Lauku Dzīve 74, 3, 19. // *Augs, kam ir pārstādīts cita auga veģetatīvais orgāns.* □ . . Kalsnavā, Mežu pētīšanas stacijā, sāk ierīkot . . sēklu un potējumu audzētavu. Zin T 75, 4, 21. Jaunie rožu potējumi inficējas ar rožu miltrasu. Rupais, Kalniņa 1, 7.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p o t ē t (3).* □ Bieži iznāk runāt ar septītajiem [septītās klases skolēniem] par lietām, kas mums apkārt, un to, kā tās ietekmē mūs. Un šādās sarunās tad nu skan dažādu ģimeņu viedokļi, visdažādākais uzskatu «potējums». Pad J 74, 195, 5.

potence, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Iespēja, spēja, spēks, kas ir nepieciešams, var tikt izmantots kādai darbībai, norisei, bet vēl nav tajā īstenojies.* Garīgā p. Fiziskā p. Mākslinieciskās potences. Darba p. Enerģijas p. Asna potences sēklā. □ Vērojot šos jaunos, topošos baleta māksliniekus, rodas pārliecība, ka mūsu baletam ir labas potences, drošas nākotnes perspektīvas. Zv 76, 20, 5. Uzņēmumos un saimniecībās, ražošanas iecirkņos, atsevišķu cilvēku darbā vēl vienmēr ir neatklātas potences. Sociālistiskā sacensība ar savām daudzajām formām un plašo vērienu atraisa cilvēku iniciatīvu un radošās iespējas. Zv 74, 7, 2. Lai uzturētu potenci, cilvēki lieto kafiju, jo kofeīns uzbudina centrālo nervu sistēmu, paaugstina garīgā un fiziskā darba spējas . . Ves 58, 11, 17.

2. parasti vsk.; med. *Dzimumspēja (vīrietim).* □ Parasti potences samazināšanās slimniekam izraisa satraukumu un fiksāciju uz šo tēmu, bet mēģinājumi mākslīgi paaugstināt potenci beidzas neveiksmīgi un tikai vēl vairāk padziļina radušos psihiskos traucējumus. I Eglītis 1, 241.

potencēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** mat. *Atrast (skaitli, izteiksmi) pēc logaritma.* P. skaitli.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst spēcīgāks, intensīvāks; pastiprināt, paaugstināt, kāpināt.* □ Kālijs . . potencē sirds glikozīdu un diurētisko līdzekļu iedarbību . . Ves 77, 3, 2. Potencēt var ne tikai narkozi, bet arī vietējo anestēziju un tās paveidus. Lietojot potencējošos līdzekļus, slimnieks mazāk jūt sāpes, kaut gan anestezējošais līdzeklis tiek izlietots mazākā daudzumā. Visp ķir 104. Bieži . . divu farmakoloģisku medikamentu darbība kopā ir efektīvāka nekā katra atsevišķi. To izmanto, lai pastiprinātu (potencētu) galvenā medikamenta darbību. Ves 63, 4, 11.

potencialitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *p o t e n c i ā l s² (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

2. fiz. *Vispārināta īpašība* → *p o t e n c i ā l s² (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

potenciāls¹, -a, v. **1.** *Spēku, spēju, līdzekļu kopums, kas ir nepieciešams, var tikt izmantots kādai darbībai, norisei noteiktos apstākļos.* Ekonomiskais p. Saimnieciskais p. Enerģētiskais p. Rūpniecības p. Aizsardzības p. Radošais p. Mākslinieciskais p. Tikumiskais p. □ Padomju tautas pašaizliedzīgais darbs PSKP vadībā . . garantējis dinamisku ekonomikas izaugsmi, radīts spēcīgs ražošanas, zinātniskais un tehniskais potenciāls. Rīgas B 79, 173, 1. . . nepieciešams, lai vienošanās šajā [atbruņošanās] jautājumā aptvertu visas valstis, kam ir liels militārs potenciāls. Cīņa 83, 5, 2. Pie teātra šūpuļa stāvējis Rainis . . Un tādēļ likumsakarīga ir pievēršanās dzejai, kurā slēpjas liels dramatisks potenciāls. Zv 67, 22, 13.

2. fiz. *Fizikāls lielums, kas raksturo (piemēram, gravitācijas, elektrostatisko) lauku noteiktā telpas punktā un kas skaitliski ir vienāds ar darbu, kuru veic lauks, pārvietojot ķermeni ar vienu masas, elektriskā lādiņa u. tml. vienību no dotā telpas punkta līdz kādam citam punktam, kur šis lielums ir pieņemts par nulli.* Termodinamiskais p. Potenciālu diference. Potenciālu diagramma. □ Elektriskā lauka potenciālu starpību sauc arī par spriegumu starp dotajiem lauka punktiem. Fiz r 167. Starp biti un ziedu, no kura tā ievāc putekšņus, rodas elektriskais lauks, kura potenciāls sasniedz 1,5 voltus. Lauku Dzīve 78, 2, 32. Mākonis uzlādējas attiecībā pret zemi. Tā elektriskais potenciāls nepārtraukti aug, līdz beidzot sasniedz kritisku lielumu un rodas elektriskā caursite milzīgas dzirksteles veidā. Zin T 76, 2, 18.

potenciāls², -ais; s. -a, -ā; apst. **potenciāli.** **1.** *Saistīts ar spēku, spēju, līdzekļu kopumu, kas ir nepieciešams, var tikt izmantots kādai darbībai, norisei noteiktos apstākļos.* □ Bagātus hidroenerģijas resursus glabā Tjanšans.

Zinātnieki ir aprēķinājuši, ka Kirgīzija ar savām potenciālajām hidroenerģijas rezervēm ieņem trešo vietu Padomju Savienībā .. Cīņa 60, 11, 3. Izpildot lielo meliorācijas programmu, mēs ievērojami paaugstināsim zemes potenciālo auglību, tās ražības spēku .. Lauku Dzīve 68, 2, 22. ..šajā iestudējumā atklājās Drāmas teātra aktieru spēks, kolektīva bagātās potenciālās rezerves, kas pēc tam atplauka daudzos šā teātra uzvedumos .. Teātris 75, 51. // *Iespējams, varbūtējs.* P. pretinieks. Potenciālas briesmas. P. risks. □ Potenciāls jauna militārā konflikta perēklis šajā zemeslodes rajonā saglabājas. Hor 79, 12, 34. ..piedzēris mašīnas vadītājs ir potenciāls noziedznieks. Rīgas B 69, 35, 4. Lai gan Kipras klimatiskie apstākļi potenciāli atļauj ievākt vairākas ražas gadā, zemnieku dzīve nebūt nav tik viegla un patīkama. Liesma 77, 3, 25.

2. fiz. *Saistīts ar (kā) mijiedarbību telpā, šādai mijiedarbībai raksturīgs.* Potenciālā enerģija — *ķermeņu mijiedarbības enerģija, kas atkarīga no to savstarpējā novietojuma telpā.* □ Tāpat kā smaguma spēks arī elektriskais (Kulona) spēks ir potenciāls spēks. Tādēļ nekustīgu lādiņu elektriskais lauks ir potenciāls lauks. Fiz r 166.

potenciometrija, -as, s.; parasti vsk.; ķīm. *Metode šķīduma skābuma, sārmainuma vai izšķīdinātas vielas koncentrācijas noteikšanai pēc elektroķīmiskā potenciāla mērījumiem.*

potenciometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **potenciometriski;** ķīm. *Saistīts ar potenciometriju, tai raksturīgs.* Potenciometriskā analīze.

potenciometrs, -a, v. *Aparāts sprieguma lieluma regulēšanai.* Automātiskais p. Elektroniskais p. □ ..Vīlerts titrēja — viegli, bez piepūles, veikli pierakstot potenciometra rādījumus. Purs 4, 197. Potenciometrs .. ir stiepļu reostats, kas īpašā veidā ieslēgts sadales dēļa ķēdē. Med III, 78. Vairākus gadus kāds no Irkutskas uzņēmumiem Rīgas radiorūpnīcai radiolai «Simfonija» piegādāja potenciometrus .. Rīgas B 75, 48, 4.

potēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** med. *Ievadīt (cilvēka vai dzīvnieka) organismā vakcīnu; vakcinēt.* P. ceļotāju pret tīfu. P. suni pret mēri. P. mājdzīvniekus pret trakumsērgu. □ 3 mēnešu vecumā bērnu pirmo reizi potē pret bakām .. Mājtur 35. ..samazinājās potēto bērnu saslimšana, salīdzinot ar nepotētām grupām. Zin T 63, 8, 15. Pret difteriju, garo klepu un stinguma krampjiem ir kompleksā vakcīna, un potēt pret šīm slimībām bērnus jāsāk no 5—6 mēnešu vecuma. Ves 75, 8, 13. // *Ievadīt cilvēka vai dzīvnieka organismā vakcīnu (pret kādu slimību).* □ Jau senos laikos .. Irānā un citās zemēs ārsti potēja bakas, ņemot potējamo materiālu no slimnieka baku izsitumu krevelēm. Ves 63, 3, 8.

2. *Pārstādīt un pieaudzēt (augam) cita, radniecīga auga veģetatīvos orgānus (dzinumu, pumpuru), lai mainītu (šī auga) īpašības.* P. rozes. Potēti ceriņi. □ ..priedes potē ar izcilo priežu potzariem. PL Skola 62, 10, 88. Ir interesanti un izskatīgi uz viena kociņa potēt un audzēt dažādas šķirnes, jo arī ogu krāsas ir dažādas — no gaiši sārtas līdz tumšai, gandrīz melni sarkanai. DD 66, 10, 3. Selekcionāra galvenais lepnums ir sarkanā bumbiere, kas iegūta, krustojot pundurbumbieri, kura potēta uz cidonijas, ar sarkano paradīzes ābeli. Ģeogr 514. // intrans. P. ar pumpuru. P. ar zariņu. Potēt ar tiltiņu — *aizaudzēt palielu brūci auglkoka stumbra mizā ar vienu vai vairākiem, vertikāli aiz mizas aizspraustiem, kultivējamā auga potzariem vai atvasēm.* Potējamais materiāls — *potēšanai paredzētais materiāls (potcelms, potzars, potpumpurs); potmateriāls.* Potējamais nazis — *potnazis.*

3. *Panākt, ka kāds iegūst (piemēram, pārliecību, tikumus), panākt, ka kādam izraisās (jūtas).* □ Vītols: Bet, ja gadu desmitiem ir potēta iedoma, ka latvietis var dzīvot tikai viensētā ... nav taču viegli izravēt nezāli, kas laidusi tik dziļu sakni. Brodele 7, 7. Jaunās dzīves strāvojumi palīdz Paceplim atbrīvoties no «sava kaktiņa, sava stūrīša zemes» psiholoģijas, ko buržuāzija allaž potējusi latviešu zemniekā. Lit M 56, 6, 3. Vecie sārņi viņām pieķērušies stingri, un nav nekāds brīnums — skolā un sabiedrībā viņām ar nolūku potēta strādnieku šķirai naidīgā nostāja. Sakse 4, 46. ..šīs īpašības — pazemīgumu un nepretošanos — gadu simteņiem ilgi [lietuviešu tautai] potējusi gan baznīca, gan savējie un svešie kungi. Lit M 72, 2, 2.

potēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos. *Refl. → p o t ē t (1); tikt potētam.* P. pret bakām. P. pret tīfu. P. pret poliomielītu.

pothibrīds, -a, v.; bot. *Veģetatīvs hibrīds.* □ Veģetatīvos hibrīdus sauc par pothibrīdiem. Auglkop 35. Darvinam bija labi pazīstami hibrīdu (krustojumu) iegūšanas gadījumi bezdzimuma ceļā, uzpotējot vienu augu uz otra. Atšķirībā no dzimuma hibrīdiem viņš sauca tos par «pothibrīdiem». Darvinisma pam 27.

potīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Kājas locītava, kas savieno apakšstilba un pēdas kaulus; kājas daļa pie šīs locītavas; izcilnis kājas apakšstilba un pēdas locītavas abos sānos, kuru veido apakšstilba kaula apakšējie gali.* □ Uzmanīgi izstiepu kreiso kāju tā, ka visi kauliņi potītē nokrakstēja. Pēc patikas izgrozījis pēdu .., jutos krietni labāk. Bels 4, 9. Potīšu lūzuma gadījumos pat niecīgi pēdas pamežģījumi vēlāk rada tā dēvētās pēctraumatiskās artrozes. Ves 80, 11, 4. Kājas līdz potītēm iestiga rudens lietu izmiekšķētā mālienā. Grīva 9, 48. Tagad viņš, kreiso aci piemiedzis un ar labo šķielēdams, vēroja atbraucēja zirgu. Lietpratīgā labā acs .. apstājās pie tievajām kāju potītēm. A Grigulis 13, 264.

potlente, -es, dsk. ģen. -šu, s.; retāk **potlenta,** -as, s. *Ar īpašu lipīgu masu pārklāta lente potējuma vietas apsiešanai.*

potmateriāls, -a, v. *Potēšanai paredzētais materiāls (potcelms, potzars, potpumpurs).*

potnazis, -ža, v. *Nazis ar īpašu nadziņu augu potēšanai.* □ Uz mūsmāju dārznieks atnāca arī kādreiz svētdien, paņemdams līdz savu potnazi .. Austriņš 1, 277.

potpumpurs, -a, v. *Auga zara daļa ar spēcīgu pumpuru, ko izmanto cita auga potēšanai vai pārpotēšanai.*

potvasks, -a, v.; parasti vsk. *No vaska, sveķiem, taukiem un spirta pagatavota lipīga ziede, ar ko aizziež koku un krūmu potējumu brūces, arī mazākas griezuma un grauzēju radītas brūces.* □ Potējumu .. apziež ar potvasku .. Kronītis 1, 71. Šo smaržīgo, dzelteno bišu produktu [vasku] izmanto arī potvaska .. ražošanai .. Zv 79, 17, 8. Itin bieži augļu kokiem nepieciešams īpašs potvasks, ko var pagatavot mājas apstākļos .. Lauku Dzīve 78, 10, 17.

potzars, -a, v. *Auga dzinums, ko izmanto cita auga potēšanai vai pārpotēšanai.* Potzaru uzglabāšana. □ Potzaru griešanai māteskoki jāizskata veselīgi, spēcīgi augoši, labi nobrieduši. Vislabākie potzari ir koka dienvidu pusē. DD 66, 10, 3. .. vērtīgas augu šķirnes jāpavairo veģetatīvā kārtā, pieaudzinot vienu vai vairākus šā auga pumpurus otram augam. Šo pēdējo tad apzīmē par potcelmu, bet pieaudzināmo zariņu — par potzaru. Galenieks 1, 122. .. priedes potē ar izcilo priežu potzariem. PL Skola 62, 10, 88.

potziede, -es, s.; parasti vsk. *Potvasks.* □ Potziede vajadzīga [kokaudzētavā] potējumu apziešanai. Sudrabs 1, 154. Iztīrītas, kā arī svaigas brūces dezinficē, vislabāk ar 2% vara sulfātu. Pēc nožūšanas mazas brūces apziež ar potziedi. Lielākām brūcēm potziede neder, jo tā no brūces nolobās. Lauku Dzīve 68, 3, 39. Rētas malas [kokiem un ogulājiem] nolīdzina ar asu nazi un visu rētu tūlīt noziež ar organisko eļļu, piemēram, pernicu, krāsu, potziedi vai brūču ziedi. Rīgas B 70, 74, 6.

povidla, -as, s. *Ievārījums, ko pagatavo no augļu biezeņa.* Ābolu p. Plūmju p. □ Augļu vai ogu biezeņus, povidlu, marmelādi gatavo no dažādiem augļiem un ogām .. ar .. cietes sīrupa, medus devu. Mājtur 370.

poza, -as, s. **1.** *Ķermeņa stāvoklis (cilvēkam vai dzīvniekam).* Dabiska p. Noteikta p. Nepiespiesta p. Vaļīga p. Iemīļota p. Mainīt pozu. Gulēt ērtā pozā. Stāvēt nekustīgā pozā. Fotografēties sēdošā pozā. □ Trešā stāva balkonā sīka skuķe brūnā skolnieces apģērbā visu laiku sēd nepakustēdamās, pozu nemainījusi. Rokas uz malas salikusi, zodu tām uzspiedusi. Upīts 18, 95. Depresijas gadījumā slimniekam ir nomākta cilvēka poza, sejā dziļu skumju izteiksme. Slimnieks ir mazkustīgs, lielāko dienas daļu sēž, galvu nodūris, vai arī visu dienu pavada gultā. I Eglītis 1, 61. Ieskanējās klavieres. Vija ieņēma teatrālu pozu un sāka āriju .. Skujiņš 3, 19. Kad bērns aizrautīgi rotaļājas ar kaķēnu, pievērsiet viņa uzmanību dzīvnieka izteiksmīgajām pozām — rotaļīgajam kūkumam un izstieptajai astītei, grīdai pieplakušā dzīvnieka glūnīgajam sastingumam. PL Siev 77, 5, 21.

2. *Samāksloti, neīsta, arī maldinoša izturēšanās.* □ Ar šo savu mūžam visu saprotošā un pieņemošā cilvēka pozu Pats [lugas tēls] saņem sievas gādību, meiteņu mīlestību, draugu palīdzību un naudu. Lit M 72, 10, 5. Dažs labs, ticis amatā, visādā ziņā cenšas pieņemt kādu pozu, pat ar savu kaimiņu vairs lāgā neprot parunāt un pie pirmās izdevības izrāda savu pārākumu. Zv 72, 2, 3.

pozamenti, -u, vsk. pozaments, -a, v. *Greznas auklas, lentes, bārkstis, pušķi u. tml. (kā, parasti tērpu, karogu, mīksto mēbeļu) rotāšanai.* Tērpa pozamenti. Karoga pozaments.

pozēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. **1.** *Ieņemot kādu noteiktu pozu, būt par modeli mākslinieka vai par fotografēšanas, filmēšanas objektu.* □ Sezānam ir raksturīgas statiskas kompozīcijas. Tēlojot cilvēku, mākslinieks liek tam pozēt neskaitāmas reizes .. pilnīgi nekustīgā pozā. Sk Ģ 81, 5, 19. .. pa vakariem viņš pozē mākslinieka vai pasūta savus portretus. Saulītis 12, 298. Papuasi nebēg no foto un kinoaparātiem kā Āfrikas nēģeri, tieši otrādi — viņi labprāt pozē, cenšas ieņemt izteiksmīgu stāju. Ērgle 5, 25.

2. *Samāksloti, arī maldinoši izturēties.* □ Millija apzinājās savu vērtību. Sajuzdama uz sevi vērstos svešos skatienus, viņa mazliet pozēja. Viņas kustības kļuva lēnākas, plastiskākas. Runājot viņa apvaldīja vaibstus, smejoties klusināja balsi, bet ļāva spīdēt savu zobu rindām. Lācis 5, 112. pārn. Herberts Dorbe nemīl [dzejā] pozēt, sveša viņam arī katra ārišķība. Lit M 58, 34, 2.

pozīcija, -as, s. **1.** *Stāvoklis, novietojums (parasti noteiktās attiecībās pret kādu objektu).* □ Ārstam jānovietojas slimniekam labajā pusē .. Ārsta pozīcijai jābūt tādai, lai ērti būtu iespējams palpēt vajadzīgo vietu .. K Rudzītis 2, 107. Lai uz [televizora] ekrāna telpu redzētu reljefu, vajadzīgas divas pārraides kameras, kas priekšmetu redz no labās un kreisās acs pozīcijas. Zv 76, 10, 18. // *Noteikts ķermeņa, tā daļu stāvoklis (parasti horeogrāfijā, sportā).* □ Baleta treniņu zālē, prozaiski svīstot un nogurstot, jāmācās stāvēt pirmajā, otrajā un pārējās pozīcijās .. Liesma 75, 6, 8. Viņš lokani nogūlās, veikli ieņēma pozīciju un, elpu aizturējis, mierīgi izšāva. Grīva 8, 49. // mūz. *Stīgu instrumentu spēlē — noteikts kreisās rokas un pirkstu stāvoklis uz grifa; klavieru spēlē — noteikts abu roku stāvoklis uz klaviatūras.* // *Stāvoklis, situācija (kam kādā sistēmā, attieksmē pret ko).* □ .. republikas pārstāvjiem ir visas iespējas noturēt izcīnītās pozīcijas sieviešu basketbolā un cīnīties par zaudēto pozīciju atgūšanu vīriešu basketbolā. Sports 66, 84, 2. // *Figūru novietojums (galda spēlēs, piemēram, šahā, dambretē).* □ Trešajā kārtā PSRS vīriešu [šaha] izlase sacentās ar ASV komandu. Karpovam pret Sairavanu vidusspēlē izdevās iegūt labāku pozīciju. Sports 82, 172, 1. Starptautiskajā dambretē pozīcijas ar saistību centrā sauc par klasiskām. Zv 74, 24, 29. // val. *Valodas vienības novietojums attiecībā pret citām valodas vienībām (piemēram, vārdā, teikumā, tekstā).* □ Vārda pozīcija var pilnīgi sasprindzināt intonatīvi, teiksim, svinīgo .. heksametru. Kri-

tikas g 79, 212. Asimilācijas rezultātā viencentra spraudzeņa vietā stājas divcentru spraudzenis. Šāda asimilācija rodas divās pozīcijās: pirmkārt, priedēkļa un saknes sadurā, otrkārt, saknes vai piedēkļa un galotnes [s] sadurā. Laua 2, 84. . . priekšējais nazālais mēlenis n . . nav pozicionāli saistīts, tātad var atrasties dažādās pozīcijās un attieksmē pret citu skaņu tai pašā pozīcijā var diferencēt vārda nozīmi . . Gram I, 19.

2. *Vieta, kurā (kas) atrodas, parasti kādas darbības veikšanai; vieta, kas paredzēta kādai darbībai, norisei.* □ Krišiņš . . aizsteidzās uz volejbola laukumu, kur Zenta stāvēja tiesneša pozīcijā un skaļi sauca: «Septiņi — vienpadsmit!» Vanags 6, 68. Starta pozīciju parasti novieto tādā attālumā no citām kosmodroma būvēm, lai tās netiktu bojātas gadījumā, ja notiek raķetes sprādziens starta brīdī vai trajektorijas sākuma posmā. Zv 76, 12, 8.

3. parasti dsk.; mil. *Vieta, kur novietots karaspēks, arī atsevišķs karavīrs cīņai ar pretinieku; vieta, kur novietoti ieroči (parasti artilērija, ložmetēji) pretinieka apšaudei.* Priekšējā p. Artilērijas pozīcijas. Ieņemt pozīcijas. Izsist pretinieku no pozīcijām. Izejas pozīcija — *pozīcija, no kuras sāk uzbrukumu; izejpozīcija.* Pozīciju karš — *karš, kara posms starp pretiniekiem nocietinātās pozīcijās.* Uguns pozīcija — *ugunspozīcija.* □ Ienaidnieks bija rūpīgi nocietinājies, jo šīs pozīcijas sedza pieejas Starajai Rusai. Meža vidū bija ierīkota vesela «pilsētiņa» ar dzotiem, zemnīcām, strēlnieku ierakumiem . . Zv 56, 4, 5. Hitleriešu pozīciju priekšā stiepās dzeloņstiepļu aizžogojumi . . Cīņa 63, 21, 4. Izšķirošajā triecienā bandīti naktī tomēr neriskēja doties. Viņi nezināja, kā izvietotas sarkanarmiešu pozīcijas un cik lielas daļas tās aizstāv. Zv 80, 16, 7. Vienīgā vieta, kur mūsu karaspēks varēja ieņemt izejas pozīcijas triecienam, bija neliels uzkalniņš pie paša upes krasta. E Arājs 1, 163. Sporādiskas bruņotas sadursmes, kas ir raksturīgas partizānu karam, [Angolā] aizgājušas pagātnē, dodot vietu pozīciju karam ar skaidri izteiktu frontes līniju. Hor 76, 7, 35. Turpat uguns pozīcijās stāvēja kapteiņa Sokolova prettanku baterija. Cīņa 63, 158, 4.

4. *Viedoklis, nostāja (kādā jautājumā), attieksme (pret kādu jautājumu).* □ 1917. gada marta beigās Kārlis Pētersons piedalījās latviešu strēlnieku pulku pārstāvju I kongresā, kur konsekventi aizstāvēja boļševiku pozīcijas. D kal 77, 239. Roku zem zoda paslējis, [Kārļa] Sebra Dzirnis vīzīgi smīnēja, ieņēmis savrupnieka pozīciju, un vēroja visu šo rosīgo Upīša mietpilsoņu kompāniju. Dzene 1, 24. Katra, pat vismazākā kolektīva vadītājam pirmām kārtām jābūt optimistam ar ļoti aktīvu dzīves pozīciju . . Hor 80, 8, 30. // *Kāda, parasti politiska, grupējuma, kāda viedokļa piekritēju stāvoklis sabiedrībā.* □ Krievu buržuāzija centās nostiprināt Pagaidu valdības politiskās pozīcijas, koncentrēt tās rokās visu politisko varu. Hor 77, 5, 12. Cīnīties par mieru — tas nozīmē graut miera ienaidnieku imperiālistu pozīcijas visur, . . kur tie kaļ savus kara plānus un veido savus agresīvos blokus. Lit M 60, 50, 1.

○ ◇ Iekarot pozīcijas (biežāk vietu) — *kļūt nozīmīgam, nepieciešamam.* □ Starp simtiem sintētisko materiālu . . stingras pozīcijas iekarojusi stikla šķiedra. Zv 65, 20, 20. Sintētika arvien plašāk iekaro pozīcijas. Zv 73, 11, 4.

pozicionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **pozicionāli.** **1.** *Saistīts ar (kā) stāvokli, novietojumu (parasti noteiktās attiecībās pret kādu objektu), šādam stāvoklim, novietojumam raksturīgs.* □ Laika pārbaudi izturējušas un līdz mūsu dienām saglabājušās gandrīz vienīgi pozicionālās skaitīšanas sistēmas, kurās simbola vērtība ir atkarīga no tā atrašanās vietas citu simbolu vidū. Zin T 64, 12, 31. . . visas minētās perforācijas [skaitļošanas] mašīnas savu darbību veic pa stabiņiem, bet pēdējā laikā ražo pozicionālos perforatorus un grafisko atzīmju lasīšanas perforatorus, kas strādā pa rindām. Zin T 63, 11, 23.

2. *Tāds, kas pamatojas uz pakāpenisku labākas pozīcijas iegūšanu (parasti šahā, dambretē).* P. spēles stils. P. pārsvars. □ Viņa [šahista] stiprā puse ir uzbrukums un taktika, kamēr pozicionālā spēle jaunajam meistaram vēl nepadodas. Pad J 62, 182, 4. . . viņi [padomju basketbolisti] neļauj amerikāņiem «apšaudīt» grozu no vidējas un tālas distances, sedz viņu snaiperus ar individuālo presingu, uzspiež pretiniekiem mierīgu pozicionālu spēli . . Pad J 63, 98, 3.

3. val. *Saistīts ar valodas vienību novietojumu attiecībā pret citām valodas vienībām (piemēram, vārdā, teikumā, tekstā), šādam novietojumam raksturīgs.* □ Pozicionālās konsonantisma pārmaiņas latviešu literārajā valodā sastopamas daudz biežāk nekā pozicionālās vokālisma pārmaiņas. Laua 2, 81. . . fonēma . . pozicionāli mijoties, dažādu variantu veidā noder par vārdu darināšanas un vārdu diferencēšanas elementiem konkrētas valodas fonētiskajā sistēmā. Gram I, 19.

pozitīvisms, -a, v.; parasti vsk.; filoz. *Subjektīvā ideālisma paveids, kas par zināšanu vienīgo avotu uzskata pozitīvos pieredzes faktus un noliedz teorētisku, abstraktu spriedumu nozīmi.* □ Pozitīvisms noliedz iespēju izzināt lietu būtību. Tas pasludina empīrisku parādību un faktu kultu. Māksla 63, 2, 11.

pozitīvistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pozitīvistiski;** filoz. *Saistīts ar pozitīvismu, tam raksturīgs.* □ . . reālistiskajam empīriķim Valdenam Ostvalda enerģētika [enerģētisms] palikusi sveša un pozitīvistiskajam filozofijas virzienam viņš nekad nav pieslējies. Stradiņš 1, 225. Vislielākās briesmas, manuprāt, slēpjas racionālistiskā, utilitārā pieejā, sava veida pozitīvistiskā, pragmatiskā ievirzē. Lit M 80, 3, 4.

pozitīvists, -a, v.; **pozitīviste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Pozitīvisma piekritējs.* □ Mūsdienu buržuāziskajā filozofijā plaši izplatīti subjektīvā ideālisma uzskati par telpu un laiku. Modernie pozitīvisti . . uzskata telpu un laiku tikai par mūsu domāšanas formām. Karpovics

1, 34. Daļa no pozitīvistiem pievēršas arī latvisko dzejas formu meklējumiem gan stila, gan versifikācijas jomā. Valeinis 3, 217.

pozitīvs[1], -a, v. **1.** fot. *No negatīva iegūtais redzamais attēls, parasti uz fotopapīra, fotoplates vai fotofilmas, kurā melno un balto krāsu laukumu izvietojums atbilst oriģinālam (melnbaltajā fotogrāfijā) vai kurā redzamās krāsas atbilst oriģināla krāsām (krāsainajā fotogrāfijā); fotoplate vai fotofilma, uz kuras ir iegūts šāds attēls.* □ Pseidoreljefa tehnikas princips ir vienkāršs — negatīvam uzliek pozitīvu, kas iegūts no tā paša negatīva, .. un tos kopē uz fotopapīra. Lauku Dzīve 72, 1, 32. Hologramma nav ne negatīvs, ne pozitīvs parastajā nozīmē. Kopējot iegūst atkal jaunu hologrammu. Zin T 66, 11, 4.

2. val. *Pamata pakāpe (adjektīvam, apstākļa vārdam).*

3. mūz. *Nelielas portatīvas (istabas) ērģeles (no 13. līdz 18. gadsimtam) ar vienu manuāli un nedaudziem reģistriem.*

pozitīvs[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **pozitīvi.** **1.** *Tāds, kurā izpaužas apstiprinājums, piekrišana.* P. žests. Pozitīva nostāja. Saņemt pozitīvu atbildi. P. vērtējums. P. teikums val. Pozitīva (vārda) forma val. Pozitīva neitralitāte pol. — *valsts neiestāšanās pretēju sociālo sistēmu valstu militārajās savienībās.* □ «Jums tūlīt jāpieņem pozitīvs lēmums par kooperatīva noliktavas pagaidu nodošanu sagādes pilnvarotā rīcībā.» Sakse 7, 395.

2. *Tāds, kam ir gaidīts, vēlams rezultāts.* P. iznākums. □ Darbs pēc Staņislavska sistēmas drīz vien ļāva izjust pozitīvos rezultātus un pavēra vēl nebijušas iespējas režisoru un aktieru talantam. Lit M 63, 2, 1.

3. *Tāds, kas ir atzīstams, uzskatāms par labu, vēlamu, arī derīgu; tāds, kas ir labs, vēlams, arī derīgs.* P. raksturojums. Pozitīva rīcība. Pozitīvi izteikties. □ Humoristiska attieksme pret tēlojuma objektu ir pozitīva, vai nu ironiski labsirdīga, vai pat cildinoša. Lit M 72, 1, 4. Pozitīvs ir jau pats fakts, ka Jelgavas Drāmas teātris strādā ar jaunajiem autoriem .. J Kalniņš 1, 359. Pareizi organizēta materiāli saimnieciskā darbība nodrošina ģimenei pozitīvu psiholoģisko klimatu, kur visā savā krāšņumā un daudzveidībā var pilnveidoties ģimenes garīgi emocionālā funkcija. Tavare 2, 25.

4. *Tāds, kam piemīt labas, vēlamas psihes, rakstura, personības īpašības.* P. audzēknis. P. personāžs. □ Viegli, bet aplam būtu iedalīt ļaudis pozitīvos un negatīvos, labos un sliktos. Cīņa 76, 11, 4. .. viņš visādā ziņā būtu mūsdienu pozitīvais varonis: strādīgs, izpalīdzīgs, dažreiz, lai palīdzētu citiem, viņš aizmirst pat savas personīgās intereses. Jaun Gr 67, 10, 16. Runājot par pozitīvajiem tēliem, jāatzīmē, ka Ž. Grīvas darbos tie visbiežāk ir cilvēki ar jūtu bagātām dvēselēm, drosmīgu sirdi un taisnīgu prātu. Lit M 62, 2, 2. // *Tāds, kam piemīt kas labs, vēlams (par psihi, raksturu, personību, to īpašībām).* P. raksturs. □ Vārds «gaišs» attiecināts uz vairāku pozitīvu īpašību kopu: gudrību, izglītotību, līdzsvarotību, labsirdīgumu, prieku, pacilātību, cildenumu, taisnīgumu. Katlape, Ceplītis 1, 173. Māksla, šķiet, ir visvarenākais pozitīvo emociju stimuls. Sastapšanās ar skaisto vienmēr iepriecina, modina labas jūtas, palīdz uzturēt veselību, dziedēt slimības. Ves 84, 2, 8. .. viena no pozitīvākajām jebkura mākslinieka īpašībām ir spēja ātrāk par citiem saskatīt šo jauno, parādīt to mākslas darbā tad, kad skatītāju vai lasītāju vairākums par to varbūt tikai sācis domāt. Kin 76, 3. // *Tāds, kam piemīt kas vēlams, derīgs (par dzīvnieku, augu, vides iedarbību).* □ .. vienlaikus ar meža pozitīvo ietekmi uz cilvēku vērojams pretējs process — cilvēka negatīvā ietekme uz mežu. D kal 82, 122. .. arī .. plēsīgajiem zvēriem un putniem dabas ritmā ir sava pozitīva nozīme un nelielā skaitā tie parasti pat vēlami derīgo dzīvnieku sugas izkopšanai. Saudz dabu 161. // *Par darbību, procesu.* □ Kanādas ārlietu ministrs A. Makekens pievērsa uzmanību stratēģiskā bruņojuma ierobežošanas sarunām, kas pozitīvi ietekmē politiskā saspīlējuma mazināšanās procesu. Cīņa 75, 225, 3. Dziļas pozitīvas pārmaiņas notiek arī citos mūsu planētas kontinentos: tā ir Indoķīnas tautu vēsturiskā uzvara un 45 miljonu iedzīvotāju Vjetnamas Sociālistiskās Republikas izveidošana; tā ir sociālistiskās Kubas blokādes izgāšanās .. Zv 76, 15, 1. .. gandrīz vai visos pozitīvo sarunu gadījumos izpaužas vairāki obligāti komponenti, piemēram, abpusēja atsaucība, taktiskums un iecietība, tāpat prasme izteikt savas domas nepārprotami un vēlēšanās uzklausīt otru. Sk Ģ 80, 3, 11. .. sabiedriskums neapšaubāmi pozitīvi ietekmēja rakstnieka [Čehova] daiļrades auglību. Zv 60, 2, 2. // lietv. nozīmē: pozitīvais, -ā, v.; pozitīvā, -ās, s. *Tas, kam piemīt kas labs, vēlams, arī derīgs.* □ Literatūrā jāatveido ne tikai pozitīvais, bet arī negatīvais, tā cēloņi. Lit M 76, 42, 2. .. viņš [rakstnieks] būs tas, kas saskatīs arī visu pozitīvo, krietno, jauno, dzīvi augšup virzošo .. Lit M 58, 39, 4. Kritizējot cilvēkos negatīvo, profesors varēja būt ass līdz cinismam, vērtējot pozitīvo, kļūt lirisks līdz mīļumam. Klints 1, 213. Kad gāja pa galveno lielpilsētas ielu, katrs negatīvs sīkumiņš izspiedās ārpus pozitīvā kā neapejams, nepārkāpjams izcilnis. Kadiķis-Groznijs 1, 159.

5. mat. *Tāds, kas ir lielāks par nulli.* □ «Vispārīgo aritmētiku» Ņūtons sāk ar algebras pamatjēdzienu izskaidrošanu. Tā, piemēram, «lielumi var būt pozitīvi jeb lielāki nekā nekas vai arī negatīvi jeb mazāki nekā nekas». Briedis 1, 34. «Uzrakstiet vienādojumu un atrisiniet!» direktors parādīja uz tāfeli. «Viens no skaitļiem ir trīs reizes lielāks nekā otrs, bet abu reizinājums ir 243. Abi skaitļi ir pozitīvi.» Saulītis 12, 265.

6. fiz., ķīm. *Tāds, ko apzīmē ar plusa zīmi.* Pozitīvais elektriskais lādiņš. P. virziens. Pozitīvā temperatūra. P. okulārs. // *Saistīts ar elektriskajiem lādiņiem, ko apzīmē ar plusa zīmi, tiem raksturīgs.* Pozitīvā katalīze. Pozitīvā vērtība (arī valence). □ .. negatīvi uzlādētie joni virzās pie pozitīvā elektroda

(anoda) .. G Rudzītis 1, 111. Zeme ir samērā labs elektrības vadītājs un ap to atmosfērā pastāv zemes elektriskais lauks. Mērījumi parāda, ka Zeme ir uzlādēta negatīvi. .. Atmosfēra ap Zemi visumā uzlādēta pozitīvi. Pozitīvais lādiņš pastāvīgi noplūst uz Zemi .. Fiz r 171. .. padomju fiziķi konstatēja agrāk nepazītu parādību — pozitīvā mezona pārvēršanos negatīvā mezonā. Šī reakcija var notikt arī pretējā virzienā — negatīvais mezons var pārvērsties pozitīvajā mezonā. Pad J 70, 48, 3.

7. fot. *Saistīts ar pozitīvu*[1] *(1); tāds, ko izmanto pozitīva*[1] *(1) iegūšanai.* P. attēls. □ Optika un pozitīvā procesa tehniskie paņēmieni fotomāksliniekiem paver daudzveidīgas iespējas savas individualitātes izteikšanai .. Māksla 72, 4, 47.

pozitronijs, -a, v.; fiz. *Saistīta sistēma, kas sastāv no elektrona un pozitrona.* □ .. elektrons un pozitrons, sastopoties atomā, kādu ļoti īsu mirkli riņķo viens ap otru, izveidojot it kā jauna tipa atomu — pozitroniju, pēc tam abi apvienojas un pazūd. Zv 57, 3, 24.

pozitrons, -a, v.; fiz. *Elementārdaļiņa — elektronam atbilstošā antidaļiņa.* □ .. zinātnieki [1932. gadā] atklāja pirmo antidaļiņu — pozitronu, kas pēc masas un lādiņa lieluma līdzīgs elektronam, bet ar pretēju lādiņa zīmi. Zin T 64, 3, 38. Neizsmeļams savu īpašību ziņā izrādījās arī elektrons .. Noskaidrojās, piemēram, ka tā masa ir atkarīga no kustības ātruma, .. tas kopīgi ar savu antidaļiņu pozitronu var pārvērsties gaismas kvantos fotonos .. Zin T 65, 12, 20.

pozitūra, -as, s. *Cilvēka ķermeņa stāvoklis (parasti apzināts, paredzēts noteiktai iedarbībai); arī poza (1).*

pragmatika, -as, s.; parasti vsk. *Semiotikas nozare, kas pētī zīmju un to izmantotāju savstarpējās attiecības.*

pragmatiķis, -ķa, v.; **pragmatiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. **1.** *Pragmatisma (1) piekritējs.*

2. *Pragmatisma (2) piekritējs.*

3. *Cilvēks, kas savā darbībā par galveno uzskata subjektīvās intereses.* □ «Jūs esat auksta pragmatiķe, biedrene Blaua .., bet es — sapņotājs.» M Zariņš 2, 181.

pragmatisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pragmatiski.** **1.** *Saistīts ar pragmatismu (1), tam raksturīgs.*

2. *Saistīts ar pragmatismu (2), tam raksturīgs.*

3. *Saistīts ar pragmatiku, tai raksturīgs.* □ .. G. Klauss [Vācijas Demokrātiskās Republikas filozofs] runā par valodas sintaktisko, semantisko un pragmatisko aspektu. Ar šiem trim jēdzieniem saprot valodas zīmju .. trejādas attiecības. .. Pragmatiskais — valodas zīmju iedarbība uz cilvēku, tas, ko G. Klauss tēlaini sauc par vārda spēku. Zin T 71, 5, 33.

4. *Saistīts ar subjektīvām interesēm, tām raksturīgs.* □ Mūsdienu cilvēks dzīvo jau pragmatiski, mīts tiek izspiests no cilvēka dzīves. Lit M 83, 15, 8.

pragmatisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** filoz. *Mūsdienu subjektīvā ideālisma virziens, kas patiesības nozīmi nosaka pēc tās praktiskā derīguma.* □ .. Nīčes idejas aizguva amerikāņi Pīrss un Džeimss, kas pagājušā gadsimta beigās un mūsu gadsimta sākumā lika pamatus pragmatismam. Cīņa 63, 156, 2. Mūsdienu reakcionārie filozofi ne mazums nopūlas, lai diskreditētu cilvēka prāta spējas, viņa spējas iegūt īstenību. .. Šīs iezīmes atradīsim visos buržuāziskās filozofijas virzienos, taču vispilgtāk tādos kā eksistenciālisms, neotomisms un pragmatisms .. Cīņa 63, 20, 2.

2. *Vēstures zinātnes virziens, kas aprobežojas ar notikumu izklāstīšanu to ārējā kopsakarā un secībā, neatsedzot vēsturiskās attīstības objektīvos likumus.*

3. *Prakticisms (1).*

prāģeris, -ra, v.; **prāģere,** -es, dsk. ģen. -ru, s.; vēst. *Apkārtceļojošs muzikants (Latvijā).* □ Šai laikā [17. gadsimtā] Latvijā iecelojoja daudzi vācu, čehu (tā sauktie «prāģeri»), poļu un citu tautu muzikanti .. Vītoliņš, Krasinska 1, 97. Dīvaina sajūta pārņem, izstaigājot pamestās Zelta kroga drupas ceļmalā .. Drupu iespaidīgie apmēri liecina, ka te kūsājusi dzīvība, .. skanējusi Iršu prāģeru jautrā mūzika. Stankevičs 3, 25. .. citam šī senā, sīkā pilsētiņa [Piltene] tūlīt saistās ar izdaudzinātajiem prāģeriem. Lai nu kā — Piltene, manuprāt, bauda īpašas simpātijas .. Lauku Dzīve 81, 2, 10.

prākrits, -a, v.; parasti vsk.; val. *Vidusindiešu sākotnējo dialektu kopums un rakstu valoda.*

prakse, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** parasti vsk.; filoz. *Cilvēku darbību kopums, kura mērķis ir pārveidot dabu darba, sabiedriskās ražošanas procesā un pārveidot sabiedrisko esamību un apziņu; arī cilvēka jutekliski priekšmetiska darbība.* Teorijas un prakses vienotība. □ Ideālistiskie uzskati, kas noliedz telpas un laika objektīvo raksturu, ir pretrunā ar visas cilvēces praksi. Karpovics 1, 49. Prakse taču ir jebkuras teorijas pamatkritērijs. Lit M 81, 48, 7. Eduards Veidenbaums teoriju neatrauj no prakses, viņš abas tās skata ciešā vienībā .. Vējāns 5, 13.

2. *Konkrētais darbs, darbība (parasti kādā nozarē, jomā).* Medicīnas p. Tiesu p. Lopkopības p. Ieviest praksē. Īstenot praksē. Izmantot praksē. □ Vēl nesen germānijs praksē gandrīz nekur netika lietots, bet tagad tas ieguvis ārkārtīgi lielu nozīmi modernajā tehnikā kā pusvadītājs. Upīte 1, 29. Pašreiz izstrādā un jau ievieš anesteziologijas praksē vairākas jaunas metodes .. Ves 76, 2, 8. .. vajadzētu mācību grāmatas izdot vispirms maketos, tās pārbaudīt skolu praksē .. Cīņa 57, 191, 2. // *Darbība, veicamo uzdevumu kopums (ārstam, juristam).* □ .. Kolinsona studiju biedri kaut kur ziemeļos pelnīja naudu ar plašu privāto praksi vai strādādami par asistentiem lielajās slimnīcās .. Lācis 10, 197.

3. *Mācību forma, kurā skolu audzēkņi un augstskolu studenti pedagogu vadībā pielieto un nostiprina iegūtās teorētiskās zināšanas, iegūst iemaņas un prasmi darbā, piemēram, uzņēmumos, iestādēs.* Prakses mēnesis. Prak-

ses laiks. Prakses vadītājs. Studentu ražošanas p. kolhozā. □ Pedagoģiskā prakse ir laiks, kad vispirms tiek pārbaudīta topošā skolotāja zinātniskā sagatavotība .. Sk Ģ 78, 10, 6. Divas pēdējās vasaras viņa bija izgājusi praksi: pirmo vasaru Astrahaņā, lielajā zivju pārstrādāšanas kombinātā, bet pērn — ziemeļos, vienā no Kolas pussalas fabrikām Barenca jūras piekrastē. Lācis 11, 299. .. prakse saskaņā ar mācību plānu iegadās decembrī. Pad J 75, 41, 2.

4. *Pieredze, iemaņu un prasmju kopums, kas iegūts, veicot kādu darbu, kādas darbības.* □ Man kabatā ir meliorācijas tehniķa diploms. Prakses labad gribu pastrādāt pāris gadu par ekskavatoristu .. Preilis 1, 16. Lai iegūtu vajadzīgo kuģošanas praksi un iestātos jūrskolā, mēs ar lielām grūtībām beidzot tikām uz kuģa. Grīva 5, 17.

prakticisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Tieksme uz praktisku darbību, nenovērtējot teorijas nozīmīgumu.*

2. *Lietišķa pieeja, spriedumu un rīcības konkrētība; prasme veiksmīgi risināt sadzīves jautājumus.* □ No tuviniekiem Grieta Rozenberga mantojusi uzņēmību, nenogurdināmību, humoru, garīgās intereses un arī Zemgales topošajiem gruntniekiem raksturīgo prakticismu un lielmanīgumu. Viese 3, 13. Vecākiem visai nav pa prātam dēla nodošanās mūzikai, savukārt garīgu interešu spārnotais dēls izjūt atsvešinātību un smagumu pilsoniska prakticisma piesātinātajā mājas atmosfērā .. Klotiņš 1, 40. Salumam patika Krastiņa trauksmainās domas un idejas, jauneklis piederēja pie tiem, kas nekad neieslīgs tikai šaurā prakticismā, bet vienmēr arī sapņos, ilgosies un fantazēs. Purs 4, 173. .. pārtraukumā [aktrise] uzdeva jautājumu: «Cik man būs liela alga?» Mūs visus .. tāds prakticisms it kā «šokēja» .. Klints 1, 155. // *Prasme, māka izkārtot darbības, pasākumus u. tml. savās subjektīvās interesēs.* □ Cilvēka prakticisms vai nelāga dziņa, cietsirdība un ļaunums, kas liek nojaukt cilvēka un dabas saskaņas robežu, līdzinās noziegumam. Kritikas g 75, 133. Kā jebkuru garīgi aprobežotu cilvēku Maksimu aizvaino jau atgādinājums vien par dzīvi un uzskatiem, kas nav dibināti tikai uz kailu prakticismu .. Artmane 1, 157.

praktikants, -a, v.; **praktikante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Skolas audzēknis, augstskolas students, kas ko apgūst praksē (3).* □ Pašlaik kuģis uz trim mēnešiem nodots Hersonas un Batumi jūrskolu pirmo kursu praktikantu rīcībā. Nākamie kuģu vadītāji uz burinieka mācās jūras braucēju grūto amatu. Rīgas B 73, 210, 6. «Vajag zināt un mīlēt mašīnu, tad tā nekad nepievils,» tāda ir Gaidas pamācība praktikantiem — nākošajiem trolejbusu vadītājiem. Zv 57, 24, 16. .. tur, kur tehnikuma absolventus vispirms piekomandē par praktikantiem pie pieredzējušiem meistariem .., tur jaunieši ātri kļūst patstāvīgi un drīz vien kļūst par pilnvērtīgiem ražošanas komandieriem. Rīgas B 75, 34, 3.

2. *Cilvēks, kas iegūst pieredzi, iemaņas, prasmes, veicot kādu darbu, kādas darbības.* □ Gorkijas automobiļu ražošanas apvienībā nodibināts ģenerāldirektora praktikanta postenis. Mērķis ir skaidrs: pēc gada praktikants kļūs par direktoru vienā no nozares uzņēmumiem. Hor 77, 7, 10.

praktikums, -a, v. *Praktisko nodarbību kopums kādā mācību priekšmetā (parasti augstākajās mācību iestādēs).* P. bioloģijā. Laboratorijas p. □ Ir patīkami vērot darba rosmi ķīmijas praktikumā. .. Lūk, 2. kursa audzēkņi saņem uzdevumu iegūt olbaltumvielas no piena, miltiem, olas un želatīna, bet pēc tam izdarīt olbaltumvielu reakcijas. Zv 64, 9, 3. Komisija, kas izskata izglītības satura jautājumus, .. ieteikusi praktikumus elektrotehnikā, radiotehnikā, automātikā, izplatītāko mašīnu un mehānismu apkalpošanā. Sk Av 66, 31, 2.

praktiķis, -ķa, v.; **praktiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. **1.** *Cilvēks, kas labi prot, pārzina savu darbu, balstoties uz lielu darba pieredzi, mazāk uz teorētiskām zināšanām.* □ Matērijas nezūdamības likumu bija izvirzījuši jau seno grieķu un indiešu filozofi .. Renesanses laikā to vairākkārt eksperimentāli pārbaudījuši toreizējie ķīmiķi praktiķi, kas nodarbojās ar dārgmetālu (zelta, sudraba) pārvērtību pētīšanu. Stradiņš 2, 10. .. republikas kolhozos un padomju saimniecībās vadošo darbinieku un speciālistu amatos vēl strādā .. cilvēki .., kuriem nav ne augstākās, ne vidējās speciālās izglītības, tie ir tā sauktie praktiķi. Zv 76, 20, 16.

2. *Speciālists, kas veic praktisku darbu.* □ Institūtu Inārs savā laikā beidza ar izcilību, viņu gribēja paturēt aspirantūrā, taču puisis juta sevī vairāk praktiķi nekā zinātnieku, tāpēc arī lūdza sūtīt viņu uz Valmieru. Zv 65, 4, 3. Pēdējos gados zinātnieki kopā ar praktiķiem daudz strādājuši, lai no savvaļas augu formām radītu jaunas ilggadīgas skābbarības kultūras .. Lauku Dzīve 68, 4, 16.

3. *Praktisks, lietišķs, racionāls cilvēks.* □ .. jurisprudence viņai likās advokātu-veikalnieku audzētava, kur cilvēks pamazām zaudē ideālismu un kļūst par aprēķinātāju, praktiķi, kas gatavs aizstāvēt blēžus un zagļus, ja tikai viņam par to samaksā. Sakse 6, 9.

praktisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **praktiski.** **1.** *Saistīts ar praksi (1), tai raksturīgs.* □ Praktiskā darbībā cilvēkam ir darīšana ar atsevišķām lietām un atsevišķām parādībām, kuras iedarbojas uz tā jutekļiem un rada sajūtas. Karpovics 1, 5.

2. *Saistīts ar praksi (2), tai raksturīgs; saistīts ar kādas zinātnes nozares teorētisko atziņumu un secinājumu izmantošanu praksē.* Praktiskā ķīmija. Praktiskā fizika. Praktiskā mehānika. □ Daudziem tolaik veiktajiem astronomiskajiem pētījumiem bija praktiska nozīme. Tā, piemēram, kuģniecības vajadzībām sastādīja zvaigžņu katalogus, kur bija sakopoti zvaigžņu saraksti un to koordinātas. Zv 77, 23, 4. Praktiskās bioķīmijas pamatu apgūšanā jaunajām strādniecēm daudz palīdz Va-

lentīna .. Liesma 74, 7, 5. // *Saistīts ar kādu noteiktu (dzīves, sadzīves u. tml.) reālo vajadzību, prasību apmierināšanu.* P. uzdevums. Praktiski nolūki. Praktiskā ģimnāzija neakt. — *ģimnāzija (buržuāziskajā Latvijā), kurā lielu vērību veltīja mājturībai.* □ ..šai [lietišķās] mākslas nozarei cieši jāsaistās ar praktisko dzīvi. Pirmkārt, tā nepieciešama visdažādāko priekšmetu darināšanā un rotāšanā, kurus jo plaši lietojam ikdienā, bez tam šai mākslai jāizdaiļo mūsu apkārtne, mūsu māja. Zv 57, 16, 15. Atšķirībā no dzejniekiem, kuriem lotosa zieds no laika gala noderējis tikai skaistiem, poētiskiem salīdzinājumiem, indiešu mediķi nolēma šo augu izmantot praktiskiem mērķiem. Lauku Dzīve 74, 3, 34. 1975. gadā apritēs 150 gadi kopš K. Valdemāra dzimšanas; šī darbinieka uzskati, pretrunas, taktika, praktiskā darbība prasa speciālistu novērtējumu. Avotiņa, Peters 1, 46. // *Saistīts ar kādu, parasti ikdienišķu, darbību veikšanu.* □ Izrādes sākumposmā paresnais, smagnējais Gulbis automātiski veica dažādas praktiskās darbības: iededza gaismu, kurināja krāsniņu, cepa gaļu. Katlape, Ceplītis 1, 125. // *Derīgs, lietderīgs.* □ Mehāniķis atstāja nelielu grāmatiņu — «Praktiskā pamācība traktora apkalpošanā» un aizbrauca. A Grigulis 12, 11. «Vajag tūlīt ar ūdeni [samitrināt traipu uz kleitas],» Marga dod praktisku padomu. Brodele 17, 183.

3. *Saistīts ar iemaņu, prasmju iegūšanu mācību procesā, veicot attiecīgo darbu, darbības.* Praktiskas nodarbības. Praktiski vingrinājumi. Praktiskie darbi — *metode vai mācību darba veids zināšanu, prasmju un iemaņu nostiprināšanai, ražošanas darba iemaņu apguvei.* □ Praktiskie darbi notiek ne vien skolas darbnīcās, bet arī tieši mašīnu un traktoru stacijās, padomju saimniecībās un remontrūpnīcās. Ciņa 55, 3, 2. // *Saistīts ar iemaņu, prasmju iegūšanu darba procesā, kādās darbībās; tāds, kas ir iegūts šādā veidā.* □ Pārāk liels viņa praktiskās zemnieka gudrības krājums, lai nesaredzētu, ka šādā cilvēku dzenāšanā nav nekādas jēgas .. Sakse 7, 190.

4. *Tāds, kas labi prot, pārzina savu darbu, balstoties uz lielu darba pieredzi, mazāk uz teorētiskām zināšanām.* P. radiotehniķis. □ Praktiskie augļkopji augļaugu prasības pēc siltuma .. noteica empīriski, pie tam diezgan sīki. Sudrabs 1, 88. Divi pirmie lauksaimniecības enciklopēdijas sējumi ir guvuši lauksaimniecības speciālistu un praktisko darbinieku atzinīgu vērtējumu. Jaun Gr 69, 12, 30.

5. *Tāds, kas ir ērts, atbilstošs noteiktām vajadzībām, tāds, kam izmantošanā ir priekšrocības salīdzinājumā ar ko citu.* P. audums. Praktiskas mēbeles. □ Atzinīgus vārdus izpelnījās modeliste .. par praktisko sieviešu tērpa komplektu, ko var izmantot kā pēcpusdienās, tā arī kā vakara tērpu. Rīgas B 58, 238, 1. Liela daļa ģimeņu ēdienreizēs uzturas virtuvē, pie galda, kurš pārklāts ar vaskadrānu. Tā ir praktiska, katru traipu pēc azaida var nomazgāt. PL Siev 80, 10, 22. Plastmasas pudeles un trauki ir praktiski .. Zv 58, 19, 1. // *Tāds, kas ir izdevīgi izmantojams kādam nolūkam, tāds, kas rada kādu labumu.* □ Bet visvairāk tam [mācītājam] ieperinājās domas par baroneses augsto kārtu, kurai daudz maz pieslieties būtu bijis ne vien izdevīgi, praktiski, bet arī ideāli .. Laicens 2, 141. ..ja nabaga ļaudis tai [saimniecei] palūdza, pabučoja roku, viņa nebija slikta. ..Šāda labdarība savā ziņā bija ļoti praktiska, jo gaņģi bija tīri kā noslaucīti .. A Deglavs 1, 397.

6. *Tāds, kam ir raksturīgs prakticisms (2).* □ ..vienā no pils torņiem mirkšķina spoža gaisma. Praktiskie dāņi, nevēlēdamies šķiest naudu liekiem būvdarbiem, tornī ierīkojuši bāku. Lapsa 1, 14. Kā visādas varbūtības paredzēdama un visādiem gadījumiem sagatavodamās, praktiskā un apdomīgā Tusnelda pirms laulas [laulībām] nestājās, kamēr uz viņas vārda nenorakstīja .. Rīgas namu. Zeiboltu J III, 218. Alsviķis nebija skops, bet praktisks, un krāmu kaudze [istabā] auga līdz ar viņa gadiem. Vai vecas avīzes nevar noderēt, istabas tapsējot? Ja nebūs pie rokas nolietots velosipēda kameras gabals, kā tu salāpīsi pārdurtu jaunu? Birze 2, 90. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Praktiska rīcība. □ ..Sūnas kundze ar mazu praktisku aprēķinu ievedusi viesi apskatīt savu [ārsta kabineta] iekārtu: neko nekait, ja cilvēks zina, ar ko darīšana. Zigmonte 1, 195. Eduards Veidenbaums grib dot lasītājiem praktiski noderīgas zināšanas. J Kalniņš 8, 71. Marija: Mani dēli ir līdzīgi tev, Voldi. Kārtīgi sava darba darītāji ar šauri praktisku domu gājienu ... Priede 2, 20.

7. apst. *Lieto, lai norādītu, ka apgalvojums ir pilnīgi vai gandrīz pilnīgi drošs.* Praktiski vesels cilvēks. □ Sadursmes zvaigžņu pasaulē praktiski nav iespējamas. Ikaunieks 1, 10. ..dažas infekcijas slimības, piemēram, poliomielīts un difterija, jau praktiski likvidētas. Ves 75, 6, 1. ..[latviešu] kinematogrāfija pēc Lielā Tēvijas kara bija praktiski jārada no jauna. Zv 72, 24, 7.

praktiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p r a k t i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Pētījuma rezultātu p. □ ..es tomēr atradu laiku, lai nolādētu tos cilvēkus, kas uz jūru skatās kā uz sāļu ūdens masu, kurā dzīvo zivis un peld kuģi. Man likās, ka šis drausmīgais sausais praktiskums patiesībā noliedz dabas un dzīves skaistumu .. Grīva 5, 166.

2. *Vispārināta īpašība → p r a k t i s k s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Mūsdienu tērpa raksturīgākā iezīme ir vienkāršība un praktiskums. Ir domāts par to, lai tas būtu higiēnisks, aizturētu siltumu, bet reizē nesviedrētu, lai to varētu ērti uzģērbt. Kalniņa 1, 5. Īso matu praktiskums ir neapstrīdams, jo tie ir ļoti ērti un viegli kopjami. Friz 106. Lietderība un praktiskums [mājas iekārtojumā] obligāti jāpakļauj skaistuma likumiem. PL Siev 67, 9, 5.

3. *Vispārināta īpašība → p r a k t i s k s (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Saimnieks praktiskuma un dzīves mācības piesūcies kā

dēle ūdens. . Viņš brauc ik nedēļas pārdienām uz tirgu, ved cāļus, olas, pienu un labību . . Mājas un manta viņu sasējušas kā cietumnieku . . Akuraters 1, 31.

praktizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** trans. *Lietot savā darbībā (piemēram, paņēmienu, metodi).* □ Ūdenssaimniecības praksē arvien vairāk sāk praktizēt kanālu un citu ūdenskrātuvju dibena pārklāšanu ar polietilēna plēvi, lai ūdens neiesūktos zemē. Lauku Dzīve 76, 3, 5. Zinātnieki strīdas, iesaka 7—9 lauku sistēmu. Sākumā paklausījām, bet tagad praktizējam 5 lauku sistēmu. Lauku Dzīve 68, 3, 7. Dažu augstskolu . . politiskās ekonomijas katedras jau ilgus gadus praktizē studentu kontraldarbu pieņemšanu ne vien rakstveidā, bet arī mutvārdos. Pad J 75, 246, 2.

2. intrans. *Strādāt, darboties savā (parasti ārsta, jurista) profesijā.* □ . . buržuāzijas diktatūras laikā medicīniskā palīdzība atradās privāti praktizējošo ārstu rokās. Ves 82, 12, 4. Vairumam ārstu [imigrantu Amerikas Savienotajās Valstīs], lai mēģinātu nolikt eksāmenu, pēc kura viņi iegūs tiesības praktizēt, nākas mācīties gadu vai vēl vairāk. Zv 76, 20, 26. . . toreiz [Rīgā] bija tikai viens profesionāls latviešu mūzikas koncerts gadā — . . vasaras beigās, pirms praktizējošie vai studējošie latviešu mūziķi devās atceļā uz savām ziemas darba vietām Krievijas kultūras dzīves centros. Kļotiņš 1, 38.

3. intrans.; reti. *Praktizēties.* □ . . institūta laikā viņš pāris nedēļas bija nostrādājis kādā Pārdaugavas vidusskolā [par skolotāju], taču izlases basketbolistam iznāca praktizēt mazāk par citiem . . Saulītis 6, 26.

praktizēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Iegūt pieredzi, iemaņas, prasmes, vingrinoties (piemēram, amatā, darbā).* P. slimnīcā. P. rūpnīcā. P. par mašīnistu. □ . . ekonomiski vājo saimniecību speciālistiem nepieciešams praktizēties republikas pirmrindas saimniecībās. Zv 81, 11, 9. Kādu laiku pie viņa [Stērstu Andreja] par palīgu praktizējies jaunais jurists Jānis Pliekšāns . . Sk Ģ 80, 11, 8. . . lūdzu Ķikuļa kungu, lai viņš man pasaka dažus vārdus itāliski . . Viņš brīnījās par manu vēlēšanos, bet es teicu, ka gribu mazliet praktizēties . . Zālīte 5, 178.

praķis, -ķa, v.; sar. *Bieza auduma jaka, žakete.* □ Man tuvumā stāvēja drukns pusmūža ūsainis melnā vadmalas praķī virs pelēka kamzoļa. Kalndruva 9, 49. . . Šubergs, pavirzījies atpakaļ, nemanāmi satvēra vīru aiz skausta ar tādu grābienu, ka viņa praķim uz krūtīm atsprāga poga . . Dorbe 6, 44. . . tramvajā ir vairs tikai . . kāds vecāks vīrs vatētā praķī, gariem ūdenszābakiem kājās. A Grigulis 13, 500.

prāmis, -mja, v. *Sekli peldošs kravas un pasažieru ūdens transportlīdzeklis, kam parasti nav sava dzinēja.* Prāmja pārceltuve. Jūras prāmis — *kuģis kravas un pasažieru pārvadāšanai samērā īsos maršrutos.* □ Agrāk Gaujai pāri cēla laivinieki, un lēni no vienas upes malas uz otru slīdēja prāmis. Cīņa 57, 282, 4. Pāri upei viņu ar prāmi ceļ jauns smaidīgs puisis. Lit M 56, 51, 2. Mūsu salu ar cietzemi saista . . prāmja satiksme. Rīgas B 83, 299, 3.

prāmnieks, -a, v.; **prāmniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kura nodarbošanās ir pasažieru vai kravas pārvadāšana ar prāmi.* □ Prāmnieks, vezumnieki un kājnieki māj ar rokām un kaut ko klaigā. Niedre 14, 213.

prapis, -pja, v. **1.** *Cilindrveida (šaujamieroču patronu) aizbāznis.* □ Medību bises munīcija ir: čaulītes, kapsulas, pulveris, skrotis . . un aizbāžņi — prapji, kuri vajadzīgi bises patronu pielādēšanai. A Kalniņš 1, 353. Prapis pārnes pulvera eksplozijas radīto spēku uz lādiņu (skrotīm, lodi). Medn 107. Ja vilku nošauj, tas ātri jāaizvāc prom, . . jāsavāc prapji . . Lauku Dzīve 76, 2, 32.

2. novec. *Aizbāznis (parasti pudelēm).* □ Sprāgst pudelēm prapji, ka paukšķ vien, visi jūtas viens otram tuvināti . . A Deglavs 1, 416.

praporščiks, -a, v. *Dienesta pakāpe vairāku valstu armijās (Padomju Armijā — dienesta pakāpe starp staršinas un vecākā praporščika pakāpēm, pirmsrevolūcijas Krievijas armijā un kara flotē — zemākā virsnieku pakāpe); karavīrs, kam ir šāda dienesta pakāpe.* Vecākais praporščiks — *dienesta pakāpe Padomju Armijā starp praporščika un jaunākā leitnanta pakāpēm; karavīrs, kam ir šāda dienesta pakāpe.* □ Praporščiks, kas izpildīja anketas, uzdeva katram kareivim jautājumu: «Ar kādu sporta veidu nodarbojaties?» Bels 3, 143. Agrā jaunībā viņš pabeidza kara skolu, ieguva praporščika dienesta pakāpi. Dienēja cara armijā. Hor 79, 14, 26. // dsk. *Karavīru kategorija, kurā ietilpst praporščiki un vecākie praporščiki.* □ Gar tribīni stingrā ierindā soļoja karaspēka daļas kareivji, seržanti, praporščiki un virsnieki. Cīņa 79, 80, 1.

prasība, -as, s. **1.** *Vēlēšanās (noteikti, arī kategoriski izpausta) iegūt (ko).* Dibināta p. Prasības pēc uzturlīdzekļiem. P. par preces cenu. P. par algas apjomu. Augstas prasības — *lielas prasības.* □ . . izglītības un kultūras līmeņa augšana ir objektīvs priekšnoteikums, lai jaunajai paaudzei veidotos saprātīgas prasības. Pad J 81, 127, 1. // *Noteikums (parasti kategorisks).* P. par darbinieku disciplīnu. □ . . obligāta ir prasība katru gadu ievērot noteiktos ogu (arī riekstu) lasīšanas termiņus. D kal 79, 123. . . nodega maizes ceptuve. Uzņēmums jau sen neatbilda ugunsdrošības prasībām. Cīņa 82, 212, 2. . . māte vienu istabu ar nolūku bija iekārtojusi pēc tā laika modes prasībām . . Kaldupe 13, 162.

2. jur. *Likumā noteiktā kārtībā pausta vēlēšanās tiesai, tiesas procesā, lai sāktos kādas darbības, lai ko iegūtu.* Mantojuma p. Lietiska p. Prasības priekšmets. Prasības pamats. Prasības noilguma termiņš. Noraidīt prasību. Prasību kumulācija — *vairāku prasību apvienošana (civilprocesā).* □ Prasības pieteikumu tiesā iesniedz ar tik norakstiem, cik ir atbildētāju. Civilpr k 1, 78.

prasīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **prasīgi. 1.** *Tāds, kas mēdz izvirzīt stingras prasības (piemēram,*

pret kāda, arī savu, darbību, izturēšanos, īpašībām). □ Klāvs ir prasīgs un stingrs, cilvēki pie tā pierod un strādā labi. Grīva 8, 16. Meistare bija gadījusies prasīga. Katru dienu viņa stingri novērtēja padarīto un atzīmēja žurnālā. Ērgle 7, 151. Duburs [režisors] .. — neiecietīgs un prasīgs — pret Mirdzas Šmithenes runāto vārdu izturējās ar lielu cieņu. Dzene 3, 47. pārn. ..zēns aiznes līdzi atmiņas par skolas možo, prasīgo garu. Klotiņš 1, 24. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Bieži mēs, pieaugušie, izturamies ārkārtīgi prasīgi pret jaunatni un pilnīgi nekritiski pret saviem trūkumiem. Liesma 77, 9, 22.

2. *Tāds, kam ir nepieciešama īpaši labvēlīga vide (par dzīvniekiem, augiem).* □ ..prasīgajām cukurbietēm augsne sagatavojama ar lielāku rūpību nekā mazāk prasīgiem tauriņziežiem. Apsīts 1, 268. Mitruma ziņā lielloku sīpoli ir mazāk prasīgi nekā parastie sīpoli. Baumane 1, 22.

prasīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p r a s ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Imanta Auziņa dzeja tā izveidojusies kā sintēze no godīga, asa redzējuma un ētiska prasīguma .. Čaklais 6, 97. Blakus viņas mīļumam un laipnībai allaž iet stingrs prasīgums. Draugs 84, 8, 27. Pakāpeniski, ar lielu prasīgumu aktrise slīpēja sevi jaunajā žanrā .. Dzene 2, 113.

2. *Vispārināta īpašība → p r a s ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kultūraugu p.

prasījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p r a s ī t (1).* Maksājuma p. Parāda p. Tiesisks p. Apmierināt prasījumu.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p r a s ī t (2).* Ceļa p.

prasīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Izteikt (noteiktu, arī kategorisku) vēlēšanos iegūt (ko).* □ No operāciju zāles iznāca vēl kāda māsa un ārsts. Es prasīju atļauju ieiet tur .. Lukjanskis 1, 132. Bet vai es varēju prasīt maizi, kaut arī Akoti bija bagātas mājas un šeit dzīvoja radi? J Kalniņš 2, 150. Vilks prasa: «Kūmiņ, iedod man kaut vienu zivtiņu!» LTP 42. // intrans. □ Suņa dzīve saimniekam! Visi no viņa prasa. Paša sieva prasa, .. kalps un vaļinieks prasa, ir ķeizars prasa. Sakse 2, 36. // *Pārdodot ko, slēdzot līgumu u. tml., noteikt, arī paust vēlēšanos iegūt (atlīdzību, samaksu).* □ Par tādām kleitām tirgotājs prasīja sudraba rubli gabalā. A Gulbis 3, 10. Sākām diņģēties. Es prasu divi rubļi, viņa sola tikai vienu. Sēlis 4a, 64. Gājēji ar katru gadu prasīja lielākas algas, un tad vēl bij jāmanās laikā salīgt. Upīts 4, 655. // intrans. □ «Onkulīt, cik prasāt par kucēnu?» Ezera 9, 203. ..cilvēki runājuši, ka šīs te mājas esot pārdodamas. «Cik tad prasāt?» viņš bez aplinkiem tūdaļ gribēja noskaidrot. Draugs 83, 3, 19. // *Izvirzīt (parasti kategoriskus) noteikumus.* □ Stūrmaņiem vajadzēja pārzināt .. arī jebkura matroža pienākumus, lai zinātu, ko no viņa var prasīt, ko ne. Talcis 7, 275. «Partija no tevis prasa, lai tu būtu godīgs cilvēks. Partija neprasa, lai tu liekuļotu ..» Ezera 11, 94. Sabiedriskā doma prasa, lai cilvēka rīcība būtu ne tikai juridiski un morāli pareiza, bet arī, lai tā būtu iekšēji un ārēji skaista. Tavare 1, 4. // *Būt tādam, kura norisei, pastāvēšanai ir nepieciešami noteikti apstākļi, priekšnoteikumi; būt tādam, kas nepieciešami izraisa (ko, parasti nevēlamu).* □ Magnolijas prasa ar mitrumu un trūdvielām bagātu augsni .. Zv 53, 22, 25. Šīs avārijas prasījušas pāri par 10 000 cilvēku dzīvību. Lapsa 1, 37. Izlaušanās cīņa katrā ziņā prasīs upurus .. Lācis 15, 285. Karsts tomēr drausmīgi, .. katra mazākā kustība prasīja piepūli .. Skujiņš 12, 36.

2. *Jautāt.* □ «Kad nāksi atkal skolā?» skolēni viņam [Mamedam] prasa. — «Kad ciema dārzos izbeigsies vīnogas,» atteic Mameds .. Birznieks-Upītis 6, 256. Atkal skatos uz citu virsotni un prasu Andra tēvam: «Bet vai tā te nav baznīca?» Apsīšu J 3, 11. Kad kaķītis bij beidzis savu stāstu, ķēniņš paņēma viņu uz ceļiem un prasīja: «Saki, ko lai es daru melnajam runcim?» K Skalbe 1, 94. // intrans. *Interesēties (par ko), cenšoties iegūt informāciju (par to).* □ Nestoram pašā pirmajā vakarā bija daudz ko prasīt par katru atsevišķu cieminieku .. Birznieks-Upītis 6, 197. Tās [sievas] te nebij par velti saskrējušas, .. lai zinātu stāstīt, kad mājās prasīs. Upīts 4, 236. «Kas man traucē?» beidzot viņš ierunājās. ..«Kāpēc jūs vēl prasāt? Neesat taču svešinieks šinī pusē.» Sakse 7, 402. // trans. □ Prasīju, kas atgadījies, bet vai tad šie ko stāstīs. Dripe 2, 149. Dažreiz prasīja dēls, vedekla, kādēļ viņš tā pārvērties? Viņš neatbildēja nekā .. Birznieks-Upītis 6, 95. ..visur man prasa, un visi grib zināt, Kā latvieši dzīvo, kāds Latvijas zieds. Sudrabkalns 1, 168.

prasītājs, -a, v.; **prasītāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → p r a s ī t.*

2. jur. *Viena no pusēm (civilprocesā), kas iesniedz tiesā prasību, kura ir vērsta pret otru pusi — atbildētāju.* □ Tiesa var pēc prasītāja pieteikuma pieļaut nekavējoties pilnīgi vai daļēji izpildīt spriedumu .. Civilpr k 119. «Prasītāja Dace Kārkle, vai jūs neesat pārdomājusi un paliekat pie savas prasības šķirt jūsu laulību ar pilsoni Elmāru Kārklu?» svinīgi noskan tiesneša balss. Avotiņa 3, 26.

prasīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Prasīt atļauju (kurp doties, ko darīt).* □ Cilvēki sagāja siltajās istabās, aprāja nepacietīgos bērnus, kas prasījās laukā .. Līvs 2, 146. Mēs, zvejniekpuikas, jau sen prasāmies jūrā, bet mājās to tik vien dzird — vispirms jāpabeidz skola. Ērgle 1, 248. pārn. Grāvis pēc šņores norakts .. Basās kājas taisni prasījās pamīt šo spīdīgo gludo celiņu .. Upīts 4, 120. // *Paust tieksmi (kurp virzīties, izturēties kādā veidā) — par dzīvniekiem.* □ ..kucēns, kam nebija nekādu bēdu par cilvēka emocijām, tikai skrāpējās gar viņa biksēm un prasījās uz grīdas. Ezera 9, 252. Labi audzināti kucēni jau 2—3 mēnešu vecumā prot prasīties ārā .. A Kalniņš 1, 281.

2. parasti 3. pers.; sar. *Būt tādam, kam kas ir nepieciešams (piemēram, par priekšmetiem,*

vielām). □ Sirmās Vecrīgas šaurā celtne šādam lielam poligrāfijas uzņēmumam nebija piemērota, un tā prasījās pēc pārbūves. Grīva 4, 16. Zēna zābaki prasījās pēc kurpnieka — vienam papēdis nominies gluži sāņus, otram ļekatoja zole. Kalndruva 5, 42. Uzgrauzdētās siera maizītes bija bezdievīgi garšīgas, stiprā kafija prasījās, lai to atšķaida ar konjaku. Birze 7, 349.

3. tikai 3. pers.; sar. *Gribēties.* □ Likās, nekas garšīgāks par šo saldējumu nebija ēsts! Protams, prasījās vēl .. Breicis 1, 31.

prasme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Noteiktā sistēmā apvienotu cilvēka īpašību un procesu kopums (kādas darbības, uzdevumu veikšanai).* Darba p. Amata p. Rakstnieka p. Peldēšanas p. P. plānot savu rīcību. □ Prasmi uztvert pašu raksturīgāko, nepieciešamāko tēla radīšanai Artūrs Filipsons lieliski parādīja virknē uzvedumu .. Akurātere 1, 140. Prasme pakļaut savu uzvedību kolektīva interesēm un prasībām ir nepieciešama katram cilvēkam. Ves 75, 5, 29. Kamēr es pazīstu Kirilu Tāmu, viņam vienmēr piemitusi prasme labi ģērbties. Saulītis 13, 8. // *Spēja (dzīvniekiem) izturēties kādā veidā.* □ Ežus no [odzes] indīgā kodiena pasargā adatas un veikla prasme pievārēt rāpuli .. Kļava 3, 23.

prasmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **prasmīgi.** *Tāds, kam ir laba prasme (par cilvēku).* Prasmīgas rokas — *veiklas rokas.* □ .. jauniesācējiem vajadzīgs prasmīgs un zinošs vadītājs, cilvēks ar autoritāti .. Samsons 2, 96. Senās Romas inženieri antīkajā pasaulē ieguva visprasmīgāko meistaru slavu. Zv 65, 1, 15. Viņš skatījās, kā kustas Elnas rokas, bāldzeltenos ziedu pušķīšus plūcot. Elnai bija tik prasmīgas un vieglas rokas .. Zigmonte 13, 87. // *Ļoti labs (par darbību, darbības rezultātu).* □ .. neklātnieku panākumi mācībās galvenokārt atkarīgi no viņu gribas, patstāvīgā darba iemaņām, zinātkāres, kā arī skolotāju prasmīga un iejūtīga darba. PL Skola 62, 5, 23. Viņš nerunāja, nepaskaidroja — viņš strādāja nopietni, nesteidzīgi, bet prasmīgi. Līvs 3, 64. Bez prasmīgas kompozīcijas nevar būt laba mākslas darba. J Kalniņš 6, 212.

prasmīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p r a s m ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ķirurga p. □ Trūka cilvēku. Trūka tehnikas. .. Un, ja tomēr tagad ejam pa iekoptu zemi, tad pašā pamatā ir sīkstums, prasmīgums, darba mīlestība. Auziņš 4, 148.

prast, protu, proti, prot, pag. pratu. **1.** trans. *Būt ar tādām zināšanām, iemaņām, prasmi, ka spēj veikt (kādu darbību, uzdevumu u. tml.).* P. šūt. P. zīmēt. P. lasīt. □ .. Oto labi prata visus zvejas darbus, — līdz karam viņš bija skaitījies viens no labākajiem vadu stūrmaņiem visā piekrastē .. Lācis 11, 167. .. priekšnieks prata uzturēt mūsu sparību, vienu otru paskubinādams. Birznieks-Upītis 6, 116. Dzīvi nodzīvot vajag° prast, — Tā ir gara un vienmēr par īsu .. Vācietis 2, 5. // *Būt ar tādām zināšanām, iemaņām, ka spēj runāt, lasīt (kādā valodā), saprast tekstus (tajā).* □ .. viņš labi prata angļu valodu un bez kādām grūtībām varēja lasīt katru grāmatu vai laikrakstu. Lācis 10, 186. Puškins prata vairākas valodas, savā daiļradē pievērsās dažādiem laikmetiem, daudzām tautām. Lit M 62, 6, 1. .. lūdzu Ķikuļa kungu, lai viņš .. pasaka dažus vārdus itāliski, jo viņš šo valodu mazliet prata. Zālīte 5, 178.

2. intrans. *Spēt, varēt; mācēt (2).* □ «Dzīvojam, kā kurais prot,» vecais jūrnieks norūca. Lācis 15, 137. Līze: Tu esi man laba bijusi°, es gribu tev laba būt, kā jau nu es, muļķe, protu. Blaumanis 6, 367. Kad Artūrs, kā nu mācēja un prata, bija Vijas ziņkārību apmierinājis, izrādījās, ka atkal vairs nav par ko runāt. Dripe 2, 155. pārn. Jā, uzraksts [uz slēģa] bija gan, un skaidri saredzams, ka māte tāpat vien ar roku velti pūlējusies to nodzēst. .. skolas krīts pie reizes prot būt varen noturīgs. Zigmonte 9, 210.

○ ◇ Prast (arī prasties) kaunu — *rīkoties saskaņā ar noteiktām morāles normām.* □ Kad rati sāka kustēties, Ludis ieķērās rokām vezuma virvē .. «Vai tu, resgali, nemaz vairs neproti kauna?» [Saka tēvs.] Brigadere 2, 19. Viņa novārtās vēl labas desmit minūtes, bet tad tomēr jāprot kauns un jāģērbjas. Zigmonte 2, 197. ◇ Prast (arī prasties) godu sar. — *saprast, apzināties, ka (ko) turpināt nevar, arī ka (kur) ilgāk uzturēties vairs nevar.* □ Klāvs: Nu gan ir jāprot gods un jāsāk kustēt, citādi es savu plānu neizpildīšu .. . Brodele 7, 6. ◇ Katrs muļķis prot (arī spēj u. tml.) sar. — *kurš katrs, ikviens prot (spēj u. tml.).* □ Bet Andrejičs dziļdomīgi atrūc: «Zvejot prot katrs muļķis. Nodot zivis — tā ir māksla.» Lapsa 1, 66. ◇ Katrs bērns prot (arī māk, zina, var pateikt u. tml.) — *saka par ko vispārzināmu, ļoti vienkāršu.*

prastība, -as, s.; parasti vsk.; sar. **1.** *Vispārināta īpašība → p r a s t s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; prastums (1).* □ Ik uz soļa [lugā] izlaužas Baumaņa kundzes prastība un arī naivais vienkāršums. J Kalniņš 6, 87. Nevar tā uzreiz katram vienā dienā vai pāris gados ieskaidrot, ka laiks vienkāršību atšķirt no prastības un pieticību no skopulības. Pad J 66, 161, 2.

2. *Vispārināta īpašība → p r a s t s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; prastums (2).*

3. *Vispārināta īpašība → p r a s t s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Darba p.

prasties, protos, proties, protas, pag. pratos; refl. *Izprast situāciju un saskaņā ar to rīkoties.* □ Reizēm viņa mēģināja būt vienaldzīga, sevī noslēgusies, vēsi atturīga. Lai viņš protas un atkāpjas. J Kalniņš 7, 583. .. ja gribi, lai citi tevi ciena, tad proties cienīt citus un to darbu. Saulītis 13, 141. Kad vilciens piestās, gan jau pavadone uzcels visus, kas nebūs pratušies to izdarīt paši. Ezera 10, 153. ◇ Prasties (arī prast) kaunu — *rīkoties saskaņā ar noteiktām morāles normām.* □ Pirmās ardievojas pusmūža sievas, pie rokas līdz slieksnim pavilkdamas arī meitas un kalpones — lai protas kauna .. Indrāne 6, 52. ◇ Prasties (arī prast)

godu sar. — *saprast, apzināties, ka (ko) turpināt nevar, arī ka (kur) ilgāk uzturēties vairs nevar.* □ Ieceļu viņu [bērnu] gultiņā. Nāk miegs arī pašai. Būtu nu [ciemiņi] pratušies godu un braukuši prom. Ezera 6, 61. «Vecā .. pie mums izdzīvojusies gana, lai protas godu. Lai vācas projām ar labu ..» Rīgas B 68, 234, 4.

prasts, -ais; s. -a, -ā; apst. **prasti;** sar. **1.** *Nepieklājīgs, rupjš.* □ Visas [viešņas] kā vienā mutē nolēma, ka Emma [namamāte] ir prasta un neprot uzvesties. Rozītis 3, 234. «Ak, esmu ļoti slikts cilvēks, piedod, ka tik prasts un netaisns pret tevi esmu bijis ..» Blaumanis 6, 108. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Saimnieks prasti sagrāba mācītāju pie rokas un uzrāva no sēdekļa. Upīts 18, 281.

2. *Piederīgs pie kāda zemāka sabiedrības slāņa; arī mazturīgs, nabadzīgs.* Prastais (arī zemais) gals — *tā vieta ap dzīru galdu, kur sēž mazturīgie, nabadzīgie ļaudis; mazturīgie, nabadzīgie ļaudis, kas sēž ap šādu dzīru galda galu.* □ Tagad viņš [A. Pumpurs] vairs nav tikai prasts zemnieku puisis .. Viņš ir stalts jauneklis, drošs gaitā .. J Kalniņš 3, 29. .. vai tur [dārgā dzīvoklī] piederēja būt tik vecam un prastam cilvēkam? Ķ Skalbe 1, 68. .. kādai daļai prastāko bērinieku nācās novietoties bijušā pusgraudnieka galā. Upīts 4, 664. Ģērda pati bij pamanījusies piesēst [pie galda] turpat pie durvīm tajā prastajā galā .. Upīts 4, 228. Bet viss prastais gals sajutās pagodināts, trīs rokas reizē sniedzās ieliet alu Brīviņu kunga krūzē. Upīts XI, 224.

3. *Neizskatīgs, negaumīgs (piemēram, par priekšmetiem, telpām).* □ Tiem drēbes ir mugurā prastas, Zem smagajās [smagās] svešnieku nastas Snauž verdzībā nospiestais gars. Veidenbaums 2, 29. Galā nomirst ikviens — lai cik lepnā vai prastā krogā sēdējis un cik lepnās vai prastās biksēs pa pasauli staigājis. J Kalniņš 8, 118. Tagad jau ļaudis tādi palepuši, skaties, tad viņam zivis par prastu, tad par lētu .. Zigmonte 2, 287. // *Nekvalificēts, vienkāršs (par darbu).* □ .. visi darbi, kas bija saistīti ar papīru, bija smalki darbi. Šūt un lāpīt drēbes bija prasts darbs .. Zālīte 5, 122.

prastums, -a, v.; parasti vsk.; sar. **1.** *Vispārināta īpašība → p r a s t s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; prastība (1).* Izteiciena p.

2. *Vispārināta īpašība → p r a s t s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; prastība (2).*

3. *Vispārināta īpašība → p r a s t s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; prastība (3).* Dzīvokļa p.

prašņāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Vairākkārt, arī neatlaidīgi jautāt, cenšoties ko sīki uzzināt.* □ Dāvīds Jonāts sāka prašņāt, no kurienes es atbraucis uz Streļļu ciemu, kādu ļaužu esmu .. Bendrupe 2, 67. Avota vecumu neviens nezināja un pēc tā arī netaujāja. Tikpat labi tad varēja sākt prašņāt, cik gadu uzkalnam. Kalndruva 7, 6. // intrans. □ Alfrēds klausās. Nepatīkamā sajūta, kas sākumā neļāva iejusties zēnu stāstījumā, pazudusi. Tagad viņš prašņā un taujā, grib zināt vairāk. Dripe 8, 96. Viņa tikmēr prašņāja, tikmēr tirdīja, kamēr Jukums izstāstīja, ka dzēris labās zāles .. Sakse 14, 224. Bieži vien esmu prašņājusi mātei par tēvu, un māmuļa allaž apgalvoja, ka tēvs esot vienkāršs un labsirdīgs. Bundzeniece 2, 12.

prašņāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. *Prašņāt.* □ «Ko vari padarīt šodien, neatliec uz rītu! Ir zemgaļiem tāda paruna?» — «Ir.» — «Nu redzi, un tu vēl prašņājies — kāpēc?» Purs 9, 28.

pratējs, -a, v.; **pratēja,** -as, s. *Cilvēks, kas ko prot (kādā nozarē).* □ Vilma zināja, ka meistars ir lielisks sava aroda pratējs un ka no tā daudz ko var mācīties .. Bērce 3, 479. Šo grupu vadīja Kadirs Kulijevs kā lezgīnu un tatāru valodas pratējs. Birznieks-Upītis 6, 270. // *Cilvēks, kam ir zināšanas (kādā nozarē).* □ Koncilus [viduslaikos] sasauca pāvests un tajos ietilpa augstākā garīdzniecība, bet vēlāk arī universitāšu pārstāvji, tiesību pratēji (juristi). Fogels, Grīnbergs 1, 13.

prātība, -as, s.; parasti vsk.; pareti. *Prātīgums.* □ Iemāci jūtu sātību, pieredzējušu prātību. Purvs 1, 328. pārn. Tad uzdeva viņam [rupucim], .. Ka visur prātību ievēro .. Rainis Ib, 235.

prātīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **prātīgi. 1.** *Tāds, kas izturas, rīkojas, runā saskaņā ar saviem apzināti pieņemtiem lēmumiem.* □ Apkārtējie iedzīvotāji cienī Arumu kā prātīgu vīru, kas nekad vārdus vējā nemet un kurā katrā laikā var palīdzēt ar lietišķīgu padomu. Bērce 1, 166. Melita izrādījās prātīga sieva un paturēja darbu, kamēr būs nomaksātas mēbeles un iegādāts cits nepieciešamais. Sakse 1, 79. .. garām pagāja kāds vecs vīrs, pārmetoši noraudzīdamies un teikdams: «Šodien neviens prātīgs cilvēks nepeldas!» .. Bels 4, 33. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Tā kā tekošā smiltī nozūd ūdens pile, tā nozūd nelgas ausīs prātīgs vārds. R Kaudzīte 1, 75. Mālnieks runāja tik prātīgi, viņa balss skanēja tik pārliecinoši, ka Lienei pašlaik tā bij — iet un dot roku. Blaumanis 2, 76. «.. vienmēr un visos apstākļos vajag rīkoties prātīgi, ar apdomu, un neaizrauties.» Lācis 11, 66. // *Pārdomāts, uzmanīgs, arī lēns (par darbību, rīcību).* □ .. abiem [puišiem] pačukstēja .. uzmanīt, ka braucējs turas prātīgā bēru solī. Upīts 4, 233. pārn. Prātīgā gaitā, šad tad ar degunu doņu puduriem piebikstīdama un lēna valša ritmā griezdamās, tā [laiva] slīdēja lejup pa straumi .. Lagzdiņš 3, 32. pārn. Līdz Rīgai smagais pašizkrāvējs ripoja prātīgi un rāmi .. Skujiņš 12, 217.

2. *Tāds, kam ir noteikta jēga, tāds, kurā iegūst vēlamos rezultātus (par darbību, norisi).* □ «.. tūdaļ sāc asaras birdināt. Vai ta nu prātīgāka darba vairs nav?» Delle 2, 34. // *parasti savienojumā ar «(ne)kas»: vēlams, arī nozīmīgs.* □ .. stundas trīs tāds milzenis [plēšamais akmens] jākarsē, ja gribēja, lai tur kas prātīgs iznāk. Upīts 4, 109. Atslienu makšķeri pie akmens. Pa dienasvidu tāpat nekas prātīgs neķersies .. Avotiņa 7, 80. Pēc viņa ieskata, no tāda skuķēna nekā prātīga nebija .. Dripe 2, 155.

prātīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p r ā t ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Taču ar visu prātīgumu mans īgnums .. pret manas dzīves ievirzi bija sabriedis neganti liels. Kalnāruva 10, 71. Es nevaru palikt kopā ar tevi nekādi, Es dabūšu galu No tava vienādmalu Prātīguma. Bendrupe 3, 124.

pratināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** jur. *Izjautāt (kādu) pēc procesuāliem noteikumiem, lai iegūtu informāciju lietas pareizai izlemšanai.* P. lieciniekus. P. cietušo. □ Apsūdzētos pratina atsevišķi, pie kam izmeklētājs gādā par to, lai vienā un tai pašā lietā apsūdzētie nevarētu savā starpā sazināties. Krim pr 2, 101. Prāmnieks bija pratināts divi reizes: pirmo reizi tūliņ pēc apcietināšanas Rīgas prefektūrā, otrreiz septembrī Centrālcietumā. Lācis 7, 405. .. teātris tika stingri uzmanīts. Zālē sēdēja spiegi, policija bieži pratināja teātra administrāciju. Dzene 3, 10.

2. *Sīki, arī vairākkārt jautāt.* □ Kādreiz kāds jauns avīzes korespondents, sajūsminājies par zvejnieku ikdienā lietotajiem vārdiem «vadugunis», «vadlīnija», «jūras vārti», ņēmās pratināt kapteini Dziesmu par šo vārdu nozīmi .. Zigmonte 2, 288. Beidzot satikāmies ar Ādolfu. «Stāsti taču, kā tev gājis pa šo laiku!» pratināju brāli. Vanags 14, 26. Jocīga gan iznāca jauniņās skolotājas runa. Par puķēm sāka pratināt Ķoča tēvu. Kaldupe 13, 125. pārn. Teicu sev: «Velti izdomu pratini, Velti mākoņos celties tev gribas . .» Ziedonis 19, 15.

prātiņš, -a, v. *Dem. → p r ā t s.* ◇ Prātiņ, nāc mājā (arī mājās)! sar. — *saka, ja kāds dara ko nepareizu, muļķīgu.* □ «Vispirms taču jāizslauka grīda!» — «Prātiņ, nāc mājās, bet netīrumi no griestiem šā vai tā sabirs zemē.» Ērgle 1, 67. «Vai esi prātā jucis? .. tu bez izglītības domā ko iesākt! Prātiņ, nāc mājā! Nedomā par tādām muļķībām!» Bērn 49, 1, 14. ◇ Prātiņu (arī prātu) putrā apstrēbt vienk. — *rīkoties, izturēties muļķīgi, nesaprātīgi.* □ «Kā suns [Brīviņu Ješka] katru nedēļu skrien to gaisa gabalu visiem kalniem pāri. Un viņa [Ošu Anna] gatava pieņēmēja . . . Vai acu nav pierē un prātiņš putrā apstrēbts! Vai tad neredz un nesaprot, ko tāds kundziņš meklē?» Upīts XI, 59.

prātis, apst. *Savienojumā «vienis prātis»: vienādos ieskatos, uzskatos, vienprātīgi; vienisprātis.* □ .. sarunas dalībnieki bija vienis prātis, ka izstāde izvirzījusi visai plašu aktuālu jautājumu loku. Lit M 76, 48, 2. Ka Vīranaudam gudra galva, par to visi vienis prātis. Zigmonte 2, 81.

prātniecība, -as, s.; parasti vsk. **1.** novec. *Filozofija (1).* □ .. [Fīrhufs] pat mācītāju sinodēs nekad neniekojās gar teoloģiskiem jautājumiem, bet cēla priekšā vai nu kādu tematu no jaunākās prātniecības vai vēl biežāk metās iekšā tieši politikā. Klotiņš 1, 17. .. vienlaikus ar valodniecību viņa interešu lokā ietilpst arī literatūra un māksla, tāpat folklora, prātniecība. Lit M 64, 25, 1.

2. pareti. *Vispārēja rakstura pārdomas.* □ Mēru pēc mēra tukšodams, tas beidzot aizmirsa dzeršanas svarīgo iemeslu un padevās savai dzērāju prātniecībai. Poruks 3, 90.

prātniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **prātnieciski. 1.** novec. *Filozofisks (1).* □ Neredzīgā Indriķa dzejā pirmoreiz parādās individuālais, tātad lirika, kaut gan visai prātnieciskā izteiksmē. Zv 83, 22, 15.

2. pareti. *Saistīts ar vispārēja rakstura pārdomām, tām raksturīgs.*

prātnieks, -a, v.; **prātniece,** -es, dsk. gen. -ču, s. **1.** *Gudrs cilvēks; gudrinieks.* □ Ko domā, tas Juris jau prātnieks bija no laika gala, tēvs tak viņu garīgajā seminārā jaunajos gados atdeva .. Kar 75, 4, 43. «Nu, nekāds lielais prātnieks vis nav,» sedlinieks pašapzinīgi noteica. Upīts 4, 7. Nogājis pie kāda prātnieka aprunāties. ME III, 380.

2. novec. *Filozofs.* □ Kāds austrumu prātnieks ir teicis šādus vārdus: «Ja cilvēkam ir divi maizes klaipi, vienu lai viņš samaina pret ziediem. Jo maize baro miesu, bet zieds veldzē dvēseli.» D kal 82, 151. .. gudrus vārdus par mīlu visu laiku prātnieki krājuši .. Purvs 3, 93.

prātojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p r ā t o t; vispārēja rakstura doma, spriedums.* □ Neskaidrie prātojumi pamazām nobrieda par loģiski izdomātu plānu. A Grigulis 13, 28. Bauma [audzinātāja] necieta, ka skolniece iedrošinās viņas prātojumiem pretī izvirzīt savas domas .. Jauno v 59, 15. Reizēm Ainārs ir pārliecināts — tā tas ir, mēs izšķiežam laiku prātojumos, un tāpēc mums tā pietrūkst darbiem. Zigmonte 6, 192.

prātot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Domās risināt, apsvērt; intensīvi domāt; gudrot.* □ Austris prāto, cik ilgi vēl vajadzēs gaidīt uz tiem brīnumu automātiem, kas tulkos jebkurā valodā un atbildēs uz katru jautājumu. Indrāne 2, 327. Arturs prātoja, prātoja, kāda būs šī dāvana, bet neko nevarēja izprātot. Stulpāns 2, 72. Akmens [revolucionārs] prātoja, kā viņam darīt, vai iet, vai braukt, vai palikt pilsētā? Visneizdevīgāk bija palikt nelielajā pilsētiņā .. Birznieks-Upītis 6, 178. // *Pārdomājot, arī pārrunājot, plānot (ko), noteikt (ko) nākotnē paredzamu.* □ Galvas kopā sabāzuši, mēs [zēni] tagad prātojām, kas īsti būtu darāms. Kurcijs 2, 139. // intrans. □ Rečs stāstīja, kā ziemā linus vedis uz Rīgu, un prātoja atkal par plostos braukšanu. Sakse 2, 31. Politiskie [ieslodzītie] atkal prātoja par .. iespēju izbēgt. Upīts VIII, 566. Pirmoreiz pēc ilgajiem gadiem jūtos patiesi priecīgs. Par tālāko pašreiz prātot nav jēgas. Skujiņš 12, 4.

prāts, -a, v. **1.** *Psihisko norišu un personības īpašību kopums, kas rada iespēju veidot subjektīvu, ar priekšstatiem un jēdzieniem pastarpinātu īstenības atspoguļojumu, izzināt priekšmetu un parādību vispārīgās un būtiskās īpašības un darboties jaunā situācijā, izmantojot šādi iegūto informāciju; arī intelekts.* Prāta apsvērumi. □ Cilāta dzelzs nerūsē; darbināts prāts nenoveco. R Kaudzīte 1, 80. Cilvēka prāts

ir tik varens, ka tas spēj pārciest cerību nāvi un nest cīņas lāpu līdz tam brīdim, kad stāj pukstēt sirds. Birze 3, 67. Dzīvē sastopami trauksmaini raksturi, asi domājoši cilvēki, kuriem piemīt lielas darbošanās spējas, pētnieciska prāts, neparasta skaistuma izjūta un laba sirds. Tēl M 58, 43. // *Apziņa; arī izpratne, domas.* □ Viņam pietiek laika redzēt visu, kas saviļņo mūsu republikas mākslas cienītāju un pazinēju prātus. Dzene 1, 135. Kas attiecas uz Valdu, tad tai prāti pavisam kur citur, tas aklam redzams. Zigmonte 4, 147. // *Uzskats, uzskatu kopums.* Pēc sava prāta (retāk pa savam prātam) — *atbilstoši saviem uzskatiem, domām.* □ Tā arī Elza neizdibināja, vai Jānis no «Smildziņiem» aizgājis ar Kārļa ziņu vai pēc sava prāta. Kalndruva 7, 142. Ede vēl bija bērns, ar viņu [Pumpurs] varēja runāt bez aizdomām, ka līdzbraucēji viņu sarunas iztulkos pa savam prātam. J Kalniņš 3, 143. // *Nodoms, nolūks, vēlēšanās.* □ «Nāvīgi nostrādājos pa to nedēļu, tagad prāts tikai uz atpūšanos.» Zigmonte 5, 41. // *Nozīme, saturs; arī jēga.* □ Šī sacījusi, nudien neesot nekāda prāta, ka cilvēks dzīvojot pie svešiem, ja radu mājas turpat degungalā. Zigmonte 12, 13.

2. savienojumā ar apzīmētāju. *Noteikts emocionāls stāvoklis.* Mierīgs p. Skumīgs p. Nīgrs p. Ļauns p. □ Maija gādāja par dēla kāzām līksmu prātu. J Kalniņš 8, 272. Cik viegla sirds, cik priecīgs prāts, Kad saule spīd! P Bārda 2, 19.

3. *Atmiņa.* Iziet no prāta. □ Tas, ka vecākiem ar astoņiem bērniem nav bijusi diez cik lepna iztikšana, gan palicis prātā. Zv 75, 8, 17. Galvā rodas tūkstošiem plānu, kā ar viņu [meiteni] satikties, kā rast saprašanos, visi tiek atmesti, un visi turas prātā. Bērce 6, 93. «Kad ir caurvējš, tad iesper,» kāds no lielajiem reiz bija ieteicies, un Imants savās pērkona bailēs to paturēja prātā. Kalndruva 5, 151.

4. parasti dsk.; savienojumā ar apzīmētāju. *Cilvēki ar noteiktām, raksturīgām intelekta īpašībām.* □ Augstās algas un vilinošās iespējas piesaistīja Pēterburgas akadēmijai daudzus visspožākos tā laika zinātnes prātus .. Straduņš 1, 17. Monas Lizas smaidu dažādos laikos pētījuši un tulkojuši daudzi gudri prāti, taču tas joprojām palicis noslēpumains. Zv 75, 7, 13. Einšteinam — vienam no visu laiku izcilākajiem cilvēces prātiem — .. bija ārkārtīgi neparasta pasaules uztvere. Sk Ģ 84, 2, 30.

○ Goda prāts — *godprātība, godīgums.* □ Šajā cilvēkā nav ne kripatiņas goda prāta .. — tikai salts egoisms. Eglons 2, 375. Pa prātam — *atbilstoši kāda prasībām, priekšstatiem, gaumei.* □ Viņi iestaigāja vēl dažos veikalos, bet nekur nevarēja atrast tādas kurpes, kas būtu pa prātam. Vilks 5, 146. «.. nevar par nelgu pats savās acīs palikt, trim izlutušajiem dažādu kungu dēliņiem pa prātam iztopot.» J Kalniņš 9, 285. Visur, pat sīkumos, viņam jāklausot, viss jādarot viņam pa prātam. PL Siev 59, 8, 17. Nākt pie prāta — *kļūt prātīgam.* □ .. kādēļ deviņpadsmit gadu vecumā dēls nenāk pie prāta? Dinere 10, 227. Pārņemt prātus — *pilnīgi saistīt, ietekmēt vairāku vai daudzu cilvēku psihiskās norises (piemēram, par domu, notikumu).* □ .. viņa [sportista] rezultāts bija tā pārņēmis speciālistu prātus, ka neviens īpaši nesekoja Ēvalda skrējienam. Saulītis 12, 245. Jukt prātā (retāk galvā) sar. — *kļūt psihiski slimam.* □ Mirdzai likās, ka māte tūlīt sāks raudāt. Bet viņa neraudāja, pat nenopūtās. Un tas izskatījās kaut kā baigi .. «Vai viņa nesāk jukt prātā?» Mirdza izbijās .. Sakse 7, 111. «Es laikam jūku prātā!» Veldze bezpalīdzīgi nodomāja. «Kas ar mani notiek? ...» Ezera 13, 329. Sajukt prātā sar. — *saslimt ar psihisku slimību.* □ .. zaudējums bija tik liels, ka toreiz tiešām varēja prātā sajukt. Kaldupe 13, 64. Muļķa prāts — *nepietiekami attīstīts, arī nepietiekami aktivizēts prāts.* □ .. es tikai nevaru noskatīties, kā cilvēks savā muļķa prātā gandē dzīvi sev un citiem. Belševica 1, 73. «Es jau nesaprotu tās jaunās būšanas tā kā jūs, jaunie, bet savā muļķa prātā domāju, ka tas, kas darbu strādā, tagadējai valdībai pretim nedara.» Sakse 7, 299. No (arī aiz) brīva prāta, arī ar brīvu prātu — *labprātīgi.* □ Šodien ļaudis nāca brīvu prātu, nāca klausīties skaistu mūziku .. un viņu bija daudz vairāk nekā baznīcas ziedu laikos. Birze 5, 180. Ar aukstu (arī vēsu) prātu — *mierīgi, aukstasinīgi, nepakļaujoties jūtām.* □ Viņš neanalizēja savas izjūtas, nespēja tās izsvērt ar aukstu prātu .. Eglons 2, 432. Vija reti kad uztraucās, viņa prata būt izlīdzināti mierīga, harmoniska, tā sakot, ar vēsu prātu. Artmane 1, 22. Tīšu prātu, arī tīšā prātā — *apzināti, ar nodomu, tīšām.* □ .. saimnieks licis tūliņ pēc brokastīm izārdīt [siena] vālus Spilvā — vai tad nu tīšu prātu ļaus pavisam sapūt .. Upīts 4, 251. Pat visneķītrākais slapjdraņķis jau nieks vien izrādās, salīdzinot ar asajiem tenku krusas graudiem, ko ļaudis tīšu prātu cits citam sirdī sviež. Kaldupe 13, 133. Ne Elīna, ne Krists nelauž un tīšā prātā nebojā rotaļlietas. Sk Ģ 83, 8, 31. Vai tev (arī jums, viņam u. tml.) prāts! — *izsaucas, lai paustu šaubas par kāda domām, izteikumu, arī lai paustu kāda domu, izteikuma noliegumu.* □ «Neņem ļaunā, ka aizkavēju.» — «Vai tev prāts! Man taču nekur nav jāsteidzas.» Skujiņš 4, 21. Prāts nesas uz jokiem — *patīk, arī gribas joko t.* □ Arī man prāts nesās uz jokiem un smiekliem, jo sirdī vēl viļņot viļņoja prieks .. Grīva 8, 88. Pārlikt prātā — *pārdomāt, apdomāt.* Sestais prāts — *nojauta, intuīcija.* □ Bieži man palīgā nāca sestais prāts, intuīcija vai, pareizāk sakot, jauna zvērēna instinkts, kas mani pasargāja no skaļām, acīm saredzamām un ausīm sadzirdamām muļķībām. Zālīte 5, 243. ◇ Labs prāts — a. *Labvēlīgs, mierīgs garastāvoklis.* □ Meistars ir labā prātā. Viņš sniedz man un tēvam roku un smaida .. Sēlis 4a, 46. b. *Labvēlīga attieksme (pret kādu).* ◇ Būt labam prātam, arī turēt labu prātu (uz kādu) — *būt ar labvēlīgu attieksmi (pret kādu).* □ «Arī mēs bērnu dienās reizēm redzējāmies un turējām labu prātu viens uz otru.» Birznieks-Upītis 6, 160. Es uz tevi, bāle-

liņ, Labu prātu neturēju: Kam tu mani pērn° nelaidi Pie labā arājiņa. LD 9878. ◇ No (arī aiz) laba prāta — *labprātīgi.* □ No laba prāta gan nebūtu braukusi... Bet, ja sūta, — jābrauc. Meldere 1, 6. Kaukēns: Ko jūs tagad darāt aiz laba prāta, to tie vēlāk prasīs kā pienākumu. Blaumanis 6, 383. ◇ Prāta darbs — *saprātīga izturēšanās, rīcība.* □ Viņam stipri salst. Laikam tomēr nav bijis prāta darbs, ka viņš tik ātri cēlies no [slimības] gultas! J Kalniņš 9, 302. ◇ Būt gudrā prātā, arī būt pie pilna prāta sar. — *būt spējīgam apzināti domāt, rīkoties.* □ «Vai tas... Priedes brālis nav piedzēries?» mācītājs ieprasījās un cieti skatījās pagasta vecākajam virsū. — «Nē. Nepavisam nē. ..tagad viņš pavisam gudrā prātā.» Birznieks-Upītis 6, 152. «Viņa nav pie pilna prāta,» noreibis no Zandas neatlaidīgā skatiena, domā Kaspars. Līvs 2, 117. ◇ Pieņemties prātā — *kļūt gudrākam, saprātīgākam.* □ Ir gan puikiņš atradies, Kaiva klusībā sodās. Tādiem jāuzbrēc, lai pieņemas prātā. Klīvers 4, 67. Pa vienu vasaru tie bija krietni pastiepušies garumā un pieņēmušies prātā. Vāczemnieks 6, 210. ◇ Vest pie prāta — *panākt, būt par cēloni, ka (kāds) kļūst saprātīgāks.* □ ..vecāki pat uzskatīja, ka meitu pāraudzināt varēs vienīgi tad, ja kārtīgi nopērs. Vai tiešām māte domāja, ka tikai rīkste vai siksna vedīs meitu pie prāta? Sk Ģ 81, 10, 39. ◇ Iedot prātu — *padarīt, arī izaudzināt prātīgu, gudru.* □ «..pašam tā prāta nav un sieva arī nemāk iedot..» Zigmonte 2, 124. ◇ Iedzīt prātu sar. — *ar bardzību panākt, ka (kāds) kļūst prātīgs.* □ «Bērns tu neesi, tur tā nelaime. Citādi varētu tevi nosloksnēt un ieslēgt mājās, ja ar vārdiem nevar iedzīt tev prātu.» Zigmonte 1, 183. Klaudziņu Mare: Un, ja man tas Žanis kādreiz tik dulns paliktu, — tad es viņam ar mietu prātu iedzītu atpakaļ. Brodele 4, 18. ◇ Īss prāts (arī padoms) — *saka, ja kāds nav pietiekami saprātīgs; saka, ja kāds ir neattapīgs, neapķērīgs.* ◇ Bērna prātā sar. — *saka par cilvēku, kam ir aprobežotas psihiskās spējas.* □ ..Buka ir vecs frontes vilks, un tie, kas viņu labāk pazīst, vēlāk teica, ka neesot no tādiem, kas ar gadiem paliekot bērna prātā. Dripe 8, 95. ◇ Kumeļa prāts hum. — *nenopietnība, vieglprātība.* □ ..Ja trauksmaini signāli nāks, tad tevi uz kafiju sauksim. To paturi vērā arvien, kad galvā ir kumeļa prāts. Sirmbārdis 4, 143. ◇ (Būt) pie nepilna prāta sar. — *saka par cilvēku, kam raksturīga garīga atpalicība, plānprātība.* □ «Tu gan runā kā pie nepilna prāta,» arī Emma noskaitās. Sakse 7, 54. ◇ Būt jautrā prātā (arī dūšā) sar. — *būt iereibušam.* □ ..vecais Launags to divstobreni būšot pircis jautrā prātā, kad cilvēks dažkārt neapjēdz, kur kāja, kur cepure.. Vanags 10, 5. Vīri bija jautrā prātā, jo uz celma saulē zaigoja trīs pudeles. Gūtmanis 2, 135. ◇ Kunga (retāk vīra) prātā (arī dūšā) sar. — *saka par piedzērušu cilvēku, kuram parasti ir tieksme dižoties, izrādīt savu spēku.* □ Bārda var daudz dzert, Čapstiņš taisni brīnās par to, reibuma pazīmes vēl nav manāmas, bet pats Čapstiņš jau tādā kā kunga prātā. Bels 1, 59. ◇ Prāts (arī visi pieci) (kādam) nav mājā (arī mājās) sar. — *saka par cilvēku, kurš nav rīkojies saprātīgi, vai par ne visai gudru cilvēku.* □ «Jēkab, vai tu apjucis esi?! Nudien, tev prāts nav bijis mājās, ja šai ellē esi laidies.» Lēmanis 10, 58. ◇ (Pa)zaudēt prātu — *(pa)zaudēt spēju izturēties, rīkoties, runāt saprātīgi (parasti pārdzīvojuma rezultātā); kļūt psihiski slimam.* □ Prātu zaudējusi sieviete staigāja apkārt degošajām drupām un auklēdama šūpoja rokās savu nošauto bērnu. Lācis 15, 198. «Tā. Prātu nevajag pazaudēt,» noteica vēl klusāk un mierīgāk direktors.. Kroma 3, 50. ◇ Iziet no prāta (arī no jēgas) sar. — *zaudēt saprātu.* □ Tajā naktī skolas apkalpotāja pamodusies nodomāja, ka vecais Dumbris [dziedāšanas skolotājs] laikam jau pilnīgi izgājis no prāta, dabūjis kādu puiku un bez jēgas klaigā: do, re, mi, fa, sol, la, si un atkal atpakaļ. A Grigulis 8, 209. ◇ Izdzīvot (arī izkūkot) prātu (retāk jēgu) sar. — *pazaudēt spēju runāt, rīkoties saprātīgi (parasti aiz vecuma).* □ «Vai nu pavisam prātu esi izdzīvojis! Kura māte tad palīdzēs dēlam no sievas šķirties?» Rozītis 1, 166. Neba tas vecais Kriškāns gudrāks, tas jau arī izkūkojis prātu, tapis pavisam bez jēgas... Salenieks 5, 296. ◇ Noskriet no prāta sar. — *pazaudēt saprātu, spēju saprātīgi rīkoties.* □ «Reiz bija viena sveša skuķe. Tāda jocīga, kā no prāta noskrējusi. Paņēma tavus ganu dienu svārkus un iztukšoja visas kabatas.» Kaldupe 6, 60. ◇ Prātu maizē apēdis sar. — *saka par cilvēku, kas zaudējis spēju pareizi spriest un rīkoties.* □ Mārtiņš: Ko? Iedot [indi]? Saknem? Kūleņmamma, vai tu prātu maizē apēdusi?... Vai dieviņ, tādas domas galvā ņemt.. Brodele 5, 32. ◇ Prātu (arī prātiņu) putrā apstrēbt vienk. — *rīkoties, izturēties muļķīgi, nesaprātīgi.* □ Vai tu prātu putrā apstrēbis? ME I, 127. ◇ Likt prātu (arī prātus) pie miera (arī mierā) — *samierināties ar neveiksmi, neizdošanos un nedomāt vairs par to.* ◇ (Sa)likt prātus (arī galvas) kopā sar. — *censties izdomāt, atrisināt kopīgi.* □ ..vīri liek kopā prātus un rokas, un, skat, pēc brīža kārtībā atkal ir gan skābbarības kombaini, gan savācējspiedes. Liesma 74, 8, 9. ◇ Mainīt prātus — *panākt, ka (kāds) domā citādi; domāt citādi.* □ Ak, viņš [Pumpurs] negribēja ar Dīriķi strīdēties. Dīriķa prātus neviens nemainīs. J Kalniņš 3, 333. ◇ Prāts (ir) nemierīgs, arī sirds (ir) nemierīga — *saka, ja ir pārņēmis uztraukums, bažas (par ko).* □ «Man vakar bija tik nemierīgs prāts, ka nezināju, kur dēties,» viņa sacīja.. Grants 7, 174. ◇ Nospiež prātu (arī sirdi, retāk apziņu) — *saka, ja (kas) ļoti nomāc, padara grūtsirdīgu, drūmu.* ◇ Ņemt drošu prātu (retāk dūšu) sar. — *rast lielu drosmi, pārvarot bailes, bīklumu.* ◇ Ņemt prātā (arī galvā) — *iedomāties, sākt domāt (ko).* □ Man jau nu liela vajadzība viņam atriebties, pat tādas domas nebiju prātā ņēmis. Talcis 8, 35. ◇ Ieņemt(ies) prātā (arī galvā) — *noskaņot sevi (uz ko);*

iedomāties. ✧ Izrunāt no prāta (arī no galvas) sar. — *runājot panākt, ka kāds sāk domāt citādi.* ✧ (Ar) mīļu prātu — *mīļuprāt.* ✧ Ļauns prāts — *nelabvēlīga, arī naidīga attieksme (pret kādu).* □ Bet mums nebija arī ļauns prāts uz viņu. Ar mazo skolotāju bija patīkami parunāt, par visu viņam bija kāda rūpe. J Kalniņš 2, 98. . . viņš ir tīri labs zēns, uz kuru pat nevar turēt ļaunu prātu. Birznieks-Upītis I, 370. ✧ Jaukt prātu (arī galvu) — a. *Censties panākt, ka sāk domāt, spriest citādi.* b. *Mulsināt.* □ To lielo laimi, kas prātus jauca, Kad bija jūnijs, tik košs un silts, Tu uzbūvēji — nu kā to sauca? — No zila gaisa, No baltas smilts. Auziņš 3, 3. c. *Apzināti maldināt, radīt neskaidrību.* ✧ Jaukt prātu (arī domas, mieru), arī sajaukt prātu — *saviļņot, satraukt.* □ . . Tad lielās aizmirstības dziesmā Tā [dzeja] saldām skaņām prātus jauc. Balodis 7, 23. . . pavasarī uz Lekužām atnāca Alise un sajauca prātus . . saimniekam un Jurim . . Gulbis 4, 118. ✧ Reibināt prātu (arī galvu, sirdi) — *izraisīt reiboni.* □ Karuselis un alus Reibināja prātus . . Vēveris 1, 72. ✧ Prāts (arī sirds) reibst — *saka, ja cilvēks izjūt kāda psihiska stāvokļa spēcīgu iedarbību.* □ Tu [jūra] plašuma sākums Un plašuma grīva! Reibst mulsumā cilvēka prāts . . A Plaudis 1, 22. ✧ Prāts nesas — a. *Saka, ja ir vēlēšanās, griba (piemēram, ko darīt).* □ Puisim prāts nesas kaut ko sacīt, bet lūpas sausas, vārda neviena. Kaldupe 8, 135. Arī man prāts nesās uz jokiem un smiekliem, jo sirdī vēl viļņot viļņoja prieks . . Grīva 8, 88. b. *Saka, ja ir interese (par ko).* □ Jānim prāts nesās uz koka darbiem. Kur vien varēja sadabūt kādu dēļa gabalu, viņš stiepa to mājā, ēvelēja un graizīja . . Sakse 2, 120. Ilzīti — to varēs paskolot, ja tikai viņai prāts nesīsies uz tādām lietām. «Uzspiest nav vērts,» teica vecāki. Lācis 15, 201. . . māte centās tēvu pierunāt, ka dēls sūtāms arī tālākās skolās, . . jo uz lauku darbiem tam prāts it nemaz nenesoties. Rozītis 3, 78. ✧ Prāts iegriežas reti — *cilvēks kļūst prātīgs.* □ «Mēs kļūstam vecāki, Vili, un ar gadiem tomēr iegriežas arī prāts. Vismaz tik daudz, cik nepieciešams, lai saprastu, kas vajadzīgs, kas ne.» Saulītis 13, 134. ✧ (Ie)nākt prātā (arī galvā) — *tikt iedomātam, atminētam.* □ Ilgai ienāk prātā, ka dēls runā ar viņu kā saimnieks ar ciemiņu. Ezera 2, 236. . . man prātā ienāk kāds . . gandrīz vai traģikomisks notikums . . J Plotnieks 2, 78. Tad uz mirkli aizsapņošos es, Nāks man prātā tālas minūtes . . . Osmanis 1, 111. ✧ Iekrist (arī ieskriet, (ie)šauties) prātā (arī galvā) — *pēkšņi tikt iedomātam, atminētam.* □ Guļamistabā bērni mierīgi elpoja . . Un nezin kāpēc prokuroram Nātam iekrita prātā iet un no tiem atvadīties. Kurcijs 4, 26. Prātā ieskrien tēva vārdi: «Malu mednieks ir pats viltīgākais, uzmanīgākais meža ienaidnieks.» Dripe 1, 56. Runājot par laukiem, man iešāvās prātā Egles Jānis, kas mīlēja zemi. Zālīte 5, 198. Nē, tādas [pašnāvības] domas . . viņiem, šiem tēvijas likteņa piemeklētajiem, nekad nebija prātā šāvušās. J Kalniņš 9, 271. ✧ Iesēsties prātā sar. — a. *Nostiprināties atmiņā.* b. *Ļoti nodarbināt psihi (par domu, ideju u. tml.).* □ Brigadiera skatiens atkal kļuvis vērīgāks; puisis augu dienu svilpo, tātad — kaut kas iesēdies prātā. J Plotnieks 2, 60. ✧ Paturēt prātā (retāk galvā) — *atcerēties.* ✧ Izlaist no prāta — *aizmirst.* □ Zīraks atminējās vēl kaut ko, ko visu laiku nebij izlaidis no prāta . . Upīts II, 769. ✧ Iziet (arī izkrist) no prāta (arī no galvas) — *aizmirsties, pārstāt būt apziņā.* □ «. . kā man tas pavisam bij izgājis no prāta!» Upīts 4, 12. Uz mirkli bija izkritis no prāta, ka vecākais un otrais mehāniķis kopā ar bocmani un zivju meistaru palika uz bāzes kuģa. Talcis 7, 131. ✧ Izskriet no prāta (retāk no miņas) sar. — *aizmirsties.* □ «Svarīga runāšana būtu no prāta izskrējusi . . .» Liesma 74, 10, 7. ✧ Krist ārā no prāta (arī no atmiņas, galvas) pareti — *tikt aizmirstam.* ✧ Izkūpēt no prāta (arī no galvas) sar. — *aizmirsties, pārstāt būt (atmiņā).* □ Bērziņš paskrāpēja ar otru nagu. «Velns, kā man tas pavisam bij izgājis no prāta!» Upīts 4, 12. Sievietēm gaidīt neklājas. Šī vienkāršā patiesība man pavisam bija izkūpējusi no prāta. Skujiņš 7, 23.

prātula, -as, s.; novec. *Aforisms, sentence.* □ . . [priekšsēdētājs] grāmatās atradis . . lielisku prātulu: «Neviens cilvēks nav skaidrs kā ūdens lāse un apaļš kā zirnis.» Niedre 13, 124. Ar Jukumu . . tīri patīkami patērzēt. Viņš bārsta dzīves prātulas kā devīga saimniece vistām graudus. Jansons 5, 306.

prātuļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Prātot.* □ «Kas gan ies šajā milzu purvā rakņāties, ja labas aramzemes visapkārt, cik tīk,» prātuļoja Dumpis. Kaldupe 5, 165. // intrans. □ «Vai nu gribam, vai ne, bet mēs neapzināti raugām citus mērot ar savu olekti, pabāzt zem savas cepures. Nesmejies, rakstniek, ka es tā prātuļoju, ļauj parunāties . .» Kaijaks 5, 151. . . vislabāk prātuļot palīdzēja groka glāze . . Kaldupe 8, 101. Ņemiet, pilsoni, ko dod! Laika nav te prātuļot! Sirmbārdis 6, 48.

prātvēders, -a, v.; iron. *Cilvēks, kam ir tiekšme izteikties (parasti pārgudri); arī pārgudrs cilvēks.* □ Kārlēns [zēns] bija liels prātvēders. Viņš teica, ka mums turpu [vēžot] jāiet caur muižu un atpakaļ . . gar veciem kapiem, jo vēžus muižā mums varētu atņemt. Birznieks-Upītis II, 87. Linards pasmaida, viņam patīk bērni, sevišķi šādi mazi filozofiņi, prātvēderi. J Plotnieks 3, 70. Visu novakaru sprieda gudrie prātvēderi, kā aizdabūt projām īgnuma sievu. Kaldupe 8, 73.

praulains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas, parasti vairākās vietās, ir satrupējis, pārvērties praulos.* Praulaina liepa. P. zars. □ No plīts iekūpēja praulainas . . malkas dūmi. Upīts III, 406. Māja taps arvienu praulaināka. ME III, 379.

praulēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans. *Pārvērsties praulā, kļūt tādam, kurā veidojas prauli.* Liepa praulē. □ pārn. Un jauni cilvēki sāk agri praulēt. Pad J 83, 223, 4.

prauls, -a, v. *Satrupējusi koksne, satrupējušas koksnes gabals.* □ Ignats . . apsēdās uz

satrunējuša celma, no kura atlūza zaļgans praula gabals. Grīva 6, 66. Tritoni vasaras beigās un rudenī dodas uz mežiem meklēt ziemošanas vietas vecu sakņu praulos dziļi pazemē. D kal 78, 87. Visapkārt, sakrituši cits uz cita, gulēja vecuma un vētru izgāzti stumbri; nakti te droši vien bija gļuži gaišs no praulu spokaini bālās spīdēšanas. Zv 58, 5, 5. sal. Nagus viņš jau bija aplauzis klāja satrupējušajos dēļos, kas birza un kūpēja kā prauli. Vāczemnieks 6, 269. pārn. Večuks aiz briļļu stikliem mirkšķina izbalējušās acis. «Mani, vecu praulu, tu neņem vērā.» Klīvers 3, 99. pārn. Es ceru, ka dvēseles prauli Ar elles ugunīm degs .. Bārbale 6, 144.

prāva, -as, s.; jur. *Tiesas process.* Laulības šķiršanas p. Mantojuma p. Prāvas secība.

prāvests, -a, v. *Kristiešu baznīcā — garīdznieks, kas vada draudzi vai baznīcas iecirkni, kurš sastāv no vairākām draudzēm.* □ No Pēterburgas Stenders atgriezās dzimtenē un kļuva par Sēlpils un Sunākstes draudzes mācītāja palīgu, vēlāk par .. Sēlpils prāvestu .. Vēstis 78, 10, 32. ..prāvesta Torlofa vārdi atskanēja līdz pašiem tālākiem, jo viņš runāja spēcīgi, noteikti, ar uzsvaru. Ezeriņš 3, 29.

pravietīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pravietīgi.** *Pravietisks.* □ V. Artmanes tēlojumā Latigorai netrūkst .. cildenuma, .. lielo mērķu, un vienīgi jāvēlas, lai izrāžu gaitā viņas Latigora savus pravietīgos vārdus sacītu ar vēl lielāku iekšējās pārliecības spēku. J Kalniņš 1, 293. ..klusā, mierīgā balss top brīdinoša, paģēroša, pravietīga ... Čaklais 6, 119.

pravietis, -ša, v.; **praviete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Cilvēks, kas spēj paredzēt nākotni un svinīgi, pārliecinoši paziņo paredzējumus; arī pareģis.* □ sal. Savā augstākajā kāpinājumā dzejnieces nemiers ar pastāvošo iekārtu iegūst revolucionāru skanējumu, viņas liriskais varonis nāk kā jauna laika pravietis. Viese 3, 275. pārn. Jau 1905. gadā jaunais Andrejs Upīts .. prasīja, lai rakstnieks ir sava laika soģis un nākotnes pravietis. Lit M 58, 47, 2.

2. mit., rel. *Dieva gribas iztulkotājs un sludinātājs; arī reliģiski eksaltēts cilvēks.* □ Upīšu Mārtiņš maz ko zināja no bībeles, bet kaut kāda pārkaitināta praviešа grāmata tā bij, ko Zeltiņš patlaban skandēja, — lāsti, sodība un elles ugunis tur sprēgāja. Upīts 4, 279. Liels daudzums musulmaņu no visām arābu pasaules malām ik gadu devās svētceļojumos uz Meku un Medinu — musulmaņu svētajām pilsētām — pielūgt praviešа Muhameda kapu. Lielais 3, 23. Sektanti jo vieglāk iegūst arvien jaunus upurus tāpēc, ka vairums praviešu operē ar ārēji pievilcīgām progresīvām idejām .. Hor 79, 10, 43.

pravietisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pravietiski.** **1.** *Saistīts ar praviešа (1) darbību, tai raksturīgs.* □ «Šurp, strādnieki, lai pulkos stājam! Nu lielā cīņa sāksies drīz,» ar šiem pravietiskajiem vārdiem iesākās revolucionārās «Cīņas» [laikraksta] gaita. Vēstis 79, 6, 5. ..staru apspīdēta, savus pravietiskos vārdus saka Latigora [Raiņa traģēdijā «Ilja Muromietis»], teicot Iljas varonīgo dzīvi par vadu zvaigzni paaudžu paaudzēm. Māksla 62, 1, 7. Katrs stāstījums par pravietiskiem sapņiem ļoti rūpīgi jāizanalizē. Šeit var izpausties atmiņas kļūdas, ilūzijas .. Hor 77, 1, 40.

2. mit., rel. *Saistīts ar praviešа (2) darbību, tai raksturīgs.*

pravietojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p r a v i e t o t (1).* □ Padomju vara ar savu rīcību iznīcināja vienu aizspriedumu pēc otra, apgāza citu pēc cita daudzos demagoģiskos apgalvojumus un pravietojumus, ar kādiem iedzīvotājus biedēja Artūrs Krauze .. Lācis 15, 245.

2. mit., rel. *Paveikta darbība, rezultāts → p r a v i e t o t (2).* □ Pravietojums ir specifiski reliģisks paredzēšanas veids, kuram maldīgi (subjektīvi, bez jebkāda nodoma) vai melīgi (apzināti) piedēvē pārdabiskas īpašības. Pad J 79, 183, 4.

pravietot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Paredzēt nākotni un svinīgi, pārliecinoši paziņot paredzējumus; arī pareģot.* □ Tā viņi [imperiālisti] kādreiz aizgūtnēm pravietoja Padomju valsts bojā eju, .. bet Padomju valsts kļuva par varenāko 20. gadsimteņa valsti. Zv 54, 2, 2. Īsi pirms Maija svētkiem sagriezās putenis. Arī svētki bija drēgni. Pēc tā veci ļaudis pravietoja, ka būs slikts siena laiks .. Mauliņš 3, 186.

2. mit., rel. *Iztulkot un sludināt dieva gribu.*

prāvnieks, -a, v.; **prāvniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; jur. *Viena no pusēm tiesas procesā.*

prāvoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl.; novec. *Tiesāties.*

prāvs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Liels (1).* □ Maija sameklēja pusklaipu maizes. ..nogrieza prāvu riecienu, īstu ņuku divu pirkstu biezumā. Ezera 11, 182. Lietus nogāzē izskalojis prāvus akmeņus, bet lejā sanesis smiltis. Gulbis 3, 143. ..viņa paņem smalkos miltus un pienu, ņem prāvu bļodu, kur sagatavot raušiem virsu. Delle 2, 100. ..večuks pateica, ka prāvāko sava mūža daļu nodzīvojis vecpuisī .. Purs 6, 99.

2. *Liels (2).* □ Grupa sanāca prāva. Pāri par simt vīru. Vanags 14, 18. Staņislavs .. audzis prāvā bērnu pulciņā. Četru brāļu un trīs māsu sirsnīgās un draudzīgās attiecības vienmēr turētas augstā godā. Liesma 82, 3, 12. Bija salasījies prāvs ļaužu pūlis, un vēl arvien jauni nāca klāt. Dinere 11, 47. // *Tāds, kas sastāv no samērā daudzām sastāvdaļām, elementiem, vienībām (par kā daudzumu, skaitu).* □ Prāvus līdzekļus katru gadu atvēl sociālistiskās sacensības stimulēšanai. Zv 80, 14, 17. Prāvu daļu ienākumu iedzīvotāji saņem no sabiedriskajiem patēriņa fondiem .. Zin T 78, 6, 9. ..diezgan prāvajā lugu klāstā, kas pēdējos gados radušās, lielākā daļa ir viduvēji darbi vai pat vēl zemāk vērtējami. J Kalniņš 1, 147.

3. *Tāds, kas izpaužas spēcīgi, intensīvi (par darbību, norisi).* □ Ogres padomju saimniecības cūkkopības kompleksa būve ir viens no prāvākajiem lauksaimnieciskās ražošanas pasākumiem .. Zv 76, 3, 2.

prazeodīms, -a, v.; parasti vsk. *Lantanoīdu grupas ķīmiskais elements.*

preambula, -as, s. *Ievaddaļa (piemēram, likuma, svarīga lēmuma, starptautiska līguma) tekstā; tas, kas ir rakstīts, arī teikts pirms (teksta) galvenās daļas.* □ Latvijas PSR Augstākās Padomes deputāti vienbalsīgi pieņēma Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcijas preambulu, katru Konstitūcijas sadaļu .. Zv 78, 10, 1. Civilkodeksa projekts sastāv no preambulas, kurā formulēti Padomju valsts un civilās likumdošanas uzdevumi komunistiskās sabiedrības celtniecības periodā, un astoņām sadaļām .. Cīņa 63, 305, 2. Preambula — ..ievaddaļa starptautiskam līgumam vai citam svarīgam aktam; tajā tiek norādīti apstākļi, kas bijuši par iemeslu šī akta izdošanai, kā arī akta mērķi. Fogels, Grīnbergs 1, 78.

prece, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Darba produkts, kam ir lietošanas vērtība un kas paredzēts maiņai; šāds produkts kā maiņas, pirkšanas un pārdošanas objekts.* Preču produkcija. Preču apgrozījums. Pārtikas preces. Galantērijas preces. Rūpniecības preces. Preču sortiments. Preču tarifs. Preču vilciens. Preču vagons. Preču ražošana — *saimniekošanas forma, kurai pastāvot, produkti tiek izgatavoti nevis patēriņam, bet gan maiņai ar pirkšanas un pārdošanas starpniecību.* Pirmās nepieciešamības preces (arī priekšmeti, uzturlīdzekļi u. tml.) — *preces (priekšmeti, uzturlīdzekļi u. tml.), bez kurām nekādā gadījumā nevar iztikt.* Kultūras preces — *kultūrpreces.* Drogu preces novec. — *ārstniecības līdzekļi.* □ Politiskā ekonomija visas preces sadala divās grupās: ražošanas līdzekļos un patēriņa priekšmetos. Zv 67, 2, 7. Saimniecisko organizāciju tiesības un pienākumus, kas saistās ar firmas nosaukuma, ražojuma marķas un preces zīmes lietošanu, noteic PSR Savienības likumi. AT Bil 61, 4, 6. Katrā mājā bija pa veikalam ar gaišiem skatlogiem, kur ņirba visdažādākās preces — trauki, pudeles, maizes kukuļi, desas un grāmatas .. Lācis 1, 128. ◇ Kreisā prece sar. — *nelikumīgi iegūta un pārdota vai pirkta valsts prece.* □ Ja ir pieprasījums, rodas arī piedāvājums — tirgū parādās kreisā prece un no rūpnīcām iznestie priekšmeti. Dripe 4, 58.

2. novec. *Precības (1).* Preču (arī precību) māte — *starpniece precībās.* Preču (arī precību) tēvs — *starpnieks precībās.* □ Meita preces gados. ME III, 384.

precedents, -a, v. *Tas, kas ir bijis iepriekš un noder par paraugu kam vēlākajam, pašreizējam.* □ ..viņš [barons] atzīst, ka taisnība arī Andriksonam, bet likumīgā, formālā pieder viņam un no tās viņš nedrīkst atkāpties, lai neradītu bīstamu precedentu un paraugu zemniekam .. Upīts 13, 107. Pasaulē nav zināms precedents padomju transporta flotes plānveidīgajam navigācijas paildzināšanas darbam Arktikā. Hor 79, 12, 21. ..vokālās kamermūzikas žanrā ienāk tautas tiešie, tās lielākajai daļai kopīgie un aktuālie kara laika pārdzīvojumi — tā ir parādība, kam toreiz šajā žanrā gandrīz nebija precedenta. Klotiņš 1, 207.

precesija, -as, s. **1.** astr. *Zemes rotācijas ass virziena periodiska maiņa attiecībā pret ekliptikas asi.* Mēness un Saules p. Planētu p.

2. tehn. *Cieta ķermeņa rotācijas ass kustība, kurā šī ass apraksta konisku virsmu.* Žiroskopa p.

precēt, precu, preci, prec, pag. precēju; trans. *Slēgt (ar kādu) laulību.* Precēts (arī ģimenes) cilvēks sar. — *precējies vīrietis, retāk precējusies sieviete.* □ ..jau pastāvošais radu ienaids palika ar to jo lielāks, ka Upmaļu Pēteris bij uzdomājis Ežiņa Ilzi precēt. Apsīšu J 3, 29. «Tad redzi, kāda viņa ir — tā tava sieva!» arī vecāmāte nevar rimties. «Kur tev acis bija, ka tādu precēji?» Rinkule 5, 46. Mīce šķiras no izputējušā vīra un prec izmanīgo degvīna noliktavas turētāju Līdaku .. J Kalniņš 1, 314.

precēties, precos, precies, precas, pag. precējos; refl. *Stāties laulībā.* □ ..beidzamā laikā ar tiem preciniekiem tā pavāji: blēži, neviens negrib precēties, visi kā vecpuiši vien dzīvo ... Birznieks-Upītis 6, 312. Rudenī Kraupēnos tika rīkotas kāzas. Upesriju Makara Jānis precējās ar Vecuriju Mariņu. Sakse 2, 55. Brigitas biedrenes .. precējās un dabūja vīrus, tika svinētas trokšņainas un līksmas kāzas .. Zigmonte 6, 40.

precības, -u, s.; tikai dsk. **1.** vēst. *Sākotnējais posms senajās laulību slēgšanas tradīcijās.* Precību (arī preču) māte novec. — *starpniece precībās.* Precību (arī preču) tēvs novec. — *starpnieks precībās.* □ Vissenākie precību veidi visām pirmatnējām tautībām sakarā ar patriarhālās ģimenes izveidošanos bija sievietes laupīšana (aizvešana ar varu) un zagšana (aizvešana slepeni). V Kalniņš 1, 25. «Kāpēc tu savu cepuri tā esi nopušķojis?» — «Kāpēc?» ... Puisis apklusa uz brīdi un tad sacīja drošā balsī: «Tāpēc, ka pie Lienes iešu precībās.» Blaumanis 2, 71.

2. *Laulības.* □ Viņai savā laikā ļoti nepatika Zentas precības ar Ģirtu, znots nekādi neiederējās Dārzciema sabiedrībā. Birze 3, 93. Ar šīm precībām viņš bija neganti piekrāpies .. Sakse 2, 47. Dziļākas mīlestības jūtas viņai bija svešas, kad tā ar izdevīgām precībām iekļuva lielas saimnieces godā, svešas viņai tās arī tagad. J Kalniņš 1, 342.

precināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Ieteikt, palīdzēt izraudzīt (kādam sievu, vīru).* □ Annu viņš precina man jau sendienas. ME III, 385.

precinieks, -a, v.; **preciniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** v. *Vīrietis, kas vēlas precēties.* Ķert preciniekus (arī vīriešus, puišus) sar. — a. *Censties apprecēties (par sievieti).* b. *Censties apprecināt (kādu).* □ Precinieks jaunai meitai vienmēr skaitījies gods, arī tad, ja nekas beigās nav iznācis. Zigmonte 5, 206. ..viņa ņem un aizskrien pie tāda precinieka, kurš ne lāgā par saimnieku nav uzskatāms. Avotiņa 2, 57. pārn. Pavasaris ir tāds negaidīti iebraucis precinieks, un meitas skrien ģērbties. Ziedonis 17, 50.

2. etn. *Gados vecāka precēta sieviete, retāk vīrietis, kas palīdz sarunāt līgavu (līgavaini).* □ Nokaunējusies Līze veda precinieci uz klēti, cēla vaļā vāku savai pūra lādei .. Sakse 2, 5. Vecāki [Korejā], izmantojot arī mūsu tautas folklorā labi zināmo precinieci, cenšas savākt pēc iespējas vairāk ziņu par līgavas (līgavaiņa) ģimeni. Sk Ģ 84, 6, 38. Puisis, nolūkojis meitu, kuru gribēja precēt, uzlūdza kādu vecāku vīru sev par precinieku. ME III, 385.

preciozs, -āis; s. -a, -ā; apst. **preciozi.** *Manierīgs, mākslots.* Preciozā literatūra literat. — *franču baroka literatūras novirziens (17. gadsimtā), kam raksturīga izsmalcināta alegoriska izteiksme, galantas mīlestības attēlojums, aristokrātijas idealizācija.*

precipitāts, -a, v. **1.** ķīm. *Nogulsnes.* □ Nozīmīga ir arī institūta izstrādātā koksnes hidrolīzes metode, kuras rezultātā iegūst glukozi, raugu un precipitātu, ko izmanto lopbarībā. Lit M 56, 6, 1. Biežāk tomēr antigēns nav tik lielā koncentrācijā, lai varētu veidoties precipitāts. Zin T 81, 10, 20.

2. lauks. *Lopbarības piedeva, arī minerālmēsli, kas satur kalciju un fosforu.*

precizējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *precizēt.* Tekstā izdarītie precizējumi. □ Pamatos jau pareizi izšķirti daudzi literārā mantojuma jautājumi, taču nepieciešams zināms .. precizējums .. Vēstis 79, 6, 44. // *Dati, fakti u. tml., ar kuriem precizē kādu tekstu, formulējumu.* Ierakstīt precizējumus tekstā.

precizēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Panākt, ka (kas) kļūst precīzāks vai precīzs; papildinot, labojot u. tml. (piemēram, datus), padarīt precīzāku vai precīzu.* □ Meteoroloģisko Zemes pavadoņu izdarīto fotouzņēmumu pētīšana deva iespēju krietni vien precizēt laika prognozi ilgākam laika posmam. Hor 78, 7, 23. Pēc divkāršas [naudas] pārskaitīšanas summu precizēja. Skujiņš 12, 293. Vislabākais būtu domāt par izdevuma atkārtojumu, .. pārkoriģējot tekstus, precizējot katru faktu un definējumu .. Lit M 60, 16, 3. // intrans. □ «Te jūs dzīvojat, bet otrā pusē Kaspartēvs, jā?» Ieva jautā. — «Un Kasparmāte,» zēns precizē. Zigmonte 2, 187.

precīzijas, ģen., nelok. *Tāds, kas ir izgatavots precīzi, tāds, kas darbojas precīzi (piemēram, par aparātiem, instrumentiem).* P. instruments. P. virpa. P. sakausējums. □ Ik gadus precīzijas iekārtu pasaules tirgum piegādāja Šveice. Zin T 69, 2, 16. Uzbūvēta mašīnbūves rūpnīca, kas ražo precīzijas darbgaldus .. Cīņa 79, 269, 4.

precizitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *precīzs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī parametra īstās vērtības atbilstība tās nominālajai vērtībai.* Mērījuma p. Precizitātes robeža. □ Vislielākā .. precizitāte piemīt no epoksīdu sveķiem izgatavotām štancēm. Zin T 64, 9, 14. Virpotājs apstrādā kādu sīku detaļu. Vajadzīga liela precizitāte — līdz milimetra desmitdaļai. Cīņa 64, 64, 1. Zinātniskās valodas īpatnība ir lietišķums, precizitāte, vispārīgums .. Vēstis 78, 1, 102.

2. *Vispārināta īpašība* → *precīzs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kustību p. Novērošanas p. Informācijas p. □ Pirmo reizi Rīgā būvē tik lielu namu no porainā betona blokiem. Darbs prasa milzīgu sasprindzinātību, sevišķu uzmanību, precizitāti. J Plotnieks 2, 38. Ieskatīsimies, kā strādā sava amata meistars. Cik daudz viņā pašcieņas, nosvērtības, precizitātes! Cīņa 80, 80, 1.

precīzs, -āis; s. -a, -ā; apst. **precīzi. 1.** *Tāds, kas pilnīgi atbilst noteiktām normām (piemēram, par aparātiem, instrumentiem); tāds, kas darbojas pilnīgi pareizi.* Precīza detaļa. P. mehānisms. Precīzi svari. □ Tehnikas attīstība un tās sasniegumu izmantošana fizioloģijā deva iespēju radīt dažādus precīzus aparātus .. Ves 75, 6, 5. Mūsdienu fiziķu un ķīmiķu rīcībā ir daudzi un dažādi precīzi mērinstrumenti, bet tikai retais tagad zina, ka savā laikā pirmajiem elektrisko parādību pētniekiem vardes kājas bija vienīgais mērinstruments. Sloka 1, 21. Jaunais [elektroniskais] pulkstenis desmitiem reižu precīzāks par parasto, mehānisko. Zin T 64, 10, 34. // *Tāds, kura parametra īstā vērtība atbilst tā nominālajai vērtībai; tāds, kurā sasniedz šādu atbilstību (par mērīšanu, aprēķināšanu).* P. detaļas garums. P. mērījums. Precīzs (arī pareizs) laiks — *laiks, ko nosaka pēc astronomiskiem novērojumiem un fiksē ar astronomiskiem vai atomu pulksteņiem.* □ Ja darbības komponenti ir skaitļu tuvinājumi, tad, protams, arī darbības rezultāts ir aprēķināmās precīzās vērtības tuvinājums. Mat 115. Pulkstenis ir puspieci jeb — precīzi — sešpadsmit divdesmit septiņas minūtes. Zigmonte 2, 9. Tiklab Padomju Savienībā, kā arī citās valstīs, .. ir organizēts «precīzā laika dienests». Astr 51. // *Tāds, kura saturs pilnīgi pareizi atspoguļo īstenību (par informāciju, tekstu u. tml.); tāds, kura saturs un forma pilnīgi atbilst noteiktam mērķim (piemēram, par tekstu, tā elementiem).* P. norādījums uzdevuma veikšanai. Precīza atskaņa literat. — *atskaņa, kas rodas, ja skaņas, sākot ar pēdējo uzsvērto rindas patskani, ir vienādas.* □ Daudzos svarīgos konstruēšanas teorijas jautājumos mehāniķi ir ieguvuši absolūti precīzus atrisinājumus .. Zin T 65, 1, 11. Viņš [režisors] precīzi pateicis galveno — aktiera darbam vajadzētu ieiet kopīgajā kultūras mantojumā tāpat kā labai grāmatai, skaņdarbam, gleznai. Hausmanis 4, 6. Kluss, bet precīzs un ietilpīgs vārds ir stiprāks par dārdošu, skaļu, novalkātu ... Peters 5, 63.

2. *Tāds, kas pilnīgi atbilst noteiktām normām, pilnīgi sasniedz vēlamo mērķi (par darbību, procesu u. tml.).* Precīzā dozēšana. P. darbs. □ .. cehs strādā ar pilnu jaudu, ar to precīzo ritmu, kad .. ceha vadītāji .. var just apmierinātību un drošību par mēneša rezultātiem .. Bērce 3, 478. Ikdienā ļoti svarīgs ir tāds veiklības paveids, kas izpaužas precīzās, lietderīgās roku kustībās, paturot samērā mazkustīgu ķermeņa stāvokli. Ves 75, 2, 7.

. . Uldis sita. Sitiens bija ass, spēcīgs un precīzs — trāpīja taisni sejā. Lukjanskis 4, 45. // *Tāds, kura veiktā darbība pilnīgi atbilst noteiktām normām, pilnīgi sasniedz vēlamo mērķi (par cilvēku).* □ Vieni cilvēki ir plaša vēriena organizatori, citi turpretī tikai precīzi izpildītāji. Lit M 72, 10, 3. Māte mudina meitu būt akurātai un precīzai . . PL Skola 62, 4, 73. Ritmanis stājās amatā, precīzs un izdarīgs kā pulkstenis. Bels 2, 91.

precīzums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Precizitāte (1).* Instrumenta p.

2. *Precizitāte (2).* Darba operāciju p.

prečinieks, -a, v.; sar. *Preču vilciens.* □ Un, lai gan no dzelzceļa esam aizgājuši patālu, vismaz kilometrus trīs, skanīgajā rītā sadzirdams, kā prečinieks aizdārdina un apklust. Ezera 11, 117. . . dzelzceļa pārbrauktuve lika apstāties. No Jūrmalas puses nāca elektriskais, no Torņakalna garš prečinieka sastāvs. Lāms 4, 210. . . jau pēc brīža vilciens parādās līkumā. Tas ir prečinieks, gauss, nokvēpis un nostrādājies, un tas stenēdams velk aiz sevis vagonu varzu. Zigmonte 6, 214.

prečzinība, -as, s.; parasti vsk. *Ekonomikas nozare, kas ietver zināšanu kopumu par preci kā tirdzniecības priekšmetu.*

prečzinis, -ņa, v.; **prečzine,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Tirdzniecības darbinieks, kas veic preču uzskaiti, kontroli.* □ Trīsdesmit trīs prečziņi, kas ir respektējami speciālisti, kontrolē ne tikai saņemto preču kvalitatīvos rādītājus, bet sniedz arī konsultācijas tautas kontrolieriem un žurnālistiem, pircēju intereses pārstāvot. Zv 76, 12, 7. Katrai noliktavai ir prečzinis — īpaši skolots speciālists. Viņš gādā par produkcijas kvalitāti, sargā to. Cīņa 70, 294, 4.

predestinācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Iepriekšēja nolemtība.*

2. rel. *Mācība par to, ka visu iepriekš nosaka dievs.*

3. filoz. *Mācība par to, ka pasaulē visu (arī cilvēka psihes īpašības) nosaka vai nu dieva griba, vai arī kategoriska nepieciešamība.* Predestinācijas teorija.

predestinēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; parasti divd. formā: predestinēts. *Iepriekš nolemt, noteikt.* □ Iedzimtais, predestinētais diletantisms parasti progresē lejup tikpat noteikti kā īsts augošs mākslinieka talants augšup. Upīts 13, 199. «Vai zināt,» viņš piebilst, «cilvēks, kas ir predestinēts . . spēlēt vijoli, ir arī labs sportists.» Ves 67, 3, 25.

predikativitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** val. *Teikuma pamatpazīme, kas saistīta ar sintaktisko formu izteikto satura attieksmi pret īstenību.*

2. loģ. *Vispārināta īpašība → predikatīvs*[2] *(2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

predikatīvs[1]**,** -a, v.; val. *Izteicēja nominālā daļa.*

predikatīvs[2]**,** -ais; s. -a, -ā; apst. **predikatīvi.** **1.** val. *Saistīts ar izteicēju, tam raksturīgs.* P. īpašības vārds.

2. loģ. *Saistīts ar predikātu (2), tam raksturīgs.*

predikāts, -a, v. **1.** val. *Izteicējs.*

2. loģ. *Sprieduma elements (loceklis) — jēdziens par subjekta pazīmi.* □ Matemātiskā loģika sāka veidoties 19. gadsimta otrajā pusē. Tagad tajā ietilpst vesela virkne nozaru: izteikumu un predikātu loģika, tipu teorija . . Strazdiņš 1, 75. Lai izveidotu formalizētās valodas, speciālisti pētī dažādu zinātņu valodas, . . kā arī sastāda predikātu vārdnīcas, kurās paskaidrotas šai nozarē aplūkojamās īpašības vai likumsakarības. Zin T 66, 9, 17.

predisponētība, -as, s.; parasti vsk.; med. *Vispārināta īpašība → predisponēts, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ . . organisma predisponētība uz infekcijas slimībām vai rezistence pret tām ir ģenētiski noteikta. Cīņa 78, 136, 3. . . saslimšanā ar alkoholismu vērojama noteikta ģenētiskā predisponētība. Zin T 81, 9, 10.

predisponēts, -ais; s. -a, -ā; med. *Tāds, kam ir nosliece (parasti uz kādu slimību); tāds, kas ir uzņēmīgs (parasti pret kādu slimību).* □ . . tiek izmeklēta liela grupa vīriešu vecumā no 40 līdz 49 gadiem . . , lai atklātu personas, kas ir predisponētas sirds išēmiskai slimībai. Ves 79, 11, 6. Uz ģībšanu predisponēti ir cilvēki ar anēmiju un nestabilu nervu sistēmu. Visp ķir 155.

predispozīcija, -as, s.; med. *Nosliece (parasti uz kādu slimību).* P. uz sirdskaiti.

prefekts, -a, v. **1.** vēst. *Augsta pārvaldes amatpersona (senajā Romā).*

2. *Augstākais valdības civilais ierēdnis (provincē, departamentā u. tml.).*

3. *Lielas pilsētas policijas priekšnieks (piemēram, buržuāziskajā Latvijā, Francijā).* □ Policijas prefekta rīcībā bija administratīvas sankcijas. Komediantus nosodīt vairāk par divām nedēļām arestā un simts latiem naudā prefekts neuzdrošinājās. M Zariņš 2, 190. Demonstrācijas diena bija pienākusi. Maršruts paziņots prefektam, apstiprināts, atļauts . . Laicens 2, 401. Sevišķi nežēlīgi ar Rīgas strādniekiem izrēķinājās vācu fašistisko okupantu ieceltais Rīgas prefekts . . Zv 73, 21, 13.

prefektūra, -as, s. **1.** vēst. *Administratīvā iedalījuma vienība (senajā Romā).*

2. *Administratīvi teritoriālā iedalījuma pamatvienība (piemēram, Japānā).* □ Lietavas, kas maija beigās un jūnijā piemeklēja Japānas dienvidu rajonus, nodarījušas prāvus zaudējumus lauksaimniecībai 32 prefektūrās. Pad J 75, 127, 1.

3. *Administratīvi teritoriālu vienību pārvaldes orgāns (dažās valstīs); celtne, kurā darbojas šis pārvaldes orgāns.*

4. *Lielas pilsētas policijas pārvalde (piemēram, buržuāziskajā Latvijā, Francijā); celtne, kurā darbojas šī pārvalde.* □ . . pie durvīm stāvēja policists. Mednis tam apvaicājās: «Sakiet, lūdzu, kārtībnieka kungs, kā es varētu nokļūt prefektūrā?» Jansons 4, 277. Slēgtais prefektūras auto apstājās pie Termincietuma celtnes . . Imermanis 2, 45. Bēgļiem neviens nepiegrieza vērību. Kas lai iedomātos tos meklēt šeit — prefektūras durvju priekšā. Zv 63, 6, 7.

preferanss, -a, v.; parasti vsk. *Kāršu spēle.* Spēlēt preferansu. □ Krūmiņš ar pārējiem viesiem bija nosēdušies pie kāršu galda uz preferansa partiju .. Austriņš 2, 190.

preference, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Priekšrocība, arī privilēģija, atvieglojums.* Tirdzniecības preferences.

preferenciāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **preferenciāli.** *Saistīts ar preferenci, tai raksturīgs.*

prefiksācija, -as, s.; val. *Vārdu atvasināšana ar priedēkļiem.*

prefiksāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **prefiksāli;** val. *Saistīts ar priedēkli, tam raksturīgs; tāds, kas ir atvasināts ar priedēkli.* Prefiksāla zilbe. P. vārds.

prefikss, -a, v.; val. *Priedēklis.*

preilene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; novec. *Jaunkundze.* □ Ka viņš precēs Palejas muižas preileni-lielmāti, par to baronlielskungs ne acumirkli nešaubās. Upīts II, 207.

prejudiciāls, -ais; s. -a, -ā; jur. *Savienojumā «prejudiciāls jautājums»: tiesisks jautājums, bez kura iepriekšējas atrisināšanas nav iespējams tiesā izspriest attiecīgu lietu.*

prelāts, -a, v. *Augsta garīgā amatpersona (parasti katoļu, anglikāņu baznīcā).* □ 1962. gada 11. oktobrī Svētā Pētera katedrālē Romā sākās Vispasaules koncils — katoļu baznīcas augstāko vadītāju asambleja. Uz to bija ieradušies apmēram 2500 prelātu. Cīņa 63, 2, 3.

prelīde, -es, dsk. ģen. -žu, s.; mūz. *Neliels instrumentāls skaņdarbs ar improvizācijas raksturu (patstāvīgs skaņdarbs vai ievads dažiem cikliskas formas skaņdarbiem); prelūdija.* □ Šopēna 24 prelīdes ir vērtīgs devums ne vien poļu, bet visas pasaules klavierliteratūrā. B Briede 1, 7.

preliminārijas, -u, vsk. preliminārija, -as, s. *Iepriekšējas sarunas, vienošanās pirms līguma noslēgšanas; pagaidu lēmumi.* □ .. Rietumvācijas politiķi un vēsturnieki centās un arī tagad cenšas apstrīdēt atsevišķu Potsdamas lēmumu daļu pamatojumu un nozīmi. Viņi .. atsaucas uz toreizējo norādījumu, ka šie lēmumi ir preliminārijas, tas ir, pagaidu vienošanās pirms gaidāmās miera konferences .. Cīņa 80, 171, 3.

preludēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; mūz. *Improvizējot spēlēt kā ievadu.*

prelūdija, -as, s.; mūz. *Neliels instrumentāls skaņdarbs ar improvizācijas raksturu (patstāvīgs skaņdarbs vai ievads dažiem cikliskas formas skaņdarbiem); prelīde.* Korāļa prelūdija — *prelūdija, kurā izmantotas kāda korāļa intonācijas; korālprelūdija.* □ Starp daudzajiem instrumentālās mūzikas žanriem populārs ir prelūdes žanrs. Pirmsākumi tam meklējami 15. gadsimtā. Toreiz dziesmas ļoti bieži ievadīja priekšspēle uz lautas. Šo ievadu jeb priekšspēli, ko izpildīja, brīvi fantazējot, nosauca par prelūdiju .. B Briede 1, 4. Daudzveidīgi J. Vītola daiļradē pārstāvēti klavieru etīžu un prelūdiju žanri. Vītoliņš, Krasinska 1, 289. Vajadzēja gaidīt īsos brīžus pēc dziedāšanas un runāšanas, jo mani interesēja tikai prelūdija un postlūdija. Pad J 79, 69, 5. sal. Nākamos epopejiskos ciklus jau vairāk liek noģist samērā nelielā biogrāfiskā lokā ievietotais «Toms Gordejevs» 90. gadu beigās. Tas ir it kā prelūdija vēlākiem .. buržuāzijas tēlojumiem .. Upīts 14, 526. pārn. Dzīvokļa iesvētīšanas prelūdija — gatavošanās, strīdēšanās, nervozēšana, galdu stumdīšana un kārtošana bija pabeigta pusastoņos vakarā. M Zariņš 5, 48. A. Kalniņš .. atstājis arī lielu skaitu skaņdarbu ērģelēm, galvenokārt korāļu prelūdiju .. Vītoliņš 1, 97.

prēmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Piešķirt prēmiju (1); apbalvot ar prēmiju (1).* P. labākos strādniekus. P. iestādes darbiniekus.

2. *Piešķirt prēmiju (2).*

premiāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **premiāli.** *Saistīts ar prēmiju (1), tai raksturīgs.* Premiālā samaksa. Premiālā atalgojuma sistēma. □ .. Romualds saņēma savu visnotaļ pieklājīgo algu un premiālās piemaksas .. Zigmonte 7, 125.

prēmija, -as, s. **1.** *Papildu atalgojums vai apbalvojums (par sasniegumiem darbā).* □ Vidējā tralera komanda, kur Edgars par kapteini, prēmijās vien par otro ceturksni saņemšot vairāk nekā trīsdesmit tūkstošu rubļu. Lācis 11, 306. // *Atlīdzība, atalgojums, apbalvojums (par ko, parasti vienreizēji paveiktu).* □ Par karoga noņemšanu izsolīja pat prēmiju. Sākumā 10 rubļu, bet, kad atbrauca pristavs, prēmiju paaugstināja līdz 30 rubļiem .. Birznieks-Upītis 6, 321. Tēvs aizvakar saņēma prēmiju par nošauto vilku, un šodien viņi abi [ar dēlu] devās uz rajona pilsētu iepirkties. Dripe 1, 26. Par labākajiem plakāta metiem noteiktas šādas prēmijas: pirmā prēmija 3000 rbļ.; otrā prēmija 2000 rbļ. .. Lit M 60, 16, 2.

2. *Apbalvojums (par izciliem sasniegumiem, nopelniem, piemēram, kādā darba jomā, zinātnē, tehnikā, literatūrā un mākslā), ko piešķir valsts vai sabiedriskas organizācijas, iestādes, uzņēmumi.* Ļeņina p. Starptautiskā miera p. Republikas Komjaunatnes p. Republikas Valsts prēmijas laureāts. □ Godinot sava novadnieka piemiņu un stimulējot šodienas rakstnieku darbu, Veidenbauma kolhozs piešķir prēmijas par labāko lauku dzīves attēlojumu literatūrā. A Auziņš 1, 83. Kopš šī gadsimta sākuma ik gadus 10. decembrī Stokholmā svinīgi pasniedz četras Nobela prēmijas par izcilākajiem sasniegumiem fizikā, ķīmijā, medicīnā un fizioloģijā, kā arī daiļliteratūrā. Zin T 69, 8, 5.

3. neakt. *Apdrošinājuma ņēmēja kārtējā iemaksa apdrošināšanas organizācijā.* Apdrošināšanas p.

premikss, -a, v.; lauks. *Ar bioloģiski aktīvām vielām bagāts lopbarības koncentrāts, ko pievieno kombinētajai lopbarībai.* □ Premiksu sastāvā var iekļaut arī fermentus, hormonus un medikamentus. Zin T 82, 3, 21. Līvānos ražotie vitamīnu un aminoskābju premiksi papildina spēkbarību ar nepieciešamajām fizioloģiski aktīvajām vielām. Lauku Dzīve 82, 2, 5.

premisa, -as, s. **1.** loģ. *Spriedums, no kā slēdzienā secina jaunu spriedumu.* □ Aplamas

filozofiskās premisas apgrūtina un aizkavē zinātnes virzīšanos uz priekšu. Zin T 73, 9, 12.

2. *Priekšnoteikums.*

premjera, -as, s. *Pirmizrāde.* □ «Vaidelotes» pirmizrāde paceļas kā robežstabs Aspazijas dzīvē... Pēc lugas premjeras var runāt par dzejnieces atklātu pāriešanu Jaunās strāvas pusē. Viese 3, 43. «Karaļa Līra» iziešana uz pasaules ekrāniem notika lēnāk, aicinājumi uz premjerām ārzemēs sāka pienākt aktrisei tad, kad tie vairs nemaz netika gaidīti. Dzene 4, 145.

premjerība, -as, s.; parasti vsk. *Premjera (1) amata stāvoklis, pilnvaru kopums, darbība.*

premjerministrs, -a, v.; **premjerministre,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Valdības vadītājs, valdības galva, ministru kabineta vadītājs; ministru prezidents.* □ Pirms gada visu mūsu zemeslodi saviļņoja briesmīga vēsts — noslepkavots Kongo Republikas premjerministrs, izcilais Āfrikas politiskais darbinieks Patriss Lumumba. Zv 62, 2, 13.

premjers, -a, v.; **premjere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Valdības galva, pirmais ministrs, ministru kabineta priekšsēdētājs.* □ Ēriks: Valfrīds tūliņ būs klāt. Viņam bijusi maza apspriede ar premjeru. Vanags, Rokpelnis 1, 44.

2. parasti v. *Vadošais skatuves mākslinieks (teātrī, trupā), kas tēlo galvenās lomas.* □ Vecos laikos nereti gadījās, ka, aizstājot kādu saslimušu premjeru vai primadonnu, pēkšņi uzausa mākslā jauna zvaigzne. Dzene 3, 40. ..ir patīkami dzirdēt premjera vai primadonnas vārdu.. Hausmanis 4, 148.

preparators, -a, v.; **preparatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Speciālists, kas gatavo (kā) preparātus (2); preparētājs (2).* □ Ar savu centību un zināšanām viņa pievērsa sev profesora Bekerela uzmanību un kļuva laboratorijā par preparatori. Stradiņš 2, 61. Izbāšanai paredzētā jēlāda tūlīt pēc nodīrāšanas kopā ar mērījumu datiem un galvaskausu jānogādā preparatoram. Medn 85.

preparāts, -a, v. **1.** *Tīra viela, vielu savienojums, kas ir izstrādāts no dabiskajām izejvielām vai iegūts sintētiski un parasti paredzēts ārstniecībai; arī zāles.* Medicīniskie preparāti. Pretgripas p. Ķīmisks p. Hormonāls preparāts — *preparāts, kas satur (dabiskus vai sintētiski iegūtus) hormonus.* □ Dabiskos uzturlīdzekļos esošo jodu organisms izmanto labāk nekā aptiekas preparātu jodu. Skulme 3, 108. ..tetraciklīna preparāti negatīvi ietekmē skeleta attīstību.. Ves 77, 7, 6. ..reiz iesāktā ķīmiskā kaitēkļu apkarošana jāturpina nepārtraukti un jālieto aizvien lielākas preparātu devas. Kronītis 2, 10.

2. *Organisms, tā daļa, kas ir sagatavota, piemēram, anatomiskai, histoloģiskai izmeklēšanai, pētīšanai, arī ilgstošai uzglabāšanai.* Anatomisks p. □ Šūnu novērošanai mikroskopā jāizgatavo plāni griezumi — preparāti. Svinka 1, 52. No vēža slimnieka iegūto preparātu pēta vizuāli ar mikroskopu.. Zv 75, 21, 5.

preparēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Gatavot (kā) preparātu (2).* □ Kā dažādu eksperimentu objektus vardes izdevīgi izmantot arī tādēļ, ka tās viegli preparējamas.. Sloka 1, 20. Atklājot no līķa samitrināto audeklu, degunā iecērtas dedzinoša formalīna smaka. Jāpreparē seja. Birze 8, 135. Apelsīna vai citrona šķēlītei.. uzmanīgi ar preparējamo adatu vai skalpeli noplēšam plēvīti.. Svinka 1, 52. pārn. Trīsarpus minūtes ilga šis četru apļu skrējiens Lužņiku stadionā. Bet filmā mēs to preparējām veselas desmit minūtes! Palēninājām, pātrinājām, atkārtojām situācijas.. Kin 79, 157. // pārn. *Ļoti sīki, detalizēti izdibināt, noskaidrot (piemēram, faktus, apstākļus).* □ Un nevajag cilvēka intīmās dzīves smalkākās šķiedras atklātībā sīki preparēt. Hausmanis 4, 6. Saasinot eksploziju momentus, cilvēka psiholoģiju preparējot, [režisors].. uzsver, ka viņa meklējumi nav virzīti uz dzīves apstākļu atmaskojumu. Teātris 75, 42. Sākam preparēt, likt pa plauktiņiem, un raksturs pazūd, iztek kā smiltis caur pirkstiem. Lit M 81, 38, 5.

2. *Apstrādāt (ko), gatavojot (parasti ilgstošai) uzglabāšanai.* □ Ragu un meža cūku ilkņu preparēšana (apstrāde) ir pa spēkam katram medniekam. Aļņu, staltradžu, stirnu ragus preparē vienādi. Medn 83.

preparētājs, -a, v.; **preparētāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → p r e p a r ē t.*

2. *Speciālists, kas gatavo (kā) preparātus (2); preparators.*

prepozīcija, -as, s.; val. **1.** *Prievārds.*

2. *Vārda novietojums cita vārda priekšā, ar kuru tas veido savienojumu.*

prepozicionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **prepozicionāli;** val. **1.** *Saistīts ar prievārdu, tam raksturīgs; tāds, kas ir veidots ar prievārdu; prievārdisks.* P. locījums. Prepozicionāla konstrukcija.

2. *Saistīts ar prepozīciju (2), tai raksturīgs.*

prepozitīvs[1], -a, v.; val. *Nomena locījums, ko galvenokārt lieto savienojumā ar prievārdu (piemēram, latviešu valodas instrumentālis).*

prepozitīvs[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **prepozitīvi;** val. *Tāds, ko lieto cita vārda priekšā, ar kuru tas veido savienojumu.* P. prievārds. P. apzīmētājs.

prerafaelisms, -a, v.; parasti vsk. *Virziens angļu gleznieciībā un literatūrā (19. gadsimta vidū), kura pārstāvji par paraugu izmantoja agrās renesanses mākslu (pirms Raiaela).*

prerafaelīts, -a, v.; **prerafaelīte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Prerafaelisma pārstāvis.* □ Roseti jau bērnībā aizrāvās ar zīmēšanu un vēlāk kļuva par prerafaelītu skolas gleznotāju ievērojamāko pārstāvi. Zin T 81, 4, 11.

prērija, -as, s. *Līdzens stepes klajums (Ziemeļamerikas vidienē) ar biezu augsto graudzāļu zelmeni.* □ Kontinentu lielajos līdzenumos zāles izveido plašas un bagātas cenozes.. Šādi zālāji ir stepes, savannas, prērijas, pampas.. Galenieks 2, 405. pārn. ..man šķita, ka bezgalīga prērija ar savām dēkām atklājas manā priekšā. Ādamsons 2, 229.

prerogatīva, -as, s. *Izņēmuma tiesība, priekšrocība (parasti kādam valsts orgānam, amatpersonai).* □ ..Rīgas pilsēta panāca.. 1256.

gadā arhibīskapa Alberta atkāpšanos no savas prerogatīvas apstiprināt amatā pilsētas soģi. Vēstis 73, 6, 84. Piekrastes valsts suverenitāte teritoriālajā jūrā nenozīmē tikai kaut kādu, piemēram, kontroles prerogatīvu atzīšanu šajā ūdens teritorijas telpā. . . piekrastes valsts realizē jurisdikciju teritoriālajā jūrā visā pilnībā. Fogels, Grīnbergs 1, 127. Kino režisoram, operatoram, skaņu operatoram ir zināma prerogatīva — tiesības diktēt apstākļus. Kin 74, 16. pārn. Teātrī tik tiešām jābūt darbībai, tai jābūt uz dziļumu, uz cilvēka dvēseli vērstai. . . Tā ir viņa prerogatīva — tiešā saskarsme ar skatītāju. Lit M 81, 22, 11.

prese[1], -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Mašīna, mehānisms, iekārta (kā) apstrādei ar statisku spiedienu (bez triecieniem).* Hidrauliskā p. Mehāniskā p. Siena p. □ Kūdru . . krāva uz elevatora, kas to nogādāja līdz presei. Sapresētos ķieģelīšus elevators virzīja tālāk uz kaltēšanas laukumiem. A Grigulis 13, 72. Tagad prese spiež ar četrsimt tonnu lielu spēku. Cīņa 74, 281, 1. Botānisko presi izgatavo no diviem rāmjiem, kuriem piestiprināts vai nu metāla sietiņš, vai arī saplāksnis, kur ieurbti daudzi caurumi. D kal 66, 187.

2. *Rakstāmgalda piederums — lokveida priekšmets ar cieši piestiprinātām dzēšpapīra lapām.*

3. *Smaga materiāla (piemēram, bronzas, marmora) priekšmets, ko uzliek uz papīriem, lai tos piespiestu pie galda.*

4. anat. *Savienojumā «vēdera prese»: vēdera muskuļu kopums, kam saraujoties, samazinās vēdera dobuma tilpums.* Vēdera preses saraušanās. □ Sakarā ar . . vēdera preses vājumu cilvēkam mēdz būt iekšējo orgānu noslīdējums. Ves 62, 10, 13.

prese[2], -es, s.; parasti vsk. *Periodisko iespieddarbu (piemēram, laikrakstu, žurnālu) kopums; arī jebkāda veida iespieddarbu kopums.* Centrālā p. Dienas p. Periodiskā p. Nelegālā p. Preses izdevums. Preses apskats. Preses darbinieks. Preses pārstāvis. Preses brīvība. Preses birojs. Preses konference — *valsts, politisku, sabiedrisku darbinieku tikšanās ar preses, radio un televīzijas pārstāvjiem, lai sniegtu informāciju kādā jautājumā.* □ Mūsu preses pamatakmeni lika ļeņiniskā «Pravda» . . PL Skola 62, 5, 12. . . vajadzēja nodibināt studentu presi — avīzi, žurnālu, sienas avīzes . . Liesma 66, 4, 12. «Prese ir sabiedriskās domas spogulis.» Bels 4, 35. Pēc . . [valstsvīru] pirmās dienas sarunām notika preses konference. Rīgas B 73, 141, 8.

presējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p r e s ē t.* □ . . finieru saplākšņus . . varot izkonkurēt . . kokskaidu presējumi. J Plotnieks 6, 56. Šurp brauc . . greiferceltnis, kas savās ķetnās satvēris pamatīgu lūžņu šķipsnu nākamajam presējumam. Cīņa 74, 281, 1.

preservi, -u, v.; tikai dsk. *Daļēji (bez sterilizācijas) konservēti pārtikas produkti ar ierobežotu uzglabāšanas laiku.* □ . . mūsu fabrika . . ražo 150 veidu izstrādājumus. Tie ir . . preservi . . , kā arī kulinārijas izstrādājumi . . Rīgas B 78, 193, 4.

presēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Apstrādāt (ko) ar statisku spiedienu (bez triecieniem), lai, piemēram, mainītu (tā) formu, struktūru, palielinātu (tā) blīvumu, izspiestu (no tā) šķidrumu.* P. taukus. P. sienu. Presēta koksne. Presētais betons. Presētā vītne. □ Plastmasas viegli pārstrādājamas valcējot, presējot . . Zin T 77, 9, 24. Presēto stiklu plaši izmanto rūpnieciskās produkcijas ražošanai. Zin T 72, 3, 26. Ziedputekšņus . . žāvētus presē tabletēs. Zv 78, 11, 26.

presētava, -as, s. *Darbnīca, cehs, arī telpa, kurā ko presē.* □ . . arodgrupa ieteica ierīkot silta gaisa aizsegu durvīm starp saiņotavu un presētavu. Cīņa 75, 235, 1.

presforma, -as, s.; tehn. *Ietaise, ierīce izstrādājumu izgatavošanai, presējot (mazas cietības materiālus); spiedveidne.* □ Vienā pašā presformā ar niecīgu darba patēriņu var izgatavot simtiem tūkstošu plastmasas detaļu. Alksnis 1, 12. Presformās zem spiediena iepilda dzelzs pulveri. Zin T 81, 8, 9. Gatavojot parastos cilindriskos gultņus, katram izmēram nepieciešama sava presforma . . Zin T 62, 2, 15.

presimpozijs, -a, v. *Apspriedes, sarunas pirms simpozija.* □ . . divas dienas pirms simpozija notiks vēl 4 presimpoziji, kuru uzdevums — ļoti šaurā nozarē noskaidrot ļoti speciālus jautājumus. Cīņa 70, 117, 1. . . institūta līdzstrādniekiem dota iespēja simpozijā un presimpozijos nolasīt 11 referātus. Rīgas B 70, 90, 6.

presingot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Sporta spēlēs — cieši segt (pretinieka komandas spēlētājus) visā laukumā.* □ . . ar milzīgu centību presingojot sāncenšus vai visu spēles laiku, jau ar pirmajām minūtēm izdevās uzņemties vadību. Sports 80, 141, 3. // intrans. □ Lietuvietes asi presingo. Mūsu meitenēm satraukums gluži taustāmi sasaistījis rokas un kājas. Sports 79, 121, 1.

presings, -a, v. *Sporta spēlēs — cieša pretinieka komandas spēlētāju segšana visā laukumā.* □ Segšana pa visu laukumu — presings — ir visaktīvākais aizsardzības veids basketbolā. Sports 81, 54, 4.

prespulveris, -ra, v.; tehn. *Pulveris vai granulēts materiāls izstrādājumu izgatavošanai presējot.* □ Iegūto masu pēc valcēšanas sasmalcina un no iegūtā prespulvera presē dažādas detaļas. Alksnis 1, 15.

pressavienojums, -a, v.; tehn. *Presējot izveidots (kā) savienojums; spiedsavienojums.*

prestidižitācija, -as, s.; parasti vsk. *Cirka (estrādes) mākslas veids — dažādu, uz pirkstu un plaukstu veiklību pamatotu triku demonstrēšana.* □ . . ar šādiem trikiem jau pirmsrevolūcijas laikos «godājamo publiku» kabarejos, balagānos, cirkos izklaidēja burvju mākslinieki, kas bija apguvuši «acu apmānīšanas» un prestidižitācijas mākslu. Hor 76, 9, 46.

prestidižitators, -a, v.; **prestidižitatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Cirka (estrādes) mākslinieks,*

kas demonstrē trikus, izmantojot pirkstu un plaukstu veiklību.

prestižs, -a, v. *Autoritāte, cieņa, arī ietekme.* Saglabāt prestižu. Celt prestižu. Iedragāt prestižu. □ ..pēdējie pētījumi ļaujot secināt, ka skolotāja profesijas prestižs ceļas. Cīņa 75, 275. 2. Jau gadus piecus padomju ūdensslēpotājiem, un jo īpaši slēpotājām, ir visaugstākais starptautiskais prestižs. Sports 82, 98, 4. ..jaunieši Oktobra svētku vakara sarīkojumu uzskata par savu prestiža lietu.. Sakse 7, 414.

presto, apst.; mūz. *Ātrā tempā (ātrāk par alegro).* // lietv. nozīmē. *Šādā tempā izpildāms skaņdarbs vai tā daļa.*

pret, priev. ar akuz. **1.** *Norāda uz vietu, priekšmetu, kam pretī (kas) atrodas, ir vērsts, kam pretī (kas) virzās, tiek virzīts.* Dārzs atrodas pret mājas galu. Turēties pret straumi. Braukt pret kalnu. Iet pret vēju. Viļņi traucas pret krastu. Pagriezt galvu pret kaimiņu. Glaudīt kaķi pret spalvu. Koks aug pret sauli. Vērst skatienu pret māti. □ Divi sētas bloki.. saspiesti un allaž bez saules. Siena pret sienu, logs pret logu. Skujiņš 5, 5. Brāl, pergamentus vecus pret sveces dakti cel un lasi.. Peters 4, 103. Es viņu ieraudzīju pret debesu zilo fonu.. Rinkule 7, 29. // *Norāda uz vietu, arī priekšmetu, pie kā (kas) balstās, skaras klāt, virzoties, tiekot virzīts, atduras.* Atgāzties pret sēdekli. Piesliet baļķi pret šķūņa galu. Atdurties pret šķērsli. Atsperties pret zemi. Krītot atsisties pret ratiem. □ Režģu durvis Baumanis saslēja sāniski vienu pret otru, augšgaliem kopā.. Birznieks-Upītis 5, 39. Krūtis pret krūtīm gan varam spiest, bet nekad sirdis pret sirdīm, jo tās paliek savā pusē katram un nekrīt viena pret otru. R Kaudzīte 1, 38. // *Norāda uz vietu, objektu, pie kā, skarot to, notiek kāda darbība.* Nospiest cigaretes galu pret akmeni. Atsist kāju pret solu. □ ..ērzelis gāja danceniski,.. pakavus pret kaimiņa riteni šķindinādams°. Upīts 4, 250. Vai tas ir niknums vai negaidīts prieks, Kas bangas pret krastu skalda? Brīdaka 1, 67. // *Norāda uz to (parasti vietu, priekšmetu), kura tuvumā, kuram pretī (kas) notiek, norisinās.* Apstāties pret veikalu. Gulēt pret logu. □ ..tālu tur pret veco kalna kapsētu ganījās rāvājā pāris zirgu. Plūdonis 3, 30. ..drīz ieraudzīja Oļiņš, uz kaudzes stāvēdams, dūmus ceļamies aiz kalna taisni pret Irbēniem. Kaudzītes 1a, 31. Jaunākais, sešpadsmit gadus vecais dēlēns,.. pagalmā žāvājās pret sauli.. Salenieks 5, 20.

2. *Norāda uz psihiska, parasti emocionāla, stāvokļa radītu attieksmju objektu.* Būt prasīgam un stingram pret skolēniem. Izjust pateicību pret runātāju. Cieņa pret vecākiem. Izturēties laipni pret kolēģiem. Naids pret apspiedējiem. Pienākums pret ģimeni. □ ..krustmāte Anna bija vienmēr laba pret Vanadziņu.. Lācis 9, 5. Ziedi bija aktieru pašu rokām darināti, katrs no viņiem bija tajos ielicis daļu no mīlestības pret savu lomu, pret izrādi.. Dzene 4, 48. Kārlis pat — nav nekāds stiprais, bet ir nevērīgs pret ēdienu reizēm.. J Kalniņš 8, 58. // *Norāda uz personu, kas ir kādas darbības objekts.* □ Jautājums ne pret vienu, ne pret otru taisni netika izteikts.. Blaumanis 6, 221.

3. *Norāda uz to (parasti uz ko nevēlamu), kura atvairīšanai, likvidēšanai ko izmanto, dara, kuru novērš kāda īpašība.* Zāles pret iesnām. Apdūmot augus pret salnām. □ Salvija ir sens ārstniecības augs, jau senajā Grieķijā.. to lietoja pret caureju un dzemdes slimībām. Ves 75, 5, 28. Te [aizā] lopiem bija.. drošs patvērums plašajā klints alā pret lietu un negaisu. Birznieks-Upītis 6, 199. Un ja sāpes kūtru dara, liec pret sāpēm savu gribu, lai tā būtu kungs un lēmējs. Paegle 1, 164. ..mūsdienu sintētiskie kaučuki ir izturīgāki par dabisko kaučuku, no tiem gatavotie izstrādājumi bez tam ir izturīgi kā pret salu, tā pret augstām temperatūrām.. Zin T 63, 3, 24.

4. *Norāda uz to, kam aktīvi darbojas pretī, nostata ko pretī.* Iebilst pret priekšlikumu. Darīt pret likumu. Protests pret karu. Vērsties pret nelikumībām. Cīnīties pret ienaidnieku. □ Kopš pirmās kara dienas cīņā pret fašistiskajiem iebrucējiem iesaistījās arī Kurzemes.. darbaļaudis.. Samsons 1, 16. Par šiem pētījumiem pret viņu [I. Sečenovu] ierosināja pat tiesas procesu. Sloka 1, 21. ..es runāju un kustos pats pret savu gribu.. Ezera 11, 45.

5. *Norāda uz to, kas var būt par vērtības, daudzuma mēru kam citam; norāda uz to, kas var būt par apmaiņas objektu.* Dabūt ogas pret samaksu. Aizdot naudu pret vekseli. □ «Ir vērts [cīnīties], ja ir kaut vismazākā cerība. Kaut viens pret desmit.» Lukjanskis 5, 144. Rezultāts bija nulle pret vienu. Saulītis 12, 68. Siļķes un koncentrātus dažreiz [piefrontes] sādžā izmainām pret pienu. Vanags 14, 101. «Atpūtīšos, bet vēl nav nokārtoti sanatorijas dokumenti, lai banka izdotu naudu pret Bērsona parakstu.» Birze 5, 170.

6. *Norāda uz ko atšķirīgu salīdzinājumā ar minēto.* □ ..suņu māja [muižā].. ir kā pils pret katru zemnieku māju.. Brigadere 2, 146. ..kājas izskatās neparasti, taisni smieklīgi baltas pret maura zaļumu. Ezera 11, 68. Bet tas [nāves sods] bij kaut kur bezgala tālu, bezgala niecīgs pret iespēju vēl īsu brīdi izjust dzīvības reibinošo laimi. Upīts 18, 255.

7. *Norāda uz aptuvenu, parasti īsu vāku, laikposmu, kad notiek kāda darbība, norisinās process, eksistē kāds stāvoklis, parādība.* Pret vakaru pabeigt pļaut. Aizmigt pret rīta pusi. □ Mēness izlīda milzīgs, rūsgans un viegli dzeltēja tikai pret pusnakti. Paegle 3, 317. Pret rudeni, skaidru un mierīgu, Ikviens kļūst mazliet domīgs. Čaklais 8, 17. // *Norāda uz laika momentu, kam tuvojas kāds laikposms.* □ Pelēcīgā diena nāca pret vakaru. Skujiņš 12, 354. Bij augusta pēdējā diena, Un skumji mums kļuva mazliet, Ka atkal bez atelpas iet Pret rudeni vasara viena. Krūklis 3, 82. Septītais novembris. Lēni nāk gaisma, jo ir jau krietni pret ziemu. Saulītis 12, 160. // *Norāda uz stāvokli, parādību, pirms kuras eksistē cits stāvoklis, parādība.* □ Gaidu biedrus un pūlos atspēkot domas, ka tie tikai pret gaismu at-

griezīsies uz sadursmes vietu. Birznieks-Upītis 6, 287. Pret krēslu liepā netālu no loga bija ietupies strazds un vilka savus līksmos, nebēdīgos traļļus. Saulītis 13, 16. Un svīres? Kurp svīres vakarā tālā aizlaidās toreiz pret rietu? Brīdaka 8, 34.

8. lietv. nozīmē. *Tas, kas nav vēlams, vajadzīgs, pieņemams, tas, kam nevar pievienoties, ko nevar atzīt.* Apsvērt visus par un pret. □ Visādas domas reizēm aužas galvā, visādi par un pret. Dripe 7, 29. Kaut kādas tur sarunas, attieksmju veidošanās nianses, par un pret momenti — kuru tas var interesēt? Māksla 75, 2, 40. To visu viņa sacīja vairāk pati sev nekā Kristam, vēlreiz pārbaudīdama ilgi lolotos argumentus . . Tie bija skaļie «par», kam vajadzēja uzvarēt klusos «pret». Skujiņš 5, 98.

9. apst. nozīmē. *Tā, kā nav (kam) vēlams, vajadzīgs, pieņemams, tā, ka nepievienojas (kam), neatzīst (ko).* □ «Es pats, Klāv, tad balsotu pret. Nevis atturētos, bet — pret!» Ezera 11, 88. Tomariņš juta, ka atkal uzmācas īgnums. Cīnīties nevis «pret», bet «par». Vilks 5, 101.

pret-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais atrodas pretī, pretējā virzienā kam līdzīgam; norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais darbojas, noris kam pretējā virzienā.* Pretaizdedze. Pretatspere. Pretbīdnis. Pretcilindrs. Pretkārta. Pretķīlis. Pretlauks. Pretmala. Pretvārsts. Pretvirzulis. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam piemīt virzība, izplatība kam pretī, pretējā virzienā.* Pretspiediens. Pretstraume. Pretstrāva. Prettvaiks. Pretvējš. Pretvilnis.

2. savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais novērš, iznīcina (ko nevēlamu), mazina (kā nevēlama) iedarbību.* Pretakcija. Pretarguments. Pretdarbība. Pretinde. Pretmanevrs. Pretpaņēmiens. Pretpote. Pretviela. // savienojumā ar lietv. ģen. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais tiek novērsts, iznīcināts, tiek mazināta tā iedarbība.* Pretalkohola. Pretastmas. Pretatgrūdiena. Pretledus. Pretoksidēšanas. Pretnoguruma. Pretodu. Pretparazītu. Pretraķešu. Pretsalnas. Pretvīrusu.

3. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība, pazīme tiek novērsta, iznīcināta, tiek mazināta tās iedarbība.* Pretdiabētisks. Pretepidēmisks. Pretfašistisks. Pretmuižniecisks. Pretparazitārs.

4. savienojumā ar adj. *Norāda uz neatbilsmi salikteņa otrajā daļā nosauktajam; norāda uz to, ka ir pretrunā ar salikteņa otrajā daļā nosaukto.* Pretcilvēcisks. Pretdabisks. Pretkonstitucionāls. Pretlikumīgs. Prettiesisks. Pretvalstisks.

pretakcija, -as, s. *Akcija, kas ir vērsta pret citu akciju.* □ Mums jārīkojas klusu un gudri. Pat viltīgi. Citādi var sagatavot pretakcijas. Gulbis 3, 56.

pretalkohola, ģen., nelok. *Vērsts pret alkohola lietošanu.* P. propaganda. □ Sporta bāzē mājvieta ir atradusies arī pretalkohola un pretnikotīna biedrībām. Sports 81, 162, 3.

pretalkoholisma, ģen., nelok. *Vērsts pret alkoholismu.* □ Lai gan Spriča Jampadriča mute ņēma pretī visādus šķidrumus, stiprus un nestiprus, tomēr savu lugu . . viņš bija veltījis pretalkoholisma problēmai. Grīva 9, 41.

pretarguments, -a, v. *Arguments, kas ir vērsts pret citu argumentu.* □ Katram deputātam ir savas domas, priekšlikumi, savi argumenti un pretargumenti. Bet galu galā visi tomēr nonāca pie vienojoša viedokļa . . Cīņa 81, 4, 3. Tiek spriests gan vienādi, gan otrādi. Argumenti atduras pret pretargumentiem, un vienprātība šķilties nesteidzas. Zv 73, 21, 19. Senatoru nepārliecināja zinātnieces pretarguments par to, ka cilvēku jūtu dažādo «vājo vietu» izzināšanai var būt izšķiroša loma sarežģītā mīlestības mehānisma iedarbināšanā. Liesma 75, 8, 29.

pretbaku, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē bakas.* □ Padomju pretbaku vakcīna atšķiras ar augstu efektivitāti, un pēc tās ir liels pieprasījums daudzās valstīs. Cīņa 70, 285, 2.

pretbrucelozes, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē brucelozi.* P. vakcīna.

pretburžuāzisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretburžuāziski.** *Vērsts pret buržuāziju kā šķiru.* □ Galvenā kārtā [pagrīdē] publicēja revolucionāro, pretburžuāzisko, pretprivātīpašnieciskoko . . dzeju . . Cīņa 61, 35, 4.

pretcaurejas, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē caureju.* □ Ražo dažādas tējas: vitamīnu, sviedrējošas, . . pretcaurejas, caureju radošas . . Zin T 70, 3, 2.

pretcērmju, ģen., nelok. *Tāds, kas iznīcina cērmes.* □ . . tēja gan nedaudz garšo pēc tām zaļajām pretcērmju sēkliņām, ko parasti saberž ar cukuru, bet vispār dzert var. Goba 1, 65.

pretcingas, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē cingu.* □ . . skujās ir vairāk askorbīnskābes nekā tradicionālajos pretcingas līdzekļos, ko savā laikā bija iecienījuši jūrasbraucēji, — citronos un apelsīnos. Zin T 76, 3, 4. Augļus [smiltsērkšķu augļus] gan svaigus, gan saldētus lieto kā pretsāpju un pretcingas līdzekli, apdegumu, dažādu čūlu ārstēšanai. Lauku Dzīve 76, 4, 16.

pretcīņa, -as, s. *Cīņa pret ko, ar ko (parasti aktīvu, iedarbīgu).* □ Pasaulē notiek divu sociālo sistēmu pretcīņa. Cīņa 78, 100, 2. Speciālisti runā par atmosfēras cirkulācijas īpatnībām, par jūras straumju un okeāna vēju pretcīņu. Cīņa 81, 32, 3. Otrajā periodā, kad ACSK centās atkal pārņemt vadību, mūsējie jau bija iedegušies pretcīņā. Sports 80, 180, 4.

pretdabīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretdabīgi.** *Pretdabisks.* □ . . ilgi vakaros dzirdēju mātes un Valga čukstus. Tas mani ļoti uztrauca. Tur taču nebija nekā pretdabīga, bet viss man likās tik savādi, tik neticami. Jaunsudrabiņš 7, 148. . . Merķeļa sabiedriski filozofisko uzskatu galvenā atziņa ir tā, ka dzimtbūšana, feodālā saimnieciskā kārtība ir pretdabīga, netaisna un attīstību kavējoša. Niedre 8, 170.

pretdabisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretdabiski.** *Tāds, kas nesaskan ar lietu un parādību dabu, neatbilst parastajam, normālajam, vispārējai likumībai; arī nedabisks.* □ «Pašam par savu naudu pirkt darbu! Saki, kur vēl ir otra tik pretdabiska lieta? Kāpēc man jākukuļo un jādzirda viņš, ja patiesībā es piedāvāju viņam savu spēku, ļaujos sevi izmantot?» Lācis 5, 86. Zini, Klāv, man nekad karš neliekas tik pretdabisks, tik . . . tik pretīgs kā tad, kad tanī cieš sieviete. Ezera 11, 60. Ilgstoša slimība likās pretdabiska [aktrises] . . darbīgajai un spirgtajai būtībai, viņa bija darba darītāja, strādātāja. Hausmanis 1, 6. Mazkustīgs dzīves veids jebkurā vecumā ir pretdabisks, tas pazemina organisma pretestības spējas un var veicināt sirds un asinsvadu . . , kā arī infekcijas slimību attīstību. Ves 80, 7, 24.

pretdarbība, -as, s. **1.** *Darbība, kas tiek veikta kā atbilde uz citu darbību; darbība, ko izraisa cita darbība.* Ideoloģiska p. □ . . dzīve rāda, ka basketbols ir interesants tieši ar dažāda auguma spēlētāju sadarbību un pretdarbību laukumā. Sports 80, 45, 3.

2. *Darbība, kas ir vērsta pret ko (parasti, lai to novērstu, iznīcinātu).* □ Ernai vajadzēja nojaust, . . kā viņai gribas dzirdēt protestu pret tādu profesoru lekcijām, sajust drosmīgu pretdarbību un beidzot sataustīt . . kaut pēdu stingrāka pamata zem kājām. Sakse 6, 103. . . marksisma teorija, par spīti buržuāzijas pretdarbībai, ir iekarojusi miljonu darbaļaužu prātus . . A Putniņš 1, 7.

3. fiz. *Darbība, kas ir vērsta pret kādu fizikālu iedarbību un ir līdzvērtīga tās izpausmei.* Spēka p.

pretdarbīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretdarbīgi.** **1.** *Saistīts ar pretdarbību (2), tai raksturīgs.* Pretdarbīga sabiedriskā kustība.

2. fiz. *Tāds, kas izraisa pretdarbību (3).* Pretdarbīgā atspere.

pretdifterijas, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē difteriju.* □ 1894. gadā . . izgatavoja pretdifterijas serumu. Ves 62, 10, 8.

pretdrudža, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē drudzi.*

pretdūmu, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš dūmu iedarbību.* P. filtrs.

pretējība, -as, s. *Vispārināta īpašība → p r e t ē j s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; arī pretstats (2).* Uzskatu p. □ Pasaule ir pilna ar dīvainībām un savādām pretējībām. J Kalniņš 3, 289.

pretējs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretēji.** **1.** *Tāds, kas atrodas pretī (kam).* Pretējā ielas puse. Pretējais leņķis — *pretleņķis.* Pretējas lapas bot. — *lapas, kas ir novietotas uz stumbra viena otrai pretī pie viena mezgla.* □ Pretējā krastā sarkanas iekvēlojās priedes. Brigadere 2, 63. Viņš sāka aplūkot savu pie pretējās sienas novietoto ģīmetni . . Ādamsons 2, 130. Savādi, bet ar šo dzīvokli, kurā viņi mitinājās jau turpat gadu, viņš vēl nebija saradis. Viņu traucēja gan troksnis, gan tuvie pretējā nama logi . . Skujiņš 12, 5. // *Tāds, kas ir vērsts pretī (kam); tāds, kura kustības virziens ir vērsts pretī (kam).* P. virziens. Pretējais vektors.

2. *Tāds, kas ir pilnīgs pretstats (kam); tāds, kas ir pilnīgi atšķirīgs (no kā).* Diametrāli p. lēmums. Pretēja reakcija. Pretēja teorēma. Pretējās puses jur. — *tiesas procesa dalībnieki, kas aizstāv katrs savas intereses.* (Savstarpēji) pretēji skaitļi mat. — *skaitļi, kas atšķiras viens no otra tikai ar zīmi to priekšā.* Pretēja zīme mat., fiz. — *plusa zīme attiecībā pret mīnusa zīmi vai mīnusa zīme attiecībā pret plusa zīmi.* □ . . vienlaikus ar meža pozitīvo ietekmi uz cilvēku vērojams pretējs process — cilvēka negatīvā ietekme uz mežu. D kal 82, 122. Juri pretēji citiem viņa vecuma zēniem, kā to pamanīju, valdzināja visas ļoti mazās būtnes . . Ādamsons 2, 102. Tiesa aiziet apspriesties. Pretējās puses šķībiem skatieniem iet garām viena otrai. J Kalniņš 3, 330. Ja vielai, kas beržas [gar ko], ir tieksme satvert galvenokārt vienas zīmes lādiņus, tad tā elektriski uzlādējas. Turpretim uz virsmas, gar kuru viela beržas, paliek pretējas zīmes lādiņi. Zin T 80, 1, vāku 3. lpp. // *Tāds, kas ir pretrunā (ar ko), neatbilst (kam).* Rīkoties pretēji paradumam. Darīt pretēji noteikumiem. □ «Slikti ir viss, ko cilvēks dara pretēji savai dabai,» Lūsis atbild. «Tad tas vienmēr iznāk vulgāri.» Zigmonte 4, 22. Stunda bija pagājusi, bet Jorēns ar Kristu, pretēji Doņa apgalvojumam, šai brīdī atradās pilsētas otrā malā. Līvs 1, 71.

preteklis, -ļa, v.; **pretekle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. **1.** *Pretīgs cilvēks.* □ «Še! Še! Rij! Aizrijies! Zini, kas tu esi? Tu esi rieboņa un preteklis!» Tā iekliedzās zēns augstā zaķa balsī un iegrūda pudeli ar odzi Sproģim tieši krūtīs. Ezera 14, 177.

2. *Tas, kas izraisa pretīgumu, arī riebumu.* □ Lai nu ko, bet dzert vēl Janka nebija iemācījies, kaut pamēģināts no visa pa druskai — no alus, no šņabja, . . bet tādu pretekli kā kandža viņš otrreiz vis pie mutes neliks. Cīņa 79, 88, 3.

pretenciozitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p r e t e n c i o z s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Pretenciozitāte bija tiešj tas, ko visvairāk pārmeta piecdesmito gadu beigu . . sācējiem [dzejniekiem]. Kritikas g 79, 87.

pretenciozs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretenciozi.** *Tāds, kas pretendē uz nozīmību, oriģinalitāti; pārlieku pašapzinīgs; arī iedomīgs.* P. darbinieks. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Pretencioza izturēšanās. P. runas tonis. □ Nekur vairs cilvēki neveido savu pasaules uzskatu pēc Ostvalda pretenciozajām filozofiskajām atklāsmēm. Straduņš 1, 198. Metas skatiens sekundē ietvēra telpu [priekšnieka kabinetu]. Spodrs parkets, vieglas mēbeles. Pretencioza vienkāršība vai gaumes izpausme? Spāre 6, 94. Tā no skatītāju atmiņas pazūd viens otrs pretenciozs mākslas darbs, aizmirstas iespaidi par skaļi reklamētām, bet mākslinieciski vērtību ziņā ne sevišķi bagātām izstādēm. Tēl M 58, 129.

pretendents, -a, v.; **pretendente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas pretendē (uz ko).* □ ..dažās fakultātēs uz vienu studenta vietu bija pat septiņi un astoņi pretendenti. Liesma 77, 3, 9. Pirmo reizi viņš [šahists] ieguva tiesības cīnīties pasaules meistarības pretendentu turnīrā 1953. gadā Cīrihē. Pad J 63, 98, 3. Īsā laikā vajadzēja izmēģināt daudzas Marijas lomas pretendentes. Pad J 73, 10, 5.

pretendēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Tīkot, tiekties (pēc kā); censties (ko) panākt, pieteikt savas tiesības (uz ko).* P. uz vadošu amatu. P. uz īpašu stāvokli. □ 1754. gadā Dalambērs pretendē uz vietu Francijas akadēmijā. Iekļūt šajā zinību templī nav viegli.. Briedis 1, 51. Sportistu, kas domā pretendēt uz olimpisko startu, gaida liela treniņa slodze.. Zv 77, 3, 8. pārn. Mirdzas Šmithenes komiskie raksturi nepretendē uz skatītāja smiekliem. Dzene 3, 138. pārn. Ciemats jau pretendē uz pilsētas nosaukumu gan iedzīvotāju skaita, gan komforta ziņā. Zv 75, 24, 13.

pretenzija, -as, s. *Prasība, arī tīkojums (pēc kā); tieksme (uz ko).* Nepamatotas pretenzijas. Pieteikt savas pretenzijas. Bez pretenzijām. □ Vai kapteinim būs kādas pretenzijas? ..Es domāju pretenzijas attiecībā uz cilvēkiem... Līvs 3, 53. ..visspilgtāk dzejnieks izsakot tās paaudzes domas, jūtas un pretenzijas, no kuras pats nācis. Čaklais 10, 64. ..saturā tas, ko viņš teica, bija viens vienīgs pretrunu juceklis, kaut gan ar pretenzijām uz lielu gudrību. Gulbis 3, 185.

pretepidēmisks, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas novērš epidēmiju.* Pretepidēmiski pasākumi.

preterozijas, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš eroziju.* □ Preterozijas apstādījumos stāda.. ziedošus kokus un krūmus, kas visi ir labi medus augi un kam piemīt arī augstas preterozijas īpašības. Lauku Dzīve 76, 12, 19.

pretestība, -as, s. **1.** fiz. *Spēja darboties pretī (kādai fizikālai iedarbībai, pārmaiņām).* Liela p. Maza p. Vides p. Berzes p. Stiepes p. Termiskā p. Elektroda p. Materiālu pretestība — *tehnikas nozare, kas izstrādā metodes ķermeņa izmēru noteikšanai, ievērojot spēkus, kuri darbojas uz to; attiecīgais mācību priekšmets.* Elektriskā pretestība — *fizikāls lielums, kas raksturo vadītāja vai elektriskās ķēdes pretdarbību elektriskās strāvas plūšanai.* □ Sastapis augsnē pretestību, arkls automātiski paceļas; tiklīdz pretestība zudusi, tas atkal ieslīd zemē iepriekšējā dziļumā. Šādu operāciju veic hidrauliska sistēma. Lauku Dzīve 68, 4, 25. Institūta kolektīvs izstrādā polimēru materiālu.. pretestības zinātniskos pamatus.. Rīgas B 82, 72, 5.

2. tehn. *Spēks, kas darbojas kam pretī.* Ceļa p. Gaisa p. Inerces p. Vilces p. □ Agregātam braucot kalnup, smaguma spēka komponente darbojas pretēji kustībai.. To sauc par kāpuma pretestību. TAM 289.

3. med. *Izturība (organismam) pret kaitīgiem apkārtējās vides apstākļiem, arī slimību ierosinātājiem mikroorganismiem.* Organisma pretestības spējas.

4. *Aktīva (cilvēka) darbība, izturēšanās (pret ko nevēlamu).* □ No kapsētas lielā ļaužu masa virzījās atpakaļ uz pilsētas centru. Pretestības tā nebijās, kad gājienam atkal aizsprostoja ceļu karaspēks. Kurcijs 3, 20. Sarkanā Armija, salauzdama jebkuru pretestību, strauji tuvojās Latvijas robežām.. A Grigulis 13, 140. Valdnieki izdeva stingrus likumus, kuru galvenais mērķis bija saglabāt inku kundzību un novērst pakļauto cilšu pretestību. Lielais 2, 68. // *Nepakļaušanās (kāda rīkojumam, gribai); spēja pārvarēt (savu psihisko stāvokli), nepakļaušanās (tam).* □ Vai nu aiz brāļa asās pretestības, vai cita iemesla dēļ Rīgas Kapūnis precības dedzībā mazliet atvēsa. Austriņš 1, 258. Taču tūliņ viņā pamodās pretestība šīm drūmajām sakāves domām. Tā ievizējās kā iesārts gaismas stariņš.. Kalndruva 7, 130. Veltīgi meitene raustīja pavadu. Suns notupās, saspringa spītīgā pretestībā un nekustējās no vietas. Velc kaut vai pa zemi! Bundzeniece 1, 43.

5. novec. *Rezistors.* □ Nopirku kaudzi grāmatu par radiotehniku. Studēju aparātu shēmas un pretestības. Bels 1, 83. Viens no galvenajiem mikroshēmu elementiem ir aktīvās pretestības, kuras izgatavo, uz keramikas pamatnes vakuumā uzputinot metāla kārtiņu. Zin T 78, 11, 4.

○ Izrādīt (arī parādīt) pretestību — *pretoties.* □ ..organisms nepārtraukti izrāda pretestību ļaundabīgā audzēja šūnām.. Ves 75, 5, 8.

pretestībnieks, -a, v.; **pretestībniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; novec. *Cilvēks, kas pretojas (kam nevēlamam).* □ Antifašistisko cīnītāju rindās «Kurzemes katlā» bija sastopami visu padomju tautu pārstāvji.. Pretestībnieku vidū bez tam bija arī citzemju pilsoņi.. Samsons 2, 461.

pretestīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretestīgi;** novec. **1.** *Tāds, kas pretojas (kam nevēlamam).* □ «Es vasarā redzēju īstās puķes, tās [ledus puķes] jau tikai ledus gabali,» viņš pretestīgs un saīdzis sacīja. Lēmanis 2, 66.

2. *Pretējs (2).* □ Pretestīgas jūtas sāka Sirdī asu cīņu.. Aspazija II, 178.

pretešķība, -as, s. *Pretišķība (1).* □ Lai izprastu kāda daiļdarba ideju, vispirms jāatklāj tās dzīves pretešķības, kas ir satraukušas autoru, izraisījušas šā darba radīšanu. Pašd sk 18. Kas tad ir tā saucamais konflikts? Konflikts ir kaut kāds notikums, kur saduras zināmas pretešķības. Draugs 75, 7, 30. Silts koks ar akmeni, ar stiklu tērauds mijas — Top ansamblis un pārvēršas, un aug, Tur pretešķības saplūst harmonijā, Kas svēti jāglabā kā acuraugs. Vējāns 7, 127.

pretfašisma, ģen., nelok. *Pretfašistisks.* □ Rakstniece [A. Zēgerse] savdabīgi risina pretfašisma cīņas jautājumu. Jaun Gr 66, 6, 20.

pretfašistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretfašistiski.** *Vērsts pret fašismu, fašistiem; antifašistisks.* Pretfašistiskā kustība. □ ..darba zemnieku vidū tāpat ir pastāvējušas spēcīgas pretfašistiskas noskaņas, rūdzis pretestības gars.. Samsons 2, 280.

pretfāžu, ģen., nelok.; el. *Tāds, kam ir raksturīga, parasti divu, pretēju zīmju elektrisko lielumu vienlaicīga maiņa.* P. slēgums.

pretgaisa, ģen., nelok. *Tāds, kas ir paredzēts cīņai pret pretinieka lidaparātu uzbrukumiem.* Vietējā pretgaisa aizsardzība vēst. — *pasākumu sistēma, kuru mērķis bija aizsargāt iedzīvotājus un tautas saimniecības objektus pret pretinieka aviācijas uzbrukumiem un likvidēt to sekas (Padomju Savienībā no 1932. līdz 1961. gadam).* □ Ienaidnieka uzlidojumi tomēr Maskavu sasniedz diezgan reti, jo no-organizēta laba pretgaisa aizsardzība: aviācija, zenītartilērija, ar aerostatiem gaisos izstieptas milzīgas tērauda troses. Vanags 14, 14. Izbraucot no pilsētas, uz kāda pakalna pret saulainajām maija debesīm slējās vairāki pretgaisa lielgabalu stobri. Grīva 8, 88.

pretgāzu, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš gāzu iedarbību.* P. līdzekļi.

pretgripas, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē gripu.* P. vakcīna. P. preparāts.

prethitlerisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **prethitleriski.** *Vērsts pret hitlerismu; antihitlerisks.* □ 1938. gada jūlijā LKP [Latvijas Komunistiskās partijas] Pagaidu sekretariāts izdeva masu metienā neaizmirstamo prethitlerisko manifestu — uzsaukumu «Neatdosim Latviju Hitleram». Vēstis 78, 6, 16. 1944. gada vasarā Kurzemē vairs nebija pagastu, kuros kaut vai spontāni neradās prethitleriskas grupas.. Samsons 2, 18.

pretī, arī **pretim,** apst. **1.** *Norāda, ka pārvietošanās notiek virzienā uz kā kustīga vai nekustīga priekšējo daļu, pusi.* Mums pretī brauc tēvs. Pretī plūst tīkams vēsums. □ ..un tu man pretī nāc, kā tikai laime nāk — ne rasas pilīti nenobirdinot. Vācietis 10, 79. «Pret vilni turēties!» matrozis Ruts mehāniski atbildēja, nenolaidis acis no putojošā viļņa, kas virzījās mums pretī. Talcis 7, 115. Ilgas un vējš pretī mums trauc, Atmiņā, draugs, noskūpstu tevi. J Plotnieks 1, 101. // priev. nozīmē ar dat. □ Viņa paspēra soli pretim Edvardam.. Ezera 11, 62. Ķēdi žvadzinādams, liels vilku suns traucās pretim nācējai.. Jauno v 58, 8. // *Norāda uz tuvošanos kam tādam, ar ko ir jāsastopas.* □ Zigis uz norunātā stūra bija ieradies pirmais, viņš lēnām nāca pretim un sastapa Ēvaldu iepretī Muzikālajai komēdijai. Saulītis 12, 78. // parasti savienojumā ar verba «būt» formām. *Norāda uz stāvokli, kad (kāds) ir ieradies (kur, lai sastaptos ar kādu).* □ «Es jau gan domāju, ka būsiet kāds pretī uz vilcienu. Nu, bet cilvēkiem darba laiks..» Vāczemnieks 4, 63. Sestdienas vakarā Eduards Veidenbaums ir Cēsīs. Pajūga tomēr pretim nav — nav ne Kārļa, ne kāda cita no Kalāčiem. J Kalniņš 8, 77. // *Norāda uz parādīšanos, atrašanos tieši priekšā, ceļā kam.* □ Vecmīlgrāvi nevarēja vairs pazīt. ..pa ceļam visur slējās pretī jaunceltas dzīvojamās mājas.. Talcis 7, 240. ..uzreiz gadījās tai [Annelei] pretī Aņus ar svešo meitu.. Brigadere 2, 149. // *Norāda uz tuvošanos kādam laikposmam.* □ Un tu izej rītam pretī, Skaidras domas nesot sirdī.. Kaldupe 1, 6. Steigties nākotnei pretim nau [nav] viņš [zemnieks] radis, Skats tam atpakaļ klīst uz druvām. Rainis Ib, 55. // priev. nozīmē ar dat. □ Aiziet tavas jaunas dienas pretī vilku mēnesim. Čaklais 5, 67. ..Pār sniegiem silts lietus nolīst, Un lēni, soli pa solim Mēs pretī vasarai nākam. Kaldupe 2, 83.

2. *Norāda, ka (kas) jau iepriekš tiek virzīts, virzās uz ko; norāda, ka darbība aktīvi tiek vērsta uz noteiktu objektu, arī mērķi.* □ Laborante nesapratusi pablenza Rijkurī, bet tas jau sniedza viņai pretī pirmītējo zīmi.. Sakse 7, 390. Uldis turējās malā; likās, bijušas tam eža adatas, tad visas paslietu pretī rokai, kas tiecās to noglaudīt. Zigmonte 2, 202. Bet Strautiņš stiepa viņai pretim naudas paku.. Fimbers 1, 310. Ernests mēģināja pielabināties ar maizi. Stirniņa pienāca, paostīja, izstiepa purniņu maizei pretim, bet pati turējās atstatu.. Birznieks-Upītis IV, 178. Mākslas brīnums atklāsies ikvienam, kas ar visu dvēseli tieksies tam pretī. Zv 78, 4, 27. // priev. nozīmē ar dat. Doties pretī uzvarai. □ Roka nevērīgi pastiepās pretī Didža pirkstiņiem. PL Siev 59, 11, 22. Viņš [ziņnesis] stiepa pretī mācītājam dažas papīra lapiņas. Birznieks-Upītis 6, 151. // *Norāda, ka skatiens ir vērsts uz ko.* □ Aizveru grāmatu ar veco druku. Pieveru plakstus — no fotogrāfijas pretī skatās Raiņa acis. Čaklais 6, 19. Zentai ienākot, viņš tai pretī pavērsa savu brūno, lielo acu skatienu. Birze 3, 95. // priev. nozīmē ar dat. □ Smaidīdams viņš lūkojās pretī pienācējiem — mācītājam un ērģelniekam. Birznieks-Upītis 6, 153. Pulksten pusastoņos no rīta tiek atvilkti logu aizkari, un piecdesmit trīs bērnu acu pāri paveras pretī jaunai dienai. Rinkule 7, 18.

3. *Norāda uz stāvokli, kad (kas) atrodas (kam) tieši priekšējā pusē.* Nosēsties tēvam pretī. Nostāties logam pretī. □ Pats Grasis sēdēja uz sola un viņam pretī, galda otrā pusē, viņa sieva. Arājs-Bērce 1, 60. Iebriduši strautā, stāvam viens otram pretī. Lauku Dzīve 83, 3, 23. Kā parasti laukos, baznīcai pretī atradās krogs. Viese 2, 156. // priev. nozīmē ar dat. Sēdēt pretī ugunij. □ Vakarā.. kabinetā ienāca Bērsons un, ne vārda neteicis, nosēdās krēslā pie galda, pretī Eglem. Birze 5, 67. Tieši pretī kāpnēm bija durvis ar nelielu, melnu četrnieku acu augstumā. Vilks 5, 13. ..māju aplencis karaspēks. Lielgabals stāv tieši pretī durvīm. Liesma 77, 6, 15.

4. *Norāda uz darbību, kas tiek veikta, lai reaģētu uz kāda cita iepriekšējo darbību.* Teikt zobgalības pretim. Smaidīt pretī. Māt pretim. Sist pretī. □ «Kā tad jūs to tik skaidri varat° zināt, Andrikson?» — «Lai cienīts baronielskungs man atļauj pretim vaicāt: vai jūs būtu man tos ozolus devuši?» Blaumanis 6, 138. «Paskaties, Jorģi!» Kārlis piegrūda Jorģim, bet tas tāpat pretī: «Paskaties tu, Kārli!» Upīts 4, 261. // *Norāda uz darbību, kas tiek veikta, lai ko apmainītu pret ko citu.* □ Kas dod, lai pretī tiktu dots, Tas būtībā nav devis. Rinkule 6, 53. Mēs visi protam labi būt, bet

tad mums arī gribas saņemt ko pretī. Stāsta gan, esot cilvēki, kuri darot labu bez pretdāvanām. Zigmonte 10, 185. // priev. nozīmē ar dat. *Norāda, ka (kas) ir atšķirīgs salīdzinājumā ar minēto.* □ Andrs taču vēl tik jauns un bikls un zināja tik maz pretī tiem, kas garu mūžu un augstās skolās mācījušies. Upīts 9, 223. Pretī formā lakoniskajai Dailes teātra izrādei Drāmas teātra inscenējums sniedza dekoratīvi krāšņu .. dāņu karaļgalma vidi, kurā risinās Hamleta — renesanses cilvēka — traģēdija. LPTV II, 70.

5. pareti. *Norāda uz darbību, ko veic kopā, reizē ar kādu, norāda uz partnerību kādā darbībā.* □ .. Uldim pretim spēlēja Drāmas teātra izcilākie meistari .. Zv 76, 8, 25. «Paklau, vai tu nevari izņemt no bufetes to vīna pudeli? Vakar tev neatradās neviens pretī dzērājs, kas zina, šovakar būs citādi.» Zigmonte 4, 176.

6. *Norāda, ka ko dara, nepakļaujoties (kāda uzskatiem, gribai u. tml.); norāda uz darbību, kuras mērķis ir ko atvairīt, likvidēt.* Runāt tēvam pretī. Strīdēties pretī. Nebilst skolotājam pretī ne vārda. Būt pretī (arī pretim) — *nepiekrist (kam), nebūt vienis prātis (ar ko).* Nav nekas pretī (arī pretim) — *nav iebildumu.* □ «Varbūt būtu labāk, ja tu šais dienās nedzīvotu tais pašās mājās, kur esmu es un Haldors Haldorsons.» Helgas māte nekā nesacīja pretī .. J Kalniņš 8, 317. Gribētos spuroties pretim, bet Anhelina pārāk skaidri apzinās, ka ir nākusi pasaulē, lai padotos. Dzene 3, 199. Taču tai pašā mirklī veselais saprāts cēlās šai pavēlei pretī: «Tas nav izdarāms.» Kalndruva 5, 33. Mietpilsoņu tenku kārei es lieku pretim savu nicināšanu pret viņiem. Sakse 7, 123. .. viņš [tēvs] droši vien būtu atnesis meitenei kādu plušķa kucēnu, bet māte bija pretī. Suns — tas dzīvoklī nozīmēja smiltis, spalvas un blusas .. Zigmonte 4, 58. .. man nekas nebija pretī pirmo reizi mūžā pavadīt nakti pionieru nometnē. J Plotnieks 4, 10. // priev. nozīmē ar dat. □ Tagad sociālisma valstu lielais spēks stāv pretī imperiālistu agresīvajiem mērķiem. Lauku Dzīve 76, 11, 2. «Un kāds gan lai būtu padoms, kad gribi pastāvēt pretī stiprākajam, kas ar vērīgu aci uzrauga katru tavu soli?» J Kalniņš 9, 164.

pretība, -as, s.; parasti vsk.; novec. **1.** *Vispārināta īpašība → p r e t ī g s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. Pāvils juta, ka dažam labam sapulces nolēmumam viņš pretojās tik tamdēļ, ka priekšlikums nāca no Birznieka puses .. Pāvils skaitās par savām zemajām domām, bet atturēties no pretības bija tik grūti .. Zeiboltu J I, 291. Viņam likās, it kā .. pasaulē visas pretības un nesaskaņas būtu izbeigušās. A Deglavs 1, 269.

2. *Pretīgums, nepatika.* □ Viņš stādīja Lauri Adolfam priekšā, bet jau no paša sākta gala tie sajuta viens pret otru apslēptu pretību. A Deglavs 1, 295. Pret karu vispār viņam bija radusies .. pretība .. Jokums 1, 221.

pretiekaisuma, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē iekaisumu.* P. līdzeklis. □ Eikaliptu ēteriskajai eļļai ir .. pretiekaisuma un baktericīdas īpašības. Ves 75, 3, 28.

pretieloce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Viena no divām ielocēm, kas izveidotas viena otrai pretī.* □ Reizē izvēlas, cik ielocēs svārki būs salocīti, un nosaka arī, vai tās būs vienkāršās ieloces vai pretieloces. Kalniņa 1, 65. Svārkiem plata figurāla josta ar dubultjostiņu, iegrieztas kabatas, priekšpusē pretieloce. Zv 80, 3, 32.

pretierocis, -ča, v. *Ierocis cita ieroča iznīcināšanai, neitralizēšanai.* □ Jebkuram uzbrukuma kara ierocim ir jārod pretierocis. Pret tankiem tāds ierocis varēja būt arī lidmašīna. Cīņa 80, 84, 2.

pretīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretīgi. 1.** *Tāds, kas ar savu izturēšanos, rīcību, runu, izskatu u. tml. izraisa (kādā) stipru nepatiku (par cilvēku).* □ Tas, ka Ziņģu Ješka nāk no trūcīgām aprindām un ar kājām un rokām plēšas, lai iekļūtu pagasta varasvīros, padara viņu jo sevišķi pretīgu. J Kalniņš 1, 298. Taisnie, bezgala taisnie, cik jūs man esat pretīgi! Vācietis 10, 126. Leonam meitene bija jau apnikusi — pat vairāk, kļuvusi vienkārši pretīga ar saviem nespodras pelnu krāsas matiem, neglīto, iesarkani raupjo sejas ādu .. Dumja un neaptēsta kā zoss .. Eglons 2, 149. // *Tāds, kas izraisa (kādā) stipru nepatiku (par cilvēka īpašībām, izturēšanos, rīcību u. tml.).* P. skatiens. P. ieradums. □ Ciniska seja, rupja balss, galīgas lūpas — kaut kas pretīgs dvesa no šā cilvēka. Lācis 1, 172. Melnā sieva piecēlās .., un viņas vaigs bija tik pretīgs savā priecīgajā cietsirdībā, ka man vai visi locekļi pamira. J Kalniņš 4, 187. Vergot ... Kur viņš [Ošu Andrs] ņēma tādus nejaukus, tik pretīgus vārdus? Labāk turējis muti ciet, ja neko labāku nezināja. Upīts 4, 371. // *Par darbību, apstākļiem, parādībām.* P. pienākums. Pretīga moralizēšana. Pretīga situācija. Pretīga tikšanās. □ Viss pretīgs — netīk ne lasīt, ne rakstīt, ne runāt. Birznieks-Upītis I, 141. Jānim kulšana pats pretīgākais darbs. .. neizsakāmi riebjas pusnaktī celties, pa tumsu un lietu brist uz attālo riju. Upīts 6, 14. Pretīgi tā kvernēt un klausīties vēja auros pussagruvušā skurstenī. Brīžiem šermuļi pārskrēja pār muguru. Branks 4, 28. // *Par psihiskiem stāvokļiem, to izpausmi.* P. pārdzīvojums. P. smaids. □ It kā atkratīdamās no kādas pretīgas sajūtas, viņa nopurinājās un iesāka: «Tas bija šausmīgi. Es ierakos sniegā un tikko nesasalu ragā, bet nedrīkstēju pakustēties. Tanks atradās ļoti tuvu ..» Grīva 8, 74. .. šim vīram bija pretīga doma, ka zvejnieks var nodarīt ļaunu zvejniekam .. Kaijaks 4, 33. // *Tāds, kas, parasti ar savu izskatu, arī izturēšanos, izraisa (kādā) stipru nepatiku (par dzīvniekiem).* □ Istabas muša ir uzbāzīga, apnicīga, pretīga ar savu ložņāšanu pa visām malām un siekalošanos. Birznieks-Upītis V, 267. Atskan histēriski smiekli, kas negaidot pāriet spalgās vaimanās. .. tās ir hiēnas, pretīgi dzīvnieki ar lielu galvu un glūnīgām acīm .. Ērgle 3, 77. Tīklos iepinies arī jūras velns — pretīga zivs ar mil-

zīgu galvu un spārniem līdzīgām spurām. Talcis 7, 120.

2. *Tāds, kas izraisa ļoti nepatīkamas, nevēlamas sajūtas.* P. ēdiens. Pretīga garša. Pretīga smaka. □ Tija iedzēra no tējas glāzes malku pretīgā šķidruma, noskurinājās .. Purs 4, 330. Smalkā, pretīgā svilpienā kliedza kāds vientuļš nakts putns. Bels 2, 61. Ferdinands izspļāva sakošļāto zivs gabalu un piecēlās. «Nevaru . . .» viņš teica un sniedza ēdamo Kasparam. «Pretīgi.» Līvs 2, 48.

3. *Ļoti slikts, ļoti nevēlams (par laikapstākļiem).* P. lietus. Pretīga migla. □ Citreiz svilināja saule, citreiz lija lietus un zēģelēja pretīgs vējš, debesis juka kopā ar zemi. Skujiņš 7, 91. // *Tāds, kad ir ļoti slikti, ļoti nevēlami laikapstākļi (par laikposmu).* Pretīga lietaina diena. P. rudens.

4. novec. *Tāds, kas pretojas (kam), kas nav vienis prātis (ar ko).* □ Langarts: Cik kairinoša tu atkal esi! — Laima: Nenāciet man tuvu! — Langarts: Tu būsi pretīga! (Grib viņu noskūpstīt.) — Laima: Nost! Nost! Aspazija 3, 281.

5. novec. *Pretējs (2).* □ . . starp viņu [Pēteri] un šo bezsirdīgo skaistuli tik daudz sveša, neradnieciska, pretīga, nesaplūstoša . . . A Deglavs 1, 238. . . tik ļoti viņai vajadzīgs cilvēks, tuvs draugs, lai palīdzētu salauzt vientulības sprostu, kas kaut kā nejēdzīgi, visam viņas raksturam pretīgi un nepanesami sapinies ap viņu. Sakse 7, 133.

pretīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Negatīvs psihisks (emocionāls) stāvoklis, kam raksturīga stipra nepatika (pret ko).* □ . . viņš aprakstītajās papīra lapās skatījās ar neslēptu pretīgumu un pat šausmām — viņam nu būs dažu labu stundu jānoņemas, lai šos papīrus pārrakstītu skaidrā rokrakstā . . J Kalniņš 8, 119. Pēc brīža viņa atgriežas un ar neslēptu pretīgumu pabīda uz priekšu Mišelu: «Saņemiet, tas pats jau būs!» Indrāne 6, 309.

2. *Ļoti nepatīkamu, nevēlamu sajūtu kopums.* P. pret degvīnu. □ Spirtotais portvīns bija stiprs, bet negaršīgs, saldeni sājš un kabatā sasilis, taču viņš nesajuta pretīgumu, tāpat kā nesajuta tīksmi. Ezera 9, 135.

3. *Vispārināta īpašība → pretīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Liekulīga smaida p.

4. *Vispārināta īpašība → pretīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vīna garšas p.

5. *Vispārināta īpašība → pretīgs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

pretim. *Sk.* pretī.

pretim-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais virzās kam pretī, pretējā virzienā vai atrodas kam pretī.* Pretimbraucējs. Pretimstāvētājs.

2. savienojumā ar verbu, parasti divd. formā. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā darbība noris, darītājam virzoties kam pretī, pretējā virzienā vai ka nosauktajā stāvoklī kāds atrodas kam pretī.* Pretimbraucošs. Pretimbraukdams. Pretimnākot.

pretimbraucējs, -a, v.; **pretimbraucēja,** -as, s. *Cilvēks, kas brauc (kādam) pretī, pretējā virzienā.* □ Ceļš pagriezās asā leņķī, kāds pajūgs brauca pretī, viņiem vajadzēja apklust. Kad pretimbraucējs bija pabraucis garām, Marta ierunājās pirmā. Lācis 4, 355. Egle nodzēsa lielās [automobiļa] ugunis, lai neapžilbinātu pretimbraucēju. Birze 5, 73. Autobusa pieturas vietā Vītols nokļuva laikus. . . Labāk lai pagaidīja un panīka pretimbraucējs nekā cieminš. Kalndruva 2, 89.

pretimbraucošs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas brauc (kam) pretim, pretējā virzienā (par transportlīdzekļiem).* □ Akermanis iznāca no kabīnes un acīm sameklēja pretimbraucošā kuģa ugunis. «Diezgan tālu. Ceļš nebūs jāgriež . . .» viņš norūca. Lācis 15, 351. . . kad ceļa līkumā parādījusies pretimbraucoša mašīna, viņš, gribēdams izvairīties no sadursmes, strauji griezis pa labi. Dripe 2, 168. // *Par cilvēkiem.* □ . . [velosipēdists] nebēdīgi māja pretimbraucošajiem šoferiem . . Pad J 60, 110, 3.

pretimnācējs, -a, v.; **pretimnācēja,** -as, s. *Cilvēks, kas nāk (kādam) pretī, pretējā virzienā.* Palaist pretimnācēju garām. □ Pa Brīvības bulvāri no Iekšrīgas puses, irdamies cauri pretimnācēju straumei, steidzās kāds kungs . . Rozītis III, 7. Bija jau liela gaisma, kad Ģirts, tuvojoties krustcelēm, pamanīja divus pretimnācējus — puisi un meiteni. Dripe 2, 51. Lēni soļodams uz priekšu, gandrīz saskrējos ar kādu pretimnācēju. Tā bija Rasma. Bendrupe 2, 168.

pretimnācīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretimnācīgi;** reti. *Pretimnākošs (2).* □ Ļoti palīdz skolotāju saprotošā, pretimnācīgā attieksme. Pad J 78, 212, 4.

pretimnākošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretimnākoši. 1.** *Tāds, kas nāk (kādam) pretī, pretējā virzienā.* □ Man vajadzētu tagad smieties, kaut ko jautri dziedāt un pie sētas uzcelt sniegavīru, noskūpstīt visas pretimnākošās meitenes un būt laimīgam. Lukjanskis 1, 82. // *Tāds, kas brauc (kādam, kam) pretī, pretējā virzienā (parasti par transportlīdzekli); pretimbraucošs.* P. vilciens.

2. *Tāds, kas ir atsaucīgs, izpalīdzīgs (kādam); tāds, kas atbalsta (kādu).* □ Cik tik vien vīrs var būt jauks pret savas sievas draugu, viņš bija bijis laipns un pretimnākošs . . Brigadere 3, 402. Pretimnākošus šoferus es dziļi cienu un bez vārda runas atzīstu, ka viņi ir ārkārtīgi jauki cilvēki. Lagzdiņš 3, 145. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ . . cilvēki ārstējami ne tikai ar zālēm, bet vienlīdz ar iejūtību, pretimnākošu attieksmi, ar dzīvespriecīgu humoru. Sports 79, 70, 2.

pretimnākot. *Nākot (kādam) pretī, pretējā virzienā.* □ Viņi [jaunieši] satikās katru rītu, satikās pretimnākot vienā un tai pašā vietā. Saulītis 6, 63.

pretimnākšana, -as, s. *Atsaucība, palīdzība (kādam); atbalsts (kādam).* Izrādīt pretimnākšanu. Pateikties par pretimnākšanu. □ Darbā pret mani izturējās ar lielu pretimnākšanu. Steidzamības kārtā izgādāja ceļazīmi uz dien-

vidiem, uz atpūtas namu. Ezera 15, 149. pārn. Mūsu dienās, kad ir tik daudz sporta veidu, neolimpiskajam regbijam bija grūti cerēt uz lielu pretimnākšanu. Liesma 76, 12, 20.

pretimņēmējs, -a, v.; **pretimņēmēja,** -as, s.; arī **pretiņēmējs,** -a, v.; **pretiņēmēja,** -as, s. *Cilvēks, kas ko ņem no kāda pretī.* □ Kad skroderis iesāka, tad žūpoja caurām dienām .. Darba nesēji nāca un gāja, bet pretimņēmēja nebija. Sudrabu E 3, 164.

pretimperiālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretimperiālistiski.** *Vērsts pret imperiālismu; antiimperiālistisks.* Pretimperiālistiskā cīņa. □ Pasaules sociālisma sistēma ir visas pretimperiālistiskās frontes galvenais spēks. Pad J 70, 218, 2.

pretimplūstošs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas virzās, plūst (kādam) pretī, pretējā virzienā.* □ Pa gabaliņam viņai tomēr izdodas pierunāt to [brāli] kājām iet. Un tad viņa nopūlas ieinteresēt to par pretimplūstošo drūzmu, karogiem un mūziku. Upīts 18, 85.

pretimsēdētājs, -a, v.; **pretimsēdētāja,** -as, s.; arī **pretīsēdētājs,** -a, v.; **pretīsēdētāja,** -as, s. *Cilvēks, kas sēž (kādam) tieši pretī, pretējā pusē.* □ Bauska piecēlās un ilgi skatījās pretimsēdētāju sejās. Sakse 7, 290. Vēl vienu attēlu pasniedz pretīsēdētājas roka .. Cīņa 66, 44, 4.

pretimsēdošs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas sēž (kādam) tieši pretī, pretējā pusē.* □ Pie netīra galda sēdēja .. sieviete un, .. blenzdama pretimsēdošajā ūsainajā vīrietī, .. dziedāja piesmakušā balsī .. Dinere 10, 11.

pretinde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Viela, kas novērš, vājina indes iedarbību.* □ Alkohols uzskatāms par pretindi bīšu indei. Tas lietojams sadzeltu mājlopu — govju un zirgu — glābšanai. DD 66, 12, 29. Uzbeku zinātnieki ieguvuši pretindi, kuru var lietot pret dažādu visindīgāko čūsku kodieniem. Ves 74, 10, 22. pārn. .. viņu cieši saņēma savā varā Einšteins un angļu valoda. Tās bija galvenās pretindes, kurām vajadzēja iznīdēt jebkādus mīlestības dīgļus. Jansons 3, 285.

pretinieks, -a, v.; **pretiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Cilvēks, kura darbība, rīcība, nostāja ir naidīga (kādam), vērsta pret (kādu); cilvēks, ar ko ir naidīgas attiecības, interešu pretstati.* Šķiriskais p. // *Cilvēks, kam ir pilnīgi pretējs viedoklis, uzskati, nostāja (piemēram, strīdā, polemikā); cilvēks, kam ir iebildumi, aizspriedumi (pret ko).* Ideoloģiskais p. □ Māris: Manam projektam, diemžēl, daudz pretinieku. Daudzi speciālisti to kategoriski noraidīja. Zālīte 3, 25. .. pretinieks [Emīlam] Dārziņam [polemikā laikrakstā] bija spēcīgs, tāds, kas šai neklātienes goda tiesā prata atrast un pielietot asas argumentu pātagas .. Stankevičs 3, 148. No pretiniekiem pa laikam mēdz baidīties tikai vāji raksturi, stiprie pēta citu uzskatus un pasmejas par viņu jokiem. Saulītis 12, 277. // *Tas, kas nevēlami iedarbojas (uz ko).* □ Daudzi zinātnieki uzskata, ka ķīmiskie insekticīdi, iznīcinādami kaitēkļu dabiskos pretiniekus, pastrādā vairāk ļauna nekā laba. Zin T 67, 1, 12. Sportistu vienīgais pretinieks varēja būt saule, kas beidzot pilnīgi bija izkliedējusi lietus mākoņus. Sports 62, 59, 1.

2. mil. *Tas (piemēram, karavīrs, karaspēks), ar ko cīnās (karā, bruņotā sadursmē).* Pretinieka spēki. Pretinieka pozīcijas. Apturēt pretinieku. □ Iebrukuma loks nu bija pārrauts. Vajadzēja mazliet atrauties no pretinieka, atrast izdevīgu pozīciju un tad sākt kauju. Lācis 15, 255. .. nelielais Brestas cietokšņa garnizons 29 dienas atsita neskaitāmus pretinieka uzbrukumus. Samsons 1, 15. «Beļģija nebija pretiniece [fašistiskajai Vācijai], bet Francija padevās pāris nedēļās.» Grīva 7, 61.

3. *Cilvēks, cilvēku grupa, ar ko cīnās (sadursmē, kautiņā u. tml.).* □ Kaušļi saķērās ciešāk .. Katrs centās nogāzt savu pretinieku. Arājs-Bērce 1, 121. Dūre tā kā sieksta, Pirksti — tapas melnas: Vendem Vēju ciemā Pretinieka nav! Vanags 12, 70. Milzis, pretinieku ieraudzījis, zaimodams bļauj: «Knēveli, vai ir dūšas cirsties?» LTP 394. pārn. Strausi bija bīstams pretinieks daudziem zvēriem, tik spēcīgs bija to kājas spēriens. Lielais 5, 121.

4. *Cilvēks, cilvēku grupa, kas ir jāpārspēj (kādam) sporta spēlē, sporta sacensībās u. tml.* P. Eiropas čempionātā. Finālspēles p. Raidīt bumbu pretinieka vārtos. □ Kad sportists pārkāpj hokeja laukuma apmali, viņš nokļūst aci pret aci ar pretinieku .. Zv 75, 5, 17. Pats sev viņš labu labā sabiedrība. Pretinieka šahā vecītim nav. Viņš spēlē pats ar sevi. Rinkule 5, 92.

pretīņēmējs. *Sk.* pretimņēmējs.

pretīrunāšana, -as, s.; parasti vsk. *Runāšana, kurā izpaužas iebildumi, pretējas domas.* □ Lielīšanās bija pirmā dzēruma stadija. Otrajā stadijā pretīrunāšana noveda pie trauku dauzīšanas un kautiņa. Ērgle 4, 37.

pretīsēdētājs. *Sk.* pretimsēdētājs.

pretisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretiski;** novec. **1.** *Pretējs (2).* □ Mainīgas, pretiskas sajūtas grieza kā skaidu atvarā. Pat miegs naktīs bēga ... cilvēks pavisam līdzsvaru varēja zaudēt ... Upīts VII, 513. Šī laika dzīve prasta, dzejai pretiska. ME III, 387.

2. *Pretīgs.* □ «Naciozofiem» [buržuāziskajiem filozofiem] ir pretisks jebkurš kompromiss ar racionālismu. Vēstis 79, 8, 32.

pretistaba, -as, s.; etn. *Dzīvojamās ēkas vienā galā atdalīta, parasti neapkurināma, telpa (pārtikas un iedzīves piederumu glabāšanai).* □ Nama gals ar pretistabu .. radīja saimniecības izskatu. ME III, 388. Tur [dzimtajā mājā] nekas liels nebija mainījies, vecīši tāpat mitinājās saimniekmājas pretistabā .. Stankevičs 4, 87.

pretišķība, -as, s. **1.** *Pretstats (2).* □ Bez konflikta un kolīzijas, bez pretišķību un pretrunu cīņas un sadursmes nevar būt literāra darba. Lit M 58, 39, 3. Cilvēks nevēlas būt tāds kā visi, grib saglabāt savu individualitāti un reizē negrib arī krasi atšķirties no citiem .. Tās ir divas pretišķības .. PL Siev 80, 2, 22.

2. *Pretruna (1).* Šķiru pretišķības. □ Pamazām Agnesei acis kļūst redzīgas, arvien skaidrāk viņas saskata sociālos kontrastus un pretišķības, ar ko tik bagāta buržuāziskā sabiedrība .. Behmane 1, 106. Blaumanis nekur saimniekus un kalpus pēc to sociālā stāvokļa nepadara līdzīgus. Bet Blaumanis arī nemēģina kaut cik dziļāk atklāt viņu sociālās pretišķības. Viņa izpratnē kā vienā, tā otrā pusē vajag krietnus cilvēkus, un viss būs kārtībā. J Kalniņš 1, 341.

pretišķīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretišķīgi.** *Pretējs (2); arī pretrunīgs.* Pretišķīgas intereses. Pretišķīgi uzskati. □ ..[rakstnieku] interesē pretišķīgais cilvēku raksturos un likteņos, tā paradoksalitāte .. Kritikas g 75, 117.

pretišķs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretišķi.** *Pretišķīgs.* □ Visas parādības dabā ir pretišķu spēku panākums. ME III, 388. Pierē [Andram] ievilkusies dziļa grumba, droši vien viņa galvā vērpās vesels pretišķu domu virpulis. Upīts 9, 558. ..jaunstrāvnieku skaļās polemiskās cīņas ar vecstrāvniekiem ap šo lugu [Zūdermaņa «Godu»] jo spilgtāk parādīja divas pretišķās, nesaskaņojamās naidīgās ideju nometnes tautas literatūrā un pašā tautā. Cīņa 60, 308, 4.

pretizlūkošana, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, pasākumi, kas ir vērsti pret pretinieka izlūkdienestu, izlūku, diversantu darbību.* Pretizlūkošanas dienests. □ Ņemot vērā M. Ziediņa vācu valodas zināšanas, 1944. gada augustā viņu piekomandē 3. triecienarmijas pretizlūkošanas nodaļai. Liesma 75, 5, 1. ..pusgada laikā te [Kurzemē] bija stingri nostabilizējusies vācu armijas aizmugure un izstrādāta .. pretizlūkošanas un pretpartizānu° cīņas sistēma. Samsons 2, 467.

pretizlūks, -a, v. *Pretizlūkošanas dienesta darbinieks.*

pretjautājums, -a, v. *Jautājums, ko izsaka kā atbildi uz kādu jautājumu.* □ «Elza, es tevi tik ļoti mīlu! Apsoli, ka tu arī mani mīlēsi!» ..Es atbildēju ar pretjautājumu: «Vai tu manis dēļ lēktu ezerā?» Zālīte 5, 74. «..[šofera] tiesības man ir.» — «Un tu vari braukt?» — «Uz kurieni?» Ēvalds atbildēja ar pretjautājumu. Saulītis 12, 99. Grūti atbildamiem jautājumiem allaž vajag aizsteigties priekšā ar pretjautājumu. Tā arī ir sava dzīves gudrība. Ezera 2, 195.

pretjons, -a, v.; fiz. *Jons, kura lādiņa zīme ir pretēja (piemēram, koloīda daļiņas, elektroda) virsmas lādiņa zīmei.*

pretkājnieku, ģen., nelok.; mil. *Tāds, kas ir paredzēts cīņai ar pretinieka kājniekiem.* P. aizsprostojums. P. šķērslis. P. mīna.

pretkara, ģen., nelok. *Vērsts pret karu, tā izraisīšanu.* P. demonstrācija. P. noskaņojums. □ Vispasaules miera piekritēju kustība pastāv jau trīs gadu desmitus un šajā laikā tā izveidojusies par visplašāko vispārdemokrātisko sabiedrisko pretkara kustību .. Zv 81, 10, 2. Plašs dzīves parādību loks paveras krājuma lappusēs: dzimtenes mīlestība, varonība, bērnības atmiņu pavediens, pretkara tēma .. Jaun Gr 67, 7, 11.

pretklepus, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē klepu.* □ Šis mokošais klepus ir ienaidnieks, un mēs ar to cīnāmies: vislabāk ar pretklepus pulveri, bet citreiz ne mazāk sekmīgi ar veco, pārbaudīto mājas līdzekli — sagrauzdētu cukuru. Ves 70, 10, 12.

pretkomunisma, ģen., nelok. *Pretkomunistisks.*

pretkomunistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretkomunistiski.** *Vērsts pret komunistisko teoriju un praksi; antikomunistisks.* Pretkomunistiska propaganda.

pretkorozijas, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš koroziju.* P. materiāls. P. pārklājums. P. laka. P. apstrāde. □ Apstrādājot papīru ar dažādām ķīmiskām vielām, var iegūt ļoti labu metālu aizsargmateriālu. Šāds papīrs izdala pretkorozijas vielu tvaikus, kas tad arī aizsargā metālu no rūsēšanas. Zin T 62, 9, 43. Neorganiskās ķīmijas institūts organizē īpašu konstruktoru biroju, kas nodarbosies ar pretkorozijas līdzekļu tehnoloģiju .. Zv 80, 4, 2.

pretkožu, ģen., nelok. *Tāds, kas iznīcina kodes, aizsargā pret kodēm.* P. līdzeklis.

pretkrampju, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš krampjus.* P. līdzekļi. □ ..pat vismazākais apdegums var kļūt par stinguma krampju dīgļu ieejas vārtiem. Nekādā ziņā nevajag izvairīties no pretkrampju seruma ievadīšanas. Ves 64, 12, 9.

pretkrusas, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš krusu, tās iedarbību.* P. aizsardzība. □ Uzbekijā, Tadžikijā .. un Krimā izveidoti pretkrusas dienesti, kuri aizsargā vairāk nekā četrus miljonus hektāru vērtīgu lauksaimniecības kultūru .. Lauku Dzīve 78, 12, 22. Spēcīgas pretkrusas zalves stājās ceļā stihiskajai nelaimei. Rīgas B 74, 293, 7.

pretķīmisks, -ais; s. -a, -ā; mil. *Tāds, kas ir paredzēts aizsardzībai pret ķīmiskajiem uzbrukumiem, ķīmisko ieroču iedarbības novēršanai.*

pretledus, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš ledus iedarbību.* P. ierīce. □ Tralera korpuss kniedēts un metināts, ar pretledus pastiprinājumu. Zin T 65, 11, 28.

pretleņķis, -ķa, v.; mat. *Leņķis, kas daudzstūrī atrodas pretī citam šī daudzstūra leņķim vai malai.* Paralelograma pretleņķi.

pretlidaparātu, ģen., nelok.; mil. *Tāds, kas ir paredzēts cīņai ar pretinieka lidaparātiem.*

pretlīdzeklis, -ļa, v. *Līdzeklis, ko izmanto (kā nevēlama) novēršanai.* Apledošanas p. Aizdegšanās p. Ērču p. □ Mūsu dienās .. pret daudzām slimībām ir atrasti iedarbīgi pretlīdzekļi, kurus ražo farmaceitiskā rūpniecība. Ves 63, 8, 12. Ziemāju izsalšanas iespēju mazināšanai vai novēršanai lietderīgi vairāki dažādos virzienos darbojošies pretlīdzekļi. Apsīts 1, 389.

pretlikumība, -as, s. *Vispārēja īpašība → pretlikumīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ «..sēde būs atklāta, lai jūs visi redzētu, ka te nav nekādas pretlikumības, bet viss norit saskaņā ar instrukcijām ..» Fimbers 1, 66.

pretlikumīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretlikumīgi.** *Tāds, kas neatbilst likumam; nelikumīgs.* Pret-

likumīga rīcība. □ Lielas rūpes viņam ar brāli. Pilnīgi pretlikumīgi noņemts zaldātos, lai gan pēc likuma vajadzēja iet viņam, Pēterim, tam jaunākajam. Upīts 9, 93.

pretlokācijas, ģen., nelok.; mil. *Tāds, kas traucē, neļauj uztvert objektu ar radiolokācijas ierīcēm.* P. maskēšanās. P. pārklājums.

pretmala, -as, s.; mat. *Mala, kas daudzstūrī atrodas pretī citai šī daudzstūra malai vai šī daudzstūra leņķim.* Četrstūra pretmalas.

pretmarksistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretmarksistiski.** *Tāds, kas ir vērsts pret marksismu; tāds, kas ir pretrunā ar marksismu; antimarksistisks.*

pretmetains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretmetaini;** pareti. *Pretmetīgs.* □ Laikam režisors .. šo lomu [klibu vecīti] bija iedalījis, lai pārbaudītu jaunā aktiera spēju iejusties viņa staltajam augumam pavisam pretmetainā tēlā. Zv 66, 7, 17.

pretmetīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretmetīgi.** *Tāds, ko veido pretmeti; tāds, kas rada pretmetu.* P. raksturs. □ Dzejnieks .. notēlo nakts izpriecas vasarnīcā un pretstatā tam zvejnieku izmisīgo cīņu ar vētru jūrā .. Tādējādi ar pretmetīgu ainu izkārtojumu dzejnieks spilgti notēlo asās pretrunas kapitālistiskajā iekārtā. Valeinis 1, 110. Viņa [cilvēka] ētiski estētiskā uztvere, viņa vērtību pasaule veidojas it kā no atsevišķām saliņām — nošķirtām un bieži pretmetīgām. Lit M 82, 10, 4.

pretmets, -a, v. *Pretstats (2).* □ ..pēdējo dienu smagums izlādējās savā pretmetā — vieglprātīgā pārgalvībā .. Sakse 6, 176. Ēna — tas ir saules pretmets. Birze 4, 168. Un tikai debesis pretmetā ezera trauksmainajai kustībai šķita stingas, bezkaislīgas un ļoti tālas. Ezera 7, 134.

pretmīla, -as, s. *Mīla, kas izraisās cilvēkā, kuru kāds mīl; pretmīlestība.* □ ..es varēju mīlēt un varēju cerēt uz pretmīlu. Lukjanskis 3, 32. ..mīlestība dzīvo un plaukst tikai pretmīlas, uzticēšanās, garīgas tuvības atmosfērā. Hor 76, 1, 29. pārn. Lilitu Bērziņu pazīst daudzi. Pazīst un mīl, kā vien skatītājs caur tēlu var mīlēt tā radītāju. Tā nav mīla, bet pretmīla .. degsmei, ko Lilita Bērziņa atdevusi skatuvei — tātad skatītājam. Māksla 60, 2, 36.

pretmīlestība, -as, s. *Mīlestība, kas izraisās cilvēkā, kuru kāds mīl.* □ Kur nav pretmīlestības, tur veltīgi cīnīties par savu mīlestību. J Kalniņš 1, 404. ..mīlestības alga ir pretmīlestība. Hor 76, 1, 29.

pretmīna, -as, s.; mil. *Mīna, ar ko veido šķērsli pieejai pie aizstāvēšanās būvēm.*

pretniecība, -as, s.; parasti vsk.; novec. *Pretinieku kopums.* □ «Tautas pagājības noklusēšana mūsu [jaunlatviešu] pretniecībai šķiet tikpat svarīgs uzdevums kā pazemības pātaru iemācīšana.» J Kalniņš 9, 141.

pretnieks, -a, v.; **pretniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; novec. *Pretinieks.* □ «Ar pagaro bārdu un acu dedzību viņš [Kronvalda Atis] man šķita kā mūsu sentēvu vaidelotis, kas ar savu vārda spēku spēj niknākos pretniekus sadragāt ..» J Kalniņš 9, 232.

pretnikotīna, ģen., nelok. *Vērsts pret smēķēšanu.* □ Sporta bāzē mājvieta ir atradusies arī pretalkohola un pretnikotīna biedrībām. Sports 81, 162, 3. Lietuvas kardioloģijas centrā Kauņā atvērts pretnikotīna terapijas kabinets .. Rīgas B 80, 143, 6.

pretnis, -ņa, v.; **pretne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Pretstats (2); tas (tāds), kas ir (kādam) pretējs, kas dara (ko) pretēju.* □ Melnais bruņinieks uzveduma ietvaros eksistē kā reāls spēks .. Viņš ir pretnis — Raiņa tēlotās pasaules svarīgs aspekts .. Lit M 78, 17, 10. Rainis liek Totam pretnim būt — pretim stāvot, gaismu raidīt, no kontrasta pozīcijām aplūkot, par jaunu ieraudzīt. Dzene 5, 39.

2. v.; tehn. *Rīks, ar ko balsta, pietur lāgojamo detaļu.*

pretnostādījums, -a, v. *Pretnostatījums.* □ ..A. Upīts savos satīriskajos rakstos, novelēs un dzejā bieži vien «pārcilvēkus» nostāda iepretī «glupajai» tautai. Pretnostādījuma paņēmieni atkarībā no žanriem var būt dažādi. Valeinis 1, 208. Kompozicionālajā uzbūvē [vitrāžās] pasvītrots galveno laukumu pretnostādījums gaismas un krāsu attiecībās, uzsvērta simetrija. Tēl M 57, 214.

pretnostatījums, -a, v. *Pretstatījums.* □ Tas ir jautājums par tradicionālā un novatoriskā virziena pretnostatījumu mākslā. Dzene 4, 129. ..Stendera vārdnīcā latviešu teksts iespiests latīņu burtiem, bet vācu teksts gotu burtiem; šādā veidā latviešu un vācu teksta pretnostatījums ir labāk uztverams. Jaun Gr 61, 1, 45. «Ainava ar kokiem» ir viena no raksturīgākajām [gleznotāja] .. ainavām. Izsvērtie tumšo un gaišo laukumu pretnostatījumi piesātināti krāsu niansēm .. Zv 59, 13, 17.

pretnostatīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Pretstatīt.* □ Pastāvošajai buržuāziskajai sabiedrībai Markss pretnostata nākošo, patiesi cilvēcisko sabiedrību, cilvēku attiecību izkropļojumiem — patiesi cilvēciskas attiecības. Liesma 70, 2, 16. Šovs aktrisē [S. Kempbelā] saskatījis arī savas dzīves sātanu un tādēļ ar visu patieso dievināšanu palicis pie savas laulātās «kāpostgalvas» Šarlotes, tā pretnostatīdams praktisko sievu daiļajai rozei. Dzene 4, 98. Savā laikā par .. [dzejnieka] pirmajām publikācijām un grāmatu .. presē izvērsās vesela polemika. Tika meklēts, kam viņu pretnostatīt, dzejnieks tika sludināts par vesela ētiska un estētiska virziena pārstāvi. Lit M 81, 4, 7.

pretnošuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Šuve, ko veido divas nošuves no pretējām pusēm.* □ Tieši pretī sadiegtajai vietai no kreisās puses pievieno rāvējslēdzēju un piediedz gar abām malām. Piestrādā ar pretnošuvi .. Kalniņa 1, 167.

pretoriānis, -ņa, v.; vēst. *Senajā Romā — ķeizara, karavadoņa miesassargs; imperatora gvardes karavīrs; karavīrs karaspēka vienībās, kas aizsargāja Romu, tās provinces.*

pretorijs, -a, v.; vēst. **1.** *Senajā Romā — vieta (karaspēka nometnē), kur atradās pre-*

tora, vēlāk karavadoņa telts; pretora, vēlāk karavadoņa mītne.

2. *Senajā Romā — provinces pārvaldnieka mītne.*

pretors, -a, v.; vēst. *Senajā Romā — amatpersona, kas realizēja augstāko tiesas varu un atbildēja par iekšējo kārtību; arī provinces pārvaldnieks.* □ Tieši Dionīsa svētku laikā .. sudrabā mirdzošas jātnieku kohortas pavadībā ieradās provinces pretors .. Skujiņš 7, 142.

pretoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. **1.** *Aktīvi darboties pretī (varmācīgai darbībai, rīcībai); atvairīt, atsist (piemēram, pretinieka uzbrukumu).* P. ienaidniekam. □ Strādnieki pretojās, un uz zaldātiem sāka birt akmeņi .. Arājs-Bērce 1, 128. Bende sagrāba mani aiz apkakles. Es pretojos, bet tad dabūju tādu belzienu pa kaklu, ka acīs man satumsa. Kurcijs 4, 311. Aija lūko izrauties no viņa skāvieniem, taču pretošanās kļūst aizvien vājāka — un viņa arī vairs nelūko pretoties .. Lit M 58, 30, 3. Pie kāda ceļu krustojuma ienaidnieks pretojās sevišķi sīksti, cenzdamies to noturēt par katru cenu. Hitlerieši vairākkārt devās pretuzbrukumos. Zv 75, 6, 7. // *Ar spēku turēties pretī, nepadoties (par dzīvnieku).* □ Viņš [zēns] reizēm vilka to zemūdens milzi [līdaku] tuvāk laivai, reizēm atkal palaida svabadāk. Nokausēt vajadzēja. Tikai tad, kad juta, ka neredzamais zvērs vairs tā nepretojas, sāka uztīt auklu. Vāczemnieks 1, 32.

2. *Darboties pretī (piemēram, kāda gribai); nepakļauties (kādam, kam); nepiekrist (kādam, kam).* □ ..lai nu Prātnieks grieza kā griezdams visus mērnieku darbus par labiem, tad tomēr daudz malēji [dzirnavās] viņam cieti pretojās .. Kaudzītes 1a, 259. «Izlikti [no mājām],» Silabriedis nobeidza. «Jā, Grobiņa tēv, nu izgājām bez kāda naida. Diezgan esam pretojušies.» Blaumanis 6, 106. Alfrēds Jaunušans kādreiz ir runājis par to, cik augstu viņš vērtē cilvēku spēju pretoties visnežēlīgākajam liktenim .. Dzene 7, 90. ..divi jaunieši — Valda un Juris — tuvākajā laikā grib apprecēties. Bet tad pēkšņi Valda grib adoptēt Ivaru, kas zaudējis vecākus. Juris tam pretojas. J Kalniņš 1, 37. pārn. ..dzīves īstenība pretojas klasificējošām prāta konstrukcijām. Māksla 71, 4, 27. // *Nepakļauties (savam psihiskajam vai fizioloģiskajam stāvoklim), censties pārvarēt (to).* P. dusmām. P. nogurumam. P. miegam. □ Un visuvarenais cilvēks Nespēj šīm sajūtām pretoties .. Vācietis 7, 38. Bērnam ir aizvien tik liela dzīvot gribа, ka viņš gulēšanai pretojas kā nāvei, tik ilgi, kamēr miegs tam uzbrūk, pašam nemanot. Jaunsudrabiņš 4, 244. // *Censties pārvarēt (kādu vides apstākļu, norišu iedarbību).* Jūrnieki pretojas vētrām. P. aukstumam. // *Būt tādam, kas novērš slimību (par organismu).* □ Lai mūsu organisms spētu pretoties jebkurai slimībai, tam jābūt nodrošinātam ar pilnvērtīgām olbaltumvielām un vitamīniem. Ves 81, 1, 4. Samazinās [vecumā] arī organisma spējas pretoties jaunām slimībām, un arvien jūtamākas kļūst jaunības un spēka gados iegūto slimību, traumu un stresa stāvokļu sekas. Ves 82, 1, 16.

3. parasti 3. pers. *Būt tādam, kas nereaģē (uz ārēju fizikālu, ķīmisku iedarbību) — piemēram, par vielām, priekšmetiem.* □ Pretoties laika kaprīzēm šīm [fosfātu] krāsām palīdz tas apstāklis, ka, uzklātas uz būvmateriāla virsmas, tās reaģē ar virsmu un veido porainu pārklājumu .. Zin T 81, 10, 4.

pretpadomju, ģen., nelok. *Vērsts pret padomju iekārtu.* P. propaganda. □ Strēlnieki bija izšķirošais spēks kreiso eseru dumpja sagrāvē Maskavā 1918. gada 7. jūlijā, viņi piedalījās pretpadomju dumpja likvidēšanā Jaroslavļā, Ribinskā .. D kal 78, 209. Ārpolitisko attiecību laukā jaunā valdība visādi veicināja draudzīgu attiecību nostiprināšanos ar Padomju Savienību, kas atbilda latviešu tautas centieniem, anulējot visus buržuāziskās valdības noslēgtos pretpadomju līgumus. Lit M 81, 29, 2.

pretpakalpojums, -a, v. *Pakalpojums, ko veic kāda cita pakalpojuma ierosmē.*

pretparazītu, ģen., nelok. *Tāds, kas iznīcina parazītus.* P. līdzeklis.

pretpartizānu, ģen., nelok. *Vērsts pret partizāniem.* P. cīņas paņēmieni. P. akcija. P. operācija.

pretpasākums, -a, v. *Pasākums, kas ir vērsts (pret ko).* Pretpasākumi pret epidēmijām. □ ..PSRS Ministru padome vai cits kompetents orgāns var noteikt pretpasākumus pret šo valsti, tās mantu vai šīs valsts pārstāvi. Civilpr k 1, 239. Varšavas līguma valstu organizācija bija pretpasākums kapitālistisko valstu izveidotajām agresīvajām militārajām organizācijām .. Fogels, Grīnbergs 1, 51.

pretpierādījums, -a, v. *Pierādījums, ar ko atspēko kādu citu pierādījumu.* □ Agnese nedabūja izteikt arī to pretpierādījumu, ka Grundonis taču ir Ernas Bērziņas vistuvākais draugs .., nekas nevar būt muļķīgāks un nereālāks par aizdomām, ka viņš būtu nodevis Ernu. Sakse 6, 375. Inita apjuka, nespēdama acumirklī izdomāt svarīgus pretpierādījumus. Lit M 67, 13, 6.

pretplāns, -a, v. *Plāns, kuru pieņēmis uzņēmums, ražošanas apvienība u. tml. un kurā ietverti augstāki rādītāji salīdzinājumā ar tiem uzdevumiem, ko apstiprinājusi augstāk stāvoša organizācija.* Pieņemt pretplānu. □ ..pretplāns ir rūpnīcas vai uzņēmuma kolektīva, arī veselas nozares «atbildes plāns» valsts plānam, it kā kolektīva sperts solis pretī valsts izvirzītajiem ražošanas uzdevumiem. Zv 74, 8, 2. ..devītās piecgades otrajai pusei raksturīga kustība par pretplānu izstrādāšanu un realizāciju, taču, kā zināms, pretplāni dzima jau trīsdesmitajos gados. Hor 75, 16, 13.

pretpoliomielīta [pretpoliomi-elīta], ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē poliomielītu.* □ Pretpoliomielīta vakcīna ir caurspīdīgs rozā nokrāsas šķidrums, kas satur nonāvētas vīrusa daļiņas. Ves 58, 1, 14. ..akadēmiķis Mihails Čumakovs .. izstrādāja oriģinālu metodi pret-

poliomielīta vakcīnas rūpnieciskajai ražošanai. Zv 75, 24, 2.

pretpols, -a, v. **1.** *Pols, kas ir pretējs dotajam polam.*

2. *Tas, kas ir pilnīgi pretējs (kam), pilnīgi atšķirīgs (no kā); pretstats (2).* □ Prieks un sāpes — tie jau ir tikai emociju pretpoli.. Klints 1, 168. ..katrai pozitīvai parādībai ir savi pretpoli, negācijas. Lit M 82, 11, 10. Viņš varēja būt trauksmains kā vētra un bezgala kluss un lirisks. Šie galējie pretpoli viņā vienmēr cīnījās. Teātris 75, 78.

pretpote, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Pote (1).* Malārijas p. Gripas p.

pretprasība, -as, s. **1.** jur. *Prasība, ko atbildētājs iesniedz pret prasītāju tai pašā lietā.* □ Atbildētājs ir tiesīgs līdz tiesas sprieduma taisīšanai celt pret prasītāju pretprasību, lai tā tiktu izskatīta kopā ar sākotnējo prasību. Civilpr k 1, 82.

2. *Prasība, ko izvirza kādas citas prasības ierosmē.* □ «Ja jūs [spiegu] atrastu manā vasarnīcā, domājat — es izietu sveikā? ..Bet man ir arī pretprasība.» A Grigulis 13, 434.

pretputekļu, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, mazina putekļu iedarbību.* P. maska.

pretradiācijas, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, mazina radiācijas iedarbību.* P. paslēptuve. P. vielas.

pretraksts, -a, v. *Raksts, kura saturs ir vērsts pret citu, parasti kritisku, rakstu.* □ ..uzbrukumi [avīzēs] Plaudi ļoti uztrauca, un sākumā viņš ar pilnu krūti ņēmās tos atspēkot. Bet drīz vien avīzes vairs neuzņēma Plauža pretrakstus.. Rozītis 3, 84. Laikrakstā.. parādījās ļoti asa viņa darbu kritika un viņa pretraksts netika ilgu laiku uzņemts. Zv d 68, 3, 43.

pretraķešu, ģen., nelok.; mil. *Tāds, kas ir paredzēts cīņai ar pretinieka raķetēm.* P. aizsardzība. P. sistēmas.

pretraķete, -es, dsk. ģen. -šu, s.; mil. *Raķete, kas ir paredzēta pretinieka raķešu iznīcināšanai.* □ ..parādē skatītāju uzmanības centrā ir jaunākās milzu pretraķetes. Rīgas B 65, 108, 2.

pretreakcija, -as, s. *Reakcija, ko izraisa kāda darbība, norise.* □ Dzejnieks asi, nervozi reaģēja uz visu, ko vien padzirda sliktu par dzimteni. Tādos brīžos viņā radās pretreakcija, galēji, satraukti spriedumi.. J Kalniņš 7, 479. ..pretreakcija bija momentāna, un, lietojot ieroci, viņš [milicis] šo bīstamo, bruņoto noziedznieku aizturēja. Cīņa 82, 44, 3.

pretreliģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretreliģiski.** *Tāds, kas vēršas, cīnās pret reliģiju; antireliģisks.* Pretreliģiskā propaganda.

pretrīcība, -as, s. *Rīcība, kas ir vērsta pret citu rīcību; rīcība, ko izraisa cita rīcība.*

pretruna, -as, s. **1.** filoz. *Mijiedarbība, kas piemīt, parasti krasi atšķirīgām, parādībām dabā un sabiedrībā un ir kustības, attīstības iekšējais cēlonis.* P. starp sociālismu un kapitālismu. Šķiru pretrunas. Pretrunas likums loģ. — *loģikas likums, saskaņā ar kuru divi pretēji vai pretrunīgi spriedumi nevar būt reizē patiesi.* □ V. I. Ļeņins norādīja, ka sociālistiskajā sabiedrībā antagonisms izzūd, bet pretrunas paliek. Lit M 60, 16, 3. Rainis skatījās uz pasauli dialektiski, dzīvi un cilvēkus viņš redzēja pretrunās un mūžīgā attīstībā, un to vajadzēja atspoguļot arī viņa tēliem. Dzene 3, 44. Viņa [Mikelandželo] mākslas mantojums ir ne tikai dižrenesanses augstākais sniegums, bet reizē arī laikmeta pretrunu atspulgs. Viņa dvēselē cīnās antīkā un kristīgā pasaule. Zv 75, 5, 25.

2. *Stāvoklis, kad kas (piemēram, izteikums, doma, rīcība) padara neiespējamu ko citu, ir nesavienojams ar ko citu.* P. secinājumos. Mocīties ar pretrunām. □ ..pretrunas filmas «Atbalss» novērtējumos izaugušas paviršības dēļ. J Kalniņš 1, 219. ..tā ir kluso dabu glezniecība, caur kuru mēs jūtam dzīvu un, gribētos teikt, veselu cilvēku. Veselu tādā nozīmē, ka viņa personība nav pretrunu plosīta. Nodieva 2, 194. ..mājas ļaudīm nevajadzētu.. slēpt no viesiem savu aizņemtību. Tas nebūt nav pretrunā ar pieklājību. Tavare 1, 65. // *Neatbilstība, nesaskaņa.* □ Jāzepa doma trauc pēc tādas dzīves, kur nebūtu šīs pretrunas starp ideālu un realitāti, kaut arī vajadzētu «visu dzīvi vērst». J Kalniņš 1, 269. Pamalēs gaisos skrien daudzkrāsainas trasējošo ložu svītras. Tās ir skaistas, bet nes nāvi. Kāda baisma pretruna! Vanags 14, 82. Ārvalstu likums [Padomju Savienībā] nav piemērojams, ja tā piemērošana būtu pretrunā padomju iekārtas pamatiem. Civilk 1, 323.

3. pareti. *Iebildums.* □ Tagad viņš [virsnieks] pirmoreiz īsti apjauta, ka viņš komandē rotu, ka viņa pavēlēm bez pretrunas paklausīs divsimt kareivju. Strāls 2, 163. Targals: Ko teici? Vai mēle tev tik vien priekš pretrunas? Es gribu, un ar to ir sacīts viss. Aspazija 3, 342.

pretrunība, -as, s.; parasti vsk. **1.** filoz. *Pretrunīgums (1).* Dabas norišu p.

2. *Pretrunīgums (2).* □ Briesmīgā vara šī fiziski niecīgā cilvēka [cara] rokās mani mulsināja ar savu pretrunību. Kurcijs 2, 245. Sarežģītāk ir ar terminu «tautība», jo tā nozīme laika gaitā ir mainījusies, un arī tagad tā lietošanā ir zināma pretrunība. Lit M 80, 42, 2.

pretrunīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretrunīgi.** **1.** filoz. *Tāds, kam piemīt pretruna (1), pretstatu attieksme.* □ Telpa un laiks ir pretrunīgi. Šis pretrunīgums izriet no matērijas un kustības pretrunīguma. Karpovics 1, 66.

2. *Tāds, kam piemīt pretruna (2).* P. raksturojums. Pretrunīgi secinājumi. Pretrunīgas liecības. □ ..atsauksmes [par izrādi] bija stipri pretrunīgas — gan sajūsma, gan auksta nolieguma duša. Dzene 1, 96. ..laiks rādījās šaubīgs, sinoptiķi deva pretrunīgas prognozes. Talcis 7, 281. Grenlandes pirmatklājēju liktenis tīts vēstures miglā, un tāpēc vēl šobaltdien šis temats ir daudzu pretrunīgu teoriju pamatā. Pad J 79, 162, 2. // *Tāds, kura izturēšanās veidā, rīcībā, runā ir pretrunas.* □ «Es pats esmu sev ienaidnieks. Esmu pretrunīgs un neapzinīgs. Vēroju brīžiem, ka manī dzīvo visi tie nabagie ļaudis, kuriem es piederu.» Kurcijs 4, 127. Dramaturgs apzināti necenšas lugā tēlotos cil-

vēkus rādīt ne labus, ne ļaunus, viņi ir pretrunīgi .. Hausmanis 3, 152.

pretrunīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** filoz. *Vispārināta īpašība → p r e t r u n ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sabiedrisko procesu p. □ Telpa un laiks ir pretrunīgi. Šis pretrunīgums izriet no matērijas un kustības pretrunīguma. Karpovics 1, 66. Cīņas vienojošā ideja pārvar nenoteiktību, svārstīgumu, pretrunīgumu. Māksla 74, 4, 28.

2. *Vispārināta īpašība → p r e t r u n ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. cilvēka izjūtu pretrunīgums ir sarežģīts un plaši diskutējams jautājums .. Kaijaks 5, 339. Dažkārt esmu izjutusi pretrunīgumu starp pedagogu .. prasībām un pusaudžu dabiskajām tieksmēm pēc kustību brīvības starpbrīžos. Ķiršķalne 1, 22. Atstājiet man pretrunīgumu manu! Bendrupe 3, 135.

pretsabiedrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretsabiedriski.** *Tāds, kas ir vērsts pret sabiedrības interesēm; tāds, kas ir naidīgs sabiedrībai.* Pretsabiedriska rīcība. P. nodarījums. □ .. ar žūpību saistīto pretsabiedrisko parādību apkarošanai pievēršama vislielākā uzmanība. Hor 79, 6, 34. Padomju dzīves veida nostiprināšana nav savienojama ar dažādām pretsabiedriskām parādībām — parazītismu, izlaupīšanu, mantrausību un citām. Cīņa 82, 112, 3.

pretsalnas, ģen., nelok. *Tāds, kas aizsargā no salnas iedarbības.* P. aizsardzība.

pretsāpju, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, mazina sāpes.* □ No čūsku indes izgatavotie ārstnieciskie preparāti izrādījušies par vienu no labākajiem pretsāpju un asinsapturēšanas līdzekļiem. Ves 76, 1, 19.

pretsitiens, -a, v. **1.** *Sitiens, ar kuru reaģē uz citu sitienu.* □ Viņa pirmie pretsitieni tūliņ iedvesa bijāšanu pretiniekiem. Lācis VI, 255. Viņš [bokseris] piecēlās un ieņēma parasto stāju. Sitiens! Pretsitiens! Sitiens! Pretsitiens! Sports 67, 204, 3. pārn. Skolēni, sajutuši viņā stingrību un attapību, necentās eksperimentēt ar disciplīnas pārkāpumiem. Jaunā skolotāja prata dot pretsitienu .. Brīdaka 2, 28.

2. reti. *Pretrieciens, arī pretuzbrukums.* □ .. priekšpostenis ziņoja, ka pa ievainotā partizāņa pēdām tuvojas pirmā vāciešu ķēde. «Komandieru padome» nolēma dot pretsitienu. Samsons 2, 492.

pretskats, -a, v. *Skats (uz ko) perpendikulāri (tā) priekšpusei.*

pretslēgums, -a, v.; el. *Slēgums, kurā ir pretēji slēgti barošanas avoti vai pusvadītāju elementi.*

pretsociālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretsociālistiski.** *Vērsts pret sociālismu.* □ .. valstīs, kas nostājušās uz sociālisma celtniecības ceļa, iekšējie pretsociālistiskie spēki .. zināmos apstākļos var aktivizēties .. Pad J 71, 62, 2.

pretsoļi, -u, vsk. pretsolis, -ļa, v. *Pretpasākumi.* □ Skotlendjards, pilnīgi dabiski, spēris pirmos pretsoļus: nodibinātas speciālas vienības nevēlamu ciemiņu tvarstīšanai un izolēšanai. Sports 66, 106, 3.

pretspars, -a, v. *Aktīvs pretuzbrukums (pretiniekam).* Izšķirošs p. □ Negaidīti spēcīgais pretspars, rokas granātu sprādzieni un brāzmainais lēciens uz priekšu samulsināja ienaidnieku. Lācis 15, 255. Portugāļi nebija turējuši par vajadzīgu paņemt līdzi ieročus, tāpēc viņi nevarēja dot uzbrucējiem pretsparu. Lielais 3, 148. Vācu uzbrukumam dots spēcīgs pretspars, nav vairs jābaidās, ka tas aizsniegs šo seno pilsētu [Jaroslavļu] .. Brutāne 8, 8. // *Aktīva pretestība pret (ko).* □ «Ņē!» iekliedzās kur apziņas dzīlēs. Visa viņa [cietumnieka] cilvēciskā būtne sacēlās mežonīgā aklā pretsparā. Viņš bij vēl tik jauns un tik maz dzīvojis. Upīts 18, 165. .. šī [feodāļu] varmācība ir radījusi pretsparu latviešu darba tautā .. J A Jansons 1, 26. Dodot enerģisku pretsparu starptautiskās sadarbības pretiniekiem, Padomju Savienība kopā ar citām sociālistiskās sadraudzības valstīm arvien ir gatava uzsākt konkrētu darbību, lai veicinātu miera nostiprināšanu. Hor 76, 3, 26. // *Aktīvs atspēkojums (kam).* P. nepamatotai kritikai.

pretspēks, -a, v. **1.** *Parādību kopums, kas aktīvi darbojas pretī (kādai iedarbībai).* □ Darbs ir varēt un spēt pretspēku pārvarēt: zeme pretojas lemesim, ūdens — smēlējam, akmens — cēlējam .. Purvs 3, 45. Neviens līdz dzīlei sevi nepazīst, Pirms viņu nepārbauda pretspēks īsts. Bendrupe 3, 99. Jebkurai augu vai dzīvnieku sugai pārlieku savairojoties, daba paredzējusi kādu citu dzīvības formu, kas šo pieaugumu apstādina. Šis pretspēks var būt arī kukaiņa izskatā. PL Siev 81, 10, 20. // *Pretstats (2).* Pretspēku sadursme. □ .. divu sociālo pretspēku, divu ideoloģiju cīņas process atspoguļojas latviešu [20. gadsimta] literatūrā .. Valeinis 2, 7. Bezpartejiska māksla noliedz ideālu, noliedz sociālo pretspēku cīņu .. Dzene 3, 100.

2. *Pretinieks.* □ Osvaldam Dukātam lugā nav cienīga pretspēka. Nav kaut viena tāda paša dzīva rakstura, ar ko sadurtos uzskati .. Kar 60, 1, 127.

pretspēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Darbību kopums pretinieka aktivitātes mazināšanai, tā pārsvara novēršanai (sporta spēlēs, sporta sacensībās).* □ Tāls .. sicīliešu aizsardzībā ar baltajiem gatavoja uzbrukumu karaļa spārnā, bet partneris meklēja pretspēli galdiņa pretējā flangā. Sports 82, 149, 1. Treneris .., cenšoties rast pretspēli, izdarīja daudz spēlētāju maiņu. Sports 82, 136, 1.

2. *Sadarbība ar partneri vai partneriem (skatuves mākslā).* □ Bez Millera pretspēles arī Tīnai nav iespējams izraisīt attiecīgus pārdzīvojumus. Lit M 80, 7, 7.

pretspēlētājs, -a, v.; **pretspēlētāja,** -as, s. **1.** *Pretinieks (sporta spēlēs).* □ Puišiem tika likts pie sirds būt drošiem un noteiktiem cīņā par bumbu, neitralizēt savus pretspēlētājus .. Sports 79, 91, 3.

2. *Partneris (skatuves mākslā).* □ Apveltīts ar samtainu, dzidru balsi un izcilām aktiera dotībām, Briedītis [Alfreds Amtmanis-Briedītis]

iedvesmojis un spārnojis arī savus pretspēlētājus. Zv 53, 23, 17.

pretspiediens, -a, v. **1.** tehn. *Spiediens (piemēram, gāzei, tvaikam) izplešanās procesa beigās siltuma dzinējā.* Pretspiediena tvaikmašīna. Turbīnas p. □ Auksts motors jāsasilda, kamēr ar iedarbināšanas kloķi var viegli pagriezt kloķvārpstu un, to pagriežot, var labi izjust kompresijas pretspiedienu. TAM 136. // *Mākslīgi radīts spiediens hidrosistēmas izejā vienmērīgas kustības radīšanai.*

2. *Rokas spiediens, ar ko reaģē uz cita cilvēka rokas spiedienu (piemēram, sasveicinoties, pateicoties).* □ Ieraudzījis brāli . . , sniedz Mārtiņam roku. Un patīkami viņam sajust brāļa sirsnīgo pretspiedienu. Viņš ilgi neizlaiž tā roku no savējās. Upīts IV, 668. . . viņš [Roga] uz mirkli ieliek atkal visās rokās savu ledus auksto kā bez dzīvības un pretspiediena. Brigadere 3, 382.

pretstatīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretstatīgi;** pareti. *Tāds, kas ir kvalitatīvi ļoti atšķirīgs (salīdzinājumā ar ko citu).* □ . . [mākslinieka] daiļradei raksturīgi kontrasti, pretstatīgi scēniski paņēmieni, liela žanru, stilu, ārējās formas dažādība . . LPTV I, 270.

pretstatījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p r e t s t a t ī t (1).* □ Konservatīvu un reakcionāru dzejnieku daiļradē vērojams individuālās un sabiedriskās dzīves pretstatījums . . Valeinis 3, 93. Pēc telpas brīvās platības var aptuveni spriest par kustības brīvību telpā jeb, vērtējot pretstatījumu — par telpas pieblīvējumu. Zeltiņš 1, 43.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *p r e t s t a t ī t (2).*

pretstatīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Salīdzināt, sastatīt (divus vai vairākus vienas kategorijas objektus) tā, ka atklājas liela (to) kvalitatīva atšķirība.* □ Rakstā «Franču liriķi» viņa [Aspazija] pretstata franču 19. gadsimta progresīvos romantiķus vācu konservatīvajam romantismam, kas gan satura, gan formas ziņā lūkojas pagātnē un nespēj vācu literatūrā ienest jaunu, možu dzīvību. Viese 3, 118. Nezinu, kāpēc kopš senatnes mēdz prātu pretstatīt jūtām — kā vēsu akmeni ugunij, kā vieglu uzvaru cīņai grūtai. Brīdaka 9, 76. . . ideja pretstatīt klavieres un klavesīnu vienā koncertdarbā radās jau F. E. Baham. Lit M 80, 40, 11.

2. pareti. *Iesaistīt darbībā ko kvalitatīvi atšķirīgu (salīdzinājumā ar ko citu).* □ . . spēkam franči [sporta sacensībās] pretstatīja iedvesmas pilnu spēli un izrādījās zaudētāji. Sports 82, 107, 3.

pretstats, -a, v. **1.** filoz. *Viena no pretrunas pusēm.* Pretstatu vienība. Pretstatu cīņa — *viena no vispārīgākajām dialektiskajām likumībām dabas, sabiedrības un cilvēka domāšanas attīstībā, attīstības avots — ikvienas parādības pretējo pušu savstarpējais sakars, sadursme.* □ No diviem pretstatiem parasti viena puse ir valdošā, galvenā, otra pakļauta; viena izvirzās pirmā vietā, ir pārsvarā. No telpas īpašībām pirmā vietā izvirzās vieta, ko ieņem kāds ķermenis, tātad kustības miera moments. Karpovics 1, 69.

2. *Tas, kas ir kvalitatīvi ļoti atšķirīgs (salīdzinājumā ar citu tās pašas kategorijas objektu).* Pilnīgs p. Spilgts p. □ Pīters bija pretstats savam brālim Andrejam. Sakse 2, 19. . . līdz ar privātīpašuma izcelšanos garīgais un fiziskais darbs kļuva pretstati, kas īpaši saasinās kapitālisma apstākļos. Jaun Gr 69, 12, 8. Varbūt tieši daudz interesantāk ir mīlēt otrā cilvēkā savu pretstatu, pretmetu un nevis līdzinieku? Zv 79, 22, 15. // *Liela kvalitatīva atšķirība.* Gaismas un tumsas p. Raksturu p. Interešu p. Reliģiskā un zinātniskā pasaules uzskata p. □ Viņš atgriežas pie domas par bagāto un nabago pretstatu . . J Kalniņš 8, 87.

○ Nostādīt pretstatā (arī pretī, pretim) — *pretstatīt.*

pretstāve, -es, dsk. ģen. -vju, s.; astr. *Planētas atrašanās Saulei pretējā debess pusē (skatoties no Zemes); opozīcija (4).*

pretstraume, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Straume, kuras virziens ir pretējs attiecīgās teritorijas valdošo vēju, kā arī stabilo virspusējo straumju virzienam; straume, kuras virziens ir pretējs transportlīdzekļa braukšanas virzienam.* Ekvatoriālā p. □ Viens no svarīgākajiem un interesantākajiem [atklājumiem] ir veselas dziļu pretstraumju sistēmas atklāšana un izpētīšana Atlantijas okeānā. Pad J 71, 9, 4. . . sāka pūst spēcīgs dienvidrietumu vējš, kas pieturējās trīs vai četras dienas un palīdzēja kuģiem tikt galā ar spēcīgo pretstraumi. Lielais 3, 155. pārn. Kādi kļūmīgi apstākļi vai sarežģījumi, kāds postīgs liktenis cilvēku ievirza ačgārnībā, iemet pretstraumē, maģistrāles kreisajā pusē? PL Siev 75, 4, 22.

pretsūdzība, -as, s.; jur. *Sūdzība, ko atbildētājs iesniedz pret apsūdzētāju tai pašā lietā.*

pretsvars, -a, v.; tehn. *Smagums spēku izlīdzināšanai (mehānismos, ierīcēs u. tml.); smagums (kā) līdzsvarošanai, stabilitātes nodrošināšanai.* Pretsvara kārba. Svira ar pretsvaru. □ Rīgas ārsta radītais operāciju bloks pilnīgi izslēdz kuģa šūpošanās ietekmi uz operācijas brigādi un pacientu. Tam ir atbalsta platforma un pontona pretsvars . . Rīgas B 82, 20, 1. Celtnis izņēma no veidkastes lējumu — lielu, divas tonnas smagu čuguna plātni. Tas bija pretsvars. To lieto, lai . . celtnis neapgāztos. Liesma 66, 7, 13. // pārn. *Tas (apstāklis, faktors), kas rada līdzsvaru (kādās attiecībās, norisē u. tml.).* □ Padomju Savienības, sociālistisko valstu varenība rada reālu pretsvaru imperiālisma agresīvajiem spēkiem . . Cīņa 67, 160, 1. sal. Patlaban kā pretsvars dzīves progresējošai racionalizācijai mūzikas pasaulē pastiprinās intīmi poētiskās, meditatīvās ievirzes. Lit M 80, 49, 9.

pretsviedru, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, mazina svīšanu, sviedru smaku.* P. līdzeklis.

prettankists, -a, v. *Karavīrs, kas specializējies cīņai ar pretinieka tankiem, bruņumašīnām, bruņutransportieriem; prettanku lielgabala apkalpes loceklis.* □ Prettankisti lādēja izblīdušos ceļus, nodzina zirgus . . Grants 3, 122.

prettanku, ģen., nelok.; mil. *Tāds, kas ir paredzēts cīņai ar pretinieka tankiem, bruņumašīnām, bruņutransportieriem.* P. lielgabals. P. aizsprosts. P. šķērslis. Prettanku grāvis — *prettanku šķērslis līdzenā apvidū (plats, aptuveni 1 metru dziļš izrakums ar stāvām malām).* Prettanku barjera — *prettanku aizsprosts (baļķu siena).* Prettanku barikāde — *prettanku aizsprosts (ar šaujamlūkām), ko no vietējiem materiāliem ierīko ielās, uz ceļiem, pie tiltiem, kalnu pārejās.* □ Prettanku šautenes raidīja šāviņu pēc šāviņa vācu tankos. Lācis VII, 487. Pēc pāris dienām uzzinājām, ka uz ceļa tiešām vietām bijušas paslēptas prettanku mīnas .. Grīva 8, 103. Parādoties jauna veida ieročiem, parasti tiek radīti arī līdzekļi cīņai pret tiem. Vajadzēja tikai tankiem parādīties kaujas laukā, kad tūliņ tika izgudroti arī prettanku līdzekļi. Zin T 66, 3, 34.

prettautisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **prettautiski.** *Tāds, kas ir vērsts pret kādu tautu; tāds, kas ir pretrunā ar kādas tautas politiskajām interesēm, raksturu, būtību.* P. režīms.

prettautiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p r e t t a u t i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

prettiesīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **prettiesīgi.** *Prettiesisks.* □ Valsts mantu, kā arī kolhozu un citu kooperatīvo un sabiedrisko organizāciju mantu, kas prettiesīgi atsavināta, vienalga, kādā veidā, attiecīgās organizācijas var atprasīt no katra ieguvēja. AT Bi| 60, 3, 44.

prettiesisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **prettiesiski;** jur. *Tāds, kas neatbilst kādām tiesībām, ir pretrunā ar tām.* □ No mūsdienu starptautisko tiesību viedokļa arī dažādās akcijas pret Padomju Latviju, ko emigranti organizē ASV un citu kapitālistisko valstu teritorijās, ir prettiesiska rīcība. Zv 72, 22, 4. .. prettiesiskas un nelikumīgas ir visas darbības, kas kavē vai ierobežo kuģniecības brīvību atklātā jūrā. Fogels, Grīnbergs 1, 131.

prettiesiskums, -a, v.; parasti vsk.; jur. *Vispārināta īpašība → p r e t t i e s i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. [personas] rīcības prettiesiskuma un vainas esamības noteikšana, kā arī nozieguma sastāva esamības vai trūkuma noteikšana ir izmeklēšanas, prokuratūras un tiesas orgānu kompetence .. AT Bi| 60, 3, 22.

prettituls, -a, v.; poligr. *Teksts, autora portrets, raksturīgs attēls, kas iespiests uz lappuses, kas atrodas kreisajā pusē titullapai.* Portreta p. Zīmēts p.

prettrieciena, ģen., nelok.; tehn. *Tāds, kas novērš, mazina trieciena iedarbību.* P. buferis.

prettrieciens, -a, v. **1.** mil. *Karaspēka trieciens pret aizstāvēšanās pozīcijā iebrukušu pretinieku, lai atjaunotu zaudēto stāvokli.* Gatavot prettriecienu. Atsist prettriecienu. Dot prettriecienu — *izdarīt prettriecienu.* Nākt prettriecienā — *izdarīt prettriecienu (par pretinieku).* □ .. patrioti spēcīgā prettriecienā iznīcināja gandrīz visu pretinieka dzīvo spēku un kara tehniku. Cīņa 63, 16, 3. Atkal un atkal hitlerieši metās prettriecienā, mēģinādami izsist padomju karavīrus no placdarma. Zv 75, 8, 19. pārn. Mājā Astrīda kļūst īsts velnēns. Viņa zina: tikko parādīsies, tā pār galvu birs pārmetumu krusa, tāpēc jau laikus noskaņojas prettriecienam. Liesma 77, 7, 18. pārn. Siliņš pēkšņi kļuva īgns un nolēma dot prettriecienu: «To, ko tev solīja, tu saņēmi.» A Grigulis 13, 296.

2. tehn. *Īpaši radīts trieciens kustības straujai apturēšanai.*

prettrokšņa, ģen., nelok.; tehn. *Tāds, kas novērš trokšņa iedarbību, vājina tā dzirdamību.* P. austiņas.

prettuberkulozes, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē tuberkulozi.* P. preparāti. □ .. ja Eglem liktu izvēlēties vai nu jaunu smaržīgu rožu šķirni, vai jaunu prettuberkulozes līdzekli, viņš izvēlētos pēdējo. Birze 5, 59. .. prettuberkulozes dispanseros medicīnisko palīdzību saņem arī daļa nespecifisko hronisko plaušu slimību slimnieku. Ves 81, 9, 11.

pretuguns, -uguns, dsk. ģen. -uguņu, s. **1.** mil. *Apšaude, ko izdara, atbildot uz pretinieka apšaudi.* Atklāt pretuguni. □ Baterijas novietojās pozīcijās netālu no ceļiem. Pretuguni te labi sedza vaļņveidīgie zemes uzbērumi. Branks 4, 102. Irākas karaspēks atklājis pretuguni, kuras rezultātā divi Irānas kuteri iznīcināti. Cīņa 80, 219, 4.

2. *Uguns izraisīšana kādā joslā, lai ierobežotu (parasti meža) ugunsgrēka izplatīšanos.* □ Pretuguns .. uzdevums ir radīt ugunsgrēka frontei priekšā izdegušu joslu. Kronītis 1, 117. Tā bija skrejuguns. Vēja dzīta, tā apstājās, sastopot pretuguni. Pretuguns vaļņa radīšanu veica Imants. Liesma 71, 1, 13.

pretuguns, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš (kā) aizdegšanos.* P. apvalks. P. krāsa. □ Ja ēkas viena siena ir pretuguns mūris, tad tajā koka daļas nedrīkst atbalstīt. Šterns 2, 215.

pretugunsmūris, -ra, v. *Pretuguns mūris.* □ Pilsētā jau nostiprinājusies zināma pretugunsmūru apgleznošanas prakse, gleznojumi parasti ir informatīva rakstura .. Lit M 78, 22, 8. .. [būvķermenis] iekļāvies esošā apbūvē, aizsedzot blakus ēku pretugunsmūrus. Māksla 73, 2, 50.

pretuzbrukums, -a, v. **1.** mil. *Uzbrukums, ko sagatavo un izdara aizstāvēšanās operācijas laikā.* Atsist pretuzbrukumu. Sākt pretuzbrukumu. Nākt pretuzbrukumā — *izdarīt pretuzbrukumu (par pretinieku).* □ Augas trīs nedēļas še turpinājās nemitīgas sadursmes, uzbrukumi un pretuzbrukumi .. Štrāls 2, 379. Kaujinieki deva divas koncentrētas zalves, tad Jānis viņus .. raidīja pretuzbrukumā. Lācis 15, 255. Sarkanās Armijas ziemas pretuzbrukuma laikā vienpadsmit vācu divīzijas bija ielenktas .. Krieviņš 3, 109. Pēc kāda laika vācieši attapās un nāca pretuzbrukumā. Lukjanskis 1, 35. pārn. Dzīvniekiem daba ļoti labi iemācījusi likumu, ka labākā aizstāvēšanās ir pretuzbrukums. D kal 73, 97.

2. fizk. *Uzbrukums (piemēram, sporta spēlēs, cīņā u. tml.), ko veic, reaģējot uz pretinieka, parasti neveiksmīgu, uzbrukumu.* Zibenīgs p.

□ Cīņas pirmā trešdaļa pagāja ar pilnīgu padomju hokejistu pārsvaru, zviedriem izdevās tikai reti pretuzbrukumi. Rīgas B 70, 292, 5.

pretuzgrieznis, -žņa, v.; tehn. *Uzgrieznis, ko uzskrūvē virs galvenā uzgriežņa uz vienas un tās pašas skrūves, lai novērstu savienojumu patvaļīgu atskrūvēšanos; kontruzgrieznis.*

prētvalstisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretvalstiski.** *Vērsts pret, parasti savu, valsti, tās interesēm.* Pretvalstiska rīcība. Pretvalstiska propaganda.

pretvara, -as, s.; parasti vsk.; poēt. *Vara, kas ir vērsta pret (ko); arī pretspēks (1).* □ Skarbs bija 1919. gada pavasaris Padomju Latvijā. Naidīgās pretvaras postīgais, nežēlīgi ārdošais vējš trauca nost tikko plaukt sākušās jaunās dzīves asnus. Tēl M 62, 91. «..ienīsts un vajāts tiek cilvēks, ja viņam rūp savas tēvzemes liktenis. Tumšas pretvaras rauga tādu cilvēku pazudināt vai vismaz vārdzināt.» J Kalniņš 9, 204. «Brāz bangas, tu, naidīgā pretvara — Mēs tāles sniegsim, kur laimība!» Rainis Ib, 137.

pretvējš, -a, v. *Vējš, kura virziens ir pretējs (kā) kustības virzienam.* Spēcīgs p. □ Gājēja brida pa dziļo sniegu, cīnīdamās ar pretvēju, un izskatījās, ka tur kūņotos kāds putns ar salauztu spārnu.. Vilks 2, 57. Sāka pūst tik negants pretvējš, ka Ventā sacēlās upei gluži nepiedienīgi viļņi. Lagzdiņš 3, 19. Kājām gājējs un rāmais autobusā sēdētājs nekad nejutīs šo pretvēju, kas satver un šūpo.. riteņbraucēju. Indrāne 2, 13. // ģen.: pretvēja, adj. nozīmē. *Tāds, kas atrodas, ir vērsts pretī vēja virzienam.* Pretvēja nogāze. □ ..Andrs aizgāja aplokā salasīt malku, ko uzkurināt uguni lielajam [akmenim]. ..Sprunguļi kraujami pretvēja pusē un tā, lai cieši pa slīpumu velk pāri līdz viņai malai.. Upītis 4, 103.

pretvēža, ģen., nelok. *Tāds, kas novērš, ārstē vēzi.* P. preparāti. □ Burkānu sula.. uzlabo asins sastāvu, veicina ēstgribu, tai piemīt pretvēža aktivitāte. Lauku Dzīve 80, 2, 8. Latvijas PSR pēckara gados veikts liels plānveidīgs organizatorisks darbs cīņā pret vēzi,.. saslimšanas iemeslu noskaidrošanā un jaunu pretvēža ārstniecības līdzekļu meklēšanā. Ves 62, 1, 6. // *Tāds, kas ir saistīts ar vēža ārstēšanu un profilaksi.* Starptautiskā p. apvienība. P. pasākumi. □ 1962. gadā Maskavā notika 8. starptautiskais pretvēža kongress. Zin T 76, 5, 36.

pretviela, -as, s. *Olbaltumviela, kas rodas dzīvā organismā dažādu mikroorganismu vai citu svešu vielu iedarbības rezultātā un kas spēj neitralizēt to kaitīgo iedarbību; aizsargviela; antiviela; imūnviela.* □ Ar krūts pienu bērns dabū no mātes pretvielas, tas ir, tādas vielas, kas paaugstina bērna organisma pretošanos infekcijas slimībām. Ves 58, 3, 7. Parasti, infekciju slimības pārslimojot, rodas neuzņēmība pret tām, jo organismā izstrādājas pretvielas. Cīņa 57, 248, 3. Pretvielas, ko satur deguna gļotāda, ir ļoti aktīvas. Ves 78, 1, 15.

pretvīrusu, ģen., nelok. *Tāds, kas iznīcina vīrusus, novērš to iedarbību.* P. preparāts. □ ..radīts pirmais pretvīrusu līdzeklis remantadīns.. PL Siev 78, 3, 3.

pretvirziens, -a, v. *Virziens, kas ir pretējs (kā) virzienam.* Pretvirziena kustība. Pretvirziena jauda.

pretvizīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Atbildes vizīte.* Draudzības p. Oficiāla p. □ «Draugi,» kapteinis Grejs griežas pie mums.. «Rītvakar es jūs visus ielūdzu uz mūsu kuģi pretvizītē.» Grīva 8, 262. Pavasarī «Avota» [kora] meitenes brauks pie [bulgāru] draugiem pretvizītē. Tas būs kora pirmais ārzemju koncertceļojums. Liesma 76, 12, 11.

pretzagļu, ģen., nelok. *Tāds, kas ir paredzēts (kā) zādzību novēršanai, aizsardzībai pret (kā) zādzībām.* P. ierīces.

pretzemūdens, ģen., nelok.; mil. *Tāds, kas ir paredzēts cīņai ar pretinieka uzbrukumiem no ūdenstilpju dzīlēm.* □ ..zemūdenes ir samērā «pieejamas» ienaidnieka pretzemūdens aizsardzības kuģiem. Zin T 63, 5, 22.

pretzemūdeņu, ģen., nelok.; mil. *Tāds, kas ir paredzēts cīņai ar pretinieka zemūdenēm.* P. kuģis. P. ierocis. P. torpēda. P. sistēmas. □ Jūras raķešnesēja un pretzemūdeņu aviācija pavēra jaunas iespējas flotes kaujas spēka stiprināšanā, tās triecienspēku mobilitātes palielināšanā. Rīgas B 79, 173, 2.

pretzinātnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pretzinātniski.** *Tāds, kas neatbilst zinātnes principiem; tāds, kas ir vērsts pret zinātni; nezinātnisks; antizinātnisks.*

pretzobs, -a, v. *Zobs (ierīcei, iekārtai), kas ir vērsts (kam) pretējā virzienā.* □ Lai ēveļskaidas straujāk saliektu un nerastos koka šķiedru izrāvumi, ēveļnazim uzliek pretzobu.. Šterns 2, 29.

prevalēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans. *Būt pārsvarā, pārākumā.* □ Tulkoto grāmatu skaits bērnu un jaunatnes literatūrā ir nozīmīgs un dažās literatūras jomās ievērojami prevalē pār oriģinālliteratūras darbiem. Lit M 82, 34, 9. Otrs galējais atzars — tā mūsu glezniecības daļa, kurā prevalē sacere, loģika. Nodieva 2, 146.

preventīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **preventīvi.** *Tāds, kas pasargā, aizsargā; tāds, kas novērš.* P. pasākums. P. karš.

prezbiteriānis, -ņa, v.; **prezbiteriāne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; arī **prezbiterietis,** -ša, v.; **prezbiteriete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Prezbiteriānisma piekritējs.*

2. dsk., v. *Vismērenākais reliģiski politiskais puritāņu grupējums (17. gadsimtā Anglijā, Skotijā).*

prezbiteriānisms, -a, v.; arī **prezbiterisms,** -a, v.; parasti vsk. *Viens no kalvinisma virzieniem, kas sāka veidoties Lielbritānijā 16. gadsimtā; šī virziena reliģiskā mācība, dogmu kopums.*

prezbiterietis. *Sk.* prezbiteriānis.

prezbitērijs, -a, v. *Baznīcas daļa, kur atrodas galvenais altāris.*

prezbiteris, -ra, v. **1.** *Draudzes vecākais, priekšnieks.*

2. *Ievēlēts baznīcas vadītājs, mācītājs (prezbiteriāņu draudzēs).*

prezbiterisms. *Sk.* prezbiteriānisms.

prezentēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Uzrādīt, iesniegt; arī pasniegt.* P. vekseli. P. dāvanu.

prezervatīvs, -a, v. *Mehānisks pretapaugļošanās līdzeklis — uzmava.*

prezidentāls, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kur valsts galva ir prezidents, kura kompetence ir augstāka par parlamenta kompetenci.* □ ..Brazīlija atgriežas pie prezidentālās iekārtas. Cīņa 63, 10, 3.

prezidents, -a, v.; **prezidente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Vēlēts republikas augstākais vadītājs (vairākās valstīs).* Rumānijas Sociālistiskās Republikas p. Amerikas Savienoto Valstu p. Valsts p. Prezidenta rezidence. Ministru prezidents — *valdības vadītājs, valdības galva (dažās valstīs).* □ Prezidents ir mūsdienu Francijas galvenā politiskā figūra. Laikam nevienā citā Rietumeiropas zemē valsts vadītājam nav piešķirtas tik plašas pilnvaras kā Francijā. Hor 81, 5, 35.

2. *Vadošā orgāna vadītājs, priekšsēdētājs (dažos valsts orgānos, valsts un sabiedriskajās iestādēs, organizācijās).* Zinātņu akadēmijas p. Starptautiskās olimpiskās komitejas p. Vispasaules demokrātiskās jaunatnes federācijas p. Kora p. □ Akadēmiķis Sergejs Vavilovs bijis Zinātnes un zinību popularizēšanas biedrības pirmais prezidents. Zv 75, 24, 2.

prezidentūra, -as, s.; parasti vsk. *Valsts prezidenta valdīšana, tā pilnvaru kopums, darbība.* □ ..Rūzvelta prezidentūras laikā viceprezidentiem tomēr jau sākuši dot darbu, sākuši pirmo reizi tos sūtīt oficiālās vizītēs uz ārvalstīm. Zv 76, 20, 26.

prezidēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Būt par priekšsēdētāju, vadītāju (sēdei, kongresam u. tml.).* P. sanāksmē.

prezidijs, -a, v. **1.** *Personu grupa, kas ir ievēlēta (kongresa, sapulces, sēdes) vadīšanai; vieta, kas ir paredzēta šādai personu grupai.* Sanāksmes darba p. Goda p. Ievēlēt prezidijā. Prezidija loceklis. □ ..saimnieki [vakara rīkotāji] lūdza mūs ieņemt vietas prezidijā. Izgājām uz spoži apgaismotās skatuves, kur stāvēja garš, ar sarkanu drēbi pārklāts un ziediem izdaiļots galds, un apsēdāmies krēslos. Vilks 3, 49. Programmas svinīgā daļa bija sākusies. Zelma sēdēja pie prezidija galda līdzās sarkano strēlnieku pārstāvim. Skujiņš 13, 180. // *Vēlēts pastāvīgs (sabiedriskas, zinātniskas u. tml. organizācijas) vadošais orgāns.* Vācijas Federatīvās Republikas un PSRS draudzības biedrības valdes p. □ Ļeņingradā .. sāka darbu Starptautiskās leļļu teātru darbinieku savienības prezidijs. Lit M 64, 27, 5.

2. *Valsts varas orgāns, kolektīvs valsts galvas institūts.* □ PSRS Augstākā Padome palātu kopīgā sēdē ievēlē PSRS Augstākās Padomes Prezidiju — pastāvīgu PSRS Augstākās Padomes orgānu, kas visā savā darbībā ir tai atbildīgs un Konstitūcijā noteiktajos ietvaros realizē PSRS augstākā valsts varas orgāna funkcijas sesiju starplaikā. PSRS Konstitūcija 32. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidiju ievēlē no deputātiem šādā sastāvā: Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs, divi priekšsēdētāja vietnieki, sekretārs un deviņi Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija locekļi. LPSR Konstitūcija 38.

prezodīms, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — metāls.*

prezumēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Iepriekš pieņemt uz varbūtības pamata.* □ Statūtos nav paredzēta valsts izstāšanās no ANO. Taču šādas iespējas ir prezumējamas, jo ANO ir brīvprātīga suverēnu valstu apvienība. Fogels, Grīnbergs 1, 167.

prezumpcija, -as, s. **1.** *Pieņēmums uz varbūtības pamata.* Iepriekšēja p.

2. jur. *Fakta atzīšana par neapšaubāmu (kamēr nav pierādīts pretējais).* Nevainīguma p.

prieca, -as, s.; parasti vsk.; novec. *Prieks, arī laime.* Priecas vēsts — a. *Prieka, arī laimes ziņa.* b. rel. *Vēsts par mesijas atnākšanu.* Priecas mācība rel. — *mācība par mesiju.* □ Ar dziesmiņu druvā gāju, Ar dziesmiņu sētiņā. Kādēļ man nedziedāt? Darbā man prieca bija. DV 1153. Zilgme tik augsta, un sirds — pilna priecas: Pasaule atdara durvis! Purvs 1, 24. Katoļiem sakraments (vakarēdiens, grēksūdze) ir .. priecas brīdis .. Lit M 79, 10, 7. Stīgas vai neraujas augšup Ar priecas vēsti Cilvēkam? Sudrabkalns 12, 42. Vācu misionārs un ārsts vēstījumā žēlojās, ka tālajā zemē, kur miljoni pagānu alkstot pēc priecas mācības, trūkst krietnu misionāru. Lielais 4, 17.

priecāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. *Izjust prieku; būt priecīgam, jautram, apmierinātam.* P. par drauga ierašanos. P. par panākumiem. P. par dzīvi. P. līdzi. No sirds p. □ Es vienmēr priecājos par Seskiņa atnākšanu: viņa paunā bij daudz spožu lietiņu, kuras man [zēnam] ļoti patika apskatīt. Birznieks-Upītis 6, 109. Par ko pieauguši skumst, par to daudzreiz bērni priecājas. Blaumanis 6, 71. ..ļaudis priecājās par skaistajiem līčiem, par agrajiem pavasara ziediem .. Jansons 2, 105. Meitas ņirgājās un priecājās, ka nolauzuši «ietiepoņai» lepno degunu. Brīgadere 3, 5. pārn. Gājis viņš uz viņu sauli, Iemaldījies mēness mājās. Mēness priecājies: «Lūk, skroders [skroderis]! Man tā sala, nu būs svārki!» Rainis IVb, 240. // *Priecīgi, līksmi, jautri pavadīt laiku; līksmoties.* □ Viņš .. bij tur ilgus gadus dzīvojis, dzēris, trakojis, priecājies, teātri spēlējis .. Blaumanis 5, 36. Zaļumballe ... Vasaras svētdienās vai sestdienu pievakarēs priekšpilsētā allaž dzirdēja raga mūziku ... Cilvēki priecājās, ļāvās līksmībai un aizmirsa aizvadīto darba nedēļu. Eglons 2, 203. Priecīgie priecājās, dziesmas teica. Arī es lēcu, uzdziedāju. Kalna 2, 99. pārn. Lietus apmīļota, vai jūs esat redzējuši — cik varavīkšņaini priecājas zeme? Vācietis 10, 161.

priecēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Izraisīt prieku (kādam).* □ Cik labi būtu, ja tuklā principāla vietā blakus sēdētu Milda [līgava] un redzētu visu to pašu, kas Cauni tagad tik ļoti priecēja. Rozītis III, 100 // intrans. □ Bija

uzsnidzis pirmais sniegs. Kā allaž pirmais — tas priecēja, saviļņoja un noskaņoja uz pārdomām. Liesma 77, 1, 16. // *Parasti savienojumā ar «acis», «sirds», «prāts»: iedarbojoties uz uztveri, izraisīt prieku, arī, uztverot (ko), izjust prieku.* Gleznas priecē acis. P. sirdi ar dziesmu. □ ..no agra pavasara līdz vēlam rudenim te kaut kas ziedēja, kaut kas, kas priecēja acis un sirdi. A Grigulis 10, 13. Vienīgi dekoratīvās krāsu kombinācijas dažos audeklos priecēja aci. Liesma 66, 3, 27. Jau aiz Talsiem izbeidzas druvas, kas priecē acis un prātu. Zigmonte 2, 5.

priecīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **priecīgi. 1.** *Tāds, kas izjūt prieku, tāds, kam ir jautrs, pacilāts garastāvoklis; arī līksms.* P. cilvēks. Priecīga saimniece. □ Tur man prieks talkās iet, Kur priecīga talkas māte, Kas bij veiklu valodiņu, Dziesmu, danču sācējiņa. DV 563. Ieva to vienmēr sagaidīja smaidoša un priecīga.. Bet ik reizes, kad Ritums aizbraucot Ievu skūpstīja, viņas acīs bija ilgas. Meldere 1, 175. Es biju ļoti priecīgs par vecmāmiņas pārbraukšanu pie mums, jo viņa man bij palikusi labā atmiņā vēl no tiem laikiem, kad viņa.. izglāba mani no niknā zostēviņa. Birznieks-Upītis 6, 357. // *Tāds, kam ir raksturīgs prieks, jautrība, pacilāts garastāvoklis (parasti par psihisku stāvokli, domām).* P. noskaņojums. P. satraukums. P. pārsteigums. □ Degvīna pretīgums ir pagaisis, un tā vietā radusies priecīga vēlēšanās darboties. Gulbis 3, 213. Bet tūliņ aprāvās sirds un tāpat priecīgā doma: Arps pacēla balsi vēl stingrāk. Upīts 4, 269. Viņam bija radusies priecīga nojauta. Ja vēstule no ceļu departamenta, tad tur vajag būt kaut kam labam. Fimbers 1, 302. // apst. *Parasti savienojumā ar «būt», «tikt», «tapt», «kļūt» formām apzīmē tādu stāvokli, kas ir saistīts ar prieku, jautrību, pacilātību.* □ ..acumirklī tapa viegli, priecīgi. Jansons 2, 31. // *Tāds, kurā izpaužas prieks, jautrība, pacilātība.* Priecīgas acis. P. skatiens. Priecīgi smiekli. Priecīgi māt ar roku. Priecīgi atņemt sveicienu. Priecīgi iesaukties. □ Ģirts centās rādīt priecīgu seju, pacietīgi domādams, ka pasaulē viss paiet un mainās. Dripe 2, 48. Neparasti skaļi skanēja Vilmas balss, viņa priecīgi smējās, draiski ieskatījās Elmaram sejā.. Bērce 3, 128. Mazā meitenīte kā mazs cinītis sēdēja mātei blakus un skatījās it priecīgi visapkārt. Birznieks-Upītis 6, 48. pārn. Katram gadījumam man portfelī arī šoreiz priecīgi klunkšķēja melnā balzama krūka. Skujiņš 7, 31. pārn. «Aha!» Brīviņu saimniekam sirds iepukstējās priecīgi. «Tā tev vajadzēja! Atsēdināja gan pēc savas kārtas!» Upīts 4, 269. pārn. ..bet Annelei mostoties sirds pulkstenītis zvana priecīgi: «Zini, šodien nu ir tā tava diena. Nu tu būsi tēvam par palīgu.» Brigadere 2, 157. pārn. Ir saulespuķes, bet ir arī lietuspuķes, tās, protams, nezied tik priecīgi.. Caklais 5, 52. // *Tāds, kura saturā izpaužas prieks, jautrība, pacilātība; tāds, kas izraisa prieku, jautrību, pacilātību.* Priecīga vēsts. Priecīga dziesma. Priecīga runa. Priecīga tikšanās. Priecīgas krāsas. □ Zini, kaimiņos šodien svin kāzas. Spēlē priecīgus valšus un maršus. Avotiņa 1, 17. «Nezinu, vai tev patiks šis stāsts.., tur nav nekā priecīga.» Lācis 15, 95. Žermēna jau bija pārģērbusies plīvojošās un priecīgās drēbēs. Jakubāns 2, 116. // *Kustīgs, skaļš (par dzīvniekiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Priecīgi kaķēni. Zvirbuļi priecīgi lēkā. □ Šodien es esmu tavs priecīgais kucēns, Kurš, pirmoreiz redzēdams jūru, Tver zobos vilni un peld. Losberga 1, 114. // pārn. *Tāds, kas viegli, rotaļīgi darbojas, noris u. tml.* □ Ar zaļo zāli priecīgs avots runā.. Sudrabkalns 1, 173. Saulē mirdzēdams, uz manas rokas tikšķ mazais pulkstenītis, tikšķ čakli un priecīgi, it kā kaut kur steigtos. Brodele 17, 104. Pilnas vēl vasarai riekšavas. Lapās čab priecīgi vēji. Lisovska 4, 73. ..vakaros mēs visi atkal sarodamies mājās, vai katrā logā deg priecīga uguns.. Zigmonte 9, 214.

2. *Saistīts ar prieku, jautrību, pacilātību (par pasākumu, norisi, darbību, procesu).* Priecīgas kāzas. □ Otrā dienā [pēc kāzām] Līzi veda uz jauno vietu. Šis brauciens arvien ir bijis skaļš un priecīgs. Sakse 2, 9. pārn. «Šai mežā ir tik priecīga augšana, ka te arī nevienas nokaltušas priedes nav,» tagad ierunājusies slaida priede.. J Kalniņš 2, 259. // *Par laikposmu, arī mūžu, tā posmu.* Priecīga jaunība. □ Tā mums visiem bija priecīga diena. Jo kad jaunā bļodiņa stāvēja galdā, tad apnikusī miltu mērce likās tik laba kā vēl nekad. J Kalniņš 2, 131. ..priecīgs rīts vēl manu vārdu sauks.. Ļūdēns 2, 53. «Es novēlu Jums priecīgu Jauno gadu un daudz daudz laimes.» Saulītis 12, 233. ..viņi cīnījušies, lai mūsu dzīve būtu gaiša un priecīga.. Birznieks-Upītis 2, 37.

○ Dzīves priecīgs — *dzīvespriecīgs.* □ Viņa dzīves priecīga, jautra, smaidoša. Arājs-Bērce 1, 41. Gaisma bija dzeltena, grīda grumbuļaina un netīra, toties puišu un meiteņu sejas jaunas un dzīves priecīgas. Bels 1, 94. Priecīgs (arī brīvs) kā putns kokā (arī gaisā, zara galā) — *pilnīgi brīvs, bez pienākumiem, saistībām, rūpēm.* ◇ Priecīga (arī līksma) sirds, arī priecīgs prāts — *saka, ja izjūt prieku, jautrību, pacilātību, ja ir gaišs, labs noskaņojums.* □ Man bija tik neizsakāmi priecīga sirds. Birznieks-Upītis 6, 347. Es atkal sadzirdu jaunieša balsī aizvainotību, un man ir priecīgi ap sirdi, jo jūtu, ka te runā jauno zemju patriots. Kroma 3, 8. Rāj man' [mani] kungi, rāj bāliņi, Es staigāju dziedādama. Ko man bija tam darīt Priecīgam prātiņam! DV 950. Māte noskūpsta Karīnu, novēl viņai uzņēmību, izturību skolas gaitās un priecīgu prātu, no rītiem ceļoties. Indrāne 8, 27. ◇ Metas priecīgi (arī viegli) ap sirdi, arī sirds metas viegla — *saka, ja garastāvoklis kļūst priecīgs, ja beidzas kāds nepatīkams pārdzīvojums.*

priecināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) kļūst priecīgs; izraisīt prieku (kādam).* □ ..paškarības kolektīvs ar dziesmām un teātra izrādēm priecina ne tikai pašu ļaudis, bet viesojas arī kaimiņu klubos. Liesma 58, 6, 14. Man rādās tā

liela netaisnība, ka zēns ar tādu balsi priecina tikai meža zvērus un mūs. Avotiņa 2, 123. Arkādija priecināja katrā gadalaikā, vienalga, vai koki bija sarmaini vai ziedēja īstiem ziediem .. Zigmonte 11, 102. // *Parasti savienojumā ar «acis», «sirds», «prāts»: iedarbojoties uz uztveri, izraisīt prieku, arī, uztverot (ko), izjust prieku.* □ Dežurante pēkšņi paņēma vitrīnas atslēgu un nāca. Pēc minūtes afiša jau stāvēja aiz atslēgas, priecinādama garāmgājējiem acis un sirdis. Mauliņš 3, 18. ..te šur, te tur zied puķes, aci priecina gaumīgi uzraksti, plakāti, reprodukcijas. Avotiņa, Peters 1, 115. Un abi — plecu pie pleca — priecināja acis pie gobelēnu rakstiem. Lāms 4, 143.

priedaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Priedājs.* □ Netālu no jūras priedaine beidzas. Te aiz simtgadīgām, mežu apjumtām kāpām iegūlusi purvaina zemienes strēle. Kalndruva 8, 90. Žēl no liepu ziediem atvadīties, Žēl no priedaines, kur karsta smilts. Bārbale 2, 24. «Bet, ja mēs noķersim, ka jūs ko neziņojat, tad jūsu būdai uguni klāt un pašu uz ozolu muižu vai priedaini.» Birze 3, 23.

priedājs, -a, v. *Priežu mežs; priežu audze.* □ Netālu no Kaspariem ceļam pienāk klāt priedāja stūris, resni, sarkanīgi stumbri sildās saulē. Vienai priedei zara caurumā ligzda .. Zigmonte 2, 219. ..no priedāja iznāca meitene un gāja uz laipu pusi. Stankevičs 2, 82. Miglā kūpēdama, līgojās jūra aiz priedāja. Krūklis 9, 130.

priede, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Priežu dzimtas mūžzaļš skuju koks (retāk krūms) ar plaši izplestu vainagu (pieaugušiem kokiem) un taisniem vai izliektiem čiekuriem.* Meža (arī parastā) p. Melnā p. Kalnu p. Slaida p. Žuburaina p. Sveķaina p. Priežu mežs. Priežu sils. Priedes koksne. Priežu sveķi. Priežu darva. Priežu skuju eļļa. Priežu sviestbeka. Priežu krustknābis. Priežu smecernieks. Priežu kaitēkļi. Dzintara priede — *dzintarpriede.* Priežu mētrājs — *priežu tīraudze vai priežu un egļu mistrota audze.* Cūku priede — *neliela, kropla priede.* □ Priedes lapas, respektīvi, skujas, parasti ir zilganzaļas, līdz 7 cm garas un dažus milimetrus platas, pa divām kopā uz zaru īsvasām. Birkmane 1, 10. Labvēlīgos augšanas apstākļos priede sasniedz līdz 50 m augstumu un lielu resnumu. Švinka 1, 146. Vanadziņš [zēns] zināja — tas nav labi, ja priedes tā šūpojas, tad ir vētra .. Lācis 9, 10. sal. Vectēvs bija .. stalts kā mastu priede, kurai tāpat sveša vecuma nevarība un vārgs salīkums. Zigmonte 2, 44. Priežu mētrājs ir vai nu priežu tīraudzes, vai priežu un egļu mistrotas audzes uz smilšainām, bet auglīgākām augsnēm nekā sils .. Švinka 1, 188. Dzintara gabaliņš veļas un veļas viļņos, līdz paliek smiltīs, tajās pašās smiltīs, kurās kādreiz augušas dzintara priedes. D kal 64, 109. ..salts vējš dzina pa zemi irdeno smilti un nikni purināja galotnes kroplajiem kokiem, kuri auga tūliņ aiz kāpām un kurus zvejnieki dēvēja par cūku priedēm. Lācis 11, 113. // parasti vsk. *Šī koka koksne.* Pulēta p. Ēvelēta p. Priežu malka.

2. dsk.; bot. *Kailsēkļu skuju koku vai krūmu dzimta, pie kuras pieder, piemēram, egles, lapegles, dižegles.*

priedēklis, -ļa, v.; val. *Vārda sastāvdaļa (morfēma), kas atrodas saknes priekšā.* □ Priedēkļi kā vārdu atvasināšanas līdzekļi no priedēkļiem atšķiras ne vien ar savu novietojumu, bet arī ar to, ka ar priedēkli atvasināts vārds vienmēr pieder pie tās pašas vārdu šķiras, pie kuras pieder pamatvārds. Gram I, 83. Rainis vārdu darināšanai izmantojis visdažādākos modeļus, taču daži viņam ir sevišķi iemīļoti. Tādi ir vārdi ar priedēkli pār-, kuram ir pastiprinātāja nozīme: pārcilvēks, pārmērs .. Draugs 81, 9, 10.

priedēkļvārds, -a, v.; val. *Ar priedēkli atvasināts vārds.*

priedene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Priežu sviestbeka.*

priediens, -a, v.; apv. *Priedājs.* □ Saules stari krita taisni uz priediena malu, izceldami gaisā stipru sveķu smaržu. Sudrabu E 3, 172. Viņi iet pa kāpu priedienu uz jūras pusi. Kalndruva 8, 90. ..kur tad vēl Katlakalna priediens — slaidu priežu mežs, vienmēr spirgti zaļš, līdzens .. Cīņa 75, 231, 4.

priedols, -a, v.; apv. *Priedulājs.* □ Saules lēktam tur, viņpus kāpu priedola, bija trejas krāsas, saules riets atnesa jūrai visas septiņas. Kaldupe 12, 23.

priedulājs, -a, v. *Priežu mežs; priežu audze; priedājs.* □ Priedulājs ir labas verstes garumā, biezi pieaudzis kadiķiem un krūkļu ceriem, slapjš. Upīts 18, 42. Pēdējais ceļa gabals veda caur aklu, melnu priedulāju, pēc tam zarotnes pašķīrās .. Skujiņš 10, 157. ..par Neres senlejas tālumiem vai krasta priedulāju, kas veras dzīvokļu logos, ikviens tikai priecājas. Māksla 74, 3, 22.

priekamāja, -as, s.; neakt. *Publiskais nams.* □ Pilsēta mūs sagaidīja ar smacējošu svelmi, tropu smaržām un neiedomājamu daudzumu noplukušu priekamāju. Lapsa 5, 30.

priekameita, -as, s.; neakt. *Prostitūta.* □ «Bella-Maja, šī priekameita, darbojas ar visām viņas amatam piemītošām pazīmēm, ar viņas ielas nokrāsu ..» Hausmanis 4, 24.

priekanams, -a, v.; neakt. *Publiskais nams.*

priekot, -oju, -o, -o, pag. -oju; reti. *Priecāties; arī uzdzīvot.* □ Dabrelis: Pēc maniem rēķiniem viņam kuru katru brīdi jābūt mājās. Nebrauca jau priekot, bet par lietu. Skujiņš 9, 83. Artūrs klusītiņām piecēlās, uzrāva bikses un pārskaitīja, vai vakar priekojot nejauši nav nozaudēta kāda monēta. Kar 81, 9, 31.

priekpilns, -ais; s. -a, -ā; apst. **priekpilni. 1.** *Ļoti priecīgs (1).* P. cilvēks. P. satraukums. Priekpilna vēsts. □ Vajag mācīties savus dēlus un meitas tuvināt pieaugušo dzīvei, ikdienas rūpēm un pienākumiem, radīt priekpilnu pārdzīvojumu sakarā ar ģimenes kopīgajām veiksmēm. Sk Ģ 78, 12, 29.

2. *Ļoti priecīgs (2).* Priekpilnas svinības. Priekpilna diena. □ Pilngadības svētki atnāk arī jaunceltnēm. Priekpilnais brīdis klāt Ķeguma HES [hidroelektrostacijai]. Cīņa 79, 250, 1.

prieks, -a, v. **1.** parasti vsk. *Pozitīvs intensīvs emocionāls stāvoklis, kam raksturīgs pacilāts garastāvoklis, izteikta labsajūta, gatavība aktīvai rīcībai un ko parasti izraisa realizēti uzdevumi, sasniegti mērķi vai pilnīgas iespējas produktīvai, rezultatīvai darbībai, rīcībai.* Darba p. Ceļošanas p. Svētku p. P. par labu grāmatu. P. satikties ar draugiem. Bezgalīgs p. Prieka asaras. Izjust prieku. Pārdzīvot lielu prieku. Smieties aiz prieka. Strādāt par prieku sev un citiem. □ Prieks ir intensīvs jūtu saviļņojums, kas atraisa, kāpina un ceļ visus dzīvības spēkus. J A Jansons 1, 75. Prieks un sāpes — tie jau ir tikai emociju pretpoli .. Kļints 1, 168. Vai tu neesi aizmirsis to prieku, kāds sirdī ir vienīgi bērnībā un pavasarī? J Kalniņš 2, 6. .. šis ārēji necilais mākslinieks ar vijoli sniedzis cilvēkiem pacilājošu, gaišu prieku. Dzene 3, 156. sal. .. asaras klusi kāpa viņam [ķēniņam] acīs kā silts zilgans ziemas prieks, kurš paceļas no balti nosniguša dārza un mīksti spiež pieri. K Skalbe 1, 93. pārn. Dej dzirksteles [ugunskurā] savā ārprāta priekā .. Brīdaka 3, 56. pārn. Pagalmā zied liels un kopīgs prieks — Mīlu zvēr cits citam ceriņzari. Sirmbārdis 3, 103.

2. parasti dsk. *Tas (notikums, parādība, apstāklis u. tml.), kas izraisa šādu emocionālu stāvokli, arī apmierinājumu, labsajūtu.* □ Pāris nedēļu pagāja vienos priekos: izlaiduma balle, izlaiduma ekskursija. Skujiņš 12, 131.

○ Dzīves prieks — *dzīvesprieks.* □ Patstāvīgums, rosme, dzīves prieks, iniciatīva darbā — visas šīs īpašības ieaudzināmas bērnos jau no mazotnes. PL Skola 62, 7, 7. Izgaisa īgnums, zuda apnika, bet to vietā ieviesās dzīves prieks un jautrs prāts. Zeiboltu J IV, 120. Vaļas prieks — *vaļasprieks.* □ Uz filatēliju nekādi nevaru iekarst, nav laika un naudas lepnākiem vaļas priekiem .. Brīdaka 9, 124. Ka prieks — *saka, ja kāds ko ir (ļoti) labi veicis, izdarījis.* □ Mācās viņa tā ka prieks — Annai visur piecinieks. Bērn 50, 5, 39. Priekā! sar. — *izsaucas, uzaicinot kopā iedzert.* □ Uz veselībām, Stiķenīt! Priekā! Re, taisni vēl divi lucēni palikuši uzkodām. Belševica 1, 6. Draugi, uzsauciet kopīgu: priekā! Nepieminiet ar ļaunu mani! A Skalbe 6, 42. Prieka (arī atklātais) nams neakt. — *priekanams.* □ .. vakar [policijas priekšnieks] bija palaidis vaļīgāku soli .. Reiz mēnesī taču bija jārevidē prieka nami Gaujas lejā un jāiekasē kārtējās nodevas. Nu, un tas vienmēr beidzās ar pamatīgu uzdzīvi .. Rozītis 2, 88. Prieka meita neakt. — *priekameita.* □ Melnu veļu, re, valkājot tikai prieka meitas .. Kar 75, 8, 14. ◇ Peldēt priekā — *justies ļoti priecīgam.* ◇ Acu prieks — *tas, kas ir ļoti mīļš, tuvs; acuraugs.* □ «Jā, bij jau, bij viņš jums, vecākiem, acu prieks. Kur vēl ņemt cita tik gudra un, teikt, smuka bērna.» Brigadere 2, 182. Pelēkajā kvēpu un naftas valstī šie stādiņi te ar pūlēm bija izaudzēti kā vienīgais acu prieks. Un ēzelis tos tagad aplauzījis .. . Birznieks-Upītis 6, 258. ◇ (Pārāk) dārgs prieks sar. — *tas, ko nevar atļauties (piemēram, līdzekļu trūkuma dēļ).* ◇ Lēts prieks sar. — *tas, ko var atļauties, kam pietiek līdzekļu.*

priekš, priev. ar ģen. **1.** *Norāda uz laikposmu, laika momentu, kas tuvojas, kad notiek kāda darbība, norise, eksistē kāds stāvoklis; pirms*[2] *(1).* Iet prom priekš pusnakts. Darbs beidzas ceturksni priekš četriem. Priekš vakara uznāca lietus. □ Vairākas naktis priekš pirmā maija skursteņus apsargāja policijas un aizsargu posteņi .. Lācis 15, 170. Lipīgi, plaukstoši zari glāsta viņai vaigus tāpat kā priekš gada, un dzeguze sauc: «Kukū! Kur nu?» Brigadere 2, 38. .. viņš piegāja pie sausā, priekš daudz vasarām apdegušā koka .. A Grigulis 18, 162. // *Norāda uz darbību, norisi, stāvokli, kam vēl nesākoties, notiek cita darbība, norise, eksistē cits stāvoklis.* Priekš saules — *priekš saules lēkta.* □ Pret vakaru viņa atkal pārradās un vēl priekš gulētiešanas izpurināja, izklapēja un salāpīja divus maišeļus. Birznieks-Upītis 1, 10. Īsi priekš kara Andrejs dārzā bija uzbūvējis skaistu ābolu žāvētavu. Vanags 14, 218. Vakariņas paēduši, visi taisās pie miera, jo rītu jau priekš saules vajag būt pļavā. Apsīšu J 3, 13. // teikumā ar noliegtu verbu. *Agrāk par.* □ «Laika mums vēl diezgan. Priekš pusastoņiem nesāksies, te publika nāk ar nokavēšanos.» Saulītis 12, 330.

2. sar. *Norāda uz dzīvu būtni, kam par labu vai sliktu ko dara, kas notiek, ir paredzēts; norāda uz dzīvu būtni, kam (kas) ir piemērots, noderīgs.* □ .. viņš bija tik pieticīgs un nekā priekš sevis neprasīja. K Skalbe 1, 182. Neviens jau nerada tikai priekš sevis, bet grib parādīt arī citiem, lai tad tos priekus un bēdas, un pārdzīvojumus arī citi varētu izjust un saprast. Hor 81, 8, 33. «.. man ir vēl viena otra uzdomāta. Tā ir vēl jaunāka par tevi, neder tā priekš manis un man arī vispāri tā nepatīk kā tu.» Blaumanis 2, 77. «Atlikt, pagaidīt! — tas ir vārds priekš sliņķiem, es tādu nepazīstu.» Zigmonte 2, 64. // *Norāda uz darbības veicēju skaitu; par.* □ Bērsons atstāja cigareti pelnu traukā. — «Žēl, ka tu nesmēķē. Tagad man šis darbs sanatorijā jāveic priekš diviem.» Birze 5, 153.

3. sar. *Norāda uz to (objektu, darbību, stāvokli), kam kas ir noderīgs, piemērots, paredzēts.* □ «Tā. Un jūs tikai priekš tiem trim vāģiem to vajadzīgu materiālu esat° nocirtis?» Blaumanis 6, 136. «Es negribu,» Uldis atteic īsi un stingri. «Nauda nav priekš našķiem.» Zigmonte 2, 198. «Na — maisus nest — to mums te Brīviņos pat kalpu meitas nedara, priekš tā ir puiši.» Upīts 4, 303. Mācies priekš dzīves, bet ne priekš skolas! R Kaudzīte 1, 16.

4. sar. *Norāda uz laikposmu, kam kas paredzēts, gatavots.* □ Kur āboli bij palikuši, kurus viņš klētī priekš ziemas bij gribējis glabāt? .. Blaumanis 6, 4.

5. novec. *Norāda uz objektu, kura priekšā (kas) atrodas.* □ Latviešu valodā vairums prievārdu nostājas priekš pārvaldāmā vārda. Gram I, 735. // savienojumā «priekš acīm». *Norāda, ka (kas) atrodas, notiek, ir novietots cilvēka acu priekšā, cilvēka priekšā.* □ Aizlicis

roku priekš acīm, milzis skatījās tālumā. K Skalbe 1, 107. Ik saules rietā sēras mani tin sudraba dūmakās, migla virpuļo priekš acīm .. Sudrabkalns II, 467.

○ Priekš kā (retāk kam) sar. — *kādam nolūkam, kādā nolūkā.* □ Ko viņš [pārbrauktuves uzraugs] gan īsti domāja? Priekš kā viņš te nolikts? Upīts 4, 239. «Priekš kam tad šī skaidrība? Vai tādēļ, lai paliktu dzīvs un mitinātos šai siltajā istabā . . ?» Kurcijs 3, 170. ✧ Priekš acīm novec. — *acu priekšā.* □ Nekad Perjē kungs nebij iedomājies, ka cilvēku var arī aizšaut un pamest, lai tas te priekš visu acīm pamazām nobeidzas. Upīts 18, 215. Tavs saltais vaidziņš man priekš acīm stāv Kā saules apmirdzēts balts miglas mākonītis .. P Bārda 1, 59.

priekš-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. **1.** *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais atrodas priekšā kam līdzīgam, ir priekšējais.* Priekšbura. Priekšdaļa. Priekšistaba. Priekšlogs. Priekškāja. Priekškamera. Priekškurtuve. Priekšloža. Priekšsutinātājs.

2. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais pastāv, noris pirms cita, līdzīga; arī pirms-(1).* Priekšbrauciens. Priekšsacīkstes. Priekšslodze. // savienojumā ar lietv. ģen. *Norāda, ka kas pastāv, noris pirms salikteņa otrajā daļā nosauktā.* Priekšdzemdību. Priekšeksāmenu. Priekškara. Priekšpļaujas. Priekšrevolūcijas.

priekša, -as, s. **1.** *Priekšējā daļa (piemēram, priekšmetam, telpai).* □ Piekrauj vecais pilnus redeļratus ar malku. Vienu divmetrīgo šķiļu strēķi ratu priekšā, otru — pakaļā .. Avotiņa, Slisers 1, 31. . . lokomotīve . . novietota vilciena priekšā. Zv 53, 16, 15.

2. *Ķermeņa priekšējā puse (cilvēkam vai dzīvniekam).* Zirgam p. vienās putās. // *Priekšējā puse (apģērbam).* Kleitas p. Kreklam p. vaļā. □ Pienāca arī viņas pašas kārta [matu sukāšanai], māte . . aiz brunču priekšas pierāva viņu klāt. Upīts 4, 133.

3. *Vieta, kas atrodas pie (piemēram, priekšmeta, telpas) priekšējās puses.* Apturēt pajūgu rijas priekšā. Laukums verandas priekšā. Mājas p. tīri noslaucīta. Sēdēt plīts priekšā. □ Mīksta jumta ēna stiepās gar staļļa priekšu. K Skalbe 1, 183. Sādžas priekšā atradās vācu nocietinājumu atslēga — neliels pakalns, ko sauca par Nagu. A Grigulis 9, 131. Iegriežoties saimniecību jaunajās mājās, pirmo iespaidu gūstam no mājas apkārtnes, no tās durvju priekšas. PL Siev 68, 2, 22. // *Vieta, kas atrodas pie (cilvēka vai dzīvnieka) priekšējās puses, (tā) redzeslokā; vieta, kas atrodas (cilvēkam vai dzīvniekam) tieši pretī, ļoti tuvu.* Stāvēt skolotāja priekšā. Vest (arī saukt) tiesas priekšā novec. — *likt ierasties tiesā, lai liecinātu, tiktu tiesāts.* Nākt (arī stāties) tiesas priekšā novec. — *ierasties tiesā, lai liecinātu, tiktu tiesāts.* □ Bērnu priekšā atradās ne visai plata ūdens josla . . Ērgle 1, 55. Krists ieraudzīja savā priekšā akmeni, pacēla un aizmeta tālu projām. A Grigulis 9, 125. . . «Ej nost no priekšas; ar tādiem cilvēkiem, kas smejas par otra nelaimi, nerunāju ne vārda!» Apsīšu J 2, 17. pārn. Tāpēc saku «man bail», jo man bail, jo es zinu — arī visstiprākais sava likteņa priekšā reiz kails. Čaklais 3, 40. // lok.: priekšā, apst. nozīmē. *Tā, ka kas tiek veikts, darīts (kāda, kā) klātbūtnē; arī atklāti.* □ «Labi, es klusēšu.» — «Nē, ne klusēsi, bet atvainosies.» — «Viesu priekšā? Par to nieku? Cik cilvēku tā nestrīdas.» Zigmonte 2, 90. Ja viņš bija naktī īsu brīdi varējis atsegt savu dvēseli un izpaust savas apslēptās jūtas, tad viņam tas jādara arī dienu, visas pasaules priekšā . . Lācis 15, 361. // lok.: priekšā, apst. nozīmē. *Salīdzinājumā (ar kādu, ar ko, parasti ļoti atšķirīgu).* □ Visas šīs dāmas . . nobālēja Līnes priekšā, . . Gustam . . likās, ka varētu Līnei saujā ielikt visas pasaules bagātības . . Dinere 10, 8. Frickalns laipni paraudzījās Sniedzē, kas ar savu plato, kailo pieri un sīko seju zem tās viņa garā auguma priekšā drīzāk atgādināja rājamu bērnu . . Birze 3, 18. Viņas skaistuma un jaunības priekšā tādi kā es izskatās nožēlojami. Preilis 1, 65. «Es apbrīnā noliecu galvu jūsu prasmes priekšā.» Dripe 3, 174.

4. savienojumā «uz priekšu». *Tālāk, prom no iepriekšējās (arī parastās) vietas, stāvokļa (virzīties, virzīt ko).* Pabraukt uz priekšu. □ Puiši pielēca kājās un drāzās uz priekšu cauri vācu granātām. A Grigulis 9, 137. . . viņš uzmeta kūkumu kā hiēna, saliecās uz priekšu . . Berģis 1, 27. Pašaura, diezgan parasta seja, tikai lūpu līnija ļoti noteikta un zods mazliet izvirzīts uz priekšu. Dripe 3, 40. // *Virzienā prom no sevis (raudzīties, skatīties).* □ «Es daudz daudz domāju . . .» viņa raugās taisni uz priekšu. Zigmonte 2, 167.

5. savienojumā «uz priekšu». *Norāda, ka (laikposms) turpinās.* □ Laiks gāja uz priekšu, vajadzēja sākt zīmēt. Jauno v 59, 76. Dzīve rit strauji uz priekšu — uz augšu. Stulpāns 2, 92. // *Norāda, ka (kas) ir vērsts uz turpmāko laikposmu, nākotni.* □ Pat vāverīte liek ciekuru priekšdienām uz zara, tad vēl ne cilvēks lai nedomātu uz priekšu! R Kaudzīte 1, 53. Uz priekšu aizliegumiem būs jāiet apkārt ar lielu līkumu kā stāvas kraujas malā uzstādītai brīdinājuma zīmei . . Krūmiņš 1, 98. // *Norāda, ka (ko) dara, (kas) tiek darīts pirms noteiktā laika, termiņa.* □ «. . tava māte esot galīgi nabaga un ņemot naudu uz priekšu, tūlīt . . .» Zigmonte 1, 232. Arvien ciešāk nāca modē tāda pēkšņa izsviešana no fabrikas bez iepriekšēja uzteikuma, izmaksājot par četrpadsmit dienām uz priekšu. Upīts 9, 595. Kantora grāmatas visas bija savestas kārtībā, alga saņemta par mēnesi uz priekšu . . Birznieks-Upītis 6, 184.

6. savienojumā «uz priekšu». *Lieto, lai aizstātu, parasti virzības, verbu.* □ «Ķēdē, ar virzienu pret lielceļu, uz priekšu, biedri!» Jānis klusi komandēja. Lācis 15, 255. Urā! Drīz sāksies uzbrukums. Uz priekšu! Jāuzvar ir mums! Osmanis 2, 55. Ko nu darīs? Annele ne soli uz priekšu, suns ne soli atpakaļ. Brigadere 2, 41.

○ Pa priekšu — a. *Priekšgalā, sākumā (virzīties, ko virzīt).* □ Viņš raugās uz ceļu, kur no pagastmājas virzās soda gājiens. Pa priekšu

jāj dragūni, tad kustas sodāmie, kuriem seko vesels kareivju vads un virsnieki ragavās. Kurcijs 3, 213. «Iesim atpakaļ. Jūs no peldētavas?» — «Jā,» es atbildu un gribu viņam sekot, bet viņš mani bīda pa priekšu. Grīva 8, 244. b. *Vispirms; arī iepriekš, agrāk.* □ Sieva un divas meitenes brauc [uz dzimteni] pa priekšu, — ierīkoties. Pats vēl aizņemts darbiem, nevar tūliņ kļūt projām. Sudrabu E 3, 511. «Tēvs!» Krustiņš māti pārtrauca, bet runāja rāmākā balsī nekā pa priekšu, «ko tēvs no manis īsti grib?» Blaumanis 6, 175. ◇ Iet uz priekšu — *veikties, sekmēties (parasti par darbu, darbību, norisi).* □ Darbs bija sācies, un es redzēju, ka tas iet uz priekšu. Kalndruva 2, 119. ..arvien Pakalniete rūca un ņurdēja, ka «citiem darbi iet uz priekšu, mums atpakaļ». Sakse 2, 28. ◇ Tikt uz priekšu — *panākt, sasniegt mērķi, pozitīvu rezultātu.* □ «Nekad nav par ļaunu, ja cilvēks zina vairāk. Visi cenšas dzīvē tikt uz priekšu, visi laužas uz skolām, studē..» Eglons 3, 87. ◇ Ne uz priekšu, ne atpakaļ — *saka, ja kas neveicas, ja rodas sarežģījumi.* ◇ Uz priekšu vai atpakaļ — *saka, ja (kā) starpība, atšķirība ir maznozīmīga, mazsvarīga.* □ «..vienmēr var ēst. Desmit kotlešu uz priekšu vai atpakaļ.» Saulītis 12, 88. ◇ Acu priekšā — a. *Klātbūtnē, tuvumā (kādam, visiem).* □ ..Rūdis valdās tikai skolotāja acu priekšā, taču, sāniski pagriezies, visādi vaibstās. Indrāne 2, 77. Cik reižu nav gadījies, ka vilks ieskrien sētsvidū un nokož suni tieši cilvēku acu priekšā! Dripe 1, 11. b. *Redzes iztēlē; domās.* □ Tas bija Džamaledīns. Redzu viņu vēl tagad acu priekšā, lai gan pagājuši jau vairāk nekā divdesmit gadu, kur mēs pēdējo reizi redzējāmies: melnīgsnēju, kalsenu, skaistu seju, dedzīgām, tumšām acīm.. Birznieks-Upītis 6, 227. «Kad tu līdz šim par precēšanos domāji, tad tev tikai jauni vīrieši vien stāvēja acu priekšā.» Blaumanis 2, 77. Sāku vēstules pārskatīt, un acu priekšā kā tikai vakar pārdzīvoti aizritēja pagājušie gadi. Vilks 5, 26. ◇ (Būt, arī notikt) (pašā) deguna priekšā (biežāk deguna galā, arī degungalā) sar. — *(būt, notikt) ļoti tuvu.* □ ..bērni skolotājam pakļaujas labprāt, mācās arī.. Ir tikai viens nepatīkams izņēmums: mazā Ilga Sūna pirmajā solā, vidus rindā, skolotājam vai deguna priekšā. Zigmonte 1, 115.

priekšā, apst. **1.** parasti savienojumā ar verba «būt», «atrast(ies)» formām. *Norāda uz stāvokli, kad (kāds, kas) ir jau ieradies, atnācis (kur) pirms kāda cita, kā cita; norāda uz stāvokli, kad (kas) ir atbraukts, atvirzīts (kur) pirms kā cita.* □ Noejot tieši līdz Jaunupei, sameklējiet Lagata mājas. Pēteris tur ir priekšā. Lagatu Ernests arī. A Grigulis 13, 35. Te priekšā jau atradās citi bezdelīgu bari un pa atpūtas laiku pienāca vēl arī no jauna klāt.. Birznieks-Upītis 6, 381. Citu rītu Egle, pie sanatorijas piebraucis, atrada jau priekšā gaziku. Birze 5, 96. Viņi tuvojās stacijai, kur atradās labības pieņemšanas punkts. Priekšā jau bija daudz vezumu no kaimiņu pagasta. Sakse 7, 388. // *Norāda uz stāvokli, kad (kas) ir nogādāts (kur, kam) pirms kā cita.* □ «..Guntis un Aldonis ir jau nopratināti. Milicijā priekšā jau ir ziņojums par zēna aplaupīšanu uz ceļa..» Gulbis 3, 281.

2. *Norāda uz stāvokli, kad (kāds) ir ieradies (kur, lai sastaptos ar kādu); norāda, ka (kas) virzās (uz kurieni, lai ko satiktu); pretī.* □ Rasma (tāpat, kā par citu domādama.): Atbrauca. Es biju stacijā priekšā. Upītis XIV, 120. Avots: Rasma teicās gan arī šovakar aiziet uz staciju priekšā — nevar jau zināt. Upītis XIV, 113. Kails ziedonim priekšā tas [kociņš] aizskrējis Un visus ziedus jau izkāris.. Aspazija 3, 162.

3. *Norāda, ka (kas) atrodas, ir novietots kā (piemēram, celtnes, telpas, priekšmeta) tuvumā, priekšpusē.* □ Brīvi priekšā — pozīcija burājot, kad laivas pakaļgals atrodas priekšā otras laivas priekšgalam. Millers 1, 267.

4. *Norāda, ka (kas) notiek, atrodas, novietojas, (ko) novieto pie (cilvēka, dzīvnieka) priekšējās puses, (tā) redzeslokā.* Mest govīm p. āboliņu. Uz ceļa p. ir redzams gājējs. □ Mums [izstādē] līdzās, priekšā un aiz muguras cildināja gleznas. Zālīte 5, 287. Priekšā kā jūra plešas spilgti zaļš vasarāju lauks. D kal 82, 85. Osienei sirds pārāk pilna, kaut kam vajadzēja pateikt ko asu.. Gāja taisni turp un nostājās Mārtiņam priekšā. Upītis 4, 209. Vīrs pieliecās, paķēra zēnu aiz padusēm, uzcēla zirgā un nosēdināja sev priekšā.. Branks 1, 62. // *Norāda uz tuvāko vietu, kas atrodas kustības, arī skatiena virzienā.* □ Dažreiz, kad priekšā vairs nekas nebija dzirdams, viņš skrēja izstieptām rokām, lai sargātu acis.. Vilks 5, 60. ..no šosejas esmu nogriezies nepareizi. Bet kaut kur priekšā iemāvās govs, tur droši vien atradās kādas mājas.. Ezera 5, 205. Aiz stigas priekšā kaut kur vēl pavisam tālu rēja suņi un klaigāja dzinēji. Grīva 9, 11. Kaut kur priekšā sprēgāja automātu kārtas, apklusa un sprēgāja atkal. A Grigulis 9, 112. // *Norāda, ka (kas) noris, atrodas ķermeņa priekšējā pusē.* □ ..pa ceļu šurp tipināja.. sieva ar zāļu nastu uz muguras. Spainī, kas atsvara pēc šūpojās priekšā, bija sabāztas skaidas.. Vilks 6, 333. Ādas skotele viņam bij priekšā un kailās sarkanās kājas koka tupelēs. K Skalbe 1, 60. Viņš nesa veselus divus maisus, kas bija sasieti kopā un pārlikti pār kreiso plecu tā, ka viens iznāca uz muguras, bet otrs priekšā uz krūtīm. Krieviņš 1, 67.

5. savienojumā ar verbiem «aizsteigties», «aizskriet», «aiziet» u. tml. *Norāda, ka (kas) nonāk, nokļūst (kur) ātrāk par citiem; norāda, ka (kas) steidzīgi, ātri aizvirzās tālāk par citiem.* □ Ar sēņošanu gāja drusciņ grūtāk, jo vajadzēja piecelties agrāk no rīta, citādi citi sēņotāji aizsteidzās priekšā.. Austriņš 1, 110. Tomēr varēja vēl aizskriet priekšā, pirms lode apgula, un dot tai cirtienu pretim. Jaunsudrabiņš 3, 166. Pirmo zirgu ar Grašu ļaudīm viņi palaida garām, bet tad aši kā bezdelīgas.. aizšāvās priekšā otram pajūgam.. Sakse 2, 27. // *Norāda, ka kas tiek veikts agrāk, ātrāk par citiem.* □ Grūti atbildamiem jautājumiem allaž

vajag aizsteigties priekšā ar pretjautājumu. Ezera 2, 195. «Nē, nē, nevajag pavadīt. Es iešu viena,» viņa teica, aizsteigusies puiša vārdiem priekšā. Vilks 5, 54. // *Norāda, ka (kas) izvirzās priekšgalā un pārspēj kādu, ir izcilāks.* □ . . prakse bija aizsteigusies priekšā teorijai, izlabojusi to, papildinājusi. Zv 52, 14, 7. . . spēlēdams ričuraču ar Helmutu, šo vienpadsmit gadu veco zēnu, drīz nācu pie atziņas, ka viņš daudzējādā ziņā dzīves gudrībā aizgājis tālu man priekšā. Ādamsons 2, 228.

6. *Norāda, ka (kas) atrodas, novietojas, virzās, notiek kā, piemēram, rindas, gājiena, grupas sākumā, priekšgalā, priekšpusē (skatoties no mugurpuses).* Stāvēt grupai p. Nostāties citiem p. □ Gāršai priekšā viena mediķe pusbalsī jautāja otrai: «Par ko tas varētu būt?» Birze 5, 257. Neganti trokšņo un dauza kājām strēlnieki mums aiz muguras un priekšā. Rihters 1, 350. // *Norāda uz stāvokli, kad (kas) atrodas tālāk par citiem (noteiktā attālumā) no kā.* □ Veikliem soļiem viņš pameta līkumu un pļavas sākumā bija gaišajam nācējam gabaliņu priekšā. Sakse 2, 50. Bezgala neglīti izskatās, ja vīrietis, ejot pa ielu, turas savai ceļabiedrei vienu vai pat vairākus soļus priekšā. Tavare 1, 17. Janka man ir lielu gabalu priekšā. Viņš jau skrien pa bastardāboliņa lauku. Sēlis 2, 70. // *Norāda uz stāvokli, kad (kāds) ko ir veicis agrāk, ātrāk par citiem un izvirzījies pirmajā vietā.* □ Igors tomēr — velns viņu sazina! — priekšā un priekšā ar savējo. Nu vairs ne tik daudz kā līdz šim, taču piecās dienās allažiņ vismaz par pushektāru vairāk. Talcis 4, 164.

7. *Norāda, ka (kas) ko noslēdz, norobežo, aiztur u. tml.* Durvīm atslēga p. Pudelei korķis p. □ Dzelzceļa pārbrauktuvei šķērskoks priekšā . . Upīts 4, 238. Iekliegdamās Kristīne . . norāva no gultas zilo segu un turēja to sev priekšā. «Nenāc! Nenāc! Ko tu gribi?» Blaumanis 6, 227. Mēs [demonstranti] ejam arvien tālāk. Bet, tikko uzgriežamies uz nākošās ielas, priekšā kā pelēka siena stāv zaldāti. Arājs-Bērce 1, 147. // *Norāda, ka (kas) novietojas, (ko) novieto tā, ka ko noslēdz, norobežo, aiztur u. tml.* Saulei p. lietus mākonis. Aizstāties gaismai p. Likt kāju p. Laist logam aizkaru p. Aizkārt durvīm atslēgu p. Aizlikt mutei plaukstu p. □ Ilga atceras vāji, kā izauga māja viņiem līdzās. Aizauga priekšā bērzu kalniņam, tagad tikai koku galotnes redzamas pa logu. Zigmonte 1, 45. Lai uguns nespīdētu acīs, Purēns nolaida spuldzei priekšā abažūru. Lācis 15, 385. . . tēvs atnāca ar lielu stibu, bet Jūle iespruka kūtī un aizšāva koku priekšā. Sakse 2, 131.

8. *Norāda, ka (kas) būs, notiks, eksistēs turpmākajā laikposmā, arī nākotnē.* Visa dzīve vēl p. Garais cejojums p. Svarīgs darbs man vēl p. □ Par aizvadīto nedēļu bija tikai labas atmiņas, priekšā brīva pēcpusdiena un vakarā brauciens . . uz pilsētu . . Kalndruva 2, 62. Vienmēr šķiet man: labākais vēl priekšā, Nevis vecākai, bet jaunākai man kļūt . . Elksne 9, 116. Es vecam nesmējos, Priekšā man tās dieniņas . . DV 337. Vai dzeja ir kaut kā sena palieka, vai tās īstā nākotne vēl priekšā? Auziņš 7, 245.

9. *Norāda uz stāvokli, kad kas notiek, norisinās, tiek veikts kāda klātbūtnē.* □ Priekšā draugs, pakaļā suns (skauģis). LSP(N) 61. Priekšā rada, no pakaļas bada. LSP(N) 143. Māte: Ko nu tur . . . Ja jau arī [Krustiņš] kādreiz priekšā pret tevi ir skarbāks, aiz muguras viņš tevi aizvien dikti uzteic . . . Blaumanis 6, 279.

10. *Norāda, ka darbība tiek veikta, lai citi iegūtu informāciju, varētu atkārtot darbību.* Lasīt p. Teikt p. Zīmēt p. Saukt dziesmai vārdus p. □ . . ja bērni nav aktīvi iesaistīti stundas gaitā, viņi meklē sev blakus nodarbošanos. Viens saka priekšā, cits aizsapņojas . . PL Skola 62, 9, 17. . . Reinis gribēja man spēlēt priekšā uz harmonija . . Zālīte 5, 79. «Šis puisis grib, lai viņam visu sakāmo uzraksta priekšā. Pēc viņš grāmatu [vēstuli] ķeizaram pārrakstīs ar savu roku.» J Kalniņš 3, 12.

○ Pulkstenis iet (arī ir) priekšā sar. — *saka, ja pulkstenis iet par ātru.* Būt priekšā un pakaļā sar. — *ļoti pakalpot, arī izdabāt (kādam).* □ . . viņa izsteidzās savā saimniecībā. Vairs nebija tā kā Plauša laikos, kur viņai bija kalpone priekšā un pakaļā. A Deglavs 1, 829. ◇ Stādīt priekšā (kādu) — *iepazīstināt (kādu ar kādu).* □ Ja draugu pulkam pievienojas jauns biedrs, viņu stāda priekšā pārējiem. Tavare 1, 24. Mājastēvs . . iepazīstina viņus [jaunatnācējus] ar agrāk atnākušajiem, pie tam jaunāko stāda priekšā vecākajam, vīrieti — sievietei, nevis otrādi. Liesma 64, 11, 23. ◇ Stādīties priekšā — a. *Iepazīstināt (kādu) ar sevi.* □ «Mani sauc Juris Tomariņš,» jūrnieks stādījās priekšā un mazliet drastiski piemetināja: «Pētera dēls!» Vilks 5, 83. Mēs tikāmies apstākļos, kādos parasti nemēdz stādīties priekšā, un viņš neminēja nedz savu vārdu, nedz uzvārdu . . Ezera 9, 5. b. sar. *Iedomāties, iztēloties (ko).* □ «Katru dienu vairākas operācijas. Galvenokārt satiksmes traumas. Tu pat nevari stādīties priekšā, cik cilvēki ir neuzmanīgi!» Lukjanskis 4, 238. Bez improvizējoša rotaļelementa, rotaļprieka, spēles grūti stādīties priekšā šodienas latviešu dzeju . . Čaklais 10, 58. ◇ Nākt priekšā — a. *Atgadīties, notikt.* □ . . no agra rīta līdz vēlam vakaram daudz kas nāk priekšā, par ko jāpārrunā. Birznieks-Upītis IV, 10. Norāvu drēbes, apskatīju kāju. Kā tad — izmežģījums. . . Man tāds gadījums jau reiz bija nācis priekšā. Stankevičs 2, 29. b. novec. *Tikt izskatītam (piemēram, tiesā).* □ Pagasta namā bija vietnieku sapulce. Starp citu vajadzēja nākt priekšā arī skolas lietām . . Paegle 3, 23. ◇ Likt priekšā — a. *Izteikt priekšlikumu, ieteikt.* □ Konventam likts priekšā apspriest, ko darīt ar Mencas jaunkundzi. Paegle 3, 59. . . Grosts lika priekšā iet virtuvē un kopā ieturēt brokastis. Jansons 4, 486. b. novec. *Izteikt, pateikt.* □ Mātei viņš liek priekšā jautājumus, uz kuriem tā nezina ne atbildēt. Birznieks-Upītis 1, 35. «Skaidri es tev to lietu lieku priekšā. Dzīvosim kā tēvs ar meitu, kā bērns ar tēvu.» Blaumanis 6, 264. Targals: Troņa sēde

drīzi Tiks atklāta. Tad katris [katrs] varēs nākt Un savu vajadzību likt mums priekšā. Aspazija 3, 329. ✧ Celt priekšā sar. — *atklāt, parādīt, izklāstīt.* □ Mikus tēvs: Man jau nu, zināms, arī nepatīk vis, ka puisis saimniekam ceļ vainas priekšā, bet Mikus saka, draugam tā esot jādara. Blaumanis 6, 284. Jānis tev tādas lietas [par savu darba vietu] cels priekšā, ka tūliņ abās ausīs kurpnieku āmuriņi sāks rībināt. Salenieks 5, 36. ✧ Nest priekšā sar. — *atklāt, izklāstīt (piemēram, kādu ideju, domu); arī sniegt priekšnesumu.* □ Pagasta tiesas priekšsēdētājs .. atvēra platas acis, kad Jānis savu sūdzību nesa priekšā. Blaumanis 6, 7. .. cik aizgrābjoši mana Johanna nes priekšā «Augustiņu» .. un vēl citus tādus Bēthovena gabaļus, kurus tā var vai ar vienu pirkstu nospēlēt. Aspazija 3, 262. ✧ Ņemt priekšā — a. *Pakļaut kādai darbībai.* □ «Un tad man arī tādas domas nāk prātā, ka vajadzētu mums kopīgi ņemt to zemi priekšā, vairāk traktoru un mašīnu laist darbā, nudien, tad nu gan vajadzētu viņu uzveikt.» Sakse 7, 448. Lielo Andru arī ņems priekšā [apgriezīs matus] — tas bij ko vērts, redzēs, kā šis bļauj! Upīts 4, 134. b. *Bārt; asi kritizēt; kauninât.* □ Ja nu grupa pēc tam ņemtu sliņķi priekšā, parunātu ar viņu stingri un panāktu pagriezienu uz labo pusi — tad jau būtu labi. Liesma 66, 6, 6. «.. kad režisors ņems tevi priekšā, tu uztaisi bēdīgas un žēlīgas acis un saki viņam tā: es jau cenšos, biedri režisor . .» Zigmonte 4, 140. ✧ Saukt priekšā — *likt ierasties kur (piemēram, tiesā).* □ Lielas rūpes viņam ar brāli. Pilnīgi pretlikumīgi noņemts zaldātos .. Un ja arī sauca priekšā, tad ar bruku slimu cilvēku katrā ziņā nācās izbrāķēt. Upīts 9, 93.

priekšāda, -as, s.; anat. *Plāna ādas kroka, kas aptver dzimumlocekļa galviņu.*

priekšādevums, -a, v.; fizk. *Priekšrocības (sacensībās, sporta spēlēs), ko piešķir vājākam dalībniekam, lai izlīdzinātu uzvaras iespējas; handikaps.* □ Sacensībās startēja arī .. dažāda lieluma ķiļjahtas, kur lielākām jahtām attiecībā pret mazākām aprēķina priekšādevumu pēc speciālas formulas. Sports 66, 93, 2.

priekšālasītājs, -a, v.; **priekšālasītāja,** -as, s. *Cilvēks, kas lasa (kādam) ko priekšā.* □ Sastādot šādu visnotaļ apsveicamu [pasaku] kalendāru, tomēr jāpadomā arī par pasaku priekšālasītājiem un iespējamiem klausītāja jautājumiem (ķēniņš, galms, princese utt.). Pad J 70, 229, 2.

priekšass, -ass, dsk. ģen. -asu, s. *Priekšējā ass.* Salūzusi ratu p.

priekšāstāvošs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas būs turpmākajā laikposmā, nākotnē; nākamais.* □ Visi gaišreģi kā viens, runājot par priekšāstāvošā čempionāta favorītiem, pirmām kārtām min Brazīliju un Angliju. Sports 66, 105, 3. Kā jūs gatavojaties priekšāstāvošajai cīņai? Sports 80, 109, 2.

priekšāteicējs, -a, v.; **priekšāteicēja,** -as, s. *Cilvēks, kas saka (kādam) ko priekšā.* □ pārn. Inita jau vairākkārt bija dzinusi projām uzmācīgo domu, .. lai pati uzaicina Leonu paskatīties kopā reto notikumu. Simtreiz labāk, ka to izdara viņš, bet nu šī untumainā priekšāteicēja deva padomu liegties un vilcināties. Brīdaka 2, 66.

priekšaugs, -a, v.; lauks. *Augs, ko vienā un tai pašā augu sekā audzē pirms cita auga.* □ .. vienādos augšanas apstākļos zināma kultūra labāk padodas pēc vienas, sliktāk pēc otras; katrai kultūrai ir savs patīkamāks vai mazāk patīkams priekšaugs. Apsīts 1, 328. Viens no labākajiem kukurūzas priekšaugiem ir cukurbietes. Daudzos Latvijas kolhozos, kur kukurūza sēta pēc cukurbietēm, iegūtas augstas zaļās masas ražas. PL Kom 55, 3, 27. Labākie priekšaugi [tulpēm, narcisēm] ir kāposti, kam dots bagātīgs organiskais (kūtsmēsli) mēslojums .. Rupais, Kalniņa 1, 15.

priekšauts, -a, v. *Dažāda piegriezuma darba (retāk dekoratīvs) apģērba gabals, ko valkā virs tērpa priekšdaļas.* Ādas p. Virtuves p. Kalēja p. Izrakstīts p. Apsiet priekšautu. Priekšauta audums. Aizlikt priekšautu (priekšā) — *aizsiet priekšautu.* □ .. puisis skatījās noņēmies uz kalnu un ieraudzīja tur .. gaišrozā lakatiņu, tumšrozā jaku, baltu priekšautu un pelēkus brunčus. Blaumanis 2, 68. Sukāja [linus] Bramanis, aizsējies Lības garo pakulu priekšautu, kas aizsedza krūtis un sniedzās pāri ceļgaliem. Upīts 4, 256. Vidusskolnieces baltos priekšautos ar grāmatām rokās pastaigājas šurpu turpu. Preilis 1, 15.

priekšautsvārki, -u, v.; tikai dsk. *Viena gabala, sānos nesašūti svārki, kuru daļas mugurpusē pārliek vienu otrai pāri un viduklī sasien ar piešūto jostu.* □ .. pazīstams jauns svārku variants — priekšautsvārki .. PL Siev 77, 10, 32.

priekšbioloģisks, -ais; s. -a, -ā. *Pirmsbioloģisks.* □ Izejmateriālu — oglekļu, cianīdu un to tuvāko atvasinājumu — rašanās, kas bija nepieciešami vielu priekšbioloģiskajai evolūcijai, notika pirms daudziem gadu miljardiem, jau ilgi pirms Saules sistēmas izveidošanās. Cīņa 70, 252, 4.

priekšbrauciens, -a, v.; fizk. *Brauciens (pirms sacensību brauciena), kurā noskaidro, piemēram, dalībnieku kvalifikāciju, starta kārtību.* □ Savos priekšbraucienos tiesības startēt finālā izcīnīja vieninieks, pārairu divnieks un abi četrinieki. Sports 66, 136, 1. Čempionāta pirmo zelta medaļu slalomā vīriešiem izcīnīja jaunais «Daugavas» sportists .., kurš jau priekšbraucienā ievērojami izvirzījās priekšā saviem daudz pieredzējušākajiem konkurentiem .. Zv 73, 19, 9. .. Larisai un vēl dažiem mūsu sportistiem priekšbraucieni bija jāveic pa devīto celiņu, kurā ļoti traucēja spēcīgais sānu vējš. Sports 81, 95, 1.

priekšbura, -as, s. *Trijstūra bura vai viena no vairākām trijstūra burām, ko uzvelk fokmasta priekšā.*

priekšdaļa, -as, s. *Priekšējā (kā) daļa.* Arkla p. Laivas p. □ Melnai atlasa vai smalkas vilnas kleitai priekšdaļā kontrastējošas krāsas trīsstūrveida ielaidums. Zv 81, 4, 31. Pieaugušo

putnu [ūdensstrazdu].. krūšu priekšdaļa ir mirdzoši balta. Zv 82, 4, 15.

priekšdarbi, -u, vsk. priekšdarbs, -a, v. *Darbi, ko veic pirms citiem darbiem, parasti to sagatavošanai.* Organizatoriskie priekšdarbi. Inženiertehniskie priekšdarbi. □ Prognozes apstiprina domu, ka turpmākajos gados lielākā lauku iedzīvotāju daļa dzīvos ciematos. Tas prasa veikt zināmus priekšdarbus jau tagad: izvēlēties ciemata vietu, izbūvēt apakšzemes un virszemes komunikācijas.. Lauku Dzīve 74, 3, 8. Gatavojot kombinēto skābbarību, jāveic vairāki priekšdarbi: kartupeļu šķirošana, mazgāšana un sutināšana, zaļās masas sasmalcināšana, pareiza sastāvdaļu ietilpināšana paredzētās svara attiecībās un to rūpīga samaisīšana. Pad J 76, 198, 1. Katrai adītājai jāprot sagatavot dziju adīšanai. Tādēļ parunāsim par priekšdarbiem, kas veicami, pirms uzsākam adīt attiecīgu priekšmetu. Zv 57, 4, 31.

priekšdārziņš, -a, v.; arī **priekšdārzs,** -a, v. *Neliels (parasti dekoratīvs) dārzs celtnes priekšā.* □ Priekšdārziņš ir piemājas dārza daļa.. Priekšdārziņu izveidošanu vajadzētu reglamentēt.., atļaujot tajos tikai dekoratīvus stādījumus. Lauku Dzīve 75, 6, 12. Individuālajām ēkām glīti priekšdārziņi, daudz domāts par stādījumu kopšanu. Lauku Dzīve 80, 2, 12.

priekšdevums, -a, v.; reti. *Priekšādevums.* □ Tukuma rajonā rūpnīcas «Vulkāns» filiāles kolektīvs savas spartakiādes programmā iekļāva sacīkstes ar priekšdevumu (handikapu). Pad J 68, 108, 3.

priekšdienas, -u, s.; tikai dsk. *Turpmākās dienas, turpmākais laikposms; arī nākotne.* Domāt par priekšdienām. □ Tēvs bija pamācījis: «Ja es nevaru savus plānus tūliņ realizēt, es tomēr neatsakos no tiem. Es tikai atlieku realizāciju uz priekšdienām.» Purs 4, 120. Katrs cilvēks lielākā vai mazākā mērā interesējas par priekšdienām un izjūt vēlēšanos pacelt neziņas plīvuru — saskatīt to, ko nākotne nesīs pasaulei, kurā tam jādzīvo.. Jaun Gr 68, 5, 3. Pat vāverīte liek čiekuru priekšdienām uz zara, tad vēl ne cilvēks lai nedomātu uz priekšu! R Kaudzīte 1, 53.

priekšdūriens, -a, v. *Šūšanas un izšūšanas tehnikas paņēmiens — pavediena virzīšana pāri noteiktam (velku) diegu skaitam pa augšu un apakšu.* □ Izdilumus lāpa bez ielāpa.. Pavedienu ar priekšdūrieniem ieloka izdiluma vietā starp palikušajiem velku diegiem, vērojot, lai ielocītais pavediens ietu tāpat kā auduma audu diegu raksts.. PL Siev 55, 1, pielikumā. ..atzīmētajā vietā ar priekšdūrienu iešuj stipru baltu diegu, ko pēc tam savelk un audumu sīki sakroko. PL Siev 78, 7, pielikumā. ..josliņai pamatā divas paralēlas priekšdūrienu rindas. PL Siev 78, 1, pielikumā.

priekšdurvis, -vju, s.; tikai dsk. **1.** *Ārdurvis; dubultdurvju priekšējās (pirmās) durvis; arī parādes durvis.* □ Viens ienāk pa priekšdurvīm. ME III, 395.

2. *Priekšējās (transportlīdzekļa) durvis.* □ Mazs bērns pie pašām [autobusa] priekšdurvīm spalgi raudāja, un Lijas vaibsti savilkās nepatikas grimasē. Zigmonte 9, 27.

priekšdzemdību, ģen., nelok. *Pirmsdzemdību.*

priekšdziedātājs, -a, v.; **priekšdziedātāja,** -as, s. *Dziedātājs, kas izpilda dziesmas sākumu, uzsāk dziedājumu, dziedāšanu, kurai pievienojas pārējie dziedātāji.* □ Rotas priekšdziedātājs Lazdāns ar savu sulīgo tenoru uzņēma pazīstamo karavīru dziesmu.. Grants 5, 220. Divdesmit divu gadu vecumā (1825) A. Līventāls kļūst par Biržu un Salas draudzes ķesteri (priekšdziedātāju un ērģelnieku) pie latviešu literatūras vēsturē pazīstamā Jākoba Lundberga.. Pad J 83, 68, 4.

priekšdziedzeris, -ra, v.; anat. *Vīrieša nepāra dzimumorgāns, kas aptver urīnizvadkanāla sākumdaļu.* □ Priekšdziedzeris jeb prostata.. ir neliels muskuļu-dziedzeru orgāns, kas producē šķidrumu, kurš ieiet spermas sastāvā. Med I, 150. Sīpola diurētiskā iedarbība veicina priekšdziedzera iekaisuma ārstēšanu. PL Siev 77, 11, 27.

priekšdzija, -as, s.; tekst. *Lente, kura ir padarīta mazliet grodāka un no kuras vērpj dziju.* Veltā p. Rupjā p. Smalkā p. Priekšdzijas veltnis. □ ..apskatījām kāršamo mašīnu, kur vilnu pārvērš mīkstā vatē un pēc tam sadala šaurās strēmelēs — priekšdzijā. Pion 53, 51, 3.

priekšēdiens, -a, v. *Ēdiens, ko pasniedz pirms galvenā ēdiena.* □ ..salātus vai augļus var pasniegt.. kā pusdienu priekšēdienu.. Kļaviņa 1, 36. Viesībās pirms aukstā galda kā karstu priekšēdienu var pasniegt melhiora kausiņos saceptus šampinjonus ar sieru, karstos vistas un sēņu salātus. PL Siev 77, 2, 28.

priekšējs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kas (priekšmetā, telpā) ir saistīts ar galveno, nozīmīgāko, arī kam tuvāko, redzamāko (piemēram, pēc parastā kustības virziena, novietojuma); pretstats: pakaļējs.* Automobiļa priekšējie riteņi. Kuģa priekšējais klājs. Skatuves priekšējā daļa. □ Pie Irēnes mājas apstājās Ģirta auto, un Irēni gaidīja vieta priekšējā sēdeklī. Aleksis un Valentīne iekārtojās aizmugurē. Bels 3, 41. ..domāju, ka Justs [autobusā] apmetīsies blakus. Taču viņš paliek pie priekšējām durvīm.. Ezera 17, 180. ..pa meža ceļu pielīgoja segta smagā automašīna ar lielu uzrakstu uz priekšējā borta — «Kino». A Grigulis 13, 468.

2. *Tāds, kas (cilvēka, dzīvnieka ķermenī, tā daļā) ir saistīts ar galveno, nozīmīgāko (piemēram, pēc parastā kustības virziena, novietojuma).* Priekšējā kāja. Priekšējās ekstremitātes. Mēles priekšējā daļa. □ Atkarā no tā, kura mēles daļa artikulē līdzskani, izšķir priekšējos, vidējos un pakaļējos mēleņus. Gram I, 29. Dažiem bērniem.. ir paradums spiest mēles galu pret priekšējiem zobiem.. Ves 77, 12, 17.

3. *Tāds, kas ir kādas secības, virknes u. tml. pašā sākumā; arī pirmais.* Priekšējā (arī pirmā) līnija mil. — *teritorija, kur noris karadarbība.* □ Divi vezumi. Priekšējā: galds, divas gultas.. Pakaļējā: brūna kaste, sainis.. Rihters 1, 91. ..priekšējais pļāvējs rājās, ka Līze šim

sacirtīšot papēžus. Sakse 2, 46. ..[māte] iegāja priekšējā saimniekistabā. Tajā stāvēja skapis .. Blaumanis 6, 181. Par sarežģījuma momentu [stāstā] uzlūkojams tas brīdis, kad cīnītāji, nomainījuši iepriekšējo rotu, stājās priekšējā līnijā. Valeinis 1, 130.

priekšeksāmenu, ģen., nelok. *Pirmseksāmenu.* P. laiks.

priekšfeodāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **priekšfeodāli.** *Pirmsfeodāls.* □ Tas pats sakāms arī par saderības un saticības tikumu, kura izcelšanās arī meklējama jau priekšfeodālajā dzīvē uz tāda paša, kā minēts, ražošanas attieksmju pamata. J A Jansons 1, 37.

priekšfināls, -a, v. *Sacensību posms pirms to fināla.* □ Toties volejbolistiem šoreiz neveicās. Pietika priekšfinālā abām komandām iegūt tikai pa vienam zaudējumam, un lieta skaidra — augstāk par astoto vietu nav iespējas uzkāpt. Sports 68, 129, 2.

priekšgājējs, -a, v.; **priekšgājēja,** -as, s. **1.** *Cilvēks, kas ir darbojies (kādā nozarē) pirms kāda cita; cilvēks, kura darbu, tradīcijas kāds turpina; priekštecis (2).* □ ..tēlnieks mācījis saglabāt, izmantot tradīcijas, bet brīdinājis no priekšgājēju atdarināšanas. Sudrabkalns 15, 183. Dažas dienas neviens nezināja, kas nāks viņa vietā. Tad atbrauca Purēns un pārņēma pirmā mehāniķa pienākumus no sava priekšgājēja .. Lācis 15, 375. ..vienībā iekļautie jaunie paukotāji savā meistarībā atpaliek no viņu priekšgājējiem. Sports 66, 104, 2. Jaunais, kas mūsdienās veidojas aktiermākslā, var sasaukties ar jau agrāk pamanītām iezīmēm, centieniem, mēs varam ieraudzīt analogus iedīgļus ģeniālu priekšgājēju daiļradē .. Kin 79, 141. // pārn. *Tas (piemēram, priekšmets, parādība, notikums), kas ir bijis pirms kā cita, ir ietekmējis to.* □ ..«Selga-402» ir pilnīgi jauns modelis, salīdzinot ar tā priekšgājēju. Zv 73, 19, 2. Kinematogrāfijas vēsturē ir ne mazums filmu, kas tapušas kā turpinājums kādam iepriekš panākumus guvušam darbam. Un gandrīz nekad tās nav sasniegušas savu priekšgājēju līmeni. Māksla 69, 1, 40. Visas citas dienas tītas tai pašā pelēkā miglas autā, kurā arī viņu priekšgājējas. Apsīšu J 3, 7. Rauga un pelējuma sēnītes ražo D vitamīna priekšgājēju — taukiem līdzīgu vielu .., kas ultravioletās gaismas ietekmē pārveidojas par D vitamīnu. Ves 63, 8, 8.

2. pareti. *Tas, kas iet pa priekšu, rādot pārējiem priekšzīmi; tas, kas ir avangardā.* □ ..padomju rakstnieku talants taisni ar to izvirzīsies dzīves priekšgājējos, ka .. veidos tādu neredzētu jaunu mākslas lieliskumu, kas satrauks un lepnā dzīves un darba priekā sajūsminās ļaudis un tautas .. Lit M 58, 39, 3.

priekšgals, -a, v. **1.** *Priekšējais (kā) gals, priekšējā (kā) daļa; pretstats: pakaļgals.* Laivas p. Kuģa p. Rindas p. Kolonnas p. □ ..[šoferis] apgāja autobusam gar priekšgalu, iekāpa un trīs reizes īsi piespieda signāla pogu, aicinot kopā pasažierus. Ezera 8, 113. Nesaistīti [krūšu kurvī] ir tikai apakšējo ribu priekšgali, tādēļ šīs ribas sauc par brīvajām jeb vaļējām ribām .. Gailis 1, 31.

2. lok.: priekšgalā, apst. nozīmē. *Priekšā (citiem).* □ No braucēju bara atdalās divi — priekšgalā Persijs, aiz viņa Reinis. Līvs 5, 84. ..uz priekšu izrāvās uzvarai izredzētais [zirgu] pāris un .. noturējās priekšgalā līdz finišam. Lācis VI, 322. Krists gāja otras [karavīru] grupas priekšgalā .. A Grigulis 4, 4. // *Vadībā.* □ Kopā ar karavīriem toreiz Valkā ieradās Padomju Latvijas valdība ar Pēteri Stučku priekšgalā. Krieviņš 3, 105. ..miera kustības priekšgalā izvirzījusies pati stiprākā sociālistiskā valsts — mūsu varenā Dzimtene. Kar 58, 7, 117. ..katras cīnītāju grupas priekšgalā nolika kādu no .. pilsoņkara dalībniekiem .. Lācis 15, 249. ◇ (No)stāties priekšgalā — *uzņemties vadību.* □ «Kas saņēmās un jūsu vietā nostājās visu priekšgalā?» Kroma 3, 66.

priekšgriezējnazis, -ža, v. *Priekšējais (darbarīka) nazis.* □ Gropēveles spalā ir vertikāli ieķīlēts priekšgriezējnazis .. Šterns 1, 30.

priekšgrupa, -as, s.; mil. *Karavīru grupa, ko izsūta uz priekšu (kā) apsardzībai.* Priekšgrupas pozīcija. □ Viņš mēģināja saskatīt Mazā Adjutanta plato muguru, lai viņu kaut kā brīdinātu, bet [bataljona] priekšgrupas puiši aizsedza viņa skatienu. A Grigulis 18, 83.

priekšhalle, -es, dsk. ģen. -ļļu, s. *Halle, kas atrodas priekšā citām telpām (parasti baznīcās, pilīs); priekšējā halle.*

priekšinfarkta, ģen., nelok. *Pirmsinfarkta.* □ Pēc viena gadījuma trīs nedēļas sagulēju priekšinfarkta stāvoklī .. Cīņa 71, 17, 2.

priekšiņa, -as, s. **1.** etn. *Priekštelpa pirtī, kur ģērbjas, atstāj drēbes.* □ ..noģērbies Rūdolfs ar patiku iespruka tālāk, no pavēsās priekšiņas pirts tropiskajā miklumā .. Ezera 7, 29. Bet tagad par pirts iekšpusi. Tā ir īsta vidzemnieku pirts, un tanī ir priekšiņa un pati īstā pirts .. Andersone 1, 7.

2. *Neliels priekšnams.* □ Iegājis priekšiņā, Ints gudroja, pie kurām durvīm pieklauvēt, kad pēkšņi tuvākās atvērās. Dorbe 3, 45. Aldonis priekšiņā ilgi un rūpīgi tīrīja zābakus, reizēm īsti skaļi atsizdams tos pret grīdu. Zigmonte 9, 290. Priekšiņas durvis bij vaļā, arī tās uz istabu tikai pievērtas. Upīts VIII, 636.

priekšistaba, -as, s. **1.** *Istaba, kas atrodas priekšā citām istabām; priekšējā istaba.* □ Jau lielajā priekšistabā dzirdams, ka Brīviņu kungs dibenā plātījās .. Upīts 4, 291. Gaitiņu dzīvoklī bij divi istabas, un iekšējā gulēja vājniece. Liena, priekšistabā daudz nekavējusies, gāja dziļāk .. Kaudzītes 1a, 77.

2. *Uzgaidāmā istaba.* □ To [kabinetu] apgādāja ar jaunām mēbelēm, un priekšistabā novietoja sekretāri. Lapsa 2, 14. ..palīga mērnieks strādāja kādreiz vecā mērnieka priekšistabā, ruļļus zīmēdams. Kaudzītes 1a, 231.

3. novec. *Priekšnams.* □ «Iesim istabā,» Egils teica, it kā bez viņa uzaicinājuma Valda gatavotos pavadīt priekšistabā visu vakaru. — «Varam iet,» Valda piekrita. Zigmonte 4, 202.

priekšizglītība, -as, s.; parasti vsk. *Zināšanu kopums, kas veido pamatu pilnīgas vai pilnīgākas izglītības ieguvei.*

priekšjosla, -as, s. *Priekšējā (kā) josla.* Ielejas p. Betona p.

priekškāja, -as, s. *Dzīvnieka priekšējā kāja.* □ Krančelis uzraujas uz priekškājām un būtu jau ar lēcienu pāri meitenes rokām .. Brigadere 2, 307. .. Rijniekam zirgs kliboja, un pie tam vēl ar priekškāju .. Upīts 4, 262. Alnis sevi aizsargā .. ar zibenīgiem, ļoti spēcīgiem priekškāju spērieniem. Medn 17.

priekškalne, -es, dsk. ģen. -ļņu, s.; ģeogr. *Kalnāja vai kalnzemes nomale, ko pārejā uz apkārtējo līdzenumu veido zemu kalnu vai pauguru reljefs.* Alpu p. Priekškalņu iedzīvotāji. □ Līdzenums pamazām kļūst viļņots. Slaidos lokos cits aiz cita liecas lēzeni, vietām mežiem apauguši pakalni — Kaukāza priekškalne. Zv 57, 22, 12. Un tās ir Stara Planinas priekškalnes, kas savus apaļīgos kūkumus slej no mūsu ceļa uz dienvidiem. Goba 1, 119. Mūsu zemes kartē no Baltijas jūras līdz Kuriļu salām, no Pamira priekškalnēm līdz Ziemeļu Ledus okeānam redzams blīvs jaunceltņu tīkls. Liesma 82, 1, 2.

priekškalnu, ģen., nelok.; ģeogr. *Saistīts ar priekškalni, tai raksturīgs.* □ Ungārijas kalnu un priekškalnu rajonos nolemts izveidot 11 meteoroloģiskas stacijas .. Lauku Dzīve 76, 2, 9.

priekškalps, -a, v.; neakt. *Priekšstrādnieks (lauku saimniecībā).* □ Un nu nākot siena laiks. Jau tā kā tā bijis vajadzīgs kādu cilvēku vairāk pieņemt, un tagad vēl pats priekškalps nost . . . Jaunsudrabiņš 7, 100.

priekškambaris, -ra, v.; anat. *Viens no diviem sirds dobumiem, kas atrodas pie tās pamatnes.* Labais p. Kreisais p. Priekškambaru sistole. □ Cilvēka sirds ir dobs četrkameru orgāns, kurš sastāv no diviem priekškambariem un diviem kambariem. Ves 77, 11, 8. Sirdī ir speciāli muskuļu audi, kur rodas elektriski impulsi, kas nodrošina sirds priekškambaru un kambaru secīgu saraušanos un tās ritmisku darbību. Zin T 62, 4, 14.

priekškāpa, -as, s. *Vēja sanestu smilšu valnis pludmalē.* □ Diezgan skaidri sanešu akumulācija vērojama tā saucamajā Buļļugalā, kur galvenās kāpu grēdas priekšpusē izveidojušies vairāki priekškāpu vaļņi. D kal 66, 99. Rīgas apkārtnē ir smilšaina jūrmala (ar lēzenu pludmali, priekškāpu un kāpu joslu), kas piemērota atpūtai. Ģeogr 149.

priekškapitālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **priekškapitālistiski.** *Pirmskapitālistisks.*

priekškara, ģen., nelok. *Pirmskara.* P. laiks.

priekškarams, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir paredzēts priekāršanai, uzkāršanai kam priekšā.* Priekškaramā (arī piekaramā) atslēga (arī slēdzene) — *atslēga (slēdzene), ko noslēdzamai vietai piekar priekšā.* □ Viņi lodāja ap dzirnavām .. Vienas durvis bija aizslēgtas ar lielu priekškaramo atslēgu. Zigmonte 4, 120.

priekškars, -a, v. *Izstrādājums (parasti no smaga auduma) skatuves aizsegšanai un atdalīšanai no skatītāju zāles.* Teātra p. Samta p. Nolaist priekškaru. Aizvērt priekškaru. Priekškars krīt — *priekškars tiek nolaists (parasti strauji).* Dzelzs priekškars — *ugunsizturīga metāla plāksne, ar ko ugunsgrēka gadījumā atdala skatuvi no skatītāju zāles.* □ Pazīstami 3 priekškaru tipi: paceļamais, kad priekškars visā platumā paceļas augšā, atvelkamais, kur katra priekškara puse atveras uz malām, un itāļu, kas vidū dalīts tāpat kā atvelkamais priekškars, bet atveras virzienā no skatuves vidus apakšējās malas uz augšējiem stūriem. Pašd sk 112. . . uz skatuves rīkojās dekoratori, un tikai biezā linu audekla priekškars, . . pasargāja aktierus no ziņkārīgiem un nepacietīgiem skatieniem. Jansons 2, 174. Trīs reizes zāli pāršalca marseljēzas skaņas orķestra izpildījumā, tad dzisa lustra un vērās priekškars. Dzene 3, 95. ◇ Dzelzs priekškars — *rīcība, apstākļu kopums, kas pilnīgi pārtrauc saiknes (starp ko).* □ Neuzticēšanās ir nolaidusi Dzelzs priekškaru Starp mums, Un es savas nevaļadzīgās, Draudzīgās rokas Iegremdēju Mēteļa kabatās. Vēveris 1, 84. // *Izstrādājums (no bieza auduma, pinuma u. tml.) kā aizsegšanai vai atdalīšanai no pārējās telpas; arī aizkari.* □ Dienā priekškarus atbīda loga sānos un tie var nosegt loga sienu. Ieslēdzot mākslīgo apgaismojumu, tos aizvelk logam priekšā. Zeltiņš 1, 33. «. . iespīdēs saule manā logā,» es domāju un domādama jau priekšlaikus nolaidu priekškarus, lai saule pārāk nepiebārsta istabu ar saviem stariem . . Jaunsudrabiņš 7, 169. // pārn. *Tas, kas aizsedz, padara nesaskatāmu (ko).* □ Kustīgo pārslu palsais priekškars jau aizsedzis kaimiņmājas pa labi un kreisi . . Ezera 13, 85. sal. Vīriešu un sieviešu balsis attālinājās un bija dzirdamas kā aiz dzidra miglas priekškara. J Kalniņš 3, 143.

priekšklājs, -a, v. **1.** jūrn. *Priekšējais klājs.* □ Kuģīša priekšklājā uz sola sēdēja trīs rasā nobridušās sievietes ar milzīgiem sēņu groziem. Klīvers 3, 103.

2. poligr. *Papīrs (iesietas grāmatas vāku iekšpusē), kura viena puse uzvilkta vākam, bet otra atstāta kā brīva lapa (grāmatas priekšā un beigās).*

priekšklēts, -klēts, dsk. ģen. -klēšu, s. *Klēts priekšējā daļa.* □ . . priekšklēts jeb . . klēts priekša ar nomaļu grīdu uz stabiem stiepjas gar visu ēkas priekšpusi. Austriņš 2, 273.

priekškrūtis, -krūšu, s.; tikai dsk.; zool. *Krūšu nodalījuma pirmais posms (posmkājiem).* □ Tām [spārēm] raksturīga liela, kustīga galva ar lielām acīm un īpatnēja krūšu uzbūve — priekškrūtis reducētas, toties ļoti spēcīgas ir vidus-krūtis un pakaļkrūtis . . Latv dzīvn 124.

priekškultūra, -as, s.; lauks. *Lauksaimniecības kultūra, ko vienā un tai pašā augu sekā audzē pirms citas kultūras; arī priekšaugs.* □ Lietderīgāk būtu daļu kartupeļiem paredzētā mēslojuma dot papildus to priekškultūrai, savukārt tas palielinātu arī priekškultūras ražu. Lauku Dzīve 78, 1, 8.

priekškuņģis, -ģa, v.; zool. *Daudzkameru kuņģa priekšējo daļu (spurekļa, acekņa, grāmat-*

nieka) kopums (atgremotājiem). □ ..pirmās ganību zāles proteīns satur apmēram ceturto daļu neolbaltuma slāpekļvielas, kuras, govs priekškuņģos sadaloties, atbrīvo organismam nepierastas un kaitīgas vielas. Lauku Dzīve 82, 4, 14. Govis ganībās līdz ar zāli nereti uzņem un norij arī dažādus priekšmetus jeb svešķermeņus, kas lielākoties paliek priekškuņģos līdz govs mūža beigām. Zin T 69, 12, 32.

priekšķepa, -as, s. *Priekškājas ķepa.* □ Ezis pasper sāņus kreiso priekšķepu, cietie nadziņi dzirdami atsperas pret grīdu.. Birznieks-Upītis IV, 73. ..suns gulēja uz vēdera un, uzlicis purnu uz priekšķepām, sargāja saimnieku.. Ezera 13, 10.

priekšķetna, -as, s. *Priekškājas ķetna.* □ Suns gulēja, ieglaudījis purnu starp priekšķetnām.. Sudrabu E 3, 187.

priekšlaicīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **priekšlaicīgi.** *Tāds, kas pastāv, noris pirms paredzētā, noteiktā, parastā laika.* Priekšlaicīgas dzemdības. Aizkavēt priekšlaicīgu novecošanos. Priekšlaicīgā (arī patoloģiskā, pāragrā) nāve — *nāve, ko izraisa slimības vai dzīvībai svarīgu orgānu bojājumi.* □ Slikts apgaismojums var būt par iemeslu priekšlaicīgam redzes spēju zudumam. Friz 32. Vai priekšlaicīgu grumbu rašanos var novērst? Jā, var un vajag. Ves 77, 10, 26. Ja uznāk ilgstošāks atkusnis, kokiem un krūmiem priekšlaicīgi sāk briest pumpuri. D kal 71, 60.

priekšlaicīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → priekšlaicīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Novecošanās p.

priekšlaikā, apst. *Priekšlaikus; arī priekšlaicīgi.* □ ..Anneles tēvs saka rāmi: «Vai pumpurs uzziedēs, ja tu viņu atplēsīsi ar varu, priekšlaikā?» Brigadere 2, 112. Visiem jāiesāk reizē skriet un kliegt, jo citādi zaķis var priekšlaikā iztrūkties un aizbēgt sāņus prom. Upītis II, 210.

priekšlaikus, apst. **1.** *Agrāk, nekā vajag; arī priekšlaicīgi.* □ Nekad mēs nevarējām sagaidīt, kamēr augļi dabiski ienāksies. Jāņogas.. mēs uz vistu rēķina noēdām jau priekšlaikus.. Birznieks-Upītis 5, 87. ..Vents bija jaunāks, bet pēc izskata pat stipri jaunāks par priekšlaikus novecojušo, jau pasirmo un smagnējo Herbertu.. Ezera 9, 36.

2. *Laikus, savlaicīgi.* □ Maija pēdējā dienā Ambaltajs bija jau priekšlaikus visu sagatavojis braukšanai: piekrāvis abus čemodānus ar drēbēm, grāmatām un dāvanām.. Birznieks-Upītis 6, 184. Laukos, ja gaida ārstu, suņi priekšlaikus ieslēgti.. J Liepiņš 1, 14.

priekšlapa, -as, s.; poligr. *Lapa (grāmatā) starp vāku un titullapu.* □ Pēdējo no čemodāna izņēmu safjānā iesietu grāmatu «Vējiem līdzi». No mātes mantotu. Priekšlapā ar viņas stāvo, cieto rokrakstu kā zīmēt iezīmēts: Lonija Pērle. Belševica 1, 98.

priekšlasījums, -a, v. *Publisks stāstījums, publiska runa par kādiem (piemēram, zinātnes, politikas, mākslas) jautājumiem; lekcija, referāts.* Uzstāties ar priekšlasījumu. Apmeklēt priekšlasījumus. □ Klase, kurā vajadzēja notikt priekšlasījumam par rakstura audzināšanu, bija stāvgrūdām pilna. Sakse 7, 265. Beigusi priekšlasījumu, Melita uzmeta dakterim kārtējo jautājošo skatienu. Skujiņš 12, 99. ..ģimnāzijas skolotājs Padegs populārā biedrības namā turēja priekšlasījumu par banku nozīmi modernā kapitālistiskā saimniecības un rūpniecības dzīvē. Upīts VII, 298.

priekšlasītājs, -a, v.; **priekšlasītāja,** -as, s. **1.** novec. *Lektors, referents.* □ ..ja pieteiktais priekšlasītājs vai aiz galda sēdošais rīkotāju runātājs pats to neveica, tad publikā pacēlās kāds padilis jauneklis.. un turpināja skaidrojumu tā, ka klausītāji aizturēja elpu. Upīts 9, 41.

2. reti. *Priekšālasītājs.* □ Daiļrunātājam, lai viņš nepārvērstos par vienkāršu priekšlasītāju, ir ne vien tiesības, bet pat pienākums meklēt savu patstāvīgu teksta interpretāciju un līdz ar to veidot patstāvīgu mākslas darbu. Lit M 67, 19, 13.

priekšlauks, -a, v.; mil. *Nocietināta josla galvenās aizstāvēšanās pozīcijas priekšā.*

priekšlaukums, -a, v. *Laukums, kas atrodas (kā, parasti celtnes) priekšā.* □ ..mūsu republikas keramiķu darbi ir sasnieguši to līmeni, kad nākamais solis monumentālo formu attīstībā ir iespējams vienīgi saistībā ar noteiktu vietu — vienalga, vai tā būtu bērnudārza vai skolas pagalmā, sabiedriskas ēkas priekšlaukumā, pilsētas parkā vai skvērā. Zv 81, 16, 17. sal. Otra [laukumu sistēma], daudz intīmāka un tuvāka Vecpilsētai, veidota kā priekšlaukums jaunceļamajai ēkai. Lit M 67, 8, 13.

priekšlēca, -as, s. *Lēca, ko pievieno uzņemšanas objektīvam, lai mainītu attēla mērogu.*

priekšlemesis, -ša, v.; lauks. *Mazāks lemesis, kas pierīkots priekšā arkla, kultivatora galvenajam lemesim.* □ Priekšlemesis nogriež, apvērš un vagas apakšā iemet augsnes virsējo kārtu.. Švinka 1, 222. Panākumi [iearot vārpatu augsnē] ir labāki, ja arklam pievieno dziļi strādājošu priekšlemesi. Apsīts 1, 125.

priekšlikums, -a, v. *Ierosinājums, ieteikums (ko darīt), kas parasti balstās uz apsvērumu par kā iespējamību, varbūtību.* Lietišķs p. Pārdrošs p. Racionalizācijas p. Izteikt priekšlikumu. Iesniegt priekšlikumu. Apspriest priekšlikumu. Atbalstīt priekšlikumu. Pieņemt priekšlikumu. □ Lēmumu nolasījis, priekšnieks jautāja, vai ir kādi priekšlikumi, papildinājumi. Tādu nebija. Kaijaks 5, 233. Šā gada pirmajos trijos ceturkšņos Daugavpils ķīmiķi ieviesuši ražošanā vairāk nekā deviņsimt vērtīgu priekšlikumu. Pad J 73, 200, 1. «Ir priekšlikums izbeigt sēdēšanu pie galda un doties uz jūrmalu noskatīties saulrietu,» viņš sacīja. Lācis 11, 264.

priekšlobītājs, -a, v.; lauks. *Priekšlemesis.* □ Saimniecībā cītīgi loba rugaines. Uzloba arī visas ziemājiem paredzētās platības. Visiem arkliem ir priekšlobītāji. Lauku Dzīve 77, 6, 5.

priekšlogs, -a, v. **1.** *Priekšējais logs (auto-*

mobilim). □ Sāka rasināt .. un uz mašīnas priekšloga palika sīkas lāsītes. Zigmonte 8, 114.

2. *Iekšlogs.* □ Rudenī liek istabā priekšlogus. ME III, 396.

priekšmala, -as, s. *Priekšējā (kā) mala.* □ Arī latviešu rakstnieks un grāmatnieks var svinīgās svētku sapulcēs panākties estrādes priekšmalā vai doties uz katedru ar kādu rokrakstu vai grāmatu augsti paceltā rokā. Jaun Gr 67, 11, 3. Bet, ja vēlas adīt .. vienkārtainu trijstūri, to var sākt adīt no pamatmalas, tas ir, garākās, priekšmalas. Zv 79, 11, 32.

priekšmeita, -as, s.; neakt. *Kalpone, kas pati strādā, vada pārējos darbā un ir darba devēja palīdze.* □ .. viss ēdamais, .. pat maize, stāvēja aiz atslēgas un tika no paša saimnieka katru reizi izdoti ar daļu, jo pašlaik nebija nevienas uzticamas priekšmeitas, kam šo sargāšanas uzdevumu būtu varēts atdot. Laicens 2, 66.

priekšmēlenis, -ņa, v.; val. *Priekšējais mēlenis.*

priekšmetdarbība, -as, s. *Darbība (mācību procesā) ar konkrētiem priekšmetiem.*

priekšmetība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → priekšmetisks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Naturālisms nav īstenības attēlojums tās konkrētajā reālajā priekšmetībā, naturālisms ir īstenības uztveres, tās mākslinieciskā vispārinājuma jautājums .. Lit M 74, 45, 12. .. [dzejnieces] izjūta, doma balstās reālā priekšmetībā, viņas dzejas pasaule ir ļoti konkrēta. Jaun Gr 68, 7, 10.

priekšmetiskot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; filoz. *Padarīt (ko) par priekšmetu (1).* P. ideju.

priekšmetiskoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; filoz. *Refl. → priekšmetiskot.*

priekšmetisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **priekšmetiski. 1.** *Saistīts ar priekšmetu (1), tam raksturīgs.* Priekšmetiskā darbība filoz. — *process, kurā cilvēks reproducē un radoši pārveido dabu.* □ Risinot priekšmetiskās vides jautājumus, dizainers saista projektā daudzu zinātņu, arhitektūras, interjera veidošanas, lietišķi dekoratīvās mākslas specifiku. Māksla 74, 3, 5. Tehniskā estētika ir zinātne par darba skaistumu, par apkārtējās priekšmetiskās pasaules skaistumu. Zin T 64, 12, 1. Uzveduma koptēla radīšanā liels ir G. Zemgala ieguldījums — ļoti reāla, priekšmetiski pat uzsvērti sablīvēta, sadzīviska dekorācija, kurā katra lieta it kā spiežas virsū Blanšai .. Dzene 6, 237.

2. *Saistīts ar priekšmetu (2), tam raksturīgs.* □ Galvenais [gleznā] vienmēr ir noskaņa, kas izsaka mākslinieka subjektīvo attieksmi pret gleznas priekšmetisko saturu. Sk Ģ 78, 12, 52.

priekšmetiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → priekšmetisks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Spēcīgs vizuālais elements, vērība pret priekšmetiskumu, krāsu, gaismu, kustību dabā apliecina dzejnieka labās novērotāja spējas. Auziņš 7, 124.

2. *Vispārināta īpašība → priekšmetisks (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

3. filoz. *Saistījums (parādībai, darbībai, stāvoklim u. tml.) ar priekšmetu; stāvoklis, situācija, kad (kas) kļūst par priekšmetu, tiekot iesaistīts subjekta darbībā.*

4. val. *Gramatiska kategorija, kas ietver priekšmeta īpašību piešķiršanu īstenības objektiem.*

priekšmets, -a, v. **1.** *Objektīvās realitātes daļa, kas tiek īpaši izdalīta no realitātes.* Materiāls p. Koka p. Metāla p. Nedzīvs p. Izgatavot priekšmetus. Priekšmeta forma. Priekšmeta īpašības. Pirmās nepieciešamības priekšmeti (arī preces, uzturlīdzekļi u. tml.) — *priekšmeti (preces, uzturlīdzekļi u. tml.), bez kuriem nekādā gadījumā nevar iztikt.* Darba priekšmets ekon. — *lieta vai lietu komplekss, ko cilvēks ražošanas procesā apstrādā ar darba rīkiem.* □ .. viņa ņēma vērā katru priekšmetu vai parādību ceļa malā, vai tas nu bija krūms, koks vai pretimnācējs cilvēks .. Brigadere 3, 396. Viņš centās uzmanību piesaistīt apkārtnes pievilcīgākiem priekšmetiem — dienvidu augļiem, greznai, vecmodīgai podiņu krāsnij .. Ādamsons 2, 115. Bērns šais četrās [cietuma] sienās daudz jaunu vārdu neiemācījās, jo trūka jaunu priekšmetu, kur pielikt pirkstiņu, lai tad prasītu «Kas tas ir?» Birze 3, 119. // *Lieta, ko izmanto noteiktai vajadzībai (piemēram, sadzīvē, saimniecībā).* Mājsaimniecības p. (Tautas) patēriņa priekšmeti — *materiālie labumi, kas izmantojami cilvēku personiskajām un kolektīvajām vajadzībām (pārtikas produkti, apģērbs, kultūras un sadzīves preces u. tml.).* □ Tomēr mājas sadzīves priekšmetiem nekad nav bijis tikai utilitārs raksturs. Nodieva 1, 15. Nelielas darba rīku un iedzīves priekšmetu kolekcijas sakopotas 7 memoriālajās mājās — muzejos. Latv etn 29. Parku attīstības gaitā izveidojušies vienīgi Rīgas parkiem īpatnēji palīgelementi — parku iekārtas priekšmeti. Zin T 64, 9, 34. .. smagās rūpniecības uzņēmumi izgatavo ne tikai ražošanas līdzekļus, bet arī daudzus patēriņa priekšmetus — radiouztvērējus, televizorus, vieglos automobiļus, velosipēdus .. Ekon zin 18. // *Tas, kam ir noteikta vērtība.* Mākslas p. Ķīlas p. Ekspertīzes p. □ Veidojot dekoratīvi lietišķos priekšmetus, tagad vispirms tika meklēta konstruktīvi stabila uzbūve, pārliecinoša formas tektonika un skaidras proporcijas. Novadniece 1, 88. Ap 1500 etnogrāfisku priekšmetu glabājas Cēsu novadpētniecības muzejā. Plaši pārstāvēti Piebalgas amatnieku darba rīki un izstrādājumi. Latv etn 29. .. uz mēbelēm novietoti greznuma priekšmeti, kristāls, porcelāns, suvenīri, ziedi piesaista skatītāja uzmanību. Zeltiņš 1, 26. // *Tas, kas kādās (parasti juridiskās, sociālās) attiecībās iegūst noteikta objekta raksturu.* □ Par autortiesību priekšmetu var būt .. mutvārdu sacerējumi (runas, lekcijas, referāti u. tml.); .. rakstveida darbi (literārie, zinātniskie u. c.) .. Civilk 1, 208. Trešās personas, kas pieteikušas patstāvīgus prasījumus par strīda priekšmetu, var iestāties lietā [civillietā] līdz tiesas sprieduma taisīšanai. AT Bij 61, 4, 40. Kaut gan ģimene ir cil-

vēka vispersoniskākā sfēra, tai piemīt arī sociāla institūta raksturs. Tā ir likumdošanas priekšmets. Tavare 2, 20.

2. *Tas, kas noder, ir par objektu, avotu u. tml. (kāda darbībai, domām, jūtām u. tml.).* Pētīšanas p. Izziņas p. Strīda p. Literāra sacerējuma p. Dzejas tēlojuma p. Priekšmetu katalogs — *bibliotēkas katalogs, kurā dati par iespieddarbiem, dokumentiem u. tml. grupēti pēc tajos aplūkotajiem jautājumiem, kas savukārt grupēti sistemātiskā vai alfabētiskā secībā.* Izziņas priekšmets filoz. — *pieredzē fiksētas un cilvēka praktiskās darbības procesā ietvertas objektu puses, īpašības un attiecības, kas tiek pētītas ar noteiktu mērķi noteiktos apstākļos un nosacījumos.* □ Akmentiņa skaidrās acis iemirdzējās, un bez stomīšanās viņš tagad sarunu vadīja no viena priekšmeta uz otru. Tad ienāca Marija un lūdza pusdienā. Blaumanis 6, 221. Mākslai un literatūrai ir ne tikai no zinātnes atšķirīgs priekšmets, bet arī savs īpatnējs dzīves atspoguļojuma veids. Valeinis 1, 10. Viņa [Andreja] mīļākais varonis bija turku zobgalis Hodža Nasredins, bet mīļākais apceres priekšmets — leišu un latviešu tuvība. Viese 2, 135. . . Graudiņu Friča [ģimnāzista] jūsmas priekšmets bija ceļojums pa ārzemēm. Zālīte 5, 59.

3. *Didaktiski pamatota zināšanu un prasmju sistēma, kas izstrādāta atbilstoši kādai zinātnes, tehnikas, mākslas nozarei un paredzēta apgūšanai mācību iestādē pēc noteiktas mācību programmas; mācību priekšmets, mācībpriekšmets.* □ Nesekmības analīze pierāda, ka 1. kursa studentiem visgrūtāk padodas tēlotāja ģeometrija. Šis priekšmets veicina vispārtehnisko sagatavotību inženiertehniskajiem speciālistiem. Pad J 82, 42, 3. No skolā pasniegtajiem priekšmetiem visiemīļotākā kļūst seno laiku vēsture . . Viese 3, 16. Arbeņins mācīja tādu priekšmetu kā mīmika, kur katram emocionālajam stāvoklim atbilda īpaši vaibsti, sava izteiksme . . Dzene 1, 15.

4. val. *Savienojumā «teikuma priekšmets»: teikuma virsloceklis, kas nosauc runas priekšmetu, kura aktuālu pazīmi izsaka izteicējs.* □ Divkopu teikumā ir divi teikuma virslocekļi — teikuma priekšmets un izteicējs. Teikuma virslocekļi ir sintaktiskas kategorijas, kas teikumā izsaka runas priekšmetu un tā pazīmi. Gram II, 212. Latviešu valodā teikuma priekšmets parasti stāv pirms izteicēja, bet apzīmētājs — pirms apzīmējamā vārda. Valeinis 1, 224.

priekšmetstikliņš, -a, v.; arī **priekšmetstikls,** -a, v. *Stikls, uz kura novieto pētījamo priekšmetu vai tā daļu.* □ Uzlicis ar stieplīti spīdošu ciedru eļļas pilienu uz priekšmetstikliņa, viņš satvēra mikroskopa skrūvi . . J Liepiņš 1, 51.

priekšnams, -a, v. *Telpa (parasti dzīvojamā mājā), kurā iekļūst pa galvenajām ieejas durvīm un no kuras ir ieeja citās telpās.* □ . . Es noraugos, kā viņa . . steidzīgiem soļiem iziet priekšnamā un kāpj augšā. Brodele 17, 83. . . modernās mājas plašajā priekšnamā viņu sagaidīja Harijs . . Birze 3, 117. Iedami no virtuves uz istabu, viņi abi ar Ēriku tumšajā priekšnamā gandrīz uzgrūdās virsū Oskaram. Tas vilka mugurā darba svārkus. Ezera 2, 56. // *Telpa (dzīvoklī), no kuras ir ieeja citās telpās.* □ Dzīvoklī priekštelpa funkcionāli nepieciešama telpu savienošanai savā starpā un ar ārdurvīm. Atkarībā no dzīvokļa plānojuma un platības šo telpu sauc par priekšnamu, gaiteni, halli . . Zeltiņš 1, 49. . . Oļģerts iegāja priekšnamā. Dzīvoklī valdīja pilnīgs klusums. Viņš nolika tīkliņu un, nenovilcis mēteli, apstaigāja telpas. Ezera 9, 128.

priekšnāves, ģen., nelok. *Pirmsnāves.* □ Guļ karavīrs. Un dzīvība izdziest sāpēs. Vēl lūpas tver lietus lāses priekšnāves slāpēs. Ziedonis 3, 21. pārn. Noziedzīgais fašisms pat priekšnāves agonijā rāva sev līdzi kapā nevainīgus cilvēkus. Samsons 2, 336.

priekšnesums, -a, v. *Publisks (piemēram, skaņdarba, daiļdarba, dejas) izpildījums; uzstāšanās (publikas priekšā).* Pianista p. Dziedoņa p. Pašdarbības kolektīva priekšnesumi. □ Recitatīvs ir bijis tautas dziesminieku visiemīļotākais muzikālā priekšnesuma veids. Vēriņa 1, 7. . . aktieriskais priekšnesums piesātināts ar jūtu ekspresiju un spēcīgu dramaturģisku kvēli. Lit M 61, 20, 3. Vilim patikaziedāt, lasīt grāmatas, mācīties dzejoļus, piedalīties priekšnesumos. Ķirškalne 1, 44. // *Tas (piemēram, skaņdarbs, daiļdarbs, deja), ko izpilda publiski.* □ Putnu dienu atzīmēšanai ieteicams sagatavot priekšnesumu: karnevālu ar putnu maskām, deklamācijas, dziesmas, dejas, rotaļas . . K Grigulis 5, 9. Mājās Jaungadā un citās svētku dienās vienmēr sagatavoju priekšnesumus. Skolā bieži uzstājos gan ar dzejoļiem, gan dziesmām un dejām. Zv 56, 9, 22.

priekšniecība, -as, s. **1.** *Vadība, vadītāju kopums (iestādē, uzņēmumā).* □ Apriņķa priekšnieks paspieda man roku un aizgāja. Mācību viņš bija man devis, kā Dagestānā jāapsveic kara priekšniecība . . . Birznieks-Upītis 6, 233. Visa priekšniecība turpat līdzās . . . fabrika, direktors, arteļa priekšsēdētājs. Lācis 11, 165. Plašajā vestibilā pie garderobes rosījās institūta priekšniecība — direktora vietnieks Augšzems un vietējās komitejas priekšsēdētājs Jānis Asars. Purs 4, 68.

2. sar. *Priekšnieks.* □ «Mums tādas jocīgas attiecības: no vienas puses — Zenta ir mana priekšniecība, no otras — es esmu viņas tiešais priekšnieks. Kā lai izšķir, kurš kuram lai klausa?» Sakse 7, 294. . . es Jašu aizvedu uz kopmītni pie sava brigadiera Mutuļu Gusta, jo cita priekšniecība tuvumā negadījās. Jauno v 56, 107.

priekšniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **priekšnieciski.** *Tāds, kam ir raksturīga augstprātība, pavēlnieciska attieksme pret citiem.* P. brigadieris. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Priekšnieciska bardzība. Priekšnieciska izturēšanās. □ Cilvēkam, kurš palīdzējis novērst viņa aplamības, ir bijis priekšniecisks tonis, un tas speciālistu aizvainojis, tādēļ tiek izteikta kritika. Dripe 7, 120.

priekšniekot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. *Vadīt, būt par priekšnieku.* □ Nevar nemaz zināt, kā būs Slapes krājaizdevu sabiedrībā, kur blēdīgais pastmeistars visu laiku priekšniekoja. Rozītis 3, 336. Nemaz nekāroju tikt atpakaļ par kapteini, varu braukt par zvejnieku. Simtreiz labāk nekā priekšniekot.. Avotiņa, Slisers 1, 174. ..Elga negrib nevienu komandēt. Iedziļināties, palīdzēt, tērēt laiku, ātri uzrakstīt aizkavētu atsauksmi — lūdzu. Bet vadīt, priekšniekot — tad sākas atrunas. Cīņa 80, 58, 2.

priekšnieks, -a, v.; **priekšniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Amatpersona, kas ieņem vadošu amatu; cilvēks, kas ko vada, pārzina.* Ceha p. Ostas p. Stacijas p. Pasta p. Kadru daļas p. Pārvaldes p. Iecirkņa p. Kolonnas p. Ekspedīcijas p. □ «Padomājiet, nesteidzieties,» Bakale to grib pateikt laipni un saudzīgi, kā tas pienāktos priekšniecei un audzinātājai, taču vārdi pret pašas gribu sprakst sausi kā malka krāsns mutē. Lapsa 3, 90. Kad prokurors Nāts iegāja.. cietuma kantorī, tur jau sēdēja cietuma priekšnieks.. Kurcijs 4, 29. pārn. Bebris: Es nevaru ciest, ka mana paša sieva ir man priekšniece. Būtu kāda cita sieva, lai jau, es neteiktu ne pieci, bet ļauties vadīties no paša sievas... Tas par traku! Zālīte 2, 15. // mil. *Karavīru dienesta kategorija, kas nosaka attieksmi pret padotajiem karavīriem.* Tiešais p.

priekšnojausma, -as, s. *Priekšnojauta.* □ pārn. ..lapas sastinguma priekšnojausmā trīso tikko dzirdami.. Brīdaka 9, 123.

priekšnojauta, -as, s. *Iepriekšēja nojauta; neskaidrs, intuīcijā pamatots emocionāls stāvoklis, kas saistīts ar kāda nākotnes notikuma gaidām.* Nelāga p. □ Priekšnojautas cilvēki nez kāpēc atceras vēlāk, kad notikums jau pagājis. Kaijaks 4, 94. Jo tuvāk Dinas māte nāk mājām, jo drūmās priekšnojautas aug augumā. Dripe 6, 131. ..no rīta atverot viesnīcas logu, es ne tik daudz ieelpoju svešās pilsētas panorāmu, cik satraucošo priekšnojautu, ka šodien satikšu cilvēku, kas no leģendas pārvērtīsies par dzīvu būtni. Liepa 1, 146.

priekšnosacījums, -a, v. *Priekšnoteikums.* □ Miers tātad ir ne tikai cilvēces eksistences, bet arī tās progresīvās attīstības priekšnosacījums. Zv 73, 13, 8. Domas skaidrība un izteiksmīgums — pirmais dziesmas iedarbīguma priekšnosacījums. Liesma 74, 12, 27. ..tas viss tapa par nākotnē kaut ko ārkārtīgi vajadzīgu, attīstījās aktiera daiļradei nepieciešamais priekšnosacījums — iztēle.. Dzene 2, 16.

priekšnoteikums, -a, v. *Iepriekšēju atziņu, parādību u. tml. kopums, kurš ietekmē (kā) norisi, nosaka (kā) eksistenci.* Uzvaras p. Panākumu p. Attīstības p. Radīt nepieciešamos priekšnoteikumus sekmīgam darbam. Objektīvie priekšnoteikumi. Subjektīvie priekšnoteikumi. □ Runājot V. I. Ļeņina vārdiem, kapitālisma dzīlēs nobriest priekšnoteikumi tā nomaiņai ar sociālismu. Hor 79, 16, 40. ..Latvijā ir labi priekšnoteikumi, lai krasi celtu darba ražīgumu lauksaimniecībā un palielinātu piena, gaļas, kartupeļu.. ražošanu. Ģeogr 301. Pilnvērtīgs, bet ne pārbagāts uzturs ir svarīgs veselības priekšnoteikums.. Kļaviņa 1, 3. Pie laba miega priekšnoteikumiem pieder arī mazgāšanās vakarā (siltā ūdenī), tīra, ierasta guļvieta, patīkams naktsapģērbs, izvēdināta guļamtelpa. PL Siev 76, 12, 20.

priekšoperācijas, ģen., nelok. *Pirmsoperācijas.* P. periods.

priekšosta, -as, s. *Ostas ārējā, priekšējā daļa, kas pielāgota kuģu enkurvietai, iekraušanai un izkraušanai; viena no divām pāra ostām, no kurām priekšējā atrodas tuvāk jūrai, bet galvenā — netālu no upes ietekas jūrā.* □ Kanāla garums — divarpus kilometra, divas slūžas.. un divas priekšostas.. Rīgas B 70, 95, 7. Mēmās priedes skolas pagalmā, zemessmēlēja nemitīgie kaucieni priekšostā, rēnās, sīkās zvaigznes — viss dvesa vēsumu, miegainību, gurdumu. Kalndruva 8, 237.

priekšpadomju, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms padomju iekārtas nodibināšanās; pirmspadomju.* □ Tādējādi arī sakāmvārdos un parunās, līdzīgi tam, kā tas ir visā priekšpadomju laika folklorā, ir arī sveša ideoloģija. Niedre 11, 13. Tā ik dienas aiziet viņiem [emigrantiem] garām desmitiem zvejas un tirdzniecības kuģu no republikas jaunās, varenās flotes, kāda vēl nekad nav bijusi priekšpadomju Latvijai. Talcis 7, 22.

priekšpārbaude, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Iepriekšēja pārbaude.* □ ..kosmosa maršrutu sagatavošana un priekšpārbaude risinās tieši šeit, Zvaigžņu pilsētiņā... Cīņa 81, 1, 2.

priekšpavasarīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **priekšpavasarīgi.** *Tāds, kas pastāv, noris pirms pavasara.* P. laiks. □ pārn. Ar ieiešanu jaunībā sākas cita rakstura poēzija. ..Taču tā vairs nav saulainā stūrīša priekšpavasarīgā, nelielā lokā ietvertā daile. Viese 3, 181.

priekšpavasaris, -ra, v. *Laikposms pirms pavasara; pirmspavasaris.* □ ..priekšpavasaris vērtās pavasarī un tad vasarā.. Zigmonte 13, 74. Bija sākušies jau pirmie priekšpavasara puteņi. Plaudis 2, 379. Priekšpavasaris — tas ir laiks, kad koki metas kaparsarkani, pieblīdušiem, smagi sveķainiem pumpuriem.. Caklais 10, 227.

priekšpēdējais; s. -ā. **1.** *Tāds, kas atrodas priekšā pēdējam.* □ Aiz muguras aizveras priekšpēdējās durvis, nākošās ir beidzamās.. Indrāne 1, 99. Kāpnes ir baložu pilnas, un tie vējo man virs matiem. Priekšpēdējā platformā apstājos mazliet, lai atvilktu elpu. Zemzaris 2, 37. Uz priekšpēdējā pakāpiena viņš apstājās.. Kaijaks 2, 119.

2. *Tāds, kas ir darbojies pirms kāda pēdējā (par cilvēku).* P. orķestra vadītājs. // *Tāds, kas vienveidīgu, secīgu (laikposmu, parādību, norišu) virknē pastāv, noris pirms pēdējā (laikposma, parādības, norises).* □ ..viņa nedrīkstēja iet pat sacensības skatīties — lai priekšlaikus nepiemestos «lampu drudzis», jo pašai bija jāskrien olimpisko spēļu priekšpēdējā dienā. Zv 78, 4, 21. ..es vēl nebiju skolotāja, bet meitene no priekšpēdējās vidusskolas klases, kam dvēselē virpuļoja neizprotami

jūtu puteņi. Indrāne 3, 8. .. pamazām [meitenes atmiņā] atdzīvojās atkal Bimbulats, kāds viņš bija priekšpēdējā apciemojumā. Birznieks-Upītis 6, 213.

priekšpeldējums, -a, v.; fizk. *Peldējums dalībnieku atlasei, to kvalifikācijas noteikšanai (pirms finālsacensībām peldēšanā).* □ Ceturtajā priekšpeldējumā jau pēc ielēciena pārliecinoši priekšā ir Lielbritānijas sportists .. Pad J 80, 141, 2. Vispirms 200 metru priekšpeldējumā viņa sasniedza republikas rekordu — 2.20,2, bet finālā to uzlaboja līdz 2 min. 18 sek... Pad J 70, 63, 3.

priekšpīķis, -ķa, v.; jūrn. *Priekšgala nodalījums (kuģī).*

priekšpils, -pils, dsk. ģen. -piļu, s.; arhit. *No visām pusēm (ar valni, sētu) norobežots laukums, platība pie pils; pils ārējais pagalms.* □ Pilsētu nocietinājumi [viduslaikos] parasti veidoja lielu ārējo priekšpili .. Priekšpilij lielākoties bija taisnstūra .., apļa .. vai ovāla forma .. Ģeogr 382. 16. gadsimta beigās blakus vecajai pilij, kādreizējās priekšpils vietā, būvēja jaunā hercoga rezidenci .. Zv 80, 9, 23. Aizkrauklē pētījām pili un priekšpili, kas atradušās katra uz sava pakalna, senpilsētu, vairākus kapu laukus un seno kulta vietu — Meļķītāru akmeni. PL Siev 77, 4, 25.

priekšpilsēta, -as, s. *Pilsētas ārējais, no centra attālākais rajons.* □ Daugavas kreisajā krastā atrodas Grīva — pilsētas daļa, kas radusies kā Daugavpils priekšpilsēta, bet administratīvi tā ilgu laiku bijusi patstāvīga pilsēta. Ģeogr 590. No priekšpilsētas uz centru traucās tramvajs .. Lēmanis 18, 14.

priekšplāns, -a, v. **1.** *Skatītājam, novērotājam tuvākā (kā, piemēram, telpas, teritorijas) daļa, josla; pretstats: dibenplāns.* □ Parādās Meitene ar ģitāru. Viņa .. apsēžas skatuves priekšplānā .. Putniņš 1, 7. Priekšplānā, dobes malā, jāstāda zemās puķes, .. kas vēlāk sacerodamas izveido krāsainu nepārtrauktu rindu. Dindonis 1, 98. // *Apakšējā daļa (piemēram, gleznai, grafikai), kurā lineārajā perspektīvā rāda skatītājam tuvāko attēlojamo objektu.* □ Es vēlreiz rūpīgi nopētīju gleznu. Tās priekšplānā bija attēlota sarkana ķieģeļu siena, pie tās stāvēja smaidošs liela auguma mūrnieks, turot rokās ķelli .. Lukjanskis 4, 131. Cik uzmanīgi pret samērā neizteiksmīgo priekšplānu izturējies mūsu vecmeistars J. Rozentāls, var redzēt pat viņa nelielajos akvareļos «Tirgū», «Krogū», «Ganu meita» u. c., kuros priekšplāns sniegts gleznieciski augstvērtīgi. Liesma 70, 2, 24. Ļoti bieži priekšplānā nav koncentrēta galvenā darbība, tas kalpo kā sava veida distance starp gleznā notiekošo un skatītāju. Liesma 70, 2, 24. pārn. Atmiņas nav pakļaujamas perspektīvas likumam — priekšplānā liels, aizmugurē sīks. Atmiņās dažs sens notikums laika gaitā nevis izdilst, bet, tieši otrādi, iegūst svaru. Skujiņš 8, 39.

2. lok.: priekšplānā, apst. nozīmē; parasti savienojumā ar verba «izvirzīt(ies)», retāk «būt» formām. *Tā, ka (kas) tiek uzskatīts par nozīmīgāko, svarīgāko, galveno (starp citiem līdzīgiem); pirmajā, galvenajā vietā.* □ Lauksaimnieciskās ražošanas paplašināšanā priekšplānā izvirzām ražošanas intensifikācijas, darba ražīguma un efektivitātes faktorus .. Zv 82, 13, 1. Piecdesmito gadu vidū priekšplānā izvirzījās stāstnieki un dzejnieki. J Kalniņš 1, 167. Daži literāti uzskata, ka tagad priekšplānā jābūt morāli ētiskās problemātikas dramaturģijai, kas ar sasprindzinātu uzmanību ieskatās ikdienas un pat sadzīves parādībās. Lit M 60, 16, 3.

priekšplātne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; tehn. *Virpas mezgls, uz kura ir novietots suports, bet iekšpusē — piedziņas elements.*

priekšplecs, -a, v. *Pleca priekšējā daļa (dzīvniekam); kautķermeņa priekšējais šķiņķis.* Cūkas priekšpleca gabals.

priekšpostenis, -ņa, v.; mil. *Postenis, kura uzdevums ir brīdināt par pretinieka uzbrukumu.* □ Kājnieku priekšposteņu niknā uguns piespieda hitleriešus pie zemes. Talcis 9, 240. Pie upītes, kur agrāk atradās kājnieki, izvietojām vairākus priekšposteņus — slēpņus. Katrā slēpnī — pa diviem vīriem, kurus bagātīgi apgādājām ar automātu patronu diskiem, rokasgranātām un signālraķetēm. E Arājs 1, 134. Es ar dažiem kursantiem saņēmu uzdevumu izvirzīties priekšpostenī dzelzceļa malā .. Liesma 75, 4, 11. sal. Laukmaļu koki stāv kā uzticami mežu priekšposteņi, nekad nenomaināmi. Avotiņa, Peters 1, 127. sal. Pilsēta jau arī radusies 13. gadsimtā kā krievu valsts priekšpostenis austrumu malā un nosaukta par Ņižņijnovgorodu. Zv 75, 15, 7. pārn. .. Padomju zemes jaunieši svēti glabā tradīcijas, kam pamatus likuši tie, kas pirmie sāka celt sociālisma priekšposteni Tālajos Austrumos. Cīņa 67, 140, 1.

priekšpozīcija, -as, s.; mil. *Pozīcija, ko uz laiku ieņem priekšgrupu pozīcijas priekšā, lai pretinieks neiegūtu svarīgus apvidus punktus, lai to maldinātu un aizkavētu tā tuvošanos.* □ Palu dēļ visai tilta priekšpozīcijai draudēja plūdu briesmas. Branks 4, 27.

priekšpuisis, -ša, v.; neakt. *Priekšstrādnieks (lauku saimniecībā).* □ .. viņa pateica znotam, ka šogad Brīviņos gadījies īsti ņiprs priekšpuisis — tā pālieši sauca priekšstrādnieku. Upīts 4, 229. Tad arī priekšpuisis Mārtiņš izstāstīja garu un drūmu teiku par veco riju .. Viese 1, 34. Džūkstē ārdos stāvot vīrietis, visvairāk priekšpuisis. ME III, 397.

priekšpulks, -a, v. **1.** mil. *Karaspēka daļa vai apakšvienība, kas ir izvirzīta patstāvīga kaujas uzdevuma veikšanai; avangards (1).* □ .. 1. gvardes tanku armijas priekšpulks sasniedza Vislu iecirknī Annopole-Baranuva. Zv 75, 8, 20. Pāris dienu pirms kara izcelšanās viņa saslima. Kad fašistu priekšpulki tuvojās dzimtajam ciemam, Aina vēl gulēja slimības gultā. Lācis 15, 397. pārn. Uz šejieni, 500 kilometru attālumā no Tīndas, pārvietojies maģistrāles priekšpulks. Cīņa 80, 44, 2.

2. *Vadošā, apzīmīgākā (šķiras, sabiedrības grupas u. tml.) daļa; avangards (2).* □ Partija mūsu zemē apvieno strādnieku šķiras, zemnie-

cības un inteliģences priekšpulku, to visapzinīgāko un visaktīvāko daļu. Rīgas B 76, 235, 1. Jaunās paaudzes un tās priekšpulka — komjaunatnes organizācijas — lomai ierādīta ievērojama vieta Konstitūcijas projektā. Liesma 77, 8, 10. Bet [studentu] pulciņiem vajadzēja izaugt par vienotu, varenu priekšpulku, kas tad iekustinātu, apgaismotu un vadītu simts tūkstošu lielu masu armiju. Upīts XII, 386.

priekšpusdiena, -as, s. *Laikposms no rīta līdz pusdienai.* Agra p. Tveicīga p. □ Priekšpusdienā laiks bija lēns un debesis skaidras, tikai tālajā pamalē auga rets, strēļains mākonis. Lācis 15, 17. Līzei visvairāk patika priekšpusdienas. Kamēr govis un aitas rasainā zālē ganījās, Līze un Jānis viens pa otram varēja pagulēties. Blaumanis 6, 10. . . Ēvalds kaut kur bija lasījis, ka vislabākais darbalaiks mākslinieki esot priekšpusdienās. Saulītis 12, 119.

priekšpuse, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Priekšējā (kā) puse.* Ķermeņa p. Mājas p. □ Večuks sagriezās [ratos] uz sēžamā dēļa sāniski, lai vienlaikus varētu pārredzēt gan ratu priekšpusi, gan aizmuguri. Kalndruva 8, 290. Sarunas ir pieklusušas, un vairāki acu pāri dursta Baibu no priekšpuses, no sāniem, no muguras. Dripe 5, 88. Bērtulis saprata, kādēļ kleitas priekšpusē izgriezuma nav — tas bija mugurpusē, līdz jostas vietai. Birze 7, 103.

2. *Puse (monētai, medaļai u. tml.), kurā ir fiksēta galvenā informācija teksta, attēla veidā; averss.*

priekšraksts, -a, v. **1.** *Oficiāls vadošs rakstveida norādījums, rīkojums, pavēle; attiecīgais dokuments.* □ . . [skolas direktors] nebūs gluži sauss priekšrakstu pildītājs. Tad jau skolas priekšniece Tukumā šinī ziņā bija daudz sliktāka. Viņa drebēja par katru priekšniecības rakstu. Rozītis 2, 26. Pildot valdības iestāžu priekšrakstus, semināra administrācija izveidoja stingru uzraudzības sistēmu. D kal 74, 172. «Varēšot [skrīvera darbu] saprast?» Kārlis pasmejas. Tur nav ko nesaprast! Birokrātijai vienmēr ir priekšraksti. Tajos viss pasacīts. J Kalniņš 8, 131.

2. parasti dsk. *Norādījumi, noteikumi (kādai rīcībai, darbībai), ieteikums (kā, ko darīt).* □ Cilvēka mūža gadi nemēdz būt vienādi. Arī visideālākās kārtības un stingru priekšrakstu cienītāja dzīvē dažkārt ielaužas negaidīti pārsteigumi . . Liesma 82, 2, 1. Krusttēvs sirsnīgi rūpējās par mani: pats veda pie ārsta un stingri sekoja, lai es ievēroju visus priekšrakstus. Katlape, Ceplītis 1, 192. Zemi [istabas puķēm] viņa sagatavojusi rūpīgi un pēc priekšrakstiem, un vajadzīgā laikā tā tiek mainīta. Zigmonte 13, 162.

priekšrati, -u, v.; tikai dsk. *Priekšējie (transportlīdzekļa, ierīces u. tml.) riteņi.* □ Zirgvilkmei labākie ir priekšratu arkli (divriteņu): tie ņem vienmērīga dziļuma un platuma vagu un atbrīvo cilvēku no arkla vadīšanas pa vagu. Apsīts 1, 181.

priekšrevolūcijas, ģen., nelok. *Pirmsrevolūcijas.*

priekšrocība, -as, s. **1.** *Īpašība, īpašību kopums, kas (ko, kādu) pozitīvi, izdevīgi atšķir no pārējiem; pārākums, pārsvars.* Sociālistiskās saimniecības sistēmas priekšrocības. □ . . Līvija zināja sava stāvokļa priekšrocības, savu šarmu un personības burvību. Viņa bija pieradusi, ka to ievēro vairāk nekā daudzas citas jaunas sievietes. Lācis 15, 343. Alma gan bija pakliba, tas tiesa, bet tai piemita citas priekšrocības un piederēja citas vērtības: laba veselība, skaista, izteiksmīga seja, saticīgs raksturs . . Ezera 8, 157. Aukstajam galdam ir tā priekšrocība, ka daudzus ēdienus var sagatavot jau iepriekš . . Tavare 1, 74.

2. *Izņēmuma tiesības, pirmtiesības; privilēģijas (parasti juridiskas, morālas).* Izmantot priekšrocību. □ Te nu ir jāzina, ka Miks bija pirmdzimtais, bet tikai slimības dēļ atkāpās no savām priekšrocībām un māju atstāja jaunākajam brālim°. Jaunsudrabiņš Va, 156. Latviešu tautas dziesmās vērojami divējādi principi mantinieku priekšrocību noteikšanā — vecākā dēla priekšrocība un jaunākā dēla priekšrocība. V Kalniņš 1, 25.

priekšrocīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **priekšrocīgi.** *Saistīts ar priekšrocībām (2), tām raksturīgs.* □ Saskaņā ar PSR Savienības un savienoto republiku civilprocesa pamatu 57. pantu PSRS likumi var paredzēt noteikumus par to prasījumu piedziņu priekšrocīgu apmierināšanu, kuri saistīti ar dzelzceļa, jūras, upju un gaisa transporta, sakaru organizāciju un kredītiestāžu darbību. Civilpr k 1, 231. Uz ķīlas pamata kreditoram (ķīlas turētājam) ir tiesības, ja parādnieks neizpilda ar ķīlu nodrošināto saistību, saņemt apmierinājumu no ieķīlātās mantas vērtības priekšrocīgi pret citiem kreditoriem . . Civilk 1, 79.

priekšroka, -as, s.; parasti vsk. *Pārākums, pārsvars (salīdzinot ar ko, kādu), kas izriet no kāda pazīmju, attieksmju u. tml. kopuma.* Dot priekšroku — *atzīt par vairāk atbilstošu, par labāku.* □ Labai izstādei jātop par paraugu citām. Viduvējība nepelna priekšroku! Cīņa 80, 167, 3. «Kur tev labāk patīk: uz kuģa vai mājās?» Ingus tiešām nezināja, kam dot priekšroku. Lācis 13, 58.

priekšsacensības, -u, vsk. priekšsacensība, -as, s. *Sacensības dalībnieku atlasei, to kvalifikācijas noteikšanai (pirms finālsacensībām).*

priekšsacīkstes, -šu, vsk. priekšsacīkste, -es, s. *Sacīkstes dalībnieku atlasei, to kvalifikācijas noteikšanai (pirms finālsacīkstēm).* □ Junioru grupā Latvijas [hokejistu] komanda priekšsacīkstēs zaudēja visas trīs spēles . . Zv 82, 10, 20. Pēc meistarsacīkšu priekšsacīkstēm par favorītiem vienprātīgi tika atzīti ASK spēlētāji [volejbolisti]. Sports 62, 57, 4.

priekšsajūta, -as, s. *Priekšnojauta.* □ Vai joprojām viņas pieņēmumi nedibinās galvenokārt uz nojautām un priekšsajūtām, ka Askolds ar visu būtību tiecas, raujas, laužas prom. Ezera 13, 59.

priekšsāpes, -pju, s.; tikai dsk.; med. *Dzemdes kontrakciju izraisītas sāpes grūtniecības pēdējās nedēļās.*

priekšsēdētājs, -a, v.; **priekšsēdētāja,** -as, s. **1.** *Amatpersona, kas vada (piemēram, valsts iestādi, organizāciju, biedrību).* PSRS Ministru Padomes p. Valsts Plāna komitejas p. Tiesas p. Izpildkomitejas p. Valdes p. Priekšsēdētāja amats. □ ..lauku saimniecības lielākoties vada vīrieši, un tikai vienpadsmit mūsu republikas kolhozos par priekšsēdētājām ir sievietes. Zv 75, 5, 7. Centrālo vēlēšanu komisiju PSRS Augstākās Padomes vēlēšanām izveido šādā sastāvā: komisijas priekšsēdētājs, priekšsēdētāja vietnieks, sekretārs un 26 locekļi. Cīņa 78, 156, 2.

2. *Vadītājs (sanāksmē, sapulcē u. tml.).* □ Pēc desmit dienām, 13. janvārī [1919. gadā], Rīgā sanāca Apvienotās Latvijas padomju kongress, kur par goda priekšsēdētāju ievēlēja V. I. Ļeņinu. Zv 80, 8, 5.

priekšsēdis, -ža, v.; **priekšsēde,** -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Priekšsēdētājs (1).* □ ..ierodos sēdē, atrodu priekšā komisijas priekšsēdi ar vēl divi biedriem.. Birznieks-Upītis 6, 27. Olga: Vai nu tas ciema priekšsēdis iedīdies, vai kas, bet neparko neņēmās mūs sareģistrēt. Tikai pēc gada — lai pagaidot un apdomājot... Putniņš 1, 233. Vīru kora «Dziedonis» padomes priekšsēdis, reiz kādā draudzīgā saiešanā izdzirdējis Gustavsona balsi, pielipa kā dadzis. Lai nākot dziedāt viņu korī. Vīksna 1, 29.

2. *Priekšsēdētājs (2).*

priekšsiena, -as, s. *Priekšējā siena.*

priekšskanis, -ņa, v.; mūz. *Melisms — skaņa, kura ir, parasti par sekundu, augstāka vai zemāka nekā melodijas pamatskaņa un kuras ilgums ietilpst izrotājamā skaņā.* Īsais priekšskanis — *priekšskanis, ko izpilda kā izrotājamās skaņas ilguma vismazāko daļu.* Garais priekšskanis — *priekšskanis, kura ilgums ir puse no izrotājamās skaņas ilguma.* □ Mūslaiku skaņdarbos garais priekšskanis nav sastopams. ..Īso priekšskaņu izpildījums uz nākamās skaņas ilguma rēķina.. raksturīgs klasiķu (Haidna, Mocarta, Bēthovena un citu viņu laikmeta komponistu) mūzikā. Īso priekšskaņu izpildījums uz iepriekšējās skaņas ilguma rēķina.. raksturīgs vēlākajiem (Šopēna, Lista, Rahmaņinova u. c.) stiliem. Krasinska, Utkins 1, 298.

priekšskatuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Skatuves priekšējā daļa (priekškara priekšā); avanscēna.* □ Smiļģa uzvedumos priekšskatuvei, cik to atļāva vecā Dailes teātra telpas, tika ierādīta visai svarīga loma. Zv 76, 11, 20. Pēc savas kopējās shēmas jaunā Dailes teātra skatuve atbildīs visām mūsdienu prasībām: 18 m dziļa skatuve ar divām sānu kabatām, izvērsta priekšskatuve.. Zv 76, 11, 20.

priekšskola, -as, s.; reti. *Pirmskola.*

priekšskolas, ģen., nelok. *Pirmsskolas.*

priekšskrējiens, -a, v.; fizk. *Skrējiens dalībnieku atlasei, to kvalifikācijas noteikšanai (pirms finālsacensībām skriešanā).* □ «Simts metru priekšskrējienā pirmo reizi varēju uzvilkt kājās aizņemtas naglenes, bet finālā tās vajadzēja īpašniekam pašam..» Zv 80, 4, 10.

priekšslimība, -as, s.; med. *Slimība, kas noris pirms citas slimības; slimība sākotnējā formā.* □ ..par [kuņģa] polipu priekšslimību uzskata tā saukto atrofisko gastrītu ar traucētu šūnu atjaunošanos. Ves 75, 8, 29.

priekšspārns, -a, v. **1.** zool. *Priekšējais spārns (kukaiņiem).* □ Īsspārņu dzimtai.. raksturīgs slaids ķermenis un īsi priekšspārni, kas parasti sedz tikai pusi no vēdera. Latv dzīvn 180.

2. tehn. *Kustīga detaļa, elements lidaparāta spārna priekšējā daļā.* □ Lidmašīnas priekšspārns ir vairogs, ko izbīda uz priekšu no spārna apmales. Zin T 66, 2, 7.

priekšspēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** mūz. *Instrumentāla, parasti neliela, epizode, kas ievada skatuves skaņdarbu; plašāks sākuma posms, kas ievada skaņdarbu un kam seko tā galvenā tēma vai daļa (daļas); arī ievads.* Romances p. Operas p. □ ..Čaikovska solodziesmās ir ierādīta liela loma priekšspēlēm, starpspēlēm.. Vēriņa 1, 20. ..[aktieris] nezināja, ka dziesmai ir orķestra priekšspēle, un sāka dziedāt jau tās laikā. Katlape, Ceplītis 1, 27. ..dziesmas ļoti bieži ievadīja priekšspēle uz lautas. Šo ievadu jeb priekšspēli, ko izpildīja, brīvi fantazējot, nosauca par prelūdiju.. B Briede 1, 5. // pārn. *Sākums (kādai darbībai, norisei).* □ 1905.—1907. gada revolūcija tieši ietekmēja arī starptautiskās revolucionārās kustības attīstību. Tā bija nākamās Eiropas sociālistiskās revolūcijas priekšspēle, tā pirmo reizi uzmodināja un iekustināja snaudošos koloniālos Austrumus. PL Kom 54, 12, 29.

2. fizk. *Sporta spēle dalībnieku atlasei, to kvalifikācijas noteikšanai (pirms finālsacensībām).* □ ..čehoslovakietes priekšspēlēs [basketbolā] zaudēja Polijas izlasei. Sports 68, 109, 1.

priekšstadija, -as, s. *Pirmstadija.* □ Dārzeņos.. ir karotīni — A vitamīna priekšstadija, kas organismā pārvēršas A vitamīnā. Ves 62, 5, 5.

priekšstarta, ģen., nelok. *Pirmsstarta.* □ Sporta presē atkal iestājies priekšstarta drudzis, lasītāji saņem kārtējo prognožu dopingu. Pad J 64, 5, 3.

priekšstatījums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *priekšstatīt.* Dieva p. cilvēka veidā.

priekšstatīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Izveidot priekšstatu (par ko).* □ Pašlaik vēl tur [metro būves šahtā] grūti priekšstatīt ātros elektriskos vilcienus, gaišās un skaisti iekārtotās stacijas.. Rīgas B 75, 44, 6. Ar lielām personībām sastopamies literatūrā, bet lasot konkrēto cilvēku tikai priekšstatām; teātrī mēs viņu redzam kā dzīvu. Hausmanis 4, 76. Grūti šodien priekšstatīt latviešu nāciju otrā pasaules kara viesuļvētrā bez tā spēka un stipruma, ko tā guva, būdama padomju brāļu tautu saimes locekle. Cīņa 80, 180, 1.

priekšstatīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl.; trans. *Izveidot sev priekšstatu (par ko).* □ Varu priekšstatīties zivis ar putnu galvām vai putnus ar zivju astēm.. Goba 1, 108. Nevaru priekšstatīties, kā cilvēks, kam kaut reizi mūžā laimējies redzēt Rūmnieces darbu uz skatuves,

jaudā viņai ko rupjā kārtā darīt pāri. Lit M 84, 9, 16. Verai Singajevskai ir tāda aktrises biogrāfija, kāda modernos laikos vairs nemēdz būt. Tāda biogrāfija, kuru jaunās paaudzes klausās kā leģendu, bet īsteni priekšstatīties nevar. Cīņa 83, 104, 3.

priekšstats, -a, v.; psih. *Īstenības priekšmetu un parādību jutekliski uzskatāms, vairāk vai mazāk vispārināts subjektīvs tēls, kas apziņā saglabājas un reproducējas arī bez pašu priekšmetu un parādību tiešas iedarbības uz sajūtu orgāniem un ir cieši saistīts ar sabiedrībā izveidotām nozīmēm, pastarpināts ar valodu, apzināts, jēgpilns.* Redzes (arī vizuāls) p. Dzirdes (arī auditīvs) p. Taustes (arī taktils) p. Ožas p. Garšas p. Konkrēts p. Vispārināts p. Aptuvens p. Maldīgs p. P. par dabas parādībām. P. par inženiera darbu. □ ..mācību procesā skolēni no sajūtām un priekšstatiem pāriet uz jēdzieniem un vispārinājumiem, pāriet uz abstrakto domāšanu. PL Skola 62, 9, 20. No ilguma priekšstata veidojas priekšstats par laiku. Karpovics 1, 5. Mainās priekšstati par laimi un par dzīves jēgu. Un varbūt arī par cilvēkiem — vispār. Lukjanskis 2, 54. Rainis ar savu domāšanu tik cieši ieaudzis tautas dziesmu savdabīgajā pasaulē, ka tās tēli un priekšstati kļūst viņam par gluži dabisku izteiksmes veidu. J Kalniņš 5, 141.

priekšstāvis, -vja, v.; **priekšstāve,** -es, dsk. ģen. -vju, s.; novec. *Pārstāvis (1).* □ Durvīs uz brīžiņu parādījās mežkungs, un tūliņ pēc tam iznāca no iekšējām telpām vairāki kungi. Tie visi bija vietējie baroni vai viņu priekšstāvji. Birznieks-Upītis 6, 159. Pēc Rendenieka runas sāka apspriest praktiskus jautājumus — par dažiem grozījumiem statūtos, par priekšstāvju izraudzīšanu, kas brauktu uz apriņķi un Rīgu. Sakse 7, 502. ..viņam vajadzēja no redaktora darba aiziet, — jaunstrāvnieku priekšstāvjos.. bija nostiprinājusies pārliecība, ka viņš, gadiem ritot, avīzi vairs nevada īsti labi, kļuvis nolaidīgs, paviršs. J Kalniņš 7, 28.

priekšstāvniecība, -as, s.; novec. *Pārstāvniecība (1).* □ Aktieriem nepieciešami jādod priekšstāvniecība teātra komisijā, tā ka lai arī viņi var spriest līdzi par teātra likteni. A Deglavs 1, 984.

priekšstepe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Pārejas josla starp stepi un mežu; mežastepe.*

priekšstikls, -a, v. *Priekšējā loga stikls (automobilim).* □ Mašīnā nav dzirdama pierastā motora rūkoņa, un, ja nebūtu pretvēja, kas triecas platajā priekšstiklā .., varētu domāt, ka mikroautobuss nav atstājis garāžu. Cīņa 80, 35, 3.

priekšstrādnieks, -a, v. **1.** neakt. *Kalps (parasti lauku saimniecībā), kas pats strādā, vada pārējos kalpus darbā un ir darba devēja palīgs.* □ Andram likās, ka arī tur [pie pirksta ievainojuma] priekšstrādnieks vainīgs, skrēja pats un tos citus dzina ... Upīts 4, 116. Leksis skaitījās priekšstrādnieks — pirmais pļāva, grāba, ara, ecēja. Lēmanis 10, 49. ..es biju «Tuņģu» māju priekšstrādnieks un veicu priekšstrādnieka darbu. Joprojām šo māju ļaudis rītos gaidīja manus norādījumus, kas viņiem darāms. Avotiņa 7, 184.

2. *Strādnieks, kas, pats strādājot, vada kādas strādnieku grupas darbu.*

priekšsvētku, ģen., nelok. *Pirmssvētku.* □ Un šais priekšsvētku dienās viņi strādā .. ar aizrautību .. Cīņa 63, 81, 1. ..priekšsvētku nakti un visu svētku dienu strādājām, bet svētku vakarā bijām «ballē» .. Vanags 14, 28.

priekštecis, -ča, v.; **priekštece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Cilvēks attiecībā pret saviem pēctečiem, arī nākamajām paaudzēm.* □ Agrāk ikvienam kirgīzam bija jāzina savi priekšteči līdz septītajam augumam. Liesma 82, 6, 12. Lubānas klānu senās apmetnes devušas arī jaunus datus par lietuviešu un latviešu tiešajiem priekštečiem — pirmbaltu ciltīm. Zin T 65, 4, 39. Sajutu sevi kā ķēdes posmu cilvēku paaudžu simtos. Ko esmu saņēmis no saviem priekštečiem? Ko es atstāšu tiem, kas nāks pēc manis? Ezera 11, 112. // *Dzīvnieks vai augs attiecībā pret tiem īpatņiem, kas ir radušies no tā.* □ Nebūsim aizspriedumaini pret savvaļas augiem, jo tie ir mūsu kultūraugu priekšteči. Lauku Dzīve 68, 4, 38. No bagātā dainu klāsta mēs tad arī varam smelties ziņas par tagadējo Latvijas zirgu priekštečiem. Baltakmens, Stukuls 1, 9.

2. *Cilvēks, kas ir darbojies (kādā nozarē) pirms kāda cita; cilvēks, kura darbu, tradīcijas kāds turpina.* □ ..Alfrēda Kalniņa vokālajā daiļradē rezumējas viņa priekšteču un laikabiedru vokālās mākslas sniegumi. Vēriņa 1, 26. Rūpīgi iepazinies ar savu priekšteču veikumu, arī es nolēmu ierakstīt jaunu lappusi alpīnisma vēsturē. Lagzdiņš 3, 67. // pārn. *Tas (piemēram, priekšmets, parādība, notikums), kas bijis pirms kā cita, ir ietekmējis to.* □ ..Candera izgudrojums ir tiešs un neapstrīdams priekštecis mūsdienu gigantiskajām raķetēm .. Zv 58, 13, 4. ..pirms 80 gadiem, 23. jūlijā, Rīgā pa Aleksandra ielu sāka kursēt pirmais elektriskais tramvajs. Tā priekštecis, zirgu tramvajs, rīdziniekus sāka vizināt krietni agrāk — 1882. gada 23. augustā .. Zv 81, 14, 25. ..Rainis saprot, ka reakcijas gadi nav revolūcijas bēdīgs noslēgums, tāpat kā ziema nav tikai vasaras gals vien, bet arī jauna pavasara nenovēršama priekštece. Jaun Gr 67, 5, 8.

priekštelpa, -as, s. **1.** *Priekšējā telpa, aiz kuras atrodas cita telpa vai citas telpas.* □ Atkal apsēdos, pēc mirkļa piecēlos un sāku staigāt pa mazo operācijas zāles priekštelpu. Lukjanskis 1, 131. Kantora priekštelpās drūzmējas ļaudis. Jansons 4, 462. Viņi ieņēma vietas, bet paši grozījās pa prāvo, nemīlīgo priekštelpu, ko kluba darbinieki lepni dēvēja par foajē. Ezera 2, 63.

2. *Priekšējais dobums (organismā) kādā dobumu sistēmā.* Auss gliemeža p.

priekštiesības, -u, vsk. priekštiesība, -as, s.; novec. *Pirmtiesības.* □ Andersons bija apzinīgs latvietis, kurš smalki izmanīja, kur latviešu mazgruntnieku attīstība sadūrās ar vācu

muižniecības interesēm un priekštiesībām. A Deglavs 1, 319. ..zemes privileģētie ļaudis senos laikos esot savas priekštiesības slikti lietā likuši un arī tagad vēl to slikti darot.. Kloti̦ņš 1, 14. Valdemārs ieguva puslīdz lielas kārtas priekštiesības. ME III, 398.

priekštilta, ģen., nelok. **1.** mil. *Tāds, kas ir paredzēts tilta aizsardzībai (parasti pretiniekam atņemtajā ūdenstilpes krasta daļā) — par nocietinājumu, pozīciju u. tml.* □ Pārdaugavas atbrīvošana sākās ar kaujām ienaidnieka priekštilta nocietinājumos. Hor 79, 17, 10. Un tad priekštilta zemes riekšava, kuru nerimus [nerimtīgi] krata un rausta aviobumbas, šāviņi, mīnas... Lit M 70, 3, 2.

2. tehn. *Tāds, kas ir paredzēts tilta aizsardzībai, nodrošināšanai pret ko nevēlamu.* P. dambis. // *Tāds, kas atrodas tilta priekšā.* P. laukums.

priekštituls, -a, v.; poligr. *Saīsināts grāmatas tituls, ko ievieto lapā galvenā titula priekšā, lai aizsargātu to no bojāšanās; aizsargtituls.*

priekšturams, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir paredzēts novietošanai, turēšanai (kā) priekšā.* □ ..es viņam tā tāpēc, ka viņš man tā. Gudrais sakāmvārds kļuvis par priekšturamām bruņām mūsu neiecietībai un asumam. Pad J 68, 20, 2.

priekšup, apst.; reti. *Virzienā uz priekšu.* □ Mēs pavirzījāmies priekšup. ME III, 398.

priekšupējs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir vērsts uz priekšu (parasti par virzienu, kustību).* Priekšupēja gaita.

priekšvadnis, -ņa, v.; jūrn. *Karkasa detaļa (kuģim, laivai) — ķīļa vertikāls turpinājums (to) priekšgalā.* □ Kuģīša priekšgalā, pārliekušies bortam, divi vīri ar ķekšiem cenšas atbīdīt tālāk no priekšvadņa ledus gabalus. Līvs 4, 171. Zemūdens speciālistu grupa uzkāpa uz nelielo ūdenslīdēju laivu klāja. Ar priekšvadņiem lauzdami biezo ledus segu, kustīgie kuģīši ātri nokļuva noteiktajā kvadrātā. Cīņa 70, 45, 4.

priekšvakars, -a, v. *Vakars, pēcpusdiena, arī diena pirms kā nozīmīga, kas gaidāms nākamajā dienā.* Svētku p. Pirmās skolas dienas p. Ekskursijas p. □ Jaungada priekšvakarā pārnesām eglīti istabā. Cirtām, drāzām un ķīlējām, kamēr to iestiprinājām kājiņā. Birznieks-Upītis IV, 206. Dzimšanas dienas priekšvakarā cilvēki parasti pārdomā, kāds bijis aizvadītais gads. Zv 75, 18, 18. Bija atkal vasara un liela tirgus priekšvakars. Blaumanis 6, 176. // pārn. *Laikposms pirms kāda nozīmīga notikuma.* □ ..Latvija pirmā pasaules kara priekšvakarā bija kļuvusi par attīstītu industriālu novadu.. Mežgailis, Zvidriņš 1, 20. Aspazija savās atmiņās atzīst, ka Eduarda Veidenbauma dzeja ir pati spilgtākā balss, kas atskan «jaunās strāvas» priekšvakarā. Vējāns 5, 18. Nu jau tam [Andra tēvam] droši gadi trīs četri astotā desmitā. Galviņa balta kā ābele pavasara ziedos, tik vien ar to starpību, ka ābele ziedonī un šī galviņa ziemas priekšvakarā. Apsīšu J 3, 42.

priekšvāks, -a, v. *Priekšējais (grāmatas, žurnāla u. tml.) vāks.* □ Gadās, ka ielūkojoties viena otra īsta grāmatu cienītāja bibliotēkas grāmatās, to priekšvāka iekšpusē ieraugām neliela formāta iespieddarbu. Tā ir grāmatzīme.. Zv 56, 19, 29.

priekšvārds, -a, v. **1.** *Teksts (grāmatas, brošūras u. tml. sākumā), kurā izteikti autora vai citas personas iepriekšēji paskaidrojumi, piezīmes (par šo grāmatu, brošūru u. tml.).* □ Plaši par reālistiskā romāna tēlojuma principiem rakstīja arī G. Mopasāns interesantajā priekšvārdā savam romānam «Pjērs un Žans». Hiršs 1, 59. Literatūrvēsturnieki no visām Raiņa lugām visvairāk pievērsušies «Uguns un nakts» analīzei, tādēļ arī lugas centrālie tēli ir sīki noskaidroti. Liela nozīme te apstāklim, ka pats Rainis gan lugas priekšvārdos, gan it īpaši vēstulēs ir skaidri izteicies, ko viņš ar katru tēlu domājis. Dzene 3, 41. «Daile un Darbs» izdevniecība gatavoja manu kopoto rakstu pirmo sējumu ar Andreja Upīša priekšvārdu. Birznieks-Upītis 6, 23.

2. *Personas vārds.* □ Kurš tagad man pateiks Angelikas uzvārdu un dzīves vietu? Muļķīga paraša iepazīstoties teikt vien priekšvārdus — Ligita, Solvita... M Zariņš 2, 94. ..atceļā uz Raudavu tam galvā iešāvās vēl trīs priekšvārdi ar burtu «V», proti, Vizma, Vija un Vilija. PL Siev 78, 3, 20.

priekšvēlēšanas, -u, s.; tikai dsk.; neakt. *Vēlēšanu kampaņas pirmais posms.* □ ..Džordžijas štata līderis pirmo reizi paziņoja par savu nodomu piedalīties priekšvēlēšanās un pretendēt uz prezidenta posteni. Cīņa 76, 259, 3. ..vēl tikai viena no abām lielākajām [Amerikas Savienoto Valstu] politiskajām partijām — demokrāti.. bija pabeigusi pirmo kampaņas posmu — tā saucamās priekšvēlēšanas, kuru gaitā pašu partijas ietvaros cīkstējās prezidenta posteņa tīkotāji. Zv 76, 18, 14.

priekšvēlēšanu, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms vēlēšanām.* P. aģitācija. □ Priekšvēlēšanu sapulce. Tiek nosaukta kandidatūra Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanām. Lit M 63, 9, 1. Apgabala priekšvēlēšanu apspriedes pieņem lēmumus par deputātu kandidātu atbalstīšanu un aicinājumus vēlētājiem.. Cīņa 78, 156, 2. ..tās būs pirmās vēlēšanas pēc PSKP XXVII kongresa.. Tieši tāpēc sabiedriski politiskā priekšvēlēšanu kampaņa it visur jāsāk ar pārdomātu tagadējo vēlēšanu atšķirību būtības izskaidrošanu. Cīņa 87, 82, 1.

priekšvērpējs, -a, v.; **priekšvērpēja,** -as, s. **1.** parasti s. *Vērpēja, kas izstrādā priekšdziju.* □ ..vārpstiņu kopumā ir 240, tad atliek tikai tās pareizināt ar 6, lai uzzinātu, cik garu pavedienu astoņās stundās savērpj Rīgas kokvilnas ražošanas apvienības priekšvērpēja.. Liesma 75, 7, 2.

2. v. *Iekārta, kas padara šķiedru lenti tievāku un grodāku.*

priekšvērpšana, -as, s. *Vērpšanas posms, kurā iegūst priekšdziju.* Vilnas p. Priekšvērpšanas cehs. □ Priekšvērpšana — starpprodukta — mīkstās priekšdzijas — vērpšana. Zin T 67, 9, 6.

priekšvēstnesis, -ša, v.; **priekšvēstnese,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Pazīme, kas iepriekš norāda uz (kā) tuvošanos, iestāšanos.* Nelaimes p. □ Aleja bija beigusies. Austrumos svīda āboliņa gaisma. Tā vēl nebija īstā ausma, bet ausmas priekšvēstnese. Dripe 2, 50. Bēthovena Trio 97. op. pieder pie komponista gaišajām lirikas lappusēm. Ar savu saulainās noskaņas pilno mūziku tas ir priekšvēstnesis romantiķu .. instrumentālajai daiļradei. Lit M 67, 44, 15. .. uzbeku seismologi guvuši interesantus rezultātus tektonisko zemestrīču dažu priekšvēstnešu noteikšanā. Rīgas B 68, 115, 5.

priekšvēsture, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Senākais vēstures laikmets, par kuru nav rakstveida liecību; pirmsvēsture (1).* Cilvēces p.

2. *Situācija, apstākļu, darbību kopums, kas pakāpeniski izraisa (ko, piemēram, notikumu); pirmsvēsture (2).* □ Mūsdienu ugunsdzēsībai ir interesanta priekšvēsture. Eksponāti stāsta par pagājušo gadsimtu, šī gadu simteņa sākumu. Cīņa 79, 2, 3. Tautas mutvārdu daiļrade .. ir nozīmīga arī kā filozofisko uzskatu priekšvēstures avots. D kal 76, 140. .. lielie vēsturiskie notikumi nekad neizaug tukšā vietā, bez savas priekšvēstures, bez visiem apstākļiem, kas tos sagatavojuši, bez nepieciešamības, kas izsaukusi to rašanos .. Zv 76, 12, 1.

priekšvēsturisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **priekšvēsturiski.** *Saistīts ar priekšvēsturi (1), tai raksturīgs; arī ļoti sens; pirmsvēsturisks.*

priekšvēzis, -ža, v. *Pirmsvēzis.* □ Jau pirms vairākiem gadu desmitiem pazīstamais zinātnieks L. Šabads teica: «Katram vēzim ir savs priekšvēzis, bet ne katrs priekšvēzis pāriet vēzī.» Ves 75, 4, 5. .. mastopātija — piena dziedzera priekšvēža stāvoklis. Zin T 78, 5, 6. No ādas priekšvēža saslimšanām jāmin ilgi nedzīstošas čūlas, plīsumi, fistulas .. Ves 67, 9, 9.

priekšzāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Priekšējā zāle, foajē, telpa, aiz kuras atrodas galvenā zāle.*

priekšziemas, ģen., nelok. *Tāds, kas pastāv, noris pirms ziemas; pirmsziemas.* □ Periodu no 21. oktobra līdz 20. decembrim mēdz dēvēt par priekšziemas periodu. Rīgas B 79, 249, 6. .. pirmā ziemas diena pienāca negaidot. .. vairums rīdzinieku vēl gulēja priekšziemas miegā. Sports 63, 141, 1.

priekšzīme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Paraugs (kādai rīcībai, darbībai, izturēšanās veidam).* Laba p. Slikta p. Noderēt par priekšzīmi. Ņemt priekšzīmi. Rādīt priekšzīmi (arī paraugu) — *ar savu darbu, rīcību būt par priekšzīmi (paraugu) citiem.* Stādīt (arī likt) par priekšzīmi — *norādīt uz (kādu, ko) kā uz atdarināmu paraugu.* □ Katrā kolektīvā .. ir tāds cilvēks, kas iet pussoli vai visu soli priekšā ar savu darbu, savām idejām, īsāk sakot — ar savu priekšzīmi. Liesma 75, 11, 1. Bet lai vestu aiz sevis bērnus, pionieriem pašiem jābūt par priekšzīmi citiem, attaisnojot savas organizācijas nosaukumu. Zv 52, 11, 2. .. viņš [Roplains] noalgoja savus dienestniekus ar tādu kārtību un pareizību, kas varēja par priekšzīmi būt pagasta bagātākajiem saimniekiem. Blaumanis 6, 162. pārn. Gailis no paša pavasara stāda savai saimei vienumēr bezdelīgas par priekšzīmi: no viņām vajaga mācīties strādāt un dziedāt .. Birznieks-Upītis 6, 379.

priekšzīmība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → priekšzīmīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Skolēna p. Uzvedības p.

priekšzīmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **priekšzīmīgi.** *Tāds, kas noder par pozitīvu paraugu (kādai rīcībai, darbībai, izturēšanās veidam); arī ļoti labs, teicams, nevainojams.* P. skolnieks. Priekšzīmīga uzvedība. Priekšzīmīga kārtība. Strādāt priekšzīmīgi. □ .. par savu un Anša Knospiņa dzīvi viņa stāstīja labu vien, — tas bija, no visām pusēm raugoties, priekšzīmīgs pāris, godīguma, smalkjūtības, pieticības un dzīves gudrības iemiesojums, kaut kas līdzīgs dabas brīnumam. Lācis 11, 91. Divistabu dzīvoklis bija iekārtots gaumīgi ar glītām un izturīgām «Asociācijas» mēbelēm. Viss priekšzīmīgs pirmskara meistaru darbs. A Grigulis 13, 385. Tas viss arī būtu labi, ja vien Ainas lielā uzticēšanās vienmēr neatgādinātu — rīkojies allaž priekšzīmīgi, tā, lai tevī nebūtu jāvīļas! [Domā vīrs.] Zigmonte 2, 127.

priekšzīmīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → priekšzīmīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme; priekšzīmība.* Darba p.

priekšzināšanas, -u, s.; tikai dsk. *Iepriekš, agrāk apgūtas zināšanas, kas turpmāk ļauj pilnīgāk (ko) uztvert, izprast, veikt.* Labas p. mūzikā. □ Grāmata «Ķīmija visiem» ir savdabīgs mācību līdzeklis, kas var interesēt gan tos lasītājus, kuriem ir noteiktas priekšzināšanas ķīmijā, gan tos, kuriem tādu nav. Jaun Gr 67, 10, 42. Tātad asociāciju izpratnē, paradoksālu vārdu sablīvējumu izpratnē [mūsu dzejā] nepieciešamas priekšzināšanas, plašs garīgais apvārsnis. Kar 66, 12, 140. Lai izdarītu svarīgus atklājumus zinātnē, kļūtu par labu speciālistu attiecīgajā nozarē, nepieciešamas labas priekšzināšanas .. Sports 69, 47, 2.

priekšzobs, -a, v.; anat. *Viens no zobiem, kuriem ir kalta forma, asa, horizontāla griežamā šķautne, viena sakne un ar kuriem tiek nokosta barība.* □ Tīrot priekšzobus, suku tur tā, lai tās rokturis būtu perpendikulāri tā rajona zobiem .. Ves 82, 8, 24.

priekšžauņi, -u, vsk. priekšžaunis, -ņa, v.; zool. *Gliemežu apakšklase, kuras pārstāvjiem žaunas atrodas priekšā sirdij; šīs apakšklases dzīvnieki.* □ Priekšžauņi elpo ar žaunām, čaulas ieeju slēdz vāciņš. Latv dzīvn 97.

priesterība, -as, s.; parasti vsk.; rel. *Priesteru konfesionālais stāvoklis, pienākumu kopums; priesteru kopums; arī garīdzniecība.* □ Romāna galvenais varonis Ļuds Vasaris nespēj samierināties priesterības valgos, viņa personība meklē un atrod ceļu prom no garīdzniecības. Kar 63, 2, 153.

priesteris, -ra, v.; **priesteriene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Kulta kalpotājs (galvenokārt politeisma reliģijās, arī kristietībā, parasti katoļu, pareizticīgo baznīcā), kas izpilda un vada reliģiskos rituālus.* Katoļu p. Pareizticīgo p. Senēģiptiešu priesteri. □ Vienīgi baznīcas klusas. Pries-

teru balsis pieplakušas, sagurušas, Kristus ciešanas pieminot. Austriņš 2, 143. Roma savā laikmetā bija noteicēja starptautiskajās attiecībās. . . Starptautiskajās lietās liela nozīme bija priesteru kolēģiju darbībai . . Fogels, Grīnbergs 1, 11.

prievārdisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **prievārdiski;** val. *Saistīts ar prievārdu, tam raksturīgs; tāds, kas ir veidots ar prievārdu; prepozicionāls (1).* Prievārdiska konstrukcija.

prievārds, -a, v.; val. *Palīgvārds, kas saista patstāvīgas nozīmes vārdus un norāda uz sintaktiskajām attieksmēm starp tiem, kā arī ar savu nozīmi atklāj un precizē šo attieksmju saturu un raksturu.* □ Vairums mūsdienu latviešu literārajā valodā lietojamo prievārdu ir senas cilmes . . Tādi, piemēram, ir aiz, ap, ar, no, pa, pie, uz . . Gram I, 722.

prievīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Rakstaina (austa vai pīta) samērā šaura lente (kā) apdarei, rotāšanai, nostiprināšanai.* □ Kolhoza kluba zālē pie vaļēja loga stāv vecais, enerģiskais skolotājs Ūdris. Iekšējās vērtnes rūtī kā spogulī skatoties, viņš sien prievīti. Priede 3, 256. . . tā [grāmata] pati atšķirās vaļā vajadzīgajā vietā pie krāsainu dzīparu prievītes, kuras zaļajos dzīparu rakstos bija ieausti Rīgas torņi . . Indrāne 1, 16. Meiča paliek mājā un ierauga prievīti. Tā domā: «Tādu labu sienamo tā nevar vis mētāt: apsiešu zeķīti.» LTP 168. sal. Sīka sīciņa kā ganu skuķim no matiem izkritusi prievīte lejā vīdēja Tērvetes upe. Kaldupe 10, 64.

priežains, -ais; s. -a, -ā. *Priedēm apaudzis, pieaudzis.* □ Jau iztālēm atlidoja jūras šalkoņa, bet pati šalcēja slēpās aiz priežainām kāpām. Eglons 2, 258.

priežaudze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Priežu audze.* □ Kādu rītu viņi [brieži] ienāca jaunā priežaudzē . . Kaijaks 4, 153.

priežkoka, ģen., nelok. *Tāds, kas ir izgatavots no priedes koksnes.* P. skapis.

prikazs, -a, v.; vēst. *Centrālās valsts pārvaldes administratīvi tiesisks orgāns (Krievijā no 16. līdz 18. gadsimtam).*

prīkšķe, -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Mazs pīļu dzimtas putns ar pelēkām kājām, raibu vēdera apspalvojumu un pelēcīgi zaļu apspalvojumu uz spārniem.* □ Padomju Savienībā dzīvo 34 mazo pīļu sugas, Latvijas PSR — 2 sugas: krīklis un prīkšķe. Tās no peldošajām pīlēm ir vismazākās. A Kalniņš 1, 173. Peldpīles ir arī abas mazo pīļu sugas — krīklis . . un prīkšķe . . Latv dzīvn 43.

prīma[1], -as, s.; mūz. *Intervāls — nulle pustoņu vai viens pustonis.* Tīrā prīma — *intervāls — nulle pustoņu.* Palielinātā prīma — *intervāls — viens pustonis.* Akorda prīma — *akorda apakšējā skaņa; pamatskaņa (1).* □ Prīma ir īpatnējs intervāls (izņēmums), jo starp tā pamatni un virsotni nav atstatuma. Neraugoties uz to, šis intervāls tomēr ir divskanis, kura vienāda augstuma skaņas var atskaņot vienlaicīgi divās balsīs . . Krasinska, Utkins 1, 109. Pie konsonansēm, t. i., labskanīgajiem intervāliem [mūzikā] pieskaitāmi visi tīrie intervāli — prīma, kvarta, kvinta un oktāva . . Gailis 1, 106.

prīma[2], -as, s.; sar. *Primabalerīna; arī primadonna.* □ Šī izrāde [Dons Kihots] ir prīmas un premjera parādes balets. Ja teātrī viņu nav, bezcerīgi baletu iestudēt. Lit M 83, 8, 12. . . mēs vēl piedzīvotu daudz negaidīta no mūsu populārās skatuves prīmas. Artmane 1, 114.

primabalerīna, -as, s. *Baleta trupas vadošā dejotāja, kas izpilda galvenās lomas.* □ Līdz pat šai dienai primabalerīnu un baleta premjeru starpā pastāv «sacensība» [par dominējošo lomu uz skatuves] . . Liepa 1, 62. Primabalerīna Scilla bija ievērojama . . ar to, ka bija slavena dejotāja . . Kaijaks 4, 186.

primadonna, -as, s. *Dziedātāja (operā, operetē), kas izpilda galvenās lomas; aktrise (teātrī), kas izpilda galvenās lomas.* □ Vecos laikos nereti gadījās, ka, aizstājot kādu saslimušu premjeru vai primadonnu, pēkšņi uzausa mākslā jauna zvaigzne. Dzene 3, 40. Lilitu Bērziņu jau kopš trīsdesmito gadu otras puses dēvēja par Dailes teātra primadonnu. Hausmanis 4, 148.

primārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **primāri.** *Tāds, kas (no kāda viedokļa) ir pirmais (kādā secībā), arī galvenais (kādā sistēmā, kopumā).* Primāra aparatūra. □ Marksistiskā filozofija — dialektiskais materiālisms — vadās no atziņas, ka matērija ir primāra un apziņa sekundāra, ka pasaule ir izzināma. Zin T 64, 3, 38. Latvijas primārie enerģētikas resursi sastāv no kūdras un malkas, hidroenerģijas un vēja enerģijas. Ģeogr 225. Primārā profilakse ir saslimšanas novēršana, sekundārā profilakse — slimības uzliesmojumu un progresēšanas novēršana tajos gadījumos, kad slimība jau sākusies. Ves 77, 7, 4. Jaunu mākslu radą jaunas cilvēku sabiedriskās un ekonomiskās attiecības, kurām ir primāra nozīme arī pašu jauna tipa cilvēku izveidošanā, tanī skaitā arī jauna tipa mākslinieku radīšanā. Tēl M 57, 46.

primāti, -u, vsk. primāts, -a, v. *Zīdītāju kārta, pie kuras pieder augsti organizēti zīdītāji ar labi attīstītām galvas smadzenēm (piemēram, puspērtiķi, pērtiķi, cilvēks); šīs kārtas īpatņi.* □ . . vācu antropologs G. Heberers, raksturojot attīstītāko dzīvnieku stāvokli, nosaka arī cilvēku vietu primātu pasaulē. Zin T 64, 8, 15.

primatologs, -a, v.; **primatoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Primatoloģijas speciālists.*

primatoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zooloģijas nozare, kas pētī primātus.*

primatoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **primatoloģiski.** *Saistīts ar primatoloģiju, tai raksturīgs.*

primators, -a, v. *Pilsētas pašpārvaldes galva (Čehoslovakijā).*

primāts[1], -a, v. *Galvenā, dominējošā (kā) nozīme.* □ Satura un formas vienība pastāv uz satura primāta pamata, tas ir, saturs nosaka formu. Valeinis 1, 27. Saglabājot tautas patēriņa preču ražošanas primātu, mūsu uzņēmumu produkcijas izlaide vienā gadā pieaugs līdz 200 miljoniem rubļu. Zv 76, 6, 20.

primāts[2], -a, v.; rel. *Vadošais bīskaps (katoļu, anglikāņu baznīcā) kādā zemē, valstī.*

primīns, -a, v.; ķīm. *Viena no olbaltumvielām, ko satur daži augi.* □ ..prīmulu sugu un šķirņu augi ir klāti ar sīkiem dzēlīgiem matiņiem, kas satur olbaltumvielu primīnu. Primīns, nokļūstot uz cilvēka ādas, var radīt alerģisko dermatītu .. Ves 62, 8, 31.

primitīvisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p r i m i t ī v s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

2. *Vispārināta īpašība → p r i m i t ī v s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Smagie feodālie laiki ne vien kavēja tautas saimniecisko, sabiedrisko un vispār — kultūras attīstību, bet dzina to dažkārt vēl lejup un atpakaļ primitīvismā. J A Jansons 1, 11. Jaunāko celtņu iekštelpās koka pielietojumā vērojama zināma pārsmalcinātība ar noslieci uz primitīvismu: koku apstrādā iespējami maz — neēvelē, nelako, nekrāso. Māksla 61, 2, 35.

3. *Tēlotājas mākslas attīstības tendence, daiļrades metode (sākot ar 19. gadsimta beigām), kam ir raksturīga izteiksmes līdzekļu vienkāršošana, pirmatnējās, seno civilizāciju, viduslaiku mākslas, arī bērnu zīmējumu atdarināšana.*

4. *Vispārināta īpašība → p r i m i t ī v s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Vienkāršrunas vārdiem un vulgārismiem raksturīgs zināms primitīvisms. Veidemane 1, 112.

5. biol. *Vispārināta īpašība → p r i m i t ī v s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vienšūņu uzbūves p.

primitivitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Primitīvisms (1).* Pirmatnējā cilvēka p.

2. *Primitīvisms (2).* Darba paņēmiena p.

3. *Primitīvisms (4).* Domāšanas p.

4. biol. *Primitīvisms (5).*

primitivizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process → p r i m i t i v i z ē t.* □ Dažos izstādes darbos .. bija konstatējama nosliece uz mākslinieciskā tēla primitivizāciju, vienkāršojot, pat arhaizējot izteiksmes līdzekļus. Zv 63, 3, 17.

primitivizēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Padarīt (ko, parasti atziņu, mākslas tēlu) pārāk vienkāršu, arī nepilnīgu; arī apzināti vienkāršot (ko).* □ Filma nepakļaujas skrupulozai satura analīzei, bez riska primitivizēt, vulgarizēt filmā paustās idejas. Lit M 83, 15, 5.

primitīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **primitīvi. 1.** *Tāds, kas attiecas uz agrīnām cilvēku sabiedrības attīstības stadijām; pirmatnējs.* □ Peruāniešu gani sien mezglus auklās, lai neaizmirstu ganāmo lopu skaitu .. Taču šim primitīvajam rakstam ir sena vēsture .. Jaun Gr 60, 2, 42. Alķīmijā dīvaini savijās mistiski un zinātniski priekšstati, primitīvā maģija un pamatīga praktiskā pieredze. Hor 76, 11, 47.

2. *Ļoti vienkāršs, arī nepilnīgs; arī apzināti vienkāršots.* P. darba rīks. Primitīva tehnika. Primitīvas darba metodes. □ Tikai viens ekskavators strādāja purvā. Visu kūdras vairumu te ieguva primitīvā veidā ar lāpstas palīdzību .. Lācis VI, 304. Riju lieveņos ierīkotie senākie dzīvojamie kambari bija visai primitīvi — zemiem griestiem, maziem lodziņiem vai pat bez tiem, apsildāmi no rijas krāsns. Cimermanis 1, 55. Kādreiz saldējumu ražoja visai primitīvi. Pienu, cukuru un citus komponentus salēja metāla traukā, ievietoja to citā lielākā, aplika ar ledu un grieza, kamēr visa masa sasala. Zin T 65, 5, 21.

3. *Tāds, kas garīgi ir vāji attīstīts, tāds, kam ir maz zināšanu, vāja izpratne.* P. cilvēks. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* P. spriedums. □ ..viņa godkāre nebija tik primitīva, lai citu izrīkošanā rastu kādu baudījumu. Pēc gada viņš atteicās no vadītāja amata .. Gulbis 3, 123. // *Tāds, kas neatbilst augstām kultūras, arī labas gaumes prasībām.* □ ..es dziedāju meitām līdz par mīļāko, kurš savu meiteni atstājis .. Es sajūsminājos par šām primitīvajām skaņām, par šiem banālajiem pantiem. Jaunsudrabiņš 7, 116. Kad es eju uz teātri, es varu pateikt tikai to — patīk vai nepatīk. Bet Arnis saka, ka tādi spriedumi esot primitīvi. Brodele 17, 133.

4. biol. *Tāds, kam evolūcijas gaitā nav izveidojusies sarežģīta struktūra, funkcijas (par organismiem, to daļām).* □ Baciļiem nav smadzeņu, bet primitīvā dzīvības forma atkal uz brīdi izrādījās viltīgāka par cilvēku. Birze 5, 59. Galvas smadzenes [abiniekiem] ir primitīvas — gludas, izstieptas garumā .. Sloka 1, 13. ..[augu] formu dažādībā var vērot gan primitīvas, gan atvasinātas (augstāk attīstītas) pazīmes .. Galenieks 2, 214.

primitīvums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Primitīvisms (1).*

2. *Primitīvisms (2).*

3. *Primitīvisms (4).* Uzskatu p.

4. biol. *Primitīvisms (5).* Orgāna funkcijas p.

prīmula, -as, s. **1.** *Daudzgadīgs lakstaugs ar vienkāršām lapām rozetē un dažādas krāsas ziediem čemurā.* Lielziedu p. □ Līdz tālumam ziedēja dzelteni lauki un pļavas — dzeltenie vizbuļi, prīmulas .. Ziedonis 8, 7. Cilvēkiem, kuriem ir alerģija, prīmulu ziedi un lapas var izraisīt nātru drudzi. Dažreiz tas var rasties no šī auga ziedu smaržas vien. Ves 77, 1, 31.

2. dsk.; bot. *Augu dzimta, kurā galvenokārt ietilpst daudzgadīgi sauszemes vai ūdens augi (piemēram, bezdelīgactiņas, gaiļbiksītes, sermulītes).* □ Latvijas PSR .. sastopami daudzi prīmulu dzimtas augi, kas ieņem redzamu vietu daudzās cenozēs pļavās, krūmājos un pat ūdeņos. Galenieks 2, 341.

prīmuss, -a, v. *Petrolejas pavards, kura degļim petroleju pievada ar gaisa spiedienu, kas radīts slēgtā telpā, izmantojot sūkni.* Prīmusa adata. □ Viņš pašlaik uz prīmusa vārīja tējas ūdeni. Lācis VI, 397. Prīmuss spindz un dūc. Tā ir savāda dziesma par ģimenes laimi, kas man ir sveša. Kurcijs 4, 259. ..smaržo pēc kaut kā garšīga. Uz prīmusa katliņā nez kas vārās. Ezera 2, 146.

princese, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Valdnieka dinastijas locekle, kas neieņem troni; šādas dinastijas locekles tituls.* □ Karalienes māsai princesei Margaritai mani stādīja priekšā pieņemšanā restorānā .. Liepa 1, 151. ..tur [pasakās] lieliskās karietēs ar milzum lieliem riteņiem no pils uz pili ceļo skaistas princeses

gaišiem liņu matiem .. Bērce 6, 122. sal. Trīne tak staigāja daiļa kā princese .. Brigadere 2, 149. pārn. ..zviedru sabiedrība Kovaļevsku uzņem ar dalītām jūtām: demokrātiskās avīzes viņu dēvē par zinātnes princesi .. Briedis 1, 93. pārn. Bieži vien iznāca arī Laura un piesēda ar šuvekli rokā, lielais Andrs tad žigli piecēlās un aizgāja pie mātes — ubaga kalpa puisis taču nevarēja uzturēties tur, kur sēdēja tāda princese .. Upīts 4, 391.

principāls, -a, v.; neakt. *Vadītājs, priekšnieks (uzņēmumā, iestādē); arī (uzņēmuma) īpašnieks.* □ No pašiem pirmiem palīga skolotāja laikiem stāvēja prātā, kā viņa principāls braucis ziemas vakaros pa vingrotavu ar velosipēdu ... Austriņš 2, 26. Lai gan visiem ir zināms, kā Pumpurs šķīries no sava Piebalgas principāla Beķera, tomēr viņam atkal viens vai otrs par to jautā no jauna .. J Kalniņš 3, 53. Viņa .. draudēja zvanīt pašam principālam, ja [radio] aparāts labi nedarbosies. Jansons 4, 367.

principialitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p r i n c i p i ā l s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..kritika presē ir ass ierocis. Tas jāprot lietot, paliekot principialitātes un objektivitātes pozīcijās. Rīgas B 83, 136, 4. ..dažādi bija šie kapteiņi, viņa skolotāji. Taču visiem kopīga bija principialitāte, prasīgums un dziļi cilvēciska attieksme pret kuģa komandu. Hor 81, 10, 13.

2. *Vispārināta īpašība → p r i n c i p i ā l s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Domstarpību p.

principiāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **principiāli.** **1.** *Tāds, kas stingri ievēro principus (2).* P. cilvēks. P. vadītājs. P. politiķis. // *Tāds, kas ir balstīts uz principiem (2), tāds, kurā ir stingri ievēroti principi.* P. lēmums. □ Metodoloģiskais izejas punkts mums, [kultūras] mantojuma pētniekiem, ir V. I. Ļeņina principiālā nostādne par divām kultūrām buržuāziskajā sabiedrībā .. Vēstis 79, 6, 39. Runājot par personības īpašībām, Hercens uzsvēra tādas kā dziļa pārliecība .., principiāla attieksme pret cilvēkiem un lietām, rīcības principialitāte .. PL Skola 62, 4, 13.

2. *Tāds, kas skar (kā) būtību; būtisks, svarīgs.* Principiālas domstarpības. □ Likumsakarīgi, ka lielās, principiālās pārmaiņas, kas skāra visas sabiedriskās dzīves puses, pārmaiņas padomju valsts raksturā, prasīja atbilstošu juridisku noformējumu. Hor 78, 6, 3. ..latviešu mūzika savā izaugsmē principiāli atšķiras no dažu lielo tautu mūzikas, kur mūziku savai izpriecai un gara kultūras izsmalcināšanai vispirms izkopa feodālā muižniecība, galma aristokrātija. Lit M 72, 8, 13.

princips, -a, v. **1.** *Galvenais atzinums, galvenā ideja (kādā teorijā, uzskatu sistēmā); arī galvenā likumsakarība (kādā sistēmā).* Partijiskuma p. Valstu mierīgas līdzāspastāvēšanas p. Morāles principi. Relativitātes teorijas p. Klasifikācijas principi. Taktikas principi. Ievērot stingrus principus. □ Liela nozīme telpas un laika izpratnei bija Galileja formulētajam kustības relativitātes principam. Katrs ķermenis, kas kustas, maina savu vietu tikai attiecībā pret citu ķermeni. Karpovics 1, 21. Izrādās, ka enerģijas, impulsa un kustības daudzuma nezūdamības likumi izriet no daudz vispārīgākiem principiem — no laika un telpas simetrijas principiem! Zin T 75, 5, 18. ..etnogrāfija, būdama vēstures zinātnes nozare, seko vēsturiskuma principam un aplūko visas parādības to izcelšanās, pastāvēšanas un atmiršanas procesā. Latv etn 15. Tiesu sprieži, ievērojot principu, ka visi pilsoņi ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Krim pr 1, 11.

2. *Noteikta pārliecība, noteikts uzskats, kas nosaka cilvēka, cilvēku grupas darbību, rīcību, attieksmi pret īstenību.* □ ..[darbu vadītājs] turējās pie principa: ja gribi rīkot citus, vispirms valdi pats pār sevi. Eglons 1, 201. Institūta direktora Roberta Vīlerta princips — nost visu lieko — valdīja arī viņa vadītajā .. laboratorijā. Purs 4, 52.

3. *Uzbūves, darbības pamatīpatnība, kas regulē, nosaka visus (kā) elementus, sastāvdaļas.* Motora konstrukcijas p. Vanšu tilta p. Kolektīvās vadības princips — *vadības forma, kur vadību realizē pats kolektīvs.* □ Sadales princips sociālismā — katram pēc padarītā darba daudzuma un kvalitātes — stingri jāievēro visā materiālās un morālās stimulēšanas sistēmā. Hor 81, 8, 3. «..es pastāstīšu sīkāk par kolhozu principiem un iekārtu.» Sakse 7, 449. Purvīša daiļradē tagad vadošie ir dekoratīvās glezniecības principi, un tie paver viņam jo plašas iespējas vēlamā emocionālā satura atklāsmē. Kačalova 1, 144.

4. lok.: principā, apst. nozīmē. *Pamatos, no galvenā viedokļa.* □ Izšķīruši šo jautājumu principā, tā sacīt — teorētiski, alpīnisti tūdaļ pārgāja pie darbiem. Lagzdiņš 3, 96. ..[vecākās paaudzes] mākslinieki paši savām acīm bija oriģinālos redzējuši, daži savos darbos arī tieši izmēģinājuši Rietumu 20. gadsimta modernisma virzienus. Izmēģinājuši un principā atmetuši. Nodieva 2, 14. Visvienkāršākā urbjmašīna principā ir neliels elektromotors, kas darbināms ar tīkla strāvu, pārnesot mehānisko enerģiju ar rotējošas metāla spirāles starpniecību .. Ves 76, 1, 13.

princis, -ča, v. **1.** *Valdnieka dinastijas locekļis, kas neieņem troni; šāda dinastijas locekļa tituls.* Velsas princis — *Lielbritānijas troņmantnieks; Lielbritānijas troņmantnieka tituls.* □ Muļķītis apģērbies sidraba drēbēs un uzkāpis zirgam mugurā. Nu tas bijis pēc īsta prinča. LTP 339. Tas [lielkunga dēls] bijis gaužām izglītots, ilgus gadus pavadījis ārzemēs .. Bijis pazīstams pat ar princiem un princesēm. Salenieks 7, 37. Neatkarības proklamēšanas svētkos [Jaungvinejā] viņu [karalieni] pārstāvēja Velsas princis. Karalienes oficiālais vietnieks ir ģenerālgubernators. Ērgle 5, 10. ◇ Sapņu princis — *iedomāts, idealizēts jauns, skaists vīrietis.* □ Noras sapņu princis bija skaists jauneklis, kurš mīlētu viņu karstāk par visiem vīriešiem pasaulē. Zigmonte 10, 86.

2. *Nelielas (parasti monarham pakļautas) valsts valdnieks; šāda valdnieka tituls.*

prioritāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Pirmtiesība (laika ziņā) uz atklājumu, izgudrojumu u. tml.* □ Kristālu pētīšanā milzīgu darbu ieguldījuši krievu zinātnieki, un viņiem pieder prioritāte daudzu kristalogrāfijas likumu atklāšanā. Upīte 1, 101. Konvencija atvieglo patentēšanu ārzemēs, jo paredzēta tā saucamā konvencionālā prioritāte — 12 mēnešu ilgs posms, kurā izgudrojuma pieteikumu, kas iesniegts savā zemē, var iesniegt ārvalstī. Zin T 65, 8, 1. Viņam [Canderam] pieder prioritāte uz pasaulē pirmajām ar šķidro kurināmo darbināmo rakešu dzinēju konstrukcijām. Zin T 67, 8, 36.

2. *Pārākums, priekšroka, priekšrocība.* □ ..zinātnei un tehnikai ierādīta prioritāte mūsu valsts tautas saimniecības attīstībā. Zv 81, 15, 3. Runājot par ķirurģijas un terapijas lomu sirds un asinsvadu slimību problēmas risināšanā, jāatzīmē, ka daži zinātnieki uzsver terapijas, citi — ķirurģijas prioritāti. Ves 76, 1, 8.

priors, -a, v. **1.** vēst. *Augsta (otrā aiz lielmestra) amatpersona bruņinieku ordeņos.*

2. *Neliela katoļu baznīcas vīriešu klostera priekšnieks; agrajos viduslaikos — abata palīgs.*

pristavs, -a, v.; vēst. *Policijas (arī tiesu) darbinieks (pirmsrevolūcijas Krievijā); policijas priekšnieks (nelielā administratīvā vienībā pirmsrevolūcijas Krievijā).* Iecirkņa pristavs — *pilsētas policijas iecirkņa priekšnieks (pirmsrevolūcijas Krievijā).* Tiesu pristavs — *tiesu izpildītājs (pirmsrevolūcijas Krievijā).* □ Policijas pārvaldei [Rīgā 19. gadsimtā] bija padoti pilsētas atsevišķo daļu policijas darbinieki (policijas pristavi..). V Kalniņš 1, 244. Uzvedumā skaidri iezīmējās.. divcīņa ar izmeklēšanas lietu pristavu Porfiriju Petroviču. Katlape, Ceplītis 1, 152.

privāt-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir privātīpašums.* Privātbanka. Privātfirma. Privātkapitāls. Privātklīnika. Privātmāja. Privātuzņēmums. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts tikai ar atsevišķu cilvēku individuāli vai ar atsevišķu cilvēku grupu.* Privātpasūtījums. Privātstundas. Privātvēstule. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais darbojas patstāvīgi, individuāli un nav tieši saistīts, piemēram, ar valsts dienestu, uzņēmumu.* Privātadvokāts. Privātārsts. Privātuzņēmējs.

privātapģērbs, -a, v. *Apģērbs, kas nav formas tērps.*

privātārsts, -a, v.; **privātārste,** -es, dsk. ģen. -stu, s.; neakt. *Ārsts, kas darbojas privāti, individuāli.* □ Buržuāziskajā Latvijā vairums Rīgas medicīnas iestāžu atradās dažādu resoru, labdarības biedrību, slimo kasu un privātārstu pārziņā. Ģeogr 497.

privātdetektīvs, -a, v.; neakt. *Detektīvs, kas darbojas privāti, individuāli; detektīvs, kas strādā kapitālistiskā privātā komerciālā firmā.*

privātdocents, -a, v.; **privātdocente,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; neakt. *Zinātniskais nosaukums, ko piešķir (parasti augstāko) mācību iestāžu ārštata pasniedzējam (vairākās buržuāziskās valstīs, buržuāziskajā Latvijā, pirmsrevolūcijas Krievijā); pasniedzējs, kam piešķirts šis zinātniskais nosaukums.* □ Pēc studijām viņš [Jānis Endzelīns] atstāts universitātē gatavoties profesūrai un kopš 1903. gada tur strādājis par privātdocentu.. Zv 73, 4, 3.

privātdrēbes, -bju, s.; tikai dsk. *Privātapģērbs.* □ ..durvju ailēs iespiedušies stāvēja klusi, bezdarbīgi cilvēki [spiegi] privātdrēbēs.. Lācis VII, 573.

privātīpašnieciskais, -ais; s. -a, -ā; apst. **privātīpašnieciski.** *Saistīts ar privātīpašumu, tam raksturīgs.* Privātīpašnieciskas tendences. Privātīpašnieciskas tieksmes. □ Viņi jauš.. jaunas briesmas — privātīpašnieciskās izmantošanas kāres pamošanās iespēju nesenajos kalpos,.. kas.. nevar saviem spēkiem vien apstrādāt saņemto zemi un tāpēc salīguši kalpus. Sakse 7, 449. ..arī privātīpašnieciskajā sabiedrībā, ekspluatatoru ģimenēs var izveidoties personības, kas spējīgas nostāties pret savu šķiru un saraut saites ar to. Tavare 2, 6.

privātīpašnieciskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *privātīpašnieciskais, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..[lugas] satīras smiekli vērsti pret mietpilsonību, pret privātīpašnieciskumu, pret cilvēkiem, kas izlaupa sabiedrisko īpašumu.. J Kalniņš 1, 419.

privātīpašniecisms, -a, v.; parasti vsk.; reti. *Privātīpašnieciskums.* □ ..[Zeiboltu Jēkabs] liek vienkārši, bet skaidri sekot tai kļūmīgai norisei, kā tautas dzīves un likteņa pārvaldītāja, plaši un dziļi iesakņojusies privātīpašniecisma vara.. sakropļo cilvēka garīgo, zināmā mērā arī viņa fizisko būtni. Cīņa 60, 304, 4. Protams, viņš [dzejnieks] neieredz arī privātīpašniecismam kalpojošos rakstniekus.. Cīņa 60, 308, 4.

privātīpašnieks, -a, v.; **privātīpašniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; neakt. *Cilvēks, kam pieder privātīpašums.* □ Aiziet, nogrimst pagājībā veci likumi un tikumi, bet privātīpašnieku celtie nami paliek. Vīksna 1, 84. ..viens otrs domājās apdraudētu savu privātīpašnieka stāvokli.. Sakse 7, 436.

privātīpašums, -a, v.; neakt. *Īpašums, kas pieder privātai personai vai privātu personu grupai un kam (parasti kapitālistiskajā iekārtā) ir ekspluatatorisks raksturs.* Zemes privātīpašuma tiesības. Kapitālistisks p. □ Viņi apdraud privātīpašumu, bet Artūrs vēlējās kļūt bagāts. Lācis 15, 232.

privātkapitālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **privātkapitālistiski;** neakt. *Saistīts ar privāto kapitālu, tam raksturīgs.* Privātkapitālistiska saimniecība. Privātkapitālistiska iestāde.

privātkapitāls, -a, v.; neakt. *Kapitāls, kas pieder privātai personai vai privātu personu grupai.* □ Lai atjaunotu saimniecību, tika pieļauta privātkapitāla iesaistīšana, komandējošās virsotnes paturot proletāriskās valsts rokās. Cīņa 67, 147, 1.

privātklīnika, -as, s.; neakt. *Privāta klīnika.* □ «Nolde 1913. gadā mācījusies Jelgavā žēlsirdīgo māsu kursos.. Viņa.. rudenī aiziet uz Reitera privātklīniku..» Birze 8, 87.

privātmāja, -as, s. *Privāta māja.* □ Privātmāju dārziņos zied gan rozes, gan citādas košas puķes .. Ērgle 6, 8.

privātpersona, -as, s. *Privāta persona.*

privātprakse, -es, s.; parasti vsk. *Privāts darbs, privāta darbība (piemēram, juristiem, ārstiem, parasti kapitālistiskās valstīs).* □ Viņam bija vēl plaša privātprakse ar pastāvīgiem pacientiem no pilsētiņas un apkārtnes bagātniekiem. Talcis 9, 22. ASV divas trešdaļas ārstu nodarbojas ar privātpraksi .. Ves 76, 6, 10.

privāts, -ais; s. -ā, -ā; apst. **privāti. 1.** *Tāds, kas ir saistīts tikai ar atsevišķu cilvēku individualitāti, tāds, kas ir raksturīgs atsevišķam cilvēkam individuāli; arī personisks (2).* Privāta sarakste. Privātas intereses. Privāta audience. Privāta persona — *atsevišķs cilvēks, indivīds (ārpus, piemēram, valsts, sabiedriskas u. tml. oficiālas darbības).* □ «..mēs nedrīkstam aizmirst, ka viņa ir tikpat kā pieaugusi un viņai tiesības pašai uz savu privāto dzīvi.» Lācis 1, 180. Privātās iniciatīvas apstākļos ražošanas spēku izvietojumu nosaka nevis visas tautas intereses, bet gan varenu monopolistisko apvienību iespējas gūt vislielāko peļņu. Hor 76, 8, 9. ..viņa pēc lauku proģimnāzijas nobeigšanas bija spiesta pamācīties kādu laiku privāti un iestājās tikai ģimnāzijas pēdējā klasē. Strāls 2, 335. // lietv. nozīmē: privātais, -ā, v.: privātā, -ās, s.; sar. *Privāta persona.* □ «Kā gan var privātais iejaukties kaujā! Drīkst tikai zaldāts pret zaldātu stāt!» Lukss 5, 32. // *Tāds, kas nav saistīts ar cilvēka oficiālu (valsts, sabiedrisko u. tml.) darbību, stāvokli.* Veikt privātus uzdevumus. □ Privāti un militāri ģērbtajā cilvēku pūlī viegli varēja pazīt sarkanos latviešu strēlniekus .. Krieviņš 3, 17. // lok.: privātā, apst. nozīmē; sar. *Privātapģērbā.* □ ..kāds vīrs, ģērbies privātā, apjautājās, vai šis ceļš vedot uz miestu .. Sakse 7, 128.

2. *Tāds, kas pieder atsevišķam cilvēkam individuāli vai atsevišķai cilvēku grupai.* Privātais kapitāls. Privātais īpašums. Privātā saimniecība. Privāta skola. Privāta banka. Privāta firma. □ 1918. gada novembrī nacionalizēja visas tipogrāfijas,.. likvidējot arī privātās izdevniecības. 1919. gada maijā nodibināja Valsts izdevniecību .. Jaun Gr 60, 12, 45. Savādi cilvēki. Pirmo reizi Mārkalns redzēja, ka privātā mājā nedīrā deviņas ādas, bet prasa samaksu pēc likmes. Lapsa 2, 99.

privātsaimniecība, -as, s.; neakt. *Privāta saimniecība (parasti laukos).*

privātsekretārs, -a, v.; **privātsekretāre,** -es, dsk. ģen. -ru, s.; neakt. *Sekretārs, kas kārto kādas personas privāto korespondenci, lietvedību, izpilda sevišķus uzdevumus.*

privātsektors, -a, v. *Tautas saimniecības daļa, kur noteicošais ir privātīpašums, personiskais īpašums.*

privātskola, -as, s.; neakt. *Skola, ko uztur privāta persona, privātu personu grupa vai kāda biedrība.*

privātskolēns, -a, v. *Skolēns, kas mācās individuāli, ar skolotāju ārpus oficiālām nodarbībām (parasti par maksu).* □ Skubināja [profesors] centīgi mācīties klavierspēli, jo tā jau pavēra visdrošāko ceļu pie privātskolēniem, tātad arī uz zināmu patstāvību. Zv 76, 19, 16.

privātskolnieks, -a, v.; **privātskolniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Privātskolēns.* □ Vismazāk viņu [E. Dārziņu] apmierināja un interesēja klavierstundu pasniegšana privātskolniekiem, bet tas bija gandrīz vienīgais viņa eksistences pamats. Vītoliņš, Krasinska 1, 338.

privātskolotājs, -a, v.; **privātskolotāja,** -as, s. *Cilvēks, kas kādu apmāca individuāli, ārpus oficiālām nodarbībām (parasti par maksu).* □ Galu galā var taču noalgot arī kādu privātskolotāju, kas pasniegtu stundas. Vilks 5, 108. Tika algoti mūzikas privātskolotāji [dziedātājai], pēc tam sekmīgas studijas Helsingforsas konservatorijā .. Stankevičs 4, 142.

privātstunda, -as, s. *Individuāla mācību nodarbība ārpus oficiālām nodarbībām (parasti par maksu).* Ņemt privātstundas. Pelnīties ar privātstundām. □ Pats viņš jau mācījās ģimnāzijas priekšpēdējā klasē. Un dzīvoja kādā bagātā ģimenē, kur arī pasniedza privātstundas. Kurcijs 2, 29. Rudenī atsākās privātstundas. Cerēdams tās ievadīt nopietnākā gultnē, Dārziņš rūpīgāk izvēlējās savus audzēkņus, gribēja,.. lai privātstundas kļūtu par kopējām studijām kā audzēkņiem, tā pasniedzējam. Stankevičs 3, 154. ..Jānis Plaukts pa to laiku, kamēr es, privātstundas dodams, ar grūtībām sitos cauri augstskolai, par tēva naudu braukāja pa zemju zemēm un jūru jūrām. J Liepiņš 1, 98.

privāttiesības, -u, s.; tikai dsk.; jur. *Tiesību nozare, kas regulē civilās attiecības starp fiziskām un juridiskām personām.*

privāttiesisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **privāttiesiski;** jur. *Saistīts ar privāttiesībām, tām raksturīgs.* Vienošanās uz privāttiesiskiem pamatiem.

privātuzņēmējs, -a, v.; **privātuzņēmēja,** -as, s.; neakt. *Privāts uzņēmējs.* □ Jau toreiz privātuzņēmējs — ādminis Kapeikas kungs bija tīri solīds precinieks jaunsaimnieka Kukuriņa piecām meitām. Indrāne 6, 87. Katrs privātuzņēmējs savam uzņēmumam radīja tādu elektroenerģijas avotu, kāds tam pēc konjunktūras likās izdevīgāks [buržuāziskajā Latvijā]. Zv 60, 3, 3.

privātuzņēmums, -a, v.; neakt. *Privāts uzņēmums.*

privātvēstule, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Personiska vēstule.* □ Latvijas PSR civilkodekss neparedz noteikumus un kārtību, kādā publicējamas privātvēstules, dienasgrāmatas, piezīmes un citi personiska rakstura materiāli. Lit M 80, 7, 3.

privileģēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; parasti divd. formā: privileģēts. *Piešķirt (kādam) privilēģiju; radīt (kādam, kam) īpaši izdevīgu stāvokli.* Privileģētās šķiras. □ Molīna [16. gadsimta iespiedēja] stāvoklis bija sevišķi privileģēts, jo viņam deva tiesību atvērt vienīgo spiestuvi Vidzemē. Jaun Gr 61, 1, 45.

privilēģija, -as, s. *Īpaša izņēmuma tiesība, priekšrocība, ko piešķir (piemēram, atsevišķam cilvēkam, organizācijai, valstij) atšķirībā no citiem līdzīgiem; izdevīga izņēmuma tiesība, priekšrocība.* □ ..Pētera akadēmijai hercogs piešķīra tādas privilēģijas, kādas tolaik bija Krakovas un Kēnigsbergas universitātēm: cenzūras brīvību, tiesības izdot avīzi un kalendāru, vēlēt rektoru no profesoru vidus.. Zv 75, 11. 15. Medību un zvejas privilēģija jau izsenis piederējusi zemes kungiem. Birze 3, 137. Diplomātiskās privilēģijas un imunitātes vēsturiski izveidojušās tādēļ, lai nodrošinātu diplomātiskajiem pārstāvjiem iespēju pildīt savas funkcijas.. Fogels, Grīnbergs 1, 154. pārn. 20 gadu vecums ir laiks, kad skaistums ir dabisks, par to nav jārūpējas, tā ir jaunības privilēģija. PL Siev 77, 10, 29.

prīze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; jūrn. *Aizturēts un apķīlāts pretinieka vai kontrabandistu kuģis ar kravu.* Prīžu tiesības jūrn. — *jūras tiesību nozare, kas regulē jautājumus, kuri attiecas uz pretinieka (dažreiz arī uz neitrālu valstu) kuģu un kravas aizturēšanu un iznīcināšanu kara laikā.* Prīžu tiesas — *valsts tiesas, kuras nodibina tādu lietu izskatīšanai un izlemšanai, kas rodas sakarā ar prīžu tiesībām.*

prizma, -as, s. **1.** mat. *Daudzskaldnis, kura divas skaldnes (pamati) ir vienādi un paralēli daudzstūri, bet sānu skaldnes ir paralelogrami.* Trijstūra p. Četrstūra p. Taisna p. Slīpa p. Piecskaldņu p. Septiņskaldņu p. Regulāra p. □ ..aukstā ziemas dienā skaidrā laikā var vērot, ka gaisā turpat pie zemes peld sīkas ledus plāksnītes vai adatiņas, kas spīguļo saulē. Šīm ledus plāksnītēm un adatiņām vienmēr ir sešstūra.. prizmas veids. D kal 64, 52.

2. fiz. *Ķermenis, ko ierobežo plakanas virsmas ar viendabīgu caurspīdīgu vidi un ko izmanto optiskās ierīcēs.* Prizmas spektrogrāfs. Prizmu binoklis. Dispersijas prizma — *prizma, ar kuru starojumu sadala pa viļņu garumiem.* □ No teiktā kļūst saprotama minētā baltā saules gaismas sadalīšanās, izejot cauri prizmai, spektra krāsās. Upīte 1, 81. Gaismas aizvadīšanai no tās avota uz kādu noteiktu vietu parasti lieto lēcas, spoguļus vai prizmas. Zin T 64, 5, 8. Laižot šādu [dabiskās gaismas] staru cauri polarizācijas ierīcei, piemēram, Nikola prizmai.., iegūst pārveidotu staru.. Zin T 72, 5, 21. // pārn. *Viedoklis, aspekts, kas parasti izriet no kādas situācijas, notikuma u. tml.* □ Savdabīgs tautas vēstures avots ir tautas mutvārdu daiļrade; tā (piemēram, teikas) atspoguļo īstenību un uzskatus caur attiecīgā laika cilvēku attīstības un daiļrades prizmu.. Latv ein 19. Laika noskaņas dzejā ienāk pastarpināti, caur personisko pārdzīvojumu prizmu.. Viese 3, 264. Mūzika.. atspoguļo apkārtējo dzīvi caur cilvēku domu un izjūtu prizmu, pie tam ļoti specifiskā veidā — skaņu tēlos. Vēriņa 1, 3.

3. tehn. *Ierīces, iekārtas elements, kam ir šāda daudzskaldņa forma.* Drenāžas p.

prizmatisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **prizmatiski.** **1.** mat. *Tāds, kam ir prizmas (1) forma; saistīts ar prizmu (1), tai raksturīgs.* P. balsts. P. kristāls. Prizmatiska antena. Prizmatiskais epitēlijs. □ Pieņemts variants, kurā objekta kompozicionālo kodolu veido divi prizmatiski augstbūvju korpusi televīzijas un radio redakcijām. Zv 79, 9, 4.

2. fiz. *Tāds, ko rada, veido prizma (2).* P. okulārs. Prizmatiskais spektrs — *spektrs, kas iegūts, prizmai sadalot saliktu gaismu tās komponentos.* // *Tāds, kura sastāvdaļa ir prizma (2) — par optiskām ierīcēm.* Prizmatiskais binoklis.

prizmatoīds, -a, v.; mat. *Daudzskaldnis, kuru no divām pusēm ierobežo paralēli pamati — daudzstūri (ar jebkuru malu skaitu), bet sānu skaldnes ir trijstūri vai trapeces.*

prizmveida, ģen.; nelok. *Tāds, kam ir prizmas (1) forma, veids.* □ ..apaļi sniega graudiņi veidojas, kad gaiss ir pārsātināts ar ūdens tvaikiem. Sākumā prizmveida kristāliņu galos rodas plaisas, un uz plaisu stūriem notiek tālāka kristalizācija. D kal 64, 54.

prizmveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **prizmveidīgi.** *Prizmveida.*

proamerikānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **proamerikāniski.** *Tāds, kas darbojas amerikāņu interesēs, tāds, kas ir labvēlīgs amerikāņiem.* Proamerikāniskas politikas koncepcija.

proanglisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **proangliski.** *Tāds, kas darbojas angļu interesēs, tāds, kas ir labvēlīgs angļiem.* Proangliska orientācija. □ ..Anglijas un Argentīnas strīdā Vašingtona ieņem proanglisku nostāju.. Pad J 82, 77, 3.

problēma, -as, s. *Sarežģīts teorētisks vai praktisks uzdevums, kas jārisina, jāpētī; pretrunīga situācija kāda procesa vai parādības zinātniskā izpratnē.* Nozīmīga p. Miera p. Personības p. Sociāla p. Audzināšanas p. Izvirzīt problēmu. Problēmas nostādne. Risināt problēmu. Problēmu raksts — *problēmraksts.* □ Mans nolūks ir bijis, iztirzājot zvaigžņu pasauļu uzbūves un kustības likumus, īsumā parādīt tās lielās astronomijas problēmas, kas šodien vēl gaida savu galīgo atrisinājumu. Ikaunieks 1, 3. Cīņa ar sāpēm vienmēr ieņēmusi vienu no centrālajām vietām pārējo medicīnas problēmu vidū. Ves 76, 2, 7. Dokumentu daudzums aug kā lavīna, un tas izraisa problēmu — kur uzglabāt dokumentus? Kā tos ātri sameklēt? Zv 75, 4, 18. Žurnālisti reportāžās un problēmu rakstos dēvēja treneri.. par basketbola daiļrades meistaru.. Bels 3, 36. // *Šaha spēlē — uzdevums, kurā ar noteiktu gājienu skaitu jāpanāk mata stāvoklis vai neizšķirts rezultāts.*

problemātika, -as, s.; parasti vsk. *Problēmu kopums (piemēram, kādā zinātnes nozarē, darbības jomā).* □ Literatūras centrā vienmēr ir cilvēks — sabiedrībā, pasaulē. Jo dziļāk ietiecamies šajā problemātikā, jo plašākos kopsakaros spējam to izprast, jo nozīmīgāks kļūst rakstnieka darbs. Lit M 79, 32, 5. Jaunatne un skola ieņem galveno vietu arī romānā «Lazdu laipa». Šai centrālajai tēmai tieši vai netieši pakļauta kupli sazarotā problemātika, ap to

sasaistās visi sižeta pavedieni. Kar 63, 7, 129. Pēc sociālās problemātikas «Smiltāju ģenerāļi» pieder pie kritiskā, reālistiskā virziena filmām .. Rīgas B 73, 279, 4.

problemātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **problemātiski.** *Tāds, kam ir problēmas raksturs, pazīmes; arī nezināms, neatrisināts, apšaubāms.* P. jautājums. □ ..sakarā ar aļņu skaita palielināšanos priežu jaunaudžu iekopšana kļuvusi problemātiska. Bels 6, 245. ..izvilkt četrus slīkstošos uzreiz ir diezgan problemātisks uzdevums... Lagzdiņš 3, 41. Pašreiz jauno vieglatlētu iespējas ir visai problemātiskas un miglā tītas. Liesma 77, 7, 8.

problemātiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p r o b l e m ā t i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

problēmika, -as, s.; parasti vsk. *Problemātika.* □ Žanru, stila un izteiksmes līdzekļu raksturojumi šai grāmatā tikai summāri, tie neizsmeļ visu teorētisko problēmiku. Kļotiņš 1, 7. [Alfrēda] Kalniņa pētnieks nav apmierinājies ar tēmas risinājumu muzikoloģiskā un kultūrvēsturiskā aspektā vien. Viņu saistījusi arī psiholoģiskā problēmika, ko komponistam izvirzīja laikmets un vide. Cīņa 80, 51, 3.

problēmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **problēmiski.** *Saistīts ar problēmu, tai raksturīgs.* Problēmiska lekcija. Problēmiska situācija — *situācija, kas rodas, kad tiek konstatēta kādas problēmas pastāvēšana, arī kad tiek risināta kāda problēma; problēmsituācija.* Problēmiskās mācības — *mācības, kurās informācijas apguve ir cieši saistīta ar sistemātisku radošā darba pieredzes bagātināšanu; problēmmācības.* Problēmiskais uzdevums — *uzdevums, ko izvirza problēmiskajās mācībās; problēmuzdevums.* □ Tieši mūsdienu zinātnes problēmiskā orientācija arī radījusi nepieciešamību aizvien plašāk izvērst kompleksveida pētniecību, kas parasti tiek veikta ar vairāku zinātņu līdzekļiem. Zin T 76, 4, 7. Ar problēmisko mācīšanu saprotam tādu didaktisko paņēmienu sistēmu, kas ievērojami aktivizē skolēnu izziņu, rosina patstāvīgi spriest, secināt .. Sk Ģ 81, 1, 9.

problēmiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p r o b l ē m i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Visām labākajām «Rīgas skolas» filmām piemīt dziļš problēmiskums; mazāk te jādomā par konkrētā brīža problēmām, vairāk par laikmeta izvirzītajiem jautājumiem. Kin 79, 152.

problēmists, -a, v.; **problēmiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Šaha problēmu autors.*

problēmlaboratorija, -as, s. *Laboratorija kādu problēmu risināšanai.*

problēmmācības, -u, vsk. problēmmācība, -as, s. *Mācības, kurās informācijas apguve ir cieši saistīta ar sistemātisku radošā darba pieredzes bagātināšanu; problēmiskās mācības.*

problēmraksts, -a, v. *Raksts, kurā ir aplūkota kāda problēma.* □ Problēmraksti ir ļoti perspektīvs žanrs, kas lasītājos izraisa dziļu rezonansi .. Lit M 79, 26, 2. Problēmrakstos jāatspoguļojas aktuālākajām kultūras un mākslas attīstības tendencēm, teorētiskajiem jautājumiem un dzīves procesiem. Lit M 78, 22, 3. Viņa apsvēra, vai un ko no šiem vērojumiem varētu izmantot kārtējā problēmrakstā par jaunām kvalitātēm vīrieša un sievietes attiecībās mūsdienu ģimenē. Ezera 9, 43.

problēmsituācija, -as, s. *Situācija, kas rodas, kad tiek konstatēta kādas problēmas pastāvēšana, arī kad tiek risināta kāda problēma; problēmiska situācija.*

problēmstunda, -as, s. *Mācību stunda, kurā izmanto problēmisko mācību paņēmienus.*

problēmuzdevums, -a, v. *Uzdevums, ko izvirza problēmiskajās mācībās; problēmiskais uzdevums.*

problēmveida, ģen., nelok. *Tāds, kas ir saistīts ar problēmu; tāds, kam ir problēmas raksturs, pazīmes; arī problēmisks.* □ Skolotājam stundā jāizmanto problēmveida situācijas, kas mudina audzēkņus saspringti domāt, spriest, meklēt vispareizāko risinājumu .. Sk Ģ 78, 12, 5. ..klausītāju pašizglītības attīstīšanai izmanto dažādas formas: referātu sagatavošanu, problēmveida pieeju, strādājot ar pirmavotiem, seminārus, polemikas .. Cīņa 82, 78, 2.

procedūra, -as, s. **1.** *Kārtība, kādā veic secīgus pasākumus, darbības.* Tiesas p. □ Lai arī vēlēšanu nolikumi visai prozaiskos vārdos runā par pašu vēlēšanu procedūru, tomēr mūsu padomju dzīves varenais pulsējums visam tam pievieno daudz poētisku nokrāsu. Lit M 63, 9, 1. Arī pārāk ilgstošā preces cenu apstiprināšanas procedūra nereti aizkavē jaunu un modernu izstrādājumu izlaidi. Zv 79, 2½, 9. // *Secīgu darbību, pasākumu kopums; arī darbība, pasākums.* □ Arī šī procedūra noritēja stingri noteiktā kārtībā. Vispirms graudus sabēra lielā, dzelzīm apkaltā pūrā un tikai pēc tam maisos. Katru pūru ar svītriņu atzīmēja apdilušā, nosmulētā kabatas grāmatiņā. A Grigulis 13, 225. Liekot lēcu aiz lēcas, principā, šķiet, varētu neierobežoti uzlabot mikroskopa palielinājumu. Tomēr izrādās, ka pastāv robeža, aiz kuras šādai procedūrai vairs nav nekādas jēgas. Zin T 66, 11, 27. Tēvs smēķēja un izplatīja mājās dīvainu, bet patīkamu smaržu, dzina bārdu, un es kā apburts vēroju šo procedūru. Sk Ģ 80, 6, 22. ..pirms jebkuras kosmētiskās procedūras labi jānomazgā rokas ar ziepēm. Ves 75, 6, 11.

2. *Ārstniecisks paņēmiens, ārstniecisku paņēmienu kopums.* Ūdens p. Siltuma p. Dūņu p. Ārstnieciska p. Procedūru māsa — *medicīnas māsa, kas izdara injekcijas, izdala zāles u. tml.* □ No ārstniecības paņēmieniem [reimatisma ārstēšanai] ieteicamas dažādas fizikālās terapijas procedūras .. PL Siev 77, 4, 27. Procedūru māsa izdara injekcijas, izdala zāles, bet vajadzības gadījumā liek arī kompreses un izdara pārsējus, kā arī mēra slimniekiem temperatūru .. I Eglītis 1, 289.

procentīgs, -ais; s. -a, -ī; apst. **procentīgi.** **1.** *Procentuāls.*

2. *Tāds (aizdevums, aizņēmums), par ko ir jāmaksā procenti (2).* □ Arodbiedrību fabriku, rūpnīcu un vietējo komiteju sabiedriskās savstarpējās palīdzības kases izsniedz strād-

niekiem un kalpotājiem procentīgus ilgtermiņa un bezprocentīgus īstermiņa aizdevumus. Civilk 1, 119.

procents, -a, v. **1.** *Simtā (kā) daļa.* Izpildīt plānu par simt piecpadsmit procentiem. □ Ievērojot, ka 1% ir $^1/_{100}$ jeb 0,01 kāda skaitļa, procentus var izteikt daļās .. un tālāk procentu uzdevumus risināt gluži tāpat kā atbilstošos daļu rēķinus .. Mat 99. Pēdējo 20 gadu laikā izdarīti gandrīz 70 procenti no visiem zinātniskiem atklājumiem, kādi vien atrodas cilvēces rīcībā. Zv 66, 10, 14. // *Simtajās daļās izteiktā (kā) skaitliskā vērtība.* Noteikt koksnes mitruma procentu. Aprēķināt skolēnu sekmības procentu. □ Aijai strauji krītas hemoglobīna procents asinīs ... Spāre 6, 180.

2. *Maksa, ko kreditors saņem no aizņēmēja par aizdoto naudu vai materiālo vērtību izmantošanu.* Procentu aizņēmums. □ .. pilsoņi var savus naudas līdzekļus glabāt valsts darba krājkasēs un citās kreditiestādēs, rīkoties ar noguldījumiem, saņemt no noguldījumiem ienākumus procentu vai laimestu veidā .. Civilk 1, 192. ◇ Gulēt uz procentiem sar. — *būt noguldītam (par naudu).*

procentuāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **procentuāli.** *Tāds, kas tiek aprēķināts procentos (1); tāds, kas ir izteikts procentos.* □ Raksturīgi, ka starp cietušajiem gājējiem procentuāli lielāks skaits ir gados vecāku cilvēku .. Zv 76, 15, 14. .. septiņu gadu laikā ir mainījušās sociālo grupu procentuālās attiecības mūsu zemē. Zv 66, 10, 25.

procesija, -as, s. *Svinīgs gājiens, kurā (parasti) ir daudz dalībnieku.* □ Pilsētas saulainajām krāsām pārslīd drūma ēna — bēru procesija. Smagi gulst Šopēna sēru marša akordi. Māksla 62, 2, 32. Varšavā man gadījās būt kādā katoļu baznīcas svētku dienā. Pa ielām gāja procesijas — mācītāji ar svētbildēm un baznīcas relikvijām. Zv 56, 18, 14.

procesors, -a, v.; tehn. *Galvenā ietaise, ierīce (elektroniskajā skaitļotājā), kas veic pēc programmas paredzēto informācijas apstrādi un vada visu (skaitļotāja) darbību.* □ Viens no centrālajiem [skaitļošanas] sistēmu argegātiem ir procesors, kurā apvienotas aritmētiskās ierīces un vadības ierīces funkcijas. Strazdiņš 1, 129. Dabiskajā valodā izteikto ziņojumu sistēmas lingvistiskais procesors pārtulko jēdzienu valodā, kas izveidota, lietojot tā sauktos semantiskos tīklus. Zin T 81, 11, 9.

process, -a, v. **1.** *Secīga stāvokļu maiņa (kā) attīstības gaitā; ciešā sakarībā esošu attīstības stadiju nepārtraukta kustība.* Dzīvības procesi. Veģetācijas p. Ķīmiskais p. Oksidēšanas p. Vielmaiņas p. Vēsturiskais p. Psihisks p. Degšanas p. Rūgšanas p. Ciklisks p. Nepārtraukts p. Procesa intensitāte. □ Šodien .. bez vārda «process» nevar iztikt neviens zinātnes pārstāvis. Burtiskā tulkojumā no latīņu valodas tas nozīmē «gājiens, iešana, virzīšanās». Šo terminu lieto visos gadījumos, kad jāpievērš uzmanība kāda objekta stāvokļa mainīgumam laikā, jāuzsver novērojamo parādību secīgums. Zin T 78, 12, 6. .. Zemes magnētiskais lauks ir saistīts ar elektriskajiem procesiem Zemes iekšienē .. Zin T 76, 2, 19. .. 70 procentiem no visām slimībām pamatā ir iekaisuma process. Ves 82, 1, 35.

2. *Secīgu darbību kopums noteikta mērķa sasniegšanai.* Tehnoloģiskais p. Mācību p. Daiļdarba radīšanas p. Mēģinājumu p. Filmas tapšanas p. Mehanizēt darba procesus. □ Izzināšanas procesam ir svarīga nozīme bērna apziņas veidošanā. Bez izzināšanas nevar būt apziņas. Ves 68, 12, 2. .. ilgs un sarežģīts ir tekstilizstrādājumu ražošanas process. Sākumā šķiedru pārvērš tievā diedziņā vai dzijā, pēc tam no tās izstrādā audumu. Zin T 64, 4, 7. Racionāli izkārtotos būvdarbu procesos vajadzīga asa reakcija un ātras, saskaņotas kustības. Hor 79, 16, 14.

3. jur. *Darbības kārtība (tiesu iestādēs); lietas izmeklēšana, izskatīšana un iztiesāšana (tiesā).* Ierosināt tiesas procesu. □ Bet kas ar viņu ies tiesāties? Nezinam pat viņa dzīves vietas; Gudrā ziņā viņš noslēpies, jo viņam nepatīk procesu lietas. Veidenbaums 2, 42. Leinasars ņēma pamatīgi cauri visu Nirnbergas procesu. Lasīja un pūta. Īpaši par Rudenko runu. A Grigulis 13, 369.

procesuālists, -a, v.; **procesuāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Procesuālo tiesību speciālists.*

procesuāls, -ais; s. -a, -ā; jur. *Saistīts ar procesu (3), tam raksturīgs.* Procesuāla darbība. Procesuālās attiecības. Procesuālie termiņi. Procesuālie dokumenti. Procesuālās tiesības — *tiesību normu kopums, kas regulē sabiedriskās attiecības, kuras rodas, izmeklējot noziegumus, izskatot un iztiesājot krimināllietas un civillietas.* □ Kriminālprocesa likumu noteiktā procesuālā kārtība ir vienota un obligāta visās krimināllietās un visās tiesu, prokuratūras, izmeklēšanas un izziņas iestādēs. Krim pr 2, 4.

prodekāns, -a, v.; **prodekāne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Fakultātes dekāna vietnieks.*

prodromāls, -ais; s. -a, -ā; med. *Saistīts ar prodromu, tam raksturīgs.* Prodromālais periods — *slimības periods, kad parādās vispārīgi simptomi, kas nav raksturīgi atsevišķai slimībai, bet jau liecina par organisma saslimšanu.*

prodroms, -a, v.; med. *Stāvoklis, kas liecina par slimības iestāšanos, sākšanos.* □ Bieži pirms ģīboņa novēro prodromu — slimnieks nosvīst, kļūst bāls, jūt reiboni, džinkstēšanu ausīs, ņirbēšanu acīs, elpošana kļūst ātra un sekla, pavājinās pulsa pildījums. Visp ķir 155.

producents, -a, v.; **producente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Kādas noteiktas preces ražotājs; valsts, kur ražo kādu noteiktu preci.*

2. neakt. *Persona, kas kontrolē uzņemamās kinofilmas idejiski mākslinieciskō un organizatoriski finansiālo pusi.*

3. biol. *Organisms, kas spēj radīt organiskas vielas.* □ Visos gadījumos, kad mikroorganismus izmanto rūpniecībā kā dažādu vielu producentus, vispirms jāsavairo attiecīgā mikroorganismu kultūra — jāiegūst noteikts dzīvās biomasas daudzums, kas spētu nodrošināt

vēlamās vielas biosintēzi. Zin T 63, 10, 26. ..kad uz mūsu planētas vēl nebija augstāko ziedaugu — nektāra producentu, vienīgais salduma avots citiem kukaiņiem bija laputu izdalījumi. Rupais 1, 54. Par mikroskopiskajām sēnēm kā olbaltuma producentiem sāka interesēties jau pagājušajā gadsimtā. Zin T 81, 1, 8.

producēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ējis; trans. **1.** *Ražot (kādas noteiktas preces); radīt kādā procesā (piemēram, vielas).* □ ..1000 iekšdedzes dzinēju dienā producē vairāk nekā 3 tonnas ogļskābās gāzes. Pad J 74, 93, 4.

2. *Radīt (organiskas vielas) — par organismiem.* □ Propolisu producē bites no augu sveķainām vielām. Ves 81, 8, 31.

produkcija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Produktu kopums, kurus noteiktā laikposmā ir saražojusi, piemēram, valsts, uzņēmums, cilvēks; ražošanas produkti, izstrādājumi.* Rūpniecības p. Saražotā p. Gatavā p. Produkcijas nomenklatūra. Produkcijas sortiments. Produkcijas kvalitāte. Produkcijas piegāde. Jauni produkcijas paraugi. Produkcijas pašizmaksa. Bruto produkcija — *kopprodukcija.* Tīrā produkcija — *produkcijas vērtība, ko aprēķina, atskaitot no kopprodukcijas izmaksas visas ar ražošanu saistītās materiālās izmaksas.* □ ..laikam paši audumu ražotāji lāgā neapzinās, kāda dažādība ir viņu produkcijā. Zigmonte 1, 26. Ap 100 rūpnīcu un fabriku Padomju Latvijā ražo produkciju eksportam.. Ģeogr 304. Vadošā vieta mūsu eksportā ir mašīnbūves, melnās metalurģijas, naftas un naftas pārstrādāšanas rūpniecības produkcijai. Hor 76, 24, 13. Normatīvās tīrās produkcijas rādītāja lietošana labvēlīgi ietekmē izstrādājumu kvalitāti, jo stimulē ar Valsts kvalitātes zīmi atestētās produkcijas izlaidi. Cīņa 80, 130, 2.

2. *Tas, kas ir radīts, izveidots (parasti mākslā, zinātnē).* □ Laikā, kad starp dažādām zinātnēm nav novelkamas stingras robežas.., galvenā zinātnieku produkcija ir teorija, jo uz teorijas balstās viss pārējais darbs. Zv 74, 4, 5.

3. pareti. *Tas, kas ir radies, izveidojies (fizioloģiskos procesos).*

produktivitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → produktīvs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Darba p. Ganību p. Paaugstināt lopkopības produktivitāti. Mašīnas p. □ Tā kā tautsaimniecībā aizvien asāk ir izjūtams koksnes trūkums, to var segt vienīgi, kāpinot mežu produktivitāti. Lit M 81, 11, 10. ..izdevies ievērojami uzlabot no Kanādas un Japānas ievesto vistu produktivitāti. ..ievērojami palielinājusies vistu dējība un vienlaikus arī katras olas svars. Zv 77, 11, 5. ..aktuāls ir kļuvis jautājums par dzērveņu dabisko augteņu produktivitātes saglabāšanu. Zin T 75, 4, 24.

2. *Vispārināta īpašība → produktīvs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Radošā darba p. □ Kritika un publika atzinīgi novērtē viņa [gleznotāja] savdabīgo talantu, temperamentu un produktivitāti. Tēl M 58, 24. ..[komponistes] darbu sarakstā četras simfonijas, pieci vijoļkoncerti, klavierkoncerts, balets, koncerts stīgu orķestrim.. Ir apbrīnojama ne tikai viņas lielā produktivitāte, bet arī apskaužamā fantāzija, īsti vīrišķīgais talanta spēks, lielā meistarība. Lit M 57, 1, 4.

3. val. *Vispārināta īpašība → produktīvs (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Piedēkļa p.

produktīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **produktīvi.** **1.** *Ražīgs, auglīgs; arī veiksmīgs, rezultatīvs.* P. darbs. Produktīvi lauksaimniecības dzīvnieki. Produktīvi kvieši. □ ..Holande ir slavena ar ļoti produktīvu piensaimniecību. Holandes govis.. dod lielus izslaukumus.. Rīgas B 58, 235, 6. ..medniecības tālāko attīstību [senatnē] veicināja jaunā darba rīka — loka un bultas — izmantošana, kas sekmēja iztikas līdzekļu produktīvāku sagādi.. Latv etn 57. Sējums vai stādījums būs optimāli produktīvs tikai tad, ja augiem būs vajadzīgais gaismas, temperatūras un mitruma režīms.. Zin T 75, 10, 30. Jo labāk, pilnīgāk cilvēks spēj prognozēt, jo sekmīgāk noris viņa darbība, jo tā ir produktīvāka un rezultatīvāka. Sk Ģ 81, 5, 34.

2. *Tāds, kas rada daudz darbu (piemēram, mākslā, zinātnē).* □ Neparasti produktīvais un iedvesmas pārbagātais Jānis Mediņš pēc savas trešās operas «Sprīdītis» operas žanrā uz ilgu laiku apklusa un.. sāka pievērsties simfoniskajai mūzikai. Briede-Bulāvinova 1, 15.

3. val. *Tāds, ko (attiecīgajā valodas attīstības posmā) izmanto vārdu, arī to savienojumu veidošanai.* P. priedēklis. P. piedēklis.

produkts, -a, v. **1.** *Priekšmets, viela, ko iegūst cilvēka darba rezultātā.* Ražošanas p. Ķīmiskie produkti. Lauksaimniecības p. Naftas p. Gala produkts — *galaprodukts.* Atkritumu produkti — *atkritumprodukti.* □ Cilvēka pieredze, zināšanas un darbaspējas materializējas viņa darba produktā. Sk Ģ 79, 10, 32. Lopkopības produktu ražošanas pamats ir lopbarības sagatavošana nepieciešamos daudzumos.. Zv 76, 1, 4. No divdīgļlapjiem iegūst.. daudz svarīgu tehnisku produktu, piemēram, šķiedru, koksni, kaučuku.. Galenieks 2, 212. // *Parasti savienojumā «dabas produkts»: viela, priekšmets, kas veidojas dabā.* □ Lielākajā daļā dabas produktu celulozes molekulas sakārtotas paralēli cita citai un saistītas ar ūdeņraža saitēm.. Zin T 81, 10, 8. Minerāli parasti ir nedzīvās dabas produkts, kas radušies kalnu veidošanās procesos.. Upīte 1, 84.

2. *Uzturlīdzeklis ēdiena gatavošanai; izstrādājums, kas sagatavots ēšanai.* Pārtikas p. Svaigi produkti. Izstrādāt jaunu produktu. Produktu uzglabāšanas laiks. Piena produkti — *piens un tā izstrādājumi (piemēram, krējums, biezpiens, siers, sviests).* Gaļas produkti — *desu, gaļas konservu, pusfabrikātu un kulinārijas izstrādājumi.* □ Medus ir viens no bioloģiski sarežģītākajiem produktiem, tā sastāvā ietilpst vairāk nekā 70 cilvēka organismam nozīmīgu vielu un elementu. Ves 76, 3, 23. Pareizā uzturā jābūt dažādiem produktiem. Tādēļ nepietiek lietot tikai augu produktus, kā to praktizē veģetārieši. Ves 75, 6, 4. Kapteinis tu-

rēja nelielā krājumā dažus produktus: taukus, konservus, cukuru un sausiņus .. Lācis 5, 348.

3. ķīm. *Viela, savienojums, kas rodas, veidojas no citām vielām, savienojumiem.* Degšanas p. Sintēzes p. □ Tabakas dūmu produkti ietekmē plaušas 40 reizes spēcīgāk nekā jebkurus citus audus. Ves 81, 4, 21. Netīrumi un vielmaiņas produkti, kas sakrājas uz veļas un ādas, ir labvēlīga vide mikrobu attīstībai. Ves 75, 5, 15.

4. *Apstākļu, vides iedarbības rezultāts.* □ ..cilvēka rakstura īpašības var zināmā mērā uzlūkot par attiecīgā laikmeta produktiem. Ādmīdiņš 1, 65. // *Rezultāts, sekas (garīgai darbībai).* □ Arī jēdziens «cilvēks» nav tīras domāšanas produkts, tīra abstrakcija, kas eksistē ārpus atsevišķiem cilvēkiem. Karpovics 1, 6.

profanācija, -as, s. *Izkropļošana, sagrozīšana, necienīga izturēšanās (pret ko nozīmīgu, vispāratzītu).* Mākslas darba p. Idejas p. Atklāta p. □ Es pat sacītu — konkurss ir baleta mākslas profanācija. Liepa 1, 166.

profanēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Izkropļot, sagrozīt, necienīgi izturēties (pret ko nozīmīgu, vispāratzītu).* P. domu. □ ..Galla ideju, kas saturēja vērtīgas zinātniskas domas dīgli, profanēja līdz gada tirgus šarlatānisma līmenim. Zin T 66, 9, 45.

profānisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *profāns*[2] *(1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..vajag ticēt tam, kas ārstē, taču ne jau šarlatānam, kas nereti izmanto «dieva vārdu», lai aiz tā slēptu savu profānismu ārstēšanā .. Ves 79, 7, 24.

2. *Vispārināta īpašība* → *profāns*[2] *(2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

profāns[1], -a, v.; **profāne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Cilvēks, kam nav nekādu zināšanu, kas ir pilnīgs nemākulis kādā nozarē.* □ «Esmu taču profāns glezniecībā. Maz ko jēdzu par kompozīciju, gaismēnām, krāsu ziedu, priekšplānu un līdzīgām lietām, kuras piemin, kad analizē gleznas.» Bendrupe 1, 193. Kritikas laukā nav vietas profāniem, šis darbs jāuztic stipriem, spējīgiem, teorētiski apbruņotiem darbiniekiem, kuri rūpīgi jāaudzina, jāsagatavo .. Cīņa 79, 109, 3. Vīns tik vājš man nemaz neliekas, lai gan nekāds atturībnieks neesmu un gluži par profānu šajā jautājumā mani nosaukt nevar. Ezera 11, 134.

2. *Cilvēks, kas nav saistīts ar reliģiju, baznīcu.*

profāns[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **profāni. 1.** *Tāds, kam nav nekādu zināšanu, kas ir pilnīgs nemākulis (kādā nozarē).*

2. *Laicīgs (2), pasaulīgs.*

profašistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **profašistiski.** *Tāds, kas darbojas ļaušistu interesēs, tāds, kas aizstāv ļaušismu.* □ ..jaunais vardarbību vilnis apliecina, ka «profašistiskā rakstura pagrīdes grupējumam» nav izdevies gūt vietējo iedzīvotāju atbalstu [Korsikā]. Pad J 83, 15, 2.

profesija, -as, s. *Specialitāte, nodarbošanās, kas prasa noteiktas teorētiskās zināšanas un praktiskās iemaņas un kas ir eksistences līdzekļu iegūšanas pamats; amats, arods.* Ārsta p. Skolotāja p. Vīrišķīga p. Profesijas gods. Apgūt profesiju. Iegūt profesiju. Mainīt profesiju. Brīvā profesija neakt. — *tāda profesija, kur par darbu saņem honorāru (nevis regulāru algu).* □ Viņam devuši padomu, lai liekot mājskolotāja eksāmenu. Šajos laikos cilvēks bez profesijas esot nulle ... Jaunsudrabiņš 7, 165. Pēc izglītības viņa ir filoloģe, pēc profesijas — žurnāliste. Skujiņš 13, 20. Izraudzītā profesija var darīt laimīgus tos, kuriem tā ir dzīves aicinājums, bet sabojā dzīvi tiem, kas to izvēlējušies, ļaudamies nejaušai ietekmei. Ves 79, 6, 3.

profesiogramma, -as, s. *Profesijas apraksts, kurā ietvertas arī tai nepieciešamās cilvēka fizioloģiskās un psiholoģiskās īpašības.* Izstrādāt profesiogrammu. Sastādīt profesiogrammu. □ Cilvēkam, kas stājas darbā ražošanas apvienībā vai grib mainīt profesiju, piedāvā iepazīties ar profesiogrammās ierakstītajām dažādu darbu īpatnībām un izvēlēties profesiju. Rīgas B 78, 147, 3.

profesioloģija, -as, s.; parasti vsk. *Mācība par cilvēka spējām, kas nepieciešamas attiecīgajā profesijā.* □ ..cilvēks var daudz, — taču vairāk un labāk tad, ja profesija pēc iespējas pilnīgāk atbilst viņa individuālajām īpatnībām un spējām. Tieši tā apgalvo jaunā zinātnes nozare — profesioloģija, mācība par amatu. Pad J 79, 85, 2.

profesioloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **profesioloģiski.** *Saistīts ar profesioloģiju, tai raksturīgs.*

profesionālis, -ļa, v.; **profesionāle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Cilvēks, kam kāda nodarbošanās ir viņa profesija (pretstatā amatierim).* □ Dzejnieks [J. Poruks] labi orientējās mūzikas jautājumos, ar viņu Dārziņš varēja runāt par visu kā profesionālis ar profesionāli. Stankevičs 3, 101. ..[mūzikas mīļotāju] vērtējumā priekšplānā arvien izvirzās personiskās gaumes motīvi, subjektīvas dabas argumenti. Citādi ir ar profesionāļiem. Viņiem jāzina, kā visiespaidīgāk skaņu valodā pastāstīt cilvēkam par dzīvi un sevi pašu. Māksla 66, 2, 28. «Par sportu man nekā nemaksā, jo es neesmu profesionālis.» Saulītis 12, 310.

profesionālisms, -a, v. **1.** parasti vsk. *Nodarbošanās (ar ko) kā ar profesiju (pretstatā amatierismam).* □ ..bažas rada tas, ka dažkārt pašdarbības dalībnieki sāk pretendēt uz profesionālismu, kas mazina kritērijus, ļaujot uzplaukt diletantismam. Rīgas B 82, 85, 5.

2. parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *profesionāls (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; profesionālā meistarība; profesionalitāte.* Augsts p. □ Dārziņš studēja kontrapunktu, jo tas bija nepieciešami viņa profesionālismam. Stankevičs 3, 127. Rūpnīcas produkcija — modernās iekārtas, jaunā tehnika prasīja ļoti augstu profesionālisma līmeni. Hor 79, 17, 3. Profesionālisms nozīmē labi nostrādātu darbu. Kin 74, 25.

3. val. *Vārds, vārdu savienojums, ko lieto kādas profesijas pārstāvji, bet kas nav ter-*

mins. □ ..profesionālismus rakstnieki izmanto, lai radītu tēlus, kuru runā atspoguļojas šo cilvēku arods. J Kalniņš 6, 268.

profesionalitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → profesionāls (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; profesionālā meistarība; profesionālisms (2).* □ Profesionalitāte un sava darba jēgas izpratne — tātad augsts pilsoniskums — kļūst par galveno.. panākumu kaldinātāju — it visās nozarēs. Cīņa 79, 238, 2. Tāpēc viņi [aktieri] filmējas nepārtraukti. Viņi domā par savas profesionalitātes attīstību. Kin 74, 89. ..jo augstāka profesionalitāte māksliniekam, jo dziļāk viņam jāapzinās, ka ne jau profesionāļa prasme ir tas svarīgākais, — tai, protams, ir jābūt, bet galvenais ir tas, ko un cik daudz saņem skatītājs. Māksla 63, 4, 3.

profesionalizācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process → profesionalizēties (1).* □ Latgales keramikas dienas pierasts dēvēt par tautas keramikas svētkiem, lai gan acīgam vērotājam nepaliek apslēpta arvien pieaugošā profesionalizācijas tendence. Lit M 82, 36, 3.

2. *Darbība, process → profesionalizēties (2).* Pašdarbnieku p. □ Mūsu [tautas teātru režisoru] uzdevums ir attīstīt ikvienā dalībniekā mīlestību uz teātri, uz padomju mākslu un nevis aizrauties ar pašdarbnieku profesionalizāciju. Māksla 61, 2, 20.

profesionalizēties, -ējos, -ējies, -ējas; pag. -ējos; refl. **1.** *Kļūt profesionālam (1).* □ Dziesmu svētku vadība profesionalizējusies. Izstrādājies liels tīri profesionāls visu vadības posmu sadalījums republikas, rajonu un pilsētu organizācijas komitejās. Lit M 80, 28, 4. Eiropiešu mūzika bagātinās ar džezam rakstu rīgām ritmiskām un melodiskām īpatnībām, bet džezs šajā pašā laikā profesionalizējas un sāk pieņemt smalkas, rūpīgi izstrādātas mākslas apveidus. Liesma 76, 6, 28.

2. *Kļūt par profesionāli.* □ Slikti, ja rakstnieks pārāk agri, tikko pametis skolas solu, profesionalizējas, pamet visu pārējo un pilnīgi nododas tikai literāram darbam. Kar 58, 10, 121. Gluži savādāk vēroju [aktieri] pašdarbībā, kad uz skatuves nostājas nevis profesionalizējies meistars, bet galdnieks, rēķinvede vai skolotājs, un kas tad nu cenšas būt kaut kas cits, nekā viņš ir. Zv 64, 2, 19.

profesionāls, -āls; s. -a, -ā; apst. **profesionāli. 1.** *Saistīts ar profesiju, tai raksturīgs.* Profesionāli tehniskā izglītība. Profesionāli tehniskās skolas. Profesionālā sagatavotība. Profesionālā atlase. Celt profesionālās kvalifikācijas līmeni. Profesionālā orientācija — *zinātniski pamatota jauniešu sagatavošana apzinātai profesijas izvēlei.* Profesionāla slimība — *slimība, kuru izraisa attiecīgajai profesijai raksturīgie kaitīgie darba apstākļi.* Profesionāls revolucionārs — *cilvēks, kam revolucionārā darbība ir kļuvusi pastāvīga.* □ Korespondents, paklausot savai profesionālajai dabai, jau bija sakārtojis fotoaparātu un izdarījis pāris uzņēmumu. Lācis 15, 161. Bieži vien vīram un sievai ir viena un tā pati profesija. Vai šī profesionālo interešu kopība stiprina ģimenes saites? Zv 75, 5, 8. Tagad dzīvē ir ienākusi profesionālā orientācija, un atsevišķās nozarēs tā jau dod manāmu tautsaimniecisku efektu. Zv 75, 18, 17. ..novērst profesionālās slimības, radīt veselīgas darba vietas — tādi ir mūsu darba virzieni.. Ves 75, 3, 11. // *Tāds, kurā izpaužas ar attiecīgo profesiju saistītas zināšanas, sagatavotība, pieredze, prasme; arī kvalificēts (3).* Profesionālā mūzika. P. līmenis. Profesionālā māksla — *māksla, ko rada cilvēki, kas parasti ir ieguvuši attiecīgo izglītību.* □ ..1890. gada pavasarī faktiski iesākās Jaņa Rozentāla profesionālā darbība portreta žanrā.. Stankevičs 4, 51. ..augsti profesionāla režija var pacelt pāri viduvējībai arī pavāju lugu. Dzene 6, 46. Mani spriedumi, Tu saproti pats, — tie nav profesionāli, bet nāk no skatītāja ar vizuālu gaumi. Liepa 1, 135.

2. *Tāds, kas ir profesionālis (pretstatā amatierim).* P. sportists. □ Tie visi bija profesionāli radiotelegrāfisti un raidīja ātrāk un precīzāk nekā Leinasars. A Grigulis 13, 181. Medības pielavoties ir visracionālākais aļņu medīšanas paņēmiens, visbiežāk to lieto profesionāli mednieki. Medn 21. ..Žans Gijo.. nebija arī profesionāls gids, bet vadāja angļus un amerikāņus, lai papildinātu savus ienākumus.. Kurcijs 4, 181. // *Tāds, kurā darbojas profesionāļi.* P. sports. P. teātris.

profesionāltehnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **profesionāltehniski.** *Profesionāli tehnisks.* □ Nedēļas gaitā rakstniekiem paredzētas tikšanās bērnu bibliotēkās, vispārizglītojošās un profesionāltehniskās skolās.. Lit M 79, 12, 3.

profesorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **profesoriski;** hum. *Saistīts ar profesoru, tam raksturīgs (parasti par izklaidību).* Profesoriska aizmāršība. □ Kārļa Sebra Voroncovam piemita profesoriska izklaidība pret lietām, bet viņam bija liela, pētījoša interese par cilvēkiem.. Dzene 1, 85.

profesors, -a, v.; **profesore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Zinātniskais nosaukums, ko piešķir augstāko mācību iestāžu pasniedzējam vai zinātniski pētniecisko iestāžu līdzstrādniekam, kurš strādā šai amatā ne mazāk par gadu un kuram (parasti) ir zinātņu doktora grāds; persona, kam ir šāds zinātniskais nosaukums.* Ārštata p. Ordinārs profesors vēst. — *profesors, kam bija kārtēji noteikta katedra augstākajā mācību iestādē (pirmsrevolūcijas Krievijā).* □ 1849. gadā Čebišovs aizstāv doktora disertāciju un no 1850. gada ieņem profesora amatu. Briedis 1, 87. Pēc atgriešanās Krievijā Lomonosovu 1741. gadā iecēla par adjunktu, bet 1745. gadā par profesoru un Krievijas Zinātņu akadēmijas īsteno locekli. PL Skola 61, 11, 12. Profesore uzskata, ka zinātnes popularizācija ir zinātnieka darba neatņemama sastāvdaļa. Zv 75, 24, 2. sal. ..tur dzīvoja viens no mūsu klases zēniem — Brunis, kalsns puisēlis, ar brillēm, tievs kā diegs, bet gudrs kā profesors. J Plotnieks 4, 15.

profesūra, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Profesora nosaukums, amats, darbība.* □ 1889. gadā .. beidzas arī profesūras termiņš Stokholmas universitātē. Briedis 1, 93. Astoņpadsmit gadu vecumā Leibnics nokārto maģistra eksāmenus, vēl pēc diviem gadiem aizstāv doktora disertāciju, tomēr no profesūras atsakās un sāk strādāt par juristu. Briedis 1, 39. Pēc studijām viņš [Jānis Endzelīns] atstāts universitātē gatavoties profesūrai .. Zv 73, 4, 3.

2. *Profesoru kopums augstākajā mācību iestādē.*

profilakse, -es, s.; parasti vsk. **1.** med. *Pasākumi, kurus veic, lai novērstu vai aizkavētu saslimšanu, arī lai saglabātu un stiprinātu veselību.* Individuālā p. □ Padomju medicīnas pamats ir slimību profilakse. Viena no patiesi profilaktiskām medicīnas nozarēm ir stomatoloģija, jo savlaicīga zobu sistēmas ārstēšana pasargā cilvēka organismu no daudzām smagām saslimšanām. Ves 64, 6, 14. Zarnu infekcijas slimību apkarošanai mūsu valstī pastāv vesels pasākumu komplekss, ko parasti sauc par sanitāro profilaksi; šeit jāmin obligāta agrīna slimnieku ievietošana slimnīcā, baciļu nēsātāju kontrole un uzskaite, iedzīvotāju sanitāro dzīves apstākļu uzlabošana .. Ves 58, 1, 23. Aronijas iesaka lietot .. aterosklerozes profilaksei .. Ves 76, 1, 29.

2. tehn. *Pasākumi, kurus veic, lai pasargātu (ko) no bojāšanās vai priekšlaicīgas nolietošanās; pārbaude, kuru veic, lai konstatētu, vai (kas) ir lietošanas kārtībā.* □ .. laika strādāt palika arvien mazāk — sākās ģimenes un saimnieciskās rūpes; te mašīna jādzen uz profilaksi, te draugam dzimšanas diena ... M Zariņš 1, 60.

3. *Pasākumi, kurus veic, lai novērstu ko nevēlamu (sabiedrībā).* Noziegumu p. □ Daudz kas paveikts profilaksē. Uzlabojusies satiksmes organizācija. Uz ceļiem un daudzām pilsētu ielām pērn tika uzstādītas jaunā standarta ceļa zīmes .. Lauku Dzīve 74, 3, 18. Mēdz teikt, ka uguni vieglāk nosargāt nekā apdzēst. Tāpēc arī tagad ugunsdzēsības darbinieku galvenais darba lauks ir profilakse. Zv 66, 12, 10. // *Pasākumi, kurus veic, lai novērstu ko nevēlamu (dabā).* Ūdenstilpju p.

profilaktisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **profilaktiski.** **1.** med. *Saistīts ar profilaksi (1), tai raksturīgs.* Profilaktiska potēšana. □ Medicīnas zinātnei ir divi uzdevumi. Pirmais — pētīt un ieviest praksē visas tās atziņas, kas dod iespēju aizsargāt cilvēku no saslimšanas. Tā ir tā saucamā profilaktiskā medicīna. Zin T 62, 1, 19. Rudeņos un pavasaros ziedputekšņu lietošana profilaktiskās devās pasargā no saaukstēšanās slimībām .. Zv 78, 11, 26. Rāpošana ir viens no koriģējošās vingrošanas profilaktiskiem vingrojumiem, kas ļoti labi palīdz atslogot bērna mugurkaulu un iesaista darbā vairākas muskuļu grupas. PL Siev 76, 12, 25.

2. tehn. *Saistīts ar profilaksi (2), tai raksturīgs.* □ .. mašīnzālē pašlaik darbojas ģenerators ar 60 000 kilovatu jaudu. Otrs .. apstādināts profilaktiskajam remontam. Zv 78, 13, 5. Automobiļu apakšējās daļas profilaktiskajai apskatei un remontam parasti garāžās un autoremonta rūpnīcās būvē speciālu tranšeju. Zin T 62, 1, 37.

3. *Saistīts ar profilaksi (3), tai raksturīgs.* P. pasākums noziedzības apkarošanā. □ Lieldārzos puslīdz obligāti ir divi profilaktiski miglojumi pret zāģlapseni un sprīžmeti .. DD 66, 10, 1.

profilaktorijs, -a, v. *Stacionāra ārstnieciski profilaktiska iestāde (Padomju Savienībā), kurā cilvēki ārstējas, nepārtraucot darbu vai mācības.* Ārstnieciskais darba profilaktorijs — *ārstnieciski profilaktiska darba iestāde hronisku alkoholiķu, narkomānu pāraudzināšanai darbā, ja tie izvairās no labprātīgas ārstēšanās.* □ Profilaktorijos strādnieki uzlabo un nostiprina savu veselību (ārstējas, atpūšas), nepārtraukdami darbu ražošanā. Ves 81, 10, vāku 2. lpp. Mūs veda uz kombināta nakts profilaktoriju .. Ik dienu pēc darba tajā atpūšas un ārstējas trīsarpus simti strādnieku — katrs piektais par brīvu .. Zv 74, 20, 16. pārn. Jūrmala ir lielisks profilaktorijs 600 000 rīdzinieku, jo diez vai kādas citas mūsu zemes lielās pilsētas iedzīvotājiem ir tādas iespējas atpūsties. Zin T 62, 8, 20.

profildzelzs, -dzelzs, dsk. ģen. -dzelzu, s.; tehn. *Dzelzs sagatave, arī izstrādājums, kas parasti ir iegūts velmējot un kam ir noteikta šķērsgriezuma forma.*

profilējošs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *p r o f i l ē t.*

2. *Galvenais, noteicošais (kādā kopumā).* □ 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā Latvijā par lauksaimniecības pamatnozari izveidojās piena un gaļas lopkopība, kas arī tagad ir profilējošā nozare. Geogr 302. Personas, kas vēlas iestāties asa deficīta specialitātēs un kam dokumentā par vidējo izglītību vidējā atzīme nav zemāka par 4,5, kārtos divus eksāmenus profilējošajās disciplīnās. Cīņa 80, 70, 3. .. mēs saņēmām uzdevumu sākt ar ķīmiski izturīgām plastmasām oderētas armatūras sērijveida ražošanu. Kopš tā laika šis izstrādājumu veids kļuvis par profilējošo. Hor 76, 11, 9.

profilējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p r o f i l ē t (1).* □ Kustības laikā gājēja roka kādā pagriezienā ir skārusi marmora staba vēso virsmu vai trepju margas plaukstai piekļāvīgo profilējumu. Tēl M 62, 56. Lai izceltu grafisko līniju ritmu, metālisti šiem risinājumiem kā piemērotāko materiālu izvēlējās tērauda sloksnes lentveida profilējumu. Novadniece 1, 97. Keramiķis no sagatavotas māla pikas, ar pirkstiem to centrējot, uz rotējošas ripas veido trauka formu no iekšpuses un ārpuses, piešķirot tam rūpīgi pārdomātu profilējumu. Freimanis 1, 35.

2. *Noteikts, raksturīgs (parasti sejas, tās daļas) profila veidojums.* □ Deguna veidojumā [Latvijas iedzīvotājiem] krasas atšķirības nav vērojamas. Tas visumā ir taisns. Izliekts deguna profilējums Latvijā sastopams 14—30% iedzīvotāju. Latv etn 50.

profilēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Veidot (kā) profilu (2).* P. stieni. P. dambi. □ Greznām durvīm stiklus ierāmē ar profilētām koka līstēm. Sterns 1, 266. Tirdzniecības zāli no ielas atdalīs pulēts lielgabarīta vitrīnu stikls tērauda rāmjos, kas apdarīti ar profilētu alumīniju. Zin T 68, 9, 9. Profilētie tēlnieku steki, kas ar īpašu izliekumu iegulstas rokā, pirmsskolas bērnam vēl lieki, jo viņš [plastilīnu] galvenokārt veido ar pirkstiem. PL Siev 77, 5, 20.

2. reti. *Veidot (kā) profilu (3).* □ Ekspresionistu grupai .. nebija .. stingri profilētas satversmes un dogmatizētas platformas. Māksla 59, 2, 6.

Sk. profilējošs, profilēts.

profilēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **profilēti.** **1.** *Divd. → profilēt.*

2. *Tāds, kam ir noteikts, raksturīgs profils (1) — parasti par seju, tās daļām.* □ Otrs [Austrumlatvijā atrastais] antropoloģiskais tips visai atšķirīgs: tam ir mazāki galvas izmēri un platāka seja. Te vērojamas arī mongoloīdas iezīmes, kas izpaužas horizontāli mazāk profilētā sejā, zemākā virsdegunē un vājāk izvirzītā degunā. Latv etn 47. Deguna uzbūvē īpašas atšķirības nav vērojamas, vienīgi ziemeļaustrumu daļas latviešiem, salīdzinot ar rietumos dzīvojošajiem, virsdegune profilēta vājāk. Latv etn 51.

profilēvele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Ēvele noteikta apstrādājamās virsmas profila veidošanai.*

profilogrāfs, -a, v.; tehn. *Profilometrs ar automātisku mērījumu pierakstu.* Akustiskais p. Sviras p. □ .. jānovērtē katras detaļas fiziskāli mehāniskās īpašības, atbilstība tehniskajām prasībām. Svarīgs faktors ir arī virsmu raupjums. To novērtē ar .. profilogrāfiem. Cīņa 82, 87, 2.

profilometrs, -a, v.; tehn. *Ierīce apstrādājamās virsmas negludumu mērīšanai.*

profils, -a, v. **1.** *Sānskats (parasti sejai, tās daļām), aprises (parasti sejai, tās daļām) sānskatā.* Maigs p. Smalks p. Pagriezties profilā. □ Maijas profils pret gaišo loku debesīs izcēlās kā uzzīmēts .. Vilks 2, 93. Pamazām Emīls Dārziņš kļuva solīdāks un pašapzinīgāks. Bija slaida auguma vīrietis, blondiem matiem un klasisku sejas profilu. Stankevičs 3, 109. .. svešais nostājās profilā pret logu, un Žuburs skaidri saredzēja tā seju. Lācis VI, 365.

2. *Noteikta, raksturīga (piemēram, priekšmeta, celtnes) ģeometriskā griezuma, šķēluma forma (parasti attiecībā pret vertikālu plakni).* Vītnes p. Ceļa p. Vertikāls p. Trapecveida p. Profila kontūra. □ .. turpinās .. uzsāktā torņa apšūšana — vispirms ar īpaši piesūcinātu kokmateriālu, kurā izveido vijīgos kupolu liekumus un sarežģītos dzegu profilus .. Lit M 72, 2, 15. Būvējot dzelzceļus, jāizveido uzbērumi un iedobumi un tādējādi jāizlīdzina dzelzceļa stigas profils. Geogr 229. .. Askolds, krampjaini ieķēries stūres ratā, saspringti vēroja ceļa profilu. Tā, it kā viņš brauktu pāri sabombardētam tiltam. Klīvers 4, 52.

3. *Raksturīgs (kā) galveno pazīmju kopums.* Skolas p. Teātra p. Sanatorijas ārstnieciskais p. □ Latvijā ir vairāki rūpniecības uzņēmumi, kam pēc ražošanas profila ir Vissavienības nozīme. Ģeogr 297. Pēc sava profila Liepājas Muzikāli dramatiskais teātris ir pats sarežģītākais republikā. Te ir dramatiskā teātra trupa, teātris sniedz operu izrādes, .. teātra paspārnē darbojas leļļu teātris. Lit M 62, 6, 3. // pārn. *Darbības nozare, novirziens.* □ Ministrijas sistēmā sācis darboties speciālais eksperimentālais konstruktoru birojs .., kurā strādā dažādu profilu speciālisti .. Zv 76, 5, 3. «Somdarim» ir vēl viens profils — suvenīru ražošana .. Zv 73, 11, 4. .. vadu sporta dzīves nodaļu kādā visai plaša profila žurnālā .. Bels 3, 50.

profiltērauds, -a, v.; tehn. *Tērauda sagatave, arī izstrādājums, kas parasti ir iegūts velmējot un kam ir noteikta šķērsgriezuma forma.* □ Jaunums ir arī pirmo reizi mūsu autoceļos rīkotās puselastīgās profiltērauda aizsargbarjeras. Zv 72, 24, 15.

profilvelmējums, -a, v.; tehn. *Velmējums ar noteiktu šķērsgriezuma formu.*

profitēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Gūt peļņu, ienākumu, arī kādu labumu.* □ Tie sabiedrības slāņi, kuri labprāt profitē no ASV agresijas Dienvidaustrumu Āzijā, negrib nest upurus Vašingtonas dēkas labā. Cīņa 67, 15, 3.

profīts, -a, v.; parasti vsk.; sar. *Peļņa, ienākums, arī kāds labums.* □ «Tu nestāsti nevienam, ja? Tu mani neesi te [vakarskolā] redzējis. Vecam puikam nav nekāda profīta, ka visi zin. Nobeigs skolu, iestāsies inženieros, tad lai runā!» Saulītis 12, 198.

progesterons, -a, v.; parasti vsk.; fiziol. *Steroīds sievišķais dzimumhormons.* □ Pēc apaugļošanās un iestājušās grūtniecības olnīcās attīstās un funkcionē dzeltenais ķermenis, kura hormons — progesterons — aizsargā grūtniecību. Ves 62, 4, 24. Zinātnieki daudzos augos atrada progesteronu .. un citus hormonus, kurus izstrādā vienīgi dzīvnieki, turklāt šīs vielas piedalās daudzu augu dzīves procesu regulēšanā. Lauku Dzīve 74, 3, 17.

prognātisms, -a, v.; parasti vsk. *Sejas profils, kam raksturīgs uz priekšu izvirzīts žoklis.*

prognostika, -as, s.; parasti vsk. *Zinātne par nākotnes pētīšanu, prognozēšanu (piemēram, no tehnikas, socioloģijas viedokļa); futuroloģija.* □ Vai prognostika jau šodien ir zinātne? Pagaidām liekas būtu jārunā pieticīgāk, apzīmējot to par īpašu zinātniskās darbības virzienu .. Cīņa 70, 154, 2.

prognostisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **prognostiski.** *Saistīts ar prognostiku, tai raksturīgs.* P. projekts.

prognoze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Ar konkrētiem datiem pamatots paredzējums par (kā) norisi, rezultātu.* Izteikt prognozi. Sastādīt prognozi. Slimības gaitas p. Klimatoloģiskā p. Eksperimentālā p. Prognozes kļūda. Prognozes piepildīšanās pakāpe. □ Meteoroloģisko Zemes pavadoņu izdarīto fotouzņēmumu pētīšana deva iespēju krietni vien precizēt laika pro-

gnozi ilgākam laika posmam. Hor 78, 7, 23. Kokmateriālu patēriņš 2000. gadā salīdzinājumā ar 1970. gadu palielināsies divkārt, — tāda ir dažādu tautsaimniecības nozaru speciālistu prognoze. Lauku Dzīve 79, 1, 8. Ļoti nozīmīga Žanim Katlapam bija darba rezultātu prognoze un vērtēšana. Katlape, Ceplītis 1, 179.

prognozēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pamatojoties uz konkrētiem faktiem, paredzēt (kā) tālāko norisi, rezultātu.* P. slimības procesu. P. laikapstākļus. □ ..seismologu pētījumi krietni tuvinājuši laiku, kad varēs precīzi prognozēt zemestrīces. Rīgas B 79, 269, 5. Lietpratēji prognozē, ka visrevolucionārākais pavērsiens sagaidāms tieši dzīvības noslēpumu izpratnē. Zv 76, 18, 16.

programma, -as, s. **1.** *Plāns (tālākai darbībai, rīcībai, darbam); iepriekš izstrādāts darbības vai pasākumu kopums, lai veiktu, realizētu (ko).* Plaša sociālās attīstības p. Ekskursijas p. Lauksaimniecības attīstības ilgtermiņa p. Zinātnisko pētījumu p. □ Fanātiska, bet mērķtiecīga ir Krišjāņa Valdemāra darbība un programma savas tautas aizstāvībai un tās pašapziņas atmodināšanai. Avotiņa, Peters 1, 39. Detalizētas, reālas celtniecības programmas izstrādāšana — tas ir viens no mūsu tuvākajiem uzdevumiem. Zv 80, 14, 20. Nākamajā dienā mūsu programmā ir pilsētas jaunās, tikko pirms gada uzceltās bibliotēkas apmeklējums. Zv 78, 7, 17. // *Darba kārtība, plāns (kādam pasākumam, sanāksmei).* □ ..Taškentā tika nodibināta pastāvīga organizācijas komisija, kas izstrādāja pirmās rakstnieku sanāksmes darba programmu, ietverot tajā arī jautājumu par cīņu par mieru.. Liesma 58, 9, 7.

2. *Galveno (politiskas partijas, sabiedriskas organizācijas, valsts vai sabiedriska darbinieka) principu, uzdevumu un mērķu izklāsts.* Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. Maksimālā programma — *programma kāda galamērķa sasniegšanai.* Minimālā programma — *programma sākotnējo uzdevumu veikšanai (kāda galamērķa sasniegšanā).*

3. *Mācību priekšmeta satura īss izklāsts; mācību priekšmetu, tematu kopums, kas jāapgūst (mācību iestādē, kursos u. tml.).* □ Skolu programmās [1919. gadā] tika uzņemti jauni priekšmeti, kādi līdz šim skolās nebija mācīti. Te varētu minēt, piemēram, fizisko audzināšanu. Birziņa 1, 70. ..2. klases aritmētikas programmā un mācību grāmatā sevišķi akcentēti vienkārši uzdevumi, kuros jāizdara salīdzināšana gan atņemot, gan dalot. PL Skola 62, 4, 25. Kopš pirmā septembra skolās tiek ieviestas pārstrādātas mācību programmas. Tajās pastiprināta saikne starp mācībām un dzīvi.. Sk Ģ 81, 9, 2.

4. *Noteiktā secībā dots (piemēram, sarīkojumā, koncertā, radiopārraidē, televīzijā) izpildāmo priekšnesumu uzskaitījums; informācija par (kā) izrādi, tās dalībniekiem; attiecīgais iespieddarbs; priekšnesumu, pasākumu kopums.* Dziesmu un deju svētku p. Nopirkt programmu. Iestudēt koncerta programmu. □ Gandrīz visu augusta mēnesi Pietuka Krustiņš uzturējās pie Prātnieka, izstrādādams priekš goda maltītes runas un dzejoļus pēc sastādītas programmas. Kaudzītes 1a, 234. Koncerta sākums novēlojās, un programma ieilga līdz vēlai naktij. Saulītis 13, 29. ..televīzijas programmu pārraidīšanai tiek izmantoti speciāli mākslīgie Zemes pavadoņi.. Hor 77, 11, 43.

5. mūz. *Instrumentāla skaņdarba satura izklāsts īpašā paskaidrojošā tekstā vai arī tikai darba nosaukumā.*

6. *Noteikta darbību secība, uzdevums (elektroniskai skaitļošanas mašīnai, ierīcei) automatizētai darba veikšanai.* □ Mašīnas programma ir komandu virkne, kuras tiek izpildītas pēc vadības ierīces dotiem signāliem. Strazdiņš 1, 7. Ikviena loģiskā mašīna var strādāt tikai pēc tai sastādītās programmas. Zin T 63, 9, 4. pārn. Tas, kurš tikai uztver svešas domas un norādījumus, ir it kā mašīna, kas izpilda doto programmu un patur savā atmiņā to, ko tajā ielikuši programmētāji. Liesma 70, 2, 4.

programmatisks, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Saistīts ar programmu (1), tai raksturīgs.* □ ..programmatiska pieeja.. dod iespēju sekmīgāk cīnīties pret resoru savrupību.. Cīņa 76, 93, 2.

2. *Saistīts ar programmu (2), tai raksturīgs.* P. dokuments. □ Strādnieku šķiras un zemniecības savienības ideja ir marksistiski ļeņiniskās mācības programmatiskā pamatideja. PL Kom 81, 4, 63.

3. mūz. *Tāds, kura saturs ir izklāstīts īpašā paskaidrojošā tekstā vai arī tikai nosaukumā (par instrumentālu skaņdarbu).* Programmatiska mūzika.

programmatisms, -a, v.; parasti vsk.; mūz. *Instrumentālu skaņdarbu veidojums ar noteiktu vārdos izteiktu programmu, kas atsedz to saturu.*

programmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Izstrādāt (kā) programmu (1).* P. zinātniskos pētījumus. □ ..ap Zemi riņķo daudzi mākslīgie pavadoņi, kas veic cilvēku programmētus pētījumus. Pad J 78, 77, 3.

2. *Izstrādāt (kā) programmu (6).* Programmēta mašīna. Programmētā kontrole. □ Padomju saimniecībā «Liepāja» nodota ekspluatācijā iekārta darba procesu programmētai vadīšanai putnu fermā. Ģeogr 402. ..uzņēmums.. parādīja [izstādē] programmētu telefonu, kurš «atceras» piecpadsmit visbiežāk nepieciešamos abonentu numurus. Zv 76, 20, 20.

3. divd. formā: programmēts. *Tāds, kurā apmācāmā darbības ir paredzētas noteiktā programmā (par mācībām, apmācībām).* □ ..iekārtots moderns programmētās apmācības kabinets, kur pašlaik nodarbības bija aizņemti nākamie kuģu vadītāji.. Liesma 70, 2, 14.

4. *Paredzēt, iecerēt.* □ ..mēs veidojam arī citu, it īpaši sev tuvu cilvēku modeļus, programmējam viņu vēlamo rīcību. Ja viņi nerīkojas tā, kā mēs esam ieprogrammējuši, jūtamies vīlušies. Liesma 72, 1, 19. Katrā ziņā, es [tāllēcēja sportiste] piedalīšos šajā cīņā —

mans treniņu plāns bija programmēts uz šādu progresu. Sports 80, 122, 2.

programmētājs, -a, v.; **programmētāja,** -as, s. *Speciālists, kas izstrādā programmas automātiskām iekārtām, ierīcēm.*

programmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **programmiski.** *Saistīts ar programmu (6), tai raksturīgs.* Skaitļotāju programmiskā saderība.

programmvadība, -as, s. *Procesa vadība (piemēram, ierīcei, iekārtai) ar iepriekš ievadītu programmu; programmētā vadība.* □ Darbgaldi ar skaitļu programmvadību ir kvalitatīvi jaunas sistēmas, kurās apvienoti skaitļošanas tehnikas, elektronikas .. sasniegumi. Zin T 78, 8, 14. .. ekspluatācijā nodots automatizēts iecirknis, kurā uzstādīti darbgaldi ar diskrēto programmvadību. Rīgas B 80, 47, 2. Rūpniecībā aizvien plašāk izmanto universālos programmvadības darbgaldus. Cīņa 81, 83, 2.

progresēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. **1.** *Virzīties attīstībā uz priekšu, pāriet augstākā attīstības pakāpē.* Zinātne progresē. // *Gūt sekmes, pilnīgoties attīstībā.* □ Pa šiem gadiem futbols krietni progresējis .. Tagad spēlē citā stilā, daudz ātrāk un taktiski pārdomātāk. Liesma 76, 8, 11.

2. *Pastiprināties, palielināties.* Progresējošā paralīze med. — *psihiska slimība, kas saistīta ar sifilisa izraisītiem galvas smadzeņu, galvenokārt to garozas bojājumiem.* □ «Gan tevi slimnīcā izārstēs. Pēc tam aizbrauksi uz sanatoriju ..,» mierināja māte, bet Irena drūmi pakratīja galvu: «Es neticu. Tik strauji slimība progresējusi pavisam īsā laikā.» Rinkule 2, 139. Vienīgi siltums, ko siltās gaisa masas atnes no Dienvidu puslodes vidējiem ģeogrāfiskajiem platumiem, Antarktīdas kontinentu pasargā no progresējošas atdzišanas. Zin T 67, 5, 22. Ar briļļu palīdzību pa lielākajai daļai bērnībā izdodas apturēt progresējošo tuvredzību .. Ves 68, 9, 2.

progresija, -as, s.; mat. *Skaitļu virkne, kurā katrs nākamais loceklis atšķiras no iepriekšējā pēc noteiktas likumības.* Aritmētiskā progresija — *skaitļu virkne, kurā katrs nākamais loceklis atšķiras no iepriekšējā par konstantu lielumu.* Ģeometriskā progresija — *skaitļu virkne, kurā attiecība starp diviem locekļiem, kas seko viens otram, ir nemainīga.* □ Aritmētiskā progresijā jebkurš loceklis ir savu blakuslocekļu vidējais aritmētiskais .. Mat 170. Kur viņš palicis, šis laiks? Kurp viņš aizjoņojis ar ģeometriskā progresijā augošu paātrinājumu? Ezera 17, 148.

progresīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **progresīvi.** **1.** *Tāds, kas pakāpeniski pieaug, pastiprinās.* Progresīvs nodoklis ek. — *nodoklis, kas palielinās vairāk, nekā palielinās apliekamo ienākumu summa.* □ Ja ķīmiskie procesi, kas notiek uz mazās planētas virsmas, iespiežas tās iekšienē, tie iegūst progresīvu raksturu, un .. planēta var sadalīties vairākos gabalos. Zv d 68, 3, 5. Ražošanas periods [augļu kokiem] iezīmējas ar augļu zariņu strauji progresējošu veidošanos un līdz ar to arī ar ražas progresīvu pieaugumu. Augļkop 44. Prēmiju summas progresīvs palielinājums atkarībā no darba stāža .. stimulētu cilvēku .. strādāt vienā uzņēmumā. Zin T 81, 2, 11.

2. *Tāds, kas sekmē sabiedrības attīstību.* Progresīva šķira. Progresīvā inteliģence. Progresīvas idejas. □ Jaunajā Latviešu teātrī bija sapulcējušies progresīvākie latviešu skatuves darbinieki, un viņu izrādes rosināja tautā protesta garu pret carisko patvaldību. Zv 52, 13, 25. Šodien bez Upīša komēdijām latviešu progresīvās dramaturģijas kopējā aina grūti iedomājama. J Kalniņš 6, 294. Latviešu mākslas meistariem piemīt progresīvi sabiedriskie un mākslinieciskie uzskati, interese par visas cilvēces likteņiem. Tēl M 77, 12.

3. *Jauns, moderns; tāds, kas atbilst mūsdienu prasībām (piemēram, zinātnē, tehnikā, ražošanā).* Progresīvas saimniekošanas metodes. □ Progresīvo darba metožu apgūšanā liela loma ir inženiera radošajai domai. Hor 79, 17, 4. Paredzēts ieviest virkni citu progresīvu jauninājumu. Piemēram, pielietojot efektīvus ķīmiskos reaģentus, tiks palielināta naftas atdeve. Zv 80, 16, 1. Projektā izmantoja vienu no pēdējiem (toreiz — pēdējo!) progresīvākajiem celtniecības paņēmieniem .. Cīņa 73, 274, 2.

○ Progresīvā asimilācija val. — *skaņas pielīdzināšanās iepriekšējai skaņai.* Progresīvā disimilācija val. — *skaņas disimilācija iepriekšējās skaņas ietekmē.*

progress, -a, v. *Attīstība, kam raksturīga virzība uz pilnīgāku, augstāku stāvokli; likumsakarīga (kā) pāreja no zemākas pakāpes uz augstāku pakāpi.* Sociālais p. Cilvēces p. □ Ražošanas efektivitātes paaugstināšanās pamats ir zinātniski tehniskais progress. Cīņa 76, 253, 2. Miera spēkiem ir jāuzvar, jo tie ir progresa un cilvēces augšupejas spēki. Lit M 60, 50, 1. Mākslas progress — tā nav vienkārša attīstība. .. Progress ir tāda tipa attīstība, kas saistīta ar nozīmīgu mērķu izvirzīšanu un sasniegšanu, ar jaunu kvalitātšu radīšanu, kuras atbilst sava laika sabiedriskajām un estētiskajām vajadzībām. Liesma 66, 9, 5. // biol. *Organismu vai to sugu, ģinšu u. tml. pilnveidošanās evolūcijas gaitā.*

proģimnāzija, -as, s.; neakt. *Nepilna vidējā mācību iestāde.*

proģimnāzists, -a, v.; **proģimnāziste,** -es, dsk. ģen. -stu, s.; neakt. *Proģimnāzijas audzēknis.*

prohibīcija, -as, s.; parasti vsk. *Aizliegums, arī ierobežojums ražot un pārdot alkoholiskus dzērienus.* □ «Varētu jau varbūt arī iztikt, ja tikai būtu karafīte ar kaut ko stiprāku,» Vilis sacīja, gremodams gaļu. — «Neaizmirsti, ka Zviedrijā valda prohibīcijas likums,» paskaidroja Leinasars. A Grigulis 13, 58.

proimperiālistisks, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas darbojas imperiālistu interesēs, tāds, kas aizstāv imperiālismu.* P. režīms. □ Pēc proimperiālistiskās monarhijas gāšanas Irānā .. Turcijas nozīme Pentagona stratēģu acīs ievērojami pieaugusi. Hor 79, 13, 41.

projām, arī prom, apst. **1.** parasti savienojumā ar verba «būt», retāk «palikt», «tikt» formām. *Norāda uz stāvokli, kad (kas) atrodas tālu (no*

kā); norāda uz stāvokli, kad (kas) ir attālinājies, attālināts (no kā). Būt tālu projām no mājām. □ Kamēr Hedviga projām, viņu jau meklē kāda sieva, kāda meitene, kāds pagalam nobažījies puisis. Bendrupe 1, 219. Purvos vairs rudens miglās nedzird spalgus, vientuļus putnu saucienus. Putni ir projām, krīt baltas sniega pārslas. J Kalniņš 7, 69. ..viņa jo bieži gāja pa ceļu gar magazīnas klēti un palika reizēm pat nedēļām projām. Birznieks-Upītis 1, 11. Gita: Mēs kopā turēsimies, māsiņas, Mums jāgādā, ka tiek šī burve projām. Aspazija 3, 324.

2. parasti savienojumā ar verba «būt» formām. *Norāda uz stāvokli, kad (kāds laikposms) ir pagājis.* □ Un tad pienāk brīdis, kad mēs saprotam: ziema ir projām, un pavasaris ir klāt! J Kalniņš 5, 3. Sen jau projām ganu laiks, Silti smaida saules vaigs. A Skalbe 4, 45. Te [dzimtenē] viņa dzīvos, te paliks dzīvot — tikai ne vairs kā mazā Ilga. Bērnība ir beigusies, bērnība ir prom. Zigmonte 1, 300.

3. savienojumā ar bezpriedēkļa verbu. *Norāda, ka (kas) atvirzās, attālinās (no kā).* Iet prom. Laiva peld projām no krasta. Tikt prom no mājām. □ Gar stacijas galu uzgriežos uz ceļa un lēnām soļoju projām. Ezera 10, 147. Es paskatījos, bet runātājs jau bija piecēlies un devās prom. Lukjanskis 1, 52. Lido projām dzērvju kāsis, Netiekam mēs līdzi tam. Osmanis 2, 34. // *Norāda, ka (kas) tiek atvirzīts, attālināts (no kā).* Dzīt aitas projām. Nest spaini prom. Sviest āboļu prom. Vērst seju projām. Raidīt draugu projām. □ Mēs saīgstam, ja ziedi novīst plūkti, un nevērīgi projām metam tos. Brutāne 7, 91. Lācis rēkdams grūda prom — klucis šņākdams nāca atpakaļ. Ziedonis 12, 8. Vēsma pār jūru šņāc, Mākoņus projām vāc.. Rainis Ib, 173.

4. savienojumā ar verbiem «skatīties», «raudzīties» u. tml. *Norāda, ka skatiens ir vērsts kur tālāk, nost (no kā).* □ Krustmāte raugās projām, cauri [siltumnīcas] blāvajai polietilēna plēvei un, lūpas sakniebusi, klusē. Brodele 17, 123. Dambrāns raudzījās viņiem garām, kaut kur projām. Grants 6, 316. Normunds: Bet tu ar plašām acīm skaties projām, Nekā, nekā tu neredzi. Aspazija 3, 363.

5. savienojumā ar priedēkļa verbu. *Pastiprina verba priedēkļa aiz- nozīmi.* Aizskriet projām uz mežu. □ Tā vien skaties, ka ar vienu vienīgu lieku vārdu neaizbiedē tādu [biklu] projām pavisam. Ezera 11, 48. «..Satiksimies siltā norā, Tērcēs prom kad aizburbuļo sniegs.» Sudrabkalns 1, 26. // *Pastiprina verba priedēkļa pa- nozīmi.* □ Vienubrīd sirdi kāds atnesa man, otrubrīd — paņēma projām. Ziedonis 16, 44. Bet tas [Māris] nesaka ne vārda par, ne pret, nosēstas netālu un sēd, galvu projām pagriezis. Zigmonte 13, 89. ..Vanags uztvēra šo taisni viņam domāto mirkli.. Bet tad mācītāja acis jau pavērsās prom. Upīts 4, 268. // *Pastiprina priedēkļa at- nozīmi.* □ ..Bet visus, ko nemīlēja, Tā [Zeme] atgrūda projām no sevis.. Ļūdēns 3, 30.

6. *Lieto, lai aizstātu, parasti virzības, verbu.* □ Augusts izslaucīja visus apcirkņus, [graudus] maisos iekšā un uz Klidziņu prom. Upīts 4, 156.

7. *Lieto, lai izteiktu kategorisku prasību, pavēli aiziet, attālināties no kā.* □ Karga: Vai dzirdat, ātri! Viņš nāk, viņš jūs še sastaps, — projām, projām! Aspazija 3, 301. Māte: Projām! Ka ne tavas smakas! Ka ne acu nerādītu! Rainis Xb, 444. Prom no ceļa, ēnu bars! Tumsu laužjau saules stars. Arājs-Bērce 1, 179. // *Lieto, lai izteiktu kategorisku prasību, pavēli, arī vēlēšanos ko novērst, izbeigt.* □ Tādēļ projām skumību, bēdas! Strādāšu, centīšos, vēl man ir laiks.. Veidenbaums 2, 51. ..Prom mieru! Prom prieku! Prom atdusu! Ņem, laime, man visu, ko devi! Aspazija 3, 76.

8. *Norāda, ka kas notiek, noris tālu (no kā, no kurienes).* □ Pats dzīvojot nedēļām projām.. Rozītis 3, 102. Ko tad lai saka tie, kas dzīvo prom vairākus mēnešus un pat gadus? Talcis 7, 66.

projāmgājējs, -a, v.; **projāmgājēja,** -as, s. *Cilvēks, kas dodas projām; promgājējs.* □ Tad Biruta iet, un tante vēl ilgi stāv pie vārtiņiem. Tante var stāvēt pie vārtiņiem un noskatīties pakaļ projāmgājējam, viņa ir vecs cilvēks, un viņai daudz laika. Zigmonte 4, 173.

projekcija, -as, s. **1.** mat. *Telpisku ķermeņu attēlojums uz plaknes vai kādas citas virsmas.* Vertikāla p. Slīpa p. Prizmas p. Projekcijas plakne. Kartogrāfiskās projekcijas — *visas Zemes elipsoīda virsmas vai tās daļas attēlojums plaknē.* □ Lai ar rasējuma palīdzību precīzi attēlotu telpisku figūru, jau pirms Monža izmantoja projekcijas, taču kopīgas metodes nebija. To izveidoja Monžs. Briedis 1, 55. Jāiemāca skolēni [rasējot] priekšmetus attēlot frontālā slīpleņķī un ortogonālajā projekcijā. PL Skola 62, 10, 32.

2. *Ar optisku ierīci iegūts (kā) attēls uz ekrāna.* Projekcijas aparāts. Projekcijas kineskops.

projektēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Izstrādāt (kā) projektu (1).* P. ciematu. P. dzīvokli. □ Arvīdu ieveda birojā, kur projektē lauku elektrostacijas. ..pie galda, nolīcis pār rasējamo dēli, rūpīgi vilka līnijas kāds no biroja darbiniekiem. Jansons 2, 114. Skaitļošanas ierīces vada sarežģītus ražošanas kompleksus, projektē iekārtas un agregātus.. Strazdiņš 1, 3. Rīgas dārzus līdz pirmajam pasaules karam projektēja izcils ainavu arhitekts Georgs Kufalds. Zv 79, 24, 14.

2. *Plānot, iecerēt.*

projektīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **projektīvi;** mat. *Saistīts ar projekciju (1), tai raksturīgs.* Projektīvā ģeometrija.

projektors, -a, v. *Aparāts, ar kuru uz ekrāna projicē caurspīdīgus vai necaurspīdīgus attēlus; projekcijas aparāts.* Diapozitīvu p. Mikrofilmu p. □ 1936. gadā vācu fiziķis Ervins Millers konstruēja liela palielinājuma elektronu mikroskopa pirmo variantu, kurā nebija.. elektronu projektoru. Zin T 66, 11, 28. «Līdz [kino] seansa sākumam tikai sešas minūtes!.. Neprāto, bet ātrāk otrajā projektorā ieliec filmu! Tūlīt jāsāk!» Lukjanskis 2, 123. ..Mūsu

dienas var uzņemt filmā, Un vijīgā lenta Un projektora apaļā acs Tās var simtreiz atkārtot. Ļūdēns 3, 101.

projekts, -a, v. **1.** *Izstrādāts plāns, tehnoloģiskā shēma (kā, piemēram, būves, rūpnīcas, mašīnas u. tml.) realizēšanai, rekonstruēšanai.* Oriģināls p. Tipveida p. Projekta dokumentācija. Individuāls p. mājas būvei. Izstrādāt projektu. Apstiprināt projektu. Projekta skice. Kursa projekts — *augstāko mācību iestāžu studenta vai vidējo speciālo mācību iestāžu audzēkņa patstāvīgi izstrādāts darbs (beidzot attiecīgo mācību pakāpi), kas sastāv no rasējumiem un aprēķiniem.* Diploma projekts — *diplomprojekts.* □ Sākās sēde. Egle pie statīva piesprauda projektu ruļļus. Bez tam tur bija vairāki lieli akvareļi, kuros bija attēlotas paredzamās celtnes sanatorijas parka lielo koku paēnā. Birze 5, 55. Projektus nerada tikai arhitekti. Ja projektē, piemēram, rentgena kabinetu, tad šajā darbā noteikti piedalās arī rentgenologs. Zin T 66, 1, 26. Telpu mākslinieciskais risinājums saistās ne tikai ar mūsdienu celtnēm, bet arī ar rekonstrukciju projektiem un pastāvošo ēku pārbūvēm. Novadniece 1, 113.

2. *Iepriekšējs, aptuvens teksts (piemēram, dokumentam, rezolūcijai).* Līguma p. □ ..ziņojuma beigās [priekšsēdētājs] iepazīstināja kolhozniekus ar valdes lēmuma projektu, kā izvietot bez pajumtes palikušos arteļa biedrus, kā palīdzēt tiem, kam gājusi bojā visa iedzīve. Jansons 2, 11. ..mūsu valstī svarīgākie likumu projekti tiek publicēti presē un visplašākajiem iedzīvotāju slāņiem ir iespēja izteikt savus priekšlikumus, iebildes. Zv 79, 14, 8. 1976. gada plāna projekts paredz visu republikas tautas saimniecības nozaru tālāku attīstību. Hor 76, 1, 5.

3. *Plāns, iecere.* □ Viņa [Mirdza] pastāstīja savu projektu, kā, visiem piedaloties būvdarbos, šovasar varētu tautas namu uzcelt. Sakse 7, 455. «Dzintaram .. ir kāds projekts. Kā būtu, ja jūs abi nāktu uz centru dzīvot? Tad varētu māju un govi pārdot. Vai nu vecuma dienās vēl jāplēšas ar darbiem ..» M Zariņš 5, 111.

projektuzdevums, -a, v. *Uzdevums projekta izstrādāšanai.* □ Par projektuzdevuma izpildes gaitu spriediet paši .. Rīgas B 69, 77, 2.

projicēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Ar optisku ierīci iegūt (kā) attēlu uz ekrāna.* P. diafilmu. □ Mazu 18×24 milimetru kinokadru projicē uz liela kinoteātra ekrāna. Zin T 66, 11, 27. pārn. Noguruma sajūtu mēs arī projicējam uz vienu vai otru muskulatūras novadu. K Rudzītis 2, 22.

2. *Attēlot (telpisku ķermeni) uz plaknes vai kādas citas virsmas.*

projicēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl. **1.** *Refl.* → *projicēt (1); tikt projicētam.* □ ..uz planetārija mākslīgajām debesīm projicējas zvaigznāji. Liesma 66, 3, 25.

2. *Tikt projicētam (2).*

proklamācija, -as, s. **1.** *Politiska satura (parasti nelegālas organizācijas) rakstveida uzsaukums, kas paredzēts izplatīšanai atklātībā.* □ 30. gados fabrikā izveidojās pagrīdes grupa. Pirmajā Maijā un Oktobra svētkos fabrikas pagalmā un tuvākajā apkārtnē .. bija izmētātas proklamācijas ... Zv 80, 16, 9. Aizvien aktīvāk Milda iesaistījās nelegālajā partijas darbā. Un nu jau nebija tādas reizes, kad, ejot uz skolu, grāmatu sainītī nebūtu arī proklamāciju, kuras tad izplatīja Mazsalacā .. PL Siev 58, 1, 2. Ozols savā tipogrāfijā [1905. gadā] iespieda revolucionāras proklamācijas un piedalījās to izplatīšanā. Kar 59, 3, 145.

2. *Oficiāls, svinīgs un atklāts paziņojums sabiedrībai, piemēram, par valdības dibināšanu, kāda politiska notikuma vērtējumu.* □ Adisabebā publicēta valdības proklamācija par progresīvas nodokļu sistēmas ieviešanu. Hor 76, 3, 47.

proklamēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Oficiāli, svinīgi un atklāti paziņot sabiedrībai, piemēram, par valdības dibināšanu, kāda politiska notikuma vērtējumu.* □ Ar 1917. gada 2. novembrī proklamēto «Krievijas tautu tiesību deklarāciju» Padomju valdība likumdošanas kārtībā noteica brīvu attīstību un pilnīgu līdztiesību visām Krievijas tautām. Birziņa 1, 29. ..1918. gada 17. decembrī .. Latvijas Pagaidu padomju valdība publicēja Manifestu, kurā tika proklamēta padomju varas nodibināšana Latvijā. Lauku Dzīve 79, 1, 1.

2. *Nodibināt (parasti valsti) ar svinīgu paziņojumu.* □ Noticis ilgi gaidītais referendums Alžīrijā un proklamēta neatkarīga suverēna Alžīrijas Republika. Zv 62, 13, 2.

proklīze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; val. *Vārda piesliešanās (runas plūsmā) nākamajam vārdam akcenta ziņā.*

prokonsuls, -a, v.; vēst. **1.** *Senajā Romā — bijušais konsuls, kas bija iecelts par kādas tās provinces pārvaldītāju.*

2. *Birģermeistars (piemēram, Rīgas rātē).* □ 14. gadsimtā rātskungu skaits sasniedza 20, un tāds tas saglabājās līdz Rīgas rātes likvidācijai 19. gadsimta 80. gados. No šiem rātes locekļiem četri bija birģermeistari jeb prokonsuli. Feod Rīga 41.

proksimāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **proksimāli;** anat. *Tāds, kas atrodas tuvāk ķermeņa vidus asij vai kādam orgānam.* □ Žņaugu uzliek proksimāli no ievainojuma vietas .. Visp ķir 128.

prokurators, -a, v. **1.** vēst. *Senajā Romā — provinces pārvaldnieks.*

2. vēst. *Senajā Romā — saimniecības pārvaldnieks; tiesas pilnvarotais; ierēdnis, kas vāca nodokļus.*

3. vēst. *Viduslaikos Rietumeiropā — kāda lielāka feodāļa pārstāvis.*

4. neakt. *Persona, kas sava pilnvarotāja uzdevumā kārto lietas tiesā vai citā valsts iestādē un pārzina viņa īpašumu.*

prokuratūra, -as, s. *Valsts orgāns, kas uzrauga likumu precīzu izpildi, pareizu un vienveidīgu to piemērošanu, ierosina saukt pie atbildības likuma pārkāpējus un valsts vārdā uztur apsūdzību pret tiem tiesā.* □ Prokuratūras iestādes realizē savas pilnvaras neatkarīgi no jebkādiem vietējiem orgāniem, pakļaujoties vienīgi PSRS Ģenerālprokuroram.

Prokuratūras iestāžu organizāciju un darbības kārtību nosaka Likums par PSRS prokuratūru. PSRS Konstitūcija 45. Otrā dienā Ozolu meklēja prokuratūras darbinieks, kuram viņš bija ziņojis par nekārtībām .. Sakse 7, 445.

prokūrists, -a, v.; **prokūriste,** -es, dsk. ģen. -stu, s.; neakt. *Tirdzniecības uzņēmuma, firmas uzticības persona, pilnvarotais, kas veic komerciālus darījumus.* □ .. Daivāna kungs bija jurists un strādāja par prokūristu sievastēva fabrikā. Zālīte 5, 188. «Jūs taču vēl joprojām esat savas firmas prokūrists?» runāja Ieva, kad viņi soļoja blakus. A Grigulis 10, 51.

prokurors, -a, v.; **prokurore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Valsts amatpersona, kas īsteno uzraudzību pār likumu precīzu izpildi, pareizu un vienveidīgu to piemērošanu, ierosina likuma pārkāpēju saukšanu pie atbildības un valsts vārdā uztur apsūdzību pret tiem tiesā.* Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas p. Apgabala p. Pilsētas p. Rajona p. □ Augstākā uzraudzība pār to, lai visas ministrijas, valsts komitejas un resori, uzņēmumi, iestādes un organizācijas, vietējo tautas deputātu Padomju izpildu un rīcības orgāni, kolhozi, kooperatīvās un citas sabiedriskās organizācijas, amatpersonas, kā arī pilsoņi precīzi un vienveidīgi pildītu likumus, tiek uzdota PSRS Ģenerālprokuroram un viņam pakļautajiem prokuroriem. PSRS Konstitūcija 45. .. prokurors uzrauga likumu ievērošanu izziņas un iepriekšējās izmeklēšanas iestāžu darbībā, kā arī izskatot lietas tiesā. Krim pr 2, 26. Manā priekšā sēdēja mans aizstāvis, bet tiesas galda galā iesarkanā amata tērpā prokurors Straujups. Zālīte 5, 347.

prolegomenas, -u, s.; tikai dsk. *Ievads (grāmatai, rakstam u. tml.), kurā vispārīgi ir aplūkota zinātniskas teorijas, problēmas būtība.*

prolepse, -es, dsk. ģen. -šu, s.; val. *Vārda vai vārda savienojuma izolēts izvirzījums teikuma sākumā.*

proleptisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **proleptiski;** val. *Saistīts ar prolepsi, tai raksturīgs.* P. teikuma locekļa savrupinājums.

proletariāts, -a, v.; parasti vsk. *Strādnieku šķira kapitālistiskajā sabiedrībā.* Proletariāta stāvoklis. Proletariāta hegemonija. Proletariāta organizācijas. Proletariāta diktatūra — *strādnieku šķiras politiskā vara, ko tā nodibina buržuāzijas varas gāšanas un sociālistiskās revolūcijas uzvaras rezultātā, lai likvidētu sociālo un nacionālo apspiestību un uzceltu sociālistisku sabiedrību; valsts vara pārejas periodā no kapitālisma uz sociālismu.* □ Reizē ar rūpniecību auga buržuāzija un strādnieku šķira — proletariāts. A Putniņš 1, 14. «Proletariāts — tie esam mēs, kas strādājam fabrikā, kas ceļam mājas, bet saņemam par savu darbu niecīgus grašus ..» Lēmanis 7, 6. Padomju sabiedrībā, kuras vadošais spēks ir strādnieku šķira, panākta sociāli politiskā un idejiskā vienotība. Izpildījusi proletariāta diktatūras uzdevumus, Padomju valsts kļuva par visas tautas valsti. PSRS Konstitūcija 4.

proletārietis, -ša, v.; **proletāriete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Cilvēks, kas pieder pie proletariāta.* Visu zemju proletārieši, savienojieties! □ Strādnieku kustība bija pārāugusi šauri nacionālos ietvarus. Proletārieši sniedza cits citam roku pāri valstu robežām .. Zv 76, 8, 1. Proletārietis ir tas, kuru apspiež un izmanto .. Lācis 5, 140.

2. vēst. *Senajā Romā — cilvēks, kas piederēja pie nabadzīgāko, nemantīgo pilsoņu slāņa.*

proletārisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **proletāriski.** *Saistīts ar proletariātu, tam raksturīgs.* Proletāriskā revolūcija. □ Zinātniskā komunisma pamatlicēji formulēja patiesa patriotisma un proletāriskā internacionālisma būtību .. Cīņa 73, 277, 2. .. revolucionārā proletāriskā ideoloģija varēja rasties tikai pēc tam, kad noskaidrota strādnieku šķiras vēsturiskā loma. A Putniņš 1, 91.

proletarizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process* → *proletarizēt, proletarizēties.* □ Par proletarizācijas procesa apmēriem liecina vispirms 1930. gada tautas skaitīšanas rezultāti. 5 gadu laikā pilsētu iedzīvotāju skaits pieaudzis par 60 285, lauku iedzīvotāju skaits samazinājies. F Deglavs I, 89. Galvenos strādnieku kontingentus rūpniecībai nodrošināja vietējo zemnieku proletarizācijas process. Mežgailis, Zvidriņš 1, 15.

proletarizēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) kļūst par proletārieti (1).* P. nabadzīgos zemniekus.

proletarizēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Kļūt par proletārieti (1).* □ Krīzei paasinoties, nodokļu un parādu jūgam augot, viena daļa trūcīgo zemnieku izput, proletarizējas .. F Deglavs I, 108.

proletkultietis, -ša, v.; **proletkultiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. *Proletkulta piekritējs.* □ Savus uzskatus par pagātnes mantojuma vērtību Ļeņins sevišķi uzsver kritikā par proletkultiešu nihilistisko visa bijušā noliegšanu un atmešanu .. Upīts 14, 109.

proletkults, -a, v.; parasti vsk.; vēst. *Marksisma-Ļeņinisma neatbilstoša teorija, pēc kuras proletariātam jārada sevišķa proletāriskā kultūra, noraidot agrākos kultūras sasniegumus.* □ .. proletkulta teorētiķi aicināja mācīties no kubisma un konstruktīvisma formālajiem meklējumiem .. Vēstis 79, 6, 53.

prolets, -a, v.; parasti vsk.; poēt. *Proletariāts.* □ Iet prolets kopsolī tā cīņīties un dzīvot Kā lielā Oktobra un Pirmā Maija cilts. Saulītis 1, 17. .. ceļas Prolets bāls — Un, lūk, viņš izliec atlantiskos plecus, Un apsviež torņus varenus un vecus. Sudrabkalns I, 139.

prologs, -a, v. *Izrādē — ievada skats, arī uz skatītājiem tieši vērsta runa vai dziedājums, kas sagatavo tos izrādes satura uztverei.* □ .. izrādes prologs ievada attēlotajā laikmetā emocionāli un konkrēti. Teātris 78, 49. .. īsais prologs kļūst par satraucošu akordu, kas nosaka visas izrādes intonāciju. Kar 63, 2, 118. Teiksmaini skanēja Laika veča balss «Uguns un nakts» prologā .. LPTV I, 224. // *Daiļdarbā — ievaddaļa, kas sagatavo lasītāju tā satura uztverei.* □ Dīvaina spēka un

skumju piesātinātais [eposa] prologs vienā rāvienā sagāza priekšstatus par senajām ciltīm kā par tumšu, zemu būdu iemītniekiem .. Viese 4, 68. // pārn. *Sākums, ievadījums (darbībai, norisei, notikumam u. tml.).* □ Asiņainā svētdiena. Krievijas pirmās revolūcijas prologs. Rīgas B 83, 18, 1. Ar prologu — 5,7 km ātrumsacensībām — svētdien Prāgā sākās 35. Miera velobrauciens. Cīņa 82, 108, 4.

prolongācija, -as, s. *Darbība, process* → *p r o l o n g ē t (1).* □ Starptautiska līguma termiņa pagarināšana pirms šī termiņa izbeigšanās, līgumslēdzējiem par šādu pagarinājumu vienojoties, ir līguma prolongācija. Fogels, Grīnbergs 1, 90.

prolongēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Pagarināt, paildzināt, atlikt uz noteiktu laiku (kā, piemēram, līguma termiņu).* P. līgumu.

2. med. *Pagarināt, paildzināt (piemēram, medikamentu iedarbības laiku).* □ ..patlaban padomju ārstu rīcībā ir mūsu zemē ražoti prolongētas darbības preparāti. Rīgas B 83, 108, 5.

prolūvijs, -a, v.; ģeol. *Iežu sadēdēšanas produktu kopums, kuri ir noskaloti no kalniem, pauguriem, nogāzēm un nogulsnējušies to pakājēs.*

prom. *Sk.* p r o j ā m.

prombūtne, -es, s.; parasti vsk. *Stāvoklis, kad (parasti cilvēks) neatrodas kur (parasti dzīvesvietā, darbavietā).* Bezvēsts p. □ Īrnieka pagaidu prombūtne neatbrīvo viņu no visu dzīvojamās telpas īres līgumā paredzēto pienākumu izpildes .. Civilk 1, 133. Brigādē atbraucu no rīta. Pa manu prombūtnes laiku te bija notikušas lielas pārgrozības .. Talcis 4, 169. ..Jānis pēc vairāku dienu prombūtnes bija atgriezies pilsētā .. Lācis 12, 231.

promejošs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas dodas projām.* □ ..kad paklīst migla, kapteiņa asā acs ierauga starp diviem promejošiem tvaikoņiem tikko redzamu .. punktu. Talcis 7, 20.

promejot. *Dodoties projām.* □ ..Šmits .. promejot atstāja rāciju un ieteica ik dienas kādu pusstundu pavingrināties. A Grigulis 13, 361.

promenāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Pastaiga.* □ Ventspilnieki mīlēja savu ostu. Tās ap divi kilometri garais dienvidu viļņlauzējs bija pilsētnieku iecienītā promenādes vieta vakaros. Dorbe 4, 38. Katrā ziņā mājās no darba jāatgriežas kājām. Šī daļēji piespiestā promenāde atņem uzreiz lielu daļu noguruma. Liesma 64, 6, 28. Traks var palikt, Ja izej uz ielas, Kad pūdeļi Savas saimnieces izved uz promenādi. Vācietis 3, 143.

2. *Pastaigai paredzēts ceļš ar dekoratīviem stādījumiem.* □ Lai nenomaldītos, viņš atgriezās uz jūrmalas promenādes. Birze 8, 165. No greznās, palmām apstādītās promenādes okeāna krastā sākas Sendenī galvenā — Viktorijas iela. Ērgle 3, 17.

promenēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Pastaigāties.* □ Un kas galu galā ir raksturīgs filmā parādītajai nākotnei? Varbūt .. meitenes .., kas skaisti promenē pa ielu? Lit M 67, 7, 10. pārn. Te [žurnālā] kā savdabīgā modes skatē meitenes acu priekšā promenē garstilbainas pusaudzes gaisīgās kleitiņās .. Zigmonte 1, 18.

prometijs, -a, v.; parasti vsk. *Lantanīdu grupas mākslīgs radioaktīvs ķīmiskais elements.*

promgājējs, -a, v.; **promgājēja,** -as, s. *Cilvēks, kas dodas projām; projāmgājējs.* □ Bijušajās mācītājmuižās un draudžu namos ievācās jauni iedzīvotāji, promgājēji likvidēja un šķieda pa labi un kreisi mantību .. Skujiņš 7, 17.

promile, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Tūkstošā (kā) daļa.* □ ..Kaspijas jūrai ir 18 līdz 19 vai pat 22 līdz 23 promiles sāļuma .. Cīņa 81, 77, 2. Ja alkohola saturs asinīs ir 0,3 līdz 0,9 promiles, iespēja izraisīt satiksmes negadījumu pieaug 7 reizes .. Lauku Dzīve 80, 4, 27.

prominence, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Izcils cilvēks; arī izcilu cilvēku kopums.* □ ..komisija sastāv no militārām un politiskām prominencēm. Cīņa 83, 38, 4.

2. *Izcila nozīme, nozīmība.*

prominents, -ais; s. -a, -ā; apst. **prominenti.** *Tāds, kas ir izcili nozīmīgs, ievērojams; tāds, kam ir liela autoritāte.* Prominenta persona. □ Viens no mūsu gadsimta prominentākajiem baleta kritiķiem Arnolds Haskels sarežģīti un smalki definē baletu. Liepa 1, 40. Lauku darba cilvēku sastrādāto roku aplausi sniedz lielāku gandarījumu nekā prominentās sabiedrības smalkie un saldi glaimīgie cildinājumi .. Gudriķe 1, 122.

promplūstošs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas plūst projām.* □ ..abi ņēmās pa klāju, nostiprinādami tīklus un vadni, kurus draudēja noskalot promplūstošā straume. Talcis 7, 136.

promtece, -es, s.; parasti vsk. *Tecēšana projām (parasti no ūdenstilpes).*

promteka, -as, s. *Dabiska vai mākslīga gultne, arī ūdenstilpe, kurā ieplūst nosusināšanas sistēmas ūdeņi.* □ Prāvas platības .. nosusina, izmantojot par promteku jau izbūvēto Meirānu kanālu. Zin T 79, 9, 8.

pronomens, -a, v.; val. *Vietniekvārds.* Pronomenu deklinēšana.

pronominālis, -ais; s. -a, -ā; apst. **pronomināli;** val. *Saistīts ar vietniekvārdu, tam raksturīgs.* Pronominālā konstrukcija.

propaganda, -as, s. *Uzskatu, ideju, zināšanu sistemātiska izplatīšana, izskaidrošana un pamatošana nolūkā ar pārliecināšanu iegūt piekritējus.* Partijas p. Ateistiskā p. Zinātniski tehniskā p. Pirmrindnieku pieredzes p. P. un aģitācija. Imperiālistiskā p. Pretpadomju p. Melīga p. Demagoģiska p. □ Ar propagandu vajag nodarboties gudriem, atjautīgiem, temperamentīgiem cilvēkiem, kuriem piemīt dotības pārliecināt. Zv 63, 3, 19. ANO Ģenerālā Asambleja 1946. gada decembrī kara propagandas aizliegumu nostiprināja par starptautisko tiesību principu. Fogels, Grīnbergs 1, 72. // *Ieteikšana lietošanai.* □ Skolā plašāk jāizvērš grāmatu propaganda, jāorganizē lasītāju konferences .. PL Skola 62, 6, 13.

propagandēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Sistemātiski izplatīt, izskaidrot un pamatot (uz-*

skatus, idejas, zināšanas) nolūkā ar pārliecināšanu iegūt piekritējus. P. marksisma-ļeņinisma teoriju. P. pirmrindas pieredzi. P. jaunākos zinātnes sasniegumus. P. ekonomikas attīstības paātrinājumu. □ Lai propagandētu pirmrindnieku darba pieredzi, celtniecības organizācijās ik gadus notiek apmācības .. Zv 75, 22, 2. // intrans. □ Publicistikas uzdevums, no vienas puses, ir informēt sabiedrību, bet, no otras puses, izskaidrot, ieinteresēt, propagandēt. Vēstis 78, 1, 101. // *Ieteikt (ko) lietošanai.* □ Vitamīnus propagandējot, Profesors izvērsa plašu darbību. Brutāne 8, 53.

propagandētājs, -a, v.; **propagandētāja,** -as, s. *Cilvēks, kas propagandē (ko).* □ Aktīvi sava sporta veida propagandētāji ir tūristi un alpīnisti. Sports 62, 60, 2. // *Iespieddarbs, organizācija u. tml., kas propagandē (ko).* □ «Dienas Lapa» .. 90. gados kļūst par Jaunās strāvas organizatorisko centru un marksisma propagandētāju. Vēstis 78, 1, 117.

propagandisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **propagandiski.** *Saistīts ar propagandu, tai raksturīgs.* □ .. Baumaņa organizatoriskā un propagandiskā darbība izrādē pārauga spēcīgā emocionālā kulminācijā .. LPTV I, 249.

propagandists, -a, v.; **propagandiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kas sistemātiski vai amatveidā nodarbojas ar (kā) propagandu; cilvēks, kura nodarbošanās ir saistīta ar (kā) propagandu.* □ Propagandistiem pastāvīgi jācenšas padziļināt, papildināt savas teorētiskās zināšanas .. Pad J 80, 67, 1. Politinformatoram vai propagandistam vairs nav jāstāsta par notikumu, bet gan tas jākomentē, jāizskaidro .. Hor 76, 1, 7.

propāns, -a, v.; parasti vsk. *Piesātināts ogļūdeņradis — bezkrāsaina, degoša gāze, ko maisījumā ar butānu izmanto par kurināmo.* □ Propāna un butāna maisījums ir gāze ar specifisku smaku .. Zin T 63, 1, 33. Kā deggāzi var lietot acetilēnu, propānu vai ūdeņradi .. Alksnis 1, 49.

propedeitika, -as, s. *Sagatavošanas nodarbību kopums, ievads (kādā zinātnes nozarē).*

propedeitisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **propedeitiski.** *Saistīts ar propedeitiku, tai raksturīgs.* P. kurss. □ Studentam iesācējam ir visai noderīgi iepazīties ar īsu medicīnas zinātnes aprakstu, tas ir, ar propedeitisko medicīnu. Ves 69, 6, 28.

propelleris, -ra, v. *Rotējoša ierīce ar lāpstiņām vilces spēka iegūšanai gaisā.* Lidmašīnas p. Helikoptera p. // ģen.: propellera, adj. nozīmē. *Tāds, kurā izmanto šādu ierīci (par iekārtām, mehānismiem u. tml.).* □ Polderu sistēmas galvenais mezgls ir sūkņu stacija ar propellera sūkņiem .. Zin T 82, 6, 16.

propellerturbīna, -as, s. *Turbīna, kurā izmanto propellerus.*

propēns, -a, v.; parasti vsk. *Nepiesātināts ogļūdeņradis, kas rodas naftas krekingā.*

propilejs, -a, v. *Monumentāla ieeja, parasti ar kolonādi.*

propilēns, -a, v.; parasti vsk. *Propēns.* □ Rūpniecībā glicerīnu iegūst no naftas krekinga gāzēm (propilēna) un pārstrādājot taukus .. Ķīm 367.

propoliss, -a, v.; parasti vsk. *Lipīga viela, ko bites sanes no lapu koku pumpuriem un kas palīdz aizsargāt bišu saimes ligzdu no kaitīgiem mikroorganismiem.* □ .. bites ražo arī propolisu jeb bišu līmi, ar ko aizzież stropa spraugas .. Tā ir sveķaina viela ar patīkamu smaržu. Bites to ievāc galvenokārt no dažādu augu pumpuriem. Ves 62, 7, 29. Propoliss .. pasargā bites no slimībām, iznīcina katru patogēno bacili. D kal 72, 92.

proponēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Ierosināt, ieteikt.* □ Interpunkcijas zīmes atkarīgas no nolūka, satura. Rakstnieku dažkārt neapmierina gramatikas proponētā interpunkcija .. Valeinis 1, 214. Smiļģa proponēto vadošās aktrises ideālu viņa padarīja par savas dzīves mērķi un sasniedza to. Artmane 33. Būtu Rainis tikai apdziedājis sava laika proponētās «mūžīgās vērtības», tāda Raiņa mums šodien nebūtu. Čaklais 10, 122.

proporcija, -as, s. **1.** *Savstarpējs, kādām normām atbilstošs (kā sastāvdaļu, elementu) samērs, savstarpēja, kādu normu noteikta (kā sastāvdaļu, elementu) atbilstība.* Ekonomiskā p. □ Ar lielu aizrautību viņš centās iedziļināties tautas mākslas proporciju izjūtā .. Tēl M 57, 196. Proporcijas tēlotājā mākslā ir noteikts mākslas darba detaļu samērs jeb noteikta attiecība starp šīm daļām. Liesma 70, 2, 24. Rakstot par tāliem braucieniem, bieži vien kļūstam bērni: viss mums liekas vienlīdz interesants, grūti atrast tēlojuma proporcijas. Auziņš 1, 117.

2. mat. *Divu attiecību vienādība.* Nepārtrauktā proporcija — *proporcija, kuras vidējie locekļi ir vienādi.* □ Proporcijai piemīt šāda pamatīpašība: proporcijas malējo locekļu reizinājums ir vienāds ar vidējo locekļu reizinājumu .. Mat 102.

proporcionalitāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** parasti vsk. *Vispārināta īpašība → proporcionāls (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. teritoriālā proporcionalitāte sociāli ekonomisko rādītāju ziņā pašlaik tiek uzskatīta par vienu no galvenajiem virzieniem, kā uzlabot ražošanas spēku izvietojumu. Zv 75, 17, 2. Lai pareizāk plānotu Tautas koru repertuāru un lai panāktu proporcionalitāti gan tematikas, gan žanru ziņā, .. nepieciešama Tautas koru repertuāra perspektīvā plānošana .. Lit M 60, 51, 3.

2. mat. *Funkcionāla sakarība starp diviem mainīgiem lielumiem, kurā, mainoties noteiktas reizes vienam no tiem, tikpat reižu mainās otrais.* Tiešā proporcionalitāte — *proporcionalitāte, kurā abi mainīgie lielumi palielinās vai pamazinās.* Apgrieztā proporcionalitāte — *proporcionalitāte, kurā viens no mainīgajiem lielumiem palielinās (pamazinās), bet otrais — pamazinās (palielinās).* Proporcionalitātes koeficients — *proporcionālo lielumu nemainīgā attiecība.* □ .. apgriezto proporcionalitāti starp diviem lielumiem .. izsaka arī tā: cik reižu palielinās viena lieluma vērtība, tik reižu pamazinās otra lieluma vērtība. Mat 159.

3. parasti vsk.; mat. *Vispārināta īpašība → proporcionāls (2), tai raksturīgs.*

proporcionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **proporcionāli. 1.** *Tāds, kam piemīt proporcija (1).* P. skulptūras veidojums. P. ķermenis.

2. mat. *Saistīts ar proporciju (2), tai raksturīgs.* Proporcionāli lielumi. Proporcionāla sakarība. Vidējais proporcionālais skaitlis — *vidējais ģeometriskais skaitlis.* Proporcionāli nogriežņi — *nogriežņi, kuru garumi ir proporcionāli.* □ Jebkuru no proporcijas locekļiem sauc par pārējo trīs locekļu ceturto proporcionālo skaitli. Mat 102. Paralēlas taisnes, krustojot leņķa malas, atšķeļ uz tām proporcionālus nogriežņus .. Mat 409.

3. mat. *Tāds, kam vērtību attiecība nemainās (par, parasti diviem, atkarīgiem lielumiem).* Tieši proporcionāls — *tāds, kas ir saistīts tiešā proporcionalitātē.* Apgriezti proporcionāls — *tāds, kas ir saistīts apgrieztā proporcionalitātē.* □ Ja ir vairāki mantinieki, viņi atbild par mantojuma atstājēja parādiem proporcionāli mantojuma daļai, kuru katrs no viņiem saņēmis. Civilk 1, 245. Elektriskās strāvas stiprums ir tieši proporcionāls spriegumam, ja pretestība ir konstanta .. Mat 158. Vienmērīgā kustībā kustības laiks ir apgriezti proporcionāls kustības ātrumam, ja ceļš ir konstants .. Mat 159.

propozīcija, -as, s. *Priekšlikums, ierosinājums.*

prorektors, -a, v.; **prorektore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Rektora vietnieks.* Mācību p. Zinātņu p. Neklātienes nodaļas p.

prosa, -as, s. **1.** *Viengadīgs cerains sausumizturīgs graudzāļu dzimtas labības augs.* □ Prosa ir viena no pašām senākajām lauksaimniecības kultūrām. To audzē jau apmēram piecus gadu tūkstošus. Cīņa 78, 144, 3. Jaunajās druvās jau auga kvieši, mieži, auzas, prosa. Talcis 4, 22.

2. *Šī auga sēklas, graudi.* Prosas biezputra. □ .. prosu liek verdošā ūdenī, vāra pusmīkstu, tad pievieno pienu, sāli un vāra līdz gatavībai. Kļaviņa 1, 192.

proscēnijs, -a, v. **1.** *Skatuves priekšdaļa starp priekškaru (portālu) un orķestra telpu vai skatītāju zāli.* □ Nosakot skatuves grīdas (spēles laukuma) platību, ieteicams atstāt pirms priekškara skatītāju zāles pusē vismaz 1 m platu priekškara neaizsegtu joslu — proscēniju .. Pašd sk 110. Tad priekškars lēnām aizvērās un proscēnijā palika Janko viens pats. Saulītis 12, 173. .. darbībai [izrādē] tiek izmantots tikai proscēnijs, pārējo skatuves daļu aizsedz pelēka siena. Pad J 80, 70, 4.

2. vēst. *Sengrieķu teātrī — vieta, kur izrādē aktieri tēloja lomas.*

prosodēma, -as, s.; val. *Valodas prosodijas pamatvienība ar noteiktām akustiskām īpašībām un funkciju (piemēram, akcents, garums).*

prosodija, -as, s. **1.** val. *Fonētisko parādību kopums — skaņu frekvences, ilguma, intensitātes, spektra maiņas, kas veido zilbes, vārdus, sintagmas, teikumus u. tml.* Prosodijas atšķirības valodās. // parasti vsk. *Fonētikas nozare, kas pētī šo parādību kopumu.*

2. literat. *Fonētisko parādību kopums, kas veido dzejas formu.* // parasti vsk. *Literatūrteorijas nozare, kas pētī šo parādību kopumu.*

prosodika, -as, s. **1.** val. *Prosodija (1).*

2. literat. *Prosodija (2).*

prosodisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **prosodiski. 1.** val. *Saistīts ar prosodiju (1), tai raksturīgs.* Teikuma prosodiskās pazīmes.

2. literat. *Saistīts ar prosodiju (2), tai raksturīgs.* Dzejas prosodiskās īpatnības.

prospekts, -a, v. **1.** *Taisna, gara un plata (pilsētas) iela.* □ Maskava ir skaista pilsēta ar plašiem prospektiem .. Hor 76, 6, 31. Pagājuši gabaliņu pa savu ielu, viņi nogriežas uz Raiņa prospektu. Birznieks-Upītis 3, 54.

2. *Dekoratīvs (telpisks vai gleznots) veidojums, kas nosedz vai norobežo (ko); skatuves ietērpa sastāvdaļa, ko novieto skatuves dibenplānā visā tās atveres laukumā.* □ Atjaunots arī ērģeļu prospekts. Tas ir rets dekoratīvās koka arhitektūras paraugs. Māksla 62, 1, 49. .. skatuves dziļumā telpu noslēdz prospekts — liels, apgleznots audekla gabals. Uz prospekta parasti sniedz .. ainavu .. Liesma 70, 2, 24. «Debesi» jeb debesu prospektu iekar pie pašas skatuves dibensienas .. Pašd sk 117.

3. *Reklāmas lapa vai brošūra, kas pamatos iepazīstina (ar ko); cenrādis ar paskaidrojumiem.* □ Lai skatītājs vieglāk orientētos un gūtu pareizu priekšstatu par ievērojamākiem mākslas darbiem, kas glabājas muzejā, tiek izdoti nelieli prospekti pa atsevišķām mākslas skolām vai laikmetiem. Tēl M 57, 120. Uz galda, uz palodzes un krēsliem nekārtīgi izmētāti prospekti un dažādi žurnāli — namatēvu mēs esam iztraucējuši darbā. Saulītis 13, 9. Septiņdesmitajos gados par Jūrmalas izaugsmi publicēti vairāki ilustrēti prospekti un albumi .. Vēstis 79, 6, 9. // *Autora izstrādāts (topoša darba, parasti grāmatas) detalizēts plānojums, ko iesniedz izdevniecībā.*

prostata, -as, s.; anat. *Priekšdziedzeris.* □ Prostata atrodas mazajā iegurnī zem urīnpūšļa starp kaunuma kaulu un taisno zarnu. Ves 77, 1, 30.

prostatīts, -a, v.; med. *Priekšdziedzera iekaisums.*

prostitūcija, -as, s.; parasti vsk. *Nodarbošanās veids (sievietei) — iesaistīšanās par samaksu dzimumattiecībās.*

prostituēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Padarīt par prostitūtu.* // pārn. *Nekautrīgi pazemot, lai izmantotu (piemēram, peļņas nolūkos).*

prostituēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Kļūt par prostitūtu.*

prostitūta, -as, s. *Sieviete, kas nodarbojas ar prostitūciju.* □ .. Raskoļņikovs .. sastapās ar Marmeladovu, klausījās viņa dzīves stāstu, uzzināja, ka viņa meita, lai glābtu ģimeni, kļuvusi par prostitūtu. Katlape, Ceplītis 1, 151.

prostrācija, -as, s. *Pilnīgs spēku izsīkums (cilvēkam).* □ Mazā Parīzes šansonete! Diezin vai daudz būs tādu, kas viņas balsi nepazīst.

Balsi, kurā jaušamas skumjas un spīts, dziļa prostrācija, bezcerība .. Pad J 79, 60, 3.

protaktīnijs, -a, v.; parasti vsk. *Aktinīdu grupas radioaktīvs ķīmiskais elements.*

protalijs, -a, v.; bot. *Paparžaugu dzimumspējīga paaudze, kas attīstās uz augsnes nelielu zaļu plāksnīšu veidā vai augsnē — dažādas formas ķermenīšu veidā; šis paaudzes organisms.*

protams. 1. *Divd.* → *p r a s t.*

2. part. nozīmē. *Lieto, lai norādītu uz to, ka izteikuma saturs ir zināms, viegli uztverams, arī patiess; bez šaubām.* □ Saimnieks pats atnācis paskatīties, darbs, protams, tāds, ka vārdam nebij vietas. Upīts 4, 259. ..izgrieza visus liekos zarus, vispirmā kārtā, protams, visus slimos un nokaltušos. Austriņš 1, 279.

○◇ Protama lieta sar. — *tas, kas ir pilnīgi saprotams, nerada šaubas.*

proteīns, -a, v.; ķīm. *Vienkārša olbaltumviela — dzīvo organismu šūnu galvenā sastāvdaļa.* □ Izrēķināts, ka pašreiz visas zemeslodes iedzīvotāju uzturam katru gadu nepieciešams 180 miljoni tonnu proteīna .. Ves 75, 5, 32.

protekcija, -as, s. *Ietekmīgas personas atbalsts, ieteikums.* Iegūt protekciju. // *Aizbildnība, aizgādnība.* □ Monako — miniatūra valstiņa Vidusjūras piekrastē .. Politiski — Francijas protekcijā esoša konstitucionāla monarhija. Pad J 80, 173, 6.

protekcionisms, -a, v.; parasti vsk. *Ekonomisko pasākumu sistēma (kapitālistiskās valstīs), kuras mērķis ir attīstīt vai veicināt savā valstī vienu vai vairākas ražošanas nozares un pasargāt tās no ārzemju konkurences.* Protekcionisma muitas. □ Pagājušā gadsimta 90. gados, kad pastiprinājās protekcionisms un pieauga valsts pasūtījumi sakarā ar dzelzceļa būvi un militārām vajadzībām, Rīgas rūpniecība attīstījās ļoti strauji .. Ģeogr 277.

protektorāts, -a, v. **1.** *Zemes, valsts atkarības forma, ko izveido imperiālistiskās lielvalstis, lai apspiestu un izmantotu vājākās zemes, valstis.* □ Maroka kļuva neatkarīga pēc franču un spāņu protektorāta atcelšanas 1956. gadā. Ves 82, 3, 29.

2. *Zeme, valsts, kas atrodas šādā atkarības formā.* □ Uganda ir bijušais Anglijas protektorāts Āfrikas austrumdaļā. Cīņa 62, 238, 3.

protektors[1]**,** -a, v.; **protektore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Aizstāvis, aizbildnis; ietekmīgs (parasti karjeras) veicinātājs.*

protektors[2]**,** -a, v. *Ārējā biezākā un izturīgākā pneimatiskas riepas daļa, kas saskaras ar ceļa segumu.* □ Uzmanīgi apskatot vieglā automobiļa riepu protektoru, var konstatēt, kādi riteņu regulēšanas mezgli darbojas nepareizi. Zin T 82, 9, 25.

proterozoisks [proterozo-isks], -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar proterozoju, tam raksturīgs.* Proterozoiskā ēra — *proterozojs.*

proterozojs, -a, v.; parasti vsk. ģeol. *Otrā ēra zemes ģeoloģiskajā vēsturē — posms starp arhaju un paleozoju.* □ Latvijas teritorijā dziļurbumos atrasti galvenokārt dažāda veida gneisi un granīti, .. kas pēc to ģeoloģiskā vecuma attiecināmi uz arhaju un proterozoja apakšējo daļu. Ģeogr 22. ..agrā proterozoja beigās (apmēram pirms diviem miljardiem gadu) tagadējā Ukrainas vairoga teritorijā atradušās kalnu sistēmas. Zin T 77, 8, 13.

protestantisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **protestantiski;** rel. *Saistīts ar protestantismu, tam raksturīgs.* Protestantiska kustība.

protestantisms, -a, v.; parasti vsk.; rel. *Kristietības virzienu kopums, kas radās reformācijas laikā vai pēc tā.* □ Pīters Pauls Rūbenss dzimis nelielā Vestfāles pilsētiņā Zīgenā, uz kurieni devies no Flandrijas viņa tēvs, kuru apsūdz protestantismā. Zv 77, 12, 17.

protestants, -a, v.; **protestante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Protestantisma piekritējs.*

protestēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** intrans. *Kategoriski iebilst (pret ko).* P. pret karu. □ Viņš gan mēģināja protestēt, bet priekšsēdētājs ledaini piezīmēja: «Pagaidi, tev neviens nav vārdu devis.» Vilks 1, 205. ..[ievainotais] savus kruķus aizsūtīja projām, likdams to vietā padot sev spieķi. Māsa drusku protestēja .. Strāls 2, 343.

2. trans. *Oficiāli paziņot, ka nepiekrīt (piemēram, kādam lēmumam), ka apstrīd un noraida (piemēram, tiesas spriedumu).* □ Tiesas spriedums stājas likumīgā spēkā .., ja tas nav pārsūdzēts vai protestēts. AT Bil 61, 4, 43.

3. trans.; neakt. *Oficiāli, notariālā kārtībā paziņot, ka (vekselis) nav laikā samaksāts.* P. vekseli.

protests, -a, v. **1.** *Kategorisks iebildums (pret ko).* Protesta raksts. Protesta nota. □ Andrejā reizēm gan sacēlās iekšējs nemiers un protests pret šauro, aprobežoto dzīvi .. Jansons 2, 26. Arī viņš [dēls] protestē pret tēvu, bet viņa protests īslaicīgs un balstās vienīgi pēkšņā aizvainojumā. Valeinis 1, 113. Mani valdzināja lomas dramatisms un apziņa, ka tādā tēlā var izkliegt protestu pret kara nejēdzību. Klints 1, 46.

2. *Oficiāls paziņojums par to, ka nepiekrīt (piemēram, kādam lēmumam), ka apstrīd un noraida (piemēram, tiesas spriedumu).* Kasācijas protests (arī sūdzība) jur. — *likuma noteiktajā termiņā iesniegta pārsūdzība augstākstāvošai tiesai.* □ Vispirms uzstājas persona, kas iesniegusi kasācijas sūdzību, un viņas pārstāvis vai prokurors, ja ir iesniegts kasācijas protests. Civilpr k 1, 165.

3. neakt. *Oficiāls, notariālā kārtībā rakstīts paziņojums par (vekseļa) nemaksāšanu laikā.* □ Vekseļu protestam sekoja mantu aprakstīšana, pēc tam ūtrupe. Niedre 12, 33. ..varēs «Ķengaraga» vāciešiem — tiem bija tās zvejas rīku bodes — samaksāt par tīkliem, lai vekseļi neiet protestā. Talcis 7, 162.

protēze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Ierīce, kas funkcionāli vai kosmētiski aizstāj trūkstošu ķermeņa daļu.* Kāju p. Zobu p. Acu p. Bioelektriska p. □ Pareizi izgatavota zobu protēze augšžoklim samērā labi nostiprinās, piesūcoties žoklim. Ves 68, 7, 10. Protēžu izgatavošanas

speciālisti demonstrē pneimatisku rokas protēzi, ar kuru var izdarīt trīspadsmit dažādu kustību. Zin T 65, 3, 40. . . demonstrēja protēžu gredzenus sirds vārstuļu plastikai . . Ves 74, 9, 3.

protezēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Aizstāt (trūkstošu ķermeņa daļu) ar protēzi; izgatavot (kā) protēzi.* □ Pie mums lielai daļai iedzīvotāju (pensionāriem, invalīdiem, bērniem) zobus protezē bez maksas . . Ves 75, 6, 13.

protēzists, -a, v.; **protēziste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Protēžu izgatavošanas speciālists.* □ . . apmēram pusei mūsu planētas pieaugušo iedzīvotāju vajadzīgas zobu protēzes jeb, kā tautā saka, mākslīgie zobi. Tos gatavo ārsti protēzisti . . Ves 82, 1, 16.

protežē [protežē], nelok., v. un s. *Persona, par kuru kāds ļoti rūpējas, gādā; aizstāvamais, atbalstāmais.*

protežēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Izmantojot savu ietekmi, atbalstīt, ieteikt (kādu); ļoti rūpēties (par kādu).* □ Rūdolfam radās atkal jauns puisis, kuru tas mīlēja un protežēja. Atm 32. «. . es jums labprāt būtu palīdzējis pakāpeniski uzstrādāties uz augšu, bet jums ir ievērojamāki protežētāji.» Es tūlīt sapratu, kas mani protežējis. Zālīte 5, 147.

proti, retāk **protiet,** part. *Lieto, lai norādītu uz sekojošu paskaidrojumu.* □ Runājot par Purvīša kompozīcijas uzbūves īpatnībām, būtu jāizceļ vēl viens moments, proti, attēloto objektu proporcijas viņa darbos. Kačalova 1, 180. . . kā tas nācies, lēcies un atgadījies, tomēr tas bija noticis, proti, viņš bija nopircis suni . . Ezera 9, 286. Pārsteigts ieraudzīju, ka tas ir arī mans vecais paziņa, protiet, Jūrmalas maiznieks Jurģītis. Upīts IX, 601.

protijs, -a, v.; parasti vsk.; ķīm. *Stabils ūdeņraža izotops ar masas skaitli 1.* □ Parastā ūdeņraža atoms — protijs — sastāv no viena protona un viena elektrona . . PL Skola 62, 5, 86.

protokolēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Aprakstīt, fiksēt (ko) protokolā (1).* P. sapulci. P. balsošanas rezultātus. □ Man [sekretārei] bija jāprotokolē prāvas, kur viens sūdzēja otru tādēļ, ka tas viņu nosaucis par meli . . Zālīte 5, 126. «Vai jūs saimniekam sitāt? . .» — «Protokolējiet, — es šim vīram devu vienu pliķi.» Laicens 2, 75. // intrans. *Rakstīt (kā) protokolu (1).* Sapulcē protokolēja biedrības sekretārs.

protokolētājs, -a, v.; **protokolētāja,** -as, s. *Cilvēks, kas raksta protokolu (1).*

protokolisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **protokoliski.** *Saistīts ar protokolu (1), tam raksturīgs; arī ļoti precīzs, pilnīgi secīgs.* P. stils. □ Savos daiļdarbos autors ietvēris gandrīz vai vienīgi to, ko pats pieredzējis, ļoti precīzi, vietumis pat gluži protokoliski . . Kar 59, 12, 140.

protokolists, -a, v.; **protokoliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kas raksta protokolu (1); darbinieks, kura pamatuzdevums ir rakstīt protokolus (1).* □ Priekšnieka kabinetā notiek . . sanāksme. . . iesānis pie maza galdiņa raksta protokolists. Dripe 3, 153.

protokols, -a, v. **1.** *Dokuments, kurā ietverts (kā, piemēram, sanāksmes, sēdes) gaitas secīgs pieraksts.* Apspriedes p. □ Uz galda septiņas ar roku aprakstītas papīra lapas. Kādas sapulces protokols. Liesma 77, 8, 27. Par Žaņa Katlapa teorētiskajiem uzskatiem liecības rodamas teātra mākslinieciskās padomes sēžu protokolos. Katlape, Ceplītis 1, 134. pārn. . . bālu dzīves protokolu [gleznas] skatītājs uzņems vienaldzīgi un bez sajūsmas. Tēl M 57, 10.

2. *Dokuments, akts, kurā apliecināts kāds fakts.* □ Par liecinieka nopratināšanu izmeklētājs sastāda protokolu . . Krim pr 2, 107. Protokolu paraksta izziņas izdarītājs vai izmeklētājs, nopratinātais, tulks, speciālists, pieaicinātie . . Krim pr 2, 52.

3. jur. *Starptautiskas vienošanās dokuments (speciālos attiecību jautājumos), kam ir starptautiska līguma spēks.*

protons, -a, v.; fiz. *Stabila elementārdaļiņa, kam masa ir vienāda ar 1836 elektronu masām un kam ir pozitīvs elektriskais lādiņš.* □ Pētot matērijas uzbūvi, atklātas ne tikai atoma kodola sastāvdaļas — protons un neitrons, bet pat vesela, jauna elementārdaļiņu pasaule . . Zin T 76, 7, 15. Protona staru kūlīši dod tādu apstarojuma devu, kas spēj iznīcināt slimās šūnas . . Rīgas B 81, 17, 5.

protoplanēta, -as, s.; astr. *Matērijas sablīvējums (kosmosā), no kā veidojas planēta vai planētas.*

protoplanetārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **protoplanetāri;** astr. *Saistīts ar protoplanētu, tai raksturīgs.* □ Saules sistēmas mazie ķermeņi — asteroīdi un komētas — glabā ļoti svarīgus datus par protoplanetāro mākoni, no kura ir veidojusies arī mūsu Zeme. Zin T 75, 4, 12.

protoplasts, -a, v.; biol. *Dzīvnieku vai augu organisma šūnas saturs bez tās apvalka.* □ Protoplasts ir parasti ieslēgts vairāk vai mazāk stingrā segā, ko sauc par šūnapvalku jeb membrānu . . Galenieks 1, 54.

protoplazma, -as, s.; parasti vsk.; biol. *Dzīvnieku un augu šūnas saturs kopā ar kodolu un citoplazmu; dzīvnieku un augu šūnu viela, kurā noris visi dzīvības procesi.* □ Šūnu atzina par vienkāršāko dzīva ķermeņa daļiņu. Galveno šūnas sastāvdaļu nosauca par protoplazmu . . Ves 63, 7, 2. Daudzšūnu augu un dzīvnieku audi un orgāni sastāv no atsevišķām savstarpēji saistītām daļiņām — šūnām. . . Tie ir dzīvās dabas ķieģelīši — protoplazmas piciņas, ko ietver apvalks un kas satur kodolu. Zin T 62, 1, 28.

prototips, -a, v. **1.** *Cilvēks, kas autoram ir noderējis par literārā tipa, tēla pirmparaugu; literārs tips, tēls, kas autoram ir noderējis par paraugu cita tipa, tēla izveidē.* □ Uz prototipu pamata veidota liela daļa no A. Upīša romāna «Zaļā zeme» galvenajiem tēliem. Valeinis 1, 98. Vairāki prototipi bijuši R. Blaumaņa Kristīnei. Hausmanis 3, 105.

2. *Senākais, vienkāršākais (kā vēlāk attīstīta) veidojums.* □ Franču inženieris Nikolajs Kiunjū [1769. gadā] uzbūvēja pirmos tvaika ratus — mūsdienu automobiļa prototipu. Pad J 71, 153, 2. . . jau faraonu laikos pastāvējis mūsdienu Suecas kanāla prototips, kas savienojis

Sarkano jūru un Vidusjūru. Rīgas B 82, 65, 5. Šeit par kompasu noder žiroskops, kura vienkāršākais prototips ir parastais bērnu vilciņš. Zin T 62, 10, 29.

3. *Priekšmets, ko izmanto par (mērvienības) etalonu.* Starptautiskais masas kilograma p. Metra p.

protozoji, -u, vsk. protozojs, -a, v.; zool. *Vienšūnas dzīvnieki.* □ Protozojos, vienšūnas organismos, viena vienīga šūna veic gremošanas, elpošanas, vairošanās un vēl citas funkcijas. Zin T 62, 1, 19. Dūņas, ko veido mikrobu biomasa un vienšūnas organismi — protozoji, ir lieliska barība līņiem un karūsām. Cīņa 80, 158, 2.

protozvaigzne, -es, dsk. ģen. -žņu, s.; astr. *Vielas kopums, no kā veidojas zvaigzne.*

protuberance, -es, dsk. ģen. -ču, s.; astr. *Zvaigznes gāzveida vielas izvirduma mākonis, kas parādās zvaigznes diska malās.*

prove, -es, dsk. ģen. -vju, s. **1.** *Raudze (1).* □ Zelta medaļas izgatavoja no sudraba, kura prove ir ne zemāka par 925. Cīņa 81, 43, 3. Pēdējā laikā Itālijā .. sāka kalt amerikāņu 20 dolāru monētas, pie kam no augstākas proves zelta nekā īstās. Zv 73, 19, 20.

2. *Raudze (2).* □ Nedrīkst apstarot bērnus drīz pēc profilaktiskās potēšanas, tuberkulīna proves, kā arī vienlaikus profilaktiski lietot D vitamīnu. Ves 79, 7, 23. Latvijas Valsts fiziskās kultūras institūtā jau vairākus gadus pēta skolēnu fiziskās darba spējas dažādā vecumā. Ar funkcionālo provju palīdzību tika pārbaudīts lielāks skaits skolēnu. Ves 81, 6, 8.

proviants, -a, v. *Pārtika, pārtikas krājums (parasti bruņotajiem spēkiem).* □ ..pa Rīgas ielām nemitīgi braukāja vezumnieku rindas, vezdamas no noliktavām uz kazarmām kareivju apģērbus, proviantu .. Štrāls 2, 45. Kapitālistiskajā pasaulē nepieredzēti strauji aug maizes, cukura un cita diendienā nepieciešamā provianta cenas. Zv 75, 6, 20.

providence, -es, s.; parasti vsk. *Pēc reliģiskiem vai mītiskiem priekšstatiem — augstākā griba, kas lemj visas pasaules likteņus; arī iepriekšēja (kā) nolemtība.* □ Šinī brīdī vēlreiz atvērās [restorāna] āra durvis. «Nu, redzat, kur providence!» Niklāvs iesaucās neparasti skaļi. «Nebija laimes, bet tagad būs desmit latu.» K Zariņš 2, 9.

providenciālisms, -a, v.; parasti vsk. *Reliģiski ideālistisks uzskats, pēc kura vēstures gaita ir providences noteikta.*

province, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Teritorija (valstī), kas atrodas samērā tālu no centra, no galvaspilsētas.* □ Aleksis daktera karjeru sācis provincē, un viņam visās republikas malās ir draugi. Bels 3, 49. Pilsētiņu bija apņēmis provinces novakara klusums, ko laiku pa laikam pārtrauca kāda gājēja soļi, ratu rīboņa uz ielas bruģa .. Lubējs 1, 115. «Vai jums tādā mazā provinces pilsētiņā nav garlaicīgi dzīvot?» Vilks 5, 36. pārn. Mākslā provinces nav. Darbs un talants pāraug tai pāri. Zv 76, 18, 15.

2. *Teritorija ar kādām, piemēram, ekonomiskām, ģeoloģiskām īpatnībām.* □ ..Kaļiņingradas apgabals ir kļuvis par jaunu PSRS naftas ieguves provinci .. Cīņa 74, 295, 4. Zinātnieki izsaka prognozes, ka starp Jeņiseju un Ļenu — ..jāatrodas milzīgai naftas un gāzes provincei .. Zv 72, 21, 14. Mācību par bioģeoķīmiskajām provincēm — plašiem ģeogrāfiskajiem apvidiem ar dažādu mikroelementu sadalījumu — izstrādājis redzams padomju zinātnieks akadēmiķis A. Vinogradovs. Zin T 64, 11, 18.

3. *Liela administratīvi teritoriāla vienība (dažās valstīs); valsts daļa, kas vēsturiski ir veidojusies kā teritoriāla nomales vienība samērā tālu no šīs valsts galvaspilsētas.* □ Vēl pirms pievienošanas cariskajai Krievijai Latvijas teritorijā izveidojās četras provinces — Vidzeme, Kurzeme, Zemgale un Latgale .. Ģeogr 476. Arī pēc pievienošanas Prūsijai 1815. gadā rūpniecības attīstība Reinas provincē turpinājās. A Putniņš 1, 13.

4. vēst. *Senajā Romā — iekarota teritorija, ko pārvaldīja Romas vietvaldis.*

provinciālis, -ļa, v.; **provinciāle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Provinces (1) iedzīvotājs; provincietis (1).*

2. niev. *Atpalicis cilvēks (parasti sabiedriski politiskā dzīvē); cilvēks ar sīkām, mietpilsoniskām interesēm.* □ Atteikšanās no lielas, sabiedriski nozīmīgas māksliniecīskas darbības tos [māksliniekus] padara par provinciāļiem .. Tēl M 57, 33.

provinciālisms, -a, v. **1.** parasti vsk.; niev. *Vispārināta īpašība → p r o v i n c i ā l s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Franču skola palīdzēja topošajam māksliniekam atraisīties no provinciālisma, no .. sekluma un sīkumainības. Tēl M 57, 200. Provinciālisms visvairāk parādās tieši dažādajos ekskursiju dzejoļos .. Čaklais 6, 190.

2. val. *Teritoriālais dialektisms.* □ Vārdus un frāzes, kas pieder dialektam, sauc arī par provinciālismiem .. Valeinis 1, 174.

provinciāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **provinciāli. 1.** *Saistīts ar provinci (1), tai raksturīgs.* □ Vairs nav ne miņas no klusuma un miegainības, kas kādreiz cieši ieskāva provinciālo, nosūbējušo Daugavpili. Zv 65, 14, 17.

2. niev. *Tāds, kas ir atpalicis (parasti sabiedriski politiskajā dzīvē); tāds, kam ir sīkas, mietpilsoniskas intereses.* P. cilvēks. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Provinciāli uzskati. □ «Es apbrīnoju Tevi tieši par to, ka esi spējis izkāpt no provinciālas šaurības, no pašmāju miermīlības un pašapmierinātības ..» Liepa 1, 136.

provincietis, -ša, v.; **provinciete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Provinces (1) iedzīvotājs.* □ Dažs provincietis brauca desmit reizes uz Rīgu, no rīta līdz vakaram sēdēja uzgaidāmajā istabā un veltīgi gaidīja, kad .. aicinās uz audienci. Lācis VI, 411. «Esmu provinciete, Rīgu pazīstu maz ..» Klīvers 1, 153. «Ja gribi zināt, tieši pie tevis es arī atbraucu.» — «Pie manis? Tad vajag būt kaut kam nopietnam, ja rīdzinieki atceras provinciešus.» A Grīgulis 13, 83.

2. niev. *Provinciālis (2).*

provitamīns, -a, v. *Ķīmisks savienojums, no kā organismā veidojas vitamīni.* □ Dārzeņos .. ir daudz karotīna — (A vitamīna) provitamīna, kas organismā pārveidojas retinolā. Ves 76, 7, 20. D provitamīns atrodas diezgan lielā koncentrācijā ādā un saules ultravioleto staru ietekmē pārvēršas par D vitamīnu. Skulme 3, 24.

provīzija, -as, s. *Pārtikas krājums (parasti ceļojumam, ekspedīcijai).* □ Pēdējās stundas pirms izbraukšanas jau tā bija elle visai kuģa komandai: jāpieņem provīzija, gaļa, maize, saknes un dzērieni .. Lācis 15, 340.

provizorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **provizoriski.** **1.** *Iepriekšējs, vēl galīgi neprecizēts.* Provizoriski dati. □ Provizoriski saskaņoti pamatprincipi līgumam, kas aizliedz radioloģiskos ieročus. Ciņa 81, 46, 4. Tautas saimniecības attīstības rezultātus vispilnīgāk raksturo nacionālais ienākums, kas, pēc provizoriskiem aprēķiniem, devītajā piecgadē palielinājies par 35 procentiem. Zv 76, 14, 5.

2. *Pagaidu.* Provizorisks orgāns biol. — *orgāns, ko organisma attīstības gaitā nomaina pieaugušam īpatnim raksturīgs orgāns.* □ .. tanki nogriezās no lielceļa, pārbrauca pāri provizoriskam tiltiņam, kas tikai šodien bija uztaisīts .. Lācis VII, 731.

provizors, -a, v.; **provizore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Medicīnas darbinieks ar augstāko farmaceitisko izglītību; farmaceits.* Provizora palīgs — *medicīnas darbinieks ar vidējo farmaceitisko izglītību.* □ Studiju gados topošie provizori apgūst 32 priekšmetus, no tiem ceturtā daļa ir ķīmijas disciplīnas .. Ves 78, 7, 5.

provocēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Nodevīgā, negodīgā, arī izspiegošanas nolūkā izaicināt, musināt, kūdīt (kādu veikt kādu darbību), lai (tam) kaitētu; nodevīgā, negodīgā, arī izspiegošanas nolūkā izraisīt (kādu darbību), lai kaitētu (tās) veicējam; tīši izraisīt nevēlamu personīgu situāciju (kādam).* P. demonstrantus uz vardarbību. P. sadursmi ar policiju. □ pārn. .. sarunas sākumā negribēja vesties. Garlaicības mākti, vīri provocēja uz izteikšanos kādu iereibušu .. puisi. PL Siev 80, 2, 10.

2. parasti 3. pers.; med. *Izraisīt (slimību, slimības uzliesmojumu).* □ .. slikts zobu stāvoklis provocē sirds, kuņģa, locekļu slimības. Zv 78, 9, 26. Alkohols provocē podagras lēkmi: pēc dzeršanas sākas stipras sāpes locītavās, biežāk kājās. Ves 80, 9, 15.

provokācija, -as, s. **1.** *Nodevīgā, negodīgā, arī izspiegošanas nolūkā organizēta izaicināšana, musināšana, kūdīšana (uz kādu darbību), lai kaitētu (tās) veicējam; nevēlamas personīgas situācijas tīša izraisīšana (kādam).* □ .. politpārvalde rīko .. provokācijas, kā tas notika pirms dažiem gadiem Rīgas Arodbiedrību centrālajā birojā .. Sakse 6, 188. Gandrīz vai katru dienu cietuma administrācija rīko jaunas provokācijas. Jansons 4, 676. Spīdoši Krišjānis Valdemārs veic šo uzdevumu [izpētīt kuģniecības iespējas Baltijā], neraugoties uz baronu provokācijām, kuri saukāja Valdemāru par revolucionāru un aģitatoru. Avotiņa, Peters 1, 40. pārn. «Ģērbies nu nost. Gultā iekšā!» [Māte man uzsauc.] Es zinu, ka tā ir provokācija. Tāpēc, uz makšķeres neuzķerdamies, vienaldzīgi atsaku: «Jā. Tikai drusku pamācīšos vēl ..» Grīziņš 1, 201.

2. med. *Darbība, process* → *p r o v o c ē t (2).* Lēkmes p.

provokatorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **provokatoriski.** *Saistīts ar provokāciju (1), tai raksturīgs.* P. paņēmiens. Provokatoriska rīcība.

provokators, -a, v.; **provokatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Cilvēks, kas provocē (1), organizē provokācijas (1).* □ Šajā nometnē bija iesūtīti provokatori, kas slepeni izokšķerēja apcietinātos. Grīva 7, 36. Strādnieku masas vienmēr bija pareizi orientētas par stāvokli Latvijā un ārpasaulē .., laikā saņēma brīdinājumu par spiegiem un provokatoriem, kas mēģināja darboties strādnieku vidū .. Lācis VI, 400. Par līdzdalību 1. Maija mītiņā, kas notika mežā, viņu pēc provokatora ziņojuma apcietināja. D kal 77, 243.

proza, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Teksts (arī tekstu kopums) metriski nesaistītā valodā; metriski nesaistīta valodas forma; daiļdarbs (arī daiļdarbu kopums), kas rakstīts šādā valodas formā.* Dzejolis prozā — *nesaistītā valodā uzrakstīts un rindās neizkārtots daiļdarbs, kas emocionālās izteiksmes un ritma ziņā ir tuvs dzejai.* □ .. latviešu padomju lielā proza, tās labākie sasniegumi rāda to ceļu, pa kādu jāiet sociālistiskā reālisma vārda māksliniekam .. J Kalniņš 1, 57. Episkajam stāstījumam un tēlojumam piemērotāka ir prozas valoda .. Valeinis 1, 38. Izdevniecība .. laidusi klajā .. krievu valodā latviešu padomju rakstnieku mūsdienu stāstu izlasi .. Tajā ievietoti 25 īsās prozas darbi .. Lit M 63, 4, 1.

2. *Ikdienišķu, parastu apstākļu kopums; arī ikdienība.* □ Neraugoties uz visu smago dzīves prozu, salauzt Pūpolu [gleznotāju] nevar nekas: viņu spārno cerības .. Tēl M 58, 293.

prozaiķis [proza-iķis], -ķa, v.; **prozaiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Rakstnieks, kas daiļdarbus raksta prozā.* □ .. meklēt arvien jaunus mākslinieciskās izteiksmes līdzekļus, jaunu formu, atbilstošu katra dzejnieka, dramaturga, prozaiķa temperamentam un raksturam. Lit M 72, 12, 7. Padomju varas gados Lietuvā izaugusi talantīgu dzejnieku, prozaiķu, skatuves mākslinieku .. plejāde. Zv 80, 14, 6.

prozaisks [proza-isks], -ais; s. -a, -ā; apst. **prozaiski.** **1.** *Saistīts ar prozu (1), tai raksturīgs; prozisks (1).* □ .. autore savas idejas izsaka visai rūpīgi ietērptā dzejas tēlu valodā, kas ārēji šķiet paskopa, atturīga, pat prozaiska. Lit M 63, 3, 3.

2. *Ikdienišķs, parasts; prozisks (2).* □ Poētiskas dzīves ainas mijas [kinofilmā] ar prozaisku sadzīvi .. Kin 76, 146. Mitrās kājas atgādināja, ka kurpēm noplīsušas zoles un rīt jānes pie kurpnieka. Kad bija atgaiņāta šī prozaiskā domiņa, ienāca prātā cita .. Sakse 6, 64.

prozaiskums [proza-iskums], -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *p r o z a i s k s (1),*

šīs īpašības konkrēta izpausme; proziskums (1). Izteiksmes p.

2. *Vispārināta īpašība → p r o z a i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; proziskums (2).* Dzīves p.

prozaisms [proza-isms], -a, v. **1.** val. *Dzejā izmantots vārds vai izteiciens, kas parasti ir raksturīgs ikdienišķai, lietišķai valodai; prozisms.* □ Aleksandra Čaka dzejā visus pārsteidza jaunatklājumi, dzejas forma, prozaismi .. Sudrabkalns 15, 254.

2. parasti vsk.; reti. *Prozaiskums, proziskums.* □ Šāds lirisma un prozaisma samērs bijis mērķtiecīgs romāna pamatkodola — jauniešu tēlu — veidojumā .. Dorbe 4, 15 (ievadā).

prozaists [proza-ists], -a, v.; **prozaiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s.; reti. *Prozaiķis.* □ ..[grāmata] veltīta jaunatnes dzīves ceļu meklēšanas problēmām, un tajā jau noteikti iezīmējās autora savdabīgais prozaista talants. Pad J 64, 131, 2.

prozektors, -a, v.; **prozektore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Patoloģiskās anatomijas speciālists.*

prozelītisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Darbību kopums prozelītu (1) vervēšanai.*

2. *Dedzīga uzticība jaunpieņemtai mācībai, jaunai pārliecībai.*

prozelīts, -a, v.; **prozelīte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Cilvēks, kas ir pieņēmis jaunu ticību.*

2. *Jauns un dedzīgs kādas mācības, kustības, virziena piekritējs.*

prozenhīma, -as, s.; bot. *Audi (augiem), kam šūnu garums ir vairākas reizes lielāks par platumu.*

prozisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **proziski. 1.** *Saistīts ar prozu (1), tai raksturīgs; prozaisks (1).* Proziska valoda.

2. *Ikdienišķs, parasts; prozaisks (2).* P. cilvēks.

proziskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p r o z i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; prozaiskums (1).*

2. *Vispārināta īpašība → p r o z i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; prozaiskums (2).*

prozisms, -a, v.; val. *Dzejā izmantots vārds vai izteiciens, kas parasti ir raksturīgs ikdienišķai, lietišķai valodai; prozaisms (1).* □ Liriski dzejnieki savā leksikā parasti vairās no tā sauktajiem prozismiem — no vienkāršās, pavulgārās sarunu valodas vārdiem. Valeinis 1, 166.

prozists, -a, v.; **proziste,** -es, dsk. ģen. -stu, s.; pareti. *Prozaiķis.* □ Pēc vispārēja atzinuma, tieši ap piecdesmit gadiem prozists ir savu radošo spēku kalngalā. Zv 73, 3, 14.

prozīt, arī **prozīt,** izsauk. *Lieto, lai uzaicinātu iedzert alkoholisku dzērienu un vienlaikus izteiktu laba vēlējumu.* □ «Prozit! Tikai dzersim tā, lai neviens neredz ...» Vaidars 1, 17. «Prozīt!» Spricis pieskandina. Skujiņš 4, 20.

prožektors, -a, v. *Apgaismošanas ierīce, kas raida gaismas kūli noteiktā virzienā (parasti samērā tāla objekta apgaismošanai); starmetis.* Apgaismojums ar prožektoru. Teātra p. □ No aizmugures tumšo debess jumolu nepārtraukti graizīja spēcīgs aviācijas prožektors .. Grīva 8, 69. Prožektors uzliesmo, un garš staru kūlis sāk metodiski pārmeklēt jūru .. Zv 63, 24, 6.

prudonisms, -a, v.; parasti vsk. *Franču sīkburžuāziskā sociālisma un anarhisma teorētiķa P. Ž. Prudona mācība.*

prudonistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **prudonistiski.** *Saistīts ar prudonismu, tam raksturīgs.*

prudonists, -a, v.; **prudoniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Prudonisma piekritējs.*

prusaks, -a, v. **1.** dsk.; zool. *Kukaiņu kārta, kuras pārstāvjiem ir raksturīgs stipri saplacināts ķermenis, grauzējtipa mutes orgāni, divi spārnu pāri, no kuriem priekšējais pārveidojies par segspārniem.*

2. *Šīs kārtas kukainis.* Meža p. Ziemeļu p. □ Mērenā klimata joslā cilvēku mītnēs sastopami melnie un virtuves prusaki, kas iesaukti arī par tarakāniem. Zin T 82, 4, 25. Prusaki ir nakts dzīvnieki. Dienas laikā viņi noslēpušies spraugās .. Zv 57, 22, 30. Lūk! no aizkrāsnes izmetas cits pakaļ citam brūni prusaki. Plūdonis 3, 37.

prūsis, -ša, v. *Melnais vai virtuves prusaks.* □ Kāds prūsis patlaban nostājies uz ielāpa un par kaut ko brīnās, cilādams drīz vienu, drīz otru ragu uz augšu. Birznieks-Upītis 6, 128.

prūši, -u, v.; **prūsis,** -ša, v.; **prūsiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. **1.** *Prūsijas hercogistes vai Prūsijas karalistes pamatiedzīvotāji.* □ Jau kopš teitoņu ordeņa laikiem tā [Kēnigsberga] bija prūšu militārisma citadele .. Zv 72, 21, 17. // pārn. *Vācieši.* □ Viņš bija pietiekami izglītots, lai zinātu, kā vectēviem klājies prūšu baronu laikos. Spāre 5, 373.

2. *Senprūši.*

psalms, -a, v. *Reliģiska dziesma Vecajā derībā.* □ ..baznīcas rituālu vietā [sektā] stājusies psalmu dziedāšana pēc tautas dziesmu melodijām .. Rīgas B 80, 11, 5.

pseido-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir neīsts, šķietams; norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar ko neīstu, šķietamu.* Pseidoaplieva. Pseidobāze. Pseidoemulsija. Pseidogotika. Pleidoklasika. Pseidosfēra. Pseidoskābe. Pseidotuberkuloze. Pseidovektors. Pseidozinātne.

2. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība ir saistīta ar ko neīstu, šķietamu.* Pseidoeliptisks. Pseidogotisks. Pseidomūsdienīgs. Pseidopotenciāls. Pseidotautisks. Pseidovēsturisks. Pseidozinātnisks.

pseidoartroze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; med. *Neīstā locītava — anormāls kaula kustīgums, kas radies lūzuma nepilnīga saauguma dēļ.*

pseidogotika, -as, s.; parasti vsk. *Mākslas, galvenokārt arhitektūras, virziens (18. un 19. gadsimtā), kurā izmantoja gotikas paraugus.*

pseidogotisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pseidogotiski.** *Saistīts ar pseidogotiku, tai raksturīgs.*

pseidoklasisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pseidoklasiski.** *Tāds, kurā ir izmantoti klasikas paraugi.* □ ..16. un 18. gadsimta poēmas — sengrieķu poēmu — epopeju atdarinājumus

sauc par pseidoklasiskajām poēmām. Valeinis 1, 63.

pseidomāksla, -as, s.; parasti vsk. *Vāju, dilletantisku dekoratīvu izstrādājumu, muzikālu vai literāru sacerējumu kopums.* □ Bieži pseidomāksla ienāk dzīvoklī dažādu dāvanu un piemiņas lietiņu veidā .. PL Siev 76, 11, 11.

pseidonīms, -a, v. *Izdomāts vārds vai uzvārds, ko pieņem īstā vārda vai uzvārda vietā.* □ Vairāk nekā 900 personvārdus Ļeņins piemin ar literāriem pseidonīmiem, partijas segvārdiem. Cīņa 83, 91, 2. Jānis Krūmiņš kā revolucionārās kustības dalībnieks un publicists pazīstams ar vairākiem pseidonīmiem — Asnis, Pīlādzis, Pilāts, Zvejnieks. Jaun Gr 67, 8, 2. Man [žurnālistam] nez kāpēc patika vismaz reizi nedēļā izdomāt sev jaunu pseidonīmu. Bērce 6, 32.

pseidopodija, -as, s.; zool. *Citoplazmas izaugums — kustības un barības uzņemšanas organoīds (vienšūnas, arī dažu daudzšūnu organismu šūnām); māņkājiņa.*

pseidotautisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pseidotautiski. 1.** *Tāds, kas izmanto tautas mākslas motīvus, tēlus, izteiksmes līdzekļus un kas orientējas uz romantizētu tautas pagātni, neievērojot sabiedrības aktuālās problēmas (parasti par mākslas virzienu, mākslas darbu).* □ ..latviešu literatūrā pagājušā gadsimta 90. gados izvērsās asas cīņas starp divām literatūrām: progresīvo, patiesi tautisko un reakcionāro, pseidotautisko. Valeinis 1, 25. 19. gadsimta 80. gadi ir pseidotautiskā romantisma laikmets literatūrā .. Vēstis 78, 1, 123.

2. *Tāds, kas neatbilst patiesam, demokrātiskam tautiskumam.*

pseidotautiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → pseidotautisks (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

2. *Vispārināta īpašība → pseidotautisks (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..padomju literatūras tautiskums pretstatā buržuāziskajam pseidotautiskumam tiek atbrīvots no nacionālisma un pacelts līdz internacionālisma principam. Valeinis 1, 26.

pseidovēsturisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pseidovēsturiski.** *Tāds, kas stilā vai saturā pavirši atdarina ko vēsturisku; šķietami vēsturisks.* □ ..tolaik [60. gados] bija kļuvuši ārkārtīgi populāri dažādi keramikas kuloni un piespraudes — pseidovēsturisku stilu gaumē. Nodieva 1, 29. Sevišķi plašs ir to autoru skaits, kas trinuši spalvas ap Alūksnes romantisko pagājību, sacerēdami virkni pseidovēsturisku stāstu un romāniņu .. Vīksna 1, 89.

pseidovēsturiskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → pseidovēsturisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

pseidozinātne, -es, dsk. ģen., -ņu, s. *Jēdzienu, priekšstatu, uzskatu u. tml. kopums, kam nav zinātniska pamata.* □ Zinātnē nav nekā bīstamāka par aklu kaislību. Tā ir vistaisnākais ceļš uz .. zinātnisku fanātismu, uz pseidozinātni. Zin T 65, 8, 12.

pseidozinātnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pseidozinātniski.** *Šķietami zinātnisks, bez zinātniska pamata.* □ Tagad buržuāzijas ideoloģiskās cīņas galvenais uzdevums ir aktīvi apkarot marksismu un marksistisko filozofiju, izstrādājot pret to speciālu pseidozinātnisku argumentāciju. A Putniņš 1, 7.

pseidozinātniskums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → pseidozinātnisks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..autori sarunai ar lasītāju atraduši apbrīnojami pareizu intonāciju: tajā nav .. jūsmīgās patētikas, nedz arī objektīvistiski bezkaislīga pseidozinātniskuma. Cīņa 70, 239, 2.

psihastēnija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Nervu sistēmas darbības traucējumi, kas izpaužas gan psihopātijas, gan neirozes formā.* □ Psihastēnijas slimnieki parasti nododas tukšai prātošanai. Psihastēnijai raksturīgas arī .. uzbāzīgas domas, uzbāzīgas bailes .. Ves 62, 3, 11.

psihastēniķis, -ķa, v.; **psihastēniķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Cilvēks, kas slimo ar psihastēniju.*

psihastēnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihastēniski;** med. *Saistīts ar psihastēniju, tai raksturīgs.* P. psihopāts. Psihastēniskas rakstura īpašības. □ Psihastēniski cilvēki ir pasīvi, slimīgi aizdomīgi, nenosvērti, nepaļaujas uz sevi. Ves 78, 12, 14.

psihe, -es, s.; parasti vsk. *Augsti organizētas matērijas īpašība, specifiska objektīvās realitātes atspoguļošanas forma.* Psihes attīstība. Augstāko dzīvnieku p. Psihes modelēšana. □ Psihe attīstījās nevis kā neatkarīga un patstāvīga parādība, bet kā nervu sistēmas īpašība, funkcija atspoguļot ārējās vides ietekmi uz organismu. Ves 68, 12, 3. ..[režisors] gandrīz ar katru savu iestudējumu centies urbties tēlojamo cilvēku psihē, centies dziļi viņus saprast. Zv 79, 4, 10. Pēdējos gados mūsu dramaturgi cenšas parādīt individuālo un sociālo faktoru sarežģīto mijiedarbi cilvēka psihē. Kritikas g 75, 172.

psihiatrija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas pētī psihiskas slimības, to cēloņus, attīstību, ārstēšanu un profilaksi, kā arī risina jautājumus par palīdzības organizēšanu psihiski slimajiem.* Vispārīgā p. Speciālā p. Bērnu p. Tiesu p. □ ..klīniskā psihiatrija pētī garīgās slimības ar nolūku tās novērst un ārstēt .. Ves 64, 2, 31.

psihiatrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihiatriski.** *Saistīts ar psihiatriju, tai raksturīgs.* □ Galvenā psihiatriskās slimnīcas nodaļas īpatnība ir tā, ka tajā tiek realizēta ne tikai slimnieku ārstēšana, bet arī uzraudzīšana. I Eglītis 1, 288.

psihiatrs, -a, v.; **psihiatre,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Psihiatrijas speciālists.* □ Psihiatram vairāk nekā jebkuram citam mediķim ārpus zināšanām savā nozarē nepieciešama liela iekšēja kultūra .. Ves 68, 2, 13. Psihiatra darbs māca novērošanas spējas, pieradina pie savaldības .. I Eglītis 1, 293.

psihisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihiski.** *Saistīts ar psihi, tai raksturīgs.* Psihiski procesi. Psihiska norise. P. stāvoklis. Psihiskā saderība. Psihiskā darbība — *galvas smadzeņu nervu šūnu aktivitāte, kas izpaužas uztverē, atmiņā, priekšstatos, motīvos, emocijās, domāšanā, iz-*

tēlē, runā, rīcībā, izturēšanās veidā. Psihiskās attīstības aizture — *psihiskās attīstības palēninājums; retardācija (2).* □ Psihisko slimību laikā izmainās smadzeņu spēja pareizi atspoguļot apkārtējo pasauli .. I Eglītis 1, 5. ..nopietnu psihisku traumu pusaudzis piedzīvo, ja viņam gadās savā ideālā vilties, to ieraudzīt nepievilcīgā situācijā .. Sk Ģ 78, 12, 38. Feodālisma sabiedriski ekonomiskajā formācijā latviešu etniskās kopības forma ir tautība, kam raksturīga kopēja teritorija, valoda, kultūra un psihiskā struktūra. Latv etn 14. Visas mūsu darbības — gan psihiskās, gan fiziskās — pārvalda galvas smadzenes, sevišķi to garoza. Ves 62, 2, 18.

psihoanalītiķis, -ķa, v.; **psihoanalītiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Psihoanalīzes (1) piekritējs.*

psihoanalītisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihoanalītiski. 1.** *Saistīts ar psihoanalīzi (1), tai raksturīgs.*

2. *Saistīts ar psihoanalīzi (2), tai raksturīgs.*

psihoanalīze, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** parasti vsk. *Buržuāziskās psiholoģijas un psihoterapijas virziens, kura pamatlicējs bija Z. Freids.* □ Freidisma (psihoanalīzes) pārstāvji .. uzskata, ka psihiskās slimības izskaidrojamas ar zemapziņas dziņu patoloģiju .. I Eglītis 1, 17.

2. *Psihisko procesu, stāvokļu analīze.* □ Ikvienam teātra cilvēkam katru dienu būtu jānodarbojas ar psihoanalīzi, jākontrolē sava rīcība .. Pad J 80, 59, 4. Uz skatuves redzējām pārliecinošu mūsu laikmeta jaunatnes ainu. Bija veikta smalka psihoanalīze, atklātas jauniešu izjūtu izcelsmes biogrāfijas .. Zv 79, 24, 11.

psihodiagnostika, -as, s.; parasti vsk. *Metožu kopums cilvēka individuālo psihisko īpašību noteikšanai.*

psihodiagnostisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihodiagnostiski.** *Saistīts ar psihodiagnostiku, tai raksturīgs.*

psihofarmakoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Farmakoloģijas nozare, kas pētī ārstniecisko vielu ietekmi uz psihes funkcijām.*

psihofarmakoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihofarmakoloģiski. 1.** *Saistīts ar psihofarmakoloģiju, tai raksturīgs.*

2. *Saistīts ar ārstniecisko vielu ietekmi uz psihi, šai ietekmei raksturīgs.* P. līdzeklis.

psihofizika, -as, s.; parasti vsk. *Psiholoģijas nozare, kas pētī kairinājumu un sajūtu sakarus.*

psihofizioloģija, -as, s.; parasti vsk. *Psiholoģijas nozare, kas pētī sakarus starp psihiskiem un fizioloģiskiem procesiem.*

psihofizioloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihofizioloģiski. 1.** *Saistīts ar psihofizioloģiju, tai raksturīgs.* P. pētījums. □ Pagaidām vēl visai kautrīgi un negribīgi lielākajās autosaimniecībās notiek transporta līdzekļu vadītāju psihofizioloģiskās pārbaudes, iekams tie sēžas pie stūres. Pad J 70, 122, 4.

2. *Saistīts ar sakaru starp psihiskiem un fizioloģiskiem procesiem, tam raksturīgs.* □ Labs noskaņojums darba laikā ir ievērojama psihofizioloģiska rezerve darba ražīguma celšanā. Rīgas B 68, 140, 3.

psihofizisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihofiziski. 1.** *Saistīts ar psihofiziku, tai raksturīgs.*

2. *Saistīts ar sakaru starp kairinājumiem un sajūtām, tam raksturīgs.* Cilvēka psihofiziskā uzbūve. □ Psihofiziskais treniņš aiztur organismam nevēlamos impulsus, tāpēc galvas smadzenes pieņem tikai tos signālus, kas stimulē organismu .. Ves 78, 12, 23. ..ar pareizām psihofiziskajām darbībām viņa [aktrise] vienkārši un tieši iekļauj sevi izrādes norisēs .. Lit M 80, 14, 9.

psihogēnija, -as, s.; med. *Patoloģiskas, bet atgriezeniskas pārmaiņas psihē.*

psihogēns, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihogēni.** *Tāds, ko nosaka, izraisa psihes procesi.* Psihogēni faktori. Psihogēna reakcija.

psihoģenētisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihoģenētiski.** *Saistīts ar psihoģenēzi, tai raksturīgs.*

psihoģenēze, -es, s.; parasti vsk. *Psihes izcelšanās, rašanās.*

psihohigiēna, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Higiēnas nozare, kas izstrādā pasākumus psihisko slimību novēršanai.* □ Psihohigiēna ir higiēnas nozare, kas izstrādā pasākumus cilvēka psihiskās veselības saglabāšanai un nostiprināšanai. I Eglītis 1, 281.

2. *Pasākumu kopums psihisko slimību novēršanai.* □ Pareizs notikumu vērtējums, prasme valdīt pār savām emocijām un bieži vien tās arī apspiest, savaldība un labestība — tādas ir sadzīves psihohigiēnas pamatprasības. Ves 83, 9, 19.

psihohigiēnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihohigiēniski. 1.** *Saistīts ar psihohigiēnu (1), tai raksturīgs.*

2. *Saistīts ar psihohigiēnu (2), tai raksturīgs.*

psiholingvistika, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes nozare, kas pētī valodu tās konkrētajās realizācijās, izteikumos, attiecībās starp runātāju un klausītāju dažādās situācijās.*

psiholingvistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psiholingvistiski.** *Saistīts ar psiholingvistiku, tai raksturīgs.*

psihologs, -a, v.; **psiholoģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. **1.** *Psiholoģijas speciālists.* Psihologu pētījumi. Psihologu biedrība. □ Daudz, daudz visādu jautājumu jārisina rūpnīcu psihologiem. ..Viens no tiem — izstrādāt rekomendācijas jaunu darba kolektīvu izveidošanai, radīt kolektīvu vadītāju rezervi .. Zv 83, 5, 8.

2. *Cilvēks, kas labi pazīst, prot pareizi uztvert un novērtēt citus cilvēkus, to raksturu un pārdzīvojumus.* □ Esmu slikts psihologs, taču man šķiet — Indulis gaida, ka beigu beigās tomēr aicināšu viņu palikt. Ezera 11, 44. ..pārdevējai jāciena pircējs, jābūt labai psiholoģei, vienmēr jājūt, kurā brīdī, ko un kā runāt ar vienu vai otru pircēju. Lauku Dzīve 79, 1, 17.

psiholoģija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Zinātnes nozare, kas pētī cilvēka un dzīvnieku psihi kā aktīvu īstenības atspoguļošanas procesu sajūtu, uztveres, jēdzienu, jūtu un citu parādību formā.* Vispārīgā p. Eksperimentālā p. Cil-

vēka p. Dzīvnieku p. Attīstības p. Pedagoģiskā p. Sociālā p. Etniskā p. Personības p. Medicīnas p. Juridiskā p. Darba p. Militārā p. Jaunrades p. Sporta p. Kosmiskā p. Vecumposmu p. □ Vecumnieku vidusskolas audzēkņi pēc psiholoģijas kursa apgūšanas .. stāstīja, ka psiholoģija palīdzējusi labāk izprast cilvēku .. Sk Av 72, 15, 2.

2. *Psihe.* □ Ekvilibrists labi zināja publikas psiholoģiju, tāpēc viņš finālam izstrādāja triku, kas .. pievilka uzmanību kā magnēts .. Bels 5, 17. // *Mākslā — tēla psihisko īpašību kopums.* Dramaturģiska tēla p.

psiholoģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psiholoģiski. 1.** *Saistīts ar psiholoģiju (1), tai raksturīgs.* Psiholoģiskā analīze. Psiholoģiskā izglītība.

2. *Saistīts ar psiholoģiju (2), tai raksturīgs; psihisks.* Psiholoģiskais karš — *imperiālistisko valstu pasākumu sistēma, kas vērsta pret citām valstīm ar mērķi iedragāt to iedzīvotāju morāli politisko un psihisko noskaņojumu.* □ Viņš [komponists] centies atsegt radītā tēla iekšējo, psiholoģisko būtību .. Māksla 62, 1, 22. Trūkumi psiholoģiskajā motivācijā parasti grauj visa literārā darba veidojumu .. Valeinis 1, 105. .. kolhozā ir labs psiholoģiskais klimats, cilvēki cits citu pazīst, cits citam palīdz. Zv 74, 7, 8.

3. *Tāds, kas atspoguļo cilvēka psihi (par mākslas darbu).* Psiholoģiskais romāns. □ Padomju dramaturģijā izšķir divus drāmas žanrus: varoņdrāmu un psiholoģisko drāmu. Valeinis 1, 77.

psiholoģisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Parādība (mākslā), kad tēlojumu balsta uz tēlu psihes analīzi un ievēro psihes īpatnības.* □ Psiholoģisms literatūrā jeb mākslinieciskais psiholoģisms — šī parādība ir tikpat veca, cik pati vārda māksla. Bez mākslinieciskā psiholoģisma, bez varoņa iekšējās pasaules atklāsmes nav iedomājams pilnasinīgs cilvēka tēls literatūrā. Kar 83, 7, 191. Visiem .. [rakstnieka] darbiem raksturīgs dziļš psiholoģisms. Neatkarīgi no stāstu darbības vides un laika centrālā vieta tajos vienmēr ierādīta cilvēkam .. Jaun Gr 67, 7, 20.

2. *Teorētiska pieeja, kas pārspīlē psiholoģijas lomu, cenšas pārmērīgi izcelt aplūkojamajā objektā psihisko parādību nozīmi.*

psiholoģistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psiholoģistiski.** *Saistīts ar psiholoģismu (2), tam raksturīgs.* P. uzskats.

psiholoģizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Izcelt, parasti pārmērīgi (kā) psihes analīzi, tās īpatnību nozīmi.* P. romāna tēlus.

psihometrija, -as, s.; parasti vsk. *Eksperimentālās psiholoģijas nozare, kas pētī psihisko procesu un parādību, to savstarpējo attiecību kvantitatīvās īpašības (piemēram, to intensitāti, ilgumu, rašanās ātrumu).*

psihometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihometriski.** *Saistīts ar psihometriju, tai raksturīgs.*

psihomotorika, -as, s.; parasti vsk. *Kustību kopums, kuras izraisa psihiskie procesi.*

psihomotorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihomotoriski,** arī **psihomotors,** -ais; s. -a, -ā; apst. **psihomotori.** *Saistīts ar psihomotoriku, tai raksturīgs.* Psihomotori kustību traucējumi.

psihopātija, -as, s.; med. *Psihopatoloģisks stāvoklis, kam ir raksturīga krasa personības disharmonija, kura traucē kontaktus ar citiem cilvēkiem.* □ .. psihopātiju gadījumos raksturīga ir personības īpašību deformācija .. Pārsvarā cieš cilvēka raksturs, griba, emocionālā dzīve .. I Eglītis 1, 223.

psihopātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihopātiski;** med. *Saistīts ar psihopātiju, tai raksturīgs.*

psihopatologs, -a, v.; **psihopatoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Psihopatoloģijas speciālists.*

psihopatoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Psihiatrijas nozare, kas pētī psihisko slimību simptomus.*

psihopatoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihopatoloģiski. 1.** *Saistīts ar psihopatoloģiju, tai raksturīgs.*

2. *Saistīts ar psihiskām slimībām, tām raksturīgs.*

psihopāts, -a, v.; **psihopāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kam ir krasa personības disharmonija, kura traucē kontaktus ar citiem cilvēkiem.* □ Psihopāti nav plānprātīgi, bet reizēm — tieši otrādi — ir apveltīti ar augstu intelektu un izcilām spriešanas spējām. I Eglītis 1, 223. Psihopātam var piemist pārlieka neticība saviem spēkiem .. vai arī — pārlieku liela godkāre .. Pad J 79, 130, 4.

psihoprofilakse, -es, s.; parasti vsk. *Psihisko slimību profilakse un negatīvu psihisko iedarbību pārvarēšana.* □ Psihoprofilakses, tāpat kā psihohigiēnas pasākumu realizēšanā piedalās visi iedzīvotāji, bet pirmām kārtām ārsti, pedagogi, audzinātāji. I Eglītis 1, 283. Starp slimībām, kuras pašreiz visvairāk izplatītas, ir sirds un asinsvadu sistēmas slimības. Vislielāko efektu šo kaišu profilaksē dod psihoprofilakse. Mērķtiecīgi jāstrādā pašam ar sevi. Rīgas B 83, 232, 3.

psihoprofilaktisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihoprofilaktiski.** *Saistīts ar psihoprofilaksi, tai raksturīgs.* Psihoprofilaktiskā grūtnieču sagatavošana dzemdībām.

psihostimulators, -a, v.; med. *Viela, kas palielina psihiskās darbības intensitāti, mazina nogurumu.*

psihotehnika, -as, s.; parasti vsk. *Psihiska un fiziska treniņa sistēma, kas pakļauj psihisko darbību apzinātai kontrolei un pašregulācijai; kādas darbības veikšanai nepieciešamo psihisko īpašību pilnveidošana.* Aktiera p. □ Jārada tāda psihotehnika, kas pamatotos uz mūsdienu psiholoģijas, fizioloģijas un tehnikas sasniegumiem. Cīņa 66, 156, 2.

psihotehnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihotehniski.** *Saistīts ar psihotehniku, tai raksturīgs.* Psihotehniski vingrinājumi.

psihoterapeitisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihoterapeitiski;** med. *Saistīts ar psihoterapiju, tai raksturīgs.*

psihoterapeits, -a, v.; **psihoterapeite,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Psihoterapijas speciālists.* □ Ārstēties pie psihoterapeita sūta slimniekus, ko

moka bezmiegs, psihiskās slimības .. Rīgas B 79, 271, 5.

psihoterapija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Ārstēšana ar sistemātisku psihisku iedarbību.* □ .. psihoterapiju var saukt par universālu ārstniecības metodi .. Rīgas B 78, 273, 3. Psihoterapija ir kompleksa dziednieciska iedarbība ar psihiskiem līdzekļiem uz slimnieka psihi un ar tās starpniecību uz visu organismu .. Ves 77, 3, 14.

psihotrauma, -as, s. *Psihiska trauma.* □ .. hroniskas psihotraumas rezultātā cilvēks .. iegūst kuņģa čūlu, stenokardiju, paaugstinātu asinsspiedienu .. Ves 78, 9, 11.

psihotropisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihotropiski;** med. *Tāds, kas ietekmē psihes funkcijas (par vielām); psihotrops.*

psihotrops, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihotropi;** med. *Tāds, kas ietekmē psihes funkcijas (par vielām).* □ Vielas, kas ietekmē cilvēka psihiskās norises, sauc par psihotropām vielām. Zin T 63, 3, 14. .. psihotropie līdzekļi ne tikai uzlaboja ārstnieciskās iespējas, bet arī ievērojami ļāva izmainīt psihiatrisko slimnīcu struktūru. I Eglītis 1, 8.

psihoze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; med. *Psihiska slimība, kuras rezultātā mainās cilvēka uztvere, apziņa, garastāvoklis, uzvedība.* Afektīvās psihozes. Maniakāli depresīvā p. Funkcionālās psihozes. □ Par simptomātiskām psihozēm apzīmē psihozes, kas rodas dažādu somatisku slimību, arī infekcijas slimību un intoksikāciju gadījumos .. I Eglītis 1, 141. Psihozes var sākties dažādi, bieži akūta delīrija veidā, kad pēkšņi alkoholiķis ļoti uzbudinās, rodas dzirdes un redzes halucinācijas. Rīgas B 70, 87, 6.

○ Masu psihoze — *daudzu cilvēku vienveidīga izturēšanās, darbība, kas radusies kādas ietekmes rezultātā un kam pakļaujas indivīdi.* □ Socioloģiskos pētījumos noskaidrots, ka 30% preču cilvēks nopērk citu ietekmē, vai nu pārdevēja pierunāts, vai .. masu psihozes ietekmē. Lauku Dzīve 79, 1, 16.

psihrometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **psihrometriski.** *Saistīts ar gaisa mitruma mērīšanu, izmantojot psihrometru, tai raksturīgs.* □ Psihrometriskā metode ir visplašāk izplatītā mitruma noteikšanas metode .. Fiz r 133.

psihrometrs, -a, v. *Aparāts gaisa mitruma mērīšanai pēc divu termometru — sausa un saslapināta — rādījumiem.*

psilofīti, -u, vsk. psilofīts, -a, v. *Ļoti seni fosili augi ar dakšveidīgi zarotu stumbru, bez saknēm, reizumis arī bez lapām.* □ Par pirmajiem augiem, kuri iekaroja sauszemi un ar saviem stublājiem tiecās atmosfērā, tiek uzskatīti psilofīti. D kal 77, 113.

pterodaktils, -a, v. *Fosils lidojošs pterozauru grupas rāpulis ar labi attīstītiem spārniem, vāji attīstītu asti, zobiem žokļu priekšējā daļā vai ragvielas knābi.*

pterozauri, -u, vsk. pterozaurs, -a, v. *Fosilu lidojošu rāpuļu grupa ar lidplēvi starp pagarinātu piekto pirkstu, ķermeni un pakaļējām ekstremitātēm, gariem knābjveida žokļiem, kuros dažiem pārstāvjiem ir zobi; šīs grupas rāpuļi.*

puansons, -a, v. **1.** tehn. *Aukstās štancēšanas štanču kustīgā pamatdaļa. // Detaļa, elements (iekārtā, ierīcē u. tml.), ar ko tieši iedarbojas uz pārbaudāmā materiāla virsmu, nosakot tā cietību.*

2. poligr. *Cietā materiālā izgriezts reljefs, ar ko varā izveido matrici.*

3. *Ģeogrāfijas kartēs — pieņemts apzīmējums (aplis, kvadrāts u. tml.).*

puante, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Smaile, asums.*

2. *Pārsteiguma efekts; kulminācija (piemēram, darbībā, norisē).* □ .. [režisors] visas kustības, visu dejošanu lika nobeigt kādā dramatiskās attīstības puantē. Liepa 1, 43. J. Duburs veidoja Mefistofeli kā joviālu, ņirdzīgu ākstu ar smalkām komisma puantēm .. Gudriķe 1, 54. .. izrāde visvairāk mūs iepriecina ar dialogu, konversācijas smalkumu, puanšu veidojumu. Kar 80, 6, 133.

3. parasti dsk. *Speciāli apavi, kam ir ciets purngals un ko izmanto sieviešu klasiskajās dejās.*

puantēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Radīt (kā) pārsteiguma efektu, kulmināciju.*

puantilisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Viena no neoimpresionisma gleznošanas metodēm — tīro krāsu uzlikšana uz audekla punktu vai mazu piciņu veidā.*

2. mūz. *Modernās mūzikas kompozīcijas tehnika, kurai raksturīgas ar pauzēm nodalītas skaņas vai 2—3 skaņu motīvi dažādos reģistros.*

puazs, -a, v. *Dinamiskās viskozitātes mērvienība.*

pubertāte, -es, s.; parasti vsk. *Attīstības stadija, kad cilvēkam sāk funkcionēt dzimumdziedzeri, pamostas dzimumdziņa un rodas spēja radīt pēcnācējus; dzimumgatavība.* □ Par pubertāti sauc to periodu cilvēka attīstībā, kad bērns pārvēršas par jaunieti. Ves 66, 9, 5. Pubertāte ir posms, kas ilgst vairākus gadus. Bet sekundāro dzimumpazīmju attīstība ir tās sastāvdaļa. Ves 75, 4, 20.

publicējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p u b l i c ē t; publicētais teksts.* Autora pirmais p. Apspriest darbu pēc publicējuma. □ .. publicējumi laikrakstā pēc šīm sarunām radījuši plašu atbalsi. Zv 74, 5, 1.

publicēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Padarīt zināmu, pieejamu (parasti iespieddarba veidā) daudziem cilvēkiem.* □ .. Vilis Lācis trīsdesmitajos gados publicē lielu skaitu romānu. Kar 54, 5, 101. Hercogi [Kurzemes hercogistē] mēdza publicēt landtāga lēmumus .. īpašu patentu vai ediktu veidā. V Kalniņš 1, 141. .. par Jūrmalas izaugsmi publicēti vairāki ilustrēti prospekti .. Vēstis 79, 6, 9. // *Būt tādam, kurā ir ievietots (piemēram, raksts, daiļdarbs) — par preses izdevumiem.* □ Laikraksti publicēja minējumus par jaunā komponista turpmākajiem daiļrades ceļiem. Saulītis 13, 35.

publicēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Publicēt savu darbu.* □ Pirmā nozare, kurā Ostrogradskis publicējas, ir matemātiskā

fizika. Briedis 1, 74. Viņš ir fotožurnālists. Sācis publicēties pirms 20 gadiem. Zv 79, 9, 23.

publicistika, -as, s.; parasti vsk. *Literatūras nozare (parasti periodiskos izdevumos), kas ietver darbus par aktuāliem sabiedriski politiskiem jautājumiem; šīs literatūras nozares darbu kopums (piemēram, kāda autora jaunradē, tautas, laikmeta literatūrā).* □ Publicistikas uzdevums, no vienas puses, ir informēt sabiedrību, bet, no otras puses, izskaidrot, ieinteresēt, propagandēt. Vēstis 78, 1, 101. . . [komponists] ir daudz nodarbojies ar publicistiku — rakstījis recenzijas, kritikas, polemiskus rakstus . . Māksla 59, 4, 53. Jāņa Sudrabkalna pārdomās un tēlojumos, viņa publicistikā atmirdz visi mūsu republikas novadi . . Vējāns 5, 88.

publicistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **publicistiski.** *Saistīts ar publicistiku, tai raksturīgs.* □ Pēc nokrāsas apraksti var būt vairāk ar publicistisku, zinātnisku vai lirisku raksturu. Valeinis 1, 49. Tieši publicistiskās aktivitātes pašlaik šķiet par maz latviešu grafikai. Māksla 75, 1, 12. Mēs nedrīkstam aizmirst dokumentālās kinematogrāfijas galveno uzdevumu — publicistisku saturu iemiesot mākslinieciski augstvērtīgā formā. Kin 74, 119.

publicistiskums, -a, v. *Vispārināta īpašība → p u b l i c i s t i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kinofilmas p.

publicists, -a, v.; **publiciste,** -es, dsk. ģen. -stu; s. *Cilvēks, kurš nodarbojas ar publicistiku vai kura darbiem ir publicistisks raksturs.* □ Īsta sociālistiskā reālisma meistara daiļradē vienmēr radošā brālībā sadzīvo dzejnieks ar publicistu — žurnālistu . . Lit M 61, 18, 1. Bernards Šovs bija nesaudzīgs publicists, cīnītājs pret karu . . Dzene 1, 116.

publicitāte, -es, s.; parasti vsk.; reti. *Publiskums.* □ Modernais starptautiskais sports bez publicitātes nav iedomājams. Taču jādomā par to, lai publicitāte palīdzētu sporta attīstībai un nevis bremzētu to. Sports 82, 95, 3.

publika, -as, s. *Skatītāju, lasītāju, sarīkojuma apmeklētāju kopums.* Teātra pastāvīgā p. □ Uz koncertiem Čaikovska zālē nāk publika, kas pazīst un mīl baletu un zina, kāpēc nākuši. Zv 76, 5, 16. . . [aktrisei] jau uznākot uz skatuves, publika pieklusa, it kā baiļodamās zaudēt kādu no mākslinieces pārdzīvojuma niansēm. Klints 1, 62.

publikācija, -as, s. **1.** *Grāmata, brošūra, arī raksts, kas iespiests grāmatā vai periodiskā izdevumā.* □ Pamazām viņš [komponists] iesaistījās arī mūzikas recenzenta darbā . . ar nelielām publikācijām. Stankevičs 3, 64. . . labas publikācijas sagatavo ne tikai diplomēti žurnālisti, bet arī citu profesiju speciālisti . . Zv 79, 9, 3.

2. *Sacerējuma iespiešana; publicēšana.* □ Uzsākot padomju sadzīves tradīcijām veltīto mūzikālo un literāro materiālu regulāru publikāciju, redakcija atjauno kādreiz jau sākto sadarbību ar visiem ieinteresētajiem autoriem . . Lit M 64, 25, 5.

3. *Paziņojums ar preses, radio vai televīzijas starpniecību.*

publisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **publiski. 1.** *Tāds, kas ir pieejams daudziem vai visiem; tāds, kur var piedalīties daudzi vai visi; tāds, kas attiecas uz daudziem vai visiem.* P. sarīkojums. Publiska pārdošana. P. priekšlasījums. Publiskā runa — *runa samērā daudziem klausītājiem oficiālos, reglamentētos apstākļos (piemēram, oratora, aktiera runa).* Publiskais nams neakt. — *prostitūcijas uzņēmums.* □ Brīvo laiku Emīls [Dārziņš] labprāt pavadīja Pēterburgas publiskās bibliotēkas lasītavās. Stankevičs 3, 57. . . ēdnīcā Asara [bufetniece] spodrības lietā bija iecietīgāka, ieskatīja, ka publiskā vietā mājas kārtība nav iespējama . . Grants 7, 179. Starptautiskajās tiesībās izšķir, pirmkārt, starptautiskās publiskās tiesības . . ; otrkārt, starptautiskās privāttiesības, kas no starptautiskajām publiskajām tiesībām atšķiras kā pēc subjekta, tā arī pēc objekta, jo regulē civiltiesiska rakstura attiecības, kas rodas starptautiskā dzīvē . . Fogels, Grīnbergs 1, 5.

2. *Tāds, kas netiek slēpts no citiem cilvēkiem (piemēram, par darbību, norisi).* P. skandāls. □ «Vai tu zini, Ramba, kas draud par atbildīga darbinieka publisku apvainošanu?» Saulītis 13, 157.

publiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p u b l i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sarīkojuma p. Organizācijas darbības p. □ Tiešā pretrunā ar aktiera darba publiskumu bija gan Žaņa Katlapa ieradums visu pārdzīvot sevī, klusībā, gan viņa nerunīgums . . Katlape, Ceplītis 1, 19. Pretēji antīkās sadzīves atvērtībai pret pasauli . . viduslaikos publiskumu līdz ar plašajiem pilsētlaukumiem, atklātajiem teātriem . . nomaina privātīpašnieka noslēgtība . . Sk Ģ 84, 7, 21.

2. *Vispārināta īpašība → p u b l i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

pubulis, -ļa, v. *Mezgls, paresnājums.* □ Latgalē pubuļa tehnikā auž ne tikai dvieļus, bet arī segas . . PL Siev 82, 10, pielikumā. pārn. Satvīkušajā saujā paņemts kupls sniega pubulis saplok un izkūst. Caune 2, 20.

pubuļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pubuļaini.** *Tāds, kurā ir daudz mezglu, paresnājumu.* □ . . ziemā pat pubuļainā sienas sega nepaglāba gulētāju no vieglas mikluma elpas [istabā] . . Purs 4, 89. Aizkari ir . . austi pubuļainā audumā . . PL Siev 78, 10, pielikumā.

puc, izsauk. *Izsauciens, ar kuru rīda suni.*

pūce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Pūčveidīgo putnu kārtas putns ar līku, asu knābi, lielu galvu, mīkstu apspalvojumu, lielām uz priekšu vērstām acīm un spalvainām kājām.* Meža p. Purva p. Ausainā p. □ Naktī paretam dzirdamas arī plēsīgo putnu — pūču un apogu — balsis . . D kal 71, 61. Vienā [bērzā] mitinājās pūce, kas naktīs brēca tik nejēdzīgi, ka šermuļi gāja caur kauliem. Jansons 3, 311. ◇ Acis kā pūcei — a. *Saka par ļaunu, niknu skatienu.* b. *Saka par lielām acīm.* ◇ Dusmu pūce sar. — *saka par sievieti, kas bieži un ātri*

dusmojas. ◇ Kad pūcei aste ziedēs sar. — *nekad (nākotnē); pēc ļoti ilga laika.* // pārn.; sar. *Cilvēks, kas bieži ir īgns, dusmīgs.*

pucēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** trans.; novec. *Tīrīt, spodrināt.* □ Nākamā rītā, zirgus pucējot, Edgars nevarēja nociesties neprasījis .. Blaumanis 6, 237. Ģērbies viņš bija .. nevīžīgi. Bikses negludinātas, zābaki nepucēti .. Bels 6, 244.

2. intrans.; sar. *Ātri virzīties, pārvietoties.* □ Tēvocis atļāva vadīt mašīnu līdz pašai rajona pilsētas robežai. «No rītiem inspektori nemīl pa ceļiem mētāties, pucē droši!» viņš teica. Dripe 2, 89. // *Strauji sākt (parasti fizisku darbību).* □ «Tu vis, pie Stendera dzīvodams, neprasīji, cik viņam maksā izkapts, cik arkls. Saņēmi gatavu un pucēji vaļā.» Sakse 7, 160.

pucēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; novec. *Greznoties (ar rotām, skaistu tērpu).* □ .. visas jaunās meitas .. pucējās, pa dančiem skraidīja un ķēra puišus. Upīts 4, 328. «Tu domā, ka Dagnijai nevajag naudu? .. Cik tad viņai tā alga ir liela, bet pucēties grib ..» Lukjanskis 4, 211.

pūcīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pūcīgi;** niev. *Īgns, dusmīgs (par cilvēku).* □ Abiem, tiklab Kārkliņam, kā arī Liepam, bija pūcīgas sievas. Viņas arvien, kāpostus ravējot, dzirdēja lamājoties .. Poruks 3, 68. .. palēnām pūcīgās pamātes izmirst, un arī pelnrušķītes izmirst, un mēs topam citi .. Lukss 12, 189. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Iedama uz virtuvi, viņa nejauši iemeta skatienu blakus durvju stenderei pakārtajā spogulītī un ieraudzīja aizvainotu, pūcīgu seju. Sakse 7, 86. «Vispār ... jābrauc, un es braukšu!» viņš pūcīgi iecērtas. Talcis 4, 86.

pucināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; sar. *Rīdīt (suni).* □ .. čīkstēdamas vērās durvis, bij dzirdama nikna balss, kas pucināja suni. Upīts VIII, 363.

pūcīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem → p ū c e.* **2.** dsk.; zool. *Tauriņu kārtas dzimta, kurā ietilpst vidēji lieli, drukni kukaiņi, kam raksturīga galva ar matiņos ietvertām acīm un kas parasti lido naktīs.*

3. *Šīs dzimtas kukainis.* Graudu p. Kāpostu p. Ziemāju p. □ Stiebrzāļu pūcīte ir 12—15 mm garš tauriņš, kam izplestu spārnu platums ir 27—30 mm. Tērauds 1, 403. Drātstārpi un dārzeņu pūcītes kāpuri pamet tās vietas, kur aug pupas .. Lauku Dzīve 76, 1, 11. Priežu pūcīte uzbrūk priežu tīraudzēm, neaizskarot mistrotos meža nogabalus. Kronītis 1, 134.

pucolāns, -a, v. *Iezis, kas veidojies no irdeniem vulkānisko izvirdumu produktiem (piemēram, vulkāniskais tufs, pelni, pumeks).*

pučists, -a, v.; **pučiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Puča dalībnieks; arī sazvērnieks.* □ Pagājuši četrpadsmit mēneši, kopš Spānijas parlamentā izskanēja pučistu šāvieni, apliecinot reakcionāro strāvojumu vēlēšanos ar varu restaurēt valstī fašistisko diktatūru. Pad J 82, 76, 3.

pučs, -a, v. *Valsts apvērsums, ko rīko neliela avantūristisku sazvērnieku grupa; arī sazvērestība.* □ Nesenā puča izgāšanās neizraisīja spāņu reakcionāru apjukumu. Pad J 82, 76, 3.

pūčveidīgie, -o, vsk. pūčveidīgais, -ā, v.; zool. *Putnu kārta, pie kuras pieder dažāda lieluma plēsīgie naktsputni ar līku, asu knābi un nagiem, ļoti lielu galvu un lielām nekustīgām acīm, apspalvotām kājām (piemēram, pūces, ūpji, apogi); šīs kārtas putni.* □ Pūčveidīgie pārtiek galvenokārt no grauzējiem, retāk ķer citus mugurkaulniekus vai pat kukaiņus. Latv dzīvn 49.

pudele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Garens trauks ar tievāku augšdaļu (parasti šķidruma uzglabāšanai).* Stikla p. Papīra p. Graudēta p. Pudeles kakls. Pudeles vēders. Pudeļu appinums. Skalot pudeles. Pudeļu stikls. Pudeļu laka. Termosa pudele — *termospudele.* □ Arturs atkorķēja pudeli un nolika to uz galda. Pielēja glāzes. Vilks 5, 55. Plastmasas pudeles vai citi trauki ar vākiem vai aizbāžņiem pēc lietošanas jāizmazgā un jāglabā atvērti. Ves 75, 11, 30. .. biedri viņus pacienāja ar konjaku un karstvīnu, kas bija ieliets termosa pudelē .. Lācis 15, 420. ◇ Ciļāt pudeli sar. — *dzert alkoholisku dzērienu.* □ .. veiksmīgākie [pārdevēji], nobraukātās nakts nogurumu prom dzīdami, sēd uz tukšām kastēm un cilā ugunsūdens pudeli. Birze 8, 126. ◇ Pudeles brālis sar.; iron. — *dzērājs; cilvēks, ar ko parasti kopā dzer; pudelesbrālis.* // *Šāds trauks kopā ar tā saturu.* Nopirkt divas sulas pudeles. □ Viktoram sāka gribēties dzert. «Vai nevarēju paņemt līdzi ūdens pudeli,» viņš sev pārmeta. Talcis 9, 180. // *Šāda trauka saturs; daudzums, kas ietilpst šādā traukā.* Izdzert limonādes pudeli.

pudelesbrālis, -ļa, v.; sar.; iron. *Dzērājs; cilvēks, ar ko parasti kopā dzer.* □ Kad viņš [tēvs] nomira, ne māte, ne Ramona bērēs nepiedalījās. Daži pudelesbrāļi un kādi attāli radinieki viņu apglabāja uz kolhoza rēķina. Gulbis 3, 36. Un kur lai dusmas izgāž? Pret pudelesbrāli roku pacelt bail — tas sitīs pretī .. Rīgas B 71, 166, 6.

pūdelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; sar. *Neprasmīgi šaut tā, ka netrāpa mērķī (parasti par mednieki em).*

pūdelis, -ļa, v. *Neliels suns ar garu sprogainu spalvu; attiecīgā suņu šķirne.* □ Nemaz tik sen tas nebija, kad pilsētas nomalēs cilvēki vēl turēja trušus, vistas, pa gotiņai .. Bet tagad suņi: kolliji, pūdeļi, dogi .. Līvs 5, 7.

pudeļpiens, -a, v. *Piens, kas ir iepildīts pudelēs (pārdošanai).*

pudeļvāciņš, -a, v. *Pudeļu vāciņš.*

pūdercukurs, -a, v. *Ļoti smalki samalts cukurs.* □ Kas vēl tur [veikalā] bija? Pītās maizītes, bagātīgi ar pūdercukuru nokaisītas, un magoņmaizītes .. Zigmonte 8, 74. Oficiante atnesa .. plānās šķēlītēs sagrieztu citronu, pārkaisītu ar baltu pūdercukura kārtiņu. Grīva 9, 163. Krējumu puto, pievienojot pūdercukura un kakao maisījumu, vaniļu. Kļaviņa 1, 266.

pūderēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Klāt ar pūderi (ķermeņa daļas, parasti seju) kosmētiskos, higiēniskos nolūkos.* P. seju. P. matus.

□ Kanāla malā viņa apsēdās uz sola un .. sāka pūderēt degunu. A Grigulis 13, 439. Caur .. marli pūderē bērnu. Pūderim jābūt ļoti smalkam un maigam, lai nekairinātu ādu. Mājtur 12. Pūderētais āksts Bakbaits ar sieviškīgo skaistumpunktiņu uz vaiga .. Dzene 1, 24.

pūderēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Pūderēt sava ķermeņa daļas (parasti seju).* P. pie spoguļa. □ Rūpīgi sukāja matus, uzvilka jauno kleitu, pūderējās un krāsoja lūpas. Sakse 6, 105. «.. šķiet, būšu aizmirsusi, kā jāpūderējas . .» Kroma 3, 42.

pūderis, -ra, v. *Īpašs, ļoti smalks, mīksts, parasti aromatizēts, ietonēts pulveris, ko lieto kosmētiskos, higiēniskos nolūkos.* Baltais p. Krēmkrāsas p. Blīvais (arī kompaktais) p. Bērnu p. Lietot iedeguma krāsas pūderi. Pūdera slotiņa — *pūderslotiņa.* □ .. Laine un citas meitenes jau zināja, ka skaistumu pavairo arī pūderis, lūpu zīmulis un henna .. Zālīte 5, 35. Pūderis nav tikai dekoratīvās kosmētikas līdzeklis. Tas uzsūc ādas izdalījumus, pasargā no atmosfēras ietekmes — saules, vēja, putekļiem, pasargā no kairinājuma. Ves 77, 4, 28. Svarīgi izvēlēties piemērotu pūdera toni. Tumšs pūderis jūs padarīs vecāku. Lai noslēptu asinsvadiņus un ādas pigmentāciju, pieskaņojiet pūderi ādas krāsai. PL Siev 77, 3, 27. Uz stikla plāksnes gulēja strausa spalvas pūdera slotiņa, matadatas, ķemmes, lūpu krāsas sārtenais stienītis. Bels 4, 19.

pūderkārbiņa, -as, s. *Pūdernīca.* □ Ātrumā es nogāžu no galda pūderkārbiņu — balts, smaržīgs mākonis izvirpuļo pa grīdu. Brodele 17, 164.

pūderkrēms, -a, v. *Krēms ar pūdera piejaukumu.* □ .. pūderkrēms aizsargā sejas ādu no vēja, aukstuma, sniega .. PL Siev 78, 8, pielikumā.

pūdermilti, -u, v.; tikai dsk. *Ļoti smalka maluma milti.*

pūdernīca, -as, s. *Neliela kārba, neliels trauks pūdera glabāšanai.* Sudraba p. □ Zenta [ballē] .. katru pusstundu, skatīdamās savas pūdernīcas spogulī, par jaunu uzkrāsoja lūpas un nopūderēja degunu .. Zālīte 5, 52. Sonela nomierinās, sameklē pūdernīcu un pie spoguļa ilgi svaidzina seju un apsārtušos plakstus. M Zariņš 5, 65. Sieviete sakustējās un pamodās. Tajā pašā mirklī tā jau bija aizgriezusies no Viļa sānis, rokās atradās pūdernīca, un smalks, smaržojošs kabatas lakatiņš kustējās ātri un lietpratīgi. A Grigulis 13, 190.

pūderslotiņa, -as, s. *Ļoti mīkstu, smalku, kopā sastiprinātu pavedienu, pūku pušķītis pūdera klāšanai uz ādas.* Strausa spalvu p. □ pārn. Mēs daudz ko izlasām lasītāju vēstulēs. Viena cērt ar cirvi, otra glāsta ar pūderslotiņu. Sports 80, 157, 3.

pūdertrauks, -a, v. *Pūdernīca.* □ Jaunava .. atvēra rokas somiņu, izņēma no tās sidraba pūdertrauku ar lielu sarkanu putnu uz vāka un straujiem vilcieniem sāka pūderēt savu labi veidoto degunu. A Grigulis 10, 110.

pūdēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) pūst.* □ «.. laiks tagad tāds nolādami sutīgs, visu sienu pūdē kopā ..» Upīts 4, 214. «Jumtā ir saplīsušas divas šīfera plāksnes, tur atkusnī sūksies iekšā ūdens un pūdēs jumtu.» Birze 5, 77.

pūdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; refl. *Pūdēt.* □ Ko kokiem lapas dara? Zemi vien pūdināja .. LD 3360[2].

pudiņš, -a, v. *Veidnē cepts, ar aizdaru bagāts ēdiens, kura sastāvā parasti ir saputotas olas un kuru parasti pārlej ar mērci.* Biezpiena p. Rīsu p. Baltmaizes p. ar rozīnēm. Makaronu p. Sakņu p. Gaļas p. Zivju p. □ Kēksu vai pudiņu no veidnes vieglāk izgāzt, ja ar nazi cepumu atbīda no veidnes malām .. Kļaviņa 1, 409. .. Maltīšu nebūs ar pudiņiem saldiem .. Sudrabkalns 1, 86.

pudlingkrāsns, -krāsns, dsk. ģen. -krāšņu, s.; tehn. *Krāsns metāla pudlingošanai.*

pudlingot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; tehn. *Īpašā metalurģiskā procesā pārstrādāt (čugunu) mīkstā mazoglekļa dzelzī.*

pudlingtērauds, -a, v.; tehn. *Tērauds, kas ir iegūts pudlingošanas procesā.*

pudrete, -es, dsk. ģen. -šu, s.; lauks. *Organisks mēslojums no izkaltētām, pulverī pārstrādātām fekālijām.*

puds, -a, v. *Masas, svara mērvienība — aptuveni 16,4 kilogrami (vecajā krievu mērvienības sistēmā).* □ .. vectēvs pasniedza naudu. Sargs aizgāja uz būdu un nosvēra pudu ogļu. Birznieks-Upītis 6, 388. Pēc brīža Gusts jau no visa spēka vicināja pudu smago laužamo dzelzi un trieca pret sasalušo zemi. A Grigulis 18, 318. «Jūs zināt, meitenes, lai pazītu cilvēku, jāizēd kopīgi daži pudi sāls.» Kaldupe 4, 145.

pudurains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kur ir daudz puduru.* □ Aiz pudurainas meža pļavas iztālēm pret ausmu var saskatīt retas lēnaudzes egles .. Caune 2, 20.

puduraugs, -a, v.; novec. *Lakstaugs, kas veido ceru, puduri.* □ Lobēlijas .. ir sīks puduraugs, kas sasniedz 15—20 cm augstumu. Lapas sīkas, ziediņi spilgti zili. Dindonis 1, 79.

puduris, -ra, v.; retāk **pudurs,** -a, v. *Neliela tuvu augošu augu grupa.* Priežu puduris. Pagļu puduris. Meža puduris. Nātru puduris. Gaileņu puduris. □ Puisēni iegāja krūmos un sāka uzmanīgi apskatīt kuplākos lazdu pudurus, kur starp vecām, resnām un līkām lazdām auga slaidas, bezzarainas atvases. Valdis 1, 34. Viņa izdzirda kādu spraucamies pa biezu eglīšu puduri. Birze 5, 161. Pelēks un kails savā pamestībā stāv alkšņu pudurs .. Goba 1, 43. Atpūzdamies no airēšanas .., viņš ilgi kavējās niedru pudurī, vērodams māju. Birze 3, 135. // *Kupls, zarots krūms.* □ Mēs atsēstamies zem kupla, smaržīga pudura un sakļaujam plecus cieši kopā. Brodele 17, 116. // pārn. *Neliels, vienuviet sapulcējies (cilvēku vai dzīvnieku) kopums.* □ Kamēr nocēla zārku un sarīkojās uz nešanu, tie [ziņkārīgie] ar vilni gāzās prom uz izrakto kapu, ko nemaldīgi apzīmēja cieši apkārt sablīvējies sievu puduris .. Upīts 9, 573. .. nemierniekiem sāka rasties jauni palīgā gājēju puduri .. K Zariņš 1, 104. Sīks puduris meitu dzied. ME III, 402.

// pārn. *Nedaudzu, tuvu novietotu, izveidotu (piemēram, celtņu, reljefa paaugstinājumu) kopums.* □ ..tikai zinātājs vairs pateiktu, ka aiz vecajiem vītoliem atrodas zemu, it kā zemei pieplakušu māju puduris. Līvs 1, 41. Ap tāliem sētu puduriem silti balo briestoši labības lauki. Caune 2, 12. ..laivu būvētāji Ako vadībā uztaisīja.. vairākas lielas plostu laivas.., lai nepieciešamības gadījumā visi salas iedzīvotāji varētu sakāpt tajās un pārbraukt pāri jūrai līdz kādam tuvākam salu pudurim. Lācis 10, 232.

pudurksnis, -šņa, v. *Puduris.* □ Dārza galā mazo plūmkociņu un apiņu pudurksnī bieži čaukstēja lapas. Te staigāja eziene. Birznieks-Upītis IV, 69. ..putekļu un dūmu mākonis cēlās gandrīz stāvus gaisā,.. negribīgi noplakdams liekņās un caurspīdīgajos krūmāju pudurkšņos Vijupītes kraujajos krastos. Kaijaks 2, 178.

puduroļ, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans.; lauks. *Retinot atstāt (lauksaimniecības augus) puduros pa trīs līdz četri kopā.* □ ..rindu garenvirzienā pudurotās bietes var izretināt par 21 procentu un šķērsvirzienā — par 33 procentiem ātrāk nekā nepudurotās. Cīņa 66, 156, 2.

pueblo [pu'eblo], nelok., s.; arī **puebla,** -as, s. *Ziemeļamerikas indiāņu liela daudzstāvu celtne (vairākiem tūkstošiem cilvēku).*

puertorikāņi, -u, v.; **puertorikānis,** -ņa, v.; **puertorikāniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Puertoriko pamatiedzīvotāji.* □ Nēģerus, puertorikāņus un citus «krāsainos» amerikāņus izmanto viszemāk apmaksātajos darbos. Zv 76, 11, 19.

pufs, -a, v. *Mīksti polsterēta, parasti apaļa, taburete.*

pūga, -as, s.; reti. *Vēja brāziens; brāzmains vējš.* □ Jau auka trako, lūk, kā ezers viļņo; Es stūrēt nespēju pret vētras pūgām. Rainis XII, 603. Brāž pūga neganta. ME III, 445.

puicisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **puiciski.** *Tāds, kas ir raksturīgs puikam; tāds, kas pēc izskata, izturēšanās atgādina puiku; zēnisks.* Puiciska dižošanās. Izturēties puiciski. □ Kur spīdēja ledus, es mēģināju paslidināties. Kāda vieglprātība! Drīzāk tā nebija vieglprātība, bet gan puicisks pieradums. Bels 4, 129. Kaut kādā puiciskā, izaicinošā pārgalvībā Rūdolfs uzsāka strauju, skaistu kraulu.. Ezera 7, 54. ..bieži skolas dzīvē gadās, ka skaista āriene kā rožains ābols sevī slēpj tārpu, bet aiz puiciski parupjas maskas mājo silta un patiesa sirds.. Brīdaka 2, 64.

puiciskums, -a, v. *Vispārināta īpašība → p u i c i s k s, šīs īpašības konkrēta izpausme; zēniskums.* □ Drusku mazāk puiciskuma gribētos redzēt E. Besera un V. Jakāna Druģī un Auniņā. J Kalniņš 1, 380.

puigainis, -ņa, v. *Tridekšņa paveids.* □ Tridekšņa primitīvākie paveidi ir «eglīte», «ērkulis», «puigainis».. Vītoliņš, Krasinska 1, 55.

puika, -as, v. *Zēns.* Skolas puika — *skolnieks.* Kuģa puika — *kuģapuika; junga.* Ielas puika — *pusaudzis vai jaunietis, kura uzvedība neatbilst sabiedriskās dzīves normām; piedauzīgs, vulgārs pusaudzis vai jaunietis.* Izsūtāmais puika neakt. — *izsūtāmais (2).* Ganu puika novec. — *ganuzēns.* Puikā būdams — *zēna, pusaudža gados.* □ Anna sēd uz zema soliņa un tur klēpī mazo Eidiņu. Tas ir saimnieces divus gadus vecais dēlēns. Puika negrib klēpī sēdēt, ķepurojas ar rokām un kājām.. Saulietis 1, 22. Skolotājs ar cienību noraudzījās četrpadsmit gadu vecajā puikā. No tāda varēja izaugt lieliskoks. Sakse 2, 137. Puikas gados viņš bieži bija lasījis, ka jūrnieki, pārbraukdami no tālām pusēm, atved tuviniekiem dāvanas. Saulītis 12, 41. sal. Maruta iesvilpās caur zobiem kā puika. Vāczemnieks 6, 35. ..kāds gāja ārā, un es instinktīvi izgāju viņam nopakaļus. Dzirdēju tikai vēl dažas piezīmes par skolas puiku. Birznieks-Upītis 6, 117. Jūrnieki izklīduši kur kurais, tikai mazais kuģa puika ņēmās slaucīt kuģa klāju. Kaldupe 6, 129. ..zēns [Rūtiņš] beidzot sāka iet fabrikā par izsūtāmo puiku.. Rūtiņam bija jāslauka grīda, jāskrien meistaram pēc papirosiem, šis tas jāatnes, jāpadod, jānotīra. Bērn 49, 1, 13. ..Pakalniete.. lika ganu puikam uzrāpties jumta čukurā un vērot, kad atgriezīsies kāzinieki no baznīcas. Sakse 2, 27. Andriksons silu pazina ļoti labi. Puikā būdams, viņš ogu laikā gandrīz ik svētdienas uz to bij atnācis. Blaumanis 6, 144. ◇ Piena puika sar.; niev. — *pienapuika.* □ ..pie Ģirta pienāca sadrūmis puisis un skaidri pateica: «Ja tu, piena puika, vēl uz Ņinu lūrēsi, sadošu tā.., ka nekādi doktori nepalīdzēs.» Dripe 2, 86. // sar. *Nepieredzējis, arī nenopietns jaunietis.* □ ..Zirnis laikam apdomājās, ka naktī bijis pārāk laipns pret jaunajiem, tāpēc bargā balsī klaigāja: «..Pludiņus nesasitiet!... Atsūtīti tādi puikas...» Talcis 7, 193. Edvarts: Nav gan no viņa [Noliņa] kā strādnieka ne velna. — Ieva: ..ko nu jau no tāda puikas gribi! Blaumanis 6, 368. // savienojumā ar apzīmētāju; sar. *Kādā cilvēku grupā labi iekļāvies, ieredzēts vīrietis.* □ Darbā ar mani bija apmierināti, smiedamies turēju vecajiem līdzi un ātri vien kļuvu savs puika. Lukjanskis 4, 115. «Priecājos, ka tu no mūsu puikām apbalvots ar visaugstāko, ceru, ka nekļūsi lepns..» Talcis 7, 308. Reinis mehanizatoriem un kolhoza vadībai ir īsts puika, tādēļ, ka uz viņu var paļauties.. Lauku Dzīve 80, 4, 10. «Valentīn, vecais puika! Tiešām tu!» Viņi apskāvās.. Bendrupe 2, 26.

puisēns, -a, v. *Mazs zēns.* □ Te uzreiz pieskrēja rauduraudādams Oliņa dēlēns Pēteris, kādus sešus gadus vecs puisēns.. Kaudzītes 1a, 31. Brīnišķīgs puisēns ierādās pasaulē jau pirmajā laulības gadā. Talcis 7, 264. Māte neatbildēja. Zinātkārīgā puisēna jautājums varbūt viņai bija par grūtu. Bērce 5, 27.

puisietis, -ša, v.; sar. *Vīrietis.* □ Kamēr tiek slauktas govis un apiets vakara solis, puisieši ir jau salasījušies un dodas uz pirti. Andersone 1, 20. ..nevīžo [vīrs] izdarīt to, kas puisieša cilvēkam vairāk pa kaulam nekā sievietei.. Ezera 9, 61. «Vīrietis labākajos gados» — nopietns brīdinājums puisiešiem pāri pusmūžam neielaisties nekādās siržu avantūrās. Kin 79, 34. sal. Garajās biksēs viņa, kā saka, cēlās un

gūlās, tikpat kā puisietis. Ezera 13, 343. // *Neprecējies (parasti jauns) vīrietis.* □ ..sievas brēca, vaimanāja vai draudēja policistiem ar elles mocībām un verdošu ūdeni, bet puisieši un vīragabali bija iekrituši tikpat kā akačos.. K Zariņš 1, 125. // *Mazs zēns, arī pusaudzis.* □ Pēteris pašķir zarus un iet.. «Ka nenositas,» Nikolajs ieminas, bet onkulis atmet ar roku: «Liels puisietis, nenositīsies.» Saulītis 13, 86.

puisis, -ša, v. **1.** *Jauneklis.* Puiša dienas — *jaunība, laiks, kad vēl nav precējies.* □ Pie durvīm sastājās nedejotāju puišu bariņš. Viņi runājās, smējās un skatījās dejotājos. Dripe 2, 44. Vasarā klēts bija jauniešu — puišu un meitu — iemīļota satikšanās vieta. Cimermanis 1, 73. Un nākotne nu bija tāda, ka Ilga precēsies ar šo puisi. Vilks 5, 114. // *Neprecējies (parasti jauns) vīrietis.* Dzīvot (arī būt, palikt) puisī — *dzīvot (būt, palikt) neprecētam (par vīrieti).* Puiša cilvēks sar. — *neprecējies vīrietis.* Ķert puišus (arī vīriešus, preciniekus) sar. — a. *Censties apprecēties (par sievieti).* b. *Censties apprecināt (kādu).* □ «Nu tad es laikam drīz miršu.» — «Kā puisis,» sulainis pielika. «Un celsies kā laimīgs jauns vīrs augšā. Jā gan!» Blaumanis 6, 234. Abi kaimiņi, kā par laimi vai nelaimi, izrādījās vēl puišu kārtā un tā sarunājās iet kopīgi meitās. Austriņš 1, 285. «Varētu pat domāt, ka sievai.. ir licies, ka viņai patikusi vīra straujā un vējainā daba, jo tā bija jau it gaiši redzama, kad viņš vēl dzīvoja puisī.» J Kalniņš 8, 294. Ak, kas viņam nekaitētu, ja viņš vēl būtu puiša cilvēks... Lācis 11, 197. ..visas jaunās meitas.. pucējās, pa dančiem skraidīja un ķēra puišus. Upīts 4, 328. // *Mazs zēns, arī pusaudzis.* □ «Cik tev gadu, puis?» prasu zēnam. «Drīz būs četri, bet pagaidām... trīs un divi mēneši,» viņš lepni atbild. J Plotnieks 2, 10. «Tu laikam esi centīgs puisis,» viņš uzsita Pēterim uz pleca. «Nāc droši uz skolu..» Sakse 2, 136.

2. neakt. *Kalps, laukstrādnieks, arī strādnieks laukos.* Muižas p. Krogus p. Pasta p. Bodes p. Zirgu p. Staļļa p. Vasaras p. Derēt puisi. Salīgt pie saimnieka par puisi. Gada puisis vēst. — *kalps, kam ar saimnieku bija līgums uz visu gadu (no Jurģiem līdz nākamajiem Jurģiem).* Pārinieku (arī pārinieka) puisis vēst. — *kalps, kas pie saimnieka strādāja kopā ar savu sievu.* Suņu puisis vēst. — *pikieris.* Rokas puisis novec. — *rokaspuisis (1).* □ Trīs Brīviņu puiši, pa gabalu cits no cita jau paspējuši pārdzīt sešas vagas papuvē. Upīts 4, 210. «..strādāju par puisi pie saimnieka. Elle tā bija, ne vasara.» Preilis 1, 67. «Kas manam puisim bēdas? Man audzis vai neaudzis, viņš savu algu saņem. Un zvēra nauda tagad kalpiem jāmaksā.» [Saka saimnieks.] J Kalniņš 2, 118. Dārta jau nākamajā pavasarī apprecējās ar Purmalnieku gada puisi Cauņas Jāni.. Talcis 9, 250. Cilvēki mainījās lomām, kur sākumā bija pārinieka puisis, vēlāk nāca māju pusgraudnieks vai rentnieks.. Upīts 4, 118. Ap stūri nāk suņu puisis ar veselu baru suņu.. Upīts 18, 40. ◇ Rokas puisis niev. — *rokaspuisis (2).* □ ..atkal [pēc kara] parādījušies bijušie šucmaņi, fašistu rokas puiši. Viņi nevar norimt. Liesma 58, 9, 14.

puiškāns, -a, v.; arī **puiškans,** -a, v.; apv. *Mazs zēns.* □ ..man pat drusku brīnums, kālab Antons iztēlojies, ka es, tāds galīgi zaļš puiškāns ar salāpītiem elkoņiem.. Ezera 11, 80. Baranku virkni man jau tēvs mazam puiškanam no Latgales pārveda.. Austriņš 2, 381.

pujene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar. *Peonija.* □ Ziemas pusē pāra puķu dobītes ar tumšsarkano pujeni vidū. Austriņš 2, 107. ..kad uzziedēja Zambarnieku milzīgie pujeņu krūmi, laikam tad māte beidzot juta atgriežamies kaut ko no dienvidu dabas greznības. Zigmonte 10, 64. Ap slīpo galdiņu uz kanceles malas kvēloja Brīviņu Lauras tumšsarkanās pujenes.. Upīts 4, 267. sal. «Tā tikai ir meita! Pērn, kad viņu redzēju pēdējoreiz, tad vaigi tai ziedēja kā pujenes un puiši skrēja rindā pakaļ.» Rihters 1, 400.

puk, izsauk.; parasti atkārtojumā «puk, puk». *Lieto, lai atdarinātu īslaicīgu, paklusu troksni, kas rodas, piemēram, darbojoties motoram, mehānismam.* □ Puk, puk, puk, puk, puk, puk... kaut kur skanēja motora pukšķi. Lācis VII, 681. Suns.., tāpat gulēdams, kulstīja asti. Puk, puk, puk... aste sitās pret grīdu. Bundzeniece 1, 39.

pūka, -as, s. **1.** *Ļoti viegla, mīksta, smalka (piemēram, auduma, vates) šķiedra, arī (kāda tekstilmateriāla) daļa.* Pūku ieaudums. □ Pūkaina auduma gabalu uz brūces virsū likt nedrīkst, jo uz pūkām mēdz būt daudz baktēriju, kas var inficēt brūci. Ves 79, 11, 15. ..šķūņa stūrī sabērtas kādas piecas tonnas mistra. Vietām to jau pārklājušas pelēcīgas pelējuma pūkas. J Plotnieks 7, 46. // *Visaugstākās kvalitātes smalka vilnas šķiedra.*

2. *Augļa, sēklas matiņš, kas sekmē to izplatīšanos.* □ ..Kirils nopūš pieneņu pūku, kas pieķērusies pie piedurknes. Saulītis 13, 122. Pūkas aizlido pasaulē, nesot sēklas sev līdzi. Paliek pienenes galviņa, balta, kaila un vientuļa. Goba 1, 89. Uzbeki smejas — rudeņos pat Uzbekijas gaiss esot piesātināts ar kokvilnas pūkām. Zv 58, 18, 16. sal. Tāpat vien pasēdi līdzās Un nebārsti vārdus pa vējam, Vārdi kā papeļu pūkas, Mūžs tādām pārlieku īss. Kaldupe 11, 55.

3. *Pūkmats.* □ Ap kājām tinās rotaļu biedrs kucēns, un Mirdza klusēdama skatījās uz baltajiem vilnas lēkšķīšiem, no kuriem uz grīdas pamazām izauga vesels pūku kalns. Dzene 3, 6. // *Dūna.* □ Spalvas [putniem] iedala pūkās un īstajās spalvās jeb kontūrspalvās.. Latv dzīvn 30. Pēc spalvu noplūkšanas uz ādas [putniem] vēl paliek sīkas pūkas. Mājtur 231.

4. *Mīksts, smalks mats.* □ Viņš bija jauns, gandrīz vēl zēns. Šķita, ka viņa zodam un virslūpai, kuras gaišajās, retajās pūkās turējās eļļains apsūbējums, vēl nebija pieskāries bārdas nazis. Kalndruva 5, 25.

pūkaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Cepurīšu sēne ar izliektu dažādas krāsas (piemēram, dzel-*

tenu, brūnu, pelēku) cepurīti. □ Sēņotāju simpātijas vēl arvien nav iemantojušas .. ēdamās pūkaines un citas. Rīgas B 70, 212, 3.

pūkains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pūkaini.** **1.** *Tāds, kam ir daudz pūku (1).* P. lakats. P. paklājs. Aust pūkainu segu. □ Klintai patīk pūkainais vilnas audums, tērpa kuplās krokas. Indrāne 6, 34. Čaukstošā zīdpapīrā bija satīstīta spilgti sarkana, pūkaina importa šalle. Vāczemnieks 5, 48. Citu dziju atrast lūkoju, Dziju baltu, baltu, pūkainu. Dinere 13, 32. pārn. .. pie debesīm pa tam jau izauguši pūkaini, balti mākoņi .. Birze 3, 130. pārn. Tik balti pūkains šovakar krīt sniegs .. Avotiņa 8, 67.

2. *Tāds, kam ir daudz pūku (2).* □ Ar .. sējmašīnām labi var izsēt visas gludās zāļu sēklas, bet akotaino un pūkaino zāļu sēklu izsēšana apgrūtināta. Tērauds 1. 379. // *Tāds, kam kādas daļas (piemēram, lapas) klāj mīksti, smalki matiņi.* Pūkainā kazroze. □ Vairums mūsu kultūras ābeļu cēlušās no Dienvideiropā augošās zemās ābeles .. ar pūkainām lapām un jauniem dzinumiem. Galenieks 2, 233. Firziķiem izauga sulīgi, pūkaini augļi. Ērgle 1, 382. Pirms desmit gadiem te iestādīja četrgadīgus stādiņus, sīkus, pūkainus un maigi zaļus. Bels 6, 125.

3. *Tāds, kam ir pūkmati, dūnas.* P. kucēns. P. cālēns. □ Saudzīgi viņš pacēla sniegiem aplipušo rauša gabalu, tik saudzīgi kā mazu pūkainu zaķēniņu. Kaldupe 6, 82. Pret rudeni no sīkajiem, pūkainajiem kamolīšiem izauga prāvi putni .. Ves 75, 6, 7.

4. *Mīksts, smalks (par apmatojumu, apspalvojumu).* □ Vilciņš, mazs apaļš vīrelis, melniem matiem, melnu, pūkainu bārdiņu, brūnām acīm, sēd taisni, nekustēdamies .. Upīts 18, 30. Kārļa Sebra Tālivaldim .. bija mīksti, gari un pūkaini mati .. Dzene 1, 57. // *Tāds, ko klāj mīksts, smalks apmatojums, apspalvojums.* P. zods.

pūkainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → pūkains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Krāsu izvēle un salikums, raksts, dzijas raupjums vai pūkainums — tas viss piešķir adījumam vienreizīgumu. Zv 78, 11, 40. **2.** *Vispārināta īpašība → pūkains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Sēklu p. **3.** *Vispārināta īpašība → pūkains (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Cāļu p.

pūkmati, -u, vsk. pūkmats, -a, v.; zool. *Īsi, mīksti mati (zīdītājiem), kas veido pavilnu; pirmie, mīkstie mati jaundzimušajam (zīdītāju) mazulim.* Kaķēna pūkmati.

pūkmuša, -as, s. *Vidēji liels, retāk sīks divspārņu kārtas kukainis, kam ķermeni klāj ciešu matiņu sega.*

pūkojums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Uzkārsta pūku kārta (piemēram, uz auduma).* □ Koka virsmas faktūra, .. tekstiliju pūkojums vai bārkstojums — tie ir faktori, kas vienlaikus ar krāsu informē mūs par materiāla cietību, smagumu .. Ves 78, 4, 29.

2. *Mīkstu, smalku matiņu kopums (augiem, to daļām).* □ Pļavas dzelzenēm daudz brūnu pumpuru, kurus bērnības pirmmiedzī vēl tin pelēks pūkojums. Caune 1, 30.

3. *Mīkstu, smalku matu, spalvu kopums (dzīvniekam, tā ķermeņa daļām).* □ Kopš 1526. gada šo brūnsarkano bruņuti, kuru klāj balts vaska pūkojums, sāka kultivēt. Rupais 1, 53.

4. *Mīkstu, smalku matu kopums (cilvēkam).* □ Tur bija redzams pusmūža vīra vaigs .. Tam blakus gluži jauna, zēnīga seja, ar melnīgu pūkojumu uz virslūpas. Dorbe 4, 595.

pūkot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Veidot pūkas (par augiem).* □ .. sausajās pietuksneša zemēs pūko kokvilna. PL Siev 82, 10, vāku 2. lpp.

pukoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Dusmojoties, rājoties paust neapmierinātību.* □ «Nav ne velna no tā mūsu pagastvecākā!» Vanags pukojās, īgni pakaļ noskatīdamies. Upīts 4, 224. «Atkal jūs esat alksnenes vien salasījuši,» Vilma pukojas. «Tādas tirgū neviens pretim neņem.» J Kalniņš 2, 159. Mārtiņš aizslīdēja projām pa gaiteni klusītiņām, pats pie sevis neganti pukodamies, ka tik ilgi varējis nopļāpāt ar skuķi. Vāczemnieks 4, 117.

pūkoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. **1.** *Būt tādam, kam rodas, arī no kā atdalās pūkas (1).* Audums pūkojas. Dzīpari pūkojas. □ Zem saļņa kājām sniegi Kā spilves pūkojas .. A Skalbe 4, 47.

2. *Būt tādam, kam rodas, arī no kā atdalās pūkas (2).* Pienenes pūkojas.

pūkots, -ais; s. -a, -ā; apst. **pūkoti.** **1.** *Pūkains (1).* P. lakats. Pūkota šalle. □ Drūma rīta gaisma zibsnīja cauri pūkotam sniega aizklājam. Upīts VIII, 533. pārn. Ēveļmašīna rūc kā kuļmašīna, un asie naži griezdamies putina gaisā plānas, mīkstas pūkotas skaidu pārslas. Sēlis 4a, 68.

2. *Pūkains (2).* □ Kastaņi bij pašos ziedos. Vējš visos zaru galos šūpoja baltas, zeltaini pūkotas piramīdītes. Upīts III, 457.

3. *Pūkains (3).* P. cālis.

4. *Pūkains (4).* Pūkota virslūpa.

pūkpīle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Vidēji liels zosveidīgo kārtas ūdensputns ar spilgtu apspalvojumu.* □ Dabas aizsardzības likumi un noteikumi aizliedz šaut pūkpīles jeb spilvniekus, ko sauc arī par «gāgām» .. A Kalniņš 1, 183.

pukstēt, pukstu, puksti, pukst, pag. pukstēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Darbojoties sarauties pēc atslābuma (par sirdi).* Sirds beidz (arī stāj, rimst u. tml.) pukstēt poēt. — *saka, ja cilvēks mirst.* □ No priekiem un uztraukuma Būgulim sirds sāka stipri pukstēt. Birznieks-Upītis IV, 184. Mēs sēžam vaigu pie vaiga, es dzirdu pukstam Harija sirdi .. Brodele 17, 117. Arī mazam putnelim bij sirds, Maza sirds, bet pukstēja, kā visiem Sirdis pukst. Vācietis 4, 145. // *Būt tādam, kurā ir jūtama pulsācija (par ķermeņa daļu).* □ Bet vakarā dūruma vieta sāka pukstēt un milzt .. Sakse 7, 107. «Negulēju visu nakti, galvu plēš pušu. No rīta biju aizbraukusi līdz cirsmām, kā noliecu galvu, tā zobs sāka pukstēt.» Ezera 1, 61.

2. *Radīt īslaicīgas, padobjas, citu citai sekojošas balss skaņas (parasti par dažiem dzīvniekiem); pukšķēt (2).* □ Un drīz jau veprītis [no skriešanas] aizkusis, pukstēdams noliekas mums pie kājām. Kurcijs 2, 108. . . nezināmi un neredzami putni un putniņi svilpoja, pukstēja un dūdoja. D kal 78, 76. // pareti. *Klusu, aprauti elst, stenēt.* □ Ceļu un pukstu tāpat kā lielie vīri . . Kurcijs 1, 201.

3. sar. *Neapmierināti, paklusu runāt; pukšķēt (3).* □ Pārnācām mājās labā omā, tā neatstāja mūs pat tad, kad Arta sāka pukstēt par galīgi atdzisušajām vakariņām. Bundzeniece 2, 85. . . tās [kupenas] teju, teju jau gāzīsies pāri sētai, un vīrs augu nakti to vien zināja kā pukstēt un bažīties, vai tikai žogs izturēs. Zigmonte 9, 143. Un diļļu aroms dzedrais man atgādina māti, Kad viņa, klusi pukstot, uz tēvu dusmojās . . . Elksne 1, 29. // trans. □ «Pateikšu tēvam,» pukstēja Zenta, pasviezdama Robertam dvieli. Grīva 4, 51. Sarunājoties [Puškungs] uzvedās pavisam jocīgi: it kā nervozēja, it kā dusmojās. Būdams jau tā mazvārdīgs, ņurdēja vien un kaut ko pukstēja. Skujiņš 10, 300.

4. parasti 3. pers. *Radīt īslaicīgus, padobjus, citu citam sekojošus trokšņus (piemēram, par mehānismu); atskanēt šādiem trokšņiem; pukšķēt (1).* □ Motorlaiva vienmuļi pukst un smagi laužas caur viļņu vāliem. Skujiņš 5, 69. . . vilciens pukstēdams tuvojās stacijai . . Branks 1, 5. Iejavs viļņveidīgi kāpj un ceļas, čaukst, plok un veļas, pukst un uzmet burbuļus . . Lit M 72, 1, 6.

pukstiens, -a, v. **1.** *Puksts (1).* □ Krustiņš briesmīgi satrūkās, viņš spieda abas rokas pret krūtīm, jo sirds varenie pukstieni tās gribēja vai pārplēst. Blaumanis 6, 187. . . viņš mani tik cieši pieglauda sev klāt, ka es sajutu viņa spēcīgos sirds pukstienus. Zālīte 5, 191. Un, atpogājis mēteli, viņš pabāza kucēnu zem tā, cauri svīterim sajuzdams . . mazās sirds seklos, ātros pukstienus. Ezera 9, 214.

2. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → p u k s t ē t (4).* □ . . kaut kur tālu tālu ezera melnajā tumsā ieskanas dīzeļmotora ritmiskie pukstieni. Zv 53, 18, 5. Viktors dzirdīgi saklausa katru mašīnas pukstienu . . Kritikas g 79, 133.

3. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → p u k s t ē t (2).*

puksts, -a, v. **1.** *Viena no sirds sistolēm, arī tās radītā vibrācija, skaņa.* □ Ar katru pukstu sirds izgrūž asinsvados 50—150 kubikcentimetru asiņu . . Ves 63, 11, 16. Tagad, svētku dienā, viņa, viena palikusi, piespieda roku krūtīm un juta, cik nevaldāmi kļuvuši sirds puksti. Zigmonte 2, 73. Mazajā Jumurdas ielas istabiņā bija tik kluss, ka varēja saklausīt rokas pulksteņa tikšķēšanu un paša sirds pukstus. Saulītis 12, 232.

2. *Īslaicīgs, padobjš troksnis, kas rodas, piemēram, darbojoties mehānismam; pukšķis.* □ Tālāk un tālāk gāja traktors, tik tikko vairs varēja sadzirdēt motora pukstus. Jansons 2, 73. . . viņa . . virzījās uz traktora pusi, kas tepat dažu soļu atstatumā sita vienmērīgus brīvgājiena pukstus. Talcis 4, 44. . . te katrs zemes stūrītis un ikviens mašīnas puksts urda cilvēku uz darbošanos! Niedre 12, 43.

pukšķēt, pukšķu, pukšķi, pukšķ, pag. pukšķēju, retāk **pukšēt,** pukšu, pukši, pukš, pag. pukšēju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt īslaicīgus, padobjus, citu citam sekojošus trokšņus (piemēram, par mehānismu); atskanēt šādiem trokšņiem.* □ Visapkārt mijās un vijās cilvēku balsis . . , pa vidam traktori pukšķēja. Vējāns 5, 93. Monotoni pukšķēja divu zirgspēku jaudas motors. Kuteris lēnītēm virzījās uz priekšu. Hor 76, 15, 28. . . sāka pukšķēt laivas motors . . Lapsa 3, 32.

2. *Radīt īslaicīgas, padobjas, citu citai sekojošas balss skaņas (parasti par dažiem dzīvniekiem).* □ . . ezis, nikni šķaudīdams un pukšķēdams, saslēja adatas stāvus . . Kaijaks 3, 6. // pareti. *Klusu, aprauti elst, stenēt.*

3. sar. *Neapmierināti, paklusu runāt; pukstēt (3).* □ Vakarā Osiene pukšēdama pārsēja Andram pirkstu, kas atkal bij sācis asiņot . . Upīts 4, 207. Pa dzīvi ejam, klusu pukšķot, Ikkatrs savu rūpju tverts . . Balodis 7, 27.

pūkšķēt, parasti 3. pers., pūkšķ, pag. pūkšķēja, retāk **pūkšēt,** parasti 3. pers., pūkš, pag. pūkšēja; intrans. *Radīt paklusus, nevienmērīgus trokšņus (piemēram, par degošu slapju malku, gaļu, kas cepas); atskanēt šādiem trokšņiem.* □ Ķēķī pa to laiku čūlādami un pūkšēdami dega elkšņu žagari. Upīts 18, 63. . . kastaņi pūkšķēdami krīt no kokiem . . Sudrabkalns 4, 142. Cepot pūkš vien. ME III, 446.

pukšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **pukšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** intrans. *Vairākkārt pukšķēt (1).* □ Drīz skatam pavērās plaši, rūsgani lauki, kuros pukšķināja vairāki traktori. Ķirškalne 1, 70. . . zeme bija kā izrūgusi mīkla — mašīna tajā stiga un, smagi pukšķinādama, tikko kustējās uz priekšu. Niedre 5, 39. . . velkonītis . . uzņem gaitu, iegriežas upes vidū un veicīgi pukšina uz priekšu. Vanags 6, 146. // trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt pukšķ (1).* P. motoru.

2. intrans. *Vairākkārt pukšķēt (2).* □ Ja viņam [pieradinātam ezim] gribējās ēst, viņš pukšķinādams skraidīja cilvēkam pakaļ un koda kājās. Sakse 8, 27. . . Jēkabs tikmēr nolikās gulēt un pa brītiņu jau šņāca un pukšķināja — aizmidzis. Belševica 1, 87.

3. trans.; sar. *Neapmierināti, paklusu runāt; pukšķēt (3).* □ «Kur tas redzēts, ka priekšsēdētāja vietnieks skrien zvejnieksievām sienu pļaut?» Krievītiene pukšķināja kā pikta ezene. Avotiņa, Šlisers 1, 163. // intrans. □ Ješka par tādu bezdievīgu apvainojumu ir noskaities līdz sirds dziļumiem, staigā apkārt pukšķinādams kā dīzeļmotors . . J Plotnieks 7, 58.

pukšķis, -ķa, v. *Īslaicīgs, padobjš troksnis, kas rodas, piemēram, darbojoties mehānismam.* □ Puk, puk, puk, puk, puk, puk . . . kaut kur skanēja motora pukšķi. Lācis VII, 681. Traktora pukšķi, čalas, smiekli pieskanēja lauku . . Ezera 1, 97. It kā saaugu ar mašīnu, ieklausīdamies motora rūkoņā un izpūtēja ritmiskajos pukšķos. Zv 76, 9, 2.

puktīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **puktīgi;** sar. *Pikts.* □ «Bet uz inženieri gan savā prātā biju tik puktīga, tik puktīga, ka ne virsū neskatījos . .» Kaijaks 5, 344. Kā puktīgo sievišķi izkustināt [paplašināt redzesloku], sākumā kaut vai par pussoli? Ciņa 75, 20, 2.

pūkveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pūkas forma, veids.* P. mati.

pūkveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pūkveidīgi.** *Pūkveida.*

puķains, -ais; s. -a, -ā; apst. **puķaini. 1.** *Tāds, kam ir ziedu raksts, ornaments (piemēram, par audumu, apģērba gabalu).* P. lakats. Puķaini aizkari. □ «. . puķaina drāna pašlaik vīriešiem nāk modē.» Ezera 7, 158. Ceļus ar rokām aptvērusi, galvu piešķiebusi, savā puķainā svārciņā viņa pati ziedēja kā vasara. Delle 2, 47. Skatienu piesaistīja puķainais pārvalks, kas klāja koju . . Cīrulis 4, 195.

2. *Tāds, kur zied daudz puķu.* □ Ap Jāņu laiku salā viļņo puķainas pļavas. Zv 72, 24, 20. Nesauciet atpakaļ, zaļie un puķainie lauki, Cīruļi, strazdi un pārējie vasaras draugi. Auziņš 3, 51.

3. *Samākslots, izskaistināts (par tekstu, izteikumu).* □ Olģerta teiktā runa kļūst pārāk puķaina. Tā skandē vārdus tikai agrā jaunībā un dziļā vecumā. Jansons 5, 30. Dina Kuple necieš puķainus salīdzinājumus, kaut viņa mīl dzeju, to iestudē, nēsā sevī . . Rīgas B 80, 77, 4.

puķainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → puķains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Auduma p.

2. *Vispārināta īpašība → puķains (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Valodas p.

puķe, -es, dsk. ģen. -ķu, s. **1.** *Dekoratīvs, ziedošs (krāšņuma vai savvaļas) lakstaugs, arī puskrūms.* Stādīt puķes dobē. Aplaistīt puķes. Audzēt puķu dēstus. Pavasara puķes. Rudens puķes. Meža puķes. Pļavas puķes. Puķu groziņš. Lauku puķes — *savvaļas puķes, kas aug pļavās, laukos vai to tuvumā.* Salmu puķe — *salmene.* Rudzu puķe — *zilā rudzupuķe.* Saules puķe — *saulgrieze.* Ziemas puķes sar. — *ziemciešu puķes.* Baltā puķe apv. — *pļavas pīpene.* □ «Visapkārt mums auga puķes: rezēdas, lilijas, lefkojas, rozes, magones, smaržīgie zirņi un dievkociņu krūms . .» Austriņš IV, 164. Puķu pudurīši zālē jau ietīti novakara tumsā, un grūti pateikt to krāsu. Brodele 17, 153. «Jūnijs ir tukšs laiks. Gandrīz neviena puķe nezied, tikai pojenes, bet vēlāk nāks lilijas, neļķes, dālijas,» — Inga runāja, skatīdamās uz savu puķu dārzu. Dripe 2, 84. sal. «Draudzība ir kā glezna puķe, kas pastāvīgi kopjama un lolojama. Tiem, kuri par to smejas, pašiem droši vien nav bijis īstu draugu.» Ērgle 4, 36. Starp lauku puķēm šoreiz bija arī gleznas neļķes . . Niedre 6, 279. Salmu puķes nav nekas cits kā nomirusi vasara. Kaldupe 4, 65. Visa nogāze vienos klāņos, tur jau riesās rudzu puķu zelmenis . . Upīts 4, 83. // *Dekoratīvs (ziedošs vai neziedošs) telpu augs.* Puķu galdiņš. Podu puķes. Puķu pods — *trauks (parasti māla, ar caurumu apakšējā sienā) puķu audzēšanai; puķupods, puķpods.* Telpu (arī istabas) puķes — *augi, ko audzē telpu dekorēšanai.* □ Viņa ilgojās pēc palmas vai vismaz gumijkoka, un logā vajadzēja būt puķēm, visu logu Brigita bija ar mieru aizaudzēt . . Zigmonte 6, 181. Ģerānijai puķu podā nolauzta galotnīte. To jau droši vien tas suns. Ezera 2, 134. Parastos puķu podus var ievietot īpašos mākslinieciski darinātos podos. Telpu puķu novietošanai izmantojami dažāda lieluma puķu galdi. Lauku Dzīve 68, 2, 25. Dzīvokļu un sabiedrisko telpu vai balkonu izdaiļošanai arvien vairāk lieto dzīvus augus — istabas puķes. Ar lapu sulīgo zaļumu un krāšņajiem ziediem puķes ievieš telpās skaistumu un mājīgumu. Zv 63, 11, 32. // ģen.: puķu, adj. nozīmē. *Dekoratīvs (par augiem).* Puķu lini. □ Puķu zirnīši! Nu, pieejiet šādai dobei atvasaras tveicē, noliecieties un ieelpojiet devīgo smaržu! Zigmonte 1, 202. Līdz vēlam rudenim . . zied dekoratīvs augs ar lieliem baltiem vai sarkaniem ziediem — puķu tabaka. Svinka 1, 20.

2. *Zieds (parasti ar kātu).* Saplūkt puķes. Pasniegt puķes. Puķu pušķis. Puķu smarža. Puķu veikals. Puķu pārdevēja. Piespraust puķi pie cepures. □ Uz galda ir zaļa krūzīte un tur samērktas puķes: ievas un smilgas, un gundegas. Akuraters 1, 24. No bēriniekiem pašiem tikai tie dūšīgākie zārkam līdzi aizspraucās tieši pie kapa, pat sievietes ar mētru un puķu vainagiem netika klāt. Upīts 4, 236. sal. Acis [meitenei] bij pilnas visa skatītā un smagas kā puķes no rīta rasas. Brigadere 2, 22. // ģen.: puķu, adj. nozīmē. *Tāds, ko gatavo, iegūst no ziediem; tāds, kam ir ziedu smarža.* Puķu odekolons. // *Ziedu raksts, ornaments.* Servīze ar zelta puķēm. □ . . pleciem [Laurai] uzmests bārkstains melns lakats ar neredzēti košām zaļām un sarkanām puķēm . . Upīts 4, 685.

○ Puķu kāposti — *ziedu kāposti.* □ «Kotletes ar balto mērci un puķu kāpostiem . .» sapņoja Baiba. Birze 7, 197. Laimes puķe — *laimespuķe.* □ Jānīši, laimes puķes . . sevišķi ieteicami griešanai. Dīndonis 1, 110. Puķu meldrs — *puķumeldrs.* Ledus puķes — *leduspuķes.* □ Stāvējām pie mazā lodziņa un apbrīnojām skaistās ledus puķes, ko sals bija uzbūris uz rūtīm. Paegle 4, 386. Zilā puķe poēt. — *idealizēts ilgu, sapņu tēls.* □ Nu ir, nu ir atnākusi! Lielā stunda! Lielā diena! Nu ir mīlas Zelta rasa Dvēsles zilā puķē Iebridusi! Aspazija 3, 185. Puķu valoda — a. *Kāda indivīda valodas līdzekļu lietojums, parasti ar pārmainītām vārdu nozīmēm.* □ Viņš bieži runāja mīklainā puķu valodā; kas viņu pazina tuvāk, tie saprata, ko viņš gribējis teikt . . Birznieks-Upītis II, 184. b. *Zīmju kopums, kurā zīmes funkcijā izmanto ziedus.* ◇ Caur puķēm — *aplinkus (runāt).* □ «Atbildiet beidzot tieši un ne caur puķēm.» A Grigulis 13, 581.

pūķgalve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Daudzgadīgs vai viengadīgs panātru dzimtas lakstaugs ar divlūpainu zili violetu ziedu vainagu.* □ Pūķgalvi audzē ēteriskās eļļas ieguvei, ko plaši lieto pārtikas produktu rūpniecībā un parfimērijā. Baumane 1, 124.

pūķis, -ķa, v. **1.** mit. *Pārdabiska, parasti daudzgalvaina, būtne.* Naudas p. Mantas p. □ Nezin kādēļ, bet reiz vēlu naktī mājās pārnākdams, Vītols iedomājās, ka aiz trepju lūkas no paspārnes glūnot kāds briesmīgs radījums — pūķis — ar krokodila° miesām un līkiem nagiem.. Saulietis VII, 38. ..kad ēzē uzpūta uguni, tad viss it kā atdzīvojās ar kādu baismīgu spēku, it kā pūķa elpu pārpildīts. Austriņš 1, 273. sal. ..ļaudis saka, ka Aņus esot gan bagāta, bet glabājot savu mantu kā pūķis. Brigadere 2, 145. pārn. ..pērnā gada zāle bija savēlusies kumšķu kumšķiem. ..Uguns pūķim barības bija atliku likām. J Plotnieks 9, 112. ◇ Zaļais pūķis — *alkoholisms.* ◇ Dusmu pūķis sar. — *saka par cilvēku, kas bieži un ātri dusmojas.* □ Līgaviņa, dusmu pūķis.., tā vien manis negaidīja. ME III, 446. // pārn. *Ļauns, arī dusmīgs cilvēks.* □ Var domāt, ar kādu pateicību es Andra tēvu uzskatīju, ka tas mani izrāvis no šī pūķa [bargā kaimiņa] nagiem. Apsīšu J 3, 15. «Prasi, lūdzu, prasi,» sulainis runāja. «Tad tu dzirdēsi, ka cits neviens tavu prieku nav apskaudis kā vecais pūķis.» Tā muižā sauca pārvaldnieka sievas tēvu. Blaumanis 6, 200.

2. *Piesaistīts, par gaisu smagāks lidaparāts, ko gaisā notur gaisa masas, kuras plūst pret lidaparāta virsmu noteiktā leņķī.* Pūķu izmantošana atmosfēras pētījumiem. □ Pie pūķa šķērsdiegiem rūca divas lielas, dzeltenas spuras..; zīda papīrs, kurš tik viegli cēlās gaisā un uz skaliem bija stingrs kā bungu āda, augšējā malā nesa uzrakstu «Cīņa».. Grīziņš 1, 234. Çirts bija izgatavojis pūķi un vējainā dienā iedomājās to palaist. Par pūķa lidlauku viņš izvēlējās Līčupītes pļavu. Rinkule 8, 103.

puķīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem.* → *puķe.* **2.** *Savienojumā «zilā puķīte»: zilā vizbulīte.* □ «Iesim zilajās puķītēs,» Aina sacīja kādā dienā. J Kalniņš 2, 7.

puķkāposti, -u, vsk. puķkāposts, -a, v. *Ziedu kāposti.* □ «Tātad tu — tirgū pārdod burkānus?» — «Un puķkāpostus,» Skaidrīte papildināja. Zigmonte 7, 96.

puķkopējs, -a, v.; **puķkopēja,** -as, s. *Cilvēks, kas kopj puķes; arī puķkopis.* □ Puķkopēja inventārā vēl ietilpst šādi darba rīki: lāpstas, dakšas, naži, grieznes, kapļi.. Dindonis 1, 39.

puķkopība, -as, s.; parasti vsk. *Augu audzēšana dārzu, parku, apstādījumu ierīkošanai, telpu izdaiļošanai vai grieztu ziedu ieguvei; attiecīgā augkopības nozare.* □ ..viņš pēdējā laikā pievērsās arī puķkopībai.. Zigmonte 7, 95. Tulpju krāsu bagātība un piemērotība dažādiem puķkopības uzdevumiem ir tik liela un daudzpusīga, ka šī kultūra.. ieņem arvien lielāku vietu pārējo puķu kultūru vidū. Lauku Dzīve 78, 12, 16. Ziedi cilvēkiem arvien sagādā prieku. Nav brīnums, ka tieši puķkopības un apzaļumošanas paviljons Tautas saimniecības sasniegumu izstādē Maskavā ir viens no vispopulārākajiem. Cīņa 79, 157, 2.

puķkopis, -pja, v.; **puķkope,** -es, dsk. ģen. -pju, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar puķkopību; puķkopības speciālists.* □ Pavasara pirmajā mēnesī ļoti daudz darba ir puķkopjiem — gan laukā un dārzā, gan arī telpās. Lauku Dzīve 74, 3, 19. Audzēšanai dārzā der izmēģināt arī daudzās jaunās ciklamenu šķirnes, kuras siltumnīcās izaudzējuši mūsu republikas puķkopji. Zv 56, 7, 32.

puķots, -ais; s. -a, -ā; apst. **puķoti. 1.** *Puķains (1).* □ Vakaros viņš ar divriteni joņoja uz pilsētas pusi un pusceļā satika slaidu meiteni puķotā zīda kleitā. Birze 3, 74. Sarkani puķotais lakatiņš bija noslīdējis Anitai no galvas un plīvoja ap kaklu. Ezera 2, 30. Verandas logā balēja gabaliņš puķota aizkara. Lapsa 2, 6.

2. *Puķains (2).* □ ..rakstnieks smaidīdams izkāpa laukā [no mašīnas], izstaipīja rokas, pagrozījās pa puķoto pļavmalu.. Skujiņš 12, 202. Zaļoši [zaļojoši] tīrumi, Puķotas pļavas: Zib baltas kājiņas, Sīk-žigli tekot. Rainis Ib, 111.

puķpods. *Sk.* puķupods.

puķsīpols, -a, v. *Sīpolpuķu sīpols.* □ Sīpolu mušas kāpuri, tāpat kā sīpolu ziedmušas kāpuri, izalo puķsīpolus, pārvēršot tos pūstošā masā. Rupais, Kalniņa 1, 145.

puķudārzs, -a, v. *Puķu dārzs.* □ ..ērbēģa galā, mežsarga meitu puķudārzā, neredzēti liela ģeorģīne kā egle stāvēja brūniem ziediem pilna. Upīts XI, 259.

puķumeldrs, -a, v. *Lakstaugs ar ložņājošu sakneni, stāvu stublāju un iesārtu ziedu čemuru galotnē.* Čemurainais p. □ Pie paša [ezera] krasta un seklās vietās aug.. cirvenes, bultenes, puķumeldri.. Spuris 1, 26.

puķupods, -a, v.; arī **puķpods,** -a, v. *Trauks (parasti māla, ar caurumu apakšējā sienā) puķu audzēšanai; puķu pods.* □ Rakstāmgalda kreisajā pusē pie loga īpatnējs grubuļots puķupods no asfalta lakas, uz melnām metāla kājām. Talcis 8, 12. Viņš.. ievēroja apbružāto mēbeļaudumu, puķpodā nokaltušo mājas svētības ceru.. Kalve 1, 9. ..viņš sēdēja pie puķpodiem pieblīvētas palodzes. Bērce 3, 36.

puķzirnītis, -ša, v.; arī **puķuzirnītis,** -ša, v. *Viengadīgs vai daudzgadīgs tauriņziežu dzimtas krāšņumaugs ar kāpelējošu stublāju un daudzkrāsainiem ziediem.* □ ..arī puķuzirnītis bija uzziedējis. Kā mazi zīda taurenīši viņa zariņos sārtojās ziediņi. Un cik saldi tie smaržoja! Zv 57, 15, 30.

pulcēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēki) nāk kopā, vienuviet; pulcināt.* □ Pēcpusdienā atbrauc no Rīgas divizionа vadība, un komisārs visus pulcē īsā mītiņā. E Arājs 1, 14. Viens no [Eduarda] Smiļģa spēka avotiem bija prasme pulcēt ap sevi ierosmes, rainiskas domas iedvesmotus, apdāvinātus cilvēkus, kam bija katram sava neaizstājama vieta. Rūja 4, 103. ..kafejnīcas kā allaž pulcēja izslāpušos bez jūtamas sezonu atšķirības. Skujiņš 10, 69. // *Panākt, būt par cēloni, ka (dzīvnieki) nāk kopā, vienuviet.* □ Lopus uz mājā dzīšanu pulcēdama. ME III, 406.

pulcēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Nākt kopā, vienuviet (kur) — par cilvēkiem.* □ Spuraiņu mātei vislielākais prieks, kad rei-

zēm svētdienās vai svētku dienās visa ģimene sarodas mājās un pulcējas pie kopējā pusdienu galda. Talcis 5, 178. Skatītāju tribīnēs saradās arvien vairāk. Tie pulcējās ap finišu, **kur parasti var redzēt un dzirdēt visvairāk.** Saulītis 12, 251. Skolas zālītē pulcējās vietējais koris, lai sadziedātos vēlēšanu dienas koncertam. Vīksna 1, 28. pārn. Atjaunojas vecās lauku mājas, top jaunas un pulcējas kopā. Auziņš 4, 172. // *Par dzīvniekiem.* □ Toziem arī lauku irbes sāka vajāt bads. Viņas sāka pulcēties ap siena šķūņiem .. Austriņš 1, 123. // pārn. *Organizēties kopējai darbībai.* □ Jaunie dzejnieki pulcējas ap rajonu laikrakstiem, veido savas apvienības visā republikā. Lit M 58, 41, 2.

pulcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēki) nāk kopā, vienuviet; pulcēt.* □ «Tradīcija. Mans vectēvs pulcināja savā mājā radus divreiz gadā — savā dzimšanas dienā un Jāņos.» Purs 6, 38. Iepriekšējo gadu koncerti arvien pulcināja pilnu zāli klausītāju. Grāvītis 2, 13. 10. Vissavienības kinofestivāls .. bija pulcinājis kinomākslas meistarus no visām savienotajām republikām .. Zv 77, 14, 16. // *Panākt, būt par cēloni, ka (dzīvnieki) nāk kopā, vienuviet.*

pulciņš, -a, v. **1.** *Neliela (cilvēku) grupa, kopums.* □ Zvejnieki bij sadalījušies pulciņos un sarunājās klusām. Blaumanis 6, 21. Zem liepām pulciņos sastājušās meitas, uz ātru roku vēl saspraudīt matus zem lakatiņiem un lūpas sakodīt sārtākas. Upīts 4, 265. Pa Komunāru laukuma apstādījumiem pulciņos pastaigājās jaunieši. Saulītis 12, 14. // *Neliels (dzīvnieku) kopums.* □ Aizskrēja pār sētsvidu aitu pulciņš ar baltiem, trīcošiem jēriņiem .. Brigadere 2, 18. Nākamais pavasaris man jau uzlika tā laika bērnu dienu grūto krustu — sūru, vientulīgu nīkšanu pie mājkustoņu pulciņa. Kalndruva 8, 360.

2. *Neliela, ar kopēju darbību, mērķi, kopējām interesēm u. tml. saistīta cilvēku grupa; šādas cilvēku grupas organizatoriska forma.* Pašdarbības p. Jauno naturālistu p. Keramikas p. Deju p. Čaklo roku p. □ .. noorganizējās [1890. gadā] jauno mākslinieku pulciņš «Rūķis». Tika pieņemti statūti, ievēlēti vadītāji. Stankevičs 4, 56. Pagājušā gadsimta 90. gadu beigās Latvijā sāka veidoties pirmie sociāldemokrātiskie pulciņi. Vēstis 79, 6, 3. Ikviena klase, ikviens pionieru pulciņš izvēlas savu pulciņa dziesmu. Ķirškalne 1, 50.

pulējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → p u l ē t.* Mēbeļu p. Dzintara p. Spožais p. □ Pati viņa .. nostājās pie pulējumā spīguļojošā dzeltenīgā rakstāmgalda .. Kar 58, 1, 9. Daudzveidīgas ir metāla faktūru, kā arī pulējumu un matēto laukumu intensitātes iespējas. Novadniece 1, 95. Dekoratīvi lietišķajā mākslā koks kā materiāls ir iezīmīgs .. ar virsmas īpatnējo tekstūru un pulējuma dzidro mirdzumu. Freimanis 1, 22.

pūles, -ļu, s.; tikai dsk. *Fizisko, garīgo spēku intensitāte, koncentrācija (kādā darbībā); fizisko, garīgo spēku patēriņš.* Uzņemties pūles ko veikt. Nežēlot pūles. Ar pūlēm savaldīties. Nebūt pūļu vērtam. □ Ūdens bija rāms, airēšana neprasīja nekādas pūles. Ezera 5, 189. Bloknots pavisam maziņš, papīrs tajā — dzeltenīgs, slikts. Zīmuļa ieraksti izbalējuši, tikai retais ar pūlēm saburtojams. Bērce 5, 32. Bet cilvēks visvairāk mīl to darbu, kurā visvairāk pūļu ieguldījis. Artmane 19.

pulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Apstrādāt (kā) virsmu, lai padarītu to spoguļgludu.* P. galdu. P. tēraudu. Pulētie rīsi. □ Kodinātu [koka] virsmu var .. spoguļspoži pulēt. Mājtur 415. Lai labāk atklātu minerāla iekšējo skaistumu un izceltu akmens krāsu, zīmējumu, spīdumu un citas īpašības, dārgakmeņus slīpē un pulē. Upīte 1, 54. Dainis skapja pulētajās ārdurvīs saskata savu attēlu kā greizā spogulī. A Auziņš 1, 12. // intrans. □ Es nezinu, vai tas ir sievišķīgs darbs — kalt, vīlēt, metināt, lodēt un pulēt. Liesma 77, 9, 4.

pulēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl. → p u l ē t; tikt pulētam.* □ Dienvidurālos, Satkas ielejā, ģeologi atklājuši marmoram līdzīgu melno kaļķakmeni ar apbrīnojami tīru samtainu krāsu, kas lieliski pulējas. Rīgas B 68, 38, 7.

pūlēties, -os, -ies, -as, pag. -ējos; refl. *Sasprindzināt, koncentrēt fiziskos, garīgos spēkus, arī aktīvi darboties (lai ko veiktu, sasniegtu).* P. aizpeldēt līdz krastam. P. atcerēties notikumu. □ Arvids pūlas laivas priekšgalu izvilkt smiltīs. Fimbers 2, 76. .. Skaidrītes vecāki čakli pūlējās savā dārziņā .. Zigmonte 7, 95. Kaut gan Sabīne pūlējās smaidīt, viņas acīs slēpās nemiers. Līvs 3, 150.

pulgot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Nievāt, pelt.* □ .. Pēteris dusmās nerimās. Ja kāds cilvēks zaimotu un pulgotu viņu pašu, viņš nesacītu ne vārdiņa, bet, kad pulgoja un tik bezkaunīgi aprunāja viņa līgavu, — tas bija viņam par daudz. Zeiboltu J II, 276. Aiz ķieģeļu kaudzes stāvēdams, noklausījos, kā meistari .. pulgo manu tēvu — par sīkstumu, par pedantismu, par maisīšanos viņu ziņā. Zemzaris 2, 150. Saimnieks varēja ņemt ļaunā, ka nieka puika ņemas pulgot viņa lopus. Jaunsudrabiņš Va, 27.

pūliņi, -u, vsk. pūliņš, -a, v. *Pūles.* □ .. pēkšņi visi mani līdzšinējie pūliņi un sasniegumi likās tik maznozīmīgi un bāli .. Skujiņš 12, 230. Stājies tikai malā un raugi izdzīt pirmo vagu. Varbūt tā neiznāks visai taisna, izmetīs līkumu starp celmiem un akmeņiem, toties tas būs tavs darbs, tavi pūliņi. Dorbe 3, 53. Cik ilgi Andra tēvs še gan mitīs? Cik ilgi Andra māte? Gan še pūliņa viņai būs diezgan, taisot vīram un dēlam apģērbu. Apsīšu J 3, 49.

pūlis, -ļa, v. **1.** *Liels neorganizēts vai vāji organizēts (cilvēku) kopums.* Sagaidītāju p. stacijā. Iejukt pūlī. Kara pūlis niev. — *karapūlis.* □ Upīšu Mārtiņu pūlī vairs nevarēja saskatīt. Upīts 4, 723. Ļaudis kaut kur skrēja. Ielu krustojumā drūzmējās satraukts pūlis. Jansons 4, 273. Ieskanējās mūzika. Straujais ritms it kā pagrūda Arni. Izspraucies cauri cilvēku pūlim, viņš gāja pāri zālei. Līvs 1, 56. pārn. Kad mašīna uzrāpās kalnā, priekšā pa-

vērās ceļa līkumi, birzis un ezeri. Šķita, ka bērzi, pūļos sastājušies, liecas pie ūdeņiem, lai padzertos. Saulītis 13, 183. // *Parastu, vienkāršu cilvēku kopums; arī cilvēki bez spilgtām individuālām īpašībām, vidusmēra cilvēki.* □ Dekadenti raksta, ka viņu zemteksti, mūzika vārda mākslā neesot visiem jāsaprot, jo pūlis nespējot saprast izredzēto mākslu. Valeinis 2, 93. Nē, tā [cīnītāju] jūra, kurā mēs ieplūdām, nebija pūlis, kas spēj tikai uz mirkli aizdegties. Salnāja 1, 28. .. Reiz katram bija sava seja, Nu esam pūlis pelēks tā kā migla .. Ļūdēns 3, 15. // *Liels (dzīvnieku, parasti kukaiņu) kopums; bars.* □ .. mušas un dunduri neatkāpjas — laiks pārāk karsts. Nu vēl piebiedrojas odu pūlis. Sīkdami virpuļo kā izsēti spaļi. Caune 1, 130. Bites sanāk pūļu pūļiem. ME III, 447. // pārn. *Liels (kā, piemēram, priekšmetu, parādību) kopums.* □ Bez mitas spindza ložu pūlis sauss .. Sudrabkalns 1, 80.

2. apv. *Pūznis.* □ Ceļš atgādināja skudru pūli, kurā ļaundaris iegrūdis koku. Spāre 5, 147. Ļaudis tekalēja kā skudras, kuru pūlī iemests svešs priekšmets. Purapuķe 1, 65. Skudrīte [skudriņa] savelk savu pūli .. R Kaudzīte 1, 62.

pulka[1] [pulka], -as, s. *Tapa, puļķis.* □ Pie sienām [stallī] mazas tāfelītes ar zirgu vārdiem, zem tām pulkas, uz kurām pakarinātas sakas un citi iejūga piederumi. Vilks 2, 29.

pulka[2] [pulka], nelok.; nenoteiktais skait.; sar. *Daudz*[1]. □ «Bet, ja Andram būtu Jēča galva .., tad gan viņš laikam pelnītu pulka naudas?» Apsīšu J 3, 18. .. mājās tētis nāk vēlu. .. Tētim ir pulka draugu. Delle 2, 9. Cik daudz pavasaru zina Jancis, Pulka dziesmu izdziedāt prot! Vējāns 2, 24. // *Liels (priekšmetu, parādību) daudzums, skaits.* □ Nav jau tālu līdz mūsu mājām. Bet, kad mēnesi, divi mēneši ir prom, tad sirdij kaut kā pietrūkst. Tad ūdens glāze, kad to ar laipnību pasniedz ... labs vārds ... tas ir pulka, tas ir dikti daudz. Kalndruva 5, 70. Apdāvinātu cilvēku vienmēr ir pulka .. Salenieks 7, 360.

pulka[3] [pulka], apst.; sar. **1.** *Daudz*[2] *(1).* □ Jānis sēstas pie galda un gaida. Viņam liekas, ka tēvs vēl pulka runās. Bet nerunā. Upīts 6, 19. «Kas nu viņam, dēliņ, dos pulka nopelnīt, labi, ka sev nopelnī maizi un drēbes ..» Apsīšu J 3, 18. Pārāk pulka jau sarunāts .. Elksne 4, 63.

2. *Daudz*[2] *(2).* □ Zebe: Mēs ar tēvu reizē mācībā gājām. Bet Ats jau bija pulka vecāks .. Putniņš 1, 8. «Man jau Zemīšu Līvija patika pulka labāk ..» Kaijaks 5, 343.

pulks, -a, v. **1.** mil. *Administratīvi un saimnieciski patstāvīga karaspēka daļa, kas sastāv no bataljoniem, divizioniem vai eskadriļām.* Pulka karogs. Komandēt pulku. □ Iepīkstējās lauku telefona signāls. Telefonists man pasniedza klausuli. Zvanīja no pulka štāba. Grīva 8, 73. Pulka komandieris, patlaban nokāpis no zirga, tuvojās virsnieku grupai .. Štrāls 2, 62.

2. *Savstarpēji (parasti organizatoriski) saistītu (cilvēku) kopums.* Kara pulks — *karapulks.* Pagasta vietnieku pulks, arī pagasta vietnieki (arī aizstāvji, runas vīri) vēst. — *ievēlēts pagasta pašvaldības orgāns.* □ Visa Maskavas iela ir tagad milzīga ļaužu jūra. Pāri Daugavai pa ledu virzās šurp otrs demonstrantu pulks. Sēlis 4a, 129. No Juglas tilta līdz Aleksandra vārtiem sešas verstis pa Pleskavas šoseju strādnieču gājienam tālu pa priekšu skrēja ziņa: «Džutas dumpinieces nāk uz pilsētu!» .. Viņa stājās biedrenēm blakus — pulkā .. PL Siev 77, 12, 13. .. puisis vēl nav uzņemts ļeņiniešu pulkā ... Talcis 9, 301. // *Liels (cilvēku) daudzums, kopums (parasti kādā pasākumā).* Pavadītāju p. stacijā. □ .. uz Ilzes izvadīšanu bij sanākuši Irbēnu kaimiņi lielā pulkā .. Kaudzītes 1a, 100. Svētku priekšvakaru viņš bija domājis pavadīt viens, tagad visapkārt virmoja pulks skaļu, priecīgu cilvēku, un šī sabiedrība likās daudzkārt patīkamāka par vientulību. Saulītis 12, 154. Ap šo centrālo grupu darbojas kupls pulks saimes un citu ļaužu. Tie Blaumanim padevušies viskrāsainākie. J Kalniņš 1, 343. // *Liels (dzīvnieku) daudzums, kopums.* Ganāmais pulks — *ganāmpulks.* □ Ejam uz upi peldēties. Nesen nopļautā pļavā cienīgi pastaigājās stārķu pulks. Auziņš 4, 81. Jā, jā, strazdi jau lasās pulkos, bet par projām ceļošanu tie vēl nedomā .. Sudrabkalns II, 499. Es jau zināju, kāds gals gaida kucēnus. Tādu pulku audzināt, kāds gulēja klētsgalā, nebija nekādas jēgas. J Kalniņš 2, 141. Runā [zemnieks] ar cūkām un govīm, augu dienu būdams pie sava ganāmā pulka — tālu no cilvēkiem. Jaunsudrabiņš 7, 137. // pārn. *Liels (kā, piemēram, priekšmetu, parādību) daudzums, kopums.* □ Pulks jaunu asteru stādu guļ tepat — tātad .. dobe jātaisa. Akuraters 1, 41. Pa garo mūžu sakrājies krietns jo krietns pulks atziņu. Vējāns 5, 89. Tad gribēsies tev izkalt zvaigzni un pacelt debesu lokā — Kaut vienu mazu zvaigzni, lai citu pulkā mirdz. Bendrupe 3, 57.

pulksten, apst. *Savienojumā ar skaitļa vārdu norāda, ka skaitļa vārds apzīmē pulksteņa laiku.* Pusdienot p. divpadsmitos. Ierasties pēc p. astoņiem. □ Šķiet, tā tomēr bija cita nakts, kad, ap pulksten trijiem pārradies no kolhoza mājās, paziņoju: «Rakstīšu par viņiem!» Bērce 5, 58. Pulksten desmitos rītā viņš gaidīja [restorānā] «Baltā roze», kā bija solījies. K Zariņš 2, 32. Jau pulksten trijos makšķernieki kājās .. Ļūdēns 2, 103.

pulkstenis, -ņa, v. **1.** *Ierīce laika mērīšanai.* Mehāniskais p. Elektriskais p. Elektroniskais p. Sudraba p. Zelta p. P. tikšķ. Pulksteņa mehānisms. Pulksteņa atspere. Pulksteņa svārsts. Pulksteņa siksna (arī siksniņa). Pulksteņa sprādze. Pulksteņa ķēde. Pulksteņa rādījumi. Labot pulksteni. Uzvilkt pulksteni. Rokas pulkstenis — *uz rokas nēsājams pulkstenis (kas piestiprināts pie siksnas, sprādzes u. tml., kura ir aplikta ap roku).* Kabatas pulkstenis — *kabatā nēsājams pulkstenis.* Galda pulkstenis — *pulkstenis, ko parasti novieto uz galda.* Sienas pulkstenis — *pie sienas piekarināms pulkstenis.* Torņa pulkstenis — *pulkstenis, kas ir iebūvēts tornī.* Modinātāja pulkstenis — *mo-*

dinātājpulkstenis. Saules pulkstenis — *pulkstenis, ar kuru saules gaismā mērī laiku pēc ēnas, kas no vertikālas plāksnes, stieņa krīt uz ciparnīcu.* Ūdens pulkstenis — *pulkstenis, ar kuru mērī laiku pēc iztecējušā ūdens daudzuma.* Smilšu pulkstenis — *pulkstenis, ar kuru mērī laiku pēc izbirušo smilšu daudzuma.* Kvarca pulkstenis — *pulkstenis, kura gaitu regulē kvarca plāksnītes svārstības elektriskajā laukā.* Astronomiskais pulkstenis — *augstas precizitātes pulkstenis, kam ir pastāvīgs pulksteņa gājiens un ko minimāli ietekmē ārējie faktori.* Atomu (arī kvantu) pulkstenis — *precīza laika mērīšanas iekārta, kuras pamatsastāvdaļa ir atomārais vai molekulārais frekvences kvantu standarts.* Bioloģiskais pulkstenis — *organisma spēja izjust laika ritumu un reaģēt uz to.* Pulksteņa laiks — *laika moments, laika sprīdis, kas ir noteikts pēc pulksteņa rādījuma.* Pulksteņa gājiens — *pulksteņa mehānisma darbošanās.* Pazīt pulksteni — *prast nolasīt pulksteņa rādījumus.* Ātrs (arī ātrāks) pulkstenis — *pulkstenis, kas paātrinātas darbības dēļ rāda nepareizu laiku.* Vēls (arī vēlāks) pulkstenis — *pulkstenis, kas palēninātas darbības dēļ rāda nepareizu laiku.* Pulkstenis iet par ātru — *pulkstenis ir ātrs.* Pulkstenis iet par lēnu — *pulkstenis ir vēls.* Pulkstenis iet (arī ir) priekšā sar. — *saka, ja pulkstenis iet par ātru.* Pulkstenis iet (arī nāk) uz vieniem (diviem utt.) — *pulksteņa laiks tuvojas vieniem (diviem utt.).* Ar pulksteņa precizitāti — *ļoti precīzi.* Pārbīdīt pulksteni sar. — *pārmainīt pulksteņa ciparnīcas rādītāju stāvokli.* □ Saulesvīrs atbīdīja piedurkni un paskatījās pulkstenī. Bija jau divas minūtes pāri deviņiem. A Grigulis 9, 134. Roze vienmēr pagrieza pulksteņa rādītāju piecas minūtes uz priekšu, taču tieši šīs piecas minūtes viņai allaž pietrūka. Skujiņš 5, 36. Lēnām ritēja stundas. Tik . . . tik . . . tik . . . skaitīja pulkstenis. Jauno v 58, 125. sal. Pilips kustas kā uzvilkts pulkstenis: visi soļi vienlīdz gari un nesteidzīgi. Andersone 1, 16. pārn. . . man ir tā, Kā būtu pārnakšņojis priežu mežā, Kur atmodina dzeņa pulkstenis. Auziņš 2, 30. Pie pasaules interesantākajiem torņa pulksteņiem pieskaitāmi Maskavas Kremļa kuranti. Zv 82, 4, 28. . . Voldiņš sēdēja pie galda . . un vērās vecajā modinātāja pulkstenī. Kad mazais rādītājs nostājās uz septiņiem, bet lielais tuvojās divpadsmitiem, viņš sāka klausīties . . Lēmanis 7, 17. Pirmās laika mērīšanas ierīces — saules pulksteņi — bijuši pazīstami jau 2000 gadu pirms mūsu ēras . . Zv 82, 4, 28. Kad, ūdenim verdot, spožajos metāla traukos sāka grabēt instrumenti, viņa uz palodzes nolika smilšu pulksteni, kurā smiltis pārbira piecās minūtēs. Birze 8, 69. Majors Purvasloka nedzirdēja pulksteņa gājienu. A Grigulis 4a, 49. Pulksteni Dorīte vēl nepazīst, bet to viņa zina, ka vienpadsmit ir tad, kad mazais rādītājs ir «gandrīz pašā augšā». Birznieks-Upītis V, 81. Iespējams, ka viņa pulkstenis ir ātrāks. . . Katrā ziņā ātrāks — šorīt aizmirsa noregulēt pēc radio. Lubējs 1, 154. Tā rit dienas Mežuļu dzīvoklī, rāmi, apvaldīti, bez sevišķiem notikumiem. Tēvs atgriežas no darba ar pulksteņa precizitāti . . Zigmonte 6, 60. . . audzēkņi nereti pārbīdīja pulksteņus, lai maldinātu skolotāju un paildzinātu nodarbību laiku. Dzene 4, 19. ◇ Pulkstenis skrien — a. *Saka, ja pulkstenis ir ātrs.* b. *Saka, ja laika ritums subjektīvā uztverē šķiet pārāk ātrs.* ◇ Iet kā pulkstenis — a. *Saka, ja (parasti mehānisms) darbojas precīzi, nevainojami.* □ Kura katra mašīna viņam [šoferim] gāja kā pulkstenis un klausīja kā labs suns. Ezera 14, 18. b. *Saka par kustīgu, darbīgu cilvēku.*

2. novec. *Zvans (parasti neliels).* □ . . kad pagalmā sāka skanēt pulksteņi un gar staļļa stūri, griezdamās sniegā, čirkstēja kamanu slieces, vecais Ilgums nevarēja nociesties gultā. K Skalbe 1, 183. Skaļais ilkss pulkstenis noskanēja lauku klusumā stiprāk gandrīz nekā lielgabala šāviens, vēstīdams visai apkārtnei par rīdzinieku ierašanos. Austriņš 1, 246.

pulkstenīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Daudzgadīgs pulkstenīšu dzimtas lakstaugs ar baltiem, ziliem vai violetiem zvanveida ziediem.* Dižā p. Kamolainā p. Apaļlapu p. □ Pulkstenītes . . ir izturīgas un bagātīgi ziedošas ziemcietes. Dindonis 1, 116. Tik daudz puķu noskumušu! Ar nātrām stāvus cēlu Bālas sila pulkstenītes. Ziedonis 10, 127.

2. dsk.; bot. *Lakstaugu, retāk puskrūmu vai krūmu dzimta, kurā ietilpst, piemēram, pulkstenītes, lobēlijas.* □ Ļoti daudz pulkstenīšu sugu aug kalnos. Galenieks 2, 374.

pulkstenītis, -ša, v. **1.** *Dem.* → *pulkstenis.* **2.** *Pulkstenīte (1).* □ «Paga, salasīsim pulkstenīšus,» Egle norādīja uz zilajiem pulkstenīšiem, kuri pacēlās pāri zālei. «Pēc pāris nedēļām nāks vīri ar izkaptīm, tad pļavas ziedu vairs nebūs.» Birze 5, 133. Sausākajos krastos ziedēja zilie pulkstenīši un dzeltenās, smaržīgās vizbules. Fimbers 1, 199.

pulksteņindikators, -a, v. *Mērinstruments (attāluma mērīšanai), kas mērīšanas procesā taisnvirziena kustību pārveido rādītāja griezes kustībā.*

pulksteņķēde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Pulksteņa ķēde.* □ . . svārku vaļā pasitis, sudraba pulksteņķēdi spīdinādams, viņš vispirms apstaigāja jaunās ēkas. Viese 1, 73.

pulksteņlabotājs, -a, v.; **pulksteņlabotāja,** -as, s. *Amatnieks, kas labo pulksteņus.* □ . . profesionāli tehniskā skola šogad dos 200 frizieru, apavnieku, pulksteņlabotāju . . Cīņa 66, 5, 1.

pulksteņmehānisms, -a, v. *Pulksteņa mehānisms.*

pulksteņmeistars, -a, v.; **pulksteņmeistare,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Amatnieks, kas gatavo vai labo pulksteņus.* □ 1621. gadā pulksteņmeistars Kristofors Golovejs izgatavoja laikrādi, ko 1625. gadā iekļāva Spasa tornī. Zv 82, 4, 28. Kad es skatos, Kā pulksteņmeistars strādā, Man liekas — Tādai ir jābūt mīlestībai: Sarežģītajā mehānismā orientēties, Ātri atrast bojājumu Un salabot . . A Auziņš 2, 103.

pulksteņsprādze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Pulksteņa sprādze.* Rokas p.

pulksteņtaisītājs, -a, v.; **pulksteņtaisītāja,** -as, s. *Pulksteņmeistars.* □ Pieredzējušais pulksteņtaisītājs rūpīgi restaurē sava muzeja eksponātus un vāc grāmatas par pulksteņiem .. Rīgas B 68, 96, 6. Pirmie no kopējā kalēju amata atdalījās atslēdznieki, piešu un ieroču kalēji, kā arī pulksteņtaisītāji. Zin T 73, 9, 27. Jau 18. gadsimtā Parīzes pulksteņtaisītājiem uz savas ādas bija jāizjūt, kādu jucekli izraisa īstās un vidējās saules dienas atšķirība. Pad J 70, 41, 4.

pulksteņtornis, -ņa, v. *Tornis, kurā ir iebūvēts pulkstenis.* □ Pulcēšanās izbraukšanai ar speciālu autobusu .. pie Rīgas dzelzceļa stacijas pulksteņtorņa. Rīgas B 70, 295, 5.

pulksteņveida, ģen., nelok. *Tāds, kura detaļas vai darbības princips ir līdzīgi pulksteņa detaļām vai darbības principam.* P. indikators.

pulksteņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pulksteņveidīgi.** *Pulksteņveida.*

pulkvedis, -ža, v. *Dienesta pakāpe daudzu valstu armijās (Padomju Armijā — dienesta pakāpe starp apakšpulkveža un ģenerālmajora pakāpēm, buržuāziskās Latvijas armijā — starp pulkvežleitnanta un ģenerāļa pakāpēm); karavīrs, kam ir šāda dienesta pakāpe.* Pulkvedis leitnants — *pulkvežleitnants.* □ .. pulkvedis ar savu adjutantu .. piejāja līdz pozīcijas labajam spārnam. Strāls 2, 364. Viņš vienmēr iet parādes soļiem. Pulkvedis leitnants Laiva. Plaudis 2, 90.

pulkvežleitnants, -a, v. *Dienesta pakāpe buržuāziskās Latvijas armijā (starp kapteiņa un pulkveža pakāpēm); karavīrs, kam ir šāda dienesta pakāpe.*

pulmonāls, -ais; s. -a, -ā; anat. *Saistīts ar plaušām, tām raksturīgs.* □ Diastoliskais tonis ir vārstuļu tonis. Tas rodas, aortas un pulmonālās artērijas vārstuļiem aizveroties diastoles laikā. K Rudzītis 2, 155.

pulmonologs, -a, v.; **pulmonoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Pulmonoloģijas speciālists.* □ Latvijas pulmonologu darbs plaušu asinsvadu izpētē ieguvis atzinību visā Padomju Savienībā. Ves 81, 12, 18.

pulmonoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas pētī plaušu uzbūvi, darbību un slimības, to ārstēšanu un profilaksi.* Slimnīcas pulmonoloģijas nodaļa. □ Daudzi ievērojami ārzemju pulmonoloģijas speciālisti, piemēram, uzskata, ka starp faktoriem, kas izraisa plaušu slimības, liela loma ir smēķēšanai, kā arī gaisa putekļainībai. Zin T 79, 1, 4.

pulmonoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pulmonoloģiski.** *Saistīts ar pulmonoloģiju, tai raksturīgs.*

pulovers, -a, v. *Adīts, tamborēts vai austs pār galvu velkams blūzes veida apģērba gabals.* □ Svītrotais pulovers asi iezīmē plecus un krūšu līnijas .. M Zariņš 2, 174.

pulpa, -as, s. **1.** anat. *Mīksto audu kopums zoba dobumā.* □ Zoba pulpas iekaisums parasti izraisa stipras, izstarojošas, lēkmjveidīgas sāpes, sevišķi naktīs. Ves 64, 6, 14.

2. *Šķidra, mīksta bezformas masa.* □ .. [jūras] zemessūcējs grunti līdz 30 m dziļumam sagrābj ar ūdens strūklu. Ūdens un grunts maisījumu, ko sauc par pulpu, iesūknē kuģa 6000 m^3 tilpnē. Zin T 82, 10, 4. Lai novērstu regulāro pulpas ieplūšanu zivju nārsta vietās, nepieciešams paredzēt daudz pamatīgāku attīrīšanu, kas izslēdz suspendēto vielu atrašanos notekūdeņos. Lit M 83, 1, 5.

3. *Augļi, kas ir apstrādāti ar sērpaskābes anhidrīdu, lai tos pasargātu no mikroorganismiem, bojāšanās.*

pulpīts, -a, v.; parasti vsk.; med. *Pulpas (1) iekaisums.*

puls, -a, v.; kap. *Kapitālistiskā monopola forma, kurā tā dalībnieku peļņu ieskaita kopējā fondā un sadala iepriekš noteiktā proporcijā.* □ No 1961. gada līdz 1968. gadam eksistēja tā sauktais zelta puls, kuru izveidoja pēc ASV priekšlikuma. Šīs starptautiskās organizācijas uzdevums bija saglabāt oficiālo zelta cenu. Pad J 78, 235, 6.

pulsācija, -as, s. **1.** fiziol. *Asinsvadu ritmiska paplašināšanās un sašaurināšanās.* □ Pulsāciju parasti pārbauda uz artērijas pie delnas locītavas .. Ves 81, 8, 20. Virs palpējamām artērijām novieto trīs vai četrus pirkstgalus vienu otram līdzās, jo tādā veidā taustes uztveres summācijas dēļ pulsācija vieglāk atrodama un labāk izjūtama. K Rudzītis 2, 116. // pārn. *Aktīva (darbības, stāvokļa, arī parādības) norise, izpausme.* □ Nereti arī mīlestības pārdzīvojumiem līdzi [dzejā] nāk asa ārpasaules pretrunu pulsācija. M Kalve 1, 63. Ceha komunisti ir kodols, no kura sākas visas organizācijas pulsācija. Cīņa 71, 73, 2. Izrādes ritms ir saspringts arī tad, kad ārēji viss rit mierīgi. To nosaka galvenās domas pulsācija, kas, virzīdamās uz kulmināciju, iegūst aizvien pieaugošu intensitāti. Teātris 75, 74.

2. *Darbība, process* → *p u l s ē t (2).* Ūdenslīmeņa p. Tvaika pulsācijas.

3. *Darbība, process* → *p u l s ē t (3).* Ātruma p. □ Papildus jau agrāk atklātajām variācijām, kas saistītas ar Saules aktivitātes vienpadsmit gadu ciklu, nesen konstatēti īsāki elektromagnētisko pulsāciju periodi .. Rīgas B 79, 238, 3. Mūsu sarunai ir pavisam cits ritms nekā agregātu līnijas straujā pulsācija. Liesma 76, 12, 10.

pulsārs, -a, v.; astr. *Kosmiskā radiostarojuma avots, kas strauji un regulāri maina starojuma intensitāti.* □ 1968. gadā astronomi atklāja jaunus kosmiskos objektus — pulsārus, kas izstaro radioviļņus ar mainīgu intensitāti. Zin T 76, 10, 8. Pēdējos divos gadu desmitos astronomi ļoti rūpīgi pētī pulsārus .. Lauku Dzīve 78, 2, 24.

pulsators, -a, v.; tehn. **1.** *Aparāts, ierīce, kas rada vienmērīgus grūdienus vai impulsus.* □ Pulsators [slaukšanas aparātam] ir no metāla, un tam ir skrūve pulsāciju skaita mainīšanai. Lauku Dzīve 68, 2, 16.

2. *Šķirojamā mašīna ar nekustīgu sietu (derīgo izrakteņu bagātināšanai).*

pulsējums, -a, v. **1.** fiziol. *Paveikta darbība, rezultāts → p u l s ē t (1); atsevišķs pulsu cikls.* □ . . vidējas intensitātes treniņa slodzē pulss paātrinās līdz 140 pulsējumiem, bet lielas intensitātes slodzē līdz 180—200 pulsējumiem minūtē. Ves 76, 11, 12. pārn. Un, kaut arī Ē. Vilks bieži vien stāsta par cilvēkiem, kuru tieksmes ir aizvirzījušās vai draud aizvirzīties tur, kur tas nebūtu vēlams mūsu dzīvei, vienmēr viņa darbos jūtam arī skaistās padomju dzīves pulsējumu, tās cildeno darba rosmi . . J Kalniņš 1, 71.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → p u l s ē t (2).* Ūdenstilpes p.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → p u l s ē t (3).* Ātruma p.

pulsēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans. **1.** fiziol. *Būt tādam, kurā periodiski mainās spiediens un tilpums (par asinsvadiem).* □ Deniņos, kur iesirmie mati tālu bija atkāpušies uz galvvidu, pulsēja sārti piebriedusi vēna. Spāre 6, 200. pārn. Liels prieks pārņēma Luda sirdi, kas, strauji pulsēdama, dzina asiņu riņķus. Fimbers 1, 405. pārn. Skaidri jūtu to otru sirdi, kas jau pulsē blakus manējai. Es esmu atbildīga par abām, par savējo un to otru, kura arī ir mana. Avotiņa 3, 17. // *Ar periodiski mainīgu spiedienu plūst pa asinsvadiem vai izplūst no tiem (par asinīm).* □ Zēns pieķērās karavīra rokai. Rokā silti pulsēja asinis. Bels 1, 7. . . es jūtu, kā Ingas pirkstu galos pulsē asinis, karstas un nemierīgas. Līvs 4, 44. Lodes bija ķērušas kaklā un krūtīs. No vēnas pulsējot plūda tumšas asinis. Birze 3, 69. // *Periodiski paplašināties un sašaurināties (par organisma šūnām, dobumiem).* □ Šūnas priekšgalā, kur atiet viciņas, atrodas viena vai divas pulsējošās vakuolas, kas ritmiski lēnām pieaug un tad strauji savelkas . . Galenieks 2, 21. // *Būt tādam, kurā ir jūtama periodiska spiediena, tilpuma maiņa (par ķermeņa daļu).* □ Tad viņš atsitās pret zemi, bet trieciena nejuta. Vienīgi ievainotā kāja sāpīgi pulsēja . . Kaijaks 2, 57. Un, berzēdams sāpošo pieri, uz kuras pamazām pulsēja un brieda puns krietnas baloža olas lielumā, Voldiņš vēlreiz apsvēra savu rūpīgi izstrādāto mača stratēģisko plānu. Liesma 72, 2, 31. // *Periodiski pastiprināties un pavājināties (par sāpēm).* □ Krūtīs, kreisajā pusē zem atslēgas kaula, pulsēja trula sāpe . . Kalndruva 8, 32. Nogurums pārņēmis visus locekļus, un bieži vien deniņos pulsē sāpe . . Zv 72, 2, 8. // pārn. *Aktīvi risināties, izpausties (par darbību, stāvokli, arī parādību).* □ Mākslas akadēmijas pašaurajās pagrabtelpās pulsē spriegs mācību un jaunrades ritms. Kučinska 1, 6. Visur pulsēja dzīve, strauja, nemierīga, nākotnes trauksmes pilna. A Grigulis 13, 379. Zambezi piekrastes mežos un savannā dienu un nakti pulsēja dzīvība — noslēpumaina, nevaldāma savā spēkā. Lielais 5, 109.

2. *Plūst, kustēties, arī izplatīties periodiski, arī turp un atpakaļ.* □ Vietumis tam [strautam] izdodas izlauzties, vietumis atkal jāpazūd zem vēl biezākas ledus kārtas. Bet ūdeņi nepārstāj pulsēt nevienu brīdi. Māksla 60, 1, 28. Pulsējot ūdenim pa Irbes jūras šaurumu turp un atpakaļ, Rīgas jūras līcī veidojas noteiktas ūdens cirkulācijas sistēmas . . Ģeogr 70.

3. *Periodiski mainīties, piemēram, apjomā, tilpumā, intensitātē.* Pulsējošais spriegums. Pulsējošā slodze. □ Visums pulsē, un pēc četrdesmit miljoniem gadu izplešanās procesu nomainīs saraušanās. Lubējs 3, 70. Apmēram pēc desmit gadiem būs izkusušas šļūdoņa lejas daļas ledāju masas. Apmēram ap to pašu laiku no jauna veidosies pulsējoši ledus krāvumi, un viss sāksies no jauna. Zv 73, 18, 8. // *Ritmiski, periodiski darboties (par ierīcēm, mehānismiem).* □ . . nakts tumsā joprojām pulsēja pāļdzinis. Ezera 14, 165. Biezais, aplicis slimnieces augšdelmam tumšo manšeti un pielicis fonendoskopu elkoņa bedrītei, vērīgi skatījās dzīvsudraba stabiņā, kas viegli sāka pulsēt jau pie cipara 200. J Liepiņš 1, 26. Strauji kā sirds lai pulsē slēgu sajūgs, Vienmēr lai atvērts patronkārbas vāks . . M Rudzītis 1, 130.

pulss, -a, v.; fiziol. *Asinsvadu sienu periodisks viļņojums, ko rada to tilpuma, spiediena un asins plūsmas ātruma svārstības sirds sistoles un diastoles laikā.* Normāls p. Paātrināts p. Pulsa vilnis. Taustīt pulsu. Skaitīt pulsu. Pulsa deficīts — *sirds pukstam atbilstoša pulsa sitiena trūkums.* Diegveidīgs pulss — *vājš, tikko sataustāms pulss.* □ Viņš [ārsts] pasniedzās pēc bērna rokas un saudzīgi satvēra plaukstas locītavu. Āda bija mikla, pulss ātrs . . Ezera 7, 68. Bet, kamēr es vēl elpoju, kamēr es redzu, kamēr vēl varu sajust sitam pulsu, esmu laimīgs, ka neesmu gulējis krūmos, neesmu bēdzis, bet cīnījies . . Lukjanskis 5, 219. Trenētiem sportistiem raksturīga zema pulsa frekvence, dažreiz pat 40 vai 34 pulsējumi minūtē . . Ves 75, 12, 3. pārn. Skaidri dzirdams, kā pukstēja kuģa tvaika sirds, viņas ritmiskais pulss bij samanāms katrā miesas cīpslā. Upīts 18, 239. Sirdsdarbības vājuma gadījumos un zema arteriālā spiediena rezultātā pulss dažreiz tikko sataustāms. Tādu pulsu sauc par diegveidīgu. Feldš 89. // pārn. *Aktīva (kā) norise, izpausme.* □ Grāmatā savu dvēseli atklāj daudz cietis, meklējis un arī vīlies cilvēks, kas tomēr jūt dzīvības lielo pulsu . . Viese 3, 111. Te [stacijas laukumā] viņi [vērotāji] var apskatīt visu interesantāko, var nejauši ieraudzīt demonstrācijā pazīstamos un pamāt tiem sveicienus. Svētku pulss šai vietā samanāms visspēcīgāk. Saulītis 12, 161. Revolucionāro cīnītāju dzejā arī intīmie un dabas motīvi pieskaņojas laikmeta pulsam . . Valeinis 2, 50. Lēnu un strauju gaitu mij Pasaules pulss bez mitas. Vācietis 3, 63.

pults, pults, dsk. ģen. pulšu, s. **1.** *Ierīce (parasti paliktnis ar slīpu virsu), kas paredzēta, lai ko (piemēram, grāmatu, notis) novietotu lasīšanai ērtā stāvoklī, leņķī.* Nošu p. Diriģenta p. Lektora p. □ Mūziķi, ieņēmuši savas vietas, skaņoja instrumentus. Pie pults iznāca diriģents. Lubējs 1, 186. Gandrīz gadu Matīss Ģīga nosēdējis Fitinghofa orķestrī. Spēlējis pie pirmās pults . . M Zariņš 2, 53. Sānu jomās

gar baznīcas sienām stāvēja vecie soli ar pultīm, kur agrāk uzlika dziesmu grāmatas. Birze 5, 181.

2. *Augsta mēbele ar slīpu virsu (rakstīšanai, lasīšanai).* □ Gluži nejauši tumšā ūķī .. ievēroju savādu mēbeli, ko mūsu dienās nelieto, — rakstāmo pulti. Skujiņš 7, 12. Nesen saņēmu kāda veca skolotāja vēstuli. Par tēvu. Rakstot viņš vienmēr pie pults esot stāvējis kājās .. Dzene 1, 5.

3. tehn. *Parasti savienojumā «vadības pults»: iekārta, tās daļa ar vadības orgāniem, signalizācijas un kontroles mērīšanas aparatūru (kādas, parasti sarežģītas, iekārtas, tehniska procesa u. tml.) vadīšanai.* Vadības pults operators. Dispečeru p. Skaņu operatora p. Signalizācijas pultis. □ No vadības pults ir iespējams kontrolēt temperatūru un mitrumu ikvienā no elevatora 300 tilpnēm. Zin T 77, 6, 4. .. rūpnīcas darbu vada šeit, pie pults. Liesma 77, 6, 8.

pulverdzirnavas, -u, s.; tikai dsk.; vēst. *Darbnīca, kurā gatavoja šaujampulveri.* □ Hercoga Jēkaba laikā [Kurzemē] ierīkoja .. lielgabalu un zvanu lietuves, ieroču darbnīcas, salpetra vārītavas, pulverdzirnavas .. Ģeogr 275.

pulveris, -ra, v. **1.** *Smalki sasmalcināta cieta viela.* Sinepju p. Šokolādes p. Krāsu p. Cementa p. Grafīta p. Slīpēšanas p. Stikla p. Abrazīvs p. Saberzt sēklas pulverī. Ķīseļa pulveris — *smalki saberztu augļu ekstraktu, cietes un cukura sajaukums ķīseļa pagatavošanai.* Olu pulveris — *līdz 9 procentiem mitruma izkaltēts olu saturs.* Piena pulveris — *sausais piens.* Veļas (arī mazgājamais, mazgāšanas) pulveris — *pulveris tekstilizstrādājumu mazgāšanai.* Zobu pulveris — *pulveris zobu tīrīšanai.* Pulveru metalurģija — *izstrādājumu izgatavošana no metāla pulvera, to pakļaujot lielam spiedienam un pēc tam saķepinot augstā temperatūrā; pulvermetalurģija, metālkeramika.* □ Dedzināts māls pārvēršas pulverī, ko laukā izkaisa. Pulverveidīgā masa uzlabo māla [augsnes] struktūru .. Apsīts 1, 84. Sausus, pulverī sasmalcinātus augus pievieno pie gaļas zupām, cepešiem, marinādēm .. Baumane 1, 107. .. metāla pulveri detaļu presēšanai iegūst no .. velmēšanas plāvas un metāla skaidām. Zv 82, 13, 3. sal. «Laiciņš Kazahijā sauss kā pulveris, bet Latvijā lietus gāž kā no cisternas ..» J Plotnieks 2, 32. Ķīseļu pulveru mums ir daudz, tie ātri un ērti sagatavojami. Ves 68, 2, 20. Svaigu olu vietā var lietot olu pulveri, ko iegūst, speciālās ierīcēs izžāvējot olas masu. Mājtur 142. Ciets ūdens mazgāšanai ir nepiemērots. Tas vispirms jāmīkstina ar sodu vai veļas pulveri. Mājtur 473. ◇ Saberzt pulverī sar. — *atriebties, parasti tiziski iznīcinot.* □ Daži gudrinieki sāk lamāties: padzirdēšot hitleriešu lidotāji un tad mūs saberzīšot pulverī! Talcis 7, 317 (pēcvārdā).

2. farm. *Cietā zāļu forma — šāda, parasti noteiktā veidā īsēta, dozēta viela, vielu maisījums; viena šīs vielas, vielu maisījuma doza.* Dzert trīs pulverus dienā. Galvas pulveris sar. — *pulveris pret galvas sāpēm.* □ Zāļu formu ir diezgan daudz, tomēr visbiežāk ārsti paraksta zāles pulveru, tablešu, šķīduma, mikstūras, ziedes vai pilienu veidā. Ves 63, 5, 10. Viņa [sporta ārsta] pirmās palīdzības soma tik tiešām varēja sacensties ar jebkuru sanitāro kiosku: pulveri pret galvassāpēm un pilieni pret vēdergraizēm .., tur bija viss. Skujiņš 8, 48. .. aptiekā jānopērk galvas pulveri. Indrāne 7, 55.

3. *Cieta, sablīvēta metošā sprāgstviela, kas degot rada augstu spiedienu.* Dūmu p. Bezdūmu p. Pulvera lādiņš. Medību p. Nitroglicerīna p. Pulvera raķete. Šaujamais pulveris — *šaujampulveris.* □ Vidējam brālim karaklausībā pulvera eksplozijā bija laupīta redze. Sēlis 8, 10. Pār akmeņiem manai mugurai tuvojās četri melni dubultstobri, kas smirdēja pēc sadeguša pulvera. Grīva 9, 82. Medību bises munīcija ir: čaulītes, kapsulas, pulveris, skrotis .. A Kalniņš 1, 353. Ja sasmalcināms lielāks skaits akmeņu [uz lauka], tie jāspridzina. Var spridzināt ar šaujamo pulveri .. Apsīts 1, 89. ◇ Kā pulvera muca — *saka par cilvēku, kas ļoti ātri sadusmojas.* ◇ Kā uz pulvera mucas — *saka, ja kādam draud briesmas, nepatikšanas.* ◇ Ost (arī ostīt) pulveri (arī pulvera dūmus) sar. — *piedalīties karā.* □ .. Rūdolfs Vastlāvis komandēja vadu, kad pienāca papildinājums ar tikko apmācītiem zaļknābjiem, kuri vēl nebija oduši pulveri. Lapsa 3, 92. «Naivi un smieklīgi liekas aizmugurnieku spriedumi un spriedelējumi par cīņām frontē, par kareivju dzīvi un izjūtām. Jūs laikam neesat pulveri odis?» viņš pēkšņi griezās pie Bērtuļa. Dorbe 4, 582. Mēs visi, kas nebijām vēl pa īstam pulveri ostījuši, kāri tvērām katru vārdu par kaujām, kurās biedriem jau bija iznācis piedalīties. Zv 66, 23, 2. ◇ Ož pēc pulvera sar. — *saka, ja draud izcelties kautiņš.* □ «Nu tad liec aiz auss — tā, lūk, ir bijušās muižnieces mājiņa. Puikām tur netraucēti jāpakavējas. Ja jūti, ka ož pēc pulvera, pieliec roku pie mutes un skaļi sauc Natašu.» Dinere 10, 259. ◇ Pietrūkt pulvera sar. — *pietrūkt spēka, izturības (ko paveikt).* □ «Gan jau drīz atkal pie jūsu krastiem piestās īstenais kuģis.» — «Man jau pāri trīsdesmit, var pietrūkt pulvera gaidīt.» A Grigulis 13, 506. ◇ (Ne)pietikt pulvera sar. — *(ne)pietikt spēka, izturības (ko paveikt).* ◇ (Vēl) ir pulveris (ragā, arī pulvernīcā) (sauss) sar. — *saka, ja kādam netrūkst spēka, izturības (ko paveikt).* □ «.. sapni par 3000. lēcienu [ar izpletni] vēl neesmu atmetis, kā teikt, ir vēl pulveris ragā.» Sports 68, 31, 3. Taču izšķirošajos braucienos abi vīri pierādīja, ka «vēl ir pulveris pulvernīcās». Sports 66, 119, 1. «.. pierādīsim, ka mūsu pulveris vēl ir sauss.» Lācis 12, 258. ◇ Izšaut (visu) pulveri sar. — a. *Strauji izteikt savas domas un nespēt vairāk nekā pateikt, iebilst.* □ Laksts runāja it kā pusnopietni, puszobodamies, un Sarma viņam atbildēja tādā pašā tonī. .. Laksts, izšāvis visu pulveri, mazliet apjuka .. Grants 7, 102. b. *Izlietot (visu spēku, enerģiju).* □ .. ļoti bieži esam redzējuši, kā iesācēji distances sākumā «izšauj visu pulveri» un pēc tam

tikai ar mokām spēj sasniegt mērķi. Sports 63, 121, 4. ◇ Švaks pulveris vienk. — *nespēcīgs, nevarīgs, arī nespējīgs cilvēks.* □ «Tāds tu man esi — švaks pulveris,» tēvocis raudzījās puisim garām. «Dzert, bračiņ, jāprot!» Dripe 2, 98. ◇ Velna pulveris vienk. — *saka par ļoti uzņēmīgu, enerģisku, izdarīgu, arī stipru cilvēku.* □ ..kādreiz viņi bijuši velna pulveri, vēl tagad nav gluži lokā liecami, vēl tagad zeme var būt lepna, ka nes tādus vīrus. Lāms 1, 14. Jūs protat strādāt un paveikt. Reizēm gandrīz vai nepaveicamo. ..Velna pulveri jūs esot, zemgaliešī! Cīņa 79, 208, 3.

pulverizācija, -as, s. *Darbība, process* → *p u l v e r i z ē t.* Krāsu p.

pulverizators, -a, v. *Ierīce, aparāts (kā) pulverizācijai.* □ Viņš paņēma pulverizatoru un iepūta sejā smaržūdens migliņu .. Lācis VI, 269. Saulainās dienās puķes var apmiglot ar rokas pulverizatoru. Dindonis 1, 143. sal. Rudenīgi lietains trīsdesmito gadu novakars. Smalkas, tikko samanāmas lāses smidzināja kā no neredzama pulverizatora. Brutāne 8, 4.

pulverizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Kliedēt (šķidrumu, pulverveida vielu) kādā vidē, uz kā ar gaisa, gāzes strūklu.* P. šķidrumu. P. krāsu.

pulvermetalurģija, -as, s.; parasti vsk. *Izstrādājumu izgatavošana no metāla pulvera, to pakļaujot lielam spiedienam un pēc tam sakepinot augstā temperatūrā; pulveru metalurģija, metālkeramika.* □ ..pulvermetalurģijas tehnoloģiskā shēma ir samērā vienkārša: no pulvera sapresē detaļas un pēc tam tās stiprina, termiski apstrādājot kvēlināšanas krāsnīs. Zv 82, 13, 3.

pulvernīca, -as, s. *Soma, trauks šaujampulvera glabāšanai.* □ Atsevišķi eksponēti medību piederumi — stops ar bultām, pistoles ar kramu un pulvernīcas .. Cīņa 63, 236, 1. ◇ (Vēl) ir pulveris pulvernīcā (arī ragā) (sauss) sar. — *saka, ja kādam netrūkst spēka, izturības (ko paveikt).* □ Taču izšķirošajos braucienos abi vīri pierādīja, ka «vēl ir pulveris pulvernīcās». Sports 66, 119, 1.

pulvertornis, -ņa, v.; vēst. *Tornis (pils, pilsētas u. tml. nocietinājumu sistēmā), kur tika glabāts šaujampulveris.* □ Pilskalna austrumu nogāzē atrodas masīva četrstūveidīga ēka, tā saucamais pulvertornis. Rumans 2, 146.

pulverveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pulvera veids.* P. viela. P. ziepes. P. pūderis. P. masa. P. maisījums. □ Šķīstošā kafija ir ērta lietošanai, pulverveida ekstrakts viegli un ātri izšķīst .. Ves 77, 1, 29. Sēklas saber mēģenē .. un mazliet pievieno izsijātas pulverveida kūdras .. Lauku Dzīve 77, 4, 18. Nelielā telpā uz galda metāla kastē vizmoja zelts. Starp sīkām pulverveida drumstaliņām bija redzami arī lielāki graudiņi. Zv 57, 5, 23.

pulverveidā, lok., nelok. *Pulverveidīgi.* □ Pilnmēslojuma maisījumu ar mikroelementiem veikalos var iegādāties kā pulverveidā, tā tabletēs. Zv 62, 13, 31. Liofilizēto, tas ir, īpašā vidē pulverveidā izžāvēto peru pieniņu var uzglabāt vairākus gadus. Rīgas B 76, 60, 4.

pulverveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pulverveidīgi.** *Pulverveida.* Sasmalcināt pulverveidīgi. □ Saldūdens kaļķi ir pulverveidīgi vai sīkgraudaini. Zin T 64, 9, 11. Dedzināts māls pārvēršas pulverī, ko laukā izkaisa. Pulverveidīgā masa uzlabo māla [augsnes] struktūru .. Apsīts 1, 84. ..mašīna paredzēta graudu, granulētu un pulverveidīgu minerālmēslu transportam .. Lauku Dzīve 68, 4, 19.

pulverziepes, -pju, s.; tikai dsk. *Pulverveida ziepes.*

puļķis, -ķa, v. *Samērā īss stieņveida, parasti koka, priekšmets, detaļa, piemēram, (kā) aizbāšanai, sastiprināšanai.* Aizbāzt mucu ar puļķi. Žuburains p. □ Klētiņu viņš aizslēdza, mākslīgi izrobotu un izdobtu puļķi durvju caurumā iebāzis. Upīts 4, 282. Un viņš aizskrēja un atnesa ugunskokus: plāna koka šķiliņu ar dobumu vidū un koka puļķi ar asu galu. A Gulbis 1, 81. sal. Tūkums vispirms bij sācies locītavās ap kauliņiem. Nu visa pēda bij spīdīgi tukla, pirksti aiz tās rēgojās kā resni, strupi puļķi .. Upīts III, 538.

puma, -as, s. *Liels kaķu dzimtas dzīvnieks (Ziemeļamerikā) ar slaidu ķermeni, īsu vienkrāsainu apmatojumu, mazu galvu, spēcīgām kājām un garu asti, kurai ir vienmērīgs apmatojums.* □ Puma ir asinskārs plēsoņa un ir viens no visniknākajiem, briesmīgākajiem lopkopju ienaidniekiem. Tas sastopams milzīgā teritorijā no Kanādas līdz pat pašai Patagonijai, kur pumu sauc par «sudrabaino lauvu». Zv 57, 1, 28. sal. Tāle, kāpēc tā raugies kā puma? Auziņš 6, 5.

pumeks, -a, v.; ģeol. *Viegls, porains vulkānisks iezis; šāda ieža gabals.* □ Saule, vējš, ūdens un ķīmiskās vielas pārvērta vulkānu izmesto lavu, pelnus, pumeku, izdedžus kalnu iežos. Lauku Dzīve 77, 8, 33. Ar pumeku var norīvēt sacietējušu pēdu ādu, kas iepriekš izmērcēta, noņemt kārpām virsējo kārtu. Ves 81, 12, 25.

pumpa, -as, s. **1.** *Ieapaļš, neliels, parasti slimības izraisīts, izaugums, veidojums (uz organisma daļām).* // novec. *Kupris, kūkums.* □ Greizas rokas, greizas kājas, liela pumpa mugurā. ME III, 410.

2. *Apaļīgs izcilnis (piemēram, uz priekšmeta).* □ Lauras jauno skapi, to vēl varēja parādīt. Muižas Kopa darbs, cits jau neprata izgriezt kroni tik rakstainām rievām un pumpām. Upīts 4, 300. Senāk sievieši Gramzdā nesuši saktas .. ar astoņām pumpām jeb izsistiem paaugstinājumiem. ME III, 409.

pumpains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pumpaini.** **1.** *Tāds, kam ir (daudzas) pumpas (1).* □ ..apsmēja viņu ne tāpēc, ka viņam būtu pumpains ģīmis .. Ezera 15, 230. ..sažuvušie pirksti, kur vairāk nebij kā gari pumpaini kauli, āda un zilas dzīslas, grābājās uz krūtīm .. Upīts 4, 213. Kropls, izmocīts visās vētrās, vecais koks stāvēja savrup pašā kāpas virsotnē — līks, mezglains un pumpains kā darba vīra sastrādātais ķermenis. Lācis 15, 395. // novec. *Kuprains, kūkumains.* □ Visiem ieti [iet], projām ieti, pumpainiem še palikt! ME pap II, 324.

2. *Tāds, kam ir (daudzas) pumpas (2).* □ Brīnišķi dienas laikā plīvoja sveces divos zeltītos lukturos, dega arī tās šajā pusē bildei, divas garos skārda stobros un pa septiņām katrā pusē pumpainos sudraba lukturos. Upīts 4, 267. Sāku staigāt, drošības dēļ pumpainu paegļu spieķi rokā turēdams. Birze 8, 120.

pumperniķelis, -ļa, v. *Salds, ciets cepums ar rozīnēm un riekstiem.*

pumpēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; sar. *Sūknēt.* □ «..uzmaniet, kad katlos būs jāpumpē ūdens.» Lācis 15, 384. «..ar pumpjiem pumpēja gaisu iekšā, lai labāk degtu..» Sakse 7, 67.

pumpis, -pja, v.; sar. *Sūknis.* □ Liena aizsteidzās pie pumpja celītes malā, Gundega pāris reižu pasūknēja, lai ūdens šaltī varētu nomazgāt rokas. Ezera 1, 75. Nonnija: ..akai liksim cementa grodus un pumpi vilksim tieši istabā. Putniņš 1, 33.

pumpulis, -ļa, v.; reti. **1.** *Pumpa (1).* □ Pumpulis uz vaiga uzmeties. ME III, 411. No cītīgajiem pūliņiem abpus mutes bija savilkušies pumpuļi. Ezera 9, 120.

2. *Pumpa (2).*

pumpuļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pumpuļaini;** reti. **1.** *Pumpains (1).* □ Kur bijis, kur ne — kādu dienu starp pumpuļainajiem ābeļu zariem paspīdēja zeltains tauriņš. Viese 1, 18.

2. *Pumpains (2).* □ ..autors nav pārāk jutis kritiķi ar pumpuļainu nūju aiz muguras stāvam.. Lit M 81, 51, 4.

pumpurains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pumpuraini.** *Tāds, kam ir pumpuri.* P. koks. P. zars.

pumpurošanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, dsk. -ās, ģen. -os, akuz. -ās, s. **1.** biol. *Bezdzimuma vairošanās veids zemākajiem dzīvniekiem, augiem — šūnu dalīšanās un jaunā organisma izveidošanās no šūnas daļas.* □ Rauga sēnīte vairojas daloties, bet nodalītā daļa sākumā ir mazāka par veco. Šādu dalīšanos sauc par pumpurošanos. Svinka 1, 127.

2. *Pumpuru veidošanās, riešanās.* □ Lai iegūtu augstvērtīgu vitamīnsienu, āboliņš, lucerna vai zāle jānopļauj pumpurošanās stadijā vai pašā ziedēšanas sākumā. Pad J 64, 118, 1.

pumpurot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Veidot, riest pumpurus (par augiem).* □ ..Tik osis pumpurot vēl neuzdrīkst — Viņš ziemas gurdā miega varā. Stulpāns 1, 45. ..pagalmā pēkšņi ieskrēja brāzmains vējš, sapurinādams tikko pumpurot sākušos kokus.. Saulītis 6, 105. pārn. ..biju nobridies rudens dubļos savus pāris mēnešus, vākdams tās retās, retās ierosmes, kas laukos tikko sāk pumpurot. Ziedonis 9, 217.

Sk. pumpurots.

pumpuroties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. **1.** biol. *Vairoties bezdzimuma veidā, šūnām daloties un jaunajam organismam izveidojoties no šūnas daļas (par zemākajiem dzīvniekiem, augiem).* □ Sūneņi vairojas pumpurojoties, līdz ar to palielinās kolonija. Latv dzīvn 106. Par baktērijām lielākas ir rauga sēnītes.. Šie vienšūnas organismi vairojas daloties, pumpurojoties, kā arī veidojot sporas. Zin T 62, 3, 22.

2. *Būt tādam, kam veidojas, riešas pumpuri (par augiem).* □ Katru pavasari rūpīgi kopta un ziemā no sala sargāta, maijā pumpurojas un uzzied ābelīte. Stulpāns 2, 58. pārn. Miers sirdi piepilda kā medus kāri. Bet kaut kas jauns jau pumpurojas vāri, Un sajūt to.. dvēsele.. Sirmbārdis 5, 64.

pumpurots, -ais; s. -a, -ā; apst. **pumpuroti.** *Pumpurains.* □ Agrā pavasara rītu gaida pumpurotie koki, silstošā zeme un cīrulis.. Kurcijs 3, 8. ..Aina pienesa savai meitai pie gultas veselu ķiršzaru klēpi, tie bija tik pumpuroti — tūlīt, tūlīt šķilsies laukā balti ziedi.. Zigmonte 10, 258. Pavasaris, pavasaris — Upes palo... Ledus iet. Pumpurotie koku zari, Vējos locīdamies, dzied. M Rudzītis 6, 51.

pumpurs, -a, v. **1.** *Auga vasas vai zieda aizmetnis.* Žāķļu p. Sakņu p. Lapu p. Ziedu p. Ziemojošais p. Pumpuri plaukst. Galotnes pumpurs — *augšanas pumpurs, kas atrodas zara vai stumbra galā.* Papildu (arī adventīvais) pumpurs — *pumpurs, kas var rasties jebkurā auga orgāna vietā.* □ Spriedām, ka kokiem pumpuri jau briest, tādēļ tuvākajā laikā būtu jāsāk tecināt bērzu sulas. J Plotnieks 9, 97. Kaut arī.. lielākā daļa ziedu vēl atradās pumpuros, bišu bari jau bija ielenkuši visas ābeles. A Grigulis 13, 37. Šādās naktīs pumpuri sprāgst vaļā.. Kaijaks 2, 122.

2. biol. *Bezdzimuma vairošanās procesā izveidojies izcilnis (uz zemāko dzīvnieku, augu ķermeņa), kam atdaloties no ķermeņa, rodas jauns organisms.*

punains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam ir daudz punu (2) — par augiem, to daļām.* Punaini zari. □ Tāds pavisam parasts bērzs, vienīgi stumbrs mazliet raupjāks un punaināks. Goba 1, 99. Arī purvā aug koki, bet visi sakrupuši, ķēmīgi saliektiem zariem, punaini. ME III, 412. // *Tāds, kas ir ar nelieliem izcilņiem (piemēram, par akmeni).* □ Par to, ka esam tuvu krastam, brīdināja punainie akmens milžu pakauši, kas draudīgi slīdēja pretī. Bels 4, 33.

2. reti. *Tāds, kam ir puns (1) vai puni.*

puncis, -ča, v.; sar. *Vēders (parasti bērnam).* □ Misa ir viņu [bērnu] dzēriens, tādēļ.. viņi tukšo krūzīti pēc krūzītes, kamēr punči vairs neņem pretī. Kalndruva 7, 95. Un bērneļi, bērneļi bezbēdīgi bizo plikiem punčiem. Brutāne 7, 48. Malējā kārē [bišu stropā] pašreiz nebija nevienas bites. Tur pele pieēdās medu pilnu punci.. Sk Ģ 73, 10, pielikumā 4.

pundur-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. **1.** *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais augs, dzīvnieks ir daudz mazāks par parasto savas dzimtas sugu, šķirņu augu, dzīvnieku.* Pundurbumbiere. Pundurkvieši. Pundurpriede. Pundurantilope. Pundurērglis. Pundurgliemene. Pundurpapagailis.

2. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir daudz mazāks par parasto savas grupas priekšmetu, parādību.* Pundurautomobilis. Pundurkombains. Pundurstatīvs. Pundurvalsts.

pundurābele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Neliela, uz pundurpotcelma izaudzēta ābele, kas ražo agri, bagātīgi un katru gadu.* □ Vienā hektārā pie viņa aug aptuveni 700 pundurābeļu un bumbieru. Rīgas B 70, 241, 6.

pundurauga, -a, v. *Augs, kas ir daudz mazāks par parasto savas dzimtas sugas, šķirnes augu.*

pundurauguma, -a, v.; med. *Ļoti mazs (cilvēka) augums (kas pieaugušam vīrietim ir mazāks par 130 centimetriem, sievietei — par 120 centimetriem).*

pundurbērzs, -a, v. *Neliels bērzu dzimtas krūms ar mazām lapām un sarkanbrūniem zariem.* □ Tālu ziemeļos un daudzos kalnos pundurbērzs veido zemas, nepārtrauktas audzes un ir viens no raksturīgākiem šo vietu augiem. Galenieks 2, 314. Leduslaikmeta relikts ir pundurbērzs .. Ves 75, 1, 28. Pundurbērzs pieder pie mūsu retākajiem krūmiem, tāpēc saudzējams. D kal 72, 105.

pundurforma, -as, s. *Samērā sīka, neliela (augu vai dzīvnieku dzimtas sugu, šķirņu) forma.* □ Samtenes .. ir ātraudzīgas, bagātīgi ziedošās vasaras puķes. Zemās pundurformas visnoderīgākas puķu dobju malās. Dindonis 1, 73. No tūbainā ķirša, ja tam uzpotē parasto vietējo ķirsi, plūmi .. vai saldo ķirsi, var izveidot pundurformas. Lauku Dzīve 74, 3, 17. Daudzos ezeros un upēs ir sastopami nelieli vēži, kuriem tēviņi un mātītes ir vienādā lielumā .. Tie pieder pie purva pundurformas vēžiem, kas lēni aug. Zin T 66, 7, 27.

pundurgailis, -ļa, v.; arī **pundurgailītis,** -ša, v. *Pundurvistu tēviņš.* □ pārn. «Kurš gan neziņa, ka Bāliņš nav vis gara milzis, bet pundurgailītis un puskoka lēcējs.» Pad J 68, 19, 5.

pundurība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Īpašību, pazīmju kopums, kas raksturīgs augiem, dzīvniekiem, kuri ir daudz mazāki par parastajiem savas dzimtas sugu, šķirņu augiem, dzīvniekiem.* □ .. īsvasu šķirņu pundurība pamatos saglabājas arī tad, ja stādāmā materiāla vairošanas procesā iepriekš minētās šķirnes potējam arī uz spēcīgi augošiem un ziemcietīgiem potcelmiem. Lauku Dzīve 75, 9, 14.

2. *Īpašību, pazīmju kopums, kurš raksturīgs cilvēkiem, to ķermenim, ķermeņa daļām, kam ir ļoti mazs apjoms.* □ Viņš tomēr apzinājās savu pundurību. ME III, 413.

punduris, -ra, v. **1.** *Pundurauguma cilvēks.* □ Vislielākais milzis [cilvēks] bijis 2,8 m augumā, vismazākais punduris 70 cm. K Rudzītis 2, 43. sal. «Es skatos — izauguši knišļi par cilvēkiem. Man prātā, kādi jūs sīciņi bijāt, kad gājāt mežā kokus cirst. Kā punduri blakus lielajiem.» Rihters 1, 290. // folkl. *Ļoti maza auguma cilvēkveida būtne, kas parasti ir apveltīta ar burvja varu.* □ Rūķīšus un pundurus pazīst pat vismazākais pasaku lasītājs un klausītājs. Lit M 56, 30, 3.

2. *Augs, dzīvnieks, kas ir daudz mazāks par parastajiem savas dzimtas sugu, šķirņu augiem, dzīvniekiem.* □ Plūmes un persiki, potēti uz mazās ērkšķu plūmes, izaug tikai par pundu-riem. Sudrabs 1, 176. // ģen.: pundura, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir daudz mazāks par parastajiem savas dzimtas sugu, šķirņu augiem, dzīvniekiem.* □ Bieži Latvijas PSR kultivē arī pundura mandeles .., ap 1 m augstu krūmu .. Galenieks 2, 237.

3. *Priekšmets, parādība, kas ir daudz mazāka par parasto savas grupas priekšmetu, parādību.* □ Tā kādā 1962. gada rudens dienā Viktors pa logu ieraudzīja kaimiņu pagalmā mazu automobilīti. .. Tikai pašam kaut kā nebija izdevies aizbraukt uz Mežaparku un paskatīties, kā tad šis punduris īsti skrien. Sports 68, 179, 2. // *Pundurzvaigzne.* □ Pie sarkanajām zvaigznēm pieder gan sarkanie punduri, gan sarkanās milzu zvaigznes .. Zin T 82, 1, 7.

pundurisms, -a, v.; parasti vsk. *Pundurība (1).* □ Labi zināmi selekcionāru panākumi pundurisma gēnu ievadīšanā kviešu un rīsa šķirnēs .. Rīgas B 78, 213, 4.

pundurkoks, -a, v. **1.** *Neliels, uz pundurpotcelma izaudzēts augļu koks, kas ražo agri, bagātīgi un katru gadu.* Pundurkoku augļkopība. □ Uz .. [paradīzes ābeļu] grupām potētās kultūršķirnes veido pundurkokus, bet uz .. sēklaudžiem — parastos, lielos īpatņus. Sudrabs 1, 170. Aicinu visus dārzkopjus pievērsties palmetu, kā arī pundurkoku audzēšanai .. DD 66, 11, 2.

2. *Koks, kas ir daudz mazāks par parasto savas dzimtas sugu, šķirņu koku.* □ Tās [miniatūrrozes] lieliski izskatās pie nelieliem ūdensbaseiniem, .. kombinācijās ar klājeniskajām ziemcietēm, zemiem alpināriju augiem un pundurkokiem .. Lauku Dzīve 79, 8, 21. Japāņi ļoti mīl pundurkokus. Priedītes, ķirši un citi koki, kas iestādīti traukos, ne lielākos par pialu, rotā japāņu mājas. Liesma 66, 1, 21.

pundurkrūms, -a, v. *Kokaugs, kura augstums ir mazāks par aptuveni 0,4 metriem; sīkkrūms.* □ Parastās brūklenes .. ir pundurkrūms. Birkmane 1, 36.

pundurmandele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Zemā mandele.*

pundurpalma, -as, s. *Neliela auguma palmu dzimtas augs ar starainām lapām.* □ Pundurpalma, zemā — .. ir vienīgā palma, kas sastopama savvaļā Eiropā .. Dindonis 1, 199.

pundurpele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Peļu suga, kuras pārstāvju auguma garums ir 6—7 centimetri; šīs sugas pele.*

pundurpotcelms, -a, v. *Potcelms, kura ietekmē uzpotētais augs veido mazu augumu.* □ Kā pundurkokus var audzēt visas ābeļu un bumbieru šķirnes. Uz pundurpotcelmiem tās dod daudz lielākus un labākas kvalitātes augļus, jo augšanas apstākļi ir labvēlīgāki. Sudrabs 1, 358. Veidojot augļu un ogu dārzu, vēlams izvēlēties uz pundurpotcelma potētas ābeles .. Lauku Dzīve 80, 9, 15. .. ābeles jāsāk kultivēt uz pundurpotcelmiem, pie kuriem pieder ābeļu un bumbieru meženi, vilkābeles un sarkanlapu paradīzes ābelītes. Lauku Dzīve 77, 4, 19.

pundurpriede, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Neliela auguma, maza priede.* □ Nelabvēlīgos apstākļos, piemēram, purvā, izveidojas pundurpriedes ar niecīgu augumu. Švinka 1, 146. Kalnu

priede .. pazīstama kā neliels koks vai kā zems krūms — pundurpriede. DD 68, 11, 24.

pundurvista, -as, s.; arī **pundurvistiņa,** -as, s. **1.** dsk. *Dekoratīvo vistu veids, kura pārstāvjiem ir neliels augums; šī veida vistas.*

2. *Šo putnu mātīte.*

pundurzvaigzne, -es, dsk. ģen. -žņu, s.; astr. *Maza, ļoti blīva kodoldegvielu zaudējusi zvaigzne.* □ Pirms vairākiem gadiem astronomi ievēroja, ka dažu zvaigžņu, tā saukto sarkano pundurzvaigžņu, redzamais spožums dažu minūšu vai sekunžu laikā pēkšņi pieaug simtiem, pat tūkstošiem reižu. Ciņa 70, 28, 4. Padomju speciālistu lielākā daļa uzskata, ka radioimpulsus var radīt balto pundurzvaigžņu svārstības. Rīgas B 68, 210, 6.

pūne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Piebūve (piemēram, pie kūts, rijas), arī īpaša neliela celtne bez griestiem un grīdas (parasti siena, salmu glabāšanai).* □ Piedarba galā piebūvēja gubeni, bet sānos — vienu vai vairākus pelavniekus un pūnes salmu un pelavu novietošanai, kā arī dažādu darba rīku glabāšanai. Latv etn 135. Viņa [saimniece] apstaigāja klēti un kūti, visam kaņepju dārzam apgāja apkārt, pat rijā ielīda un pelavu pūnē. Upīts 4, 251. Pie sienas skapītis ar atslēgām. Klētij, kūtij, ratnīcai, salmu pūnei un malkas nojumei .. Indrāne 2, 37.

pūnieši, -u, v.; **pūnietis,** -ša, v.; **pūniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. *Feniķieši, kas 9. un 8. gadsimtā pirms mūsu ēras apmetās Kartāgā un citās Ziemeļāfrikas pilsētās.*

punkcija, -as, s.; med. *Ķermeņa dobuma, asinsvada vai orgāna sienas normālu audu vai patoloģisku veidojumu pārduršana ar dobu adatu diagnostiskā vai ārstnieciskā nolūkā.* Izdarīt punkciju. □ Mazākus pleiras dobuma saasiņojumus ārstē ar punkcijām vai nepārtrauktu atsūkšanu .. Visp ķir 121. Punkcija šoreiz izdevusies. Krietnu laika sprīdi slimniecei nebūs elpas trūkuma un spiediena pakrūtē. Spāre 6, 171. .. vienu dienu, kad pielieku punkcijas adatu viņam pie sāniem, Ermansons saka: «Šodien man jubileja — septiņdesmit piektais dūriens.» Birze 5, 128.

punktains, -ais; s. -a, -ā; apst. **punktaini. 1.** *Tāds, kam ir punktveida laukumi, punkti (piemēram, par audumu, apģērba gabalu).* P. katūns. P. galvas lakatiņš. P. krāsojums. □ Pavisam [meitenes] saņēma astoņpadsmit puķainus, punktainus un strīpainus drēbes gabaliņus .. Ērgle 6, 9.

2. *Tāds, kam uz ķermeņa, tā daļām ir raksturīgi punktveida plankumi, punkti (par dažiem dzīvniekiem, parasti kukaiņiem, arī par dažiem augiem).* Punktaina mārīte. □ Pārnesām punktainus taimiņus, svītrainas alatas un citas zivis, kuru nosaukumus nezinu. Liesma 75, 6, 3.

punktējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → p u n k t ē t (1).* □ Ar tikko saskatāmu punktējumu pasaules kartē atzīmētas valstis un teritorijas, kas atrodas daudzās Karību jūras salās blakus plašajam Latīņamerikas kontinentam. Hor 77, 6, 26. Vienā daļā gleznu un studiju krāsas klātas lielos, dekoratīvos laukumos, citur ņirbošu punktējumu tehnikā .. Tēl M 58, 286. Ērču bojājuma vietās [uz palmām] sākumā parādās sīks, dzeltenīgs punktējums, vēlāk izveidojas dažāda lieluma plankumi. Rupais, Kalniņa 1, 219.

2. mūz. *Paveikta darbība, rezultāts → p u n k t ē t (2).* Nots p. Pauzes zīmes p.

punktēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Iezīmēt ar punktiem, veidot no atsevišķiem punktiem; klāt ar punktiem.* P. kontūru. P. līniju. P. laukumu.

2. mūz. *Likt (aiz nots, pauzes zīmes) punktu vai divus punktus.*

3. med. *Izdarīt punkciju.*

punktēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **punktēti. 1.** *Divd. → p u n k t ē t.*

2. *Punktains (1).* □ Viņa izņēma melni punktēto batista lakatiņu iz kumodes .. Blaumanis 6, 204. Gintas skatiens klusi seko viņai, slīd pāri vēl pavisam jaunajai, pie plīts notvīkušajai sejai zem zilbalti punktētā lakatiņa .. Ezera 8, 8.

3. mūz. *Tāds (ritms), kam ir raksturīgas pagarinātas stiprās un saīsinātas vājās taktsdaļas.* □ .. latviešu senatnes varoņa būtību izteic it kā attālinātais, aizplīvurotais mežragu skanējums, punktētais marša ritms .. Briede-Bulāvinova 1, 117. Vieglai, straujai pirmajai variācijai seko maršveidīga, ar lieliem lēcieniem un punktētu ritmu. Vītoliņš, Krasinska 1, 286.

punktīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **punktīgi;** sar. *Precīzs (parasti par cilvēku).* □ Aliks atrāva inženiera kabineta durvis. Stumbrs smaidīja: Tu gan esi punktīgs! Šo īpašību daudziem derētu pamācīties. Lāms 2, 388. «Būs jāpagaida, kamēr visi sanāks. Mums tā publika nav diez cik punktīga,» Edīte .. piemetināja. Lubējs 2, 56. «Ja noteikts astoņos no rīta uzsākt darbu, tad punktīgi astoņos visiem jābūt ..» Lauku Dzīve 76, 11, 3. // *Tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ Gobnieks savu punktīgo nosvērtību laikam izjuta kā zināmu vienpusību un kaut kur sirds dziļumos alka būt arī improvizators un riskētājs. Skujiņš 10, 53.

punktkontakts, -a, v.; el. *Punktveida kontaktu saskares virsma.*

punktlīnija, -as, s. *Līnija (piemēram, rasējumā), kas veidota no atsevišķiem tuvu stāvošiem punktiem; punktēta līnija.*

punktmasa, -as, s. *Punktveida masa.*

punktmetināšana, -as, s.; tehn. *Metināšana divu detaļu atsevišķās vietās, atsevišķos punktos.* Punktmetināšanas aparāts. □ .. izmantojot metāla punktmetināšanas pieredzi, rūpnīcas speciālisti projektējuši un izgatavojuši līniju kravas vagonu mezglu veidošanai. Ciņa 80, 83, 2. Alumīnija durvju izgatavošanai saņēmis īpašu punktmetināšanas mašīnu .. Ciņa 62, 173, 2.

punktots, -ais; s. -a, -ā; apst. **punktoti. 1.** *Punktains (1).* □ .. parādījās jauna sieviete izjukušiem matiem, zili punktotā kleitā .. Birze 8, 44. Izrādei sākoties, kupla madāma ar punktotu apaļu priekšautu stāv aiz letes. Dzene 3,

177. Mums abām ar Zelmu bija zilas punktotas matrožu blūzītes .. Austriņš 2, 432.

2. *Punktains (2).* □ Viņa pastiepa delnu pret sauli, gaidīdama, kad sīkā, melni punktotā vabolīte pacelsies spārnos. Ezera 13, 318.

punktraksts, -a, v.; parasti vsk. *Neredzīgo raksts — nelielu izcilnīšu un bedrīšu sistēma lasīšanai ar tausti.* □ Lielu darbu redzes invalīdu zināšanu loka paplašināšanā veic Latvijas PSR Kultūras ministrijas Republikāniskā neredzīgo raksta bibliotēka un tās filiāles, kas izsniedz punktraksta un magnetofona lentēs ierakstītās grāmatas. Ves 82, 3, 13.

punkts, -a, v. **1.** *Ļoti mazs, parasti apaļš, laukums, plankums.* Audums ar ziliem punktiem. □ Tipiskākie [rotu] ornamenta elementi ir punkti, apļi, rombi, svītras, trīsstūri un līkloči. Novadniece 1, 11. «Silts!» viņa sacīja un noņēma no galvas balto batista lakatiņu ar melnajiem punktiem. Blaumanis 6, 192. Ligzda ar četrām violeti zaļganām oliņām, kam sārti punkti, it kā ziemeļblāzma tās būtu apspīdējusi. Caune 3, 27. Kad sāk jau krēslot, viņi apvāršņa malā [stepē] ierauga divus niecīgus punktus. Tie lēnām nāk aizvien tuvāk un tuvāk, līdz pārvēršas divu cilvēku siluetos. Lukjanskis 1, 45. sal. Tālu pie apvāršņa kā zilgans punkts slīd kuģis. J Plotnieks 2, 68. // pārn. *Centrālais (kā, piemēram, darbības, norises) objekts.* □ Ikkatrs cilvēks miljonu vidū bija tas punkts, tā ass, ap kuru viss slīdēja lokos. Bels 1, 121. Manas domas kā karuselis griežas ap vienu punktu — ap Tavu klusēšanu. Sakse 7, 184. Tai vienīgā punktā vien Ir tas, ko mēs saucam par dzīvi — Mirklī, spārniem vibrējot brīvi, Mirklī, kas atvarā brien. E Plaudis 3, 37.

2. val. *Pieturzīme (.); arī diakritiska zīme — dažu burtu sastāvdaļa.* □ Stāstījuma teikuma beigās liekams punkts vai daudzpunkte. Blinkena 1, 115. «Tas esot Spodra rokraksts... Stāvs, nervozs. Es apskatīju katru burtu, katru komatu, katru punktu.» Jaunsudrabiņš 7, 34. «Un kāpēc viņš sava vārda vietā licis tikai punktus?» Blaumanis 6, 111. Beigu beigās viņš mani sāka mācīt rakstīt ebreju burtus: punktus un līkas līnijas, rakstāmus no labās uz kreiso pusi. Birznieks-Upītis 6, 111. ◇ Pielikt (kam) punktu — *pilnīgi pabeigt, izbeigt (ko).* □ Lugas notikumiem pielikts punkts, bet ne dzīves ritējumam .. Hausmanis 3, 99. «Darīju tā, kā ieteica pa radio. Pēdējā dienā vēl krietni sasmēķējos un tad uzreiz pieliku [smēķēšanai] punktu.» Ezera 15, 161. ◇ (Uz)likt punktu uz i — *izdarīt pēdējos precizējumus.* □ «Tiešām ļoti nepatīkami par to runāt!» — «Uzliksim punktus uz visiem i: jūs bijāt uz Vanadziņu greizsirdīgs?» Kaijaks 5, 422. .. Rietumvācijas sociāldemokrātija savā Godesbergas kongresā pieņēma lēmumu izslēgt no savas programmas prasību pēc ražošanas līdzekļu sabiedriskošanas. Ar to arī partija bija uzlikusi punktu uz «i» savā nemitīgajā atkāpšanās gājienā no Marksa mācības .. Cīņa 70, 115, 3. // pārn.; sar. *Nobeigums, beigas (piemēram, norisei).* □ Šai jautājumā viņai [mātei] taisnība, un es pilnīgi piekrītu — man nav rakstura, nav disciplīnas. Nu nekas, tagad noteikti — punkts. Brodele 17, 16. ..«un vispār, biedri, luksa numuros es nevarēšu novietot nevienu.» Punkts. Zigmonte 4, 78. Steigā atstājot Zelmas māju, man, saprotams, noteikta plāna par tālāko nebija. Devu kājām vaļu — un punkts. Skujiņš 13, 56. // mat. *Viena no reizināšanas zīmēm (.).* // mūz. *Zīme (.), kas aiz nots vai pauzes zīmes norāda, ka to ilgums ir palielināts par pusi no to vērtības.* □ Pauzes, tāpat kā nots ilgumu var palielināt ar punktu vai fermātu. Punktam pie pauzes ir tāda pati nozīme kā pie nots: viens punkts palielina pauzes ilgumu par tās vērtības pusi, divi punkti — par trīs ceturtdaļām. Krasinska, Utkins 1, 61. // poligr. *Tipogrāfiska mērvienība — 0,376 milimetri.*

3. *Neliela (piemēram, teksta, arī saraksta) daļa, kas ir ar samērā patstāvīgu saturu un kas parasti ir numurēta.* □ «Jūsu kontraktā nestāv neviens punkts, kurš jums atļautu vienu vienīgu apsi nocirst bez muižas atļaušanas. Kā nu vēl ozolus!» Blaumanis 6, 133. Prokuroram vai viņa vietniekam ir tiesība ar savu lēmumu izslēgt no apsūdzības raksta atsevišķus apsūdzības punktus, kā arī piemērot likumu par vieglāku noziegumu. Krim pr 2, 145. .. panākta vienošanās visos būtiskajos līguma punktos. AT Bil 61, 4, 11. Reiz mūsu klase piedalījās TV [televīzijas] sacensību raidījumā. Programmā bija paredzēts punkts: mīļākais dzejolis. Skujiņš 13, 248.

4. *Noteikta vieta, telpa, celtne, kas ir iekārtota kādam speciālam nolūkam; noteikta vieta, telpa, celtne, kur veic kādus speciālus darbus.* Novērošanas p. Robežapsardzes p. Mobilizācijas p. Feldšeru p. Muitas p. Dispečeru p. Telefona sarunu p. Augļu uzpirkšanas p. Medicīnas punkts — *ārstniecības iestāde (piemēram, uzņēmumā, mācību iestādē) pirmās palīdzības sniegšanai un slimību profilaksei.* Aģitācijas punkts — *vietēja sabiedriski politiska iestāde, kurā veic masu aģitācijas darbu.* Gala punkts — *galapunkts.* Skata punkts — *vieta, no kuras novēro kādu objektu.* □ Sasprindzinātā darbā pagāja tās dažas dienas, līdz mobilizētajiem vajadzēja ierasties iesaukšanas punktā. Sakse 7, 141. Evakuācijas punkts bija ierīkots dzelzceļa preču stacijā, plašā, garā ēkā bez griestiem .. Strāls 2, 287. Jaunajā stepes ciematā atsevišķā mājā nesen bija iekārtojies medicīnas punkts. Talcis 9, 205. Ļaudis .. čakli apmeklēja vēlēšanu sapulces un sarīkojumus, vārdu sakot, — aģitācijas punkts vietējiem darbaļaudīm bija kļuvis par sabiedriskās dzīves centru. Talcis 5, 161. // savienojumā ar apzīmētāju; pārn. *Tas, kas ir par pamatu, cēloni, arī sekmētāju, ierosinātāju (norisei, darbībai, stāvoklim).* □ Jautājuma lapiņa bij tikai tāds aizsākuma un pieturas punkts, runa dažkārt aizvirzījās un noslēdzās pavisam citā novadā. Upīts 9, 41. «..teātris ir radošu individu kopdarba rezultāts. Bet saprašanās izejas punkts ir autors.» Klints 1, 242. Visiem zināmais fakts, ka Einšteins mīlējis vijoli spēlēt, [Ojāram] Vācietim kļūst par atbalsta punktu domas izvērsumam. Čaklais 6, 71. // savienojumā

ar apzīmētāju; pārn. *Tas, kas ir saistīts ar pašu grūtāko, parasti neveiksmīgāko (norisē, darbībā, stāvoklī).* □ Garās distances vēl arvien bija Ēvalda vājākais punkts .. Saulītis 12, 317. Joprojām vājš punkts mūsu tērpu izskatā ir pogas, jostas un citas tā sauktās furnitūras detaļas. Zv 75, 13, 6.

5. mat. *Ģeometrisks objekts, kam ir nulles dimensija.* Punktu kopa. Skaitļu ass sākuma p. Taisnes p. Plaknes p. Telpas p. Ģeodēziskais p. □ Caur jebkuriem diviem dažādiem punktiem var novilkt vienu un tikai vienu taisni. Mat 350.

6. fiz. *Bezgalīgi maza (telpas, ķermeņa) daļa, kurā reāli vai pēc pieņēmuma koncentrējas kādas fizikālas parādības.* Spēka iedarbības (arī pielikšanas) p. Materiāls punkts — *ķermenis, kura izmēri ir mazi, salīdzinot ar attālumu no tā līdz citiem ķermeņiem, ar kuriem pastāv mijiedarbība.*

7. fiz. *Maiņas robeža.* Kušanas p. Rasas punkts, arī rasas punkta temperatūra — *temperatūra, kurā relatīvais gaisa mitrums sasniedz simts procentus un tvaiki sāk kondensēties.* Nulles punkts — *nullpunkts.* □ «.. ūdeni vienkārši dzesē virs tā sasalšanas punkta, iegūstot tā saukto ledus ūdeni ..» Zin T 69, 9, 20. Vienas diennakts laikā cilvēks, atrazdamies pilnīgā miera stāvoklī, izdala tik daudz siltuma, ka tā pietiktu, lai sasildītu 3 tonnas ūdens par vienu grādu vai divus spaiņus (30 l) — līdz viršanas punktam. Zv 58, 9, 23. Virzuļa stāvokli, kad tas atrodas vistālāk no kloķvārpstas, sauc par augstāko maiņas punktu .. TAM 18. Ir zinātnisks termins — rasas punkts. Tas nosaka temperatūru, līdz kurai jāatdziest gaisam, lai tas piesātinātos ar ūdens tvaikiem .. Lauku Dzīve 79, 12, 22.

8. *Vērtēšanas vienība (sacensībās, konkursos u. tml.).* □ Bet zāles pirmajās rindās sēž žūrija, rēķina punktus, dala vietas. Liepa 1, 166. Krājās klasifikācijas punkti. Un, kad bija sasniegta pilngadība, sapelnīto punktu norma jau bija pietiekama, lai saņemtu PSRS sporta meistara apliecību un nozīmīti. Sports 80, 85, 2. Koru priekšnesumu žūrijas komisija vērtēja pēc 20 ballu sistēmas. Noklausījušies dziedājumu, komisijas locekļi salika punktus un nodeva mašīnai apstrādāt. Zv 77, 23, 13.

○ Atbalsta punkts — a. mil. *Aizstāvēšanās rajona, pozīcijas nocietinātā un apbruņotā daļa.* □ Tanī rītā krita sādža. Vācieši tik ātri neatrada jaunu atbalsta punktu, un karš aizvēlās daudz kilometru uz rietumiem. A Grigulis 18, 56. b. *Ļoti mazs atbalsta laukums, tas, pie kā, uz kā var atbalstīties.* □ Veidojot pareizu stāju, svarīgi ir noteikt ķermeņa svara atbalsta punktu. Ferda 1, 13. Jāiet laivai apkārt, kamēr atrodas seklāka vieta, un tad jāmēģina ar rokām aizsniegt augšējo malu, gan tad kājas atradīs atbalsta punktu. Indrāne 9, 95. Nervu punkts anat. — *vieta, kur nervs ir tuvu ādai vai pieguļ kaulam.* Augšanas (arī veģetācijas) punkts bot. — *šūnas ar plāniem apvalkiem stumbra galotnē, kas pastāvīgi dalās.* □ Augstākiem augiem .. jauni orgāni rodas tikai noteiktās vietās, tā saucamos veģetācijas jeb augšanas punktos. Galenieks 1, 7. Sānsaknes rodas endogēni. To augšanas punkti attīstās koksnes cilindra ārējā kārtā .. Sudrabs 1, 30. Sākuma punkts — *vieta, arī laika moments, kurā sākas kāda kustība, norise u. tml.; sākumpunkts.* Beigu punkts — *vieta, arī laika moments, kurā beidzas kāda kustība, norise u. tml.* □ Pārvietojuma vektors ir vērsts no materiālā punkta kustības sākumpunkta uz tā kustības beigu punktu. Fiz r 17. Pagrieziena (arī pavērsiena) punkts — *pavērsiena, būtisku pārmaiņu brīdis, posms vai pēkšņs notikums (piemēram, dzīvē, kā attīstības gaitā).* □ Oktobra revolūcija .. ir pagrieziena punkts — ar tās uzvaru sākās jauna ēra cilvēces vēsturē. Zv 72, 21, 1. Varbūt viņa mūžā tā bija vienīgā veiksme. Varbūt tā varēja kļūt par pavērsiena punktu viņa daiļradē. Ja būtu ievērota un atzīmēta. Bērce 6, 131. Kulminācijas punkts — *galējā, maksimālā kāpinājuma moments.* □ Jaunā strāva un 1905. gads gan Aspazijas, gan viņas liriskā varoņa dzīvē paliek kā augstākie, kā kulminācijas punkti. Viese 3, 276. Scenārijā tieši šim notikumam vajadzēja kļūt par dramaturģisko kulminācijas punktu. Kin 76, 102. Nāves punkts — *brīdis, kad cilvēkam iestājas pilnīgs spēku izsīkums, pagurums; ļoti bīstams brīdis.* □ ..visai tipiska vidējo un garāko distanču skrējiena aina: sākums šķiet mānīgi viegls .. Bet tad negaidot iestājas nāves punkts, pēkšņi zūd spēki un spēja turpināt cīņu. Sports 68, 135, 1. Sportists jūt it kā viņam svins ielītu kājās, krūtis žņaudz elpa, sirds, liekas, izlēks pa muti laukā. Iestājas nāves punkts, kad nogurums sasniedz galējo robežu .. Pad J 68, 16, 3. ◇ Mezgla (arī mezglu) punkts — *galvenā, svarīgākā daļa, posms.* □ Nāves iestāšanās laiks, nāves iemesli — tie ir mezgla punkti [nozieguma] izmeklēšanas gaitā. Ves 77, 2, 27. Visbiežāk muzikālā raksturojuma mezglu punkti un kulminācijas balstās sižeta kolīzijās, satura attīstības samezglojumos. Māksla 75, 2, 26.

punktsaskare, -es, dsk. ģen. -ru, s.; el. *Punktveida kontaktu saskare.*

punktsazobe, -es, dsk. ģen. -bju, s.; tehn. *Saskare starp pārvadu elementiem vienā punktā.*

punktsēja, -as, s.; lauks. *Sēja, kuru veic ar precīzām izsējas mašīnām, kas visas sēklas ievieto augsnē vienādā attālumā vienu no otras.* □ Pēc jaunās tehnoloģijas, ideāli sagatavotā augsnē punktsējā izsēj uz katru .. metru pa 12 viensēklas cukurbiešu 'Mežotne-7' sēklu. Ģeogr 411. Ja šo sējmašīnu piemēro punktsējai, tad darba ražīgums palielinās .. Cīņa 64, 63, 2.

punktsitis, -ša, v. *Rīks ar konusveida galu (detaļu iezīmēšanai ar punktu vai punktiem).*

punktspuldze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Spuldze, kas izstaro gaismu ar mazu telpisku leņķi.*

punktualitāte, -es, s.; parasti vsk. *Precizitāte.* □ «.. govis mīl .. vispirms — punktualitāti kopšanā.» Purs 6, 86. Reiha iestāžu iesāktā birokrātiskā jezga ar tīri vācisku punktualitāti ilga veselus divus mēnešus .. Samsons 2, 531.

punktuāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **punktuāli.** *Precīzs.* P. skolotājs. □ Kosmonauti joprojām punktuāli izpilda lidojuma programmu .. Sports 63, 72, 2.

punktveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir punkta forma, veids.* P. raibumiņi uz lapām. P. gaismas avots. P. objekts. P. korozija. □ Lapas virspuse [piparmētrai] tumši zaļa, apakšpuse gaišāka ar dzeltenīgiem punktveida eļļas dziedzeriem. Baumane 1, 102. Pētera Upīša stihija ir svītra — no punktveida un mata biezuma sīksvītras līdz sulīgam, aprautam dzelumam visās iespējamās finesēs un kombinācijās. Tidomane 1, 42.

punktveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **punktveidīgi.** *Punktveida.* □ Audzējs var būt punktveidīgs, reizēm no tā izstaro stīdziņas, līdzīgas zirnekļa kājām. Ves 63, 3, 30. Lapu plātnes [raudenei] ar punktveidīgiem dziedzeriem. Baumane 1, 117.

puns, -a, v. **1.** *Sasituma rezultātā radies uztūkums (kādā ķermeņa daļā); patoloģisks neliels izcilnis, izaugums (uz cilvēka vai dzīvnieka ķermeņa daļām).* □ Mārcis izlec no ratiem, apsauc suni un ievada kāzinieku drūzmu lielistabā, kai [kam] ir tik zemi griesti, ka dažam panāksniekam jāpieliec galva, lai nedabūtu punu pierē. K Zariņš 1, 78. Es staigāju ar apdauzītu galvu, Zilumos un punos. Dinere 9, 19. Un suns, kaunīgi nolaidis asti, it kā uz purna būtu uzmeties puns, vēl nosmilkstējās: «Ai! Ai! Iekritu prastī!» Lukss 11, 18.

2. *Ieapaļš izcilnis, audu sabiezējums (uz augiem, to daļām).* Sveķu p. □ M. Zaura princips — pēc iespējas saglabāt dabisko celmu, koka māzerainos zaru saaugumus un punus. Māksla 75, 2, 52. Augļi [antonovkai] lieli .. Pēc izskata līdzeni, bet iztaustot var izjust punus, kas ir raksturīgi šai šķirnei .. Sudrabs 1, 257.

3. *Ieapaļš veidojums (uz kāda priekšmeta virsmas).* Lējuma p.

punšs, -a, v. *Alkoholisks, parasti karsts, dzēriens, ko gatavo no ruma, karstas tējas, cukura, augļu sulas un garšvielām.* Ābolu p. Ķiršu p. □ Punšam, karstvīnam ir piemērotas īpašas ugunsdroša stikla glāzes vai krūzītes .. Tavare 1, 97. «Ilmi, šovakar būs tējas punšs, es to kādreiz lieliski pratu sagatavot ..» Spāre 6, 298. Kamīna liesmas apvainojumā satumsīs, kad glāzēs sāks vizuļot punšs — zeltains kā Lielupes ūdeņi rietā — vai miežu miestiņš, brūns, kā no dzintara lāsēm tecināts. Kaldupe 6, 78.

punveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir puna forma, veids.* □ Miza [riekstkokam] gaišpelēka, vairāk vai mazāk plaisā. Ap saknēm vai augstāk bieži rodas punveida izaugumi. Augļkop 22.

punveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **punveidīgi.** *Punveida.* P. izcilnis uz bērza stumbra. □ Ap sakņu kaklu vai augstāk [valriekstiem] bieži rodas punveidīgi izaugumi .. Sudrabs 1, 134.

puņķains, -ais; s. -a, -ā; apst. **puņķaini;** sar. *Tāds, kas ir notraipījies, notraipīts ar izdalījumiem no deguna dobuma gļotādas.*

puņķi, -u, vsk. puņķis, -ķa, v.; sar. *Izdalījumi no deguna dobuma gļotādas.* □ .. ar darbu vien aiziet viss laiks, nav vaļas pat bērnam puņķi no deguna noslaucīt .. Sakse 3, 127.

puņķoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; intrans. **1.** sar. *Būt tādam, kam rodas daudz izdalījumu no deguna dobuma gļotādas.*

2. vienk. *Tūļāties.* □ «Ko mēs te tik ilgi puņķojamies,» viņa pagriezās pret Elzu un Salenieku. «Ja esat darītāji, tad sāksim.» Sakse 7, 104. «Trīs gadus puņķojas pa vakarskolu,» viņš murmina, stāvot turpat pie vārtiņiem, «divus gadus svīst ostā. No tāda var sagaidīt visu ko.» Kalndruva 5, 90.

puņķutapa, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; vienk. **1.** *Cilvēks, kam ir stipras iesnas.*

2. *Cilvēks (parasti jauns), kam ir maza pieredze; arī gļēvs, neizdarīgs cilvēks.* □ «Tevis dēļ iekritām. Tev, puņķutapa, bija jāsauc Nataša briesmu gadījumā, bet tu tāpat vien bļāvi, aiz bailēm.» Dinere 10, 302. «Redz, ko izdomājuši! Puņķutapas tādi!» Lit M 67, 31, 10.

pupa, -as, s. **1.** *Viengadīgs tauriņziežu dzimtas pārtikas un lopbarības augs ar taisnu, stāvu stublāju un sēklām pākstīs.* Dārza p. Rupjsēklu p. Sīksēklu p. Kāršu pupas — *pupu sugas, kurām ir nepieciešams balsts, ap ko vīties; šo sugu pupas.* Cūku pupas — *pupu šķirne ar lielām sēklām; šīs šķirnes pupa.* □ .. virza sazēlusi gara un trekna .., bet pupas palikušas sīciņas, taisījās jau ziedos .. Upīts 4, 212. Vecākais brālis nosvieda aizdurvē tukšu pupu kūli .. Kaldupe 8, 9. Saimniecībā lopbarības pupas iecerēts audzēt tikai sēklu iegūšanai. Lauku Dzīve 76, 12, 5. sal. Runčelis bija melnraibs kā pupas zieds .. Bērn 59, 12, 22. ◇ Kā pupu kūlis — *pēkšņi, viegli (piemēram, krist).* □ Iesvempties laivā, nu palūk, cik Valtam viegli. Vienu kāju aši pāri, otru parauj līdz. Pats kā pupu kūlis ieveļas laivas dibenā. Delle 2, 5. «Vai!» iekliedzas kāda vecenīte priekšējā solā un noveļas zemē kā pupu kūlis. Laikam no bailēm noģībusi. Rihters 1, 126.

2. *Šī auga sēkla.* Lobīt pupas. Kult pupas. Pupu zupa. □ Pākstis sprāgst vaļā, un pupas birst zemē .. LTP 417. Bet iztika. Bada gados ar to, jumta salmos ko izdevās atrast. Arī ar dienišķām pupām. Čaklais 3, 133. Kas pūriņu pielocīja Bajāriņa meitiņām? Zirņu, pupu vācelītes, Tēva maizes gabaliņi. DV 222. sal. .. sāk krist lietus lāses, rupjas kā pupas. Jansons 5, 288. ◇ Asaras birst kā pupas — *saka, ja kāds ļoti stipri raud.* □ .. Vernis kliedz sažņaugtām acīm, no kurām birst asaras kā pupas. Brigadere 3, 440. Auziņietei tā labā īpašība, ka viņa varēja raudāt katrā vajadzības gadījumā — tagad [bērēs] asaras bira kā pupas .. Upīts 4, 224. ◇ (No)bērt kā pupas (arī zirņus) — *ātri, raiti (no)runāt.* □ Trešo ticības locekli Andrs bēra kā pupas: ēdiens, dzēriens, drēbes, kurpes, lauki, lopi .. Upīts 4, 362. Velns sāk tūdaļ bērt kā pupas: «Viens, div' [divi], trīsi [trīs], četri, pieci ..» Rainis IVb, 144.

3. *Dažu citu tauriņziežu dzimtas, arī dažu citu dzimtu augu sēkla, auglis.* Kakao pupas

(arī pupiņas) — *kakao koka sēklas.* □ Fosfors atrodas gandrīz visos uzturlīdzekļos, lielākos daudzumos graudos, pākšaugos, sevišķi sojas pupās .. Skulme 3, 16. Kafijas augu augļi ir kauleņi ķiršu lielumā ar sulīgu perikarpu un diezgan cietu sēklu, ko apzīmē par kafijas pupu. Galenieks 2, 365. Novāktās [kakao koka] sēklas, ko parasti apzīmē par kakao pupām, no sākuma pakļauj dažu dienu ilgai fermentācijai un tad žāvē. Galenieks 2, 266.

4. *Pupiņa.* □ Tāpat [kā dārzeņu sautējumu] gatavo vaska pupas un burkānus, svaigus kāpostus un kartupeļus. PL Siev 77, 7, 28.

○ Pupu mētra — *pupumētra.* □ Pupu mētra dod savdabīgu piegaršu zaļbarības salātiem, mērcēm, mājas desām, gaļai, zivīm, olām, sēnēm. PL Siev 78, 4, pielikumā.

pupājs, -a, v. **1.** *Pupu lauks.*

2. dsk. *Pupu lakstu kopums.*

pupārijs, -a, v.; zool. *Sacietējusi pēdējās kāpura stadijas kutikula (daļai divspārņu), kas funkcionē kā kūniņas apvalks.*

pūpe, -es, dsk. ģen. -pju, s.; jūrn. *Kuģa galvenā klāja pakaļējā daļa.* □ ..Rīgas torņi paliek aiz pūpes un liekas sarāvušies ... maziņi, maziņi kā laidņi uz šaha galdiņa. Lapsa 5, 12. Uz pūpes vējos un saulē noārdēta flaga. Kalndruva 5, 79.

pūpēdis, -ža, v. *Sēne ar lodveida vai bumbierveida augļķermeni.* Kārpainais p. Ēdamie pūpēži. Indīgie pūpēži. Mīksts kā pūpēdis sar. — *ļoti mīksts.* □ ..neviļus uzminu pērnajam pūpēdim, kas uzvēda .. melnu dūmu mutuli. Rūja 3, 50. Pūpēži ēdami un garšīgi tad, kad tie vēl ir jauni, balti griezuma vietā. Rīgas B 70, 212, 3.

pupinizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; el. *Mākslīgi palielināt induktivitāti (elektriskajā kabelī), ieslēdzot (tajā) pēc noteikta attāluma induktivitātes spoles.*

pupiņa, -as, s. **1.** *Viengadīgs tauriņziežu dzimtas pārtikas augs ar stāvu vai vijīgu stublāju un sēklām pākstīs.* Krūmu p. Pupiņu pākstis. □ Vērtīgi barības augi ir no Dienvidamerikas ievestās pupiņu .. sugas .. Galenieks 2, 247. Vijīgie stumbri ir apiņiem, dažām pupiņām un tīteņiem. Svinka 1, 89. ..zirņus un pupas var sēt jau aprīļa vidū vai beigās, bet pupiņas — tikai jūnija pirmajā dekādē .. Lauku Dzīve 80, 4, 12.

2. *Šī auga sēkla.* □ Zirņus un pupiņas diezgan plaši izmanto pārtikai, jo to sēklas satur gandrīz tikpat daudz olbaltumvielu (30 līdz 40%) kā gaļa. Svinka 1, 25. ..bērns redz, kā aug pupiņa vai zirnis, kuru viņš iesējis zemē .. Mājtur 60. Pupiņas .. noskalo, pārlej ar remdenu ūdeni un atstāj uzbriešanai. Kļaviņa 1, 120.

3. *Kafijas koka vai krūma sēkla; kakao koka sēkla.* Grauzdēt kafijas pupiņas. Pupiņu kafija — *pārtikas produkts, kas iegūts no kafijas koka vai krūma sēklām; dzēriens, kas pagatavots no šī pārtikas produkta.* □ Porcelāna trauks ar apaļo uzgriežamo vāku, kurā parasti glabājās samaltā kafija, izrādījās tukšs. Arī pupiņas nekur nevarēja atrast. Skujiņš 12, 10. ..lai nu ko, bet kafiju māte nepavisam neprot vārīt, taču meitām viņa to neļauj; skuķi, tā domā māte, tikai iznieko pupiņas .. Zigmonte 6, 77. ..pupiņu kafiju ar krējumu [viesos] izdzēru tikai vienu tasi, kaut gan māte rītos deva tikai rūgtu cigoriņu sulu .. Zālīte 5, 19.

pupiņš, -a, v.; sar. *Zīdeklis (zīdainim vai dzīvnieku mazulim).* □ ..aptiekāre nolika Ērikam priekšā ... pilnu riekšavu gumijas pupiņu, kādus mauc uz bērnu pudelītēm! Lagzdiņš 2, 12. Gumijas pupiņā ar nokaitētu adatu jāizdur 1—2 nelielas atverītes, lai bērns caur tām ne ātrāk kā 10 minūtēs izzīstu pudelītes saturu. Mājtur 23. Pirksta zīšanu pirms ēdienreizēm var izskaidrot ar izsalkumu, bet pēc ēdienreizēm bērna tieksmi zīst cenšamies apmierināt ar mānekli (pupiņu). Ves 77, 4, 28.

puplaksis, -ša, v. *Daudzgadīgs mitru, purvainu vietu lakstaugs ar trīsstaraini dalītām lapām un baltiem vai iesārtiem ziediem ķekaros.* Trejlapu p. Puplakšu lapu tēja. □ Galvenie augi zemajos purvos ir grīšļi, meldri, niedres, puplakši, zaļās sūnas .. Ģeogr 111. Karstajos un sausajos mēnešos ūdens turas tikai zemākajās ieplakās, kur sulīgi zaļo puplakši .. Caune 3, 82.

pūpols, -a, v. **1.** *Ziedkopa (vītolu dzimtas augiem) — stāva spurdze.* Pūpolu vītols — *pūpolvītols; blīgzna.* □ ..ap mārku vītoli, kā bērtin nobērti dzeltenbaltiem pūpoliem, kuros dzied bites, dūc kamenes. Sudrabu E 3, 344. Pašā [dārza] stūrītī kārkls, .. pavasarī tas pilns vismaigāko pūpolu .. Zigmonte 1, 202. Nāk bērni aprīļa dienās un noglauž pūpolus baltus .. Kaldupe 2, 18. sal. Pa durvīm izvēlās arī apaļš kā pūpols Jūļa mazais brālis .. Austriņš 1, 246. Jau martā sāk ziedēt lazdas, drīz pēc tam uzplaukst pūpolu vītoli .. Svinka 1, 216. // dsk. *Zari, arī zars ar šādām ziedkopām.* □ Liegi delnās satvēris, kā no sala saudzot, Šodien pirmos pūpolus atnesi tu man. Lisovska 1, 56. Zēns noplūcis vītola galotnē pūpolus, meitene tos nav ņēmusi pretī. Lit M 56, 14, 2.

2. *Vītolu dzimtas augs, kam ir šādas ziedkopas.* Iestādīt pūpolu.

pūpolsvētdiena, -as, s. *Svētdiena pirms lieldienām.* □ ..lauku draudzēs, kā jau pie pūpolsvētdienas, tika iesvētītas jaunās meitas .. Cīņa 70, 88, 2.

pūpolvītols, -a, v. *Blīgzna.* □ Aprīļa beigās uzzied pūpolvītols. Te dzied pirmās kamenes. Caune 3, 18. No pūpolvītolu stādījuma vienā spēcīga bišu saime sešās koku ziedēšanas dienās var ievākt 130—140 kilogramus medus. Lauku Dzīve 76, 12, 19. Pūpolvītols ir ļoti pieticīgs koks. Aug arī tur, kur nekas cits neaug .. Pad J 81, 68, 3.

pups, -a, v. *Piena dziedzera daļa (dzīvniekiem), kurā ir izvadkanāls.* □ ..viendien govij pupi esot tā sasprēgājuši, ka nemaz tesmenim nevarot durties klāt. Ezera 2, 273. Tādi skaisti sivēntiņi. Viens, palicis bez pupa, rāpjas pāri laimīgajiem, kas pie sava tikuši un neatlaižas. Ziedonis 9, 89. Mazulis [briedēns] saoda pierietējušā tesmeņa smaržu, .. šaudīja

mēli, līdz satvēra pupa galu, ievilka mutē un tūdaļ sāka zīst. Kaijaks 5, 266.

pupukūlis, -ļa, v. *Pupāju kūlis.* □ sal. . . viņai gribējās saķert šo vīreli aiz tresotās krūtežas un sapurināt kā pupukūli tā, ka no kabatām izbirtu dzeramnauda . . Ezera 13, 354.

pupuķis, -ķa, v. *Parasti savienojumā «krāšņais pupuķis»: koši rūsgans pupuķveidīgo kārtas putns ar melnbaltiem, šķērssvītrotiem spārniem un lieļu vēdekļveida cekulu.* □ No putniem, kuri barojas ar kukaiņiem, jāmin krāšņais pupuķis jeb bada dzeguze . . , kas ar garo knābi kukaiņus meklē zemē . . Ģeogr 119. Pēc cekula, kas atgādināja indiāņu virsaiša svētku rotu, raibā ietērpa un nelīdzenā lidojuma Edmunds putnā sazīmēja **pupuķi.** Ezera 15, 64.

pupuķveidīgie, -o, vsk. pupuķveidīgais, -ā, v.; zool. *Putnu kārta, kurā ietilpst putni ar sārti rūsganbrūnu apspalvojumu, melnraibiem spārniem un asti, ar vēdekļveida cekulu; šīs kārtas putni.* □ No pupuķveidīgo kārtas Latvijā sastopams vienīgi krāšņais pupuķis jeb bada dzeguze . . Latv dzīvn 50.

pupumētra, -as, s. *Aromātisks panātru (lūpziežu) dzimtas augs, ko izmanto par garšaugu.* □ Kā ārstniecības augs un garšaugs pupumētra lietota jau viduslaikos. Baumane 1, 97.

pupurains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pupuraini;** apv. *Pumpurains.* □ Daļa stabules jau bija atlekusi, bet pupurainajās vietās miza vēl turējās pie koka . . Birznieks-Upītis V, 88.

pupurs, -a, v.; apv. *Pumpurs (1).*

pupveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pupas (parasti tās sēklas) forma, veids.* □ Siseņa skaņu aparāts nedaudz atšķiras no sienāža un circeņa aparāta. Parasti uz pakaļējās kājas ciskas iekšējās malas novietoti rindā mazi pauguriņi vai pupveida izaugumi . . Rupais 1, 27.

pupveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pupveidīgi.** *Pupveida.*

pūralāde, -es, dsk. ģen. -žu; arī **pūrlāde,** -es, dsk. ģen. -žu, s.; etn. *Pūra lāde.* □ «Būs jāpārskata bēniņi. Varbūt vecajā pūralādē atrodas kaut kas piemērots jums abām,» vecmāmiņa prātoja. Ērgle 4, 68. Telpas vidū milzīga pūralāde. Uz tās sēž vecais Dabrelis un spodrina apkalumus. Skujiņš 9, 5.

pūravieta, -as, s. *Pūrvieta.* □ «Pūravietu labas zemes noķēzījuši.» Upīts 4, 34. «Tēva laikā kūlām seši maisi miežu no pūravietas.» Indrāne 6, 48.

puravs, -a, v. *Divgadīgs sīpolu dzimtas garšaugs ar platām, plakanām lapām.* □ Nozīmīgākie rudens garšaugi ir selerijas, pētersīļi, puravi. Ves 80, 10, 29. Puraviem nav sīpolu asās smaržas un rūgtuma, tie ir maigāki, garšīgāki . . Lauku Dzīve 75, 5, 36.

purene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Daudzgadīgs gundegu dzimtas mitru vietu augs ar spilgti dzelteniem ziediem un veselām zobainām lapām.* Saules purenes — *saulpurenes.* Sila purenes — *silpurenes.* □ . . tērcītes malā kā apaļas, dzeltenas pogas uz augšu slējās krietni piebrieduši pureņu pumpuri. J Kalniņš 2, 8. Dzelzceļa grāvji pilni pureņu. Nesen skrējušo ūdeņu vietā nu kāpj koši dzeltena bagātība. Caune 3, 83. Kad ūdeņi norimās, jaunā sieva gāja purenēs. Mājās pārnestās nastas bija dzelteni sārtās vakara saules piemirkušas . . Kaldupe 8, 95. Krūmu paēnā . . saules pureņu pudurītis priecīgi māj ziedu dūrītēm. Zigmonte 10, 8.

purens, -a, v.; arī **purenis,** -ņa, v.; apv. *Purene.* □ Zelmiņa: Bijām ar Līzi pļavā purenos. Ir gan šopavasar noauguši: kāti kā īkšķi un ziedi tādi kā dūres. Blaumanis 6, 350. Māte jau kādreiz ņēma līdzi pureņos lai, bet es vairāk tāpat noslaistījos un nodelverējos, nekā palīdzēju plūkt. Austriņš 1, 47.

pureņzieds, -a, v. *Purenes zieds.* □ Kad izskanēs reiz dziesma tā, Kas manās krūtīs smeldz, — Pat tad vēl gadu tālumā Man mirdzēs pureņziedu zelts. Krūklis 5, 35. Taču bija — pirmais bites dzēlums basā kājā, pļava čemurainos pureņziedos bij . . Brīdaka 9, 43. Jaunība, tu zvīļā, pureņziediem matos, nenāksi vairs šodien, neatnāksi rīt. Sakse 15, 66.

pūri, -u, v.; tikai dsk.; apv. *Kvieši.* □ Saimniekam izauga raženi pūri. ME III, 449. . . muļķītis tēva pūru (kviešu) lauku sargājis. LTTP VI, 683.

purināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Vairākkārt, ļoti bieži un spēcīgi kustināt (satvertu priekšmetu, piemēram, segu, apģērba gabalu) šurp turp samērā nelielā attālumā, parasti, lai (to) atbrīvotu no putekļiem, gružiem u. tml.* P. gultas pārklāju. P. jaku. P. aizkarus. P. maisus. □ Nereti var novērot, ka augšējo stāvu iedzīvotāji no balkoniem vai lodžijām purina segas, pat grīdas paklājus . . Ves 76, 5, 7. Antis ņem rokās [izraktos] sakņu čemus, pamēģina purināt. Alkšņu muskuļotie mezgli, kārklu bārkstis . . notīrās kā kodoli smaržīgi un svaigi. Caune 4, 28. // *Vairākkārt, ar spēcīgām, biežām roku kustībām censties notīrīt (piemēram, smiltis, gružus no apģērba).* P. skujas no mēteļa. □ Sniegs krīt Rasas kažociņā, . . un viņa, klusu smiedamās, noliecas un purina to. Ezera 10, 93. // *Vairākkārt, ar spēcīgām, biežām galvas kustībām virzīt (ko satvertu) šurp turp (par dzīvniekiem).* □ Es nepaspēju ne iekliegties, kad Džimītis [suns] jau bija satvēris rāpuli tieši aiz galvas un, nikni purinādams, izstiepa ārā. Avotiņa 2, 148.

2. *Satvert un bieži, strauji kustināt (parasti cilvēku, tā ķermeņa daļu).* □ Matilde purināja Alfonu, gribēdama viņu uzmodināt . . Fimbers 1, 369. «Vai stāstīsi vai ne?» Meimurs purināja viņu [kalponi] pie pleciem, ka tai visi kankari drebēja. Zeiboltu J II, 253. «Vesels!» sauc Antons, un mēs apkampjamies, purinām viens otram plecus . . Vējāns 5, 116. // *Bieži, strauji kustināt (sava ķermeņa daļu), piemēram, lai mazinātu sāpes, lai atbrīvotu (to) no kā.* P. apdedzinātos pirkstus. Purināt matus — *vairākkārt, bieži, strauji kustināt galvu uz vienu un otru pusi, parasti, lai atbrīvotu matus no kā.* Purināt (arī kratīt) galvu — *ar galvas kustību paust neapmierinātību, šaubas; noraidīt (ko); nepievienoties (kam).* □ Pičs iztrūcies paskatījās uz draugu, kas izmisīgi purināja gaisā

pacelto roku. Rādītāja pirksta galā karājās vēzis. Vāczemnieks 1, 25. Klinta, acis samiegusi, purina slapjos matus, ka rasa vien pašķīst sausajā sienā. Indrāne 6, 72. «Tu arī nesīsi puķes uz skolu?» Andrejs jautāja. Einis dedzīgi purināja galvu. «Es ne! Lai nes meitenes!» Zigmonte 11, 73. // *Par dzīvniekiem.* Purināt spalvu — *bieži, strauji kustināt ķermeni, parasti, lai atbrīvotu apspalvojumu, apmatojumu no kā.* □ Zirgs .., grožiem žvadzot, purināja galvu. Fimbers 1, 383. ..no drūmā lapu meža, briesmīgi urkšķēdams, lielās ausis nikni purinādams un mežonīgu vilka kaucienu pavadīts, pusrikšus steidzās mājup baltais kuilis ... Ādamsons 2, 103. Valts noglauž un paplikšķina suņa slapjo galvu. ..[suns] nošķaudās un ņemas purināt piemirkušo spalvu. Delle 2, 4.

3. *Bieži, strauji kustināt (koku, krūmu, to zarus), cenšoties, piemēram, panākt, lai nokrīt augļi.* □ Rūte .. ar visu savu spēku sāka ābeli purināt, lai atbrīvotu to no pārmērīgā smaguma, tā ka āboli .. krita uz Rūtes galvu, pleciem .. Ādamsons 1, 235. ..visa komanda [bērni] sastājusies zem lielā jasmīnu krūma un purina jasmīnu zarus tā, ka ziedi birst kā sniega pārslas. Birznieks-Upītis 3, 28.

4. parasti 3. pers. *Kratīt (2).* □ Pēdīgi viņš atlaidās pusguļus salmos un ļāvās sevi purināt klabošajai orei, kuras riteņi lēkāja pa ceļa grambām. Jansons 2, 41. ..nelīdzenais bruģis sāka viņu [braucēju] purināt .. A Deglavs 1, 23.

5. parasti 3. pers. *Būt par cēloni tam, ka (piemēram, koki, krūmi, to zari) vairākkārt spēcīgi un ļoti bieži svārstās (parasti par vēju).* □ Vējš pamazām pieņemas spēkā. Griež grīstēs ceļa smiltis un .. purina kokus. Niedre 14, 19. Vējš svilpo paegļu krūmā, purina apsnigušos zarus .. Upītis II, 216. Brāzmains rudens vējš purina sārtos pīlādžu ķekarus. Bērn 57, 9, 13. // *Šādā veidā svārstot (piemēram, kokus, to zarus), būt par cēloni tam, ka atdalās (parasti lapas, augļi) — par vēju.* □ Ārā pūta stiprs vējš. Tas purināja no kokiem pēdējās lapas. Bērn 56, 1, 17. Vējš .. purināja no pīlādžiem pēdējās ogas, kas .. krita pirmajā sniegā. Grants 6, 271. Mirdzai notirpa miesa .. It kā viņa stāvētu zem ozola .., it kā stiprs vējš purinātu zīles viņai pāri. Bels 6, 325. // *Vairākkārt, spēcīgi un ļoti bieži kustināt šurp turp (piemēram, apģērbu, matus) — par vēju.* □ Dzestrs ziemelis purina plāno, nodilušo mētelīti .. Klīvers 3, 120. Vējš purināja viņam no pleca atrautu drēbes skrandu, brīžiem to pārmezdams gan muguras, gan krūšu pusē. Fimbers 1, 261. Caur loga koka daļu spraugām velk vējš un purina apkvēpušos aizkarus .. Lēmanis 9, 52.

6. parasti 3. pers. *Būt par cēloni tam, ka (cilvēks, tā ķermenis, ķermeņa daļas) dreb, trīc (par fizioloģisku vai psihisku stāvokli).* □ Anitrai pēkšņi kļuva auksti. Visu ķermeni purināja sīki drebuļi. Jansons 3, 229. Galva sāp. Auksti drebuļi purina locekļus. Bet iekšā deg .. Upītis IV, 569.

purināties, -os, -ies, -ās, pag. -ājos; refl. **1.** *Refl. → p u r i n ā t (1); arī purināt, piemēram, savu apģērbu, ķermeņa daļu, lai to atbrīvotu no putekļiem, gružiem u. tml.* □ Tiem, kas pār malu [orē] sēdējuši, arama kārta putekļu uz biksēm, arī tie purinājās pukodamies. Upītis 4, 239. Purinādamās, sprauslodama, žēli ņaudēdama, Raibīte [kaķene] mēģināja atbrīvoties no lipīgās masas .. Rinkule 8, 60.

2. *Stipri drebēt.* □ ..viņu sāka kratīt briesmīgs drudzis. «Ko tu te purinies!» Aija, viņam piegriezdamās, teica .. Jaunsudrabiņš Va, 339.

3. *Drebināties, skurināties (piemēram, ēdot vai dzerot ko stipru, asu).* □ Viņi abi atkal iedzēra [degvīnu], un, kamēr Mētra purinājās un viebās, Ilma apzieda desas ripiņu ar sinepēm .. Ezera 1, 63. Māte viebās un purinājās, bet iedzēra. «Laikam bij vīns,» viņa teica .. Brigadere 2, 449.

4. parasti 3. pers. *Vairākkārt, spēcīgi un ļoti bieži svārstīties vēja iedarbībā (par kokiem, krūmiem, to zariem).* □ ..baznīca jau bij manāmi sakrēslusi [sakrēslojusi]. Liepu cekuli aiz loga purinājās spēcīgi. Upītis 18, 276. // *Vairākkārt, spēcīgi un ļoti bieži kustēties šurp turp vēja iedarbībā (piemēram, par apģērbu).* Lakata stūri purinās vējā.

5. reti. *Darboties, strādāt.* □ Jūlijs Kaucis purinājās jaunajā pusmuižā gaitīgi. Kontrakts vēl uz divpadsmit gadiem, rente mērena. Pērsietis 1, 321.

pūriņš[1], -a, v. **1.** *Dem. → p ū r s* [1].

2. lauks. *Ierīce labības graudu īpatnējās masas noteikšanai.* Etalona p. Darba pūriņš — *noteikta tilpuma cilindrs (Padomju Savienībā 0,001 vai 0,02 kubikmetri) labības graudu īpatnējās masas noteikšanai.*

pūriņš[2], -a, v. **1.** *Dem. → p ū r s* [2].

2. *Veļas komplekts jaundzimušajam.* □ Reizē ar prieku par gaidāmo bērnu jaunajai mātei rodas arī rūpes. Tās sagādā pūriņš un pārējās lietas, kas nepieciešamas mazulim. PL Siev 66, 9, pielikumā. Jau ar pirmajām dienām kolhozs rūpējas par savām atvasēm. Pūriņa iegādei izsniedz vienreizēju naudas pabalstu .. Zv 72, 22, 19.

pūrisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Virziens (20. gadsimta buržuāziskajā mākslā), kas tēlotājā mākslā un arhitektūrā centās ieviest askētiskas, ģeometriski vienkāršotas formas.* □ ..progresīvā estētiskā doma ir tā, kas cīņā pret formālismu palīdz izkopt īstu mākslinieciskō meistarību un — cīņā pret pūrismu, šovinismu un kosmopolītismu — pilnveidot arī tās nacionālo pusi. Vēstis 78, 2, 137.

2. val. *Pārmērīga tieksme attīrīt valodu no citu valodu elementiem, svešvārdiem.*

3. filoz. *Tieksme pēc morālas stingrības (parasti ārišķīga).*

pūristisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pūristiski.** **1.** *Saistīts ar pūrismu (1), tam raksturīgs.* Pūristiski uzskati glezniecībā.

2. val. *Saistīts ar pūrismu (2), tam raksturīgs.* Pūristiska attieksme pret nacionālo valodu.

3. filoz. *Saistīts ar pūrismu (3), tam raksturīgs.*

pūrists, -a, v.; **pūriste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Pūrisma (1) piekritējs.* **2.** *Pūrisma (2) piekritējs.* **3.** *Pūrisma (3) piekritējs.*

puritānis, -ņa, v.; **puritāne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** vēst. *Puritānisma (1) piekritējs.* **2.** *Pārmērīgi stingras tikumības piekritējs.* □ Ģērbās galvenais inženieris allaž eleganti, — tas šeit, stepē, visiem dūrās acīs. Varbūt pat vēl vairāk nekā puritāņiem. Talcis 4, 141.

puritānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **puritāniski.** **1.** vēst. *Saistīts ar puritānismu (1), tam raksturīgs.* □ Dzejnieks [Džons Miltons] nekad nav atradies .. puritāniskās mācības burta kalpībā, viņš saviem reliģiskiem tēliem spēj piešķirt pacilātību un svinīgumu. Kar 58, 12, 118.

2. *Tāds, kam ir raksturīga pārmērīgi stingra tikumība.* □ .. Amālija [lugā] iznākusi līdzīga puritāniskai guvernantei, kas uzstājas ne dzīves, bet kaut kādas sausas dogmas vārdā. J Kalniņš 1, 310. // *Tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ Ar milzu enerģiju viņš strādājis visdažādākos darbus, krājis kapeiku pie kapeikas, lai tiktu pie turības. Viņa dēlam Krustiņam šīs dzelzs gribas un puritāniskās neatlaidības nav. J Kalniņš 1, 333. .. abas māsīcas un brālēns bija īsti paraugcilvēki, tikai neviens viņus tā īsti nemīlēja, .. un šī attieksme padarīja jauniešu raksturus vēl puritāniskākus, vēl sausākus un noteiktākus. Bels 3, 115. Notiekošo [jauniešu iemīlēšanos] bargi un puritāniski nosodīdama, viņa tomēr nespēja uz mīlniekiem neskatīties. Kaijaks 4, 168.

puritānisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** vēst. *Reliģiski politiska protestantu kustība (angļu un skotu buržuāziskajā sabiedrībā 16. un 17. gadsimtā), kuras sākotnējais mērķis bija atbrīvot anglikāņu baznīcu no katolicisma elementiem.* **2.** *Pārmērīgi stingra tikumība.* □ Blaumaņa nostāja pret puritānismu un askētismu, pret svētuļu liekulīgo «tikumību» nenozīmē, ka rakstnieks būtu izdzīves slavinātājs. LLV III, 364. Mani, kas visu mūžu rūpīgi audzināts puritānisma garā un dzirdējis nereti prasības, lai .. sieviešu ģipša skulptūrām uzvelk peldkostīmus, tāda dejotājas pārdrošība [daļējs kailums] mazliet samulsināja. Krieviņš 2, 7.

purkšķēt, purkšķu, purkšķi, purkšķ, pag. purkšķēju, retāk **purkšēt,** purkšu, purkši, purkš, pag. purkšēju. **1.** parasti 3. pers.; intrans. *Radīt īslaicīgus, padobjus, citu citam sekojošus neskaidrus trokšņus (parasti par motoru, ierīcēm); atskanēt šādiem trokšņiem.* Pie mājas purkšķ motocikls.

2. intrans.; sar. *Sprauslot.* □ Viņš laida galvu ūdenī, purkšķēja un pūta. ME III, 417.

3. trans.; sar. *Paklusu, neskaidri, arī neapmierināti runāt.* □ .. šim kažociņš mugurā, staigā un purkš: maitas tādi, vai tas esot brokastlaika pļāvums! Upīts 4, 204.

purkšķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju, retāk **purkšināt,** -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** intrans. *Vairākkārt purkšķēt (1).* Pagalmā purkšķina mopēds. // trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt purkšķ (1).* P. motorzāģi.

2. intrans.; sar. *Vairākkārt sprauslot.*

3. trans.; sar. *Paklusu, neskaidri, arī neapmierināti runāt; purkšķēt (3).*

pūrlāde. *Sk.* pūralāde.

purngals, -a, v. **1.** *Priekšējā daļa (apaviem), kura sedz pirkstgalus.* Zābaka p. Smaili purngali. Kurpes ar noapaļotiem purngaliem. □ Bija taisni prieks skatīties, kā vecaistēvs nolīdzināja apava [pastalas] četrstūri, kā izveidoja purngala locījumu .. Viese 4, 32. Uzlaikojot apavus, uzmanība jāveltī tam, lai lielais pirksts neatspiestos pret apava purngalu. Ves 82, 1, 4. Inese ar kurpes purngalu piebiksta kaimiņienes kājai .. Indrāne 2, 121. // *Pēdas priekšējā daļa (zeķēm), kura sedz pirkstgalus.* □ .. sieviešu pusgarās zeķes ar mazirstošu valdziņu struktūru, adītas no vienkārtīgiem elastika diegiem. .. mašīna .. tās ada bez tradicionālās šuves purngalā. Hor 75, 16, 9.

2. *Purna priekšējā daļa (dzīvniekiem).* □ Viņa plaukstai pieskārās Nerona [suņa] vēsais, mitrais purngals. Ezera 13, 243. Aita sūc caur zobiem kā caur sietu, pēc tam ilgi šmakstina pilošo purngalu. Caune 2, 91.

purns, -a, v. **1.** *Galvas priekšējā daļa ar muti un nāsīm (mugurkaulniekiem, izņemot putnus).* Govs p. Čūskas p. Vardes p. Zivs p. □ Lielais vilku sugas suns, izbāzis pa durvju starpu karsto purnu, man rādīja savus baltos ilkņus. Grīva 9, 22. Sivēniem ir miltūdenī nosmērēti purni .. Ziedonis 11, 113. .. pie slitām piesieti zirgi mētāja uz augšu purniem uzmauktas auzu tarbas, pūloties piekampt pilnāku muti graudu. Lapsa 3, 209. // vienk. *Seja.* □ «Skaties, kas tam [fašistu majoram] par purnu,» dzelzceļnieks nenocietās .. «Sārti rozā, asins piezīdies kā ērce.» Talcis 9, 140. .. Lība pasmīnēja dzēlīgi: kā tad! tas viens ir memmes dēliņš un draugs, to var lutināt, un tā — nu, tai jau tas smukais purns ... Upīts 4, 203. ◇ Dabūt pa purnu (arī pa purslām) — *dabūt sitienu vai sitienus, tikt piekautam.*

2. *Purngals (1).* Zābaki ar smailiem purniem. □ Jūla: Gribēju tikai pagaidīt Mārtiņu. Man viņam jāsaka, lai palaiž pastalām purnus platākus. Savilcis tik šauri, kājām visus pirkstus žņaudz nost. Upīts XIII, 54. Viņa sēd, vienu kāju otrai augstu pārmetusi, un šūpo importa kurpi ar strupu purnu. Dripe 3, 244. Jaunākais Mellacis sāka urbināt ar zābaka purnu sniega kupenu. Saulītis 12, 220.

3. sar. *Priekšgals (transportlīdzeklim).* □ Tvaikonis ir apgriezies ar purnu uz priekšu .. Sudrabu E 3, 512. Milzīgas kravas mašīnas purns apstājas pāris metru no gājējiem. Jansons 5, 267. Purnu uz leju noliekusi un asti saslējusi, tā [lidmašīna] kaukdama pirmā metās virsū meža stūrim, kur atradās nometne .. Krieviņš 3, 15.

purpināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Klusi, neskaidri, arī īgni, neapmierināti runāt (parasti pie sevis).* □ .. aiz sienas miegā kaut ko purpina Pēteris. Viņš bieži runā pa sapņiem .. Ezera 10, 150. Pāri piezīmēm un ķņadai atskanēja brigadiera piesmakusī balss: «Vai liks meitenei mieru!» Zobgaļi, kaut ko purpinādami, apklusa. Talcis 9, 295.

purpura, -as, s. *Sīks, arī lielāks sarkans asinsizplūdums (cilvēka) ādā, kura cēlonis ir palielināta kapilāru caurlaidība vai asins recēšanas traucējumi.*

purpurains, -ais; s. -a, -ā; apst. **purpuraini.** *Tāds, kas ir purpurkrāsā.* □ Kājas bij kā iestigušas mīkstajā purpurainajā grīdsegā. Sudrabkalns II, 477. Lieli, purpuraini mākoņi izpeld pār kokiem un pārsedz zilo debesu atvaru. Brigadere 2, 607. . . pāri lidmašīnas spārniem lejas purpurainas pirmo saules staru strēles. Zv 62, 13, 18.

purpurīns, -a, v.; parasti vsk. *Sarkana krāsviela, ko iegūst no rubijas saknēm vai sintezē.*

purpurkrāsa, -as, s. *Tumšsarkana krāsa ar viegli violetu nokrāsu.* □ . . gaismas iedarbībā gaišzaļā [gliemeža izšļāktā sekrēta] krāsa kļūst arvien tumšāka, pamazām pāriet zilā, tad violetā, tad mazliet iesarkanā, sarkanā, tumšsarkanā un beidzot parādās ne ar ko neatdarināmā purpurkrāsa. Zv 57, 14, 28.

purpurs, -a, v. **1.** *Tumšsarkana krāsviela ar viegli violetu nokrāsu (senajā Grieķijā, Romā), ko ieguva no īpašiem gliemežiem un lietoja audumu krāsošanai; attiecīgā krāsa, krāsas tonis.* Purpura krāsa — *purpurkrāsa.* □ Ugunīgajām rieta debesīm klājās pāri sudrabota dūmaka, koku galotnēs, pakalnos un mākoņos atspulgojās saulrieta purpurs un zelts. Lielais 5, 108. Ja logi ir dzīvokļa ziemeļu pusē, . . labāk izvēlēties tapetes vai arī krāsojumu zeltītos, oranžos, krēma un purpura toņos. Zv 86, 9, 20. // *Ar šādu krāsvielu krāsots audums; apģērbs, kas darināts no šāda auduma.* Purpura mantija.

2. *Tumšsarkans audums ar viegli violetu nokrāsu; apģērbs, kas darināts no šāda auduma.* □ Virsnieki tresotos mundieros un pušķainās cepurēs, stalti zirgi, majestātiskas pilis, purpurā un zeltā tērpti valdnieki . . . Lubējs 1, 22. Targals [karalis princim]: Vēl vairāk es tev dodu, ņem tūlīt, Iz manām rokām saņem valdību. Es novelku šo purpuru, še ņem! Aspazija 3, 328.

purpursarkans, -ais; s. -a, -ā; apst. **purpursarkani.** *Tumšsarkans ar viegli violetu nokrāsu.* □ Tumšajās oktobra naktīs tālu visapkārt Rīgai bija redzama baigā, purpursarkanā ugunsgrēku blāzma. Lācis VII, 692. Ikreiz, kad Meta jutās neērti, viņai kaisa ausis, kļūdamas purpursarkanas. Spāre 6, 106.

purpursārts, -ais; s. -a, -ā; apst. **purpursārti.** *Tumši sārts ar viegli violetu nokrāsu.* □ Apvārsnis, saulei rietot, iekvēlojās tumšā sārtumā un debesis laistījās brīnišķīgos purpursārtos, koši zilos un maigi violetos toņos. Lielais 3, 139. Stumbrs [raudenei] . . stāvs, augšdaļā zarains, nereti purpursārts. Baumane 1, 117.

purpurvioletš, -ais; s. -a, -ā; apst. **purpurvioleti.** *Violets ar tumšsarkanu nokrāsu.* □ Bagātīgā [acāliju] nokrāsu gamma — no sniegbalta līdz purpurvioletam — atgādina par ziedu karalisko izcelšanos: acāliju tuvākie radinieki ir rododendri . . Rīgas B 80, 88, 5. Mēnesenes . . izaug 70—80 cm augstas. Ziedi diezgan lieli, purpurvioleti . . Dindonis 1, 94.

pūrs[1], -a, v. *Sena beramu vielu tilpuma mērvienība — aptuveni 70 kubikdecimetri.* Pūra mērs — *tvertne, trauks, kam ir šāds tilpums.* □ «Donat,» baznīckungs griezās pie vecā. «Vajadzēs dot graudus. No sēklas tiesas. Pa pūram auzu, miežu un sieku zirņu.» Niedre 12, 21. Kad labība ir iztīrīta un milzīgas gubas skaistu graudu guļ kulā, atnāk saimnieks ar grāmatu un pieraksta katru pūru, ko mēs iemērojam. Akuraters 1, 86. Tāds aizlakstietis . . pa divi pūru rudzu bēra maisā . . Upīts 4, 266. No . . niedrēm pītā sētuve kļuva par sieka mēru, bet labības glabāšanai gatavotais vienkocis vai lielāks kriju trauks — par pūra mēru . . D kal 74, 251. // *Tvertne, trauks, kam ir šāds tilpums.* □ . . graudus sabēra lielā, dzelzīm apkaltā pūrā un tikai pēc tam maisos. A Grigulis 13, 225. Zārka galvgals nolikts uz miežu maisa, kājgals uz knūpus apgāzta pūra. Upīts 4, 220.

pūrs[2], -a, v. **1.** etn. *Īpašums, ko sievietei, kad viņa stājas laulībā, dod vecāki vai citi piederīgie.* □ Skuķis, kad izaugs un precēsies, dabūs māju pūrā. Upīts II, 858. . . vecāki pateica, ka izraudzījušies viņam līgavu — Tiltnieku Ievu. Ievai pūrā nāca līdz divas govis, drēbju skapis un gulta ar spilveniem un veļu, bez tam vēl trīssimt rubļu naudas. Lācis 15, 51. Jau tie trīs simti vien, kurus viņai nācās dabūt no brāļa līdzi pūrā, varēja atvest veselu baru precētāju. Saulietis IV, 117. ◇ Iedot pūrā līdz(i) — *iemācīt, ieaudzināt (ko) uz visu mūžu.*

2. etn. *Audumu, veļas, apģērbu krājums, ko sieviete sagatavojusi nākamajai ģimenes dzīvei.* Pūra lāde — *lāde, kurā glabājas šāds krājums.* □ Vecmāmiņa . . droši vien kādreiz stāstīja, cik duču dvieļu, cik spilvenu, segu un palagu bija viņas pūrā. Liesma 64, 12, 23. Māte izdomājusi: Brigitai vajag pūru. Brigita sākumā smiedamās vairījusies — kur nu tādu vecmodību, kas gan šodien to vēl piemin! Zigmonte 6, 99. Tur [klēts] vienā stūrī stāv mātes pūra lāde, tāda pamatīga, ar dzelžiem apkalta, kādu jau vecos laikos taisījuši. Vilks 3, 16. ◇ (Pie)locīt (retāk salocīt) pūru folkl. — *(sa)gādāt (parasti aužot, adot, izšujot) nepieciešamo nākamajai ģimenes dzīvei.* □ Vaļīgos novakaros viņai patika skatīties, kā meitas loka pūru. Viese 2, 172. ◇ Turēt (arī glabāt) (sveci) zem pūra sar. — *neizpaust, nedarīt zināmas citiem savas zināšanas, māku.* □ . . Rasiņš pūlējās pārliecināt draugu, lai netur sveci zem pūra, bet lai apraksta avīzē savu ceļojumu . . Austriņš 2, 417. «Ko jūs gribējāt teikt?» Spensers jautāja. «Ja jums ir kāds jēdzīgs priekšlikums, neturiet savu sveci zem pūra.» Lācis 10, 275. . . izgudrojumi un ražošanā ieviestie racionalizācijas priekšlikumi netiek glabāti zem pūra. Rīdzinieki no talliniešiem pārņēma ierīci, kas automātiski pārloka adījumu . . Cīņa 57, 225, 1.

3. poēt. *Kultūras vērtību kopums, kas izveidojies ilgākā laikposmā; iespaidu, atmiņu kopums, kas izveidojies ilgākā laikposmā.* □ No viņa [Ā. Alunāna] atstātā lugu pūra šodien

izvēlēties pašus nozīmīgākos darbus nav viegli .. Jaun Gr 68, 12, 9. Ja ir runa par mākslas iespaidiem, tad Mirdzai Šmithenei ir ļoti izmeklēts atmiņu pūrs, kur glabājas tikai lieliskas mākslas vērtības. Dzene 3, 155. Visās pilsētās sēž tādi večukiņi, dzīves atziņu piesātināti. .. tie bez patosa un uzmācības izdāļā savu gudrības pūru. Jansons 5, 221. ◇ Pielocīt (dziesmu, dzejas, zināšanu u. tml.) pūru — *uzkrāt, arī bagātināt garīgo vērtību kopumu.* □ Jaunajiem rūjeniešiem kuplu dziesmu pūru pielocīt palīdzējis dziedāšanas skolotājs un komponists Ēvalds Siliņš. Rūja 3, 19. Bagātajā, gadsimtiem ilgi pielocītajā dzejas pūrā īpaša vieta ir dabas lirikai. D kal 74, 59.

pursla, -as, s. *Sēne ar zvīņainu, melni brūnu cepurīti; medene (2).*

purslas, -u, vsk. pursla, -as, s. *Purna priekšējā daļa, lūpas (dzīvniekiem).* □ Deguns jokainajam lopiņam [sunim] bija pavisam plakans, purslas dīvaini nošļukušas .. Saulītis 12, 19. // vienk. *Lūpas (cilvēkam).* ◇ Dabūt pa purslām (arī pa purnu) — *dabūt sitienu vai sitienus, tikt piekautam.* □ «Skaties!» Birkenbaums dusmīgi izsaucās. «Šis mani rās! Knaukis tāds! Ka nedabū vēl pa purslām!» .. Birkenbaums piegāja pie zēna, paskatījās tam cieti acīs un iecirta tam spēcīgi pa lūpām. Blaumanis 6, 39.

purvaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Purvaina vieta, teritorija; arī purvaina augsne.* □ .. purvaine, kurā ganīju saimnieka govis, likās milzum liela. Lauku Dzīve 71, 3, 8. Ziemeļos no dzelzceļa pletās purvainas pļavas, grāvjos ziedēja purenes un kārkli. Tagad kādreizējās purvaines vietā izaudzis liels rūpniecības mezgls. Zv 73, 10, 1. .. manu tēvu un māti neatvairāmi vilināja zeme. .. Kaut vai purvainē, kaut vai baltās smiltīs, bet lai tikai būtu savs zemes gabaliņš .. Avotiņa 7, 16.

purvainība, -as, s.; lauks. *Skaitlis, kas procentos izsaka purvu platību attiecībā pret visu kādas teritorijas platību.*

purvains, -ais; s. -a, -ā; apst. **purvaini.** *Saistīts ar purvu, tam raksturīgs; tāds, kur ir purvs vai daudz purvu.* Purvainās augsnes. P. apgabals. □ .. pazeminātā ūdens līmeņa atsegtās ezera dūņas, kas vienmēr periodiski pārplūst, lēnām apaug ar kārkliem un bērziem, pakāpeniski pārvēršoties purvainā lapu koku mežā. Saulz dabu 10. Pļavas [pie ezera] bija ļoti purvainas, jo pavasaros tās appludināja Babītes ezera ūdeņi. Pad J 59, 120, 2. Mūsu republikā ir samērā daudz purvainu un pārāk mitru zemju, kuras lauksaimniecībā var izmantot tikai pēc to nosusināšanas. Jaun Gr 67, 7, 41.

purvainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → p u r v a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Pļavas p. Meža p.

purvājs, -a, v. **1.** *Purvaina vieta, teritorija; arī purvs.* □ Aiz mājām sākās tāda kā pļava, kā purvājs, un uz katras sausākas druviņas tupēja siena šķūnītis. Sakse 2, 13. .. plašais līdzenums vēl aizpērn bija ar sīkiem krūmiem apaudzis, necaurbrienams purvājs .. Cīņa 53, 168, 3. Pumpurs stāv ar otru mērniecības puisi Ansi nokalnē, purvāja malā. .. pāri purvam jau pacēlušies miglas vāli .. J Kalniņš 3, 32. // pārn. *Apstākļi, kam raksturīgs sastingums, rosmes, dzīvīguma trūkums; negatīvu apstākļu kopums (sabiedrības dzīvē).* □ Laiks, ar svina svaru nosēdies pār dzīves purvāju, spieda augšup sagulsnējušos rāvas ūdeņus. Upīts 9, 38. .. vēl jo nepievilcīgāki izskatās tie padomju rakstnieku darbi, kuros dažkārt pārāk miermīlīgi tēlots mietpilsonības purvājs .. Lit M 66, 6, 3.

2. *Mežs, kas izveidojies reljefa ieplakās un augsto purvu malās un kur aug priežu tīraudze, retumis ar purva bērza mistrojumu; attiecīgais meža augšanas apstākļu tips.* □ Purvājā pameža nav. Meža t 49. Atpūtai nav piemēroti slapjie un purvainie meži — dumbrāji, niedrāji, riesti un purvāji. D kal 72, 136. Pēc nosusināšanas purvājā augšanas apstākļi uzlabojas un izveidojas jauns augšanas apstākļu tips — nosusinātais purvājs .. Meža t 49.

purvciprese, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Purvciprešu dzimtas koks ar skujām uz īsvasām, kas katru gadu nokrīt.* Parastā p.

2. dsk.; bot. *Kailsēkļu dzimta, kuras pārstāvjiem ir raksturīgas sēklzvīņas ar 2—9 sēklaizmetņiem spirāliski koksnainos čiekuros.*

pūrvieta, -as, s. *Sena laukuma mērvienība — aptuveni 0,37 hektāri.* □ Kad zaldāts laimīgi atgriezies dzimtajā pusē, kungi kā atlīdzību par kalpošanu ķeizaram viņam iemērījuši pūrvietu zemes plikā kalnā. Viese 4, 126. .. priekšā kādās četrās pūrvietās pletās bērzu jaunaudzes. Jansons 3, 21. Pēteris apgalvoja, ka brigadieris viņam nepareizi aprēķina nopļauto platību .. Beidzot noskaidrojās, ka Pēteris visu rēķinājis pūrvietās, bet brigadieris hektāros .. Vilks 1, 245.

purvīgsnējs, -ais; s. -a, -ā; apst. **purvīgsnēji;** pareti. *Purvains.* □ Šī pļava bij diezgan liela, pa daļai ciņaina, pa daļai purvīgsnēja. Blaumanis 6, 53. Sūnainas purvīgsnējas vietas. ME III, 421.

purvmācība, -as, s.; parasti vsk. *Mācība par purviem, to ģenēzi, kūdras īpašībām, botānisko sastāvu, ūdeņiem un izmantošanas principiem; purvzinība.*

purvmala, -as, s.; retāk **purvmale,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Purva tuvākā apkārtne; purva malējā daļa.* □ Pozīcijas mums bija jāieņem pavisam kailā nelielā uzkalniņā pašā purvmalā .. E Arājs 1, 152. Paulis pasteidzina soļus, laižas taisni pa purvmalas taku. Indrāne 2, 106. Lēzens uzkalniņš purvmalā. Kūdrainajā zemē pieticīgi rosās rasaskrēsliņi. Caune 3, 5.

purvmalietis, -ša, v.; **purvmaliete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; arī **purvmalnieks,** -a, v.; **purvmalniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas dzīvo blakus purvam vai tā tuvākajā apkārtnē.* □ Purvmalnieka arājam Dancotāja kumelītis [kumeliņš] .. LD 29979, 1.

purvmirte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Krūms ar smaržīgiem zariem un lapām, zaļgani brūniem ziediem vārpās un augļiem, kas izdala smaržīgus sveķus.*

purvots, -ais; s. -a, -ā; apst. **purvoti;** reti. *Purvains.* □ Latgale nav .. pārāk purvota .. ME III, 421.

purvs, -a, v. *Pārmitra ekoloģiskā sistēma, kurā noris kūdras uzkrāšanās process un kurā galvenais organiskās masas veidotājs ir zemsedze; attiecīgā vieta, nogabals u. tml.* Purva atvars. Purva dūņas. Purva dūkstis. Purva kūdra. Purva arkls. Zemais (arī zāļu) purvs — *purvs, kurš veidojies zemās vietās ar augstu gruntsūdeni un kura pamatu veido zāļu kūdra, bet augu segu — zālaugi, sausākās vietās arī kokaugi.* Augstais (arī sūnu) purvs — *purvs ar paaugstinātu centrālo daļu, kuru veido galvenokārt baltās sūnas.* Pārejas purvs — *purvs, kas atrodas pārejas stadijā no zāļu purva uz sūnu purvu.* Kūdras purvs — *purvs, kura kūdra ir rūpnieciski izmantojama.* Purva rūda — *iezis, kas izgulsnējas no avotu, ezeru un purvu ūdeņiem un satur dzelzs hidroksīdus.* Purva gāze — *metāns.* Purva drudzis — *malārija.* □ Galvenās mūsu republikas dabiskās augu kopas ir mežs, pļava un purvs. Svinka 1, 183. .. cik tālu vien varēja saskatīt, bija purvs, purvs un purvs. Zaļgani mīkstu sūnu pārklāti pauguri, rāvaiņi akači .. Klīvers 2, 139. Visapkārt ciņains, pundurbērziem pieaudzis purvs. Tikai retumis tajā redzamas nelielas, sausas, priedēm apaugušas saliņas. Zv 62, 14, 7. Galvenie augi zemajos purvos ir grīšļi, meldri, niedres, puplakši, zaļās sūnas u. c. Ģeogr 111. Kultivētos **zāļu purvos .. stiebrzāles** ļoti labi padodas un dod lielas siena un zāles ražas. Tērauds 1, 372. Mūsu republikas apstākļos ezeriņi no jauna var rasties sūnu purvos no peļķēm un lāmām .. Spuris 1, 6. Pārejas purvu augsnēs nelielās platībās republikā sastopams egļu niedrājs .. Veģet 28. «Kūdras purvi ir ļoti laba darba vieta. Jūs nemaz nezināt, cik tur labi var nopelnīt.» A Grigulis 13, 69. Metālapstrāde Latvijā plašāk aizsākta mūsu ēras pirmajos gadsimtos, kad atrasta iespēja iegūt dzelzi no purva rūdas. Novadniece 1, 9. ◇ (Iet) kā pa purvu (arī celmiem, ciņiem) — *saka, ja kas neveicas, ja ir sarežģījumi, grūtības.* □ Gan ar darbiem, gan ar vadību tai kolhozā toreiz gāja kā pa purvu. Zv 67, 5, 4. ◇ Grimt (retāk stigt) purvā — a. *Pakāpeniski nonākt nepatīkamā situācijā, nevēlamos apstākļos, no kuriem grūti izkļūt.* □ «Neiesi darbā? Kāpēc tad tā?» — «Jābrauc uz centru,» Aļoška izgrūž. .. «Zābaki jānopērk ..» Aļoška saka un jūt, ka grimst ar katru izteikto vārdu dziļāk purvā. Talcis 4, 86. Pabeidzis septiņas klases, viņš skolu pameta, sāka draudzēties ar huligāniem, bieži vien pārradās mājās iedzēris. Ar katru dienu vairāk puisis stiga purvā. Pad J 59, 209, 2. b. *Pakāpeniski nonākt kāda slikta paraduma varā; pagrimt.* ◇ Nogrimt purvā — a. *Nonākt ļoti grūtos apstākļos, arī aiziet bojā.* □ «Tad [ja nav naudas] viņš [jaunsaimnieks] nedzīvos, nogrims purvā.» Fimbers 1, 119. b. *Nonākt kāda slikta paraduma varā; pagrimt.* □ .. Kulmanis neapmierināts, ka tā «labā vieta» krogā patiesībā nekāda jaukā nav, bet skaidrs arī tas, ka šis puisis .. nogrims apkārtnes purvā. J Kalniņš 1, 311. ◇ Iebraukt purvā — a. *Nonākt strupceļā, piedzīvot neveiksmi.* b. *Sapīties savā runā, stāstījumā.* // ģen.: purva, adj. nozīmē. *Tāds, kas parasti sastopams purvos, purvainās vietās (par savvaļas augiem, to sugām).* Purva bērzs. Purva vaivariņš. □ Lielās dzērvenes .. un sīkās dzērvenes .. ir ložņājoši pundurkrūmi un galvenokārt tikai purva augi .. Birkmane 1, 37. Mitrās pļavās, ūdeņu malā zied purva purene .. D kal 74, 90. Mitrās pļavās un grāvjos aug purva neaizmirstules .., kuru augļus izplata pavasara ūdens straumes. Galenieks 2, 351. // ģen.: purva, adj. nozīmē. *Tāds, kas parasti sastopams purvos vai to tuvumā (par savvaļas dzīvniekiem, to sugām).* Purva piekūns. Purva strazds. Purva pūce. Purva varde. Purva bebrs — *nutrija.* □ Mūsu dienās visai reti sastopams purva teteris jeb baltā irbe .., kas dzīvo galvenokārt sūnu purvos. Latv dzīvn 36. Naktī pār purvu skrēja purva sloka. Atvērtu knābi tā šāvās no vienas malas uz otru, rijot knišļus. A Grigulis 18, 163. Purva bruņurupucis ir viena no mazākajām bruņurupuču sugām .. Saudz dabu 144. Brīvā dabā nutrija dzīvo stāvošu vai lēni tekošu ūdeņu tuvumā, tādēļ tā ieguvusi arī otru nosaukumu — purva bebrs. Lauku Dzīve 82, 2, 8. // pārn. *Apstākļi, kam raksturīgs sastingums, rosmes, dzīvīguma trūkums; negatīvu apstākļu kopums (sabiedrības dzīvē).* □ Laima: Elpu! Elpu! Man šinī purvā jānosmok! Ak, kaut es spētu nokratīt šo dzīvi. Aspazija 3, 250.

purvzinātne, -es, s.; parasti vsk. *Zinātnes nozare, kas pētī purvus.*

purvzinātnieks, -a, v.; **purvzinātniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Purvzinātnes speciālists.*

purvzinātnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **purvzinātniski.** *Saistīts ar purvzinātni, tai raksturīgs.*

purvzinība, -as, s.; parasti vsk. *Mācība par purviem, to ģenēzi, kūdras īpašībām, botānisko sastāvu, ūdeņiem un izmantošanas principiem; purvmācība.*

pus, nelok., s.; novec. **1.** *Puse (1).* □ Es ar savu arājiņu Uz pusīti vien dzīvoju: Pus gultiņas, pus sagšiņas, Pus rakstīta paladziņa. LD 24923 var. Abi viņi bija lieli putnu mīļotāji un, padzirdējuši kādu putniņu dziedam, pus dienām, veseliem cēlieniem sēdēja un klausījās. LTP 452. Ansim piederēja jau pus pilsētas .. K Skalbe 1, 68. Lietus lija katru dienu, pat sausā nora izžulga tā, ka rati, uz vietas stāvēdami, līdz pus riteņiem sagrima dubļos. Upīts X, 751. // *Viena no divām vienādām vai aptuveni vienādām (kāda veseluma, skaita, daudzuma) daļām; viena no (skaitliska lieluma) divām vienādajām daļām.* □ Seši un pus gadus Vanagu saimnieks .. izpildīja šo krīstīga cilvēka pienākumu .. Blaumanis 6, 4. .. [pirmsrevolūcijas Krievijā] izdeva likumu, kas darba laiku ierobežoja līdz vienpadsmit un pus stundām .. Upīts 9, 707. Pēc ilgas tirgošanās vienojās, ka Nagainis dos vekseli par pieciem tūkstošiem latu, bet akcijas saņems par diviem un pus. Rozītis III, 85.

2. apst. nozīmē. *Daļēji.* □ Normunds: Vai tu prasi vēl! Par to, kas savā cēlā parādībā Pus mirstīga un pusē nemirstīga Kā dieve jūsu vidū nonāca. Aspazija 3, 352. ..tas teikts pus pa jokam, pus nopietni. Rigas B 83, 13, 4. // *Daļēji, nepilnīgi.* □ Smilga paceļ galvu, un no viņa acīm gaiši izstaro tas, kas balsī skan tā apspiesti un pus dzirdami. Upīts II, 410.

pus-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais pēc lieluma, apjoma ir puse vai aptuvena puse no kāda priekšmeta, veidojuma, parādības u. tml.* Pusceļš. Pusistaba. Puskiegelis. Puslapa. Puslode. Pusloks. Puspagasts. Puspulks. Pussija. Pustīrums. Pusvezums. // *Norāda uz pusi no salikteņa otrajā daļā nosauktā skaitliskā lieluma, skaita, daudzuma.* Pusducis. Pushektārs. Pusjūdze. Puskilograms. Puslitrs. Pusmetrs. Puspūrs. Puspūrvieta. Pusrublis. Pussimts. Pusstunda. Pustonna. Pusversts. // *Norāda uz pusi vai aptuvenu pusi no salikteņa otrajā daļā nosauktā priekšmeta tilpuma.* Pusglāze. Pusgrozs. Puskarote. Pusmaiss. Pusmuca. Puspudele. Pusspainis. // *Norāda, ka no salikteņa otrajā daļā nosauktā mēneša vai gadalaika ir pagājusi aptuveni pirmā puse.* Pusjūlijs. Pusmaijs. Pusoktobris. Pusvasara. Pusziema.

2. savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais (piemēram, pēc savām funkcijām, attiecībām pret ko) ir daļējs, nav pilnīgs.* Pusbrālis. Pusdraugs. Pusģimene. Pusmāsa. Pussaimnieks. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais materiāls ir izmantots daļēji, kopā ar ko citu.* Pusceluloze. Puskokvilna. Puslins. Pusporcelāns. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā parādība noris, pastāv daļēji, nepilnīgi.* Pusapziņa. Pusārprāts. Pusbads. Pusēna. Pusgaisma. Puskrēsla. Pusmiegs. Pusnesamaņa. Pusnomods. Pustumsa.

3. savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir samazināts, nesasniedz parasto izmēru, apjomu.* Puskariete. Pusmaska. Pusvijole. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam (parasti apģērba gabalam) ir samazināts garums.* Pusjaka. Puskažoks. Pusmētelis. Puszābaki.

4. savienojumā ar lietv. *Norāda uz daļēju līdzīgumu salikteņa otrajā daļā nosauktajam.* Puscaurceļotājs. Puscukurbietes. Pusdārgakmeņi. Puskrūms. Puskuitala. Puspagrabs. Puspapuve. Pusparazīts. Puspērtiķi. Puspriedēklis. Pusprievārds.

5. savienojumā ar lietv. *Savienojumā ar tautību nosaukumiem: norāda, ka tikai vienam no (kāda) vecākiem ir salikteņa otrajā daļā nosauktā tautība.* Pusigaunis. Puslatvietis. Puspolis. Pusvācietis.

6. savienojumā ar adj. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība, pazīme ir daļēja, nav pilnīga.* Pusakls. Pusārprātīgs. Pusautomātisks. Puscaurspīdīgs. Pusironisks. Pusjautrs. Pusjēls. Puskoloniāls. Puslegāls. Pusmīksts. Pusmilitārs. Pusnopietns. Pusslims. Pusviltīgs. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā īpašība piemīt (kam) vidējā mērā, arī samazinātā mērā, nesasniedzot parasto pakāpi.* Pusaugsts. Pusbiezs. Pusdziļš. Puskluss. Pusmelns. Pusskābs. Pussmags. Pussķidrs. Puszaļš.

7. savienojumā ar divd. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir iesākts vai iesācies, bet nav paveikts vai norisis līdz galam.* Pusdzerts. Pusgāzts. Pusjaukts. Puskaltis. Puskopts. Pusplaucis. Puspļauts. Pusvītis. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir paveikts daļēji, nepilnīgi.* Pusapģērbts. Pusizbūvēts. Pusizsmēķēts. Pusizteikts. Pusnopostīts. Puspiebērts. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir realizējies daļēji, nepilnīgi.* Pusaizmidzis. Pusaizsalis. Pusatmiris. Pusmācīts. Pusnokaltis. Pussarūsējis. // savienojumā ar divd., retāk ar citām verba formām. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais tiek veikts nedaudz, mazliet.* Pusnoliecies. Puspacelties. Puspamosties. Puspavērts. Puspiemiegts.

8. savienojumā ar skait. *Norāda, ka līdz salikteņa otrajā daļā nosauktajam pulksteņa laika momentam atlikušas trīsdesmit minūtes.* Pusastoņi. Pusdesmit. Puspieci. Pustrīs. Pusviens.

9. savienojumā ar apst. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā pazīme ir daļēja, nav pilnīga.* Puscukstus. Pusguļus. Pusnešus. Pusneviļus. Puspeldus. Pusrāpus. Pusrikšus. Pussēdus. Pusskriešus. Pussņukstus. Pusvirus. Puszagšus.

pusacs, -acs, s.; parasti vsk. *Parasti savienojumā «ar pusaci skatīties, raudzīties u. tml.»: pavirši skatīties, raudzīties u. tml., darot, domājot ko citu.* □ Viņš sūc tēju un ar pusaci blenž atvērtajās burtnīcās. Dripe 6, 41. Lielspuru Sīpols .. gribēja kaut ko apvaicāties par Lību, bet viņa to tikai ar vienu pusaci pamanīja. Upīts 4, 334.

pusacumirklis, -ļa, v. *Ļoti īss mirklis.* □ ..skatiens no pusacumirkli paceltiem plakstiem apremdēja viņa jūsmību. Upīts VII, 388. Ar skatienu uz pusacumirkli pieskardamās aploksnei, Mirdza redzēja, ka to rakstījis Eriks. Sakse 7, 210.

pusādas, ģen., nelok.; poligr. *Tāds, kas ir veidots, vākus pārvelkot ar audeklu, bet muguru un stūrus — ar ādu (par grāmatas iesējumu).* P. sējums.

pusaizaudzis, -augušais; s. -augusi, -augusī. *Daļēji aizaudzis (piemēram, ar zāli, krūmiem).* P. grāvis. Pusaizaugusi mežmala. □ Ieva bij no lielceļa nogriezusies° un lēnām soļoja pa pusaizaugušu celiņu uz priekšu. Blaumanis IIa, 59.

pusaizmirsts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir daļēji aizmirsts; tāds, ko reti atceras.* Pusaizmirsti skolas biedri. □ ..pa ilgiem gadiem gribas apciemot pusaizmirstus paziņas. J Kalniņš 3, 355. Kopotajos rakstos ievietoti ne vien pusaizmirsti darbi no periodikas .., bet arī laba tiesa pirmpublicējumu .. Lit M 67, 14, 2. Tas toreiz notika pie Doles, Tas pusaizmirstais notikums. A Skalbe 6, 74. // *Tāds, kas ir slikti kopts, nolaists (piemēram, par dārzu, parku).* P. ābeļu dārzs. □ ..bieži vien taiga atgādina vecu, pusaizmirstu parku .. Auziņš 1, 158. Viņi

gāja pa pusaizmirstu kapsētu .. J Kalniņš 3, 284.

pusaizsalis, -ušais; s. -usi, -usī. *Daļēji aizsalis.* □ Pa ielejām pusaizsaluši ezeri, nogāzēs pa šķībai būdai, panīkušai mājai. Laicens I, 369. Naktī nogājuši pa pusaizsalušo purvu 20 kilometru .. Samsons 2, 273.

pusaizvērts, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusaizvērti.** *Daļēji, nepilnīgi aizvērts.* P. logs. Pusaizvērti vārti. □ Blakus istabā aiz pusaizvērtām durvīm miegā mierīgi elpoja bērni. Kurcijs 4, 26. Galvu atmetusi,.. ar pusaizvērtām acīm viņa no melno skropstu apakšas raudzījās pasažieriem pāri .. Lubējs 1, 50.

pusakls, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusakli.** *Tāds, kam ir ļoti vāja redze; tāds, kam viena acs ir neredzīga.* □ ..kālijam eksplodējot, Gē-Lisaks gandrīz zaudēja redzi — veselu gadu viņš varēja paciest vienīgi nelielas naktslampiņas gaismu un visu mūžu palika pusakls. Straduņš 2, 31. Kaulainos acu dobumos grozās brūna kreisā acs, bet labā ir gaiši pelēka un bez gaismas. ..Aizvadījis pusaklo vīru,.. es atgriežos. Lēmanis 9, 106. ..Peika reiz iesmējās arī par savu pusaklo gaili, kā tas, kaujoties ar Pliķēnu gaili, pazaudējis vienu aci. Austriņš IV, 149. sal. Apžilbis no Dainas lukturīša gaismas, kā pusakls — viņš ieklausās Annas balsī .. Ezera 10, 43.

pusamatnieciskš, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusamatnieciski.** *Daļēji saistīts ar amatniecību, rūpnieciski vāji attīstīts.* □ ..palēnām [pēc kara] darbu sāka mazs, necils ķieģeļu ceplis, tam piebiedrojās šūšanas artelis un vēl daži pusamatnieciski uzņēmumi. Zv 78, 1, 3. Rūpnīca radās jau gadsimta sākumā, kad uz pusamatnieciskas motociklu ražošanas bāzes tur sāka būvēt automobiļus. Ciņa 64, 213, 1.

pusamatnieks, -a, v.; **pusamatniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas ir daļēji, nepilnīgi apguvis kādu amatu.* □ Zārku Lienas mātei sanagloja Sprukas puisis, tāds pusamatnieks .. Upīts 4, 372. Labas slēpes, Vilis saprata — pats arī tāds pusamatnieks bija. Auziņš 1, 199.

pusanalfabētisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusanalfabētiski.** *Raksturīgs pusanalfabētismam, pusanalfabētam.* Pusanalfabētiska vēstule. □ Pēc viņa [Rasputina] pusanalfabētiskajām zīmītēm tiek sadalīti [pirmsrevolūcijas Krievijā] kara pasūtījumi un amati. Rīgas B 85, 236, 4.

pusanalfabētisms, -a, v.; parasti vsk. *Daļēja, nepilnīga prasme lasīt, rakstīt.*

pusanalfabēts, -a, v.; **pusanalfabēte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas ir daļēji, nepilnīgi apguvis prasmi lasīt, rakstīt.*

pusapaļš, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusapaļi.** *Tāds, kura forma ir tuva apļa, lodes formai; tāds, kam ir pusapļa, puslodes forma.* Pusapala oga. Pusapaļa vīle. Noslīpēt detaļu pusapaļi. □ ..uz galdauta tumsa liels, pusapaļš vīna traips. Ezera 9, 137. Caur nelieliem, pusapaļiem, jumtā iebūvētiem lodziņiem telpā ieplūst rīta gaisma. Jansons 4, 463. Austrumos, kur atradās tiešā pieeja pilij, abās vārtu pusēs celti lieli pusapaļi torņi. Zv 80, 9, 23.

pusapdarināts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji, nepilnīgi apdarināts.* □ Virtuvē, līdzās ēvelsolam, piesliets pusapdarināts airu pāris .. Vāczemnieks 4, 49.

pusapgaismots, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji, nepilnīgi apgaismots.* Pusapgaismota telpa. □ ..pusapgaismotā veikala skatlogā varēja saviest garkaklainas spāņu konjaka pudeles. Saulītis 12, 201.

pusapgrieziens, -a, v. *Puse vai aptuvena puse no pilna apgrieziena.* Pusapgrieziena slēdzis.

pusapģērbies; s. -usies. *Daļēji, nepilnīgi apģērbies.* P. bērns. □ ..stūres mājā iedrāzās pusapģērbies, it kā no gultas izlēcis, Barkāns .. Talcis 7, 133.

pusaplis, -ļa, v. *Viena no apļa divām vienādajām daļām; daļa apļa, parasti aptuvena tā puse.* □ ..liekas, ka te svārstās īsti mūsdienīgu pulksteņu četri atsvari. Pusaplis turp, pusaplis atpakaļ... Ciņa 71, 160, 2. // *Tas, kam ir apļa puses vai tā aptuvenas puses forma.* Sastāties pusaplī. Novietot krēslus pusaplī. □ Skaidro debesu pusaplī starp koku galotnēm parādījās stārķis. Ezera 5, 228. Viesi sēdēja pusaplī mīkstos atzveltnes krēslos .. Bels 2, 22. // ģen.: pusapļa, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir apļa puses vai tā aptuvenas puses forma.* Pusapļa logs. □ Pa labi [restorānā] pusapļa lete ar uzkodu vitrīnu. Birze 7, 19.

pusaploce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Viena no aploces divām vienādajām daļām; daļa aploces, parasti aptuvena aploces puse.* Rasēt pusaploci. // *Tas, kam ir aploces puses vai aploces aptuvenas puses forma.* Iestādīt puķes pusaplocē. // ģen.: pusaploces, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir aploces puses vai aploces aptuvenas puses forma.* Pusaploces arka. Pusaploces velve.

pusapstrādāts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji, nepilnīgi apstrādāts.* P. stienis. P. uzgrieznis. P. iekārtas mezgls.

pusapziņa, -as, s.: parasti vsk.; pareti. *Stāvoklis, kad ir daļēji zudusi apziņa.* □ sal. ..laiks skolā paiet man garām kā pusapziņā, kā miglā. Kurcijs 2, 165.

pusārprātīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusārprātīgi.** *Tāds, kam ir daļēji psihiski traucējumi.* □ ..Veidenbaums aiziet neaplīgots,.. ienīsts vai nožēlots kā nelaimīgs, pusārprātīgs, dzīvē nederīgs. Veidenbaums 2, 15 (ievadā). // *Tāds, kurā izpaužas daļēji psihiski traucējumi.* P. skatiens. Pusārprātīga rīcība. Pusārprātīgi smiekli.

pusārprāts, -a, v. *Daļējs ārprāts.* □ ..Liena izgāja ārā un atstāja Oļiņieti gandrīz kā pusārprātā: kliedzam, lādam, matus un drēbes plēšam .. Kaudzītes 1a, 158.

pusasiņu, ģen., nelok. *Tāds, kas ir izveidots, krustojot tīršķirnes dzīvnieku ar primitīvas izcelsmes dzīvnieku.* P. ķēve. // pārn.; sar. *Tāds, kura vecāki pieder pie dažādām rasēm, nācijām, tautām.* □ «Es patiešām esmu spāniete, pusasiņu. Mana māte atvesta Padomju Savienībā trīsdesmit sestajā gadā — viņa ir dzimusi Madridē.» Lit M 67, 6, 12.

pusass, -ass, dsk. ģen. -asu, s. *Detaļa, kas pārnes rotācijas kustību uz iekārtas dzenošajiem riteņiem.* Pakaļējā tilta p. Svārstīgā p. □ ..bieži lielas grūtības sagādā [automobiļu]

pakaļējo riteņu bremžu skriemeļu noņemšana, kuri ir stipri pierūsējuši pie pusass. Lauku Dzīve 77, 12, 35. Pirmo reizi pasaulē vagonu pusasis top velmēšanas stāvos. Zv 76, 15, 11.

pusastoņi [pus astoņi], pamata skait. *Pulksteņa laika moments: septiņi trīsdesmit minūtes.* □ .. pusastoņos Alvīne brauca uz darbu, puika uz skolu un Ieviņa uz bērnudārzu. Bels 6, 35. .. pusastoņos, pēc turienes pulksteņiem, rīta dzestruma sveikti, nokāpām uz lidlauka betona .. Ciņa 82, 132, 3. // parasti savienojumā ar «vakarā». *Pulksteņa laika moments: deviņpadsmit trīsdesmit minūtes.* □ Dzīvokļa iesvētīšanas prelūdija — gatavošanās, .. galdu stumdīšana un kārtošana bija pabeigta pusastoņos vakarā. M Zariņš 5, 48. Piecos pēcpusdienā tā [izziņu biroja] darbinieki joprojām neko nevarēja pateikt. Par bērna piedzimšanu viņi mums pavēstīja pusastoņos vakarā. Rīgas B 86, 264, 5.

pusatklāts, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusatklāti.** **1.** *Tāds, ko daļēji kas sedz, klāj; tāds, kas ir daļēji atsegts, atklāts.* P. pārvads.

2. *Daļēji atklāts, neslēpts.* P. protests.

pusatmiris, -ušais; s. -usi, -usī. **1.** *Tāds, kas ir daļēji zaudējis funkcionēšanas spēju (par organisma daļām).* P. muskulis. □ Nokaltušu un pusatmirušu zaru nociršanai augošiem kokiem var lietot arī zaru lāpstiņas. Indāns 1, 186.

2. *Tāds, kas ir daļēji zaudējis savu nozīmi (parasti par parādībām sabiedrībā).* Pusatmirusi tradīcija.

pusatvērts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji, nepilnīgi atvērts.* □ Džinkst aizvērtie, pusatvērtie un pavisam atvērtie [autobusa] logi .. Zigmonte 2, 259. Pa pusatvērtām istabas durvīm tas dzirdēja .. [mātes] elpošanu ... Blaumanis 6, 187. Viņš ievēroja pusatvērtā kumodes atvilktnē Idas bāli sārto džemperi. Ādamsons 2, 116. // *Daļēji atvēries (par ziediem, ziedlapām).* □ Sniegbaltajai ūdensrozei ziedi ir pusatvērti, .. turpretī baltajai ūdensrozei ziedi ir pilnīgi atvērti .. D kal 78, 31.

pusaudekla, ģen., nelok.; poligr. *Tāds, kas ir veidots, vākus pārvelkot ar papīru, bet muguru un stūrus — ar audeklu (par grāmatas iesējumu).*

pusaudze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Meitene pārejas vecumā no bērnības uz jaunību (aptuveni no 11 līdz 15 gadiem).* □ Pie maza .. galdiņa ar spieķi rokā stāvēja kāda būtne, kuru vēl nekādā gadījumā nevarēja saukt par sievieti, arī ne meiteni, vislabāk — par pusaudzi. PL Siev 58, 8, 11. Velga bija tajos pusaudzes gados, kad meitenīgais stūrainums sāk kļūt sievišķīgs. Saulītis 12, 313. Pusaudzes vecums ir tas laiks, kad meitene vēl aug — gan garīgi, gan fiziski. PL Siev 71, 12, 24.

pusaudzība, -as, s.; parasti vsk. *Cilvēka dzīves posms starp bērnību un jaunību (aptuveni no 11 līdz 15 gadiem).* □ Skolotāja darbs ir sens un ar pārāk dziļu jēgu, lai pusaudzības laikā to saprastu. Ciņa 80, 268, 2. «Liec brāli mierā .. !» Nora aprāj. «Tu visu tīšuprāt sagrozi, lai varētu brāli izsmiet. Arī ieilgušas pusaudzības simptoms!» Spāre 6, 272. Spurainajā pusaudzības vecumā daudz kas pieaugušo pasaulei tiek rūpīgi slēpts. Rīgas B 85, 118, 4.

pusaudzis, -dža, v. **1.** *Zēns pārejas vecumā no bērnības uz jaunību (aptuveni no 11 līdz 15 gadiem).* □ No mugurpuses viņu varēja noturēt par pusaudzi, tik neliels augumā un plecos šaurs viņš bija .. Ezera 9, 203.

2. parasti dsk. *Abu dzimumu cilvēki pārejas vecumā no bērnības uz jaunību (aptuveni no 11 līdz 15 gadiem).* □ Pusaudžiem palaikam gribas ātrāk būt lieliem un tādēļ viņi bieži vien cenšas atdarināt pieaugušos. Ķirškalne 1, 31. Pusaudžu jūtu un pārdzīvojumu pasaule ir ļoti sarežģīta. Jaun Gr 66, 10, 24. // ģen.: pusaudžu, pusaudža, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir raksturīgs abu dzimumu cilvēkiem šajā vecumā; tāds, kas ir paredzēts abu dzimumu cilvēkiem šajā vecumā.* Pusaudžu apavi. □ .. pusaudžu gados zēni ir it kā kūtrāki, neuzņēmīgāki. Ciņa 75, 275, 2. Zēna, pusaudža, jaunieša gados gribas kā putnēnam traukties prom no ligzdas, bieži vien pašam nezinot, kurp. Talcis 7, 212. Jaunieši tagad ātrāk nobriest. Bērnība ātri paliek aiz muguras, .. sākas nemierīgais pusaudža vecums .. Ciņa 63, 23, 3. // ģen.: pusaudžu, pusaudža, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir šādā vecumā.* □ .. nāca pretī .. vecene ar burkānu kurvi un pusaudžu puiku .. Pērsietis 1, 181.

3. *Dzīvnieks, kas vēl ir augšanas stadijā, kas vēl nav pilnīgi izaudzis.* □ Tūjās pirmo stabuli izmēģina strazdu pusaudži. Sk Ģ 80, 8, 3. .. mūsu jūrā parādoties arvien vairāk zušu pusaudžu, kuriem vēl būtu jādzīvo ezerā un jāaug, nevis jādomā par ceļošanu. Avotiņa, Peters 1, 110. // *Jauns, nenobriedis augs.* □ Citur [apkārtnē] vīdēja smuidri, pie mietiem piesieti bērzu pusaudži .. Ezera 1, 152.

pusaudzisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusaudziski.** *Raksturīgs pusaudzim (2).* □ Taču apdomīgie un nosvērtie pieaugušie bieži vien pārprata šo [savu bērnu] pusaudzisko solidaritāti .. Pad J 70, 239, 2. .. šajā sejā varēja atrast kaut ko pusaudziski nemierīgu, ņipru un spriganu. Kalnruva 8, 15.

pusauga, arī **pusaugu,** ģen., nelok. **1.** *Tāds, kas ir pusaudžu vecumā (par cilvēkiem).* □ Nekur tādu lielceļu baltu nav kā Latgales kalnos, pa kuriem vijoles skaņas pusauga zēnus izvada pasaulē. Līvzemnieks 1, 9. Kad esmu pusauga meitēns, man siena laikā ir tik daudz darbu, ka tikko spētu ar visiem galā tikt. Lit M 72, 24, 6. «Es toreiz biju tāda pusauga lauku skuķe. Zinātkāra, bagātīgu iztēli ..» Klīvers 4, 75. Priesterim palīdzēja pusaugu zēns .. J Kalniņš 4, 54.

2. *Tāds, kas vēl ir augšanas stadijā, tāds, kas vēl nav pilnīgi izaudzis (par dzīvniekiem).* □ .. tas bija suns, taisnību sakot, tikai tāds pusauga kucēns .. Ezera 8, 127. .. atrodos aplokā — aci pret aci ar pusaugu cūcēnu. Lagzdiņš 3, 18. .. pļaviņā, iedobē pie paaugsta mieta piesiets, ganījās pusaugu bullēns. Bels 6, 338. // *Jauns, nenobriedis (par augiem).* Pusauga eglītes. □ .. saulainā piegāzē sablīvējušies pusauga bērzi, baltalkšņi un apses ar majestātisku dižozolu vidū. Goba 1, 14. Pa-

lejā .. augšup slējās pusauga ošu leknās slotas .. Upīts XI, 16. Sākas jaunais dārzs — pusaugu ābelītes .. Indrāne 8, 57. Paēdis ogas, Rūdolfs atgriezās krastmalā un atlaidās zem pusaugu priedes .. Ezera 7, 54.

pusaugā, lok., nelok.; pareti. *Tā, ka vēl ir jauns, nenobriedis (par augiem, to daļām).* □ .. liepām lapas vēl pusaugā, tik gleznas un ņirbīgas kā tauriņa spārni. Upīts IX, 318.

pusaugsts, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusaugsti.** *Vidēji augsts.* P. uzgrieznis. □ .. mēbeļnieki izveidojuši sēdekļus ar pusaugstiem muguras un elkoņu atbalstiem. Zin T 65, 4, 18. Zentai jau vairākus gadus kurpes bija ar pusaugstiem papēžiem .. Zālīte 5, 18. Piekļāvīgs krēmkrāsas džemperis ar pusaugsto apkaklīti .. padara viņu arī drusciņ pilnīgāku .. Dripe 5, 68.

pusaugu. *Sk.* pusauga.

pusauss, -auss, s.; parasti vsk. *Parasti savienojumā «ar pusausi klausīties, dzirdēt u. tml.»: pavirši klausīties, dzirdēt u. tml., darot, domājot ko citu.* □ Mārča tēva nedienas Andrejam zināmas, .. tāpēc viņš klausījās tikai ar pusausi. J Kalniņš 3, 10. Krūtīs krimta, kad Žaniņš tikai ar pusausi klausījās tēva padomus. Viese 2, 101.

pusautomātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusautomātiski. 1.** *Tāds, kas kādu darbības cikla daļu veic patstāvīgi, bet tā pārējo daļu — ar cilvēka līdzdalību (par mašīnām, mehānismiem u. tml.).* P. konveijers. Pusautomātiska ierīce. Pusautomātiska ražošanas līnija. □ Plecā man jauna tipa .. pusautomātiska šautene. Vanags 14, 42. // *Tāds, kas kādā darbības ciklā noris patstāvīgi, bet tā pārējā daļā — ar cilvēka līdzdalību.* Pusautomātiskā metināšana. Pusautomātiskie telefona sakari. □ Aizvien straujāk ražošanā ienāk modernā tehnika, kuras darbības pamatā ir automātiskais vai pusautomātiskais režīms. Hor 79, 11, 17.

2. *Tāds, ko veic vai kas noris daļēji bez apziņas aktīvas līdzdalības.* □ Pie galda sēdēja paslaids jauneklis nogurušu seju un, spalvai čirkstot, steidzīgi, pusautomātiski kaut ko rakstīja. J Kalniņš 8, 35. Nakti nenāk miegs, pusautomātiski domās virknējas Draidena atdzejojuma rindas .. Auziņš 4, 204.

pusautomāts, -a, v. *Mašīna, mehānisms u. tml., kas kādu darbības cikla daļu veic patstāvīgi, bet tā pārējo daļu — ar cilvēka līdzdalību.* □ Viņas palīgi — pusautomāti, kas veic lokano vārpstu appīšanu. Liesma 76, 2, 2. .. kad [biļešu] pusautomātā iemet monētu, jāpagaida 1 līdz 2 sekundes, kamēr izlīdzinās mehānisma svariņi. Tikai tad lēnām jāpavelk rokturis. Rīgas B 70, 292, 3. No smagā roku darba esam nokļuvuši līdz .. mehanizētām plūsmas līnijām, veidošanas pusautomātiem .. Cīņa 81, 127, 2.

pusbads, -a, v.; parasti vsk. *Daļējs bads.* □ .. masu grūtais stāvoklis, trūkums un pusbads bija loģiskas sekas, dabisks rezultāts valdošās šķiras alkatībai. Lācis VI, 394. Pelēku Puļķa seju padarīja arī tas, ka viņš dzīvoja pusbadā. .. Galdā .. ik dienas parādījās tikai sarkanas, liesas siļķes, vājpiens un cūku kartupeļi, pie tam arī ne tādos daudzumos, kā vēders to prasīja. Zv 56, 2, 13. Poļu kupči ik vasaras dzina uz Kurzemi lielus cūku barus. Cūkas bija lielas, bet neticami vājas un kaulainas .. . Pusbadā turētie lopiņi ātri pārēdās un nobeidzās. A Gulbis 3, 12. pārn. «Nokasīts» parks, bez šaubām, izskatās glīts un akurāts, tomēr šī frizēšana [koku] saknēm ik gadus atņem tik nepieciešamās trūdvielas un koki dzīvo pusbadā. Draugs 83, 3, 29.

pusbailīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusbailīgi.** *Daļēji bailīgs.* P. bērns. □ .. bāriņš sēd kapa malā un pusbailīgi, pusziņkārīgi skatās uz zārku .. Blaumanis Ia, 142.

pusbalsī, apst. *Vidēji klusā balsī.* Sarunāties p. Dziedāt p. □ Pamazām no sačukstēšanās strīds pāriet pusbalsī, tad Vilnis un Arnis, gluži aizmirsušies, jau runā pavisam skaļi .. Dripe 6, 59. Un ir tāds klusums, ka gluži neviļus gribas runāt pusbalsī, kā baidoties iztraucēt kādu vai arī uzmodināt. Ezera 11, 174. Teltī kāds ieklepojas. Pēc tam pusbalsī nokrekšķinās, lai neuzmodinātu citus. Gulbis 3, 236.

pusbaļķis, -ķa, v. *Puse vai aptuvena puse no vesela baļķa; garenvirzienā uz pusēm pāršķelts baļķis.* Priedes p. □ .. varbūt viņa acij šķita lieks .. nosmaiļoto pusbaļķu žogs .. Zv 73, 10, 17.

pusbārenis, -ņa, v.; **pusbārene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Bērns, kas ir zaudējis vienu no vecākiem.*

pusbēda, -as, s. *Neliela bēda.* □ Ja ciestu tikai paši pīpotāji, būtu pusbēda, sak, lai jau kūpina, kamēr sasirgst. Bet briesmām pakļauti arī nesmēķētāji, kuri spiesti ieelpot tabakas dūmus .. Liesma 75, 8, 16. .. ālavība un slimības .. radīja šķēršļus ganāmpulka atražošanā. Bet tā vēl būtu tikai pusbēda, ja vien saimniecības vadība gādātu par pietiekamiem lopbarības krājumiem. Cīņa 70, 114, 2. Visi [mājās] bija lielāki par mums, un tāpēc mums bez kavēšanās vajadzēja paklausīt ikvienam .. Bet tās bija tikai pusbēdas. Visgrūtāk izturams, ka gandrīz katru dienu .. pašķīda dusmu pērkoņi. J Kalniņš 2, 132.

pusbībele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Bībeles otrā daļa — Jaunā derība.* □ .. Čakāniete gāja istabā un lasīja savu pusbībeli. Bet svētie vārdi viņai pēdējā laikā likās auksti un tāli. Kurcijs 3, 149. Par lasīšanu arī māte piebalsoja, ka es jau lasot dziesmu grāmatu, pusbībeli un šādas tādas nieku grāmatas. Birznieks-Upītis 6, 354.

pusbrālis, -ļa, v. *Brālis, ar kuru kopīgs ir tikai viens no vecākiem.* □ Pēc Lapsienes ziņām, tie [Laura un Jorģis] nebij nekādi brāļu, bet pusbrāļu bērni .. Upīts 4, 276. .. vecais Ozoliņš bija manas mātes pusbrālis .. J Kalniņš 2, 216. pārn. .. iedziedājās purva strazds, lakstīgalas pusbrālis .. Kaijaks 5, 276.

pusbrieds, -a, v.; parasti vsk.; parasti lok.: pusbriedā, apst. nozīmē. *Daļējs, nepilnīgs briedums, daļēja, nepilnīga gatavība (augiem, to daļām).* □ Rudzu tīrumi jau balsnī pusbriedā. Upīts VIII, 188. Zirņi bij jānopļauj pusbriedā. ME III, 423.

pusbūvēts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir iesākts būvēt, bet nav uzbūvēts.* □ Tagad skatam ceļu aizšķērso augsti dzīvojamo māju korpusi un .. varenu celtņu snuķi pie pusbūvētiem namiem un tikko ieraktiem pamatiem. Cīņa 66, 147, 2.

puscaurceļotājs, -a, v.; **puscaurceļotāja,** -as, s.; biol. *Tas (tāds), kas dzīvo jūras iesāļajā daļā upju grīvu rajonos, bet nārsto upju lejtecēs (par zivīm).* □ Jūras salaka .. pieder pie salaku dzimtas. Tā ir puscaurceļotāja un pavasaros no jūras ienāk upju lejgalos nārstot. Ģeogr 122. Puscaurceļotājas zivis — stagars, .. salaka, zandarts, taimiņš — upju lejastecē regulāri iecelo nārsta laikā, pēc tam atgriežas jūrā. Latv dzīvn 93.

puscaurlaidīgs, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji caurlaidīgs.* Puscaurlaidīga membrāna. □ Celofāna plēvīte [mākslīgajā nierē] .. ir puscaurlaidīga. Tas nozīmē, ka tā nelaiž cauri lielmolekulārās vielas — asiņu olbaltumus, bet laiž cauri dažādus sāļus un, galvenais, — urīnvielas .. Ves 64, 11, 11.

puscaurspīdīgs, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji caurspīdīgs.* P. stikls. □ Aizbaikāla kalnos atrasts jauns minerāls — oranži sarkans puscaurspīdīgs akmens ar daudzām zaigojošām šķautnēm. Cīņa 83, 51, 2. Polietilēns ir plastisks polimērmateriāls. Plānās plēvēs tas ir caurspīdīgs, bet biezākās puscaurspīdīgs. Zin T 77, 9, 24.

puscēliens, -a, v. *Aptuvena puse no laikposma, kurā kas norisinās vai tiek veikts.* □ Vesels puscēliens pagājis, kamēr akmens° nokritis atpakaļ. LTTP VI, 379. Puscēlienā pļāvēji sasēžas ežmalā, aizdedzina pīpes un kapina izkaptis. Birznieks-Upītis 6, 64.

puscelts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir iesākts celt, bet nav uzcelts (par celtni).* □ Man ir ģimene, puscelta mājele un dārziņš. Klīvers 3, 20. Aiz sētas būvlaukumā svētdienas miers. Aiz sētas puscelta augstceltne. Kroma 5, 98. Pusceltajos «Vējiņos» [fermā] jau ievietotas 3150 cūkas. Dripe 7, 36.

pusceļš, -a, v. *Aptuvena puse no veicamā ceļa, attāluma.* □ Viņš bija nolīdis tikai pusceļu līdz mīnas sprādziena vietai, kad tam visapkārt sāka sprēgāt snaiperu sprāgstošās lodes. A Grigulis 18, 29. «Nesen mēģināju aiziet līdz Meža-Eriņiem, bet netiku tālāk par pusceļu. .. Tikai iestigu sniegos.» Ezera 17, 180. Pusceļā [uz skolu] Inārai piebiedrojās Ieva. Zigmonte 8, 76. ◇ Palikt (arī apstāties) pusceļā — *nepaveikt ko līdz galam.* □ .. vajadzēja pabeigt mālu krātuves izbūvi, samontēt mālu padeves galeriju, bet celtnieki palika pusceļā. Zv 75, 18, 18. Dzīvei vērās plaši apvāršņi .. Bet Jorens tomēr palika pusceļā: uznāca karš, izšķaidīja visus miera dienu nodomus ... Zigmonte 2, 29. ◇ Palikt pusceļā — *netikt pabeigtam (par ko iesāktu), netikt paveiktam līdz galam.* □ .. spalva izslīgst no pirkstiem, un iesākta rinda paliek pusceļā. Kar 74, 6, 180. ◇ Atstāt (arī pamest) pusceļā — *nepabeigt (ko iesāktu), nepaveikt (ko) līdz galam.* □ Zemnieks negrib atstāt nevienu darbu pusceļā .. Vai nu nemaz, vai līdz galam, ir zemnieka devīze. Jaunsudrabiņš III, 245. Bija nobeidzams pirms daudziem gadiem pusceļā pamestais baznīcas ziemeļu spārns .. J Kalniņš 4, 98. // *Aptuvena puse no atlāluma starp (parasti diviem) objektiem.* □ Priekšstrādnieks pagrāba zemes piku, bet tā vēl nebij pusceļā, kad tās rīmas [vārnas] jau salēca spārnos un bļaudamas ielaidās ataugā. Upīts 4, 84. .. viņa roka pusceļā uz [mašīnas] slēdzi apstājas, jo skatienu piesaista projām slīdošā laivu karavāna. Priede 3, 252. «Runa nav par fronti. Tā ir pavisam cita cīņa.» Karnīša karote apstājās pusceļā starp šķīvi un muti. A Grigulis 13, 83. // *Apvidus, vieta, kas atrodas aptuveni vienādā attālumā no (parasti diviem) objektiem.* □ Uzaudzis esmu Dzirciema Bisniekos, gandrīz pusceļā starp Tukumu un Talsiem. Birznieks-Upītis 6, 13. // pārn. *Aptuvena puse no tā, kas jādara, jāveic.* □ .. kļūdu apzināšanās ir jau pusceļš uz to izlabošanu. Teātris 75, 70. Neklātienē viņš studē automātiku .., pašlaik studijās ir tieši pusceļš — trešais kurss. Liesma 76, 2, 3.

puscena, -as, s. *Puse no (kā) cenas.* □ Arī mums ar dēlu veicās — Rīgas Vagonu rūpnīca palīdzēja iegādāties ceļazīmi par puscenu. Zv 79, 22, 12. // *Ievērojami samazināta cena.* □ «Es nupat .. pārdevu savu goda uzvalku. Nolādētie spekulanti samaksāja tikai puscenu.» Jansons 4, 409. .. ilgāku laiku negadījās neviens pircējs, un tēvs jau nožēloja, ka nebija kurpes atdevis par puscenu .. Vilks 5, 155.

pusceturta [pus'ceturta]; s. -as; ģen., nelok.; daļu skait. *Trīsarpus.* □ Pauls: Spēlēsim, tad būs [nauda]. Atminies, ka pats vienā vakarā 300 vinnēji. — Krustiņš: Un otrā pusceturta paspēlēju. Blaumanis 6, 335.

pusciets, -ais; s. -a, -ā; apst. **puscieti.** *Vidēji ciets.* Puscietā gumija. P. materiāls. P. pārvalks. Puscieta konsistence.

puscilvēks, -a, v. **1.** *Cilvēks, kam ir fiziski vai psihiski defekti.* □ .. ārsti baidās riska .. Kas tad ir vienkāršāk, jā gan — ņem tikai un griez nost, roka vai kāja, sak, lai tikai cilvēks paliek dzīvs, vai viņiem daļa, ko šāds puscilvēks lai pēc tam pasaulē iesāk ... Zigmonte 5, 30. // *Cilvēks, kas nedzīvo darbīgu, pilnvērtīgu dzīvi.* □ Bezdarbīgs cilvēks ir tikai tāds puscilvēks. Cīņa 79, 208, 3. Viens bērns — tas ir puscilvēks, lelle, appuišots un apjūsmots .. vecāku spēļu lācītis. Dripe 5, 128.

2. mit. *Būtne, kam daļēji piemīt cilvēka pazīmes, īpašības.* □ Sensenos laikos radusies leģenda par mistisku būtni kentauru — puscilvēku, puszirgu .. Sports 80, 121, 2.

puscūcis, -ča, v. *Cūka vecumā no četriem līdz aptuveni deviņiem mēnešiem.* □ .. viņi atdzen mājās apsvilušu sivēnu. Krietnu, apaļu puscūci no agrā pavasara metieniem. Indrāne 1, 47. Viņai šovasar divi puscūči barojami .. Upīts 18, 270. .. [cūkkopes] grib paspēt šais būdās līdz galam nobarot no kapitālās mītnes pārvestos puscūčus. Cīņa 79, 81, 2.

puscūka, -as, s. **1.** *Aptuvena puse no cūkas kautķermeņa (parasti garenvirzienā).* □ «Un

naglas?.. vīri plēš vai puscūku par kasti.» Birze 3, 18.

2. *Puscūcis.*

puscukurbietes, -šu, vsk. puscukurbiete, -es, s. **1.** *Lopbarības biešu, kurām lapu masa ir aptuveni puse no sakņu masas; attiecīgā lopbarības biešu šķirne.* □ ..piefermas lauciņā katrai lopkopei jācenšas pēc iespējas vairāk izaudzēt sakņaugu. Sevišķi izdevīgi ir audzēt cukurbietes un puscukurbietes. Pad J 59, 73, 2.

2. *Šo augu saknes.* □ Arī sausnas saglabāšanās.. konservētajās puscukurbietēs bija par piecpadsmit procentiem labāka nekā skābētajās. Pad J 76, 198, 1.

puscētri [pus'četri], pamata skait. *Pulksteņa laika moments: trīs trīsdesmit minūtes.* □ «Cik pašlaik pulkstenis?» — «Puscētri. Drīz būs rīts.» Lukjanskis 1, 95. «Cikos tu no rīta izbrauci?» — «Puscētros.» Zigmonte 2, 225. // parasti savienojumā ar «pēc pusdienas». *Pulksteņa laika moments: piecpadsmit trīsdesmit minūtes.* Lekcija notiks puscētros pēc pusdienas. □ Beidzot, tas bija puscētros pēcpusdienā, mums piezvanīja pati jaunā māmiņa.. Rīgas B 86, 264, 5.

puscoks, -a, v. *Medību bises stobra gala sašaurinājums par 0,25 līdz 0,50 milimetriem.* □ ..mūsdienu medību bisēm stobra urbums parasti nav cilindrisks, bet labajam stobram puscoks un kreisajam gandrīz vienmēr čoks. Lauku Dzīve 74, 3, 33. Lai sasniegtu labāku blīvumu, stobru kanālus urbj ar koniski sašaurinātiem galiem. Pēc sašaurinājuma pakāpes izšķir: puscoku — ar sašaurinājumu 0,25—0,5 milimetri, vidēju čoku — 0,5—0,75 milimetri, čoku — 0,75—1,0 milimetrs.. A Kalniņš 1, 341.

puscuksts, -a, v. *Vārds, izteikums, kas ir izrunāts puscukstus.* □ ..zēni un meitenes, sastājušies mazos pulciņos,.. sarunājās gandrīz vai noslēpumainā puscukstā. Liesma 70, 7, 9. sal. Nāk vēlreiz marts pār alkšņiem sārts kā pusteikts vārds, puscuksts.. Lisovska 5, 40.

puscukstus, apst. *Gandrīz čukstus.* □ Meitas, pa naminu rīkodamās, runājās puscukstus, puiši pie galda arī turējās neparasti klusu. Upīts 4, 368. «Es drīz braukšu [no slimnīcas] mājās,» viņš puscukstus, lai neatmodinātu guļošos slimniekus, taisnojās. Birze 5, 12.

pusdabisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusdabiski.** *Tāds, kura sastāvs daļēji ir dabisks, daļēji — mākslīgs.* Pusdabiska pernica.

pusdālderis, -ra, v. *Sena (parasti sudraba) monēta, kuras vērtība ir puse no dālder.* □ Jāatzīmē [monētu depozītā].. Spānijas 16. gadsimta dālderi, pusdālderi un ceturtdaļdālderi. ..sīkās monētu vienības ir no zemas proves sudraba. Rīgas B 68, 206, 3.

pusdarbs, -a, v. *Iesākts, bet līdz galam nepaveikts darbs, arī pavirši, slikti paveikts darbs.* □ Bet saskatīt patiesību ir vēl tikai pusdarbs. Tā ir jāpārdzīvo,.. jāpierāda, jāpaceļ jaunā pakāpē kā sava, nu jau citiem atklājama patiesība. Lit M 79, 17, 7. Tāds nu reiz ir Pēteris Lūcis. ..viņš neatzīst pusdarbu, apdomību un sevis saudzēšanu. Lit M 67, 25, 12. // lok.: pusdarbā, apst. nozīmē. *Tā, ka ir iesākts veidot, bet nav līdz galam izveidots.* □ Ilgi vakaros Pēteris Lagzda sēdēja savas jaunās istabas priekšā, kas patiesībā bija tikai pusdarbā. Ļauni rēgojās dēļiem aizsistie augšstāva logi. Kurcijs 4, 274. Oļiņiem bij [siena] kaudze patlaban pusdarbā, kad lietus strāviņa nāca stāvu virsū. Kaudzītes Ia, 30.

pusdārgakmeņi, -akmeņu, vsk. pusdārgakmens, -akmens, v. *Krāsaini, puscaurspīdīgi minerāli, kas izmantojami rotas lietu un mākslinieciskū darinājumu izgatavošanai (piemēram, dzintars, lazurīts, malahīts).* □ Pats mīļākais.. Āzijas amata meistaru akmens jau no senseniem laikiem ir bijis pusdārgakmens, zaļais minerāls, daudzās nokrāsās sastopamais.. nefrīts. Zin T 67, 1, 37. ..nebeidzu jūsmot par Urālu pusdārgakmeņu skaistumu. Zeltaini dzeltenais ahāts,.. zilais lazurīts ar baltajiem lāsumiem.. Rīgas B 74, 305, 7.

pusdarīts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir iesākts darīt, bet nav līdz galam padarīts.* □ Daļa bērnu rīkojas mērķtiecīgi tikai tad, ja darbības veids viņiem ir interesants; viss pārējais viņiem ātri apnīk un paliek pusdarīts.. PL Siev 67, 11, 18. Pusdarīts darbs jāpabeidz. ME III, 424. ..daudzi steidzami darbi tik un tā nedarīti vai labākajā gadījumā tikai pusdarīti. Sports 69, 160, 2.

pusdesmit [pus'desmit], pamata skait.; arī locījumu formas: dat., instr. pusdesmitiem, lok. pusdesmitos. *Pulksteņa laika moments: deviņi trīsdesmit minūtes.* Lekcijas sākas pusdesmitos. // parasti savienojumā ar «vakarā». *Pulksteņa laika moments: divdesmit viens trīsdesmit minūtes.* Vilciens pienāk pusdesmitos vakarā. □ ..skolas laikā audzēkņiem nav atļauts uzturēties uz ielas un sabiedriskās vietās vēlāk par pulksten pusdesmitiem vakarā.. Draugs 86, 6, 27.

pusdeviņi [pus'deviņi], pamata skait. *Pulksteņa laika moments: astoņi trīsdesmit minūtes.* Darbs sākas pusdeviņos. Veikals atvērts no pusdeviņiem. □ Svētdienas rītā pusdeviņos atnāca Ēriks. Lācis V, 46. Pusdeviņos Edīte Rīgas dzelzceļa stacijā nopirka biļeti un iesēdās vilcienā. Bels 2, 24. // parasti savienojumā ar «vakarā». *Pulksteņa laika moments: divdesmit trīsdesmit minūtes.* Sapulcēties pusdeviņos vakarā. □ «Pēc pulksten pusdeviņiem,» kā vēstulē bija ziņots, viņa vakarā apmetās lakatu ap pleciem un izgāja ārā. Blaumanis 6, 244.

pusdiena[1], -as, s. **1.** *Dienas vidus, laiks, kad saule atrodas visaugstāk virs horizonta.* Patiesā pusdiena astr. — *patiesās Saules augšējās kulminācijas moments.* Vidējā pusdiena astr. — *vidējās Saules augšējās kulminācijas moments.* Pusdienas līnija astr. — *novērotāja meridiāna plaknes un horizonta plaknes šķelšanās līnija.* Pret pusdienu — *tuvojoties dienas vidum.* Dzīves pusdiena poēt. — *cilvēka mūža vidus.* □ «Apskaties tak, cik augstu saule: drīz būs pusdiena.» Valdis 1, 141. ..Andris nevarēja tikt savā pļavā tik agri kā citi, tam rītos bija jāizlaiž govs un pusdienā jānāk to piesiet.. Sakse 2, 46. Bija pusdienas laiks. Saule atradās

taisni virs galvas .. Arājs-Bērce 1, 123. Otrā dienā līdz pusdienai Jancis jutās it labi, bet pēcpusdienā un pret vakaru galvas sāpes un karstums atkal pieņēmās. Birznieks-Upītis 6, 102. Pret pusdienu pa lielceļu tiltam tuvojās augstu piekrauti rati. A Grigulis 18, 324. Gribas katru izjūtas sīkumu Saglabāt. Pievākt. .. Un šitā jau jaunībā? Bet ko tu darīsi dzīves pusdienā? Čaklais 1, 115.

2. *Pulksteņa laika moments: divpadsmit.* □ Es palūkojos pulkstenī. Četri pēc pusdienas. Bels 1, 86.

3. pareti. *Diendusa.* □ Pusdienu gulēt. ME III, 425.

pusdiena[2] [pus'diena], -as, s. *Puse dienas, aptuveni sešas stundas.* □ Parasti [zāli] nedaudz atstājam vālos apžūt — sausā, saulainā laikā apmēram pusdienu, vēsākā — veselu dienu. Cīņa 85, 125, 1. «Nu būs jāiet uz mājām,» viņš teica, «tā jau pusdiena pagalam.» Upītis 4, 8.

pusdienas, -u, vsk. pusdiena, -as, s. **1.** *Ēdiens ēdienreizei dienas vidū.* Bagātīgas pusdienas. Gatavot pusdienas. □ Ap vieniem [dienā] parasti ēdam pusdienas .. Birznieks-Upītis 2, 33. «Lūdzu, lūdzu, nelieciet pusdienām atdzist,» skubina saimniece .., likdama galdā kūpošas, garšīgas sakņu zupas bļodas, griezdama mīkstu, brūnu rudzu maizi .. Cīņa 57, 221, 4. .. Aivars un vēl pāris zēnu neēda pusdienas skolā. Sk G 81, 8, 31.

2. *Ēdienreize dienas vidū.* Klāt pusdienu galdu. Pusdienas (arī pusdienu) laiks — *pusdienlaiks (2).* Pusdienas pārtraukums — *darba pārtraukums (darbavietā) pusdienošanai un atpūtai.* Pusdienas reize novec. — *ēdienreize dienas vidū.* □ Pusdienas arī vasarā paliek galvenā ēdiena reize, un tajās var gatavot vienu vai divus ēdienus. PL Siev 58, 6, 24. No darbnīcām sāka plūst ārā strādnieki un meistari, kas steidzās pusdienās. Birznieks-Upītis 6, 322. Iekožu kaut ko turpat darbā, bufetē, jo pusdienas laiks ilgst tikai pusstundu, bet līdz ēdnīcai bez stundas .. nevar izbraukāt. Vanags 14, 23. Tas ir īpatnējs laika sprīdis rūpnīcā — pusdienas pārtraukums. .. Stundu ilgst klusums. Bērce 3, 141. Bet dejošanu nepārtrauca vairs ne uz acumirkli, viens pāris sekoja otram, kamēr nāca pusdienas reize ar jauniem ēdieniem. Birznieks-Upītis 6, 210.

pusdienlaiks, -a, v. **1.** *Dienas vidus; pusdiena*[1] *(1).* □ Ormaniete taču sacīja, ka vīrs būšot mājā tikai ap pusdienlaiku. Tas būtu visagrākais divpadsmitos. Ezera 11, 140. Saule jau pakāpusies pusdienlaikā. Liesma 76, 5, 20.

2. *Laiks (dienas vidū), kad parasti ēd pusdienas.* □ Māte ar grūtībām piecēlās, ar spieķa palīdzību aizkliboja līdz galdam: «Es vēl neesmu brokastojusi, bet, raugi, pusdienlaiks jau klāt.» Kaijaks 1, 138. .. sanatorijā biju pusdienlaikā, kad zāle ēdāju pilna. Cīņa 65, 9, 4. Tur [ciemā] sita dzelzs gabalu pret vecu lemesnīcu. .. pusdienlaiku pieteica pēc vecu vecajiem paņēmieniem. Pēc šī signāla visiem ciema puikām bija jāpārrodas mājās .. Zigmonte 8, 37. // *Darba pārtraukums (darbavietā) pusdienošanai un atpūtai; pusdienas pārtraukums.* □ Pusdienlaiks viņai sākās agrāk nekā man .. Kaldupe 4, 112. Ceha pusdienlaika klusumā skaidri varēja saklausīt, kā augšā celtņa kabīnē kaut kas klaudz .. Saulītis 12, 227. Reiz pusdienlaikā kolhoza ēdnīcā .. iznāca runa par to, ko katrs savā dzīvītē gribētu paspēt. Ziedonis 1, 9.

3. *Diendusa.* Gulēt pusdienlaiku.

pusdienot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Ēst pusdienas.* P. mājās. □ Mazai ģimenei nelielā dzīvoklī ikdienā ir ērti pusdienot virtuvē. Kļaviņa 1, 34. Ja neesmu izbraukumos, pusdienoju vienā un tanī pašā ēdnīcā. Zv 59, 9, 7. Kādu dienu Leinasars atkal pusdienoja «Sembu» mežsargmājās. Iepriekšējā dienā bija kauts jērs, un Leinasars mielojās ar svaigu gaļas zupu. A Grigulis 13, 270.

pusdievs, -a, v. *Antīkajā mitoloģijā — zemākās kārtas dievs.* □ .. jūrasbraucējs Kadms, kurš izplatījis Grieķijā rakstību, bija oficiāli paaugstināts pusdieva kārtā. Pad J 71, 144, 6. // *Antīkajā pasaulē — valdnieks, dižciltīgais, kura ciltstēvi — pēc teikām, leģendām — bijuši dievi.*

pusdikts, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusdikti;** novec. *Pusskaļš.* □ «Krusttēv!» iesaucos pusdiktā balsī. .. Nospriežu saukt diktāk. «Krusttēv! nāc nu šurp-u!» saucu itin stiprā balsī. Plūdonis 2, 396. .. pavēnī snauda pāris puišu, pusdikti krākdami. Blaumanis Ia, 125.

pusdivi [pus'divi], pamata skait. *Pulksteņa laika moments: viens trīsdesmit minūtes.* □ Pusdivi. Ielu trokšņi apklusuši. Draugs 84, 9, 22. Pulkstenis bija pusdivi. Pāri aizmigušajam Mīlgrāvim slīdēja mākoņu drūzmas. Lācis V, 69. // parasti savienojumā ar «dienā», «pēc pusdienas». *Pulksteņa laika moments: trīspadsmit trīsdesmit minūtes.* Seanss sākas pusdivos dienā.

pusdivpadsmit [pus'divpadsmit], pamata skait.; arī locījumu formas: dat., instr. pusdivpadsmitiem, lok. pusdivpadsmitos. *Pulksteņa laika moments: vienpadsmit trīsdesmit minūtes.* Nodarbība sākas pusdivpadsmitos. □ Perjē kungs vēroja sauli. Vienpadsmit — katrā ziņā ne vairāk par pusdivpadsmitiem ... Upītis 18, 193. Saule karsēja nežēlīgi, kaut pulkstenis tikai pusdivpadsmit. Bels 6, 311. // parasti savienojumā ar «naktī». *Pulksteņa laika moments: divdesmit trīs trīsdesmit minūtes.* Aiziet gulēt pusdivpadsmitos naktī.

pusdraudzene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Sieviete, meitene, ar ko saista samērā vāja draudzība.* □ Šteinu mammiņa vecajai krustmātei bija tāda kā pusdraudzene. Agrāk viņas nebija pazinušās .. J Kalniņš 2, 212.

pusdraugs, -a, v. *Cilvēks, ar ko saista samērā vāja draudzība.* □ Nesen dažas reizes še [pulciņā] kaut kā bij iekūlies arī Atis Vankins, Freiberga pusdraugs no tās pašas Pētera reālskolas. Upītis 9, 544. Bijām tādi pusdraugi. ME III, 425.

pusducis, -ča, v. *Skaita mērvienība — 6 gabali; kopa, kurā ir seši (parasti vienveidīgi) priekšmeti.* □ Tīklā spirinās strīpainā līdaka,

pusducis prāvu asaru .. Ērgle 1, 345. Teciņus zēni devās pa sniegā iemīto taciņu uz Freiberga namiņu. Te Žaniņš bija apmeties ar pusduci citu zēnu. Viese 2, 93. Mēbeļu tanī [istabā] daudz nebija — apaļš galds, divi klubkrēsli un pusducis pusmīkstu krēslu. Jansons 4, 486.

pusdulls, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusdulli;** sar. *Daļēji nesaprātīgs, muļķīgs.* □ Baroni, tie allaž pusdulli: tos tu vari pie reizes .. izmuļķot. Beika 1, 45. «Man reiz bija tāda pusdulla radiniece, tēvamāsa. .. visādu jancīgu iedomu pilna galva, vairāk par tādām aizprāta lietām vien runāja.» Vilks 3, 19. // *Tāds, kas ir daļēji neskaidrs, apreibis (parasti noguruma, slimības, arī alkohola ietekmē) — par galvu.*

pusdulns, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusdulni;** apv. *Pusdulls.* □ .. Vaineļu rentnieku turēja par ķertu, par pusdulnu savādnieku, kam galvā kaut kas sagriezies šķībi. Upīts 4, 191.

pusdurvis, -vju, s.; tikai dsk.; etn. *Durvis ar atsevišķi atveramu augšējo daļu.* □ Pašai rijai ir dubultas ārdurvis — vienas veselas un otras pusdurvis, kam augšējā daļa atvērta. Andersone 1, 115. Agrāk rijās bija durvis veramas uz āru un pusdurvis uz iekšu. ME III, 425.

pusdzerts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir iesākts dzert, bet nav izdzerts.* P. alus kauss. Pusdzerta piena glāze. □ .. mušas aplipušas kafijas traukiem un pusdzertai liķiera pudelei .. Upīts 18, 281.

pusdziļš, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusdziļi.** *Vidēji dziļš.* P. grāvis. □ Novilka kažoku, .. nomauca pusdziļās kalošas .. Upīts 9, 99.

pusdzīve, -es, dsk. ģen. -vju, s. **1.** *Puse vai aptuvena puse (cilvēka) dzīves.* P. nodzīvota. **2.** *Nepilnvērtīga dzīve.* □ «Klaiņoju, no visiem raustījos. Tad man tāda pusdzīve apnika.» Klīvers 4, 101.

pusdzīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusdzīvi.** *Tāds, kas ir zaudējis gandrīz visus fiziskos spēkus (piemēram, pārguruma, pārmērīgas piepūles dēļ); tāds, kura dzīvības norises ir ļoti vājas.* □ Zemnieki viņu pusdzīvu atraduši pie molberta ar paleti vienā, ar otu — otrā rokā un ratos aizveduši uz māju, kur meistars tūlīt arī nomiris. J Liepiņš 1, 73. Mani un vēl vienu zelli pusdzīvus pēc stundas izvilka no ūdens kāda cita zvejas kuģeļa ļaudis .. Lācis 15, 411. Govis cita pēc citas sāka stigt dūņās dziļāk un dziļāk, beidzot vairs bija redzami tikai ragi un ausis. .. Beidzot ar kārtīm un virvēm izvilka laukā pusdzīvus lopiņus. K Grigulis 2, 13. // *Tāds, kas ir zaudējis garīgos, arī fiziskos spēkus (smaga pārdzīvojuma, garīga sasprindzinājuma dēļ).* P. aiz bēdām. P. aiz bailēm. □ Muture pusdzīva aizvelkas uz māju, nekā nesaka [par dēla izlaidību], lai gan galva iet riņķī un kājas gurst. Sudrabu E 3, 495. // pārn. *Ļoti panīcis (par augiem).* □ Divpadsmit cēlie koki pret debesīm kā apsūdzību ceļ melnus, nedzīvus zarus, bet citi trīspadsmit ozoli vēl šovasar bija pusdzīvi vai aizsākuši kalst. Pad J 86, 219, 4.

○ ◇ Pusdzīvs, pusmiris — *saka par cilvēku, kas daļēji ir zaudējis spējas darboties, reaģēt.*

puse, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Viena no divām, parasti līdzīgām, sastāvdaļām, kuras veido veselo vai kurās sadalīts veselais.* P. teritorijas. P. no ābola. Izravēt pusi dārza. Saņemt savu mantojuma pusi. Lapas puse — *lappuse.* Uz pusi — *divas reizes (piemēram, lielāks, mazāks salīdzinājumā ar kādu vai ko citu).* Uz pusēm — *divās vienādās vai aptuveni vienādās daļās.* Otrā puse sar. — *vīrs, arī sieva.* □ No Zemes redzama nevis tieši puse Mēness sfēras, bet nedaudz vairāk, proti, 59 procenti. Pad J 59, 214, 2. .. Kasparam pieder puse no šīs mājas .. Līvs 2, 88. .. Kā grāmatu ar lapas pusēm baltām Es šodien veru savas durvis jums. Sirmbārdis 1, 65. .. pils remonts maksātu uz pusi lētāk nekā jaunas augstceltnes būve .. Ziedonis 9, 129. Viņš nošķēla maizes klaipam riku, pārgrieza to uz pusēm un pabīdīja viešņai. Niedre 13, 122. .. cits meklē grūti un neatlaidīgi līdz sirmiem matiem un tad beidzot sastop savu otro pusi, kas atbilst visām viņa dzīves prasībām. Sk Ģ 80, 11, 38. ◇ Raut (arī plēst) uz pusēm (arī pušu) — *panākt, būt par cēloni, ka kādam ir ļoti daudz darbu, pienākumu.* □ Ārsts neveikli pasmaida. «Jūs varbūt negribat ticēt, bet tā tas ir, mani rauj uz pusēm. .. Un zināt, ārsti arī nogurst.» Zigmonte 10, 323. ◇ Rauties (arī plēsties) uz pusēm (arī pušu) sar. — *ļoti daudz, ļoti intensīvi strādāt.* □ «Tu, cilvēks, plēsies uz pusēm. Tu audzē ūdensputnus, lai būtu labāka gaļa, tu uzcel siltumnīcu, lai ziemā būtu salāti. Tu skrien, klapatājies un gādā.» Kalndruva 5, 124. ◇ Ar badu uz pusēm sar. — *nabadzīgi, trūcīgi.* □ Ģimene bija liela — vienpadsmit bērnu. Dzīvoja nabadzīgi — ar badu uz pusēm. Kar 58, 12, 145. .. Ade pārdeva dažas mēbeles un apģērba gabalus, samaksāja parādus un kaut kā iztika ar badu uz pusēm. Grīva 4, 242. ◇ Ar dievu uz pusēm sar. — *samērā slikti, kaut kā.* □ «Es pati arī esmu puslībiete, māte latviski tikai tā ar dievu uz pusēm runā.» Zigmonte 2, 220. .. Dāņu šaurumos [kuģim] nācās iet caur mīnu laukiem. Taču, kā saka, ar dievu uz pusēm tomēr aizpeldējām līdz Norvēģijai .. Lapsa 5, 29. // *Viena no divām vienādām vai aptuveni vienādām (kāda veseluma, skaita, daudzuma) daļām.* P. ekskursantu. P. kartupeļu sabērta maisos. Pirmā puse — *daļa no (kā, piemēram, laikposma) sākuma aptuveni līdz (tā) vidum.* Otrā puse — *daļa aptuveni no (kā, piemēram, laikposma) vidus līdz (tā) beigām.* Līdz pusei — a. *Līdz (kā) vidum, vidusdaļai.* b. *Līdz viduklim, jostasvietai.* Lielākā (arī lielā) puse (arī daļa, tiesa) — *daļa, kas pārsniedz pusi.* Mazākā (arī mazā) puse (arī daļa, tiesa) — *daļa, kas ir mazāka par pusi.* □ Ēriks sadalījis lauku divās daļās un pašlaik brauc ar pļaujmašīnu vienai pusei apkārt. Vilks 2, 207. .. tas saņēmis arī pusi palīgsaimniecības produktu bez sevišķiem norēķiniem, par to atstādams otru pusi Kalinkam. Sakse 7, 445. .. puse linsēklu vienreiz pa [grīdas] šķirbām iztecējusi klēts pagrīdē. Upīts 4, 108. Viņa diktātu burtnīcā bija tikai teikumu pirmās puses. Līdz teikuma bei-

gām viņš nekad netika. A Grigulis 18, 322. Augusta otrā pusē .. Eduards Veidenbaums atkal ir Tērbatā. J Kalniņš 8, 71. Dabūju grāmatu vācu valodā. Sāku lasīt. Neizlasījis ne līdz pusei, atdevu grāmatu atpakaļ. Birznieks-Upītis 6, 30. .. rentgena tehniķis visiem pamācīja: «Izģērbties līdz pusei.» Birze 5, 89. ◇ Mūžs iegriezies otrā pusē — *saka, kad cilvēks ir vairāk nekā piecdesmit gadu vecs.* □ Kārlis Avotiņš, kalsns spēka vīrs, kam mūžs iegriezies otrā pusē, atliecas un .. apklusina savu motorzāģi. Zv 64, 20, 4. // *Viena no (skaitliska lieluma) divām vienādajām daļām.* P. kilometra. P. hektāra. □ Kamerai .. kopējais filmēšanas laiks ir tikai puse no sekundes miljondaļas. Zin T 68, 5, 7.

2. *Katra no (kāda priekšmeta) divām, parasti līdzīgajām, daļām.* Gliemežnīcas p. □ Skapis arī jāatver, parādīt, ka tam divas puses — vienā karājās Lauras kažoks un brunči, otrā atvilktne un četri plaukti .. Upīts 4, 300. // *Viena no divviru loga, divviru durvju vai vārtu veramajām daļām.* □ «Es izlēkšu pa logu!» Çirts dzirdēja Viju skaļi iesaucamies, un tūliņ nodzinkstēja atgrūstās loga puses, atsitoties pret sienu. Dripe 2, 109. Vārtiem abas puses bez trokšņa atveras plaši vaļā. Upīts 18, 139.

3. savienojumā ar apzīmētāju. *Vieta, teritorija, kas atrodas ar apzīmētāju nosauktās vietas virzienā vai tās tuvumā.* Sētas puse — *celtnes aizmugure; celtnes daļa, pie kuras atrodas pagalms.* □ Atminos kādu dienasvidu, kad sāka tumst un rībēt visa Kuldīgas puse, no kurienes .. nāca lielais pērkons. Kalndruva 8, 371. Kaut kur Aizlakstes meža tīreļa pusē dega .. Upīts 4, 126. Klēts pusē kāds dūca kā sirsenis .. Upīts 4, 245. .. pagalms skolas priekšā ir nevainojams. «Bet sētas puse? Arī to un stadionu taču varētu iztīrīt ..» Ves 80, 8, 3. // *Vieta, teritorija, kur parasti izpaužas ar apzīmētāju nosauktā parādība, tās iedarbība.* □ Tā ir saules puse, un dēļi vēl glabā siltumu .. Ezera 12, 20. Saules pusē mirdzēdamas sāk tecēt lāstekas .. J Kalniņš 5, 3. Dzīvojamo namu kvartāliem jābūt vēja pusē, bet rūpnīcām — aizvēja pusē. Zin T 65, 12, 3. // *Telpas daļa, kurā atrodas ar apzīmētāju nosauktais priekšmets.* Krāsns p. Durvju p. □ Soli sadalīja plašo klasi divās daļās. Loga pusē sēdēja meitenes .. Saulītis 12, 194.

4. savienojumā ar apzīmētāju. *Vieta, teritorija, kas atrodas virzienā prom no kā vidus, vidus-līnijas; vieta (piemēram, kādā teritorijā, telpā), kas ir attālināta no (šīs teritorijas, telpas) centra.* Nēsāt goda zīmi krūšu labajā pusē. □ .. Juris pārvilka jaunus bērziņus, piestiprināja tos katrā pusē pie vārtiem, pie durvīm .. Birznieks-Upītis 1, 22. Vienā pusē pagalmam ir klēts ar dažādām piebūvēm, otrā .. dzīvojamā ēka. Saulītis 13, 70. Kreisajā [purva] pusē, ļoti tuvu Saulesvīram, sprāga mīna. A Grigulis 9, 136. // *Mala, sānu daļa (piemēram, ceļam, ielai).* Ceļa abās pusēs aug koki. □ .. ielas pretējā pusē viņš pamanīja Rutu. Jansons 4, 411. .. jūrnieks sāka pētīt māju numurus Pērnavas ielas labajā pusē. Vilks 5, 80. Lielam, platam izcirtumam ceļa kreisajā° pusē gandrīz jau garām ticis, Andriksons apstājās. Blaumanis 6, 145. // *Mala, krasts (piemēram, ezeram, upei); arī malas, krasta tuvākā apkārtne.* □ Bet ezera otrā pusē augsta, sarkana krauja ar priedēm. Avotiņa 3, 41. Kaugurmuiža atradās Gaujas kreisajā pusē .. K Zariņš 1, 33. Pēcpusdienā no upes viņējās puses pārbrauca Ansis. Lapsa 3, 105. Pāri, pāri pār upīti, Šai pusē nepalikšu: Šai pusē bargi kungi, Netikuši tēva dēli. DV 285.

5. *Savienojumā «debess puse»: debespuse.* □ Noteicis debess puses, Antons atkal turpināja airēt uz rietumiem. Grīva 7, 23. Tur [tornī] uz četrām debess pusēm jāizbūvē pulksteņa ciparnīcas .. Lit M 72, 2, 15. ◇ Uz visām (četrām) debess pusēm (arī debespusēm) — *visos virzienos; kurā virzienā grib, kur patīk, kur vēlas.* □ Ja diena saulaina — paņem savu grāmatu, adāmo vai makšķerkātu un ej uz visām četrām debess pusēm. Liesma 58, 7, 23. // *Savienojumā ar debespuses nosaukumu: attiecīgā debespuse, arī vieta, teritorija, kas vērsta pret šo debespusi.* Rīta (arī rītu) puse — *austrumi.* Vakara (arī vakaru, rieta) puse — *rietumi.* □ Telpā bija krēslaini, te bija ziemeļu puse. Zigmonte 5, 59. Ziemeļu puse akmeņdārza ierīkošanai maz piemērota, jo tur par maz saules, turpretī dienvidu pusē tās ir par daudz. Lauku Dzīve 78, 1, 16. Bet palāta atradās austrumu pusē .. Vilks 5, 21. Sarkanas mākoņu puķes nozied jau rietumu pusē .. Lisovska 1, 31. Saule jau līda augšup .. Atauga rīta pusē sāka pelēki kūpēt .. Upīts 4, 84. Debesu vakara puse bija purpurota [purpuraina] .. Rozītis 3, 49. Saule ātri tuvojās rietam, padebeši vakaru pusē tvīka. Bendrupe 2, 36. Rieta pusē pār Viršu sila galotnēm negaidīti ātri izauga .. mākoņu kalns. Vāczemnieks 1, 80.

6. savienojumā ar apzīmētāju. *Virziens (darbībai, kustībai).* Gājēji dodas uz dažādām pusēm. Skriet uz vārtiņu pusi. Iet uz meža pusi. Braukt uz māju pusi. □ Mums ar Kristu .. jābrauc uz vienu pusi. Sēlis 4a, 45. Viņš gāja gar upes krastu uz dzirnavu pusi, uz lielceļa pusi. A Grigulis 18, 162. .. kambara vidū sasēdies bērnu bars izšķīda uz visām pusēm. Dažs aizlīda aiz lādes, dažs aizkrāsnē .. Sakse 2, 3. ◇ Ne (arī nav) uz to pusi — *it nemaz; ne mazākā mērā.* □ «Vai tu esi vāciete?» Ilga skaidri noprasīja. Ārija .. smējās: «Vāciete? Kam tu tā domā? Uzvārda dēļ? Nē, ne uz to pusi!» Zigmonte 1, 210. Kur risinās šī aina? Jaunu studentu, zinātnieku, mūziķu ģimenē? Šoreiz nav pat uz to pusi. Pad J 63, 97, 3. ◇ Uz to pusi — *aptuveni tā, gandrīz tā.* □ «Neesi sadomājis precēties?» — «Uz to pusi iet,» Jurko neliedzās. Saulītis 12, 328. «Vai tik tu ar neesi pārtraucis studijas?» — «Uz to pusi ir,» Lipsts atzīstas. Skujiņš 4, 16. ◇ No kuras puses (arī no kurienes) vējš pūš — *saka par noprotamu, nojaušamu mērķi, nolūku, arī cēloni, iemeslu (piemēram, kādai rīcībai).* □ Nē, tēvocis bija vīrs, kas saprata, no kuras puses vējš pūta. Dripe 2, 24. ◇ (Pa)griezt

(arī (pa)vērst) valodas (arī sarunu) uz citu pusi — *(pār)mainīt sarunas tematu, piemēram, pievērsties citam jautājumam.* □ ..Mārcis ir priecīgs, ka var griezt valodas uz citu pusi. J Kalniņš 3, 15. «Neskaisties nu! Nebeidz savu sirdi!» Jūlijs mierina [sievu] un vērš valodas uz citu pusi .. Kalndruva 8, 254. Edgars neatbild, tad pavērš sarunu uz citu pusi. Zigmonte 2, 226. ◇ Acis šaudās uz visām pusēm — *saka par nemierīgu, šaudīgu skatienu.* // *Parasti savienojumos «uz labo pusi», «uz kreiso pusi»: viens no diviem pretējiem virzieniem no (kā) centra.* □ ..viņš pagriezās drusku iesāņus uz kreiso pusi .. Berģis 1, 13. Celiņš meta vairākus līkumus, gan strauji pagriezdamies uz labo, gan kreiso pusi. Bērn 50, 11, 39. Tas izstiepa rokas uz abām pusēm, it kā tas vezumu gribētu aizsargāt. Blaumanis III, 16.

7. savienojumā ar apzīmētāju. *Apvidus, novads.* Skaista p. Nomaļa p. Dzimtā puse — *dzimtā vieta.* □ Madonas rajons — labām pašdarbības tradīcijām bagāta puse. Liesma 77, 6, 4. Sākumā vēl paretam atgriezos dzimtajā pusē, padzīvoju dažus mēnešus pie savējiem .. Lācis 15, 139.

8. *Savienojumā ar gadalaika nosaukumu: attiecīgais gadalaiks, tā sākums.* □ Tur — tomātu biezoknis. ..zaros ziedi un tikko aizmetušies augļi. Tie būs gatavi rudens pusē. Brodele 17, 99. Nāk uz pavasara pusi, Upe nav vairs aizsalusi. Jauno v 56, 140. Vasara jau sliecās uz rudens pusi, dienas kļuva īsākas un vēsākas. K Grigulis 2, 62. // *Savienojumā ar diennakts daļas (parasti rīta, vakara) nosaukumu: attiecīgā diennakts daļa, šīs daļas sākums.* □ ..labi zināms, ka vakara pusē nekāda lādzīga ogošana un sēņošana neiznāk. Ezera 1, 109. Diena jau sliecās uz vakara pusi .. Lielais 2, 123. Motorlaiva uz Pērnavu gāja rīta pusē. Skujiņš 5, 68. Iemidzis tikai uz rīta pusi, viņš nogulēja līdz deviņiem .. Kalndruva 8, 34. ◇ Vakara (arī rieta) puse — *beigu posms (cilvēka mūžam, dzīvei).* □ ..dzīve mani vadāja pa tāliem ceļiem. Es piedzīvoju .. uzvaras un smagus zaudējumus. Un tagad es eju jau uz vakara pusi. Kurcijs 4, 337. ◇ Mūžs iegriežas vakara pusē — *pienāk vecums.*

9. *Viena no (kāda priekšmeta) virsmām.* Labā puse — *virsējā virsma, virspuse, arī ārpuse (piemēram, audumam, kažokādai, apģērbam).* Kreisā puse — *apakšējā virsma, apakšpuse, arī iekšpuse (piemēram, audumam, kažokādai, apģērbam).* □ ..jaunākais brālis apbrīnoja dāvanu no visām pusēm. Saulītis 12, 42. Zemē gulēja ābols, viena puse tam bija skaisti sarkana, bet otru .. bija izknābājuši putni. Zigmonte 8, 11. ◇ (Ap)griezt (retāk apmest, apsviest) kažokam otru pusi, arī (ap)griezt (retāk apmest, apsviest) kažoku uz otru pusi — *krasi mainīt savu nostāju.* □ Vēsture zina simtiem piemēru, kad buržuāzijas politiskie darboņi, nākuši pie varas ar kreisiem, demokrātiskiem lozungiem, jau valdīšanas pirmajās dienās, tautas valodā runājot, apsvieduši kažoku uz otru pusi. Cīņa 63, 292, 3. ◇ Uz labo pusi — *tā, ka kļūst labāk, uzlabojas.* □ «Ceturtdienas vakarā divdesmitos ierodieties drošības policijā. Saņemsiet [apcietinātās] bērnu. Nu, kā pati redzat, lietas iet uz labo pusi.» Birze 3, 122. ◇ Uz slikto (retāk ļauno) pusi — *tā, ka kļūst sliktāk, pasliktinās.* □ ..Rīders nepavisam nav mainījies uz slikto pusi. Tas pats vīrišķīgi skarbais skaistums .. Kar 58, 9, 48. «Sen te nebiju iegriezies. Nemaz nezināju, ka te viss tā pārmainījies uz ļauno pusi.» Grīva 9, 26. ◇ Medaļas divas puses — *saka par to, ko var aplūkot no diviem (atšķirīgiem, pretējiem) viedokļiem.* □ Molekulārās slimības un bioķīmiskā evolūcija ir vienas medaļas divas puses. Šīs slimības ir nodeva, kas jāmaksā par evolūciju. Zin T 65, 10, 7. ◇ Medaļas otra puse — *saka par to, ko var aplūkot no cita (atšķirīga, pretēja) viedokļa.*

10. *Sastāvdaļa, elements (piemēram, kādā sistēmā).* □ Brošūras .. autors .. aplūko darba procesa divas puses — garīgo un fizisko darbu. Jaun Gr 69, 12, 8. Cilvēka estētiskās audzināšanas procesu veido divas mijiedarbīgi vienotas puses. Lit M 63, 6, 1. Mūsdienu padomju literatūra .. interesējas par visdažādākajām tās [dzīves] pusēm, sākot ar ekonomiku un beidzot ar pasaules uzskatu un morāles jautājumiem. Kar 63, 7, 111. // *Pazīmju, īpašību kopums, kas raksturo (ko) no kāda noteikta viedokļa.* Daiļdarba mākslinieciskā p. Projekta tehniskā p. Jautājuma formālā p. No (kādas) puses parādīt, aplūkot u. tml. — *no kāda viedokļa, kādā skatījumā parādīt, aplūkot u. tml.* □ ..katrs [grieķu filozofu uzskats] uzsvēra vienu telpas un laika pusi. Vieni uzskatīja telpu par lietu īpašību, par lietu stāvokli. Tātad viņi atzina telpas pārtrauktību .. Otri pasvītroja telpas nepārtrauktību. Karpovics 1, 12. ◇ Stiprā puse — *jautājums, darbības nozare, kurā labi orientējas, kurā ir labas zināšanas, veiklība, prasme.* □ ..domāšana .. nebija puiša stiprā puse un prasīja no viņa pamatīgu piepūli. Kaijaks 5, 346. ◇ Vājā puse — *jautājums, darbības nozare, kurā slikti orientējas, kurā ir vājas zināšanas, nav veiklības, labas prasmes.* □ Jaunā priekšnieka ierašanos ceha ļaudis uzņēma piesardzīgi. Ar veco bija sarasts, visi zināja kā viņa stiprās, tā vājās puses. Jansons 3, 120. // *Īpašību, raksturīgu pazīmju kopums (piemēram, raksturā, uzskatos).* Rakstura labās puses. (Pa)rādīt (ko) no labās puses — *izcelt, uzsvērt (kā) labās īpašības.* (Pa)rādīt (ko) no sliktās puses — *izcelt, uzsvērt (kā) sliktās īpašības.* □ ..ja ne visi, tad laba daļa taču nebija tik dumji, ka neredzētu Platuma sliktās puses. Dripe 2, 119.

11. *Cilvēks vai cilvēku grupa, kas kādās attieksmēs, kādā darbībā ir pretstatīts citam cilvēkam vai citai cilvēku grupai.* □ ..pilsoņi pārdod savu mantu par cenām, kādas nosaka pēc pušu vienošanās. AT Bil 61, 4, 13. Pie nopietnākām sadursmēm meitiešu [sievas un mātes] starpā viņš .. strīdu izšķīra ar to, ka tikpat vienai, kā otrai pusei uzsauca: «Miers!» Saulietis 1, 23. ◇ Būt (arī stāvēt, nostāties u. tml.) (kāda) pusē — *atbalstīt kādu, simpatizēt kādam.* □ Aija pilnīgi redzami stāvēja

saimnieces pusē un ne vienu vien reizi runāja saimniekam pretim .. Jaunsudrabiņš Va, 78. Zēns nevarēja sadzīvot ar viņu [patēvu]. Sadursme sekoja sadursmei. Beidzot māte krasi nostājās patēva pusē. Bels 1, 52. ◇ Pāriet (kā) pusē — *kļūt par (kā) sabiedroto, piekritēju, atbalstītāju.* ◇ Pārdabūt (arī pārvilkt) savā pusē — *panākt, parasti ar pūlēm, grūtībām, ka (kāds) kļūst par sabiedroto, piekritēju, atbalstītāju.* □ ..[diskusiju] izmanto latviešu buržuāzija, lai tautā tik populāro mākslinieci pārdabūtu savā pusē .. Viese 3, 167. Varbūt šo zemnieku pie reizes izdodas pat pārvilkt savā pusē, padarīt par aktīvu un uzticamu [partizānu] sabiedroto. Kaijaks 2, 56. // *Valsts vai valstu grupa, kas kādās attieksmēs, kādā darbībā ir pretstatīta citai valstij vai valstu grupai.* Karojošās puses. □ ..atsaucoties uz norvēģu puses lūgumu, .. padomju puse bija ar mieru, lai norvēģu firmas piedalītos jaunas hidroelektrostacijas celtniecībā .. Pad J 64, 131, 1. Abas sarunu puses apstiprināja, ka arī turpmāk paredzēts paplašināt savstarpējo .. sadarbību .. Zv 76, 14, 9. Augstās līgumslēdzējas puses svinīgi paziņo savu apņēmību nostiprināt abu valstu nesatricināmo draudzību .. Cīņa 79, 247, 3. Par starptautiska līguma dalībniekiem, tas ir, pusēm, var būt visi starptautisko tiesību subjekti. Fogels, Grīnbergs 1, 79. // jur. *Prasītājs vai atbildētājs tiesas procesā.* □ Civilprocesā par pusēm — prasītāju vai atbildētāju — var būt pilsoņi, kā arī valsts uzņēmumi, iestādes, organizācijas, kolhozi, citas kooperatīvās organizācijas, to apvienības, citas sabiedriskās organizācijas, kam ir juridiskās personas tiesības. Civilpr k 1, 23.

12. lok.: pusē, apst. nozīmē; parasti savienojumā ar verba «būt» formām. *Apzīmē tādu stāvokli, kad kas (piemēram, parādība, process) savā norisē ir sasniedzis vidu, vidusdaļu.* Diena jau ir pusē. □ Pēc kalendāra ziema jau pusē .. Cīņa 75, 21, 3. // *Savienojumā ar skait.: apzīmē pulksteņa laika momentu, kad līdz attiecīgās stundas sākumam atlikušas trīsdesmit minūtes.* Pusē viens. Pusē astoņi.

13. lok.: pusē, apst. nozīmē; novec. *Daļēji.* □ Sievas izmanīgi rīkojas ap viņu, Maija visu to uztver kā pusē nemaņā. Vēl brīdis — un Maijas galvā ir sievas aube .. J Kalniņš 8, 220.

○ Augļa otrā puse — *placenta.* Pa pusei — *daļēji.* □ Ugunskurs bija pa pusei izdzisis. Pad J 59, 226, 4. Tikai tagad ievēroju, ka viņš ģērbies pa pusei karavīra, pa pusei civilās drānās. Avotiņa 3, 101. Būt (kā) pusē — *būt tādam, kam ir kas (parasti tiesības, priekšrocības).* □ Elzai sāka patikt Mirdzas neatlaidība. Taisnība bija viņas pusē, lai arī varbūt nesaskanēja ar likuma formu. Sakse 7, 102. No (kā) puses — a. *Lieto, lai norādītu personu vai personu grupu, no kuras ir vērsta darbība.* □ Kāda pārdrošība no viņa puses, atmānīt jaunu meiteni no turīgas mājas uz savu būdu .. Sakse 2, 11. ..veikalā jāievēro lietišķa pieklājība un savstarpēja cieņa kā no pircēju, tā pārdevēju puses. Tavare 1, 55. b. *Lieto, lai norādītu radniecības līniju.* □ Gulēju un drīz vien atcerējos savu vectēvu no mātes puses. A Grigulis 18, 144. ..Rozentāla tante .. man iznāk attāls radagabals no tēva puses. Ezera 8, 59. No vienas puses, no otras puses — *lieto, lai pretstatītu divus faktus, apstākļus.* □ Ar romānu [autors] .. gribējis parādīt, no vienas puses, kāds ļaunums ir kapitālisms un fašisms, kā tas kropļo cilvēka dvēseli, bet, no otras puses, ka arī pašam cilvēkam jābūt atbildīgam par savu rīcību .. Jaun Gr 66, 7, 14. No vienas puses mani lamāja par vājajām sekmēm [skolā]. No otras puses — ar mani lepojās. Skujiņš 12, 122. ◇ Gaišās (retāk saules) puses — *labais, pozitīvais (kādā parādībā); arī pozitīvas īpašības.* □ «Strādājot pie Stellas Kempbelas lomas, gribējās .. parādīt .. cilvēcisko Stellu ar visām viņas saules .. pusēm.» Dzene 4, 94. ◇ Ēnas (retāk tumšās) puses — *nevēlamais, negatīvais (kādā parādībā); arī trūkumi.* □ Pusaudzis kritiski vērtē īstenību, viņš skaidrāk saskata savas ģimenes ēnas puses, savu vecāku vājības. PL Skola 62, 10, 75. ..Mirdza apkaunējās par sevi, ka visur mēģina saskatīt Maigā tikai ēnas puses. Sakse 7, 149. ◇ No dieva puses! sar. — *izsaucas izbailēs, ja negrib, lai kas notiktu, ja grib atturēt no kādas rīcības.* □ «Tevi ievainoja? Vai dieviņ, tad jau vajag ārsta.» — «No dievas puses, to tik ne,» Jānis papurināja galvu. «Neviens nedrīkst zināt, ka es te.» Lācis 15, 259.

pusēna, -as, s. **1.** *Vieta, kas atrodas starp pilna apgaismojuma un pilnas ēnas laukumiem; pāreja no gaismas apspīdētiem uz apēnotiem laukumiem (dabā).* □ Mākoņi, slīdēdami pāri pinkainajām kalnu mugurām, meta uz tām platas ēnas, un saules spilgti apgaismotie laukumi mainījās ar ēnām un pusēnām. Pad J 59, 59, 3. Cauri mākoņu plīvuram paraugās saule. Neredzama roka iezīmē pusēnas. Klīvers 3, 73. // *Nepilnīgi, daļēji apgaismota vieta.* Pusēnas augi — *augi, kas labi attīstās daļēji aizēnotās vietās.* □ ..dzeltenīgā [lampas] gaisma nelielās istabas kaktus pat neaizsniedza, un arī gulētāja seja bija pusēnā. J Kalniņš 8, 35. ..Banatas krokusi mīl pusēnu un labi aug tikai daļēji noēnotās vietās. Lauku Dzīve 81, 3, 16. Pilnā saules gaismā lapas dzeltē un nobirst, kas norāda, ka citroni ir pusēnas augi. Sudrabs 1, 69.

2. *Pārejas atveidojums no pilnīgi apgaismotas vietas uz neapgaismotu vai mazapgaismotu vietu (gleznā, zīmējumā); šāds mākslinieciskās izteiksmes līdzeklis.* Labi izveidotas pusēnas.

pusēsts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir iesākts ēst, bet nav apēsts.* P. ābols. Pusēsta sviestmaize. □ Uz galda — salāti, milzīga pusēsta torte, limonāde. Liesma 76, 4, 21. Uz galda sēroja pusēstas vakariņas. Zigmonte 12, 162.

pusfabrikāts, -a, v. *Darba produkts, ko nepieciešams vēl apstrādāt, lai iegūtu gatavu izstrādājumu.* Cukura p. □ ..ražošanas apvienībā «Rīgas modes» sāka darboties jauns cehs, kurā izgatavo sieviešu virsdrēbju pusfabrikātus. Rīgas B 79, 290, 1. ..siltums nāk arī no pašiem pusfabrikātiem — no konfekšu masas,

kas vēl karsta izplūst no vakuuma aparātiem. Zv 57, 13, 3. Tagad viņa ir keramikas pusfabrikātu iecirkņa meistare .. Pad J 75, 102, 3. // *Līdz zināmai pakāpei sagatavots pārtikas produkts, kura sagatavošana ēdienā vēl jāpabeidz.* □ Kulinārijas veikalos namamātes iegādājas pusfabrikātus — kotletes, bifšteku .. Zv 63, 11, 15. .. pārdošanā ir arī sausais maizes kvass — pusfabrikāts, no kura pagatavo maizes kvasu .. Pavāru gr 73.

pusfināls, -a, v. *Sporta sacensību posms, kurā piedalās iepriekšējo sacensību četras labākās komandas (četri labākie sportisti), lai izcīnītu tiesības piedalīties finālā.* □ Vispirms [sportistu] komanda piedalījās zonālās sacensībās, pēc tam uzvarētāji sacentās pusfinālā un finālā. Zv 66, 12, 20.

pusgads, -a, v. **1.** *Sešu mēnešu ilgs laikposms (skaitot no jebkuras dienas).* □ .. lielo daļu optimisma esmu jau izlietojis. Gads slimnīcā, pusgads mājās. Bels 1, 40. Rentes nauda jāmaksājot ik pa pusgadu uz priekšu. Birznieks-Upītis 6, 126.

2. *Vecuma skaitīšanas vienība — seši mēneši.* Pusgadu vecs bērns.

3. *Laikposms, kurš ilgst aptuveni sešus mēnešus un kurā noris noteikts cikls (sabiedriskajā vai saimnieciskajā dzīvē).* Mācību p. □ .. zemnieki jau gandrīz izpildījuši piena un gaļas [sagādes] plānu par visu pusgadu. Sakse 7, 328. Noslēdzot pirmā pusgada bilanci, izrādījās, ka brigāde jau strādā uz .. septembra rēķina! Liesma 75, 9, 5.

pusgadsimtenis, -ņa, v. **1.** *Pusgadsimts (1).*

2. *Pusgadsimts (2).* □ Kaut gan konstruktora plecos pusgadsimtenis, biedri viņu sauc vienkārši par Jāni. Rīgas B 70, 104, 3.

pusgadsimts, -a, v. **1.** *Piecdesmit gadu ilgs laikposms (skaitot no jebkura gada).* □ A. Upīts savā plašajā daiļradē notēlojis tautas dzīvi un cīņas vesela pusgadsimta laikā .. Valeinis 1, 24. Jau vairāk nekā pusgadsimts pagājis, kopš atklāta radioaktivitāte. Pad J 66, 149, 4.

2. *Vecuma skaitīšanas vienība — piecdesmit gadi.* □ .. citam [zvejniekam] pusgadsimts uz pleciem, citam jau pāri septiņiem desmitiem. Zv 58, 19, 4. .. šai pasaulē viņš nodzīvoja 49. Tikai nepilnu pusgadsimtu. Cīņa 82, 211, 3.

pusgaisma, -as, s.; parasti vsk. *Vāja, blāva gaisma.* □ .. dienas gaisma, kas lauzās cauri pabiezajiem aizkariem, likās mijkrēslim līdzīga. Telpas pelēcīgums un pusgaisma meta netīras ēnas .. Niedre 10, 22. Viss iegrimis rožainā pakrēslā, starp dienu un vakaru pusgaismā. ME III, 427. Laukā ir pavisam tumšs, bet istabā galda lampa vieš dzeltenu pusgaismu. Saulītis 13, 10.

pusgaita, -as, s. *Kustība, pārvietošanās ar nepilnu, samazinātu ātrumu (parasti ūdens transportlīdzekļiem).* □ Alberts redz, ka kuteris pusgaitā braukā šurpu turpu. Krūmiņš 1, 95. Sika izvadīja kuģi no dreifa un turēja pusgaitā pret vilni .. Lapsa 3, 36. Lai nesadurtos ar pretim nākošajiem kuģiem, mēs ejam ar pusgaitu un ik pēc brīža dodam miglas signālus .. Grīva 5, 97. // *Darbība ar nepilnu, samazinātu jaudu (iekārtām, mehānismiem u. tml.).* □ .. [kuģa] dzinēji vēl strādāja pusgaitā .. Līvs 3, 127.

pusgalva, -as, s. **1.** *Aptuveni puse no (parasti cilvēka) galvas augstuma.* □ Valdis bija pusgalvu īsāks, bet plecīgāks par savu .. pretinieku [boksā]. Ērgle 4, 51. .. jaunākā [meita], pusgalvu garāka, vēroja māsu un lūkoja visu darīt tāpat. Upīts 4, 357. .. pirmo reizi ieraudzīju, ka viņš ir pusgalvas tiesu garāks par citiem. Zālīte 5, 33.

2. *Puse vai aptuvena puse no uzturam paredzētas dzīvnieka (parasti cūkas) galvas.* □ Izvārītu cūkas pusgalvu. ME III, 427. Atsevišķos godos un svētkos vēl gatavo arī senos tautas ēdienus: Jaunā gadā cūkas pusgalvu vai cepeti ar skābiem kāpostiem .. Latv etn 521.

pusgarš, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusgari.** **1.** *Vidēji garš.* P. baļķis. Pusgaras rozes. □ Dejoja tikai Ruta un Gvido. Dažbrīd Ruta atliecās tik tālu atpakaļ, ka pusgarie melnie mati .. slaucīja grīdu. Kļava 1, 30. // parasti ar not. galotni. *Tāds, kas sniedzas līdz kādas ķermeņa daļas (piemēram, rokas, kājas) vidum vai nedaudz pāri tam (par apģērbu, tā daļu).* Pusgarā jaka. Pusgarās zeķes. Pusgarās bikses — *bikses, kas sniedzas līdz ceļiem vai nedaudz pāri tiem.* □ Savas pozīcijas patur arī brīvas pusgarās piedurknes, kas beidzas mazliet virs vai zem elkoņa .. Zv 78, 2, 32. Pludmales komplekta .. sastāvdaļa jaunietēm .. ir garās, pusgarās un īsās sporta bikses. PL Siev 66, 5, pielikumā.

2. val. *Tāds, kam ir vidējs ilgums (par valodas skaņām).* P. patskanis. □ Nebalsīgi troksneņi starp īsu uzsvērtu un īsu neuzsvērtu patskani trīszilbju un četrzilbju vārdos parasti ir pusgari .. Laua 2, 68.

pusgatavība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p u s g a t a v s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; stāvoklis → p u s g a t a v s (1).* □ Nomizotus kartupeļus vāra līdz pusgatavībai, nolej $^3/_4$ ūdens, turpina vārīt slēgtā traukā līdz gatavībai .. Ēd gat 230.

2. *Vispārināta īpašība → p u s g a t a v s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Gleznas p.

3. *Vispārināta īpašība → p u s g a t a v s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; stāvoklis → p u s g a t a v s (3).* Augļu p.

pusgatavs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kas ir daļēji izveidots, izgatavots, tāds, kura izveide nav pabeigta.* Pusgatava māja. Pusgatavi svārki. □ Meistars .. staigā pa darbnīcu .. Viņa garie kalsenie pirksti .. tausta pusgatavās mēbeļu daļas. Sēlis 4a, 8. .. Aldonai vēl jāgrezno torte, kas pusgatava stāv pagraba vēsumā. Ezera 8, 192. // *Tāds, kas (piemēram, cepot, vārot) nav vēl pilnīgi sagatavots lietošanai (par ēdienu).* P. cepetis. Pusgatavi kartupeļi. □ Cūkgaļas šķiņķi vai ruleti liek katlā, pārlej ar aukstu ūdeni un lēni vāra. Kad gaļa pusgatava, pievieno sīpolu .. un vārīšanu turpina, līdz gaļa mīksta. Kļaviņa 1, 265. Kabačus nomizo, sagriež cilindriskos gabaliņos .. un vāra, līdz tie ir pusgatavi. Ēd gat 164.

2. *Tāds, kas nav pilnīgi izstrādāts, tāds, kura sacerēšana, veidošana nav pabeigta (pie-*

mēram, par mākslas darbu). P. romāns. Pusgatava glezna. □ ..viņš.. sāk cītīgi vākt kopā agrāk uzrakstītos dzejoļus,.. papildināt pusgatavos, rakstīt jaunus. J Kalniņš 7, 157.

3. *Tāds, kas ir sasniedzis daļēju briedumu, tāds, kas nav pilnīgi nobriedis, nogatavojies (par augļiem, sēklām).* □ Pusgatavos tomātus novieto.. telpās nogatavināšanai. D kal 64, 85. ..rozes.. sēklas labāk un ātrāk dīgst, ja tās ievāc no pusgataviem augļiem, kas tikko sākuši krāsoties. Sudrabs 1, 196. Pusgatavus vai sīkus sīpolus var iesālīt [ziemai]. Lauku Dzīve 83, 1, 26.

pusglāze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Puse vai aptuvena puse no glāzes tilpuma.* P. medus. □ Bet viņš apdomājās, izdzēra no jauna pusglāzi aukstā ūdens.. Blaumanis 6, 139. ..dzer [tēju] pa pusglāzei trīs reizes dienā. Ves 78, 5, 10. Pusglāzei krējuma pievieno pēc garšas citrona sulu vai mežrozīšu koncentrātu, cukuru, sāli, sinepes. PL Siev 67, 9, 23.

pusgrasis, -ša, v.; vēst. *Monēta, kuras vērtība ir puse no graša.* □ 1517. gadā čehu karalis izlaida vairumā pakaļdarinātu poļu pusgraša monētu.. Zv 78, 2, 22.

pusgraudniece, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Pusgraudnieka sieva.* □ Cik [Osiene] pameta acis uz saimnieku trijām burkānu dobēm, tik iedūra sirdī: pat tik daudz nenoliecās, lai arī pusgraudniecei izaug vismaz bērniem ko paraustīt. Upīts 4, 212.

pusgraudnieks, -a, v.; vēst. *Laukstrādnieks, kas par viņam lietošanā nodoto zemi atdeva zemes īpašniekam daļu (parasti pusi) ražas.* □ ..senāk te mitinājies vaļinieks ar savu ģimeni, varbūt rentnieks, pusgraudnieks vai kāds no kalpu ļaudīm.. Purs 4, 36. Osiene atcerējās tos laikus, kad.. domāja par Ošu Jāni, kas.. bij kluss un labi ieredzēts puisis un viegli varēja tikt par pusgraudnieku.. Upīts 4, 213.

pusgrauds, -a, v.; parasti vsk.; vēst. *Zemes apsaimniekošanas forma, kad laukstrādnieks par viņam lietošanā nodoto zemi daļu (parasti pusi) ražas atdeva zemes īpašniekam.* □ ..dzimtbūšanu [19. gadsimtā] pakāpeniski aizstāja kapitālistiskās ekspluatācijas formas — nomas, pusgrauda, kalpu un citi līgumi. V Kalniņš 1, 227. Tēvs.. gan izmēģinās strādāt Ipiķu muižā uz pusgrauda, bet nekas nemainās. Talcis 7, 315 (pēcvārdā).

pusguļus, apst. *Guļus ar paceltu un parasti pret ko atbalstītu ķermeņa augšdaļu.* □ Olga [slimniece] pat lūkoja piecelties no gultas, bet sabārta atlaidās atkal pusguļus. Stulpāns 2, 76. Ieva atlaidās zālē pusguļus, atspiedās uz elkoņa un nopietni teica: «Man jums kaut kas jāsaka..» A Grigulis 10, 53.

pusgurns, -a, v.; parasti savienojumos «līdz pusgurnam», «līdz pusgurniem». *Aptuvens gurna vidus.* □ ..[pļavā] zāle līdz pusgurniem.. Preilis 1, 100.

pusģimene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Ģimene, kurā ir tikai viens no vecākiem; nepilna ģimene.* □ Ģimenes bez tēva ir un paliek pusģimenes. Dripe 4, 133. ..arī vīriešiem, kā izrādās, nebūt nav vienaldzīgs pilnas ģimenes vai pusģimenes jautājums. Cīņa 83, 28, 3.

pushektārs, -a, v. *Puse hektāra.* □ Ja zeme ir, tā jākopj. ..Piešķirtais pushektārs dod savu daļu viņas tuviniekiem un pašai. Avotiņa, Peters 1, 133. Tagad Voickiem ir sava brūnaļa.. Ir pushektārs zemes piemājas dārzam. Pad J 86, 54, 1.

pushordaiņi, -u, vsk. pushordainis, -ņa, v.; zool. *Bezmugurkaulnieku tips, kura pārstāvjiem ir tārpu, adatādaiņu un hordaiņu pazīmes; šī tipa dzīvnieki.*

pusinteliģents[1], -a, v.; **pusinteliģente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kam ir samērā zema inteliģence (2).*

pusinteliģents[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **pusinteliģenti.** *Tāds, kam ir samērā zema inteliģence (2).*

pusinvalīds, -a, v.; **pusinvalīde,** -es, dsk. ģen. -žu, s. *Daļējs invalīds.*

pusironisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusironiski.** *Daļēji ironisks.* P. smaids. Pusironiska piebilde. □ «Ir nu ar mūsdienu vīrieši,» tirgotāja.. pusironiski pavīpsnāja. «Pašos spēka gados, bet kuņģis jau kožu saēsts.» Lapsa 2, 89. ..man [gleznotājam] glaimoja, ka Baiba dzirdējusi par mani un pat kaut ko redzējusi no manām «bildēm», kā es pats pusironiski sacīju. Ezera 10, 79.

pusīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem.* → *puse.*

2. *Viena no divām kautķermeņa sānu daļām, ko iegūst, dalot kautķermeni garenvirzienā.*

pusizbūvēts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji, nepilnīgi izbūvēts; tāds, kura izbūve nav pabeigta.* P. pagrabs. □ Viņš gulēja pusizbūvētā jumtistabiņā uz čīkstoša dīvāna.. A Grigulis 13, 36.

pusizdzerts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji izdzerts.* □ Viņš pasvārsta rokā pusizdzerto konjaka pudeli un tad noliek uz galda. Nav taču jēgas atstāt neizdzertu tādu krikumu. Zigmonte 4, 91. Pirmo glāzi Alvils iztukšoja, otro — atstāja pusizdzertu, bet no trešās nodzēra tikai mazu malciņu. Purs 4, 159.

pusizdzisis, -ušais; s. -usi, -usī. **1.** *Daļēji izdzisis, tāds, kas vēl vāji deg, kvēlo.* P. ugunskurs. □ ..Kaspars apsēdās uz pusizdzisušās plīts.. Līvs 2, 121.

2. *Daļēji atdzisis.* P. ēdiens. Pusizdzisusi istaba.

3. *Tāds, kas ir daļēji kļuvis blāvs, neskaidrs, grūti salasāms, saskatāms.* P. raksts. □ Restauratori atjauno pusizdzisušus, laika zoba sagrauztus zīmējumus klintī. Rīgas B 70, 32, 6. ..pretim raugās ķieģeļu siena ar pusizdzisušiem, neskaidri salasāmiem iesvītrojumiem. Cīņa 57, 260, 3. // *Tāds, kas ir daļēji izzudis, vāji saskatāms (piemēram, par pēdām).* Pusizdzisušas pēdas sniegā.

4. *Tāds, kas ir daļēji zaudējis savu dzīvīgumu, možumu (par skatienu, acīm).* P. skatiens. □ Fricis Smildziņš, pavecs, sakrities, smagi slims vīrs.. pusizdzisušām acīm vērās lejup. Kalndruva 8, 52.

5. *Tāds, kas ir daļēji izzudis no atmiņas; vājš, neskaidrs.* Pusizdzisušas atmiņas. // *Tāds,*

kas ir daļēji zaudējis spēcīgumu, spilgtumu (par jūtām). □ ..jaunekļa smadzenēs pazib ainas par pusizdzisušo mīlestību pret Saulgriežu Ainu .. Salenieks 5, 242.

pusizsēsts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji izēsts.* □ Pusdienas nevienam negaršoja. Saimniece nelaimīga novāca pusizsēstos šķīvjus. Ērgle 1, 218.

pusizsmēķēts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji izsmēķēts.* □ Vīri uz klāja sakustējās. Aizsvieduši pāri bortam pusizsmēķētos papirosus, viņi sekoja Juhanam. Līvs 3, 46. ..no krēslainās patiltes, nometuši smiltīs pusizsmēķētas cigaretes, nāk laukā trīs vīri .. Krūmiņš 1, 18.

pusizteikts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji izteikts.* Pusizteikta doma. □ Aizrakstīja [meitene] tik kvēlu ilgu .. un pusizteiktu cerību pilnu vēstuli, ka likās, Oļģerts nevarētu neatbildēt .. Sakse 6, 9.

pusizžuvis, -ušais; s. -usi, -usī. *Daļēji, nepilnīgi izžuvis.* P. krekls. □ Mēs braucam pa meža ceļiem, kur .. pusizžuvušās dangās dzīvo odu leģioni. Akuraters 1, 59.

pusjaka, -as, s. *Īsa jaka, kas parasti sniedzas līdz jostasvietai.* Ādas p. □ ..jauneklim pretī izvēlās mazs, kustīgai bumbai līdzīgs vīrs šofera pusjakā .. Lubējs 1, 126.

pusjauda, -as, s.; parasti vsk. *Nepilna jauda, parasti aptuvena puse no maksimālās jaudas.* □ ..flote un ostas strādāja ar pusjaudu .. Rīgas B 80, 154, 2.

pusjēls, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusjēli. 1.** *Daļēji, nepilnīgi izcepts, izvārīts, iekonservēts u. tml. (par pārtikas produktiem).* P. cepetis. Pusjēla maize. Pusjēla gaļa. □ ..pusjēlas (viegli apceptas) aknas .. izberž caur sietu, samaisa ar ūdenī tvaikotiem spinātiem .. Ed gat 323. Zvejnieki mēģināja ēst, bet zivju garša bij pavisam nelaba. Tās smeķēja [garšoja] pēc .. jūras ūdens un bij turklāt vēl pusjēlas. Blaumanis III, 17.

2. pareti. *Tāds, kam ir daļēji nobrāzta, noberzta āda (par ķermeņa daļām).*

pusjokodamies; s. -damās. *Daļēji jokodamies.* □ Salums atbildēja .. pusjokodamies, dažkārt asprātīgi izvairījās. Purs 4, 85. Pusjokodamās devi Man ceriņzaru tu .. Balodis 7, 52. «Slimnīcā ir viss, lai ārstētu cilvēkus bez zālēm,» pusjokodamies, pusnopietni saka ārsts .. Zv 76, 23, 19.

pusjokodams; s. -dama. *Daļēji jokodams.* □ Viņš mani galanti aizvadīja pie Ķikuļa kunga. Tas .. paskatījās mūsos un pusjokodams teica Straujupam: «Klausies, Robert, nesamaitā manu jauno sievu!» Zālīte 5, 192. «Tad mēs pacentīsimies .. sagādāt [pretiniecēm sportā] pirmo zaudējumu ..» Marta to saka pusjokodama, taču redzams, ka viešņas noskaņotas kaujinieciski .. Sports 68, 61, 1. Māte pusjokodama, pusnopietni stāstīja par rentniekiem, krodziniekiem un tirgotājiem, kuri taujājot pēc saimnieciskas un naskas dzīvesbiedres. Viese 2, 73.

pusjokojot. *Daļēji jokojot.* □ ..vaicāts, kādēļ viņš vairs neraksta dzejoļus, Arvīds Grigulis pusjokojot atbildēja, ka «veciem cilvēkiem» nepieklājoties dzejot, un nopietni piebilda, ka dzeja prasa daudz laika .. Jaun Gr 66, 10, 15. «Augstlēcēju gads!» man blakus tribīnēs pusnopietni, pusjokojot sasmaidās divi jaunieši. Sports 73, 16, 1.

pusjostiņa, -as, s. *Īsa josta, kas aptver tikai tērpa mugurpusi.* □ ..viss atkarīgs no katras [tērpa] valkātājas auguma — var izvēlēties pusjostiņu uz muguras vai viegli apņemtu šauru jostu. PL Siev 77, 7, 27.

pusjucis, -jukušais; s. -jukusi, -jukusī; sar. *Pusārprātīgs.* □ Pagastā sen runāja, ka cietsirdīgā Mūļu madāma veco, pusjukušo sievieti turot necilvēcīgos apstākļos .. Rūja 3, 67.

pusjumtiņš, -a, v. *Gravis.*

puskails, -ais; s. -a, -ā; apst. **puskaili. 1.** *Daļēji kails; nepilnīgi apģērbies.* P. bērns. Puskaili makšķernieki. □ Es stāvēju kāpņu telpā puskails — mugurā vienīgi sporta krekliņš un biksītes. Mūsu g 109. Īsās peldbiksītēs izmeties, bez krekla .. viņš dzina savu plato, dziļo vagu [kūdras purvā] .. Pa labi un pa kreisi, visapkārt Žuburam, locījās tādi paši puskaili stāvi. Lācis VI, 304. Bibliotēkas istabā uz sienas bija uzgleznotas mūzas — puskailas sievietes .. Zālīte 5, 142. // *Tāds, kas ir daļēji, nepilnīgi pārklāts, aizsegts.* Gulēt uz puskailiem dēļiem.

2. *Tāds, kam ir nepilnīgs apmatojums, apspalvojums.* Puskaili putnēni. □ Impozantā figūra ar sirmām matu šķipsnām uz puskailās galvas iedvesa uzticību. Ves 79, 4, 26.

3. *Tāds, kam ir maz lapu, skuju (par kokiem, krūmiem, to zariem).* □ Puskailie ceļmalas alkšņi locījās skarbajā rudens vējā, un lapas krita un krita .. Eglons 1, 41. Auksts vējš dzina lapas pa gatvi un kratīja puskailo kastaņu zarus. Kurcijs 4, 339. Rudens saule spoži apmirdzēja retās, zeltītās lapas puskailajos kokos .. Talcis 9, 134.

4. *Tāds, kam ir niecīga augu sega; tāds, kurā aug reti koki, krūmi.* □ Liels, spožs mēness spīd pār puskailo stepi .. Auziņš 1, 88. Mani satrauca siltais vakars, Priedes, liedags, puskailie skvēri .. Auziņš 3, 86.

puskalns, -a, v. *Aptuvena puse attāluma no kalna pakājes līdz tā virsotnei.* □ Cilvēks kāpj kalnā un stiepj spaini. ..Cilvēks nav ticis vēl ne puskalnā. Indrāne 4, 19. «..uzstiepu nēšus līdz puskalnam.» Sakse 2, 31.

puskalps, -a, v.; neakt. *Kalps, kas salīgts darbā pie saimnieka tikai uz vasaru.* □ Puskalpi .. bija laukstrādnieki, kas strādāja pie saimniekiem tikai vasarā. Pārējā laikā viņi uzturējās, kur pagadījās, un strādāja gadījuma darbus. V Kalniņš 1, 129. Liene palikusi .. pie savas meitas vīra, kurš dzīvo Melnjāņos par puskalpu. ME III, 428.

puskaltis, -ušais; s. -usi, -usī. *Tāds, kas ir sācis kalst, bet nav nokaltis.* P. koks. □ Ļoti daudziem paegļiem skuju kamzoļa zaļais samts kļuvis brūns, nedzīvs. Daži puskaltuši. Tās laikam .. stiprā sala sekas. Lauku Dzīve 81, 3, 25. Puskaltušie, dzelkšņainie krūmi asi dzēla kailās kājas. Grīva I, 34.

puskariete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Kariete ar vienu asi.* □ Ievainojuma dēļ spiests pārvie-

toties puskarietē, bet ne kaujas zirgā, brigādes komandieris centās būt visur. Zv 77, 13, 8.

puskažociņš, -a, v. *Īss kažoks, kas parasti sniedzas līdz pusgurniem vai mazliet augstāk; puskažoks.* □ Lai gan bija silts laiks, viņš bija ģērbies nodriskātā jērādas puskažociņā .. Cīrulis 1, 91. Istabā ienāca Eidis, garš, plecīgs vīrs, ar vadmalu apšūtā puskažociņā .. Sakse 7, 247. Aizsila priekšā nostājās Andis. Slaids, elegantā neilona puskažociņā .. Lāms 4, 248.

puskažoks, -a, v. *Īss kažoks, kas parasti sniedzas līdz pusgurniem vai mazliet augstāk; puskažociņš.* □ .. virs pelēkajām vadmalas drānām Jonāts bija uzvilcis aitādas puskažoku. Bendrupe 2, 65. .. viņam mugurā bija karakula puskažoks un galvā tāda pati cepure. Talcis 9, 325. Eižvertiņš .. kā sakarsis atlaida vaļā savu baltām jērādām oderēto puskažoku. Birze 6, 67.

puskilograms, -a, v. *Puse kilograma.* P. ābolu. P. maizes. □ Gatavo cukuru saiņo ne tikai maisos, bet arī paciņās pa puskilogramam vai vienam kilogramam. Cīņa 76, 246, 1. Edmundam ir tikai puskilograms cepumu .. Gulbis 3, 278.

puskilometrs, -a, v. *Puse kilometra.* □ Tālumā, gandrīz tieši mums iepretī, puskilometra attālumā iezīmējās māju puduris. D kal 78, 76. Kad jau vairāk nekā puskilometrs bija noiets, Kalnarājs apstājās. Jansons 3, 35. .. bagātā rūda slēpjas puskilometra dziļumā. Zv 73, 15, 20.

pusklaips, -a, v. *Puse vai aptuvena puse no klaipa.* □ .. uz galdiņa neaiztikta stāvēja saimnieces ienestā kāpostu bļoda, vesels pusklaips maizes .. Upīts XI, 195. Bļoda zupas, pusklaips maizes ar sīkajām piedevām viņa iekšām nebija nekas. Lācis 15, 21.

pusklejotājs, -a, v.; **pusklejotāja,** -as, s. *Tas (tāds), kas samērā bieži maina apmešanās vietu (piemēram, par tautu, cilti).* Pusklejotājas ciltis.

puskoka, ģen., nelok.; niev. *Savienojumā «puskoka lēcējs»: cilvēks, kas kādā darbības posmā atsakās no izvirzītā mērķa; cilvēks, kas neveic vai nespēj veikt to, ko uzņēmies, gribējis; puskoklēcējs.* □ «Kurš gan nezina, ka Bāliņš nav vis gara milzis, bet pundurgailītis un puskoka lēcējs.» Pad J 68, 19, 5.

puskoklēcējs, -a, v.; **puskoklēcēja,** -as, s.; arī **puskokalēcējs,** -a, v.; **puskokalēcēja,** -as, s.; niev. *Cilvēks, kas kādā darbības posmā atsakās no izvirzītā mērķa; cilvēks, kas neveic vai nespēj veikt to, ko uzņēmies, gribējis; puskoka lēcējs.* □ Ā. Alunāna izsmiekls ķer ne tikai vācu kolonistus, kas uzradušies kā sērga .., bet arī pašmāju kārkluvāciešus un puskoklēcējus. Zv 73, 19, 17. «Dunduru» [satīriskā krājuma] progresīvā nozīme ir tā, ka tie .. kritizēja muižniekus, mācītājus un kārklu vāciešus — puskokalēcējus .. Niedre 9, 259.

puskokss, -a, v.; parasti vsk. *Cietais kurināmais, ko iegūst, termiski apstrādājot, piemēram, ogles, kūdru, karsējot tās speciālās krāsnīs bez gaisa piekļūšanas līdz 500—550 °C.* Sapropeļu p. Kūdras p. Brūnogļu p. □ Pēdējā laikā arvien plašākā mērogā kūdru sāk izmantot arī ķīmijas laukā. No tās iegūst puskoksu, deggāzi, .. darvu. Zin T 63, 9, 22.

puskoloniāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **puskoloniāli.** *Saistīts ar puskolonijām, tām raksturīgs.* Puskoloniāla zeme. Puskoloniāla atkarība.

puskolonija, -as, s. *Formāli patstāvīga, bet ekonomiski vāji attīstīta valsts, kuras iekšpolitiku un ārpolitiku ietekmē imperiālistiskās valstis.* □ Viņi [amerikāņu magnāti] gribēja, lai Baltijas valstis būtu nespēcīgas puskolonijas, kur tie varētu izdevīgi ieguldīt savus kapitālus .. Kar 54, 1, 102.

puskombinezons, -a, v. *Garās bikses ar nelielu piešūtu krūšu daļu.* □ Jauniešu ikdienas un atpūtas tērpu komplektā arvien aktīvāk iekļaujas arī puskombinezons un kombinezons, kurus agrāk uzskatīja tikai par darba apģērbu. PL Siev 77, 5, 28.

puskreisais, -ā; parasti v.; savienojumā «puskreisais uzbrucējs»; fizk. *Tāds (parasti futbola komandas uzbrucējs), kas spēlē starp uzbrucēju līnijas centra spēlētāju un kreisās puses spēlētāju.*

puskrēsla, -as, s. *Viegla krēsla.* Rīta p. □ .. Marija sasārtusi, klusa kā parasti, bet pat vakara puskrēslā redzams, ka acis viņai staro. J Kalniņš 9, 145. Istabā valdīja puskrēsla, jo vienīgo logu .. aizsedza biezs, saulē izbalējis aizkars. Lubējs 1, 26. .. visi sēžam zemnīcas puskrēslā un rakstām ko nu kurais. Vanags 14, 167.

puskrūms, -a, v.; bot. *Daudzgadīgs augs ar vairākiem virszemes skeleta zariem, kuru apakšējā daļa ir pārkoksnējusies, bet augšējā — nepārkoksnējas un rudenī atmirst.*

puskuitala, -as, s. *Tārtiņveidīgo kārtas putns ar garām kājām un ļoti garu, taisnu vai mazliet uzliektu knābi.* □ No retākajiem perētājiem, kas būtu īpaši aizsargājami, vispirms jāmin melnā puskuitala .. To viegli pazīt pēc baltās astes ar melnu joslu galā un platās baltās svītras uz spārna. Latv dzīvn 40. Sarkanā puskuitala .. pie mums neperē .. K Grigulis 5, 176.

puskukulis, -ļa, v. *Puse vai aptuvena puse no kukuļa.* □ Tur bij puskukulis maizes vidū izgrieztu robu. Brigadere 2, 20.

puskurls, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir ļoti vāja dzirde.* P. sirmgalvis.

puslabais, -ā; parasti v.; savienojumā «puslabais uzbrucējs»; fizk. *Tāds (parasti futbola komandas uzbrucējs), kas spēlē starp uzbrucēju līnijas centra spēlētāju un labās puses spēlētāju.*

puslaiks, -a, v. *Puse vai aptuvena puse no kādai norisei paredzētā vai vajadzīgā laika.* □ Auglis sevišķi strauji attīstās otrajā grūtniecības puslaikā, tāpēc arī, sākot ar piekto grūtniecības mēnesi, uzturam jāveltī liela uzmanība. Ves 80, 6, 13. // fizk. *Puse no sporta spēles norisei paredzētā laika; sporta spēles daļa, kas norisinās šajā laikā.* Otrais p. beidzās neizšķirti. □ Pirmajā puslaikā atlicis spēlēt vēl 16 sekundes, basketbolisti paspēj izdarīt vairākus metienus. Rīgas B 83, 220, 7. «.. kad es biju jūsu gados, karstums man arī neķērās klāt. Nospēlēju divus puslaikus, un mugura palika sausa ..» Saulītis 12, 7.

puslegāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **puslegāli.** *Daļēji legāls.* Puslegāla organizācija.

pūslene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Daudzgadīgs pūsleņu dzimtas kukaiņēdājs lakstaugs bez saknēm, ar peldošu vai guļošu stublāju un plūksnainām lapām, kuru atsevišķi segmenti pārveidojušies īpašos pūslīšos.* Parastā p. Mazā p. Lielā p. Vidējā p. Gaišdzeltenā p. □ ..ūdens baseinā ir tā sauktā zemūdens augu josla, kur aug tādi augi, kas ar savām virsotnēm nemaz nesasniedz ūdens līmeni, — pūslenes, raglapes .. Tērauds 1, 137.

2. dsk.; bot. *Augu dzimta, kurā ietilpst daudzgadīgi kukaiņēdāji lakstaugi (piemēram, pūslene, kreimule).*

puslīdz, apst. *Samērā, diezgan.* Dzīvot p. labi. □ Nesam ķieģeļus no puslīdz kārtīgām kaudzēm un sakraujam mašīnā. Auziņš 1, 30. Pēc trim gadiem .. Vērumnieks jau puslīdz pieklājīgi pārzināja krievu, angļu un franču valodu .. A Grigulis 18, 70. // *Daļēji, gandrīz.* P. aizmirsts notikums. □ ..viņš iet uz izrādēm, labi sagatavojies, dažkārt pat operas mūziku puslīdz no galvas zinādams .. Klotiņš 1, 35. ..tās bij puslīdz svētku dienas, kad varēja uzcept un izvārīt dažu labu gardu° kumosu. Austriņš 1, 105.

pusliels, -a, v.; parasti savienojumos «līdz puslielam», «līdz puslieliem». *Aptuvens liela vidus.* □ Viņa iebrien līdz puslielam zālē starp ceļmalas kārkliem .. Kalndruva 5, 15. Tērpa garums atkarīgs no silueta: taisni svārki nosedz ceļgalu, paplatinātie sniedzas līdz puslielam. PL Siev 80, 4, 22. ..es iegrimu [purvā] līdz potītēm, līdz puslieliem, līdz, iemukusi uzreiz pāri ceļiem, .. griezos atpaka] .. Ezera 17, 103.

puslina, arī **puslinu,** ģen., nelok. *Tāds, kura sastāvā daļēji ir linu šķiedra, daļēji — citas šķiedras.* P. audekls. □ ..izstrādājām puslīna audumu paātrinātu balināšanas metodi .. Cīņa 70, 12, 2.

pūslis, pūšļa, v. **1.** *Dobs, elastīgs, parasti lodveida, veidojums, kas pildīts ar gāzi, gāzu maisījumu.* Lampionpuķes p. Aļģes lapoņa p. □ sal. Kad somā iedabūju vēl konservus, tā piepūtās kā pūslis .. Ezera 5, 136. // *Dobs, parasti apaļš, izcilnis kādas virsmas vai vielas virskārtā (parasti pildīts ar gaisu).* □ Kur sienas bija cietušas [krāsas] satecējumu dēļ, tur .. parādījās pūšļi. Cīņa 82, 14, 2.

2. *Ar šķidrumu pildīts plēvains veidojums (uz cilvēka ādas), kas radies ādas iekaisuma, piemēram, apdeguma rezultātā.* □ Spēcīga ultravioleto staru ietekme uz nepieradušu cilvēku vispirms izpaužas kā spilgta ādas reakcija — ādas asinsvadi paplašinās, .. uz ādas veidojas sāpīgi pūšļi. Ves 62, 4, 17.

3. anat. *Dobs, muskuļots maisveida orgāns (cilvēka vai dzīvnieka organismā), kur parasti uzkrājas kāds šķidrums.* Žults pūslis — *žultspūslis.* □ Var būt tāds stāvoklis, ka nierēs urīns veidojas, bet no pūšļa neizdalās. Ves 66, 8, 15. Ja žults pūslis izoperēts, .. vairs nav žults plūsmas fizioloģiskā ritma. Skulme 3, 100. // *Šāds dzīvnieka orgāns (parasti izžāvēts).* □ Viņš [vilku mednieks] paņēma ar pabirām piebāzto cūkas pūsli .. un izmeta sniegā .. Purs 8, 65.

4. sar.; niev. *Iedomīgs, augstprātīgs cilvēks.* Iedomīgs kā pūslis — *ļoti iedomīgs, parasti bez pamata.* □ Ja mašīnu stūrē pūslis, viņš aizdrāžas tev garām, .. raudzīdamies uz priekšu kaut kur kosmosa tālēs .. Lagzdiņš 3, 70. Pūslis ir pūslis Un smagumu nīst. Tik vien viņš zina, Tik vien viņš prot — Pats sevi slavēt un apbrīnot .. Rinkule 6, 45. «..tādi mākslinieki ir iedomīgi kā pūšļi, un kā pūšļos tur arī ir tikai tukšums.» Zemzaris 1, 75.

○ Ledus pūslis med. — *ar ledu pildāma apaļa (parasti gumijas) ierīce, ko izmanto kādas ķermeņa daļas atdzesēšanai.*

pūslīšēde, -es, s.; parasti vsk.; med. *Vīrusu izraisīta infekcijas slimība, kam raksturīga nieze, apsārtums, sīku pūslīšu veidošanās.*

pūslīšveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pūslīša*[1] *forma, veids.* □ Arī jostas rozi, kas klīniski izpaužas kā pūslīšveida izsitumi, var maldīgi sajaukt ar sāpēm sirdī, jo sāpes var sākties jau dažas dienas pirms pūslīšu parādīšanās. Ves 85, 6, 14.

pūslīšveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pūslīšveidīgi.** *Pūslīšveida.* □ Pašu vissīkāko [bronhu] nozarojumu galos ļoti daudz pūslīšveidīgu paplašinājumu — tā sauktās alveolas, kuras ieelpošanas procesā piepildās ar gaisu. Gailis 1, 34.

pūslītis[1], -ša, v. **1.** *Sīks lodveida veidojums, kas pildīts ar gāzi vai gāzu maisījumu (parasti masā, šķidrumā).* □ Ogļskābā gāze, kas izdalās rūgšanas procesā, izveido pūslīšus un irdina mīklu, padarot to porainu. Ēd gat 273. Matojums [ūdensciršļiem] biezs, .. ar gaisa pūslīšu izolāciju. Tauriņš 1, 42. ..asinīs var veidoties gāzes pūslīši [asinsvadu traumu gadījumos], kas var aizsprostot sīkos smadzeņu asinsvadus. Rīgas B 83, 245, 5. // *Neliels, dobs, parasti apaļš, izcilnis kādas virsmas vai vielas virskārtā (parasti pildīts ar gaisu).* □ Jumta papes vai ruberoīda seguma virsmai jābūt gludai, bez iespiedumiem .. Tajā nedrīkst būt gaisa pūslīšu. Sterns 2, 358.

2. *Sīks, ar šķidrumu pildīts plēvains veidojums (uz cilvēka ādas), kas radies ādas iekaisuma, piemēram, apdeguma rezultātā.* □ Pie zobu saknēm rodas strutu pūslīši .. Ves 64, 1, 8. // ģen.: pūslīšu, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir raksturīgi sīki, ar šķidrumu pildīti plēvaini veidojumi.* Pūslīšu ēde — *pūslīšēde.*

○ Grīšļu pūslītis bot. — *grīšļu orgāns, kas izveidojies no sedzēj plēksnes, tās malām saaugot, un aptver auglenīcu.*

pūslītis[2], -ša, v. *Neliels, tumši raibots tārtiņveidīgo kārtas caurceļotājs putns ar baltām spārnu svītrām, krastmalu apdzīvotājs.* Platknābja p. Šaurknābja p. □ Pūslītis ne vien prot veikli tekalēt pa krastmalas smiltīm, bet spēj arī lieliski peldēt. K Grigulis 5, 179. Ziemeļu tundrās lizdojošiem pūslīšiem .. parasti olas izperē un mazuļus uzaudzina tēviņš .. Mihelsons 1, 62.

puslitrs, -a, v. *Puse litra.* P. krējuma. Nopirkt puslitru piena. □ ..viesmīlīgajā mājā tonakt .. padzērāmies tēju no patvāra, arī

pienu (pa puslitram uz dvēseles!) .. Vanags 14, 154. Ābolus nomizo, sagriež, izņem sēklotnes, liek puslitrā verdoša ūdens, pievieno cukuru .. Kļaviņa 1, 104. // *Trauks, kam ir šāds tilpums.* Mērīt pienu ar puslitru. // ģen.: puslitra, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir šāds tilpums (par trauku).* Puslitra burka. □ Sadabūja .. rupjmaizes klaipiņu un ar papīra vīkšķi aizbāztu puslitra pudeli .. Ezera 2, 79. // sar. *Šāda tilpuma trauks kopā ar tā saturu (parasti ar degvīnu); šāda trauka saturs (parasti degvīns).* □ «Bet es lēti atdošu. Dod priekš puslitra un saņem zābakus.» Lācis 15, 79.

puslode, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Viena no lodes divām vienādajām daļām; daļa lodes, parasti aptuvena tās puse.* Puslodes tilpums. Augšējā p. Apakšējā p. // *Tas, kam ir lodes puses vai lodes aptuvenas puses forma.* □ Paņēma [metinātājs] divas dzelzs puslodes, salika un iestiprināja automātā. Liesma 75, 12, 4. // ģen.: puslodes, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir lodes puses vai lodes aptuvenas puses forma.* □ Sēžam [planetārijā] milzīga apļa vidū. Virs galvas plešas varens puslodes kupols .. PL Siev 64, 9, 4.

2. *Viena no divām pusēm, kādās nosacīti pēc noteiktām pazīmēm sadalīta zemeslode (debess ķermenis) un debess sfēra.* Zemes ziemeļu un dienvidu puslodes — *puslodes, kas veidojas, nosacīti sadalot zemeslodi divās daļās pa ekvatora līniju.* Zemes austrumu un rietumu puslodes — *puslodes, kuras veidojas, nosacīti sadalot zemeslodi divās daļās pa meridiānu, kurš atrodas 20 grādus uz rietumiem un 160 grādus uz austrumiem no Griničas.* □ .. dienvidu puslodes gaisa masu kustības enerģija, būdama ievērojami lielāka par ziemeļu puslodes gaisa masu enerģiju, ietekmē arī ziemeļu puslodes klimatu. Pad J 62, 32, 3. .. lielā kubiešu tauta rāda ceļu uz īstu suverenitāti, patiesu neatkarību un brīvību visām pārējām Rietumu puslodes tautām. Cīņa 63, 1, 3.

○ Galvas smadzeņu lielās puslodes (arī lielās puslodes, arī smadzeņu puslodes) — *divas lielākās, vienādās galvas smadzeņu daļas, kuru garozā noris augstākā nervu darbība.* □ .. cilvēka galvas smadzeņu lielās puslodes morfoloģiski neatšķiras viena no otras, turpretim funkcionē dažādi .. Ves 80, 4, 14. .. cilvēkam runāšanu un cita runas uztveri kontrolē galvas smadzeņu kreisā puslode. Lauku Dzīve 79, 9, 23.

pusloks, -a, v. *Viena no loka divām vienādajām daļām; daļa loka, parasti aptuvena tā puse.* Koniskais p. // *Tas, kam ir loka daļas forma.* □ .. puslokā saliecas makšķeres kāts Čingiza rokās .. Vējāns 6, 56. .. Lielais Liepukalns .. atrodas morēnu grēdā, kas puslokā iekļauj Rāznas ezeru. Ģeogr 578. Puslokā visapkārt Ako sēdēja vīru un jaunekļu pulks. Lācis 10, 216. // ģen.: pusloka, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir loka daļas forma.* □ .. pa gludajām .. pusloka kāpnēm uz visām četrām nobrauca lejā jauns vilku sugas suns .. Brigadere 2, 627. Iekšējā auss [rāpuļiem] sastāv no trim pusloka kanāliem .. Sloka 1, 40.

puslokveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pusloka forma, veids.* P. zīme. P. skatuve. P. līcis. P. krēslu izvietojums.

puslokveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **puslokveidīgi.** *Puslokveida.*

pūsma, -as, s. *Gāzes, gāzu maisījuma (parasti gaisa masas) plūsma (parasti kādu spēku iedarbībā).* Gaisa p. Skābekļa p. Tvaika p. Karstā p. Aukstā p. □ .. gaisā nejuta ne mazākās vēja pūsmas. Koki stāvēja klusi .. J Kaln iņš 2, 253. .. koku sulīgajā lapotnē, tikko dzirdami, šalca nakts vēja pūsma. Grants 7, 143. Pa kapsētas vecajiem bērziem šalca rudens pūsma. ME III, 450.

pusmācīts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji, nepilnīgi apmācīts; tāds, kas ir ieguvis daļējas, nepilnīgas zināšanas.* □ Aspazija «Zaudētajās tiesībās» ironizē par pusmācīto pilsētas latviešu tieksmi vāciskot savus latviskos vārdus. Lit M 67, 27, 3. Visbriesmīgākie ir tie pusmācītie, kuri kaut ko zina un kaut ko nezina .. A Skalbe 6, 141.

pusmājamatnieks, -a, v.; **pusmājamatniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas strādā mājās pēc līguma ar rūpniecības uzņēmumu, izmantojot tā materiālus, detaļas, tehniskos palīglīdzekļus.*

pusmārciņa, -as, s. *Puse mārciņas.* □ «Ir kādas piecas sešas raudas,» Pēteris laiski atbildēja. — «Vai lielas?» — «Tādas ap pusmārciņu.» Austriņš 2, 174. Dodiet man kumosu vienu no savas pusmārciņas maizes .. Elksne 1, 10.

pusmāsa, -as, s. *Māsa, ar kuru kopīgs ir tikai viens no vecākiem.* □ .. neesam māsas, bet pusmāsas, tēvs viens, bet māte katrai sava .. Upīts 9, 716. Mēs ar Andi dažkārt apciemojām viņa mātes otro ģimeni; Andis izturējās mīļi pret savu pusmāsu. Lāms 4, 177.

pusmaska, -as, s. *Maska, kas aizsedz tikai daļu sejas (parasti tās augšdaļu).*

pusmastā, lok., nelok. *Tā, ka ir nolaists aptuveni līdz kāta vidum (par karogu, parasti sēru gadījumā).* □ Kā melns murgs aizšalkušajā ziemā noplandīja pusmastā nolaistie .. karogi. Tās bija sēras .. Zigmonte 1, 199. Kādam par godu, kura vairs nebija un kam no šī goda nekas netika, nolaida karogu pusmastā. Lācis 5, 355.

pusmehānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusmehāniski. 1.** *Daļēji mehanizēts.* Pusmehāniskā kurtuve.

2. *Tāds, ko veic vai kas notiek daļēji bez apziņas, gribas līdzdalības.*

pusmeita, -as, s.; neakt. *Nepilngadīga kalpone (lauku saimniecībā).* □ Reiz gadu skaits [meitenei] jau sasniedzis duci, sākas pusmeitas gaitas. Pad J 67, 221, 1. .. [skolas] trešziemnieki .. jau bij nolīgti pie saimniekiem par puspuišiem un pusmeitām. Birznieks-Upītis 6, 364. Rogās pie Zālīšiem viņa dienēja par pusmeitu. ME III, 430.

pusmeli, -u, v.; tikai dsk. *Daļēji meli.* □ .. puspatiesība nav patiesība, bet pusmeli tomēr ir meli. Kar 66, 12, 139.

pusmēms, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir ļoti vājas runas spējas.* □ «Bet kā tu domā, ..

ja Alvīte pieprasītu kādu [zemes] gabalu . .» — «Kā, Alvīte?» izbrīnījusies iesaucās Irma. «Kā tad tu viņai kurlai un pusmēmai ieskaidrosi tādu lietu?» Sakse 7, 151.

pusmēnesis, -ša, v. *Puse mēneša (aptuveni 15 dienas).* □ Katrs [žurnāla] «Zvaigznes» numurs ceļo pie lasītājiem ik pēc pusmēneša. Zv 76, 12, 1. . .cietušo pārveda uz Rīgu, kur viņš pusmēnesi ārstējās . . slimnīcā. Rīgas B 67, 41, 4. Tēvs . . izvilka no iekšējās kabatas . . melnu ādas maku. Izbēra uz . . galdauta tā saturu — pusmēneša algu. Kļava 1, 12.

pusmēness, -mēness, dsk. -mēneši, v. **1.** parasti vsk. *Mēness tādā fāzē, kad no Zemes redzama tikai daļa, aptuveni puse, no tā apgaismotā diska.* □ Pie debesīm stāvēja pusmēness . . Blaumanis Ib, 33. Vakara vietā bija stājusies nakts. Pusmēness lēja savu salto gaismu pār tīreli. Lācis VI, 312. Jauns pusmēness zibēja pie zaļganās debess. Kurcijs 4, 27.

2. *Tas, kam ir šādas mēness daļas forma.* □ Kāpēc es pēkšņi atkal atceros . . Krišmāti no apakšējā stāva? Ārkārtīgi vecu . . veču ar zelta pusmēnešiem ausīs. Zv 84, 6, 26. Puķu dārzs nogāzē pret vakariem, visas dobes ar saviem ripuļiem, pusmēnešiem un kvadrātiem kā uz delnas. Upīts 4, 684. Uzbriedušo mīklu izveltnē . . Ar glāzi izspiež pusmēnešus . . Kļaviņa 1, 147. // ģen.: pusmēness, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir šādas mēness daļas forma.* □ . . svarīga anatomiska ierīce, kas regulē spiedienu asinsrites sistēmā, ir pusmēness vārstuļi . . Zin T 66, 2, 9. Saimnieces rokas no mīklas veido pusmēness pīrādziņus. Rinkule 7, 140.

3. *Attēls, kurā atveidots mēness šādā fāzē — islama reliģisks vai heraldisks simbols.* □ Aiz zema akmens žoga vientulīgi slejas vecas kazahu kapsētas pusmēneši. Auziņš 1, 19. . . lauku apvidū [Bosnijā] ir mājas ar atšķirīgām zīmēm pie jumtu dzegām: ar pareizticīgo krustu, . . un ar pusmēnesi. Zv 81, 15, 19.

○ Sarkanā Pusmēness biedrība — *starptautiska brīvprātīga sabiedriska organizācija (austrumu zemēs), kas kara laikā sniedz palīdzību ievainotajiem, miera apstākļos — dabas katastrofās cietušiem iedzīvotājiem un veic profilaktiskus pasākumus slimību novēršanai.* □ . . to [donoru kustību] savā pārziņā ņēma Vissavienības Sarkanā Krusta un Sarkanā Pusmēness (Vidusāzijas republikās un Azerbaidžānā krustiņa vietā ir mēness rags) biedrību savienība. Pad J 86, 74, 4. Sarkanais Pusmēness — a. *Sarkanā Pusmēness biedrības emblēma, arī medicīniskās palīdzības zīme (austrumu zemēs) — sarkana pusmēness attēls.* b. *Sarkanā Pusmēness biedrība.*

pusmēnessveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pusmēness forma, veids.* P. plāksnīte. P. puķu dobes.

pusmēnessveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusmēnessveidīgi.** *Pusmēnessveida.* Pusmēnessveidīgi apgriezti nagi.

pusmetāli, -u, vsk. pusmetāls, -a, v.; ķīm. *Ķīmiskie elementi, kas pēc savām īpašībām ieņem starpstāvokli starp metāliem un nemetāliem (piemēram, silīcijs).*

pusmētelis, -ļa, v. *Īss mētelis, kas parasti sniedzas līdz pusgurniem.* Biezs p. P. ar kapuci. □ . . pusmēteļus un vējjakas tagad nēsā ne tikai jaunieši, bet arī vidēja un vecāka gadagājuma vīrieši. Rīgas B 85, 281, 5. Viņi bija ģērbušies pelēkajos vadmalas pusmēteļos . . Krieviņš 3, 133.

pusmetrs, -a, v. *Puse metra.* P. auduma. □ Ja [sniegs] nebūs dziļāks par pusmetru, viņš, protams, brauks. Ezera 2, 278. Kāda no pilskalna celtnēm . . bijusi ierakta zemē un pārklāta ar pusmetru biezu māla pārsegumu. Ves 82, 9, 30.

pusmežonība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → p u s m e ž o n ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Agrāk ekonomiski atpalikušās nomales, kur . . valdīja pusmežonība un visīstākā mežonība, tagad kļuvušas par attīstītām . . republikām. Cīņa 71, 153, 2.

2. *Vispārināta īpašība → p u s m e ž o n ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

3. *Vispārināta īpašība → p u s m e ž o n ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

pusmežonīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusmežonīgi. 1.** *Tāds, kam ir raksturīga samērā zema attīstības pakāpe un primitīva kultūra (piemēram, par zemi, tautu).* Pusmežonīgas indiāņu ciltis. // *Tāds, kas daļēji ir saglabājis savu pirmatnējību (piemēram, par apvidu); tāds, kurā nav gandrīz nekādas civilizācijas.* □ . . Dipons uzcēla milzīgu māju . . pusmežonīgā apkārtnē [Kubā], kur lieliskais autoceļš . . vijas starp kokveida kaktusiem un dzelkšņainiem krūmiem. Liesma 64, 12, 6.

2. *Tāds, kas pēc sava dzīves veida un attīstības pakāpes daļēji ir līdzīgs pirmatnējam cilvēkam, mežonim.* Pusmežonīgi iezemieši. // pārn. *Ļoti bikls, arī iebiedēts (par cilvēku).* □ Kur palikuši tie pusmežonīgie zemnieku bērni, kas, ieraudzījuši mājās ienākam svešu cilvēku, slēpās pagultēs . . Vilks 1, 226. // pārn. *Tāds, kam ir samērā zema uzvedības kultūra; arī samērā neapvaldīts, rupjš.* □ Juris diviem soļiem tai līdzās. Pusmežonīgi . . saķer viņas [rokas] brūno stilbu, stipri spiež, rauj sev klāt. Brigadere 3, 310.

3. *Tāds, kas ir nepilnīgi, daļēji pieradināts (par savvaļas dzīvniekiem).* Pusmežonīgie prēriju zirgi.

pusmežonis, -ņa, v.; **pusmežone,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Cilvēks, kam ir raksturīga samērā zema attīstības pakāpe.*

2. *Cilvēks, kas pēc sava dzīves veida un attīstības pakāpes daļēji ir līdzīgs pirmatnējam cilvēkam, mežonim.* □ Viņi [kareivji] brauca . . pārmācīt sacēlušos pusmežoņu ciltī. Upīts 18, 239. // pārn. *Cilvēks, kam ir samērā zema uzvedības kultūra; arī samērā neapvaldīts, rupjš cilvēks.*

pusmiegs, -a, v.; parasti vsk. *Stāvoklis starp miegu un nomodu.* □ . . Anna bij pabāzusi galvu no segu apakšas un iespiedzās tā, lai dzird arī tie, kas jau laidās pusmiegā . . Upīts 4, 388. Ilgu laiku viņš atradās starp pusmiegu un nomodu, tai stāvoklī, kad cilvēks ar visu būtni sajūt īstenību, grib atmosties, bet ne-

spēj. Grants 6, 84. . . apgūlos uz dīvāna un aizmigu. Mani uzmodināja mamma: «Mīļā stundiņ, pēc kā tu izskaties!» — «Pēc tevis,» es pusmiegā atbildēju. PL Siev 58, 4, 17.

pusmīksts, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusmīksti.** **1.** *Vidēji mīksts.* P. zīmulis. // *Tāds, kam ir mīksts sēdeklis, bet cieta atzveltnes daļa (parasti par krēsliem).* □ Katru cietu krēslu var viegli pārvērst pusmīkstā, uzsienot uz tā sēdekļa paplānu spilventiņu. Mājtur 417. Telpā bija moderni, tumši lakoti galdiņi un ar mākslīgo ādu pārvilkti pusmīkstie krēsli. Lapsa 2, 127.

2. *Daļēji, nepilnīgi nobriedis (parasti par labības graudiem).* □ Viņa norauj dažas [rudzu] vārpas un paberž saujā. Graudi ir zaļganpelēki un pusmīksti. Liesma 66, 8, 1.

3. *Daļēji, nepilnīgi izvārīts, izcepts, izsautēts (par pārtikas produktiem).* P. cepetis. Pusmīksta ola — *vārīta ola ar mīkstu dzeltenumu.* □ Kad gaļa pusmīksta, pievieno [zupai] vispirms burkānus, tad kartupeļus . . Kļaviņa 1, 209. Verdošā ūdenī liek noskalotus rīsus un vāra pusmīkstus . . Mājtur 200. Pusmīkstiem dārzeņiem pieliek ķimenes, eļļu . . un sautē mīkstus. Ves 78, 6, 31. Pusmīksti vārītai olai baltums ir gandrīz savārījies, tas kļuvis bālgans un dzeltenums ir viegli sabiezējis, pussķidrs. Ēd gat 218.

pusmilitārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusmilitāri.** *Daļēji militārs.* Ģērbties pusmilitāri. □ Rīta presē bija publicēts valdības lēmums par militāru un pusmilitāru organizāciju aizliegšanu. Jansons 4, 351. . . princis Enriki panāca, ka viņu iecel par bagātā pusmilitārā mūku . . ordeņa vadītāju — lielmestru . . Lielais 3, 61. Garais vīrietis pusmilitārā ģērbā būs ešelona priekšnieks. Spāre 5, 138.

pusmiljons, -a, v.; pamata skait. lietv. nozīmē. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa 500 000; puse miljona (1).*

2. *Daudzums, skaits 500 000; puse miljona (2).* □ Dušanbe — liela, moderna pilsēta ar pusmiljonu iedzīvotāju. Ves 82, 8, 28. Maskavā . . ik dienas ielās izbrauc ap pusmiljona automašīnu. Zv 77, 23, 32. Pieaugusa cilvēka acs spēj atšķirt ap pusmiljona krāsu niansu. Sk Ģ 84, 7, 12.

pusminūte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Puse minūtes.* □ Trolejbusa vadītājs bija cits, tāpēc mašīna vienmēr nokavējās par minūti vai pusminūti . . Bels 1, 37. . . suka nokārsa [linu] saujai vienu, otru pusi, pusminūtes laikā tā bij gatava, gluda . . Upīts 4, 257. // ģen.: pusminūtes, adj. nozīmē. *Tāds, kas ilgst, darbojas 30 sekundes.* □ Katra [sporta] vienība izmantoja abus atļautos pusminūtes pārtraukumus [spēlē]. Sports 71, 11, 4. Septiņos no rīta viņa paņēma pusminūtes smilšu pulksteni . . un sāka rīta apgaitu [slimnīcā]. Birze 8, 73.

pusmiris, -ušais; s. -usi, -usī. *Tāds, kas ir tuvu nāvei, tāds, kas ir tikko dzīvs.* □ «Tagad, piedodiet, saimniek, gribu pajautāt. Kādēļ jūs pieņēmāt mani [karagūstekni] — tādu pusmirušu vārguli?» J Plotnieks 9, 217. . . mazo pusmirušo pasaules pilsoni [jaundzimušo], kad viņš bija nomazgāts, . . nosauca par Jāni. Blaumanis 6, 3. // pārn. *Tāds, kas ir zaudējis gandrīz visus spēkus (piemēram, fiziskas pārpūles vai liela pārdzīvojuma rezultātā).* □ . . Vītiņa beidzot noticēja Ainai, ka tā nebūt nejūtas badā pusmirusi . . Bendrupe 2, 245. // pārn. *Tāds, kas gandrīz ir aizgājis bojā (par augiem, augu kopumu).* □ . . Arvils Sietinsons labi pazina sakropļotās, pusmirušās koku audzes, kuras aiz sevis atstāja karš . . Kaijaks 3, 93. // pārn. *Tāds, kurā nav gandrīz nekādas dzīvības (piemēram, par vietu, teritoriju).* □ sal. Kā pusmirusi bija pilsēta. Hitlerieši un viņu dienderi bija centušies aiz sevis atstāt . . jo lielāku tukšumu. PL Siev 54, 10, 3.

○ ◇ Pusdzīvs, pusmiris — *saka par cilvēku, kas daļēji ir zaudējis spējas darboties, reaģēt.*

pusmuca, -as, s. **1.** *Puse vai aptuvena puse no mucas tilpuma.* P. kāpostu.

2. *Neliela muca, kuras tilpums ir aptuveni puse no parastas mucas tilpuma; šāda muca kopā ar tās saturu; šādas mucas saturs.* □ . . abas pusmucas, jau izbrucinātas ar karstu ūdeni, gaidīja turpat zālītē. Upīts 4, 215. Viņš ar savu zirgu aizbraukšot pēc siļķu pusmucas . . Birznieks-Upītis I, 189. Un turpat [darbnīcā] stāvēja sarūsējušām stīpām apstīpota pusmuca ar pelēcīgiem māliem . . Birze 5, 105.

pusmuiža, -as, s.; vēst. *No galvenās muižas nodalīta lauku lielsaimniecība.* □ Pašreizējie Latvijas lauku centri izauguši uz senu apdzīvoto vietu bāzes: baronu pilīm, muižām, pusmuižām . . Ģeogr 259. . . [kolhoza] valde nolēmusi par kalti pārbūvēt veco pusmuižas riju . . A Grigulis 18, 217. sal. Vecsaimnieku Stuļģi pazina plašā apkārtnē. Viņa mājas bija tāda kā pusmuiža — simt pūrvietu aramzemes, plašas pļavas, mežs un ganības. Lēmanis 10, 47.

pusmuižnieks, -a, v.; **pusmuižniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; vēst. *Nelielas muižas nomnieks, īpašnieks (Rīgas apkārtnē no 16. gadsimta līdz 19. gadsimta sākumam).*

pusmuļķis, -ķa, v.; **pusmuļķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Cilvēks ar samērā vāji attīstītām prāta spējām.* □ Tie notur° dēlu par pusmuļķi un aiziet . . LTTP IV, 86. sal. . . kad viņam pēc trim meitām beidzot atgadījies dēls, viņš bijis kā pusmuļķis aiz prieka. Zigmonte 12, 46.

pusmūžs, -a, v. *Pirmā puse vai aptuvena pirmā puse (cilvēka) mūža (aptuveni piecdesmit gadi).* □ Es pie aukstās meža zemes Sasildīju savas domas Ne jau pusmūžam, bet mūžam . . . Kaldupe 11, 89. . . Simts mazos sīkos darbos sadrūp mūžs, Un gluži nemanot jau pusmūžs pienāk . . Elksne 4, 70. Piecdesmit pieci gadi. Pusmūžs . . . Lukjanskis 5, 8. // ģen.: pusmūža, adj. nozīmē. *Tāds, kura vecums ir aptuveni piecdesmit gadi.* □ Jaunais darbinieks nav ne vecis ar bārdu, ne ugunīgs jauneklis, . . bet gara auguma pusmūža vīrietis ar apvītušu, pelēcīgu seju . . Kalndruva 5, 181. . . viņa nav . . vairs tā jaunā skolotāja, par kuras daiļumu runāja apkārtnē. Mums durvis atver jau pusmūža sieviete ar vieglu sirmumu deniņos . . Ezera 11, 199. Sanāca [darbos] vairāk nekā div-

desmit vīriešu, visvairāk jauni zēni, bet arī pusmūža vīri un pat pāris sirmgalvju. Birznieks-Upītis 6, 116.

pusnakts[1], -nakts, dsk. ģen. -nakšu, s. **1.** *Nakts vidus, laiks, kad saule atrodas viszemāk zem horizonta.* Patiesā pusnakts astr. — *patiesās Saules apakšējās kulminācijas moments.* Vidējā pusnakts astr. — *vidējās Saules apakšējās kulminācijas moments.* □ Pār zemi baltās pusnakts klusums iet .. Vācietis 9, 110. .. varēja redzēt melnas debesis, un no tā bija iespējams spriest, ka ir jau nakts. Mēnesi varēja gaidīt tikai ap pusnakti. A Grigulis 18, 127. Pievakarē [ievainotais] Zaksss sāka murgot. Pirms pusnakts viņš nomira. A Grigulis 9, 123. Dzīres ievilkās pāri pusnaktij. M Zariņš 4, 58.

2. *Pulksteņa laika moments, kad mainās kalendāra dienas; divdesmit četri (attiecībā pret iepriekšējo dienu), nulle nulle, arī nulle (attiecībā pret nākamo dienu).* □ Vecais pulkstenis .. sit divpadsmit reižu. Tātad — pusnakts. J Plotnieks 9, 159. Pašlaik pulkstenis rāda jau otro stundu pēc pusnakts .. Vanags 14, 185. Trešajā naktī Andrejs bija sardzē no pusnakts līdz četriem. Lācis 15, 355.

○ Pusnakts stunda — a. *Nakts vidus.* □ Bija pusnakts stunda, un Daugavas krastos visi gulēja. J Kalniņš 3, 16. .. cik nu Jāņu pusnakts stunda bija gara! K Zariņš 1, 49. b. *Pulksteņa laika moments, kad mainās kalendāra dienas.* □ Pusnakts stunda bija pāri, ēterā brāzmoja maršs. Saulītis 12, 236.

pusnakts[2] [pus'nakts], -nakts, dsk. ģen. -nakšu, s. *Puse nakts (aptuveni četras stundas).* □ Nedēļas laikā uzrakstījām viencēliena operas libretu. Tātad caurām dienām un pusnaktīm sēdējām istabā un kalām pantus. Vanags 14, 93. Sabija nomodā pusnakti. ME III, 431.

pusnātna, ģen., nelok. *Tāds, kura sastāvā daļēji ir vilnas dzija, daļēji — linu vai cita šķiedra.* □ .. pa Valmieras ielām staigāja zēni pašaustos vadmalas vai pusnātna uzvalkos .. Rozītis 2, 33. Un lāpītās pusnātna bikses un pakulu krekls — vai tās ir tās [jaunības] tekas? Lukss 12, 90.

pusnemaņa, -as, s.; parasti vsk. *Pusnesamaņa.* □ Viņa sataustīja ievainotā seju, .. dzirdēja saraustīto elpu un saprata, ka viņš runā pusnemaņā, īsti neapjēgdams, ko dara. Kaijaks 2, 127. Lidotājs, zobus sakodis, kunkstēja un drebēja aiz sāpēm, pusnemaņā ieslīdzis. Tomēr brīdi pa brīdim atjēdzies, viņš vaicāja, kur esot biedrs .. Avotiņa, Šlisers 1, 75. Reizēm pusnemaņā Klaucāns klusi iekunkstas .. Pie pilnas samaņas būdams, viņš to neatļaujas. Zigmonte 10, 414.

pusnesamaņa, -as, s.; parasti vsk. *Daļējs samaņas zudums.* □ Sitieni sekoja pa vēderu, pakrūti, seju. Kad pēc kāda laika Džons ar Garo palaida Arnoldu vaļā, viņš pusnesamaņā nokrita zemē. Lukjanskis 4, 114. Vārpa [ievainotais] bija pusnesamaņā un pamodās no kaut kādiem grūdieniem, sprādzienu trokšņa .. Grants 5, 252.

pusnešus, apst. *Daļēji nesot.* □ Aplikusi [ievainotā] seržanta veselo roku saviem pleciem, Aina viņu nogādāja rotā pusnešus. Zv 53, 18, 23. Pieķērāmies [laivai] arī mēs ar pārcēlāju un kopīgiem spēkiem pusnešus iebīdījām to ūdenī. Kalndruva 5, 35.

pusnokaltis, -ušais; s. -usi, -usī. *Daļēji nokaltis.* P. ozols. Pusnokaltusi apse. □ Vecs ceriņu krūms noskumis aprauga savus kailos, ķeburainos, pusnokaltušos zarus. Zigmonte 2, 108.

pusnomods, -a, v.; parasti vsk. *Stāvoklis starp nomodu un miegu.* □ .. kareivji, laizdamies miegā, vienmēr palika pusnomodā, svārstīdamies starp īstenību un .. miegu. Grants 5, 14. .. smaidīdama iegrimu miegā. Nezinu, vai tas vēl bija pusnomodā vai jau sapnī, kad uz mirkli redzēju iznirstam savā priekšā Egles Jāņa seju. Zālīte 5, 54. Pusnomodā viņš dzirdēja, kā nožvadz ostā ienākušā kuģa enkurķēde .. Lapsa 3, 48.

pusnopietns, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusnopietni.** *Daļēji nopietns.* P. brīdinājums. Pusnopietna atbilde. □ «Atzīsties,» Kristaps nerimstas, «Baltiņš bija tevī iemīlējies!» — «Kāpēc bija? Ir!» Nora pusnopietni atbild. Spāre 6, 270. «Augstlēcēju gads!» man blakus tribīnēs pusnopietni, pusjokojot sasmaidās divi jaunieši. Sports 73, 16, 1. «Vajag precēties,» Andrejs pusnopietni, pusjokodams mēģināja dot padomu. Zv 56, 1, 9.

pusnots, -nots, dsk. ģen. -nošu, s.; mūz. *Nots, kuras ilgums atbilst veselas nots pusei.* □ Veselu noti dala divās pusnotīs .. Krasinska, Utkins 1, 56. Mūsu tautasdziesmā «Aiz upītes es uzaugu» .. ir punktētas pusnotis un ceturtdaļnotis .. Gailis 1, 79.

pusnovītis, -ušais; s. -usi, -usī. *Daļēji novītis.* Pusnovītusi zāle. Pusnovītuši ziedi. □ Tālāk — pusnovītis vērmeļu cers. Arī ceļmalas liepas laikam izslāpušas .. Kaldupe 8, 34.

pusoficiāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusoficiāli.** *Daļēji oficiāls.* Pusoficiālas sarunas.

pusotrgadīgs [pus'otrgadīgs], -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kura vecums ir pusotra gada.* □ Samiegojies .. no otras istabas izčāpo pusotrgadīgais Ivars. Cīņa 65, 10, 2. // *Tāds, kas ilgst pusotra gada; tāds, kas paredzēts pusotram gadam.* P. apmācības kurss.

pusotrguļams [pus'otrguļams], -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir platāks nekā vienguļams, bet šaurāks nekā divguļams (piemēram, par gultu, dīvānu).* P. matracis. Pusotrguļama gulta.

pusotristabu [pus'otristabu], ģen., nelok. *Tāds, kurā viena istaba ir ļoti maza (par divistabu dzīvokli, māju).* Pārcelties uz p. dzīvokli.

pusotrkāršot [pus'otrkāršot], -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Palielināt pusotras reizes.* P. produkcijas izlaidi. □ Zirnekļi spēj acumirklī pusotrkāršot asins spiedienu ekstremitātēs. Zin T 66, 2, 9.

pusotrkāršoties [pus'otrkāršoties], parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās. *Refl.* → *pusotrkāršot; tikt pusotrkāršotam.* □ Izslaukums .. pieaudzis gandrīz par 1,1 tūkstoti kilogramu, tas ir, pusotrkāršojies. Cīņa 70, 256, 1.

pusotrkārt [pus'otrkārt], apst. *Pusotras reizes.* □ .. kopprodukcijas izlaide palielinājusies gandrīz pusotrkārt. Pad J 63, 233, 1.

pusotrkārtīgs [pus·otrkārtīgs], -ais; s. -a, -ā; apst. **pusotrkārtīgi.** *Pusotras reizes lielāks.* □ ..kolhoznieki par savu darbu ražas novākšanas pirmajās desmit dienās .. saņēma pusotrkārtīgu atlīdzību .. Cīņa 62, 212, 2. ..produkcija kopumā pieaugusi pusotrkārtīgi. Cīņa 67, 74, 1.

pusotrs [pus·otrs]; s. -a; daļu skait. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa* $1^1/_2$.

2. *Daudzums, skaits* $1^1/_2$. Pusotra kaste ābolu. Pusotra simta konkursa dalībnieku. Palielināt darba ražīgumu pusotras reizes. □ Putnu dienas .. ilgst apmēram pusotras nedēļas un sakrīt ar skolēnu pavasara brīvdienām .. Sk Ģ 86, 9, 15. ..pagājis vairāk nekā pusotrs gads, kopš Ņina vada kombināta komjauniešus. Liesma 76, 8, 5. ..jauno autoru prozas darbu skaits sasniedz pusotru desmitu. Lit M 60, 51, 2.

pusotrstāva [pus·otrstāva], ģen., nelok. *Tāds, kam virs pirmā stāva ir izveidots augšējais stāvs, parasti jumta slīpņu veidotajā telpā.* P. dzīvojamā māja. P. koka celtne. □ Kā gan citādi, ja ne šajā mīļvārdā [naminš] dēvējama pusotrstāva ēka, kas ieslējusies .. daudz solīdāko namu pavēnī .. Pion 83, 84, 3.

pusotrstāvīgs [pus·otrstāvīgs], -ais; s. -a, -ā. *Pusotrstāva.* □ ..otrpus ceļam lepni, pabargi, bet stabili turējās .. pusotrstāvīga māja — būvēta no plēstiem akmeņiem .. Lit M 86, 3, 6.

pusotrtonnīgs [pus·otrtonnīgs], -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kura celtspēja ir pusotras tonnas.* P. celtnis. □ ..pielijušajā kalnu ceļā iestrēgusi pusotrtonnīgā mašīna .. Sports 67, 177, 3.

2. *Tāds, kurā var iepildīt pusotras tonnas.* Pusotrtonnīga cisterna.

puspadarīts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji, nepilnīgi padarīts.* □ Kristīne Dziesma necieš puspadarītu darbu. Tas .. neliek mieru tik ilgi, līdz viņa beidzot ķeras klāt un padara visu. Zigmonte 2, 62.

puspagrabs, -a, v. *Telpa (zem celtnes pirmā stāva), kas daļēji atrodas zem, daļēji virs grunts līmeņa.* Puspagraba stāvs — *celtnes stāvs (zem pirmā stāva), kas daļēji atrodas zem, daļēji virs grunts līmeņa.* □ Palielajā [skolas] puspagrabā iekārtojām gandrīz vai veselu darbnīcu .. J Plotnieks 9, 140. ..katram paredzēta mājiņa ar verandu, jumta izbūvi vasarai un garāžu puspagraba stāvā. Niedre 5, 21. Paslēpusies puspagrabu logos, krēsla ārā kāpj .. Imermanis 5, 89. Sestdienas pēcpusdienā Gunars sameklēja darbnīcu — tā aizņēma liela nama puspagraba stāvu. Kar 56, 5, 11.

puspagrieziens, -a, v. *Puse vai aptuvena puse no pilna pagrieziena.* □ Puspagrieziens pa labi, puspagrieziens pa kreisi, pilns riņķis apkārt! Bels 4, 67. Dagnijai aizmugurē sēdošais Uldis parāva meiteni aiz bizes. Dagnija izdarīja puspagriezienu, lai .. uzmestu nerātnajam zēnam niknu skatienu. Mūsu g 11. Kuģis labi turējās kursā, sardzes matrozim tikai reizumis vajadzēja .. ar stūres rata puspagriezienu palabot kādu novirzīti. Lapsa 3, 54.

puspajokam [puspa·jokam], apst. *Daļēji jokojot.* □ «Vai tevi nevajag pērt, ko?» vīrietis puspajokam jautāja, un Aivariņš atkal smējās. PL Siev 58, 1, 13. Brālēns uzsāk: šis tak arī esot vienu ziemu nomācījies .. Bet kad jaunākie brāļi kaut vai puspajokam tevi [sauc] par tēti, — ko nu vairs par mācīšanos. Salenieks 7, 269. Viņš šad un tad puspajokam vai pusnopietni savas Kļavu mājas sauc par muzeju, .. labprāt palepojas ar savāktiem dārgumiem .. Vējāns 5, 107.

puspamests, -ais; s. -a, -ā; apst. **puspamesti. 1.** *Daļēji neapdzīvots.* P. ciemats. □ ..rodas lauku masīvi, kur vairs nav vietas vientuļajām puspamestajām mājām mežu nostūros. Cīņa 80, 188, 2.

2. *Daļēji pamests, daļēji atstāts bez uzraudzības.* P. slimnieks. □ ..divdesmit sešiem mājās nav normālu ģimeņu. Vai nu kāds no vecākiem miris, vai aizgājis uz citu ģimeni .. Pamesti, puspamesti .. bērni. Gulbis 3, 59.

puspants, -a, v.; literat. *Viena no divām panta daļām, kas ir atdalīta ar lielo cezūru.*

puspapuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Ar agri novācamām lauksaimniecības kultūrām apsēts tīrums, ko tūlīt pēc ražas novākšanas dziļi uzar, kultivē un izmanto vasarāju, retāk ziemāju sējai nākamā gada pavasarī.* □ ..izmanto [lauksaimniecībā] puspapuves. Rudenī uzartos tīrumus cenšas nokultivēt drīz pēc aršanas, lai iznīcinātu nezāles. Lauku Dzīve 75, 1, 5. Puspapuvēm ir liela nozīme augsnes mitruma saglabāšanā. Lauku Dzīve 75, 1, 5. Puspapuve nav ieteicama laukos, kur daudz ilgmūža nezāļu. Cīņa 76, 190, 1.

pusparazītisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusparazītiski;** biol. *Tāds, kas var dzīvot un baroties arī brīvi, ārpus saimnieka organisma (par parazītiem).* Pusparazītiskas zivis. // *Tāds, kas organiskās vielas sintezē pats, bet ūdeni un minerālvielas uzņem no cita auga (par augiem).* □ Ziemas mēnešos koku zaros labi redzami baltie āmuļi. Tie ir pusparazītiski augi, kas attīstās uz dažādu lapu koku .. zariem. D kal 66, 10. Uz dažu kultūraugu saknēm mājo pusparazītiskas nezāles, kurām ir normālas zaļas lapas, bet vāji attīstītas saknes, kas nav spējīgas visu tām vajadzīgo barību no augsnes uzņemt .. Apsīts 1, 99.

pusparazīts, -a, v.; biol. *Parazīts, kas var dzīvot un baroties arī brīvi, ārpus saimnieka organisma. // Augs, kas organiskās vielas sintezē pats, bet ūdeni un minerālvielas uzņem no cita auga.* □ Āmuļus mēs saucam par pusparazītiem. ..to lapas un zari satur hlorofilu un spēj veikt fotosintēzi, taču ar saviem piesūcekņiem āmuļi ieaug saimniekauga mizā un saņem no tā audiem ūdeni un minerālvielas. Zin T 78, 1, 16.

puspārinieks, -a, v.; vēst. *Precējies kalps (lauku saimniecībā), kura sieva negāja saimnieka darbā.*

pusparvelti [puspar·velti], apst. *Ļoti lēti.* □ Vairāk nekā 30 tonnas [ābolu] novāca, saimniecības veikaliņā pusparvelti pārdeva .. Pad J 63, 65, 2.

puspasaule, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Ļoti liela teritorija.* □ «Kad mūsu kolhozs dibinājās, .. tas bija neliels, ne tā kā tagad — puspa-

saule . .» A Grigulis 18, 216. «Ir gan posts, ka mums tās lopu fermas vēl tā izkaisītas. Puspasaules jāapskrien, kamēr galus sadzen kopā.» Vanags 9, 8. Dzirnavu strādnieks, . . kā stāstīja, nespēja ilgi palikt vienā vietā, izstaigājis puspasaules gan tepat Latgalē, gan poļos, gan krievos. Kar 75, 3, 22. // *Daudzu valstu, zemju kopums.* □ Meistars ir apceļojis puspasaules . . Zemzaris 2, 203. «Es [jūrnieks] esmu diezgan odis jūras gaisu, puspasaules apbraukājis . .» Talcis 7, 237.

2. *Ļoti liels cilvēku kopums.* □ Viesu [kāzās] jau salūgts puspasaules. Austriņš 1, 307.

puspateikts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji pateikts.* Puspateikta ziņa.

puspatiesība, -as, s.; parasti vsk. *Daļēja patiesība.* □ «Ja gribētu runāt dzejiski, es [revolucionāre] teiktu — te [cietumā] palikuši mani labākie jaunības gadi. Tomēr tā būtu tikai puspatiesība. Es gan te atstāju savus gadus, bet esmu arī ieguvusi to labāko, kas man ir.» Brodele 13, 209. Tēzei un antitēzei [daiļdarbā] tiek pakļauta arī mīlestība . . , kad, nevarēdami iegūt visu, samierinās ar daļu, ar meliem, ar puspatiesību . . Jaun Gr 68, 6, 7.

puspauze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; mūz. *Pauze, kuras ilgums atbilst pusnots ilgumam.*

puspavērts, -ais; s. -a, -ā; apst. **puspavērti.** *Mazliet, nepilnīgi pavērts (piemēram, par durvīm, vārtiem).* Puspavērtas skapja durvis. Vārti pamesti puspavērti. □ . . laukā aiz puspavērta loga dzirdēja dziedam sienāžus. Zigmonte 8, 101. // *Par acīm, plakstiņiem, muti, lūpām.* Puspavērtas acis. □ No puspavērto plakstu apakšas Vaikulis sekoja Garās Agates kustībām . . Niedre 6, 259. Meitenes sejā uzplaukst burvīgs smaids, un starp puspavērtajām lūpām pamirdz pērļainu zobu rinda. Lapsa 5, 103. Rolands [miegā] iešņācas puspavērtu muti . . Spāre 6, 321.

puspelēks, -ais; s. -a, -ā; apst. **puspelēki.** *Ar pelēku nokrāsu; iepelēks.* □ Un mati — ak tu mūžs, kādi mani mati! Ne brūni, ne sirmi. Puspelēki . . Avotiņa 2, 159. Vārna tāda puspelēka. ME III, 432. pārn. Dzīve rit tāda rāma un puspelēka kā maize uz mana un daudzu citu galda . . Avotiņa 2, 88.

pusperēts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir iesākts perēt, bet nav izperēts.* Pusperēti cāļi. □ pārn. Nabaga skolmeistara dēls paliktu tāds pusperēts. ME III, 432.

puspērtiķi, -u, vsk. puspērtiķis, -ķa, v. *Primātu apakškārta, kurā ietilpst nelieli primitīvi dzīvnieki ar vāji attīstītām smadzenēm (piemēram, lemuri, slaidpirkstaiņi, lori); šīs apakškārtas dzīvnieki.* □ . . pērtiķi ir zīdītāji dzīvnieki, kas kopā ar puspērtiķiem veido visaugstāko zīdītāju jeb primātu kārtu. Pad J 81, 1, 8. . . puspērtiķi lemuri mīt tikai Madagaskaras tropiskajos mežos. Viņus daudzina krāšņo astu dēļ. 13 līdz 17 centimetrus lielajiem zvēriņiem tās ir pusmetra un pat garākas. Cīņa 86, 40, 3.

puspieci [pus pieci], pamata skait. *Pulksteņa laika moments: četri trīsdesmit minūtes.* □ . . visu mūžu nokāvies ar miega badu, bet tagad [vecumā], kā par spīti, mostas puspiecos un pat četros . . Ezera 9, 197. // parasti savienojumā ar «pēc pusdienas». *Pulksteņa laika moments: sešpadsmit trīsdesmit minūtes.* □ Pulksteņis ir puspieci jeb — precīzi — sešpadsmit divdesmit septiņas minūtes. Zigmonte 2, 9. Izvadīšanas ceremonija turpinājās aptuveni līdz puspieciem vai pieciem, kad sāka jau krēslot. Pad J 83, 26, 4.

puspiegulošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **puspieguloši,** arī **puspiegulošs,** -ais; s. -a, -ā; apst. **puspieguloši.** *Tāds, kas daļēji piegul augumam (par apģērbu).* □ Mode piedāvā trīs apģērbu siluetus: taisnu, puspiegulošu un brīvu . . Lauku Dzīve 77, 12, 39. Aizvien vairāk modē ienāk puspiegulošs mētelis . . Lauku Dzīve 68, 1, 36.

puspiekabe, -es, dsk. ģen. -bju, s. *Piekabe, kas ar priekšējo daļu balstās uz velkošā transportlīdzekļa.* □ . . universālās traktoru puspiekabes ir ļoti nepieciešamas lauksaimniecībā . . Zv 76, 10, 13.

puspiemiegts, -ais; s. -a, -ā. *Mazliet piemiegts.* □ Ģirts . . vēroja tēvoci. Spēcīgi žokļi, kalsna, brūni iedegusi seja, ap puspiemiegtajām, nekaunīgajām acīm ironisku krunciņu režģis . . Dripe 2, 22.

puspietupiens, -a, v. *Nedziļš pietupiens.* □ Bērns kopā ar pieaugušo iebrien ūdenī . . Pēc signāla «zosis ūdenī!» ceļgalos saliec kājas un iet puspietupienā . . PL Siev 77, 6, 16. . . sportists [svarcēlājs] izdarījis puspietupienu, izvēršot kājas . . Sports 66, 134, 2.

puspievērts, -ais; s. -a, -ā; apst. **puspievērti.** *Mazliet, nepilnīgi pievērts (piemēram, par durvīm, vārtiem).* Puspievērti dārza vārtiņi. □ Renāte strauji izlēca no gultas, līdz galam atrāva puspievērto logu. Zigmonte 5, 63. Tad Arvils pamanīja kādas puspievērtas durvis, pa kurām strāvoja dzeltenīga gaisma. Kaijaks 3, 68. Zemu pāri pagalmam šaudījās bezdelīgas, . . zibinādamās iekšā un ārā pa kūts puspievērtajām durvīm. Bels 6, 178. // *Par acīm, plakstiņiem, muti, lūpām.* □ Viņš . . pēkšņi pavisam tuvu ieraudzīja Ingas bālo seju ar puspievērtām, nekā neredzošām acīm . . Dripe 2, 144. Ar puspievērtiem acu plakstiem viņš skatījās manī, kad rādīju viņam zīmējumu . . Selga 1, 6. Svešais klusēja un caur puspievērtiem plakstiņiem lūkojās tikko šalcošajās koku galotnēs . . Kaijaks 2, 59.

puspilns, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir piepildīts aptuveni līdz pusei.* P. grozs sēņu. □ . . Upīšu Mārtiņš un Ošu Andrejs palika divi vien pie vienas tukšas un otras puspilnas pudeles. Upīts 4, 723.

pusplaucis, -plaukušais; s. -plaukusi, -plaukusī. *Tāds, kas ir sācis plaukt, bet vēl nav izplaucis.* Pusplaukuši ievziedi. □ Koku pusplaukušās, neapputējušās lapas . . spīdēja saulē. Upīts XII, 429. Pusplaukuši ziedi vai pumpuri stāv ilgāk nekā pilnā plaukumā nogriezti ziedi. M kult 114. Viņš lauza trauslos, jau pusplaukušos alkšņu zarus . . J Plotnieks 9, 111.

pusplauka, -as, s.; parasti vsk.; parasti lok.: pusplaukā. *Stāvoklis, kad (kas) ir daļēji izplaucis.* □ Bērzi Kalaču gatvē stāvēja, augstu izslējušies, lapas pusplaukā tik caurspīdīgas

un vārīgas, ka, šķita, neizturētu pat bites svaru .. Upīts XII, 478. Ziediņi ir pusplaukā. ME III, 432.

puspliks, -ais; s. -a, -ā; apst. **puspliki. 1.** *Puskails (1).* □ ..mazgādamies zem dušas, pie ārdurvīm saklausīju nepacietīgu zvanu. ..Puspliks gāju atvērt.. Skujiņš 13, 249. ..meiča pārsēja kādam slimniekam roku virs elkoņa. Puisis bija novilcis kreklu, sēdēja puspliks meičas priekšā. Talcis 9, 208. Laiks kļūst arvien karstāks, vasarnieki sāk staigāt apkārt puspliki. Talcis 5, 47. // pārn. *Tāds, kas ir ģērbies plāni, neatbilstoši laikapstākļiem; tāds, kas ir ģērbies trūcīgi, nabadzīgi.* □ ..mamma pasauca viņu atpakaļ un lika uzvilkt mēteli .., vai tie nebija smiekli! «Man nemaz nesalst.» — «Armīns arī skraidīja puspliks un saslima, un ar tevi būs tāpat!» Zigmonte 11, 124. Ieraugu, ka Pekša zeķes ir pavisam slapjas. Protams, bijis ārā ar čībām vien. «Laikam skraidīji pa lauku tāds puspliks?» Ezera 10, 152. Saimnieks saka: «..Nekā tu vairs, cilvēciņ, nevari atlicināt pārdošanai, ja pats negribi zobu vadzī kārt un staigāt puspliks.» Austriņš 2, 302.

2. *Puskails (2).* □ Viņa puspliķais, retiem matiem pārklātais pakausis .. smaržoja un spīdēja .. Grīva 4, 16.

puspļauts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir iesākts pļaut, bet nav nopļauts.* Puspļauta pļava. □ Tālāk pletās auzas, kartupeļi, puspļauts rudzu tīrums .. Sakse 7, 98. ..[gleznās] saglabājas lauku darba dzīves motīvu iezīmes — labības stati, siena gubas, nopļauti vai puspļauti tīrumi .. Tidomane 1, 98.

pusporcija, -as, s. *Puse (kā) porcijas.* P. zupas.

puspriedēklis, -ļa, v.; val. *No apstākļa vārda vai lietvārda locījuma formas radies vārds, ko izmanto jaunu vārdu (parasti salikteņu) darināšanai (piemēram, pret, starp, iekš).* □ ..puspriedēklis .. piešķir īpašu nozīmes niansi darinājuma otrajam komponentam. Te tad nu izpaužas puspriedēkļu funkcionālā līdzība ar priedēkļiem, kuri galvenokārt arī niansē pamatvārda nozīmi. Gram I, 183.

pusprievārds, -a, v.; val. *Apstākļa vārds, ko lieto arī prievārda nozīmē.* □ Tādiem apstākļa vārdiem kā līdz(i), apkārt, līdzās, .. cauri, garām, pāri, pretī bez apstākļa vārda funkcijas piemīt arī zināma prievārda funkcija, jo šie apstākļa vārdi pārvalda kādu atkarīgo locījumu .. Tie ir pusprievārdi .. Gram I, 701.

pusprodukts, -a, v. *Produkts, ko izmanto tālākā rūpnieciskā apstrādē (kā) izgatavošanai.* □ ..minēsim kaprolaktāma fabriku .. No tās izgatavotā pusprodukta var iegūt 400 000 000 metru kaprona auduma gadā. Rīgas B 71, 17, 6. Un arī šodien fenols ir svarīgākais organiskās lielrūpniecības pusprodukts .. Zv 66, 12, 18.

puspropetariāts, -a, v.; parasti vsk. *Sociāla grupa, ko veido puspropetārieši.*

puspropetārietis, -ša, v.; **puspropetāriete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas strādā algotu darbu kapitālistiskā uzņēmumā un kam ir neliela lauku saimniecība.* □ Puspropetārietis ir tas, kura galvenais pārtikšanas avots ir sava darba spēka pārdošana, lai gan tas reizē saistīts ar zemi. F Deglavs I, 140.

puspropetārisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **puspropetāriski.** *Saistīts ar puspropetāriešiem, tiem raksturīgs.* □ Džonam Miltonam nebija pietiekami ciešas saites ar tautas masām, ar puspropetārisko revolucionāro elementu radikālākajiem nogrupējumiem .. Kar 58, 12, 118.

puspudele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Puse vai aptuvena puse no pudeles tilpuma.* P. vīna. Izdzert puspudeli piena. □ ..mātei petrolejas gandrīz vēl puspudele .. Upīts 4, 378. Pēdīgi atcerējās, ka skapī vēl ir puspudele degvīna .., salūkoja to un iekampa pamatīgu malku. Lācis 11, 163. ..viņš bija divkārši skuvies .. un izlaistījis puspudeles šipra. Saulītis 12, 184.

puspuisis, -ša, v.; neakt. *Nepilngadīgs laukstrādnieks.* □ Visilgāk, gandrīz sešus gadus, nokalpoju bijušā Allažu pagasta Lejniekos. Pirmajos gados par ganu, tad par puspuisi un beigās — par puisi. Pad J 68, 15, 2. ..bet Pāvils, garš un spēcīgs zēns, nolīgts par puspuisi. Tā toreiz saukuši nepilngadīgos kalpus .. Bundzeniece 2, 26. ..pa pasauli sāka klīst klusā kalpa sieva ar diviem bāreņiem. ..Ilze ganīja svešu saimnieku lopus, Jānis strādāja par puspuisi. Lācis 12, 11.

puspunkts, -a, v. *Puse no vesela punkta vērtības (sporta spēlēs).* Zaudēt puspunktu.

puspūrs, -a, v. *Puse pūra*[1]. □ Lejasbullēns tagad katru pārdienu stiepa uz dzirnavām pa puspūram labības — mala maizei, cūkām un zirgam. A Grigulis 18, 326. Tur būs puspūra rudzu. ME III, 432.

pusrads, -a, v.; pareti. *Samērā tāls radinieks.* □ «..mana dzīvokļa durvis maniem abiem dēliem un abām meitām, ieskaitot mazbērnus, vedeklas, znotus, sievas radiņus un visādus citādus paradus un pusradus, jā, mana dzīvokļa durvis atvērtas ..» Purs 6, 39.

pusrāpus, apst. *Daļēji rāpus.* □ No pakritušā rokām Reinis izrāva šauteni un pusrāpus, starp sīkajiem kārklu puduriem slēpdamies, līda uz Gaujas pusi. Birze 3, 80.

pusrats, -a, v.; parasti lok.: pusratā; sar. *Stāvoklis, kad (kas iesākts) netiek pabeigts, padarīts līdz galam.* □ ..ne jau viss pašu celtnieku ziņā: piegādātājiem pietiek laikus neatvest kādu dzelzsbetona paneli, lai darbs apstātos pusratā. Liesma 77, 8, 2. Kaupuram teikums aprāvās pusratā .. Zeiboltu J IV, 215. «Tad jau šodien tu vēl nebrauksi?» vīrs bikli ieminējās. — «Vai tad es varu iesākto pamest pusratā? Nokārtošu un tad.» Niedre 5, 29. ✧ Uz pusrata — a. *Vidēji.* □ Nevarēja sacīt, ka tas bagāts, ne arī, ka tas nabags, bet tā uz pusrata. LTP 127. b. *Puslīdz; kaut kā.* □ Reizināšana veicās uz pusrata, bet, pārgājuši uz dalīšanu, uzreiz sākām buksēt. Ezera 17, 101.

pusrikšiem, apst. *Pusrikšus.* □ Tas [zirgs] .. vilka smago kravu steigšus, pusrikšiem .. Krieviņš 1, 78. // sar. *Pusskriešus.* □ Trijos Lolita pieceļas, skaļi paziņo, ka viņai jānosūta daži steidzami papīri, un pusrikšiem izjož no kabineta. Lit M 73, 25, 4.

pusrikšus, apst. *Sīkiem, straujiem soļiem, gandrīz rikšus.* □ ..no drūmā lapu meža,.. mežonīgu vilka kaucienu pavadīts, pusrikšus steidzās mājup baltais kuilis .. Ādamsons 2, 103. // sar. *Pusskriešus.* □ Te nodunēja smagi, steidzīgi soļi. Oskars atskatījās. Pār pagalmu pusrikšus nāca pajauns gara auguma vīrietis. Kalndruva 5, 62.

pusriņķis, -ķa, v. *Viena no riņķa divām vienādajām daļām; daļa riņķa, parasti aptuvena tā puse.* Aprēķināt pusriņķa garumu. // *Tas, kam ir riņķa puses vai tā aptuvenas puses forma.* Mēness p. Sasēsties pusriņķī. □ Ginta nevērīgi atmeta ar roku. Plauksta aprakstīja pusriņķi. Mauliņš 3, 105. // ģen.: pusriņķa, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir riņķa puses vai tā aptuvenas puses forma.* Pusriņķa kāpnes.

pusrublis, -ļa, v. *Puse rubļa; arī attiecīgā monēta.* Samaksāt pusrubli par pirkumu. □ Buncis [vijolnieks] sākumā pāris reizes tika aicināts nospēlēt godos un pārnesa pa rublim, pa pusrublim .. Birznieks-Upītis 6, 100. Divu mēnešu laikā viņš tikai pusrubli vien bija notērējis .. Blaumanis 6, 233.

pussabrucis, -brukušais; s. -brukusi, -brukusī. *Daļēji sabrucis.* P. tilts. □ Mitināj̄ās Pudāni Briģu purviņa malā, pussabrukušā būdelē. Niedre 12, 34. Dzīvojamā māja,.. šķūnis ar izdegušu, pussabrukušu jumtu. Kin 79, 59. ..Zaļhūtis pagrieza mums muguru, pārkāpa pāri pussabrukušajam žogam .. Kalndruva 9, 32.

pussabrukšana, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Savienojumā «pussabrukšanas periods»: laikposms, kurā caurmērā puse no sākotnējiem attiecīgās radioaktīvās vielas atomiem sabrūk.* □ Pazīstami vienpadsmit kalifornija izotopi .. Dažiem no tiem ir ilgstošs pussabrukšanas periods. Zin T 64, 2, 11.

pussagrauts, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji sagrauts.* □ Dažās vietās tīši atstātas nenokoptas pussagrautās, apdegušās baznīcas un veco laiku celtnes — par atgādinājumu, par drausmīgā kara pieminekļiem. Bērn 59, 10, 32.

pussagruvis, -ušais; s. -usi, -usī. *Daļēji sagruvis.* P. tornis. Pussagruvusi aka. Pussagruvusi krāsns. □ Pussagruvusī dzirnavu ēka ar izsistiem logiem kā sakņupusi, akla vecenīte tupēja pie apsūnojušām slūžām .. Zālīte 5, 23. ..atgriežoties [pēc kara] savā darba vietā, strādnieki atrada pussagruvušus [fabrikas] korpusus un izdegušu mašīnu kaudzes. Zv 59, 6, vāku 2. lpp. Priekšā parādās upe ar pussagruvušu koka tiltu. Grīva 8, 238.

pussairšana, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Savienojumā «pussairšanas periods»: pussabrukšanas periods.* □ Katras radioaktīvās vielas sairšanu laikā raksturo ar .. pussairšanas periodu,.. kurā sairst puse no sākotnējā radioaktīvā izotopa daudzuma. Atomr 39.

pussakritis, -ušais; s. -usi, -usī. *Daļēji sabrucis, sagruvis.* P. jumts. □ Šur un tur purva drūmajā ainavā izdalījās pa kādai siena kaudzei, pa vecam, pussakritušam šķūnim .. Lācis 11, 36.

pussala, -as, s. *Sauszemes (kontinenta salas) daļa, kura tālu iestiepjas jūrā vai ezerā un kurai ir asi izvirzīti krasti.* □ Jūrā iestiepjas četras pussalas .. Zv 80, 14, 15. Ezerā iestiepjas krietna pussala, kokiem un krūmiem noaugusi, kas met ezerā tumšas ēnas. Austriņš 1, 96. Pirms kāda laika izdevās atklāt pirmās augstražīgās dzintara iegulas Jugorskas pussalas kontinenta daļā. Lauku Dzīve 75, 4, 35.

pussalds, -ais; s. -a, -ā. *Vidēji salds (parasti par vīnu).* □ Galda vīni .. tiek iedalīti sausajos, kuros praktiski viss ogļhidrātu daudzums ir pārrūdzis .., un pussaldajos — ar lielāku cukura saturu .. Ves 81, 7, 23. Saldo un pussaldo šķirņu sīpoli sliktāk uzglabājas [ziemā] .. Lauku Dzīve 83, 1, 26.

pussapnis, -ņa, v.; parasti vsk.; pareti. *Stāvoklis starp sapni un īstenību, arī starp miegu un nomodu; arī pusmiegs.* □ Pussapnī, pusnomodā, šķiet, līdzās nostājas mazs, mazs, sirms vīrelis. Kaldupe 6, 99. Bet kur tad viņš gulēja? ..Ak jā, šķūnis ... Tikai ne Zelmas siena šķūnis, kā viņam nupat vēl pussapnī likās .. Kaijaks 5, 63.

pussapuvis, -ušais; s. -usi, -usī. **1.** *Daļēji sapuvis.* Pussapuvuši kartupeļi. □ Tas vissliktākais par sienu un āboliņu, ka tie samirkst zem caurajiem jumtiem, un tādu sapelējušu, pussapuvušu tad jādod lopiem. Birznieks-Upītis 6, 125.

2. *Pussatrunējis.* □ Tas ir dzirnavezers,.. vecas ūdensdzirnavas, tāds pussapuvis tilts pāri slūžām. Zigmonte 4, 83. Raits .. norādīja uz biezo durvju pussapuvušiem dēļiem .. Kadiķis-Groznijs 1, 231.

pussargs, -a, v.; fizk. *Sporta spēļu (parasti futbola) komandas dalībnieks, kas palīdz gan aizsargiem, gan uzbrucējiem un spēles laikā uztur sakarus starp tiem.* □ «Esmu bijis pussargs skolas futbola izlasē ..» Pad J 83, 38, 3.

pussatrūdējis, -ušais; s. -usi, -usī. *Daļēji satrūdējis.* □ Kūdrainā meža zeme drūp kā mērcēta maize, lobās pussatrūdējušu sūnu lēveri. Caune 1, 41. Gabaliņu attālāk alksnājā viņa .. savāca vēl brūngani melnās un miklās pussatrūdējušās lapas .. Cīņa 83, 122, 3.

pussatrunējis, -ušais; s. -usi, -usī. *Daļēji satrunējis.* P. bluķis. □ ..saimniece bija paspējusi atvērt pagraba lūku .. Lejup veda pussatrunējušas koka kāpnes .. Stankevičs 2, 13. Pašreiz skolā ir tikai viens basketbola laukums ar pussatrunējušiem koka grozu balstiem. Sports 71, 78, 2. Anita griezās atpakaļ, apsēdās uz pussatrunējuša celma .. Ezera 2, 40.

pussauss, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Vidēji sauss.* P. kurināmais.

2. *Tāds, kas satur mazliet cukura (parasti par vīnu).* Pussausais šampanietis.

pussēdus, apst. *Sēdus ar atpakaļ atliektu un pret ko (samērā zemu, slīpu) atbalstītu ķermeņa augšdaļu.* □ Jānis lielāko tiesu nogulēja uz muguras mīkstajā sienā, bet lāgiem uzrausās pussēdus un, atbalstījis muguru pret bedres sienu, nodevās domām. Lācis 15, 266. Slimnieks gulēja pussēdus, muguru un galvu pret četriem spilveniem atbalstījis. Upīts X, 786. Es atspiedos uz elkoņa un pacēlos pussēdus. Jansons 3, 83.

pussekunde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Puse sekundes.* □ Viņas jaunajai sāncensei [sportā] par pussekundi sliktāks rezultāts. Sports 66, 106, 2. // pārn. *Ļoti īss laika sprīdis.* □ «..lai ložmetēji.. bez apstājas ņem piešauto krustojumu. Ne sekundes pārtraukuma... Ne pussekundes... Nemaz...» A Grigulis 18, 34. Cilvēka sejā, balsī pussekundē norisinās pārmaiņas, kas otrā pussekundē pagaist.. Sudrabkalns 4, 5.

pusseptiņi [pus'septiņi], pamata skait. *Pulksteņa laika moments: seši trīsdesmit minūtes.* □ Sāpes uztrauca no miega sešos. Parasti viņš gulēja līdz pusseptiņiem. Bels 2, 5. Ap pusseptiņiem zirgs jau stāvēja sajūgts.. Upītis 4, 682. Vilciens iet rīt pusseptiņos. Zigmonte 2, 266. // parasti savienojumā ar «vakarā». *Pulksteņa laika moments: astoņpadsmit trīsdesmit minūtes.* Teātra izrāde sākas pusseptiņos vakarā. □ ..naudu atveda pusseptiņos vakarā. Cīņa 83, 203, 2.

pusseši [pus'sešī], pamata skait. *Pulksteņa laika moments: pieci trīsdesmit minūtes.* □ Šorīt pussešos ienāca Plēsums. Naktī iebraucis no Kirovas. Vanags 14, 94. // parasti savienojumā ar «vakarā». *Pulksteņa laika moments: septiņpadsmit trīsdesmit minūtes.* Veikalu slēdz pussešos vakarā.

pussilts, -ais; s. -a, -ā; apst. **pussilti.** *Daļēji apsildīts (piemēram, par telpu).* □ Audzējot [vēlīnos kāpostus] ziemeļu rajonos, to dēsti iepriekš sagatavojami pussiltās vai aukstās lecektīs. Veisteris 1, 23. Siltas garāžas traktoriem, pussiltas kombainiem.. Lauku Dzīve 78, 4, 12.

pussimt, nelok.; pamata skait. **1.** *Pussimts (1).* **2.** *Pussimts (2).* □ Kādreiz jaunceltnē strādāja apmēram pussimt.. metinātāju. Cīņa 65, 244, 1. Pirms trim gadiem mūsu muzikālajā dzīvē atzīmēja latviešu operteātra pussimt gadu darbību. Cīņa 66, 44, 4. ..[ēka] šķietami pat noslēpusies kādus pussimt soļus no ielas.. Pion 83, 84, 3.

pussimts, -a, v.; pamata skait. lietv. nozīmē. **1.** *Skaitlis, ciparu kopa 50; puse simta (1).* **2.** *Daudzums, skaits 50; puse simta (2).* Līdz pilsētai p. kilometru. □ Pie trolejbusa pieturas drūzmējās vismaz pussimts cilvēku.. Saulītis 12, 145. Jānis Tilbergs latviešu tēlotājā mākslā darbojās pussimts gadu. Zv 80, 12, 15. Pirmajā brīdī Liepsargs uzreiz nevarēja apķert, cik eglīšu pagalam. Vēlāk saskaitot izrādījās, ka pāri pussimtam. Bels 6, 124.

pusskābs, -ais; s. -a, -ā. *Vidēji skābs (parasti par vīnu).* □ Uz galda līdzās parastiem ēdieniem vēl bija.. brīnišķīgs pusskābs vīns.. Lit M 67, 22, 7.

pusskaļš, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusskaļi.** *Vidēji skaļš.* P. starpsauciens. Pusskaļi iekliegties. □ Skolēni sāka vīpsnāt un daži pat pusskaļi smieties.. Birznieks-Upītis 6, 253.

pusskriešiem, apst. *Pusskriešus.* □ Veldze noskatījās, kā gaiši ģērbtā Elfa pusskriešiem un līkločiem.. tecēja pa mežu,.. [puķes] lasīdama. Ezera 13, 301.

pusskriešus, apst. *Straujiem, steidzīgiem soļiem, gandrīz skriešus.* □ Ātriem soļiem, pusskriešus izgāju no birzītes.. Ezera 11, 122. ..no mežsarga mājas puses steidzas divi zēni. Pirmais, lielākais, iet soļiem, bet mazākais, viņa rokā cieši iekēries, tipina pusskriešus. Dripe 1, 31. ..parādījās grupa cīnītāju un pusskriešus, reizēm atkal soļos, elpu atvilkdami, devās uz tilta galu. Birze 8, 11.

pusslims, -ais; s. -a, -ā. *Daļēji slims, tāds, kas nav pilnīgi vesels.*

pusslodze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Puse pilnas slodzes (darbavietā).* Strādāt uz pusslodzi sar. — *strādāt pusslodzi.* □ «Mans [ārstes] iecirknis ap Ķīpsalu jau tā ir liels, bet, tā kā poliklīnikai kadru nepietiek, pusslodze vēl pielikta klāt.» PL Siev 79, 9, 6. ..viņš kļuvis par pedagogu mūzikas augstskolā. Lai gan tā formāli ir tikai pusslodze.. Cīņa 83, 50, 3. Savas nākamās profesijas pamatus viņš sācis jau apgūt: katru dienu pēc skolas dodas uz.. poliklīniku, kur uz pusslodzi strādā par sanitāru. PL Siev 77, 5, 12.

pussmags, -ais; s. -a, -ā. *Vidēji smags.* // fizk. *Parasti savienojumā «pussmagais svars»: sportistu svara kategorija (cīņas sportā, boksā, svarcelšanā), kas ir zemāka par pirmā smagā svara kategoriju.* □ Tiesneša palīgs rūpīgi pārbauda [sportista] svaru. «Septiņdesmit astoņi kilogrami.. Svars atbilst pussmagā svara kategorijai.» Lukjanskis 4, 26. Ērikam.. nācās startēt pussmagā svarā un pirmajā cīņā jāsatiekas ar kādu viduvēju bokseri.. Lācis V, 156.

pussmēķēts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir iesākts smēķēt, bet nav izsmēķēts.* □ Viņš kāri velk dūmus un pēkšņi neapmierināts pussmēķēto cigareti nomet un iemīda zemē. Klīvers 3, 53.

pussmiekls, -a, v.; sar. *Īsi, aprauti smiekli.* □ ..Jānis pasmējās tādu pussmieklu. Zigmonte 5, 117.

pussnauda, -as, s.; parasti vsk. *Viegla snauda.* □ Arvīds pamanīja, ka brīžiem viņš it ne par ko nedomā, iegrimst dīvainā pussnaudā, kad cilvēks gan nav aizmidzis un tomēr guļ, nekā neredz un tomēr jūt. Purs 4, 96. Kad sirmgalvis atģidās no savas pussnaudas, sienas pulkstenis nosita deviņas reizes. Kaijaks 3, 8. Kaušanās ar miegu [Vilim] sākās skolas gados, kad.. rītos bija jāceļas agri jo agri un pussnaudā jāmeimuro uz skolu... Vanags 6, 11. pārn. Naktī lijis lietus, spodri nomazgātā pilsēta vēl grimst tīksmā pussnaudā.. Liesma 58, 6, 2.

pussolis, -ļa, v. *Aptuvena puse soļa, nepilns solis.* Apstāties (arī sastingt) pussolī — *ejot pēkšņi apstāties (parasti pārsteigumā, izbīlī).* □ Viņš paspēra pussoli tuvāk un sniedza roku. Kalndruva 7, 28. Mazākais.. jau paspēra pussoli uz Ģirta pusi, bet lielākais to aši aiz piedurknes atrāva atpakaļ.. Dripe 2, 181. pārn. Jāiemācās iet savam līdzbiedram [dzīvesbiedram] pretī to pussoli, kas nepieciešams, lai saprastos.. Lit M 82, 2, 5. pārn. Dažs vainīgais spēj pareizi novērtēt savu rīcību, un tas jau ir pussolis ceļā uz labošanos. Cīņa 82, 8, 2.

«Patiešām [kāds] kunkst!» Mārtiņš iztrūcies apstājās pussolī .. Vāczemnieks 4, 101. Viņš [bēglis] .. soļoja ātri, tikai šad tad pēkšņi pussolī sastingdams, aizturētu elpu ieklausoties naktī. Birze 3, 45. // pārn. *Ļoti mazs attālums.* □ .. priekšnamiņš bija tikai pussoļa platumā. Zv 80, 6, 1.

pussprādzis, -sprāgušais; s. -sprāgusi, -sprāgusī; sar. *Tāds, kas ir ļoti novājējis, tikko dzīvs (par dzīvniekiem).* □ Varbūt viņi sekotu Kasparam [bēgļu gaitās], ja .. visa viņu bagātība būtu tikai pussprāgusi govs .. Līvs 2, 18. Šis jērs ir tāds pussprādzis. ME III, 434.

pussprīdis, -ža, v. *Puse sprīža; ļoti niecīgs garums, augstums.* Pussprīdi garš kukainis. □ .. pretī nāk šķelmīgas meitenes .. savu pussprīdi biezām kurpju zolēm .. Liesma 75, 8, 12. .. auga jaunās priedītes. Tiesa, tās bija grūti pamanīt. Sīciņas, labi, ja pussprīža garumā. Ezera 1, 358. .. [pavasara vakaros] smaržot prot viss, ik jaunās zāles stiebrs, kurš šodien paaudzies vai par veselu pussprīdi .. Zigmonte 9, 320.

pusstabiņš, -a, v. *Tamborēšanas paņēmiens, kad tamboradatu bez pavediena iedur pīnītes cilpiņā, aizķer pavedienu un izvelk cilpiņu.* □ Veidojot cepures formu, pirmajos piecos apļos .. nākamo pusstabiņu ietamborē tajā pašā cilpiņā. PL Siev 80, 1, pielikumā.

pusstacija, -as, s. *Neliela dzelzceļa stacija (parasti bez uzgaidāmajām telpām un kases).* □ Lode ir maza dzelzceļa stacija Vidzemes vidienē. Tā pat nav īsta stacija, bet tikai pusstacija, jo tālsatiksmes vilcieni aizjoņo tai garām .., bet piepilsētas vilcieni tur uzkavējas tikai vienu minūti. Rīgas B 63, 151, 3.

pusstāvs[1] [pusstàvs], -a, v. *Puse no celtnes stāva.* Uzbūvēt vasarnīcai pusstāvu. Uzkāpt pusstāvu augstāk. Nokāpt pusstāvu zemāk. Apstāties pusstāvā. □ Trepju telpā viņš varēja justies puslīdz droši — pusstāvu augstāk sākās bēniņi. Draugs 84, 8, 20. Vīrietis acīm redzami jutās neērti. Laikam nezināja, ko tagad darīt — kāpt atpakaļ vai sarunāties tāpat, stāvot pusstāvu zemāk. Lit M 83, 45, 12.

pusstāvs[2] [pusstāvs], -ais; s. -a, -ā; apst. **pusstāvi.** *Vidēji stāvs.* P. kalns. Pusstāva krauja. □ Melns kotika kažoks [viešņai], tāda pati pusstāva cepurīte .. Vilks 5, 126. // *Tāds, kas ir mazliet noliecies, noliekts.* □ Augs ir .. stipri zarots stāvs vai pusstāvs krūms .. Baumane 1, 92.

pusstāvus, apst. *Gandrīz stāvus; tā ka ir mazliet noliecies, noliekts.* □ .. feldšeris .. atradās pusstāvus ūdenī .. Kalndruva 5, 33. Viņš paceļas pusstāvus. ME III, 434. Kāds neuzmanīgs vai vienaldzīgs šoferis .. uzbrauca stabiņiem virsū. Divi noliecās pavisam pie zemes, trešais palika pusstāvus. Kalndruva 8, 275.

pusstilbs, -a, v.; parasti savienojumos «līdz pusstilbam», «līdz pusstilbiem». *Aptuvens stilba vidus.* □ Gunda .. iebrien ezerā līdz pusstilbiem. Indrāne 7, 83. Viņa tūlīt līdz pusstilbiem iestiga sniegā. ME III, 434. Izvadīšanas dienā Žanis apvilka .. līdz pusstilbiem garu mēteli ar karakula apkakli .. Lapsa 3, 209.

pusstingrs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusstingri.** *Vidēji stingrs.* P. sajūgs.

pusstops, -a, v. *Puse stopa (aptuveni 0,6 kubikdecimetri); šāda tilpuma trauks.* □ Labajā rokā viņam bij skārda pusstops, Zemītis to tikko pielaidis pilnu [ar alu] .. Upīts 4, 340. // *Šāda tilpuma trauks kopā ar tā saturu; šāda trauka saturs.* □ Vanags atstaipīja notirpušās kājas. Tagad taisni derētu viens pusstops alus. Upīts 4, 265. Pumpuram arī pusstops šņabja .. Upīts 4, 372. Izdzēru pusstopa ūdens. ME III, 434. // sar. *Šāda tilpuma vai puslitra trauks kopā ar tā saturu, parasti degvīnu; šāda trauka saturs, parasti degvīns.* □ Pēcpusdienās .. bija jāskrien uz veikalu pēc alus un pusstopa. Dripe 8, 35. Kādreiz [zirga iznomāšanu] varēja sarunāt par kortelīti, tad par pusstopu. Tagad jau konjaka pudeli prasa. Cīņa 83, 219, 3. Mergins jutās kā septītajās debesīs — pirmais pusstops vēl nebija izdzerts, otrs stāvēja uz galda gluži neaizskarts .. Purs 4, 162.

pusstunda, -as, s. *Puse stundas.* Gaidīt pusstundu. Ierasties pēc pusstundas. Nokavēties par pusstundu. □ «Kādu pusstundu tikai jābrauc. Vai ne?» Vangaziete ņēmās tālāk. — «Trīsdesmit piecas minūtes,» Anda precizēja .. Draugs 83, 3, 20. .. pusdienas laiks ilgst tikai pusstundu, bet līdz ēdnīcai bez stundas vai pusotrām nevar izbraukāt. Vanags 14, 23. Pusnomodā viņš dzirdēja, kā .. pilsētas torņu pulksteņi dobji skaita stundas un pusstundas. Lapsa 3, 48.

pusšķidrs, -ais; s. -a, -ā. *Vidēji šķidrs.* P. maisījums. Pusšķidra tume. Pusšķidra masa. □ Cilvēki, kuri slimo ar kuņģa .. jēlumu .., burkānus var ēst tikai pēc to ilgstošas vārīšanas vai sautēšanas, pie tam sarīvētus un pusšķidrus. Lauku Dzīve 83, 1, 26. Mūsdienu koncentrāti parasti ir sausi vai pusšķidri produkti. Ves 68, 2, 20.

pūst, pūšu, pūt, pūš, pag. pūtu. **1.** intrans. *Spēcīgi izvadīt pa muti gaisu no elpošanas orgāniem.* □ .. Artūrs .., garās rokas ar lielajām plaukstām gaisā pacēlis, skaļi pūzdams, devās ūdenī. Dripe 2, 40. // *Šādā veidā izvadīt gaisu, lai ar tā strāvu, piemēram, dzesētu, sildītu ko, papildinātu kam skābekli.* □ .. abas vecāsmātes jau mielojās. Lēja uz apakštasītēm kūpošo kafiju, pūta un dzēra. Delle 2, 35. .. puika salika delnas pie mutes un, stingstošos pirkstus sildīdams, pūta .. Vāczemnieks 4, 53. .. nolobīja plānu tāss zīdu un uzlika [ogļu] kaudzītei virsū. Nogaidīja mazliet — lai sakarst, tad pūta. .. uzšāvās liesma. A Grīgulis 18, 316. // *Ar grūtībām, skaļi elpot (piemēram, aiz piepūles).* □ .. četratā uznesa [ievainoto] pa stāvajām kāpnēm istabā un tad apsēdās un ilgi aiz nespēka pūta vien. Rīgas B 85, 11, 4. «Kāpām augšā, taustīdamies pa tumšajām [baznīcas] torņa kāpnēm. Tikuši zvanu telpā, elsām un pūtām, vajadzēja atmesties un atvilkt elpu.» Branks 1, 36. .. Jurka pūzdams atstiepa «Rīgu 10» [radioaparātu]. Saulītis 12, 331. ◇ Elsdams pūzdams, arī pūzdams elsdams — *lielā steigā, ar lielu piepūli.* □ Mežmalu Rita sasniedz elsdama pūzdama. Pū, tā tik bija cīņa

ar sniega vērpetēm! Delle 2, 195. Pirmdienas rītā pūzdams elsdams skrēju uz redakciju. Protams, biju nokavējis darbu. J Plotnieks 4, 6. // pārn. *Šalkt.* □ Pa labi un pa kreisi no dzelzceļa vējā brīžiem smagi pūš lielas egles. Ezera 11, 174.

2. trans. *Izelpā virzīt (gaisu kur, uz ko), arī ar izelpotā gaisa strāvu virzīt, pārvietot (ko).* P. elpu uz aizsalušo loga stiklu. P. pieneņu pūkas. Pūst balonu (arī bumbu) — *izelpā pildīt ar gaisu balonu (bumbu).* Pūst ziepju burbuļus — *izelpā virzot gaisu cauri ziepju šķīdumam, veidot burbuļus.* □ Varēja pūst savu jauno elpu vecā vīra cieti sakniebtajās lūpās, tur vairs nebija dzīvības. Zēns mēģināja pacelt tēvu .. Talcis 9, 128. Kaspars ar Karīnu zina, ka putnabērniem ligzdiņā nedrīkst pūst dvašu .. Indrāne 8, 43. Viņa šķelmīgi lūkojas apaļā spogulītī, pūš tam virsū elpu un trin seģenē. Lubējs 3, 73. Viņš bija vienkārši puišelis, kas pūta ziepju burbuļus. Dripe 2, 97. // intrans. □ Ādolfs pūta, gluži sarkans kļuvis; bet baloniņš saplaka katrreiz, iekāms tas bija gaisā laists. Grīziņš 1, 157. // *Smēķējot izvadīt izelpā pa muti (dūmus).* □ Tēvs bija satinis smēķi un klusēdams pūta dūmus. Birze 3, 154. Avens smēķēja lēni, viegli sašķieba lūpas .. un pūta sev pie kājām zilu strūkliņu. Grants 6, 316. Gleznotājs klusēdams pūta gaisā vienmērīgus dūmu aplīšus. Saulītis 12, 119.

3. trans. *Izelpā ar gaisa strāvām veidot (dobus priekšmetus no kādas masas).* P. pudeles. □ Viņš izmēģinājies visdažādākajos stikla ražošanas veidos un tehnikās: lietajā un pūstajā stiklā, ar rokām formētajā un slīpētajā .. Pad J 71, 145, 3. Līdzās plānā stikla vitrāžām parādās kompozīcijas no skaldītajiem, lietajiem un pat pūstajiem stikla klučiem. Māksla 71, 4, 9.

4. trans. *Spēlēt (pūšamo mūzikas instrumentu).* □ .. viņš jau pats jaunības gados pūta ugunsdzēsēju orķestrī ragu .. Zālīte 5, 305. .. viņš sāka pie Jurjānu Jura mežragu pūst .. Upīts XII, 761. «.. neliec man spēlēt teātri vai pūst mutes ermoņikas ..» Saulītis 12, 105. // intrans. □ .. tuvu estrādes malai panācās slaids kareivis tauri rokā. Viņš pacēla tauri .., pielika to mutei un tad sāka skaļi un uztraukti pūst. Čaks II, 11. Muzikanti pūta jau ļoti tuvu. Saulē laistījās misiņa ragi. Ezera 17, 230. Viņš izņēmis no kabatas mutes ermoņikas, pūš, meklē melodiju .. Zigmonte 1, 205. ◇ Pūst (kā) stabulē — *aizstāvēt (kā) intereses, pievienoties (kā) rīcībai, uzskatiem.* □ Draudze jauno [mācītāja] kandidātu sevišķi necienīja. Runāja, ka viņš pārāk pūšot kungu stabulē. Sakse 4, 5. ◇ Pūst citā stabulē — *mainīt savu nostāju, savus uzskatus, runāt, rīkoties, izturēties citādi nekā iepriekš.* □ «.. tu sāc pūst citā stabulē. Kādēļ tu uzreiz savas domas mainīji?» Rozītis III, 34. «Ak tu,» Birjānam aizrāvās elpa. «Par katru vārdu, ar ko tu apvaino vācu [fašistisko] armiju, tev nodīrās sloksni ādas, tad tu pūtīsi citā stabulē.» Muižnieks 1, 127. ◇ Pūst vienā stabulē — *rīkoties kopīgi, vienoti, būt kopīgai nostājai.* ◇ Pūst vienā un tajā pašā stabulē — *runāt, atkārtot vienu un to pašu. // Atskaņot ar pūšamo mūzikas instrumentu.* P. vakara jundu. P. jautru maršu. □ Orķestris jau pūš dejas .. Brodele 13, 244. // intrans. *Tiekot spēlētam, skanēt (par pūšamo mūzikas instrumentu).* □ Pūta taure tikai tam bērnam, kas bija [parkā] pazaudējis savu aukli .. Čaks II, 13. // intrans. *Radīt gari stieptu skaņu (piemēram, par sirēnu).* □ Kaut kur gari pūta auto sirēna. Saulītis 9, 239. Aizsmakusi, it kā negribēdama, pūta finierfabrikas svilpe .. Lēmanis 8, 57. .. Tagad laiks ir ceļā. Drīz jau vilciens pūtīs .. Vācietis 4, 165. // intrans. *Dziedāt ar gari stieptām skaņām (par putniem).* □ Rudzu laukos griezes pūta .. savās naksnīgi sulīgajās balsīs .. Rozītis 2, 284. Tepat .. pūta mazais niedru putniņš. .. viņa dziesmu varēja dzirdēt tālu, jo viņš pūta tikai klusos vakaros. A Grigulis 10, 90.

5. parasti 3. pers.; intrans. *Būt (kādā vietā) un iedarboties (uz ko), būt sajūtamam (par vēju).* □ Brīdi vējš gandrīz nebija jūtams, bet drīz, mainījis virzienu, sāka pūst no krasta puses .. Grīva 7, 53. Viņi pavisam lēnām tika uz priekšu, jo vējš pūta taisni sejā un trieca vai no kājām. Lācis 9, 10. Tos [zarus] viņš cieši sakrāva starp mietiem, lai vējš nepūstu cauri. Fimbers 1, 120. ◇ No kuras puses (arī no kurienes) vējš pūš — *saka par noprotamu, nojaušamu mērķi, nolūku, arī cēloni, iemeslu (piemēram, kādai rīcībai).* □ Nīkurs ātri noskārta, no kurienes pūš vējš, bet ilgais darbs politapsardzē viņu bija iemācījis izlikties .. Lācis VII, 447. ◇ Pūst (vai) dvēseli laukā — *ļoti saldēt, būt ļoti aukstam un stipram vējam.* □ Ārā tāds laiks, vējš dvēseli pūš laukā. Upīts XII, 98. .. neviens vairs negribēja gaidīt un drebināties saltajā rudens vējā, kas pūta vai dvēseli laukā. Vāczemnieks 6, 40. ◇ Vējš pūš iekšā pa visiem kaktiem (arī pakšiem) — *saka par telpu, kas ir sliktā stāvoklī, grūti apsildāma.* □ Grieta: .. malkas ar nav vairs mājā ne sprunguliņa, vējš pūš iekšā pa visiem kaktiem .. Aspazija 3, 238. // trans. *Virzīt (ko, piemēram, lietu, sniegu) — par vēju.* Vējš pūš smiltis sejā. □ Ir sacēlies vējš Un acīs pūš lāses no jūras. Medenis 2, 105. .. vējš sniegu pār kapu pūš ... Elksne 2, 73. // *Plūst, izplatīties līdz ar gaisa strāvu.* No ezera pūš dzestrums. No visiem logiem pūš aukstums.

6. parasti 3. pers.; trans. *Izplatīt, virzīt (piemēram, gaisa plūsmu), arī virzīt līdz ar gaisa plūsmu (ko) — parasti par iekārtām, ierīcēm.* Ventilators pūš aukstu gaisu. P. šķūnī salmus. □ .. nopakaļus aiz pasažieru bariņa, tusnīdams un melnus mutuļus pūzdams, rāpoja autobuss. Draugs 84, 8, 33.

7. intrans. *Stenēt, vaidēt (piemēram, aiz sāpēm, nespēka).* □ Liepiņu tēvs .. elpo pasmagi .. Taču bez darba viņš nevar rimties. Gan krekstot un pūšot, tomēr visu malku sazāģē .. Delle 2, 16. .. tēvs sāka prašņāt, kur Grīslis nakts laikā varējis kāju izmežģīt, bet tas tikai stenēja un pūta .. Sakse 2, 53. // sar. *Būt neapmierinātam, gausties.* □ Ar Kriķu saimniecību gāja .. uz leju. .. Kriķis pats pūta

par grūtiem laikiem, sliktiem gadiem .. Upīts II, 300. «Nē, vai tas nu ir cilvēks,» Ilze klusi sūrojās. Viņa stenēja un pūta bez mitas līdz pat mājām. Bendrupe 2, 98.

8. intrans.; sar. *Drāzties, traukties.* □ ..iegriezāmies Podakājā, kur pārnakšņojām, un rītā agri pūtām iekšā Rīgā, ka norīb vien! Austriņš 1, 174. Ko šis meklēšot, ko gaidīšot ceļabiedru. ..saglaudis bārdu, pūš viens pats uz Bašutkiem. Salenieks 7, 416.

9. intrans.; vienk. *Stāstīt (parasti ko aplamu).* □ «Bet tā ir pavisam vienreizēja pirts! Ar baseinu un pat deju laukumu.» — «Nestāsti.» — «Nu, kad tev saka!.. Kāda man vajadzība pūst?» Ezera 8, 204. «Mūsu dzīvoklī ielauzies laupītājs.» — «Nepūt!» es sacīju. «Nevar būt!» Grīva 9, 135. // *Teikt, sacīt.* □ Kārkliņš: Neniekojies. Pūt vaļā. ..Saki droši. Brodele 15, 5. «Ko nu viņu te slavē,» viens [bērinieks] pūta otram ausī. Kalndruva 9, 113. Sakniebusi lūpas, viņa sakārto lakatu un tad pūš: «Es ne soļa vairs nesperšu pār tavu slieksni.» Salenieks 5, 297.

10. trans.; novec. *Pūšļojot dziedināt; pūšļojot gatavot zāles, līdzekļus pret slimībām.*

11. intrans.; reti. *Elpot.* □ ..Kārlsonu vecene vairs negāja prom .. Uzstāja pameklēt mīkstu vistas spalviņu un ilgi turēja to mirējam pie mutes un deguna .. Jā, tagad tā lieta bij drošа, vecais Brīviņš vairs nepūta. Upīts 4, 219.

○ Pūst plēšas — *radīt ar plēšām gaisa plūsmu.* □ ..kungs .. kals, un kučieris pūtīs plēšas. LTP 425. Bet kalējs klusēja, Plēšas pūta .. Zobenu kala. Ļūdēns 4, 14. ◇ Pūst (arī taisīt) no mušas (arī no oda) ziloni — *stipri pārspīlēt (kādu, parasti nenozīmīgu, faktu, notikumu).* ◇ Pūst (arī laist) miglu (arī dūmus) acīs sar. — *melot.* □ Viņi pieraduši pie skaidras, atklātas valodas. Kas ir, tas ir, kā nav, tā nav. Kāpēc pūst miglu acīs .. Avotiņa, Slisers 1, 41. «..nekāda māsīca viņa tev nav, ļaudīm vari miglu pūst acīs, mani tu nepiemānīsi ..» Ezera 11, 90. «Nemelo. Tādus dūmus tu vari pūst acīs paša sievai, tai cērpamajai aitiņai, nevis man.» Bendrupe 1, 214. ◇ Pūst pīlītes sar. — *stāstīt ko sadomātu, īstenībai neatbilstošu; melot.* □ «Tu man pūt pīlītes, tu domā, ka es esmu pilnā, un gribi mani apvārdot ...» Dripe 2, 129. «Paklau, šitais gailis tak ir vēderrunātājs!» .. — «Nepūt nu pīlītes!» Lit M 75, 13, 10.

Sk. pūšams.

pustāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **pustālu.** *Vidēji tāls.* □ Viņi šajā spēlē demonstrēja lieliskus pustālos metienus .. Pad J 63, 204, 4.

pusteciņiem, apst. *Pusteciņus.* □ Melni vīri ar liekšķerēm meta ogles ķerrās, un citi melni vīri pusteciņiem dzina tās pa augstām laipām .. uz [ostas] ogļu dārzu ... Birznieks-Upītis 6, 388. Ticis uz ielas, Džerijs [suns] rāvās uz priekšu .. Saimnieks pusteciņiem tikko tika līdzi .. Saulītis 12, 272. ..Kļava, galvu plecos ierāvis, .. pusteciņiem pazuda ap stūri. Upīts VIII, 315.

pusteciņus, apst. *Sīkiem, straujiem soļiem, gandrīz teciņus.* □ ..tie bija vienīgie gājēji. Viņš — liels, garš, sakumpis spēra paplatus soļus, viņa [mazmeita] — maziņa, sīciņa pusteciņus tipināja līdzi. Ves 81, 5, 5. «Nāciet līdz,» viņš izmeta un laidās pusteciņus prom. Leinasars ar Vili tikko spēja sekot. A Grigulis 13, 222. Bet nu jau pusteciņus no klona puses skrēja šurp arī Dauguļa, slaids, patrausls puisis .. Talcis 4, 70. // *Sīkiem rikšiem (par dzīvniekiem).* □ Zirgs gāja sāniski, pusteciņus, drasēdams, asti atmetis, kaklu kā gulbis skaisti izliecis .. Krieviņš 1, 31. ..pa priekšu pusteciņus rikšoja .. brūnaļa staltiem, uz augšu pavērstiem ragiem .. Purs 6, 91.

pusteikts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir iesākts teikt, bet nav pateikts līdz galam.* □ Nāk vēlreiz marts pār alkšņiem sārts kā pusteikts vārds, pusčuksts .. Lisovska 5, 40.

pusteikums, -a, v. *Nepabeigts, aprauts teikums, izteikums.* □ Viņa diktātu burtnīcā bija tikai teikumu pirmās puses. Līdz teikuma beigām viņš nekad netika. Toties kļūdu šais pusteikumos nebija daudz. A Grigulis 18, 322. «Kāpēc tu neēdi? Jums jau tur kara laikā diez kā ...» viņa aprāvās pusteikumā. Sakse 7, 13. Viņš .. ienāca atpakaļ istabā. Nosarka un sāka runāt pusteikumos: «Bet jūs jau arī ... Varbūt jūs arī? ...» Kalndruva 5, 265.

pūsties, pūšos, pūties, pūšas, pag. pūtos; refl. **1.** *Pārtraukt darboties, arī atrasties miera stāvoklī, lai atjaunotu spēkus, enerģiju (pēc fiziskas vai garīgas piepūles).* □ Četras reizes Dārtiņa pūšas, kamēr uziet kalniņā. Upīts II, 466. Taču šo likstu [elpas trūkumu] vajadzēja kaut cik noslēpt. Tādēļ, nonācis pie aciņas, Oskars ilgi pūtās. Kalndruva 5, 54. Darba laikā [kolhozā] Aivars biežāk pūtās uz kartupeļu maisa, jo zēni rāvās viņa vietā. Sk Ģ 81, 8, 31.

2. sar. *Dusmoties.* □ Veselu nedēļu viņš ar Reini laikam nerunāja, bet tad viņi vai nu izlīga, vai viņiem aizmirsās pūsties. Gulbis 1, 61. «Nu, esi mīļš, mazais ... paskaties man acīs un beidz pūsties!» Brodele 17, 190. «..piedod man par šodienu. Nu labi, tev jau arī bija sava vainiņa, nu pavisam maza, saproti taču un nepūties atkal!» Zigmonte 5, 123.

3. sar. *Izturēties augstprātīgi.* □ Citi .. ceļ degunus diezin cik augstu un nemaz nepaskatās uz ļaudīm, kuri kādu nieku vien par viņiem jaunāki. Iedomājieties, pāris gadu, ir gan liela lieta, vai tur būtu ko uzpūsties! Bet pūšas. Zigmonte 8, 105.

pustik, apst.; sar. *Tā, ka ir puse vai aptuvena puse (no kā).* □ Ņem sauju miltu un pustik putraimu! ME pap II, 334. «Mums ar mājās gladiolas, bet ziedi ne pustik lieli.» Delle 2, 126.

pustonis, -ņa, v. **1.** mūz. *Mazākais intervāls starp divām skaņām skaņurindā (temperētajā skaņu sistēmā aptuveni 1,06).* □ Skaņurindā, kuru veido pamatpakāpes, pustoņi rodas starp skaņām mi-fa un si-do. Krasinska, Utkins 1, 42. ..meldijā daudz pustoņu, un, vienā laidā dziedot, varbūt to vēl varētu nodziedāt .. Sakse 15, 54. pārn. Sarunas temps pieauga, un balsis skanēja pustoni augstāk. Birze 8, 63.

2. *Pārejas tonis starp diviem krāsu vai gaismēnas toņiem (piemēram, no spilgta uz bālu, no tumša uz gaišu).* □ Raksturīgs pustoņa oriģināla veids [poligrāfijā] ir fotogrāfiskais uzņēmums, kam ir bagāta pustoņu skala, tas ir, daudz pāreju no viena toņa uz otru. Poligr 138. Vislabāk būtu, ja katra sieviete izvēlētos savus tērpus galvenokārt vienā no pamatkrāsām, meklētu tai attiecīgi pieskaņotus pustoņus .. Kalniņa 1, 8. .. gaisma ar tumsu mainās krāsās un niansēs, toņos un pustoņos, varavīksnei nav tikai septiņas, bet simtiem pārejas krāsu. Čaklais 3, 11. pārn. .. pusaudzība redz tikai baltās un melnās krāsas, pelēcīgie kompromisu pustoņi tai sveši. Spāre 6, 241. // *Maigs, gaišs krāsas tonis.* □ Aci priecē maigi krāsu pustoņi (līdz šim likās, ka mūsu tekstilnieki pazīst vienīgi spilgtas krāsas) .. Zv 58, 19, 2.

3. *Izteiksmes veids, kam nav raksturīgas krasas pārejas, spilgti kontrasti.* □ Luga ir uzrakstīta pustoņos un var izskanēt tikai tad, ja tajā izdodas atklāt spraigu iekšējo darbību. Dzene 6, 115. Man kā lasītājam nav nekādu iebildumu pret šo samtaini .. lirisko skanējumu; .. [dzejniece] mīl izteikties pustoņos .. Kar 58, 9, 102. // *Psihisks, parasti emocionāls, stāvoklis, kam nav spēcīgu ārējo izpausmju; šāda stāvokļa daļēja, slēpta izpausme.* □ Viņas [aktrises] varā ir atveidot visas cilvēcisko jūtu un īpašību galējās izpausmes un to pustoņus. Zv 82, 2, 18. .. Anna pārdzīvojumiem ļāva izpausties klajāk, Maša visu izdzīvoja sevī un tikai pēc pustoņiem ļāva nojaust, kā bango viņas sirds. Zv 78, 13, 6.

pustraks, -ais; s. -a, -ā; apst. **pustraki.** *Pusārprātīgs.* □ Pati neesot nekad bijusi pie pilna prāta un arī vīrus padarījusi pustrakus. Zeiboltu J I, 303. «Biezumniek, kā tu tā vari domāt? Vai tu esi pustraks vai pilnīgi traks?» Blaumanis 6, 16.

pustrekns, -ais; s. -a, -ā; apst. **pustrekni;** poligr. *Tāds, kas ir vidējs starp gaišu un treknu (par iespiestiem burtiem, līnijām).* Pustrekna līnija. □ Pēc piesātinātības burtus iedala gaišos .., pustreknos .. un treknos .. Poligr 43.

pustrepes, -pju, vsk. pustrepe, -es, s. *Viens no diviem celtnes stāva kāpņu posmiem, kurus vienu no otra atdala kāpņu laukums; šāds kāpņu laukums stāva vidū.* Noskriet pustrepes zemāk. □ Pakāpies pustrepi augstāk, viņš izklāja uz zemes līdzpaņemtās avīzes .. Draugs 84, 8, 20. Durvis atveras, viņa iziet. Kāpj lejā. Pustrepēs sastop Hara māti. Zigmonte 1, 234.

pustreša [pus'treša]; s. -as; ģen., nelok.; daļu skait. *Divarpus.* □ Jau tagad, ziemā, Dzidra slauc par pustreša litra no govs vairāk nekā pārējās lopkopes. Pad J 64, 5, 1. Pustreša gada bija pagājuši. ME III, 435.

pustrīs [pus'trīs], pamata skait. *Pulksteņa laika moments: divi trīsdesmit minūtes.* □ Pusdivpadsmit. Nav. Divpadsmit. Nav. Viens. Divi. Pustrīs ... Bet viņas kā nav, tā nav. Kas ar viņu noticis! Grīva 9, 179. Es paskatos pulkstenī — pusnakts ir. Pāri pusnaktij. Pustrīs. Ziedonis 7, 20. Es aizmigu ap pustrijiem no rīta .. Skujiņš 7, 65. // parasti savienojumā ar «dienā», «pēc pusdienas». *Pulksteņa laika moments: četrpadsmit trīsdesmit minūtes.* Seanss sākas pustrijos pēc pusdienas. □ .. apbedīšana bija nolikta četros, no mājām tātad jāizbrauc taisni pustrijos. Upīts 4, 226.

pustuksnesis, -ša, v.; ģeogr. *Sausa, tuksnesīga dabas zona (bez meža), kas mērenajā, subtropu vai tropu joslā veido pāreju uz tuksnesi.* □ .. redzējām arī .. pustuksnesi ar retiem sausas zāles kušķiem .. Zv 79, 17, 18. .. lielāko [Somālijas] valsts daļu aizņem tuksneši un pustuksneši. Ves 80, 4, 29. Galvenais lauksaimnieciski izmantojamais [Peru] valsts rajons ir pustuksnesim līdzīgā piekrastes josla .. Pad J 75, 41, 3.

pustuksnešains, -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar pustuksnesi, tam raksturīgs.* P. apgabals. Pustuksnešainas kalnu nogāzes. □ .. šajā pustuksnešainajā [senās Kazahijas] plašumā, smilšu un rūgto stepju zāļu jūrā, pacēlās pa vientuļai .. fabrikai. Pad J 59, 62, 2. Granāti .. aug bieži vien sausās, pat pustuksnešainās vietās. Galenieks 2, 282.

pustukšā, apst. *Daļēji tukšā.* □ Pēdējo griezienu [ar izkapti] pustukšā izliecis .., [pļāvējs] pašapzinīgi paskatījās atpaka]. Upīts 4, 202.

pustukšs, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kurā ir maz cilvēku, tāds, kas ir daļēji, nepilnīgi aizņemts, apdzīvots (piemēram, par telpu).* P. kinoteātris. P. tramvajs. P. dzīvoklis. Pustukša vasarnīca. Pustukša sanatorija. Pustukša viesnīca. □ .. autobusi bieži vien kursē pustukši .. Bet braucieni ar mazu pasažieru skaitu nav rentabli. Cīņa 60, 19, 2. Šī skola [Lazdukalnā] sākotnēji bija pustukša. .. Neizdevās nokomplektēt klases. Cīņa 83, 241, 2. Rītos viņš agri izgāja no mājas, kad ielas vēl bija pustukšas .. Jansons 4, 407. // *Daļēji, nepilnīgi iekārtots (piemēram, par telpu).* Pustukša laboratorija. Pustukšas vitrīnas. □ Bet sākumā cehs strādāja pustukšs — darbagaldu maz, auksts, nemājīgs. Bērce 2, 14. Meitene .. pastūma viņai pretī vienīgo krēslu, kas atradās šai pustukšajā istabā. PL Siev 58, 8, 11. Dzīvoklī vairs nebija arī jauno mēbeļu. Tēvs staigāja pa pustukšajām istabām kā apmāts. Klīvers 3, 71.

2. *Aptuveni līdz pusei tukšs.* P. kartupeļu maiss. P. sēņu grozs. Pustukša piena kanna. □ Veči strīdas pie pustukšas [alus] pudeles .. Akuraters 1, 57. Ēdienu trauki jau ir pustukši .. Preilis 1, 57. pārn. .. trīs dēli tur [muižas tīrumos] strādā no ausmas līdz rietam par pustukšu vēderu ... Dinere 10, 9.

pustula, -as, s. **1.** med. *Strutains pūslītis (uz cilvēka ādas).*

2. *Parazītisko sēņu sporu veidojoša orgānu kopa spilventiņu vai garoziņu veidā uz bojātajiem augiem.* □ Vasaras vidū uz daudzu stiebrzāļu vai labību lapām veidojas .. tā sauktās pustulas, kas nereti saplūst kopā, pārklājot visu lapu ar baltu aplikumu. Zin T 79, 6, 17.

pustulozs, -ais; s. -a, -ā. **1.** med. *Saistīts ar pustulu (1), tai raksturīgs.* Pustulozi izsitumi.

2. *Saistīts ar pustulu (2), tai raksturīgs.*

pustumsa, -as, s. *Daļēja tumsa.* □ Rentgena kabinetā logus, kā parasts, līdz pusei sedza melnas žalūzijas, te bija pustumsa. Birze 5, 261. Mazie gala lodziņi meta vāju gaismu garajā, zemajā telpā. Brīdis pagāja, kamēr Franča acis aprada ar bēniņu pustumsu. Lācis 15, 83. Ielas pustumsā dega spuldzes, un māju logos blāvoja gaisma. Vilks 7, 329. . . pa ceļam nemanāmi bija sakrēslojis un mežniecību tina zilgana pustumsa. Ezera 5, 31.

pustumšs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pustumši.** *Tāds, kur ir pustumsa.* P. pagrabs. P. priekšnams. □ Šķūnī bij pustumšs. Dega petrolejas lampa. Kadiķis-Groznijs 1, 262. Kāpu augšā pa pustumšajām trepēm. Kurcijs 2, 113. Audzinātājs pārsteidz pustumšā gaiteņa stūrī divus audzēkņus . . Dripe 4, 204. Slimnieka istaba bija pustumša, jo logi bija aizkārti aizkariem. Zeiboltu J I, 320.

pusvācietis, -ša, v.; **pusvāciete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Cilvēks, kam viens no vecākiem ir vācietis.*

2. niev. *Latvietis (parasti bagāts), kas cenšas līdzināties vāciešiem.* □ Kungi vien, pusvācieši Mūs' [mūsu] māsiņas vedējiņi. LD 16313. . . kāda pusvāciete ar seskādas uzroci un sudraba brillēm nokāpa no ietves vezumam priekšā. Upīts 9, 17.

pusvadītājs, -a, v.; fiz. *Viela, kura pēc elektrovadītspējas ierindojama starp vadītājiem un nevadītājiem.* Jonu p. Elektronu p. Pusvadītāju ierīce. Pusvadītāju detektors. Pusvadītāju diode. Pusvadītāju materiāli. □ . . ir zināms, ka 70 procenti no visiem uz Zemes sastopamiem materiāliem nav nedz vadītāji, nedz nevadītāji, bet gan pusvadītāji. Zv 62, 3, 8. Jau sen zināms, ka arsēns eksistē vairākās fāzēs — kā caurspīdīgs dielektriķis, kā redzamajā gaismā necaurspīdīgs pusvadītājs . . Zin T 77, 3, 4. Vēl nesen germānijs praksē gandrīz nekur netika lietots, bet tagad tas ieguvis ārkārtīgi lielu nozīmi modernajā tehnikā kā pusvadītājs. Upīte 1, 29.

pusvadmala, -as, s. *Audums, kas ir austs no vilnas dzijas un kokvilnas diedziņiem.* Mīksta p. Pusvadmalas uzvalks. □ Meita . . ģērbusies pelēkā garā pusvadmalas kleitā. Kalndruva 2, 129. Savos pelēkajos pusvadmalas svārkos šis zēns nebija mazāk laucinieciskis par mani . . Kurcijs 2, 30.

pusvagons, -a, v. *Vaļējs dzelzceļa kravas vagons ar augstiem bortiem.* Pašizkrāvējs p. □ . . gulšņi augstu jāceļ pār pusvagona bortiem. Caune 2, 68. Gar [stacijas] logiem slīd vagoni, pusvagoni un platformas . . Rīgas B 69, 1, 5.

pusvalsts, -valsts, dsk. ģen. -valstu, s. *Puse vai aptuvena puse no valsts teritorijas.* □ . . vecais kareivis precēja ķēniņa meitu un dabūja pusvalsti pūrā līdz. LTP 307.

pusvaļa, -as, s.; parasti vsk.; pareti. *Pavaļa.* □ Man [zosu ganam] arī vēl tādas pusvaļas dienas, jo galīgi izperinājusi tikai vecā, pelēkā zoss sešus dzeltenus zoslēnus, bet citas zosis vēl laidarā . . Birznieks-Upītis 6, 328.

pusvārds, -a, v. *Nepilns vārds; nepilnīgi, ļoti īsi, koncentrēti izteikta doma.* Ne pusvārda — *nevienu vārdu (neteikt, nerunāt).* Pusvārdā apstādināt (arī apklusināt u. tml.) — *pēkšņi pārtraukt (kādu), neļaujot izteikt iesākto līdz galam.* Pusvārdā apstāties (arī apklust u. tml.) — *pēkšņi apklust, neizsakot iesākto līdz galam; nepilnīgi izteikt (ko).* □ Viņai būtu paticis, ja dēls kaut ar pusvārdu būtu izteicis nožēlu par aplamo rīcību . . Vilks 7, 379. Jā, Ināra bija lielisks palīgs. Viņa apbrīnojami precīzi izpildīja visu, ko laboratorijas vadītājs lika, saprata pat no pusvārda. Purs 4, 241. . . viņam [ostas dispečeram] nesagādā grūtības saprast pusvārdā nokliegtās kapteiņu atbildes . . Zigmonte 2, 137. Bet es jums piekodinu, par mūsu līgumu nevienam ne pusvārda. Paegle 2, 461. Jauneklis ar žestiem apklusināja biedru pusvārdā. Lubējs 1, 126. . . profesors nekad nav nokavējis lekcijas, vienmēr laikā tās beidzis, kaut arī lekcija bijusi jāpārtrauc pusvārdā. Briedis 1, 87. Zvans pie durvīm. Īss, enerģisks zvans. Harijs saraujas un apklust pusvārdā. Brodele 17, 158. Pārgalvīgi, no visa spēka Gundega sāka dziedāt, bet aprāvās pusvārdā. Kalna galā kāds stāvēja. Jauno v 59, 59. // parasti dsk. *Daži vārdi, ar kuriem īsi, aprauti kas ir izteikts un kuri ļauj noprast līdz galam neizteiktās domas saturu.* □ Tēvs un meita sapratās pusvārdos, aprautos teikumos. Salenieks 6, 144. Cik Kode izlikās noslēgta, visu izteikdama pusvārdiem un aplinkus, tik Sarma bija atklāta un vaļsirdīga. Grants 7, 32. . . mūsu teātros dažkārt vērojamas tendences to, ko Rainis izsacījis pusvārdos, no skatuves ar dažādiem līdzekļiem pateikt tieši. J Kalniņš 1, 200.

pusvarēm, arī **pusvarītēm** [pus varītēm], apst.; sar. *Daļēji ar varu.* □ . . saņēmis aiz elkoņa, pusvarītēm stumj mani pie galda Rencēns. Vai tad pretī turēsies? Rihters 1, 184.

pusvārīts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir iesākts vārīt, bet nav izvārīts.* Pusvārīta zupa. Pusvārīti kartupeļi.

pusvējš, -a, v.; jūrn. *Vējš, kas pūš perpendikulāri vai gandrīz perpendikulāri kuģa diametrālajai plaknei.*

pusvelti, apst.; parasti savienojumā «par pusvelti». *Ļoti lēti.* □ Gājēji stiepj tīkliņus ar arbūziem, melonēm, plūmēm . . Vasaras nogalē [pārdevēji tirgū] tos atdod par pusvelti . . Auziņš 4, 192. Izbadējušies strādnieki, iztiku meklēdami, par pusvelti nosusināja [saimnieku] purvus, iekopa dārzus. Vējāns 6, 78. «. . viņi [kungi] mūs, mazos ļaudis, netur par cilvēkiem. Par pusvelti kalpina . .» Lēmanis 18, 9.

pusvidējs, -ais; s. -a, -ā; fizk. *Parasti savienojumā «pusvidējais svars»: sportistu svara kategorija (cīņas sportā, boksā, svarcelšanā), kas ir zemāka par vidējā svara kategoriju.*

pusviegls, -ais; s. -a, -ā. *Vidēji viegls.* P. sainis. // fizk. *Parasti savienojumā «pusvieglais svars»: sportistu svara kategorija (cīņas sportā, boksā, svarcelšanā), kas ir zemāka par vieglā svara kategoriju.* Labākais cīkstonis pusvieglajā svarā. □ . . meistarsacīkstēs svarcelšanā 25 pilsētu atlēti turpina cīņu par biedrības

čempiona nosaukumu. Pusvieglajā svarā galvenie pretendenti .. bija pasaules eksrekordisti .. Pad J 59, 226, 4.

pusvienaldzīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusvienaldzīgi.** *Daļēji vienaldzīgs.* □ Svešiem klātesot, Juris bij .. pusvienaldzīgi atbildējis uz kaimiņu jautājumiem vai pateicies par izteikto līdzcietību .. Blaumanis 6, 105. «Ak jā, pie jums viss notiek tāpat kā senāk,» namatēvs pavīpsnāja pusvienaldzīgi, puszobgalīgi .. J Kalniņš 4, 213.

pusvienpadsmit [pus'vienpadsmit], pamata skait.; arī locījumu formas: dat., instr. pusvienpadsmitiem, lok. pusvienpadsmitos. *Pulksteņa laika moments: desmit trīsdesmit minūtes.* Kafejnīca atvērta no pusvienpadsmitiem. // parasti savienojumā ar «vakarā». *Pulksteņa laika moments: divdesmit divi trīsdesmit minūtes.* Izrāde beidzas ap pusvienpadsmitiem vakarā.

pusviens [pus'viens], pamata skait. *Pulksteņa laika moments: nulle trīsdesmit minūtes.* □ Vīrs parādījis [sievai] pat pulksteni: «Paskaties, nemaz nav tik vēls. Ir tikai pusviens.» Pulkstenis patiešām rādījis 30 minūtes pēc divpadsmitiem. Zv 57, 1, 14. // parasti savienojumā ar «dienā». *Pulksteņa laika moments: divpadsmit trīsdesmit minūtes.* Pusdienlaiks rūpnīcā sākas pusvienos dienā.

pusvijole, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Neliela, bērniem paredzēta vijole.*

pusvilnains, -ais; s. -a, -ā. *Pusvilnas.* □ .. viņai pašai tā pusvilnainā jaka vēl mātes dota. Upīts 4, 240. // lietv. nozīmē: pusvilnains, -a, v.; novec. *Pusvilnas audums.* □ .. Līzei bij pusvilnaina baķis divām kārtām, varbūt vēl arī kažokam virsdrēbe tur iznāks. Upīts 4, 434.

pusvilnas, ģen., nelok. *Tāds, kura sastāvā daļēji ir vilnas dzija, daļēji — citas šķiedras.* P. uzvalks. □ Ir audumi, .. kuru šķiedras ir jauktas, piemēram, pusvilnas audumi .. Mājtur 487. Bārkstiņas darinātas no pusvilnas dzijas .. Lauku Dzīve 74, 3, 36. Vīrieši [senajā Baltijā] valkājuši .. garus, vidū apjoztus vilnas vai pusvilnas svārkus. Derums 1, 102.

pusvilnis, -ļņa, v.; fiz. *Viena no viļņa divām vienādajām daļām.* Maiņsprieguma p.

pusviltīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pusviltīgi.** *Daļēji viltīgs.* □ Istabas priekšā stāv Mārtiņa sieva .. Viņa pēc sejas tāda pat kā Mārtiņš, pusviltīgām acīm. Akuraters 1, 21. .. Dūriņš pusviltīgi piemiedza mazās ačeles .. Klīvers 1, 12.

pusviru, arī **pusvirus,** retāk **pusvirā,** apst. *Tā, ka ir mazliet pavērts (piemēram, par logu, durvīm).* □ Viņš redzēja, ka durvis stāv pusviru un gaismas svītra kā plats stars krīt uz gaiteņa grīdas. Meldere 1, 127. Vārti palika pusviru, un bija redzams, ka mājas pagalms pilns kareivju. Vanags 14, 222. «Aizver logu, Gunīt!» Logs patiesi stāvēja pusvirus, Gundega to aiztaisīja pavisam un aizkabināja āķīti. Ezera 1, 70. .. nekas te [kabinetā] nebija īsti ne aizvērts, ne noslēgts. Atvilktnes pusvirus, skapju durvis pusvirus .. Lubējs 1, 39. // *Par acīm, plakstiņiem, muti, lūpām.* □ Acis vaļā vien veras, un, zobus sakodis, viņš tās tur ciet. Pavisam ciet ne: kreisā acs viņam pusviru, nenovērsdamās vēro Emmas kundzi. Upīts II, 488. Abas meitenes klausās [stāstījumu], acis iepletušas, Emmītei pat mute pusviru. Sudrabu E 3, 280. Viņa guļ uz muguras, .. violetām lūpām, pusvirus plakstiem. Ezera 17, 208. Spilvanam acis bija pusvirā, .. viņš miegaini pavērās uz runātāju .. Zeiboltu J IV, 41.

puszābaki, -u, vsk. puszābaks, -a, v. *Zābaki ar stulmiem, kas sniedzas mazliet augstāk par potītēm.* Valkāt kirzas puszābakus. Puszābaki ar sprādzēm. □ .. tas kādā pievakarē iesauca zēnu pie sevis darbnīcā un lika uzvilkt jaunus, brīnišķīgus puszābakus. Zv 57, 7, 19. Kājās viņam bija ar auklu piestiprināti gumijas puszābaki .. Bels 1, 28. Bija man, bija man Divi graši maciņā. Sievai pirku zīda rotu, Puszābakus šūdināju. LD 20400.

puszagšus, apst. *Daļēji zagšus.* □ Viņš lēni sāka puszagšus vērt sānu durvis vaļā. ME III, 436.

puszaļš, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Daļēji, nepilnīgi nobriedis, nogatavojies.* Puszaļi tomāti. Puszaļi rudzi. Puszaļi ķirši. Puszaļas jāņogas. □ Puszaļu vasarāju pļāva nost un turpat uz lauka veda pie mašīnas. Upīts VIII, 448. .. ābeles zaros .. karājas vēl trīs četri niecīgi sārtvaidži [āboli]. Pārējos vēl puszaļus novākuši garāmgājēji. Indrāne 2, 81.

2. *Daļēji, nepilnīgi izkaltis, izžuvis (piemēram, par malku).* Puszaļa malka. Puszaļi kokmateriāli. Puszaļi baļķi. P. siens. □ Vārtu vietā abās pusēs milzīgas puszaļu žagaru gubas .. Upīts 4, 712.

puszeķes, -u, vsk. puszeķe, -es, s. *Īsās zeķes; kapzeķes.* Rakstainas puszeķes. Bērnu puszeķes. □ Viņa sadabūja dzijas kamolu un sāka adīt znotam puszeķes. Birznieks-Upītis IV, 341. Aukstajā gadalaikā ieteicams uzvilkt [slimniekam] arī kokvilnas vai vilnas puszeķes .. Ves 81, 4, 15. // *Pusgarās zeķes.* □ .. deficīta prece vēl pirms neilga laika bija bērnu puszeķes ar pušķiem .. Rīgas B 66, 171, 3.

puszemnīca, -as, s. *Zemnīca, kas daļēji atrodas zem, daļēji virs grunts līmeņa.* □ Zinātnieki uzgājuši trīsdesmit senatnes mājokļu pēdas. Tie bijuši divējāda tipa — virszemes mājokļi un puszemnīcas, kuru sienas veidojuši zemē sadzīti stabi. Pad J 68, 168, 4. No šīm [bedrēs ierīkotajām] pirtīm, šķiet, izveidojās puszemnīcu tipa mazgātavas .., kuras trūcīgo zemnieku sētās un nomaļos [Latvijas] apvidos bija sastopamas pat 19. gadsimtā. Cimermanis 1, 63.

puszīda, ģen., nelok. *Tāds, kura sastāvā daļēji ir zīda diedziņi, daļēji — citas šķiedras.* P. diegi. P. virskrekls. P. aizkari. □ Ir audumi, .. kuru šķiedras ir jauktas, piemēram, .. puszīda audumi .. Mājtur 487.

puszobgalīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **puszobgalīgi.** *Daļēji zobgalīgs.* P. skatiens. Puszobgalīgi vārdi. □ .. namatēvs pavīpsnāja pusvienaldzīgi, puszobgalīgi .. J Kalniņš 4, 213. .. viņu, Rozāliju, .. puszobgalīgi allaž sauca par «frau Rozī». Klotiņš 1, 14. Līdz šim saruna noritēja pusnopietni, puszobgalīgi. Purs 4, 57.

puszvilu, arī **puszvilus,** apst. *Pusguļus vai pussēdus.* □ Lejas Spijēnu dārzā .. sēdēja divi sievas jeb, pareizāk° sakot: viena sēdēja un otra gulēja puszvilu uz mīkstiem spilveniem apliktā sola. Blaumanis 6, 112. Iedzērušies visi, viens puszvilus pret stenderi atzvēlies .. Upīts 9, 109. // *Slīpi.* □ Grāvī puszvilus iegrimis zemnieku ratu ritenis. Sakse 7, 8.

puszviļu, arī **puszviļus,** apst. *Pusguļus vai pussēdus; puszvilu.* □ Valdis atlaidās ratos .. puszviļu un paņēma grožus .. Purs 2, 13. Galvu atspiedusi pret augsto spilvenu kaudzi, Siliņmāte puszviļus gulēja gultā .. Kar 58, 1, 34. Pēteris Goba sēdēja puszviļus dīvānā un ļāvās pārdomām. Lubējs 1, 189. Punga tūliņ bij izlaidies puszviļus plānajā, čiekuriem apbirušajā sūnājā. Upīts XII, 446. // *Slīpi.* □ Dūmi laižas puszviļus uz istabas vidu. ME III, 437.

puszvīļu, arī **puszvīļus,** apst.; pareti. *Puszvilu.* □ Pats tas [braucējs] gulēja puszvīļus ragavās, kā likās, piesnaudies .. Upīts XV, 22. Noreibusi Milda puszvīļus atslīga pret Sveili. Upīts VII, 337.

pušacs, -acs, dsk. ģen. -acu, s.; pareti *Saplēsta (tīkla) acs.* □ .. tēvs veikli šaudīja saivu caur tīkla acīm un aizlāpīja pušacis. Lācis 15, 15.

pušains, -ais; s. -a, -ā; pareti. **1.** *Ievainots, savainots.* □ Apberzt pušaino vietu. ME pap II, 335.

2. *Saplīsis, arī ieplīsis.* □ Pušains apģērbs. ME III, 437. Pušains trauks. ME III, 437.

pūšaminstruments, -a, v.; mūz. *Pūšamais mūzikas instruments.* Koka p. □ Visas orķestra grupas [koncertā] bija saliedētas un līdzsvarotas; īpaši priecēja metāla pūšaminstrumentu ansambļa kultūra .. Lit M 76, 48, 13.

pūšams, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *p ū s t.*

2. mūz. *Tāds, kurā skaņa rodas no ievadītās gaisa strāvas vibrācijas (par mūzikas instrumentiem).* Koka pūšamie (arī pūšamie koka) mūzikas instrumenti — *pūšamie mūzikas instrumenti, kurus sākotnēji izgatavoja no koka, bet mūsdienās izgatavo no metāla vai plastmasas (piemēram, flauta, oboja, klarnete, fagots).* Metāla pūšamie (arī pūšamie metāla) mūzikas instrumenti — *pūšamie mūzikas instrumenti, kurus sākotnēji izgatavoja un arī mūsdienās izgatavo no metāla (piemēram, mežrags, trompete, bazūne, tuba).* □ .. bēru ceremoniju gaidīdami, ar saviem pūšamajiem instrumentiem rokās uznāk dzirnavnieks, veikala vadītājs Fredis un Platpēda. Putniņš 1, 13. // lietv. nozīmē: pūšamais, -ā, v.; sar. *Pūšamais mūzikas instruments.* □ Kapteinim patika mežrags, viņš atzina to par visjaukāko pūšamo. Saulītis 13, 48. Arī šodien viņš [mūziķis] pacilāja vienu pūšamo, otru .. Purs 8, 117.

pušelnieks, -a, v.; **pušelniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** vēst. *Zemnieks, kas (feodālisma laikā Latvijā) uz pusēm ar kādu citu pārvaldīja zemnieka sētu un tīrumus un maksāja pusi feodālās rentes.*

2. *Cilvēks, kam pieder kāda daļa, parasti puse, no kopīgas saimniecības, kopīga īpašuma ar kādu citu.* □ Klēts celta .. kopā ar otru mūsu pušelnieku zem viena jumta .. Austriņš 2, 273. // pārn. *Cilvēks, kam ir kopīga, piemēram, darba vai apmešanās vieta ar kādu citu; cilvēks, kam ir kopīgs darbs, kopīgi pienākumi ar kādu citu.* □ .. es devos augšā pie sava nakts pušelnieka, kas dienasgaismā izskatījās daudz viesmīlīgāks. Lagzdiņš 3, 83. Arī nedraugi Velnam bija. Ače! Tas pats pušelnieks Sermuliņš, kas rijas paslieksnī dzīvoja .. Kaldupe 12, 209. Un tā scenārija līdzautors .. un es kā topošās filmas režijas pušelnieks braucam pie autores .. Kin 79, 52.

puškainis, -ņa, v., arī **puškaitis,** -ša, v. *Trideksnim līdzīgs tautas mūzikas ritma instruments.* □ Apskatā ietverti .. — eglīte, trideksnis, kāzu puķe, puškainis .. Vītoliņš 2, 79. «Tīri» latviskie instrumenti vēl skan tikai lauku sētās, piemēram, .. puškaitis un trideksnis .. Lit M 81, 38, 13.

puškīnija, -as, s. *Liliju dzimtas krāšņumaugs ar bāli vai tumši ziliem ziediem ķekarveida ziedkopās.*

pušķains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam ir pušķis (1).* □ Virsnieki tresotos mundieros un pušķainās cepurēs, stalti zirgi, majestātiskas pilis .. Lubējs 1, 22.

2. *Tāds, kam ir pušķis (3).* Pušķainas čības.

pušķis, -ķa, v. **1.** *Atsevišķs cieši kopā saaudzis (lapu vai ziedu) kopums.* □ Slaidās kokospalmas ar lapu pušķi un riekstu čemuriem pašā augšā te aug veseliem mežiem .. Ērgle 3, 35. // *Atsevišķs, neliels (matu, spalvu) kopums (dzīvniekiem), atsevišķs, neliels (matiņu) kopums (augiem); arī kušķis.* □ Abiem [aļņu] dzimumiem pakaklē ir ādas kroka ar pagarinātu matu pušķiem («bārda»). Tauriņš 1, 232. Ausu galos [lūsim] ir līdz 5 cm gari, melni pušķi. Kronītis 1, 264. // *Dekoratīvs elements (parasti cepurēm) — neliels (putnu spalvu, arī zirga astru) kopums.* □ Raibo galvas segu [inkiem] izgreznoja krāšņi spalvu pušķi — varas un cieņas simbols. Lielais 2, 61. Muižkungs noņēma .. zaļo mednieka cepurīti, pie kuras plīvoja spilgts fazāna spalvu pušķis. Branks 1, 5. .. galvā zaļa platmale ar bārdas otai līdzīgu pušķi. Skujiņš 5, 7. // *Tievu, vienā galā sastiprinātu elementu kopums (piemēram, darbarīkiem).* Otas p.

2. *Atlasīts un sakārtots (ziedu, lapu, zaru) kopums.* Neļķu p. Pīpeņu p. Ievzaru p. Pasniegt rožu pušķi. □ Pušķis bija pavisam necils: trīs lauku margrietiņas un dzeltenbalta jāņzālīte. Viese 4, 102. «Vai tev dārzā ir puķes?» es jautāju. — «Šādas tādas ir,» viņa atbildēja. — «Labi,» es teicu, «saplūc pamatīgu pušķi.» Grīva 9, 56. .. meitenīte palika iepakaļ, pietupās, sāka lasīt kļavas nobirušās lapas un likt kātiņu pie kātiņa pušķī .. Ezera 8, 110. // *Dekoratīvs elements (apģērbam) — mākslīgu ziedu kopums.* Piespraust pie kleitas zīda vizbulīšu pušķi. □ .. noņēma [skolotāja] cepuri, kurai bija .. pušķis samta rožu aveņu krāsā. Rozītis 2, 21.

3. *Apģērba, arī apavu dekoratīvs elements — pavedienu sasējums vienkopus vai mezglā, atstājot to galus brīvus.* Šalle ar pušķiem. □ .. Aldis sajūsminājās gan par jauko laiku,

gan meitenes balto, pūkaino cepuri ar nerātnu pušķi vienā pusē. Jauno v 59, 59. . . čības ar raibajiem zīda pušķiem stāvēja pie tahtas . . Ezera 9, 128. // *Veidojums, kas rodas, kupli sasienot lenti.* □ Helge ieved mani savā istabā, apsēdina pie spoguļa un iesien matos sarkanu pušķi. Indrāne 7, 55. . . uz krēsla viegla kā pūka gulēja balta blūze . . vijīgu, greznu pušķi priekšā. Viese 4, 98. Parasti līgavas izceļ savu slaidumu — viduklī josta, lentes, pušķi. PL Siev 83, 8, 24.

pušķojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *p u š ķ o t; arī rotājums (1).* Glīts galda p. Krāšņs telpas p. svētkiem.

2. *Samākslojums, pārspīlējums, arī izskaistinājums (piemēram, daiļdarbā).* □ Poēmā . . ar īstu talanta spēku, bez pušķojumiem vai pārspīlējumiem viņš dziļi un pārliecinoši pratis ieskatīties attēloto cilvēku dvēselēs. Liesma 64, 3, 21. . . cauri izteiksmes pušķojumiem . . , cauri nekonkrētībai un vispārīgumam spiežas autora cilvēciskais kodols. Čaklais 6, 46. Stučka nebij nekāds lielais orators. Valoda mazliet sarausta, bet lietiška, noteikta, bez liekiem pušķojumiem . . Upīts 9, 38.

pušķot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Ar izrotājumiem, dekoratīviem elementiem darīt (ko) skaistu, krāšņu, arī svinīgu; arī rotāt.* P. jaungada eglīti. P. svētku galdu. P. telpas kāzām. □ Bērni incīti runcīti pušķoja: «Ak, cik nu skaists viņš no vaiga!» Tam lentu un krādziņu uzlika . . Rainis IV, 267. Un es . . spraužu zaļos, smaržīgos bērzus gar paspārnēm no vienas un otras puses [Līgo vakarā]. . . Ir tik svinīgi visu to pušķot. Akuraters 1, 50. Mūsu [kāzinieku] dēļ baznīca bija pušķota zaļumiem un altāris bagātīgi rotāts puķēm. Zālīte 5, 185. // *Būt par cēloni tam, ka (kam) rodas krāšņs, skaists, arī svinīgs izskats (parasti par priekšmetiem); būt par rotājuma elementu.* □ . . mans tēvs savos līdumos visus ozolus atstājis nenocirstus. . . Atgadījās arī resni. «Tie pušķo tīrumu,» viņš smējās. Blaumanis 2, 126. Mājās visas telpas pušķoja vāzēs saliktas puķes . . Zālīte 5, 229. . . brīnumainais briljants lēcas grauda formā, kurš, šaurā zelta gredzenā iekalts, pušķoja viņa mazo pirkstu, meta . . krāsainas staru pārsliņas . . Brigadere 3, 64. // pārn. *Darīt (ko) daudzveidīgāku, bagātāku (piemēram, ar kādām sastāvdaļām).* □ Šis koris tad nu pušķoja ar savām dziesmām sarīkojumus. Zv 77, 3, 17. Mežzinis . . ilgi runāja par apiešanos ar ieroci, par mednieka disciplīnu, pušķodams savu stāstu ar daudziem piemēriem no pieredzes. Vanags 10, 48. Kurai paaudzei padsmitnieku vecumā nav nācies uzklausīt ar daudziem piemēriem pušķotas pamācības . . Liesma 75, 8, 15.

pušķoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Pušķot sevi; arī rotāties (1).* □ Guna: Rotā mani, Dod visas puķes šurp, cik vien tev ir! Es gribu pušķoties un skaista būt . . Aspazija 3, 359. ◇ Pušķoties (arī greznoties, lepoties) ar svešām (arī cita) spalvām — *piedēvēt sev cita nopelnus.* □ Feldmaņa [aktiera] Lelio nav vienkārši blēdis, avantūrists, kas pušķojas ar svešām spalvām. Teātris 75, 141.

pušķzariņš, -a, v.; bot. *Īss augļu zariņš ar vienu centrālu pumpuru.*

pūšļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pūšļaini. 1.** *Tāds, kam ir pūšļi (1).* □ Pūšļainie fukusi Baltijas jūrā sasniedz līdz 35 centimetru garumu . . Šo aļģu laponis ir olīvbrūns . . Lauku Dzīve 75, 11, 31.

2. *Tāds, kurā ir gaisa, gāzes pūslīši.* P. stikls. P. pārklājums. Pūšļaina virsma.

pūšļakmeņi, -u, vsk. pūšļakmens, -akmens, v. *Akmeņi, kas veidojas žultspūslī vai urīnpūslī.* □ Santorio izgudroja . . ķirurģiskos instrumentus traheotomijai un pūšļakmeņu izņemšanai . . Ves 75, 8, 33.

pūšļēde, -es, s.; parasti vsk.; med. *Hroniska ādas slimība, kam raksturīga mazliet sāpīgu mazu čūlu, pēc tam dažāda lieluma pūšļu veidošanās, nieze, dedzinošas sāpes.*

pūšļošana, -as, s.; parasti vsk. *Primitīva, parasti ar maģiskiem rituāliem saistīta, ārstēšana.* □ Cīņā pret māņticību, pūšļošanu, reliģijas ideoloģiju un kaitīgajiem rituāliem aizvien noteiktāk iekļaujas padomju mediķu saime. Jaun Gr 66, 10, 6. Nekādā ziņā nedrīkst izmantot apdegumu ārstēšanā pūšļošanu un «tautas līdzekļus» . . Ves 64, 12, 9.

pūšļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Primitīvi ārstēt, parasti izmantojot maģiskus rituālus.*

pūšļotājs, -a, v.; **pūšļotāja,** -as, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar pūšļošanu.* □ Vārds ir tautas dziednieka, šamaņa, pūšļotāja, vārdotājas, zīlnieces galvenais ierocis: viss viņu spēks ir tieši vārdā. Lit M 81, 4, 6. Pašā sākumā pūšļotāji nebija saistīti ar reliģisko kultu, bet, sairstot pirmatnējai kopienas iekārtai, kad izveidojās pirmie kultu kalpi, notika pūšļotāja un priestera pienākumu saplūšana. Ves 77, 6, 14. Pūšļotājs, nebūdams mediķis, nevar atklāt smagu iekšēju orgānu vai psihisku slimību pazīmes. Ves 79, 7, 24.

pūšļveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir pūšļa forma, veids.* □ Dīgļi [lenteņa kāpuri], kas atrodas muskuļos, klāti ar apvalku, un tos sauc par finnām jeb pūšļveida tārpiem. Med II, 201.

pūšļveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **pūšļveidīgi.** *Pūšļveida.*

pušplēsts, -ais; s. -a, -ā. *Parasti savienojumos «ne pušplēsta vārda (vārdiņa)», «ne ar pušplēstu vārdu (vārdiņu)»: nevienu vārdu, ne ar vienu vārdu.* □ «Saruna lai paliek tikai starp mums. Nevienam ne pušplēsta vārda.» Purs 4, 222. «Nu, runā! Vai esi ūdeni mutē ieņēmis, ka nevari pateikt ne pušplēsta vārda?» Rinkule 2, 60. Ko vecāmāte sacīs par Rasas aiziešanu . . Rasa taču nebija ne ar pušplēstu vārdu kaut ko paskaidrojusi. Zigmonte 11, 158. . . kā viņš varēja tik ilgi nociesties ne ar pušplēstu vārdiņu nepalielījies par savu mašīnu . . Vāczemnieks 1, 99.

pušs, -ais; s. -a, -ā; reti. **1.** *Ievainots.* □ Tad viņš pārtin savu pušo kāju . . Pad J 70, 83, 2. Kur nu ar pušu kāju var . . paiet! ME pap II, 337.

2. *Saplīsis, arī ieplīsis.* □ Kur tad pušā traukā var ko ieliet! ME pap II, 337.

pušu, apst. **1.** *Tā, ka ir ievainojums, brūce.* □ Atradu puiku zemē — galva pušu.. Domāju, ka būs jāved uz slimnīcu.. Lubējs 1, 113. Viens lauž pirkstu nost, otram kāja pušu... Upīts 4, 121. «Kas pušu?... Taču ne zirgam kāja?» Pīters vēl cerēja, ka ir pārklausījies. — «Zirgam gan,» Tekla izplūda asarās. Niedre 12, 31.

2. *Tā, ka ir saplīsis, arī ieplīsis; tā, ka ir radies caurums, bojājums.* □ Mārtiņam biksēm ceļgali pušu.. Upīts 4, 110. «Pušu!» viņš ar asarām iesaucās, ieraudzījis, ka cepures nags pārlauzts. Jaunsudrabiņš 2, 32.

3. *Tā, ka sadalās, sairst divās vai vairākās daļās.* □ Liene paņēma ābolu.. «Dalīsim viņu uz pusēm,» tā sacīja, gribēdama to ar pirkstu pārsist pušu. Blaumanis 6, 89. Bet uz reizi — kraks! ledus ir pušu un šis ūdenī iekšā. Upīts 3, 57.. zirnekļi auž tīklus šķērsām pār ceļu,.. braukdams [ar zirgu] visus rāvu pušu! Akuraters 1, 59. Dīgst augšup zaļie asniņi, Sprāgst pušu brūnie pumpuri.. Aspazija 3, 121.

○ (Pār)iet pušu — *(pār)plīst.* □ ..Un zilais trauslums pats no savas nāves jausmas Vēl tikko ieskanas un pāriet pušu. Čaks 5, 83. ◇ Plīst (vai) pušu — *pārdzīvot, izjust ko ļoti spēcīgi.* □ ..varēja redzēt, ka meistars no īgnuma plīst vai pušu. Purs 4, 301. ◇ Plēst (arī raut) pušu (arī uz pusēm) — *panākt, būt par cēloni, ka kādam ir ļoti daudz darba, pienākumu.* □ Tā arī [sieva] aizbrauca. Tad nu Kalniņu sāka plēst pušu. No vienas puses kolhozs rauj uz savu pusi, no otras — sieva pilsētā — uz savu. A Grigulis 18, 218. ◇ Plēsties (arī rauties) pušu (arī uz pusēm) sar. — *ļoti daudz, ļoti intensīvi strādāt.* □ «Tikai nedomā, ka es tev iesaku rauties pušu un sabeigt veselību. Tu esi no tiem puikām, kas var daudz nest..» Saulītis 12, 103. «..raujos pušu. Pieņēmēja saslimusi,» viņa sacīja, skaidrodama sastrēgumu [ķīmiskajā tīrītavā]. Ezera 17, 167. ◇ Galva plīst (vai) pušu — *saka, ja rodas nepatīkamas sajūtas, izjūtas; saka, ja ir stipras galvassāpes.* □ «Galva plīst pušu no tā trokšņa [bērnudārzā]. Man jau nav dzelzs nervi.» Muižnieks 1, 184. Smadzenēm uzgūlies nogurums, galva vai pušu plīst.. Kar 63, 2, 133. ◇ Plēst (vai) galvu pušu — *izraisīt nepatīkamas sajūtas (parasti par stipru troksni, arī galvassāpēm).* □ Tramvaju zvanu šķinda un automašīnu nepārtrauktā taurēšana grieza nervus, plēsa galvu pušu. Lubējs 1, 155. ..viņš bija par daudz sarijies biezo tvanu — ausīs dunēja un dārdēja, galvu sāpes plēsa vai pušu. Kaijaks 5, 43. ◇ Ausis plīst (vai) pušu — *saka par ļoti skaļu, arī nepatīkamu troksni.* □ ..jūra, pienākusi gandrīz pie pašām kāpām, mutuļo un krāc, ka vai ausis plīst pušu! Rinkule 1, 41. ◇ Plēst (vai) ausis pušu — *izraisīt nepatīkamas dzirdes sajūtas (par stipru troksni).* □ ..gatera troksnis kantorī sēdētājiem plēsa vai ausis pušu. Talcis 8, 126. ◇ Sirds (vai) plīst pušu — *saka, ja ir ļoti spēcīgs, parasti negatīvs, pārdzīvojums, ļoti spēcīgas izjūtas.* □ ..mīlas karstumu dvingā Sirds gatava plīst vai pušu.. Dorbe 5, 108. ◇ Plēst (vai) sirdi pušu — *izraisīt ļoti spēcīgu pārdzīvojumu, ļoti spēcīgas izjūtas.* □ ..žēlums sirdi plēš pušu. Brutāne 9, 152. ◇ No (arī aiz) dusmām (vai) pušu pārsprāgt sar. — *būt ļoti sadusmotam, bieži nespējot valdīt pār sevi.* □ ..no tādas [ziņas] cilvēks aiz dusmām var pušu pārsprāgt. Kalndruva 10, 33. ◇ Cirst pušu (arī pāri), arī sist pušu sar. — *pārspēt.* □ Neskartajās zemēs nav nekāds joks uzart dienā lieku hektāru. Bet skaties: tāds meitēns, taču sit pušu dažu labu puisieti. Talcis 4, 37. ..padsmitajos gados viņa kļuva skaistule. Visi sacīja, ka šajā ziņā viņa sitot pušu vecāko māsu. Lāms 4, 66.

pušums, -a, v. **1.** *Ievainojums, brūce.* □ ..sievas pārsēja karotājiem dabūtos pušumus un iezieda punus. Vanags 14, 105. Helga Fūriju [kaķeni] visvisādi dakterēja, kamēr pušumu sadziedēja. Ezera 15, 169. Stilbi un ceļgali tika nodrāzti vienos pušumos.. J Plotnieks 9, 127.

2. *Plīsums, bojājums (kādā priekšmetā).* □ ..rīt pat jāatminas uzkāpt istabaugšā un palikt kādu mutesbļodu zem tā pušuma [jumtā], kamēr ar mitrumu nav pievilkušies griesti. Ezera 13, 362. «Kāvies?».. — «Kāpēc tu tā domā?» Pametu ar galvu uz pušumu viņa kreklā. Ezera 11, 157. Kāds palaidnis saurbis bērzus. Pušumi jāpiededzina un jāaizķepē. J Plotnieks 9, 104.

pūt, pūstu, pūsti, pūst, pag. puvu; intrans. **1.** *Dalīties, sairt mikroorganismu iedarbībā (par organismiem, to daļām).* □ Ja stropā ielavās pele,.. nelūgtās viešņas līķi bites sanitāres iebalzamē ar propolisu, lai tas nepūtu.. Lauku Dzīve 79, 12, 23. ..kartupeļi pagrabā sākuši pūt, jo atkušņa laikā tecējis jumtelis.. Ezera 17, 188. Jauno lapu pamatnēs [ciklamenām] attīstās slapjā puve, tās nogāžas.. Bumbuļi pūst — pārvēršas mīkstā, smērīgā masā. Rupais, Kalniņa 1, 100. // pārn.; sar. *Nikt, vārgt (parasti smagos, neveselīgos apstākļos).* □ «Vai tad jūs par tiesu gribat, lai es tikai mājā vien pūstu..» Blaumanis 6, 174.

2. parasti 3. pers. *Trupēt.* □ Tie [bišu un augu vasks] atklāj koka struktūru, neļauj grīdai pūt un dzeltēt saules staru ietekmē. PL Siev 82, 2, 24.

pūta, -as, s. **1.** *Savienojumā «vēja pūta»: vēja pūsma.* □ Cauri gravai izskrien zema vēja pūta.. Avotiņa 7, 5. Un vilnis kāpj ar katru vēja pūtu.. Purvs 2, 57. Stājas lēnāk pārslu dzirnas, Nedzird ziemas vēja pūtu... Kaldupe 1, 96.

2. reti. *Nopūta.* □ Nenopūta nevienas pūtas par manu slimošanu. ME III, 452.

putains, -ais; s. -a, -ā; apst. **putaini.** *Tāds, kura virspusē izdalās daudz putu (par šķidrumu, masu).* □ Juris pagādāja alu. Tas bija tik putains, ka pēc pirmā lējuma glāzēs nekā cita neredzēja kā vienīgi mīkstu baltumu. Kalndruva 9, 140. Vēja brāzmas, šķiet, kļuvušas pavisam trakas. Tās met putainus viļņus uz četriem cilvēkiem vecajā laivā.. Kar 59, 11, 13. Atkal šalcoša, skrejoša, putaina Daugava palu

ūdeņos traucas pretī jūrai .. Viese 3, 267. // *Tāds, kas ir pārklāts ar putām; tāds, kas ir notraipīts ar putām.* Putaina karote. Putainas glāzes. □ Viņa mazgā bļodā bērna veļu, rūsgana matu šķipsniņa pielipusi pie nosvīdušajiem deniņiem. .. žņauga pirkstos sīkas putainas zeķītes. Ezera 5, 23. Svešais vīrs dzēra pēdējos [alus] malkus. Nolicis putaino kausu, viņš .. pārlaida skatienu Tenim. Līvs 5, 155. Kad citi zirgi tikko vairs turējās kājās, .. trīcošām astēm un putainām paslēpenēm, viņš .. turpināja auļot .. Skujiņš 7, 161. // *Tāds, kurā viscaur ir daudz pūslīšu*[1]*, poru.* □ Zemenes ar cukuru mikserī sakuļ, pievieno vīnu vai konjaku un masu kuļ, līdz tā kļūst gaiša, putaina. Kļaviņa 1, 251. Putukrējumu gatavojot, atdzesētu saldu krējumu .. saputo vienmērīgā putainā masā. Ves 79, 12, 11.

pūtains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pūtaini.** *Tāds, kur ir pūtes (parasti par seju).* □ Pēc kāda laika mums atsūtīja jaunu priekšsēdētāju: gadus divdesmit trīs vecu, .. ar mazliet pūtainu seju .. Bērce 6, 69.

putas, -u, s.; tikai dsk. *Gaisa, gāzes pūslīšu kopums, kas izdalās kāda šķidruma, masas virspusē.* Putu (smeļamā) karote — *paliela plakana, caurumota karote putu noņemšanai vai biezumu, gaļas izņemšanai no zupas.* □ .. pēdējais alus malks ielija glāzē un uzsita baltas putas. Saulītis 12, 329. Krūtaiņu tēvs lēja pienu kāstuvē, izkratīja putas uz ieplīsuša šķīvīša, laikam kaķim. Ezera 2, 27. Viļņu sakultās putas gar piekrasti no tālienes izskatās kā sniegs. Talcis 7, 41. Putas, kas rodas vārīšanās laikā, rūpīgi ar putu karoti nosmeļ. Mājtur 366. ◇ Ar putām uz lūpām sar. — *ļoti enerģiski, dedzīgi.* □ Iespējams, lielākā daļa saimniecību vadītāju būs nojautuši .. par savu iecirkņu vadītāju iešķībo darba stilu. Taču pret ārēju vai iekšēju kritiku viņi tos sargās ar putām uz lūpām. Cīņa 84, 270, 3. // *Viela, vielu maisījums, kura uzbūvei viscaur ir raksturīgi ar gaisu, gāzi pildīti pūslīši, poras.* Ziepju p. Sakult putas. Putu veidotājs. Sacietējušas p. Stabilas p. Putu ugunsdzēsis. Putu slotiņa — *slotiņa kā putošanai.* Jūras putas — *balts, iepelēks vai dzeltenbrūns mālains minerāls; sepiolīts.* □ Olu baltumus kopā ar cukuru saputo stingrās putās. Ves 70, 10, 23. Katrā ugunsdzēsēju komandā ir automašīnas, uz kurām uzmontēti putu ģeneratori. Nonākot saskarē ar gaisu, no īpašas emulsijas rodas putas. Zv 66, 12, 10. pārn. Augstu virs galvas, uz Urālu kalnu pusi, slīd balti vieglas mākoņu putas. Jokums 1, 387. Piecdesmit pīpes — gan ābeļkoka, .. gan porcelāna, gan jūras putu — skuma statīvā uz galda. Bels 2, 6. // *Ārējās sekrēcijas dziedzeru sekrēts, kas lielā daudzumā izdalās uz ķermeņa virsmas vai mutes dobumā (piemēram, pārmērīgas piepūles, emociju rezultātā).* □ .. Soto tik strauji apturēja zirgu, ka tas .. saslējās uz pakaļkājām un pat uzšķieda putas no laužņiem uz valdnieka apģērba. Lielais 2, 126. Kad Bumbieris iebrauca stacijas miestā, zirgi krāca, bet no mutēm, kakliem un krūtīm tiem lielām, baltām pikām krita putas. Krieviņš 1, 101. // ģen.: putu, adj. nozīmē. *Tāds, kura uzbūvei viscaur ir raksturīgi ar gaisu, gāzi pildīti pūslīši, poras.* Putu betons. Putu stikls. Putu silikāts. Putu gumija — *bieza, poraina gumija.* Putu krējums — a. *Saputots saldais krējums.* b. *Saldais krējums, ko var izmantot saputošanai.* □ Putu polistirolu iegūst no emulsijas tipa polistirola, un tas ir samērā izturīgs un viegls materiāls .. Alksnis 1, 72.

pūte[1]**,** -es, dsk. ģen. pūšu, s. *Sīks strutains (ādas) audu iekaisums.*

pūte[2]**,** -es, s.; parasti vsk. *Darbība, process* → *p ū s t (6).* □ Pūtei izmanto mehāniskos kompresorus .. TAM 34.

pūte[3]**,** -es, dsk. ģen. pūšu, s.; apv. *Mākonis.* □ Nakti lietus labi noskalojis ceļu. Arī tagad vēl tikko pārgājusī lietus pūte smidzina sīku nokrišņu rasu. Sēlis 1, 277. Caur debešu skrejošām pūtēm mierīgi skatās mēness cauri. ME III, 452.

pūtējs, -a, v.; **pūtēja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *p ū s t.*

2. *Parasti savienojumā «stikla pūtējs»: cilvēks, kas pūšot izveido no karstas stikla masas dobus priekšmetus.* □ Šķiet, rotaļīgi, viegli meistara rokās zib stikla pūšamā caurule — «pīpe» ar kvēlojošu lāsi galā. Stikla lāse stieppjas, plešas, stikla pūtējs ar dažām mērķtiecīgām kustībām iekroko tās malas, un cepumu trauks izveidots. Hor 77, 11, 6. Izstrādājums netop speciālā formā, bet to rada stikla pūtējs brīvā improvizācijā atbilstoši skicē noteiktajai tēmai. Cīņa 80, 282, 2. Sākumā viņš arī gribēja izmācīties par pudeļu pūtēju. Jansons 4, 453.

3. *Mūziķis, kas spēlē pūšamo mūzikas instrumentu; pūšamā mūzikas instrumenta spēlētājs.* □ .. slavenais basists savu tauri nekad neizlaiž no rokām, .. instruments jau astoņas reizes ievainots, bet tā pūtējs palicis sveiks un vesels. Grīva 7, 85. .. kapelmeistara vietu izpildīja vienkāršs fleitas pūtējs .. Upīts 4, 722. Svētku gājiens virzās pa aleju .. Pa priekšu iet pūtēju orķestris, un taures te iemirdzas, te pazūd aiz .. koku stumbriem. Priede 3, 264.

4. v. *Iekārta, ierīce, kas ar gaisa plūsmu pārvieto (ko).* Salmu p. □ .. traktorists [siena] vedumu krauj uz pūtēja platformas, un pa cauruli tas nonāk pantā. Cīņa 80, 133, 1. .. šķūņos pievesto lopbarību iepūš ar Polijas Tautas Republikā ražotajiem siena pūtējiem. Cīņa 86, 157, 1. .. [kūdras] žāvēšanas process norisinās .. tvaika žāvētavās, pa kurām no apakšas uz augšu un otrādi kūdru «dzenā» ar spēcīgiem pūtējiem. Zin T 63, 9, 23.

5. novec. *Pūšļotājs.* □ Tāpat esot labos un ļaunos vārdos savs spēks, kuru pārvaldot pūtēji un pesteļi. Birznieks-Upītis 6, 15.

putekļainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *p u t e k ļ a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; putekļainums (1).* Ceļu p. □ .. starp faktoriem, kas izraisa plaušu slimības, liela loma ir smēķēšanai, kā arī gaisa putekļainībai. Zin T 79, 1, 4.

2. *Vispārināta īpašība → putekļains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; putekļainums (2).*

putekļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **putekļaini.** **1.** *Tāds, kurā ir putekļi; tāds, kas satur putekļus.* □ ..daudz grūtāk to [vasaru] pamanīt pilsētā, kura ir putekļaina jau stundu pēc stiprāka lietus.. Zigmonte 4, 141. Putekļainā gaisā cilvēks nevar dziļi elpot.. Ves 78, 6, 15. Siens ir putekļains, ja no tā redzami atdalās putekļi. Tērauds 1, 305. Viņa labi atceras tēvu,.. kas uz linu fabriku katru rītu gāja vecā, putekļainā kamzolī. Jaun Gr 66, 7, 4. // *Tāds, kas ir pārklāts ar putekļiem; tāds, kas ir notraipīts ar putekļiem.* Putekļainas koka lapas. □ Zib putekļainie lielceļi.. Liesma 75, 8, 16. ..pagalmā ierūcināja sagrabējis, putekļains motocikls. Avotiņa 7, 144. Es paskatos uz viņa kājām. Tās ir kailas, putekļainas un norepējušas.. Grīva 8, 242.

2. *Putekļveida.* □ Pašus Pededzes palienes vecvaļņus veido ļoti smalka putekļaina smilts.. D kal 82, 149.

putekļainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → putekļains (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Gaisa p. Telpu p. Segu p.

2. *Vispārināta īpašība → putekļains (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Smilts p.

putekļi, -u, vsk. puteklis, -ļa, v. *Ļoti sīkas cietvielu daļiņas, kas atrodas gaisā suspendētā stāvoklī.* Organiskie putekļi. Neorganiskie putekļi. Rūpniecības putekļi. Toksiskie putekļi. Ogļu putekļi. Kūdras putekļi. Putekļu atdalītājs. Putekļu respirators. Putekļu virpulis. Putekļu mētelis — *plāna materiāla mētelis, kas aizsargā pret vēju.* Kosmiskie putekļi astr. — *sīkas meteoru ķermeņu daļiņas, arī vielas vissīkākās daļiņas, kas veido tumšus miglājus starpzvaigžņu telpā.* □ Labi uzturēti un pietiekami plaši kokaugu stādījumi pilsētā var uztvert līdz 72 procentiem gaisa putekļu.. Rīgas B 86, 71, 4. Kad zāģē un ēvelē sausus ozola, alkšņa vai bērza kokus, no mašīnām kūp putekļu mākoņi, un visa telpa ir kā smagas miglas pilna. Sēlis 4a, 69. Lauku ceļos automašīnas vērpa putekļu vērpetes. Gājēji apstājās, līdz putekļi noskrēja.. Jansons 3, 183. Ap pleciem tai bija pelēks putekļu mētelis. Sakse 7, 128. ..kosmiskie putekļi.. zemes atmosfērā iekļūst no pasaules telpas, vai arī rodas, sadegot meteoriem.. Zirnītis 1, 4. // *Šo daļiņu kopums, kas atrodas uz kādas virsmas.* Putekļu sūcējs — *ierīce putekļu uzsūkšanai.* Putekļu lupata — *drānas gabals putekļu slaucīšanai.* □ Grīda [istabā] jāuzkopj un putekļi jānoslauka ik dienas ar mitru lupatu. Mājtur 8. Zēnam.. rokas, kakls, seja melniem putekļiem pārklāta, pat lūpas līdz pusei sedza putekļu kārta.. Kroma 3, 59. Kronvalds nepaguva lāgā noskalot ceļa putekļus, kad viņam vajadzēja aut kājas jaunam braucienam. J Kalniņš 3, 142. pārn. Bija tādi laiki, un.. vairs nav. Pat atmiņām pāri jau klājas aizmirstības putekļi. Skujiņš 5, 6. Liels palīgs telpu tīrīšanā ir arī putekļu sūcējs. Tas.. atbrīvo no putekļiem arī mēbeles, paklājus, grāmatas, kas citādi ir grūtāk iztīrāmi. Mājtur 473. // *Ļoti sīkas (kādas cietvielas) daļiņas.* □ Ogļu padeve tajā [lokomotīvē] būs pilnīgi automatizēta, un tās būs putekļu veidā. Tas dos iespēju.. pilnīgi izmantot dabisko kurināmo.. Rīgas B 85, 281, 4. ..turzā vēl bija kafijas pupiņas, elektriskais aparāts dažās sekundēs pārvērta tās smaržīgos putekļos. Saulītis 12, 283. Balto lapu blusiņu.. ķermenis klāts ar baltiem vaska putekļiem.. Latv dzīvn 139. // parasti vsk.; pārn. *Sīka, nenozīmīga būtne.* □ Piespiedis vaigu pie zemes, es guļu. Puteklis. Milzis. Cilvēks! Sirmbārdis 2, 29. Bet kas es būšu svešā zemē, svešā pilsētā? Sīks puteklis zem milzīgiem riteņiem. A Grigulis 13, 569. «Žaks [bandīts] nav tukšums, tas ir liels, ļauns spēks, bet viens viņš ir puteklis.» Lukjanskis 1, 102.

putekļmētelis, -ļa, v. *Putekļu mētelis.* □ Klasiskās, taisnās līnijās piegrieztais putekļmētelis vislabāk izskatīsies klasiski baltā krāsā. Zv 81, 17, 32.

putekļsmiltis, -smilšu, vsk. putekļsmilts, -smilts, s. *Putekļveida smiltis.* □ Ledus kušanas ūdeņi.. nogulsnēja.. putekļsmiltis. Veģet 6.

putekļsūcējs, -a, v. *Putekļu sūcējs.* □ ..divas līdz trīs reizes gadā jānotīra no grāmatām putekļi — ar parasto istabas putekļsūcēju. Pad J 86, 188, 4. Vaskotas grīdas nemazgā. Tās izslauka.. vai arī iztīra ar putekļsūcēju. Mājtur 474. Vienu vai divas reizes mēnesī segas, matrači, gultas maisi jātīra ar putekļsūcēju vai jāizpurina.. Ves 75, 8, 16.

putekļveida, gen., nelok. *Tāds, kas sastāv no ļoti sīkām daļiņām, tāds, kurā ir putekļiem līdzīgas daļiņas.* P. kvarcs. P. serums. □ Radīta racionāla tehnoloģija putekļveida materiālu izkliedēšanai [augsnē].. Lauku Dzīve 76, 5, 4.

putekļveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **putekļveidīgi.** *Putekļveida.* □ ..zem [priežu] mizas izveidojas oranžas krāsas iegareni [priežu rūsas] spilventiņi.. Mizai gareniski pārplīstot, izbirst oranžas krāsas putekļveidīgas sporas. Kronītis 1, 158.

putekšlapa, -as, s. *Putekšņlapa.* □ Katra putekšlapa [ziedā] sastāv no kātiņa un putekšnīcas.. Galenieks 1, 34.

putekšnīca, -as, s.; bot. *Putekšņlapas augšējā daļa ar, parasti diviem, putekšņmaciņiem.* □ Putekšņlapā izšķir putekšņlapas kātiņu un putekšnīcu. Sudrabs 1, 43. Vīrišķie ziedi [paeglim] sastāv no zvīņveida putekšņlapām, kam gar malu atrodas 3—7 putekšnīcas.. Birkmane 1, 15. Ziedu plēksnes [apsēm] iedzeltenas vai rūsganas.. Putekšnīcas purpursarkanas.. Ves 80, 5, 23.

putekšņains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kurā ir putekšņi; tāds, kas satur putekšņus.* P. zieds. □ Putekšņainās smilgas man pie kājām glaužas.. Lisovska 1, 23.

putekšņi, -u, vsk. puteksnis, -šņa, v.; bot. *Sēklaugu mikrosporas ar vīrišķām dzimumšūnām.* Putekšņu maciņš — *putekšņmaciņš.* Putekšņu uztvērējs biškop. — *ierīce, ko piekar stropa skrejai priekšā, lai savāktu putekšņus.* □ Putekšņus no putekšņlapām uz auglenīcām

pārnēsā kukaiņi vai vējš. Sudrabs 1, 45. Plok sniegi, skrien straumes zem kupenām baltajām, Pār lazdām vējš kūpošus putekšņus dzen .. Brīdaka 1, 33. Dzeltens ziedu puteksnis Pacēlās no koka .. Ziedonis 10, 81. Putekšnīca savukārt sastāv no diviem putekšņu maciņiem. Kad putekšņi putekšņu maciņos nobrieduši, maciņi .. atveras un putekšņi var izkaisīties. Sudrabs 1, 43.

putekšņlapa, -as, s.; bot. *Segsēkļu zieda reprodukcijas orgāns, kurā veidojas putekšņi.* □ Ziedā atrodas putekšņlapas un auglenīca .. Svinka 1, 6. Putekšņlapas, kas garos kātiņos izkaras no [graudzāļu] zieda, vēja purinātas, viegli izbārsta sausos putekšņus, ko citu ziedu spalvveida drīksnas uztver. Galenieks 2, 403. Ziedus kastrē, izplūcot tiem putekšņlapas. DD 66, 6, 10.

putekšņmaciņš, -a, v.; bot. *Ziedauga orgāns putekšņlapas augšējā daļā, kurā attīstās putekšņi.* □ Pērkones ziedā ir 6 putekšņlapas .. Katra putekšņlapa sastāv no kātiņa un 2 putekšņmaciņiem. Svinka 1, 10. .. apputi, kad putekšņi nokļūst no putekšņmaciņiem uz tā paša zieda drīksnas, sauc par pašapputi. Svinka 1, 18.

putekšņot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; bot. *Būt tādam, no kā izplatās putekšņi (par augiem, ziediem).* □ Kad putekšņlapas atveras, putekšnīcu putekšņmaciņi pārplīst un putekšņi izbārstās — zieds putekšņo. Sudrabs 1, 58. .. rudzi putekšņo .. Kaldupe 12, 8.

putekšņots, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir pārklāts ar putekšņiem.* □ Bitēm putekšņotas kājas — smagas, pielīp pie mizas un netiek vairs nost. Krūklis 6, 34.

pūtele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Asteru (kurvjziežu) dzimtas lakstaugs, kas ir blīvi klāts ar tūbainiem matiņiem un kam ir sīki dzeltenīgi ziedi.* Mazā p. Lauku p.

putenis, -ņa, v. *Sniega pārvietošanās stipra vēja iedarbībā; laikapstākļi, kam ir raksturīga šāda sniega pārvietošanās.* Cīruļu putenis — *cīruļputenis.* □ .. un tad sāka virpuļot putenis. Tas sāka deju tieši šajā aizsalušajā purvā, grieza sniega grīstes un cēla tās augšup kā baltu smilšu stabus .. Dinere 10, 278. Putenis pieņemas. Tā vien liekas, ka kāds aizelsies joņotu pāri baltajiem laukiem un ar milzu slotu vālētu sniegu kupenās. Zv 59, 6, 9. Putenis. Nav ne ceļu, ne taku, ir tikai necaurredzams sniega jūklis. Liesma 75, 6, 24. pārn. Sacēlās vētra, un labos nodomus sajauca sarkano kļavlapu putenis. Elksne 5, 66. Bija viena no tām mānīgajām aprīļa dienām, kad gaisa dzidrumu, saules spozmi un cīruļu treļļus ātri nomaina melni negaisa padebeši un cīruļu putenis. Kar 58, 9, 11.

puteņains, -ais; s. -a, -ā; apst. **puteņaini.** *Tāds, kad ir putenis, sniegputenis (par laikapstākļiem, laikposmu).* □ Tik untumaina ziema ilgi nebija piedzīvota: sniegs un sals mainījās ar atkusni .., bet bezvēja diena no rīta vakara pusē izvērtās puteņainā aukā. Kar 59, 3, 15. Kādu puteņainu vakaru pie viņa atnāca Adelīna. Rozītis 2, 169.

puteņot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Pārvietoties stipra vēja iedarbībā (par sniegu).* □ Aiz klases logiem, virpuļos griezdamies, puteņoja sniegi .. Brīdaka 2, 170. // *Būt tādam, kad ir putenis, sniegputenis (par laikapstākļiem).* □ .. ārā stipri puteņoja, vējš draudīgi gaudoja skurstenī, un tūkstošiem sniega pārslu riņķoja tumšajās ziemas debesīs. Zv 57, 12, 23.

pūtēt, parasti 3. pers., put, pag. putēja; intrans. **1.** *Būt tādam, no kura uz visām pusēm izplatās putekļi, sīkas (kā) daļiņas u. tml. (parasti ārējas iedarbības rezultātā).* Spilvens put. Grīdsega put. □ Mājās Caune vispirms kārtīgi nomazgāja putekļus, jo, atpakaļ braucot, ceļš stipri putēja. Rozītis III, 115. Karstajās vasaras dienās [tenisa] laukums ātri žūst un sāk putēt, tāpēc tas jālaista .. PL Skola 62, 6, 89. Labība putēja. Sejas nokvēpa, mutes kļuva sausas .. Lācis 5, 102. // *Pacelties augšup (no kā virsmas) un izplatīties uz visām pusēm (par putekļiem, sīkām (kā) daļiņām u. tml.).* □ Klupdama skrienu pa grantēto lielceļu, sakarsušās smiltis vien put. Luginska 1, 23. Rau, kā pieneņu pūkas pār papuvi put .. Elksne 9, 94. Dūnas put kā sniegs pa gaisu. Kur tu liki spilvenmaisu? Zv 56, 14, 29.

2. parasti savienojumā ar «laukā», «ārā». *Iet bojā, tikt zaudētam (piemēram, par saimniecību, īpašumu).* □ Jaunsaimniecības putēja laukā, pieauga spēkā un nostiprinājās budzis. J Kalniņš 1, 297. .. lietus tagad vajadzīgs! Vasarājs putēja pavisam laukā. .. mieži kūdrājā un pat augstākās, vieglākās vietās dzeltēja nost. Upīts 18, 269. // pārn. *Beigt pastāvēt.* □ Nebūtu sievasmātes, vēl kaut kā sadzīvotu, bet kopā ar viņu mūsu dzīvīte ātri putēja laukā. Dripe 4, 175. Mainoties paaudzēm un dzīves ziņai, baznīcas kļuva aizvien .. tukšākas, kādreiz tik ienesīgais mācītāja amats putēja laukā. Skujiņš 7, 16.

Sk. putošs.

pūtiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → pūst (2).* □ Cigaretes dūms apreibināja. Viņš to dziļi ievilka, .. tad, plati pavēris muti, izpūta ar īsu elpas pūtienu. Kaijaks 2, 125.

2. *Vienreizēja skaņa → pūst (4).* □ .. staltbriežu bullis, kam ir lieliska dzirde un oža, vairs neatšķir mednieka raga vai taures pūtienu no otra bulļa «aurošanas» .. D kal 66, 110. Pēcpusdienā abi kuģi pacēla enkurus. Atvadījušies ar trim gariem sirēnu pūtieniem, kuģi devās savās gaitās .. Talcis 7, 302. .. ārpusē noskanēja automašīnas signāls, garš, nepārtraukts pūtiens. Skujiņš 13, 270.

3. *Vienreizēja paveikta darbība → pūst (5).* □ Katrs vēja pūtiens, kurš vēdina viņas sirmās matu šķipsnas, griež viņas skatu pāri ciemam uz jūru. Birznieks-Upītis 6, 66. .. pa aizvērto āra durvju apakšspraugu iespraucās mazs, nespēcīgs vēja pūtiens. Varbūt pat pūtiens nē, tikai dzīvs, kustīgs āra gaiss ... Upīts 18, 63. .. svītras [uz ūdens] vēstīja, ka sacēlies vējš un tagad pieņemsies spēkā. .. Pēc brīža atsevišķi pūtieni jau sasniedza sešas balles .. Cīrulis 1, 37.

4. sar. *Vējš* □ Kārlis Plēsums uzkāpj uz [kuģa] augšējā tiltiņa, vēro mākoņus un seko vējam. Pūtiens iegriezies no ziemeļiem. Lapsa 1, 48. Kuģis atradās uz kursa tieši pret pūtienu. Lai vējš turētos labajā bortā un nenestu kuģi virsū tralim .. Skujiņš 12, 329. // *Vētra.* □ Kapteinis par pārlaisto vētru bija visai apmierināts .. «Pūtiens atnāca taisni laikā. Tas norūdīja komandu un pārbaudīja arī mūsu kuģi.» Grīva 5, 48. Bija sācies kārtējais pavasara pūtiens. Jūra, smagi elsdama, kāpa augšā kāpās. Avotiņa, Šlisers 1, 150.

○◇ Viens pūtiens sar. — *viens mirklis.* □ «Nu vai slikta dzīve laukos?» uz sarunu vedināja Valdis. ..«Teātru nav? Ko tas nozīmē tehnikas laikmetā? Viens pūtiens — un esi Rīgā.» Jansons 3, 191.

putināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** parasti 3. pers.; trans. *Celt augšup (no kā virsmas) un izplatīt uz visām pusēm (piemēram, smiltis, putekļus) — parasti par vēju.* □ Vējš brīvi putināja Komunāru laukuma smiltis .. Eglons 4, 23. Kundziņš brauca pa celiņu, Viesul's [viesulis] smiltis putināja. DV 903. .. Dienvidu vēji ap gājēju galvām Putina rožu lapas .. Bendrupe 3, 87.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Strauji, lielā daudzumā pārvietot sniegu (par vēju).* □ Ārā putina stiprs ziemeļa vējš .. Birznieks-Upītis 6, 115. Tad ziemelis .. savās saltajās važās sasien ezeru un nedēļām ilgi putina .. J Plotnieks 6, 218. // *Būt tādam, kad ir putenis, sniegputenis (par laikapstākļiem).* □ .. pievakarē sāka putināt un sniegs griezās virpuļu virpuļiem. PL Siev 58, 12, 8. Laiks nebija auksts, bet nemitīgi putināja. Vējš dzina sniegu aiz apkakles .. Talcis 9, 27.

3. trans.; parasti savienojumā ar «laukā», «ārā». *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) nonāk trūkumā, nabadzībā, zaudējot, piemēram, savu saimniecību, īpašumu.* P. sīkzemniekus laukā. // *Panākt, būt par cēloni, ka kas (piemēram, īpašums, saimniecība) iet bojā, tiek zaudēts.* □ Salakas kalnā [barona] lopu muižu cēla, trīs rentes saimnieku mājas tur putināja laukā. Upīts 4, 160. Pirmais pasaules karš bija retinājis Latvijas ugunsdzēsēju ierindu, putinājis biedrības mantu .. Cīņa 85, 4, 3. // *Nelietderīgi, arī izšķērdīgi lietot, šķiest (materiālās vērtības).* □ Un atkal viņš strādāja, kāvās pa ballītēm un vieglu roku putināja, ko sūrā darbā bija ieguvis. Lācis 15, 24. Savus ietaupījumus viņš negribēja putināt sievas apģērbiem .. Rozītis 3, 304.

pūtināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Ļaut atpūsties (ķermenim, tā daļām).* □ Nav taču laika gulēt un pūtināt gurušās kājas .. Elksne 1, 125. Vairākas reizes, asaras valdīdama, viņa pūtināja notirpušos pirkstus un slauca ilgi ilgi .. Niedre 12, 95. .. vecākās sievas, pūtinādamas nolīkušās muguras, piemetās kur nu kura ap [norakto] kartupeļu kaudzi .. Ezera 1, 105. // *Ļaut atpūsties (dzīvniekam).* □ .. braucējs Sauleskalnā regulāri esot pūtinājis savus zirgus. Lagzdiņš 3, 151.

pūtināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl.; reti. *Atpūsties.* □ Leons peldēja uz krastu, bet rokas apgura, vajadzēja pūtināties. Viņš apmetās ūdenī uz muguras, iepleta rokas un lūkojās debesīs .. Zv 85, 2, 27.

pūtīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Sīks strutains (ādas) audu iekaisums; pūte*[1]. □ Plānā, sīkām pūtītēm un retiem iesarkaniem bārdas rugājiem klātā seja ar prāvo degunu .. atgādināja putna galvu. Dripe 2, 29. No mazas pūtītes izceļas liels augonis°. ME III, 452.

putnabērns, -a, v. *Putnu mazulis.* □ .. egļu pazarēs kāds putnabērns pavēra acis .. Birze 3, 38. Kaspars ar Karīnu zina, ka putnabērniem ligzdiņā nedrīkst pūst dvašu un labāk pat neskatīties mazuļiem virsū. Indrāne 8, 43.

putnelis, -ļa, v. *Putnēns.* □ No tumši zaļa kartupeļu lauka izspurdza kāds putnelis .. Birze 3, 24. Priedes zarā lēkā un tinkšķ pelēkais putnelis .. Ezera 5, 10. Jankam virs galvas .. skaļi un negaidīti ievīterojās putnelis .. Jansons 4, 250.

putnēns, -a, v. *Dem.* → *putns; arī putnu mazulis.* □ Cauna ēd arī meža putnu olas un putnēnus. Kronītis 1, 268. ..koku pazares un sīkie krūmi pilni putnu ligzdu ar aizperētām oliņām vai jaunizšķiltiem, nevarīgiem putnēniem ... Avotiņa 7, 132. Pie jaunputnu novietnes jābūt nojumei, kur putnēniem uzturēties svaigā gaisā. Lauku Dzīve 79, 4, 12.

putniņš, -a, v. *Dem.* → *putns.* □ Perēklītī dusēja cieši kopā četri mazi putniņi. ..Galvas un knābīši tiem bija pārāk lieli; actiņas aizvērtas; īsto spalvu vēl nebija .. Valdis 1, 82. Liepas neskaitāmos dobumos mājoja vesels leģions kovārņu, strazdu, zvirbuļu un visvisādu sīku, mazu putniņu. Plūdonis 3, 50.

putnkopējs, -a, v.; **putnkopēja,** -as, s. *Cilvēks, kas kopj mājputnus; arī putnkopis.* □ Lilija .. kopj 500 cāļus, 240 vistas .. Kolhozs cildina savu putnkopēju .. Zv 57, 14, 6.

putnkopība, -as, s.; parasti vsk. *Mājputnu audzēšana gaļas un olu ieguvei; attiecīgā lauksaimnieciskās ražošanas nozare.* □ Putnkopību tālāk attīstot, plānots putnus audzēt tikai putnu fabrikās un lielās putnu audzēšanas fermās, lai šai nozarē pilnīgi pārietu uz rūpniecisku ražošanu .. Zv 76, 1, 4. Pasaulē pēdējā laikā strauji pieaug putnkopības produktu patēriņš — putnu gaļu patērē divreiz vairāk nekā pirms gadiem piecpadsmit. Lauku Dzīve 76, 1, 18. Putnkopība, bet it īpaši vistkopība, ir viena no mūsu republikas lauksaimniecības attīstītākajām nozarēm .. Ves 82, 2, 7.

putnkopis, -pja, v.; **putnkope,** -es, dsk. ģen. -pju, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar putnkopību; putnkopības speciālists.* □ .. radušies jauni ezeru saimnieki — putnkopji, kas tur audzē ūdensputnus. Zin T 63, 8, 18. ..putnkope .. izaudzēja 580 zosis .. Pad J 59, 223, 1.

putns, -a, v. **1.** *Mugurkaulnieku dzīvnieks, kam ķermeni klāj spalvas, priekšējās ekstremitātes pārvērstas spārnos un kas parasti spēj lidot.* Sauszemes p. Ūdens p. Jūras p. Meža p.

Nakts p. Caurceļotāji putni. Putnu pārceļošana. Putnu migrācija. Putnu olas. Putnu spalvas. Putnu medības. Putnu gaļa. Putnu ferma. Putnu kūts. Putnu biedēklis. Gredzenot putnus. Ceļotāji (arī gāju) putni — *gājputni.* Klejotāji putni — *putni, kas rudenī neizceļo uz pārziemošanas vietām siltās zemēs, bet uzsāk (meklējot barību) klejojumus netālu no ligzdošanas vietām.* Ziemotāji putni — *putni, kas ziemā uzturas attiecīgajā teritorijā.* Kaņepju putns — *kaņepītis.* Paradīzes putns — *zvirbuļveidīgo kārtas vidēja lieluma putns ar krāšņu apspalvojumu tēviņiem.* Maitas putns — *putns, kas pārtiek galvenokārt no bojā gājušiem dzīvniekiem.* Mājas (arī māju) putns — *mājputns.* Zilais putns poēt. — *teiksmains putns, kas simbolizē laimi.* Putnu suns — *medību suns, ko izmanto putnu medībās.* Putnu dienas — *laikposms pavasarī (pirms gājputnu atlidošanas), kad plaši veic pasākumus putnu faunas saudzēšanai un bagātināšanai.* Putnu mēris — *ļoti lipīga, akūta sauszemes putnu infekcijas slimība, ko ierosina vīruss un kam raksturīgi asinsizplūdumi gļotādās, orgānos.* Putna seja med. — *sejas deformācija, ko rada traucējumi apakšžokļa attīstībā.* Putna brīvība vēst. — *zemnieku tiesiskais stāvoklis pēc dzimtbūšanas atcelšanas.* Kā putns kokā (arī zara galā, gaisā) — *bez pienākumiem, saistībām, rūpēm.* Kā (arī gatavais) putnu biedēklis (arī putnubiedēklis) — *saka par cilvēku, kam ir nepievilcīgs, arī nekārtīgs izskats.* □ Kāds putns, platiem spārniem vēdīdams, pārskrej mūsu galvām. Lēmanis 9, 82. Putnu dziesmas atskanēja no jauna. Visa birzs trīcēja no dažādām balsīm. Apsīšu J 3, 36. Putni savām ligzdām izmanto visdažādākās vietas: kokus, krūmus, zemi, koku dobumus un ūdeņus. K Grigulis 5, 7. sal. Mēneši skrēja kā putni . . Grīva 9, 93. pārn. Augstu gaisā skanēja motoru rūkoņa. Pakāpies uz laukakmeņa, Tīreļu Andris skatījās gaisā, tur, uz spožajiem metāla putniem, kas aizlidoja . . uz Rīgas pusi. Lācis 15, 185. Atkal bija pienācis pavasaris. Gāju putni bariem vien atgriezās no siltajām zemēm un steigā aizņēma savas vecās, iemīļotās ligzdošanas vietas. K Grigulis 2, 27. . . saulainā piekalnē, izpletuši savas tumšās, samtainās ķermeņa spalvas kā balerīnu bruncīšus, tipina un virpuļo mirdzošie paradīzes putni. Ērgle 5, 43. Viņiem abiem citu ganu šovasar priekšā nav kā vienīgi uzskatīt māju putnus, lai lapsas un vanagi tos neaiznestu. Birznieks-Upītis IV, 57. Putnu suņu uzdevums ir atrast spārnoto medījumu, kas slēpjas uz zemes, parādīt tā atrašanās vietu un pēc mednieka pavēles putnu iztraucēt, lai tas paceltos gaisā. Medn 174. . . skolas naturālisti «putnu dienās» bija uzkāruši daudz dažādu būrīšu strazdu, zīlīšu, mušķērāju un citu putnu vajadzībām. K Grigulis 2, 43. Viņš [kalps] dzīvo kā putns zara galā — šogad te, . . nezin kur nākošo° gadu, un viņš par mums, saimniekiem, vēl smejas. Birznieks-Upītis 6, 127. «Es šeit esmu brīvs kā putns gaisā,» viņš sacīja. «Mani negaida pat tā sīkākā saknīte dārzā.» J Kalniņš 9, 62. ◇ Aizskriet kā (ar) putna (arī vēja) spārniem — *ļoti ātri paiet (par laiku).* ◇ Rīta putns — *cilvēks, kas mēdz no rītiem agri celties.* □ . . esmu rīta putns, tāpēc rakstu darbi vislabāk man sokas . . no rītiem. Luginska 1, 38. ◇ Nemiera putns (arī gars) — *nemierīgs, darbīgs cilvēks.* □ Zvejnieki ir nemiera putni; kad ceļš zem kājām, tad viņi nespēj tverties mājās. Zigmonte 2, 274. Ārija tāds pats nemiera putns kā tu, tikai viņa vēl īsti pati nezina, ko grib sasniegt. Vilks 1, 82. ◇ Nelaimes putns — a. *Nelaimīgs cilvēks; neveiksmīgs cilvēks.* □ Ir laimes bērni un nelaimes putni. Ziediņš nevar saprast, kurā kategorijā viņš ir ierakstīts. Jansons 5, 117. «Atkal neveicās!» apziņā [sportistei] no jauna iedzēla indīgs dzelonis. «Tu esi īsts nelaimes putns!» Skujiņš 1, 72. b. *Cilvēks, kam gadījies kas nepatīkams, nevēlams.* □ . . Juris iegrieza mašīnu gatvītē, lai kāds nelaimes putns, tāds pats pusceļā palicis šoferītis kā viņš, neuzdrāztos nakts melnumā . . virsū. Ezera 2, 261. ◇ Karātavu putns — *cilvēks, kas ir nelabojams noziedznieks, likuma pārkāpējs.* □ Viņš [izrādē] spēlēja Tomu — zagļu mītnes saimnieku, kas . . gaužas par grūto karātavu putna mūžu . . Katlape, Ceplītis 1, 13. ◇ Putna (biežāk jautrs) miegs — *nemierīgs, viegli pārtraucams miegs.* □ Turpat [krogā] sēžot drusciņ nosnaudās to putna miegu un ņēma tad atkal tālāk [dzert] . . A Deglavs 1, 292. ◇ No putna lidojuma — *skatoties no augstuma.* □ Mums teica, ka tagad, vasarā, no putna lidojuma pilsēta izskatoties pēc liela parka. Liesma 75, 8, 4. ◇ Netrūkst ne putna piena, arī trūkst tikai (arī vien) putna piena — *saka, ja ir pārpilnība, ja nekā netrūkst (parasti par ēdieniem, pārtikas produktiem).* □ Nu vecajam netrūka ne putna piena. Visu, ko tik sirds vēlējās, varēja dabūt no dēliem bez prasīšanas. LTP 481. . . mūs [ciemos] vareni samieloja, kas gan tur viss nebija uz galda, trūka tikai putna piena. Austriņš 1, 96. // pārn.; sar. *Cilvēks, kam piemīt kādas īpašas pazīmes, arī cilvēks, kas ieņem kādu īpašu stāvokli sabiedrībā.* □ Tāds putns mūsu pusē nav redzēts. Svārki kā baronam, rokas kā kalējam. Dinere 10, 173. To vīru jau viss ciems pazīst. Zin, kas viņš par putnu. Tempj kā teļš. Un, kad pietempjas, tad nav valdāms. Kalndruva 9, 32. Viņu nodarbināja viena doma — kā vislabāk izpētīt un atklāt, kas par putnu ir šī māksliniece. Jansons 4, 608.

2. dsk.; zool. *Mugurkaulnieku klase, kurā ietilpst šādi dzīvnieki.*

putnubiedēklis, -ļa, v. *Putnu biedēklis.* Kā (arī gatavais) putnubiedēklis (arī putnu biedēklis) — *saka par cilvēku, kam ir nepievilcīgs, arī nekārtīgs izskats.* □ «Tūliņ nopērc sev jaunus svārkus. Vecos vari pamest tepat, varbūt noderēs kādam kaimiņu putnubiedēklim.» Kaldupe 6, 16. Pēcpusdienā, nākot no darba, viņš to [savu cepuri] ieraudzīja putnubiedēkļa kārtsgalā. Dripe 2, 129. Beidzot vecāmāte atgūst valodu: «Kur tavi mati?! Un — skropstas?! Pēc kā tu izskaties? Gatavais putnubiedēklis!» Rinkule 5, 27.

putojošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **putojoši. 1.** *Divd.* → *p u t o t.*

2. *Putains.* □ «Bet ko tu šeit dari?» Aivars pavaicāja, kāri un ar patiesu baudu dzerdams biezo, putojošo alu. Lukjanskis 5, 225. Jūra arvien vēl triec pret krastu putojošus viļņus. Kar 57, 5, 53. // *Tāds, kas satur daudz ogļskābes gāzes (par dzērieniem).* □ Pasaulē pazīstamas daudzas putojošā vīna šķirnes. PL Siev 77, 11, 27.

putošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **putoši. 1.** *Divd.* → *p u t ē t.*

2. *Tāds, kas viegli put (1).* Putošā melnplauka — *melnplauka, kurā grauda vietā vārpā rodas melna miltaina viela.* □ Būdams ļoti putošs, tas [mēslojums] vienmērīgi izkaisās [uz lauka], bet ir kaitīgs sējējam .. Apsīts 1, 132. Ķīmiskās vielas organismā nokļūst pa dažādiem ceļiem .. Putošas un gaistošas vielas ieelpo .. Ves 79, 9, 11.

putot, -oju, -o, -o, pag. -oju. **1.** parasti 3. pers.: intrans. *Būt tādam, kurā rodas daudz putu, kurš rada putas.* Kublā puto alus. Ziepes labi puto. □ ..krūkās putoja Jāņu alus, ko no mucas pildīja sirmais Jānis ar ozollapu vainagu galvā. Vanags 14, 107. Pudele patiesi jau bija paguvusi sasilt, .. dzēriens nepacietīgi putoja un kūsāja .. Ezera 9, 37. Jūra neganti putoja, dzīdama viļņus vai līdz pašai kāpai. Austriņš 2, 417.

2. trans. *Strauji maisīt (šķidru vai pašķidru masu), lai radītu putas.* Putojamā slotiņa — *putu slotiņa.* □ ..cepam rabarberu rausi. Baiba cītīgi stāv klāt un skatās, kā es putoju olas .. Sk Ģ 78, 10, pielikumā 7. Olu dzeltenumus samaisa ar cukuru, pielej karstu kafiju un maisījumu puto, turot trauku karstā ūdenī. Kļaviņa 1, 101. Uzputeni atdzesē, .. puto, kamēr iegūst gaišas, vieglas putas .. Rīgas B 58, 63, 6. ..ķiršus sastrādā masā, pieliek cukuru, olu baltumus un visu kopā puto, kamēr masa stingra, nekrīt nost no putojamās slotiņas. Kļaviņa 1, 256.

Sk. p u t o j o š s.

putotājs, -a, v.; **putotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *p u t o t.*

2. v. *Ierīce, ar ko puto (2).* □ Dzērienus pagatavo, lietojot īpašu dzērienu elektrisko putotāju. Jāputo 2—4 minūtes, lai dzēriens būtu vienmērīgi putains. Ves 68, 12, 15. Rūpnīca mūsu lielā kombināta virtuves apgādājusi ar modernu iekārtu — dažādiem automātiskiem putotājiem .. PL Siev 77, 11, 29.

putra, -as, s. **1.** *Šķidrs vai pusšķidrs ēdiens no putraimiem vai miltiem, kas vārīti ūdenī vai pienā, vai arī ūdenī ar piena piedevu.* Auzu p. Plāna putra — a. *Putra bez aizdara.* b. *Ļoti šķidra putra.* Balta putra — *putra ar lielu piena piedevu, arī putra, kas vārīta pienā.* Zila putra — *putra, kas vārīta ūdenī ar mazu piena piedevu vai tikai ūdenī.* Skābā putra — *ieskābēta miežu putraimu putra, kas lietojama aukstā veidā; skābputra.* Putras ābols novec. — *ķirbis.* □ Putraimus noskalo, liek vārīties verdošā ūdenī. Kad putraimi tuvu gatavībai, putrā ieliek dažas karotes rūgušpiena, lai veidotos kunkuļi. Kļaviņa 1, 275. ..viņa ņem kastrolīti, ielej tanī tīru ūdeni, iekuļ miltus un izvāra putru .. Paegle 4, 349. Zenta tai vakarā ēda no kviešu klijām vārītu putru .. Birze 3, 119. «Nāciet tak nu iekšā ..! Likšu galdā baltu putru ar kazas pienu!» Indrāne 7, 45. ..Makari ēda zilu putru un sadzeltējušu cūkas gaļu .. Sakse 2, 168. Tikko pagūstu reizēm nodzerties .. skābo putru. Birznieks-Upītis I, 370. Jālaista gurķi, putras āboli un puķes. Andersone 1, 100. ◇ Strēbt karstu putru sar. — *rīkoties nepārdomāti, neapdomīgi, arī neapvaldīti.* □ «Tikai klausi manam [partizānu komandiera] padomam: nestreb karstu putru, neskrej bez apdomas briesmās ..» Lācis VII, 482. Biatlonistam .. ne mazāk svarīgs ir miers un koncentrēšanās. Tas viss arī neļauj strēbt karstu putru un mesties cīņā pa galvu pa kaklu. Sports 81, 17, 3. ◇ Karstas putras strēbējs sar. — *saka par cilvēku, kas rīkojas nepārdomāti, neapdomīgi, arī neapvaldīti.* □ «Izturība, neatlaidība un noteiktība. ..bet es vairāk pa gaisu, tāds karstas putras strēbējs. Man tieši šo īpašību pietrūkst.» Liesma 76, 12, 10. Pārlieku emocionāls cilvēks taču nekontrolē savu rīcību, tas ir nesavaldīgs karstas putras strēbējs. Liesma 77, 7, 22. ◇ Putra (arī juceklis, misēklis) galvā sar. — *saka, ja cilvēks nespēj sakarīgi domāt, pareizi spriest.* ◇ Ievārīt (arī savārīt) putru (arī ziepes) vienk. — *nepareizi rīkojoties, sagādāt nepatikšanas; pieļaut kļūdas, aplamības.* □ «Vējgrābslis tas Rūdis ir,» teica Jūlijs .. «Savārīs putru pa visu pagastu.» J Plotnieks 9, 108. ◇ Izstrēbt putru sar. — *izlabot, novērst izdarīto aplamību, kļūdu; atbildēt par izdarīto aplamību, kļūdu.* □ Tomēr plecus arī tā raustīt nedrīkst, aizbrauks pilnvarotais uz rajonu un tur priekšniecībai velns viņu zin ko sastāstīs, izstreb nu tad to putru. Vilks 2, 85. ◇ Prātu (arī prātiņu) putrā apstrēbt vienk. — *rīkoties, izturēties muļķīgi, nesaprātīgi.* □ Vai tu prātu putrā apstrēbis? ME I, 127. «Kā suns [Brīviņu Ješka] katru nedēļu skrien to gaisa gabalu visiem kalniem pāri. Un viņa [Ošu Anna] gatava pieņēmēja .. Vai acu nav pierē un prātiņš putrā apstrēbts!» Upīts XI, 59. ◇ (Kā) putras katls sar. — *saka par uztrauktu, viegli aizvainojamu, neapvaldītu cilvēku.* □ Kārlis: ..tu jau arī esi kā tāds putras katls — kā tikai kāds nieks, tā iet pāri. Brodele 10, 13. ◇ Vārās kā putras katls sar. — *saka par cilvēku, kas daudz un ātri runā, pļāpā.* □ Sabiedrībā Gvido varēja vārīties kā putras katls .. Bet, līdzko palika divatā ar Rutu, pavisam zaudēja valodu. Kļava 1, 33. ◇ Tas vairs putru nestrēbs, arī tas vairs nav putras strēbējs sar. — *saka par nomirušu cilvēku.* □ ..nāve neskatās, viņai viena alga, bagāts vai nabags, ko grābj, tas vairs putras strēbējs nav ... Upīts 4, 235. // *Biezputra.* Mannas p. // sar. *Zupa.* □ Vakariņās .. visi mājinieki .. sasēdās ap galdu, uz kura bija nolikta liela bļoda ar zirņu putru un gar to koka karotes. Sakse 2, 19.

2. *Pussķidra (kā) masa.* Sniega putra — a. *Ūdenī peldoši drupataini sniega sakopojumi.* b. *Daļēji izkusis sniegs (uz zemes, priekšmeta virsas).* Ledus putra — *smalki salauzīta ledus sakopojumi ar sniega vižņiem.* □ Barjera nogāzās. . .[motocikli] rēkdami rāvās uz priekšu. Kūpēja dūmi, šķīda zemes putra. Lāms 4, 73. Četrus nelielus akmeņus Mārtiņš . . bij izcēlis malā. Dobes tūliņ piesūcās brūnas kūdras putras pilnas. Upīts 4, 104. . . Romans no lielceļa nogriezās alejā, kur dubļu un samirkušo kļavu lapu putrā velosipēda riteņi iegriezās tik dziļi, ka no tā bija jānokāpj. Birze 1, 139. Bet tādā pavasarī — negals ar apaviem. Sniega putrā tie galīgi izšķīst . . Indrāne 2, 565. Pāris soļu tālāk ledus vižņu putrā kaut kas nožļakstēja . . Līvs 1, 66.

3. sar. *Juceklis.* □ «Tā jau es domāju!» viņš nometa uz galda veselu žūksni papīru. «Putra, vairāk nekas!» Lubējs 1, 60. «Rīgā mūs aplaupīja un policija aizturēja, kamēr visu to putru noskaidroja.» Fimbers 1, 180. Vēl tikai jātiek skaidrībā par putru, kurā esmu iekļuvis pret paša gribu . . Cīrulis 4, 4.

putraimains, -ais; s. -a, -ā; apst. **putraimaini.** **1.** *Tāds, kas sastāv no putraimiem līdzīgām daļiņām.* P. sniegs. □ Domājams, ka miltveidīgie saldūdens kaļķieži radušies stāvošos neizsīkstošos ūdeņos, . . bet putraimainie un graudainie — periodiski izsīkstošos stāvošos ūdeņos . . Izrakt 295.

2. *Tāds, kurā ir finnas.* Putraimaina gaļa.

putraimaugi, -u, vsk. putraimaugs, -a, v. *Graudaugi, ko audzē putraimu ieguvei (piemēram, griķi, mieži, rīss).*

putraimdesa, -as, s. *Desa, kas gatavota no (parasti cūkas) asinīm ar putraimu piedevu.* Putraimdesas līkums. Sacept putraimdesu ar speķi. □ Beigās Vilnis iedomājās, ka suns laikam izsalcis. Viņam mājas vistuvāk, viņš aizskrēja un atnesa labu gabalu putraimdesas. Zigmonte 8, 31.

putraimi, -u, vsk. putraims, -a, v. **1.** *Pārtikas produkts — veselu vai skaldītu lobīto graudu izstrādājumi.* Kviešu putraimi. Rīsu putraimi. Mannas putraimi. Prosas putraimi. Rupja maluma putraimi. Smalkie putraimi. Putraimu desa — *putraimdesa.* Sniega putraimi — *nokrišņi — balti, matēti sniegveida graudi.* Ledus putraimi — *nokrišņi — cieti veidojumi (līdz 5 milimetriem diametrā) ar caurspīdīgu ledus apvalku.* □ Putraimi ir ļoti dažādi pēc rupjuma un graudu apstrādāšanas veida. Pavāru gr 159. Kukurūzas graudus var pārstrādāt arī putraimos vai pārslās. Ves 62, 4, 9. Cukurslimnieks griķu putraimus var aizstāt ar rupjām grūbām, auzu, miežu putraimiem. Ves 82, 11, 19. Cūku bēru laikā cenšos aizšmaukt no mājām; . . jo citādi jāiet siltās asinis kult, lai tās nesarecē un no tām iznāk labās putraimu desas. Andersone 1, 9. Vējš mazliet pierimis, sniega putraimi arī vairs nebira aiz apkakles. Upīts XII, 130. ◇ Nav ne putraima — *saka, ja nav nekā ēdama.* □ Stāstīja, ka Ruskiem bieži vien neesot ne putraima, ko bāzt mutē . . Austriņš 1, 103. ◇ Putraims putraimu dzenā — *saka par pārāk ūdeņainu zupu.* □ . . viņi iestrēba šķidru zupu, kurā putraims dzenāja putraimu . . Vilks 1, 61.

2. *Finnas.*

putraimveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir putraima forma, veids.* P. sniegpārsla.

putraimveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **putraimveidīgi.** *Putraimveida.*

putrojums, -a, v.; sar. **1.** *Sajaukums.* □ . . no gaisa krita pretīga novembra lietus un sniega putrojums. Zv 80, 2, 4.

2. *Neskaidrība, nesakarība.*

putrot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; sar. **1.** *Jaukt (7).* □ Gadās starp viņiem tādi [darbinieki], kas vairāk putro nekā palīdz. Talcis 8, 80.

2. *Ātri, neskaidri runāt.* □ Viņš tā putro, ka ne saprast nevar. ME III, 443.

putrveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir putras veids.* □ Kādreiz bērns . . aizrijas ar kādu svešķermeni (pogu, konfekti, arī putrveida barību). Cīņa 79, 157, 3.

putrveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **putrveidīgi.** *Putrveida.* P. maisījums.

putubetons, -a, v.; parasti vsk. *Vieglbetons.* □ Labi siltuma izolācijai noder šūnu betons — putubetons un gāzbetons. Pateicoties porainībai, ievērojami samazinās šo materiālu vidējais blīvums . . Zin T 85, 11, 26.

putugumija, -as, s.; parasti vsk. *Bieza, poraina gumija; putu gumija.* □ Dīvānu atsperojumam izmantota putugumija . . Zv 57, 17, 25.

putukrējums, -a, v.; parasti vsk. *Putu krējums.* □ Putukrējumu gatavojot, atdzesētu saldu krējumu . . saputo vienmērīgā putainā masā. Ves 79, 12, 11.

putuplasts, -a, v. *Viegla poraina plastmasa.* Putuplasta plāksne. □ Par putuplastiem sauc sūklim līdzīgus izstrādājumus, kurus iegūst, ražošanas procesā sintētiskajos sveķos ievadot gaisu vai kādu citu gāzi. Lauku Dzīve 76, 8, 32. Putuplasti ir simtreiz vieglāki par ūdeni . . Cīņa 63, 2, 4. Putuplastu izmanto minerālvates un keramzīta vietā . . Lauku Dzīve 80, 2, 6.

putveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir putu veids.* □ Kāpuri un nimfas izdala daudz siekalveida, putveida šķidrumu, kas pārsedz visu šī kukaiņa [cikādes] ķermeni. Rupais, Kalniņa 1, 174.

putveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **putveidīgi.** *Putveida.* Putveidīga masa.

puve, -es, dsk. ģen. puvju, s. **1.** *Augu slimība, kuru izraisa baktērijas un mikroskopiskas sēnes un kuras rezultātā sabrūk auga šūnapvalks un starpšūnu viela.* Burkānu baltā p. Biešu dīgstu p. Sausā puve — *puve, kuras rezultātā auga audi pārvēršas sausā, irdenā masā.* Slapjā puve — *puve, kuras rezultātā auga audi pārvēršas pussķidrā masā.* Pelēkā puve — *parazītisku sēņu izraisīta augu slimība, kuras gaitā auga audi kļūst ūdeņaini, mīksti un pārklājas ar pelēku irdenu kārtu.* □ Nereti kartupeļu tīrumos parādās slimība, ko sauc par kartupeļu lakstu puvi. Šo slimību

izraisa sēne, .. kas bojā galvenokārt kartupeļu lapas, radot uz tām ieapaļus brūngani pelēkus plankumus. D kal 66, 34. Sakņu puve ir samērā bieži novērojama slimība kokaudzētavās, it sevišķi pēc nelabvēlīgas ziemošanas. Sudrabs 1, 226. Tā kā [zemeņu] ražas ienākšanās laiks bieži sakrīt ar lietus periodu, daļa ražas aiziet bojā no pelēkās puves. Lauku Dzīve 81, 1, 16.

2. biškop. *Bišu peru infekcijas slimība, kurai raksturīga peru pūšana.* □ Arī tad, ja .. rodas aizdomas, ka dravā ir peru puve, nekavējoties jāziņo, jo tā ir ļoti bīstama bišu slimība. DD 68, 9, 32.

3. *Trupe.* □ Lapegles koksne ir sveķaina, cieta, bez zariem, izturīga pret puvi. Šterns 2, 66.

○ Zobu puve sar. — *kariess.* □ Zobu puve ir plaši izplatīta zobu slimība — zoba virsmā rodas iedobums. Rīgas B 58, 238, 6.

puvekļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **puvekļaini.** *Tāds, kurā ir puvekļi; tāds, kas satur puvekļus.*

puvekļi, -u, vsk. puveklis, -ļa, v. *Pūšanas procesā sadalījušās organiskās vielas, organismi, to daļas.* □ Cik bieži bijis jāvēro, ka sienu sapūdē uz lauka .. Un rodas strīdi starp agronomiem un zootehniķiem, kas negrib un nevar šādus puvekļus atzīt par sienu. Lauku Dzīve 81, 1, 4.

puvešains, -ais; s. -a, -ā; apst. **puvešaini.** **1.** *Puvekļains.*

2. *Tāds, kurā ir puveši (2); tāds, kas satur puvešus (2); pūžņains; strutains.* □ Puvešaini augoņi. ME III, 443.

puveši, -u, v.; tikai dsk. **1.** *Puvekļi.* □ Ķirpas [lietū] melnas, izgāztiem sāniem, pārlūzušām kāršu mugurām. .. tu ņem dakšas, plēs un ārdi sasalušos puvešus pa tīrumu .. Zv 58, 15, 12. Gaisā bija jūtams pelējuma, puvešu un vēl kādu nenosakāmu smaku maisījums. Zālīte 5, 206.

2. *Pūžņi; strutas.* □ Manas vātis .. ar puvešiem. ME III, 443. Vātis un .. puvešu trumi. ME III, 443.

puvešot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja, arī **puvešņot,** parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Pūžņot; strutot.* □ Kad kāda brūce ilgi sāp, tad sāk puvešņot. ME III, 443.

puvums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Rezultāts → p ū t.* □ Bojātām zivīm nepatīkama puvuma smaka, pelēkas, gļotainas žaunas .. Mājtur 140. Birzs viscaur izdvašo mitru gaisu, pildītu kā ar puvuma tvaiku .. Apsīšu J 3, 44. .. ienācēju [istabā] apņēma sastāvējies gaiss, piepju sājums, nogulušos putekļu kodīgums un puvuma smacīgums .. Niedre 12, 88.

2. *Pūšana.* □ .. Puvums pirms laika skāris Ābola serdi .. A Skalbe 4, 167. Bojājuma vietās uz [sīpola] zvīņām dzeltenīgi plankumi, iegrimumi, vēlāk parādās puvuma pazīmes. Rupais, Kalniņa 1, 76.

pūznis, pūžņa, v. *Dažu sabiedrisko kukaiņu (piemēram, skudru, lapseņu) mītne.* Lapseņu p. □ Skudru saimē ir simtiem, tūkstošiem .. indivīdu, kas kopīgi būvē ligzdu, baro pēcnācējus, sargā no agresīvu kaimiņu tīkojumiem pūzni .. Zin T 78, 3, 14. Pūznis ir sanests pa lielākai daļai no dzeltenajām priežu skujiņām, sīkiem krūmu zariņiem, atsevišķām mizu drumstaliņām un dažādām drupatām. Birznieks-Upītis V, 270. Eduards .. gāja dedzināt sirseņu pūzni — tādu kā papīra bumbu šķūnī pie spāres. Skujiņš 14, 49. ◇ Skudru pūznis sar. — *kustīgu, rosīgu cilvēku kopums, arī šādu cilvēku uzturēšanās vieta.* □ .. pilsētā, lielajā skudru pūznī, nepazīstam cilvēkus, kas dzīvo vienu stāvu augstāk .. Bels 3, 29. .. Auziņieti varēja iztriekt [no mājas], bet pasaulei muti aizbāzt nē. Dīvajieši vairs nebij pagasts, bet tīrais skudru pūznis, tā tur tagad gāja kņadu kņadām. Upītis 4, 316. ◇ Lapseņu pūznis (arī midzenis) sar. — *bīstamu, kaitīgu, ļaunu cilvēku kopums, arī šādu cilvēku uzturēšanās vieta.* ◇ Miega pūznis sar. — *miegapūznis.* □ .. [zēns] pārvilka galvai segu un gulēja tik mierīgi un saldi, it kā būtu .. nakts tikko sākusies. Bet saimnieks stāvēja tepat tuvumā. «Skat, kāds miega pūznis,» viņš dusmojās .. Lēmanis 10, 8. Miega pūžņi, vai celsities? Saule jau gabalā! ME III, 453. ◇ Niķu pūznis sar. — *ļoti niķīgs, untumains cilvēks.*

puzuris, -ra, v.; etn. *No dabas materiāliem, parasti salmiem, veidots rotājuma priekšmets telpu (piemēram, griestu) dekorēšanai.* □ «.. mani arī uzaicināja uz kultūras namu, lai es viesiem parādītu, kā senie latvieši taisījuši puzurus. Tie ir tādi mājas rotājumi no salmiem, kurus kar pie griestiem ..» Pad J 85, 78, 4. .. rudens lapu vītņu rotātajā zālē, daudzu elpu sildīti, kā saulītes grozās sarkandzelteni ābolu puzuri .. Pad J 82, 5, 2. .. varbūt izpušķot eglīti tikai ar .. niedru veidojumiem — puzuriem? PL Siev 77, 12, 31.

pūžņains, -ais; s. -a, -ā; apst. **pūžņaini.** *Tāds, kurā ir pūžņi; tāds, kas satur pūžņus; strutains.* Pūžņaina acs. Pūžņaini izdalījumi no augoņa.

pūžņi, -u, vsk. pūznis, pūžņa, v. *Duļķaini, dzeltenīgi zaļi izdalījumi, kas iekaisuma rezultātā uzkrājas acs dobumā.* // tikai dsk. *Dzeltenīgi zaļš, duļķains, biezs, smakojošs šķidrums, kas uzkrājas organisma audos vai dobumos baktēriju izraisīta iekaisuma rezultātā; strutas.* □ Viņam augonis° pārtrūcis, — pūžņi nāk ārā. ME III, 453.

pūžņot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Būt tādam, no kura izdalās pūžņi; strutot.* □ .. man kājā iedūrās sarūsējusi dzeloņstieple, pāra dienu vēlāk ievainojums apmilza un sāka pūžņot, visa pēda uzpampa .. Upītis IX, 77. Loginova vātis bija sākušas apkreveļoties, dziļākās brūces pūžņoja. Lācis 15, 70. .. katra operācija ir sāpīga, tā atstāj pēdas. Taču prasmīga roka izgriezīs tikai pūžņojošo vietu, bet nepraša var saārdīt arī veselos audus .. Zv 57, 6, 10. pārn. .. Ķupuciema kādreizējā zvejniekpuikas tagadējās dzīves plašais vēriens, neizsīkstošā enerģija un prasme strādāt Jēkabsonam dūrās .. kā dzelksnis sirdī, liekot tai pūžņot sīkā ļaunumā. Avotiņa, Slisers 1, 291.

R

rabarbers, -a, v. **1.** *Daudzgadīgs sūreņu dzimtas lakstaugs ar labi attīstītu sakneni, lielām lapām, gariem, sulīgiem lapu kātiem.* Rabarberu cers. Rabarberu kāti. □ Rabarberi pieder pie agrajiem dārzeņiem .. Ves 67, 4, 30. Rabarberos ir samērā daudz organisko skābju: ābolskābe, citronskābe, skābeņskābe. Ves 75, 2, 31. Pelēkā pavasarī pelēkā zemē izlien zaļa tulpe, pelēkā zemē izlien sarkani rabarberi kā velna ragi. Ziedonis 8, 41.

2. parasti dsk. *Šī auga kāts, retāk lapa, sakne, ko lieto uzturā.* Rabarberu ķīselis. Rabarberu ievārījums. Rabarberu pulveris. □ Rabarberus lieto dažādu mērču, zupu, ķīseļu, uzputeņu, biezeņu, sacepumu un citu saldo ēdienu .. pagatavošanai. PL Siev 75, 5, 28. Lai mazinātu skābeņskābes kaitīgo ietekmi uz organismu .., ieteicams rabarberu ēdienus baudīt kopā ar pienu .. Ves 75, 2, 31.

rabate, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Gara, samērā šaura dobe ar dekoratīviem augiem (parasti gar celiņiem, celtņu sienām).* □ Narcises ļoti labi izskatās, iedēstītas grupās zālājā .. Tās mēdz izstādīt arī rabatēs .. Lauku Dzīve 71, 5, 15.

rabats, -a, v.; neakt. *Atlaide no visas par preci maksājamās naudas summas (atlaidi parasti piešķir, ja preci pērk vairumā, maksā skaidrā naudā).* □ .. grāmatu .. viņš pārdeva ar desmit procentiem rabata .. Upīts 4, 779.

rabics, -a, v.; būvn. *Stiepļu pinums, kas ir piestiprināts pie nesošās konstrukcijas un klāts ar apmetumu.* Rabica siets.

rabīns, -a, v. *Jūdaismā — likumu un reliģijas mācītājs, garīdznieks.* □ Visas Izraēlas sabiedriskās dzīves sfēras pakļautas rabīnu modrajēm acīm. Dzimšana un miršana, apģērbs un uzturs, medicīniskā apkalpošana un izglītība .. — tas viss ietilpst reliģiskās varas vīru kompetencē. Rīgas B 74, 96, 6. Augstākā rabīnu padome — noteicošais reliģiskais orgāns valstī [Izraēlā] .. Cīņa 82, 87, 2.

racējarkls, -a, v. *Arkls ar speciālu lemesi zemes uzrakšanai.*

racējcircenis, -ņa, v. *Taisnspārņu dzimtas kukainis, kam priekškājas ir pārveidotas par racējkājām un kam raksturīgs resns, īsiem matiņiem klāts ķermenis, īsi taustekļi.* □ Racējcircenis jeb ķirelis (jeb zemesvēzis) .. sakarā ar dzīvi alās krasi atšķiras no pārējiem taisnspārņiem. Latv dzīvn 127. Krastā urināja zemesvēzis jeb racējcircenis. Meldrājā iztraucēta pēkšķēja pīle. U Plotnieks 1, 101.

racējdzīvnieks, -a, v. *Dzīvnieks, kas rok zemē alas, ejas.* Stepju racējdzīvnieki.

racējkājas, -u, vsk. racējkāja, -as, s. *Kājas (dzīvniekiem), kas ir pielāgojušās alu, eju rakšanai zemē.*

racējkukainis, -ņa, v. *Kukainis, kas rok zemē alas, ejas.*

racējlapsene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Plēvspārņu kārtas kukainis, kas rok zemē alas, ejas vai taisa ligzdas koksnē, sausu zaru serdēs.* □ .. laupījumu racējlapsenes [parasti] paralizē, reti nonāvē. Daļa racējlapseņu ir derīgi kukaiņi, jo iznīcina augu kaitēkļus. Latv dzīvn 201.

racējs, -a, v.; **racēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r a k t.*

2. v. *Ierīce, iekārta, mašīna (kā, parasti kultūraugu pazemes daļu) izrakšanai no zemes.* Burkānu r. Biešu r. Sviedējrata r. □ .. šķūņa priekšā .. lauksaimniecības mašīnas — zāļu un labības pļāvēji, kartupeļu racējs .. Sakse 7, 9.

3. v. *Ierīce, iekārta, mašīna padziļinājumu rakšanai zemē.* Grāvju r. Tranšeju r. Uzkarināmais bedru r.

raceklis, -ļa, v.; apv. *Rakums.* □ Jau pēc desmit soļiem [Bramanis pļaujot] iešķēla kurmja raceklī .. Kāda izkapts to varēja izturēt, kad dzīvi arumi jāpļauj. Upīts 4, 203.

raceknis, -ņa, v.; apv. *Rakums.*

racemāts, -a, v.; ķīm. *Optiski neaktīvs vienas un tās pašas vielas optisko izomēru vienādu daudzumu maisījums vai savienojums.*

racēmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **racēmiski;** ķīm. *Saistīts ar racemātu, tam raksturīgs.* R. maisījums. R. savienojums.

rācenājs, -a, v. **1.** *Rāceņu (1) lauks.*

2. apv. *Kartupelājs.*

rācenis, -ņa, v. **1.** *Divgadīgs kāpostu (krustziežu) dzimtas augs, kam raksturīga paresninmāta sakne ar dzeltenu vai violetu mizu, baltu vai dzeltenu mīkstumu.* Rāceņu baltenis. Rāceņu lapgrauzis. Lopbarības (arī lopu) rāceņi — *turnepši.* Lauka rācenis — *viengadīga kāpostu (krustziežu) dzimtas nezāle ar dzelteniem ziediem, skaujošām lapām, zilganu apsarmi.* □ Rācenis pieder pie plašās krustziežu augu dzimtas. Tam ir daudzas šķirnes. Pārtikai izmanto saknes, kas ir sulīgas un garšīgas. Lauku Dzīve 77, 1, 28. Jau ap 12. gadsimtu Latvijas teritorijā kultivēja kāpostus, rutkus un sīpolus .. Vēl pirms tam audzēja rāceņus .. Derums 1, 102. Galda rāceņi. .. Sakne plakana vai plakani apaļa .. Miza zeltdzeltena vai bālgani dzeltena, gluda, mīkstums balts. Veisteris 1, 31. Turnepši jeb lopu rāceņi .. ir divgadīgs augs ar sulīgi uzbriedušu sakni. Saknes mīkstums ir baltā vai dzeltenā krāsā, ar īpatnēju garšu un smaržu, ēdams. Galenieks 2, 294. // *Šī auga sakne, ko izmanto uzturam, lopbarībai.* Vārīt rāceņus. Rāceņa garša.

2. apv. *Kartupelis.* □ Rāceņus, ko skolā māca saukt par kartupeļiem, — tos varēja .. apēst līdz pēdējai drupačai .. Avotiņa, Šlisers 1, 40.

rāceņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir rāceņa (parasti tā saknes) veids, forma.* R. dārza sīpoli. R. auglis. R. sakne.

rāceņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rāceņveidīgi.** *Rāceņveida.*

rācija[1], -as, s. *Pārnēsājama mazjaudas radioiekārta.* Uzstādīt rāciju. Pārraidīt informāciju pa rāciju. □ Otrā istabā pie rācijas galda sēdēja dežurējošais brigadieris .., izrakstīdams no žurnāla rīta ziņojumu. Talcis 9, 272. Viņš [dispečers] sēdēja pie savas rācijas, uztvēra kuģu noraidītās ziņas .. Zigmonte 2, 34. Pat visnelabvēlīgākajos apstākļos tā [partizānu organizācija] darbojās normāli, un .. divus gadus nepārtraukti funkcionēja Grišas rācija. Samsons 2, 120.

rācija[2], -as, s. *Diennakts pārtikas deva; arī pārtikas deva noteiktam laikposmam.*

racionālisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** filoz. *Izziņas teorijas virziens, kas prātu un jēdzienisko domāšanu uzskata par vienīgo izziņas avotu un noliedz empīriju vai mazina tās nozīmi.*

2. *Saprātīga attieksme pret īstenību; saprātīga, uz intelektuālu darbību pamatota rīcība.* □ .. viņš katru savu soli aprēķināja, katru domu izsvēra un vārdu apdomāja. Racionālisms bija kļuvis par Andreja būtību. Jansons 3, 63. Viņa raksturam gan piemita racionālisms, viņš prata savus soļus aukstasinīgi apsvērt un atsacīties no tā, kas varēja izrādīties neizdevīgs. Bērce 3, 126.

3. arhit. *Arhitektūras virziens (20. gadsimtā), kam raksturīgs modernu būvmateriālu, industriālās celtniecības metožu izmantojums, racionāls telpu plānojums, konstrukciju un formu ģeometrizācija.* □ .. sabiedrisko ēku risinājumā tīrās racionālisma līnijas aizvien biežāk nomaina sarežģītas, plastiski daudzveidīgas formas .. Zv 67, 16, 16.

4. *Strāvojums mākslā, arī māksliniecisku paņēmienu kopums, kas pārmērīgi uzsver intelektuālu, loģisku vispārinājumu nozīmi daiļradē.* □ Racionālistiskā mākslas teorija, kas izveidojās 17. gadsimtā, tomēr bija pretrunā ar mākslas specifiku. Racionālisms tiecās visu reducēt līdz vispārējām, ļoti abstraktām likumsakarībām, bet mākslas centrā vienmēr ir konkrēti tēli. Māksla 72, 1, 22. .. visā gleznas kvadratūrā jūtama ar racionālismu nomaskēta glezniecīskā aizrautība. Pad J 82, 163, 4. .. skaņdarbu traktējumā [altistam] varējām piedēvēt zināmu racionālismu un vēsumu. Lit M 76, 39, 13.

racionālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **racionālistiski. 1.** filoz. *Saistīts ar racionālismu (1), tam raksturīgs.* Racionālistiska izziņas teorija.

2. *Saistīts ar racionālismu (2), tam raksturīgs.* Racionālistiska attieksme pret dzīvi.

3. arhit. *Saistīts ar racionālismu (3), tam raksturīgs.* □ Pozitīva ietekme nenoliedzami bija topošās laikmetīgās arhitektūras racionālistiskajai ievirzei. Tā palīdzēja lietišķajai mākslai atbrīvoties no pārmērībām ornamentējumā .. Novadniece 1, 83.

4. *Saistīts ar racionālismu (4), tam raksturīgs.* □ .. [formālistu] māksla ir sausa un racionālistiska, bez poēzijas un emocionāla pacēluma. Lit M 63, 2, 1.

racionālists, -a, v.; **racionāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Racionālisma (1) piekritējs.* □ .. racionālisti materiālisti, piemēram, Dekarts un Spinoza, balstījās uz matemātiku. No tā .. izrietēja viņu uzskati par telpu un laiku. Karpovics 1, 19.

2. *Cilvēks, kam raksturīga saprātīga attieksme pret īstenību; cilvēks, kura rīcību nosaka tikai vai galvenokārt intelekts, prāts.* □ Siena pļavā, kā dainās teikts, «zālīte ziedā mirst .. .» Tikai viena un turklāt mums, racionālistiem, pārlieku saldsērīga rinda. Taču ir vērts to izlasīt bez nievīguma. Zv 81, 10, 9. pārn. Un vārdi uzšķiļas paši, naktij uz spārna trīs. Atnāks diena, racionāliste, aizbaidīs? Kalna 2, 84.

3. *Racionālisma (3) pārstāvis.*

4. *Mākslinieks, kura daiļradei ir raksturīgs racionālisms (4).*

racionalitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → racionāls (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; racionālums (1).* □ Saprātīgums un racionalitāte ir gandrīz vai neapstrīdamas, tradicionālas vērtības un izglītības pamatpazīmes. Pad J 81, 163, 4.

2. *Vispārināta īpašība → racionāls (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; racionālums (2).*

racionalizācija, -as, s. *Pasākumu kopums, kuru mērķis ir padarīt (ko, parasti darbību, norisi ražošanā, arī ražošanas produkciju) lietderīgāku, vienkāršāku, lētāku u. tml.; šādu pasākumu kopuma realizēšana.* Konstrukcijas r. Ražošanas cikla r. Racionalizācijas priekšlikums. Racionalizācijas birojs.

racionalizators, -a, v.; **racionalizatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Cilvēks, kas veic racionalizāciju.* Racionalizatoru kustība. Uzņēmuma racionalizatori. □ .. kolhoza izgudrotāji un racionalizatori .. par savu galveno pienākumu uzskata jaunāko darba paņēmienu un progresīvo metožu ieviešanu kolhoza laukos un fermās. Lauku Dzīve 76, 1, 21.

racionalizējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → racionalizēt.* Saņemt prēmiju par racionalizējumu.

racionalizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Padarīt (ko, parasti darbību, norisi ražošanā, arī ražošanas produkciju) lietderīgāku, vienkāršāku, lētāku u. tml.* R. ražošanas procesu. R. vagonu izkraušanu. R. sakaru tehniku.

racionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **racionāli. 1.** *Saprātīgs, lietderīgs, pamatots.* Racionālas darba metodes. R. uzturs. Darbaspēka racionāla izmantošana. Racionāla pilsētas apbūve. □ Dati par zivju barības krājumiem un to izmantošanu nepieciešami, lai izveidotu racionālu .. zivsaimniecību, piemēram, lai zinātu, kādas sugas zivis un kādā daudzumā ezerā papildus audzējamas. D kal 78, 104. .. [puisis] stāsta ļoti tēlaini, bet audzinātājs jau iemācījies no pateiktā atsijāt racionālo kodolu. Dripe 3, 39. Lidosta nav liela, taču izplānota racionāli .. Zv 74, 22, 3.

2. *Saistīts ar prātu, intelektu, tiem raksturīgs.* □ Dēmokrits pieņēma, ka cilvēka izziņa ir divējāda — jutekliskā un racionālā. Sajūtas dod tikai zināmu ieskatu par izzināmo parādību, bet ar sajūtām vien vēl nevar izzināt patiesību. Ko nespēj sajūtas, to spēj prāts.

Karpovics 1, 62. . . reizēm režisora koncepcijas realizācija uz skatuves gūst pārāk racionālu izpausmes formu. Pārāk tieši un uzskatāmi režisors demonstrē savu lugas izpratni . . Teātris 75, 54. pārn. . . vai tiešām mūsdienas jau būtu tik bezgalīgi racionālas, ka tajās neatliktu vietas ne nieciņam neparastā? Zigmonte 9, 279. // *Tāds, kura attieksmi pret dzīvi nosaka tikai vai galvenokārt prāts, intelekts (par cilvēkiem).* □ Racionāli cilvēki šausminājās. . . vai tad dzīvē jau tāpat nav grūtuma diezgan, ar vienu bērnu ir ko noņemties, kur nu vēl tādu pulku uzkraut sev uz kakla. Zv 79, 24, 7.

○ Racionāls skaitlis mat. — *vesels skaitlis, daļskaitlis, arī nulle.*

racionālums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a c i o n ā l s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; racionalitāte (1).* Līdzekļu izmantošanas r.

2. *Vispārināta īpašība → r a c i o n ā l s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; racionalitāte (2).* Pārmērīgs r. daiļradē.

racionēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Noteikt, normēt (pārtikas produktus).* R. pārtikas produktus. R. barību govīm.

rada, ģen., nelok. **1.** *Tāds, ar ko (kādam) ir radniecības attiecības.* Rada gabals sar. — *radinieks.* □ «Piesēsti, pastāsti, no kurienes nākdams, kāda rada esi,» Līze aicināja. Sakse 2, 128. «Tad jau laikam rada būsi mūsu jaunajam kapteinim?» Uzrunātā apmulsusi palūkojās valodīgajā sievā. Līvs 1, 20. Vīram pagasta skrīvelis iznāk tā kā rada . . Lācis VII, 663. pārn. . . Tik laimīgs justies var cilvēks, Ja puķēm kļuvis viņš rada! A Bārda 2, 56. Ieraudzījusi rada gabalu, tante Berta atplauka . . Salenieks 5, 184.

2. *Radniecīgs (3).* □ Aspazijas dzeja nav rada arī maigajiem, pustoņos vai . . ar humoru gleznotajiem Blaumaņa un Poruka liriskajiem pārdzīvojumiem. Viese 3, 72. Mašīna tomēr rada otrai mašīnai, nevis cilvēkam. Kar 79, 5, 142. pārn. Tavs visumīļais vaigs — vai tas nav saulei rada? P Bārda 1, 37. pārn. Lai sirds kļūtu rada ugunij . . Vācietis 9, 46.

radabērns, -a, v.; sar. *Radinieka bērns.* □ . . puika bija Vīteļu Pēterim radabērns . . K Zariņš 1, 42.

radabrālis, -ļa, v.; novec. *Radinieks.* □ Dzerdami paši runāja: «Lai nu radabrālim vieglas smiltis, aizvadīts tika pa godam, kā nākas.» Apsīšu J 3, 69.

radagabals, -a, v.; sar. *Radinieks.* □ Daudzās Saldus mājās kādreiz glabājās Rozentāla gleznas, zīmējumi, skices. Dažs labs nemaz neapzinājās tām citu vērtību kā vienīgi to, ka tajās bija attēlots viņš pats jaunībā, viņa sieva, māte, māsa vai cits radagabals. Liesma 66, 3, 7. Jaunsudrabiņu tur [blakus pagastā] pazina, cienīja; par dažiem mākslinieciski apdāvinātiem cilvēkiem sacīja: esot attāli rakstnieka radagabali. Auziņš 7, 168. Kaukēns: Ja jau nu mani šitai lietā esi aicinājis par padoma devēju, tad es tev kā draugs un radagabals teikšu, Juri: neatdod tu vēl tās mājas tam dēlam! Blaumanis 6, 357.

rādāmkoks, -a, v. *Rādāmais koks.* □ Cehs . . piedāvā visdažādāko produkciju — rādāmkokus, . . statīvus, cirkuļus . . Rīgas B 84, 133, 5.

rādāms, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → r ā d ī t.*

2. v. *Savienojumā «rādāmais pirksts»: rādītājpirksts.* □ Tēvs saverkšķīja [samirkšķināja] acis un aizspieda vienu vēl ar rādāmo pirkstu, bet viņš tomēr nevarēja atturēt pāris asaru . . Blaumanis 5, 26. «Saki, ko tu gribi? Kāpēc streiko?» direktora rādāmais pirksts izliecas taisns pret pazema auguma vecāku vīriņu. Sēlis 5, 318.

radar-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietvārdu. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar radiolokāciju, ir iegūts, tiek veikts radiolokācijā.* Radarantena. Radarattēls. Radariekārta. Radarierīce. Radarnovērojums. Radarstacija. Radaruzņēmums.

radars, -a, v. *Radiolokators.* □ Naktīs ceļo ne mazāk putnu kā dienā. Par to liecina pētījumi ar radariem. Taču radari uz saviem ekrāniem zīmē vienīgi kustīgus punktiņus. Putnu sugas tie nespēj noteikt. Pad J 75, 232, 4. pārn. Dzejnieks ir it kā sava laikmeta radars, kurš uztver raksturīgus viļņus, ieraksta tos vēsturē. Auziņš 7, 239.

radene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar. *Radiniece.* □ Ainārs sen zināja, ka ne ar vienu no šīm tantēm māti nesaista radniecības sakari; vienīgā radene tante Milda . . sen jau atgulējusies Pleskodāles kapos . . Zigmonte 6, 83.

radi, -u, vsk. rads, -a, v. **1.** *Personas, ko savstarpēji saista radniecība.* Ciemoties pie radiem. Radu saime. Tuvi radi — *radi, kas ir tuvā radniecības pakāpē.* (At)tāli radi — *radi, kas nav tuvā radniecības pakāpē.* Radu raksti — *saraksts, arī grafisks attēlojums, kurā vairākās paaudzēs parādīta saradošanās un kopējie senči.* Radu būšana sar. — *saka par radnieciskām attiecībām, no kurām (parasti) iegūstams kāds labums.* Rads rada galā sar. — *saka, ja kādam ir ļoti daudz radu.* □ «Bet kas tad tev vecumā dos maizi?» — «. . vēl jau man bagāti radi: četri brāļudēli vien jau paši par saimniekiem, pavisam man rados kādu desmit saimnieku.» Apsīšu J 3, 18. . . radu lokā viņu [Alvilu] apbrīnoja, izdabāja. Alvils auga pašpārliecināts . . Purs 4, 118. «Latviešiem ir tāds sakāmais — rads rada velns. Cik noprotu, jums gluži savādāk,» Ziguns sacīja. Purs 6, 43. pārn. Mani radi ir — vējiņš Un sīkais lietutiņš, Mans brālīts [brālītis] — pie debesīm Zvaigžņu Sietiņš. Aspazija 3, 100. Ar grafiem var attēlot . . ciltskokus un valdnieku dinastiju radu rakstus . . Zin T 73, 11, 19. «Labi, ka saprot, kur beidzas radu būšana, kur sākas darbs . . .» Talcis 7, 257.

2. *Tas, kas ir (kam) radniecīgs (2).* Radu valodas. Baltu radu tautas. □ Nesu es no Nidas puses Radu lietuviešu dziesmas . . Kaldupe 14, 98.

radiācija, -as, s.; parasti vsk. *Viļņu vai daļiņu izplatīšanās telpā; starojums.* Kosmiskā r. Radiācijas intensitāte. Atstarotā r. Ultravioletā r. Radiācijas lauks. Radiācijas josla astr. — *kosmiskās telpas rajons, kurš atrodas ap pla-*

nētu un kurā ir liels elektriski lādētu daļiņu blīvums. Radiācijas higiēna med. — *higiēnas nozare, kas pētī jonizējošā starojuma iedarbību uz cilvēka organismu un izstrādā pasākumus aizsardzībai pret šo starojumu.* Caurspiedīgā radiācija — *daļiņu (gamma kvantu, neitronu u. tml.) plūsma, kam piemīt liela caurspiešanās spēja.* Radiācijas fizika — *zinātnes nozare, kas pētī, kā iegūt apstarošanas ceļā vielas ar vēlamām īpašībām.* Radiācijas ķīmija — *zinātnes nozare, kas pētī jonizējošā starojuma izraisītās ķīmiskās pārmaiņas vielā.* Radiācijas ģenētika — *zinātnes nozare, kas pētī jonizējošo starojumu izraisītos ģenētisko struktūru bojājumus.* □ Lai gan radiācijas avotus atklāja samērā nesen, pats starojums uz Zemes ir pastāvējis jau kopš planētas rašanās .. Zin T 67, 6, 13. Radiāciju plaši lieto gan elektroenerģijas ražošanā un rūpniecībā, gan arī kultūraugu selekcijā un medicīnā. Zin T 79, 2, 7. Saules radiācija ir ideāls enerģijas avots gan enerģijas daudzuma, gan tīrības ziņā. Saules starojumam, kas sasniedz Zemes virsmu, ir apmēram 20 000 miljardu kilovatu liela jauda. Pad J 80, 168, 6. Saules aktivitāte nosaka arī Zemes radiācijas joslu struktūru un augstumu. Zin T 63, 8, 21.

radialitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *r a d i ā l s, šīs īpašības konkrēta izpausme.*

radiāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiāli.** *Tāds, kas ir starveidīgi virzīts prom no kāda centra vai uz to; tāds, kas ir saistīts ar rādiusu, tāds, kam ir rādiusa virziens.* R. riteņa spieķis. Radiāla plaisa. R. motors. R. upju tīkls. Radiālais ātrums — *debess ķermeņa kustības ātruma projekcija uz skata līnijas.* □ Lielākajai daļai pilsētu ir radiālu un gredzenveida ielu sistēma .. Zin T 66, 4, 31. Kultūraugu saknes pa lielākai daļai veidojas radiāli. Sudrabs 1, 32. .. A. Belopoļskis veica spektrālus novērojumus. Viņš realizēja plašu programmu zvaigžņu, Saules, planētu un komētu .. radiālo ātrumu mērīšanā. Zv 77, 23, 4.

radiāns, -a, v. *Plaknes leņķa mērvienība (starptautiskajā mērvienību sistēmā).*

radiants, -a, v.; astr. *Debess sfēras punkts, no kura šķietami sākas meteoru ceļi.* □ Uzmanīgi novērojot meteorus, bieži vien liekas, ka vairāki meteori it kā izlidojuši no viena punkta pie debess. Šo punktu sauc par radiantu. D kal 74, 113. Jūlija beigās maksimumu sasniedz .. meteoru plūsmu aktivitāte. Šo plūsmu radianti atrodas Kasiopejas zvaigznājā un Ūdensvīra zvaigznājā. Rīgas B 62, 159, 6.

radiārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiāri.** *Puslokveida.* Operējot izdarīt radiārus griezienus.

radiators, -a, v. **1.** *Sildāmierīce — sistēmā apvienotas caurules, pa kurām cirkulē sakarsēts ūdens, tvaiks, gāze.* Apkures r. Plāksnīšu r. Šūnu r. Caurulīšu r. Radiatora krāns. □ Apsildes ierīcēm — silta ūdens radiatoriem, krāsnīm, elektriskiem sildķermeņiem un citiem jānodrošina vajadzīgā telpas temperatūra .. Zeltiņš 1, 8. Te [dzīvoklī] valdīja mājīgs siltums, knikšķēja centrālapkures radiatori. Ezera 9, 282. Rītos manēžā valdīja īsti rudenīga temperatūra, lai gan radiatoru baterijas gar sienām sildīja tik karsti .. Bels 1, 118.

2. *Ierīce, ar ko iekšdedzes motoros atdzesē sakarsušo šķidrumu.* Eļļas r. □ .. «vilīša» [automobiļa] radiatorā kā tējkannā šņācot un burbuļojot vārījās pēdējās ūdens atliekas. Kar 58, 2, 6. Kamēr ļaudis ielocījās neērtajos sēdekļos, šoferis uzpildīja radiatorā ūdeni .. Skujiņš 5, 71. Alkšņi un bērziņi pazemīgi noliecās zem traktora radiatora .. Birze 1, 125. // *Radioelektronikā — elements elektronisko ierīču dzesēšanai.*

radība, -as, s. *Dzīvu būtņu kopums.* □ «Katram ir savs darbs ... Visa radība kust un priecājas par savu dzīvību ..» Jaunsudrabiņš 7, 93. .. rudens bija klāt, visa radība to izjuta, un tikai cilvēks vienīgais vēl kavējās pārdomās par bijušo un to, kas notiks ar viņu. K Zariņš 1, 57. Vakarā vēlu viņš [zēns] sēž pie galda .. un cīnās ar miegu. .. runcis .. jau sen saldi snauž .., blakus istabā mātes klepus arī noklusis. Putni guļ, visa radība guļ .. Zigmonte 1, 243. ◇ Radības kronis sar. — *cilvēks.* □ Zīdītājiem ir vēl viena īpatnība — evolūcijas kāpnēs viņi vistuvāk stāv «radības kronim» — cilvēkam. Cīņa 76, 198, 4. // savienojumā ar apzīmētāju. *Dzīva būtne (cilvēks vai dzīvnieks).* □ Neviena dzīva radība neparādījās laukā, un, kad pajūgs ieslīdēja mežā, to nesveica neviena putna balss. Lācis 15, 95. Pakalns gāja uz viesnīcu, no vesela ielas meitu bara vairīdamies. Šīs sarkanmatainās, izkrāsotās radības .. uzmācās ar sevišķu neatlaidību. Kurcijs 3, 115.

radības, -u, s.; tikai dsk.; novec. *Dzemdības (cilvēkam).* □ .. viņa bija gājusi pie darba jau ceturtajā° dienā pēc radībām. Mākonis 1, 66. Ipiķu muižas graudnieka sievai .. uznāca radības, kūtī govis slaucot. Talcis 9, 285. pārn. .. mani saulainie tēli dzimst Visdīvainās radību mokās. Stērste 1, 228. // *Dzemdības (dzīvniekiem).* □ .. ķēvei bija radības. Ap pusdienas laiku atnesās kumeliņš .. Lācis 4, 125.

rādījs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — sudrabaini balts radioaktīvs metāls.* Rādija rūdas. Rādija starojums. □ .. [1898.] gada decembrī Marijai un Pjēram Kirī izdevās tikt uz pēdām .. rādijam (nosaukums cēlies no latīņu valodas radius — stars). Upīte 1, 33. .. rādija savienojumi tumsā spīd. Šī parādība izskaidrojama ar radioaktīvo staru enerģijas pārvēršanos gaismā. Zin T 67, 6, 15.

radījums, -a, v. **1.** *Dzīva būtne (cilvēks vai dzīvnieks).* □ .. Robis ir radījums, kam pirmo reizi jau četri gadi vecam nopietni ieskaidrots: «Puisīt, bez darba neviens godīgs cilvēks nevar iztikt!» Salenieks 3, 7. Marija bija .. kluss, nožēlojams radījums, vasaras raibumiem nosētu seju .. Dinere 11, 19. Jūras čūskas elpo atmosfēras gaisu .. Ienirstot dziļumā, šie radījumi spēj divkārt palēināt pulsu. Lauku Dzīve 78, 2, 32.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r a d ī t (1).* □ .. [mākslas darbs] poētiski un kultūrvēstu-

riski precīzi fiksējis Latgales keramikas savdabīgās fantāzijas radījumus. Kin 74, 114.

rādījums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → r ā d ī t (5).* Termometra r. Pierakstīt mērinstrumenta rādījumus.

radikālis[1]**,** -ļa, v.; **radikāle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Radikālisma (1) piekritējs; radikālists (1).* **2.** *Radikālists (2).*

radikālis[2]**,** -ļa, v. **1.** mat. *Skaitlis, kas ir iegūts, izvelkot sakni; izteiksme, kurā ir saknes zīme.* **2.** ķīm. *Atoms vai atomu grupa, kurā ir nesapārots elektrons vai nesapāroti elektroni.* Skābes r. Ogļūdeņraža r. Brīvs r.

radikālisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Buržuāzisks politisks virziens, kura piekritēji savā programmā prasa daļējas reformas, kas neskar kapitālisma sociālekonomiskos pamatus.* □ Vērsdamies pret valdošo reakciju, jaunhēgelieši palika buržuāziskā radikālisma ietvaros. Revolucionārā demokrātisma idejas viņiem bija pavisam svešas. A Putniņš 1, 84.

2. *Radikālu metožu aizstāvēšana un lietošana, izšķirot teorētiskus un praktiskus jautājumus.*

radikālists, -a, v.; **radikāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Radikālisma (1) piekritējs.* □ Radikālistu kritika tomēr nespēj viņu [komponistu] novērst no paša ieskatiem par savu pirmo nopietni ņemamo instrumentālo opusu .. Klotiņš 1, 57.

2. *Tas, kam raksturīga radikālu metožu aizstāvēšana un lietošana, izšķirot teorētiskus un praktiskus jautājumus.*

radikāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **radikāli. 1.** *Tāds, kas pilnīgi, līdz pašiem pamatiem iedarbojas uz ko, skar (ko) — parasti par procesu, norisi, apstākļu kopumu.* Radikāli līdzekļi. Radikāli pārkārtojumi. Ķerties pie radikāliem pasākumiem. Radikāli grozīt darba stilu. □ Krišjānis Valdemārs ar savu diplomātiju Pēterburgā tikko bija panācis radikālu skolu politikas maiņu Baltijā. Tika apturēta .. skolās iesāktā latviešu pārvācošana .. M Zariņš 3, 125. 1943. gads bija krasa pagrieziena, radikāla lūzuma gads Lielā Tēvijas kara frontēs un reizē arī visa otrā pasaules kara vēsturē. Samsons 2, 15. Intensīva mežu, purvu, aramzemes, pļavu, ganību .. izmantošana radikāli izmaina daudzu savvaļas dzīvnieku eksistences apstākļus. Latv dzīvn 11.

2. *Tāds, kas ir saistīts ar radikālismu (1).* Buržuāziskās radikālās partijas.

3. *Tāds, kam ir stingri, konsekventi uzskati; tāds, kura uzskatiem, darbībai ir raksturīgs radikālisms (2).* □ .. radikālākā opozicionārās inteliģences daļa iepazīstas ar marksismu un 90. gados sāk marksisma propagandu .. Viese 3, 49.

radikulīts, -a, v.; parasti vsk.; med. *Muguras smadzeņu nervu saknīšu iekaisums.* □ Radikulīts ir nerva saknītes slimība, nerva, kas iet no mugurkaula smadzenēm un inervē noteiktus ķermeņa iecirkņus. Rīgas B 84, 122, 5. Jostas un krustu radikulīts ir viena no .. perifērās nervu sistēmas slimībām. Ves 69, 6, 11. .. tuklo cilvēku nelaime — radikulīts — rodas ne tik daudz aukstuma dēļ, bet vairāk ķermeņa smaguma un mazkustības .. dēļ. Ves 75, 2, 10.

radināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Ietekmējot (kādu), iedarbojoties (uz kādu), parasti vairākkārt, ilgstoši, panākt, būt par cēloni, ka (tam) veidojas (psihes, rakstura, personības īpašības).* □ «Viņš man ir labs dēls,» teica Jēkabs. «No mazām dienām esmu viņu radinājis uz darbu un nopietnību.» Lācis 15, 54. .. mazais .. auga, radināts pie patiesības un taisnīguma. Bels 6, 15. «Pavisam neaudzināti bērni. Nemaz pie kārtības nav radināti.» Upīts VIII, 511.

radināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Radināt sevi.* □ .. tāpat kā Made [Sveiliene] vilka lūpas vēsā, smalkā smaidā un radinājās tāpat cēli pamest ar galvu ... Upīts VII, 112. Radināsimies likt mazāk cukura pie ikdienas dzērieniem, saldināšanai izvēlēsimies saldas sulas, augļu un ogu sīrupus, ievārījumus. Ves 79, 1, 21.

radinieks, -a, v.; **radiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Tas, kam ir radniecības attiecības (ar kādu).* Vīra r. Sievas r. Kupla radinieku saime. (At)tāli radinieki — *(at)tāli radi.* Lejupējie radinieki — *jaunāko paaudžu radinieki.* Augšupējie radinieki — *vecāko paaudžu radinieki.* □ Tuvi radinieki ir: vecāki, bērni, adoptētāji, adoptētie, īstie brāļi un māsas, vectēvs, vecmāmiņa, mazbērni, kā arī laulātais. Krim pr 2, 62. Viņi sūta savu brāļu, māsu, vecmāmiņu un citu radinieku fotogrāfijas .. Zv 57, 13, 2. Tālāk sekoja Dūmiņi, Miglas un citas lielās mājas, kur tāpat zeme bija sadalīta starp radiniekiem, vienā gadījumā pat starp vīru un sievu, ar piezīmi, ka viņi šķir laulību. Sakse 7, 258. Adoptētie un viņu pēcnācēji attiecībā pret adoptētājiem un viņu radiniekiem visās personiskajās un mantiskajās tiesībās un pienākumos tiek pielīdzināti radiniekiem pēc izcelšanās. Sk Ģ 80, 4, 15. // pārn. *Cilvēks, kam ir līdzīgas rakstura, personības īpašības, uzskati u. tml. (ar kādu citu).* □ .. gadu apdelētais, taču fiziski vēl itin spraunais vīrs dzīvē visu uztvēra no jocīgās puses un sirds dziļumos bija radinieks Kolā Brinjonam. Skujiņš 13, 304. .. milzīgs ļaužu pulks izvadīja viņu [Jāzepu Mediņu] .. uz Raiņa kapiem, kur viņš atdusas kopā ar mūsu vislielāko dzejnieku Raini, sava gara radinieku. Bērn 47, 7, 25. // pārn. *Tas, kas ir līdzīgs (kam citam), piemēram, pēc satura, īpašībām.* □ Rainis .. izveidoja .. revolucionāras teiksmu un pasaku lugas. .. tām vistuvākās radinieces tā laika dramaturģijā ir Aspazijas teiksmu un pasaku lugas. J Kalniņš 1, 97.

2. *Vienas un tās pašas sugas, ģints u. tml. dzīvnieku vai augu īpatnis.* □ Pareti, pie tam vairāk republikas dienvidos, sastop ūbeli .., mūsu baložu mazāko radinieci .. Latv dzīvn 37. Baltais zaķis ir tuvs radinieks pelēkajam zaķim. Vietās, kur uzturas abas sugas, nereti rodas krustojumi, kam ir pārsvarā vai nu vienas, vai arī otras sugas izskats. Medn 57. .. atrasts kukurūzas savvaļas radinieks, kas spēj

augt no saknes, bez pārsēšanas vairākus gadus pēc kārtas. Lauku Dzīve 83, 2, 20.

radio, nelok., v. **1.** *Informācijas raidīšana ar radioviļņiem un tās uztveršana; attiecīgā tehnisko iekārtu sistēma.* □ «Radio sakari [ar kuģi] mums pārtrūka pirms sešām stundām . . . Staciju turi ieslēgtu.» Līvs 1, 18. . . traleris lēnām pagriezās uz ziemeļiem, no kurienes radio bija atnesis vēstis par brangiem skumbriju bariem. Lapsa 3, 15. . . radio ziņo, ka jūrā vētra . . Avotiņa, Peters 1, 167.

2. *Aparāts radioviļņu uztveršanai un to pārveidošanai skaņās; radiouztvērējs, radioaparāts.* Radio galdiņš. Izslēgt radio. Skan r. □ . . Ilma pieceļas, ieiet istabā un ieslēdz radio. No ētera atskan aprauti vārdi, mūzika. Ezera 1, 24.

3. *Radioraidījums.* Klausīties radio.

radio-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar radioviļņiem, to radīšanu, izmantošanu.* Radioaltimetrs. Radioantena. Radiodetaļa. Radiodiapazons. Radioelements. Radioieraksts. Radiokontrole. Radiopārtveršana. Radiostacija. Radiotālmērīšana. Radiozondēšana. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar radioviļņu radīšanas, izmantošanas tehnikas veidošanu, ekspluatāciju.* Radioatslēdznieks. Radiobūve. Radiolaboratorija. Radiomērinstruments. Radioprodukcija. Radioregulētājs. Radioshēma. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosaukto pārraida pa radio.* Radioapraksts. Radioapskats. Radioiestudējums. Radioinscenējums. Radiointervija. Radiokoncerts. Radiokonference. Radiopropaganda. Radiorecenzija. Radioreklāma. Radiostāsts. Radiotēlojums. Radioziņas. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais strādā radiofonijā.* Radiodarbinieks. Radiodiktors. Radiokomentētājs. Radiokorespondents. Radiožurnālists.

2. savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar radiāciju, radioaktivitāti, to radīšanu, izmantošanu.* Radioaktivācija. Radiodiagnostika. Radioizstarojums. Radioklimatoloģija. Radiomutācija. Radioneirīts. Radiopasterizācija. Radioselekcija.

radioaktivitāte, -es, s.; parasti vsk.; fiz. *Atomu kodolu spontāns sabrukšanas process, kura rezultātā tie pārvēršas kāda cita ķīmiskā elementa atomu kodolos.* Atmosfēras r. Augsnes r. Ūdens r. Iežu r. Nokrišņu r. Dabiskā r. Mākslīgā r. Radioaktivitātes mērvienības. Radioaktivitātes konstante. Inducētā radioaktivitāte — *radioaktivitāte, ko izraisa vielas apstarošana ar kādām elementārdaļiņām.* □ Radioaktivitātes parādību 1896. gadā tīri nejauši atklāja pazīstamais Parīzes fiziķis profesors Anrī Bekerels . . Viņš novēroja, ka urāna sāls . . izstaro īpatnējus starus, kas spiežas cauri cietiem priekšmetiem un iedarbojas uz fotoplati. Stradiņš 2, 61.

radioaktīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **radioaktīvi;** fiz. **1.** *Tāds, kura atomu kodoli spontānā sabrukšanas procesā pārvēršas kāda cita ķīmiskā elementa kodolos.* Radioaktīvais stroncijs. Radioaktīvais izotops — *nestabils ķīmiskā elementa izotops, kam piemīt radioaktivitāte.* Radioaktīvais elements — *nestabils ķīmiskais elements, kam piemīt radioaktivitāte.* Radioaktīvā viela — *viela, kuras sastāvā ķīmiskā savienojuma vai piejaukuma veidā ietilpst radioaktīvo elementu atomi.* Radioaktīvās kaujas vielas mil. — *radioaktīvas vielas, ko izmanto kaujas apstākļos, lai saindētu cilvēkus un dzīvniekus.* □ Sārnates purva mīņu vecums noteikts arī ar radioaktīvā oglekļa metodi Tartu, Ļeņingradas un Berlīnes specializētajās laboratorijās. D kal 78, 198. No kurienes rodas radiācijas fons uz Zemes? Galvenie tā avoti ir Zemes virskārtā esošie radioaktīvie elementi . . Pavisam uz Zemes ir ap 40 dažādu radioaktīvo elementu. Zin T 67, 6, 14. Radioaktīvo vielu samērā lielu koncentrāciju Zemes granīta slānī varētu izskaidrot ar viegli kūstošo un viegli šķīstošo urāna sāļu migrāciju. Zv d 68, 3, 2.

2. *Saistīts ar radioaktivitāti, tai raksturīgs; tāds, ko izraisa radioaktivitāte.* Radioaktīvais līdzsvars. Radioaktīvie nokrišņi. Radioaktīvie putekļi. Radioaktīvais mākonis. Radioaktīvais indikators. Radioaktīvā sabrukšana — *radioaktivitāte.* Radioaktīvais starojums — *starojums, ko izraisa atomu kodolu sabrukšana (piemēram, alfa daļiņu plūsma, beta daļiņu plūsma, gamma kvantu plūsma).* Radioaktīvie atkritumi — *atkritumi, kas rodas, apstrādājot radioaktīvās vielas.* Radioaktīvā piesārņošana — *apkārtējās vides piesārņošana ar radioaktīvām vielām, kas rodas kodolsprādzienu vai kodolrūpniecības darbības rezultātā.* Radioaktīvais fons — *jonizējošais starojums, kas rodas neatkarīgi no pētījamā jonizējošā starojuma avota.* □ Ļoti toksiski, radioaktīvi un pārmērīgi koncentrēti notekūdeņi . . tiek iesūknēti zemes dzīlēs. D kal 77, 147. Radioaktīvajā sabrukšanā mainās ķīmisko elementu atomu kodolu struktūra un notiek elementu pārvērtības. Fiz r 393.

radioamatieris, -ra, v.; **radioamatiere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar radioamatierismu.* Meistarsacīkstes radioamatieru daudzcīņā. Starptautiskā radioamatieru savienība.

radioamatierisms, -a, v.; parasti vsk. *Masu pašdarbības kustība, kas apvieno dažādu radioaparatūru konstruētājus un radiosporta cienītājus.* Nodarboties ar radioamatierismu. □ . . radioamatierisma starptautiskā valoda ir angļu valoda. Liesma 76, 7, 4.

radioaparāts, -a, v. *Aparāts radioviļņu uztveršanai un to pārveidošanai skaņās; radiouztvērējs.* Tranzistoru r. Portatīvais r. Radioaparāta selektivitāte. Radioaparātu rūpnīca.

radioaparatūra, -as, s. *Aparatūra radioviļņu noraidīšanai, pārveidošanai, uztveršanai.* □ «Kad bijām nobraukuši kādas septiņas jūdzes, atklājās kļūme radioaparatūrā . .» Talcis 7, 95.

radioastrofizika, -as, s.; parasti vsk. *Radioastronomijas nozare, kas pētī fizikālos procesus kosmiskajā telpā un debess ķermeņos, kā arī to ķīmisko sastāvu.* □ Radioastrofizikas observatorijā jau desmit gadus aktīvi pēta

sarkano milžu spožuma maiņas, izmantojot Šmita tipa teleskopu. Zv 80, 4, 21.

radioastrofizikāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **radioastrofizikāli.** *Saistīts ar radioastrofiziku, tai raksturīgs.*

radioastronomija, -as, s.; parasti vsk. *Astronomijas nozare, kas pētī kosmiskos objektus, izmantojot to izstarotos vai atstarotos radioviļņus.* □ Ar radioastronomijas metodēm atklāja radiogalaktikas un kvazārus — galaktikas apmēru sistēmas, kas neparasti spēcīgi izstaro radioviļņus. Cīņa 71, 235, 2.

radioastronomisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radioastronomiski.** *Saistīts ar radioastronomiju, tai raksturīgs.* □ Mūsdienās iegūtā radioastronomiskā informācija ļauj noteikt dažādu .. ogleķļa savienojumu esamību starpzvaigžņu telpā. Zin T 79, 5, 7. Radioastronomiskās un ģeofizikālās observatorijas uzmanīgi seko mūsu spīdekļa darbībai. Rīgas B 70, 138, 5.

radioastronoms, -a, v.; **radioastronome,** -es, dsk. ģen. -mju, s. *Radioastronomijas speciālists.* □ .. radioastronomi ir atklājuši, ka .. jau divas dienas pirms uzliesmojuma Saules radioviļņu plūsma sāk svārstīties .. Zv 78, 13, 23.

radioatbalss, -balss, dsk. ģen. -balsu, s. **1.** *Īsajos radioviļņos atkārtoti uztverts radiosignāls uztveršanas punktā.* Īsviļņu r. Zibens r.

2. *Radiolokācijā izmantota elektromagnētisko viļņu atstarošanās no apkārtējiem priekšmetiem.*

radioateljē [radioatelʹjē], nelok., v. *Ateljē, kurā labo radioaparātus.*

radioaustiņas, -u, vsk. radioaustiņa, -as, s. *Austiņas, ko pieslēdz radiouztvērējam vai radioraidītājam.* □ Klausītāji [sēdē] apgādāti ar radioaustiņām, kas tiem dod iespēju skaidri sadzirdēt katru izteikto vārdu. Rīgas B 58, 82, 6. Kabinē sprāga zenītlādiņš .. Bezpalīdzīgi sēdeklī saļima stūrmanis, radioaustiņās apklusa radista balss. Sports 84, 73, 1.

radioavīze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Radioraidījums, kas pēc materiāla sakārtojuma atgādina avīzi.* Kuģa r. Vietējā radiomezgla r. Pionieru r.

radioavots, -a, v. *Radioviļņu avots.* □ Zvaigznāja apakšējā daļā atrodas spēcīgs radioavots .., kas identificēts ar ļoti tālu divkāršu galaktiku. Zv d 68, 3, 58.

radiobāka, -as, s. *Raidstacija, kas raida radiosignālus, pēc kuriem lidaparāti, kuģi nosaka savu atrašanās vietu, kursu.* Aerodroma r. Kuģa r. Peilēt radiobāku. □ Radiopelengators, uztverot no tālienes radiobāku signālus, palīdz [kuģim] noteikt atrašanās vietu. Zv 59, 10, 12. .. salas radiobāka nepārtraukti raida ēterā signālus: «Jūs ejat tuvumā Seiblas salai — Ziemeļatlantijas kuģu kapsētai.» Lapsa 1, 38. Radiobāka un sirēnas ir nomainījušas lielgabalu un zvanu, kuri kādreiz miglas laikā bija vienīgie signalizētāji. Pad J 70, 82, 6.

radiobiologs, -a, v.; **radiobioloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Radiobioloģijas speciālists.*

radiobioloģija, -as, s.; parasti vsk. *Bioloģijas nozare, kas pētī jonizējošā starojuma iedarbību uz dzīviem organismiem.* Kosmiskā radiobioloģija — *radiobioloģijas nozare, kas prognozē kosmiskā starojuma bioloģisko ietekmi ilgstošos kosmiskos lidojumos.* Praktiskā radiobioloģija — *radiobioloģijas nozare, kas pētī jonizējošā starojuma izmantojamību kultūraugu ražas palielināšanā un kvalitatīvā uzlabošanā, selekcijā, pārtikas produktu aukstajā sterilizācijā.*

radiobioloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiobioloģiski.** *Saistīts ar radiobioloģiju, tai raksturīgs.* Radiobioloģiski pētījumi.

radioboja, -as, s. *Boja ar raidītāju, kas raida radiosignālus.* □ SOS signālus, kurus no avarējušā kuģa raidīja speciāla automātiskā radioboja, uztvēra padomju mākslīgais Zemes pavadonis .. Pad J 83, 29, 4. Okeanologu rīcībā ir tādi autonomi zinātnisku pētījumu līdzekļi kā automātiskās boju stacijas un radiobojas, batiskafi un pašgājēji aparāti lielu dziļumu izpētei. Liesma 72, 2, 9.

radiocehs, -a, v. *Cehs, kurā izgatavo radioaparātus vai to daļas.*

radiocentrs, -a, v. *Iekārtu un tehnisko līdzekļu komplekss radiosakaru vai radiofonijas realizēšanai; arī attiecīgā iestāde, organizācija.* Pilsētas r. □ Latvijas jūras kuģniecības radiocentrs sāk dispečeru sarunu seansu ar kuģiem. Rīgas B 84, 33, 4. Mūsu radiocentra .. zālē .. tika uzstādīts tablo ar atmiņas bloku, kas nodrošina labāko sakaru organizāciju starp krastu un kuģiem. Rīgas B 85, 125, 4. .. radiocentra operators nekādi nespēja nodibināt sakarus ar radistu. Cīņa 85, 13, 3.

radiodarbinieks, -a, v.; **radiodarbiniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Radiofonijas darbinieks.*

radiodarbnīca, -as, s. *Darbnīca, kurā labo radioaparātus.*

radiodiena, -as, s. *Diena, kad daudzi radioraidījumi ir veltīti vienam noteiktam tematam.* Latvijas PSR r.

radiodienests, -a, v. *Dienests radiosakaru nodrošināšanai.* Aviācijas r. Civilais r.

radiodiktors, -a, v.; **radiodiktore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Diktors, kas pie mikrofona lasa pa radio pārraidāmus tekstus.*

radiodispečers, -a, v.; **radiodispečere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Dispečers, kas savu uzdevumu veikšanai izmanto radiosakarus.* Lidostas r.

2. *Dispečers, kas koordinē radioraidījumu norisi.*

radiodiversants, -a, v.; **radiodiversante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas gatavo, organizē ideoloģiski naidīgas, melīgas informācijas pārraides pa radio (propagandas nolūkos).* □ Radiodiversanti nekautrējas izmantot visnetīrākos paņēmienus: faktu tendenciozu kombinēšanu, patiesības jaukšanu ar meliem, objektivitātes un labvēlības iespaida radīšanu, faktu noklusēšanu un nekaunīgus melus. Cīņa 80, 89, 4.

radiodiversija, -as, s. *Ideoloģiski naidīgas, melīgas informācijas pārraide pa radio (propagandas nolūkos).*

radiodramaturģija, -as, s.; parasti vsk. *Lugu kopums, kuras ir paredzētas radioraidījumiem.*

radioekoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Zinātne, kas pētī radioaktīvo vielu izplatīšanos biosfērā.*

radioekoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radioekoloģiski.** *Saistīts ar radioekoloģiju, tai raksturīgs.*

radioelektronika, -as, s.; parasti vsk. *Elektronikas nozare, kas ir saistīta ar radiotehniku un nodarbojas ar dažādu radiotehnikai nepieciešamo aparātu un iekārtu izstrādāšanu un izmantošanu.*

radioelektronisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radioelektroniski.** *Saistīts ar radioelektroniku, tai raksturīgs.* Radioelektroniskā aparatūra.

radioficēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Iekārtot, veidot radiofonijas un radiotranslācijas tīklu (kādā teritorijā).* R. rajonu. R. ciematu.

2. *Apgādāt (ko) ar iekārtām, ierīcēm radiosakaru uzturēšanai.* R. lidostu. R. floti.

radiofikācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process* → *r a d i o f i c ē t (1).* Pilsētas r.

2. *Darbība, process* → *r a d i o f i c ē t (2).* Kuģa r. Rūpnīcas r.

radiofizika, -as, s.; parasti vsk. *Fizikas nozare, kas pētī, kā rodas, izstarojas, izplatās, absorbējas un atstarojas radioviļņi.*

radiofizikāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiofizikāli.** *Saistīts ar radiofiziku, tai raksturīgs.*

radiofiziķis, -ķa, v.; **radiofiziķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Radiofizikas speciālists.*

radiofonija, -as, s.; parasti vsk. *Speciālu programmu (teksta un mūzikas) veidošana un pārraidīšana pa radio klausītājiem plašā teritorijā.* Radiofonijas aparatūra.

radiofonisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiofoniski.** *Saistīts ar radiofoniju, tai raksturīgs.* □ Arī radiouzvedumā vajadzīga vide. Klausītājam jārada priekšstats par to, kur notiek darbība. Jāveido vide ar radiofoniskiem līdzekļiem. Cīņa 83, 92, 3.

radiofons, -a, v. **1.** *Radiofonijai nepieciešamo iekārtu kopums.* Radiofona stacija.

2. *Aparatūra runas un mūzikas pārraidīšanai, izmantojot elektromagnētiskos viļņus.* □ Radiofons atšķiras no radiotelefona galvenokārt ar augstāku pārraidītās informācijas kvalitāti. Fiz r 303.

radiofrekvence, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Nesējfrekvence.* □ Mikrofons pārveido skaņu svārstības toņfrekvences maiņstrāvā un pievada to radiofrekvences (nesējfrekvences) ģeneratoram. Ģeneratora izejā plūst modulēta radiofrekvences maiņstrāva.. Fiz r 303. Jaunu radiofrekvenču apgūšana, kas sākusies mūsu gadsimta 80. gados, ļaus paplašināt un uzlabot radiosakarus, izmantojot mākslīgos Zemes pavadoņus. Pad J 83, 88, 4.

radiogalaktika, -as, s.; astr. *Galaktika, kurai ir raksturīgs ļoti spēcīgs radiostarojums.* □ Ikviena galaktika izstaro kā gaismu, tā radioviļņus. Taču dažas no tām raida neizprotami spēcīgus radioviļņus. Tās sauc par radiogalaktikām. Zin T 62, 1, 39. Kļuva skaidrs, ka katras radiogalaktikas kodolā noticis superjaudas sprādziens, kura enerģija sasniedz kolosālus lielumus. Cīņa 70, 35, 4. Interesanta ir [zinātnieka].. radiogalaktiku interpretācija — ..šeit notiek nevis galaktiku sadursmes, bet gan galaktiku dalīšanās, kad no vienas galaktikas rodas 2 jaunas. Zv d 59, 2, 40.

radiogaldiņš, -a, v. *Radiogalds.*

radiogalds, -a, v. *Radiouztvērēja novietošanai paredzēts (neliels) galds.*

radiogoniometrs, -a, v. *Iekārta raidstacijas atrašanās virziena noteikšanai, izmantojot uztverto signālu stiprumu atkarā no uztverošās antenas orientācijas telpā.* Automātiskais r. R. ar vizuālu indikatoru.

radiografēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Sūtīt radiogrammu.* □ ..lūdzu kuģniecības kadru daļu visseidzamākajā kārtā radiografēt visu, kas viņiem zināms par mūsu jauno ceturto mehāniķi. Cīrulis 4, 209.

radiogrāfija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Fotogrāfiska metode jonizējošā starojuma reģistrācijai.*

2. *Fotogrāfiskais attēls, ko iegūst, caurstarojot objektu ar jonizējošo starojumu vai arī no paša objekta izstarojuma.*

radiogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiogrāfiski.** *Saistīts ar radiogrāfiju (1), tai raksturīgs.*

radiogramma, -as, s. *Ziņojums, ko pārraida, izmantojot radioviļņus.* Teksta r. Ciparu r. Šifrēta r. □ ..Ruta bija piesaistīta pie savas rācijas. ..Pieņemt un noraidīt šifrētās radiogrammas nebija nekāds sarežģītais darbs.. Lācis VII, 478. Kurzemes partizāni noraidīs Centram pēdējās radiogrammas. Kaijaks 2, 162. ..operators sāka diktēt kosmosa lidoņiem radiogrammu, kurā bija precizēti dienas uzdevumi. Pad J 75, 20, 1.

radioģenētika, -as, s.; parasti vsk. *Ģenētikas nozare, kas pētī paaugstinātas radioaktivitātes ietekmi uz iedzimtību.*

radioģenētiķis, -ķa, v.; **radioģenētiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Radioģenētikas speciālists.*

radioģenētisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radioģenētiski.** *Saistīts ar radioģenētiku, tai raksturīgs.*

radioģeologs, -a, v.; **radioģeoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Radioģeoloģijas speciālists.*

radioģeoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Ģeoloģijas nozare, kas pētī atomu kodolu dabisko pārvērtību likumības Zemes garozā un šo pārvērtību izpausmi ģeoloģiskajos procesos.*

radioģeoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radioģeoloģiski.** *Saistīts ar radioģeoloģiju, tai raksturīgs.*

radioiekārta, -as, s. *Iekārta radioviļņu radīšanai, raidīšanai, uztveršanai.* Aerodroma r. Raidstacijas r. Translācijas r. □ Stadionā ir.. moderns elektriskais gaismas tablo un radioiekārta. Sports 69, 45, 2.

radioierīce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Ierīce radioviļņu radīšanai, raidīšanai, uztveršanai.*

radioinformācija, -as, s. *Informācija, ko pārraida pa radio.*

radiointerferometrs, -a, v. *Radioteleskops, kam ir divas vai vairākas atsevišķas antenas.* □ ..[Baldones] radiointerferometra uzdevums ir pētīt starpzvaigžņu matērijas difūzo komponentu — gāzi un putekļus. Rīgas B 70, 35, 4.

radioizotops, -a, v. *Radioaktīvais izotops.* Radioizotopu diagnostikas laboratorija.

radiojutība, -as, s.; parasti vsk.; biol. *Jutība pret jonizējošā starojuma iedarbību.* Augu r. □ .. organismu radiojutību noteic vielmaiņas īpatnības, ar kuru palīdzību radioaktīvo izstarojumu enerģija, kas uzkrājas organismā, pārvēršas dzīvībai nekaitīgā ķīmiskā enerģijā. Ves 62, 10, 21.

radiojutīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiojutīgi;** biol. *Tāds, kas ir jutīgs pret jonizējošā starojuma iedarbību.* Radiojutīgi orgāni.

radiokabīne, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; jūrn. *Telpa (kuģī), kur atrodas radiostacija.*

radiokanāls, -a, v. *Radiofrekvenču josla, kas paredzēta attiecīgai radiopārraidei, radiostacijai.* Šaurs r.

radioklausītājs, -a, v.; **radioklausītāja,** -as, s. *Cilvēks, kas (parasti sistemātiski) klausās radioraidījumus.* Radioklausītāju vēstules. □ ..[Jāņa Ivanova] simfoniskā svīta no mūzikas filmai «Salna pavasarī» pieder pie mūsu radioklausītāju iemīļotākajiem skaņdarbiem. Kin 74, 21.

radioklubs, -a, v. *Organizācija, kas sagatavo sakaru un radiolokācijas speciālistus tautas saimniecības vajadzībām; arī radiosporta un radioamatierisma centrs.* Amatieru r.

radiokombains, -a, v. *Aparāts, kurā funkcionāli apvienoti radiouztvērējs, televizors, magnetofons un elektrofons.*

radiokomentārs, -a, v. *Komentārs, ko pārraida pa radio.*

radiokomentators, -a, v.; **radiokomentatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Radiokomentētājs.*

radiokomentētājs, -a, v.; **radiokomentētāja,** -as, s. *Radiokomentāra autors.*

radiokomiteja, -as, s. *Radioraidījumu komiteja.* Radiokomitejas darbinieki.

radiokompānija, -as, s.; neakt. *Radiofonijas kompānija.* □ Moderno tehniku varēs izmantot [olimpiādē] apmēram 60 televīzijas [kompānijas] un radiokompānijas. Sports 84, 17, 4.

radiokompass, -a, v. *Iekārta, kas automātiski uzrāda lidaparātā vai kuģī uztvertās raidstacijas virzienu.* Lidmašīnas r.

radiokomplekss, -a, v. *Radiotehnisku iekārtu komplekss noteiktu uzdevumu veikšanai.* □ Stacijas radiokomplekss nodrošina kosmosa aparāta lidojuma parametru trajektoriskos mērījumus,.. zinātniskās informācijas iegaumēšanu un noraidīšanu, kā arī sistēmu darba vadīšanu ar komandām no Zemes. Pad J 67, 209, 1. Zemes radiokompleksa parabolisko antenu milzīgie kausi pievērsti Mēnesim. Ciņa 70, 222, 2.

radiokompozīcija, -as, s. *Literāru darbu, skaņdarbu vai to fragmentu kompozīcija, kas paredzēta pārraidīšanai pa radio.*

radiokonkurss, -a, v. *Konkurss, ko organizē, pārraida pa radio.*

radiokonstruktors, -a, v.; **radiokonstruktore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Radioiekārtu konstruktors.*

radiokorespondents, -a, v.; **radiokorespondente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Korespondents, kas strādā radiofonijā.*

radiokorporācija, -as, s.; neakt. *Radiofonijas korporācija.*

radioķīmija, -as, s.; parasti vsk. *Ķīmijas nozare, kas pētī radioaktīvo elementu un radioaktīvo izotopu īpašības.* Vispārīgā r. Lietišķā r.

radioķīmiķis, -ķa, v.; **radioķīmiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Radioķīmijas speciālists.*

radioķīmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radioķīmiski.** *Saistīts ar radioķīmiju, tai raksturīgs.* Radioķīmiskā analīze.

radiola, -as, s. *Aparāts, kurā funkcionāli apvienoti radiouztvērējs un elektrofons.* □ .. radiolu var pieslēgt magnetofonam ierakstīšanai un atskaņošanai. Pad J 75, 254, 3. Radiolas, radiouztvērējus Latvija sūta uz 64 zemēm.. Ģeogr 473. Ciemīte pacēla radiolas vāku, izņēma no aploksnes plati.. Pēc tam uzlika uz atskaņotāja un lēnām nolaida adatu. Vilks 5, 87.

radiolampa, -as, s. *Radioelektroniskajā aparatūrā izmantojama elektronu lampa.* Divelektrodu r. Trīselektrodu r. □ Gan radio, gan tālsakari pusgadsimtu balstījās uz radiolampām, kas nodrošināja gan svārstību ģenerēšanu, gan to pastiprināšanu un pārveidošanu. Ciņa 83, 161, 2.

radiolārijas, -u, vsk. radiolārija, -as, s.; zool. *Sarkodīnu klases apakšklase (galvenokārt siltajās jūrās), kuras pārstāvjiem raksturīga centrālā kapsula, kas ietver kodolu un tā tuvumā esošo plazmu, sarežģīti veidots skelets un pavedienveida pseidopodijas; šīs apakšklases dzīvnieki.*

radiolasījums, -a, v. *Literāra darba lasījums, kas paredzēts pārraidīšanai pa radio.*

radiolektorijs, -a, v. *Lekciju cikls, kas paredzēts pārraidīšanai pa radio.*

radiolīnija, -as, s. **1.** *Radiokanālu kopums, kas darbojas paralēli vai secīgi.*

2. fiz. *Ķīmiskā elementa vai tā savienojuma izstarojuma spektrālā līnija radioviļņu diapazonā.*

radiolīze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; ķīm. *Ķīmisko vielu un savienojumu sadalīšanās radioaktīvā starojuma un jonizējošā starojuma iedarbībā.*

radiologs, -a, v.; **radioloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. **1.** *Radioloģijas (1) speciālists.*

2. *Radioloģijas (2) speciālists.* □ Lai izvēlētos optimālo [vēža ārstēšanas metodi], jāņem vērā daudzi slimības faktori un slimnieka individuālās īpatnības, kuru novērtēšanā jāpiedalās vairākiem .. speciālistiem (ķirurgam, radiologam, terapeitam). Ves 82, 12, 11.

radioloģija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Fizikas nozare, kas pētī radioaktīvo starojumu un jonizējošo starojumu, to izmantošanu.*

2. *Medicīnas nozare, kas pētī radioaktīvā starojuma un jonizējošā starojuma izmantošanu slimību diagnostikā, ārstēšanā.*

radioloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radioloģiski.** **1.** *Saistīts ar radioloģiju (1), tai raksturīgs.*

2. *Saistīts ar radioloģiju (2), tai raksturīgs.*

3. fiz. *Saistīts ar radioaktīvo starojumu un jonizējošo starojumu, tiem raksturīgs.* R. ierocis.

radiolokācija, -as, s.; parasti vsk. *Objektu atklāšana un atrašanās vietas noteikšana, izman-*

tojot radioviļņu atstarošanos no tiem. Radiolokācijas ierīces. Radiolokācijas stacija. Radiolokācijas signāls. Kosmiskā r. Meteoroloģiskā r. □ Katrs kuģis .. apgādāts ar radiolokācijas iekārtu. Tā ne tikai palīdz «redzēt» cauri nakts tumsai. Lokators palielina arī vizuālas novērošanas attālumu, dod iespēju ielūkoties aiz horizonta. Zin T 65, 4, 30. ..kapteinis noliecies pār radiolokācijas aparātu. Uz dzeltenīgā ekrāna, pa kuru spirālveidīgi riņķo attālumu noteicējs, parādās vairāki spilgti punkti, iznirst .. krasta ēku apveidi. Cīrulis 1, 136.

radiolokators, -a, v. *Radiolokācijas aparatūra, iekārta.* Negaisu r. Lielgabala tēmēšanas r. □ ..lai uztvertu vājus signālus, ko uz radiolokatoru antenām atstaro tāli priekšmeti, nepieciešamas ārkārtīgi jutīgas uztverošās iekārtas .. Zin T 63, 10, 28. Uz kuģa ir divi radiolokatori .. Zin T 64, 8, 13. Kā rāda novērojumi, kas veikti ar radiolokatoriem, apmēram 80 procenti no visiem migrējošajiem putniem lido naktīs. Zv 83, 21, 30.

radioluminiscence, -es, s.; parasti vsk.; fiz. *Luminiscence, ko ierosina radioaktīvais starojums.*

radiomasts, -a, v. *Atbalsts, uz kura attiecīgajā augstumā nostiprinātas radiostaciju antenas.* Metāla r. □ Diksona ir garumā izstiepusies sala, kuru sedz radiomastu mežs. Cīrulis 1, 232.

radiomehāniķis, -ķa, v.; **radiomehāniķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Radioaparātu mehāniķis.* □ Tagad pasūtītājs var izsaukt [uz māju] radiomehāniķi, precīzi norādot apmeklējuma stundu. Rīgas B 70, 127, 3.

radiometeocentrs, -a, v. *Radiometeoroloģijas centrs.* □ Puse ciemata — polārnieku dzīvojamās ēkas, viesnīca, radiometeocentrs novietojies nelielajā salā. Rīgas B 73, 269, 4.

radiometeorologs, -a, v.; **radiometeoroloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Radiometeoroloģijas speciālists.*

radiometeoroloģija, -as, s.; parasti vsk. *Meteoroloģijas nozare, kas pētī meteoroloģisko apstākļu ietekmi uz augstfrekvences radioviļņu izplatīšanos atmosfērā un augstfrekvences ierīču izmantošanu.*

radiometeoroloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiometeoroloģiski.** *Saistīts ar radiometeoroloģiju, tai raksturīgs.* Radiometeoroloģiskā stacija.

radiometode, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Atmosfēras un kosmosa pētīšanas metode, kas pamatota uz atstaroto radioviļņu analīzi.* □ Gadījumos, kad izdarīt fotouzņēmumus neļauj mākoņu sega, zinātniekiem palīdz radiometodes. Cīņa 80, 130, 2.

radiometrija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Fizikas nozare, kas pētī starojuma enerģijas mērīšanas paņēmienus.*

2. *Derīgo izrakteņu ģeoloģiskās izpētes metode, kas pamatota uz radioaktivitātes mērījumiem.*

radiometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiometriski.** **1.** *Saistīts ar radiometriju (1), tai raksturīgs.*

2. *Saistīts ar radiometriju (2), tai raksturīgs.* Radiometriskā analīze. □ Tagad hidrologs dažu minūšu laikā var radiometriskajam centram pārraidīt .. jūras rajona ledus karti. Rīgas B 67, 41, 6.

radiometrists, -a, v.; **radiometriste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Radiometrijas (1) speciālists.*

2. *Radiometrijas (2) speciālists.*

radiometrs, -a, v. **1.** *Aparāts starojuma enerģijas mērīšanai.* □ Atmosfēras un Zemes virsmas radiostarojuma un siltuma starojuma intensitātes mērīšanai pavadonī uzstādīts radiometrs .. Rīgas B 81, 31, 1.

2. *Aparāts, ar ko mērī vielas radioaktivitāti, kā arī reģistrē radioaktīvo starojumu.* □ Rūdu .. viņi [ģeologi] meklē .., lietodami radiometrus .. Cīņa 67, 20, 4. Reizēm man plecos uzkārts neliels aparāts — radiometrs, rokā turu tādu kā nūju, ar kuru izklaušinu zemes dzīles. Liesma 75, 6, 24. Pastāv [atomledlauzī] speciāla aizsardzības un drošības sistēma. Īpaši jutīgi aparāti — dozimetri un radiometri — nosaka izstarojuma līmeni visas sistēmas iekšienē. Liesma 64, 11, 8.

radiomezgls, -a, v. *Iekārtu, ierīču kopums radioprogrammu translēšanai un radiosakaru uzturēšanai.* Vietējais r. Uzņēmuma r. □ ..radiomezgls ziņoja rezultātus: Rīgas kauss bija palicis Rīgā! Saulītis 12, 360.

radiomiglājs, -a, v.; astr. *Miglājs, kam ir raksturīgs spēcīgs radiostarojums.*

radionams, -a, v. *Celtne, kurā izvietotas radiofona studijas, redakcijas, tehniskie dienesti un palīgtelpas radioprogrammu sagatavošanai un pārraidīšanai klausītājiem.*

radionavigācija, -as, s.; parasti vsk. *Kuģu, lidaparātu vadīšana ar radiotehniskiem līdzekļiem.* Radionavigācijas aparatūra. Radionavigācijas sistēma.

radionavigators, -a, v. *Radionavigācijas ierīce, iekārta.*

radionovērojums, -a, v. *Novērojums, ko veic ar radiotehniskiem līdzekļiem.* Vēja r. □ ..Krabja miglāja centrā atklāti arī gaismas impulsi, kuru periods saskan ar radionovērojumiem. Cīņa 71, 235, 2.

radioobservatorija, -as, s. *Radioastronomiska observatorija.* □ Tiklīdz uz Saules notiek uzliesmojums un .. tiek izsviestas daļiņas, pēc dažām minūtēm to jau uzzina Zemes radioobservatorijas un dod trauksmes signālu radiosakaru centriem, brīdinot par gaidāmām magnētiskām vētrām. Zv 65, 3, 3.

radiooglekļis, -ļa, v.; parasti vsk.; ķīm. *Radioaktīvs oglekļa izotops, kura pussabrukšanas periods ir 5570 gadi.* Radiooglekļa metode — *metode materiāla absolūtā vecuma noteikšanai pēc radiooglekļa satura šajā materiālā.*

radiooperators, -a, v.; **radiooperatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Radiosakaru sistēmas operators.* □ Komandas sastāvā [uz kuģa] ir .. radiooperators, kas apbruņots ar visai sarežģītu aparatūru .. Zv 59, 10, 10.

radioorientēšanās [radioori-entēšanās], ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, s.; parasti vsk. *Orientēšanās ar radiotehniskiem līdzekļiem.*

radioorientieris [radioori-entieris], -ra, v. *Radiotehniska iekārta, ierīce (kā) orientēšanai.* Lidlauka r.

radiopārraide, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Radioraidījums.* Organizēt radiopārraidi. Klausīties radiopārraides.

radiopārtveršana, -as, s.; parasti vsk.; mil. *Pretinieka radiosakaru sistēmas atklāšana, raidījumu uztveršana un to fiksēšana.*

radiopeilējums, -a, v. *Leņķis starp meridiānu un virzienu uz radiostaciju, kas raida signālus.*

radiopeilēklis, -ļa, v. *Radiogoniometrs.*

radiopeilers, -a, v. *Radiogoniometrs.*

radiopeilēšana, -as, s.; parasti vsk. *Raidstacijas atrašanās vietas noteikšana ar radiogoniometru; radiopelengācija.* Radiopeilēšanas stacija.

radiopelengācija, -as, s.; parasti vsk. *Raidstacijas atrašanās vietas noteikšana ar radiogoniometru; radiopeilēšana.* □ Rīgas rajona meža trasēs risinājās republikas čempionāts sporta radiopelengācijā — «lapsu medībās». Sports 80, 94, 1.

radiopelengators, -a, v. *Radiogoniometrs.* □ Radiopelengators, uztverot no tālienes radiobāku signālus, palīdz noteikt [kuģa] atrašanās vietu. Zv 59, 10, 12.

radiopilots, -a, v. *Brīvi lidojošs balons, kas atstaro radioviļņus un ar ko nosaka vēja ātrumu, tā virzienu mākoņos un aiz tiem.*

radiopilula, -as, s.; med. *Norīšanai konstruēts miniatūrs radioraidītājs, ar ko iegūst informāciju par kuņģa un zarnu trakta darbību.*

radiopirātisms, -a, v.; parasti vsk. *Uz kuģiem uzstādītu nereģistrētu radiostaciju nelikumīga darbība.*

radiopirāts, -a, v.; **radiopirāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar radiopirātismu.*

radioprognoze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Meteoroloģiskā prognoze, ko pārraida pa radio.* R. zvejniekiem. R. lauksaimniecības darbiniekiem.

radioprogramma, -as, s. *Noteiktā secībā sakārtoti radioraidījumi; šādu radioraidījumu uzskaitījums; attiecīgais iespieddarbs.* □ Radioreleju līnijas saista ar Rīgu visas radio un televīzijas stacijas, pārraida uz tām televīzijas un radioprogrammas .. Cīņa 83, 110, 1.

radioprotektors, -a, v. *Aizsarglīdzeklis (parasti viela), kas paaugstina organisma izturību pret jonizējošo starojumu.*

radioprožektors, -a, v. **1.** *Virziena raidījumu radiostacija, kuras radioviļņi atstarojas no reflektora virsmas.*

2. *Radiolokators ar gaismas prožektoru.*

radioraidījums, -a, v. *Tematisks, noteiktam laikam paredzēts radiofonisks raidījums.* Interesants r. Radioraidījumu uztveršana.

radioraidītājs, -a, v. *Iekārta, iekārtu komplekss modulētu elektrisko svārstību (radioviļņu diapazonā) iegūšanai, lai pēc tam tās pārveidotu elektromagnētiskajos viļņos.* Telegrāfa r. Diapazonu r. Vienviļņa r. Televīzijas r. Telefona r.

radioredzamība, -as, s.; parasti vsk. *Tāds uztverošās un raidošās radiostacijas novietojums, kurā abas stacijas atrodas radioviļņu pārraides tiešās redzamības zonā.* □ Radioredzamība ļauj palielināt objekta noteikšanas efektivitāti radiolokācijas sistēmām. Zin T 71, 3, 25. . . orbitālā stacija «Salūts-5» atradās Lidojuma vadības centra radioredzamības zonā. Zin T 76, 10, 30.

radioreleju, ģen., nelok. *Tāds, kurā noteiktā sistēmā ir apvienotas raidošās un uztverošās radiostacijas.* R. līnija. □ Nodibināt telefona sakarus dziļā taigā vai Galējo Ziemeļu plašumos palīdzēs kompaktās radioreleju stacijas «Maļutka» . . Rīgas B 83, 100, 3.

radioreportāža, -as, s. *Reportāža, ko pārraida pa radio.* Sporta sacensību r.

radioreportieris, -ra, v.; **radioreportiere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Reportieris, kas organizē un vada radioreportāžu.*

radioreproduktors, -a, v. *Reproduktors*[1]. □ Aiz loga šalkoja vējš, un no tā brāzmām radioreproduktora skaļā balss — tas karājās turpat aiz loga staba galā — bija ļoti nevienāda . . Vilks 2, 66. Tika iedarbināts radioreproduktors, zema sievietes balss drusku gaudulīgi dziedāja . . Ezera 5, 142.

radiorezistence, -es, s.; parasti vsk.; biol. *Organisma, tā atsevišķu daļu izturība pret jonizējošo starojumu.* Paaugstināt organisma radiorezistenci.

radiorežisors, -a, v.; **radiorežisore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Radioraidījumu (parasti raidlugu, radiouzvedumu, radiokompozīciju, radiolasījumu) režisors.*

radioruna, -as, s. *Runa, ko pārraida pa radio.*

radiorūpnīca, -as, s. *Rūpnīca, kas ražo radio, telegrāfa un telefona aparatūru.* □ A. Popova Rīgas radiorūpnīca ir liels radiotehniskās rūpniecības uzņēmums, kas specializējies radiouztvērēju un radiolu ražošanā. Ģeogr 485.

radiorūpniecība, -as, s.; parasti vsk. *Mašīnbūves un metālapstrādes nozare, kas ietver radio, telegrāfa un telefona aparatūras ražošanu.* Radiorūpniecības produkcija.

radiosabiedrība, -as, s.; neakt. *Radiofonijas sabiedrība.*

radiosakari, -u, v.; tikai dsk. *Elektrosakari, ko īsteno ar radiotehniskiem līdzekļiem.* Cirkulārie r. Orientētie r. Kosmiskie r. Nodibināt regulārus radiosakarus. R. pārtrūkst. Radiosakaru seanss. □ Ostās kuģu raidstacijas nedrīkst strādāt, bet te, atklātā jūrā, mēs atkal atjaunojam radiosakarus ar dzimtenes krastu. Grīva 8, 268. Valsts autoinspekcijas helikopteri uztur radiosakarus ar patrulējošām VAI automašīnām un dežurantu . . Zv 76, 1, 20.

radiosaruna, -as, s. *Saruna, informācijas apmaiņa, izmantojot radiotehniskos līdzekļus.* Divpusējas radiosarunas. Radiosarunas ar kosmiskā kuģa apkalpi. □ . . bija organizēta [polārpētnieku] radiosaruna ar piederīgajiem Lielajā zemē. Cīrulis 1, 228.

radiosasaukšanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, dsk. -ās, ģen. -os, akuz. -ās, s. *Savstarpēja*

informācijas apmaiņa, izmantojot radiotehniskos līdzekļus. Radiostaciju r. Zvejas kuģu r.

radioseanss, -a, v. *Radiosakaru seanss.*

radiosekcija, -as, s. *Sekcija (veikalā), kurā pārdod radioaparātus un radiodetaļas.* Universālveikala r.

radiosekstants, -a, v. *Radionavigācijas ierīce kuģu un lidaparātu koordinātu noteikšanai pēc debess ķermeņa radiostarojuma.*

radiosensibilitāte, -es, s.; parasti vsk.; biol. *Organisma pastiprināta jutība pret jonizējošā starojuma iedarbību.*

radiosignalizācija, -as, s.; parasti vsk. *Signalizācija ar radiotehniskiem līdzekļiem.* □ Vismodernākā radiosignalizācijas aparatūra lidmašīnai dod iespēju lidot dienu un nakti, arī sarežģītos meteoroloģiskos apstākļos. Pad J 71, 179, 3.

radiosignāls, -a, v. **1.** *Signāls, ko rada ar radiotehniskiem līdzekļiem.* □ Pār jūrām un kalniem .. skan radiosignāli, dodot iespēju jūrniekiem orientēties ūdeņu bezgalīgajos plašumos .. Cīņa 53, 107, 4. 85 minūtes nepieciešamas radiosignālam, lai veiktu divus miljardus kilometru, kas mūs šķir no .. Saturna. Pad J 81, 200, 6.

2. *Elektromagnētiskās svārstības, kas atbilst radioviļņu frekvencei un ko izraisa parādības dabā.* Radiosignāli no kosmosa. □ Uztvertie Saules radiosignāli pa augstfrekvences kabeli nonāk pastiprinātāju blokos .. Zv 78, 13, 23.

radiosistēma, -as, s. *Radiotehnisko iekārtu komplekss noteiktu uzdevumu veikšanai.* □ Līdz ar sakaru un televīzijas aparatūru pavadonī ir .. radiosistēma orbītas parametru precīzai mērīšanai .. Cīņa 80, 139, 4.

radiospektroskopija, -as, s.; parasti vsk. *Fizikas nozare, kas pētī radioviļņu absorbciju.*

radiospektroskopisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiospektroskopiski.** *Saistīts ar radiospektroskopiju, tai raksturīgs.* Radiospektroskopiskā analīze.

radiospektroskops, -a, v. *Ierīce radioviļņu absorbcijas noteikšanai.*

radiosportists, -a, v.; **radiosportiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar radiosportu.* □ .. radiosportisti .. nekad nestartē ar rūpnieciski ražotu inventāru. Liesma 83, 2, 32.

radiosports, -a, v.; parasti vsk. *Sporta veids, kas ietver radiotehnikas pamatu apgūšanu, radiosakaru uzturēšanu, radiopelengāciju.* □ Radiosports ir specifisks tehniskā sporta veids. .. Obligātais priekšnoteikums: radiostacija, ar kuru pārraida un uztver signālus .. Sports 70, 177, 2. Trīs dienas Ogres rajona meži bija interesantu radiosporta sacensību arēna. Pad J 80, 180, 2.

radiostacija, -as, s. *Iekārtu komplekss (kā) uztveršanai un pārraidei, izmantojot radioviļņus.* Radiofonijas r. Sakaru r. Pārvietojama r. Kuģa r. Radiostacijas raiduztvērējs. □ 1925. gada 1. novembrī sāka darboties Rīgas radiostacija, un pieprasījums pēc radiouztvērējiem strauji palielinājās. Zv 78, 22, 7. Lidmašīnas radiostacija dod iespēju apkalpei uzturēt drošus divpusējus sakarus .. ar izlidošanas aerodromu un mūsu zemes un starptautisko līniju dispečeru punktiem visā distances tālumā. Rīgas B 70, 259, 7. Gani briežu takās dežurē augu dienu nakti. Viņu rīcībā ir .. 650 portatīvo un stacionāro radiostaciju. Rīgas B 80, 86, 5.

radiostarojums, -a, v. *Elektromagnētisko viļņu starojums.* Saules r. Galaktiku r. Atmosfēras r. Zemes virsas r. Radiostarojuma intensitāte. □ Radioastronomija .. pēta .. kosmisko radiostarojumu, ko uztver ar .. radioteleskopiem .. Zv 67, 4, 7.

radiostudija, -as, s. *Akustiski speciāli iekārtota telpa, no kuras pārraida radioprogrammas vai kurā ieraksta radioraidījumiem paredzētās fonogrammas.* Runas r. Koncerta r.

radiotālvadība, -as, s.; parasti vsk. *Tālvadība ar radiotehniskiem līdzekļiem.*

radioteātris, -ra, v. *Aktieru izpildījumā iestudētu radioraidījumu (parasti raidlugu, radiouzvedumu) kopums, kuru sagatavošanā parasti izmanto skaņu efektus vides un darbības raksturošanai.* □ Radioteātra repertuāra lielu daļu veido lugu radiovarianti. Teātris 80, 134. Raksturīgi, ka tā ekspresija, pāri malām plūstošā enerģija un dzirkstošā līksme, kas caurstrāvo Vijas Artmanes skatuves tēlus, radioteātrī izskan pavisam citādi. Artmane 119.

radiotehnika, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Tehnikas nozare, kas pētī radioviļņu rašanos, izplatīšanos, uztveršanu, pārveidošanu un to tehnisko izmantošanu radiosakaros, radiofonijā, televīzijā, radiolokācijā u. tml.* □ Mūsdienu radiotehnikas un radioastronomijas sasniegumi ir .. ļāvuši ķerties pie .. mēģinājumiem .. nodibināt radiosakarus ar citu pasauļu civilizācijām. Zv 67, 4, 7. Milzīgas izmaiņas ir ienesusi radiotehnika, par kuras pamatlicēju pamatoti uzskatāms krievu zinātnieks A. Popovs. Liesma 76, 11, 23.

2. *Aparātu, ierīču, iekārtu u. tml. kopums, ar kuriem rada, izplata, uztver, pārveido radioviļņus.* Radiotehnikas veikals.

radiotehniķis, -ķa, v.; **radiotehniķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Radiotehnikas (1) speciālists (parasti ar vidējo izglītību).* Dežurējošais r.

radiotehnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiotehniski. 1.** *Saistīts ar radiotehniku (1), tai raksturīgs.* Radiotehniski pētījumi.

2. *Saistīts ar radiotehniku (2), tai raksturīgs; tāds, ar ko rada, izplata, uztver, pārveido radioviļņus.* Radiotehniskā rūpniecība. Radiotehniska iekārta. □ Lai ar mūsdienu radiotehniskajiem līdzekļiem noraidītu informāciju milzīgos attālumos, nepieciešami lieljaudas ģeneratori .. Zin T 63, 10, 28. Bāzes uzņēmums skolai palīdzējis iekārtot jaunos radiotehnisko mērījumu un robotu tehnikas kabinetus .. Rīgas B 85, 259, 4.

radiotelefonija, -as, s.; parasti vsk. *Elektrosakaru veids, kurā telefona sarunas pārraida, izmantojot radioviļņus.* Cirkulārā r.

radiotelefonisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiotelefoniski.** *Saistīts ar radiotelefoniju, tai raksturīgs.*

radiotelefonists, -a, v.; **radiotelefoniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Speciālists, kas strādā ar radiotelefonu.*

radiotelefons, -a, v. *Elektrosakaru ierīce, iekārta, ar ko telefona sarunas pārraida, izmantojot radioviļņus.* Abpusējs r. Mikrofona r. □ Apvienojot radio un telefona darbību kopējā ierīcē, ir radīts radiotelefons, ar kura palīdzību noris informācijas pārraide ne tikai uz Zemes, bet arī Visumā. Liesma 76, 11, 23. Daudzu saimniecību vadītāju un galveno speciālistu mašīnās ir radiotelefoni. Cīņa 80, 28, 2. Radiotelefonā .. varēja sadzirdēt tālu kuģu sarunas .. Lapsa 3, 44.

radiotelegrafēšana, -as, s.; parasti vsk. *Telegrafēšana, izmantojot radioviļņus.* Īsviļņu r.

radiotelegrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Telegrāfija, kurā informācijas pārraidei izmanto radioviļņus.* Burtu r. Dzirdes r.

radiotelegrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiotelegrāfiski.** *Saistīts ar radiotelegrāfiju, tai raksturīgs.*

radiotelegrāfists, -a, v.; **radiotelegrāfiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Speciālists, kas strādā ar radiotelegrāfu.*

radiotelegrāfs, -a, v. *Telegrāfs informācijas pārraidei ar radioviļņiem.* R. ar telegrāfa atslēgu. Radiotelegrāfa sakari.

radiotelegramma, -as, s. *Radiogramma.* □ 1897. gadā Popovs noraidīja radiotelegrammu piecu kilometru attālumā .. Pad J 83, 88, 4.

radiotelemehānika, -as, s.; parasti vsk. *Telemehānikas nozare, kas pētī, kā realizējama signalizācija, kontrole, regulēšana un vadība no attāluma, izmantojot radioviļņus.*

radiotelemehāniķis, -ķa, v.; **radiotelemehāniķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Radiotelemehānikas speciālists.* □ Radiotelemehāniķi skolā apgūst elektrotehniku, radioelektroniku, televīzijas elektroniku, radiotehnikas mērījumus, rasējumu lasīšanu ... Pad J 82, 137, 2.

radiotelemehānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiotelemehāniski.** *Saistīts ar radiotelemehāniku, tai raksturīgs.*

radiotelemetrija, -as, s.; parasti vsk. *Mērīšana no attāluma, izmantojot radioviļņus; mērīšanas rezultātu uztveršana pa radio.*

radiotelemetrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radiotelemetriski.** *Saistīts ar radiotelemetriju, tai raksturīgs.* □ Līdz ar sakaru un televīzijas aparatūru pavadonī ir .. radiotelemetriskā sistēma, kas pārraida uz Zemi datus par bortsistēmu darbu .. Cīņa 80, 139, 4.

radioteleskops, -a, v.; astr. *Astronomisks instruments, kura galvenās sastāvdaļas ir antena un uztvērējs un kuru izmanto kosmisko objektu izstaroto radioviļņu uztveršanai un reģistrēšanai.* □ Radioteleskopos izšķir divas galvenās sastāvdaļas — antenu un uztvērēju. Tā kā šiem teleskopiem ne tikai jāreģistrē radiostarojuma intensitāte, bet arī jānosaka starojuma virziens, tad antenas izveido tā, lai tās spētu uztvert starojumu tikai noteiktā virzienā. Zin T 63, 8, 37. ..Gulbja zvaigznājā 1,2 miljardi gaismas gadu attālumā novēro divu zvaigžņu pasauļu sadursmi. Trieciena rezultātā putekļu un gāzu masas izstaro ļoti spēcīgus radioviļņus, kurus reģistrē Zemes radioteleskopi. Ikaunieks 1, 51. 1974. gada 16. novembrī no pasaulē lielākā .. radioteleskopa antenām izplatījumā izskanēja pirmie citām civilizācijām adresētie signāli. Hor 75, 16, 32.

radiotelevīzija, -as, s.; parasti vsk. *Radio un televīzijas sistēmas kopums, apvienojums.* Kosmisko kuģu radiotelevīzijas ierīces. □ Sakarā ar to, ka palielinājās padomju radio un televīzijas informācijas apjoms un uzdevumi, vajadzēja Maskavā izveidot jaunu radiotelevīzijas centru. 1967. gada oktobrī stājās ierindā .. Vissavienības radiotelevīzijas stacija Ostankinā .. Rīgas B 79, 104, 4.

radioterapeitisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **radioterapeitiski.** *Saistīts ar radioterapiju, tai raksturīgs.*

radioterapija, -as, s.; parasti vsk. *Ārstēšanas metode, kurā izmanto radioaktīvos izotopus.*

radiotīkls, -a, v. *Uztverošo un raidošo radiostaciju tīkls, kas paredzēts radiofonijas programmu pārraidēm.*

radiotoksēmija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Organisma saindēšanās ar radioaktīvām vielām.*

radiotoksīns, -a, v. *Radioaktīvs savienojums, kas uzkrājas augos un dzīvniekos un ir tiem kaitīgs.* □ .. pēc apstarošanas [kartupeļu] bumbuļos izveidojas radiotoksīni — bioloģiski aktīvi savienojumi, kuri var kaitēt organismam. Lauku Dzīve 75, 7, 17.

radiotornis, -ņa, v. *Tornis raidītāja vai uztvērēja antenu novietošanai.*

radiotranslācija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Radioprogrammu pārraide pa vadu sakaru sistēmu.* Radiotranslācijas līnija. Radiotranslācijas tīkls. Radiotranslācijas sakaru sistēma.

2. *Radiopārraide tieši no darbības vietas (piemēram, no koncertzāles, stadiona).* Teātra izrādes r.

radiotraucējums, -a, v. *Elektromagnētiskās svārstības, kas izkropļo vai noslāpē radiosignālus.* Mākslīgs r. Bloku elektroiekārtas r.

radiotroksnis, -šņa, v. *Elektromagnētisks starojums (radioviļņu diapazonā), ko rada ārpuszemes avoti.* Kosmiskie radiotrokšņi. □ .. Saules radioizstarojumu bieži vien dēvē par radiotroksni. Zv 57, 20, 17.

radiouzliesmojums, -a, v. *Radiostarojuma intensitātes straujš pieaugums.* Spilgts r. □ Kad radioteleskopi reģistrējuši radiouzliesmojumus, pēc vienas divām dienām .. [uz Zemes] sākas magnētiskās vētras, cikloni. Rīgas B 68, 144, 5.

radiouztvere, -es, s.; parasti vsk. *Radioviļņu uztveršana un pārveidošana skaņās; radiouztveršana.*

radiouztvērējs, -a, v. *Radiouztveres aparāts, iekārta.* Lampu r. Detektora r. Portatīvs r. □ ..Popovs demonstrēja paša konstruētu ierīci, ar kuru iespējams uztvert elektromagnētiskos viļņus bez vadu palīdzības .. Tas bija pasaulē pirmais radiouztvērējs. Cīņa 84, 105, 4. ..tagad katrā maiņā konveijeru atstāj vairāk nekā 3000 tranzistoru radiouztvērēju .. Ģeogr 333. Ar radioteleskopu, kas būtībā ir milzīga apjoma radiouztvērējs, .. iespējams uztvert

radioizstarojumus no zvaigznēm, miglājiem .. Zv 59, 11, 14.

radiouztveršana, -as, s.; parasti vsk. *Radioviļņu uztveršana un pārveidošana skaņās; radiouztvere.* Telegrammas r. □ Viens no šā gada jaunumiem ir stereokomplekss «Radiotehnika-101», kas apvieno elektroatskaņotāju, pastiprinātāju, radiouztveršanas ierīci, magnetofona paneli un akustisko sistēmu. Pad J 84, 110, 1.

radiouzvedums, -a, v. *Radiostudijā iestudēts, radio specifikai pielāgots (kā, piemēram, lugas, operas, operetes) uzvedums, ko pārraida pa radio.* Lugas r. Poēmas r.

radiovadība, -as, s.; parasti vsk. *Kustīgu un nekustīgu objektu vadīšana ar radiotehniskām metodēm un ierīcēm.* Ierīces r.

radiovariants, -a, v. *Daiļdarba, muzikāli dramatiska darba u. tml. pielāgojums iestudējumam radiostudijā un pārraidīšanai pa radio.* Drāmas r. Operas r. □ Ievērojot radioteātra specifiku, uzveduma režisors un radiovarianta autors .. bija lugu nedaudz pārveidojis .. Cīņa 84, 128, 3.

radioviļņi, -u, vsk. radiovilnis, -ļņa, v. *Elektromagnētiskie viļņi, kuru garums ir no dažiem milimetriem līdz desmitiem tūkstošiem metru un kuru izplatīšanās noris bez mākslīgām enerģijas pārvades līnijām.* Radīt (arī ģenerēt) radioviļņus. Radioviļņu izplatīšanās. Radioviļņu plūsma. Uztvert radioviļņus. Pārveidot radioviļņus. Radioviļņa garums. Radioviļņu frekvence. Ultraīsi radioviļņi — *radioviļņi, kuru garums ir mazāks par 10 metriem.* Īsi radioviļņi — *radioviļņi, kuru garums ir no 10 līdz 100 metriem.* Vidēji radioviļņi — *radioviļņi, kuru garums ir no 100 līdz 1000 metriem.* Gari radioviļņi — *radioviļņi, kuru garums ir no 1000 līdz 10 000 metriem.* Milimetru radioviļņi — *radioviļņi, kuru garums ir no 1 milimetra līdz 10 milimetriem.* Centimetru radioviļņi — *radioviļņi, kuru garums ir no 1 centimetra līdz 100 centimetriem.* Metru radioviļņi — *radioviļņi, kuru garums ir no 1 metra līdz 10 metriem.* □ Radioviļņus neaizēno gaismas stari, tie iziet cauri miglai un mākoņiem, atļauj novērot Sauli jebkuros klimatiskajos apstākļos. Pad J 59, 102, 3. Divu zvaigžņu pasauļu sadursme ir varenākā dabas parādība, kādu vien cilvēks spēj šodien novērot. Saduroties milzīgajām putekļu un gāzu masām, šīs masas sakarst un sāk izstarot vienādā mērā kā redzamo gaismu, tā arī radioviļņus. Ikaunieks 1, 47. sal. Ja domas būtu kā radioviļņi, kas aizklīst pasaules telpā, tad tās varētu kaut kur sastapties. Talcis 7, 213. pārn. Latvijas radiovilnī skanēs radiožurnāls «Jaunceltne». Cīņa 83, 253, 3.

radiožurnālistika, -as, s.; parasti vsk. *Žurnālistika, kas ir saistīta ar radiofoniju.* □ Radiožurnālistikā .. ir sava specifika. Piemēram, televizora ekrāns sniedz jau gatavu ainu. Turpretim radiofonā šī aina jāuzbur. Sports 79, 177, 2.

radiožurnālists, -a, v.; **radiožurnāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Žurnālists, kas strādā radiožurnālistikā.* □ Viņa runās ar nākamajām audējām, tāpat kā visi žurnālisti rīkosies ar bloknotu un zīmuli un tāpat kā visi radiožurnālisti — ar mikrofonu. Pad J 68, 88, 3.

radiožurnāls, -a, v. **1.** *Periodisks radioraidījums, kas sastāv no dažādu žanru materiāliem par noteiktu tēmu.* Radiožurnāla «Selga» redakcija. R. skolu jauniešiem.

2. *Žurnāls, kurā tiek reģistrētas radiogrammas.* Kuģa r. Lidmašīnas r.

radists, -a, v.; **radiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Speciālists, kas strādā ar radiotelegrāfu.* □ Nekad viņš neraidīja no savas apmetnes, bet gāja jebkuros laika apstākļos nakts tumsā kilometriem tālu, lai hitleriešu peilējamās ierīces, sekodamas viņa raidstacijas darbam, neatklātu arī paša radista .. uzturēšanās vietu. Samsons 2, 95. Radists, pārraidījis ziņojumu .., pārslēdza rāciju uztveršanai. Grants 6, 326.

radīšana, -as, s.; parasti vsk. *Darbība* → *radīt.* ◇ (Kā) no pasaules radīšanas — *saka par ko ļoti senu, tādu, kas pastāv ļoti sen, no seniem laikiem.* □ «Nu jau atkal [lektors] sāks no pasaules radīšanas,» Ozols dzirdēja kādu paklusu iesakāmies kaimiņam. Sakse 7, 438.

radīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Ar savu darbu, darbību veidot (garīgas vai materiālas vērtības).* R. simfoniju. R. poēmu. R. gleznu. □ Ļoti savdabīga grupa mūsu mūzikas folklorā ir dzimtbūšanas un bārabērnu dziesmas, ko radījusi tauta smagajos verdzības gados. Vēriņa 1, 10. E. Dārziņš 1904. gadā radīja kora dziesmas ar Raiņa tekstiem «Lauztās priedes» un «Senatne». Briede-Bulāvinova 1, 26. pārn. Es vakardienai parādā, Bet mani gaida rīts. Un vēl šī diena jārada No uguns, dzelzs un spīts. Auziņš 3, 24. // *Panākt, ka veidojas kas jauns (parasti derīgs praktiskai lietošanai, izmantošanai).* R. darbmācības bāzi. R. tundrā ganības. R. skolas. □ .. celtnes [pirts] daļa garenvirzienā pārdalīta ar kapitālu sienu, radot atsevišķu mazgāšanās telpu un istabu. Cimermanis 1, 68. Jaunās mākslīgās jūras, ko rada uz lielajām upēm, ir .. milzīgas ūdenskrātuves .. Zv 52, 15, 5. Telpiskā dzīves vide .. ir cilvēka radīta un pilnveidota. D kal 77, 171. // *Būt par cēloni tam, ka procesa, norises, apstākļu iedarbībā (kas) veidojas (par parādībām dabā, arī par iekārtām, ierīcēm u. tml.).* Motors rada troksni. □ .. ūdens pamazām aizskalojis klints mīkstās smilšu daļas un radījis te plašās alas .. Birznieks-Upītis 6, 199. Šur un tur [izcirtumā] .. aizdegās vēl piepeši kāds neapsvilis kūlas kušķis .., liesmu it kā pats no sevis radīdams .. Blaumanis 2, 146. Mežā varenās egles slejas cita pie citas un rada necaurredzamu biezokni. Fimbers 2, 36. // *Par cilvēka darbību.* □ .. meža ciršana .. daudzos gadījumos krasi maina faunas sastāvu, pazemina ūdens līmeni upēs, rada paātrinātu sniega nokušanu .. Kronītis 2, 10. // *Būt par cēloni tam, ka (kādam, kam) rodas būtiski jaunas īpašības, pazīmes.* Darbs radījis cilvēku. □ .. skolotāji .. grib saglabāt savu it kā diploma un gadu starpības radīto pārākumu. Dripe 4, 240.

2. *Organizējot, dibinot panākt, ka veidojas (kolektīvs, noteikta cilvēku grupa u. tml.).* R. partiju. R. armiju. R. pagrīdes organizāciju. R. orķestri. □ .. esamības mūžīgie jautājumi .. izaug no cilvēka dienišķo rūpju un vajadzību pasaules — vajadzības pelnīt maizi, radīt ģimeni, audzināt bērnus, nodrošināt jumtu virs galvas. Kritikas g 79, 125. Līdzi strādāt, radot vienu tautu, Tautu veidojot iz ļaužu pūļa. Rainis VI, 267. // *Būt par cēloni tam, ka (cilvēkiem) veidojas kāda attieksme (pret ko), attiecības (ar ko).* □ Raksti radīja draugus un pretiniekus. Pretinieki nevarīgi šņākāja, draugi izteica atzinību .. Saulītis 13, 46. // *Panākt, būt par cēloni, ka cilvēkiem veidojas (kāda attieksme pret ko, attiecības ar ko); panākt, būt par cēloni, ka veidojas (darbība, norise, attiecību kopums) sabiedrībā.* R. rosību. R. iniciatīvu. R. grūtības darbā. □ «.. jaunie apvērsumi zinātnē radīs jaunas attiecības cilvēku starpā . .» Dinere 10, 268. Jārada tādā situācija, ka par uzvarētāju nevar kļūt kolektīvs, kura locekļi neievēro darba disciplīnu. Lauku Dzīve 80, 9, 2. «.. rupja vara un varmācība rada atkal tikai jaunu varmācību.» Upīts 10, 319. Vispārējo lozungu vien nepietiek, lai sagāztu veco un radītu jauno iekārtu. Upīts 10, 83.

3. *Bioloģiskā procesā veidot (dzīvu būtni), panākt, ka piedzimst (dzīva būtne).* □ Visām dzīvajām būtnēm piemīt īpašība radīt sev līdzīgas būtnes .., vairošanās nodrošina paaudžu maiņu, sugas saglabāšanu. Zin T 67, 1, 14. Dorondo: Radiet dēlus — lai aug vīri kā ozoli! Vīru spēkā ir mūsu nākotne! Putniņš 1, 27. Viņa uzskatīja to par sievietes pienākumu — laist pasaulē bērnus, par sievietes sūtību — radīt dzīvību. Lit M 85, 10, 12.

4. *Panākt, būt par cēloni, ka veidojas (psihisks vai fizioloģisks stāvoklis, tā izpausme); izraisīt (2).* R. satraukumu. R. interesi. R. ēstgribu. Aukstums rada drebuļus. □ .. viņa [Daniela Merķeļa] uzskati par zemniekiem rada vietējos muižniekos nepatiku. Avotiņa, Peters 1, 17. Tie, kam kādreiz bijusi darīšana ar mani, otrreiz ierodoties, vienmēr prasīja pēc manis. Tas ar laiku manās darba biedrenēs radīja skaudību. Zālīte 5, 123. Skaistumam, saka vecais skolotājs, jāatnāk nelaikā un jārada mazliet neērtības sajūta. Ziedonis 17, 49. Briesmu tuvums rada dīvainu spiedienu pakrūtē un kaklā. Gulbis 3, 236. // *Psihiskā darbībā veidot (piemēram, priekšstatu, jēdzienu, spriedumu); būt par cēloni tam, ka veidojas (piemēram, priekšstats, jēdziens, spriedums).* R. patstāvīgu spriedumu. Izrāde radīja pārdomas. □ «Ak, pazinis es tevi kaut nieku mazāk, tad arī man tu radītu iespaidu, ka esi laimīgākā un apmierinātākā sieviete pasaulē.» Zigmonte 4, 223. Ģirupvilkam .. bija izdevies pārliecināt, radīt pilnīgu, neatvairāmu bezcerīgās nākotnes ainu. Saulītis 12, 281. Diena ir tik pelēka, ka tramvaji brauc ar aizdegtām ugunīm, radot vakara iespaidu. Kar 49, 8, 687. // *Veidot (ko) iztēlē.* R. sapņos citu pasauli. □ Un kas par to, ja šī meitene izrādījās pavisam citāda nekā tā, ko bija radījis savā iztēlē? Vilks 5, 14.

Sk. radīts, radošs.

rādīt, -u, -i, -a, pag. -īju. **1.** trans. *Likt, novietot (ko) tā, ka (kāds) var uztvert (to) ar redzi, radīt (kādam) iespēju uztvert (ko) ar redzi; vērst (kāda) uzmanību (uz ko redzamu).* R. vēstuli. R. burtnīcu. R. fotogrāfiju. R. milicim dokumentus. Rādīt (arī kratīt) dūri (arī rādīt kulaku sar.) — *rādot (kādam) dūri, draudēt, paust dusmas, neapmierinātību.* □ .. muzeju restauratori, rādot paveikto, grib runāt arī par aktuāliem jautājumiem un ikdienas grūtībām savā nozarē .. Pad J 84, 51, 4. Viņš mani vadāja starp aizsāktajām trešā stāva sienām, rādīja kaut kādas telpas un daudz runāja .. Kalndruva 5, 245. .. Grieze ieraudzīja krusas negaisa postījumus un pārsteigts rādīja tos Nātiņam: «Kas te trakojis? Redzi, kā tavi tīrumi cietuši!» Fimbers 1, 394. pārn. Kalnaini lauki rāda savrupus ozolus — miera un spēka krāšņumu. Caune 2, 12. pārn. .. Gauja savas zivis nevienam nerāda, arī laivā braucējam ne. Lagzdiņš 3, 40. ◇ Acis nerādīt, arī (ne) acu nerādīt — *nebūt tuvumā, nebūt redzes lokā.* □ «Viņam .. pienāktos pašam pirmajam jūs [vecumā] aprūpēt. Kāpēc viņš šeit ne acu nerāda?» Vāczemnieks 5, 38. ◇ Nevar (ne) degunu laukā rādīt — *saka, ja ir slikts (parasti ļoti auksts) laiks.* ◇ Rādīt zobus — a. *Ņirgt zobus aiz niknuma (par dzīvnieku).* □ Pasvilpis Duksi, Mikiņš sāka to jūgt ragaviņās. Bet Duksis negribēja ļauties. .. Duksis .. sāka pat rādīt zobus. Vanags 9, 39. b. *Atklāt zobus smaidā; smaidīt.* □ .. jauniņais stāvēja klāja vidū kā Šveiks un rādīja baltus zobus. Lapsa 1, 31. Tev smieties negribas, bet zobus rādi, Jo citi smejas, jāsmejas ir līdz .. A Skalbe 4, 80. c. *Paust savu naidīgo attieksmi (pret kādu, pret ko), gatavību aktīvi pretoties.* □ .. viņa bija augusi cīnītāju ģimenē. Tēvs, māte, brālis — visi viņi bija rādījuši zobus patvarībai. Lācis VI, 312. ◇ Rādīt ragus, arī griezt ragus pretī sar. — *runāt pretī, strīdēties pretī.* □ Dusmas bija lielas, bet Līzes klātbūtnē viņš vairs neiedrošinājās ragus rādīt. Sakse 2, 132. ◇ Rādīt dūri kabatā sar. — *baidīties atklāti izrādīt savu neapmierinātību, naidu u. tml.* □ Tagad viņi zem spilvena [no dusmām] grieza zobus, bet tas bija aptuveni tas pats kā rādīt dūri kabatā. A Grigulis 13, 117. ◇ Rādīt mēli sar. — *kādu izzobojot, izbāzt no mutes mēles galu.* □ Aizdunēja, aizrībēja .. vasara, zēns, aiz pakša aizslējies, rāda saules zaķim mēli .. Čaklais 3, 29. ◇ Rādīt garu degunu sar. — a. *Kādu ķircinot, tuvināt savam degunam atplestas delnas īkšķi.* □ Mana laime man rādīja degunu garu, Pati nejaušot, vai biju stiprs vai vājš .. Auziņš 9, 68. b. *Rādīt kādam savu pārākumu, arī noraidījumu, nicinājumu.* ◇ Rādīt (kādam) pigu sar. — *nievājoši paust atteikumu, noraidījumu.* □ Tu, zeme, dzīve, mīla, dari man kaut ko tādu, ka pāri visam, kas vīla, es mūžībai pigu rādu. Auziņš 6, 90. // *Radīt (kādam) iespēju uztvert ar redzi, skatīties (piemēram, vizuālu mākslas darbu, kādu darbību, norisi).* R. kinoteātrī mākslas filmu. R. izstādē jaunākās gleznas.

R. eksperimentu. R. dejas soļus. R. savu prasmi slidot. Rādīt (arī taisīt) kumēdiņus novec. — *uzvesties smieklīgi, dīvaini, ākstīgi (parasti, lai kādu apmānītu, pārliecinātu par ko nepatiesu).* □ Treniņš ritēja bez īstas nopietnības. Pauls rādīja visādus dīvainus trikus — bez vajadzības vadāja bumbu, mēģināja to iedabūt grozā .. no visneizdevīgākajiem stāvokļiem. Kalndruva 5, 262. ..ar krītu apzīmētā aplī uz ielas bruģa savu mākslu rāda žonglieri. Rīgas B 58, 97, 7. Atpakaļceļā skriešana vairs nebij, labu joku nekad nedrīkstēja divreiz rādīt, arī zirgi stāvēja nokārtām galvām. Upīts 4, 271. «Tur [psihiatriskajā slimnīcā] nevajag censties skaļi rādīt kumēdiņus. Tas ir uzkrītoši un diezgan grūti, bet smagu depresiju notēlot var katrs muļķis.» Dinere 10, 234. // *Panākt, ka (kāds) analizē, izmeklē, noskaidro (ko).* R. ārstam slimnieku. R. rokrakstu speciālistam. // *Veidot (kā) attēlu (par iekārtām, ierīcēm u. tml.).* Televizors rāda kinofilmu. // intrans. □ Lipsts atjēdzās liela reklāmas spoguļa priekšā, apstājās un sāka sevi pētīt. Spogulis bija labas kvalitātes, rādīja asi un skaidri. Skujiņš 4, 14. ..[Apinis] lāgu lāgiem noņēma brilles un nospodrināja ar mutautiņa stūri, viņam šķita, ka tās pa brītiņu aptumst un nerāda vairs tik skaidri .. Upīts 9, 59.

2. trans. *Vērst (parasti ar žestu) (kāda) uzmanību (uz ko), šādā veidā informēt (par ko).* R. ar rokas mājienu brauciena virzienu. □ Atpūta [uz motocikla] brīnišķīga, un droši vien tādēļ puisis aizmirst cilvēku zilā tērpā, kas viņam .. šosejas līkumā kaut ko rādīja ar roku .. J Plotnieks 2, 80. Retās papeles pāri tām [mājām] meta ēnu svītras — kā melnus pirkstus, kas kaut ko rādīdami, atdūrās viņpuses zilajā kalnājā. Upīts 18, 313. // intrans. □ Jau no tālienes kalējs rādīja sievai ar roku uz to vietu, kur aiz ciema bija savesti smēdes koki ... Birznieks-Upītis 6, 45. «Tur ir Grāvmaļi,» tēvs rādīja ar pātagas kātu. Brigadere 2, 19. «Kas tad te?» viņš izsaucās .. «Precības, draugs — precības,» Vanags atbildēja un rādīja ar savādu smaidu uz saderināto pāri. Blaumanis 2, 83. ◇ Rādīt ar pirkstu (arī ar roku) — *tieši teikt, arī tieši rādīt, kas ir darāms, kā jārīkojas, jāizturas.* □ Arnis .. Norai izrādās labu labais palīgs, tāds, kuram nekad nav ar pirkstu jārāda, kurš pamana un izdara pats. Zigmonte 10, 187. ◇ Rādīt ar pirkstu (arī ar pirkstiem) (uz kādu) sar. — *norādīt uz kādu, atklāti paužot nosodījumu, nicinājumu; ņirgāties, zoboties par kādu.* □ «Tēvu notiesāja par zādzību, bet skolā mani sāka saukāt par zirgu zagli. Ar pirkstiem rādīja visi zēni.» Sakse 7, 402. «Ernest, Ernest, apdomā, ko tu runā! Tu zini, kā tevi esmu mīlējusi°, tu zini, kā tev esmu uzticējusi°, uzticējusi° pat vēl tad, kad jau par mani smējās un uz mani rādīja ar pirkstiem ...» Blaumanis 6, 121. // *Stāstot darīt zināmu (kustības virzienu, ceļu), pavadot panākt, ka kāds virzās (pa pareizu ceļu).* Rādīt ceļu — *rādīt priekšzīmi.* □ «Rādi ceļu uz īsto vietu, tu labāk zini, kur te vērts iegriezties.» Lācis 15, 144. Tā viņi gāja trijatā. Tikai tagad ceļu rādīja tā neparasti skaistā meitene. Kaldupe 12, 29. Pauls (uz Krustiņu): Dzer! (Krustiņš nekustas.) Jārāda ceļš. (Dzer.) Blaumanis 6, 330. // *Būt tādam, pēc kā var noteikt (kustības virzienu, ceļu).* □ ..Ainažu ostas bāku ugunis rāda ceļu aizvien lielākam zvejas laivu skaitam. Zv 52, 12, 11. ..Vai tad visas bultas uz krustcelēm tikai pareizo ceļu rāda? Vāczemnieks 8, 63. Kanonāde un kaujas uguns atblāzma rādīja viņam ceļu uz savējiem. Lācis 15, 296. pārn. ..mājas tornī grozījās skārda burinieks, rādīdams ceļu vējiem. Vāczemnieks 4, 7. ◇ Kur deguns rāda sar. — *tikai uz priekšu, nenoteiktā vai nezināmā virzienā (iet, braukt).* □ Un Kristjāns slāj taisni prom, kur deguns rāda, it kā pats iepriekš būtu tā nolēmis. Kaijaks 2, 12. // *Turot, arī virzot (gaismas avotu), apgaismot (ko) — par cilvēku; izstarojot gaismu, apgaismot (ko) — par gaismas avotu.* □ Kabatas spuldzītes gaismā, ko rādīja kāds strēlnieks, Aina [sanitāre] brūci .. pārsēja. Grants 5, 201. Viņa turēja rokā paštaisītu lāpu un rādīja uguni Valdim, kas rīkojās ap motoru. Vilks 2, 27. Viņam [ūdenslīdējam] tur, zem ūdens, rādīja gaismu tūkstoš vatu spuldze. Talcis 7, 55. Visu garo ceļu pajūgam līdzi tecēja vakarzvaigzne .., tā kā gaismu rādīdama. Kaldupe 12, 160.

3. trans. *Ar savu izturēšanos, rīcību, runu likt saprast (piemēram, domu, atziņu).* Rādīt priekšzīmi (arī paraugu) — *ar savu darbu, rīcību būt par priekšzīmi (paraugu) citiem.* □ «Runājiet tik gluži droši, Andrikson. Esmu tak saviem saimniekiem jau rādījis, ka man labi nodomi ar visiem.» [Saka barons.] Blaumanis II, 309. «Karstumā asinsvadi izplešas un spiediens krīt,» es rādu savu gudrību. Grīva 8, 132. // *Ar savu izturēšanos, rīcību, runu paust, darīt uztveramu (psihisku stāvokli, attieksmi).* □ Visi skraidīja [ap degošo māju] kā apmulsuši, cits caur citu vaimanādami, it kā gribēdami ar to rādīt savu līdzcietību. Kaudzītes 1a, 32. Bij jādomā, ka vecāki to mīlestības daļu, ko tie Jēcim dzīvam rādījuši, tagad pielikuši Andrejam, kam šādas mīlestības arī ļoti vajadzēja. Apsīšu J 3, 34. Krustiņš: Tev būtu jārāda, ka manis nemīlē. Tev būtu jāiet pie cita. Blaumanis 6, 321. pārn. Ūdeņi, tāpat kā cilvēka seja, rāda gan priekus, gan bēdas .. Birze 5, 64. ◇ Nerādīt dzīvības zīmes — *izskatīties mirušam, arī būt mirušam.* □ Bērns nerādīja ne mazākās dzīvības zīmes. Tas bija miris. Ādamsons 2, 94. ◇ Rādīt sirdi — *būt ļoti sirsnīgam, atklātam (pret kādu).* ◇ Rādīt labu sirdi — *būt labam (pret kādu).* ◇ Rādīt savu īsto seju — *paust savu būtību.* // *Paust (sejā, vaibstos) psihisku stāvokli, attieksmi.* R. vienaldzīgu seju. R. mierīgu seju. □ Priekšsēdētājs rādīja pārsteigtu seju. Upīts 18, 231. Jaunais skolotājs rādīja it priecīgu vaigu — mīļu prātu viņš darīšot visu, cik viņa spēkos .. J Kalniņš 9, 62. «Nāk saimnieks pats, tad nu redzēs, kādu ģīmi viņš rādīs,» paziņoja kaimiņu tirdzinieks .. K Zariņš 1, 65. // *Būt tādam, kurā izpaužas (psihisks stāvok-*

lis, attieksme) — parasti par seju, vaibstiem. □ ..Līdaciene rāpās laukā [no ratiem] vilcinādamās.. Kustības un katrs vaibsts sejā rādīja: ko nu mēs, tādi nabadziņi, mēs jau tikai tāpat, garāmbraukdami uz mazu brītiņu... Upīts 4, 227. Un Andra tēva vaigs? Tas rādīja dižajam radu pulkam, cik ļoti viņš ar tiem mierā, cik daudz pateicības viņš par visu to viņiem palicis parādā. Apsīšu J 3, 67.

4. trans. *Tēlot, atspoguļot (ko mākslas darbā).* R. gleznās revolūcijas notikumus. □ Dramaturgs apzināti necenšas lugā tēlotos cilvēkus rādīt ne labus, ne ļaunus, viņi ir pretrunīgi.. Hausmanis 3, 152. ..visas cilvēku gaitas romānā rādītas ciešā saistībā ar to ģeogrāfisko vidi un dabas apstākļiem, kur norit viņu dzīve un darbs. Valeinis 1, 124. Vai nav tomēr tā, ka arī bērniem literatūrā jārāda viņu pašu dzīve visā tās nopietnībā? Jaun Gr 67, 4, 29.

5. parasti 3. pers.; trans. *Fiksēt vizuālā veidā (kā) mērījumu, arī vizuāli signalizēt (par ko) — par mēraparātiem, mērierīcēm u. tml.* Spidometrs rāda astoņdesmit kilometrus stundā. Voltmetrs rāda elektriskā sprieguma palielināšanos. □ ..skolotāju istabā pulcējas skolotāji. Pulkstenis rāda tieši nolikto sākuma brīdi, bet visi vēl nav ieradušies. Gulbis 3, 69. ..termometrs rādīja trīsdesmit astoņus grādus zem nulles. Lukjanskis 2, 23. // *Būt tādam, pēc kā var noteikt diennakts posmu, momentu (par debess spīdekļiem, to gaismu).* □ ..saule brokastlaiku vien vēl rādīja.. Blaumanis 2, 67. Saule rādīja pēcpusdienu.. Laganovskis 1, 81. Nav vēl tā gaišuma debesīs.., kas rādītu dienas vidu.. Brigadere 2, 332.

6. parasti 3. pers.; trans. *Būt tādam, no kā var ko secināt, pēc kā var ko pierādīt.* Laiks rādīs — *saka, ja kas notiks, atklāsies, būs par pierādījumu u. tml. pēc kāda laikposma.* □ Arheoloģiskie izrakumi rāda, ka grafīts ir bijis cilvēcei jau sen pazīstams. Upīte 1, 48. Statistikas dati rāda, ka ģimene stabilizējas kopdzīves pirmajos desmit gados. PL Siev 82, 2, 13. ..tas par drīzajām kara beigām varēja būt tiesa. Visas zīmes to rādīja. Kaijaks 2, 72. «Tagad dzirdams, ka Rīgā kāda jauna avīze iznākšot, bet, vai tas notiks, to rādīs laiks..» J Kalniņš 9, 31. // *Būt par (kā) zīmi, pazīmi.* □ ..viņš.. skatījās uz kalnu, aiz kura mājas skursteņa gals bij redzams. Plāns dūmu stabiņš rādīja, ka brokastīs būs kaut kas silts. Blaumanis 2, 68. Jaunā zālīte jau spēcīgi spraucās gar vecajiem, satrunējušajiem sētas stabiem, rādīdama, ka pavasaris nāk steidzīgā gaitā. Fimbers 1, 123.

7. parasti 3. pers.; intrans. *Būt ar redzes spēju (par acīm).* □ Patiešām [dzērājiem] šķita, ka.. vakara krēslā acis pareizāk rāda. Fimbers 1, 173. Acis vairs nerādīja.. gaiši, nevarēja saburtot [paziņojumu]. Jansons 2, 154. ◇ Kur acis rāda — *bez noteikta virziena, mērķa; vienalga, kurp.* □ Nevēlos būt pakļauts saimnieku iegribām: ja viņiem patiks mans darbs un es pats, tie man piesviedīs pie algas kādu latu.., bet pretējā gadījumā — ej, kur acis rāda! Avotiņa 7, 188. ◇ Cik tālu acis rāda — *cik tālu var saredzēt, cik tālu sniedzas redzes loks.* □ Cik tālu acis rāda — rūsganas kāpas un uzkalni. Bērn 47, 8, 15.

8. intrans.; sar. *Pārmācīt kādu; likt kādam (ko) saprast, izjust.* □ «Visi lopi izklīduši! Es viņai gan rādīšu! ..Mirdza, vai tu nāksi laukā no meža? Savāc lopus..» Sakse 7, 44. «Gan es atriebšos.. šai.. vecenei, gan es viņai rādīšu!» Dinere 10, 160.

○ Rādīt iespaidu — *ietekmēt.* □ Vai nu tomēr par agru uzcēlies, vai arī tās vakarvakara glāzes vēl rādīja savu iespaidu, bet galva tāda nespodra un kājas smagas. Upīts 4, 89. Nekāds muļķis viņš nekad nebij bijis, pilsētas skola arī rādīja savu iespaidu. Upīts 4, 664. Rādīt (ko) no labās puses — *darīt zināmas, uzsvērt (kā) labās īpašības.* Rādīt (ko) no sliktās puses — *darīt zināmas, uzsvērt (kā) sliktās īpašības.*

Sk. rādāms.

rādītājaparāts, -a, v. *Aparāts, kam ir skala ar rādītāju.*

rādītājpirksts, -a, v. *Rokas otrais pirksts starp īkšķi un vidējo pirkstu.* □ Dzīvē katrs pirksts ieguvis savu nozīmi. Tā, piemēram, īkšķis ir spēka un brutalitātes paudējs, rādītājpirksts saistīts ar gribasspēku.. Ferda 1, 80. Noteikt [siena].. mitruma pakāpi var pavisam vienkārši — jāizvelk zāles stiebrs starp cieši saspiestiem īkšķa un rādītājpirksta nagiem. Ja sula neparādās, sienu var presēt. Cīņa 63, 134, 2. Viņš pielika pie lūpām rādītājpirkstu. Par zīmi, ka Agnesei jāizturas klusi. Stankevičs 2, 141.

rādītājs, -a, v.; **rādītāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r ā d ī t.*

2. v. *Zīme, uzraksts informēšanai (parasti par kustības virzienu, ceļu).* □ ..[izstādes] stendos redzējām dažādas ceļa zīmes un rādītājus gan ar gaismas atstarotājiem, gan spīdošiem materiāliem un krāsvielām, kā arī luminiscējošām sintētiskām plēvēm. Lauku Dzīve 76, 11, 26. Veikals stāvēja uzkalniņā, ierīkots dzīvojamā mājā, un es tam būtu pagājis garām, ja neievērotu ceļa rādītāju. Ezera 5, 200. Garajā zālē un smilgās ieaudzis, ceļmalā stāvēja mājas rādītājs — saplaisājis miets ar diviem žuburiem, pie kuriem turējās sarūsējis skārda gabals. Liesma 82, 5, 6.

3. v. *Mēraparāts, mērierīce u. tml., kas fiksē vizuālā veidā (kā) mērījumu; aparāts, ierīce u. tml., kas vizuāli signalizē (par ko).* Spiediena r. Temperatūras r. Bojājuma r. Dziļuma r. Ātruma rādītājs — *spidometrs.* Vēja rādītājs — *vējrādis.* □ ..masta galā uzstādītais, sarūsējušais vēja rādītājs ar sudmaliņu spārniem un debess pušu apzīmējumiem klabēja vējos dienu un nakti.. Grants 7, 153. // *Kustīga bulta, šautra, plāna plāksne u. tml. pie (parasti mēraparāta, mērierīces) skalas kāda lieluma parādīšanai uz tās.* Pulksteņa r. Minūšu r. Sekunžu r. Voltmetra r. □ Šoferis samazināja gāzi, spidometra rādītājs sāka lēnām slīdēt nulles virzienā. Vilks 5, 30.

4. v. *Informatīvs saraksts (piemēram, grāmatā, rakstā).* Satura r. Bibliogrāfisks r. Avo-

tu r. □ Sējumā ir hronoloģiskais, ģeogrāfiskais un tematiskais priekšmetu rādītājs. Rīgas B 84, 38, 4.

5. v. *Dati, kas ir iegūti kādas darbības, rīcības, procesa rezultātā un raksturo to.* Skaitliski ekonomiskie rādītāji. Darba ražīguma rādītāji. □ Viens no svarīgākajiem jebkuras valsts ekonomiskās attīstības līmeņa rādītājiem ir nacionālā ienākuma apjoms uz vienu iedzīvotāju un tā dinamika .. Zv 72, 22, 2. Galvenais muzeja darba rādītājs ir apmeklētāju skaits. D kal 79, 159. // *Grafiks, saraksts, kurā atspoguļoti šādi dati.* □ Kopkajītē pie sienas piestiprināts plāna izpildes rādītājs. Lapsa 4, 202. Galvenajā [rūpnīcas] korpusā pie sienas piestiprināts darba sekmju rādītājs. Cīņa 76, 246, 1. // *Dati, kas ļauj spriest par (kā) īpašībām, kvalitāti.* Augsnes agroķīmiskie rādītāji.

6. v.; mat. *Cipars, ar ko apzīmē pakāpi.* Pakāpes rādītājs — *kāpinātājs.*

7. v. *Rādītājpirksts.* Rādītāja pirksts — *rādītājpirksts.* □ Beiziķis lēnām pacēla labās rokas rādītāju un piesita pie galda. Viņa valodā tas nozīmēja: «Nešauj pār strīpu.» Saulītis 12, 328. .. [Ješkas] rādītāja pirksts .. paslējās pret pusgraudnieka kūtiņu .. Upīts 4, 667.

○ Kumēdiņu rādītāji novec. — *cirka mākslinieki, aktieri.* □ .. cietokšņa apgabalā gubernators Makarovs kumēdiņu rādītājiem uzturēties noliedzis. Lit M 76, 20, 16.

radītgriba, -as, s.; parasti vsk.; pareti. *Griba radīt ko jaunu (parasti mākslā, zinātnē, tehnikā); griba radīt, radīšanas griba.* □ .. kinodarba kvalitāte nav atkarīga no uzņemšanas vietas. .. daudz kas atkarīgs no radītgribas. .. sagādāsim paši sev vajadzīgos jaunrades apstākļus .. Lit M 76, 44, 11. .. [dzejniekam] visumā labi padodas attēlot modernā pilsētas cilvēka mainīgos noskaņojumus — garīgo saspriegumu un iztukšotību, cīņu starp rutīnu un radītgribu .. Kritikas g 75, 119. Strādātprasme, radītgriba — tās ir raksturīgas iezīmes īstiem darba darītājiem. Zv 75, 11, 1.

rādīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Būt, atrasties (kāda) redzes lokā, būt, atrasties (kā) tuvumā; iznākot, atnākot u. tml., kļūt (kādam) redzamam, saskatāmam.* Paziņa sen nav pie mums rādījies. Kauns ļaudīs r. □ Sulainis, kas Kristīnei labprāt rādījās frakā un dziļi izgrieztā vestē, arī tagad .. brītiņu stāvēja .. skuķa priekšā .. Blaumanis 6, 202. Kamēr mēslus veda, Brīviņu saimnieks nedrīkstēja rādīties ar pudeli, tie [strādnieki] visi tik klusi un nikni, ka viņš labāk nemaz nenāca no savas istabas laukā. Upīts 4, 210. Te [brigādē] ir viens tāds Juris, liels slīmests. Kad saņem algu, divas trīs dienas nerādās. Kalnāruva 5, 234. ◇ Acīs rādīties — *būt tuvumā, būt redzes lokā.* □ Mirabo: Kā tu uzdrošinies piedzēries man acīs rādīties? Upīts XIV, 263. «Ātrāk uzposies, ka cilvēkam var acīs rādīties!» Muižnieks 1, 110. ◇ Nerādīties (ne) acīs — *nebūt tuvumā, nebūt redzes lokā.* □ «Bez vajadzības tu man acīs nerādies,» pukojās Antons .. «Bet tagad, kad tev kurpe spiež, tu skrej kā uz pasūtījumu.» Grīva 5, 14. Citiem [bērniem] bail no mātēm — tām tādās reizēs [kad viņas ir dusmīgas] labāk acīs nerādīties. Grīziņš 1, 99. // *Kļūt redzamam, saskatāmam, parādīties (piemēram, par vietu, priekšmetu, parādību).* □ .. zeme vēl joprojām nerādījās. Ūdens krājumi lielajā karstumā [uz kuģa] sasmirda .. Lielais 3, 178. Urbums jau bija sasniedzis simt metru dziļumu, bet ūdens vēl nerādījās. Talcis 4, 17. .. pavakare bija silta, lietus mākoņi nerādījās. Saulītis 13, 52. // *Būt, atrasties (kādā, parasti citiem saskatāmā, vietā).* □ Zaigoja klonam līdzīgi piebrauktais sniegs, sals stindzināja, cilvēki labprāt nerādījās ielās .. Kar 56, 7, 36. Ezera pusē pie lūkas nedrīkstēja rādīties .. Birze 3, 146. // novec. *Doties pie garīdznieka, lai pieteiktu savas laulības.* □ .. šī ir pavisam īpaša reize cilvēka dzīvē — viņi abi bija norunājuši iet šodien pie mācītāja rādīties. J Kalniņš 8, 194. // *Rasties (iztēlē, atmiņā, sapņos u. tml.) redzes tēlu veidā; rasties psihē (par sapņiem).* Ne sapnī nerādīties sar. — *ne prātā nenākt.* □ Rudis pa visu [tiesas sprieduma] lasīšanas laiku sajūt tikai to, ka vīri pa atnesto redeli rāpsies uz jumta un ar ķekšiem ārdīs ēku nost. Un pie tam viņam acu priekšā rādās pati° ārdīšana .. Birznieks-Upītis 6, 137. Var jau arī šo to pieciest, priekšā rādījās dzīve ar tās izredzēm. A Grigulis 13, 69. Sapnī rādījās ūdens krūze — būs veselība. Ziedonis 17, 104. .. miegs ir trausls un nemierīgs. Rādās murgi. Dinere 11, 121. «Dzīve ir nejaušību pilna. .. kad iegriezos mežā, man ne sapņos nerādījās, ka nokļūšu Sidrabos.» Ezera 9, 11.

2. *Radīt priekšstatu, sajūtu, ka piemīt (kāda īpašība, pazīme u. tml.); likties*[2] *(1).* Meitene rādījās izbrīnījusies. Raksts rādās interesants. Laiks rādās labs. □ Arvienu viņš rādījās jautrs, un skumjas tik viņam no tā varēja pazīt, ka viņš runā apkluša .. Apsīšu J 3, 19. Ļoti iznesīgs rādījās vecais kurinātājs. Mācēja būt gan nopietns, gan jautrs. Zemzaris 1, 58. Saule šinī pievakarē rādījās lielāka un spožāka nekā parasti .. Jansons 2, 3. // *Radīt priekšstatu, ka veic (kādu darbību), ka nonāk vai atrodas (kādā stāvoklī).* Nācējs rādās apstājamies. □ Vīranauda sēd, atspiedis galvu rokās, un rādās pavisam aizmirsis savu galda biedri Ievu. Zigmonte 2, 83. .. kaut kur tālu pie apvāršņa stiepās tumši meži, kas tagad rādījās esam pilni kādu mīklainu un drūmu noslēpumu. Strāls 2, 87. Jūra, arī šķietami rāma rādīdamās, nemaina savu nemiera pilno ritmu. Avotiņa, Peters 1, 160. // *Radīt priekšstatu, ka ir (kas), ka līdzinās (kam).* □ .. paskatījās saulē un noteica .. : «Tā kā pusdiena rādās, būs jākāpj uz mājām.» Upīts IX, 490. «Iekšā rādījās gatava pirts, bet, redz, laukā uzreiz jūtams, ka nav vairs nekāda vasara.» Ezera 8, 109.

3. tikai 3. pers. *Rasties subjektīvam, arī maldīgam priekšstatam, uzskatam u. tml.; likties*[2] *(3).* □ Un ērmoti: augšup skatoties, rādās, it kā garie, slaidie viļņi nāktu šurp taisni Liepavotam apakšā .. Valdis 1, 22. «Jums vecā dāma nepatīk? .. — «Man viņa rādās kā no citas

planētas.» Skujiņš 10, 173. // *Veidoties iztēlē (par ko īstenībā neesošu).* □ Pamazām sabiezējošā tumsa .. pārvērta apkārtni, un man vairākkārt rādījās ezers, kur īstenībā bija tikai dūmakainas pļaviņas. Ezera 5, 160. Kas no ķēmiem bīstas, tam ķēmi rādās. R Kaudzīte 1, 75.

4. tikai 3. pers.: rādās, rādījās; modāla vārda nozīmē. *Lieto, lai piešķirtu izteikumam šķietamības, ne visai drošas ticamības nokrāsu; likties*[2] *(4).* □ «Pag, rādās, nu jau ir septiņpadsmit gadu aizgājuši? Mana galva kļuvusi gluži sirma . .» J Kalniņš 8, 230. «Jums kreisā roka, rādās, arī drusku stīva?» kontrolieris .. piebilda .. Birznieks-Upītis 6, 179. «Rādās, vējš būs nopietns. Sešas balles sola.» Zigmonte 2, 276. // savienojumā: «kā rādās», «kā rādījās». □ .. Doņu mātei, kā rādījās, bēdas nebija ne prātā. Viņa .. smaidīja .. Kalndruva 5, 46.

5. reti. *Māt, plātīties (parasti ar rokām).* □ Abi zirgi iet rikšos, Olavs kaut ko kliedz, rādās ar roku puišiem un meitām. Indrāne 6, 71.

radītprieks, -a, v.; parasti vsk.; pareti. *Prieks radīt ko jaunu (parasti mākslā, zinātnē, tehnikā); prieks radīt, radīšanas prieks.* □ Neizsmeļamas ir .. [tekstilmākslinieces] improvizācijas spējas un radītprieks. Pad J 79, 9, 4.

radīts, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *r a d ī t.*

2. *Tāds, kas ir labi piemērots, pielāgots (kādam nolūkam, darbībai).* Kā radīts — *saka par ko ļoti piemērotu, derīgu (kādam nolūkam, darbībai).* Viens otram (kā) radīti — *saka par vīrieti un sievieti, kas ir labi piemēroti viens otram.* □ .. Ansis pamazām sāka ienīst Priežusila ciemu. Tagad tur viss likās mazs un niecīgs, tumšs un netīrs. .. Vai tiešām viņš nebija radīts kam labākam? A Grigulis 13, 16. Un, lai gan viņa galva nebija radīta mācībām un zinātnēm, praktiskai dzīvei tā noderēja teicami. Jansons 4, 485. Viņa steidzās mājup, kur to gaidīja .. istabas ar .. melno flīģeli, kas likās radīts tikai svinīgām un skumjām melodijām .. Dinere 10, 50. Studiju pabeidzis, Tenis sapņoja par žilbinošiem panākumiem .. Vai viņš nebija kā radīts, lai melnā samta tērpā skandētu Hamleta pantus .. Skujiņš 5, 21. Vasara taisni kā radīta tam, lai atpūstos un paklejotu .. Birznieks-Upītis IV, 36. Tā ir liela laime, un tā piemeklēja Skaidrīti un Justu. Pagāja tikai īss laika posms, un viņi saprata, ka radīti viens otram. Zigmonte 7, 93.

radītspēja, -as, s.; parasti vsk.; pareti. *Spēja radīt ko jaunu (parasti mākslā, zinātnē, tehnikā); spēja radīt, radīšanas spēja.* □ Radītspēja mīt gandrīz katrā cilvēkā. Tā stimulē tieksmi kustēties, darboties, strādāt, nosaka cilvēka biomehāniku. Lit M 83, 15, 2.

rādiuss, -a, v. **1.** mat. *Taisnes nogrieznis, kas savieno riņķa līnijas vai lodes centru ar kādu riņķa līnijas punktu vai lodes virsmas punktu.* Rādiusa garums.

2. tehn. *Attālums no rotējoša ķermeņa rotācijas ass līdz riņķa līnijas punktam, ko apraksta kāds šī ķermeņa elements.* Kloķa r. Pagrieziena r.

3. *Attālums no (platības, telpas), parasti iedomāta, pieņemta, centra, līdz (tās) robežai.* □ 33 gaismas gadu rādiusā no Zemes — visvairāk izpētītā mūsu galaktikas sektorā — pastāv apmēram 130 planētu sistēmas, kas ir līdzīgas Saules sistēmai. Rīgas B 82, 190, 3. Uzklīdusi bieza migla. Pasaule sašaurinājusies līdz mazam, pelēkam aplim, kura rādiuss nepārsniedz 50 metru. Cīrulis 1, 196. Atkarībā no barības un citiem apstākļiem aļņu dzīvesvietas rajons var būt 2—3 km un pat 15—20 km rādiusā. Medn 16.

4. *Vide, teritorija (kā darbībai, izplatībai).* □ .. partizānu vienību varēja sadalīt vairākās grupās un paplašināt darbības rādiusu. Lācis VII, 662. Lai palielinātu bumbas iedarbības rādiusu, to nolēma uzspridzināt 600 metrus virs zemes. Zv 62, 6, 30.

5. anat. *Spieķa kauls (apakšdelmā).*

rādiusvektors, -a, v. **1.** mat. *Vektors, kas iet uz patvaļīgu telpas punktu no kāda fiksēta punkta.* // *Vektors, kas iet no elipses vai hiperbolas, parabolas fokusa uz patvaļīgu šīs līknes punktu.*

2. astr. *Attālums no Saules līdz planētai vai komētai, kas riņķo pa savu orbītu.* Planētas r. // *Debess ķermeņa attālums līdz pavadonim, kas ap to riņķo.*

radniecība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Sociāls, ar likumu vai tradīciju pamatots sakars starp cilvēkiem, kuriem ir kopējs priekštecis (piemēram, starp bērniem un vecākiem, brāļiem un māsām, brālēniem un māsīcām) vai kuriem šāds sakars ir radies laulībā, arī izveidojoties svainībai.* Bioloģiskā r. Juridiskā r. Radniecības saites. Radniecības līnija. Radniecības attiecības. Tuva radniecība — *radniecība, kuras pamatā ir kāds kopējs priekštecis (parasti iepriekšējā paaudzē).* Tāla radniecība — *radniecība, kuras pamatā ir kāds sens kopējs priekštecis.* Taisnlīnijas radniecība — *radniecība starp bērniem un vecākiem.* Sānlīnijas radniecība — *radniecība starp cilvēkiem, kam ir kopējs priekštecis (piemēram, starp brāļiem, māsām, brālēniem, māsīcām).* □ .. abas māsas samutējās promskatīdamās, .. starpība [starp viņām] .. tik liela, ka nekāda radniecība tur nesniedza pāri. Upīts 4, 227. .. viņš klusībā ļoti cienīja šo Pēteri .., ar kuru bija saistīts radniecības saitēm — abu sievas bija māsas. Vilks 2, 156.

2. *Tuvība, līdzība (tautām, tautībām u. tml.), kuras pamatā ir kopēja izcelšanās.* □ Agrākajos laikos hakasus dēvēja par Jeņisejas kirgīziem. Radniecību ar kirgīziem neapstrīdami pierāda hakasu valoda. Zv 74, 23, 7. // *Tuvība, līdzība (parādībām sabiedrībā), kas radusies no kopējas cilmes.* Valodu r. // *Tuvība, līdzība (dzīvniekiem, augiem), kuras pamatā ir kopēja izcelšanās.* □ Dzimtas ar līdzīgām īpašībām, kas liecina par zināmu radniecību šo [augu] dzimtu starpā, sakārto rindās .. Galenieks 2, 15.

3. *Tuvība, līdzība (piemēram, pēc kopīgām pazīmēm, darbības, idejas, mērķiem).* Interešu r. Ideju r. Gara r. □ «Vai zināt, kas man tikko ienāca prātā? Jūs taču esat brīnišķīgs cilvēks, es sajūtu pat tādu kā dziļāku dvēseļu radniecību . .» Vilks 5, 138. // *Līdzība*

(piemēram, priekšmetiem, vielām). □ ..radniecība ir latviešu un igauņu dzīvojamām rijām, kuru paraugs izplatījies daļā Vidzemes no Igaunijas. Lit M 56, 43, 2.

radniecīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **radniecīgi.** **1.** *Saistīts ar radniecību (1), tai raksturīgs; radniecisks (1).* Radniecīgas attiecības. □ Otrs ienācējs .. acīmredzot ir Antona brālis. Līdzīgi cieša un stingra rokas spiediens, radniecīga balss noskaņa .. Vējāns 5, 116.

2. *Tuvs, līdzīgs pēc kopējas izcelšanās (par tautām, tautībām u. tml.); radniecisks (2).* Radniecīgu tautu grupa. // *Par parādībām sabiedrībā.* □ ..hindi valodā esot radniecīgi vārdi ar slāvu un citām Eiropas valodām, bet no visām Eiropas valodām vistuvākā hindi valodai esot lietuviešu valoda. Zv 79, 5, 10. // *Par dzīvniekiem, augiem.* □ Uzskata, ka visdrošāk pieradināt .. lauvas. Šie dzīvnieki dabā dzīvo radniecīgās grupās — ģimenēs. Zv 75, 6, 29. Savvaļā uzkalniņos un sausos mežos aug timiānam radniecīgs augs — mazais mārsils .. Tas arī satur aromātisku ēterisko eļļu un lietojams līdzīgi timiānam. PL Siev 78, 4, pielikumā. Kolrābji ir radniecīgi kāpostiem .. Rīgas B 58, 235, 6.

3. *Tuvs, līdzīgs (piemēram, pēc kopīgām pazīmēm, darbības, idejas, mērķiem).* Radniecīgas profesijas. Radniecīgi uzņēmumi. □ Viņa [Majoriene] noklausās Gēstā un izjūt trakulīgajā mācītājā sev radniecīgu dvēseli .. Hausmanis 4, 10. Reizēm kādu priekšstatu, kas izaudzis no tautas dziesmām, A. Skalbe izvēlas un lieto tik trāpīgi, ka viss dzejolis iegūst folklorai radniecīgu, latvisku nokrāsu. M Kalve 1, 156. // *Līdzīgs (piemēram, par priekšmetiem, vielām).* □ ..tēja satur teīnu, kofeīnam radniecīgu vielu .. PL Siev 77, 6, 17.

radniecīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a d n i e c ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; radnieciskums (1).* Ģimenes locekļu r.

2. *Vispārināta īpašība → r a d n i e c ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; radnieciskums (2).* Augu r.

3. *Vispārināta īpašība → r a d n i e c ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Mikaloja Čurļoņa cilvēka un mākslinieka lielumā, viņa laimes un dzīves jēgas izpratnē jūtams radniecīgums ar Raini .. Zv 68, 7, 7.

radnieciskš, -ais; s. -a, -ā; apst. **radnieciski.** **1.** *Saistīts ar radniecību (1), tai raksturīgs.* □ Kantu ar Latviju saista arī radnieciski sakari. 1758. gadā uz Kurzemi par mājskolotāju devies filozofa jaunākais brālis Johans Kants. D kal 81, 213. «Blīgzna? Vai jums nav kādas radnieciskas attiecības ar ķirurgu Blīgznu?» Gulbis 1, 15.

2. *Tuvs, līdzīgs pēc kopējas izcelšanās (par tautām, tautībām u. tml.).* Radnieciskas tautas. // *Par parādībām sabiedrībā.* □ ..J. Endzelīns rakstīja savu .. darbu .. «Latvijas PSR vietvārdi», kur vietu nosaukumi kārtoti ligzdu alfabētā, radnieciskos apvienojot. Zv 73, 4, 3. // *Par dzīvniekiem, augiem.* □ Radnieciskas sugas apvieno ģintis .., bet tuvas ģintis savukārt veido dzimtu .. Galenieks 2, 15.

3. *Radniecīgs (3).* □ ..Bet tomēr mūžs mums liekas tukšs un velts, Ja neatrodam viņā radnieciskas sirds .. P Bārda 1, 19. Ojārs man patika, vēl vairāk — es sajutu pret viņu kaut ko dziļi radniecisku. Lāms 6, 141. // *Līdzīgs (piemēram, par priekšmetiem, vielām).* □ Smalks un atturīgs būs tērps, kam izmantoti tuvi, radnieciski toņi .. PL Siev 83, 3, 24.

radnieciskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a d n i e c i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Brālēnu r.

2. *Vispārināta īpašība → r a d n i e c i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Baltu tautu r.

3. *Radniecīgums (3).*

radons, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — radioaktīva inertā gāze, kas rodas rādija radioaktīvās sabrukšanas rezultātā.* Radona ūdeņi — *minerālūdeņi, kas satur radona gāzi.* □ Rādijs nemitīgi izdala radioaktīvo gāzi radonu. Zin T 68, 7, 8. ..Japāņu jūras krastā sildījāmies saulē un siltajās radona un sēra vannās. Zin T 70, 5, 21.

radošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **radoši.** **1.** *Divd. → r a d ī t.*

2. *Tāds, kas ir saistīts ar kā jauna (parasti garīgu vērtību) veidošanas procesu, tam raksturīgs.* Radoša attieksme. Radoša darbība. Radoši meklējumi. Strādāt radoši. Radošais komandējums. □ Jaunais Rīgas teātris algu solīja krietni mazāku, nebija arī izredžu uz vieglumu radošajā darbā. Dzene 3, 20. ..viņš [aktieris] nepavisam nebija varoņa mīlētāja tips, taču radošā apgarotība piešķīra viņa personībai neatvairāmu pievilcību .. Dzene 4, 21. Vents bija .. radošas savienības biedrs .. Ezera 9, 36.

3. *Tāds, kurā tiek radīts kas jauns (parasti garīgas vērtības) — par mūža posmu, laikposmu.* Radošā biogrāfija — *radošā darba secīgs apraksts.* □ Tāpat kā teātris, man ir nepieciešams arī kinematogrāfs, tā ir daļa no manas radošās dzīves. Rīgas B 83, 298, 5. ..darbā noguris, komponists [E. Dārziņš] sagaidīja vasaru — savu radošāko gadalaiku. Stankevičs 3, 159.

radoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Uzturēt radniecības attiecības.* □ Tēvam taisnība — Klintai nekad nav bijis laika ciemoties, radoties, uzklausīt tēva stāstus par saviem brālēnu mazbērniem un pusmāsu znotiem. Indrāne 6, 254. Gandrīz pāra gadu jau Auriķieši un Niķelietes vairs nemaz neradojās, nesagājās .. Zeiboltu J III, 236. Mūsu saimniece ne ar vienu neciemojas, nedraudzējas un neradojas. Indrāne 7, 40. pārn. Amandus .. bija iznācis no savas mākslinieka darbnīcas svaigā gaisā, jo katram cilvēkam, arī tam, kas radojas ar daiļajām mūzām, reižu reizēm ievajagas ļaužu burzmas .. Saulītis 12, 200. // pārn. *Būt tuvam, līdzīgam (pēc kādām pazīmēm).* □ ..senāk tur, kur skanējušas dziesmas, ceļinieks bez bailēm uzdrīkstējies meklēt atpūtu, jo dziesma un ļaunums neradojas. Zv 76, 4, 14.

rads[1]. *Sk.* r a d i.

rads[2], -a, v. *Jonizējošā starojuma absorbētās enerģijas mērvienība.*

radubērns, -a, v.; sar. *Radinieku bērns.* □ ..vai tante nemācēs savu vienīgo radubērnu apkopt? Zigmonte 10, 326.

radubrālis, -ļa, v.; novec. *Radinieks.* □ Te citi radi lai ņem priekšzīmi. Lai mācās, kā īsteni radi pazīst savu radubrāli, lai tas kad nabags! ... Apsīšu J 3, 61.

raduraksti, -u, vsk. raduraksts, -a, v. **1.** *Saraksts, arī grafisks attēlojums, kurā vairākās paaudzēs parādīta saradošanās un kopējie senči; radu raksti.* Mātes raduraksti. Ģimenes raduraksti. Izpētīt radurakstus. □ Agrāk ikvienam kirgīzam bija jāzina savi priekšteči līdz septītajam augumam. Apzināties sevi kā noteiktu posmu šajos radurakstos ir svarīgi gan atsevišķam cilvēkam, gan visai paaudzei. Liesma 82, 6, 10. Vislabāk radurakstus zināja vecāmāte. Svētku vakaros .. viņa ņēmās skaitīt ..: «Mēs saviem vecākiem bijām astoņi bērni. Un arī papum bija septiņi brāļi un māsas.» Viese 4, 125. ..sastādīta .. Aleksandra Puškina radurakstu tabula. Cīņa 71, 203, 4. pārn. Kritikai nav ne tēva, ne mātes, ne brāļa, ne māsas, ne raduraksta — viņa ir vientule. R Kaudzīte 1, 46.

2. *Ziņu kopums par (dzīvnieku vai augu) īpatņa vai īpatņu grupas izcelšanos.* □ Šodien par katru ragaini [govi] zinām vairāk nekā par sevi pašu. Tās radurakstus tagad varam izsekot pat līdz 22. augumam .. Zv 74, 22, 19.

radze, -es, dsk. ģen. -džu, s. **1.** *Ass izvirzījums, izcilnis (klintij, akmenim).* □ pārn. Šūpojas aprīlis, pārdrošnieks, Jūrā uz klinšu radzes. E Plaudis 5, 9. pārn. ..Sirds basām kājām pa akmeņu radzēm ietu .. Ziedonis 19, 69.

2. *Dolomīta iezis; šī ieža gabals.* □ Dižais Daunis, klusībā cerēdams uz forelēm, pagājās līdz krācei un iebrida pa glumajām radzēm gandrīz līdz upes vidum. Vanags 3, 14. ..pils, būvēta no gandrīz baltās radzes, jau no tālienes žilbināja ar gaišumu un skaidrību .. Purs 8, 73. ..istaba .. vēl no klaušu laikiem. Iekšpusē tāds pats izdrupis, pelēks radžu mūris kā ārpusē. Upīts 18, 29.

3. *Ass, šķautņains izcilnis (pakava apakšdaļā) berzes palielināšanai, slīdēšanas novēršanai; rādze.* □ ..noledojis [ceļš] kā stikls, ķēve tikai ar asajām radzēm varēja noturēties uz tās naža muguras .. Upīts 3, 80. Ar kājām stampājot ceļu, zirgs starp pakavu radzēm sakrāja sniega pikas. Bels 6, 169. ..reizēm uz asfalta noklikšķ pakavu radze, uzšķiļot spožu dzirksti un .. pie auss nosprauslojas smagā ormaņa zirgs. J Plotnieks 2, 102.

rādze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Ass, šķautņains izcilnis (pakava apakšdaļā) berzes palielināšanai, slīdēšanas novēršanai; radze (3).* □ Straujā zirga asās pakavu rādzes kā ar kaltiem cirta baltas dzirkstis, ledus plaisāja, bet nelūza. Liesma 70, 7, 9.

radzene[1], -es, dsk. ģen. -ņu, s.; anat. *Acs ārējā apvalka priekšējā, caurspīdīgā daļa.* Radzenes iekaisums med. □ Radzenei .. jābūt caurspīdīgai, spoguļojošai un spīdīgai. K Rudzītis 2, 80. Radzene ir ļoti jutīga, tajā daudz nervu. Tāpēc radzenes kairinājums izraisa acs aizsargreakciju — acs plakstiņu aizvēršanos un asaru izdalīšanos. Ves 75, 12, 6. Cilvēka acs ir savdabīga optiska kamera ar gaismasjutīgu ekrānu — tīkleni un gaismas lauzēju vidi — radzeni un lēcu. Cīņa 70, 51, 4.

radzene[2], -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Viengadīgs vai daudzgadīgs neļķu dzimtas lakstaugs ar baltām, tūbainām lapām, baltiem ziediem.* Tīruma r. Velēnu r. Piecputekšņlapu r. □ Sausām, saulainām vietām [dārzā] der radzenes, .. mazais mārsils, virši .. PL Siev 82, 4, 22.

radziņš, -a, v. **1.** *Dem.* → *r a g s.*

2. *Miltu izstrādājums, kas pēc formas atgādina nelielu ragu.* Makaronu radziņi. □ Svētdiena. Balti klāts galds, kafija, kurvītī brūni kriukšķīgi Zīslaka [maiznieka] radziņi, krūzītē salds krējums. Brigadere XIX, 176.

3. *Starpskriemeļu skrimšļos deģeneratīvu pārmaiņu radīts izaugums.* □ ..kakla skriemeļu ķermenī ir radušies .. radziņi .. Ves 78, 9, 8.

4. etn. *Tautas medicīnā — instruments, ar ko ādā iecērt iegriezumus asiņu nolaišanai.*

○ Gāzes radziņš — *apgaismošanas ierīce, kur gaismu rada degoša gāze.* Klausāmais radziņš novec. — *stetoskops.* ◇ Aug buciņš, aug radziņi sar. — *saka par tādu (bērnu), kas kļūst nerātnāks, arī stūrgalvīgāks.*

radža, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, arī **rādža**, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz. *Valdnieks (kādā Indijas vai Malajas teritorijā); šī valdnieka tituls.*

radžains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kur ir daudz radžu (1).* □ Kā tu domā — kur jūrnieks grib nomirt? Jūrā vai uz zemes? Kaut arī šī zeme nav nekāda zeme, bet radžaini klinšu bluķi. Līvs 4, 84.

2. *Tāds, kur ir daudz radžu (2).* □ ..sešdesmit pūravietas .. radžainas zemes .. Upīts 4, 574.

rafija, -as, s. *Palmu dzimtas tropu augs ar lielām, plūksnainām lapām.* □ Acošanā un potēšanā lieto rafijas lūkus, taču ļoti labi ir arī liepu lūki. Sudrabs 1, 154. // *Lūki, ko iegūst no šī auga.* □ Augus piesien ar rafiju .. 2—3 vietās, netālu no stumbra pamata, vidū un augšdaļā. Dindonis 1, 51. Izbraucīta rafija ir mīkstāka un gulstas plānākā kārtā. Sudrabs 1, 182.

rafinācija, -as, s. *Darbība, process* → *r a f i n ē t.* Tauku r. Eļļas r. Ķīmiskā r. Elektrolītiskā r.

rafināde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Tīrītais graudu cukurs, ko izgatavo no smalkā cukura.*

rafinējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r a f i n ē t.* Metāla r. Cukura r.

rafinēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Tīrīt no piemaisījumiem (dabas vielas, tehniskus produktus).* R. eļļu. R. naftu. R. metālu. □ Iegūtais jēlvarš vēl satur 2—3% dažādu metālu piemaisījumu, tādēļ to tīra (rafinē). G Rudzītis 1, 139.

Sk. r a f i n ē t s.

rafinētība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *r a f i n ē t s (2), šīs īpašības konkrēta*

izpausme. □ ..aktieri aiz formas rafinētības mēģināja noslēpt pārdzīvojuma seklumu. Klints 1, 232.

rafinēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rafinēti. 1.** *Divd.* → *r a f i n ē t.*

2. *Tāds, kas ir izsmalcināts, izkopts vissīkākajās niansēs (parasti par mākslas darbu).* □ Vēlāk .. lirisms top rafinētāks, blakusnoskaņām bagātāks, bet jaunības dzejoļi ar savu viengabalainību paliek kā tādi tīrradņi ne tikai Imanta [Ziedoņa], bet visās sešdesmito gadu dzejas raktuvēs. Čaklais 10, 58. M. Kublinska režijās inscenējuma formas ir rafinētākas, estētiski modernākas, turpretim A. Jaunušana izteiksmības meklējumi .. it kā ietiecas aktiera darbības skaidrošanā, ārējā papildināšanā. Dzene 8, 251.

3. *Rūdīts, arī viltīgs (par cilvēku).* R. nelietis. □ Tuvoties un runāt tā, it kā nekas sevišķs nebūtu noticis? Tādai spēlei vajag rafinētāka vīrieša, viņš bija vēl pārāk zaļš, pārāk sirsnīgs un īsts. Lācis 13, 130. Viņa [meitene] nezina, ka ar violetām lūpām, nagliņu papēdīšiem pilsētu nepakļaus, ka šajā cīņā viņai ir tūkstošiem rafinētu konkurenšu un arī tās agrāk vai vēlāk zaudēs. Dripe 8, 54. Evelīnas jautājumi bieži nostādīja Ako neērtā stāvoklī. Viņš tad izlikās vientiesīgāks nekā bija, nezinādams, ka taisni šis dabas bērna naivums visvairāk valdzināja rafinēto sievieti. Lācis 10, 162. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Rafinēta nelietība. □ Būtībā [lugas varonis] .. ir dīkdienis, kas maskējas ar aizņemtību, ar nevaļu. Viņa šķietamās rūpes par citiem ir rafinēts egoisms. Lit M 72, 10, 5.

4. *Tāds, kas (sākotnēji vai pēc apstrādes) nesatur piemaisījumus (parasti par pārtikas produktiem).* Rafinēta ciete. □ ..liels rafinētā cukura daudzums uzturā veicina asinsrites slimību attīstību .. Lauku Dzīve 77, 2, 28.

rafinieris, -ra, v. *Papīra ražošanā — mašīna, ar ko ļoti smalki sasmalcina koksnes masu.*

raflēzija, -as, s. *Tropu parazītaugs, kam ir raksturīgs ļoti liels zieds.* □ Par .. raflēziju sauc vienu no lielākajām puķēm, kas pazīstama mūsdienu botāniķiem. Tās svars sasniedz 6 kilogramus. Pion 63, 91, 2.

ragacis, -ča, v.; etn. *Ragains koks, uz kura kulstot liek linus.*

ragāda, -as, s. *Ragakārta.*

ragainis, -ņa, v.; **ragaine,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Dzīvnieks, kam ir ragi vai ragveida izaugumi.* □ ..divi staltbrieži .. žuburotiem ragiem centās viens otru atspiest atpakaļ. Neviens no ragaiņiem neiespēja pirmais spert soli uz priekšu, tik līdzīgi bija spēki. Kaijaks 5, 299. ..nav tikai Zīmaļas, melnās govs ar .. ragiem, kuri uz leju sagriezušies līkumā. ..Cik viņš, Jāzepiņš [gans], jau nav izskraidījies šās ragaines dēļ .. Sudrabu E 3, 266. ..diez vai lupstāju sīkās plaukstiņas un milzīgās, iesārtās pumpuru dūres iekārdinās manas ragaines, kamēr norā zāle vēl sulīga un mīksta. Ezera 6, 18.

2. v.; sar. *Velns.* □ ..ko cilvēks dienā uzcēlis, velns drīkstot nojaukt tikai naktī, bet .. dažreiz ragainis reglamentu nav ievērojis. Zv 77, 13, 6. ..laipnais mālu velnu meistars Šmulāns Mums parādīja savus ragaiņus. Elksne 5, 42.

3. v.; novec. *Spīļu arkls.*

ragains, -ais; s. -a, -ā; apst. **ragaini. 1.** *Tāds, kam ir ragi vai ragveida izaugumi (par dzīvniekiem, to galvām).* R. briedis. Ragaina govs. □ Stirnu āžiem ir ragi, lai gan kā liels retums sastopami arī toli āži un ragainas stirnas. Kronītis 1, 250. Govīm nekur nav jāsteidzas .. Eglem bija jāaptur mašīna un ar roku jāatvaira ziņkārīgās, ragainās galvas. Birze 5, 156. pārn. No pamales izlīda ragains mēness, nakts kļuva bālāka .. Skujiņš 3, 84. pārn. Man starp tiem glītajiem pasprūk dažs vārds .. Nagains, ragains, piedauzīgi nejauks .. Bendrupe 3, 134. // *Tāds, kam ir ragveida izaugumi (par augiem).* □ Un zem skābenes bailīgais gliemis Ņipri ragaino galvu slien .. Elksne 5, 54. Šopavasar parkā paredzēts ierīkot celiņus un iestādīt ziemcietes: .. milzu pīpenes, ragainās vijolītes .. Lauku Dzīve 76, 3, 23.

2. *Tāds, kam ir izliektas, izvirzītas sastāvdaļas, asi gali.* □ ..ragaino [stūres] ratu pārmaiņus cītīgi grieza .. sardzes matrozis. Kar 55, 10, 22. Sieva nicinoši mētā pa malkas kasti ragainus sakņu gabalus. Caune 2, 86. pārn. Elzai bija grūta galva! Tikai pati īsti zināja, cik pūļu prasīja tie stāvie, ragainie četrinieki, no kuriem mudžēja liecība. Ezera 12, 48.

ragakārta, -as, s.; anat. *Ragvielas slānis epidermas virskārtā.* □ Ūdens procedūras .. izdara .. pirms [sejas] poru tīrīšanas, lai atmiekšķētos epidermas ragakārta .. Ves 79, 5, 30. Seju notīra ar 3% ūdeņraža pārskābi un noņem atmiekšķētās ragakārtas zvīņas un netīrumus. Ves 77, 10, 27. A vitamīna nepietiekamība organismā atsaucas uz ādu: tā zvīņojas, kļūst rupja, pārklājas ar ragakārtu. Ves 64, 5, 29. Melnās pinnes .. ir ar putekļiem, ragakārtas šūnām, .. tauku dziedzeru izdalījumiem aizsprostotas dziedzeru atveres. Ves 76, 2, 14.

ragakmens, -akmens, dsk. -akmeņi, v.; ģeol. *Blīvs iezis (piemēram, krams, jašma), kas veido konkrēcijas karbonātiskos vai mālainos nogulumos.*

ragalis, -ļa, v. *Rokturis (spīļu arklam).*

ragana, -as, s. *Mitoloģijā, arī reliģijā — sieviete, kurai ir pārdabisks spēks, kura prot burt (parasti saistībā ar velnu).* Raganu prāva vēst. — *feodālisma laikā, katoļu un luterāņu baznīcas atbalstīta, baznīcas un feodāļu pretinieku tiesāšana un sodīšana ar nāvi, apvainojot viņus līgumā ar velnu un dieva zaimošanā.* Raganu beka — *ēdama sēne ar dzeltenu cepurīti, apakšā paresninātu kātiņu, kas ir dzeltenā vai iesarkanā krāsā ar brūnganu, pūkainu tīklojumu.* Raganu siekalas (arī spļaudekļi, vēmekļi) — a. *Putu cikādes izdalījumi ap tās olām un kāpuriem uz augu lapām un zariem.* b. sar. *Mīksta, gļotaina masa.* Raganu zāle apv. — *strutene.* □ Aizkrauklis: ..Pa pusnaktīm tev [Spīdolai] esot īstais darbs, Tu esot ragana — ar visām meitām. Rainis IXa, 176. ..dzirnavās nakti bij dzīres. Velni dejoja ar

raganām .. K Skalbe 1, 84. Purva ragana zaļganas čūskas veidā šņāca .. Upīts 3, 130. sal. .. Juris [zēns] viņu ienīda kā pasaku raganu, kas gribēja izcept Ansīti un Grietiņu. Indrāne 1, 384. sal. «Dzīvodama kopā ar Andreju, viņa palikusi gluži kā ragana — bail acīs skatīties.» Līvs 2, 132. pārn. Viņš apprecējās ar eņģeli, Bet skaties: pēc pāris gadiem Par raganu pārvērtās eņģelis — Turklāt vēl ar krāsotiem matiem. Elksne 7, 102. pārn. Mana ragana melnā, mana elle un debess, — laikam sabiršu pelnos, Tevī sadegšu es! Krūklis 9, 115. Vidzemes zemes tiesās 17. gadsimtā tika iztiesātas daudzas burvju un raganu prāvas. Galvenais piespiešanas līdzeklis atzīties buršanā un sakaru uzturēšanā ar velnu bija apsūdzētā spīdzināšana. V Kalniņš 1, 167. Raganu beka .. ir laba ēdamā sēne, lai gan samērā maz to lasa, jo sēņotājus atbaida mīkstuma intensīvā zilēšana un tās mistiskais nosaukums. Ves 62, 8, 26. Par raganas vēmekļiem tautā nosauc mīkstu, glemainu masu. ME I, 624. Pret raganām varot govis aizsargāt ar raganu zāli jeb strutenēm. ME III, 464. ◇ (Vārās kā) raganu katls (arī katlā) — a. *Saka par parādībām dabā spēcīgā vētrā, negaisā.* □ Lielisku skatu uz šī [Kolkas] sēkļa var novērot tad, kad trako austrumu un ziemeļaustrumu vētras. Ar neapturamu niknumu sabangotie ūdeņi satiekas, un tad virs sēkļa vārās raganu katls .. Zv 57, 23, 11. Nakts vārās pār mūsu ciemu kā milzīgs raganu katls. Negaiss nāca no simts kilometru tālās Baltijas jūras .. Auziņš 4, 119. Jūra kļuva nemierīgāka un drīz sāka krākt un vārīties kā raganu katls. Grīva 7, 59. b. *Saka par sīvām kaujām.* □ .. pirmajās līnijās jau no paša rīta vārījās kā raganu katlā. Veselām zalvēm sprāga mīnas, garām kārtām tarkšķēja ložmetēji. E Arājs 1, 84. Lielkalibra granātu eksplozijas laikā pilsēta vārījās kā raganu katlā: mājas drebēja ar visiem pamatiem, gāzās nost apmetums .. Branks 4, 6. c. *Saka par spraigiem, arī haotiskiem notikumiem (sabiedrībā).* □ .. pasaule vārās kā raganu katlā. Lielākā daļa Eiropas ierauta kara šausmu mutulī. Brodele 13, 247. // pārn.; vienk. *Ķildīga, nesaticīga, arī nikna sieviete.* □ Iznāca pamatīga salamāšanās. Apkopēja iesniedza atlūgumu, teikdama, ka ar tādu raganu kopā nestrādās. Gulbis 3, 181.

raganīgs, -aiss; s. -a, -ā; apst. **raganīgi.** *Saistīts ar raganām, to darbību, tām raksturīgs; raganisks.* □ Bet vienīgā, kam netīk šī jaunlaiku jārēšanās, tā ir vecā rija .. Raganīga, melna. Austriņš 2, 176. .. varbūt nāks prātā raganīgs mežs un mēness .. Pad J 82, 39, 4. pārn. Brīkšķēdama, brākšķēdama, raganīgās dusmās aizdegusies, metās vētra saplosīt nule uzaugušo [koku]. Kaldupe 12, 17.

raganisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **raganiski.** *Saistīts ar raganām, to darbību, tām raksturīgs.* □ .. [Aspazijas dzejoļu] krājumā skan taifūna šalkoņa, melnās, raganiskās vasaras nakts poēzija .. Viese 3, 253. .. izkurināt iesērējušu krāsni, turklāt vēl ar zaļu malku .., to var pieskaitīt pie raganiskiem meistarstiķiem. Lubējs 3, 328.

raganzāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** apv. *Asinszāle.*

2. poēt. *Augs ar pārdabiskām īpašībām.* □ Ugunspuķe — raganzāle nozintēta smiltī svilst. Krūklis 8, 37.

raganzālīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Daudzgadīgs naktssveču dzimtas lakstaugs ar sīkiem, parasti baltiem vai sārtiem, ziediem.* □ Šeit [Slīteres rezervātā] sastopami tādi floras retumi kā efejas, meža sīpoli jeb lakši .., tāpat raganzālītes .. Liesma 70, 6, 26. Lapu mežos un krūmājos paretam Latvijas PSR sastop raganzālītes .. Galenieks 2, 286.

ragaste, -astes, dsk. ģen. -astu, s. *Liels vai vidēji liels plēvspārņu kārtas kukainis, kura mātītēm ir garš, pārragojies dējeklis.* Skujkoku lielā r. □ Ragastes (koksnes lapsenes) .. ir 30—45 mm gari lapsenei līdzīgi plēvspārņi. Zin T 77, 1, 21.

ragata, -as, s. *Hidrotehniska ierīce (kā, parasti pludināmo koku) virzīšanai pa ūdenstilpi vai arī aizturēšanai kādā ūdenstilpes vietā.* Pludināšanas r. Koku r. Vižņu r. □ .. Ventas abi krasti ir stāvi, bet upes plūdums rāms, bez steigas. Kā tramīgu zirgu to iegrožojušas milzīgās tērauda trosēs iesietas ragatas — baļķu aizsprosti, kas aiztur simtiem kubikmetru dažādu kokmateriālu. .. Ar ķekša palīdzību tiem [plostniekiem] jāizpludina pa ragatu starpu un jānovada garos koridoros .. kokmateriāli. Cīņa 63, 161, 4. Velkonis nupat bija atvilcis jaunus plostus, un strādnieki rosījās pa ūdens koku dārzu, novietodami baļķus aiz ragatām. Lācis 8, 147.

ragavas, -u, s.; tikai dsk. *Slīdošs transportlīdzeklis kravu vešanai pa samērā slidenu virsmu (parasti pa sniegu, ledu).* Zirgvilkmes r. Traktoru r. Apkaltas r. Ragavu slieces. Ragavu ilksis. Ragavu galva — *ragavu slieču priekšējā uz augšu uzliektā daļa.* Ragavu ceļš — *ar sniegu pārklāts ceļš, pa kuru var braukt ar ragavām.* □ Mazie un lielie ceļi .. bija gludi nobraukti ar baļķu un malkas vedēju ragavām. Fimbers 1, 96. .. zirgi jau bija iejūgti ragavās, ar kurām vadāja labību .. Sakse 7, 119. .. piebaldzēni uz Rīgu [19. gadsimta beigās] lielāko tiesu braukuši ratos vai ragavās pa zemes ceļu pāri Kangaru kalniem. Stankevičs 3, 38.

ragaviņas, -u, s.; tikai dsk. **1.** *Dem.* → *ragavas.*

2. *Nelielas, ar rokām velkamas ragavas, kas paredzētas nobraukšanai, parasti no kalna, arī nelielu kravu vešanai.* Vizināties ar ragaviņām. □ Bērnībā viņš no stāvas kraujas laidās ar ragaviņām. Pa irdeno sniegu tās nogriezās uz meža pusi. Apstādināt vairs nevarēja. Birze 5, 18. Nu abi braucēji ir gatavi. Vectēvs uzsien ragaviņām vecu ceļa grozu .., kur sabērt ogles. Skaidrīte .. ierāpjas grozā, un vectēvs velk ragaviņas ārā uz ceļu. Birznieks-Upītis 6, 386.

ragkārta, -as, s. *Ragakārta.*

raglape, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Ūdensaugs ar divkārt vai trīskārt dakšveidīgi dalītām lapām un ar ziediem zem ūdens.* □ Elodeju joslu

[ezerā] veido elodejas, daudzas glīveņu sugas, raglapes .. Spuris 1, 27. Ikvienā ūdenskrātuvē ar lēni tekošu ūdeni vai purvā var atrast ūdens sūnas, raglapes .. Pion 54, 6, 4. Starp diviem raglapju pudurīšiem gulēja nokaltis pelēki dzeltenīgs zariņš .. U Plotnieks 1, 89.

raglops, -a, v.; reti. *Ragulops.* □ .. viens no galvenajiem porcelāna ražošanas komponentiem ir lielo raglopu kāju kauli. Zv 82, 17, 13.

ragmānis, -ņa, v.; min. *Necaurspīdīgs, tumši zaļš, brūns vai melns minerāls ar stiklainu spīdumu.* □ Ciets zemes garozas uzbūves materiāls ir pelēkais laukakmens — granīts .. Tā sastāvā ir 3—4 dažādas viendabīgas kristāliskas vielas: kvarcs, laukšpats, vizla un dažreiz arī tumša viela — ragmānis. Izrakt 12.

ragnesis, -ša, v.; sar.; iron. *Vīrs, kuram ir neuzticīga sieva.* □ Šī jaunā, skaistā un koķetā aktrise savu gados vecāko vīru ir padarījusi par ragnesi ... Zv 73, 9, 18. .. tējnīcā man gadījās dzirdēt sarunu, kuras saturu varētu izteikt pusjautājumā, puskonstatējumā: tātad viens ragnesis mūsu baram atkal nācis klāt .. Lit M 67, 8, 4.

ragots, -ais; s. -a, -ā; apst. **ragoti;** reti. **1.** *Ragains (1).* R. dzīvnieks.

2. *Ragains (2).*

rags, -a, v. **1.** *Ciets ragvielas izaugums (uz dažu dzīvnieku galvām).* Kazas r. Raga serde. Raga kārta — *ragakārta.* Raga šūnas — *ragšūnas.* Raga zvīņas — *ragvielas zvīņas.* Raga slānis — *ragvielas slānis.* (Sa)liekt ragā — *būt par cēloni tam, ka (kāds) ir ļoti salīcis (piemēram, par slimību, grūtu dzīvi).* Līks kā āža rags — *saka par ļoti salīkušu cilvēku.* Sakalst (arī sacietēt) ragā — *ļoti sakalst, sacietēt.* Sasalt (arī sastingt) ragā — a. *Ļoti nosalt, pārsalt.* b. *Sasalstot kļūt ļoti cietam.* □ Latvijas PSR faunā briežu dzimtas dzīvnieki ir alnis, staltbriedis un stirna. Visu šo sugu tēviņiem ir ragi, kurus tie katru gadu nomet un ataudzē no jauna. D kal 76, 53. Panti ir briežu dzimtas dzīvnieku jauno ragu ādas apvalks. .. viss varenais rags ir ādas veidojums, kas nokalpo vienu riesta laiku, tad nokrīt un drīz sāk atkal augt .. D kal 81, 104. .. Un zied cauri gadsimtiem tāliem un smagiem Senās Māras pīts vainags govij ap ragiem .. Ziedonis 17, 102. pārn. Jau kartupeļiem pagrabos Aug violeti ragi .. Sirmbārdis 6, 5. pārn. «Aņdr, trausies nu, trausies augšā, saule jau bāž ragus no meža laukā.» Upīts 4, 102. Roku un pēdu āda ir atšķirīga no pārējās ādas ar to, ka te .. raga kārta ir biezāka .. Ves 64, 1, 31. Zem [ādas] nedzīvo raga šūnu slāņa ir dzīvas šūnas, kas pastāvīgi dalās, turklāt daļa jauno šūnu pakāpeniski atmirst, rada jaunu raga šūnu kārtu .. Ves 64, 7, 4. Putnu āda ir ļoti plāna. No ādas virsējā raga slāņa veidojas spalvas .. Latv dzīvn 30. Katru pavasari un rudeni negantais kaulu lauzējs vectēvu lieca vai ragā: stīvs un greizs viņš vilkās pāri istabai .. Vāczemnieks 4, 49. Dūmi, putekļi, sviedri, bērnu pulks, negala darbs dienās un naktīs un pēdīgi Pladu purvs ātri salieca smuidro meiteni ragā. Kalndruva 10, 136. Karūsa: Kalnu gali drīz būs sakaltuši ragā, bet palejas vēl slapjas — ar traktoru i tuvumā neej ... Putniņš 1, 255. .. izlūks .. grauza sausiņa gabalu. Ragā sacietējusī maize skraukšķēja starp zobiem .. Branks 4, 9. Rudenī zvejnieki nonāk malā sasaluši ragā, ūdens apšļakstīti, ledū apsaluši .. Lit M 78, 29, 2. Sākās salnas. No rītiem zāle un lapas ragā sasalušas, skrapst vien. Rihters 1, 94. ◇ (Sa)liekt ragā — *(pie)spiest būt paklausīgam, padevīgam.* □ «Nolādētais anarhists!» es nodomāju. «Žēl, ka viņš tik maz dabūja. Ragā vajadzēja saliekt šo nelieti, samalt ..» Grīva 9, 74. ◇ Ņemt aiz (arī pie) ragiem sar. — *rīkoties enerģiski, darīt (ko), skarot pašus pamatus, būtību.* □ Ēbars allaž ņēma lietu pie ragiem, ņēma līdz pašai saknei, izdarīja, kā pienākas .. Lāms 2, 80. ◇ Ķerties vērsim pie ragiem sar. — *nekavējoties sākt rīkoties; pievērsties būtiskajam, galvenajam.* □ .. viņa pārlika prātā, vai .. tūlīt ķerties vērsim pie ragiem un stingri sacīt, lai reizi par visām reizēm beidz to knakstīšanos ap Paulu .. Ezera 9, 304. «Nemaz nezinu, kā lai iesāku ... Vislabāk jau ķerties vērsim pie ragiem. Es gribēju ar jums aprunāties par Uldi. Jūs esat brāļi ...» Jansons 3, 337. ◇ Aplauzt (arī nolauzt) ragus sar. — *pārmācīt (lai nebūtu tik pašpārliecināts, iedomīgs, lielīgs).* □ Nopriecājās ir tēvs, kā Jūlis tik pamatīgi izskolojies un taisās aplauzt vecam tirgotājam ragus. Austriņš 1, 259. Vispirms Lērums aplauza ragus Kodem. .. Lērums strupi pateica, ka viņš [Kode] neatrodas uz kuģa, ka šeit [brigādē], pie viņa, kārtība pavisam cita. Grants 7, 302. ◇ Sadot (kādam) pa ragiem sar. — *pārmācīt.* □ «Tam Brencim [puisim] nu gan derētu sadot pa ragiem,» piebalsoja Treida. «Ka varētu dabūt rokā un krietni reiz nomizot!» Austriņš 2, 394. ◇ Mesties (arī krist) ragos sar. — a. *Uzbrukt, arī kauties.* b. *Strīdēties, apstrīdēt (ko).* □ Mīšels tūlīt metas ragos: «Kāda vēl pasaulē var būt nelaime, ja karš ir beidzies?» Indrāne 6, 7. ◇ Rādīt ragus, arī griezt ragus pretī sar. — *runāt pretī, strīdēties pretī.* □ Dusmas bija lielas, bet Līzes klātbūtnē viņš vairs neiedrošinājās ragus rādīt. Sakse 2, 132. .. šoreiz Krišs nebija griezis ragus pretī, bet aizgājis strādāt tur, kurš viņš norādījis. Avotiņa, Šlisers 1, 142. ◇ Saiet (arī sanākt) ragos (arī matos) sar. — *sastrīdēties, sanaidoties.* □ Tēvs .. atkal sagāja ragos ar mūsu kaimiņu. J Plotnieks 9, 188. Sanācis [Aņdžs] ar brāli ragos sievas dēļ, jo radi runājuši, ka šī ieēdinājusi šo [Aņdžu], un negribējuši, ka Aņdžs ņem tādu veceni .. Austriņš 1, 160. ◇ Salaist ragos sar. — *panākt, ka sastrīdas, sanaidot.* □ Lēnajam, klusajam Osim .. uzradās zobgalīga, ļauna patika .. divus salaist ragos. Upīts 4, 160. ◇ (Uz)likt ragus sar. — *slepeni (pie)vilt, (pie)krāpt (sievai vīru, arī vīram sievu), pārkāpjot laulību.* □ .. nevarētu sacīt, ka viņi [laulātie] būtu dzīvojuši slikti: .. izaudzināja divus dēlus, kauties nekāvās, strīdējās mēreni, ragus viens otram nelika. Ezera 5, 89. «Man ļoti žēl, ak, nezināmais draugs, bet laikam es tev šovakar uzlikšu ragus!» Ar

viltotu nožēlu viņš sevī teica Ilonas vīram. Kolbergs 1, 25. ..tagad paskatīsimies, ko darīsi, kad tava sieva gluži atklāti tev gatavojas uzlikt ragus. Kaijaks 4, 93. // ģen.: raga, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir izgatavots no šādiem dzīvnieku ragvielas izaugumiem.* Raga ķemme. □ ..lielais deguns, raga brilles ar bieziem stikliem un pagarais kakls padarīja viņu līdzīgu karikatūrās zīmētiem grāmatu tārpiem. Jansons 4, 265. // pārn. *Galvas tausteklis (kukaiņiem, vēžiem, gliemjiem, dažiem tārpiem).* □ Kāds prūsis [prusaks] patlaban nostājies uz ielāpa un par kaut ko brīnās, cilādams drīz vienu, drīz otru ragu uz augšu. Birznieks-Upītis 6, 128. Brūns kukainis .. ragus izgroza kā antenas. Losberga 1, 68. Pāri taciņai rāpoja vabole. «Paskaties, kādi ragi! Ar tiem viņa badās?» — «Nē. Tie ir taustekļi.» Gulbis 4, 288. Bet vēzis, liels un draudošs kā melns tanks, pierāpoja pie manas guļvietas un .. pacēla savus ragus .. Kalndruva 5, 170.

2. mūz. *Pūšamais mūzikas instruments, arī pūšamais signalizēšanas instruments ar izliektu, paplašinātu galu.* Ganu rags (arī taure) — *sens latviešu tautas pūšamais mūzikas instruments.* Angļu rags — *alta oboja.* Medību rags — *rags, ko izmanto signalizēšanai medībās.* Ragu orķestris — a. vēst. *Orķestris, kurā katrs dalībnieks spēlēja kāda paveida ragu, no kā varēja iegūt tikai vienu toni.* b. sar. *Pūtēju orķestris.* Ragu mūzika sar. — *mūzika, ko atskaņo ar pūšamajiem instrumentiem.* □ ..orķestrantu misiņa ragi mirdz ļaužu drūzmā gluži kā apzeltīti. Saulītis 12, 160. Uzpūš [medībās] signāla ragu, bet tā pļerkstošās skaņas klīst turpat biezajā miglā un neviens suns atpakaļ negriežas. Upīts 18, 45. Tādu mežragu kā brāļiem [Jurjāniem] ar uguni nevarējis atrast. Un, lūk, mūzikas pētnieki šodien zinot, kur atrodas Jura un Pāvula ragi, bet Andreja mežrags pazudis bez pēdu. Saulītis 13, 15. Senāk izplatīts bija ganu rags — 50—60 cm garš instruments ar cilindrisku koka caurulīti, kurā bija iedarināti .. skaņas caurumiņi un galā uzmaukts govs rags izskaņai. Ganu ragam bija stipra, mazliet griezīga skaņa, ar to, tāpat kā ar stabuli, spēlēja dziesmas un dejas. Vītoliņš, Krasinska 1, 63. «..ar ragu mūziku es gribētu viņu [mirušo vīru] izvadīt, viņš jau pats jaunības gados pūta ugunsdzēsēju orķestrī ragu ..» Zālīte 5, 305.

3. *Dobs, parasti izliekts, priekšmets ar paplatinātu galu (piemēram, trauks).* □ Svinīgos gadījumos [senlatvieši] kā dzeramo trauku lietoja dzeramos ragus. Tie izgatavoti no vērša raga ar bronzas, dažreiz arī ļoti grezniem, ornamentētiem sudraba apkalumiem un rokturi. Zv 57, 7, 16. ..Pie lūpām man vīna rags. Lasmanis 2, 57. ..man neatlika ne laika apskatīt Andra tēva šķiltavas, kramu un pulvera ragu, ko viņš patlaban bija izvilcis, gribēdams iepīpēt. Apsīšu J 3, 7. Rags bija .. kā piedzīts ar šņaucamo tabaku .. LTP 303. ◇ Birst kā no pārpilnības (arī pilnības) raga, arī birst kā no maisa — *saka par to, kas parādās, tiek izveidots lielā daudzumā.* □ Tautas dziesmas birst kā no pārpilnības raga: tikko viena vērpēja nobeigusi, sāk tūliņ otra. Birznieks-Upītis VI, 192. ..jau pirmajās sacensību dienās olimpiskie un pasaules rekordi sāka birt kā no pārpilnības raga. PL Siev 80, 11, 22. ◇ (Vēl) ir pulveris ragā (arī pulvernīcā) (sauss) sar. — *saka, ja kādam netrūkst spēka, izturības (ko paveikt).* // etn. *No dzīvnieka raga gatavota banka*[2]. □ Viņš bija plašā apkārtnē it kā ārsta vietā — ievilka izgrieztus un izmežģītus locekļus, lika ragus un cirta āderes. Sakse 2, 52.

4. *Stieņveida, parasti izliekta, (kā) detaļa, elements (piemēram, satveršanai, turēšanai).* Laktas r. Ēveles r. □ Kur viņš lai tagad liek savas rokas, kuras .., arkla ragus turot, notirptu .. jau pēc pirmās vagas .. Rozītis 3, 99. Pa dežūristabas logu viņa noraudzījās, kā svešais aizbrauc ar velosipēdu, kuram stūres ragi bija izliekti uz priekšu .. Birze 8, 83. // *Ass, izliekts (kā) gals.* Enkura ragi. □ Šur tur rēgojas pusgāztu koku noskalotie sakņu ragi. Caune 1, 144. Mēness stāvēja augstu. Smailais sirpis jau bij saliecis kopā savus ragus .. Brigadere 2, 306. // *Smaila klints; smails klints izvirzījums.* □ Nolaida trali. Bija drusku bail dziļuma un klinšu ragu, kas kā skeleta pirksti draudoši stiepās pretim .. Lapsa 3, 27. Tā [pils] ir .. stalta: Kā ērgļu perēklis uz klinšu raga. Aspazija 3, 400. Šai vietai bija .. nosaukums — «Velna ragi». Dīvaino iesauku devuši paši zvejnieki daudzo klinšu ragu dēļ, kas glūnēja no dzelmes .. Lapsa 6, 109.

5. *Zemesrags.* Zemes rags — *zemesrags.* □ Tagadējā [Baltijas] jūras krasta līnija ir visai iztaisnota, bez sīkākiem līčiem, tikai vietām jūrā iesniedzas sauszemes izliekumi — ragi, piemēram, Akmeņrags, Kolkasrags .. Ģeogr 145. Uz klinšainā zemes raga, kas ar asu izliecienu iestiepās jūrā, stāvēja Krenlirokas bāka. Lācis 10, 177.

○ ◇ Maksāt ragā (arī ciet) sar. — *noteikti, katrā ziņā maksāt.* □ No bufetes negaidīti iznāca Niklāva draugi, abi mazliet iesiluši. ..«Vecais prom?» viens no tiem uzprasīja, kamēr otrs skaļi pār visu zāli noteica: «Niklāv, maksā ragā!» K Zariņš 2, 19. Kapteiņiem rājiens un soda nauda. Maksā ragā! Talcis 8, 45.

ragstarpe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Josla starp dzīvnieka ragiem.* □ ..ap to vietu, kur viņa [kopēja] atrodas, tā vien savelkas valgie bullēnu purni no tuvākajiem aizgaldiem. Kopēja .. dažam pabužina ragstarpi .. Cīņa 82, 3, 2.

ragšūnas, -u, vsk. ragšūna, -as, s.; biol. *Ragvielas šūnas.*

ragū [ra'gū], nelok., v. *Ēdiens, kas ir pagatavots no sīki sagrieztas sautētas gaļas vai dārzeņiem.* Teļa gaļas r. Jēra gaļas r. Gaļas r. ar dārzeņiem. □ Ragū un citiem sautētas gaļas veidiem var izmantot krūšu gabalu, ribiņas .. Kļaviņa 1, 406.

ragulops, -a, v. *Lauksaimniecības dzīvnieks ar ragiem (parasti govs).* □ Govis sacēla ragus un skatījās .. Bet Pātiņam [kumeļam] sametās bailes no tādiem ērmotiem ragulopiem .. Birznieks-Upītis IV, 136. // pārn.; vienk. *Nekrietns,*

nelietīgs, arī neuzvedīgs cilvēks. □ ..viņš [barons] sāka mežsargu no dabas stāstu grāmatas lamāt..: «Tu suns... tu kaķis... tu mērkaķis, ragulops..» Zeiboltu J III, 133. Izbirušajos verandas stiklos raudzīdamies, [Ķienis] vīstīja dūres: «Par šito viņš man atbildēs! To viņš, ragulops nolādētais, tīšām!» Avotiņa, Slisers 1, 237.

ragus, ragu, s.; tikai dsk.; novec. *Ragavas.* □ «Tad tik sēdīsimies iekšā. Es šodien pirmo reizi iejūdzu ragūs.» Kalndruva 2, 89. Dziedāja ragu slieces, lirināja ratu riteņi.. Kaldupe 8, 7.

raguļiņas, -u, s.; tikai dsk. **1.** *Ragaviņas (1).* **2.** *Ragaviņas (2).* □ Meteņos.. laidāmies no.. kalna — man bija tādas mazas raguļiņas. Austriņš 2, 57. ..ziemā ar slēpēm un raguļiņām no apsnigušajiem kalniem laidās bērni. Rīgas B 58, 200, 2. Ziemā vizinājāmies ar raguļiņām un ar paštaisītām slidām slidojām.. Sports 75, 62, 3.

ragveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir dzīvnieka raga forma, veids.* R. plastmasas trauks. □ Melnie graudi ir lieli, melni ragveida sklerociji.. PL Siev 77, 1, 25.

ragveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **ragveidīgi.** *Ragveida.*

ragviela, -as, s. *Olbaltumviela (ar samērā lielu sēra saturu), kas rodas ādas epidermas šūnās un ir pamatā visiem cilvēku un mugurkaulnieku dzīvnieku epidermas veidojumiem (matiem, spalvām, ragiem, nagiem, zvīņām u. tml.).* Ragvielas kārta. Ragvielas zvīņas. □ Ādas virsējo kārtu sauc par virsādu (epidermu). Šis ādas kārtas virsējais slānis sastāv no brīvām, nedzīvām ragvielu saturošām plāksnītēm, kuras no virspuses pārklātas ar tauku kārtiņu. Ves 64, 7, 4. Zobi tagadējiem putniem reducējušies, un žokļu kaulus ietver ragvielas knābis. A Kalniņš 1, 121. Čūskas un ķirzakas 2—3 reizes gadā maina ādas virsējo ragvielas slāni. Latv dzīvn 67.

rahītiķis, -ķa, v.; **rahītiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Cilvēks, kas slimo ar rahītu.*

rahītisks, -ais; s. -a -ā; apst. **rahītiski;** med. *Saistīts ar rahītu, tam raksturīgs.* Rahītiskas kaulu pārmaiņas. // *Tāds, kas slimo ar rahītu.* R. bērns.

rahītisms, -a, v.; parasti vsk.; med. *Rahīta pazīmju kopums.*

rahīts, -a, v.; parasti vsk.; med. *Organisma vispārēja slimība, kurai raksturīgi kalcija un fosfora maiņas un kaulu attīstības traucējumi.* Rahīta profilakse. □ Ja bērnam par maz saules, ādā neveidojas D vitamīns, nenogulsnējas kaulos kalcija sāļi, kauli kļūst trausli, lokani, viegli deformējas, attīstās rahīts. Ves 58, 2, 7. Pirmās rahīta pazīmes ir bērna nervozitāte (miega traucējumi, raudulība, svīšana), pēc dažām nedēļām parādās pārmaiņas kaulos.. Ves 80, 4, 22. Kaut gan ar rahītu bērni slimoja visā Eiropā, tomēr visvairāk to novēroja zemēs, kur daudz nokrišņu un maz saules. Ves 67, 3, 5.

raibaļa, -as, s. *Govs ar raibu apmatojumu.* □ Vēl tikai pirms kādiem 45 gadiem Latvijā pati izplatītākā govs bija raibaļa, kuras nosaukums pilnībā atbilda tās izskatam. Raibaļa patiesi bija raiba — viens plankums balts, otrs melns vai sarkans. Zv 79, 23, 11. ..kūtī ir divas raibaļas: sarkanraibā Velda un dzeltenraibā Ukra. Andersone 1, 75.

raibausts, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas ir austs no dažādas krāsas diegiem.* R. audums. R. tvīds.

raibenis, -ņa, v. *Tauriņu kārtas kukainis, kam ir raksturīgi raibi spārni.* Purvu r. Zaigojošais kārklu r. □ Māju tuvumā, dārzos un parkos visbiežāk gadās redzēt vai nu pilnīgi dzeltenus tauriņus, vai arī rūsgani raibus. Dzeltenais ir krūkļu baltenis.., bet rūsganais — nātru raibenis.. Krūkļu balteņa kāpurus vasarā varam atrast uz krūkļiem, bet nātru raibeņa — uz nātrēm. D kal 66, 72. Ir zināmas.. tauriņu sugas, kas no savām attīstības vietām Eiropas dienvidos regulāri dodas uz ziemeļiem.. Tādas ir.. dadžu raibenis, bērzu raibenis.. Latv dzīvn 8. No vidējā holocēna kukaiņu faunas līdz mūsdienām izdzīvojušas dažas tauriņu sugas — acainais raibenis.., zaigojošais apšu raibenis.. Ģeogr 115.

raibin, apst. *Savienojumā ar «raibs»: ļoti raibs.* Papuve raibin raiba saziedējusi. □ Tie [bērni] bij aizskrējuši pretī šalcošai Tērvetei, viens pēc kārklu svilpēm, otrs pēc puķēm, kuru te bij raibin raibs saziedējis. Brigadere 2, 20. ..ceļa segums kilometriem tālu no vienas vietas raibin raibs ielāpos — kur aizlīdzinātas šāviņu bedres, asfalta krāsai cits tonis. Liesma 64, 12, 8.

raibināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst raibs.* □ Zeltītie saules stari, kas izlauzās cauri biezajiem egļu zariem, rotājās un raibināja rasainās lapas un zaļo sūnu. K Grigulis 2, 67. Laiks bija tik silts kā pavasarī, un priedīšu svaigais zaļums tīkami raibināja piesnigušo pasauli. Kar 45, 9/10, 852. Tirgus drūzmu patīkami raibināja zemnieksievu augstās baltaudekla cepures un sarkankrāsotās vilnas lentas jaunavu gaišajos matos. K Zariņš 1, 63.

raibkrāsains, -ais; s. -a, -ā; apst. **raibkrāsaini.** *Raibi krāsains; ar krāsainiem plankumiem.* R. audums.

raibnātre, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Panātru (lūpziežu) dzimtas tropu augs ar sarkani un zaļi raibām lapām.*

raibot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. **1.** *Izdalīties, atšķirties no apkārtnes ar savu raibumu; būt klātam ar ko raibu; raiboties (1).* □ Pļavā raiboja.. vēlīnās vasaras **puķes**.. Grants 3, 124. ..raiboja sēdētāju pūlīši pļavā.. Upīts XII, 542. ..viņa pastiepa atvērtu kladi, kas raiboja no ģeometriskiem zīmējumiem un skaitļu virknēm. Lubējs 1, 80. // trans. □ Roberts Neļķe ierāvās pašā [vagona] stūrī pie loga. ..Mēģināja skatīties pa logu.. salnas raibotos kokos. Upīts VII, 343. Stīgām apaugušā verandā balti klāts galds. Baltos, zelta puķītēm raibotos traukos smaržo kafija. Upīts IV, 360.

2. *Izraisīties redzes traucējumiem (šķietamu plankumu veidā), piemēram, aiz uztraukuma, noguruma.* □ Mācītājs apsviedās un steidzās prom. Kājas viņam ļodzījās, acīs raiboja. Upīts 18, 307. Kalējam [cīņā] gāja grūti. ..Sāka dau-

zīt deniņos, gar acīm raiboja, bet viņš nepadevās. Bergis 1, 17.

raiboties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. **1.** *Izdalīties, atšķirties no apkārtnes ar savu raibumu; būt klātam ar ko raibu; raibot (1).* □ Cauri koku galotnēm raibojās .. pilsētas nameļi .. Upīts 8, 46. Melnais .. celiņš raibojās saulē dzelteni lāsains .. Brigadere 3, 374. Ceļš raibojās vienās peļķēs kā ielāpos. Bels 6, 29.

2. *Raibot (2).* Acīs raibojas.

raibpēdains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir raibas kājas, pēdas (par dzīvniekiem).* □ Agrā pavasarī bieži vien gadās redzēt .. raibpēdaino kārklu pūcīti .. un citus tauriņus. D kal 66, 73.

raibplankumainība, -as, s.; parasti vsk. *Augu slimība, kam ir raksturīgi sīki bālgani vai gaišdzelteni plankumi uz lapām.*

raibraibs, -ais; s. -a, -ā; apst. **raibraibi.** *Ļoti raibs.* Raibraibā virknē slīd dejotāji.

raibs, -ais; s. -a, -ā; apst. **raibi. 1.** *Tāds, kam ir dažādas krāsas laukumi, svītras.* R. audums. R. lakats. R. kaķis. R. gliemežvāks. Raibs kā pupas (arī zirņa) zieds — *ļoti raibs.* □ Cilvēkus pavada līdz vecumam šī daba: raibo akmentiņu, kas rokā, sviest tāpēc vien projām, lai varētu ķert raibo akmentiņu, kura nav rokā. R Kaudzīte 1, 30. Oktobrī .. uz lauka kaudzēs sakrautais vasarājs tumši plankumoja nekults, raibs kā rūsas sēnīšu aplipušas pupu pākstis. Niedre 4, 164. .. maija sākumā sala atgādina raibi noaustu paklāju — tik cieši tā pārklāta ar visdažādāko krāsu ziediem. Zv 57, 20, 28. .. saadīti raibu raibie zeķu un cimdu pāri, gan saausti galdauti .. Austriņš 1, 133. .. Vaļa man uzdāvināja jaunu cimdu pāri. Raibus kā pupu ziedus. Ķaldupe 13, 111. Vesela autokrava sīvēnu bija raibi kā zirņu ziedi. Birze 8, 126. ◇ Raibs kā dzeņa vēders, arī raibs kā dzenis — a. *Saka par cilvēku, kura apģērbā ir pārāk liela krāsu dažādība, arī par šādu apģērbu.* b. *Saka par notikumiem, pārdzīvojumiem bagātu cilvēka mūžu.* □ .. neparasti raibs ir Sigismunda .. mūžs. Raibs kā dzeņa vēders. Purs 1, 70. «Redziet, biedri vecāko leitnant,» viņš iesāka, «dzīve ir raiba kā dzeņa vēders.» Grīva 7, 84. Cilvēka mūžs raibs kā dzenis. ME I, 545. ◇ Raibas acis — a. *Saka, ja acis ir nogurušas, pārpūlētas.* □ Es raudzījos biezoknī ar tādu sasprindzinājumu, ka acis drīz vien kļuva pavisam raibas. Grīva 9, 11. Acis metas raibas. Tik intensīvi un neatlaidīgi neesmu rakstījusi nekad savā mūžā. Brodele 13, 115. b. *Saka par acīm dzēruma reibumā.* □ «Tad jau kāda varbūt arī varēs pastāstīt, cik pudeļu alus viņam [Edgaram] jāizdzer, lai tam acis taptu raibas.» Blaumanis 6, 207. ◇ Raibs (arī zils un zaļš) metas (arī griežas) gar (arī priekš) acīm, arī acu priekšā sar. — *saka par redzes traucējumiem pēc trieciena, spēcīga pārdzīvojuma.* □ .. lasot [vēstuli], raibs metās acu priekšā, vēl jo vairāk tāpēc, ka svarīgāko Pēteris bija pasvītrojis ar sarkanu tinti. Ezera 13, 359. ◇ Pazīt kā raibu suni — *būt labi iepazinušam (kāda) būtību, raksturu.* // parasti ar not. galotni. *Tāds, kam ir dažādas krāsas laukumi, svītras, salīdzinot ar ko citu tajā pašā, piemēram, dzimtā, ģintī, noteiktā priekšmetu grupā.* Raibais kailgliemezis. Raibais vīngliemezis. Raibais purvu sprīžmetis. Raibais aklis. Raibā kosa. Raibā neaizmirstule. Raibā trupe. □ No Ķīnas savā laikā ievesta arī raibā lilija .., kam spilgti oranžsarkani ziedi ar melniem plankumiņiem .. Galenieks 2, 390. // pārn. *Tāds, kur ir daudz cilvēku (par vietu, apkārtni u. tml.).* □ Mežmala kļuva raiba no cilvēkiem, bet laukā nāca aizvien vairāk un vairāk. Kar 56, 5, 65. Nātiņš pievērsa skatienu raibajam krastam, kur gulēja puskailie cilvēki. Fimbers 1, 347. Mūs vilināja jūra, bet .. jūrmala sezonas laikā likās par raibu un trokšņainu. Saulītis 13, 22.

2. *Dažāds, nevienāds pēc sava sastāva (par cilvēku grupu, kopumu).* Raiba publika. R. tirgus pūlis. □ Raibajā sabiedrībā, kas bija sapulcējusies upmalā, es biju svešinieks .. Gūtmanis 2, 135. .. viņš .. nolec no trapa un iejūk raibajā ostas strādnieku barā. Grīva 8, 211. pārn. Dūkņu mežā oši un ozoli sacentās ar eglēm. Te bija raiba sabiedrība, gluži kā Gaujas līcī svētku vakarā. Ķaldupe 6, 45. // *Par priekšmetu kopumu.* □ Pa .. ielu raibā jūklī brauca tramvaji, autobusi un vieglās mašīnas .. Saulītis 12, 282. // *Par dzīvnieku vai augu kopumu.* □ Šādās naktīs pumpuri sprāgst vaļā, mostas ziemas miegu izgulējušie tauriņi, mušas un vaboles, lai no rīta, saulei spīdot, raibā barā izlidotu laukos un pļavās. Kaijaks 2, 122. // *Daudzveidīgs, dažāds (piemēram, par darbību, norisi).* Raibas lietas — *ļoti dažādi pasākumi, darījumi.* □ Puscēlienā pļāvēji .. kapina izkaptis. Āmuru klaudzieni pret laktiņām atskan raibā rakstā. Birznieks-Upītis 1, 38. .. plītēšana ātri gāja uz augšu. Istaba tika arvien skaļāka, sarunas raibākas un vaļīgākas. Štrāls 2, 444. Repertuārs Dailes teātra sākuma gados bija diezgan raibs, taču vērtīgas atziņas un idejas Smilģis atrada pat mazās ludziņās, jo neganti nīda sadzīves pelēcību. Hausmanis 1, 115. // *Tāds, kam ir mainīta, jaukta kārtība.* □ Izsaucējam [ūtrupē] sava zināšana, viņš neņēma lietas pēc kārtas, bet jauca raibā rindā. Upīts 4, 671.

3. *Tāds, kurā ir daudz dažādu neparastu, negaidītu u. tml. notikumu, pārdzīvojumu (parasti par mūžu, tā daļu).* □ Ļaudis saka: raibs mūžs. Tas nozīmē, ka ir bijušas baltas dienas un melnas dienas, dzeltenas skaudību dienas un zilas cerību dienas. Ziedonis 8, 46. .. drukātais vārds .. radīja nojausmu, cik plaša ir pasaule, cik dīvaini raiba un sarežģīta ir dzīve. Lāms 1, 18. Savai raibajai pagātnei viņa bija pārvilkusi pamatīgu un treknu svītru un dzīvoja tikai tagadnē. Ezera 15, 161. // *Interesants, neparasts (par notikumiem, piedzīvojumiem).* □ Viņš kļuva grāmatvedis, kaut gan visvairāk kāroja greznu, raibām dēkām bagātu dzīvi. Ādamsons 2, 137.

○ ◇ Raibi un rūtaini sar. — *saka, ja ir daudz neparastu, negaidītu notikumu, apstākļu.* □ «Kā tad iet pa [filmas uzņemšanas] grupu?»

Egils jautā. — «Ak, kā vienmēr. Raibi un rūtaini, klizmas uz katra soļa . .» Zigmonte 4, 152.

raibspārnis, -ņa, v.; **raibspārne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Tas (tāds), kam ir raibi spārni (par dzīvniekiem).* Raibspārne žubīte.

2. v. *Vidēji liels tauriņš, kam ir raksturīgi melni spārni ar sarkaniem raibumiem.*

raibspārņmuša, -as, s. *Neliels divspārņu kārtas kukainis, kuram ir raksturīgi raibi spārni un kura kāpuri dzīvo galvenokārt ziedos.*

raibsvārcis, -ča, v.; **raibsvārce,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; reti. *Putns ar raibiem spārniem.* □ . . kala savu kaļamo raibsvārcis dzenis. Ezera 2, 99.

raibulis, -ļa, v.; **raibule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; reti. *Dzīvnieks ar raibu apspalvojumu, apmatojumu.* □ Prieks, kad atskrien teliņi un mēnesi tie dzīvo pie mums pa kūti. Vienreiz bija raibulis — brūns ar baltiem plankumiem. Pad J 80, 236, 1.

raibumains, -ais; s. -a, -ā; apst. **raibumaini.** *Tāds, kam ir raibumi (1).* R. audums. Raibumaini cimdi.

raibumots, -ais; s. -a, -ā; apst. **raibumoti.** *Raibumains.* □ Garkaklis . . — vidēji liela pīle ar . . raibumotu vēderu . . Medn 88.

raibums, -a, v. **1.** *Vispārināta īpašība → r a i b s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; pēc krāsas atšķirīgs laukums, svītra starp citiem atšķirīgas krāsas laukumiem, svītrām.* Krāsu r. Vasaras raibumi med. — *sīki iedzelteni vai brūngani pigmentācijas plankumi, kas rodas uz ādas pavasaros saules staru iedarbībā.* □ Tajās [peļķēs] peldēja pīles, ar savu baltumu un raibumu atdzīvinādamas pelēko [mazpilsētas] vienmuļību. Zālīte 5, 10. Mājas strazdam apspalvojums pavasarī ir melns ar violetu vai zaļu metālisku spīdumu, turpretī rudenī — ar baltiem raibumiem. D kal 79, 83. Gar altāra sētiņu [baznīcā] nostiepta brūklenāju vija ar balto puķu raibumiem . . Upīts 4, 266. Ādas pigmentācijas traucējumi ir vasaras raibumi. Tie nav slimība, bet tā ir zināma novirze no pigmenta vienmērīgas sadales cilvēka ādā. Ves 77, 8, 18.

2. *Vispārināta īpašība → r a i b s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Rudens pienāca, un ļaužu raibums aizvācās no jūrmalas. J Kalniņš 7, 672. Pēc ielas raibuma filharmonijas nama gaiteņi likās ļoti svinīgi . . Saulītis 13, 52.

3. *Vispārināta īpašība → r a i b s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ . . [studenti] Tērbatā . . ir tikai kāda ceļa sākumā, pilni ziņkāres par pasauli, un visbiežāk paši nezina, kādu vietu viņi dzīves raibumā grib ieņemt. J Kalniņš 8, 51. Fotoattēlu bez sava gala . . Ģimenes dzīves raibumi, . . ekskursijās redzētais, darba biedri . . Lauku Dzīve 68, 1, 4.

raibvēderis, -ra, v.; **raibvēdere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Tas (tāds), kam ir raibs vēdera apmatojums, apspalvojums (par dzīvniekiem).* □ . . dzenis — raibvēderis — Jau sen man krustu kaļ. E Plaudis 5, 38.

raibziedainība, -as, s.; parasti vsk. *Vīrusu izraisīta augu slimība, kam raksturīgi raibi plankumi, parasti uz ziediem.* Tulpju r.

raidantena, -as, s.; tehn. *Antena radioviļņu izstarošanai.* Lokatora r. □ Jo augstāk virs zemes pacelta televīzijas raidantena, jo tālāk no telecentra skatāma pārraide un jo labāki ir uztveršanas apstākļi. Zin T 67, 6, 20.

raidiekārta, -as, s.; tehn. *Iekārta informācijas pārraidei, izmantojot elektromagnētiskos viļņus.*

raidījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → r a i d ī t (1).*

2. *Paveikta darbība, rezultāts → r a i d ī t (2).* Tāls šķēpa r.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → r a i d ī t (3); pārraide (pa radio, televīziju).* Televīzijas r. Literārais r. R. bērniem. □ Rīgas televīzijas studijas pirmās izmēģinājumu pārraides notika 1954. gada 6. un 7. novembrī. Ar 20. novembri sākās regulāri . . raidījumi divas reizes nedēļā. Zv 78, 9, 20. Televīzijas tornī būs arī četri ultraīsviļņu raidītāji, un uztveramības zona jūtami paplašināsies gan ultraīsviļņu, gan stereofoniskajiem raidījumiem. Cīņa 84, 105, 4. . . Riekstiņš palīdzēja vākt . . spiegu ziņas raidījumiem uz Stokholmu. A Grigulis 13, 375. pārn. Jūlija saule ir iekausējusi manī jūtīgu zelta membrānu, kas ļauj man uztvert cilvēku sirds raidījumus . . Liesma 70, 7, 1.

raidīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Sūtot vai dzenot panākt, ka dodas, iet (kur, līdz kādai vietai u. tml.); likt ko darīt.* R. bērnu gulēt. R. pie darba. □ Sveša māte mani raida Pie ābeles slotu griezt. DV 330. No šejienes viesus raidīja uz visām pusēm; vienīgi tuvinieki pazuda pa kreisi, kur tie atkal pēc ilgiem gadiem satikās . . Ezeriņš 3, 28. Kāpēc tās sieviņas še [klētī] sēd, un kāpēc papus mūs arī šurp raidīja? Vai ne tā, ka mēs esam nabaga radi un kauns mūs ielaist lepnajās istabās? Brigadere 2, 450. // *Likt doties (uz kurieni); likt doties (piemēram, kaujā, cīņās u. tml.).* □ Kaujinieki deva divas koncentrētas zalves, tad Jānis viņus pacēla kājās un raidīja pretuzbrukumā. Lācis 15, 255. . . pret mums raidīja tankus un smago artilēriju, nepārtraukti bombardēja cietoksni, laida darbā liesmumetējus un asaru gāzi . . Cīņa 75, 88, 2. Ja vienu un to pašu cilvēku vienmēr un visur raida briesmās, tas pamazām nogurst un zaudē savas kaujas spējas. Grīva 4, 219. // parasti savienojumā ar «prom», «projām», «ārā», «laukā». *Likt doties (projām); likt atstāt (telpu, teritoriju).* □ Tādus klaidoņus viņš [saimnieks] savā pirtī nelaida, bet raidīja prom, lai iet, kur nākuši. Fimbers 1, 207. Matilde: Tēv, neraidi Krustiņu projām, citādi tu arī mani aizdzīsi no mājas. Blaumanis 6, 333. . . «Baltikā» [restorānā] pulksten vienos naktī beidzas darba laiks un apmeklētājus gan maigākiem, gan bargākiem līdzekļiem raida laukā . . Zigmonte 2, 82. Tenis ar viņu [sievu] dzīvoja šā tā, bet, kad gribēja raidīt to no mājas, viņa prata dārznieku tik smalki nolūgties, ka Tenis tai atkal un atkal piedeva. K Zariņš 1, 18. ◇ Raidīt (arī dzīt, triekt) uz elli (retāk pekli), arī triekt ellē (retāk peklē) vienk. — a. *Ņupji dzīt projām.* b. *Nonāvēt.* // pārn. *Pārvarēt (psihisku, parasti nevēlamu, stāvokli).* □ Īgnumu projām raidiet! Gāliņš 2, 34.

// *Dzīt (dzīvniekus).* □ Uzmanīgi skatījāmies vēl gravās palikušajā sniegā pēc pēdām un katrā klinšu alā raidījām iekšā suņus. Birznieks-Upītis III, 106. Mūs' [mūsu] mājās slinkas meitas, — Suni raida govis slaukt. DV 1197.

2. *Ar metienu, sitienu, grūdienu u. tml. panākt, ka (priekšmets) kustas kādā, parasti noteiktā, vēlamā, virzienā.* R. bumbu vārtos. R. bumbu grozā. R. hokeja ripu uz labo malu. □ Viņš [futbolists] pārņēma bumbu uz kreiso kāju, sita, cik bija spēka .. Vārtsargs lēca tieši tur, kur viņš raidīja bumbu, uztvēra to .. Vilks 1, 130. .. Ričam sviediens padodas varens. Pika, kā ar lingu raidīta, ielido augstu jo augstu koka galotnēs .. Kalndruva 10, 80. // *Šaujot virzīt (lodi, šāviņu u. tml.); izdarīt šāvienu kādā virzienā.* R. lodes mērķī. R. automāta kārtu. R. lielgabalu uguni. □ Blakus tikko izsprāga tanka raidītā granāta. Grīva 8, 28. Atomzemūdenes spēj negaidīti un .. precīzi raidīt raķetes pret jebkuru jūras vai sauszemes objektu. Zin T 63, 5, 23. .. rubeņu gaiļi riestā parasti maz reaģē uz šāvieniem, ko raida mednieks no labi nomaskētas paslēptuves .. Saulz dabu 128. Es .. raidīju vienu šāvienu pēc otra pret ienaidnieku .. Jokums 1, 122. // *Radīt un izplatīt kādā vidē (balss skaņas, vārdus, izteikumus u. tml.).* □ Valdmanis sēdēja pietvīcis un kluss. Viņš neiedrošinājās raidīt pat nevienu starpsaucienu, jo bijās no Taurupa. Brodele 14, 237. Aktrisei vajadzēja .. izjust, kā tēlu ievaino nevietā raidīti smiekli. Dzene 4, 56. .. raidītā lūgsna debesis un dieva ausis neaizsniedza, muižas pagrabos joprojām skanēja .. spīdzināto vaidi .. Avotiņa 7, 45. // *Radīt un izplatīt kādā vidē (skaņas, skaņu signālus) — par dzīvniekiem.* □ Nārsta laikā visas parastās vardes .. raida klusas skaņas, kas visai nārstojošajai kompānijai piešķir omulīgi murrājošu toni. D kal 78, 85. Līdzīgi ultraskaņas lokatoriem sikspārņi raida impulsu, kuru uztver atpakaļ ar savām lielajām ausīm. Upīte 1, 138. .. odu tēviņi skaņu viļņus, ko raida odu mātītes, uztver ar speciāliem orgāniem, kas atrodas pie taustekļu pamatnes. Zv 83, 22, 32. // *Vērst (skatienu), parasti uz cilvēku.* □ No jauniešu pulciņa uz viņiem slepenus skatienus raidīja .. Zina. Talcis 9, 171. Maija .. raidīja skatienu pāri sagaidītāju pūlim .. Dorbe 3, 41. // *Būt par cēloni tam, ka (kas, parasti parādība dabā) izplatās kādā virzienā.* □ Saule jau atmodinājusi dabu un raida savus dzīvinātājus starus pāri mežiem, pļavām, tīrumiem. Bērn 46, 7, 21. Šie viļņi, ko jūra mūžīgi raida, — Tā zaigo ausma, tā zila rit diena .. Ķempe 7, 10. // reti. *Attīstoties, augot veidot kādā virzienā (piemēram, asnus, saknes) — par augiem.* □ .. koks .. raida uz leju arvien jaunas .. saknes, kas nostiprinās augsnē. Galenieks 2, 320.

3. *Izmantojot radio, televīzijas u. tml. iekārtas, izplatīt (informāciju, signālus u. tml.).* □ .. kuģa radists un partorgs stāv pie glābšanas signāla ierīces, sagatavojies raidīt ēterā SOS. Talcis 9, 343. // intrans. □ Tagad jau varam raidīt tieši no notikuma vietas ar pārvietojamo televīzijas staciju .. Zv 74, 24, 13. «Vai raidīt no dzīvokļa nav bīstami?» ievaicājās Riekstiņš, vērodams Leinasara rīkošanos ar rāciju. A Grigulis 13, 407. pārn. Nedrīkst raidīt pasaulē vai nu tikai ļaunas emocijas, vai tikai labas. Zv 83, 1, 14. // *Izplatīt (informāciju, signālus u. tml.) — par radio, televīzijas u. tml. iekārtām.* □ Radio atkal raidīja mūziku .. Saulītis 12, 128. .. bāka raida ēterā peilēšanas signālus .. Cīrulis 1, 209. pārn. Arums pavasarī neiztvan tik drīzi. Ilgi reibina un trauksmi raida. Ziedonis 19, 64. // *Izplatīt (skaņu, gaismas signālus) — par iekārtām, ierīcēm.* □ .. vecais zvans pie ēdnīcas raida briesmu signālus. Salenieks 5, 270. pārn. Jūra raida briesmu signālus, jo ir stipri piesārņota .. Zin T 78, 8, 8. // *Izplatīt (impulsus, signālus u. tml.) — par nervu centriem, smadzenēm.* □ Galvas smadzenes .. ziņojumus uztver, analizē, saskaņo un pieskaņo pašreizējiem apstākļiem un savukārt raida pa attiecīgiem nerviem «izturēšanās» pavēles. Ves 62, 1, 2.

raidītājkomplekss, -a, v.; tehn. *Radiotehnisks iekārtu komplekss, kas nodrošina raidītāja darbību.* □ Pa telefona automātu no polārās pilsētas Norilskas tagad var piezvanīt uz Maskavu. Šāda iespēja radusies, kopš kosmisko sakaru stacijā «Orbīta» stājies darba ierindā raidītājkomplekss. Rīgas B 83, 33, 5.

raidītājs, -a, v.; **raidītāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r a i d ī t.*

2. v.; tehn. *Iekārta, ierīce informācijas pārraidei, izmantojot elektromagnētiskos viļņus.* Retranslācijas r. Telegrāfa r. Televīzijas r. Izslēgt raidītāju. Kuģa īsviļņu r. □ .. viesistabā klusi skanēja kāda ārzemju raidītāja deju mūzika .. Saulītis 12, 271. Pēc Lielā Tēvijas kara, kad sāka darboties radiostacija «Padomju Latvija», vidējo viļņu diapazonā bija apmēram 100 raidītāju. Zin T 64, 12, 26.

raidkanāls, -a, v.; tehn. *Kanāls informācijas pārraidei, izmantojot elektromagnētiskos viļņus.*

raidkomplekss, -a, v. *Raidītājkomplekss.* □ Lai nodrošinātu .. sakaru kvalitāti, katras stacijas radioelektroniskajā iekārtā ir raidkomplekss, kurā ietilpst divi radioraidītāji .., divas pārraidīšanas un uztveršanas antenas, uztvērējkomplekss .. Pad J 81, 211, 3.

raidluga, -as, s. *Luga, kas ir rakstīta tieši radioteātrim, ievērojot tā specifiku.* Raidlugu konkurss. □ «Domāju piedalīties radio izsludinātajā konkursā ar raidlugu. Tas ir pirmais mēģinājums grūtajā, bet interesantajā radiodramaturģijas mākslā.» Liesma 64, 12, 26. Ļoti sāpīga problēma ir īstas un labas radiodramaturģijas trūkums. Nepieciešamas raidlugas, kuras tiktu rakstītas tieši radioteātrim. Lit M 84, 40, 10.

raidstacija, -as, s. *Radiostacija informācijas pārraidei.* Īsviļņu r. Uztvert raidstaciju. Identificēt raidstaciju. Uzgriezt raidstaciju sar. — *noregulēt radiouztvērēju kādas raidstacijas programmas uztveršanai.* □ Ostās kuģu raidstacijas nedrīkst strādāt, bet te, atklātā jūrā,

mēs atkal atjaunojam radiosakarus ar dzimtenes krastu. Griva 8, 268. Esot ienākušas ziņas, ka tuvējā pilsētiņā notverta slepena partizānu raidstacija .. Spāre 5, 365. .. Dagnija uzgrieza kādu vācu raidstaciju, un istabā .. ieplūda .. valša skaņas. Lukjanskis 4, 212.

raidtornis, -ņa, v.; tehn. *Tornis ar iekārtām elektromagnētisko viļņu pārraidei.* Televīzijas r. □ Raidtornis. Ar nepacietību katrs rīdzinieks gaidīt gaida, kad to varēs ieraudzīt visā 368 metru dižajā augumā. Cīņa 83, 7, 1.

raiduztvērējs, -a, v.; tehn. *Raidītājs ar uztvērējiekārtu.* Radiostacijas r. □ .. raiduztvērējs [no raķetes] .. pārraida datus par [atmosfēras] spiedienu, temperatūru un svārstībām. Zin T 70, 9, 34.

rainisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rainiski.** *Saistīts ar Raini, tam raksturīgs.* □ Konfrontē [pētnieki] savu pasaules uzskatu .. ar rainisko, meklē kopīgo, cenšas apjēgt atšķirīgo. Cīņa 76, 236, 4. .. teātrim bija Smiļģa dvēsele, neizdzēšamā uz augšu mainītāja rainiskā liesma. Lit M 56, 47, 1.

rainistika, -as, s.; parasti vsk. *Literatūrzinātnes nozare, kas pētī Raiņa daiļradi; rainoloģija.* **rainistisks,** -ais; s. -a, -ā; apst. **rainistiski.** *Saistīts ar rainistiku, tai raksturīgs; rainoloģisks.*

rainists, -a, v.; **rainiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Rainistikas speciālists; rainologs.* □ Rainisti ir veikuši un turpina veikt .. Raiņa rokrakstu, publikāciju un citu avotu salīdzināšanas un pārbaudīšanas darbu. Lit M 82, 44, 6.

rainologs, -a, v.; **rainoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Rainoloģijas speciālists; rainists.*

rainoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Literatūrzinātnes nozare, kas pētī Raiņa daiļradi; rainistika.* Rainoloģijas problēmas.

rainoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rainoloģiski.** *Saistīts ar rainoloģiju, tai raksturīgs; rainistisks.*

raisīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **raisīgi;** reti. *Viegls, irdens (parasti par sniegu).* □ .. viņš kāpa solīti pa solītim uz priekšu pa raisīgo sniegu. Birznieks-Upītis 6, 119. .. purvs viss noklāts baltiem ziediem kā ar raisīgu sniegu. Jokums 1, 31. pārn. Noplīv padebesis — viegls, raisīgs, raisi visas manas saites, raisi .. Brīdaka 7, 16.

raisīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Siet vaļā (ko sasietu, sapītu).* R. valgus. R. kurpju auklas. R. vaļā apsēju. R. sasieto lakatu. □ Vakarā spoguļa priekšā Helēna ilgi raisīja savas bizes. Birze 3, 36. Krasts stīviem pirkstiem raisīja vaļā iejūgu, ilgi gramstījās ap savilktajiem mezgliem .. Grants 6, 111. Labāk raudādams mezglu raisi vaļā, nekā dziedādams cērt pušu, jo pārcirstais raudot bieži vien jāsien kopā. A Skalbe 6, 139. pārn. .. drauga vaļsirdība bija sākusi raisīt dažu labu mezglu. Saulītis 12, 262. pārn. .. Lindas dzīvē tikko atrastā jaunā mīlestība sasējās mezglu mezglos, cilpu cilpās. Vairākus gadus viņa pacietīgi raisīja šos režģus .. Kaldupe 13, 47. // *Vērt vaļā (ko aizsietu, pārsietu, arī aizdarītu, iesaiņotu).* R. saiņus. □ Nostājos pats pirmais pie paunas, .. ar nepacietību nolūkojos, kā viņš priekš atraisīja mazo, melno katliņu .. un tad sāka raisīt vaļā koka lādītes. Birznieks-Upītis 6, 109. Skolotājs .. ņēma no vadža savu kareivja somu un raisīja vaļā. Sameklējis adatu un diegu, sniedza puikam. Vāczemnieks 6, 12. Līvis .. izvilka poliešilēna plēvē ievīstītu pusapēstu maizes ņuku un raisīja vaļā. Draugs 83, 2, 23. pārn. Ceļas svētelis un rimti spārnus raisa, sīku putnu lietus augšup līst. Brīdaka 10, 151. // *Ņemt nost, vilkt nost (parasti aizdarītu apģērba gabalu).* □ Tēvs lēnām sāka raisīt nost bikšu siksnu .. Kļava 1, 57. // *Savienojumā ar «laukā»: attaisot (ko), ņemt laukā (no tā).* □ Vīrieši sāka meklēties pa vestes kabatām, sievieši no lakatiņu stūriem raisīja laukā kapeiciņu. Upīts 4, 271.

2. *Sienot vaļā, atbrīvot, atlaist (ko piesietu).* □ Ķencis .. strādāja .. pie pajūga sataisīšanas ar lielu zināšanu: sēja un raisīja, mērīja un vilka visu, kas pie triju zirgu aizjūgšanas vajadzīgs. Kaudzītes 1a, 183. .. [draugs] raisa vaļā tīkla bojai piesieto laivu. Krūmiņš 1, 93. Cilvēks, kurš top pikts un dusmojas, ja cits pierāda tā kļūdas, ir līdzīgs sunim, kas iepiņķējies tīklā un kož tai rokai, kura viņu raisa vaļā .. R Kaudzīte 1, 72. pārn. No nevaļas sevi vaļā raisu un, tāpat kā tiesības uz svaigu gaisu, piesaku klusuma nepieciešamību. Brutāne 9, 55. // *Savienojumā ar «nost»: sienot vaļā, ņemt nost (no kurienes).* □ Krišus paslaik raisīja nost no motocikla lielu kasti. Ērgle 1, 75. // *Būt par cēloni tam, ka (lapas, augļi u. tml.) dalās nost no auga; būt tādam, no kā dalās nost (lapas, augļi u. tml.) — par augiem.* □ .. rudenīgā saule neapnikusi glāstīja ābolus un gatavākos raisīja no zariem .. Rozītis 3, 114. Mākoņu kalni ceļas un zūd, Lēnām vējš lapas raisa .. P Bārda 2, 99. .. Un sētas galā vecais osis Jau raibas lapas raisīt sāk. Krūza 3, 99. // *Pakāpeniski veidot, attīstīt (ko) — par parādībām dabā.* □ Īstais pavasaris, kad daba sāk .. raisīt savus spēkus .., iestājas dažus gadus agrāk, dažus vēlāk. Bērn 47, 3, 25. .. Zemē dzīvību raisa Saules auglīgā delna. Silazars 1, 15. // pareti. *Izplatīt (smaržu).* □ Mūsu mājiņa kā katru vasaru grima puķēs. .. treknas lefkojas .. raisīja saldas smaržas .. Zālīte 5, 327.

3. parasti 3. pers. *Veidot (pumpurus, ziedus, lapas u. tml.) — par augiem.* □ Kamēr vien viņš [akmens] atminējās, siliņi bija turpat viņam visapkārt raisījuši savus zilos pumpuriņus, ziedējuši līdz pat vēlam rudenim .. Birznieks-Upītis 6, 37. Jau rudziši vārpu raisa. ME III, 470. pārn. .. sirdi — pumpuru, kas pusē plaucis, Līdz galam vaļā raisīja kā ziedu .. dzīve .. Kar 55, 7, 25. // *Būt par cēloni tam, ka veidojas (pumpuri, ziedi, lapas u. tml.).* □ Ja koka dvēsele ir sula, kas raisa lapas un ziedus, tad cilvēka dvēselei jābūt tikpat dzīvinošai. Viese 3, 259. Gaisma asnus zemei raisa .. Stērste 1, 177. Sidrabainā rudzu laukā Rīta stunda iebridusi Un ar vieglu gaismas glāstu Pirmās vārpas raisa klusi. Kaldupe 1, 5.

4. *Panākt, būt par cēloni, ka rodas, veidojas (psihisks vai fizioloģisks stāvoklis).* R. simpātijas. R. līdzjūtību. □ ..aktrise neļāva vaļu savai dabai .., kas prasīt prasījās atsaukties Jāzepa sāpēm, ļauties pārdzīvojumam, kādu partneris viņā raisīja. Dzene 4, 73. Viņš bija vēl jauns un jūtīgs. Viss, kas apkārtnē notika, viņu ietekmēja, raisīja jūtas un pārdomas. Lācis 1, 59. ..katra lidmašīnas parādīšanās [kara laikā] raisa [cilvēkos] šausmas. Zv 58, 6, 14. pārn. Jo skatītāja reakcija .. viscietšāk sakausē aktieri ar tēlu un visspēcīgāk raisa aktierī — cilvēku. Zv 78, 10, 16. // *Panākt, būt par cēloni, ka (talants, spējas) pilnīgi izpaužas.* □ ..šajā grāmatā bija vēlēšanās .. ieskatīties mākslinieces personībā, viņas domās, attieksmē pret cilvēkiem, tvert tos dzīves pieskārienus, kuri raisa viņas daiļradi. Dzene 2, 5. Lieli, vērienīgi darbi atraisa un vēl raisīs cilvēku jaunrades spējas .. Auziņš 4, 151. // *Panākt, būt par cēloni, ka rodas (piemēram, doma, ideja).* □ Kā jūras bangas kāpj un plok, krīt un ceļas Raiņa rindas, raisīdamas .. domu, kas virza .. tautu, cilvēci uz priekšu. Sudrabkalns 13, 8. Daudz dziesmu, teiku, nostāstu, jā, pat mīklu raisījusi Daugava. PL Siev 77, 4, 25.

raisīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Refl. → raisīt (1); tikt raisītam.* Mezgls viegli raisās.

2. parasti 3. pers. *Refl. → raisīt (2); tikt raisītam.* □ ..kuģītis .. notaurē un šņākdams raisās vaļā no steķa. Vispirms priekšgals dodas uz ezera pusi, tad sāk griezties apkārt un trauc tiešā pretējā virzienā. Saulītis 13, 64. pārn. ..Visas dzīves saites raisīsies tev reizi. Rainis Vb, 485. pārn. No jumtiem skanot krīt ledtekas°, Nu stingumam sirdī jāraisās! Aspazija 3, 123. pārn. Rokas brīvi raisās ritmiskajam darbam [pļaušanai]. Tās nedrīkst apturēt gluži kā siena pulksteņa svārstekli .. Caune 1, 29. // *Dalīties nost (no auga) — par lapām, augļiem u. tml.* Zieds raisījies no zara. □ Un lapa dzeltena No šmaugā bērza raisās un sūnās krīt .. Sirmbārdis 4, 50. Mana sirds grib gatava kļūt kā auglis rudenī, kas raisās no zara bez sāpēm un gulstas pie vēl nesasalušās zemes. Kurcijs 4, 74. // *Dalīties nost (parasti par ko sīku).* □ Tikko austošā saule sārtoja egļu galotnes, no kurām, vēsmas trauktas, raisījās sīkās sniega pārslas .. Jauno v 58, 125.

3. parasti 3. pers. *Veidoties (par pumpuriem, ziediem, lapām u. tml.); būt tādam, kam veidojas pumpuri, ziedi, lapas u. tml.* □ ..no .. birzes nāk vilinoša, spēcīga smarža: raisās pumpuri bērziem. Rihters 1, 206. Raisās īrisi — zeltaini un zili, raisās ceriņi — balti un zili .. Kaldupe 3, 80. ..pār sētu tepat raugās ābeles, un, liekas, varētu dzirdēt, kā pumpuri plīst un pirmās sveķainās lapas raisās. Akuraters 1, 20. ..auzas jau skaro, miežiem arī vārpas raisās .. Fimbers 1, 398. Pavasaris bija iedevis katram kokam un krūmam savu zaļumu. ..Bāli dzeltenas raisījās jaunās kļavas. Viese 1, 21. pārn. Ikkatru brīdi Tai gaitā iet, — ..Vai debess dzidra, Vai lietus līst, Vai ziedons [ziedonis] raisās .. Rainis Ib, 256.

4. savienojumā ar «vaļā». *Censties atbrīvoties (piemēram, no kāda cilvēka sabiedrības, no pienākuma, uzdevuma u. tml.).* □ Auseklis nepatikā raisās vaļā no mutīgā gudrinieka. Auseklis nav uz Piebalgu braucis, lai iegaumētu, kura tautiete puisiešiem šai apvidū patīk vislabāk. J Kalniņš 9, 174. «Atvelc mēteli, es tevi pacienāšu ar kafiju.» — «Paldies, citu reizi,» Baltazars raisījās vaļā. Saulītis 12, 130. Bet kāpēc Kalinka raisās no savas mājas vaļā? Sakse 7, 161. pārn. ..tad [šķiroties] sajūtam arī visa šī zaudējuma svaru, tad sajūtam, ka, šādām siržu saitēm irstot, arī mūsu pašu sirds raisās pamazām vaļā no pasaules .. Apsīšu J 3, 60. // *Censties atbrīvoties, izkļūt no tā, kas apņem, saista (piemēram, no apskāviena, rokām).* □ Viņa apskāva un ilgi spieda sev klāt Rasmu, lai gan meitene nepacietīgi raisījās vaļā no mātes skavām. Bendrupe 2, 83. «Man jāiet govis slaukt, citādi saimniece atkal rūks ..,» Janina īgni raisījās vaļā no Nikas apkampieniem. Sakse 7, 412. «Vecais vells!» Jurka raisījās vaļā, bet Ziga rokas bija kā dzelzs laužņas [laužņi]. Saulītis 12, 180. pārn. Bija agrs pavasaris, kad upes raisās vaļā no ledus sloga .. J Kalniņš 7, 32. // *Pārtraukt turēt (ko) — par rokām.* □ Rokas raisās vaļā un neparko negrib turēt brālīša ļengano, smago augumu ... Mugura liecas un sāp ... Upīts 18, 85. // pārn. *Pārvarēt (piemēram, atmiņas, jūtas, domas).* □ ..viņam nedeva mieru atmiņas, arī tādas, no kurām viņš raisījās vaļā kā no ļauniem murgiem. Kaijaks 5, 11. No skumjām raisos vaļā, Lai dvēsle nesatumst. Stērste 1, 238.

5. parasti 3. pers. *Rasties, veidoties (par domām, atmiņām, vārdiem u. tml.).* Raisās domu apmaiņa. Sarunas viegli raisās. □ Galva .. kā ar mīkstu velteni izklāta. Neviena doma tur neraisījās. Upīts VII, 357. Vārdi vairs neraisījās, bet nebij iespējas arī citādi savas jūtas izrādīt. Milda sēdēja klusu, sevī nogrimusi .. Rozītis III, 91. Kad [godībās] pirmais salkums nodzīts, sāk raisīties dziesmas un valodas. Andersone 1, 165. Tik baltā ziemas dienā raisījās tikai skaistas un labas domas, tikai skaisti un labi vārdi. Rinkule 8, 87. // *Par mākslas darbu.* □ ..apzinoties, ka Otello vokālā partija ir viņa [dziedātāja] mūzika, visatbilstošākā un piemērotākā, harmoniski sāka raisīties arī tēls. Zv 80, 16, 11. Jo dziļāk aktieris saprot un uztver dzejnieku, jo tiešāk un personiskāk dzejolis raisās. Hausmanis 5, 162. ..aktrise zina, ka viss raisīsies it kā pats no sevis,.. nākamās lomas pamatne būs šī mīlestība, pieķeršanās tēlam. Dzene 3, 196. // *Pilnīgi izpausties (par psihes, rakstura, personības īpašībām).* □ ..pārliecinoši raisījās A. Junkera neparastā personība. Lit M 76, 39, 15. ..raisās patība kā zarā pumpurs. Rainis Vb, 16. Mākslinieces .. varētu izveidoties par mūsu tonālās glezniecības tradīciju turpinātāju, ja brīvāk ļautu raisīties pašas talantam. Nodieva 2, 143. // *Rasties, veidoties (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli, tā izpausmi).* Sejā raisās smaids. Raisījās jautrība. □ ..Lilita Bērziņa ir īpaši emocionāla aktrise, taču tēla pārdzīvojumi var raisīties

tad, ja tos sekmē apkārtējā atmosfēra, aktrises pašsajūta .. Hausmanis 4, 148. Darbs sokas raiti, un veiksmei līdzi raisās prieks. Mauliņš 4, 139. .. domas joprojām darbojās asi un skaidri, un viņā sāka raisīties pat tāds kā spēles azarts. Skujiņš 5, 115. // *Veidoties (atmiņā, iztēlē).* □ .. fantāzijā raisījās nākotne, kad pēc kara viņš atgriezīsies Latvijā .. Bērn 47, 2, 22. // *Veikties, labi izdoties (par darbu, darbību); norisināties spraigi, rosīgi.* Darbi raisās sekmīgi. □ .. rudenī raisās spirgtā skolas dzīve un ielās ir atkal vairāk jauniešu smieklu un smaidu .. Sēlis 4a, 50.

○◇ Raisās mēle — *saka, kad cilvēks kļūst runīgs, valodīgs.* □ Dūmu mākonis auga, un zvejnieku bālie ģīmji atdzīvojās, viņu acis zibēja. Pat Gurlumam raisījās mēle uz pāra prieka vārdiem. Blaumanis 6, 43. Pamazām sāka mēles raisīties, un veči zināja pastāstīt dažu labu stāstu par jaungada nakti. Jaunsudrabiņš 3, 427.

raitnieks, -a, v.; **raitniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** mil. *Militāra persona, kas izpilda komandiera dienesta rīkojumus (piemēram, nodod tālāk pavēles, informāciju).* □ .. pulkveža raitnieki, zirgu pakaviem smagi sitoties miklajā tīrumā, iznēsāja pa līniju pavēli pielāgot ieņemtos austriešu ierakumus sev, jo nakts būšot jāpavada šepat. Štrāls 2, 268. Kādu laiku kavalēriste bija Kutuzova raitniece. Rīgas B 84, 6, 4.

2. novec. *Jātnieks.* □ Uz baznīcu un mājās brauca ot, 4—6 raitnieki jāj braucējiem pa priekšu. ME III, 471. .. ceļu uz ziemeļiem abi raitnieki ietur pa ļaužu neapdzīvotu apvidu. Niedre 15, 23.

raits, -ais; s. -a, -ā; apst. **raiti. 1.** *Tāds, kam ir ātrs, vēlams temps; tāds, kas norisinās bez traucējumiem, ātri.* Raita gaita. R. solis. R. sacensību ritējums. Filmas darbība rit raiti. Raiti celtniecības tempi. □ Edīte raiti soļoja uz priekšu, un līdz ar palso rudens gaismu sirdī ielija vieglas skumjas .. Bels 2, 24. .. automobiļi raiti ripoja aizvien tālāk pa lietus nolaizīto asfaltu .. Lagzdiņš 3, 126. .. stīgo kokles. Raiti zib meiteņu pirksti pār kokles stīgām .. Liesma 75, 4, 16. // *Tāds, kas labi veicas, padodas (par darbu, darbību).* Darbs sokas raiti. □ .. [zvejnieki] krauj zivis kastēs uz galda, .. apkaisa .. ar sāli un ber mucās .. Darbs rit jautri un raiti, [kuģa] komanda strādā tik draudzīgi un saskaņoti, ka, šķiet, strādātu viens cilvēks, kam desmitiem roku. Talcis 7, 142. Pēc .. atpūtas darbs divtik raiti šķiras. Liesma 76, 12, 19. // *Veikls, darbīgs.* □ Cik darbu nav studentei! Pie tam viņa vēl tāda raita, izdarīga, trauc uz visām pusēm ... Lubējs 1, 154. Šķīvji pildījās un atkal bija tukši, bet iztukšoto bļodu vietā galda vidū raitas rokas lika jaunas un vēl pilnākas. Rozītis 3, 168. // *Straujš (par upes, strauta u. tml. tecējumu).* □ .. straume raiti tecēja pāri priedes stumbram. Birze 4, 136. .. koki .. sarindojušies upītes tuvumā, kurai raitu ritumu piešķir .. ūdenskritumiņš. Rinkule 7, 52. // *Tāds, kas ātri paiet (par laikposmu subjektīvā uztverē).* Raiti rit dienas.

2. *Tāds, kas veidojas vēlamajā tempā, satura saistībā, bez kļūmēm (par runu, valodu u. tml.).* R. stāstījums. Raiti runāt franciski. Raiti plūstoša valoda. □ Čigāns .. meklēja vārdus, lai varētu atsākt iepriekšējo, rotaļīgi raito, nepiespiesto sarunu. J Plotnieks 6, 19. Drīz vien tērzējām raiti un nepiespiesti kā seni un tuvi paziņas. J Plotnieks 9, 39. Sabiedrībā viņš izturējās brīvi un nepiespiesti, prata raiti risināt sarunas, bārstīt asprātības. Liesma 77, 8, 12.

3. apv. *Tukšs.* □ Ezers pilnīgi raits no ledus. ME III, 471. Ielas palikušas gandrīz raitas. ME III, 471.

raitums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a i t s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Atjautīgo dialogu, spriego atsevišķo situāciju un darbības ārējā raituma dēļ .. A. Upīts .. izteicies, ka «Cēloņi un sekas» ir viņa labākā komēdija. J Kalniņš 6, 127. Kartupeļu stādīšanā [kolhozā] .. patlaban paveikuši apmēram desmit reizes vairāk nekā vidēji Talsu rajonā. .. nenoliedzams nopelns raituma uzturēšanā ir .. teicamajai darba organizācijai. Cīņa 84, 106, 1. .. šosestdien rīdziniekiem .. būs izdevība soļa raitumu iemēģināt .. masu skrējienā .. Cīņa 82, 81, 4.

2. *Vispārināta īpašība → r a i t s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Valodas r.

raizāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Daudzgadīga, ātraudzīga stiebrzāle, ko audzē pļavās, zālājos, ganībās.* □ No [selekcijas stacijas] .. saņēma pavairošanai .. ganību raizāles .. Cīņa 55, 2, 3. Vairākas zāles skaisto skaru dēļ audzē .. mauriem (raizāles u. c.). Galenieks 2, 406.

raizes, -žu, vsk. raize, -es, s. *Negatīvs emocionāls stāvoklis, ko izraisa nepatīkami apstākļi, kuri jāpacieš vai kurus jācenšas novērst.* Ikdienas raizes. Lielas raizes. Sagādāt daudz raižu. Raizes nomāc cilvēku. Raižu pilns — *raižpilns.* Rūpes un raizes — *neveiksmes, nelaimes, kas seko cita citai.* □ «Ja šitā [ūdens] turpinās kāpt, tad šopavasar sausā neizspruksim,» salinieki raizējās. Šādas gadskārtējas raizes viņi saņēma mantojumā no paaudzes uz paaudzi. Vāczemnieks 5, 56. .. viņš nesajuta nedz raizes, nedz nemieru, viņa sirds kā laiva peldēja pa svētdienīgu gaišumu .. Ezera 9, 287. «Un tad tu dzirdēsi, kāds es būšu palicis,» Edgars runāja drebošā balsī. «Es esmu slikts cilvēks, es tev darītu raizes, bet es tevi mīļotu ..» Blaumanis 6, 254. Žuburs domāja par meičas raižu pilno skatienu, viņš visos sīkumos atcerējās viņas sejas izteiksmi .., saraukstās tumšās uzacis. Lācis VI, 256. Ikdienā [Aspazijai] turpinās tās pašas rūpes un raizes, kas pirmajos [emigrācijas] gados, — slimības, sīki saimniecības darbi, rēķināšanās ar katru izdoto naudas gabalu. Viese 3, 154. // *Uztraukums, bažas (par kādu, ko).* □ .. cik pavisam citāda izrādās gaidītā dzīve ar nebeidzamu darbu, nabadzību .. un mūžīgām raizēm par bērniem .. Upīts 4, 213. Kad Jānis uzticēja mātei

savas raizes par augstām skolām, viņas padoms bija citāds nekā tēvam. Viese 2, 174. ..šos vārdus [būt uzmanīgam] diktēja par sava dēla drošību raizēs esoša mātes sirds. Zigmonte 10, 98.

raizēlies, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Izjust raizes; paust raizes.* □ Viņa nekādi nevarēja saprast, kas tēvam padomā, ko viņš izlēmis. Tas lika raizēties un darīja nemierīgu. Kaijaks 2, 76. // *Izjust uztraukumu, bažas (par kādu, ko).* □ «Raizēties par otru — tas ir tas pats, kas mīlēt,» Egle nodomāja, un viņam kļuva silti. Birze 5, 133. ..nebija nemaz tik nepatīkama sajūta apzināties, ka visi par tevi raizējas un baiļojas. Saulītis 12, 223. ..māte, kā jau parasti mātes, raizējās par visu, kas sarūgtināja ģimenes locekļus. Kalndruva 5, 132. Topošā aktrise bieži raizējās par savu darbu studijā, pret to viņas attieksme bija visai kritiska. Artmane 11.

raizīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **raizīgi.** *Tāds, kas izjūt raizes; tāds, kas raizējas (par kādu, ko).* □ Kriša kļūst katru dienu nemierīgāks un raizīgāks. Brīžiem, sev par brīnumu, pat izklaidīgs. Avotiņa, Slisers 1, 335. Elna ved savu mīļo istabā un sēdina pie galda. «Tu esi tik raizīgs un kluss,» viņa saka. Kar 80, 9, 75. // *Tāds, kurā izpaužas raizes.* □ Māte viņu uzlūkoja raizīgām acīm. ME III, 472. Viņa [saimniece] iesāka dikti raudāt. «Tu esi slima,» saimnieks sacīja raizīgi. Viņa noslaucīja asaras un nosēdās atkal uz mūrīša. Blaumanis 6, 183. Zinu, ka Cilda mani gaida, ar acīm droši vien raizīgi meklē viesu barā. Avotiņa 7, 163.

raižpilns, -ais; s. -a, -ā; apst. **raižpilni.** *Tāds, kurā izpaužas raizes.* R. skatiens. Raižpilnas domas. □ ..tas, ka arī šis svešais vīrietis tik viltīgi bija izvairījies no viņas jautājumu slazda, viņā pamodināja raižpilnas aizdomas: te kaut kas veidojas, ko Māra slēpa no visiem tuviem cilvēkiem. Lācis 1, 178. Trauksme atsaukta. ..No pavārtēm ielās saplūst cilvēki: sievietes ar bērniem un paunām, vīrieši raižpilnām sejām.. Spāre 5, 133. // *Tāds, kas ir saistīts ar ko nepatīkamu (par laikposmu); tāds, kas izraisa raizes.* Raižpilnas dienas. Raižpilna dzīve.

raja, -as, s. *Skrimšļzivju klases zivs ar rombveida vai ieapaļu muguras — vēdera virzienā saplacinātu ķermeni un tievu, smailu asti.* □ Jūrās un okeānos rajas ir plaši izplatītas. Tās sastopamas gan siltajos, tropiskajos ūdeņos, gan aukstajos Arktikas un Antarktīdas ūdeņos. Zin T 77, 8, 33. Elektriskās rajas — parasto raju radinieces — ir jau sen pazīstamas. ..Šīs zivis nereti sasniedz divu metru garumu, bet elektriskie orgāni veido gandrīz ceturto daļu no visa ķermeņa svara. Zv 74, 5, 32.

rāja, -as, s.; jūrn. *Stieņveida elements, ko piestiprina šķērsām mastam un kas paredzēts taisno buru piesiešanai, arī signālkarodziņu, antenu izkāršanai.* □ ..kāda milzīga banga.. uzgāzās kuģim un sadragāja nolaisto rāju ar visu buru. Lielais 3, 285. Augstu rājās sakāpuši kursanti un rēvē buras.. Krūmiņš 1, 99. Tad priekšējās bezdelīgas pamanīja apvāršņa malā kuģi. ..Drīz viņas bija pie kuģa un sēdās rājās, tauvās, mastos.. Birznieks-Upītis IV, 50.

rājiens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → r ā t; aizrādījums, pārmetums.* □ To teicis, viņš [tēvs] Krustiņu atstāja vienu, kas bij priecīgs, ka rājiens iznācis tik īss, viņš bija sagaidījis daudz garāku, daudz bargāku. Blaumanis 6, 170. ..ja gadījās pārnest vēl mazāku [zivi] par siļķi, tad bez rājiena neiztika: «Vai tā drīkst zivis maitāt? Tādu reņģi pat kaķis kaunas mutē ņemt.» J Kalniņš 2, 93. Lita pabāž galvu virtuvē, bet tad steigšus mūk, — tur vecmāmiņa tik nevaļīga kā nekad. Mamma runājas ar viesiem, tai labāk neiet klāt: nepalocīsi celi, kā pieklājas, un atkal rājiens rokā. Zigmonte 2, 77. // *Disciplinārsoda veids; attiecīgais sods.* □ Didzis pasēdēja uzgaidāmajā telpā, kamēr mašīnrakstītāja uzklikšķināja pavēli, kur viņam izteikts rājiens par neuzmanīgu apiešanos ar uguni. Ezera 2, 41. Par pierakstījumiem.. pārskata datos.. ģenerāldirektoram.. izteica stingru rājienu ar ierakstu uzskaites kartītē. Rīgas B 83, 72, 2.

rajonāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **rajonāli.** *Saistīts ar kādas teritorijas iedalījumu rajonos, tam raksturīgs.* □ Savulaik, kad pirms gadiem divdesmit sākās rajonālās plānošanas pirmie mēģinājumi, tika izstrādāta teorija par astoņu Latvijas reģionu izveidi. Lit M 84, 41, 9.

rajonēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Sadalīt (kādu teritoriju) pēc noteikta kritērija savstarpēji atšķirīgās, bet iekšēji viendabīgās (administratīvās, ekonomiskās, klimatiskās u. tml.) daļās.* R. apgabalus. □ Padomju Savienību rajonējot ekonomiski, Baltijas rajonā ieskaitītas ne tikai Latvija, Lietuva un Igaunija, bet arī KPFSR Kaļiņingradas apgabals.. Zin T 66, 4, 11.

2. *Oficiāli noteikt (jaunu šķirņu vai hibrīdu) audzēšanas rajonus (pēc šķirņu izmēģināšanas rezultātiem).* R. kviešu šķirnes. Republikā rajonēta kartupeļu šķirne. □ Gandrīz 100% visas graudaugu kultūru kopplatības [Latvijas PSR] tiek apsētas ar rajonētām šķirnēm. Ģeogr 408. Augļu un ogu kultūru šķirņu ir daudz, taču stādīšanai jāizraugās rajonētās, vietējiem apstākļiem vispiemērotākās šķirnes. Lauku Dzīve 78, 2, 16. ..rajonētās zirņu šķirnes audzē Alūksnes, Gulbenes, Kuldīgas.. saimniecībās. Cīņa 84, 169, 2.

rajonizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Rajonēt (1).*

2. *Rajonēt (2).* □ Āboliņš.. apgabalā ir rajonizēts, lai izveidotu gan augsti produktīvas pļavas un ganības, gan arī sēklas laukus. Lauku Dzīve 79, 2, 5.

rajonnieks, -a, v.; **rajonniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; sar. *Rajona (2) iedzīvotājs; arī lauku iedzīvotājs.* □ Pilsētnieki: «Dārzeņu trūkst.» — Rajonnieki: «Bet plānu kopumā izpildām.» Cīņa 70, 15, 2.

rajons, -a, v. **1.** *Teritorija, kam ir kādas raksturīgas, no citām teritorijām atšķirīgas (piemēram, ģeogrāfiskas, ekonomiskas, klimatiskas) pazīmes, īpatnības.* Rūpniecības r. Zemkopības r. Ekonomiskais r. Zemes dienvidu rajoni.

Jaunapgūto zemju r. Karstā klimata r. Urālu naftas r. Lieguma rajoni. Jūrmalas kāpu r. □ Sniega segas biezums ziemas beigās Latvijas PSR rietumu rajonos .. sasniedz vidēji 10—15 cm, austrumu rajonos — 25—30 cm .. Ģeogr 52. Pilsētnieku īpatsvars Kurzemes rajonā mazliet pārsniedz Latgales rajona pilsētnieku īpatsvaru. Mežgailis, Zvirgzdiņš 1, 107. .. ziemeļu rajonos sakarā ar ziemeļbriežu saimniecību ierīkošanu plašos apgabalos izzūd savvaļas ziemeļbrieži .. Kronītis 2, 11. // *Teritorija, apkārtējās vides daļa, kam ir kādas raksturīgas, ar dzīvnieku vai augu valsti saistītas pazīmes, īpatnības.* □ Ezerā zivīm bija savi barošanās rajoni — vienām piekraste, otrām dziļumi .. U Plotnieks 1, 87. Atkarībā no barības un citiem apstākļiem aļņu dzīvesvietas rajons var būt 2—3 km un pat 15—20 km rādiusā. Medn 16. Dažos [Atlantijas] okeāna rajonos lielā izplatībā atrasti ne vien augu, bet arī dzīvnieku valsts planktoni .. Zv 59, 11, 8. // *Teritorija, kam ir kādas raksturīgas, ar cilvēku darbību saistītas pazīmes, īpatnības.* Appludināšanas r. Karadarbības r. Jaunie dzīvojamie rajoni. Ģimenes dārziņu r. □ Kaujas rajons pa nakti vēl palika aplenkts. Birze 3, 83. .. viņš labi pārzina zvejas rajonus, var droši spriest līdzi kapteiņiem .. par to, kas notiek jūrā. Talcis 8, 156. Viņi nogriežas sānieliņā. Te ir īsts fabriku un kokzāģētavu rajons, strādīgs, lietišķs rajons .. Zigmonte 6, 179.

2. *Administratīvi teritoriālā iedalījuma vienība, kas apvieno vairākas administratīvi teritoriālas pamatvienības (piemēram, ciemus, pilsētas, pilsētciematus) vai ietver pilsētas daļu, iekļaujoties savukārt kā sastāvdaļa augstākā administratīvi teritoriālā vienībā.* Rajona tautas deputātu padome. Rajona avīze. Rajona kultūras nams. Rīgas pilsētas Proletāriešu r. Daugavpils r. □ Padomju Savienības vecāko republiku pieredze bija pierādījusi, ka .. uz laukiem vispiemērotākā administratīvi teritoriālā vienība ir rajons. Birziņa 1, 173. .. kultūras namā viesojās kaimiņu rajona pašdarbnieki. Lapsa 3, 87.

3. *Apvidus, kas atrodas ap kādu vietu.* □ .. vakaram krēslojot, jāsasniedz Kurzemes krasts. .. 5. augusta naktī jāizkāpj krastā Priežusila ciema rajonā .. A Grigulis 13, 362. .. lai aizsargātu Baltijas jūras vidi, nepieciešamas visu šī rajona valstu kopīgas pūles .. Hor 76, 15, 27.

4. *Ķermeņa daļa ap kādu orgānu; apvidus (3).* □ .. cilvēki ar augstu asinsspiedienu jau pēc divām kafijas tasēm jutīs smagumu sirds rajonā .. PL Siev 77, 6, 21.

rājtakelēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rājtakelēti;** jūrn. *Tāds, kam ir taisnās buras.* R. kuģis. Rājtakelēta bura — *taisnā bura.*

rakarība, -as, s.; sar. *Palaidnība.* □ .. reizēm trāpās puika .., Kam .. Uz vienām rakarībām prāts. Vāczemnieks 7, 15.

rakaris, -ra, v.; sar. *Palaidnīgs bērns.* □ «Tas ir negants puika, bet viņš drīz aizbrauks. Viņa māte tam nāks pakaļ un nodos to ganos. Kur lai citur liek tādu rakari.» Brigadere 2, 40. // *Pieaugušais, kas dara ko nevēlamu, arī pārgalvīgu, negaidītu.* □ «Pag, pag, kur tas rakaris aizmuka?!» Bet apšļācējs [šoferis] nemaz nedomā bēgt. Cīņa 64, 140, 2. «Ak tu rakaris, ko viņš [gleznā] izdabūjis no aukstajiem toņiem vien ..» Brīdaka 5, 127.

rakāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Rakņāt.* □ .. kalējs un vēl citi ļaudis, ar lāpstām apbruņojušies, sāka rakāt to kalnu un izraka septiņdesmit līķu. Kar 45, 9/10, 843. Nolikām to [veco sienu] govīm priekšā, bet tās sirdīgi rakāja mūsu devumu ar purnu, šņāca un pavisam maz ko atzina par derīgu. J Kalniņš 2, 12.

rakāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Rakņāties (1).* □ Visu svētdienu viņš [zēns] rakājās pa zemi un svilpoja .. Sakse 2, 136. .. urķēju jūras zāļu kaudzes, ar nūju rakājos tajās, līdz atrodu mazu mazītiņu dzintara gabaliņu .. Bels 4, 10. .. cūka ar sivēniem .. rakājās pa kartupeļu lauku. Sakse 14, 45.

2. *Rakņāties (2).* □ .. viņš, ceļos nometies, ilgi rakājas pa mugursomu, izlasa krietnu sauju tievāku naglu .. Saulītis 13, 100. Sarkalis ar Sīli bija atgājuši pie saviem vezumiem, rakājās pa drēbju maisiem. Sakse 7, 47. .. mājai bija tikai viens stāvs, bet tam pāri pletās tumši, plaši un visādu vērtīgu lietu piekravāti bēniņi; Einis ar Almantu bieži vien tur rakājās. Zigmonte 11, 6.

3. sar. *Rakņāties (3).* □ «Pierādiet, ka mans dēls ir landesvērists!» [Saka Akmanis.] .. «Akman, nez kā būtu, ja mēs sāktu rakāties?» smīnēdams piebalsoja Klāstiņš .. Fimbers 1, 35. Haris apklust, no visas viņa sejas izteiksmes redzams, ka puisis rakājas atmiņā .. Zigmonte 1, 247.

rakelis, -ļa, v.; poligr. *Dobspiedes mašīnās — plāna, uzasināta, pulēta tērauda plāksne, ar kuru noņem krāsu no iespiedformas virsmas.*

rakete, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Rīks bumbas raidīšanai un atvairīšanai tenisa, badmintona spēlē — ovāls rāmis, kurā ir iestiprināts tīkls un kuram ir rokturis.* Tenisa r.

2. *Rīks bumbas raidīšanai un atvairīšanai galda tenisa spēlē — ovāla koka plāksne ar rokturi.*

raketoplāns, -a, v. *Lidaparāts ar raķetes veida dzinēju.*

rakņāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans. *Irdināt, jaukt, arī pārvietot ar kādu rīku vai rokām zemi (kādā platībā).* R. dārzu. R. dobi. // *Jaucot, arī pārvietojot ar kādu rīku vai rokām, piemēram, zemi, smiltis, censties iegūt (ko).* R. dārzā sliekas. // *Jaukt, arī pārvietot (piemēram, zemi).* □ Silti sapņos rakņāt nerakņāto smilti, aizmirst, kā tai dienā dega tilti .. Vācietis 7, 62. Anita nolieca galvu un sāka rakņāt ar zābaka purngalu plāno sniegu. Kalnaruva 5, 224. // *Kašņāt, kārpīt (ko) — par dzīvniekiem; veidot augsnē rakumus (piemēram, par kurmi).* □ Kurmji rakņāja pļavu. ME III, 473.

rakņāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Vairākkārt irdināt, jaukt, arī pārvietot zemi ar kādu rīku vai rokām.* R. dārzā. □ Zeme pēc lietus melna un irdena, tīri patīkami rakņāties pa to, nezāles nāk ārā viegli, ar visām

saknēm. Brodele 17, 66. Pasta kungs Roze pat svētdienā rakņājās ap dobēm .. Upīts 4, 719. ..kaplis ir varens darbarīks. Ne tev, cilvēkam, vajag pietupties, ne ar pirkstiem pa zemi rakņāties. Pacel tik un cērt, pacel un cērt. Delle 2, 61. pārn. ..Vai gribi pateikt man: «Lai kurmis rokas Pa savu pazemi! Kam saule spīd, Tam rakņāties pa tumsu nepienākas.» Bendrupe 3, 151. // *Vairākkārt jaucot, arī pārvietojot ar kādu rīku vai rokām, piemēram, zemi, smiltis, meklēt, censties iegūt ko.* □ ..Vilnis rakņājās .. pa .. noliktavas drupām. Te pēkšņi viņš uzdūrās kādam metāla priekšmetam. Breicis 1, 7. pārn. Kāpēc vairs atgriezties skumjajā pagātnē, kāpēc rakņāties pelēkajā pelnu kaudzītē, lai sameklētu kādu dedzinošu atmiņu oglīti? Kalndruva 5, 110. // *Vairākkārt jaukt, arī pārvietot, piemēram, zemi, sniegu, sūnu.* R. pa sniegu. Bērni rakņājas pa smiltīm. □ ..aploki, aploki! Pa melno, jau atkusušo zemi staigāja un rakņājās lielākas un mazākas cūkas. Ezera 1, 251. Pīles ar pīlēniem plūc zālītes, rakņājas ar knābjiem pa dīķa dubļaino dibenu .. Birznieks-Upītis IV, 59. ..redzēju mūsu zivju mucās kraujas pakājē un lāci, kurš, stāvus izslējies, ar priekšķepām rakņājās mucā. Gütmanis 2, 65.

2. *Pārcilājot, pārvietojot (kur) kādu kopumu, censties atrast ko.* □ Silmežs .. meklējās un rakņājās pa visām galda un drēbju skapja atvilktnēm pēc tintes, papīra un spalvas. Apsīšu J 2, 109. ..sieviete rakņājās pa savu dzeltenu somu. Šķiltavas viņa jau bija atradusi, tagad meklēja cigarešu paciņu. Kolbergs 1, 13. Viņš rakņājās bibliotēkās un arhīvos, meklējot sen aizmirstus un nezināmus mūzikas meistaru darbus. Zv 64, 22, 7. ..Uldis, pacēlis jaunās mašīnas pārsegu, rakņājās pa motoru. Lukjanskis 4, 107.

3. sar. *Pētīt, censties izzināt, arī atcerēties (parasti pagātnes faktus).* □ «..Oļas mammu esam atraduši un pagātnes noslēpumu atklājuši .. Es domāju tā, pietiek rakņāties pagātnē, vērsīsim skatienu nākotnē ..» Aivis apklusa .. Vāczemnieks 6, 218. ..bažas arvien vairāk izklīda — neviens te [skolā] nerakņājās sīkumos, te nemeklēja vainīgos un nevainīgos .. Brīdaka 2, 146. ..neciešu, ka manā dvēselē rakņājas tukšas ziņkārības dēļ .. Salenieks 7, 254.

rakords, -a, v. *Filmas vai magnetofona lentes īpaša sākuma vai beigu daļa, uz kuras uzrakstīta attiecīgā informācija vai kura pasargā lenti no mehāniskiem bojājumiem.*

rakstains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rakstaini.** *Tāds, kas ir rotāts ar ornamentiem, dekoratīviem zīmējumiem, rakstiem.* R. dvielis. Rakstaina sega. Rakstaini groži. R. klūdziņu grozs. R. pinums. R. papīrs. □ Lielsaimnieks Rode ar lepno, bēro ērzeli drāžas rakstainās kamanās. Galvā viņam kupla caunādas cepure .. Andersone 1, 93. Viņa rausa [kartupeļus] abām rokām, nežēlodama rakstainos vilnas cimdus. Kalndruva 2, 74. Ivanam izsniedza rakstainā tērauda zobenu un lika iegravēt zirgu un kroni. Zv 75, 6, 14. pārn. Pār viņas galvu pleta rakstainu ēnu plati sakuplojis gobas vainags. Bendrupe 2, 190. pārn. ..[silā] ierodas kāds rakstains dzenis un kaļ sausā kokā. J Kalniņš 9, 35.

rakstāmgalds, -a, v. *Garīgam darbam (parasti rakstīšanai, lasīšanai) paredzēta galdam līdzīga mēbele, parasti ar vienu vai diviem skapīšiem, atvilktnēm, plauktiem.* Vienskapīša r. Divskapīšu r. Masīvs r. Rakstāmgalda atvilktne. □ Ierados pie Andreja Upīša pēc manuskripta turpinājuma. Kā arvien, viņu sastapu sēžam pie rakstāmgalda. Nolika sāņus spalvaskātu. Bērce 5, 74. Uz mākslinieka rakstāmgalda aizsākta scenārija manuskripts, materiālu mapes .. Kin 76, 117. Zemitāns sēdēja aiz liela ozolkoka rakstāmgalda. Tas stāvēja uz prāvām, melnām lauvas ķetnām, un katram ienācējam pret tām vajadzēja just dziļu cieņību. Jansons 1, 55.

rakstāmiekārta, -as, s.; tehn. *Rakstīšanas iekārta (piemēram, telegrāfijā).* Burtu r.

rakstāmirbulis, -ļa, v. *Rakstīšanai paredzēts irbulis.* □ Rakstāmirbuļus [Krievzemē] pagatavoja no dzelzs, bronzas, retāk no kaula vai koka. Zin T 73, 9, 5.

rakstāmistaba, -as, s.; novec. *Kabinets (1), parasti dzīvoklī.* □ Guļamistabai bija līdzās otra istaba, skolotāja darba [istaba] jeb rakstāmistaba .. Zeiboltu J IV, 98. Dažus norīkoja iznest no mācītāja rakstāmistabas baznīcas aktus un ruļļus, mest kaudzē un sadedzināt. Tā tika iznīcinātas rekrūšu iesaukšanai vajadzīgās ziņas. A Gulbis 3, 45.

rakstāmkrīts, -a, v. *Rakstīšanai (parasti uz tāfeles) paredzēts krīts.*

rakstāmlente, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Lente, uz kuras (kādā ierīcē, iekārtā u. tml.) fiksē informāciju, parasti ar burtiem, cipariem.*

rakstāmlietas, -u, vsk. rakstāmlieta, -as, s. *Rakstīšanai, arī zīmēšanai, rasēšanai paredzēti priekšmeti, to kopums (piemēram, zīmuļi, pildspalvas, rakstāmpapīrs, burtnīcas).* □ Rakstāmlietas — labs papīrs, pildspalvas — sagādājušas viņam [rakstniekam] neizsakāmu prieku. Balta papīra kaudzīte nolikta uz galda — var sākt strādāt ... Bērce 5, 84.

rakstāmmašīna, -as, s. *Rakstīšanas ierīce, kurā tekstu veido reljefas metāla zīmes, kas ar īpašu mehānismu piespiež krāsu lenti pie papīra.* Portatīva r. Elektriskā r. Rakstāmmašīnas tastatūra. Rakstāmmašīnas šrifts. Rakstāmmašīnu papīrs. Pārrakstīt tekstu ar rakstāmmašīnu. □ 1867. gadā divi amerikāņu izgudrotāji — K. Šels un K. Glidens — iesniedza patentu uz rakstāmmašīnu. Pad J 84, 148, 4. ..varēja sadzirdēt [redakcijā] rakstāmmašīnu klusināto, zibenīgo klaudzoņu .. Purs 1, 220. Priecīgi nolūkojos pirmajā rindkopā un jutos gluži laimīgs. Atkal sāku klabināt rakstāmmašīnu. Bērce 6, 172.

rakstāmpapīrs, -a, v. *Rakstīšanai paredzēts papīrs.* Rakstāmpapīra ražošana.

rakstāmpiederumi, -u, vsk. rakstāmpiederums, -a, v. *Rakstīšanai paredzēti piederumi (pildspalvas, zīmuļi u. tml.).* Rakstāmpiederumu komplekts. □ ..galdu nosedza liels .. stikls,

un tajā kā rāmā ūdenī atspoguļojās tintnīca ar rakstāmpiederumiem. Meldere 1, 11.

rakstāmpults, -pults, dsk. ģen. -pulšu, s. *Rakstīšanai paredzēta pults.* □ Otrā rītā uz rakstāmpults rūpīgā sieva atkal bija sakārtojusi baltu papīru kaudzīti, noasinātu zoss spalvu .. Zv 79, 24, 10. ..[rakstnieka] dzīvoklī .. dažas «retro» mēbeles — senlaicīga rakstāmpults, spogulis grezna kokgriezuma ietvarā. Zv 82, 7, 5. Šopēns pie klavierēm, Sanda pie rakstāmpults, mūzika, klusums, savstarpēja ieklausīšanās .. Dzene 4, 159.

rakstāmrīks, -a, v. *Rakstīšanai paredzēts rīks.* □ Zīmuļa galiņš bija ļoti īss. Anita turēja to cieši pirkstos, kas pieraduši pie cirvja un ravējamā kapļa un pamazām atradinājušies no rakstāmrīka. Ezera 2, 39. Ieguvām [izrakumos] vairāk nekā 5000 senlietu. To vidū ir .. 12. gadsimta rakstāmrīks ... PL Siev 77, 4, 25.

rakstāms, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *r a k s t ī t.*

2. parasti ar not. galotni. *Tāds, kas ir paredzēts rakstīšanai (piemēram, par priekšmetu, vielu).* Rakstāmais materiāls. Rakstāmais krīts — *rakstīšanai (parasti uz tāfeles) paredzēts krīts; rakstāmkrīts.* Rakstāmais papīrs — *rakstāmpapīrs.* Rakstāmās lietas novec. — *rakstāmlietas.* Rakstāmā spalva novec. — *rakstāmspalva.* Rakstāmais galds novec. — *rakstāmgalds.* □ Grāmatas un rakstāmās lietas es iegādājos par naudu, ko pats vasarā biju nopelnījis .. Paegle 4, 362. ..rakstāmās spalvas čirkstēdamas slīd pa papīru .. Bērn 56, 11, 27. Pie dažādiem dārgiem un nevajadzīgiem niekiem apkrautā rakstāmā galda nosēdies, viņš [barons] iespiež pliko, trīsošo galvu rokās .. Upīts 18, 36.

3. lietv. nozīmē: rakstāmais, -ā, v. *Tas (piemēram, priekšmets, viela), kas ir paredzēts rakstīšanai.* Paņemt līdzi uz nodarbību rakstāmos. □ Vajadzēja vēl uzrakstīt dažus Jaungada apsveikumus, bet lodīšspalvā rakstāmais bija beidzies. Zv 68, 1, 13.

rakstāmspalva, -as, s. *Rakstīšanai (ar tinti, tušu) paredzēts īpašs metāla priekšmets ar smailu galu un paplatinātu vidusdaļu.*

rakstdarbs, -a, v.; reti. *Rakstudarbs.* □ Mūsu skolā sākušies gala pārbaudījumi. Vispirms — matemātika, algebras rakstdarbs. Kurcijs 2, 311.

rakstība, -as, s.; val. *Grafiskas zīmes un to izmantošanas paņēmieni valodas vienību attēlošanai un teksta vienību saistīšanai un atdalīšanai.* Latviešu r. Latīniskā r. Krieviskā r. Rakstības izcelšanās. Rakstības vēsture. Rakstības tradīcijas. □ Ceturtajā gadu tūkstotī pirms mūsu ēras Mezopotāmijā pēkšņi parādījās noslēpumaina tauta .. Tā .. attīstīja un pilnveidoja piktogrāfisko rakstības sistēmu, izmantojot apmēram divus tūkstošus zīmju. Hor 79, 9, 46. Konkistadori un jezuīti iznīcināja inku savdabīgo rakstību — mezglu rakstus .. Zv 78, 2, ielikumā 1. pārn. Romānā .. ne vienmēr [vēsturisks izziņas materiāls] pārkausēts daiļliteratūras izteiksmes līdzekļiem, taču kopā ar pārējo materiālu tas veido vienotu celtni. Šāds paņēmiens romānu rakstībā tiek izmantots. A Grigulis 13, 605 (pēcvārdā). pārn. ..Raiņa «divieši» «Klusajā grāmatā» ir īpašs elēģisko distihu rakstības veids — četrās rindās. Valeinis 1, 272.

○ Nošu rakstība — *nošu raksts.* □ Jau ilgi pirms nošu rakstības pastāvēja ļoti daudzveidīga mūzikas folklora. Vēriņa 1, 9.

rakstījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *r a k s t ī t (1).* Burta r. Diktāta r.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r a k s t ī t (2).* □ Dienasgrāmatās, vēstulēs, piezīmju burtnīcās, ik plašāku rakstījumu sākot, viņa citēja .. atziņas par dzīvi .. Viese 4, 59.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r a k s t ī t (3).*

rakstīklis, -ļa, v.; reti. *Rakstāmrīks.*

rakstīsks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rakstīski.** *Tāds, kura saturs ir pausts, fiksēts ar rakstības līdzekļiem.* R. iesniegums. R. pārbaudījums. □ Zēns drīzāk meiteni aicinātu uz satikšanos mutiski, nevis rakstiski. Liesma 76, 9, 29. // *Saistīts ar rakstību, tai raksturīgs.* □ Vissarežģītākā no visām sabiedrībā izmantojamām zīmju sistēmām ir dabiskā valoda mutiskajā un rakstiskajā veidā. Zin T 66, 9, 16.

rakstīšana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība* → *r a k s t ī t.*

2. *Mācību priekšmets — rakstības prasmes apgūšana.* Mācīt rakstīšanu.

rakstīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Ar rakstības līdzekļiem fiksēt (kādu tekstu); veidot burtus (ar rakstāmrīku).* R. diktātu. Mācīties r. burtus. □ Sevi pārvarēt, citam nepadoties ..! Vari rakstīt arī šos vārdus par devīzi .. R Kaudzīte 1, 8. Lekcijā visus valodu .. piemērus profesors nekļūdīgi rakstījis no galvas. Lit M 58, 8, 3. «Bet vai tu kaut reizi esi dzirdējis, ka es uz tās [rakstāmmašīnas] būtu ko rakstījis? Es savu veco rakstāmmašīnu vadāju līdzi kā anglis lietussargu uz Sahāras tuksnesi.» Grīva 8, 267. pārn. Dzeltenā lampas liesma raustīdamās raksta drebošas ēnas uz pelēkajām baļķu sienām. Jauno v 58, 124. pārn. Kad naids man sirdī rakstījis Jau daudz bij dedzinošu rētu, Tu vēlējies, kaut pasargāt No visām sāpēm mani spētu. Krūza 3, 137. ◇ Kur tas rakstīts? — *jautā, ja kam nepiekrīt.* □ Nelda vēl arvien mudināt mudina Jagnu: iesim prom, kur tas rakstīts, ka mums te mūžs jānodzīvo? Indrāne 6, 285. ◇ Uz pieres (nevienam) nav rakstīts — *saka, norādot, ka pēc ārējā izskata cilvēku nevar novērtēt.* // intrans. Prast labi r. Mācīties r. ar rakstāmmašīnu. □ Mēs rakstām. Katru līniju, katru burta līkumu .. Jānis izvelk ar .. nopietnību .. Kurcijs 1, 90. ..iebrauca [Andžēnos] sveši kungi .. un staigāja, un lūkojās pa visām malām, .. un rakstīja uz baltas papīra lapas. Birznieks-Upītis 1, 28. ..[karavīrs] izņēma piezīmju bloku, apslapēja zīmuli lūpām un taisījās rakstīt. Lēmanis 4, 48. // intrans. *Rakstiski vērsties pie kāda.* □ ..vēstule var labi atdzesēt radoša cilvēka pārkarsēto dvēseli. Tu raksti tam, kas tevi sapratīs, vai arī tam, uz kuru ir dusmas, tu vari tūdaļ izlādēties. Dzene 2, 79. // intrans. *Būt derīgam, piemērotam grafisku zīmju veidošanai (piemēram, par rakstāmrīkiem).* □ Nopirku biezu kladi un dārgāko

pildspalvu. Tā raksta viegli, it kā pati no sevis, un pirksti nenotriepjas ar tinti. Bundzeniece 2, 3. // *Fiksēt (informāciju) ar grafiskām zīmēm (piemēram, par iekārtām, ierīcēm).* □ Cerības [uziet zivju baru] bija gandrīz jau zudušas, kad beidzot aparāts sāka rakstīt pagaru blīvu punktu grupu. Talcis 7, 282. // *Radīt, veidot (parasti pēdas sniegā, smiltīs).* □ «Kurš pirmais uzkāps augšā?» iesaucās Ninona [slēpotāja] .. un sāka rakstīt kalna nogāzē skujotu rakstu. Liesma 59, 5, 30.

2. *Sacerēt, veidot un ar rakstības līdzekļiem fiksēt (daiļdarbu, zinātnisku darbu, publicistisku tekstu u. tml.).* R. dzejoļus. R. lugu. R. referāta tēzes. R. ievadrakstu. R. interviju. □ .. Jaunsudrabiņš ir viens no talantīgākajiem to latviešu rakstnieku plejādē, kas rakstīja .. psiholoģiskus romānus. Vēstis 79, 6, 49. Kārlis Zemītis rakstīja stāstus un fabulas. J Kalniņš 8, 112. pārn. .. mēnesnīca raksta uz sienu baltuma dažādus stāstus. Kurcijs 4, 16. // intrans. □ .. lai rakstītu, vajag Dvēseles augstspriegumu, Četrās rindiņās iekaltu Prāta un jūtu summu ... Elksne 2, 78. // intrans. *Sacerēt, veidot un ar rakstības līdzekļiem fiksēt daiļdarbu, zinātnisku darbu, publicistisku tekstu u. tml. (piemēram, par kādu faktu, tematu).* R. par zinātnes sasniegumiem. R. par dabas aizsardzību. □ Nav saskaitāmas tās reizes, kad viņš runājis ar dažādiem korespondentiem, kas iebraukuši rakstīt par zvejnieku dzīvi. Zigmonte 2, 82. // intrans. *Būt tādam, kas sniedz informāciju (par ko) — parasti par laikrakstiem, žurnāliem.* □ .. franču prese daudz raksta par izglītības problēmām. Sk Ģ 80, 11, 34. // *Sacerēt un nošu rakstā fiksēt (skaņdarbu, tā elementus).* R. simfoniju. R. operu. □ Bija jau sen zināms, ka Ravels ir smagi slims, ka .. viņš vairs nespēj mūziku rakstīt. Vītoliņš 2, 31. Komponists [H. Volfs] raksta dziesmu ciklus ar vienotu noskaņu .. Vēriņa 1, 16.

3. *Šujot, aužot, kļot u. tml. rotāt (ko) ar rakstu (3).* □ Māte rakstīja villaines zirņu ziedu raibumā .. Kaldupe 5, 20. .. sieva auda un rakstīja cauru nakti skaistu, skaistu lakatu .. LTP 315. Ies gadusimti, ies dravenieki [dravnieki], rakstītas kamanas puteņos skries, .. rakstītos gredzenos Saule un Mēness atstarosies. Peters 1, 37.

Sk. r a k s t ā m s.

rakstītājs, -a, v.; **rakstītāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r a k s t ī t.*

2. *Cilvēks, kas regulāri raksta (parasti periodiskam izdevumam).* □ Katram preses izdevumam ir savs lasītāju un rakstītāju loks. Hor 79, 12, 29. Emīlijai Bērziņai bija rakstītājas talants. Teikumi veidojās trāpīgi, ar humoru un satīru, no kā viņa nešķīrās arī ikdienas sarunās. Hausmanis 1, 97.

rakstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl.; parasti savienojumā ar «ārā», «laukā»; sar. *Izrakstīties (2).* □ .. beidzot jāizšķiras, vai viņš grib strādāt kolhozā vai ne. Ja grib, tad lai no pilsētas rakstās laukā. A Grigulis 18, 221.

rakstītmāka, -as, s.; parasti vsk. *Rakstpratība.*

rakstītnepratējs, -a, v.; **rakstītnepratēja,** -as, s. *Cilvēks, kas neprot rakstīt (1).* □ .. [Maldivijā] vēl palicis daudz .. rakstītnepratēju vecu cilvēku vidū .. Zv 82, 17, 28.

rakstītprasme, -es, s.; parasti vsk. *Prasme (pareizi) rakstīt (1); rakstpratība.* □ .. sešus gagus veco bērnu roku vingrība un rakstītprasme tiek veidota pakāpeniski visu mācību gadu .. Sk Ģ 80, 4, 17.

rakstītprašana, -as, s.; parasti vsk. *Rakstpratība.*

rakstītpratējs, -a, v.; **rakstītpratēja,** -as, s. *Cilvēks, kas prot (pareizi) rakstīt (1); rakstpratējs.*

rakstlaukums, -a, v. *Standartizētas ailes rasējuma stūrī ar būtiskākajām ziņām par to.* □ .. konstruktorus vajadzētu pilnīgi atbrīvot arī no rasējumu ierāmēšanas un rakstlaukuma izveidošanas stūros. Tam visam jābūt iespiestam uz visu formātu papīriem. Zin T 63, 12, 29.

rakstniecība, -as, s.; parasti vsk. *Daiļliteratūra un tautas mutvārdu daiļrade, kas ir fiksēta ar rakstības līdzekļiem; kādas tautas literatūras un folkloras sacerējumu kopums, kas ir fiksēts ar rakstības līdzekļiem; literatūra (2).* □ Latviešu literatūra kopš 90. gadiem sasniegusi profesionālas rakstniecības līmeni, īpaši tas sakāms par liriku .. Valeinis 2, 18. Par to [tautas modināšanu cīņai] paldies arī Garlībam Merķelim, kurš, kaut arī savā laikā centās iekļūt vācu rakstniecības vēsturē, ar neizdzēšamu spēku skan latviešu cīņās un kultūrā. Avotiņa, Peters 1, 27. // *Daiļdarbu sacerēšana; rakstnieka, dzejnieka literārā darbība.* □ Cilvēkam, kas nodarbojas ar rakstniecību, jebkurš sižets dod iespēju ielūkoties dzīves mainīgajās ainavās un patiesi notēlot īstenību. Bērce 6, 132. Skatuves brīnumpasaule saistīja daudz spēcīgāk par rakstniecību, un Žanis iestājās dramatiskajā pulciņā. Katlape, Ceplītis 1, 12. 1908. gadā Upīts aiziet no skolotāja darba un nododas tikai rakstniecībai. D kal 77, 262.

rakstnieks, -a, v.; **rakstniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas profesionāli nodarbojas ar daiļliteratūras darbu sacerēšanu.* Rakstnieka valoda. Tautas rakstnieks. □ Desmit, piecpadsmit gadi — tas bieži vien ir laika posms, kāds vajadzīgs, lai iesācējs rakstnieks izaugtu par vārda mākslas meistaru un spētu savas ieceres ietvert patiesā, pārliecinošā mākslas tēlu valodā. J Kalniņš 1, 41. .. runājot par citu dzīvēm, .. iespējami pilnīgi rakstnieks atsedz savējo. Čaklais 6, 129. Rakstniekam ir pilnīga brīvība, izvēloties sava darba problemātiku, dzīves materiālu, varoņu raksturus. Hiršs 1, 40.

rakstots, -ais; s. -a, -ā; apst. **rakstoti;** pareti. *Rakstains.* □ Virtuvē bija ienesta arī ar zili rakstotu zīda drānu pārvilkta tahta .. Sakse 7, 246. Telpa bija plaša un līksma. Laikam no .. dzeltenajiem logu aizkariem vai no skaisti rakstotās drānas uz lielā, garenā galda .. Brīdaka 2, 11.

rakstpratējs, -a, v.; **rakstpratēja,** -as, s. *Cilvēks, kas prot (pareizi) rakstīt (1).*

rakstpratība, -as, s.; parasti vsk. *Prasme (pareizi) rakstīt (1).* □ 1959. gada dati liecināja,

ka Padomju Savienībā praktiski jau ir vispārēja rakstpratība. Rīgas B 84, 164, 5.

raksts, -a, v. **1.** *Samērā neliela apjoma publicistisks, zinātnisks, informatīvs teksts (parasti laikrakstā, žurnālā, krājumā).* Populārzinātnisks r. Teorētisks r. Publicistisks r. Avīzes r. Raksti žurnālā. Rakstu krājums. Problēmu raksts — *problēmraksts.* □ ..Emīls Dārziņš kā mūzikas vērtētājs atstājis tā laika periodikā izkaisītus un vēlāk krājumos apkopotus vairāk nekā divsimt rakstus. Stankevičs 3, 179. «..Inese atnesa materiālu rakstam... ļoti interesanti fakti.» Brodele 17, 159. ..viņš.. rakstīja sporta apskatus un problēmu rakstus avīzēm. Bels 3, 133. // *Oficiāls, parasti samērā plašs, rakstīts teksts, kura saturs atspoguļo, arī apstiprina kādus faktus; arī dokuments.* Protesta r. Akreditēšanās raksts — *dokuments, kas apliecina diplomātiskā pārstāvja pilnvaras.* Ratifikācijas raksts — *dokuments par līgumslēdzēju valstu pilnvaroto personu noslēgta starptautiska līguma apstiprinājumu.* Goda raksts — a. *Viens no augstākajiem apbalvojuma veidiem Padomju Savienībā, ko piešķir attiecīgās republikas Augstākās Padomes Prezidijs par izciliem sasniegumiem saimnieciskā, sociālā vai kultūras celtniecībā, kā arī par sabiedriski politisku darbību.* b. *Apbalvojums, ko piešķir, piemēram, pilsētu un rajonu tautas deputātu padomju izpildu komitejas, sabiedriskās organizācijas par panākumiem sociālistiskajā sacensībā, ražošanā, par sasniegumiem zinātnē, kultūras darbā, sportā.* Izpildu raksts — *izpildraksts.* Radu raksti — *saraksts, arī grafisks attēlojums, kurā vairākās paaudzēs parādīta saradošanās un kopējie senči.* □ ..parādījās skrīveris ar Vīteļa rakstu rokā un pateica, ka bijušā Kokmuižas stārasta sūdzība noraidīta. K Zariņš 1, 53. «Jūs nemaz tā nevarat mūs izsviest,» Rozalija piepeši saslējās pretim, «mums ir raksts. ..Nu, tas no Cimmermaņa kunga.. Kur viņš mums novēl mantu.» Sakse 7, 247. Apsūdzības raksta aprakstošajā daļā jānorāda: lietas būtība, nozieguma izdarīšanas vieta, laiks, līdzekļi, motīvi, sekas un citi svarīgi tā nozieguma apstākļi, par kuru apsūdzētajam uzrādīta apsūdzība, ziņas par cietušo, pierādījumi, kas apstiprina nozieguma un apsūdzētā vainu. Krim pr 2, 135. Priekšā uz galda — aktu vāki ar glītiem uzrakstiem tehniskajā rakstā. «Ienākošie raksti», «Izejošie raksti», «Pavēles». Dripe 5, 69. Pamatojoties uz dekrētu par ratifikāciju, paraksta ratifikācijas rakstu. Cīņa 78, 156, 3. Izpildu rakstu tiesa izsniedz piedzinējam pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā.. Civilpr k 1, 187. «Viņa iznāk man... tāda attāla radiniece. Nu bet nesāksim te cilāt radu rakstus,» Aleksis sapiktojās. Lubējs 1, 184. // dsk. *Rakstītu, parasti iespiestu, publicētu (piemēram, kāda laikmeta, tautas, autora) darbu kopums; arī literatūra (1).* Kopoti raksti — *izdevums, kurā ietverti viena autora (retāk vairāku autoru) visi darbi vai nozīmīgākie no tiem.* Rakstu māksla reti — *daiļliteratūra.* □ Rakstos Alsunga pirmo reizi minēta 1231. gadā. Lauku Dzīve 78, 10, 18. Kā liecina senie rakstu pieminekļi un vēsturiskās ziņas, latvieši sākotnēji izraudzījušies bērniem arī dzīvnieku un putnu vārdus.. D kal 77, 52. Liela loma katoļu ticības atjaunošanā Latgalē bija jezuītu darbībai. Tie izplatīja garīgos rakstus un centās iedzīvotājus pakļaut katolicismam. V Kalniņš 1, 117. Kopotu rakstu īpatnība.. ir tāda, ka tajos jāuzņem ne vien paliekošais, bet arī vājāki sacerējumi, kam dažkārt tikai dokumentāla vērtība.. Kar 59, 11, 135. Mātes literārā gaume laikam bija viens no tiem cēloņiem, kas dēlam lika nievājoši izturēties pret rakstu māksla vispār. Purs 4, 117. // *Teksts (parasti iekalts, iegravēts).* □ ..kapsētas vidū gulēja.. lielais, kaltais akmens, gandrīz pavisam zemē iegrimis. ..vecā Brīviņa bērēs Andrs bij paguvis mazliet nokašņāt sūnu no rakstiem. Upīts 4, 375. ..akmenī bija ar cilvēka roku iecirsts raksts, iecirsts neveikliem.. burtiem. Bendrupe 2, 190.

2. *Grafisko zīmju sistēma informācijas fiksēšanai; šādā sistēmā izmantoto zīmju formu, materiāla īpatnību kopums; arī rakstība.* Gotiskais r. Stenogrāfiskais r. Tehniskais r. Rasējumu r. Neredzīgo r. Rūnu r. Raksta vēsture. Raksta zīmes. Piktogrāfiskais (arī attēlu, bilžu) raksts — *raksts, kurā grafiskās zīmes atspoguļo teksta saturu, bet neparāda valodas formas.* Ideogrāfiskais raksts — *raksts, kurā katra zīme apzīmē vārdu vai jēdzieniski saistītu vārdu kopu.* Zilbju raksts — *raksts, kurā zīmes apzīmē patskaņu un līdzskaņu savienojumus, kā arī dažus atsevišķus patskaņus un līdzskaņus.* Fonogrāfiskais (arī alfabētiskais) raksts — *raksts, kurā ar vienu zīmi (burtu), retāk ar burtkopu, apzīmē vienu skaņu, retāk skaņkopu.* Ķīļu raksts — *ķīļraksts.* Lineārais raksts — *raksts, kura zīmes veidotas ar dažādu līniju kombinācijām.* Mezglu raksts — *raksts, kurā izmanto mezglus, kas iesieti dažādas krāsas un dažāda garuma auklās.* □ Attēls ir vecāks par rakstu. No attēla savā laikā izveidojās simboli, bet no tiem — raksts. Zin T 65, 2, 27. Pirmās ziņas par garšvielu lietošanu atrastas seno babiloniešu ķīļu rakstos, kur minēts mārsils, safrāns, sezams un citi garšaugi. PL Siev 77, 8, 19. Krētas tekstos sastopami kā hieroglifi, tā arī tā sauktais lineārais raksts — raksta zīmes, kas nesaistās vairs ar agrākajiem zīmējumiem, bet ir tikai dažādu vienkāršu līniju kombinācijas, kuras apzīmē zilbes vai atsevišķas skaņas. Jaun Gr 60, 3, 43. ..tālā pagātnē Peru indiāņi.. plaši lietoja mezglu rakstu.. dažādiem nolūkiem — gan korespondencei, gan līgumu atzīmēšanai.. Jaun Gr 60, 2, 42. // *Šādu zīmju izmantojuma īpatnību kopums (parasti kādā tekstā).* □ Gaidīto matemātisko aprēķinu vietā [kladē] pārsteigts ieraudzīja sīku vienlaidu rakstu. Lubējs 1, 96. Pie kuras lappuses ir apstājies nemierīgais, ātrais raksts, ko viņa te ir pārsvītrojusi? Dzene 4, 166. Spodra rokraksts tas nebija; es skaidri atcerējos katru burtu, katru vilcienu, kaut gan tikai reizi viņa rakstu biju redzējusi. Jaunsudrabiņš 7, 91. pārn. Viss pirmītējais satikšanās prieks no sejas bija aizbēdzis, tik

grumbas, dziļas un asas kā likteņa bargie raksti .. izteica .. agrāk atbildi nekā pats Andra tēvs ar Andra māti. Apsīšu J 3, 39. // ģen.: rakstu, adj. nozīmē. *Tāds, kurā izmanto rakstību (parasti par valodas formu).* Rakstu valoda — a. *Valodas rakstveida attēlojums, kas ietver noteiktu grafikas, alfabēta, ortogrāfijas un interpunkcijas sistēmu.* b. *Izkopta, normēta valodas rakstības forma.* □ Rakstu valoda ir tā forma, kurā informācija visdažādākajās dzīves nozarēs tiek uzkrāta, saglabāta un nodota laikabiedriem, kā arī turpmākajām paaudzēm. Cīņa 70, 279, 4. // lok.: rakstos, apst. nozīmē. *Rakstiski, rakstveidā.* Matemātikas eksāmens rakstos. // *Rakstīšana.* Rakstu darbi — *rakstudarbi.* □ «Ir rakstu pratēji arī mūsu pusē. Zālīšu Kārlis raksta kā skrīveris.» J Kalniņš 3, 13. .. esmu rīta putns, tāpēc rakstu darbi vislabāk man sokas .. no rītiem. Luginska 1, 38. Mūsu miestiņā, atskaitot pasta kantori, nebija nevienas iestādes, kur es būtu varējusi strādāt pie tā saucamajiem rakstu darbiem .. Zālīte 5, 62.

3. *Ornamentāls (kā) rotājums, kas sastāv no regulāri sakārtotām līnijām, krāsu laukumiem u. tml.* Cimdu r. Tautas tērpa r. Etnogrāfiskais r. Izrakstīt villaini ar ziedu rakstiem. Skujiņu rakstā darinātas durvis. Pūra lādes r. Vāzes virsglazūras r. Tapešu r. Rūtains auduma r. Patenta raksts — *patentadījuma raksts.* □ Ratos iekāpj paveca sieva Lielvārdes raksta villainē. .. šī sieva .. kārto savu villaini, lai tajā pilnā spožumā runātu visas krāsas .. J Kalniņš 3, 242. Automobilim sekoja daži važoņi, turēdami pastieptās rokās .. raibiem rakstiem izšūtos grožus. Strāls 2, 341. pārn. Laiks bija kā bezkrāsaini meti, kuros vajadzēja ieaust dzīves daudzkrāsainos rakstus .. Kalndruva 10, 137. pārn. Vairs koki lapas nemet, — Ar zelta rakstu naktī austs, Guļ paklājs liels uz zemes. A Skalbe 4, 71. Jaku ada .., mainot labisko adījumu ar patenta rakstu. PL Siev 64, 2, pielikumā. // *Veidojums no regulāri sakārtotām (kā) sastāvdaļām.* □ Celiņš izmūrēts no akmeņiem un sarkaniem ķieģeļiem. Tāds raksts celiņam arī mūsu vasarnīcā! Spāre 6, 285. Flīzītes [virtuvē] vēlams salikt vienkrāsainas .. vai rakstā — svītrās, rūtīs .. PL Siev 78, 1, pielikumā. // *Nospiedumi, ko izveidojušas, piemēram, pēdas, riteņi.* □ .. bērni tagad balti nomazgātām kājām nāca augšā no upes, un mitrās pēdas uz trotuāriem atstāja tumšus rakstus. Viese 4, 18. Mazā zaķēna pēdu rakstā gan vēl trūkst ļoti izsmalcinātās pēdu slēpšanas mākas slīpējuma, kāds ir pieaugušajiem zaķiem .. Zv 83, 4, 23. .. smiltīs bija dziļi iespiedušies traktoru un kombainu riteņu raksti. Lapsa 3, 147. // pārn. *Maniere (gleznlecībā, grafikā).* □ Kalniņš nepaliek pie kādas noteiktas gleznojuma manieres. Viņa otas raksts ir mainījies no lieliem, spraigiem triepieniem uz smalkāku, koncentrētāku gleznojumu .. Tēl M 57, 150. .. Daces Lapiņas palete un izlīdzinātais otas raksts rada tādu gleznlecisko vidi, kurā viss šķiet pieklusināts, it kā plīvurā .. tīts. Pad J 81, 115, 4. Ilgos neatlaidīga darba gados katrs no šiem māksliniekiem [grafiķiem] izstrādājis savu rakstu, ienesis .. ko savu un neatkārtojamu. Lit M 60, 51, 3. // pārn. *Izvietojums (parādībām dabā), kas vizuāli atgādina kādu attēlu, ornamentu.* □ Saulei ceļoties arvien augstāk .., jaunaudzes pļaviņā mainījās sūnu paklāja raksts. To veidoja spilgtie saules plankumi, koku zaru, skuju un lapu robainās ēnas. Krieviņš 3, 150. Neskaidrais spīdekļu raksts debesīs nemanāmi pārgrozās. Lielais Lācis .. velk uz rītiem. Lubējs 3, 221. Abi .. nosēdās pie galda, kas savā garajā mūžā bija zaudējis krāsu un tagad atklāja tīri nomazgātu koka šķiedras rakstu. Birze 1, 82. Kad debesīs satiekas visi vēji, tie izveido rakstu, ko jūrnieki senos laikos iesaukuši par vēju rozi. Vēju roze tikusi iezīmēta šo jūrasbraucēju kompasos. Pad J 84, 42, 4. // pārn. *Struktūra (mākslas darbam).* □ .. var apskaust par prasmi atrast .. teatrālu rakstu jebkuram .. dramaturģiskam materiālam. Lit M 64, 25, 4. Te ir Rucavas, Bārtas, Nīcas krāšņie tautas melodiju raksti, tikpat bagāti un īpatni kā šo novadu tautas tērpi .. Vītoliņš 2, 55. // pārn. *Izpausme (psihiskam stāvoklim, rakstura, personības īpašībām, parasti sejā, skatienā).* □ .. [Atālam] seja bija pārāk liesa, .. robota krunkām uz pieres un izmisuma un bezpalīdzības rakstiem vaigos .. Laicens 1, 183. Olga gan smaidīja, .. bet zem smaida sejā audās kādi citi raksti — bažas, pat bailes, kuras viņa sākumā mēģināja slēpt .. Sakse 7, 309.

4. *Ritms (darbībai, norisei u. tml.).* Kult rakstā — *kult (ar spriguļiem) ritmiski.* □ Kad viņi pārsēdās vilcienā un tuvojās dzimtenei, viņš atkal klausījās riteņu un sliežu dzelzs rakstā, nepielūdzamā un skarbā .. J Kalniņš 7, 198. .. kad .. iebrauc upes vidū, straume liek īsti manīt savu varu. .. Airu vēzieni kļūst garāki, to vienmērīgais raksts mazliet nojūk. Ezera 4, 224. Puscēlienā pļāvēji .. kapina izkaptis. Āmuru klaudzieni pret laktiņām atskan raibā rakstā. Birznieks-Upītis 1, 38.

○ Nošu raksts mūz. — *mūzikas skaņu augstuma un ilguma pierakstīšanas sistēma.* □ Nošu raksta pamatelementi ir līnijkopa, notis un atslēgas. Krasinska, Utkins 1, 47. Skaņu raksts — *muzikālo īpatnību kopums (skaņdarbam).* □ Bet pavisam vienkāršu, necilu melodiju var ietērpt tik daiļā skaņu rakstā, ka tā dziļi iegulst dvēselē. Lit M 64, 25, 4.

rakstudarbs, -a, v. *Rakstveidā veikts darbs (piemēram, teksts, dokuments).*

rakstulis, -ļa, v.; sar. *Rakstāmrīks.* □ .. viņš nelieto rakstāmmašīnu, arī lodīšu rakstuli nekad ne, tikai spalvu .. Lit M 82, 26, 3. .. sākam braukt gar .. Daugavu .. Te darbs fotoaparātiem un rakstuļiem, jo visam, ko redzam, ir klāt pirmreizīguma elpa. Kar 82, 11, 182.

raksturdeja, -as, s. *Deja, kas izveidota, atlasot un pārveidojot atsevišķus tautas dejas izteiksmes līdzekļus, dažkārt papildinot tos ar klasiskās dejas elementiem vai modernās dejas izteiksmes līdzekļiem.* □ Izņemot specifiskus, .. klasiskus baletus, mēs ikvienā [baleta]

skatuves darbā atrodam raksturdejas .., ja ne pilnībā, tad katrā ziņā to elementus un soļus. Pad J 70, 66, 2. Raksturdeju meistares .. priekšnesumā smalki izstrādāts ikviens moments. .. pat lietussargs viņas rokās dzīvo līdzi dejas spriganajam ritmam! Zv 67, 14, 21.

raksturdejotājs, -a, v.; **raksturdejotāja,** -as, s. *Dejotājs, kura dotības ir piemērotas raksturdeju izpildīšanai.* □ .. Maskavas pedagogi vispirms ieraudzīja manī to žestu skaudrumu, mīmikas dzīvīgumu, dedzīgumu, kas liek domāt par potenciālu raksturdejotāju. Liepa 1, 21. Savas raksturdejotājas dotības [balerīna] izkopusi līdz filigrānam smalkumam. Liesma 75, 3, 8.

raksturiezīme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Raksturīga iezīme.* □ .. dzejnieka raksturiezīme ir tā, ka viņš prot saskatīt parādību kopsakarības un prot parādīt tās arī mums. Cīņa 80, 268, 3.

raksturīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **raksturīgi.** *Tāds, kas piemīt (kam) kā būtiska, neatņemama īpašība, pazīme.* Ziemeļiem r. bargs klimats. □ Jaunāko klašu skolēniem ir raksturīga tieksme darboties. Sk Av 79, 11, 5. Ja vajadzētu ar vienu vārdu nosaukt Vijas visraksturīgāko īpašību, varētu teikt — vienkāršums. Liesma 75, 2, 14. Visvieglāk odze atšķirama pēc raksturīgās melnās zigzagveida muguras svītras .. Latv dzīvn 69. Krāsa ir viena no raksturīgākajām minerāla pazīmēm, kas, tāpat kā cietība, bieži vien palīdz atšķirt minerālus citu no cita. Upīte 1, 78. .. Veidenbauma dzejai raksturīgs sociālo pretrunu attēlojums, asa nostāja pret sociālo netaisnību. Valeinis 1, 161. // *Tāds, kam piemīt spilgti izteiktas īpašības, pazīmes.* □ Ļoti raksturīgu Kungu [Raiņa «Spēlēju, dancoju» izrādē] veidojis A. Dimiters. J Kalniņš 1, 281. Ja galvenā sakne ir spēcīgi izveidota, konusveidīga, .. to sauc par mietsakni. Raksturīga mietsakne ir meža bumbieres sēklaudžiem. Sudrabs 1, 29. Kramaļģēm ir ļoti raksturīgi vāciņi .. Galenieks 2, 29. // parasti ar not. galotni. *Tāds, kas atspoguļo (kā) būtisku, neatņemamu īpašību, pazīmi (piemēram, par fizikāliem lielumiem, skaitļiem).* Raksturīgais ātrums. Raksturīgā pretestība. Raksturīgais rādītājs. Raksturīgā vērtība. Raksturīgais vienādojums.

raksturīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r a k s t u r ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ziemeļu dabas r. □ Lugas centrālais tēls ir Roze. .. tas ir viens no spilgtākajiem tēliem mūsu pēdējo gadu literatūrā. Pārējie tēli raksturīguma, daudzpusīguma ziņā paliek krietni aiz Rozes. J Kalniņš 1, 405.

raksturkomēdija, -as, s. *Raksturu komēdija.* □ Eldars Rjazanovs ir muzikālās komēdijas meistars, viņš veido asas raksturkomēdijas, gandrīz ar karikatūras tēliem. Rīgas B 80, 91, 5.

raksturkomika, -as, s.; parasti vsk. *Komisku raksturu atklāsme (mākslā).* □ Mākslinieces ampluā plašs. .. Taču viņas talanta spožākā šķautne bija raksturkomika. Rīgas B 83, 225, 4. Arī grimam ir sava būtiska nozīme tādā raksturkomikas šedevrā, kāda ir .. Auguste Bierzais P. Putniņa tautas lugā «Paši pūta, paši dega». Dzene 4, 197.

raksturlielums, -a, v. *Raksturīgs (kā), parasti fizikālais, lielums.* □ Katrai [elektroniskajai skaitļošanas] mašīnai ir savi raksturlielumi — skaitļošanas ātrums, atmiņas ietilpība, komandu skaits, drošums .. Zin T 75, 7, 6. Kaut gan nav ar mērinstrumentiem veiktu pētījumu, ir noteikti vairāki lodveida zibens raksturlielumi. Pad J 86, 16, 4. Iegūta plaša un vērtīga zinātniskā informācija par Zemes un Saules atmosfēras fizikālajiem raksturlielumiem. Zv 76, 20, 2.

raksturlīkne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Raksturīga (kā) lieluma maiņas, parādību sakarības līkne (piemēram, grafikā, diagrammā).* Īsslēguma r. Spektrālā r. □ Ir vairāki apgaismes ķermeņu tipi. .. Gaismas izplatīšanās raksturlīkņu atšķirības nosaka galvenokārt reflektora forma un izveidojums .. Zin T 76, 3, 33.

raksturloma, -as, s. *Loma, kurā spilgti attēlots raksturs.* □ .. māksliniekam bija visi priekšnoteikumi, lai kļūtu par izcilu raksturlomu tēlotāju. Katlape, Ceplītis 1, 111. Aktrises būtībā bija arī kāda «gaiša strīpa», kura lauzās uz āru komiskajās raksturlomās, it sevišķi lugās ar dziedāšanu .. Lit M 86, 7, 14.

raksturojums, -a, v. **1.** *Raksturīgo (kā) īpašību, pazīmju apraksts, arī vērtējums.* Apvidus r. Klimata r. Mehānisma tehniskais r. Jaunas labības šķirnes r. Vārda gramatiskais r. □ Īsajos apskatos Beļinskis vispārējos vilcienos sniedz [literārā] darba raksturojumu .. Kar 59, 4, 124. // *Raksturīgo (kā) īpašību, pazīmju skaitlisks, arī grafisks atveidojums.* □ Lidmašīnu būvei attīstoties, to ātruma un augstuma raksturojumi ir pastāvīgi uzlabojušies .. Rīgas B 70, 259, 7. Par turbīnas raksturojumiem sauc līknes, kas attēlo turbīnas darbību atkarībā no pamatparametru mainīšanās. Tehn II, 605. // *Raksturīgo (kā) īpašību, pazīmju atspoguļojums, atveidojums (mākslas darbā).* □ A. Upītim ir virkne noveļu, kurās tieši psiholoģiskā analīze kļūst par tēlu galveno atklāšanas paņēmienu, personu ārējam raksturojumam atstājot samērā mazu vietu .. Valeinis 1, 101. .. konkrēts vides un laikmeta raksturojums .. atraisa skatītāja iztēli un domu un palīdz iestudējumu uztvert aktīvi un radoši. Hausmanis 1, 50. .. Rīgas strādnieku tēli [gleznā] tverti spilgti, ar asi iezīmētu sociālo un psiholoģisko raksturojumu. Lit M 60, 51, 3.

2. *Kāda cilvēka darba, darbības, rakstura, personības īpašību apraksts, arī vērtējums; oficiāls dokuments, kurā ir ietverts šāds apraksts, arī vērtējums.* □ Par katru kolhoza cilvēku, ko sastopam ceļā, viņa sniedz īsu, bet izsmeļošu raksturojumu. Auziņš 1, 190. Viņa raksturojumi ir precīzi, lakoniski. Aleksi Mierlauku viņš cienījis stingrā reālisma dēļ. Berta Rūmniece bijusi ļoti klusa, sevī koncentrēta. Sk Ģ 84, 3, 28, .. grupas trīsstūris kopā ar kuratoru sniedz arī katra studenta sabiedriskā darba raksturojumu. Rīgas B 75, 83, 4. Skolēna raksturojums ir oficiāls dokuments, kas apkopo datus par audzēkņa personības izaugsmi un

rāda to kopumā, veselumā. Sk Ģ 79, 4, 12. Ķirškalns atceras [kolonista] lietā iešūto .. raksturojumu: «Spītīgs, nesavaldīgs, rupjš, organizē nekārtības ..» Dripe 3, 9.

3. mat. *Decimāllogaritma veselā daļa.*

raksturot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Noteikt, vērtēt (kā) raksturīgās īpašības, pazīmes.* □ ..sanāksmi viņš raksturoja par ļoti neizdevušos: «Formālistiskas izrunas, pļāpāšana, vairāk nekas.» Jauno v 59, 89. Apskatot ādu, raksturojama tās virsma (turgors, elastība, gludums, krokas, sausums, mitrums). K Rudzītis 2, 55. Diez vai vēl labāk var raksturot mazpilsētu: te gandrīz visi cits citu pazīst,.. un ikviena sveša seja uzreiz tiek ievērota. PL Siev 71, 1, 19. Mierīgas līdzāspastāvēšanas principa juridiskais aspekts ir zinātniski raksturots daudzos padomju tiesībzinātnieku darbos. Fogels, Grīnbergs 1, 68. // *Atspoguļot, attēlot (kā) raksturīgās īpašības, pazīmes (mākslas darbā).* □ Lai portretējamo personu raksturotu no vairākiem aspektiem, iekomponē pat dubultportretu. Lit M 60, 51, 3. Uz skatuves .. uzskatāmi raksturota vide; un šim raksturojumam īsti labi piekļaujas arī mūzika .. Lit M 58, 14, 3.

2. parasti 3. pers. *Būt (kāda, kā) raksturīgām īpašībām, pazīmēm.* □ Padomju jaunieti raksturo disciplīna, sīkstums un izturība darbā. Sudrabkalns 2, 257. Liels vitāls spēks strāvo no Eidemaņa dzejas, to raksturo kaisla piekeršanās dzīvei .. Kar 57, 7, 89. Visus ražošanas veidus, kas bija pirms sociālisma,.. lai gan tajos bija atšķirības, raksturo kopīga iezīme, proti: privātīpašums uz ražošanas līdzekļiem. Ekon zin 10. // *Būt tādam, kas pauž (kādas īpašības, pazīmes).* □ «Grāvja» nosaukums trāpīgi raksturo zvejas apstākļus šajā kvadrātā .. Zigmonte 2, 275. Cēlusies mūsu cilvēka pirktspēja. To labi raksturo valsts un kooperatīvajā tirdzniecības tīklā pārdoto preču daudzums .. Ciņa 82, 45, 1.

3. *Aprakstīt, arī novērtēt (kāda cilvēka) darbu, darbību, rakstura, personības īpašības.* R. savas klases audzēkņus. □ Strautmanis sāka raksturot tēvoci. Ģirts klausījās, bet dzirdēja tikai atsevišķas teikumu daļas: «labs speciālists»,.. «prot pakļaut un ietekmēt» .. Dripe 2, 172. «Vienkāršs, atsaucīgs, izpalīdzīgs,» tā raksturo darbabiedri savu kolēģi. Rīgas B 58, 42, 4. Akadēmiķis nemētājās ar skaļiem epitetiem, raksturodams savus darbiniekus .. Purs 4, 54.

raksturotājs, -a, v.; **raksturotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r a k s t u r o t.*

2. *Mākslinieks (piemēram, rakstnieks, aktieris), kas spilgti, labi uztverami atsedz tēla raksturu.* Dramaturga raksturotāja talants. □ Tēlodams klasikā un modernajās tā laika lugās, Lācis bija reizē varonis — mīlētājs un spēcīgs raksturotājs. Akurātere 1, 40. Konkrēti tveramu rakstura iezīmju pietrūkst .. Vokuleras komandantam. Bet tieši Akadēmiskā drāmas teātra skatuves mākslinieki pazīstami kā izcili raksturotāji pat mazās lomiņās! J Kalniņš 1, 327. ..[baletdejotāja] šo eksāmenu izturējusi teicami, apliecinādama .. gan savu meistarību, gan raksturotājas dotības. Māksla 59, 2, 31.

raksturs, -a, v. **1.** *Indivīda būtiskāko, stabilāko psihisko īpašību, arī paradumu kopums, kas nosaka tā attieksmi pret citiem cilvēkiem, sabiedrību un atspoguļojas noteiktā izturēšanās veidā un rīcībā dažādās dzīves situācijās.* Maigs r. Līdzsvarots r. Taisnīgs r. Skarbs r. Noslēgts r. Rakstura īpašības. Rakstura diagnostika. □ ..mums abiem bija gluži pretēji raksturi. Harijs — drosmīgs, atjautīgs, skaļš, es — pabailīgs, bikls un ļoti kluss. Rinkule 2, 94. Reti kad sastapsim tādu pusaudzi, kam ir gandrīz ideāls raksturs: kas allaž izpilda savus pienākumus, nekad nav rupjš, ir uzmanīgs pret apkārtējiem .. Sk Ģ 84, 3, 13. Priekšsēdētājs zināja, ka Letaušu slaucējām varen ķildīgs raksturs, un domāja, ka svešākas meitenes klātbūtnē tās kautrēsies strīdēties un lamāties. Stulpāns 2, 34. // pārn. *Griba.* Vājš r. □ Ādolfs ir ar raksturu — ko nolēmis, to arī izdara. Iemācījās amatu un neklātienē pabeidza vidusskolu. Lauku Dzīve 81, 3, 11. ..kaut arī grib iedzert, tomēr viņam pietiek rakstura atturēties. Sk Ģ 84, 6, 30. // *Cilvēks, kam ir kādas spilgti izpaustas psihiskās īpašības.* □ Tas bija tāds raksturs, kas ne mirkli nespēja palikt mierā. Viņā kaut kas nemitīgi it kā virda .. Kalndruva 5, 239. Dzīvē sastopami trauksmaini raksturi, asi domājoši cilvēki, kuriem piemīt lielas darbošanās spējas .. Tēl M 57, 43. // *Mākslā — cilvēka tēls ar spilgtām, labi uztveramām īpašībām, pazīmēm.* Raksturu komēdija — *komēdija, kurā attēloti galvenokārt cilvēku tipiski raksturi.* □ ..katra literārā darba analīzes un vērtējuma galvenais priekšmets ir raksturi. Valeinis 1, 92. Zītaru Elza ir tēls, kas ļāva aktrisei parādīt raksturu attīstībā .. Dzene 4, 82. ..tās nedrīkst būt tikai solistes, kas iznākušas pie rampas padziedāt. Tām jābūt dzīviem un pārliecinošiem raksturiem, kuru izjūtas ir tuvas zālē sēdošajiem skatītājiem. Pad J 84, 69, 4. // *Raksturīgs (dzīvnieku) izturēšanās veidu, reakciju kopums.* Agresīva rakstura dzīvnieki. Miermīlīga rakstura putni. □ Ja vīķes un auslejas pamanīja lielos asarus, tās sabēga slēptuvēs. ..ezera iemītnieku raksturi vairs nebija noslēpums. U Plotnieks 1, 83.

2. *Galveno, raksturīgo (piemēram, parādības, norises, priekšmeta) īpašību, pazīmju kopums.* □ ..viņa augstu vērtē Ausekļa un viņa laikabiedru romantisma aktīvo, demokrātisko raksturu .. Viese 3, 119. Pirms uzsāk [acotņu] audzēšanas darbu,.. ir jābūt skaidrībā par izaudzējamo augļu kōku raksturu: kāda augstuma stumbrs un kāda veida zarojums tiem vēlams. Sudrabs 1, 216. ..blūze ir tā, kas atkarībā no auduma un piegriezuma nosaka tērpa raksturu — vai tas valkājams ikdienā vai svinīgā gadījumā. PL Siev 64, 5, pielikumā. // *Galveno, raksturīgo (kā) satura īpašību, pazīmju kopums.* Publicistiska rakstura darbs. Pedagoģiska rakstura grāmata. □ Sākumā sarunām bija visai nenoteikts raksturs. Abi vīri mīlēja pajokot un pasmieties. Jansons 4, 298. Rekrūšu dziesmām pa lielākai daļai ir skumjš raksturs.

Vēriņa 1, 11. // *Veids, paveids.* □ Ka Svētupei kādreiz bijis citāds raksturs, to liecina augstie krasti un stipras apvidus izmaiņas .. Avotiņa, Peters 1, 186. Medībām mūsu republikā ir sportisks raksturs; tas nozīmē, ka pie mums ir tikai mednieki amatieri, kuriem medības ir iecienīts aktīvas atpūtas veids. Medn 3. Dažādi ir ceļi un līdzekļi, kurus mēs izmantojam, lai noskaidrotu slimības raksturu un būtību. Ves 75, 3, 6.

raksturtēlojums, -a, v. *Raksturtēla atveidojums (skatuves mākslā).* □ Mirdzas Šmithenes raksturtēlojumi pārsteidza ne tikai komēdijā vien. Dzene 3, 139. Baletmeistare .. devusi vietu arī raksturtēlojumiem .. Māksla 61, 2, 48.

raksturtēlotājs, -a, v.; **raksturtēlotāja,** -as, s. *Skatuves mākslinieks, kura dotības ir piemērotas raksturtēlu atveidei.* □ ..aktieriem — raksturtēlotājiem — ir nodrošināta .. plaša un demokrātiska auditorija. Dzene 4, 207. ..Gustes lomā [aktrise] izceļas ar to .. formas atturību, kas raksturo aktrises turpmākās raksturtēlotājas gaitas. Dzene 6, 189.

raksturtēls, -a, v. *Cilvēka tēls (skatuves mākslā) ar spilgtām, labi uztveramām īpašībām.* □ Aktiera labāko skatuves darbu vidū bija satīriski sabiezinātām krāsām veidoti raksturtēli — žūpa un provokators Laiviņu Rūdis, .. brutālais dzērājs tēvocis Jakovs .. LPTV I, 263. Brīnišķīgu skatuvisku pārsteigumu savā raksturtēlā sniedz Kārlis Zariņš. Cīņa 80, 61, 3. Sākumā šķita, ka raksturtēli skaistajai, cēlajai un liriskajai balerīnai ir slēgta sfēra .. Māksla 74, 3, 33.

raksturvārds, -a, v. *Vārds, ar ko atspoguļo (kā) raksturīgu īpašību, pazīmi.*

raksturzinātne, -es, s.; parasti vsk. *Psiholoģijas nozare, kas pētī rakstura tipus, to būtību, struktūru un attīstību.*

rakstuzīme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Rakstu zīme.*

rakstvedis, -ža, v.; **rakstvede,** -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** parasti v. *Kancelejas darbinieks (parasti bruņotajos spēkos), kas sagatavo un kārto dokumentus, kā arī veic saraksti.* □ ..ieradās arī rotas rakstvedis Oliņš .. A Grigulis 9, 117. Rakstveži un adjutanti rāmi un mierīgi strādāja pie dokumentu un orderu izdošanas šai vēl tik nevienādajai [jauniesaukto] masai. Strāls 2, 41.

2. *Darbvedis.* □ Pagasta namā Ints sastapa vienīgi rakstvedi, ko parasti sauca par skrīveri .. Dorbe 3, 29. Meklēdams labāku izpeļņu, Doku Atis .. strādā par Inčukalna muižas rakstvedi. Sk Ģ 86, 1, 26. Rakstvedis novietojās pie galda, aiz kura jau sēdēja apriņķa priekšnieks, viņa jaunākais palīgs .. un vecais pagasta vecākais. Kurcijs 3, 210.

rakstveida, ģen., nelok. *Tāds, kas ir fiksēts ar raksta zīmēm.* R. paziņojums. R. iesniegums. R. atļauja. R. brīdinājums. □ Šie memuāri, kā arī citu Krievijas karagājiena dalībnieku rakstveida liecības neizraisa nekādas šaubas par to, ka 1812. gadā no Krievijas aizvestas milzīgas vērtības. Pad J 67, 33, 4. Rakstveida pierādījumi ir akti, dokumenti, darījumu vai personiska rakstura vēstules .. Civilpr k 1, 39. Senajā Grieķijā ieviesās rakstveida līgumu prakse. Līgumus rakstīja sākumā uz ādas vai pergamenta, vēlāk uz akmens plāksnēm .. Fogels, Grīnbergs 1, 9.

rakstveidā, apst. *Tā, ka ir fiksēts ar raksta zīmēm.* Eksāmens r. □ Darījumus var slēgt mutvārdos vai rakstveidā .. Civilk 1, 25. Ja bērnam ir vecāki, tad adopcijai vajadzīga viņu piekrišana. Šāda piekrišana jāizsaka rakstveidā. Sk Ģ 80, 4, 14. Dažu augstskolu .. politiskās ekonomijas katedra jau ilgus gadus praktizē studentu kontroldarbu pieņemšanu ne vien rakstveidā, bet arī mutvārdos. Pad J 75, 246, 2.

rakt, roku, roc, rok, pag. raku. **1.** intrans. *Durt, parasti lāpstu, zemē un celt, pārvietot ar to zemi (par cilvēkiem).* □ Vīrs aiziet .. pie vītoliem un sāk rakt; jau pie trešā, ceturtā lāpstas dūriena sāk sūkties ūdens, un, jo dziļāk rok, jo vairāk ūdens. LTP 333. Es roku .. Nekas liels jau te nav ko rakt. Pēda platumā, divas pēdas garumā. Ezera 17, 166. Rokot svīda un pēc tam sala. A Grigulis 9, 121. // trans. □ Cilvēks rok pelēku zemi. Skaudri zem lāpstas šņirkst grants. Lisovska 1, 7. // *Par iekārtām, ierīcēm, mašīnām ar lāpstveida darbīgajām daļām.* Būvlaukumā rok buldozers. // *Ar kājām vai purnu raust zemi (piemēram, ko meklējot) — par dzīvniekiem.* □ ..cūkas .. caurām dienām raka novāktā kartupeļu laukā. Kurcijs 1, 79. // trans. *Durt lāpstu zemē un vērst augsnes virskārtu (piemēram, ko veidojot augsnes virskārtā).* R. dārzu. R. puķu dobes.

2. trans. *Celt ar lāpstu vai citu rīku ārā (ko), parasti no zemes.* R. kūdru. Rakt kartupeļus — *atart (retāk atrakt) kartupeļu vagas un vākt atsegtos kartupeļus.* □ Vīri mājas priekšā bija izlauzuši akmeņus, no roba bruģī raka ārā smiltis .. Birze 8, 9. Klaucāns rok [pārstādāmās] ābelītes, zeme ir melna un laba, lāpsta iet tajā paklausīgi. Zigmonte 10, 277. «Kad muižas laukos rakām kartupeļus, puiši, vagas atardami, acis uz viņas pusi vien grieza.» J Kalniņš 2, 102. ◇ Rakt augšā — a. *Atklāt, darīt zināmu.* □ Patiesība jārok augšā .. Ezera 11, 89. b. *Atgādināt, pieminēt.* □ Vaicāts un taujāts, Mārtiņš tikai briesmīgi viebās .. un teica, lai labāk nejautājot, šim negriboties to visu atkal rakt augšā .. Ezera 13, 380. // *Ar kājām vai purnu raušot, parasti zemi, celt, virzīt (ko) ārā no tās (par dzīvniekiem).* □ Cūkas ar saviem asajiem snuķiem rok ārā no zemes pieneņu saknes .. Birznieks-Upītis 2, 6.

3. trans. *Ceļot ar lāpstu, arī ar kādu iekārtu, ierīci, mašīnu u. tml., zemi ārā, veidot (piemēram, padziļinājumu, bedri).* R. kanālu. R. būvbedri. R. kapu. □ ..kareivji steidzīgi raka ierakumus .. Strāls 2, 358. Rudeņos un pavasaros viņš pagasta lielsaimniekiem raka grāvjus .. Grīva 6, 51. Būvbrigādes strādnieki raka aku. Aka jau bija izrakta 12 metru dziļumā .. Lauku Dzīve 77, 1, 30. ◇ Rakt kapu — *darīt ļaunu (parasti citam).* □ «..mēs paši [uzņēmēji] graujam savu jauno rūpniecību un

rokam tai kapu.» Rozītis 1, 292. «..es jūs brīdinu: kā par pirkšanu, tā arī par izlietošanu lai būtu precīzi norēķini.» — «Kā tad citādi! Es taču pats sev nerakšu kapu.» Jansons 3, 208. ◇ Rakt bedri sar. — *censties sagādāt nepatikšanas (kādam), darīt sliktu.* □ ..visur vajaga sātības, ar nēgausību tālu nevar tikt. Citiem rodas skaudība, un tie rok tev bedri. Rozītis III, 202. // *Ar kājām vai purnu raušot zemi ārā, veidot (padziļinājumu, alu)* — *par dzīvniekiem.* □ Ar snuķi zilonis .. uzoda ūdeni dziļi zemē, raka akas. Lielais 7, 104. Alas āpsis visbiežāk rok nelielos, sausos uzkalniņos, bet nereti tās ierīko līdzenumā .. Latv dzīvn 19. ..lapsas raka sev siltas alas .. K Skalbe 1, 113.

4. trans. *Parasti savienojumā ar «zemē»: novietot, parasti kādā padziļinājumā, un klāt ar zemi.* R. atkritumus zemē. Zemē rakta manta. // *Apglabāt, apbedīt.* □ Bij ziema ... Bads ... Un māte mazo dēlu Uz sādžas kapiem nesa rakt ... Kar 57, 6, 47. ..No bumbām drebēja bruģa klājums, Zem papardēm bēgļi tika rakti. Vējāns 7, 40. Rociet mani eglienā, Triju egļu starpiņā .. J A Jansons 1, 19. // pārn. *Klāt no visām pusēm (parasti ar ko ciešu, blīvu).* □ Vējš dārzu kupenās vēl rok, Un rūtīs leduspuķes zaro .. Purvs 1, 196. Miglai pāri klusi mirgo zvaigznes, Ciemats valgā, liegā tumsā rakts. Osmanis 1, 37.

rakties, rokos, rocies, rokas, pag. rakos; refl. **1.** *Rakt daudzās vai vairākās vietās; rokot apstrādāt zemi.* □ Vectēvs Matsons pirmais .. sāka te liekně cirst, rakties un būvēties. Birznieks-Upītis 6, 155. ..viņš nopirka mazu, celmotu zemes gabaliņu, uzcēla būdu, un tagad viņi abi ar māti tur rokas .. Jaunsudrabiņš 7, 127. // *Rakt daudzās vai vairākās vietās (par dzīvniekiem).* □ Meža cūkām veselu tupeņu lauku atstāju nenoraktu, labāk, lai rokas te nekā pa kolhoza tīrumu. Ērgle 4, 26. «Lai kurmis rokas Pa savu pazemi!» Bendrupe 3, 151.

2. *Rokot, piemēram, padziļinājumu, bedri, virzīties tajā (dziļāk, arī uz priekšu).* □ Tad [strādnieki] sāk rakties zem priedes celma galvenai saknei klāt .. Birznieks-Upītis 6, 343. Rokos zemē, pacietīgi rokos, Vēl arvienu ūdens nerādās. Elksne 9, 122. Vecais Černs kanāla dibenā neatlaidīgi rakās uz priekšu un lāpstu pēc lāpstas meta ārā zemi. Arājs-Bērce 1, 129. pārn. ..ekskavators rokas dīķī, līdz uzduras kūdrai .. Zv 75, 19, 16. // *Par dzīvniekiem.* □ ..Pelēcis [vilks] jau rakās zem kūts pamatnes baļķa. Sasalusī smilts grūti padevās, bet lielais, izsalkušais zvērs plēsa un plēsa, līdz nagi un mute sāka asiņot. Mauliņš 2, 16. Zivs rīkojās pavisam savādi. Rakās tumši zaļajā, biezajā elodeju audzē un visapkārt šķaidīja melnas duļķes. U Plotnieks 1, 44.

3. *Meklēt ko starp citiem priekšmetiem, sajaucot tos, radot nekārtību.* □ ..īpaša dienesta ierēdņi [lidostā] atvēra katru nešļavu, rakās cauri tualetes piederumiem .. Skujiņš 12, 237. Viņi [policisti] meklē. Ārda gultas maisus, rokas pa veļu, dauza pa sienām .. Rihters 1, 281. // *Meklējot ko, izskatīt, piemēram, daudzas grāmatas, žurnālus.* □ Pats kapteinis° savā kajītē Pa vecām jūras kartēm rokas, Viņš ilgi meklē, atzīmē .. Arājs-Bērce 1, 215. ..bibliotēkas retumu fondos rokoties, māksliniece bija uzgājusi lielisku šīs dzejas tulkojumu .. Dzene 2, 115. ..atkrita nepiecieśamība rakties cauri daudziem periodisko izdevumu komplektiem .. Rinkule 7, 11. // pārn. *Iedziļināties (kādā jautājumā, problēmā), pētīt ko.* □ ..Sausam bij .. jādod paskaidrojumi, kur licis par ieķīlātiem ķieģeļiem saņemto naudu. ..izmeklēšanas tiesnesim nekad nebij diezgan, un viņš rakās aizvien dziļāk. Rozītis III, 339. Rokoties Gorkija lugas tēlu attiecībās, teātris tiecas atklāt šo attiecību loģiku jaunā gaismā. Māksla 72, 3, 33.

raktne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Rakšanas vieta.*

raktuve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Pazemes iekārtu sistēma, arī atklāta vai daļēji atklāta vieta derīgo izrakteņu iegūšanai; attiecīgais rūpniecības uzņēmums.* Zelta r. Dimanta r. Dzelzs r. Metālrūdas r. Sāls r. Raktuves ekskavators. Raktuvju gāzes. □ Vienā pilsētas malā pacēlās melni ogļu kalni. Tur bija akmeņogļu raktuves. Ogļu racēji strādāja dziļi zem zemes .. Grīva 11, 64. ..turpat jau redzams milzīgai grantsbedrei līdzīgs izrakums sarkanajā zemē. Tās ir alumīnija rūdas .. raktuves. Grīva 8, 205. Rosmes pilna tagad ir .. plakankalne. Te apatītu iegūst atklātās raktuvēs. Spridzinātāji atskalda tūkstošiem tonnu .. Zv 65, 2, 15.

rakums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts →rakt (1).* □ ..lāpsta ber ciet bedri. Kāja piemin velēnu. Roka saņem jasmīnzaru un papurina — pāri svaigā rakuma vietai nobirst jasmīnu ziedi. Indrāne 6, 66. Viss padomju saimniecības .. centrs ir vienos rakumos — pārrakti ceļi, pagalmi, zemes kalni spiežas virsū ābelēm, noklāj sakņu dārzus .. Cīņa 86, 133, 2. Bet kādu rītu .. Viss dārzā sajaukts, savandīts .. Ne dobju vairs, ne lecekšu, ne tekas. Ej šajos rakumos nu kādu dēstu meklē! Rūja 1, 69.

2. *Paveikta darbība, rezultāts →rakt (2). // Kartupeļu daudzums, ko, rokot kartupeļus, iegūst vienā reizē.* □ Viņa .. sāka sparīgi grābt kartupeļus. Tie bija no pēdējā rakuma, apķepuši ar zemi .. Kalndruva 2, 74. // parasti dsk. *Rakšanas darbi, ko veic kādā, parasti zinātniskā, nolūkā.* □ ..ļoti bieži dabiskie atsegumi .. ir nepietiekami, lai spriestu par zemes garozas uzbūvi. Tādos gadījumos tiek izdarīti speciāli rakumi — attīrīts krasts vai nogāze vai arī izraktas pētījumu bedres .. Liepiņš 1, 4. Pārbaudes [arheoloģiskie] rakumi akas apkārtnē nedeva gaidītos rezultātus .. D kal 78, 204. ..sākas viņa izmēģinājuma rakumi Mazāzijā .. Tur, pēc Šlīmaņa domām, jāatrodas senajai Trojai. Zv 72, 3, 25.

3. *Paveikta darbība, rezultāts →rakt (3).* □ Jauno grāvi aplūkot .. atlīda arī vecais Akmanis un Nātiņš. Pabrīnījušies par dziļo un plato rakumu, viņi piegāja pie latgaliešiem. Fimbers 1, 205. Ekskavatora rakumā ieguldīja pamatīgu akmens šķembu klājumu .. Zv 76, 14, 20. Āpsis .. viegli konstatējams pēc raksturīgiem rakumiem augsnē un sūnās — neliela-

jām, uz apakšu sašaurinātām piltuves veida bedrītēm .. Latv dzīvn 19.

○ Kurmja rakums — *augsnes kaudzīte, ko, rokot eju, kurmis izmet virs zemes.* □ Viņš klunkuroja pa ciņaino, kurmju rakumiem izraibināto pļavu .. Kaijaks 2, 180. Viens no pirmajiem pļavu un ganību kopšanas darbiem, kas jāveic pavasarī, ir kurmju rakumu nolīdzināšana. Tērauds 1, 258. Kā cūku rakums — *saka par ko ļoti nekārtīgu, sajauktu, izvandītu.* □ Kad pār spilvenu uzklāja segu, kājgals palika pliks. Kad apsēdza kājgalu, spilvens izskatījās kā cūku rakums. Lēmanis 18, 46.

rakurss, -a, v. *Plaknē attēlota objekta krass perspektīvs samazinājums, kas ir atkarīgs no skata punkta; attiecīgais skatījums (uz kādu objektu).* □ Tēlotājā mākslā rakursus izmanto bieži, pat nedaudz tos pārspīlējot, lai izceltu formu īpatnību .. Liesma 70, 2, 24. Kopā ar Emīlu [filmā] mēs palūkojamies uz Mēnesi neparastā rakursā — caur skursteņa četrstūri. Cīņa 86, 26, 3. Stereokino parāda priekšmetu tikai divos rakursos, kas tiek uztverti kā viens kopums, turpretim hologrāfija operē ar desmitiem un simtiem rakursu. Rīgas B 85, 264, 3. Šis ezers esot skaistākais Latvijā. ..es droši vien nebiju atradis īsto rakursu, no kura Ežezers jāaplūko. Lagzdiņš 3, 146. pārn. ..Aspazijas .. dzejā kā dziestošu un uzliesmojošu prožektoru gaismā dažādos rakursos, dažādos laikposmos parādās viena seja, veidojas viens portrets .. Viese 3, 273. // pārn. *Aspekts, viedoklis.* □ Analizēt nozīmē — redzēt jaunā rakursā, atklājot vērtības, īpatnības, .. kas parādībai piemīt. Pad J 80, 74, 4. Daudzas parādības laika gaitā maina savu jēgu, nokrāsu, parādās citā rakursā .. Māksla 71, 4, 8. Ja cilvēks sācis skatīties uz parādībām no viena rakursa, tad viņš pie tā arī pierod .. Zigmonte 4, 131.

raķelis, -ļa, v. *Putns — rubeņa un medņa krustojums.* □ Rubeņu gaiļiem sapārojoties ar medņu vistām, rodas tā saucamie raķeļi .. Pēc izskata un lieluma viņi atgādina medņu gaiļus, tikai astes gals tiem ir .. ar lēzenu robu. Kronītis 1, 277. Raķelis neriesto, bet riesta rajonā uzturas un traucē rubeņus riestot. Medn 64.

raķešdzinējs, -a, v. *Raķešu dzinējs.*

raķešierocis, -ča, v.; mil. *Raķešu ierocis.* □ Visu pagājušo gadsimtu krievu artilēristiem piederēja prioritāte raķešieroču attīstībā. Rīgas B 79, 288, 4.

raķešķuģis, -ģa, v.; mil. *Raķešnesējs kuģis.* □ Tagad padomju flotē ir .. atomzemūdenes, raķešķuģi, .. kas apgādāti ar moderniem ieročiem. Rīgas B 81, 171, 2.

raķešlidmašīna, -as, s.; mil. *Raķešnesēja lidmašīna.* □ .. virsskaņas lidmašīnas un raķešlidmašīnas .. veido gaisa spēku lidmašīnu parka pamatu .. Pad J 70, 159, 3.

raķešnesējs, -a, v.; **raķešnesēja,** -as, s.; mil. *Tas (tāds), kura apbruņojumā ir raķetes (parasti par lidaparātiem, kuģiem).* Raķešnesējs kuģis. □ .. smagais raķešnesējs uzņem augstumu. Cīņa 67, 176, 4. Virsskaņas raķešnesēji spēj dot kodoltriecienus milzīgos attālumos, neieejot ienaidnieka pretgaisa aizsardzības zonā. Hor 77, 3, 14. Paaugstinās pretgaisa aizsardzības karaspēka kaujas spējas, kura pamatu veido raķešnesējas lidmašīnas. Hor 76, 4, 22.

raķešpistole, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Pistole raķešu (2) izšaušanai.* □ Viņš pieliecās, izvilka aiz zābaka aizbāzto raķešpistoli un, pacēlis stobru stāvus gaisā, — izšāva. A Grigulis 9, 135. .. tikai mūsu šāvieni un raķešpistoles blīkšķi (nē, raķetes viņš nav redzējis) palīdzējuši noteikt pareizo virzienu. Gūtmanis 1, 75.

raķete, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Lidaparāts, kam vilkmi rada gāzu reaktīvais spēks.* Raķešu degviela. Raķetes pakāpe. Meteoroloģiskā r. Ballistiskā raķete — *raķete, kurai kustības sākuma posmā dzinēji ir ieslēgti, bet beigu posmā — izslēgti.* Globālā raķete — *ballistiskā raķete, kuras darbības rādiuss ir lielāks par pusi no zemeslodes apkārtmēra.* Kosmiskā raķete — a. *Raķete, kas spēj pārvarēt Zemes pievilkšanas spēku.* b. *Padomju automātiskā starpplanētu stacija.* Kosmosa raķete — *kosmiskā raķete.* Raķešu dzinējs — *reaktīvais dzinējs, kura darbībai nav vajadzīga gaisa pieplūde un kuru izmanto raķetēs.* □ .. pirmās padomju raķetes, kas devās debess izplatījumā, bija Candera konstruētās raķetes. Zv 58, 13, 4. Visdrošākās ziņas par gaisa sastāvu lielākos augstumos dabū ar raķetēm, kam piekārtoti aparāti gaisa paraugu noņemšanai. Zirnītis 1, 4. Ballistiskās raķetes — lidķermeņi, kuri pēc tam, kad nesējraķete beigusi savu darbību, turpina brīvu lidojumu ārpus atmosfēras .. Hor 79, 18, 33. // mil. *Šāviņš, kas kustību uzsāk ar reaktīvu vilkmi.* Kaujas r. Prettanku r. Stratēģiskā r. Taktiskā r. Raķešu ierocis — *raķete, kas nes kaujas lādiņu, tās palaišanas un vadīšanas ierīces.* Raķešu karaspēks — *karaspēks, kura bruņojumā ir raķešu ieroči.* Raķešu bāze — *raķešu karaspēka bāze.* □ Modernās raķetes uzskata par visefektīvākajiem kaujas līdzekļiem cīņā pret zemūdenēm. Tās var būt ar un bez spārniem. Spārnotā raķete pēc izskata atgādina lidmašīnu. Zin T 69, 9, 26. Atomzemūdenes spēj negaidīti un pietiekoši precīzi raidīt raķetes pret jebkuru jūras vai sauszemes objektu. Zin T 63, 5, 23.

2. *Šāviņš — ar sprāgstvielu pildīta čaula, kas, izšauta gaisā, aizdegas un ko izmanto signalizācijai, apvidus apgaismošanai, uguņošanai.* □ Padomju jūrnieki pamanīja sarkanās raķetes — acīmredzot kādam bija gadījusies nelaime. Cīņa 63, 23, 2. Pēkšņi priekšā vienā laikā izšāva trīs gaismas raķetes. .. Kļuva pilnīgi gaišs. A Grigulis 18, 13. .. augstu debesīs kā skaistas, krāsainas zvaigznes izplauka zilas, zaļas, dzeltenas un sarkanas raķetes. Bērn 59, 9, 33.

raķetnieks, -a, v.; **raķetniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Raķešu karaspēka karavīrs.*

rallijs, -a, v.; fizk. *Sporta sacensības pēc noteikta kustības grafika ar automobiļiem, moto-*

cikliem, motorolleriem. □ Viņš .. brīvajā laikā trenējas autosportā un piedalās rallijos. Ves 80, 6. vāku 2. lpp. Tiesnešu kolēģija taču nosaka tikai katra rallija posma garumu un laiku, kādā tas jāveic. Pārējais atkarīgs no mums [braucējiem] .. Pad J 71, 102, 4. Baltijas republiku rallijs ir sarežģīta auto daudzcīņa. Tik daudz papildu ātrumsacensību pa apli un taisnē, autoslalomu, kalnābraukšanas sacīkšu .. nav bijis vēl nevienās Vissavienības mēroga sacensībās. Sports 63, 125, 2.

rallists, -a, v.; **ralliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sportists, kas specializējies rallijā.* □ Māris strādā kolhozā par šoferi, aizraujas ar tehniku, ir rallists, piedalās sacensībās un gūst laurus. Sk Ģ 86, 1, 16. Pamazām izkristalizējās rallista specialitāte — stūrmanis. Zv 78, 1, 13.

rambuļjē [rambul·jē], nelok., s.; parasti savienojumā ar «aita». *Smalkvilnas aitu šķirne (merīnaitas tips); šīs šķirnes aita.*

ramija, -as, s. *Daudzgadīgs nātru dzimtas augs, no kura iegūst sevišķi izturīgu šķiedru.* Baltā r. Zaļā r.

rāmis, -mja, v. **1.** *Veidojums (piemēram, no līstēm, stieņiem), kas samērā šaurā joslā no visām pusēm ietver (ko tajā ievietotu, iestiprinātu); arī ietvars.* Spogulis zeltītā rāmī. Rāmja antena — *antena, kas sastāv no liela izmēra rāmjveida induktivitātes spoles.* □ Pie sienām un [gleznotāja] darbnīcas kaktos rāmjos un bez rāmjiem bija savs ducis gleznu .. Saulītis 12, 209. Sietus [augļu žāvēšanai] pagatavo no .. klūdziņu pinuma, reta auduma, to iestiprinot rāmī .. Mājtur 382. ◇ Turēt sevi rāmjos sar. — *izturēties pieklājīgi, savaldīgi, atbilstoši uzvedības normām.* // *Šāds veidojums, parasti četrstūrains, (kā) nostiprināšanai, balstam.* Zāģa r. Režģveida r. Spoļu r. □ .. [vecmāmiņa] nolieca pēcpusdienas saules apspīdēto galvu pār šuvekļa rāmi .. Luginska 1, 7. Durvju ailas starpsienās .. apšuj ar koka rāmi, .. pie kura pienaglo durvju aplodas. Sterns 2, 190. // *Koka vai metāla konstrukcija, kurā iestiprina (loga, lecekts) rūtis.* Nokrāsot loga rāmjus. □ Kambara lodziņu izzāģēja lielāku, ielika stenderes un uztaisīja rāmi, Jutka apziņoja Mendeli, lai atnāk ar stikliem un ieliek tās četras rūtis. Upīts 4, 367. Mārcis vēl trīsreiz ar elkoņiem metas logā. Re nu — beidzot paveras nieka šķirba starp rāmi un palodzi! Indrāne 7, 9. Izmeklētājs piecēlās, piegāja pie balkona durvīm. Rāmī vēl turējās stikla atliekas. Bels 4, 125. // *Ietvars (brillēm).* □ Svarīgi, lai briļļu rāmis atbilstu galvas izmēram .. Ves 79, 10, 12. Viņa nēsā baltmetāla rāmju brilles .. Lapsa 2, 30. Reinis pabīda augstāk uz pieres plastmasas rāmju ietvertās aizsargacenes. Krūmiņš 1, 79. // parasti dsk.; pārn.; sar. *Apjoms, robeža (darbības sfērai, zināšanu nozarei u. tml.).* □ .. Māris par pirmklasīgu operatoru kļuva tieši tāpēc, ka neierāvās savas profesijas rāmjos. Kin 74, 29. .. Jaunsudrabiņa varoņi ir pārāk vitāli, lai iekļautos konstruētu ideju rāmjos. Zv 77, 16, 20. Modes untumus, redzams, nevar iegrožot stingrajos standarta rāmjos. Rīgas B 79, 80, 4.

2. *Noslēgta līnija, kontūras, kas norobežo tekstu, attēlu; ielogojums (2).* Sludinājums sēru rāmī.

3. *Parasti savienojumā «medus (arī šūnu) rāmis»: apkāre; rāmītis (3).* □ Medus rāmji siltā laikā pirms pārnešanas jāizsvież. D kal 64, 83. No stropa izņemtam .. medus rāmim aplipušais bišu čemurs saulē ņirb un zvīļo kā zelts. Zv 52, 14, 9.

4. tehn. *Noturīga stieņu sistēma, ko izmanto par kādas konstrukcijas pamatu.* Motora r. Centrālais r. □ Vinčas galvenās sastāvdaļas ir tās rāmis .. un trose. Sterns 2, 55. Un autobuss raiti ripoja tālāk. Zem tā, sizdamies apakšā pret rāmi, kā krusa bungoja un rībināja oļi. Ezera 13, 265. Meitene uzsēdās uz velosipēda rāmja, un Janelis brauca. Birze 5, 241.

rāmīt, -īju, -ī, -ī, pag. -īju; trans.; sar. *Kastrēt.* □ Par viņu melsa, ka viņš mākot arī labot pulksteņus un pat rāmīt sivēnus .. Ezera 9, 291.

rāmītis, -ša, v. **1.** *Dem.* → *r ā m i s.*

2. *Parasti savienojumā «rokdarbu rāmītis»: ierīce, uz kuras nostiprina nostieptu audumu izšūšanai.*

3. *Parasti savienojumā «medus (arī šūnu) rāmītis»: apkāre, arī medus kāre.* □ Bet strops izskatījās kā milzīga dzeltena bibliotēka. Medus rāmīši — kā lieli plaukti līdz griestiem, un visi pilni šūniņām. Ziedonis 8, 7. Ziemā bites uz medus rāmīšiem sablīvējas ciešāk un izveido kamolu. Rupais 1, 94.

rāmjveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir rāmja forma, veids.* R. balsts. R. kopne. □ Galda plātnes balstīšanai var lietot vairākus konstruktīvi atšķirīgus variantus. .. plātnes balstīšanai var izgatavot rāmjveida konstrukciju, piemontējot katrā rāmja stūrī pa galda kājai. Lauku Dzīve 79, 1, 21.

rāmjveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rāmjveidīgi.** *Rāmjveida.*

rampa, -as, s. **1.** *Skatuves grīdas priekšējā mala, kur izvietoti gaismas ķermeņi.* □ Izrādes .. finālā visi dalībnieki iznāk uz skatuves. Arkādijs Raikins ar labsirdīgu smaidu virza aktierus tuvāk rampai, bet pats paliek skatuves dziļumā. Rīgas B 86, 65, 5. .. tās [operdziedātājas] nedrīkst būt tikai solistes, kas iznākušas pie rampas padziedāt. Tām jābūt dzīviem un pārliecinošiem raksturiem .. Pad J 84, 69, 4. Parasti skatītāju pilna [kluba] zāle. .. Bērneļi tupus pie rampas. Liesma 77, 6, 20. ◇ Rampas (arī lampu) drudzis — *uztraukums pirms uzstāšanās, nozīmīga notikuma.* □ .. pamazām sāk dzimt tas rampas drudzis, kas mani [baletdejotāju] personiski .. nekad nepamet. Liesma 76, 11, 25. // *Skatuves apgaismošanas aparatūra, kas atrodas skatuves grīdas priekšējā malā un ir aizsegta skatītāju zāles pusē.* Iedegt rampas ugunis. Rampas gaisma. □ .. Teātra fakultātes studenti jau agri pierod pie rampas ugunīm. Zv 64, 13, 8. ◇ Rampas gaismā — *uz skatuves.* □ Tā ir krāsaina tipu un tēlu galerija, ar kuriem komponista asprātīgā iecere sākusi savu patstāvīgo dzīvi rampas gaismā. Grāvītis 2, 46. .. ne viena vien luga, ko mūsu skatuves mākslas meistari parādījuši rampas gaismā,

tagad ieguvusi citu skanējumu arī literatūras zinātnē .. Māksla 60, 2, 33. ✧ Ieraudzīt rampas (arī skatuves) gaismu — *tikt iestudētam un izrādītam.* □ .. Tautas ansamblim «Rīgas pantomīma» atkal svētki — rampas gaismu ierauga jauns iestudējums .. Liesma 75, 8, 16.

2. *Paaugstināta uzbrauktuve, platforma (parasti noliktavas priekšā), kam ir vienāds līmenis ar automobiļa kravas platformas vai vagona grīdu.* Dzelzceļa r. □ .. ar autofurgonu piebraucu pie stikla taras izkraušanas rampas .. Rīgas B 85, 269, 5.

rāms, -ais; s. -a, -ā; apst. **rāmi. 1.** *Tāds, kur nav kustības, arī (stipru) skaņu (par apkārtni, vietu); arī mierīgs (1).* □ Ritmiska [vilciena riteņu] klandoņa uz pārmijām, ritmiski elpas vilcieni, rāmi lauki un klusi, piesnieguši meži. Ezera 10, 145. Atbraukušie sagāja iekšā, un viss [pagalmā] palika tikpat klusu un rāmi kā bijis ... Birznieks-Upītis 6, 54. // *Tāds, kurā nav strāvojumu, plūsmas (piemēram, par gaisu); tāds, kurā nav viļņošanās (par ūdens plūsmu, straumi, ūdenstilpi).* □ Saulīte bija mazā gabaliņā, gaiss tik rāms, ka ne smildziņa nekustējās. Zeiboltu J II, 51. Laukā bija pilnīgi rāms. Redzēju to pēc nekustīgajām ēnu mežģīnēm, ko meta ābeles zari .. Ezera 9, 149. .. Edžiņš raudzījās upes rāmajā straumē .. Lācis 15, 193. Nekas nekust, pat nemierīgā Daugava pavisam rāma. Valdis 1, 208. Iznākam ar Daci atkal jūrmalā, kad vētra norimusi un jūra kļuvusi pavisam rāma. Birznieks-Upītis 2, 41. // *Tāds, kad nav vēja, stihisku dabas parādību (par laikapstākļiem, laikposmu).* □ .. nekaitētu neliels vējelis, kas apslāpētu visas skaņas. Bet arī rāmam laikam bija savas priekšrocības. Ezera 11, 16. Laiks bija rāms. Pie debesīm .. nebija neviena mākoņīša .. Saule spīdēja tikpat gaiši un silti kā vasaras vidū .. Jaunsudrabiņš 2, 169. Diena rāma, nav ne vēja pūsmas .. Dorbe 6, 62. Mierīgie zirnekļa tīkli .. radīja maldīgu priekšstatu par rāmo rudeni laukos. Liesma 72, 7, 10. // *Nekustīgs.* □ Viņš sēž domīgs, pat kājas zem krēsla, kā par brīnumu, gluži rāmas. Ezera 2, 214. .. Miķelsona papus, tas jau gulēja rāmi. Ne raustījās vairs, ne elpoja. Upīts III, 210. Koki, piesnieguši un sarmas izrotāti, stāvēja stingri un rāmi. Meldere 1, 160. // *Tāds, ko nekas netraucē (piemēram, par stāvokli).* □ Rāmā, saldā miegā gulēja Liena. Avotiņa 2, 147. Gluži nosirmojis, .. dārzā rāmā mierā kuplo žuburainais .. ozols. Lit M 58, 47, 1. Viesnīcā sagaidīja rāms klusums. Lubējs 2, 156. .. rudenīgā dārza rāmā vientulība pamazām palīdzēja sakārtot .. domas. Gulbis 4, 106.

2. *Lēns, vienmērīgs, nesteidzīgs (par kustību, norisi, darbību); arī mierīgs (2).* □ Viņas kustības bija rāmas, pat mazliet pagausas .. J Liepiņš 1, 85. .. ieklausoties sirds rāmajā ritumā, Ir tik labi, tik neparasti. Goba 4, 71. .. laiva pietauvojās un rāmi cilājās vilnī. Lapsa 3, 33. // *Tāds, kam ir lēns, nesteidzīgs temps (par runu); klusināts, vienmērīgs (par skaņu).* □ Zars runāja rāmi, kā kādas nepārtrauktas domas nomākts .. Kurcijs 3, 169. «Gribas dzert.» — «Pa ceļam būs bufete, bērns,» sieviete teica .. rāmi un bezkaislīgi. Ezera 8, 104. .. viņa rāmās, mierīgās balss skaņa .. saviļņoja viņu daudz vairāk nekā Imanta viskvēlākā dedzība. Meldere 1, 44. Rāma, iemidzinoša šalkoņa. Meža .. skaņu nakts simfonija. Ezera 2, 7. // *Tāds, kas neizceļas ar spilgtumu, spožumu (par gaismu, krāsu).* □ Šo gaišo, rāmo blāzmu, nevis ugunsgrēka sarkanos kāvus redzēju miegā skuju būdā .. Ezera 11, 56. Pār nogāzi mēness izlēja rāmu, dzeltenu gaismu. Upīts 18, 319. Būs vakars, un debesu lokā degs zvaigznes, degs mirdzējums rāms. Krūklis 6, 134.

3. *Tāds, kam ir raksturīgs lēns, mierīgs, nesteidzīgs izturēšanās, rīcības, runas veids; arī mierīgs (4).* □ Razdobudko bija ļoti simpātisks cilvēks — kluss, rāms, nosvērts, taisnīgs. Talcis 4, 29. Viņa atcerējās svaini, tas pret vēso, rāmo Elmu vienmēr izskatījās tik dzirkstījošs. Zigmonte 13, 24. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* R. skatiens. □ .. rāms smaids izklājas pār viņa kalsno, gaišo seju. Indrāne 2, 156. Marta rāmi glaudīja draudzenes mīkstos, izjukušos matus. Upīts II, 119. .. tur staigāja cilvēki, — viens steidzīgi lika soļus, otrs — rāmi, apdomīgi .. Jansons 2, 3. // *Tāds, kas noris līdzsvaroti, bez sasprindzinājuma, konfliktiem, tāds, kam nav spilgtu ārēju izpausmju (par psihiskām norisēm, psihes, rakstura, personības īpašībām).* Rāmas domas. Rāms gars — *mierīgs, nesatraukts psihiskais stāvoklis.* □ .. viņš ar Dziesmu rāmo, uzticīgo mīlestību mīlēja Līvijas agri iesirmojušos, gaišos matus, seju .. Zigmonte 2, 202. .. kucēns, tāpat kā cilvēka bērns, prasa rāmu stingrību, iecietību un nesavtību. Ezera 9, 213. Smuidris nekad nezaudē rāmo pašapziņu. Indrāne 3, 31. .. neviens no mums nespēja saglabāt rāmu garu. «Vai, maita!» izsaucās māte. — «Ak tu burlaks!» piebalsoja tēvs. Kalndruva 10, 160. // *Tāds, kas noris mierīgi, netraucēti, tāds, kurā nav satraucošu notikumu, sarežģījumu.* □ .. Ramona vēl īsti nav atklājusi visu to jaukumu, kas slēpjas tādā rāmā, klusā divu cilvēku kopdzīvē. Gulbis 3, 121. Viņas dzīve nekad vairs nebūs tāda rāma, .. kāda bija ar Arturu .. Sakse 7, 82. // *Tāds, kurā nav attēloti asi konflikti, tāds, kas neizraisa spēcīgu pārdzīvojumu (par mākslas darbu).* □ .. dzejoļi ir diezgan rāmi; dvēseles pretrunas un apkārtējās dzīves negācijas tajos parasti neizpaužas skaļos, plosošos kliedzienos .. M Kalve 1, 56. .. [režisora] rokraksta subjektīvo spilgtumu aizstāj rāma objektivitāte raksturu detaļpētījumā. Kin 76, 123.

4. *Tāds, kas nav aktīvs, enerģisks, arī agresīvs; tāds, kas samierinās ar ko, pakļaujas kam.* Pataisīt rāmu sar. — *ierobežot, apvaldīt (kā) agresivitāti.* Rāms (arī lēns) kā jēriņš (arī jērs) — *saka par biklu, padevīgu cilvēku.* □ Peruāņi likās rāmi un pazemīgi. Viņi bez kurnēšanas bija noskatījušies, kā iebrucēji nogalina valdnieku .. Lielais 2, 187. «.. viņš dara prātīgi, nogaidīdams, līdz pierimst vagara dusmas.» — «Nav gan ticams, ka vagars kļūs rāmāks ..» J Kalniņš 8, 279. .. Kristaps Alksnis .. veikli izrāva varasvīram no maksts pistoli.

Uradņiks kļuva rāms. A Gulbis 3, 45. Bet, kad Grīslis bija .. vienam iezvēlis, visi vienprātīgi metās viņam virsū un pašu pataisīja rāmu. Sakse 2, 21. Tikai pirmziemnieki izturējās rāmi kā jēriņi, stāvēdami kaut kur pie sienas .. Saulietis III, 167. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ .. acis [Lienai] nebij vairs nemierīgas un ugunīgas, bet rāmas un aukstas .. Kaudzītes 1a, 224. «Tu?» Oskars atsaucās satrūcies, pēc tam piebilda jau rāmāk, bet ar zināmu tiesu neapmierinātības: «Ko tev vajag?» Ezera 2, 90. // *Tāds, kas nav nikns, agresīvs (par dzīvniekiem).* □ .. savvaļas aitas vis neesot tik rāmas. Pie Kaspijas jūras .. auni esot kā nikni suņi .. Austriņš 1, 322. Visrāmākais suns top zvērīgs, ja viņam pa gabaliņu rāda gaļu un neļauj to satvert. Zālīte 5, 92. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ .. govis, iebridušas tērcē, rāmi dzer un nesteigdamās pieplūc pa zāles mutei. Andersone 1, 20. Arī zirgs pie slitas Līdz savam laikam rāmi sienu grauž, Tad, kļuvis tramīgs, pēkšņi sānis sitas .. Sirmbārdis 4, 101. Zālienā rāmi ganās aļņu ģimene. Rūja 3, 49.

rāmums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r ā m s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kaut kur nozvanīja ķēde, akā krītot, bet tik tālu un klusi, ka apkārtnes rāmums vēl pastiprinājās .. Kar 83, 4, 92. Paretam .. delfīni, ar veiklajiem ķermeņiem nošļakstinot ūdeni, sašķeļ jūras klaida diženo rāmumu. Liesma 70, 5, 23. Vasaras pēcpusdienas rāmums, kad netrīsuļoja pat apses meža ielocī, .. daudz ko vērta citādu — gaišāku un laipnāku .. Ezera 9, 28.

2. *Vispārināta īpašība → r ā m s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kustību r. Balss r.

3. *Vispārināta īpašība → r ā m s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ No Grietas rāmuma un prātīguma tai [Annelei] nav nekā. Grieta nu gan atkal drusku par klusu ... Birznieks-Upītis 6, 128. Vecajiem zvejniekiem priekšsēdētāja rāmums bija pa prātam. Avotiņa, Šlišers 1, 168. Zanda, Zanda, ja tu zinātu, ko domā Kaspars šai mirklī! Ja tu zinātu — tava elpa nebūtu tik lēna, tavi pleci nebūtu tik mierīgi un tavās acīs nebūtu tā rāmuma. Līvs 2, 170.

4. *Vispārināta īpašība → r ā m s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Brikūns .. prātoja, ko nozīmē sievas necerētā padevība un rāmums. Vai viņa padevusies liktenim, kas to cieši saista ar vīru? Kaijaks 5, 40. .. mums .. bija vecais, bērais zirdziņš. Tā viņš bija ļoti rāms un darbā padzenams. Man viņa rāmums īpaši patika. Birznieks-Upītis 5, 67.

rančo, nelok., v. *Lauku mājas (Latīņamerikā); lopkopības ferma (Amerikas Savienoto Valstu rietumos).* □ .. viņam piedāvāja darbu. Bet, sapratis, kur nonācis, viņš drīz vien mēģināja aiziet no lopkopju .. rančo, kas atrodas Maunteinhoumas ciematā (Teksasas štats). Cīņa 86, 132, 4.

randiņš, -a, v.; sar. *Iepriekš norunāta, parasti intīma, satikšanās.* □ Viņam šodien esot bijis sarunāts randiņš, un nu nācies to atlikt .. Puriņš 1, 184. «.. tas elektriķis droši vien uzaicinātu uz randiņu tevi, nevis mani, bet .. tu aizgāji uz noliktavu.» Kļava 1, 99. Nu jau bērni iet uz randiņiem! Auziņš 9, 73.

randu, ģen., nelok.; ģeogr. *Parasti savienojumā «randu pļavas»: zemas pļavas gar jūras krastu, ko uzplūdu periodā pārskalo jūra.* □ Limbažu rajonā gar jūru vietām stiepjas randu pļavas. Ģeogr 552. Botānisko liegumu sarakstā ietilpst randu pļavas, kas stiepjas no Kuivižiem līdz Ainažiem. Lit M 82, 22, 8. Apmēram kilometru no jūras kā strauja upe krāc šoseja. .. iebraukts ceļš aicina uz Piejūras randu pļavām. Ves 84, 7, 21.

rangs, -a, v. **1.** *Cilvēku grupējuma pakāpe, piemēram, pēc ieņemamā amata, kvalifikācijas, nopelniem.* Diplomātiskie rangi. Rangu tabula. □ .. pieaugusi [laukos] arī visu rangu speciālistu profesionālā sagatavotība. Zv 82, 18, 2. .. toreiz viņa vēl nebija ne PSRS Tautas skatuves māksliniece, ne arī ar kādiem citiem augsta ranga tituliem novērtēta aktrise. Artmane 1, 34. pārn. Dabiski, bailēm ir pakļauti zemākā ranga dzīvnieki — tie spiesti griezt ceļu augstāko rangu īpatņiem .. D kal 82, 133. // *Priekšmetu, parādību grupējuma pakāpe pēc to nozīmīguma.* □ .. Vecrīgā vietu atradīs augstāka ranga iestādes un sabiedriskās organizācijas .. Zv 82, 10, 15. Treneri iegūst vārdu un autoritāti tikai reizē ar savu audzēkņu panākumiem augsta ranga sacensībās. Liesma 77, 7, 8. // mat. *Numurs, ar ko apzīmē kādu no noteiktā veidā sakārtotām variantēm.* Rangu korelācija. Matricas r.

2. mil. *Karavīru grupējuma pakāpe pēc kvalifikācijas, dienesta stāvokļa.* Otrā ranga kapteinis. □ .. visāda ranga oficieri aplidoja Silviju kā mušas medus burku. Kļava 1, 235. Maza zemnīca. To vēl nesen būvējuši vācieši. Tanī mitinājies kāds no viņu vidēja ranga virsniekiem. Jansons 5, 210. // *Karakuģu iedalījuma pakāpe pēc to tonnāžas, tehniskā raksturojuma un bruņojuma.* Pirmā ranga kreiseris.

rantains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rantaini;** bot. *Tāds, kam ir apaļīgi, vienmērīgi zobiņi (par augu lapām).* □ Lapu plūksnas iegarenas, olveida, ar rantainu .. malu. Ves 78, 5, 31.

rantjē [rant'jē], nelok., v. un s.; neakt. *Persona, kas nestrādā, bet ienākumus gūst no vērtspapīriem, aizdotā vai noguldītā kapitāla procentiem.* □ Putna vārdā nosaukti .. plantatoru un bagāto rantjē klubi, kur vienkāršam mirstīgam ieeja aizliegta. Ērgle 3, 29.

ranversmans, -a, v.; av. *Augstākās pilotāžas figūra — strauja lidojuma virziena maiņa par 180 grādiem.*

ranverss, -a, v.; fizk. *Jāšanas figūra (manēžas jāšanā) — zirga sāniska virzīšanās nost no manēžas sienas tā, ka zirga galva pavērsta pret sienu.*

ranžēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; mat. *Kārtot noteiktā veidā (skaitļus, parasti variantes).* Ranžēta skaitļu rinda.

rapa, -as, s. *Limānu, sāļūdens un mineralizēto dūņu ezeru ūdens, ko izmanto ārstniecībā.*

Rapas terapija. Sāļu daudzums rapā. □ Galvenie dabiskie dziednieciskie faktori [kūrortā]: .. ezera dūņas un rapa .. Ves 86, 1, 29.

rapids, -a, v. *Filmēšanas paņēmiens ar kadru palielinātu biežumu, kas rada uzņemto objektu palēninātas kustības efektu, ja filmu demonstrē ar kadru parasto biežumu.* □ Ne tikai fināls — varoņu lēciens bezdibenī, kas uzņemts rapidā, bet visa filmas darbība ir palēninmāta. Lit M 86, 16, 13. Rapida tehnikā uzņemtie kadri uzbur pasakainu skatu .. Kin 74, 126.

rapieris, -ra, v.; fizk. *Ierocis ar garu, elastīgu četršķautņu asmeni; florete.* □ Citā [albuma] lappusē tagadējais profesors ar rapieri rokā paukojās. Sakse 6, 57. Janka .. ieraudzīja pie sienas krusteniski piekārtus divus rapierus .. Jansons 4, 488.

raportēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; mil. *Ziņot priekšniekam par dienesta jautājumiem pēc reglamentā noteiktas formas.* R. bataljona komandierim. // pārn. *Ziņot (parasti augstāk stāvošai iestādei, organizācijai u. tml.).* □ Nu jau mērķis tepat klāt. Nu jau šā gada beigās varēs raportēt, ka Rīgas hidrolīzes metode novesta līdz rūpnieciskam plūsmas procesam. Zv 66, 23, 7.

raports, -a, v. **1.** mil. *Ziņojums par dienesta jautājumiem, kuru pēc reglamentā noteiktas formas sniedz priekšniekam.* □ Kopā ar [seržantu] Līci Krists [komandieris] izstrādāja un nosūtīja uz štābu raportu .. A Grigulis 9, 118. Mums ienākot, pie galda sēdošais plecīgais jefreitors pieceļas. Īss, lakonisks raports. Viņa apsardzībā nodotajā iecirknī viss mierīgi. Zv 78, 10, 3. // pārn. *Ziņojums (parasti augstāk stāvošai iestādei, organizācijai u. tml.).* □ Ļeņingradas zinātnieku atrastie Ļepehina ekspedīcijas raporti ir ārkārtīgi interesanti dokumenti .. Zin T 76, 7, 12.

2. *Hipnotizētāja kontakts ar slimnieku.* □ Dziļākā hipnozes pakāpe .. ir izteikts hipnotiskais miegs. Šai laikā hipnotizētāja kontakts ar slimnieku (raports) saglabājas .. I Eglītis 1, 279. .. hipnoze ir pārejas stāvoklis starp nomodu un miegu, .. kura laikā starp ārstu un slimnieku saglabājas runas sakari — raports. Ves 77, 3, 15.

3. tekst. *Raksta, zīmējuma daļa, motīvs, kas atkārtojas (piemēram, audumā).* □ Sega austa divdaļīgā audu rakstā .. Raporta daļā diegu skaits ir atkarīgs no vēlamā rūts lieluma. PL Siev 83, 12, pielikumā. Sedziņu tamborē pēc tehniskā raksta .. Zīmējumā parādīts viens raksta raports. PL Siev 85, 4, pielikumā.

rāpot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Virzīties, pārvietoties (pa kādu virsmu) ar lēnām kāju kustībām (par dažiem rāpuļiem, piemēram, bruņurupučiem); virzīties, pārvietoties (pa kādu virsmu) ar īpašām visa ķermeņa muskulatūras, skeleta kustībām (par bezkāju dzīvniekiem).* □ Kailgliemežu bojājumus var viegli atšķirt no pārējiem kaitēkļiem — vietās, kur tie rāpojuši, paliek .. glotu paliekas. Rupais, Kalniņa 1, 212. Glodenes kustības ir gausas .. Rāpojot tā lokās platos lokos, nevis īsos viļņos kā čūskas. Kļava 3, 19. // *Virzīties, pārvietoties (pa kādu virsmu) — par kukaiņiem.* □ Bitītes lēni rāpo pa zāli, apstājas pie āboliņa ziediem .. Birze 4, 141. Lēni, lēni pa ceļiem tev Raiba mārīte rāpo .. E Plaudis 5, 92. Zirneklis bij atkal izlīdis no kakta un rāpoja uz priekšu un atpakaļ. Upīts 18, 199.

2. *Virzīties, pārvietoties rāpus (par cilvēku).* □ Mazais cilvēks pašā sākumā .. vēl nestaigā uz savām kājām. Viņš sākumā rāpo. Lauku Dzīve 80, 6, 19. Uz baltā sniega lauka un arī mežā starp kokiem rāpo un kustas simtiem ievainoto .. Rihters 1, 318. Pats nepatīkamākais .. arvien licies kartupeļu rakšana. .. visu dienu jārāpo pa valgo, dažkārt pat dubļaino vagu .. Birze 4, 65. ◇ Rāpot (vai) uz ceļiem (kāda priekšā) — *būt ļoti padevīgam, iztapīgam.* □ Es varu bezspēkā saļimt, .. Bet nespēju mūžam uz ceļiem Pat tavā priekšā rāpot. Goba 4, 69. Viņa dzīves sapnis — nauda, tās dēļ viņš blēdījies un visu mūžu uz ceļiem rāpojis .. Zv 52, 8, 24. // pārn. *Virzīties, pārvietoties, parasti lēni, arī ar grūtībām (par transportlīdzekļiem).* □ .. lielajā pļavā .. rāpo pļaujmašīna, kas veido garus svaigas zāles vālus. Lauku Dzīve 68, 1, 27. Uzmanīgi līzdamas pāri milzīgajām bedrēm, mašīnas lēni rāpoja uz priekšu. Grīva 8, 91. .. kā milzu vaboles rāpoja ekskavatori un pašizkrāvēji. D kal 79, 175.

rapsis, -ša, v. *Viengadīgs vai divgadīgs kāpostu (krustziežu) dzimtas zilgani pelēcīgs eļļas un lopbarības kultūraugs ar gaišdzelteniem ziediem ķekaros un augļiem — pākšņiem.* □ No kāļiem ir izaudzēti eļļas augi rapši .. Rapšus bieži kultivē eļļas iegūšanai, un pazīstamas divas formas — vasaras rapši un ziemas rapši. Galenieks 2, 294. Pēdējos gados stipri lielāka kļuvusi interese par rapšiem kā eļļas augu un sakņaugu kultūru. Lauku Dzīve 76, 2, 3. Līdz tam neredzētais rapsis sākumā šķita esam dižpērkone, kas .. ap maija vidu dzeltenām svītrām iezīmējās apkārtnes ainavā. Cīņa 76, 259, 2.

rapsodija, -as, s. **1.** mūz. *Virtuozs, tematiski attīstīts instrumentāls skaņdarbs fantāzijas formā par tautas mūzikas, arī oriģinālskaņdarbu tēmām.* F. Lista Ungāru rapsodijas. □ Rapsodija sākas ar lēnu, patētisku ievadu, kurā sarežģītās harmonijās ietverta latviešu tautas intonācijām tuva melodija. Māksla 59, 1, 28.

2. vēst. *Rapsoda dziesma.*

rapsods, -a, v.; vēst. *Klejojošs dziesminieks (senajā Grieķijā), kas liras pavadījumā dziedāja episkas dziesmas; arī tautas eposu skandētājs (bez mūzikas pavadījuma).*

rāpties, rāpjos, rāpies, rāpjas, pag. rāpos; refl. **1.** *Turoties ar rokām (kur, pie kā) un atbalstoties, aizķeroties ar kājām (kur, aiz kā), lēni, arī ar grūtībām virzīties, pārvietoties (virzienā uz augšu vai uz leju).* R. mastā. R. no koka lejā. R. pa virvi. □ .. Jaņuks izmeklēja zarainākuu stabu un sāka rāpties augšā. Stabs bija dienā salijis un glums, tā ka Jaņuks ..

pāris reižu lādēdamies noslīdēja lejā, jo ap vidu aptrūka zaru vietu, aiz kurām kājai aizķerties. Sakse 9, 128. «..es rāpos pa virvi [baznīcas] torņa smailē.» Branks 1, 37. Te jālaižas vienā pusē gravā iekšā un jārāpjas otrā pusē ārā. Birznieks-Upītis V, 12. ◇ Rāpties (arī līst) pa sienu augšā sar. — *visiem spēkiem pūlēties, censties (ko panākt, paveikt).* // *Pārvietoties (virzienā uz augšu vai uz leju), pilnīgi vai daļēji pieplokot ar ķermeni kādai virsmai un atbalstoties, aizķeroties (kur, aiz kā) ar kājām, retāk ar asti (par dzīvniekiem).* □ ..kaķe.. savus bērnus nes mutē un rāpjas pa pakšiem. Birznieks-Upītis 1, 32. Veikli [pundurpele] rāpjas un kāpelē pa krūmu zariem un zālaugu (arī labību) stublājiem, izmantojot asti par tvērējorgānu. Tauriņš 1, 100. Daļa ķirzaku dzīvo uz zemes,.. citas rāpjas pa stāvām klintīm un mūriem, vēl citas kāpelē pa kokiem.. Kļava 3, 17. Spīdīga, īskājaina vabole rāpjas pa nokaltušu smilgu. Parāpjas, nokrīt un rāpjas atkal. Līvs 4, 37. // *Vīties (parasti virzienā uz augšu) — par augiem.* □ Pašā pirts priekšā.. gar stenderēm uz augšu rāpjas kaut kāds vīteņaugs.. Andersone 1, 5. // pārn. *Lēni, arī ar grūtībām virzīties (parasti virzienā uz augšu) — par transportlīdzekļiem.* □ Automašīna, sirdīgi rūkdama, pa šauru, līkumotu ceļu rāpās kalnā. Skujiņš 8, 120. ..augšup pret straumi nesteidzīgi rāpās sniegbalts kuģis.. Vāczemnieks 6, 235. Drebēdama šuvēs, laiva rāpās viļņu mugurās un krita atvaros.. Lapsa 3, 35. // pārn. *Lēni virzīties, arī parādīties (parasti virs horizonta) — par debess spīdekļiem, mākoņiem.* □ Pār eglēm mēness rāpjas jau.. Saulītis 8, 36. «..vai tu redzi, kas tur rāpjas pāri mežam?» Protams, Biruta redz.. Tas ir kārtīgs zilgani melns mākoņu kalns.. Zigmonte 4, 127. // pārn. *Lēni virzīties, izplatīties (par parādībām dabā).* □ Tumsa pamazām rāpās ārā no upju ielejām.. Pad J 59, 59, 3. Trīsulīga liesmiņa gar pagales galu bikli rāpjas uz augšu... negribīgi laizās ap plūksnaino sānu... Lubējs 3, 319.

2. *Virzīties, pārvietoties rāpus.* □ Un visus divsimt metrus vajadzēja rāpties, atspiežoties uz elkoņiem un ceļgaliem. Bērce 4, 21. «Mīnas būs jāatstāj. Nekā nevar darīt,» tankists saka. «Rāpsimies pie savējiem, kamēr nav par vēlu.» Bērce 5, 43.

3. sar. *Lēni, ar grūtībām kāpt (kur iekšā, no kurienes laukā u. tml.).* R. automobiļa kabīnē. □ ..mazais Mārcis grib rāpties klēpī. Bundzeniece 2, 158. Līdaks viegli izlēca no ratiem.. Turpretī Līdaciene rāpās laukā vilcinādamās.. Upītis 4, 227. Bimbulats pirmais.. rāpās zirgā. Parasti viņš ar vienu lēcienu iekļuva seglos, bet tagad traucēja abi dzeltenie ādas čemodāni. Birznieks-Upītis 6, 189.

rāpu, apst. **1.** *Rāpus (1).* □ Sausene saņēma pēdējos spēkus kopā un izkrita no gultas. Viņa vairs nevarēja piecelties pat rāpu.. Rozītis 1, 170. Brizdami pa dziļo sniegu, spēles dalībnieki dodas uz priekšu: cits rāpu, cits prasmīgi izmantodams apkārtnes pauguriņus.. Rīgas B 70, 21, 4.

2. *Rāpus (2).* □ Ilze: Tā tu atkal pārnāc mājā? — Krustiņš: Kā tad? Vai gribēji, lai atkal rāpu ierāpoju pagalmā? Blaumanis 6, 276.

rāpulītis, -ša, v. *Zīdaiņa apģērba gabals — bikses ar pēdām un nelielu augšdaļu ar lencēm.* □ ..veikalu trikotāžas izstrādājumu nodaļās.. mums piedāvā plašu sortimentu: sākot ar rāpulīšiem un beidzot ar sporta tērpiem.. Rīgas B 84, 16, 2.

rāpuļi, -u, vsk. rāpulis, -ļa, v.: zool. *Mugurkaulnieku klase, kurā ietilpst dzīvnieki ar nepastāvīgu ķermeņa temperatūru un ragvielas zvīņām vai vairodziņiem klātu ķermeni; šīs klases dzīvnieki.* □ Visi Latvijā sastopamie rāpuļi, izņemot purva bruņurupuci, pieder pie zvīņrāpuļu apakšklases, kas savukārt sadalās ķirzakveidīgajos rāpuļos un čūskās. Saudz dabu 139. Rāpuļu sugu uzturēšanās vietas ir ļoti dažādas. Visvairāk sugu sastopamas mežos un purvos.. Pretstatā šīm sugām jāatzīmē vēl tās, kuras uzturas galvenokārt ūdenī (dažas bruņurupuču un diezgan daudzas čūsku sugas — jūrā). Sloka 1, 42. Jaungvinejas upēs un purvos.. dzīvo krokodili. Rietumos šo rāpuļu ādai vienmēr bijis labs noiets. Ērgle 5, 39.

rāpus, apst. **1.** *Balstoties uz rokām un ceļgaliem; četrrāpus.* □ ..Jurka rāpus aizlīda atpakaļ līdz mežmalai. Tur viņš izslējās kājās.. Lācis VII, 526. ..nolīkst mugura [lasot kartupeļus]. Dibināts iemesls, lai mestos rāpus. ..Ne tikai rokas, arī ceļgali kāro just jauno zemi. Caune 1, 166. Visa jumtaugša jau pilna [ar sienu], pārvietoties mēs varam tikai rāpus. Ērgle 1, 349. // *Rāpojot (par dažiem dzīvniekiem, kukaiņiem).* □ Varžukrupis var pārvietoties lēcieniem līdzīgi vardēm, bet biežāk — rāpus kā krupji. D kal 82, 159.

2. *Savienojumā ar verba «rāpot» formām vai atvasinājumiem no tā lieto, lai uzsvērtu, ka darbība notiek rāpojot.* □ Viņa rāpus izrāpoja dārzā visas vagas un celiņus starp dobēm un izlasīja katru nezāli. Vilks 6, 334. «Tēvu es gandrīz neatceros. Man bija tāds kaķēna vecums, kad viņš pazuda.., bet brālis vēl tikai rāpus rāpoja.» Dripe 8, 101.

raritāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Tas, kas ir rets un tāpēc vērtīgs; retums.* □ Pie visdārgākajām grāmatām, kas jebkad izdotas Krievijā, pieder «Bizantijas emaljas vēsture un piemineklji», kas laista klajā 1892. gadā.. Šī raritāte iekļauta reti sastopamo grāmatu muzeja ekspozīcijā.. Ciņa 80, 92, 3. ..gada laikā mēs iepērkam pusotra miljona vecu grāmatu, kuru starpā gadās pat raritātes. Lit M 84, 51, 10.

rasa, -as, s.: parasti vsk. *Sīki ūdens pilieni, kas, pazeminoties apkārtējai temperatūrai un kondensējoties gaisā esošajiem ūdens tvaikiem, nosēdušies uz zemes virsas, augiem, priekšmetiem.* Rīta r. Rasas lāses. Sasalusi r. Rasas mērītājs. Notraukt rasu no ābeles zara. Samērcēt kājas rasā. Rasas punkta temperatūra, arī rasas punkts fiz. — *temperatūra, kurā relatīvais gaisa mitrums sasniedz simts procentus un tvaiki sāk kondensēties.* Medus rasa — a. *Salds šķidrums, ko uz augu lapām izdala daži kukaiņi (piemēram, laputis).* b. *Ar*

cukuriem bagāts šķidrums, kas sīku lāsīšu veidā izsvīst uz dažu augu lapām. Rasas podiņš (retāk pods) — *rasaskrēsliņš.* □ Dārzā ir rasa, tā spīd ziedu kausos, tā samērcējusi smilgu smalkās bārkstis, un katra zāles stiebra galā dreb gaidošs piliens. Zigmonte 2, 217. . . jutu auksto rasu, kas saldēja man kājas un reizēm, nejauši piederoties kādam zaram, salija aiz apkakles. Zālīte 5, 299. . . tiklīdz saule uzkāpa virs meža galiem un nokrita rasa, tūdaļ uzradās dažādu sugu dunduri . . Avotiņa, Slisers 1, 23. Loga tumšo stiklu pārklājusi sīka miglas rasa . . Līvs 1, 6. Kad gaiss sasniedzis šo temperatūru, tā saucamo rasas punktu, daļa ūdens tvaiku kondensējas un rodas sīki ūdens pilieniņi. Zirnītis 1, 17. Laputs ķermenis izdala . . medus rasu, ar ko pārklājas plūmju augļi un lapas. D kal 64, 88. . . rīta debesis jau bija izdzērušas ne vien lēzeno ceļmallapu, bet arī dziļo rasas podiņu valgmi . . J Liepiņš 1, 64. Kad atskatīsies, tad ieraudzīsi: bērns tavs kā vālodzēns no rasas poda ūdeni dzer. Čaklais 3, 126. // pārn. *Smalks, sīks lietus.* □ Krasta alkšņos . . pakšķināja rasa. Tā mazgāja visu — lapas, zāli, zemu nolīkušās smilgas, taciņu, pa kuru gājām, mūsu sejas un rokas. Kalndruva 1, 187. Viegla rasas migla nokārās pār visu ciemu. Birznieks-Upītis 1, 38. . . uz svina pelēko jūru nepārtraukti drūzmējās zemi lietus mākoņi, smidzinādami vēsu rasu. Grīva 8, 109. // pārn. *Sīki ūdens pilieni, arī sviedru vai asaru lāses.* □ Pierē drīz jau iemetās pirmā sviedru rasa. Fimbers 1, 143. Pa zemi šodien saule staigā, Un man starp skropstām rasa viz. Osmanis 1, 109.

rasains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rasaini.** *Tāds, kas ir pārklāts ar rasu; tāds, kur ir rasa.* Rasaini ziedi. Rasaini koku zari. R. mežs. □ Rasainā zāle glāstīja basās kājas. Liesma 82, 3, 4. Nāk nakts ar . . rasainām sudraba smilgām . . Vācietis 11, 149. Atgriezās Liesma ar bērniem, nesot rokās dilles un nupat no dobes rautus, . . drusku rasainus gurķus. Ezera 20, 9. Viņas seja saspringst, it kā viņa ieklausītos izkapšu dziedāšanā rasainā pļavā . . Ezera 5, 18. // *Tāds, kad ir rasa (par laikposmu).* □ Mazliet miglains, bagātīgi rasains Tosmares niedrēs trīsuļo rīts. Caune 2, 112. Siena laika sākumu . . iezvana Saldumu Jānis, rasainā saullēktā skanīgi izkapti asinādams. Andersone 1, 95. // pārn. *Tāds, ko klāj sīki ūdens pilieni, arī sviedru vai asaru lāses.* □ . . [automobiļa] logu tīrītāji dedzīgi vēcinājās pa rasainajiem priekšlogiem . . PL Siev 80, 1, 18. . . grožu atkal noplīkšēja uz rasainajām [zirgu] mugurām . . Upīts 4, 261.

rasamals, -a, v. *Tropu koks, no kura iegūst vērtīgu, smaržīgu koksni un sveķus.* □ Austrumāzijā un Indonēzijā aug . . milzīgais rasamals, . . kas sasniedz 60 m augstumu; koka stumbrs līdz 30 m augstumam ir pilnīgi taisns ar apmēram 2 m caurmēra resnumu. Galenieks 2, 227.

rasaskrēsliņš, -a, v. *Daudzgadīgs rožu dzimtas lakstaugs ar ložņājošu sakneni, staraini daivaiņām lapām un sīkiem, zaļganiem ziediem lapu žāklēs.* Parastais r. □ Vieni no vietējo pļavu izplatītākiem augiem ir rasaskrēsliņi . . ar staraini daivaiņām lapām. Galenieks 2, 230. Lēzens uzkalniņš purvmalā. Kūdrainajā zemē pieticīgi rosās rasaskrēsliņi. Caune 3, 5. Grāmatā bija simtiem augu, un dažam nosaukums vien jau tik dīvains kā pasakas sākums. . . Vecvīrbārdiņa. Rasaskrēsliņš. Viese 4, 28.

rasaspodiņš, -a, v. *Rasaskrēsliņš.* □ Parastais rasaspodiņš jeb rasaskrēsliņš ir līdz 40 centimetrus augsts, daudzgadīgs lakstaugs. Ves 86, 1, 24. Rasaspodiņa lapu galos ir sakoncentrētas atvārsnītes. Pārāk mitrā laikā pa tām izdalās daļa mitruma. Lauku Dzīve 80, 6, 25.

rase, -es, dsk. ģen. -su, s. **1.** *Vēsturiski izveidojusies areāla cilvēku grupa, kurai ir kopēja izcelšanās un noteiktās teritoriālās robežās variējošas kopīgas iedzimtas morfoloģiskās un fiziskās pazīmes (piemēram, ādas, acu un matu krāsa, galvas forma).* Rases pazīmes. Rasu teorija. Baltā rase — *eiropeīdā rase.* Melnā rase — *ekvatoriālā rase.* Dzeltenā rase — *mongoloīdā rase.* □ . . etnogrāfijā tiek izmantota arī antropoloģiskā tautu klasifikācijas metode, kas dala tautas pēc cilvēku fiziskā tipa rasēs . . Latv etn 14. Konvencija par visu veidu rasu diskriminācijas likvidēšanu (1963) paredz valstīm saistības aizliegt un likvidēt rasu diskrimināciju un nodrošināt katra cilvēka līdztiesību likuma priekšā neatkarīgi no rases, ādas krāsas, nacionālās un etniskās piederības. Fogels, Grīnbergs 1, 76. . . varu es drosmīgi iecerēt dižus plānus par Nākotnes krastu, kurā Ļeņina taisnība atzalgos visās krāsās un visām krāsām — baltai, melnai un dzeltenai rasei . . Lasmanis 1, 8.

2. bot., zool. *Taksonomiska vienība (zemāka par sugu), kurā ietilpst īpatņi, kam ir vienādas ekoloģiskās, bioloģiskās vai morfoloģiskās īpašības, vienāda izcelšanās un izplatība.* Ģeogrāfiskā r. Ekoloģiskā r. □ No Padomju Savienībā augošajām piecām priežu rasēm mūsu ģeogrāfiskajā kultūrā ir pārstāvētas trīs. Zin T 73, 8, 31. Bišu rasu hibridizācija balstās uz heterozes parādību izmantošanu, kas izpaužas, ja krusto ģeogrāfiski attālus īpatņus vienas sugas robežās. DD 77, 3, 22.

rasējums, -a, v. *Tehnisks zīmējums (piemēram, plāns, būvprojekts), kas izpildīts noteiktā mērogā saskaņā ar tehniskās grafikas noteikumiem.* Detaļas r. Montāžas r. Tušas r. Zīmuļa r. Rasējuma raksts. Darba rasējumi (arī zīmējumi) — *celtniecības objekta, arī iekārtas vai rūpniecības ražojuma projekta realizēšanai nepieciešamie rasējumi (zīmējumi).* □ Nav tādu profesiju, kur neizmantotu grafiskus attēlus — rasējumus. PL Skola 62, 10, 29. Traļmeistars izklāja uz galda zvejas kuģa un traļa rasējumus. Cīrulis 1, 35. Jaunais strādnieks . . iemācījās veikli izpildīt uzdotos pasūtījumus, pareizi lasīt rasējumus. Rīgas B 82, 103, 4. Nav viegli pārvarēt saviļņojumu, turot rokās Rundāles pils darba rasējumu oriģinālus. Rīgas B 86, 119, 3. Pēc . . darba rasējumiem top dīzeļmotoru degvielas sūkņi . . Zv 75, 3, 1.

rasene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Daudzgadīgs raseņu dzimtas kukaiņēdājs lakstaugs ar baltiem ziediem rituļveida ziedkopās bezlapainu ziednešu galotnēs un rozetē sakārtotām lapām, kuras augšpusē klāj sarkanīgi dziedzermatiņi.* Apaļlapu r. Garlapu r. Vidējā r. □ Viņš [Darvins] pirmais rakstīja par tādiem augiem, kas ķer un ēd kukaiņus. Tāds augs ir rasene. Tas aug purvos .. Birznieks-Upītis 2, 51. Rasenes lipīgie matiņi pakāpeniski pieglaužas notvertajam laupījumam, un pēc neilga laika knislis no visām pusēm ir «mīlīgi» apskauts. Rupais 1, 33. ..nosusinātajā purvājā pamežs neizveidojas. ..izzūd rasenes un dzērvenāji. Meža t 51.

2. dsk.; bot. *Augu dzimta, kurā ietilpst nelieli daudzgadīgi kukaiņēdāji lakstaugi ar dziedzermatiņiem klātām, rozetē sakārtotām lapām.*

rasēšana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība* → *r a s ē t.*

2. *Tehnisko zinātņu nozare, kas ietver rasējumu izgatavošanas noteikumus un pieņemtos apzīmējumus.* □ Tehnikas plašas attīstības laikmetā nozīmīga vieta tehnisko zinātņu nozaru vidū ir rasēšanai. Jaun Gr 66, 6, 37. // *Attiecīgais mācību priekšmets.* □ Rasēšanas stundās skolēniem .. jāiemācās uzskicēt tehnisku skici pašu izgatavotam priekšmetam. Lit M 58, 49, 2. ..zēns iesaucās: «Skatieties! Konstrukciju mācījos rasēšanā.» Viņš izmeklēja labāko cirkuli, uzvilka lielisku apli .. Jauno v 59, 64.

rasēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Veidot rasējumu.* □ Konstruktors parasti rasē ar zīmuli uz vatmaņpapīra. Zin T 63, 12, 29. Imants iegāja savā istabiņā .. un sāka rasēt. Tas bija tilta projekts. Lukjanskis 1, 55. // trans. *Atveidot, zīmēt (ko) ar rasēšanas paņēmieniem.* R. detaļu. Rasēts mehānisma modelis. □ pārn. ..ja reiz esi daiļslidotājs, tev jāprot gan aplīšus rasēt, gan lēkt, gan ... izteikt sevi. Sports 75, 183, 3.

rasētājs, -a, v.; **rasētāja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *r a s ē t.*

2. *Speciālists, kas veido rasējumus.* Konstruktoru biroja r. □ Līdz šim pat visvienkāršākā rasējuma izgatavošanu nevarēja iedomāties bez cilvēka .. Rasētājs .. lēnām veidoja projektu uz papīra. Rīgas B 86, 35, 3. Gājusi savas mātes ceļu, lai kļūtu inženiere projektētāja. No rasētājas jau izvirzīta līdz pat projekta galvenā inženiera palīga amatam .. Cīņa 84, 148, 3.

rasētava, -as, s. *Telpa, darbnīca, arī iestādes, uzņēmuma nodaļa, kurā veido rasējumus.* □ Meklēto Kārli viņi atrada rasētavā un izsauca ārā. ..Agnese apskatīja izstādītos zīmējumus un maketus. Tie bija privātuzņēmēju projektētie peļņas nami .. Sakse 6, 146.

rasetne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Rasēšanai nepieciešamo instrumentu komplekts speciālā plakanā kastē.* □ Tikai retais [konstruktors] nolīcis pār galdu un rasē. Viss lielais vairums .. kravājas, vāc nost zīmuļus un rasetnes .. Dripe 5, 74.

rasi, part.; novec. *Varbūt.* □ Gar nogāzi nāca gara auguma vīrs .. basām kājām. Bija, rasi, izgājis apskatīt līci .. Sudrabu E 3, 172. Apkārtnes puikas [boksa sekcijā] iepazīstas ar kārtīgu, pareizu cīņu .. Rasi, no šiem puišeļiem dienās iznāks .. sportisti .. Sports 69, 200, 3. Viņa sauca, lai, rasi, sagaidītu kādu atsaucamies. ME III, 478.

rasināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** parasti 3. pers.; intrans. *Līt sīkām, smalkām lāsēm (par lietu).* □ Sāka rasināt — ne īsts lietus, drīzāk migla, un uz mašīnas priekšloga palika sīkas lāsītes. Zigmonte 8, 114. Vēl aizvien lietus rasina tāpat sīki, sīki, ne rimdamies, ne pieņemdamies spēkā. Ezera 11, 109. Lietus līt nemācēja, rasināt rasināja. ME III, 478.

2. trans.; lauks. *Pievadīt ūdeni sīku pilienu veidā (augu virszemes daļām vai augsnei).* □ Kressalāti labi aug, ja ir .. liels gaisa mitrums, tāpēc .. augi trīs vai četras reizes dienā jārasina. Lauku Dzīve 80, 9, 26. Rasināt drīkst tikai tik daudz, lai samitrināto uzbērto augsnes kārtiņu, bet substrāts paliktu neskarts. DD 66, 6, 13.

rasisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rasiski.** *Saistīts ar rasi, tai raksturīgs.* □ Losandželosas etnisko un rasisko kopienu līderi .. gribētu saglabāt savu senču valodu, kultūru un tradīcijas. Hor 79, 4, 46.

rasisms, -a, v.; parasti vsk. *Nezinātnisku, reakcionāru koncepciju kopums, kuru pamatā ir uzskats par cilvēku rasu fizisko un garīgo nelīdzvērtīgumu un tā izšķirošo nozīmi cilvēku sabiedrības vēsturē un kultūrā; reakcionāra, fašistiska politika, kuras mērķis ir iznīcināt par zemākām uzskatītās rases.* □ Rasismu mēdz kultivēt valdošās šķiras tajās valstīs, kur savijusies sociālā un nacionālā apspiestība. Samsons 3, 170. ..rasisms un rasu diskriminācija nav šķirami no nacistiskajām un fašistiskajām teorijām, kas balstās uz rasiskā vai etniskā «pārākuma» idejām, naidu un teroru. Cīņa 85, 58, 1.

rasistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rasistiski.** *Saistīts ar rasismu, tam raksturīgs.* □ Pēc ziņām no DĀR [Dienvidāfrikas Republikas], vairāk nekā 2 tūkstoši afrikāņu, kas strādāja .. zeltraktuvēs, aizgājuši no darba, protestējot pret rasistiskās policijas aģentu akcijām, kuri provocēja uzņēmumā asiņainas sadursmes .. Cīņa 87, 30, 4. ..nacisti ķērās pie savu rasistisko murgojumu īstenošanas; cenzdamies iznīcināt veselas tautas, viņi slepkavoja un laupīja .. Jaun Gr 67, 8, 5.

rasists, -a, v.; **rasiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Rasisma piekritējs.* □ Rasistu viedoklis bija galēji primitīvs: revolūcija ir «mazvērtīgo tautas elementu» dumpis. Lai paglābtos no tās, jākopj tīrība, īpaši saglabājot rases «augstvērtīgo» daļu. Samsons 3, 41. Neatkarība jāizcīna ilgās un neatlaidīgās kaujās, jāpārvar .. daudz dažādu barjeru, ko ceļā liek mūsdienu neokolonizatori, rasisti un klaji reakcionāri. Zv 75, 22, 6. Bidstrupa darbos visi .. kolonizatori, rasisti, sociālnodevēji saņem nekļūdīgu novērtējumu. Māksla 61, 4, 46.

raskrēsliņš, -a, v. *Rasaskrēsliņš.*

rasma, -as, s.; parasti vsk.; poēt. *Auglīgums.* □ Tumšās augusta naktis. Kāds svētīgs spēks tām, kāda rasma tās lielajai, mīkstajai rasai! J Liepiņš 2, 48.

rasmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rasmīgi;** poēt. *Auglīgs, dāsns, ražens.* □ Lēns, rasmīgs lietus Rasina ikkatru ķiršu ziedu. Gāliņš 3, 16. . . vēl vasara silda, un tomēr naktis kļūst garas un dzestras, taču aizejošo atsver rasmīgs augļu dāsnums. Purs 4, 286. Rasmīga dzīve. ME III, 479.

rasmīgums, -a, v.; parasti vsk.; poēt. *Vispārināta īpašība* → *r a s m ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Man pavasaris iesākas . . Ar smaržīgo nātru zupu — Pavasara skurbuma, Vasaras brieduma, Rudens rasmīguma Priekšvēstnesi. Gāliņš 2, 84.

rasols, -a, v. *Aukstais ēdiens — salāti, kas gatavoti no vārītas vai ceptas gaļas, vārītiem dārzeņiem (piemēram, kartupeļiem, bietēm), olām un skābētiem vai marinētiem gurķiem, pievienojot krējumu vai krējumu ar majonēzi un garšvielas.* □ Griezu pīrāgiem speķi, kapāju kartupeļus un bietes rasolam . . Bundzeniece 2, 128. Skābam krējumam pieliek sāli, cukuru, etiķi, sinepes vai mārrutkus un samaisa. Tad pievieno sasmalcinātās . . rasola sastāvdaļas, izmaisa . . Mājtur 284. Galertu notiesājis, [viesis] piepildīja šķīvi ar rasolu . . Lubējs 1, 7.

rasoļniks [ra'soļniks], -a, v. *Gaļas vira (ar putraimiem, kartupeļiem, burkāniem), kurai vārīšanās beigās pievieno sīki sagrieztus skābētus vai marinētus gurķus.*

rasot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. **1.** *Līt sīkām, smalkām lāsēm (par lietu); rasināt.* □ . . laukā līņā sēņu lietus, mirgo un smidzina, sijā un raso . . Ezera 13, 346. Rasoja smalks, bet nepatīkams lietus . . Rozītis 3, 60. Sīks raso lietus, migla smalka . . Brutāne 2, 49. // *Pārklāties (piemēram, svīstot) ar sīkiem ūdens pilieniem, sviedru lāsēm.* Logs karstumā raso. □ Lieti līņā, raso rūtis. ME pap II, 355. . . pieres rasot Karstumā jau sāk . . Pēlmanis 2, 7. . . Pieres raso, un pleci kā nospiesti gumst. Auziņš 2, 61. // *Pārklāt (par sīkiem ūdens pilieniem, sviedru lāsēm).* □ Kramiņam pār seju rasoja sīkas lāsītes, vēsināja . . pietvīkušo seju. Branks 4, 15. Zandarts bija ļoti steidzies. Viņš elsa aiz nokusuma, uz pieres rasoja sviedri. Lācis VI, 425.

2. reti. *Asarot.* □ . . acis izdzisušas un pastāvīgi rasoja. A Deglavs 1, 37.

Sk. r a s o t s.

rasotīes, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl.; reti. *Pārklāties ar rasu, sīkiem ūdens pilieniem.* Logs rasojas lietū. // *Pārklāties (ar sviedru lāsēm).* □ Cepuri viņš turēja vienā rokā, piere tam rasojās sviedriem . . Zeiboltu J IV, 147.

rasots, -ais; s. -a, -ā; apst. **rasoti.** *Tāds, kas ir pārklāts ar rasu; tāds, kur ir rasa; rasains.* R. koks. Rasoti lauki. □ Kumeļš tūliņ metās pilnām mutēm plūkt rasoto zāli . . Kaldupe 3, 26. Vasaras brīvlaikā viņš izgāja rasotajā pļavā un stājās [pļaut] savā vietā. Rasa bija patīkami vēsa . . A Grigulis 13, 123. Bērns izskrien rasotā dārzā . . Jaun Gr 67, 8, 31. // *Tāds, kad ir rasa (par laikposmu).* □ Es atceros rasotu vasaras rītu, kad ar vienu skrējienu uzskrēju . . pakalnā . . Viese 4, 73. . . uznāca nakts, silta un rasota. Jokums 1, 81. . . Rasotā stunda man svētums, Ko lēti es nedodu otram. Kaldupe 11, 13.

raspodiņš, -a, v. *Rasaskrēsliņš.* □ . . otrā rītā . . visa ošu grava bij pilna saules un visi raspodiņi vizēja pilni rasas. Birznieks-Upītis 6, 347. Tēvs jau atradis zaļu raspodiņu laukumu . . Indrāne 8, 84. . . raspodiņu vainadziņš, kad izkaltīšot, būšot labs tējai. PL Siev 79, 10, 8.

raspuska, -as, s.; novec. *Darba rati ar platu virsu, tērauda apkaluma riteņiem un līdzenu, virs riteņiem paceltu grīdu, zem kuras brīvi var griezties priekšējo riteņu ass.* □ Rīga, mīļā Rīga atkal dimdināja savu tramvaju vagonus, . . lika skanēt zirgu pakaviem un raspusku riteņu apkalumiem pret bruģi. Lāms 2, 158.

rast, rodu, rodi, rod, pag. radu; trans. **1.** *Meklējot panākt, ka (kas vēlams, vajadzīgs) nonāk kāda rīcībā, lietošanā, arī tuvumā.* □ Bet vai es atradu, ko vēlējos Rast maigo maijpuķīšu pasaulē . . Elksne 9, 124. Mīļa, mīļa tēva sēta, Kur mīļāku vietu rast! DV 922. «Protams, rodami starp svešajiem gudri un varbūt pat labi cilvēki,» zemgaļu vīrsaitis sacīja . . Purs 9, 237. ◇ Rast kopīgu valodu — *saprasties.* ◇ Nerast nekur (sev) mieru (arī vietu) — *būt nemierīgam, satrauktam, nervozam, nespēt nomierināties.* □ Es tajā vakarā nekur nerodu sev vietu. Ja būtu kāds, kas pateiktu, kā man rīkoties . . Avotiņa 2, 36. ◇ Rast galu (retāk nāvi, kapu) sar. — *iet bojā, mirt (parasti traģiskā nāvē).* □ . . kuģis bēg no pieglumušas ostas Un labāk jūras viļņos galu rod. Saulītis 16, 26. // *Pētījumu, meklējumu gaitā gūt (ko jaunu, arī vēlamu, vajadzīgu).* □ Institūta laboratorijās rastas jaunas sveķu izmantošanas iespējas. Zv 77, 3, 6. Starp jauno un jau esošo arhitektūru ikvienā pilsētā jārod vienojoši tilti . . Zv 73, 14, 2. // *Domās izvēlēties (piemēram, piemērotāko izteiksmi, vārdu).* □ Tā krāsa, kādā skan . . Mans nemiers, — ir un paliek krāsa zilā, Bet tāda zilā . . . kā lai vārdus rod . . . Kas spēj šo starošanu attēlot? Bendrupe 3, 9. Kur īstie vārdi, kurus rodot vēl kādā sirdī atbalsotos no gaidām apsūbējis zvans? Brīdaka 9, 110.

2. *Gūt, saņemt (no citiem, piemēram, palīdzību, izpratni).* □ Taču trūka [E. Dārziņam] . . galvenā — līdzcilvēku saprašanas. Kur rast atbalstu? Draugos? Stankevičs 3, 166. Viņš rod ierosmi dabā un, tikai no tās izejot, rada savu mākslu. Tēl M 58, 32. Brīnum salīga viņa ir šovakar, it kā par katru cenu gribētu rast apstiprinājumu pašas aušīgajiem vārdiem par vecumu. Zigmonte 4, 49. // *Veidot, dibināt (kādu stāvokli, situāciju, attiecības).* R. draudzību. □ Viņa [komponista] sirsnība un vienkāršība palīdzēja rast ciešu kontaktu ar publiku. A Auziņš 1, 18. Pa sniegu un negantu vēju Ar dienvidu zemi man sakars bij rasts. Sudrabkalns 3, 333. // *Kļūt tādam, kam izraisās (psi-*

hisks stāvoklis). R. prieku darbā. □ ..Es vientulībā sevi neatradu — Cik sevī vēros, vairāk sāpes radu. Purvs 1, 45.

3. divd. formā: radis. *Tāds, kas ir pieradis (ko darīt).* □ Artūrs gāja un domāja. Viņš nebija radis daudz domāt, tāpēc jutās noguris.. Dripe 2, 157. ..to Tipainis nezina, ka Ilze nav pie darba radusi. Avotiņa 2, 56. ..viņi raduši darīt savu darbu — ar aizrautību, prieku.. Lit M 76, 44, 4. pārn. Lielās, sastrādātās plaukstas nevar vien sev atrast mierīgu vietu — nav radušas stāvēt dīkā. Brīdaka 2, 139. // divd. formā: rasts. *Pierasts.* □ Uz ciemu īstenībā ved ne viens vien ceļš, bet tā ir rasts un iegājies, ka tos citus vairs neizmanto. Zigmonte 13, 180. Airus velkot, rastā tvērienā Saliekti uz mūžu tavi pirksti.. Ziedonis 19, 32.

rasties, rodos, rodies, rodas, pag. rados; refl. **1.** parasti 3. pers. *Sākt eksistēt, pakāpeniski veidoties (kāda procesa, norises, apstākļu rezultātā) — par parādībām dabā vai sabiedrībā.* Aizaugot ezeram, radies purvs. □ Izveidojoties Saules sistēmai, radās ne tikai lielas, bet arī daudzas mazas planētas. Zv d 68, 3, 5. ..salu grupa ir.. radusies vulkāniskas darbības rezultātā. Zv 53, 2, 24. ..pērtiķcilvēki, kas izgatavoja akmens rīkus.., radušies agrāk nekā pirms 2 miljoniem 600 tūkstošiem gadu. Cīņa 75, 26, 4. Ar kapitālistiskās rūpniecības veidošanos Baltijas pilsētās.. sāka rasties un veidoties arī jauna ekspluatatoru šķira — uzņēmēji.. V Kalniņš 1, 226. // *Sākt augt, pakāpeniski veidoties (parasti par augiem vai dzīvniekiem); ieviesties (par jaunām augu šķirnēm vai dzīvnieku sugām).* Radušies augi. Rodas jauna putnu suga. □ Izcirtumos egļu audžu vietā visbiežāk rodas bērzu audzes. Meža t 39. Pērle rodas — «izaug», gliemezim aizsargājoties pret svešķermeni, kas nejauši iekļuvis starp moluska gliemežvākiem.. Zv 57, 11, 11. ..izzūd daudzi augi un dzīvnieki, dažos gadījumos to vietā rodas citi, izturīgāki.. Kronītis 2, 11. // *Sākt eksistēt, pakāpeniski veidoties (cilvēka darbības rezultātā) — piemēram, par apdzīvotu vietu.* Ap ciematu radās parks. □ Bet blakus.. pelniem uzcēla mūra pili. Tas bija 1223. gadā. Radās jauna pilsēta, kurā uz dzīvi apmetās arī vācu tirgotāji.. Avotiņa, Peters 1, 213. ..kur agrāk bija tukša, līdzena atmata,.. nule radies jauns pilsētas rajons.. A Gulbis 3, 10. Pa kādu pavisam jaunu, nesen radušos ielu.. viņi ieiet Pārventas mežā. Zigmonte 2, 118. // *Sākties, pakāpeniski veidoties (piemēram, par kādu stāvokli, norisi).* □ ..viņiem piedzima dēls, radās jaunas rūpes un pienākumi. Rīgas B 57, 63, 3. Ja daudz dzer, organismā palielinās cirkulējošā šķidruma daudzums, rodas papildu slodze sirdij un nierēm.. Lauku Dzīve 78, 1, 29.

2. parasti 3. pers. *Tikt veidotam, izstrādātam (parasti par ko jaunu, nebijušu); tikt atklātam, izgudrotam (pētījumu, meklējumu rezultātā).* Rodas jauni darba rīki. Rodas jaunas konstrukcijas mašīnas. □ Markss norāda, ka Ēģiptē ģeometrija radusies tāpēc, ka vajadzējis regulēt Nīlas upes uzplūdus un izmērīt laukus pēc plūdiem. Karpovics 1, 11. // *Tikt dibinātam, iekārtotam (kādu organizatorisku pasākumu rezultātā).* □ Cita pēc citas radās kompleksās brigādes.. J Plotnieks 2, 38. Jaunās skatuves un skatītāju zāles,.. lauku saimniecībām nostiprinoties, rodas arvien vairāk.. Lauku Dzīve 83, 9, 16. // *Sākt risināties, veidoties (parasti par jaunām parādībām, norisēm sabiedrībā).* Rodas jaunas tradīcijas. □ Starptautisko tiesību normas rodas pašu starptautisko tiesību subjektu (galvenokārt valstu) vienošanās rezultātā. Fogels, Grīnbergs 1, 30. // *Tikt sacerētam, arī parādīties atklātībā (par mākslas darbu); veidoties (piemēram, par mākslas tēlu).* □ ..jaunajam mūziķim tie bija radoši gadi. Radās daudzi instrumentāli skaņdarbi, daudz kinomūzikas. Liesma 75, 8, 14. ..pēdējos gados ir radušies vairāki jauni [dramaturģijas] darbi, kas ieguvuši visdzīvāko atsaucību skatītājos. J Kalniņš 1, 147. ..vārdi melodiski sasaistās cits ar citu, no tiem rodas tēli, dziļas domas, atziņas. Dzene 3, 8. // *Tikt atrastam (par piemērotāko izteiksmi, vārdiem).* □ Gribējās pasacīt ko labu, izteikt savu prieku citiem, bet vārdi neradās. Kar 58, 11, 90. // *Pakāpeniski veidoties (piemēram, par kādu defektu, ievainojumu).* Sienā radās plaisas. □ Kreisās rokas cimda īkšķī radās caurums. Rīgas B 58, 94, 3. ..izkapts kāta tureklī bija palicis nelīdzenums. Tas spieda Jānim delnu, un tajā radās tulzna. Sakse 9, 39. Bērziņš mēģināja savienties, bet viņa apaļajā° sejā krunkas neradās.. Upīts 4, 10.

3. parasti 3. pers. *Kļūt izjūtamam (par psihisku vai fizioloģisku stāvokli, tā izpausmi).* □ Pēc šī īsā pārstāstījuma par Romkas mājas apstākļiem nerodas ne prieks, ne nosodījums. Dripe 4, 54. Kaut arī dzima bērni, tomēr vīra un sievas attiecībās neradās īsta uzticība un siltums. Bels 6, 75. ..kājas tam [gājējam] aplīp mitrām, smagām zemes pikām,.. līdz ikros rodas tā kā sāpes, kā tirpoņa.. Sudrabkalns 5, 91. // *Kļūt uztveramam, sajūtamam (piemēram, par smaržu).* □ Īpatnējā kafijas garša un smarža rodas, kafijas pupiņas grauzdējot. Zv 53, 24, 29. // *Sākt izpausties, izraisīties (par slimību).* □ ..aklums parasti nerodas pēkšņi, to iepriekš vēsta daudz dažādu acu slimību.. Rīgas B 58, 208, 3. Bet Egle jau tāpat zināja, ka stāvoklis nopietns. ..var rasties plaušu karsonis. Birze 5, 46. Cilvēkiem radās tā saucamās profesionālās slimības — silikoze, saindēšanās ar svinu.. Kronītis 2, 8.

4. parasti 3. pers. *Veidoties (par kādu stāvokli, situāciju, attiecībām ar cilvēkiem); izraisīties (piemēram, par darbību, norisi).* □ Viņas frāžainā čalošana.. apvienojās ar nespēju izprast cilvēku raksturus un klases noskaņojumu. Stundās allaž radās visādi konflikti.. Dripe 4, 250. Ģimenē radusies plaisa kļuva arvien lielāka. Pazuda savstarpējā saprašanās.. Hor 77, 12, 28. Pirmīt, par automašīnām runājot, bija radusies zināma tuvība. Tagad tās vairs nejuta. Dripe 2, 16. Un ja nu pēkšņi ieklīst kāds, kas pazīst vecā Leinasara pazudušo dēlu? Ko tad teiks? Nevajadzīgas runas

vien radīsies. A Grigulis 13, 572. // *Veidoties (psihē) — piemēram, par domām, idejām.* □ Pēdējā laikā radusies hipotēze, ka sāļu avots okeānos ir zemūdens vulkānu izvirdumi. Lauku Dzīve 80, 8, 20. «Vai jūs varētu mani aizvest pie partizāniem?» beidzot viņam radās noteikts plāns. Sakse 9, 107. .. Aigaram rodas vēlēšanās dejot tāpat kā citiem. Gulbis 3, 213.

5. parasti 3. pers. *Veidoties saskarei, attiecībām (ar kādu).* □ Kad Sīmanis vēlāk dabūja zemi, .. viņam radās daudz draugu. Sakse 2, 129. Tā kā viņa bijusi .. glīta, radušies daudz precinieku. Zv 58, 10, 23. // *Būt sastopamam, gadīties.* □ Pirmajā brīdī viņš nepazina zēnu un .. skarbi jautāja, nepūlēdamies klusināt savu balsi: «Kā tu še radies? Ko tu te meklē?» Lācis 15, 381. Edvarts: Kur tad šim tā plinte radās? Laikam tu aiznesi? Blaumanis 6, 369.

6. *Pulcēties (kur), parasti pakāpeniski.* □ Brokastis paēduši, ap Līdumu ugunskuru sāka rasties citi bēgļi. Pirmā pielīgoja Sarkaļu mamma .. Sakse 7, 37. Saulei rietot, sāka rasties ballinieki. Paegle 3, 228. Daudz meiteņu rodas — Nāk lokani stāvi .. Lasmanis 2, 25. ◇ Kur ir, tur rodas — *saka, ja tiem, kas jau ir sapulcējušies (kur), piebiedrojas vēl citi.*

7. *Dzimt.* □ Labi, ka no visām tām precībām tikai viens pēcnācējs radies. Kalndruva 10, 96. Laukos bērniem nereti gadās izdevība būt klāt, kad dzīvniekiem rodas mazuļi. Sk Ģ 83, 8, 30. .. putniņi rodas no olas. Putnu māte, .. tupēdama uz olām, tās silda, kamēr izšķiļas mazuļi. Kļava 3, 3.

rastrālis, -ļa, v.; poligr. *Ierīce līnijkopu veidošanai.*

rastrs, -a, v. **1.** *Sistēma, kas sastāv no daudziem vienāda tipa elementiem (piemēram, caurumiem, lēcām, vielas daļiņām), kuri noteiktā veidā ir novietoti kādā virsmā, un kas ir paredzēta virzīta gaismas kūļa struktūras pārveidošanai.* Spraugu r. Lēcu r. Spoguļu r. Plakanais r. Sfēriskais r. □ .. fotografēšanas laikā starp objektīvu un negatīvu ievieto īpašu tīkliņu jeb rastru, kura uzdevums mākslīgi sadalīt attēla oriģinālu sīkos elementārlaukumos. Zin T 70, 3, 26.

2. *Elektronu kūļa veidotās gaišās līnijas uz televizora ekrāna, kad netiek uztverts attēls.*

rāt, rāju, rāj, rāj, pag. rāju; trans. *Dusmīgi, ar pārmetumiem vērsties (pie kāda); bārt.* R. dēlu par palaidnībām. R. skolēnu par neizpildītu uzdevumu. □ Rāju bērnus, lai nemaisās pa kājām. Kaldupe 13, 196. Māte ne sodīja to, ne rāja. Klusu noklausījās, kad meitene atzinās savā vainā .. Brigadere 3, 445. Te pēkšņi, vecmāmiņ, tu pieskrēji man klāt, No akas atrāvi un sāki skaļi rāt. Elksne 1, 43.

rāte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; neakt. *Pilsētu pašpārvaldes orgāns, arī tiesa Rietumeiropā (Latvijā no 13. gadsimta līdz 1889. gadam, Krievijā no 17. gadsimta beigām līdz 1864. gadam); celtne, telpas, kurās darbojas šāds pašpārvaldes orgāns, arī tiesa.* □ Pa trim lāgiem Rīgas rāte noraidīja zviedru valdības ierosinājumu izvietot universitāti Rīgā. Straduņš 3, 69. Bergs: .. dievkalpojuma laikā man uzdots nolasīt no kanceles Rīgas augstās rātes pavēli .. Skujiņš 9, 30. Hanzas pilsētu galvenais pašvaldības orgāns bija rāte, .. ko sauca arī par maģistrātu .. V Kalniņš 1, 61.

rateļi, -u, v.; tikai dsk.; niev. *Nelieli, parasti primitīvi, rati vai rokas ratiņi.* □ Rateļos blakus vecajam vīram sēdēja kādi četri pieci puskaili knauķi .. Talcis 4, 150. Aizbraucu līdz krustojumam, apgriezu rateļus un stūrēju atpakaļ. Bels 1, 46. Rokas rateļi klaudzināja apaļo akmeņu ielas bruģi, riteņi lēkāja no viena akmens uz otru .. Jansons 4, 339.

ratene, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; ein. *Apaļa veltas vilnas platmale.* □ .. zemnieki, kas pagadījās ceļā, padevīgi ņēma ratenes no garmatainajām galvām, kad ieraudzīja lielkungu karieti .. K Zariņš 1, 33. Ratenes bij tādas pelēkas ar lielām malām; nēsāja tās vairāk pa vasaru. ME pap II, 355. Piebalgas vīriešu tērpi 19. gadsimtā pārējo vidzemnieku [tautas] tērpu klāstā izcēlās ar .. impozantajām augstajām, platmalainajām ratenēm ar samta apmalojumu. PL Siev 83, 12, pielikumā.

rati, -u, v.; tikai dsk. **1.** *Zirgu (arī vēršu, mūļu u. tml. darba dzīvnieku) vilkmes transportlīdzeklis — kravas kaste, platforma vai sēdeklis uz diviem vai četriem riteņiem.* Vienjūga r. Divjūga r. Kokasu r. Dzelzasu r. R. ar gumijas riteņiem. Darba r. Smagie r. Vieglie (arī izbraucamie) r. Redeļu r. Ratu grīda — *ratu kastes, platformas segums.* Atsperu rati — *atsperrati.* Galdu rati — *rati, kuru dēļu grīda balstās uz nekustīga rāmja un kuru sānus veido piestiprināti vai brīvi iekārti dēļi.* Pasta rati vēst. — *sakaru iestāžu pajūgs regulārai pasta un pasažieru pārvadāšanai.* Kaujas rati — a. vēst. *Viegli divjūga vai četrjūga rati, kuros kaujas apstākļos pārvietojās karavīri.* b. pareti. *Mehānisma virzīti kaujas transportlīdzekļi (piemēram, tanki).* Ratu meistars — *ratnieks.* Ratu sega — *bieza auduma pārklājs, sega, ar ko apsedz kājas, braucot ratos.* □ Vārgais zirģelis tikko velk smagos ratus. Fimbers 2, 86. .. piebaldzēni uz Rīgu [19. gadsimtā] lielāko tiesu braukuši ratos vai ragavās pa zemes ceļu pāri Kangaru kalniem. Stankevičs 3, 38. Rati nemitīgi kratījās, gāzelējās un svaidījās. Bija jāpabrīnās, kā riteņi neizjuka .. Kalndruva 2, 71. Stacijā mūs sagaidīja mātesbrālis, atsperu ratos sēdēdams. Kaijaks 1, 45. ◇ Čigānam no ratu pakaļas izkrītis sar. — *saka par cilvēku, kurš ar kādām (parasti nevēlamām) īpašībām atšķiras no saviem vecākiem.* □ .. tā ar savu nevaldāmo dabu un tumšajiem, gandrīz melnajiem matiem droši vien izkritusi čigānam no ratu pakaļas. K Zariņš 1, 18.

2. *Neliels transportlīdzeklis kravas pārvadāšanai mazos attālumos (parasti rūpnīcu, noliktavu telpās, teritorijā).*

raticīdi, -u, vsk. raticīds, -a, v. *Ķīmiski vai bioloģiski līdzekļi grauzēju iznīcināšanai.*

rāties, rājos, rājies, rājas, pag. rājos; refl. *Dusmīgi teikt pārmetumus; bārties.* R. par saplēsto vāzi. R. par notraipīto apģērbu. □ Rāties Kalnupe nemācēja — ne ģimenē, ne klasē ar skolēniem, kurus viņa prata turēt savā varā

labāk nekā viens otrs viņas kolēģis ar bārieniem un sodiem. Lubējs 1, 27. ..Egle [ārsts] uzgāja, ka slimnieki Dzelves krastā dejoja, un rājās tā, ka skanēja viss mežs. Birze 5, 177. Tēvs ienāca zils nosalis, bružāja puteņa izkapātās acis .. «Kā bērns!» Katrīna rājās. «Acis slimas, bet stāv tik ilgi vējā.» Upīts II, 174. // *Rāt (citam citu).* □ Cik bieži jaunajiem tā mēdz būt — vakarā sastrīdas, no rīta jau aizmirsuši, par ko rājušies. Liesma 75, 2, 27. Un sanākušie, visvairāk sievietes, rājās tā, kā nevienā sapulcē nebija dzirdēts. Niedre 12, 97.

ratificēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; jur. *Apstiprināt (starptautisku līgumu) valsts augstākajā varas orgānā.* □ PSRS Augstākās Padomes Prezidijs .. ratificē .. PSRS starptautiskos līgumus .. PSRS Konstitūcija 33. Valsts var neratificēt parakstītu līgumu, un tas nebūs pārkāpums no šīs valsts puses. Par atteikšanos ratificēt līgumu ir vienīgi jāpaziņo līguma partnerim (partneriem). Fogels, Grīnbergs 1, 84.

ratifikācija, -as, s.; jur. *Darbība, process* → *r a t i f i c ē t.* Starptautiska līguma r. Ratifikācijas dokuments. Ratifikācijas raksts — *dokuments par līgumslēdzēju valstu pilnvaroto personu noslēgta starptautiska līguma apstiprinājumu.* □ Ratifikācijas institūts ir radies tālā senatnē; tas izveidojās Senās Romas līgumu slēgšanas praksē. ..Ratifikācijas rašanās, izplatīšanās un nostiprināšanās pamatā vienmēr ir bijis motīvs — dot iespēju valsts augstākajam orgānam teikt pēdējo vārdu pēc tam, kad ir izstudētas saistības, kādas līgums uzliek valstij un tautai. Fogels, Grīnbergs 1, 84.

ratīns, -a, v.; tekst. *Biezs tīrvilnas audums (parasti vīriešu virsdrēbēm) ar rievainu uzpūkotu virsmu.* □ Es uzvilku ratīna mēteli, uzliku bebrādas cepuri .. Kaijaks 5, 218.

ratiņi, -u, v.; tikai dsk. **1.** *Dem.* → *r a t i.*

2. *Neliels, zems kravas transportlīdzeklis ar diviem vai četriem riteņiem un rokas vai mehānisko vadību.* Rokas r. Ratiņu stūmējs neakt. — *ratiņstūmējs.* □ ..no sava kaimiņa aizņēmos diezgan lielus divričus un kartupeļu maisus. Kaimiņš nelabprāt savus ratiņus gribēja dot. Grīva 9, 197. Bez trokšņa atvērās operāciju zāles durvis. Sanitāri izstūma ratiņus, uz kuriem gulēja .. cilvēks. Lubējs 1, 62. ..kāds dzelzceļnieks vēl līkņājās ap pāris kastēm, pūlēdamies tās novietot uz zemajiem bagāžas ratiņiem. A Grigulis 13, 499. ..rūpnīca izgatavo kāju un roku protēzes, .. invalīdu ratiņus .. Ves 75, 1, 16. ..izgāju uz ielas un mēģināju sadabūt kādu ormani vai ratiņu stūmēju. Jēk Mediņš 2, 57. // *Parasti savienojumā «bērnu ratiņi»: neliels transportlīdzeklis ar riteņiem un rokturi (zīdaiņu, mazbērnu) pārvadāšanai.* Sporta ratiņi — *bērnu ratiņi ar sēdekli.* □ ..galvenā rūpnīcas produkcija ir bērnu ratiņi. Zv 68, 5, 13. Man garām, stumjot sev pa priekšu zilus ratiņus, paiet jauna sieviete .. Mazais ratiņos brēc .. Lukjanskis 2, 127. ..dvīņu sporta ratiņus rūpnīca izgatavo pēc plāna .. Zv 68, 5, 13.

3. tehn. *Nesošā ritošā (dažu tehnisku iekārtu, mašīnu) daļa.* Celtņa r. Spiednes r.

4. tehn. *Iekārta, kam ir riteņi, arī pārvadi, bremzes u. tml. un ko piestiprina zem vagona korpusa gala.* Mainīt vagona ratiņus.

ratiņstūmējs, -a, v.; neakt. *Cilvēks, kas par samaksu ar rokas ratiņiem pārvadā nelielas kravas.* □ Kādreiz Rīgas stacijas laukumā un citur redzēja ormaņus un ratiņstūmējus. Cīņa 53, 122, 4.

ratiņš, -a, v. **1.** *Dem.* → *r a t s.*

2. *Kājminama vērpšanas ierīce ar samērā lielu ratu.* Vērpjamais r. □ Vecmāmiņa sēdēja pie ratiņa un vērpa baltu, mīkstu dziju. Talcis 3, 12. Tur bija īsts ratiņš un pakulu kodaļa, pie kura sēdēja atraitne .. Plaudis 2, 236. Spoles pildās strauji cita pēc citas. Ratiņš vairs nerūc, bet dzied .. Dinere 11, 129.

rātnība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *r ā t n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ «Turiet gan stingri, skolotāj, to manu delveri,» teica kāda māte, norādīdama uz .. zēniņu, kurā nebija redzams nekas no delverības, bet gan rātnība un paklausība. Dorbe 3, 60.

2. *Vispārināta īpašība* → *r ā t n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

ratnīca, -as, s. *Saimniecības ēka vai telpa saimniecības ēkā ratu, ragavu, aizjūga piederumu, darba rīku un mašīnu novietošanai.* □ Rati nomazgāti un novietoti ratnīcā. Zirgi aizvesti āboliņa laukā. Sēlis 1, 52. Pa vaļējām ratnīcas durvīm varēja redzēt spilgti krāsotas lauksaimniecības mašīnas. Kļava 1, 70. ..kūti un stalli ar ratnīcu vectēvs cēlis no paša zemē salasītiem akmeņiem. Tidomane 1, 8.

ratnieks, -a, v. *Amatnieks, kas izgatavo koka daļas ratiem, kamanām, lauksaimniecības rīkiem u. tml. un samontē tos.* □ Daudzi apmeklētāji vēlētos pavizināties arī droškā vai ormaņa ratos .. Jā, arī tādi braucamie te ir, tikai jāpielabo, jāsameklē prasmīgi ratnieki. Lauku Dzīve 79, 6, 21.

rātns, -ais; s. -a, -ā; apst. **rātni.** **1.** *Tāds, kas nedara palaidnības, tāds, kas ir paklausīgs (parasti par bērnu); tāds, kas izturas mierīgi, klusu.* □ ..Pēterītis ir rātns, prot koncentrēties, spēj ilgi un mierīgi darboties savā nodabā ar kādu rotaļlietu. PL Siev 58, 6, 19. Zēni vakaros pārradās pirmie, draiskuļojās un klaigāja pa sētu, kamēr pārnāca māte .. Tad viņi pēkšņi kļuva rātni .. un sāka mācīties. Grīva 5, 195. ..Mārīte cenšas būt ļoti, ļoti rātna, cenšas māmiņai pretī nerunāt .. Bērn 56, 12, 20. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Skolēni izturas rātni. // *Mierīgs, pakļāvīgs (par dzīvniekiem).* □ «Gotiņas mīļās, esiet nu rātnas, esiet paklausīgas! Atļaujiet man jūs izslaukt ..!» es viņas labināju .. Kalndruva 2, 118. Svītrainie Usūrijas milzeņi — pustonnu smagie zvēri — rātni un paklausīgi staigāja pa tievu kārti .. Bels 5, 7.

2. *Tāds, kas nav pārgalvīgs; arī mierīgs, pieklājīgs.* □ «Ja tu gribētu .. Es no visas tiesas kļūtu rātns, cik vien rātns cilvēks var būt. Nepļēgurotu ..» Niedre 13, 22. Tagad viņš bija kļuvis rātns, strādāja Rīgā, par plēšanos ar priekšniekiem vairs nedomāja. J Kalniņš 3,

376. Šī sieviete bija velnišķīgi skaista un iekārojama. Valters noliecās un noskūpstīja viņai pieri. «Valter, jūs taču solījāties būt rātns!» Kļava 1, 238. pārn. .. ūdeņi šeit [līcī] rātni pat vētru laikā. Kaijaks 5, 130. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Rasa bija izārdījis viņas kluso laimi. Agrāk viņas domas bija mierīgas, rātnas .. Zeiboltu J II, 267. .. acīs [Jorenam] dzirksteļoja cieta griba, bet mute piespiezdamās teica ļoti rātnus vārdus. Zigmonte 2, 30.

rātnums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r ā t n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; rātnība (1).* Bērnu r.

2. *Vispārināta īpašība → r ā t n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; rātnība (2).*

rats, -a, v. **1.** *Apaļa (iekārtas, ierīces, ietaises u. tml.) detaļa, kas griežas ap asi vai kopā ar vārpstu un kas parasti pārnes griezes momentu.* Ķēdes pārvada r. Pulksteņa minūšu r. Vēja rats — *rats, kas uztver vēja enerģiju (iekārtās, ierīcēs, ko darbina ar šādu enerģiju).* Spara rats — *spararats.* Laimes rats — *grozāma cilindrveida ierīce, kurā sajauc un no kuras ņem numurus izlozē; laimesrats.* Soda rats vēst. — *soda ierīce, ar kuru salauzīja notiesātā locekļus vai uz kuras uzlika jau sakropļotu notiesātā ķermeni.* Rata cepure etn. — *ratene.* Ratu smērs sar. — *riteņu asu ziede.* □ Svešniekam taisni fantastiska likās šī [mašīnu] telpa ar .. ratu, spoļu, virzuļu, kloķu un kloķīšu haosu .. Upīts 9, 148. «Varbūt vēl izdzirdam strādājam lielo dzirnavu ratu.» Zigmonte 4, 121. «Stūri pa kreisi!» — «Desmit grādus pa labi!» Kā atbalss atsaucas [burukuģa] vecākais stūrmanis un, trim veikliem puišiem piepalīdzot, griež stūres ratu. Zv 82, 20, 9. Mašīnas te [fabrikā] ir varenas — katrs spara rats vien sver septiņas tonnas. Zin T 63, 9, 23. .. Žurnālistu namā pirmo reizi sāka griezties .. loterijas laimes rats. Cīņa 75, 246, 3. «A, labdien!» Hartviss pirmais uzrunāja Pēteri, kurš tikko paguva noņemt savu augsto rata cepuri .. K Zariņš 1, 43. Viņš paķēra šķūnī ratu smēra kastīti .. J Kalniņš 2, 83. ◇ Laika rats (arī upe, straume) poēt. — *laika ritums, plūsma.* □ .. griežas mūžīgs laika rats .. Vācietis 7, 21. ◇ Mūža (arī dzīves) rats poēt. — *mūža ritums, dzīves gaita.* □ Zib mūža rats .. dienu skrejā. Krūklis 7, 19. Ar smiekliem un ar asarām, Caur ziemām un caur vasarām Rit strauji tālāk dzīves rats. Sirmbārdis 4, 7. ◇ Apturēt (arī apstādināt) vēstures (arī laika) ratu — *pārtraukt notikumu vēsturisko attīstību.* □ Ar zobiem un nagiem tas [pagājušais] turas pretim, grib apturēt laika ratu, kas nepielūdzami rit uz priekšu .. Sakse 7, 478. ◇ (At)griezt (arī pagriezt) vēstures (arī laika) ratu atpakaļ — *panākt, ka atkal ieviešas, izveidojas, iestājas.* □ .. atgriezt laika ratu atpakaļ ir veltas pūles .. A Deglavs 1, 277. Vēstures ratu tak nevar Griezt atpakaļ — iegribā sīkā .. A Grigulis 16, 13. ◇ (Aiz)triekt (arī padzīt) ratā (arī uz elli) vienk. — *padzīt.* □ «Un padzīsim arī [buržujus],» Juris noteica .. «Aiztrieksim viņus ratā un ievedīsim paši savu kārtību Latvijā — tādu, kāda vajadzīga darbaļaudīm.» Lācis VI, 364. «Kur tad viņi ņem naudu dzeršanai?» iejautājās Ozols. .. «Tev vajadzēja viņus triekt ratā.» Sakse 7, 229. «Zinājām, ka netiks nekad uz zaļa zara, kamēr nepadzīsim ratā tos uzpircējus, bodniekus un budžus.» Talcis 7, 163. ◇ Ej (tu) ratā (arī pie velna, arī pa gaisu)! vienk. — *saka, raidot kādu prom, noraidot kāda piedāvājumu, padomu u. tml.* □ Puisis paķer meitu un ķircinādamies apgriež jautri riņķī. «Sirsniņ!» — «Ej nu ratā, pagāns tāds!» Austriņš 2, 175.

2. novec. *Velosipēds.* □ Bet tā riteņbraukšana izrādās visai nopietna būšana .. Ja tev uzticēts sacīkšu rats, tad .. gādā pats, lai tas ripotu un spīdētu. Zv 83, 5, 19. Viņš pastāsta, ka Erna ar savu zirģeli ne tuvu nevar mēroties ar viņa ratu, viņš Ernu atstājis tālu aiz sevis .. Rihters 1, 485.

3. novec. *Šaura, augstāka josla (audumā); arī šādu joslu kopums.* □ Vadmala nav labi velta: rats vēl redzams. ME III, 480. .. mētelītis .. līdz pleciem no rūsganas vadmalas, apakšdaļa no mēļas, jau tik pamatīgi apvalkātas, ka pa gabalu redzams auduma rats. Niedre 10, 247.

rātskungs, -a, v.; vēst. *Rātes loceklis.* □ Rātskungi sprieda [par ielu apgaismošanu], vāca naudu un meklēja speciālistus .. Zin T 76, 3, 30. Par neatliekamo medicīnisko palīdzību Rīgas rātskungi sākuši domāt jau 1792. gadā, kad Daugavmalā iekārtota glābšanas iestāde slīkoņu atdzīvināšanai. Ves 80, 2, vāku 3. lpp. .. tirgošanās .. šodien nevedās .. Tērgāt arī daudz netērgāja, it kā baidīdamies, vai nenoklausās kāds spiegs vai rātskungs. K Zariņš 1, 136.

rātslaukums, -a, v. *Laukums pie rātsnama.* □ Jau nolūkota un iegūta [muzeja iekārtošanai] senatnīga ēka ar sarkanu kārniņu jumtu .. Kauņas rātslaukumā .. Ves 81, 8, 26.

rātsnams, -a, v. *Celtne, kurā darbojas (vai ir darbojusies) rāte.* □ Rātes sēdes notika pilsētas rātsnamā. V Kalniņš 1, 244. 17. gadsimta sākumā Rīgas rātsnama zvanu tornim tika darināts vēja rādītājs vara kalumā — jātnieks un zirgs .. Novadniece 1, 20. Senā Tallina. .. Viduslaiku rātsnams ar savu augsto smaili .. Zv 72, 22, 18.

rātūzis, -ža, v.; novec. *Rātsnams.* □ Maljars: Pilsoņi! Nāciet līdzi! Mēs uzlauzām rātūža arsenālu. Upīts XIV, 274.

rau, izsauk.; sar. *Raug; lūk (1).* □ «Rau, tur lejā,» viņš pamāja ar pīpes kātu jūras virzienā .., «mums arī saldētava, divi sālīšanas cehi.» Talcis 7, 163. Nav vairs tālu, gājējs pasteidzina līdz šim gauso soli. Rau, jau pazīstamais paugurs .. Dorbe 6, 113. Rau, kā pieneņu pūkas pār papuvi put, Rau, cik priecīgi lapa ar vēju dejo .. Elksne 9, 94.

rauda, -as, s. *Sudrabbalta karpu dzimtas saldūdens zivs ar sarkanām spurām un sarkanām acīm.* □ Pavasara dienās makšķerniekus pie sevis saista strauts — tajā .. grozās .. asaris un staigā raudas ar ugunīgi sarkanām acīm. Bērn 59, 8, 40. Raudas pieder pie tām nedaudzajām zivīm, kas barojas arī ziemā. Tā kā aukstākajā gadalaikā ezeros trūkst zaļo augu,

raudas pārtiek no zoobentosa. D kal 78, 105. Tā kā raudas izmanto ļoti daudz ūdens augu, tās ļoti nozīmīgas kā vielu aprites veicinātājas ūdensbaseinā. Latv dzīvn 79.

raudas, -u, s.; tikai dsk. *Pastiprināta asaru izdalīšanās (emocionālā stāvoklī, sāpēs), ko parasti pavada nevienmērīga elpa, arī neartikulētas balss skaņas.* Skaļas r. □ Ja zīdainis raud īsi pirms barošanas, var mierīgi viņam ļaut dažas minūtes .. pakliegties, iemesls raudām te ir zināms. Ves 72, 4, 11. Gribu aizturēt raudas, bet tās laužas ārā no sirds dziļumiem .. Dinere 11, 58. .. Paula augums drebēja nepārvaramās trīsās, un tikai kauns no biedriem palīdzēja viņam apvaldīt raudas, izmisīgās elsas, kas ik brīdi draudēja izlauzties uz āru skaļā, histēriskā vaidā. Lācis 15, 283.

raudāt, raudu, raudi, raud, pag. raudāju; intrans. **1.** *Būt tādam, kam pastiprināti izdalās asaras (emocionālā stāvoklī, sāpēs), kuras parasti pavada nevienmērīga elpa, arī neartikulētas balss skaņas.* R. aiz bēdām. R. aiz prieka. R. sāpēs. Skaļi r. Žēli r. Raudāt balsī — *skaļi raudāt.* Raudāt rūgtas (arī gaužas) asaras — *žēli raudāt.* □ Nelaimīgs ir cilvēks, kuram daudz jāraud; vēl nelaimīgāks tas, kuram neviens pārdzīvojums nav gana dziļš, lai izraisītu asaras. Zigmonte 2, 311. Mazais brāļuks vēl arvien raudāja, un viņa pleciņi laiku pa laikam raustījās elsās. Draugs 83, 3, 18. Valdis kaut kur sadūris kāju. Viņš raud. Zunde 2, 24. pārn. Aizbirst ceļš ar baltām ziedlapām, ābele ir atkal raudājusi. Čaklais 8, 181. pārn. .. Rudens dziesmu dzērve gaisā paceļ, Zelta asaras raud purva bērzs. A Skalbe 4, 38. Un kapu zvans zvanīja, bira smiltis uz šķirsta, un sievietes raudāja balsī. Lācis 15, 57. Kamēr Pumpura nebija aizgājusi projām, Gundega valdījās. Bet naktī, palikusi viena, raudāja rūgtas asaras. Ezera 1, 10. ◇ Baltas asaras raudāt — *ļoti stipri raudāt.* ◇ Raudāt visā (arī pilnā) galvā, arī raudāt pilnā kaklā — *ļoti stipri, skaļi raudāt.* □ Māte: Visu tēvam izstāstīšu — visu. (Raud visā galvā.) Ak tu palaidnis, ak tu palaidnis! Blaumanis 6, 323. Mani sagrābj lieliskas [lielas] bailes. Sāku drebēt un raudāt pilnā kaklā. Plūdonis 3, 32. ◇ Raudāt paka] — *raudot, sērojot paust skumjas (parasti par mirušo).* ◇ Raudāt krokodila asaras — *liekuļot līdzjūtību; izlikties nožēlojam (ko).* ◇ Dziedi vai raudi, arī smejies vai raudi sar. — *saka, ja ko nevēlamu nav iespējams novērst vai ko notikušu grozīt.* □ Vismīļāk es būtu no šejienes jau lielgabala šāviena attālumā, bet neko darīt. Vilciens iet tikai krietni uz rīta pusi; dziedi vai raudi, kādu stundiņu vēl jāpanīkst šepat. Ezera 10, 22. .. dažu labu reizi pretimnācēji piebiksta viens otram pie sāniem un .. mākslinieks jau nokļūst pētījošu skatienu krustugunīs. Dziedi vai raudi — popularitātei mesli jāmaksā ... Zv 75, 13, 24. Izauguši jaunie [sportisti]. Notiek paaudžu maiņa. Tas ir likumsakarīgi. Smejies vai raudi. Liesma 75, 3, 16. // *Būt tādam, kam pastiprināti izdalās asaras (par dzīvniekiem).* □ Atklājās, ka krokodili patiešām raud, tikai ne jau no jūtu, bet gan no sāļu pārpilnības. .. sāļu izvadīšanai no organisma pie acīm ir attīstījušies īpaši dziedzeri .. Lauku Dzīve 77, 7, 33. // pārn. *Būt tādam, no kura kas pil, tek (par priekšmetiem).* □ .. nemanot pienāca rudens. No debesīm vienmuļi krita pelēkas asaras, un raudāja māju jumti, un raudāja koki. Lukjanskis 3, 123. Lāsteka raud un raudot aug garumā .. Brīdaka 6, 62.

2. parasti 3. pers. *Radīt gari stieptas balss skaņas (par dažiem dzīvniekiem).* □ Raud vālodze naktī — kā sērdiene māsa. Bārbale 2, 75. // pārn. *Radīt gari stieptas skaņas (par vēju, vētru u. tml.); atskanēt šādām skaņām.* □ .. Un ieklausos — aiz loga vēji raud. Čaklais 1, 28. // pārn. *Radīt grūtsirdīgas, smeldzīgas skaņas (par mūzikas instrumentiem, parasti par vijoli).* □ Vitens iegūlās gultā un paņēma vijoli. Klusām tā raudāja viņa rokā. Paegle 3, 52. Agrāk es [kapsētas] zvanu dzirdēju tik gavilējam vien, — tagad viņš raudāja un gavilēja reizē. Jaunsudrabiņš 7, 94.

raudava[1]**,** -as, s. *Nirpīle ar kastaņbrūnu galvu un kaklu; brūnkaklis.* □ Raudava ir vispazīstamākā mūsu ezeru pīle — samērā liels putns. Tēviņam kāzu tērpā galva un kakls rudi brūns; krūtis un aste melna, vēders gaišs. K Grigulis 5, 136. Mazuļus saukdama, [ezera] niedrēs pēkšķēja brūnkakle raudava. Patālāk tai piebalsoja parastā meža pīle .. Vanags 10, 75. Brūnkaklis .., ko sauc arī par raudavu, .. bieži sastopams Babītes un dažos citos mūsu republikas ezeros. A Kalniņš 1, 176.

raudava[2]**,** -as, s.; apv. *Varavīksne.* □ .. kļūst sazīmējams slaids varavīksnes loks. Īstenībā tā nav tā daudzkrāsainā raudava, ko esam paraduši apbrīnot pēclietus novakarēs .. Goba 1, 119.

raudene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Panātru (lūpziežu) dzimtas daudzgadīgs lakstaugs ar četršķautņainu stumbru, iegareni olveidīgām lapām un rožainiem vai violeti rožainiem ziediem vairogveida skarā.* □ Savvaļā (tīrumos, ceļmalās, upju krastos un krūmājos) sastopama majorānam radniecīgā parastā raudene, ko var izmantot arī kulinārijā. Tai ir piparmētrai līdzīgs aromāts. PL Siev 78, 4, pielikumā. Ja raudenes lapu apskata pret gaismu, var redzēt ļoti daudzus gaišus punktiņus. Lauku Dzīve 75, 2, 34. Sarkanu krāsoja ar .. raudenēm. ME III, 483.

raudiens, -a, v. *Darbība, process* → *raudāt (1); arī raudas.* □ Sīks smiekliņš ne par ko, ātrs raudiens — arī gluži ne par ko .. Dzene 3, 138. Viņš atcerējās, kā tēvs mazam bija mācījis: ja tev nāk raudiens, tad lūko iedomāties kaut ko jocīgu. Sakse 9, 10. .. Marta [galvu mazgājot] laida raudienu vaļā, kad ziepes vēl lāgā nebija viņas galvu pat redzējušas. J Kalniņš 2, 32.

raudināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) raud.* □ Skaļas ir tikai apbedīšanas ceremonijas. .. Cilvēks ir miris, un kādēļ gan velti raudināt palicējus? Lukjanskis 5, 14. pārn. Pie mājiņas stāvēja

Spodris un raudināja savu vijoli. Jaunsudrabiņš 7, 14.

raudis, -ža, v.; pareti. *Zirgs ar raudu apmatojumu.* □ ..Bēris man karā jāt, Raudis māršas vizināt. LD 29584, 2.

rauds, -ais; s. -a, -ā; apst. **raudi;** pareti. *Ruds, iesarkans.* □ Nu jau ap ugunskuru bija sanākuši arī citi zirgi: raudie, dābolainie, dūkainie. Kaldupe 12, 148. ..Jau bij raudas villainītes, Vēl velēju rāviņā. LD 8468. Lapas, kad raudas metīsies, Piekūpēs tāle ar sēru.. Kar 75, 4, 82.

raudulība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a u d u l ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Pēc mazās horejas bērnam var palikt.. uzbudināmība, raudulība vai apātiskums.. Ves 79, 5, 5.

2. *Vispārināta īpašība → r a u d u l ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..tautasdziesma nepieļauj tukšu raudulību. Tā jūt līdzi, tā pati izdzīvo. PL Siev 82, 8, 19.

raudulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **raudulīgi. 1.** *Tāds, kas bieži raud (par mazu bērnu).* □ Ja bērns dažreiz ir raudulīgs, nemierīgs, tad tam ir kādi iemesli — augošs zobs, slims vēderiņš. PL Siev 58, 4, 19. // *Tāds, kas mēdz bieži raudāt, parasti bez nopietna iemesla; arī pārmērīgi jūtīgs.* □ Slimnieki bieži kļūst raudulīgi, viegli uzbudināmi un nervozi.. Ves 81, 2, 16. Jaņukam nepatīk raudulīgas meitenes. «Pinkšķētājas,» tā viņš parasti noteica, kad kāda meitene ieraudājās. Sakse 9, 46. ..piedzēries cilvēks bez iemesla trokšņo vai arī kļūst jutelīgs, raudulīgs.. Rīgas B 66, 179, 6. // *Tāds, kurā ir jūtamas, sadzirdamas raudas (par runu, balsi).* Raudulīgi lūgt. Runāt raudulīgā balsī. □ «Vecotēv,» Rasma raudulīgi sauca jau pa gabalu, «es tikko nenoslīku!» Bendrupe 2, 65. pārn. ..pēkšņi tu dzirdi [pajūga] zvaniņu skanam, tādu žēlu, raudulīgu balsi,.. kā apraudot, kā žēlojoties. Gūtmanis 2, 11.

2. *Tāds, kas bieži, arī apnicīgi gaužas, žēlojas.* □ ..manēžā iznāca maza auguma, gandrīz plikpaurains, raudulīgs vīrelis [klauns].. Bels 5, 11. // *Tāds, kurā izpaužas gaušanās, žēlošanās; arī žēlabains.* □ Viņa [kalpa] apaļā seja bez vaibsta, bez dzīvības,.. no brūnajām acīm nekad neizzūd raudulīgais skatiens. Upīts 18, 30. ..sāka pienākt viņa vēstules, pilnas baiļu par savu nākotni. Raudulīgas. Izmisīgas. Zv 57, 24, 7. // pārn. *Tāds, kas izraisa žēlumu, skumjas; arī sentimentāls.* Raudulīgi dzejas panti. □ «Mūsu laikmetu gan dēvē par pesimisma laikmetu, bet mūsu pesimisms nav vairs salkans, raudulīgs un neizskan vairs elēģiskās sērās par pagātni.» [Raksta Aspazija.] Viese 3, 112.

raudulīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a u d u l ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; raudulība (1).* Bērna r.

2. *Vispārināta īpašība → r a u d u l ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; raudulība (2).*

raudulis, -ļa, v.; **raudule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; niev. **1.** *Cilvēks, kas bieži raud; cilvēks, kas ir pārmērīgi jūtīgs.* □ Māsiņa raudāja.. Brālītis ieraudzīja nokosto vistu un arī sāka raudāt. Tad atkal māmiņa sāka abus rauduļus mierināt.. Birznieks-Upītis IV, 60. Sāpju un personīgo zaudējumu tagad [kara laikā] ir daudz, un, ja dosim tiem vaļu, tad arī mēs iekļūsim starp rauduļiem.. Grīva 4, 159.

2. *Cilvēks, kas bieži, arī apnicīgi gaužas, žēlojas.*

raudupe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Asteru (kurvjziežu) dzimtas viengadīgs vai daudzgadīgs lakstaugs ar resnu melnu vai brūnu sakni, plati eliptiskām vai lancetiskām lapām rozetē un ziedu kurvīšiem, kam ir dzelteni vai bāli mēlziedi.* Spānijas raudupe — *melnsakne.* □ ..daudz augu ir plaši izplatīti un bieži sastopami pļavās, bet parasti atsevišķiem eksemplāriem.. Kā tādas, piemēram, atzīmējamas.. zemās raudupes.. Veģet 36.

raudze, -es, dsk. ģen. -džu, s. **1.** *Dārgmetāla kvantitatīvais sastāvs ligatūras sakausējumā (piemēram, juvelierizstrādājumos, monētās, medaļās).* □ Sudrabs, klāts ar sešiem gramiem zelta. Sudrabs. Bronza. ..Olimpisko medaļu raudze, noteikta reizi par visām reizēm, nemainās. Sports 80, 74, 2. Savas stabilās raudzes dēļ dālderis kļuva par maksāšanas un vērtības noteikšanas līdzekli, par galveno monētu ārējā tirdzniecībā. D kal 71, 263. No metāliem pašlaik mākslīgajiem zobu apvalka kroņiem lieto augstas raudzes (900) zeltu.. Ves 77, 3, 3. // *Skaitlis (parasti promile), kas rāda šādu kvantitatīvo sastāvu un parasti ir iespiests uz juvelierizstrādājuma.* □ Raudze ir skaitlis, kas rāda tīra zelta svara daudzumu zelta sakausējuma 1000 svara daļās. Zin T 79, 8, 24. Esam vienīgie, kuri ir tiesīgi juvelierizstrādājumos iespiest raudzes zīmodziņus. Pad J 84, 80, 2. // pārn. *Kvalitāte, vērtība.* □ ..metālkausētājam metāls «jāizjūt» un, uzticoties laboratorijas ķīmiskajām analīzēm, nepaļauties tikai uz tām, bet «redzēt» to mirkli, kad kausējums ir gatavs, kad metālam būs augsta raudze. Rīgas B 82, 164, 2. «Kurš gan mēs šai pasaulē esam zelts. Vismaz par sevi es zinu droši, mana raudze nav no augstajām.» Zigmonte 4, 13.

2. *Neliels (piemēram, kādas vielas) daudzums, pēc kura īpašībām nosaka šīs vielas sastāvu un kvalitāti.* □ Pirmajam studiju gadam beidzoties, K. Brencēns nosūta uz Pēterburgu atskaitei.. stikla glezniecības krāsu raudzes, šablonus.. Tēl M 58, 102. Raudzes, ko 1973. gadā ņēma Pastēra institūts, parādīja, ka.. apsekoto cūku asinīs nav antiķermenīšu, kurus izstrādā organisms, lai aizsargātos pret uzbrūkošo gripas vīrusu. Hor 77, 6, 41. // *Neliels daudzums kādas ārstnieciskas vielas, ko ievada organismā, lai noteiktu organisma reakciju uz šo vielu.* Penicilīna r. Ādas raudze — *ārstnieciskas vielas ievadīšana zem ādas, lai noteiktu organisma reakciju uz šo vielu.* □ Būtiska nozīme ādas tuberkulozes saslimšanā ir slimnieka ādas jutībai. To nosaka ar tuberkulīna.. raudzi. Ves 62, 12, 15. Iesakot medikamentus, kam ir izteiktas alerģiskas īpašības, vai arī, ja ir kādas šaubas, tiek izdarītas ādas raudzes. Ves 77, 2, 2.

raudzējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r a u d z ē t.* Pirmā raudzējuma vīns. Piena r. Ādu r.

raudzēt, -ēju, -ē, -ēj, pag. -ēju; trans. *Pakļaujot (ko) specifisku mikroorganismu, sēņu u. tml. iedarbībai, panākt, ka (tas) sāk rūgt.* R. alu. R. mīklu. R. kaļķus. Raudzēta (arī rauga) mīkla. □ Kopš seniem laikiem cilvēki raudzē mīklu un cep maizi .. Zv 83, 3, 4. Kefīrs ir .. skābs piena dzēriens, ko iegūst, raudzējot pienu ar kefīra sēnītes tīrkultūru. Mājtur 150. Ogu un augļu vīnus iegūst, raudzējot attiecīgas sulas. Ves 81, 7, 23.

raudzības, -u, s.; tikai dsk. *Pirmais apciemojums pie jaundzimušā un mātes sveikšana sakarā ar bērna piedzimšanu.* □ Cik gudra un nozīmīga bija senā raudzību tradīcija (nest jaundzimušajam baltu linu dvieli un ziepes) .. PL Siev 78, 4, 16. Pa vecam paradumam kaimiņu sievas un Ellas jaunības draudzenes .. sāka nākt raudzībās. Nesa dāvanām pašbrūvētu augļu vīnu un mājās ceptus cepumus. Lācis 7, 134. Dēls telegrafēja, ka esmu kļuvis vectētiņš, — man nav iznācis vēl laika aiziet raudzībās .. Zemzaris 2, 118.

raudzībnieks, -a, v.; **raudzībniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Raudzību viesis.* □ Helmutiņš mētāja kājas .. un blenza griestos. .. Un raudzībnieki slavēja puišeli kā jau tādās reizēs pieņemts. PL Siev 80, 5, 8.

raudzīt, raugu, raugi, rauga, pag. raudzīju; trans. **1.** *Skatot, skatoties noskaidrot (ko), pārbaudīt (ko).* □ «Dakteris Briģis mani sūtīja raudzīt, vai jūs neesat slims ..» J Liepiņš 1, 52. Māte metās pie cepeškrāsns raudzīt, vai ēdiens vēl silts un vai nav pārāk apkaltis. Zigmonte 2, 42. // *Apskatīt.* □ Gredzentiņš man pirkstā viz, Bieži viņu raugu .. Zālīte 6, 13.

2. *Censties (ko darīt, īstenot); mēģināt.* R. saskatīt nācēju. Slimnieks rauga aizmigt. □ Raugu drusku pagriezt galvu, kas man, lai gan ar lielām sāpēm un mokām, arī izdodas. Birznieks-Upītis 6, 284. «Ja citādi nevarēs, vajadzēs raudzīt aizkļūt līdz stacijai kaut vai ar slēpēm.» Lācis 15, 93. Vilks, nabadziņš, rauga bēgt, bet nevar: aste iesalusi āliņģī. LTP 43. pārn. .. upe jau raudzīja kustināt ledus vāku. Un tas viņai izdevās. Vējāns 5, 114.

3. *Meklēt, arī ņemt (ko vajadzīgu, nepieciešamu).* □ Mūsu vecvecmāmiņas pavasaros [dziju krāsošanai] plūca bērzu lapas, ap Jāņiem raudzīja asinszāles, bet rudens pusē savāca viršus .. Lauku Dzīve 78, 8, 24. // intrans. □ Viņš .. raudzīja visās kabatās pēc kārtas. Pat vestes kabatas viņš izmeklēja. Jaunsudrabiņš Va, 194. Tēvs, zirgu pie slitas piesējis, rauga pēc siena maisa — zirgs ir pabarojams .. pēc garā ceļa. J Kalniņš 9, 26.

4. *Rūpēties (par kā sagādi), gādāt (ko).* □ .. tēvs ar māti raudzīja barību ģimenei .. Grīva 11, 4. Es raudzīju jaunajai mājai kokus. Es cirtu. Bet bērzi bija tik sīksti .. J Kalniņš 2, 135. Es nebiju pēdējās divās naktīs necik aizmigt dabūjusi, bija šis tas jārauga kāzām. Jaunsudrabiņš 7, 160. // *Gādāt, gatavot (ēdienu, parasti kādai ēdienreizei).* □ Māte aiztek uz mājām launagu raudzīt. Andersone 1, 101. «Bet jūs laikam esat izsalcis .. . Es tūlīt paraudzīšu svaigu pienu, medu un baltmaizi.» Viņa izsteidzās raudzīt vakariņas .. Grīva 9, 28. .. viņa ātri rīkojas ap pavardu, raugot brokastis. Sēlis 1, 145.

raudzīties, raugos, raugies, raugās, pag. raudzījos; refl. **1.** *Vērst skatienu (kur, uz ko)* — *par cilvēkiem; skatīties (1).* R. tālumā. R. uz piesnigušajiem kokiem. Ejot r. sev zem kājām. R. atpakaļ. Raudzīties sevī — *iedziļināties savās domās, pārdzīvojumos.* □ Viņš piecēlās, piegāja pie loga un ilgi raudzījās naktī. Bels 4, 82. Iva mēģināja notvert Saluma skatienu. Taču viņš raudzījās pāri tās galvai. Purs 4, 369. Alberts nevar uz tiem [tīkliem] skatīties. Viņš raugās uz otru pusi .. Krūmiņš 1, 99. pārn. Skolotājam .. jāraugās pasaulē ar gaišāku skatienu un spirgtāku prātu, nekā to dara pagasta ļaužu vairums. J Kalniņš 9, 31. pārn. No gleznām uz mums raugās Kokles tuvinieki un draugi .. A Auziņš 1, 29. pārn. Ēka pasaulē raudzījās akla — ar tukšām logu acīm. Ezera 2, 78. ◇ Raudzīties (arī skatīties) ar lielām acīm — *raudzīties izbrīnā, pārsteigumā.* ◇ Raudzīties (arī skatīties) ar abām acīm — *ļoti uzmanīgi, sasprindzināti raudzīties.* ◇ Raudzīties (arī skatīties) ar kārām acīm — *raudzīties kāri.* ◇ Raudzīties (arī skatīties) ar baltām acīm sar. — *raudzīties ļoti dusmīgi.* ◇ Raudzīties (arī skatīties) caur pieri — *ar mazliet pieliektu galvu raudzīties uz augšu (parasti, paužot naidīgu, nedraudzīgu, arī neticīgu attieksmi).* □ Viktors .. raudzījās viņā caur pieri. «Vajadzēja ar' man tevi klausīt! ..» likās sakām viņa skatiens. Bērn 56, 1, 17. ◇ Raudzīties (arī skatīties, lūkoties) no augšas — *izturēties augstprātīgi, nievāji.* □ .. Lainei .. bija pieaugusi savas vērtības apziņa, un viņa uz savām draudzenēm sāka raudzīties no augšas .. Zālīte 5, 66. ◇ Raudzīties (arī skatīties) briesmām acīs (arī vaigā) — *būt drosmīgam, aukstasinīgam briesmu brīdī.* ◇ Raudzīties (biežāk skatīties) nāvei vaigā (arī acīs), arī skatīt (arī redzēt) nāvi vaigu vaigā — a. *Būt tādos apstākļos, tādā stāvoklī, kad draud nāve.* b. *Redzēt, ka kāds mirst vai ir nomiris.* □ Es stāvu kā apdullusi un raugos tik pazīstamajā sejā, kas pamazām atkal kļūst bālāka un bālāka. Un es apzinos, ka raugos nāvei acīs. Brodele 17, 90. ◇ Raudzīties (arī skatīties, lūkoties) (uz dzīvi) caur rožainām brillēm — *idealizēt (ko), nesaskatīt negatīvo.* ◇ Raudzīties (arī skatīties, lūkoties) citādām (arī citām) acīm — *vērtēt citādi, no cita viedokļa nekā iepriekš.* ◇ Raudzīties (arī skatīties) šķībi sar. — *būt nelabvēlīgi noskaņotam.* ◇ Raugies (arī skaties) ar acīm! sar. — *saka, pamudinot raudzīties vērīgi, uzmanīgi (lai ko saskatītu).* // *Par dzīvniekiem.* □ .. vāverīte .. raugās savām spožajām actiņām .. Birznieks-Upītis 2, 22. Teļš platām acīm raudzījās cilvēkā, vēl īsti neapjauzdams briesmas .. Ezera 2, 59. // *Vēršot skatienu (kur, uz ko), vērot (piemēram, notikumu, darbību).* R., kā deg ugunskurs.

kurs. □ Man patīk raudzīties, kā sūc medu kamene. Avotiņa 2, 14. Ilze rātni sēž krēslā un ziņkārīgi raugās, kā .. friziere darbojas ap māmiņas matiem. Rīgas B 57, 45, 6. Kristīne Dziesma raugās — vīrs liek Edgaram atnest jaunu krūzi .. alus. Zigmonte 2, 82. Taču, tajā [izrādē] raugoties, drīz sāk uzmākties doma, ka acij gan izrāde dod daudz .. Lit M 58, 6, 3. // *Būt vērstam (kur, uz ko) — par acīm, skatienu.* □ Pats gulētājs pie tam nemaz nepakustējās, tikai acis, .. stīvi pavērstas, raudzījās taisni griestos. Upīts 18, 280. Neses brūnās acis ar .. cerību raugās uz mums. Spāre 5, 137. Vilis satrūkās un paskatījās uz Gregoru. Tā seja bija bāla un skatiens raudzījās Daugavas straumē. A Grigulis 13, 163. // *Būt tādam, kurā izpaužas kāds psihisks stāvoklis (parasti par acīm).* □ ..labsirdīgās acis .. raudzījās bikli, kā atvainodamās. PL Siev 59, 11, 22. ..aizvien tik mīļi un lūdzoši raudzījās Lolitas acis. Rīgas B 58, 60, 3. Droši un pašapzinīgi raugās viņu acis. Zv 51, 15, 6. // pārn. *Pievērsties domās (kam), domāt (par ko).* □ Ar lielām cerībām Latvijas strādnieku šķira, zemniecība un inteliģence [1919. gadā] raudzījās rītdienā, iztēlojās skaistās nākotnes ainas. Lauku Dzīve 79, 1, 1. Raugoties nākotnē, mēs domājam arī par padarīto. Lit M 58, 48, 1. «Es tev gribu dot padomu,» viņa teica .. «Kas bijis, lai paliek ... Raugies uz priekšu! ..Neskaties atpakaļ!» Kalndruva 2, 47.

2. parasti 3. pers. *Būt vērstam (kādā virzienā, kur) — par priekšmetiem.* □ Smags klauvējiens pie durvīm viņu atmodināja. Kad atvēra durvis, no tumsas raudzījās pretī revolveru stobri .. Kurcijs 3, 205. ..kad ūdens sastinga līdzens kā spogulis, ezerā raudzījās baltu un melnu torņu smailes. Viese 1, 22. // *Izplatīt gaismu (kur, uz ko) — par debess spīdekļiem.* □ Laikam nekur citur pasaulē nav .. tādas saules, kas raugās tieši sejā. Saulītis 13, 183. Mēness raudzījās pa vāji apgaismotā vagona logiem un vilka uz tukšajiem sēdekļiem baltus četrstūrus. Lapsa 2, 5. Domīgas zvaigznes raudzījās uz trim cilvēku bērniem, vakars bija kluss .. *Vilks 2, 18. // pārn. *Atklāties, izpausties, būt uztveramam (piemēram, par apstākļiem).* □ Pagātne ar tālo viduslaiku greznību te raudzījās pretī uz katra soļa. Lācis 15, 135. ..kur vien vērās acis, pretī raudzījās bēdīga aina. Fimbers 1, 404. Viļņa ir veca pilsēta, bagāta senatnīgām celtnēm, no kurām it kā raugās pretī daudzu gadsimtu vēsture. Zv 53, 22, 26.

3. *Censties ieraudzīt, saskatīt (ko vajadzīgu, nepieciešamu).* □ Ar apspiestu vaidu viņš iesāka meklēt [bērnus]. ..Viņš raudzījās ūdenī, viņš apstaigāja visu ezermalu .. Blaumanis II, 324. Nejauši Ģirts pamanīja kādu meiteni, kas laikam tikko bija ienākusi .. un raudzījās zālē, meklēdama brīvu vietu. Dripe 2, 46. Velti raugāmies pēc eksotiskajiem gliemežvākiem, kuriem Jaungvinejā ir gan naudas, gan rotas vērtība. Ērgle 5, 30. // *Censties atrast (piemērotu dzīvesbiedru).* R. pēc sievas. □ Leontīnei Veserei vecāki nebija tukšinieki — viņiem piederēja divi nami .., un viņi raudzījās savai meitai pēc piemērotas partijas. J Kalniņš 8, 181.

4. *Rūpēties, gādāt (piemēram, par kārtību).* □ Vienu vakaru Initai bija dežūra kinoteātrī. Vajadzēja raudzīties, lai skolēni tur uzvedas pieklājīgi .. Brīdaka 2, 79. Jānītim vienmēr jāraugās, lai virtuvē lielais spainis būtu pilns ar ūdeni. Rinkule 1, 54. ..[ārsts] smaidīdams stāvēja pie slimnieka gultas, raudzīdamies, vai tikai spilveni sakārtoti tā, ka slimniekam nespiež brūci. Birze 5, 165. // *Uzmanīt, sekot, piemēram, lai (kas) tiktu ievērots, izpildīts.* □ Krists raudzījās, lai Pliena pavēles izpildītu burtiski. A Grigulis 9, 114. ..bruņoti sargi, torņos pakāpušies, vērīgi raugās, lai pa tumsu nepamanīti nepielavītos ienaidnieki. Ērgle 5, 86. Kokzars staigāja no krāsns pie krāsns, piemezdams ogles, raudzīdamies, lai liesmas degtu vienmērīgi. Bels 3, 23. // *Ievērot, ņemt vērā.* □ Sadiedzot kleitu, jāraugās, lai netiktu izstiepta kakla izgriezuma līnija .. PL Siev 78, 6, pielikumā. ..pērkot cimdus, somiņas, kurpes un cepures, jāraugās ne tikai uz formu un krāsu, bet arī uz materiālu. Liesma 59, 1, 30.

5. *Būt tādam, kam ir kāds viedoklis (par ko); izturēties kādā veidā (pret ko).* Raugoties (arī skatoties) no (arī pēc) (kā) — *saskaņā (ar ko), ievērojot (ko).* □ Vilnis vienmēr pieradis raudzīties nopietni uz apkārt notiekošo. Dripe 6, 82. Ādams Alksnis jaunos [māksliniekus] pievilka kā magnēts, viņa ietekmē nonāca ikviens, kas uz savu aicinājumu mākslā raudzījās nopietni. Stankevičs 4, 34. «..tu taču nenoliegsi, ka, raugoties no ideālas skolas viedokļa, tavējai vēl ļoti daudz trūkumu.» Salenieks 5, 126. Jaunie lauki bija sadalīti aptuveni pa četrsimt hektāru katrā, nedaudz vairāk vai mazāk, raugoties pēc apkārtnes īpatnībām. Talcis 4, 75. // *Uzskatīt, pieņemt (par ko).* □ Visi saimnieki raugās uz viņu kā [uz] nākamo kalpu. Fimbers 1, 299. Jaunībā .. viņš uz jūru raudzījās kā uz ūdens masu .. Skujiņš 12, 348.

raug, izsauk. *Lieto, lai pamudinātu kādu pievērst uzmanību kam redzamam; lūk (1).* □ Raug, pasteļkrāsās darināts gobelēns! Rīgas B 80, 156, 4. Nu raug, cik krāšņi ap mums zaļo viss .. A Bārda 2, 7.

raugāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl.; novec. *Atraugāties.* □ Viņa bieži mocījās ar nelabu sirdi, raugājās .. ME III, 486.

raugi[1], izsauk. **1.** *Lieto, lai pamudinātu kādu pievērst uzmanību kam redzamam; raug.* □ Nosvilpos diennakti šis vējš pār ciemu, un no rīta, raugi, jūra viļņo brīva .. Grants 7, 4. Ceļš iesteidzās mežā, un — raugi! — abās pusēs mēļa zilgalvīšu jūra .. Kaldupe 6, 59. Raugi, bērzu galos šūpojas dzegužu zvani .. Indrāne 9, 40.

2. *Lieto, lai pievērstu kāda uzmanību notikušajam, teiktajam, rakstītajam.* □ «Un, raugi, tas ir noticis — ar pagājušo gadu hercogs ir atkal mūsu zemē atpakaļ ..» J Kalniņš 9, 217. «Es vēl neesmu brokastojusi, bet, raugi, pusdienlaiks jau klāt.» Kaijaks 1, 138. ..tikai daži nelieli pārkārtojumi, un, raugi, viss sāk ritēt citādi. Lauku Dzīve 81, 1, 4.

raugi[2], -u, v.; tikai dsk. *Raudzības.* □ Kas bijuši kāzās, tiem jāiet raugos, vismaz pirmajam bērnam. ME III, 486.

raugs, -a, v. **1.** tikai dsk. *Vienšūnas sēnes, kas vairojas pumpurojoties un ar sporām un kas cukuru saturošās vielās izraisa rūgšanu.* Dabas raugi — *šādas sēnes, kas sastopamas augsnē, no kurienes tās nokļūst uz augu augļiem.* □ ..skābie piena produkti darbojas pret mikrobiem, sevišķi pirmajās rūgšanas dienās, .. jo piena raugi un pienskābes baktērijas izdala antibiotiskas vielas .. Skulme 3, 35.

2. parasti vsk. *Šo sēņu kultūra, ko izmanto dažādos tehnoloģiskos procesos.* Sausais r. Rauga koncentrāts. Maizes r. Alus r. Vīna r. Rauga (arī raudzēta) mīkla. Lopbarības raugs — *vitamīniem un olbaltumvielām bagāts barības līdzeklis, ko izmanto par piedevu lauksaimniecības dzīvnieku ēdināšanā.* □ Rauga rūpnieciskā ieguve radikāli uzlabojās 20. gadsimta sākumā. Tad sāka raugu audzēt uz cukura rūpniecības atkritumprodukta — melases, bagātīgi pievadot skābekli. Ves 78, 10, 16. Raugu var izmantot uzturā, gatavojot rauga ēdienus, piemēram, rauga pastēti .. Ves 78, 10, 17. Ar vitamīniem uzturu papildina rauga dzēriens .. Raugā ir daudz B grupas vitamīnu un arī vērtīgi olbaltumi. Ves 64, 2, 26. ..no zāģu skaidām, kukurūzas serdeņiem, saulespuķu sēnalām .. var iegūt gandrīz teorētiski iespējamo cukura daudzumu, kas labi rūgst un noder lopbarības rauga ražošanai. Zin T 63, 4, 11. // pārn. *Parasti savienojumā ar «vecs»: iepriekšēja laikposma uzskatu, tikumu, paradumu u. tml. kopums.* □ Universitāte vēl pilna vecā rauga. Brīva gara lidojumu viņi neatzīst, tikai tos pašus sadzeltējušos pergamentus, kas bij jau pirms Gutenberga laikiem. Upīts X, 34. ..zvejniekos joprojām stipri turējās vecais raugs, ka labs katrs rublītis, kas kabatā. Avotiņa, Slisers 1, 250. ..kaut gan sistemātiski nodarboties neizņāca laika — no bumbošanās pilnīgi atteikties nespēju; pašai likās — kāda kripatiņa no vecā rauga vēl kaulos bija saglabājusies. J Plotnieks 6, 74.

○ Rauga sēnes — *mikroskopisku vienšūnas sēņu grupa, kurā ietilpst dažādu taksonu sēnes.*

rauknis, -ņa, v.; retāk **rauklis,** -ļa, v. *Darbarīks — kātam piestiprināts īss sirpjveida nazis atvašu, arī tievu koku nogriešanai.* □ Rauknis ir sens darba rīks, kas savu nozīmi nav zaudējis arī tagad. Tas ļoti piemērots .. pļavu vai grāvju iztīrīšanai no krūmiem. Indāns 1, 179. Līdz šim kokus un krūmus no grāvju malām novāca ar rokas darbarīkiem: cirvi, raukli un motorizēto krūmgriezi .. Zin T 76, 4, 2.

raukt, raucu, rauc, rauc, pag. raucu; trans. **1.** *Sasprindzināt sejas muskuļus tā, ka (sejas, parasti pieres) ādā veidojas grumbas, mazliet pavirzīt sejas daļas.* □ ..daļa lībiešu nepatikā rauca pieri .. J Kalniņš 4, 87. Valdis Lukss šķirstīja kladi ar jaunas autores dzejoļiem, raukdams pieri par paviršo izteiksmi .. Brutāne 8, 84. ..kalēja meistars rauc bargas uzacis, māte bieži skatās uz durvīm, un Vilnis ir gluži nemierīgs. Vecākā brāļa vēl nav. Saulītis 12, 238. ◇ Raukt degunu — *paust sejā neapmierinātību, nepatiku, pretīgumu.* □ Kvelde ir satraukts. Viņš bez apstājas rauc degunu, stumda brilles .. Līvs 4, 195. Skrullētās, krāsotās .. meitas degunus vien rauca: nupat atkal sāksies apnicīgais spredikis par vecajiem laikiem .. Lit M 76, 39, 2. // *Vilkt grumbās (purnu) — par dzīvniekiem.*

2. *Adot, tamborējot mazināt adījumā, tamborējumā (valdziņu, cilpiņu) skaitu; adot, tamborējot mazināt valdziņu, cilpiņu skaitu (adījumā, tamborējumā).* R. cimdu. □ Veidojot plecu slīpumus, rauc katrā 2. kārtā 4 valdziņus .. Liesma 71, 1, 32. // pārn. *Mazināt (apjomā).* □ Saule rauc ēnu arvien īsāku. Brigadere 2, 301. ..dienas nakšu melnums rauc .. Sirmbārdis 2, 75.

3. divd. formā: raukts. *Tāds, kas virzienā uz galotni krasi kļūst tievāks (par auga stumbru).* Raukts stumbrs.

raukties, raucos, raucies, raucas, pag. raucos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Mazināties (apjomā, daudzumā).* Audums mazliet raucas. □ Jau kupenas raucas un dilst. Sirmbārdis 3, 27. ..Rūdis, valdot lielo arklu, iet pa vagu tam pakaļ. Velēna veļas pie velēnas, un rudais lauks .. raucas šaurāks un šaurāks. Sēlis 1, 288. Dzeltenās liesmiņas plītī raucās arvien mazākas, beidzot apdzisa pavisam. Lit M 58, 2, 2. // *Kļūt īsākam (par laikposmu, parasti par dienu).* □ Kaut gadi paietu un dienas raukties sāktu .. Osmanis 1, 114. Uz rudens pusi dienas strauji raucas īsākas .. Zigmonte 9, 114.

2. parasti 3. pers. *Refl.→ r a u k t (1); tikt rauktam.* Piere raucas dziļās grumbās.

3. pareti. *Rauties (4).* □ Galvu plecos ierāvis, .. sēž Zints un raucas aizvien mazāks, — kaut tikai nu viņu tagad neviens neredzētu ... Skujiņš 2, 16.

raukums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts→ r a u k t (1).* □ ..viņš novērsās un, paturot to pašu sūro pieres raukumu, mierīgi vaicāja: «Tātad .. nav atšķirības starp cilvēku un lopu?» Kalnāruva 7, 102.

2. *Paveikta darbība, rezultāts→ r a u k t (2).* □ Veidojot plecu slīpumus, rauc katrā 2. kārtā 4 valdziņus .. Līdz ar piekto raukumu sāk veidot kakla izgriezumu .. Liesma 71, 1, 32. Plecu raukuma slīpā līnija ir 30 cm gara. PL Siev 80, 2, pielikumā.

3. *Krass (auga stumbra) resnuma samazinājums virzienā uz galotni.* □ Vairums augļaugu ir koki .. ar koksnainu stumbru .. Tādi stumbri parasti ir velteniski, ar lielāku vai mazāku raukumu uz augšu. Sudrabs 1, 35. Kātam [dakšām] vislabāk noder biezoknī augusi eglīte, jo tai ir mazs raukums .. Indāns 1, 202. // *Sašaurinājums vienā (augļa) galā.* □ Augļi apaļīgi, abos galos nedaudz saspiesti, ar nelielu raukumu kausiņa galā .. DD 63, 2, 1.

raunds, -a, v.; fizk. *Boksā — laika sprīdis (parasti trīs minūtes), kurā notiek viens cīņas posms.* Otrais r. beidzās neizšķirti. □ Treneris bija ieteicis pirmajā raundā izlūkot pretinieku — ļaut uzbrukt, izpētot viņa vājās vietas. Liesma 64, 1, 19. Otrā raundā es viņu

nokautēju. Ērgle 4, 51. Ringā viss beidzās .. kādās deviņās desmit minūtēs, neskaitot pārtraukumus starp raundiem. Bels 4, 22. // pārn. *Posms (kādai darbībai).* □ Nemēģināt izjaukt pastāvošo līdzsvaru, neuzspiest jaunu, vēl dārgāku un bīstamāku bruņošanās sacensības raundu — tieši tā būtu īstas valstiskas gudrības izpausme. Cīņa 81, 46, 3.

raupināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Veidot (kam) nelīdzenu virsmu; raupjot.* R. riepu.

raupjains, -ais; s. -a, -ā; apst. **raupjaini;** reti. *Raupjš.* □ ..izņēmis no krāsns ogli, [Pēteris] dancināja to raupjainajā plaukstā, līdz nodzisusī° pīpe sāka atkal mest dūmu grīstis. A Grigulis 17, 31.

raupjot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Veidot (kam) nelīdzenu virsmu; raupināt.* R. papīru.

raupjš, -ais; s. -a, -ā; apst. **raupji.** **1.** *Tāds, kam ir nelīdzena, grumbuļaina virsma; nelīdzens, grumbuļains (par kā virsmu).* □ Zeme ap koku raupjajiem stumbriem bija pārklāta ar slidenām skujām. Lagzdiņš 1, 43. Miza [ābelei] — raupja un brūna, grumbu grumbām izvagota kā sen senis atmatā atstāta zeme. Kaldupe 6, 73. Viens no visizcilākajiem .. monumenta darbiem ir skulptūra «Atmiņas». No raupjas, it kā neapstrādātas pamatnes izaug domās iegrimusi sieviete. Māksla 63, 4, 38. Uzmanību saista [panno] .. raupjā virsma .. Nodieva 1, 49. // *Negluds, ass, sasprēgājis (par ādu); tāds, kam ir negluda, asa, sasprēgājusi āda (par ķermeņa daļām).* □ ..tulznas un asiņainās čūlas saplaka, un to vietā parādījās cieta, raupja āda. Grīva 4, 294. Nāks zvejnieku puisis, paņems dzintara graudu raupjā plaukstā .. Indrāne 9, 43. Didzim pretim raudzījās viņa acis, zēniski gaišas raupjajā, brūnajā sejā. Ezera 2, 81.

2. *Tāds, kas nav mīksts, piekļāvīgs (piemēram, par audumu); ciets, ass.* Raupja sega. □ ..man jājūt viss, kas ap mani. Šis raupjais kokvilnas palags. Siltā vilnas sega. Bels 4, 107. Brezenta mēteļa sacietējusī, raupjā apakšmala berzējās gar kailajiem stilbiem. Ezera 1, 291. Vislabāk [no rītiem] noskaloties zem siltas dušas un noberzties ar raupju vīšķi. PL Siev 78, 2, pielikumā. // *Stingrs, ciets (par matiem, apmatojumu).* Raupji mati. □ Man šķita, ka guļu, iespiedusi seju liela dzīvnieka raupjajā spalvā, kas skāra delnas, bakstīja pierē .. Ezera 13, 8. // *Tāds, kas nav mīksts, maigs (par augiem, to daļām); ciets, koksnains.* □ Karstā laikā gurķu mētras ātri izzied, kļūst raupjas, bet barībai ir derīgas tikai maigas lapas .. Lauku Dzīve 75, 5, 31.

3. *Tāds, kas izturas, rīkojas, runā asi, skarbi, bez maiguma, sirsnības, iejūtības.* □ Stingrs un raupjš gan arī esot [priekšsēdētājs]. Nevīžas, slaistus un žūpas neciešot ne acu galā. Avotiņa, Peters 1, 171. Daudzas un dažādas ir viņas atveidotās lomas. Gan no pirmā acu uzmetiena paskarbas un raupjas sievietes, taču savā būtībā ļoti taisnas un godīgas .. Lit M 75, 34, 15. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Tā ir sieviete karavīra šinelī, raupjiem vaibstiem, sirmiem, cietiem matiem. Dzene 4, 148. // *Tāds, kas nav izsmalcināts; vienkāršs.* □ ..mūsu tautas zemnieciski raupjajās un naivajās pasakās — visur ir daiļi cilvēki. Liepa 1, 165. Tiem vārdiem [par zvejniekiem] nevajadzētu būt skaistiem, bet raupjiem kā viņi paši. Avotiņa, Peters 1, 145. Tikai tas, kas izprot un mīl dabas un darba skaistumu, spēs saskatīt skaistumu gleznā ar raupja darba vīra attēlojumu .. PL Skola 62, 4, 48. // *Nepieklājīgs, nesmalkjūtīgs; arī rupjš (7).* □ ..kad Maija, Indriķis un Ošleju saimniece klausījās mācītājā, viņi vispirmāk sadzirdēja to raupjo valodu, ar kādu grēcinieki tika aprāti. J Kalniņš 8, 240. Karstu dusmu šļākumam raupji vārdi seko. Brutāne 9, 117.

4. pareti. *Liels, rupjš (piemēram, par lietus lāsēm, krusas graudiem).* □ Tik negants vējš. Un nakts. Un tumsa. Un raupjām lāsēm lietus līst. Avotiņa 8, 69. Raupji krusas graudi sasvītro apgaismoto laukumu .. Talcis 8, 247.

raupjums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a u p j š (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ozola mizas r. Akmens virsmas r. Papīra r. □ Rokas slīpmašīnas izmanto, nolīdzinot detaļu vai materiālu raupjumu .. Zin T 78, 4, 32. ..no traktora stūres turēšanas .. delnas guvušas vīrišķīgo raupjumu .. Liesma 73, 4, 10.

2. *Vispārināta īpašība → r a u p j š (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Tā bija dīvaina .. taustes atmiņa, kas atvedināja izjūtas par auduma biezumu un raupjumu .. Ezera 9, 125. Krāsu izvēle, .. raksts, dzijas raupjums vai pūkainums — tas viss piešķir adījumam vienreizīgumu. Zv 78, 11, 40.

3. *Vispārināta īpašība → r a u p j š (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Bet mīla nāca ar ikdienu, rūpēm .. Tā baidīja ar zemes raupjumu un spēku. Viese 4, 60. No [māla] plasta veidotajos traukos .. parasti uzsvērts formas raupjums, arhaiskums .. Nodieva 1, 24.

rausējs, -a, v.; **rausēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r a u s t.*

2. v.; tehn. *Iekārta, ierīce u. tml. (kā) savākšanai, arī virzīšanai kopā, (to) raušot.* Ogļu r. Salmu r. □ ..racionalizatori kartupeļu kombainam piekonstruējuši īpašu rausēju. Cīņa 85, 29, 2.

3. *Mantrausis.* □ Pirmajā vietā tā manta Jānim .. tiešām turējās, bet tomēr viņš nebija sīks rausējs. Viese 2, 149. «Ko neciešat? ..Kas jums nepatīk?» — «Rausējus, biznesmeņus. Tos, kam māksla, mūzika ir vienīgi iedzīvošanās avots.» Cīņa 85, 28, 3.

rausiens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → r a u s t (1).* □ Bieti sagrāba aiz lakstiem, ar naža muguru pāris rausienos liekā zeme nost .. Birze 1, 141.

rausis, -ša, v. **1.** *Raudzētas mīklas plācenis (no rupja maluma kviešu vai miežu miltiem), kam vidū parasti ir padziļinājums ar pildījumu.* Biezpiena r. Rabarberu r. Raudzēts r. Siltš r. Sklandu rausis — *rausis ar sasmalcinātu burkānu, kartupeļu pildījumu.* Medus

rausis — *medusrausis.* Mīcīt raušus — *mīcīt mīklu raušu cepšanai.* □ ..viņa paņem smalkos miltus un pienu, ņem prāvu bļodu, kur sagatavot raušiem virsu. ..Taču pats svarīgākais.. Valtam šķiet raušu apžogošana. Ko domā, tev noliek priekšā plāni izveltnētu rauša apakšiņu. Ar pirkstgaliem vien jāiemanās izveidot tai visapkārt mazu mīklas žodziņu. Delle 2, 100. Medus vietā raušos var pildīt saldu biezpiena masu vai sarīvētu rupju rudzu maizi, kas samaisīta ar medu. Kļaviņa 1, 398. Pats garšīgākais Kuldīgā šķiet sklandu rausis. Liesma 75, 4, 5.

2. *Pīrāgs.* Speķa rauši. □ Ap palaunaga laiku katram bij rokā gards, smaržīgs rausis ar gaļu. Brigadere 2, 59. Jaungada rauši, vēl sīki čurkstēdami.., rindojas uz dvieļa. Indrāne 2, 178.

3. parasti dsk. *Koncentrēta lauksaimniecības dzīvnieku barība — blakusprodukts, ko iegūst no eļļas augu sēklām pēc eļļas izspiešanas no tām.* Lopbarības rauši. Eļļas rauši. Sojas rauši. Kukurūzas rauši. □ Tagad Padomju Savienībā saulgriezes ir galvenais eļļas augs.. Rauši, kas paliek pēc eļļas izspiešanas, ir ļoti vērtīga lopbarība. Galenieks 2, 378. Linu pirmapstrādes uzņēmumi piegādā Liepājas eļļas ekstrakcijas fabrikai linsēklas, no kurām tā iegūst lineļļu un linsēklu raušus. Ģeogr 358.

raust, raušu, raus, rauš, pag. rausu; trans. **1.** *Pakāpeniski virzīt (ko irdenu, izkliedētu), parasti pa kādu virsmu (ar rokām vai kādu rīku).* □ Purva Kapeikam izkrīt pīpējamais uz klona. Viņš rauš kopā brūno tabakas smelkni. Indrāne 6, 88. ..mēs ceļamies kājās un tāpat ar dakšām sākam raust kukurūzas stiebrus mazās kaudzītēs. Vilks 2, 209. ..Janīna atsaucās, ar koka grābekli rausdama nost no pērnajām puķu dobēm ar dubļiem apķepušās lapas. Kar 58, 3, 51. ..Genam par visu vairāk tad patika raust pelnus no krāsns un kurt uguni pusdienām. Liesma 76, 2, 20. // *Vākt vienkopus un virzīt (ko irdenu, izkliedētu kur, uz kā).* R. kartupeļus bedrē. □ ..sieviete izklāja lupatu segu zemē,.. paņēma grābekli, grāba un rausa uz seģenes pelavas. Kaijaks 5, 51. Inita bija apmetusies pie vītolu cera un, rausdama uz kailajām kājām tīkami vēsu smilšu kalnu, slinki vēroja ļaužu straumi.. Brīdaka 2, 96. // *Ar strauju rokas kustību viegli virzīt nost, susināt (parasti sviedrus, asaras).* □ Grāpītis.. noņēma savu ausaino trušādas cepuri un ar to.. rausa sviedrus no sakarsušās pieres. Vanags 10, 22. Vecene stāvēja pie gultas un ar sauju rausa asaras no vaigu grumbām. Upīts II, 456. Masts gāzās.., trāpīdams Dāvja plecu. Dāvis nostenējās, ar veselo roku rausdams no acīm izsprāgušās asaras. Grants 7, 78.

2. *Alkatīgi censties iegūt (ko, parasti naudu, mantu) lielā daudzumā.* □ Raust naudu, saglabāt to, kas ir, pavairot, pavairot katros apstākļos — tāds ir šis cilvēks, kurš katru notikumu vērtē kā veikalnieks. Cīņa 57, 263, 3. Kungs iekāroja naudu un rausa mantu kaudžu kaudzēm, maisu maisiem. Zunde 1, 10. ..konkistadori.. rausa bagātības un sūtīja pāri okeānam uz Spāniju. Zv 72, 22, 14.

raustelīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **raustelīgi;** reti. **1.** *Raustīgs (1).* □ Sieviete raustelīgām rokām iededz galda lampu. Spāre 5, 454.

2. *Raustīgs (2).* Raustelīga liesma.

3. *Raustīgs (3).*

rausties, raušos, rausies, raušas, pag. rausos; refl. *Kāpt, arī rāpties (kur, no kurienes, kam pāri) smagnēji, neveikli, arī ar grūtībām.* R. ratos. R. nost no vezuma. Rausties augšā — *ar grūtībām celties (no sēdus vai guļus stāvokļa).* □ ..atbraucēji ar bērniem un saiņiem rausās ārā no vagoniem. Sakse 11, 10. Pievedam zirgu pie sētas un raušamies mugurā. Andersone 1, 67. Viņi rausās kalnā vēl krietnu ceturtdaļstundu.. Lapsa 3, 81. Pirmdienas rītā pamodos agri.. Rausos steigšus no gultas ārā, ģērbos un skatījos pēc mātes. A Gulbis 3, 43. Un Asnate.. iegāzās ceļa dubļos. Kad es pieskrēju klāt, viņa jau rausās augšā. Draugs 84, 8, 15. // *Rāpties, parasti ar grūtībām (par dzīvniekiem).* Kaķis raušas kokā. □ Dīriķis satrūcies redzēja, ka dzīvnieks [suns].. pieskrien pie redeļu kāpnēm un sāk pa tām rausties augšup. Nagi slīdēja un skrapšķēja uz kāpņu šķēršļiem.. Kaijaks 5, 51. // pārn. *Virzīties, parasti lēni, ar grūtībām (par transportlīdzekļiem).* □ Drebēdams no viļņu triecieniem, traleris raušas ārā no neveiklā stāvokļa un sveras uz pretējo pusi. Lapsa 1, 22. ..mazie šaursliežu vilciena riteņi,.. kalnup rausdamies, reizēm gandrīz apstājās.. Zālīte 5, 75.

raustīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **raustīgi;** pareti. **1.** *Tāds, kas raustās (1).* □ Nograbēja āra durvis, nepieradusi roka raustīgi novilka rokturi.. Niedre 10, 184.

2. *Tāds, kas raustās (2).* □ Galda lampas spuldze mirgo, raustīgi kvēl kā dzisdama, kā pārtrūkt draudēdama. Niedre 14, 107.

3. *Tāds, kas raustās (3).* Raustīga runa.

raustīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Vairākkārt raut, vilkt, parasti ar asām, īsām, nevienmērīgām kustībām; vairākkārt vilkt uz savu pusi, parasti asi, īsi.* R. grožus. R. durvju rokturi. R. zirgu. □ ..Miglu suns, ķēdi raustīdams, spalgi ierējās.. Sakse 7, 250. Telene rausta māti no vienas puses uz otru, gramsta kūlu pa labi un kreisi. Indrāne 7, 202. Emīls sāka raustīt izpletņa virves, lai ķermeni ierīkotu tā, ka skatiens vērstos uz leju. Birze 8, 27. // *Vairākkārt raut (aiz kā).* R. aiz piedurknes. R. aiz bizes. R. aiz astes. □ No rīta cūku Antiņš, pats vēl kasīdamies un acis berzēdams, raustīja Rudi aiz rokas, lai ceļas augšā. Birznieks-Upītis 6, 132. Vismaz aiz deguna raustīt viņai Sanitu nebūtu vajadzējis, tas tomēr izskatās un arī ir briesmīgi pazemojoši. Zigmonte 11, 119. // *Raujot plēst (augus, to daļas).* □ Edmila (uz Gunu): Ak, ko tik drudžaini tu puķes rausti, Lūk, citu pēc citas saplucini. Aspazija 3, 377.

2. parasti 3. pers. *Iedarbojoties ar savu spēku, spiedienu, vairākkārt virzīt šurpu turpu, parasti nelielā attālumā (piemēram, par vēju).* □ Auksts, sauss vējš.. purināja plānos brunčus, raustīja lakatu.. Brigadere 3, 10. Rīta vējš raustīja durvis un virināja vaļā atstātos logus.

Sakse 7, 98. . . Gaujas malā plosts no straumes raustīts tika. Sudrabu E 3, 50.

3. *Vairākkārt strauji kustināt (ķermeņa daļu).* R. kājas. R. rokas. R. nāsis. R. lūpas. Raustīt plecus — *kustināt plecus augšup, lejup, paužot nesapratni, neziņu, izbrīnu u. tml.* □ Zandmane smējās, muti savādi raustīdama, — galīgie vaigi trīsēja . . Upīts IX, 352. Dziedādams viņš [mušķērājs] plātīja spārnus un raustīja asti . . Ezera 17, 191. Minimālās reakcijas [uz elektrisko strāvu] gadījumā zivs tikai jūt strāvu, tā konvulsīvi rausta galvu un ādu. Zin T 64, 8, 14. Aizsteidzas ezis, Purniņu raustot, Ceļu starp lapām Uz naktsmītni taustot. Rinkule 9, 45. Mieriņš vēl neziņā raustīja plecus. Nebija izšķīries, ko darīt. Fimbers 1, 375. Izziņu biroja darbinieki, kam es Rīgā jautāju, kā nokļūt Roņu salā, raustīja plecus un skatījās tādām acīm, it kā tiem vaicātu, kā nokļūt uz Mēness. Skujiņš 5, 46. // *Būt par cēloni tam, ka (cilvēkam vai dzīvniekam, to ķermeņa daļām) vairākkārt rodas sīki muskuļu krampji, sīkas muskuļu kustības.* □ Krūtis rausta smagas elsas. No acīm krīt zemē lielas asaras. Upīts 6, 77. Drudzis viņu raustīja, un tam metās nelabi ap dūšu. Poruks 3, 63. Drebuļi rausta mani tā, ka pašam liekas — es kratos kā pneimatiskais āmurs. Skujiņš 12, 138.

4. sar. *Nevēlami bieži mainīt (kāda, kā) darbību, darbības virzību, vietu.* □ Pagrūti gan bija te citam citu saprast . . , un tie, kuri prata vairākas mēles, tika raustīti gan uz vienu pusi, gan otru. Purs 9, 274. Traks bija toreizējais gads, un tā sevi raustīt laikam nekad vairs neļaušu. Zv 80, 8, 22. Pakāpeniski realizēt atsevišķus jaunievedumus — tas nozīmētu nemitīgi raustīt ražošanu. Zv 79, 6, 2.

○ Raustīt valodu — *stostīties.* □ No smagiem kritieniem, no sitieniem cilvēki sāk raustīt valodu. Indrāne 6, 310. . . viņš prata tik dabiski raustīt valodu un tik vientiesīgi raudzīties cilvēkiem acīs, ka nezinātājs varēja viņu novērtēt par vientiesīti. K Zariņš 1, 16.

raustīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Asi, īsi, nevienmērīgi, parasti nepatvaļīgi, kustēties.* □ Puisis nodrebēja un saspieda neviļot Kārlēna pirkstus tik cieti, ka tas nemierīgi sāka raustīties. Blaumanis 6, 33. Tie, kas redzējuši Ludi Pupiņu dejojot, stāsta, ka viņš nemaz nezinot, ko nozīmē dejot. Ludis tikai lokoties, kratoties un raustoties. Rinkule 8, 45. // *Būt tādam, kurā vairākkārt rodas sīki muskuļu krampji, sīkas muskuļu kustības (par ķermeņa daļām); būt tādam, kura ķermeņa daļās rodas sīki muskuļu krampji, sīkas muskuļu kustības; vairākkārt strauji sarauties (par muskuļiem).* Lūpas raustās. Acu plakstiņi raustās. R. raudās. R. smieklos. R. klepus lēkmē. □ Krampju gadījumā bērns pēkšņi zaudē samaņu, pārgriež acis, kļūst zilgans, bet rociņas un kājiņas kļūst vai nu stīvas, vai raustās 2—3 minūtes un pat ilgāk. Mājtur 33. Mārtiņš sēdēja sakņupis, un pleci viņam raustījās nevaldāmās elsās. Pēkšņi viņš atkal uzlēca kājās un metās uz durvīm. Vāczemnieks 4, 147. . . Bāders saliecies spiež rokas pie krūtīm un trīsēdams un raustīdamies sāk klepot. Upīts 18, 44. . . viņa sejā no dusmām raustījās muskuļi. Lapsa 3, 28. pārn. Ienaidnieka bumbvedēji aiz meža stūra bombardēja lielceļu. Visa zeme drebēja un brīžiem raustījās kā krampjos. Grīva 4, 125. // *Izpausties ar vairākkārt mainīgu intensitāti (par psihisku stāvokli); būt tādam, kam ir vairākkārt mainīga intensitāte, arī vērstība.* □ . . nervoza atriebības kāre raustījās viņa sejā. A Deglavs 1, 305. Ap muti [Mārtiņam] raustās slepeni smiekli . . Upīts II, 322. Sutoņas nospiestas, apkārtnes iespaidu jauktas, . . Klaasam domas raustījās nesakarīgās konvulsijās. Upīts 18, 245.

2. *Vairākkārt strauji virzīties šurpu turpu (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Suņi kauc un raustās, un stiepj atkal puisi pa sniegu. Upīts 18, 41. pārn. Un Rīga raustījās šajā ķēdē, kuras galu kaulainajos pirkstos turēja Karalis Bads. Upīts VIII, 477. // *Darboties neritmiski, arī virzīties nevienmērīgi (par iekārtām, ierīcēm u. tml.).* □ Motors atdzisis, raustījās, noslāpa. Lāms 4, 232. Pārsteigumā atlaidu gāzes pedāli, un mašīna raustīdamās palēninājа gaitu. Lapsa 6, 84. . . mašīnai piemetas niķi. Sprauslā, raustās, paskrien gabaliņu, atkal raustās. Niedre 6, 233. // *Vairākkārt strauji svārstīties, arī mainīties apjomā (par liesmu); izplatīt vairākkārt strauji mainīga stipruma gaismu (par gaismas avotu); vairākkārt strauji mainīt stiprumu (par gaismu).* □ Mācītājs Robergs abas sievas ielaida sakristejā, kur pie maza altāra raustījās divas sveču liesmas. Birze 1, 43. Dzeltenā lampas liesma raustīdamās raksta drebošas ēnas uz pelēkajām baļķu sienām. Jauno v 58, 124. Spuldze ir neliela, un gaisma, ko tā izstaro, brīžam raustās, te iekvēlodamās spožāk, te kļūdama tumša un sarkanīga, it kā taisīdamās izdzist. Kaijaks 4, 3.

3. parasti 3. pers. *Būt tādam, kuras plūsmā ir vairākkārtīgi īsi pārtraukumi, sastāvdaļu atkārtojumi (par runu); skanēt nevienmērīgi, ar vairākkārtīgiem īsiem pārtraukumiem (par balsi).* □ Uztraukumā viņiem sāk raustīties valoda . . Ves 62, 6, 6. . . viņš pārvērstā balsī klaigājis un bijis balts kā palags. Rokas viņam drebējušas, valoda raustījusies. Ezera 15, 110. Maika smalkais tenors viegli trīsēja un sāka raustīties. Berģis 1, 23.

4. pareti. *Refl.* → *raustīt (1); tikt raustītam.* □ Grožī Jura rokās tagad raustījās straujāk . . Jaunsudrabiņš Va, 270.

5. sar. *Būt nedrošam, arī baidīties; būt tādam, ko ietekmē nedrošība, arī bailes.* □ Ozols pasmaidīja. «Ko tu rausties, Elza! Man taču nav jāklausās skaisti vārdi. Pietiek, ka es tevi saprotu.» Sakse 7, 6. Zigis mazliet pagrieza galvu, un tai mirklī sniega pika ķēra viņa vaigu. «Nu ko, tev raustās?» balss mēdīdama noprasīja. Saulītis 12, 319.

rauf, rauju, rauj, rauj, pag. rāvu; trans. **1.** *Ar spēcīgu, asu, īslaicīgu kustību stiept (ko) tā, ka (tas) atdalās (no kā), pārtrūkstot saistījumam.* R. krūmiem lapas. R. ogas. □ . . aizgūtnēm sāka raut ziedus. Rāva, spieda tos pie krūtīm, glauda pie vaiga un rāva. Brigadere 2, 305.

Kartupeļus lasot no tīruma, es varētu būt vai divreiz tik mazs, nekā esmu, turpretī, ābolus raujot no ābeles, vajadzētu būt dažbrīd vai trīsreiz tik garam, nekā esmu. R Kaudzīte 1, 29. ◇ Raut (arī maukt, plēst, vilkt) ādu pār acīm vienk. — *nežēlīgi izmantot, nežēlīgi izturēties.* □ «Pielikt šiem dienas zagļiem vēl pie algas trīsdesmit kapeikas? Tas tikpat kā ļauties dzīvam sev ādu raut pār acīm! Nē! . .» Vilmers . . noskaities ar pātagu uzgāž zirgam pa sāniem. Sēlis 5, 296. // *Ar spēcīgu, asu, īslaicīgu kustību stiept, arī vilkt (ko pieaugušu, ieaugušu, iestiprinātu u. tml.) tā, ka (tas) izvirzās (no kā).* R. celmus. R. tīrumā bietes. R. zobu. R. naglas no dēļa. □ . . sakniebtām lūpām viņa rāva viegli pieaugušo zāli, nikni nogrieza zemainās saknes . . Upīts 4, 213. «Iedzīt tevi . . vajadzētu tais dubļos, kur sievietes rauj runkuļus . .» Vilks 2, 99. Krakšķēdami koki liecās, Viesuls [viesulis] rāva ozolu . . Aspazija II, 153. ◇ Sirdi rauj (arī ņem) laukā (arī ārā) — *saka, ja kas izraisa lielu žēlumu, lielas bēdas.* ◇ (Visas) iekšas rauj (vai) ārā (arī laukā), retāk (visas) iekšas rauj (vai) uz augšu sar. — *saka, ja nāk vēmiens, ja ir stipra vemšana.* □ «Visas iekšas rauj ārā. Palīgs jau baro zivis . . .» — «Man ir pulveri pret vemšanu,» es saku . . Grīva 5, 44. Komsordze Cintija raugās, lai mēs katra izdzertu kausu šā [skuju] vitamīnu dzēriena, kas ir tik rūgts un pretīgs, ka rauj vai visas iekšas uz augšu. Spāre 5, 213. ◇ Raut (arī zagt) aci (arī acis) no pieres ārā (arī laukā) sar. — a. *Nekaunīgi, pārdroši zagt.* □ . . tas nelietis, tas puika te atkal bijis un apzadzis viņu. Aci no pieres rāva laukā . . Upīts 4, 252. b. *Rīkoties alkatīgi, nerēķinoties ar citiem. // Ar spēcīgu, asu, īslaicīgu kustību ņemt (ko tādu, kuru kāds ir satvēris, tur u. tml.).* □ . . ārsti lūdz [badā cietušos] neēst, rauj no rokām gaļas gabalus. Spāre 5, 317. . . sētnieks patlaban rauj ēzelim ārā no mutes oleandra zaru . . Birznieks-Upītis 6, 258. pārn. Es neieredzu Troksni Varmāku. Viņš ir tas, kas rauj man zīmuli no rokas, kad gribu rakstīt. Ezera 17, 76. pārn. . . dažs [precinieks] nemācēja lāgā ne labdienas padot, — dažam vārds bija vai ar varu no mutes jārauj . . Apsīšu J 2, 90. ◇ Raut darbu no rokām ārā — a. *Steigties padarīt cita darbu.* □ Un lai [meita] necenšas mātei katru darbu raut no rokām ārā. Sakse 7, 338. b. *Ļoti steidzināt kādu, lai ātrāk pabeidz, nodod darbu.* ◇ Raut (otram) kumosu no mutes (laukā) sar. — *(censties) gūt kādu labumu uz cita rēķina; (censties) atņemt ko citam.* □ Kaut maize abiem nepļauta puva, No mutes viens otram kumosu laukā rāva . . A Skalbe 4, 150. Virs zemes nav laimes, tik zvēru pulks bļauj, Viens otram no mutes tie kumosu rauj . . Veidenbaums 2, 67. // *Strauji ņemt, vilkt (no kurienes, kur).* R. pistoli no maksts. □ Un tieši tai brīdī, kad . . Cepurītem vajadzēja raut ieroci no paduses un šaut, viņš nelaimīgi pakrita. Talcis 9, 89. // *Ar spēcīgu, asu, īslaicīgu kustību, arī spiedienu, grūdienu panākt, būt par cēloni, ka (kas uzlikts, piestiprināts u. tml.) virzās nost (no kādas virsmas).* R. papīrus no galda. R. lakatu no galvas. □ Niknais ziemelis rauj gan puiša cepuri, gan kaklautu, gan svārkus. Zunde 1, 37. pārn. . . virs melnās dzelmes joņodams, vējš viļņiem rāva nost baltās putu cepures . . Cīņa 75, 225, 2.

2. *Ar spēcīgu, asu, īslaicīgu kustību stiept (ko) tā, ka (tas) pārtrūkst.* R. diegu. R. ķēdi pušu. □ . . zirnekļi auž tīklus šķērsām pār ceļu — ak, cik man jau nava [nav] uz ģīmja to sameties, kad braukdams visus rāvu pušu! Akuraters 1, 59. ◇ Raut (arī plēst) pušu (arī uz pusēm) — *panākt, būt par cēloni, ka kādam ir ļoti daudz darbu, pienākumu.* □ Ārsts neveikli pasmaida. «Jūs varbūt negribat ticēt, bet tā tas ir, mani rauj uz pusēm. . . Un zināt, ārsti arī nogurst.» Zigmonte 10, 323. // *Ar spēcīgu, asu, īslaicīgu kustību stiept (kādam ķermeņa daļu) tā, ka nodara (tam) sāpes.* R. zēnu aiz matiem. □ . . skolotājs bija tik daudzus rāvis aiz ausīm, ka atsevišķus cilvēkus vairs neatcerējās. Bels 4, 16. Saimniece . . sagrābj plaukstā abas Kristīnes matu bizes un rauj. Lēmanis 8, 109. // *Spēcīgi iedarbojoties, radīt (kam) bojājumu, arī veidot (ko) — par parādībām dabā, parasti par straumi, vēju.* □ Rudenī vējš, viļņos raudams robus, Plaukstu auksta ūdens sejā sviež. Ziedonis 19, 20. Straume bija liela, . . rāva pušu dambjus. Zv 78, 10, 19. Mutuļodami, kūsādami, nopostīdami un jaunus ceļus raudami, neapstādamies, neapturami plūst atkušņa ūdeņi februāra beigās. Upīts II, 683. // intrans. *Strauji vadīt dūmus (par apkures ierīcēm); vilkt.* □ . . skurstenītis iesila un sāka spēcīgi raut, dega žirgti, krāsniņa ātri nokarsa . . Upīts IX, 549. // pārn. *Būt par cēloni tam, ka (kāds) strauji, pēkšņi maina stāvokli.* □ . . pēkšņās bailes viņu vienlaicīgi gan rāva kājās, gan it kā sastindzināja. Skujiņš 12, 297. Sveša roka Mani rāva no miega, Kad gailis vēl tikko dziedāja laktā Un ausma tik tikko bija sākusi bālēt. Vanags 12, 13.

3. *Strauji, spēcīgi velkot, virzīt (transportlīdzekli).* □ . . vagona riteņi klabēdami sitās sliežu galu savienojumos, un lokomotīve rāva vilcienu uz priekšu. Eglons 1, 11. «Velk labi . . .» Uģis ierunājās, norādot uz zirgu, kas pašreiz dūšīgi rāva vezumu smilšainā paugurā. Vāczemnieks 1, 7. // *Strauji, spēcīgi velkot, virzīt (priekšmetu).* □ Viņa rāva zāģi tik ātri un spēcīgi, ka Pakalns pēc brīža atlaida savu galu vaļā . . Sakse 7, 206. Puse dienas paiet, atmatas sienu grābjot un šķūnī iekšā raujot. Sk Ģ 84, 6, 22. // *Strauji, spēcīgi velkot, virzīt (cilvēku vai dzīvnieku); vest sev līdzi (parasti ar varu).* □ Tikko svešais gribēja piecelties, Strautiņš viņu sagrāba aiz svārkiem un rāva to atpakaļ zemē. Fimbers 1, 418. Dioģena spēcīgās rokas apkampa Toma šauros plecus un rāva sev klāt. A Grigulis 10, 26. No kāpostdārza steidzās Liena un Osiene, tā pa ceļam paķēra savu Katiņu un Pičuku un rāva līdzi. Upīts 4, 218. sal. Pēkšņi es kā rauta uztrūkstos sēdus. Brodele 13, 75. // *Strauji, spēcīgi virzīt (ķermeņa daļu, parasti nost no kā, sev klāt).* R. roku projām no liesmas. □ Māte stiepa pretim zirgam roku ar ēsmu, bet, kad viņa

siltais purns piedūrās pirkstiem, rāva tos bikli atpakaļ. Fimbers 1, 196. Tas [zēns], gaitenī nostājies, viļā kopā mazas papīra lodītes un sviež ar tām mazākajiem bērniem, kuri nedomā par atmaksāšanu, tikai rauj galvas dziļāk apkaklēs. Zigmonte 2, 105. // *Strauji, pēkšņi virzīt sev līdzi (par ko plūstošu, krītošu u. tml.).* Vētra rauj akmeņus aizā. Straume rauj baļķus uz priekšu. □ Nu jau skaidri varēja redzēt milzīgo [vulkāna] ugunsstabu, kas brīdi pa brīdim uzšāvās gaisā, raudams līdzi liesmojošus akmens bluķus. Ērgle 2, 21. Akmens sakustējās, tad pavēlās uz sāniem un sāka ripot. Tas rāva aiz sevis ielejā tūkstošiem klintsgabalu un akmeņu. Grīva 1, 47. // pārn. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds) iesaistās spraigā, intensīvā darbībā.* □ ..pret cara satrupējušo varu cīņā traucas pilsētas proletariāts, sev līdzi raudams arī zemnieku masas. Sēlis 7, 163. ..viņa sajūsma auga un rāva arī citus līdzi. Pēterim acis spulgoja vien! A Deglavs 1, 329. ..cīņā rauj lielā trauksme, kur aizmirstas viss sīkais un personīgais — viss maziskums un gurdums. Upīts 10, 141. // *Ātri vest (par transportlīdzekli).* □ No.. stacijas tālāk mani rauj elektriskais vilciens. Cīņa 82, 157, 2. pārn. Motors gaudo, riteņi žļarkstēdami pa pielijušo ceļu rauj viņu pretim satumsušam apvārsnim. Klīvers 4, 38. pārn. Kad vēlāk buras raus Mani cauri Biskajam, Es stāvēšu, piespiedies mastam Kā tavam augumam. Ļūdēns 4, 79. // intrans. *Strauji virzīties.* □ Pusceļu noskrējis, sumpurnis satika aitu un prasīja, vai nav redzējusi kādu sievišķi. Aita.. atbildēja, ka gan vienu redzējusi. Tā nupat aizskrējusi uz to pili.. Sumpurnis nu rāva atkal elsdams pūzdams atpakaļ uz savu pili.. LTP 358.

4. sar. *Spraigi, intensīvi darīt (ko), darboties (ar ko).* □ «..šito [kāršu] spēli dūšīgi raujot pa Latviešu biedrību.» A Grigulis 13, 31. // intrans. □ Talcinieki rāva cits par citu, ne zirgus, ne sevi netaupīdami.. Upīts 4, 394. ..tas [šķroderis] tad varēja, ja labi rāva, mūs visus apšūt vēl līdz kāzām. Jaunsudrabiņš Va, 105. Ne vārda nesacījuši, vīri satvēra zāģus un cirvjus. Braucējs un Maciņš rāva slapjām pierēm, bet tie pieci strādāja kā vakar un aizvakar — nesteigdamies. Lēmanis 10, 70. // parasti savienojumā ar «vaļā». *Strauji sākt (parasti ko dziedāt, spēlēt, dejot).* □ «Būtu jel kādu dziesmu rāvuši vaļā.» Sakse 7, 117. Tie bija jūrmalas ciemos labi zināmi spēlmaņi visos godos vai svinībās. Viņi bija krietni saspēlējušies, droši un saskaņoti rāva vaļā maršus, polkas un citas dejas. Dorbe 6, 10. Tuvojās pusnakts, gājām ārā un rāvām dejot. Lāms 6, 149. «..visdīvainākie cilvēki ir dzejnieki. Viņi drusku ieskatās zilās vai brūnās acīs un tūlīt rauj vaļā vistrakākos apcerējumus par mīlestību un tamlīdzīgām lietām.» A Grigulis 13, 418.

5. sar. *Dabūt, arī atrast, sameklēt, parasti ar pūlēm, grūtībām.* □ ..kur Jorģis uz ātru roku lai rauj tos pieci simti rubļus? Upīts 4, 243. Notikumu — visiem mums gribas vairāk notikumu, pārdzīvojumu un piedzīvojumu! Bet kur tu klusā laukuciemā tādu greznību rausi? Auziņš 4, 78. pārn. «Augums lielisks — institūta labākā vingrotāja, bet seja... Kur viņa rāvusi tādu putna ģīmi?». Jansons 3, 43. // intrans. *Raust (2).* □ Tie [rūpnieki] neprata un negribēja strādāt, bet tikai ātri iedzīvoties.. Viņi gan teicās darām valstisku darbu un stiprinām iedzīvotāju labklājību, bet patiesībā rāva un ķēra, kur vien varēdami. Rozītis III, 98. Cik vien spēji, tu zagi un rāvi, Līdi, spiegoji, bendēji, kāvi, Kas vien ir kauns, to tu darīji.. Rainis Ib, 367. ..Krāp un blēdī, cik tik jaudas, Skaties tik uz savu labu, Rauj no citiem, rauj, kur dabū! Veidenbaums 2, 70.

6. *Strauji rīt (ko); strauji ieelpot (ko).* □ Pats Ruskis melnu, apcirptu bārdiņu, spīdīgām acīm un runājot pastāvīgi rāva siekalas uz iekšu, kā karstu putru strēbdams. Austriņš 1, 103. Ozols ievēroja, ka elpo nevienmērīgi — gaisu rauj tikai vairāk iekšā, rīstīdamies kā asaris, izsviests ezera krastā. Sakse 7, 9. Aizsmēķē, gariem vilcieniem raudams plaušās karsto sīvumu. Zigmonte 2, 27. // intrans.; parasti savienojumā «raut iekšā»; sar. *Ātri dzert (parasti alkoholisku dzērienu).* □ Jūlijs (papēta pudeli): Kas tev tur labs ir? — Zebe: Rauj tik iekšā, tad jau manīsi! Putniņš 1, 7.

7. *Strauji vērt (piemēram, durvis, logu).* R. logu vaļā. R. logu ciet. □ ..drošas rokas rautas, durvis atdarījās. A Grigulis 13, 558. ..drebēdama rauju durvis ciet, taču nepaspēju, jo spraugā iespraucas netīra vīrieša roka. Avotiņa 2, 117. Viņš.. rāva rakstāmgalda atvilktnes vaļā un svieda tās cieti, ka klaudzēja vien.. Brigadere 3, 402.

8. *Strauji ģērbt (apģērba gabalu, apavus).* R. kājās kurpes. □ Tad [jauneklis] pusskriešus metās pāri pagalmam, rāva nost parastās darba drēbes, mazgājās un jutās pavisam cits cilvēks. Birznieks-Upītis 6, 184. Kalpone Elza steidzīgi rāva drēbes mugurā.. Rozītis III, 49. pārn. Kājas brīžiem sagrima muklājā, kas rāva nost zābakus. Fimbers 1, 80.

9. parasti 3. pers. *Būt par cēloni tam, ka (kādā ķermeņa daļā) saraujas muskulatūra, rodas stīvums.* R. pieri krunkās. Žagas rauj — *saka, ja žagojas.* □ «Kaulu sāpes no tās stāvēšanas esmu dabūjusi. Pa naktīm kājas vienā čokurā° rauj..» Upīts II, 730. ..Sāk vai krampji mēli raut. Pērsietis 1, 34. // parasti savienojumā ar «ciet». *Pēkšņi pārtraukt (elpu, balsi u. tml.).* Karstums dvašu rauj ciet. □ Tās bij ļoti labas zāles.. Vārīts etiķis ar sāli.., tikai smirdēja šausmīgi, pašai [Osienei] rāva elpu ciet, kur tad vēl citiem. Upīts 4, 209. Zem manis skalojas milzīgi, pelēki viļņi. Vējš rauj ciet elpu. Avotiņa 3, 152. Ramona noplok uz vētras nogāzta apses stumbra. «Vai, kā piekusu. Aizdusa elpu rauj ciet.» Indrāne 6, 285.

○ Raut sērkociņu — *cieši berzējot sērkociņu (gar ko), panākt, ka tas sāk degt.* □ Šoferis drūmā mierā ielika mutē papirosu. Rāva vienu sērkociņu — tas nedega, rāva otru — tas arī nedega. Skujiņš 5, 83. Cik ātri gāja laiks! Tēvocis rāva sērkociņu, un virs motora ar vieglu troksni izsprāga cilindros sakrājusies

gāze. Dripe 2, 36. ◇ No pjedestāla raut (arī gāzt, celt u. tml.) — *beigt (kāda, kā) pārmērīgu slavināšanu, atsegt (tā) patieso, parasti negatīvo, būtību.* ◇ Raut vai no elles laukā (arī ārā) sar. — *noteikti dabūt ko, pārvarot jebkādas grūtības.* ◇ Rauj piķis (arī vilks)! sar., arī Rauj velns! vienk. — *izsaucas neapmierinātībā, sašutumā.* □ Nejēdzīga saruna. Neviens nesaka, ko domā — viņa [meitene] kautrējas, viņš varbūt nemaz negrib teikt. Ak, galu galā lai piķis rauj tādu Ilmāru! Zigmonte 5, 41. Svarīgi, vai svešais te vēl ieradīsies vai ne. Labāk jau lai neierodas. Velns viņu [bēgli] būtu rāvis! Jo no tā nekā laba gaidīt nevarēja. Kaijaks 2, 81. ◇ Velns (ne)rauj (kādu) vienk. — *saka, ja (kādam) (ne)notiek kas slikts.* □ Vēl spēlē vijolnieks. Bet velns drīz viņu raus, Tik paliks tukša vijole uz galda. Ziedonis 10, 104. Man drusciņ gribas aizskriet uz krogu, paskatīšos, cik raibi tur iet, nav jau tālu un velns jau viņus [zirgus] tikmēr neraus! Blaumanis 6, 177. ◇ Kas raus (kādu) sar. — *saka, paredzot, ka (kādam) nekas slikts nenotiks.* □ «Dzīva, kas šo [lielgruntnieci] raus. Dukuli [kalpu] jau otro reizi per.» Rihters 1, 410.

rauties, raujos, raujies, raujas, pag. rāvos; refl. **1.** *Strauji virzīties, parasti pārvarot šķēršļus (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Annele rāvās caur krūmiem, grima muklājā .. Brigadere 2, 305. Stūrmanis rāvās uz augšu, glābšanas veste iesprūda lūkā, un viņš brīdi palika karājoties. Lapsa 3, 38. Suns vēl sirdīgāk lēca ķēdē un rāvās uz priekšu. Fimbers 1, 417. pārn. Aiz dāņu šaurumiem abi krasti kā sastrīdējušies rāvās katrs uz savu pusi, līdz pazuda skatam .. Lapsa 6, 142. // *Strauji sākt virzīties, arī strauji virzīties (par transportlīdzekļiem).* □ Patīkami uzspiest kāju gāzes pedālim, just, kā mašīna raujas uz priekšu, strauji uzņemot ātrumu .. Bels 3, 17. Ierēcās motori, un tanki dārdēdami rāvās uz priekšu. A Auziņš 3, 58. Kuģis tūliņ sadreb, raujas uz priekšu. Pilnā gaitā šķērso kvadrātu šurp un turp .. Talcis 7, 103. // *Par parādībām dabā.* □ ..šļūdonis nodrebēs un ar pērkonīgiem grāvieniem uz priekšu rausies .. Zv 73, 18, 8. Līdz zemei koki noliecas un trīs, Kad, aizsegdami zvaigznes debesīs, Ar vētru pāri padebeši raujas. Purvs 1, 65. Stāvus gaisā, spēcīgi rūkdamas, rāvās ugunsgrēka liesmas .. Grīva 4, 77. // *Pēkšņi mainīt kustības virzienu (parasti atbrīvojot kam vietu); arī strauji slēpties (no kā, kur, aiz kā).* □ Man kā puikam no svešiem aizvien bija drusku pabail, tālab es rāvos kaut kur nostāk .. Austriņš 1, 229. ..visas meitenes, arī Rasa, rāvās maliņā, kad tie [iereibušie] nāca pretī vienmēr trokšņaini un gatavi aizskart .. Zigmonte 11, 156. Zirgs satrūkstas un raujas sāņus. Nobrīkšķ ilkss. Kamanas apkrizdamas iemet braucēju sniegā. Kalndruva 10, 84.

2. *Ar strauju, spēcīgu ķermeņa kustību censties atbrīvoties (no tā, kas satur, aiztur).* □ Saoduši vilku smaku, zirgi trūkās un tramīgi krāca, raudamies no saitēm .. Vanags 10, 26. ..saules gaismā zuši kļūstot nemierīgi, raujoties nost no āķiem ... Talcis 7, 254. sal. Kilons sakņupa, it kā raudamies no nežēlīgām rokām, kas viņu jau vilktu augšup pie krusta. Upīts 18, 266.

3. *Spraigi, intensīvi darīt ko, darboties.* □ Rudeņos, labības kulšanas laikā, Ansis rāvās dienām un naktīm, un, kur viņš kūla, tur allaž gāja jautri. Talcis 9, 248. Jāraujas atkal pa dārzu un laukiem, Tā ka maz vaļas līksmot Par dabas jaukumiem. Auziņš 3, 41. «Cik Grunduļos pavisam gājēju ir?» — «Iznāk pieci.» — «Tad jau ir ko rauties, kamēr visu apdara.» — «Raujamies melnās miesās.» Lēmanis 17, 26. Tagad jau jāraujas ar labību — jāpļauj, jāžāvē, jātīra, jāgatavo zeme ziemājiem. Kalndruva 7, 19. ◇ Rauties (vaiga) sviedros (arī sviedriem vaigā, arī tā, ka sviedri līst) — *ļoti čakli strādāt.* □ Visi Valmieras veikali ir ļaužu pilni, un tirgotāji raujas vaiga sviedros. Rozītis 2, 143. ..tagad visa ģimene sviedros raujas kolektīva druvās. Salenieks 5, 144. Pa nakts melnumu, kamēr pļāvēji aprimuši, remontvīri [remontētāji] rāvās sviedriem vaigā. Cīņa 81, 142, 1. // novec. *Cīnīties, arī strīdēties; spēkoties.* □ Iesācies briesmīgs cīniņš: tilts vien drebējis, kā viņi tur rāvušies. LTP 213. // *Steigties, strauji gatavoties (ko darīt).* □ Piecdesmito gadu beigās, kad kritika uzbruka «Vienas nakts hronikai», Ēvalds [Vilks] bija pirmais, kas rāvās mani aizstāvēt. Skujiņš 11, 18. Nākdams jebkādā saskarē ar vāciešiem, tas [Mārcis] tūlīt rāvās brukt viņiem virsū. Kar 52, 1, 13. // pārn. *Dedzīgi vēlēties nokļūt (kur), darīt (ko); tiekties (pie kā, uz kurieni u. tml.).* □ ..Eriks raujas prom no plašuma, sabiedrība viņu it kā apgrūtina .. Sakse 7, 406. Čurļonis rāvās pasaulē. ..Ar pasaules mākslas šedevriem viņš iepazinās Drēzdenē, Prāgā, Vīnē .. Zv 75, 20, 25. ..par priekšsēdētājiem strādās tādi, kam sirds darbā pati raujas, atpūtu negaidīdama. Ziedonis 9, 26.

4. *Vilkt pie ķermeņa locekļus, galvu, sasprindzināt muskuļus (piemēram, lai aizņemtu mazāk vietas, mazinātu aukstuma sajūtu).* □ ..vēju sviestās krusas žvarksti un lietus šmīksti vairs neliek drebēt un čokurā rauties, bet aijā miegā kā maiga šūpuļdziesma. Andersone 1, 131. Ežī — tie nebēg, Bet, izslienot adatas, Kamolā raujas. Purvs 1, 174. // *Cieši kļauties, tīties (piemēram, mētelī, segā), parasti aiz aukstuma.* □ Meijers iet pa aizputināto ceļu un instinktīvi raujas savā uzvalkā. Upīts 10, 159. Tīreļa susinātāji mostas no drēgnā vēsuma, .. drebēdami raujas zem saskretušā mēteļa vai īsā kažociņa apsegas .. Upīts IV, 708. // *Liekties, vilkties uz iekšu (parasti aiz aukstuma, sāpēm, bada) — par ķermeņa daļām.* □ ..vēders raujas pie ribām un ēstgriba ir kā vilkam. Pārtikas deva .. vairs izsalkumu nespēj apmierināt. Jansons 5, 41. pārn. Un mākons [mākonis] lēni kāpj, — sirds raujas baigi — Pus-debess juma slogs jau apņēmis; Kā nasta garu spiež, un mācas vaigi .. Rainis Ib, 84. // *Parasti savienojumā ar «sevī»: censties norobežoties no citiem, noslēgties.* □ Ik cietējs sevī raujas, kaut mērķis viens un viena cīņa bij .. Paegle 1, 222. pārn. Divas zilas, labas acis

dienu, nakti stingri taujā, kādēļ sirds kā ezis sevī arvien dziļāk, dziļāk raujas. Avotiņa 8, 47.

5. *Baidities; arī valdīties.* □ Poga tik uzstājīgs, ar tik asu mēli, ka visa kazarma mazliet rāvās no viņa. Upīts XII, 681. «..mēs tikai izdomājamies paši pie sevis, krustu šķērsu, bet, kad pienācis laiks darīt,.. tad mēs raujamies atbildības kā kaķis dūmu smakas...» Zigmonte 2, 99. ..tas mazākais un nerātnākais.. šļakstīja ūdeni virsū. Trīne teicās tēvam Zvirgzdēnos stāstīt, no kā tad arī puika rāvās un meta mieru. Apsīšu J 1, 118.

6. parasti 3. pers. *Tikt pārtrauktam, apgrūtinātam (par elpu, balsi).* □ Vagons pārkurināts — elpa raujas ciet.. Upīts 10, 110. Ir cauri pavasara baltais stāsts, Un smaržo vasara, ka elpa raujas ciet.. Vācietis 4, 13.

7. parasti 3. pers. *Kļūt mazākam (pēc apjoma) — parasti par audumu, apģērbu.* □ Vai nu taļļainā jaka bija rāvusies, vai Jūla pati vēl augumā pieņēmusies, kas to lai izzina, bet pogu vietas stipri iežmaudzās Jūlas ķermenī. Pērsietis 1, 166. pārn. Kareivji, stāvēdami uz ceļa garās rindās, ņēma no virtuvēm katliņos pusdienas. Rindas gausi rāvās īsākas. Strāls 2, 97. // *Kļūt īsākam (par laikposmu).* □ Bēdīgs un garš šis rudens Robežniekos. Kā dienas raujas un kļūst vēsākas, tā cilvēki arvien vairāk atsalst cits no cita. Upīts 6, 35. Naktis rāvās arvien īsākas.. Vanags 10, 28. // *Kļūt mazākam (par piena izslaukumu).* □ ..viņa govij sāk piens rauties.. Akuraters 1, 36.

○◇ Rauties (arī plēsties) pušu (arī uz pusēm) sar. — *ļoti daudz, ļoti intensīvi strādāt.* □ «Šodien raujos pušu. Pieņēmēja saslimusi,» viņa sacīja, skaidrodama sastrēgumu. Ezera 17, 167. Vasarās viņi [zvejnieki] raujas vai pušu, lai vairāk nozvejotu vērtīgās zivis, nāk mājās noguruši, pārkarsuši.. Avotiņa, Peters 1, 47. «Nāk viens, otrs, trešais... un mēģinās. Bet man pa to laiku jāraujas uz pusēm. Tagad pat. Labi, ja trijos četros pabeigsim.» Kalndruva 5, 190. ◇ Rauties (arī plēsties, sisties, kauties) ar darbiem sar. — *saka, ja nepārtraukti ir ļoti daudz jāstrādā.* □ Tas nabags.. strādājis un rāvies ar darbiem, cik vien varēdams.. LTP 410.

rautot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; refl. *Piedalīties rautā; rīkot rautu.* □ ..laurotā [ar lauriem greznotā] zālē, kur dejo un rauto, pēkšņi tiek klusu, un aizsitas logs.. Paegle 1, 185.

rauts, -a, v. *Plašas, greznas viesības, parasti ar daudziem ēdieniem un alkoholiskiem dzērieniem.* □ ..Skudram [tirgotājam].. bija pieejamas Rīgas augstākās sabiedrības viesības un rauti. Rozītis 3, 198. Pie Grosvaldiem tiek sarīkots liels rauts. A Deglavs 1, 1052. Lielākai daļai [augstākās sabiedrības] sieviešu dzīve paiet kafejnīcās, pēcpusdienas tējās, ballēs un rautos. Zālīte 5, 189.

rauvolfija, -as, s. *Oleandru dzimtas tropu kokaugs, kas parasti satur alkaloīdus.* □ ..nomierinoša un pie tam asinsriti ietekmējoša droga.. ir Indijas.. rauvolfijas sakne. Tā nosaukta Augsburgas ārsta un botāniķa Rauvolfa vārdā. Zin T 71, 9, 24.

rāva[1], -as, s. *Sarkanīgi brūns purva ūdens ar paaugstinātu dzelzs saturu.* Dūņaina r. □ ..gar pašu Salates malu bija staigns, un retās zāļu saknes gulēja mūžīgā sarkanā rāvā. Jaunsudrabiņš 3, 218. «..es gribētu tīru ūdeni.» — «Te mežā jau nevar dabūt.. Te ūdens garšo pēc pēdējās rāvas.» Zigmonte 10, 408. ..dzirnavu ezers ilgos gados izmiekšķējis visu leju, pārvērtis rāvas dumbrājā. Upīts 8, 228. pārn. Es būtu nosalis Svešatnes saltajās naktīs Bez viņas. Es būtu noslīcis melnajā svešatnes rāvā Bez viņas. Vēveris 1, 131. // *Zema, purvaina vieta.* Pļavas r. // pārn. *Plāna krāsaina (kādu vielu) kārta, kas klāj ūdens virsmu (parasti ūdenstilpē).* □ Novadgrāvī ūdens tecēja melns kā darva, ar eļļainu rāvu pa virsu. Lācis VI, 304.

rāva[2], -as, s. *Akmeņains sēklis (jūrā).* □ Ostas apkārtne [Mērsragā] ļoti akmeņaina, un jūrā ir vairāki sēkļi un rāvas. Geogr 73. Kad uz Akmensragu, tad uz Akmensragu. Tur gan tāda nejauka akmeņu rāva, bīstami, toties zuši kā tauvu gabali. Talcis 8, 112.

rāvaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Rāvājs.* □ ..ceļš.. atrodas tieši blakus vietai, kur izbridu no rāvaines.. Lagzdiņš 3, 116.

rāvains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rāvaini.** *Tāds, kam ir rāvai*[1] *raksturīgās īpašības (par ūdeni); tāds, kurā ir rāva*[1]*, kurš satur rāvu.* □ ..vairāk dzelzs ir tādos ezeros, kas atrodas purvainās vietās, jo tad no apkārtnes ezerā ieplūst rāvains ūdens. Spuris 1, 20. Upelītes straume, no slīkšņainiem mežiem un dumbrājiem nākdama, ir tumša un rāvaini brūna.. Goba 1, 145. 19. gadsimta beigās Daugavas krastu regulēšanas dēļ kaptāžas (ūdens ņemšanas) vietu tuvumā izveidojās stāvošas un rāvainas Daugavas attekas. Zin T 63, 8, 31. Brienu, brienu, bet rāvainais dumbrs mani velk dziļāk un dziļāk. Zunde 2, 15.

rāvājs, -a, v. *Platība, teritorija, kur ir zemas, purvainas vietas, arī rāvaina augsne.* □ ..pret veco kalna kapsētu ganījās rāvājā pāris zirgu. Plūdonis 3, 30.

rāvējs, -a, v.; **rāvēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r a u t.*

2. sar. *Mantrausis.* □ «Maniem strādniekiem jādzīvo sausos un ērtos dzīvokļos. No pirmiem ķieģeļiem es viņiem uzcelšu ērtas un gaišas mājas. Es negribu būt rāvējs, bet ļaut arī cilvēkiem dzīvot.» Rozītis III, 113. Kā visi skopie un rāvēji, Bite bij aplam skaudīgs. Upīts 4, 12. Andrejs ar laiku palika skops. ..Tomēr par plēsēju un rāvēju vis viņu nevarēja saukt. Apsīšu J 2, 42. ◇ Rīkļu rāvējs — *mantrausīgs, savtīgs, nežēlīgs cilvēks, kas, savu bagātību vairojot, nodara citiem ļaunumu; rīkļurāvējs.* □ «Vakarrīt pie Nacionālā teātra satieku divus strādniekus. Viens mani [ministru buržuāziskajā Latvijā] bija uzzīmējis un sāka ķengāties. «Skat, skat, tur aiziet rīkļu rāvējs,» viņš sauc man pakaļ. Lācis VI, 277.

3. v.; tehn. *Ierīce, iekārta (kā, parasti augu, to daļu) izraušanai.* Celmu r. Sakņu r.

rāvējslēdzējs, -a, v. *Ierīce (tērpa, apavu, somas u. tml.) atvēruma malu savienošanai — divas lentes ar zobveida elementiem, kurus pamīšus sabīda slīdoša detaļa.* Metāla r. Plastmasas r. □ Ja rāvējslēdzēju paredz aizdarei, izmanto tādu iešūšanas paņēmienu, kas rāvējslēdzēju paslēpj zem auduma malas .. Kalniņa 1, 248. Rāvējslēdzēji tiek izmantoti .. gan apģērbos, gan apavos, gan somās. PL Siev 76, 11, 26. Pieprasījums pēc rāvējslēdzējiem, kas aizstāj pogas sporta tērpiem, vēja blūzēm, bērnu apģērbiem, .. aizvien pieaug. Zin T 63, 1, 31.

rāvējslēdzis, -dža, v. *Rāvējslēdzējs.* □ Aizdarēm gan priekšpusē, gan kabatām izmantoti rāvējslēdži. Zv 79, 23, 32. Rāvējslēdžus tīra ar vecu zobu suku un iezież ar vazelīnu. PL Siev 78, 5, pielikumā. Māris aplūkoja viņu no galvas līdz kājām: matus, brilles, rāvējslēdzi .. Ezera 7, 11.

rāvējslēgs, -a, v. *Rāvējslēdzējs.* □ .. esam nolēmuši jau trešajā ceturksnī ādas somas komplektēt ar jaunas konstrukcijas rāvējslēga maciņiem .. Pad J 70, 74, 3.

ravējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → r a v ē t (1).* □ .. neviena darbs nevar līdzināties tam, ko paveikusi Solveiga. Lībietis ilgi stāv pie viņas ravējuma. Ar drošu, veiklu roku noravētais laukumiņš stāsta par aizkustinošu gādību. Kalndruva 5, 22.

ravelīns, -a, v.; vēst. *Fortifikācijas palīgbūve cietokšņa nožogojuma priekšā.* □ Petropavlovskas cietokšņa Aleksejeva ravelīnā vienīgais ārpasaules troksnis iekļūst tikai reizi diennaktī, kad tieši pulksten divpadsmitos haubices šāviens pēterburdziešiem ziņo pareizu laiku. Vīksna 1, 98. Seno Rīgu apjoza valnis ar bastioniem, ravelīniem un citiem nocietinājumiem. Rīgas B 81, 69, 4.

ravēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Raujot no augsnes (parasti ar rokām), iznīcināt nezāles (kādā platībā).* R. puķu dobes. □ Nometusies uz ceļiem, [vecmāmiņa] dārzā ravēja kāpostu un burkānu vagas .. Vilks 3, 18. Bija jāvago kartupeļi. Jāravē sakņudārzi. Avotiņa 7, 184. pārn. Jā, gadi nebija taupījuši viņa kādreiz kuplās lauvas krēpes. Kā stipra vētra, kas .. izrauj kokus ar visām saknēm, tie bija ravējuši viņa galvu .. Imermanis 2, 53. // *Šādā veidā atbrīvot no nezālēm (augu kopumu).* R. bietes. R. zemenes. □ Dārzkopības un biškopības biedrības biedri .. ravē stādījumus .. Lauku Dzīve 83, 9, 21. // *Šādā veidā iznīcināt (nezāles).* R. dārzā balandas.

2. *Atbrīvoties (no kā, parasti nevēlama), likvidēt (parasti ko negatīvu).* □ Arī cilvēka nevēlamās īpašības jāravē, lai tās nenomāktu to labo, kas viņā mīt .. Rinkule 7, 50. .. didaktiska rakstura darbi visiem apnikuši .. Lai celtu literatūras iedarbīgumu uz lasītājiem, no tās bez žēlastības jāravē ārā didaktisms. Lit M 56, 52, 2.

ravētājs, -a, v.; **ravētāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r a v ē t.*

2. v. *Darbarīks, arī iekārta, ierīce nezāļu ravēšanai.* Dārza r. □ Rindstarpu ravēšana ir viens no grūtākajiem dārza darbiem. Esmu izgatavojis un kartupeļu rindstarpu ravēšanā izmēģinājis bultveida ravētāju .. Lauku Dzīve 78, 6, 15.

rāviens[1] [râviens], -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība → r a u t (1).* □ Ekskavatora tērauda žoklis kāri iekožas cietajā gruvekļu slānī .. Uzgriežas rūsgans putekļu mākonis, varenā rāvienā strinkšēdama no zemes izlokās sarūsējusi sijas sliede. Kar 59, 6, 101.

2. *Vienreizēja paveikta darbība → r a u t (2).* □ .. viņš ieķērās kreklā un ar spēcīgu rāvienu to pārplēsa. Birze 3, 78.

3. *Vienreizēja paveikta darbība → r a u t (3).* □ Sils .. tikpat enerģiski, kā ienācis, izgāja laukā, iesēdās mašīnā un straujā rāvienā pazuda no pagalma. Talcis 9, 277. .. šoreiz straumes rāviens šķita spēcīgāks .. Lapsa 3, 123.

4. sar. *Vienreizēja paveikta darbība → r a u t (4).* □ .. īsu brīdi šaubījies, viņš ar strauju rāvienu noliecās pie Ilzes .. tumšādainās delnas un uzspieda tai skūpstu. Skujiņš 12, 283.

5. *Vienreizēja paveikta darbība → r a u t (6).* □ Viņa [Lapsas] seju klāja sviedru lāses, pusatvērtā mute rāvieniem rija gaisu. Grants 4, 173.

6. *Vienreizēja paveikta darbība → r a u t (7).* □ Viņiem nevajadzēja klauvēties, durvis atsprāga no spēcīga rāviena un pa tām izlidoja Maiga .. Sakse 7, 372. Pierauj [sulainis] durvis un guļ nost. Bet rāvienu bija sadzirdējusi ragana, ķēniņienes brāļa sieva. LTP 325.

7. lok.: rāvienā, apst. nozīmē; sar. *Acumirklī, tūlīt.* □ Rāvienā arī Robis pietraucās no gultas. «Tad es iešu tev līdzi.» Salenieks 3, 138.

○ ◇ Ar (vienu, arī vienu vienīgu) rāvienu, arī (vienā) rāvienā, arī uz rāviena (rāvienu) sar. — *acumirklī, tūlīt; arī bez lielas piepūles.* □ Pusskriešus Robis devās pie Artūra un ar vienu rāvienu piecēla viņu kājās. Dripe 2, 146. Iņķis (tur abās rokās daudz naudas.): Kas par laimi — skatieties° — ar vienu vienīgu rāvienu, ar vienu vienīgu! Blaumanis 6, 336. «Tad iemanies ar rāvienu izdzert glāzīti,» skaidroja Skrabis. Birze 1, 75. Tā nebija nieka summa, ar to Lazda vienā rāvienā varēja piepildīt visus nodomus .. Lācis 15, 125. Alās dzīvo vēdzeles. Un tik milzīgi vēži, ka nokniebs pirkstam gabalu uz rāviena! Vanags 9, 14. Krēsli brakšķēja vien, vieta tika ieņemta pēc vietas, un istaba uz rāvienu bija pilna. A Deglavs 1, 307. ◇ Viens rāviens sar. — *saka par ko acumirklī, tūlīt (parasti bez lielas piepūles) paveicamu.* □ «Ja viņš negrib, es varu aiziet [pēc maizes],» iesaucas Sirmais. «Tas man viens rāviens.» Jansons 5, 80.

rāviens[2] [rāviens], -a, v. *Rāvājs.* □ pārn. .. Viņas [mātes] ilgās bij liepziedu debesis, Lai vieglāk dzīves dubļos un rāvienā brist. Kaldupe 14, 64.

rāvienveida, ģen., nelok. *Tāds, kas notiek rāviena*[1] *(1) veidā; tāds, kas atgādina rāvienu*[1] *(1).* R. kustība.

rāvienveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rāvienveidīgi.** *Rāvienveida.* □ Te kuteris ar rāvienveidīgu lēcienu traucās uz priekšu, tad stāvēja uz vietas, lai pēc brīža dotos pretējā virzienā .. Kar 53, 2, 73.

rāvs[1], -a, v.; apv. *Rāva*[1]. □ . . Antiņš . . ņēma ceļu uz māju taisni pār purvu, neskatoties uz to, ka tur bija tik daudz rāva, ka varēja dabūt krietnus dzērvju zābakus. Austriņš 2, 110. Rāva ūdens noēd kājas. ME pap II, 44.

rāvs[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **rāvi.** *Rāvains.* □ Kas iekšā ir, tas izlaužas uz āru: Plūst dedzinoša lava ziediem pāri, Vai saulains avots zāles klēpī gulgo, Vai rāvais akacis starp ciņiem spulgo . . Elksne 9, 34.

razbainieks, -a, v.; **razbainiece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; novec. *Laupītājs; arī bandīts.* □ . . manī ieperinājās bailes, sak, kad tik tepat atkal kāds razbainieks neizlien no sila un neķeras pie rīkles. Austriņš 1, 174. Laikabiedri, agrākie un šodienas vēsturnieki pa šūniņai pētījuši dekabristu sacelšanos. Cara galma dokumentālistiem tas viss likās razbainieku dumpis . . Hor 76, 14, 28. // pārn.; sar. *Palaidnis (parasti bērns).* □ Kaspars nolika mazos laivas priekšgalā uz tilaudām . . Ja nu jūs tagad gulētu . . . razbainieki . . . Līvs 2, 22. Skolotāji var tikai pabrīnīties, cik klusa un godīga dažbrīd [skolu beidzot] sēž izslavētā razbainieku klase. Zigmonte 1, 258.

rāze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; sar. *Paklājaugi, ko izmanto kapa kopiņas, kapa vietas apzaļumošanai.* □ . . viņi tagad tur guļ zem zaļajām, vienmēr uzkoptajām kapu rāzes lapiņām. Zigmonte 11, 10.

rāzēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; sar. *Jokoties, aušoties.* □ Bet šie, gluži kā sētmales kucēni, saceļ tādu kņadu, kamēr vaukšķēdami un rāzēdamies ielec ormaņa kalešā. Kaldupe 8, 105. Garajam ap lūpām aptecēja blēdīgs smīns. «Ko nu jūs, saimniec, rāzējaties,» viņš it kā pārmeta. «To jau jūs pavisam labi pazināt. Pie jums taču dzīvoja.» Kalndruva 7, 144.

raznočinci, -cu, vsk. raznočincs, -a, v.; vēst. *Iedzīvotāju starpslānis (Krievijā 18. un 19. gadsimtā), ko veidoja no dažādām kārtām nākuši inteliģenti, kuri strādāja par ierēdņiem, speciālistiem dažādās nozarēs; šī starpslāņa pārstāvji.* □ Raksturojot atbrīvošanās kustības trīs periodus Krievijā (muižnieku, raznočincu un proletāriskais), Ļeņins pieskaita Hercenu tā perioda revolucionārajiem darbiniekiem, kad krievu atbrīvošanās kustībā pārsvarā piedalījās muižnieki. PL Skola 62, 4, 11. A. Čehova lugas tapušas pagājušā gadsimta beigās un mūsu gadsimta sākumā, kad jau aizvadīti 80. gadi ar raznočincu inteliģences piedalīšanos cīņā par narodņicisma ideāliem un priekšā 1905. gads. Māksla 75, 2, 28.

raža, -as, s. *Produkcija, ko iegūst laukkopībā, dārzkopībā, retāk lopkopībā (parasti kādā laikposmā).* Jaunā r. Bagāta r. Slikta r. Rudzu r. Kartupeļu r. Izaudzēt ražu. Novākt ražu. □ . . raža ir augļi, ko dod dažādi augi un stādi. Birznieks-Upītis 3, 49. Pagājušruden es redzēju ražas svētkos cilvēkiem smagus vārpu vainagus plecos . . Ziedonis 18, 12. // pārn. *Cilvēka, parasti garīgās, darbības rezultātu kopums.* □ Bagāta un daudzpusīga ir Anatola Fransa romānu raža. Sudrabkalns 15, 44. Varam te minēt arī Ž. Grīvas stāstus par Spāniju, kas gan ar Ž. Grīvas stilu, gan atšķirīgo māksliniecisko veidojumu jūtami izdalās no pārējās latviešu stāstu ražas. J Kalniņš 1, 121. Ilgstoši, nemainīgi panākumi stāsta . . žanros ir diezgan reta parādība, sevišķi, ja skatām ne tikai kādu atsevišķu rakstnieku, bet visu noteikta perioda sacerējumu ražu kopumā. Kritikas g 75, 109. // pārn. *Produkcija, ko iegūst kādā nelauksaimnieciskā ražošanas nozarē (parasti kādā laikposmā).* □ Meža raža, kad tā nobriedusi, ir savlaicīgi un rūpīgi jānovāc. Tautas un valsts interesēs meža galvenais produkts — kokmateriāli — jāizvērtē maksimāli racionāli . . Kronītis 1, 185. . . zemnieks pavasarī sēdams, zina, kas viņam izaugs rudenī, turpretī zvejnieka raža atrodas nejaušības varā . . Lācis 4, 378.

raženība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a ž e n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ābeles r.

2. *Vispārināta īpašība → r a ž e n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vasaras lietus r. □ Daudz runāts par augļu pārstrādes iespējām. Pērnā gada raženība liecināja, ka republikas konservu fabriku jaudas ir pārāk mazas. Zv 68, 9, 7.

3. *Vispārināta īpašība → r a ž e n s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Ne vienu vien būs satricinājusi Tarasa [Ševčenko] mūža pēdējo četru gadu raženība, dziļums. Sudrabkalns 15, 140.

4. *Vispārināta īpašība → r a ž e n s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Auguma r.

ražens, -ais; s. -a, -ā; apst. **raženi. 1.** *Tāds, kas ir spēcīgi sakuplojis, sazēlis, tāds, kam ir daudz augļu (par augiem, to kopumu).* Raženi rudzi. Ražena ābele. Raženi kartupeļi. Ražena druva. □ Ganību zāle pašlaik, jūnija beigās, ir ražena gandrīz visur . . Lauku Dzīve 80, 9, 3. // *Ļoti liels, bagātīgs, ļoti labi izdevies (par augu ražu).* □ Un mēs smejam. Bet saulstaros kaist Pirmā kūluma raženie graudi. Sirmbārdis 1, 47.// *Tāds, kurā rodas spēcīgi sakuplojuši, sazēluši augi (par augu attīstības norisi).* □ Gadās arī pavisam neparasti darbi, kā zirņu plūkšana ar rokām. . . Tie šogad padevušies raženi un salaidušies veldrē. Indrāne 2, 64. // *Ļoti kvalitatīvs (par dzīvniekiem, to kopumu).* □ . . kolhoza «Sarkanais Oktobris» ļaudis nepilnos četros kolektivizācijas gados izveidojuši raženu Latvijas brūno lopu šķirnes ganāmpulku, kas ar savām izcilajām īpašībām kļuvis jau tālu pazīstams. Cīņa 53, 14, 3.

2. *Tāds, kad ļoti labi attīstās augi (par laikposmu); auglīgs (2).* Ražena vasara. □ Ai, ražens un bagāts ir bijis šis gads, Kas zeltains dzirkst kūlēja plaukstās! Vāczemnieks 8, 13. // *Spēcīgs, intensīvs (parasti par lietu).* □ Silā spējas vēja pūsmas nobirdina no zariem smagus pilienus — pagājšnakt raženi lijis. Salenieks 6, 335. // *Tāds, kad (kas, piemēram, darbība, process) norisinās ļoti spraigi, ar labiem rezultātiem (par laikposmu).* □ Nāca atkal raženas darba dienas, kalējs strādāja ar tādu spēku un prieku, ka veci vīri, apbrīnojot viņa darbu, klanīja galvas . . Kaldupe 6, 21.

3. *Tāds, kur nekā netrūkst; ienesīgs, varens.* R. novads. Ražena dzīve. □ ..kāzu galdi bija raženi bagāti .. Kaldupe 6, 108.

4. *Tāds, kas dod ļoti labus rezultātus; ļoti intensīvs, produktīvs, veiksmīgs.* □ Par raženu darbu, sabiedrisko aktivitāti brigāde izcīnījusi tiesības saukties Imanta Sudmaļa vārdā. Liesma 75, 9, 5. ..jo labākos apstākļos cilvēks dzīvo, jo raženāka būs viņa atdeve darbā. Ziedonis 9, 99. Republikas cementa ražotāji Padomju Latvijas 40. gadā strādā raženi. Zv 80, 16, 10. // *Tāds, kas ir ļoti spēcīgs, ietekmīgs, arī noderīgs (parādībai sabiedrībā).* □ Mūsu republikas teātris ir saņēmis mantojumā raženas reālistiskas un demokrātiskas tradīcijas .. Māksla 72, 1, 2.

5. *Izskatīgs, iznesīgs, arī spēcīgs, liels, veselīgs (par cilvēku, tā augumu).* R. puisis. □ Raženā cūkkope Liepiņu Anna, spēcīga, drukna meita, skaļu jo skaļu balsi. Delle 2, 10. Kas raženu, kas diženu Sērdienīti audzināja? Grūts darbiņis [darbiņš], skaistas dziesmas — Tie sērdieni audzināja. DV 497. Rokas puisim tādas, ka taisnu atlieks pat tērauda pakavu, uz muguras kā uz lāvas droši varētu nēsāt pat piecu pūru maisu .. Ar vienu vārdu sacīt — ražens augums. J Plotnieks 7, 106. Pāri grāvim nāk ražena auguma sieviete ar bērnu uz vienas un slauktuvi otrā rokā. Priede 3, 259. // pareti. *Liels (pēc apjoma) — piemēram, par priekšmetiem.* □ Raženu un apaļu vīri met kaudzi .. Ziedonis 11, 113.

raženums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a ž e n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; raženība (1).* Kviešu druvas r. □ pārn. Auglīgā raženumā sakuplojusī vasara briest graudos, bietēs un zirņu pākstīs .. Pad J 84, 124, 1.

2. *Vispārināta īpašība → r a ž e n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; raženība (2).* Vasaras r.

3. *Vispārināta īpašība → r a ž e n s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme; raženība (3).* □ Saules apmirdzēta lauku sēta, tīrums ar labības statiem, smagas, zeltainu graudu pilnas kviešu vārpas, lūk, darba raženuma un dzimtenes skaistuma slavinājums krāsainas gaismas un spēcīgā līniju ritma valodā! Tēl M 58, 110.

4. *Vispārināta īpašība → r a ž e n s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme; raženība (4).*

ražība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a ž ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; augkopības produkcijas daudzums, ko iegūst no platības vienības (noteiktā laikposmā).* Kultūraugu r. Augļaugu r. Lauksaimniecības dzīvnieku r. Normāla r. Zema r. Ražības līmenis. Vērtēt ražību. Kāpināt ražību. □ Koka ražība ir pamatpazīme iedalīšanai šķirnes māteskoku fondā. Pirmajā aprobācijas gadā ražību var novērtēt pēc acumēra, izteicot ar 5 punktiem .. Sudrabs 1, 240.

2. *Vispārināta īpašība → r a ž ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Zemes r. Tīrumu r. □ ..mitrās vasarās, kad papuves augi attīstās kupli, zaļbarības papuve ražībā pārspēj vēlīno papuvi. Apsīts 1, 303. Ganību ražības noteikšana nepieciešama .. dažādiem ekonomiskiem aprēķiniem .. Tērauds 1, 361. Ka trūdvielas uzlabo augsnes ražību, zina visi. Cīņa 75, 84, 4.

3. *Vispārināta īpašība → r a ž ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Šī mašīna domāta ceļu un laukumu attīrīšanai no akmeņiem un dažādiem netīrumiem. Tās ražība — viens miljons kvadrātpēdu virsmas stundā .. Zv 58, 16, 25.

4. *Vispārināta īpašība → r a ž ī g s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

ražīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **ražīgi. 1.** *Tāds (augs), kas spēj dot bagātīgu ražu, ātri augt, zelt, kuplot; auglīgs (1).* Ražīga labība. Ražīga ābele. □ ..izveidotas ražīgas, ziemcietīgas, pret slimībām izturīgas lauksaimniecības kultūraugu šķirnes. Ģeogr 632. Pie mums miežu kultūra ir visražīgākā .. Lauku Dzīve 76, 3, 9. pārn. Ikvienā Latvijas malā mums plašāki tīrumi veras, Kuplākas druvas tur top, ražīgas vārpas briest. A Grigulis 16, 11. // *Tāds (dzīvnieks), kas spēj regulāri dot pēcnācējus; vaislīgs.* □ ..vaislinieces ir ļoti ražīgas: 1978. gadā tās deva vidēji pa 23 sivēniem .. Zv 79, 15, 7. // *Tāds (lauksaimniecības dzīvnieks), kas spēj regulāri dot daudz piena.* Ražīga govs. // pārn. *Tāds, kas spēj strādāt, darboties ļoti rezultatīvi (parasti par māksliniekiem).* □ «..kopš kara sākuma esmu uzrakstījis vismaz savas septiņdesmit iespiedloksnes, tātad divi biezi sējumi. Tik ražīgs neesmu bijis pat savos vislabākajos gados.» Lācis VII, 497. Saits Faiks bija ļoti ražīgs, daudzpusīgs rakstnieks. Savā samērā neilgajā mūžā .. viņš sarakstīja 12 stāstu krājumu, 2 romānus, dzejoļu krājumu. Lit M 64, 25, 8. Džeks Londons ir viens no ražīgākajiem pasaules rakstniekiem. Viņa darbu klāsts, kurā ietilpst 152 stāsti un daudzi romāni .., sarakstīti samērā neilgā laika posmā .. Kar 56, 1, 123.

2. *Tāds, kas veicina augu augšanu, ražību (piemēram, par augsni, laikposmu); auglīgs (2).* Ražīga zeme. □ Tajos rudeņos, kad padevies ražīgs gads un es apcirkņus pilnus beru, rūgtu šaubu vērmeli ar ābolu vīnu dzeru un sveru, sveru ... Lisovska 3, 73. pārn. ..ir rīti, kad es jau miegā domāju par darbu. ..Es jūtu, ka šodiena būs ražīga un māls paklausīgs. Bels 4, 19.

3. *Tāds, ar ko samērā īsā laikā var iegūt daudz produkcijas, var daudz paveikt (piemēram, par darba rīkiem, ierīcēm, iekārtām).* □ Strādājošo rīcībā ir daudzkārt ražīgāka tehnika un mehānismi. Tāpēc arī katrā darba laika vienībā var paveikt vairāk nekā agrāk, saražot vairāk graudu, kartupeļu, piena, gaļas .. Lauku Dzīve 80, 9, 1. ..elektriskajiem zāģiem ir daudz priekšrocību, salīdzinot ar iekšdedzes dzinēju zāģiem un, proti: tie ir ražīgāki .., vieglāki, nerada vibrācijas .. Indāns 1, 217.

4. *Tāds, kas dod labus rezultātus (par darbību, norisi).* Ražīgais darbs — a. *Sociālismā — darbs, kura rezultāts ir materiālie labumi (ražošanas līdzekļi, patēriņa priekšmeti, arī sabiedrības kopprodukts, nacionālais ienākums).*

b. *Kapitālismā — algoto strādnieku darbs, kas kapitālistam nodrošina virsvērtību.* □ «Mums jāorganizē, jāstrādā ražīgs darbs, lai ar to paceltu vispārēju labklājību,» Ceplis apklusa. Rozītis 1, 11. «Puisis mīl darbu un vairāk par visu — savu mašīnu,» — paskaidro kolhoza priekšsēdētājs .. Mehāniķiem jāpanāk, lai katrā saimniecībā kombaini strādātu tikpat ražīgi! Pad J 62, 182, 1. «Kā jūs domājat°,» Ozols griezās pie pārējiem [zemniekiem], «vai rūpniecība kļūtu ražīgāka un dotu vairāk mantu, ja katrs strādnieks ierīkotu mazu darbnīciņu?» Sakse 7, 388.

○ Ražīgais kapitāls kap. — *kapitāls, kas funkcionē materiālās ražošanas sfērā.*

ražīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r a ž ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; ražība (1).* Lauksaimniecības kultūras r.

2. *Īpašību kopums, spēja (iekārtai, ierīcei u. tml.) veikt (noteiktā laikposmā) kādu darbu, radīt produkciju.* Iekārtas teorētiskais r. □ Agregāts [kartupeļu rušinātājs] vienlaicīgi rušina trīs rindas. Tā ražīgums ir apmēram 0,8 hektāri stundā. Zin T 63, 7, 33. Koplietošanas automobiļu transportā palielinājies smago automobiļu ražīgums. Hor 78, 7, 6.

3. *Vispārināta īpašība → r a ž ī g s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Darba ražīgums ekon. — *konkrētā darba spēja radīt laika vienībā zināmu daudzumu materiālo vērtību.* □ .. darba ražīguma augšana, .. produkcijas kvalitātes uzlabošana atbilst .. visas sabiedrības .. interesēm. Tavare 2, 4.

ražojošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **ražoji.** **1.** *Divd. → r a ž o t.*

2. *Tāds, kas rada sabiedrības eksistencei un attīstībai nepieciešamos materiālos labumus.* □ Neolīta beigās vērojama pāreja no piesavinošās uz ražojošo saimniecību, konstatējami lopkopības un zemkopības pirmsākumi. D kal 82, 107. Liela nozīme būtu arī tam, ka visas tās saimniecības, kolhozi un padomju saimniecības, kam dārzkopība un biškopība ir ražojošas nozares, darbotos biedrībā .. DD 66, 12, 1.

3. *Tāds, no kā cilvēks iegūst nepieciešamos materiālos labumus, piemēram, augļus, vielas (par augiem, dzīvniekiem, to kopumu).* Ražojoši kultūraugi. Ražojoši lauksaimniecības dzīvnieki. □ Nedrīkst audzēt vienā siltumnīcā ciklamenu, neļķu jaunstādus kopā ar ražojošiem augiem vai sēkliniekiem. Rupais, Kalniņa 1, 31. Daudz grūtību sagādā vārpatas un citu nezāļu iznīcināšana ražojošu ābeļu un bumbieru apdobēs. Lauku Dzīve 74, 3, 31. Putni dārzā .. nodrošina augiem veselīgākus augšanas apstākļus, uzlabo ražojoša dārza augļu, ogu un sakņu kvalitāti, palielina to kvantitāti. Lauku Dzīve 81, 3, 40.

ražojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → r a ž o t (1); ražojot radītais priekšmets, viela u. tml.* Rūpniecības ražojumi. Lauksaimniecības ražojumi. □ .. pasaules izstādē Osakā tika eksponēti gan Latvijas PSR rūpnīcu ražojumi — radioaparāti, parfimērijas izstrādājumi, suvenīri, gan tautas daiļamata meistaru darinājumi. Ģeogr 304. Kā pilsētās, tā laukos cilvēku rīcībā nonāk arvien modernāka tehnika, kas ļauj vēl daudz vairāk .. paplašināt rūpniecības produkcijas apjomu un ražojumu sortimentu .. Mājtur 3. Zemnieki [Kurzemes hercogistē] pat nevarēja brīvi rīkoties ar to, ko paši bija saražojuši. Viņi savus ražojumus drīkstēja pārdot tikai muižās, miestos un vietējos krogos, bet nedrīkstēja vest uz pilsētām. V Kalniņš 1, 123. pārn. Pa tam tie Pilsētnieka istabā Kaibēnu skolas skolmeistara jauno dzejas ražojumu bija apsprieduši. Visiem tas patika. J Kalniņš 3, 72.

ražošana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība → r a ž o t.*

2. ekon. *Process, kurā cilvēks ar savu darbu pārveido dabas vielas, enerģiju un dabas procesus, lai iegūtu vai radītu jaunus materiālos labumus, kas spēj apmierināt cilvēka vajadzības.* Rūpnieciskā r. Mašinizēta r. Ražošanas plāns. Ražošanas specializācija. Ražošanas automatizācija. Ražošanas efektivitāte. Ražošanas kooperēšana. Ražošanas fondi. Ražošanas jauda. Ražošanas brigāde. Ražošanas kolektīvs. Ražošanas attiecības — *cilvēku attiecības materiālo labumu ražošanas, sadales, maiņas procesā.* Ražošanas veids — *ražotājspēku un ražošanas attiecību vienība vēsturiski noteiktā sabiedrības attīstības pakāpē.* Ražošanas līdzekļi — *darbarīku, priekšmetu kopums, ko izmanto ražošanā.* Ražošanas pamatlīdzekļi — *sociālistiskās saimniecības līdzekļi, kas apkalpo ražošanu ilgākā laikposmā un pilnīgi un dauzdzkārtīgi piedalās ražošanas procesā.* Ražošanas pamatfondi — *ražošanas pamatlīdzekļi.* Ražošanas rīki — *darba līdzekļu galvenā daļa, kurai ir noteikta funkcija darba priekšmetu pārveidošanas procesā.* Ražošanas spēki — *ražotājspēki.* Preču ražošana — *saimniekošanas forma, kurai pastāvot, produkti tiek izgatavoti nevis patēriņam, bet gan maiņai ar pirkšanas un pārdošanas starpniecību.* Ražošanas sabiedriskošana — *sabiedriskās ražošanas attīstība, kuras pamatā ir progresējošā darba dalīšana pašā sabiedrībā, daudzu strādnieku kopējais darbs lielos uzņēmumos.* Ražošanas intensifikācija — *sabiedriskās ražošanas attīstības process, kas pamatots uz tehnikas, materiālo un darba resursu aizvien pilnīgāku izlietošanu un saistīts ar zinātnes un tehnikas progresu.* Ražošanas koncentrācija — a. *Sociālistiskajās valstīs — plānveidīga ražošanas sakopošana lielākajos ražošanas uzņēmumos.* b. *Kapitālistiskajās valstīs — process, kurā ražošana, ražošanas līdzekļi un darbaspēks tiek sakopots arvien lielākos uzņēmumos.* Ražošanas izmaksas — *ar produktu ražošanu saistītā dzīvā un materializētā darba patēriņa summa.* Masu ražošana — *viena no progresīvajām ražošanas organizācijas formām specializētos uzņēmumos, kas ražo ierobežotas nomenklatūras vientipa produkciju.* Masveida ražošana — *ražošana, kam raksturīga viena veida izstrādājuma izlaide lielā apjomā.* □ Amatnieciskā ražošana, kas lielā mērā uzplauka pēc 1866. gadā izdotā cara valdības likuma «par amatniecības un

rūpniecības brīvību», ieguva jau kapitālistiskās ražošanas raksturu. Novadniece 1, 57. Pie materiālās ražošanas sfēras pieder rūpniecība, lauksaimniecība, celtniecība, kravas transports, sakari ražošanas apkalpošanai, kā arī tirdzniecība, sabiedriskā ēdināšana, materiāli tehniskā apgāde, sagāde un realizācija .. Ekon zin 16. Kultūras attīstību galvenokārt nosaka ražošanas veids. Latv etn 17. Ražošanas spēku strauju attīstību veicināja transporta maģistrāļu — dzelzceļa līniju izbūvēšana. Mežgailis, Zvidriņš 1, 15. Preču ražošanas apstākļos visas preces maiņas procesā izsaka tajās iemiesoto vērtību naudā. Hor 79, 17, 30. Jau Markss 19. gadsimta 50. gados pierādīja, ka kapitālisma attīstība zemkopībā turpināsies ne tikai sīkražošanas izskaušanā un ražošanas koncentrācijā, bet ka iespējama arī pāreja no koncentrācijas uz sasmalcinātību. F Deglavs I, 86.

ražot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Ar savu darbību radīt materiālus labumus (piemēram, priekšmetus, vielas).* R. preces. R. automobiļus. R. elektromotorus. R. kvalitatīvu produkciju. □ .. Līvānu eksperimentālais māju būves .. kombināts ražos dažāda lieluma mājas, ar dažādu istabu skaitu .. Zin T 75, 4, 37. .. hidroelektrostacija ik gadu ražo vairāk nekā 1 miljonu kilovatstundu elektroenerģijas. Zv 76, 15, 3. pārn. .. krāčainais [upes] posms turpina ražot arvien jaunas vižņu masas .. D kal 78, 56. pārn. .. ekspluatatorisko slāņu intereses prasīja iegalvot un cieši pārliecināt, ka latvju tautai ir tikai viena vienīgā literatūra — viņas literatūra, latviešu literatūra, ko ražoja .. īpaša izmācīta, pietiekoši turīga, ar nepieciešamu brīvu laiku apgādāta inteliģence. Cīņa 60, 304, 4. // intrans.; sar. *Strādāt, darboties (par cilvēku).* □ Viņš uzbilda Uldi: «Kur tu ražo?» — «Lauksaimniecības mašīnu fabrikā.» Lāms 6, 11.

2. parasti 3. pers. *Fizioloģiskā procesā radīt (vielas) — par organismu, tā daļām.* □ Aizkuņģa dziedzerī ir 2 šūnu veidi — alfa šūnas, kas producē glikogēnu, un beta šūnas, kas ražo insulīnu. Skulme 3, 91. Koku un pārējo zaļo augu lapās norisinās nozīmīgākais dzīvības process — fotosintēze, kurā no ūdens, ogļskābes un minerālās barības elementiem augi ražo un uzkrāj organiskās vielas — ogļhidrātus, olbaltumvielas un taukus. Zin T 78, 2, 20. // *Fizioloģiskā procesā veidot (ko, parasti augļus).* R. sēklas. R. ogas. □ .. čiekurus ražot priedes sāk tikai otrajā mūža gadu desmitā .. Zin T 73, 8, 31. Mūsu republikā istabas kultūrai vispiemērotākie ir Pavlovas citroni. Pareizi kopts, šīs šķirnes kociņš sāk ražot augļus jau trešajā ceturtajā gadā. Lauku Dzīve 76, 11, 15. // intrans. □ Augļaugi ražo vairākus gadus, pat dažus gadu desmitus, tādus augus apzīmē par polikarpiem augiem. Sudrabs 1, 110. Kokospalmas ražo apmēram 60 gadus. Pēc tam tās nocērt un koksni izmanto saimniecībā. Ērgle 3, 35. .. plūmes ir ātraudzīgas, sāk ražot jau otrajā vai trešajā gadā pēc stādīšanas. Lauku Dzīve 80, 9, 12.

Sk. ražojošs.

ražotājs, -a, v.; **ražotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → ražot.*

2. v. *Ierīce, iekārta u. tml., kas ražo (ko).* Tvaika r.

ražotājspēki, -u, v.; tikai dsk.; ekon. *Cilvēka darbība un tai piesaistīto vielisko, enerģētisko un informatīvo līdzekļu sistēma (ražošanas veida noteicošā sastāvdaļa).* □ Par kardinālu problēmu sociālisma celtniecībā un tai sekojošā pārejā uz komunismu Ļeņins uzskatīja strauju ražotājspēku attīstību. Zv 80, 2, 1. .. mūsu planētas dabas resursi un ražotājspēki izvietoti ļoti nevienmērīgi, tāpēc paplašinās izejvielu, pārtikas produktu un citu patēriņa preču pārvadāšana. Zin T 76, 3, 11.

ražotava, -as, s.; reti. *Tas (piemēram, uzņēmums, darbnīca, arī vieta), kur ražo (ko).* □ .. tagad šķeltādu ražotāji met acis uz Iļģuciema pusi, kur blakus zoļādu ražotavai tikšot celta jauna mītne arī viņiem. Rīgas B 70, 26, 3. Jaunie speciālisti .. zināja — top fabrika, jauna liela silikātu ķieģeļu ražotava. Zv 57, 14, 7.

ražotne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Specializēta (ražošanas apvienības, uzņēmuma vai nerūpnieciskas organizācijas) juridiski un saimnieciski nepatstāvīga vienība, kas ir teritoriāli nošķirta vai tehnoloģiski atšķirīga un kur noris tiešais ražošanas process.* Konservu r. Tipogrāfijas 3. r. □ Kapitālieguldījumi pirmām kārtām tiks izmantoti, lai tehniski pārkārtotu un rekonstruētu esošos uzņēmumus un ražotnes, attīstītu nozares, kas nosaka tehnisko progresu. Hor 76, 8, 9. .. šogad sākās sacensība starp abām lielajām kombināta ražotnēm — vērpšanas un trikotāžas fabrikām. Zv 79, 9, 8. Mēbeļu fabrikas «Teika» produkcija pašlaik top četrās ražotnēs, kas atrodas ne tikai Rīgā, bet arī Salacgrīvā. Zin T 78, 6, 4.

ražotspēja, -as, s.; ekon. **1.** *Produkcijas daudzums, ko uzņēmums, tā vienība spēj ražot vienā laika vienībā; ražošanas jauda.* Fabrikas r. □ .. pārtikas tirdzniecības uzņēmumos iekārtoti konditorejas un bakalejas izstrādājumu fasēšanas cehi, kuru kopējā ražotspēja vairāk nekā 30 000 tonnu produkcijas gadā. Rīgas B 71, 147, 3. // *Produkcijas daudzums, ko tehniskā iekārta spēj ražot vienā laika vienībā.* □ Šo materiālu lietošana ļaus vairākas reizes paaugstināt meliorācijas tehnikas ražotspēju. Cīņa 81, 120, 2. Kāda angļu firma izstrādājusi jaunu graudu kaltēšanas sistēmu, kas dod iespēju stipri palielināt kaltēšanas iekārtu ražotspēju un samazināt kurināmā patēriņu. Lauku Dzīve 84, 2, 28.

2. *Produkcijas daudzums, ko iegūst no dzīvnieka vai auga, arī no dzīvnieku vai augu kopuma vienā laika vienībā.* Plūmju r. □ Lai salīdzinātu govju ražotspēju, ja tauku saturs pienā ir dažāds, pieņemts gadā vai laktācijas 300 dienās ražību pārrēķināt pēc vērtības kalorijās koriģētā 4% pienā .. Lauku Dzīve 68, 4, 18. Bišu ražotspējas un biškopības produkcijas kvalitāte ir atkarīga arī no dravas sanitāri higiēniskiem apstākļiem. DD 66, 10, 27.

re[1], izsauk. **1.** *Lieto, lai pamudinātu kādu pievērst uzmanību kam redzamam; lūk (1).* □ «Re, tās ir mājas, kur piedzimu,» meitene parāda uz iesarkanu jumtu kokos. Auziņš 1, 189. «Re, kā ceriņi saglaudušies ap mājām un žogiem. Zili, sārteni, balti.» Kalndruva 5, 130. Re, cik klusu un nemanot Mana māmuļa sirmo. Ziedonis 13, 82.

2. *Lieto, lai pievērstu kāda uzmanību kam iepriekš teiktam, rakstītam, arī, lai uzsvērtu tā saturu; lūk (2).* □ Malkas virtuvē nav. Tad re, kāpēc māte vakar nekurināja. Zigmonte 1, 133. Ir svētdiena, daudz pasažieru kuģīšu braukā pa Zundu, ļaudis mums draudzīgi māj ar rokām, fotografē. Re, laikam vienkāršo cilvēku draudzība pašķīrusi miglas plīvuru. Talcis 7, 148. Igauņu elektriķi apskatīja projektu un īsi noteica: «Te viss ir skaidrs. Četrās dienās, domājams, tiksim galā.» — «Re, re, kā nu lielās,» kāds no siguldiešu amatnieku brigādes klusu noteica. Lauku Dzīve 68, 4, 6. // *Lieto, lai pievērstu kāda uzmanību tam, kas tiks teikts, rakstīts; lieto, lai uzsvērtu to, kas tiks teikts, rakstīts.* □ «Re, Mārtiņ, kā iet mūsu dzīvītē,» Harijs teica. «Bija reiz kapteinis un vairs nav.» Talcis 7, 298. Bet strazds, re, dzied par Ēģipti pie būra tavā priedē ... Ziedonis 17, 142.

re[2], nelok.; mūz. *Otrās pakāpes nosaukums diatoniskajā gammā, kas sākas ar do; atbilstošā skaņa.* □ Zilbju nosaukumiem do, re, mi, fa, sol, la, si atbilst burtu nosaukumi c, d, e, f, g, a, h. Skaņas do, re, mi, fa, sol utt. skaņurindā atkārtojas vairākkārt. Krasinska, Utkins 1, 41.

reabilitēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Rehabilitēt (1).* □ Notiesātās personas nāve nav par šķērsli tiesvedības atjaunošanai lietā, lai reabilitētu notiesāto. Krim pr 2, 255.

2. *Rehabilitēt (2).* □ Paredzēta tā saucamā reabilitējošā ārstniecība. Proti, slimnieki, kuriem veselības uzlabošanās to atļaus, strādās, mācīsies, interesēsies par mākslu. Zin T 66, 1, 27.

readaptācija, -as, s.; parasti vsk. *Adaptācijas (1) atjaunošana.* □ Pēc nolaišanās kosmonautiem ir grūti spert pirmos soļus uz Zemes. Pirmās trīs, četras dienas novērojama asa readaptācija — cilvēka organisms atkal pārkārtojas dzīvei gravitācijas laukā. Zin T 79, 1, 10.

reaģents, -a, v.; ķīm. *Reakcijas viela, ko (parasti) izmanto zinātniskajā pētniecībā.* □ Sevišķi raksturīga ir dārgakmeņu ķīmiskā izturība. Laika gaitā tie simtiem un tūkstošiem gadu iztur parastas temperatūras svārstības un ir inerti pret gaisa, mitruma un dažkārt pat pret daudzu ķīmisku reaģentu iedarbību. Upīte 1, 54.

reaģēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. **1.** *Darboties, izturēties kādā veidā ārējas darbības, norises ietekmē.* R. uz pārmetumiem. Saprātīgi r. uz kritiku. Aktīvi r. □ Interesanti, kā nokritizētais mākslinieks izturēsies, kā viņš reaģēs? Saulītis 12, 205. Kurzemes pilsētu proletariāts, mežstrādnieki, laukstrādnieki, darba zemnieki un zvejnieki jau kara pirmajā gadā ar aktīvu pretfašistisko rīcību reaģēja uz ikkatru okupantu postošo ekonomisko un politisko pasākumu .. Samsons 2, 16. Režisora koncepcijas pamatā ir mākslinieka pasaulizjūta, tie jautājumi, kas viņu visvairāk saviļņo sabiedriskajā dzīvē, morāli ētiskajā plāksnē, sadzīvē un aicina reaģēt — iejaukties, izskaidrot, izsmiet, uzrādīt tiklab pozitīvā, kā negatīvā dīgļus. Dzene 6, 218. // *Izturēties kādā veidā ārējas darbības, norises ietekmē (par dzīvniekiem).* Suns reaģē uz svilpienu.

2. parasti 3. pers.; fiziol. *Būt tādam, kurā kādas parādības ietekmē izraisās norise, darbība (par organismu, tā daļām).* R. uz magnētisko lauku. R. uz laikapstākļu maiņām. □ .. bērni mācās koncentrēties, ātri un precīzi reaģēt uz redzes un dzirdes kairinājumiem. Sk Ģ 78, 9, pielikumā 2. .. asinsvadu sistēma uz augsto temperatūru reaģē ar krasu pulsa paātrināšanos. Visp ķir 283. No mimozām vispazīstamākā ir kautrā mimoza .., kas uz pieskaršanos strauji reaģē, sakļaujot lapas un noliecot visu lapu. Galenieks 2, 241.

3. parasti 3. pers.; ķīm. *Aktīvi piedalīties ķīmiskā reakcijā (par vielām).* Sāls reaģē ar ūdeni.

4. parasti 3. pers.; fiz. *Pārvērsties kodolu savstarpējās sadursmēs vai mijiedarbībā ar elementārdaļiņām un starojumu (par atomu kodoliem).*

5. parasti 3. pers.; tehn. *Noteiktā veidā pārmainīties kādas iedarbības ietekmē (par sistēmu, aparātu, iekārtu u. tml.).*

reaģētspēja, -as, s.; reti. *Spēja reaģēt (parasti vielai).* □ Ap 19. gadsimta vidu bija jau atklāts liels skaits ķīmisko elementu, noteikta to atommasa, noskaidrotas ķīmiskās īpašības — reaģētspēja, valence utt. Straduņš 2, 42.

reaģētspējīgs, -ais; s. -a, -ā; reti. *Tāds, kas spēj reaģēt (parasti par vielām).* □ Savienojumi, kas satur reaģētspējīgus atomu grupējumus, parasti noder par izejvielām vai starpproduktiem citu organisko vielu sintēzei. Zin T 66, 6, 20.

reakcija[1], -as, s. **1.** *Darbība, izturēšanās, ko izraisa kādas ārējas darbības, norises ietekme.* Atbildes r. □ Jānis pameta skatienu uz Gunāru un aizgrieza galvu. Gunārs skaidri nomanīja Jāņa nervozo reakciju .. Skujiņš 12, 184. Katra kļūme, vienaldzība, neizpratne, nepareizība atbalsojas otrā cilvēkā, rada viņā reakciju, kuru bieži vien koriģēt vairs nav iespējams. Dripe 4, 237. Aivars pasmejas, it kā būtu dzirdējis aizvainojošu muļķību. Varbūt tā ir vienkārša pašaizsargāšanās reakcija, jo pārāk labi zināms, kāda būs gaidāmā saruna. Gulbis 3, 23.

2. fiziol. *Norise, darbība (organismā, tā daļās), ko izraisa kāda parādība.* □ Narkozes miega sākumā vēl ir saglabātas acs ābolu kustības, tāpat radzenes refleksi. Zīlītes sašaurinātas, bet vēl novērojama to reakcija uz gaismu. Visp ķir 80. Psihogēnas reakcijas var rasties gan pēc vienas izteiktas psihotraumas, gan arī pēc ilgstošiem nelabvēlīgiem apstākļiem — atrašanās psihotraumējošā situācijā. I Eglītis 1, 247. Koki jutīgi reaģē uz klimatisko

apstākļu maiņām, veidojot dažāda platuma gadskārtas. Šo reakciju izmanto pagātnes klimatisko apstākļu pētīšanai. D kal 73, 57.

3. ķīm. *Process, kurā notiek vielu pārvērtības (pārkārtojoties atomiem un joniem, mainoties ķīmiskajām saitēm, pārvēršoties enerģijai) un veidojas jaunas vielas ar citām īpašībām.* Oksidēšanās-reducēšanās r. Aizstāšanas r. Pievienošanas r. Atšķelšanas r. Sārmaina r. Elektroķīmiska r. Reakcijas norise (arī gaita). Reakcijas siltums. Reakcijas produkts. Reakcijas viela — *viela, kas piedalās ķīmiskā reakcijā.* □ Kvantitatīvi ikvienu ķīmisko reakciju raksturo divi parametri: reakcijas konstante un reakcijas aktivācijas enerģija. Zin T 79, 1, 16. Slāpekļa pozitīvas reakcijas gadījumā filtrāts nokrāsojas zaļā, bet ilgākā laikā — zilā krāsā. Alksnis 1, 81.

4. fiz. *Atomu kodolu pārvēršanās procesi, kurus izraisa kodolu savstarpējās sadursmes vai mijiedarbība ar elementārdaļiņām un starojumu.* R. ar alfa daļiņām. R. ar protoniem. □ Reakcijās ar neitroniem rodas dzīvībai bīstamie radioaktīvie stroncija izotopi, kas nogulsnējas kaulu audos. Fiz r 398. . . Arēniuss pirmais izsacīja domu, ka zvaigžņu enerģijas avots ir smagāku atomu sintēze no ūdeņraža atomiem, tas ir, viņš paredzēja kodoltermisko reakciju iespēju. Straḍiņš 2, 60.

5. tehn. *Noteikta pārmaiņa (sistēmā, aparātā, iekārtā u. tml.), ko izraisa kāda iedarbība.* Gāzes plūsmas reakcijas spēks.

○ Ķēdes reakcija ķīm., fiz. — *ķīmiskā reakcija vai kodolreakcija, kurā līdztekus reakcijas produktiem rodas pietiekami daudz aktīvu daļiņu, lai process pats sevi uzturētu vai arī norisētu pieaugošā ātrumā.* □ 1961. gada augustā Salaspilī sākās regulējamā urāna kodolu dalīšanās ķēdes reakcija. Zv 76, 18, 3. ◇ Ķēdes reakcija — *notikumu virkne, kurā katrs iepriekšējais notikums izraisa nākamo.* □ Pirmais pasākums cūku fermā izraisa ķēdes reakciju: lietojot nevārītu barību, bekoni saldajā ēdienā pieprasa lielāku porciju ūdens. J Plotnieks 7, 82. Nereti kāda viena materiāla atradums izraisa garu ķēdes reakciju, līdz Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs kļuvis bagātāks par veselu kolekciju. Zv 73, 20, 20.

reakcija[2], -as, s.; pol. *Savu laiku nodzīvojušo valdošo šķiru cīņa pret sabiedrības progresu; cenšanās atjaunot veco, savu laiku nodzīvojušo kārtību.* Reakcijas periods. □ Reakcija sevišķi pastiprinājās pēc cara Aleksandra II nogalināšanas 1881. gadā. Reakcionāri domājošie zinātnieki visādi centās izskaust Darvina mācībā materiālistisko būtību, kas lasītājos ierosināja revolucionāras domas un skubināja tos uz ekspluatatoru šķirām naidīgiem secinājumiem . . Darvinisma pam 50. 1905.—1907. gada revolucionāro notikumu pārbiedētie vācu baroni Stolipina reakcijas gados nesaudzīgi izrēķinājās ar revolucionārajiem darbaļaudīm . . Mežgailis, Zvidriņš 1, 19. . . Kļava nemaz nebija atstājis pagasta vecākā amatu, jo to neviens no viņa neprasīja. Tādēļ, uznākot reakcijai, kad soda ekspedīcija nežēlīgi izrēķinājās ar visiem, kas nokļuva viņas nagos, Kļava palika mierīgs savā amatā . . Rozītis 2, 336. pārn. Par spīti tumšajai reakcijas naktij, par spīti baigajai Stolipina figūrai . . latviešu mākslinieki bija saglabājuši mākslas patiesības un idejiskuma karogu un gaidīja dienu, kad varēs to pacelt mastā. Dzene 3, 19. // *Sociāla grupa, šķira, kas veic šādu cīņu.* Starptautiskā r. Imperiālistiskā r. Reakcijas politika. □ Krastos dega mājas, sausi sprakšķēja šauteņu zalves, pret debesīm pacēlās karātavu stabi. Uzvarēja reakcija. J Kalniņš 7, 289. Pēc fašistiskās diktatūras nodibināšanās Latvijā reakcija beidzot var pilnīgi pakļaut [Nacionālo] teātri savām interesēm un padarīt par valdošās šķiras «oficiozu» šī vārda pilnā nozīmē. Dzene 6, 128. Pēteris Stučka bija pirmais, kas jau 20. gadu sākumā konstatēja un dziļi izprata latviešu buržuāziskās reakcijas politisko un idejisko virzību uz fašismu . . Vēstis 78, 6, 9.

reakcionārisms, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *reakcionārs*[2], *šīs īpašības konkrēta izpausme.* Buržuāzisko partiju r.

reakcionārs[1], -a, v.; **reakcionāre,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Politiskās reakcijas piekritējs vai līdzdalībnieks; konsekvents (politiskā, ideoloģijas, kultūras, tehnikas) progresa ienaidnieks.* □ Neatkarība jāizcīna ilgās un neatlaidīgās kaujās, jāpārvar milzum daudz dažādu barjeru, ko ceļā liek mūsdienu neokolonizatori, rasisti un klaji reakcionāri. Zv 75, 22, 6.

reakcionārs[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **reakcionāri.** *Saistīts ar reakciju*[2], *tai raksturīgs.* R. uzskats. Reakcionāra teorija. Reakcionāra ideoloģija. Reakcionāra politika. R. politiķis. □ Mēģinājums restaurēt pagājušo, pašas dzīves iznīcībai nolemto, par sevi uzskatāms kā regresīvs, reakcionārs, attīstību kavētājs sociāls faktors. Upīts 13, 36. Saasinoties šķiru cīņai, 19. gadsimta 80.—90. gados latviešu reakcionārāk noskaņotās buržuāzijas ideologi centās tuvināties vācu buržuāzijai un nostājās Baltijas vācu etnogrāfu pozīcijās. Latv etn 36. Vietējo civillikumu kopojumu sastādīja viena reakcionāra persona — bijušais Tērbatas universitātes profesors Bunge. Viņš bija reakcionārs Baltijas vācu muižniecības ideologs, izcils jurists, kura spējām un šķiriskajai pārliecībai uzticējās Krievijas impērijas augstākie varas orgāni. V Kalniņš 1, 304. . . reakcionārajam romantismam bija dažādi paveidi un izpausmes. Galvenie šā romantisma paveidi bija romantisms, kas bāzējās uz nacionālistiskās buržuāzijas centieniem, un individuālais romantisms. Valeinis 2, 63.

reaklimatizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process* → *reaklimatizēt, reaklimatizēties.* □ Eirāzijas bebrs . . no Latvijas faunas kādu laiku bija pazudis, jo vērtīgās kažokādas un tauku dēļ bebri tika iznīcināti jau 19. gadsimta beigās. Reaklimatizācijai tie pie mums atkārtoti ievesti, sākot ar 1927. gadu . . Ģeogr 117. Ir gan arī ziņas, ka Baltijā jau senākos laikos ir dzīvojuši savvaļas gulbji, taču aizsardzības trūkuma dēļ pilnīgi izkausti. Tā

pēc dažkārt runā arī par paugurknābja gulbja tā saucamo dabisko reaklimatizāciju .. mūsu novadā. Liesma 76, 7, 19.

reaklimatizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Atjaunot, ieviest no jauna kādreizējā dzīves vietā (iznīkušus augus, dzīvniekus).* R. augļu koku šķirnes. □ Tālā senatnē staltbrieži apdzīvoja visu Latvijas teritoriju, bet vēlāk cilvēku nesaudzīgās darbības dēļ izzuda. 1975. gadā parkā tika nolemts briežus reaklimatizēt, ievedot no Kurzemes mežiem un ielaižot iežogos. Pad J 84, 115, 4.

reaklimatizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl. → reaklimatizēt.* Plūmju šķirne labi reaklimatizējusies. □ Meža cūkas no jauna Latvijā ievestas 20. gadsimta sākumā un labi reaklimatizējušās .. Ģeogr 119.

reaktivācija, -as, s.; parasti vsk. *Process → reaktivēt.* □ ..noskaidrota atūdeņotu maizes raugu .. šūnu reaktivācijas dinamika .. Zin T 75, 10, 2.

reaktivēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Atjaunot (kā) aktivitāti (2).* R. organismu.

reaktivēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl. → reaktivēt.* Organisms reaktivējas.

reaktivitāte, -es; parasti vsk. **1.** fiz., tehn. *Vispārināta īpašība → reaktīvs*[1] *(1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kustības r.

2. el. *Vispārināta īpašība → reaktīvs*[1] *(2), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

3. fiziol. *Vispārināta īpašība → reaktīvs*[1] *(3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Organisma pazemināta r. □ ..ar tuberkulozi tiek inficēti daudzi iedzīvotāji, taču ne visi saslimst. Liela nozīme ir organisma reaktivitātei. Visp ķir 297. Izmainītās reaktivitātes sindroms liecina, ka alkoholiķis uz iedzerto alkoholu reaģē savādāk, nekā reaģēja agrāk, kad vēl nedzēra vai atradās sadzīves alkoholisma stadijā. I Eglītis 1, 169.

4. fiz. *Vispārināta īpašība → reaktīvs*[1] *(4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Reaktora reaktivitāte raksturo ķēdes reakcijas pieaugšanas ātrumu. Jo reaktivitāte ir lielāka, jo varam pieļaut lielākus neitronu zudumus .. Atomr 11.

reaktīvs[1], -ais; s. -a, -ā; apst. **reaktīvi. 1.** fiz., tehn. *Tāds, kas ir saistīts ar ķermeņa impulsa maiņu, kura rodas masas zuduma dēļ; tāds, kurā izmanto šādu impulsa maiņu.* Reaktīva kustība. R. spēks. Reaktīva strūkla. Reaktīvais dzinējs. Reaktīvā turbīna. Reaktīvais ierocis. Reaktīvais šāviņš. □ ..viļņu rēkoņā ielauzās vēl kāda skaņa. Mēs paskatījāmies augšup. Tas bija reaktīvais bumbvedējs. Bels 1, 89. ..mūsdienu reaktīvās lidmašīnas lido ar 3000 kilometru ātrumu stundā 30 tūkstošu metru augstumā. Hor 77, 3, 14. Piesalušo ogļu kārtu [vagonos] tagad notīra ar reaktīvu iekārtu .. Rīgas B 84, 50, 3.

2. el. *Tāds, kam piemīt elektriskā indukcija vai elektriskā kapacitāte; tāds, kas ir saistīts ar maiņstrāvas ķēdes darbību.* Reaktīvā pretestība. Reaktīvā jauda. Reaktīvais spriegums. Reaktīvais elektromotors. □ Pēc strāvas un sprieguma vienādojumiem redzams, ka spolē plūstošā strāva atpaliek fāzē par 90° no sprieguma. Šādu strāvu sauc par reaktīvo induktīvo strāvu. Fiz r 266.

3. fiziol. *Saistīts ar reakciju*[1] *(2), tai raksturīgs; tāds, kas rodas reakcijas*[1] *(2) rezultātā* □ Ap tuberkulozes perēkli rodas reaktīva iekaisuma josla .. Bune 1, 176. Reaktīvs uzbudinājums .. rodas pēkšņi un izpaužas ar haotisku, nesakarīgu uzbudinājumu, kustīgumu, runāšanu, kliegšanu. I Eglītis 1, 250. Pašnāvības mēģinājumu iemesli bija attiecināmi uz šizofrēniju (6,7%), reaktīvas psihozes stāvokli (14,5%) .. Zin T 71, 1, 15.

4. fiz. *Saistīts ar reakciju*[1] *(4), tai raksturīgs.*

reaktīvs[2], -a, v. *Reaģents.* □ Olainē izgatavotos ķīmiskos reaktīvus .. saņem patērētāji visās savienotajās republikās. Ģeogr 327.

reaktors, -a, v. **1.** ķīm. *Aparatūra ķīmiskas reakcijas realizēšanai.* Sintēzes r. □ Gadu simtiem ķīmiķi, lai pārvērstu vienu vielu otrā, izmantoja reaktorus — lielākus vai mazākus traukus, tāda vai cita materiāla, kuros karsēja vai dzesēja, pakļāva spiedienam vai radīja vakuumu. Purs 4, 264. ..pēc nosvēršanas tās [lakas izejvielas] pašteces ceļā ieplūst reaktoros. Tur linelļai un glicerīnam pievieno baltu pulveri .. Pēc tam sākas lakas vārīšana .. Zin T 62, 4, 23.

2. fiz. *Iekārta, kurā notiek vadāma smago elementu (urāna, torija, plutonija) kodolu dalīšanās ķēdes reakcija; kodolreaktors.* Plazmas r. Reaktora periods — *laikposms, kurā neitronu blīvums aktīvajā zonā divkāršojas.* □ Kā zināms, modernā medicīna vairs nav šķirama no modernās ķīmijas. Tad radioaktīvie izotopi no Salaspils reaktora, tad tuberkulozes institūts ... Birze 5, 234. Kodolreaktors, kas uzstādīts Belojarskas atomelektrostacijā, konstruēts, tālāk pilnveidojot reaktoru, kurš pirms desmit gadiem sāka darboties pirmajā Padomju Savienības atomelektrostacijā. Zin T 64, 6, 1.

3. tehn. *Aparāts reaktīvā spēka vai momenta uztveršanai un izmantošanai.* Reaktora rats. □ Pārvads sastāv no hidrotransformatora ar diviem reaktoriem un divām planetārajām rindām. Zin T 86, 5, 28.

4. el. *Induktivitātes spole īsslēguma strāvas ierobežošanai un vajadzīgā sprieguma kvalitātes nodrošināšanai elektriskajos tīklos.* □ Uzņēmumā ražotie .. strāvu ierobežojošie sausie betona reaktori .. darbojas gan kolhozos un padomju saimniecībās, gan .. hidroelektrostacijās. Ģeogr 336.

reālalga, -as, s.; ekon. *Reālā darba alga.*

realgārs, -a, v.; parasti vsk. *Oranžsarkans minerāls, kas satur arsēnu.*

reālģimnāzija, -as, s.; neakt. *Ģimnāzija, kurā lielu vērību veltī dabas zinātnēm, matemātikai un jaunajām valodām.*

reālība, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Īstenība; realitāte.* □ Tad viņam sāka likties, ka grāvieni vairs nav sapnis, bet reālība, un ap to viļņo liesmas. Paegle 3, 376. Nav mākslinieka uzdevums Tvert sīko reālības līdzību; Viņš

meklē gara izpausmi .. Sudrabkalns 8, 69. Nikolaja Mūrnieka izrādes nekad nav iegrimušas korektumā, pasmagā reālībā, izskaistinātu bildīšu virtenē. Rīgas B 74, 216, 4.

reālija, -as, s. *Lieta, objekts, kas materiāli eksistē; arī materiālās kultūras elements.* □ Veidojot apzīmējumu kādai reālijai, parasti izvēlas vienu vai nedaudzas šīs reālijas pazīmes, ko ietver vārdā. Veidemane 1, 102. Ekspresīvie vārdi parasti nav vienīgie reālijas apzīmētāji, tiem līdzās eksistē ekspresijas ziņā neitrāli sinonīmi, piemēram, smagme (poēt.) — smagums .. Laua 1, 74. ..katrs vārds stāsta par reāliju, par priekšmetu, abstraktu jēdzienu, kas pastāvējis kādā laikmetā. Veco nomaina jaunais, izzūd reālijas, bet vārdi paliek. Rīgas B 71, 81, 7.

reālisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Mākslinieciskās daiļrades metode, ar kuru patiesi atspoguļo reālo īstenību, tās būtiskos procesus; literatūras un mākslas virziens, kas izveidojās 19. gadsimtā un kam pamatā ir šāda daiļrades metode.* Antīkais r. Renesanses r. Apgaismības laika r. Sociālistiskais reālisms — *padomju literatūras un mākslas pamatmetode, ar ko reālo īstenību attēlo patiesi, tās vēsturiskajā konkrētībā un revolucionārajā attīstībā.* Kritizētājs reālisms — *reālisma forma (sākot ar 19. gadsimta vidu kapitālistiskajās zemēs), kam raksturīga sabiedrības dzīves un cilvēku psihes daudzveidības, sarežģītības atspoguļojums, sasniedzot augstu vispārinājuma pakāpi.* Vērotājs reālisms — *kritizētājs reālisms.* □ Reālisma galvenais nolūks ir tēlot dzīvi viņas varenā patiesībā un īstenībā .. LLK I, 310. Gadsimtu mijā, kad latviešu rakstniecībā attīstās dažādas literatūras strāvas, Mākoņa daiļrades ceļš ved arvien tuvāk reālismam, kas pilnīgāk spēj atspoguļot dzīves patiesību .. Mākonis 1, 5 (ievadā). Romantisms tā dažādos veidos parasti ietveras lirikā, kritizētājs reālisms turpretī augstāko izpausmi 20. gadsimtā gūst galvenokārt epikā .. Valeinis 2, 54. ..vērotājs reālisms .. saskata attīstības radīto plaismojumu tautas sociālajā organismā, augošo antagonismu mantīgās un nemantīgās šķiras starpā. Upīts 13, 11.

2. *Spēja objektīvi, patiesi uztvert, novērtēt (ko).* □ ..iepriecina reālisms un pārdomātība gan mūsu panākumu, gan to problēmu novērtēšanā, kuras vēl gaida savu atrisinājumu. Cīņa 83, 186, 1. ..mēs savu sociālistisko saistību izstrādāšanai esam piegājuši no prasīguma un reālisma pozīcijām .. Pad J 84, 28, 2.

3. filoz. *Viduslaiku sholastiskās filozofijas virziens, kas atzina vispārīgu jēdzienu (universāliju) objektīvu eksistenci neatkarīgi no atsevišķiem priekšmetiem.* □ Sholastiskā filozofijā reālisms bija galēji ideālistisks. Sholastiķi reālisti atzina, ka reāli eksistē tikai vispārīgi jēdzieni .., turpretim materiālas lietas ir tikai šķietamas. Karpovics 1, 55.

4. filoz. *Buržuāziskās filozofijas virziens, kas par primāriem atzīst reālus, neatkarīgi no apziņas pastāvošus objektus (materiālajā īstenībā vai garīgajā esamībā).*

○ Naivais reālisms — *stihisks, ar ikdienas pieredzi un praksi pamatots uzskats, ka lietas, pasaule eksistē neatkarīgi no mums, no mūsu sajūtām un apziņas.* Kritiskais reālisms filoz. — a. *Filozofijas virziens (19. gadsimtā Vācijā), kas teoloģiski interpretēja dabas zinātņu atziņas.* b. *Buržuāziskās filozofijas virziens (galvenokārt Amerikas Savienotajās Valstīs 20. gadsimta 20. un 30. gados), kas izziņas akta struktūru reducēja uz trim elementiem — subjektu, objektu un apziņas saturu.*

reālistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reālistiski. 1.** *Saistīts ar reālismu (1), tam raksturīgs.* R. stils. R. romāns. R. tēls. □ Reālisma pamati nav norunājami. Nepietiek ar to, ka izteiksmes veids ir reālistisks. Ir svarīgi, lai mākslinieks, kas attēlo īstenību, arī savā būtībā, savā domāšanā būtu reālists. Zemzaris 2, 194. ..Andrejs Upīts izvirza jaunā, augstākā pakāpē reālistisko metodi latviešu komēdijā. J Kalniņš 6, 295. Mūsu republikas teātris ir saņēmis mantojumā raženas reālistiskas un demokrātiskas tradīcijas .. Māksla 72, 1, 2.

2. *Saistīts ar reālismu (2), tam raksturīgs.* Reālistiska attieksme pret dzīvi. Reālistiska politika. □ Reālistiski un ar dziļu izpratni padomju darbību 1919. gadā Latvijā vērtējis P. Stučka. Vēstis 79, 1, 16. ..atzīmējot panākumus, partija reālistiski un kritiski vērtē sava darba rezultātus .. Hor 77, 7, 3.

3. filoz. *Saistīts ar reālismu (3), tam raksturīgs.*

4. filoz. *Saistīts ar reālismu (4), tam raksturīgs.* Reālistiska koncepcija.

reālistiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r e ā l i s t i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kopumā 50. gadu beigas un 60. gadi .. ir arī jauns dzejas etaps, kuru raksturo vērtību pārvērtēšana, ļeņinisko principu aizstāvēšana, reālistiskuma atgriešana un tālākveidošana, dialektiska skatījuma daudzpusības pieaugums dzīves analīzē .. M Kalve 1, 11.

2. *Vispārināta īpašība → r e ā l i s t i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Propagandas efektivitāti pirmām kārtām nosaka tādas tās īpašības kā zinātniskums, patiesīgums un reālistiskums. Pad J 83, 115, 2.

3. filoz. *Vispārināta īpašība → r e ā l i s t i s k s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

4. filoz. *Vispārināta īpašība → r e ā l i s t i s k s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Koncepcijas r.

reālists, -a, v.; **reāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Mākslinieks, kura daiļrades metode ir reālisms.* Kritizētājs r. □ Visi deviņpadsmitā un divdesmitā gadsimta sākuma lielo krievu reālistu darbi ir nemitīgi dzīves jēgas meklējumi, cilvēka un sabiedrības sarežģīto attieksmju spogulis. Kiršentāle 1, 69. Reālistu darbos simpātisks ir psiholoģisko un sadzīves detaļu pārliecinošais spēks. Valeinis 3, 151. Tāds nu ir [Janis] Rozentāls, un tāds viņš paliks — lirisks reālists ar samtaini maigām dabas toņu niansēm. Zemzaris 2, 177.

2. *Cilvēks, kas spēj savā darbībā objektīvi, patiesi uztvert, novērtēt (ko).* □ Valdemārs bija reālists. Cīņā pret pārvācošanu viņš izmantoja Baltijas pārkrievošanas ideju, cerēdams, ka, uzrīdot cara valsts ierēdniecību vācu muižniekiem, tiks panākts Baltijas zemnieku stāvokļa uzlabojums .. Avotiņa, Peters 1, 39. «Es uzskatu, ka cilvēkam jābūt gudram, jo galu galā citas dzīves nebūs ... mēs esam reālisti, vai ne, mazais?» Brodele 17, 63.

3. *Reālisma (3) piekritējs.* □ Nominālisti sholastiskā filozofijā pretstatā reālistiem atzina tikai atsevišķu lietu objektīvu eksistenci. Karpovics 1, 55.

4. *Reālisma (4) piekritējs.*

5. neakt. *Reālģimnāzijas vai reālskolas audzēknis.* □ Viņš paklāja pie kaudzes savu no pleciem noņemto melno reālista formas mēteli .. Dorbe 4, 30.

realitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Tas, kas patiesi eksistē; īstenība.* Dzīves r. Sociālā r. Realitātes uztvere. □ Bažām par mieru jāiet roku rokā ar ticību sabiedriskajai domai, ar ticību, ka tā spēs apturēt kodolkaru. Man liekas, ka tieši tāda ir pašreizējā realitāte. Zv 83, 4, 8. ..pagaidām pat nav manāma tendence plēsoņu skaitam samazināties un to nodarītie lielie materiālie zaudējumi medību faunai un lopkopībai šodien ir bēdīga realitāte. Pad J 84, 32, 3. Savās filmās viņš realitāti tiecās pacelt augstākā pakāpē, taču allaž balstījās uz dzīves īstenību. Kin 76, 119.

2. *Vispārināta īpašība → r e ā l s[1] (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Plāna r.

realizācija, -as, s. **1.** *Darbība, process → r e a l i z ē t (1).* Projekta r. Pilnvaru r. Ieceres r. □ Ģenerālplāna realizācijas gaitā iespējamas tā korektūras .. Lit M 72, 11, 8.

2. *Darbība, process → r e a l i z ē t (2).* □ Prasības nodrošinājuma līdzekļi var būt .. mantas realizācijas apturēšana, ja iesniegta prasība par aresta noņemšanu mantai .. Civilpr k 1, 83. Aģitatore pastāstīja, ka sovhozs sekmīgi izpildījis pusgada uzdevumu piena un gaļas realizācijā. Hor 79, 17, 5.

realizējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → r e a l i z ē t (1).* □ Daudzu ieceru realizējumu bija iespējams apskatīt viņa [keramiķa] personālizstādē .. Nodieva 1, 96.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → r e a l i z ē t (2).* Produkcijas r.

realizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Panākt, ka kļūst par īstenību; īstenot.* R. nodomu. R. plānu. □ ..bijusi tikai viena vēlēšanās — strādāt, realizēt daudzus gadus krātās ieceres. Viese 3, 227. Rainis un A. Upīts rāda, ka traģēdiju piedzīvo cilvēki, kas iecerējuši to, ko attiecīgā vēsturiskā situācijā objektīvu apstākļu dēļ nav iespējams realizēt un, ko cenšoties realizēt, viņi neizbēgami iet bojā. Valeinis 1, 71. ..pat visģeniālākā doma neko nedod cilvēcei, kamēr .. cilvēki nesāk to realizēt. Liesma 70, 4, 2. // *Izmantot, arī īstenot (ko paredzētu, iespējamu).* R. pilnvaras. R. valodas normu. □ Realizējot tiesības un izpildot pienākumus, pilsoņiem un organizācijām jāievēro likumi .. Civilk 1, 10. ..mēs realizējam vispārēju vidējo izglītību. Lit M 76, 42, 4.

2. *Nodot (ko) citā rīcībā, īpašumā un saņemt pretī ekvivalentu preci, parasti naudu.* R. saražoto. □ Izaudzētā raža rūpīgi jānovāc un ātri jārealizē, lai šajā posmā nerastos zudumi. Jaun Gr 68, 1, 27.

realizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl. **1.** *Kļūt par īstenību; īstenoties.* □ Leinasars arī darīja, ko varēja, lai .. patiešām realizētos iecerētais pasākums .. A Grigulis 13, 565. Autora mākslinieciskie nodomi realizējas noteiktas žanriskās sistēmas ietvaros. Hiršs 1, 94. ..vispārīgā materiālistiskā tendence sabiedriskās dzīves izskaidrošanā te vēl nav realizējusies par materiālistisku vēstures izpratni. A Putniņš 1, 95.

2. *Tikt realizētam (2).* □ Saziedots mantu bija bagātīgi, bet tās gausi realizējās naudā. Atm 190.

reālpolitika, -as, s.; parasti vsk. *Politika, kurā ņem vērā reālos politiskos, ekonomiskos, ideoloģiskos u. tml. apstākļus.*

reālpolitiķis, -ķa, v.; **reālpolitiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Reālpolitikas piekritējs.* □ ..katram reālpolitiķim ir skaidrs, ka arī šī starptautiskā organizācija nevar būt visspēcīga, ka no rezolūcijas līdz tās praktiskam īstenojumam dažkārt noejams garš ceļš. Zv 73, 20, 3. «Mūsu laikā jābūt reālpolitiķiem, jāapsver visi plusi un mīnusi un tad ar aukstu prātu jāsaka jā vai nē.» [Saka rūpnīcas īpašnieks.] Jansons 4, 393.

reālpolitisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reālpolitiski.** *Saistīts ar reālpolitiku, tai raksturīgs.* □ ..arī mūsdienās kapitālistisko valstu valdošajās aprindās vērojamas tās pašas divas tendences — gan reālpolitiskā, gan arī mēģinājumi izolēt pasaules sociālistisko sistēmu .. Pad J 82, 73, 2. Pārmaiņas lielajā politikā, .. miermīlīgo un reālpolitisko spēku panākumi, «Helsinku gars» pēdējos gados pavēris jaunas iespējas sociālistisko un kapitālistisko valstu zinātnieku kontaktu aktivizēšanai. Lit M 79, 46, 2.

reālpsiholoģija, -as, s.; parasti vsk. *Reālistisks, dziļš cilvēku psihes, rakstura, personības atspoguļojums (skatuves mākslā).* □ Stājoties galvenā režisora postenī, A. Jaunušans kā vārdos, tā darbos apliecināja cieņu un uzticību teātra aktiermākslas reālpsiholoģijas principam .. LPTV II, 83.

reālpsiholoģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reālpsiholoģiski.** *Saistīts ar reālpsiholoģiju, tai raksturīgs.* □ ..reālpsiholoģiskā virziena teātrim ir neizsmeļamas iespējas, tas vienmēr būs jauns un moderns, jo cilvēka pamatbūtība nenoveco, cilvēka pamatīpašības un to izpausmes formas nezūd, cilvēka dzīves problēmas daudzkārt atkārtojas. Teātris 75, 18. P. Lūcis ir spilgts reālpsiholoģiskās metodes režisors, kas spēj vienot skatītājus košam teātra priekam un ievirzīt savus jaunākos kolēģus dziļam un nopietnam darbam ar aktieri. Cīņa 83, 20, 3.

reāls[1], -ais; s. -a, -ā; apst. **reāli. 1.** *Tāds, kas eksistē īstenībā; tāds, kas nav izdomāts; patiess, īstens.* Reāla persona. Reāla pasaule.

Reāla īstenība. Reāla iespēja. Reālas grūtības. Reālā darba alga ekon. — *preču un pakalpojumu daudzums, ko var iegūt par nominālo darba algu.* Reāli skaitļi mat. — *racionālie un iracionālie skaitļi.* Reālie (arī neideālie) kristāli fiz. — *kristāli, kuros joni, atomi un molekulas nav novietotas ideāli pareizā kārtībā.* □ Cilvēks ir pati reālākā no visām dzīvajām būtnēm, tāpēc ka viņš pats to saprot, apzinās un sajūt. Upīts 14, 46. Luga veidota it kā no divām daļām: reālie notikumi un galvenā varoņa domas process. Teātris 80, 40. Visu mūžu, vienmēr mēs būsim tā abi kopā... pavisam reāli es to vēl nevaru īsti aptvert. Un tomēr tas ir reāli. Brodele 17, 134. Darba algas paaugstināšanas un nodokļu samazināšanas rezultātā reālie ienākumi pieauguši vairāk nekā 75 miljoniem iedzīvotāju. Zv 76, 1, 1.

2. *Tāds, ko var izpildīt, realizēt; īstenojams.* R. plāns. R. uzdevums. R. projekts. Reālas saistības. □ Detalizētas, reālas celtniecības programmas izstrādāšana — tas ir viens no mūsu tuvākajiem uzdevumiem. Praktiski šis darbs jau sācies.. Zv 80, 14, 20. Līgums ir pilnīgi reāls un likumīgs, tas jāpilda. Talcis 2, 33. // *Tāds, kas ir iespējams; tāds, kas var drīz piepildīties.* Reāli draudi. Reālas briesmas. □ Svara kategorijā līdz 71 kg grūti bija prognozēt, jo gandrīz nevienu no džudistiem nevarēja saukt par reālu kandidātu uz čempiona titulu. Sports 80, 123, 4. Pārāk reāls ir risks nodarīt zaudējumus pašiem savām interesēm. Cīņa 75, 225, 3. Abas komandas reāli pretendēja uz sudraba medaļām. Sports 82, 160, 4.

3. *Tāds, kas izriet no īstenības pareizas izpratnes un novērtēšanas; lietišķs.* Reāli uzskati. Reāla rīcība. □ Viņa nekad nav bijusi dekadentiska aktrise — tas ir pretdabiski aktrises vienkāršībai, viņas reālajai, veselīgajai dzīves uztverei. Dzene 3, 73. Šie cilvēki bija reālāk noskaņoti. Viņi bija meklējuši vietu, kur savīt ģimenes ligzdu. Un atraduši to. Talcis 9, 317. // *Tāds, kam ir raksturīgi ļoti praktiski uzskati par lietām un parādībām; tāds, kas ir saistīts ar šādiem uzskatiem.* □ Baleta nosacītība, mākslinieciskās valodas smalkums neiederējās vakara reālajā struktūrā. Cīņa 83, 13, 1.

4. *Tāds, kas attēlo īstenību, tāds, kas ir pārņemts no īstenības; arī reālistisks (1).* □ Īpaši piemērota teātra tālaika estētiskajam kredo bija A. Upīša reālā pasaka «Laimes lācis».. LPTV I, 257.

5. neakt. *Tāds, kurā lielu vērību veltī dabas zinātnēm, matemātikai un jaunajām valodām.* Reālā izglītība. Reālā ģimnāzija.

reāls[2], -a, v. *Sena sudraba monēta (Spānijā, Meksikā, Portugālē).*

reālskola, -as, s.; neakt. *Vidējā (parasti sešgadīga) mācību iestāde, kurā lielu vērību veltī dabas zinātnēm, matemātikai un jaunajām valodām.* □ ..jūnija vidū atbrauca Kindzuļa māsas dēls, astoņpadsmit gadus vecs, no reālskolas pēdējās klases. Laicens 2, 124. Rīgas reālskolā, kur Valdens nokļuva pēc Cēsīm, viņš bija viens no sekmīgākajiem skolniekiem. Straumanis 1, 221. Pēc reālskolas absolvēšanas 1911. gadā Aleksandrs Šmits iestājās V. Behtereva Psihoneiroloģijas institūtā Pēterburgā.. Ves 81, 2, vāku 3. lpp.

reālskolnieks, -a, v.; **reālskolniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; neakt. *Reālskolas audzēknis.*

reālums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r e ā l s*[1] *(1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Notikuma r.

2. *Vispārināta īpašība → r e ā l s*[1] *(2), šīs īpašības konkrēta izpausme; realitāte (2).* Projekta r. □ Ir tikai jābūt optimistam, vispirms pašam jābūt pārliecinātam par savas idejas reālumu. Pad J 78, 250, 1.

3. *Vispārināta īpašība → r e ā l s*[1] *(3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Rīcības r.

reanimācija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Dzīvības procesu atjaunošana (organismā); atdzīvināšana.* Reanimācijas nodaļa. Reanimācijas centrs. □ Sniedzot palīdzību notikuma vietā, ir ļoti svarīgi noteikt pareizu diagnozi, laikus veikt reanimāciju, sagatavot cietušo pārvešanai uz ārstniecības iestādi. Ves 78, 2, 7.

reanimatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reanimatīvi;** med. *Saistīts ar reanimāciju, tai raksturīgs.* Reanimatīvā palīdzība.

reanimatologs, -a, v.; **reanimatoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Reanimatoloģijas speciālists.*

reanimatoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas pētī patofizioloģiskās likumsakarības organisma terminālajos stāvokļos un izstrādā ārstēšanas metodes dzīvībai svarīgu orgānu un orgānu sistēmu darbības atjaunošanai.* □ ..bija vajadzīgi daudzi gadi, milzīgs zināšanu krājums visdažādākajās zinātņu nozarēs, lai rastos reanimatoloģija — zinātne par organisma miršanas un atdzīvināšanas likumsakarībām. Cīņa 75, 212, 2. Pasaules medicīnā pēdējā laikā reanimatoloģija sāk atdalīties no anesteziloģijas, jo būtībā tās ir divas dažādas disciplīnas. Visi reanimatologi sākuši ar anesteziloģiju. Zv 82, 19, 10.

reanimatoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reanimatoloģiski.** *Saistīts ar reanimatoloģiju, tai raksturīgs.*

reanimators, -a, v.; **reanimatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Reanimatologs.* □ Tajā [grāmatā] sakopotas 150 cilvēku liecības, kurus ārsti reanimatori izglābuši no tā dēvētās klīniskās nāves.. Rīgas B 81, 17, 5.

reanimēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; med. *Atjaunot dzīvības procesus (organismā); atdzīvināt.* R. ievainoto. □ pārn. ..daži operetes teātri mēģināja reanimēt savu mākslu ar mūzikla palīdzību. Lit M 84, 19, 15.

rēbuss, -a, v. *Mīkla, kurā uzdevums ir izteikts ar attēlu un (parasti) burtu kombināciju.* Rēbusa atminējums. □ pārn. Dzīve no skaidri izzīmētas gleznas ar nesajaucami kontrastējošo balto un melno krāsu pārvērtās raibā un sarežģītā rēbusā, kurā daudz ko pašam vajadzēja atrast, saprast un izdomāt. Skujiņš 8, 68. // pārn. *Jautājums, kam jārod atrisinājums; tas, kas ir mīklains, nesaprotams, arī nezināms.* □ Bet kas šo spožā raga meistaru Pēteri Puspēteri tik agrā un saltā ziemas rītā no divī-

zijas štāba atpūtis pie manis? Nē, šo rēbusu es pats saviem spēkiem nespēju atrisināt. Grīva 7, 84. Vari aiziet... Bet, skat, kāds rēbuss! Katrs solis, šķiet, atpakaļ vilks, trauksme urdīs un miera tev nebūs, kamēr šī īsā šķiršanās ilgs. Brutāne 9, 29.

recējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *recēt.* Olbaltumvielu r. □ pārn. «..pērle kas ir? Vienkāršs gliemeža recējums, sacietējuši moluska pūžņi ap smilkšu grauda ievainojumu.» Upīts IX, 351.

receklīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **receklīgi;** pareti. *Tāds, kas atgādina recekli; arī recekļains.* Receklīga masa. □ Krustmāte,.. visu ziemu un rudeni ar varu un viltu centusies aizstiept Jolantu uz kaut kādu receklīgi trīcošu sektantu saietiem.. J Plotnieks 6, 42.

receklis, -ļa, v. *Blīva, samērā elastīga masa, kas izveidojas, kādu vielu iedarbībā sabiezējot šķidrumam (piemēram, asinīm, olbaltumvielām); šādas masas gabals.* □ Akūtās arteriālās trombozes gadījumā artēriju nosprosto asiņu receklis — trombs. Tā veidošanās atkarīga no asins recēšanas sistēmas traucējumiem.. Visp ķir 332. Piena olbaltumvielas sarec un pienskābes klātbūtnē pārvēršas receklī. Mājtur 147. Buljonā pāriet izšķīdušais kolagēns, kas veido līmvielu un veicina recekļa veidošanos, buljonam atdziestot. Kļaviņa 1, 408. pārn. ..simtkārt labāk bija kājām iet nekā braukt kopā ar šo recekli no vīrieša, kas visu ceļu varēja klukstēt.. Ezera 13, 373. // *Galerts, arī želeja.* □ Papus, uzlicis uz šķīvja krietnu gabalu cūkas recekļa, paskatījās, mīlīgi smaidīdams, viešņā.. Brigadere 2, 448.

recekļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **recekļaini. 1.** *Tāds, kas satur recekli, recekļvielas.* Recekļaina līme. Recekļaina gaļa. □ Sapropelis atgādina recekļainu masu, kas var būt brūngana, zaļgana, ar violetu nokrāsu vai melna. Spuris 1, 22. Vētrai tuvojoties, recekļainā medūza nolaižas dziļumā, krabji ierokas dziļi zemē. Ves 76, 2, 11.

2. *Tāds, kas ir pārklājies ar recekli.* Recekļaina āda. // *Glums, lipīgs.* □ Viņš atkal juta mīksto, recekļaino roku, gaitenī paņēma Džeriju un gāja. Kaut kas glums un nepatīkams nāca līdzi, varbūt tā bija alkohola smaka, varbūt Sausuma pamācības. Saulītis 12, 275.

recekļveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir recekļa forma, veids.* □ Pēc dažām stundām, ja fluora reakcija ir pozitīva, rodas recekļveida nogulsnes. Alksnis 1, 81. ..bioķīmiķi ieteic speciālu barību — recekļveida masu, kas bagāta ar skābekli. Pad J 68, 216, 4.

recekļveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **recekļveidīgi.** *Recekļveida.* □ Ilgstošā laika posmā organisko un minerālvielu nogulumā [ezeros] notiek sarežģīti ķīmiski un bioloģiski procesi, kuru rezultātā izveidojas recekļveidīgs organisko un minerālvielu koloīds komplekss — sapropelis. Zin T 63, 8, 18.

recekļvielas, -u, vsk. recekļviela, -as, s. *Pektīnvielas, pektīni.* □ Pie ogļhidrātiem pieder pektīni jeb recekļvielas, kas atrodas augļos, ogās un dārzājos, un šķiedrviela.. Skulme 3, 10.

recenzents, -a, v.; **recenzente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Recenzijas autors.* Teātra r. Diplomdarba r. □ Kaut gan izrādes kopskaņā recenzenti vēl atzīmēja.. naturālistisku krāsu sabiezinājumu, taču jo plašs bija aktieru veiksmju uzskaitījums. LPTV I, 39. Pamazām viņš [E. Dārziņš] iesaistījās arī mūzikas recenzenta darbā, vispirms «Pēterburgas Avīzēs» ar nelielām publikācijām. Stankevičs 3, 64. Projekta skices analizēja recenzente.. Viņas visumā pozitīvajam vērtējumam pievienojās arī [citi] arhitekti.. Lit M 61, 18, 1.

recenzēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Sniegt, rakstīt recenziju (par ko).* R. teātra izrādi. R. grāmatu. R. diplomdarbu. □ ..[televīzijas] muzikālajos raidījumos viņš recenzēja ievērojamākos koncertus. Skujiņš 13, 125. Profesors, kurš recenzēja viņa disertāciju, norādīja, ka tā liecinot par autora aso prātu un labo sagatavotību. Zv 83, 5, 2. Recenzējot rakstveida kontroldarbu, pasniedzējam ir pagrūti konstatēt, kā students izprot problēmas būtību un cik liels ir viņa patstāvīgā darba īpatsvars. Pad J 75, 246, 2.

recenzija, -as, s. *Kritisks (kā, parasti mākslas darba, zinātniska darba) vērtējums rakstveidā vai mutvārdos; arī atsauksme; attiecīgais kritikas un publicistikas žanrs.* Atzinīga r. R. par teātra izrādi. Publicēt recenziju. □ Nacionālās operas pirmajos pastāvēšanas gados ne mazums saistošu recenziju par izrādēm un jaundarbiem rakstīja dzejnieks Jānis Sudrabkalns. Briede-Bulāvinova 1, 59. ..pārlasot aizvadīto desmit, divpadsmit gadu izstāžu recenzijas, rodam tajās.. aizvien spēkā pieaugošu neapmierinātību ar to, ka jaunie mākslinieki pārlieku gremdējas tikai savā šaurajā vidē.. Nodieva 2, 24. Mums dominējošā kritikas forma ir recenzija. J Kalniņš 1, 184.

recepcija, -as, s. **1.** *Kādu (cita laikmeta, citas zemes, tautas u. tml.) sociālu un kultūras elementu aizgūšana.* □ Literatūras sakaru noskaidrojumā svarīgi vairāki pētnieciskie virzieni. Viens no tiem nodarbojas ar vārda mākslas dažādu bagātību pārņemšanas un ieviešanas apzinājumu jeb, citādi sakot, ar recepcijas procesu, kad uztverei, apguvei un adaptācijai pakļautas idejas, tēli, sižeti, metodes. Kar 82, 9, 145. Recepcijas procesā ļoti svarīga loma piemīt tekstu izlases veidotājam un tulkotājam. Lit M 82, 36, 15.

2. fiziol. *Kairinātāja enerģijas uztveršana ar receptoriem un tās pārveidošana ierosā.* □ Lasīšana, kas kā priekšnoteikumu izvirza sapratšanu un izpratni, ir intensīvākā un noturīgākā garīgās recepcijas forma. Ves 76, 11, 30.

receptārs, -a, v.; **receptāre,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Aptiekas darbinieks, kas pieņem receptes, pārbauda tās un izsniedz zāles.* □ Pēc skolas beigšanas farmaceitiem ir plašs darbalauks. Viņi strādā aptiekās par asistentiem, receptāriem,.. kā arī aptieku noliktavās un farmaceitiskajās rūpnīcās. Ves 83, 5, 3. Receptāram labi jāorientējas aptiekā esošajā medikamentu klāstā, lai vajadzības gadījumā vienu

medikamentu varētu aizstāt ar citu. Pad J 75, 139, 3.

recepte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** med. *Ārsta, feldšera, vecmātes rakstisks priekšraksts aptiekai par to, kā pagatavot, izsniegt un lietot zāles; attiecīgais dokuments.* Izrakstīt recepti. Receptes derīguma laiks.

2. *Sastāva un pagatavošanas paņēmiena apraksts (piemēram, ēdienam, vielu maisījumam).* Dzēriena r. Krāsu r. □ Sausam biezpienam pievieno olu dzeltenumus, miltus, sāli, garšvielas un visu sastrādā viendabīgā masā. . . Izmantojot valganu biezpienu, miltu vajadzēs vairāk, nekā minēts receptē. Kļaviņa 1, 318. Sevišķi daudz mākslinieks eksperimentē ar glazūrām, kuru receptes sastāda pats. Nodieva 1, 103. Māte un vecāmāte atceras vecās vadmalas krāsošanas receptes, mēs palīdzam saplēst alkšņu mizas. Auziņš 4, 24.

3. *Priekšraksts, ieteikums (kādai darbībai, izturēšanās veidam).* □ «Pēc tavas receptes iznāk, ka rakstnieks var uzrakstīt tikai vienu grāmatu: par sevi, savu māju, virtuvi un emocijām!» Spāre 6, 156. Kā cīnīties pret skaudību? Drošas receptes nav un laikam arī nevar būt. Skaidrs ir viens: . . skaudība ir neciešams ļaunums . . PL Siev 77, 5, 25. // *Paņēmiens, ar kuru var sasniegt (ko).* □ . . nevar atrast vienu vispēcīgu recepti, kas dotu iespēju ražot augstas kvalitātes produkciju. Zv 73, 19, 3. . . Tones [gleznotāja] kubistiskajos darbos, pat ja tie ir darināti pēc dažām kubisma formālajām receptēm, nepazūd kāds uztverams cilvēka noskaņu tēls. Māksla 59, 2, 7.

receptors[1], -a, v.; fiziol. *Jušanas nervu specializēta struktūra, kurā kairinājuma enerģija pārveidojas nervu ierosas impulsos, ko nervu šķiedras aizvada uz centrālo nervu sistēmu.* Sāpju r. Taktilais r. □ Katra sajūtu orgāna primārais aparāts ir receptors. Receptori ir nervu galu veidojumi, kas uztver mehānisku, siltuma, elektrisku vai ķīmisku iedarbību un veido nervu impulsus. Zin T 63, 11, 36.

receptors[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **receptori;** fiziol. *Saistīts ar receptoru*[1]*, tam raksturīgs.* □ Gāmura saišķaudos un muskuļos radītie kinētiskie impulsi ir sākums tai nervu receptorai darbībai, kas ir saistīta ar bērna balss un valodas izveidošanos. PL Skola 61, 11, 41.

receptūra, -as, s. **1.** parasti vsk.; med. *Parasti savienojumā «ārstnieciskā receptūra»: mācība par zāļu līdzekļu izrakstīšanu, iegūšanu, pagatavošanu, kā arī par aptiekā lietojamiem mēriem un svariem; darbību kopums, kas saistīts ar zāļu līdzekļu izrakstīšanu, iegūšanu, pagatavošanu.* Farmaceitiskā receptūra — *mācība par zāļu līdzekļu pagatavošanu; zāļu formu tehnoloģija.*

2. *Ziņu kopums par (piemēram, ēdiena, vielu maisījuma) sastāvu un pagatavošanu.* Cementa r. Porcelāna r. Konfekšu šķirnes r. Nacionālo ēdienu receptūras. □ . . institūtā izstrādāta receptūra jauniem elektrolītiem . . Rīgas B 66, 196, 1. . . mums [tehnologiem] jāpabeidz izstrādāt jauno receptūru linoleja ražošanai pilnīgi bez augu eļļām un korka smalknes. Zv 64, 15, 13. Melnā balzama receptūra izstrādāta gadsimtu gaitā, un tā garša un ārstnieciskās īpašības nemitīgi tiek uzlabotas. Ģeogr 372.

recesija, -as, s. *Regresīvu (kapitālistiskās saimniecības) procesu kopums, kas raksturīgs krīzes sākumam.* □ . . ekonomiskā recesija [Amerikas Savienotajās Valstīs], kas sākās 1973. gada beigās un turpinās nu jau četrpadsmit mēnešus, ir cikliska pārprodukcijas krīze . . Ciņa 75, 5, 3.

recesivitāte, -es, s.; parasti vsk.; biol. *Pārmantoto pazīmju izzušana (augu un dzīvnieku hibrīdiem) salīdzinājumā ar īpatņiem, no kuriem (tie) cēlušies.*

recesīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **recesīvi;** biol. *Tāds, kas netiek pārmantots iedzimtības ceļā (par augu, dzīvnieku pazīmēm, īpašībām).* □ Gēnu, kurš nomāc, maskē analoģiskā gēna izpausmi radniecīgajā hromosomā, sauc par dominējošo, bet nomācamo gēnu — par recesīvo. Zin T 67, 1, 16. Tas pats sakāms par rudu matu krāsu, kas ir recesīva (nomākta) pret nerudu, un uzrautu degunu, kas ir recesīvs pret romiešu degunu. Pad J 78, 231, 4.

recēt, parasti 3. pers., rec, arī recē, pag. recēja; intrans. *Sabiezējot kļūt par recekli.* Olbaltumvielas rec. Asinis recē. Augļu novārījums rec. Recējošs šķidrums. □ pārn. Acu priekšā dejoja blāva migla, pamazām recēdama aizvien biezāka. Skujiņš 7, 113.

recidivēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans. **1.** *Atkārtoties, parasti nevēlami, pēc īstas vai šķietamas izzušanas (par parādību).* Mietpilsonība recidivē.

2. med. *Atkārtoties pēc izveseļošanās vai izveseļošanās periodā (par slimību).* □ Bieži roze recidivē tajā pašā vietā, jo organisms tiek sensibilizēts. Visp ķir 243. Agrīnās stadijās izoperēts vēzis reti kad recidivē, turpretim ielaistos gadījumos recidīvi rodas samērā bieži. Ves 79, 7, 15.

3. jur. *Tikt atkārtotam (par bīstamu līdzīgu noziegumu).*

recidīvisms, -a, v.; parasti vsk.; jur. *Stāvoklis, parādība, arī notikums, kad noziegums, kas krimināllikumā kvalificēts par bīstamu, tiek izdarīts vairākkārt (parasti pēc tam, kad attiecīgā persona ir izcietusi sodu par līdzīgu noziegumu vai izbēgusi no soda izciešanas vietas).*

recidīvists, -a, v.; **recidīviste,** -es, dsk. ģen. -stu, s.; jur. *Persona, kas atkārtoti izdara noziegumu, kas krimināllikumā kvalificēts par bīstamu (parasti pēc tam, kad tā ir izcietusi sodu par līdzīgu noziegumu vai izbēgusi no soda izciešanas vietas); bīstams noziedznieks, kam krimināllikums pastiprina soda sankciju.* □ Sprieduma izpildīšanu nav atļauts atlikt personām, kas notiesātas par smagiem noziegumiem, un sevišķi bīstamiem recidīvistiem. Krim pr 2, 228. «Redziet, biedri,» sacīja milicijas darbinieks, pārliecies motoram šofera nodalījumā. «Izbēguši noziedznieki. Recidīvisti.» Lapsa 2, 55. Cietuma administrācija kamerā pie

Vijas mēģināja iesēdināt kādu ielasmeitu, zagli recidīvisti. Jansons 4, 644.

recidīvs, -a, v. **1.** *Atkārtošanās (parādībai), parasti nevēlama, pēc (tās) īstas vai šķietamas izzušanas.* Mietpilsonības r. □ ..uzvedumam šoreiz pietrūka satīriskā asuma, atmaskojošās domas temperamenta. Tas acīmredzot bija recidīvs iepriekšējo gadu bailēm formu paspilgtināt. LPTV I, 200. Ar sociālu inertumu bieži vien sirgst mūsu teātru iestudējumi. Iespējams, ka tas notiek bailēs no vulgārsocioloģiskiem recidīviem. Lit M 81, 3, 2.

2. med. *Slimības atkārtošanās pēc izveseļošanās vai izveseļošanās periodā.* Reimatisma r. Malārijas r. Vēdertīfa r. Izvairīties no recidīviem. □ Pareizs uzturs palīdz.. novērst to [slimību] komplikācijas un recidīvus: dažām slimībām ir tieksme nelabvēlīgos apstākļos atkārtoties vai sekmēt citas slimības. Skulme 3, 4. Novēro arī vēlīnu stinguma krampju gadījumus un slimības recidīvus. Pēdējie parasti saistīti ar snaudošās infekcijas aktivizēšanos. Visp ķir 293.

3. jur. *Nozieguma atkārtota izdarīšana (parasti pēc soda izciešanas par līdzīgu noziegumu vai izbēgšanas no soda izciešanas vietas).* □ Dažu gadu laikā četri nēc sastāva līdzīgi noziegumi! Recidīvs. Pad J 73, 207, 2. Nosakot atbildību par transporta līdzekļu vadīšanu alkohola reibuma stāvoklī, tiek ņemti vērā: recidīvs, konkrētā bīstamība.. Zv 79, 4, 25.

rēciens, -a, v. **1.** *Īslaicīga vienreizēja skaņa →rēkt (1).* □ Dīvaini valdzinoša ir meža dziesma. Tās skaņu kāpe neaptverami plaša. Tā sniedzas no lakstīgalas svilpiena līdz meža kuiļa rēcienam.. Vanags 10, 3. ..sārta saule dega cauri koku galotnēm, un to apsveica pīkstieni, ķērcieni, spiedzieni, rēcieni, māvieni — tūkstošbalsīgā meža dzīvība. Lāms 6, 36. Strausa balss bija gandrīz tikpat stipra kā lauvam, tomēr afrikāņi nekad nebijās no putna rēciena. Lielais 5, 120.

2. sar. *Īslaicīga vienreizēja skaņa →rēkt (2).* □ ..niknie rēcieni jau atskanēja Kilonam tepat virs galvas. Katrā ziņā viņi steidzās, lai kāds no patruļas bēgļus nenokautu. Nāve vien tiem pārāk viegls sods. Upīts 18, 266. ..mēs reizē ar citiem trokšņiem skaidri sadzirdam sievietes kliedzienus un viņas mocītāju rupjus, zvēriskus rēcienus. Rihters 1, 533. ..Lauberts tik skaļi iezviedzās, ka visi apklusa. Un šinī klusumā viņš laida vaļā aizsmakušu rēcienu: «Apsegloju melnu kuili...» Sakse 6, 92.

3. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis →rēkt (3).* □ Gaisu pāršķeļ reaktīvās lidmašīnas rēciens.. Auziņš 4, 164. ..pēc sirēnu rēcieniem es iemācījos gluži labi noteikt, cik tālu atrodas pretim nākošais kuģis. Grīva 11, 53.

4. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis →rēkt (4).* Vētras rēcieni. □ Caur ūdenskrituma rēcieniem, virs krituma mēģinot tikt, zivis pret sauli lēca. Čaklais 3, 116.

rēcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt rēc (3).* □ ..kad vien varēja un prata, Aldis aizlavījās no bibliotēkas pie puišiem, kuri rēcināja motorus. Liesma 64, 6, 2. Miķis nepārtrauca rēcināt [miglas] tauri. Avotiņa, Šlisers 1, 189. ..no rīta uznāca bieza migla, kuģis varēja vienīgi brīvi dreifēt citādi mierīgajos ūdeņos. Lai kāds cits kuģis neuztriektos virsū, ik pa divi minūtēm rēcināja sirēnu. Talcis 7, 286.

recipients [recipi-ents], -a, v.; **recipiente,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; med. *Cilvēks, kam pārlej donora asinis vai pārstāda donora audus.* □ Asins grupu drīkst noteikt tikai ārsts, un tā jānosaka kā donoram, tā recipientam. Visp ķir 142. Liela šīs [donoru] kustības aktivitāte ir tajos kolektīvos, kur paši donori iesaistās aģitācijas darbā, organizē tikšanos ar recipientiem. Ves 83, 9, 14. Sirds pārstādīšanas plašai praktizēšanai stājas ceļā transplantējamā orgāna un recipienta organisma bioloģiskā nesaderība. Zin T 77, 1, 5.

reciprocitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība →reciproks, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Reciprocitātes princips.

reciproks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reciproki.** *Tāds, kas ir savstarpēji saistīts, arī atbilstošs; tāds, kas ko savstarpēji saista.* Reciproka inervācija. Reciproki skaitļi mat. — *divi skaitļi, kuru reizinājums ir 1 (piemēram, 0,25 un 4); savstarpēji apgriezti skaitļi.*

recirkulācija, -as, s. *Daudzkārtēja (pilnīga vai daļēja) vielas atgriešanās tehnoloģiskajā procesā, ierīcē, aparātā u. tml.* Šķidruma r. Recirkulācijas sūknis. □ ..projektā paredzēta ūdens recirkulācija, tas ir, četrkārtīga un pieckārtīga tā izmantošana, pirms ievadīt atpakaļ jūrā. Ciņa 82, 234, 1. Jaunā kalte darbosies pēc recirkulācijas principa. Zin T 77, 6, 4.

recitācija, -as, s. *Darbība →recitēt; deklamācija.* Dzejoļa r.

recitēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Lasīt (klausītājiem) priekšā (parasti daiļdarbu); deklamēt.* □ Šajā [sillabiskajā] sistēmā rakstītajā dzejā visas zilbes tika uzskatītas par recitējamām ar vienādu uzsvaru, taču priekšpēdējā zilbe pirms pārejas uz pauzi rindas galā parasti bija uzsvērta. Valeinis 1, 243.

reče, izsauk.; parasti savienojumā «reče nu»; sar. *Lieto, lai pamudinātu kādu pievērst kam uzmanību.* □ Reče nu, kā [kungs] izputēja! Nelīdzēja ne nauda, nelīdzēja ne kalpi, nelīdzēja ne bruņas. Zunde 1, 27. Gaviļu tonis bija pavisam nepārprotams, sak — reče nu, un tu, jocīgais, teici, ka nevarēsim pārbrist! Lagzdiņš 3, 42.

rečitatīvs[1]**,** -a, v.; mūz. *Ritmiski brīvs dziedājums, kas intonatīvi ir tuvs runai (parasti operās, oratorijās).* □ Rečitatīvs ir pats senākais muzikālās deklamācijas veids un, domājams, radies pirms dziesmas. Vēriņa 1, 5. Aspazijas luga [«Vaidelote»] izrādījās pateicīga viela caurkomponētas muzikālas drāmas radīšanai. Te redzama vieta operas monologam, ariozo, melodizētam rečitatīvam, dialogam un izvērstam operas skatam. Briede-Bulāvinova 1, 192. Komiskās operas formas, kur rečitatīvi darbības spriegāka virzījuma labad aizstāti ar

runātu tekstu, prasa maksimālu aktierisko dotību izmantojumu .. Grāvītis 2, 46.

rečitatīvs[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **rečitatīvi;** mūz. *Saistīts ar rečitatīvu*[1], *tam raksturīgs.* □ Kopēja ar Skrjabina Prelūdijām opuss 11 ir aforistiskā forma, tā saucamais kantilēni rečitatīvais melodikas tips, tomēr jau agrīnā Skrjabina liriskā izteiksme ir tieša un impulsīva, turpretī Kalniņam tā vairāk sakņojas gleznaini asociatīvos priekšstatos. Klotiņš 1, 120. Ar savu trešo tēmu, kas vispirms parādās brīvā rečitatīvā raksturā, [vijoles sonātes] fināls pa daļai sasaucas ar tai ļoti tuvo čella sonātes fināla otro tēmu. Māksla 59, 1, 27. ..šādā skaņdarbā lapidāri dokumentālā izteiksme prasīties prasa rečitatīvi stāstošu muzikālo pieeju. Grāvītis 2, 53.

rečitatīvveida, ģen., nelok.; mūz. *Tāds, kam ir rečitatīva*[1] *forma, veids.* □ Mūzikas varbūt pat pārāk mierīgo attīstību iedzīvināja diriģenta izceltās koka pūšamo instrumentu rečitatīvveida replikas .. Lit M 68, 12, 14.

rečitatīvveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rečitatīvveidīgi;** mūz. *Rečitatīvveida.* □ Muzikālai domai [operā], pēc viņa [komponista] uzskatiem, jāattīstās nepārtrauktā plūsmā, balstoties uz rečitatīvveidīgu dziedājumu. Māksla 61, 4, 21.

redakcija, -as, s. **1.** *Apstrādājums (piemēram, tekstam, skaņdarbam), kas izveidots, precizējot satura izteiksmi, labojot kļūdas u. tml., un parasti paredzēts laišanai klajā; viena un tā paša darba (piemēram, teksta, skaņdarba) atšķirīgs variants.* Pabeigt grāmatas manuskripta redakciju. Redakcijas kolēģija — *speciālistu kolēģija, kas vada periodiska izdevuma vai neperiodiska sarežģīta izdevuma (piemēram, rakstu krājuma, vārdnīcas) sagatavošanu.* □ ..Jānis Sudrabkalns bijis pret sevi ļoti paškritisks, vēlreiz rūpīgi pārlūkojis ik dzejoli, miniatūru, ik raksta rindiņu — svītrojis, labojis, dažs dzejolis parādās gluži jaunā redakcijā .. Kar 63, 3, 130. «Uguns un nakts» tagadējais uzvedums ar dažiem nelieliem īsinājumiem sniedz operu tās komponista dotajā galīgajā redakcijā. Vītoliņš 2, 312.

2. *Masveida informācijas līdzekļu sistēmas iestāde vai šādas iestādes nodaļa, kuras uzdevums ir sagatavot, arī vākt materiālus laišanai klajā; celtne, telpas, kur darbojas šāda iestāde vai tās nodaļa.* Laikraksta r. Izdevniecības r. Radio r. Televīzijas studijas r. □ Nevajagot nemaz pilsētā dzīvot, lai strādātu kādā laikrakstā līdzi. Katrai redakcijai esot daudz līdzstrādnieku visās malās. To varot redzēt no redakcijas atbildēm. Birznieks-Upītis 6, 367. Redakcija ir gandarīta par to, ka arvien iedarbīgāki kļūst laikrakstā publicētie kritiskie materiāli, ka iestādēs un organizācijās meklē ceļus un iespējas, kā nekavējoties novērst avīzē izgaismotos trūkumus un kļūmes. Zv 74, 5, 1. Redakcijā aizgūtnēm zvanīja telefons. Sekretāre .. pacēla klausuli, atsaucās .. Saulītis 13, 142.

redakcionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **redakcionāli.** *Saistīts ar rediģēšanu, tai raksturīgs; tāds, ko veic rediģējot.* R. teksta labojums. □ Attiecībā uz programmas projekta otro daļu .. izteiktas dažas redakcionāla rakstura piezīmes. Vēstis 73, 6, 38.

redaktors, -a, v.; **redaktore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Speciālists (redakcijā, izdevniecībā), kas gatavo (piemēram, grāmatu, periodisku izdevumu, skaņdarbu) laišanai klajā — organizē, pasūta, rediģē rakstus, ilustrācijas, organizē raidījumus u. tml.* Zinātniskais r. Tehniskais r. Māksliniecciskais r. Kinofilmas r. Radioraidījuma r. □ Mūsu redaktors Ēvalds Bērzs — gara auguma jauneklīgs sirmgalvis, kā vienmēr, bija ļoti rosīgs. Kalndruva 5, 239. Diskusijas nobeigumā runāja žurnāla .. galvenais redaktors .. Cīņa 64, 140, 1.

redaktūra, -as, s. *Redaktoru grupa, kopums.* □ ..redaktūras uzdevums ir sajust plūstošo robežu starp godīgu profesionālu darbu un amatnieciskumu, organizēt radošu konkurenci. Lit M 79, 52, 7. Lai redaktūra patiešām uzņemtos idejisko virsvadību studijā, nepieciešami organizatoriski un finansiāli pārkārtojumi viņu darbā. Lit M 84, 36, 2.

redeles, -ļu, vsk. redele, -es, s. *Priekšmets, kas veidots no vairākiem stieņiem, plāksnēm u. tml., kuras ar samērā lielām atstarpēm ir piestiprinātas pie pamatnes rāmja; šādi novietotu stieņu, plākšņu u. tml. kopums (kādā priekšmetā).* Ratu redele. □ Durvis ir vaļā. Nodauzu zābakus pret redelēm, kurām virsū māte uzsviedusi egļu zarus. Ezera 10, 149. Vasarās viņš pļāva sienu un pārdeva to kolhozniekiem. Apkārt mājas pakšķiem sastatīja redeles un žāvēja nopļauto zāli. Bels 1, 29. Meitene ielēja cūkai ēdienu, nolika govij redelēs siena klēpi un sāka slaukt. Lapsa 6, 230. Atskatījās uz redelēm — patiešām, viņš te bij kā būrī. Un piepeši smagums sagula viņam uz krūtīm. Kad viņš tiks laukā no šī būra [cietuma]? Upīts 18, 151. sal. «Turies pie sēdekļa! Jums te ceļi kā redeles.» Kaldupe 13, 207. // ģen.: redeļu, adj. nozīmē. *Tāds, kas veidots no vairākiem stieņiem, plāksnēm u. tml., kuras ar samērā lielām atstarpēm ir piestiprinātas pie pamatnes rāmja; tāds, kam kāds elements, detaļa ir pagatavots šādā veidā.* Redeļu vārti. Redeļu sēta. Redeļu sols. Redeļu rati. □ No kūtsaugšas pa redeļu kāpnēm smiedamās un drebinādamās kāpa jauna dāma garos pludmales brunčos .. Belševica 1, 96.

redeļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **redeļaini.** *Tāds, kam ir redeles; tāds, kam kāds elements, detaļa ir redeles.* R. sols. Redeļaina sēta. □ Starp kokiem vīdēja redeļainas nojumītes ar sienu, un pie vienas no tām šmakstināja purniņu stirnu buks. Lapsa 6, 239. Iespruku spraugā starp sakrautajām pagalēm un redeļainā šķūnīša sienu. J Plotnieks 10, 33. ..viņš pētīja būvlaukumu un tikko iesākto māju redeļainos skeletus. Kroma 3, 40. pārn. ..bumbierē pavīdēja mūsains vieplis smailu zodu, .. un līdz ausīm atņirgtu redeļainu muti piena zobu izkrišanas stadijā .. Belševica 1, 95.

redeļgrīda, -as, s. *Redeļu grīda.* □ Kūtīs nav ne barības, ne mēslu izvākšanas eju. ..Mēslu aizvākšanai iebūvētas redeļgrīdas .. Cīņa 76, 149, 2.

redeļkoks, -a, v. *Koka stienis, plāksne, ko izmanto redeļu gatavošanai.* Ratu r.

redeļots, -ais; s. -a, -ā; apst. **redeļoti.** *Redeļains.* □ Četrpadsmit sivēnus, kas bija mitinājušies kūtī, kviecošus sabāza garā, redeļotā kastē, un Sīmanis ar Ilmu iecēla to ratos. Ezera 1, 137.

redeļrati, -u, v.; tikai dsk. *Redeļu rati.* □ . . sabraukuši un sarindojuši garos redeļratus vairāk vienkopus, kā jau viena ciema ļaudīm klājas. Avotiņa, Slisers 1, 19.

redeļveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir redeļu forma, veids.* R. siena. □ Liekie, pašreiz nevajadzīgie sadzīves priekšmeti un krāmi glīti sarindoti jaunajos, glītajos redeļveida plauktos zem griestiem . . Putniņš 2, 128. Visās cūku kūtīs mēslus pa īpaši izbūvētu mēslu eju ar redeļveida grīdu var aizvākt ar hidraulisko transportieri . . Zin T 64, 10, 23. . . pie automašīnām nepieciešams pierīkot paaugstinātas redeļveida kravas tilpnes. Cīņa 67, 161, 2.

redeļveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **redeļveidīgi.** *Redeļveida.*

redemarkācija, -as, s.; jur. *Valsts teritorijas robežas pārbaude (parasti atjaunojot vai nomainot robežzīmes).* □ Dažreiz robežvalstis veic robežu redemarkāciju, tas ir, robežlīniju savešanu kārtībā, atjaunojot vai remontējot laika gaitā bojātās robežzīmes, nomainot robežzīmes ar cita tipa robežzīmēm . . Fogels, Grīnbergs 1, 110.

rēdereja, -as, s.; neakt. *Privāts kuģniecības uzņēmums.* □ Lai gan «Tasmanija» bija preču kuģis, vecais Kempsters — rēderejas šefs — vēlējās, lai viņa kuģu virsnieki uz klāja nēsātu formas tērpus . . Lācis 10, 126. Freidenfelds jau gāja jūrskolā, mācījās par kuģu mehāniķi, brauca praksē uz Grauda rēderejas preču kuģa «Ewer Gunar». Talcis 8, 29. Ilgāku laiku veltīgi staigājis pa rēderejām, lai atrastu savām zināšanām piemērotu darbu, jaunietis kādu vakaru Rīgas ostā vēroja, kā dokeri izkrauj nelielo tvaikoni «Kurbadu». Zv 76, 9, 4.

rēderis, -ŗa, v.; **rēdere,** -es, dsk. ģen. -ru, s.; neakt. *Rēderejas īpašnieks.* □ . . kapteinis Edvarts Jēkabsons . . brauc ar Rīgas rēderu kuģiem un, kā runā, itin brangi nopelnot. Avotiņa, Šlisers 1, 13. Kas gribēja braukt uz kuģiem, meklēja darbu pie Rīgas vai ārzemju rēderiem. Zv 78, 7, 7.

rēdes, -žu, s.; tikai dsk. *Zirglietas, arī iejūgs, aizjūgs (1).* Uzlikt rēdes. □ . . [vecītis] piekopa zirgu lietas. Arī pie mums viņš nāca lāpīt vecas rēdes, silkšņus, sedulkas . . Birznieks-Upītis II, 29.

redīfs, -a, v.; literat. *Austrumu tautu dzejā — vārds vai vārdu grupa, kas atkārtojas aiz atskaņas katrā vārsmā.* □ Atkārtojumu uzdevums gazelē ir akcentēt redīfā ietverto domu, to sniedzot aizvien jaunās variācijās, jaunos kontekstos. Valeinis 1, 273.

rediģēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pārbaudīt, precizēt un labot (piemēram, tekstu, skaņdarbu), parasti pirms (tā) laišanas klajā.* R. grāmatas manuskriptu. □ «Jārediģē tur, kur tas nepieciešams. Ja labošanā pārcenties, tad faktiski iznīcini autoru un uzspied savu personīgo rakstīšanas veidu.» Purs 1, 116. Sagatavojot . . romānus un stāstus padomju izdevumam . . , autors tos ļoti uzmanīgi pārlūkojis un rediģējis, tādējādi veicis lielu darbu. Kar 63, 1, 141. // *Veikt (kā, parasti preses izdevuma) redaktora pienākumus.* R. žurnālu. □ Alfrēda Kalniņa dziesmas koru repertuāros bija kļuvušas jau retums. Viņa pirmā perioda dziesmas, iespiestas nu jau priekš gadiem trīsdesmit vai vairāk Jurjānu Andreja rediģētajos Rīgas Latviešu biedrības mūzikas komisijas «Dziesmu krājumos», . . bija jau tiklab kā pazudušas no muzikāliju tirgus . . Vītoliņš 2, 28.

redingots, -a, v. **1.** *Gari (īpašā veidā piegriezti) svārki ar divām apkaklēm un pogājumu no kakla līdz jostas vietai.* □ Skaists un elegants ir jātnieku apģērbs — melna samta cepurītes, sarkani redingoti, baltas bikses un balti cimdi. Liesma 75, 9, 18. «Balli» atklāj Latvijas zirgaudzētāju audzēkņi. Melnās samta cepurēs, sarkanos redingotos un baltās biksēs tērptu jātnieku kavalkāde spoži jo spoži nosukātos zirgos . . patiešām atgādina polonēzes dalībniekus. Lauku Dzīve 75, 6, 14.

2. *Viengabala piegriezums (sieviešu apģērbam), kurā ir neliels paplatinājums uz leju no jostas vai gurnu vietas.* □ Jaunietēm mākslinieki īpaši iesaka vijīgu redingotu . . Pad J 63, 196, 4.

rediskontēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; neakt. *Veikt diskontēta vekseļa tālāku diskontēšanu.*

rediskonts, -a, v.; parasti vsk.; neakt. *Kredīta operācija starp vietējo kredīta iestādi un centrālo banku par diskontēta vekseļa tālāku diskontēšanu.*

redīss, -a, v. **1.** *Viengadīgs kāpostu (krustziežu) dzimtas dārzenis ar ēdamu apaļu, ovālu vai konisku sakni, baltu, sārtu, sarkanu vai violetu mizu un plūksnaini dalītām vai veselām lapām.* Redīsu sēklas. Redīsu šķirnes.

2. *Šī dārzeņa sakne.* Redīsu salāti. □ Sakņu dobes galā es izvelku sārtu redīsu un grauzu to tāpat nemazgātu. Brodele 17, 10. Rutki un redīsi ir ar asu, rūgtu garšu, ko tiem piešķir sinepju eļļa. . . Abas šīs saknes veicina ūdens izdalīšanos no organisma . . Mājtur 163. Redīsus nomazgā, sagriež ripiņās vai skaidiņās, mazliet apsāla un aplej ar citrona sulu (vai citronskābi). Ves 80, 5, 27.

redisspalva, -as, s. *Standartraksta spalva (parasti ar platu, uzliektu galu) rakstīšanai ar tušu.* □ Vingrinoties [tehniskajā] rakstīšanā, sākumā lieto zīmuli, bet pēc tam tušu un redisspalvu. PL Skola 62, 10, 31.

redkolēģija, -as, s. *Redakcijas kolēģija.* □ Vēl vairāk atzinības tas [rakstu krājums] būtu pelnījis, ja sagatavošanas gaitā būtu bijis mazāk steigas, rūpīgāka redkolēģijas palīdzība, atsijājot rakstos nebūtisko un izceļot svarīgāko . . Māksla 61, 2, 55. Māru ievēlēja klases sienas avīzes «Dzirkstele» redkolēģijā. Kļava 1, 191.

reducēšana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība* → *r e d u c ē t.*

2. ķīm. *Ķīmiskā elementa oksidēšanas pakāpes samazināšana ķīmiskā reakcijā.*

reducēšanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība* → *r e d u c ē t i e s.*

2. ķīm. *Ķīmiska reakcija, kurā samazinās ķīmiskā elementa oksidēšanas pakāpe.* Oksidēšanās-reducēšanās reakcijas.

reducēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Pārveidot (parasti jēdzienu, spriedumu) vienkāršākā formā; iesaistīt (parasti jēdzienu, spriedumu) vienkāršākā kopā, sistēmā; arī vienkāršot.* □ Dažkārt pārāk vieglu roku mēs vārdu «vēsture» šauri reducējam ar vārdu «pagājība», piemirstot, ka arī šodiena ir svaigi aparts vēstures tīrums. Rūja 3, 28. . . filmā filozofiskais konflikts, konflikts starp diviem pasaules uzskatiem tika reducēts uz konfliktu starp atsevišķiem varoņiem. Māksla 62, 1, 28. Nereti tomēr nākas dzirdēt un novērot, ka radošās individualitātes jēdziens tiek ļoti sašaurināts, saprasts vienpusīgi, pat reducēts līdz manierei. Tēl M 58, 55.

2. *Samazināt (parasti līdz noteiktai skaitliskai vērtībai).* R. slodzi. R. izdevumus līdz minimumam. R. mitrumu. R. ātrumu. □ Saprotams, nav labi, ka mācību programmās svītrota loģika, psiholoģija, reducēts literatūras kurss, jo tieši šie priekšmeti māca un audzina jūtu kultūru. Kritikas g 79, 209. . . autora paša stāstījums reducēts līdz minimumam . . Hiršs 1, 61.

3. ķīm. *Samazināt (kā) oksidēšanas pakāpi.* □ . . Krievzemes meistari (no 10. līdz 12. gadsimtam) izgatavoja dzelzs un tērauda izstrādājumus no dzelzs sūkļa (kricas), ko viņi ieguva, tieši reducējot purva rūdu. Kā reducētāju izmantoja koka ogli. Zin T 62, 4, 31. . . ūdeņradis taču ir ļoti viegls, kā arī reducē metālus! Stradiņš 2, 13. Oksidējošā vidē šūnainai keramikai rodas bieza garoza, kuru grūti atdalīt. Reducējošā vidē garoza nerodas un iegūstama labas struktūras šūnainā keramika. Izrakt 247.

4. mat. *Pārveidot (ko) vienkāršākā formā.* □ Lai vienkāršotu operāciju izpildi . . aritmētiskajā ierīcē, atņemšanu parasti reducē uz saskaitīšanu . . Strazdiņš 1, 51. . . ikvienu uzdevumu iespējams reducēt līdz elementārām aritmētiskām darbībām. Zin T 65, 2, 7.

5. val. *Vājināt (skaņas) artikulāciju tā, ka mazinās (tās) ilgums, intensitāte, mainās tembrs vai arī rodas (tās) zudums.* R. gala zilbes patskani.

6. vēst. *Veikt redukciju (6).* □ Zviedru valdība 1680. gadā sāka attiecināt muižu redukcijas likumu arī uz Vidzemi. . . Reducētās muižas zviedri parasti atstāja bijušajiem dzimtkungiem, kas kļuva par valsts nomniekiem . . V Kalniņš 1, 155.

Sk. r e d u c ē t s.

reducētājs, -a, v.; **reducētāja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *r e d u c ē t.*

2. ķīm. *Reaģējoša viela, kurā palielinās kāda elementa oksidēšanas pakāpe.* Organisks r. □ Reducētājs ir atoms vai jons, kas atdod elektronus reducējamā elementa atomiem vai joniem. G Rudzītis 1, 45.

reducēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl. **1.** *Refl.* → *r e d u c ē t (1); tikt reducētam.* □ Tikpat īss ir turpinājums sarunai par [kolonista] uzvedību. Arī šeit viss reducējas uz tīri ārējo. Dripe 4, 145. Beļinskis asi vēršas pret subjektīvajiem, ne ar ko neargumentētajiem spriedumiem, kas reducējas uz «patīk» vai «nepatīk». Māksla 61, 2, 10.

2. *Refl.* → *r e d u c ē t (2); tikt reducētam.* Mitrums reducējies.

3. ķīm. *Būt tādam, kam samazinās oksidēšanas pakāpe.* Viela reducējas. □ Dārzeņu lapas satur daudz nitrātu. Skābēšanas procesā tie reducējas līdz nitrītiem . . Lauku Dzīve 80, 8, 4.

4. biol. *Attīstības gaitā samazināties pēc apjoma (par orgāniem); attīstības gaitā kļūt tādam, kam vienkāršojas uzbūve.* □ Zobi tagadējiem putniem reducējušies, un žokļu kaulus ietver ragvielas knābis. A Kalniņš 1, 121. Žaunas [abinieku] kāpuriem pamazām reducējas, bet tajā pašā laikā pakāpeniski sāk izveidoties plaušas. Sloka 1, 17. Vasa [ūdensziedu dzimtas augiem] reducējusies par plātnīti, kurā stumbrs un lapas vairs nav skaidri nošķiramas . . Galenieks 2, 420.

5. val. *Refl.* → *r e d u c ē t (5); tikt reducētam.* Vārda gala zilbe reducējusies.

reducēts, -āis; s. -a, -ā; apst. **reducēti.** **1.** *Divd.* → *r e d u c ē t.*

2. biol. *Tāds, kas attīstības gaitā ir samazinājies pēc apjoma (par orgāniem); tāds, kam attīstības gaitā ir vienkāršojusies uzbūve.* □ . . čūskām plaušu uzbūves ziņā ir ļoti raksturīgas īpatnības: tām viena plauša ir caurulveidīgi izstiepta garumā, bet otra vairāk vai mazāk reducēta. Sloka 1, 39. Ir samērā nedaudz tādu tauriņu, kuru mātītēm spārni reducēti, no tiem palikušas pāri tikai bēdīgas atliekas — spārnu aizmetņi. Rupais 1, 59. Kauss [asteru dzimtas augiem] ļoti bieži reducēts vai pārveidots par lidpūku, kas noder augļa izplatīšanai. Galenieks 2, 375.

redukcija, -as, s. **1.** *Pārveidošana, arī pārveidojums (parasti jēdzienam, spriedumam) vienkāršākā formā; iesaistīšana, arī iesaistījums (parasti jēdzienam, spriedumam) vienkāršākā kopā, sistēmā; arī vienkāršošana, vienkāršojums.* □ J. Peteram īpatnējs ir vēsturiskā laika uztvērums tā redukcijā, kā arī saistībā ar mūsdienām un nākamību. Valeinis 3, 345. Apgūstot autentiskumu, jāatceras, ka reprodukcija ir arī redukcija. Lit M 81, 51, 11.

2. *Samazināšana, arī samazinājums (parasti līdz noteiktai skaitliskai vērtībai).* Spiediena r. Ātruma r. Temperatūras r. Redukcijas ventilis.

3. mat. *Pārveidošana, arī pārveidojums vienkāršā formā.* Aprēķinu algoritma r. Redukcijas formulas.

4. biol. *Samazināšanās, arī samazinājums attīstības gaitā (orgānam) pēc apjoma; uzbūves vienkāršošanās, arī vienkāršojums attīstības gaitā.* Ekstremitāšu r. □ Hromosomu redukcija notiek, [auga] ģeneratīvo mātšūnu kodolam divreiz daloties . . Sudrabs 1, 53.

5. val. *Skaņas artikulācijas vājināšana vai vājinājums, kura rezultātā mazinās skaņas ilgums, intensitāte, mainās tembrs vai arī skaņa zūd.* Kvantitatīvā r. Kvalitatīvā r.

6. vēst. *Parasti savienojumā «muižu reducija»: lēņa muižu plaši izvērsta pārņemšana no vasaļiem atpakaļ feodālā senjora (valdnieka) rīcībā.* □ Zviedru valdība 1680. gadā sāka attiecināt muižas redukcijas likumu arī uz Vidzemi. . .Reducētās muižas zviedri parasti atstāja bijušajiem dzimtkungiem, kas kļuva par valsts nomniekiem . . V Kalniņš 1, 155.

7. reti. *Reducēšanās (2).* □ No tām ķīmiskajām reakcijām, kas norit šūnā, nav nevienas tādas, kas būtu raksturīga tikai dzīvībai vien. Tās visas ir parastās — oksidācijas, redukcijas . . — reakcijas, kas sastopamas arī nedzīvajā dabā. Zin T 62, 11, 12.

reduktīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reduktīvi.** *Saistīts ar (kā) samazināšanu, vienkāršošanu, tām raksturīgs.* Reduktīvā šūnu dalīšanās.

reduktors, -a, v.; tehn. **1.** *Kompakts (parasti zobratu) mehānisms, kas (parasti) ir ievietots atsevišķā korpusā un paredzēts vārpstu ātruma izmaiņai ar konstantu pārnesuma attiecību.* Apgriezienu r. Motors ar reduktoru. □ Elektriskā urbjmašīna . . sastāv no elektromotora, kas uzmontēts uz vienas ass ar urbja spirāli, reduktora, korpusa, augšējā vāka ar pārslēgu un rokturiem . . Šterns 2, 41. . .šim [elektriskajam] zāģim izdarīti vairāki uzlabojumi, piemēram, . . skrūve, kas nostiprina sliedi, atrodas reduktora korpusa pielējuma augšpusē. Indāns 1, 217.

2. *Ierīce, kas samazina un regulē darba vides (gāzes, tvaika vai šķidruma) spiedienu, pastāvot augstākam spiedienam pie tilpnes (piemēram, balona) izejas.* Spiediena r. Gāzes r. □ Barojot degli ar propāna un butāna maisījumu no balona, . . gāzu spiediena samazināšanai lieto spiediena regulatorus — reduktorus . . Zin T 63, 1, 33.

redundance, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Stāvoklis, parādība, kad kādā, parasti informatīvā, sistēmā, vienībā ir elementu virsdaudzums.* Zīmju r.

redundants, -ais; s. -a, -ā; apst. **redundanti.** *Saistīts ar redundanci, tai raksturīgs.* Redundanta informācijas pārraide.

reduplicēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; val. *Pilnīgi vai daļēji atkārtot (valodas vienību, piemēram, morfēmu, vārdu).*

reduplikācija, -as, s.; val. *Pilnīga vai daļēja (valodas vienības, piemēram, morfēmas, vārda) atkārtošana.*

redute, -es, dsk. ģen. -šu, s.; vēst. *Slēgts (apaļš vai četrstūrveida) zemes nocietinājums ar valni un grāvi.*

redz, izsauk. **1.** *Re*[1] *(1).* □ «Pagaidiet!» pēkšņi iesaucās kāds uz krasta. «Redz, kur skrien vēl viens!» Skujiņš 5, 69. «Nu ir gan pastrādājuši!» Zigis apstājās. «Redz, kas par plašumu, pat pazīt vairs nevar!» Saulītis 12, 11. Redz, kur vīri, redz, kur roka — Pār Daugavu šķēpu svieda! DV 447.

2. *Re*[1] *(2).* □ Laimīgiem smaidiem Liene pasniedza vēstuli Jurim. «Lasi,» viņa sacīja, «redz, Ernests tak nav tāds, par kādu tēvs, māte un tu viņu turējāt. Viņš manis neatstās.» Blaumanis 6, 99.

redzamība, -as, s.; parasti vsk. *Objekta uztveramība ar redzi; šādas uztveramības skaidrības pakāpe; iespēja redzēt, saskatīt (ko).* Vertikālā r. Horizontālā r. Ceļa r. Nakts r. Slikta r. Niecīga r. Zūd r. Redzamības tālums. Redzamības koeficients. Palielināt redzamību. □ Rekorda lidojums notika 5000 metru augstumā. Laiks bija ļoti labs, redzamība laba. Cīņa 64, 140, 3. Redzamība nebija nekāda labā, krastu un apvārsni aizsedza viegla migla . . Citus kuģus varēja saredzēt ne tālāk par pusjūdzi. Grants 7, 163. Vācieši, gaidīdami uzbrukumu, izšāva pirmo gaismas raķeti . . Redzamība pieauga. A Grigulis 9, 134. . .tie bija [zemgaļu] uzbrukumi pretinieka izmānīšanai redzamībā, lai tos varētu pakļaut bultu trāpījumiem. Purs 9, 133.

redzams, -ais; s. -a, -ā; apst. **redzami.** **1.** *Divd.* → *r e d z ē t.*

2. *Tāds, ko ir iespējams uztvert ar redzi.* Spektra redzamā daļa. Redzamā radiācija. Saules redzamā kustība. Redzams (arī pārskatāms) kā uz kartes — *ļoti labi redzams, pārskatāms.* Nākt redzamam — *kļūt redzamam.* □ . .redzami Saules stari, kas iekļuvuši putekļainā telpā caur šauru spraugu. Fiz r 308. Tie ir cementa krusti . . Ar sprungulīti patīru nost iekalto burtu rievas. Nu nāk redzams uzraksts . . Ezera 11, 114. // *Labi uztverams ar redzi (parasti pēc kādām ārējām pazīmēm).* □ Viņa seja bija kā vairumam jaunu cilvēku: ne sevišķi skaista, bet arī bez redzamiem trūkumiem . . Lācis 15, 345. Cilvēka izturēšanās ir spogulis, kurā . . visskaidrāk redzams, kas viņš ir. R Kaudzīte 1, 28. Viņš pēdējā laikā jau šad un tad ar Lieni vienatnē bij ticies un, kā Lienei likās, bez kādiem redzamiem iemesliem viņas tuvumā uzturējies. Blaumanis 6, 91. ◇ Redzams kā uz delnas — *ļoti labi saskatāms, uztverams ar redzi.* □ Lulīte skatās pāri uz kaimiņu mājām, kuru sētsvidus redzams kā uz delnas. Brigadere 2, 40. . .[sarkanarmiešu] kolonna mēnesnīcā bija redzama kā uz delnas. Grants 6, 96.

3. *Tāds, kam ir lieli nopelni, sasniegumi, panākumi (kādā darbības nozarē); izcils.* R. dzejnieks. R. teātra mākslinieks. R. kultūras darbinieks. □ No stāstniekiem, kas izauguši pēckara gados, Ē. Vilks ir pats redzamākais, pats talantīgākais. J Kalniņš 1, 70. Mūzikas literatūras kursa galvenais uzdevums — iepazīstināt audzēkņus ar padomju mūzikas izcilākajiem paraugiem, tāpēc šajā grāmatā aplūkota galvenokārt mūsu redzamāko komponistu daiļrade . . Jaun Gr 69, 12, 26. Izmantojot kultūras kontaktus ar tautiešiem ārzemēs, iespējams iesaistīt draudzības un sadarbības politikas īstenošanā redzamus ārzemju latviešu zinātnes, mākslas un literatūras pārstāvjus . . Vēstis 78, 3, 46. // *Tāds, kam piemīt kas nozīmīgs;*

tāds, kas saista uzmanību, izraisa interesi. Redzami sasniegumi. □ Rīga tagad kļuvusi par vienu no redzamākajiem Padomju Savienības un pasaules fotomākslas centriem. Hor 79, 6, 33. . . zivis . . ir svarīgs avots pārtikas resursu palielināšanai, tās ieņem redzamu vietu mūsu zemes pārtikas bilancē. Zin T 62, 11, 11.

4. part. nozīmē. *Tāds, ko var pieņemt par iespējamu (pēc kādām pazīmēm); droši vien.* □ Elmārs apjuka. Redzams, viņš nebija paradis runāt ar cilvēkiem, ko uzskatīja kaut kā pārākus par sevi. Sakse 7, 447. Blakus mums apsēžas kombainieris. Redzams, no Ukrainas: viņa valodā katrs trešais ir ukraiņu vārds. Auziņš 1, 11. Redzams, nepatīkamo saskriešanos viņš jau pārdzīvojis. Kalndruva 5, 18. // *Skaidri saprotams; neapšaubāms.* □ «Tā turēties!» Harijs [stūrmanis] mundri attrauca, kas kapteinim, redzams, patika. Viņš tikko manāmi pasmaidīja un aizgāja. Talcis 7, 192. «Es esmu savā kolhozā traktorists,» viņš piemetina, un tūlīt redzams, ka savu darbu viņš mīl. Ķirškalne 1, 123.

○ ◇ Acīm redzami (arī redzot) — a. *Ātri, strauji.* □ Ķēve vairs nebij nekāda straujā skrējēja, no tā trakā svētku brauciena bieži klepoja un acīm redzami sāka sašļukt. Upīts 4, 322. Varēja sagaidīt, ka Tenis šo ziņu uzklausīs ar laimīgu smaidu, bet viņa pārdzīvojums izpaudās pavisam citādi — viņš briesmīgi uztraucās un acīm redzami sadrūma. Skujiņš 5, 27. b. *Acīmredzot.* □ Acīm redzami, viņš [mācītājs] domās pārskrēja visiem galvas gabaliem, meklēdams to grūtāko. Upīts 4, 362. Acīm redzami, tam [vilcienam] laiks atiet, — lokomotīve tusnīja nepacietīgi . . Upīts XII, 1170. ◇ Acīm redzams (arī redzami) — *skaidri saprotams; neapšaubāms.* □ Darījumi, kas pēc sava satura ir pretēji likumam vai kas vērsti uz acīm redzamu kaitējumu valstij, nav spēkā. AT Bij 60, 3, 42. Jā, vecā taisnība, tas acīm redzams, Aizvien top vecāka un vājāka, Un viņas dienas ir jau skaitītas. Rainis Ib, 148. «Jūs pašreiz niknojaties un spriežat neobjektīvi. Tas ir acīm redzami.» Brīdaka 2, 168.

redze, -es, s.; parasti vsk. *Bioloģisko norišu kopums, ar kurām organisms uztver un analizē gaismu.* Asa r. Vāja r. Normāla r. Pasliktināta r. Redzes spēja. Redzes analizators. Redzes orgāns. Redzes nervs. Redzes sajūtas. Redzes iespaidi. Redzes asums. Pārbaudīt redzi. Piepūlēt redzi. Nogurdināt redzi. Zaudēt redzi. Acs redzes ass. Telpiskā r. Krāsu redze — *acu spēja izšķirt objekta krāsas.* Binokulārā redze — *viena attēla uztvere, kas nodrošina abu acu ābolu koordinētas kustības.* Redzes leņķis — *leņķis, kura virsotne ir acs optiskajā centrā, bet stari vērsti uz priekšmeta galējiem punktiem.* Redzes atmiņa — *spēja saglabāt to, kas uztverts ar redzi.* □ . . redze ir atkarīga no gaismas, apgaismojuma. Māksla 62, 3, 55. Redze un dzirde mums [izlūkiem] saspīlēta. Rihters 1, 453. Ļoti laba redze ir plēsīgajiem putniem. Vanags redz nelielus putniņus 1077 metru attālumā. Ves 76, 2, 12. Skatoties caur vienkāršu lupu, mēs palielinām attēlu, tas ir, palielinām redzes leņķi. Zin T 66, 11, 27. Viņam bija laba redzes atmiņa. Reiz redzēta cilvēka izskatu viņš varēja atcerēties vēl pēc vairākiem gadiem. Lācis VI, 256.

○ Redzes lauks — a. *Telpas vai plaknes daļa, ko uztver acs vai optiska ierīce.* □ . . strādnieka redzes laukā nokļūst telpa aiz darbgalda . . Zin T 64, 12, 7. Fotoaparāti «Zorkij-10» un «Zorkij-11» atšķiras ar to, ka pirmajam asumu iestāda ar tālmēru, bet otrajam — pēc trim simboliem, kas, iestādot asumu, parādās skatu meklētāja redzes laukā. Zin T 64, 7, 39. b. *Zināšanu, interešu kopums; vērojumu, pētījumu objektu kopums.* □ . . izvirzot priekšplānā polimēru mehāniku, kuras redzes laukā ir jaunie sintētiskie materiāli, kas mūsu dienās tiek arvien vairāk izmantoti, tika konkrēti noteikti jaunās zinātniskās iestādes darba virzieni. Zv 72, 5, 7. Redzes loks — a. *Telpas daļa, ko uztver acs; arī redzes leņķis.* □ . . viņu redzes lokā parādījās laiva. Birze 3, 34. . . kukaiņiem redzes loks ir ievērojami lielāks nekā cilvēkam. Piemēram, bitēm tas veido 240 grādu leņķi, bet spārei — pat 300 grādu leņķi. Rupais 1, 21. b. *Objektu kopums, kam pievērstas (kāda) intereses, uzmaniba; (kāda) interešu, zināšanu, uzskatu kopums.* □ Bet Andrejs Upīts nav tikai lauku dzīves tēlotājs. Viņa redzes loks ir visu aptverošs. Ne mazāki nopelni viņam ir dažādo latviešu pilsētas buržuāzijas slāņu atveidojumā . . Ciņa 57, 285, 3. Mērķtiecīgi virzīti novērojumi izbraukumos, vecāku paskaidrojums, tas viss paplašinās bērnu redzes loku, padziļinās stundās iegūtās zināšanas. Sk Ģ 66, 6, 3. Redzes viedoklis — *viedoklis, no kura (kas) tiek aplūkots, vērtēts; noteikts uzskats, pēc kura (kas) tiek aplūkots, vērtēts.* □ Marksa aplūko mākslu no dažādiem redzes viedokļiem: sociālā, gnozeoloģiskā, kulturoloģiskā. Lit M 83, 12, 2. ◇ Redzes aploks novec. — *redzes loks.* □ Iekāpu [stārķa] lizdā. Kas par tālu, plašu redzes aploku! Uz austrumiem spīd baznīcas tornis. Dienvidos paceļas kalns . . Plūdonis 3, 51. . . rakstnieka redzes aploks ir pārāk šaurs, viņš redz tikai veco, tumšo . . , bet nav spējīgs pamanīt to jauno . . , ko devusi . . revolūcija . . Upīts 14, 529. ◇ Pazaudēt no redzes lauka (arī no redzes loka, acīm) — a. *Nespēt vairs saskatīt (kādu, ko).* b. *Nespēt vairs iegūt informāciju (par kādu, ko).* ◇ Izlaist no redzes loka (biežāk no acīm) — *pazaudēt no redzes loka; pietiekami neuzmanīt.* □ Viņš ievēroja Gauženu, un piepeši viņam ienāca prātā, ka izlaidis to no redzes loka. Sakse 7, 340. ◇ Nokļūt (arī nonākt) kāda redzes laukā — a. *Tikt ieraudzītam.* □ . . drīz vien pēc dzimšanas . . dzīvnieki fiksē . . atmiņā pirmos viņu redzes laukā nokļuvušos objektus. Hor 76, 2, 31. b. *Kļūt par (kāda) intereses objektu.* ◇ Uz redzi! sar. — *pieklājības teiciens atsveicinoties; uz redzēšanos.* □ «Uz redzi!» Bērsons pamāja melnmatainajai un gāja uz durvju pusi. Birze 5, 221. Viņš [draugs] man atbildēja īsi un noteikti: «Skaidrs. Gaidi ciemā. Uz redzi!» Brodele 17, 104.

rēdze, -es, dsk. ģen. -džu, s.; tehn. *Vārpstas vai ass daļa, kas balstās gultnī.* Ass r. Cilindriska r. Lodveida r. Gala r. Rēdžu savienojums.

redzējiens, -a, v. **1.** *Vienreizēja paveikta darbība* → *r e d z ē t (1).* ◇ Viens redzējiens (retāk redzējums) — *saka, ja ko paveic ļoti ātri; saka, ja kas noris ļoti ātri.* □ Puisieši izkrāva [sienu] ātri, viens redzējiens, un aizbrauca pēc jauna vezuma .. Ezera 17, 139. .. saimniekot viņš mācēja .. Uguni iekūra, ka viens redzējiens .. Belševica 1, 59.

2. *Redzējums (2).* □ Kopīgā Padomju Latvijas mākslas panorāma ir gaiša, un tajā skaidri iezīmējas tautas gara pamatkonstantes: vitalitāte, vērienīgums .., pasaules redzējiens un domāšanas veids poētiskos tēlos .. Lit M 79, 32, 10. Kā dzīves saturs mainās, tā mainās mākslas saturs. Mums pamatīgāk jāiedziļinās dzīves norisēs. Nepalīdzēs reportāžas no dzīves, ārējie fakti. Palīdzēs dziļš skats pasaulē. To varētu salīdzināt ar dzejnieka redzējienu. Cīņa 81, 12, 2.

redzējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *r e d z ē t (1).* □ .. senās mājas, klētis, baznīcas, apšu koku sudrabainie kupoli [Kižos] kļūst vēl viens spilgts Ziemeļu zemes redzējums. Auziņš 4, 188. sal. Tālā pagātnē grimušās dienas Atmiņā ataust kā redzējums dzīvs. Dorbe 7, 34. ◇ Viens redzējums (biežāk redzējiens) — *saka, ja ko paveic ļoti ātri; saka, ja kas noris ļoti ātri.* □ .. kājās stāvēdams, [zēns] brauc atpakaļ .. Panākt Lagzdu — viens redzējums. Laiž abi, ka rati plerkšķ. Sudrabu E 3, 373.

2. *Izpratne; arī viedoklis.* □ Jau pašā sākumā mums ar režisoru inscenētāju .. bija katram savs, pilnīgi atšķirīgs redzējums. Viņš iestudējumu gribēja veidot kā atskatu uz notikušo, man savukārt bija svarīgi, lai notiekošajam būtu pirmreizības elpa. Pad J 76, 71, 4. Grāmatu viņam [rakstniekam] nav daudz, un tās nav sevišķi biezas, bet tajās manāms īpatnējs talants, pasaules redzējums un stils. Jaun Gr 68, 6, 6.

redzeslauks, -a, v. **1.** *Telpas vai plaknes daļa, ko uztver acs vai optiska ierīce; redzes lauks.* □ .. liela daļa autoru .. filmē pirmo spožāko notikumu, kas gadās redzeslaukā. Cīņa 81, 66, 3. Galvenais ir tas, ka šā teleskopa optika nodrošina labus attēlus lielā redzeslaukā. Pad J 78, 23, 4.

2. *Zināšanu, interešu kopums; vērojumu, pētījumu objektu kopums; redzes lauks.* □ Skats atpakaļ, retrospekcija pieaug cilvēka jūtās ar to pašu ātrumu, ar kuru virzās pasaules tehniskais progress. Mūsdienu atpakaļskatam ir plašs redzeslauks. Lit M 83, 15, 8.

redzesleņķis, -ķa, v. **1.** *Objektu kopums, kam pievērstas (kāda) intereses, uzmanība; (kāda) interešu, zināšanu, uzskatu kopums; redzes loks (2).* □ .. cilvēks, no kura atkarīgs ne vien viņa paša, bet arī līdzbiedru veikums un panākumi, ir divkārt arī atbildīgs. Tas vērš plašāku redzesleņķi, atraisa iniciatīvu, veicina patstāvību, rosina radošai pieejai darbam. PL Siev 77, 9, 8.

2. *Noteikts (kā) uzskats, pēc kura (kas) tiek aplūkots, vērtēts.* □ .. Lauras un Rūdolfa attiecības [R. Ezeras romānā «Aka»] tikušas un tiek izsvērtas, izejot tikai no atsevišķa cilvēka individuālā redzesleņķa un dvēseles struktūras. Liesma 75, 11, 26.

redzesloks, -a, v. **1.** *Telpas daļa, ko uztver acs; arī redzes leņķis; redzes loks.* □ Cik vien tālu sniedzas skatiens — lai gan jāatzīst, ka migla ievērojami ierobežo redzesloku — plešas balta ledus sega .. Kar 53, 2, 76. Varētu gandrīz teikt, ka viss basketbola laukums ietilpa viņa [basketbolista] redzeslokā, jo bumba vienmēr ceļoja tur, kur to pretinieks vismazāk gaidīja. Pad J 62, 125, 3. Zvejas laikā nezaudējiet cits citu no redzesloka .. Rīgas B 80, 282, 5.

2. *Objektu kopums, kam pievērstas (kāda) intereses, uzmanība; (kāda) interešu, zināšanu, uzskatu kopums; redzes loks.* □ .. ja vecāki apzināti gribēs paplašināt bērna redzesloku, panākt bagātu garīgo pasauli, jūtu un savstarpējo attiecību kultūru, tad viņi to varēs. Sk Ģ 78, 12, 25. Arodbiedrībām jātur savā redzeslokā gan darba kolektīvi kopumā, gan arī katrs cilvēks ar viņa individuālajām iezīmēm un īpašībām. Pad J 82, 52, 2. Darbam ar modernajām iekārtām bija nepieciešami kvalificēti strādnieki ar plašu redzesloku, dziļām zināšanām, prasmi, iemaņām un pieredzi. Vēstis 79, 8, 74.

redzespunkts, -a, v. **1.** *Vieta, no kuras tiek uztverta telpas vai plaknes daļa; noteikta vieta telpā vai plaknē, ko uztver acs.* □ Viņa [skatītāja] redzespunktu nosaka vieta zālē, un skatuvi viņš var redzēt tikai no tās. Lit M 78, 17, 7. .. tālē raugoties, apvāršņi izplūst un nav neviena redzespunkta, kam pieķerties. Gūtmanis 2, 6.

2. *Viedoklis, no kura (kas) tiek aplūkots, vērtēts; noteikts uzskats, pēc kura (kas) tiek aplūkots, vērtēts; redzes viedoklis.* □ Radošs darbs G. Priedes lugās izvirzās kā cilvēka vērtības augstākais mērs. Ja lūkojas no šāda redzespunkta, daža cilvēka nozīme kļūst līdzvērtīga nullei .. Teātris 75, 21. Parādības var vērtēt no dažādiem redzespunktiem, un tomēr daiļrades vērtību noteicošais kritērijs vienmēr būs tas, cik patiesa bijusi mākslinieka attieksme pret dzīves īstenību .. Cīņa 70, 85, 4. Dažādos daiļrades posmos I. Ziedonis meklējis aizvien jaunu redzespunktu .. vērtību fiksēšanai un garīgai koncentrēšanai savos darbos. Zeile 1, 54. .. no paša parastākā redzespunkta [gleznās] tvertas Latgales vienlaidu mājiņas, zaļas pļavas ielenkti pelēki namiņi .. Māksla 73, 3, 4.

redzesviedoklis, -ļa, v. *Redzes viedoklis.* Atšķirīgi redzesviedokļi. □ Bet tagad uz pulku jāpaskatās no gaidāmā pārgājiena redzesviedokļa. Tad zinās, kur visvairāk būs jāpiestrādā. Krieviņš 3, 84. Varu vienīgi izteikt dažus savus personiskos uzskatus, kā arī to cil-

vēku redzesviedokli, kuri kaut kādā ziņā ir mani domubiedri. Zv 79, 13, 30.

redzēšanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, s.; parasti vsk. *Darbība* → *r e d z ē t i e s.* Uz redzēšanos! — *pieklājības teiciens atsveicinoties.* □ Jaunieši atvadīdamies saka: Mēs, draugi, vēl tiksimies, uz redzēšanos! Ciņa 57, 190, 1. «Uz redzēšanos,» Maija teica klusi un domīgi, it kā vēl joprojām nevarētu šķirties. Ezera 11, 62.

redzēt, redzu, redzi, redz, pag. redzēju; trans. **1.** *Ar redzi uztvert (ko) apkārtējā vidē.* Redzēt elpu — *redzēt garaiņus, kas, aukstā laikā izelpojot, plūst no mutes.* Nav ko redzēt — *saka, ja (kur) nav nekā īpaša, interesanta, ko redzēt.* □ Annele ieplēta acis .. un redzēja tēva smaidošo, gaišo seju. Brigadere 2, 22. . . mēs skatījām Un redzējām: Plok saules staros sniegs un kūst .. Arājs-Bērce 1, 248. Viņš redzēja, kā zibenīgi rikšoja skaisti zirgi. Jansons 2, 139. . . bite skaidri redz ultravioleto krāsu spektru, ko neredz cilvēks, bet neuztver sarkano krāsu. Zv 83, 22, 32. pārn. Mugurā viņiem bija apvalkātas, sauli un lietu redzējušas karavīru drēbes .. Krieviņš 3, 17. pārn. No virsas° gan jumti noauguši ar brūngano sūnu, bet tik jau tā sūna arī ir, kas vēl satur°, salmus tie jau nav redzējuši gadiem. Birznieks-Upītis 6, 124. pārn. Es paskatos uz viņa kājām. Tās ir kailas, putekļainas un norepējušas tā, it kā visu mūžu nebūtu redzējušas apavus. Grīva 8, 242. Ledus celiņā jau tagad vairs nebija ko redzēt — pēc rekordiem neviens negrib skatīties uz viduvējībām. Saulītis 12, 253. // intrans. *Būt tādam, kam piemīt spēja ar redzi uztvert objektus apkārtējā vidē.* □ Kad vectēvs nevar ko saredzēt vai sameklēt, viņš arvien uzkabina acaines [acenes] uz deguna un tad tūlīt redz. Brigadere 2, 112. Kaķis tumsā redz labāk nekā cilvēks, tāpēc ka viņa acu tīklene .. labi uztver vāji apgaismotus priekšmetus. Bērn 56, 11, 40. // intrans. *Būt tādam, kam piemīt redzes spēja (par acīm).* □ Tīklene ir nesalīdzināmi svarīgāka un sarežģītāka par acs optisko aparātu: tieši ar tīkleni jau arī acs redz. Zin T 77, 3, 10. . . uz jaunceltnes stāv vīrs ar ķelli drošā rokā, un acis — jaunas, jaunas, tālu redzēt var. Kroma 2, 36. // *Uztvert, ievērot ar redzi (kādas pazīmes, īpatnības); arī vērot.* □ Redzēju, cik tu biji sataukts, kad pirms stundām trim plēsi vaļā aploksni .. Kalndruva 5, 225. . . Kalējs .. pasmaidīja, bet visi redzēja, cik grūti viņam bija izspiest smaidu. Sakse 7, 39. Viņš redz sievas sejā izbailes .. Līvs 2, 126.

2. *Uzzināt, iegūt (kādas ziņas, informāciju).* □ Pirmajai partijai Egle ierosināja molekulā ievest arī radioaktīvus atomus, lai redzētu, kur jaunās zāles paliek ķermenī. Birze 5, 60. Targals: Nāc tuvāk, stāsti, ko tu redzējis, Es gribu zināt, kas jūs visus biedē .. Aspazija 3, 336. // intrans. □ «Mīļā māmulīt un māšukiņ! Ceru, ka jūs esat savā vecajā mājā un šo vēstuli saņemsiet. Kā redzat, esmu sarkanarmietis.» Sakse 7, 207. // *Jaust, noprast.* □ Hertai pēc atvaļinājuma tā bija pirmā darba diena. Viņa aplika krāsainas gliemežvāku krelles, lai sanatorijā redzētu, ka viņa bijusi Krimā. Birze 5, 170. Istaba bija maza, bet mājīga, un katrā sīkumā varēja redzēt, ka te dzīvo sieviete. Vilks 5, 15. pārn. . . mazais kucēns pamazām auga, un vērīgākam skatienam bija redzams, ka dienās tas patiesi būs liels un vērā ņemams suns. Zigmonte 8, 10. // *Saprast, apzināties.* □ «Arī tas no svara, ka lielpilsētu strādnieki jūt un redz, ka uz laukiem viņiem rodas vairāk un vairāk piekritēju, palīgu.» Rihters 1, 277. Konduktore bārās, bārās . . , taču, redzēdama, ka viss šis nebēdīgais [jauniešu] bars tā kā tā nepaklausīs, nogurusi nepievērsa tam vairs nekādas uzmanības. Vilks 5, 116. Līze redzēja, ka nekāda prātīga runāšana [kaimiņos] nav gaidāma un vedināja Andri mājup. Sakse 2, 37.

3. *Piedzīvot, emocionāli uztvert un pārdzīvot (piemēram, kādu stāvokli, attieksmi); izjust.* R. grūtības. R. ciešanas. R. sāpes. R. laimi. R. vienaldzību. R. uzplaukumu. □ Veidenbaums redz postu visapkārt. Viņš nespēj būt vienaldzīgs pret to. Vējāns 5, 12. Es neesmu redzējis cilvēcības, Kas žēlo un jūt .. Rainis Ib, 430. Viņai vajadzēja redzēt pieticību un prieku, lai varētu vēl ticēt laimei. K Skalbe 1, 62. // *Sajust (par dzīvniekiem).* □ . . tas teļš par velti tur nebļauj un suns pelavu pūnē gan zin, ko viņš gaudo. Kustoņi tādās reizēs [cilvēka nāves tuvumu] redz vairāk nekā cilvēks. Upītis 4, 217. . . kad vistas redzēja, ka no mums nekā liela nedabūs, tās aizzagās uz rudziem .. J Kalniņš 2, 78.

4. *Atmiņā, iztēlē veidot redzes tēlus; atcerēties (ko) redzes atmiņā.* Redzēt sapni — *sapņot (miegā).* Redzēt sapnī — *būt tādam, kam sapnī parādās redzes tēli.* □ Viņa [kino operatora] atzinību ir iemantojuši tikai nedaudzi jaunās paaudzes mākslinieki. Tajos Arnis sakās redzam mūsu mākslas nākotni. Brodele 17, 133. Atgūlies uz muguras un aizvēris acis, redzu tos visus [divdesmit gadus] plašā, nesaraustītā ainā savā priekšā. . . esmu atkal dzimtenē. Gan kā zēns, klejodams pa liekni ar lopu baru, gan kā jauneklis, palīdzēdams tēvam apsargāt mežu .. Birznieks-Upītis 6, 278. Māte daudzas lietas redzēja pārāk bēdīgā gaismā. Dripe 2, 24. Krams .. atgūlās gultā. Pēc brītiņa viņš aizmiga un redzēja sapni. Bija tā kā viesības kaut kur, kādā svešā vietā. Austriņš IV, 42.

○ Ne(dz) gala, ne(dz) malas neredzēt — a. *Saka par ko tādu, kas aizņem lielu platību, kas tālu aizstiepjas, izplešas.* b. *Saka par to, kas ir lielā daudzumā.* c. *Saka par to, kas noris, pastāv ļoti ilgi; apnicīgi ilgstoši.* □ . . brezents apsnidzis, un Baraviks nolēma to nopurināt, tiklīdz stāsies slapjdraņķis, kuram pagaidām gan neredzēja ne gala, ne malas. Ezera 5, 92. Ne redzēts, ne dzirdēts — *tāds, kas līdz šim nav bijis zināms; arī neparasts.* □ . . [Jorģis] minēja tādus daiktus, kādi ne redzēti, ne dzirdēti. Par mašīnām sajūsmojies .. Upītis 4, 299. ◇ Acīm redzot (arī redzami) — a. *Ātri, strauji.* □ Laukā ir pilnīgs atkusnis. Sniegs acīm redzot saplok, un ūdens, jautri čalodams,

plūst pa grāvjiem un ceļiem. Paegle 3, 78. «..nauda plok acīm redzot. Še vajag, tur vajag, un desmit latu pagalam.» Fimbers 1, 231. b. *Acīmredzot.* □ ..zivju fabrikai, kas ziemā strādāja ar pusslodzi, daži logi bija apgaismoti. Tur acīm redzot veica priekšdarbus pavasara lomu pieņemšanai.. Grants 7, 7. ..Harimens [pavārs] īgni ielēja viru.. Acīm redzot viņu kaut kas kremta. Lācis 10, 98. ◇ Redzēt (tikpat) kā uz delnas — *ļoti labi redzēt (ko).* □ ..no mūsu kopmītnes loga visu [apkārtni] varēja redzēt kā uz delnas.. Vācietis 1, 49. ..laižot tumšā ūdenī spēcīgu gaismas kūli, visu var redzēt kā uz delnas. U Plotnieks 1, 102. ◇ (Pašam) (ar) savām acīm (arī ar savu aci) redzēt — *būt kāda notikuma aculiecinie kam vai dalībniekam; pašam redzēt, skatīt.* □ ..viņš bij ieradies jau agri, lai savām acīm redzētu, kas no Kamenēm [mājām] aiziet un kas atnāk Jurģu dienā. Brigadere 2, 17. ..tagad viņa to [bēgli] redzēja pati ar savām acīm.. Arājs-Bērce 1, 70. Viņš brauca līdzi [medniekiem].. ar nolūku.. redzēt visu pašam ar avu aci. Vanags 11, 15. ◇ Redzēt (vaigu) vaigā — *tikties (ar kādu); nokļūt, nonākt tuvā saskarē (ar kādu, arī ar ko).* □ Daži runas vīri jau bij mērnieku redzējuši vaigā un bijuši pat pie mantu atvešanas.. Kaudzītes 1a, 85. Vakarā tēvocis stāstīja, ka darbnīcas vīri apjautājušies, kā pilsētnieks jūtas un vai drīz viņu varēšot redzēt vaigā. Dripe 2, 26. Un kalni iesāk staigāt — Gan zūd, gan aug ar kumpām mugurām, Līdz īstu milzeni tu redzi vaigā, Kas pāri visiem pieticīgs un rāms. A Skalbe 4, 78. ◇ Redzēt (arī skatīt) rožainā gaismā — *redzēt, uztvert (ko) pārāk idealizēti.* ◇ Ne acu galā (retāk acu galā) negribēt redzēt — *nepavisam negribēt redzēt; neieredzēt, nevarēt ciest.* □ «Atkal viena dzīvība [putns] pagalam,» viņa žēlabaini gaudās. Un tad nikna: «Ne acu galā es negribu redzēt tādu šāvēju!» Brigadere 2, 299. ..tēvam ar dēlu vajadzēja meklēt darbu ārpus mājas, jo znots briesmīgi noskaities uz abiem sliņķiem un negribējis redzēt ne acu galā. Austriņš 1, 188. ◇ Negribēt (ne) redzēt ((ne) dzirdēt) — a. *Kategoriski pretoties kam, būt pret ko.* □ ..ķēpa vien esot bijusi ar to teķi. Šīs dabūjušas nosēdēt vai līdz tirgus beigām. Pilsētnieki izlepuši, treknu negribot ne redzēt.. Ezera 1, 216. Meitene.. skaļi raudāja. Negribēja nekā vairs ne dzirdēt, ne redzēt. Brigadere 2, 298. b. *Neinteresēties par ko; arī nevēlēties iejaukties.* ◇ Ne redz, ne jūt — a. *Saka, ja kāda klātbūtne nav jūtama, manāma.* □ Es apstājos un apsviežos riņķī tikai pie mājas stūra. Viss klusu. Neviena ne redz, ne jūt. Rihters 1, 246. b. *Saka, ja par kādu nav ziņu.* ◇ Redzēt dienas gaismu (arī dienasgaismu) — a. *Dzimt.* b. *Tikt publicētam (par grāmatu, rakstu u. tml.); tikt realizētam (piemēram, par lēmumu).* □ Četras reizes pārrakstītajam stāstam «Draugs» bija lemts vēl trīs gadus palikt manuskriptā un redzēt dienas gaismu jau pēc kara, tikai 1946. gadā. Bērce 5, 55. ◇ Neredzēt (saules) gaismu (arī dienas gaismu, arī dienasgaismu) — *būt ļoti aizņemtam, nodarbinātam; atrasties nevēlamos apstākļos.* □ «Ģeogrāfijas mācīšanu gan nevarēšu apņemties, jo tad līdz novembrim es gaismas neredzēšu!» Rozītis 2, 24. ..Johans Gočis bijis revolucionāru slepenās palīdzības vadītājs šai pilsētā, un nu viņam [apcietinājumā] saules gaismas vairs neredzēt. Kurcijs 2, 201. ◇ Gara acīm redzēt (arī skatīt) — *iztēlot redzes priekšstatos.* ◇ Redzēt (arī skatīt) nāvi vaigu vaigā, arī skatīties (retāk raudzīties) nāvei vaigā (arī acīs) — a. *Būt tādos apstākļos, tādā stāvoklī, kad draud nāve.* b. *Redzēt, ka kāds mirst vai ir nomiris.* □ Voldis: Pirmo reizi mūžā redzēju nāvi... tā — vaigu vaigā. To jau līdz tam nesaprot. Putniņš 1, 20. ◇ Ne acī durams neredz — *saka, ja ir ļoti tumšs.* □ Es uzsēdos palodzei, tad.. lēcu tumsā. ..kājas man atdūrās biezā zālē.. Redzēt te nevarēja ne acī durams. Upīts IX, 261. Ir vēls divdesmit piektā jūlija vakars. ..Redzēt nevar ne acī durams. Strāls 2, 55. ◇ Nebija ko redzēt — *saka, ja ko veic ātri; saka, ja kas noris ātri.* □ Tos pāris kilometrus līdz pārceltuvei Velga nogāja, ka nebija ko redzēt. Kalndruva 2, 61. ◇ (Kad) dzīvosim, (tad) redzēsim — *saka par notikumiem, kas nav iepriekš paredzami.* ◇ Redzēt (arī skatīties) kādam cauri — *pilnīgi pazīt, izprast kādu, viņa nodomus, darbības cēloņus.* □ Līkās, ka visi viņu nosoda, redz cauri un domā, cik muļķīga un patmīlīga meitene viņa ir. Sakse 7, 214. Imants raugās cieši, pētījoši, it kā gribētu Ilgai redzēt cauri. Ezera 2, 245. ◇ Neredzēt kā savas ausis (arī savu ausu) sar. — *neiegūt, nedabūt.* □ No nepatikšanām šorīt vajadzēja izsargāties, pretējā gadījumā [tēva] apsolītos piecus rubļus neredzēt kā savas ausis. Vācietis 1, 8. ..tēvocis solījumu [uzdāvināt kucēnu] piemirsis, un suni tiem neredzēt kā savu ausu. A Grigulis 7, 26. ◇ Neredzēt tālāk par savu degunu (arī degungalu) sar. — *būt aprobežotam, būt ar šauru redzes loku.* ◇ Kur tas redzēts? — *izsaucas neapmierinātībā, sašutumā.* ◇ Velnu redzēt sar. — *saka, ja kādam klājas ļoti slikti.* □ «Kad ķeizars man liks pār guberņu valdīt, musinātāji velnu redzēs..!» viņš.. iekaisa. Dinere 10, 172. «Eh, ja šis tēvainis nonāktu manās rokās... tad viņš savu velnu redzētu.» Lācis VII, 555.

Sk. redzams.

redzēties, -os, -ies, -ās, pag. -ējos; refl. **1.** *Tikties.* □ Vairāk nekā pusgadu nebijām redzējušies. Talcis 7, 51. «..mēs taču vēl redzēsimies pirms manas aizbraukšanas?» Kroma 3, 40. Ezera viņā galā Helēna atrada tos divus lielos vītolus, pie kuriem pirms pāris gadiem viņi redzējās pēdējo reizi. Birze 3, 10.

2. reti. *Būt redzamam.* □ Caur miglu vien kā sapnis tu man redzies.. Rainis Vb, 504. «Tur, pie paša celma, redzas sausa vietiņa..» Brigadere 2, 174.

○ ◇ Vai (tu) redzējies! sar. — *izsaucas sašutumā, dusmās.* □ Briesmīgi apvainojos. Knēvelis! Vai tu redzējies!.. Nu, gan es viņam parādīšu! Bundzeniece 1, 6.

redzīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **redzīgi. 1.** *Tāds, kam ir redze.* □ Kad neredzīgais kļūst redzīgs un ierauga gaismu, viņam noreibst galva. A Grigulis 9, 117. «..analfabēts ir līdzīgs aklam, un jūsu pienākums ir padarīt viņu par redzīgu un apzinīgu cilvēku.» Kar 59, 7, 37. Tu neesi kucēns vairs, tu esi redzīgs un reibsti no redzes un dzirdes, kā medībās pirmoreiz nokļuvis medību suns. Vācietis 7, 14. // *Tāds, kam ir laba redzes spēja (par acīm).* □ Pa spožo rīta rasu aizbrienu līdz Zilupītei un nomazgāju nakti no acīm. Un pēkšņi acis kļūst divtik redzīgas, divtik asas. Liesma 73, 5, 1. Viņa redzīgā acs vēroja kasiera pirkstu kustības.. Fimbers 1, 160. Pacelies augstu kā zvaigzne un spīdi, Esi visu redzīga acs.. P Bārda 2, 23.

2. *Tāds, kas ātri pamana, ievēro ko; tāds, kas viegli uztver un izprot; vērīgs.* □ ..Grundulis ātri dabūja zināt par barona Korfa atgriešanos no Vācijas, devās turp un.. piedāvāja savus pakalpojumus, solīdamies vienmēr būt pazemīgs un redzīgs. Lēmanis 17, 19. Aleksis Mierlauks.. katrā mēģinājumā lomu tēloja ar pilnu atdevi un.. ļoti redzīgi kontrolēja savus partnerus. Klints 1, 77. «Es tev novēlu cilvēku, kas būtu gana gudrs un redzīgs, lai saskatītu un novērtētu tavu brīnišķīgo dvēseli.» Zigmonte 2, 236. pārn. Pamazām Agnesei acis kļūst redzīgas, arvien skaidrāk viņas saskata sociālos kontrastus un pretišķības.. Behmane 1, 106.

redzīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → redzīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; vērīgums.* □ Ja gribi veidot ziedu kompozīcijas, jābūt vērīgam katru dienu.. .. Tu nevari paiet garām nicināmas nezāles stiebram un tev vērtīgs šķiet.. dadža stublājs. ..To redzīgumu, ko tu esi ieguvis, nevar tik lēti nopirkt... PL Siev 78, 8, 14.

redzoklis, -ļa, v.; anat. *Atvere varavīksnenes apvalka centrā, caur kuru acī iekļūst gaismas stari; zīlīte.* Redzokļa nervi. □ Kad viņš paceļ plakstus, pazib dzīvi un šaudīgi redzokļi. Brodele 13, 111. ..tikai acis, kur redzokļu melnums bija aprijis gaišbrūnās varavīksnenes, izkliedza bezpalīdzības izmisumu skaļāk, nekā to spētu izkliegt viņas mute. Ezera 17, 99. Dienā redzokļi savilkti šaurās, vertikālās spraugās, bet naktī izplešas un kļūst lieli un apaļi. Tāpēc kaķis redz labi ne tikai dienā, bet arī krēslā un naktī. Zool 150. pārn. ..no kaktiem vientulība lien, Tukšiem redzokļiem man pretī veras. Sirmbārdis 3, 66. pārn. ..aklās sienas bez logiem drūmi raudzījās uz viņiem [strēlniekiem] kā miruši milzeņi ar lādiņu izgāztiem redzokļu caurumiem. Kadiķis-Groznijs 1, 211.

reeksportēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Izvest no ārzemēm ievestās preces uz citu valsti bez to pārstrādes.* □ Ievezdama no Anglijas, Japānas, ASV, VFR caur Mombasas ostu daudz mašīnu, iekārtu un citu rūpniecības preču, Kenija lielu daļu šo preču atkal reeksportē uz Ugandu un Tanzāniju, gūstot no tā krietnu peļņu. Cīņa 66, 223, 4.

reeksports, -a, v. *No ārzemēm ievestu preču izvešana uz citu valsti bez to pārstrādes.* □ Pilsēta [Honkonga] ir .. svarīgs reeksporta centrs. Rīgas B 84, 91, 6.

reemigrācija, -as, s.; parasti vsk. *Emigrantu atgriešanās dzimtenē.*

reemigrants, -a, v.; **reemigrante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Emigrants, kas atgriešas dzimtenē.* □ Pirmajā pēckara posmā poļu iedzīvotāji šais zemēs veidojās no trim pamatgrupām: tās bija — pamatiedzīvotāji, repatrianti un reemigranti.. Cīņa 67, 93, 3. Tāds virsraksts [«Nožēloju emigrācijas gadus»].. dots viņa intervijai krājumā «Kāpēc mēs atgriezāmies Dzimtenē. Reemigrantu liecības».. Rīgas B 83, 154, 5.

reemigrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Atgriezties dzimtenē no emigrācijas.*

reevakuācija, -as, s. *Darbība, process → reevakuēt.* Pilsētas r. Bēgļu r. Mākslas darbu r. Reevakuācijas programma. □ Zviedru valdība noslēdza ar Padomju Savienību līgumu par visu to padomju pilsoņu reevakuāciju, kuri bija dienējuši vācu armijā un aizbēguši uz ārzemēm. A Grigulis 13, 448. 1944. gada rudenī Padomju valdība pieņēma lēmumu par vairāku muzeju, to skaitā Tretjakova galerijas reevakuāciju. Cīņa 85, 114, 4. 1919. gada janvāra sākumā KSFPR valdība izdeva dekrētu par rūpniecības uzņēmumu un citu vērtību reevakuāciju no Padomju Krievijas uz Latviju. Vēstis 79, 1, 15.

reevakuēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Vest (evakuētus cilvēkus, iestādes, uzņēmumus, priekšmetus u. tml.) atpakaļ uz agrāko atrašanās vietu.* R. iedzīvotājus. R. darbagaldus. R. gleznas. □ Pēc Brestas miera 1918. gadā Valdens reevakuētā Rīgas Politehniskā institūta priekšgalā atgriezās Rīgā. Stradiņš 1, 249. Karam sākoties, visi lielie Rīgas rūpniecības uzņēmumi tika evakuēti. ..Stratēģisku apsvērumu dēļ fabrikas nebija iespējams reevakuēt. Birziņa 1, 73. Tā kā piemineklis divdesmitajos gados netika reevakuēts, tad paliek divas iespējas — vai nu kara un revolūcijas gados tas būs pārkausēts, vai arī, ja tas ticis evakuēts kopā ar Pētera I pieminekli,.. vēl joprojām guļ jūras dibenā. Zv 84, 8, 19.

reevakuēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos. *Refl. → reevakuēt (par cilvēkiem, iestādēm, uzņēmumiem u. tml.).* R. uz galvaspilsētu.

referatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **referatīvi.** *Tāds, kurā kas ir izklāstīts referāta (2) veidā; tāds, kas satur referātu vai referātus (2).* R. ziņojums. Referatīvi krājumi. □ ..referatīvais žurnāls publicē ne vien ziņojumus par grāmatām un rakstiem, bet arī grāmatu un rakstu atreferējumus.. Zin T 75, 10, 21.

referāts, -a, v. **1.** *Samērā plaša publiska runa, arī tās rakstveida teksts (apspriedēs, sanāksmēs, konferencēs, kongresos u. tml.), kurā, parasti koncentrētā veidā, ietverti faktu, darbības, notikumu analīzes rezultāti, vispārinājumi, ieteikumi, prognozes.* Rakstīt referātu. Nolasīt referātu. Noklausīties referātu. Ap-

spriest referātu konferencē. Referāta tēzes. Pārskata referāts — *referāts, kurā apkopoti organizācijas, kolektīva u. tml. darbības rezultāti noteiktā laikposmā, kā arī formulēti turpmākie uzdevumi.* □ Rainis latviešu studentu pulciņā sagatavoja referātu par lietuviešu literatūras klasiķa K. Donelaiša daiļradi .. Rīgas B 82, 210, 4. A. Višņevska Ķirurģijas institūta 24. zinātniskajā sesijā 70 referātos tika ziņots .. par .. medicīnas zinātnes teorijas un prakses problēmām, pie kuru atrisināšanas pašreiz intensīvi strādā zinātnieki. Zv 63, 6, 31. Mūsu delegācija caur Parīzi .. atgriezās Maskavā. Pilni portfeļi konferences materiālu: visi referāti pavairoti un izdalīti delegāciju locekļiem. M Zariņš 3, 185.

2. *Informatīvs konspektīvs rakstisks vai mutisks (kā, piemēram, zinātnes, politikas, mākslas jautājuma, zinātniska darba, grāmatas) būtiskā satura izklāsts, reizumis arī novērtējums.* □ Referatīvās informācijas pirmsākumi būtu datējami ar 1665. gadu, kad Parīzē un Amsterdamā iznāca «Žurnāls skolotājiem» .., kurā pirmo reizi tika publicēti nevis oriģinālraksti, bet gan to satura izklāsts — referāts ar vērtējumu. Lit M 82, 47, 6.

reference, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Uzņēmuma, firmas u. tml., arī kādas personas izziņa, atsauksme par kādu cilvēku un viņa darbu ieteikuma veidā (kapitālistiskajās valstīs).*

2. *Ieteikums, izziņa par kādas firmas, iestādes, personas maksātspēju (kapitālistiskajās valstīs).*

referendums, -a, v. *Tautas balsošana par svarīgu valsts dzīves jautājumu (piemēram, par likumu, valsts iekārtu, politisku priekšlikumu).* □ Rodēzijā notika referendums sakarā ar jauno konstitūciju. Hor 79, 6, 40. Irānā 26. janvārī notika referendums jautājumā par valdības ierosināto reformu realizēšanu .. Cīņa 63, 49, 3. Savienotajās Valstīs kopā ar pēdējām vēlēšanām bija organizēts arī referendums. Deviņos štatos vairākums balsotāju izteicās par bruņojuma iesaldēšanu. Zv 83, 4, 8.

referentgrupa, -as, v. *Reāla vai iedomāta sociāla kopa, kuras normas, vērtības un uzskati indivīdam, arī grupai ir nozīmīgi.*

referents, -a, v.; **referente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Referāta autors, kas parasti to nolasa vai izsaka brīvā runā, apspriedē, sanāksmē, konferencē, kongresā u. tml.* □ Vairāki referenti aplūkoja zinātnes attīstību. Zv 83, 24, 7. Referenti un runātāji debatēs [plēnumā] ne tik daudz vērtēja un analizēja pozitīvo, ko mūsu dramaturģija un kinodramaturģija sasniegusi, bet priekšplānā izvirzījās saruna par to, kas darāms, lai dramaturģija .. attīstītos jo sekmīgāk. Lit M 60, 51, 2. Reglaments: referentiem [runāt] ne ilgāk par pusstundu. Debatēs desmit minūtes. Iebildumu nav? Pieņemts. Niedre 16, 162.

2. *Amatpersona, kas ziņo par kādiem noteiktiem jautājumiem, sniedz konsultācijas tajos, arī veic kādus noteiktus uzdevumus.* □ Mēs ar Latvijas miera aizstāvēšanas komitejas referenti .. klausāmies stāstījumu par interesantiem paņēmieniem, kādus savā darbā lieto somu miera cīnītāji .. Zv 78, 7, 16.

referēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. **1.** *Lasīt referātu (1).* R. konferencē par pētījuma rezultātiem.

2. *Ziņot (parasti par kādiem faktiem).* □ .. jaunā ārste kā kārtīga skolniece atšķīra [slimības] vēsturē pēdējo pierakstīto lappusi, sniedza to tālāk Eglem un referēja: «Slimnieks Zemgalis. Iestājies 20. februārī . .» Birze 5, 32.

refleksija, -as, s. **1.** *Cilvēka teorētiskā darbība, kurā viņš izzina savu rīcību un tās likumsakarības; cilvēka pašizziņa, kas izpaužas savu pārdzīvojumu, sajūtu un pārdomu uztvērumos un apcerēšanā; arī pārdomas, apcere.* □ Turpmākajā darbā nevajadzētu arī ignorēt vēlēšanos, lai katrs [rakstnieka] psiholoģiskā izgaismojuma .. pagrieziens būtu ciešāk, pamatīgāk iedibināts dzīves materiālā, raksturu loģikā un nepārvērstos par tīri iekšēju, no objektīvās esamības atrautu refleksiju. Lit M 62, 9, 3. No jauno komponistu darbiem pirmā vieta ierādāma .. simfonijai, kas pauž jaunu pavērsienu simfoniskajā domāšanā, pārvarot daudzu līdzīgu darbu šķietamo «traģisko» smagnējību, intelektuālo refleksiju. Māksla 62, 2, 47. Tieksmei uz refleksiju (cenšanās ne tikai atspoguļot zināšanas par īstenību, bet arī noskaidrot to rašanās un izmaiņu iemeslus metodoloģiskā aspektā) pārejas laikmeta domātāju darbībā bija būtiska loma. Kar 85, 9, 146.

2. fiz. *Staru vai starojuma atstarošana no kādas virsmas.* Skaņas r. Refleksijas leņķis. Refleksijas koeficients. □ Mākslīgā apgaismojumā liela nozīme ir gaismas atstarošanai jeb refleksijai, gaismas uzsūkšanai jeb absorbcijai un gaismas caurplūdei jeb transmisijai. Zeltiņš 1, 29. .. [šofera] smagā ķepa sparīgi kustējās šaurajā telpā starp refleksijas spoguli un manu degunu .. Zemzaris 3, 132.

refleksivitāte, -es; parasti vsk.: val. *Vispārināta īpašība → r e f l e k s ī v s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Verba r.

refleksīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **refleksīvi.** **1.** biol. *Tāds, ko veic vai kas notiek bez apziņas, gribas, tīšās uzmanības aktīvas līdzdalības, automātiski (par izturēšanos, rīcību, kustībām).* □ .. nejauši pieskaroties ar roku karstai krāsnij, mēs roku ātri, neapdomājuši, tas ir, refleksīvi, atraujam. Ves 63, 6, 4. .. ir jāatšķir [skatītāju] līdzdzīvošana no līdzdalības. Pirmā var būt tikai refleksīva, otrā — katrā ziņā aktīvs process. Zv 76, 15, 8. Atbilde radās gandrīz refleksīvi. Kā dzirkstele apziņā acumirkli pazibēja redzētais un dzirdētais .. Kalnduva 9, 87.

2. val. *Tāds, kas attiecas uz darbības subjektu; atgriezenisks.* Refleksīvie verbi. Refleksīvie lietvārdi. Refleksīvais vietniekvārds. □ No kārtas kategorijas viedokļa svarīga ir tāda parādība, ka refleksīvā forma var pārvērst daudzus pārejošus verbus par nepārejošiem un līdz ar to mainīt darbības gramatisko virzienu. Gram I, 555.

refleksoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Mehānistisks psiholoģijas virziens, kam raksturīga psi-*

hes procesu atvedināšana uz refleksu vai refleksu kopumu, sevišķi uz refleksa beigu posmu — kustību. □ ..V. Behterevs vispārējās refleksoloģijas teorijas ietvaros centās pētīt kolektīva reakcijas .. Zin T 65, 8, 2.

refleksoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **refleksoloģiski.** *Saistīts ar refleksoloģiju, tai raksturīgs.*

reflekss, -a, v. **1.** biol. *Organisma atbildes reakcija uz kairinājumu, kura realizējas ar centrālās nervu sistēmas starpniecību pa noteiktiem nervu ceļiem.* Orientācijas r. Barības r. Pozas r. Beznosacījuma reflekss — *pastāvīgs, iedzimts, pārmantots reflekss.* Nosacījuma reflekss — *reflekss, kas izveidojas organisma dzīves laikā līdz ar pieredzi.* Refleksu (arī adatu) terapija — *medicīnas nozare, kas pētī elektriskās strāvas, elektrisko un magnētisko lauku iedarbību uz organisma bioloģiski aktīviem punktiem un tās izmantošanu ārstniecībā; ārstēšana, kurā šādā veidā izmanto elektriskās strāvas, elektrisko un magnētisko lauku iedarbību; refleksterapija.* Refleksa loks — *nervu sistēmas daļa, kurā realizējas reflekss un kura savieno receptorus ar smadzenēm, savstarpēji smadzeņu centrus un tos savukārt — ar attiecīgo muskuli vai dziedzeri.* □ Reflekss ir organisma atbilde uz kairinājumu, kas nāk no ārējās vides vai iekšējiem orgāniem un ko uztver nervu sistēma. Med III, 5. Neatkarīgi no tā, vai mēs strādājam vai atpūšamies, organismā nepārtraukti darbojas miljoniem refleksu: miljoniem signālu no ārējās un iekšējās vides plūst uz centru — galvas smadzenēm un no centra uz perifēriju, uz ķermeņa izpildorgāniem sirdi, plaušām, muskuļiem .. Cīņa 81, 15, 3. Sistemātiskā ierašanās vietā, kur varēja dabūt barību, protams, nebija nekas pārsteidzošs, jo šo rīcību diktēja dzīvnieka instinkti un refleksi .. Ezera 9, 147. pārn. «Cerams, ka birokrātiskais reflekss jums izstrādājies tikai pēdējā laikā?» Liepiņš pajokoja. Brīdaka 2, 160. pārn. ..šiem čuguna pakaušiem jau izstrādājies reflekss: visu, ko mēs slavējam un godinām, viņi apsmej un nicina. J Plotnieks 7, 154. Izšķir iedzimtus — beznosacījuma refleksus un dzīvē iegūtos nosacījuma refleksus. Skulme 3, 124. Adatu terapija jeb refleksu terapija ir viena no senākajām ārstniecības metodēm. Rīgas B 84, 210, 4.

2. *Gaismas atstarojums, atspīdums, atspulgs (uz kā virsmas); krāsas nianse, kas rodas, uz priekšmeta krītot gaismai, kura atstarota no kā virsmas.* □ Gaismas stari, kas plūda lejā no neredzamas spuldzes, spogulī lūza un krita rotaļīgā refleksā uz sudrabā kaltu perlamutra krustu .. A Grigulis 10, 122.

refleksterapeitisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **refleksterapeitiski.** *Saistīts ar refleksterapiju, tai raksturīgs.* Refleksterapeitiska ārstēšana. Ārstēt refleksterapeitiski.

refleksterapeits, -a, v.; **refleksterapeite,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Refleksterapijas speciālists.* □ Refleksterapijas lietošanas nepieciešamību katram pacientam atsevišķi nosaka ārsts refleksterapeits. Ves 84, 4, 23.

refleksterapija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas pētī elektriskās strāvas, elektrisko un magnētisko lauku iedarbību uz organisma bioloģiski aktīviem punktiem un tās izmantošanu ārstniecībā; ārstēšana, kurā šādā veidā izmanto elektriskās strāvas, elektrisko un magnētisko lauku iedarbību; refleksu terapija, adatu terapija.* □ Refleksterapijas pamatā ir tradicionālā un senā Ķīnas adatu terapija, kura pēdējo desmit gadu laikā tiek aizvien vairāk izvērsta un modificēta. Ves 83, 2, 7. ..magnēta un lāzera refleksterapija ieviesta ārstnieciskajā praksē smadzeņu asinsrites traucējumu ārstēšanai. Ves 83, 4, 1. Adatu terapiju jeb refleksterapiju izmanto sāpju remdināšanai operācijas laikā vai pēcoperācijas periodā, kā arī dzemdību sāpju novēršanai. Ves 81, 8, 15.

reflektants, -a, v.; **reflektante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Persona, kas ir pieteikusies, izraudzīta uzņemšanai (mācību iestādē).* □ ..pirmais iestāšanās mēģinājums Maskavas teātra augstskolā nāca kā auksta duša. Caurkritušais reflektants nenokāra degunu un pēc gada «mēģināja laimi» vēlreiz. Veiksmīgi. Zv 83, 22, 19. ..[institūta] eksaminācijas komisijas priekšā stājušies 390 reflektantu .. Sports 81, 128, 2. // *Persona, kas ir izraudzīta iespējamai pieņemšanai darbā, arī kāda darba, uzdevuma veikšanai.* □ Kā jaunai speciālistei .. viņai bija izredzes nokļūt priekšā citām reflektantēm nupat organizējamā pētnieciskajā institūtā. Niedre 16, 57.

reflektēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** parasti 3. pers.; trans.; fiz. *Atstarot (starus, starojumu) — par kā virsmu.* □ Okeāna spogulis reflektē tik daudz saules staru, ka teltī, kurai nav grīdas, var lasīt un strādāt, izmantojot to gaismu, kas nāk no ledus apakšas. Zv 63, 18, 20. Milzu antenas raida kosmosā spēcīgu enerģijas kūli, kas līdzīgi prožektora staram urbjas Visuma tālēs, sasniedz vistālākās planētas un — reflektēts — atgriežas atpakaļ uztvērēju antenu sfēriskajos lokatoros. Zv 64, 24, 2. Metāla trauki šinī gadījumā [augstfrekvences strāvas laukā] neder, jo reflektē elektromagnētiskos viļņus .. Ēd gat 79.

2. intrans.; biol. *Reaģēt ar refleksu uz (kā) iedarbību.* Acs reflektē uz gaismu.

3. intrans. *Pretendēt (uz ko), tiekties (pēc kā); būt par reflektantu.* R. uz mūzikas skolu. R. uz pasniedzēja vietu. R. uz Vissavienības prēmiju.

4. trans. *Pārdomāt, apcerēt.* □ Reflektējošai literatūrai kopīgajā procesā ir neaizstājama vieta. ..tā atklāj cilvēka garīguma, cilvēciskās esmes daudzveidību, cilvēka pasauli tuvplānā, cilvēka dvēseles dzīvo pulsāciju saderēs ar ārpasauli. Lit M 84, 33, 7.

reflektēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; fiz. *Refl.* → *reflektēt (1).* □ Aparāts, kas atrodas uz kuģa, iesūta ūdenī ultraskaņu signālu, kas, sastopot savā ceļā kādu šķērsli .., reflektējas, atgriežas pie aparāta, kur to reģistrē. Zv 57, 18, 26. pārn. ..keramika darbs prasa daudz garīga un fiziska spēka. Enerģija, ko es [māksliniece] atdodu saviem darbiem to

tapšanas gaitā, pēc tam reflektējas uz skatītājiem. Nodieva 1, 87.

reflektivitāte, -es, s.; parasti vsk.; fiz. *Vispārīga īpašība → r e ļ l e k t ī v s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Virsmas r.

reflektīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reflektīvi;** fiz. *Tāds, kas reflektē starus, starojumu.* Reflektīva virsma.

reflektometrs, -a, v. *Aparāts refleksijas koeficienta mērīšanai.*

reflektorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reflektoriski;** biol. *Saistīts ar refleksu (1), tam raksturīgs; reflektors*[2]*; arī refleksīvs (1).* □ Katru reakciju uz kairinājumu, kura notiek, piedaloties nervu sistēmai .. sauc par refleksu jeb reflektorisko reakciju. Anat 155. Klepus ir reflektorisks akts, kuru ierosina elpošanas un gļotādas kairinājums. Ves 64, 1, 29. ..mitras un aukstas [ārsta] rokas slimniekam nepatīkamas, dažreiz rada .. reflektorisku muskulatūras kontrakciju .. K Rudzītis 2, 107.

reflektors[1]**,** -a, v.; tehn. *Iekārta, ierīce, arī iekārtas, ierīces detaļa, elements (kā) reflektēšanai.* Gaismas r. Neitronu r. Antenas r. Paraboliskis r. Reflektora spogulis. □ Vienlaicīgi ar jaunu spuldžu ieviešanu nepieciešams gādāt arī par atbilstošiem reflektoriem, rūpīgi pārbaudot to atstarotās gaismas izplatību. Māksla 62, 4, 17. Operāciju zālēs nepieciešams labs mākslīgais apgaismojums, ērtas, lēzenas operāciju lampas vai pārvietojamie sānu reflektori. Visp ķir 38. Izmantojot parastā reflektora vietā reflektoru, kas ir daļa no paraboliskas formas atstarotāja, var ierobežot no aizmugures pienākošos signālus. Ar šādu reflektoru izdodas signālus labāk savākt un novirzīt tos uz [televīzijas] antenas aktīvajiem elementiem. Zin T 64, 1, 48. pārn. No oliņām izšķiļas tārpiem līdzīgi kāpuriņi. Zem to ādas atrodas četras «brīnumnūjiņas», kas rada spīdēšanu, bet zem tām — īpašs reflektors, kas gaismu pastiprina. Lauku Dzīve 68, 2, 34. // *Teleskops ar spoguļveida objektīvu, kurā attēls rodas, gaismai atstarojoties.* □ No 1908. līdz 1910. gadam .. viņš iekārto privātu observatoriju, kur atrodas vairāki labi instrumenti, arī reflektors ar 200 milimetru spoguļa diametru. Cīņa 84, 123, 2. ..pēdējo simt gadu laikā ar Marsa pavadoņu meklēšanu nodarbojušies visi ievērojamākie astronomi .. ar saviem milzu reflektoriem. Zv 63, 1, 28.

reflektors[2]**,** -ais; s. -a, -ā; apst. **reflektori;** biol. *Saistīts ar refleksu (1), tam raksturīgs; reflektorisks; arī refleksīvs (1).* □ Organisma funkciju reflektorā regulācija norit ar centrālās nervu sistēmas — galvas un muguras smadzeņu — starpniecību. Ves 76, 6, 8. Locītavu tuberkulozes sākuma stadijā novēro reflektoru locekļa funkcijas ierobežojumu. Slimnieks saudzē bojāto locekli, tur to tādā stāvoklī, kurā samazinās sāpes. Visp ķir 300. Zīdaiņiem piemīt viegli attīstāma reflektora spēja patstāvīgi noturēties uz ūdens. Ves 75, 6, 15.

reforma, -as, s. *Pārmaiņa, pārkārtojums kādā sabiedrības dzīves sfērā, kas ir izdarīts, nepārveidojot pastāvošās sociālās struktūras pamatus.* Naudas r. Nodokļu r. Skolu r. Pareizrakstības r. Reformas projekts. Agrārā (arī zemes) reforma — *zemes īpašuma un izmantošanas tiesību reforma; agrārreforma.* □ Dzimtbūšanas iekārta tika likvidēta ar reformām, atbrīvojot zemniekus bez zemes. Mežgailis, Zvidriņš 1, 13. ..[Korejas Tautas Demokrātiskajā Republikā] izdarītas daudzas vēsturiskas reformas — agrārā reforma, kas deva zemi 720 000 korejiešu bezzemniekiem un kalpiem; darba reforma, kas nodrošināja 8 stundu darba dienu strādniekiem .. Zv 50, 2, 25. ..pirms Lielā Tēvijas kara beigām tiek realizēta zemes reforma, kas nodod zemi tās īsto kopēju rokās, nostiprinot darba zemniecību .. Behmane 1, 62.

reformācija, -as, s.; parasti vsk.; vēst. *Antifeodāla sociāli politiska kustība (Rietumeiropā un Ziemeļeiropā 16. gadsimtā), kas reliģiskā formā vērsās pret katoļu baznīcas ekonomisko un politisko varu un tās reliģisko un politisko doktrīnu.* Reformācijas kari. Reformācijas mēģinājumi. □ Polijas varas orgāni [18. gadsimta sākumā] Latgalē centās atjaunot katolicismu un izspiest luterānismu, kas tur bija ieviesies Livonijas laikā pēc reformācijas. V Kalniņš 1, 117. Ar reformācijas kustību .. saistās arī skolu un bibliotēku dibināšana, un M. Luters raksta pat par gluži pasaulīgām lietām, piemēram, ģimenes dzīvi (1522.). Zv 74, 5, 20.

reformāti, -u, vsk. reformāts, -a, v.; reformāte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Kalvinisma novirziena piekritēji.* Reformātu baznīcas.

reformators, -a, v.; **reformatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Cilvēks, kas cenšas īstenot vai īsteno reformu.* □ K. Staņislavskis nekad Latvijā nav darbojies, un tomēr neskaitāmi pavedieni saista latviešu teātri ar lielo skatuves mākslas reformatoru. Lit M 63, 2, 1. Musorgskis bija viens no muzikālās valodas lielajiem reformatoriem, sevišķi ar savu harmonisko izjūtu. Vītoliņš 2, 45. Virhovs bija medicīnas reformators, viņa ietekme un autoritāte savā laikā bija tik spēcīga, ka vēl šodien visu medicīnas vēsturi dažkārt mēdz sadalīt «pirmsvirhova» un «pēcvirhova» laikmetos. Straduņš 3, 127.

2. vēst. *Reformācijas piekritējs.*

reformēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veikt (kā) reformu; arī pārveidot, pārkārtot, uzlabot (ko).* □ Zviedrijas koloniālā pārvalde Vidzemes pilsētās [17. gadsimtā] tātad visumā atzina tās pilsētu tiesības, kas bija izveidojušās Hanzas pilsētu savienības paraugu ietekmē. Tomēr zviedru varai pamazām radās vajadzība šīs tiesības reformēt. V Kalniņš 1, 174. Ķirurģijas straujā attīstība [17. un 18. gadsimtā] radīja nepieciešamību reformēt ķirurgu apmācību un celt ķirurgu prestižu. Visp ķir 13. Pierastās, tradicionālās metodes bija jālauž, bet lopkopjos bija sava tiesa konservatīvisma. Taču to, ka ciltsdarba uzskaites sistēma jāreformē, saprata drīz. Zv 74, 22, 19.

reformisms, -a, v.; parasti vsk. *Oportūnistisks politisks un idejisks virziens strādnieku kustībā, kurš noliedz strādnieku šķiras revolucionārās cīņas, sociālistiskās revolūcijas un pro-*

letariāta diktatūras nepieciešamību, sludina šķiru sadarbību un uzskatus, ka buržuāziskās likumdošanas ietvaros ar reformām varēs radīt sociālā taisnīguma sabiedrību. □ Mūsdienu ideoloģiskajā cīņā pret antikomunismu, reformismu, revizionismu un sīkburžuāzisko revolucionārismu viena no centrālajām vietām ir internacionālā un nacionālā faktora samēram revolucionārajā kustībā. Hor 76, 5, 8. Revolūcijas mierīgas attīstības iespēju atzīšanai nav nekā kopēja ar reformismu. Revolūcija vienmēr paliek revolūcija — vai tā notiek mierīgā ceļā, vai piespiedu kārtā. Lit M 81, 29, 2.

reformistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reformistiski.** *Saistīts ar reformismu, tam raksturīgs.* Reformistiska partija. □ ..revizionisti patiesībā kļuvuši par buržuāziski reformistiskās ideoloģijas iznēsātājiem komunistiskajā kustībā. Viņi cenšas izskaust no marksisma-ļeņinisma tā revolucionāro garu .. PSKP Programma 38. Visiem spēkiem viņi [sociāldemokrāti] centās piešķirt Latvijas strādnieku kustībai reformistisku raksturu un atturēt proletariātu no revolucionārās cīņas. Birziņa 1, 99. Šo buržuāziski reformistisko programmu mazefektivitāte palielināja bezdibeni starp Filipīnu turīgo un nabadzīgo iedzīvotāju slāņiem. Pad J 83, 171, 3.

reformists, -a, v.; **reformiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Reformisma piekritējs.*

refrakcija, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Viļņa frontes, gaismas stara virziena maiņa, tam pārejot no kādas vides citā, kurā ir cits viļņa (stara) izplatīšanās ātrums.* Skaņas r. Elektromagnētiskā r. Gaismas r. Refrakcijas leņķis. Refrakcijas koeficients. Refrakcijas anomālija. Atmosfēras (arī atmosfēriskā) refrakcija — *gaismas staru refrakcija atmosfērā.* Acs refrakcija med. — *gaismas staru refrakcijas spēja acī fizioloģiska miera stāvoklī.* □ Refrakcija (radioviļņu novirze no taisna virziena) un difrakcija (to apliekšanās) ultraīsviļņos ir samērā maz izteikta. Zin T 79, 5, 27. Atmosfēra mirāžas rada, darbodamās nevis kā spogulis, bet gan kā milzu lēca, kurā notiek gaismas refrakcija (staru lūšana). Šādai atmosfēras lēcai atšķirībā no kino, foto un briļļu lēcām nav ne noteiktas formas, ne konstanta laušanas koeficienta. Zin T 78, 11, 26. ..acs optiskā sistēma iekārtota tā, ka priekšmeta attēls uz tīklenes nokļūst tad, ja ir pareiza refrakcija .. Zin T 81, 4, 10. // astr. *Gaismas staru lūšana (Zemes atmosfērā), kas izraisa šķietamu debess spīdekļu redzamās vietas un formas maiņu.* Astronomiskā r.

refraktometrija, -as, s.; parasti vsk. *Optikas nozare, kas mērī gaismas refrakcijas koeficientus.*

refraktometrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **refraktometriski.** *Saistīts ar refraktometriju, tai raksturīgs.* Refraktometriskā analīze.

refraktometrs, -a, v. *Aparāts gaismas refrakcijas koeficienta mērīšanai.* □ Konsultāciju telpās un [acu] ārstniecības kabinetos .. redzēsim Rota tabulu, refraktometru (acs staru laušanas spēju pārbaudei) .. Ves 77, 1, 18. Ir speciālas lampas ziežu pamatmasu kausēšanai, refraktometri šķīdumu koncentrācijas noteikšanai .. Zin T 70, 3, 15.

refraktors, -a, v. *Teleskops ar lēcveida objektīvu, kurā attēls rodas, gaismas stariem lūstot vienā lēcā vai vairākās lēcās.* □ 25 gados, izdarot novērojumus ar 30 collu refraktoru, zinātnieks ieguva tūkstošiem zvaigžņu, Saules un citu debess ķermeņu spektrogrammas. Zv 77, 23, 4. Telpas [observatorijas] vidū atrodas refraktors, kas priekšmetus palielina 200 reižu. Naktī ar to var novērot planētas. Pion 54, 4, 3.

refrēnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **refrēniski.** **1.** literat. *Saistīts ar refrēnu (1), tam raksturīgs.* □ Dzejoļa kompozīciju, kas balstās uz refrēnu, sauc par refrēnisku kompozīciju. Valeinis 1, 147. Tajā [Arvīda Skalbes dzejā] daudz anaforu, epiforu, dažādi izkārtotu refrēnisku vārsmu. Kar 82, 3, 140.

2. mūz. *Saistīts ar refrēnu (2), tam raksturīgs.* Refrēniska dziesma.

refrēns, -a, v. **1.** literat. *Dzejoļa daļa, kas periodiski atkārtojas ar nemainītu tekstu.* □ Dzejniekam nav nekādas vajadzības aizmirst visāda veida refrēnus .. Lit M 56, 4, 2.

2. mūz. *Dziesmas daļa, kas periodiski atkārtojas ar vienu un to pašu tekstu un melodiju; piedziedājums.* □ Masu dziesmās bieži vien mēdz būt piedziedājumi, refrēni. ..arī tad, kad ne visi zināja dziesmas tekstu, piedziedājums ļāva katram iekļauties kopīgajā dziesmā. Valeinis 2, 102. Liela nozīme latviešu tautas dziesmās dažādiem refrēniem .. jeb piedziedājumiem. Vītoliņš, Krasinska 1, 17.

3. mūz. *Rondo formas skaņdarbā — galvenā tēma, kas pārmaiņus ar epizodēm atkārtojas vairākkārt.*

refrižeratorautomobilis, -ļa, v. *Automobilis ar saldēšanas iekārtu, kurš pārvadā saldētu produkciju un produktus, kas ātri bojājas; saldētājautomobilis.*

refrižeratorflote, -es, dsk. ģen. -tu, s. *Refrižeratorkuģu flote.*

refrižeratorkuģis, -ģa, v. *Kuģis ar saldēšanas iekārtu, kurš pārvadā saldētu produkciju un produktus, kas ātri bojājas; saldētājkuģis.* □ ..mūsu refrižeratorkuģos iekrauj tikai zaļus banānus ar tādu aprēķinu, lai pa ceļam tie lēni nogatavinātos, bet ne pilnīgi. Grīva 8, 232. Mums pieder valstī lielākā refrižeratorkuģu augļu pārvadātāju flotile. Zv 79, 13, 1. Kuģu būvētavā «Getaverken» svinīgi nolaida ūdenī jaunu refrižeratorkuģi, ko šeit būvē pēc PSRS pasūtījuma. Pad J 64, 125, 1.

refrižerators, -a, v. **1.** *Saldēšanas iekārtas daļa, kurā, šķidrumam iztvaikojot, rodas zema temperatūra; saldēšanas iekārta (parasti pārvietojama).* □ Tur [konstruktoru birojā] jau pievērsušies .. dīzeļģeneratora radīšanai Satiksmes ceļu ministrijas refrižeratoru vagoniem. Zv 63, 7, 4.

2. *Transportlīdzeklis ar saldēšanas iekārtu, kurš pārvadā saldētu produkciju un produktus, kas ātri bojājas.* □ Kuģis reisā spēj uzņemt pat līdz 15 000 centneru zivju. Spēcīgais refrižerators .. kā radīts tālajiem reisiem uz

vētrainajiem Atlantijas rajoniem. Zv 62, 3, 10. Pirms gadiem divdesmit, kad tikko sākās augļu pārvadājumi ar Rīgas tvaikoņiem, mūsu rīcībā bija tikai trīs peldošie refrižeratori. Lapsa 5, 153.

refrižeratortraleris, -ra, v. *Traleris ar saldēšanas iekārtu, kurš pārvadā saldētu produkciju un produktus, kas ātri bojājas.*

refrižeratorvagons, -a, v. *Vagons ar saldēšanas iekārtu, kurš pārvadā saldētu produkciju un produktus, kas ātri bojājas.*

rēgainība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r ē g a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Pirmajā momentā pat neaptvēru, kas īsti radīja šo rēgainības iespaidu, no kura kļuva mazliet neomulīgi. Mājā nespīdēja neviens apgaismots logs .. Ezera 9, 25. .. sapratu, ka tas, par ko biju brīnījusies, īstenībā ir lielā augstumā skrejošu mākoņu ēnas. Tomēr rēgainības sajūta mani nepameta .. Ezera 18, 237. .. A. Austriņa pēcrevolūcijas lirikā bieži sastopama uzspēlēta drūmi noslēpumaina naksnīga rēgainība. Tās kolorīta radīšanai parasti figurē kapsētas, līķi, trūdi. Valeinis 2, 161.

rēgains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rēgaini.** *Tāds, ko izraisa negatīvi sagrozīta īstenības uztvere un kas iedveš bailes; dīvains, savāds; spocīgs.* Rēgaina ēna. Rēgaina gaisma. Rēgaina migla. Rēgainas atmiņas. □ .. zibens gaisma visu apkārtni vērta rēgainu un svešādu, tikpat labi tas, ko viņš noturēja par cilvēku, varēja būt ābeles stumbrs. Ezera 7, 62. Deglis it kā negribēdams sprēgā, Kvēpene uz dēļu galda trīc, Un uz sieņas vīru atveids rēgains Liesmai mainīgajai plandās līdz. Lisovska 1, 71. Nakts, drūmā nakts. Spocīgi baltoja sniegs, uzšvirkstošās gaismas raķetes meta lejup blāvu atspīdumu. Rēgaini iezīmējās sadragātās kara tehnikas kontūras. Lāms 5, 31.

regālija, -as, s. **1.** parasti dsk.; vēst. *Valdnieka monopoltiesības uz noteiktiem ienākumiem (piemēram, no monētu kalšanas, tirgus nodevām, raktuvju ekspluatācijas).* □ Bez tam [Kurzemes] hercogam piederēja naudas kalšanas tiesība (tā sauktās regālijas), kā arī tiesība atļaut laist hercogistes apgrozībā svešu naudas vienību. V Kalniņš 1, 132. Jau krustnešu laikos tika pieņemtas tā sauktās dzintara regālijas, kas dzintaru pasludināja par ordeņa īpašumu. Zin T 71, 1, 35. 1694. gadā publicēja Zviedrijas karaļa rīkojumu, .. ar kuru pērļu zveja Vidzemes kroņa muižu teritorijā .. tika pasludināta par Viņa Majestātes Zviedrijas karaļa regāliju. Zv 57, 11, 17.

2. *Priekšmets, kas simbolizē monarha varu (piemēram, kronis, scepteris, tronis, valstsābols, purpura tērps).* □ Lūk, jūsu priekšā «Valsts regālija», kas darināta no zelta, sudraba, briljantiem, pērlēm. To izgatavoja, kad kronēja Katrīnu II. Pad J 69, 110, 4. .. jau sen no tiem [Ziemas pils vārtiem] novākti divgalvainie ērgļi un citas cariskās regālijas. Zv 57, 20, 7.

3. *Ordenis, medaļa, goda zīme.* □ Zikins ieradās ar visām regālijām. Par Ļeņingradas blokādes pārraušanu un par izdienu armijā viņš bija saņēmis Sarkanās Zvaigznes ordeni, par Gatčinas ieņemšanu un Baltijas atbrīvošanu — divus otrās pakāpes Tēvijas kara ordeņus .. Rīgas B 64, 246, 2. // *Priekšmets, kas, parasti simbola veidā, ir saistīts ar kādu darbību, parādību sabiedrībā.* □ .. saprotamas arī šo sacensību organizatoru rūpes. .. Jauno sportistu izvietošana .., afišu, emblēmu, balvu un citu regāliju izgatavošana ... Sports 81, 99, 1. .. no šiem sportiskajiem gadiem .. glabājas izcīnītās balvas; kristāla kausi, medaļas, vimpelīši, diplomi, vienkārši fotogrāfijas, dažādu regašu plakāti. Dzīvoklī šādu regāliju ir neskaitāms daudzums. Ves 85, 10, 23. .. etnogrāfisku regāliju (kokļu, dzijas kamolu, saktu, prievīšu utt.) kults .. mākslas darbos, šajā gadījumā — plakātos, neļauj atklāties un attīstīties ne patiesiem dzīves notikumiem, ne mūsdienu darba cilvēka tēlam. Tēl M 57, 20.

regālis, -ļa, v. **1.** *Statnis ar plauktiem (piemēram, preču novietošanai).* Koka r. Metāla r. R. ar grāmatām.

2. poligr. *Galds ar slīpu virsmu, uz kura novietojama, piemēram, burtene burtu salikšanai; plauktene.* Burteņu r. Sieju r.

3. mūz. *Nelielas pārvietojamas (parasti uz galda novietojamas) ērģeles (no 16. līdz 18. gadsimtam), kuru reģistru skaits ir no 1 līdz 4.*

regate, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Plašas (parasti tradicionālas) burāšanas, airēšanas sacensības.* Smailīšu r. Kanoe laivu r. □ Pašreizējo reisu var uzskatīt par treniņu pirms «Sedova» došanās uz burinieku regati Portugālē. Visa ekipāža neatlaidīgi gatavojas šīm sacensībām. Zv 82, 20, 9. .. paredzēts lūgt Starptautisko olimpisko komiteju (SOK) iekļaut burāšanu ar vējdēļi olimpiskās regates programmā jau nākamajās olimpiskajās spēlēs. Lauku Dzīve 80, 9, 24. Starptautiskajā Sēnas regatē airēšanā pārliecinošu uzvaru izcīnīja trīskārtējais olimpiskais čempions .. Sports 66, 90, 4.

regbijs, -a, v.; parasti vsk.; fizk. *Komandu sporta spēle, kuras mērķis ir piezemēt ovālu bumbu aiz pretinieka vārtu līnijas vai iesist to vārtos virs pārliktņa un kurā ir atļauti spēka paņēmieni ar cīņas sporta elementiem.* Regbija bumba. □ Savā klasiskajā veidā regbijs dzimis 19. gadsimtā Anglijā, Regbijas pilsētiņā. 1823. gadā tur notika pirmā sacensība. Vispirms regbijs izplatījās valstīs, kuru iedzīvotāji runā angļu valodā. Zv 85, 3, 14. Regbija komandā ir 15 vīriešu kārtas pārstāvji: 1 aizsargs, 2 pussargi, 4 trīsceturtdaļnieki, 8 uzbrucēji. Zv 85, 3, 14. Ļeņingradas regbisti, gatavojoties šī gada sezonai, ziemā rīkoja pilsētas meistarsacīkstes un pavasarī sezonas atklāšanas turnīru. .. Ļeņingradā pašreiz ir deviņas regbija komandas .. Pad J 63, 101, 3.

regbists, -a, v. *Sportists, kas specializējies regbijā.* Regbistu komanda. □ .. VEF regbisti sacentās ar Tbilisi Lauksaimniecības institūta komandu. Pad J 62, 135, 4. .. tiesnesis pret mūsu regbistu vārtiem lika izpildīt soda sitienu .. Sports 71, 105, 3.

reglamentācija, -as, s. **1.** *Darbība, process, arī rezultāts → r e g l a m e n t ē t (1).* □ Visi

kosmiskie objekti tiek pakļauti starptautiskai tiesiskai reglamentācijai no brīža, kad tie tiek palaisti no Zemes vai arī uzbūvēti kosmosa telpā vai uz debess ķermeņa. Fogels, Grīnbergs 1, 143. Darba laika normēšanā ievērojama loma pieder tās tiesiskajai reglamentācijai. Pēdējās galvenais uzdevums sociālistiskajā iekārtā ir noteikt stingri ierobežotu darba dienas ilgumu. Hor 77, 5, 18. . . 18.—19. gadsimta materiāli sniedz neapstrīdamu liecību par to, ka dzīvojamā rija ir zemnieku celtniecības reglamentācijas rezultāts un ka zemnieki pirmajā izdevīgajā gadījumā cenšas atstāt riju un iekārtoties . . atsevišķā dzīvojamā mājā. Cimermanis 1, 58.

2. *Darbība, process, arī rezultāts* → *reglamentēt (2).* Sanāksmes darba r.

reglamentēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** parasti 3. pers. *Detalizēti noteikt, regulēt (kādu darbību) — parasti par likumu, oficiāliem noteikumiem u. tml.* □ . . starptautisko tiesību normas, reglamentējot valstu darbību kosmosa telpā un uz debess ķermeņiem, paredz arī valstu starptautisko tiesisko atbildību. Fogels, Grīnbergs 1, 144. . . savvaļas dzīvnieku racionālu izmantošanu un aizsardzību reglamentē dažādi likumdošanas akti . . Tauriņš 1, 21. . . braucēju un gājēju rīcību reglamentē ceļu satiksmes noteikumi, kuru precīza izpilde lielā mērā garantē satiksmes drošību. Zv 83, 24, 14.

2. *Detalizēti noteikt (darba, darbības kārtību).* R. konferences darba gaitu.

reglaments, -a, v. **1.** *Oficiālu noteikumu kopums, kas detalizēti nosaka valsts orgānu, iestāžu, organizāciju darbību.* Militārais r. Radiosakaru r. Ugunsdzēsēju r. Darboties saskaņā ar reglamentu. □ «Klausos!» Žubīte pēc reglamenta sasita papēžus, piegrūda labo roku pie cepures un, apsviedies apkārt, atstāja zemnīcu. Krieviņš 3, 133. Padomju konsuliem ārvalstīs jādarbojas saskaņā ar starptautiskām tiesībām un PSRS Konsulāro reglamentu. Fogels, Grīnbergs 1, 158. Medicīnas māsām ne tikai jāievēro slimnīcas reglaments, viņām vajadzīga patstāvība, plašas zināšanas — pacienta lēkmes laikā ne katrreiz ir blakus ārsts . . PL Siev 78, 6, 9.

2. *Detalizētu darba kārtības noteikumu kopums (sēdē, sapulcē, konferencē u. tml.).* Sēdes r. Sapulces r. Konferences r. Pieņemt reglamentu. □ Delegāti vienbalsīgi ievēlēja kongresa darba prezidiju un apstiprināja tā darba reglamentu. Pad J 75, 247, 1. Reglaments: referentiem [runāt] ne ilgāk par pusstundu. Debatēs desmit minūtes. Iebildumu nav? Pieņemts. Niedre 16, 162. Kongresa norise bija labs paraugs tam, kādām būtu jābūt daudzām sanāksmēm. Darba kārtība, kas atbilda programmai ar minūtes precizitāti, deva iespēju jebkurā dienas laikā ierasties tieši uz izvēlēto referātu. Reglamentu nepārkāpa neviens . . Ves 80, 2, 29. // *Detalizētu noteikumu kopums kādas darbības, norises veikšanai.* □ Rūpnīca izmantos Latvijas PSR ZA Organiskās sintēzes institūta pētījumu rezultātus, kā arī ražošanas metodes un reglamentus, kas izstrādāti vairākos citos zinātniskās pētniecības institūtos. Zin T 63, 3, 7.

reglāns, -a, v. **1.** parasti vsk. *Tērpa piegriezums, kurā piedurknes ar plecu daļu veido vienu veselu gabalu.* □ Plecu līnija joprojām ir akcentēta, tikai to panāk ne vairs ar polsteriem, bet ar piedurkņu piegriezumu, galvenokārt — reglānu. Zv 82, 5, vāku 3. lpp. Priekšpusi ada līdzīgi mugurpusei, tāpat līdz reglāna līnijai. Zv 78, 10, 27. // ģen.: reglāna, adj. nozīmē. *Tāds, kurā piedurknes ar plecu daļu veido vienu veselu gabalu.* Reglāna jaka. Reglāna kleita. Reglāna mētelis. Reglāna piedurkne — *piedurkne, kura no paduses slīpi pāri plecam tiek iestrādāta kakla izgriezumā.* □ Platiem, stāviem pleciem piemērots reglāna piegriezums. Kalniņa 1, 6. . . 1964. gadā vīriešiem tiek ieteikti . . īsi mēteļi vai pusmēteļi ar iešūtām vai reglāna piedurknēm. Pad J 63, 196, 4.

2. sar. *Šāda piegriezuma apģērba gabals.* □ Viņš uzmeta uz pleciem reglānu un izgāja ārā no zemnīcas. Lit M 68, 7, 11.

reglete, -es, dsk. ģen. -šu, s.; poligr. *Metāla vai plastmasas sloksne, ar ko salikumā veido atstarpes (piemēram, lai atdalītu virsrakstus un ilustrācijas no teksta, sleju no slejas); starpenis.* Sleju r. Virsraksta r.

regolīts, -a, v.; parasti vsk.; astr. *Irdens iežu slānis, kas sastāv no dažāda lieluma šķembām, putekļiem un kas klāj tādu planētu, pavadoņu un mazo planētu virsmu, kurām nav atmosfēras.* □ Mēness jūru iežus klāj smalks pulveris, tā sauktais regolīts. Cīņa 73, 264, 4.

rēgot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Rēgoties (1).* □ Kāpu un priedulāju aizsegā tur vēl rēgo vecās zivju žāvētavas . . Lācis 11, 280. Bet tur, virs ūdeņiem, rēgo sarūsējis, aļģēm apaudzis kuģa vraks. Tas pacēlis savu melno degunu pret debesīm, bet nokvēpušais dūmenis puszviļus atlaidies ūdenī . . Zv 58, 17, 5. Nebruģētajās ielās rēgoja milzīgas peļķes, ko reižu reizēm pāršalca auksta vēja brāzma . . Kar 57, 10, 79.

rēgoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. **1.** *Būt, parasti neskaidri, redzamam, saskatāmam; būt, atrasties (kāda) redzes lokā.* □ Un, kad uzkāpjam kalnā, mūsu priekšā piena baltā miglā rēgojas tumši ēku jumti. Ezera 11, 88. . . netālu no viņa telpas pustumsā apputējuši rēgojās vērpjamie ratiņi, tītavas, pūra lādes, uz naglas pakārti ziemas kažoki. J Kalniņš 8, 63. Ezera vietā tagad pletās līgans purvs, tikai pašā vidū rēgojās akacis, kura melnajā ūdenī pat debesis nemīlēja spoguļoties. Sakse 14, 46. pārn. Te katrā stūrī rēgojās galīga nabadzība un posts. Savādi, ka viņš mātes dzīvokli agrāk nebija ievērojis tik nabadzīgu un tukšu. Rozītis 1, 173. // *Būt tādam, kas ar savu izskatu izraisa kādas, parasti negatīvas, izjūtas.* □ Vējš brīvi putināja Komunāru laukuma smiltis, spokaini rēgojās Iekšrīgas drupas . . Eglons 4, 23. «Tagad uz kapliču,» tēvs rīkoja, un drīz ierauzdījām tumsā spocīgi rēgojamies bālganu mūra celtni. Kar 58, 9, 32. Tomariņos vēl joprojām nemanīja ne dzīvības, pagalms un dārzs rēgojās tukšs. Ezera 7, 211. // sar. *Būt, atrasties,*

parasti nevēlami (kādā, parasti citiem saskatāmā, vietā) — par cilvēkiem. □ Ieraudzījis, ka tēvam līdzi lielais grozs, Kārlis saminstinājās un klusi iejautājās: «Vai kas noticis?» — «Ejam uz mežu, nav te ko rēgoties!» Kaijaks 2, 158. «Ko tu te rēgojies, gribi mums [robežas pārkāpējiem] uzrīdīt suņus?» skarba, aizsmakusi balss nošņāca aiz muguras. A Grigulis 13, 124.

2. *Rasties (iztēlē, atmiņā, sapņos u. tml.) redzes tēlu veidā (parasti par ko nepatīkamu).* □ Skolā viņam diez kā nepatika vēsture — pagātnes cilvēki un notikumi tajā rēgojās miglaini blāvi, it kā caur apsvīdušu stiklu. Liesma 70, 4, 20. Likās, ka aiz katra koka rēgotos kāds bieds. Un viņam kļuva arvien baigāk . . Sēlis 7, 260.

○◇ Rēgoties (acu) priekšā (arī acīs) — a. *Būt redzamam, saskalāmam; būt, atrasties kāda klātbūtnē, tuvumā, parasti nevēlami.* □ Nākamajā dienā viņš . . pamanīja Zigi un ieteica, lai viņš vismaz nerēgojas priekšniecībai acīs. Saulītis 12, 341. Mārtiņš pagrāba aploksni un nometa to uz grāmatu plaukta, lai nerēgojas acu priekšā. Vāczemnieks 4, 99. Deramā dienā viņa gribēja līgt pie kāda cita saimnieka, kaut kur pagasta viņā malā, lai tas koks mūžam nerēgotos priekšā un varētu aizmirst tā, it kā nekad nekas nebūtu bijis. Upīts 4, 416. b. *Rasties, veidoties redzes iztēlē, domās (parasti par ko nepatīkamu).* □ Māte uz bērēm negāja, baidījās redzēt karā nosistu cilvēku, jo tad viņai rēgošoties acu priekšā [kritušais dēls] Kārlēns, tāds pats bāls un noasiņojis kā Almiņa. Sakse 7, 62. Acu priekšā [kasierei] aizvien rēgojās «Cepļa» kases iztrūkums. Kā tas viss beigsies, to nemaz nedrīkstēja iedomāties. Rozītis 1, 236. Murgi, ķēmi acu priekšā rēgojas — pagalam esmu! Lit M 84, 48, 12.

regredients [regredi-ents], -a, v.; **regrediente,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; jur. *Regresants.*

regresants, -a, v.; **regresante,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; jur. *Persona, organizācija u. tml., kas izvirza kādai citai personai, organizācijai u. tml. regresa prasību.*

regresāts, -a, v.; **regresāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; jur. *Persona, organizācija u. tml., pret kuru izvirza regresa prasību.*

regresēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Pārmaiņu procesā zaudēt pozitīvas īpašības; pāriet no augstākām attīstības formām uz zemākām; arī pasliktināties.* □ Selekcijas darba īpatnība ir tā, ka nemitīgi jādomā par nākotni. Jāpētī ciltsgrāmatas, rūpīgi jāvēro nepieciešamo pazīmju attīstība. Tas ir ilgs, pat vairāku zooinženieru paaudžu kopīgs darbs, kas nedrīkst pārtrūkt, jo tad izkoptā šķirne sāk regresēt. Pad J 83, 18, 2. Kamēr netiks veikts regulārs ikdienas darbs, orķestra kopspēle turpinās regresēt; jāšaubās, vai to uzspodrinās pat visizcilākie viesdiriģenti. Lit M 75, 12, 11. Ledusburāšanas sports republikā strauji regresē. Sports 68, 30, 2.

regresija, -as, s. **1.** ģeol. *Jūras atvirzīšanās un sauszemes paplašināšanās, kas notiek parasti zemes garozas tektonisko svārstību, retāk Pasaules okeāna līmeņa vai klimata pārmaiņu rezultātā.* □ Sakarā ar jūras regresiju piekrastē radās lagūnu virkne. Ģeogr 27. . . ilgajā Zemes ģeoloģiskajā vēsturē daudzkārt ir notikuši ilgstoši jūras uzplūdi sauszemei — transgresijas un atplūdi — regresijas. Maldavs 1, 105.

2. mat. *Kāda lieluma vidējās vērtības atkarība no cita lieluma vai vairāku lielumu dažādām vērtībām.* Regresijas funkcija.

3. val. *Vārdu savienojumu lietojums pretējā kārtībā.*

regresīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **regresīvi.** **1.** *Tāds, kas regresē, tāds, kas ir saistīts ar regresu (1); tāds, kas izraisa regresu.* R. process. Regresīva parādība. Regresīvas pārmaiņas. Regresīva attīstība. Regresīvā metamorfoze biol. — *pārveidošanās, kas izraisa organisma vienkāršošanos.* □ . . vēža šūnas parasti organizētas daudz vienkāršāk nekā to normālie analogi; kanceroģenēzes (vēža attīstības) vispārējais virziens no biologa viedokļa ir savdabīgs regresīvās evolūcijas piemērs. Zin T 63, 5, 19. Līdz ar vecuma iestāšanos cilvēka organismā notiek regresīvas izmaiņas. Ves 82, 6, 19. Mēģinājums restaurēt pagājušo, pašas dzīves iznīcībai nolemto, par sevi uzskatāms kā regresīvs, reakcionārs, attīstību kavētājs sociāls faktors. Upīts 13, 36. // *Reakcionārs, antidemokrātisks.* Regresīvi uzskati.

2. val. *Tāds, kas ir saistīts ar valodas elementa sākuma daļu, virzienu uz šādu daļu.* Regresīvā asimilācija val. — *skaņas pieīdzināšanās sekojošai skaņai.* Regresīvā disimilācija val. — *skaņas disimilācija sekojošās skaņas ietekmē.*

regress, -a, v. **1.** *Pozitīvo īpašību zaudēšana pārmaiņu procesā; pāreja no augstākām attīstības formām uz zemākām; arī pasliktināšanās, pagrimums, panīkums.* Sociālais r. Mākslas r. □ Ekonomisti, kuri noliedz likumu par ražošanas līdzekļu ražošanas ātrāku attīstību, velk mūsu ekonomiku nevis uz priekšu, uz komunismu, bet gan atpakaļ, uz atpalicības un regresa ceļa. Cīņa 55, 75, 3. . . lasītāju uzmanību . . vēršu uz abām tām svarīgajām tēzēm par latviešu literatūras divējiem attīstības ceļiem ar progresa un regresa norisēm tautas vēsturisko likteņu nostaigā. Kar 59, 8, 131. Ar šo romānu es gribēju pateikt, ka progress var pārvērsties par regresu, ja kāda ideja nāk priekšlaicīgi, ka līdzekļi, kas izmantoti humānisma vārdā, var pārvērsties par antihumāniem. Lit M 84, 46, 4.

2. biol. *Organisma uzbūves vienkāršošanās, kad tie evolūcijā pielāgojas jauniem dzīves apstākļiem.*

3. jur. *Prasība, ko juridiskā persona, kura izdarījusi maksājumu otrai personai, iesniedz trešajai personai, kuras vainas dēļ maksājums izdarīts.* Regresa prasība (retāk prasījums) — *parādnieka vai kādas citas personas mantiskās saistības izpildījuša pilsoņa vai organizācijas prasība atdot samaksāto naudas summu vai citu mantisko vērtību.* □ . . šis uzņēmums tika brīdināts: ja arī turpmāk saņemsim produkciju

ar slēpto brāķi, būs jāmaksā regresa kārtībā. Ciņa 81, 295, 1. Orgānam, kas izmaksājis pensiju vai pabalstu personām [par nelaimes gadījumu darbā].. ir atpakaļprasījuma (regresa) tiesība pret organizāciju vai pilsoni, kuru vainas dēļ kaitējums nodarīts. AT Bil 60, 3, 50. Katram no vairākiem galviniekiem ir tiesības uz regresa prasījumu pret parādnieku savas samaksātās summas apmēros. Civilk 1, 84.

rēgs, -a, v. *Redzes priekšstats, redzes iztēles tēls, ko parasti izraisa negatīvi sagrozīta īstenības uztvere un kas iedveš bailes; arī spoks.* □ Skriešus viņš izskrēja uz lielā ceļa, lai ātrāk tiktu projām, lai atbrīvotos no uzmācīgajiem rēgiem, kas Jura izskatā dejoja nakts tumsā. Jansons 1, 40. Un jūras braucējam pirmajam liekas, Ka maldina viņu kāds rēgs — Un vilina tālāk, Vēl tālāk doties.. Vanags 13, 11. Puisis no pieres norauš karstus sviedrus. Vai īstenu rēgu sastapis, vai tikai aizsapņojies pie apdzisuša ugunskura? Kaldupe 8, 126. sal. Bija izkāpis [no vilciena] cilvēks ar tranzistoru — izkāpis un uzreiz pagaisis sniega vērpetēs kā rēgs. Ezera 9, 95. sal. Ap baznīcu tumsa, un mēness tik spīd. Kā rēgi gar torņgalu mākoņi slīd. Osmanis 1, 135. // *Negatīvi sagrozītā īstenības uztverē pārveidots priekšmets, parādība, kas iedveš bailes.* □ Koku un krūmu melnie rēgi [lāpu gaismā] izraujas no tumsas, brīdi ieliesmojas un apdziest.. Indrāne 2, 382. // pārn. *Draudošas briesmas.* □ Visas pasaules miermīlīgie ļaudis ir pilni apņēmības darīt visu, lai pasaulē tiktu izkliedēti kara un saspīlējuma rēgi. Kar 58, 7, 120. ..šepat [Rīgā] visu laiku mētājušies bezdarbnieki, sala un bada rēga nobiedēti, arī darbā esošajiem dzīvi padarīja smagāku. Upīts 9, 600. Tālāk Agnese lasīja par bezdarba rēgu un strādnieku postu. Tur bija attēlota strādnieku bada dzīve, izdēdējušu un noskrandušu bezdarbnieku bari Rīgas ostmalā. Sakse 6, 112.

regtaims, -a, v. **1.** parasti vsk.; mūz. *Džezā — ritmiski uzsvērta, asi sinkopēta muzicēšana (viena no džeza sākotnējām formām).* Regtaima stils. □ ..Jaunorleānas stils vēsturē tiek dēvēts par pirmo džeza stilu. ..pirms šī «pirmā stila» 19. gadsimta pirmajā trešdaļā bija radies vēl viens priekšstils — tā saucamais regtaims. Lit M 81, 52, 16. Plašās publikas piekrišanu šādi kolektīvi izpelnījās, savā priekšnesumā ietverot regtaima efektus, dažādas no džeza mūzikas patapinātas ritmiskas un melodiskas figūras.. Liesma 76, 6, 28. Viņa klavieru solo izceļas ar eleganci un apbrīnojamu sasprindzinājumu, un līdz pat šodienai tajos samanām vecā, labā regtaima pēdas. Liesma 76, 9, 20.

2. *Sarīkojumu pāru deja $^2/_4$ taktsmērā; šīs dejas mūzika.* Atskaņot regtaimu. Dejot regtaimu. □ Jūrmalas restorānos «Korso» un «Lido» spēlējām tā saucamos regtaimus... Lit M 81, 52, 16. Skots Džoplins ir sarakstījis apmēram 600 regtaimu... Lit M 82, 1, 16.

regula, -as, s. **1.** *Atzinums, kurā izteikta noteikta likumsakarība, parādību pastāvīgas attieksmes; kārtula; arī likums (2).* Matemātikas r. Pareizrakstības r.

2. *Noteikums, norma, kas ievērojama kādā sabiedrības darbības nozarē; arī likums (1).* □ Iepazīstināja ar regulām — ordeņa likumiem. Misūnu biedēja klauzula par audzēkņu pilnīgu atšķirtību no pasaules. Ciņa 81, 184, 3. ..viena no tādām rīcības regulām ir ogu gatavības un lasīšanas laika noteikšana, kas mums visiem jāievēro.. D kal 79, 123.

regulācija, -as, s. **1.** tehn. *Darbība, process → r e g u l ē t (1).* Iekārtas r. Aparātu r. Spiediena r. Temperatūras r.

2. *Darbība, process → r e g u l ē t (2).* Cilvēku attiecību r. □ Absolutizējot ārējos stimulus cilvēka aktivitātes regulācijā, var veidoties izteikts individuālisms, cilvēka mehāniska pielīdzināšana videi, apstākļiem, var veidoties bezprincipiāla piemērošanās situācijai.. Ciņa 76, 246, 2. Par svara regulāciju jādomā jau no mazotnes, vecākiem jāregulē bērnu svars. Ves 75, 1, 8.

3. biol. *Darbība, process → r e g u l ē t (3).* □ Uztverot un novērtējot visus signālus, kuri pienāk no iekšējās un ārējās vides, galvas smadzeņu lielo pusložu garoza nodrošina visu kustību un emocionāli veģetatīvo reakciju augstāko regulāciju. Ves 77, 5, 6. Fiziologu iegūtās ziņas par kuņģa sekrēcijas regulācijas mehānismiem palīdz izprast un sekmīgi novērst kuņģa sekrēcijas traucējumus cilvēkiem. Ves 75, 6, 6. Galvenā loma olbaltumvielu sintēzes regulācijā šūnas līmenī ir nukleīnskābēm. Zin T 76, 9, 25.

regularitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r e g u l ā r s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Sākot fiziskās kultūras nodarbības, vienmēr jāievēro šādi galvenie noteikumi: pakāpenība, regularitāte, secība un ārsta kontrole. Ves 82, 1, 14.

2. *Vispārināta īpašība → r e g u l ā r s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Ja augstmolekulāro dabas vielu vairākumam uzbūves pamatā ir regularitāte, respektīvi noteiktā kārtībā, ar noteiktām ķīmiskām saitēm saistīti elementārie uzbūves elementi, tad lignīns šajā ziņā ir izņēmums. Zv 67, 2, 6. Regulārs skaņu sabalsojums rindu galos vēl jūtamāk noslēdz vārsmas, reizē tās saistot ciešās vienībās — pantos. Skaniskajai regularitātei liela loma ritma stabilizēšanā. Valeinis 1, 257. Kāpņu liekums [vestibilā] rada kustības spriegumu un atbrīvo telpu no apnicīgās, ierastās regularitātes. Māksla 62, 2, 22.

3. ģeom. *Vispārināta īpašība → r e g u l ā r s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Daudzstūra r.

4. mil. *Vispārināta īpašība → r e g u l ā r s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Karaspēka r.

5. val. *Vispārināta īpašība → r e g u l ā r s (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Locījumu formu r.

regulārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **regulāri. 1.** *Tāds, kas pastāvīgi atkārtojas, tiek atkārtots pēc noteikta laikposma; tāds, kura darbība pastāvīgi atkārtojas noteiktā veidā.* R. process. Regulāra

ārstēšanās. Regulāri pārbaudīt skolēnu darbu. Regulāri nodarboties ar sportu. □ Ļoti svarīgi ir ieturēt regulāras ēdienu reizes — ēst vienmēr vienā un tai pašā stundā. Zv 51, 20, 30. . . atklāta regulāra gaisa satiksme pa maršrutu Rīga—Sverdlovska. Cīņa 63, 7, 1. Meteoroloģiskos novērojumus izdara speciālās meteoroloģiskajās stacijās regulāri katru dienu noteiktos laikos. D kal 73, 77. // *Pastāvīgs.* □ Tā kā Leinasaram bija doktora Hofa izsniegtā pase un regulārs darbs Stokholmā, viņš varēja arī kaut cik cilvēcīgi iekārtoties. A Grigulis 13, 306. . . māksliniece regulārajā teātra darbā nevar piedalīties. Dzene 3, 224. Var taču dzīvot kā cilvēks — astoņas stundas darbā . . Atvaļinājums pēc slīdošā grafika, regulāra alga. Avotiņa, Peters 1, 33.

2. *Tāds, kam kāds elements, kāda sastāvdaļa atkārtojas noteiktā veidā; tāds, kam ir savstarpēja atbilstība novietojuma ziņā.* Regulāras alejas. Regulārais (arī ģeometriskais) dārzs (arī parks) — *dārzs (parks), kuram raksturīga stingri ģeometriska kompozīcija un funkcionāls sadalījums.* □ Parasti dzejā ir regulāras atskaņas, taču ne mazums dzejoļu ir arī ar neregulārām atskaņām. Valeinis 1, 267. Šie stabi regulāros attālumos viens no otra ceļa labajā pusē gar jau uzcelto skaisto, dzeltenīgo kvartālu izveidoja taisnu taisnu līniju. Tie bija pirmie elektrisko vadu stabi. Kroma 3, 44.

3. ģeom. *Tāds, kam visas sastāvdaļas vai formu noteicošās sastāvdaļas ir vienādas (par ģeometrisku figūru).* R. daudzskaldnis. □ Piramīdu, kuras pamats ir regulārs daudzstūris un kuras virsotne projicējas šī daudzstūra centrā, sauc par regulāru piramīdu . . Mat 430.

4. mil. *Tāds, kam ir stingri noteikta militāra organizācija, struktūra un kas ir sistemātiski militāri apmācīts (par bruņotajiem spēkiem, to daļām, vienībām).* □ . . kara medicīna kā zinātne nostiprinājās tikai 18. gadsimtā, kad izveidojās regulārās armijas ar atbilstošu medicīnisko dienestu. Ves 75, 2, vāku 3. lpp. . . Latviešu strēlnieku padomju divīzija bija Sarkanās Armijas pati pirmā regulārā divīzija . . D kal 78, 208. Vācu regulārie okupācijas karaspēki . . nespējuši vēl atjēgties no trieciena . . Kadiķis-Groznijs 1, 197.

5. val. *Tāds, kura formu sistēma atbilst vispārējām valodas likumībām (parasti par vārdu); arī kārtns.* R. verbs.

regulatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **regulatīvi.** *Tāds, kas rada, uztur kārtību, plānveidību (kādā nozarē).* R. plāns.

regulatorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **regulatoriski;** biol. *Saistīts ar regulāciju (3), tai raksturīgs.* Organisma regulatoriskie procesi.

regulators, -a, v. **1.** tehn. *Ierīce, elements, detaļa u. tml., ko izmanto (piemēram, mašīnas, iekārtas) vēlamā darba režīma uzturēšanai, vēlamā darbības rezultāta iegūšanai.* Gaismas r. Mitruma r. Spiediena r. Elektriskais r. □ Tēraudkausēšanas elektrokrāsnī uzstādīts automātiskais jaudas regulators. Rīgas B 80, 4, 2. Katrā karsēšanas agregātā ir sešas zonas. Vajadzīgo temperatūru tajās uztur automātiskie regulatori. Cīņa 82, 62, 1. Kāda japāņu firma patentējusi absolūti klusu skaļuma regulatoru . . Zin T 75, 10, 35.

2. biol. *Orgāns, kam organismā ir regulācijas funkcija.* □ . . mūsu organismā darbojas smalki regulatori, kas katru radušos traucējumu mēģina cik vien iespējams pilnīgāk izlīdzināt. Ves 63, 5, 31. . . cukurslimniekiem nepieciešams ļoti regulārs režīms diendienā, lai organisma regulatorās sistēmas spētu saskaņot gan diētas, gan medikamentozās terapijas, gan fiziskās slodzes efektus. Ves 76, 11, 14. Pareizs uzturs pieder pie cilvēka normālas eksistences pamatnoteikumiem, jo uzturs, tā daudzums, sastāvs un uzņemšanas veids veido lielā mērā to vidi, kurā noris dzīvības procesi organismā, kas nosaka . . divu galveno dzīvības regulatoru — nervu sistēmas un iekšējās sekrēcijas dziedzeru — darbību. Ves 63, 1, 4. Nakts stundās visas [organisma] funkcijas ir palēninātas: galvenā ritmu regulatora — galvas smadzeņu garozas — encefalogrammā parādās lēnie viļņi; tas nozīmē, ka ir beidzies informācijas meklēšanas process. Sk Ģ 80, 11, 13.

3. *Parādība, kas rada, uztur kārtību, plānveidību (kādā nozarē); regulētājs (5).* □ Kapitālistiskās ražošanas galvenais «plānotājs» un regulētājs ir brīvais tirgus, taču šis regulators aizvien nesis līdzi depresijas un krīzes, kas ir tā darbības neatņemama daļa. Kar 79, 10, 121. Ikkatrs vadības process norisinās attiecīgā vadības sistēmā — sistēmā, kura sastāv no vadāmā objekta un regulatora . . Strazdiņš 1, 295.

regulējams, -ais; s. -a, -ā; apst. **regulējami.** **1.** *Divd.* → *r e g u l ē t.*

2. tehn. *Tāds, kura darbību, stāvokli ir iespējams mainīt atbilstoši noteiktam darba režīmam.* R. gultnis. R. ritenis. Regulējamais kontakts.

regulējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *r e g u l ē t (1).* Precīzs aparāta r.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r e g u l ē t (2).* □ Aktuāls saimnieciskās likumdošanas uzdevums ir plānošanas tiesiskā regulējuma pilnveidošana. Hor 76, 10, 30. Nav nevienas tautas saimniecības nozares, kam nebūtu vajadzīgs civiltiesisks regulējums. Cīņa 63, 305, 2.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r e g u l ē t (3).*

regulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** tehn. *Sagatavot (sistēmu, iekārtu, elementu u. tml.) noteiktam darba režīmam, noteiktas operācijas veikšanai; panākt, būt par cēloni, ka (sistēmai, iekārtai, elementam u. tml.) rodas vēlamais stāvoklis, vēlamās īpašības.* R. televizoru. R. riteni. Regulējošā skrūve. Regulējošais ventilis. □ . . darbmašīnas montē un regulē tie, kas ar šīm mašīnām drīzumā strādās. Zv 84, 18, 3. Zāģēšanas dziļumu un leņķi var regulēt ar speciālu regulēšanas skrūvi. Šterns 2, 39. . . tiks ierīkota arī skatuves apgaismošanas iekārta, ko automātiski regulēs pusvadītāju aparatūra. Liesma 72, 7, 10. // *Ar hidrotehniskiem paņēmieniem panākt, ka (parasti ūdens-*

tilpē) ir noteikts ūdens režīms. R. upi. Regulējošais apūdeņošanas tīkls. Regulēta notece. // *Mainot sistēmas, iekārtas, elementa u. tml. darbību, panākt, ka (fizikālam lielumam) rodas vēlamā skaitliskā vērtība.* R. spiedienu. R. ātrumu. □ Pie vadības pults viņa pagriež te vienu, te otru slēdzi — regulē skaņas stiprumu un tembru. Rīgas B 58, 244, 6. Mūsu rūpniecība izgatavo mājturības vajadzībām noderīgus ērtus dažāda tipa saldējamos skapjus, kuros iespējams regulēt temperatūru pēc vajadzības .. Pavāru gr 39.

2. *Pakļaujot (ko) noteiktai kārtībai, noteikumiem, arī režīmam, panākt, ka (tam) rodas vēlamās īpašības, ka (tas) norisinās vēlamā veidā.* R. vilcienu kustību. R. zivju nozveju. R. ezera ūdens līmeni. R. dzīvnieku skaitu mežā. □ ..savienoto republiku civilkodeksi un citi civilās likumdošanas akti regulē mantiskās un personiskās nemantiskās attiecības .. AT Bij 61, 4, 3. Kamēr pastāv cilvēce, pastāv arī dažādi principi un normas, ierašas un tradīcijas, kas regulējušas cilvēku savstarpējās attiecības un viņu attiecības pret apkārtējo pasauli un sabiedrību. Zv 77, 1, 5. Mainot sāls daudzumu uzturā, var regulēt organisma ūdens vielmaiņu .. Skulme 3, 131.

3. parasti 3. pers.; biol. *Būt tādam, kura iedarbība nodrošina (organisma, tā daļu) funkcionēšanu (piemēram, par orgāniem, vielām).* Nervu sistēma regulē kuņģa sekrēciju.

Sk. r e g u l ē j a m s.

regulētājaparāts, -a, v.; tehn. *Aparāts (kā) regulēšanai.* Spiediena r.

regulētājmehānisms, -a, v.; tehn. *Mehānisms (kā) regulēšanai.* Bremzes r.

regulētājs, -a, v.; **regulētāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r e g u l ē t (1).*

2. *Speciālists, kas sagatavo iekārtu, ierīci u. tml. noteiktam darba režīmam, noteiktas operācijas veikšanai.* □ Sestās kategorijas regulētājs. Atbilstoši pamatpienākumiem pārbauda automātisko telefona centrāļu darba spējas. Rīgas B 82, 230, 4. Skolā sagatavo radioaparatūras regulētājus,.. automātisko telefona staciju regulētājus .. Zv 79, 17, 6.

3. *Operatīvs transporta kustības vadītājs (uz ielām, ceļiem).* □ Uz brīdi iedomāsimies dzīvu krustojumu bez luksofora vai regulētāja. Iztēlē redzam haotisku automobiļu un gājēju sablīvējumu. Rīgas B 85, 103, 4. Nepārtrauktā straumē joņo automobiļi pa lielpilsētas platajām ielām. Sarežģīts un nogurdinošs ir kustības regulētāja darbs. Zv 57, 12, 27. Ceļu krustojumā stāvēja noputējusi kustības regulētāja un, krāsainus karodziņus cilādama, rādīja kara mašīnām virzienus. Grants 1, 79.

4. v. *Regulators (1).* □ Ieradās Semjons ar lemeša regulētāja automāta rokturi un vēl ar kādām detaļām. Talcis 4, 61. Parocīgs ir elektriskais gludeklis ar temperatūras regulētāju .. Kalniņa 1, 202. Cits viņa izgudrojums — mitruma regulētājs — ļāva ar lielu precizitāti panākt paredzēto mitrumu apdares fabrikā. Rīgas B 74, 159, 2.

5. *Parādība, kas rada, uztur kārtību, plānveidību (kādā nozarē); regulators (3).* □ Kapitālistiskās ražošanas galvenais «plānotājs» un regulētājs ir brīvais tirgus, taču šis regulators aizvien nesis līdzi depresijas un krīzes, kas ir tā darbības neatņemama daļa. Kar 79, 10, 121.

regulēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. **1.** tehn. *Refl. → r e g u l ē t (1); tikt regulētam.* Temperatūra iekārtā regulējas automātiski.

2. *Refl. → r e g u l ē t (2); tikt regulētam.* □ Pastāvot zelta naudas apgrozībai, monētu daudzums, kas nepieciešams apgrozībā, regulējas stihiski pieprasījuma un piedāvājuma rezultātā. Hor 79, 17, 31.

3. biol. *Refl. → r e g u l ē t (3); tikt regulētam.*

reģenerācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** biol. *Zaudētas vai bojātas organisma daļas atjaunošanās; organisma atjaunošanās no kādas tā daļas.* Šūnu r. Auga sakņu r. Zaru r. □ Pārstādītais kauls ar laiku uzsūcas, un tā vietā attīstās jauns kauls. Reģenerācija ir labāka, ja kaulu pārstāda kopā ar periostu un kaula smadzenēm. Visp ķir 368. .. ja ķirzakai norauj asti, pēc kāda laika tai izaug jauna aste. Apbrīnojama un apskaužama reģenerācijas spēja! Zin T 66, 3, 9.

2. *Darbība, process → r e ģ e n e r ē t (2).* Alvas r. Gumijas r. □ Daudzās Eiropas valstīs rūpīgi savāc izlietoto [motoru] eļļu un pēc reģenerācijas no jauna izmanto. Ciņa 83, 68, 2. Gaisa reģenerācijas ķīmiskie paņēmieni, kurus lieto gan padomju, gan amerikāņu kosmiskajos kuģos, arī nākotnē būs pārāki par bioloģisko reģenerācijas paņēmienu ar augstāko augu līdzdalību. Zv 77, 13, 15. .. gandrīz pusei studentu diplomdarbu tematika saistīta ar gāzu vai notekūdeņu attīrīšanu un reģenerāciju. Pad J 79, 141, 3. // *Atjaunošanās (pēc pārtraukuma, intensitātes mazināšanās) — par laikapstākļiem.* Ciklona r. Taifūna r.

3. būvn. *Darbība, process → r e ģ e n e r ē t (3).* □ Par visu tika domāts, izstrādājot Vecrīgas reģenerācijas projektu .. Tas, ka projektu sauc nevis par rekonstrukcijas vai restaurācijas, bet gan reģenerācijas projektu, pasvītro tieši šo atdzīvināšanu, trūkstošo locekļu ataudzēšanu, lai viss organisms varētu funkcionēt pilnvērtīgi. Zv 82, 10, 14. .. ar apbūves reģenerācijas .. paņēmieniem jācenšas atgūt zaudētos vēsturiskās struktūras elementus .. Lit M 80, 26, 14. Vēsturiskā kodola kompozicionālās vienotības atjaunošanai un nostiprināšanai paredzēta vēsturisko centru un galveno ielu reģenerācija. Zv 83, 21, 9.

reģeneratīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reģeneratīvi.** **1.** biol. *Saistīts ar reģenerāciju (1), tai raksturīgs.* □ Brūču dzīšana ir reģeneratīvs process, kurā izpaužas organisma bioloģiskā un fizioloģiskā reakcija uz traumu. Visp ķir 206. .. optisko efektu (redzes atjaunošanos) iegūst, nevis aizstājot neskaidro kataraktu ar caurspīdīgiem audiem, bet gan izmantojot un stimulējot operējamās acs radzenes reģeneratīvās īpašības. Zin T 70, 11, 14.

2. *Saistīts ar reģenerāciju (2), tai raksturīgs.* R. process. R. cikls. Reģeneratīva krāsns. Reģeneratīvais siltummainis.

3. būvn. *Saistīts ar reģenerāciju (3), tai raksturīgs.* R. plāns.

reģenerators, -a, v. *Ierīce, iekārta u. tml., kas (ko) reģenerē (2).* Gāzmaskas r. □ Uzbūvēti pirmo martena krāšņu un dūmeņu pamati. Montētāji samontējuši krāšņu reģeneratoru kesonus un tagad montē ēkas karkasu .. Zin T 63, 7, 34.

reģenerāls, -a, v. *Tas, ko iegūst reģenerācijā (2).* Gumijas r.

reģenerēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** biol. *Atjaunot (zaudētas vai bojātas organisma daļas); atjaunot (organismu) no kādas (tā) daļas.* R. šūnas. R. zarus. □ Mēs esam pieraduši, ka cilvēkam saaug vissarežģītākie kaulu lūzumi. Var panākt arī vairāk — atjaunot veselu kaulu daļu. Cik vilinoši ir atrast paņēmienu, kas palīdzētu reģenerēt arī citus audus. Ciņa 63, 23, 4. Visiem dzīvniekiem lielākā vai mazākā mērā piemīt spēja reģenerēt jeb atjaunot bojātās ķermeņa daļas. Zin T 82, 6, 12. Vieniem [tritoniem] viņš nogrieza ķepiņas, otriem asti .. Nocirsto daļu vietā izauga jaunas .. Tas, ko novēroja biologs, bija tritonu organisma .. spēja reģenerēt savus pazaudētos audus un orgānus. Zv 51, 20, 26.

2. *Pārstrādājot atjaunot (piemēram, izmantotai vielai, ierīcei) sākotnējo ķīmisko sastāvu un fizikālās īpašības, padarot (to) derīgu turpmākai izmantošanai.* R. notekūdeņus. R. gumiju. R. vilnu. R. siltumu. □ Vairāk nekā pusi izmantoto [motoru] eļļu tur [Itālijā] savāc tvertnēs un gandrīz visu šo eļļu (97 procentus) reģenerē. Ciņa 83, 68, 2. ..ir lietderīgi ārstnieciskos dubļus izmantot atkārtoti, tos reģenerējot. Tad ikreizējie dubļu zudumi nav lielāki par 20% no sākotnējā daudzuma. Zin T 66, 7, 16. ..sabojājušos kineskopu tagad var nomainīt pret reģenerētu kineskopu, kurš ir lētāks nekā jauns. Zin T 75, 1, 9.

3. būvn. *Restaurējot atjaunot (piemēram, pilsētas daļu, celtni) sākotnējā veidā.* R. vecpilsētu. R. pilsētas galveno ielu. □ ..[celtniecības] organizācijas neatstās aiz sevis tuksnesi, bedres utt., bet gan kā nākas minimalizēs savas darbības sekas, reģenerējot apvidu. Lit M 83, 34, 10.

reģenerēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. **1.** biol. *Refl.* → *reģenerēt (1).* □ Kuņģa glotāda parasti samērā ātri reģenerējas. Mehāniski ievainojumi šeit sadzīst tikpat ātri kā mutes dobumā. Ves 81, 9, 21. Ķirzakām .. piemīt spēja aizsardzības nolūkos nomest daļu no astes; pie tam zaudētā astes daļa parasti ataug (reģenerējas). Saudz dabu 140. ..Maskavas apkārtnē bargās ziemās koki salā nedaudz cieš, tomēr ļoti ātri atkal reģenerējas. Lauku Dzīve 76, 4, 16.

2. *Refl.* → *reģenerēt (2); tikt reģenerētam.*

reģents, -a, v.; **reģente,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; neakt. *Valsts, teritorijas pagaidu pārvaldītājs (monarhijās), kas uz laiku aizstāj monarhu; pavaldonis.* □ Jordānijas reģents princis Muhameds, kas aizstāj uz Pakistānu izbraukušo karali Huseinu, 27. augusta vakarā ielūdza pie sevis triju lielvalstu vēstniekus .. Rīgas B 68, 203, 8.

reģimente, -es, dsk. ģen. -šu, s.; novec. *Pulks (bruņotajos spēkos).* □ Šķirstam sekoja apkārtējie muižnieki, .. Pēterburgas grenadieru reģimentes virsnieki, kas bija izvietoti Sunākstes draudzē .. J Kalniņš 8, 288. «Es viņiem iestāstīšu, ka grāfa lielkungs grib apdomāties un dos atbildi, teiksim, pēc pāris trīs dienām.» — «Un tad?» — «Tepat Valmierā dislocēta kājnieku reģimente.» K Zariņš 1, 82.

reģionālisms, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība* → *reģionāls, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kaut arī ANO Statūtos nav reģionālo nolīgumu jēdzienu definīcijas, tas nenozīmē, ka šo jēdzienu var traktēt neierobežoti brīvi, pārkāpjot reģionālisma principus. Fogels, Grīnbergs 1, 177.

reģionāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **reģionāli.** *Saistīts ar reģionu, tam raksturīgs.* Reģionāla plānošana. Reģionālas atšķirības. Reģionāla konference. Reģionāla jūra. Reģionālā sinoptika. □ Pašreiz tiek izstrādāta Baltijas jūras kompleksās izmantošanas un aizsardzības reģionālā shēma līdz 2000. gadam. To veido, pamatojoties uz 30 institūtu zinātniskajiem pētījumiem. Ciņa 80, 236, 3. Kolektīvās drošības normu sistēma var būt universāla (piemēram, pēc ANO Statūtiem) un var būt reģionāla (piemēram, Varšavas līgums ..) Fogels, Grīnbergs 1, 71. ..Valmiera nav tikai rajona galvenā pilsēta, tā kļuvusi arī par Ziemeļvidzemes reģionālo centru. Zv 73, 20, 6.

reģionārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reģionāri;** med. *Saistīts ar kādu apvidu (organismā, tā daļā), tam raksturīgs.* □ ..ir tā saucamā reģionārā (jeb izolētā) mākslīgā asinsrite. Asiņu cirkulācija ar aparātu palīdzību te aptver nevis visu organismu, bet gan vienu vai dažus asinsvadu ziņā izolētus iecirkņus. Zin T 67, 7, 3. Kuņģa ārpusē ir limfmezglu tīklojums — reģionārie jeb vietējie limfmezgli, kuros var būt metastāzes. Ves 75, 4, 4.

reģionpētniecība, -as, s.; parasti vsk. *Ģeogrāfijas nozare, kas kompleksi pētī reģionus.*

reģionpētniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reģionpētnieciski.** *Saistīts ar reģionpētniecību, tai raksturīgs.*

reģions, -a, v. *Plaša, pēc dabas, ekonomiskām, politiskām pazīmēm izdalīta teritorija (piemēram, apgabals, valsts, valstu grupa).* Ekonomisks r. Ģeogrāfiskais r. Eiropas ziemeļu r. Kurzemes piejūras r. Baltijas jūras reģiona valstis. □ Beļģijā joprojām neatrisināts paliek nacionālais jautājums. Parlamentā un politiskajās partijās tiek apspriests projekts par valsts sadalīšanu trijos reģionos: Flandrijā, Valonijā un Briselē, piešķirot katrai vienībai autonomiju vietējo jautājumu risināšanā. Rīgas B 79, 80, 6. Sibīrijas kompleksā apgūšana ir iespējama tikai uz zinātniskiem pamatiem. Zinātnes attīstībai reģionā tiek veltīta visnopietnākā uzmanība. Hor 79, 13, 30.

Indijas okeāna baseins un šī reģiona valstis jau ilgāku laiku ir pasaules uzmanības centrā. Cīņa 83, 68, 3.

reģis, -ģa, v.; **reģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Pareģis.* □ Ne katrs° no ļaužu ģints ir zemes un pazemes garu mīlulis — reģis zintnieks, kam zināms bijušais, esošais un turpmāk sagaidāmais. Niedre 15, 123. Nez no kurienes bija pieklīduši .. dziednieki un likteņa reģi. Skujiņš 7, 154. Gluži vai ar reģa acīm skatīju Tērvetenes kreiso — dūksnaino malu un līdzenumu starp pili un Svētkalnu krusta karotāju baru pārpildītu .. Lāms 5, 141. sal. Liec ādere, un dzīsla liec, Un atkal krustpunktā es stāvu Kā zemes reģis rīkstenieks [rīkstnieks] Ar nolīkušo rīksti savu. Lit M 84, 11, 12.

reģistrācija, -as, s. **1.** *Darbība, process* → *reģistrēt (1).* Iedzīvotāju r. Ienākumu r. Rakstnieka darbu r. Reģistrācijas lapa. □ Dispečers savā istabā, kurai logi uz Ventu, beidz sasaukšanos ar zvejas kuteriem jūrā. Viņš aizver reģistrācijas žurnālu .. Zigmonte 2, 9. Laulības reģistrācija noteikta tiklab valsts un sabiedrības interesēs, kā arī laulāto un bērnu personisko un mantisko tiesību un interešu aizsardzības nolūkā. Laul k 11. .. viss pagasts būs kopā, pēc īsas sapulces jāsāk reģistrācija .. Sakse 7, 76.

2. *Darbība, process* → *reģistrēt (2).* Temperatūras r. Saslimstības biežuma r. □ Kopš pastāv jūras avāriju reģistrācija, ir saskaitīts, ka pie Seiblas krastiem gājis bojā apmēram 600 kuģu. Lapsa 1, 37. Tālāk attīstīsies aparatūra medicīniskās informācijas reģistrācijai. Ves 76, 2, 21. .. luga, nespēdama pacelties līdz mākslinieciskam vispārinājumam, paliek empīrisku faktu reģistrācijas līmenī. Lit M 76, 39, 12.

reģistrators, -a, v.; **reģistratore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Darbinieks, kas veic (kā) reģistrāciju.* □ «Pārceļu jūs par reģistratori vēstuļu nodaļā! Pagaidām, kamēr ... nokārtosies,» redaktors īgni piemetināja. Spāre 6, 71. .. tu varētu iekārtot mani sanitārajā bataljonā par reģistratoru .. Krieviņš 3, 119. Sanitāre [ambulancē], kura reizē arī pilda reģistratores pienākumus, visus numuriņus izsniedz jau stundu pirms pieņemšanas. Zv 57, 12, 18.

2. v. *Automātiska pierakstīšanas ierīce.* □ Ierīci, kas pati nemitīgi salīdzina, cik ātri griežas divas savā starpā ar zobratiem saistītas vārpstas, un pieraksta, par cik atšķiras to griešanās ātrumi, aizsargā septiņas autoru apliecības. .. izgudrojumu tehnikas valodā sauc par kinemātisko ķēžu dinamisko kļūdu komplekso reģistratoru. Zin T 67, 11, 36.

reģistratūra, -as, s. *Nodaļa (iestādē), kur veic (kā) reģistrāciju.* □ Poliklīnikas reģistratūrā paredzēts ieviest apmeklētājiem ērto pašpierakstīšanās sistēmu. Ves 85, 5, 16.

reģistrēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Ierakstīt, fiksēt sarakstā, rādītājā u. tml. (piemēram, personvārdus, priekšmetu, parādību nosaukumus); būt tādam, kurā ir (kas) ierakstīts, fiksēts (par sarakstu, rādītāju u. tml.).* R. kongresa delegātus. R. arhīva materiālus. □ .. viņai vajadzēja iet pa mājām un reģistrēt skolas vecuma bērnus .. Brīdaka 2, 5. Pašlaik Norvēģijā ir pāri par 32 tūkstošiem reģistrētu bezdarbnieku. Cīņa 63, 9, 3. Izdevumu noslēdz K. Egles sastādītā plašā bibliogrāfija .. .. tā reģistrē ne tikai paša rakstnieka darbu izdevumus, bet arī sniedz ziņas par Blaumaņa tulkojumiem citās valodās. Kar 60, 2, 147. // *Ierakstīt (ko) noteiktas formas veidlapā, grāmatā u. tml., lai izdarītu (tā) uzskaiti vai piešķirtu (tam) likumīgu spēku.* R. bērna dzimšanu. R. ienākumus. □ Kaltes vienā galā bija kantorim līdzīga istaba, kurā klētnieks reģistrēja graudu daudzumu un rakstīja pavadzīmes. Lapsa 3, 132. Laulību reģistrē noteiktajā dienā to personu klātbūtnē, kuras stājas laulībā. Laul k 74. .. transporta līdzekļus reģistrē tikai pēc to īpašnieku pastāvīgas dzīvesvietas .. Zv 84, 8, 22.

2. *Noteiktā veidā pierakstīt (piemēram, faktu); arī fiksēt (1).* R. nokrišņu daudzumu. R. izmaiņas Saules radiācijā. R. spiediena svārstības. Reģistrējošais manometrs. □ Nepārtraukti temperatūras novērojumi Rīgā ir reģistrēti kopš 1795. gada. D kal 79, 243. Pirmo reizi saslimšanu ar nezināmu slimību, kas izpaudās kā kakla, plecu, roku muskuļu paralīze un bieži beidzās ar nāvi, reģistrēja Tālajos Austrumos 1934. gadā. Ves 75, 5, 30. .. 1975. gada jūnija vidū Kamčatkas seismiskās stacijas pāris dienās reģistrēja vairākus simtus zemestrīču. Zv 78, 10, 13. Izgatavoti arī aparāti, kas automātiski reģistrē graudu mitrumu un temperatūru un signalizē, ja ir atkāpes no normas. Lauku Dzīve 74, 3, 17.

reģistrētājmehānisms, -a, v. *Mehānisms (kā) reģistrēšanai.* Temperatūras r.

reģistrēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. **1.** *Reģistrēt sevi (piemēram, kādā iestādē, sanāksmē).* R. pie sekretāra. R. pie ārsta. □ .. vidusskolas audzēkņi var reģistrēties skolas telpās .. jaunajam mācību gadam. Lāms 6, 8. Tagad izrādās, ka viņš jau sen reģistrējies vācu sūtniecībā un ievests [repatriantu] sarakstos. Lācis VI, 296.

2. *Noslēgt laulību valsts iestādē.* □ Mieriņš un viņa jaunā sieva Zenta, ar kuru pēc siena laika viņš reģistrējās dzimtsarakstu nodaļā, strādāja cirtumā .. Fimbers 1, 370. «Ausmiņ, tu, protams, zini, ka rīt no rīta Arvīds ar Silviju brauks reģistrēties.» Kroma 3, 69. «Bet vismaz reģistrējušies tak nebūsiet?» dēlu pārtrauca Karlīne Vēja. «Vēl ne, taču mēs domājam, ka ...» Ezera 8, 143.

reģistrs, -a, v. **1.** *Saraksts (parasti oficiāls), kas satur, piemēram, personvārdus, priekšmetu, parādību nosaukumus.* Darbinieku r. Priekšmetu r. Vietvārdu r. Grāmatā izmantoto avotu r. Bibliogrāfisks r. Ģeogrāfisks r. □ Jaunajā pieminekļu reģistra projektā iekļauti 458 pilskalni, 877 senkapi, 95 apmetnes, 89 kulta vietas un 93 cita veida pieminekļi, pavisam — 1611 objekti. Pad J 81, 15, 4. Viņam ir novadnieku īpašs reģistrs, kurā minēti visu nozaru darbinieki, kas dzimuši vai dzīvojuši Saldus rajonā. Sk Ģ 78, 11, 16. Fricis

nokļuva dispansera reģistros. Viņu sāka ārstēt. Kalndruva 8, 55. // *Noteiktas formas veidlapa, to kopums, kantora grāmata (kā) reģistrācijai; rakstisks (parasti dokumentu) uzskaitījums, saraksts.* Grāmatvedības r. Tabulveida r. Saņemto dokumentu r. Nosūtīto dokumentu r. □ Hronoloģiskie reģistri [grāmatvedībā] ir dažāda veida žurnāli jeb dienasgrāmatas. Šajos reģistros saimnieciskās operācijas grāmato pēc to izpildīšanas datumiem .. Bērziņš 1, 255. Par dzīvojamās mājas ķīlas tiesību izbeigšanos .. jāizdara atzīme vietējās darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas reģistrā, kurā reģistrēts šās dzīvojamās mājas ķīlas līgums. Civilk 1, 82. Pēc atgriešanās Zuntē gan Leontīne, gan Indriķis, viņas dēls, uz veco reģistru pamata skaitījās luterticīgi. Skujiņš 14, 152.

2. mūz. *Diapazona daļa (balsij, mūzikas instrumentam) ar noteiktu augstumu, tembru, intensitāti.* □ Jāņa Zābera balss ir tiešām ļoti skaista, vidējā un augšējā reģistrā pietiekami spēcīga un pilnskanīga. Arī apakšējie toņi .. tembrāli labi iekļaujas visā balss diapazonā. Lit M 64, 26, 7. Dziedot zemās skaņas krūšu reģistrā, dziedātājam vispirms jābūt sajūtai, ka skaņa it kā rodas un atbalsojas krūtīs. Gailis 1, 55. .. čellu un kontrabasu spēlē zemajā reģistrā nemitīgi pasvītrota lielās sekundas intonācija. Grāvītis 2, 118. pārn. «Smēķiem iznāk,» Ervīns nošņācas savā griezīgi sēcošajā reģistrā. Gulbis 3, 146.

3. mūz. *Vienāda tembra veida stabuļu vai mēlīšu kopa taustiņu pūšamam vai mēlīšu instrumentam (piemēram, ērģelēm, harmonijam, akordeonam u. c.).* Akordeons ar pieciem reģistriem. □ Tieši pirms simt gadiem — 1884. gadā, kad pasaulslavenā Valkera firma pabeidza būvēt un nodeva lietošanai šo vareno instrumentu, tās skaitījās vislielākās ērģeles Eiropā — ar 127 reģistriem .. Māksla 84, 3, 25. Jaunajam [elektroniskajam] mūzikas instrumentam «Daina» ir piecas oktāvas un 12 tembru reģistri. Zin T 64, 7, 27.

4. tehn. *Elektroniskā skaitļotāja atmiņas ātrdarbīgs elements, kas paredzēts datu īslaicīgai uzglabāšanai.*

5. tehn. *Sadalītājs, arī regulators (iekārtās, ierīcēs u. tml.).*

6. jūrn. *Valsts iestāde, arī privāts kapitālistisks uzņēmums, kas veic kuģu tehnisko pārbaudi, lai garantētu kuģniecības drošību, arī apdrošina kuģus; celtne, telpas, kur darbojas šāda iestāde, uzņēmums.* Reģistra tonna — *kuģa tilpības mērvienība — aptuveni 2,83 kubikmetri.* □ Pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā 1940. gadā jaundibinātās valsts kuģniecības rokās nonāca 55 tvaikoņi ar 110 382 bruto reģistra tonnu tilpumu. Lapsa 5, 27.

reģistrtonna, -as, s.; jūrn. *Reģistra tonna.* □ «Rīgai» septiņpadsmit tūkstoši reģistrtonnu un dziļa iegrime, labi jāpārzina Zunda šaurums, lai droši pa to izvadītu kuģi. Talcis 7, 20.

rehabilitācija, -as, s. **1.** *Iepriekšējo tiesību, arī iepriekšējā godājamā sociālā stāvokļa atjaunošana (parasti ar juridisku aktu).*

2. med. *Pasākumu komplekss, kura mērķis ir pasargāt slimnieku no iespējamas invaliditātes, kā arī rast iespēju tam atgūt maksimālu fizisko, sociālo, profesionālo u. tml. pilnvērtību, ja viņš ir īslaicīgi vai paliekoši zaudējis darba spēju; šāda kompleksa pasākumu veikšana.* Rehabilitācijas process. Rehabilitācijas rezultāti. Rehabilitācijas centrs. Rehabilitācijas nodaļa. Rehabilitācijas darbinieks. □ Poliklīnikā .. ir iespējams sniegt slimniekam visus rehabilitācijas veidus — ārstniecisko fizkultūru, fizioterapiju, ūdens un dūņu dziednieciību ... Ves 80, 7, 8. Invalīdu rehabilitācija — gan medicīniskā, gan sociālā — ir sarežģīta un grūta problēma. Tās risināšanai lielu uzmanību pievērš arī mūsu republikā. Ves 81, 8, 9. .. uzklausot zinātnieku rekomendācijas, pacients morāli nobriest paātrinātai rehabilitācijai. Zin T 81, 2, 5.

rehabilitārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rehabilitāri. 1.** *Saistīts ar rehabilitāciju (1), tai raksturīgs.* R. lēmums.

2. med. *Saistīts ar rehabilitāciju (2), tai raksturīgs.* Rehabilitāra iedarbība.

rehabilitēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Atjaunot (kādam) iepriekšējās tiesības, arī iepriekšējo godājamo sociālo stāvokli (parasti ar juridisku aktu).* R. nepamatoti notiesāto.

2. med. *Ar attiecīgu pasākumu kompleksu pasargāt (slimnieku) no iespējamas invaliditātes, kā arī rast iespēju (tam) atgūt maksimālu fizisko, sociālo, profesionālo u. tml. pilnvērtību, ja ir īslaicīgi vai paliekoši zaudēta darba spēja.* R. pēcinfarkta slimnieku. □ .. rehabilitējot slimnieku vai invalīdu, jāatjauno gan veselība, gan zaudētās vai pavājinātās darba un sociālās saites. Ves 82, 2, 1.

reiba, -as, s.; parasti vsk.; poēt. **1.** *Reibums (1), reibonis (1).* □ Caur manu miesu rozes dīgst Un uguns ziediem slejas, Bet dvēsle viņu smaržas dzer Un sāpju reibā smejas. Stērste 1, 63. Vai esi kājām nostaigājis ceļu no Kandavas līdz Sabilei Un reibā vērojis, cik saule dāsni te visam pāri gaismu lej? Zv 58, 20, 9. // pārn. *Tas (parasti smarža), kas reibina (1).* □ .. tik sen nebija redzēts purvs un ieelpota vaivariņu reiba. Zigmonte 13, 41.

2. *Reibonis (2), reibums (2).* □ .. es katru dienu skaidrāk redzu to milzīgo nesamēru starp mūsu rožainām cerībām un mazo iespēju. Starp tālumu un mūsu sajūsmas reibu. Upīts 10, 19. Bet zini Tu, Kāds manī plosās maigums. Un zinu es, Kāds Tevī sadeg maigums ... Bet ledains «nedrīkst» Mūsu reibā krīt. Pēlmanis 3, 43.

reibers, -a, v.; poligr. *Precīzi noregulēta koka plāksne, kurai ir nosmailināta apakšējā šķautne un ar kuru litogrāfiskajā rokas mašīnā izdara novilkumu no iespiedformas uz papīra; berzējs.*

reibīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reibīgi.** *Reibinošs.* Reibīga smarža. Puķes smaržo reibīgi. □ Dārzs vārījās kā liels smaržu katls, un reibīgie tvaiki darīja gurdu. A Grigulis 10, 9. Iedomājieties, ja jums būtu astoņpadsmit gadu un jūs .. reibīgā un neatļautā ātrumā

[automobilī] joņotu pa vispārpildītāko bulvāri .. Zv 57, 1, 12.

○◇ Reibīga galva pareti — a. *Saka, ja cilvēks reibst (piemēram, no alkoholiskām vielām, smaržas, sitiena).* □ ..šūpošana un kratīšana būtībā ir zīdaiņa apreibināšana, apdullināšana, jo pieaugušie zina, kāda reibīga galva kļūst šūpojoties. Ves 72, 4, 11. b. *Saka, ja cilvēks izjūt kāda psihiska vai fizioloģiska stāvokļa iedarbību.*

reibināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; trans. **1.** *Būt par cēloni tam, ka (kāds) reibst (1).* Ievu smarža reibina gājējus. Cigaretes dūmi reibina smēķētāju. □ Nedod man tik daudz baltu stundu — Tās mani satin ķiršu ziedos, Tās mani reibina jasmīnu elpā, Nekur vairs negribas iet. Avotiņa 1, 9. pārn. Vidzemes pusi reibina vasaras nakts, Silta ir vasaras nakts pie Daugavas grīvas. A Skalbe 4, 63. // intrans. □ Ragu mūzika reibināja ar sparu un skaļumu, pacēla spārnos un nesa. Viese 2, 109. Krēsloja. Vēl aizvien reibinādamas, smaržoja ievas. Līvs 3, 8.

2. *Būt par cēloni tam, ka (kāds) reibst (2).* □ Šīs domas viņu reibināja vēl vairāk nekā stiprie dzērieni, bija tik saldi ticēt un šaubīties, noliegt visu un pašam atkal pārliecināt sevi. Lācis 4, 85. // intrans. □ Prieks prot mulsināt, reibināt, vieglināt. Kaldupe 11, 26. Līgo. Šim vārdam tāda reibinoša burvība, ka tu iejūc nemanot Jāņa bērnu pulkā kā āboliņa galviņa sarkanā dābola laukā. Austriņš 1, 206. ○◇ Reibināt galvu (arī sirdi, prātu) — *izraisīt reiboni.* □ Laiva, iešķērsu slīdēdama, reibināja galvu. Pasaule likās ar visiem iemītniekiem gāžamies kādā bezdibenī. Strāls 3, 26. ..sirdi reibināja mazliet rudenīga smarža. Kaldupe 5, 5. Karuselis un alus Reibināja prātus .. Vēveris 1, 72.

Sk. reibinošs.

reibināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Izraisīt sev reiboni (1).* R. ar vīnu.

reibinošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reibinoši.** **1.** *Divd.* → *reibināt.*

2. *Tāds, kas satur alkoholu (par dzērieniem).* □ ..pēc dažu zinātnieku datiem apmēram 80% alkoholiķu reibinošos dzērienus sākuši lietot, nesasnieguši 20 gadu vecumu. Ves 79, 6, 16.

reibonis, -ņa, v. **1.** *Apkārtējo priekšmetu griešanās sajūta vai līdzsvara traucējumi, kas parasti saistīti ar sliktu dūšu, vemšanu, samaņas zaudēšanu, troksni ausīs, dzirdes paslikināšanos, nistagmu.* □ Ar vārdu reibonis apzīmē dažādus subjektīvus pārdzīvojumus. Dažreiz tas ir kaut kas līdzīgs ģībšanas pārdzīvojumam, dažreiz izjūtama kā šūpošanās vai griešanās ap savu vertikālo vai transversālo asi. K Rudzītis 2, 31. Veselam cilvēkam var rasties reibonis, braucot transporta līdzekļos .., paceļoties liftā, šūpojoties šūpolēs, dejojot, skatoties uz kustīgiem priekšmetiem. Ves 80, 10, 6. Galvas reiboņi var būt dažādas intensitātes. Slimnieki subjektīvi izjūt gan neskaidru galvu, gan miglu, dūmus vai mākoņus acu priekšā, ģībšanas sajūtu un tai līdzīgus stāvokļus. I Eglītis 1, 206.

2. *Stāvoklis* → *reibt (1); reibums (1).* □ Bieži vien alkohola radītās pārmaiņas psihē, iestājoties reibonim, var būt vienīgais psihiskais pamatojums likuma pārkāpumam. Ves 75, 11, 18. Pēc konjaka šampanietis iedarbojas ātri, un Silvija sajuta vieglu reiboni galvā. Kļava 1, 143. ..kur soli tās [jaunietes] lika, tur ziedoņa reibonis savāds Viņām šalkoja apkārt .. Sirmbārdis 1, 64. sal. Smarža uzkrīt kā reibonis spējš — Vasara galvā sakāpusi Arī brūnajām turku neļķēm .. Bendrupe 3, 48.

3. *Stāvoklis* → *reibt (2); reibums (2).* □ Laimes reibonis iesitas man galvā, kā vienmēr, kad Harijs ir tik brīnišķīgi tuvu .. Brodele 17, 165. Jānis atbalstījās pret priedi un sāpju reibonī berzēja pieri pret grumbuļaino koka mizu. Lācis 15, 275.

reiboņa, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz. **1.** s.; reti. *Reibonis.* □ ..Vijole caur nakti runā Pazemīgi, bet arvien Dzīves reiboņā un dunā Prātus loka, sirdis sien. Dorbe 5, 69.

2. vienk. *Cilvēks, kas bieži ir alkohola reibonī; alkoholiķis.* □ Kārtības sargi bija viņus aizturējuši kādā no graustiem, kur abi reiboņas bija sagājuši matos pašiem vien zināma iemesla dēļ. Vāczemnieks 5, 67. Šķiet, ikvienam jau sen būs kļuvis skaidrs, ka, sēžot blakus blaurīgajam reiboņam, mani urdīja pilnīgi pretēja vēlēšanās — kaut mēs Dubuļus sasniegtu pēc iespējas ātrāk. Lagzdiņš 3, 132.

reibs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reibi;** poēt. *Reibinošs.* □ Aiz viņa paliek vienmēr katrā telpā Tik dīva, reiba smarža, ko var sastapt Vairs tikai mazās lauku pirtiņās. Čaks 5, 147. ..pār laukiem arklu uzplēstās rētās Elpoja reibi zaļās dzīvības spēks. Ziedonis 19, 69. Ūdeņi [vasarā] sasiluši, Gaujas sēre ietinusies reibā tvanā. Zv 58, 9, 18.

reibt, reibstu, reibsti, reibst, pag. reibu; intrans. **1.** *Kļūt tādam, kas uz laiku zaudē apziņas skaidrību (parasti alkoholisku vielu iedarbībā).* R. no vīna. □ Tad Egils ielej pirmās glāzītes. ..Viņai ir sajūta, ka reibst, un viņa grib paturēt iespējami skaidru galvu. Zigmonte 4, 180. Viņš ātri piedzertos — īsts alkoholiķis būdams, tēvocis reiba jau no trim glāzītēm .. Bels 3, 125. pārn. Kad pats dzer, tad zirgam reibst. LSP(N) 197. pārn. Tu atkal, zeme, ziedēt ej, Tu reibsti līdz pat pamalei. Auziņš 9, 12. // *Just reiboni (stipras smaržas, spilgtas gaismas, krāsas u. tml. iedarbībā).* □ No meža nāca sveķu smarža. Viņš to dzēra lieliem malkiem un reiba. A Grigulis 13, 43. ..mēs gājām [pa mežu] aizvien tālāk un dziļāk, reibdami no sveķainā gaisa, kas dzirkstīja nāsīs kā zelteris .. Ezera 17, 66. Toreiz vēl pats kā apinis ap sapņiem es augšup vijos — ne debesu reibu, ne tāluma bijos. Krūklis 9, 119. pārn. Garo asfalts, un tālums ir reibis no benzīna. Auziņš 6, 22. pārn. Uz galda ceriņi reibst māla krūzē, Kā noreibst mīlestībā mūžs. Avotiņa 4, 12. pārn. Reibst Latgale no dzērvju bal-

sīm spalgām, No pamodušās zemes skurbās dvašas .. Zv 50, 7, 12. // *Zaudēt apziņas skaidrību (no sitiena, sāpēm u. tml.).*

2. *Jūsmot, aizmirsties, patīkami pārdzīvot.* R. no laimes. R. aiz slavas. □ Raudzījos uz šo trauslo, svešo būtni, kamēr sāka mazliet reibt un šķita, ka nekad pasaulē neesmu redzējis skaistāku meiteni. Lukjanskis 1, 88. Sien priecīgus mirkļus garā virvē un reibdama debesīs kāp .. Avotiņa 1, 18. Neaizmirstamas man bijušas tās stundas, kad Tu esi pieskandinājusi. Tad esmu reibis visvairāk un visskaistāk. Krūklis 9, 118. sal. Jā — līksmais ārprāts, ārprātīgā līksme. Kā reibis katris [katrs] vārds man iet pār lūpām .. Aspazija 3, 384.

○ Galva reibst — a. *Saka, ja cilvēks reibst (piemēram, no alkoholiskām vielām, smaržas, sitiena).* □ No vīna, ko dzeru pirmoreiz mūžā, man stipri reibst galva. Avotiņa 3, 9. Ventero krūtīs trāpīja spēcīgs belziens. Viņš pārmeta kūleni un nokrita uz slapjās klints. Galva no trieciena reiba. Grīva 1, 126. Ak kungs! Jagnai reibst galva no briesmīgās tveices. Indrāne 6, 66. b. *Saka, ja cilvēks izjūt kāda psihiska vai fizioloģiska stāvokļa iedarbību.* □ Vilma bija apskurbusi no laimes, — pat galva reiba. Bērce 1, 128. «Tā iet, kad meitēnus iecelj par direktoriem un tiem no panākumiem sāk galva reibt ..» Brīdaka 2, 136. Osiene .. sagrīļojās, galva reiba, nelabumi spieda pakrūtē. Upīts 4, 213. ◇ Prāts (arī sirds) reibst — *saka, ja cilvēks izjūt kāda psihiska stāvokļa spēcīgu iedarbību.* □ Tu [jūra] plašuma sākums Un plašuma grīva! Reibst mulsumā cilvēka prāts .. A Plaudis 1, 22. Viņas [vasaras] elpu jūt vīgriežu ceros, Kuru rūgtenā tvanā reibst sirds. Sirmbārdis 1, 15. Kad sirds sāka reibt no dīgstošās zāles smaržas, no dzidrajām, dzeltenajām sveķu lāsēm, .. milzis zināja, ka jādodas ceļā. Kaldupe 10, 124. ◇ Acis reibst — *saka, ja uz īsu brīdi zaudē spēju ko skaidri saskatīt (parasti spilgtas gaismas, arī pārdzīvojuma iedarbībā).* □ Ķelne atgādina Parīzi: tā ir tik krāsaina pilsēta, ka vakaros reibst acis. M Zariņš 3, 175. .. jāsasien tik daudz lielu un mazu mezglu, ka acis reibst. Lapsa 1, 15.

reibulīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reibulīgi;** reti. *Reibinošs.* □ Savas nebeidzamās reibulīgās ķildas kārtodami, tie nepamanīja arī, ka aug meita. Rūpnīcas ļaudis to zināja. Pad J 83, 250, 3.

reibulis, -ļa, v. **1.** *Reibums (1).* □ Sevišķas bažas rada fakts, ka aizvien biežāk tiek konstatēti transportlīdzekļu vadīšanas gadījumi alkoholā reibulī. Rīgas B 71, 182, 4. Žans Pols pamatīgi iedzēra un atlaidās nomaļus uz kušetes reibuli izgulēt. M Zariņš 4, 58. Viņš neskaitīja, cik pārupē izdzēra, nekāds mazums tas nebija. Galvā sakāpa reibulis, tomēr nenāca citkārt pierastā pacilātība. Lapsa 3, 115.

2. *Reibums (2).* □ Šis spēles stils būtu uzvarējis, ja vien nebūtu pirms laika uznācis «uzvaras reibulis». Sports 70, 156, 1. .. [ievainotais] nesajuta sāpju, bet tikai lielu nespēku, savienotu ar galvas reibuļiem .. Štrāls 2, 272.

reibums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Stāvoklis → r e i b t (1).* Viegls r. Dzēruma r. Reibuma stāvoklī. Vidējā reibuma pakāpe. Izgulēt reibumu. Izdarīt noziegumu reibumā. □ Galvenā pazīme patoloģiskā reibuma ainā ir pēkšņi iestājusies krasi slimīga apziņas pārmainīšanās, kas pilnīgi atšķiras no apdulluma, kas rodas, iestājoties vienkāršam alkohola reibumam. Ves 75, 11, 18. Bārda var daudz dzert, Čapstiņš taisni brīnās par to, reibuma pazīmes vēl nav manāmas, bet pats Čapstiņš jau tādā kā kunga prātā. Bels 1, 59. pārn. «Bez pamācībām,» Edgars sabožas. «Iešu, neiešu .. . tā būs mana darīšana.» Viņā atkal ierunājās reibums, kas visu laiku smalkjūtīgi klusējis. Zigmonte 2, 170. // *Stāvoklis, kas rodas stipras smaržas, spilgtas gaismas, krāsas u. tml. iedarbībā.* □ .. bēglis asi — līdz reibumam, līdz sanoņai ausīs samanīja, ka virtuvē ož pēc skābiem kāpostiem. Ezera 11, 193. Katrs pēc sava paraduma baudīja tabakas reibumu, kas kāpa galvā un apmierināja smadzenes. Grants 6, 316. // pārn. *Tas (parasti smarža), kas reibina (1).* □ .. zeme šķita izelpojam saldu reibumu .. Eglons 1, 100. Kāpu nogāzē mūs apņēma nakts tvanīgais reibums. Zem kājām ziedēja zāle, smilgas un naktsvijoles .. Puriņš 1, 214.

2. *Stāvoklis → r e i b t (2).* Laimes r. □ Tava mīlestība bij tikai acumirkļa reibums, un līdz tas zuda, tu biji prom kā gāju putns, kad tuvojas ziema. Upīts II, 102. .. pēc visa, ko šodien Tenis bija piedzīvojis, viņam mazliet reiba galva. Bet tas bija labs reibums .. Līvs 5, 168. Tavā tuvumā dzīves gaisma gail, Tavā reibumā — nav pat nāves bail. Krūklis 6, 67. // *Stāvoklis, kas rodas intensīvas psihiskas vai fizioloģiskas norises rezultātā.* □ Dusmu reibums, mīlas alka, Visa dzīve īsā — Tā ir viena zaļa šalka, Tā ir staru trīsa. Auziņš 9, 38. Citu atrast viņai nav bijis lemts. Viņa pārtiek no jūtu veģetācijas, no gadījuma saldkaisles reibuma, no mirkļa māna. Niedre 16, 32.

reiders, -a, v.; mil. *Karakuģis vai apbruņots tirdzniecības kuģis, kas veic patstāvīgus kaujas uzdevumus uz jūras vai okeāna satiksmes ceļiem, lai iznīcinātu pretinieka kara vai tirdzniecības transportlīdzekļus.*

reids[1], -a, v.; jūrn. *Vieta krasta vai ostas tuvumā, kur stāv noenkurojušies kuģi.* Izmest enkuru reidā. Stāvēt reidā. Iebraukt reidā. Iekšējais reids — *norobežota daļa ostas akvatorijā.* Ārējais reids — *akvatorija daļa pretī ostas ieejai.* Slēgtais reids — *reids, kas ir pasargāts no vētras un ūdens viļņošanās ar dabiskiem aizsegiem (zemesragiem, zemes strēlēm, salām) vai ar mākslīgām aizsargbūvēm (moliem, viļņlaužiem).* □ Rīgas jūras līča reidā netālu no Daugavas grīvas nostājušies lieltonnāžas kuģi .. Rīgas B 73, 176, 1. Jahtu noenkurojuši kādas ostas reidā, viņi izkāpa krastā un devās prom zemes iekšienē. Lācis 10, 161. Ne mirkli [Vrangeļa līcī] nerims ostas darba troksnis, un reidā ienāks kuģi ar daudzkrāsainiem karogiem. Zv 80, '16, 21. pārn. Tumšajā debesu reidā lēni un smagi iepeld jauni mā-

koņu kuģi. Kalndruva 5, 164. Tagad kuģus uzreiz ieved iekšējā reidā, visbiežāk tie uzreiz pietauvojas piestātnei. Liesma 75, 4, 25. Bija tieši deviņi un septiņpadsmit minūtes, kad metām enkuru ostas ārējā reidā. Cīrulis 4, 142.

reids[2], -a, v. **1.** mil. *Karaspēka apakšvienību vai daļu nokļūšana, pārvietošanās un karadarbība pretinieka aizmugurē (piemēram, nozīmīgu objektu iznīcināšanai, partizānu kustības organizēšanai).* □ Pārdrošie padomju karaspēka reidi dziļā ienaidnieka aizmugurē viesa hitleriešos paniku un dezorganizēja tos, un reizē veicināja svarīgu stratēģisku uzdevumu izpildi. Zv 75, 20, 3. . .F. Kalniņa vadībā trieciengrupas daļas pārrāva deņikiniešu fronti, veica sekmīgu reidu ienaidnieka aizmugurē . . D kal 77, 241. Izlūkiem bija nepieciešama labi slēpta rācijas bāze un vieta, kur pēc kārtējiem izlūkošanas un sakaru reidiem uz laiku var atvilkt elpu. Samsons 2, 416.

2. *Pēkšņa sabiedriska pārbaude, ko sabiedrisko organizāciju uzdevumā izdara aktīvistu grupa.* □ Vārdam «reids» ir oficiāluma piegarša — tātad pārbaude, revīzija un, protams, attiecīgā tonī pausti secinājumi par to. Pad J 83, 225, 1. Leons noorganizēja komjauniešu reidu, pārbaudīja visus cehus . . Eglons 4, 64. Pērn dabas draugi organizēja reidus pilsētas zaļajās zonās. Kirova rajona un Rīgas rajona nodaļu aktīvisti pārbaudīja piepilsētas atpūtas nometņu teritoriju. Zv 79, 8, 14.

3. *Gājiens, brauciens ar noteiktu nolūku (piemēram, lai strādātu, ko iegūtu, uzzinātu).* □ Velc siļķes un mencas tonnām, Tukšs sirdij būs katrs reids. Es esmu tā, ko tev vajag. Vācietis 9, 56. Sēstamies autobusos. Vispirms mazs reids pa gotiskām celtnēm pārbagāto Roterdamas pilsētu, tad dodamies ārpus tās . . Lit M 56, 34, 4. pārn. . . Pārvērtību neaizskarts, neviens nav zudis sava mūža reidā. Brutāne 10, 74. pārn. Citās būtnēs un veidos lai mums doties ir ļauts tālas rītdienas reidos, kuri vilinot sauc. Auziņš 9, 15.

reihs, -a, v.; vēst. *Vācijas impērija; fašistiskā Vācija.* Trešais reihs — *fašistiskā Vācija.* □ Nepielūdzami tuvojās hitleriskā reiha agonija. Rīgas B 75, 89, 2. . .pie Staļingradas ielenktas, iznīcinātas un sagūstītas vairāk nekā 20 reiha izlases divīzijas, feldmaršala Paulusa armija . . Zv 83, 4, 3. Padomju karaspēks jau uzbruka Berlīnei — trešā reiha midzenim. Rīgas B 75, 32, 2.

reihsbanka, -as, s.; vēst. *Vācijas centrālā banka (no 1876. gada līdz 1945. gadam).*

reihskanclers, -a, v.; vēst. *Kanclers (Vācijas impērijā, fašistiskajā Vācijā).*

reihskomisariāts, -a, v.; vēst. *Teritoriāla liela pārvaldes vienība (fašistiskās Vācijas okupētajās zemēs).*

reihskomisārs, -a, v.; vēst. *Reihskomisariāta vadītājs.* □ Reihskomisārs Loze todien vēlā stundā aicināja pie sevis . . Jekelnu . . Lācis VII, 443. «Tā nerunāsim. Es tev maksāju, cik reihskomisārs nolicis.» Birze 3, 18.

reihsmarka, -as, s. *Naudas vienība (Vācijā no 1924. gada līdz 1948. gadam); attiecīgā naudas zīme, monēta.* □ Hitlerieši apsolīja 30 000 reihsmarku par Latvijas ĻKJS CK locekli Imantu Sudmali . . Pad J 80, 30, 2.

reihsministrs, -a, v.; vēst. *Valsts ministrs (fašistiskajā Vācijā).* □ 7. februārī reihsministrs Rozenbergs uzdeva ģenerāldirektoram Dankeram iesniegt sarakstu . . A Grigulis 13, 278.

reihsrāts, -a, v.; vēst. **1.** *Divpalātu parlaments (Austroungārijā).*

2. *Visvācijas padome (no 1919. gada līdz 1934. gadam), kurā ietilpa visu reiha zemju (novadu) valdību pārstāvji.*

reihstāgs, -a, v.; vēst. *Parlaments (Svētās Vācu Romas impērijā, kapitālistiskajā Vācijas monarhijā, fašistiskajā Vācijā); celtne, kurā darbojās šāds parlaments.* □ Vēlāk Virhovs nodibināja liberāļu partiju un ilgus gadus bija tās deputāts reihstāgā, it labi iekļaujoties ķeizariskās Vācijas kārtībā. Stradiņš 3, 130. No 1867. gada līdz 1870. gadam V. Lībknehts bija Ziemeļvācijas reihstāga deputāts, bet no 1874. gada (ar pārtraukumiem) — Vācijas reihstāga deputāts. Hor 76, 6, 20. Sarunās viņš varēja pastāstīt, ka Sarkanā Armija uzspraudusi Berlīnē virs reihstāga sarkano uzvaras karogu . . Sakse 7, 329.

reihsvērs, -a, v.; vēst. *Bruņotie spēki (Vācijā no 1919. gada līdz 1935. gadam).*

reilīne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Marlīne.*

reimatiķis, -ķa, v.; **reimatiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Cilvēks, kas slimo ar reimatismu.* □ . . katrs reimatiķis rūpīgi jāizmeklē, lai konstatētu infekcijas perēkli un vērstos pret to. Zv 62, 7, 30. sal. Rīts uzausa pelēks un apmiegojies, taču vairs nelija. Izlīdu no būdas stīvs kā reimatiķis, noilgojies pēc siltuma un sausuma. Ezera 5, 185.

reimatisks, -ais; s. -a, -ā; med. *Saistīts ar reimatismu, tam raksturīgs.* Reimatiskais miokardīts. □ Bieži vien . . sirdskaites sākas vienlaikus ar locītavu reimatiskiem iekaisumiem . . Ves 62, 2, 5. Ar bišu indi ārstē dažādas reimatiskas kaites . . DD 66, 12, 30. Reimatisms bērniem akūtajā stadijā jāārstē stacionārā, pēc tam sanatorijā jāturpina ārstēties līdz reimatiskā procesa aktivitātes pilnīgai likvidēšanai. Ves 80, 1, 8.

reimatisms, -a, v.; parasti vsk.; med. *Infekciozi alerģiska slimība, kas saistīta galvenokārt ar sirds un locītavu saistaudu iekaisumu un kam ir hroniska gaita ar biežiem recidīviem.* □ Bieži reimatisma sākums saistīts ar organisma atvēsināšanos, saaukstēšanos. Ves 80, 5, 14. . . tagad reimatisms lauza arī viņa muguru. J Kalniņš 3, 358. Jau gadiem reimatisms moka, Man dūņu vannās jāārstējas . . A Auziņš 2, 30.

reimatologs, -a, v.; **reimatoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Reimatoloģijas speciālists.* □ Ar reimatismu slimojošiem bērniem jāatrodas . . ārsta reimatologa . . uzraudzībā . . Ves 67, 4, 15.

reimatoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas pētī reimatisko slimību rašanos, diagnostiku, ārstēšanu un profilaksi.* □ . . aizvadītajos piecos gados radīti 17 moderni specializēti centri kardioķirurģijā, reimatoloģijā

un citās vadošajās medicīnas nozarēs. Ves 75, 8, 20.

reimatoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reimatoloģiski.** *Saistīts ar reimatoloģiju, tai raksturīgs.* □ Mūsdienu medicīnas sasniegumi ļāvuši reimatoloģiskajā praksē ieviest posmveida ārstēšanu. Rīgas B 83, 273. 5.

reimokardiologs, -a, v.; **reimokardioloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Reimokardioloģijas speciālists.* □ Pašreiz visos mūsu 26 lauku rajonos izveidotas jauna veida rajonu centrālās slimnīcas ar plaša profila poliklīnikām, kurās līdzās pamata specialitātēm . . strādā vēl acu ārsti, neiropatologi, reimokardiologi . . un citi. Cīņa 71, 54, 2.

reimokardioloģija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas pētī reimatisku sirds un asinsvadu bojājumu izcelšanos, diagnostiku, ārstēšanu un profilaksi.* □ Paula Stradiņa Republikas klīniskajā slimnīcā darbojas . . reimokardioloģijas centrs . . Ves 67, 2, 23.

reimokardioloģisks, -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar reimokardioloģiju, tai raksturīgs.*

reimokardīts, -a, v.; parasti vsk.; med. *Aktīvs reimatisks process sirdī.* □ Sirds bojājumu reimatisma procesā sauc par reimokardītu. Med II, 155. Bērnībā reiz pēc saaukstēšanās Eduards saslima ar reimokardītu, un ārsti viņam ilgi neļāva nodarboties ar sportu. Sports 72, 118, 3.

reimunizācija [re-imunizācija], -as, s.; med. *Atkārtota imunizācija (pret kādu infekcijas slimību).* □ Pēc primārās imunizācijas radusies imunitāte vairumā gadījumu nav ilgstoši noturīga, tāpēc vakcīnas jāievada atkārtoti. To sauc par reimunizāciju. Ves 83, 10, 16.

reimunizēt [re-imunizēt], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; med. *Atkārtoti imunizēt (pret kādu infekcijas slimību).*

reindustrializācija [re-industrializācija], -as, s.; parasti vsk. *Rūpniecības nozaru pārkārtošana, modernizējot tās.* □ . . atkarot pasaules tirgus un pasargāt savu iekšējo tirgu pret japāņu un VFR konkurenci ASV varētu tikai vienā gadījumā: ja tās veiktu tā dēvēto reindustrializāciju, tas ir, pašos pamatos modernizētu gandrīz visas rūpniecības nozares . . Cīņa 81, 9, 4.

reindustrializēt [re-industrializēt], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pārkārtot (rūpniecības nozares), modernizējot (tās).*

reinfekcija [re-infekcija], -as, s.; med. *Atkārtota inficēšanās ar vienu un to pašu mikroorganismu pēc pārslimotas infekcijas slimības.* □ Atkārtota infekcija (reinfekcija) izraisījusi . . slimību (plaušu karsoni). K Rudzītis 2, 13. Sekundārā tuberkuloze jeb tuberkulozā reinfekcija attīstās pieaugušiem, kas bērnībā pārcietuši primāro plaušu tuberkulozi. Slimn kopš 224.

reinficēties [re-inficēties], -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl.; med. *Atkārtoti inficēties ar vienu un to pašu mikroorganismu pēc pārslimotas infekcijas slimības.*

reinlenderis, -a, v.; retāk **reinlenderis,** -ra, v. *Vācu cilmes sadzīves deja $^3/_4$ taktsmērā; šīs dejas mūzika.* □ Uniformētie [vācu armijas] trieciennieki dejoja ar baltvācu meitenēm reinlenderi. Lācis VI, 295. Ilgus gadus tas [pulkstenis] rīta klusumā . . bija tinkšķinājis kādu reinlenderi . . Birze 4, 173. pārn. Kad lietus līst, tad smaržas manās nāsīs spēlē polkas, noktirnes un vecus reinlenderus. Ziedonis 11, 65.

reintegrācija [re-integrācija], -as, s.; jur. *Pilsonības atjaunošana personai, kura to ir zaudējusi.* □ Reintegrāciju izdara valsts ar attiecīgu likumdošanas aktu vai valdības lēmumu. Fogels, Grīnbergs 1, 96.

reinvīns, -a, v. *Vīnogu vīna šķirne (Reinas vidustecē); šīs šķirnes vīnogu vīns.*

reiss[1], -a, v. *Brauciens (ar transportlīdzekli) no maršruta viena galapunkta līdz otram.* Kuģa r. Sešu mēnešu r. □ Magadanas lidostā mēs kopā ar kolēģi . . gaidījām savu reisu. Lija lietus, reisu atkal un atkal atlika . . Hor 76, 1, 26. Sproģis [autobusa šoferis] viņu ievēroja jau pašā pirmajā reisā, tiklīdz sāka braukt pa maršrutu Raudava—Ošupils . . Ezera 14, 193. // *Gājiens, brauciens pa noteiktu maršrutu, noteiktā virzienā, noteiktā nolūkā.* □ Miera reisa turpinājumā ieradāmies Hamburgā, apskatījām Ernsta Tēlmaņa muzeju . . Zv 79, 13, 4. Ilgi nācās priekšnieku pierunāt. Taču izmēģinājuma reisam iedeva pats savu personīgo mašīnu. Skujiņš 3, 83. Traktori — spēcīgi, kravas — niecīgas, dažus reisus izbrauc, un tas ir viss dienas darbs. Cīņa 75, 100, 1.

reiss[2], -a, v. *Sena naudas vienība (Portugālē, Brazīlijā); attiecīgā naudas zīme, monēta.*

reiz, apst. **1.** *Savienojumā ar skaitļa vārdu vai skaitļa vārda nozīmē lietotu vārdu: norāda uz darbību, stāvokli kādā kvantitatīvā sistēmā, skaitīšanas secībā.* Vēl reiz — *vēlreiz.* Pirmo reiz — *pirmo reizi.* □ Cik reiz Annele paskatījās atpakaļ, kāzu nama ugunis bij sarāvušās mazākas. Brigadere 2, 454. Cik reiz esi apsnidzis Ar savām vai citu sāpēm, Cik reiz esi ledu vai sniegus No sevis kausējis nost? Kaldupe 14, 23. Pirmo reiz dīvajieši sāka runāt, ka Brīviņos slikti baro . . Upīts 4, 654. // *Starp skaitļu apzīmējumiem norāda, ka šie skaitļi ir jāreizina.* Divi r. četri ir astoņi. // pareti. *Vienu reizi.* □ Šaurā spraugā Klaass paraustīja kādu [gulētāju] aiz kājas. Reiz, tad atkal un spēcīgāk. Upīts 18, 247. . . neviens nevarēja atcerēties, ka viņš jel reiz lopu kūtī iespēris kāju. Upīts 4, 657. Nesapratu tik vienu toreiz — ka tu man tāda, kā esi, nepiederēdama ne reiz, piederi, piederi, piederēsi . . Čaklais 3, 113.

2. *Vienreiz.* □ . . Reiz tauta sacēlās, un jūgs bij šķelts, Un brīvā zemē vergu vaidi rima. Sudrabkalns 1, 39. Reiz treneris garāmejot izmeta: Jāni, tev tādi masīvi smagsvara kauli! Skujiņš 12, 123. Bet reiz gadījās briesmīga nelaime — pīpe pazuda! Grīva 9, 103. // *Kādā (noteiktā) reizē.* □ «Akmentiņiene!» māte turpināja. «Es cerēšu un cerēšu, ka tu reiz tiksi par Akmentiņieni.» Blaumanis 6, 194. Cik labi tā — pēc darbu bezgalības Reiz atkal just: tu vari atpūsties. Ziedonis 2, 92. Kur es dzirdējis esmu šo dziesmu reiz? Zem kādiem ozoliem seniem to dzied? Krūklis 9, 129. // *Beidzot; arī tagad.* □ Beigsies reiz cīņa. Būs uzvara mūsu . . Sudrabkalns 1, 87. . . tāds prieks viņam bija par

Oļu, kas pati sāka runāt, ka nu reiz arī viņa gribot iet skolā. Sakse 7, 426. Bet liekas man — pēc ceļa gara Reiz tomēr braukšu atpakaļ Uz dzimto pusi. Auziņš 9, 42.

3. parasti savienojumā ar «tāds», «tā», «nu»; part. nozīmē. *Lieto, lai pastiprinātu izteikuma vai vārda nozīmi.* □ «Bez darba pasaule un cilvēks nevar pastāvēt, tāda nu reiz tā kārtība.» Upīts 4, 702. . . tā nu reiz milži ir radīti. Kā cits nevar panest grūtuma, tā milzis nevarēja panest viegluma. K Skalbe 1, 111. «Es jau nu reiz neesmu radis slinkot . .» Sakse 7, 447. // savienojumā ar «ja», «ja jau», «ja nu». *Pastiprina izteikumā nosacījuma nozīmi.* □ «Ja reiz padomju vara ir tādu likumu izdevusi, tad gan tāpēc, ka atzinusi to par taisnīgu.» Sakse 7, 368. Ja jau reiz cīņa, tad cīņa līdz galam . . Sudrabkalns 1, 72. . . ja nu reiz kāds savu reputāciju grib turēt tik spožu kā kuģa iluminatoru misiņš, lai tad nekautrējas laiku pa laikam paņemt rokā sārmainu šķidrumu un asu beržamo . . . Krūmiņš 1, 37.

4. saikļa nozīmē; nevēl. *Ja.* □ Reiz jau ar mākslīgās asinsrites aparātu diezgan ilgi var uzturēt dzīvību organismā, . . tad ar šādu aparātu var arī atjaunot dzīvību organismā, kas atrodas kritiskā situācijā. Zin T 67, 7, 4.

○ Reiz (biežāk reizi) par visām reizēm — *beidzot; galīgi.* □ Kas to maku turēja, tas te noteica arī kārtību, tā tas nu bij, to reiz par visām reizēm vajadzēja ielikt aiz auss, nebāzties te un velti nekavēt laiku . . . Upīts 9, 171. Cik reiz (biežāk reižu) — *daudzreiz, bieži.* Reiz uz reizes novec. — *uzreiz; pēkšņi.* □ Tumšs sārtums reiz uz reizes pārklāja viņai daiļo ģīmi, kurā atspoguļojās jūtu cīņiņš . . Blaumanis 6, 125.

reize, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** parasti savienojumā ar skait. vai nenot. vietn. *Norāda uz darbības, stāvokļa vietu kādā secībā vai uz to atkārtošanos, biežumu.* Klausīties skaņdarbu pirmo reizi. Pēdējo reizi paskatīties uz skolu. Pārlasīt rakstu divas reizes. Pāris reižu noklepoties. Cik reižu (retāk reiz) — *daudzreiz, bieži.* □ Avicennas tūkstošgade tiek atzīmēta otro reizi. Pirmo reizi tas notika 1952. gadā (pēc musulmaņu kalendāra). Ves 80, 12, 8. Viņš ilgi skatījās uz skumjajām debesīm . . un vairāk reižu, pusbalsī stiepjot, atkārtoja: «Ai dzīve, dzīve . .» A Grigulis 9, 131. Kaut reizi žēlo! Auziņš 3, 83. Viņa nevienu vienīgu reizi nav atnākusi uz birzi, kopš tur šņāc zāģi un cirvju zvēlieni . . Avotiņa 7, 148. Cik reižu gan redzētas filmas par jauniešiem, kas ieiet dzīvē, izkāpuši no skolas sola, sāk to pa īstam iepazīt. Kar 80, 10, 149. ◇ Nebūt pirmo reizi ar pīpi uz jumta sar. — *nebūt iesācējam, neprašam.* □ . . viņš nebija, kā mēdz teikt, pirmo reizi ar pīpi uz jumta. Pie [tēraudkausēšanas] krāsnīm strādāts ne mazums. Cīņa 63, 171, 2.

2. savienojumā ar adj., norād., nenot. vai vispārīn. vietn. *Norāda, ka darbība, stāvoklis īstenojas noteiktos apstākļos, noteiktā laikposmā.* □ Lija silts un patīkams lietus, un Ziemeļvidzeme tādā reizē izskatās vēl skaistāka un valdzinošāka. Vējāns 5, 73. Citā reizē Lība viebtos lādēdamās . . , tagad vairāk domāja tikai par to, ka šoziemu viņas gulta stāvēs tajā labākajā istabas stūrī . . Upīts 4, 222.

3. *Kā vieta (rindā, secībā), kā kārta (ko darīt, rīkoties); kārta (2).* □ Kad pienāca reize ievēlēt jaunu izpildu komitejas priekšsēdētāju, ļaudis izraudzījās Valentīnu . . PL Siev 73, 6, 22. Tagad pasmaidīt bija reize vecākajam brālim. Saulītis 12, 110. Kad Birkenbauma reize bij klāt [turēt kārti], viņš viens pats savu laiku gribēja nostāvēt . . Blaumanis 5, 44.

4. *Laikposms, kam raksturīga kādas parādības, norises, apstākļu u. tml. pastāvēšana; arī laiks (2).* Jubilejas r. Priecāties par tikšanās reizēm. Īstā reizē pateikts vārds. Ēdiena reize — *ēdienreize.* □ Pret vakaru Aņa pārgāja mājās, jo aplokā bija jāizslauc govis vakara un rīta reizēs. Birznieks-Upītis 6, 211. «Bet ja mēs tagad paprasītu staršinam [ēst], vai dotu?» — «Kad pienāks reize, dabūsi,» Andrejs piesardzīgi atbild. Jansons 5, 80. Viņš tikpat kā nav slimojis. Vienīgi, kad zobiņi nāca, bet tā jau katram bērnam grūta reize. Zigmonte 6, 74. . . Rušķis [saimnieks] bija, mums visiem ēdot, ienācis kalpu galā, kas ēdiena reizēs . . vēl nekad nebija noticis. Laicens II, 18. // reti. *Ēdienreize; arī ēdināšana, barošana.* □ Divas dienas Edgars tikai pusdienā vien uz «kalnu» aizgāja ēst, rīta un vakara reizes tāpat palaizdams garām. Blaumanis 6, 248. Lauka darbi šai dienai bij padarīti, lopi vakara reizi pabaroti . . Blaumanis Ia, 135.

5. savienojumā ar skait. un (parasti) adj. vai apst. pārāko pakāpi. *Norāda, ka attiecīgais skaitliskais lielums ir aprēķināts vai aprēķināms reizinot.* □ Ar ekskavatoru vienā dienā var izrakt lielāku bedri, nekā ar lāpstu pūloties desmit un simtu reižu ilgāku laiku. Zin T 67, 11, 12. Tagad savām acīm pārliecinājos, ka šis milzis [ezers] viens pats ir trīsarpus reizes apjomīgāks nekā visi iepriekš pieminētie ezeri . . Lagzdiņš 3, 111. Es esmu trīs reizes vecāks nekā tu. Bet piedzīvojis un pārdzīvojis trīsdesmit reizes vairāk. Upīts 18, 157.

○ Reizes rēķins — *reizesrēķins.* □ . . galvas gabalos [Jaunkalacienes meitām] tikpat kā nemetās, arī reizes rēķins nogāja pietiekoši gludi . . Upīts 4, 359. Kārtējā reize — *viena no daudzām (kā) reizēm, kas atkārtojas.* □ . . Ulpe [skolotājs] kārtējo reizi bijis aizņemts ar rīkošanos saimniecībā un tāpēc nevarējis iet klasē. J Kalniņš 9, 84. Reižu reizēm — *šad un tad; reizēm, reizumis.* □ Nopietnais direktors kļuvis pavasarīgi zaļš un puicisks — dzied, skatās debesīs un reižu reizēm spēji pagriež stūri . . Ziedonis 1, 25. Reižu reizēm uz kalnu takām iedegās niknas sadursmes, kurās krita arī daži spānieši. Lielais 2, 164. Reižu reizumis pareti — *reizēm; šad un tad; reizumis.* □ Agrāk reižu reizumis sadzinusi [zēnam] pēdas, raugi, ar to pašu Peksi. Ezera 17, 151. Mirdzai Šmithenei reižu reizumis vajadzēja sagatavot arī oficiālā pasūtījuma darbus. Dzene 3, 130. Pie reizes sar. — a. *Tajā pašā reizē; reizē.* □ Ar ziņām uz mežu citreiz nāca viņa meitas, pie reizes atnesot arī produktus. Samsons

2, 282. Viņi norunāja pie reizes apskatīt arī zirgu punktu, kur vēl saimniekoja Kalinka. Sakse 7, 243. . . pagastskrīveri šeit [krogā] uzmeklēja ne viens vien turaidietis, pie reizes paraudzīdamies arī, kas krodzinieka plauktos sarindots. J Kalniņš 8, 112. b. *Kādā reizē; noteiktā gadījumā, noteiktos apstākļos.* □ «Jums gan, Matvej, laba sirds pret saviem ļaudīm?» — «Ir laba, bet pie reizes arī nav laba,» uzrunātais atbildēja. «Uznāk dusmas, un — pletnei darbs.» Apsīšu J 3, 54. Liljena zināja, cilvēkam pie reizes ir tāds skatiens, kurš spēj tev kā bultas atskabarga pakausī iedurties. Un tad tev ir jāatskatās . . Zigmonte 13, 104. Pie tās pašas (vienas) reizes sar. — *tajā pašā reizē.* □ «Paņem dzirkles un panāc šurp, apšķērēs pie tās pašas vienas reizes, tev jau arī [mati] liecas apkaklei pāri.» Upīts 4, 134. . . Samaksā [vācieti] darbu, kam alga bij bads. Tīreļpurvs jāmin pie tās pašas reizes . . Sudrabkalns 1, 73. Ar reizi, arī uz reizi (retāk uz reizes) — a. *Uzreiz; pēkšņi.* □ Bet Līzbete māja tik satraukta un noslēpumaina, ka [Osienei] ar reizi pārskrēja viss īgnums . . Upīts 4, 213. Te uz reizi pēkšņās sāpēs viņš turpat kūtī saļima. Cīņa 57, 286, 2. Jāmaksā nu ir, bet vai nu [naudu] tūliņ uz reizes vari paķert? Apsīšu J 3, 26. b. *Vienā reizē, paņēmienā.* □ Daudzreiz cilvēkam labi un ļauni nodomi kaujas ar reizi sirdī . . R Kaudzīte 1, 17. «Nevar dabūt uz potēšanu,» dakteris sūdzas. «Neviens nenāk. Man vajag visus uz reizi.» Grīva 8, 132. Uz vienu reizi — *vienreiz.* □ Tad uz vienu reizi velns šo izrauj no pagraba laukā . . Zunde 1, 30. Reiz uz reizes novec. — *uzreiz; pēkšņi.* Pa reizei (retāk reizēm) — *dažreiz; reizēm.* □ Sīkas, smalkas lietus lāsītes sitās zem lieveņa, pa reizei uzsprakstot uz rokām un piezīmju grāmatiņas lapām. Bels 6, 233. Pa reizei iečirkstas spalva, nočaukst pāršķirta lapa. Ezera 2, 75. Pa reizēm arī es uzkāpu uz jumta. Birznieks-Upītis 6, 245. Reizi pa reizei — *dažreiz; brīžiem; reizēm.* □ «Kā tu domā, Robi?» Artūrs, lai izklausītos pārliecinošāk, reizi pa reizei iejautājās. Dripe 2, 14. Akuratera «Kalpa zēna vasaras» noskaņa caurvijas daudziem Jāņa prozas darbiem, tos viņš reizi pa reizei parādīja universitātes jauno autoru pulciņā. Caklais 6, 45. Reizi (retāk reiz) par visām reizēm — *beidzot; galīgi.* □ Reizi par visām reizēm jāpanāk, lai izbeigtos apkaunojošā malu medniecība. Zin T 66, 2, 1. . . suns bija iegaumējis reizi par visām reizēm, kas ir ierocis, ko nozīmē viņam pievērsts stobrs . . Kaijaks 5, 97. Ne reizes — *nevienu reizi; nekad.* □ Laura . . iznāca no dibenistabas tā, it kā visu laiku nebūtu ne reizes paskatījusies pa durvju šķirbu . . Upīts 4, 230. Visu šo laiku, kamēr atradās uz Salas, Krists ne reizes nebija atcerējies Zigridu. A Grīgulis 9, 126. Bet viņš it visur — paliek pasažieris Un it nekad, ne reizes — mašīnists . . Sirmbārdis 1, 59. Reizi no reizes novec. — *atkārtoti.* □ Būtu viņa [sieva] cirtusi pretī, arī viņš [vīrs] drīkstētu lamāties un reizi no reizes izkratīt no sirds to niknumu un nicinājumu, kas viņu grauza kā suns. Sakse 2, 47. Savu reizi — a. *Noteiktā situācijā, noteiktos apstākļos; savā reizē.* □ «Jūs visi savu reizi esat bijuši laimīgi, bet es ne!» Zigmonte 4, 100. Kur gan tikai savu reizi ceļā negadoties nakšņot! Lagzdiņš 3, 141. b. *Noteiktā kārtībā, tad, kad ir reize (3), kārta (2).* □ Bērni sasēdās zemē ap bļodiņu un pēc kārtas laida karoti apkārt, katrs savu reizi iestrēbdams [viru]. Sakse 2, 37. Savā reizē — *noteiktā situācijā, noteiktos apstākļos.* □ «Savā reizē ķildīgs vārds uzrodas pat starp vislabākajiem draugiem.» J Kalniņš 9, 87. Iedzert — kurš tad savā reizē neiemeta pa šņabim. [Domā Upīšu Mārtiņš.] Upīts 4, 242. Par Mihaila Lomonosova neparasto mūža gājumu un darbošanos zinātnē savā reizē jau esmu rakstījis, pievienojot nu jau gandrīz vai neskaitāmām citām Lomonosova interpretācijām arī savējo. Straduņš 3, 95. Kā kuro reizi — *kā katrā atsevišķā reizē (gadās, vajadzīgs, nepieciešams).* □ «Vai man tas nags vēl pieaugs?» . . — «To nu nevar apgalvot, tas — kā kuro reizi.» Upīts 4, 112. (Jau) kuro (retāk kuru) reizi — *ne pirmo reizi, ne vienu vien reizi.* □ Jau kuro reizi Arnis mēģina atmiņā savirknēt viņu retos tikšanās mirkļus . . Līvs 1, 41. Un Doņu māte nu jau kuru reizi nobrīnās, cik gan dižens un skaists var būt arī tāds vecs koks . . . Kalndruva 5, 49. Asjas skatiens jau kuro reizi apstājās pie Melitas sejas. Skujiņš 12, 17. Tas ir kā burvju loks, un grūti atminēt, kur kuro reizi sācies atrisinājums [par jauniešu palikšanu laukos] . . Auziņš 1, 193. (Jau) nezin (arī nez) kuro (arī kuru) reizi — *ļoti daudzas reizes; nav zināms, kuru reizi (pēc kārtas), nav zināms, cik reižu.* □ Bet es asaras nez kuro reizi slacīju, Un tu man nez kuro reizi sacīji: «Kāpēc tavas skaistās acis raud? Tev no sirds sev vajag mani ārā raut!» Elksne 3, 68. Kuro reizi reti — *atliecīgajā reizē.* □ . . ja [Grīslis] nevarēja izkauties ar cilvēkiem, sita zirgus, suni, kaķi, kas nu kuro reizi gadījās ceļā. Sakse 2, 21. Lieku reizi — *vēlreiz.* □ Mehāniķis atkal lieku reizi vaigu vaigā sastapās ar savu vājumu. Dripe 2, 120. «Nu, tu jau laikam met acis uz pašu Voicehovski,» Hugo sacīja bez greizsirdības ēnas, arī ar lielu mieru, kas lieku reizi apliecināja, ka viņš ir ļoti slims . . Ezera 13, 216. Pašā reizē — a. *Vajadzīgajā brīdī, momentā.* □ «Ja taisnība jāsaka, tad viņš [dāvātais naudas gabals] man nāk pašā reizē . .» Upīts 4, 11. b. *Tā, ka ir piemērots, atbilstošs pēc lieluma (par apģērbu, apaviem).* Retu reizi — *reti.* □ . . Osienes bērni . . retu reizi redzami sētsvidū, vairāk tikai tupēja vībotnēs kaņepju malā aiz skaidienas . . Upīts 4, 216. Vienā reizē — a. *Vienreiz.* □ Tā sākas atkal viena darba diena, arvien biežāk veras durvis, un vienā reizē ienāk arī Vīranauda. Zigmonte 2, 275. b. *Reizē.* □ Un tad viss notika vienā reizē. Viņi abi krita, atskanēja šāviens, pistole izvēlās no rokām. Bērce 1, 227. . . istabā kļuva trokšņaini — visi [viesi] runāja vienā reizē, cits citu pārtraukdami . . Bērce 3, 411.

reizē, apst. *Vienlaicīgi.* □ Bij tā, it kā barona pēdējais vārds nebūtu bijis vārds vien,

bet vārds un sitiens reizē. Blaumanis 6, 137. Reizē ar Ziga atnākšanu Zvaigžņu ielā iedegās elektriskās spuldzes. Laikam tas bija sveiciens. Saulītis 12, 27. Reizē ar pirmajiem piena malkiem apklusa dvīņu izmisīgā brēkšana. Līvs 2, 54. «Egle tādā gadījumā sacītu: cerība parasti mirst tikai reizē ar cilvēku.» Birze 5, 222.

reizēm, apst. *Dažreiz; šad un tad; reizumis.* R. pūš auksts ziemelis. R. apreibst galva. R. aizbraukt uz pilsētu. □ Mikus bija bērns kā bērns. Reizēm paraudāja, paniķojās, kad zobiņi nāca. Sk Ģ 80, 2, 31. . . es biju maziņš, kaimiņiene ļāva man reizēm spēlēties ar saviem pirkstiem. Ziedonis 17, 14. Elza Radziņa [Čivlijas lomā] veikli žonglēja ar vārdiņu «reizēm» — jā, to viņa mīl reizēm, tas viņai nepatīk reizēm, pret tādām lietām viņa esot vienaldzīga reizēm. Dzene 4, 188.

reizesrēķins, -a, v.; arī **reizrēķins,** -a, v. *Reizināšanas tabula.* □ Vienciparu skaitļu reizinājumi . . veido reizināšanas tabulu («reizesrēķinu»). Visi šie reizinājumi iegaumējami no galvas. Mat 93. Vesels mēnesis pagāja, kamēr Ako iemācījās reizesrēķinu . . Lācis 10, 123. . . es, piemēram, spītīgi atteicos mācīties reizesrēķinu. Vīksna 1, 67. sal. Konservantu lietošanas tehnoloģija speciālistiem jāzina kā reizesrēķins. Cīņa 82, 49, 2.

reizinājums, -a, v.; mat. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r e i z i n ā t; skaitlis, ko atrod reizināšanas rezultātā.* □ Var runāt arī par triju un vairāku skaitļu reizinājumu, ar to saprotot atkārtoti veidotu divu skaitļu reizinājumu . . Mat 90. Ar aparātu «Vjatka» iespējams . . arī veikt virkni citu operāciju, kā, piemēram, izdarīt aprēķinus pēc dažādām formulām, atrast reizinājumu summu vai starpību . . Lauku Dzīve 68, 3, 14. «Redziet, divu skaitļu starpības kvadrāts līdzinās — pirmā skaitļa kvadrātam mīnus divkāršotam abu skaitļu reizinājumam plus otrā skaitļa kvadrātam.» Saulītis 12, 92. pārn. Mūžs — dzīves gājums ir sevis un dzīvoto gadu reizinājums. Purvs 3, 53.

reizināms, -ais; s. -a, -ā; mat. **1.** *Divd.* → *r e i z i n ā t.*

2. lietv. nozīmē: reizināmais, -ā, v. *Pirmais no diviem reizinātājiem.* □ Ja īpaši jāakcentē abu reizinātāju atšķirība, tad var runāt par «pirmo» vai «otro» reizinātāju (pirmo reizinātāju mēdz saukt arī par reizināmo). Mat 90.

reizināšana, -as, s.; mat. *Naturāliem skaitļiem — kāda skaitļa (pirmā reizinātāja) saskaitīšana tik reizes, cik norādīts ar otro reizinātāju; racionāliem skaitļiem — skaitītāju reizinājuma dalīšana ar saucēju reizinājumu.* Reizināšanas zīme. □ Lai būtu vieglāk izdarīt aritmētiskās darbības ar skaitļiem, mēs savā atmiņā atceramies saskaitīšanas, atņemšanas, reizināšanas un dalīšanas tabulas. Zin T 64, 12, 32.

reizināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; mat. *Veikt (kāda skaitļa) reizināšanu.* Trīs r. ar divi. □ Reizināšanu pieraksta šādi: a · b = c vai a × b = c; lasa: «skaitļu a un b reizinājums ir (vienāds ar) c»; «a reizināt ar b ir c». Mat 90. pārn. Mana bāka esmu es pats, Reizināts ar saviem ienaidniekiem — Savu slinkumu, saviem priekiem, Dalīts ar dzelmi, kad satumsīs skats. E Plaudis 3, 55. pārn. Auce — Tūkstoškārt reizināts sauciens Ar sausu asaru sāli. Dinere 9, 60.

Sk. r e i z i n ā m s.

reizinātājs, -a, v.; **reizinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs* → *r e i z i n ā t.*

2. v.; mat. *Viens no skaitļiem, kurus reizina.* □ . . pirmais no reizinātājiem apzīmē skaitli, kas tiek ņemts par saskaitāmo, bet otrais reizinātājs norāda, cik reižu pirmais tiek ņemts par saskaitāmo. Mat 90.

reizreizēm [reiz reizēm, arī reizreizēm], apst.; pareti. *Reizēm, reizumis.* □ Mirdzai patika jauniešu jautrība, . . viņa smējās līdzi, bet vajadzēja reizreizēm tos atkal atraut nopietnībā. Sakse 7, 414. Tā nu tas ir — trešie dēli dzimst reti. Bet, ja reizreizēm dzimst, — trešais apsviedīgāks nereti par pirmo. Lukss 13, 113. Cilvēki drūmi stāv krastā, raugās trakajos viļņos un klausās, kā reizreizēm iekrakstas . . koka nameļi. Kadiķis-Grozniņš 1, 265.

reizrēķins. *Sk.* r e i z e s r ē ķ i n s.

reizumis, apst. *Dažreiz; šad un tad; reizēm.* Reižu reizumis pareti — *reizēm; šad un tad; reizumis.* □ . . daudzi rakstnieki cenšas kaut ko pierakstīt. Sistemātiski vai bez sistēmas. Regulāri vai reizumis. Auziņš 7, 243. No tās [frontes] reizumis apmaldījies šāviņš atlidoja pat pie mums purvā . . Avotiņa 2, 148. . . pa šoseju reizumis aizšalca vieglā vai smagā automašīna. Ezera 17, 140. Skaņa izkusa, uzsūcās vakara klusumā, un tikai reižu reizumis samāvās govis. Ezera 17, 69.

reja, -as, s. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums* → *r i e t.* □ Nedzirdēja ne suņa rejas, ne gaiļa dziesmu, ne vistu kladzināšanu . . Kaijaks 3, 95. Suns ierējās atkal, bet drīz vien rejas pārvērtās priecīgos smilkstos . . Ezera 11, 190. pārn. Ausīs ieskanējās ložmetēju rejas un patšautenes baigā takts . . Eglons 2, 33. pārn. Viņš [ievainotais] pamazām, sprīdi pa sprīdim virzījās uz priekšu, vairs īsti nesadzirdēdams ne ložu svilpoņu, ne mīnmetēju rejas . . Sk Ģ 84, 7, 7. pārn. . . Tev [cipresei] taču arī Tavā trauslajā dvēselē brien Ar dubļainām kājām, Ar vēja brāzienu rejām! Pēlmanis 3, 20.

rējējsuns, -ņa, v. *Laika.* □ Visus medību suņus iedala 6 grupās: laikas («rējējsuņi»), putnu suņi, okšķerētāji, āpšu suņi, dzinējsuņi . . A Kalniņš 1, 269.

rējiens, -a, v. *Īslaicīga vienreizēja skaņa* → *r i e t.* Stirnu buka r. □ Tumšā rudens naktī mūs atmodina Bobja rējieni, smilkstieni, kaucieni. Auziņš 4, 32. Kad lapsa jūt kaut ko aizdomīgu, tā apsēžas un rej. Rējieni atkārtojas ik pēc 10—15 sekundēm, tie ir garāki nekā sunim un atgādina aizsmakušu kliedzienu. Kronītis 1, 265. pārn. Šāviens [frontē]. Tas pats spalgais, nežēlīgais ienaidnieka lielgabala rējiens. Lādiņš svilpodams raujas šurp. Sk Ģ 84, 2, 9.

rekapitulācija, -as, s. **1.** *Īss, apkopojošs (kāda teksta) atkārtojums.*

2. biol. *Senču (strukturālo, ķīmisko, funkcionālo) pazīmju atkārtošanās mūsdienu organismu ontoģenēzē.*

rekapitulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Īsi, apkopojoši atkārtot (kādu tekstu).*

rekcija, -as, s.; val. *Valodas vienību (parasti vārdu) saistījums, kurā viena no tām nosaka otras vienības formu.*

reketieris, -ra, v.; **reketiere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Šantāžists, arī gangsteris, kas nodarbojas ar naudas izspiešanu (Amerikas Savienotajās Valstīs).* □ Tā [nozieduieku banda] kontrolēja Čikāgu un Ziemeļilinoisas reketieru (izspiedēju) lielāko daļu. Cīņa 63, 11, 3.

rekets, -a, v. *Plaši organizēta šantāža, naudas izspiešana (Amerikas Savienotajās Valstīs).* □ ..šim sindikātam vajadzēja kontrolēt ne tikai alkoholisko dzērienu kontrabandu, bet arī azarta spēles, prostitūciju, reketu. Rīgas B 79, 188, 6.

reklāma, -as, s. *Interesantā, saistošā formā sniegta informācija ar mērķi piesaistīt (kam) uzmanību, izraisīt interesi (par ko), padarīt (ko) populāru u. tml.; teksts, attēls, kinofilma, radioraidījums, televīzijas raidījums u. tml., kas satur šādu informāciju.* Tirdzniecības r. Reklāmas prospekts. Reklāmu ugunis. Gaismas reklāma — *reklāma, kuras attēlus un tekstu veido ar gaismas ķermeņiem.* Reklāmas (arī reklāmu) stabs — *reklāmstabs.* Taisīt (sev) reklāmu sar. — *klaji parādīt, arī pārliecīgi izcelt kādas (savas) īpašības, lai izraisītu interesi.* □ Reklāma šī vārda mūsdienu izpratnē radās periodā, kad tirgotāji nodalījās no amatniekiem, jo pat vēl ģilžu laikā reklāmu uzskatīja par necienīgu konkurences līdzekli un tos, kas reklāmu izmantoja, sodīja. Zīn T 75, 7, 27. Ventspils pienotavas ķimeņu sieram nav vajadzīga reklāma. Pēc tā ir liels pieprasījums visā republikā. Rīgas B 73, 300, 6. ..naksnīgajās debesīs zaigo «Saktas» daudzkrāsainā neona reklāma, latviešu, krievu, angļu, franču un vācu valodā aicinādama iegriezties plašajā dāvanu veikalā. Zv 67, 18, 20. pārn. ..ļaudis uz ielas teiktu: lūk, kur bagātais Lūsis aizgiet. Tā jau būtu dzīva reklāma viņa fabrikai, un mēbeles ietu labāk° no rokas.. Rozītis III, 311. Uz reklāmu stabiem parādījās milzīgas afišas. Lieli zaļi un melni burti vēstīja par pirmās latviešu mākslas filmas «Tautas dēls» uzņemšanu.. Jansons 4, 589. «Kitija spiegs un tirinās kājas... Pēc tam plātīsies, ka viņas dēļ puiši kāvušies, un taisīs sev reklāmu.» Dinere 10, 382.

reklamācija, -as, s. *Dokuments, kuru sastāda produkcijas patērētājs, lai nosūtītu ražotājam, un kurā tiek norādīta saņemtās produkcijas kvalitātes vai komplektības neatbilstība standartam un tehnisko noteikumu prasībām; sūdzība, protests, iebildums sakarā ar šādu neatbilstību.* Sūtīt reklamāciju. □ Kā visprecīzāk raksturot rūpnīcas produkciju? Jau vairākus gadus salacgrīvieši nav saņēmuši nevienu reklamāciju. Lauku Dzīve 83, 2, 11. 1977. gadā mēs [celtnieki] vairākiem projektēšanas institūtiem iesniedzām reklamācijas par 1,4 miljoniem rubļu. Zv 78, 7, 3. Ne tikai aparātu montētāji, bet arī produkcijas noņēmēji te vienā, te otrā gadījumā cēla reklamācijas, kuru pamatā bija lietuvē ražoto detaļu defekti. Jansons 3, 295.

reklamējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r e k l a m ē t (1).* Jaunā automobiļa modeļa r.

reklamēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Sniegt interesantā, saistošā formā informāciju ar mērķi piesaistīt (kam) uzmanību, izraisīt interesi (par ko), padarīt (ko) populāru u. tml.* R. jaunos televizora modeļus. R. veļas mazgāšanas līdzekļus. □ Gandrīz divus mēnešus pa Somijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Dānijas.. ceļiem virzīsies padomju kravas un vieglo automašīnu kolonna. Mobilās izstādes mērķis — reklamēt mūsu valstī ražotās mašīnas. Rīgas B 73, 191, 4. Kinoteātris reklamēja kārtējo grāvēju — mīlestības drāmu ar traģiskām beigām. Ērgle 4, 41. Tūrisma bosi reklamē, kādus jaukumus var baudīt Portugāles kūrortos arī pelēcīgās dienās. Rīgas B 79, 23, 6.

2. *Iesniegt reklamāciju.*

reklamēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Reklamēt savus izstrādājumus, savu uzņēmumu, pasākumu u. tml.* □ «Viņi tur Rīgā nemāk reklamēties. Krāsainu stikla izkārtni ar tukšu vidu vajag.» Fimbers 1, 329. ..saimniece vēlējās dabūt izveicīgāku [viesmīli] un tādu, kas prot valodas, lai varētu reklamēties un pievilkt ārzemniekus. Laicens 2, 229. ..varbūt arhīviem.. derētu vairāk iziet tautā, reklamēties, meklēt iespējas būt pieejamākiem, saprotamākiem? Cīņa 83, 255, 3.

reklāmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reklāmiski.** *Saistīts ar reklāmu, tai raksturīgs; arī ārišķīgs.* □ ..dažubrīd liekas, ka mūsu no tribīnēm sludinātā dabas mīlestība ir visai uzspēlēta, vairāk reklāmiska nekā iekšēji izjusta. Kar 82, 2, 171. ..paskatos glītajā, diezgan vīrišķīgajā sejā, kurai bārda diemžēl uzspiež kaut ko reklāmisku. Purs 7, 46.

reklāmists, -a, v.; **reklāmiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar reklāmu izstrādi.* □ ..lasītājs nesaskatīs mūsu reklāmas pasākumos to maksimālās peļņas mērķi, pēc kura dzenas kapitālistisko valstu reklāmisti.. Cīņa 77, 287, 2.

reklāmraksts, -a, v. *Rakstīts teksts (kā) reklamēšanai.* □ Pie deviņpadsmit stāvu augstas torņveidīgas celtnes viņi reklāmrakstā uzzināja, ka astoņpadsmitajā stāvā ir kafejnīca. A Grigulis 13, 70. Reklāmraksti jumtu dzegās uzkāpj, Uzzib, nodziest, atkal acīs lien. Zv 57, 24, 4.

reklāmsludinājums, -a, v.; reti. *Sludinājums (kā) reklamēšanai.* □ Galveno vietu [Amerikas Savienoto Valstu] laikrakstos aizņem dažādu firmu reklāmsludinājumi un sensacionālu notikumu apraksti. Cīņa 59, 299, 4.

reklāmstabs, -a, v. *Stabs, uz kā izvieto plakātveida reklāmas.* □ No reklāmstabiem krāsainas afišas aicināja uz gadatirgu. Pad J 70, 122, 3. Reklāmstabs Brīvības un Elizabetes ielu krustojumā pretim Piena restorānam bija sa-

šauts laikam ar tanku lielgabalu .. Krieviņš 3, 221.

reklāmzīme, -es, dsk. ģen. -mju, s.; reti. *Zīme (kā) reklamēšanai.* □ Kāpēc gan ar dažādu firmu reklāmzīmēm būtu jānolīmē visas iespējamās gludās virsmas mašīnu salonā un ārpusē? Zv 79, 15, 25.

rekognoscēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** mil. *Izlūkot (apvidu, pretinieka dislokāciju) pirms militārām operācijām (par komandieriem, štāba virsniekiem).* R. pretinieka pozīcijas.

2. *Pētīt (piemēram, apvidu, klimatiskos apstākļus) pirms kādu darbu sākšanas.* R. gāzes vada trasi.

rekombinācija, -as, s. **1.** fiz. *Pretējas zīmes jonu vai pozitīvo jonu un elektronu apvienošanās, kurā veidojas neitrāli atomi, molekulas.* Jonu r. Rekombinācijas koeficients. □ Ja izslēdz elektrisko lauku, elektroni atgriežas pie jonizētajiem luminiscences centriem, un tur notiek rekombinācija, kuras rezultātā atbrīvojas enerģija gaismas veidā. Zin T 62, 5, 27.

2. biol. *Vecāku ģenētiskā materiāla pārgrupēšanās pēcnācējos, kurā rodas jaunas gēnu kombinācijas.* □ Mūsdienu ģenētiķi uzskata, ka mutāciju loma evolūcijas procesā .. ir neliela. Daudz lielāka nozīme jaunu genotipu veidošanā ir gēnu plūsmai un rekombinācijai. Zin T 81, 8, 24.

rekombinēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl.; fiz. *Apvienoties pretējas zīmes joniem vai pozitīviem joniem un elektroniem, veidojot neitrālus atomus un molekulas.* □ Pozitīvās un negatīvās daļiņas savā starpā nepārtraukti savienojas (rekombinējas), kaut gan vienlaicīgi noris arī pretējais process — atdalīšanās (jonizācija). Zin T 76, 2, 19.

rekomendācija, -as, s. **1.** *Pozitīva atsauksme (piemēram, par cilvēku, tā darbu, rīcību); labvēlīgs ieteikums.* Dot rekomendāciju. Uzrakstīt rekomendāciju. □ «Man paziņā [ir zināma] kāda laba vieta Rīgas ostā ... muitas pasažieru nodaļā. Bet pieņemšanai vajadzīga rekomendācija. Vai tu neparunāsi ar Žuburu? Ja viņš ieteiks, mani pieņems bez vārda runas ..» Lācis 6, 324. pārn. Viņa līdzšinējais darbs, kaut arī samērā neilgs, devis labu rekomendāciju turpmākajam. Zv 79, 22, 25.

2. *Padoms, norādījums, pamācība (kādai darbībai).* □ Mums ir izdots samērā daudz rekomendāciju .. apstādījumu ierīkošanai pie sabiedriskajām vai individuālajām ēkām. Māksla 73, 4, 32. .. rekomendācijas par optimālajām mēslojuma līdzekļu devām izstrādātas, ņemot vērā to reālo organisko un minerālmēslu daudzumu, kas pieejams mūsu republikai. Hor 76, 8, 15.

rekomendēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Dot (kādam) rekomendāciju (1); ieteikt (kādu) amatam, par organizācijas locekli u. tml.* □ Pulciņa aktīvākos studentus, kas uzrādījuši spējas zinātniskās pētniecības darbā un praksē .., katedra .. rekomendē subordinatūrai. Ves 82, 3, 2. .. partijas organizācija mani rekomendēja darbam milicijā. Skujiņš 3, 54.

2. *Sniegt padomu, norādījumu, pamācību (kādai darbībai).* □ Zinātnieki rekomendē, kā racionālāk izmantot okeāna bagātības .. Zv 72, 21, 17.

rekonkista, -as, s.; parasti vsk.; vēst. *Pireneju pussalas tautu cīņa (no 8. gadsimta līdz 15. gadsimtam) par to teritoriju atgūšanu, kuras bija ieņēmuši arābi.* □ Pēc Kordovas un Seviljas zaudēšanas rekonkistas periodā 1238. gadā Granada kļuva par arābu kalifāta galvaspilsētu. Ves 82, 11, 29.

rekonstruēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Pārveidot (ko, piemēram, celtni, iekārtu) pēc jauniem principiem.* □ Patiesībā fabrika pēckara gados, lai arī vieta un jumts virs galvas nav mainīts, tomēr — pāris reizes pilnīgi rekonstruēta un veco mašīnu vietā stājušās jaunas. Zv 81, 16, 9. Uzņēmumā, nepārtraucot ražošanu, kardināli rekonstruēti pamatcehi un palīgcehi. Rīgas B 80, 258, 5.

2. *Atjaunot (ko) pēc aprakstiem, atrastām paliekām u. tml.* □ .. abi zinātnieki pārsijāja tonnām zemes, vāca kaulu drumstalas un tikai pēc tam no 400 atsevišķiem fragmentiem rekonstruēja galvaskausu. Ērgle 3, 56. Pēc celtnes paliekām, kas saglabājušās zemē, varam rekonstruēt tās izskatu un izprast, kādam uzdevumam kalpojusi katra mājas telpa. D kal 77, 173. Rekonstruēs .. muižas veco parku, pakāpeniski atjaunos vecās alejas. Lauku Dzīve 78, 12, 28.

3. val. *Hipotētiski veidot (sākotnējo, agrāko, avotos nefiksēto valodas faktu).* R. vārda skaņu sastāvu. R. vārda sākotnējo nozīmi.

rekonstrukcija, -as, s. **1.** *Darbība, process, arī rezultāts → r e k o n s t r u ē t (1).* Rūpnīcas r. □ .. rekonstrukcija, pārbūves — tas ir grūti, dārgi, sarežģīti .. Taču prasības pēc jauniem, kardināli atšķirīgiem rūpnieciskās celtniecības risinājumiem izvirzās arvien noteiktāk. Māksla 64, 1, 4. Paralēli republikas galveno autoceļu rekonstrukcijai un modernizēšanai uzlabo arī vietējās nozīmes ceļus. Zv 75, 21, 8. Kooperācija ir .. drošākais ceļš pārejai uz lauksaimniecības sociālistisku rekonstrukciju, uz lielražošanu, kolektivizāciju. F Deglavs I, 111.

2. *Darbība, process, arī rezultāts → r e k o n s t r u ē t (2).* □ Atjaunotajām daļām, no vienas puses, jābūt harmoniski saistītām ar oriģinālo pieminekli, bet, no otras puses, jāatšķiras no īstajām tā, lai rekonstrukcija neviltotu pieminekļa vēsturiskās un mākslinieciskās vērtības. Lit M 79, 50, 2. Par etnogrāfijas avotiem var noderēt arī materiāli, kas šim nolūkam jau domāti to izveidošanas sākumā (zinātniskās rekonstrukcijas, laikabiedru atmiņas utt.). Latv etn 20.

3. val. *Darbība, process, arī rezultāts → r e k o n s t r u ē t (3).* Vārda r.

rekonstruktīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rekonstruktīvi. 1.** *Saistīts ar rekonstrukciju (1), tai raksturīgs.* □ Dažreiz tos [kosmētiskos defektus] var samazināt vai likvidēt ar fizikālās terapijas palīdzību, bet nereti nepieciešamas

rekonstruktīvas vai kosmētiskas operācijas. Visp ķir 220.

2. *Saistīts ar rekonstrukciju (2), tai raksturīgs.*

3. val. *Saistīts ar rekonstrukciju (3), tai raksturīgs.* Rekonstruktīva paradigma.

rekonvalescence, -es, dsk. ģen. -ču, s.; med. *Atveseļošanās periods, kad vairs nav klīnisku slimības pazīmju, bet vēl nav pilnīgi atjaunots agrākais organisma stāvoklis.* □ Rekonvalescences simptomi ir acīm redzami — slimnieka izskats uzlabojas, atgriežas ēstgriba, pieaug ķermeņa svars, slimnieks atgūst dzīvesprieku. Visp ķir 220.

rekonvalescents, -a, v.; **rekonvalescente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks rekonvalescences stāvoklī.* □ Pēc iznākšanas no slimnīcas rekonvalescents zināmu laiku atrodas poliklīnikas infekciju kabineta ārsta uzraudzībā. Rīgas B 71, 162, 6.

rekonversija, -as, s.; ekon. *Valsts ekonomikas pārkārtošana pēckara periodā mierlaika produkcijas ražošanai.*

rēkoņa, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums* → *r ē k t (1).* Lauvas r. □ . . dobji ierejas suns. . . Rejas kļūst aizvien skaļākas un niknākas un beidzot pāriet nepārtrauktā rēkoņā, no kuras sametas neomulīgi. Ezera 1, 12. Sācies aļņu riesta laiks. . . Ar rēkoņu aļņa tēviņš izsauc savu pretinieku uz asinskauju. Rīgas B 73, 194, 6.

2. sar. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums* → *r ē k t (2).* □ Smieklu rēkoņa sadrebināja bunkura griestus. Sakse 7, 285. . . viss stadions kliedza un auroja, pamudinājumi saplūda kopējā rēkoņā, kas apslāpēja visu. Saulītis 12, 348. Tribīnes auro. . . Liekas, sporta zāles griesti pacelsies no tūkstošgalvainā pūļa rēkoņas. Bels 3, 74.

3. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums* → *r ē k t (3).* Motora r. Lidmašīnas r. □ . . tanka rēkoņa aiz meža kļuva aizvien klusāka un klusāka, līdz izdzisa pavisam . . Līvs 2, 139.

4. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums* → *r ē k t (4).* Ūdenskrituma r. □ . . mēs ieraudzījām visu ūdeni pārklātu garām, savērptām putu grīstēm, kas skrēja uz krastu, ar rēkoņu sašķīdamas smiltīs. Bels 4, 32. Glābēji un izglābtie sēdēja klusēdami, arī gribēdami viņi neko daudz nepateiktu, jo katru skaņu aprija motora dārdi un vētras rēkoņa. Lapsa 3, 34.

rekorders, -a, v. **1.** *Ierīce, kas pārveido elektriskos signālus mehāniskajās svārstībās, vizuālu zīmju pierakstā.* Elektromagnētiskais r.

2. *Skaitļošanas tehnikā — datu sagatavošanas iekārta to manuālai ierakstīšanai skaitļotāja magnētiskajā lentē.*

rekordgovs, -govs, dsk. ģen. -govju, s.; pareti. *Govs, no kuras iegūst visaugstāko izslaukumu.* □ . . tēvs tai [meitai] jau tagad nošķīris . . divas rekordgovis — taisni pūra tiesai . . Birze 3, 139.

rekordists, -a, v.; **rekordiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Sportists, kas ir sasniedzis rekordu.* R. augstlēkšanā. □ Viņi [jaunieši] bija strauji, fiziski spēcīgi, no tiem dienās varēja izveidoties rekordisti. Saulītis 12, 216. Čempionos un rekordistos zēni un meitenes redz atdarināšanas cienīgus paraugus, redz savus elkus. Tas rosina . . arī darbošanās kāri. Zv 80, 14, 20. pārn. Strauss ir pasaules rekordists skriešanā īsā distancē. Divos kilometros tas spēj attīstīt ātrumu līdz 120 kilometriem stundā. Lauku Dzīve 76, 1, 35.

2. lauks. *Dzīvnieks, augs, kam ir vislabākās, parasti saimnieciskā izmantojuma, īpašības; rekordnieks.* □ Par ražīguma rekordisti var uzskatīt parasto stori, tā apmēram 50 gadu dzīves laikā ik gadus izlaiž 50 miljonus ikru. Liesma 74, 11, 31. Kādā no Amerikas zooparkiem mīt Bengālijas tīģeriene, kas ir rekordiste pēcnācēju skaita ziņā. Nesen viņa kļuvusi par māti astoņiem tīģerēniem . . Sk Ģ 80, 11, 37. Un tomēr saošanas rekordisti nav vis suņi, bet gan daži kukaiņi. Zin T 70, 9, 24.

rekordlaiks, -a, v. *Visīsākais laikposms, kādā ko paveic, izdara.* □ Rūpnīca tika uzbūvēta rekordlaikā — 18 mēnešos! Zv 75, 16, 8. Trīs reņģu kārbas meitene . . piepildīja nepilnās divās minūtēs! Rekordlaiks, pēc kura tiecas pat īstas zivju pakotājas! Sk Ģ 78, 6, 4. Pērn viņš [velosipēdists] . . trasē Ķārdifa—Londona sasniedza rekordlaiku 5 stundas 54 minūtes. Liesma 76, 6, 17.

rekordnieks, -a, v.; **rekordniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; lauks. *Dzīvnieks, augs, kam ir vislabākās, parasti saimnieciskā izmantojuma, īpašības; rekordists (2).*

rekordraža, -as, s. *Visaugstākā raža.* □ Kolhozs . . izaudzējis saimniecības rekordražu — 33 centnerus graudu no hektāra, kas bijusi augstākā arī visā rajonā. Zv 75, 12, 1. Ievākta kokvilnas rekordraža — vairāk nekā deviņarpus miljoni tonnu. Pad J 80, 214, 2. pārn. Pērngad Itālijā starptautiskajā izstādē Mongolijas mednieki ieguva medaļu rekordražu — 40 laistījās zeltā, 20 — sudrabā un 9 — bronzā. Zv 74, 24, 16.

rekords, -a, v. **1.** fizk. *Augstākais tehniskais rezultāts, kas sasniegts kādā sporta veidā oficiālās sacensībās, ievērojot oficiālos sacensību noteikumus.* Pasaules r. vieglatlētikā. Uzstādīt rekordu skriešanā. □ Vēl nevienā olimpiādē nav bijis tāda rekordu biruma kā tagad. Sports 80, 117, 1. Ievērojami tika uzspodrināts rekords šaušanā ar mazkalibra pistoli 50 m distancē. Sports 83, 102, 1. Ledus celiņā jau tagad vairs nebija ko redzēt — pēc rekordiem neviens negrib skatīties uz viduvējībām. Saulītis 12, 253. pārn. Cik dziļi saknes iestiepjas augsnē? Rekords pieder akācijai, kas aug Āfrikas dienvidrietumu daļā. Tās saknes iesniedzas 68 metru dziļumā. Lauku Dzīve 71, 5, 33. ◇ Rekords krīt sar. — *saka, ja rekords (kādā sporta veidā) tiek pārspēts.* □ Krita daudzi republikas rekordi, jauni sportisti kļuva par sporta meistariem. Pad J 63, 119, 4. Neviens nešaubījās, ka atkal kritis rekords, un tas notika jau sezonas pirmajās sacensībās! Saulītis 12, 248.

2. *Visaugstākais sasniegums (piemēram, kādā ražošanas nozarē, darbā).* □ No pirmās līnijas uz vatmaņa papīra līdz pirmajam gatavajam

uztvērējam bija pagājuši mazliet vairāk nekā 2 mēneši. Tas ir rekords, kas Rīgas radio rūpnīcas vēsturē līdz šim palicis nepārspēts. Zv 78, 22, 7. Tas bija rekords adīšanas rūpniecībā — 3,9 reizes palielinājās normā noteiktā apkalpes zona. Zv 79, 13, 2. // ģen.: rekorda, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir visaugstākā, parasti skaitliskās, vērtības pakāpe.* Rekorda raža — *rekordraža.* □ Rekorda zvaigzne ir Luitena zvaigzne Nr. 886-6. Tās diametrs ir 4000 km, bet 1 cm^3 sver 50 tonnas! Ikaunieks 1, 16. «..Milžos man vajag iegūt rekorda ražu,» Klāstiņš lielīgi atsaucās. Fimbers 1, 332.

rekordsaimniecība, -as, s. *Saimniecība, kurā iegūst rekordražas.* □ ..mums ir daudzas atsevišķas rekordsaimniecības — Bauskas, Dobeles un citos Zemgales, mūsu maizes klēts, rajonos, kur izkuļ ap 40, bet raženajā 1971. gadā — pat līdz 50 centneru graudu no hektāra.. Zv 73, 9, 8.

rekordskaits, -a, v. *Vislielākais skaits, daudzums.* □ ..100 valstis pieteikušās 1984. gada olimpisko spēļu priekšsacīkstēm futbolā. Tas ir rekordskaits. Sports 82, 178, 3. Desmitās piecgades pēdējā gadā Latvijas tūrisma organizāciju pakalpojumus izmantoja cilvēku rekordskaits — vairāk nekā pieci miljoni. Sports 80, 201, 1.

rekreācija, -as, s. **1.** parasti vsk. *Atpūta, kādā darbībā iztērētā spēka atjaunošana.* Rekreācijas zona. Rekreācijas vide. Rekreācijas telpas. □ Darbaļaužu dzīves līmeņa paaugstināšanās ir izvirzījusi vēl vienu ļoti svarīgu problēmu — atpūtas (šā vārda plašākajā nozīmē) jeb rekreācijas objektu problēmu. Pad J 75, 103, 4. Daudzu upju un ezeru krasti, tāpat kā Rīgas jūras līča un Baltijas jūras piekraste, tiek izmantoti rekreācijai. Ģeogr 90. Ikvienam speciālistam ir skaidrs, ka mežu nozīme dabas aizsardzībā, ainavu veidošanā, rekreācijā un vispār ekoloģijā ir milzīga. Cīņa 82, 229, 3.

2. *Telpa atpūtai, arī brīvā laika pavadīšanai.* □ Telpai jābūt fiziski un garīgi vienotai, tāpat kā cilvēkam, kas tajā uzturas. Protams, šeit runa ir galvenokārt par tādām sabiedriskām telpām kā veikali, kino un teātru rekreācijas un citas, kur sapludinātais plānojums nerunā pretī telpas funkcijai. Lit M 64, 25, 7.

rekreatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rekreatīvi.** *Saistīts ar rekreāciju (1), tai raksturīgs; tāds, kas ir paredzēts rekreācijai (1).* R. radioraidījums. □ Aizsargājamo ainavu teritorijas ir plašas un ietver republikai raksturīgas, krāšņas ainavas ar lieliem rekreatīviem resursiem.. D kal 78, 258. ..medībām ir arī rekreatīva nozīme. Zin T 72, 5, 19.

rekreditīvs, -a, v. **1.** *Raksts, ar kuru kādas valsts valdība atsauc savu diplomātisko pārstāvi.*

2. *Raksts, kas anulē akreditīvu (2).*

rekristalizācija, -as, s.; fiz. *Process, kurā polikristāliskam ķermenim mainās kristāliskā struktūra.* Tērauda r.

rekrutēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Komplektēt, organizēt (cilvēku grupu), parasti noteiktam mērķim, uzdevumam.* □ ..avīzes tomēr par maz apcer zinātni, kurai jāpārveido cilvēka dzīve, maz rekrutē apdāvinātākos jauniešus šai aizraujošajai [ķīmijas] nozarei. Zv 84, 12, 7. Tās [bandas] mēģināja ar varu rekrutēt nometnes iedzīvotājus graujošai cīņai pret Kampučijas likumīgo valdību. Pad J 79, 234, 2. Bet kas tad bija šī viena trešdaļa iedzīvotāju, kas novērsās no brīvības cīnītājiem, negāja ar tautu kopsolī? Šo noslāņojumu galvenokārt rekrutēja latviešu buržuāzija. Zv 73, 20, 8.

rekrutēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Komplektēties, organizēties, parasti noteiktam mērķim, uzdevumam (par cilvēku grupu).* □ Latviešu studējošās jaunatnes kadri mākslas augstskolā galvenokārt rekrutējās no sarkano strēlnieku vidus.. Tēl M 62, 119. Dekadentos rekrutējās.. bijušās vecās aristokrātijas palieku jaunatne.. Kar 45, 1/2, 125.

rekrūtība, -as, s.; parasti vsk.; vēst. *Stāvoklis, kas saistīts ar rekrūšu vervēšanu; rekrūšu stāvoklis.* □ Pilsēta [Arhangeļska], kuru savā laikā.. cēluši un apdzīvojuši brīvību mīloši ļaudis, kas, bēgdami no cara pavaldoņu patvaļas un dzimtībšanas, no rekrūtības smagā jūga un piespiedu pārvācošanas, devās laivās pa Dvinu.. Liesma 72, 2, 14.

rekrūtis, -ša, v.; vēst. *Jauniesaucamais (feodālismā un agrā kapitālismā).* □ Toreiz katram pagastam karaklausībā bijis jānodod noteikts rekrūšu skaits. No iesaukšanas varējuši arī atpirkties.. Sēlis 8, 9. Ķeižu Jāņa brālis bija viens no pirmajiem rekrūšiem, kurus Vidzemē sāka ķert.. K Zariņš 1, 84. 19. gadsimtā, kad.. jauniešus iesauca armijā uz divdesmit pieciem gadiem, radās tā saucamās rekrūšu dziesmas.. Rekrūšu dziesmām pa lielākai daļai ir skumjš raksturs. Vēriņa 1, 11.

rekrūtisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rekrūtiski;** reti. *Saistīts ar rekrūšiem, tiem raksturīgs.* □ Tembru saskaņās vizuļo un dzirkst orķestris; solistu dziedājumos — tautiskas, ziņģiskas, rekrūtiski zaldātiskas, dejiskas intonācijas.. Lit M 84, 25, 9.

reksis, -ša, v.; arī **rekslis,** -šļa, v.; etn. *Vētījamais rijas siets.* □ ..viņš iemeta to [bērnu] šūpulī un līkstīja [šūpoja], zobus sacirtis, ka bērns pa šūpuli uz augšu un zemi lēca kā salmu lēkšķe pa kratāmo reksi. Zeiboltu J IV, 62.

rekšķēt, parasti 3. pers., rekšķ, pag. rekšķēja, retāk **rekšēt,** parasti 3. pers., rekš, pag. rekšēja; intrans.; reti. *Rukšķēt.* □ Uz viņa [kuiļa] aizspiesto kviekšanu dikti rekšķēja līdzi savā kopīgajā aizgaldā visas cūcenes un veprēni. Birznieks-Upītis IV, 63.

rekšķināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja, retāk **rekšināt,** parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; intrans.; reti. *Rukšķināt.* □ Pusbarotais vepris.. rekšināda sasveicinājās ar savas sugas rada gabaliem. Zeiboltu J IV, 47.

rēkt, rēcu, rēc, rēc, pag. rēcu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt raksturīgas skaļas, dobjas balss skaņas (par dzīvniekiem).* □ Lācis rēkdams grūda prom — klucis šņākdams nāca atpakaļ. Ziedonis 12, 8. ..suns rēkdams bija piekusis.. Lagzdiņš 3, 104. Bangas tuvojās cita pēc citas. Tās līdzinājās milzīgām pirmatnē-

jām plēsoņām . . , kas rēkdami, asos zobus atņirguši, metās kuģim virsū. Cīrulis 4, 201.

2. sar. *Skaļā, skarbā balsī smieties, arī kliegt.* □ Tas nu reiz bija labi pateikts, tur nevarēja nesmiet. Ambainis pats rēca vissirsnīgāk . . Skujiņš 5, 79. Viņš stāstīja notikumu par kāda miljonāra meitas «ievešanu sabiedrībā». . . Cirtēji rēca smieklos . . Berģis 1, 32. // trans. *Skaļā, skarbā balsī runāt, arī dziedāt.* □ «Izklīst, izklīst!» rēca gar Daugavmalu aizsmakušas balsis un nelaida nevienu turp. Kurcijs 3, 13. Piedzērušies dzīrotāji rēca katrs savu dziesmu, katrs savā meldijā. Eglons 2, 281. // parasti divd. formā: rēcošs. *Skaļi, skarbi skanēt (par cilvēka balsi, runu u. tml.).* □ Plaši ieplestām acīm viņš skatās kārkliem apaugušajās kāpās, un viņa domas ir skaļākas par Kaspara rēcošo balsi. Līvs 2, 57. Režģis iesmējās rēcošiem smiekliem, no kuriem drebēja viņa pleci, vēders un pat tuklās rokas. Kar 45, 3/4, 236. Viņš iesita tai platu pļauku pa gurnu un iesmējās rēcoši. Emigrante saskaitās. Upīts 18, 308.

3. parasti 3. pers. *Radīt asu, skarbu, skaļu troksni (par ierīci, mehānismu).* □ Rēc traktors, un vizoši arkli uzvērš platu melnu vagu . . . Pad J 59, 213, 1. Ceturtajai un piektajai mājai rok būvbedri; rēc buldozeri . . J Plotnieks 2, 56. . . virsskaņas iznīcinātājs izbrauc uz starta ceļa. Sāk rēkt reaktīvie dzinēji. Pad J 73, 91, 3. // *Radīt skaļas skaņas (par mūzikas instrumentiem, orķestri).* □ Rēc apdullinošs džezs, tad iesmilkstas vijole, tad nodārdina ērģeles. Avotiņa 3, 156. // *Radīt šāviena troksni (par, parasti vairākiem, artilērijas ieročiem).* □ Štāba priekšā uz ielas atradās divi lielgabali, kuri, neganti rēkdami, raidīja vienu šāvienu pēc otra uz stacijas pusi. Jokums 1, 100.

4. parasti 3. pers. *Radīt ļoti spēcīgu, dobju, nevienmērīgu troksni (parasti par strauji plūstošiem, bangojošiem ūdeņiem, vēju).* □ Jūra rēc, it kā draudēdama saplosīt zemūdeni. Zv 83, 4, 4. . . Visapkārt skalojās ūdeņi un daudzbalsīgi rēca vēji. Klīvers 2, 13. // *Par uguni.* □ Bet aiz muguras laboratorijā pamestās ēzes ugunis rēc kā sadusmotas lauvas krātiņā. Eferts-Ķlusais 1, 41.

rektāls, -ais; s. -a, -ā; anat. *Saistīts ar taisno zarnu, tai raksturīgs.* Rektālā izmeklēšana.

rektascensija, -as, s.; astr. *Spīdekļa koordināta — debess ekvatora loks no pavasara punkta Saules šķietamās īpatnējās kustības virzienā līdz spīdekļa deklinācijas riņķiem.* □ Rektascensijas tām zvaigznēm, kas atrodas 60° deklināciju tuvumā, pietiekami precīzi tika noteiktas tikai pēdējā laikā. Zv d 68, 3, 33.

rekte, -es, dsk. ģen. -šu, s.; novec. *Noteikta, iedibināta kārtība; arī tiesība.* □ Jauni laiki pienākuši. Latviešiem būs visas tās pašas rektes, kas vāciešiem, un vēl vairāk. A Deglavs 1, 208.

rektificēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** fiz., ķīm. *Pārtvaicējot sadalīt šķidru vielu maisījumu, izmantojot to viršanas temperatūras atšķirības.* Rektificēts spirts. □ No eikaliptu lapām, pārdestilējot ar ūdens tvaiku, iegūst ēterisko eļļu, kuru rektificē, lai atbrīvotos no dažām sastāvdaļām . . Ves 75, 3, 28.

2. mat. *Aprēķināt līknes, loka garumu.*

rektifikācija, -as, s. **1.** fiz., ķīm. *Darbība, process* → *rektificēt (1).* Naftas r. Rektifikācijas iekārta. □ . . augstais slāpekļa saturs bumbuļos nevēlams spirta rūpniecībā, jo ievada spirtā piemaisījumus, kuru atdalīšana prasa atkārtotas rektifikācijas. Apsīts 1, 343.

2. mat. *Darbība, process* → *rektificēt (2).*

rektifikāts, -a, v.; fiz., ķīm. *Rektificikācijā iegūtā viela.* Spirta r.

rektorāts, -a, v. *Vadība (augstākajā mācību iestādē), kuras priekšgalā ir rektors.* Universitātes r. □ Pulciņa aktīvākos studentus, kas uzrādījuši spējas zinātniskās pētniecības darbā un praksē, . . katedra kopā ar rektorātu un kursa aktīvu rekomendē subordinatūrai. Ves 82, 3, 2. Rektorāta ēka atrodas Padomju bulvārī 12 . . un ir celta 1875. gadā pēc Kristapa Morberga projekta. Ves 81, 3, vāku 3. lpp. // *Celtne, telpa, kurā darbojas šāda augstākās mācību iestādes vadība.* □ Mākslas akadēmijas rektorātā vienojāmies, ka šā gada diplomandi atpūtas centrā izveidos interjeru . . Pad J 73, 204, 4. Blakus bibliotēkai paceļas pati augstākā universitātes ansambļa ēka — rektorāts . . Liesma 66, 1, 24.

rektors, -a, v.; **rektore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Vadītājs (augstākajā mācību iestādē).* Universitātes r. Pedagoģiskā institūta r. □ Kad 1775. gadā Jelgavā veidojas augstskola «Academica Petrina», par tās rektoru aicina Imanuelu Kantu. D kal 81, 213. Divpadsmit gadus rektors — liela kolektīva vadītājs, gandrīz trīsdesmit gadus pasniedzējs — jaunatnes audzinātājs . . Zv 75, 12, 2.

2. neakt. *Skolas vadītājs (dažās valstīs).*

3. *Dažu reliģisko iestāžu vadītājs.*

rektoskopija, -as, s.; med. *Taisnās zarnas izmeklēšana ar rektoskopu.*

rektoskopisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rektoskopiski;** med. *Saistīts ar rektoskopiju, tai raksturīgs.*

rektoskops, -a, v. *Optiska ierīce taisnās zarnas izmeklēšanai.* □ Ja jāpārmeklē taisnā zarna, tad to izdara ar rektoskopu. Tā ir metāla caurule ar mazu elektrisko spuldzīti galā. Bune 1, 313.

reku, izsauk.; sar. *Lieto, lai pievērstu kāda uzmanību kam redzamam.* □ «Sesks! Reku sesks!» es kliedzu pilnā kaklā. Indrāne 4, 48. «Es aizirtos līdz saliņai. Reku, līdz tai, kur tie kuplie kārkli.» Kalndruva 5, 120.

rekultivācija, -as, s. *Darbība, process* → *rekultivēt.* □ Valdības apstiprinātie bojātās zemes rekultivācijas plāni kopumā republikā pēdējos gados tiek sekmīgi izpildīti. Cīņa 80, 4, 3. . . pilnīgi pabeigti nākamās mākslīgi radītās upes 52 kilometri, tās zonā veikta zemju rekultivācija. Zv 76, 4, 5. Purvu rekultivācija — ir tāds jēdziens, kas attiecināms uz kūdras fabriku izmantotajiem purviem. Pad J 82, 193, 2.

rekultivēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Atjaunot to zemes gabalu produktivitāti (auglību), kuri kļuvuši neauglīgi cilvēka darbības*

rezultātā. □ Saskaņā ar zemes likumdošanu bojātās platības gada laikā pēc to izmantošanas pabeigšanas zemes lietotājiem par saviem līdzekļiem jāsakārto, respektīvi, jārekultivē . . , lai tās būtu derīgas saimnieciskai izmantošanai vai nu lauksaimniecībā, mežsaimniecībā, celtniecībā, vai arī varētu ierīkot ūdenstilpes. Cīņa 80, 4, 3. . . noteikti uzdevumi zemes pasargāšanā no erozijas, šai nolūkā izveidojot lauku aizsardzības meža joslas . . , rekultivējot nolietotās platības. Pad J 75, 237, 2. Tiek sekots, lai arī smilts un grants karjeros ievērotu ekspluatācijas noteikumus un pēc izmantošanas tos rekultivētu. D kal 79, 131.

rekuperācija, -as, s.; tehn. *Tehnoloģiskā procesā izlietotās enerģijas vai izlietotā materiāla daļas atjaunošana un izlietošana šajā pašā procesā.*

rekuperatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rekuperatīvi.** *Saistīts ar rekuperāciju, tai raksturīgs.* Rekuperatīvais gaisa uzsildītājs. Rekuperatīvais siltummainis. □ . . Rīgas vagonu rūpnīca jau šajā gadā izlaidīs ER-22M tipa elektrisko vilcienu ar rekuperatīvo reostata bremzēšanu. Cīņa 76, 259, 2.

rekuperators, -a, v. *Iekārta, ierīce (kā) rekuperācijai.* Ķeta r. □ Ar rekuperatora un utilizācijas katla palīdzību ražošanas ciklā atgriežas izstrādātās karstās gāzes. Rīgas B 81, 164, 5.

rekurents, -ais; s. -a, -ā; apst. **rekurenti.** *Tāds, kas atkārtojas; rekursīvs.* Rekurents lielums mat. — *viens no virknes lielumiem, ko nosaka iepriekšējie lielumi.* □ Kā jau bija sagaidāms, rekurentās novas spožums atkal pakāpeniski samazinājās . . Zv d 68, 3, 21. Rekurentās norises šizofrēnijas gaita ir labvēlīgāka, tai raksturīgi akūti uzliesmojumi, kuriem seko dziļas remisijas. I Eglītis 1, 108.

rekursīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rekursīvi.** *Tāds, kas atkārtojas; rekurents.*

rekviēmisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rekviēmiski.** *Saistīts ar rekviēmu, tam raksturīgs.* □ Te [oratorijas daļā] mūzika sasniedz lielu dramatiski patētiskas izteiksmes intensitāti, veidojas aizgrābjošs, rekviēmisks sēru dziedājums . . Vītoliņš 2, 63. Rubena P. Federicona . . «Oremus», manuprāt, veido koncerta emocionālo kulmināciju. Rekviēmiski sens, bet reizē svaigs savā skaņu valodas izteiksmībā. Pad J 82, 42, 4. pārn. . . Purapuķe pats to [stāstu] samaitā, . . pielipinādams rekviēmiskas beigas — likdams savam ideālajam varonim sliktas sievas pēc noslīcināties ezerā. Upīts 13, 88.

rekviēms, -a, v. **1.** rel. *Mirušo piemiņai veltīta mise.*

2. mūz. *Vairākdaļīgs vokāls vai vokāli instrumentāls reliģiska satura skaņdarbs — šādas mises mūzikas daļa.* □ Koris var būt ne tikai patstāvīga kompozīcija, bet arī liela, vokāli instrumentāla žanra sastāvdaļa. Tas ietilpst operās, pasijās, mesās, rekviēmos . . Vēriņa 1, 58. Ik rekviēms ir sāpju stāsts par mirušo. Par tādu mirušo, kas ir svinīga godinājuma, nemirstības cienīgs. J Kalniņš 7, 324. pārn. Monuments — tā ir optimistiska traģēdija, varens rekviēms akmenī. Pad J 73, 210, 2. pārn. Bites zumzināja rekviēmu atvasaras pēdējai dvesmai. Lāms 6, 81. pārn. Ziemā, kad kokus gāž visvairāk, zāģi dzied rekviēmu priedēm un eglēm, bērziem un apsēm. Cīņa 83, 291, 2.

rekvirents, -a, v.; **rekvirente,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; neakt. *Vekseļa turētājs, kas griežas pie notāra ar prasību vekseli protestēt.*

rekvizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Atsavināt īpašumu valsts labā (piespiedu kārtā pret atlīdzību vai uz laiku bez atlīdzības), piemēram, kara laikā bruņoto spēku vajadzībām.* R. zirgus. R. labību.

rekvizīcija, -as, s. *Darbība, process* → *rekvizēt.* Labības r.

rekvizitors, -a, v.; **rekvizitore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Darbinieks, kas pārzina, arī sagādā, izgatavo rekvizītus (1).* □ Griezdama ceļu aktieriem, . . rekvizitore pēc saraksta pārskaita, vai visi vajadzīgie priekšmeti nolikti savās vietās. Brīdaka 5, 63. Pašreizējā jauno radošo spēku skate iezīmīga ar to, ka tajā pirmo reizi piedalās arī tehniskie darbinieki — apgaismotāji, skatuves strādnieki, butafori, rekvizitori un citi, no kuriem lielā mērā atkarīgs katras teātra izrādes mākslinieciskais skanējums. Lit M 56, 23, 4.

rekvizīts, -a, v.; retāk **rekvizīte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Priekšmets, ko izmanto darbības, kā arī vides raksturošanai (skatuves mākslā, kinomākslā u. tml.).* □ Butaforijas un rekvizītus gatavojot, ļoti jāraugās, lai tie būtu rūpīgi izstrādāti . . Pašd sk 144. Izrādē svarīgi ir arī rekvizīti — priekšmeti, ko darbības gaitā lieto aktieri. Liesma 70, 2, 24. Tikai diapozitīvi skatuves dziļumā, apgaismojums un dažas rekvizītes iezīmē atsevišķo ainu norises vietu. J Kalniņš 1, 290.

2. jur. *Juridiski nepieciešams (dokumenta, darījuma) elements.* □ Diplomam jāsatur visi rekvizīti, kādiem jābūt uz oficiāla dokumenta (kam izsniegts, par ko, izsniegšanas datums, izsniedzējas organizācijas vai iestādes vadītāja paraksts, zīmogs utt.). Hor 76, 10, 32. Šīs ziņas, kas ir dokumenta nepieciešamas sastāvdaļas, parasti sauc par rekvizītiem. Bērziņš 1, 243.

rēķināšana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process* → *rēķināt.*

2. novec. *Mācību priekšmets, kurā ietverti aritmētikas pamati.*

rēķināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** intrans. *Veikt matemātisku darbību vai matemātiskas darbības.* Mācīties r. Rēķināt galvā — *rēķināt domās (bez palīglīdzekļiem).* Rēķināmā mašīna — *mehānisks skaitļotājs, kalkulators, kas veic elementāras aritmētiskas operācijas; rēķinmašīna.* □ Kad Pēteri Upīti 1907. gadā aizveda uz skolu, viņš jau brīvi lasīja un rēķināja. Tidomane 1, 12. . . cepļa vadītājs Rudaste sēž aiz papīriem apkrauta galda un, skaitīkļus klakšinādams, rēķina. Preilis 1, 87. Darba atvieglošanai un paātrināšanai nepieciešama rēķināmā mašīna (aritmometrs). Apsīts 1, 430. // trans. *Risināt (matemātisku uzdevumu).* □ Mēs spēlētu volejbolu, rēķinātu algebras uzdevumus, lauzītu galvu par eksāmeniem . .

Ezera 11, 56. ..Aina pavisam droši skaidro un rēķina uzdevumus. Liesma 75, 1, 23.

2. trans. *Veicot matemātisku darbību vai matemātiskas darbības, noteikt, atrast, arī skaitīt (kā daudzumu, vērtību).* R. izdoto naudu. □ Sētas augstums precīzi divi metri. Pie tā vēl jārēķinot klāt dzeloņstieples, kas paaugstina žogu par centimetriem trīsdesmit. Draugs 83, 2, 21. Stūrmanis Akermanis bija iegājis navigācijas kabīnē un kaut ko rēķināja, noliecies pār jūras karti. Lācis 15, 349. Vieziņš, pieri saraucis, rēķināja sekundes un punktus.. Saulītis 12, 349. // *Plānojot, paredzot (ko), censties atrast (tā) skaitlisko vērtību.* □ Māte ar Baumani sāka spriest par dzirnavu istabiņas pārtaisīšanu par dzīvojamo istabiņu. Rēķināja, cik tas varētu izmaksāt. Birznieks-Upītis 6, 357. Līzbetei pāliešos daudz radu nebij, viņa rēķināja, ka no turienes vairāk par četri zirgi neatbrauks. Upīts 4, 226.

3. trans. *Iepriekš spriest, domāt (par ko), apsvērt, arī paredzēt (ko).* □ ..Krišjānis Pliekšāns, rosīgs un uzņēmīgs vīrs, visu mūžu gudroja un rēķināja, kā vairāk nopelnīt. J Kalniņš 7, 107. Tagad mūsu brigādē vecie un jaunie sākuši rēķināt, kas izdevīgi, kas ne. PL Siev 64, 5, 6. // intrans. □ Bet, ja, auksti rēķinādams, Apskati likteņa mašīnas ratus, Atzīsies tad tu pasmaidīdams, Ka nekur neredz bēdīgus skatus. Veidenbaums 2, 61. ..ragavām kūleņi jāsataisa,.. vecais, maita, jau pagājušā ziemā ne par ko vairs nerēķināja. [Domā dēls Ješka.] Upīts 4, 663.

rēķināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl.; sar. *Ievērot savā rīcībā, darbībā (kāda) gribu, vajadzības u. tml.* □ ..viņš jau uzskatīja sevi par pieredzes bagātu, godājamu darbinieku, kuram ir dibināta autoritāte un ar kuru jārēķinās, kura intereses jāievēro. Bērce 3, 389. ..uz.. kuģa klāja atradās Džefriss — lielais, stiprais vīrs, no kā bijās visi matroži, ar kuru rēķinājās pat [kapteinis] Hemsons.. Lācis 10, 81. ..Biruta var darboties pa visu istabu, ne ar vienu nerēķinoties. Zigmonte 4, 183. // *Ievērot savā rīcībā, darbībā (piemēram, kādus apstākļus, nosacījumus, notikumus).* □ Prātā atkal atgriezās vakarējā pārnākšana un izmaiņas, ar kurām tagad bija jārēķinās. Saulītis 12, 49. ..visos ģimenes godos Arturs vienmēr bija klāt un nesa Elitai skaistas puķes. Šādās reizēs viņš nerēķinājās ar naudu, lai gan visumā bija iepriecinoši taupīgs. Zigmonte 9, 233. pārn. Jā, laiks rit. Laiks neapstājas. Laiks nerēķinās ar to, ka jūrā vētra un laivas nepienāk. A Grigulis 13, 184. pārn. Te Pirandello viens no pirmajiem izvirza mūsu gadsimta Rietumeiropas dramaturģijā tik bieži sastopamo dilemmu: teatralitāte vai īstenība, ar ko vairāk jārēķinās mākslai? Dzene 3, 121. pārn. Pienākums nerēķinās ar sirdi, un mēs esam raduši klausīt pienākumu. Zigmonte 2, 113.

rēķinmašīna, -as, s. *Mehānisks skaitļotājs, kalkulators, kas veic elementāras aritmētiskas operācijas; rēķināmā mašīna.* □ ..cilvēks, strādādams ar parasto mehānisko galda rēķinmašīnu, var izpildīt ne vairāk par 1000 darbībām dienā.. Cīņa 70, 112, 2.

rēķins, -a, v. **1.** *Process, arī rezultāts → r ē ķ i n ā t (1).* Reizes rēķins — *reizesrēķins.* // *Matemātikas uzdevums.* Daļu rēķini. Galvas rēķini novec. — *rēķini, kas veicami domās (bez palīglīdzekļiem).* Rēķinu gabals novec. — *matemātikas uzdevums.* □ Jauni skolotāji ir allaž pārāk grūtu rēķinu uzdevēji skolniekiem. R Kaudzīte 1, 41. Ar spriedumiem ne viens, ne otrs [brālis] nesteidzās, tikai, kā pūlēdamies atrisināt kādu grūtu rēķinu, sašķieba galvas. Kalndruva 5, 61. Ozoliņš [skolotājs] pie tāfeles skaidro jaunu vekseļu rēķinu. ..augstākās varas paredzējušas šos rēķinus izņemt septītajā klasē — procentu rēķinus, augļus un augļu augļus. Zigmonte 1, 241. ..skolotājs patlaban klasē uzdod galvas rēķinus.. Birznieks-Upītis 6, 256. Vēl vasarā [M. Kaudzīte] pats bībeles peršas un rēķinu gabalus mācījās draudzes skolā pie Rātmindera tēva, bet tagad skolo citus! J Kalniņš 3, 38. // dsk.; mat. *Jēdzieniski noslēgta loģiski matemātiska sistēma.* Loģiskie rēķini. Variāciju rēķini. // dsk.; novec. *Mācību priekšmets — matemātika.* □ «Matemātikā — ko domājat! — viņa dabūja četrinieku! Mana Irīna un rēķinos četri!..» Lubējs 1, 94.

2. *Process, arī rezultāts → r ē ķ i n ā t (2); ar kādiem paņēmieniem noteikts (kā) skaits, daudzums.* □ Sākumā kapteiņa palīgs bija skaitījis lietainās dienas.., bet tad rēķins sajuka, jo lietum nebija saredzams ne gals, ne mala. Vilks 2, 72. Kādi katram tie laika rēķini, Šubergs pasmaidīja. Kas vienam sens, otram tikko lēcies, un saka — laimīgie stundas vispār neskaitot. Dorbe 6, 22. pārn. Divdesmit četri... Dienai jauns rēķins sākas, Kaut ārā vēl nakts. A Grigulis 16, 67.

3. *Dokuments, kurā ir norādīta maksājamā naudas summa; arī maksājamā naudas summa.* Elektrības r. Samaksāt telefona rēķinu. Samaksāt pēc rēķina divus rubļus. Iesniegt rēķinu. Saņemt rēķinu. □ Oficiante pienesa rēķinu. «Katram pa trijniekam!» Kirils paskatījās lapiņā un tvēra pēc kabatas portfeļa. Saulītis 13, 40. Attiecībā uz mācību līdzekļiem pagasta vecākais ieteica, lai Ints visnepieciešamākos iegādājot pilsētā pret rēķinu, ko valde pēc tam apmaksāšot. Dorbe 3, 54. Sestdien krogū vecais rēķins nebija dzēsts, un «Lācis» — kā viņi dēvēja krodzinieku — uz parāda vairāk nedos. Sēlis 4a, 27.

4. *Grāmatvedības forma, paņēmienu kopums (piemēram, uzņēmuma, iestādes) finansiālo operāciju sistēmātiskai uzskaitei un kontrolei; konts.* Personiskais r. Tekošais rēķins — *tekošais konts.* Atvērt rēķinu — *atvērt kontu.* Slēgt rēķinu — *slēgt kontu.* □ Šai krājkasē glabājās viņa ietaupījumi — deviņi simti pieci rubļi. Piecus rubļus viņš atstāja sev, bet deviņus simtus pārskaitīja uz Hertas rēķina. Birze 5, 179. «..es prasīju salīdzināt tekošā rēķina pasakņus ar izrakstītām čeku summām.» Rozītis III, 273. // lok.: rēķinā, apst. nozīmē; pārn. *Paveiktajā, iegūtajā.* □ Šajā mēnesī manā rē-

ķinā ir 2 sabojāti ienaidnieka lielgabali, 5 mīnmetēji .. Cīņa 80, 108, 3.

5. *Savstarpēja neapmierinātība, savstarpējas pretenzijas, pārestības.* □ Vecos rēķinus vajadzēja vai nu atstāt uz priekšdienām, vai arī aizmirst pavisam. Saulītis 12, 27. Par .. audzēkņu savstarpējiem rēķiniem, sakariem, norunām, pārkāpumiem audzinātājam nestāstīs pat ļoti atklāts puisis. Dripe 4, 110.

6. pareti. *Iepriekšējs spriedums, apsvērums, nolūks (par ko).* □ .. Rijniekam zirgs kliboja .. Taisni uz to jau viņi rēķināja, un rēķins izrādījās pareizs. Upīts 4, 262. .. viņa likās tik noskaitusies un uztraukta, ka meta acis bez kāda rēķina. A Deglavs 1, 401.

○ Uz (kā) rēķina — a. *Tā, ka kāds skaits, daudzums tiek iegūts, rodas kādā citā parādībā, sistēmā u. tml.* □ 1000 graudu īpatnējais svars palielinājās uz pēcbriedes rēķina par 8 gramiem .. Cīņa 84, 161, 1. Noslēdzot pirmā pusgada bilanci, izrādījās, ka brigāde jau strādā uz 1976. gada septembra rēķina! Liesma 75, 9, 5. b. *Tā, ka kas tiek veikts, izmantojot kādu citu parādību, sistēmu u. tml.* □ Daba palīdzēja cilvēkam radīt ražošanas sistēmas, cilvēks prasa, kur tās izvietot, turklāt sev pēc iespējas ērtāk, ekonomiskāk un izdevīgāk un, protams, bieži vien uz dabas rēķina. Liesma 70, 6, 1. Taupīt laiku uz miega rēķina ir kaitīgi veselībai. Ves 78, 2, 14. Uz (kāda) rēķina — *izmantojot (cita cilvēka, cita cilvēku kopuma) līdzekļus, darbu u. tml.* □ Skaidrā prātā viņš nekad nekā nepirka un gribēja tikt cauri uz citu rēķina .. Paegle 3, 248. Fabrikanti, būvju meistari, ārsti, advokāti un krājkasu direktori dzīvoja uz darba tautas rēķina, rausa tūkstošus un desmit tūkstošus .. Upīts 9, 44. Uz sava rēķina — *izmantojot paša līdzekļus, darbu u. tml.* □ Izīrētāja pienākums ir uz sava rēķina izdarīt izīrētās mantas kapitālremontu, ja likumā vai līgumā nav paredzēts citādi. Civilk 1, 122. .. bērnu namos dzīvo bērni, kuriem nav vecāku un kurus valsts audzina uz sava rēķina. Zv 53, 2, 7. ◇ Noslēgt (vecus) rēķinus — a. *Norēķināties.* □ Roplains: Uzsāksim jaunu dzīvi. Bet papriekšu noslēgsim vecus rēķinus. Cik daudz tu Iņķim esi parādā? Blaumanis 6, 315. b. *Atriebties.* □ «Man vēl jāiet atpakaļ uz fronti noslēgt dažus rēķinus ar fašistu.» Dinere 10, 250. .. blakus Martai vēl otra [Pungas meita], kam gluži tāds pats rēķins noslēdzams ar šo rijīgo kapitālistisko pasauli. Upīts 9, 798. ◇ Noslēgt rēķinus ar dzīvi — *būt gatavam sagaidīt nāvi, mirt.* □ Kaudamies ar bezmiegu, viņš strādā arī naktīs. Strādā vēl 6 dienas pirms nāves, kad jau noslēdzis rēķinus ar dzīvi. Zv 75, 5, 25. ◇ Nokārtot (retāk kārtot) rēķinus — *izskaidroties, izrēķināties (ar kādu par ko).* □ .. [jūrnieks] iedomājās, kā līdzīgā gadījumā, kad radies strīds, savus rēķinus būtu kārtojuši viņa biedri zvejnieki .. Vilks 5, 100. Bet savu algu viņš [nodevējs] saņēma: 1943. gada rudenī partizāni sprieda tiesu par viņu, tātad visi vecie rēķini ir nokārtoti. Lācis 15, 117. «Lasies!» Fredis izgrūda. — «Nekur es nelasīšos, tagad mēs nokārtosim rēķinus!» Mārtiņš centās būt mierīgs. Vāczemnieks 6, 31.

rēķinums, -a, v.; novec. *Rēķins.* □ Daudzi saimniekdēli ar trijām [skolas ziemām] apmierināti. Ko tur veltīgi drēbes plēst un maizi tērēt, ja māk jau tekoši lasīt, skaidri raksta un svarīgākos rēķinumus prot .. . Kar 84, 9, 67. .. aizdedzinu spuldzi un stājos pie saviem nebeidzamajiem rēķinumiem. «Kādam tirgotājam divi gabali vadmalas, viens zaļš, otrs zils,» lasu grāmatā. Kurcijs 2, 82. Tiklīdz Pēteris tika kur sūtīts, tas nekad neaizmirsa uz tā paša rēķinuma nostaigāt uz Laura darbnīcu. A Deglavs 1, 90.

rēķinvedība, -as, s. *Rēķinu izrakstīšanas, saņemšanas, iegrāmatošanas sistēma grāmatvedības uzskaitē; attiecīgā nodaļa (uzņēmumā, iestādē).* □ Jaunajā kara cietumā rēķinvedība nostādīta priekšzīmīgi — valsts kontrole pēc revīzijas to pat oficiāli bij izziņojusi. Upīts 18, 310.

rēķinvedis, -ža, v.; **rēķinvede,** -es, dsk. ģen. -žu, s. *Rēķinvedības speciālists; darbinieks (uzņēmumā, iestādē), kas veic rēķinvedības uzdevumus.* □ Viņa bija mežstrādnieka meita, rēķinvede vai grāmatvede vietējā mežniecībā .. Ezera 9, 21. Agronoms, zootehniķe, rēķinvede — tie bija cilvēki, uz kuriem varēja paļauties, — cilvēki, kurus viņš pazina ne vienu dienu vien. Stulpāns 2, 40.

relācija, -as, s. **1.** mil. *Komandiera rakstisks ziņojums par sava karaspēka stāvokli vai kaujām; kaujas varoņdarba apraksts, iesakot kādu apbalvojumam.* □ Relācijas trešajā lappusē pēc virsnieku parakstiem lasāmi trīs ieraksti. Pirmais — varoņdarba vieta — Bauska, otrs — N. Gribonovam piešķirts Padomju Savienības Varoņa nosaukums. Rīgas B 74, 161, 3.

2. mat., loģ. *Attiecība (parasti starp matemātiskiem lielumiem, loģikas objektiem).* □ Matemātikā patiesi kontakti ar tās elementiem ir vēl nepieciešamāki. Šie elementi ir ļoti abstrakti objekti un ļoti vispārīgas attiecības (relācijas). Zin T 69, 7, 6.

relaksācija, -as, s. **1.** fiziol., psih. *Process, kurā samazinās centrālās nervu sistēmas, muskulatūras sasprindzinājums; psihes stresa samazināšana (izmantojot autogēno treniņu, hipnozi u. tml.).* Relaksācijas vingrojumi. Relaksācijas metodes. □ Relaksācijai ir divējāda fizioloģiska nozīme: pirmkārt, kā patstāvīgam faktoram, kas samazina emocionālo sasprindzinājumu; otrkārt, kā palīgfaktoram, kas sagatavo apstākļus pārejai no nomoda uz miegu. Ves 79, 3, 21. Apsedzos līdz padusēm. Guļu uz muguras. Atslābinu muskuļus. Relaksācija. Ezera 15, 100.

2. fiz. *Sistēmas pāreja no nelīdzsvara stāvokļa līdzsvara stāvoklī.* Relaksācijas ģenerators. Betona r. Mašīnu detaļu r. □ .. mākslīgi ierosinātās daļiņas .. ātri atgriežas atpakaļ pamatstāvoklī, atdodot savu ierosinājuma enerģiju vai nu apkārtējai videi siltuma enerģijas veidā, vai gaismas kvanta veidā. Šo procesu sauc par termalizāciju vai termisko relaksāciju. Zin T 75, 7, 25.

relaksants, -a, v. *Sedatīvs līdzeklis.* □ Vajadzēja [ķirurģijā] atrast vielas, tā saucamos muskuļu relaksantus, kas spētu tos atslābināt. Zin T 63, 6, 26. Nesen Amerikas Savienotajās Valstīs [alkoholiķu ārstēšanai] sāka lietot .. relaksantus, kuru sastāvā ietilpst seno indiāņu inde kurāre, kas tieši skar sevis saglabāšanas instinktu. Zin T 68, 5, 24.

relaksēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** trans.; fiziol., psih. *Samazināt (centrālās nervu sistēmas, muskulatūras) sasprindzinājumu; samazināt (psihes) stresu (izmantojot autogēno treniņu, hipnozi u. tml.).* □ .. ja cilvēkam izdodas muskuļus atslābināt — relaksēt, atslābst arī psihiskais sasprindzinājums. Pad J 70, 66, 4.

2. parasti 3. pers.; intrans.; fiz. *Pāriet no nelīdzsvara stāvokļa līdzsvara stāvoklī.*

relaksēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos. **1.** fiziol., psih. *Refl. → r e l a k s ē t (1).*

2. parasti 3. pers.; fiz. *Refl. → r e l a k s ē t (2); tikt relaksētam.*

relatīvisms, -a, v.; parasti vsk.; filoz. *Ideālistiska mācība par cilvēka izziņas relatīvo, nosacīto un subjektīvo raksturu.*

relatīvistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **relatīvistiski. 1.** fiz. *Saistīts ar relativitātes teoriju, tai raksturīgs.* Relatīvistiskā mehānika — *mehānikas nozare, kas ievēro relativitātes teorijas likumus, pētījot kustības ātrumus, kas tuvi gaismas ātrumam.* Relatīvistiskā kvantu mehānika — *kvantu mehānika, kas pētī tādu mikrodaļiņu kustības, kuru kustības ātrums tuvs gaismas ātrumam.* □ .. ļoti ātru procesu aprakstīšanai tika izveidota relatīvistiskā kvantu lauku teorija, kas radās kā kvantu mehānikas un relativitātes teorijas sintēze. Zin T 72, 1, 8.

2. filoz. *Saistīts ar relatīvismu, tam raksturīgs.*

relatīvists, -a, v.; **relatīviste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Relatīvisma piekritējs.* □ Relatīvisti noraida telpas un laika absolūto raksturu. Viņi māca, ka telpa un laiks ir tikai relatīvi. Tas neizbēgami noved subjektīvā ideālismā. Karpovics 1, 53.

relativitāte, -es, s.; parasti vsk. *Nosacītība, atkarība (no citiem faktoriem); arī ierobežotība.* Relativitātes teorija fiz. — *fizikāla teorija, kas pētī telpas un laika īpašības, savstarpējo kopsakaru un izpausmi fizikālos procesos, kā arī gravitāciju.* Speciālā relativitātes teorija fiz. — *teorija, kam pamatā ir princips, saskaņā ar kuru fizikālās parādības visās inerciālās atskaites sistēmās norit vienādi, un gaismas ātruma nemainības princips — gaismas ātrums vakuumā ir konstants un nav atkarīgs no gaismas avota kustības.* Vispārīgā relativitātes teorija fiz. — *teorija, pēc kuras aplūko neinerciālās atskaites sistēmas un gravitācijas lauka likumsakarības.* □ Galilejs norādīja uz kustības sakaru ar telpu un laiku, kā arī uz kustības relativitāti. Karpovics 1, 18. Ierobežotie apstākļi, kādos nākas darboties lugas personām uz skatuves, pieļauj dramaturģijā laika relativitāti. Tas nozīmē, ka darbībai, kas notiek uz skatuves, nav obligāti pilnīgi jāsakrīt ar to laiku, ko šīs darbības norise prasa reālajā dzīvē. Pad J 55, 19, 3. Tikai Einšteina relativitātes teorija atklāja, ka masu un enerģiju saista dziļas un likumsakarīgas saites. Zin T 66, 12, 26. Speciālā relativitātes teorija, ko 1905. gadā izveidoja A. Einšteins, parādīja, ka priekšmetu telpiskās īpašības, piemēram, to garums, ir lielumi, kas raksturo nevis pašu priekšmetu, bet gan tā attiecības pret citiem priekšmetiem. Zin T 67, 8, 12. .. lielākais notikums zinātnē mūsu gadsimta pirmajā trešdaļā bija Alberta Einšteina 1916. gadā formulētā vispārīgā relativitātes teorija .. Zv d 68, 3, 38.

relatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **relatīvi. 1.** *Nosacīts, atkarīgs (no citiem faktoriem); arī ierobežots.* □ Katrai tautai astronomiskās zināšanas attīstījušās patstāvīgi, un tagad pieņemtās konfigurācijas un nosaukumi zvaigznājiem ir visai relatīvi. Zv 66, 13, 25. Šahā ir tā sauktā figūru relatīvā vērtību skala. Ir zināms, ka divi torņi līdzvērtīgi dāmai, par laidni vai zirdziņu jāiegūst vismaz 3 bandinieki .. Sports 68, 51, 2.

2. parasti ar not. galotni. *Tāds, ko izsaka vai aprēķina ar attiecību starp lielumiem, vienu no tiem pieņemot par pamatlielumu; pretstats: absolūts.* Relatīvais biežums. Relatīvā temperatūra. Relatīvā atommasa. Relatīvā molekulmasa. Relatīvā kļūda. Relatīvais skaitlis — *pozitīvs vai negatīvs skaitlis.* □ Gaisa relatīvais mitrums palielinās līdz 80—90%. Bieži novērojamas miglas. D kal 77, 47. Āboliņa papuvē mūsu izmēģinājumos svārstās relatīvās (attiecībā pret vēlīno papuvi) rudzu graudu ražas 89—117% robežās .. Apsīts 1, 303.

3. *Tāds, ko neattiecina uz noteiktu sākuma punktu vai neskaita no tā.* Relatīvais augstums — *augstums virs patvaļīgi izvēlēta zemes virsas līmeņa.* □ Apaļo pauguru absolūtais augstums pārsniedz 260 m, to vidū atrodas mežiem apaugušais Lielais Liepukalns .., kura relatīvais augstums ir 55 m. Ģeogr 212.

4. *Tāds, kas pastāv, ir raksturojams salīdzinājumā ar ko, attiecībā pret ko; arī nepilnīgs.* R. miers. R. klusums. Relatīvais laiks. Relatīvā patiesība filoz. — *patiesība, kas sniedz nepilnīgu, daļēju priekšstatu par objektīvo īstenību un kas izziņas attīstībā ir precizējama, padziļināma.* Relatīvais mods val. — *atstāstījuma izteiksme.* Relatīvais vietniekvārds val. — *attieksmes vietniekvārds.* Relatīvais adjektīvs val. — *attieksmes adjektīvs.* Relatīvā nāve — *klīniskā nāve.* □ Lai atšķirtu relatīvo kustību no īstās kustības, Leibnics par īstu uzskatīja tādu kustību, kuras cēlonis ir pašās lietās. Karpovics 1, 30. .. lizdojošo putnu iedalījums pēc to attieksmēm pret lizdošanas un ziemošanas vietām ir visai relatīvs. Jaunākie pētījumi arvien pārliecinošāk pierāda, ka nav stingras robežas starp nometniekiem, klejotājiem un gājputniem. Mihelsons 1, 6. Latviešu valodā verbam ir piecas izteiksmes jeb modi: īstenības izteiksme jeb indikatīvs, pavēles izteiksme jeb imperatīvs, vajadzības izteiksme jeb debitīvs, vēlējuma izteiksme jeb kondicionālis un atstāstījuma izteiksme jeb relatīvais mods. Gram I, 600. // apst. *Samērā, salīdzinājumā (ar ko).*

□ Par stancēm sauc liriskus dzejoļus, kas sastāv no relatīvi patstāvīgām četrrindām ar prātniecisku saturu. Valeinis 1, 296. Labākais šis Doku Ata stāsts ir tikai relatīvi, samērā ar pārējiem, kuriem pārāk daudz neveikli izdomāta, romantiski izkrāsota .. Lit M 61, 3, 2.

relatīvums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r e l a t ī v s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vērtības r.

2. *Vispārināta īpašība → r e l a t ī v s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Gaisa mitruma r. Skaitļu r.

3. *Vispārināta īpašība → r e l a t ī v s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kalna augstuma r.

4. *Vispārināta īpašība → r e l a t ī v s (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Klusuma r.

relejregulators, -a, v. *Iekārta (galvenokārt) elektroenerģijas ģeneratora un akumulatoru baterijas kopējā darba režīma regulēšanai.*

relejs, -a, v. *Elektromehāniska vai elektroniska ierīce, kas reaģē uz kādu fizikālu lielumu vai vairākiem elektriskiem lielumiem, lēcienveidīgi palielinot vai samazinot izejas lieluma vērtību noteiktās robežās.* Elektromagnētiskais r. Termoelektriskais r. Bloķēšanas r. Palaišanas r. Siltuma r. Vadības r. Releju serdeņi. Laika relejs — *relejs, kas automātiski pēc noteikta laika izslēdz agregātu.* □ .. pašā sākumā relejs bija domāts vāju elektrisko signālu atkārtošanai un pastiprināšanai. Zin T 67, 2, 13. Releju tipu ir ļoti daudz, un līdz šim katra pārbaudei vajadzēja radīt savu mēraparatūru. Zv 77, 3, 14. Avārijas vietas noteikšanai un bojāto elektrotīklu iecirkņu atslēgšanai paredzēto releju kopumu sauc par releju aizsardzību. Zin T 62, 12, 32. Laika relejs sevišķi nepieciešams fotoamatieriem, lai viņus atbrīvotu no nepatīkamās sekunžu skaitīšanas, kopējot fotouzņēmumus. Jaun Gr 67, 4, 39.

relejtipa, ģen., nelok. *Tāds, kas darbojas līdzīgi relejam; relejveida.* Strāvas r. ierobežotājs.

relejveida, ģen., nelok. *Tāds, kas darbojas līdzīgi relejam.* R. sadalītājs.

relejveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **relejveidīgi.** *Relejveida.*

reliģija, -as, s. *Sabiedriskās apziņas forma, kura fantastiskā veidā atspoguļo neizprastus dabas un sabiedrības spēkus un kuras raksturīgākā pazīme ir cilvēku ticība atkarībai no pārdabiskiem spēkiem.* Monoteistiskās reliģijas. Politeistiskās reliģijas. Pirmskristietības reliģijas. Galvenie reliģijas virzieni, arī pasaules reliģijas — *kristietība, islams, budisms.* □ Reliģija radās un attīstījās laikā, kad cilvēki vēl nebija izzinājuši varenos dabas spēkus un arī sabiedrības attīstības spēkus. Apzinādamies savu atkarību no šiem spēkiem un bezspēcību to priekšā, cilvēks iztēlojās pārdabiskas, fantastiskas un dievišķīgas būtnes, kas it kā valda pār dabu un cilvēkiem. Karpovics 1, 46. Acīmredzot luterāņu reliģija, kuru vācu mācītāji sludināja kropļotā latviešu vai igauņu valodā, nespēja pārliecināt zemnieku masas. Tie pielūdza vēl sensenos pirmskristiānisma dievus. V Kalniņš 1, 183. Reliģijas skolotājs kādreiz teica, ka bez dieva ziņas ne mats no galvas nenokrītot. Sakse 4, 125.

reliģiozitāte, -es, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r e l i ģ i o z s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Neveiksme pastiprināja jau tā dievbijīgā Šmita tēva reliģiozitāti. Viņš lika sievai un dēlam lūgt dievu pa vairākiem lāgiem dienā. Straduņš 3, 229.

reliģiozs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reliģiozi.** *Tāds, kas tic dieva vai dievu esamībai, visvarenībai, izpilda reliģiskos priekšrakstus.* □ «Padomā pati, kā viņš audzis. Pārtikušā mājā, māte ļoti reliģioza, kā citāds viņš varēja izaugt.» Sakse 7, 275. Sirmgalvis .., vēl veclaiku cilvēks, reliģiozs, pirms maltītes noņēmis cepuri, godbijīgi griež maizes riecienu, to uzskatīdams par dieva dāvanu. Tēi M 58, 14. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ R. Vāgneram bija svarīgi parādīt harmoniju alkstoša mākslinieka traģisko cīņu starp divām sašķeltām cilvēka iekšējās dzīves daļām: intelektuālo, kam uzspiests aizspriedumu un reliģiozas svētulības zīmogs, un emocionāli juteklisko, ko vajā nicinošs nosodījums. Cīņa 84, 29, 3.

reliģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reliģiski.** *Saistīts ar reliģiju, tai raksturīgs.* Reliģiskā draudze. Reliģiska organizācija. Reliģiskie svētki. R. rituāls. Reliģiskie aizspriedumi. Reliģiskie kari. □ Viduslaikos no dzintara izgatavoja reliģiskā kulta priekšmetus, lielākoties — lūgšanu krelles un krucifiksus. Zin T 77, 3, 23. Logu vitrāžu tematika pārsvarā reliģiska, formu valoda pakārtota baznīcas gotiskajam stilam .. Tēl M 58, 109. Luterāņu baznīca Vidzemes zemniekiem tika ārēji uzspiesta, jo vācu mācītāji, kas vāji prata vietējo draudžu valodu, nespēja zemniekus iekšēji reliģiski pārliecināt. V Kalniņš 1, 184.

reliktaugs, -a, v. *Augs, kas mazā teritorijā ir saglabājies no kāda iepriekšēja ģeoloģiskā laikmeta.* □ Tikai Tālajos Austrumos tagad sastopams reliktaugs — Amūras korķa koks, kura nektāru labprāt ievāc Usūrijas taigas bišu saimes. Cīņa 80, 141, 2. .. ženšeņa sēklas nokļuva zem botāniķu mikroskopa. Viņi izpētīja, ka šī reliktauga aizmetņa diametrs ir tikai dažas desmitdaļas milimetra .. Zin T 68, 5, 26

reliktaugsne, -es, dsk. ģen. -šņu, s. *Augsne, kas ir saglabājusi īpašības no kāda iepriekšēja ģeoloģiskā laikmeta un neatbilst tagadējiem fiziski ģeogrāfiskiem vai saimnieciskās izmantošanas apstākļiem.*

reliktīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reliktīvi;** pareti. *Relikts*[2]. □ Senākajā fāzē Baltijas jūra bija savienota ar Balto jūru un tajā ienāca tagad jau daļēji izmirušie arktiskās faunas pārstāvji .., kas lielākoties veidoja jaunu patstāvīgu reliktīvo areālu. Zin T 76, 4, 17.

relikts[1], -a, v. *Tas (parasti organisms, viela, parādība dabā), kas mazā teritorijā ir saglabājies no kāda iepriekšēja ģeoloģiskā laikmeta.* Reliktu formas — *dzīvnieku un augu sugas, kas saglabājušās no senākiem laikiem.* Relikta ezers — *ezers, kas ir senas jūras palieka un kas izveidojies, līcim atdaloties no jūras.* □ Arktiskā .. laika posma relikti, kurus nereti dēvē arī par ledus laikmeta reliktiem, ir

aukstumam piemērojušies dzīvnieki, kas tagad patvērušies dziļos ezeros, avotos, purvos.. Latv dzīvn 5. Peldošais ezerrieksts ir atlantiskā laika relikts, aug tikai Klaucānu, Priekulānu un Pokratas ezeros.. Ģeogr 113. Ar savu tumšo zaļumu vilina terciārā laikmeta relikts — teiksmainā īve... Zin T 67, 1, 37. Dziļākajās (Rīgas jūras līča) vietās.. dzīvo ragainais jūras grundulis. Tā ir reta zivs, ko zinātnieki pieskaita pie reliktu formām, kas saglabājušās no agrākajiem laikmetiem. Zin T 65, 10, 40. Latvijā ir arī reliktu ezeri. Pie šādiem ezeriem pieder Liepājas, Engures, Papes, Kaņiera u. c. ezeri, kuri ir jūras un Rīgas jūras līča nosprostotu lagūnu paliekas.. Ģeogr 85.

relikts[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **relikti.** *Saistīts ar reliktu*[1], *tam raksturīgs.* □ Reliktā upe, pareizāk sakot, tās kādreizējā ieteka jūrā, ko tūkstošiem gadu aizšķēršļoja ne mazāk seni sanesumi, tagad kļuvusi par dziļūdens ostu. Zv 78, 4, 4. ..lielākā daļa inerto gāzu izotopu pieskaitāmi reliktajiem izotopiem, tas ir, tie saglabājušies bez izmaiņām kopš atmosfēras veidošanās laikiem. Zin T 82, 5, 6.

reliktveida, ģen., nelok. *Tāds, kas ir saglabājies kā relikts, tāds, kam ir relikta raksturīgās pazīmes.* R. ūdenskrātuve.

reliktveidā, lok., nelok. *Reliktveidīgi.*

reliktveidīgs, -ais; s. -a,-ā; apst. **reliktveidīgi.** *Reliktveida.*

relikvija, -as, s.; rel. *Reliģiskas godināšanas priekšmets, kas pēc ticīgo uzskatiem ir saistīts ar Kristus, dievmātes, svēto dzīvi.* Svēto mocekļu r. □ sal. Pētera pasniegtu ziedu.. viņa glabāja kā relikviju, līdz kamēr tas sabirza putekļos. Niedre 14, 144. // pārn. *Priekšmets, ar ko ir saistītas dārgas atmiņas vai svarīgu, nozīmīgu pagātnes notikumu liecības.* □ Par unikālu muzeju relikviju kļuvušas revolucionārās pastkartes, kas izdotas 1905. gadā.. Lit M 80, 45, 16. Viņš pelnīti varēs savai sporta relikviju kolekcijai pievienot arī olimpiskā tiesneša nozīmīti. Zv 80, 4, 10.

relīns, -a, v.; parasti vsk. *Grīdu segmateriāls, kas izgatavots no gumijas; gumijas linolejs.* □ Virtuves grīdai mūsdienās var izmantot daudz dažādu labu seguma materiālu: linoleju,.. relīnu u. c. Zeltiņš 1, 86. Te [bērnudārzā] ir relīna grīdas, dzidrs, priecīgs sienu krāsojums.. PL Siev 64, 5, 3.

reliņi, -u, vsk. reliņš, -a, v.; jūrn. *Margas (kuģim).* □ Sāka griezties vinčas, tralis lēni cēlās augšup, un klāja vīri, pārliekušies slipa reliņiem, acīm taustīja ūdeni. Lapsa 3, 27. Pukstēja motors, kuģītis peldēja ezerā. Pustukšs. Ina netraucēta varēja piemesties pie reliņiem. Lāms 4, 142. Ļaupam likās, ka viņš pūlī sadzirdējis jautājumu latviešu valodā: «Vai starp jums ir kāds latvietis?» Atmeties ar krūtīm pret reliņu, viņš atsaucās: «Ir gan!» Lācis 15, 134. // sar. *Margas (piemēram, balkonam).* □ Latvijā būdams, viņš pārlēktu pāri balkona reliņiem un ieietu istabā. Birze 8, 165.

reljefains, -ais; s. -a, -ā; apst. **reljefaini;** reti. *Reljefs*[2]. □ ..izlaidīs arī glazētas un neglazētas reljefainas flīzes. Zv 83, 5, 5.

reljefs[1], -a, v. **1.** *Planētas virsas formu kopums, konfigurācija.* Apvidus r. Augsnes reljefa svārstības. Reljefa pacēlums. Reljefa karte. □ ..aizvien veiksmīgāk sāk izmantot pilsētas apbūvē reljefu, ūdens klajus un citas celtniecības vietas dabiskās īpatnības. Māksla 73, 2, 22. Baltijas jūras dibena reljefs arī ir ļoti dažāds. Ieplakas mijas ar līdzenumiem un paaugstinājumiem. Zin T 62, 3, 21. Aglonas apkaime.. raksturīga ar visnelīdzenāko reljefu republikā. Vējāns 5, 122.

2. *Skulpturāls veidojums uz plaknes; cilnis.* □ Pilona virsmu klās.. reljefi. Māksla 61, 3, 42. ..milzu granīta stabs, kurā iecirstais reljefs [ir] ar neskaitāmām cilvēku figūrām.. Lit M 56, 47, 4. Savdabīgās celtnes sienas ir ar reljefiem daiļotas. Māksla 60, 4, 21.

3. *Virsmas veidojums (piemēram, ķermeņa daļai), kam raksturīgi izciļņi, padziļinājumi.* □ Kontrastvielas masa izklāj padziļinājumus starp gļotādas krokām un parāda [caurskatē] kuņģa iekšējo sieniņu attēlu, tas ir, parāda gļotādas reljefu. Ves 75, 3, 6.

reljefs[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **reljefi. 1.** *Tāds, kura virsmā ir izciļņi, padziļinājumi; tāds, kura formai ir raksturīgs izcilnis vai padziļinājums kādā virsmā.* Reljefa virsma. Reljefi burti. Reljefi ornamenti. □ Lēni slīd reljefais, tagad jau zaļganīgais žakarda mežģiņu audums. Cīņa 76, 259, 1. Dažkārt durvju virsmas centrā bija reljefi kokgriezumi.. Cimermanis 1, 80. ..vāze ar savām smagnējām proporcijām un reljefo līniju bagātīgo ornamentu faktiski paturējusi vai vienīgi dekoratīvo funkciju. Nodieva 1, 18. // *Tāds, ko izmanto, lai (piemēram, priekšmeta) virsmā veidotu izciļņus, padziļinājumus.* □ Ādas plastiskās īpašības vislabāk atklājas reljefā tehnikā, kuru mākslinieki izmanto, veidojot augstciļņus ar asām formu robežkontūrām un zemciļņus ar niansētām pārejām. Māksla 73, 3, 7.

2. *Tāds, kas krasi atšķiras no kā cita līdzīga, piemēram, ar savu apjomu, formu.* □ Gorkija ielas vanšu tilta 100 metru augstais pilons reljefi izceļas Rīgas panorāmā. Cīņa 80, 268, 1. Skolas baltais korpuss ar barokālo torni padara to sevišķi reljefu uz labi koptā pils parka.. fona. Zv 77, 23, 7. // pārn. *Tāds, kam ir tipiskas, raksturīgas pazīmes.* □ Blaumaņa komēdiju spēks ir to reljefi veidotajos raksturos, Blaumaņa laika cilvēku zīmējumos.. J Kalniņš 6, 11.

reljefums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *reljefs*[2] *(1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Auduma r. Ornamentu r.

2. *Vispārināta īpašība* → *reljefs*[2] *(2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..runāja acis, kvēli un maigi lūkojoties no žurnāla. Ģīmetnei piemita neparasts reljefums.. Ezera 9, 94.

reljefveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir reljefa*[1] *(2) forma, veids.* R. iespiedums. □ Mūsu priekšā pienbalts plastmasas korpuss, ar oriģināliem reljefveida ciparlem rotāta melna ciparnīca.. PL Skola 62, 1, 50.

reljefveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reljefveidīgi.** *Reljefveida.*

rēma, -as, s.; val. *Izteikuma dalījuma elements, ar ko pauž jaunu, nozīmīgu informāciju par izteikuma tēmu.*

remarka, -as, s. **1.** *Dramatiskos sacerējumos, arī libretos — autora paskaidrojums par situāciju, tēlu rīcību, izturēšanos, raksturiem u. tml.* □ Žanis Katlaps vairāk uzticējās lugas autoram, kurš remarkās šādi raksturo ievainotā Austruma stāvokli un darbību: «kaut kā ar pūlēm, sargājot ievainoto sānu, ieraušas caur logu istabā», .. «sagrīļojas un paģībst». Katlape, Ceplītis 1, 80. Vēsture min interesantus piemērus, kā pats Gorkijs vērtējis tādus savu lugu iestudējumus, kuros režisors precīzi ievērojis autora doto materiālu un remarkas .. Teātris 75, 56. Ar plašu lirisku remarku, ko skaļi pateikt var diktors, autors psiholoģiski sagatavo skatītājus turpmākiem traģiskiem notikumiem. Kar 63, 2, 118.

2. *Atzīme, piezīme grāmatas lappuses malā.*

remdējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r e m d ē t.* Slāpju r.

remdenība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *r e m d e n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. nevienā vietā un lietā [šoferis] necieta remdenību un gurdenību un augstāk par visu vērtēja patiesu un kvēlu entuziasmu .. Ezera 14, 205. .. režisora rokraksts un estētiskā programma necieš sadzīves sīkumus, viendienas problēmiņas un remdenību uz skatuves .. Zv 83, 21, 10. Remdenība jūtās un uzskatos ir ļaunums, kas pamazām iesakņojas cilvēka dabā un padara viņu par gļēvuli. Jaun Gr 66, 10, 20.

2. *Vispārināta īpašība* → *r e m d e n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; remdenums (1).* Ūdens r.

remdens, -ais; s. -a, -ā; apst. **remdeni. 1.** *Mazliet silts.* R. ūdens. Ēst remdenu ēdienu. □ .. vakar kurinātā krāsns vēl ir patīkami remdena. Indrāne 7, 136. Caur mākoņiem paspīdēja remdena, bet spoža rudens saulīte. Un diena bija jauki silta. J Plotnieks 10, 31. Kāds remdens vējš kā nedrīkstēdams, kā dzesēdams ar drānu miklu, vien paplīvo .. Brīdaka 9, 85.

2. *Tāds, kam trūkst pietiekamas aktivitātes, degsmes darbībā; arī samērā vienaldzīgs, neatsaucīgs.* □ Nekad viņš nekļūst ne auksts, ne karsts, bet vienmēr mērens un remdens, un šo remdenību viņa draugi no tās pašas buržuāzijas tautas sauc par augsti vērtējamu objektivitāti. Upīts 13, 128. Lai piesargās ik līdējs, Lai sargās smīnētājs. Ne remdens un ne vidējs — Es būšu cīnītājs. Balodis 7, 33. Nav vērts par tevi ciest, Mūžam nepieejamā, Nekur netveramā, Vienmuļā, remdenā Cilvēce. Aspazija III, 314. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Jānis jūt, ka ar katru .. soli Ilze attālinās no viņa, un sirdī līst vienaldzība, remdena, remdena ... Līvs 5, 46. Viņš [režisors] uz skatuves neatzina remdenas jūtas un žēlošanos, izrādē vajadzēja valdīt vai nu vētrainam priekam, vai dziļam, skarbam pārdzīvojumam .. Hausmanis 5, 182. // *Tāds, kad nav izcilu notikumu, darbu, ideju (par laikposmu).* □ No vētrām tu gribēji Mani saudzēt, Ar remdeno ikdienu Vienot un draudzēt .. Aspazija V, 378.

remdenums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *r e m d e n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Jau rudens remdenums gozējas saulē, un koku zaļumā viz dažas zeltainas lapas. Sēlis 4, 34.

2. *Remdenība (1).*

remdēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka vājinās, zūd (parasti nevēlams, fizioloģisks vai psihisks stāvoklis).* R. sāpes. □ Pēc tam kad viņš [bēglis] izsalkumu bija kaut cik remdējis, Alda pārsēja ievainoto kāju. Kaijaks 2, 58. Viņi atkal ķīķēja reņģes un ēda tās, mērcēdami sālī, kuras krājums jau gāja uz beigām, bet viņiem nebija ar ko remdēt slāpes .. Lācis 15, 415. Es eju pa pasauli, nezinu, kā Un kur savas bēdas remdēt. Ziedonis 4, 49. // pareti. *Panākt, būt par cēloni, ka (kādam) vājinās, zūd, parasti nevēlams, fizioloģisks vai psihisks stāvoklis.* □ Kā mani remdē tava atzīšanās! Tā ir kā ziedu balzams man uz rētām. Ziedonis 16, 124.

remdēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Gūt mierinājumu, kļūt mierīgam (pēc, parasti nevēlama, fizioloģiska vai psihiska stāvokļa).* □ Kad man bija liela bēda, Es dziesmās remdējos .. DV 1224. Skaņi dziedu, nokliedzos, Lai dzird manis [mans] arājiņš. Kad tas mani neredzēja, Lai balsī remdējās. DV 1054.

remdinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r e m d i n ā t; remdējums.* Izsalkuma r. Sāpju r.

remdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka vājinās, zūd (parasti nevēlams, fizioloģisks vai psihisks stāvoklis); remdēt.* □ Zeltainās sviestbekas sveķainā viela remdina stipras galvas sāpes .. Lauku Dzīve 80, 9, 21. .. zivju zupa no kopējā katla remdināja izsalkumu sātīgāk .. Gūtmanis 2, 18. Remdinot satraukumu, nogāju pie ezera. Kalndruva 3, 87. pārn. .. viņi izveidoja filtrus, kas ievērojami remdināja gaismas kūļu spilgtumu. Zv 50, 8, 17.

remesis, -ša, v.; novec. *Namdaris.* □ Birzākos dzīvo nopostītās Jersikas daudzie remeši, viņu saimes un mācekļi. Niedre 15, 81. Pirmās krievu istabas pie latviešiem būs cirtuši krievu remeši. ME III, 509.

remilitarizācija, -as, s.; parasti vsk. *Process, darbība* → *r e m i l i t a r i z ē t.*

remilitarizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Atjaunot (atbruņotas valsts, teritorijas) bruņotos spēkus, militāro potenciālu.*

reminiscence, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Uz laiku aizmirstas informācijas reproducēšana, kas kādā veidā var rosināt cilvēka darbību, domāšanu tagadnē.* □ Svārstījos sākumā, vai Urbānu Jērni piepulcināt zinātnes klasiķiem. Virsroku ņēma jaunības reminiscences (Jērne bija viens no pirmajiem zinātniekiem, par kuriem vispār tiku rakstījis — jau 1956. g.) .. Stradiņš 3, 75. Pētera Zirniņa «Redzējumu» tēli no tuvākās apkārtnes un savas tautas pagātnes līdz pasaules redzējumiem reālajā īstenībā un kultūras reminiscencēs izvērš plašu laik-

meta panorāmu, kas zīmēta izteikti mūsdienīgos ritmos. Cīņa 79, 270, 3.

2. *Motīvs, elements u. tml. (parasti mākslas darbā), kas ir pārņemts no tā paša vai cita autora agrākā darba.* □ ..darba tikumu pārmantojamība, mākslas reminiscences — vispār kultūras atmiņa ienāk vairāk ar konkrētu personību tēliem .. Kritikas g 79, 35. Literārās reminiscences, asprātīgas novelistiskas atkāpes, atmiņas par dzīvē redzēto, personiski izjusto un pārdzīvoto sakausētas vienotā veselā ar kuģa apkalpes sadzīves ainām .. Jaun Gr 67, 4, 17. // mūz. *Tematisks materiāls (skaņdarbā), kas ir veidots no kādas (tajā) agrāk izmantotas tēmas.* □ No jauna radās simfoniskā starpspēle trešajā cēlienā — iepriekšējo notikumu muzikāla reminiscence .. Briede-Bulāvinova 1, 78.

remisija, -as, s.; med. *Slimības pierimšana, tās simptomu mazināšanās.* Slimības remisiju un recidīvu mija. □ Remisijas (slimības parādību pavājināšanās) periodā jālikvidē infekcijas perēkļi augšējos elpošanas ceļos un zobos. Ves 79, 2, 15.

remont-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. **1.** *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar (iekārtu, priekšmetu u. tml.) remontu.* Remontbāze. Remontcehs. Remontdarbi. Remontdetaļa. Remontdienests. Remontgarāža. Remontgrafiks. Remontsaimniecība. Remontsezona. Remontuzņēmums. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā persona veic remontdarbus.* Remontelektriķis. Remontgaldnieks. Remontmehāniķis.

2. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais dzīvnieks ir ataudzēts ganāmpulka vai noteiktas dzīvnieku kopas atjaunošanai un palielināšanai.* Remontdzīvnieks. Remontcālis. Remontcūka. Remontzivs.

remontantaugs, -a, v.; bot. *Augs, kas vairākkārt zied un ražo augļus vienā un tai pašā veģetācijas periodā.*

remontantneļķe, -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Neļķe, kas zied vairākkārt vienā un tai pašā veģetācijas periodā.* □ Perspektīvajos plānos paredzēts, ka remontantneļķes audzēs ne mazāk kā 20—25% no kopējā siltumnīcu ziedu skaita .. DD 77, 3, 15.

remontantroze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Roze, kas zied vairākkārt vienā un tai pašā veģetācijas periodā.* □ Kultūras rozes grupē vairākās klasēs: remontantrozes, tējhibrīdu rozes, .. daudzziedainās rozes u. c. Galenieks 2, 232.

remontants, -ais; s. -a, -ā; bot. *Tāds, kas spēj vairākkārt ziedēt un ražot augļus vienā un tai pašā veģetācijas periodā (par augiem).* Remontantās aveņu šķirnes.

remontatslēdznieks, -a, v.; **remontatslēdzniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Atslēdznieks, kas veic remontdarbus.* □ ..skola aicināja mācīties tos jauniešus, kas vēlējās apgūt instrumentu atslēdznieka, rūpnīcu iekārtu remontatslēdznieka .. specialitātes .. Sk Ģ 76, 11, 7. Zēnam bija liela interese par mašīnām, tādēļ drīz vien viņš apguva remontatslēdznieka arodu. Pad J 59, 109, 1.

remontbedre, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Speciāli izbūvēta bedre mašīnu (piemēram, automobiļu) apakšējo daļu remontēšanai.* □ Ģirts atradās remontbedrē un ar spiedi dzina solidolu priekšējā tilta savienojumos. Dripe 2, 76. ..atliek milzums zemes darbu — remontbedru un komunikāciju ierīkošana .. Cīņa 73, 274, 2.

remontbrigāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Brigāde, kas veic remontdarbus.* □ Remontbrigāde veco būvi jau apjumusi, sijas apmainītas .. Zv 82, 20, 4. ..mūsu mehāniskajā cehā ir neliela remontbrigāde, kuras uzdevums salabot kādu bojātu detaļu, sametināt cauruli, veikt citus sīkus remontdarbus. Rīgas B 82, 91, 2.

remontcehs, -a, v. *Cehs remontdarbu veikšanai.*

remontdarbi, -u, vsk. remontdarbs, -a, v. *Darbi (kā) remontēšanai.* □ Katrā saimniecībā izveidoti specializēti remontdarbu posmi traktoru, kombainu un lauksaimniecības mašīnu sagatavošanai. Pad J 79, 211, 1. ..mūsu mehāniskajā cehā ir neliela remontbrigāde, kuras uzdevums salabot kādu bojātu detaļu, sametināt cauruli, veikt citus sīkus remontdarbus. Rīgas B 82, 91, 2. Uzņēmums palīdz skolai remontdarbos .. Rīgas B 84, 19, 4.

remontdarbnīca, -as, s. *Darbnīca remontdarbu veikšanai.* Kuģu remontdarbnīcas. □ Svarīgi, lai traktora lietotāja tuvumā atrastos labošanai pienācīgi iekārtota remontdarbnīca. Apsīts 1, 267. Saldus televizoru un radiouztvērēju remontdarbnīca organizējusi remontbrigādes braucienus uz kolhoziem un sovhoziem pēc speciāla grafika. Cīņa 71, 10, 2.

remontdzīvnieks, -a, v.; lauks. *Dzīvnieks, kas ir ataudzēts ganāmpulka vai noteiktas dzīvnieku kopas atjaunošanai un palielināšanai; ataudzējamais dzīvnieks.*

remontēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Novērst bojājumus, defektus, panākt, ka (kas, piemēram, parasti liels, aparāts, ietaise, iekārta, arī celtne, telpa, ceļš) kļūst atkal izmantošanai derīgs, atbilst noteiktām prasībām.* R. motoru. R. laivu. R. mēbeles. R. elektrisko instalāciju. □ Katram zvejas kuģim, kad tas noteiktu laiku braucis jūrā, jāpaliek krastmalā, kur to pārbauda un remontē. Kalndruva 2, 26. Tagad jau vairāk nekā trīsdesmit gadus pils nebija remontēta. Ezeriņš 1, 15. Vīrietis bija notaškīnijies ar krāsām, laikam remontēja istabas. Dinere 12, 20. pārn. Tur [Silainē] dzirdēti pirmie ķīvīšu kliedzieni un redzēts pirmais stārķu pāris ligzdu remontējam. Liesma 74, 12, 9.

remontētājs, -a, v.; **remontētāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r e m o n t ē t.*

2. *Remontdarbu speciālists.* □ Rūpnīcai ir sava profesionāli tehniskā skola, kas sagatavo kuģu remontētājiem jaunu maiņu. Zv 72, 24, 3.

remontmehānisks, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kur veic mehāniskus remontdarbus (piemēram, par cehu, rūpnīcu).* □ Rūpnīcas pirmajā kārtā ietilpst mehāniskais, instrumentālais un remontmehāniskais cehs .. Cīņa 71, 16, 2.

remontrūpnīca, -as, s. *Rūpnīca remontdarbu veikšanai.* Kuģu r. Lauksaimniecības mašīnu r. □ ..Rēzeknē tiks uzcelta svaru remontrūp-

nīca .. Ģeogr 600. Remontrūpnīcas vadība uzskata, ka labi būtu, ja šim agrorūpniecisko apvienību un saimniecību inženieru paraugam sekotu arī citu autosaimniecību inženieri .. Cīņa 84, 92, 2.

remonts, -a, v. **1.** *Bojājumu, defektu novēršana (piemēram, parasti lielam, aparātam, ietaisei, iekārtai, arī celtnei, telpai, ceļam), lai (tas) kļūtu atkal izmantošanai derīgs, atbilstu noteiktām prasībām.* Traktora r. Ceļa r. Profilaktiskais r. Garantijas remonts — *remonts defektu novēršanai, kuri radušies izstrādājumam garantijas laikā.* Kārtējais remonts — a. *Remonts, ko veic periodiski, parasti apdares (apmetuma, krāsojuma u. tml.) atjaunošanai.* b. *Mehānismu nolietoto sīko elementu atjaunošana vai nomainīšana.* Kosmētiskais remonts — *neliels remonts netīrības un izskata defektu novēršanai telpās, īasādēs.* Kapitālais remonts — *kapitālremonts.* □ ..kad apstājās elevatora piedziņas ķēde, plecu pie pleca kopā ar tēvu ātri un veikli turpat uz lauka tika izdarīts nepieciešamais remonts. Rinkule 7, 33. Kuģi vajadzēja laist remontā. Tam bija ielauzti borti, apskrambāti sāni .. Grants 7, 94. ..dzīvokļa remontu pabeigs būvbrigādes vīri. Stulpāns 2, 79. Īrnieka pienākums ir .. izdarīt uz sava rēķina kārtējo remontu .. Civilk 1, 123. Sienā .. noteikti ir kāda prāvāka sprauga, tik daudz gadu te nav bijis kapitālā remonta. Zigmonte 6, 234.

2. lauks. *Ganāmpulka vai noteiktas dzīvnieku kopas atjaunošana un palielināšana ar ataudzējamiem dzīvniekiem.* □ ..viena remonta jaunputna izaudzēšanai parasti vajag 2,5 cāļus .. Zin T 78, 6, 20. Augsti produktīva ganāmpulka izveidošana sākas ar remonta jaunlopu audzēšanu. Pad J 73, 207, 1.

remontspējīgs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas pats var izremontēt mašīnu, ierīci, iekārtu u. tml., ar kuru strādā.* R. šoferis.

remontstrādnieks, -a, v. *Strādnieks, kas veic remontdarbus.* □ Viņa [avota] dzīvespriecīgo murdēšanu visbiežāk paklausījās remontstrādnieki, kas uzturēja kārtībā dzelzceļu. Kalnd ruva 7, 13. Gan karstumā, gan ziemas salā, gan lietum līstot, strādā atslēdznieki, remontstrādnieki, vagonu apskatītāji, lai vilcienu sastāvi laikā, bez nosebojumiem dotos reisā, lai ceļā nebūtu sarežģījumu. Rīgas B 80, 199, 2.

rene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Garenvirzienā izveidots šķautņveida vai lokveida padziļinājums kādā virsmā (piemēram, kokā, akmenī), parasti šķidruma novadīšanai; ar šādu padziļinājumu (piemēram, no metāla, koka) izgatavota gara, šaura ierīce, parasti šķidruma novadīšanai; arī tekne, noteka.* □ ..pa jumtu renēm ūdens plūst skanēdams un straumītēm skrien pāri renstelēs. Upīts 18, 75. Melanholiski skanēja lietus renes kā iesists stikla trauks .. Eferts-Kļusais 1, 46. Samalto duļķi pa koka renēm novadīja vairākos piecas pēdas dziļos baseinos. Zv 80, 16, 9. pārn. Priede diezgan veikli šļūca pa akmens reni uz leju, tikai šad un tad vecais Tibils šur un tur atspiedās ar cirvja kātu pret klinti, ja kāds zars kur aizķērās. Birznieks-Upītis 6, 195. pārn. Pa sniega arkla izdzītu reni, kas bija no jauna pieputināta, aizlocījās riteņu sliedes .. Lapsa 6, 228. ◇ Nāk kā pa reni sar. — *saka, ja kas tiek iegūts lielā daudzumā, arī bez pūlēm.* □ «Baltika» ... Varbūt iegriezties tur, kā jau dažam labam, kam «nauda nāk kā pa reni»? Zigmonte 2, 159. Pēc divi gadi dzimtnieki vien vairs būs. Krūmus nolīž, plēsumus plēš — mieži un linsēklas nāks kā pa reni. Upīts XI, 9. // *Garens padziļinājums uz zirga muguras vai krustiem.* □ Brangam zirgam rene pār krustiem. ME III, 511.

renegātisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **renegātiski.** *Saistīts ar renegātismu, tam raksturīgs.* □ Izmisumam vai, vēl ļaunāk, renegātiskai nodevībai [pēc 1905. gada revolūcijas] pakļāvās tikai tie, kas galvenokārt domāja par sevi un nebija savu dzīvi saistījuši ar revolūciju. Valeinis 2, 111.

renegātisms, -a, v.; parasti vsk. *Savas līdzšinējās, parasti politiskās, pārliecības noliegšana un pievienošanās šīs pārliecības pretiniekiem.*

renegāts, -a, v.; **renegāte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas noliedz savu līdzšinējo, parasti politisko, pārliecību un pievienojas šīs pārliecības pretiniekiem.* □ Carisma asinsdarbu un renegātu ietekmē no strādnieku šķiras cīņu uzdevumiem centās norobežoties arī tie darba cilvēki, kuri vēl nebija izauguši līdz savas šķiras apziņai. J Kalniņš 1, 304. ..A. Upīša traģikomēdija «Viens un daudzie», kas rāda strādnieku organizētu cīņu pret fabrikantu un nežēlīgi atmasko renegātus — strādnieku kustības nodevējus. Dzene 6, 14. Dzejnieks Airis un students Elmars Auziņš, trūcīga jaunsaimnieka dēls, romānā pārstāv renegātus, pārbēdzējus buržuāzijas nometnē. Behmane 1, 123.

renesanse, -es, s.; parasti vsk. **1.** *Progresīvs kultūras attīstības posms (Rietumeiropā no 14. gadsimta beigām līdz 16. gadsimta pirmajai pusei), kas ir saistīts ar kapitālistisko attiecību un humānistiskā pasaules uzskata veidošanos.* Renesanses laikmets. Renesanses māksla. Renesanses laikmeta humānisms — *sabiedriska kustība, literatūras virziens, kas atspoguļoja buržuāzijas antifeodālo pasaules uzskatu cīņā pret personības apspiešanu un pret baznīcas politisko varu.* □ ..viņa bija īsta skaistule: zeltainām matu cirtām, lielām, zilām acīm un ar tik maigu seju, kādu Vintēna atcerējās redzējusi vienīgi renesanses meistaru gleznās. Rinkule 2, 41. Renesanses izejpunkts ir antīkā māksla. Liesma 70, 4, 25. Jo sevišķi matērijas, telpas un laika bezgalību un neierobežotību aizstāvēja renesanses laika filozofi .. Karpovics 1, 56. // pārn. *Atzīšana, ieviešana, arī izplatīšanās no jauna.* □ Pēdējos gados aizvien biežāk dzird runājam par savdabīgu gobelēna atdzimšanu. ..Domāju, ka viens no cēloņiem senās mākslas renesansei meklējams gobelēna jaunajā saistījumā ar arhitektūru. Māksla 75, 1, 2. Fizikālā terapija mūsdienās pārdzīvo renesansi. Cīņa 83, 264, 2. Paegļa renesansi apliecina vēl fakts, ka tas no meža izcirtumiem .. pārceļojis arī uz pilsētu un

grezno ne vienu vien modernu košumdārzu. Zv 75, 20, 16.

2. *Šī posma arhitektūras un tēlotājas mākslas virziens, kas balstījās uz laicīgiem estētiskiem ideāliem un ierosmi guva senās Grieķijas un Romas mākslā; attiecīgais arhitektūras un tēlotājas mākslas stils.* □ ..[pētījumā] atklājās, kā patlaban šķiet, vienīgi Rīgai raksturīgs renesanses dzīvojamās ēkas tips. Māksla 73, 3, 17. ..dzīvoklis, kā stāsta, pirms precēšanās pārbūvēts renesanses stilā. Sakse 4, 85.

renete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Ziemas ābeļu šķirne, kam raksturīgi plakani saldi augļi; šīs šķirnes ābele.* □ Vidzemes zelta renete. Tautas selekcijas šķirne, domājams, izveidojusies Ziemeļvidzemē .. Sudrabs I, 256.

rēnijs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — sudrabaini balts, grūti kausējams metāls.* □ Tagadnes rūpniecībā arvien lielāku nozīmi iegūst retie elementi, sevišķi rēnijs. Zin T 64, 2, 37.

renklode[1], -es, dsk. ģen. -žu, s. *Plūmju šķirne, kam raksturīgi violeti, zaļi vai dzelteni augļi; šīs šķirnes plūme.* □ Domā, ka renklode ir mirabeles un ungāru plūmes hibrīds. Auglis apaļš. Kauliņš labi atdalās no stingrā mīkstuma. Sudrabs I, 119.

renklode[2], -es, dsk. ģen. -žu, s. *Renkulis.* □ Medību bises munīcija ir: čaulītes, kapsulas, pulveris, skrotis (renklodes vai lodes) .. A Kalniņš 1, 353.

renkulis, -ļa, v. *Skrots (medību ieročiem), kuras diametrs ir lielāks par 5,5 milimetriem.* □ Mednieks vienā stobrā bija ielicis renkuļus — sīvēniem, otrajā lodi — lielajām cūkām. Ezera 15, 12. ..tēvs pielādē bisi ar renkuļiem un aiziet uz meža pusi. Dripe 1, 11. ..vajadzīgi attiecīgajam [bises] stobra urbuma caurmēram pieskaņoti, noteikta lieluma renkuļi. Lauku Dzīve 74, 3, 33.

renovācija, -as, s. *Darbība, process → renovēt.* □ Runājot par Rīgas centru plašākā nozīmē, šķiet, ka jāsaglabā esošais telpiskais mērogs, nenoliedzot arī atjaunošanu — renovāciju. Pad J 81, 52, 5. Vēsturiskās pilsētās, it īpaši to centrālajās daļās, risinot rekonstrukcijas un renovācijas problēmas, .. nereti tiek izmantota mērķtiecīga monumentālu akcentu (zonu) radīšana. Lit M 83, 2, 2. Dace un Juris Paegļi piedāvā autoceļa Rīga—Pleskava posma Lorupes grava—Bērzes krogs teritorijas renovāciju. Lit M 79, 51, 12.

renovēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Atjaunot (1).* □ ..renovējot viesu istabu, Ārijai Kraulei lieti noderētu latviski rotājumi. Niedre 16, 125. Tas [Ziemelis] patlaban bij savas liķieru vārītavas renovētās, pēc jaunākiem prasījumiem ierīkotās telpās. Upīts VII, 615.

rēns, -āis; s. -a, -ā; apst. **rēni. 1.** *Patīkami silts, arī patīkami vēss, parasti bez vēja (par laikapstākļiem, laikposmu); patīkami silts, arī patīkami vēss (piemēram, par gaisu, vēju).* □ «Nevēsini telpas!» viņu sasniedza jauns aizrādījums. Laukā valdīja tik silts un rēns laiks, ka šāda piezīme šķita gluži nevietā. Ezera 9, 98. Pēc tveicīgām dienām nāca rēni, paskumji vakari, un gaisos jau šaudījās gājputni. Kaldupe 5, 173. Rudens rēnais gaiss viegli plūda plaušās, un domas atkal aizlidoja tālumos. Lāms 3, 19. Gar piekrasti, kur vēsmas valgi rēnas Tik klusi aužas miglas pavedienā, Stāv notumsā kaut kādas dubultēnas, Līdz saules lēktam sakususās vienā. Vāczemnieks 7, 141. Ugunī deg bērza zari, dzedrajā rudens gaisā izplatīdami rēnu siltumu. Vīlips 3, 26. pārn. Pēc brīža rati jau ieripoja Lielajā silā un kāziniekus ielenca priežu rēnais miers. J Kalniņš 4, 198.

2. *Blāvs, arī nespodrs (parasti par gaismu, krāsu).* □ Nekad tu neaizved uz tādu malu, Kur gaisma rēna, vēsma elpo silti .. Bendrupe 3, 28. Bet viņam nepavisam negribējās celties. ..Soliņu tik jauki apspīdēja saule. Rēnajā spožumā jautās netālais rudens. Skujiņš 12, 184. Tagad viņš redz, ka sniega klātā zeme saplūst ar zilgani rēnu tumsu .. Jansons 5, 165. Kad .. aprīļa dienas nemanot izdzer retās, seklās lāmas, klajumu pārsedz viegls, rēns zaļums. Kalndruva 5, 226. // pareti. *Samērā kluss, arī maigs (par skaņām).* □ Balss viņam [jauneklim] bija samtaini rēna .. Rozītis 3, 242.

3. novec. *Rets (1), arī skrajš.* □ Mūsu linu lauks šogad pavisam rēns. ME III, 520.

renstele, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. *Noteka (parasti ielas malā).* □ Uz trotuāriem piesaulē kūst; pa jumtu renēm ūdens plūst skanēdams un straumītēm skrien pārī renstelēs. Upīts 18, 75. Lietus pieņemas spēkā, rensteles brāzmainos gāzienus vairs nespēj uztvert .. Vējāns 5, 149. Bērni ar skolas somām, pa krēslu gar renstelēm klumburodami, ievēro viņu. Lubējs 3, 376.

rentabilitāte, -es, s.; parasti vsk. **1.** ekon. *Vispārinošs rādītājs, ko izmanto, lai fiksētu (kā) ekonomisko efektivitāti noteiktā laikposmā, un ko aprēķina, vai nu šajā laikposmā gūto peļņu dalot ar ražošanas pamatfondu un apgrozāmo līdzekļu vidējo vērtību naudas izteiksmē, vai arī izsakot peļņas summu procentos no realizētās produkcijas pašizmaksas; arī ekonomiska efektivitāte, ienesīgums.* Paaugstināt uzņēmuma rentabilitāti. Padomju saimniecības rentabilitātes līmenis. □ ..saimniecībā visienesīgākā ir šķirnes lopu audzēšana — tās rentabilitāte sasniedz 354 procentus! Zv 74, 14, 16. Novērst zaudējumus, ko rada kaitēkļu un augu slimības, ir obligāts priekšnoteikums lauksaimnieciskās ražošanas intensifikācijai un tās rentabilitātei. Ves 76, 1, 30. ..zemeņu audzēšanas rentabilitāti nosaka ne vien pareiza agrotehnika un šķirņu izvēle, bet arī pareiza darba organizācija. Jaun Gr 68, 1, 27.

2. kap. *Visaugstākā peļņa.*

rentabls, -ais; s. -a, -ā; apst. **rentabli;** ekon. *Tāds, kam ir noteiktām prasībām, normām atbilstoša rentabilitāte (1); arī ienesīgs.* R. uzņēmums. R. darbs. Strādāt rentabli. □ Standarti nosaka vispilnīgākās un visrentablākās produkcijas izgatavošanas un izmēģināšanas metodes. Cīņa 73, 274, 2. Valsts atbalsta kolhozu ierosmi dažādu palīgnozaru organizēšanā, ja vien tās ir rentablas, ja veicina ražošanu. Talcis 8, 140. ..līdz otrajam pasaules karam augu māju rožu kultūrā par rentablām

uzskatīja šķirnes, kuras ražo 12 grieztus ziedus gadā. DD 66, 8, 16.

rente, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Regulārs ienākums (kapitālismā, feodālismā), ko saņem no kapitāla, zemes vai īpašuma un kas nav saistīts ar uzņēmēja darbību.* Absolūtā rente — *virsvērtības daļa, ko piesavinās zemes īpašnieki, pamatojoties uz zemes privātīpašuma monopolu.* Diferenciālā zemes rente — *kapitālisma apstākļos — uzvija virs vidējās peļņas, ko iegūst saimniecības, kuras atrodas labvēlīgākos ražošanas apstākļos.* Feodālā zemes rente — *daļa virsprodukta, ko rada tiešie ražotāji lauksaimniecībā un ko piesavinās feodāļi.* □ . . feodālā zemes rente savā attīstības gaitā ir pārdzīvojusi trīs galvenās stadijas: klaušu jeb atstrādāšanas rentes, naturālās jeb produktu un naudas rentes stadiju. Vēsture I, 93. // *Sociālismā — lauksaimniecības arteļa vai padomju saimniecības papildu tīrais ienākums, kuru iegūst no auglīgākiem vai izdevīgāk izvietotiem zemes gabaliem, kā arī no racionāla līdzekļu ieguldījuma saimniecībā un kura daļu nodod valstij kā zemes īpašniekam.*

2. vēst. *Maksa par (zemes, māju) lietošanu.* Rudens r. Rentes māja — *lauku saimniecība, kuru tās saimnieks nomāja no muižas (pretstatā par dzimtu iepirktai mājai).* Rentes saimnieks — *rentes māju saimnieks.* Rentes kungs — *persona (parasti muižnieks), kas kādam iznomāja lauku saimniecību.* Ņemt uz renti novec. — *rentēt (parasti lauku saimniecību).* □ Kad tēvs pārbrauca pavakarē no tirgus°, tad pēc vakariņām viņš kopā ar māti . . pārskaitīja un pārrēķināja tirgus° ienākumus, atliekot kungam pavasara renti . . Austriņš 1, 43. «Bet Braku lielkungs nav tik bagāts — viņam vajag naudas ar ko Ērgļu baronam mājas renti nomaksāt.» J Kalniņš 8, 162. «Bij jāmaksā rente. Bet pie tik maziem laukiem — kur to ņemt!» Blaumanis 6, 134. Atgriezies savās rentes mājās, Ērgļu Brakos, Blaumanis atrod saimniecību stipri nolaistu. Atm 139. «Šogad mežgaliešos vairs nepaliks neviena rentes saimnieka,» viņš [Mārtiņš] atsaucās, it kā pašam arī kāds labums, ja saimnieki iepirkās mājas par dzimtu. Upīts 4, 86. . . tēvs . . aiziet pie sava rentes kunga . . aprunāties, vai cienīgtēvs vēl šogad atvēlēs kādu kubiku bērzu no savas ataugas . . Austriņš 1, 30.

renteja, -as, s.; parasti vsk.; vēst. *Valsts finanšu pārvalde, šīs pārvaldes iestāde, nodaļa (feodālismā, kapitālismā).* □ . . Valmierā bija sanākuši zemnieki no plašas apkārtnes un uzstājuši, lai no viņiem pieņemtu galvasnaudu. Kad šī prasība noraidīta, tie barā mēģinājuši ielauzties kroņa rentejā. D kal 84, 144.

rentēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; novec. *Nomāt (nekustamu īpašumu, parasti zemi, lauku saimniecību).* □ Lauzas zemi manam vectēvam neatstāja ne viņa tēvs, ne kāds cits no radiniekiem, viņš to rentēja no kroņa Lejasmuižas . . Sakse 15, 48. . . zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas bija spiesti ar ļoti smagiem noteikumiem rentēt muižnieku zemi . . Cīņa 55, 6, 2.

rentēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl.; sar. *Atmaksāties.* □ . . derētu padomāt arī par stikla taras speciālajiem pieņemšanas punktiem, kuri diezin vai tautsaimnieciski rentējas. Zv 82, 7, 5. Tam, kurš parādīsies uz ceļa, tiks izstāstīts viss par šo dambi: kā tas cēlies, kam agrāk piederējušas dzirnavas . . Kā sausajā gadā dīķis rentējies. Zemzaris 1, 99. pārn. Meklējam pieeju, kā vislabāk palīdzēt [koru] kolektīviem viņu izaugsmē. . . Labāk vienu otru reizi dot nelielu avansu — tas vienmēr ir rentējies. Zv 77, 13, 20.

rentgenanalīze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; fiz., ķīm. *Analīze, kurā izmanto rentgenstarojumu.*

rentgenaparāts, -a, v. *Aparāts rentgenstarojuma iegūšanai un izmantošanai.* □ Mūža garumā veiktais darbs aiz rentgenaparāta ekrāna . . it kā aizslīd dienu no dienas arvien tālākā pagātnē, neļaujot saskatīt veikuma lielumu. Ves 79, 10, 14.

rentgenapstarošana, -as, s.; fiz., med. *Apstarošana ar rentgenstarojumu.* □ Ja veidojums pastāv acu plakstiņos vai virslūpā, efektīva ir rentgenapstarošana. Visp ķir 315.

rentgenastronomija, -as, s.; parasti vsk. *Astrofizikas nozare, kas pētī kosmisko objektu rentgenstarojumu.*

rentgenastronomisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rentgenastronomiski.** *Saistīts ar rentgenastronomiju, tai raksturīgs.*

rentgencaurskate, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Rentgenoskopija.* □ Ārsts . . vajadzības gadījumā nosūtīs bērnu arī uz rentgencaurskati un pie citiem speciālistiem. Ves 62, 2, 1. Kuņģa polipus var precīzi diagnosticēt rentgencaurskatē . . Ves 64, 9, 12.

rentgendefektoskopija, -as, s.; parasti vsk. *Defektu konstatēšana materiālos un izstrādājumos no tiem, izmantojot rentgenstarojumu.*

rentgendiagnostika, -as, s.; parasti vsk.; med. *Slimību noteikšana ar rentgenoloģiskām izmeklēšanas metodēm.* □ . . profilaktiskajās pārbaudēs izmanto vienu no rentgendiagnostikas veidiem — fluorogrāfiju. Ves 75, 3, 6.

rentgeniekārta, -as, s. *Iekārta rentgenstarojuma iegūšanai un izmantošanai.* □ Rentgenstarojums vispār ir bīstams veselībai. Tādēļ rentgeniekārtām ir bioloģiskā aizsardzība. Fiz r 365.

rentgenkamera, -as, s. *Aparāts rentgenstaru difrakcijas ainas reģistrēšanai ar fotogrāfisko metodi.*

rentgenkinematogrāfija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Rentgenoloģiska metode, kurā izmanto kinokameru.*

rentgenkontrastvielas, -u, vsk. rentgenkontrastviela, -as, s.; med. *Vielas, ko ievada organismā, lai iegūtu skaidrāku rentgenoloģiski izmeklējamā objekta attēlu.*

rentgenlampa, -as, s. *Elektroniska ierīce rentgenstarojuma iegūšanai.*

rentgenmetrs, -a, v. *Dozimetrs ar skalu, kas graduēta rentgenos vai rentgenos sekundē.*

rentgenmikroskopija, -as, s.; parasti vsk. *Fizikālo pētījumu metode, kurā objekta palieli-*

nāta attēla iegūšanai izmanto rentgenstarojumu.

rentgenmikroskopisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rentgenmikroskopiski.** *Saistīts ar rentgenmikroskopiju, tai raksturīgs.*

rentgenmikroskops, -a, v. *Instruments, kurā objekta mikrostruktūras pētījumiem izmanto rentgenstarojumu.*

rentgenografēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; reti. *Izmantojot rentgenstarojumu, iegūt (kā) attēlu uz fotofilmas.* □ Rentgenografēt zīdaini ir ļoti grūti. Reizēm bērnu nākas [rokās] turēt vajadzīgajā stāvoklī vairākiem cilvēkiem. Zin T 77, 4, 37.

rentgenogrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Metožu kopums, ar kurām informāciju par objektu iegūst, pētījot rentgenstarojuma un objekta mijiedarbību.*

rentgenogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rentgenogrāfiski.** *Saistīts ar rentgenogrāfiju, tai raksturīgs.* □ Liela nozīme plaušu vēža diagnostikā un operatīvās ārstēšanas novērtēšanā ir .. plaušu .. rentgenogrāfiskai izmeklēšanai. Pad J 62, 130, 3. Pēc 1912. gada dažādu valstu zinātnieki .. uzlaboja kristālu rentgenogrāfisko pētīšanas metodi. Upīte 1, 127. Rentgenogrāfiski var noteikt ne tikai organisko kristālu uzbūvi, bet arī atsevišķo molekulu ģeometriju. Zin T 63, 3, 27.

rentgenogramma, -as, s. *Rentgenogrāfiski iegūts, parasti fotogrāfisks, attēls.* □ Dažas krāsas aiztur rentgena starus mazāk vai pat brīvi laiž tos cauri. Tā iespējams dabūt uz uzņēmuma (rentgenogrammas) vairāk vai mazāk skaidru gleznas attēlu .. Zv 52, 6, 28. sal. Viss viņām [drauga acīm] redzams un lasāms kā rentgenogrammā, skaidrā un asā. Krūklis 6, 27.

rentgenogrammēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; reti. *Iegūt (kā) rentgenogrammu.*

rentgenologs, -a, v.; **rentgenoloģe,** -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Rentgenoloģijas speciālists.* □ Katram pulmonologam jābūt arī labam rentgenologam, lai viņš pēc rentgenoloģijas datiem varētu noteikt pareizu diagnozi. Ves 81, 12, 19. Pārbaudot kuņģi, rentgenologs analizē ne tikai kuņģa formu un novietojumu, bet arī gļotādas reljefu un — metodes iespēju robežās — kuņģa funkcionālo stāvokli. Ves 75, 3, 6. Izlūkoja viņu arī rentgenologs. .. padomus ārsti sadeva labu labos .. Kalndruva 5, 46.

rentgenoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Medicīnas nozare, kas pētī rentgenstarojuma izmantošanu slimību diagnostikā un ārstēšanā.*

rentgenoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rentgenoloģiski.** *Saistīts ar rentgenoloģiju, tai raksturīgs.* Rentgenoloģiskais dienests. Rentgenoloģiskā kontrole. Slimnīcas rentgenoloģiskā nodaļa. □ .. rentgenoloģiskajai pārbaudei visbiežāk pakļauts krūškurvis. Ves 75, 3, 6. Plombētos nedzīvos zobus pārbauda rentgenoloģiski. Ves 62, 2, 19.

rentgenometrija, -as, s. *Dozimetrijas nozare, kas mērī rentgenstarojuma un gamma starojuma dozu un dozas jaudu ar rentgenmetriem.*

rentgenoskopēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; reti. *Izdarīt (kā) rentgenoskopiju.*

rentgenoskopija, -as, s.; med. *Ķermeņa daļu izmeklēšana ar rentgenstarojumu, iegūstot attēlu uz fluorescējošā ekrāna.* Rentgenoskopijas aparāts. □ Pēc vienas kuņģa rentgenoskopijas poliklīnikā cilvēks saņem apmēram 5 rentgenu lielu apstarojuma devu .. Liesma 64, 11, 7.

rentgenoskopisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rentgenoskopiski;** med. *Saistīts ar rentgenoskopiju, tai raksturīgs.*

rentgens, -a, v. **1.** *Rentgenstarojuma un gamma starojuma dozas mērvienība.* Rentgens sekundē — *rentgenstarojuma un gamma starojuma dozas jaudas mērvienība.* □ Pēc vienas kuņģa rentgenoskopijas poliklīnikā cilvēks saņem apmēram 5 rentgenu lielu apstarojuma devu .. Liesma 64, 11, 7. Eksperimenti pierādījuši, ka ar 10 000 rentgenu lielu gamma staru devu apstarotie āboliņa ziedu smecernieki paliek gan dzīvi, bet tie ir zaudējuši spēju vairoties. Cīņa 62, 212, 4. Pierādīts, ka cilvēks, kas ik dienas nopīpē paciņu cigarešu, 25 gados saņem apmēram 500 rentgenu apstarojuma devu. Ves 77, 10, 10.

2. ģen.: rentgena, adj. nozīmē. *Saistīts ar rentgenstarojumu, tam raksturīgs.* Rentgena fotopapīrs. Rentgena stari — *rentgenstari.* Rentgena aparāts — *rentgenaparāts.* □ Saskaņā ar astrofizikālo eksperimentu programmu izdarīti vēl vairāki pētījumu cikli, kuru mērķis ir iegūt jaunus datus par Galaktikas un Ārpusgalaktikas izcelsmes rentgena avotiem. Pad J 82, 149, 1. Ar mākslīgo pavadoņu palīdzību daudz plašākā apjomā varēja arī novērot ultravioletos, kā arī rentgena starus. Zv 77, 23, 5. Radīti arī rentgena aparāti, kas ļauj izdarīt cilvēka rentgenuzņēmumus visā augumā. Cīņa 70, 81, 4.

3. sar. *Rentgenaparāts (parasti medicīnā).* □ «Te jums būs norīkojums uz laboratoriju un rentgenu ..» Lubējs 1, 144. «Sanatorijā es strādāju divdesmit piecus gadus. Un gandrīz katru dienu ar rentgenu, īpaši sākumā .., un rentgens ir tuberkulozes ārsta trešā acs.» Birze 5, 68.

rentgenspektrālanalīze, -es, s.; parasti vsk. *Vielas fizikālās analīzes metode, kas balstās uz atomu, jonu vai molekulu rentgenspektru pētījumiem.*

rentgenspektri, -u, vsk. rentgenspektrs, -a, v.; fiz. *Elektromagnētiskā starojuma spektra daļa, kas atbilst viļņu garumiem no 0,0025 līdz 25 nanometriem.*

rentgenstari, -u, v.; tikai dsk.; fiz. *Elektromagnētiskais starojums, kura viļņu garums ir no 0,0025 līdz 25 nanometriem; rentgenstarojums.* □ Mūsu planētas atmosfēras apvalks elektromagnētisko viļņu spektra lielāko daļu cauri nelaiž. Absorbējas ultravioletie un rentgenstari, gamma starojums un daļa infrasarkanā starojuma. Zin T 81, 8, 12. Lielā mērā .. ārstiem palīdz slimnieku izskatīšana ar rentgenstariem. Ves 62, 2, 4. Tieši 20. gadsimta jaunie fizikālie pētīšanas līdzekļi un metodes — rentgenstaru difrakcija, .. elektronu mikro-

skops — pavēra polimēru ķīmijai straujas attīstības iespējas. Zin T 77, 6, 26. sal. ..Kā rentgenstari nāk rudeņi Un atstāj manī pa salnai. Čaklais 1, 106.

rentgenstarojums, -a, v.; fiz. *Elektromagnētiskais starojums, kura viļņu garums ir no 0,0025 līdz 25 nanometriem.* Rentgenstarojuma avoti. Rentgenstarojuma reģistrēšana. □ Rentgenstarojuma lielo caurspiešanās spēju izmanto medicīniskajā diagnostikā. Fiz r 366.

rentgenstruktūranalīze, -es, s.; parasti vsk. *Vielas atomārās un molekulārās uzbūves pētīšana, kurā izmanto rentgenstaru difrakciju vielā.* □ Viņš [laboratorijas vadītājs] vēlējās, lai citu laboratoriju palīdzība būtu operatīvāka, it īpaši, kad vajadzīga rentgenstruktūranalīze un radiospektroskopija.. Purs 4, 201. Tātad ar rentgenstruktūranalīzes metodi iegūtie rezultāti var interesēt kā ķīmiķus, kas sintezē vielas.., tā fiziķus, kurus interesē materiāli ar specifiskām elektriskām īpašībām.. Zv 75, 10, 20. Kristāli «mirdz ar savu simetriju», sacīja J. Fjodorovs. Vēlāk šo paredzējumu pilnīgi apstiprināja rentgenstruktūranalīze. Zin T 66, 4, 12.

rentgenterapija, -as, s.; parasti vsk. *Ārstēšana ar rentgenstarojumu.* Virspusējā r. Dziļā r. Rentgenterapijas kabinets.

rentgenuzņēmums, -a, v. *Attēls, kas iegūts ar rentgenaparātu.* □ Radīti arī rentgena aparāti, kas ļauj izdarīt cilvēka rentgenuzņēmumus visā augumā. Cīņa 70, 81, 4. ..jaunais preparāts var palīdzēt vienīgi tiem, kuru organisms nav zaudējis spējas augt. To viegli konstatēt pēc delnas rentgenuzņēmuma: cilvēks spēj augt tik ilgi, kamēr nav pārkaulojušies skrimšļu savienojumi. PL Siev 77, 9, 17.

rentgenzvaigzne, -es, dsk. ģen. -žņu, s.; astr. *Zvaigzne, kam ir novērojams rentgenstarojums.*

rentmeistars, -a, v.; vēst. **1.** *Rentejas priekšnieks, pārzinis.*

2. *Galvenais grāmatvedis (dažās lielo feodāļu muižās).*

rentnieks, -a, v.; **rentniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; vēst. *Cilvēks, kas nomā nekustamu īpašumu, parasti zemi, lauku saimniecību.* Muižas r. □ Izrādās, barons, nebrīdinot rentniekus, mājas pārdevis, un abiem līdzšinējiem nomniekiem bija jāmeklē jaunas mājas vietas. Tīdomane 1, 8. Protams, vislabāk jau būtu zīdīt, bet to tikai saimnieces varēja, pusgraudniecēm un rentniecēm jau nebij piena. Upīts 4, 274.

rēnums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r ē n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..upmalā uzziedējušas mētras, pat rīta rēnumā jūtama to smarža. Zigmonte 5, 62. ..mūsu atvasarām piedienīgo rēnumu te [Gruzijā] sen kā sauca par rudeni.. Pad J 82, 32, 2. Tavām skropstām ir avota trīsēšana, matiem — avota dzidrums, lūpām — avota rēnums. PL Siev 72, 3, 15.

2. *Vispārināta īpašība → r ē n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Aizsniegt jūru mirdzošu tu traucies, Bet tev sejā smējās melna palts... Varbūt slīkšņas tu par dzelmēm sauci? Varbūt ēnu rēnums šķita balts? Pēlmanis 3, 18.

3. novec. *Vispārināta īpašība → r ē n s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

reņģe, -es, dsk. ģen. -ģu, s. *Atlantijas siļķes Baltijas pasugas zivs, kam ir līdz 25 centimetriem garš ķermenis, zilganzaļa mugura un sudrabbalti sāni.* Žāvēta r. Reņģes tomātu mērcē. □ Veikalā viņš bija ieraudzījis un nopircis svaigas reņģes. Kaijaks 1, 172. Pa mazliet pavērtajām durvīm varētu saskatīt tīklu kaudzi, grēdā sakrautas laivu tilaudas, tukšas, pussalauztas reņģu kastes.. Vāczemnieks 6, 241.

reogrāfija, -as, s.; parasti vsk. *Ķermeņa daļu elektriskās pretestības svārstību reģistrēšana ar reogrāfu.*

reogrāfs, -a, v. *Aparāts ķermeņa daļu elektriskās pretestības svārstību reģistrēšanai.* □ ..savos pētījumos pulciņa dalībnieki izmanto jauno katedrā izveidoto aparātu reogrāfu, ar kura palīdzību nosaka asinsvadu izmaiņas galvaskausā dažādu slimību gadījumos. Ves 63, 4, 1. Rīgas medicīnas institūtā konstruēts aparāts reogrāfs, ar kura palīdzību var izmērīt dziļu iekšējo orgānu asinsvadu stāvokli. Cīņa 62, 162, 4.

reorganizācija, -as, s. *Darbība, process → r e o r g a n i z ē t.* Uzņēmuma r. Darbu r. Reorganizācijas periods. □ ..direktors tūliņ iedomājās, ka viņa [jauniete] varētu būt īstā, ar kuras palīdzību sākt lopkopības fermas reorganizāciju.. Talcis 2, 103. Sociālistisko lauksaimniecības reorganizāciju pārtrauca fašistiskās Vācijas uzbrukums.. Ģeogr 392. Nepieciešama arī Vecrīgas funkcionālā reorganizācija, likvidējot vecpilsētai kaitīgās ražotnes un noliktavas.. Lit M 83, 11, 8.

reorganizators, -a, v.; **reorganizatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Cilvēks, kas veic (kā) reorganizāciju.*

reorganizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pārorganizēt; arī pārkārtot, pārveidot.* R. uzņēmuma pārvaldi. □ Tā bija arī viena no divām pirmajām lauku arodskolām republikā, kuras 1969. gadā tika reorganizētas par vidusskolām. Zv 74, 21, 10. Reorganizēt pastāvošo praksi īsā laikā, protams, nebūs iespējams. Cīņa 80, 34, 2.

reorganizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās. *Refl. → r e o r g a n i z ē t; tikt reorganizētam.* □ Decembra otrā puse pagāja, vienībai reorganizējoties un iekšēji konsolidējoties. Samsons 2, 336. Sakarā ar to, ka tiešī augstas klases sportistu sagatavošanā pēdējo gadu laikā daudz kas mainījies, pašos pamatos reorganizējies arī treneru darbs. Sports 81, 162, 2.

reostats, -a, v. *Ierīce, ar ko regulē elektriskās strāvas stiprumu elektriskajā ķēdē.* Metāla r. Ogles r. Palaišanas r. Reostata pretestība.

repains, -ais; s. -a, -ā; apst. **repaini;** arī **repjains,** -ais; s. -a, -ā; apst. **repjaini;** pareti. *Sarepējis, kraupjains.* □ ..Kazimirs Pudāns.. izklepojies noglāstīja ar repainu plaukstu rūsgano bārdu.. Niedre 12, 34. Trakās dusmās Vil-

mera kreisās rokas repainie pirksti iecērtas Jāņa kuplajās cirtās. Sēlis 5, 301.

reparācija, -as, s. **1.** jur. *Starptautiskās tiesiskās atbildības veids — karā nodarīto zaudējumu atlīdzināšana.* Reparāciju maksājumi. □ Plašākā apjomā restitūcijas un reparācijas pēdējo reizi tika paredzētas 1947. gada miera līgumos ar Bulgāriju, Itāliju, Rumāniju, Somiju un Ungāriju. Fogels, Grīnbergs 1, 211. Konference pieņēma lēmumus par reparācijām, par zaudējumu atlīdzināšanu. Cīņa 80, 171, 3. Reparācijas no Vācijas paredzēja pieprasīt tā, lai to maksājumi veicinātu pēckara miera laika ekonomikas attīstību. Cīņa 75, 15, 3.

2. biol. *Bojāto organisma šūnu atjaunošana, atjaunošanās.* □ Organisma nepietiekamā apgāde ar vitamīniem .. ieildzina reparācijas jeb atjaunošanas procesus organismā pēc pabeigta darba. Skulme 3, 129.

reparatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reparatīvi.** *Saistīts ar organisma bojāto šūnu atjaunošanu, atjaunošanos, arī ar ķermeņa daļu ķirurģisku labošanu.* □ Šūnai nonākot pilnvērtīgā barotnē, sāk darboties reparatīvi (izlabojoši) mehānismi. Zin T 75, 10, 8. Lielā Tēvijas kara invalīdi, kam nepieciešama reparatīvā ārstēšana .., ārstējas Traumatoloģijas un ortopēdijas institūtā. Ves 77, 1, 3. Ķirurģijas nozari, kas nodarbojas ar audu vai orgānu izmainītas formas un zaudēto funkciju atjaunošanu, sauc par plastisko jeb atžstājošo, atjaunotāju jeb reparatīvo ķirurģiju. Visp ķir 357.

repartīcija, -as, s.; parasti vsk. *Maksājamās summas vai kādas (citas) materiālas vērtības sadalīšana starp kāda pasākuma dalībniekiem.* Pārtikas repartīcija vēst. — *lauksaimniecības produktu sagādes metode, ko padomju vara lietoja kara komunisma laikā.*

repatriācija, -as, s.; parasti vsk. *Karagūstekņu, emigrantu, bēgļu, pārvietoto personu atgriešanās dzimtenē.* □ Konvencija par apiešanos ar karagūstekņiem satur vairākas normas par gūsta izbeigšanos, kad notiek gūstekņu repatriācija. Fogels, Grīnbergs 1, 198. «Jau trīs mēneši, kopš esmu pieteicies repatriācijai uz Latviju, bet iestādes man neizsniedz izbraukšanas atļauju.» Lācis 8, 358. .. Vācija steidzīgi pabeidza ieilgušo Baltijas vāciešu repatriāciju .. A Grīgulis 13, 389.

repatriants, -a, v.; **repatriante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Persona, ko repatriē vai kas repatriējas.* □ Lūk, mana jaunā dzimtene — šos vārdus var sacīt daudzi repatrianti, jo pēdējā laikā Vjetnamas Demokrātiskajā Republikā atgriežas daudzi tās agrākie iedzīvotāji .. Zv 62, 5, 25. .. atradās arī dažas skaistās glāzes, kuras aktrise bija atpirkusi Jelgavā no kādas vācietes repatriantes. Dzene 4, 28.

repatriēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Panākt, ka (karagūstekņi, emigranti, bēgļi, pārvietotās personas) atgriežas dzimtenē, nekavēt (tos) atgriezties dzimtenē.* □ Ensons: Dzird, ka no padomju zonas visi pārvietotie jau esot repatriēti. Zālīte 1, 33. Pirmajās kara stundās tiku mobilizēts pretgaisa aizsardzībā. Katru nakti kauja ar vācu izpletņlēcējiem, galvenokārt repatriētiem vāciešiem. Zv 73, 13, 15.

repatriēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Atgriezties dzimtenē (par karagūstekņiem, emigrantiem, bēgļiem, pārvietotām personām).* □ «Viņš brauc prom uz Vāciju. Saproti, Oļuk? Viņš re-patri-ējas!» Lācis VI, 296. «Bet tad jau viņš būtu repatriējies, kopā ar baronu Rotšteinu aizbraucis uz hitlerisko Vāciju.» Grīva 4, 27.

repējums, -a, v.; pareti. *Rezultāts → r e p ē t.*

repelents, -a, v. *Viela, kas atvaira dzīvniekus (parasti kukaiņus).* □ Uz sīpolu ziedmušām pakaišu kūdra iedarbojas kā repelents. Rupais, Kalniņa 1, 42. .. pret ērcēm darbojas repelenti, piemēram, «Deta», «Taiga», arī kampars, timols, mentols. Ves 76, 7, vāku 3. lpp. Pozitīvi jāvērtē repelentu lietošanas mēģinājumi, jo atbaidīt aļņus vai citus pārnadžus no ierīkotajām meža kultūrām būs lietderīgi arī tad, ja dzīvnieku blīvums nepārsniegs saimnieciski pieļaujamo. Pad J 79, 64, 6.

repers, -a, v. **1.** *Ģeodēzijā — apvidū nostiprināta zīme ar nemainīgu augstumu (piemēram, stabs), kas noder par atbalsta vai pārbaudes punktu nivelēšanā.* □ Atzīme «Kronštates nulle», kuru viņš iecirta kādā no akmens tilta balstiem, vēl tagad tiek izmantota par pamatu un izejas reperu PSRS nivelēšanas tīklam. Ģeogr 54. Nosakot absolūtos augstumus, topogrāfi ievēroja, ka atsevišķi reperi un punkti ar laiku maina savu stāvokli attiecībā pret jūras līmeni. Zin T 63, 7, 24.

2. *Artilērijā — punkts (apvidū, gaisā), pēc kura izdara piešaudi.*

repertuārs, -a, v. *Izrāžu, koncertu vai estrādes priekšnesumu, kinofilmu u. tml. kopums, ko attiecīgajā laikposmā izrāda, izpilda, demonstrē (teātrī, koncertzālē, kinoteātrī u. tml.).* Klasiskais r. Sadzīviskais r. Izklaidējošs r. Uzņemt lugu repertuārā. Kinofilmu r. □ Iestudējumu parāda tikai divas reizes, tad no repertuāra noņem. Hausmanis 2, 23. // *Skaņdarbi, daiļdarbi, dejas u. tml., ko attiecīgajā laikposmā izpilda kāds kolektīvs (piemēram, koris, ansamblis).* □ Izņemot Mocarta un Haidna daiļdarbus, Šostakoviča V simfoniju un Šopēna otro klavierkoncertu, viss pārējais viesu repertuārs rīdziniekiem bija gandrīz nepazīstams. Māksla 59, 4, 47. J. Cimzes apdarinātās tautasdziesmas .. lika pamatus mūsu kora dziesmu repertuāram. Vēriņa 1, 61. // *Lomas, ko attiecīgajā laikposmā tēlo kāds aktieris, skaņdarbi, daiļdarbi, ko attiecīgajā laikposmā izpilda dziedātājs, mūziķis, daiļlasītājs.* Koncerta repertuārs — *koncertrepertuārs.* □ Sākot ar 50. gadiem, no Žaņa Katlapa repertuāra pamazām pazūd mīlētāji un stiprie cilvēki. Katlape, Ceplītis 1, 111. Balss viņam nebija slikta, ar diezgan patīkamu tembru, bet .. repertuārs vienveidīgs. Ezera 17, 138. pārn. .. dažu sugu sienāžu vārdnīcās esot ap 12 skaņu. Visraksturīgākais šo kukaiņu repertuārā parasti ir tēviņu sisināšana .. Zin T 65, 2, 24.

repēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans.; pareti. *Kļūt negludam, raupjam.*

repetitors, -a, v.; **repetitore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Teātra darbinieks, kas (parasti muzikālajā teātrī) tēlotājiem, baletdejotājiem palīdz iestudēt lomas, partijas.* □ Jāzepam Mediņam piedāvāja pianista repetitora vietu Nacionālajā operā. Briede-Bulāvinova 1, 188. Repetitoram ne tikai jāparāda, kas un kā jādara, bet arī jāpalīdz atrast kustību izteiksmības atslēgas, jāmāca atraisīties, iejusties tēlā. Sk Ģ 78, 12, 49. Baletmeistara .. un repetitora vadībā Velta Vilciņa gatavojās izrādei ar ārkārtīgu rūpību. Lit M 56, 5, 4.

2. *Mājskolotājs, kas palīdz skolēnam sagatavot uzdevumus, sagatavoties eksāmenam u. tml.* □ Ja kunga dēlam draud pēceksāmens rudenī — viņam noalgo repetitoru. Salenieks 7, 294. Vecākiem gribu ieteikt: nekādus repetitorus, bet vairāk sekot, kā bērni apmeklē konsultācijas un mācās mājās .. Sk Ģ 78, 5, 21.

repis, -pja, v.; retāk **rēpis,** -pja, v.; apv. *Tabakas maks.* □ ..izrāva [sedlinieks] tabakas repi un, astes galu ar adatu saujā samiedzis, pasvieda meistariski, tā ka tas aizvēlās būkšēdams un atritinājās vaļā. Upīts XI, 144. Pie gultas uz ķeblīša pa tvērienam nolikta prāva, dīvaini izlocīta pīpe. Turpat arī tabakas repis. Vāczemnieks 5, 18. ..Goba, aizdedzis savu kaļķīti, tabakas rēpi siedams, sausi noklepojās .. Jokums 1, 10. sal. Smird kā repis. ME III, 512.

repjains. *Sk.* repains.

replantācija, -as, s.; med. *Ķirurģiskā operācijā atdalīto audu, orgānu u. tml. pārstādīšana atpakaļ bijušajā vietā.* □ ..ar labiem panākumiem izmanto ādas replantāciju pēc traumām .. Visp ķir 373.

replantatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **replantatīvi;** med. *Saistīts ar replantāciju, tai raksturīgs.* □ Kādēļ gan no Latvijas, kur gūti vērā ņemami panākumi plastiskajā un replantatīvajā ķirurģijā, pacienti jāved uz Maskavu vai Viļņu? Cīņa 83, 72, 3.

replantēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; med. *Ķirurģiski pārstādīt (atdalītos audus, orgānus u. tml.) atpakaļ bijušajā vietā.* □ Replantēto locekli pirmajās stundās vēlams turēt pazeminātā temperatūrā .. Visp ķir 373. Saplombējot sakņu kanālus, zobu speciāli apstrādā un tad replantē. Zv 63, 21, 16.

replantoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Ķirurģijas nozare, kas pārstāda atdalītos audus, orgānus u. tml. atpakaļ bijušajā vietā.* □ Padomju replantoloģija aizvien vairāk attīstās. Tā kļūst bagātāka ar nepieciešamo aparatūru, pilnveidojas arī ķirurgu māka. Cīņa 84, 173, 1.

replantoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **replantoloģiski.** *Saistīts ar replantoloģiju, tai raksturīgs.*

replika, -as, s. **1.** *Runātāja, parasti īss, izteikums, kurā pausta reakcija uz sarunbiedra runu, darbību, izturēšanos.* □ «Tad nu tu gan pamatīgi noskatījies pakaļ.» — «Un šo repliku es jau biju gaidījis,» Lūsis miermīlīgi saka. «Bet kas tur slikts, ja es ar acīm mazliet pasekoju meitenei ..» Zigmonte 4, 214. // *Šāds izteikums, arī rakstīts teksts apspriedē, diskusijā u. tml.* □ Pēc tam kad visi tiesas debašu dalībnieki teikuši runas, viņi var uzstāties otrreiz sakarā ar runās teikto. Tiesības uz pēdējo repliku vienmēr ir atbildētājam un viņa pārstāvim. Civilpr k 1, 107. Beļinska raksti formas ziņā ir ļoti daudzpusīgi — te atrodam .. monogrāfiskus rakstus par atsevišķa autora daiļradi, recenzijas vēstuļu, repliku, dialogu un daudzās citās formās. Māksla 61, 2, 10.

2. *Šāds izteikums (daiļdarba, parasti lugas, kinofilmas scenārija) dialogā; šāds izteikums, ko tēlotājs runā izrādē, kinofilmā, uzvedumā u. tml.* □ Replikas [lugā] atklāj personu raksturu un sniedz motivāciju darbības risinājumam. Valeinis 1, 160. ..jaunās drāmas valoda vairāk līdzinās Džoisa prozas iekšējam monologam nekā dramaturģiskai replikai. Lit M 84, 25, 15. Viņš parādās uz skatuves visā lugas gaitā, sākot ar pirmo cēlienu un beidzot ar priekšpēdējo repliku finālā .. Māksla 62, 2, 29.

3. mūz. *Iekritiens, arī īss motīvs vai neliela frāze (skaņdarbā).* □ Pirmajā cēlienā korim plašāku dziedājumu nav. Tā līdzdalība operas notikumos izpaužas īsās, dažkārt aprautās replikās. Briede-Bulāvinova 1, 86. Smalkas orķestra replikas sasaucas ar dziedātāju frāžu noslēgumiem .. Rīgas B 84, 50, 5. Viņam diriģējot, katra obojas vai klarnetes replika, katra vijoļu dziedošā frāze vai misiņa pūšamo instrumentu akords nekļūdīgi trāpa mērķī, veido to skaņu monumentu, ko diriģents iecerējis. Māksla 61, 3, 21.

4. mūz. *Frāzes atkārtojums citā balsī vai citā toņkārtā.*

5. *Autora atkārtots mākslas darbs, kas atšķiras no iepriekšējā darba, piemēram, ar citiem izmēriem, pārmaiņām mazāk nozīmīgās detaļās.*

reportāža, -as, s. *Spilgts, viegli uztverams dokumentāli māksliniecisks īstenības faktu apraksts, attēlojums aculiecinieka skatījumā (presē, radio vai televīzijas raidījumā, arī kinofilmā); attiecīgais publicistikas žanrs.* Lasīt reportāžu. R. no stadiona. Televīzijas r. □ Aizbrauc Selderiņš ar divriteni uz attālāku kolhozu gatavot reportāžu par rudzu pļauju. Kalndruva 5, 148. Žurnālisti reportāžās un problēmu rakstos dēvēja treneri gan par basketbola daiļrades meistaru, gan par despotu ar šaha kauliņiem .. Bels 3, 36.

reportāžveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir reportāžas veids, forma.* R. teksts.

reportāžveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reportāžveidīgi.** *Reportāžveida.* □ ..cietusi romāna sižetiskā vienotība, un brīžiem tas sadalījies atsevišķos reportāžveidīgos gabaliņos .. Lit M 57, 2, 2.

reportieris, -ra, v.; **reportiere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Līdzstrādnieks (piemēram, periodiskā izdevumā, radiofonā, televīzijā), kas raksta, veido reportāžas.* □ Reiz kāds neatlaidīgs avīžu reportieris centies no aktrises izzināt, ko viņa mīlot, ko nīstot .. Dzene 3, 89. «Skrējēji veikuši divus apļus, Stūris ir metrus trīs priekšā ..» reportieris ziņoja. Saulītis 12, 347. «Dak-

terim Eglem taču nebūs nekas pretī mums kaut ko pastāstīt?» jaunais cilvēks jautāja, bet, laikam savā reportiera karjerā nekad nesastapis nevienu cilvēku, kuram būtu bijuši iebildumi pret radiointerviju, jau sakārtoja mikrofonu .. Birze 5, 233.

reportierisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reportieriski;** reti. *Saistīts ar reportiera darbu, arī reportāžu, reportiera darbam, arī reportāžai raksturīgs.* □ Un atkal — no reportieriski paskopās precizitātes [daiļdarbā] straujas pārejas uz bagātīgā krāszieda triepieniem .. Lit M 75, 13, 4.

represālijas, -u, vsk. represālija, -as, s. *Spaidu līdzekļi, varmācīga pretdarbība (parasti starptautiskajās attiecībās).* Ekonomiskās r. □ Okupantam aizliegts lietot represālijas pret iedzīvotājiem, ņemt tos kā ķīlniekus, aizdzīt iedzīvotājus no okupētās teritorijas uz jebkuru citu valsti. Fogels, Grīnbergs 1, 199.

represēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pakļaut represijām.* □ Lielākā daļa no viņiem [padomju aktīvistiem] tika represēta jau okupācijas sākumā: Kurzemes mazajās pilsētās un pagastos praktiski nebija iespējams izvairīties no fašistiskās policijas «uzskaites». Samsons 2, 21. Starp abām avīzēm [1905. gadā] valdīja «kara stāvoklis», un, lai gan «Jauno Avīzi» bieži represēja, uzlika tai naudas sodus, taču tā nedomāja padoties. Dorbe 4, 7.

represijas, -u, vsk. represija, -as, s. *Soda, spaidu, vajāšanas līdzekļi, ko lieto valsts administratīvas iestādes vai tiesa.* Policijas represijas. Lietot represijas. Rīkot represijas pret brīvības cīnītājiem. □ Par spīti okupācijas varas iestāžu represijām, Latvijas proletariāts 1918. gadā plaši atzīmēja 1. Maiju .. Vēstis 79, 1, 9. Sēru dziesmā tauta iemūžināja savu kritušo biedru — carisma asiņaino represiju upuru piemiņu. Māksla 60, 1, 24.

represīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **represīvi.** *Saistīts ar represijām, tām raksturīgs.* □ Divdesmit gadus politiskā pārvalde, tāpat citas represīvās iestādes, bija darījušas visu, lai nevienā .. pagastā nepaliktu neviens komunists. Cīņa 80, 78, 2. ..Markss stipri ierobežoja jaunhēgeliešu pseidorevolucionāro sacerējumu ievietošanu. Tā viņš cerēja mazināt cenzūras spaidus un valdības represīvos pasākumus pret avīzi. A Putniņš 1, 85.

reprezentabls, -ais; s. -a, -ā; apst. **reprezentabli.** *Ietekmīgs, iespaidīgs (piemēram, ar savām īpašībām, darbību) — par cilvēku, cilvēku grupu.* R. mākslinieks. R. deju kolektīvs. □ «Es novēroju: jauns, ļoti reprezentabls cilvēks, kuram tuvas attiecības ar presi ..» K Zariņš 2, 16. ..viņš [mūziķis] kā priecīgāko šo gadu notikumu atceras Šepska apciemojumu vecāku mājās Siguldā, jo reprezentablais skolotājs taču ir viņa pasaules sūtnis, viņa sabiedrotais un aizstāvis vecāku priekšā. Klotiņš 1, 40. // *Tāds, kas izceļas ar ko, ir ietekmīgs, iespaidīgs (piemēram, par celtni, telpu).* Reprezentabla pils. □ Ar mīlestību un gaumi šeit [izstādē] bija izvietots ikviens priekšmets .. Lai to panāktu, arhitektei .. bija jāpārvar muzeja reprezentablo telpu aukstais, oficiālais svinīgums .. Māksla 62, 2, 7. // *Par pasākumu, darbību.* Reprezentabla izstāde. □ Starptautiskais lielmeistars A. Çipslis Kubā piedalījās reprezentablā starptautiskā turnīrā un izcīnīja 3.— 4. vietu. Sports 84, 86, 3.

reprezentācija, -as, s. **1.** *Darbība, process, arī rezultāts* → *reprezentēt (1).* □ Šis koncerts pilda gan ikdienas, gan reprezentācijas uzdevumu: virzīt mūzikas procesu, ļaut ieklausīties skaņdarbos, kas pēc gadu desmitiem varēs dot priekšstatu par šodienas meklējumiem un atradumiem. Cīņa 81, 93, 3. Uz bagātības dibinātā goda izpratne [dainās] parādās spīdošā reprezentācijā: godības jeb godu dzeršanā, lepnos braucienos, dārgās rotās — vispār greznā dzīvē. J A Jansons 1, 56.

2. mat. *Darbība, process, arī rezultāts* → *reprezentēt (3).* Reprezentācijas kļūda.

reprezentants, -a, v.; **reprezentante,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas (ko) reprezentē (1).* □ Šoreiz Padomju Latvijas reprezentanti un izstādes no Latvijas viesojās visā Austrijā .. Zv 80, 2, 11. ..varbūt tieši kinoaktieris šodien ir viens no galvenajiem mūsu tautas kultūras reprezentantiem ārzemēs. Māksla 59, 2, 36. «Viņš ir mūsu [revolucionāru] pulciņa reprezentants,» kā atvainodamies man beidzot iečukst Krists. Sēlis 4a, 78.

reprezentatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reprezentatīvi. 1.** *Tāds, kas (ko) reprezentē (1).* R. skulptors. □ Riharda Štrausa «Rožu kavalieris» pieder pie tiem samērā nedaudziem lielajiem, reprezentatīvajiem muzikālajiem skatuves darbiem, ko devuši Eiropas mūzikas pēdējie gadu desmiti. Vītoliņš 2, 248. Publikas nopietnā interese par mākslu vispār ir pieaugusi. Reprezentatīvās izstādes «Latvijas» zālēs apmeklē līdz 30 000 skatītāju. Lit M 84, 13, 2. Mūsdienu zinātne nav iedomājama bez zinātnieku regulāras tikšanās reprezentatīvos forumos. Ves 80, 1, 2.

2. mat. *Tāds, kas (ko) reprezentē (3); tāds, kurā iegūst informāciju (kā) reprezentēšanai.* Reprezentatīva izlase. R. novērojums.

reprezentēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Ar savu darbību, rīcību atspoguļot, ļaut uztvert (kādas cilvēku grupas, organizācijas, valsts u. tml.) raksturīgākās, parasti pozitīvās, īpašības (par cilvēkiem).* □ Uzveduma režisors uzskatīja, ka Šadrins reprezentē visu lielo krievu zaldātu masu. Katlape, Ceplītis 1, 85. «Kā sabiedrisko organizāciju pārstāvim un arodbiedrību vadītājam jums būs jārunā strādnieku un kalpotāju vārdā ... tā sakot — jāreprezentē pati tautas balss.» Lācis VII, 567. ..viņš [žurnālists] bija dabūjis jau diezgan lielu pašapziņu un varēja izturēties un iznesties kā tāds, kam visur kaut kas svarīgs jāreprezentē. Laicens 2, 43. // *Ar savu darbību, rīcību atspoguļot, ļaut uztvert (kādas profesijas, darbības nozares u. tml.) raksturīgākās, parasti pozitīvās, īpašības.* □ Viņa [aktrise] prot reprezentēt — savu profesiju, savu teātri .. Artmane 32. Jaunā māksliniece cienīgi reprezentē franču klavesīna mūzikas izpildījuma mākslu .. Vītoliņš 2, 219. // *Būt tādam, kas atspoguļo (piemē-*

ram, darbības, zinātnes, mākslas nozari), no kā var iegūt informāciju (par to). □ ..specializēti medicīnas centri, kas reprezentē visprogresīvāko medicīnas zinātnes un prakses sintēzi. Zv 79, 9, 11. Oktobra rajons atšķiras no pārējiem pilsētas rajoniem.. ar to, ka reprezentē Rīgas jūras vārtus.. Zv 77, 9, 8. ..pēc pāris gadiem blakus vecajai Rīgai.. nostāsies celtne, kas reprezentēs jauno, moderno Rīgu. Liesma 59, 4, 24.

2. parasti 3. pers. *Būt tādam, kas (piemēram, no kādas augu, dzīvnieku grupas, kopuma) ir kur sastopams.* □ Daudzas [neļķu] sugas sastopamas augstu kalnos un sniedzas arī tālu ziemeļos. Turpretim tropu apgabalos šī dzimta reprezentēta samērā vāji. Galenieks 2, 331.

3. mat. *Būt tādam, no kura var iegūt iespējami pilnīgu informāciju (par kādas kopas, kopuma) īpašībām (par šīs kopas, kopuma daļu); būt tādam, kurā iegūst šādu informāciju (par darbību, procesu).*

reprezentēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Dot (citiem) iespēju iepazīties ar sava darba rezultātiem (piemēram, izstādē, skatē); tikt pārstāvētam (piemēram, iespieddarbā, pasākumā).* □ Piecu gadu laikā dzejnieku vārdi «Karogā» parādījušies vairāk nekā 300 reižu. Tātad caurmērā katrā numurā reprezentējušies pieci autori. Kar 85, 7, 136. ..padomju skatītāja priekšā neapolieši reprezentējās ar piecām izrādēm.. Māksla 62, 2, 49. ..risinājās sarunas par PSRS [sportistu] izlases atkārtotu viesošanos nākamgad. Abas puses apsolījās reprezentēties labākajos sastāvos. Sports 83, 49, 2.

reprivatizācija, -as, s.; parasti vsk. *Darbība, process* → *reprivatizēt.* □ Sociāldemokrāti un to labējās aprindas [Portugālē] prasa konsekventāku ekonomikas valsts sektora reprivatizāciju. Pad J 85, 122, 2.

reprivatizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Atdot (ko nacionalizētu) atpakaļ privātīpašumā.* □ Māju tikai pirms mēneša reprivatizēja — Bauska no apgabala komisāra Hanzena rokas saņēma aktu, ar kuru atkal atzina, ka viņš ir šīs mājas īpašnieks. Birze 3, 84.

reprīze, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** mūz. *Pilnīgs vai pārveidots (skaņdarba posma) atkārtojums.* □ ..dziedājuma skaidrumu mīkstina paralēlu sekstu gludenums un reprīzē — pastorāls, harmoniskais kolorīts. Kļotiņš 1, 126. No daiļskanīgas vīzijas šī [Spīdolas] tēma kļūst par dramatisma piesātinātu, viesulīgu pasāžu reprīzes daļā.. Lit M 58, 44, 4. // *Atkārtojuma zīme nošu rakstā.* □ Ja atkārtojamais posms ir skaņdarba vidū, tad reprīzi raksta kā šī posma sākumā, tā arī beigās. Krasinska, Utkins 1, 286.

2. *Īss humoristisks priekšnesums, ko klauni vai citi cirka vai estrādes mākslinieki izpilda (parasti) starplaikos starp galvenajiem priekšnesumiem.* □ Viņš nebija nekāds runīgais klauns. Viņa spēks slēpās tieši šajās vienkāršajās izdarībās. Viņš.. nemācēja sagudrot smalkas replikas, asprātīgas reprīzes.. Bels 5, 13. Mehāniska, kaut arī ārēji nevainojama sen zināmu un gadu desmitos pārbaudītu reprīžu.. atdarināšana ir klaunādes nāve. Liesma 64, 10, 30. ..kolektīvā viss repertuārs balstās uz paša L. Utjosova dziedātām dziesmām, literārām reprīzēm. Lit M 56, 38, 3.

3. *Atkārtots sitiens paukošanā.*

4. *Zirga atkārtota vadīšana noteiktā gaitā.*

reproducēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Tipogrāfiski vai fotogrāfiski atveidot oriģināldarbu (piemēram, mākslas darbu, tekstu), parasti vairākos vai daudzos eksemplāros, kā arī samazinātos izmēros.* R. gleznu. □ ..uzslavu pelna [grāmatā] reproducētais Raiņa portrets. Lit M 60, 51, 3. ..somu gleznieciību gadsimtu mijā daudz aprakstīja un reproducēja latviešu periodikā.. Kļotiņš 1, 54. // *Atveidot (skaņu) — par tehniskiem līdzekļiem, skaņu ierakstiem u. tml.* □ Ilgspēlējošai platei skaņas dinamiskais un frekvenču diapazons nesalīdzināmi plašāks nekā parastajai, un tāpēc tā labi reproducē visdetalizētākās izpildījuma nianses.. Māksla 61, 2, 18. Stereofoniskās [radio] pārraides.. reproducē patieso «skaņas ainu», proti, var izšķirt skaņas avotu sadalījumu telpā, kas mūzikai piešķir jaunu īpatnību. Zin T 64, 12, 28.

2. psih. *No jauna atveidot apziņā, aktualizēt psihē (ko atmiņā fiksētu).* □ Atmiņa ir viena no psihes īpašībām, tā ļauj atspoguļot pagātnes pieredzi. Vesels cilvēks notiekošo iegaumē, to saglabā atmiņā un vēlāk spēj to reproducēt. I Eglītis 1, 52. ..rakstniekam vajadzēja pašam iepazīties ar apvidu, kur dzejnieks pavadījis ilgus gadus, lai pēc tam iztēlē visā pilnībā reproducētu kādreizējo Kalāču dzīvi.. Bērce 6, 59. Ir pierādījies, ka viņam piemīt izcili izteiktas spējas iegaumēt un reproducēt noteikta veida informāciju. Rīgas B 85, 149, 4.

3. *Reaklimatizēt.* □ Lieguma iecirkņos apmetušies uz dzīvi un labi iejutušies bebri, baltās irbes un staltbrieži. Reproducēt šos dzīvniekus, kas Latvijā izzuda jau pagājušajā gadsimtā, mums palīdzēja brālīgo republiku un vietējo saimniecību zvērkopji. Cīņa 81, 3, 2.

reproducēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl. **1.** psih. *Refl.* → *reproducēt (2).* Notikums reproducējas psihē.

2. biol. *Atjaunoties, saglabājot (organisma) specifiskumu no paaudzes paaudzē.* □ Ģenētika — mācība par organismu iedzimtību un tās mainību — pasvītro, ka dzīviem veidojumiem ir raksturīga spēja reproducēties.. Zv 65, 19, 14.

reprodukcija, -as, s. **1.** *Darbība, process* → *reproducēt (1); tas (piemēram, attēls, teksts), kas ir iegūts, reproducējot (ko).* □ Plašajā izstādē bija.. gleznu reprodukcijas, kas patiesi atdarina ne vien krāsas, bet arī faktūru. Tēl M 62, 157. ..gan izrakstītās sienassegas un ietvariņi ar vecu gleznu reprodukcijām un vēsturisko personu portretiem.., viss bija kruzuļains, kaut kā pārlieku izrotāts, sablīvēts un — novecojis. Lubējs 1, 26.

2. psih. *Darbība, process, arī rezultāts* → *reproducēt (2).* □ Nereti slimnieki pēc pārciestas galvas smadzeņu traumas neatceras kādu periodu līdz traumai (retrogrādā amnē-

zija — reprodukcijas traucējumi) .. I Eglītis 1, 52.

3. biol. *Atjaunošanās, saglabājot (organisma) specifiskumu no paaudzes paaudzē.* □ Kā zināms, no vietējās reprodukcijas [koku un krūmu] sēklām izaug ziemcietīgi un vietējiem apstākļiem piemērotāki pēcnācēji. Saudz dabu 61. Lai sagādātu cūkkopības kompleksiem pietiekami daudz sivēnu, tiek izveidotas specializētas reprodukcijas saimniecības, kurās ražo tikai sivēnus. Ģeogr 429.

reproduktīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reproduktīvi. 1.** *Saistīts ar reprodukciju (1), tai raksturīgs.* □ Reproduktīvo tehniku — fotogrāfijas, kino, televīzijas un radio — lielie sasniegumi ārkārtīgi veicinājuši mūsdienu cilvēka ātro un aso redzes, kā arī dzirdes orientāciju .. Māksla 59, 4, 15.

2. psih. *Saistīts ar reprodukciju (2), tai raksturīgs.* Psihes reproduktīvā darbība.

3. biol. *Saistīts ar reprodukciju (3), tai raksturīgs.* □ Pēc fizioloģiski bioloģiskajām funkcijām [augļaugam] izšķir reproduktīvos un veģetatīvos pumpurus. Reproduktīvie pumpuri ir ziedkopas pumpuri un ziedpumpuri. Sudrabs 1, 41. Kā pārāk zemas, tā arī augstas temperatūras negatīvi ietekmē siltumnīcās krāšņumaugu sakņu un virszemes veģetatīvo un reproduktīvo orgānu augšanu un attīstību .. Rupais, Kalniņa 1, 10.

reproduktorferma, -as, s.; lauks. *Ferma, kas specializējusies jaunu dzīvnieku (parasti sivēnu) ieguvei.* □ Padomju saimniecībā .. uzcelta reproduktorferma, kas gadā dod 40—50 tūkstošus sivēnu. Ģeogr 429. .. kolhozā .. ir rūpnieciska reproduktorferma, kurā iegūst 6000 sivēnu gadā. Cīņa 80, 178, 2.

reproduktorkomplekss, -a, v.; lauks. *Lopkopības celtņu komplekss, kas paredzēts jaunu dzīvnieku (parasti sivēnu) ieguvei.* □ Izmantošanai vaislai no barokļu grupām Ezerņā izmeklētas un uz Belaja Oboras reproduktorkompleksu atpakaļ atvestas 300 labākās cūciņas. Cīņa 79, 84, 2.

reproduktors[1], -a, v. *Iekārta (parasti radiotranslācijas tīklā) elektrisko svārstību pārveidošanai dzirdamās skaņās.* Trīsprogrammu r. Elektrodinamiskais r. Elektromagnētiskais r. □ Reproduktors klusēja, tad iečirkstējās, un diktors paziņoja, ka uzstāsies ungāru vijolnieki. Vilks 2, 71. Galvu pacēlis, [jauneklis] saspringa un uzmanīgi ieklausījās. Reproduktorā atskanēja dziesma. Lubējs 1, 85.

reproduktors[2], -a, v.; lauks. *Specializēta saimniecība, ferma, komplekss jaunu dzīvnieku (parasti sivēnu) ieguvei.* □ Sivēnu reproduktors — .. vienstāva kūts 2,5 ha platībā — jau uzcelts un dod produkciju .. Zv 74, 14, 16. .. sovhoztehnikuma saimniecībā .. uzbūvēs reproduktoru sivēnu iegūšanai .. Zv 81, 4, 15. Putnu audzētava «Savienība» perspektīvā izpildīs pirmās pakāpes reproduktora funkcijas un ar diennakti veciem šķirnes cāļiem nodrošinās otrās pakāpes reproduktorus: putnu fabrikas «Bauska», «Ķekava» .. Cīņa 78, 36, 1.

reproduktorsaimniecība, -as, s.; lauks. *Saimniecība, kas specializējusies jaunu dzīvnieku (parasti sivēnu) ieguvei.* □ Lai samazinātu sivēnu krišanu un aklimatizēšanās ilgumu nobarošanas kompleksos, to izaudzēšana reproduktorsaimniecībās jāorganizē vismaz līdz 35—40 kg svaram. Cīņa 78, 160, 2. Jau 1973. gadā sākām apspriest jautājumu par zirgu reproduktorsaimniecībām. Cīņa 83, 244, 2.

reprogrāfija, -as, s. *Teksta, attēla pavairošana, kurā iegūst kopijas, kas grafiski pilnīgi atbilst oriģinālam, bet var atšķirties no tā pēc materiāla, krāsas, izmēriem.* Dokumentu r.

reprogrāfisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **reprogrāfiski.** *Saistīts ar reprogrāfiju, tai raksturīgs.*

repsis, -ša, v. *Neliela sudrabaina lašu dzimtas saldūdens zivs.* □ .. Alūksnes, Usmas un Puzes ezeros dzīvo repsis .. Ģeogr 122. Tipiskas planktonēdājas zivis ir repši, sniedzes un vīķes, kas visu mūžu pārtiek no zooplanktona. D kal 78, 104.

reptilis, -ļa, v. *Rāpulis.* □ Tropisko ūdeņu iemītniekam ādainajam bruņurupucim ceļojums uz ziemeļiem Vladivostokas tuvumā beidzās traģiski. Divmetrīgo reptili vētra izmeta Pētera I jūras līča krastā. Pad J 79, 165, 4. Kubā pieņemts lēmums, kas veselu gadu aizliedz medīt un ķert krokodilus .. Šis aizliegums ievests tādēļ, lai saglabātu reti sastopamos reptiļus — kaimanus un saldūdens jeb Kubas krokodilus .. Rīgas B 74, 257, 8.

republika, -as, s. *Valsts iekārtas un varas orgānu forma, kur augstākos valsts varas orgānus ievēlē uz noteiktu laiku; valsts, kurā ir šāda valsts iekārtas un varas orgānu forma.* Sociālistiska r. Autonomās republikas. Tautas demokrātijas r. Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika. Buržuāziskā r. Prezidentālā r. Republikas valdība. Republikas karogs. □ V. I. Ļeņins .. atzina, ka pārejas laikā no kapitālisma uz sociālismu vispiemērotākā proletariāta diktatūras valsts forma nav vis parlamentārā demokrātiskā republika, bet gan strādnieku un zemnieku deputātu padomju republika. Birziņa 1, 7. Padomju Sociālistisko Republiku Savienība ir vienota savienota daudznacionāla valsts, kas nodibinājusies uz sociālistiskā federālisma principa pamata, nāciju brīvas pašnoteikšanās un līdztiesīgu Padomju Sociālistisko Republiku brīvprātīgas apvienošanās rezultātā. PSRS Konstitūcija 21. Savienotā republika ir suverēna padomju sociālistiska valsts, kas apvienojusies ar citām padomju republikām Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā. Fogels, Grīnbergs 1, 56.

republikānis, -ņa, v.; **republikāne,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Republikāniskas valsts iekārtas piekritējs, republikas aizstāvis.* Republikāņu partija neakt. — *buržuāziska politiska partija, kas aizstāv republikānisku valsts iekārtu.* □ Bet jaunais Stendāls .. ir dedzīgs republikānis, kas atbalsta Luija XVI sodīšanu ar nāvi un slepus apmeklē jakobīņu kluba sapulces. Zv 83, 3, 26. Ritēja 1854. gads, kad [Amerikas] Savienotajās Valstīs nodibinājās republikāņu partija. Zv 76, 19, 18.

2. neakt. *Republikāņu partijas biedrs.*

republikānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **republikāniski.** **1.** *Tāds, kas ir saistīts ar kādu PSRS savienoto vai autonomo republiku, ir tās kompetencē.* Republikāniskās iestādes. Republikāniskās pakļautības rūpniecība. Republikāniskās sacensības. □ Republikāniskās ministrijas un valsts komitejas vada tām uzticētās pārvaldes nozares vai realizē starpnozaru pārvaldi un pakļautas savienotās republikas Ministru Padomei. PSRS Konstitūcija 40. Republikāniskos standartus izstrādā tādām patēriņa precēm, kuras ražo tikai vienas republikas uzņēmumi, piemēram, ķimeņu sieram Latvijas PSR. Lauku Dzīve 80, 8, 18. Jau pašreiz jaunajā tipogrāfijā iespiež 9 nosaukumu laikrakstus un 14 nosaukumu republikāniskos žurnālus.. Zin T 77, 2, 20.

2. *Saistīts ar valsts iekārtas un varas orgānu formu, kur augstākos valsts varas orgānus ievēlē uz noteiktu laiku, šādai valsts iekārtas un varas orgānu formai raksturīgs.* Republikāniska valsts iekārta.

rēpuļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rēpuļaini;** arī **repuļains,** -ais; s. -a, -ā; apst. **repuļaini.** *Negluds, sarepējis (par augiem, to orgānu ārējo kārtu); tāds, kam ir negluda, sarepējusi ārējā kārta (par augiem, to daļām).* □ ..vecs, nokaltis koks rēpuļainu mizu, liekas, ozols.. Dripe 3, 90. ..sirmi, rēpuļaini bērzi stāvēja zemu nokārtām zaru pīnēm.. Upīts 8, 158. ..celītes malā ošu rēpuļainie stumbri un vēl tālāk vecas ābeles. Indrāne 7, 9. // *Tāds, kam ir raupja, negluda, arī rētaina āda (piemēram, par rokām); raupjš, negluds, arī rētains (par ādu).* □ Vēsa rēpuļaina roka glauda Roberta pieri. Upīts VII, 194. Es nu sāku uzmanīgāk novērot skolniekus un ieraudzīju, ka daudziem pirksti tādi repuļaini. Kā redzams, kašķis bija vairākiem, tikai vieglākā veidā nekā man. Salenieks 2, 129. pārn. Snieg. ..baltums krājas uz ābeļu rēpuļainajām plaukstām.. Pad J 84, 29, 4. // *Tāds, kam ir raupja, nelīdzena virsma (piemēram, par priekšmetiem, veidojumiem).* Rēpuļains apmetums. □ Neglīti bija viņa darinātie māla trauki. Ķeburaini un repuļaini, bez mirdzuma.. Kaldupe 8, 22. Čokurā tad dieviņš zemi rāva, — Cēlās kalni, lejas, gravas, jūras, Rēpuļaina tapa gludā zeme. Rainis IVb, 94.

reputācija, -as, s.; parasti vsk. *Sabiedrībā izplatīts vērtējošs uzskats par kādu cilvēku, tā īpašībām, darbības nozīmīgumu.* Laba r. Slikta r. □ «Apburošs cilvēks..» par viņu teica sabiedrībā. Šo reputāciju viņš centās saglabāt. Lācis 6, 163. Profesionāļu aprindās viņai ir talantīgas, nopietnas mākslinieces reputācija. Liesma 76, 10, 1. ..viņš spēj ticami notēlot labu un progresīvu jaunieti. Un viņš to arī dara, jo tas ir viņa interesēs. Kāpēc bojāt savu reputāciju? Dripe 4, 108. // *Sabiedrībā izplatīts vērtējošs uzskats par kā (piemēram, uzņēmuma, pasākuma, arī produkcijas) derīgumu, vērtību, nozīmīgumu.* □ Godam.. bankrota gadījumos nebij nekādas vērtības. To varēja izlietot.. tikai sākumā, kad uzņēmums nodibinājās un kad tam bij vajadzīga laba reputācija un uzticība kredīta lietās. Rozītis III, 154. Reklāma paātrina preču apgrozību, veido veikala reputāciju, pievelk pircēju. Zin T 75, 7, 28.

resgalība, -as, s. *Palaidnība, nerātnība.*

resgalīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **resgalīgi.** *Palaidnīgs, nerātns (parasti par bērniem, pusaudžiem).* R. puika.

resgalis[1], -ļa, v. *Paresninātais stumbra, stiebra gals pie pamatnes (kokam, stiebraugam); daļa (kokmateriālam), ko veido šāds gals.* □ Pa resgali no zemes bez pakāpšanās ozolā uzrāpties nav iespējams, jo stumbrs rokām nav ne līdz pusei aptverams.. Caune 3, 28. Vissīkstākā koksne ir stumbra resgaļa daļā, apmēram līdz 1 m augstumam no celma. Indāns 1, 164. ..smilgu skaras un stiebru resgaļi nepārtraukti kņudina degunu, bāžas mutē vai duras ausīs. Lagzdiņš 3, 51. Tēvs ar pamatīgu mietu stājas baļķim pie resgaļa.. Indrāne 7, 126. // *Resnākais (kāda, parasti koka, priekšmeta) gals.* □ Paukšķot pātagas resgalis dejoja pa Krasta galvu, pleciem, muguru. Klīvers 1, 34. Bomja tievgaļa diametrs maz atšķiras no resgaļa diametra. Bomjus lieto kā sviras, atbalstus vai stutes. Šterns 2, 70. Gaitenī dunēja soļi un klaudzēja šauteņu resgaļi. Upīts 18, 153.

resgalis[2], -ļa, v.; **resgale,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Palaidnis, nerātnis (parasti bērns, pusaudzis).* □ «Vai tu manis neklausīsi, resgali?» uzbudināts iesaucās tēvs, dusmās paķerdams siksnu. Austriņš 1, 86. Parasti strādnieku sievas daudz nebēdā par saviem resgaļiem, kamēr tie ik dienas ir tepat acu priekšā. Puikām var būt nodauzīti ceļgali, nosmērētas mutes, ar viņiem var pabārties, pie reizes tos pat iekaustīt, bet lielu raižu nav. Saulītis 12, 38. Pārī žogam pārliecās kaimiņiene. Viņa bija saticīga kaimiņiene, tikai pārliecās un paziņoja: «Jūsu resgalis pa grāvi niekojas!» Indrāne 9, 49.

resivers, -a, v.; tehn. *Rezervuārs (kompresora iekārtai), kas, uzkrājot saspiestu gaisu (gāzi), izlīdzina spiediena svārstības un attīra gaisu (gāzi) no eļļas un ūdens pilieniem.* Tvaika mašīnas r.

reskontrs, -a, v. *Grāmatvedībā — palīggrāmata, kurā tiek ierakstīti dažādu personu konti.*

reskripts, -a, v.; vēst. *Oficiāla (parasti valdnieka, augstas amatpersonas) rakstiska atbilde, paskaidrojums, arī rīkojums, pavēle.* □ Kanonisko tiesību sistēma dibinās uz katoļu baznīcas likumiem, parašām, pāvestu reskriptiem, koncila lēmumiem.. V Kalniņš 1, 87.

resnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **resnīgi;** pareti. *Paresns.* □ Katedrā uzraušas resnīgs puisis izpūrušiem matiem, zilā izbalējušā studenta blūzē. Sēlis 5, 155.

resninājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *resināt.* Stieņa r. Pavediena r.

resināt, -ina, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, parasti priekšmets) viscaur vai kādā daļā kļūst resns vai resnāks.* R. stieni.

resnis, rešņa, v.; **resne,** resnes, dsk. ģen. rešņu, s. *Resns cilvēks vai dzīvnieks.* □ Pa-

sažieris .. — izblīduša auguma resnis jaunā brūnas ādas pusmētelī — ierēcās kā lauva. Skujiņš 5, 72. ..es neizpratnē paskatos, tad redzu — viņš laipni sveicina jocīgo resni, un tas cienīgi paloka galvu. Brodele 17, 36. ..šo resni .. (kas oficiāli saucās par kolliju!) Gundega necieta ne acu galā .. Ezera 14, 151.

resnītis, -ša, v.; **resnīte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Resns (parasti maza auguma) cilvēks vai dzīvnieks.* □ Izkāpa arī traktorists — smaidīgs, omulīgs resnītis, un visi sagāja ap galdu. Kalndruva 5, 65. Kapteinim Grejam, kurš ir tāds pats resnītis kā es, mans neilona mētelis pašā laikā. Grīva 8, 263. Uertu māju dārzā ienāca labsirdīgi smaidīgs resnītis .. Bērce 5, 62.

resns, -ais; s. -a, -ā; apst. **resni. 1.** *Tāds, kam ir samērā liels šķērsgriezuma laukums (par cilindrveida, gareniem priekšmetiem, to daļām); pretstats: tievs.* R. zīmulis. Resna stieple. Resna caurule. R. stumbrs. Resnā zarna anat. — *gremošanas trakta daļa aiz tievās zarnas.* □ Prāva tīne ar cieši aiztaisītu vāku nostatīta uz resna bluķa. Upīts 4, 282. Didzis iegāja istabā un sameklēja savā skapītī resnas auklas gabalu. Ezera 2, 112. Vispirms Alise gribēja iet uz vientuļo priedi ceļmalā, tai bija resni, stipri zari .. Gulbis 4, 300. Resnajā zarnā notiek nesagremoto olbaltumvielu pūšana un nesagremoto ogļhidrātu rūgšana .. Ves 78, 10, 11. // *Tāds, kura stumbram ir samērā liels šķērsgriezuma laukums (parasti par kokiem).* □ ..pašā klajuma vidū žuburoja ozols. Tas bija tik resns, ka pieci vīri, rokās saķērušies, nezin vai varētu to aptvert. Vāczemnieks 1, 85.

2. *Tāds, kas ir aptaukojies, kļuvis tukls (par cilvēkiem, to ķermeņa daļām).* R. vīrs. R. vēders. Resns kā bluķis — *ļoti resns.* □ Resnā tirgus sieva liek ābolus uz svariem .. Bels 4, 26. Edžum vienmēr kaut kas kust aiz vaiga. Tāpēc tāds resns kā tomāts. Ezera 2, 170. Viņam palika pāri blakussēdētāja — apaļa meitene gaišiem salmu krāsas matiem un resnām kājām. Dripe 2, 45. ◇ Resna (arī liela) galva — *saka, ja cilvēks ir stūrgalvīgs, nepaklausīgs.* ◇ Resnais (arī lejas, otrs) gals vienk. — *ķermeņa pakaļējā daļa (cilvēkam, dzīvniekam).* // *Labi barots, trekns (par dzīvniekiem).* R. sivēns. // *Tāds, kura ķermeņa šķērsgriezuma laukums ir lielāks nekā citiem īpatņiem attiecīgajā sugā, kārtā u. tml. (parasti par posmkājiem, tārpiem).* □ Pažobelēs sašūpojas viltīgi savītie tīkli, pamostas resnie, nekad agrāk netraucētie zirnekļi .. Kaijaks 2, 204. Pēteris uzlika uz manas makšķeres āķa lielu, resnu, sarkanu slieku .. Grīva 9, 15.

3. sar. *Tāds, kam ir zems tembrs (par skaņu).* □ ..trīs balsis atņēma sveicienu, un starp tām visskaļāk atdalījās Jaņuka resnā balss. Sakse 9, 51. Balss viņam patiešām lieliska, resna kā Lejas celtuves tauva, zemākās [dziedājuma] vietās taisni sprakstēja .. Upīts 4, 232.

resnulis, -ļa, v.; **resnule,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Resns cilvēks vai dzīvnieks; resnis.* □ ..uzņēmīgais resnulis distanci beidza. Viņa sasniegtais ātrums 22 kilometri stundā. Pēc braucienā [ar velosipēdu] viņš bija kļuvis vieglāks par 12 kilogramiem. Liesma 75, 9, 16.

resnums, -a, v. **1.** *Vispārināta īpašība → r e s n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Stieples r. Stieņa r. □ ..uz galda sarindoti dēlīši, dažāda resnuma koka irbuļi un drātis. Kar 58, 4, 70. Ap karkasu vairākos slāņos saslietas dažāda resnuma kārtis .. Cimermanis 1, 71. Lielais elksnis, tas te bij vienīgais prāva baļķa resnumā .. Upīts 4, 114. Ar gadiem dižozols arvien vēl pieņēmās resnumā, bet zibens skartā josla palika nedzīva .. Sk Ģ 80, 6, 34.

2. *Vispārināta īpašība → r e s n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Viņš [kungs] bija ļoti bagāts, neko nestrādāja un bija tā sabarojies, ka no resnuma vai pušu plīsa. LTP 432. Ja pietiktu ar vienu vien vārdu cilvēka noraksturošanai, tad Jānim Liepiņam vispiemērotākais būtu — apaļīgums. Ne resnums, tuklums, bet — apaļīgums. Purs 6, 40. Norādītais piedurknes platums jāsalīdzina ar rokas resnumu. Piedurknei jābūt vismaz 3 cm platākai par rokas resnuma mēru. Kalniņa 1, 26.

resnvēderains, -ais; s. -a, -ā; apst. **resnvēderaini. 1.** *Tāds, kam ir resna vidusdaļa (par priekšmetiem).* □ Uz plaukta aiz letes apaļos sānus spīdināja resnvēderains misiņa patvāris. Ērgle 6, 45. Te atradās daudz .. resnvēderainu un tievkaklainu krūku no māla un stikla. Bendrupe 2, 71.

2. *Tāds, kam ir resns vēders (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Pretī nāk resnvēderains ksendzs melnā sutanā. Dinere 11, 154.

resnvēderīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **resnvēderīgi;** reti. **1.** *Resnvēderains (1).* Resnvēderīga krūze.

2. *Resnvēderains (2).* □ ..pie redelēm barojās arī dažas resnvēderīgas aitas .. Kurcijs 4, 191.

resnvēderis, -ra, v.; **resnvēdere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Tas (tāds), kam ir resns vēders (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ Tajā brīdī, kad demonstranti .. gribēja iziet uz aleju «Zem Liepām», viņu priekšā izauga kāds milzīgs policists—resnvēderis zirgā — un mācās virsū. Kurcijs 4, 99.

resnzarains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir resni zari.* R. ozols. Resnzaraina sakne.

resorbcija, -as, s.; parasti vsk. *Vielu uzsūkšana, uzsūkšanās (kādā sistēmā), saistīšanās (ar kādu sistēmu).* Emulsijas r. □ Nepietiekams vitamīnu daudzums cilvēka organismā var rasties no: 1) nepietiekama vitamīnu daudzuma uzturā .., 2) to uzsūkšanas (resorbcijas) traucējumiem gremošanas orgānos .. Mājtur 110.

resorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **resoriski.** *Saistīts ar resoru, tā kompetenci, resoram, tā kompetencei raksturīgs.* □ Sporta komiteju, biedrību un vietējo organizāciju pūles jāievirza vienā gultnē, jāizstrādā precīza visu organizāciju rīcības programma neatkarīgi no to resoriskās piederības. Sports 84, 125/126, 2. ..tiks izveidotas starpresoru apvienības un pat uzņēmumi ar teritoriāli resorisku padotību. Zin T 76, 5, 16. A. Jakubāns savā laikā jau rakstīja

par resorisku pieeju jautājumu risināšanā. Lit M 83, 9, 6.

resorisms, -a, v.; parasti vsk. *Parādība, kad starp resoriem nav pietiekami ciešu sakaru, sadarbības, kad netiek ievērota resoru kompetence.* Cīņa pret resorismu.

resors, -a, v. *Valsts pārvaldes nozare; iestāžu sistēma vai iestāde, kas šo nozari pārzina, arī tās darbības nozare, joma.* Finanšu r. Kara r. Resora izdevumi. Resoru arhīvi. □ Ojārs sāka strādāt lauksaimniecības resorā. Skujiņš 12, 50. Pēc organizācijas principiem automobiļu transportu iedala vispārējās lietošanas un resoru autotransportā. Ģeogr 452. Dažādu valstu pasta resori izdevuši pasta vērtszīmes ar to nometņu attēliem, kurās dzisušas daudzu ieslodzīto dzīvības. Zv 75, 12, 25.

respektabls, -ais; s. -a, -ā; apst. **respektabli.** *Cienīgs, cienījams, arī ievērojams (par cilvēku).* □ Rūdolfs Krauklis gan ārēji respektabls, bet būtībā pilnīgi nepraktisks cilvēks. Niedre 16, 58. . . viņam gribējās nostādīt aiz letes respektablu, cienīgu pārdevēju ūsainā maskā. Bels 1, 84. // *Tāds, kas izraisa ievērību, izceļas ar savu apjomu, kvalitāti, izskatu (piemēram, par celtni, priekšmetu).* □ Rakstnieku savienība un žurnālu redakcijas izvietojušās modernā, respektablā vairākstāvu namā Damaskas jaunceltņu rajonā. Liesma 83, 2, 26. // *Tāds, kas ir vērienīgs, izraisa ievērību (piemēram, par pasākumu, darbību).* □ Te [Tamperē] jau risinājies pasaules čempionāts, respektabli starptautiski hokeja turnīri. Sports 82, 59, 1. Šoreiz kolhoza «Uzvara» sporta komplekss uzņēma PSRS Bruņoto Spēku meistarsacīkstes motokrosā, kas ir viens no mūsu zemes respektablākajiem šī sporta veida forumiem. Sports 85, 115, 1.

respektēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Izjust dziļu cieņu (pret kādu, ko), pakļauties (kāda, kā) ietekmei.* □ Ir zināms, ka G. Priede raksta, domājot par noteiktiem Dailes teātra aktieriem. Šķiet, būtu dabiski, ka teātris pēc iespējas šai ziņā respektētu autoru. J Kalniņš 1, 387. Dažādas audzināšanas metodes — dažādi rezultāti. Tā tas ir jebkurā skolā. Vienu skolotāju bērni mīl un cieņa, citu nerespektē, kaut arī tas draud ar visbargākajiem sodiem. Sk Av 66, 31, 2. . . vīri [Ceilonā] ar lielu cieņu un uzmanību izturas pret sievām. . . Bērni savukārt ļoti respektē vecākus. Rīgas B 58, 56, 6. // *Rīcībā, darbībā ievērot (noteiktus principus, likumības u. tml.), rīkoties saskaņā (ar tiem).* R. cilvēka tiesības. R. pedagoga norādījumus. □ Runas māksliniekiem — aktieriem un daiļrunātājiem — katrā ziņā vajadzētu respektēt dzejas darbu tehnisko formu likumības. Hausmanis 5, 168. . . latviešu dārza keramikas galvenais attīstības virziens respektē žanra specifiku un materializē to labā mākslinieciskā līmenī. Nodieva 1, 67.

respektīvi, apst. *Lieto, lai norādītu, ka tekstā seko paskaidrojums; lieto, lai norādītu, ka tekstā tiek saistīti līdzīgas vai tuvas nozīmes vārdi vai vārdu savienojumi.* □ Gudrs, intelektuāli attīstīts cilvēks spēj radoši domāt, respektīvi, spēj radīt kaut ko jaunu, izmantojot atmiņu, uzkrātās zināšanas, pieredzi, darba spējas. I Eglītis 1, 88. Trīs reizes dienā ekspedīcijas vadība . . sazinās pa radio ar zvejas rajona flagmaņiem respektīvi kuģu . . kapteiņiem. Talcis 7, 28. Latviešu komēdijas respektīvi dramaturģijas īstais sākums saistās ar Rīgas Latviešu biedrības nodibināšanu. Valeinis 1, 73.

respekts, -a, v.; parasti vsk. *Dziļa cieņa (pret kādu, ko), pakļaušanās (kāda, kā) ietekmei.* □ Liels respekts mums radies pret kādu bargu, nervozu, stingru skolotāju, kurš labi māca matemātiku. Auziņš 4, 47. . . Goba [sēdēja] satraukts, pīpi zobos, kaut arī, aiz respekta pret namatēvu, to nekūpināja. Kurcijs 2, 156. Ar visu ieaudzināto respektu pret muižu un viņas apdzīvotājiem pirmais iespaids dārzniekmājā . . Rogam nepatika. Brigadere 3, 369. // *Noteiktu principu, likumību u. tml. ievērošana rīcībā, darbībā, rīkošanās saskaņā ar tiem.* R. pret dabas aizsardzības noteikumiem.

respirācija, -as, s.; parasti vsk. *Elpošana.*

respirators[1]**,** -a, v. *Ierīce elpošanas ceļu aizsargāšanai no kaitīgu vielu iedarbības.* Pretgāzu r. Universālais r. Filtrējošs r. Izolējošs r. □ Nepieciešamos gadījumos strādniekiem šajos [ēku nojaukšanas] darbos jālieto respiratori. Šterns 2, 332. Izsējot minerālmēslus ar traktoru, jālieto acenes un respiratori . . Lauku Dzīve 71, 3, 30. . . putekļu izraisīto slimību profilaksē liela nozīme ir pretputekļu respiratoriem . . Ves 85, 1, 5.

respirators[2]**,** -ais; s. -a, -ā; apst. **respiratori.** *Saistīts ar elpošanu, elpošanas orgāniem, tiem raksturīgs.* □ . . akūtās respiratorās slimības izraisa vīrusi un baktērijas, kas var pastāvīgi atrasties rīkles galā, neradot cilvēkam nekādas slimības pazīmes. Cīņa 84, 4, 3. Pirmsskolas vecumā bērni parasti slimo ar augšējo elpošanas ceļu iekaisumu, ko izraisa dažādi respiratorie vīrusi. Ves 79, 9, 3.

respondents, -a, v.; **respondente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Cilvēks, kas pēc uzdota jautājuma sniedz kādu informāciju.* □ Aptaujas mērķis bija noskaidrot republikas sabiedriskajā saimniecībā nodarbināto pilsētnieku dzīvesveidu. Aizpildot anketu, katrs respondents atbildēja uz 43 pamatjautājumiem . . Zv 82, 10, 6. Vēl [aktieris] . . ir atturīgs. Vēl starp mums nav respondentu un korespondentu vienojošās sapratnes . . Zv 82, 17, 10.

restains, -ais; s. -a, -ā; pareti. *Restots.* □ Caur restaino darbnīcas logu svīst pelēka gaismiņa . . Birznieks-Upītis 6, 300. . . restainos logos mirdzēja gaišas ugunis. Kurcijs 4, 28.

restaurācija, -as, s. **1.** *Arhitektūras, mākslas, vēstures, arheoloģisku pieminekļu atjaunošana to sākotnējā veidā.* Gleznas r. Pieminekļa r. Restaurācijas darbi. □ Jau vairākus gadus notiek daļēja pils restaurācija. Zv 80, 9, 23. Ir pabeigta [Pētera] baznīcas torņa restaurācija. Ģeogr 500. Restaurācijas projekts paredz ievērojami uzlabot pils — cietokšņa tehnisko stāvokli . . Zv 79, 22, 11. // *Pagājušo ģeoloģisko laikmetu organismu atveidošana.*

2. *Agrākās (parasti gāztās) politiskās vai sociālās iekārtas atjaunošana, kas parasti ir saistīta ar represijām.* □ Kapitālisma restaurācijas gados (1920—1940), neskatoties uz nelabvēlīgajiem zinātnes dzīves apstākļiem un tās šaurību, Latvijas izcilākie zinātnieki .. vairākās nozarēs veikuši darbu, kas sekmējis zinātnes tālāko attīstību. Vēstis 73, 8, 27.

restaurators, -a, v.; **restauratore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Restaurācijas (1) speciālists; restaurētājs.* Gleznas r. Muzeju restauratori. □ Restauratora galvenais uzdevums — saglabāt autora darinājuma sākotnējās māksliniecisķās kvalitātes un tehnisko stāvokli. Lit M 80, 47, 3. Atjaunojot šo arhitektūras pieminekli sākotnējā izskatā, restauratori izmanto katra attiecīgā laika celtniecības materiālus un paņēmienus. Zv 79, 22, 11. ..ērģeļmeistari restauratori teicami veikuši vēsturiski ļoti nozīmīgā instrumenta atjaunošanu .. Māksla 62, 1, 49.

2. *Restaurācijas (2) dalībnieks, piekritējs.*

restaurēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. **1.** *Veikt (kā) restaurāciju (1).* R. arhitektūras pieminekli. R. gleznu. R. mēbeles. □ Restaurējot pili, paredzēts tās ārējo izskatu pēc iespējas tuvināt 17. gadsimta veidolam — atjaunot kādreizējās kapelas apjomu un zvanu torni. Zin T 80, 11, 20. Mājas kādreizējo telpisko struktūru pamatvilcienos saglabājot, pilnībā restaurēts E. Smiļga darba kabinets .. Priede 3, 329. // *Atjaunot iepriekšējo (iestudējumu, izrādi, lugas tēlu izveidi).* □ Necenzdamies sīkumos restaurēt 1922. gada iestudējumu, režisors tomēr saglabājis tā būtību, izrādes laikmetīgumu. Zv 64, 11, ielikumā 2. Nākas pacietīgi restaurēt un atdzīvināt tēlu sistēmu un gandrīz mehāniski pārnest uz skatuves lugas pamatsituācijas. Lit M 76, 38, 11. // *Atveidot (pagājušo ģeoloģisko laikmetu organismus).* □ ..pateicoties paleobotānikai, kas nodarbojas ar izmirušo un no fosilijām restaurēto augu pētīšanu un izziņāšanu, atklāti augu valsts attīstības locekļi, no kuriem izveidojusies mūsdienu augu valsts. Zin T 79, 10, 16. // pārn. *Reproducēt (2).* □ ..ne jau visu var saglabāt un ar literatūras palīdzību restaurēt atmiņu ainās, lai cik tās būtu skaidras un bagātas. A Gulbis 3, 7 (ievadā). Uz ātru roku jau visus sīkumus nevarēja restaurēt. Senā sirsnība tomēr vairs neatgriezās. A Grīgulis 13, 190. // pārn. *Atveidot, arī konstatēt (pilnīgi vai daļēji zudušu parādību, faktu u. tml.).* □ Tagad vairs nav iespējams restaurēt [Raiņa] runu pilnīgā veidā. Tomēr dzejnieka fondā ir dažas rokrakstu lapas, kas šo tematu padziļina un saasina vairākos aspektos. Viese 6, 106. Iežos ir ierakstīts milzums informācijas, ar kuras palīdzību var restaurēt mūsu planētas ģeoloģiskās attīstības vēsturi. D kal 76, 123. Nav iespējams pilnībā restaurēt sākotnējās mantošanas tiesības Latvijas teritorijā, tomēr dažu mantošanas principu paliekas var saskatīt vēlākos tiesību krājumos un folklorā. V Kalniņš 1, 25.

2. *Veikt (kā) restaurāciju (2).* □ Pagājuši četrpadsmit mēneši, kopš Spānijas parlamentā izskanēja pučistu šāvieni, apliecinot reakcionāro strāvojumu vēlēšanos ar varu restaurēt valstī fašistisko diktatūru. Pad J 82, 76, 3. Iekšējās kontrrevolūcijas un starptautiskā imperiālisma mēģinājums 1956. gadā Ungārijā nožņaugt tautas varu un restaurēt kapitālistisko iekārtu .. cieta neveiksmi. Cīņa 63, 170, 1.

restaurētājs, -a, v.; **restaurētāja,** -as, s. *Restaurācijas (1) speciālists; restaurators (1).* □ Caur mākslinieku restaurētāju rokām iziet gleznas un juvelierizstrādājumi, dārgakmeņi un stikla priekšmeti .. Rīgas B 80, 19, 5. ..Vasaras dārzā ieradās restaurētāji. Viņiem jāpaveic liels darbs: jāatjauno [žoga] sekcijas ar metāla ornamentu un 36 granīta kolonnas .. Sk Ģ 79, 5, 37.

restes, -tu, vsk. reste, -es, s. **1.** *Režģis, parasti metāla (piemēram, logiem).* □ Kāds ieteicās, ka labāk laikus jau jārauga attaisīt kādu darbnīcas logu un atlauzt restes, lai ugunsgrēka gadījumā būtu ātri kur izlēkt. Birznieks-Upītis 6, 299. ..Edgars vairs nedzēra. Viņš gulēja atkal kā sastindzis savā gultā, staigāja pa stalli un skaitīja, cik katra loga restēm caurumiņu. Blaumanis 6, 250. Lūka klētsaugšas galā Reinim [izbēgušajam cietumniekam] šķita kā brīnišķīga gleznа, kuru vairs nesagraizīja cietuma restes. Birze 3, 31. sal. Caur liānām Kā milzu cietuma restēm, Kuras mēs saucam par laiku, Skan vara dunošais gongs. Ļūdēns 3, 9. ◇ Aiz restēm sar. — *cietumā.* □ Tā nu iznāca, ka 1957. gadā kārais Erks nokļuva aiz restēm, viņa vietā uz Lielvērsi atnāca cits mežzinis .. Bels 6, 200. «Tāds bezkauņa būtu labi krietni nomizojams un tad iebāžams aiz restēm.» Rozītis III, 127. «Šodien jums pēdējā diena uz brīvām kājām. Jau rīt .. visi būsiet aiz restēm.» Fimbers 1, 321.

2. *Krāsns daļa, uz kuras sadedzina cieto kurināmo.* □ Laikam restes izdegušas un akmeņu krava augšā vairs neturējās, kā pienākas. Upīts 4, 299. // *Metāla režģis krāsnī vai (gāzes, arī elektriskajā) plītī cepšanai.* □ Kartupeļus rūpīgi nomazgā, liek cepeškrāsnī uz restēm, izcep mīkstus. Kļaviņa 1, 61. Ēdiena garšas uzlabošanai gaļu un zivis pēc izvārīšanas var apcept uz restēm vai apgrauzdēt. Ves 63, 10, 5. Stacionāra gaļas un tās izstrādājumu ceptuve līdzīga parastajam ar malku kurināmajam pavardam, taču atšķirībā no pavarda tai ir tikai kurtuve, restes un cepamā kamera, ko liek virs restēm. Lauku Dzīve 78, 4, 39.

restēt, -ēju, -ē, -ēt, pag. -ēju; trans. *Grauzdēt (pārtikas produktus).* □ ..mandeles applaucē, noņem miziņu, apviļā olas baltumā, pēc tam rupjā sālī vai cukurā un karstā cepeškrāsnī restē. PL Siev 77, 6, 28. Klāvs pieceļas, paņem no maizes grauzdēšanas aparāta tikko izsviestas restētas baltmaizes šķēles .. Grīva 8, 116. Daudzas namamātes auksto galdu papildina ar kādu karsto ēdienu — silto priekšēdienu (tase buljona, .. restētas karstās maizītes) .. PL Siev 77, 11, 30.

restitūcija, -as, s. **1.** jur. *Starptautiskās tiesiskās atbildības veids — tā paša vai cita (līdzvērtīga), parasti karā sagrābta, priekšmeta, objekta atdošana atpakaļ.* □ Rīgas kapitulā-

cijas akts 1710. gadā un Nīštates miera līgums 1721. gadā paredzēja atdot Vidzemes muižniekiem zviedru valdības reducētās muižas. Ar Pētera I pavēli jau 1720. gadā tika iecelta restitūcijas komisija. V Kalniņš 1, 195. Materiālās atbildības veidi [starptautiskajās tiesībās] ir restitūcijas (kas paredz atdot atpakaļ tieši to vai citu priekšmetu) un reparācijas (kad tiek atlīdzināti nodarītie zaudējumi). Fogels, Grīnbergs 1, 211.

2. biol. *Vesela organisma atjaunošanās no nelielas ķermeņa daļas.*

restorāns, -a, v. *Sabiedriskās ēdināšanas uzņēmums, kur apmeklētājiem ēdieni un dzērieni tiek īpaši pasniegti un kur parasti atskaņo mūziku, var dejot.* □ Vakariņas smalkā restorānā ar mūziku un šampanieti! Tās bija lietas, par ko biju daudzreiz sapņojusi .. Zālīte 5, 110. Restorāns! Viņi sēž restorānā. Zema, apaļa telpa mirdzošām spoguļu sienām. Skujiņš 4, 27. Vakaros kafejnīcās un restorānos cilvēki ierodas ne tikai paēst, bet arī izklaidēties. Tavare 1, 56.

restorānvagons, -a, v. *Vagonā iekārtots restorāns (tālsatiksmes vilcienos); vagons, kur ir iekārtots restorāns.* □ Studenti ne tikai pilda pavadoņu pienākumus, bet arī gatavo brokastis un vakariņas un uzņem viesus restorānvagonā. Pad J 82, 28, 2.

restots, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir restes (parasti par logu).* □ ..Konkordijas laukumā stāv policijas melnās mašīnas. Aiz restotiem logiem sēž brangi vīri. Tumši formas tērpi. Vējāns 5, 263. Guļu un raugos caur restotu [cietuma] rūti, kā pretējā nama jumtā griežas vēja rādītājs. Kurcijs 4, 312. Bija tumšs, pa restoto lodziņu, kas atradās tuvu griestiem, varēja saskatīt tikai koka ēnu. Birze 3, 101.

restrikcija, -as, s.; kap. *Monopolu realizēta ražošanas, pārdošanas un eksporta ierobežošana, lai mākslīgi paaugstinātu preču cenas un gūtu lielāku peļņu.* □ ..notiek kredīta sašaurināšana jeb restrikcija, kas galu galā noved pie preču ražošanas un apgrozības sašaurināšanās. Cīņa 81, 285, 4.

resursi, -u, vsk. resurss, -a, v. *Krājumi, līdzekļi izmantošanai noteiktam mērķim.* Ražošanas resursi. Enerģijas resursi. Naudas resursi — *naudas līdzekļu kopums, ko paredz izmantot (kā) iegādei.* Darbaspēka resursi ekon. — *iedzīvotāji, kurus var izmantot ražošanas procesā.* Darba resursi — *darbaspēka resursi.* □ Šajā ķīmiķu «piektdienas saiešanā» runāja par glutamīnskābi — ļoti svarīgu organisku vielu, kas efektīvi var palielināt cilvēka un dzīvnieku barības resursus. Purs 4, 170. ..tālāk attīstot būvmateriālu, .. mājturībā vajadzīgo sīko priekšmetu un citu tautas patēriņa preču ražošanu, maksimāli jāizmanto šīm vajadzībām vietējie izejvielu un materiālu resursi. Rūja 3, 12. Organiskā mēslojuma resursi jāpapildina ar lopbarībai neizlietotiem salmiem. Lauku Dzīve 85, 1, 2. // *Dabas bagātību krājumi, kurus iespējams izmantot.* Naftas resursi. Ūdens resursi. Meža resursu atražošana — *nocirstā meža ataudzēšana un jaunu apmežojamo platību radīšana.* □ Grandiozi ir Altaja marmora resursi — veseli marmora kalni. Ziedonis 1, 15.

rēta, -as, s. **1.** *Blīvu saistaudu apvidus (cilvēkam vai dzīvniekam), kas radies dažādu audu bojājumu vietā (piemēram, sadzīstot brūcei, pēc iekaisuma u. tml.).* Dziļa r. kājā. Ādas r. Baku rētas uz sejas. R. vēdera dobumā. □ ..pēc brūces sadzīšanas rēta ir piebriedusi un sāpīga .. Ves 75, 12, 2. Harija ievainojums sadzija, ka ne lāga rētas nepalika .. Lapsa 3, 92. Kreisajos deniņos, kur mati bija tālu atkāpušies, viņš sataustīja cietu rētas vīli. Birze 5, 18. ◇ Kara rētas — *kara radītais posts, nodarītie zaudējumi.* □ Benedikta: No mums pašiem atkarāsies, cik ātri likvidēsim kara rētas .. A Grigulis 5, 9. Tēvs stāsta, ka ciemata sētām Baļķus gādā; Spītējot kara rētām, Mežā strādā. Vējāns 3, 15. // *Audu bojājuma vieta (augiem).* □ Tālajā dārza kaktā auga liepa. Vējš tai bija atlauzis zaru. Miza ap atlauzto vietu sadzija, saauga, bet serde ilgi čūlāja, slimoja un atstāja dziļu rētu. Birznieks-Upītis IV, 26. ..koks zem lapām noslēpj lūzuma un saluma rētas. Indrāne 7, 171. // pārn. *Neaizmirstams sāpīgs pārdzīvojums.* □ Tagad ciema bibliotēkā un skolā ir tūkstošiem grāmatu, bet atceros skolu [pēc kara] — un rēta vēl smeldz: vasaras vējš šķirsta saplēstu grāmatu lapas, un dubļainas pēdas smeldz, smeldz, smeldz. Auziņš 1, 212. ..dziļā rēta, ko sirdī iecirta vieglprātīgā Inese, tik viegli nesadzija. Talcis 7, 270. ..Un lēnām, lēnām Dvēseles rētas dzīst ... Krūza 2, 9.

2. *Brūce.* □ Rēta bija plata un dziļa, nedzija, sāpēja neganti .. Lēmanis 2, 85. «Gan es atradīšu kādu, kas man palīdzēs rētu pārsiet, kamēr galīgi sadzīst.» Salenieks 3, 254. Labās kājas gurnā atklājās milzīga, plēsta brūce. Viņš nejuta, kā tika iztīrīta rēta, kā uzlikts pārsējs .. Sk Ģ 84, 7, 7.

retaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s.; mežs. *Mežs, meža daļa, kurā koku biezība ir par 30 procentiem mazāka nekā pilna biezība.* □ Viršu-sfagnu grīnis .. atrodas līdzenā vietā kūdrainās, dziļi podzolētās blīvas smilts augsnēs .. Te visbiežāk aug IV bonitātes priežu retaines .. Meža t 66. Tikai pēc lauku ūdeņu noplūšanas upēs iekļūst sniega kušanas ūdeņi no meža dienvidu nogāžu retainēm un bērzu audzēm. D kal 65, 83.

rētains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rētaini.** *Tāds, kam ir rētas (1), arī rēta (par cilvēku vai dzīvnieku).* □ Viņš nopētīja katru, kurš atstāja autobusu. Rētainā cilvēka ar ciešo un drūmo skatienu tur nebija. Zigmonte 11, 35. Cēzara nāves aina uz skatuves dēļiem — karogi noliecas, zobeni nošķind, rētaini veterāni birdina aizgrābtības asaras .. Lāms 6, 10. // *Tāds, kur ir rētas, arī rēta (par ķermeņa daļu).* □ Te kāda roka no ārpuses atvēra logu, un pa to rausās iekšā pamazs vīrelis baku rētainu seju .. Austriņš 2, 215. pārn. ..raudāt vēl tāpat kā bērnībā, Kad sirds vēl nebij rētaina un cieta .. Elksne 10, 82. // *Tāds, kam ir rētas, arī rēta (par augiem, to daļām).* Rētaina ābele. R. stumbrs.

retardācija, -as, s. **1.** *Sižetiskās darbības aizkavēšana (daiļdarbā, dramatiska darba iestudējumā, kinofilmā); vēstījuma palēnināšana (piemēram, ar liriskām atkāpēm, pārspriedumiem, aprakstiem).* □ Pēc šī sasprindzinājuma [lugas] otrā cēliena beigās atkal retardācija — nelaimes gadījums: motocikla braucēju katastrofa. Valeinis 1, 139. Mode pārplūdināt dramatisko teātru izrādes .. ar .. dziesmām gribot negribot rada nevajadzīgu darbības retardāciju .. Lit M 81, 9, 11.

2. psih. *Atpalicība fiziskajā vai garīgajā attīstībā.* □ Retardācijas cēloņi ir individuāli. Līdz ar to katram skolēnam nepieciešama speciāla pieeja, viņam jāveltī pēc iespējas vairāk uzmanības. Rīgas B 74, 285, 3.

retardēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Aizkavēt, palēināt (kā) sižetisko darbību, vēstījumu.* R. lugas darbību. // intrans. □ Ainas kompozīcijā kā retardējošs elements tika izmantots krāsotāju dialogs, kas ar savu ikdienišķo lietišķību veidoja asu pretstatu Raskoļņikova galējam sasprindzinājumam. Katlape, Ceplītis 1, 151. .. lai aizkavētu notikumus, ko skatītājs gaida ar sakāpinātu nepacietību, autors ievij retardējošus .. blakustēmu risinājumus. Valeinis 1, 138.

2. parasti divd. formā: retardēts; psih. *Būt tādam, kas ir atpalicis fiziskajā vai garīgajā attīstībā; būt tādam, kas noris palēnināti (piemēram, par psihisku procesu).* Retardēto bērnu audzināšana.

rētaudi, -u, tikai dsk. *Blīvi saistaudi, kas ir radušies dažādu audu bojājumu vietā (cilvēkam vai dzīvniekam).* □ Vēnu sieniņas vietām atrofējas un kļūst plānas kā papīrs, vietām tiek aizstātas ar rētaudiem, tādēļ izveidojas blīvi mezgli .. Visp ķir 307. Lūzuma līnija rentgenogrammā nav redzama. Tas liecina, ka lūzums noticis sen un rētaudi jau paspējuši izzust. Derums 1, 73. // *Šādi audi (augiem).* □ Saaugšanas procesā kā potzara, tā potcelma gremzdi .. izveido ap griezumu rētaudus. Sudrabs 1, 180. Ap brūci veidojas rētaudi, kas savukārt inficējas, un arī ap tiem veidojas jauni rētaudi. Vēzis attīstās uz zariem plašumā un dziļumā. Rupais, Kalniņa 1, 82.

retējs, -a, v. *Daudzgadīgs rožu dzimtas augs ar dzelteniem vai baltiem ziediem, plūksnainām vai starainām lapām.* Maura r. Stāvais r. Sudraba r. Smiltāju r. □ Slapjās kājas aplīp .. dzeltenajām retēja ziedlapiņām. Andersone 1, 113. Gremošanas orgānu iekaisuma gadījumā ieteic tēju maisījumu: 5 daļas salviju lapu, .. 2 daļas — retēju sakņu .. Ves 75, 5, 28.

retikulārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **retikulāri;** fiziol. *Tāds, kas veido asinsrades orgānus; tāds, kas saistīts ar asinsradi.* Retikulārie audi. Retikulārās šūnas. Retikulārā formācija — *blīvs funkcionāli daudzveidīgu nervu centru un nervu šūnu tīklveida sakopojums galvas smadzeņu stumbra centrālajā daļā.* □ Pēdējā laikā noskaidrota galvas smadzeņu retikulārās formācijas (zemgarozas) struktūras svarīgā nozīme uzbudinājuma procesa regulēšanā galvas smadzenēs. Ves 68, 12, 3.

retīna, -as, s.; anat. *Acs tīklene.*

retinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → r e t i n ā t (1).* Meža r.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → r e t i n ā t (2).* Gāzes retinājuma pakāpe.

3. poligr. *Paveikta darbība, rezultāts → r e t i n ā t (4).* Uzvārdu r. grāmatas tekstā.

retināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Padarīt retāku (augu kopu vai auga daļas).* R. burkānus. R. cukurbietes. R. mežu. □ Audzējot pētersīļus mazās platībās, tos retina divas reizes .. Baumane 1, 62. Lielākus augļus var iegūt, retinot ziedus .. Lauku Dzīve 76, 4, 16. Ābeles bioloģiskajām īpatnībām visvairāk atbilst retinātais zarojums, jo tāds nodrošina labu apgaismojumu .. Sudrabs 1, 220.

2. *Veidot lielākas atstarpes (piemēram, kāda kopuma sastāvdaļām).* □ Diegu vērums šķieta zobos vietām sabiezināts, vietām retināts. PL Siev 78, 7, pielikumā. // parasti divd. formā: retināts. *Būt ar samazinātu blīvumu (parasti par gāzi).* □ Retinātā gaisā, kur samazināts atmosfēras spiediens, kā tas ir kalnos .., rodas šūnu elpošanas procesu .. traucējumi. Skulme 3, 56. .. elektriskā izlāde retinātās gāzēs noveda pie elektrona atklāšanas. Stradiņš 1, 71. .. Marsa atmosfēra ir 50 līdz 100 reižu vairāk retināta nekā Zemes atmosfēra. Zin T 66, 10, 12.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (kāds cilvēku kopums) kļūst skaitā mazs vai mazāks.* □ Ienaidnieka prettriecieni un artilērijas un mīnmetēju šāviņi bez mitas retināja jau tā reto cīnītāju rindu, un pienāca brīdis, kad gandrīz visi tranšejas aizstāvji .. bija krituši vai ievainoti. Zv 76, 9, 2. .. nāve retina kaujinieku rindas. Cīņa 83, 295, 1. .. lai kā ar arestiem tiek retinātas partijas biedru rindas, tomēr nelegālais darbs neapstājas ne mirkli. Sēlis 5, 370.

4. poligr. *Salikt (iespiežamo vārdu) tā, lai starp (tā) burtiem būtu lielāks attālums nekā parasti un lai (tas) atšķirtos no pārējā teksta.* R. vārdus. Retināts teksts.

retinātājs, -a, v.; **retinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r e t i n ā t.*

2. v. *Mašīna augu retināšanai.* Cukurbiešu r. □ Interesi izraisīja automātiskais retinātājs, kas stundā spēj apkopt 0,62 hektāra sējumu. Cīņa 82, 215, 1.

retināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. *Nostāties, piemēram, ierindā, ar lielāku atstarpi citam no cita.* R. ierindā pa kreisi.

retinīts, -a, v.; parasti vsk.; med. *Acs tīklenes iekaisums.*

retinols, -a, v.; parasti vsk. *Organiska viela, kas nepieciešama organisma normālai augšanai, šūnu vairošanās procesiem, normālai redzei (A vitamīns).* □ Piens un piena produkti vasarā ir bagātāki ar karotīnu, retinolu un kalciferolu .. Ves 75, 6, 4. Retinols veicina augšanu, aizsargā pret gļotādu un ādas slimībām .. Ves 76, 7, 20.

retorika, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Oratora mākslas teorija un prakse.* Apgūt retorikas pamatus. □ Romas vēstnieku profesija impērijas laikā kļuva ļoti kvalificēta. Legātam vajadzēja

pārzināt likumus, diplomātijas mākslu un it īpaši retoriku .. Fogels, Grīnbergs 1, 12.

2. *Satura izkļāsts ārēji izskaistinātā valodiskā formā bez tās dziļāka pamatojuma, mērķtiecīguma; pārdzīvojuma patiesuma trūkums, mākslota emocionalitāte, pacilātība.* □ Sociālie motīvi Grēviņa dzejā ieskanas tikai garām ejot, bet, kur tie ir, tur tie ir mākslinieciski komponēti, bez naivas retorikas un deklaratīviem apliecinājumiem. Caklais 6, 31. ..[dzejniekam] ir izteikts pārmetums, ka viņš dažreiz savos sabiedriski politiskajos dzejoļos ieslīgst kailā retorikā. Kar 60, 2, 136. ..noturēt viņu uzmanību ar vulgāru retoriku nebija iespējams. Skujiņš 10, 318.

retorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **retoriski. 1.** *Saistīts ar retoriku (1), tai raksturīgs.* R. vērojums. R. eksperiments.

2. *Saistīts ar oratora runu, darbību, tām raksturīgs.* Retoriski paņēmieni. Retoriska iedarbība uz klausītājiem.

3. literat., val. *Tāds, ko valodā izmanto īpaša izteiksmīguma radīšanai, arī izteiksmīguma pastiprināšanai; tāds, kura saturs un vērstība kādā sazināšanās situācijā, tekstā atšķiras no sintaktiskajā formā izteiktās modalitātes.* Retoriska uzruna. R. izsauciens. R. rosinājuma teikums. □ Dažādi atkārtojumu veidi, retoriskās figūras, gredzens .. var, tāpat kā atsevišķs tropu veids, izvērsties par visa dzejoļa kompozīcijas pamatu. Valeinis 1, 145. Retoriskajos jautājuma teikumos izsaka apgalvojumu vai noliegumu. Teikumam jautājuma modalitāte tiek piešķirta stilistiskos nolūkos — galvenokārt, lai izceltu kāda apgalvojuma vai noliegumu kategoriskumu. Gram II, 135.

4. *Saistīts ar retoriku (2), tai raksturīgs; tāds, kam trūkst pārdzīvojuma patiesuma, tāds, kas ir māksloti emocionāls, pacilāts.* Retoriska frāzainība. □ ..bez asiem, noteiktiem konfliktiem darbs ir neskaidrs, retorisks stāstiņš «it kā» par dzīvi. Māksla 62, 1, 29. Šī ir grūta saruna, lai gan iztiekam bez iekaišanas, bez asumiem. Baidos, ka man viss tomēr iznāk retoriski, bez dzīvības. Ezera 11, 117. ..nemākslinieciskas, retoriskas filmas veido stāstījumu no gatavām kultūras klišejām. Kin 74, 157.

retoriskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** literat., val. *Vispārināta īpašība →retorisks (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Jautājuma teikuma r.

2. *Vispārināta īpašība →retorisks (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ ..dažas viņa dziesmas radīja protestu ar savu frāzainību, pārspīlēto svinīgumu, retoriskumu .. Lit M 63, 5, 3.

retorisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Retoriskums (1).* □ ..parastajos priekšstatos romantisms ir cildenums, jūsma, retorisms. Lit M 81, 9, 14.

2. *Retoriskums (2).* □ Rūgti esmu pats daudzkārt izbaudījis savā dzejas darbā, cik nāvējošs ir retorisms, ārišķīgums, gludums bez žults un medus. Lit M 56, 2, 1.

retoromāņi, -u, v.; **retoromānis,** -ņa, v.; **retoromāniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Tautu grupa, kas dzīvo Itālijas ziemeļu un ziemeļaustrumu daļā un Šveices austrumu daļā.* Retoromāņu valoda.

2. arī vsk. *Šīs tautu grupas piederīgais.*

retors, -a, v. *Orators; arī retorikas skolotājs (parasti senajā Grieķijā, Romā).* □ Par legāciju vadītājiem [senajā Romā] tika izvirzīti advokāti vai retori. Fogels, Grīnbergs 1, 12. Viņš runāja tiešām skaisti, ar visiem parastajiem retoru paņēmieniem — uzsvērtu intonāciju, kupliem ievadiem, .. loģiskiem secinājumiem un pārliecinošu slēdzienu. Upīts IX, 604.

retorte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Trauks ar garu uz sāniem noliektu kaklu (ķīmijas laboratorijās, piemēram, šķidrumu pārtvaicēšanai).* Stikla r. Alumīnija r. □ ..dažādi bija šo mēģenēs un retortēs sintezēto ārstniecības līdzekļu nosaukumi. Zv 57, 4, 12.

2. tehn. *Aparāts cinka iegūšanai no oksidētām vai apdedzinātām rūdām.*

rētot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; pareti. *Rētoties.*

rētoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. *Kļūt tādam, kurā veidojas rēta (1) vai rētas (parasti par organisma daļu).* □ ..pirkstu apdegumi bīstami tāpēc, ka rētojoties pirksti tiek savilkti .. Zv 62, 4, 14.

retranslācija, -as, s. *Signālu uztveršana un tālāka noraidīšana tādos pārraides traktos, kuros signāls jāraida lielākā attālumā.* □ ..uzcelta televīzijas retranslācijas stacija ar 180 metru augstu torni .. Ģeogr 577. Televīzijas raidījumu uztveršanas kvalitāte ir atkarīga no daudziem apstākļiem — apvidus reljefa, attāluma no raidījumu vai retranslācijas centriem .. Lauku Dzīve 76, 1, 28.

retranslators, -a, v. *Iekārta, ierīce (kā) retranslācijai.* □ Mūsu republikā šobrīd decimetru viļņu diapazonā darbojas tikai viens televīzijas retranslators .. Zin T 77, 7, 31.

retranslēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Uztvert un noraidīt tālāk (signālus) tādos pārraides traktos, kuros (tie) jāraida lielākā attālumā.* □ ..Kolkā sāka darboties televīzijas retranslators «Maskava», kas ar mākslīgā Zemes pavadoņa starpniecību retranslē Centrālās televīzijas 1. programmu. Lauku Dzīve 85, 1, 7. Mūsu zemē teleprogrammas retranslē septiņi mākslīgie Zemes pavadoņi .. Rīgas B 85, 204, 6.

retro, nelok. *Tāds, kas bijis populārs, modē pagājušā laikposmā un atkal kļuvis populārs, moderns.* Retro mode — *pagājušā laikposma (kā) mode, kas atkal kļuvusi populāra, moderna; retromode.* □ ..[mākslinieka] plakātiem raksturīga .. stilistiskas saiknes meklēšana ar vēsturiskiem periodiem jeb tā sauktās retro iezīmes. Lauku Dzīve 81, 6, vāku 3. lpp. Mūsuprāt, [sievietēm] pieņemami ir viļņotie matu sakārtojumi. Tie .. ir mantojums no 30. un 40. gadu modes. Šādi retro viļņi sevišķi piemēroti asimetriski nogrieztiem matiem. PL Siev 83, 1, 24. Retro stilā rūpnīcas ražo elektriskos patvārus .. Zv 82, 7, 5. // lietv. nozīmē. *Tas, kas ir darināts, veidots pēc pagājušā laikposma (kā) modes, stila, ar šādām (kā) modes, stila iezīmēm.* □ ..uz galda petrolejas lampa, tikai pārtaisīta par elektrisko. Retro uz mūs-

dienīgā askētiski ērtā rakstāmgalda .. Lit M 81, 42, 16. Kluso dabu elementi, tāpat ainavās attēlotās senās pilsētiņas .. — viss Jāņa Anmaņa gleznie cībā sešdesmito un septiņdesmito gadu mijā bija sava veida retro. Nodieva 2, 193.

retro-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. **1.** *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir vērsts uz pagājušo laikposmu, pagātni, ir saistīts ar pagātnes notikumu atspoguļojumu.* Retrofilma. Retroskatījums.

2. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir tāds, kas bijis populārs, modē pagājušā laikposmā un atkal kļuvis populārs, moderns.* Retromaniere. Retromode. Retrospēle. Retrostils. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir darināts, veidots pēc pagājušā laikposma (kā) modes, stila, ar šādām (kā) modes, stila raksturīgām iezīmēm; norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saglabājies no pagājušā laikposma ar tā modes, stila raksturīgām iezīmēm un atkal kļuvis populārs, moderns.* Retroautomobilis. Retrolampa. Retromēbeles. Retrotelefons.

retrogrāds[1], -a, v. *Progresa pretinieks, reakcionārs; cilvēks ar atpalikušiem uzskatiem.*

retrogrāds[2], -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kas ir progresa pretinieks, reakcionārs; tāds, kas ir ar atpalikušiem uzskatiem; tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ 90. gados tā [pilsonība] arvien vairāk izvērtās par noteiktu retrogrādu un reakcionāru, katram dzīves un ideju progresam naidīgu spēku. Upīts 13, 139. Latviešu buržuāzijas retrogrādais pasaules uzskats, kas kavēja arī patiesi demokrātiskas nacionālas kultūras attīstību, bija tiktāl sakompromitējies, ka tautas masas, jaunstrāvnieku pārliecinātas, no tā novērsās. Samsons 3, 17.

2. psih. *Tāds, kas ir vērsts uz pagātni, tāds, kurā dominē pagātnes elementi.* □ .. raksturīga ir tā sauktā retrogrādā amnēzija: slimnieks nevar atcerēties, kas ar viņu noticis pirms nelaimes gadījuma, neatceras arī pašu nelaimes gadījumu. Bune 1, 206.

retromode, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Pagājušā laikposma (kā) mode, kas atkal kļuvusi populāra, moderna.* □ .. mākslinieks bija viens no pirmajiem mūsu gleznotājiem, kurš tik precīzi un jūtīgi uztvēra šīs retromodes aizsākumus. Nodieva 2, 193. Bet kas ir ar retromodi? To sākam atsaukt no 20. gadiem un tagad [80. gados] esam jau pienākuši pie 50. un 60. gadu robežas .. Cīņa 81, 37, 3.

retromūzika, -as, s.; parasti vsk. *Pagājušā laikposma (parasti vieglās mūzikas) skaņdarbi, kas atkal kļuvuši populāri, moderni; skaņdarbi (parasti vieglajā mūzikā) ar pagājušā laikposma raksturīgām iezīmēm.* □ Ziemeļamerikā skan dažāda mūzika un katrai ir sava vieta. Ļoti populāri ir trīsdesmito gadu melodiskie skaņdarbi, tā dēvētā retromūzika. Liesma 82, 2, 1.

retrospekcija, -as, s. *Pievēršanās pagātnei; pagājušo notikumu apskats.* □ Skats atpakaļ, retrospekcija pieaug cilvēka jūtās ar to pašu ātrumu, ar kuru virzās pasaules tehniskais progress. Lit M 83, 15, 8. Jau viņas jaunības dzejai raksturīga zināma dvēseles retrospekcija, zināms atmiņu zeltījums .. Čaklais 10, 15. Šīs nelielās retrospekcijas mērķis ir vēlreiz atgādināt latviešu grafikas mantojuma nezūdošās vērtības, kas izteiktas stingrā reālistiskā zīmējumā .. un augstā profesionālismā. Lit M 82, 1, 10.

retrospektīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **retrospektīvi.** *Tāds, kas ir vērsts uz pagājušo laikposmu, pagātni; tāds, kas ir veltīts pagātnes notikumu apskatam.* □ Izstādei bija retrospektīvs raksturs, un tā demonstrēja visu mākslinieces noieto ceļu gleznie cībā. Māksla 59, 2, 39. Filma uzņemta šodienīgā manierē, izmantojot retrospektīvas ainas, kurās Polas varone — sakarniece — atceras notikumus, kas pārdzīvoti .. kara laikā. Liesma 74, 12, 23. .. lūkojoties retrospektīvi uz mūsu republikas ieguldījumu latviešu padomju grāmatu klāstā .., varam teikt, ka padarīts liels darbs .. Lit M 58, 48, 1.

retrostils, -a, v. *Pagājušā laikposma (kā) stils, kas atkal kļuvis populārs, moderns.* □ .. runājām par to, ka modernam cilvēkam ir lielas alkas pēc pagātnes. Pēdējā laikā modē bija retrostils. Lit M 81, 45, 7. Daļa [lietišķās mākslas] darbu .. izpildīti retrostilā — tās ir austās mazās formas. Rīgas B 85, 240, 3.

rets, -ais; s. -a, -ā; apst. **reti. 1.** *Tāds, ko veido daudzas vienveidīgas vai līdzīgas sastāvdaļas, elementi u. tml., kuri atrodas tālu, atstatu cits no cita, nav cieši cits pie cita (par kā kopumu); pretstats: biezs.* R. priedulājs. R. labības zelmenis. Reta ķemme — *ķemme ar zariem, kas atrodas samērā atstatu cits no cita.* □ Mežs bija pietiekami rets .. Pa koku starpu spīdēja spožs pilnmēness. Mauliņš 2, 107. .. viņš, cepuri noņemdams, vienmēr ar roku saglauda savus retos matus .. Zālīte 5, 266. .. nepārtraukti krita rets sniegs .. Grīva 9, 105. // *Tāds, kas kādā kopumā atrodas tālu, atstatu cits no cita, nav cieši cits pie cita.* Grābeklis ar retiem zariem. □ Aiz retajām priedēm vizēja Ķīšezers. Spāre 5, 143. .. atcerējos retām laternām apgaismoto Vasilija šķērsielu .. Bērce 6, 22. Vējš trieca logos rupjas, retas lāses, arī kādu slapju, dzeltenu bērza lapu .. Brīdaka 5, 74. // *Tāds, kurā kas atrodas, pārvietojas tālu, atstatu cits no cita, nav cieši cits pie cita (par stāvokli, norisi u. tml.).* Reti apdzīvota zeme. □ Te visā lodveida telpā zvaigžņu izvietojums ir rets un samērā vienmērīgs. Ikaunieks 1, 38. Visa Sala jānoklāj ar ierakumu tīklu, tad ļaudis novietosies retāk un apšaudes gadījumos būs mazāk upuru .. A Grigulis 9, 121. // *Tāds, kurā ir spraugas, kurš nav blīvs (piemēram, par audumu, tīklu).* □ Notīrītus kartupeļus sarīvē, masu ievieto reta auduma maisiņā un nospiež sulu. Kļaviņa 1, 118. Tu visu mūžu .. Bez atpūtas, aizelsdams skrien: Nest ūdeni ar retu sietu, Lai caurā mucā viņu lietu. Rainis Ib, 38. // *Tāds, kas nav piesātināts, blīvs (piemēram, par gaisu).* □ Mēs ar Klijānu, nepieraduši pie retā kalnu gaisa, ātri nogurām. Skujiņš 3, 80. Migla kļuva retāka un caurspī-

dīgāka, bet gaisma pamalē spožāka. Grīva III, 166. // *Tāds, kas skaitā ir mazs, neliels (par cilvēku kopumu).* □ Viņu rindas bija kļuvušas retākas. Daži jau gulēja brāļu kapos, citi piefrontes hospitāļos. Grīva 8, 67. Jau varoņu rindas kļuvušas retas, Bet tiem, kas paliek, ir trejvīru spēks .. Sudrabkalns 1, 13.

2. *Tāds, kas pastāv, atrodas (kur) mazā skaitā, daudzumā; tāds, kas parasti nav sastopams, novērojams.* Reti augi. Retie ķīmiskie elementi. Retas rokrakstu grāmatas. Retie metāli — *metāli (piemēram, vanādijs, volframs, molibdēns, tantals), kuri dabā ir reti sastopami, neveido minerālu nogulas un kuru iegūšana ir sarežģīta.* □ ..pēdējos gadu desmitos galvenokārt cilvēka darbības rezultātā daudzas zīdītāju sugas ir kļuvušas tik retas, ka to saglabāšana prasa īpašus aizsardzības pasākumus. Tauriņš 1, 3. Īve — šalcošo egļu māsa, manas dzimtenes retais koks .. Krūklis 6, 141. Pārnovas ir ļoti reta parādība. Mūsu zvaigžņu sistēmā bez jau minētās ir zināmas vēl tikai 6 pārnovas. Ikaunieks 1, 21. Pirmais [sulainis]: Nu viņiem atkal būs ko brīnīties, Cik galdi pilni retu ēdienu .. Aspazija 3, 399. // *Tāds, kas ir maz izplatīts (piemēram, par vārdiem, to formām, melodijām).* R. vārdu savienojums. R. izteiciens. Reta tautasdziesmas melodija. □ Apstākļa vārds «lieti» tautasdziesmās un vecākos tekstos plaši lietots, bet mūsdienās, kaut gan dzīvs, tomēr retāk sastopams. Gram I, 703. // *Tāds, kas nav parasts (par cilvēku, tā īpašībām, spējām).* □ Ubāns ir viens no tiem retajiem māksliniekiem, kurš spēj atklāt skatītājam savu pasauli, kura izteiksmes forma pārliecina .. Lit M 57, 49, 3. ..retas ir tādas personības, kurām sevis atdošana citiem nav godīgi pildīts pienākums, bet organiska nepieciešamība. Hor 77, 2, 15.

3. *Tikai dažs, kāds (no visiem vai daudziem līdzīgiem).* Reti kāds sar. — *tikai dažs.* □ Tikai retas sievietes bija aizgājušas mājup — tā visus bija ieinteresējušas Priedes brāļa ziņas par ezermalas pļavām. Birznieks-Upītis 6, 153. Aiz fermas ceļš ir līdzenāks. Liekas, tikai reta mašīna te braukusi tālāk. Pagriezienā pa kreisi aiz birzs ieraugu mājas. Kaijaks 6, 171. Vairākumā te [mežā] aug priedes. ..ir arī pa retam bērzam, pa retai apsei. Brodele 17, 103. Septiņdesmit seši [gadi] ... Tas liels vecums. ..Nē! nē, Mālnieks tik ilgi nedzīvos. Reti kāds tik ilgi dzīvo ... Blaumanis 2, 74. // *Tikai dažs, kāds (par vietu).* Reti kur sar. — *reti, retās vietās.* □ Iela tai stundā bija gandrīz .. tukša. Elektrība dega tikai kādās retās vietās. Kurcijs 4, 91. // lietv. nozīmē: retais, -ā, v.; retā, -ās, s. *Tikai kāds, parasti cilvēks (no visiem vai daudziem).* □ Viņa piederēja pie tiem retajiem, kas prot klausīties, jo vairums jau grib tikai runāt. Ezera 17, 55. Mūsdienu fiziķu un ķīmiķu rīcībā ir daudzi un dažādi precīzi mērinstrumenti, bet tikai retais tagad zina, ka savā laikā pirmajiem elektrisko parādību pētniekiem vardes kājas bija vienīgais mērinstruments. Sloka 1, 21. Mums varoņu daudz .., vien retajam uzcelts piemineklis .. Brīdaka 9, 15.

4. *Tāds, kas atkārtojas vairākas vai daudzas reizes ar ilgiem starplaikiem.* R. gadījums. Reti satikties. Reti smaidīt. Pa retam — *reizēm.* Reti kad sar. — *reti, retās reizēs, retos gadījumos.* □ ..viņš klausījās retajos šāvienos, kas laiku pa laikam šur tur vēl noskanēja. Kaijaks 5, 309. ..retajos brīvajos vakaros māte mums lasīja priekšā rakstnieku sacerējumus no hrestomātijas. Avotiņa, Peters 1, 50. Viņš [savādnieks] esot lepns un ielejā nokāpjot tikai retu reizi. Gūtmanis 2, 105. Vēstules pienāca reti un arī īsas. Andžum laikam nebija viegli tās rakstīt. Avotiņa 2, 48. Brūno govju bars slinki nāca mājup no ganībām, un nagi knikstēja uz izmīdītā ceļa. ..pa retam kāda iemāvās vai ieīdējās .. Bels 1, 93. Māra reti kad īpaši steidzās. Viņa pieradusi visu darīt prātīgi un ar apdomu. Kļava 1, 168. // *Tāds, kas neierodas bieži (par viesi).* □ Kaukēns: Tā jau veca lieta: jo retāki viesi, jo veiklākas namamātei kājas. Blaumanis 6, 363. ○ Reta manta — *saka par ko ļoti vērtīgu.* □ Labs draugs — reta manta pasaulē. LSP(N) 227.

retumis, apst. *Retos gadījumos; reizēm.* □ ..mizanscēnas bija ļoti daudzveidīgas, tikai retumis tajās kaut kas atkārtojās. Katlape, Ceplītis 1, 149. Austra Skujiņa rakstīja dzejoļus, un tie retumis tika arī iespiesti. Brutāne 8, 71. ..kolhoza ļaudis maz ko zināja par Strautmaņa grāmatām, jo viņa istabā iegriezās tikai retumis. Dripe 2, 117. Mākoņu spraugās retumis parādījās kāda zvaigzne .. Lācis 15, 356. Ārmane .. runāja ilgi. Kravalis klausījās, nolaida acis, retumis māja ar galvu. Spāre 6, 233. // reti. *Vietumis.* □ Iegriežamies pa teciņu mežā un ejam līdz sūnu kalniņam. ..Aiz kalniņa sākas .. retumis atstātās sēklu priedes. Birznieks-Upītis 5, 89.

retums, -a, v. **1.** *Tas, kas ir reti sastopams, atrodams, novērojams.* Bibliogrāfisks r. □ Ogu īve mūsu republikā pašreiz ir dabas retums, un to aizsargā likums. Zin T 82, 5, 24. Netālu no Amatas, piemēram, redzēju tādu retumu kā melno stārķi. Lagzdiņš 3, 53. Misiņa bibliotēkas retumu fondos rokoties, māksliniece bija uzgājusi lielisku šīs dzejas [V. Plūdoņa «Atraitnes dēla»] tulkojumu vācu valodā .. Dzene 2, 115. Juris domāja, ka tik principiāli godīgas meitenes mūslaikos ir retums. Zigmonte 7, 102. ◇ Dabas retums hum. — *tas, kas ir neparasts, netipisks.*

2. *Vispārināta īpašība* → *r e t s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Gaišie mati .. gludi, gludi piesukāti. Un kur pakausī tas retums .., tas tik mākslīgi pārsegts un nosukāts, ka nemaz nav manāms. Upītis VII, 121.

retūrbiļete, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Biļete braukšanai turp un atpakaļ (ar satiksmes līdzekli).* □ Viņa kabatā atrada neizmantotu dzelzceļa retūrbiļeti .. Lit M 68, 4, 2.

retuša, -as, s. *Attēla (piemēram, fotogrāfijas, zīmējuma, gleznas) labošana, arī uzlabošana ar īpašiem paņēmieniem; reproducēšanai paredzēta attēla kontūru īpaša pastiprināšana.* Fotokopiju r. Ķīmiskā r. □ Vēl pirms dažiem

gadiem mūsu izdevniecībām un tipogrāfijām trūka retušētāju. Arī šo speciālistu sagatavošanu brīvprātīgi uzņēmās poligrāfiķu universitāte — pie grafikas fakultātes .. izveidoja retušas nodaļu. Cīņa 75, 42, 4. Māksliniecīskā retuša ir restaurācijas procesa minimums .. Lit M 84, 31, 9.

retušēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veikt (kā) retušu.* □ Viņa retušēja un pārzīmēja slikti uzņemtas dzejnieka—trimdinieka fotogrāfijas, lai tās neaizietu zudumā un būtu publicējamas. Viese 4, 60. pārn. ..filma izvirza jautājumu — pat ja cilvēki negrib atzīt ikdienas neizskatīgo patiesību, bet dod priekšroku tās laķētam, retušētam variantam, vai tad mākslinieks drīkst pieņemt un izpildīt tādus pasūtījumus? Zv 73, 18, 20.

retušētājs, -a, v.; **retušētāja,** -as, s. *Retušas speciālists.* □ Zēns .. aizrautīgi nodevās zīmēšanai. Vēlāk viņš aizbrauca uz Maskavu, strādāja par retušētāju. D kal 77, 241. Poligrāfiķu pamatprofesiju ir daudz: iespiedēji, burtliči, grāmatsējēji, retušētāji .. Pad J 68, 119, 3.

retušieris, -ŗa, v.; **retušiere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Retušas speciālists; retušētājs.*

retuviet, apst.; pareti. *Vietumis; arī retumis.* □ Pārstaigāju .. viršiem aizaugušu zemes strēmeli. Retuviet slējās pa nelielai priedītei. Kaijaks 5, 393. Tikai pie krasta ūdens viegli, mundri virmoja, retuviet uzmezdams mazas viļņu spailītes .. Kalndruva 10, 106. Daudz tāda neatliekama bija runātāju uzskaitījumā, un tikai retuviet pavīdēja arī kāda gaišāka rinda. Cīņa 83, 246, 2.

rētveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir rētas forma, veids.* R. padziļinājums ādā.

rētveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rētveidīgi.** *Rētveida.*

retzemju, ģen., nelok.; ķīm. *Savienojumos «retzemju elementi», «retzemju metāli»: ķīmisko elementu grupa, kurā ietilpst skandijs, itrijs, lantāns un lantanoīdi.* □ ..izstrādāts liels darbu cikls retzemju elementu atomu kodolu uzbūves noteikšanā. Zin T 76, 9, 17. ..Zemes garoza satur 0,01% retzemju elementu .. Diemžēl, retzemju elementi ir ļoti stipri izkliedēti. Upīte 1, 30.

revakcinācija, -as, s.; med. *Atkārtota vakcinācija.* □ Lai pasargātu bērnus no tādas bīstamas infekcijas slimības kā gripa, potēšanu pret to var uzsākt gada vecumā. Revakcināciju izdara katru gadu. Ves 82, 9, 4. Pirmā revakcinācija [bērnam pret garo klepu] tiek izdarīta 1,5—2 gadus pēc vakcinācijas, otrā — sešu gadu vecumā. Ves 80, 9, 1.

revakcinēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; med. *Atkārtoti vakcinēt (kādu).* R. bērnu pret bakām.

revalvācija, -as, s. *Naudas apgrozības reforma — metāla satura palielināšana naudas vienībā vai valūtas kursa paaugstināšana (attiecībā pret zeltu, sudrabu vai citas valsts valūtu).* □ Devalvācija ir kapitālisma pasaulē visizplatītākā metode (salīdzinājumā ar revalvāciju, nullificēšanu) naudas apgrozības noregulēšanai. Hor 79, 12, 11.

revalvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pakļaut (naudas vienību, valūtu) revalvācijai.* □ Austrālijas dolārs revalvēts par pieciem procentiem. Rīgas B 73, 212, 8.

revanšēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. **1.** *Gūt gandarījumu par zaudējumu, uzvarot nākamajā savstarpējā cīņā, spēlē, sacensībās.* □ Kapteinis, protams, mani apspēlēja. Pēc trešās partijas, kad jutos tikai tā īsteni iesilis un gribējās revanšēties, viņš atteica: «Šovakar pietiek.» Talcis 7, 111.

2. pol. *Atmaksāt, atriebties par zaudējumu (karā), sākot jaunu militāro darbību, jaunu karu.*

3. sar. *Atlīdzināt (piemēram, par pakalpojumu) ar pretpakalpojumu, dāvanu u. tml.* □ «Kā lai es tev pateicos, mīļais draugs? Nē, nē, nekrati galvu, Elmār, es noteikti revanšēšos.» J Liepiņš 1, 103. «Kafejnīcā pie mana galdiņa iepazināmies. Viņi pasūtīja šo to dzeramu, pacienāja. Un es, zini, gribēju revanšēties. Aicināju viņus līdzi ..» Klīvers 3, 56.

revanšisms, -a, v.; parasti vsk.; pol. *Politika, politisks virziens, kura mērķis ir gūt revanšu (par zaudējumu karā), sākot jaunu militāro darbību, jaunu karu.* □ Romānā rakstniece pastāsta arī par pēckara dzīvi Vācijas rietumu daļā, kur par jaunu sāk atdzimt revanšisms un fašisms. Zv 64, 24, 20. Katrs solis, katrs vārds miera labā arvien vairāk izolē revanšisma un imperiālisma spēkus. Lauku Dzīve 75, 1, 1.

revanšistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **revanšistiski.** pol. *Saistīts ar revanšismu, tam raksturīgs.* □ Rietumvācijā pēdējos gados parādījušās daudzas revanšistiska satura filmas, kas cenšas attaisnot hitleriešus .. Māksla 59, 3, 52.

revanšists, -a, v.; **revanšiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s.; pol. *Revanšisma piekritējs.*

revanšmačs, -a, v.; fizk. *Revanša mačs.* □ Tāpat kā agrākajos gados, pasaules [šaha] čempions saglabā tiesības uz revanšmaču. Sports 85, 135, 3. Abu turnīru revanšmači notiks 15. aprīlī. Sports 70, 54, 3.

revanšs, -a, v. **1.** pol. *Atmaksa, atriebe (par zaudējumu karā), sākot jaunu militāro darbību, jaunu karu.* □ ..Rietumvācijas militāristi un monopolisti no jauna kliedz un brēc par revanšu, par dzīves telpas trūkumu .. Lit M 64, 25, 2. Daudzi grāmatā atspoguļotie fakti ļauj .. izprast, kādi tumši spēki virza mūsdienu revanša politikas ideologu un praktiķu darbību, kādā bezdibenī kara kūrēji gatavi iegrūst cilvēci. Jaun Gr 67, 8, 5.

2. *Gandarījuma gūšana par zaudējumu, uzvarot nākamajā savstarpējā cīņā, spēlē, sacensībās.* // fizk. *Atkārtota savstarpēja cīņa (spēle), lai dotu iespēju uzvarēt tam, kas zaudēja iepriekšējā cīņā (spēlē).* Revanša mačs starp futbolistu komandām.

3. sar. *Atlīdzinājums (piemēram, par pakalpojumu) ar pretpakalpojumu, dāvanu u. tml.* □ Tikai, lūdzu, lūdzu, nedariet tā, kā tas pieņemts tā saucamajā labākajā sabiedrībā. Atnāk ciemos un tad tikai runā, kā revanšēties. Kāds te var būt revanšs? Viese 4, 105. Jau-

niete, kas ciena savu draugu un sevi, šos uzaicinājumus [uz kafejnīcu] necentīsies izmantot bieži un pie izdevības padomās par zināmu revanšu — nopirks biļetes uz koncertu vai teātri .. Tavare 1, 57.

revanšspēle, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; fizk. *Revanša spēle.* □ ..radās iespaids, ka veiksme rīdziniekus pavadīs arī revanšspēlē .. Sports 71, 39, 2.

reveransēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; reti. *Izdarīt reveransu.* □ «Laipni lūdzu . . ,» viņa [skolniece] teica un pret audzinātāju glīti reveransēja. Jauno v 59, 16. Viss labi, tikai Stella Birks reveransējot bija skatījusies karalī caur pieri .. Laicens 2, 379.

reveranss, -a, v. *Ķermeņa kustība, ko nosaka tradīcija (piemēram, paklanīšanās līdz ar kāju saliekšanu vairāk vai mazāk dziļā pietupienā) un kas pauž sveicienu, pateicību, apliecina cieņu.* □ Viņa graciozi palocījās plašos reveransos .. Zemzaris 3, 150. . . viņa [meitene] saliekusi celīti graciozā reveransā. Zigmonte 1, 18. Ikviena [operas] ārija beidzas ar reveransu pret publiku — pilnīgi nobeigtos noslēgumos, lai katrs dziedātājs varētu saņemt savu daļu aplausu. Vītoliņš 2, 230.

reverberācija, -as, s.; parasti vsk.; fiz. *Skaņas enerģijas saglabāšanās process slēgtā telpā.* Skaņas r. Telpas r. Reverberācijas laiks — *laiks, kurā skaņa norimst līdz nesadzirdamības robežai.* □ Dabisko reverberāciju telpās rada atstarotie skaņas viļņi, kas ar zināmu kavējumu un arī vājināti nonāk līdz klausītājam vai mikrofonam. Zin T 66, 4, 8. . . dikcija nebija perfekta. Turklāt liela daļa vainas laikam būs jāuzņemas Doma zāles īpatnējai akustikai ar lielo reverberāciju. Lit M 81, 40, 11.

reversēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; tehn. *Mainīt (kā) kustību pretējā virzienā.* R. griešanos. R. ekskavatoru.

reversibls, -ais; s. -a, -ā; apst. **reversibli.** *Atgriezenisks; arī apgriežams.* R. process. Reversibla sistēma. □ Tajā vietā, kur tieši iedarbojas ārējais faktors, mainās [smadzeņu šūnas] virsējās membrānas īpašības .. Šis pārmaiņas ir reversiblas . . , pašas pastiprinās un pašas dziest .. Zin T 76, 3, 21.

reversija, -as, s. **1.** tehn. *Kustības maiņa pretējā virzienā.* Reversijas svira. Reversijas svārsts.

2. biol. *Mutējušā gēna pārvēršanās par sākotnējo gēnu; mutanta pārveidošanās atgriezeniskā mutācijas ietekmē par savvaļas tipa īpatni.*

reversīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **reversīvi;** tehn. *Tāds, kam var mainīt kustību pretējā virzienā.* R. dzinējs. R. elektropievads. R. mehānisms.

reversmehānisms, -a, v.; tehn. *Mehānisms, kam var mainīt kustību pretējā virzienā.*

reverss, -a, v. **1.** *Otrā (medaļas, monētas) puse.* □ Monētas .. reversā — Pasaules kauss, kreisajā un labajā pusē — futbolistu silueti. Sports 82, 161, 3.

2. kap. *Tirdzniecības tiesībās — saistība, solījums, kuru paraksta, ieķīlājot (ko).*

3. *Garantijas raksts, ko kravas nosūtītājs izsniedz kuģa kapteinim.*

4. fizk. *Tenisā — sitiens virs galvas no kreisās puses.*

5. tehn. *Kustības maiņa pretējā virzienā (piemēram, transportlīdzeklim); arī atpakaļgaita.* □ Kuģis lauž līdz 50 centimetriem biezu ledu, bet ar reversu — līdz 70 centimetriem. Zin T 77, 3, 4. // *Iekārta, ierīce (piemēram, transportlīdzekļa) virziena maiņai.* Ekskavatora r. □ «Uzsēdāmies,» Kleins [zvejnieks] pārkliedza vētras un motora duetu, tad ņēmās darbināt reversa sviru. Cīņa 62, 209, 4.

reverssajūgs, -a, v.; tehn. *Sajūgs, ar kuru var mainīt (transportlīdzekļa) gaitu pretējā virzienā.*

rēvēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; jūrn. *Tinot (buras), mazināt (to) platību.* □ Augstu rājās sakāpuši kursanti un rēvē buras .. Krūmiņš 1, 99. Janka nezināja, ko darīt: tīt vai netīt buru? «Rēvē tik iekšā,» Ingus viņu mudināja. Lācis 13, 121. pārn. Ja gadus par vecumu dēvē, Klāt laiks man buras jau rēvēt, Lai skrējiens pa viļņiem kļūst gausāks .. Gāliņš 5, 151.

revidents, -a, v.; **revidente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Amatpersona, kas pilnvarota izdarīt revīziju (1).* □ «. . ja sūdzības atkārtosies, viņi būs spiesti sūtīt revidentu,» Zenta mierināja. Sakse 7, 194. Kad revidenti beidza .. būvdarbu iecirkņa finanšu un saimnieciskās darbības dokumentu pārbaudi, akts par pārkāpumiem, ko atklāja revidenti, bija visai iespaidīgs. Rīgas B 79, 285, 4.

revidēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Veikt revīziju (1).* □ . . patērētāju biedrības revīzijas komisija centīgi pārbauda biedrības saimniecību, .. revidē arī [veikalu] dokumentus, pārbauda pircēju sūdzības. Cīņa 60, 33, 1. // pārn.; sar. *Pārmeklēt; sakārtot, izskatot, izšķirojot (ko).* □ Biju pamanījis plauktu kaktā un uz tā nekārtīgi sasviestās grāmatas. . . Cerībā iemantot interesantu lasāmvielu, sāku plauktu pamatīgi revidēt. Kar 58, 9, 12. . . rakstāmgalds revidēts, liekie papīri sadedzināti. Rakstāmgaldos apbrīnojamā ātrumā sakrājas visvisādi nevajadzīgi krāmi. Spāre 6, 144.

2. *Izskatīt, pārskatīt (piemēram, teorijas, principus, mācību programmu, lēmumu), lai izdarītu grozījumus (tajos).* □ Streika laikā [Amerikas Savienotajās Valstīs] apmēram 100 000 kravas mašīnu šoferu pieprasīja revidēt 1982. gadā pieņemto likumu, kas paredz papildus noteikt nodokļus .. Rīgas B 83, 51, 6. Lai gan [izstrādes] normas mums ir diezgan spriegas, tehniski pamatotas, tās katru gadu tiek revidētas gan pēc normēšanas biroja, gan pēc mūsu pašu iniciatīvas. Rīgas B 82, 104, 2. Apsvēruši savas iespējas, kolhozu zvejnieki revidēja agrāk pieņemtās saistības .. Rīgas B 68, 278, 1. // pārn. *Mainīt (piemēram, attieksmi pret kādu, uzskatu par ko).* □ . . Roberts sagrozījās tā, it kā viņam saltu. Jārevidē visas .. draudzības un pazīšanās, to prasa viņa laiks un sabiedriskais prestižs. Upīts VII, 602. . . šis ieskats [par skaņdarbu sarežģītību] arī jau sen

revidējams, jo [Alfrēda] Kalniņa toreiz lietotie radikālie izteiksmes līdzekļi kopš 60. gadiem ir kļuvuši par muzikālās jaunrades ikdienas praksi, ir pilnīgi aprobēti. Klotiņš 1, 254.

revija, -as, s. *Skatuves mākslas veids, kam raksturīgs greznums, vizuāli spožu iespaidu maiņa, plastika, dejas, ritmiska izklaidējoša mūzika, brīvā secībā savirknētas norises, parasti bez noteikta sižetiskā saistījuma; šāda skatuves mākslas veida uzvedums.* □ Varietē dalās trīs veidos — revija, šovs un kabarē. Mūsu republikā attīstās otrais veids — šovs. Zv 79, 24, 21. Rīgā otro reizi viesojās japāņu estrādes revijas ansamblis .. Trīsdesmit piecas skaistākās japāņu meitenes astoņas dienas dāvāja savu apburošo mākslu tūkstošiem skatītāju Rīgas Sporta pilī .. Zv 82, 17, vāku 3. lpp. // ģen.: revijas, adj. nozīmē. *Tāds, kurā iestudē, izrāda šāda skatuves mākslas veida uzvedumus.* □ .. viesizrādes sāk Ļeņingradas Valsts mūzikhols. Šis savdabīgais revijas teātris pastāv jau gandrīz septiņus gadus. Cīņa 73, 139, 3.

revīzija, -as, s. **1.** *Iestādes, uzņēmuma vai amatpersonas (parasti finansiālās, saimnieciskās) darbības pareizības, likumības pārbaude.* Revīzijas komisija. Arklu revīzija vēst. — *lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības un vērtības pārbaude muižās un zemnieku saimniecībās (feodālismā).* Dvēseļu revīzija vēst. — *tautas skaitīšana pirmsrevolūcijas Krievijā (feodālismā) galvasnaudas un rekrūšu sadalei.* □ Notiek revīzija, nelikumības tiek atklātas .., un gals arī tam birokrātiskajam darba stilam, kas valdījis Laukmaļa kabinetā. J Kalniņš 1, 177. Mums ir plašs revīzijas un kontroles aparāts, kas regulāri pārbauda, kā ievēro finanšu disciplīnu, kāda ir materiālo vērtību uzskaite .. Cīņa 80, 65, 1. .. man vajadzēja piedalīties steidzīgā revīzijā kaimiņu mežos, un, kad pēc nogurdinošas bradāšanas pa cirsmām varēju parakstīt pārbaudes aktus, bija jau pievakare. Preilis 1, 28. // pārn.; sar. *Pārmeklēšana; sakārtošana, izskatot, izšķirojot ko.* □ Ar rītdienu te [skapī, plauktos] viss pārvērtīsies, te notiks tāda revīzija, kādu mana istaba nekad nav pieredzējusi. Brodele 17, 16.

2. *Darbība, arī rezultāts* → *r e v i d ē t (2).* □ Īpašas vienreizējas prēmijas paredzētas tiem strādniekiem, kas parādījuši iniciatīvu, pārejot strādāt uz tehniski pamatotām normām, un sekmējuši to savlaicīgu revīziju. Zv 79, 22, 5.

3. med. *Brūces apskate un apkopšana.* □ .. desmit gadus vecā skolniece .. nejauši ieskrēja stikla durvīs un stipri savainoja labo plaukstu. .. skolniecei izdarīja brūču revīziju. Cīpslas un nervi izrādījās veseli, bet asinsvadi un muskuļi krietni bojāti. Ves 65, 2, 8. Operācijas laikā nepieciešama laba vēdera dobuma revīzija .. Visp ķir 278.

revizionisms, -a, v.; parasti vsk. *Marksismam-Ļeņinismam naidīgs labējā oportūnisma virziens, buržuāzijas ietekmes atspoguļojums strādnieku šķirā un komunistiskajā kustībā.* □ .. PSKP arī turpmāk .. radoši attīstīs zinātniskā sociālisma teoriju, konsekventi cīnīsies pret dogmatismu un revizionismu, pret jebkādu buržuāziskās ideoloģijas ietekmi strādnieku kustībā .. PSKP Programma 58. Mūsdienu ideoloģiskajā cīņā pret antikomunismu, reformismu, revizionismu un sīkburžuāzisko revolucionārismu viena no centrālajām vietām ir internacionālā un nacionālā faktora samēram revolucionārajā kustībā. Hor 76, 5, 8. Grāmatas otrajā nodaļā autors apgaismo revolucionārās filozofijas propagandu cīņā pret Bernšteina revizionismu, reformismu un buržuāzisko ideoloģiju 1905.—1907. gada revolūcijas priekšvakarā .. Jaun Gr 66, 8, 6.

revizionistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **revizionistiski.** *Saistīts ar revizionismu, tam raksturīgs.* Revizionistiska vēstures faktu interpretācija.

revizionists, -a, v.; **revizioniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Revizionisma piekritējs.* □ Revizionisti mēģina identificēt partijas vadošo lomu proletariāta diktatūras sistēmā ar valsts varu .. Birziņa 1, 8. Aizstāvēdams un nosargādams marksismu cīņā pret dažādiem revizionistiem un oportūnistiem, Ļeņins uz tā pamata izstrādāja atbildes uz jaunajiem jautājumiem, kas strādnieku kustībai .. izvirzījās jaunajos vēsturiskajos apstākļos. Cīņa 83, 83, 4.

revokācija, -as, s. **1.** jur. *Vēstnieka vai pilnvarota pārstāvja atsaukšana uz viņa valsti.*

2. ekon. *Kāda rīkojuma atcelšana.*

3. ekon. *Čeka devēja norādījums anulēt izrakstīto čeku.*

revolūcija, -as, s. **1.** *Radikāls pavērsiens visā sabiedrības sociālajā un ekonomiskajā struktūrā, kurš noved pie savu laiku pārdzīvojušās sabiedrības iekārtas gāšanas, valsts varas nonākšanas progresīvākas šķiras rokās, progresīvākas sabiedriskās iekārtas rašanās.* Sociālistiskā r. Buržuāziski demokrātiskā r. Sociālā r. Revolūcijas hegemons. Revolūcijas uzvara. Koloniālā revolūcija — *revolūcija kolonijā, puskolonijā vai atkarīgajā zemē.* □ Petrograda ir triju Krievijas revolūciju pilsēta. Te savu sākumu rada 1905. gada revolūcija, te 1917. gada februārī gāza cara patvaldību, šeit Ļeņina vadībā uzvarēja Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija. Zv 74, 2, 6. Revolūcijas liktenis izšķiras ne vien lielajos centros, bet arī vismazākajos nostūros, kur saduras šķiru spēki. Rūja 3, 36. Buržuāzisko revolūciju apogejs bija Francijas buržuāziskā revolūcija (1789. gadā). Fogels, Grīnbergs 1, 19.

2. *Radikāls pavērsiens, būtiskas izmaiņas (kādā zinātnes nozarē, tehnikā, mākslā u. tml.).* Zinātniski tehniskā revolūcija — *zinātnes un tehnikas sasniegumu strauja ieviešana, ieviešanās visas saimnieciskās dzīves sfērās.* Sociālistiskā kultūras revolūcija — *sociālisma kultūras sastāvdaļa — revolucionārs sabiedrības garīgās pārveidošanas process.* □ Sākās [pētniecībā] intensīva kristālu leņķu mērīšana. Tā bija pilnīga revolūcija mineraloģijā, jo izrādījās, ka daudz minerālu nebija tie, par ko tie tikuši iepriekš uzskatīti. Upīte 1, 106. Vācijā [pēc 1930. gada] .. sākās rūpniecības revolūcija — mašinizētās ražošanas ieviešana un

fabriku sistēmas izveidošanās. A Putniņš 1, 14. . . zinātniski tehniskā revolūcija ievērojami paātrina zinātnes attīstību, tās sasniegumu ieviešanu ražošanā, rada jaunus enerģijas avotus, materiālus, tehnoloģiju. Zv 72, 22, 2. Līdz ar sociāli ekonomiskajiem pārkārtojumiem jauno cilvēku — komunisma cēlāju veidoja arī padomju varas gados realizētā kultūras revolūcija. Zv 80, 14, 3.

3. filoz. *Radikāla kvalitatīva pārmaiņa, lēcienveida pāreja no viena stāvokļa otrā.* □ Starp evolūciju un revolūciju nav starpības pēc īpašības, bet tikai pēc mēra. Revolūcija ir sastrēgušās evolūcijas jeb attīstības strauja atraise. Rainis 5, 49.

revolucionārisms, -a, v. *Revolucionārā aktivitāte, revolucionārās darbības izpausme.* □ Markss savos rakstos nostājās uz zinātniskā komunisma un proletāriskā revolucionārisma pamatiem . . A Putniņš 1, 101. Necenšoties pārspīlēt dzejnieces revolucionārismu Jaunās strāvas laikā, vairāki kritiķi uzsver, ka nav pamata arī runāt par pilnīgu renegātismu Aspazijas daiļradē mūža noslēgumā. Viese 3, 10.

revolucionaritāte, -es, s.; parasti vsk. *Revolucionārisms.* □ Ir ļoti svarīgi, lai cauri visiem sabiedrisko attiecību un atbildības līmeņiem šī revolucionaritātes rezonanse nonāktu līdz mūsu receptoriem, līdz mūsu uztverei. Lit M 85, 48, 2.

revolucionārs[1]**,** -a, v.; **revolucionāre,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Aktīvs revolucionārās kustības dalībnieks, revolūcijas darbinieks.* Kļūt par revolucionāru. Revolucionāru demonstrācija. Revolucionāru drošsirdība. Profesionāls revolucionārs — *cilvēks, kam revolucionārā darbība ir kļuvusi pastāvīga.* □ Mārtiņš: . . Mēs esam revolucionāri, kas sagrauj satrunējušo un sapuvušo, lai celtu jaunu, labāku. Upīts XIV, 432. Līze un Pēteris ir no tautas masu vidus izauguši revolucionāri. Behmane 1, 52.

revolucionārs[2]**,** -ais; s. -a, -ā; apst. **revolucionāri. 1.** *Saistīts ar revolūciju (1), tai raksturīgs.* Revolucionārā kustība sabiedrībā. □ . . revolucionāro notikumu pārbiedētie vācu baroni Stolipina reakcijas gados nesaudzīgi izrēķinājās ar revolucionārajiem darbaļaudīm . . Mežgailis, Zvidriņš 1, 19. Kā īpašs dziesmu žanrs proletariāta revolucionāro cīņu laikā izveidojās revolucionārās strādnieku dziesmas . . Valeinis 1, 61. Revolucionārais romantisms ir vēsturiska parādība revolūcijas priekšvakara romantikas posmā, apreibinošs viesulis, kas . . trenc uz vienu mērķi — sagraut veco pasauli . . Upīts 14, 200.

2. *Saistīts ar revolūciju (2), tai raksturīgs.* □ Gandrīz katra liela mākslinieka dzīvē ir brīži, kad viņa darbību var nosaukt par revolucionāru, kad kaut kam jaunam tiek pašķirts ceļš. Dzene 7, 43.

3. filoz. *Saistīts ar revolūciju (3), tai raksturīgs.* □ Viņš [Rainis] bija uzbūris grandiozu ainu: kosmiskajā saules gaitā . . atspoguļojās dzīves vispārējā revolucionārā virzība un pati Visuma attīstība nemitīgā mainībā — miršanā un jauna tapšanā. J Kalniņš 7, 321.

revolucionizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Padarīt (ko) revolucionāru*[2] *(1) vai revolucionārāku; pamudināt uz revolucionāru*[2] *(1) darbību.* □ Pilsoņu karš bij iesācies. Bet viņš palīdzēja revolucionizēt vācu armiju. Un īsi pirms pirmajiem Oktobra revolūcijas gada svētkiem sacēlās badā nonīkušie, nomocītie, izmisumā novestie vācu matroži un zaldāti. Rihters 1, 380.

2. *Radikāli, būtiski izmainīt (ko kādā zinātnes nozarē, tehnikā, mākslā u. tml.).* □ Nav otra komponista mūzikas vēsturē, kurš būtu tik spēcīgi revolucionizējis skaņu mākslu kā Bēthovens. Māksla 70, 4, 28.

revolucionizēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl. *Kļūt revolucionāram*[2] *(1) vai revolucionārākam.*

revolverautomāts, -a, v.; tehn. *Revolvervirpa, kam ir automātiska vadības sistēma.* Revolverautomāta grieznis. □ Cītīgi un ritmiski šogad strādā Daugavpils elektroinstrumentu rūpnīcas revolverautomātu iecirkņa kolektīvs. Cīņa 81, 202, 2.

revolvergalva, -as, s.; tehn. *Pagriežams (mašīnas, aparāta, ierīces) daudzpozīciju elements, kurā pa aploci novietoti viendabīgi darbelementi.*

revolveris, -ra, v. *Neliels rokas šaujamierocis ar rotējošu cilindrisku magazīnu.* Revolvera stobrs. Dzirdēt revolvera šāvienu. □ Saulesvīrs atpogāja revolvera maksti un izņēma revolveri. A Grigulis 9, 136. Atvilktnē uz papīriem gulēja melns revolveris — mazs, to varēja paslēpt pat saujā. Birze 5, 42. . . Filskeits izšāva visu revolvera aptveri . . Jaun Gr 68, 8, 17.

revolvervirpa, -as, s.; tehn. *Virpa ar periodiski pagriežamu daudzpozīciju galvu un vairākiem instrumentiem, kas tiek ievadīti darba zonā secīgi cits pēc cita.* □ Sīkajiem zobratiem zobus ievelmēs ar parastajām vai revolvervirpām . . Zin T 63, 4, 33.

rezecēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; med. *Izdarīt (kā) rezekciju.* R. kājas vēnu posmus. □ Tievo vai resno zarnu daļas rezecē . . sakarā ar kādu slimību, audzēju, zarnu saaugumiem . . Skulme 3, 90.

rezēda, -as, s. **1.** *Viengadīgs vai daudzgadīgs rezēdu dzimtas augs ar nekārtniem ziediem ķekaros vai vārpās.* Dzeltenā r. Iedzeltenā r. □ Puķes vasaras nakts krēslā plaiksnījās blāviem, baltiem, sarkaniem, ziliem un dzelteniem plankumiem. Rezēdas smaržoja saldeni . . Upīts 4, 246. «Bet kādreiz es tev tomēr kaut ko pastāstīšu par rezēdām. Par mazām, tumši, tumši zaļām rezēdām.» A Grigulis 10, 39.

2. dsk.; bot. *Augu dzimta, kurā ietilpst viengadīgi vai daudzgadīgi lakstaugi, retāk krūmi, kam raksturīgi nekārtni ziedi, kas sakārtoti auga galotnēs ķekaros vai vārpās.*

rezekcija, -as, s.; med. *Ķirurģiska (parasti orgāna daļas) atdalīšana.* Plaušu r. Izdarīt locītavas rezekciju. □ Visizplatītākais kuņģa operācijas veids mūsu dienās ir kuņģa rezek-

cija — lielākas vai mazākas tā daļas nogriešana. Skulme 3, 90. Kaulu rezekcijas izdara tikai pēc tuberkulozā procesa norimšanas. Visp ķir 303.

rezerpīns, -a, v.; parasti vsk. *Alkaloīds, kas pazemina asinsspiedienu.* □ Medikamentus, it īpaši tos, kas satur rezerpīnu, drīkst lietot tikai pēc ārsta norādījuma. Ves 75, 6, 19.

rezervāts, -a, v. **1.** *Teritorija, kurā ir pilnīgi saglabājama dabiskā augu un dzīvnieku valsts un kurā ir ar likumu noteikts stingrs dabas aizsardzības režīms.* □ Rezervātu galvenais uzdevums ir saglabāt tipisku un unikālu ainavu un dabas ekosistēmu dabisko stāvokli, kā arī savvaļas dzīvnieku un augu sugu ģenētisko fondu. Cīņa 80, 78, 3. . . Latvijā nodibināti vairāki dažāda lieluma rezervāti, starp tiem arī speciāls putnu aizsardzības rezervāts Engures ezerā 1340 hektāru kopplatībā. . . Rezervātā noliegti ne vien visi . . saimnieciskie un sporta pasākumi, bet arī vispār jebkāda ieiešana vai iebraukšana tā teritorijā . . Saudz dabu 134.

2. neakt. *Izolēta teritorija, uz kuru piespiedu kārtā pārceļ dzīvot pamatiedzīvotājus (piemēram, indiāņus Amerikā).* □ Aborigēni — Austrālijas pamatiedzīvotāji — sadzīti dzīvot rezervātos, kas atrodas kontinenta vistuksnešainākajos rajonos. Zv 64, 9, 24. Viņš parādīja šaurfilmas, kuras pats bija uzņēmis indiāņu rezervātu apmeklējumos . . Jaun Gr 67, 12, 29.

rezerve, -es, dsk. ģen. -vju, s. **1.** *Krājums (piemēram, izejvielas, naudas līdzekļi), kas izmantojams noteiktas vajadzības gadījumā; tas (piemēram, mašīna, celtne, konstrukcija), kas paredzēts izmantošanai papildu vajadzībām.* Ekonomiskās rezerves. Ūdens r. Iegādāties pārtikas rezervi. Uzkrāt kurināmā rezerves. Atstāt mašīnu detaļas rezervē. Iztērēt rezerves. □ Studenta stipendija nebija nekāda lielā, bet viņš mācējis uzkrāt rezervi no algas . . Lāms 6, 218. Rudenī . . bebri intensīvi grauž kokaugus un gatavo barības rezerves ziemai, kuras uzkrāj ūdenstilpē ziemas mītņu tuvumā. Tauriņš 1, 87. // ģen.: rezerves, adj. nozīmē. *Tāds, kas tiek saglabāts, uzkrāts izmantošanai noteiktas vajadzības gadījumā; tāds, kas ir paredzēts izmantošanai papildu vajadzībām.* Rezerves fondi. Rezerves kapitāls kap. Rezerves durvis. Rezerves ceļš. □ Rezerves daļas, kuras nevarēja atrast bāzes noliktavās, . . Strautmanis virpoja pats. Dripe 2, 52. Viņš iebīdīja pistolē rezerves aptveri un ielaida patronu stobrā. Lapsa 3, 85. // *Tas (metode, iespēja u. tml.), kas vēl nav izmantots (kāda rezultāta sasniegšanai).* □ Visas tautas sociālistiskā sacensība ir vislielākā mūsu rezerve darbaļaužu potenciālo spēku izraisīšanai . . Lauku Dzīve 76, 5, 2. Dārzeņu audzēšana bez augsnes ir viena no rezervēm dārzeņu ražošanas jaudas un apjoma palielināšanā. Jaun Gr 67, 4, 41. // *Brīvs, atlicināts laiksposms, kas vajadzības gadījumā izmantojams kā veikšanai.* Laika r. □ Ir patīkami, ja nevajag sevišķi steigties, ja rezervē atliek lieka ceturtdaļstunda. Bērce 3, 475. . . līdz mēneša beigām rezervē vēl četras darba dienas. Cīņa 75, 225, 2. // *Tas (parasti viela), ko (organisms) uzkrāj sevī izmantošanai vajadzības gadījumā.* □ Nelielas glikogēna rezerves ir muskuļos. Vajadzības gadījumā glikogēns tiek sašķelts par glikozi un izlietots enerģijai. Skulme 3, 10. . . [rāpuļu] vēdera dobumā atrodas dzeltenīgi spīdošs taukķermenis . . ; šeit uzkrājas barības vielu rezerves ziemas periodam. Sloka 1, 39. // pārn. *Tas, kas pastāv psihē un attiecīgos gadījumos var izpausties, iekļaujoties darbībā, rīcībā.* □ Orups ir cilvēks, kas dzīvo ar lielu drošības rezervi, cilvēks, kas nekad nekļūdās, bet nekad arī neriskē. Kaijaks 6, 43. Jūras klātbūtnē es vienmēr esmu atradis sevī rezerves . . Skujiņš 12, 353.

2. *Cilvēks, cilvēku grupa, kas vajadzības gadījumā spēj papildināt vai nomainīt citus kādā darbības nozarē.* Darba rezerves vēst. — *kvalificēta darbaspēka plānveidīgas sagatavošanas sistēma (PSRS), kas ietvēra jauniešu apmācību speciālās mācību iestādēs.* □ Jaunajā Rīgas teātrī saplūda latviešu teātra mākslas labākās rezerves . . Dzene 3, 20. Galvenā mūsu rezerve mehanizatoru, kā arī pārējo lauksaimniecības speciālistu sagatavošanai, protams, ir skolu jaunatne. Liesma 70, 4, 9. // *Cilvēks, kam ir uzdevums cita prombūtnes vai bezdarbības laikā veikt tā darbu, pienākumu vai arī vajadzības gadījumā palīdzēt veikt kādu darbu, pienākumu; šādu cilvēku grupa.* Basketbola komandas r. □ «Ja kādam [skolēnam] pavisam neveiksies [futbola spēlē], ieskaitīsim rezervē . .» Dripe 3, 168. Katrā sardzē bija trīs matroži, un katrs pēc kārtas te vienu stundu un divdesmit minūtes stāvēja pie stūres, . . tikpat ilgi atradās rezervē. Lācis 15, 355. // ģen.: rezerves, adj. nozīmē. *Tāds, kura uzdevums ir cita prombūtnes vai bezdarbības laikā veikt tā darbu, pienākumu vai arī vajadzības gadījumā palīdzēt veikt kādu darbu, pienākumu.* □ Viņam [futbolistam] palīdzēja nojet laukuma malā, pie viņa piesteidzās ārsts. . . Laukumā uznāca rezerves spēlētājs. Vilks 1, 160. Lietā, kuras izskatīšanai vajadzīgs ilgāks laiks, var aicināt rezerves tautas piesēdētāju. Rezerves tautas piesēdētājs ir klāt tiesas sēdē no krimināllietas izskatīšanas sākuma . . Krim pr 2, 20.

3. mil. *Karaspēka vienība, daļa u. tml., kas ir atstāta kā (piemēram, kāda priekšnieka, štāba) rīcībā, lai to vēlāk iesaistītu militārā darbībā.* □ . . dzīvi palikušie kareivji naktī uz vēdera atlīda atpakaļ pie savām rezervēm. Štrāls 2, 257. Latviešu divīzija toreiz bija paturēta rezervē pēdējam triecienam . . Zv 83, 4, 4. // ģen.: rezerves, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir atstāts kā (piemēram, kāda priekšnieka, štāba) rīcībā, lai to vēlāk iesaistītu militārā darbībā.* Rezerves bataljons. □ Ienaidnieks . . bez pārtraukuma raidīja kaujā jaunas rezerves daļas un apakšvienības. Ves 75, 2, 2. // *Rezervistu (1) kopums.* Atvaļināt rezervē. // ģen.: rezerves, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir padots karadienestam, bet neatrodas aktīvajā karadienestā.* Rezerves virsnieks.

rezervēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Atstāt, glabāt (kādam ko) rezervē (1).* □ «Lūdzu, man sešas pakas rakstāmā papīra . . Un rezervējiet

vēl kādas četras piecas . .» Zemzaris 3, 8. // *Ar oficiālu nodrošinājumu, nodrosi garantēt (kā, piemēram, viesnīcas numura) saņemšanu izmantošanai, lietošanai paredzētajā laikā.* □ Tagad . . jau kārtībā arī pilsētas labākā viesnīca. Un to jau paši drīz redzēšot, jo tur esot rezervētas viņiem trīs istabas. Vanags 3, 63. // *Atstāt (kādam) iespēju (ko) veikt, nedodot iespēju to veikt citam.* □ . . tēvabrālis vēl aizvien viņam rezervējot darbu cukurfabrikā . . Preilis 1, 94. «Un pirmā deja būs valsis: es to rezervēšu tev un tu man.» Vilks 5, 68. // *Atlicināt (laiku, laikposmu).* □ Zināms, vismaz stundu vajadzēja rezervēt pusdienām, bet ēst vēl negribējās. Skujiņš 7, 85.

Sk. r e z e r v ē t s.

rezervētība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *r e z e r v ē t s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Mūsu darbībai [volejbola spēlē] cauri vijās tāda kā nepārliecinātība, kā savu spēku rezervētība. Sports 82, 202, 3.

2. *Vispārināta īpašība* → *r e z e r v ē t s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* R. pret darbabiedriem.

rezervēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rezervēti.** **1.** *Divd.* → *r e z e r v ē t.*

2. *Atturīgs.* □ Pret aktieriem režisors bija rezervēts. Teodors Amtmanis vispār bija neapmierināts ar latviešu aktieru spēli. J Kalniņš 7, 401. Pret apmeklētājiem viņa bija rezervēti laipna . . Gulbis 3, 43. Rūgtu pieredžu mācīts, uz racionalizācijas būšanām skatos rezervēti. Vai mazums gadījumu, kad viltus uzlabošanas vārdā sabojā pārdomātu izstrādājumu. Lapsa 5, 47.

rezervists, -a, v.; **rezerviste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** mil. *Karadienestam padota persona, kas neatrodas aktīvajā karadienestā.* □ Bija kārtojamas arī karaklausības lietas, iesaukums šoreiz viņu neskāra (acis), taču rezervistos viņu ieskaitīja. Stankevičs 3, 52. Ap Kazaku ielas kazarmām drūzmējās iesaukto rezervistu bari, un iekšā kara komisijas ārsti strādāja bez pārtraukuma . . Strāls 2, 45.

2. fizk. *Sportists, kura uzdevums ir vajadzības gadījumā aizstāt kādu sacensības dalībnieku.* □ . . jaunajiem puišiem taču ir vairāk nepieciešama [hokeja] spēļu pieredze nekā sēdēšana uz rezervistu soliņa. Rīgas B 85, 217, 7.

rezervuārs, -a, v. **1.** *Veidojums (piemēram, tvertne, balons, baseins) kādas (parasti šķidras, gāzveida) vielas uzglabāšanai, arī transportēšanai.* □ . . speciālisti no 40 milimetrus biezām tērauda loksnēm sametina milzīgo rezervuāru, kas pēc saviem izmēriem atgādina futbola laukumu . . Zv 76, 3, 20. Zinātnieki sāka meklēt jaunas, racionālas metodes naftas uzglabāšanai. Tā radās doma aizstāt parastās, milzīgās tērauda tvertnes ar dzelzsbetona rezervuāriem. Zv 63, 12, 29. Ūdens mucas vajadzīgas ūdens piegādei un glabāšanai. Lielākās dārzniecībās šim nolūkam der ierīkot ūdens baseinus — rezervuārus . . Dindonis 1, 39. // pārn. *Vieta, kur (kas) sakrājas, koncentrējas lielā daudzumā.* □ Krēpu atdalīšanās lielos daudzumos un joņiem liecina par krēpu rezervuāru — abscesu, kavernu . . K Rudzītis 2, 148. Visbagātākie putekļu rezervuāri istabās ir grīdsegas, portjeras, segas, matrači . . Ves 76, 5, 9.

2. biol. *Organisms, kurā atrodas slimības izraisītāji (vīrusi, baktērijas, vienšūņi, helminti) un kurš var tos izplatīt uz citu organismu, izraisot tā saslimšanu.*

rezgalis[1], -ļa, v. *Resgalis*[1]. □ Treilēšanas traktoram pierīkotā slaidā strēle savās ķetnās sparīgi satver kārtējā stumbra rezgali . . Cīņa 85, 34, 1.

rezgalis[2], -ļa, v.; **rezgale,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Resgalis*[2]. □ Tūliņ redzams, ka puika liels rezgalis, nekādu cieņu savam aizbildnim un aizstāvim vis neparādīja . . Upīts 3, 46. «Bet puika tomēr jāpārmāca, citādi izaugs rezgalis. Vēlāk tēvam ceļu negriezīs.» Sakse 1, 228.

rezidence, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Pastāvīgas uzturēšanās vieta, arī pagaidu apmešanās vai dzīves vieta (valsts valdībai, personām, kas ieņem augstus oficiālus amatus); attiecīgā celtne, telpas.* Rezidences valsts jur. — *valsts, kurā ir akreditēta diplomātiskā pārstāvniecība, tās locekļi vai kurā ir ieradies ārvalstnieks.* □ . . latviešu strēlnieki apsargāja Kremli — Padomju valdības rezidenci Maskavā. Zv 80, 8, 4. . . palmu ielenkta, stāv Gvinejas republikas prezidenta . . rezidence: skaista pils . . Grīva 8, 222. Rundāles pils bija Kurzemes hercoga E. Bīrona vasaras rezidence. Ģeogr 536. pārn. Šeit atrodas Rīgas hidrometeoroloģiskā observatorija, mūsu republikas okeanologu rezidence. Zv 65, 4, 7. pārn. . . liepas galotnē bija uzcēlis savu rezidenci garkājis starks [stārķis]. Plūdonis 3, 50. Ja rezidences valstī ir akreditēts vēstnieks, tad šāda valsts diplomātiskā pārstāvniecība tiek saukta par vēstniecību . . Fogels, Grīnbergs 1, 151.

rezidents, -a, v.; **rezidente,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** jur. *Diplomātiskais pārstāvis, kas pēc ranga ir zemāks par sūtni.* □ Žozefs Ileo, bijušais informācijas ministrs Adulas valdībā . . , ieradās Elizabetvilā. Viņš būs Kongo centrālās valdības pirmais ministrs rezidents Elizabetvilā. Cīņa 63, 21, 3.

2. vēst. *Metropoles pārstāvis protektorātā.*

3. *Izlūkošanas dienesta pārstāvis, kas pastāvīgi uzturas citā valstī.* □ Visgrūtāk nācās atrast cilvēku, kurš uzņemtos bīstamos rezidenta pienākumus, kurš paliktu Latvijā «līdz pēdējam». A Grigulis 13, 179.

4. *Kādas valsts pilsonis, kura pastāvīgā dzīves vieta ir citā valstī.*

rezidentūra, -as, s. *Kādas valsts diplomātisko vai citu dienesta personu pārstāvniecība citas valsts teritorijā.*

rezidēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Uzturēties citā valstī, veicot kādus amata, dienesta pienākumus (piemēram, diplomātijā, izlūkošanā).*

rezignācija, -as, s.; parasti vsk. *Psihisks stāvoklis, kam raksturīga samierināšanās ar savu likteni, padošanās kam nenovēršamam, ticības zaudēšana (saviem spēkiem, mērķiem u. tml.).* □ Reizēm viņa acīs lasāma viegla rezignācija, bet es kautrējos jautāt, pēc kā viņš skumst,

par ko šajos rezignācijas brīžos viņš domā. Grīva 5, 157. . . priekam piejaucās arī rezignācijas smeldze. Hausmanis 4, 16.

rezignēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Ļauties rezignācijai.* □ «. . aiz nesaprašanās ar toreizējo apkārtni un iekšēja neapmierinājuma Emīls Dārziņš jutās dvēselē vientuļš, rezignēja . . .» M Zariņš 3, 134. «Skrēja, mācījās caurām naktīm. Ko tas nu līdz,» māte rezignēja. Sakse 6, 71.

rezignēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rezignēti.** **1.** *Divd. → r e z i g n ē t.*

2. *Tāds, kas ir ļāvies rezignācijai (par cilvēku).* □ Marlēne kļūst vecāka, rezignētāka, bet nekapitulē. Zv 78, 9, 28. // *Tāds, kurā izpaužas rezignācija.* Rezignēta dzeja. Rezignēta balss. □ Kristaps . . atradās istabiņā rezignētā gara stāvoklī. . . tas bija izdzēris veselu bateriju alus pudeļu . . A Deglavs 1, 826. «Pirms pāris gadiem atvaļinājuma laikā aizbraucu apskatīties savu jauno dienu zemi,» rezignēti stāsta Filipe. «Vietas, kur pavadīta bērnība, katram cilvēkam ir mīļas.» Grīva 8, 303. «Lai skraidītu uz Mazlitenes ballītēm, esmu jau tā kā par vecu,» redzu, kā viņa rezignēti pasmaida. Ezera 11, 136.

rezistence, -es, s.; parasti vsk. **1.** biol. *Izturība (organismam) pret kā nevēlama (piemēram, vides, vielu, mikroorganismu) iedarbību.* Dabiskā r. Specifiskā r. □ Rezistence . . ir sarežģīta parādība, kurā viss ir savstarpēji saistīts: organisms, ārējās vides apstākļi, slimības ierosinātāji. Zin T 83, 1, 12. Priekšlaicīga novecošanās saistīta ar koku rezistences samazināšanos pret mizgraužiem, bruņutīm . . un citiem kaitēkļiem . . Rupais, Kalniņa 1, 23.

2. fiz. *Spēja darboties pretī (kādai fizikālai iedarbībai, pārmaiņām); pretestība (1).*

rezistents, -ais; s. -a, -ā; biol. *Izturīgs pret kā nevēlama (piemēram, vides, vielu, mikroorganismu) iedarbību (par organismiem).* □ Siltumnīcu gurķu šķirnei . . jābūt rezistentai pret slimībām un augļu rūgtumu . . DD 66, 12, 10. Attiecībā pret spiedienu baktērijas ir ļoti rezistentas, tās iztur 3000 atmosfēru lielu spiedienu . . Ves 76, 5, 20.

rezistordevējs, -a, v. *Ierīce, kas maina pretestību fizikāla lieluma ietekmē.*

rezistors, -a, v. *Elektriskās ķēdes elements, kas realizē pretdarbību elektriskās strāvas plūšanai un rada iespēju regulēt strāvas spriegumu vai tās vērtību.* Stieples r. Masas r. □ . . metālisko stiklu pretestība . . praktiski nav atkarīga no temperatūras. Šo īpašību izmanto elektronikā, izgatavojot rezistorus. Zin T 79, 3, 13. Pusvadītāju rezistoru darbība pamatojas uz pusvadītāju īpašību mainīt pretestību ārēju faktoru ietekmē. Fiz r 238.

rezolūcija, -as, s. **1.** *Dokuments, kurā atspoguļoti (apspriedes, sanāksmes, konferences u. tml.) lēmumi, atzinumi, secinājumi, ieteikumi.* □ Kongresā tika pieņemta rezolūcija, kurai būs noteicošā loma padomju mākslas attīstības tālākajā gaitā . . Tēl M 57, 9. Nobeigumā sapulce pieņēma plašu rezolūciju. Lit M 60, 16, 1. Pastāv divu veidu Apvienoto Nāciju Organizācijas rezolūcijas: 1) juridiski saistošās rezolūcijas, kas satur starptautisko tiesību normas, un 2) rekomendējošās rezolūcijas, kam saskaņā ar organizācijas Statūtiem nav pienākumus radošs raksturs. Fogels, Grīnbergs 1, 43.

2. *Uzraksts uz dokumenta, kurā izteikts (piemēram, iestādes, uzņēmuma vadītāja vai kādas citas amatpersonas) lēmums, norādījums par kādu rīcību.* □ . . Ronis [direktors] dziļās dusmās skrēja pie lūgumrakstu kaudzes, tvēra tos un rakstīja rezolūcijas vienu nesaudzīgāku un briesmīgāku par otru . . Rozītis 3, 73. Pieņemtām korespondencēm Ārmane [redakcijas nodaļas vadītāja] uz stūra rakstīja rezolūciju ar sarkanu, noraidītām — ar zilu zīmuli. Spāre 6, 32.

3. jur. *Tiesas sprieduma, lēmuma rezolutīvā daļa.*

rezolutīvs, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kurā ir ietverti atzinumi, secinājumi, lemjoši ieteikumi galīgā veidā (par dokumentiem).* □ Tiesas spriedums sastāv no ievaddaļas, aprakstošās daļas, motīvu daļas un rezolutīvās daļas. Civilpr k 1, 111. Apsūdzības raksta rezolutīvajā daļā sniedz ziņas par apsūdzētā personību un uzrāda celtās apsūdzības formulējumu . . Krim pr 2, 136.

rezolūts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rezolūti.** *Apņēmīgs; enerģisks, drošs.* R. cilvēks. Rezolūta rīcība. □ «Bet tagad es tomēr aiztaisīšu logu,» Valda rezolūti saka un pieceļas. Zigmonte 4, 106.

rezonanse, -es, s.; parasti vsk. **1.** fiz. *Uzspiestu svārstību amplitūdas straujš pieaugums svārstību sistēmā, kas novērojams, ja pastāv noteikta ārējās iedarbības frekvence.* Skaņas r. telpā. □ Rezonansi izmanto daudzās svārstību sistēmās svārstību uzturēšanai, pastiprināšanai u. tml. nolūkiem. Taču mehāniskā rezonanse var būt arī nevēlama parādība, un tā ir speciāli jānovērš. Fiz r 256. No biezās audzēs augošajām mazacainajām eglēm iegūst tā sauktos rezonanses klučus mūzikas instrumentiem. Zv 83, 24, 20.

2. *Atsaucība (ko parasti izraisa kāds notikums); atbalss (2).* Plaša r. sabiedrībā. □ . . mazliet raksturosim rezonansi, ko Lietuvā un Igaunijā izraisīja Einšteina darbība. Straduņš 3, 214.

rezonansi, -u, vsk. rezonanss, -a, v.; fiz. *Nestabilas elementārdaļiņas, kuru dzīves laiks ir aptuveni 10^{-22} sekundes.* □ Elementārdaļiņu fizikā pazīstamas arī «neīstās» daļiņas — visai nosacīti patstāvīgi objekti, kurus dažkārt sauc par rezonansiem. Fiz r 412.

rezonatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rezonatīvi;** fiz. *Saistīts ar rezonansi, tai raksturīgs.*

rezonators, -a, v.; fiz. *Sistēma, kurā ārēja impulsa iedarbībā var rasties ilgstošas periodiskas svārstības.* Akustiskais r. Skaņas r. Dobuma r. Elektromagnētiskais r. □ Ar rezonatoru palīdzību skaņa iegūst savu īpatnējo tembru . . Gailis 1, 37. Stāvviļņi rodas, viļņiem izplatoties slēgtās telpās — rezonatoros. Fiz r 281. Saules plankumu — magnētisko lauku sabiezējumu — pulsācija aptver apkārtējo hromosfēru. Tā . . ir sava veida rezonators un stipri sakarst no viļņveidīgajiem satricinājumiem. Rīgas B 81, 113, 6.

rezonēt[1], parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans. **1.** fiz. *Svārstīties rezonanses iedarbībā.* Skaņas rezonē telpā. □ .. viņš parausta vienu no ģitāras stīgām. Tā rezonēdama noskan kā Tatjanas atbilde — reizēm gaiši priecīgi, reizēm domīgi un skumji. Klīvers 4, 57.

2. reti. *Kļūt tādam, kas atsaucas, reaģē (parasti uz kādu notikumu).* □ .. Rēzeknē un Ludzā sākušās keramikas dienas. Šoreiz tām rezonē arī Daugavpils. Cīņa 84, 82, 3.

rezonēt[2], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Prātot, spriedelēt nenozīmīgi, bez satura.* □ Domāšanas traucējumi vieglākos gadījumos var izpausties nevis saraustītā domāšanā, bet tieksmē rezonēt: slimnieki bieži spriedelē par banāliem, īstenībā nenozīmīgiem jautājumiem. I Eglītis 1, 107.

rezonieris, -ra, v.; **rezoniere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Cilvēks, kas daudz prāto, apcer, bet aktīvi nedarbojas.* □ .. Tils Rūmnieks ir tāds mierīgs rezonieris, kas lēnā garā pārdomā savu dzīvi, it kā jau viņš stāvētu mūža galā un viņam nebūtu vairs nekādu problēmu .. Lit M 67, 47, 2. // novec. *Loma, kurā tēlotāja galvenais uzdevums ir apcerēt, sniegt tikumiskas pamācības; aktieris, kura dotības ir piemērotas šādu lomu tēlošanai.*

rezultatīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rezultatīvi.** *Tāds, kas rada, sasniedz (parasti vēlamu) rezultātu; tāds, kurā rodas (parasti vēlams) rezultāts.* R. sacensību dalībnieks. R. darbs. // *Tāds, kura rezultāts nav neizšķirts (par sporta sacensību).* □ Mačs ritēja dramatiski — četras no sešām [šaha] partijām beidzās rezultatīvi. Zv 80, 16, 30.

rezultāts, -a, v. *Tas, kas rodas, tiek radīts kā (kādas darbības, norises, apstākļu ietekmes) sekas.* Analīzes r. Novērojumu rezultāti. Dot rezultātu — *radīt, izraisīt rezultātu.* □ Kanāls jau bija gandrīz gatavs, un starp ļaužu tūkstošiem laikam nevarētu atrast neviena cilvēka, kas neticētu neiedomājami grūtā darba rezultātam. Grīva 8, 23. .. bieži vien cilvēks, iedarbojoties uz vienu dabas objektu, netieši, bet toties radikāli iedarbojas uz gluži citu objektu, turklāt rezultāti ir gluži pārsteidzoši. Kronītis 2, 9. Pēc traumas pietiekami nenostiprinājies bērns iet uz skolu un .. cenšas atgūt nokavēto. Tomēr visi viņa pūliņi bieži vien nedod vēlamos rezultātus .. Rīgas B 76, 58, 6. // *Skaitlis, izteiksme, ko iegūst aprēķinos; skaitlisks (kā, parasti sacensības) stāvokļa rādītājs.* Izlīdzināt rezultātu fizk. — *panākt, ka rezultāts kļūst neizšķirts.* □ Katru [matemātisko] darbību izpilda ar diviem dotajiem skaitļiem jeb darbības komponentēm, kurām pēc noteikta algoritma tiek piekārtots trešais skaitlis jeb darbības rezultāts. Mat 80. Atmiņas iekārta [elektroniskajās skaitļojamās mašīnās] pieraksta, glabā un izsniedz uzdevuma izejas datus, skaitļošanas starprezultātus un gala rezultātus. Zin T 65, 2, 9. Ledus bija mīksts, tātad par augstvērtīgiem rezultātiem [slidošanas sacensībās] nebija ko domāt. Saulītis 12, 342. Pašās puslaika beigās viesiem bija teicama izdevība rezultātu izlīdzināt .. Sports 66, 155, 1. // lok.: rezultātā, apst. nozīmē. *Kopumā, kopsavilkumā; arī beidzot, galā.* □ Sižeta galvenā nozīme tā, ka rezultātā tas atspoguļo sabiedriskās attieksmes, pretrunas un konfliktus. Valeinis 1, 112.

rezultējošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rezultējoši.** *Tāds, kas rodas vairāku, parasti līdzīgu, parādību darbības rezultātā; tāds, ko raksturo ar vairāku, parasti līdzīgu, fizikālo parādību skaitlisko vērtību summu.* Rezultējoša reakcija. Rezultējošais spriegums. Rezultējošais paātrinājums. □ Ķermeņa vienam punktam var būt pielikti vairāki spēki. Tad to kopējā darbība ir rezultējošais spēks .., kuru nosaka pēc vektoru saskaitīšanas likuma .. Fiz r 27.

rezumē [rezu'mē], nelok., v. *Rezumējums.*

rezumējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → r e z u m ē t; īss secinājumu, kopsavilkuma teksts.* Raksta r. Referāta r. □ Ņūtona mācībā, kas ir visas iepriekšējās filozofijas un dabas zinātņu attīstības rezumējums, visspilgtāk izpaužas metafiziskā materiālisma uzskati par telpu un laiku. Karpovics 1, 22. Dziesmu svētku jubilejas koncerti [1973. gadā] bija latviešu mūzikas kultūras ievērojamākā nozarojuma — kora mākslas — simt gadu attīstības spožs rezumējums. Māksla 73, 4, 3.

rezumēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Īsi secināt, konstatēt (kā) būtību; koncentrēti apkopot (būtisko, galveno, nozīmīgāko).* □ .. gads tuvojās beigām un — kā katram darbiniekam — arī viņam savā darba vietā nācās kaut ko nokārtot un rezumēt. Lācis 15, 93. .. šajā vecumā rezumēt daiļrades sasniegumus vēl pārāk agri. Māksla 68, 1, 33. pārn. Katra cilvēka mūžā pienāk brīži, kas rezumē kādu iepriekš staigātu ceļa posmu, rezumē padarīto. Tās ir dzīves un darba jubilejas, tie ir dažādi pagodinājumi un atzinības. Lit M 79, 45, 8.

rezumēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl.; reti. *Tikt koncentrēti apkopotam.* □ .. Alfrēda Kalniņa vokālajā daiļradē rezumējas viņa priekšteču un laikabiedru vokālās mākslas sniegumi. Vēriņa 1, 26.

rēzus, nelok. **1.** *Savienojumos «rēzus makaks», arī «rēzus pērtiķis»: samērā liels mērkaķu dzimtas dzīvnieks (Himalajos) ar zaļganpelēku apmatojumu, sārtu seju un ausīm, sarkanām sēžas tulznām.*

2. med. *Savienojumā «rēzus faktors»: īpaša viela, ko satur cilvēka un rēzus makaka eritrocīti un kas ierosina specifisku antivielu rašanos un īpašā veidā reaģē ar tām.* Rēzus pozitīvs cilvēks — *cilvēks, kura asinīs ir rēzus faktors.* Rēzus negatīvs cilvēks — *cilvēks, kura asinīs nav rēzus faktora.* □ Konstatēts, ka rēzus faktors eritrocītos ir 85% cilvēku .. Ves 78, 2, 11. Rēzus faktoru nesaderība rodas, ja māte ir rēzus negatīva, bet bērns (tāpat kā bērna tēvs) — rēzus pozitīvs. I Eglītis 1, 261.

režģains, -ais; s. -a, -ā; apst. **režģaini.** *Tāds, kura sastāvdaļa, elements ir režģis; tāds, kas ir izgatavots režģa veidā; tāds, ko klāj režģis; režģots.* □ Viņi .. iebrauca savas režģainās ragavas pašā eglīšu vidū .. Birznieks-Upītis IV, 77. pārn. Pētera dvēsele deg. Dzīve tik rež-

ģaina kā mūža meža takas: pa kuru dosies? Salenieks 5, 65.

režģierīce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Ierīce, kuras sastāvdaļa, elements ir režģis.* □ Šarnīrā pie pontona klāja piestiprināta režģierīce,.. lai zivis nepapeldētu apakšā. Zin T 78, 6, 10.

režģis, -ģa, v. *Priekšmets, veidojums, kas izgatavots, pinot vai krusteniski sastiprinot, piemēram, klūgas, stieples, stieņus; izstrādājums, kam ir šāda veidojuma forma vai kas ir līdzīgs šādam veidojumam.* Stiepļu r. Skalu r. Siju r. Armatūras r. Stiegrojuma r. Cept gaļu uz režģa. Difrakcijas režģis fiz. — *optiska ierīce gaismas spektra iegūšanai.* Kristāliskais (arī kristāla) režģis — *kristālrežģis.* □ Stallī no rudens neesam bijuši. Tur tagad daudz kas citādāks. Jau ārpusē pie durvīm piestiprinātas vēl liekas durvis no salmu režģiem. Birznieks-Upītis 6, 338. Koka būvju pamatā likti paprāvi bērza baļķi. Virs tiem uzcelts taisnstūrveida atbalsta konstrukciju režģis 25×31 m platībā. Derums 1, 84. Uz grīdas [vannas istabā] jābūt gumijas paklājam vai koka režģim. Ves 81, 3, 20. pārn. Paprāvu baltu ķieģeļu būvi apjoza sastatņu režģi. Lubējs 2, 30. // ģen.: režģa, režģu, adj. nozīmē. *Tāds, kura sastāvdaļa, elements ir šāds veidojums.* Režģa sēta. □ Dzīvnieki novietoti uz režģu grīdas, bet barību sadala transportieris. Zin T 78, 9, 8. // pārn. *Veidojums, kas radies (kam) savstarpēji savijoties, krustojoties.* □ Cauri skuju un zaru režģiem un mudžekļiem kāds cieši un pētījoši noraudzījās viņā.. Ezera 13, 109. Pusauga priedes slējās sarkanas kā aplietas, augšā sapinušies cekuli virmojās sīkiem vilnīšiem, apakšā melno ēnu režģis pār rūsgano sūnu paklāju aizsniedzās° šķietami neizbrienamā biezoknī. Upīts 9, 23. Ģirts klausījās un vēroja tēvoci. Spēcīgi žokļi, kalsna, brūni iedegusi seja, ap puspiemiegtajām, nekaunīgajām acīm ironisku krunciņu režģis.. Dripe 2, 22. // pārn. *Sarežģīts (savstarpēji saistītu parādību, norišu u. tml.) kopums; jūklis.* □ Notikums zaļumos pie Trūverta iemeta jaunu cilpu māmuļnieku un jaunstrāvnieku pretišķību un naida režģī. Upīts 9, 387. Tādi bija notikumi, kurus Ansis Leinasars nezināja. Viņš nezināja arī vēl kādu sīkumu, kas.., ievijies kopējā notikumu režģī, pārvērtās par cilpu kā kaprona tīkla acs reņģei jūras straumē. A Grigulis 13, 102. Par Kasparu dzirdam daudz laba, viņam visi uzticas, bet mūsu priekšā ir jauneklis, sapinies savos jūtu režģos. J Kalniņš 1, 407.

○ Režģa funkcija mat. — *funkcija, kas ir definēta diskrētām argumenta vērtībām.*

režģīt, -īju, -ī, -ī, pag. -īju; trans. *Ar grūtībām pīt, mudžināt, arī raisīt.* R. diegus. □ ..viņš režģīja auklu ar ieskurbuša cilvēka stūrgalvīgo apsēstību, aplauzdams nagus un nesajuzdams sāpes. Ezera 9, 139.

režģīties, parasti 3. pers., -ījas, pag. -ījās. *Refl.* → *režģīt; tikt režģītam.* □ Mātei vīšana tomēr neveicās. Striķi režģījās.. Salenieks 6, 55. pārn. ..[saules] stari caur liepu, kļavu un ošu lapām izraksta gājējiem pie kājām spožus vizuļus.., kas režģīdamies un mežģīdamies apložņā viņu spožos apavus.. Sudrabu E 3, 393. // pārn. *Būt juceklīgam, neskaidram.* □ Es parasti ātri aizsmoku, un tad arī vārdi sāk režģīties. Salenieks 5, 84. Ja visas uzbangotās jūtas un domas, kas režģījās un mezglojās, būtu jāizsaka vārdiem, viņa to nespētu. Grants 7, 161.

režģogs, -a, v.; būvn. *Konstrukcija celtnes pamatu nostiprināšanai.* Betona r. Siju r. Pāļu r. Gulšņu r. □ Lai pārbaudītu pamatu drošumu, tos atraka un konstatēja, ka tornis balstās nevis uz koka režģoga un pāļiem, kā tas bija parasts, bet tieši uz smiltīm. Zin T 76, 5, 21. Mēs esam pārgājuši arī uz pamatu likšanu [ēkām] bez režģogiem. Rīgas B 76, 40, 2.

režģojums, -a, v. *Režģveida priekšmets, konstrukcija; arī režģis.* □ Griestos iekārtais režģojums rada padziļinātu kesonu iespaidu. Māksla 61, 4, 17. Ja [viesnīcas] klubā notiek sabiedriski pasākumi, tā dalībniekus var apkalpot, netraucējot viesnīcas darbu, norobežojot klubu no viesnīcas ar sabīdāmu režģojumu.. Māksla 62, 1, 53. pārn. ..dramaturģe ir palikusi uzticīga savai rakstības manierei — ar psiholoģiski sarežģītu tēlu starpniecību un to dzīves režģojumiem atklāt un risināt sava laikmeta sociālas problēmas. Lit M 75, 40, 3.

režģots, -ais; s. -a, -ā; apst. **režģoti.** *Tāds, kura sastāvdaļa, elements ir režģis; tāds, kas ir izgatavots režģa veidā; tāds, ko klāj režģis.* Režģotas sijas. Režģota kopne. Režģota kolonna. Režģota velve. □ ..ērtas [kartupeļu uzglabāšanai] ir režģotas kastes.. Kļaviņa 1, 25. Ārsienā.. tai [pilij] bija divi režģoti logi. Ves 80, 7, 30. 70 centimetru augstumā no grīdas ierīkotas režģotas laktas ar ligzdām, kurās vistas dēj olas. Zin T 64, 9, 28.

režģveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir režģa forma, veids.* R. konstrukcija. R. rāmis. □ No Rietumeiropas baroka stilistiskajiem paraugiem smeltās ietekmes visskaidrāk parādās Rīgas celtņu režģveida kalumos, piemēram, Doma baznīcas krustejai darinātajos vārtos.. Novadniece 1, 38.

režģveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **režģveidīgi.** *Režģveida.*

režija, -as, s. *Mākslinieciskā (lugas, muzikāli dramatiskā darba, uzveduma, koncerta sagatavošanas, kinofilmas uzņemšanas u. tml.) vadīšana.* Režijas māksla. □ ..augsti profesionāla režija var pacelt pāri viduvējībai arī pavāju lugu. Dzene 6, 46. 1962. gadā Žanis Katlaps iestudēja Kiltija «Mīļo meli». Tas bija viņa pēdējais režijas darbs. Dzene 2, 49. ..filmas saturu nosaka scenārijs, bet īpatnējā mākslas formā — filmā — to iedzīvina režija.. Māksla 59, 4, 32.

režīms, -a, v. **1.** *Valsts politiskā iekārta; valsts, arī kādas teritorijas valdīšanas metode, veids.* □ Marats: Kur ir tagad tā tauta, kas pirms diviem gadiem sagrāva veco režīmu, sasauca Nacionālo Sapulci un parādīja, ka Francijā nedzīvo tikai tirāni un vergi vien? Upīts XIV, 313. Par politiku Ansis neinteresējās, bet ar visu savu izjūtu pilnīgi atbalstīja «autoritatīvo režīmu». Vai tad tieši šī režīma

konjunktūrā nebija attīstījusies arī viņa augšupeja? A Grigulis 13, 20. 1960. gadā septiņpadsmit valstīs sabruka koloniālie režīmi. Tagad Āfrikas kontinentā ir 49 neatkarīgas valstis. Hor 79, 10, 35. Pēc 1918. gada novembra revolūcijas Vācijā okupācijas režīms Baltijā kļuva vājāks. Vēstis 79, 1, 9.

2. *Precīzi, stingri noteikta (darbības, izturēšanās) kārtība, sadalījums laikā.* Stingrs r. Ārstniecisks r. Ievērot režīmu. Pārkāpt režīmu. Dienas režīms — *nodarbību sadale visai diennaktij.* Gultas režīms — *ārstniecības režīms, kas paredz slimniekam atrasties guļus stāvoklī.* Bada režīms — *badošanās ārstnieciskos nolūkos.* Kazarmu režīms — *ļoti stingrs, pedantisks režīms.* □ Kā Panamas kanālam, tā arī Suecas kanālam noteikts starptautisks kuģniecības režīms. Šie kanāli ir atklāti .. kuģošanai kā miera, tā arī kara laikā. Fogels, Grīnbergs 1, 118. Būtiska nozīme skolēna režīmā ir miegam: pirmo klašu skolēniem jāguļ 11 stundas .. Ves 78, 3, 12. Dzejnieks arī Kastaņolā jo drīz sev noteica dienas režīmu. Viņš nedrīkstēja veltīgi laiku šķiest. J Kalniņš 7, 308. Pēc galvas sasituma nekavējoties .. jāizsauc ārsts .. Jāievēro noteiktais gultas režīms .. Ves 62, 1, 22. // *Noteikts (kā) eksistences, norises, funkcionēšanas veids; noteikti (kā) eksistences, norises, funkcionēšanas apstākļi, nosacījumi.* Temperatūras r. Hidroloģiskais r. Vēja r. Tehnoloģiskais r. Ekspluatācijas r. Režīma koeficients. □ Aizvien straujāk ražošanā ienāk modernā tehnika, kuras darbības pamatā ir automātiskais vai pusautomātiskais režīms. Hor 79, 11, 17. Migla un putekļi .. ļoti negatīvi ietekmē apdzīvoto vietu gaismas režīmu, jo absorbē krietnu tiesu saules starojuma. Zin T 65, 12, 2. Tie [meži] .. uzlabo ūdens režīmu upēs un lauksaimniecības zemēs .. PL Skola 62, 10, 86. // *Noteikumu, pasākumu kopums, kas nepieciešams kāda mērķa sasniegšanai.* Taupības r.

režisēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veikt (kā) režiju.* □ .. šeit scenogrāfa koncepcija jau ir tik izteikta, ka lugu režisēt var tikai absolūti tāpat domājošs cilvēks. Rīgas B 83, 83, 4. // intrans. □ Mātes atmiņās patvērušies novērojumi par vēl mazā Guntiņa tieksmi režisēt. Zv 82, 15, 18.

režisorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **režisoriski.** *Saistīts ar režiju, režisora darbu, režijai, režisora darbam raksturīgs.* □ Pieaug prasība pēc koncepcijas, pēc tās režisoriskā lasījuma šķautnes, kas neizgaismo visu literāro vielu, bet gan vienu dzīvo saskares punktu, kurš izraisa skatītāja aktivitāti, īpašu kopības izjūtu. Dzene 6, 203. Režisoriski atsevišķas ainas veidotas ar apskaužamu vienkāršību un reizē fantāzijas bagātību. Tāda, piemēram, ir pēdējā aina ar dziļumā it kā aiz dūmakas novietotajiem soda stabiem un Asju un Laimonu pie tiem. J Kalniņš 1, 356.

režisors, -a, v.; **režisore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Cilvēks, kas veic (kā) režiju.* Teātra galvenais r. □ Režisors ir topošās izrādes virzītājs, un noteicoša loma ir viņa prasmei pareizi izlasīt un saprast lugu, atklāt tās idejisko kodolu ar mākslinieciski visiespaidīgākajiem līdzekļiem, pulcināt un veidot ap sevi domu biedru kolektīvu. Teātris 65, 14. .. režisors kinofilmas tapšanas procesā ir galvenā persona, viņa rokās koncentrēti visi izteiksmes līdzekļi mākslinieciski pārliecinoša darba radīšanai .. Māksla 72, 4, 43. Visu rudeni klubā mēģinājuši teātri. Jaungadā būšot izrāde. Režisors esot latviešu valodas skolotājs. Kalndruva 2, 93.

režisūra, -as, s. *Režija.* □ Arī pats viņš [aktieris] izmēģināja spēkus režisūrā — iestudēja drāmas, komēdijas, traģēdijas. Rīgas B 69, 36, 6. Režisors televīzijā — viena no jaunākajām profesijām. Daudzi svarīgākie režisūras principi, protams, tie paši, kas teātrī, kino .. Taču klāt nāk ne mazums jauna, īpatnēja. Liesma 64, 8, 9.

riāls, -a, v. *Naudas vienība (Irānā, Sauda Arābijā, Irākā); attiecīgā naudas zīme, monēta.*

riba, -as, s. **1.** *Šaurs, garš, plakans krūškurvja lokveida kauls, kas ir kustīgi piesaistīts pie mugurkaula un var būt saaudzis ar krūškaulu (cilvēkam un mugurkaulnieku apakštipa dzīvniekiem).* □ Pie mugurkaulāja krūšu daļas skriemeļiem ar elastīgām saitēm piestiprinātas ribas, kas savā starpā saistītas ar ribstarpu muskuļiem. Ves 66, 7, 4. .. Imants miesās bija no sausajiem, šķita, pietiktu ar pirkstu pārvilkt viņa ribām — un tās noskanētu .. Lapsa 3, 6. Kad glupjais ziņkārais laucis sāka vilkties uz to pusi [pie svešajiem zirgiem], .. arī tas dabūja zvēlienu pa ribām un tūliņ attapa savu vietu. Upīts 4, 239. pārn. Spāres miestam pie pašām ribām pieglaudies Sūniņa ezers — kluss un zils kā spogulis .. J Plotnieks 6, 214. pārn. .. zaļajam mauram .. izspiedās cauri klinšu šķautņainās ribas. Skujiņš 3, 76. ◇ Lode ribās (arī krūtīs, pierē) sar. — *saka, ja kāds tiek nošauts; saka, ja kāds nošaujas.* ◇ Dabūt nazi (arī dunci) ribās vienk. — *tikt nogalinātam, arī (smagi) ievainotam ar nazi (dunci).* ◇ (Ie)grūst nazi (arī dunci) ribās vienk. — *nogalināt, arī (smagi) ievainot ar nazi (dunci).* ◇ Nozilināt ribas (arī muguru), arī sadot pa ribām vienk. — *piekaut.* □ .. kad viņu [draugu] apsmēja, dažam labam nozilināju ribas .. Ezera 15, 230. ◇ Likt ribās vienk. — *ēst, dzert (ko), parasti daudz, negausīgi.* // *Šāds (dzīvnieku) kauls kopā ar muskuļaudiem un taukaudiem, ko izmanto uzturam.* □ .. Līzbete iebēra viņam kādu vīkšķīti kaņepju un pielika klāt vēl ribas gabalu gaļas. Upīts 4, 254. «Strebjot tavus kāpostus, graužot tevis cepto cūkas ribu, cilvēks var .. sev mēli nokost ..» J Plotnieks 6, 9. Cūkas muguras gabalu (karbonādi) sagriež 1,5—2 cm biezās šķēlēs, lai pie katras šķēles paliktu ribas kauliņš. Mājtur 226.

2. *Sastāvdaļa, elements (piemēram, karkasam, celtnei, priekšmetam), kas reizumis ir lokveidīgi izliekts un balsta vai savieno (ko); arī garens, parasti lokveidīgi izliekts, izciļnis.* Velves r. Redeles ribas. Grāmatas muguras ribas. Dzesētāja r. □ Zaļa sūna nolaidusies vispāri jumtam, apslēpusi salmus, un tikai retumis rēgojas pretim plikās, melnās koka ribas. Birznieks-Upītis 1, 26. Tēvs ar Jūnu apsēžas uz

vecās laivas ribām atpūsties .. Indrāne 9, 86. Dekoratīvajam groziņam pamatu pin tāpat kā šķīvim līdz ribu uzlocīšanai uz augšu. Groziņa ribas .. pēc uzlocīšanas augšā sasien .. PL Siev 82, 9, pielikumā.

3. bot. *Garens izcilnis (stumbram, sēklai, auglim).* □ Augļa forma [baltajam dzidrajam] mainīga .. Novērojamas 3 vai 4, retāk 5 ribas. Viena no tām parasti stiprāk attīstīta nekā pārējās. Sudrabs 1, 245.

rība, -as, s.; parasti vsk. *Rīboņa.* □ Un pērkoni lai spēj un drīkst Vēl prātu jaukt ar spalgu rību. Bārbale 2, 115. Nerimst bruģī ratu rība. Gurdums māc kā tēraudstīpa. Čaks 2, 181.

ribains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kam ir redzami samērā lieli ribu izciļņi (par, parasti novājējušu, cilvēku vai dzīvnieku, to ķermeņa daļām).* R. zirgs. Ribaina mugura.

2. *Ribots (1).*

3. bot. *Tāds, kam ir ribas (3).* R. stumbrs. □ Augļi [zemeņu šķirnei] lieli, pirmie ļoti lieli, gareni ribaini .. Lauku Dzīve 81, 1, 16.

ribājs, -a, v. *Ribu kopums, ribu apvidus ķermenī (cilvēkam vai dzīvniekam).* □ Bronhīts var rasties no kvarca putekļu ieelpošanas; tam raksturīgs kairinošs klepus, .. elpojot pats slimnieks dzird ribājā pīkstošus, rūcošus trokšņus. Ves 82, 2, 16. Ribāja elpošana [narkozē] samazinās, pārsvarā novēro diafragmas elpošanu. Visp ķir 80.

ribekits, -a, v. *Tumši zils vai melns minerāls.*

ribenis, -ņa, v. *Ribājs.* □ Sausā pleirīta slimnieki guļ dažreiz uz slimajiem sāniem, tādā veidā imobilizējot ribeni un samazinot .. arī sāpes. K Rudzītis 2, 47.

rībēt, parasti 3. pers., rīb, pag. rībēja; intrans. **1.** *Radīt samērā spēcīgu, padobju, nevienmērīgu troksni (parasti par pērkonu).* □ Gandrīz nepārtraukti rībēja pērkons un plaiksnījās zibens. Grīva 1, 116. .. Sienas tik plānas, ka dzirdu Puteņus rībam ap māju .. Kaldupe 14, 199. // *Par sprādzieniem, artilērijas šāvieniem.* □ Skrien gaisā švirkstēdamas raķetes. Rīb šāvieni, un zibsnī uguntiņas. Rihters 1, 328. Skanēja .. olimpiskā himna, rībēja artilērijas salūts .. Pad J 84, 99, 3. Zaldāti .. šāva ar lielgabaliem, ka rībēja vien. LTP 361.

2. *Radīt samērā spēcīgu, padobju, nevienmērīgu troksni (piemēram, par ko grūstošu, krītošu).* □ .. iešņācās ūdenskrāns, un strūkla rībēdama triecās pret skārda vanniņas dibenu. Dripe 3, 21. // *Samērā spēcīgi, padobji, nevienmērīgi skanēt, parasti pēc satricinājuma, triecienа.* □ Prātiņ manu, priecīgo, Kur man bija tevi likt? Saku vārdu — meži skan, Speru soli — zeme rīb. LTdz III, 19. .. skārda jumts [lietū] rībēja un grabēja kā varenas bungas. Fimbers 1, 384. // *Būt par cēloni tam, ka rodas samērā spēcīgs, padobjš, nevienmērīgs troksnis.* □ Nepārtraukti tinās magnetofona lente, rībēja dejas soļi .. Jansons 3, 278.

3. *Radīt samērā spēcīgu, padobju, nevienmērīgu troksni (par motoriem, ierīcēm).* Cehā rīb mašīnas. // *Par braucošiem transportlīdzekļiem, to daļām.* □ No Monmartras puses rībēja rati. Upīts 18, 185. Iesāktā doma pārtrūka, sētā rībēdama iebrauca mašīna. A Grigulis 13, 594. Veros augšup, vagona durvīs un logos, pūlēdamās kādā ieraudzīt Tomu. .. Riteņi rīb un grand. Ezera 10, 146.

4. *Būt samērā spēcīgam, padobjam, nevienmērīgam (par skaņu).* Rībošas bungu skaņas. // *Samērā spēcīgi, padobji, nevienmērīgi skanēt (par mūzikas instrumentiem).* □ .. rīb bungas, un tauru dārdoņa trīcina gaisu. Sēlis 4a, 91. Vairs nedzird svētku bungas rībam .. Vācietis 5, 130.

5. *Būt tādam, kur skan samērā spēcīgs, padobjš, nevienmērīgs troksnis (piemēram, par vietu, telpu).* □ .. sāka tumst un rībēt visa Kuldīgas puse, no kurienes gandrīz vienmēr pie mums nāca lielais pērkons. Kalndruva 8, 371. .. skaitīju, cik ilgs laiks paiet no zibens līdz pērkonam. Katrs uzliesmojums bija tik pasakains, ka nevajadzēja pat atvērt acis, lai to samanītu. Tūlīt pēc tam spalgi nogranda, .. tad sāka rībēt un rūkt visa debess .. Lagzdiņš 3, 51. Vecais Ģildes nams dejas ritmā rībēja un dārdēja. Skujiņš 12, 262. .. rīta stundās rībēja rija — tur kūla labību. Viese 1, 80.

rībiens, -a, v. **1.** *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → rībēt (1).* □ Antons zināja, ka pērkons ducina vēl diezgan tālu .., taču nemitīgie rībieni, kas kļuva arvien spēcīgāki, iepriecināja abus izslāpušos cilvēkus. Grīva 7, 52. .. uzkūpa [no sakarsētā akmens] sutas mutulis, nospraukstēja, noknakšķēja, bet iespaidīgāka rībiena nekāda nebij. Upīts 4, 115.

2. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → rībēt (2).* □ Mēs jau sakodām zobus, gaidot briesmīgo rībienu, kad abi kuģi saskriesies .. Lapsa 5, 39.

3. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → rībēt (3).* Vilciena riteņu rībieni.

4. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → rībēt (4).* □ .. nodunēja it kā bungu rībieni. .. Sākās vācu mīnu viesulis. Grants 6, 308.

5. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → rībēt (5).*

rībināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt rīb (1).* R. lielgabalu. // intrans. *Vairākkārt rībēt (1).* □ Pērkoni rībina kā tūkstoš tamtamu .. Grīva 8, 214. No jūras skrējis vējš cērtas logos, rībinādams visā spēkā, sabalsodamies ar ielas dunoņu. Māksla 73, 2, 17. Pārdaugavā vēl rībināja ieroči, bet vefieši jau pulcējās uzņēmuma pagalmā un sāka rīkoties. Zv 79, 8, 7.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt rīb (2).* □ «.. tu sitot staļļa durvis par daudz stipri un rībinot tā arī muižaskunga meitu istabas logu, ka cienīgā nemaz nevarot dabūt aizmigt.» Blaumanis 6, 199. Pa ielu, akmeņus rībinot, izripo smagā ormaņa pajūgs. Jansons 4, 459. Pa skārda jumtu rībināja rudens lietus .. Ērgle 1, 78. // intrans. *Vairākkārt rībēt (2).* □ .. autobuss raiti ripoja tālāk. Zem tā, sizdamies apakšā pret rāmi, kā krusa bungoja un rībināja oļi. Ezera 13, 265.

3. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt rīb (3).* R. motorus. // intrans. *Vairākkārt rībēt (3).* □ .. kur gan vēl lielāks troksnis

nekā tur [darbnīcās]: traktori rēc, motori rībina .. Ezera 17, 115. Kliegdamas laidās kaijas. Pāri tiltam rībināja vilciens. Einim karsti iegribējās braukt uz Jūrmalu. Zigmonte 11, 33.

4. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt rīb (4).* □ Tad uzreiz bundzinieks sāka rībināt bungas .. Birznieks-Upītis IV, 292. // intrans. *Vairākkārt rībēt (4).* □ Pēc pavisam īsa brīža jau kāpa augšā melni negaisa mākoņi, un visu laiku tai pusē rībināja kā kara bungām. J Kalniņš 2, 73.

5. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt rīb (5).* Dejotāji rībina telpas.

riboflavīns, -a, v.; parasti vsk. *Dzeltena, kristāliska viela, kas nepieciešama normālai vielmaiņai cilvēka un dzīvnieka organismā (B_2 vitamīns).* □ Riboflavīns regulē audu elpošanas procesus un piedalās hemoglobīna sintēzē. Turklāt riboflavīnam ir būtiska nozīme cilvēka redzē, jo tas ietilpst acs šūnu audos. Lauku Dzīve 77, 1, 28. Riboflavīnu satur alus un maizes raugs, pupas, gaļa, aknas, nieres, sirds un piens. Ves 77, 9, 13.

ribojums, -a, v. *Ribu (2) kopums (piemēram, konstrukcijā).* Velves r. Vēdekļveidīgs r. Pārvietojamais r. □ .. radās vieglās un ātrās laivas — kajaki, kuru uzbūves principā saskatāmas šodienas laivu un kuģu konstrukcijas iezīmes — ribojums un apšuvums. Zv 57, 10, 24.

ribonukleīnskābe, -es, s.; parasti vsk. *Lielmolekulārs organisks savienojums — raksturīga šūnu citoplazmas sastāvdaļa.*

rīboņa, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → rībēt (1).* Lielgabalu r. □ Šāvieni, automātu un ložmetēju kārtas sajuka vienā nepārtrauktā rīboņā. Bērce 4, 47.

2. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → rībēt (2).* □ Pūlis dejo .. Deja kļūst arvien nevaldāmāka, mūzika jaucas ar kāju rīboņu, kliedzieniem, smiekliem, plaukšķieniem .. Upītis XIV, 270.

3. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → rībēt (3).* □ Ratu rīboņa ārā pamazām noklusa. Upītis 18, 278. Ar milzīgu rīboņu pa Vidzemes šoseju aizbrauca smagais pajūgs. Kļava 1, 33.

4. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums → rībēt (4).* □ Kaut kur netālu atskan tamtamu rīboņa .. Grīva 8, 216. sal. Kā tāla bungu rīboņa nogrand aizejošā negaisa atbalss. Zv 64, 13, 4.

5. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums → rībēt (5).* Deju zāles r.

ribosoma, -as, s.; biol. *Organella, kas atrodas šūnas plazmā un sintezē attiecīgajai šūnai raksturīgo olbaltumvielu.* □ Tika noskaidrots, ka protoplazmas daļiņas ribosomas sintezē olbaltumu atkarībā no tā, kādas ribonukleīnskābes ietekmē tās atrodas. Ves 63, 1, 15.

ribots, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kura sastāvdaļas, elementi ir ribas (2).* Tīklveidīgi ribota velve. Ribota caurule. Ribota sija. □ Celtnēm [renesanses laikmetā] izteikts stāvu dalījums, simetriska aiļu novietne un bieži — ribotas konstrukcijas kupola pārsegums, kas piešķir tām majestātiskumu .. Liesma 70, 4, 25.

2. bot. *Tāds, kam ir ribas (3).* R. auglis. R. stumbrs.

ribstarpa, -as, s.; anat. *Vieta, josla starp (cilvēka vai dzīvnieka) ribām.* □ Uzliekot roku uz kreisās piektās ribstarpas, var sajust sirds grūdienu. Med I, 228. .. ribstarpas ieelpas laikā izspiežas, ja pleiras dobumā ir šķidrums, un ievelkas, ja ir pleiras saaugumi. K Rudzītis 2, 92.

ribveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir ribas forma, veids.* R. caurule.

ribveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **ribveidīgi.** *Ribveida.*

rice, -es, dsk. ģen. -ču, s.; novec. **1.** *Rise (1).* □ Pagriezt ārpus iebrauktas rices nav ko domāt. ME III, 522. Riteņu izgrauztās rices pat vasaru neaizauga ar zāli .. Kar 74, 11, 26.

2. *Rise (2).*

rīcība, -as, s. **1.** *Darbību kopums, sistēma (kāda mērķa sasniegšanai).* Enerģiska r. Rīcības plāns. Rīcības rezultāti. □ Alvils gribēja vienu tādu laboratoriju sev, nē, ne sev, bet saviem pētījumiem, patstāvīgai rīcībai. Purs 4, 24. Labi pazīstamu cilvēku vispār ir grūti ārstēt, jo tad arvien blakus objektīviem apsvērumiem nāk subjektīvais, kas bieži traucē pārdomātu rīcību. J Liepiņš 1, 94. No augsnes kopšanas, mēslošanas, .. kultūru kopšanas un citiem rīcības veidiem ir atkarīgi laukos augu augšanas apstākļi .. Apsīts 1, 100. // *Darbība, darbību kopums, ar ko reaģē uz noteiktu situāciju, noteiktos apstākļos.* Vieglprātīga r. Huligāniska r. □ Leinasars izgāja dārzā un apsēdās uz sola zem ābeles. Sieviete aizslēdza durvis un aizgāja. Tāda rīcība Ansi drusku aizvainoja. Vienu mājās neatstāja, ka neapzog. A Grigulis 13, 37. «Cilvēka rīcību lielā mērā var paredzēt uz priekšu, ja zina, kā viņš līdzīgā situācijā rīkojies agrāk.» Skujiņš 12, 185.

2. lok.: rīcībā, apst. nozīmē. *Lietošanā, izmantošanā; arī pārziņā.* Nodot pagaidu rīcībā. □ .. viņa divistabu dzīvoklis Stabu ielā pilnīgi Leinasara rīcībā. A Grigulis 13, 378. «Biedri kapteini, otrais stūrmanis Līdaks ieradies jūsu rīcībā,» Harijs noziņoja Kondrusam, kā to prasa jūras dienesta noteikumi. Talcis 7, 200. pārn. Lauks ir mazražīgs, ja augu rīcībā atrodas plāna derīgas augsnes kārta .. Apsīts 1, 85. // *Tā, ka var izmantot kādai darbībai (par laikposmu).* Referenta rīcībā ir divdesmit minūtes.

3. jur. *Tiesību realizācija.* Rīcības spējīgs — *tāds, kam ir tiesības veikt juridiskas darbības un kas ir atbildīgs par savu rīcību.* Rīcības nespējīgs — *tāds, kam nav tiesības veikt juridiskas darbības un kas nav atbildīgs par savu rīcību.* Rīcības spēja — *rīcībspēja.* Rīcības nespēja — *rīcībnespēja.* □ Latvijas PSR Ministru Padome — Latvijas PSR valdība — ir Latvijas PSR valsts varas augstākais izpildu un rīcības orgāns. LPSR Konstitūcija 41. Slimnieka darba spējas vērtē ārstu konsultatīvā komisija, bet rīcības spējas un tiesisko atbildību (pieskaitāmību) nosaka speciālas ārstu komisijas. I Eglītis 1, 9.

rīcībnespēja, -as, s.; parasti vsk.; jur. *Likuma noteikts stāvoklis, kad persona ir rīcības nespējīga.*

rīcībnespējīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rīcībnespējīgi.** *Rīcības nespējīgs.*

rīcībspēja, -as, s.; parasti vsk.; jur. *Likuma noteikta spēja veikt juridiskas darbības un atbildība par savu rīcību.* □ Pilsoņa spēja ar savu darbību iegūt civilās tiesības un radīt sev civilos pienākumus (rīcībspēja) pilnā apjomā rodas ar pilngadības iestāšanos, tas ir, sasniedzot 18 gadu vecumu. AT Bil 60, 3, 42. Ja pilsonis izbeidz alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu pārmērīgu lietošanu, tiesa atceļ rīcībspējas ierobežojumu, un sakarā ar to tiek atcelta viņam nodibinātā aizgādnība. Civilk 1, 16.

rīcībspējīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rīcībspējīgi.** *Rīcības spējīgs.* Rīcībspējīga persona. □ Rīcībspējīgs pilsonis, kas nodarījis kaitējumu tādā stāvoklī, kad viņš nav bijis spējīgs saprast savas darbības nozīmi vai vadīt savu darbību, neatbild par viņa nodarīto kaitējumu. Civilk 1, 198.

rīcinaugs, -a, v. *Dievkrēsliņu (eiforbiju) dzimtas augs (Āfrikā), kura augļi satur daudz eļļas; rīcins (1).* □ Rīcinaugi .. savvaļā Āfrikā ir daudzgadīgi augi, bet pie mums tos audzē tikai kā viengadīgus lapu augus .. Dindonis 1, 86. Skaisto lapu dēļ kā dekoratīvu augu bieži stāda rīcinaugu .. Lauku Dzīve 80, 1, 12.

rīcineļļa, -as, s. *Bieza, viskoza bezkrāsas vai iedzeltena eļļa, ko iegūst no rīcina sēklām.* □ Medicīnā plaši lieto rīcineļļu .. Rīcineļļai liela nozīme arī jaunlaiku tehnikā, sevišķi aviācijā. Galenieks 2, 260. Lakotas ādas elastīgumu saglabā, ieziežot to ar rīcineļļu vai glicerīnu. Ves 63, 2, 8.

rīcins, -a, v. **1.** *Dievkrēsliņu (eiforbiju) dzimtas augs (Āfrikā), kura augļi satur daudz eļļas.*

2. parasti vsk. *Indīga olbaltumviela, ko satur šī auga augļi.*

rīča, -as, s. *Transportlīdzeklis (nelielu kravu pārvadāšanai) ar vienu riteni un diviem rokturiem; arī ķerra.* Metāla r. □ Strautiņš no mājām atveda vairākas .. ričas, ar ko akmeņus nogādāt kraušanas vietā. Fimbers 1, 241. Zēni stumj riču ar melnzemi. Lubējs 1, 110.

ričuračs, -a, v.; retāk **riču-račs,** -a, v.; parasti vsk. *Galda spēle ar metamo kauliņu un vairāku krāsu kauliņiem, kuri jāaizvada līdz gala stāvoklim.* □ Vovkam vislabāk patika ričuračs. Katru nosisto pretinieka kauliņu viņš pavadīja ar skaļām gavilēm .. Ērgle 1, 84. .. spēlēdams ričuraču ar Helmutu, šo vienpadsmit gadu veco zēnu, drīz nācu pie atziņas, ka viņš daudzējādā ziņā dzīves gudrībā aizgājis tālu man priekšā. Ādamsons 2, 228. Dzīve atgādina riču-raču — Sešnieki ne vienmēr visiem krīt .. Vācietis 5, 152.

ridāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; trans.; apv. *Kārtojot likt, novietot (priekšmetus) noteiktā kārtībā, veidā, vietā.* □ Es sākšu tūliņ ridāt savas mantas. ME III, 522. // *Kārtot (piemēram, galdu, istabu), novācot, novietojot priekšmetus noteiktā kārtībā, veidā, vietā.* R. galdu pēc pusdienām.

rīdīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Ar īpašu saucienu, izteikumu censties panākt, ka suns uzbrūk (cilvēkam vai dzīvniekam); ar īpašu saucienu, izteikumu censties panākt, ka (suns) uzbrūk cilvēkam vai dzīvniekam.* □ Andrs: Čigānus viņi [saimnieki] ar suņiem rīda un ar nūjām dzen projām. Upīts XIII, 371. Un kas to suni uz mums rīdīja? Tikko nākam pagalmā, saimniece pa durvīm laukā un pie suņa klāt. «Puc, puc, paņem tos!» Bērce 1, 298.

2. *Censties panākt, ka (cilvēki) sanaidojas; izraisīt naidu, dusmas (pret kādu); censties sanaidot.* R. kaimiņus. □ .. vecais robežstabs jūs [kaimiņus] rīdīja vienu pret otru. No vectēviem, no muižas mantotā negausīgā skaudība un maziskums jums lika plēsties kā diviem suņiem ... Kalndruva 2, 99. // intrans. □ .. latviešu avīzes .. musina un rīda pret augsto muižniecību, pret baznīcu un visām vācu iestādēm ... A Deglavs 1, 82.

rīdze, -es, dsk. ģen. -džu, s. **1.** *Nošuve, arī apmale; audumā izstrādāta josla, caurā vīle.* Dekoratīva r.

2. *Adījuma (cimda, zeķes) valnis; valnī ieadīta citas krāsas svītra.*

3. novec. *Svītra; arī rinda.* □ Gar apcietināto rīdzi ātri nogāja saknupis .. vīrelis. Niedre 3, 72.

rīdziņa, -as, s.; retāk **rīdzīte,** -es, dsk. ģen. -šu, s. *Neliels strauts, grāvis; neliela kanalizācijas noteka.* □ Ūdens [pēc lietus] vēl nez kad nokritīsies .. Pēc brīža viņš stāv bezmaz līdz potītēm rīdziņā. Sk Ģ 81, 8, 35. Ietves malā gar rīdziņu rindā gar abām mājelēm nostādītas svētku ploškas. Upīts 9, 755. Vismazākā ūdens rīdzīte ir nemaldīgs ceļš uz jūru. Caune 3, 75.

riebējs, -a, v.; **riebēja,** -as, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar riebšanu; pūšļotājs, vārdotājs.* □ .. riebēja — viņļaužu vecā māte, kuru saukāja visi par memmiņu; ja krustos sāpe saskrēja, to apspaidīdams kā ar roku atņēma mazais Lapiņš .. Austriņš 2, 164. «Pie Mellenes biji?» — «Pie riebējas? Ko tur, neticu,» Līze atkratīja galvu. — «Slikti, meit, ka netici, viņai ir spēks. Kad tev, mazai meitenei, bija kājā roze, — zilais papīrs, pareizie vārdi, — un tu staigā vēl šodien.» Birze 1, 38. Vecmāmiņa bija riebēja. Pie viņas ļaudis ar savām nelaimēm nāca no visas apkaimes. Dzene 5, 10.

riebeklība, -as, s. *Nelietīga, zemiska rīcība; nekrietnība, nejēdzība.* □ .. glāze ripodama visu saturu izšļakstīja uz pelēkā bikšu stilba no vestes līdz pat lakkurpei. Tā bij cūcība, riebeklība, skandāls! Upīts 9, 379.

riebeklis, -ļa, v.; **riebekle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. **1.** *Ļoti nelietīgs, zemisks cilvēks.* □ Leopardam [puisim] ir izskats, iznesība, stāvs, balss — tiešām bilde. Bet riebeklis. Kļava 1, 123.

2. *Tas, kas izraisa ļoti dziļu nepatiku (ar savu izskatu, rīcību, izturēšanos u. tml.).* □ .. Maruta .. parāda saujā sēdošu krupi. Ir gan tam skuķim drosme ņemt rokā tādu riebekli! Ērgle 1, 395.

riebīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **riebīgi. 1.** *Tāds, kas ar savu izturēšanos, rīcību, runu, izskatu u. tml. izraisa (kādā) ļoti dziļu nepatiku (par cilvēku).* □ Tur jau viņš stāvēja — visas nelaimes cēlējs, riebīgais Špāksts ar savu līko degunu, īso kaklu, nekaunīgajām acīm un smīnu! Valdis 1, 224. Man gan šis kungs nelikās riebīgs. Bels 4, 71. // *Tāds, kas izraisa (kādā) ļoti dziļu nepatiku (par cilvēka īpašībām, izturēšanos, rīcību u. tml.).* R. egoisms. □ Krustiņš (savelk nicinoši lūpas): Fui, tava mīlestība man riebīga! — Matilde (izmisusi°): Viņš mani ienīst, un es nevaru bez viņa dzīvot. Blaumanis 6, 305. . . vainu viņa [Liena] neapzinājās, tikai ar varu noturējās, neieskrējusi atpakaļ un neiespļāvusi tajā resnajā [Ješkas] purnā, tik bezgala riebīgs tas izlikās. Upīts 4, 405. Tajā vakarā vīrs viņu pirmoreiz piedauzīja, pirmoreiz nosaukāja riebīgos vārdos. Lāms 4, 15. // *Par darbību, apstākļiem, parādībām.* □ Viņa [Ērika] ieraudzīja sava vīra asinīm pārplūdušo galvu un šausmas sagrāba to, jo Ērika nebija domājusi, ka slepkavība var būt tik riebīga. Rozītis 3, 50. Pēkšņi Gunars ievēroja, ka viņi atrodas gaužām riebīgā vietā: debess izbālējusi, mākoņu skrandas aizplīvo sauli . . . tik drēgns, ka jādrebiņās! Apkārtne līdzīga pustuksnesim, un ūdens kā rūsgans duļķis. Eglons 2, 338. Varat ticēt, pasaulē nav nekā riebīgāka par to kā iet pie tādas krustmātes aizņemties naudu. Liesma 75, 1, 3. Radio spēlē. Salds tenors dzied saldu dziesmu vācu valodā. Apnicīgi, riebīgi, līdz kaklam. Zigmonte 1, 225. // *Par psihiskiem stāvokļiem, to izpausmi.* □ . . nebija [gūstekņiem] cerību izrauties no šī maisa: sargāja sienas, sargāja sargi . . Domās jau atteicām dzīvei ardievas. Apņēma nejēdzīgi riebīga sajūta, bet baiļu nebija. Jokums 1, 186. Laipoju plānās, nonēsātās kurpēs, jūtos riebīgi, mitrums spiežas pazolēs. M Zariņš 2, 63. Riebīgi bija ap sirdi Ventspils ostas priekšnieka palīgam Augustam Karnītim. Pat skaistā, saulainā diena nespēja uzlabot garastāvokli. A Grigulis 13, 82. // *Tāds, kas, parasti ar savu izskatu, arī izturēšanos, izraisa (kādā) ļoti dziļu nepatiku (par dzīvniekiem, to ķermeņa daļām, izturēšanos).* R. kukainis. □ Lauvas liesmojošās acis ir gan bīstamas, bet nekad riebīgas. R Kaudzīte 1, 116. Ar izbailēm nomanu, ka šakāļi nāk arvien tuvāk. . . katrā acumirklī man liekas, ka dzirdu viņu riebīgo šņakstēšanu, kā tie aizsāk Ērgli pie astes . . . Birznieks-Upītis 6, 289.

2. *Tāds, kas izraisa ļoti nevēlamu, nepatīkamu fizioloģisku stāvokli, ļoti nevēlamas, nepatīkamas sajūtas.* Riebīga smaka. □ «Ak, kā man gribas ēst!» Kārlēns čukstēja uz Birkenbaumu. «Kaut jel tās zivis nebūtu bijušas tik riebīgas!» Blaumanis 5, 32. Basās kāju pēdas plikšēja riebīgā glumā lipeklī. Upīts 18, 249. Kopš riebīgā podagra bojāja dzīvi, Strūga ik rītus skrēja nelielu krosu. Bels 2, 8. Ir kādreiz riebīgi sapņi, lietuvēns, smagi sviedri, grūta elpa, rēgu rinda, bet no tā visa var pamosties . . Zigmonte 1, 292.

3. *Ļoti slikts, ļoti nevēlams, nepatīkams (par laikapstākļiem).* □ Laiks metās aizvien riebīgāks. Ezera 15, 167. Lija sīks, smalks lietus, pūta riebīgs vējš . . Skujiņš 7, 38. «Kāds drēgnums un riebīga migla . .» Bels 4, 118. // *Tāds, kad ir ļoti slikti, ļoti nevēlami, nepatīkami laikapstākļi (par laikposmu).* R. rudens. Riebīga diena. □ . . esmu svēti pārliecināts, ka tādā riebīgā, lietainā vakarā uz Gaiziņa neviena nebija. Lagzdiņš 3, 137.

riebīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r i e b ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Egoisma r.

2. *Vispārināta īpašība → r i e b ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Smakas r.

3. *Vispārināta īpašība → r i e b ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

riebšana, -as, s.; parasti vsk. *Primitīva, parasti ar maģiskiem rituāliem saistīta, ārstēšana; pūšļošana, vārdošana.*

riebt[1], riebju, rieb, riebj, pag. riebu; intrans. **1.** *Riebties.* □ Skrīverim Noriņam rieba, ka skolotājs Miesnieks pastāvīgi un pastāvīgi gribēja būt pats gudrākais cilvēks visā pagastā. A Deglavs 1, 462. Daudziem no viņiem rieba tā apkaunojošā pazemība, kas sīriešiem bija jāizrāda pret sultānu Kairā . . J Kalniņš 8, 22. Pilnam vēderam gardumi riebj. LSP(N) 181.

2. *Radīt (kādam) nepatikšanas, darīt ko ļaunu (ar savu izturēšanos, rīcību, runu).* □ Otram riebdams, pats sev sariebsi. LSP(N) 145. . . Pēterburgas Zinātņu akadēmijas kancelejas priekšnieks netīkoja pēcnāves slavas — dzīvs būdams, viņš rieba un koda cilvēkiem, kas bija gudrāki, godīgāki, spējīgāki nekā viņš pats. Straḍiņš 1, 12. Aina ir īpašniece, un viņa paliks tāda, un viņa riebs un skaudīs par katru zemes putekli, kas viņai Vēveros piederējis. Zigmonte 10, 359.

riebt[2], riebju, rieb, riebj, pag. riebu; trans. *Primitīvi ārstēt, parasti izmantojot maģiskus rituālus; pūšļot, vārdot.*

riebties, riebjos, riebies, riebjas, pag. riebos; refl. *Būt riebīgam.* □ Kristīne piecēlās, lai gan viņas tase vēl nebija tukša. Viņai riebās šai sarunā tālāk noklausīties, un viņa aizgāja pa ķēķi uz kungu istabām. Blaumanis 6, 218. Kurtam fon Brimmeram riebās skatīties māsīcā, bet visvairāk rieba šis piedzērušais jauneklis, pļāpa un lielībnieks. Upīts X, 88. . . bieži man riebās apkārtējā dzīve, viss šķita tajā rupjš, nejēdzīgs un garlaicīgs. Zālīte 5, 20. Trauku mazgājamajā bļodā tā arī stāvēja netīrie šķīvji, kas viņam riebās. Viņš pabrīnījās, kā ar tiem bez pretīguma varēja ņemties sieva. Ezera 9, 135.

riebums, -a, v.; parasti vsk. *Ļoti dziļa nepatikas, pretīguma sajūta, izjūta (pret ko).* □ Viņa [Mālnieka] lūpas bija bālganas, zobi gari, melnīgsnēji un sagriezušies. Riebums sagrāba Lienes dvēseli. Šī veča sieva! Nekad! . . . Blaumanis 6, 264. Viņš aizspieda malumedniekam degunu un, riebumā saviebies, pūta elpu mutē. Tad spieda uz krūtīm, izdzīdams gaisu. Bels 6, 354. Profilaktorijā ārsti cenšas iedvest riebumu pret alkoholu . . Cīņa 82, 5, 2.

rieciens, -a, v. *No maizes nogriezts gabals ēšanai piemērotā biezumā.* Plāns r. Atgriezt maizes riecienu. Apziest riecienu ar sviestu. □ Viņš sēdēja un gausi koda maizes riecienā. Zigmonte 8, 35. Laura pasniedzās pēc klaipa un nogrieza visapkārt pabiezu riecienu. Ezera 7, 18. Pārpalikušo prāvo maizes riecienu zirdziņam atdodams, Andrs Lieni atkal ar acīm pavadīja . . Blaumanis 6, 259. Nogriezts rieciens nepielīp. LSP(N) 145. ◇ Pelnīt maizes riecienu (arī maizes kumosu, maizi) — *gādāt eksistences līdzekļus.* ◇ Plāns maizes rieciens — *trūcīga iztika, pārtika.* □ Rīgas buržuāzija, kas uzturēja Latviešu teātri, tomēr rūpējās, lai aktiera maizes rieciens nebūtu pārlieku plāns. Dzene 3, 16.

rieks, -a, v.; apv. *Rieciens.* □ Mēs ņemam maizes rieku un darām tāpat kā saimniece — mērcam taukos un ēdam. Indrāne 7, 6. pārn. . . ja no sava prieka nogriezt tu pa riekam citiem spēsi . . , tikai tad tu savu laimi tā kā sauli sajutīsi . . Avotiņa 8, 47.

riekstiņš, -a, v. **1.** *Dem.* → *r i e k s t s.*

2. bot. *Sauss neveronis ar vienu sēklu un samērā cietu augļa apvalku.* Riekstiņu skaldauglis. □ Auglis [majorānam] sauss, sastāv no četriem maziem, gaiši brūniem smaržīgiem viensēklas riekstiņiem. Baumane 1, 88.

3. *Neliels apaļš veidojums no mīklas.* □ Bet Tomelis . . stāvēja pie abras un gaidīja mīklu, lai pats varētu velt riekstiņus. Birznieks-Upītis IV, 94.

riekstkoks, -a, v. **1.** *Riekstkoku dzimtas vienmājas koks ar spirāliskām, plūksnainām lapām un augļiem — riekstiem.* □ Riekstkoks . . 15—35 m augsts koks . . Vainags plats un biezs. Miza gaišpelēka, vairāk vai mazāk plaisā. Augļkop 22. Sala bijusi apbrīnojami auglīga . . Tur netrūcis visvisādu palmu, cukurniedru, . . sandalkoku, riekstkoku un garšvielu. Lielais 3, 32. Saules apmirdzētās pļavas atdod vietu vēsām riekstkoku birzīm. Zv 83, 1, 20. // parasti vsk. *Šī koka koksne.* Riekstkoka mēbeles. Riekstkoka imitācija. Finierēt ar riekstkoku. □ «Bet te ir drēbju skapis,» viņš turpināja, atvērdams sienas skapja brūnās riekstkoka durvis. Grīva 8, 8. Lāsmaino, pelēcīgi brūno riekstkoku rotāja reljefi griezumi . . Skujiņš 7, 13.

2. dsk.; bot. *Augu dzimta, kurā ietilpst vasarzaļi koki, retāk krūmi ar lielām aromātiskām lapām, nelieliem ziediem spurdzēs, augli — kauleni.*

riekstot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Vākt (parasti lazdu) riekstus.* □ Runājām, ka uz skolas lazdām būs jānāk riekstot. Bet tagad vēl pārāk agri, jo rieksti . . tikko aizmetušies. Austriņš 1, 64. Viņi riekstoja ilgi. . . Tarbas nāca jau pāri pusē. A Grigulis 13, 465.

riekstrozis, -ža, v. *Neliels vārnu dzimtas putns ar tumšbrūnu, baltraibu apspalvojumu un melnu asti ar baltu galu.* □ Apspalvojums [putnam] bija tumši brūns ar baltiem lāsumiem un baltiem astes spalvu galiem. Uzmanību, ka tas ir riekstrozis . . Ezera 15, 39. Egļu mežos visbargākajā salā varam sastapt pie mums samērā maz pazīstamu putnu — riekstrozi, kas barojas ar rudenī noglabātajiem riekstiem . . D kal 65, 7.

rieksts, -a, v. **1.** *Sauss auglis (neveronis) ar vienu sēklu un pārkoksnējušos augļa apvalku (piemēram, lazdām, ciedriem); šī augļa sēkla, kodols.* Riekstu čemurs. Riekstu čaula. Iet riekstos. Vākt riekstus. Ēst riekstus. Riekstu eļļa. Riekstu torte. Rieksta koks — *riekstkoks (1).* Kost riekstu — *šķelt rieksta čaulu ar zobiem.* □ Rieksti bija tādi, ka labākus nemaz nevarēja vēlēties: pilnīgi brūni un gatavi. Lazdas paskurinot [papurinot], viņi paši bira nost. . . bija taču pats vēlīnais rudens . . Valdis 1, 159. sal. Ošu Andrs palika viens ar tik pilnu sirdi kā pārbriedušu riekstu, kam čaula nupat, nupat plīsīs pušu. Upīts 4, 307. Smiekli kaklu nelauzīs, bez zobiem riekstu nekodīs. LSP(N) 269. ◇ Ciets rieksts — *tas, ko ir grūti paveikt, tas, kas sagādā grūtības.* □ Ja jau veikalu dzīvē viņš spēja visu pareizi atrisināt, vai tad laulības dzīve būs tik ciets rieksts . . Rozītis III, 263. Direktore manīja noslēgtību, manīja, ka saskārusies ar cietu riekstu. Jaunā skolotāja negrib, ka viņai saka priekšā, nevēlas uzklausīt otra domas. Brīdaka 2, 27.

2. reti. *Riekstkoka koksne.* □ Mūsu mēbeļu rūpniecībā plaši lieto vietējos materiālus — ozolu, osi, bērzu. . . Lieto arī dažādus citus kokmateriālus — riekstu, magoņkoku . . Mājtur 413.

riekstukoks, -a, v.; reti. *Riekstkoks (1).* □ . . viņš tvarsta masīvās riekstukoka mēbeles grubuļaino sānu . . Lubējs 3, 336.

riekša, -as, s.; apv. *Riekšava.* □ Nākošā rītā ozols nometa veselu riekšu zīļu. Kaldupe 6, 144. pārn. Dāsnā sirds, kas . . liek pilnām riekšām izdalīt ar savām zināšanām un pieredzi iegūtās bagātības visiem, padarījusi viņu arī par lielisku audzinātāju . . Pad J 62, 142, 2.

riekšava, -as, s. *Cieši kopā saliktas, mazliet saliektas abu roku plaukstas, lai tajās ko novietotu, iesmeltu u. tml.* □ Kā lūdzēji mēs turam kopā saliktas delnas zem strūklas un, kad riekšavas ir pilnas, dzeram . . Ezera 11, 35. Zuitiņš, nometies ceļos, nadzīgi vāc kopā ogas un ar riekšavām ber kurvī. Kalndruva 10, 85. pārn. Pilnas vēl vasarai riekšavas. Lapās čab priecīgi vēji. Lielā puse vēl priekšā . . . Lisovska 4, 73. // *Tas, kas ir novietots, iesmelts u. tml. šādi saliktās plaukstās; šādi saliktās plaukstās ietilpstošais (kā) daudzums.* □ Viņš . . deva man riekšavu lielo, dzelteno plūmju un zaļgani sārto, mīksto vasaras ābolu. Birznieks-Upītis 6, 353. Vanda aizdeva pāri riekšavu kaņepju . . Upīts VIII, 598. Vanags noliecas [pie strauta], pasmeļ riekšavu un mazgā vaigus, pieri. Galva drusku reibst. Ezera 12, 7. Tautā plaši lietoja arī riekšavu — vielas daudzumu, ko varēja saņemt ar kopā saliktām plaukstām. D kal 74, 251. // instr.: riekšavām, apst. nozīmē; pārn. *Lielā daudzumā un viegli (ko iegūt).* □ «Kā sarkans paklājs pār ciņiem! Saujām var grābt, riekšavām. Tas tik ir dzērveņu gads!» Delle 2, 109.

riepa, -as, s. *Transportlīdzekļa riteņa apvalks, kas saskaras ar ceļa virsmu un kas parasti ir*

veidots no gumijas (ar kameru vai bez tās), metāla. Automobiļa r. Velosipēda r. Pneimatiskā r. Riepas protektors. Riepa plīst (arī sprāgst) — *saka, ja plīst ar gaisu piepildīta riepas kamera.* □ Ceļa malā stāvēja traktors un vilcējs ar vareniem riteņiem, kurus apjoza tikpat varenas gumijas riepas. Jansons 2, 69. . . varēja saklausīt tikai it kā automašīnas riepu mīkstos, vienmērīgos švīkstus pret asfaltu . . . Ezera 2, 271. Pirms riepas demontāžas no kameras izlaiž gaisu . . TAM 230. . . nelaime nenāk brēkdama. Apmēram pusceļā no Rīgas uz Zaubi mežā pēkšņi sprāga riepa un kaut kas salūza arī autobusa motorā. Ciņa 77, 119, 2.

riepnieks, -a, v.; novec. *Amatnieks, kas izgatavoja virves.*

riepots, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir riepa vai riepas.* R. ritenis.

rieris, -ra, v.; arī **riere,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Dūmvads (krāsnī); iere (3).* □ Priekšnamā [dzīvojamā pirtī] nereti iemūrēta plīts vai katls ūdens sildīšanai. Kurinot plīti, sila rieri dzīvojamā telpā. Cimermanis 1, 68.

2. *Iedobums krāsns mūrī (kur var ko žāvēt, sildīt); iere (1).* □ . . mežābolus sabēra sienā, lai ziemā pēc pirmā sala tos nestu iekšā un bērtu saimnieces rierī atkušanai. Birznieks-Upītis I, 306.

riest, riešu, ries, rieš, pag. rietu, arī riesu; trans. **1.** parasti 3. pers. *Augot veidot (augu daļas).* □ . . tulpes riesa savas biezās, vairogveidīgās lapas . . Upīts IX, 300. Lēni ozols rieš zīles . . Kaldupe 14, 84. Lieli tumšlapaini jorģīņu° krūmi rieta jau ziedus kā zaļas pogas. Jaunsudrabiņš 3, 19.

2. *Veidot auduma pamatni (aužamajos stāvos).* R. audeklu.

3. *Radīt (šķidrumu) kur, pildīt (ar šķidrumu).* R. asaras acīs. □ . . laukā . . vējš sašūpo zarus kā atdzīvinādams . . . Kavēties nav laika, bija ziema, bet nu tā garām, ar steigu jārieš sula zaros, lai var jaunas lapas plaukt. Zigmonte 10, 224. pārn. Mistērijas rieš cilvēkos pārliecību, māca viņus: vajag pazemīgi turēties ar to, kas par tevi varenāks. Niedre 15, 40.

riestava. *Sk.* r i e s t u v e.

riesties, parasti 3. pers., riešas, pag. rietās, arī riesās; refl. **1.** *Refl.* → *r i e s t (1).* □ Priekšstrādnieks pārbrida [tērcei] pāri pie rudzu lauka. Jā, nekāda liela prieka nebij. . . tur jau riesās rudzu puķu zelmenis . . Upīts 4, 83. Jau martā saknēs sula krājas, Zem sniega ziedi riesties sāk. Elksne 9, 60. // reti. *Augt (par augiem).* □ Viņā [purvā] riesās alkšņi, paegļi, eglītes, un tiem pāri pacēlās baltie pura bērziņi. Austriņš 2, 208.

2. *Veidoties, rasties (kur) — par šķidrumu.* □ Viņas skropstās jau riesās asaras. Kaut kas nebija labi. Skujiņš 10, 232. // *Par miglu, mākoņiem u. tml.* □ Roberts . . raudzījās tālumā, kur riesās migla. Tā saplūda kopā ar tumsu, aizsegdama purvu krūmājus un apvārsni. Grīva 4, 208. . . pie apvāršņa tikko samanāmā Altaja kalnāja pusē riešas zili melni mākoņi. Niedre 14, 92.

riestot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; zool. *Riesta laikā izturēties attiecīgajai sugai raksturīgā veidā.* □ Sloka riesto pavasarī, tēviņam raksturīgs riesta lidojums. Medn 67. Pelēkie zaķi riesto trīs un dažreiz pat četras reizes gadā, sākot ar agru pavasari . . Vanags 6, 12. Riestojošie brieži, aļņi un pat buki ir neaprēķināmi. Viņu smadzenes uzurdījis hormons pantokrīns. D kal 80, 42.

riests[1], -a, v.; zool. *Dzimumuzbudinājuma izpausme (zīdītājiem, putniem, rāpuļiem), ko pavada sugai raksturīga izturēšanās, reizumis arī morfoloģiskas pārmaiņas.* Riesta periods. Riesta laiks. Riesta rituāls. Riesta lidojums. Riesta cīņa. Riesta deja. □ Gandrīz visiem putniem, bet it sevišķi poligāmajiem, vairošanās perioda sākumā novērojamas dažādas riesta parādības, kas izpaužas kā tēviņu cīņas, savdabīgi lidojumi, īpatnējas pozas, kustības un skaņas. Arī dziedāšanu uzskata par riesta parādību. Latv dzīvn 33. No visiem medību putniem mednis visvairāk izceļas ar savu īpatnējo riesta dziesmu. K Grigulis 5, 72.

riests[2], -a, v.; mežs. *Mazražīga priežu audze ar purva bērza piemistrojumu, nīkulīgu egļu paaugu un vidēji biezu, nabadzīgai videi raksturīgu pamežu; attiecīgais meža augšanas apstākļu tips.* □ . . mālainās augsnēs sastopams vēris, kā arī egļu damaksnis un dumbrājs, bet smilšainās augsnēs — priežu mētrājs, riests un purvājs. Ģeogr 208. Tālāk . . varēja atrast niedrāju, riestu, grīni un pat purvāju. A Grigulis 8, 86. Atpūtai nav piemēroti slapjie un purvainie meži — dumbrāji, niedrāji, riesti un purvāji. D kal 72, 136.

riestuve, -es, dsk. ģen. -vju, s.; arī **riestava,** -as, s. *Šķēru veltnis (stellēm).* □ Tad viņa izkāpa no stellēm . . un aizgāja pakaļgalā pataustīt, cik kārtu riestuvei vēl palicis. Upīts XI, 39. Mani [zēnu] iesēdināja stellēs starp riestuvi un nītīm, un tad vis tu, puisīt, tik drīz laukā netiec. Austriņš 1, 44.

riet, reju, rej, rej, pag. rēju; intrans. *Radīt raksturīgas, samērā īslaicīgas balss skaņas (parasti par suni).* □ Strazdiņos sacēlās suņu kņada, varēja dzirdēt, ka lielais, pie klēts piekēdētais Pakans plēsās un raustīja ķēdes, rēja kaukdams un dusmās aizraudamies . . Brigadere 3, 304. Nakts vidū suņi sāka neganti riet. Kāds svešs vīrs staigāja sētā. Lācis 4, 331. Naktīs varēja dzirdēt vilkus gaudojam un lapsas rejam māju tuvumā. Rozītis 2, 178. Arī stirnu kaza kādreiz rej, tomēr daudz retāk par stirnu āzi. Viņas riešana ir īsa, divbalsīga . . A Kalniņš 1, 110. ◇ Jau kapsētas suņi rej (kādam) sar. — *saka, ja (kādam) paredzama drīza nāve.* // pārn. *Radīt šāvienu troksni (par šaujamieročiem, parasti ložmetējiem).* □ . . kauca lielgabali, rēja ložmetēji, mežs stenēja . . Jokums 1, 46. Kanonāde dārdināja līci, spalgi rēja ložmetēji. Zv 75, 4, 7. Vairākas stundas turpinājās kauja biezoknī. Tarkšķēja ložmetēji, garām šāvienu kārtām rēja automāti . . Lācis 10, 298. // pārn.; sar. *Ļoti skaļi, strupi runāt (parasti dusmās).* □ Pie . . [aktrises] balss plūdenajām intonācijām pieradušo skatītāju pārsteidza strupais ru-

nas veids, kad Lizalka, mūžam ar visu neapmierināta, rēja uz cilvēkiem gluži kā suns. Dzene 3, 139. // trans. □ Viņa [Smalko Anna] atmeta galvu un aiziedama nokāsējās, viņai viena alga, pilnīgi viena alga, ko tāda pusgraudniece [Osiene] rej paka]. Upīts 4, 135.

○ Rejošs klepus — *dobjš, dziļš, parasti biežs, klepus.* □ Vistipiskākā paragripas infekcijas pazīme ir laringīts, kam raksturīgs sauss, rupjš, rejošs klepus. Ves 81, 12, 3.

rieteklis, -ļa, v.; poēt. *Vakarzvaigzne.* □ Mēness, pusē pieaudzis, laida savu gaismu caur mākoņiem kā caur miglas tīklu. Arī dažas retas zvaigznītes, to starpā rieteklis, iededzās kā liesmiņas aiz klīstošiem padebešiem. Apsīšu J 3, 73. Rieteklim prasu — kur biji, kur zudi? Auseklis atbild un sidrabots lec . . Stērste 1, 191.

rietenis, -ņa, v.; poēt. *Rietumu vējš.* □ Rietenis šūpo arvien spēcīgāk. Traleris nostājies pret vēju. Lapsa 1, 54. Mitrs rietenis dzenāja pār ceļu pelēkbrūnas lapas. Viese 1, 80. Rietenis atnesa siltumu, un pirmais sniegs, cik ātri uzsniga, tikpat strauji nokusa . . Purs 9, 259.

rietēt[1], parasti 3. pers., riet, pag. rietēja; intrans. *Šķietamā kustībā virzīties aiz apvāršņa (par debess spīdekli).* □ Kad skolotājs dziedātājus atlaida, saule jau pašlaik taisījās rietēt. Blaumanis 6, 208. Saule rietēja, un pasaule, kā tas rieta stundās parasti, bija maigi rāma un skaista. J Kalniņš 8, 63. Riet savādais mēness. Deg begonijas tik sarkanas. Lisovska 5, 52. // pārn. *Pakāpeniski zust, pārstāt eksistēt, pastāvēt.* □ Kortesa [Spānijas vicekaraļa] slava sāka rietēt . . Lielais 2, 45. . . Varbūt sirds vientuļi vēros, cik sāpīgā gaismā Pēdējā diena pie dzimtenes apvāršņa riet. Kaldupe 2, 80.

rietēt[2], parasti 3. pers., riet, pag. rietēja; intrans. **1.** *Pildīties ar pienu (par tesmeni); rasties tesmenī (par pienu).* Govs tesmenis riet. Piens riet. // *Būt tādā stāvoklī, kad tesmenis pildās ar pienu.* □ Riet govs rītā, Riet vakarā . . LD 29525.

2. *Rasties acīs (par asarām).* □ Asariņas rietēt riet. ME III, 549.

rieti, -u, v.; tikai dsk.; poēt. *Rietumi (1).* □ . . valgani vēji Atpūš no rietiem. Vanags 13, 10. Īstu jūnija nakti, taisnību sakot, nevar saukt par nakti, bet gan par zilganu krēslu, kas rietu pusē pavada veco dienu, bet austrumos jau atver vārtus jaunam rītam. J Plotnieks 7, 139.

rieties, rejos, rejies, rejas, pag. rējos; refl. *Riet vienam uz otru, citam uz citu (par suņiem).* Kaimiņu suņi rejas. // pārn.; sar. *Strīdēties, runājot skaļi, strupi.* □ Kur divi rejas, tur trešais rij. LSP(N) 145. . . tas [strīds] nozīmētu lieki rīvēties un rieties, bojāt nervus un gandēt garastāvokli . . Ezera 14, 9.

rietināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans. *Masēt tesmeni pirms slaukšanas.* □ Vecais Ziltars ņēma slauktuvi, paplīkšķināja govij uz muguras, pakasīja pieri kā laba saimniece un sēdās uz celma rietināt. Paegle 3, 220. Uzmeklējusi savu slaucamo, tā [Karlīne] notupās zemē un sāka «rietināt». Brigadere 3, 9. // trans. *Masēt (dzīvnieka) tesmeni pirms slaukšanas.* □ . . Grib meitiņa piena strēbt, Netīk govis rietināt. DV 683.

riets, -a, v. *Virzīšanās šķietamā kustībā aiz apvāršņa (debess spīdekļiem); apgaismojums laikā, kad saule riet.* Rieta (arī vakara, vakaru) puse — *rietumi.* □ Lielā egle paceļas ar savu galotni augstu pāri visam mežam, pirmā rītos apsveic sauli un pēdējā to pavada vakara rietā . . Birznieks-Upītis IV, 77. Saule laidās uz rietu. Gaiss bija vēss un dzidrs kā avota ūdens. Vilks 5, 151. Iedegusies vakara zvaigzne . . . Vakara zvaigzne tiešām ir skaista, bezgala skaista tā deg tīrās rietu debesīs, viegli zaļgani atspīguļodama. Zigmonte 4, 175. Logos plaiksnījās riets, Sarkans kā ziemeļu kāvi. Krūklis 5, 37. ◇ Rieta (arī vakara) puse — *beigu posms (cilvēka mūžam, dzīvei).* ◇ Mūža riets (arī vakars) poēt. — *mūža beigu posms.* // pārn. *Pakāpeniska eksistences, pastāvēšanas beigšanās.* □ . . lugas «Zvanu solo» varoņi ir veci cilvēki, kuriem tuvu ir rieta stunda. Hausmanis 4, 174. Desmit pēdējie mūža gadi ir dzīves uzliesmojums pirms rieta. Rubensam ir jau 53, kad viņš apprecas ar sešpadsmitgadīgo . . Helēnu Furmani. Zv 77, 12, 17.

rietumdaļa, -as, s. *Teritorijas daļa, kas atrodas rietumu virzienā; rietumu daļa.* Vidzemes r. □ . . latvieši kopā ar Igaunijas rietumdaļas igauņiem pieder pie iedzīvotājiem ar visgarākajām galvām Padomju Savienībā. Latv etn 49.

rietumi, -u, v.; tikai dsk. **1.** *Viena no četrām debespusēm, apvāršņa daļa, kur riet saule; teritorija, kas atrodas šajā debespusē, virzienā.* Rietumu vējš. Mājas rietumu puse. Rietumu garums — *ģeogrāfiskais garums, ko skaita uz rietumiem no sākuma meridiāna (nullmeridiāna).* □ Diena tad [vasaras vidū] ir visgarākā: rietumos vēl atmirdz saulrieta kvēle, bet austrumi jau tērpjas rītausmas zaļganajā nokrēslā. Zv 51, 12, 26. Mēs apbraucam garās Tamaras salas rietumu krastu, un skatienam cita pēc citas atklājas šīs reizē noslēpumainās un teiksmainās [arhipelāga] salas. Grīva 8, 203. Pretim brauca daudzi sveši kuģi, lieli un mazi, vēl vairāk Alups tos redzēja Ķīles kanālā un viņā pusē, aiz Elbas grīvas, kur sākās tāljūras ceļi uz ziemeļiem un rietumiem. Lācis 15, 133.

2. *Teritorija, kas atrodas saules rieta pusē, virzienā.* Valsts r. // *Zemes, kas atrodas šajā teritorijā (parasti Rietumeiropā).* □ Divdesmitā gadsimta mūzikas modernistisko strāvojumu jūklī A. Honegera mūzika iezīmējās ar dziļu ētisku saturu, viņš bija viens no lielajiem humānistiem rietumu skaņu mākslā. Vītoliņš 2, 207.

rietumniecisks, -ais; s. -a, -ā. *Raksturīgs rietumu zemēm (parasti Rietumeiropai), to iedzīvotājiem.* Rietumnieciskas tradīcijas.

rietumvalstis, -valstu, vsk. rietumvalsts, -valsts, s. *Valstis, kas atrodas rietumos (parasti Rietumeiropā).*

rietumvējš, -a, v. *Rietumu vējš.*

rietumzemes, -mju, vsk. rietumzeme, -es, s. *Rietumvalstis; arī rietumi (2).*

rieva, -as, s. **1.** *Garens, šaurs padziļinājums (priekšmeta, auga virsmā).* Ešošanas r. Skrūve ar rievu. □ Lauras jauno skapi — to vēl varēja parādīt. Muižas Kopa darbs, cits jau neprata izgriezt kroni tik rakstainām rievām un pumpām. Upītis 4, 300. Videoplates katrā milimetrā ir 120—140 mikroskopisku rievu. Tā griežas ar milzīgu ātrumu — 1500 apgriezienu minūtē. Liesma 72, 8, 19. // *Garš, samērā šaurs padziļinājums (augsnes, ceļa u. tml. virsmā).* □ Laivas vairs [krastā] nebija... Tikai smiltīs iearta rieva norādīja, ka tā iedzīta atpakaļ ezerā. Vāczemnieks 1, 87. ..Liepsargs pamanīja brauktuves segumā iegrauztas divas dziļas un platas rievas. Bels 6, 115.

2. *Iegarens, šaurs padziļinājums (ādā).* □ Viņš mēģināja smaidīt.., bet tikai sejas āda savilkās rievās un krunkās.. Zeiboltu J IV, 310. ..dzīve šajā daiļajā, maigajā sejā ievilkusi visas rievas un grumbas, ko tā piešķir tiem, kuri daudz dzīvojuši, strādājuši un jutuši. Viese 4, 48. Skatos spogulī. Zem acīm grumbiņas kā mežģīnes. Lūpu kaktiņos nevis rievas, bet īsti, dziļi grāvji. Avotiņa 2, 159. // *Iegarens, šaurs padziļinājums (ķermeņa virsmā).* Gliemežvāka rievas.

rievainība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r i e v a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; rievainums (1).* Koka mizas r.

2. *Vispārināta īpašība → r i e v a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; rievainums (2).* Ādas r.

rievains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rievaini. 1.** *Tāds, kur ir daudz rievu (1).* □ ..Kulijevs uz rievaina kopīga dēļa ņēmās berzt savu un zēna kreklu. Birznieks-Upītis 6, 262.

2. *Tāds, kur ir daudz rievu (2).* □ ..seja bija.. rievaina kā kalnu apzīmējumi ģeogrāfijas kartē.. Ādamsons 1, 232. Vaicātājs izskatījās slims, tam bija rievaina, pelēcīga seja, rētas sakropļota piere.. Bendrupe 2, 17. Valis, garāks par kuģi, gulēja ar rievaino vēderu uz augšu. Skujiņš 12, 340.

rievainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r i e v a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; rievainība (1).* Detaļas r.

2. *Vispārināta īpašība → r i e v a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; rievainība (2).*

rievdēlis, -ļa, v. *Dēlis, kura virsmā ir izveidota rieva vai rievas.*

rievēvele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Ēvele rievu veidošanai.* □ Rievēveli lieto dēļu sarievošanai, vienā dēļa malā izēvelējot rievu, bet otrā — ierievi. Sterns 2, 31.

rievojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → r i e v o t.* Horizontāls r. Vertikāls r. Grāmatu r.

2. *Rievu kopums (ādā, organisma virsmā).* □ Latvijā ir 12 vārpstiņgliemežu sugu, kas atšķiras ar čaulas lielumu, rievojumu.. Latv dzīvn 100.

rievot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Veidot (kā virsmā) rievu (1) vai rievas.* R. stiklu. R. vārpstu. R. dēļus. □ Uzstādīja.. ēvelēšanas mašīnu, kas vienlaicīgi ēvelē un rievo taras sagataves. Pad J 64, 120, 1.

rievots, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd. → r i e v o t.*

2. *Tāds, kura virsmā ir izveidotas rievas (1).* R. gumijas paklājs. Rievotais adījums. Rievotais velvets. Rievota zole. Rievotais skārds. □ Lietojot rievotus dēļus, tie jāliek ar ierievi uz augšu. Sterns 2, 184. Jaunums — biezas, rievotas adītas zeķbikses, ko valkā kopā ar svīteri. Zv 82, 5, 8. Sviestu dekoratīvās šķēlēs var sagriezt ar rievoto nazi.. Kļaviņa 1, 32.

3. *Rievains (1).* □ ..ūdens dzidri ievizējās saulē, skaidrs kā lietus lāse uz raspodiņa rievotās lapas. Kalndruva 7, 9.

4. *Rievains (2).* □ Zīverta rievotā piere saraucās vēl dziļākās krunkās nekā parasti. Kaldupe 13, 229.

rievsavienojums, -a, v. *Mašīnas elementu savienojums (griezes momenta pārnešanai), kura detaļās ir rievas un izciļņi.*

rievsiena, -as, s. *Siena, kas ir veidota no elementiem, kurus savieno ar rievu un ierievi.* Baļķu r. Dēļu r. Dzelzsbetona r. □ Svarīgas slūžu daļas (pāļus, rievsienas) var izgatavot arī no ozola. Sterns 2, 340. Automātu ceha ļaudis ieviesuši skrūvju un rievsienu izciļņu vienlaicīgas aukstās štancēšanas tehnoloģiju. Rīgas B 70, 40, 2.

riezt, parasti 3. pers., riež, pag. rieza; trans. *Augot veidot (augu daļas); riest (1).* □ Reiz iestādīta, tā [cukurniedre] daudzus gadus riež pret debesīm savu trīs metrus garo stiebru. Pad J 59, 63, 3. pārn. «..nu, nu, puisīt,.. neriez vis tik augstu savu deguntiņu..» Laganovskis 3, 158.

riezties, parasti 3. pers., riežas, pag. riezās; refl. **1.** *Liekties, vērpties (piemēram, par kādu materiālu).* □ Dēlis sāk riezties. ME III, 551. Plastmasas caurules ūdenī riežas un bojājas. Pad J 63, 92, 6. pārn. Sejas vaibsti nejauki sastingst, nagi riežas delnās. Upītis IV, 775.

2. *Refl. → r i e z t; riesties (1).* □ Ezera pusē ūdens izgulētie dobuļi pavisam sausi, kārklu spēcīgās kājas atsedzas visā tiešumā un daudzveidībā. ..Katra savādāk riezusies, īstas spēka grīstes. Caune 2, 116.

rieža, -as, s. **1.** vēst. *Muižas lauku zemes gabals, kas zemniekam klaušu kārtā bija jāapstrādā un jānokopj (no 17. gadsimta līdz 19. gadsimta vidum).* □ Nav nekur aiz kalniem Veģu muiža, — Tepat ceļa malā kalpu riežas.. Medenis 2, 8. // tikai dsk. *Klaušas (gabaldarba veidā).* Pildīt riežas. □ ..Ilžele.. tikko sāka pīt matus bizē, kad bija jau pati lielajo starpā, ejot uz muižu rijās un riežās. Birznieks-Upītis 1, 8. Muižās [18. gadsimtā] ieviesa tā saucamās riežas jeb gabaldarbus — katrai zemnieku saimniecībai vēl papildus vajadzēja apstrādāt muižu laukos ierādītus zemes gabalus.. V Kalniņš 1, 196.

2. apv. *Eža.*

3. novec. *Apstrādāšanai nodalīts neliels (tīruma vai pļavas) gabals.* Rudzu r. □ Cik varēja saskatīt cauri raustīgajam lietus aizkaram, biešu riežā melnoja tikai apstājies traktors.. Niedre 5, 47.

rieženieks, -a, v.; **rieženiece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; arī **riežinieks,** -a, v.; **riežiniece,** -es, dsk.

ģen. -ču, s.; vēst. *Cilvēks, kas apstrādā riežas (1).* □ Viss apklusa. Bet rieženieki vienmēr vēl pļāva. Tumšas ēnas steidzīgi locījās mēnesnīcā. Kurcijs 3, 90.

rifs, -a, v.; ģeogr. *Sekla zemūdens vai nedaudz virs ūdens saredzamu klinšu grēda.* Krasta r. Koraļļu rifs — *rifs, ko galvenokārt izveidojuši koraļļu kaļķu skeleti.* □ Kuģis .. turēja kursu uz salinieku ostas vārtiem — šī sprauga rifā laikam jau bija kļuvusi zināma visiem Dienvidjūras navigatoriem. Lācis 10, 241.

rigelis, -ļa, v.; arī **rīģelis,** -ļa, v. *Spraislis.*

rigiditāte, -es, s.; parasti vsk. *Intelektuāls, emocionāls, arī motivācijas inertums, nespēja pielāgoties mainīgiem apstākļiem.*

rigorisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rigoriski.** *Rigorozs.* □ ..savā darbā rakstniece vadās no pašas izstrādātajiem visai rigoriskajiem un nekādi neatceļamajiem principiem. Kar 79, 2, 133.

rigorisms, -a, v.; parasti vsk. *Pārmērīga stingrība, nelokāmība (piemēram, principu, morāles normu, priekšrakstu ievērošanā).* □ ..radies uzskats, ka Izabellas tēlā Šekspīrs nosoda pārmērīgu morālu rigorismu. Lit M 81, 31, 10.

rigorists, -a, v.; **rigoriste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Rigorozs cilvēks.* □ Rigorisms var izpausties aklā fanātismā, askētismā, kategoriskumā. Rigoristi nereti sevi dēvē par pienākuma cilvēkiem. Zin T 80, 5, 13.

rigorozs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rigorozi.** *Pārmērīgi stingrs, nelokāms (piemēram, principu, morāles normu, priekšrakstu ievērošanā).* R. kritiķis. □ Tad Eduards Veidenbaums it kā zaudēja savu rigorozo stiprumu un sacīja kā kaunēdamies, kā samulsis: «Pasaule top jo mīļāka, jo drīzāk mums no tās jāšķiras.» J Kalniņš 8, 96. «Literatūra un Māksla» praktizē īsas, ļoti prasīgas, dažkārt skaudri rigorozas recenzijas. Kritikas g 79, 184.

rigorozums, -a, v.; parasti vsk. *Rigorisms.*

rīģelis. *Sk.* r i g e l i s.

rija, -as, s.; etn. *Saimniecības celtne (ar apsildīšanas ierīci, māla klona grīdu) labības žāvēšanai, labības kulšanai; šādas celtnes telpa labības žāvēšanai.* Vientelpas r. Divtelpu r. Rijas krāsns. Dzīvojamā rija — *rija, kurā ir dzīvojamās telpas vai kurā dzīvo.* (No)kult riju — *(no)kult labību, kas ir novietota rijā.* (Pie)sērt riju — *(pie)sērt labību rijā.* Rijas ceplis novec. — *rijas krāsns.* □ Rudeņos visvairāk apstaigātā ēka ir rija. ..Pa starpbrīžiem starp kuļamām dienām raujas ar vētīšanu. Birznieks-Upītis 5, 99. Rija un piedarbs ir kā muzejs, kurā uzskatāmi redzama latviešu zemnieka dzīve — no vācu baronu laikiem līdz pat četrdesmito gadu beigām. Kaijaks 2, 19. Viena no lielākajām celtnēm zemnieku sētā bija rija. Zem kopēja rijas jumta atradās divas galvenās telpas: rija labības žāvēšanai un piedarbs kulšanai un vētīšanai. Latv etn 134. sal. ..trešdienās, kad bija nedēļas tirgus, [lielceļš] kūpēja kā rija .. Zālīte 5, 9. Viņa [gaiļa] dziedāšana sevišķi tiek ievērota rudeņos, kuļamā laikā, kad Aizbetnes agri ceļas un kuļ katru rītu pa rijai .. Austriņš 1, 129. Sestdienas rītā miežu rija līdz brokastīm bij nokulta un piesērta. Upīts 4, 367. Ja mani nesūta ganīt zirgus, tad palīdzu sērt riju. Birznieks-Upītis 5, 103.

rijaspriekša, -as, s. *Laukums rijas priekšā.* □ ..māte aizgāja uz rijaspriekšu aprunāties ar tēvu .. Austriņš 1, 72.

rijība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r i j ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Taimiņi, kas pieder pie lašu sugas zivīm, nereti sasniedz 1,5 m garumu un 50 kg svaru. Šo milzeņu rijība ir apbrīnojama. Lauku Dzīve 75, 5, 33. Valerijs atmeta kautrību un ēda apbrīnojami daudz. Viņš pūlējās neizrādīt rijību, bet .. šķīvis sekoja šķīvim, ņuka ņukai. Eglons 2, 60. Puritāniskās māsīcas un brālēns arī netika ielūgti. Viņu programma bija zināma — ..nosodītu kāzu viesu rijību .. Bels 3, 125.

2. *Vispārināta īpašība → r i j ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kapitālisma augošā rijība nav iznīdama, un tāpat nav apturama reiz iesākusies šķiras atsvabināšanas kustība. Upīts 9, 708.

rijiens, -a, v. *Vienreizēja paveikta darbība → r ī t*[1] *(1).*

rijīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rijīgi. 1.** *Tāds, kas patērē ļoti daudz barības (par dzīvniekiem); tāds, kurā izpaužas šāda īpašība.* □ Sākumā putraimus mazajiem pīlēniem vāra, bet tie tik rijīgi un tik ātri aug, ka drīz putraimus tikai atmiekšķē un dod nevārītus. Birznieks-Upītis IV, 58. ..[zirgs] pieklupa sienam tik rijīgi, it kā visu vezumu gribētu sagrābt .. Upīts 9, 85. // *Tāds, kas ļoti daudz, arī pārmērīgi daudz ēd, dzer (par cilvēkiem); tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Svešais paņem un kož kāri, rijīgi. Bet izsalcis viņš nav, to Čapstiņš redz, vienkārši tāda daba, ķert, grābt visu. Bels 1, 59.

2. *Ļoti alkatīgs, ļoti mantrausīgs.* □ Bīskaps Alberts, kārs un negausīgi rijīgs būdams, izpleta savas teritorijas arvien plašāk ap Rīgu un jaunos apgabalus ieskaitīja savās «galda zemēs». Avotiņa, Peters 1, 212. Parādīti [lugā] vecie Gaigali — skopi, rijīgi saimnieki, kas nokalpina strādniekus, izdzen darbos vecāko dēlu, maz rūpējas par meitu .. Dzene 3, 114. pārn. Rijīgās liesmas ātri apkampa visu ēku, mezdamas uz plānās sniega kārtas visapkārt sarkanas plēnes. Austriņš 2, 326.

rijīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Rijība (1).* Vilka r.

2. *Rijība (2).*

rijkuris, -ra, v.; etn. *Cilvēks, kas kurina rijas krāsni.* □ Vakaros līdz vēlai naktij tur [rijā] lokās pa krāsns bedri rijkuris. Birznieks-Upītis II, 111. Kā liels, pelēksirms gārnis, nometies Piebalgas pakalnam uz pleca, — tāda bija šī rija. Rudeņos smaržoja pēc ceptiem kāļiem un pēc vecā rijkura atmiņu stāstiem. Kaldupe 12, 208.

rijnieks, -a, v.; etn. *Cilvēks, kas pārzina darbus rijā; arī rijkuris.* □ Vienam rijniekam reiz nemaz neizdevies rijas žāvēt. LTP 451.

rijolēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; lauks. *Art, apstrādāt augsni dziļāk par aramkārtu.* R. lauku. R. dārzu.

rika, -as, s. *Maizes šķēle (parasti bieza, nogriezta klaipam visapkārt); arī rieciens.* □ Māte izņēma no lakata maizes klaipu, nogrieza pa šķēlei katram, bet Bitītei [telītei] divas krietni pabiezas rikas. Birznieks-Upītis IV, 148. Kad vecaistēvs nogriež rupjmaizes riku un apzież ar sviestu — garšo. Rinkule 5, 14. . . uz dēlīša stāvēja sagrieztas, vēl neapziestas maizes rikas un gabals sviesta bļodiņā. Ezera 1, 298.

riketsija, -as, s. *Parazītisks lodveida vai nūjiņveida mikroorganisms, kam ir kopīgas pazīmes gan ar vīrusiem, gan ar baktērijām un kas vairojas tikai dzīvās šūnās.* □ Riketsijas pārnēsā meža dzīvnieki un putni, kā arī ērces, kas inficē mājas dzīvniekus . . Ves 80, 3, 3.

riketsioze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Infekcijas slimība, ko izraisa riketsijas (piemēram, izsitumu tīfs).*

rīkle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** *Orgāns, kurā krustojas gremošanas un elpošanas ceļi.* Kumoss (arī ēdiens) iespriežas (arī iespiežas, iesprūst) rīklē (arī kaklā) — *saka, ja pēkšņi nevar vairs ieēst, norīt (arī aiz pārdzīvojuma).* Balss rīkle sar. — *balsenes dobums, arī elpvads.* Dziedamā rīkle sar. — *spēja dziedāt.* Vilka rīkle novec. — *aukslēju šķeltne; vilkarīkle.* □ Putekļi spiedās rīklē un smacēja elpu, mute bija sausa. Sakse 2, 186. Viņš . . cienāja mani ar spēcīgu pašaudzētu tabaku, no kuras sāpēja rīkle un mutē ilgi saglabājās sīvums. Liesma 83, 6, 10. Nevaldāmā niknumā riedams un baltas putas no atņirgtās rīkles uz visām pusēm šķiezdams, taksis metas uz durvīm. Andersone 1, 14. sal. Viņš [A. Pumpurs] nevienam nestāstīja, cik smagas kļuva domas, kad tās aizklīda uz Jaungaigalām. Tur bija jādodas kā pūķa rīklē. J Kalniņš 3, 204. sal. Kā milzīga, zila pasaules rīkle pretī raudzīsies iegarens līcis. Bels 4, 39. pārn. . . izprovocētie cilvēki ieslīd nepiepildāmajā gestapo rīklē. Sakse 7, 375. Strādājot viņa dziedāja. Drīzāk dūkdama nekā balsī, jo viņai nebija padevusies dziedamā rīkle. Bels 6, 324. ◇ Iespriesties (arī iesprūst, iestrēgt) rīklē (arī kaklā) — *spēji tikt pārtrauktam (par elpu, balsi); palikt neizteiktam (par vārdiem).* ◇ Pilnā rīklē sar. — *ļoti skaļi, neapvaldīti (piemēram, runāt, smieties).* □ «Komandanta nav mājās!» pilnā rīklē sauca sargzaldāts, bet neviens viņā neklausījās. Grīva 9, 74. ◇ Cik rīkle nes sar. — *cik skaļi vien spēj (piemēram, kliegt, saukt).* □ Es visādi izmēģinājos viņu apklusināt; bet nekas tur nebij izdarāms. Pa reizei es teicu: «Nu, velns, izbļaujies arī, cik tik tev rīkle nes!» un atgāju pavisam nost no šūpuļa. Jaunsudrabiņš 2, 70. ◇ Skriet velnam (arī vilkam) rīklē — *doties nenovēršamās briesmās.* □ Kad tikām pāri tiltam upes pretējā krastā, . . krustcelēs pamanījām jātniekus, kas sēdēja zirgos un kaut ko gaidīja. Neskriesim jau nu velnam taisni rīklē! Apgājām pilskalnam apkārt . . A Gulbis 3, 96. ◇ Rīkļu rāvējs sar. — *mantrausīgs, savtīgs, nežēlīgs cilvēks, kas, savu bagātību vairojot, nodara citiem ļaunumu; rīkļurāvējs.* □ «Skat, skat, tur aiziet rīkļu rāvējs,» viņš [strādnieks] sauc man pakaļ. «Mēs viņam strādājam par divi latiņiem dienā, bet viņš tūkst no maniem sviedriem.» Lācis VI, 277. ◇ Grūst rīklē vienk. — *izēdināt, izbarot (ēdienu kādam).* □ «Tagad mērnieku jaunkungus ēdini, kā tev pašai labāk iznāk. Diezgan esam viņiem savu labumu rīklēs grūduši.» J Kalniņš 3, 105. ◇ Iegrūst rīklē vienk. — a. *Nepelnīti, pret savu gribu iedot (kādam ko vērtīgu).* □ . . dzelzsgriezēja māceklis Rikucis, kurš bija atstājis jeb, kā viņš mēdza teikt, polim rīklē iegrūdis jau tuvu pie pusrubļa un tomēr — medaļu [par spēku] nedabūjis, kratīja dūres . . Grīziņš 1, 75. b. *Izēdināt, izbarot (ēdienu kādam).* ◇ Grūst rīklē (arī nagos, rokā) vienk. — *nepelnīti dot (kādam ko vērtīgu).* ◇ Izskalot rīkli vienk. — *izdzert alkoholisku dzērienu.* □ «Tas tikai bija iekārdināšanai!» Edgars izsaucās, ne iereibies, bet labi jautrs kļuvis. «Ē, vajadzētu atkal reiz labi izskalot rīkli!» Blaumanis 6, 242.

2. *Kakls (1).* □ . . Leinasars sagrāba Siliņu pie rīkles. Tas izrāvās . . A Grigulis 13, 298. «Ir goda lieta lauzt tādu solījumu, kas dots, kad pie rīkles pielikts nazis,» virsaiši un vecākie sauca dusmās pretim. J Kalniņš 4, 46. Parastais zalktis . . Mugurpuse pelēki vai zilgani melna. Rīkle un vēderpuse balta, plankumaina. Sloka 1, 51. ◇ Kā nazis (arī kā ar nazi) pie rīkles (arī kakla) sar. — a. *Saka par ko tādu, kas piepeši ļoti aizvaino, arī izraisa dusmas.* b. *Saka par ļoti nelabvēlīgas situācijas cēloni.* ◇ Pārkost (arī pārgriezt) (kādam) rīkli sar. — *nogalināt; iznīcināt.* □ Nekad viņš [Janka] nebija varējis ciest Eribona izdarības un vaļības, bet šajā brīdī varētu tam vai rīkli pārkost. Jansons 4, 575. ◇ Ķerties (arī ķert) pie rīkles (arī dziesmas) vienk. — *uzbrukt, lai piekautu, arī nonāvētu.* □ . . manī ieperinājās bailes, sak, kad tik tepat atkal kāds razbainieks neizlien no sila un neķeras pie rīkles. Austriņš 1, 174. ◇ Dot (arī sadot, salikt) pa rīkli vienk. — *fiziski pārmācīt; sist; piekaut.*

3. *Samērā dziļš atvērums, arī dobums (piemēram, priekšmetam, ierīcei).* Dzirnakmens r. □ . . redzam, ka lielgabalu rīkles pagrieztas pret viņiem, un tad viņi sāk bēgt. Birznieks-Upītis 6, 308. No . . krāsns rīkles izšāvās karsta dvaka, un man sejā līdz ar svelmīgo gaisa plūsmu iesitās asa deguma un ogļu smaka. Bērce 6, 134. . . tālu kaut kur gail sarkanas vulkānu rīkles . . Sirmbārdis 2, 27.

rīklupata, -as, s.; novec. *Drēbes gabals trauku mazgāšanai, mēbeļu tīrīšanai.* □ Mušas dīc pāri galdam, kurš šorīt gan bargi ar rīklupatu berzts, bet kur nu vienā reizē aizberzīsi visas netīrumu pēdas! Zigmonte 10, 311.

rīkļurāvējs, -a, v.; **rīkļurāvēja,** -as, s.; sar. *Mantrausīgs, savtīgs, nežēlīgs cilvēks, kas, savu bagātību vairojot, nodara citiem ļaunumu; rīkļu rāvējs.* □ Reiz sarunā ar Janku viņš [dārzniecības īpašnieks] izteicās, ka ne jau visi, kam pieder kāds īpašums, esot rīkļurāvēji un ka strādniekiem to arī vajadzētu sa-

prast. Jansons 4, 580. Pamēģināju braukt uz viena kuģa, bet gadījās tāds rīkļurāvējs kapteinis, ka vajadzēja laisties lapās. Talcis 9, 352.

rīkojums, -a, v. *Norādījums, parasti oficiāls, saistošs (ko darīt, kā izturēties); arī pavēle.* Rakstisks r. Izpildīt rīkojumu. Pakļauties rīkojumam. □ Lonija jau zināja visu laiku, ka tas [Bērzkalns] gaida rīkojumu, kas aizsauc to no Rīgas .. Brigadere 3, 410. Etnogrāfi izmanto arī .. varas iestāžu rīkojumus un citus rakstītus avotus, kas sniedz liecību par tautas dzīvi. Latv etn 20. Ierēcas trauksmes signāls, un kapteinis Klāvs dod rīkojumu nolaist ūdenī labā borta glābšanas laivu .. Grīva 8, 112.

rikošetēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans. *Atsisties pret ko un kustēties citā virzienā (par lidojošu priekšmetu, piemēram, lodi, šāviņu).* □ .. nejauša lode ieklīda kabinetā, pārlidoja sprīdi pāri profesora galvai un, rikošetējot pret durvīm, vēlreiz aplidoja viņam apkārt. Straḍiņš 1, 251. Bukubende bija šāvis iebiedējot, bet divas skrotis rikošetēja un cauri zābakam slīpi iecirtās kājā. Bels 6, 349.

rikošets, -a, v. *Lidojoša priekšmeta (piemēram, lodes, šāviņa) atsišanās pret ko un kustība citā virzienā.* □ Kāda neliela [mīnas] šķemba, skrējienā zaudējusi spēku, atsitās dzeloņstiepļu žoga mietā, neiecirtās tajā, bet ar rikošetu krita tieši ierakumā .. A Grigulis 18, 74. Lode rikošetā viegli ievainoja kādu taksometra šoferi. Zv 75, 22, 15.

rīkot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. **1.** *Likt, parasti oficiāli (kādam) ko darīt, veikt, darboties, dot norādījumu.* □ «Kur barons pats?» Andriksona otrā kalpone prasīja kādam muižas puikam. «Viņš vēl palika ziņotājus rīkojam, uz kurieni tiem jājāj.» Blaumanis 6, 152. // intrans. □ «Prātīgs saimnieks vienmēr paliek nostāk un izrādās labs, priekšstrādnieks lai rīko.» Upīts 4, 87. «Rūdi, nost no klavierēm, stājies rindā, mums pie dejām katrs vīra cilvēks no svara,» viņa enerģiski rīkoja. Birze 1, 31.

2. *Veikt visu vajadzīgo, nepieciešamo, lai varētu notikt (piemēram, svinības, sabiedrisks pasākums).* R. dzimšanas dienu. R. apspriedi. R. talku. R. ekskursiju. R. pusdienas par godu viesiem. □ «Ne brāļi rīko Amāles kāzas, bet tēvs. Un lai nesaka, ka tēvs bijis skops.» Brigadere 2, 449. Kad radās jautājums par auto sacīkšu rīkošanu, es arī nolēmu tajās piedalīties .. Zālīte 5, 267. Vasaru, kad bija nopļauta zāle, upes līcī rīkoja zaļumballes. Brutāne 8, 141. pārn. Zvirbuļiem jau šķiet, ka pavasaris būs, Savā valodā tie rīko brēku. Vācietis 4, 26.

3. *Gatavot, arī veidot (ko kādam nolūkam).* □ Bimbulats pirmais, ne vārda neteicis, sāka rīkot savu zirgu tālākā ceļā: pagrūda abus čemodānus taisnāk, paraustīja seglus un rāpās zirgā. Birznieks-Upītis 6, 189. Pusotras verstes no Gailēniem, dziļā meža ielokā, upītes līcī muiža rīko pļavu. Upīts 6, 129. Vai ledus jau nebūs diezgan biezs un vai nevarēs rīkot slidotavu? Rozītis 2, 161.

rīkoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. **1.** *Veikt mērķtiecīgu darbību kopumu.* □ Lienes sirds pildījās ar lepnu prieku. Tur [Mālniekos] nu viņa varēs rīkoties pa savam prātam, gluži pa savam prātam, jo tas viss viņai piederēs. Blaumanis 6, 268. Pasaulē nav nekā neiespējama. Vajag tikai gribēt un rīkoties, tad viss agrāk vai vēlāk nokārtojas. Saulītis 12, 147. Par novēroto Leinasars ziņoja Siliņam. Vajadzēja kaut ko nolemt un sākt rīkoties. Pārāk ilgi uzkavēties šeit nozīmēja tīši gaidīt nelaimi. A Grigulis 13, 122. // *Būt aizņemtam, nodarbinātam (ar ko).* □ .. mamma rīkojas ap lielo grozu. Brigadere 2, 450. Upīšu Mārtiņš tas viesu saņēmējs .., viņš rīkojās sētsvidū braši un skaļi. Upīts 4, 227. Biruta beigusi rīkoties ar salātiem, tagad viņa griež plānās šķēlītēs desu .. Zigmonte 4, 47.

2. *Veikt kādu darbību, kādas darbības (ar ierīcēm, materiāliem u. tml.), parasti mērķtiecīgi, pārdomāti.* R. ar ieročiem. R. ar nazi un dakšiņu. R. ar krāsām. □ .. [Līze] iemācījās smalkus rokdarbus strādāt un ar šujmašīnu rīkoties. Blaumanis 6, 19. Makšķere bija par abiem tikai viena. Arī rīkojās ar to galvenokārt viens .. Lagzdiņš 3, 45. .. bērns jau no mazām dienām jāpieradina rīkoties ar naudu un aptvert tās nozīmi un vērtību. Dripe 4, 213. Mantinieks, kurš pārņēmis mantojamo mantu savā valdījumā vai pārvaldīšanā, negaidot, kamēr ieradīsies citi mantinieki, nav tiesīgs rīkoties ar mantojamo mantu (pārdot, ieķīlāt u. tml.), kamēr nav notecējuši seši mēneši no mantojuma atklāšanās dienas .. Civilk 1, 243.

3. *Gatavoties (kam), iecerēt, paredzēt (ko darīt).* □ Otrā dienā vecais Tibils rīkojās uz svētkiem dēla pārbraukšanai par godu: grauzdēja miežus, vārīja apiņus .. Birznieks-Upītis 6, 197. Kamēr vēl rīkojās uz guļu, virs jumta sāka atkal čabināt [lietus] .. Upīts 4, 128. Māris neko neteica, rīkojās kurt uguni. Malkas nebija. Zigmonte 13, 119. Abi ar Prīdi rīkojāmies labot karbīda lampu .. Lāms 6, 38.

rīks, -a, v. *Priekšmets, parasti īpaši izgatavots (piemēram, instruments, ierīce, iekārta), ko izmanto kāda darba, kādas darbības veikšanai.* Namdara r. Kalēja r. Lauksaimniecības rīki. Metālapstrādes rīki. Medību r. Zvejas r. Rotaļu r. Soda r. Ražošanas rīki ekon. — *darba līdzekļu galvenā daļa, kurai ir noteikta funkcija darba priekšmetu pārveidošanas procesā.* Darba rīks — *darbarīks.* □ Visu ceļu viņš nevarēja novērst sajūsmīgās acis no jaunā skaistā aramā rīka, kas spēja izdarīt veselu apvērsumu Brīviņu saimniecībā. Upīts 4, 210. Baļķis — viskaprīzākais, visviltīgākais, pret kļūmēm visneiecietīgākais vingrošanas rīks. Sports 80, 53, 1. Virtuvē Gundega noņēmās ap vecu divriteni. .. ar slapju lupatu noslaucījusi, viņa ieraudzīja, cik .. bezcerīgi sagrabējis ir šis kādreizējais braucamais rīks. Ezera 1, 344. pārn. .. viņš [jaunais skolotājs] bija paklausīgs, pretoties nespējīgs rīks bērnu rokās, un viņi to zināja. Zigmonte 1, 93. Jebkura darba veikšanai dārzā vajadzīgs noteikts darba rīks, tas atvieglo darbu un reizē arī palielina darba ražīgumu. Lauku Dzīve 81, 12, 8.

riksdags, -a, v. *Zviedrijas (līdz 1953. gadam arī Dānijas) parlaments.* □ ..Zviedrijā, kur riksdaga vēlēšanas notiks šā gada septembrī, priekšvēlēšanu kampaņa jau rit pilnā sparā. Hor 76, 9, 25.

riksis, -ša, v. *Vienmērīgs, vidēji ātrs (parasti zirga) skrējiens; brauciens, jājiens, kad (parasti zirgs) skrien vienmērīgi, vidēji ātri.* Viegls r. Slaids r. Braukt lēnā riksī. Skriet (arī laist sar.) riksi — *rikšot.* Aplaist riksi sar. — *rikšiem apskriet vai apbraukt apli, loku.* □ Miķeļa ķēvīte ietur lēnu riksi. Viņa ir viltīga, izliekas, ka steidzas, lai jātnieks netrenktu ātrāk. Jansons 5, 137. ..Grieta .. bez apstājas kulstīja dzelteno zirģeli, kas te neparko nepielaidās skriet veiklāku riksi. Upīts 4, 325. Citrons pateicīgi nošņaukā un ir atkal pieklājīgs suns. Aplaiž ap Anneli prieka riksi .. Brigadere 2, 47. // instr.: rikšiem vai lok.: rikšos, apst. nozīmē. *Vienmērīgi, vidēji ātri (skriet); tā (braukt, jāt), ka (parasti zirgs) skrien vienmērīgi, vidēji ātri.* Palaist zirgu rikšiem. Iet rikšiem (arī rikšos) — *rikšot.* □ Alnis parasti skrien rikšos .. Kronītis 1, 246. ..Mārtiņš .. kalnā uzbrauca rikšiem. Upīts 4, 238. Zirgs iet pilniem rikšiem. ME II, 79. // sar. *Ātrs (cilvēka) skrējiens.* □ Strīpainais lindraks pārslauka pirtiņas slieksni, un Bebene riksī laiž uz notikumu vietu. Dzene 3, 184. Nu [zēns] varēja laist riksi. Un pēdas zibēja, jo tāds puika vēl nav piedzimis, kuram pagalms neliktos par šauru. Liesma 64, 6, 2. // instr.: rikšiem vai lok.: rikšos, apst. nozīmē: sar. *Ātri (skriet).* □ Tāpat no lauka Jēpis bieži attek apraudzīt ābeli: sadzen cūkas kopā un rikšiem vien, pāri žogam, ābelei klāt. Birznieks-Upītis 6, 67. Uz mājām Imants laiž rikšiem, drudžaini minēdams, vai māte jau būs atnākusi vai nebūs, logs būs gaišs vai nebūs. Ezera 2, 170. Lielais [tēvs] spēra platus soļus, un zēns varēja tikt līdzi vienīgi rikšiem. A Auziņš 3, 11.

rīkste, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Samērā tievs, lokans koka vai krūma zars, parasti bez lapām.* Rīkšu grīste. □ Ja kažokādu izstrādājumi ziemas mēnešos nav stipri pieputējuši, pietiek tos viegli izdauzīt ar nūjiņu vai elastīgu rīksti. PL Siev 78, 5, pielikumā. Paresna lazdu rīkste .. bija viņam rokā; ar to skolotājs sita takti. Valdis 1, 236. // *Šāds zars, arī šādu zaru kopums, ko izmanto cilvēku vai dzīvnieku pēršanai.* Ganu rīkste — *rīkste, ko izmanto dzīvnieku ganīšanai.* Rīkstes dot sar. — *pērt.* Dancināt rīksti (arī siksnu, pātagu u. tml.) pa muguru sar. — *sist, pērt.* □ Es esmu nebēdne meitene! Visas rīkstes tēvam nolūza, Kad pērdams tas mani audzēja. Aspazija 3, 72. Tiku audzināts stingrā tikumībā, šmaugas bērza rīkstes uzraudzībā. Salenieks 6, 11. pārn. Ne visi šai saimniecībā savus uzdevumus veic pēc labākās apziņas. Kā viens otrs ir pelnījis, lai tam pamatīgi sadotu ar kritikas rīksti! Pad J 63, 155, 1. pārn. ..lopi nemīlēja lietus rīkstes acīs. Brigadere 2, 331. pārn. Greizsirdība, šī briesmīgā rīkste, kura nesaudzē nevienu, šoreiz sāpīgi bija ķērusi viņu. Zigmonte 4, 12. pārn. Degošais kadiķa zars, tavu dūmu smaržīgās rīkstes aizbiedē ļaunās un sāpīgās domas. Ķempe 9, 11. // dsk.; vēst. *Soda veids — sitieni ar šādu zaru vai šādu zaru kopumu, arī ar nūju, pātagu.* □ Tiesa, tagadējais Kokmuižas lielkungs gluži tik necilvēcīgs nebija un, ja lika [zemnieku] kult, tad vairāk par sešiem kokiem vai piecpadsmit rīkstēm nepieprieda. Ķ Zariņš 1, 42. Rīkstes kā miesas sodu Baltijas vācu muižnieki piemēroja latviešu un igauņu zemniekiem. Šī viņu patvaļa tika atļauta un turpinājās arī 18. gadsimtā Krievijas pārvaldes laikā. V Kalniņš 1, 213. Par mazāko pārkāpumu viņus [zemniekus 17. gadsimtā] sodīja ar rīkstēm .. Derums 1, 114.

rīkstniecība, -as, s.; parasti vsk. *Ūdens atradnes meklēšana ar īpašu, parasti divžuburu, rīksti, arī ar attiecīgu cita veida priekšmetu.*

rīkstnieks, -a, v.; **rīkstniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks, kas prot noteikt ūdens atradnes ar rīkstniecības paņēmieniem.* □ Novērots, ka biofizikālās anomālijas visvairāk ietekmē tieši pašus rīkstniekus .. Ves 84, 2, 26. Arī šodien Latvijā rīkstnieki (diemžēl par viņu paņēmieniem ne viss ir zināms) par indikatoriem izmanto dažādus priekšmetus. Draugs 81, 4, 27.

rīkša, -as, v. *Vīrietis, kas, velkot divriču, pārvadā tajos pasažierus, kravu (Japānā, arī dažās citās Āzijas zemēs).* □ Pa platu prospektu [Bombejā] .. steidzas rikšas .. Ves 80, 3, 29. Tie rikšas, kas tagad ir Ķīnā, nav vairs agrākie kūliji, kas, skriedami kājām, vizināja iekšā sēdētājus. Tagad rikšas brauc ar trīsriteņu velosipēdiem, kas līdzīgi ratiņiem, un nav vairs noskranduši un izbadējušies. Māksla 59, 1, 16.

rikšot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Skriet vienmērīgi, vidēji ātri (parasti par zirgu).* □ Ērzelis rikšoja, galvu iecirtis, kaklu ritenī izliecis, priekškājas lokani vai līdz pašam purnam augšā izmezdams. Upīts 4, 306. ..zirgu barā rikšoja mazs, brūns kumeliņš. Grīva 11, 92. Lielākie zvēri savu dzīvi galvenokārt nostaigā, ejot soļiem. Lapsas, vilki, lūši .. rikšo, atstājot pēdu virteni .. Draugs 83, 2, 28. // *Jāt, arī braukt, parasti zirgam, skrienot šādā veidā.* □ Pils vārtos parādās jātnieku pulciņš. Izjājuši cauri parkam, tie rikšo pa lauku gar Ventas [upes] malu. Kar 57, 1, 52. // sar. *Ātri skriet (par cilvēkiem).* □ Pēc launaga rikšoju uz mežmalu ... Salenieks 7, 333. ..Janelis paskatījās pulkstenī. Jau deviņi! Viņš izskrēja no mājas un rikšoja prom pa aleju. Birze 5, 43.

rikšotājs, -a, v.; **rikšotāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r i k š o t.*

2. v. *Zirgs, kam ir raksturīgs vienmērīgs skrējiena solis; attiecīgā zirgu šķirne.* Latgales r. Krievu r. Francijas r. Amerikas r. □ Garām aizjoņoja vieglas kamanas, braša rikšotāja rautas. Lācis 15, 80. Lielmanis ierausās ratos. Lepnais rikšotājs, ilgi stāvējis, pats rāvās uz priekšu. Birze 1, 87. Latgalē audzētie rikšotāji spēj sagādāt strauja brauciena vai jājiena, sacensību prieku. Lauku Dzīve 79, 2, 25.

riķi, -u, vsk. riķis, -ķa, v.; apv. *Zedeņi.* □ ..zosis ar zoslēniem sagājušas caur atplēsto riķu žogu dārzā dobēs un applūkušas jaunos,

mīkstos kāpostus. Birznieks-Upītis IV, 59. Sētu no sētas atdala cieši savīti augsti riķu žogi, laikam pret zvēru uzbrukumiem. Grīva 8, 249. Pussatrunējušie mieti un riķi viegli nāca laukā no smilšainās augsnes .. Ezera 15, 37.

rīļa, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; niev. **1.** *Dzīvnieks, kas patērē ļoti daudz barības; rīma (1).* □ ..centos aizgainīt rīļas [dundurus] no govju pakaļkājām un paslēpenēm .. Kalndruva 8, 368. // *Cilvēks, kas ļoti daudz, arī pārmērīgi daudz ēd, dzer.* □ ..izraudzījās vistreknākos galerta gabalus, triepa uz maizes biezu sviesta kārtu un ēda daudz. Neērti bija vienīgi Māras dēļ. Tā viņu varēja noturēt par rīļu vai izbadējušos. Lācis VI, 355.

2. *Ļoti alkatīgs, ļoti mantrausīgs cilvēks; rīma (2).* □ Peļņas kārdināti, ciema saimnieki piekrita Piķierim. «Rīļas ..» Oskars domāja. «Kad tikai jums labi, lai citi dzīvo, kā prot.» Lācis 4, 238.

rima, -as, s.; parasti vsk.; parasti savienojumā «bez rimas». *Pārtraukums (kādā darbībā, procesā u. tml.).* □ Lielā laivā, kuras motors pukšķēja bez rimas kā milzīga sirds, zvejnieki devās .. uz lašiem. Sudrabkalns II, 543. Vilciens traucas cauri laukiem un mežiem ... Steidz riteņi, dzelži pret dzelžiem kaļ un klaudz. Vienmēr vienu un to pašu bez gala, bez rimas. J Kalniņš 7, 25. ..mana māsa todien izskatījās ne vien skaista, bet arī laimīga. Viņa bez rimas dziedāja, līksmi smējās, dejoja ar katru, kurš vien vēlējās jauno sievu izdancināt. Avotiņa 7, 158.

rīma, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; niev. **1.** *Dzīvnieks, kas patērē ļoti daudz barības.* □ Maizes gabaliņš aizripoja .. laivas dibenā. Ar vienu lēcienu kaķis bij tam pakaļ un aprija acumirklī. Otro un trešo tāpat. «Bet tad ir gan rīma!» [Saka zēns.] Upīts XV, 194. Taču visur atrodas rīmas, arī starp zivīm. Zv 74, 14, 5. // *Cilvēks, kas ļoti daudz, arī pārmērīgi daudz ēd, dzer.* □ ..meitas rāmi pagaidīja, kamēr viņam [Bramanim] tiek pirmajam [brokastis], priekšstrādnieks pat nesēdās, ar visu augumu izrādīdams, ka gaida, vai taču tas rīma reiz nebūs apgādājies un nelaidīs arī citus klāt. Upīts 4, 204. sal. «Ko tad tu gāzi iekšā kā rīma. Vai tev ar varu kāds lēja rīklē? Pats savu nelaimi saķēri. Un nu vaid.» Kalndruva 7, 74.

2. *Ļoti alkatīgs, ļoti mantrausīgs cilvēks.* □ «Gar Krievzemes kņazu valdījumiem viņi [vāci] gan snaikstās, bet tikt tajos — tur Rīgas rīmām par īsiem pirksti.» Niedre 15, 6.

rimbulis, -ļa, v.; sar. *Neliels aplis, nelielam aplim līdzīgs veidojums.* □ Motors sāka pukstēt, spļaudams gaisā smirdošu dūmu rimbuļus. Skujiņš 5, 69. Miklais, spīdīgais asfalts bija nopēdots sārtdzelteniem lapu rimbuļiem. Vāczemnieks 5, 26.

rimbuļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rimbuļaini;** sar. *Tāds, kur ir nelieli apļi, nelieliem apļiem līdzīgi veidojumi.* R. audums.

rīme, -es, dsk. ģen. -mju, s.; iron. *Dzejolis, pants, parasti diletantisks, nemākulīgs.* Kalt rīmes (arī pantus) — *neprasmīgi, netalantīgi dzejot.* Rīmju (arī pantu) kalējs — *neprasmīgs, neapdāvināts dzejnieks.* □ «Jūs [latvieši] esat augstprātīgi un iebildīgi pret saviem kungiem un mācītājiem. Jūs viņus caur zobiem vazājat, laikrakstos par viņiem liekat ziņģes un rīmes.» A Deglavs 1, 466. Ak sadūšojies gan tu rīmi kalt par mani .. Dorbe 7, 47. «Nē, viņa nelietība nav tikai asinīs. Šim rīmju kalējam ir un ir kaut kas nelabs un nepieļaujams zem viņa ādas.» J Kalniņš 8, 25.

rīmējums, -a, v.; iron. *Paveikta darbība, rezultāts → r ī m ē t; diletantisks, nemākulīgs dzejolis, pants.*

rīmēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; iron. *Sacerēt (dzejoļus, pantus), parasti diletantiski, nemākulīgi.* □ ..gaišāki prāti taču tādus naivus pantiņus godā netur, kādi avīzēs tiek rīmēti. J Kalniņš 8, 47. // intrans. □ ..kā Sala vecim bārdu klāt sev līmēt tik samāksloti atkal gribas rīmēt .. Ziedonis 16, 77.

rīmēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl.; iron. *Kļūt, būt savstarpēji saskanīgam (piemēram, par atskaņām dzejolī).* □ «Tāpēc es daru tā: ņemu tīkamu meldiņu un tam pielieku klāt labus, cilvēku prātam noderīgus vārdus. Tādus vārdus, kas glīti rīmējas savā starpā.» J Kalniņš 8, 222.

rīmkalis, -ļa, v.; **rīmkale,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; iron. *Neprasmīgs, neapdāvināts dzejnieks; rīmju kalējs, pantu kalējs.* □ Dzejniekam nav katru dienu jāraksta dzejoļi. Šo prieku atstāsim rīmkaļiem. Pad J 83, 100, 2.

rimt, rimstu, rimsti, rimst, pag. rimu; intrans. **1.** *Beigt, pārstāt (parasti pakāpeniski) darboties vai kustēties.* □ Lībiņa sākusi dziedāt dieva dziesmas, bet Priedkalns uzbrēcis, lai viņa rimstot. Lāms 6, 90. ...Šai saulē pirksti nerima ne brīdi, Te adīklis, te jāsašuj kaut kas .. Gāliņš 3, 24. Mazs vējiņš iečabējās koku galotnēs .. Kad lapas bija rimušas kustēties, Kristīne atbildēja: «Nē.» Blaumanis 6, 215. // *Beigt, pārstāt (parasti pakāpeniski) darboties (par ierīcēm, mašīnām u. tml.).* Motori rimst. // *Beigties (parasti pakāpeniski) — par darbību, procesu.* Ovācijas rimst. Rimstošās svārstības fiz. — *svārstības, kuru amplitūda laikā pakāpeniski samazinās.* □ Šāvieni bija rimuši, un iestājās klusums. Paegle 4, 61. Rimstošās svārstības ir svārstības ar berzi. Berzes spēks vai pretestības spēks, kuri vienmēr ir vērsti kustības ātrumam pretējā virzienā, bremzē svārstības, un to amplitūda pakāpeniski samazinās .. Fiz r 254. // *Beigties, pārstāt (parasti pakāpeniski) — par vēju, lietu u. tml.* □ Putenis bij rimis trakot; tagad krita tikai lēnas mīkstas pūkas .. Jaunsudrabiņš 2, 278. Pavasara vētras bija rimušas, ledus iznīcis .. Lācis 4, 161. Lietus pamazām rimst. Varēja palīt vēl, viņš domā .. Zigmonte 4, 53. // *Beigt viļņoties (parasti pakāpeniski) — par ūdenstilpi, ūdeni.* □ Jūra ir rimusi viļņot, tikai slīnki un tikko samanāmi viņa šūpo dzirkstošo, nepārredzami plašo līmeni. Brodele 17, 37. ...Laiks celties. Bet lielais gulētājs guļ un guļ — elpo vienmērīgi kā pēc vētras rimusi jūra ... Purs 4, 195. // *Kļūt vājākam, beigties*

(parasti pakāpeniski) — par psihisku vai fizioloģisku stāvokli. □ Pamazām viņš [runātājs] pierada, un uztraukums rima. Fimbers 1, 380. . . šīs nedēļas laikā mātes dusmas bija rimušas . . Lāms 6, 201. . . sāpes lēnām rima, rima un vairs neatkārtojās . . Brigadere 3, 389. // *Kļūt klusākam, beigties (parasti pakāpeniski) — par skaņu.* □ . . artilērijas dunoņa rietumos bija rimusi . . Bet no apklusušās puses ugunsgrēku blāzma kāpa pāri visām debesīm. Grants 6, 271.

2. *Rimties (2).* R. pēc satraukuma.

○ Sirds rimst (arī beidz, stāj u. tml.) pukstēt poēt. — *saka, ja cilvēks mirst.* ◇ Nevarēt (savā) ādā rimt (biežāk rimties) — *būt ļoti uztrauktam, nemierīgam.* □ Čipa par šo vēsti bija tā sajūsminmāts, ka nevarēja vairs savā ādā rimt. A Deglavs 1, 869.

rimta, -as, s.; parasti vsk.; parasti savienojumā «bez rimtas»; reti. *Rima.* □ Bezgala gara vilkās drausmīgā nakts, kādu esmu piedzīvojis savā līdzšinējā mūžā . . Bez rimtas soļoju pa šauro spraugu. Kar 58, 11, 49.

rimtība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r i m t s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Dānija vairs nav klusuma un rimtības oāze. Šeit krustojas daudzi zemeslodes jūras un gaisa ceļi. Cīņa 85, 35, 3.

rimties, rimstos, rimsties, rimstas, pag. rimos; refl. **1.** *Rimt (1).* □ Liepiņu tēvs . . elpo pasmagi . . Taču bez darba viņš nevar rimties. Gan krekstot un pūšot, tomēr visu malku sazāģē un saskalda viens. Delle 2, 16. Tālrunis skanēja un skanēja, lādēdamies gaidīju, kad tas rimsies, lai varētu gulēt tālāk. Ezera 5, 121. . . pārrunas . . tik drīz nerimās. Atkal un atkal kāds atgādināja nesenos piedzīvojumus . . Fimbers 1, 307. . . Inita pastāvēja zem autobusu pieturas nojumes, gribēdama sagaidīt, kad lietus rimsies. Ezera 14, 42.

2. *Kļūt (parasti pakāpeniski) mierīgam vai mierīgākam (pēc satraukuma, uzbudinājuma) — par cilvēku.* □ Ilgi es te nevaru rimties. Mani dīda nemiers. Eju ārā un sāku soļot pa ceļu . . Brodele 17, 99. Gāja dienas. Alvīne joprojām nerimās kā jūra, kas, reiz sabangojusies, vēl ilgi šalc un elso. Purs 4, 153.

○ ◇ Nevarēt (savā) ādā rimties (retāk rimt) — *būt ļoti uztrauktam, nemierīgam.* □ . . karsta daba jau viņai bijusi vienmēr, jau no laika gala. . . Tāda daba, ka nekad nevar rimties ādā. Ezera 10, 64. Krančelis . . drīz ieņurdējās, drīz smilkstēja . . vai laizīja rokas [meitenei], nevarēdams savā ādā rimties, izrādīja visu savu nemieru . . Brigadere 2, 298.

rimts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rimti.** *Rāms, mierīgs.* R. upes tecējums. R. smaids. □ Pērnavā Kalniņš dzīvo astoņus garus gadus. Tā ir ārēji rimta, vienmērīga un tomēr saturā intensīva dzīve, kas pakāpeniski mainās. Klotiņš 1, 108. Kļūst un kļūst rimtāka sirds, kad tā izrunājies ar kādu, kas cērt pretī. Indrāne 6, 188. . . viņam blakus uz sēdekļa rimti gulēja kucēns, nekā nesaprazdams no tās jaunās dzīves, kurai pretim devās. Ezera 9, 296.

rinda, -as, s. **1.** *Vienā līnijā novietots, novietojies (cilvēku vai dzīvnieku) kopums.* Pirmajās (arī priekšējās) rindās — *priekšgalā.* Kā dzērves rindā — *cits aiz cita.* □ . . uz kapsētu steidzās bieza rinda ļaužu, visvairāk sievas ar puiku vai skuķi pie rokas. Upīts 4, 235. Putnu vairums pārlidojumos dodas lielākos vai mazākos baros. Tā dzērves, zosis un pīles lido kāsī vai rindā . . A Kalniņš 1, 234. pārn. Ingas lelles sēd savā kaktiņā tik kārtīgā rindā kā vēl nekad. Avotiņa 3, 45. Pēteris Skrīne neapšaubāmi bija izvirzījies jauno komponistu pašās pirmajās rindās, viņš strādāja daudz un nopietni . . Saulītis 13, 51. Gar abām malām pasta kalniņā kāpa biezas kājnieku rindas, vienā pusē Vīkuļa trīs dēli kā dzērves rindā . . Upīts 4, 264. // *Ierinda; arī kaujas kārtība.* □ Jātnieki nokāpa no zirgiem, sastājās rindā un izstiepa savus spožos duramos pret Jēkabu. Birznieks-Upītis 1, 46. No jauna kārtojas mūsu rindas. Un atkal iet. Iet uzbrukumā. Zem vācu šrapneļiem, zem smago lielgabalu lādiņu šķembelēm . . Rihters 1, 318. // *Vienā līnijā novietots, sakārtots (piemēram, priekšmetu, augu, kādu veidojumu) kopums.* Pēdu r. Zobu r. Ragavu r. Rindu pļaujmašīna. Rindu klēts — *ēka, kurā zem kopēja jumta apvienotas vairākas klētis.* □ Internāta guļamistaba bija normālas klases lielumā. Divpadsmit metāla gultas izvietotas divās rindās. Skujiņš 12, 156. Pa labi palicis šosejas tilts, pa to rindās brauc automašīnas abos virzienos. Saulītis 13, 63. Pret mājas saulē un lietū nopelēcināto baļķu sienu izdalījās spoži dzeltena saulespuķu ziedu rinda. Birze 3, 14. Sakarā ar to, ka televīzijā par piemērotāko izraudzīta taisnstūrim tuva attēla forma, rastru veido no horizontālām, paralēlām līnijām — rindām. Tomariņš 1, 21. // *Skatītāju zāles vietu kopums (piemēram, teātrī, koncertzālē), kuras ir sakārtotas vienā līnijā.* □ Pie ieejas zālē Pēteris nopirka programmas lapiņu un pasniedza Mārai. Biļetes viņiem iegādātas labas — septītajā rindā. Kļava 1, 110. Krēslu rindas pamazām piepildījās ar institūta darbiniekiem. Purs 4, 263. // dsk.; pārn. *Cilvēku kopums, ko apvieno, piemēram, kopējas darbības, intereses, organizācija.* □ «Biedrības kļūda ir tā, ka viņa pārāk ilgi cietusi savās rindās šos zaļos puikas . .» Upīts 9, 347. Pirms kara viņš kalpojis Rīgas brīvprātīgo ugunsdzēsēju rindās. Grīva 7, 83. . . zemledus makšķernieku . . rindas aug gadu no gada. Ves 80, 11, 26. // parasti savienojumā ar «vesels»; pārn. *Samērā liels (kā) daudzums.* □ Un vecais stundens [stundenis] arī pie sienas Sit skaļā balsī ar sudraba šķindu. Viņš noskaita tevim [tev] veselu rindu Visai dienai darāmo darbu . . Aspazija 3, 221. Īsā mirklī Ilgas domas pārslīd veselu neveiksmju rindu. Zigmonte 1, 83. Dāma ātri nobēra veselu rindu nesaprotamu vārdu. A Grigulis 13, 68.

2. *Noteikta secība, kārtība, kādā cilvēki seko cits citam (piemēram, lai ko nopirktu, iegūtu); vieta šajā secībā.* Ieņemt rindu. Dzīvokļu saņemšanas r. Būt rindā. Uzņemt rindā. □ Par nelaimi, visi skolotāji nebija tādi kā vecais ģeogrāfs, kurš izsaukšanā godīgi ieturēja rindas kārtību; ja tev pie viņa bija at-

zīme, tad esi drošs, ka tev lemts svēts miers līdz tam laikam, kamēr izsaukta būs visa pārējā klase.. Zigmonte 8, 22. ..dzīvoklis pienācās oficiāli, Kokzarī jau ilgi stāvēja dzīvokļu rindā, nupat arī termiņi klāt.. Bels 3, 135. Māte bija uzskaitē pēc jauna dzīvokļa.. Dzīvoklis bija jāgaida vairākus gadus.. Ja Māris sāktu strādāt, kas zin — var jau būt, ka rinda ātrāk pakustētos. Dinere 10, 226. // *Cilvēku kopums, kas ko gaida, saņem u. tml. noteiktā secībā cits pēc cita.* Nostāties rindas galā. Neliela r. □ Kareivji, stāvēdami uz ceļa garās rindās, ņēma no virtuvēm katliņos pusdienas. Rindas gausi rāvās īsākas. Strāls 2, 97. Veikalā viņš devās tieši pie letes, lai gan vairāki cilvēki jau stāvēja rindā. Dripe 2, 135. Pie taksometru stāvvietas bija uzradusies gara rinda. Skujiņš 12, 87. // *Kārta, reize (kādai darbībai); vieta (kā) secībā.* Pieņemt ārpus rindas. □ Nogurušiem soļiem, kā pret paša gribu, viņš [gubernators] nāk uz mums un sniedz pa rindai katram roku.. Birznieks-Upītis 6, 236. ..pirms pusgada pienāca rinda uz jauno «Žiguli», un viņš to nopirka.. Lukjanskis 4, 179. Kā nereti, braucēju drūzmā uzradās viens, kam katrā ziņā vajadzēja iekļūt bez rindas.. Ezera 8, 98.

3. *Teksta daļa, kas ir uzrakstīta vai iespiesta vienā līnijā; vienā līnijā uzrakstītas vai iespiestas zīmes (piemēram, burti, cipari).* Rindu atstarpes. Rindas atkāpe. Rindu liešanas mašīna. Pārnest vārdu jaunā rindā — *uzrakstīt teksta rindā neietilpināmo vārda daļu nākamās rindas sākumā.* Rindu rindā sar. — *burtiski, vārdu pa vārdam.* □ ..[dzejnieks] vairs nevarēja salasīt dažu labu rindu, ko kādreiz steidzīgu roku uzskricelējis. J Kalniņš 7, 486. Melnā burtu rinda [grāmatā] kā taka vešus ved Žaniņu jaunā dzīvē. Viese 2, 84. Latviešu tautas dziesmu pants parasti sastāv no četrām rindām. Valeinis 1, 254. ◇ Lasīt starp rindām — *jaust, noprast tieši vārdos neizteikto teksta jēgu.* ◇ Starp rindām — *tā, ka var uztvert, nojaust tieši vārdos neizteikto teksta jēgu.* □ To cilvēku spriedumam, kas paši nedarbojas literatūrā, reti kad ir tas apvainojošais asums, kuru tā patīk kaut starp rindām iespraust amata brāļiem. J Kalniņš 8, 154. // dsk. *Uzrakstīti vai iespiesti vārdi, to savienojumi.* □ Dzejnieks rada drosmīgus vispārinājumus, pārvēršot paša biogrāfijas faktus filozofiskās rindās par 20. gadsimta vidus cilvēku. Hor 79, 12, 23. Tu neredzēsi šīs rindas, jo tevis vairs nav.. Vācietis 7, 84. Sludinājumu lapas [buržuāziskajā laikrakstā] bija pilnas ar izmisušām rindām: jauns inženieris meklē darbu, vidusskolas abiturients ir ar mieru strādāt jebkuru darbu.. Talcis 7, 316 (pēcvārdā).

4. mat. *Bezgalīga skaitļu vai funkciju summa.* Naturālo skaitļu r. Harmoniska rinda (arī virkne) — *skaitļu rinda (virkne), kuras locekļi veidojas no naturālo skaitļu apgrieztajām vērtībām (1, $^1/_2$, $^1/_3$, ...).*

5. bot. *Augu sistemātikā — tuvu radniecīgu dzimtu grupa ar līdzīgām pazīmēm.* Segsēkļu r. Gundegu r. □ ..rožu rinda dabiski pieslēdzas pākšaugu un miršu rindām, ar kurām to saista pakāpeniskas pārejas. Galenieks 2, 223. Viršu rindai pieder ziemciešu, visteņu, viršu un brūkleņu dzimtas augi. Birkmane 1, 26.

6. ķīm. *Pēc noteikta principa sakārtots vielu kopums.* Homologu r. Taukskābju r. Urāna r. Radioaktīvā r. Metālu aktivitātes rinda — *metālu sakārtojums pēc reakcijas spējas.*

rindapbūve, -es, dsk. ģen. -vju, s.; būvn. *Apbūve, kam raksturīgs būvobjektu novietojums rindā.* Rindapbūves paņēmiens.

rindkopa, -as, s. *Teksta rindu kopums (arī viena rinda), kurš parasti sākas ar atkāpi un kurā pausta teksta satura samērā patstāvīga daļa.* Salikuma r. □ Ar acīm pārskrējis pagaro rakstu, viņš atrada savu vārdu, saprata, ka tas pieminēts neveiksmju uzskaitījumā, bet visu rindkopu lasīt neatļāva mākslinieka gods. Saulītis 12, 204. Rindkopu, kas dzejolī regulāri atkārtojas, sauc par pantu. Šī definīcija ir pati vispārīgākā. Valeinis 1, 269.

rindojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r i n d o t.* □ Rindas kārtojums jeb rindojums ir pats vienkāršākais rotājuma sastāvdaļu izkārtojums laukumā. Freimanis 1, 107.

rindot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Novietot, likt rindā.* □ ..Jagna vāra pusdienas un rindo uz galda astoņdesmit bļodiņas. Indrāne 6, 191. ..Marga rindo savā grāmatplauktā jaunus, neizlasītus dzejoļu krājumus, to vietā katru brīdi lasīdama žurnālus un brošūras par ekonomiku.. Avotiņa, Šlisers 1, 240. Starp pasažieriem gadījās kāds kustīgs večuks, kas.. izrīkoja pasažierus, tos rindodams pie laivas malas.. Dorbe 4, 204.

rindoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos. *Refl.* → *r i n d o t; tikt rindotam; būt novietotam, sakārtotam rindā.* Cilvēki rindojas pie kases. Grāmatas rindojas plauktā. □ Jaungada rauši, vēl sīki čurkstēdami.. no cepļa svelmes, rindojas uz dvieļa. Indrāne 2, 178. Katli un kastroļi ir spoži noberzti, un šķīvji, tīri nomazgāti, rindojas plauktos. Dripe 5, 261. Gar ielām rindojās balti nami un zaļas alejas. Grīva 11, 40.

rindsēja, -as, s.; lauks. *Sēja, kurā sēklas izsēj rindās.* R. slejās. □ Izkliedsējas un parastās rindsējas priekšrocības ir tās, ka, audzējot zāļu sēklas pēc šiem paņēmieniem, vajadzīgs mazāk darba sējumu apkopšanā un var iegūt bioloģiski vērtīgākas sēklas.. Tērauds 1, 378. Rindsēja ar roku piemērota mazām apsējamām platībām.. Apsītis 1, 378.

rindsējmašīna, -as, s. *Rindsējai konstruēta sējmašīna.*

rindstarpa, -as, s. **1.** lauks. *Attālums, josla starp iesētu, iestādītu augu rindām.* Irdināt rindstarpas. □ Rindstarpu apstrādei dārzos izgatavo speciālas disku ecēšas.. Zin T 69, 8, 36. Cīņā ar nezālēm.. rindstarpas kultivēja un augus apkaplēja. PL Skola 62, 1, 37. Rindstarpu ravēšana ir viens no grūtākajiem dārza darbiem. Lauku Dzīve 78, 6, 15.

2. poligr. *Atstarpe starp iespiesta teksta rindām.* Salikuma r.

rinduki, -u, vsk. rinduks, -a, v.; novec. *Sieviešu svārki.* □ «Krājami veci apģērbi, tau-

tisku uzvalku paraugi. Kas var zināt, kāda liela vērtība tam vecam kamzolim° .. vai rindukam . .» A Deglavs 1, 597. Uz buciņa sēž jostu audēja. Kaulaina večiņa kuplā, pelēkā rindukā . . Niedre 15, 166.

rinduksis, -ša, v.; zvejn. *Zvejas tīkla galā piestiprināta aukla (piemēram, cita tīkla, enkura piestiprināšanai).*

rings, -a, v. **1.** fizk. *Ar virvēm iežogots kvadrātveida laukums boksa cīņām.* Iziet ringā. Ringa tiesnesis. □ Viņi nesteidzoties cauri skatītāju zālei dodas uz ringu . . Vīksna pacel virves, un Arnolds atrodas spilgti apgaismotajā kvadrātā. Lukjanskis 4, 119. Jau tas vien, ka viņš pārkāps šī slavenā ringa virvēm, ir triumfs. Sports 84, 6, 3. Pēteris palēcās un, atdarinādams bokseri ringā, sāniski iezvēla Guntaram pa ausi. Dinere 12, 9.

2. kap. *Īslaicīga uzņēmēju vienošanās, lai paaugstinātu kādas preces cenu (preci uzpērkot un glabājot noliktavās līdz visizdevīgākajam pārdošanas laikam).*

rinīts, -a, v.; parasti vsk.; med. *Deguna dobuma gļotādas iekaisums.* □ Augšējo elpošanas ceļu iekaisuma gadījumā (bronhīts, traheīts, rinīts) ieteicamas propolisa eļļas šķīduma inhalācijas. Ves 75, 1, 29.

rinoplastika, -as, s.; parasti vsk.; med. *Deguna ķirurģiska atjaunošana vai tā formas koriģēšana.*

rinovīrusi, -u, vsk. rinovīruss, -a, v. *Vīrusi, kas izraisa lipīgās iesnas.* □ Pa lielākajai daļai šīs [augšējo elpošanas ceļu] slimības izraisa vīrusi — gripas, paragripas vīrusi . . , rinovīrusi. Ves 81, 12, 3.

riņķis, -ķa, v. **1.** mat. *Ģeometriska figūra — plaknes punktu kopa, kuru attālumi no kāda noteikta plaknes punkta nav lielāki par doto skaitli.* Riņķa segments. Riņķa līnija — *līnija, kuras visi punkti atrodas vienādā attālumā no viena punkta.* Riņķa kvadrants — *riņķa ceturtā daļa; sektors, kura centra leņķis ir vienlīdzīgs 90 grādiem (aptuveni 1,571 radiānam).* Riņķa kvadratūra — a. *Kvadrāts, kura laukums ir vienāds ar dotā riņķa laukumu.* b. pārn. *Neatrisināms uzdevums.* □ Riņķi norobežo riņķa līnija. Šai riņķa līnijai un riņķim ir viens un tas pats centrs punktā O un rādiuss r. Mat 366.

2. *Priekšmets, veidojums, kam ir šādas ģeometriskas figūras forma vai kas atgādina šādu ģeometrisku figūru.* Plīts riņķi. Glābšanas r. Laulības riņķis sar. — *laulības gredzens.* Sitamais riņķis sar. — *kastete.* □ Svītrainie Usūrijas milzeņi [tīģeri] . . lēca caur degošu riņķi . . Bels 5, 7. Veczvārdes baznīcas 1706. gada inventārā atzīmēts, ka pie baznīcas atradās divas siekstas un kakla riņķi pie kauna staba. Zv 83, 4, 23. Vējš uz jumta ķēmojās ar dūmiem: taisīja dūmu riņķus un meta tos debesīs. Ziedonis 15, 20. Brūni iedegušajā sejā izdalījās tumši riņķi ap acīm, kādu vēl vakar tur nebija. Birze 3, 107. Piegājusi atkal pie galdiņa, oficiante uz sievietes labās rokas zeltneša ieraudzīja laulības riņķi. Kaijaks 4, 170. «Pamēģini tik izplatīt savus melus!» . . Radkeviča roka kaut ko kabatā spaida. To visi noprot — tur ir sitamais riņķis. Salenieks 7, 339. // ģen.: riņķa, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir šādas ģeometriskas figūras forma vai kas atgādina šādu ģeometrisku figūru.* Riņķa diagramma. Riņķa sakta. Riņķa skala. Riņķa šuve. Riņķa kāpnes — *spirāles formā veidotas kāpnes.* Riņķa zāģis — *riņķzāģis.* □ Viss iekšteļpu iekārtojums — grieztās riņķa kāpnes uz augšējo stāvu tornī, kamīns, brūnās ozola paneļu sienas zālēs . . — viss pa vecam . . Zv 60, 1, 17. Tagad par [malkas] sazāģēšanu pašu spēkiem nav ko domāt. Būs jāparunā, lai atbrauc traktors ar riņķa zāģi. Kalndruva 8, 33. // *Kustības virziens, ceļš, kam ir šādas ģeometriskas figūras forma vai kas atgādina šādu ģeometrisku figūru.* Noskriet sacensībās trīs riņķus. Riņķa ātrums — *minimālais ātrums, kas ķermenim jāsasniedz, lai tas sāktu kustēties apkārt Zemei pa riņķveida orbītu; pirmais kosmiskais ātrums.* Uz riņķi — *riņķveida kustības virzienā, pa riņķveida ceļu (pārvietot, kustēties u. tml.).* □ Likās, purvainā ezermala nekad nebeigsies, mēs apiesim riņķi, nostaigāsim vēl desmit . . kilometru virs šodienas normas un tik un tā nepiekļūsim šim [ūdens] spogulim. Liesma 76, 8, 20. . . kaut nu norasinātu kādu lāsīti, taču pērkoni, kā norunājuši, iet garām vien un apkārt riņķu riņķiem . . Ezera 13, 347. Šai pasaulē viens riņķis — tas ir mūžīgs: lai ko jūs meklētu, jūs atradīsit — māti. Ziedonis 17, 9. Valts ielidina upē . . šķēpeli. . . Straume sagrābj un nelaiž vairs vaļā. Griež tik uz riņķi, nes tik uz leju. Delle 2, 4. ◇ Izlaist riņķi (arī loku) — *doties (kur, parasti lokveida, riņķveida virzienā, arī turp un atpakaļ).* □ Viņam . . nagi niez piesēsties pie [traktora] stūres un izlaist kādu riņķi . . Liesma 59, 9, 7.

3. *Aplis (3).* □ . . apakšgrupu turnīros [hokejā] spēles notiks divos riņķos un komandas, kas vienā spēlē piedzīvojušas zaudējumu, . . varēs vēl cīņas turpināt . . Cīņa 76, 78, 4.

4. lok.: riņķī, apst. nozīmē. *Riņķveidā (kam) apkārt, arī daudzos vai visos virzienos no kāda centra, (ko) ietverot (atrasties, būt novietotam, virzīties u. tml.).* Sastāties riņķī. Skatīties riņķī. □ Kad [bērniem] apnika rāpties siena kaudzē un lēkt zemē, tad sasēdās visi riņķī un stāstīja pa kārtai pasakas. Birznieks-Upītis 6, 376. Klasesbiedrenes sanāca riņķī un vēroja Noru gan pārmetošiem, gan līdzjūtīgiem skatieniem. Mauliņš 3, 212. Kad ap šķūni ir appļauts riņķī, Mārtiņš saka savu pazīstamo: «Ietaisīsim pīpi.» Akuraters 1, 62. Te — laivas priekšā vienā vietā ūdens savādi virmo. Straume kā vilciņš griež riņķī vien, riņķī vien. Zunde 2, 36. // *Tuvumā (kam), arī ap ko, gar ko (virzīties).* □ . . lūkoju [pudeli] tuvināt degunam, lai paostītu saturu, bet viņš [zēns] dauzījās man riņķī tā, ka baidījos izsist priekšzobu. «Nu, atdod!» viņš uzstāja. Ezera 17, 149. // *No vienas vietas uz citu, arī turp un atpakaļ (virzīties).* □ Grieta (viena): Te nu grozos riņķī kā dulna, nezini, ko likt, ko ņemt. Aspazija 3, 238. // *Uz pretējo pusi, pretējā virzienā, stāvoklī; otrādi.* □ Pie sarkanās klints laiva brīdi palika stāvam, tad

lēni apgriezās riņķī. Birze 4, 142. Pa piecām sešām reizēm [siena] vālus vandām un veļam riņķī. Cīņa 81, 153, 2. // sar. *Tā, ka (laikposms) ir pagājis.* □ Kopš skolas beigšanas gads riņķī. Sk Ģ 84, 4, 33.

○ Saulgriežu riņķis (arī loks) ģeogr. — *viena no divām paralēlēm, kas atrodas 23 grādus un 27 minūtes uz ziemeļiem un uz dienvidiem no ekvatora.* Riņķa dziesma — *dziesma, ko (svinībās) iesāk pēc kārtas katrs dalībnieks un kam pievienojas pārējie.* □ ..neviens vairs nevarēja atšķirt, vai riņķa dziesmu dūca alus kannas vai paši kāzinieki.. Kaldupe 12, 132. ◇ Apgriezt riņķī (arī apkārt), arī apgriezt riņķī (un) apkārt sar. — a. *Ļoti sajaukt (ko meklējot).* b. *Pārmainīt, sagrozīt pretēji tam, kā bijis iepriekš.* □ «Tā velna nauda, jā, jā!» Koška sūkstījās. «Tā ir, kas to pasauli apgriež riņķī.» A Deglavs 1, 409. Tā bij galīgi satricinoša vēsts, kas visu apgrieza riņķī apkārt. Upīts 4, 255. ◇ Galva griežas (arī iet) riņķī (arī apkārt) — a. *Saka, ja cilvēkam reibst.* □ «..saaukstēties viegli iespējams, kad tā kā jūs [dārznieks] — augu dienu tajā siltumnīcas pirtī. Man galva no tās dvingas iet riņķī..» Upīts 18, 129. b. *Saka, ja rodas īslaicīgi traucējumi domāšanā, uztverē (piemēram, aiz pārslodzes, pārdzīvojuma).* □ Vismaz šoreiz nebūs jādzird līdz pretīgumam apnikušās sūdzības un žēlošanās, kurās klausoties galva sāka griezties riņķī. Lubējs 1, 44. Vakarā mājās pārnākušai tev [skolotājai] galva iet riņķī kā dzirnavu rati. Niedre 10, 14. ◇ Dauzīties (arī klimst) riņķī sar. — *klaiņot.* □ Kāds nežēlīgs paradokss. Tēvs mācēja tik daudz padarīt citu labā... Bet viņa neizdevies lolojums klimst pa pasauli riņķī, nevienam lāgā nevajadzīgs. Lubējs 3, 108. ◇ Mētāties riņķī (arī apkārt) sar. — a. *Klaiņot.* b. *Būt nevērtīgam, nevajadzīgam; būt pārāk bieži sastopamam.* □ ..vecāmāte sirdījās vienā laidā. «Mēs ar tēvu te savā laikā katru paksīti uzpasējām. Skaidiņa, salmiņš — nekas mums te pagalmā riņķī nemētājās..» Zigmonte 5, 191. ◇ Riņķī (un) apkārt sar. — *pamatīgi, sīki (izjautāt, izstāstīt u. tml.).* □ «Ja tu to teiktu citai sievietei, viņa tevi vispirms izprašņātu riņķī apkārt, pilnīgi apmierinātu savu ziņkāri un pēc tam pasniegtu dažus padomus..» Zigmonte 2, 111.

riņķojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts, arī process* → *riņķot (1).* □ Atskaņotāja disks riņķojumā vēl apgriežas un nodrebot stājas.. Ezera 17, 210.

2. *Paveikta darbība, rezultāts, arī process* → *riņķot (2).* Planētu r. ap Sauli.

3. *Paveikta darbība, rezultāts, arī process* → *riņķot (3).* Lidmašīnas riņķojumi. □ «Sojuz» [kosmiskā kuģa] piektais riņķojums — īpašs posms kopīgajā lidojumā. Zv 75, 17, 8.

4. *Paveikta darbība, rezultāts, arī process* → *riņķot (4).* Vielu r. dabā. □ ..līdzekļu riņķojuma pareizai atspoguļošanai jāsastāda: 1) materiālu iegādes kalkulācija, 2) gatavās produkcijas ražošanas kalkulācija.. Andžāns 1, 84.

riņķot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. **1.** *Kustēties, virzīties (piemēram, iet, skriet, braukt) pa riņķa līniju, lokveidā, arī ap savu asi.* □ Tagad Ilga vairs nav nedroša pirmgadniecīte, kas.. starpbrīžos tik vien iedrošinās kā draudzenei pie rokas apnicīgi riņķot pa garo [skolas] gaiteni.. Zigmonte 1, 24. ..divi desmiti puišu sien pie kājām skrituļus, lai riņķotu pa asfaltu lielo tribīņu priekšā. Saulītis 12, 107. Mazulis [briedēns].., gabalu paskrējis, sāka riņķot uz vietas, gaidīdams māti.. Kaijaks 5, 285. pārn. Toreiz laikam viņš atbrauca no Tallinas. Kas lai atceras, ja atmiņā riņķo vesels karuselis ostas pilsētu.. Kaldupe 4, 72. // *Virzīties pa apli (dejā).* □ ..gleznotājs Skraida gāja dejot. Lēni viņš riņķoja mūzikas taktī ar slaidu bruneti. Fimbers 1, 340. «Lai iet mežoņu deja!» ierēcās Rūjienas filistrs un sāka haotiski riņķot, maļot rokām kā vējdzirnavu spārniem un svaidot garās kājas kā pātagas. A Grigulis 13, 321. // *Virzīties līkloču, bieži mainot virzienu.* □ Bebene kā apdullināta muša riņķo pa istabu. Kājas griežas kā tītavas — nav kur sprukt. Dzene 3, 183.

2. *Virzīties (ap ko, kam apkārt).* □ Putnu Ceļš ir mūsu zvaigžņu pasaule. Tajā ap kādu zvaigzni, kuru sauc par Sauli, riņķo mūsu Zeme. Ikaunieks 1, 10. Metās jau karsts. Dunduri riņķoja ar dobju dūkoņu ap zirgiem un pļāvēju. Kurcijs 4, 277. Ap lidmašīnu kā velkoņi ap okeāna kuģiem riņķoja bagāžas rati, pašbraucēji trapi.. Skujiņš 8, 11. // *Kustībā būt, uzturēties (kur vai kā tuvumā).* □ «Tādos [miglas] apstākļos motorlaiva bez liela riska [tikt pamanītai] varēja riņķot kaut vai Roņu salas rajonā un, sagaidījusi tumsu, atgriezties atpakaļ atklātā jūrā.» A Grigulis 13, 420. ..[bērni] kā kumeļi riņķoja ap vecākiem un radiem. Fimbers 1, 85. Asarēni riņķoja gar augiem, pabaidīja mazās zivtiņas un atkal atgriezās iepriekšējā vietā. U Plotnieks 1, 92. // pārn. *Nemitīgi vērsties (uz ko), piemēram, par domām, sarunām.* □ ..viņa [Mārtiņa] domas riņķo pa neizbēgamo burvja loku. Upīts 6, 122. ..arvien biežāk, arvien uzticīgāk domas sāk riņķot ap mājām, ap atpūtu un mieru.. Zigmonte 9, 124. ..viņa domas, satrauktas un izbrīnas pilnas, riņķo ap kādu sen jau aizmirstu vārdu. Līvs 2, 25.

3. *Lidojot virzīties pa riņķa līniju, lokveidā.* □ ..viena lidmašīna riņķoja tieši virs rudzu lauka. Ietarkšķējās ložmetēji. Lācis 15, 195. Sarma atskatās. Zaļš mežs, pelēkas ēkas, dzeltenīgs ceļš. Debesīs riņķo liels putns.. Ezera 12, 174. ..odi.., derdzīgi sīkdami, riņķo virs segas un gaida, kad miegā segu es nometīšu.. Belševica 1, 103. // *Virpuļot (pa gaisu) — par sniegu, lapām u. tml.* □ Visu pēcpusdienu krīt lielas sniega pārslas. Tās riņķo gaisā.. Fimbers 2, 165.

4. parasti 3. pers. *Cikliski virzīties, tikt virzītam (pa kādu, parasti noslēgtu, sistēmu).* □ Nu viņš berzēja Franča nosalušos vaigus,

ausis un pirkstus .. Labs brīdis pagāja, kamēr pamirušajos locekļos atgriezās sārtums un asinis atkal sāka riņķot. Lācis 4, 337. Ūdeņos pavasaris atnāca mazliet aizkavējies, jo uz sauszemes kokiem jau riņķoja sulas un mālainā augsne rūga kā labas maizes iejava. U Plotnieks 1, 5. pārn. Var saplēst kalendāru, vecas avīzes vai savas piezīmju grāmatiņas, bet aizgājušie gadi, aizgājušās dienas tevī riņķos kopā ar asinīm .. Lukjanskis 5, 43.

riņķvads, -a, v.; zvejn. *Vads, ko apvelk apkārt zivju bariem.*

riņķveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir riņķa (1) forma.* R. kustība. R. virziens. □ Riņķveida struktūras, dažādas piltuves un krāteri .. ir krītušu debess ķermeņu atstātās pēdas. Zv 79, 20, 31. Krūkļa mizas ievāc pavasarī .. Zaros izdara riņķveida iegriezumus 30 cm attālumā citu no cita .. Lauku Dzīve 71, 3, 37.

riņķveidā, lok., nelok. *Tā, ka veido riņķi; tā, ka veidojas riņķis.* Kustēties r. R. apziest koka stumbru.

riņķveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **riņķveidīgi.** *Riņķveida.* □ Reinis pameta mani lielās istabas vidū, sēžot uz riņķveidīga koka dīvāna, un pats piegāja pie kāda [bankas] lodziņa .. Zālīte 5, 84.

riņķzāģis, -ģa, v. *Ripzāģis.*

ripa, -as, s. **1.** *Plakans riņķveida priekšmets, veidojums.* Asināšanas r. Pulēšanas r. Siera r. Podnieka ripa — *rotējoša ripa māla trauku veidošanai.* □ ..uz Operas skatuves tiek izmantota grozāma ripa .. Kin 79, 176. Ripzāģis sastāv no tērauda ripas, kuras malā izveidoti zāģa zobi. Sterns 2, 39. Mīklu izveltnē, ar glāzi izspiež ripas .. Kļaviņa 1, 240. pārn. Domīgi viņš skatās griestos, kur no lampas iegaismojusies ovāla ripa. Gulbis 3, 268. // ģen.: ripas, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir šāda priekšmeta, veidojuma forma; tāds, kurā kādam darbīgam elementam ir šāda priekšmeta, veidojuma forma.* Ripas veidgrieznis. Ripas (retāk ripu) zāģis — *ripzāģis.* □ Gunara māte stāvēja pie ripu zāģa, laida iekšā vienu dēlīti pēc otra, un Barkāniete pievāca atzāģētās nomales. Eglons 2, 19. // *Debess spīdekļa daļa, kas diskveidīgi redzama novērotājam.* □ Mēness ugunīgi sarkanā ripa bija kļuvusi bāli dzeltena. Tā gaismā ņirbinājās apšu lapas. Jansons 1, 41. Pie apvārsņa .. iznirst ugunīgi kvēla svītra, pārvēršas spožā, sarkanā lāsē, un pēkšņi debesu jumā jau staro milzīgā saules ripa. Lielais 1, 8. // *Rotējošs riņķveida elements ar ciparu vai burtu skalu uz tā vai zem tā (piemēram, telefona aparātam).* □ ..direktors Ziemelis sēdēja savā kabinetā un nervozi grieza telefona skaitļu ripu. Grīva 4, 54. ..VEF tālruņa aparāta ciparripas darba drošību aprēķina kā varbūtību, ka tā bez traucējumiem izturēs 500 tūkstošus ripas uzgriezienu. Zin T 63, 12, 6.

2. fizk. *Blīvs, neliels kaučuka disks (piemēram, hokeja spēlei).* □ ..uz ledus izkāpj hokejisti ar savām nūjām un kaučuka ripām. Saulītis 12, 106. Līdz pat 1872. gadam hokeju spēlēja ar ripu, kas bija salīmēta no divām daļām. Zv 78, 2, 31.

rīpelēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; novec. *Rīkot; komandēt.* □ «Kādu saimi tad tu modināsi? Purgailis un Bumbiers jau tagad paši saimnieki. Tos tu vairs nevari rīpelēt.» Lācis 6, 341.

ripeniski, apst. *Veļoties; arī velteniski.* □ Mazie, nobrūnušie brāļuki tikmēr laidās ripeniski uz leju, kamēr abi atradās ceļa grāvī .. Delle 2, 47. Brāzma gandrīz aizsit elpu. Ai, kā zēģelē, kā pūš! Cepure — nost! Iet ripeniski atpakaļ kalnā, Imants tvarsta to .. Ezera 2, 242.

ripināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas, parasti priekšmets) ripo; vairākkārt velt, arī grozīt (kādu, parasti apaļas formas, priekšmetu).* R. bumbu. R. pirkstos zīmuli. □ Vīri aprunājās, tad atkal veicīgi ripināja baļķus uz upi. Šļakatas uzsizdami, atkal upē gāzās koku stumbri .. Birze 5, 168. Viņš stāvēja, ar roku pret galdu atspiedies, pirkstiem mehāniski ripinādams augšpēdu nomesto cepuri. Upīts III, 333. Jaguārs [kaķis] tupēja uz plaukta un .. svētlaimīgi ripināja un laizīja apgāztu baldriānu° pudelīti. Ezera 9, 308. pārn. Meldri Ventā sāk dzeltēt, un Rumba griežas ap savu asi un ripina prom mazu pilsētiņu. Ziedonis 13, 26. // *Virzīt, pārvietot (ko tādu, kam ir riteņis vai riteņi).* □ Puiši pa .. dēļu laipām ripināja ķerras ar akmeņiem .. J Plotnieks 6, 229.

ripināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; intrans. *Virzīties rotējot, arī riņķveidā.* □ Vilga no somas izņem penāli — zaļu, caurspīdīgu .. Pacel pret sauli un skaties, kā iekšā ripinās spalvaskāts un zīmuļi. Indrāne 7, 77. pārn. Garu garos ceļos Ripinās mums līdz Mātes valodiņa — Gaišais kamolīts. Kalna 2, 61. // *Virzīties, pārvietoties (uz riteņiem).* Rati ripinās pa kalnu lejup.

ripot, -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans. *Veļoties, rotējot pārvietoties kādā virzienā.* □ ..ola laistīdamās ripoja pa priekšu vien. LTP 287. ..kurzemnieks sagrābj galdauta stūri un parauj to gaisā. Tinkšķēdami un žvadzēdami plīst un ripo šķīvji .. Rihters 1, 256. Tumsā grabēja ogles, ripodamas no kaudzēm zemē .. Lācis 15, 389. pārn. Pa grāvjiem ceļa abās pusēs no uzkalniņa lejup zibošiem kūleņiem ripoja strauti .. Upīts 9, 326. pārn. Meli ripo kā akmentiņš no kalna — jo tālāk, jo vieglāk. Upīts IX, 238. ◇ Saule (arī saulīte) ripo pa zemi (arī zemes virsu) — *saka, ja ir ļoti skaists, saulains laiks.* □ Māriņas tirgus rītā saule ripoja pa zemi. Upīts 4, 324. «Laura, nu, iesim [peldēties]! Ūdens ezerā droši vien kā vannā, saule ripo pa zemes virsu ..» Ezera 7, 199. «Celies nu, meitiņ! Šodien mums būs jauks laiks braukšanai — saulīte ripos tīri pa zemes virsu.» Birznieks-Upītis VI, 155. ◇ Nauda (arī rubļi) ripo — *saka, ja nauda tiek ātri un daudz izdota.* □ ..viņš [virsnieks] zināja, ka nodzerto naudu tam pats velns vairs neatņems. Kabatā glabājamo varēja izzagt vai nolaupīt. Tādēļ labāk lai viņa ripo, jo viegli nākušai naudai arī viegls° ceļš. Rozītis III, 292. Kur un kā ripo rubuļi [rubļi]? Aizejiet uz Gadatirgiem, tad jūs redzēsit. Ziedonis 9, 43. // *Ri-*

teņiem griežoties, pārvietoties (par transportlīdzekļiem). Ripojošais (arī ritošais) transportlīdzeklis — *transportlīdzeklis, kam ir riteņi.* □ Ore.. ripoja pa mīksto meža zemi kā pa paklāju. Jansons 2, 43. Ieva ar Jorenu var justies tikpat kā vieni mazajā vagoniņā, kas ar aizkustinošu centību ripo pa šaurajām sliedēm. Zigmonte 2, 181. Pēc stundas mūsu lidmašīna jau ripoja pa eksotiskās salas lidlauka skrejceļu. Zv 78, 2, 24. // pareti. *Ritēt (par asarām).* □ ..asaras ripoja pār vaigiem, līda mutē.. Sakse 9, 129. // pārn. *Pārvietoties (parasti šķietamā kustībā) — par debess spīdekļiem.* □ Saule ripo gājējiem līdzi. Tieši pa stigu! Taisni virs galvas! Indrāne 8, 84. // pārn. *Ritēt (par laiku, laikposmu).* □ Gāja dienas, nedēļas un mēneši, un pēc tam arvien ātrāk sāka ripot gadi.. Lukjanskis 5, 199.

ripsis, -ša, v. *Kāpostu (krustziežu) dzimtas ellas, lopbarības un nektāraugs ar mietveida sakni, koši zaļām, matotām lapām.* □ ..ziemas rapsis un ripsis ir intensīvas zemkopības potenciāli augstražīgas kultūras. Lauku Dzīve 78, 1, 2.

ripsna, -as, s. **1.** *Viens no pirmajiem vāja vēja radītiem maziem viļņiem.*

2. *Neliels viļņveida veidojums smilšainā seklā piekrastes gultnē.* Smilšu r.

ripss, -a, v. *Audums ar šķērsvirziena, garenvirziena vai diagonālām rievām, kas veidojas no pagarinātām audu vai šķēru pārsedzēm.* Ripsa lentīte. Ripsa aizkari. □ Kleitas un blūzes meitenes var nēsāt ar noņemamām apkakļītēm. Tās var gatavot no kleitas auduma, balta ripsa.. PL Siev 83, 8, 22.

ripulis, -ļa, v. *Aplis (2); riņķis (2); arī ripa (1).* □ Skaida tinās ripulī un dažreiz, nekur nepārtrūkusi, nonāca no [ēvelējamā] dēļa visā tā garumā. Viese 4, 39. Saules ripulis pie debesīm bija apstājies tieši virs galvas un cepināja pakausi un plecus. Bērce 6, 228. ..sievišķi virtuvē bija sagriezuši desu.. Tie nu gan bija pamatīgi ripuļi — biezi kā īkšķis.. Kalndruva 9, 16.

ripveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir ripas forma, veids.* □ 17., 18. un 19. gadsimtā visizplatītākās bija ripveida saktas villaiņu un kreklu sasprausānai. PL Siev 71, 12, 8. Satinamie mēri sastāv no ripveida metāla vai ādas kārbas, kurā satīta audekla vai metāla mērlente°.. Šterns 2, 19.

ripveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **ripveidīgi.** *Ripveida.*

ripzāģis, -ģa, v. *Zāģis, kam zobi ir izveidoti ripveida plātnes malā.* □ Tas puika, tas Oga, viens pats netiek galā: skaidas no gatera, no ripzāģa, šālīšus uz katla māju.. Upīts 9, 160. Strādājot ar elektriskiem ripzāģiem,.. strādnieks nedrīkst atrasties pret zāģa ripu, bet jāstāv vismaz 30 cm sānis no tās. Šterns 2, 350.

rise, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Ceļa segumā, zemē u. tml. iespiesta sliede, ko ir izveidojuši transportlīdzekļa riteņi.* □ Pajūgi saradās no malu malām un.. pa vienam uzlīgoja uz ezera ledus, lai pa zemnieku iešļūcinātu ragavu risi brauktu uz pretējo krastu. Kar 80, 1, 95. ..tālāk gājām.. pa divām platām, dziļi iedangātām risēm. Zv 83, 2, 3. «Paskatieties uz manām delnām — vai tad tās zirgu nevarēs novadīt pareizā risē?» J Liepiņš 1, 34.

2. *Iegriezta svītra (priekšmetā).* Dekoratīva r. Aizzīmēšanas r.

rīse, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Rakstāmpapīra daudzuma mērvienība — 1000 lapu.*

risēt, parasti 3. pers., ris, pag. risēja; intrans. *Īstenoties (parasti pakāpeniski) noteiktā veidā (par norisi, darbību); risināties (1), ritēt (3).* □ ..visu vakaru sarunas ris pieklusināti.. Lit M 76, 38, 9. ..sportā ris cīņa par sekundes desmitdaļām.. Ziedonis 9, 224.

risinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → r i s i n ā t (2).* Lugas sižetiskais r. □ Smadzenes skaudri skaidras kā spalga ziemas diena, bet domas risinājumu viņš [Vilnis] labu laiku neuztvēra. Upīts VIII, 651. Vienādojums vēl nebija sastādīts, un, kamēr tas nebija izdarīts, risinājums nekustējās no vietas ne par mata tiesu. Ezera 8, 194.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → r i s i n ā t (3).* □ Šāds risinājums, kad transports ies ap pilsētas kodolu un dos iespēju tam piekļūt, neškērsojot to,.. ir laikmetīgs un atbilst vēsturiski vērtīgo pilsētu attīstības tendencēm. Zv 83, 21, 8. Sadarbībā ar praktiķiem tiek meklēti vislabākie risinājumi, lai darbs kompleksā būtu pilnīgi mehanizēts, bet celtnes un mehānismi — vienkārši. Lauku Dzīve 74, 3, 7. ..politiska noregulējuma gultnē izdevies ievirzīt vairāku citu starptautisku konfliktu risinājumu. Zv 74, 21, 3.

3. *Paveikta darbība, rezultāts → r i s i n ā t (4).* □ Koloristiskais risinājums šai ģīmetnei zilganpelēcīgs, zēns šķiet it kā zilgas vakara krēslas ieskauts. Māksla 66, 1, 10.

risināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Tīt vaļā, raisīt (ko satītu, sapītu).* R. dziju. □ pārn. Viņi bija sava ceļa gājēji ar stingriem uzskatiem par dzīvi un cilvēkiem, ar drosmi risināt mūža pavedienu tā, kā to atzinuši par labu. Katlape, Ceplītis 1, 6.

2. *Garīgā darbībā veidot (domu, atzinumu), censties rast atbildi (uz, parasti sarežģītu, jautājumu).* □ ..cik sarežģīta tomēr tā dzīve, pat šķietami vienkārša lieta gausi un grūti risināma. Upīts 9, 222. Mintauta un Induļa dialogos dzejnieks risināja pavalstnieku un valdnieka attieksmju problēmu. J Kalniņš 7, 368. Risinot jautājumu par baltu cilšu parādīšanos Austrumbaltijā, arheologi.. sāka nospraust atsevišķu baltu cilšu robežas senatnē. Vēstis 78, 2, 112. // *Vērst plašumā, attīstīt (sarunu, tematu, sižetu u. tml.).* □ ..savas sarunas viņi arvien risināja apdomīgi, bez asiem un nepārdomātiem vārdiem. Birze 1, 106. «Bet es viņu [sievu] nemīlu,» Jorens turpina risināt domu. «Nekad neesmu īsti mīlējis. Viņa man bijusi tikai draugs.» Zigmonte 2, 179. No atsevišķām reklāmu fotogrāfijām Māra domās risināja filmas saturu, galveno varoņu attiecības. Kļava 1, 107. // *Veicot matemātiskas darbības, censties rast atbildi, iznākumu (matemātiskam uzdevumam).* □ Risinot dažādus uzdevumus, ku-

ros figurē parastās daļas, decimāldaļas un procenti, der iegaumēt parastākās sakarības starp daļām un procentiem .. Mat 100. .. viņš [skolotājs] .. nodiktēja izteiksmi ar nezināmiem, koeficientiem, saknēm un pakāpēm. Rolands Purviņš sāka risināt uzdevumu .. Saulītis 6, 6. Bērniem ļoti patīk pašiem sastādīt uzdevumus un likt vecākiem tos risināt. PL Siev 71, 7, 16. // *Censties rast atbildi (mīklai, šaha, dambretes uzdevumam u. tml.).* R. krustvārdu mīklas. □ 146 mūsu žurnāla lasītāji risināja dambretes uzdevumus un sūtīja savas atbildes vērtēšanai. Zv 79, 4, 30.

3. *Veikt, darīt (ko), nodarboties (piemēram, ar kādu jautājumu), cenšoties sasniegt vēlamu iznākumu, rezultātu.* R. lopbarības sagādi.

4. *Kārtot (kādu, parasti sarežģītu, jautājumu), veikt (kādu, parasti sarežģītu, uzdevumu).* □ .. jārisina daudzi savstarpēji saistīti celtniecības, tehnoloģijas un mehanizācijas jautājumi. Lauku Dzīve 74, 3, 6. .. pēkšņi atcerējos, ka neesmu paspējis nokārtot arodbiedrības biedru maksu, kā arī dažus citus svarīgus, vēl šai pasaulē risināmus jautājumus .. Lagzdiņš 3, 84. // *Izstrādāt (piemēram, metodi, projektu u. tml.).* □ .. projekts risināts laikmetīgās formās .. Zv 75, 14, 15. .. lakats ap kaklu, soma uz pleca un sportiska rakstura zempapēžu apavi — tērps risināts izteikti lietišķi, piemērots valkāšanai ikdienā. PL Siev 83, 5, 24.

risināties, parasti 3. pers., -inās, pag. -inājās; refl. **1.** *Īstenoties (parasti pakāpeniski) noteiktā veidā (par norisi, darbību); ritēt (3).* □ .. tās [pilsētas] ielās risinājušās kaujas, katrs nams, katra pēda zemes liecināja par aizvadīto cīņu sīvumu. Lācis VII, 546. Fransisko Pizarro .. ar vienu kuģi steigšus izgāja jūrā un devās uz Gomeras salu Kanāriju arhipelāgā. .. Ceļojums pāri okeānam risinājās laimīgi. Lielais 2, 48. Livonijas atsevišķo valstu starpā risinājās pastāvīgas ķildas, reizēm pat bruņotas sadursmes. V Kalniņš 1, 37. Stāsta darbība risinās Liepājā un attēlo turienes zēnu priekus un bēdas. Jaun Gr 67, 4, 29.

2. *Vērsties plašumā, attīstīties (par sarunu, domu, tematu u. tml.).* □ Mūsu saruna sāk risināties aizvien brīvāk un nepiespiestāk. Man izgaist neveiklības sajūta .. Brodele 17, 149.

3. *Refl.* → *risināt (1).* Dzija no spoles risinās viegli.

4. *Refl.* → *risināt (2); tikt risinātam.* Problēma risinās ar grūtībām.

5. *Refl.* → *risināt (3); tikt risinātam.*

6. *Refl.* → *risināt (4); tikt risinātam.*

riskants, -ais; s. -a, -ā; apst. **riskanti.** *Tāds, kas ir saistīts ar iespējamām briesmām; tāds, kas ir saistīts ar zaudējuma, nevēlama rezultāta iespēju.* R. uzdevums. Riskanta situācija. □ Svešķermeņa izņemšana no acs vienmēr ir riskanta un grūta operācija. Ves 75, 5, 14. .. sportistes startēja pārāk riskanti, krita un tādēļ zaudēja jebkādas izredzes uz labu vietu kopvērtējumā. Zv 76, 5, 13. Iet kājām pa lielceļu arī bij riskanti, jo jātnieki jādelēja, domājams, pa visiem ceļiem .. Birznieks-Upītis 6, 178.

riskēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans. *Rīkoties, darboties pārdroši (cerībā uz vēlamu rezultātu); pakļaut iespējamām briesmām, zaudējumam, rīkojoties, darbojoties pārdroši, arī neapdomīgi.* □ Mēs taču riskējām abi, viņš ar naudu, es ar vekseli. Rozītis III, 97. Rūdolfs nebija kaislīgs [kāršu] spēlētājs un nekad neriskējis, bet, kad gadījušās labas kārtis, tad arī vinnējis pāra rubļus. Atm 17. Žanis Katlaps nolēma riskēt — uzticēja jaunai aktrisei atbildīgu lomu un nebija kļūdījies. Katlape, Ceplītis 1, 150. Viņš nebija tāds muļķis, lai tiši riskētu ar savu dzīvību. Viņš gribēja atgriezties tēva mājās un vienīgi. Kaijaks 2, 75.

rīskopība, -as, s.; parasti vsk. *Rīsa audzēšana pārtikai un rūpnieciskai pārstrādei.*

rīskopis, -pja, v.; **rīskope,** -es, dsk. ģen. -pju, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar rīskopību; rīskopības speciālists.*

risks, -a, v. **1.** *Iespējamas briesmas; zaudējuma iespēja pārdrošā, arī neapdomīgā rīcībā, darbībā.* Riska faktors. □ Pie sevis viņš nodomāja, ka varbūt Ellu vilina kas cits, pats risks, tas gandrīz baudai līdzīgais nervu saspīlējums, kas rodas briesmās. Ezera 2, 276. Dzīve ik mirkli cilvēkam liek risināt sarežģītus uzdevumus, kad jāizvēlas rīcības stratēģija un jāpieņem visdažādākie lēmumi, kas saistīti ar zināmu risku .. Zin T 64, 9, 3.

2. *Pārdroša rīcība, darbība (cerībā uz vēlamu rezultātu).* □ Tūkstošos jau sniedzās operācijas, ko Sakne bija veicis savām rokām; starp tām daudzas bijušas sarežģītas, prasījušas lielu piepūli un risku. Lubējs 1, 172. Jaunais baritons piekritis uzņemties risku — pārkvalificēties par tenoru .. Rūja 4, 94. Neviens mednieks nedrīkst vieglprātīgi paļauties uz to, ka varbūt šoreiz nekas ļauns nenotiks, ja viņš neievēros vienu vai otru medību drošības noteikumu. Tāds risks nav attaisnojams .. Lauku Dzīve 77, 7, 35.

rīslings, -a, v. **1.** *Vīnogu šķirne; šīs šķirnes vīnoga.*

2. *Baltvīns, ko iegūst no šīs šķirnes vīnogām.* Dzert rīslingu.

rīss, -a, v. **1.** *Graudzāļu dzimtas labības augs (galvenokārt Āzijā) ar garām, platām lapām un samērā lieliem gareniem graudiem; arī šādu augu kopums.* Rīsa lauks. Iesēt rīsus. □ Rīss .. ir viens no svarīgākajiem kultūraugiem pasaulē .. To sēj vai dēsta slapjā augsnē, kuru pēc tam applūdina. Galenieks 2, 410. No graudaugiem visā pasaulē visvairāk audzē rīsu, kviešus un kukurūzu .. Švinka 1, 29. .. kādudien man pašā Rīgas centrā uzbruka krusa, tādi kā rīsa graudi triecās sejā .. Čaklais 10, 226.

2. *Šī auga sēkla, grauds.* Skaldītie rīsi. Slīpētie rīsi. Pulētie rīsi. Rīsu zupa. Rīsu buberts. Piena zupa ar rīsiem. □ Daudzās valstīs, piemēram, Ķīnā, Indijā, Japānā, Pakistānā, Indonēzijā, rīsi ir galvenais uzturlīdzeklis. Ves 82, 7, 31. Rīsu novārījumu (tumi) lieto pret caureju. Mājtur 156. Vārot «Aldara alu», pie-

vieno rīsu miltu un karameļiesala piedevas. Lauku Dzīve 78, 6, 12.

rist, parasti 3. pers., ris, pag. risa; intrans. **1.** *Kļūt vaļīgam, dalīties pa sastāvdaļām, elementiem, zūdot saistījumam starp tiem (parasti par ko sapītu, savītu); arī raisīties (1).* Vainags ris. Cimda valdziņi ris. □ Vai bija uzlikti melni vai brūni ielāpi, vienmēr kaut kas rādījās risis, šķīdis vai apspuris. Kalndruva 5, 42. ..garie, gaišie mati risa uz sasārtušā vaiga.. Lāms 4, 248. pārn. No miesām visas risa zemes saites, Viss naids un dusmība, viss ļaunums, kaites.. Rainis Ib, 155. pārn. Guna: Dzīve grūta, dzīve gara — Salds būs miegs! Risīs visa sāpju vara.. Aspazija 3, 299.

2. reti. *Risināties (1), ritēt (3).* □ Es zināju — viss dzisīs. Nekā reiz nebūs žēl. Vien dzīve tālāk risīs tāpat kā senāk vēl. Krūklis 8, 45.

rīstīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. *Būt tādam, kam (vairākkārt) krampjaini saraujas barības vada, arī elpvada muskuļi.* □ ..man nācās norīt apmēram metru garu gumijas cauruli [pie ārsta]. Es darīju to žākstīdamies un rīstīdamies. Ezera 15, 222. Vakaros viņam deva.. tēju.. Pēc diviem malkiem parasti vajadzēja rīstīties un atvemt. Lēmanis 2, 58. Zēns likās tikko raudājis — seja viņam bij svītraina, viņš rīstījās kā slāpdams. Upītis III, 501. // pārn. *Pēkšņi (vairākkārt) pārtraukt darbību (parasti bojājuma dēļ) un sākt atkal darboties (par iekārtām, ierīcēm u. tml.).* □ Mašīnas strādāja aizvien gurdenāk, sabojātie sūkņi rīstījās.. Lācis 15, 387. ..vienīgā kuļmašīna vairāk rīstījās un bojājās nekā strādāja. Indrāne 2, 102. ..motors sāka rīstīties, zuda ātrums, beidzot nācās apstāties. Zv 73, 4, 15.

riša, -as, s. *Taisna (parasti viegla), vienā malā krokota, kruzuļota auduma josla (iešūšanai tērpā, apģērba gabalā vai uzšūšanai uz tā).* □ Tērpos netrūkst tādu romantiskajam stilam raksturīgu elementu, kādi ir volāni, rišas.. PL Siev 77, 5, 28.

rišeļģē, nelok., v. *Izšuvuma tehnikas veids, kurā ar baltiem diegiem uz balta auduma izšuj reljefu rakstu, kontūru, fonu izgriež, veidojot mežģīnēm līdzīgu darinājumu.*

rīt[1] [rīt], riju, ri, rij, rij, pag. riju; trans. **1.** *Ar reflektorisku mutes dobuma, rīkles un barības vada muskulatūras darbību virzīt (ko) no mutes dobuma kunģī.* R. siekalas. □ ..sēnes viņam tik briesmīgi negaršoja. Viņš tomēr centās, ar piespiešanos rija kumosu pēc kumosa. Ērgle 1, 19. Mazie stārķēni kļuva ar katru dienu izsalkušāki un rija barību kārāk. Birznieks-Upītis IV, 439. pārn. ..pagalmā šņāc kuļmašīna, kāri rīdama labības kūļus.. Austriņš 2, 175. pārn. Lielais drupinātājs, kaukdams kā izsalcis zvērs, rija smagos akmeņus.. Fimbers 1, 363. pārn. ..mašīna steidzoties kāri rija kilometrus. Klīvers 4, 55. ◇ Rīt asaras — *censties apvaldīt raudas.* □ ..ganos, protams, vajadzēja iet Krišam, kurš rija asaras, tomēr to neizrādīja. Briesmīgi gribējās tikt līdzi uz tirgu, bet viņš neiedrīkstējās par to mātei ne iepīkstēties. Avotiņa, Slisers 1, 23. // sar. *Ātri, negausīgi ēst.* Rīt vārdus (arī galotnes) — *neizrunāt vai neskaidri izrunāt vārdu beigu daļas.* □ Laika mums abiem maz, tādēļ rijam karsto viru un nepārmijam ne vārda. Līvs 4, 48. // intrans. □ Auguste: Negribas jau nu nekā runāt, bet, ka tu redzētu, kā nupat bērēs Francis rija! Tā kā nedēļu nebūtu ēdamā redzējis. Putniņš 1, 25. // pārn. *Strauji, dziļi ieelpot.* □ Kaspars atvēra muti un kā izslāpis rija miklo, pēc ziemas un aļģēm smaržojošo gaisu. Līvs 2, 137.

2. *Aizrautīgi, ar lielu interesi uztvert (parasti lasot).* □ ..viņa rokas dreb, atplēšot aploksni. Strauji, kā aizgūdamās, acis rija sīkā raksta rindas. Sakse 3, 76.

3. parasti 3. pers. *Būt par cēloni tam, ka (kas) iet bojā, tiek iznīcināts (parasti par parādībām dabā).* Liesmas ugunskurā rij skujas. □ Ak, viņi tuksnešos liks mani dzīt, Kur salam un badam būs mani rīt, Brāli, mans brāli! Rainis Ib, 315. Tā ir tā pati rudens salna, Kas balto ģeorģīni rij. Ziedonis 17, 200.

rīt[2] [rīt], apst. *Dienā pēc šodienas.* R. no rīta. □ Ja ne rīt, tad parīt vai aizparīt es gribēju iet dārzā un stādīt puķes. Jaunsudrabiņš 7, 88. Kad Lita rīt atvērs acis, vectēvs un tēvs būs tālu jūrā. Zigmonte 2, 233. «Mans atvaļinājums ir beidzies,» viņš paskaidroja. «Rīt atkal jābūt darbā.» Saulītis 12, 8. ◇ Rīt (arī rītā) arī ir diena — *arī rīt vēl ir laiks (ko paveikt), viss nav jāpadara šodien.* // pārn. *Drīz, tuvākajā nākotnē.* □ ..stiprāki pamati, drošāki tilti, straujākas mašīnas jārada rīt! Brīdaka 9, 15.

rītā, apst. **1.** *Laikposmā aptuveni ap saules lēktu; laikposmā aptuveni no saules lēkta līdz pusdienai.* □ Rītā priekšstrādnieks tos [zirgus] nokašāja ar skrāpi.. Upītis 4, 256.

2. *Rīt*[2]. R. pēc pusdienas beigt darbu. ◇ Rītā (arī rīt) arī ir diena — *arī rīt vēl ir laiks (ko paveikt), viss nav jāpadara šodien.*

rītablāzma, -as, s. *Blāzma, kas rodas, saulei lecot.* □ Pār Gauju jau cēlās rītablāzma, kad Kaupo iegāja savā agrākajā guļamtelpā. J Kalniņš 4, 68.

rītačības, -u, vsk. rītačība, -as, s. *Viegli, no mīksta materiāla izgatavoti ērti apavi, kas paredzēti valkāšanai (parasti) mājās; rītakurpes.* Filca rītačības.

rītakleita, -as, s. *Viegls, ērts sieviešu rītatērps (parasti viscaur pogājams vai apņemams ar jostu).*

rītakurpes, -pju, vsk. rītakurpe, -es, s. *Viegli, no mīksta materiāla izgatavoti ērti apavi, kas paredzēti valkāšanai (parasti) mājās.* Siltās rītakurpes. □ ..Elmāra kaimiņš.., uzvilcis ādas rītakurpes, izgāja no kupejas. Lubējs 1, 78.

rītamētelis, -ļa, v. *Ērts halāts (parasti no biezāka auduma), kas paredzēts valkāšanai (parasti) mājās.* □ Zelma pabāza galvu no savas istabas. Klusi dūca matu žāvējamais aparāts. Tas, ka Zelmai mugurā bija vienīgi rītamētelis, mani nepārsteidza. Skujiņš 13, 158.

rītarosme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Fizisku vingrinājumu kopums, kurus izpilda no rīta.* □ Braukšana ar rollingu palīdz ne tikai sa-

glabāt labu fizisko sagatavotību, bet arī ir lieliska rītarosme. Sports 82, 193, 3.

rītasvārki, -u, vsk. rītasvārks, -a, v. *Viegls, ērts tērps, halāts, kas paredzēts valkāšanai (parasti) mājās.* □ ..rītasvārks kļāvās Bertai ap stāvu un pie katra soļa čaukstoši iešalcās. Rozītis 1, 47. Virtuvē grozās Franciska spilgti lāsumainā zīda rītasvārkā .. Lubējs 3, 277.

rītatērps, -a, v. *Viegls, ērts tērps, kas paredzēts valkāšanai (parasti) mājās.* □ No blakus telpas mīkstās kurpēs nedzirdami bija ienākusi Ieviņa. Mugurā viņai bija rītatērps, tikai šoreiz pavisam cits kā iepriekšējā vakarā. Saulītis 12, 54.

rītatupeles, -ļu, vsk. rītatupele, -es, s.; sar. *Rītakurpes.* □ Mīkstajām rītatupelēm pa parketu šļūkdams, viņš iegāja blakusistabā .. Lubējs 1, 136.

rītausma, -as, s. *Pakāpeniska rīta gaismas parādīšanās austrumu pusē; spožums, starojums (saulei lecot); ausma.* Agra r. Miglaina r. Dūmakaina r. □ ..Ako vēroja rītausmu, un viņa sirds ietrīsējās, kad no apvārsņa augšup izšāvās pirmie saules stari. Aizdegās jūra, it kā zelta paisums traucās pāri okeānam, katrs vilnis laistījās, mirdzēja, kaisa. Lācis 10, 201. Lēni tuvojas rīts. Pamazām .. nodziest zvaigznes. Pirmajos rītausmas staros pazūd nobālušais mēness, aust diena. Lukjanskis 1, 40. Par satumšanas laiku nosacīti pieņemts laiks, kad Saule sasniedz 12° dziļumu zem horizonta. Šis pats lielums pieņemts par rītausmas parādīšanās momentu. D kal 66, 51. // pārn. *Aizsākums, agrīnais laikposms (piemēram, parādībai, norisei, stāvoklim).* □ ..atmiņa saauda pašas skolas gadus, pašas jaunības rītausmu ar šodienas nepierasto skolotājas izjūtu. Brīdaka 2, 8. ..es savas dzīves rītausmā, cik varu atminēties, jutu spiedīgu nepieciešamību uzkāpt vismaz uz krēsla. Lagzdiņš 3, 65. ..[Edvards] Grīgs atceras sava mīļotā skolotāja Morisa Hauptmaņa teicienu, ka māksla nepazīst vecumu, ka tā ir mūžīga rītausma. Jaun Gr 66, 6, 28.

rītavējš, -a, v. *Austrumu vējš.*

rītdien, apst. *Dienā pēc šodienas; rīt*[2]. □ Tātad arī rītdien man jālaiž skola garām un jāstājas pie sniega rakšanas .. Birznieks-Upītis 6, 116.

rītdiena, -as, s. *Diena pēc šodienas.* Atlikt darbu uz rītdienu. □ Jaunais Gatviņš katru vakaru pārsprieda ar tēvu par rītdienas darbiem .. Birznieks-Upītis 6, 89. Gulēt [Mārtiņš] pēdējo nakti nevarēja nemaz, rītdiena ar savām bailēm un cerībām mētāja viņu kā ratos pa grumbuļainu ceļu. Upīts X, 929. Vīri nokopa darbgaldus un paspieda cits citam roku. «Līdz rītdienai!» Saulītis 12, 144. // pārn. *Nākotne (parasti samērā tuva).* □ ..ja cilvēkam jauna, kvēla sirds un ja viņš tic rītdienai — vislielākajā salā viņam ir silti un visdziļākā tumsa nespēj apēnot viņa gaišo prieku par savu esamību .. Lācis 11, 69. ..Aspazijas liriskais varonis paliek uzticīgs rītdienai, uzticīgs tam, kas vēl būs, kaut arī viņš pats vairs rītdienā neeksistētu. Viese 3, 279. Arhitekta darbs vienmēr ir vērsts rītdienā. Zv 74, 19, 17.

rite, -es, s.; parasti vsk. **1.** fiz. *Rotējoša ķermeņa pārvietošanās (pa kādu virsmu).* Riteņa r. Lodes r. Rites virsma. Rites berze — *berze, kas rodas, vienam ķermenim ripojot pa kādu citu ķermeni.* □ Šādi izgatavotas detaļas izmanto arī elektrovilcienu vagonu rites mezglos .. Cīņa 83, 62, 2. ..rites berzes mehānismi pagaidām nav vēl pilnībā noskaidroti. Tomēr var norādīt dažus būtiskākos enerģijas zudumu veidus, kas rodas rites kustībā. Fiz r 44.

2. *Cikliska (parasti šķidrumu, gāzu) pārvietošanās kādā vidē, sistēmā.* Ūdens r. augsnē. Asins rite — *asinsrite.* □ Siltuma iedarbība uz cilvēka organismu ir plaša .. Paplašinās ādas un arī dziļāk esošie asinsvadi, āda kļūst sārta, pastiprinās asins un limfas rite .. visā organismā. Ves 81, 3, 19.

3. *Darbība, process* → *r i t ē t (3).* □ Latviešu ārkārtīgā bijība pret Māru kā vispārējās rites un Mātes simbolu izslēdz skarbus vārdus, ironiju, smieklus. Kar 85, 10, 152.

ritējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts, arī process* → *r i t ē t (1).* Veltņa r. Ķēdes r.

2. *Paveikta darbība, rezultāts, arī process* → *r i t ē t (2).* Upes r. □ ..asinis savā ritējumā no kāju pēdām līdz smadzenēm pa visu ķermeni nesa manu pēdējo vēlēšanos — izturēt! Lukjanskis 5, 58.

3. *Paveikta darbība, rezultāts, arī process* → *r i t ē t (3).* □ ..precīzs tiesnešu darbs, raits sacensību ritējums — tas viss arvien bijis ļoti raksturīgs .. redakcijas balvu izcīņai pavasara krosā. Sports 82, 63, 1.

4. *Paveikta darbība, rezultāts, arī process* → *r i t ē t (4).* Mūža r. Laika r. □ Savā garajā mūžā būdami cieši saistīti ar tautas dzīvi tās daudzveidīgajā ritējumā, veci cilvēki paši ir daļa no tautas vēstures. D kal 79, 64. Gadu ritējumā izzūd pārceltuves pāri upēm pie pilsētām .. Cīņa 80, 196, 3.

ritenis, -ņa, v. **1.** *Transportlīdzekļa elements — rotējošs riņķveida priekšmets, kas saskaras ar ceļa virsmu un padara iespējamu transportlīdzekļa kustību.* Automobiļa r. Vagona r. Lidmašīnas r. Priekšējais r. Pakaļējais r. Riteņa spieķis. Riteņa loks. □ Lielais Andrs .. atbrauca ar sēka vezumu, riteņi pat no līdzena maura baltu ūdeni šķieda gaisā. Upīts 4, 128. Tālumā skumīgi nosvilpj vilciens un vēl brīdi dzirdama riteņu duna. Ezera 2, 155. Pirmais visbrīnišķīgākais cilvēka izgudrojums — parastais ritenis — sākumā eksistēja bez atsperojuma. Rati atbalstījās tieši uz asīm, kurām bija uzbāzti riteņi. Zin T 65, 3, 11. sal. ..bijis arī Justs, atvedis torti kā riteni. Ezera 17, 208. ◇ (Kā) piektais ritenis sar. — *lieks, nevajadzīgs, citiem traucējošs cilvēks (kādā vietā, kādā situācijā).* □ Arvien uzmācīgāk uzvēdīja atsvešinātības sajūta, un viņš jutās kā piektais ritenis šajā mazajā sabiedrībā. Lapsa 4, 147. «Tu jau arī šo to jēdz no tādām lietām, nāc šurp un netēlo piekto riteni.» Ezera 11, 95. ◇ Būt (arī atrasties) uz riteņiem — *būt biežos pārbraucienos no vienas vietas uz otru (parasti darba uzdevumā).* □ Puse Valmieras teātra vienmēr atrodas uz

riteņiem — te vienā, te otrā republikas malā notiek izrādes. Liesma 59, 1, 15. ◇ Mest (arī grūst, sviest) sprunguļus riteņos, arī bāzt nūju (arī spieķi) riteņos, arī likt spieķi riteņos — *jaukt, traucēt, kavēt.* □ «..pēc manas nāves māja paliek Maijai, un tad lai nu viņa dara, kā vēlas, un lai neviens no radiem nemet viņai sprunguļus riteņos..» Zigmonte 5, 219. ..ārpus valsts robežām un arī pašā Mozambikā joprojām ir spēki, kas grib «grūst sprunguļus riteņos» un izjaukt afrikāņu tautas radošo darbu. Zv 75, 22, 4. Mēs novāksim no ceļa tos, kas mēģinās bāzt nūju riteņos un traucēt vēstures attīstības ritmu.. Lācis 15, 239. ◇ Ķerties riteņa spieķos, arī ķerties riteņos — *traucēt, kavēt.* // *Rotējošs riņķveida (iekārtas, ierīces u. tml.) elements spēka, griezes kustības pārnesei.* Pulksteņa gaitas r.

2. *Veidojums, priekšmets, kam ir riņķa, apļa forma.* □ ..siera ritenis rudzu apcirknī līdz pašai sveču dienai sastāvēja.. Austriņš 2, 271. Dzeltenu lūku riteņu virknes, ķimeņu un dažādu sakaltētu zāļu kušķi sakārti gar sienām.. Upīts 4, 281. ..uz celiņa kaut kas kustas. Pieliecos — gliemezis... Uz muguras nes ritenī sarullētu mājiņu. Lit M 75, 40, 7. ..meitenes pēdās min liels suns, kuram gara, rūsgana spalva un aste sagriezta lepnā ritenī uz muguras. Vilks 3, 24. // *Veidojums, priekšmets, kam ir loka forma.* □ ..ērzelis gāja danceniski, kaklu ritenī izliecis.. Upīts 4, 250. «Vecomāt, atpūties! ..Ja diendienā tik centīgi rāposi pa sakņu dobēm, — darbs tavu muguru salieks ritenī, nevarēsi vairs ne atliekties.» Salenieks 3, 194.

3. fizk. *Pārmete sānis ar iztaisnotām rokām (parasti no stāvus stāvokļa).* □ Lēcienos sievietēm un vīriešiem vingrotāji izpildīja.. riteņus vismaz ar 360° pagriezienu. Sports 71, 40, 3.

4. *Velosipēds.* □ Viņa palīga Štāla velosipēda stūres augstie ragi bija pavērsti uz priekšu — vienīgais ritenis ar šādu stūri pagastā. Birze 8, 35. Garām pašaujas Mārniekpuikas ar riteni — Laimdots uz sēdekļa, Varaidots uz stieņa. Indrāne 7, 68.

○◇ Griezties kā vāverei ritenī — *atrasties nepārtrauktā kustībā, darbībā (bieži bezjēdzīgā).* □ ..katru vakaru [klubā] kas notika, un sabiedriskais kluba vadītājs griezās kā vāvere ritenī. Zv 75, 11, 14.

rītenis, -ņa, v.; parasti vsk.; poēt. *Austrumu vējš.* □ Sals torīt bija pāri 20 grādiem. Ass rītenis svilināja ļaužu sejas.. Lācis 1, 315. Īstenībā nakts nemaz tik jauka nebija, zvaigžņu gan pie debesīm pulka, bet pūta vēss rītenis. Kļava 1, 193. ..rītausma atnāk graciozi un bikli, viegli skardama apses ar spirgta rīteņa pirkstiem.. Sirmbārdis 2, 98.

riteniskis, -ais; s. -a, -ā; apst. **riteniski;** reti. *Tāds, kas ripo, veļas.* □ Galva aizgājusi° riteniski projām. ME III, 532.

riteņbraucējs, -a, v.; **riteņbraucēja,** -as, s. **1.** *Cilvēks, kas brauc ar velosipēdu.* □ «Pilsonīt! Atmostieties!» draiskulīgs riteņbraucējs, traukdamies garām, uzsauca skaļā balsī. Lubējs 1, 25. «Satiksmes noteikumi būs jāievēro pamatīgi,» bažīgi ieminējās Edžus, kurš bija noraizējies par savām riteņbraucēja tiesībām. Vāczemnieks 6, 220.

2. *Sportists, kas specializējies riteņbraukšanā.* Šosejas r. Treka r. □ ..Tallinā svinīgi atklāja Baltijas republiku daudzdienu velobraucienu, kurā Igaunijas, Lietuvas un Latvijas labākie riteņbraucēji sacenšas par.. ceļojošo balvu. Pad J 63, 100, 4.

riteņbraukšana, -as, s.; parasti vsk. *Sporta veids — braukšana ar velosipēdu.* Daudzdienu sacensības riteņbraukšanā. □ ..riteņbraukšana ir vīrišķīgs sports, kurā čīkstuļiem nav vietas. Zv 82, 2, 23.

riteņtraktors, -a, v. *Traktors, kam ritošās daļas ir riteņi.* □ Pie šķūņa stāvēja riteņtraktors ar sienu piekabē.. Ezera 17, 139. ..kāpurķēžu traktori savu laiku nokalpojuši.. To vietā nāks spēcīgi riteņtraktori. Zv 74, 5, 3.

riteņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir riteņa (1) forma, veids.* Centrifūgas r. pamats.

riteņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **riteņveidīgi.** *Riteņveida.*

ritēt, parasti 3. pers., rit, pag. ritēja; intrans. **1.** *Rotējot pārvietoties, atrasties rites, arī rotācijas kustībā; arī rotēt.* Veltnis rit. Ritoša lode. □ ..balsta virsma un ritošais ķermenis deformējas.. Fiz r 44. Kā čūska milzīga pa valni vilciens lokās, Un ripu ripām rit aiz rata rats.. Plūdonis 1, 23. Patīkami atzīmēt, ka [lietišķās mākslas] meistari tiecas dekoratīvi izkopt.. senos trauku rotāšanas paņēmienus.. uz ritošas virpas.. Māksla 59, 4, 44. pārn. ..kalnā bija ļoti jauks laiks, un saulīte ritēja vai zemes virsū. Birznieks-Upītis III, 37. pārn. Kā pelēka pele mans lauku ceļš ritēs uz turieni.., kur noslēpies mazs manas bērnības velniņš.. Vācietis 5, 30. // *Tīties (uz kā apaļa, arī rotējoša vai nost no tā).* □ Ķēde ritēja no veltņa ar spalgu, smilkstošu skaņu, Laura mehāniski grieza rokturi, kamēr ķēde izbeidzās, un viņa apķērās, ka spainis sen nolaists akas dibenā.. Ezera 7, 245. // *Riteņiem griežoties, pārvietoties (par transportlīdzekļiem).* Ritošais sastāvs — *dzelzceļa transportlīdzekļu (piemēram, lokomotīvju, vagonu) kopums.* Ritošais (arī ripojošais) transportlīdzeklis — *transportlīdzeklis, kam ir riteņi.* □ Tad rati sāk ritēt gāzelēdamies, un viņai liekas, ka tie nupat pārmetīs kūleni. Brigadere 2, 38. ..vilciens lēni ritēja pāri Donavai uz Rumāniju. Birze 8, 193. // pārn. *Virzīties (parasti šķietamā kustībā) — par debess spīdekļiem.* Mēness rit.

2. *Tecēt, plūst (par šķidrumiem).* □ ..divas lielas asaras atraisījās iz kvēlošiem [kvēlojošiem] plakstiņiem un ritēja pār vaigiem uz zemi.. Brigadere 3, 10. Gravā no zemes sūcas avots, nekad neaizsaldams. Kļuvis par tērci, tas gar alkšņu saknēm rit uz Gauju.. Birze 8, 120. Viņam dzīslās rit darba cilvēka asinis, cēlies tepat no Aizputes.. Talcis 8, 228. pārn. Tad, kamēr vēl jaunība dzīslās mums rit, Lai jautrībai neļaujam beigties! Veidenbaums 2, 35.

3. *Īstenoties (parasti pakāpeniski) noteiktā veidā (par norisi, darbību); risināties (1).* Darbi

rit pilnā sparā. Ritēt savu gaitu — *tikt īstenotam, notikt neatkarīgi (no kā).* □ Pie pansionāriem bieži nāca paziņas, jauni cilvēki, un dzīve pa svētdienām, visvairāk pa sestdienas vakariem, ritēja jautri. Sudrabu E 3, 494. . . balle ritēja bez sevišķiem starpgadījumiem . . Upīts 9, 376. Ikdiena ritēja savu gaitu, un vienīgais, ko Iva šad un tad atļāvās — izkustināt savu rakstāmgalda sēdētāju un aiziet abiem ciemos. Purs 4, 386.

4. *Pakāpeniski īstenoties (par mūžu, tā posmiem).* □ Dzīve ritēja rāmi, bez sevišķa prieka uzplūdiem un bez lieliem satricinājumiem. Ezera 8, 149. Tepat pie jūras šajā ritumā ritējusi arī bērnība un jaunība, kur tagad aizrit mūžs. Avotiņa, Peters 1, 133. // *Secīgi mainīties (par laiku, laikposmiem); pakāpeniski tuvoties beigu momentam (par laikposmu).* □ . . laiks ritēja gausi, gurdeni un nesekmīgi. Upīts 9, 626. Nemanot ritēja stundas, pienāca vakars. Vilks 2, 12. Rāmi ritēja diena pēc dienas, kamēr pienāca pavasaris ar savām ilgām un cerībām. Zeiboltu J III, 258. Svētdien pirmo reizi varēja manīt, ka vasara rit uz galu. Bendrupe 2, 117. // *Būt secīgam (noteiktā veidā) — piemēram, par domām, teksta sastāvdaļām; izpausties secīgi, arī raiti (par runu).* □ Un domas pēkšņi sāka ritēt kā kamols, kas satverts pie īstā gala. Skujiņš 1, 116. Aiz viegli ritošiem pantiņiem [lugā] ne īsti raksturs noķerams, ne doma. J Kalniņš 7, 438. . . viņa bija ar kaut ko neapmierināta. Stīvējās. Atcirta ātrā, ritošā valodā. Brigadere 3, 406.

ritgultnis, -ņa, v.; tehn. *Gultnis ar lodītēm vai rullīšiem.* □ . . ritgultņu lodīšu diametrus rūpnīcās mēra automāti . . Zv 76, 10, 3.

rīti, -u, v.; tikai dsk. *Austrumi (1).* □ . . Vanagu pagalmā ienāca Mālnieka tēvs . . , kura mājas, no Vanagiem uz rītiem skatoties, lejā birzes malā starp ozoliem un ābelēm bij redzamas. Blaumanis 2, 73. Vējš nāca no rītiem, no ziemeļrītiem . . Upīts 4, 125. «Jā, Ati, es tomēr vēlētos savu māju un tādu, kurai guļamistaba būtu pret rītiem.» Zemzaris 2, 74.

rītin, apst. *Savienojumā ar verba «rīt» formām vai atvasinājumiem no tā izsaka darbības intensitātes pastiprinājumu.* □ Pēteris . . rītin norija pāris sviestmaižu . . Luginska 1, 146. pārn. Es vai rītin apriju grāmatas par kinorežijas teoriju . . Pad J 81, 32, 6.

rītināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) pārvietojas rotējot.* □ Tad [meitene] . . lika zemē savas olas un ritināja lezgīnēna olu virsū savām. Birznieks-Upītis 6, 268. Kurmis gribēja ielīst atpakaļ alā, bet es ar sprunguli bīdīju viņu no alas projām. Apvēlu augšpēdus, ritināju pa zemi . . Skujiņš 10, 162. // pārn. *Panākt, būt par cēloni, ka (šķidrums) tek, plūst.* □ Silts lietus ritināja pa liepu svaigajām lapām savas lāses . . Kurcijs 2, 98. . . klusi čalodama, [upe] ritināja savus tumšos ūdeņus uz jūru. Jokums 1, 209.

2. *Tīt (uz kā apaļa, arī rotējoša vai nost no tā).* R. pavedienu no spoles. R. dziju kamolā. Ritināt (arī griezt, vīt) gredzenā — *veidot lokā, aplī, spirālē.* □ Ritinot virvi, viņš to [laiviņu] uzmanīgi izvadīja krastā. A Grigulis 13, 121. Zvejnieki ritina no ruļļiem tērauda troses . . Lapsa 1, 15. // pārn. *Vērst plašumā, turpināt, attīstīt (sarunu, tematu, sižetu u. tml.).* □ Ritinām sarunas — par laiku, kas šogad ir tiešām labs, par Abrukas salu, uz kuras paliek aizvien mazāk un mazāk iedzīvotāju . . Zv 82, 23, 11. «Zirgu dzen ar pātagu,» Kaspars domā. «Zirgu ar pātagu, bet cilvēku?» Kaspars pašreiz nekur nesteidzas, tādēļ aizsākto domu pavedienu viņš lēni ritina tālāk. Līvs 2, 33. . . nīceniece . . dainu° uzrakstītājam Pētersonam esot trīs dienas no vietas ritinājusi dziesmu kamolu. Austriņš 2, 185.

ritināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** parasti 3. pers. *Pārvietoties rotējot.* □ Teciņā novēlās liels, melns kamols un ritinājās viegli puikām tuvāk. Valdis 1, 122. pārn. . . pa kuru laiku debess samākusies? Pirmīt pie Irbes saule ritinājās pa zemes virsu. Zigmonte 13, 241.

2. *Refl.* → *r i t i n ā t (2).* Ritināties (arī griezties, vīties) gredzenā — *veidot loku, apli, spirāli.* □ Aukla ir tā satīta ap žeperīti, ka tā pie pirmā stiprākā parāviena ritinās vaļā. Jaunsudrabiņš 5, 16. Attītais lapu žūksnis spītīgi atkal ritinājās kopā. Upīts IX, 375. pārn. Domas veļas kamolos, ritinās vaļā gludas un līdzenas, atkal mezglojas, atkal tinas kamolos. Avotiņa 3, 61. ◇ Ritināties (retāk vilkties) kamolā — *guļot liekties līkumā, lokā (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).*

rītišķis, -ķa, v.; apv. *Brokastis.* □ Te Augustam pārtrūka domu pavediens — Lūcija sauca virtuvē pie rītišķa. Talcis 9, 267. Bet dēls gluži vai driģenes saēdies. Ne tīruma malā rītišķi, ne mājās pusdienas azaidu nevar vairs rāmi iebaudīt. Kaldupe 5, 104.

rītlūgšana, -as, s. *Rīta lūgšana; īss rīta dievkalpojums.* □ Valdis stāvēja rītlūgšanā; jaunā, skaistā dziedāšanas skolotāja kā katru rītu spēlēja no korāļu grāmatas . . . Zigmonte 1, 127.

ritmika, -as, s. **1.** parasti vsk. *Mācība par ritmu (parasti daiļdarbos, skaņdarbos).*

2. mūz. *Ritma īpatnību kopums (piemēram, skaņdarbā).* Marša r. □ . . melodijā veidojas mierīgs mūzikas tēls, kuru nosaka mažors, lēnais temps, līdzsvarotā ritmika . . Krasinska, Utkins 1, 15.

3. literat., val. *Ritma īpatnību kopums (piemēram, valodā, tekstā, daiļdarbā).* □ Andreja Upīša detaļām bagātās prozas ritmiku nav iespējams sajaukt ar Rūdolfa Blaumaņa samērā mierīgo, bet dziļi psiholoģisko vēstījumu. Lit M 72, 12, 7.

4. parasti vsk. *Fizisku vingrinājumu sistēma (parasti mūzikas pavadījumā) ritma izjūtas attīstīšanai un izkopšanai.* Ritmikas pulciņš.

5. parasti vsk.; reti. *Ritmiskums.*

ritmisks, -āis; s. -a, -ā; apst. **ritmiski. 1.** *Tāds, kam piemīt noteikts ritms (1), tāds, kas ir pakļauts noteiktam ritmam.* Ritmiskas kustības. R. darbs. Ritmiskā vingrošana — *vingrošana (mūzikas pavadījumā) ķermeņa kustību skaistuma un saskaņotības veidošanai.* □ Viņa at-

liec galvu un klausās sienas pulksteņa ritmiskos tikšķus. Zigmonte 1, 78. Kālab nomierina lietus vienmuļā grabināšanās, bet saērcina tikpat ritmiskā un klusinātā ūdens pakšķēšana no sabojāta krāna? Ezera 17, 76. Mierīgi, ritmiski zibsnīja bākas uguns .. Lācis 15, 385. Patlaban daudz tiek runāts un rakstīts par it kā jaunu fizisko vingrojumu veidu — ritmisko vingrošanu, tai vēl lietojot apzīmējumu «aerobika». Sports 84, 95, 3.

2. mūz. *Tāds, kam piemīt noteikts ritms (2), tāds, kas ir pakļauts noteiktam ritmam; saistīts ar ritmu (2), tam raksturīgs.* Ritmiska tēma. □ .. divbalsīgā vai daudzbalsīgā mūzikā visbiežāk katrai balsij ir savs ritmisks zīmējums. Krasinska, Utkins 1, 88.

3. literat., val. *Tāds, kam piemīt noteikts ritms (3), tāds, kas ir pakļauts noteiktam ritmam; saistīts ar ritmu (3), tam raksturīgs.* □ Dzejas valoda no prozas valodas atšķiras ar savu ritmu. Vārsmotu valodu tāpēc bieži vien arī sauc par ritmisku valodu. Valeinis 1, 237.

ritmiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r i t m i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Kustību r. Ražošanas r. □ Cilvēka fizioloģisko funkciju norisei raksturīgs ritmiskums. Visu dzīvo organismu norišu periodiskums balstās uz miega un nomoda miju diennaktī. Ves 82, 7, 24. Bieži ritmiskumu [tēlotājas mākslas darbā] panāk ar vienveida formu atkārtojumu vai līniju, figūru un krāsu toņu noteiktu salikumu. Liesma 70, 2, 24.

2. mūz. *Vispārināta īpašība → r i t m i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Marša r.

3. literat., val. *Vispārināta īpašība → r i t m i s k s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Vārsmotas valodas r.

ritmizācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process → r i t m i z ē t (1).* Darba procesa r.

2. mūz. *Darbība, process → r i t m i z ē t (2).* Tēmas r.

3. literat., val. *Darbība, process → r i t m i z ē t (3).* Valodas r.

ritmizējums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → r i t m i z ē t (1).* Kustību r.

2. mūz. *Paveikta darbība, rezultāts → r i t m i z ē t (2).* Melodijas r.

3. literat., val. *Paveikta darbība, rezultāts → r i t m i z ē t (3).* Teksta r.

ritmizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Padarīt ritmisku (1) vai ritmiskāku.* R. ražošanu. □ Muzikāli ritmiskas kustības pozitīvi ietekmē kā bērna vispārējās motorikas, tā arī runas aparāta motorikas attīstību, jo .. viss organisma dzīvības process ir ritmizēts. Sk Ģ 78, 9, pielikumā 2.

2. mūz. *Padarīt ritmisku (2).*

3. literat., val. *Padarīt ritmisku (3).* Brīvi ritmizētas vārsmas.

ritmoplastika, -as, s.; parasti vsk. *Fizisku vingrinājumu sistēma (mūzikas pavadībā) cilvēka ķermeņa vispusīgai, harmoniskai attīstībai.*

ritmoplastisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **ritmoplastiski.** *Saistīts ar ritmoplastiku, tai raksturīgs.* □ Dziļu traģismu un sprēgājošu humoru, kamerstila diskusiju un plaša ansambļa ritmoplastiskās izdarības — visus šos izteiksmes līdzekļus redzam .. [režisora] veidotajos uzvedumos. Zv 75, 19, 19.

ritms, -a, v. **1.** *Vienmērīga (procesu, parādību) secība, atkārtošanās (laikā vai telpā).* Bioloģiskais r. Darba r. Sirds ritma traucējumi. Fasādes elementu r. Izkopt ritma izjūtu. Uztvert ritmu. Izjaukt ritmu. Vienā ritmā — *saskaņoti, vienlaicīgi.* □ Četras stundas darbā, četras atpūtā — tāds bija matrožu un stūrmaņu dzīves ritms. Lācis 15, 355. .. Veldze neatvēra acis un pat nepakustējās, un dvašas vilcienu rāmais ritms nenojuka un neizmainījās. Ezera 13, 290. J. Plēpis — viens no mūsu pirmajiem izcilajiem kokgrebuma meistariem — arī šajā darbā liek spilgti izjust grafiskās mākslas izteiksmes līdzekļu māksliniecisko spēku — līniju ritmu un ornamentālo bagātību, gaišā un tumšā tonalitāti. Māksla 60, 2, 6. Jorens būs pie Ievas vienmēr, viņas sirds būs ar Jorenu, lai arī tām nekad nav lemts pukstēt vienā ritmā. Zigmonte 2, 260.

2. mūz. *Mūzikas elementu (piemēram, dažāda ilguma skaņu) noteikta secība; šādas secības sistēma, atkārtojums (skaņdarbā).* Harmonijas maiņu r. Faktūras maiņu r. Valša r. Marša r. □ Parasti ritms skaņdarbos nemitīgi mainās, veidojot vienu no svarīgiem attīstības un izteiksmes elementiem. Tajā pašā laikā vienas tēmas pamatā manāms kāds raksturīgs ritma kodols, kas cementē visu skanējumu. Krasinska, Utkins 1, 87. Džeza mūzikas galvenās pazīmes ir pasvītroti sinkopēts ritms, brīvi improvizējošs stils .. Māksla 61, 2, 43. pārn. Televīzija pārraidīja svētku koncertu, jautrus, bezbēdīgus ritmus, kā jau pienācās Jaungada naktī. Ezera 9, 43.

3. literat., val. *Noteiktu, savstarpēji līdzīgu valodas vienību sistēmiska, samērīga secība (tekstā).* Ritma patskanis (arī vokālis) — *patskanis, ko pievieno vārdam, lai radītu dzejas ritma shēmai nepieciešamo zilbju skaitu.* □ Noteiktu valodas vienību likumsakarīga atkārtošanās rada vārsmotās valodas ritmu .. Dzejas grafiskā (pantu) forma cieši saistīta ar ritmu .. Valeinis 1, 237. Tas, kas skatam atklājās vienmuļajā rudens pelēcībā, pats no sevis veidojās ritmā saliktos vārdos. Viese 2, 96.

rītnakt, apst. *Nākamajā naktī.*

rītnakts, -nakts, s.; parasti vsk. *Nākamā nakts.* □ .. [zēni] atzina, ka .. tomēr vēžu par maz un tāpēc vārīs tikai parīt, kad pievienos arī rītnakts ķērumu. A Grigulis 6, 104.

ritornele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. **1.** mūz. *Vokālajā mūzikā — instrumentālā pavadījuma solo posms starp teksta strofām; senajā deju mūzikā — priekšspēle, starpspēle vai pēcspēle.*

2. literat. *Itāliešu tautas dzejas trīsrindu pants; trīsrinde ar dažādiem metriem.* □ Ritornele ir tāda trīsrinda, kurā atskaņota tikai pirmā un trešā rinda .. Pantu pirmā rinda parasti īsa .. Valeinis 1, 275.

rītrītā [rītrītā, rīt'rītā], apst. *Nākamajā rītā.* Vēstule tiks rakstīta r.

rītrīts, -a, v. *Nākamais rīts.* □ Patiesībā viņai jau sen vajadzēja aizmigt. Rītrīts neţēlos, tas ir atkal skolas rīts .. Zigmonte 1, 224. Katrs vakars šīm [senajām] lauku sievām beidzās ar uguns ierušināšanu pelnos, lai ogles kvēlotu līdz rītrītam. Viese 5, 13.

rīts, -a, v.; rel. *Attiecīgajos priekšrakstos noteikts kulta darbību kopums.* Komūnijas r. Kristības r. Laulības r.

rīts, -a, v. *Laikposms aptuveni ap saules lēktu; laikposms aptuveni no saules lēkta līdz pusdienai.* Tumšs r. Agrs r. Rīta krēsla. Rīta rasa. Rīta cēliens. Rīta tualete. No rīta līdz vakaram. Uz rīta pusi. Otrā rītā — *nākamās dienas rītā.* Pret rītu, arī pret rīta pusi — *tuvojoties rītam.* (Pa)agra rīta stunda — *(pa)agrs rīts.* Rīta ausma — *rītausma.* Rīta blāzma — *rītablāzma.* Rīta zvaigzne — *Merkurs vai Venera.* Rīta rosme — *rītarosme.* Bērnu rīts — *sarīkojums, koncerts (bērniem), kas notiek dienas sākumā (līdz pusdienai).* Rīta solis sar. — *nepieciešamie, no rīta veicamie mājas darbi.* □ Silts, mīlīgs rīts ausa augusta sākumā. ..Saule vēl nebija lēkusi, jo gaismiņa tikko sāka svīst. Apsīšu J 1, 145. ..Pičuku ar cūkām katru rītu piecos trieca laukā [ganos]. Upīts 4, 713. «..svētdienas nakti kāds ar cimdotu pirkstu kautrīgi klauvēja pie rūts. ..Pulkstenis rādīja trešo rīta stundu.» Birze 6, 66. Atmodos tikai otrā rītā, kad visa ošu grava bij pilna saules un visi raspodiņi vizēja pilni rasas. Birznieks-Upītis 6, 347. Tonakt man slikti nāca miegs. Aizmigu tikai pret rīta pusi. Skujiņš 5, 61. Kaut arī bija paagra rīta stunda, braucējus gurdināja saule. Pad J 79, 147, 4. «Ar jums es dejotu labprāt. Katrā ballē līdz pat rīta ausmai.» Vilks 5, 36. Mēness bija aizgrimis aiz stacijas ēkām, kā slēpdamies no tuvojošās rīta blāzmas. Austriņš 2, 253. Viens no visvienkāršākajiem organizētās fiziskās kultūras veidiem mājas apstākļos ir rīta rosme. Ves 79, 9, 1. Šodien man jāiet uz bērnu rītu ... Tur mīļiem vārdiem mūs [bērnus] sveiks, Viens onkuls [onkulis] pasakas teiks, Tur dziesmas atskanēs, Tur bērni gavilēs. Rainis Vb, 466. Gāja jau diezgan gausi ar aušanu, jo tāpat rīta solis un vakara solis bija jāapkopj mātei pašai. Austriņš 1, 44. ◇ Rīts gudrāks par vakaru — *saka, ja ko nevar vai negrib izlemt, izdarīt tūlīt.* ◇ Nezināt ne rīta, ne vakara — *neko nezināt.* □ «Tas, protams, nav vainīgs un par Bratkusa solījumiem nezina ne rīta, ne vakara.» Lapsa 2, 153. ◇ Rīta putns — *cilvēks, kas mēdz no rītiem agri celties.* □ ..mierīgu sirdi sēstos pie rakstāmgalda: esmu rīta putns, tāpēc rakstu darbi vislabāk man sokas .. no rītiem. Luginska 1, 38. ◇ Labs rīts! novec. — *sveicinājums «labrīt!».* □ Uz mirkli atskatījies, viņš ieraudzīja mani un tūlīt uzsauca: «Aha, kaimiņš! Labs rīts..» Bērce 5, 8. // ģen.: rīta, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir viegls, ērts un paredzēts valkāšanai (parasti) mājās.* Rīta kleita — *rītakleita.* Rīta kurpes — *rītakurpes.* Rīta svārki — *rītasvārki.* Rīta tērps — *rītatērps.* □ Tīrā istaba, adīklis, rīta kurpes ar apaļu pušķi — tādu istabu varētu atrast arī atpūtas namā. Birze 5, 50. Edīte izrausās no gultas un apvilka rīta svārkus. Lācis VII, 727. // pārn. *Aizsākums, agrīnais laikposms (piemēram, parādībai, norisei, stāvoklim).* Dzīves rīts — *cilvēka mūža sākumposms; bērnība, jaunība.* □ Pirms pāris gadiem priecājāmies par latviešu dramaturģijas rīta cēliena ludziņu šodienīgu atrisinājumu Dailes teātra uzvedumā «Lai top!». Teātris 82, 128. Jaunība ir dzīves rīts. Tas ir laiks, kad cilvēks veidojas kā personība .. Pad J 82, 96/97, 1. // pārn. *Nākotne (parasti samērā tuva).* □ Mēs — tavi saimnieki, Zeme! .. Tava vakardiena un rīts. Sirmbārdis 2, 7.

rītsalna, -as, s. *Rīta salna.* □ Ugunskuriem un dūmrades patronām rītsalnu apkarošanā augļu dārzos nozīme ir tikai tad, ja temperatūra vainaga augstumā nenokrīt zemāk par .. —2 °C. Sudrabs 1, 347.

rītsvārki, -u, vsk. rītsvārks, -a, v. *Rītasvārki.* □ Kungs, tikko piecēlies, stāvēja pie loga japāņu rītsvārkos. Kurcijs 3, 68.

rītu, apst. *Rīt*[2]. □ Noģidu svētkus pienākušus, jo no ciema puses smaržoja pretim .. raušu smarža un kūpēja pirtis. Tātad rītu būs lieldienas .. Birznieks-Upītis 1, 19. ..pie Mieža jau nu jāiet bij, ja šodien nē, tad rītu katrā ziņā. Upīts 4, 253. «Tiesa, vakars ir skaists, vai ne?» — «Un vēl skaistāk, ka man rītu nāks miegs kā ūdens.» Zigmonte 4, 86.

rituāls[1], -a, v. **1.** *Tradīcijas vai priekšrakstu noteikta (parasti svinīga) darbība, darbību kopums.* Parādes r. □ ..tautas senajās tradīcijās visas izdarības notika zināmā secībā tieši tā un ne citādi. Lielā mērā tieši tur slēpjas tradicionālo rituālu spēks, jo norises pastāvība ir saistīta ar atmiņu emocijām. Hor 77, 6, 12. Jau ģints sabiedrībā starp dažādām ģintīm pastāvēja epizodiski sakari .. Šajos epizodiskajos sakaros ģintis ievēroja noteiktas parašas un rituālus. Fogels, Grīnbergs 1, 7. Pēc mielasta visi gāja uz liedagu staigāt — tāds ir jūrmalnieku sadzīves rituāls. Zemzaris 2, 162.

2. rel. *Rits.* □ Antīkajā pasaulē .. tropisko augu sveķus .. plaši izmantoja reliģiskos rituālos. Zin T 64, 7, 24. ..senlaikos ēģiptieši, grieķi, romieši, kā arī citas tautas dievkalpojumu laikā ne tikai upurēja dieviem, bet arī veica savdabīgus rituālus, kas priesteri vai kādu no ticīgajiem noveda reliģiozas ekstāzes stāvoklī. Rīgas B 81, 252, 5.

3. zool. *Noteikts izturēšanās akts (dzīvniekiem saskarsmē citam ar citu).*

rituāls[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **rituāli. 1.** *Saistīts ar rituālu*[1] *(1), tam raksturīgs.* Rituālas darbības. Rituālā maska.

2. rel. *Saistīts ar rituālu*[1] *(2), tam raksturīgs.*

ritulis, -ļa, v. **1.** *Satīts vai saritināts priekšmets; veidojums, kam ir apļa, cilindra forma.* Virves r. Kabeļa r. Savelt drānu ritulī. Siera r. Vaska r. □ Bambusa grāmatas glabāja saritinātā veidā. Katru rituli ietina zīda drānā .. Jaun Gr 60, 3, 44. Visi ēda, bet slavēt nevienam ir prātā nenāca, ja par pašu lielāko uzslavu neskaita to, ka tortes ritulis sarāvās apbrīnojami strauji. Jansons 3, 257. Jau parādījās uz

kāpas cekula maza, mirdzoša saules maliņa . . . Un tad ar karalisku cēlumu izlīda laukā viss mirdzošais zelta ritulis. Plūdonis 2, 346.

2. bot. *Sirpim līdzīga ziedkopa, kam sānu asis attīstās tikai vienā galvenās ass pusē un zarojas pamīšus pa kreisi un pa labi.* Neaizmirstules ziedu rituļi.

rituļceļš, -a, v. *Ceļš, kas ir veidots no rotējošiem veltņiem, cilindriem.* Transportēšanas r. Velmēšanas r. Rituļceļa transports.

ritums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *r i t ē t (2).* □ Pēc Daugavas rituma noteica sējas laiku, pareģoja slapju vai sausu vasaru. Viese 1, 27. . . koki ar nokarenām formām . . sarindojušies upītes tuvumā, kurai raitu ritumu piešķir mežkopju izveidots ūdenskritumiņš. Rinkule 7, 52.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r i t ē t (3).* Darbu r.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r i t ē t (4).* □ Cilvēka mūža ritums liekas dabisks un gluds, ja to novēro no malas. Tad jaunību nomaina brieduma gadi un brieduma gadus vecums tikpat mierīgi, bez satraukuma un bailēm, kā rītu nomaina pusdiena un pusdienu vakars. Ezera 1, 44. Ir dienas, kad . . no rīta līdz vakaram jānosēž istabā. Tad ir svarīgi, lai dienai būtu savs ritums, savi pienākumi, kas noteiktās stundās paveicami. J Kalniņš 7, 163.

4. *Ritms; arī (kā) ritma īpatnību kopums.* □ . . katram dzejolim Rainis meklē arī jaunu ārējo formu, panta arhitektūru, ritumu . . Viese 3, 121.

rītvakar, apst. *Nākamās dienas vakarā.* □ «Draugi,» kapteinis Grejs griežas pie mums . . «Rītvakar es jūs visus ielūdzu uz mūsu kuģi pretvizītē.» Grīva 8, 262. «Helēn, es rītvakar eju uz Dārzciemu,» klusu, bet noteikti paziņoja Reinis. Birze 3, 33.

rītvakars, -a, v. *Nākamās dienas vakars.* □ «Nu tad līdz rītvakaram!» viņš uzsauca, sēzdamies airos. Ezera 7, 13.

rītveltnis, -ņa, v. *Rotējošs veltnis.*

rivalitāte, -es, s.; parasti vsk. *Sāncensība (parasti sabiedriskajā dzīvē); arī konkurence.* □ Kā rāda notikumi, bijušās pretrunas un rivalitāte (sāncensība) starp abām valstīm [VFR un Franciju] ir saglabājušās. Cīņa 75, 50, 3. Spilgti individuāls skatījums uz lietām un parādībām gluži dabiski izraisa rivalitāti. Zv 78, 4, 28.

rivanols, -a, v.; parasti vsk. *Dzeltens, smalku kristālu pulveris (antiseptisks līdzeklis), kas šķīst ūdenī; etakridīns.* □ Kakla skalošanai var izmantot furacilīna vai rivanola šķīdumu. Ves 65, 4, 18. Sanitāres . . uz gludi noēvelēta dēļa izlikušas visus sanitārās somas instrumentus un zāles, pincetes, gumijas žņaugus, pudeli ar rivanola šķīdumu, deguna pilienus . . Birze 4, 135.

rīvdēlis, -ļa, v. *Apmetēja darbarīks — neliela iegarena četrstūra koka plāksne, kam ir rokturis un ar ko izlīdzina apmetumu.* □ Lielākā daļa meiteņu celtniecībā strādā pirmo reizi, tāpēc ķelle un rīvdēlis mums bija sveši. Pad J 81, 164, 4.

rīve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Rīks — metāla, plastmasas u. tml. veidojums ar caurumiem, gar kuru asajām malām ko virza, lai to smalcinātu; šāds elements (iekārtai, ierīcei).* Dārzeņu r. Mehāniskā r. Rīves disks. □ . . uz sakņu rīves skaidiņās sarīvētus burkānus samaisa ar sarīvētiem mārrutkiem . . Kļaviņa 1, 43. Saberztu biezpienu un uz smalkās rīves sarīvētu sieru samaisa ar krējumu un pienu. Ves 70, 10, 23. Kāpostus, bietes, burkānus un melnos rutkus . . sarīvē uz kartupeļu rīves. Ves 79, 7, 14.

rīvenis, -ņa, v. *Rīvētu sakņu vai augļu biezenis.* Sakņu r. Augļu r.

rīvēt, -ēju, -ē, -ēj; pag. -ēju; trans. **1.** *Smalcināt (ko) ar rīvi.* R. kartupeļus. □ Kāļus rīvē sīkās skaidās, tiem pievieno sīpolu un krējumu . . Kļaviņa 1, 47. Apmēram no trīs mēnešu vecuma bērnam . . sāk dot pa pustējkarotei rīvētu ābolu . . Ves 78, 1, 14. Rīvētus mārrutkus var lietot sinepju plāksteru vietā. Ves 77, 6, 26.

2. *Ar piespiedienu vairākkārt vilkt (ar ko) šurp turp (pa kādu virsmu, parasti ķermeņa daļu, piemēram, ziežot, masējot); ar šādu kustību ziest (ķermeņa daļā zāles); berzēt (1).* □ Siliņmāte . . berzēja un rīvēja sāpošās kāju potītes. Kar 58, 1, 35. Māte rīvēja manas [apsaldētās] pēdas, ieāva divos zeķu pāros . . Lāms 1, 28. Mazā meitene ar dūrītēm visu laiku rīvēja acis, it kā pēc pamošanās no tām būtu jāizberzē pēdējais miegs. Birze 1, 20. Tās bij ļoti labas zāles, pati [Osiene] jau trešo gadu ar tām rīvēja savas kājas. Upīts 4, 209. ◇ Rīvēt (arī bāzt) degunā vienk. — *nekautrīgi rādīt, likt saprast, arī pierādīt (piemēram, kāda kļūdu).* □ Sievasmāte toreiz rīvēja degunā, ka viņš Alisi prec naudas dēļ. Gulbis 4, 259. // *Ar piespiedienu vairākkārt vilkt (ko) šurp turp (pa kādu virsmu, gar kādu virsmu).* □ Čingizhans brīžiem sēdēja seglos pretīgi nekustīgs, . . brīžiem atkal gluži bez kādas jēgas raustīdams iemauktus vai rīvēdams piešus. Skujiņš 7, 162. Kaza rīvēja sānus pie ziedošas ābelītes. Skujiņš 10, 279. . . kukainis sāka rīvēt kājas gar snuķīti. U Plotnieks 1, 93.

3. *Tīrīt, spodrināt (ko) ar spēcīgu piespiedienu; berzt (2).* □ Kaspars bija sakārtojis egļu zarus. Tagad viņš piecēlās, ilgi gar biksēm rīvēja smilšainos pirkstus, līdz beidzot tie bija tīri . . Līvs 2, 93.

4. parasti 3. pers. *Trinoties (gar ko), radīt sāpes, ādas iekaisumu (piemēram, par apaviem, apģērbu); berzt (3).* Kurpe rīvē papēdi.

5. pareti. *Beržoties gar ko, deldēt.* □ «Tu domā, ka tikai tie ir gudri, kas bikses pa skolas solu rīvē?» Dripe 2, 39.

rīvēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. **1.** *Rīvēt (2) sevi.* □ Taču pats galvenais man visu mūžu ir bijis ūdens. Bez tā nevaru. Mazgājos, skalojos, rīvējos ar vēsu ūdeni katru dienu rītu un vakaru. Ves 82, 5, 11.

2. *Kustībā vairākkārt skarties, spiesties (pie kā); berzēties (1); berzties (1).* □ . . mans vecais kinžals Rīvējas pie jostas. Vācietis 5, 26.

3. *Skarot (ko), virzīties uz priekšu un atpakaļ (par cilvēku vai dzīvnieku); trīties; berzēties (2); berzties (2).* Kaķis rīvējas gar kājām. // pārn. *Atrasties, kustēties cilvēku drūzmā; pastāvīgi uzturēties kāda tuvumā; berzēties (2).* □ ..gājēji savā starpā pinās, malās un rīvējās. Skujiņš 7, 56. Kad muižas kalpi Kurmi [rekrūti] veduši .. uz muižas akmens pagrabiem, viņš .. teicis mierīgi: «Pietiks jums, siseņi, gar mani rīvēties.» Un izsvaidījis šos uz visām pusēm kā spaļus, bet pats mierīgu gaitu aizgājis savu ceļu. J Kalniņš 9, 133.

4. sar. *Strīdēties, nevarēt vienoties; berzēties (4).* □ ..tas [strīds] nozīmētu lieki rīvēties un rieties, bojāt nervus un gandēt garastāvokli .. Ezera 14, 9. ..kam tad nu bija kāda gribēšana un patikšana ar vecomammu rīvēties un vēl tādā reizē — pirms lielās jubilejas. Lai jau paliek, kā viņa grib .. Ezera 15, 199.

rīvīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem.* → *r ī v e.*

2. zool. *Mēle (gliemežiem), kas ir pārklāta ar rindās sakārtotiem asiem hitīna zobiņiem.* □ Gremošanas sistēmā [gliemežiem] īpatnēja ir rīkles rīvīte, ar kuru sasmalcina barību. Latv dzīvn 97.

rīvmaize, -es, s.; parasti vsk. *Sīkas maizes druskas, ko iegūst, sasmalcinot (piemēram, sarīvējot) kaltētu maizi (parasti baltmaizi, rupjmaizi).* Apviļāt kotletes rīvmaizē. Izkaisīt veidni ar rīvmaizi. □ Tortes malas nolīdzina (atgrieztos gabaliņus izkaltē, saberž un iegūst saldo rīvmaizi), pārziež ar krēmu, apbārsta ar saldo rīvmaizi .. Mājtur 338. Notīrītus burkānus uz smalkās rīves sarīvē, iemaisa sakultu olu, rīvmaizi, sasmalcinātus zaļumus, sāli, pienu. Kļaviņa 1, 78. Uz lēzena šķīvīša noklāj rīvmaizes kārtu, tad liek biezpiena kārtu, augļu biezeņa kārtu, atkal vienu kārtu rīvmaizes un masu pārlej ar krējumu. Ves 79, 10, 11.

rīvurbis, -bja, v. *Metālgriešanas daudzasmeņu instruments, parasti ar uzasinātiem (taisniem vai skrūvveida) zobiem, caurumu gludai apstrādei.* Pārstatāmais r. Viengabala r. Uzmaucamais r.

rizalīts, -a, v. *Celtnes daļas izvirzījums visas ēkas augstumā.* □ ..Mežotnes pilij abos galos pievienoti rizalīti, kas ēku dara garāku un monumentālāku. Māksla 83, 2, 25. Ēkas [pils] fasādes risinātas gotiskās arhitektūras formās. Ar stūra torņiem uzsvērta centrālā daļa — rizalīts, kurā atrodas galvenā ieeja. Lit M 84, 51, 16.

rīziņš, -a, v. *Notekūdeņu pazemes vads.* □ Tad rīziņš mostas kā no ilgas guļas Un aizraudamies tumšās straumes lok, Ko noteka tam uzpūsta un traka Ar platu klēpi pāri sētai vāc. Čaks 5, 129. Mugursomā kaut kas nograbēja, no tās izkūleņoja zīmulis un ieripoja rīziņā. Lagzdiņš 2, 103.

rizofori, -u, vsk. rizofors, -a, v.; bot. *Tropu jūru piekrastes augi — nelieli koki vai krūmi, kas paisuma laikā atrodas ūdenī vairāku metru dziļumā.*

rizoīdi, -u, vsk. rizoīds, -a, v.; bot. *Tievi pavedienveida izaugumi, ar kuriem daļa aļģu, sēnes, ķērpji, sūnas un paparžu protalliji piestiprinās pie substrāta, uzņem no tā ūdeni un barības vielas.* □ Īsto lapu un sakņu lapoņiem vienmēr trūkst; ..sakņu vietā ir rizoīdi — matveidīgi izaugumi, ar kuriem laponis piestiprināts pie zemes, akmens vai cita pamata. Galenieks 1, 6. Kūdras sūnai nav barības uzsūcēju matiņu — rizoīdu. Švinka 1, 137.

rizosfēra, -as, s. *Augsnes slānis, kurš apņem katru auga sakni un kurā attīstās mikroorganismi.*

rjaženka, -as, s. *Skābēta piena dzēriens, ko iegūst, raudzējot stipri karsētu pienu ar īpašas sēnes tīrkultūru.* □ Rjaženka un 6% piens augstā tauku satura dēļ parastā uzturā nav vajadzīgi. Ves 76, 4, 4. Cukuru samaisa ar kanēli, pievieno rjaženku, želatīnu un visu saputo. Kļaviņa 1, 358.

robains, -ais; s. -a, -ā; apst. **robaini. 1.** *Tāds, kura virsmā ir robi (par priekšmetiem); robots*[2] *(1).* □ Savienojumu [būvkokiem] var pastiprināt .. ar robainiem paliktņiem. Šterns 2, 143. Cirvi nedrīkst .. sarūsināt, jo rūsa padara asmens šķautni robainu, un tā vairs tik labi necērtas kokā. Indāns 1, 179.

2. *Tāds, kas ir izveidojies ar robiem, tāds, kas nav līdzens, gluds, vienlaidus.* Meža robainais siluets. □ Mazā tritona tēviņiem pavasarī uz muguras izaug robaina sekste. D kal 76, 77. Jau kāda vecāka govs, stipri robainiem ragiem, noplūca kušķīti zāles .. Jaunsudrabiņš XIa, 224. Debesīs peldēja zemi, robaini mākoņi .. Ezera 2, 104.

robainums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *r o b a i n s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Detaļas r.

2. *Vispārināta īpašība* → *r o b a i n s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Mākoņu r. Kalnu grēdas r.

robež-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. **1.** *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais atrodas uz robežas (1), gar robežu, veido, arī apzīmē robežu.* Robežakmens. Robežboja. Robežgrāvis. Robežlīnija. Robežmiets. Robežstabs. Robežupe. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktā teritorijas, telpas daļa atrodas pie robežas (1).* Robežapgabals. Robežrajons. Robežvalsts. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar robežas (1) apsargāšanu.* Robežapsardze. Robežapsardzība. Robežsardze. Robežsargs.

2. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts ar robežu (3).* Robežātrums. Robežcikls. Robežfrekvence. Robežgarums. Robežizmērs. Robežlielums. Robežnovirze. Robežskābums. Robežslodze. Robežvērtība.

3. *Norāda, ka pēc salikteņa otrajā daļā nosauktā laikposma sākas kas cits.* Robežbrīdis. Robežgads. Robežtermiņš.

4. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir saistīts (piemēram, pēc satura) ar ko citu līdzīgu.* Robeždisciplīna. Robežgadījums. Robežzinātnes.

robeža, -as, s. **1.** *Nosacīta līnija, kas šķir (valsts) sauszemes, ūdens un gaisa teritoriju*

no citu valstu un starptautiskām teritorijām; nosacīta līnija, kas šķir (piemēram, kādu teritoriju, iecirkni, īpašumu); tas (piemēram, zemes, ūdens josla), kas veido šādu līniju. PSRS jūras r. Kolhoza r. Ciema r. R. starp Eiropu un Āziju. Robežas pāreja. Novilkt robežu. Šķērsot robežu. Pāriet robežu. Grozīt robežu. Satikties uz robežas. Pavadīt līdz robežai. Robežas pārkāpējs — *persona, kas nelikumīgi, slepeni dodas pāri kādas valsts robežai vai raida šāvienus pāri kādas valsts robežai; robežpārkāpējs.* Pārkāpt robežu — *nelikumīgi, slepeni doties pāri kādas valsts robežai vai raidīt šāvienus pāri kādas valsts robežai.* Robežu sargs — *robežsargs.* Robežu akmens — *robežakmens.* Robežas grāvis — *robežgrāvis.* □ Orogrāfiskā robeža ir tāda robežlīnija, kas novilkta, ievērojot reljefa īpatnības. . . Ģeometriskā robeža ir taisna līnija, kas novilkta no viena apvidus punkta uz otru, neņemot vērā reljefa īpatnības. . . Ģeometrisko robežu paveids ir astronomiskās robežas, kas ir taisnas līnijas un sakrīt ar attiecīgām ģeogrāfiskām paralēlēm un meridiāniem. Fogels, Grīnbergs 1, 110. Rītausmā sacēlās putenis. Vienības komisārs Klāvs priecājās: vieglāk tikšot pāri robežai Latvijas mežos. Spāre 5, 262. Kur beidzas lauki un sākas pilsēta, nosaka robeža — noteikta līnija dabā vai uz kartes, kura nodala pilsētu un laukus kā pakļautības objektus. Cīņa 83, 25, 2. Starp muižas «lielo» pļavu un Ziemciešu ganībām pa robežu tek maza upīte . . Upīts 18, 48. Asniem un bērniem par gādnieku staigā Padomju miera valsts robežu sargs. Sudrabkalns 1, 9. No robežu akmens staba Laura skrēja atpakaļ, zilā plaga [lakats] plivinājās tāpat, tikai tagad uz otru pusi. Upīts 4, 307. Robežas grāvis starp Padomju Krieviju un Latviju nogrieza Latgales sīkzemniekam viņa galveno iztikas avotu — peļņā iešanu uz Krieviju. F Deglavs I, 87. // parasti dsk. *Teritorija, telpa, to daļas, ko šķir (no kā) šāda līnija, kas piekļaujas šādai līnijai.* □ Bieži gadās, ka pie Pumpura griežas cilvēki, lai viņu māju robežās tiktu iemērīti auglīgākie zemes gabali. J Kalniņš 3, 31. Mašīna ieripoja Elzas dzimtā pagasta robežās. Sakse 7, 92. Atstāsim mūsu zvaigžņu pasaules robežas un palūkosimies, kas mājo tās tuvākā apkārtnē. Ikaunieks 1, 27.

2. *Tas (atšķirība, pazīmju kopums), kas nošķir, atdala (parasti) divas vai vairākas parādības, priekšmetus.* R. starp fizisko un garīgo darbu. Dzīvības un nāves r. □ . . ģimeni laukos un ģimeni pilsētā nebūt nešķir strikta robeža. Pad J 82, 232, 3. Kur ir tā robeža, kad beidzas spēka gadi un sākas vecums . . Rinkule 5, 88. Jaunākie pētījumi arvien pārliecinošāk pierāda, ka nav stingras robežas starp nometniekiem, klejotājiem un gājputniem. Mihelsons 1, 6. // *Laikposms, laika moments, pēc kura sākas kas cits.* □ Pagātne . . . kas ir pagātne? Tā ir nosacīti pieņemta laika robeža. Jansons 5, 22. Kamēr varēšu, tikmēr strādāšu . . . — tā ir teikuši un tā saka strādnieki, kolhoznieki, kalpotāji, kuru mūžā pienākusi tā diena, kas ir robeža valsts noteiktajiem darba gadiem. Cīņa 83, 38, 1. Mēģināsim apzīmēt šo laiku precīzāk. Varbūt tas būs divtūkstošais gads — apaļš skaitlis, gadsimtu robeža? Zin T 65, 6, 9.

3. *Augstākā (arī zemākā), pēdējā, arī pieļaujamā pakāpe, norma, kas raksturo (kā) attīstību, norisi, izpausmi, kvalitāti, kvantitāti.* Sajūsmas r. Iespēju robežas. Spēju r. Sasprindzinājuma r. Izturības r. Aršanas dziļuma r. Elastības r. Motora jaudas r. □ Dramatiskās notis ieskanējās tik spēcīgi šajā izrādē, ka šķita — nu Kārļa Sebra talantam vairs nav nekādu robežu. Dzene 1, 122. Kad cilvēks ir nonācis līdz pēdējai robežai un vēl spēj smieties, tad šis cilvēks ir ļoti stiprs. J Kalniņš 7, 459. Ātrumam uz ceļiem, lai cik labi tie arī būtu, ir robeža, kuru nosaka drošība un mērķtiecība. Zv 67, 18, 6. // dsk. lok.: robežās, apst. nozīmē. *Attiecīgajā apjomā, kopumā, attiecīgajos nosacījumos, kādos noris darbība, eksistē kāds stāvoklis, parādība, piemīt pazīmes.* Likuma robežās. Saprāta robežās. Iespēju robežās. Pieklājības robežās. □ PSRS Augstākās Tiesas priekšsēdētājs un viņa vietnieki savas kompetences robežās ir tiesīgi iesniegt protestu par Latvijas PSR Augstākās Tiesas spriedumu un lēmumu. Civilpr k 1, 174. Maksimāli atdodam skatītājiem to, ko spējam savās šodienas robežās, taču vēl svarīgāk varbūt ir tas, ko šis darbs nozīmē turpmākajam. Teātris 75, 105. Jūlija vidējā temperatūra ir no 15 līdz 20 °C, tas ir, svārstās 5 °C robežās . . D kal 79, 244.

4. mat. *Konstants lielums, kam neierobežoti tuvojas mainīgais lielums.* Funkcijas dabiskā r. Skaitļu virknes r. □ Robežu teorijā īpaši apskata virknes, kuru locekļu moduļi neierobežoti samazinās, pieaugot kārtas numuram, tas ir, virknes, kuru robeža ir nulle. Virkni, kuras robeža ir nulle, sauc par bezgalīgi mazu virkni. Mat 221.

○ Vārda robeža — *iepriekšējā vārda beigas un nākamā vārda sākums (tekstā).* Zilbes robeža — *iepriekšējās zilbes beigas un nākamās zilbes sākums (vārdā).* Robežu zinātne — *robežzinātne.* □ Mēdz teikt, ka 20. gadsimta zinātne ir robežu zinātne, tas ir, tā attīstās uz agrāko klasisko zinātņu kopējām robežām. Ieklausieties tik, kā skan institūtu nosaukumi — Polimēru mehānikas, Organiskās sintēzes, Fizikāli enerģētiskais . . . Zv 80, 4, 1. ◇ Novilkt robežu — a. *Norobežot, nošķirt, nodalīt (parasti parādības sabiedrībā).* □ . . jo plašāku sociālu saturu ietver komēdija, jo grūtāk autoram novilkt to smalko robežu, lai šāda komēdija no dzīves trūkumu kritizētājas nekļūtu par dzīves nomelnotāju. J Kalniņš 1, 418. Starp neizdevušos eksperimentu un kļūdu reizēm grūti novilkt robežu. Birze 5, 78. b. *Nodalīt kādus cilvēkus no citiem (piemēram, pēc to stāvokļa sabiedrībā).* □ «Tagad ir tāds stāvoklis, ka grūti novilkt robežu, ko skaitīt par vācu kalpu, ko ne.» Sakse 7, 161. Karš ir stingri novilcis robežu starp savējiem un ienaidnieku. Jansons 5, 184. c. *Ierobežot.* □ Kad jau [fabrikantam] kabata pilna ar strādniekiem nolaupītiem tūkstošiem, tad peļņas lauku varēja pa-

plēst ārpus fabrikas, uzņēmībai un veikaliem nekādas robežas nebij novilktas. Upīts 9, 229.

robežakmens, -akmens, dsk. -akmeņi, v. *Akmens, ar ko apzīmē (piemēram, teritorijas) robežu.* □ pārn. Bijušas tikai zināšanas vien, tad viņa [meitene] tikai skolotāju atmiņā paliktu kaut kas līdzīgs robežakmenim, no kura atcerēties notikumus .. Zigmonte 1, 211.

robežapgabals, -a, v. *Apgabals, kas atrodas pie (kādas teritorijas, parasti valsts) robežas.*

robežapsardze, -es, s.; parasti vsk. *Robežapsardzība.* □ Ar īpašu lepnumu allaž nosaucam Latviešu sarkano strēlnieku robežapsardzes posteni. Cīņa 80, 123, 2. «Saka, tagad esot Rietumvācijā par virsnieku robežapsardzē.» J Liepiņš 1, 72.

robežapsardzība, -as, s.; parasti vsk. *Valsts robežas apsardzība.* Robežapsardzības postenis. Robežapsardzības karaspēks mil. — *speciālais karaspēks valsts robežu apsardzībai.* □ Ar drauga palīdzību Guntis sekmīgi apgūst robežapsardzības meistarību. Ilgāk dienējušo karavīru šefība pār jauniesauktajiem šeit ir nerakstīts likums. Zv 78, 10, 3. Dažu minūšu laikā viņš tika nogādāts uz robežapsardzības kuģa .. Lauku Dzīve 68, 2, 19. Šeit piekrastē atrodas Latviešu sarkano strēlnieku vārdā nosauktā robežapsardzības punkta tehniskās novērošanas postenis. Zv 78, 10, 3. PSRS sauszemes un jūras valsts robežu aizsargā robežapsardzības karaspēks. Gaisa telpu aizsargā PSRS pretgaisa aizsardzības karaspēks. Fogels, Grīnbergs 1, 112.

robežapvidus, -us, v. *Apvidus, kas atrodas pie (kādas teritorijas, parasti valsts) robežas.* □ ..[Padomju Karpatu] novada robežapvidos dzīvo arī diezgan daudz .. rumāņu, ungāru, slovaku, krievu. Zv 58, 18, 23. Dzērbene atrodas Austrumvidzemes un Piebalgas novadu robežapvidū. PL Siev 83, 12, pielikumā.

robežātrums, -a, v. *Lielākais (arī mazākais) pieļaujamais (kā) ātrums.*

robežboja, -as, s. *Boja, ar ko apzīmē (kā) robežu.* □ Tās [laivas] nemanot sāka virzīties blakus celiņam, līdz joņoja gandrīz saskaroties, atstājot starpā tikai minimālo — robežbojas. Sports 70, 121, 1.

robežbūve, -es, dsk. ģen. -vju, s. *Būve, kas ir izveidota uz (kādas teritorijas, parasti valsts) robežas.* □ ..bruņota Rietumvācijas provokatoru grupa, galvenokārt reakcionārie studenti, mēģināja izpostīt VDR robežbūves. Cīņa 64, 140, 3.

robežceļš, -a, v. *Ceļš, kas atrodas gar (kādas teritorijas) robežu vai sadala to divās paralēlās joslās.* □ Velti acis meklēja aiz robežceļa .. Dakšu zēna balto galvu. Brigadere 2, 331.

robeždisciplīna, -as, s. *Zinātnes nozare, kas risina jautājumus, kuri līdz tās izveidei ir attiekušies uz divām (retāk vairākām) nozarēm; arī robežzinātne.* □ ..dzimst robeždisciplīnas, starpnozares zinātnē .. Cīņa 83, 120, 3.

robeža, -as, s. *Ēža, kas atrodas gar (kādas teritorijas) robežu vai uz tās.* □ ..purveli izplāvis, robežežu appļaustījis, sacirtis pilnu mašīnu sausu, kritušu koku un izvedis no meža .. Cīņa 67, 177, 4.

robežgadījums, -a, v. *Situācija, kurā (ko) pašreizējā zināšanu līmenī vienlīdz raksturo no diviem (retāk vairākiem) viedokļiem.* □ Reizēm grūti atšķirt epitetu no vienkārša apzīmētāja: sastopami dažādi robežgadījumi. Taču šo divu parādību principiālā atšķirība tāpēc vien vēl nav jāignorē. Valeinis 1, 185. Arī daudz citu momentu liecina, ka Lobačevskis netiecas sagraut Eiklīda lolojumu — tas ir viņa sistēmas robežgadījums. Pad J 83, 6, 4.

robežgrāvis, -vja, v. *Grāvis, kas atrodas gar (kādas teritorijas) robežu vai sadala to divās paralēlās joslās.* □ ..sīko tīrumu robežgrāvji aizbērti .. Zv 66, 10, 1. pārn. Māksla nepazīst tādu robežgrāvi, kas varētu šķirt intelektuālo no emocionālā. Kar 63, 2, 124.

robežincidents, -a, v. *Incidents, kas ir saistīts ar valsts robežas pārkāpšanu.*

robežizmērs, -a, v. *Lielākais vai mazākais pieļaujamais (kā) izmērs.* □ ..katras detaļas visiem izmēriem jānosaka pielaides. Tas nozīmē, ka katram izmēram jānorāda augšējais un apakšējais robežizmērs, starp kuriem tad atrodas derīgās detaļas īstenais mērs. Zin T 63, 12, 6.

robežjautājums, -a, v. **1.** *Jautājums, ko pašreizējā zināšanu līmenī vienlīdz raksturo no diviem (retāk vairākiem) viedokļiem vai ko pētī divas (retāk vairākas) zinātnes nozares.* □ Institūta zinātnieku kolektīva sastāvs ļaus risināt arī tā saucamos filozofijas un psiholoģijas robežjautājumus, kas attiecas uz cilvēku profesionālo sagatavošanu, viņu spēju vispusīgu attīstīšanu. Rīgas B 81, 10, 1. Akadēmiķis N. Semjonovs ir viens no visievērojamākajiem mūsdienu ķīmiķiem, kura intereses saistītas ar fizikas un ķīmijas robežjautājumiem. Straduņš 2, 75.

2. *Jautājums, kas ir saistīts ar (kādu valstu, teritoriju) robežām.*

robežjosla, -as, s. **1.** *Josla, kas atrodas gar (kādas teritorijas, parasti valsts) robežu vai uz tās.* □ Divu republiku — KPFSR un Latvijas — robežjoslā, staignu purvu vidū ir kāda neliela saliņa. Rīgas B 81, 241, 3. ..ienaidnieka ļoti ātrā motorlaiva izslīd cauri jūras šauruma robežjoslai, ielaužas Rīgas jūras līcī .. A Grigulis 13, 419. sal. Pagalma vidū svaigi nogrābtā grantī kā robežjoslā skaidri saskatāmi mazas mašīnītes riepu nospiedumi. Bels 6, 232.

2. *Josla, kas pastāv starp divām parādībām, (kā) atšķirīgām daļām u. tml.* □ Taču slikto laiku mums bieži vien sagādā nevis paši cikloni, bet apmēram 30 kilometrus plata josla — robeža starp siltiem un vēsiem gaisa slāņiem. Šajās robežjoslās — atmosfēru frontēs — tad arī bieži vērojams lietus, stiprs vējš, pērkons, zibeņi. Rīgas B 66, 243, 8. Robežjoslu starp auga virszemes un apakšzemes daļu sauc par sakņu kaklu. Sudrabs 1, 34. Kādas, jūsuprāt, ir teātra un kino attiecības? Kas notiek šajā robežjoslā starp abām patstāvīgajām un tik tuvajām mākslām? Lit M 81, 22, 11.

robežlielums, -a, v.; mat. *Robeža (4).*

robežlīnija, -as, s. **1.** *Līnija, ar ko apzīmē (kādas teritorijas, parasti valsts) robežu; arī robežjosla (1).* Robežlīnijas apraksts. □ Demarkācija ir valsts robežlīnijas iezīmēšana dabā ar attiecīgām robežzīmēm. Fogels, Grīnbergs 1, 110. ..Meksiku, tāpat kā Kanādu, no ASV šķir tikai pieņemta robežlīnija uz zemes. Zv 66, 10, 29. Kā ziemeļu, tā dienvidu puslodē divdesmit sestie platuma grādi ir ekvatoriālās zonas valdošo vēju — pasātu — robežlīnijas. Zv 77, 14, 17.

2. *Atšķirība, pazīmju kopums, kas nošķir, atdala dažādas parādības.* □ Jau gadsimtiem turpinās strīdi, kur velkama robežlīnija starp iedzimtu apdāvinātību un izaudzinātu talantu. Zv 66, 13, 20. Cilvēku mūžs — balta bura, Ar melnu vētru kas cīnās. Dzīvība žonglējot turas Uz kontrastu robežlīnijas. Vīksna 2, 104.

3. *Robeža (3).* □ Augstus sportiskos rezultātus, jaunu cilvēka spēju robežlīniju atklāšanu gaidām arī no nākamajām, XXII, olimpiskajām spēlēm Maskavā .. Zv 76, 20, 20. ..jaunas jaunrades robežlīnijas tiecas sasniegt prāvs pulks .. literātu. Auziņš 7, 43. ..[audēja] pierādījusi, ka .. iespēju robežlīnija atkāpjas aizvien tālāk, dodot vietu atkal kādai jaunai iespējamībai. PL Siev 78, 2, 13.

robežmala, -as, s. *Robežas mala.* □ PSRS valsts jūras robeža ir PSRS teritoriālās jūras ārējā robežmala. Fogels, Grīnbergs 1, 111.

robežnieks, -a, v.; **robežniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; refl. *Cilvēks, kas dzīvo pie (kā) robežas, cilvēks, kas dzīvo robežjoslā.* □ Tā pienāca Jāņu priekšvakars, un kaut kur Vīteļu robežniekos jau atskanēja pirmās līgotāju dziesmas. K Zariņš 1, 41. Uz robežas° ganīdama, Rožu viju vainadziņu; Robežnieka dēliņam Sirdi vien ēdināju. LD 6186.

robežnovads, -a, v. *Novads, kas atrodas pie (kādas teritorijas, parasti valsts) robežas.*

robežnovirze, -es, dsk. ģen. -žu, s.; tehn. *Lielākā vai mazākā pieļaujamā (kā) novirze.*

robežnozare, -es, dsk. ģen. -ru, s. *Nozare, kas risina jautājumus, kuri līdz tās izveidei ir attiekušies uz divām (retāk vairākām) nozarēm.* □ Ievērojami zinātnieki mēdz teikt, ka visinteresantākās parādības mūsdienu zinātnē meklējamas robežnozarēs. Rīgas B 70, 244, 4. Paula Valdena vārds ir saistīts ar zinātnes jaunas robežnozares — fizikāli organiskās ķīmijas tapšanu un veidošanos. Stradiņš 1, 217.

robežot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; trans. **1.** *Būt, atrasties (kam) blakus, saskarties (ar ko); robežoties (1).* □ Rūjienas novadu robežojot: ziemeļos — Igaunija, austrumos — Valkas rajons, dienvidos — Seda, rietumos — Mazsalaca. Rūja 3, 9. // intrans. □ Koku vardes izplatības areāls robežo ar Latvijas PSR dienvidrietumu daļu. Sloka 1, 31.

2. *Būt par (kā) robežu (2).* □ Katra organisma dzīvi robežo divi momenti — tapšana un miršana. Sudrabs 1, 66. 1957. gadā Lielās Oktobra revolūcijas 40 gadu jubilejai veltītā Republikāniskā mākslas izstāde palikusi atmiņā kā patiesi nozīmīga parādība .. glezniecības attīstībā. Šī izstāde robežoja noietu posmu ar jauna ceļa sākumu. Tēl M 58, 129.

robežoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. **1.** *Būt, atrasties (kam) blakus, saskarties (ar ko).* □ ..plašais purva gabals .. visgarām robežojās ar augsto Gaiļa kalnu. Fimbers 1, 79. Austrumos un dienvidos Ibērijas pussalu apskalo Vidusjūras ūdeņi, .. ziemeļos tā robežojas ar Pireneju kalnu grēdu un Biskajas jūras līci. Grīva 11, 48. Viņš aizgāja pašā ierakuma galā, kur tas robežojās ar blakus vadu, un atspiedās uz zemes malas. Grants 2, 28.

2. *Būt (kam) līdzīgam, tuvam; būt tādam, kas mijas viens ar otru.* □ Skarbais stils bieži robežojās ar monumentālo gleznieciību .. Nodieva 2, 24. Arnis .. apgalvoja, ka šis cilvēks viņā izraisot žēlumu, kas robežojas ar simpātijām. Dinere 10, 272. Smaids lūpās robežojas ar smīnu, tā reizē ir laipna iecietība un viegla ironija. Brutāne 8, 5.

- robežpāreja, -as, s.; mat. *Robežas atrašana.*

robežpārgājējs, -a, v.; **robežpārgājēja,** -as, s.; refl. *Robežpārkāpējs.* □ ..svarīgi ir robežpārgājējus saņemt dzīvus, jo viņi varēja šo to interesantu pastāstīt par ienaidnieka nodomiem. A Grigulis 7, 116.

robežpārkāpējs, -a, v.; **robežpārkāpēja,** -as, s. *Persona, kas nelikumīgi, slepeni dodas pāri kādas valsts robežai vai raida šāvienus pāri kādas valsts robežai; robežas pārkāpējs.* □ ..ikvienai valstij ir tiesības aizsargāt savu robežu, lai to nepārkāptu ne ārvalsts amatpersonas, ne arī privātās personas. Gadījumā, ja valsts robežu pārkāpj ārvalsts karakuģi, kara lidmašīnas vai robežapsardzes vienība, valsts var iesniegt oficiālu protestu ārvalstij vai pat lietot fiziskus piespiedu līdzekļus pret robežpārkāpējiem. Fogels, Grīnbergs 1, 111. Naktī robežapsardzības postenī ieskanējās telefona zvans. Tika saņemts ziņojums, ka šajā sektorā manīti robežpārkāpēji. Rīgas B 80, 122, 4. Robežpārkāpēja roku, kas turējusi pistoli šaušanai, gudrais suns tik cieši satvēris zobos, ka visas patronas izsprāgst gaisā. Grīva 11, 90.

robežpārkāpums, -a, v. *Pārkāpums, kas ir saistīts ar nelikumīgu, slepenu došanos pāri kādas valsts robežai vai ar šāvienu raidīšanu pāri kādas valsts robežai.* □ Ātri tika noblokēti visi ceļi. ..Robežpārkāpuma vietā ieradās meklēšanas grupa. Zv 76, 24, 2.

robežpilsēta, -as, s. *Pilsēta, kas atrodas pie (kādas teritorijas, parasti valsts) robežas.* □ Vilciens atstāj Maskavu pusnaktī, agrā rītā es būšu Minskā, dienas vidū — robežpilsētā Brestā .. Krieviņš 2, 103. Valka ir robežpilsēta. Tā mēs sakām parasti, ikdienā. Lit M 84, 38, 2.

robežposms, -a, v. *Posms, kas pastāv starp divām parādībām, (kā) atšķirīgām daļām u. tml.* □ Katra V. I. Ļeņina dzimšanas dienas atcere ir savdabīgs robežposms mūsu ceļā, kad mēs izvērtējam noieto ceļu, iezīmējam nākotnes uzdevumus. Hor 77, 7, 2. Katrai paaudzei ir savi neaizmirstami robežposmi. Tagadējai paaudzei visu veikumu pamats ir to cilvēku varoņdarbs, kas satrieca fašismu un pacēla Uzvaras karogu virs reihstāga. Rīgas B 83, 152, 1.

robežpunkts, -a, v. **1.** *Tas (laikposms, notikums, apstākļu kopums u. tml. kā attīstības gaitā), pēc kura sākas kas cits, citāds.* □ Mēness grieži noderējuši par dabiskiem laika iedalījuma robežpunktiem daudzām tautām. D kal 81, 296.

2. *Līdzīgu parādību saskares punkts.* □ ..nemitīgi auga [zinātnisko] līdzstrādnieku teorētiskā sagatavotība, tie apguva modernās pētniecības metodes, kur viens no galvenajiem stūrakmeņiem bija prasme sadarboties zinātņu robežpunktos ar citu specialitāšu pārstāvjiem .. Purs 4, 183.

robežrajons, -a, v. *Rajons, kas atrodas pie (kādas teritorijas, parasti valsts) robežas.* □ Stāvoklis abu valstu robežrajonā patlaban ir ļoti sasprindzināts. Hor 79, 11, 38. Ikdienas dzīvē amerikāņu klātbūtne Kanādā jūtama daudz un dažādās jomās. Kaut vai desmitiem tūkstošu vasarnīcās, kuras amerikāņi sacēluši robežrajonos kaimiņvalsts teritorijā. Zv 75, 3, 18.

robežsardze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Valsts robežas sardze.*

robežsargs, -a, v. *Robežapsardzības karaspēka karavīrs.* □ «Robežsargi zina visu, kas notiek viņu rajonā, un pazīst katru, kas te dzīvo ..» A Grigulis 7, 15. Jūrā patrulē viens no labākajiem Baltijas robežsargu kuģiem. Tā apkalpe ir aizturējusi robežu pārkāpējus. Zv 68, 3, 23.

robežsituācija, -as, s. *Situācija, kurā krasi mainās kāds stāvoklis, norise u. tml.; situācija, kurā kāds stāvoklis, norise u. tml. sasniedz augstāko pakāpi; marginālā situācija.* □ Dažādu nozaru speciālistiem ir pazīstams termins marginālā [situācija] jeb robežsituācija. Lit M 79, 43, 7. Katrā aktrises vaibstā, žestā, skatienā atspoguļojas apsūdzētās — robežsituācijā nonākuša cilvēka iekšējā dvēseles kustība, viņa izjūtas, sākot no tikko radušās cerības līdz melnam izmisumam un satraukumam. PL Siev 77, 8, 18. ..saimnieciskās darbības nepilnību dēļ ir sasniegta tā robežsituācija, ka vairākas ūdenstilpes vairs nespēj bioloģiski pašattīrīties. D kal 82, 127.

robežslodze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Lielākā pieļaujamā (kā) slodze.*

robežspriegums, -a, v. *Lielākais pieļaujamais (kā) spriegums.* □ ..ievadot lielmolekulāros savienojumos pildvielas, plastifikatorus u. c. komponentus, iespējams iegūt plastmasas, kam stiepes izturības robežspriegums ir 6000—8000 kG/cm^2, bet spiedes izturības robežspriegums — 3200—4000 kG/cm^2. Alksnis 1, 12.

robežstabs, -a, v. *Stabs, ar ko apzīmē (kādas teritorijas, parasti valsts) robežu.* □ Latvijas darbaļaudis ticēja, ka agrāk vai vēlāk pienāks laiks, kad tiks nojaukti robežstabi, un Latvijas un Padomju Savienības tautas varēs sniegt viena otrai roku. Rīgas B 68, 182, 2. Visus trīs vīrus Matilde veda pāri tīruma stūrim pie robežstaba, kur sanāca kopā Akmaņa, Mieriņa un Strautiņa zemes. Fimbers 1, 234. // pārn. *Tas (laikposms, notikums, apstākļu kopums u. tml.), pēc kura sākas kas cits, citāds.* □ Šis laikraksts [«Pēterburgas Avīzes»] bija robežstabs. Šai laikrakstā un ap to notika cīņa ar veco un konservatīvo, še modās jaunais un progresīvais. Lit M 57, 5, 2. Jauna satura apgūšana operai vienmēr nozīmējusi tās lielos vēsturiskās attīstības robežstabus, jo tas nenovēršami lauž arī agrākos operas stilus. Vītoliņš 2, 273. sal. Varam sacīt, ka Ikšķiles baznīcas un pils drupas Daugavas krastā stāv kā mūsu tautas un visas Baltijas vēstures divu laikmetu simbolisks robežstabs. Pad J 68, 237, 2.

robežstacija, -as, s. *Stacija, kas atrodas pie (kādas teritorijas, parasti valsts) robežas.* □ Robežstacijā uzraudzības ierēdņi pārbaudīja mūs pašus un arī mūsu mantas. Jēk Mediņš 2, 56. Pirmo lielās Padomju zemes robežstaciju — Bigosovu — sasniedzām krēslā. Rīgas B 85, 179, 2.

robežstiprība, -as, s. *Lielākā iespējamā (kā) stiprība.*

robežstrīds, -a, v. *Strīds par (parasti valsts) robežu.* □ Robežstrīdi Dienvidamerikā jau kopš pagājušā gadsimta sākuma bija pastāvīgi karu iemesli. Rīgas B 84, 15, 6. 1920. gadā sanāca «starptautiska» konference, kura izšķīra svarīgu robežstrīdu starp divām buržuāziskām valstiņām. Zv 73, 9, 19.

robežšķirtne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Laikposms, notikums, apstākļu kopums u. tml., kas nošķir (dažādas parādības, vienas parādības dažādas pakāpes citu no citas).* □ Uzvaras svētkos, šajā kara un miera robežšķirtnē, mēs ne vien atskatāmies pagātnē, bet, saprotams, domājam arī par nākotni. Cīņa 83, 106, 1. Vīru koru izaugsmei sešdesmitie gadi iezīmē savdabīgu robežšķirtni to attīstībā, meistarībā, repertuāra bagātināšanā. Rīgas B 83, 7, 5. Starp cilvēku un, teiksim, šimpanzi ir evolūcijas robežšķirtne. Zin T 77, 1, 33.

robežugunis, -ņu, s.; tikai dsk. *Ugunis, ar ko apzīmē, parasti lidlauka, robežas.*

robežupe, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Upe, kas tek gar (kādas teritorijas, parasti valsts) robežu vai sadala to divās paralēlās joslās.* □ Simtiem kilometru mēs braucam gar robežupi Araksu, aiz kuras tagadējās Irānas teritorijā dzīvo divreiz vairāk azerbaidžāņu nekā šaipusē. Zv 82, 4, 12. ..dzīvojam tālu ziemeļos kādas robežupes un jūras krastā. Grīva 11, 77.

robežvalsts, -valsts, dsk. ģen. -valstu, s. *Valsts, ar kuru ir kopēja robeža.* □ Demarkāciju izdara īpaša no attiecīgo robežvalstu pārstāvjiem izveidota jaukta komisija .. Fogels, Grīnbergs 1, 110.

robežvērtība, -as, s.; mat. *Vērtība, kuras starpība ar virknes vai mainīgā lieluma vērtībām kļūst absolūti mazāka par patvaļīgi mazu pozitīvu skaitli.*

robežzīme, -es, dsk. ģen. -mju, s. *Zīme, ar ko norāda uz (kādas teritorijas) robežu.* □ Demarkācija ir valsts robežlīnijas iezīmēšana dabā ar attiecīgām robežzīmēm. Fogels, Grīnbergs 1, 110. ..stāvu Jelgavas šosejas malā, gabaliņu aiz pilsētas robežzīmes. Pad J 63, 97, 7. «Ko tad mēs darīsim?» ieprasās Kārlis. — «Pārmērīsim kolhoza robežas un ieraksim robež-

zīmes.» — «Ā, taisīsim kupicas.» Auziņš 1, 42. // pārn. *Tas (laikposms, notikums, apstākļu kopums u. tml.), pēc kura sākas kas cits, citāds.* □ Ikviens mūsu Dzimtenes solis kosmosa apgūšanā ir svarīga robežzīme ceļā uz zināšanām, ceļā uz kosmiskās telpas izmantošanu cilvēces labā. Sk Av 71, 19, 4. Katras tautas vēsturē ir neaizmirstamas dienas, kas kļuvušas par svarīgām robežzīmēm visā tās dzīvē. Pad J 79, 140, 3.

robežzinātne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Zinātnes nozare, kas risina jautājumus, kuri līdz tās izveidei ir attiekušies uz divām (retāk vairākām) nozarēm.*

robīnija, -as, s. *Tauriņziežu dzimtas koks vai krūms ar baltiem vai rožainiem, smaržīgiem ziediem ķekaros.* Baltā r. Lipīgā r. □ No tauriņziežu dzimtas kokiem tikai nedaudzi aug mērenā klimata joslā. . .Latvijas PSR bieži audzē robīniju, ko parasti dēvē par balto akāciju. Galenieks 2, 243. Rožainā robīnija ir labs nektāraugs . . DD 68, 9, 19.

robinsonāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Parasti kuģa avāriju pārcietuša cilvēka dzīve, piedzīvojumi vientuļā salā.*

robinsons, -a, v. *Cilvēks, kas, parasti pēc kuģa avārijas, dzīvo vientuļā salā, pārtiek no tur esošā un visu nepieciešamo pagatavo pats.* □ Visu tajā [nometnē] bija iekārtojuši paši bērni. Pionieri pina no zaļiem zariem teltis . . Vārdu sakot, viņi bija īsti robinsoni, kas apmetušies «neapdzīvotā» zemes gabaliņā . . Pion 54, 21, 3. sal. Pagājušos gadu simteņos ne viens vien burinieks tika sadragāts uz šo salu koraļļu rifiem. Tie, kam palaimējās izglābties, dzīvoja kā robinsoni, pārtikdami no kokosriekstiem, zivīm un bruņurupučiem . . Ērgle 3, 11.

robīt, -īju, -ī, -ī, arī -u, -i, -a, pag. -īju; trans. *Robot.* □ Viņš . . izrauj savu naželi un sāk torņa sienas robīt. LTP 384.

roblapains, -ais; s. -a, -ā; apst. **roblapaini.** *Tāds, kam lapas ir ar robainām malām (par augiem).* □ . . Klausos: šalko kā jūra ozolu birzis roblapainās . . Sudrabkalns 3, 189.

robojums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → r o b o t; robu kopums (piemēram, priekšmetā).* □ Bumbveida vāžu formas mākslinieks nereti atvasina no sensenā vārāmā trauka, to atturīgi rotājot ar plastisko līkloču robojumu vai bedrīšu rindu. Tēl M 58, 192. Dažkārt durvju stenderēs, augšējā palodā, retumis arī pašās durvīs, iegrieza robojumus, rozetes vai citus raksta motīvus . . Cimermanis 1, 80.

robot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Cērtot, griežot, kaļot u. tml., veidot robu vai robus (kā) virsmā.* R. līsti. R. stieni. R. dēļa malas. □ pārn. Eju paņemt akmeni zobos Un zvērēt pie viņa cietuma — Tik ilgi es krastu robošu, Līdz atvērsies Čīles cietumi. E Plaudis 4, 229. pārn. Augstā kraujā bija redzamas parka koku galotnes, kas roboja debessmalu . . Vilks 6, 308. *Sk.* r o b o t s².

robotizācija, -as, s. *Plaša robottehnikas ieviešana (piemēram, darba procesā, ražotnē).* □ . . robotizācija prasa ražošanas kultūras līmeņa celšanu, tehnoloģijas korekciju . . Cīņa 81, 141, 2. Republikas tautas saimniecības robotizācijā būtisku ieguldījumu dod Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta teritoriālais starpnozaru robottehnikas centrs. Rīgas B 84, 79, 2.

robotizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Plaši ieviest robottehniku (piemēram, darba procesā, ražotnē); pārveidot par robotu (piemēram, iekārtu, ierīci).* □ Lai likvidētu monotono, vienveidīgo darbu pie konveijera, pēdējos gados apvienības uzņēmumos izveidoti 24 robotizēti kompleksi. Liesma 82, 3, 9. . . institūts izstrādājis un izgatavojis robotizētus bāzes iecirkņus, ko veido agregāti ar diskrēto programmvadību. Rīgas B 83, 231, 1. Robotizētiem darbgaldiem nav vajadzīga ne atpūta, ne pusdienas pārtraukums, ne arī iepriekšējās darba iemaņas. Rīgas B 84, 151, 5.

robotoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Mācība par robotiem.* □ Kvalitatīvi jauns posms robotoloģijā sākās ar 1962. gadu, kad ASV radīja pasaulē pirmos rūpniecības robotus «Unimate» un «Versatran» — «mehāniskās rokas» ar programmvadību. Zin T 78, 9, 30.

robotoloģisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **robotoloģiski.** *Saistīts ar robotoloģiju, tai raksturīgs.*

robototehnika, -as, s.; parasti vsk. *Robottehnika.* □ Tagad robototehnikas izmantošanas līmenis ir viens no vissvarīgākajiem valsts zinātniski tehniskā potenciāla rādītājiem. Rīgas B 85, 214, 6.

robototehnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **robototehniski.** *Robottehnisks.*

robototehnoloģisks, -ais; s. -a, -ā. *Robottehnoloģisks.* □ Konstruktori radījuši 9 tipveida robototehnoloģisko kompleksu pamatvariantus . . Rīgas B 85, 110, 2.

robots[1] [robots], -a, v. *Programmējams automāts, kas veic sarežģītas operācijas, kuras atgādina apzinātu cilvēka darbību.* Rūpniecības r. Pētniecības r. Sadzīves r. □ Roboti atbrīvo cilvēku no tādām fiziskām nodarbībām, kuras viņam . . kaitīgas . . Zv 78, 2, 6. Lai uzlabotu darba apstākļus ventilatoru rumbu ražošanā, tika izveidota robotu tehnoloģiskā līnija. Šīs līnijas pirmsākums ir robots urbējs. Pad J 83, 52, 2. Vārds «robots» pirmo reizi parādījās čehu rakstnieka Karela Čapeka lugā «R. U. R.» 1920. gadā. Zv 78, 2, 6.

robots[2] [ruobuots], -ais; s. -a, -ā; apst. **roboti.** **1.** *Tāds, kura virsmā ir robi (par priekšmetiem); robains (1).* Robota detaļa. Robotā skrūve. □ . . tumšos istabu stūros [stāv] noliktie vecmodīgie puķu postamenti — augsti, režģaini, ar robotām kājām . . PL Siev 64, 2, pielikumā 2. Ritenis zīmēja ceļa putekļos savādu rakstu. Tas atgādināja robotu lenti . . Lapsa 3, 149. Ar roboto sakņu nazīti sagrieztus pētersīļus . . liek verdošā zivju buljonā. Ēd gat 147.

2. *Robains (2).* □ Ikdienas taku minu, pa līčloču robotām kraujām — sevi es darbiem un lietām, sevi es rūpēm ļauju. Brīdaka 6, 88. . . jūras piekraste maz robota un te nav ne dziļu līču, ne pussalu . . Veģet 4. Nokrēslas

zilgmē pagaisa upe un mežu robotās galotnes .. J Kalniņš 7, 184.

robottehnika, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Zinātnes un tehnikas nozare, kas ietver robotu konstruēšanu un izmantošanu zinātniskos un tehniskos nolūkos.* □ Desmitajā piecgadē tiks veidotas vairākas jaunas nozares un ražotnes. Starp tām jāatzīmē .. robottehnikas industrija. Hor 76, 17, 5.

2. *Robotu kopums (piemēram, ražotnē).* □ Daudzi cilvēki, kas agrāk veica smagu fizisku darbu, tagad kļuvuši par robottehnikas operatoriem un konveijeru līniju dispečeriem. Pad J 82, 120, 1.

robottehnisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **robottehniski. 1.** *Saistīts ar robottehniku (1), tai raksturīgs.* □ Tas ir robottehniskais komplekss. Rīgas B 83, 106, 2.

2. *Saistīts ar robottehniku (2), tai raksturīgs.*

robottehnoloģija, -as, s.; parasti vsk. *Robotu tehnoloģija.*

robottehnoloģisks, -ais; s. -a, -ā. *Saistīts ar robottehnoloģiju, tai raksturīgs.* R. komplekss. □ Pirmām kārtām robotus uzstāda ražošanas iecirkņos, kur darbs cilvēkus visvairāk nogurdina. Turklāt atsevišķus mehānismus apvieno robottehnoloģiskajās līnijās .. Pad J 83, 133, 1.

robs[1]**,** -a, v. **1.** *Padziļinājums, parasti samērā neliels (kā) virsmā.* Ievīlēt zāģī robu. □ Klēts sienu baļķu iekšpusē iecirstos robos cits virs cita guldītie apaļkoki vai plēstās plankas veidoja apcirkņus graudu bēršanai. Cimermanis 1, 75. Esam izkaluši mūrī pamatīgu robu, bet ejas kā nav, tā nav. Ērgle 1, 342. Zobi mūsu cirvim, protams, ir atdauzīti robu robiem .. PL Siev 80, 3, 18. pārn. Kad es ieplēšu dvēselēs robus Uz atmiņu rūsošām naglām, Esi ar mani tad kopā .. Elksne 2, 112. pārn. Pamazām, pamazām žēlabas vārdos aprima, lai arī sirdī tās atstāja robu. Apsīšu J 3, 33. ◇ Aizpildīt robu (arī robus) — a. *Novērst trūkumus, nepilnības (darbā, zināšanās u. tml.).* □ Robus savās zināšanās viņa centīgi aizpildīja, lasot tehnisko literatūru un mācoties kursos. Zv 51, 3, 4. Ja ģimenē jau pirmskolas vecumā bērns negūst nozīmīgus un paliekošus mākslas iespaidus, viņa ētiski estētiskajā audzināšanā var rasties robi, ko vēlāk skolas gados grūti aizpildīt. Sk Ģ 78, 12, 24. b. *Novērst zaudējumu sekas.* □ Baterijas apkalpē aizpildīja robus jauni karotāji .. Bērn 48, 4, 12. ◇ (Ie)cirst (arī (ie)griezt, ieraut, iesist u. tml.) robu sar. — *radīt izdevumus; radīt zaudējumus.* □ Milzīgu robu iecirta vasaras un rudens lietavas un vēl pēc tam ziema .. Salnāja 2, 8. Lidijas lepnās kāzas un lielais pūrs ierāva pamatīgu robu. Eglons 2, 154. Teorētisko zināšanu trūkums cērt lielu robu audzināšanas kompleksā. Cīņa 76, 259, 2. ◇ (Ie)griezt makā robu sar. — *radīt materiālus zaudējumus.* // *Tukša vieta starp (kāda kopuma) sastāvdaļām, elementiem.* □ Ap galdu tagad palieli robi, daļa viesu izgājuši ārā .. Dripe 5, 225. Lai stāv ziedi, lai aug. Lai nav neviena roba. Brigadere 2, 305. // *Negludums, nelīdzenums.* □ Vīri smagās plaukstas ceļ pie pieres, Krasta zilgmē tiem ne robs nav svešs .. Ziedonis 19, 118. .. visur zilgana meža strīpa kā loks, robu robaina. Sudrabu E 3, 299.

2. *Nepilnība, trūkums, arī zaudējums.* R. zināšanās. R. mācībās. □ Manam studenta budžetam desmit rubļu bija liels robs, bet vecis nekad neierunājās par īres pazemināšanu. Bels 1, 67. Ar Krišus aiziešanu bija radies robs, un visi to tagad redzēja un .. teica, ka viņš tomēr bijis krietns un jauks puisis. Lācis 15, 27.

3. vienk. *Darbs; arī amats.* □ Strādāju cītīgi .. Un laikam jau puikam klusībā radās cerības uz stūrmaņa robu. Talcis 8, 37. «Rīgā tu taču varētu tikt vislabākajā robā.» — «Droši vien. Bet šeit es varēšu būt daudz patstāvīgāks.» Lukjanskis 5, 326. Kivickis sen jau atzinies biedriem, ka par mēneša peļņu Puszeķem iepircies robā .. Upīts 9, 596.

robs[2]**,** -ais; s. -a, -ā; novec. *Robains.* □ .. Ozolam robas lapas .. LD 10665, 1 var.

robums, -a, v.; novec. *Robs*[1]. □ Daudzi nemaz nezina, kā ir, kad paskatās uz mežu no iekšpuses, caur zaru dobumiem un lapu robumiem. M Zariņš 5, 115.

robusts, -ais; s. -a, -ā; apst. **robusti. 1.** *Nekulturāls, nesmalkjūtīgs (par cilvēkiem); arī pirmatnēji spēcīgs.* □ Jau it kā sāka pierast pie negulētām naktīm, trokšņiem un lamu vārdiem. Cilvēki bija kļuvuši nikni, robusti, neuzticīgi. Talcis 8, 60. Pirmajās ainās Žaņa Katlapa Mārtiņam Īdenam bija paraupjš ārējais veidols. Tas bija robusts matrozis ar pašaurām interesēm. Katlape, Ceplītis 1, 88. Tāds robusts cilvēks bija iznācis ārā, paberzēja muguru pie sienas kā kustonis .. Domāt daudz nedomāja, darbojās pēc instinkta. Dzene 1, 50. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Domāšana ir grūts darbs, piepūle klaji atspoguļojās Bukubendes robustajā sejā. Bels 6, 8. Neviens klaji negaužas un nesūdzas, tikai valodas robustākas. Caune 2, 15. // *Skarbs, arī zems, dobjš (par skaņu); rupjš (6).* □ .. saksofona tonis bija kļuvis asāks un robustāks .. Liesma 76, 10, 22. .. skaņdarbi bieži vien izskanēja pārspīlēti skaļi, robusti, bez smalkuma .. Lit M 57, 3, 4.

2. *Detaļās neizstrādāts, nenogludināts (piemēram, par mākslas darbu).* □ Visu strīdu rezultātā darbs [glezna] guva pelnīto atzinību, bet ne bez pamata bija aizrādījumi par atsevišķu tipāža robusto traktējumu. Tēl M 58, 136. .. [mākslinieka] smagnēji zemnieciskā un robustā glezniecība savos labākajos sniegumos ir uzmanības vērta. Lit M 56, 44, 3.

robustums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r o b u s t s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. rūpīgi nopētīju Ivara seju. Nekā skaista, nekā pievilcīga. Bet iespējams, ka tieši savā robustumā, ar savu auksto, pelēko akmens vai koka seju viņš tomēr bija skaists. Lukjanskis 5, 43. .. dzejnieks ar saviem asajiem vārdiem rada savdabīgu šarmu un kaujinieciskumu, un viņa izteiksmes skarbums un robustums attaisnojas. M Kalve 1, 46. Vai nepaļaujamies uz meitenēm un sievietēm tiktāl, ka novirzām viņas sieviškībai nepiedienīgā robustumā? PL Siev 78, 2, 3.

2. *Vispārināta īpašība → r o b u s t s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Mākslas darba r.

roce, -es, dsk. ģen. -ču, s. *Izgriezums apģērbā piedurknei, arī vieta, kur piedurkne savienojas ar apģērba priekšpuses krūšu daļu un muguras gabalu.*

rocība, -as, s.; parasti vsk. *Iztika; materiālie līdzekļi, īpašums; turība, pārticība.* Neliela r. Šaura r. Maza r. Plaša r. Ģimenes r. Tikt pie rocības. □ Nav ko runāt par rocību, zvejnieki tagad dzīvo pārtikuši! Līvs 4, 18. Rijai piebūvēto dzīvojamo kambaru apsildīšanas ierīces ir visai dažādas. Tās izveidotas atkarībā no saimnieka rocības un mūrnieka darba iemaņām. Cimermanis 1, 55. Mana mātesmāsa galvoja kādu tur čaklu un uzticamu atraitni, ja reiz nav tādas rocības kalponi turēt. Lāms 6, 71. Kā īstai saimniecei ar rocību viesu uzņemšanai viņai patika tālu ļaužu atnestais dzīvīgums un svaigums. Viese 2, 148.

rocīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rocīgi;** reti. *Izticis; turīgs, pārticis.* □ . . sovhozs nav no rocīgajiem rajonā. Tas vēl nespēj dot tūkstošus savas skolas mācību bāzes uzlabošanai . . Sk Ģ 83, 8, 8. Kas kārtīgi strādā, tas arī rocīgāk dzīvo. Cīņa 84, 271, 2.

rodeļkamanas, -u, s.; tikai dsk. *Rodeļkamaniņas.* □ Laiku lieki netērējot, apkopojām zināšanas par rodeļkamanu konstrukciju un sagatavošanu sacensībām. Sports 69, 204, 2.

rodeļkamaniņas, -u, s.; tikai dsk. *Vienvietīgas vai divvietīgas sporta kamaniņas.* □ Sacensībās ar olimpiskajām rodeļkamaniņām . . Kēnigszē par pasaules sieviešu čempioni negaidīti kļuva poliete Barbara Pjeha. Rīgas B 70, 27, 5.

rodeļsacensības, -u, vsk. rodeļsacensība, -as, s. *Sacensības braukšanā ar rodeļkamaniņām.* □ Lietus un izcākstējušā ledus dēļ Cēsīs no dienas uz dienu atlika republikas jaunatnes un junioru rodeļsacensības. Rīgas B 70, 57, 5.

rodeļsports, -a, v.; parasti vsk. *Sporta veids — braukšana ar rodeļkamaniņām.* □ Pirms desmit gadiem . . rodeļsporta piekritēji no Rīgas vagonu rūpnīcas uzbūvēja valstī pirmās sporta kamanas. Liesma 76, 2, 4. Cēsu trasē šajā ziemā notiks pirmās PSRS meistarsacīkstes olimpiskajā rodeļsportā . . Zin T 69, 11, 41.

rodeļtrase, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Trase braukšanai ar rodeļkamaniņām.* □ . . Cēsu rodeļtrase jau darbojas un pašreiz ir labākā kamaniņu trase Padomju Savienībā. Zin T 69, 11, 41. Rodeļtrasē var braukt tikai ar rodeļkamanām . . Pad J 68, 187, 3. Kēnigszē. Šajā VFR pilsētā atklāta rodeļtrase ar mākslīgo saldēšanas iekārtu. Sports 69, 14, 4.

rodijs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — sudrabains, ķīmiski ļoti pasīvs metāls.*

rodiola, -as, s. *Biezlapju dzimtas daudzgadīgs lakstaugs ar paresninātu stublāju, sulīgām plakanām vai gandrīz cilindriskām sēdošām lapām, dzelteniem, dzeltensārtiem vai sarkaniem ziediem čemuros; zeltsakne.* □ Pēdējā laikā Latvijas iedzīvotāji ļoti interesējas par kādu biezlapju dzimtas augu, ko tautas medicīnā lieto ziemeļu iedzīvotāji. Tā ir rožainā rodiola — «zelta sakne», visai līdzīga mūsu laimiņiem. Rīgas B 68, 282, 6.

rododendrs, -a, v.; retāk **rododendrons,** -a, v. *Viršu dzimtas dekoratīvs krūms vai koks ar mūžzaļām vai vasarzaļām pamīšām lapām un ar ziediem vairogveida ķekaros.* Dzeltenais rododendrs. Japānas rododendrs. □ Rododendri ir lēni augoši augi, kas spēj sasniegt ļoti lielu vecumu. . . apstādījumos tie aug līdz 200 gadiem . . Zin T 77, 12, 19. Acālijas jeb Indijas rododendri — . . ir dekoratīvi, zemi augi mūžzaļām vai vasarzaļām lapām un lieliem, gan baltiem, oranžsārtiem, gan sarkaniem ziediem. Dindonis 1, 172.

rodonīts, -a, v. *Silikātu grupas blīvs, rožains minerāls, kas satur mangāna dioksīdu ar silīciju un kam ir kristāliska struktūra un stiklains spīdums.* Sārtpelēkais r. Rozā r. □ Rodonīta nosaukums cēlies no grieķu vārda «rodon» — roze. Arī diezgan rets, grūti slīpējams akmens. Zv 78, 13, 13. Vidusurālos atrada 47 tonnu smagu rodonīta monolītu. Zv 83, 1, 12. . . sārtais rodonīts atrodams Urālos. Upīte 1, 98.

rodžersija, -as, s. *Akmeņlauzīšu dzimtas daudzgadīgs dekoratīvs lakstaugs ar garu stublāju, lielām starainām vai plūksnainām lapām, sīkiem baltiem vai dzelteniem ziediem lielās skarās.* □ Neparasts augs ir rodžersija ar apaļām, robotām lapām, kuru diametrs ir līdz astoņdesmit centimetriem, bet ziedi līdzīgi vīgriezēm. Lauku Dzīve 83, 9, 21.

roga, -as, s. *Sieviškņo ziedu ziedkopa (apiņiem); ziedkopa (graudzālēm); tukša, no stiebra nolauzta vārpa.* □ Apiņu rogas lieto alus rūpniecībā, jo lupulīns uzlabo garšu un aromātu, tāpat padara alu ilgāk uzglabājamu . . Galenieks 2, 321. Saule jau balināja rudzu rogas. Sakse 2, 54. Kūļi sakrauti platajos vidzemnieku sera ratos resgaļiem uz āru, vārpām uz iekšu, lai graudi braucot no sausajām rogām pa ceļmalām neizbirst. Andersone 1, 117. . . nakts vējiņš . . noslēpumaini čabināja salmu rogas, kas bija no jumta uz leju nokārušās . . Saulītis III, 9.

rogains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rogaini;** pareti. *Tāds, kur ir daudz rogu.* □ Salmaina mugura, rogaina galva. LD 20196, 6.

rojālisms, -a, v.; parasti vsk. *Uzticība karalim, (parasti neaprobežotas) karaļa varas un politikas atzīšana un sekmēšana.*

rojālists, -a, v.; **rojāliste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Rojālisma piekritējs.* Rojālistu partija.

roka, -as, s. **1.** *Augšējā ekstremitāte (cilvēkam) no pleca locītavas līdz pirkstgaliem; šīs ekstremitātes apakšējā daļa (parasti plaukstu, arī plaukstu kopā ar apakšdelma apakšējo daļu).* Labā r. Spēcīgas rokas. Veiklas rokas. Sniegt roku. Māt ar roku. Sasist rokas. Sakrustot rokas. Iespiest rokas sānos. Plātīties (ar) rokām. Maciņš izkrīt no rokām. Rokas bumba — *rokasbumba.* Rokas grāmata — *rokasgrāmata.* Rokas meita novec. — *rokasmeita.* Rokas puisis novec. — *rokaspuisis (1).* Rokas nauda — *rokasnauda.* Aiz (arī pie) rokas — *saņemot (kāda) roku (iet, vest, arī turēt).* Uz

rokām (arī rokas) — *tā, ka ir pacelts rokās (rokā).* Zem rokas — *saņemot (kāda) roku elkoņa apvidū (iet, vest, arī turēt).* Pa labai rokai (arī pa labi roki, retāk pa labo roku) — *pa labi.* Pa kreisai rokai (arī pa kreisi roki, retāk pa kreiso roku) — *pa kreisi.* (Pa)spiest (arī saspiest) roku — *cieši satvert (kāda roku), parasti sveicinot.* Rokas spiediens — *ciešs (kāda) rokas satvēriens, parasti sveicinot.* (Pa)kratīt roku (kādam) — *satvert (kāda) roku un to īsu brīdi (pa)kratīt, parasti sveicinot.* Dot (arī padot, iedot, (pa)sniegt) roku — a. *(Pa)sniegt roku, piemēram, sasveicinoties, apsveicot, pateicoties, izsakot piekrišanu.* b. *(Pa)sniegt (kādam) roku atbalstam.* Piedāvāt roku — *sniegt roku atbalstam.* Krist pie rokas (arī piedurknes) novec. — *strauji noliekties un skūpstīt (roku, piedurkni).* Paņemt rokā grāmatu (arī avīzi, žurnālu u. tml.) — *palasīt, iesākt lasīt (grāmatu, avīzi, žurnālu u. tml.).* Nostāties uz rokām — *novietoties vertikāli balstā uz rokām.* Savilkt (arī sažņaugt) roku (arī pirkstus, plaukstu) dūrē — *izveidot dūri.* Lauzīt rokas — *vairākkārt liekt, parasti kopā saņemtas, rokas (izmisumā, bēdās).* Sažņaugt rokas — *cieši saņemt savas rokas (izmisumā, bēdās u. tml.).* Mest ar roku — *māt ar roku.* (No)plātīt rokas — *ar roku kustību sānis (iz)paust neziņu, nevarību.* Paplest rokas — *ar roku kustību sānis izpaust, piemēram, neizpratni, izbrīnu, bezcerību.* Nomirt (arī izdzist) (kāda) rokās — *nomirt kāda cilvēka klātbūtnē.* Še roka! sar. — *lieto, lai izteiktu savu piekrišanu (kā norisei), savu apņemšanos (ko) darīt, (kam) pievienoties.* □ Liena .. pārlaida delnu savas izkapts kātam: Osis to bij iztaisījis no sausas eglītes .. ar baltu kļavas koka kloķīti kreisajai rokai .. Upīts 4, 202. .. nesamie novelk rokas, soļi tomēr iznāk smagi ... Viņa apstājas, noliek čemodānus un atpūšas. Ezera 1, 11. Putriņu māte mēdza iespiest rokas sānos, paspert dažus draudošus soļus tuvāk un .. enerģiski klāt vaļā: «Vai man vieglāk, ka citiem tāpat ..» Dinere 10, 170. Pirms pāris gadsimtiem cilvēki visus darbus vēl veica galvenokārt ar rokām, ar vienkāršākajiem darba rīkiem. Ekon zin 10. sal. .. viļņi viņu [peldētāju] lēni šūpoja kā mātes rokas bērnībā. Grīva 7, 38. pārn. Pār .. jumtu cieši savijas zaru rokas, kurās nereti skraida caunas un vāveres. A Grigulis 13, 78. pārn. Esi mūžam sveicināta, tu pelēkā smilts, kas .. manas pēdas kādreiz saņēmusi mīkstām rokām! Jaunsudrabiņš 1a, 23. pārn. Dienā iztvīkušo zemi ar valganu roku noglāsta nakts. Zāļu stiebri nolīkuši rasas smagumā .. Vilks 2, 34. .. tā sauca viņa māsu, kas kalpoja lielmātei par rokas meitu un nu kā ik vakaru nāca savai kundzei garšīgo Liepavota ūdeni nest. Valdis 1, 26. Kungs paņēmis cūku ganu līdzi par savu rokas puisi. ME III, 580. Beidzot arī Rūdi aizsauca uz klēti. Vilmeris tam iedeva rubli rokas naudas: nākamajā vasarā viņš būšot Rūda saimnieks. Sēlis 1, 10. Līze .. apspieda kliedzienu — tur aizgāja viņas līgavainis .. ar citu pie rokas. Sakse 2, 6. Paņēmu kucēnu uz rokām un sāku nest .. Ezera 17, 48. Vīrietis paņēma sievieti zem rokas, un viņi abi aizgāja pa ēnaino celiņu .. Grīva 9, 59. Roplaiņu mājas pagalms. Pa labai rokai dzīvojamā ēka, pa kreisai klētiņa. Blaumanis 6, 273. Dzīvoklis viņam skaistā vietā, tūlīt aiz Torņakalna stacijas viadukta pa labi roki .. Bērn 47, 12, 10. Visiem bija pacilāts garastāvoklis, visi spieda rekordistiem rokas .. Saulītis 12, 260. Meitene satvēra puiša roku un cieši to paspieda. Tas bija uzticama drauga rokas spiediens, novēlējums izturēt .. Saulītis 12, 224. «Rita, jums jābēg!» Krists stingri saspieda meitenes roku. Skujiņš 5, 119. Šķiroties viņš sirsnīgi kratīja manu roku .. Grīva 9, 30. «Dzīvosim kā tēvs ar meitu, kā bērns ar tēvu. Kādas ilgas apdomāšanas te vajaga? Nāc, dod roku un saki «jā»!» Blaumanis 2, 76. Pagalmā viņš sadūrās ar Vizmu. Viņa padeva cimdā sasildītu mazu roku. Saulītis 12, 315. Šoferis padeva roku, un Egle iekāpa augstajā mašīnā. Birze 5, 87. .. Tu glābdams roku sniedz .. Rainis Ib, 94. Tieši tāpēc, ka man tik grūti gājis, tagad gribas pasniegt roku citam. Zigmonte 2, 230. Nekad netiku redzējis veco krustmāti lasām savā nodabā grāmatas. Viņa pat avīzi nepaņēma rokās. J Kalniņš 2, 231. .. viņš saderēja ar .. Viļumu, ka pārmetīs kūleni un nostāsies uz rokām. Jakubāns 1, 121. Jurģis bija satraukts, stāvēja muguru pagriezis, dūrēs savilktām rokām. Preilis 1, 48. Visi citi [Roplaiņu ļaudis] stāvēja, rokas lauzīdami, ap [nošauto] Krustiņu. Blaumanis 6, 190. Līzbete dažreiz apstājās sētsvidū un klausījās, rokas sažņaugusi .. Upīts 4, 125. Pa ieliņu draugiem pretī skrēja .. Juris. .. Viņš jau pa gabalu meta ar roku. Satrauktās kustības liecināja, ka sakāms kas ārkārtīgi svarīgs. Branks 1, 69. Pagalmā izskrējis, vectēvs rokas vien noplātīja — Krišiņš [pieradināta vārna] patlaban paslēpa kūpošo pīpi klētiņas salmu jumtā. K Grigulis 3, 50. Krauze papleš rokas, .. parausta plecus .. un atstāj telpas, durvis aiz sevis aizcirzdams. Rihters 1, 343. .. viņa [Helēna] izstāstīja visu, visu, kas noticis pēdējās stundās. Kā atskanējis šāviens, ka Reinis nomiris viņas rokās, ka šāvējs bijis Frickalns .. Birze 3, 153. Bērniņš dila ar katru dienu un pēdīgi nespēja vairs pat krūti pavilkt. Tā viņš arī izdzisa Zanes rokās. Sakse 2, 29. «Nu, še roka! Kas nāks šķirt?» tēvocis pastiepa plato plaukstu. Dripe 2, 34. ◇ Darba rokas — *darbarokas.* □ Visi lauku darbi jāveic ļoti īsā laikā, dažās nedēļās. Lauku darbos svarīga ir katra stunda un katras darba rokas. Lauku Dzīve 71, 3, 30. ◇ Ar devīgu roku — *ļoti labprāt, bagātīgi.* □ Ar devīgu roku Aņus pazūd drīz vienā kaktā, drīz otrā. Tanī pašauj .. kaulu, .. tam gaiļa galvu ar kājām. Brigadere 2, 146. Arī viņiem Zvans palīdzēja ar devīgu roku, lika pavāram neskopoties un pasūtīja vēl vairāk maizes nekā līdz šim. Lācis 5, 301. ◇ Labā roka sar. — *vislabākais un visuzticamākais palīgs.* □ «.. gribu būt tava labā roka, kas veic tos darbus, kurus tu pats ar savām divām rokām nespēsi.» Rozītis III, 59. ◇ Zelta rokas — *saka, ja cilvēkam ļoti labi veicas, parasti ar*

rokām darāmi, darbi. □ ..bijis strādnieks.. ar zelta rokām: vai tur ūdenspumpis vai elektrība, ritenis vai pulkstenis — visu mācējis sataisīt.. Ezera 8, 69. ..tēvs bijis namdaris, staigājis ar cirvi un zāģi pār plecu, ģimenei maizes riecienu pelnīdams. Meistars viņš bijis varens,.. ar zelta rokām. Zv 65, 21, 6. ◇ Laimīga roka — *saka, ja cilvēkam veicas, laimējas (piemēram, kādā pasākumā).* □ «Jūļam laimīga roka,» piemetina māte, taisīdamās uz lielās līdakas tīrīšanu.. Austriņš 1, 250. Tam laimīga roka. LSP(N) 147. ◇ Nelaimīga roka — *saka, ja cilvēkam neveicas, nelaimējas (piemēram, kādā pasākumā).* ◇ Ar drošu roku — *droši.* □ Ar drošu roku Janis ķēra cepurē un izvilka pirmo krustiņu [lozi]. Blaumanis 5, 67. ◇ Viegla roka — *saka, ja cilvēks viegli, bez piepūles, arī bez apdomāšanās ko dara.* □ Viņš skatījās, kā kustas Elnas rokas, bāldzeltenos ziedu pušķīšus plūcot. Elnai bija tik prasmīgas un vieglas rokas.. Zigmonte 13, 87. «Vecais Strautiņš tā sasitis [kalpu]..., divas nedēļas uz gultas nogulēja.» — ..«Tam vecim varen viegla roka uz sišanu.» Fimbers 1, 429. ◇ (Ar) vieglu roku — a. *Pavirši.* □ Kas vieglu roku medus lāsi smels, Tas dzimtās zemes mīlu līdzi neizsmels.. Kaldupe 7, 47. b. *Bez apdomāšanās, arī nežēlojot mantu, naudu (ko darīt).* □ ..Krišus savu peļņas tiesu izsvaidīja ar vieglu roku māsas bērniem un draugiem. Lācis 1, 348. Vieglu roku mēs metam tos ārā — Vecos krāmus, kas neiederas. Lisovska 4, 45. ◇ Smaga roka — *saka, ja cilvēks sāpīgi sit.* □ Par sētnieces smago roku zina viss pagalms. Ērgle 1, 299. ◇ Stingra roka — *saka, ja cilvēks ar stingrību ko dara.* □ Režisoram ir stingra roka un spēja saturēt kopā uzvedumu.. Teātris 82, 32. ◇ Svešas rokas — *saka par sveša cilvēka darbību, darbu.* □ «..svešas rokas [saimniecībā] paliek svešas rokas, maksā tu algu, cik lielu gribēdams. Redzi, tādēļ esmu nodomājis atkal precēties.» Blaumanis 2, 76. ◇ Rokas augšā! — *pavēle pacelt rokas un padoties.* □ Viens no kareivjiem pacēla pistoli un iesaucās «Rokas augšā!» Birze 3, 63. «Jaunās valdības vārdā es apcietinu jūs! Rokas augšā!» J Plotnieks 4, 134. ◇ Rokas nost! — a. *Pavēle, arī kategoriska prasība neiejaukties (kā) lietās.* b. *Pavēle, arī kategoriska prasība atstāt (ko) mierā.* ◇ Brīvas rokas — *saka, ja ir iespēja rīkoties netraucēti, neatkarīgi, patstāvīgi.* □ ..mans vectēvs atlaidās istabā savā brūnajā gultā, un tad man bija brīvas rokas. Aizgāju uz stalli pie kumeļa. ..Uzrāpos uz apaļā koka un uzlēcu kumeļam mugurā. A Gulbis 3, 18. ◇ Rādīt ar roku (arī ar pirkstu) — *tieši teikt, arī tieši rādīt, kas ir darāms, kā jārīkojas, jāizturas.* ◇ Atraisīt rokas — *novēršot šķēršļus, radīt iespēju brīvi rīkoties.* □ Rakstnieks [A. Čehovs].. ticēja.. taisnības uzvarai, kas.. atraisīs rokas krievu cilvēkam, atbrīvos viņu no cariskās Krievijas, no buržuāzijas žņaugiem. Cīņa 60, 24, 1. ◇ Raut darbu no rokām ārā — a. *Steigties padarīt cita darbu.* □ Un lai [meita] necenšas mātei katru darbu raut no rokām ārā. Sakse 7, 338. b. *Ļoti steidzināt kādu, lai ātrāk pabeidz, nodod darbu.* ◇ Iet no rokas sar. — *saka, ja kas (parasti darbs) veicas.* □ Darbs viņam gāja aši no rokas, kur pielika nagus, tur šķīrās, — tik putēja vien. Apsīšu J 1, 205. Viss ir labi... Darbs sāk iet no rokas... Osmanis 1, 97. ◇ (No)turēt abām rokām — *ļoti cenšties paturēt, saglabāt sev.* □ Laksts vienmēr izcēlās ar labu nozveju un šo godu gribēja noturēt abām rokām. Grants 7, 67. ◇ Rokas (biežāk nagi, pirksti) niez sar. — *saka, ja dedzīgi vēlas ko darīt.* □ Rokas niezēja spēlēt. Dinere 10, 219. ◇ Roka nedreb (arī nenodreb) — *saka, ja (kāds) jūtas drošs, bezbailīgs, arī ja ir pārliecināts par savu rīcību; saka, ja roka sataukumā nenotrīc.* □ «Lai nedreb jūsu rokas, kad viņās pacelts ierocis pret ienaidnieku.» Rihters 1, 392. Šautuvē Juris.. lodes raida desmitniekā, un.. viņa roka nenodrebēs. arī pildot kaujas uzdevumu. Zv 76, 24, 2. ◇ Tas ir kāda roku darbs — *saka, norādot uz to, kurš ir izdarījis minēto (parasti ko nevēlamu vai nosodāmu).* □ Tas, ka Kreipu nabadzīgajai° saimniecībai īsā laikā okupācijas armijas vajadzībām bija jānodod teļš, divas aitas, ducis cāļu, labība un jābrauc šķūtīs — tas bija Stuļģa roku darbs. Lēmanis 10, 128. ◇ Iziet caur daudzu rokām — *pabūt daudzu rokās, rīcībā (parasti par kādu priekšmetu).* ◇ Iziet caur kāda rokām — *pabūt kāda rokās, rīcībā neilgu laiku (parasti par daudziem priekšmetiem).* ◇ Iemēģināt roku — *iesākt ko darīt; pārbaudīt savu veiksmi.* □ «Esam gan tās [zaļbarības] audzēšanā roku iemēģinājuši.» Cīņa 63, 40, 1. ◇ Pamēģināt (arī izmēģināt) roku (arī laimi) — *pārbaudīt savu veiksmi, arī spējas.* □ ..ķēniņš izlaidis ziņu, ka viņš savu meitu atdos tam par sievu, kas uzjās pēc viņas stikla kalnā. ..Viņš [muļķītis] nodomājis izmēģināt roku.. LTP 339. ◇ Iesist roku sar. — *iegūt (kur, kādā darbā) iemaņas.* □ Vingrinieties bez atelpas; vajag iesist roku amatā. Lit M 75, 15, 14. ◇ Bāzt roku (arī pirkstus) ugunī — *ļoti riskēt.* ◇ No rokas pārdot (arī tirgoties) — *pārdot (tirgoties) pašam, neizmantojot kāda starpniecību.* □ Viņš [gleznotājs] bija pārdevis savus darbus pa labi un pa kreisi, dažus ar salona starpniecību, bet vairumu tāpat no rokas. Saulītis 12, 211. ◇ Zem rokas pārdot (arī tirgoties) sar. — *pārdot (tirgoties) slepeni, nelikumīgi.* □ «Saimniek, bet kas tad ir sešdesmit piecas markas... Kilograms sviesta zem rokas maksā sešdesmit...» Birze 3, 18. ◇ Palaist rokas sar. — *sist (kādam), kauties.* □ «..ja tu nevaldīsi muti, es palaidīšu rokas..» Rozītis III, 45. Ieva: Ko tad tu tam puikam, tēv? Par ko tu viņam siti? — Tēvs: Par to, ka viņš to bij pelnījis. — Ieva: No kura laika tad tev brīv tā palaist rokas? Blaumanis 6, 375. ◇ Dot vaļu rokām sar. — a. *Sist (kādu), kauties.* b. *Aizskart, satvert, apkampt (kādu) pret (tā) gribu.* ◇ Pacelt roku (pret kādu) — a. *Iesist (kādam).* □ «Man bija kādi pieci gadi, kad.. pusdraudzene.. iedeva tukšu konfektes papīrīti, tā salocītu, lai izskatītos pilns. Es nekad neesmu pacēlusi roku, ne

pirms, ne pēc tam, bet toreiz es viņai iesitu.» Zigmonte 2, 112. «Esi mierīga, bērns. Neviens tevi neaiztiks. Kas pacels roku pret bāreni, tam roka nokaltīs..» Dinere 10, 224. b. *Uzbrukt (kādam), parasti ar ieroci.* ◇ Roka paslīd — *saka, ja iesit (kādam), ieper (kādu) par sodu.* □ Tēvs: ..viņš šoreiz saņēmis divkārtīgu sodu. Ātrās dusmās man arī paslīdēja roka. Blaumanis 6, 376. ◇ (Ne)piedurt (arī (ne)pielikt) roku (biežāk pirkstu, arī pirkstiņu) — a. *(Ne)aizskart (kādu, ko), arī (ne)paņemt (ko).* b. *(Ne)nodarīt ko ļaunu, (ne)kaitēt (kādam).* c. *(Ne)darīt ko.* □ ..rindām dārznieka stādītas [ābelītes], bet pēc tam tur neviens nebij roku pielicis klāt. Upīts 4, 708. ..viņam vajadzēja palīga, kas uzkopj būdu.. Lai nu būda, kāda tā būda, tomēr roku šur tur pielikt vajadzēja. Grīva 6, 51. ◇ Nelikt rokas klāt, arī nelikt (ne) pirkstu klāt — *nekā nedarīt (ar ko, kur).* ◇ Būt ar abām rokām, arī (ar) rokām un kājām pretim (arī pretī, pret) — *noteikti pretoties, nepiekrist.* □ Biju gan agrāk runājis ar māti, vai nevarētu atdot pašūt man kādu drēbju kārtu tepat pilsētā. Bet māte bija rokām un kājām pretim.. Birznieks-Upītis II, 294. ◇ Pacelt roku pret savu dzīvību — *izdarīt pašnāvību.* □ Ferlings: Pacelt roku pret sava paša dzīvību — cik tas ir šausmīgi! Tas katrā ziņā ir noticis prāta aptumšošanās brīdī. Upīts XIV, 486. ◇ Pielikt sev roku — *izdarīt pašnāvību.* □ Nebūs tak tas bērns viņai no svēta gara... Kaut tikai roku sev nepieliktu! Lai cik liels kauns, bet katrs cilvēks nāk pasaulē ar dieva gribu un tam jāaiziet ar dieva gribu. Avotiņa, Šlisers 1, 95. ◇ Mērkt (līdz elkoņiem) rokas asinīs, arī aptraipīt (arī notraipīt) rokas (ar) asinīm — *noslepkavot; likt noslepkavot; būt līdzvainīgam slepkavībā.* □ ..viņiem bija līdz elkoņiem jāmērc rokas savas tautas asinīs. A Grigulis 13, 98. ..daļa mācītāju savā šķiras naidā pret darbaļaudīm aptraipīja rokas ar nevainīgu cilvēku asinīm. Samsons 1, 52. Viņam padomā bija velnišķīgs plāns. Kā, nenotraipot savas rokas asinīm, atbrīvoties no Bērza. Bels 2, 117. ◇ Rokas smērēt sar. — a. *Izdarīt zādzību, piedalīties zādzībā.* b. *Piekaut (kādu), sist (kādam).* □ «Viņu no kājām derētu nolaist, bet negribu rokas smērēt.» Dinere 10, 314. ◇ Pievaldīt rokas — *savaldīties (parasti, lai kādam nesistu).* ◇ Rokas klēpī turēt (arī (sa)likt u. tml.) — *atrasties bezdarbībā; aktīvi nepiedalīties (darbā, pasākumā).* □ Rokas klēpī turēt nedrīkstēja neviens. Reizē ar saules lēkšu Laukmalis modināja savus dēlus.. Darbs, darbs, darbs... Jansons 3, 21. Arī viņa neturēja rokas klēpī.. Viņa caurām dienām sēdēja savā istabā pie šujmašīnas. Stankevičs 2, 70. Tagad viņa jūtas kā cilvēks, kas kaut ko dara, viņa nesēž ar klēpī saliktām rokām. Dripe 5, 271. ◇ Nolaist rokas — *pakļauties nevarībai, bezspēcībai, arī bezcerībai un pārstāt aktīvi darboties.* □ ..reizēm, tad, kad spēlē neveicas, kad atbalsts būtu nepieciešams visvairāk, arī līdzjutēji nolaiž rokas. Dažkārt pat sāk skanēt apvainojumi.. Liesma 76, 12, 1. Nekā nedarīt un gaidīt? Bet vai tas nozīmētu nolaist rokas un padoties liktenim, Antons pats sev jautāja. Grīva 7, 50. ◇ Rokas nolaižas (retāk atkrīt) — *saka, ja pakļaujas nevarībai, bezspēcībai, arī bezcerībai un pārstāj aktīvi darboties.* □ «Brīžam jau ir grūti, brīžam rokas nolaižas. Diezin, vai mēs izturētu, ja nebūtu šeit visi [kopā].» Liesma 77, 9, 13. Drošs pamats šodienai ir likts ar viņu [veco ļaužu] rokām,.. Kad grūtos brīžos rokas nenolaidās, Bet savu padarīja, — tālāk jāiet mums. Sirmbārdis 6, 70. Kad pagurst prāts, kad atkrīt rokas, — Pieminiet° savu varoņu mokas! Rainis I, 251. ◇ Roka neceļas — *saka, ja nav apņēmības (ko darīt).* □ Sērmūkši un ievas.. drūzmējās ap zedeņu sētu...Nevienam necēlās roka tādu skaistumu dzīt projām. Kaldupe 10, 142. ◇ Atmest (retāk pamest) ar roku — a. *Ar žestu paust vienaldzību, noraidošu attieksmi (pret ko), neticību (kam).* □ Ilze: Māt, Krustiņš atkal visu nakti bijis krogā. (Raud.) — Māte (atmet ar roku): Un par to tu raudi? Blaumanis 6, 277. ..Ilga pasaka sievišķīgā lietišķībā: «Mums nav naudas.» Pārcēlājs atmet ar roku un smagnēji iebrien ūdenī. Zigmonte 1, 176. b. *Pārtraukt, neturpināt (ko iesāktu).* □ Lejpus ābeļdārzam bij palicis tāds īsts milzenis.. akmens. Redzams, ka kādreiz jau izmēģinājušies ar uguni dabūt pušu, ar ķīļiem mēģinājuši, bet atmetuši ar roku. Upīts 4, 109. Gani ņēmās skaitīt pulciņus un beidzot vilkt visus skaitļus kopā. ..Tad atmeta ar roku visai skaitīšanai, jo, cūkām kustoties, pat vienu vienīgu bariņu bija grūti pareizi izskaitīt. Birznieks-Upītis III, 36. Gāja izmēģināt mazās spailes, bet drīz [zvejnieki] tām atmeta ar roku. Nosprieda, ka sīko butīšu dēļ nav vērts pūdēt vadus. Grants 4, 105. ◇ Rokas par īsām — *saka, ja nevar visu vajadzīgo vai iecerēto paveikt.* □ ..sava iztika Šūmaņiem ir, bet dēlu sūtīt uz augstām skolām — rokas par īsām. Salenieks 3, 146. ..mašīna stāvēja garāžā.., motoram bija daži defekti, un riepas vajadzēja apmainīt, bet rokas izrādījās par īsām. Saulītis 12, 126. ◇ Viss krīt (arī veļas) (ārā) no rokām — *saka, ja uztraukumā neveicas darbs.* □ ..aiz bailēm no meistara viņam viss krita no rokām. Ēveles vietā skrēja pēc urbja, it kā tīšu prātu sev nelaimi meklēdams. Dinere 10, 102. Ja viņa dzied, un vēl Štrausu, tad Anhelina ir uztraukta, un, ja ir uztraukta, tad viss veļas no rokām ārā. Dzene 3, 197. ◇ Kā bez rokām — *saka, ja kāds neveikli, tūļīgi ko dara.* ◇ Aiz rokas vadāms — *saka par nedrošu, neizlēmīgu cilvēku.* □ ..tas [Miķelis] jau nebij puikas vērts, taisni aiz rokas vadāms.. Upīts 4, 153. ◇ Saistīt rokas (un kājas) — *atņemt rīcības brīvību; ierobežot.* □ Vieglāk ir strādāt, kad režisors sīki izklāsta [dekoratoram] savas prasības, bet tad arī mākslinieka rokas ir vairāk saistītas. Liesma 59, 1, 15. ◇ Kā saistītām (arī sasietām) rokām — *saka, ja ir atņemta rīcības brīvība; ja (kāds) ir ierobežots.* □ «..es [pēc izbēgšanas no cietuma] divus gadus dzīvoju kā sasietām rokām.. Skaties, ka tev aiziet draugs pēc

drauga, tikai skaties un gaidi . . .» Birze 3, 34. ◇ (Iz)laist grožus no rokām (laukā, arī ārā) — *nespēt vairs būt par noteicēju, nespēt vairs vadīt.* ◇ Izņemt grožus no rokām — *atņemt (kādam) vadību, noteikšanu.* ◇ Izlaist no (savām) rokām — *zaudēt ietekmi, varu, īpašuma tiesības (pār ko).* □ Māte: Ak tad mēs ar viltu bērnus lai piegriežot pie sevis? — Kaukēns: Nē, lai esot tik apdomīgi un savas mantas aplam lai neizlaižot no rokām. Blaumanis 6, 357. «. . es sastapu daudz labu cilvēku, kurus mēs nedrīkstam izlaist no savām rokām. No tādiem kā Pakalni, Gauženi, Baldiņu māte ar laiku iznāks īsti lietas koki.» Sakse 7, 89. ◇ Pa roku galam — *pavirši, nevīžīgi.* □ Bramanis pienesa pātagu . . Mārtiņš paņēma gan, bet tikai tādēļ, lai aizsviestu pa roku galam. Upīts 4, 261. Pārnācis no skolas, viņš bieži vien grāmatu somu nosviež pa roku galam un aizjož skatīt kuģus. Skujiņš 2, 3. ◇ Uz ātru roku sar. — a. *Steidzīgi, arī steigā.* □ «9. februārī [biedrības] runas vīri uz ātru roku nosprieda sarīkot Rīgā vēl tanī pašā gadā (1873.) vispārējus dziedāšanas svētkus . . A Deglavs 1, 420. . . jānopērk kāds kriksītis gaļas vai kāda ola, lai vēlāk uz ātru roku varētu uzcept . . Ezera 9, 264. . . Krišus . . parādīja, kā uz ātru roku uzsliet zaru teltis. Ērgle 1, 58. b. *Pavirši, kaut kā.* □ Varēja redzēt tikai pa daļai ar zāli apaugušu drupu kaudzi un tai blakus uz ātru roku sanaglotu dēļu būdu . . Paegle 3, 173. Arvīds atkal uz ātru roku pārlasīja visus pirmdienas stundu uzdevumus, pusstundas laikā kaut kā izšķirstīja grāmatas . . Muižnieks 1, 171. ◇ (Ar) kailām (arī plikām) rokām — a. *Bez ieroča; neapbruņots.* □ . . grūti bija [gūstekņiem] kailām rokām turēties pretī līdz zobiem apbruņotiem šucmaņiem . . . Lit M 60, 18, 2. b. *Bez darbarīkiem.* □ Gudroju krietnu brīdi. . . Ar kailām rokām un labu gribu [sabojātai] mašīnai palīdzēt nevarēja. Preilis 1, 30. c. *Ar tukšām rokām, nekā neņemot līdzi.* ◇ (Ar) tukšām rokām — a. *Bez kaut kā.* □ . . izsludināja lugu konkursu, tajā piedalījās . . vadošie dramaturgi, bet vēlamos rezultātus tas nedeva — teātri palika tukšām rokām . . Teātris 75, 7. . . viņš [Ansis] saprata, ka apēdis abus kliņģerus un ka nu jāiet uz māju tukšām rokām. K Skalbe 1, 65. b. *Bez cienasta, dāvanas.* □ . . Andris . . nopirka pustopu. Ja jau aicināti, arī būdinieki negribēja iet uz kāzām tukšām rokām. Sakse 2, 57. Pie Bruņa es nekad negāju tukšām rokām, arvien aiznesu vai nu papirosus, klaipu maizes, vai cukuru . . Stankevičs 2, 66. c. *Bez kā nesama.* □ «Un jūs, pārējie, ar tukšām rokām gribējāt skriet? Ņemiet sev līdzi visus spaiņus, lāpstas, dēļus, kokus . . .» Kroma 3, 51. ◇ Dzīvot no rokas mutē — *dzīvot, pārtikt ar ļoti niecīgiem līdzekļiem; dzīvot ļoti trūcīgi, bez ietaupījumiem.* □ . . [cilvēki] dzīvoja no rokas mutē, un dienišķās rūpes tiem mina uz papēžiem . . Rozītis 2, 43. «. . Kalējam [rakstniekam] katra kapeika tagad dārga, dzīvo no rokas mutē.» Lācis VI, 409. ◇ Laist no (savām) rokām (laukā, arī ārā) — a. *Zaudēt ko iegūtu vai gandrīz iegūtu.* □ «Tiešām jauki tavi [rotaļu drauga] darbi — tīšām uzvaru no rokām laist! . . .» Lukss 5, 49. b. *Izdot (naudu); izšķērdēt.* ◇ Nelaist kapeiku no rokām — *netērēt naudu.* □ Daži pat turēja viņu par sīkstuli. Tiesa, kapeikas viņš bez apdoma nelaida no rokām laukā . . Austriņš 1, 70. ◇ Kā ar roku atņemt (arī noņemt) — *uzreiz, spēji izbeigt, likvidēt (piemēram, psihisku vai fizioloģisku stāvokli).* □ . . Andrim miega pilnas acis. Bet, kad tēvs pacel aiz skausta savu šī vakara medījumu, . . miegs uzreiz kā ar roku atņemts. Dripe 1, 14. Dīkais nemiers, kas viņu tirdīja jau pāris dienas, pazuda kā ar roku noņemts. Dripe 2, 82. «Ārā saltums reibumu kā ar roku noņems.» Blaumanis Ia, 89. ◇ Berzēt rokas (arī plaukstas) sar. — *būt apmierinātam, priecīgam.* □ Kad kuģis pienāca tuvāk straumes rajonam . . , eholots sāka dzirkstīt. «Nu jābūt zivij!» kapteinis berzēja rokas. Talcis 7, 217. ◇ Likt roku uz sirds — *būt pavisam godīgam, patiesam (parasti, ko sakot).* □ . . vai viņš varēja likt roku uz sirds un teikt: «Es eju turp no laba prāta . .» Saulītis 12, 93. Tēvam, . . iespējams, liksies, ka Aleksandrs varēja arī atsacīties no dāvanas, kas viņam nebija vajadzīga. Bet — roku uz sirds liekot — vai tad viņš to varēja? Ezera 9, 224. ◇ Mazgāt rokas nevainībā — *slēpt savu vainu, līdzdalību; izlikties, ka nav vainīgs.* □ Leitnants [lugas] sākumā cenšas būt liberāls, palikt Pilata lomā un mazgāt rokas nevainībā. . . Taču jau pirmās nopietnās pārbaudes laikā . . viņš kļūst par nodevēju . . Lit M 52, 5, 5. Sieviete nometa aizsākto papirosu pelnu traukā un lietišķi pievērsās redaktoram: «Mani gaida autors.» Intonācija runāja: es savas rokas mazgāju nevainībā. Spāre 6, 10. ◇ Rokas nav tīras — *saka, ja (kāds) ir izdarījis (ko) negodīgu, sliktu.* ◇ Rokām taustāms — *acīmredzams, skaidri, viegli uztverams, saprotams.* □ Nevar būt, ka ministrs viņu nesapratīs. Krišam likās, ka viņa taisnība ir gandrīz vai rokām taustāma . . Avotiņa, Slisers 1, 207. ◇ Nav ar pliku roku (pa)ņemams — *saka par gudru, attapīgu, arī pieredzējušu cilvēku.* □ . . kungs rekrūšu ķērājiem norādījis uz Kurmi. Bet Kurmis . . nebijis ar pliku roku ņemams. Viņam bijis tāds spēks kaulos, ka spējis pat deviņus vīrus pieveikt . . J Kalniņš 9, 133. . . mūsu brigādes vīri . . nav ar pliku roku ņemami. Mēs . . esam celtnieki ar pieredzi. J Plotnieks 2, 48. . . Gilers [lielsaimnieks] bija apmierināts, staigāja apkārt, izriezis krūtis, kā cilvēks, kas nav ar pliku roku ņemams. Kar 58, 11, 78. ◇ Uz savu roku — *patstāvīgi.* □ Izmācījies pie kāda lauku meistara, pāris gadu viņš [drēbnieks] vēl nostrādāja apriņķa pilsētā un tad nopirka šujmašīnu, pieņēma mācekļus un sāka strādāt uz savu roku . . Fimbers 1, 12. . . viņam [kalpam] galīgi apnika saimnieka putra, rija un stallis. Viņš aizgāja uz citu pagastu un noīrēja pussakritušu būdu, lai dzīvotu uz savu roku. Paegle 4, 262. ◇ Uz vienu roku — *kopīgi, vienprātīgi, saskaņoti.* □ Pauls: Nāc, paskaties, cik . . neapdomīgi viņi spēlē [kārtis]. . . iesim

uz vienu roku. — Krustiņš: Tas ir: būsim blēži. Blaumanis 6, 335. «Uz vienu roku ar viņiem [bendēm] jūs esat! Bende jūs esat!» [Saka cietumnieks mācītājam.] Upīts 18, 307. . . viņi [zvejnieki] atkal sametās uz vienu roku, par iepelnīto naudu iegādājās tīklus un laivu un zvejoja kopā. Grants 7, 151. ◇ Kā cimds ar roku — *saka par cilvēkiem, kas labi satiek, sader kopā.* □ Strauji pienākusi, Asja paķērās Tīsam zem rokas. . . Re, kāda tā Asja, kurai ne reizes nav iznācis pa ceļam ar kādu puisi. Tagad aiziet ar Tīsu — kā cimds ar roku. Kaŗ 61, 6, 37. Paskat, [tēraudkausētājs] ar mašīnistu . . sastrādājušies kā cimds ar roku. Cīņa 63, 171, 2. ◇ (Ar) atplestām rokām — *ļoti sirsnīgi, viesmīlīgi, ar lielu prieku (sagaidīt, saņemt u. tml.).* □ Kādās mājās netālu no ezera Ivaram dzīvoja paziņas. Saimnieki mūs sagaidīja atplestām rokām. Zv 57, 7, 11. Ap launagu sasniedzu Mežmales. Tēvs un māte mani uzņem atplestām rokām. Viņi lepojas ar mani [dēlu] un ir laimīgi. Sēlis 4a, 140. ◇ Ar abām rokām saņemt — *pieņemt, uzņemt (mājā, ģimenē), radot, nodrošinot ērtus, labvēlīgus apstākļus.* ◇ Nēsāt uz rokām — *izrādīt (kādam) pārmērīgu uzmanību, lutināt.* □ Viņu [studentu] prāts tapa pildīts katrā lietā un katrs viņu vārds uzklausīts ar godbijību. Drīz viņi nomanīja, ka viņus visi uz rokām nēsā, un nojēdza, kamdēļ viņi ielūgti godībās. Zeiboltu J I, 30. ◇ Būt (arī atrasties, retāk palikt) (kam) uz rokām — *būt (atrasties, palikt) kā apgādībā.* □ . . Maža palika tikpat kā uz ceļa izmesta ar trim bērniem uz rokām . . Ķ Zariņš 1, 146. ◇ Kā rokas (biežāk savus) piecus pirkstus sar. — *ļoti labi (pazīt, zināt).* □ . . valsts inspektoriem savi kolhozi un padomju saimniecības jāpazīst kā rokas pieci pirksti. Lauku Dzīve 80, 1, 10. ◇ Lūgt roku — *lūgt (parasti vecāku) atļauju precēt (meitu); bildināt (sievieti).* □ Kad abi brāļi pārradušies mājās, jaunākais sacīja, ka nu viņš lūgšot princeses roku . . Bels 6, 57. «Fransisko, ko tu darītu, ja pie tavas skaistās Lolas ierastos ģenerālis Franko un lūgtu viņas roku?» Grīva 1, 156. ◇ Piedāvāt roku (arī roku un sirdi) — *bildināt.* ◇ Iegūt roku — *panākt, ka (sieviete) ir ar mieru apprecēties.* ◇ Iegūt sirdi un roku — *panākt, ka (sieviete) iemīl un ir ar mieru apprecēties.* ◇ Pie rokas (arī pa rokai) — *turpat blakus, līdzās.* □ . . Vītoliene jau žņaudzīja saujā baltu lupatu, lai būtu pie rokas, kad asaras sāks birt. Upīts 4, 268. Puikas . . vienmēr paklausīgi darīja katru darbu, ko tiem [tēvs] lika, un vienmēr gadījās pie rokas, kad bija vajadzīgi. Branks 1, 22. Arī brandava buteli [degvīna pudeli] . . tēvs salūkojis un ielicis gultā aiz spilvena. . . Pagaidām tur paslēptu, lai neierauga nevēlama acs, tomēr pa rokai. Avotiņa, Slisers 1, 48. . . samērcēju slotu aukstā ūdens spainī, kas [pirtī] nolikts jau pa rokai . . Andersone 1, 24. ◇ Ar roku aizsniedzams (arī pasniedzams, sasniedzams), arī ar roku var aizsniegt (arī pasniegt, sasniegt) — *saka par ko tādu, kas atrodas tuvu.* □ . . no turienes [Lipušķiem] Mākoņkalns jau ir tikpat kā ar roku aizsniedzams. Lagzdiņš 3, 116. Tad es iedomājos par Taņu. Viņa taču ārste, tepat, gandrīz ar roku aizsniedzama. Preilis 1, 39. Pakalns [stepē] likās tuvu — gandrīz ar roku sasniedzams, bet gājām gandrīz stundu, kamēr nonācām akmeņainā virsotnē. Auziņš 1, 34. ◇ Darba pilnas rokas — *saka, ja ir ļoti daudz steidzamu darbu.* □ Ceturtais matrozis skaitījās par pavāru. Tam bija darba pilnas rokas gan ar tējas vārīšanu . . , gan ar trauku mazgāšanu. Birznieks-Upītis III, 319. Viņam bija darba pilnas rokas un pasūtījumi nodrošināti vairākiem gadiem. Fimbers 1, 191. ◇ Bez rokām (var) palikt — *saka, ja jāveic smags un grūts roku darbs.* □ . . bez rokām [kalpi] varēja palikt, kamēr tos dābola laukus sacēla vezumos. Upīts 4, 706. ◇ Uz vienas rokas pirkstiem (sa)skaitīt — *saka par to, kas ir nelielā skaitā.* □ «Tie laiki, meistar, ir pagājuši uz neatgriešanos. Tādus kā jūs un mans tēvs var saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem.» Ērgle 7, 121. ◇ Izraut nāvei no rokām (arī no nagiem, zobiem) sar. — *ar lielām grūtībām izglābt no nāves.* ◇ Uz rokas (saņemt, dabūt, izsniegt u. tml.) — *personiski (saņemt, dabūt, izsniegt u. tml.).* // lok.: rokā, rokās, apst. nozīmē. *Tā, ka ir satverts, saņemts plaukstā.* Atspiest galvu rokās. Saķerties rokās. Sadoties rokās. □ Upīšu Mārtiņš ienāca salocītiem grožiem rokās, tos viņš bij gribējis uzkārt pusgraudnieka istabā pie sakām. Upīts 4, 147. Rītos viņa [Zane] . . ielēja putru spainīšos, ko nest pļāvējiem, un ar kāšiem plecos un maizes kulīti rokā devās uz pļavu. Sakse 2, 68. ◇ Meklēt rokā — *intensīvi meklēt.* □ . . Medors [suns] dažreiz sāka kast bedres, meklēdams rokā peles un kurmjus. Austriņš 1, 219. «Tūliņ svied tās meijas nost un meklē rīksti rokā! Vai lopi līdz vakaram lai kūtī stāv?» Upīts 4, 141. ◇ Dzīt rokā — *neatlaidīgi meklēt.* ◇ Sadzīt rokā — *neatlaidīgi meklējot, atrast, dabūt.* □ Tos savus trijus [bērnus] viņa [Osiene] vairs nepalaida vaļā, bij jau piedzīvots, vēlāk tad dzīdams nevarēja sadzīt rokā. Upīts 4, 131. Čukuram gan bija kāda sena mīlestība, bet viņš nevarēja sadzīt rokā adresi. Bels 6, 54. ◇ Sadzīt (retāk (sa)dabūt) galus rokā (arī kopā) sar. — *ar grūtībām izdibināt, izzināt.* □ «Pārbaudīt [Maigu] varbūt vairs ne, bet tagad, kad esam dabūjuši galus rokā, mums jāliek, lai Maiga un Melnie norāda tuvāk, kurā meža sektorā ir tas odžu [bandītu] midzenis.» Sakse 7, 367. ◇ Ķert rokā — a. *Gūstīt.* □ Sieviešu balsis: Mēs nedrīkstam uz ielas rādīties! . . Nacionālie gvardi mūs ķer rokā! Upīts XIV, 311. b. *Censties panākt, notvert.* □ Vieni laiski pastaigājās . . , citi lidināja volejbumbu un, izmisīgi kliegdami, ķēra rokā, kad tā ripoja uz jūru. Jansons 3, 5. ◇ Dabūt rokā — *sameklēt; noķert.* □ «Aizdiedzis [puisis] mežā!» sacīja baltmatainais. — «Būtu gaišs, mēs viņu ātri dabūtu rokā,» lietišķi piezīmēja atamans. Bels 1, 100. ◇ Dabūt savās rokās — *iegūt savā īpašumā, rīcībā.* □ «Tad tu savas pļavas vairs negribi iznomāt, labi, pārdod° man viņu!» Silabriedis

atšļuka pie galda .. Viņš redzēja, ka viņa kaimiņš visādā ziņā gribēja dabūt pļavu savās rokās .. Blaumanis 6, 85. ◇ Ņemt (arī paņemt, saņemt) (vadību, varu) savās rokās — *ņemt (kādu, ko) savā pārziņā, savā aizbildniecībā.* □ Patiesi ir pēdējais laiks, lai [pie viesību galda] klusētāju Ievu ņemtu savās rokās tik brašs puisis kā Vīranauda un tikmēr jokotu, kamēr Ieva tomēr pasmaidītu, kaut ar pašiem lūpu galiņiem. Zigmonte 2, 78. «Es pa šo pusi neesmu kuģojis, vēl naktī un bez kartes. Ņem vadību savās rokās, esi te braukājis, tev tālbraucēja tiesības . . .» Talcis 8, 63. ◇ Ņemt (arī saņemt, pārņemt) grožus savās rokās — *pārņemt vadību, pārvaldīšanu.* □ Jaunā Ķidenīša pēc kāzām saņēma mājas grožus savās rokās. Austriņš 2, 374. ◇ (Sa)ņemt sevi rokās (retāk rokā) — *pārvarēt, apvaldīt savas negatīvās īpašības; pārvarēt savu vājumu.* □ Viena pati palikusi, Aina .. nolēma saņemt sevi rokās, parunāt [ar vīru] mierīgi, sirsnīgi .. Zigmonte 2. 278. Gļēvs nedrīkstēja būt. Vajadzēja prast saņemt sevi stingri rokās. Skujiņš 1, 42. ◇ Ņemt acis rokā (biežāk pirkstos) — *ļoti uzmanīgi, vērīgi skatīties.* ◇ Turēt (arī saturēt, paturēt) (ko) (savās) rokās — *savaldīt (ko), turēt (ko) paklausībā; vadīt (ko).* □ Inita [skolotāja] visu dienu turējās jautra un moža, lai, draudzīgi tērzējot, varētu turēt savās rokās šo jauniešu [skolnieku] pulku .. Brīdaka 2, 36. ◇ Turēt grožus (savās) rokās — a. *Būt par vadītāju.* b. *Būt par noteicēju.* □ Ja es no sākuma grožus būtu turējis savās rokās, tad droši vien Cecīlija būtu pavisam citādi iedresēta. Rozītis 3, 192. Notikuma grožus turēja rokās pulkvedis Kalnozols un kapteinis Gaigala. A Grigulis 13, 579. ◇ Būt (arī atrasties, nodot) drošās rokās — a. *Būt (atrasties, nodot) drošībā.* □ «Oskars taču ir slimnīcā, tātad drošās rokās, ārsti dara visu iespējamo . .» Lubējs 1, 137. b. sar.; iron. *Apcietināt, arestēt.* □ Viņi [kolhoznieki] jau sataisījušies uz iešanu: tautas mantas apzadzējs jānodod drošās rokās. Salenieks 5, 339. ◇ Visas kārtis rokā — *saka, ja (kādam) ir nepieciešamie priekšnoteikumi, piemēram, lai ko sasniegtu.* □ Vairums vēlētāju noticēja liberāļiem, un tie ieguva 141 vietu parlamentā .. Tagad tiem, kā mēdz teikt, visas kārtis rokā, lai pirms vēlēšanām dotos solījumus netraucēti pildītu līdz 1978. gadam. Zv 75, 3, 17. ◇ Visi gali rokā — *saka, ja kas ir skaidri zināms.* ◇ Naudas maks (kādam) rokās — *saka, ja kāds pārzina naudas līdzekļus (ģimenē, saimniecībā).* □ «Liena varētu dzīvot kā lielmāte, naudas maks pašai rokās . .» Upīts 4, 695. ◇ Krist (arī nokļūt, (no)nākt, atrasties) (kāda) rokās, arī nagos sar. — *nonākt (kāda varā, rīcībā).* □ . . pagāja ilgāks laiks, nekā Slaucējs domāja, kamēr Kalna Spijēni ar Silabrieža mantas lielāko daļu nāca viņa rokā. Blaumanis 6, 104. . . viņš [partizāns] bija kritis aizsargu rokās, ilgi pratināts un spīdzināts .. Samsons 1, 110. Mūsu rokās krita daudz ienaidnieka ieroču un divdesmit gūstekņu. Lēmanis 16, 263. ◇ (Ie)krist (pašam) (no sevis) rokās (arī plaukstā, klēpī, mutē) — *rasties, tikt iegūtam viegli, bez pūlēm.* ◇ Pāriet (arī nonākt) citās rokās — *pāriet kāda cita īpašumā (par mantām, kādām vērtībām u. tml.).* □ Pēc trim gadiem muiža bija atkal pārgājusi° citās rokās un Edgars atgriezies uz Alaini atpakaļ. Blaumanis 6, 197. ◇ (Ap)grozīt (naudu) rokās (arī pirkstos) — *negribot, vilcinoties, ar šaubām izdot, atdot vai izlietot (naudu).* ◇ Ar ieročiem rokās — *ar bruņotu varu; bruņotā cīņā.* □ Bet gāztās šķiras, ar ieročiem rokās cenšoties atjaunot savu kundzību, uzsāka pilsoņu karu pret Padomju varu. Cīņa 57, 263, 2. ◇ Akls ierocis (kā) rokās — *saka par cilvēku, kas bez paša gribas, neapzināti palīdz citam realizēt viņa nolūkus.* □ Viņš juta, ka šinī mirklī tam no Lilijas jāaizbēg, lai nekļūtu uz visu mūžu par aklu ieroci tās rokās. Rozītis 3, 66. ◇ (Ne)doties rokā (arī rokās) — a. *(Ne)ļaut sevi satvert, noķert (par dzīvniekiem).* □ Katram tauriņam četri spārniņi .. Jo vairāk es tos tvarstīju, Jo vieglāk tie paši devās rokās. Dinere 9, 41. . . visiem zirgiem bija dīvains ņķis — nekad tie nedevās uzreiz rokās, kad ganījās stepē. Talcis 4, 123. b. *(Ne)ļaut sevi noķert, sagūstīt (par cilvēku).* □ Tas [Imants] dzinās pakaļ Gauženu Valdim, kas ne par ko negribēja doties rokā .. Sakse 7, 165. «Jūs . . . jūs nošāvāt . . .» Helēna raudāja .. — «Viņš jau nebūtu devies rokā.» Birze 3, 147. c. *(Ne)būt (viegli) uztveramam, izprotamam.* □ Ķirškalns vēro, kā audzēkņi pusdieno. Te var izdarīt dažu labu secinājumu, kas citur tik viegli rokā nedodas, un ģimenes kultūras līmenis pie galda atspoguļojas visai spilgti. Dripe 3, 33. d. *(Ne)būt viegli iegūstamam.* □ «Rublis bez darba rokās nedodas,» šoferis skarbi atmeta. Klīvers 3, 25. No laika gala viņam netīk, kas pats dodas rokās. Viņš ir paradis iekārot, uzvarēt un iegūt . . . Upīts 18, 133. ◇ Dot (arī atdot, nodot) rokās (arī rokā) sar. — *(no)dot (kādu) atbildīgas personas rīcībā (parasti, lai sodītu).* □ «Tādi runātāji jādod Kutuzovam [policijas priekšniekam] rokā, lai liek aiz restēm!» Salmiņš dusmīgi atcirta. Rozītis 2, 45. ◇ Atdot (arī nodot) grožus kāda rokās (arī kādam) — *uzticēt (kādam) vadību, pārvaldīšanu.* □ «Iespējams, es maldos, bet diezin vai viņas [jaunās skolotājas] rokās vajadzētu nodot klases grožus.» Brīdaka 2, 27. ◇ Grūst rokā (arī nagos, rīklē) vienk. — *nepelnīti dot (kādam ko vērtīgu).* // lok.: rokā, rokās, apst. nozīmē. *Tā, ka ir uzvilkts uz plaukstas, arī pirksta; tā, ka aptver plaukstu, arī pirkstu.* □ Pēc dziedātājiem ienāca .. Švauksts .. mazu ceļinieka somiņu pie sāniem un baltiem cimdiem rokā .. Kaudzītes 1a, 366. Lai gan nav auksti, tomēr Juris mauc rokā pirkstainus cimdus .. Birznieks-Upītis 1, 24. ◇ (Kā) ar cimdiem rokās — *saudzīgi, uzmanīgi, arī gļēvi, bez vajadzīgās stingrības (izturēties pret kādu, rīkoties).* // lok.: rokā, rokās, apst. nozīmē; pārn. *Tā, ka (kas) ir iegūts, arī panākts, apgūts, sagaidīts.* □ «Ir gan jums, vaļiniekiem, dzīve! Vai jums jābēdā, ka tīrums izkalst vai apslīkst .. Nostrādā savas nedēļas,

un labības pūrs .. rokā!» pukojās Breksis. Sakse 2, 36. Devu zīlītēm barību tikai tad, kad viņas .. pie loga .. pieklauvēja ar knābīti. Nu amats man bija rokā! Tiklīdz barība gāja uz beigām, dažas zīlītes pielaidās pie loga un bungoja, ka visa māja skan. K Grigulis 2, 10. // ģen.: rokas, adj. nozīmē. *Tāds, ko darbina ar šo ekstremitāti (par ierīcēm, iekārtām, rīkiem u. tml.); tāds, ko darba, izmantošanas procesā cilvēks var pārnēsāt, pārvietot, turot šajā ekstremitātē.* Rokas bremze. Rokas vinča. Rokas svari. Rokas sūknis. Rokas plēšas. Rokas urbjmašīna. Rokas lukturis. Rokas šaujamierocis. Rokas ložmetējs. Rokas zāģis — *rokzāģis.* Rokas granāta mil. — *ar roku metama granāta.* □ Pašām pirmām vajadzībām gan pamala [graudus] .. mājās uz tēvu tēvu rokas dzirnavām .. Kaudzītes 1a, 251. Veicīgi iegriezusi pajumtē rokas ratiņus .., viņa sveicina Vilmerieni. Sēlis 5, 217. Namdaru darbos lieto .. rokas zāģi ar stingru muguru .. Šterns 2, 27. .. var sadzirdēt ložmetēju kaukšanu, .. rokas granātu grāvienus. Rihters 1, 466. // ģen.: rokas, retāk roku, adj. nozīmē. *Tāds, ko dara, veic ar šīm ekstremitātēm.* Rokas veidošana. Rokas metināšana. Rokas kniedēšana. Rokas nītīšana. Roku darbs — a. *Nemehanizēts darbs.* b. novec. *Rokdarbs (1).* □ Ar automātiskajām centrālēm aizstātas rokas apkalpes telefona centrāles .. Hor 76, 5, 20. Daudz roku darba vēl nesen bija zivju pirmapstrādes nodaļā. .. Zivju pirmapstrāde tagad pilnīgi mehanizēta .. Zin T 64, 1, 7. Tā Sapa tagad katru dienu sēdēja uz čubu maisiņa pie puķu dārziņa un strādāja kādu roku darbu. Birznieks-Upītis 6, 51. // ģen.: rokas, retāk roku, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir paredzēts nēsāšanai plaukstā, pirkstos, aplikšanai ap tiem, arī ap apakšdelmu, retāk augšdelmu, arī uzmaukšanai uz tiem; tāds, kas ir paredzēts, lai to izmantotu šīm ekstremitātēm.* Rokas bagāža. Rokas pulkstenis. Roku dzelži. Roku dvielis. Rokas sprādze — *rokassprādze.* Rokas soma — *rokassoma.* Rokas somiņa — *rokassomiņa.* // savienojumā ar apzīmētāju; pārn. *Cilvēks, tā īpašību izpausme darbībā, rīcībā.* Čaklas rokas. Strādīgas rokas. Saudzīgas rokas. Palīdzīgas rokas. Devīgas rokas. □ Mana bērnība pagāja sūri, bez mātes gādīgās rokas .. Kļava 1, 267. .. tā viņas [akmens šķilas] ir saliktas kopā, it kā kāds to būtu darījis ar uzmanīgu roku. Brigadere 2, 334. «Bez vīrieša rokas un prāta puiku nav iespējams uzaudzināt.» Dinere 10, 81. // *Viena no divām priekšējām ekstremitātēm (dzīvniekiem, parasti primātiem).* Pērtiķa r.

2. sar. *Piedurkne.* Kleita ar garām rokām. □ Tas [galdnieka zellis], uzlocītām rokām, cītīgi slīpē ar smilšpapīru mahagonija .. gultas galus. Sēlis 4a, 55. ◇ Atlocīt (arī atrotīt, atbraucīt) rokas (arī piedurknes) — *dedzīgi ķerties pie darba; dedzīgi strādāt, darboties.* □ Te ir kur atrotīt rokas un strādāt, lai atrisinātu lielus .. uzdevumus .. J Kalniņš 1, 288.

3. *Samērā garš, kustīgs (ierīces, ietaises u. tml.) darba elements.* □ Mehāniskā roka padod caurules posmus nolaišanas un pacelšanas mehānismam .. Zin T 82, 6, 5. Robota «roka» satver apaļu metāla sagatavi un paliek to zem spiednes. Rīgas B 83, 249, 1. // *Detaļa, elements (ierīcē, ietaisē u. tml.), kura (ko) satur, balsta, uz kuras (ko) novieto.* Steļļu r. Vērpjamā ratiņa r. // *Rokturis.* □ .. turamās rokas [arklam] ar skaistā līkumā izliektiem apaļiem galiem koši zilas .. Upīts 4, 210.

○ Roku rokā — *tā, ka cits citam ir saņēmuši rokas.* □ Viņš redzēja pats sevi, jaunu, vieglu, bezrūpīgu, roku rokā ar brūnmatainu meiteni uzskrienam kāpā .. Bendrupe 2, 10. No rokas rokā — *saka, ja (kas) tiek nodots tālāk citam.* □ Jāņa tēvs ar Jāņa māti tika vaiņagoti un apdziedāti no visām pusēm. Viņi mieloja Jāņa bērnus, laizdami zara kannu apkārt — no rokas rokā. Austriņš 1, 210. ◇ Iet no rokas rokā — *pabūt (pēc kārtas) daudzu rokās, īpašumā.* □ Rēzekne .. karos gājusi no rokas rokā, piederējusi gan vāciem, gan zviedriem, poļiem un krieviem .. Zv 81, 14, 10. ◇ Iet roku rokā — *darboties saskaņoti, norisēt saskaņoti.* □ Dažkārt .. tēlu satīrisks pārspīlējums Upīša komēdijās iet roku rokā ar grotesku. J Kalniņš 6, 276. ◇ Rokas puisis niev. — *rokaspuisis (2).*

rokāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Šaha spēlē — gājiens (ievērojot vairākus priekšnoteikumus), kurā karali pārvieto pa horizontāli torņa virzienā pāri vienam lauciņam, bet torni pārceļ pāri karalim un novieto tam līdzās.* Izdarīt rokādi. □ Rokāde, kas šaha spēles noteikumos parādījās 15. gadsimta beigās, krietni atviegloja šaha monarhu [karaļu] dzīvi. Zv 78, 9, 38.

2. mil. *Frontes līnijai paralēls ceļš.* □ .. grūto pārbaudījumu gados varoņpilsētai pie Volgas ļoti daudz palīdzēja rokāde — īss dzelzceļš, kura sliedes bija steidzami noņemtas Aizbaikālā un atvestas uz Staļingradu. Pad J 78, 84, 4. Pēc Kārsavas un Rēzeknes atbrīvošanas galvenie rokādes ceļi — dzelzceļš un šoseja — bija mūsu rokās. Hor 79, 13, 16. .. ieplakā stiepās poligona rokādes ceļš .. Bels 3, 146.

rokajs, -a, v. *Rokoko stila galvenais ornamenta elements, kas apvieno gliemežvāka daļu, akanta lapas motīvus un dažādas līknes asimetriskā, fantastiskā kompozīcijā.*

rokambolis, -ļa, v. *Daudzgadīgs sīpolaugs, kam raksturīgas vairākstāvu ziedkopas, no kurām veidojas vairsīpoliņi ar blīvi piegulošām, oranži violetām zvīņām; daudzposmu sīpols.* □ Rokamboļu galvenā priekšrocība ir tā, ka tie vienā vietā var augt ilgstoši — 6—8 gadus .. Lauku Dzīve 74, 7, 16.

rokasbumba, -as, s.; parasti vsk.; fizk. *Komandu sporta spēle, kuras mērķis ir ar vienu roku ieraidīt bumbu pretinieka vārtos.* Sacensības rokasbumbā. □ .. pašlaik vairākās pilsētas skolās fiziskās audzināšanas skolotāji māca rokasbumbu. Pad J 82, 196, 3.

rokasbumbists, -a, v.; **rokasbumbiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Sportists, kas specializējies rokasbumbā.*

rokasburtlicis, -ča, v.; **rokasburtlice,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Burtlicis, kas veido rokas salikumu.*

□ Burtene ir galvenais priekšmets rokasburtliča darba vietas iekārtojumā .. Poligr 60.

rokasgrāmata, -as, s. *Grāmata, kas satur galveno, nepieciešamo informāciju par kādu nozari un ir paredzēta praktiskam mērķim.* Kuģniecības r. Lauksaimniecības r. Tehnikas r. □ Pirmā līdz šim zināmā latviešu valodā iespiestā grāmata .. izdota Vācijā 1525. gadā. Tā ir rokasgrāmata luterāņu mācītājiem .. ar komentāriem latīņu valodā. Jaun Gr 61, 1, 44. ..kajītē .. daudz grāmatu .. enciklopēdijas, rokasgrāmatas, vācu, angļu un spāņu valodas mācību kursi .. Grīva 8, 151. Profesors D. Kalvelis sarakstījis rokasgrāmatu ortodontijā, ko izmanto studenti mācībās un ārsti kvalifikācijas celšanā. Ves 83, 12, 8. // pārn. *Grāmata, kas tiek bieži lasīta; grāmata, kas dziļi ietekmē.* □ ..tie [G. Merķeļa] darbi bija rokasgrāmata, kas virzīja uz priekšu jaunās latviešu literatūras attīstību .. Zv 56, 15, 6. ..ja .. [sešdesmitajos gados] «Lazdu laipa» kļuvusi par tūkstošu jauniešu rokasgrāmatu dzīvei, tad tam iemesls ir ne tikai rakstnieces meistarība, .. bet pirmkārt autores optimisms, ticība labajam, ticība nākotnei. Pad J 63, 116, 3.

rokasgranāta, -as, s. *Rokas granāta.* □ ..mūsu kājnieki uzbrūk vienīgi ar savām šautenēm un dažām rokasgranātām. E Arājs 1, 23. Drīz pie manas zemnīcas ieradās seši labākie izlūki, tērpušies baltos maskēšanās virsvalkos, ar šautenēm plecos un rokasgranātām aiz jostas. Grīva 9, 105. ..mūsu rokasgranātu sprādzieni uzsit liesmu un liek spindzēt šķembām. Lāms 5, 34.

rokasmeita, -as, s.; novec. *Kalpone, kuras galvenais uzdevums ir palīdzēt darba devējam, arī apkalpot to.* □ Pusaizsmakušā balsī viņa sauca savas rokasmeitas: «Cukura ūdeni! ..» Blaumanis 6, 115. Mācītājs atsauca virtuveni, un atskrēja arī mazā rokasmeita, un pa visiem viņi [pakritušo] Madi uzcēla un noguldīja uz šaurā ādas dīvāna .. Kar 85, 2, 75.

rokasnauda, -as, s. *Naudas summa, ko viena līgumslēdzēja puse izsniedz otrai par noslēgtā līguma pierādījumu, kā arī par tā izpildījuma nodrošinājumu.* Dot rokasnaudu. Saņemt rokasnaudu. □ ..saistības pilsoņu starpā vai ar viņu piedalīšanos var nodrošināt ar rokasnaudu, bet saistības sociālistisko organizāciju starpā — ar garantiju. Civilk 1, 78. Izrādījās, ka par mēbelēm, kas bija paņemtas uz nomaksu, iemaksāta tikai rokasnauda. Mātei nebija līdzekļu, lai samaksātu atlikumu. Zv 57, 6, 18. Kurzemnieks .. uzskatīja līgumu par lauztu, rokasnaudu paturēja, bet zemi pārdeva Veiguru kūmam. Niedre 12, 32.

rokaspuisis, -ša, v. **1.** novec. *Kalps, kura galvenais uzdevums ir palīdzēt darba devējam, arī apkalpot to.* □ Mans Dāvis tapa pie lielkunga par rokaspuisi: kad lielkungs kur izbrauca, tad Dāvis viņam noslaucīja zābakus, iztīrīja drēbes .. Birznieks-Upītis VI, 357.

2. niev. *Cilvēks, kas ir atkarīgs no kāda un aktīvi darbojas tā labā par atlīdzību, arī aiz padevības, bailēm vai cita iemesla; arī pakalpiņš.* □ ..vācu baronu rokaspuiši, vācu mācītāji, savā laikā uzdevās par «latviešu draugiem» un dibināja «Latviešu draugu biedrību». A Grigulis 13, 147. Vecā Kauņas cietokšņa septītais forts atrodas pilsētas ziemeļdaļā. ..Šeit tika sadzīti 10 000 mierīgo iedzīvotāju, kas likās aizdomīgi okupantiem un to rokaspuišiem. Cīņa 64, 62, 3. «No šiem papīriem vaļā tev netikt,» samierinoši sacīja Lēdurgas pagastskrīveris. «Vismaz tik ilgi ne, kamēr tu esi varasvīru rokaspuisis Turaidas pagastmājā.» J Kalniņš 8, 119.

rokassaite, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Ap roku nēsājama saite, kas norāda, piemēram, uz personas piederību pie kādas cilvēku grupas, uz veicamo uzdevumu.* Kārtības sarga r. □ «Atpūtas nama «Bulduri» nākamie iemītnieki, lūdzu — pie manis!» — jau uz perona atbraucēji dzird aicinājumu un steidzas pie cilvēka ar zaļu rokassaiti. Rīgas B 68, 217, 6.

rokassoma, -as, s. *Soma, kas ir paredzēta nešanai rokā; arī rokassomiņa.* □ Viņa lietišķi sabāza portfelī skolēnu kontroldarbu burtnīcas, salika tās arī paprāvajā rokassomā .. Bundzeniece 2, 145. Vīramāte bez kādas vajadzības attaisa un atkal aizspiež rokassomas slēdzi. Dripe 5, 140. ..attapos, ka rokassomu ar dokumentiem un naudu esmu aizmirsusi mašīnā. Katlape, Ceplītis 1, 61.

rokassomiņa, -as, s. *Neliela sieviešu soma (piemēram, naudas, dokumentu, tualetes piederumu ielikšanai).* □ Viņa ieliek rokassomiņā tīru mutautu, pārbauda, vai maciņā pietiek sīknaudas .. Zigmonte 4, 32. Vienā rokā viņa nesa ar apelsīniem piebāztu tīkliņu, otrā — nelielu, baltu rokassomiņu. Ērgle 6, 53. Līdzās uz ķebļa rokassomiņa. Ārste atdara to, pameklē un iemet mutē baltu miega zāļu ripiņu. Spāre 5, 320.

rokasspiediens, -a, v. *Ciešs (kāda) rokas satvēriens, parasti sveicinot; rokas spiediens.* □ ..Rūdolfs tā kā pasmaida, kā sāji pasmīn, man roku sniegdams. Rokasspiediens ciešs un pailgs. Avotiņa 7, 89. Vālodze šķita simpātiska. Pelēkas, skaidras acis, enerģisks rokasspiediens .. Spāre 6, 5. ..nebiju iedomājies, ka atvadīsimies pat bez rokasspiediena .. Ezera 10, 141.

rokassprādze, -es, dsk. ģen. -džu, s. *Ap roku valkājama rotaslieta; aproce (2).* Sudraba r. Nēsāt rokassprādzi. □ Tur [skatlogā] bija saliktas briljantiem izrotātas rokassprādzes .. Zālīte 5, 82. ..Helēnai piederēja milzum daudz dažādu nieku: kreļļu, rokassprādžu un saktiņu. Ezera 5, 106. Juvelierizstrādājumu kolekcijā .. ir gredzeni un rokassprādzes, kaklarotas un kuloni .. Rīgas B 75, 25, 4.

rokauts, -a, v.; etn. *Ap roku nēsājams izrotāts apsējs.* □ Ievērojamākie vīrieši, iespējams — karavadoņi, nēsāja ap kreiso roku ar bronzu izrotātus rokautus .. Zv 57, 7, 17. Divos kapos .. konstatēja ar bronzas gredzentiņiem cauraustus rokautus .. Cīņa 77, 283, 3.

rokdarbi, -u, vsk. rokdarbs, -a, v. **1.** dsk. *Izstrādājumu darināšana (parasti ar rokām), piemēram, no tekstilmateriāliem, ādām; attiecīgais lietišķās mākslas veids.* Rokdarbu pulciņš.

□ Viens no lietišķās mākslas veidiem ir rokdarbi. Tos izstrādā ļoti dažādi — gan uz auduma pamata, izšujot vai darinot izvilkuma darbus, gan arī veidojot no pavedieniem — pinot, aužot, tamborējot, adot, tīklu metot utt. Mājtur 559. // arī vsk. *Šādi darināts izstrādājums.* □ Viņu mamma pēc darba atrod laiku piesēsties pie rokdarba, ierādīt to meitenēm. Un, lūk, vienai pilna kārba pietamborēta ar čībām — sev un māsām, otrai — iesākts džemperis, trešajai — bārkstains dīvānspilvens. Zv 82, 5, 5. Anita nesen bija iesākusi kādu lielāku rokdarbu — sienas paklāju pēc tautiska meta. Lācis 4, 239. . . rūpnīcā pirmo reizi izstādīti pašu darbinieku rokdarbi: . . pinumi, mezglojumi, adījumi. Zv 81, 14, 10.

2. dsk.; vēst. *Mācību priekšmets skolās pirmo vienkāršāko darba prasmju un iemaņu veidošanai.* □ Uz galda stāvēja tēva ģīmetne koka rāmītī. Skolā rokdarbu stundā Voldiņš šo rāmīti pats bija taisījis. Lēmanis 7, 20. Viņš pastāstīja arī par sevi. Viņš esot rokdarbu skolotājs Rīgā. J Kalniņš 2, 97.

rokdarbniece, -es, dsk. ģen. -ču, s.; retāk **rokdarbnieks,** -a, v. *Cilvēks, kas nodarbojas ar rokdarbiem (1); rokdarbu speciālists.* Rokdarbnieču izstādes. Rokdarbnieču pulciņš. □ Viņas ir lielas rokdarbnieces. Viena jau noadījusi raibus dūraiņus, otra beidz izšūt skaistu galda sedziņu. Pion 52, 47, 1. Saliņieces [Kihnu sievietes] ir teicamas rokdarbnieces — tām vienmēr rokās adīklis, kas netiek nolikts pat ejot. Bērn 57, 8, 12. Viņa — labsirdīgas, saulainas dabas. Jau no bērnības bijusi liela rokdarbniece — rakstu sacerētāja. Tēl M 57, 192.

rokenrols, -a, v. *Dinamiska, ekspresīva amerikāņu izcelsmes pāru deja* $^4/_4$ *taktsmērā; šīs dejas mūzika.* □ . . «jaunatnes» mūzikā 50. gadu vidū valdīja rokenrols. Liesma 75, 2, 28. . . vokālās dotības viņš apliecināja gan liriskajās dziesmās, . . gan dinamiskajos, impulsīvajos rokenrolos . . Zv 78, 13, 28. pārn. Tev jūra un putni acīs Dej rokenrolu un tvistu . . E Plaudis 3, 79.

rokfors, -a, v. *Zaļo pelējuma sēņu siers ar asu smaržu un garšu.* □ . . sieru parasti piedāvā desertā ar augļiem (rokforu tā specifiski asās garšas dēļ pasniedz ar sviestu) . . PL Siev 77, 10, 30.

rokforsiers, -a, v.; reti. *Rokfors.*

rokgrupa, -as, s. *Neliela mūziķu grupa, kas atskaņo rokmūziku; roka grupa.* □ Krastmalā muzicē vietējā rokgrupa, pastiprinātāji gāž pār klausītāju galvām decibelus, ko var izturēt tikai pusaudžu rūdītās ausis . . Zv 82, 20, 22. Kādēļ rokgrupas pārbalsī izkliegtie, pārtroksnī izdārdinātie ritmi ieplūst jutekļos pacilājoši kā karsts sarkanvīns, bet lidlauka rēkoņa iesvelj mazvērtības kompleksu? Ezera 17, 76.

roklaiks, -a, v. *Laiks, kurā lietderīgais darbs tiek veikts ar rokām.*

roklaiža, ģen. -as, v. dat. -am, s. dat. -ai, kopdz.; sar.; niev. *Cilvēks, kas ļoti padevīgi darbojas kāda labā, iztop tam, parasti savtīgos nolūkos, arī aiz bailēm.* □ . . Lielā Tēvijas kara otrajā rudenī [partizāns] nolaidās ienaidnieka samīdītajā zemē kopā ar desantnieku grupu. Viņu notvēra fašistu roklaižas . . Sk Ģ 80, 1, 2. Sākās mītiņš. . . Bakuss runāja pirmais, un viņš . . pateica, ka turpmāk varēsim pulcēties tikai slepeni, sargoties no cara kalpiem un barona roklaižām. A Gulbis 3, 71. . . piemērošanās ir dzejnieka nāve. Piemērojas diletanti. Roklaižas. Jo tā ir viņu būtība, viņu amats. J Kalniņš 7, 649.

rokmūzika, -as, s.; parasti vsk.; mūz. *Daudzos novirzienos sadalījies mūsdienu mūzikas žanrs, kas ietver vokāli instrumentālus un instrumentālus skaņdarbus, kuriem raksturīgs akcentēts ritms, dinamiskums un galvenokārt elektrisko ģitāru, sitamo instrumentu, elektronisko instrumentu izmantojums; roks.* □ . . ungāru rokmūzikas ansambļu izpildījumam piemīt īpašs spriegums, temperaments . . Zv 78, 7, 27.

rokoko, nelok., v.; parasti vsk. *Absolūtisma laikmeta arhitektūras un mākslas stils (Rietumeiropā 18. gadsimtā no 30. līdz 60. gadiem), kam raksturīgas izsmalcinātas, vijīgi ornamentālas formas, dekoratīvisms, patvaļīgi traktēta mitoloģiskā tematika tēlotājā mākslā, krāsu toņu blāvums.* Rokoko mēbeles. □ . . 18. gadsimta sākumā franču absolūtismu pārstāv īpatnējs baroka paveids — rokoko, kam piemīt liels formu smalkums . . Liesma 70, 4, 25. . . asimetrijas pasvītrošana rotājumā un detaļās, fasāžu un iekštelpu pārslogošana ar dekoratīvi ornamentāliem veidojumiem, gaiši toņi . . — lūk, dažas raksturīgākās iezīmes rokoko stilam . . Māksla 59, 4, 13.

rokopera, -as, s.; mūz. *Lielas formas muzikāli dramatisks sacerējums rokmūzikas stilā; šāda sacerējuma uzvedums, atskaņojums.*

rokoties, -ojos, -ojies, -ojas, pag. -ojos; refl. *Sasveicināties, arī apsveikt ar rokas spiedienu.* □ Arvīds (slienas kājās un krata Edgaram roku): Ak, lūk, kur tas suns . . . Atceros, atceros! Jā, jā. — Edgars (Didzim): Ilzes brālis? — Didzis (arī rokojas): Tā nu iznāk. Putniņš 2, 36. Mutējās un rokojās sen netikušies paziņas, draugi un radi. Avotiņa, Peters 1, 158. sal. Un Duksis savieba purnu krunkās un sniedza man savu balto ķepiņu. Saņēmu ķepu un pakratīju kā rokojoties. Birznieks-Upītis IV, 212.

rokpelnis, -ļņa, v.; **rokpelne,** -es, dsk. ģen. -ļņu, s.; neakt. *Cilvēks, kas iztiku pelnī, salīgstot veikt kādu ar rokām darāmu, parasti mazatalgotu, darbu (zemkopībā, mežkopībā u. tml.).* □ . . mans tēvs vienkāršs rokpelnis, malkas cirtējs, kas katru nedēļu pārnes tik daudz, cik mums ar māti vajadzīgs nākamās nedēļas pārtikai. Birznieks-Upītis V, 154. Gadījās gar nokaltušo priedi iet rokpelnim ar dēlu. Viņi staigāja, meklēdami darbu: no rītiem nezināja, kur dienu strādās, un vakaros apēda, ko dienā nopelnīja. Birznieks-Upītis IV, 15. Pieminu rokpelni tēvu, kam nebija zemes. Lai iegūtu kurināmo, viņš gāja saimniekiem cirst alkšņus . . Caune 1, 51.

rokraksts, -a, v. **1.** *Paņēmienu kopums burtu, teksta rakstīšanai ar roku, izmantojot attiecīgus rakstāmrīkus; šādi rakstītu burtu, teksta forma, veids.* Kaligrāfisks r. Skaidrs r. Plašs r.

Sīks r. Rokraksta burti. □ Valdis pazina Mārča rokrakstu — ieslīpi, apaļi burti .. Līvs 3, 50. Ģirts vairs neskatījās mātes steidzīgajā rokrakstā. Viņš zināja vēstuli gandrīz no galvas .. Dripe 2, 177. ..viņš vēlreiz pārlasīja vēstuli pazīstamā, stūrainā rokrakstā .. Purs 4, 34. // lok.: rokrakstā, apst. nozīmē. *Tā, ka ir uzrakstīts ar roku, izmantojot attiecīgus rakstāmrīkus.* □ Vienādi nozīmīgs šķiet gan ar Krišjāņa Barona roku rakstītais satura rādītājs dainu sējumiem, gan arī Ādolfa Alunāna lugas viņa paša rokrakstā. Zv 74, 5, 19. Jau agri Gehamā pamostas interese par literatūru un rakstniecību. Skolas laikā .. viņš .. izdod žurnālu rokrakstā .. Jaun Gr 68, 6, 15. // pārn. *Darba, darbības izpildīšanas individuālo īpatnību, savdabību kopums.* □ ..orķestra skanējumā saglabājas individuālais diriģenta rokraksts, ko var pazīt tāpat kā slavena dziedātāja balss tembru. Māksla 68, 1, 33. ..no satura viedokļa mūsu jaunākā gleznieciba ir pietiekami daudzpusīga, tāpat nevaram sūroties par rokrakstu, satura vizuālo izpausmju nepietiekamību. Nodieva 2, 202. ..pilotu kabīnē ritēja parastais darbs. Augstuma mērītāja strēle griezās nemitīgi, un spēcīgā lidmašīna, celdamās aizvien augstāk, rādīja līdz pilnībai izkopto komandiera rokrakstu. Rīgas B 73, 256, 6. Tā bija Ieva, kas pirmīt viņam piezvanīja uz viesnīcu, bet nerunāja. ..kā viņš tūdaļ neattapa tik vienkāršu lietu. Vistīrākais Ievas rokraksts. Tikai tā viņa varēja rīkoties .. Skujiņš 7, 105.

2. *Ar roku rakstīts teksts (parasti mākslā, zinātnē).* □ Dažu rītu viņš pa brīdim sēdēja pie aizsāktiem rokrakstiem. Viņš bija pasācis vairākus stāstus .. J Kalniņš 8, 126. ..Mārtiņa Lāča literārais mantojums ir plašāks, nekā līdz šim domāja. ..izdevniecības «Liesma» uzdevumā braucu uz Maskavu iepazīties ar viņa rokrakstiem. Jaun Gr 67, 11, 14. Latviešu etnogrāfijas rakstītie avoti — apraksti, zīmējumi, aptaujas lapas, fotoattēli .. — glabājas dažādos arhīvos un bibliotēku rokrakstu nodaļās. Latv etn 30.

3. vēst. *Vairākos eksemplāros ar roku pārrakstīts teksts (līdz grāmatu iespiešanas sākumam), kam piemita grāmatas funkcijas un ārējās pazīmes.* Seno rokrakstu izpēte. Senkrievu rokrakstu kolekcija. Rokraksta grāmata. □ ..rokraksti gadu tūkstošiem bija galvenā grāmatas forma, tas grāmatas veids, kurā izplatījās un vēl līdz mūsu dienām saglabājās daudzi mākslas darbi, notikumu apraksti .. Jaun Gr 60, 2, 42. ..LPSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālajā bibliotēkā glabājas vairāki seni un reti rokraksti. Par vecāko no tiem uzskatītas Zālamana grāmatas (ap 1300. g.), ko pārrakstījuši sava klostera vajadzībām Rīgas franciskāņu mūki. Tēl M 58, 307.

rokrakstzinātne, -es, s.; parasti vsk. *Grafoloģija.*

rokrats, -a, v. *Elements (vārpstai, skrūvei) ērtākai (tās) pagriešanai ar roku.* Pārstatāms r.

rokriņķis, -ķa, v. *Piedurknes izgriezums (tērpam, adījumam u. tml.).* □ Džinsa auduma kostīms ar padziļinātu kimono tipa rokriņķa piegriezumu. Zv 78, 4, 40. Blīvāka auduma lietusmētelis ar atsevišķi piegrieztu plecu daļu un pazeminātu rokriņķi. Zv 79, 20, 32. Plisēta tā paša auduma josla piestrādāta pie rokriņķa un noslēdz arī blūzes lejasdaļu. Zv 78, 2, 32.

rokritenis, -ņa, v. *Rokrats.*

rokrocīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rokrocīgi;** reti. *Tāds, kurā katrs no kādas cilvēku grupas veic atsevišķu (darba, darbības) daļu, posmu.* □ «Mēs bijām astoņas mēteļu šuvējas. Darbs rokrocīgi iekārtots, un katrs paņēmiens pēc .. tarifa tiek apmaksāts.» Sēlis 5, 244. Mums saka: «Ieviesiet konveijera sistēmu, strādājiet rokrocīgi, tad celsies darba ražīgums ..» Bet kā nelielajās darbnīcās var ieviest rokrocīgo darbu? Cīņa 66, 68, 2.

rokrokā, apst. *Turot vienam otra roku.* □ Viņa nelaidās vaļā no draudzenes rokas, jo juta neērtību iet rokrokā ar Pēteri pa miestiņa ielu .. Sakse 7, 442. // *No rokas rokā (dot, sniegt u. tml.).* □ Pēc dažām minūtēm vīri jau bija uz [degošās mājas] jumta. Citi rokrokā nesa no kanāla ūdeni un sniedza pa kāpnēm augšā ... Vanags 14, 225. // pārn. *Saskaņā, vienotībā (ko darīt,veikt).* □ Grūti, ļoti grūti strādāt, ja nav kontakta ar tiem cilvēkiem, ar kuriem vajadzētu iet rokrokā. Zv 83, 5, 10. Dažādu dzejas izteiksmes paņēmienu apguves forsēšana, ja tā neiet rokrokā ar personības attīstību .., rada [dzejā] dīvainības .. Auziņš 7, 79.

roks, -a, v.; mūz. *Daudzos novirzienos sadalījies mūsdienu mūzikas žanrs, kas ietver vokāli instrumentālus un instrumentālus skaņdarbus, kuriem raksturīgs akcentēts ritms, dinamiskums un galvenokārt elektrisko ģitāru, sitamo instrumentu, elektronisko instrumentu izmantojums; rokmūzika.* Roka grupa — *neliela mūziķu grupa, kas atskaņo rokmūziku; rokgrupa.* Roka opera — *rokopera.* Roka mūzika — *rokmūzika.* □ Ritmiski spilgtā afrikāņu mūzika, kas kopā ar vergiem pārcēlusies uz Amerikas kontinentu un saliedējusies ar turienes tautu mūziku, ir radījusi jaunus mūzikas stilus — džezu, roku un bigbītu. Ērgle 3, 69. Roka stila izjūtu Raimonds Pauls demonstrē vokāli instrumentālajā miniatūrā «Undīne», kuras galvenais izteiksmes līdzeklis ir reibinošs temporitms un D. Dreikas dzejoļa aliterāciju ātrruna. Lit M 75, 14, 13. Runājot par otru pamattendenci septiņdesmito gadu džezā — tuvināšanos ar roka mūziku, jāatzīmē, ka pirmie mēģinājumi šajā virzienā .. beidzās neveiksmīgi. Liesma 77, 4, 22.

roksargs, -a, v. *Neliels metāla vairogs uz paukošanas sporta rīkiem.* Špagas r.

rokspārnis, -ņa, v.; reti. *Sikspārnis.*

roksvira, -as, s. *Svira, ko darbina ar roku.* Roksviras mehānismi. Bremzes r. Traktora vadības r.

rokturis, -ra, v. *Detaļa (piemēram, darbarīkam, instrumentam, kādam priekšmetam), kas paredzēta aptveršanai ar roku, lai veiktu kādu darbību.* Zāģa r. Ēveles r. Čemodāna r. Spieķa r. Pannas r. Lokveida r. □ ..kad ārsts sa-

tver nelielā urbja rokturi, tad slimnieks jau no bailēm vien saspringst — nav patīkami, kad zobu urbj vai slīpē. Zv 59, 2, 25. . . piepeši žandarmi . . revolveru rokturiem sāka triekt gūstekņus pie malas. Upīts 18, 205. Skatiens pārskrien virtuves skapīšu misiņa rokturiem . . Dripe 5, 107. // *Detaļa (piemēram, iekārtai, ierīcei), kas paredzēta aptveršanai ar roku, lai (to) darbinātu, mainītu (tās) stāvokli.* Sviras r. Loga r. □ Viņš . . bez trokšņa pretējā sienā nospieda durvju dzelzs rokturi. Birze 4, 87. . . viņa . . devās uz aku. . . Ķēde ritēja no veltņa ar spalgu, smilkstošu skaņu, Laura mehāniski grieza rokturi . . Ezera 7, 245. // *Detaļa, kas paredzēta aptveršanai ar roku, lai pieturētos, iegūtu atbalstu.* Kāpņu r. □ Egle pieķērās pie roktura, lai kāptu autobusā . . Birze 5, 87.

rokudarbs, -a, v. **1.** *Nemehanizēts darbs; roku darbs.* □ Cehā lielākoties ir rokudarbs. Celt, likt, noņemt smagos un liela izmēra finierus . . nav tik vienkārši . . Cīņa 63, 120, 2.

2. *Rokdarbi (1).* □ . . dīvāna kaktā bija pamests iesākts . . rokudarbs . . Čaks 6, 65. . . māte . . ienesa zaļā māla krūzē, kas bija pašmāju tukumnieku podnieku rokudarbs, bērzu sulu . . Dorbe 3, 16.

rokuzvedums, -a, v. *Uzvedums ar rokmūzikas elementiem.*

rokvadība, -as, s.; parasti vsk.; tehn. *Vadība, ko veic ar rokām; manuālā vadība.*

rokzāģis, -ģa, v. *Neliels zāģis ar vienu rokturi; vienrocis.*

rolāde, -es, dsk. ģen. -žu, s. *No cūkgaļas (parasti cūkas galvas) gatavota vārīta, presēta rulete ar olu, dārzeņu vai citu produktu pildījumu; veltnis.* □ Bez tam [aukstajam galdam] pagatavo dažādus aukstos gaļas ēdienus, . . piemēram, galertus, veltņus (rolādes), pastētes u. c. Mājtur 289.

rolkeris, -ra, v. *Sauskravas kuģis, kas paredzēts horizontālai kravas iekraušanai un izkraušanai.* □ Mūsdienu sauskravas flote sastāv no lieljaudas konteineru pārvadātājiem un rolkeriem . . Zv 79, 13, 1. . . Padomju Savienības un Francijas līnijā izgāja automatizētie lieltonnāžas rolkeri . . Rīgas B 78, 150, 2.

rollings, -a, v. *Skrituļdēlis.* □ Rollings sastāv no . . stiklaplasta dēļa, kura apakšdaļā piestiprināti divi pāri rotējošu riteniņu. Riteniņi . . piestiprināti tā, lai braucējs viegli varētu vadīt rollingu un veikt diezgan krasus pagriezienus. Sports 82, 193, 3.

rolmopsis, -ša, v.; sar. *Gaļas vai siļķu tītenis.* □ Vispirms no tasēm dzēra buljonu un piekoda kraukšķīgus pīrādziņus, tad ritināja vaļā diegus no liellopu gaļas tīteņiem, rolmopšiem. Gulbis 4, 294.

roltreilers, -a, v.; jūrn. *Zemrāmja puspiekabe kravas ievešanai speciālas konstrukcijas kuģos (piemēram, rolkeros).*

romance, -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** mūz. *Liriska vai liriski dramatiska dziesma (parasti par mīlestības tematu) ar instrumentālu pavadījumu; lirisks, melodisks instrumentāls skaņdarbs.*

2. literat. *Lirisks vai liriski dramatisks dzejolis (parasti par mīlestības tematu).* □ Tāpat kā balādē, arī romancē īsi attēlots kāds notikums, taču romancē tas . . bieži saistās ar mīlestību vai ar teiksmainu varonību. Valeinis 1, 67.

romāncements, -a, v.; parasti vsk. *Hidrauliska javu saistviela, ko iegūst, smalki samaļot zem saķepšanas temperatūras apdedzinātus, mālu saturošus kaļķakmeņus vai dolomītus.* □ . . 18.—19. gadsimta mijā . . Anglijā un Krievijā atrada ūdenī cietējošu javu saistvielu — cementu. Gandrīz vienlaikus sāka lietot romāncementu, kura nosaukums atvasināts no Romas pilsētas . . Zv 63, 21, 14. Jau sen pirms . . romāncementa izgudrošanas ļaudis zināja, ka piemaisījumi, apdedzinot kaļķakmeni, padara to par izturīgu saistvielu. Zv 80, 16, 9. 1867. gadā Rīgā tika uzcelta portlandcementa un romāncementa rūpnīca. Ģeogr 383.

romānika, -as, s.; parasti vsk. *Arhitektūras un mākslas stils (Rietumeiropā no 10. gadsimta līdz 12. gadsimtam), kam raksturīgs formas ģeometriskums, smagnējība.* □ Celtniecība ārpus Rīgas saglabāja savu vienkāršo un skarbo, romānikai un gotikai tuvo izteiksmi gandrīz vēl visu 17. gadsimtu. Novadniece 1, 22. . . krājumā «Vecās Rīgas portāli» pārstāvēti . . visi arhitektūras evolūcijas posmi no romānikas līdz klasicismam. Lit M 56, 11, 3. . . vitrāžai pavērās plaši attīstības ceļi reizē ar monumentālās arhitektūras uzplaukumu agrīnās romānikas laikmetā, jau sākot ar 10. gadsimtu. Tēl M 58, 87.

romānisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **romāniski.** *Saistīts ar romāniku, tai raksturīgs.* Romāniska celtne. R. portāls.

romānisms, -a, v.; val. *Aizguvums no romāņu valodām.*

romānistika[1], -as, s.; parasti vsk. **1.** *Zinātnes nozare, kas pētī romāņu valodas un literatūru.*

2. *Zinātnes nozare, kas pētī seno romiešu tiesības un to vēsturi.*

romānistika[2], -as, s.; literat. *Romānu kopums (piemēram, kāda autora daiļradē, tautas, laikmeta daiļliteratūrā).* □ Viļa Lāča daiļrade vai visspēcīgāk latviešu romānistikā ļauj izjust dzīves ainas un cilvēka likteņa nepabeigtību romānā un īpato, neatkārtojamo pievilcību, ko tā piešķir žanram. Kiršentāle 1, 178. . . vēsturiskā romānistika ir viens no pašiem spēcīgākajiem ukraiņu prozas atzariem. Tai ir savas tipoloģiskās paralēles ar krievu, gruzīnu, igauņu vēsturisko prozu. Lit M 81, 49, 7.

romānists[1], -a, v.; **romāniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Romānistikas*[1] *(1) speciālists.*

2. *Romānistikas*[1] *(2) speciālists.*

romānists[2], -a, v.; **romāniste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Romānu rakstnieks.* □ Romāna saplaukumu rada ļoti dažādu mākslinieciski personību aktivitāte lielajā prozā, vesels jauno romānistu vilnis, kas ieplūst latviešu literatūrā divdesmitajos gados. Kiršentāle 1, 101. . . romānisti piecpadsmit Padomju Latvijas gados devuši lielu, svarīgu ieguldījumu ne tikai lat-

viešu, bet visas padomju tautas literatūrā. J Kalniņš 1, 48.

romanizācija[1], -as, s.; parasti vsk.; vēst. *Darbība, process* → *r o m a n i z ē t* [1]. Ģermāņu cilšu r.

romanizācija[2], -as, s.; parasti vsk.; literat. *Darbība, process* → *r o m a n i z ē t* [2].

romanizēt[1], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; vēst. *Uzspiest senās Romas valodu un kultūru (citām tautām).* R. gallus.

romanizēt[2], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Veidot (daiļdarbu) ar romānam raksturīgām mākslinieciskajām īpatnībām.*

romāns, -a, v. **1.** *Plašs daiļdarbs (parasti prozā), kas attēlo atsevišķu cilvēku vai arī tautas dzīvi kādā laikposmā.* Dokumentālais r. Bruņinieku romāns — *romāns par bruņinieku mīlestību un neparastajiem piedzīvojumiem (12.—14. gadsimta feodālajā literatūrā).* Burlaku romāns vienk. — *vulgārs romāns par laupītājiem, slepkavām.* □ Romāns, būdams plašs episks daiļdarbs, jau pēc savas specifikas prasa, lai autors radītu veselu māksliniecisku pasauli — cilvēku raksturus, apstākļus, kuros tie realizējas, un to mijiedarbes likumsakarības. Hiršs 1, 33. Izšķir šādus mūsdienu romāna žanrus: vēsturisko, sociālo, filozofisko, ģimenes—sadzīves, piedzīvojumu, zinātniski fantastisko, biogrāfisko, satīrisko. Minētie žanri krustojas, un bieži vienā romānā apvienojas vairāku žanru iezīmes. Valeinis 1, 44. . . Jaunsudrabiņš ir viens no talantīgākajiem to latviešu rakstnieku plejādē, kas rakstīja ne sociālus, bet psiholoģiskus romānus. Vēstis 79, 6, 49.

2. sar. *Intīmas attiecības starp vīrieti un sievieti.* □ «Varbūt neesmu īsti normāls, ka neiemīlos nevienā,» viņš arvien biežāk domāja. Viegli romāni nevilināja. Avotiņa, Slisers 1, 197. Par Alekša mīlestības romāniem runā tikpat daudz kā par viņa talantiem. Viņš var saieties ar divām trim meitenēm reizē . . Dripe 5, 137. Jaunais romāns ilga jau vairāk nekā mēnesi. Valters patiešām iemīlējās šajā šarmantajā sievietē . . Kļava 1, 238.

romantika, -as, s.; parasti vsk. *Pasaules uztvere, kam ir raksturīga īstenības idealizācija, negatīva attieksme pret ikdienišķo, tieksme pēc, parasti neaizsniedzama, ideāla.* □ Pirmo un vienīgo mīlestību, kas no romantikas izauga varonībā, apdziedāja Mirdzas Šmithenes Rūtiņa. Dzene 3, 33. «Romantika piešķir cilvēkam dievišķus spēkus ceļojumam viņpus ikdienišķā, tā ir varena atspere cilvēka dvēselē, kas virza mūs uz diženiem darbiem.» Liesma 70, 1, 5. // *Apstākļi, situācija u. tml., kas izraisa emocionālu pacilātību, neikdienišķas izjūtas.* □ Pāri gluži kā ugunsputni šaudījās zeltainsārtas kaijas, vienīgi to negantā ķērkoņa nesaskanēja ar rīta krāsu un klusuma romantiku. Avotiņa, Peters 1, 142. «Pa putnu ceļu» vienlaikus ir grāmata par romantiku — no tās lappusēm dveš pretī ūdeņu romantika un klinšu romantika, lietus romantika un purvu romantika . . Jaun Gr 67, 8, 10. . . viss kļuva aizvien zilāks . . , it kā kāds būtu iemērcis otu romantikā un viegli pārvilcis pār Vidzemes tālēm, izdzēsdams robežu starp zemi un padebešiem, starp īstenību un sapni. Lagzdiņš 3, 77.

romantiķis, -ķa, v.; **romantiķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s. **1.** *Romantisma (1) pārstāvis.* □ Cilvēks un maska — problēma, kas nodarbina Misē, visus romantiķus, kuru darbi pilni uguns, zobgalības, sāpju, brīvdomības, apbrošas iznesības. Zv 83, 23, 8. Daba, mīlestība un personiskās attiecības ir galvenie motīvi individuālo romantiķu lirikā. Valeinis 3, 105. Kā dzejnieks un prozaiķis Jānis Poruks pēc sava pamatrakstura ir romantiķis. Kar 81, 10, 152.

2. *Cilvēks, kam ir raksturīga romantiska pasaules uztvere.* □ Laikam esmu piedzimis par romantiķi, un tādēļ jau no bērna dienām ne tikai dabas ainavas, bet arī skati uz pilsētas jumtiem, ostu ūdeņiem . . mani spēj aizkustināt līdz sirds dziļumiem. Grīva 9, 111.

romantisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **romantiski. 1.** *Saistīts ar romantismu (1), tam raksturīgs.* □ . . romantiskajā poēmā tēloti ārkārtīgi raksturi ārkārtīgos apstākļos, . . reālistiskajās poēmās tēloti izcili (ne ārkārtīgi) varoņi parastajos apstākļos. Valeinis 1, 64. Romantiskā drāma izvirza noteiktas prasības arī aktieru tēlojuma veidam. Hausmanis 2, 66. Koncerta pirmajā daļā bija ietverta vācu romantiskās mūzikas pārstāvja F. Mendelsona sonāte un koncerts vijolei. Grāvītis 2, 17.

2. *Saistīts ar romantiku, tai raksturīgs.* R. noskaņojums. Romantiskas ilgas. R. notikums. Romantiskā Gaujas senleja. □ Latviešu dzejai visos laikos ir bijusi aktuāla romantiskās personības problēma. Lit M 72, 12, 4. . . reālistisku dzīves ainu tēlojums dzejā nav Aspazijas nolūks. Novērot, aprakstīt, salīdzināt nav laika, to nepieļauj romantiskais temperaments. Viese 3, 75. Vieta jau romantiska — mazi kuģīši piestātnē, jahtu buras līcī, zilais ūdens klajs ar kaiju spārnu majestātiskajām vēdām . . . Zv 74, 14, 13.

romantiskums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība* → *r o m a n t i s k s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Skaņdarba r.

2. *Vispārināta īpašība* → *r o m a n t i s k s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Saulrieta r.

romantisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Idejisks un mākslas virziens (Eiropā un Amerikas Savienotajās Valstīs 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta pirmajā pusē), kas centās atrast jaunus sociālus un estētiskus ideālus, vērsās pret racionālismu, priekšplānā izvirzīja cilvēka garīgo dzīvi, individuālos pārdzīvojumus.* Progresīvais (arī aktīvais, revolucionārais) romantisms literat. — *romantisma tendence (daiļliteratūrā), kurai raksturīgi mēģinājumi rast indivīda sakarus ar sabiedrību, lai to pārveidotu.* Konservatīvais (arī pasīvais) romantisms literat. — *romantisma tendence (daiļliteratūrā), kurai raksturīga cilvēka personības absolutizēšana.* Tautiskais romantisms literat. — *progresīvā romantisma variants (latviešu literatūrā 19. gadsimta 70. un 80. gados), kura ideāli saistīti ar*

tautas antiīeodālo cīņu. □ Berliozs kļuva spilgtākais un kvēlākais romantisma paudējs franču mūzikā, tāpat kā V. Igo literatūrā un E. Delakruā glezniecībā. Vītoliņš 2, 100. Šis laiks [Latvijas arhitektūrā] saistās ar romantisma mākslas uzplaukumu 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta pirmajā pusē. Romantisms pretstatā klasicisma pārņemtajām antīkās arhitektūras stingrajām likumsakarībām bija dinamiskāks, tā radošais spēks centās pārkāpt kanoniskās robežas. Radās sakāpināta interese par vēsturi, ārkārtējām un fantastiskām parādībām, kuras «atklāja» seno austrumu, antīkajā vai viduslaiku mākslā. Lit M 84, 51, 16. Romantismam raksturīgais dinamisms, kaislību kvēle [Aspazijas dzejā] atrod izteiksmi arvien jaunos un jaunos kāpinājumos, pretstatos, patosa piesātinātā mīlas apliecinājumā .. Viese 3, 71.

2. *Pasaules uztvere, kam ir raksturīga īstenības idealizācija, negatīva attieksme pret ikdienišķo, tieksme pēc, parasti neaizsniedzama, ideāla; romantika.* □ Gleznainā pilsēta, skola, mūzika, jaunības sapņi, pirmā īstā draudzība — tas viss iekvēlināja romantisma un nemiera dzirksti, kas tik nepieciešama jaunam mūziķim. Cīņa 76, 74, 4. Paralēli jaunības romantisma cauraustai liriskai ievirzei E. Iltnera darbos ienāk arī pretēja rakstura tēma — skarbā cīņas tēma. Tēl M 77, 21.

romantizācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process* → *romantizēt (1).* Pagātnes r.

2. *Darbība, process* → *romantizēt (2).*

romantizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Uztvert, iztēloties (ko) idealizēti, ar emocionālu pacēlumu.* □ Mēs pārlieku esam romantizējuši ikdienu, varonība un varonība! Bet kur ir sviedri, disciplīna, pacietība? Zv 73, 5, 3. pārn. Kas atmiņām tā par savādu īpašību — visus grūtumus tā romantizēt! Dzene 5, 15.

2. *Veidot, attēlot (ko) atbilstoši romantisma (1) principiem.* □ Filma ir tipisks romantizēts piedzīvojumu žanra darbs ar kautiņiem, vajāšanu, nāves briesmām .. un cēlu mīlestību. Kin 79, 22. Romantizēto ainavu parku grupā iedalāmi Jumpravas (pie Bauskas), Kurmenes, Teteles un citi parki. Tajos drūmas vai heroiskas noskaņas radīšanai uzbūvētas mākslīgas pilsdrupas. Māksla 73, 4, 32.

romāņi, -u, v.; **romānis,** -ņa, v.; **romāniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Tautu grupa Eiropā (piemēram, franči, itālieši, moldāvi, portugāļi, provansieši, retoromāņi, rumāņi, spāņi).* □ Pats romāna nosaukums radies ap 12.—13. gadsimtu. Sākumā Vakareiropā par romāniem sauca visus tos prozas darbus, kas atšķirībā no pārējiem, tai laikā latīņu valodā rakstītajiem darbiem, bija rakstīti kādā no romāņu valodām. Valeinis 1, 43. Vēlāk noskaidrojās, ka Zaneti ir romāņu šveiciete no Lugāno apkaimes .. M Zariņš 2, 71.

2. arī vsk. *Šīs tautu grupas piederīgais.*

rombisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rombiski.** *Tāds, kam ir romba (1) forma; rombveida.* R. kristāls. Šķēpa rombiska smaile. □ Ezerrieksts ir seklu ezeru augs ar peldošu, rombisku lapu rozeti .. Galenieks 2, 287.

romboedrisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **romboedriski.** *Tāds, kam ir romboedra forma.*

romboedrs, -a, v. **1.** mat. *Paralēlskaldnis, kam visas skaldnes ir rombi.*

2. *Tas, kam ir šāda paralēlskaldņa forma.* □ Ja kristālu sasit, tas sašķeļas romboedros .., kuriem katra šķautne ir rombs. Agrāk tā arī darīja — sašķēla kristālu romboedros, izmeklēja labākos .. Pad J 70, 211, 4.

romboīds, -a, v.; mat. *Četrstūris, kas ir simetrisks attiecībā pret vienu no tā diagonālēm.*

rombs, -a, v. **1.** mat. *Paralelograms, kam visu malu garums ir vienāds.* □ Tā kā taisnstūris un rombs ir paralelograms, bet kvadrāts ir gan taisnstūris, gan rombs (tātad arī paralelograms), tad taisnstūrim, rombam un kvadrātam piemīt visas paralelograma īpašības .. Mat 364.

2. *Tas, kam ir šāda paralelograma forma.* □ Tipiskākie ornamenta elementi [rotas lietās] ir .. apļi, rombi, svītras, trīsstūri .. Novadniece 1, 11.

rombveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir romba (1) forma.* R. režģis. R. velve. R. kristāli. □ Peldošās rozetes lapas [ezerriekstam] rombveida .. Saudz dabu 86. Asināšanai vispiemērotākās ir nažveida vai rombveida vīles. Indāns 1, 31. .. augstskolas beidzēja rombveida nozīme vilka uz leju [žaketes] atloku. Kolbergs 1, 40.

rombveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rombveidīgi.** *Rombveida.* Rombveidīga puķu dobe. □ Pa mežmalas biezo zālāju lodāja karaliskā kobra .. no rombveidīgām zvīņām veidotā «livrejā». Zv 64, 4, 32.

romieši, -u, v.; **romietis,** -ša, v.; **romiete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** vēst. *Senās Romas valsts iedzīvotāji.* Romiešu māksla. Romiešu mīti. Romiešu literatūra. Romiešu tiesības. Romiešu cipari — *seno romiešu cipari, kurus mūsdienās reizumis lieto kārtas skaitļa vārdu apzīmēšanai.* □ «Ne dzīvot, bet spēcīgam būt ir dzīve» — šo romiešu mācību Rainis ierakstījis par «Ave sol» vienas daļas moto. Čaklais 10, 73. Romiešu numerācijā katram ciparam ir viena un tā pati vērtība neatkarīgi no tā vietas skaitlī. Mat 54.

2. *Romas pilsētas iedzīvotāji.*

romnieki, -u, v.; **romnieks,** -a, v.; **romniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; novec. *Romieši (1).* □ Tai dienā Rīgā pienāca ziņa, ka miris Kronvalds. Kopā ar Kaudzītes Reini vakarā ilgāk pasēdējuši, rakstīdami romnieku vēstures stāstus, bet nākamā rītā Kronvalds atrasts gultā miris. J Kalniņš 3, 220.

romšteks, -a, v. *Cepta liellopu fileja šķēle.* □ Liellopu gaļas mīkstumu sagriež .. šķēlēs, izdauza, apmērcē sakultā olā, tad rīvmaizē un liek sakarsētos taukos, cep .. Gatavos brūnos romšteka gabalus pasniedz ar sautētu sakņu piedevu. Kļaviņa 1, 160.

rondele, -es, dsk. ģen. -ļu, s.; literat. *Dzejas forma, kurā ir trīspadsmit vai četrpadsmit rindas trijos pantos un divas atskaņas; šādā*

formā uzrakstīts dzejolis. □ Rondelē (kas parasti rakstīta četrpēdu jambos) pirmā rinda atkārtojas trīs, otra — divas reizes .. Valeinis 1, 294.

rondīno [ron dīno], nelok., v.; mūz. *Neliels skaņdarbs rondo formā.*

rondo, nelok., v. **1.** literat. *Dzejas forma (rondeles variants), kurā sākuma rindas vai arī pirmās rindas sākuma vārdi atkārtojas dzejoļa vidū vai beigās noteiktā secībā; šādā formā uzrakstīts dzejolis.* □ Rondo .. ir dzejoļa forma, kas Francijā pazīstama jau kopš viduslaikiem un balstās uz vienas un tās pašas rindas atkārtojumu noteiktās vietās. .. Pazīstamākās ir trīspadsmitrindu un piecpadsmitrindu formas. Valeinis 1, 293.

2. mūz. *Mūzikas forma, kurā galvenā tēma vairākkārt (ne mazāk kā trīs reizes) atkārtojas; šādā formā uzrakstīts skaņdarbs.* Rondo sonāte — *mūzikas forma ar rondo un sonātes iezīmēm.* □ Dejas melodija [balādē] vairākas reizes atkārtojas, variēdamās dažādās tonālās krāsās, ieviesdama rondo formas elementus. Vītoliņš 1, 66. Finmāls [kvartetā] sarakstīts rondo sonātes formā ar dejiska rakstura pirmo tēmu, gaiši dziedošu otro, bet trešā tēma atgādina krievu rotaļu dziesmu melodiju. Vītoliņš, Krasinska 1, 294.

3. *Parasti savienojumā «rondo raksts», «rondo burts»: raksts (burts), kam raksturīga noapaļota forma.* Rondo spalva — *spalva ar platu galu rondo rakstam.* □ .. rondo rakstā, kas [19. gadsimtā] bija viens no plašāk izplatītākajiem mākslinieciskajiem rakstiem, grūti varēja izpildīt mazus uzrakstus .. PL Skola 62, 11, 17. Uzraksti veidoti apaļiem rondo burtiem .. Talcis 2, 59. Riharda Zariņa vadītās meistardarbnīcas studentiem pirmajā gadā vajadzēja iemācīties brīvi rakstīt ar rondo spalvu un veidot kompozīciju adresei (tekstu un rotājumu). Tidomane 1, 24.

ronis, -ņa, v. **1.** dsk.; zool. *Roņveidīgo kārtas dzimta, kurā ietilpst lieli un vidēji lieli dzīvnieki, kas labi pielāgojušies dzīvei ūdenī (galvenokārt aukstās un mērenās joslas jūrās) un kam raksturīgs vārpstveida ķermenis, peldēšanai pielāgotas ekstremitātes.* Ausaino roņu dzimta — *roņveidīgo dzimta, pie kuras pieder lieli un vidēji lieli dzīvnieki, kam ir ārējā auss (piemēram, jūras lauvas, kotiki).*

2. *Šīs dzimtas dzīvnieks.* Pelēkais r. Plankumainais r. Pogainais r. Roņu tauki. Roņu mednieks. □ Roņi parasti turas baros. Tie ne tikai lieliski peld, bet ieniruši var uzturēties zem ūdens vairāk nekā 10 minūtes. Latv dzīvn 21. Deviņus polārās nakts mēnešus viņi [polārpētnieki] bija mitinājušies no akmeņiem, sūnām un roņu ādām celtā būdā .. Cīrulis 1, 197. sal. Ieva peldēja slikti, bet es ūdenī jutos kā ronis .. Bels 4, 31.

roņāda, -as, s. *Roņa āda (parasti apstrādāta).* Roņādas zābaki.

roņveidīgie, -o, vsk. roņveidīgais, -ā, v.; zool. *Zīdītāju kārta, kurā ietilpst lieli un vidēji lieli ūdens dzīvnieki ar vārpstveida ķermeni un peldēšanai pielāgotām ekstremitātēm (piemēram, roņi, valzirgi).*

ro-ro, nelok., v.; jūrn. *Parasti savienojumā «ro-ro (tipa) kuģis»: rolkeris.* □ Pastāvīgā Rīgas—Havras—Dinkerkas—Rīgas trase kļuva par pirmo līniju, kurā sāka strādāt ro-ro tipa treilerkuģi. Rīgas B 84, 129, 1. .. te [kuģu piestātnē] piestās arī .. ro-ro tipa kuģi. Cīņa 81, 37, 1. Pa Baltijas kuģu ceļu aizpeld modernie ro-ro ar sniegbaltām virsbūvēm .. Lapsa 5, 152.

rosība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Rosīga darbība, rosīgs process; rosme (1).* □ .. viņš pamanīja jaunaudzes malā rosību pie Gubas pirts. No visām pusēm to ielenca cilvēki formas tērpos. Jansons 2, 167. Nākamajā rītā dzīvoklī sākās rosība, varēja dzirdēt klusinātas .. balsis, mēbeļu grūstīšanu un .. durvju virināšanu. Stankevičs 2, 14. Doņu mājiņā tagad valda liela rosība. Sevišķi mātei ir daudz darba un domāšanas — jāada bērniem cimdi, jāgādā zeķes .. Kalndruva 5, 49. Pats brīnos par savu domu rosību un valodas spriganību. Birznieks-Upītis I, 351.

2. *Vispārināta īpašība → r o s ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; rosīgums (2).* □ Rīgas krustmāte stāvēja pie barokļu aizgalda un bija pilna rosības: «Cūkas tev, Anna, izaugušas lielas kā teļi, bet viņām trūkst miesas.» J Kalniņš 2, 119.

rosīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rosīgi. 1.** *Tāds, ko veic, kas noris intensīvi, mērķtiecīgi, parasti veiksmīgi (par darbību, procesu).* R. darbs. R. jaunrades process. Rosīga saimnieciskā dzīve. Rosīga satiksme. Rosīga tirdzniecība. Rosīgi strādāt. □ .. cik tālu vien acis sniedza, visgarām .. rosīga darbība: kreklos izmetušies strādnieki gan pļāva, gan grāba, gan krāva sienu vezumos. Birznieks-Upītis 6, 165. Jau 19. gadsimta pirmajā pusē rosīgāks kļuva Latviešu literāriskās (draugu) biedrības un atsevišķu vācu tautības pētnieku darbs latviešu etnogrāfijas, folkloras un valodniecības materiālu vākšanā un pētīšanā .. Latv etn 34. .. plašajā strēlnieku ciemā ritēja rosīga un mundra dzīve. Sudrabkalns II, 545. // *Tāds, kad intensīvi, mērķtiecīgi, parasti veiksmīgi, tiek veikta kāda darbība, noris kāds process (par laikposmu).* □ .. rīts ataust gaišs un rosīgs .. Zigmonte 10, 380. Pavasaris ir visraženākais un visrosīgākais gadalaiks dzīvnieku valstī. D kal 71, 78. Smagās kamenes, vieglie tauriņi un sarkanraibās mārītes uzsāk savu rosīgo dienu. Andersone 1, 113. // *Tāds, kas veicina, rosina intensīvu, mērķtiecīgu, parasti veiksmīgu, darbību, procesu (par psihisku stāvokli, psihes, rakstura, personības īpašībām).* Rosīga iztēle. □ Jo rosīgāks ir cilvēka intelekts, jo aktīvāk viņš tiecas pēc savu zināšanu pilnības un pamatīguma. Zv 79, 14, 6. Bet rosīgais prāts nedevis miera, un tad viņš aizgājis uz dzīvi pilsētā .. Kurcijs 2, 53.

2. *Tāds, kas darbojas intensīvi, mērķtiecīgi, parasti veiksmīgi (par cilvēkiem).* □ Klaucāns uzceļas, ilgi mazgājas pie akas; viņš ir brīnum rosīgs, izdomājis desmit padarāmu darbu, un visi tie tagad knieš pirkstu galos. Zigmonte

10, 16. Jau zēna gados man patika jūra, kuģu darbīgās balsis, rosīgie jūras ļaudis .. Rīgas B 69, 256, 4. .. Krišjānis Pliekšāns, rosīgs un uzņēmīgs vīrs, visu mūžu gudroja un rēķināja, kā vairāk nopelnīt. J Kalniņš 7, 107. // *Kustīgs, darbīgs (par dzīvniekiem).* Rosīga skudru saime. □ Augusta beigās un jo sevišķi septembrī īpaši rosīgas kļūst plēsīgās zivis. Lauku Dzīve 77, 8, 34. .. sīļi bija kļuvuši rosīgi, bariem vien laidelējās no vienas audzes uz otru: vāca riekstus, ozolzīles un slēpa sūnās. K Grigulis 2, 65.

rosīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r o s ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; rosība (1).* Darba r. Iztēles r.

2. *Vispārināta īpašība → r o s ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; rosība (2).* □ .. leitnants ierunājās ar viņam nemaz nepiemītošu rosīgumu .. Zv 75, 7, 6. Kad nelaimes lielums bija skaidri redzams, Putna rosīgums noplaka. Dripe 2, 30. Tad [pievakarē] bišu rosīgums un sanēšana kļuvusi daudz mērenāka. Birznieks-Upītis 6, 393.

rosinājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → r o s i n ā t (1).* □ Nemaldīgi izjūtot, ko visu var dekorators, [Eduards] Smilģis neatlaidīgi prasa no viņa, rosina to. Skulme savukārt .. pratis Smilģa rosinājumus pārvērst tēlainā skatuves telpas risinājumā .. Māksla 59, 2, 13.

2. *Paveikta darbība, rezultāts → r o s i n ā t (2).* ○ Rosinājuma (retāk pamudinājuma) teikums val. — *īpašas formas teikums, kurā izsaka rosinājumu.*

rosināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Censties padarīt (kādu) rosīgu, aktīvu; censties panākt, ka sākas (darbība, rīcība).* □ Zaļkalns .. lolo nodomu kļūt par .. gleznotāju un, mākslinieka Jāņa Valtera .. rosināts, vasarās mēģina roku Siguldas apkārtnes dabas studijās. Klotiņš 1, 39. // intrans. □ Autors .. rosina būt atbildīgiem par nākamo paaudžu likteņiem. Jaun Gr 68, 8, 7. // *Būt par cēloni tam, ka (kādam) rodas griba, vēlēšanās, slieksme (ko darīt).* Uzticēšanās, gaidas pēc jauniem darbiem viņu [dzejnieku] vienmēr pacilāja, rosināja, lika steigties, un tad darbs veicās. J Kalniņš 7, 494. Šīs spilgtās izrādes daudz .. pastāstīja par kaimiņu tautu pagātni, lika atjaust viņu mākslas bagātības un līdz ar to rosināja iepazīties ar tām tuvāk. Kar 56, 7, 122. Bagātīgā dzīves .. pieredze rosināja redzēto un piedzīvoto izteikt literāros darbos. Kar 56, 6, 118. // *Būt par (kādas darbības, norises u. tml.) izraisītāju, veicinātāju; būt par cēloni tam, ka (piemēram, kādā nozarē, darbības jomā) sākas aktīva darbība.* □ Saldus ekonomisko attīstību rosināja arī dzelzceļa līnijas Rīga—Liepāja izbūve. Zv 73, 11, 2. Literatūra radoši rosina kinomākslu, piedāvādama tai problēmu, sižetu un tēlu bagātību. Kin 74, 36.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka rodas, veidojas (psihisks stāvoklis, psihes, rakstura, personības īpašības).* □ Mežs ar savu noslēpumainību rosina manu iztēli, paglābj no trokšņa .. Gulbis 4, 318. .. kinokluba konkurss .. rosina ieinteresētību .. Liesma 74, 12, 23. Mums vajag .. rosināt ne vien mīlestības skurbumu. Dzejniekam ir .. pienākums runāt arī .. par mīlestības pretrunām, sāpēm un izmisumu. Lit M 76, 41, 2. .. dzejniece [Aspazija] ar saviem iedrošinājumiem, neatlaidību, kaislu pieķērību un mīlestību rosināja Raiņa talantu. Dzene 2, 127. // *Panākt, būt par cēloni, ka rodas (fizioloģisks stāvoklis).* □ Ķiploki rosina ēstgribu un .. nomāc pūšanas un rūgšanas procesus zarnās .. Ves 83, 1, 13.

Sk. r o s i n o š s.

rosinātājs, -a, v.; **rosinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r o s i n ā t.*

2. *Tas (tāds), kas ir (kādas, parasti fizioloģiskas, parādības) cēlonis; tas (tāds), kas izraisa, veicina (kādu, parasti fizioloģisku, parādību); ierosinātājs (2).* □ Timiānu .. izmanto medicīnā kā dezinficējošu līdzekli pret mutes dobuma iekaisumiem un kā ēstgribas rosinātāju. PL Siev 78, 4, pielikumā.

rosināties, parasti 3. pers., -inās, pag. -inājās; refl.; pareti. *Kļūt spraigākam (parasti par sarunām, domām).* □ Sendienis taču zināms, ka sarunas vislabāk rosinās, cilvēkiem diviem vien esot .. Zigmonte 9, 88.

rosinošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rosinoši.** **1.** *Divd. → r o s i n ā t.*

2. *Tāds, kas rosina, rada ierosmi; tāds, kurā izpaužas spēja rosināt, radīt ierosmi.* Rosinoša izstāde. Rosinoša ietekme. □ Tā bija Baltijas vācieša literarizēta teika, nodrukāta vācu izdevumos, pietiekami rosinoša, un vairāki vietējie vācu autori to jau bija izmantojuši. J Kalniņš 7, 366. Spēku strādāt un tikt pāri visām dzīves likstām devuši arī labi draugi un dažādi rosinoši iespaidi — tautas māksla, gleznas, mūzika, grāmatas. PL Siev 72, 4, 4.

rosīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos; refl. **1.** *Darboties, rīkoties (kur, ap ko, ar ko), parasti rosīgi, enerģiski.* R. virtuvē. R. ap tīkliem. Uz kuģa rosījās apkalpe. □ Visos pagalmos rosījās ļaudis. Nojumēs cilāja darba rīkus, pagalmos jūdza zirgus, klētspriekšā izklāja tukšus maisus, lai saulē un vējā izpurinātu pelējumus un kodes. Jansons 1, 4. Viņa visu laiku gandrīz bez pārtraukuma rosījās, kustējās un kaut ko darīja .. Skujiņš 8, 170. Viņa .. labu brīdi rosījās gar meiteni. Saģērba to jaunajās drānās, sasukāja gaišos matus .. Lācis VII, 701. pārn. Laukos rosās man pasveša mašīna. Drenāžas darbi. Auziņš 1, 179. pārn. Jau tumšos sīlos rosās rīta vēji .. A Skalbe 8, 100. // *Daudz kustēties, izturēties darbīgi (par dzīvniekiem).* □ .. rudā vāverīte rosījās pa lazdu krūmu, pētīdama, kādu riekstu ražu sola jaunā vasara. Lācis 15, 210. Dīgstošajā zālītē mundri rosās melnie strazdi .. PL Siev 69, 5, 13. // pārn. *Strauji attīstīties, augt (par augiem, to daļām).* □ .. dobes vēl tukšas, zeme gan labprāt jau mostos pavasarim, bet ilgi vēl, iekams tajā varēs rosīties jauni asni. Zigmonte 2, 10. // pārn. *Norisināties intensīvi (par psihisku stāvokli, tā izpausmi); intensīvi funkcionēt (par smadzenēm).* □ Es Robertam neko neatbildu, bet manās izjūtās rosās it kā aizvainojums, it kā kauns. Brodele 17, 86. Līdzi muskuļiem nogura

arī smadzenes. Neviena doma nerosījās viņās. Upīts III, 33. Viņš bija manāmi jautrāks, un ap lūpām viņam rosījās pazīstamais smaidiņš. Dripe 2, 59. ..man jau nebija laika visas atmiņas tik pamatīgi izcilāt. ..Bet smadzenes rosījās. Zigmonte 5, 8. // pārn. *Norisināties spēcīgi, ietekmīgi (par parādībām sabiedrībā).* □ Varmācības politika [pirmsrevolūcijas Krievijā] rosījās simtēļādos .. paveidos, par .. balstu izmantodama .. katra novada vēsturiski izaugošos tumšos spēkus. Upīts 9, 259. Pāris dienu vēlāk saruna aizsākās atkal. Klasē šajā laikā rosījusies sabiedriskā doma. Liesma 66, 6, 9.

2. *Gatavoties (ko darīt); rīkoties, lai veiktu (kādu darbību).* □ Māte tūliņ rosījās gādāt vakariņas .. A Grigulis 7, 9. Dejoja jaunie, rosījās dejot arī vecākie. Niedre 16, 11. ..visi sāka rosīties uz durvju pusi. Kad autobuss apstājās, pasažieri nozuda pūlī .. PL Siev 58, 1, 12. ..Jurītis pamodās ļoti agri un tūlīt sāka rosīties uz ģērbšanos. Bērn 49, 9, 29.

rosma, -as, s.; reti. **1.** *Rosme (1).* Darba r.

2. *Rosme (2).*

rosme, -es, dsk. ģen. -mju, s. **1.** *Rosīga darbība, rosīgs process; rosība (1).* Radoša r. □ Kopš bērnības Klaucānam patikušas veļas dienas, kad visa māja ir tādas īpašas rosmes pilna .. Zigmonte 10, 366. Virtuvē sākās klusa rosme. Klaudzēja ūdens nēši, iegrabējās piena slauktuves. Lācis 6, 342. ..ģimnāzistam Kalniņam radās daža laba iespēja vērot arī latviešu muzikālās rosmes .. Klotiņš 1, 26.

2. *Rosība (2); rosīgums (2).* □ Patstāvīgums, rosme, dzīves prieks, iniciatīva darbā — visas šīs īpašības ieaudzināmas bērnos jau no mazotnes. PL Skola 62, 7, 7.

3. fizk. *Parasti savienojumā «rīta rosme»: rītarosme.* □ Rīta rosmes vingrojumi jāveic noteiktā secībā: vispirms jāizpilda roku un plecu muskulatūras, pēc tam — kāju un vidukļa muskulatūras vingrojumi. Nobeigumā 15—30 sekundes ilgs skrējiens vai palēcieni .. PL Siev 76, 12, 25. Rīta rosme nav spēka vai izturības treniņš, tai ir higiēnisks raksturs. Rīta vingrošanas kustībām «jāatmodina» viss organisms, jāuzlabo asinsrite, jāpalīdz ātrāk iekļauties dienas gaitās. Ves 81, 11, 4. ..rīta rosme pie atvērta loga un auksta ūdens procedūras kā ar roku atņem nogurumu. Liesma 64, 10, 16.

rosmība, -as, s.; parasti vsk.; reti. **1.** *Rosība (1).* Dienas r.

2. *Rosība (2).* □ ..darbi un rosmība sabiedriskajā dzīvē. ME III, 582.

rosmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rosmīgi;** reti. **1.** *Rosīgs (1).* □ ..jaunekļa darbīgais un rosmīgais gars liek viņam apgūt arī grāmatvedības un tautskolotāja specialitātes. Jaun Gr 68, 7, 30.

2. *Rosīgs (2).* □ Kārlis Fimbers pieder pie tiem darba rūķiem, kuriem, šķiet, skaudīgais laiks nekā nevar padarīt: allaž možs, rosmīgs, jaunu nodomu un ieceru pilns .. Kar 58, 12, 146.

rosmīgums, -a, v.; parasti vsk.; reti. **1.** *Rosīgums (1).* Satiksmes r.

2. *Rosīgums (2).*

rosmināJums, -a, v.; reti. **1.** *Rosinājums (1).* R. aktīvam darbam.

2. *Rosinājums (2).* Iztēles r.

rosmināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; reti. **1.** *Rosināt (1).*

2. *Rosināt (2).* □ Viena vienīga doma degoši jauc smadzenes. Nejauks, kustonisks instinkts rosmina jutekļus un visas dzīvības spējas. Atdarīt! Atriebt! ... Upīts 10, 132.

rosmināties, parasti 3. pers., -inās, pag. -inājās; refl.; reti. *Rosināties.* □ Darbā .. atziņa rosminās: cīņā rauj lielā trauksme, kur aizmirstas viss sīkais un personīgais — viss maziskums un gurdums. Upīts V, 141.

rosībifs, -a, v. *Cepta liellopu fileja šķēle ar neizceptu vidus daļu.* □ No liellopu gaļas filejas resnākā gala griež šķēles bifštekam, no vidējās daļas — langetam. ..rostbifu — no filejas plānākās malas. Kļaviņa 1, 406. Parasti rostbifu cep tik ilgi, lai gabala vidū gaļas sula vēl būtu sārta. Ēd gat 198.

rosters, -a, v. *Maza elektriska krāsns, parasti maizīšu grauzdēšanai.* □ Siera un šķiņķmaizītes uzgrauzdējiet rosterā, pārējās salieciet uz šķīvjiem. Ērgle 7, 81.

rostra, -as, s. **1.** *Arhitektoniski dekoratīvs elements senlaicīga kuģa priekšgala formā.*

2. vēst. *Senajā Romā — ar troļeju kuģu priekšgaliem rotāta oratoru tribīne Romas forumā.*

rostrāls, -ais; s. -a, -ā. *Savienojumā «rostrāla kolonna»: brīvi stāvoša kolonna, kas ir rotāta ar rostrām (1).*

rota[1], -as, s. **1.** *Parasti savienojumā «rotas lieta»: priekšmets, piemēram, juvelierizstrādājums (kā, parasti cilvēka) rotāšanai, greznošanai; rotaslieta.* Sudraba rotas lietas. Zelta rotas lietas. Kakla rota — *kaklarota.* Galvas rota — *galvasrota.* □ Rotas lietu darināšana ir sena latviešu tautas tradīcija. Tautas tērpu neatņemama sastāvdaļa bija metāla un dzintara rotas. Māksla 71, 3, 12. No akmens laikmeta līdz pat viduslaikiem starp rotas lietām izcilu vietu ieņēma dzintars, ko bagātīgi atrada jūras izskalotajā piekrastē no Kuršu jomas līdz pat Vidzemes jūrmalai. D kal 75, 193. «Arī rotas lietām mode mainās, tikai tā nav tik aušīga un nepastāvīga kā apģērbiem.» Zv 57, 14, 27. Saktas mēdza spraust bagātīgi — villainē un kreklā rindu rindām .., un rotas glabāja no paaudzes uz paaudzi, ar tām lepojās godu reizēs. PL Siev 83, 1, pielikumā. ..sievietes [senlatvietes] labprāt valkāja kakla rotas. Viena no iemīļotākajām rotām bija tā sauktie kakla gredzeni. Tie bija samērā masīvi metāla gredzeni, ko nēsāja ap kaklu .. Zv 57, 7, 17.

2. *Krāšņs, dekoratīvs tērps, arī tērpa krāšņa, dekoratīva sastāvdaļa.* □ Ieva bija baltā kleitā ar plīvurīti, viņai bija arī mirtes. Šai rotā viņa izskatījās skaista un sveša. Brodele 17, 169. Pirmo reizi mūžā mazās aktrisītes plecus rotāja gluži jauna, krāšņa sudrablapsa. ..Biedrenes viņu apstāja, taustīja skaisto rotu un

jautāja, cik par to samaksāts. Lācis VI, 389. Uz pelēkā [Rafaēla] akmens šķirsta vāka nolikti ziedi un līgavas vainadziņš ar plīvuru. Tāds te [Romā] paradums: jaunlaulātie nākot izlūgties svētību un atstājot ziedus un līgavas rotu. Pad J 59, 78, 3. pārn. ..apses kā jau sievieši uzvilkušas pašu greznāko rotu, kur netrūkst nevienas varavīksnes krāsas.. Valdis 1, 160. // *Tas (piemēram, apmatojums, apspalvojums), kas rada krāšņu, dekoratīvu iespaidu.* □ Veseli, skaisti un biezi mati ir ikvienas sievietes rota. Friz 138. Baložu audzētājus var interesēt.. vainagbaložiņi.. ar pelnu pelēku, kuplu galvas rotu.. Ērgle 5, 41. «Beigta, briedīt, tava krāšņā ragu rota!» Kaldupe 10, 10. // pārn. *Tas, kas ir skaists, vērtīgs un padara (ko) izcilāku, skaistāku.* □ Suntužu Bērziņš jau ar savu cēlo izskatu vien katrām godībām par rotu un lepnumu.. Upīts 4, 230. ..viņa mīļais dēls, viņa lepnums un dzīves rota guļ aprakts kaut kur ceļmalā.. Lācis 15, 278.

3. *Tas, kas (piemēram, teritorijai, apkārtnei, telpai) rada krāšņu, dekoratīvu izskatu.* Pilsēta svētku rotā. Pilsētas zaļā rota — *dārzi, parki, apstādījumi pilsētas teritorijā.* □ Ar savu vienreizējo skaistumu slavena Kuršu kāpa — Baltijas jūras rota. Zin T 76, 3, 16. Nez kuro reizi jau laukmalē paspējuši uzziedēt pelašķītis un pīpenīte, kas ir pati pēdējā rudens rota. Cīņa 79, 235, 1. Sals nežēlīgi knaibīja seju, rokas, spiedās cauri drēbēm, ietērpa kokus pasakainā sarmas rotā. Cīņa 63, 12, 2.

rota[2], -as, s.; mil. *Karaspēka apakšvienība, kas sastāv no vadiem.* Motorizēto strēlnieku r. Marša rota — *maršrota.* □ Strādnieku gvardes bataljons Liepājā sastāvēja no trim rotām un sanitārā vada. Kopskaitā 360 cilvēku. Hor 77, 12, 7. Pulka komandieris.. kaujas joslā ievirzīja arī.. pašgājēju lielgabalu rotu. Cīņa 84, 165, 2. Rotu komandieri jāja zirgos. Karodznieki gāja katrs pret savu rotu pa šosejas malā iemītu taciņu. Strāls 2, 94.

rotā, izsauk. *Pavasara dziesmu refrēns.*

rotācija, -as, s. **1.** fiz. *Kustība ap kādu punktu vai asi.* Rotācijas centrs. Rotācijas ass. Rotācijas paātrinājums. Zemes r. Turbīnas rotora r. Vilciņa r. Rotācijas kustība — *ķermeņa kustība (griešanās) ap kādu punktu vai asi.* □ Rotācijas periodu izsaka sekundēs (s), bet rotācijas frekvences vienība ir 1/s. Fiz r 24. ..gāzes un šķidruma neviendabīgā struktūra Saules un Zemes uzbūvē rada to atsevišķo koncentrisko zonu dažādos rotācijas periodus. Zin T 77, 4, 7. // ģen.: rotācijas, adj. nozīmē. *Tāds, kurā galvenās operācijas veic rotējošas detaļas, rotējoši elementi (par iekārtām, ierīcēm u. tml.).* Rotācijas iespiedmašīna. Rotācijas sūknis. Rotācijas svari. Rotācijas sirēna. □ ..1846. gadā izgatavoja arī pirmo rotācijas mašīnu.. Kā ātrspiedes, tā rotācijas mašīnas sākumā izlietoja laikrakstu iespiešanai, bet vēlāk ar tām iespieda arī grāmatas. Jaun Gr 60, 9,46. // ģen.: rotācijas, adj. nozīmē; ģeom. *Tāds, kas ir izveidojies, punktam vai visiem kādas figūras punktiem rotējot ap kādu asi.* Rotācijas hiperboloīds. Rotācijas elipsoīds. □ Rotācijas figūru tilpums ir negatīvs skalārs lielums.., to var definēt, izmantojot robežpārejas operāciju.. Mat 436.

2. lauks. *Vienas augu sekas cikls noteiktā laikposmā.* Augu sekas r. Lauka kultūru r. □ ..pēc katra kultūrauga rotācijas obligāti no lecektīm un siltumnīcām jāizved visas augu paliekas, kā arī augsne vai tās aizstājēji. Rupais, Kalniņa 1, 28.

rotācisms, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Nepareiza «r» skaņas izruna vai tās aizstāšana ar citu skaņu.*

2. val. *Dentālas (alveolāras) skaņas (parasti «s») pārvēršanās par «r».*

rotadata, -as, s. *Adatveida rotas lieta (kā, piemēram, apģērba saspraušanai un greznošanai).* Kaula r. □ Bronzas laikmetā.. parādās pirmās metāla rotaslietas — kaklariņķi, rotadatas un pakariņi.. Freimanis 1, 159. Latvijā.. mūsu ēras pirmajos gadsimtos.. kaklagredzenu, aproču un rotadatu sākotnējais veidojums saglabāja vēl diezgan gludas.. formas ar vienkāršu virsmas ornamentāciju. Novadniece 1, 11.

rotājums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* ↗ *r o t ā t (1); priekšmets, veidojums, ko izmanto (kā) rotāšanai.* Bronzas r. Ornamentāls r. Telpas r. Rotājumu tehnika. Kleita ar pērlīšu rotājumu. Vāzes ar reljefu rotājumu. □ Eglītei var būt viendabīgs rotājums, piemēram, vienādas formas, bet dažādas krāsas stikla bumbiņas.. PL Siev 77, 12, 31. Ziemeļlatgalē izplatīts balts sieviešu tautas tērps ar sarkanu rotājumu.. D kal 66, 162. Pajūga nikeļa rotājumiem zibot, kariete noripoja pa ģatvi lejā.. Rīgas B 57, 60, 2.

2. mūz. *Paveikta darbība, rezultāts* ↗ *r o t ā t (2).* Melodijas r.

rotaļa, -as, s. **1.** *Darbība, darbību kopums, ko veic, lai sagādātu prieku, izklaidēšanos, un kam parasti ir raksturīga iztēlē radīta situācija un darbības objekti, kādu norišu, cilvēku, dzīvnieku u. tml. atdarināšana.* Kustību r. Interesanta r. Jautra r. Bērnu rotaļa — *rotaļa (ar priekšmetiem, pēc noteiktiem sižetiem, noteiktās lomās u. tml.), kas ir viens no galvenajiem bērna darbības veidiem un īstenības izziņas līdzekļiem.* Horeogrāfiskā rotaļa — *sadzīves horeogrāfijas norise, kurā darbojas neierobežots skaits dalībnieku, kas paši dzied pavadījumu.* Rotaļu dziesma — *dziesma, ar ko pavada horeogrāfisko rotaļu; rotaļdziesma.* Iet rotaļās (retāk rotaļu) — *piedalīties rotaļā.* Izieties rotaļās — *ilgāku laiku, daudz piedalīties rotaļās.* Tīrā rotaļa (arī rotaļāšanās) — *saka par ko viegli, bez pūlēm darāmu, veicamu.* Vārdu rotaļa — *nenopietna, divdomīga runāšana; asprātīga runāšana.* □ ..rotaļa bērnam nav laika kavēklis. Tā ir dzīves iepazīšana. Lielās dzīves mazais modelis. PL Siev 80, 4, 18. Pēc satura rotaļas ir dažādas. Visvairāk bērnus aizrauj pašu izdomātās, tā saucamās radošās rotaļas, kurās mazie attēlo dažādus notikumus, ko vērojuši, dzirdējuši vai arī paši izdomājuši. PL Siev 77, 1, 21. Dejas mijas ar rota-

ļām, un mums, vecāko klašu skolēniem, nemaz neliekas aizvainojoši, kopā ar mazajiem soļojot dziedāt «Skaisti dziedi, lakstīgala» vai «Kumeliņi, kumeliņi». Auziņš 4, 77. pārn. Snieg. Ziemas rotaļā baltā Lidojot pārslas jaucas .. Dorbe 5, 39. ..kad visi sāka iet rotaļās, iedegās īsts spēles prieks .. Brīdaka 2, 13. ..pagalmā bērni .., rokās sadevušies, iet un iet savu vienīgo un mūžīgo rotaļu «Zaļā dārzā bijām mēs ..». Indrāne 6, 183. ..tur [mežmalā] var izieties un izdzīvoties pēc patikas visādās rotaļās un spēlēs .. Brigadere 2, 36. Aija visiem deva gan laipnas, bet tik īsas un izsmeļošas atbildes, ka pēc tām grūti bija rast pavedienu tālākām vārdu rotaļām. Imermanis 2, 55. // dsk. ģen.: rotaļu, adj. nozīmē. *Tāds, kas ir paredzēts šādai darbībai, darbību kopumam; tāds, kas ir saistīts ar šādu darbību, darbību kopumu.* Rotaļu rīks. Rotaļu automobilis. Rotaļu bumba — *rotaļbumba.* Rotaļu biedrs — *rotaļbiedrs.* Rotaļu mantiņa sar. — *rotaļlieta.* □ ..kāpēc tev atpakaļ jānāk Pie šī strautiņa sīkā, pirmais rotaļu kuģis kur laists? Lisovska 1, 82. // pārn. *Kopums, ko veido kas ātri mainīgs (piemēram, gaisma, skaņas); norise, kurā kas (piemēram, gaisma, skaņas) veido ātri mainīgu kopumu.* □ ..bija saskatāma reta zvaigzne, kas brīžiem iemirgojās spulgāk, tad atkal staru rotaļā it kā apdzisa. Fimbers 1, 53. Gaismēnu izteiksmīgā rotaļa rada sarežģītas tonālās pārejas, kurām ir liela nozīme dabas tēlaini plastiskajā traktējumā. Zv 80, 16, 18. Reizēm tā [mūzika] ir vienkārša, viegla skaņu rotaļa, kas straujiem, drebulīgiem vilnīšiem līst pār nervu stīgām. Upīts 18, 101.

2. zool. *Dzīvnieku izturēšanās veids, kādā tie reaģē uz dzīviem vai nedzīviem apkārtējās vides objektiem, netiecoties īstenot sugai raksturīgo funkciju piepildījumu.* Cīņas r. Putnu rotaļas. Zīdītāju rotaļas. □ ..upītes ietekā .. zivis uzsāka vakara rotaļas .. Birze 3, 36.

rotaļāšanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, dsk. -ās, ģen. -os, akuz. -ās, s. *Darbība, process* → *rotaļāties.*

○ Tīrā rotaļāšanās (arī rotaļa) — *saka par ko viegli, bez pūlēm darāmu, veicamu.* □ Zāģēt alksni — tā tikai tāda roku pūtināšana. ..Arī skaldīšana tīrā rotaļāšanās. Caune 1, 18.

rotaļāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Veikt kādas rotaļai raksturīgas darbības (parasti par bērniem).* R. ar lellēm. Kā rotaļādamies (arī rotaļājoties) — *viegli, bez piepūles.* □ Bērns rotaļājas ... No klucīšiem paceļas mājas, kinoteātris, cirks, pa ielām brauc rotaļu mašīniņas. Zv 79, 10, 3. ..[grants] bedrēs ciema bērni bieži vien salasījās rotaļāties. Meitenes cēla no smiltīm skaistus namiņus. Zēni būvēja cietokšņus, raka zemes alas un ierīkoja pazemes elektriskos dzelzceļus. K Grigulis 2, 28. Viņi bija uzauguši vienā pagalmā, kopā rotaļājušies — lasījuši kastaņus, vēluši sniegavīrus, lietus peļķēs laiduši papīra kuģus. Skujiņš 1, 21. pārn. Nakts gaisma rotaļājas ar ēnām. Veido putnus, kokus, karogus, pat ūdens pumpi. Ezera 2, 154. Roku, kura simtus citus nokāvusi kā rotaļādamās, viņš [gūsteknis] nespēja pacelt pats pret savu dzīvību. Upīts 18, 268. Reālistiskais stāstījums [A. Čehova stāstos] rit apbrīnojami viegli, it kā rotaļājoties, bet cilvēki nostājas acu priekšā dzīvi, krāsaini .. Zv 54, 14, 11. // *Rīkoties (ar ko) viegli, bez piepūles (parasti, kavējot laiku); rīkoties (ar kādu priekšmetu) neatbilstoši (tā) funkcijām (parasti aiz izklaidības, kavējot laiku).* Rotaļāties ar vārdiem — *runāt nenopietni, divdomīgi; runāt asprātīgi.* □ ..viņa bija paņēmusi rokās savu atrisušo matu pīni un rotaļādamās to savija. Jansons 4, 264. Viņa ir gludā, tumšā uzvalkā, tievu ziloņkaula nūjiņu rokā. Reizēm viņa ar to rotaļādamās notrauc pa apaļai, spīdīgai lapai .. Upīts 18, 135. Šefs ērti atliecas sēdeklī, un tuklā roka nevērīgi rotaļājas ar brūnu zīmuli, velkot uz papīra dažādus lokus un svītras. Kar 59, 8, 61. Alda nekad nerotaļājās ar vārdiem .., bet vienmēr bija tieša .. Kar 56, 8, 49. // pārn. *Izturēties pret kādu nenopietni, vieglprātīgi, nevērīgi.* □ ..tie [kreditori] ar viņu [Krauklīti] rotaļājās, piesprieda pa druskai kredītu, bet nekad tik daudz, cik vajadzīgs, novilka no tā vecus parādus .. A Deglavs 1, 819. ..viņa iedomājās ar Māri rotaļāties. Tik ērti, tik vienkārši taču — pamīlēs un aizies, un cauri, un viss. Zigmonte 13, 150. Problēma, ko uztvēris un izvirzījis teātris, ir ļoti būtiska — kā pārvēršas mūsu nevainīgās, bērnišķīgās spēles tad, kad mēs mēģinām rotaļāties ar cilvēkiem, viņu likteņiem. Lit M 79, 39, 2. // pārn. *Parādīties (sejā) — par smaidu.* □ Viņas sejā parasti rotaļājas smaids .. Dinere 11, 123. // pārn. *Izstarot, arī atstarot ātri mainīgu gaismu.* □ Norietošā saule rotaļājas .. katedrāles kupolā. Zv 50, 6, 11. Arvīds .. skatījās saules staros, kas rotaļājās spoguļa stiklā. Bērn 50, 6, 13. ..es tev rādīju, .. Kā saulē rotaļājas pieneņpūku sudrabs .. Kaldupe 7, 19.

2. parasti 3. pers.; zool. *Reaģēt uz dzīviem vai nedzīviem apkārtējās vides objektiem, netiecoties īstenot sugai raksturīgo funkciju piepildījumu.* □ Paēdis, ūdrs stundām rotaļājas ar noķertu zivi vai akmentiņu, ko cenšas noturēt uz purna kā žonglētājs. A Kalniņš 1, 33. Te [upē] mēdza būt visvairāk zivju. Pievakarē tās rotaļājās pa ūdens virsu .. Rinkule 8, 14. ◇ Rotaļāties kā kaķim ar peli (arī laupījumu) — *nežēlīgi, ilgstoši mocīt.* □ ..pilsēta Almu vēl neaizskāra. Tā bija cietsirdīga un rotaļājās ar viņu kā jauns kaķis ar noķertu laupījumu, kam ilgi nedod nāvējošo sitienu, bet, asinskārās acis piemiedzis, priecājas par sava upura nāves bailēm, zināmā, ka tas tik un tā neizbēgs. Paegle 4, 187.

rotaļbiedrs, -a, vokatīvs -biedri, v.; **rotaļbiedre,** -es, dsk. ģen. -ru, s.; arī **rotaļbiedrene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Cilvēks, ar ko kopā piedalās rotaļās; cilvēks, ar ko kopā, parasti samērā ilgu laikposmu, rotaļājas.* □ Rotaļbiedri [bērniem] ir nepieciešami kolektīvajām rotaļām, kas audzina biedriskumu, draudzību .. Mājtur 49. Reiz viņa uzlūdza ciemos Skaidrīti un tad dabūja uzaicinājumu steigšus atsaukt; mamma pārdomājusi paziņoja, ka diez vai meitene .. varētu

būt piemērota rotaļbiedre zobārstes meitai. Zigmonte 1, 27.

rotaļbumba, -as, s. *Rotaļām paredzēta bumba.* □ sal. Ne viegli saņemot un viegli tālāk dodot Kā raibu rotaļbumbu liedagā, Ar mokām manī katra rinda rodas .. Elksne 2, 61.

rotaļdeja, -as, s. *Horeogrāfiska norise, kurā apvienota tautas deja un rotaļa.*

rotaļdziesma, -as, s. *Dziesma, ar ko pavada horeogrāfisko rotaļu; rotaļu dziesma.*

rotaļība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r o t a ļ ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; rotaļīgums (1).* □ Domājot par bērniem, Rainis pastiprināja dzejas rindās draisku rotaļību, asprātīgumu. J Kalniņš 5, 151. Zaudējis savam agrīnajam darbības periodam īpatnējo trauslo rotaļību un graciozumu, viņš [keramiķis] kļuvis dinamiskāks .. Tēl M 58, 190.

2. *Vispārināta īpašība → r o t a ļ ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; rotaļīgums (2).* Gaitas r.

3. zool. *Vispārināta īpašība → r o t a ļ ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme; rotaļīgums (3).* Kaķēnu r.

rotaļīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rotaļīgi. 1.** *Saistīts ar rotaļu (1), tai raksturīgs.* □ Parasti saskaitīšanas izdarību rotaļīgs tēlojums palīdz bērnam labāk saskatīt to, ar ko viņš reālajā īstenībā satiekas. Kritikas g 79, 164. pārn. Bērzu birzis tālumā it kā kāds rotaļīgi iesviestu saulē un atkal atrautu ēnās atpakaļ. Brigadere 2, 304. // *Tāds, kas ir līdzīgs rotaļlietai.* □ Kokos un smaržīgos krūmos paslēpušies, tie [ķieģeļu nami] izskatījās rotaļīgi, kā pagatavoti no marcipāna. A Grigulis 10, 13. Rotaļīgi skaistajā mājiņā par iedzīvotāju ērtībām nebija daudz domāts — maza virtuvīte, maza istabiņa, kuru krēslainu padarīja šaurie logi .. Gulbis 4, 53. Viņa aizsien rotaļīgi mazu priekšautiņu .. Lubējs 3, 279. // *Tāds, kurā izpaužas prieks, jautrība, arī draiskulība, nenopietnība.* □ Rasmai bija rotaļīga šķelmes daba, viņai patika ķircināt gan kādu pārāk īdzīgu skolotāju, gan dažu tūlīgāku klases biedru. Bet viņa bija allaž jautra .. Bendrupe 1, 142. .. Čigāns .. meklēja vārdus, lai varētu atsākt iepriekšējo, rotaļīgi raito, nepiespiesto sarunu. J Plotnieks 6, 19. Ievu kaitināja tonis, kādā viņš runāja. Tas bija nenopietns, rotaļīgs, zobgalīgs. Meldere 1, 146. Sevišķi savdabīgs un skaists ir dziesmas sākums, kura specifiku veido kontrasts starp sieviešu balsu viegli rotaļīgo vienbalsīgo melodiju un īsajām vīru balsu atbildēm akordos. Vītoliņš, Krasinska 1, 282.

2. *Viegls (par soli, gaitu, kustību).* □ .. lēciens [sportistam] ir apbrīnojami rotaļīgs, viegls, nepiespiests. Bērn 57, 9, 37. Viņa izpilda vingrojumu ar .. lecamo auklu. Viegls, rotaļīgs solis, graciozs, lokans augums. Zv 56, 1, 28. Gandrīz visu cilvēku simpātijas pieder tauriņiem, kas, būdami krāsaini kā puķes, savos rotaļīgajos lidojumos iepriecina cilvēkus .. Zv 83, 22, 32. // *Viegls, graciozs (par priekšmetiem, to formu).* □ .. rokoko laika mēbeles ir sievišķīgas, rotaļīgas, ampīra — konstruktīvas, sausas. Mājtur 413. .. [modes] tendence turpinājās rokoko stilā. Visas formas kļuva arvien vieglākas, līnijas izsmalcinātākas, rotaļīgākas. PL Siev 82, 5, 22. // apst. *Bez piepūles, viegli.* □ Nu, protams, katram patīk tas darbs, kurā nejūt samocītību; patīk tas, kas liekas skaisti, pat rotaļīgi veicams, un ir prieks vērot, kā šis process notiek. Pad J 81, 84, 4. Smagos koferus viņi centās nest rotaļīgi un bez piepūles, it kā tajos atrastos nevis metāla burti, bet vieglas dūnu segas un kāzu tērpi. Grīva 9, 57. // pārn. *Tāds, kas viegli kustas, plūst, ātri mainās.* □ Mākoņi nekad nevar norimt .. Viņi ir mainīgi, kustīgi, rotaļīgi .. Brigadere 2, 301. .. bija aizdegts ugunskurs. Priecīgas liesmas rūkdamas šāvās uz augšu. Rotaļīgas ēnas sāka dejot tumšajā laukumā. Brodele 14, 186.

3. zool. *Saistīts ar rotaļu (2), tai raksturīgs.* □ Tas [zirgs] bija apbrīnojami labsirdīgs un rotaļīgs kustonis. Viņš nāca meitenēm klāt, viegli piegrūda savu samtaino purnu plecam un bubināja. Lācis 6, 92.

rotaļīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r o t a ļ ī g s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Šeit [iestudējumā] sērdienītes naivais rotaļīgums pārvērtās par aušību, viņas dvēseles atklāsme, Gatiņu aizstāvot, izskatījās kā bravūra. Dzene 3, 63. Arī ar teorētiskiem rakstiem daudzi dzejnieki ir pamatojuši .. zināma rotaļīguma nepieciešamību mākslā .. M Kalve 1, 283. .. izrādē dialogi un skati rit .. rotaļīgi, ar teatrālu vieglumu, bet režisore nav ļāvusi aktieriem iet pa atvieglotu ceļu — aiz ārēja rotaļīguma slēpjas sarežģīti, pretrunīgi cilvēku likteņi. Zv 73, 11, 18.

2. *Vispārināta īpašība → r o t a ļ ī g s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Soļu r.

3. zool. *Vispārināta īpašība → r o t a ļ ī g s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Putnu r.

rotaļistaba, -as, s. *Bērnu rotaļām paredzēta istaba (piemēram, bērnudārzā).* □ Rotaļistabā skanēja dzīvības pilna čaloņa. Automašīnās vizinājās ziloņi, balti un brūni lācīši .. Daži bērni .. atdarināja motoru rūkoņu .. Klīvers 2, 70.

rotaļlaukums, -a, v. *Bērnu rotaļām paredzēts, īpaši iekārtots laukums.* □ Bērnu rotaļlaukumos .. trūkst tā saucamo āra rotaļlietu. Laukumos parasti uzstāda oriģinālam vairāk vai mazāk līdzīgus automobiļu maketus, kaut kādi sameistarotu «kuģi» un neiztrūkstošo «sēni». Bet var taču izveidot īstu pasaku valstību .. Zv 64, 11, 7. sal. Visa pasaule šķita kā .. rotaļlaukums; es kāru šūpoles kastaņkoka zarā, no akācijas zara veidoju loku, .. drāzu bultas. Lāms 1, 56.

rotaļlieta, -as, s. *Priekšmets bērna izklaidēšanai, audzināšanai, apmācīšanai saistošā veidā.* Rotaļlietu veikals. □ Rotaļlietas ir svarīgs audzināšanas līdzeklis .. Rotaļlietas saista bērna uzmanību, izraisa noteiktu darbību, kustību, fantāziju un konstruktīvu domu. Ves 63, 6, 5. Vienīgā Ilzītes rotaļlieta — mazs, no lupatām izšūts sunītis — gulēja slims .. Sakse 5, 326. Uz zaļās ežas rotaļājās Pēteritis. Katrs ziediņš, katrs gludais akmentiņš vai ozola zīle viņam bija labu labā rotaļlieta. Lācis 7, 76.

sal. Blakus pa labi balsnīja vairākas nesen uzceltas mājiņas, gludenas kā rotaļlietas .. Niedre 12, 51. sal. Cirvis viņa rokās cilājās kā rotaļlieta. Zem krekla uz muguras vilnīja muskuļi. Avotiņa 2, 98. pārn. Suns paskatījās ienācējā, bet virsū nekrita, acīm redzot, tas nebija mājas sargs, bet dzīva rotaļlieta bezbērnu ģimenei. Saulītis 12, 53. // pārn. *Cilvēks, kas nespēj pretoties cita gribai.* □ Eposs [«Gilgameša»] neapgalvo, ka cilvēks ir rotaļlieta dievu rokās. Viese 4, 69. Sapinies savā mācītāja liekulībā un vieglajā dzīvē, viņš varēja kļūt tikai .. par vientiesīgu rotaļlietu citu, spēcīgāku raksturu rokās. Saulītis 12, 312.

rotaļnieks, -a, v.; **rotaļniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s. **1.** *Cilvēks, kas piedalās rotaļā; rotaļas dalībnieks.* □ Sprīdītis nolūkojas rotaļniekos ar neslēptu pārākumu. Nē, smilšu kūkas un uzvelkamās mašīnas viņu vairs neinteresē. Rinkule 5, 85. Klasē gāja rotaļu «Zvejnieks mani aicināja». ..Viņai ienākot, rotaļnieki atlaida vaļā pirkstus, pajuka kā bišu kamols liepas zarotnē .. Niedre 10, 167. Rotaļnieki stāv plašā aplī ar sejām uz iekšpusi apmēram pusotra metra attālumā viens no otra. Ves 77, 6, 27.

2. *Rotaļu organizētājs, vadītājs.* Atpūtas nama r.

rotaļot, -oju, -o, -o, pag. -oju; novec. **1.** *Rotaļāties (1).* □ Pa pagalmu skraida skolēni, rotaļo un vingrojas. Austriņš 2, 31.

2. parasti 3. pers. *Rotaļāties (2).*

rotaļveida, ģen., nelok. *Tāds, kas ir līdzīgs rotaļai.* □ Profilaktiskos nolūkos var dot bērnam dažādus rotaļveida uzdevumus: «iet kā pingvīnam» — augums taisns, rokas saliektas elkoņos .. PL Siev 76, 12, 25.

rotaļveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rotaļveidīgi.** *Rotaļveida.*

rotaļvieta, -as, s. *Bērnu rotaļām paredzēta vieta.*

rotangpalma, -as, s. *Palmu dzimtas līāna, kuras stublājus izmanto vieglu mēbeļu izgatavošanai un grozu pīšanai.* □ No .. Āzijas palmām jāmin rotangpalmas .., kas ar 300 sugām izplatītas visvairāk Indonēzijā, bet dažas arī tālākos apgabalos. Galenieks 2, 417.

rotaprints, -a, v. *Operatīvās poligrāfijas mašīna maztirāžas izdevumu iespiešanai; šādas iespiešanas veids.* □ Satiku skolas direktoru .., kad viņš izdalīja uz rotaprinta pavairotos .. lekciju konspektus fizikā. Zv 66, 13, 20.

rotaslieta, -as, s. *Priekšmets, piemēram, juvelierizstrādājums (kā, parasti cilvēka) rotāšanai, greznošanai; rotas lieta.* □ Bronzas laikmetā .. parādās pirmās metāla rotaslietas — kaklariņķi, rotadatas un pakariņi .. Freimanis 1, 159. Pie darba redzam .. juvelierus. Viņi prot darināt gredzenus, auskarus, piekarus, aproču pogas un citas rotaslietas no dārgmetāliem .. Rīgas B 75, 178, 3. .. joprojām [no 9. gadsimta līdz 12. gadsimtam Latvijā] pastāvēja ar noslēgto zemnieka saimniecību nesaraujami saistītā mājražošana, kas deva dažus darbarīkus, rotaslietas u. tml. Vēsture I, 44.

rotāšana, -as, s.; parasti vsk. *Darbība* → *rotāt.*

○ Pavasara rotāšanas dziesmas — *latviešu tautas pavasara dziesmas ar refrēnu «rotā» (galvenokārt Augškurzemē un Latgalē).* □ Gadskārtu ierašu [dziesmu] ciklā ietilpst pavasara rotāšanas dziesmas, mums visiem pazīstamās līgodziesmas un ziemas saulgriežu svētku — budeļu, ķekatu, koļadu [kaladu] dziesmas. Vēriņa 1, 10.

rotāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju. **1.** trans. *Veidojot (attēlus, ornamentus u. tml.), arī novietojot, piestiprinot (piemēram, priekšmetus), panākt, ka (kas) kļūst skaists, daiļš.* R. istabu ar meijām. R. galdu ar ziediem. □ Viņa .. rotāja kapu ziediem .. Ķempe 9, 76. Zivis rotā ar citrona šķēlītēm, diļļu un pētersīļu zaļumiem. Ēd gat 182. // parasti divd. formā: rotāts. *Būt tādam, kas ir izdaiļots (ar ornamentiem, attēliem u. tml.).* Kokgriezumiem rotāts skapis. Ar ādām rotāta cepure. Rotātais stikls. Rotātie apavi. □ 16.—18. gadsimta zīmējumos redzamas latvietes ar dažāda tipa villainēm, gan rotātām, gan arī nerotātām. D kal 77, 278. Latvijas zemnieku klētīs sastopami gan gludi, gan dekoratīviem griezumiem rotāti lieveņu stabi .. Cimermanis 1, 78. // *Būt par cēloni tam, ka (kas, kāds) kļūst skaists, daiļš (piemēram, par attēliem, ornamentiem, priekšmetiem).* Raksti rotā audumu. Griestus rotā brūnas koka sijas. Istabu rotā ziedi. Tērpu rotā saktas. □ Visas ar roku rakstītās grāmatas rotā brīnišķīgi burtu vijumi jeb ligatūras .. Pad J 83, 246, 4. Durvju virsmu rotāja arī māksliniecīski izkaldinātās eņģes un atslēgu caurumu apkalumi, kur attēlotas stilizētas putnu, zvēru, rāpuļu galvas un figūras. Cimermanis 1, 80. pārn. Smuidra birztaliņa klusi Žūžo Gaujas līča pļavā, .. Jāņtārpiņu zaigās dzirkstis Dimantiem tai [birztalai] kurpes rotā .. Pēlmanis 2, 9. // *Būt tādam, kas izdaiļo (parasti par apmatojumu, apspalvojumu).* □ .. mazas, tumšas ūsiņas tam rotāja virslūpu .. Blaumanis I, 97. .. pajautāju ceļu cienījamam vecam vīram, kura seju rotāja tik brīnišķīga sirma .. bārda, ka mirkli pat šaubījos, vai tā ir īsta. Lagzdiņš 3, 78. Zēna galvu rotā gaišu matu cekuls. Krūmiņš 1, 8. // pārn. *Radīt (sejā, tās daļās) kādu, parasti patīkamu, izteiksmi (par smaidu, sārtumu u. tml.).* □ .. smaids rotāja viņa plānās, zilganās lūpas. Fimbers 1, 400. .. viņa plato seju .. rotā pašpārliecināts, nicīgs smaids. Lukjanskis 4, 25. .. Alda seju rotāja līdz šim nemanīts sārtums .. Mauliņš 3, 86. // pārn. *Ar savu klātbūtni, eksistenci piešķirt (kam) lielāku vērtību, nozīmīgumu, darīt (ko) izcilu, skaistu.* □ Un tad es iekliedzos, ka skan, ar apņēmību cietu: «Ne vieta rotā mani gan, bet rotāju es vietu.» Čaklais 3, 82. .. paugurknābja gulbji .. sāk apmesties .. arī mazākos, aizaugušos ezeros, skaisti rotājot tos ar savu klātbūtni. Latv dzīvn 43.

2. trans.; mūz. *Bagātināt (melodiju) ar īpašu atkārtotu skaņu vai skaņu grupu.*

3. intrans.; novec. *Kustēties šurp turp, virzīties (parasti rotaļīgi); arī griezties.* □ Govis tepat pa druvu rotā. ME III, 584. Es satveru mīlu aiz spārna kā spāri, Kas rotājot viegli man aizlido pāri .. Avotiņa 8, 5. // *Izplatoties*

mainīties (krāsā, intensitātē u. tml.) — par gaismu; izstarot, arī atstarot mainīgu gaismu. □ Mariņa: .. Tur saulīte rotā trijkrāsaina, Drīz zila, drīz zaļa, drīz sarkana. Rainis IXb, 42. Jaunais Gulbis: .. balta Saule zilā gaisā līgo, Un saulē rotā dzidri ezeri ... Plūdonis 1, 57.

4. intrans. *Dziedāt pavasara dziesmas ar refrēnu «rotā».* □ Rotāja agrā pavasarī, tiklīdz sniegs bija nokusis, un līdz Jāņiem, kad sākās līgošana. Rotāja par pavasara dabu, kas tērpās jaunā zaļumā un ziedos, par sējas laiku, par dziedāšanu .. Vītoliņš, Krasinska 1, 35.

rotāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. **1.** *Rotāt sevi (parasti ar rotas lietām, ziediem).* □ Ar aprocēm [senlatvieši] rotājās ne tikai svētku dienās vai godos, tās nēsāja arī ejot ikdienas darbā. Zv 57, 7, 17. Sievietēm .. vajadzētu vairāk rotāties. .. cik bagātīgi greznojušās senās latvietes! .. svētkos viņu rotas svērušas veselus divus kilogramus. Lauku Dzīve 79, 2, 20. .. jaunekļi [karnevālā] .., greznojušies ziediem un vītnēm. .. Starp ļaudīm fauni, satīri un nimfas. Visi rotājušies ziediem un zaļumiem. Paegle 2, 197.

2. parasti 3. pers. *Izcelties, arī saistīt uzmanību (par ko krāšņu, skaistu, arī izcilu); būt tādam, kas rotā (ko).* □ Apģērbs, audums kļuvis par fonu, uz kura .. visā savā toņu un pustoņu bagātībā rotājas dzintars. Zin T 68, 9, 34. Vainagiem Jāņos appušķo ne vien cilvēkus, .. vainagi rotājas istabā un pagalmos, apvij govīm ragus .. Rīgas B 58, 147, 2. Ceļa malā auga trekna, tumšzaļa zāle un rotājās puķes visdažādākajās krāsās. Skujiņš 3, 75. // pārn. *Parādīties, būt uztveramam (sejā, tās daļās) — par psihiska stāvokļa izpausmi, piemēram, par smaidu, sārtumu u. tml.* □ Baibas sejā nepārtraukti rotājas labsirdīgs smaids. Rinkule 7, 78. Ja āda ir plāna, tad asinsvadu virsējā siena spīd cauri un sejā pastāvīgi rotājas spožs, patīkams sārtums. Ves 64, 8, 31. Viņa smaids nebija adresēts man, miklajās lūpās rotājās kaut kāda iekšēja prieka atspulgs .. Goba 4, 79.

3. *Rotaļāties (1).* □ .. viņš [puisēns] rotājās ar savu koka jājamo zirdziņu, kuram laikam aiz lielas skriešanas bij aste izmukusi. Aspazija II, 405. Tēvs guļ gultā, acis aizmiedzis, un rotājas ar saviem pirkstiem, it kā pie tiem kaut ko skaitītu. Blaumanis 6, 414. Iesim abas rotāties Gar upītes krasta malu: Tu [zivtiņa] met baltus burbulīšus, Es [meitiņa] sarkanas magonītes. Rainis IVb, 20. pārn. Un caur kādu vecu valsi Klusu zvārgulīši žvadz, .. Rotājas ar skatu skats. Stērste 1, 90. // novec. *Atrasties kustībā, virzībā; būt kustīgam.* □ Viņš bija .. spēcīgi veidotiem pleciem un sīkstiem muskuļiem, kas rotājās zem krekla katru reizi, kad viņš izdarīja kādu kustību .. Lācis 15, 345. // *Izplatoties mainīties (krāsā, intensitātē u. tml.) — par gaismu; izstarot, arī atstarot mainīgu gaismu.* □ Pamalē vēl rotājās pēdējie vakarblāzmas uzliesmojumi. Austriņš 1, 40. Saulīte patlaban pacēlās pāri mežam un maigi rotājās žagaru gubā .. K Grigulis 2, 50. Abos logos sāk rotāties jau jūtamāki ugunsgrēku atspīdumi. Putniņš 2, 116.

rotatorijs, -a, v. *Virpotājs (3).*

rotators, -a, v. *Operatīvās poligrāfijas aparāts tekstu, rasējumu, zīmējumu u. tml. pavairošanai ar trafaretu (parasti uz vaska papīra), kas nostiprināts uz rotējoša cilindra.* □ Tos [plakātus] grieza linolejā, zīmēja uz vaskota papīra, lai pavairotu ar rotatoru .. Māksla 61, 1, 9.

rotdaris, -ra, v.; **rotdare,** -es, dsk. ģen. -ru, s. *Lietišķās mākslas meistars, kas darina rotas lietas.*

rotēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; intrans.; fiz. *Kustēties ap kādu punktu vai asi.* Rotējoša antena. Rotējošā ass. Rotējošais vārsts. Rotējošais virzulis. Rotējošais magnētiskais lauks. □ Ja materiāls punkts vienmērīgi rotē pa riņķa līniju, tā tangenciālais paātrinājums .. un momentānā ātruma vektora modulis laikā nemainās .. Fiz r 25. Rotējošie ecēšu diski sagriež un sadrupina aparto kārtu .. Zin T 64, 1, 18. Nu jau Rīgas cementa un šīfera rūpnīcai drīz būs 115 gadu. Kā vienmēr, dienu un nakti lielajā korpusā dun rotējošās krāsnis .. Zv 80, 16, 10. pārn. Laikmetu un paaudžu vienība un vienotība — tā ir ass, ap kuru rotē, griežas un virpuļo matērija, ko sauc par cilvēci. J Plotnieks 6, 192.

rotināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; intrans.; novec. *Rotāt (3).* □ Visapkārt ievas zied, vidū saule rotināja. ME III, 584.

rotināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl.; novec. *Rotāties (3).*

rotīt, -u, -i, -a, arī -īju, -ī, -ī, pag. -īju; trans. *Lokot (ko) pakāpeniski samērā šaurās joslās (uz augšu, arī uz leju), padarīt (to) īsāku vai garāku.* □ Mēs atminējāmies, ka mums priekšā dziļais ūdens ceļš, tādēļ šņorējām vaļā zābakus, vilkām nost zeķes un rotījām augšā bikses. Birznieks-Upītis VI, 149. Rentnieks saimnieciski nometa svārkus un rotīja augšā virskrekla piedurknes. Lubējs 2, 26.

rotīties, parasti 3. pers., -ās, arī -ījas, pag. -ījās. *Refl.* → *r o t ī t; tikt rotītam.* Piedurknes rotās uz leju.

rotkalis, -ļa, v.; **rotkale,** -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Lietišķās mākslas meistars, kas gatavo rotas lietas (parasti no metāla).* □ Vēl joprojām etnogrāfiskais mantojums ir neizsmeļams mūsu rotkaļu iedvesmas avots. Māksla 71, 3, 12. Dzintaru .. dēvē par saules un gaismas akmeni. Rotkalis necaurspīdīgos, gaišos un porainos gabalus sauks par putu dzintaru. Draugs 83, 9, 30.

rotmistrs, -a, v. *Dienesta pakāpe (pirmsrevolūcijas Krievijas kavalērijā), kas atbilda kapteiņa pakāpei kājnieku karaspēkā; karavīrs, kam bija šāda dienesta pakāpe.* □ Pilsmuižā pie dragūnu° rotmistra bez aicinājuma esot ieradies Vanagu saimnieks Šīrons. M Zariņš 5, 93. Negaidīto viesu uzdevums, tā paskaidroja rotmistrs, esot ielūkoties Pliekšāna kunga dzīvoklī. J Kalniņš 7, 33.

rotnieks, -a, v. *Rotas komandieris.* □ «Kacins šorīt ziņojis rotniekam, ka esot saslimis, uz mācībām negājis un taisījies iet uz med-

punktu. Kad rota aizgājusi uz ierindas mācībām, viņš palicis zemnīcā..» Krieviņš 3, 40. Iedžinkstējās telefona aparāts, bataljona komandieris aicināja pie klausules rotnieku. Branks 4, 31.

rotonda, -as, s. **1.** *Apaļa būve (piemēram, celtne, paviljons, zāle u. tml.), ko pārsedz kupols, kurš balstās uz sienām vai kolonnām.* □ Kapitolija rotonda, kur stāvēja nelaiķa [Dž. Kenedija] šķirsts, bija atvērta visu nakti. Cīņa 63, 278, 3.

2. *Sieviešu virstērps — garš apmetnis bez piedurknēm.*

rotor-, salikteņu pirmā daļa; savienojumā ar lietv. *Norāda, ka saliktenā otrajā daļā nosauktajā iekārtā, ierīcē u. tml. ir izmantots rotors.* Rotoragregāts. Rotorecēšas. Rotorkuģis. Rotorpļaujmašīna. Rotorracējs. Rotorskuveklis.

rotorkonveijers, -a, v. *Konveijers, kurā apstrādājamās detaļas nepārtraukti tiek virzītas pa apli.* □ Speciālisti uzskata, ka automātiskās rotoru un rotorkonveijeru līnijas nodrošina krasu darba ražīguma celšanos, ļauj samazināt ražošanas platības.. Pad J 84, 182, 1. Mūsu zemē jau izstrādāti simtiem dažādu tipu automātisko rotoru un rotorkonveijeru līniju, kas aptver tūkstošiem tehnoloģisko operāciju.. Cīņa 84, 270, 1.

rotormašīna, -as, s. *Mašīna, kam darbīgā daļa ir rotors.*

rotormotors, -a, v. *Motors, kas noteikta veida enerģiju (piemēram, siltuma enerģiju) pārvērš mehāniskajā enerģijā ar rotora darbību.* □ No stacionāri iebūvētiem motoriem pāriet [motorlaivās] uz arvien lielākas jaudas piekabināmiem motoriem, no virzuļmotoriem — uz rotormotoriem. Pad J 84, 101, 4.

rotors, -a, v. **1.** tehn. *Tehniskas sistēmas rotējošā daļa (parasti cilindrs, disks, veltnis).* Elektriskās mašīnas r. Turbīnas r. Kompresora r. Ūdenssūkņa r. Vēja rotors — *rotors vēja enerģijas uztveršanai.* □ Mašīnas stators, ko baro ar maiņstrāvu, rada rotējošu magnētisko lauku, kurā atrodas mašīnas kustīgā daļa — rotors. Zin T 62, 10, 16. Virs lielās akmens kūts jumta pacēlās vēja rotora masts. Platie spārni rīta vējā ātri griezās, sūknēdami ūdeni kūts vajadzībām. A Grigulis 8, 118.

2. mat. *Vektors, ar ko raksturo rotācijas kustību.*

rotorsūknis, -ņa, v. *Sūknis, kam darbīgā daļa ir rotors.*

rovis, -vja, v. **1.** *Velvēts pārsegums dzirksteļu uztveršanai virs atklāta pavarda.* □ Ugunsdrošības dēļ [rijas] krāsns bija iedziļināta zemē, tā ka tās kurtuve, virs kuras bija plašs dzirksteļu uztvērējs — rovis, atradās bedrē. Latv etn 135.

2. *Virtuve bez dūmeņa; telpa ar atklātu pavardu.* □ Palīdzēja saimniecei rovī.. un istabās. ME pap II, 393. ..Anna nesa govīm uz kūti dzērienu.. Ar trešajiem nesieniem no rovja ejot, Anna kūtī atrada saimnieku.. Rozītis 3, 158.

3. *Neliels padziļinājums krāsns mūrī (parasti silta ēdiena uzglabāšanai).* □ Ķēķī mūra rovī ielikts avīžlapu apsiets stikla pods. Upīts IV, 642.

roza, -as, s.; apv. *Neliels uzkalns (mežā vai purvainā vietā); arī sausa vieta (purvā).* □ ..esmu muklainā alksnājā, aiz kura sākas Dzērvju purva neizbrienamie.. plašumi.. Tur, slīkšņu,.. akaču,.. purva priedīšu un bērziņu apsargātas, kā nelielas salas šajā vienmulībā vīd purva rozas, tikpat slaidiem, spēcīgiem kokiem apaugušas kā Melnais sils. Avotiņa 7, 105. ..ceļš spēji atliecas no tīreļa malas un sniecas [sniedzas] bērzu rozai pāri. Upīts 10, 351. ..viņi [mednieki] uzgāja sen iemītu zvēru teku no kādas brikšķiem [brikšņiem] aizaugušas purva rozas uz strautu, kur vilki nākuši ūdeni lakt. Vanags 10, 74.

rozā, nelok. *Gaiši sārts.* □ Divas lielas meitas rozā jakās.. apstāja Anneli.. Brigadere 2, 22. ..apģērba piederumi ir arī gaišās krāsās: smilšu krāsā, pelēkzilā un pelēcīgi rozā. Zv 56, 13, 3. Viņa veikli ar mazu otiņu krāso zīmējumu: seju rozā krāsā, cepurīti — sarkanu.. Zv 57, 12, 24. pārn. Saulvedis: ..skarbajai patiesībai viņi [absolventi] ir absolūti nesagatavoti, jo skolas gados mēs viņus būsim vīstījuši rozā ilūziju vatē.. Priede 3, 164. pārn. Mūsu jaunība bija viens vienīgs skrējiens violeti rozā miglā.. Artmane 38.

rozārijs, -a, v. *Vieta, platība, kur audzē rozes; rožu dārzs.* Iekārtot rozāriju. □ Ja dārzā ir vairākas puķu dobes, tās jāapvieno. Tā ziemciešu dobe var pāriet rozārijā, tas savukārt viengadīgo puķu dobē. PL Siev 82, 4, 22. ..veda parādīt dārzu, gluži kā bērns priecādamies par visai lielo rozāriju, ar kuru viņš īpaši lepojās. Lit M 82, 28, 7.

roze[1], -es, dsk. ģen. -žu, s. **1.** *Dekoratīvs rožu dzimtas krūmveida augs ar lieliem, parasti smaržīgiem, dažādas krāsas divdzimumu ziediem (pa vienam vai vairogveida ziedkopās) un ar ērkšķainu stumbru.* Ābolu r. Mīkstā r. Smaržlapu r. Pelēkzilā r. Audzēt rozes. Rožu dārzs. Rožu eļļa. Rudā roze — *savvaļas roze ar sarkanbrūniem dzinumiem.* Maija roze — *maijrozīte.* Meža roze — *mežroze.* Tējas roze — *tējasroze.* □ Kultūras rozes grupē vairākās klasēs: remontantrozes, tējhibrīdu rozes,.. daudzziedainās rozes u. c. Galenieks 2, 232. ..lielais krūms pagraba priekšā ir rožu krūms. Valdis 1, 10. Rožu augļus tējas, sīrupa un pulvera veidā lieto pret avitaminozi, hipovitaminozi, mazasinību.. Ves 78, 8, 10. Alaines muižas dārzā šur tur starp biezajiem zaļumiem mirdzēja baltās maija rozes. Blaumanis 6, 192. Meža jeb suņu rozei.. ir lieli, atliekti dzeloņi. Ziedi vienkārši, bāli rožaini, sārti. Dindonis 1, 135.

2. *Šī auga zieds vai zars ar ziedu (ziediem).* Pasniegt rozes. Rožu pušķis. Rožu kāzas — *10 gadu kāzu jubileja.* Zied kā roze — *saka par skaistu, veselīgu cilvēku, parasti sievieti.* Vaigi zied kā rozes — *saka par sārtiem vaigiem.* □ ..rozes var dāvināt tikko dzimušam bērnam un vīt kapu vainagā, tās var pasniegt brālim un ciemiņam, likt kristāla vāzē un iespraust matos. Skujiņš 5, 39. Mājās atgrie-

žos ar dāvanu un trim .. tumši sarkanām rozēm. Bels 1, 92. pārn. Kamēr uznākusi ziema, kurinu pa vakariem krāsniņu un skatos, kā tumšā logā uzzied sarkana roze. Austriņš 2, 301. pārn. Sārkst mākoņu rozes, kas izplaukušas gan mums līdzās, gan dziļi lejā [zem lidmašīnas]. Zv 62, 13, 18. .. līdz šim oficiāli pieņemts atzīmēt sudraba .., zelta .. un dimanta kāzas .. Pēdējos gados izveidojusies tradīcija atzīmēt arī rožu kāzas — 10 gadu .. laulības jubileju. Rīgas B 82, 27, 4. Kolektīvam ir arī savas rūpes. Tipiska situācija: [kora] soprāna īpašniece vēl zied kā roze, bet balss jau taisa vibrato. Ves 80, 7, 11. .. Marčs .. taustīja ar vienu roku degunu, ar otru — ausi, kas līdzīgi vaigiem ziedēja kā rozes ... «Bet kad tu tikai zinātu, kas šorīt pār salnu! Es saku — dedzina kā ar uguni!» Valdis 1, 177.

3. dsk.; bot. *Augu dzimta, kurā ietilpst koki, krūmi un daudzgadīgi lakstaugi, kam raksturīgas spirāliski sakārtotas lapas, kārtni divdzimumu ziedi (piemēram, ābeles, ķirši, pīlādži, rozes, avenes, zemenes).*

4. *Augs ar (parasti) krāšņiem ziediem.* Kāršu roze — *kāršroze.* Kazu roze — *kazroze.* Ūdens roze — *ūdensroze.* □ Kāršu rozes .. izaug līdz 2 m augstas. Ziedi lieli, dažādās krāsās. Dindonis 1, 94. Vasarās izcirtumā šur tur uzziedēja kazu rozes .. Kaldupe 13, 124.

5. dsk. ģen.: rožu, adj. nozīmē. *Tāds, kam veidojas rozītes (2) — par augiem.* □ Rožu kāpostus jāizvairās audzēt trūdvielām pārāk bagātā augsnē, jo tur slikti ieriešas un veidojas rozītes. DD 66, 11, 11.

○ Vēju roze meteor. — a. *Diagramma, kurā attēlots dažāda virziena vēja režīms noteiktā vietā (mēnesī, sezonā, gadā u. tml.); vējroze (1).* b. *Vēji, kas dažādās vietās pūš dažādos virzienos; vējroze (2).* □ Kad debesīs satiekas visi vēji, tie izveido rakstu, ko jūrnieki senos laikos iesaukuši par vēju rozi. Vēju roze tikusi iezīmēta šo jūrasbraucēju kompasos. Pad J 84, 42, 4. Rožu kronis rel. — *lūgšanu krelles (katoļiem).* □ Klostera mājā iečīkstējās durvis. Rozāle sagrāba rožu kroni un, vēl zemāk noliekusies, skaitīja lūgšanu .. Niedre 12, 5.

roze[2], -es, s.; parasti vsk. *Streptokoku izraisīta infekcijas slimība, kam raksturīgs akūts ādas iekaisums (parasti spīdīgs sarkanums uz sejas vai kājām).* □ Rozi izraisa strutas radošās baktērijas, visbiežāk streptokoki .. Ves 80, 10, 26. Bieži roze rodas uz sejas un uz galvas. Sārtums ātri izplatās un var aizņemt lielu rajonu. Ja vienā vietā slimība izbeidzas, bet otrā atkal uzliesmo, to sauc par ceļojošo jeb migrējošo rozi .. Visp ķir 244. «Tpu, tu, velns, kā mani nobiedēji .. Ko tu .. dauzies pa nakti apkārt, piebiedēsi man vēl rozi ..» Zv 57, 24, 12.

rozenkreicieši, -u, vsk. rozenkreicietis, -ša, v. *Slepenu (galvenokārt reliģiski mistisku) biedrību locekļi (17. un 18. gadsimtā, piemēram, Vācijā, Krievijā, Holandē).*

rozeolas, -u, vsk. rozeola, -as, s. *Mazi, sārti izsitumi (parasti apaļu vai ovālu plankumu veidā), kas raksturīgi dažām slimībām (piemēram, tīfam, vējbakām u. tml.).* □ Vējbaku izsitumiem ir raksturīga to daudzveidība. Vispirms parādās apaļi vai ovāli sārti plankumiņi — rozeolas .. Ves 62, 12, 18.

rozete, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Ornamentāls motīvs (arhitektūrā, lietišķajā mākslā) — apaļš stilizēts (piemēram, rozes) zieds ar aplī izkārtotām ziedlapām.* Ģipša r. Griestu r. □ Ap logiem un durvīm — sārta marmora rozetes, kas atgādina mežģīnes. Zv 75, 15, 16. .. grieķu tautas mākslas rotājumi sastāv no ģeometriskām un vienkāršotām augu un dzīvnieku formām. Rotājumu sastāvdaļas ir meandrs, viļņi, .. rozete .. Freimanis 1, 83. .. [māksliniece] vienmēr atrod delikātu saskaņu starp metāla un dzintara formu un toni, piemēram, tumšā dzintara kulonā ar savdabīgo metāla rozetes ietvaru. Māksla 71, 3, 13. // *Apaļā, plašā mezglā sasieta lente.* □ Pienāca oficiante baltā priekšautā ar .. sastērķelētu rozeti matos. Saulītis 12, 201. Lenšu .. rozete .. ar tievu stieplīti nostiprināta un .. cieši .. piesieta [bēru] vainagam. Upīts 9, 800.

2. *Apaļš logs, parasti virs celtnes galvenās fasādes portāla.*

3. el. *Kontaktligzda (parasti apaļa), ko piestiprina pie sienas vai iedziļina sienā.* Sienas r. □ .. viens no izplatītākajiem cēloņiem, kuru dēļ rudenī un ziemā izceļas ugunsgrēki: vienā rozetē tīklam pieslēgti vairāki aparāti. Rīgas B 83, 252, 3.

4. bot. *Spirālisks lapu sakārtojums uz ļoti īsa stublāja.* □ .. spinātiem attīstās lielas, sulīgas lapas, kuru tehniskā gatavība iestājas rozešu veidošanās laikā — rozetēm ir no deviņām līdz divpadsmit lapām. Lauku Dzīve 80, 3, 14. Kopjot mārrutkus, jāraugās, lai uz auga neveidotos liekās lapu rozetes. Baumane 1, 149. Ezerrieksts ir seklu ezeru augs ar peldošu, rombisku lapu rozeti un baltiem ziediem. Galenieks 2, 287.

rozīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rozīgi**; pareti. *Ar rozā nokrāsu.* □ .. nonākam pie strauta, kur miklajā, ēnainajā zemē zied neaizmirstules tik maigā zili rozīgā tonī — pasteļtonī. Draugs 83, 9, 19. O, kas tās bija par tulpēm! Ar zeltainu, mēļu un rozīgu ietonējumu. Kalndruva 10, 69.

rozīne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Kaltēta vīnoga.* Bezkauliņu rozīnes. Kliņģeris ar rozīnēm. □ .. kalcija avoti [uzturā] ir .. žāvēti augļi, sevišķi vīģes, aprikozes, rozīnes .. Skulme 3, 16. Kviešu putraimu, auzu pārslu, rīsa, prosas biezputras var vārīt ar rozīnēm .. Ēd gat 172. Saldumu vietā vecākiem cilvēkiem ieteicams noēst pa saujai rozīņu vai citu žāvētu, izmērcētu augļu .. Ves 76, 5, 13.

rozīņains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kurā ir rozīņu piedeva.* □ .. tieši kliņģeris — liels, dzeltens, rozīņains — .. man jau kopš bērnības licies dzimšanas dienas simbols. PL Siev 83, 12, 20.

rozīņmaize, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Baltmaize vai dzeltenmaize ar rozīnēm.*

rozīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Dem.* → *roze*[1].

2. *Neliela galviņa (piemēram, ziedu kāpostiem, rožu kāpostiem).* □ Ziedu kāpostus novāra ūdenī, kam piebērts sāls, novieto uz sieta,

atdzesē, sadala sīkās rozītēs vai sakapā .. Kļaviņa 1, 42. Rožu jeb Briseles kāposti atgādina lapu kāpostus jeb kacenkāpostus. Uzturam lieto mazas (valrieksta lieluma) galviņas — rozītes, kas rudens pusē attīstās lapu paduses. DD 66, 11, 11.

3. *Tas, kas ir izveidots (piemēram, rozes) zieda formā.* □ Grezno [sviestmaizes] ar sviesta rozītēm, lociņiem, redīsiem .. Mājtur 296. // *Ornamenta motīvs — stilizēts apaļš zieds.* Rozīšu raksts — *raksts, kam ir šāds ornamenta motīvs un kas izkārtots joslās (apģērba audumos) vai vienmērīgi klāj fonu (galdautu, dvieļu u. tml. audumos).* Rozīšu audums — *audums ar rozīšu rakstu.* □ .. Elza aizņēmās Zemgales tautas tērpu ar slaveno rozīšu rakstu. Dzene 4, 15. .. īpatnēji dilstošo krāsu toņu salikumu audējas izmanto .. arī .. rozīšu audumā .. Lauku Dzīve 80, 7, 25.

rozmarīns, -a, v. **1.** *Mūžzaļš daudzgadīgs panātru (lūpziežu) dzimtas krūms ar tumšzaļām, ādainām lapām un sīkiem, zili violetiem, sārtiem vai baltiem ziediem.* Rozmarīna krūms. Rozmarīna ekstrakts. □ Rozmarīns ir mūžam zaļš .. Tas aug siltās zemēs — Itālijā, Francijas dienvidos un mūsu zemē — Krimā un Aizkaukāzā. Lauku Dzīve 76, 8, 33. No rozmarīna iegūst, izlietojot visus krūma jaunākos zarus, ēterisku eļļu. Galenieks 2, 353.

2. *Ziemas šķirnes ābele; attiecīgā ābeļu šķirne; šīs šķirnes ābeles auglis.*

rožābele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Rudens šķirnes ābele ar vidēji lieliem, rožaini sārtiem augliem; attiecīgā ābeļu šķirne.* □ Tērbatas rožābele .. Koki iesāk agri ražot un ražo bagātīgi. Aug visādās augsnēs. Taču var ciest no sala. Sudrabs 1, 253. Ceļa malā kuploja rožābele. Kaldupe 3, 102.

rožābols, -a, v. *Rožābeles auglis.* □ Tērbatas rožābolu sulīgais sarkanums atgādināja spilgtu vasaras saules rieta ugunskuru. Birze 4, 168.

rožainība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r o ž a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme; rožainums.* □ Viņas skaistums bija dabisks, ko sevišķi iezīmēja maigi bālā sejas āda. Varbūt matu krāsa meta tikko jaušamu rožainību viņas vaigā .. Lāms 5, 65.

rožains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rožaini.** *Gaiši sarkans.* Rožaina gaisma. R. zieds. R. tērps. R. krāsas tonis. Rožaini vaigi. □ Ziedēja flokši, gan balti kā sniegs, gan sarkani, gan rožaini .. Zālīte 5, 327. Augļu koki .. beidz ziedēt. Klētiņas priekša un kāpnes piebirušas rožainām ziedlapiņām. Fimbers 2, 33. Viņš atvēra acis un paraudzījās griestos, kas lecošās saules atgaismā vizēja maigi rožaini .. Ezera 9, 110. ◇ Skatīties (arī lūkoties, raudzīties) (uz dzīvi) caur rožainām brillēm — *idealizēt (ko), nesaskatīt negatīvo.* □ .. skolotāja ir mācījusi savus audzēkņus skatīties uz dzīvi caur rožainām brillēm, nav brīdinājusi, ka dzīvē .. būs .. neatlaidīgi jācīnās. Kar 59, 8, 136. ◇ Rožainā gaismā, arī rožainās krāsās — *pārāk idealizēti.* □ .. viņa dzīvi un darbu .. iztēlojusi pārāk rožainās krāsās. J Plotnieks 7, 78. // pārn. *Patīkams, priecīgs.* □ Ka vekseļus kādreiz vajadzēs arī izpirkt, tas Sausam nemaz neienāca prātā, jo tad vekseļi viņa acīs zaudētu visu rožaino pievilcību. Rozītis III, 321. Viņš īgni atmet ar roku. Atradis laiku un vietu, kad atcerēties rožainos jaunības gadus! Lai gan tie nemaz nebija tik rožaini, varbūt vienīgi aizrautības un trakulību bija vairāk .. Zigmonte 4, 92. .. Andris beidzot bija nomaldījies. .. Sākumā viss likās rožaini. Lapas košākas, celiņi platāki, zāle mīkstāka. Čaks II, 14.

rožainums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r o ž a i n s, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Te līgo zalkšu sūreņu vāles ar savu tikko jaušamo rožainumu. Caune 1, 32. Jau dzidra top zvaigžņotā debesu aka, Blāvs rožainums pamalē stīdz ... Zv 57, 11, 20.

rožceliņš, -a, v. *Auduma tehnika, kam raksturīgs pārveidots trinīša pamatsējums un sīkrakstainas joslas.* □ Bauskas brunčiem izmantots pusvilnas rožceliņa audums .. PL Siev 83, 5, pielikumā.

rožeļļa, -as, s.; parasti vsk. *Rožu eļļa.*

rožkoks, -a, v. *Tropu vai subtropu koku koksne rožainā krāsā, reizēm ar rožu smaržu.*

rožkopējs, -a, v.; **rožkopēja,** -as, s. *Cilvēks, kas audzē rozes; arī rožkopis.*

rožkopība, -as, s.; parasti vsk. *Rožu audzēšana.*

rožkopis, -pja, v.; **rožkope,** -es, dsk. ģen. -pju, s. *Cilvēks, kas nodarbojas ar rožkopību; rožkopības speciālists.*

rožlapa, -as, s. *Rozes ziedlapa; rožlapiņa.*

rožlape, -es, dsk. ģen. -pju, s. *Daudzgadīgs asteru (kurvjziežu) dzimtas augs ar ļoti lielām, rabarberiem līdzīgām lapām.*

rožlapiņa, -as, s. *Rozes ziedlapa; rožlapa.*

rožmaizīte, -es, dsk. ģen. -šu, s. *Smalkmaizīte no nesaldinātas sviesta mīklas rozetes formā.* □ .. viņi .. apsēdās kafejnīcā un .. pasūtīja kafiju un rožmaizītes. Zigmonte 12, 68.

rožsārts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rožsārti.** *Rožaini sārts.* Rožsārti āboli. □ Traukā ar kaudzi sabērtas lielas, rožsārtas krevetes. Grīva 8, 262. .. ap kaklu, uz krūtīm [blūzei] iešūts rožsārts zīds .. Sakse 7, 137.

rožūdens, -ūdens, v.; parasti vsk. *No rožu ziedlapām iegūts tualetes ūdens.*

rožukronis, -ņa, v.; rel. *Lūgšanu krelles (katoļiem); rožu kronis.*

rožukrūms, -a, v. *Rožu krūms.* □ Pie pašām namdurvīm visu vasaru ziedēja brīnumains rožukrūms, kā nobērts zeltainiem, smaržīgiem ziediem. Ērgle 4, 15.

rožvabole, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Vabole (no 15 līdz 20 milimetriem gara) ar metāliski spīdīgiem, zaļiem vai bronzas krāsas segspārniem, uz kuriem ir baltas šķērssvītras vai plankumi.* Koksnes r. Skudru r.

rožveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir rozes zieda forma, veids.* R. ornaments.

rožveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rožveidīgi.** *Rožveida.*

rožzieži, -u, vsk. rožziedis, -ža, v. **1.** dsk. *Rožu dzimta.* □ Šo rožziežu dzimtas (pie šīs dzimtas līdzās rozēm pieder arī ābeles, ķirši, cidonijas, zemenes, pīlādži un daudzi citi augi) sugu [melnaugļu aroniju] izauklējusi Ziemeļamerikas austrumu novadu skarbā .. daba .. Zin T 69, 1, 43.

2. arī vsk. *Rožu dzimtas augs.* □ Pirksti .. izvelk līku vārnkājas stublāju, kas audzis ūdenī. Ziemas nakts tumsā kvēlo pieticīgais purva rožziedis. Caune 3, 14.

rubajs, -a, v. *Dzejolis četrrindes formā ar atskaņotu pirmo, otro un ceturto rindu.* □ Rubajā aiz atskaņām nereti, tāpat kā gazelē, seko redīfs, tas ir, viena vārda atkārtojums rindas beigās. Valeinis 1, 276.

rubāto, nelok., v.; mūz. *Atkāpe no stingra tempa.* □ Iepriecināja Ravēla «Sonatīnes» atturīgi smalkais .. izpildījums. Vienīgais, ko šeit vēl varēja vēlēties, — vietām mazliet brīvāks rubāto. Lit M 56, 49, 3. ..Šūberta dziesmas jādzied vienkārši bez afektētiem rubāto .. Lit M 58, 50, 3.

rubenēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans.; reti. *Rubināt*[1]. □ Jau vardes kurc un rubeņi rubenē. Austriņš 2, 22.

rubenis, -ņa, v. *Liels vistveidīgo kārtas putns ar masīvu ķermeni, īsiem, noapaļotiem spārniem.* Rubeņu vista. Rubeņu medības. □ Uzskata, ka pirmais rubenis, kas atlaižas riestā, ir riesta valdošais gailis. Ja to nošauj, tad riests var iznīkt. Medn 65. Kaut kur aiz meža stūra .. noskan kareivīgs šņāciens. Čuvušš! Tam tālāk atsaucas otrs, trešais. ..rubeņu gaiļi uzsākuši savu slavinājumu pavasarim. Dripe 1, 74. Uznākot aukstam laikam, rubeņi ierokas sniegā .. K Grigulis 5, 56.

rubeņdziesma, -as, s.; reti. *Rubeņa dziesma.* □ sal. Visu sola jaunās dienās, kad vēl sirds kā rubeņdziesma Klausās tikai pati sevī .. Kaldupe 7, 10.

ruberoīds, -a, v. *Seguma, hidroizolācijas materiāls, kuru izgatavo, piesūcinot speciālu veltņu kartonu ar mīkstu naftas bitumenu un pārklājot to no vienas vai abām pusēm ar grūti kūstoša naftas bitumena kārtu.* Ruberoīda izolācija. Ruberoīda segums. Ruberoīda jumts. Klāt jumtu ar ruberoīdu. □ Ja skārda jumtā radušies izrūsējumi vai ielocījumu vietās ir plaisas vai citi bojājumi, tos var izlabot, bojātās vietas noziežot ar speciālu bitumena mastiku (tepi) un uzlīmējot ruberoīda ielāpu. Lauku Dzīve 76, 2, 30. ..ruberoīds ēkas ārpusē aiztur mitruma iesūkšanos caur apmetumu. Šterns 2, 185.

rubīdijs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — mīksts sudraba krāsas metāls.* □ Rubīdiju, bet it sevišķi cēziju izmanto fotoelementu izgatavošanai. Upīte 1, 22. Zemeslodes garozā reto metālu ir niecīgi maz. Daži, piemēram, rubīdijs, .. cirkonijs — tūkstošdaļas procenta .. Zin T 66, 7, 13.

rubija, -as, s. **1.** dsk.; bot. *Augu dzimta, pie kuras pieder lakstaugi, krūmi un koki ar veselām lapām mieturos, ziediem skarveida ziedkopās, augļiem, kas dalās divos skaldeņos; madaru dzimta.*

2. *Šīs dzimtas augs ar stāvu vai pacilu stumbru, plati lancetiskām lapām, baltu ziedu; rubiju madara.* □ Zinātnieki .. pastāstīja .. par rubiju, ko var izmantot kā krāsvielu. Jau senajā Ēģiptē faraoni to izmantoja sava apģērba krāsošanai. ..nierakmeņus bieži vien izņem ķirurģiskā ceļā. Lai gan operācija ir smaga, akmeņi pēc kāda laika var rasties atkal. Rubija palīdz ārstēt šo bīstamo slimību. Rīgas B 64, 228, 7.

rubināt[1], parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; intrans. *Radīt raksturīgas ritmiskas, padobjas balss skaņas (par rubeņiem, medņiem).* □ Atrast vietu, kur rubina rubeņi, ir viegli, jo rubināšana tālu dzirdama. Medn 65. Mežā tālu rubina rubeņi, un viņu dziesma skan, kā kad ūdeni lietu caur pudeles kaklu ārā, skanīga un ātra. Akuraters 1, 20.

rubināt[2], -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; pareti. **1.** *Grauzt, krimst (parasti ko cietu).* □ Smuks, sarkans āboliņš, tārpiņš serdi rubināja. ME III, 552.

2. *Urbināt.* □ ..bērni no tikko ceptas rupjmaizes rubināja oglītes laukā. Čaklais 10, 124. Paulīna .. ar cietāku garozu no bundžas rubināja recekļaino gaļu .. Branks 4, 108.

3. *Plucināt, arī lupināt.* □ Tu, māsiņa, villu vērpi, es pakulas rubināju. ME III, 552.

rubīns, -a, v. *Caurspīdīgs, sarkans korunda paveids (dārgakmens).* Rubīna gredzens — *gredzens, kurā iestiprināts rubīns.* □ Pēc dimanta korunds ir viscietākais minerāls. Tā dzidros, sarkanos paveidus sauc par rubīniem .. G Rudzītis 1, 152. Atkarībā no vērtības dārgakmeņus iedala 3 grupās. Pie pirmās grupas pieder: dimants, rubīns, safīrs, smaragds, aleksandrīts .. Upīte 1, 56. Katru rubīnu slīpē ar trim diskiem un iegūst 57 šķautnes. Zv 83, 1, 12. sal. Iva pacēla savējo [glāzi] pret gaismu, un tumši sarkanais, mazliet sabiezējušais .. dzēriens lauza gaismas starus kā rubīns. Purs 4, 376.

rubīnsarkans, -ais; s. -a, -ā; apst. **rubīnsarkani.** *Spilgti, intensīvi sarkans.* Rubīnsarkani ogu ķekari. □ Lielajā kamīnā pland rubīnsarkanas liesmas .. Lit M 67, 27, 11. Sicīlijā sastopams rubīnsarkans, granātsārts un brūns dzintars .. Zin T 71, 1, 34.

rubīnsārts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rubīnsārti.** *Spilgti, intensīvi sārts.* □ ..rubīnsārtais trīsuļoda kāpurs ķīsim ir tas pats, kas dzērājam pusstops. Zv 85, 2, 23.

rublis, -ļa, v. **1.** *Naudas vienība (Padomju Savienībā un pirmsrevolūcijas Krievijā, arī buržuāziskajā Latvijā līdz 1922. gadam); attiecīgā naudas zīme, monēta.* Metāla r. Papīra r. Rubļa vērtība. Pārveduma rublis — *Savstarpējās ekonomiskās palīdzības padomes valstu kolektīvā valūtas vienība.* □ Māte atstāja veckungam pāris rubļus vajadzīgo grāmatu un burtnīcu iegādāšanai un aizgāja. Birznieks-Upītis 6, 355. Viens rublis — tās ir pusdienas un vakariņas. Tie ir divi skaisti rožu ziedi .. Rinkule 5, 105. Par jaunās sociālisma valstu starptautiskās bankas valūtu tika apstiprināta

jauna starptautiskās valūtas kolektīva norēķinu vienība — pārveduma rublis.. Pārveduma rublim tika fiksēts tīra zelta saturs 0,987412 gramu. Cīņa 73, 295, 3.

2. vsk.; sar. *Nauda.* □ Arī jaunībā gribas rocības plašumu, bet vislielākā vērtība tomēr ir un paliek paša pelnītajam rublim. Liesma 75, 12, 3. Gadās taču, ka cilvēks gan strādā labi un daudz, taču dara to tikai rubļa dēļ.. PL Siev 77, 2, 9.

○◇ Rubļi (arī nauda) ripo — *saka, ja nauda tiek ātri un daudz izdota.* ◇ Lielais (arī brangs, glīts, biezs) rublis sar. — *liela peļņa.* □ Viņam bija iestāstīts, ka zvejnieki labi nopelnot, pie tam uz kuģa tā īsti pat neesot ko darīt. Taču viļņi lielā rubļa tīkotāju sāka bargi eksaminēt. Liesma 76, 10, 24. Ko jaunais strādnieks dara savā brīvajā laikā, varbūt jāpalīdz viņam atrast savu vaļasprieku, varbūt daža laba biezais rublis izkūst restorānā? Pad J 75, 57, 1. Tici vai ne, ar reņģēm un lučiem var brangu rubli iesist. Cīņa 63, 243, 2. Darba nepietrūka. Varēja strādāt atrotītām piedurknēm un nopelnīt glītu rubli. Kalndruva 7, 193. ◇ Dzīt (arī dzenāt) rubli sar. — *raust naudu; ar pūlēm censties iegūt naudu.* □ «Raujas [tēvs] pa lielajām celtnēm un dzenā rubli.» Dūpe 3, 14. Bet tas nozīmēja vairāk nekā pūru labības, un kur gan lieko rubli ņemt, kad neražas gadā nebūs ko pārdot vai arī, rubli dzenājot, būs jāpārdod labība par puscenu? K Zariņš 1, 69.

rubricēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Sadalīt (tekstu) rubrikās (1); ierakstīt (ko) rubrikās (1).* R. datus.

2. vēst. *Veidot rubrikas (2).* R. grāmatas nodaļas.

rubrika, -as, s. **1.** *Tematiski apvienota daļa (periodiskā izdevumā).* Sporta dzīves r. laikrakstā. □ Es vienmēr izlasu «Padomju Jaunatnē» rubriku «Mans cilvēks». Ziedonis 9, 127. Vairāki lasītāji ierosina lielāku vietu [žurnālā] ierādīt zinātnes un tehnikas jaunumiem, kā arī ieviest rubriku «Būvē pats!» Liesma 72, 1, 27. // *Aile (1).* □ Katram savs vārds [viesnīcas] grāmatā jāieraksta.. Daudzi.. to neprata.. Tāpēc.. novilka strīpu pēdējā rubrikā. Berģis 1, 7. ..rubrika ar virsrakstu «Cūkas», sadalīta ar šķērssvītrām, izskatījās pēc aizgaldām, kurās urkšķ pavasara sivēni. Sakse 7, 444. // pārn. *Grupējuma vienība (piemēram, parādībai).* □ Raksturs Lāma darbos nav iekļaujams pozitīvo un negatīvo rubrikās, robežšķirtne ir citur. ..rakstnieks runā par laikmeta varoņiem un laikmeta ākstiem, pie pēdējiem piepulcinot tieši tukšu vārdu kūlējus. Kritikas g 79, 118. Jau šis.. humoristiskais raksturojums.. ierindo Doku Ati skolotāju stāstnieku rubrikā ar vienīgo tēmu par lauku puišu un meitu precībām.. Lit M 61, 3, 2.

2. vēst. *Teksta nodaļas virsraksts, arī burts, cipars vai cits elements (teksta posmu atdalīšanai), ko veidoja ar sarkanu krāsu.*

rubrikācija, -as, s. **1.** *Darbība → r u b r i c ē t (1); teksta sadalījums apakšnodaļās, arī ailēs.*

2. vēst. *Darbība → r u b r i c ē t (2); teksta sadalījuma apzīmējumu sistēma, kopums.* Rokraksta r.

rubrikators, -a, v.; **rubrikatore,** -es, dsk. ģen. -ru, s. **1.** *Darītājs → r u b r i c ē t.*

2. v.; vēst. *Cilvēks, kura nodarbošanās bija saistīta ar teksta rubrikāciju.* □ Īpaši amatnieki — rubrikatori.. — pirms rakstīšanas iezīmēja teksta līnijas un pārrakstītajās lapās ar sarkanu krāsu atzīmēja teikuma vai nodalījuma sākuma burtu. Lit M 68, 5, 4. ..[viduslaiku rakstītāju darbnīcās] strādāja arī īpaši rubrikatori.., kas viegli iekrāsoja tekstu un atzīmēja ar sarkanu krāsu teikuma vai nodalījuma sākuma burtu. Jaun Gr 60, 4, 45.

rubrofītija, -as, s.; parasti vsk.; med. *Ādas slimība, ko izraisa patogēna sēne un kam raksturīgi apaļi, norobežoti, sarkani, zvīņām klāti bojājuma perēkļi.*

rucavietis, -ša, v.; tikai vsk. *Rucavas novada latviešu tautas vairākfigūru deja, ko izpilda četri vai astoņi pāri; šīs dejas mūzika.*

rūcējs, -a, v.; **rūcēja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r ū k t.*

2. *Cilvēks, kas mēdz paust savu īgnumu, runājot zemā balsī.* □ Zītaru Ernests pēc dabas nebūt nebija pļāpīgs, drīzāk rūcējs un ņurdētājs, kas sabiedrībā vairāk klausās, ko saka citi, nekā runā pats. Lācis 13, 153. «.. vecītis manos gados. Nu bet tāds ar pasauli neapmierināts rūcējs, ka bail. Mūsdienās ne lāga pletkreklu kāds protot pašūt, ne skābmaizi izcept.» Salenieks 6, 183. Kaimiņi Bajāru sauca par rūcēju un īgņu, un drusku viņš rūca gan un pa reizei īgņojās.. PL Siev 85, 2, 17.

3. niev. *Cilvēks, kas dziedot neprot pareizi intonēt.* □ Man.. nav nekāda labā muzikālā dzirde, skolā mani gan uzņēma korī, bet laikam jau tikai tāpēc, lai es kuplinātu tā rindas. Tādi rūcēji mēs tur bijām vairāki. Zigmonte 8, 63.

rūceklis, -ļa, v.; **rūcekle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. **1.** *Rūcējs (2).*

2. v. *Ierīce, iekārta u. tml., kuras motors rada samērā skaļu, zemu troksni; rūcenis (2).* □ ..sarežģītās trases māli ar katru jaunu braucienu tika pārmalti un pārmīcīti līdz tādai pakāpei, ka beigās blakusvāģu klases braucēji jau dažā kalnā.. nesa savus nebūt ne vieglos rūcekļus gandrīz vai uz muguras. Pad J 84, 185, 3.

rūcenis, -ņa, v.; **rūcene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s.; sar. **1.** *Rūcējs (2).* □ ..nav īgņas un rūceņa, kam nu gandrīz, gandrīz nekas nepatīk un kas priecīgo omu un labsajūtu mazliet sabojā. Pad J 79, 191, 4. Pretimnācēji šallēs ievīstījušies, pieres īgni saraukuši [slapjdraņķī], bet Andrim no tā visa oma sliktāka netiek. Gluži otrādi: rūceņiem par spīti viņam gribas pastaigāties. Pad J 78, 29, 2.

2. v. *Ierīce, iekārta u. tml., kuras motors rada samērā skaļu, zemu troksni; rūceklis (2).* □ Atved remontēt traktoru. Izdara to, nepajautājuši mums, vai vēlamies ar šo rūceni ķēpāties.. Pad J 63, 161, 4.

rūciens, -a, v. **1.** *Īslaicīga vienreizēja skaņa → r ū k t (1).* Nikni suņa rūcieni. □ Brītiņu sivēni stāvēja kā apreibuši no smaržīgā āra gaisa, tad izgrūda strupu rūcienu .. Ezera 1, 269. sal. Ejnim bija licies, ka svešā balsij jābūt aizsmakušai, tādai kā vilka rūcienam .. Zigmonte 11, 41. ◇ Viens (kuiļa) rūciens sar. — *saka, ja kas notiek, norit, tiek padarīts ļoti ātri.* □ Pa labu šoseju .. viens kuiļa rūciens, un es būšu tirgū .. Krieviņš 2, 107.

2. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → r ū k t (2).* □ .. Pičs .. izslēdza motoru, un tā pēdējais rūciens pārtrauca Grāpīša daiļrunu. Vanags 10, 65.

3. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → r ū k t (3).* Pērkona r.

4. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → r ū k t (4).* □ Skaļa, telpā citiem dzirdama vēdera urkšķēšana pašam «vainīgajam» dažreiz liekas kauns un nelaime. .. Jo vairāk cilvēks baidās, jo tieši tad atskan «nepieklājīgie» rūcieni .. Ves 63, 3, 30.

5. sar. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → r ū k t (5).* □ Nu jau .. vīrs gluži klāt ... Matu ērkulis jau iesirms, .. balss dobja, gandrīz kā aizsmacis rūciens: «.. Reiz atvilkies arī pie manis.» Lāms 5, 22. «Ko jūs grūžas virsū? ..» kāda sapūtusies sieva sirdīgi noprasīja .. Muti rūcienam vēra arī otra .. Kalndruva 9, 37. Reizēm viņš kaut ko norūca. Pēc katra rūciena bijušais mērnieks pagriezās uz viņa pusi un jautāja: «Atvainojiet, vai jūs ko teicāt?» Talcis 5, 146.

6. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → r ū k t (6).*

7. *Īslaicīga vienreizēja skaņa → r ū k t (7).* Kontrabasa rūcieni.

8. *Īslaicīgs vienreizējs troksnis → r ū k t (8).*

rūcīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūcīgi;** sar. **1.** *Īgns (1).* □ Kad .. Cīrulim nomira sieva, viņš kļuva vēl rūcīgāks un vairāk izdzina gājējus un savējos. Sakse 2, 76. .. Ieva ir tā īgnā, rūcīgā veča, kas katru dienu šķendējas .. Zv 57, 19, 17.

2. *Īgns (2).* □ Saklausu rūcīgu bubināšanu, no kuras izdodas izlobīt labi ja dažus vārdus, kaut ko par kādu tur «iebraucamo vietu» .. Ezera 11, 140. pārn. Krietnu laiku sagulēja uz cisām Vecais Velns [mednieks] .. Tikai Mares rūcīgā mīlestība, viņas zāles .. uzcēla Veco atkal uz kājām. Avotiņa, Slisers 1, 51.

3. *Tāds, kas bieži rūc (par dzīvniekiem).* Rūcīga lauva.

rucināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) rūk.* □ Kā vēl vairāk tuvināties pilsētai? Iežmiegt pulksteni saujā un lūkot rucināt darba stundas? Cīņa 78, 36, 2.

rūcināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju. **1.** trans. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) vairākkārt rada zemu, dobju, vienmērīgu, samērā skaļu troksni.* R. motociklu. □ Kalpu istaba gandrīz tukša. Tikai .. vecā Eda .. rūcina ratiņu. Kar 54, 10, 25. Frontes ceļus nevarēja ne izbrist, ne izbraukt .. Automobiļi, šķiežot treknos dubļus un kodīgos dūmus, rūcināja motorus un veltīgi tērēja degvielu. Krieviņš 3, 122.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Vairākkārt radīt zemu, dobju, vienmērīgu, samērā skaļu troksni (par mašīnām, transportlīdzekļiem).* □ Divi reizes dienā regulāri pret kalnu rūcināja Rēzeknes—Bukmuižas autobuss. Vējāns 5, 152.

3. parasti 3. pers.; intrans. *Vairākkārt rūkt (par dzīvniekiem).* □ .. zemesvēzītis rūcina, gulbju spārni skan kā ērģeles .. Pad J 80, 149, 4.

4. trans. *Panākt, ka (kas) rūc (7).* R. ērģeles.

rūcis, -ča, v.; apv. *Maza upe.* □ Mazās upes sauc dažādi: vidzemnieki tās dēvē par urgām, Kurzemē — par valkiem, Latgalē — par rūčiem. Draugs 85, 1, 31. Tautā pastāv atšķirīgi vārdi sīko upīšu apzīmēšanai. Balvu rajona melioratori aizvien vēl min Melno rūci, Vilka rūci un citus .. Lauku Dzīve 78, 4, 25.

rūda, -as, s. *Iezis, no kura ir ekonomiski izdevīgi iegūt metālus vai nemetālus.* Alumīnija r. Sēra r. Vara r. Urāna r. Rūdas atradne. Rūdas ieguve. Rūdu saturošs slānis. Dzelzs rūda — *rūda, kas satur dzelzi; dzelzsrūda.* Purva rūda — *iezis, kas izgulsnējas no avotu, ezeru un purvu ūdeņiem un satur dzelzs hidroksīdus.* Piķa rūda — *melns, sarkanīgs vai gaiši zaļš vulkāniskais stikls ar taukainu spīdumu.* □ .. Noriļskas rūdas paraugos .. atklāja divdesmit piecus metālus, bagātīgu vara, niķeļa un platīna sastāvu. Zv 74, 20, 15. .. alvas rūdu galvenās atradnes ir zem ūdeņiem dienvidaustrumu Āzijā .. Ciņa 70, 118, 2. .. vara un niķeļa rūdās bija arī dārgmetāli — platīns, zelts un citi deficīti komponenti — kobalts, selēns .. Zv 74, 20, 15. Metālapstrāde Latvijā plašāk aizsākta mūsu ēras pirmajos gadsimtos, kad atrasta iespēja iegūt dzelzi no purva rūdas. Novadniece 1, 9.

rudacains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds (cilvēks vai dzīvnieks), kam ir rudas acis.*

rudacis, -ča, v.; **rudace,** -es, dsk. ģen. -ču, s. *Cilvēks vai dzīvnieks ar rudām acīm.* □ .. tā [Laime] griezās pie vecā rudača, Zemes Gara .. K Skalbe 1, 63. Zālē pinusies, rudace kamene .. PL Siev 78, 5, 5.

rudains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rudaini.** *Ar rudu nokrāsu.* Rudaina villaine.

rudbārdains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds (cilvēks), kam ir ruda bārda.* □ Namnieks pagalmā locījās ap darba ratiem, kauninādams .. rudbārdaino Mežaku .. Niedre 5, 37.

rudbārdis, -ža, v. *Cilvēks, kam ir ruda bārda.*

rudbekija, -as, s. *Viengadīgs vai daudzgadīgs asteru (kurvjziežu) dzimtas augs ar spirāliski sakārtotām lapām, parasti dzelteniem, mēlziediem un purpursarkaniem stobrziediem kurvītī.* □ Rudbekijas .. ir izturīgas ziemcietes, kas ievestas no Ziemeļamerikas. Dindonis 1, 111.

rudenāji, -u, v.; tikai dsk.; etn. *Gadskārtējie ražas novākšanas svētki.* □ Parasti rudenājus .. visur rīkoja īsi priekš ziemas sākuma, novembrī .., kad uz lauka darbu vairs nav, kad lielais graudu vairums nogulies tīnēs un kastēs .. Niedre 4, 119. Kad jau bija iekulta un izcepta «jauna» maize, svinēja .. rudenājus. ME III, 553.

rudenība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r u d e n ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; rudenīgums.* □ Ciepstošie zvirbuļi tukšos ceriņos, kuriem vairs nav nevienas lapiņas, — saltās rudenības ainava. Sudrabkalns II, 464. Dabā bija iestājies tas lielais rudenības klusums, kuru pat asie vēji nevar aizpūst. Rozītis 2, 99.

rudenīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rudenīgi.** *Saistīts ar rudeni, tam raksturīgs.* R. drēgnums. R. laiks. Rudenīgas debesis. Rudenīga saule. Rudenīga nakts. Rudenīgi, tumši mākoņi. □ ..aizrautīgi vēroju, ka aiz tīrumiem, pret zaļo meža aizkaru rudenīgs bērzs atgādina baltu sveci ar lielu, dzeltenu liesmu. Birze 4, 66. Klusu bija rudenīgajos laukos. Šur tur tīrumos varēja redzēt retus cilvēkus, kas klusi rīkojās gar kviešu un miežu gubām.. Lācis 4, 419. Rudenīgi smaržo zemdegas. ..vasaru še stipri deguši meži.. Austriņš 2, 184. pārn. ..līdz ar gadiem cilvēks top rāmāks, lēnāks un nosvērtāks. Top rudenīgāks, jo kaut kas no dabas laikagriežiem atspulgojas arī cilvēka dzīvē. Pad J 71, 205, 2. pārn. Kad slapjās ielās rudens auka Kā dzirkstis kļavu lapas nes, Par tavu rudenīgo laimi Un savu mieru baidos es... Elksne 3, 31.

rudenīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r u d e n ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; rudenība.*

rudens[1], rudens, dsk. rudeņi, v. *Gadalaiks, klimatiska sezona, kas Zemes ziemeļu puslodē ilgst no 23. septembra līdz 22. decembrim; klimatiskā sezona, kas pastāv aptuveni šajā laikposmā un kam raksturīga pakāpeniska temperatūras pazemināšanās.* Vēls r. Rudens diena. Rudens vakars. Rudens nakts. Vasara iet pret rudeni. Jūtams rudens tuvums. Zelta rudens poēt. — *sauss un saulains rudens, kad skaidri redzamas dzeltējošo koku daudzveidīgās nokrāsas.* □ Rudens pienāca. Koku lapas, pārvērtušās sarkanas, brūnas un dzeltenas, lidinājās.. vējā. Lauki tapa tukši, siens no pļavām jau sen bija savests šķūņos vai samests kaudzēs.. Blaumanis 6, 13. Rudenī nārsto mūsu republikas upju vērtīgākās zivis — laši, taimiņi, sīgas un foreles. Rīgas B 79, 245, 4. Pret rudeni no sīkajiem, pūkainajiem [gulbju] kamolīšiem izauga prāvi putni, kuri no vecākiem vēl atšķīrās tikai ar savu pelēko krāsu. Ves 75, 6, 7. ..vasara gāja uz rudens pusi.. Kurcijs 4, 291. pārn. Tagad jau rugainēs pastaigājas rudens, uzvilcis pelēkus svārkus, uzmetis tīmekļu daudzkrāsainos tīklus tīrumiem un pļavām. Vējāns 5, 157. Zelta rudens vilināt vilina nepalikt mājā.. Sports 81, 166, 3. // ģen.: rudens, adj. nozīmē. *Tāds, kas pastāv, norisinās šajā gadalaikā, klimatiskajā sezonā, ir raksturīgs šim gadalaikam, klimatiskajai sezonai; tāds, ko izmanto šajā gadalaikā, klimatiskajā sezonā.* Rudens āboli. Rudens raža. Rudens sēja. Rudens salnas. Rudens tirgus. Rudens mētelis. □ Novembrī līdz pat salam turpinās lauku rudens aršana.. D kal 71, 46. Arī pilsētas ģimenes dārziņiem nav svešas rudens talkas.. Grīva 9, 195. ..vēlie rudens ziedi vēstīja, ka drīz pamirs visa daba un iestāsies ziema. Fimbers 1, 238. ◇ Melns (arī drūms) kā rudens (arī negaisa, krusas) mākonis — *saka par ļoti drūmu, norūpējušos cilvēku.* □ Otrās dienas pievakarē pārnāca mājās Silamiķis, drūms kā rudens mākonis. Niedre 12, 91. // pārn. *Veidošanās un attīstības, arī uzplaukuma beigu posms (piemēram, kādai parādībai), kam parasti seko norišu pārtraukums, (kā) bojāeja.* □ Lai tāda brīža nav, kas skumjās jānožēlo, Kad.. dzīves rudens kvēlos.. Kaldupe 2, 10.

rudens[2], -ais; s. -a, -ā; apst. **rudeni.** *Ar rudu nokrāsu; ieruds; rudgans.* □ Mikiņš skraida no gatves līdz strautam un dzied: «Visi lauki rudeni, tāpēc sauc par rudeni!» Vanags 9, 35. Viņas roka nemierīgi glāstīja zirga kaklu. Rudenās matu šķipsnas brīdi piekļāvās dzīvnieka tumši brūnajām krēpēm. Kaldupe 13, 285.

rudenums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r u d e n s*[2]*, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Tikai piekrastē.. ūdeņi mirgo zaļi brūnā rudenumā. Kaldupe 12, 127.

rudeņot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Kļūt rudenīgam.* □ Drīz Gauja apklusīšot, rudeņošot pļavas. Kaldupe 9, 98.

ruderāls, -ais; s. -a, -ā; bot. *Tāds, kas aug mājokļu tuvumā, gar ceļiem, piegružotās vietās, mēslainēs, sētmalēs u. tml. (par augiem, parasti nezālēm).* Ruderālie augi.

rudēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans.; reti. *Kļūt rudam.* □ Lapas jau sāk rudēt. ME III, 554.

rudgalvis, -vja, v.; **rudgalve,** -es, dsk. ģen. -vju, s. *Cilvēks ar rudiem matiem.*

rudgans, -ais; s. -a, -ā; apst. **rudgani.** *Ar rudu nokrāsu; ieruds.*

rūdījums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts → r ū d ī t (1).* Sportisks r. Kauju r. □ Burāšanas sports dod cilvēkam vispusīgu fizisko rūdījumu.. Zv 53, 19, 27. Tas ir lielais darba rūdījums, kas lauku cilvēkam līdz pat sirmam vecumam palīdz saglabāt darba spējas. Hor 77, 1, 19. ..Antona dzīves rūdījums ir tik stingrs un skaudrs, ka spēj izturēt un pārvarēt visu, pat to, kas reizēm varētu likties nepārvarams. J Plotnieks 7, 109.

2. tehn. *Paveikta darbība, rezultāts → r ū d ī t (2).* Tērauda r.

rudimentārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rudimentāri;** biol. *Tāds, kas nav līdz galam attīstīts, tāds, kas pakāpeniski izzūd (par organisma daļām).* Rudimentārs orgāns — *orgāns, kas organisma evolūcijas gaitā ir zaudējis savu sākotnējo nozīmi un pakāpeniski izzūd; rudiments.* □ Ausu muskuļi cilvēkam ir ļoti vāji attīstīti un nespēj kustināt ausis. Tie ir rudimentāri. Gaudiņš 1, 20. Dažādie rudimentārie, liekie orgāni, kā, piemēram, tārpveidīgais aklās zarnas piedēklis,.. uzskatāmi liecina par mūsu [cilvēku] izcelšanos no zīdītājiem.. Zin T 64, 8, 16. Vīrišķie ziedi [bērzu dzimtas augiem] pa daļai saauguši ar seglapu; tajos ir 2—10 putekšņlapu, bet apziedņa nav vai tas ir rudimentārs. Galenieks 2, 313. // pārn. *Tāds, kas ir gandrīz pilnīgi izzudis.* □ Cilvēkam.. aizķērusies tāda rudimentāra atziņa, ka mums mūsu civilizē-

tajā pasaulē kaut kā trūkst. Un viņš .. brauc uz dzīvnieku tirgu. Sk Ģ 84, 7, 14. Dažkārt sašaurinājusies ģimenes ētiskā kontrole, devalvējusies vecāku audzinošā loma, rudimentārā stāvoklī atrodas tikumiskā paškontrole. Kar 81, 3, 124.

rudiments, -a, v.; biol. *Orgāns, kas organisma evolūcijas gaitā ir zaudējis savu sākotnējo nozīmi un pakāpeniski izzūd; rudimentārs orgāns.* □ ..pūkas vienā galā patiešām varēja sazīmēt galvu, otrā segmentētas ķermeņa daļas ar vēderkāju rudimentiem .. Zemzaris 2, 45. // pārn. *Gandrīz pilnīgi izzudušas parādības paliekas.* □ «..tagad tās [cunftes] ir tikai sastingušas dzērāju korporācijas. Vārdu sakot — rudimenti no mēra laikiem.» Sēlis 4a, 86.

rūdināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; refl. *Rūdīt (1).* □ ..kas šim, jaunam puisim, ko nenoturēties [stāvus braucot ratos], locekļi vingri, muskuļi rūdināti. Sudrabu E 3, 373. Nelutināja..! No pašas mazotnes .. rūdināja .. sūras dzīves ceļam. Kar 80, 11, 43.

rūdīšana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība* → *rūdīt.*

2. tehn. *Termisks (materiālu) apstrādes process, kurā (tos) sakarsē virs kritiskās temperatūras un strauji atdzesē, tā palielinot (to) izturību, triecienstingrumu.* Tērauda r. Izotermiskā r. Pakāpeniskā r. R. eļļā. Rūdīšanas vide. Rūdīšanas fāzes. Rūdīšanas krāsns. Rūdīšanas cehs.

rūdīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēks vai dzīvnieks, tā ķermenis, ķermeņa daļas) kļūst spēcīgāks, izturīgāks.* □ ..Līzi rūda vaļinieku dzīve. Darbs un vēlreiz darbs piepilda viņas dienas .. Behmane 1, 39. Nav te [Kurzemē] zemgaliešu leknās glūdas, Baltās smiltis ļaudis stingrāk rūda. Gāliņš 3, 33. // *Panākt, būt par cēloni, ka (cilvēks, viņa raksturs, griba) kļūst stingrāks, noteiktāks; panākt, būt par cēloni, ka (cilvēku attiecības) kļūst noturīgākas.* R. gribu. □ Šīs ganu un mazpuišu dienas Ruļļos nebija vieglas, bet šīs dienas mani rūdīja būt stipram un patstāvīgam. Sēlis 1, 241. ..skolotāja saka, ka ar gaidīšanu varot rūdīt raksturu. A Grigulis 7, 109. Ilgus gadus tilzieši, izmantodami vēstuļu starpniecību, rūdīja draudzību ar cittautiešiem .. Pad J 80, 111, 1.

2. tehn. *Sakarsējot (materiālus) virs kritiskās temperatūras un strauji atdzesējot, palielināt (to) izturību, triecienstingrumu.* R. tēraudu. R. stiklu. □ Ar lāzera staru var griezt, metināt, rūdīt metālus un apstrādāt detaļas ar lielu precizitāti. Sk Ģ 76, 11, 18. pārn. ..rūgtu ciešanu un sāpju ugunis rūdīja Miltona dzeju, līdz tā uzliesmoja spožā, revolucionārā patosā. Kar 58, 12, 118.

Sk. rūdīts.

rūdītava, -as, s.; tehn. *Vieta, telpa, kur rūda (2).* Tērauda r. Vīļu r. □ pārn. Dailes teātrī Eduards Smiļģis aktieriem lika iziet cauri obligātajiem zeļļa gadiem, iziet cauri — rūdītavai. Hausmanis 4, 19.

rūdīties, -os, -ies, -ās, pag. -ījos. **1.** *Refl.* → *rūdīt (1); tikt rūdītam.* □ ..pat ziemā un bez mēteļiem [skolēni] skrien pāri stadionam uz .. sporta zāli .. Mēs visi esam rūdījušies, cenzdamies viens otru noskriet ... Cīņa 84, 66, 3. ..darbā aug un rūdās personības lielums, bet vieglums saēd kā rūsa. Kritikas g 83, 71. pārn. Velti tumsti, sūrojies un sūdzies, Saki mīlestībai — salūsti vai rūdies! Kaldupe 7, 90.

2. parasti 3. pers.; tehn. *Refl.* → *rūdīt (2); tikt rūdītam.* □ Rūdīšanas iecirknī ne tikai rūdās metāls, norūdās cilvēki, izveidojas viņu raksturi. Rīgas B 82, 120, 2. pārn. Cik daudz .. jārūdās atsacīšanās ugunīs, lai piedzīvotu katra sportista kāroto neaizmirstamo mirkli, kad .. stadionā himna atskan par godu tavam darbam .. Pad J 81, 44, 2.

rūdīts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūdīti.** **1.** *Divd.* → *rūdīt.*

2. *Tāds, kam ir liela pieredze, plašas zināšanas (kādā darbības nozarē).* □ Ābelkalnam, kā rūdītam kauju dalībniekam, jau no Ložmetējkalna cīņu laikiem bija zināms, cik uzmanīgam, visu apsverošam jābūt komandierim. Branks 4, 205. ..nodzenātais un slāpju nomocītais gladiators bij sastapies ar rūdītu kareivi un bijušo cirka cīkstoni .. Upīts 18, 262. Straume plūst, baļķis zem kājām grozās un grīļojas, pat rūdītam plostniekam dažkārt paslīd kāja, un pats — plunkš! — Salacā. Vīksna 1, 8. // *Tāds, kura nevēlamās īpašības ir noturīgas, nemainīgas, izriet no ilgstošas prakses.* R. noziedznieks. □ Ar rūdītiem slaistiem, kas negribēja laboties .., runāšana bija īsa: tie varēja meklēt darbu citur. Meldere 1, 21.

rudmatains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds (cilvēks), kam ir rudi mati.* R. vīrietis. □ Sētā stāvēja .. Ērika, .. rudmataina meitene ar kuplu bizi. Bundzeniece 1, 34.

rudmatis, -ta, v.; **rudmate,** -es, dsk. ģen. -tu, s. *Cilvēks ar rudiem matiem.* // *Tāds (cilvēks), kam ir rudi mati.* □ Nu viņa [egle] skuma, birdinādama sausas, dzeltenīgas skujas, un izskatījās kā rudmate bārene, ko pamāte izdzinusi no mājas. Kaldupe 5, 41.

rudmiese, -es, dsk. ģen. -šu, s.; retāk **rudmiesis,** -ša, v. *Ēdamā lapiņu sēne ar dažādu toņu oranžkrāsas cepurīti, kam ir iezaļganas, koncentriskas svītras.* □ Viena no vērtīgākajām lapiņu sēnēm ir rudmiese. Tā aug priežu un egļu mežos. Priežu mežos augošās rudmieses ir zemākas un biezākas, ar dzeltenoranžu nokrāsu, egļu mežos to krāsa ir rūsganzaļa. Pad J 67, 182, 4. Rudmieši norā atgādina maigi sārtas austiņas .. Nolauztais kātiņš tūliņ piesūcas ar sārtu, aromātisku sulu. K Skalbe 1, 344.

rudot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. *Izdalīties, atšķirties no apkārtnes ar savu rudo krāsu.* Lapas kļavā rudo.

rudots, -ais; s. -a, -ā; apst. **rudoti;** refl. *Ruds.* □ Rudens vējš, sapinies rudotās kļavlapās, smagi elsa .. Kadiķis-Groznijs 1, 68.

ruds, -ais; s. -a, -ā; apst. **rudi.** *Dzeltenbrūns ar sarkanīgu nokrāsu.* Rudas acis. Ruda bārda. Rudi mati. R. akmens. Rudas smilgas. Ruda ķēve. Priežu rudie stumbri. Rudā roze — *savvaļas roze ar sarkanbrūniem dzinumiem.* □ Vi-

sas sādžas pirtiņas .. stāvēja .. gar pašu purva malu, un rudais purva ūdens nemitīgi grauza to pamatus. Niedre 4, 6. Pie kadiķu krūmiem rudajās sūnās .. kā rūsganas vai tumši sudrabotas saktas gulēja čūskas. Kalndruva 5, 51. Kaķis .. pietecēja klāt. Kuplais, rudais kažoks bija piebiris ar sniegu .. Ezera 9, 307. pārn. Rudens tagad atnāca ar lielām miglām. Vakari, tādi rudi un melni, dēdēja kā sabozušies pūces bērni tieši durvju un logu priekšā. Kaldupe 5, 104. pārn. Rudeņi, Rudie, nemierīgie rudeņi! Pilna pasaule norautu lapu .. Saulītis 15, 47. Rudajai rozei zaru miza brūni rūsgana, nogatavojušies augļi .. spilgti sarkani. Ves 78, 8, 10.

rudulis, -ļa, v. *Karpu dzimtas saldūdens zivs ar zaļgani melnu muguru, dzeltenīgi mirdzošiem sāniem un vēderu un spilgti sarkanām spurām.* □ Viena no mūsu [Latvijas] republikas saldūdeņu skaistākajām zivīm ir rudulis .. Uzturas seklās, ūdens augiem bagātās vietās, ezeros un lēni tekošās upēs. Latv dzīvn 80. ..zēnam aukliņā bija savērtas septiņas zivtiņas ar rudām acīm un koši sarkanām astēm. Septiņi ruduļi .. mazajiem makšķerniekiem likās bagāts loms .. Sudrabkalns II, 541. Līdakās, asaros, vēdzelēs un citās plēsīgajās zivīs radioaktīvais stroncijs uzkrājas daudz mazāk nekā raudās, plaužos, ruduļos .. Zin T 79, 7, 25.

rudums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r u d s, šīs īpašības konkrēta izpausme; ruds priekšmets, viela, laukums.* □ No zemes jau līda laukā jaunā zālīte, tak izgājušā rudeņa [rudens] rudums vēl nebija zaļuma pārņemts. Austriņš 2, 287. Dažās Bastejkalna kļavās jau mirdz pirmais rudums. Vanags 3, 152. Spārnu sākums melnbrūns, rūsas rudumā jaukts. ME III, 554.

rudzaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Lauks pēc rudzu novākšanas; rudzājs (2).* Uzarta r.

rudzaita, -as, s.; arī **rudzaite,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; apv. *Rudzaine.* □ ..biezs dābola zelmenis jau sāka apslēpt pagājušā gada rudzaitas stublājus. Upīts 4, 708.

rudzājs, -a, v. **1.** *Rudzu lauks.*

2. *Lauks pēc rudzu novākšanas; rudzaine.*

3. dsk. *Rudzu salmi.* □ Kūtij siltuma pietiks, ja tikai nelielu kārtiņu rudzāju noklās virsū. Upīts 4, 206.

rudzi, -u, v.; tikai dsk. **1.** *Viengadīgi, divgadīgi vai daudzgadīgi graudzāļu dzimtas augi ar gari smailām lapām un sēdošām vārpiņām divrindu saliktā vārpā.* Kultūras r. Savvaļas r. Vasaras r. Ziemas r. Rudzu zelmenis. Rudzu ziedi. Rudzu rogas. Rudzu stati. Rudzu kūļi. Rudzu melnplauka. Rudzu puķe — *zilā rudzupuķe.* □ Par kviešiem pieticīgākie rudzi senajā Eiropā bijusi galvenā labības kultūra .. Zv 79, 16, 1. Pašreiz pasaulē rudzus sēj galvenokārt Eiropā — ārpus tās audzē tikai 6 procentus no visas pasaules rudzu platībām .. Zv 79, 16, 1. ..laiks turējās silts un bez vēja, rasa nenokrita ne dienu, ne nakti, jābaidās, ka rudziem nepiemetas rūsa. Upīts 4, 206.

2. *Šo augu sēklas, graudi.* Rudzu milti. Rudzu klijas. □ Un ko viņš varēja solīt turpmākajā dzīvē? ..vasarās pastrādāt vienam otram uz lauka par rudzu vai miežu pūru .. Sakse 2, 12. Uz apaļā laukakmens galda .. stāvēja vēl paplāte ar pašceptas rudzu maizes riecieniem .. J Plotnieks 6, 137.

rūdzināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; reti. *Raudzēt.* □ Kas varēja, tas rūdzināja arī miestiņu. ME III, 567.

rudzītis, -ša, v.; parasti vsk.; sar. *Rudzu degvīns; rudzu kandža.*

rudzmaize, -es, s.; parasti vsk.; pareti. *Rudzu maize.* □ Tēvatēvs sāka griezt maizi — platas, biezas rudzmaizes šķēles .. Kaldupe 13, 288.

rudzmala, -as, s.; arī **rudzmale,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; pareti. *Rudzu lauka mala.* □ Tuvu, ļoti tuvu iekliedzās grieze. Bieži biju rudzmalēs aizbaidījis viņu .. Kaldupe 4, 29.

rudzpuķe, -es, dsk. ģen. -ķu, s.; pareti. *Rudzupuķe.* □ Tik skaistas meitenes rudzpuķu acīm .. Ziedonis 2, 62.

rudzubrieds, -a, v.; poēt. *Rudzu briedums.* □ Tas bija vasarā, rudzubriedā. Lit M 75, 29, 6.

rudzupuķains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rudzupuķaini.** *Tāds (audums), kura rakstā ir rudzupuķes.* □ Cauri rudzupuķainajam katūnam Matīss sajuta sievas siltumu .. Birze 8, 6.

rudzupuķe, -es, dsk. ģen. -ķu, s. *Viengadīgs asteru (kurvjziežu) dzimtas lakstaugs ar koši ziliem, retāk sārtiem ziediem.* Rudzupuķu vainags. □ Rudzu un kviešu laukos parastas nezāles ir rudzupuķes .., tās cēlušās Dienvideiropā un kā labības nezāle atrastas jau pāļu celtņu laikmeta graudu atliekās. Galenieks 2, 379. Ejam gar rudzu druvu, kur ežmalās zied rudzupuķes .. Draugs 83, 9, 19. Un avoti? Daugavas krastos tie mirgoja kā koši zili rudzupuķu ziedi, ko nezināms gājējs izbārstījis piekrastē .. Kaldupe 6, 134. // ģen.: rudzupuķu, adj. nozīmē. *Tāds, kas pēc krāsas ir līdzīgs zilo rudzupuķu ziediem; koši zils.* □ Zeķes adītas no divkārtīgas lauku dzijas. Adījumu uzsāk ar rudzupuķu zilu dziju. PL Siev 83, 12, pielikumā. Es mīlu zilu krāsu visdažādākajos toņos — gaiši zilu kā debesis, rudzupuķu košo un pavisam tumšu. Brodele 17, 5.

rudzusmilga, -as, s. *Viengadīgs graudzāļu dzimtas augs ar skraju ceru, sīkām, akotainām vārpiņām plašā skarā.*

rudzzāle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Rudzi cerošanas un stiebrošanas laikā.* □ Taciņa ved cauri kolhoza rudzu druvai. Tumši zaļā rudzzāle sazēlusi bieza un spēcīga. Rīgas B 81, 112, 4. Kas varēja zaļāks būt par rudzzāles zaļumiņu? ME III, 555.

rudzziedi, -u, vsk. rudzzieds, -a, v.; pareti. *Rudzu ziedi.* □ Pilnu krūti elpoju putnu dziesmām pieskandināto un rudzziediem piesmaržoto gaisu .. Purs 5, 82.

rufe, -es, dsk. ģen. -fu, s.; novec. *Matrožu dzīvojamā telpa kuģī.* □ Matrožu kajītē — rufē — skanēja vareni krācieni .. Lācis 13, 37.

rugaine, -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** *Lauks pēc graudaugu novākšanas, uz kura palikušas to nenogrieztās daļas (rugāji).* Miežu lauka r. Ziemāju r. Lobīt rugaini. Apvērst rugaini. □ No rugainēm un sazēlušiem ziemas rudzu laukiem ceļš ieveda rudenīgās norās.. Austriņš 2, 297. Tīrumos salmi jau bija saguboti, rugaines apartas.. Zv 76, 20, 18. Viņa gāja pa pelēkām rugainēm, kur asie nopļautās labības stublāji skrāpēja apavus.. PL Siev 64, 11, 3. sal. Kungam no brīnumiem ceļas mati stāvus un visa galva kā rugaine rudenī. Kaldupe 5, 69.

2. *Cilvēka sejas daļa, kas ir klāta ar samērā īsiem bārdas matiem.* □ Tas sēdēja.. un ar pirkstiem taustīja sirmot sākušo bārdas rugaini. Kalndruva 1, 82. ..viena sāļa lāse.. ieritinās Juhana sarainajā bārdas rugainē. Dzene 1, 92.

rugains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rugaini;** reti. **1.** *Rugājains (1).*

2. *Rugājains (2).* □ «Ziepes!» Ratiņš kasīja rugaino zodu. Kar 56, 8, 85.

rugaita, -as, s.; arī **rugaite,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; apv. *Rudzaine.* □ Linaitē vietām bija tik liela zāle, ka to varēja pļaut sienam; dažus zālainākus vidus izpļāva arī rugaitē.. Kar 76, 1, 124.

rugājains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rugājaini. 1.** *Tāds, kur ir daudz rugāju (1).* Rugājaina zeme.

2. *Tāds, kur ir rugāji (3).* Rugājaini vaigi. □ ..no veikala iekštelpām nāk bodnieks.. rugājainu seju.. Zigmonte 1, 19.

rugājots, -ais; s. -a, -ā; apst. **rugājoti;** reti. **1.** *Rugājains (1).* □ ..rudenīgā saule laistījās pār rugājotiem laukiem un āboliņa atālu.. Rozītis 2, 68.

2. *Rugājains (2).* R. zods.

rugājs, -a, v. **1.** parasti dsk. *Uz lauka palikušās nopļautās labības, parasti rudzu, nenogrieztās daļas.* □ Es cērtu ar spēku resnos rudzu stiebrus.. Minna iet manā rindā kūļus siet. ..viņa aplūko savas rokas, tās ir vienās rētās sadurtas pret cietajiem rugājiem.. Akuraters 1, 75. Ceļmalas rugājos rasas pilieni vizuļoja agrās saules staros.. Krieviņš 3, 19. Pa rugājiem, ķepiņas vārīgi celdams, tecēja kaķis. Austriņš 2, 183.

2. *Lauks pēc labības, parasti rudzu, novākšanas; arī rudzaine, rudzājs (2).* □ Aiz rugāja stiepās zaļa ežas svītra. Uz ežas bija samesti no lauka novāktie akmeņi. Birze 5, 219.

3. *Pēc skūšanas atauguši samērā īsi bārdas mati.* Bārdas rugājiem apaugusi seja. Sirmiem rugājiem apaudzis zods. □ Tas [braucējs] bija vecāks vīrs, iesarkaniem bārdas rugājiem noaugušu zodu, zaķeni galvā.. A Grigulis 13, 30. Arī cieminš.. slīpēja bārdas nazi un sūkstīdamies skuva savus grumbotos vaigus, kur.. bija sadīguši sirmi un asi rugāji. Vanags 6, 25.

rūgstole, -es, s.; parasti vsk. *Pārpalikumi (biezumi), kas rodas spirta vai alus ražošanas procesā; brāga.* Kartupeļu r.

rūgšana, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība* → *rūgt.*

2. ķīm. *Organisko savienojumu, parasti ogļhidrātu, pārvēršanās par citiem, galvenokārt vienkāršākiem savienojumiem dažu mikroorganismu iedarbībā.* Alkoholiskā r. Etiķskābā r. Sviestskābā r. Pienskābā r. Rūgšanas spēja. □ ..rūgšana ir dzīvības izpausmes forma. Rauga šūniņa vienkāršu cukuru pārvērš alkoholā. Zin T 65, 11, 36. Sākotnējo ķīmisko operāciju sagatavošanas lomu veic vielu maiņas visvienkāršākie procesi — elpošana, rūgšana, uzturvielu pārstrādes sākumstadijas. Liesma 59, 9, 24. Ogļhidrāti, iestrēgstot zobu spraugās, sāk rūgt. Rūgšanas rezultātā rodas dažādas skābes. ..pienskābe, kas radusies rūgšanas rezultātā, atkaļķo emalju.. Ves 63, 8, 15.

rūgt, parasti 3. pers., rūgst, pag. rūga; intrans. **1.** ķīm. *Dažu mikroorganismu iedarbībā pārveidoties par citiem, galvenokārt vienkāršākiem savienojumiem (par organiskiem savienojumiem, parasti ogļhidrātiem); šādā veidā iegūt vēlamās īpašības.* Bērza sula rūgst. Mīkla rūgst. Piens rūgst. Skābputra rūgst. □ Istabas kaktā ērkšķogu vīns rūga burbuļodams. Čaklais 3, 97. Alus jau divi nedēļas rūga.. pagrabā. Jansons 1, 206. pārn. ..Rūgst jau kupenas mākoņu abrās, Balta mīkla pār malu drīz kāps. Elksne 10, 25. pārn. Vakars bija neparasti vasarīgs, kaut kur pie apvāršņa brieda negaiss, tas rūga kā silta mīkla, un smacīgais gaiss stingri gulēja pāri visam. Ezera 9, 65. // *Šādā veidā iegūt nevēlamas īpašības, bojāties; arī skābt.* □ Salasītās ogas jāvāra iespējami drīz, jo uzglabājot tās bojājas un no tām gatavots ievārījums rūgst.. Mājtur 365. Ja sagatavotie pārtikas produkti sāk rūgt vai pelēt, produktos C vitamīns izzūd pilnīgi. Ves 71, 12, 7. // pārn. *Augot, attīstoties kļūt lielākam (par veidojumiem organismā).* □ Ja glikozes maiņas laiks ir īss, audzēji rūgst stipri.. Zin T 66, 11, 20.

2. *Pavasara atkusnī kļūt mīkstam, čauganam (parasti par zemi).* □ ..zeme rūgst: starp kukuržņiem, mālu pinkuļiem un atmirušiem sakneņiem pakšiņa, čāpstina.. Goba 1, 112. Iestājās netraucēts klusums. Tikai dzirdams bija, kā rūgst trūdu pilnā pavasara zeme. Kurcijs 4, 36. Saule izkausējusi pēdējo sniegu, rūgst ceļi, tiklīdz mašīna nobrauc no asfalta seguma, dubļu šļakatas šķīst uz visām pusēm. Ves 82, 6, 8.

3. *Pakāpeniski izraisīties (par negatīvu psihisku stāvokli, naidīgām attiecībām); pakāpeniski rasties, attīstīties (par darbību, kas vērsta pret ko); briest.* Cilvēkos rūga neapmierinātība. Krūtīs rūgst ļaunums. □ Kam nu lai izsaka to, kas dvēselē gadiem rūdzis un viļņojies, līdz beidzot izlauzies noteiktā, cietā formā? Upīts II, 431. Kalnarājā vēl viss rūga un mutuļoja. Satraukumam vajadzēja pierimt, pašam atrast atbildes uz jautājumiem: ko darīt..? Jansons 3, 221. Patiesībā Rītmanis Bērzu nekad neesot varējis īsteni ieredzēt. Viņu starpā allaž rūgusi slēpta ecēšanās.. Bels 2, 91. Zemnieku nemieri rūga Latvijā 18. gadsimta pēdējā ceturksnī, sevišķi asi uzliesmoja 1802. gadā Vidzemē, Kauguru muižā. Vītoliņš, Kra-

sinska 1, 114. // *Pakāpeniski veidoties (par domu, atziņu u. tml.).* □ ..viņa pārliecība rūga un brieda. Dzene 5, 26. ..cilvēku smacējusi neizteikta doma, uzkrāti vērojumi, gribas kādam ļaut ieskatīties dvēselē, kur rūdzis viss dienām, mēnešiem ilgi... Cīņa 65, 229, 4.

rūgtdille, -es, dsk. ģen. -ļļu, s. *Daudzgadīgs čemurziežu dzimtas augs ar baltiem vai dzelteniem ziediem, plūksnainām lapām, eliptisku vai olveida augli.* Purva r. □ Tur, dārzmalā, viņa atradusi ziemeļu vairodzeni,.. Vesetas krastā — kalnu rūgtdilli. PL Siev 83, 9, 9.

rūgtene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Lakstaugs ar krusteniski pretējām sēdošām lapām, baltiem vai iesārtiem ziediem.* □ Rūgtene satur indīgu vielu.. Tērauds 1, 119. ..rūgtenes parasti aug kopā nelielās audzēs. Tas ir 30—40 cm augsts augs ar apaļu stumbru un pretējām, garenām lapām.. Saudz dabu 94.

rūgtens, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūgteni. 1.** *Mazliet rūgts (1).* R. piens. Rūgteni augļi. Rūgtena piegarša. □ ..no zaļām, negatavām ogām vārīts ievārījums ir nepatīkami rūgtens.. Mājtur 365. Mūsu laime ir kā rūgtens rupjmaizes rieciens. Avotiņa 2, 105.

2. *Mazliet rūgts (2).* R. sveķu aromāts. Rūgtena viršu smarža. □ Te nesen bija gāzti koki un dedzināti ugunskuri, dūmu rūgtenā smarža vēl vēsmoja gaisos, tā dvakoja ap izdegušajām ugunskuru vietām.. Kaijaks 4, 139. No nesen pielijušās zemes un zāļu stiebriem pretim cēlās viegla, rūgtena smarža un miklums. Dripe 2, 111. Cauri rūgtenajai putekļu smakai uzvējo tikko jaužams ābolu aromāts.. Ezera 12, 117.

3. *Mazliet rūgts (3).* R. atvadu smaids. □ pārn. ..Brūnzaļais dievkociņš izsmaržot tiecas Rūgteno sāpi, kas krājusies ilgi.. Stulpāns 1, 110.

rūgtensalds, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūgtensaldi.** *Rūgteni salds.* Rūgtensaldas ogas. Rūgtensalda sula. R. odekolons.

rūgtensīvs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūgtensīvi.** *Rūgteni sīvs.* R. auglis. □ ..Šmidre beidzot vilka uz jumta kūpošo.. spaini. Visu apkārtni pārplūdināja rūgtensīva smarža. Lāms 2, 286.

rūgtenums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → rūgtens (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ogu r.

2. *Vispārināta īpašība → rūgtens (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Vakara miklajā gaisā sajaukušās visdažādākās plaukuma smaržas, tomēr visu pārmāc ievziedu skurbinošais rūgtenums. Avotiņa 7, 43.

3. *Vispārināta īpašība → rūgtens (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Skumju r.

rūgtēt, parasti 3. pers., -ē, pag. -ēja; intrans. *Kļūt rūgtam (pēc garšas).* □ ..barībā vaina, ja piens rūgtējot. Ezera 20, 122. Biezpiens aiz vecuma sāk rūgtēt. ME III, 568.

rūgtināt, -ļņu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst rūgts (1) vai rūgtāks.* R. ēdienu.

2. *Panākt, būt par cēloni, ka (kas) kļūst rūgts (2) vai rūgtāks.* R. smaržu.

3. refl. *Izraisīt (kādam) sāpīgu pārdzīvojumu.* □ Kad atnācu dzīvot Mežirbēs, mani klusībā rūgtināja doma, ka Meldriņu mežniecībā strādāja ļoti maz jauniešu. Kaldupe 13, 113.

rūgtme, -es, s.; parasti vsk.; poēt. *Rūgtums.* Smaržas r.

rūgtpiene, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Asteru (kurvjziežu) dzimtas augs ar zarainu stumbru, gareni olveidīgām vai lancetiskām lapām, dzelteniem mēlveida ziediem kurvīšos.* Mauragu r. □ ..ar preparātu.. var apkarot bīstamo karantēnas nezāli rūgtpieni.. Zin T 63, 3, 8.

rūgts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūgti. 1.** *Tāds, kam ir, piemēram, vērmelēm, žultij raksturīgā garša.* Rūgtas zāles. Rūgtas ogas. Saldeni r. dzēriens. Rūgta garša — *garšas sajūta, ko izraisa, piemēram, vērmeles, žults; attiecīgā vielas ķīmiskā īpašība, ko uztver ar garšas analizatoriem.* Rūgta kafija — *nesaldināta kafija.* Rūgta tēja — *nesaldināta tēja.* Rūgtais sāls — *magnija sulfāts, ko medicīnā izmanto, piemēram, par caurejas līdzekli, žultsdzinēju līdzekli, sāpju mazināšanai.* Rūgts kā vērmele (arī žults) — *ļoti rūgts.* Rūgts kumoss (arī rūgtums, rūgts kamols) (kāpj, arī metas) kaklā — *saka, ja rodas spiediena sajūta kaklā (aiz pārdzīvojuma, arī aiz pretīguma).* □ Ēst vairs nemaz negribējās, kāposti likās rūgti.. Upīts 4, 284. Zivis tīrot, tās nedrīkst saspiest, jo tad pārspiež žultspūsli un žults piešķir zivju gaļai rūgtu garšu. Mājtur 236. Vilkābele, jā, sūrā vilkābele. ..Taču labuma no tās nav. Augļi skābi, rūgti. Ābols.. tik apaļš un sārts.., kaut gan.. sūrs pēc velna! Vīlips 3, 205. Vīnu dzerot, viesi teica: «Rūgts!» Tam, kas pirmais to pateica, Sīmanis būtu vismīļāk gāzis pa ausi, ja senais paradums neliktu savaldīties un viesiem par prieku noskūpstīt līgavu. Lācis 15, 53. pārn. ..nekad neesmu meklējusi maizi bez garozas, un varbūt tas mani arī novedis līdz mākslas kritikai, kur garoza ir izrādījusies viscietākā un rūgtākā. Lit M 72, 11, 12. Zariem bija rūgta garša, viņš to izjuta mutē un rīkles galā un noprata, ka tie laikam alkšņi, varbūt arī ievas. Vilks 5, 63. Galva gan viņai šorīt bija pavisam smaga, māca drūma noskaņa, bet viņa neļāvās pagurumam — ātri saģērbās, izdzēra tasi melnas, rūgtas kafijas un atsāka savas parastās gaitas. Kar 56, 8, 21. ..rīkles galā man patiesi uzreiz sakāpa tik rūgts... kā vērmele.. Ezera 17, 116. ..viss, ko mēs ēdām un dzērām, bija rūgts kā žults.. Zv 51, 12, 20. Rūgts kumoss kāpa viņam kaklā un žņaudza elpu cieti. K Skalbe 1, 184. Ilgi klusēju. Jutu, kā atkal kaut kur no dvēseles dziļumiem lēnām kāpj augšup rūgts kamols.. un atkal sāk smacēt, atkal sajūti sāpes un naidu. Lukjanskis 5, 16. ◇ Rūgts kumoss (arī malks, piliens) — *nepatīkams, arī aizvainojošs, pazemojošs pārdzīvojums, notikums.* □ Mazgāt otra mašīnu un tikt apkaunotam visa kolhoza priekšā.. — būtu pārāk rūgts kumoss. Dripe 2, 33. Un kurš gan ir bijis pasargāts no rūgtiem malkiem vai pat vesela rūgtuma kausa? Bieži vien šāda rūgta zāle nāk tikai par labu, liek cilvēkam vairāk pa-

domāt, rūpīgāk ieskatīties savās attiecībās ar citiem .. Jaun Gr 67, 9, 14. Ar dažādām niecībām ņēmāmies abi, Lai abiem no rūgtā piliena tiek. Bārbale 3, 81. ◇ Izdzert (arī iztukšot) rūgto biķeri novec. — *pārdzīvot ko nepatīkamu (piemēram, bēdas, sāpes).* □ Mēs, visi padomju cilvēki, izdzērām kara rūgto biķeri, mēs kvēli nīstam karu .. PL Kom 58, 1, 35. // parasti ar not. galotni. *Tāds (augs), kuram ir raksturīga šāda garša, parasti, salīdzinot ar ko citu tajā pašā, piemēram, dzimtā, šķirnē.* Rūgtā ķērsa. Rūgtās mandeles. □ Latvijas PSR aug rūgtās ziepenītes .., ko lieto medicīnā .. Galenieks 2, 259. // lietv. nozīmē: rūgtais, -ā, v. *Alkoholisks dzēriens ar šādu garšu.* Piparmētru rūgtais. Mednieku rūgtais. □ Izņēma no plaukta puskrūku angļu rūgtā un paklunkšķināja pie auss. Upīts VII, 204. pārn. «Vecis rūgto ne mutē neņem. Bija jau nodzēries līdz trakumam.» Dinere 10, 97.

2. *Tāds, kam ir, piemēram, vērmelēm raksturīgā smarža.* Rūgti ziedi. Rūgta ogļu dvinga. Rūgta smarža (arī smaka) — *ožas sajūta, ko izraisa, piemēram, vērmeles; attiecīgā vielas ķīmiskā īpašība, ko uztver ar ožas analizatoriem.* □ .. dūmi bija nežēlīgi rūgti un sāka kost acīs un kaklā. Valdis 1, 194. .. dievkociņu krūms un biškrēsliņu pašaudze līdzās zilu ceriņu krūmam vēdīja gandrīz netīkami stipri un rūgti. Upīts 4, 246. .. aiz zemajiem žogiem rūgti un asi smaržoja tikko zāģēta bērza malka. Līvs 4, 82. pārn. .. Tu man esi ievu reibums rūgts .. Vācietis 9, 132.

3. *Tāds, kas izraisa sāpīgu pārdzīvojumu; tāds, kas ir saistīts ar sāpīgu pārdzīvojumu.* Rūgta dzīve. Rūgti maldi. Rūgtas ciešanas. Rūgta mācība. R. pārbaudījums. Rūgta atziņa. □ Viņas smalkie vaibsti, viegli pārklāti ar maigu saules bronzu, stāstīja par rūgtu vilšanos. Kalndruva 2, 121. «Patiesība, kaut arī rūgta, vienmēr labāka par ilūzijām.» Dripe 3, 56. Žubītis rūgti nožēloja, ka izpļāpājis savu vislielāko noslēpumu — mēģinājumu uzrakstīt lugu. Jansons 5, 299. .. rodas rūgtas domas pašam par savu nespējību .. Rīgas B 76, 58, 6. pārn. .. mūzikas skaņas vaid. Vaid bezgala smagi, sten rūgtās sāpēs un plosa dvēseli ... Jokums 1, 7. // *Tāds, kurā izpaužas sāpīgs pārdzīvojums, arī naids.* □ .. balsī samanāma rūgta pieskaņa: «Cik nu man tālu līdz galējai robežai. Kādreiz laika bija daudz, bet tagad?» Zv 78, 13, 6. Viņa .. dzirdēja rūgtus vārdus par viduvējiem inženieriem, kas tikai aizņem vietu .. Dinere 10, 371. Skats, ko viņa garāmejot uzmet Mārtiņam, kaist rūgtā pārmetumā un dziļās sāpēs. Upīts IV, 301. Pie sevis rūgti pasmējies, Kārlis attapa, ka grib smēķēt. Kaijaks 2, 124. // *Tāds, kas ir saistīts ar grūtībām, ciešanām (par laikposmu); ļoti grūts, sarežģīts (piemēram, par darbību).* □ Nu nāca rūgtas dienas .. Kaldupe 5, 110. .. kaut kas ir tagad viņa sirdi spieda, kaut kas tam radīja dažu rūgtu acumirkli. Šo bēdu un raižu cēlonis bija viņa Krustiņš, viņa vienīgais dēls. Blaumanis 6, 162. .. mākslā pie svētkiem ved ilgstošs, dažkārt rūgts darbs. Liesma 75, 11, 8.

○ Raudāt rūgtas (arī gaužas) asaras — *žēli raudāt.* □ .. žēlabu pārņemta, [Ilze] .. atspiedās pret lādi, .. un raudāja rūgtas asaras. Blaumanis I, 66. ◇ Liet rūgtas (arī gaužas) asaras — *stipri raudāt, žēli raudāt.* ◇ Kā rūgta nāve sar. — *saka par ko ļoti apnicīgu, pretīgu.* □ Viņa vienmēr teikusi, ka necieš kā rūgtu nāvi cilvēkus, kuriem tik vien ir kā tas cilvēka vārds, bet paši tīrās trauklupatas. Zigmonte 6, 59. Pontāgs bažīgi pašķirstīja galda kalendāra lapas: «Termiņi. Vaiņags nāk virsū kā rūgta nāve un prasa taisnību.» Lapsa 3, 145.

rūgtsalds, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūgtsaldi.** *Rūgti salds.* R. dzēriens. □ .. apsēm, rūgtsaldi smaržodamas, veras pirmās spoži lipīgās lapiņas. Grants 7, 147.

rūgtums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r ū g t s (1), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Rūgtums (arī rūgts kumoss, rūgts kamols) (kāpj, arī metas) kaklā — *saka, ja rodas spiediena sajūta kaklā (aiz pārdzīvojuma, arī aiz pretīguma).* □ Pienenes pirms lietošanas aplej ar citronskābes šķīdumu vai apslaka ar citronu sulu, tad samazinās īpatnējais rūgtums. Kļaviņa 1, 38. Otrā rītā mutē gruzdēja iepriekšējā vakarā izdzertās kafijas rūgtums. Saulītis 13, 43. Vislabāk pīlādžus novākt pēc pirmajām rudens salnām, kad augļiem rūgtums samazinājies. Ves 78, 7, 15. Savās rūgtums kāpa meitenei kaklā. Viņa iespiedās krēslas pilnā kaktā un ar skumjām klausījās, kā gar istabas stūri aizskanēja ilkss zvans. Saulietis 1, 24.

2. *Vispārināta īpašība → r ū g t s (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ .. ievas .. vīta, piepildīdamas mazo telpu ar reibinošu rūgtumu. Brīdaka 2, 75. pārn. Dveš, vīgriežu rūgtumā reibusi, vasaras nakts .. Krūklis 5, 138.

3. *Vispārināta īpašība → r ū g t s (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Neveiksmju r. Pārmetumu r. Balsī skan r. Rūgtuma pilni vārdi. □ Viss rūgtums, apsmiekls un sāpes, ko es šodien biju pārdzīvojis, sakāpa manā mazajā galvā un kļuva par apziņu, ka es mazo baronu acīs neesmu nekas vairāk kā suns .. Paegle 4, 54. Sešus gadus bez atlīdzības viņa pie brāļa novergojusi, bet neko sev nav sasniegusi, vienīgi rūgtums par dzīvi sirdī sakrājies. J Kalniņš 1, 300. .. viņa bija izgājusi cauri visām pārdzīvojumu ellēm ... Šajās [sievietes] acīs un lūpu kaktiņos brīžiem pavīdēja rūgtums kā smaga ēna .. Vīlips 3, 189.

rūgtviela, -as, s. *Viela ar rūgtu garšu (parasti augos).* Uzturlīdzekļu r. □ Puplakšu lapu tēju, uzlējumu un ekstraktu rūgtvielu dēļ lieto ēstgribas ierosināšanai un gremošanas orgānu darbības regulēšanai .. Ves 78, 5, 10. Priežu pumpuru galvenās iedarbīgās vielas ir ēteriskās eļļas, rūgtvielas, miecvielas, .. karotīns, C vitamīns. Ves 78, 1, 28. Citronu plāni nomizo (baltā kārta zem miziņas satur rūgtvielas), miziņu sagriež, novāra ūdenī un izkāš. Ves 79, 12, 11.

rūgumpods, -a, v.; sar.; hum. *Saīdzis cilvēks; īgņa.* Saskābis kā rūgumpods — *saka par saīgušu cilvēku.* □ .. pietiek kaut pāris minūšu

parunāt ar laba garastāvokļa īpašnieku, un tu jūti patīkamu pacilātību visu dienu. Satiec rūgumpodu — un labais noskaņojums vējā. Rīgas B 77, 305, 2. Fēlikss .. apprecējās. Ar īstu rūgumpodu un skopuleni. Kalndruva 9, 22. sal. .. viņš ļoti labprāt izmestu vēl kādu līkumu, lai mazliet izvēdinātu nīgrumu .. un nepārrastos [mājās] kā rūgumpods .. Ezera 13, 43. sal. .. atvaļinātais mežsargs staigāja saskābis kā rūgumpods. Bels 6, 77.

rūgums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *rūgt (1).* Ziemas rūguma vīns. Rūguma pods sar.; hum. — *saīdzis cilvēks; īgņa; rūgumpods.* □ .. nama māte atstāj abrā drusku vecās mīklas jaunam rūgumam .. Cīņa 54, 1, 5. .. ar laika trūkumu kaudamies, viņi nereti izvārīto gaļas zupu vai kompotu ēda divi trīs dienas un mitējās tikai tad, kad manīja skābumu vai rūgumu. Kalndruva 8, 38. Zinu, vajag man tikai padoties, un es augu dienu staigāšu kā rūguma pods, bojādams garastāvokli visiem apkārtējiem. Ezera 11, 66.

2. *Paveikta darbība, rezultāts* → *rūgt (2).* Zemes r.

3. *Paveikta darbība, rezultāts* → *rūgt (3).* □ Fabrikā [«Džutā»] visās nodaļās rūga naids un niknums, tikai .. viss tas rūgums bez izejas saplaka pats sevī. Upīts 9, 722.

rūgušpiens, -a, v. *Ar pienskābes baktēriju tīrkultūrām vai dabisko mikrofloru saraudzēts piens vai vājpiens.* □ Paņēmis saltā kambarī maizi un karoti, Pēteris iegāja pagrabā, kur stāvēja rūgušpiena spainīši .., un ieturēja krietnu pusdienu vai launagu. Austriņš 1, 85. Vasarā atspirdzinošas ir aukstās zupas, kuru gatavošanai var izmantot dārzeņus un to lapas, garšaugus kopā ar kefīru vai rūgušpienu. Ves 75, 6, 4. Ļoti ievērojama ir piena diētiskā vērtība. .. Sevišķi tas sakāms par raudzēta piena dzērieniem: rūgušpienu, jogurtu .., kefīru .. Zv 57, 7, 29.

ruīna, -as, s. *Drupas.* □ .. sapostīts .. ostas ceļa malā ēnoja Viestura dārzs, un pāri ielai no Andreja salas krastmalas tam pretim raudzījās izdegušā labības elevatora milzīgā ruīna. Lācis 8, 228.

ruinēt [ru-inēt], -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Sagraut.* R. ēku.

2. *Pazudināt (cilvēku).* □ Es jautāju: «Kas tad tev kaiš?» — «Es esmu galīgi ruinēts,» viņš atbildēja vēl skumjāk°. — «Jā, bet kas tad tevi ruinēja? Vai darbā kāda nelaime?» Rozītis 3, 133.

ruk, izsauk.; parasti atkārtojumā «ruk, ruk». *Lieto, lai sauktu cūkas.*

rūkamība, -as, s.; parasti vsk. *Spēja (materiālam) rukt.* Betona r. Ādas r. Papīra r.

rukāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans.; sar. *Enerģiski, ar sparu strādāt.* □ .. pirms saules ceļos un mašīnu pie sētas nelieku kā šis te — agrā pēcpusdienā. Man līdz tumsai jārukā. Cīņa 84, 5, 2. Divi vīri, nostājušies pie riteņa, rukā .. sviedriem vaigā. ME III, 556.

rūkāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans.; arī **rūkot,** -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; arī **rūkņāt,** -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans.; pareti. *Rūkt (parasti vairākkārt, ilgstoši).* □ Kad no rīta pamodos, istabā jauki spīdēja .. saule. Mājīgi rūkādama, kurējās krāsns. Skujiņš 11, 96. Dzirdi, kā stumbros dzied straumes ua salejas, Rati kā rūko un ļaudis murdz [murdzās] alejās! Sudrabkalns 10, 70. .. purvā kā sacenzdamies sāk rūkņāt zemes vēzīši. Andersone 1, 29.

rūkoņa, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums* → *rūkt (1).* □ Pavīdēja ilkņi, un caur tiem izlauzās draudīga rūkoņa. .. suns vairs nesaprata, ko iesākt .. Draugs 83, 2, 23.

2. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums* → *rūkt (2).* □ .. nakts klusumu traucēja tikai motora vienmērīgā rūkoņa .. Zv 52, 7, 10. Vienmuļi rūca dzirnas. Rūkoņai līdzi lidoja Marčuļa dziesma .. Viese 1, 81. .. izdzirdām motocikla rūkoņu, kas līdz ar putekļu mākoni strauji tuvojās. Kar 56, 8, 55.

3. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums* → *rūkt (3).* □ Pērkona grāvieni saplūda kopā vienā vienīgā rūkoņā .. Vāczemnieks 6, 277. .. no tumsas .. iznira jauns vilnis .. un ar draudīgu rūkoņu gāzās virsū kuģim. Cīrulis 1, 49. Daugava pazuda radžu grēdās, ūdens šalkoņa un rūkoņa apklusa. Viese 2, 154. Liesmas izplatījās ātri ar draudīgu rūkoņu .. Lielais 5, 21.

4. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums* → *rūkt (4).*

5. sar. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums* → *rūkt (5).* □ Omulīgajā rūkoņā, ko radīja nevaldāma vēlēšanās runāt un citā neklausīties, šo [saimnieces] pazušanu neviens nepamanīja. Kalndruva 7, 125. Atsvabināmie aizgāja, bet cietuma gaitenī rūkoņa nenorima līdz pat vakaram. Upīts VIII, 527. Balsu rūkoņa norimst. Kar 50, 3, 238.

6. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums* → *rūkt (6).*

7. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums* → *rūkt (7).* Ērģeļu r.

8. *Ilgstošu nepārtrauktu trokšņu kopums* → *rūkt (8).* Ielas r.

rūkot. *Sk.* rūkāt.

ruksis, -ša, v.; sar. *Cūka; arī sivēns.* □ Abi šī pavasara rukši jau tā apvēlušies, ka prieks paskatīties. Kalndruva 8, 27. Brigita .. padeva rukšiem ēst .. Liesma 82, 2, 10. Mana māte ar skaudīgām acīm noraudzījās kaimiņienes .. sivēnā, kas ēda labāk un auga ātrāk nekā viņas ruksis .. Zālīte 5, 20.

rukstēt, parasti 3. pers., rukst, pag. rukstēja; intrans. *Rukšķēt.* □ .. cūkas uz veselu pusdienu ieslodzīt aizgaldos, lai rukst un protestē .. Kurcijs 1, 107. Cūkas aizgaldā rukstēja pēc ēdiena. ME III, 556.

rukstoņa, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Rukšķoņa.* □ .. Cūkas .. ar rukstoņu piepilda gaisu .. Sudrabkalns 11, 30.

rukšķēt, parasti 3. pers., rukšķ, pag. rukšķēja, retāk **rukšēt,** parasti 3. pers., rukš, pag. rukšēja; intrans. *Radīt raksturīgas balss skaņas (parasti par cūkām).* □ Kūts tumšākajā kaktā aizgaldā smagais baroklis, pusguļu piecēlies uz priek-

šējām kājām, laiski rukšķ. Sēlis 1, 285. Mazie sivēni jau bija padzērušies un klusi rukšķēja mātei pie kājām .. Vanags 10, 32. Cūka aizgaldā, draudzīgi rukšķēdama, cēlās saimniecei pretī .. Jauno v 58, 185.

rukšķiens, -a, v. *Īslaicīga vienreizēja skaņa* → *r u k š ķ ē t.* □ Dienas kūtī rit pēc stingra režīma. No aizgalda atskan ritmiski, rāmi rukšķieni. Cīņa 75, 223, 2. pārn. .. smiekli nebija jautri, un vispār tie bija drīzāk nevis smiekli, bet strups, dusmīgs rukšķiens. Ezera 14, 163.

rukšķināt, parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja, retāk **rukšināt,** parasti 3. pers., -ina, pag. -ināja; intrans. *Vairākkārt rukšķēt.* □ .. sievas atvēra aizgaldu vārtus un izlaida cūkas pagalmā. Priecīgi rukšķinādamas par negaidīto brīvi, tās saskrēja biešu dārzā. Lēmanis 10, 105. Aizgaldos rukšķina dažāda lieluma un vecuma sivēni .. Zv 73, 11, 3. .. cūkas rukšina un nedod miera agrajam vakaram. Akuraters 1, 12.

rukšķis, -ķa, v.; sar. *Cūka; arī sivēns; ruksis.* □ Rukšķis un cūcene jau sen pabāzuši galvas caur aizgaldiem .. Birznieks-Upītis 6, 132.

rukšķoņa, -as, s.; parasti vsk. *Ilgstošu nepārtrauktu skaņu kopums* → *r u k š ķ ē t.* Cūku r.

rukt, parasti 3. pers., rūk, pag. ruka; intrans. *Mazināties tilpumā (parasti žūstot) — piemēram, par vielām, materiāliem.* Dēļi žūstot rūk. Audums rūk. Betons rūk. Papīrs rūk. □ Sniegotā ziema tuvojās pavasarim. .. Sniega kupenas ruka mazākas un kļuva netīri pelēkas. Fimbers 1, 96. pārn. Tos pāris kilometrus līdz skolai Līvija šodien iet kājām .. Ierastais ceļa gabals ātri rūk .. Lauku Dzīve 80, 9, 18. // *Mazināties skaitliskajā vērtībā (par kādu kopumu); mazināties (par kā skaitu, daudzumu).* Ganāmpulks rūk. □ Ar katru nodarbību klausītāju skaits rūk mazāks un mazāks ... Liesma 77, 2, 1.

rūkt, rūcu, rūc, rūc, pag. rūcu; intrans. **1.** parasti 3. pers. *Radīt zemas, vienmērīgas balss skaņas (par dzīvniekiem).* Suns rūc. Rubeņi rūc. □ Vilki kauc pēc laupījuma pulkā, bet lauva rūc viens pats. R Kaudzīte 1, 116. Baloži uz māju jumtiem rūc un grozās kā apskurbuši. Pad J 76, 76, 8. Pats dzina sabuli pa pēdām, līdz zvērs paslēpās caurā kritalā. Sēž iekšā, rūc. Gūtmanis 1, 60. // *Radīt zemas, vienmērīgas skaņas (par dažiem kukaiņiem); arī dūkt (1).* □ Nakts lidojumus sākušas dažādas vaboles. Dažas rūkdamas dodas pāri koku galotnēm. D kal 71, 107. Pa atvērto logu rūkdama ielidoja maijvabole .. Kar 57, 3, 70. Te viņš [muļķītis] dzird, ka kāda liela bite rūc viņam gar ausīm .. LTP 349.

2. parasti 3. pers. *Radīt zemu, dobju, vienmērīgu, samērā skaļu troksni (par motoriem, ierīcēm u. tml.); atskanēt šādam troksnim.* Motors rūc. Motorzāģis rūc. □ Tepat blakus rūc buldozers, cīnīdamies ar akmeņiem nojauktas mājas pamatos. Zv 73, 18, 1. Rūca mīlīgi un vienmuļi vērpējas ratiņš .. Sudrabkalns 15, 216. Slieces rūca pa miklo, cieti nobraukto sniegu. Upīts VII, 120. pārn. Vērpjot miega Grodās dzijas, Krēslas ratiņš rūc — un vijas Sagša liega. Strāls 4, 14. // *Par braucošiem transportlīdzekļiem.* □ .. rūca pretimnākošais tramvajs .. Eglons 2, 412.

3. parasti 3. pers. *Radīt zemu, dobju, vienmērīgu, samērā skaļu troksni (par parādībām dabā, piemēram, par pērkonu, vēju, ūdeņiem).* Pamalē rūca pērkons. □ Ārā rūca vētra, sizdamās ar lietu pret rūtīm un ap mūri .. Laicens 2, 135. Nemīlīgas nu izskatījās dzirnavas. Ūdens rūca dobji un tumši zem abiem tiltiem .. K Skalbe 1, 84. // *Par uguni; par apkures ierīcēm, kurās deg uguns, plūst dūmi.* □ Plītī rūc silta, omulīga uguns. Sprēgā malka .. Ezera 1, 5. Sabikstīju malku — krāsniņā sāka rūkt spēcīgas liesmas. Salenieks 6, 105. .. sprakšķēdams rūca kamīns. Zemzaris 3, 161. Viņš aizkūra plīti. Malka drīz vien aizdegās, un dūmvads sāka rūkt. Jakubāns 1, 34. // *Par lidojošiem, krītošiem priekšmetiem.* □ Daža [akmens šķemba] rūkdama un kaukdama aizspurdza tālu .. Fimbers 1, 252. .. izžulgušais sniegs rūkdams šļuka no papes jumteļiem .. Upīts 9, 285.

4. parasti 3. pers. *Būt tādam, kurā rodas padobjš troksnis (par iekšējiem orgāniem, parasti par kuņģi, zarnām, bronhiem); atskanēt šādam troksnim.* □ .. man patiešām gribējās ēst. Arī cieminam rūca vēders. Skujiņš 13, 149. Viņa vēders .. dramatiskus notikumus darīja smieklīgus. Tas urkšķēja kontroldarbu un eksāmenu laikā, tas rūca un gaudoja aktos un bērēs. Ezera 15, 233.

5. sar. *Īgni, nelaipni, zemā balsī runāt.* □ .. Ingus runā un rūc vēl ilgi, putru strēbdams, kājas noaudams .. Brigadere 2, 147. Vilis parasti rūca un bozās, negribēja piekrist nevienam viņas ieteikumam .. Jansons 3, 246. Tēvs, dodams man naudu jaunai burtnīcai, apskata veco, vai nav kaut kur atstātas tukšas rindas, un rūc par pārāk lielām, baltām malām. Andersone 1, 68. // trans. □ Mārtiņš no jauna runā ar tēvu, un no jauna tēvs pie sevis kaut ko rūc, bet pretī nav. Nākamajā rudenī Mikus [brālis] trešo reizi iestāsies draudzes skolā. J Kalniņš 9, 16. «Suņa laiks!» priekšējais [gājējs] rūca .. Upīts II, 163. Vienīgi kapteinis rūca: «Ja tāda būs zvejošana, tad maizi nenopelnīsim ..» Talcis 7, 217. // *Radīt neskaidru, zemu daudzu balsu troksni (par cilvēkiem).* □ Ļaužu bija sapulcējies milzums .. Dūca un rūca pa malu malām. Zeiboltu J IV, 292.

6. *Neskaidri, zemā balsī, arī nepareizi intonējot, dziedāt.* Rūc kā dundurs — *saka, ja kāds nemuzikāli dzied (zemā balsī).* □ .. Laura pirmoreiz viena rūca līdzi [dziesmu] rupjā vīriešu balsī, meldiju nevarēja noturēt .. Upīts 4, 207. Zārku nolika blakus smilšu kaudzei, un Ābels sāka dziedāt .. Mazajai bija tāda pati spiedzīga balss kā Ābelam, toties Resnā rūca basā. Ezera 1, 389. Vilmai laba balss. Kad viņa dzied, atbalso abi krasti. Bet Vilis rūc kā dundurs ... Vanags 8, 99.

7. parasti 3. pers. *Dobji, zemu, samērā skaļi skanēt (par mūzikas instrumentiem).* □ .. rūca lielās ādas plēšas .. Fimbers 1, 221. Tās [klavieres] dārdēja un rūca kā akmeņi, kas krīt no kalna .. Paegle 4, 249. // trans. *Samērā skaļi*

spēlēt (par mūzikas instrumentiem ar zemu reģistru). Ērģeles rūca prelūdiju.

8. parasti 3. pers. *Būt tādam, kurā skan zems, vienmērīgs, samērā skaļš troksnis (parasti par vietu, telpu).* □ ..vesels gaisa ezers nogāzās pār braucējiem.. Visapkārt šņāca, rūca un šļakstēja kā zem milzīga dzirnavu rata. Niedre 5, 47. // *Būt tādam, kurā ir radīts šāds troksnis (parasti par gaisu).* □ Lapsenes šaudās, šaudās, sirdīgi iedžinkstēdamās, garām; dažas sapinas matos. Viss sāk rūkt un dūkt. Valdis 1, 176.

○ Ausīs (arī ausis) rūc (arī dūc, džinkst, zvana, dun, šalc, šņāc) — *saka, ja šķietami dzird skaņas (dažu slimību, noguruma vai spēcīga pārdzīvojuma ietekmē).* □ «Man vēl tagad tie lielgabali rūc ausīs. Pa naktīm es galvu bāžu zem spilvena, bet nevaru aizmigt.» Upīts 18, 183. Galva (arī galvā, pa galvu) rūc (arī dūc, dun) — *saka, ja šķietami dzird dobjas skaņas (dažu slimību, noguruma vai spēcīga pārdzīvojuma ietekmē); saka, ja ir uztveres traucējumi, galvassāpes.* □ Viktors pamazām atveseļojās. Temperatūra gan vēl pieturējās, bet galvā vairs nerūca, bija radusies ēstgriba, un varēja arī lasīt. Lēmanis 16, 23. Marta bija drūma un nemierīga, viņnakts notikumi viņai rūca un dūca pa galvu. Zeiboltu J II, 266. Ka rūc — *saka par ko viegli, veikli, ātri izdarāmu.* □ «Ķerra!» Vilnis atcerējās un metās pie malkas šķūnīša. «Pa vakaru aizstumsim, ka rūc.» Saulītis 12, 159. ◇ Rūc (arī dūc) kā (bišu) stropā (arī strops, pa stropu), retāk spietā (arī spiets) — *saka, ja (kur) ir troksnis, ko rada daudzi cilvēki.* □ ..tipogrāfija tanī naktī rūca un dūca kā milzīgs bišu spiets. Grīva 9, 65. «Vai jau dzirdi, ka krogā rūc un dūc kā pa bišu stropu?» Blaumanis 6, 180. ◇ Rūkt bārdā, arī rūkt zem deguna (arī caur zobiem) — *neskaidri, īgni, negribīgi teikt, runāt.* □ «Esmu pie jums saderējis par ganu un nestrādāšu nekādus citus kā gana darbus,» viņš.. rūca caur zobiem. Blaumanis 6, 6. Janka rūc kaut ko vēl bārdā, Bet šobrīd — vai nav visviens? Heislers 2, 59. ◇ Labi rūkts (lauva) — *saka, uzslavējot kāda runu, darbu.* □ ..pulkvedis pagriezās pret ienācējiem un draudzīgi uzsmaidīja: «Labi rūkts, jaunais lauva, pieņemami.» A Grigulis 13, 415. ◇ Stipri (arī spēcīgi) rūkts (lauva) — *saka, ja kāda izteikumā ir pārspīlējums.* □ «Ļoti vienkārši — jūs atkal esat piedzēries.» — «Tas ir stipri rūkts, lauva! Ingu vēl neviens nav redzējis pilnā.» Ezera 13, 226.

rukums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *r u k t.* Tilpuma rukuma koeficients. □ Sakarā ar nevienmērīgu rukumu.. [kaltēšanā] kokmateriāli sametas un tiem rodas plaisas. Sterns 2, 59.

rūķēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Čakli strādāt, darboties.* □ Apgrauztu pīpīti mutes kaktā, sirms un līks no ilgā jūras darba — tā viņš tur rūķējās klētiņas priekšā, kluss un pazemīgs cilvēks. Lācis 15, 394.

rūķis, -ķa, v. **1.** mit. *Maza cilvēkveida mitoloģiska būtne, kas dara brīnumus, parasti uzturas pazemē, mežos, koku dobumos un ir cilvēkiem labvēlīga, retāk ļauna; rūķītis.* □ Rūķi allaž bija neapsīkstoši darbinieki un palīgi, viņi pielika roku, kur vien cilvēkam neveicās vai arī spēka bija par maz, un, palūk, darbs tūlīt.. veicās lieliski. Zigmonte 6, 24. Labie vīriņi, rūķi, lielās bailēs aizbēga pa vecām peļu un sermuliņu alām.. K Skalbe 1, 84. // pārn. *Čakls, strādīgs cilvēks.* Darba rūķis — *darbarūķis.* Zemes rūķis — *čakls, strādīgs zemes kopējs.* □ Šī neatlaidība ir bijusi tiešām viena no raksturīgākajām lielā darba rūķa un klusētāja īpašībām. Tā palīdzēja viņam kļūt par mākslinieku.. Tēl M 60, 230. Tas [Sūrums] bija čakls zemes rūķis, kas savu ne visai lielo saimniecību arvien uzlaboja ar dažādiem jauninājumiem. Sakse 7, 430.

2. etn. *Stacionāra (piemēram, pavardveida) apgaismes ierīce.*

rūķītis, -ša, v.; mit. *Maza cilvēkveida mitoloģiska būtne, kas dara brīnumus, parasti uzturas pazemē, mežos, koku dobumos un ir cilvēkiem labvēlīga, retāk ļauna; rūķis (1).* □ Rūķītis ir.. mazs, mazs vīriņš baltiem, cirtainiem matiem un baltu, garu bārdu.. Sarkana, gara cepure.., zilas bikses ar rūtainiem ielāpiem.., un kurpju smailie gali kā kamaniņu ilksis pavērsti uz augšu. Bērn 56, 12, 21. Tā vien liekas, ka biezajos zaros, kur bieži sēž vāveres un šķiro čiekurus, slēpjas vēl kāds meža gars, varbūt kāds rūķītis vāveres lielumā. Birze 5, 218.

rulāde, -es, dsk. ģen. -žu, s.; mūz. *Virtuoza pasāža dziedāšanā (parasti koloratūrsoprāna partijās).*

rulete, -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** *Metāla vai auduma mērlente, kas parasti ir uztīta uz veltņa īpašā ietvarā.* Tērauda r. Mērīt ar ruleti.

2. *Kulinārijas izstrādājums — cilindrveidīgi satīta, parasti pildīta, gaļa, šādā formā izveidota maltā gaļa; šādas gaļas veidojuma gabals, šķēle.* Šķiņķa r. □ Maltās gaļas masu izplāj uz gaļas dēļa.. Virsu pārziež ar olu, tad pārliek saceptās sēnes un saveltnē ruleti. Kļaviņa 1, 127. // *Konditorejas izstrādājums no mīklas, kas cilindrveidīgi ir satīta vairākās kārtās ar saldu pildījumu; šāda izstrādājuma gabals, šķēle.*

3. mat. *Līkne, ko apraksta punkts uz citas līknes, kura bez slīdēšanas veļas pa kādu nekustīgu trešo līkni.*

4. *Azarta spēle, kurā spēlētājam jānosaka, kāds būs numurs, numuru grupa uz rotējošas, sektoros sadalītas ripas tās apstāšanās brīdī.* □ Kaitināja tikai, ka šie [spēļu] automāti atšķirībā no ruletes vai citām laimes spēlēm izslēdza pat gaisīgāko sistēmas vai individuālas iniciatīvas ilūziju. Cīrulis 4, 160.

rullēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** trans. *Ar veltni līdzināt, darīt blīvu, gludu; veltnēt.* □ Akots.. rullēja apsēto auzu lauku. Lēmanis 17, 252. Citāds dienas režīms bijis zvejnieku sievām: jāpalīdz vīriem ecēt un rullēt laukus, lauzt kunga tīrumā akmeņus.. Ves 84, 6, 26. ..vienā no.. pagrabstāva gaiteņiem.. vairāki

cilvēki mīcīja un rullēja mālu .. Pad J 83, 72, 3. // *Ar veltni gludināt (parasti veļu).* R. palagus.

2. trans. *Tīt (ko) rullī, veidot rulli (no kāda materiāla).* R. tapetes. R. audumu.

3. intrans.; sar. *Braukt (parasti ar automobili).* □ «..es rullēju ar savu moskviču gan pa pilsētas dzīvajām ielām, gan lauku bedrainajiem ceļiem ..» Talcis 8, 47. «Rullēt pa taisnu šoseju nav liela māksla. ..Bet pamēģini izbraukt cauri pilsētai, kur krustām šķērsām kustība ..» Vanags 6, 6. «Cikos tad mums jārullē no turienes projām? ..Pamet aci sarakstā.» Ezera 8, 104. // trans.; pārn. *Steigā, paviršu darīt (ko), darboties.* □ Izrāde jau sen tiek spēlēta. Tā ir tā saucamā kases luga. Iestudējums pavītis, aktieri «rullē» lomas .. Rīgas B 79, 146, 5. // parasti savienojumā ar «vaļā». *Uzdzīvot.* □ «Trīs dienas veči rullēja vaļā, staigāja sagriezušies kā korķu viļķi. Sievas bārās, vaidēja ..» Klīvers 4, 39.

rullēties, parasti 3. pers., -ējas, pag. -ējās; refl. *Tīties rullī; tikt rullētam (2).* □ Zālē atskanēja šalkoņa, priekškars raustīdamies sāka rullēties uz augšu. A Grigulis 8, 60.

rullis, -ļļa, v. **1.** *Cilindriskā formā vairākās kārtās satīts (kāda materiāla) veidojums.* Ruberoīda r. Tapešu r. Rasējamā papīra ruļļi. Ruļļu papīrs — *papīrs, ko pēc izgatavošanas glabā, transportē satītu rullī.* □ Rasējumi jāuzglabā nesatīti un nesalocīti vai arī viegli satīti ruļļos. Zin T 63, 12, 29. ..es nesu vadu ruļļus un ar elektrisko urbi sienās urbu caurumus .. Lukjanskis 4, 64. ..mehāniķis ievietoja aparātā jaunu filmas rulli .. Dripe 2, 42.

2. *Rotējoša cilindrveida detaļa, elements, arī rotējošs cilindrveida priekšmets (piemēram, kā gludināšanai, līdzināšanai, arī uztīšanai); ierīce, iekārta u. tml., kurā darbīgā daļa ir šāda detaļa, elements; veltnis.* Ruļļu ceļš — *konveijers, kas sastāv no rotējošiem cilindriem un ir paredzēts kravu pārvietošanai.* □ Valdis pūš: nekas nav, kā vajag, krekls gan tīrs, bet veļas rullis saspiedis druskās visas podziņas. Zigmonte 1, 261. ..klājienu nekuļ vis spriguļiem, bet pār to laiž lielo, rievoto koka rulli, kam priekšā aizjūgts zirgs. Andersone 1, 125. Pa divām viņas to [dēli] viegli aizstiepa līdz akai, Laura ieraka balstu, Alvīne pieturēja .., pēc tam divatā iestiprināja arī grieztuves rulli. Ezera 7, 16. ..pa šķembu klājumu virzījās uz priekšu un atpakaļ smagais rullis. Fimbers 1, 363. sal. Pirmā nakts slimnīcā aizveļas kā tāds smags rullis, ar kuru viensētnieks piegludināja sējumus. Salenieks 7, 10. // *Rullītis (2).* □ Mati labi jāizsusina, .. un tad tos var uztīt uz ruļļiem .. Ves 63, 3, 29. // pārn. *Lielu viļņu kopums, kas neveido putas.* □ Maija mēnesī gan uznāca garais rullis. Divdesmit divas dienas kratīja vienā kratīšanā. Okeāns sagriezies virmuļu virmuļos. Grīva 5, 8. Jūrā ir rullis. ME pap II, 383. // *Cilindriskas formas veidojums.* □ ..Haris klāj gultu. Nokrīt viens dīvāna rullis. Zigmonte 1, 236. // *Teksts, attēls, dokuments u. tml., ko parasti glabā satītu cilindriskā formā.* Kuģa rullis jūrn. — *kuģa apkalpes saraksts.* □ Sākās sēde. Egle pie statīva piesprauda projektu ruļļus. Birze 5, 55. Bibliotēkas cellē .. divas sienas aizņēma plati un smalki tēsti priežu koka plaukti, kuros .. gulēja apjomīgas grāmatas un pergamenta ruļļi .. Purs 8, 33. Hercogs .. deva pilsētām dažādas privilēģijas, vispārējus policijas noteikumus, amata ruļļus cunftēm .. V Kalniņš 1, 131. pārn. Nopūtīsim putekļus no baznīcas grāmatām un revīzijas listēm, atrullēsim atmiņu ruļļus un sadzeltējušas avīzes .. Cīņa 83, 237, 3. Robežsargiem kapteinis uzrakstījis ziņojumu, ka komanda atbilst kuģa ruļļiem, kuģis pārbaudīts .. Avotiņa, Šlisers 1, 130.

rullītis, -ša, v. **1.** *Dem.* → *rullis.*

2. *Matu uztīšanai paredzēts neliels (metāla, gumijas, plastmasas u. tml.) cilindrisks veidojums.* □ Mati rūpīgi jāizskalo un, viegli izžāvēti, jāuztin uz matu rullīšiem. Ves 75, 6, 11.

ruļļveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir ruļļa forma, veids.* R. detaļa.

ruļļveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **ruļļveidīgi.** *Ruļļveida.*

rumaks, -a, v.; poēt. *Spēcīgs, stalts zirgs.* □ Divi zirgi priekšā, — nu: rumaki kā lāči! Krākdami laidās no kupenas kupenā. Brigadere XX, 142. ..aiz muguras krastā iedunējās zirgu pakavi un putās satriekts rumaks parādījās kraujā. J Kalniņš 3, 17. Čingizhana rumaks, stepes savvaļas zirgu pēctecis, rūsgans, platkrūtains rikšotājs ar melnām kājām .., nekad neatradās tālāk par trim soļiem. Skujiņš 7, 159. // pārn. *Vilciens.* □ Rumaka elsas pieņemas spēkā, kļūst aizvien neatlaidīgākas, ātrākas. Dobji iedunas sliedes, pa kurām rakstā klaudzina turpat vai kilometru garā riteņu karavāna. Cīņa 63, 51, 2. Vilciens .. atvizināja mūs Suhumi .. Melnās jūras krastos laiciņu atpūtušies, stacijā atkal gaidījām tērauda rumaku, lai trauktos tālāk .. Zv 58, 21, 12. Dzelzs rumaks sprauslā, zviedz; dzelzs rati klaudzot klaņdās .. Plūdonis 1, 30.

rumāņi, -u, v.; **rumānis,** -ņa, v.; **rumāniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s. **1.** dsk., v. *Romāņu tauta, Rumānijas pamatiedzīvotāji.* Rumāņu literatūra. Rumāņu valoda. □ ..tikai rumāņu dziesmas, straujās un smeldzīgās melodijas, .. tās allaž aktrisē pamodina kādu svešādu un reizē tuvu jūtu uzbangojumu. Dzene 2, 8.

2. arī vsk. *Šīs tautas piederīgais.*

rumba[1], -as, s. *Vidusdaļa (rotējošam elementam, detaļai, piemēram, ritenim) ar caurumu (tā) novietošanai uz ass.* Spararata r. Kloķa r. Rumbas caurums. □ ..viņš patlaban kala rumbām spieķa caurumus. Upīts 4, 254. Klēts dibenā stāv .. riteņu rumbas, ratu asis un spieķi. Sēlis 4a, 141. Tas [ceļš] bija izbraukts, vietām smiltis griezās līdz ratu rumbai un priežu saknes nejauki kratīja ratus. Lācis 4, 204.

rumba[2], -as, s. *Neliels ūdenskritums.* □ ..no Jersikas vairs nebūšot nekāda mierīgā laišanās pa straumi. Te jau nākot rumba aiz rumbas. Un tādā reizē neviens lai nedomājot laivā snaust .. Vanags 3, 79. Vislielākās krāces [Ventā] ir pie Kuldīgas, starp tām izceļas 2 m augstā Ventas rumba. Ģeogr 80.

rumba[3], -as, s. *Vidusamerikāņu cilmes ritmiski spraiga sarīkojumu deja* $^2/_4$ *vai* $^4/_4$ *taktsmērā; šīs dejas mūzika.* □ ..ģitāra.. sāka skandināt kaut ko dienvidnieciski ugunīgu, rumbu vai sambu.. Ezera 9, 205.

rumbenīca, -as, s.; novec. *Apaļa cepure.* □ ..Žuburs iegādājās pāris jaunu apģērba gabalu.. Tā bija melna jērādas ziemas cepure, apaļā rumbenīca, un pelēks puskažociņš. Lācis VI, 338.

rumbs, -a, v. **1.** jūrn. *Leņķa mērvienība — $^1/_{32}$ no riņķa līnijas garuma.* □ Rumbs ir leņķa mēra vienība, kas līdzinās 11,25 grādiem. Kuģu vadības precizitāte tagad kļuvusi daudz lielāka, tādēļ kompasam vairs nav 32 rumbu kā agrāk, bet gan 360 grādu, un virzienu jūrā nosaka pēc grādiem. Cīņa 78, 70, 3. Kapteinis nosaka jaunu kursu, stūres rats pagriežas par dažiem rumbiem. Cīrulis 1, 20.

2. *Virziens no novērotāja uz redzamā horizonta punktiem attiecībā pret debess pusēm; leņķis starp diviem šādiem virzieniem.* Galvenais rumbs — *virziens uz ziemeļiem, dienvidiem, austrumiem vai rietumiem.* □ Ja vējš pūš no ziemeļiem un austrumiem, tad [jūras] straume gar Ventspils—Liepājas piekrasti iet no ziemeļiem uz dienvidiem, bet, ja ir pārējo rumbu vējš, straume virzās no dienvidiem uz ziemeļiem. Ģeogr 70. ..Rīgas jūras līcī veidojas vētras ar ziemeļu rumbu vējiem. D kal 77, 177.

rūme, -es, dsk. ģen. -mju, s. **1.** novec. *Telpa; arī vieta.* □ «..[pagastvecākais] tādēļ arī vecam Avotiņam rūmes vēl negribēja dot nabagmājā, lai ņemot radi paši pie sevis.» Apsīšu J 3, 52. Trepju rūme, tāpat lielā zāle, greznojās skuju un mētru vītnēm. A Deglavs 1, 932.

2. sar. *Tilpne (kuģī).* □ ..kuģojām pa Kluso okeānu, pārvadādami galvenokārt ogles. Kādu dienu atkal piebērām rūmes un izgājām jūrā. Lapsa 5, 143. ..maize uz jūras nenāk viegli. Kaut cik to uz savas ādas dabūju izjust, pastrādādams transportkuģa rūmē. Zv 74, 16, 3.

rumeles. *Sk.* rumules.

rumelēšanās. *Sk.* rumulēšanās.

rumelēt. *Sk.* rumulēt.

rumelēties. *Sk.* rumulēties.

rūmīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūmīgi;** novec. *Ietilpīgs; tāds, kur ir daudz vietas.* □ Aiz dārza.., mājas otrā pusē, rūmīgs pagalms ar stalli, vāgūzi un citām saimniecības ēkām. A Deglavs 1, 66. Kad autobusā kļuva rūmīgāk, braucējiem ceļmalas ciematos izkāpjot, vērojam mēnesnīcas apsidrabotos kalnus. Gūtmanis 1, 25.

rumpis, -pja, v. *Ķermeņa pamatdaļa, kurai pievienotas ekstremitātes un galva.* □ Bērni sāk zīmēt cilvēka figūru 3—4 gadu vecumā, turklāt ļoti bieži zīmējumā kājas un rokas pievieno tieši galvai, ignorējot rumpi. Ves 85, 5, 10. Ješkiņa.. svars.. nebija liels. Pie viņa sīkā.. rumpja karājās divas nesamērīgi garas kājas, ar kurām viņš spēra tik milzīgus soļus, ka uz ielas vienmēr man aizsteidzās labu gabalu priekšā. Grīva 9, 159. // pārn. *Pamatdaļa, galvenā daļa (piemēram, augiem, priekšmetiem).* □ Burkāniem laksti notrūkst visbiežāk, jo virszemes aste salīdzinājumā ar zemē briedušo rumpi ir visai niecīga. Caune 2, 57. Stabules taisīja no dažāda koka — priedes, apses, alkšņa, vītola u. c., izgriežot serdi,.. radās tukšs stobrs jeb stabules rumpis, kurā iegrieza 4—6 caurumiņus.. Vītoliņš, Krasinska 1, 57.

rumpucis, -ča, v. **1.** *Ēdamā sēne ar pelēcīgu vai vāji dzeltenu daivainu, viļņainu cepurīti.* □ Svaigas sēnes pēc savākšanas šķiro, noskalo, liek verdošā ūdenī un vāra 5—10 minūtes. Rumpuči.. jāvāra atkārtoti.. Mājtur 256.

2. dsk.; bot. *Sēņu dzimta, pie kuras pieder sēnes ar krokotām, viļņainām vai šūnainām cepurītēm un parasti ar dobumu cepurītē un kātiņā.* □ Agrā pavasarī, aprīļa beigās un maija sākumā, mūsu mežos sastopamas pirmās sēnes. Tās ir rumpuču sēņu dzimtas pārstāves, bisītes jeb ķerveļi, lāčpurni, ķēvpupi un rumpuči. Lauku Dzīve 75, 4, 36.

rumpuļains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rumpuļaini;** reti. *Sīki grubuļains.* Rumpuļaina koka miza.

rums, -a, v. *Stiprs alkoholisks dzēriens, ko iegūst no cukurniedru sulas vai melases.* □ Rumu iegūst no cukurniedru melases, to saraudzējot un pārdestilējot. Ves 68, 2, 30. ..ruma smarža sajaucās ar.. pīrādziņu un tikko saberztu mārrutku asiem garojumiem.. Ādamsons 2, 130.

rumules, -ļu, s., retāk **rumeles,** -ļu, s.; tikai dsk. *Rumulēšanās.* □ sal. Pa Vilmas kalsno seju ūdens tek straumītēm kā rumulēs. PL Siev 66, 5, 8.

rumulēšanās, ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, dsk. -ās, ģen. -os, akuz. -ās, s., retāk **rumelēšanās,** ģen. -ās, akuz. -os, instr. -os, dsk. -ās, ģen. -os, akuz. -ās, s. *Paraža, pēc kuras, pirmoreiz pavasarī izlaižot lauksaimniecības dzīvniekus (parasti govis) ganībās, aplaista cits citu ar ūdeni.* □ No zēna gadiem viņš atcerējās trako pavasara rumulēšanos.. Kalndruva 7, 234. ..gotiņas, dibenus gaisā mētādamas, izskrēja no kūts šaurumiem aploku plašumos. Un kur pēc tam vēl jaukā rumulēšanās! Dripe 7, 93.

rumulēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju, retāk **rumelēt,** -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Pēc paražas aplaistīt (kādu) ar ūdeni, pirmoreiz pavasarī izlaižot lauksaimniecības dzīvniekus (parasti govis) ganībās.* □ «Pēcpusdienā laidīsim ganos..» — un beigās [māte] vēl smiedamās piemetināja: «Taču vakarā gan tu dabūsi trūkties — rumulēsim jauno ganiņu..» J Plotnieks 10, 12. ..viņa Krūmu bija aizvedusi pie akas un apgādājusi ar stopiņu, lai ciemiņi varētu rumulēt abus darbiniekus. Rozītis 2, 279. pārn. ..Nolēma palikt uz laikiem šai vietā, Kur mūžaļos sīlājus lietavas rumulē.. Vanags 13, 10.

rumulēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos, retāk **rumelēties,** -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. *Rumulēt citam citu.* Jautri r. □ Aiz dārza, starp riju un klēti, vēl viens retums — diķis, kas noderēja.. rumulējoties. Austriņš

1, 63. ..mūsu [kolhozā].. dzīva citur aizmirstā senā lopkopju tradīcija: laižot pirmoreiz ganībās govis — rumulēties. Māksla 70, 3, 40.

runa, -as, s. **1.** *Kāda satura, temata (samērā plašs, parasti iepriekš sagatavots) izklāsts ar valodas skaniskajiem līdzekļiem; šāda izklāsta fiksējums rakstveidā.* Runas māksla. Runas meistarība. Runas tehnika. Oratora r. Skatuves r. Apsveikuma r. Uzstāties ar runu. Teikt runu. Publicēt kongresa delegātu runas. Publiskā runa — *runa samērā daudziem klausītājiem oficiālos, reglamentētos apstākļos (piemēram, oratora, aktiera runa).* Galda runa — *runa, ko saka kāds no maltītes dalībniekiem maltītes laikā.* Runas koris — *ansamblis, kura dalībnieki vienlaikus deklamē daiļdarbu.* Turēt runu novec. — *teikt runu, uzstāties ar runu.* □ Viesi paliek Sīpolos līdz vēlai naktij. Tiek dziedāts, tiek sacītas runas.. J Kalniņš 9, 161. Šis nicinošais smīns jo gaiši bija uzkvēlojis noziedznieka skatienā pa prokurora runas laiku. Kurcijs 4, 25. Sākas galda runas, kādu netrūkst nevienā goda maltītē. J Kalniņš 3, 151. «..man stāstīja, ka pēc nekārtībām baznīcā jūsu sulainis turējis Bestes krogū lielu runu.» K Zariņš 1, 30.

2. *Izteikums, ko kāds cilvēks veido ar valodas skaniskajiem līdzekļiem (konkrētos apstākļos, noteiktā sazināšanās nolūkā).* □ Kalējs bija vēl klusāks nekā jaunībā, labprāt klausījās citos ļaudīs, bet ļoti baidījās ticēt glaimu runām. Kaldupe 6, 24. ..Vīkulis ar savu dēlu sēdēja kā divi stabi,.. runā nebij iekustināmi.. Upīts 4, 241. ..Ojārs bija neiecietīgas dabas, viņa runas veids kategorisks un ass. Skujiņš 12, 49. // parasti dsk. *Saruna.* □ Visu runu vidū ir Anneles tēvs. Kad viņš runā, citi vīri vērīgi klausās.. Brigadere 2, 111. Runas apklusa. Tikai ota viegli plakšķēja, krāsas jaucot, un maigi iečīkstējās molberts.. J Liepiņš 1, 76. «Tu zini visu? Tad tu mūsu runu noklausījies?» — «Nē, es ne, bet — taisnību sakot — Andrievs. ..Viņš it nejauši pirtij bij gājis garām, izdzirdis tevi ar kādu vīrieti runājot..» Blaumanis 6, 124. // dsk. *Tas, par ko runā, ko apspriež plašāks cilvēku kopums; arī valodas.* □ Viņa zināja no ļaužu runām, ka Harijs šad tad piedaloties mežu tīrīšanā [cīņā pret partizāniem], bet, kamēr Dārzciemā, tad tikai sitot, šaujot un dzerot. Un dzert viņam vajagot arvien vairāk. Birze 3, 118. ..tad, lūk, no kurienes tās kaimiņu runas par varen labi audzināto Mazputniņu.. Ezera 11, 39. Šis notikums izraisīja visvisādas runas. Bet kā bija īstenībā? Cīņa 73, 145, 4.

3. val., psih. *Speciāliska cilvēku darbība, ko veic ar valodas skaniskajiem līdzekļiem un kas nodrošina sakarus starp cilvēkiem.* Runas spēja. Runas iemaņas. Runas akts. Runas traucējumi. Runas orgāni — *orgāni, kas līdztekus savām bioloģiskajām funkcijām veic valodas skaņu artikulāciju (piemēram, lūpas, mēle, balsene).* Runas aparāts — *runas orgānu kopums, sistēma.* Iekšējā runa — *valodas līdzekļu izmantojums domāšanas procesā (bez to ārējās izpausmes).* Ārējā runa — *ar dzirdi vai redzi uztverama runa.* □ Otrais dzīves gads ir laiks, kad intensīvi veidojas runa.. Sk Ģ 84, 3, 14. Lai varētu sarunāties, nepieciešams ne tikai pašam runāt, bet arī uztvert cita cilvēka runu. Zin T 64, 10, 14. Viņš bija kaisla temperamenta aktieris, spēlēja ar lielu emocionālu pacēlumu, bija izcils vārda meistars ar izkoptu runas kultūru. Gudriķe 1, 35. Patskaņu artikulācijai raksturīgs brīvs izelpojamā gaisa plūdums, runas orgāniem ieņemot noteiktu stāvokli. Laua 2, 13. // val. *Pēc noteiktiem valodas likumiem veidots teksts, kas atspoguļo šādu darbību.* Tiešā runa — *kādas personas runas tiešs atveidojums.* Netiešā runa — *kādas personas runas vai domu atstāstījums.* Noģiedamā runa — *kādas personas runas vai domu satura izklāstījums.* Personu (arī personāža) runa — *daiļdarbā attēloto personu (personāža) runa.* □ Tiešajai runai, tāpat kā noģiedamajai, ir emocionāls raksturs, tajā ietveras visi tie elementi, kas atgādina tiešās runas formā paustos pārdzīvojumus. Valeinis 1, 229. Netiešajā runā stāstītājs citas personas runu vai domas neatstāsta tieši tā, kā ir teikusi persona, kuras runa tiek attēlota. Gram II, 901. Ne mazāk tēlaina, raksturam un noskaņai atbilstoša ir arī R. Blaumaņa tēloto personu runa. Lai atceramies pļāpīgo veceņu valodu joku lugās, Rūda un Kārlēna dialogus «Skroderdienās Silmačos».. Valeinis 1, 158.

○ Runas valoda val. — *valodas forma, kam raksturīgi ar skaniskiem līdzekļiem veidoti izteikumi.* Runas situācija — *apstākļu kopums, kas tieši ietekmē runas procesu.* Runas dāvanas — *spēja izteikties brīvi, daiļrunīgi.* □ ..ir cilvēki, kam jau daba devusi runas dāvanas. Viņiem vārdi plūst bez jebkādas piepūles, brīvi, atraisīti. Sk Ģ 81, 10, 36. Atgūt runas spējas (arī valodu) — *spēt atkal parunāt.* Runas plūdi — *ilgstoša, nepārtraukta runa; daudzu runu nepārtraukts kopums.* □ «..šonakt tev pirmajam jāstāv pie stūres. Vajadzētu sākt kustēties.» Niklāva runas plūdus saīdzis pārtrauca kapteinis.. Līvs 1, 81. Tukšas runas (arī tukša runāšana) — *runas (runāšana) bez nopietna satura, mērķa.* Runas stundas — *pieņemšanas laiks (iestādē, organizācijā u. tml.).* Bez vārda runas sar. — *neko neiebilstot.* □ ..viņš bez vārda runas jāuzskata par mierīgāko cilvēku visos Skanuļos. Austriņš 1, 276. Runas vīrs novec. — *delegāts, amatpersona (parasti vēlēta); runasvīrs.* □ Runas vīros ievēlēt. ME III, 560. «Runas vīriem ir spēks rokā, ko tie nospriež, tas paliek!» Kaudzītes 1, 98. ..alus dzeršanā viņš cienīgi turpināja Latviešu biedrības runas vīru tradīcijas. A Grigulis 13, 389. Laist runu (arī valodu, valodiņu) novec. — *runāt.* □ «Un tās divas,» viņš veicīgi laida runu tālāk, «arī no Vairas klases.» Kalndruva 5, 233. ◇ Runa iet nevēl. — *ir runa.*

rūna, -as, s. *Sena somu, karēļu, igauņu tautasdziesma.* □ ..pabeidza sagatavot izdošanai krājumu.. «Kalevala». Tajā bija apkopoti karēļu un somu tautu episkie sacerējumi — rūnas, ko E. Lenrots ilgus gadus bija vācis, apstrādājis un sistematizējis. Rīgas B 80, 51, 6.

Vairāk nekā pirms pusotra gadsimta pa nomaļajiem Karēlijas ciematiņiem Baltās jūras piekrastē klīda nenogurdināmais tautas dziesmu — rūnu — vācējs, kas pēc izglītības bija ārsts .. Zv 85, 18, 20. Tieši te, austrumu karēļu vidū, no paaudzes uz paaudzi tika pārmantotas viņu savāktās rūnas par spēkavīru Kalevu .. Zv 85, 18, 20.

runājiens, -a, v.; reti. *Vienreizēja paveikta darbība → r u n ā t (1).* □ Vācu valoda sagādāja policistam grūtības, lielais runājiens tika veidots pagausi .. A Grigulis 13, 56.

runājošs, -ais; s. -a, -ā; apst. **runājoši. 1.** *Divd. → r u n ā t.*

2. *Izteiksmīgs; tāds, kas spilgti pauž (ko).* □ Visi saka: «Cik Uldim ir runājošas acis!» Zv 76, 8, 25. «Jums ir skaista piere, zvejnieku tīri zilās acis un runājošas rokas.» J Liepiņš 1, 62.

runājums, -a, v.; reti. *Paveikta darbība, rezultāts → r u n ā t (1).* □ Mirdzošām acīm, uz balkonu pavērstiem skatiem stāv jaunie aktieri, viņu runājumā ir kaut kas svētdienīgs .. Čaklais 6, 73.

rūnakmens, -akmens, dsk. -akmeņi, v. *Akmens, kurā ir iekalts uzraksts kādā no seno ģermāņu valodām; rūnu akmens.* □ .. senākā mums zināmajos rakstītajos avotos minētā šī apvidus vieta ir Kolkasrags .., kurš jau ap 1040. g. minēts kādā Nedervallas (Viduszviedrijā) rūnakmenī. Vēstis 78, 9, 42.

rūnas, -u, s.; tikai dsk. *Sens skandināvu un citu ģermāņu tautu raksts, kurš izveidojās aptuveni 2. gadsimtā un kura zīmes parasti iegrieza vai iekala akmenī, metālā, kokā, kaulā.* Rūnu akmens — *akmens, kurā ir iekalts uzraksts kādā no seno ģermāņu tautu valodām; rūnakmens.* □ .. Daugmales pilskalnā un senpilsētā ir ļoti daudz skandināvisku lietu, starp tām ieroči un pat vāles galva ar rūnu rakstiem. D kal 71, 261.

runaskoris, -a, v. *Runas koris.* □ Ar teātri Jānis Kubilis pārāk neaizrāvās. Tikai tik, cik skolas sarīkojumos .. Skaitīja Viļa Plūdoņa «Atraitnes dēlu» runaskorī. Dzene 9, 52.

runasvīrs, -a, v.; novec. *Delegāts, amatpersona (parasti vēlēta); runas vīrs.* □ Krišjānis Kalniņš līdz ar biedrības runasvīriem stāv pie šķirsta. J Kalniņš 9, 312. Dažreiz gadās dzirdēt, ka viens otrs runasvīrs pasākumu, kas nule dzimis .., jau sauc par tradīciju. Sports 84, 118, 2.

runāšana, -as, s.; parasti vsk. *Darbība → r u n ā t.* Tukša runāšana (arī tukšas runas) — *runāšana (runas) bez nopietna satura, mērķa.* ◇ Laist pie runāšanas (arī pie vārda) — *ļaut runāt, izteikties.* □ .. [kursa vecākais] stingri turēja kursa vadības grožus, bet pie runāšanas vienmēr laida Martu Vītoliņu. Jauno v 59, 107.

runāt, -āju, -ā, -ā, pag. -āju; intrans. **1.** *Paust ar valodas skaniskajiem līdzekļiem.* Jautri r. Dedzīgi r. R. mierīgi. R. pa telefonu. □ Nedz viņa vairs bēdājās, nedz arī par savām bēdām runāja, bet sēdēja vien veselām stundām .. Kaudzītes 1a, 353. .. Viņš bij paradis reizēm arī apsvērt un runāt lēnā garā. Upīts 4, 98. Es sāku runāt. Viss, viss, kas manī sakrājies pa šiem gadiem, laužas uz āru. .. Plūst vārdi bez apstājas. Rihters 1, 263. pārn. .. galotnēm pārskrēja vēja brāzma .. Mežs iesāka runāt simt balsīs uzreiz, tas vaidēja, čīkstēja, krakstēja .. PL Siev 58, 5, 1. pārn. Klausieties, kā runā artilērija .. Jansons 5, 184. // trans. R. taisnību. R. glaimus. R. melus. R. dedzīgus vārdus. Nav ko runāt — *saka, ja nav vērts vairs runāt (par ko).* Runāt citādu valodu — *runāt ko citu nekā iepriekš.* Runāt (arī teikt) nepatiesību — *melot.* □ «Edgar, tēvs ir grūtu mūžu nodzīvojis, un viņš niekus nerunās.» Zigmonte 2, 90. Taisni neviens neko nerunāja, bet pusvārdus meta kā mēslu pikas no muguras Līzei, Sīmanim, Līzes bērniem. Sakse 2, 131. Par stacijas eglēm nebij ko runāt, tāpat vējš katru gadu aplauza tos mīkstos kokus .. Upīts 4, 159. «Nu labi, labi,» es nodomāju. «Drīz vien viņš runās citādu valodu.» Bundzeniece 1, 8. Viņa necieta melus un pat atmināties nevarēja, kad būtu kādreiz runājusi nepatiesību .. Kalndruva 2, 47. ◇ Runāt baltu patiesību — *runāt neapšaubāmu patiesību.* □ Tas skanēja dīvaini. Kā [kuļmašīnas] siksna atradusies tagad — naktī? Te varēja būt sagatavotas lamatas. Bet Žanis dievojās, ka runājot baltu patiesību. Jansons 3, 111. ◇ Runāt atklātu valodu — *būt par pierādījumu; atspoguļot patiesību.* // trans. *Deklamēt.* □ Nora .. prot izteiksmīgi runāt dzejoļus .. PL Siev 67, 11, 19. // *Būt tādam, kas ir apguvis runu (3).* Mācīt bērnu r. □ Ja līdz četriem, pieciem gadiem bērns nav runājis, tad viņam ir arī aizkavēta psihiskā attīstība, domāšana, jo bez valodas nav iespējama domāšanas attīstība .. Zv 79, 5, 1. // pareti. *Teikt, sacīt (kādam).* □ Mieriņš runāja tiesu izpildītājam, lai ragavu pārdošanu atliek beigās .. Fimbers 1, 283. «Redzi, Zibenis .. arī mani še ieteica. Ja viņš meistaram runās, tad rītu nāc tikai strādāt.» Sēlis 4a, 63. // trans.; pārn. *Reproducēt pārraidīto runu (par radiouztvērēju, televizoru).* □ Pēteris pamodās no mātes rokas pieskāriena. Blakus istabā skaļi kaut ko runāja radio. Kļava 1, 201.

2. *Izmantojot (parasti) valodas skaniskos līdzekļus, apmainīties domām, uzskatiem u. tml.* R. savā starpā. □ Viņi apsēdās uz sola netālu no manis un runāja: viens izsmejoši, skaļi, otrs klusāk, pārliecinošāk. Lukjanskis 1, 50. «.. otrdien es braucu uz Rīgu .. Draugam būs mazas viesības .. Starp mums runājot, kur es varētu nopirkt kādus produktus ..» Birze 3, 118. Plašā apkārtnē par Līdaku kāzām runāja rītā un vakarā. Brigadere 2, 447. // trans. □ Pie tēva atnāca zvejas biedrs, viņi runāja, ka vajadzētu iemest vakar izžautos tīklus .. Lācis 9, 9. Pirmoreiz dīvajieši sāka runāt, ka Brīviņos slikti baro .. Upīts 4, 654. Sanācis ar brāli ragos sievas dēļ, jo radi runājuši, ka šī ieēdinājusi šo, un negribējuši, ka Andžs ņem tādu veceni .. Austriņš 1, 160.

3. *Paust rakstveidā, rakstītā tekstā.* □ Viņi sarakstījās, .. un dažbrīd bija grūti pasacīt,

kuru rakstījis vīrietis, kuru — sieviete, tik vienādas bija lietas, par kurām abi runāja. Zigmonte 2, 31. A. Upīts savā lugā bija attēlojis kaut ko jaunu, pateicis kaut ko tādu, par ko līdz tam nebija runājuši latviešu dramaturgi. J Kalniņš 1, 303. // *Paust kādu informāciju (par rakstītu tekstu); tikt paustam rakstveidā, rakstītā tekstā.* □ ..ienāca saimnieks, apsēdās galda galā, uzmeklēja pātaru grāmatā to vietu, kur runā par.. grēcīgu sievu, un sāka lasīt.. Kurcijs 4, 21. Ir neliela dziesmu grupa, kas runā par draudzīgām attieksmēm ar.. poļiem, leišiem,.. igauņiem. J A Jansons 1, 44. // *Paust, atspoguļot (par mākslas darbu, tā sastāvdaļām).* □ Komponista mūzika runājusi kinokadros, klausītāji to iepazinuši neskaitāmos autorkoncertos.. Zv 76, 24, 15. Krāsām uz audekla jārunā pašām, jārunā tā, lai nosaukums kļūst lieks.. Purs 4, 75. // trans. □ Vislaikmetīgākā, modernākā māksla ir tā, kas runā skaidru, skatītājam labi saprotamu patiesību, atklāj tēlu psiholoģisko un filozofisko jēgu. Zv 65, 13, 13.

4. parasti 3. pers. *Būt tādam, no kā var ko secināt, gūt kādu informāciju.* □ ..mēs vēl atradīsim daudz dokumentu, un daudz mums pratīs pastāstīt izrakumi, bet tie runās par pagātni. Zigmonte 2, 122. Izskaidrot, kas īsti te noticis, nebija laika, bet tas nemaz nebija vajadzīgs. Makša izskats runāja pats par sevi.. Skujiņš 3, 217. Aktrise spēlē arī klusējot. Viņas klusums ir sprieguma pilns, jo uz skatītāju runā acu izteiksme, sejas vaibsti, rokas un augums. Zv 82, 2, 18. // trans. □ Bet, kamēr viņu mutes izteica šos vienkāršos, parastos vārdus, acis runāja savu un rokas, glāstoši satikdamās, — savu valodu. Kroma 3, 68. Kādu valodu runāja mazie lodziņi, no kuru astoņām rūtīm trīs bija aizbāztas ar lupatām? Jaunsudrabiņš Va, 233. // *Izpausties (kāda) rīcībā, domās u. tml.* □ Jānis jutās iesnidzis un atšķirts no visas pasaules. Un nu sāka pamosties viņa otrā daba, sāka viņā runāt pilsētnieks. Viņš atcerējās skaistās Rīgas ielas ziemas vakaros. Jaunsudrabiņš Va, 299.

○ Runāt pie sevis, arī runāt (arī runāties) (pašam) ar sevi — *vienatnē runas valodā izteikt savas domas, pārdzīvojumus.* □ Galvu stalti izslējis, Krišs raudzījās pāri ezeram, pie sevis runādams: «Skaista dieniņa rādās — varēs papriecāties..» Zv 53, 18, 29. Runāts (biežāk sacīts), darīts — *saka, ja nekavējoties tiek izpildīts apsolītais, norunātais.* □ Reiz kāds no palīgstrādniekiem pagrīdes tipogrāfijas vajadzībām bija nolēmis iznest no spiestuves ārā lielu litogrāfijas akmeni. Runāts, darīts. Viņš to iesēja brūnā papīrā un kā portfeli iežmiedza padusē. Grīva 9, 63. Nerunāt ne vārda — *klusēt.* □ Pa ceļam Zeltiņš nerunā ne vārda. ..Kad uzkāpjam darba vietā, viņš tāpat klusēdams noliek savas mantas.. Talcis 5, 39. Nerunājot (nemaz) par (ko) — *saka, norādot uz ko līdzīgu iepriekš minētajam.* □ Milzīgā dūre novēlās pret galdu, pat sviesta pods palēcās, nerunājot nemaz par brandvīna pudeli un citiem sīkiem daiktiem. Upīts 4, 651. Saldi runāt — *pieglaimīgi runāt.* □ Muguru locīt un saldi runāt priekšsēdētājs nemaz neprot. Avotiņa, Peters 1, 172. Runāt uz (kādu) novec. — *runāt ar (kādu).* □ ..asarām acīs tēvs runāja uz mani aizkustinātā balsī ilgi, ilgi. Plūdonis 3, 33. ◇ Sirds runā — *saka, ja izjūt kādu emocionālu noskaņojumu.* □ «..tur viņa vāģīši... Ernest, vai tava sirds, šās lietiņas uzskatot, nekā nerunā?» Blaumanis 6, 122. ◇ Runāt visi ir gudri — *saka, ja citi dod tikai padomus.* □ «Tā dari un tā dari — runāt visi ir gudri!» Dripe 2, 133. ◇ Runāt aiz muguras — *runāt (parasti ko negatīvu) par kādu, tam neesot klāt.* □ «Nu, runājiet!» viņa mudina. «Izteiciet visu, kas uz sirds. Tātad nejauka, lielībniece, izlēcēja, nemākule. Kā vēl?... Droši, droši! Lai nav jārunā man aiz muguras.» Kalndruva 5, 20. ◇ Pa kaktiem runāt (arī stāstīt, čukstēties) sar. — *tenkot.* ◇ Runāt caur puķēm — *runāt netieši, aplinkus, salīdzinājumos.* ◇ Runāt mīklās — *runāt netieši, aplinkus, neizsakot domu skaidri, līdz galam.* □ «Varbūt tev taisnība. Nu... par to pašu.» — «Kādu pašu? Nerunā mīklās!» Zigmonte 4, 157. ◇ Runāt vējā — *veltīgi runāt.* ◇ Runāt caur zobiem — *negribīgi runāt.* □ «Arī es neesmu bez vainas,» Koļa runāja caur zobiem. «Vajadzēja savlaicīgi aiziet pie rajona vadītājiem un visu izstāstīt.» Lapsa 2, 154. ◇ Runāt dažādās valodās — *sarunās nesaprast, pārprast vienam otru, citam citu.* ◇ Runā, kā karstu kartupeli mutē ieņēmis sar. — *saka, ja (kāds) runā ļoti ātri un neskaidri.* ◇ Runāt pilnā mutē, arī runāt ar pilnu (arī platu) muti sar. — *saka, ja kāds daudz, arī skaļi vai nekaunīgi runā.* □ Švauksts, kurš teicās atbraucis pagājušu nakti no pilsētas, runāja pilnā mutē, ka cena liniem esot laba un brāķa nekāda.. Kaudzītes 1a, 104. Runā [kaimiņiene] pilnu muti, tik daudz viņai vienmēr ko pārspriest. Tāda Strautmaniete ir vienmēr, un tāda viņa jāņem par labu atturīgajām Dziesmu sievietēm. Zigmonte 2, 63. ◇ Runāt (arī muldēt vienk.) par deviņiem (arī septiņiem) mēmiem sar. — *ļoti daudz runāt, pļāpāt.* □ ..Dārtiņa viņam neļauj runāt. ..Viņam šķiet, ka šī sieva runā par deviņiem mēmiem.. Vilks 3, 87. ◇ Runāt (kā) pa mākoņiem (arī pa gaisu, retāk gaisiem) sar. — *runāt ko nepamatotu, muļķīgu; runāt nenoteikti, vieglprātīgi.* □ ..par ko gan viņš [matemātikas skolotājs] būtu ar citiem cilvēkiem runājis? Viņam patika noteiktība, bet citi cilvēki runāja kā pa mākoņiem. Rozītis 2, 101. Vecais vīrs tic. Lai nu kā, bet kausētāji pa gaisiem nerunā. Cīņa 67, 139, 2.

Sk. runājošs.

runātājs, -a, v.; **runātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → runāt.*

2. *Runīgs cilvēks.* □ Miķelis liels runātājs nav, bet par to tas klausās acīm, ausīm un paplestu muti. Brigadere 2, 111. Arī pats [Bite] nebij nekāds runātājs, bet tā iedresēts, ka sievas un meitas klātbūtnē drīkstēja tikai piebalsot. Upīts 4, 650.

3. *Cilvēks, kas uzstājas ar runu (1).* □ ..vai

tad man, galvenajam runātājam, nepiedien ierasties [uz sapulci] ar Ērgli, ar visa pagasta visstraujāko auļotāju? Avotiņa 7, 190. Nedrošiem soļiem dzejnieks uzkāpa runātāju pultī. A Grigulis 13, 324.

runātība, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Runība.* □ Var jau būt, ka Kārlim Zemītim bairītis bija mazliet sakāpis galvā. ..viņš negaidīti atplaucis spējā runātībā, kas nemaz nenotika tik bieži! J Kalniņš 8, 116.

runāties, -ājos, -ājies, -ājas, pag. -ājos; refl. *Runājot vienam ar otru, citam ar citu, apmainīties domām, noskaidrot (ko).* R. savā starpā. R. ar paziņām. Draudzīgi runāties. Runāties (arī runāt) (pašam) ar sevi, arī runāt pie sevis — *vienatnē runas valodā izteikt savas domas, pārdzīvojumus.* □ Gulēdamas katra savā istabā, pa tumsu runājāmies. Elīza stāstīja, kā pavadījusi ziemu. Ezera 17, 187. pārn. ..garaiņu mutuļus gaisā šaudami, skaļi runājās divi katli.. Kalndruva 5, 115. pārn. Klusums nolaižas viņu starpā, runājas tikai abu domas.. Dzene 4, 116. Sašiņa vaigi svila. Viņš runājās pats ar sevi, kaldams atriebības plānus. Kalve 3, 177. ◇ Runāties zem četrām acīm — *runāties divatā.*

runātīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **runātīgi;** reti. *Runīgs.* □ K. Barons sabiedrībā ir diezgan noslēgts, Baronmāte toties runātīga un viegli iejūtas arī jaunāku ļaužu vidū. PL Siev 85, 10, 8.

runātīgums, -a, v.; parasti vsk.; reti. *Runīgums.* □ Boļeslavam [frizierim].. nepiemīt dažam labam viņa amata brālim tik raksturīgais runātīgums. Rīgas B 80, 197, 4.

runātkāre, -es, s.; parasti vsk. *Kāre runāt.* □ Tija ir izbijusī direktora sekretāre, mazs, tukls, ņiprs sievišķis ar nevaldāmu runātkāri. Lit M 83, 42, 4. ..šīs runātkāres dēļ Henriks izpļāpājis vienu otru zēnu noslēpumu, kur nenākas.. Dripe 3, 35.

runātkārs, -ais; s. -a, -ā; apst. **runātkāri.** *Tāds, kam piemīt kāre runāt.* □ Viņi ir ļoti interesanti un runātkāri, šie jūras vilki. Pad J 68, 214, 4. pārn. Sejā un acīs Emmai nopietnas, grūtas domas. Sapinušās, samezglojušās, tādēļ pār runātkārajām lūpām brīdi nenāk neviens vārds. Kalndruva 8, 259.

runātmāka, -as, s.; parasti vsk. *Runātprasme; māka, prasme runājot izteikt savas domas, uzskatus u. tml.* □ ..[ārste] prata pie slimnieka pieiet tā, kā to neprata neviens, — ar runātmāku, ticību labajam, saulainu smaidu.. Ves 82, 5, 30.

runātnība, -as, s.; parasti vsk.; reti. *Runība.* □ Aizgrābjošā runātnībā viņš attēloja jūsu mocības. ME III, 561.

runātnieks, -a, v.; **runātniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; reti. *Runātājs.* □ «Neko vārdos, žestos tādu, kas varētu slimnieku nervozēt. Un runātniecei jābūt jums pašai. Lai slimais nepārpūlas..» Niedre 16, 147.

runātnīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **runātnīgi;** reti. *Runīgs.* □ Tā tas ir ar Valdu, te viņa šķiet kā akmens sevī noslēgusies, te atkal negaidīti runātnīga. Viņa stāsta par vienkāršām lietām, un tās šķiet iegūstam savādu, nebijušu nozīmi.. Zigmonte 4, 102.

runātnīgums, -a, v.; parasti vsk.; reti. *Runīgums.* □ Un kur tā jaukā, raiti plūstošā valoda, tas runātnīgums, kādu iegūst, diendienā ar cilvēkiem tiekoties, no mājas uz māju ejot.. Kalndruva 5, 201.

runātprasme, -es, s.; parasti vsk. *Prasme runāt.*

runcīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **runcīgi;** reti. *Tāds, kas ir raksturīgs runcim; runcisks.* □ Indriķis, sametis kūkumā runcīgi apaļo muguru, nesteidzīgi ar nagu skribināja letes spožo skārdu. Skujiņš 14, 147.

runcis, -ča, v. *Kaķu tēviņš.* □ ..melnais runcis zibenīgi uzskrēja sētas staba galā, uzmetis kūkumu, nošņācās.. Kļava 1, 41. Kad runča nav mājās, tad peles virs galda lēkā. ME III, 561. Ne vienmēr runcim krējuma pods. LSP(N) 149. sal. ..zirgi nobarojušies kā runči.. Cīņa 54, 57, 4. pārn. Maļ miega runcis baltus, baltus miltus. E Plaudis 5, 102.

runcisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **runciski;** reti. *Tāds, kas ir raksturīgs runcim; runcīgs.* R. lēciens.

rundālis, -ļa, v.; arī **rundelis,** -ļa, v.; reti. *Apaļas formas veidojums, priekšmets.* □ ..zemei piekļautie [gaiļbiksīšu] krokoto lapu rundāļi.. gaida ziemeli, lai vairāk rūdītos. Caune 3, 21.

runga, -as, s. **1.** *Resna, smaga nūja.* Gumijas runga — *bieza, īsa gumijas nūja, ko izmanto par auksto ieroci (piemēram, kapitālistisko valstu policijā).* □ Varenu rungu atvēzis, garš puisis uzmācās Strautiņam. Viņa koks bija gatavs katru mirkli krist pār Strautiņa galvu. Fimbers 1, 262. Tēvocis Krišus atcerējās, kā viņi [zēni] līduši pāri sētai pēc ogām, bet sargs ar rungu triecis viņus prom. Ērgle 1, 65. ◇ Rungas (arī nūjas) disciplīna — *kārtība, ko panāk ar bargiem sodiem, varmācību.*

2. *Uz ass nostiprināts ratu balsts.* Ratu r.

rungot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Sist ar rungu.*

rungulis, -ļa, v. *Apaļš koka gabals.* □ Cirsmās paliek neizvesti atsevišķi stumbri, galotnes, malkas runguļi.. Cīņa 63, 260, 2. Malka esot zaļi runguļi, kas cīkstot un pīkstot, bet siltuma nedodot. Zv 59, 5, 4. No līdzenajiem bērza runguļiem tu man varētu noplēst tāsis°. ME III, 561.

runība, -as, s.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r u n ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; runīgums.* □ Ošu Annu kaitināja tiklab šī Padega viszinība, kā neparastā, tā kā nepienācīgā runība. Upīts XII, 696. Pēteris pēdējā laikā staigāja drūms, bieži skaitās, bet pret dēlu atplauka negaidītā runībā.. Gulbis 4, 409.

runīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **runīgi.** *Tāds, kas mēdz daudz un labprāt runāt; tāds, kas labprāt mēdz iesaistīties sarunās.* □ ..Rūdolfs Blaumanis.. bija visai iznesīgs, glīti ģērbies, ar izsmalcinātu uzvešanos un visai vaļsirdīgi runīgs. Atm 44. Eduards šai vakarā bija neparasti runīgs — kā pats sev jautādams un pats sev atbildēdams, itin kā gribēdams visas cil-

vēces dzīves mīklas noskaidrot. J Kalniņš 8, 39. pārn. Laikam pieņemas vējš un egles kļūst skaļas un runīgas. Ezera 11, 176. // pārn. *Tāds, kurā kas izpaužas, no kura kas ir secināms (piemēram, par skatienu, žestu).* □ ..ēdienu atnesusi, [viņa] runīgiem skatieniem allaž pakavējās pie noliesējušā mūka muskuļotā auguma... Upīts III, 678. Elna .. paspieda vīra roku, un jau viņai likās, ka šis viens rokasspiediens bijis pārāk runīgs. Zigmonte 13, 78.

runīgums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r u n ī g s, šīs īpašības konkrēta izpausme; runība.* □ Artūrs Filipsons mēdza gan klusēt un klausīties citu sarunās, gan atplaukt runīgumā, atmirdzēt sulīgā, neatvairāmā humorā. Akurātere I, 16. ..mēs ne vienu reizi vien esam bijuši pārsteigti par itāliešu filmu varoņu runīgumu: rodas iespaids, ka viņi ber vārdus, ne brīdi neapklustot. Lauku Dzīve 76, 1, 35.

rūnīt, -u, -i, -a, pag. -īju; trans.; sar. *Kastrēt (1).*

runkulis, -ļa, v. **1.** *Lopbarības biete.* □ Pēc kartupeļiem jāsadēsta runkuļi, bietes, burkāni, gurķi. Avotiņa, Peters 1, 129. Viņa atspērusies velk Magoni [govi] garām runkuļu dobēm .. Dripe 8, 17. ..vecenīte kapāja koka toverī sasviestas runkuļu lapas .. Bendrupe 2, 193.

2. *Šīs bietes sakne.* □ ..Signe rīkojas ap lielo pavarda katlu, grābj spaiņos izvārītos runkuļus un aiznes. Kaijaks 6, 34.

runkuļlapa, -as, s. *Runkuļa lapa.* □ Māte nosviež kūtspriekšā salauzto runkuļlapu nastu. Austriņš 1, 68. Dienvidlaikā jāpiešķin pieci grozi ar runkuļlapām un jāsakapā. Sile atrodas lopu virtuvē .. Indrāne 7, 156.

rūpalflote, -es, dsk. ģen. -tu, s. *Jūras zvejas kuģu flote jūras dzīvnieku ieguvei un apstrādei.*

rūpalisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūpaliski.** **1.** *Saistīts ar rūpalu (1), tam raksturīgs.* □ Tautas tiesa viņus [aizturētos] visus atzina par vainīgiem nelikumīgā zvejošanā, jo viņi bez .. atļaujas izmantoja rūpalisku zvejas rīku — tīklu .. Lauku Dzīve 80, 6, 14.

2. *Saistīts ar rūpalu (2), tam raksturīgs.*

3. *Saistīts ar rūpalu (3), tam raksturīgs.*

rūpalkuģis, -ģa, v. *Jūras zvejas kuģis jūras dzīvnieku ieguvei un apstrādei.*

rūpals, -a, v. **1.** *Nodarbošanās ar kādu amatu, balstoties uz pilsoņu individuālo darbu (piemēram, sīksaimniecībā, mājamatniecībā, lauku sīkražošanā, sadzīves pakalpojumu sniegšanā).* Kalēja r. Mājražošanas r. □ Dzīvojamā pirts kā īpašs mājokļu veids Latvijā 19. gadsimtā stipri izplatīta apvidos, kur ģeogrāfisko apstākļu dēļ bija attīstījušies dažādi rūpali: zveja, jūrniecība, kuģu būve, koku pludināšana un tirdzniecība .. Cimermanis 1, 69.

2. *Sīks rūpniecības, amatniecības uzņēmums.* □ Ziemas sezonā pilsētiņa snaudusi klusumā un baltās sniega kupenās — to apmierināja .. papes fabrika, kokzāģētava, dzirnavas, vilnas kārstuve un vērptuve un citi sīki rūpali .. Zv 73, 13, 6. Kas gan ir kopīgs tālaika puišiem un meitenēm, kas .. strādāja nelielajos rūpalos — ādu fabrikās, dzirnavās, ziepju vārītavās, kokapstrādes uzņēmumos, ar mūsu laikabiedriem, kuri .. prot izgatavot .. dzelzsbetona konstrukciju milzeņus un visprecīzākos elektroinstrumentus ... Liesma 70, 4, 18. Lauksaimniecībā ciema un ciemata darbaļaužu deputātu padome .. palīdz attīstīt palīguzņēmumus un rūpalus kolhozos, padomju saimniecībās un citos lauksaimniecības uzņēmumos un starpkolhozu organizācijās .. Pad J 68, 248, 2.

3. *Rūpniecības uzņēmums vai rūpniecības uzņēmumu kopums, kas nodarbojas ar izejvielu ieguvi.* Dzelzsrūdas r. Naftas r. □ ..institūts sāka projektēt .. naftas ieguves būves, ko ceļ .. atklātā jūrā. Šāds rūpals stāsies ierindā netālu no Baku. Rīgas B 71, 205, 6. Bratskas mežrūpniecības kompleksa sastāvā parādījies celulozes un papīra rūpniecībai neparasts uzņēmums: sācis darboties spēcīgs sālsūdens rūpals. Rīgas B 84, 251, 3. // *Rūpnieciska zivju ieguve.* □ Šīs kartes .. samazinās ekonomiskos izdevumus un laika patēriņu zivju rūpalam nepieciešamo rajonu atklāšanā. Sk Av 71, 19, 4.

rupeklis, -ļa, v.; **rupekle,** -es, dsk. ģen. -ļu, s.; sar. *Rupjš, nepiekļājīgs cilvēks.* □ Tiem, kuri auguši bez tēva, ir arī liela priekšrocība — viņiem tēva tēls ir ideāls, un viņi tikai no literatūras uzzina par tēvu dzērāju, tēvu rupekli, tēvu kausli. Liesma 76, 9, 20. «..pašam vajadzēja tādas lietas zināt,» mans sarunas biedrs noteica un nolika klausuli. Tas nu gan ir rupeklis. Sports 68, 1, 3.

rūpes, rūpju, vsk. rūpe, -es, s. **1.** *Nevēlams, nepatīkams gadījums, stāvoklis, apstākļi, kuri jāpacieš vai kurus jācenšas novērst; psihisks stāvoklis, ko izraisa šāds gadījums, stāvoklis, apstākļi.* Ikdienas rūpes. Sagādāt daudz rūpju. Rūpju pilns. Rūpju nomākts. Rūpju sagrauzts. Rūpes un raizes — *neveiksmes, neļaimes, kas seko cita citai.* □ ..grūts darbs, rūpes un sirdēsti bija uz viņas sejas atstājuši savas pēdas. Brigadere 3, 5. ..viņa [māte] arī bij jauna, tikai tie sirmie mati un rievas pierē! ... «Tās viņai no rūpēm un bēdām, jums tētis slimo ar diloni,» ..man stāstīja Žoržs .. Rihters 1, 17. Viņu prātus aizņēma .. rūpes — vajadzēja domāt, kā sadzenāt kādu kapeiku, lai būtu ar ko samaksāt par šo pašu istabu .. J Kalniņš 7, 43. Taču sīkās, neskaitāmās krunkas, kas izteica darba cilvēka rūpes kopš agras bērnības, pārciestās vētras un kādreizējās dzīves likstas, seju padarīja it kā vecāku .. Talcis 7, 160. pārn. Kā milzīga maizes abra Miglā Gaujas ieleja kūpēs, Diena ar sārtu rītausmas dvieli No pieres noslaucīs rūpes. Kaldupe 2, 11. pārn. Es jau atkal paceļu rūpes plecos, es sveicinu tevi, mana vasara .. Saulītis 15, 14. Ikdienā turpinās tās pašas rūpes un raizes, kas pirmajos [emigrācijas] gados, — slimības, sīki saimniecības darbi, rēķināšanās ar katru izdoto naudas gabalu. Viese 3, 154. // *Ar bažām, satraukumu saistītas domas, priekšstati par ko (parasti neatliekami) veicamu, nokārtojamu, padarāmu.* □ Viņi lēnu soli gāja pa tumsā grimstošo taku. Auseklis atmeta rūpes, kļuva žirgtāks. J Kalniņš 9, 294. Garajā rindā ..

stāv bāla meitene .. ..Meiteni nomāc rūpes: kaut tikai neizpārdotu visas [teātra] biļetes .. Kar 58, 12, 50. ..Indulis pienāca pie [zēna] mātes un sacīja: «Esiet bez rūpēm. Mēs mazo pieskatīsim.» Bundzeniece 1, 3. pārn. Tad gausi Kā dīgstošs zirnis Smadzenēs sarosās rūpe .. Vīksna 2, 37. // *Turpmākā darbība, turpmāko (parasti neatliekamu, nozīmīgu) darbību kopums, kuru veikšanai nepieciešams sagatavoties, aktīvi darboties.* □ Administrācijai radās jaunas rūpes: steidzīgi jāorganizē skola. Pirmais septembris jau pie durvīm .. Talcis 4, 35. ..rodas jauna rūpe: vecās telpas ir par daudz šauras, un kā lasītāji, tā arī bibliotēkas darbinieki paši ar nepacietību gaida jauno, moderno bibliotēkas ēku kompleksu .. Zv 74, 5, 19. Vasarā Jūrmalā vienlaicīgi atpūšas līdz 300 000 cilvēku. ..Tas pilsētai rada lielas rūpes. Lit M 72, 11, 8.

2. *Gādība (par kādu); uzmanība (pret kāda vajadzībām).* Rūpes par bērniem. Rūpes par ģimeni. Uzņemties rūpes par slimnieku. □ Ir pieklājības normas, kas balstās uz .. rūpēm un gādību par otru cilvēku. Tavare 1, 11. ..pēc aiziešanas pensijā viņa visu rūpi veltīja abiem vīriešiem. Bels 3, 102. Desmitiem tūkstošu mūsu valsts .. iedzīvotāju ierodas Jūrmalā bez ceļazīmēm. Daļu rūpju par viņiem uzņemas speciāls birojs. Hor 77, 13, 10. ..mēs iegriežamies fermā: tur Lorai sevišķa rūpe par vienu telēnu, kas nez kāpēc pēdējās nedēļās pārējiem netur līdzi brangumā. Liesma 77, 7, 10. // *Ieinteresēta attieksme (pret ko), lai (tas) norisētu vēlamajā veidā, arī lai (tam) būtu vēlamais stāvoklis.* Rūpes par kārtību. Rūpes par satiksmes drošību. □ Viņa [vectēva] lielākās rūpes ar bija par tabaku, kā to laikā noņemt, izkaltēt un izsutināt podā rijas krāsnī. Austriņš 1, 75. Aktiera meistarības problēmām acīmredzot jākļūst par visas teātra sabiedrības un mākslas dzīvi vadošo iestāžu rūpju objektu, tad tiks meklētas un atrastas iespējas šīs problēmas risināt. Liesma 70, 2, 21. Kad atceros kara gadus, nāk prātā, ar kādu rūpi mēs uzturējām kārtībā savu zemnīcu .. Cīņa 85, 109, 2.

○ Turēt rūpi (par kādu) novec. — *rūpēties (par kādu, par ko).* □ ..Elna taču bija viņas vienīgā mīļā māsa, un par to viņai bija rūpe jātur. Zigmonte 13, 142. ..nebija jau rūpe jātur tikai par drupām, par sapostītām mājām, rūpnīcām pilsētās un laukos, bija konkrēti jādomā arī par to, kas okupācijas smagajos gados bija sapostīts, sakropļots cilvēku dvēselēs .. Māksla 84, 4, 3. ◇ Rūpju (arī sāpju) bērns poēt. — a. *Bērns, kura audzināšana sagādā daudz bēdu, grūtību.* □ Krišītis auga liels, bet palika vienīgais. «Vienīgais° bērns rūpju bērns,» gan mēdza teikt vecmāmiņa .. Brigadere 3, 11. b. *Tas, kas radies vai top ar grūtībām, mokām; neatrisināts jautājums, kas sagādā daudz grūtību.* c. *Cietējs, nelaimīgs cilvēks.*

rūpesti, -u, vsk. rūpests, -a, v.; novec. **1.** *Rūpes (1).* □ Dziļās, skumjās acis un dzelteni bālajā sejā ieaudušās daudzo rieviņu svītras stāsta par rūpestu pilno dzīvi. Sēlis 5, 101. ..Miķeļa vārdos slēpās vairāk rūpestu un satraukuma, nekā viņš pats to izrādīja. Miķelis vienmēr bija nesatraucami mierīgs .. Kaijaks 2, 157. ..Uldis bija cieši apņēmies pacelties pāri parastai ikdienai, tā viņu baidīja ar saviem rūpestiem, ar darbu, kas dienu no dienas paņem visus spēkus .. Jansons 3, 281. pārn. Ikdiena katru kā sakņainu plēsumu rūpestu lemešiem ar. Brutāne 9, 55.

2. *Rūpes (2).* □ Labi, ka no visām tām precībām tikai viens pēcnācējs radies. Ar to pašu rūpestu pāri galvai .. Kalndruva 10, 96. ..dienās māte [mauriņā] atrada vietu sīkiem saimniecības rūpestiem: tupeņu mizošanai, katlu beršanai, veļas skalošanai. Viese 4, 107. ..sākumā sieva uzņēmās visus rūpestus, un vīrs ieguva zinātņu kandidāta grādu .. Sk Ģ 80, 11, 30.

rūpestība, -as, s.; parasti vsk.; novec. *Vispārināta īpašība → rūpestīgs, šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Skolas nomalēs baudījušas .. lielāku rūpestību un labāku apkopšanu nekā vidienes skolas. ME III, 571.

rūpestīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūpestīgi;** novec. *Saistīts ar rūpēm (1), tām raksturīgs.* □ Šīs atmiņu rindas rakstot, piezogas rūpestīgas domas. Cīņa 81, 120, 3.

rūpēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju. **1.** intrans. *Sagādāt rūpes (1).* □ Mātei par visu vairāk tomēr rūp dēla veselība. J Kalniņš 8, 57. Saimnieks pūš un sten. Viņam laikam rūp ne vien grūtie darbi, Andžus arī žēl. Avotiņa 2, 64.

2. parasti 3. pers.; intrans. *Izraisīt interesi (parasti par materiālām vērtībām).* □ ..Italo patiesībā bija gļēvs, bailīgs un sīks egoists, kam par visu vairāk rūpēja sava labklājība! Zālīte 5, 308. Antiņš tieši tāpēc ir pārāks par citiem un spēj uzjāt stikla kalna galotnē, ka viņam ir vissiltākā sirds un viņam vismazāk rūp paša labums. J Kalniņš 5, 44. pārn. Šķita, ka tām [saimnieces acīm] ļoti rūpēja ielūkoties Krista un Oskara acīs, bet tie bija novērsušies un, tāpat kā saimniece, nosarkuši. Kalndruva 5, 71. pārn. ..lopiem zāle rūpēja vairāk nekā badīšanās .. Austriņš 1, 47.

3. trans. *Gādāt (ko).* □ No rīta viņas [sievas] jau vairs blakus nebija. Jau rūpēja brokastis, jau kopa mājas soli .. Avotiņa, Slisers 1, 29. Un jaunu svētku kārtu liek drēbniekam šūdināt, vesti gludināt, tad cienastus rūpē, pagrabā kāpj paraudzīt, kas norūdzis un nostāvējies. Pad J 80, 234, 4. // *Gādāt (par kādu).* □ «Kas tavus bērnus, kas tevi pašu tā raudzīja un rūpēja mazos gados?» Zigmonte 9, 123.

rūpēties, -ējos, -ējies, -ējas, pag. -ējos; refl. **1.** *Rīkoties tā, lai nodrošinātu (kā) stāvokli, norisi, lai veiktu, izdarītu (nepieciešamo, vajadzīgo).* R. par kārtību un disciplīnu. R. par pilsētas labiekārtošanu. R. par savu izskatu. □ Leinasars nogaidīja, kad Brigita izies virtuvē rūpēties par vakariņām. Viņš palūdza uzcept olu. A Grigulis 13, 337. Galvenajam arhitektam pastāvīgi jārūpējas, lai tiktu saglabāta skaidra pilsētas plāna struktūra ar noteiktām attīstības iespējām nākotnē .. Zv 84, 12, 4.

2. *Rīkoties tā, lai nodrošinātu (kādu) ar dzīvei nepieciešamo; gādāt (2).* □ Labā ģimenē jau bērns iemācās just līdzi savu tuvinieku priekiem un bēdām, pierod rūpēties par viņiem, iepriecināt viņus. Tavare 1, 26. Krogzemis iepazīstināja — tā ir skolas kunga.. meita Marija. Viņa brīnum daudz par šo rūpējoties.. J Kalniņš 3, 129. Džamaledīns par ērgli rūpējās kā par savu vistuvāko piederīgo. Birznieks-Upītis 6, 245. // *Darboties, lai nodrošinātu (parasti mazuļus) ar eksistencei nepieciešamo (par dzīvniekiem).* □ ..zoss pati rūpējas par savu bērnu pasargāšanu no aukstuma. Lauku Dzīve 81, 3, 15. Par saviem pēcnācējiem rūpējas tikai dažas čūsku un krokodilu sugas, bet pārējie rāpuļi savas olas un mazuļus atstāj bez uzraudzības. Sloka 1, 41. Liela dzīvība valda skudru pūžņos. To «iedzīvotāji» glabā savus kokonus. Skudra par tiem ļoti rūpējas un atkarībā no laika apstākļiem pārnēsā tos dažādās savas «pilsētiņas» vietās. Rīgas B 73, 194, 6.

rūpība, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → rūpīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; rūpīgums (1); gādība.* □ Viņas mīlestība bija pārvērtusies rūpībā, saglabājot sirds siltumu un līdzjūtību grūtdieņiem. Dzene 3, 46. Kļava: ..tu mani manā darbā neatbalsti. Es nejūtu ap sevi rūpību un gādību, kas man nepieciešama, lai rastos iedvesma°. Zālīte 2, 23. Par saviem pēcnācējiem kaķenes gādāja ar aizkustinošu rūpību. Kalndruva 8, 317.

2. *Vispārināta īpašība → rūpīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; rūpīgums (2).* □ ..viss liecināja par neparastu rūpību, ar kādu bija uzpostas vecās mājas istabas. Gaiši krāsotās sienas, apbrīnojami spodrās gultiņas.. Zv 52, 13, 8.

rūpīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūpīgi. 1.** *Tāds, kas rīkojas, lai nodrošinātu (kādu) ar dzīvei nepieciešamo; tāds, kas rūpējas (par kādu); gādīgs.* R. tēvs. □ Sieva kā rūpīga laulāta draudzene aizvien gāja vīru aplūkot, vai tam kaut kā netrūkstot, un, ja kā trūka, tad.. to piegādāja ar lielāko veiklību. Apsīšu J 1, 293. ..viņa ir gādīga un rūpīga māte savām meitām.. Zv 51, 1, 9. ..Visvaldis bija ļoti rūpīgs un gādīgs pret Rūtu. Ja vakaros Rūtas nebija mājā, Visvaldis bija tas, kas iedomājās uzlikt tējas traukam sildītāju. Sakse 1, 80. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* □ Kauču māte rīkojās pa ķēķi. Ar rūpīgu, nopietnu seju viņa maisīja ar pavārnīcu katlā vārāmo.. Pērsietis 1, 318.

2. *Tāds, kas ir kārtīgs, precīzs, tāds, kam ir apzinīga attieksme pret darbu, pienākumiem.* R. strādnieks. □ Duburs bijis rūpīgs un prasīgs režisors. Viņš palīdzējis celties režijas līmenim latviešu teātrī.. Lit M 56, 24, 4. Ēvaldam bija patīkami, ka traktorists, ar kuru nāksies kopā strādāt vairākus mēnešus, ir tik rūpīgs un uzmanīgs. Zv 51, 8, 10. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* Rūpīgi pētījumi. Rūpīgi strādāt. Rūpīgi ģērbties. □ ..[dārznieks] rūpīgi apskatīja ogulājus, lai tiem nesariestos pārāk biezi zari.. Austriņš 1, 279. Izrādes radīja pārdomas un polemiskas iebildes, bet nenoliedzami — tie bija rūpīgi, ļoti precīzi nostrādāti interesanti darbi. Teātris 75, 17. Katru pavasari rūpīgi kopta un ziemā no sala sargāta, maijā pumpurojas un uzzied ābelīte. Stulpāns 2, 58. // *Dziļš, vispusīgs (par domām, uztveri u. tml.).* □ «..tu naktī visu rūpīgi pārdomā! Ja tev darbs nav prātā, ja negribi strādāt kā vīrs, nemāni pats sevi un citus!» Kalndruva 5, 87. ..tikai pēc rūpīgiem apsvērumiem izšķīrās mest vai nemest tīklus un, ja mest, tad — kādā dziļumā. Talcis 7, 259.

○ Rūpīgas rokas — *saka, ja cilvēks ir rūpīgs.*

rūpīgums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → rūpīgs (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; rūpība (1); gādīgums.* Vecāku r.

2. *Vispārināta īpašība → rūpīgs (2), šīs īpašības konkrēta izpausme; rūpība (2).* □ Atveidošanas rūpīgums nebūt nebija atkarīgs no lomas apjoma un slodzes uzveduma tēlu sistēmā. Katlape, Ceplītis 1, 121. «Steidzies lēnām!» Dziļa doma ir šajā tautas gudrībā. Tā māca netūlāties, nevilcināties, taču arī nestrēbt karstu. Māca ātrumu sabalansēt ar pamatīgumu, rūpīgumu. Cīņa 80, 57, 2.

rūpija, -as, s. *Naudas vienība (piemēram, Indijā, Indonēzijā, Pakistānā); attiecīgā naudas zīme, monēta.*

rūpināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans.; novec. *Sagādāt (kādam) rūpes.* □ Tas mani rūpina. ME III, 571.

rūpināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl.; novec. *Rūpēties.* □ Rūpināsies par saviem bērniem. ME pap II, 389. Rūpinās, lai es būtu.. glīti uzģērbusies°. ME pap II, 389.

rupj-, salikteņu pirmā daļa. **1.** savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajam ir lielāks šķērsgriezums nekā citiem, līdzīgiem.* Rupjkoki. Rupjvītne. // savienojumā ar lietv. ģen. *Norāda uz salikteņa otrajā daļā nosauktā samērā lielo šķērsgriezumu.* Rupjgraudu. Rupjkviešu. Rupjšķiedras.

2. savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosaukto veido elementi, sastāvdaļas ar samērā lielu šķērsgriezumu.* Rupjkeramika. Rupjkoksne. Rupjvilna. // savienojumā ar lietv. ģen. *Norāda uz (kā) elementu, sastāvdaļu samērā lielo šķērsgriezumu.* Rupjauduma. Rupjdrupu. Rupjvadmalas. // *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajā procesā, norisē rodas kas tāds, kura sastāvdaļām, elementiem ir samērā liels šķērsgriezums.* Rupjmalšana. // savienojumā ar lietv. ģen. *Norāda uz salikteņa otrajā daļā nosauktajā procesā, norisē radītā sastāvdaļu, elementu samērā lielo šķērsgriezumu.* Rupjmaluma.

3. savienojumā ar lietv. *Norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktajā procesā, norisē tiek veidota galvenokārt (kā) pamatforma.* Rupjapstrāde. Rupjfrēzēšana. Rupjslīpēšana. Rupjvirpošana. // *Norāda, ka ar salikteņa otrajā daļā nosaukto veido galvenokārt (kā) pamatformu.* Rupjēvele. Rupjfrēze. Rupjgrieznis. Rupjvirpa.

4. savienojumā ar adj. *Norāda uz (kā) elementu, sastāvdaļu samērā lielo šķērsgriezumu.*

Rupjgraudains. Rupjgabalains. Rupjporains. Rupjšķiedrains.

rupjacains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir samērā lieli, īpaši veidoti caurumi, cilpas (parasti par tīklu).* □ ..vēlā rudenī.. lepnās mežavīnu lapas nobirušas un kailo zaru pinums atgādina rupjacainu zvejnieku tīklu.. Ezera 10, 6.

rupjādains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir rupja āda (par cilvēkiem vai dzīvniekiem).* □ «Vai man tiešām.. būtu.. jāiedomājas, ka manā priekšā sēž kāds platkaulains, lielkājains, rupjādains puisis?» Zālīte 5, 255.

rupjapstrādāšana, -as, s.; parasti vsk. *Rupjapstrāde.*

rupjapstrāde, -es, s.; parasti vsk. *Apstrāde, kurā veido pamatformu, aptuvenu virsmu, noņemot lielāko liekā materiāla slāni, atstājot uzlaidi gludapstrādei.* Detaļas r.

rupjēvele, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Ēvele (kā) rupjapstrādei.* □ Rupjēveli (skrubi) lieto rupjai koku apēvelēšanai.. Sterns 2, 29.

rupjēvelēšana, -as, s.; parasti vsk. *Ēvelēšana, kurā veic (kā) rupjapstrādi.*

rupjfrēze, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Frēze (kā) rupjapstrādei.*

rupjfrēzēšana, -as, s.; parasti vsk. *Frēzēšana, kurā veic (kā) rupjapstrādi.*

rupjgabalains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas sastāv no samērā liela šķērsgriezuma gabaliem.* □ Smagu augšņu rupjgabalaina, vadziņās izveidota lauka virsa pēc kultivēšanas pastiprināti iztvaiko mitrumu. Apsīts 1, 232.

rupjgraudains, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Tāds, kas sastāv no samērā lielām graudveida daļām; tāds, kurā ir samērā lielas graudveida daļas.* R. sniegs. R. iezis. R. marmors. R. tērauds. R. apmetums. □ Augsnei jābūt pietiekami rupjgraudainai, lai būtu iespējama laba gaisa apmaiņa. Sudrabs 1, 160. Osus veido rupjgraudaina.. ledāja kušanas ūdeņu smilts. Ģeogr 38. Purvaino pļavu grīšļa sienā iekaisu rupjgraudainu sāli, lai trūcīgā zāle ziemu govīm labāk garšotu. Andersone 1, 101.

2. *Tāds, kam ir samērā lieli graudi (par augiem).* □ 1000 graudu svars atkarībā no kukurūzas šķirnes un augsnes apstākļiem ļoti dažāds: sīkgraudainām šķirnēm 50—250 grami, rupjgraudainām — 250 līdz 500 grami. Pad J 55, 53, 3.

rupjgraudu, ģen., nelok. **1.** *Rupjgraudains (1).* R. iezis.

2. *Rupjgraudains (2).*

rupjgrieznis, -žņa, v. *Grieznis (kā) rupjapstrādei.*

rupjība, -as, s. **1.** parasti vsk. *Vispārināta īpašība → r u p j š (7), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Kļūdās tie, kas domā, ka rupjība ir rakstura īpašība. Rupjība ir pirmām kārtām audzināšanas trūkums. Zv 58, 11, 14. Īpaša vienkāršās sarunu leksikas kategorija ir vulgārismi, tas ir, vārdi un teicieni, kurus to rupjības un nepieklājības dēļ uzskata par neciešamiem un nelietojamiem ne tikai literārā valodā vispār, bet pat arī vienkāršā sarunā.. Valeinis 1, 169.

2. *Nepieklājīgs, rupjš vārds, izteiciens; nepieklājība, rupja izturēšanās, uzvedība.* Runāt rupjības. □ ..svarīga pašsavaldīšanās un paškontrole. Ar rupjību, uzkliedzieniem un apvainojumiem vēl neviens nav pierādījis savu taisnību. Tavare 1, 113.

rupjkeramika, -as, s.; parasti vsk. *Keramikas izstrādājumi (piemēram, ķieģeļi, drenu caurules), kas sastāv no samērā rupjgraudaina materiāla.*

rupjkoki, -u, vsk. rupjkoks, -a, v.; mežs. *Koki, kam šķērsgriezums ir lielāks par 7 centimetriem.*

rupjkoksne, -es, dsk. ģen. -šņu, s. *Tādu stumbru un zaru koksne, kuru šķērsgriezums ir lielāks par 7 centimetriem.* Stumbra r.

rupjkristālisks, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas sastāv no samērā lieliem kristāliem.* Rupjkristāliska viela.

rupjkviešu, ģen., nelok. *Tāds, kas ir gatavots no rupja maluma kviešu miltiem.* R. maize. □ ..[saimniece] mīcīja rudzu vai rupjkviešu mīklu milzu abrā.. Ādamsons 1, 208.

rupjmaize, -es, s.; parasti vsk. *No rupja maluma rudzu miltiem cepta maize.* Rupjmaizes kukulis. Rupjmaizes sausiņi. Rupjmaizes kvass. □ Pie lēni asimilējamajiem ogļhidrātu produktiem pieder rupjmaize, kviešu un miežu karaša.. Ves 76, 12, 8. Kad vecaistēvs nogriež rupjmaizes riku un apzież ar sviestu, — garšo. Rinkule 5, 14. Ģimenes galva.. ar asu dunci grieza no lielā rupjmaizes klaipa apaļas šķēles.. Kar 58, 1, 35.

rupjmalšana, -as, s.; parasti vsk. *Malšana, kurā iegūst produktu, kam ir sastāvdaļas ar samērā lielu šķērsgriezumu.* Graudu r.

rupjmaluma, ģen., nelok. *Tāds, kura sastāvdaļām malšanas rezultātā ir samērā liels šķērsgriezums (par produktu); tāds, kurā maļot iegūst produktu, kura sastāvdaļām ir samērā liels šķērsgriezums (par iekārtu, ierīci u. tml.).* R. dzirnavas. Rupjmaluma (arī rupja maluma) milti — *graudu milti, kas satur daudz graudu apvalku vielu.*

rupjporains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir poras ar samērā lielu šķērsgriezumu.* □ Rupjporaino betonu izgatavo no vienas frakcijas vai arī vairāku frakciju ošu un šķembu maisījuma, izslēdzot sīkās frakcijas un smiltis. Izrakt 83. Silikalcīta faktūra var būt dažāda — no gandrīz stiklveidīgas līdz rupjporainai. Zin T 64, 11, 33.

rupjslīpēšana, -as, s.; parasti vsk. *Slīpēšana, kurā veic (kā) rupjapstrādi.*

rupjslīpmašīna, -as, s. *Slīpmašīna (kā) rupjapstrādei.*

rupjstiebrains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kam ir ciets stiebrs (par lakstaugiem).* □ ..irdenā un ar augu barības vielām bagātā augsnē kā pirmie no zālaugiem ieviešas.. dažādi rupjstiebrainie platlapji, piemēram, gārsas, dadži.. Tērauds 1, 144.

rupjstiebru, ģen., nelok. *Rupjstiebrains.*

rupjš, -ais; s. -a, -ā; apst. **rupji. 1.** *Tāds, kam ir samērā liels šķērsgriezums; tāds, ko veido elementi, sastāvdaļas ar samērā lielu šķērs-*

griezumu; pretstats: smalks. Rupja grants. Rupja smilts. Rupji putraimi. Rupjais sāls. Rupji milti. Rupjas aveņu ogas. Rupjas zvīņas. Rupjā lopbarība (arī barība) — *āboliņa un pļavu siens, salmi, pelavas, arī zariņbarība un skujas.* Rupja maize — *rupjmaize.* Rupjā keramika — *rupjkeramika.* □ Betona galveno masu sastāda rupjas pildvielas — grants, oļi vai akmens šķembas. Zin T 66, 4, 22. Viņš darbojās pie lielas zaru kaudzes, izcirta rupjākos gabalus malkai, sīkumus meta ugunskurā. Gulbis 4, 53. Līdz ar pirmajām rupjajām lāsēm sāka kapāt krusa .. Upīts 4, 127. Savu ganāmpulku esam pilnīgi nodrošinājuši ar rupjo un sulīgo barību. Zv 53, 19, 4. Uz galda goda vietā milzīgi rupjas maizes klaipi .. Ērgle 1, 406. // *Tāds, kam ir samērā lieli, īpaši veidoti caurumi (piemēram, par sietu, tīklu).* R. siets. R. tīkls. □ Kad lielums [rudzu] izvētīts, tad noņem rupjo kretuli un uzkarina smalko. Atbīda vēl netīros graudus sāņus, un sākas vētīšana no jauna. Birznieks-Upītis II, 111. // *Tāds, kam ir samērā platas, dziļas rievas, padziļinājumi virsmā (piemēram, par vīli).* Rupja vīle — *rupjvīle.* □ Asinot cirvi ar rupjo, plakano vīli, paliek dziļas rievas .. Indāns 1, 173.

2. *Tāds, kam ir samērā liels šķērsgriezums (par pavedienu, dziju u. tml.).* R. diegs. Rupja dzija. □ Sienas dekors .. izšūts uz oranža džutas auduma spodršuvumā .. Pavedienus ņem samērā rupjus, lai raksts labi klātu audumu. PL Siev 84, 10, pielikumā. Džutas šķiedra ir diezgan rupja, un to lieto visvairāk maisu pagatavošanai .. Galenieks 2, 264. Kājās vīzes rupjām auklām. Ķihters 1, 425. // *Tāds, kas ir darināts no pavediena, dzijas u. tml., kurai ir samērā liels šķērsgriezums.* R. linu audums. R. maiss. R. krekls. R. galdauts. Rupjas zeķes. Noslaucīties rupjā dvielī. □ Lielās nātres .. paretam lieto kā šķiedraugu rupju, bet izturīgu (tā saucamo nātno) audumu pagatavošanai, piemēram, maisiem. Galenieks 2, 322. .. viņa parādīja zem baltā virsvalka rupju audekla kleitu .. Zālīte 5, 132. // *Tāds, kam ir samērā liels šķērsgriezums (parasti par matiem, apmatojumu).* Rupja vilna. □ Bārdas mati — sari ir apmēram 4 reizes rupjāki par galvas matiem .. Ves 83, 11, 31. Aļņa ķermenis klāts ar biezu, rupju apmatojumu. Medn 15.

3. *Tāds, kurā veido (kam) elementus, sastāvdaļas ar samērā lielu šķērsgriezumu.* Rupja maluma (arī rupjmaluma) milti — *graudu milti, kas satur daudz graudu apvalku vielu.* □ Skābbarības sagatavošanu ievilcina līdz 10 un vairāk dienām, skābē nesasmalcinātu vai rupji saekselētu masu .. Pad J 63, 155, 2. No maizītes es pazinu Tautu meitas tikumiņu: Rupji malta, maz mīcīta, Atlēkusi garoziņa. DV 52. .. ar minerālvielām un vitamīniem bagātāka ir maize no rupja maluma miltiem .. PL Siev 78, 2, pielikumā.

4. *Tāds, kas ir raupjš, sasprēgājis, negluds (par ādu); tāds, kam ir raupja, sasprēgājusi, negluda āda (par ķermeņa daļām); arī ass*[1] *(4).* □ Sejas āda ļoti bieži mēdz būt sausa, maz elastīga, netīru virspusi vai arī vairāk vai mazāk rupja, poraina, pasausa vai taukaina. Ves 63, 5, 25. Aligators klāts ar rupju, grumbuļainu ādu. Zv 51, 4, 30. Zemnieks: .. Rokas man rupjas no darba. Paegle 2, 268. Drēbe ņirkstēja rupjos, sastrādātos pirkstos. Kurcijs 3, 97. // *Tāds, kam virsmā, uz virsmas ir izciļņi, krokas.* Rupjais apmetums. □ Te ir rupjš, pelēks papīrs, kādā agrāk tina siļķes .. Birze 5, 46. Mēbeļu apdari sāk ar virsmu sagatavošanu .. Vispirms koksni slīpē ar rupjāku slīppapīru, nogludinot lielākos nelīdzenumus, pēc tam — ar smalkāku papīru. Zin T 64, 11, 31. // *Tāds, kas nav plāns, arī nav piekļāvīgs (salīdzinājumā ar ko tādu pašu, līdzīgu) — piemēram, par auga daļām.* □ Ārējā zieda plēksne [zālei] mēdz būt rupjāka, iekšējā — maigāka, bet platāka. Galenieks 2, 403. Tagad ķīmiķi iemācījušies kofeīnu iegūt sintētiski, un rupjās tējas lapas atkal kritušas nežēlastībā: tās nekur neizmanto. Cīņa 73, 249, 4.

5. *Tāds, kurā (kam) veido galvenokārt pamatformu (par darbību, procesu).* Rupjais cirtums. □ Silītes kaltu izgatavo no liekta 5—25 mm plata tērauda stieniņa. .. To lieto arī koka priekšmetu rupjai apvirpošanai. Sterns 2, 33. Zem Rīgas — granīts, rupji aptēsts granīts .. Vācietis 7, 13. // *Tāds, kam ir izveidota galvenokārt pamatforma; tāds, kam ir zemāka kvalitāte.* □ Divi biedri bija aizgājuši, neprasīdami, vai viņu cīņu atalgos pat šis rupjais dēļu šķirsts. Birze 3, 105. Žēlsirdīgas saimnieces bij atkal devušas Annužai kādus rupjākus vērpšanas darbus .. Kaudzītes 1a, 315.

6. *Skarbs, arī zems, dobjš (par skaņu).* Rupji smiekli. Rupja balss sar. — *zema balss.* □ .. apgrūtināta, trokšņaina elpošana, rupjš, rejošs klepus .. Ves 62, 10, 8. .. Morics tuvodamies rēja rupji, zemos basa toņos .. Ezera 13, 114. .. Laura pirmoreiz viena rūca līdzi [dziesmu] rupjā vīrieša balsī .. Upīts 4, 207.

7. *Nepiekļājīgs, nesmalkjūtīgs, netaktisks, arī varmācīgs, aizvainojošs (par cilvēku).* □ Grīslis bija rupjš, nesaticīgs vīrs. Sakse 2, 21. .. patēvs .. bija aprobežots, rupjš cilvēks, turklāt iedzērājs .. Dorbe 6, 18. Rūdis visu pārspīlē, ir rupjš un bļaustīgs. Indrāne 2, 562. // *Tāds, kurā izpaužas šādas īpašības.* R. joks. R. izteiciens. Rupji uzkliegt. Rupji atbildēt. Rupji lamāties. R. cīņas paņēmiens. Rupja vara — *netaisna, varmācīga vara.* □ .. vēl sastopam nepieklājīgu, rupju apiešanos ar darbiniekiem, neuzticēšanos padotajiem. Zin T 64, 12, 2. .. rupja, netaktiska izturēšanās aizvaino un sarūgtina cilvēkus, padara tos īgnus un neapmierinātus, mazina viņu darba spējas. Tavare 1, 4. Indriķis viņu paņēma ar spēku — rupji un sāpīgi. Skujiņš 14, 184. pārn. Ar briežu govīm briežu bullis apietas diezgan rupji. Ja kāda no viņām aiziet no ganāmpulka tālāk par 30 soļiem, tā dabū ar ragiem spēcīgu «dunku», kas to tūdaļ atgriež atpakaļ. A Kalniņš 1, 101. Modri bijāt visu nakti, Visas tumšā sloga drausmas, Visas rupjās varas šausmas Jūs visdziļāk izbaudījāt. Rainis Ib, 131.

8. *Tāds, kas krasi neatbilst pieņemtajām normām, likumiem (piemēram, par kļūdu, pār-*

kāpumu). Rupja kļūda. Rupji pārkāpt pilsoņa tiesības. R. disciplīnas pārkāpums. R. apmelojums. □ ..ierašanos [ciemos] bez ielūguma varam uzskatīt par rupju atkāpšanos no kultūras uzvedības normām. Tavare 1, 70. ..par uzbraukšanu «zebrai», ja uz tās kaut vienu kāju spēris gājējs, [Ungārijā] draud sods par sevišķi rupju satiksmes noteikumu pārkāpumu. Cīņa 76, 249, 3. Tītenis gan šaubījās, vai daudz pieredzējušais sirmgalvis Sētas Miets būtu tāds plānprātiņš, ka noticētu tik rupjiem meliem. Sakse 14, 200. Ja paša cietušā rupja neuzmanība veicinājusi kaitējuma rašanos vai tā palielināšanos, tad atkarībā no cietušā vainas pakāpes.. atlīdzības apmērs.. jāsamazina vai vispār kaitējuma atlīdzināšana jānoraida. Civilk 1, 304.

○ Rupjais darbs — *smags, arī vienmuļš (parasti fizisks) darbs.* □ Marta sāka stāstīt par savu brāli — viens pats viņai bija. Nemīlējis strādāt rupjo darbu, vienmēr gudrojis par smalkām lietām. Lācis 4, 334. ◇ Rupja mute sar. — *saka, ja kāds runā rupjības, arī nesmalkjūtīgi, nepieklājīgi.* □ ..Irēne juta pret Piņģerotu lielas antipātijas viņa dažkārt rupjās mutes dēļ.. Bels 3, 69. ◇ Rupjš kā pelavu maiss sar. — *saka par ļoti rupju cilvēku.*

rupjšķiedrains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds, kas sastāv no šķiedrām, kurām ir samērā liels šķērsgriezums.* □ Augstvērtīgu, sausu, smalkšķiedrainu būvkoku sanaglošanai lieto tievākas naglas, mazvērtīgāku, mitru, rupjšķiedrainu būvkoku sanaglošanai — resnākas naglas. Šterns 2, 134. Rupjšķiedrainu gaļu, kas liecina par dzīvnieka vecumu, vajadzēs ilgi gatavot, tā būs sausāka. Kļaviņa 1, 19.

rupjšķiedras, ģen., nelok. *Rupjšķiedrains.* R. būvkoki. R. zīds.

rupjums, -a, v.; parasti vsk. **1.** *Vispārināta īpašība → r u p j š (1), šīs īpašības konkrēta izpausme; izmērs pēc šķērsgriezuma.* □ Izsējas normas ir atkarīgas no.. audzēšanas paņēmiena, sēklu rupjuma un sēklu kvalitātes. Sēklu rupjumu raksturo sēklu skaits vienā svara vienībā. Sudrabs 1, 207. Vispiemērotākais skaidu rupjums ir no 2 līdz 10 mm. Pirms lietošanas ieteicams skaidas izsijāt caur sietu ar 10—20 mm acīm. Lauku Dzīve 71, 3, 37.

2. *Vispārināta īpašība → r u p j š (2), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Auduma r. □ Audos [paklājam] likta rupju pluču dzija, satīta trim vai četrām kārtām atkarībā no dzijas rupjuma. PL Siev 80, 6, pielikumā.

3. *Vispārināta īpašība → r u p j š (3), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Maluma r. Barības ekselējuma r.

4. *Vispārināta īpašība → r u p j š (4), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Ādas r. Papīra r.

5. *Vispārināta īpašība → r u p j š (5), šīs īpašības konkrēta izpausme.* □ Uz priekšu izvērstais, plastiski izceltais deguns, it kā nejauši iezīmētā acs, nelielais iedobums mutes vietā liecina par rupjumu un primitīvismu [skulptūras] apdarē. Māksla 66, 1, 50.

6. *Vispārināta īpašība → r u p j š (6), šīs īpašības konkrēta izpausme.*

7. *Vispārināta īpašība → r u p j š (7), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Cilvēka r. Izturēšanās r. Uzvedības r.

8. *Vispārināta īpašība → r u p j š (8), šīs īpašības konkrēta izpausme.* Disciplīnas pārkāpuma r.

rupjvadmalas, ģen., nelok. *Tāds, kas ir izgatavots no rupjas vadmalas.* R. svārki.

rupjvīle, -es, dsk. ģen. -ļu, s. *Vīle ar platām rievām.* □ Cieto virsmas slāni noņem ar rupjvīli vai skrāpvīli. Zin T 78, 12, 28. Atkarībā no rieviņu platuma, dziļuma un skaita uz 1 cm^2 virsmas izšķir rupjvīles un smalkvīles. Šterns 2, 48.

rupjvilnas, ģen., nelok. *Tāds, kam ir rupja vilna (par aitām, to šķirnēm).* □ Rupjvilnas aitas dod rupjāku, nevienveidīgu vilnu, kas sastāv no akotmatiem, pūkām un pārejas matiem starp tiem. Zool 182. // *Tāds, kas ir izgatavots no rupjas vilnas.* □ Saules stari pamazām sasildīja rupjvilnas jaku. Lit M 80, 31, 12.

rupjvirpa, -as, s. *Virpa (kā) rupjapstrādei.*

rupjvirpošana, -as, s.; parasti vsk. *Virpošana, kurā veic (kā) rupjapstrādi.*

rupjvītne, -es, dsk. ģen. -ņu, s. *Vītne ar samērā lielu šķērsgriezumu.*

rūpkombināts, -a, v. *Rūpniecības kombināts.* □ Divus gadus vēlāk atsāku darbu rūpkombinātā, kā toreiz dēvējās mūsu rūpnīca. Cīņa 80, 48, 3. «Mans darbs ir vienkāršs. Esmu audēja rūpkombināta cehā.» Preilis 1, 98. Vērsē darbojās rūpkombināta mēbeļu cehs, kokzāģētava, maizes ceptuve un pienotava. Bels 6, 47.

rūpnīca, -as, s. *Rūpniecības uzņēmums, kas pamatojas uz mašīnu sistēmas izmantošanu.* Mašīnbūves r. Metalurģiskā r. Ķīmiskā r. Lauksaimniecības mašīnu r. Paplašināt rūpnīcu. Garantijas rūpnīca — *rūpnīca, kurā veic garantijas remontu.* □ Veselu apvērsumu Ģirta dzīvē ienesa rūpnīca. Tā pārsteidza ar savu darba ritmu, mašīnu daudzumu, skaļo strādnieku burzmu. Dripe 2, 72. 1969. gadā ekspluatācijā nodota keramzītbetona paneļu rūpnīca Daugavpilī. Ģeogr 353. Skolā pēdējās klasēs mūs sūtīja ražošanas apmācībā uz rūpnīcu. Brodele 17, 173. sal. Mehāniskajā cehā dūca virpas, griezās urbjamā mašīna — jā, te jau bija gandrīz kā rūpnīcā! ... Zv 54, 24, 6.

rūpniecība, -as, s.; parasti vsk. *Tautas saimniecības nozare, kas ietver izejvielu un kurināmā ieguvi un izejvielu pārstrādi ražošanas līdzekļos un patēriņa priekšmetos.* Sociālistiskā r. Kapitālistiskā r. Vietējā r. Rūpniecības nozares. Rūpniecības uzņēmums. Rūpniecības apvienība. Rūpniecības kombināts. Rūpniecības produkcija. Rūpniecības celtniecība. Vieglā rūpniecība — *rūpniecības nozare, kas ražo plaša patēriņa priekšmetus.* Smagā rūpniecība — *rūpniecības nozare, kas ražo ražošanas līdzekļus.* Ieguves rūpniecība — *rūpniecības nozare, kas ietver izejvielu, arī enerģijas ieguvi.* Apstrādes rūpniecība — *rūpniecības*

nozare, kas ietver izejvielu pārstrādi ražošanas līdzekļos un patēriņa priekšmetos. Rūpniecības centrs — *pilsēta vai pilsētciemats, kur koncentrēti vairāki rūpniecības uzņēmumi un tajos nodarbināta lielākā daļa iedzīvotāju.* Rūpniecības apvērsums — *ekonomisko un sociāli politisko pārmaiņu sistēma, kas saistīta ar pāreju uz mašinizētu ražošanu.* Rūpniecības revolūcija — *rūpniecības apvērsums.* Rūpniecības kapitāls — *rūpnieciskais kapitāls.* □ Materiālās ražošanas galvenā nozare ir rūpniecība. Ekon zin 17. . . strauji turpina attīstīties lielražošana abās tās galvenajās nozarēs — kā rūpniecībā, tā lauksaimniecībā. Hor 78, 14, 12. Latvijas ekonomikā izceļas trīs savstarpēji saistītās galvenās materiālās ražošanas nozares: rūpniecība, lauksaimniecība un transports. Zv 76, 14, 1. Latvijas PSR vieglo rūpniecību raksturo daudznozaru struktūra: dažāda veida tekstilrūpniecība, trikotāžas, šūšanas rūpniecība, ādas apstrāde, apavu, ādas galantērijas, kažokādu, filca u. c. rūpniecības nozares. Ģeogr 356. Daudzu smagās rūpniecības produkcijas veidu ražošanas absolūtais pieaugums šogad . . pārsniedz visaugstākos iepriekšējo gadu rezultātus. Lit M 60, 51, 1. Vācijā [pēc 1830. gada] . . sākās rūpniecības revolūcija — mašinizētās ražošanas ieviešana un fabriku sistēmas izveidošanās. A Putniņš 1, 14. // *Atsevišķs šīs tautas saimniecības nozares veids.* Ķīmiskā r. Elektroenerģētikas r. Būvmateriālu r. Kokapstrādes r. Papīra r. Kurināmā r. Automobiļu r. Dzelzsbetona izstrādājumu r. Pārtikas rūpniecības uzņēmums. □ Vadošā vieta mūsu eksportā ir mašīnbūves, melnās metalurģijas, naftas un naftas pārstrādāšanas rūpniecības produkcijai. Hor 76, 24, 13. Dienvidslāvijas farmaceitiskā rūpniecība sāka intensīvi attīstīties tikai pēc otrā pasaules kara . . Ves 81, 8, 25. // ģen.: rūpniecības, adj. nozīmē. *Tāds, ko apstrādā, pārstrādā, arī iegūst šajā tautas saimniecības nozarē; arī rūpniecisks.* □ Rūpniecības cukurbiešu novākšana virzās uz priekšu samērā vienmērīgi. Pad J 73, 195, 1.

rūpnieciskot, -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Ieviest rūpniecībai raksturīgās darba metodes (kādā nozarē, uzņēmumā u. tml.).*

rūpniecisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūpnieciski.** *Saistīts ar rūpniecību, tai raksturīgs.* Rūpnieciskā ražošana. Rūpnieciskie procesi. Rūpnieciskā sintēze. Rūpnieciskos objektu būve. Mežu rūpnieciska izmantošana. Rūpnieciskā putnkopība. Rūpnieciskā augļu pārstrādāšana. Rūpnieciskais kapitāls ekon. — *kapitāls, ko avansē virsvērtības iegūšanai un kas funkcionē materiālās ražošanas sfērā (rūpniecībā, lauksaimniecībā, celtniecībā un transportā).* □ Lopkopība pakāpeniski jāpārkārto uz rūpnieciskiem pamatiem un jāpadara par modernu, augsti efektīvu nozari. Lauku Dzīve 78, 10, 9. Turpmāk paneļus gatavos rūpnieciski. Lauku Dzīve 72, 1, 11. Pēteris Dindonis rakstīja par siltumnīcām un augu mājām, par dārzeņu pārstrādāšanu, par rūpnieciskajiem ogu un augļu dārziem. Hor 77, 12, 19. // *Tāds, ko apstrādā, pārstrādā, arī iegūst rūpniecībā.* Rūpnieciskie ražojumi. R. produkts. □ Te gribētos atzīmēt mūsu zinātnieku darbu, kas tiek veikts, lai rūpnieciskos un sadzīves notekūdeņus izmantotu lauku un ganību apūdeņošanai. Zv 76, 12, 6.

rūpnieks, -a, v.; **rūpniece,** -es, dsk. ģen. -ču, s.; neakt. *Rūpnīcas īpašnieks.* □ Naftas rūpnieka Benkendorfa kazarmās toreiz lezgīnam Kulijevam auga gadus piecus vecs dēlēns — Kadiriņš. Birznieks-Upītis 6, 259. . . japāņu tirdzniecības firmas un rūpnieku apvienības paziņojušas, ka par 50 procentiem samazina darbā pieņemamo darbinieku skaitu. Liesma 76, 6, 26. . . izstāde liecina par daudzu valstu rūpnieku un komersantu ieinteresētību olimpiskās kustības attīstīšanā . . Zv 76, 20, 20.

rupors, -a, v. *Konusveida caurule skaņas svārstību koncentrēšanai noteiktā virzienā un to pastiprināšanai.* Metāla r. Rupora gramofons. □ «Bocman, sagatavot enkuru izmešanai!» kapteinis sauc ruporā, noliecies pret klāju. Talcis 7, 20. Iznīcinātājs tuvojās ātri. . . virsnieks ar ruporu deva pavēli: «Visiem braucējiem pārnākt uz kuģi!» A Grīgulis 13, 191. // pārn. *Domu, ideju u. tml. paudējs, izplatītājs.* □ . . rakstnieks nav vienkāršs laikmeta rupors vai hronists, kas apraksta visus notikumus pēc kārtas, kā tos redzējis . . Lit M 56, 25, 2. Šillers ņem vēstures tēlus un pārvērš tos par paša Šillera laika ideju ruporiem. J Kalniņš 1, 134. Jaunlatviešu kustībai un tās galvenajam ruporam «Pēterburgas Avīzēm», kas kopš 1862. gada jūlija iznāca Pēterburgā, bija liberāli buržuāzisks raksturs. Sports 83, 103, 3.

ruporveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir rupora forma, veids.*

ruporveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **ruporveidīgi.** *Ruporveida.* □ Zēns . . , jau atgrūdies no sēkļa, abas rokas ruporveidīgi pielika mutei: «Bet jūs neaizmirstiet man Antuānu de Sent-Ekziperī!» Klīvers 3, 18.

rupucis, -ča, v.; **rupuciene,** -es, dsk. ģen. -ņu, s. **1.** apv. *Krupis; arī bruņurupucis.* □ Liels, drukns rupucis laiski rāpās prom no lēzenas piena bļodiņas. Upīts 8, 165. Ligzdu rupuciene gatavo piekrastes smiltīs, vasarā izdēj ap 10 olu . . Draugs 84, 8, 28. . . koka silēs rāpoja rupuči, apdomīgi un gausi staipījās gliemeži un sevišķā aizgaldā čaukstēja vēži. Kurcijs 4, 184. «Un tu pats noķēri bruņurupuci? Aiz Urāliem?» — Vecākais brālis pasmaidīja: «. . šito es dabūju Gruzijā. . . Sākumā gribēju atvest tev dzīvu, bet rupucis nobeidzās.» Saulītis 12, 42. pārn. Viņa [māsa] staigāja man līdz un atkal un atkal stāstīja, ka krustmātes man, tādam mazam rupucim, vairs . . nav. J Kalniņš 2, 65.

2. sar.; niev. *Cilvēks ar nevēlamām īpašībām; īgns, nepatīkams, neizpalīdzīgs cilvēks.* □ Ne Klāvs, ne Krišs pat neatskatījās. Tad Jukums pikti nomurmināja: «Jupis jūs rāvis, rupuči! Iztikšu bez jums.» Avotiņa, Šlisers 1, 57.

3. v.; sar. *Rupjmaize.* □ «Tev rupucis nelien, kārojas pasūtīt karbonādi un uzdzert

aliņu!» Lāms 2, 13. Tatāru un tomātu maižu nav. Bet kas kait rupucim, kas kviešu baltmaizei? Kalndruva 7, 196.

rūsa[1], -as, s. **1.** parasti vsk. *Dzeltenīgi sarkanbrūna dzelzs(III) savienojumu kārta uz dzelzs virsmas.* Rūsas plankums. Noberzt rūsu. □ Divi matroži sēdēja uz tauvās iekārta dēļa un skrāpēja no [kuģa] nobrāzumiem rūsu.. Lapsa 3, 5. ..[automobiļa] aprūsējušās vietas jāapstrādā ar rūsas pārveidotāju.. Zin T 78, 9, 25. sal. Vienaldzība un nedisciplinētība ir kā rūsa, kas, ieviesusies vadītājos, pamazām pārņem visu kolektīvu. Cīņa 74, 171, 2. pārn. Ir lietas, kuras — ticiet man — Ne rūsa ēd, ne kodes. Elksne 7, 14. // pārn. *Tas, kas iedarbojas (uz ko) nevēlami.* □ Gars apaug ar rūsu ātri, Zaudē spraigumu, možumu, — Vēlāk — ilgi un mokoši jātrin, Lai atgūtu spožumu. Purvs 3, 18. Laiks var arī kādreizējo spozmi pārklāt ar aizmirstības rūsu. Kritikas g 76, 208. Smaids sirmgalvja gurdajā sejā Ar rūgtuma rūsu jaukts. Dinere 13, 14.

2. parasti vsk. *Dzeltenīgi sarkanbrūna krāsa; šādas krāsas kārta.* □ ..nogāzēs jau varēja skaidri atšķirt dolomīta rūsu.. Cīrulis 1, 197. ..Tur salnas notriektas lapas Sarkana rūsa klāj. Goba 3, 32. // ģen.: rūsas, adj. nozīmē. *Tāds, kam ir raksturīga dzeltenīgi sarkanbrūna krāsa.* Rūsas krāsa — *dzeltenīgi sarkanbrūna krāsa.* □ Sieviete augumā bija galvas tiesu mazāka, kupliem rūsas krāsas matiem. Klīvers 3, 104.

3. parasti vsk. *Dzeltenīgi sarkanbrūna viela, kas rodas (parasti purva) ūdenī no dzelzi saturošiem iežiem.* □ Ūdens nāca no ganību purva avotiem ar rūsas piejaukumu, kas ātri vien nobrūninājа [vannas] emaljēto virsmu. Mauliņš 3, 196. Dzelzs pievedumus Birzāku kalēji kaut kā aizstāj, kausējot.. tejienes purvu rūsu. Niedre 15, 82.

4. *Brūni dzeltens plankums, kas rodas, oksidējoties taukiem (parasti uz zivīm).* □ Storu dzimtas zivju galvas applaucē, nogriež kaula vairodziņus un notīra rūsu, ja tāda ir.. Ēd gat 42.

5. *Augu slimība, ko izraisa sēnes, kuras uz auga orgāna veido dažādas formas un lieluma pustulas, kas pildītas ar sporu masu rūsganā krāsā.* Linu r. Labības r. Sīpolu r. Lapu r. Kartupeļu lakstu r. □ No sēņu slimībām visizplatītākās ir miltrasa un rūsa. Dindonis 1, 59. Ar rūsu slimiem augiem ir mazāka sēklu raža nekā veseliem augiem, turklāt sēklas ir sīkas un ar zemu dīgtspēju. Tērauds 1, 406.

rūsa[2], -as, s.; parasti vsk. *Gaismas parādība virs horizonta — īslaicīgs, plašs tāla zibens atspīdums.* □ Dažreiz vasaras vakaros vai naktīs, kad apvāršņa malā ir negaisa mākoņi, redzam īsu blāzmojumu, bet zibeni neredzam, ne arī dzirdam pērkona grāvienu. Šādu blāzmojumu sauc par rūsu. D kal 66, 112. Pār stepi pland rūsa.. Ziedonis 13, 66. Noplaiksnījās. Rūdolfs neviļus sasprindzināja dzirdi, gaidot pērkonu, taču plīkšķēja tikai lietus. Tā bija rūsa — mēmā gaisma. Ezera 7, 65. sal. Vēl jau plaiksnās tālumā kā rūsa Mūsu Lielais ilūziju laiks. Lisovska 4, 98. sal. ..satumstošajās debesīs retumis noplaiksnījās kā rūsa — tālumā brauca automašīnas, kuru starmešus skatienam slēpa krauja. Ezera 2, 88. pārn. Aiz muguras tālumā dārdēja lielgabali, un atskatoties aiz mežu melnuma varēja redzēt atplaiksnāmies sprādzienu rūsu. Sakse 7, 35.

rūsa[3], -as, s.; apv. **1.** *Stirpa, guba, arī padziļinājums zemes virsā (sakņaugiem).* □ Kartupeļus uzglabā pagrabos, bedrēs, rūsās. ME III, 572. Sēklkopības agronome.. aizveda mūs pie divām pagarām rūsām — tā šeit stirpas sauc. Izkārpījusi cauri plānu zemes uzbēruma un salmu klājumu, viņa sāka vilkt ārā glītus, dzeltenus bumbuļus.. Cīņa 75, 71, 2.

2. parasti vsk. *Gružu, saslauku, arī nevajadzīgu, nederīgu priekšmetu kopums.* □ Kur amatnieks strādā, tur rūsas bez gala. ME III, 572. Tīkls jāizkvēpina ar tādiem dūmiem, kur dedzinātas vecas ādas tupeles un šāda tāda rūsa. ME III, 572.

rūsainība, -as, s.; parasti vsk. *Stāvoklis (augiem), kad (tiem) ir rūsas sēnes izraisīta slimība.* □ ..bumbuļu rūsainība vairāk ir izplatīta smilšainās augsnēs, turklāt vasarās, kad ir augsta temperatūra un maz mitruma. Lauku Dzīve 85, 6, 28.

rūsains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsaini. 1.** *Tāds, kas ir klāts ar rūsu*[1] *(1).* R. naža asmens. Rūsaina stīpa. □ ..atslēgai laikam patika būt rūsainai, un rokas ilgi odās pēc dzelzs, kad atslēga bija rokās turēta. Kar 85, 12, 43. Tikai rūsainā, ap steķa kāju apmestā ķēde vēl turēja virspusē šo veco [laivas] vraku.. Ezera 17, 105. ..atsedzas kaili gulšņi ar paliktņu izēstām, rūsainām rētām. Caune 2, 14. pārn. Bazn̄icas tornī piekusis sauca zvans, sauca vārgi, kā ieplīsis. Zvaniķis gan zvērēja, zvanam neesot vainas. Taču skaņa bija un palika rūsaina.. Kar 85, 2, 58. // *Tāds, kas satur rūsu*[1] *(1).* □ Jau nepilna metra dziļumā zem rūsainās ortšteina kārtas senais jūras dibens noblietēts kā cementa klons. Lauku Dzīve 78, 10, 12.

2. *Tāds, kam ir rūsas*[1] *(1) krāsa.* □ ..ezers ir rāms, dažuviet tumšs un spulgs, dažuviet it kā viegli aprasojis, dažuviet rūsainu, dzeltenu un sarkanu krāsu pielijis.. Kalndruva 2, 126. ..vasaru garas lietavas lija, un cik nu rūsaini rudenī zārdi žūst... Brīdaka 10, 69. Vakara pusgaismā dārzu tumsā rūsaini izgaismojas logs, viesdams mājības sajūtu. Ziedonis 9, 158.

3. *Tāds, kas satur rūsu*[1] *(3).* □ Grāvjos un bedrēs [stipri skābās augsnēs] parādās rūsains ūdens ar varavīkšņainām plēvēm un rodas tumši dzeltenas irdenas dūņas. Lauku Dzīve 80, 10, 8.

rūsakmens, -akmens, dsk. -akmeņi, v.; ģeol. *Tumšbrūna, blīva, galvenokārt dzelzs oksīdu saturoša smilts augsnes apakšējā daļā.* Purva augšņu r. □ Zemākās vietās notiek lielāka vai mazāka augsnes izskalošanās, rūsakmens kārtas izveidošanās un pārpurvošanās. Tērauds 1, 127. ..ortšteinam jeb rūsakmenim, kas..

grīņa augsnēs bieži ir sastopams, nevarētu dot brūnzemes nosaukumu. Saudz dabu 52.

rūsējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts* → *rūsēt (1).* Naža r. □ pārn. Agri, pirms laika, ar tādu kā vecuma rūsējumu apvilcies, viņš vadīja dienas bez īsta prieka. Zigmonte 13, 109.

rūsēt, parasti 3. pers., rūsē, arī rūs, pag. rūsēja (retāk rūsa, 1. konj.); intrans. **1.** *Pārklāties ar rūsu*[1] *(1).* □ Tajās vietās, kur naglas var rūsēt, jālieto cinkotas naglas. Šterns 2, 137. Cilāta dzelzs nerūsē; darbināts prāts nenoveco. R Kaudzīte 1, 80. . . aiz viņu [koku] saknēm mana vectēva lemess vēl, kaut kur aizlūzis, rūs. Krūklis 8, 47. pārn. Koks koku negribot sāk nomākt, Un zāle zāles ēnā rūs . . Elksne 7, 23. pārn. Kad es ieplēšu dvēselē robus Uz atmiņu rūsošām naglām, Esi ar mani tad kopā . . Elksne 2, 112. // pārn. *Kļūt necaurredzamam, netīram, nespodram.* □ Istaba viņa laikā jau sāka slimot: rūtis rūsēt un bālēt . . . Birznieks-Upītis 6, 56. Pa labi lauka malā pletās gurdens kadiķājs un rūsēt sācis sila zilums. Kalndruva 10, 131. Plīst dzelme, un bruņinieks melnais No dziļumiem augšup nāk, . . Un debesis rūsēt sāk. Elksne 10, 17. // pārn. *Kļūt neaktīvam, kūtram.* □ . . sarmas sudrabā decembros sirds viegli plaisā un rūs! . . . Lukss 12, 132. Šī ecēšanās viņam patīkama. Kaut uz brīdi atsvaidzinās vientulībā rūsošais un garīgā dīkā pamestais prāts. Kurcijs 2, 151.

2. *Izdalīties, atšķirties no apkārtnes ar savu rūsgano krāsu.* □ Rudens lietavās jau rūsē Ogres krastu meži . . Goba 4, 108. Miegainā miglā dīvaina Pāri kļavām, kas pamazām rūs, Rāma kā upe pie grīvas Septembra diena plūst. Vīksna 2, 119. Ik gadu sausāka kļūst sirds Un ugunsnedrošāka kļūst — Kā pērno sveķu kamols irds, Kas nokaltušā zarā rūs. Belševica 3, 157.

rūsganbārdains, -ais, v. *Tāds (cilvēks), kam ir rūsgana bārda.* □ Ebrejs ar pliku galvvirsu, . . peisakains un galīgām lūpām, pastāvīgi strīdējās . . ar rūsganbārdainu poli . . Laicens 1, 153.

rūsganbrūns, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsganbrūni.** *Brūns ar rūsganu nokrāsu; rūsgani brūns.* R. putns. □ Arī mēs protam priecāties par pirmo zaļumu laukos, par ievziedu sniegu, par rūsganbrūnajām lapām rudenī. Liesma 76, 8, 25. Sarkanā klija ir lielāka par citām klijām . . Spalvas krāsa rūsgansarkana vai rūsganbrūna . . A Kalniņš 1, 217.

rūsgandzeltens, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsgandzelteni.** *Dzeltens ar rūsganu nokrāsu; rūsgani dzeltens.* □ Silos, kur pietiekami daudz mitruma, ļoti izplatīta priežu beka. Sēne ir rūsgandzeltenā krāsā. Pad J 67, 182, 4.

rūsganīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsganīgi.** *Ar rūsganu nokrāsu; ierūsgans.* Rūsganīgi mati. □ Apaļais un sīkstais sklandurausis. Rūsganīgs kā debess mala rietos, Resnais burkāns savu spēku devis . . Gāliņš 5, 33.

rūsganmatains, -ais; s. -a, -ā. *Tāds (cilvēks), kam ir rūsgani mati.* □ Resnais, rūsganmatainais puišelis, kas tikai vakar bija apguvis sarežģīto un grūto svilpšanas māku, . . visu laiku gaudoja tik griezīgi kā Sarkanā krusta automašīnas sirēna. Bērn 59, 9, 26. // *Ar rūsganiem matiem (par galvu).* Rūsganmataina galva.

rūsganmatis, -ta, v.; **rūsganmate,** -es, dsk. ģen. -tu, s. *Cilvēks ar rūsganiem matiem.* □ Rūsganmatis atlaida viņas elkoni, iedzēla Aldim drūmām, samulsušām acīm un apstājās. Mauliņš 3, 76.

rūsganot, parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans. **1.** *Kļūt rūsganam.* □ Timotiņš jau novecoja. Zaļās galviņas rūsganoja, stiebri kļuva cieti kā stieples. Kurcijs 4, 276. . . Pavadi līdz tā ozola galotnei, Kura rūsganot sāk. Vācietis 3, 109.

2. *Izdalīties, atšķirties no apkārtnes ar savu rūsgano krāsu.* □ Starp smilgām rūsganoja sagumzītas pakulu bikses . . Kaldupe 8, 11. Sen vairs nebija redzams tas pakalna paugurs, uz kura pamātes mājeles jumts rūsganoja kā vecs, novalkāts raganas lakats. Kaldupe 10, 46.

rūsganoties, parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl. **1.** *Rūsganot (1).* □ Koki jau rūsganojās. Tuvojās beigām pirmais ceturksnis. Liesma 75, 7, 12.

2. *Rūsganot (2).*

rūsganpelēks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsganpelēki.** *Pelēks ar rūsganu nokrāsu; rūsgani pelēks.* □ Vezumos sēdēja zilacainas meičas, ietinušas galvas rūsganpelēkos vilnas lakatos. Talcis 4, 11.

rūsganruds, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsganrudi.** *Ruds ar rūsganu nokrāsu; rūsgani ruds.* □ Lapsas . . spalvas krāsa ļoti dažāda. Pēc tās mēdz izšķirt četras parastās lapsas pasugas: . . rūsganrudo lapsu, kuras spalva ir rūsganā krāsā . . A Kalniņš 1, 11. Slokas mugura ir rūsganruda ar melniem un gaišpelēkiem raibumiem . . A Kalniņš 1, 191.

rūsgans, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsgani.** *Dzeltenīgi sarkanbrūns.* Rūsgani mati. R. kaķis. Rūsgana lapsa. Rūsganas lapas. Rūsgani zaļš. Rūsgani pelēks. Rūsgani svārki. □ Pavasara vējos zvejas vīra rokas kļuva tumši rūsganas kā priedes miza . . Kaldupe 3, 7. Kopā ar veco krustmāti mēs gājām gar tīruma malu. Rūsganajā zemē šur tur mirdzēja dzeltenas actiņas. J Kalniņš 2, 9. Baltais zaķis vasarā ir rūsgani brūns, pa gabalu maz atšķiras no pelēkā zaķa. Medn 57. // parasti ar not. galotni. *Tāds, kas ir šādā krāsā, salīdzinot ar ko citu tajā pašā, piemēram, dzimtā, sugā, noteiktā priekšmetu grupā.* Rūsganais mīkstspārnis. Rūsganais priežu pumpuru tinējs. Rūsganā priežu zāģlapsene. □ . . lauku parkos jāaizsargā rūsgano skudru pūžņi no dažādiem postījumiem . . Rupais, Kalniņa 1, 24. . . visbiežāk sastopams rūsganais jeb agrais sikspārnis . . Latv dzīvn 17.

rūsgansarkans, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsgansarkani.** *Sarkans ar rūsganu nokrāsu; rūsgani sarkans.* □ . . pirmajam dziedātājam [pavasarī] parasti savu balsi pievieno arī sarkanrīklīte. Tas ir neliels . . putns ar rūsgansarkanu galvu un kaklu . . D kal 80, 62. Sarkanā klija ir lielāka par citām klijām . . Spalvas krāsa rūsgansarkana vai rūsganbrūna . . A Kalniņš 1, 217.

rūsgansārts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsgansārti.** *Sārts ar rūsganu nokrāsu; rūsgani sārts.* □ Izvairieties no violetas lūpu krāsas! Lietojiet ķieģeļkrāsas vai rūsgansārtu lūpu zīmuli. PL Siev 77, 8, 26.

rūsganums, -a, v.; parasti vsk. *Vispārināta īpašība → rūsgans, šīs īpašības konkrēta izpausme.* Matu r. Apspalvojuma r. □ Tur bija krūzes .. cīruļu spārnu rūsganumā .. Kaldupe 8, 26. Šķiet, ka visu Latviju Valdis Kalnroze ir ietvēris mainīgo ūdeņu atspulgos, kuru pelēkumā, sudrabainumā vai rūsganumā mainās gadalaiki un cilvēka mūža tecējums. Cīņa 80, 145, 3. Izaug [atmiņās] viss tik sen jau neredzētais apgabals — Kursa agrā rudens rūsganumā un zeltā. Kurcijs 4, 290.

rūsganzaļš, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsganzaļi.** *Zaļš ar rūsganu nokrāsu; rūsgani zaļš.* Rūsganzaļa glazūra. □ Priežu mežos augošās rudmieses ir zemākas un biezākas .., egļu mežos to krāsa ir rūsganzaļa. Pad J 67, 182, 4. Rūsganzaļā, siltā norā Tiksimies .. Sudrabkalns 1, 26.

rūsganzeltains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsganzeltaini.** *Zeltains ar rūsganu nokrāsu; rūsgani zeltains.* □ Tas bija skaists gailis — stāvu, lepnu seksti, rūsganzeltainām krūtīm un melnām, viegli iezaļganām astes spalvām. Ezera 1, 309.

rūsgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūsgi.** *Rūsgans.* □ Pirmās atmiņas par pirmo skolas dienu? Ko no tām paņem līdz dzīvē blondo, brūno, rūsgo galviņu pulks? Zigmonte 1, 16. .. Un debess rūsga bij kā varš. Osmanis 1, 145. No rīta vēl rūsgie bērzi pievakarē jau kļuvuši koši zaļi. Cīņa 63, 110, 1.

rusicisms, -a, v. *Rusisms.* □ Autora stāstījumā, personāžu runā ir viens otrs rusicisms .. Kar 59, 8, 138.

rusificēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans.; vēst. *Pārkrievot.* □ Cariskās Krievijas patvaldība netaupīja pūles, lai rusificētu mazākumtautības. Viens paņēmiens bija tā saucamās dvēseļu zemes piešķiršana tām ģimenēm, kas pārgāja pareizticībā. Cīņa 79, 225, 2. Jaunā, rusificējošā izglītības likumdošana paredz .. mācības krievu valodā, un bijušajam vācu ģimnāzistam jāpaliek otru gadu tai pašā ceturtajā klasē .. Klotiņš 1, 26.

rusifikācija, -as, s.; parasti vsk.; vēst. *Pārkrievošana.* □ Pret carisma varmācīgo rusifikācijas politiku uzstājās arī Kaukāza tautas un citas nacionālās perifērijas. Rīgas B 75, 178, 3. .. X Arheoloģijas kongress, kas notika Rīgā pēc cara Aleksandra III personīgā rīkojuma, bijis iecerēts kā viens no pasākumiem carisma izstrādātajā Baltijas rusifikācijas programmā .. Stradiņš 3, 142. Rusifikācija bija šauro mantīgo grupu un to gribas paudējas carisma valdības politika. Rīgas B 81, 260, 4.

rūsinājums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → rūsināt.* Detaļas r. □ pārn. Kātiņa iedobums [ābolam] plats, vidēji dziļš, ar zaļu rūsinājumu. Sudrabs 1, 249.

rūsināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. *Pieļaut, arī panākt, ka (kas) rūsē.* □ Pārbaudītāji jau reiz aizrādīja, ka nevajag tīšuprāt mašīnas rūsināt. Cīņa 67, 10, 2. Te — brauc atkal pa vircu un rūsina mašīnas! Ziedonis 22, 94. // pārn. *Būt par cēloni tam, ka (kas) kļūst neaktīvs, kūtrs.* □ .. nekas nav briesmīgāks par domāšanas inerci, — tā rūsina sabiedrības attīstību .. Lapsa 5, 21.

rusisms, -a, v.; val. *Aizguvums no krievu valodas.*

rusistika, -as, s.; parasti vsk. *Zinātnes nozare, kas pētī krievu valodu, literatūru, kultūru.*

rusistisks, -ais; s. -a, -ā; apst. **rusistiski.** *Saistīts ar rusistiku, tai raksturīgs.*

rusists, -a, v.; **rusiste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. *Rusistikas speciālists.* □ .. uz rusistu semināriem Polijā vien augustā dosies desmit MVU profesoru un pasniedzēju .. Cīņa 63, 176, 4.

ruskuss, -a, v. *Mūžzaļš augs ar ložņājošu sakneni un lapveidīgiem, saplacinātiem zariem, bieži ar dzeloņainu galotni.*

rūsot[1], parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; reti. **1.** *Rūsēt (1).* □ .. smieklu šaltis lūpu kausiņā Vairs nepārkūso, Man jautrums it kā metāls mitrumā Pamazām rūso. Aspazija V, 239. **2.** *Rūsēt (2).*

rūsot[2], parasti 3. pers., -o, pag. -oja; intrans.; reti. *Spīdēt, plaiksnīties (par rūsu*[2]*); rūsoties*[2]. □ Šai karstā dvēselē Tā domas kūso, Kā vasras [vasaras] naktī debess nomalē Tāls zibens plati rūso. Aspazija 3, 171.

rūsoties[1], parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl.; reti. *Rūsēt (2).* □ Rudenīgā zeltā rūsojās kalni. Kaldupe 10, 8.

rūsoties[2], parasti 3. pers., -ojas, pag. -ojās; refl.; reti. *Spīdēt, plaiksnīties (par rūsu*[2]*); rūsot*[2].

ruste. *Sk.* rusts[2].

rustējums, -a, v. *Paveikta darbība, rezultāts → rustēt.* □ Tikai [segas] krāsainās svītras bija drusku citādas. Te zelmeņa zaļš, ķiršu brūns un kliņģerīšu dzeltens, Viļa mātei — kalmju zaļš, pūpolu pelēks un sarkanalkšņu rustējums. A Grigulis 13, 185.

rustēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. *Atkārtoti krāsot alkšņu mizu novārījumā, lai iegūtu rūsganas krāsas toņus.*

rustika, -as, s. *Celtnes sienu veidojums no iemūrētiem vai virsmā iestrādātiem rupji aptēstiem, arī izciļņos kārtotiem akmeņiem; šāda veidojuma imitācija sienas apmetumā.* □ .. tas būs viens no kompozicionāli iespaidīgākajiem pieminekļiem [Padomju Latvijā] ar 3 m augsto un 96 m garo mūri granīta kvadru rustikā. Māksla 59, 3, 5. .. vairs tikai vietām sienu ārpusē saglabājušās rustikas paliekas — apmetums, uz kura ar krāsojuma palīdzību bija radīta kaltu akmeņu virsmas imitācija. Zv 80, 9, 24.

rustikalizācija, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbība, process → rustikalizēt (1).* Fasādes r. **2.** *Darbība, process → rustikalizēt (2).*

rustikalizēt, -ēju, -ē, -ē, pag. -ēju; trans. **1.** *Veidot (celtnes sienas) no iemūrētiem vai*

virsmā iestrādātiem rupji aptēstiem, arī izciļņos kārtotiem akmeņiem; veidot attiecīgu imitāciju (sienas) apmetumā. □ Savdabīgie tautas mākslas darinājumi, rustikalizētie interjeri, dabiskie materiāli arvien vairāk [20. gadsimta vidū] saistīja cilvēku uzmanību. Nodieva 2, 23.

2. *Veidot (parasti mākslas darbu), neapdarinot (to) detalizēti.* □ .. jaunie mākslinieki apzināti rustikalizē savu darbu tēlus. Tā ir kā sava veida fiziskā spēka slavināšana, aizmirstot otru — psiholoģisko pusi. Lit M 58, 37, 3. pārn. Šī rustikalizētā pasaules izjūta mākslinieciski stabilizē arī tos daudzveidīgos aizguvumus, kuri tik raksturīgi visai jaunākās gleznieciības stilistikai .. Lit M 82, 5, 9.

rustikāls, -ais; s. -a, -ā; apst. **rustikāli.** **1.** *Saistīts ar rustiku, tai raksturīgs.*

2. *Tāds, kas ir veidots, neapdarinot detalizēti (parasti par mākslas darbu).* □ Izmantotie kompozīcijas līdzekļi ir emocionāli iedarbīgi, estētiski izteiksmīgi un reizē rustikāli vienkārši. Cīņa 81, 183, 2.

rustots, -ais; s. -a, -ā; apst. **rustoti.** *Tāds, kura apdarē ir izmantoti rusti*[1]. □ Mākslinieks attēlojis ēkas dienvidu un austrumu fasādes, kurās iezīmējas vairāki masīvi koka vārti ar metāla apkalumiem, kā arī rustotas vertikālās joslas, kas pasvītro rātsnama trīsdalījuma sistēmu .. Zv 85, 7, 22.

rusts[1], -a, v. *Rupji aptēsts akmens, ko lieto rustikā; detalizēti neapdarināts kāda materiāla veidojums (sienu apdarē).* □ Pilastri, kolonnas, karnīzes, rusti .. bagātīgi noklāj fasādes. Visi šie dekoratīvie elementi .. nav saistīti ar ēkas iekšējo saturu. Lit M 56, 32, 3. .. gala sienā pret iebrauktuvi saglabājušies koka rusti, īpatni, slīpi pažobeles lodziņi .. Liesma 81, 11, 15. Metāla rusti ēkas sienu apdarē, galvenās ieejas režģojums ar durkļu smaiļu aso rakstu, kalto akmeņu bruģis — tie visi ir aktīvi kompozīcijas elementi ar lielu psiholoģiskās iedarbības spēku .. Tēl M 77, 38.

rusts[2], -a, v.; arī **ruste,** -es, dsk. ģen. -stu, s. **1.** *Krāsošanai nomizotās alkšņu mizas.* □ Brūnu krāsoja .. alkšņu mizās, kuras samizotas par rustiem sauca. ME III, 564.

2. *Rustējot iegūts rūsgans krāsas toņis; rūsgana sula, kas rodas alkšņu mizas plēsuma vietā.*

rušināmaugi, -u, vsk. rušināmaugs, -a, v.; lauks. *Lauksaimniecības augi (piemēram, cukurbietes, kartupeļi, kukurūza, saulgriezes), kuru normālai augšanai nepieciešama liela augšanas telpa un rindstarpu irdināšana.* Rušināmaugu kopšanas mehanizācija. Rušināmaugu papuve. Rušināmaugu sistēma. □ Kukurūzu audzē rušināmaugu laukā .. Lauku Dzīve 68, 1, 15. Labākie priekšaugi [piparmētrai] ir ar kūtsmēsliem mēsloti rušināmaugi, izņemot cukurbietes. Baumane 1, 103. Nogāžainos laukos .. rušināmaugu rindas virzāmas ne pa nogāzi, bet šķērsām vai ieslīpi tai. Apsīts 1, 84.

rušināmkultivators, -a, v. *Kultivators rušināmaugu rindstarpu rušināšanai.*

rušināmkultūras, -u, vsk. rušināmkultūra, -as, s.; lauks. *Lauksaimniecības augi (piemēram, cukurbietes, kartupeļi, kukurūza, saulgriezes), kuru normālai augšanai nepieciešama liela augšanas telpa un rindstarpu irdināšana; rušināmaugi.* □ Tagad mūsu mehanizatori apstrādā rušināmkultūras ar modernās tehnikas palīdzību .. Pad J 62, 124, 1. Viņš [traktorists] tur šogad aprūpēs 60 hektārus rušināmkultūru. Pats sējis cukurbietes, pupas un kukurūzu, pats arī tās kopj. Liesma 64, 6, 2.

rušināms, -ais; s. -a, -ā. **1.** *Divd.* → *r u š i n ā t.*

2. lauks. *Tāds, kura normālai augšanai nepieciešama liela augšanas telpa un rindstarpu irdināšana (par lauksaimniecības augiem, piemēram, cukurbietēm, kartupeļiem, kukurūzu, saulgriezēm).* Rušināmie augi — *rušināmaugi.* Rušināmās kultūras — *rušināmkultūras.* □ Labs priekšaugs ir .. rušināmie augi — kartupeļi, sakņaugi. Sudrabs 1, 150. Gandrīz pusi aramzemes mums tagad aizņem labība un ceturto daļu — rušināmās kultūras. Cīņa 63, 4, 2.

3. *Tāds, kas ir paredzēts (kā) rušināšanai.* □ .. vecais vīrs nolika zemes rušināmo dakšu .. J Liepiņš 1, 61.

rušināt, -inu, -ini, -ina, pag. -ināju; trans. **1.** *Apstrādājot (parasti augsni) ar kādu rīku vai rokām, panākt, ka (tā) kļūst irdena; arī irdināt (1).* R. zemi ap kāpostiem. R. kukurūzas rindstarpas. □ Seleriju augšanas laikā augsni vairākkārt rušina, uzturot tīru no nezālēm. Baumane 1, 56. Zemīti ap māju viņa pa saujai vien izlaidusi vairākkārt caur saviem sastrādātajiem pirkstiem — gan rušinot, gan nezāles ravējot. Brutāne 8, 138. // intrans. □ Tad ir viegli rušināt, nav jābaidās, ka dēstus izrausīs. Lauku Dzīve 68, 4, 12. // *Šādā veidā padarīt irdenu augsni (ap augiem).* R. dārzeņus. R. cukurbietes. // pareti. *Apstrādāt (zemi), parasti gausi, neintensīvi.* □ «Ja jau mēs domātu tā kā citos gados, tad vienā mierā rušinātu savu zemīti pamazām, palēnām. Ko šogad nepaspētu, padarītu nākošgad, sak, gan jau ar laiku.» Sakse 7, 448. // intrans. □ «.. Diez vai esi vēl apsējies?» — «Rušinājām ar to pašu vienu zirgu, cik varējām. Bet pūrvietas divdesmit palika — nebij sēklas: auzas aizvedām dragūniem.» Upīts 18, 50.

2. *Jaukt, mazliet pārvietot (piemēram, smiltis, pelnus, ogles).* R. smiltis. R. ogles ugunskurā. □ «Ko tā melnā sotņa te darīs?» Ulda brālis, pelnus ar roku rušinādams, mierīgi iejautājās. Branks 1, 40. Inese ar Lieni rušina pelnos pirmo kartupeļu cepienu .. Indrāne 2, 51. // *Jaukt, mazliet pārvietot ogles, pagales (krāsnī, ugunskurā).* □ Kas vecākus neklausa, tam cūkas krāsni rušina. LSP(N) 181. Viņa aizsteidzas uz kūti. Es vēl palieku dārzā un rušinu ugunskuru, lai tas labāk izdeg. Kaijaks 6, 57. Sirms vīrs sēž uz priedes celma un ar .. spieķi rušina uguni. Kaldupe 5, 13. // reti. *Ārdīt (sienu).* □ Pēcpusdienā abi vīrieši atkal pļāva, bet Aņa ārdīja un rušināja sienu. Birznieks-Upītis 6, 211.

Sk. r u š i n ā m s.

rušinātājs, -a, v.; **rušinātāja,** -as, s. **1.** *Darītājs → r u š i n ā t.*

2. v. *Iekārta, ierīce u. tml. (kā) rušināšanai.* Traktorvilces r. Zirgvilces r. Rokas r. Frēzkūdras r. □ Būs jauna tipa kultivatori, rindstarpu rušinātāji .. Lit M 56, 49, 3.

rušināties, -inos, -inies, -inās, pag. -inājos; refl. **1.** *Apstrādāt augsni (kādā platībā) ar kādu rīku vai rokām, lai padarītu to irdenu.* R. dārzā. R. pa dobēm. R. pa piemājas zemi. □ Vecmāmiņa piekususi, augu dienu rušinādamās pa sakņu dārzu .. Kaijaks 3, 123. Lielaušu Gotfrīds, visvecākās drēbes apvilcis, rušinājās pa dārzu gar jāņogu ceriem. Vāczemnieks 4, 191. Māte viena pati rušinājās pa agrākā amatnieka zemīti .. J Plotnieks 9, 114. // pareti. *Vairākkārt jaucot, arī pārvietojot ar kādu rīku vai rokām, piemēram, zemi, smiltis, meklēt, censties iegūt ko; arī rakņāties (1).* □ Kalps sāka rušināties pa trūdu kaudzi un izvilka no tās vienas trepītes tieviem, tieviem kāpslīšiem. Austriņš 2, 256. pārn. Viņš [sams] tev snauž zem siekstas kā siltā kunga kambarī, bet ar vienu aci allaž lūr pa lodziņu uz apkārtējo zivju saimi, kas tur rušinās pa dūņām, barības saknīti meklēdamas. Vanags 3, 70. // pārn.; sar. *Gausi, neražīgi strādāt.* □ Tēvs .. nejaudāja nekādu lielāku darbu uzņemties — rušinājās vairāk tikai pa māju, kādus mazākus galdnieka darbiņus strādādams un trauciņus taisīdams .. Saulietis VII, 168.

2. *Vairākkārt jaukt, mazliet pārvietot, piemēram, smiltis, pelnus, sniegu.* □ Tu mazais puisīt, kas vēl nesen rušinājies pa Gaujmalas smiltīm, cik tevi nerāja, lai viens tu nebradā ūdenī .. Birze 3, 100. Pičuks atkal pie plīts rušinājās pa pelniem .. Upīts 4, 352. «.. nu varēs labi nosnausties,» sienā rušinādamies, priecājās Ķēpulis. «Kā kritīšu, tā krākšu.» Jokums 1, 86.

rušķīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rušķīgi;** sar. *Netīrīgs (par cilvēku).*

rušķis, -ķa, v.; **rušķe,** -es, dsk. ģen. -ķu, s.; sar. **1.** *Netīrīgs cilvēks.* Pelnu rušķis — *Ļoti netīrīgs cilvēks.* □ Dēlu māte, pelnu rušķe, Ceplī guļ dienas vidu. LD 25273, 2.

2. *Cūka.* □ Rušķis paslējās sēdus zampā un nourkšķējās .. Upīts 4, 640.

rūta, -as, s. **1.** *Daudzgadīgs rūtu dzimtas augs, kam ir pelēki zaļganas divkārt vai trīskārt plūksnainas lapas, dzelteni ziedi un auglis — pogaļa.* Smaržīgā r. Savvaļas r. Dārza r. □ .. rūta ir indīgs augs — laksti var izraisīt ādas niezi, iekaisumu, čūlas, uztūkumu, tādēļ tie jāvāc uzmanīgi. Ves 80, 10, 26. Nes Gruzija tev savas rozes, Un Lietuva tev rūtas sniedz. Ķempe 2, 54. Vai roze sārta, vai rūta zaļa, Tās brāļiem vainagos māsas pin. Sudrabkalns 1, 36. sal. Vēl nepievīlties modrums zaļoja kā rūta, bij paļāvīgs kā zieds vēl nenorauts. Brutāne 10, 77.

2. dsk.; bot. *Augu dzimta, kurā ietilpst koki, krūmi, retāk lakstaugi, kam ir spirāliski, retāk pretēji sakārtotas vienkāršas vai saliktas lapas un raksturīgi ēterisko eļļu dziedzeri.* □ Rūtu dzimtas augu ļoti raksturīga iezīme ir dziedzeri pamataudos. Galenieks 2, 253.

rūtains, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūtaini.** *Tāds, kam ir taisnstūra (parasti kvadrāta) formas veidojumi.* R. audums. Rūtaina šalle. R. krekls. R. raksts. □ Parasti dāvina mutautiņus, priekšautus un galvaslakatus. .. Raibi, puķaini, rūtaini, svītraini — veselām kaudzēm glabājas vecmāmiņas kumodē. Rinkule 5, 58. .. viņš .. izvilka no bikšu kabatas saburzītu rūtainu papīra strēmelīti un vēlreiz rūpīgi pārlasīja. Vāczemnieks 6, 23. ◇ Raibi un rūtaini sar. — *saka, ja ir daudz neparastu, negaidītu notikumu, apstākļu.* □ «Kā tad iet pa [filmas uzņemšanas] grupu?» Egils jautā. — «Ak, kā vienmēr. Raibi un rūtaini, klizmas uz katra soļa ..» Zigmonte 4, 152.

rutēnijs, -a, v.; parasti vsk. *Ķīmiskais elements — sudrabaini pelēks metāls.*

rutēņi, -u, v.; **rutēnis,** -ņa, v.; **rutēniete,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; novec. *Ukraiņi, kas līdz 1918. gadam dzīvoja Austroungārijā, bet pēc 1918. gada — Čehoslovakijā un Polijā.* □ Iz kādas kalnu spraugas pa labi gani dziņa mājup lopus. Šur tur bija saredzams pelēksvārkots veca rutēņa stāvs. Pa pagalmiem staigāja sievietes. Strāls 3, 96.

rutils, -a, v. *Dzeltens, sarkans, retāk melns oksīdu grupas minerāls, kas satur galvenokārt dzelzs un hroma piemaisījumu.* □ Vislielākās ilmenīta un rutila iegulas zināmas gar Austrālijas austrumu piekrasti .. Ciņa 70, 118, 2.

rutīna, -as, s.; parasti vsk. **1.** *Darbā iegūta veiklība, prasme; pieredze, zināšanas, iemaņas (kādā darbā, pasākumā).* □ Tāpat kā visos teātros senjori nāk ar meistarību, ar savu profesionālās vērtības apziņu. Dažkārt to sauc par rutīnu, bet tas nav vārds ar noniecinājuma pieskaņu, drīzāk — cieņas apliecinājums. Zv 81, 17, 2.

2. *Šablonisks, konservatīvs darbības, darba veids.* Ieslīgt rutīnā. Apaugt ar rutīnu. □ Viņš necieta rutīnu un šablonu, prata pārvarēt inerci .. Pad J 84, 44, 1. Rutīna un konservatīvisms, ja ar to samierinās, neļauj kardināli mainīt saimnieciskās darbības stilu un metodes .. Zv 76, 11, 18. Visus Rodēna darbus apskatot, redzam nemitīgu progresu, virzīšanos uz priekšu un augšu. Nekad meistars nestāvēja uz vietas un nenoslīdēja rutīnā. Māksla 74, 3, 12.

rutinēts, -ais; s. -a, -ā; apst. **rutināti. 1.** *Tāds, kam ir raksturīga rutīna (1); tāds, kas balstās uz rutīnu (piemēram, par darbību).* □ .. apgūstot jebkuru darba iemaņu, izstrādājas maksimāli vienkāršu, mērķtiecīgu un vienveidīgu operāciju cikls, kurš ir iespējami automātisks. Tieši tas ļauj jebkuru rutinētu operāciju veikt nekļūdīgi bez tiešas apziņas līdzdalības — kā labi nostiprinājušos refleksu. Zin T 82, 11, 8. Liela daļa pasaules baleta ansambļu un solistu aizraujas ar noteiktu virzienu, ko cenšas slīpēt līdz rutinētai pilnībai. Lit M 85, 10, 3.

2. *Tāds, kurā izpaužas rutīna (2).* □ Koristi

nedzied rutinēti, iemācītas frāzes, bet, uzmanīgi sekojot diriģentam, visu laiku dzīvo arī paši līdzi daiļrades procesā. Lit M 58, 52, 3. Vieni darbam pieiet rutinēti, formāli, citi dedzīgi, jaunradoši. Lit M 72, 10, 3. Kantora manieres un rutinēto apātiju nav iespējams atmest vienā vai divos atvaļinājuma mēnešos. Zemzaris 3, 126.

3. *Rūdīts, arī vilīgs.* □ «Un tomēr viņš nebija kā šie lielpilsētas rutinētie izvirtuļi vai pašapmierinātie lelles!» Kurcijs 3, 37.

rutīns, -a, v.; parasti vsk. *Dzeltenzaļš, sīkkristālisks pulveris bez smakas un garšas (P vitamīna preparāts).*

rūtiņa, -as, s. *Dem.* → *r ū t s.*

○ Rūtiņu papīrs — *papīra loksne, kurā tipogrāfiski iespiestās horizontālās un vertikālās līnijas veido noteikta izmēra rūtiņas.* □ Manā priekšā ir autobiogrāfija, kas rakstīta uz rūtiņu papīra lapas. Zv 76, 8, 25. Rūtiņu burtnīca — *burtnīca, kuras lapas ir veidotas no rūtiņu papīra.* Rūtiņu klade — *klade, kuras lapas ir veidotas no rūtiņu papīra.* □ Personiskā dienasgrāmata nav speciāli jāafišē, tādēļ rakstāma parastajā rūtiņu kladē. Draugs 83, 2, 27.

rūtiņburtnīca, -as, s. *Rūtiņu burtnīca.* □ . . viņa priekšā uz galda guļ dažādiem rokrakstiem aprakstītu lapu kaudzīte, dažas, redzams, tieši no rūtiņburtnīcas izplēstas. Zv 76, 7, 7. Krīt no loga mēness balta lapa — Un par rūtiņburtnīcu top grīda. A Skalbe 8, 170.

rūtiņklade, -es, dsk. ģen. -žu, s. *Rūtiņu klade.*

rūtiņpapīrs, -a, v. *Rūtiņu papīrs.* □ Uz rakstāmgalda pedantiska kārtība — tikai dažas rūtiņpapīra klades, tintnīca, pāris grāmatu. Cīņa 76, 31, 4.

rūtiņveida, ģen., nelok. *Tāds, kam ir neliela taisnstūra (parasti kvadrāta) forma, veids.* □ Pleciem piestrādātās pagarinātās detaļas un arī kabatas rotā rūtiņveida nošuvums un poga. Zv 79, 23, 32.

rūtiņveidīgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūtiņveidīgi.** *Rūtiņveida.*

rutks, -a, v. **1.** *Viengadīgs vai divgadīgs kāpostu (krustziežu) dzimtas augs ar (parasti) plūksnaini šķeltām lapām, baltiem, iesārtiem vai violetiem ziediem, apaļām, ovālām vai iegareni koniskām baltām vai melnām saknēm.* Vasaras r. Ziemas r. Baltais r. Melnais r. Velna rutks — *velnarutks.* Vesels kā rutks — *pilnīgi vesels.* □ Jau ap 12. gadsimtu Latvijas teritorijā kultivēja kāpostus, rutkus un sīpolus . . Derums 1, 102. sal. Puikas kā rutki. LSP(N) 139. Bērns, rotaļādamies mežmalā, izrok velna rutka sakni, pasūkā to, saindējas . . Ves 75, 8, 5. Viņš vēl tagad, rādās, ir vesels kā rutks un izskatās pēc cilvēka briedumā, nevis pēc sirmgalvja. Avotiņa, Peters 1, 108.

2. *Šī auga sakne.* Rutku sula. □ Rutki sekmē kuņģa sulas izdali, to šķiedrviela veicina zarnu darbību . . Ves 83, 1, 13. Sasmalcinātus rutkus un burkānus samaisa ar krējumu, sāli, pārkaisa zaļumus. Ves 80, 5, 27.

rūto, izsauk.; apv. *Rotā.*

rūtojums, -a, v. **1.** *Paveikta darbība, rezultāts* → *r ū t o t*[1].

2. *Raksts, ko veido rūtis (1).* Aizkara r. Sīks r. □ 19. gadsimta vidū un otrajā pusē brunču audumos izplatījās arī dažādi rūtojumi. PL Siev 83, 11, pielikumā. Sedziņā galvenais raksts rūtojumā šūts pītā krusta dūrienā . . Rubene 1, 5. Es bezbēdīgs lēkāju viņiem [vecākiem] apkārt uz vienas kājas ietves cementa rūtojumos. Zemzaris 2, 143.

rūtot[1], -oju, -o, -o, pag. -oju; trans. *Veidot (kam) rūtis (1).* R. audumu. R. galdautu.

rūtot[2], -oju, -o, -o, pag. -oju; intrans.; apv. *Rotāt (4); arī dziedāt.* □ Met zaļas jostas debesīs Lielupes vītoli, Ļauj vālodzēm jau pirms lapu mēneša rūtot. Kaldupe 14, 105. Bet pati līgava, . . kam tagad vajadzētu tikai par zaļo rūtu rūtot, kādu vakaru raušus uzrāva Nidas vijolnieku visaugstākajā kāpu paugurā . . Kaldupe 10, 33.

rūtots, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūtoti. 1.** *Divd.* → *r ū t o t*[1].

2. *Rūtains.* □ . . tu man uzdāvināji rūtotu galvas lakatiņu. Birze 3, 100. Viņš izvilka brūni pelēku, rūtotu mutautu . . Kaldupe 13, 229. Arī spēles «tīrais laiks» pie rūtotajiem [dambretes] galdiņiem ir piecas reizes ilgāks [nekā hokejā] . . Sports 79, 184, 1.

3. reti. *Tāds, kam ir rūtis (2).* □ Sētas māja aizaugusi vīnstīgām. Gaisma spīd caur nodzeltējušu lapu rakstiem un sīki rūtotu logu kvadrātiem. Kar 56, 9, 47.

rūts, rūts, dsk. ģen. rūšu, s. **1.** *Taisnstūra (parasti kvadrāta) formas veidojums uz (kā) virsmas.* □ . . tā [šuve] jāieplāno tā, lai šuves vietā nemainītos svītras vai rūts platums . . Kalniņa 1, 190. Flīzītes [virtuvē] vēlams salikt vienkrāsainas . . vai rakstā — svītrās, rūtīs . . PL Siev 78, 1, pielikumā. Protams, jūs nevarēsiet izskaitīt, vai rūtis ir četras vai sešas, vai varbūt visas divpadsmit, bet redzēsiet baltas līnijas uz rūsgana papīra . . Bels 4, 39.

2. *Ietvarā iestiprināta stikla plātne (parasti loga ailes) aizdarīšanai.* Skatloga r. Spožas rūtis. Izsist rūti. Mazgāt rūtis. □ Logi iekļaujas nama fasādes arhitektoniskajā veidojumā, tāpēc to pārbūve, lai panāktu citādu vērtņu un rūšu dalījumu, nav pieļaujama. Zeltiņš 1, 11. Dzīvojamos kambaros [19. gadsimtā] izcirta lielākus logus, kuros turīgākie zemnieki ielika stikla rūtis . . Cimermanis 1, 55. . . firma sākusi ražot logus, kuru rūtis sastāv no vairākām šaurām, žalūziju veidā saliktām stikla plāksnītēm. Zin T 75, 6, 45. pārn. Pāri laidās lielgabala šāviņi, kā ar milzīgu stikla griežamo ik brīdi pārvelkot debesu rūtij. Bels 6, 165. pārn. Notek saule — asiņu lāse Pāri debesu rūtij. Kalna 1, 83. // reti. *Logs (1).* □ sal. . . Es veru pamali kā rūti vaļā . . Auziņš 9, 29.

rūzgans, -ais; s. -a, -ā; apst. **rūzgani;** retāk **ruzgans,** -ais; s. -a, -ā; apst. **ruzgani.** *Rūsgans.* □ . . taisni kaktā pie pašām durvīm, nosēdās iezaļi rūzganā mētelī . . padzīvojusi ārpilsēt-

niece.. Austriņš 2, 412. Aizvērt var acis, ir tad viņās duras Rūzganie, netīrie kaujlauku ērkšķi. Sudrabkalns 8, 106. Spilvas leja stāvēja ruzgani zaļa.. Upīts 4, 88.

ruzgs, -ais; s. -a, -ā; apst. **ruzgi;** retāk **rūzgs,** -ais; s. -a, -ā; apst. **rūzgi.** *Rūsgans.* □ Vīrs ap piecdesmitiem. ..Ruzgas vadmalas svārki, kājās stulmu zābaki. Niedre 14, 12. Tīrums caur ruzgiem rugājiem skatās uz [zelmeņa] zaļo bārdu, ko nākošgad debesīs slies viņš. Vācietis 10, 167. pārn. Ruzga, bēdīga atvasara liedagā sēž uz sola. Brīdaka 6, 61.

rūžs, -a, v.; parasti vsk. *Kosmētikas līdzeklis dažādos sarkanās krāsas toņos.* □ ..sveču gaisma uzmet pieliektajai sejai šķietamas noslēpumainības plīvuru, rūža sārtotie vaigi pietvīkst košāki. Luginska 1, 7. «Melānijai jau nav labāk,» apmierināti piezīmēja Mika, ar rūžu zīmēdama uz lūpām sirds figūru. Birze 1, 160.

АКАДЕМИЯ НАУК ЛАТВИЙСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
им. АНДРЕЯ УПИТА

СЛОВАРЬ ЛАТЫШСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Том 6_2

Издательство «Зинатне»
Рига 1987
На латышском языке

LATVIEŠU
LITERĀRĀS VALODAS VĀRDNĪCA

6_2 sējums

Mašīnburtlicis Dz. Puķītis
Metiere S. Klāsone

ИБ № 2392

Nodota salikšanai 30.06.86. Parakstīta iespiešanai 04.08.87. JT 00666. Formāts 70×100/16. Tipogr. papīrs Nr. 1. Baltikas garnitūra. Augstspiedums. 46 fiz. iespiedl.; 59,8 uzsk. iespiedl.; 61,1 uzsk. kr. nov.; 103,52 izdevn. l. Metiens 7000 eks. Pasūt. Nr. 933, cehs № 3. Maksā 6 r. 70 k. Izdevniecība «Zinātne», 226530 PDP Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

PAMANĪTO KĻŪDU LABOJUMS

Lpp.	Sleja, rinda	Iespiests	Jābūt
9.	l. sleja*, 2. r.** no augšas	P. viesrežisoru	P. viesrežisoru.
14.	l. sleja, 4. r. no augšas	sematiskajam	semantiskajam
46.	kr. sleja***, 4. r. no augšas	dsk. -ču, s.	dsk. ģen. -ču, s.
52.	kr. sleja, 24. r. no apakšas	*piekausēt;*	*piekausēt*[1]*;*
79.	kr. sleja, 19. r. no apakšas	*pieļēpot.*	*pieļēpot*[1].
91.	l. sleja, 29. r. no augšas	pelēkais	pelēkai
102.	kr. sleja, 29. r. no apakšas	-es; parasti vsk.	-es, s.; parasti vsk.
172.	l. sleja, 24. r. no apakšas	Ankedotes	Anekdotes
228.	kr. sleja, 7. r. no augšas	asinspirti	asins pirti
278.	l. sleja, 31.—37. r. no augšas pareizi jālasa šādā secībā: Klavieru stīgas p. **plinte,** -es, dsk. ģen. -šu, s.; novec. *Šautene.* □ Plinti plecos, prom pa laukiem un mežiem, pa zariem un kupenām. Upīts 18, 38. Apsargā tiltu un krustceli. Desmit zaldātu un feldfēbelis. Visiem ir plintes un automāti.. Lācis 15, 330. «Tēt, ja mums būtu plintes,» klusu sa-		
374.	kr. sleja, 7. r. no apakšas	cejojums	ceļojums
406.	kr. sleja, 27. r. no apakšas	*vārda*	*vārdu*
526.	l. sleja, 5. un 6. r. no augšas	gagus	gadus
565.	kr. sleja, 26. r. no augšas	-es; parasti vsk.	-es, s.; parasti vsk.
579.	kr. sleja, 24. r. no augšas	avu	savu
580.	l. sleja, 8. r. no augšas	*atgriešas*	*atgriežas*
581.	l. sleja, 26. r. no apakšas	-es; parasti vsk.	-es, s.; parasti vsk.
629.	kr. sleja, 33. r. no augšas	-u, tikai dsk.	-u, v.; tikai dsk.
692.	kr. sleja, 23. r. no apakšas	Uzticēšanās,	□ Uzticēšanās,

* l. sleja — labā sleja
** r. — rinda
*** kr. sleja — kreisā sleja

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA
0304081753